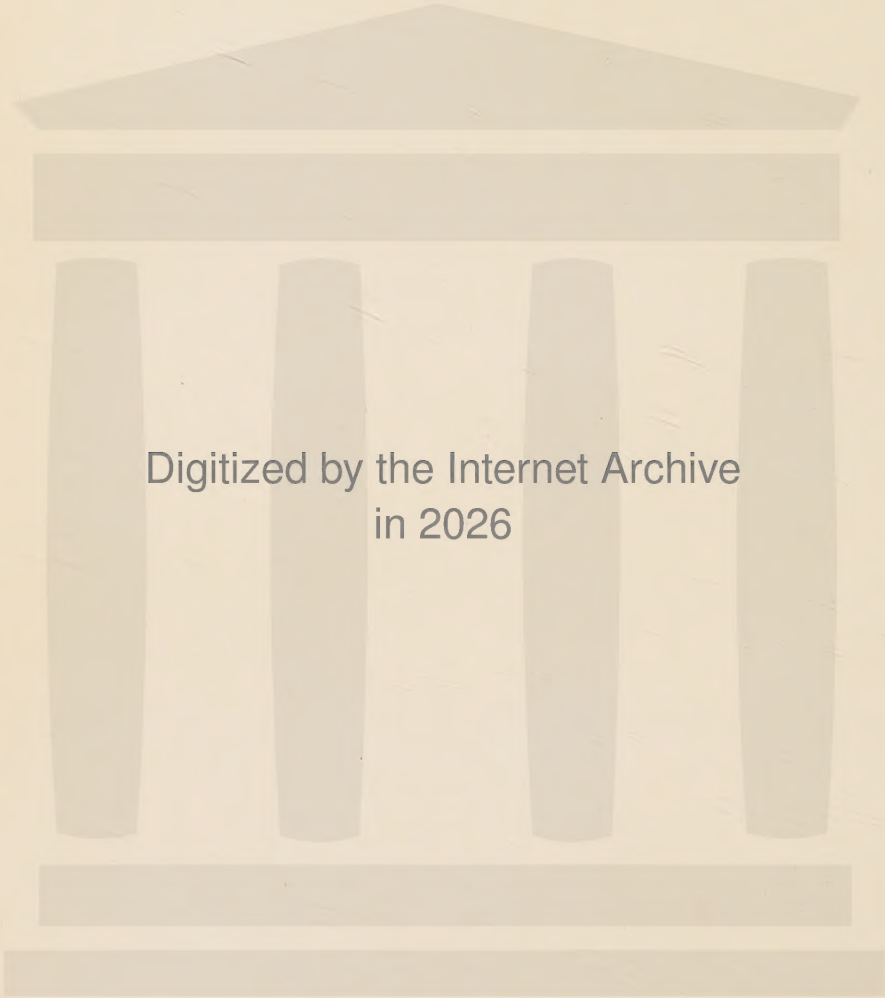
Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/theologiamentise0002vinc

VINCENTII CONTENSON

THEOLOGIA MENTIS ET CORDIS

ARRAS, IMP. PLANQUE ET Cie.

VINCENTII

CONTENSON

ORDINIS PRÆDICATORUM

Provinciæ Tolosanæ, Sacrosanctæ Theologiæ Doctoris

THEOLOGIA MENTIS ET CORDIS

seu

SPECULATIONES UNIVERSÆ DOCTRINÆ SACRÆ,
QUIBUS OMNIA, QUÆ AD PROFUNDISSIMAM THEOLOGIÆ SPECULATIVÆ INTELLIGENTIAM,
FUNDAMENTALEM PRACTICÆ SCIENTIAM, ACUTISSIMAM POLEMICÆ
DISSERTATIONEM, PIISSIMUM AFFECTIVÆ EXERCITIUM, COPIOSAM DENIQUE ORATORIÆ FACUNDIAM
PERTINENT, STYLO FERTILI,
GRATA FACUNDIA, CLARA ET FIRMA SENTENTIA DISSERUNTUR.

ACCEDIT NUNC PRIMUM APOLOGIA FIDEI
SEU DISSERTATIO ADVERSUS MODERNOS INCREDULOS

TOMUS SECUNDUS

Property of
CLgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

ALMA COLLEGE
208.8
LIBRARY
C767
Alma, California

PARISIIS
APUD LUDOVICUM VIVES, EDITOREM
13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCCLXXV

8787

Property of
Please return to
Graduate Theological
Union Library

THEOLOGIÆ MENTIS ET CORDIS

LIBER VI.

DE DEO PRIMA REGULA VITÆ HUMANÆ.

PRÆLOQUIUM

Indigitato beatitudinis scopo, in quem collimare tenemur, quærenda est via, qua ad ipsum perveniamus. Nam, ut prudenter scripsit Seneca lib. *de Vita beata*, cap. 1. « proponendum est primum quid sit, quod petamus ; tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus. Decernatur itaque, et quo tendamus, et qua. » Sed dicet fortassis nonnemo : Quomodo tam arduum, tam sublime bonum, in quo beatitudinem hominis collocavimus, asciscere nobis valebimus ? Quis audebit ambire magnitudinem præmii, quod in cor hominis non ascendit ? Verum noli diffidere, ne desperes illuc posse pervenire, si bene volueris, non pedibus, sed affectibus ambulare. Actibus humanis comparatur felicitas : ergo tuæ tu faber eris fortunæ, si volueris, et Deum summum bonum, et ultimum finem consequeris, si ipsum primam regulam sequaris. Nihil homini facilius velle, nihil felicius bene velle. « Regnum cœleste, inquit Augustinus, aliud non quærit pretium, quam teipsum. Tantum valet, quantum es tu. Te da, et habebis illud. » Dat autem se homo actibus humanis, et moralibus, de quibus proinde impræsentiarum disserendum est. « O summam Dei Patris liberalitatem ! inquit eximie Picus Mirandulanus : summam, et admirandam hominis felicitatem ? Cui datum id habere quod optat, id esse, quod velit. »

Ut autem materia infinita certis limitibus præfiniatur, ut suus cuique libro ordo constet, ne in materia, ut ita dicam, immensa temere, ac sine lege vagemur, ut denique in tanta, tamque multiplici rerum moralium disquisitione levamen habeat memoria in hoc sexto libro de actibus humanis adamussim divinæ regulæ exigendis agemus, in septimo sequenti de virtutibus a Deo summo exemplari exscribendis vitiisque, quibus divina obliteratur imago, sermo instituetur, in octavo tandem supremi Legislatoris mandata proponemus, quibus servatis honeste christianeque vivamus.

Quærunt autem, et conqueruntur non pauci et pietate insignes, et doctrina conspicui, et dignitate præfulgidi, potissimum vero Pastores animarum, unde non multis abhinc annis tanta in doctrina morali irrepserit laxitas, effrenisque noviter opinandi libido. Videmus enim, et lugemus nova quotidie prodire volumina, ac egregio Theologiæ moralis titulo corruptelas tegere innumeras, ut sordidarum opinionum fæces illustri fuco velentur, non secus ac profundum cœnum et graveolentem paludem vestit viridanti fronde fragilis cespes, vel sicut fumum nubes induunt, ipsisque anguibus pulchrum veneni tegmen versicolore tergo, et squamis fulgentibus non deest. Cerminus, et flemus, nusquam se latius effudisse scribendi licentiam, nusquam majorem criminibus veniam datam, nusquam magis contra Deum, et naturam peccasse impotentis ingenii humani lasciviam, et post tot corruptelas nescio quid dicam, nisi ut cum Augustino doleam præsumptionem humanam, et mirer patientiam divinam. Unde hoc, quæso ? Unde hoc ? Unde nova quotidie adduntur pejora priori-

bus ? Unde sicut in corporibus infirmis fossulæ quædam, vel cavi imprimuntur (cauteria vocantur), quæ sunt velut cloacarum ostia et emissaria, quibus sordes ex universis ædibus educuntur, in quæ cæterorum membrorum infesta pituita, noxiique humores derivantur : sic in non paucas hujus sæculi scriptiones præteritorum omnium fæces, cunctarumque immanitas culparum confluxisse videntur ?

Duplex hujus morbi, quo laborat orbis, mihi, et sapientioribus origo occurrit. Prima, quia nonnulli (heu non tot !) narrationes Patrum et seniorum prætereuntes propriæ innituntur prudentiæ : non adamussim lapidem, juxta philosophi præceptum, sed ad lapidem amussim aptantes, mores non ad normam canonum componunt, sed canones ad morum corruptelas turpi accommodatione inflectunt : non ad Evangelium opinationes suas, sed ad suarum opinationum præjudicia Evangelium metiuntur : non legibus subjiciendo voluntatem, sed ad voluntatem, voluptatemque trahunt obliquantque legem, inductoque probabilitatis specimine, fucatoque involucro omnia ita satagunt honestare, ut nullus jam supersit casus, in cujus gratiam bivium protinus non sit apertum, et quæ hactenus pugnantia, et repugnantia videbantur, opinantium beneficio conciliata sint. Cernere enim est in non paucis Neotericorum lucubrationibus sententiarum pugnas perpetuas nonullo Scripturarum, Canonum, Patrumque præsidio munitas, sed modernorum et coætaneorum doctorum syllabo bene longo hinc inde vallatas. Ut huic ingenti, præsentique malo provideretur, monui Præloquio secundo primi superioris libri, theologo recurrendum esse ad fontes, quorum purissimas aquas ibi propinavi. Et certe indignum est controversias quasque morales ad solos humanæ rationis calculos, vel ad dialecticos, vel metaphysicos laqueos contrudere. Quid perniciosius fidei, quid hæreticis favorabilius esse potest, quam ethicæ Christianæ, divinarumque institutionum auctoritatem, quarum una propemodum ratio, æterna lex, una revelatio, una Dei voluntas est, offuso minutiarum inanissimarum pulvere importuno obducere, ut illusis animorum oculis majestas Religionis, splendorque vilescat ? Sane præposteri et levis ingenii est res tam sacras, tam augustas ad meras distinctiones methaphysicas et logicæ præcisiones admetiri. Suus cuique ordini genius : sancta sancte tractanda sunt, et Christiana instituta non sunt lubricis humanæ mentis evagationibus, vel corruptæ voluntatis proluviis expendenda. Apage ergo, apage illos egregios scilicet instauratores, qui cum ex legibus abusus inolitos emendare deberent, ex ipsis abusibus perpetuam Romanæ Ecclesiæ disciplinam intolerabili rerum theologicarum distorsione et contumelia delere conantur. Captivanda est ratio in obsequium fidei ; castiganda lascivientis animi subtilitas, utilis amans et in propriis commodis quæritandis ingeniosa ; nec ad pueriles logicorum argutias et captiunculas revocanda sunt catholica dogmata, et ethicæ capita, quia nullis sophismatis, nullo rationum apparatu, aut ornatu mutabitur veritas, quæ neque cœlo ipso, et terra transeunte transibit : nec ullis temporum corruptelis depravabitur incorruptus Ecclesiæ Romanæ, seu Catholicæ sensus, a primis Christianismi cunabulis ad hæc tempora confirmatus. Etenim diebus nostris gavisi sumus gaudio magno valde, dum summi Ecclesiæ præsules novitatum monstra cum speculativa, tum moralia tot venenis tumentia, tot erroribus farta confixere.

Alter tot malorum fons est, quia facilius, quam par sit in materia morum, deseritur S. Thomas. Audivi nonnullum de discipulatu D. Thomæ gloriantem, sed revera pseudothomistam temere effutiisse, S. Doctoris sensis speculativis se adhærescere, sed resolutionum ejus moralium non esse tenacem. Veritas tamen est, veros angelici Præceptoris discipulos rigidiores esse moralis ejus doctrinæ sectatores, adeo ut si aliquando rerum deserendus foret magister ille, in cujus verba jurarunt, data optione mallent ab ejus speculativis assertionibus recedere, quam decisiones morales quædantenus temerare. Sciunt de nonnullo seorsim moderno doctore, nec de omnibus simul sumptis neotericis Scriptoribus dictum fuisse, quod de Aquinate asseruit Innocentius VI, quod qui ejus doctrinam tenuit, nunquam inventus est a veritatis tramite deviasse, et qui eum impugnavit, semper fuit de veritate suspectus. Sciunt quod, teste Clemente VIII. ad Neapolitanos, S. Thomas in omni disciplinarum genere sine ullo prorsus errore scripsit. Sciunt consulto, et de industria a Sapientia incarnata scripta Thomæ consecrante dictum esse : « Bene scripsisti de me, Thoma. » Quæ particula « bene », licet omnia elogia

compendiose concludat, potissime tamen illo adverbio significatur, angelicam doctrinam bonos efficere suos sectatores.

Ratio vero, cur S. Doctor, licet ubique reverenter audiendus sit, in moralibus tamen sit omnibus, etiam sibi præferendus, ratio, inquam, est duplex. Prima quia cum in negotio salutis nulla sit satis magna securitas, ubi tota periclitatur æternitas, illius profecto doctoris assertis immobiliter hærere debemus, cujus doctrina est ex omni parte tuta, et Deo dante eam sectando salutem consequemur, quam ille docendo adeptus est sanctitatem. Dicebat olim confidenter Hugo Victorinus, tantum esse fidei credibilitatis argumentorum concentum, ut, si error foret, plane essemus a Deo decepti. Eamdem fere ingenerat mihi angelici Præceptoris nostri doctrina fiduciam, quam sequens si devio, a pontificibus, a conciliis, a Christo inaugurante deceptus sum.

Altera ratio, et valde profunda est, quia in mere speculativis ingenium subtile, acre judicium, vigor mentis, eruditionis suppellex plurimum valent, sed in moralibus determinandis sanctitas vitæ potissimum desideratur, ut judicium sit rectum, quia moralia pendent a prudentia, prudentia vero a recta intentione, et pietate eximia, qui enim non habet appetitum rectum, facile ingenii subtilitate legem nititur depravare, ut suis faveat desideriis, et concupiscentias suas honesti fuco præcoloret; nam qualis unusquisque est, talis et finis videtur ei, teste Philosopho. Intus etiam existens prohibet extraneum: unde sicut icterico morbo correptus omnia flavo colore inducta et tincta videt; sic vir quamlibet doctus, pravis affectibus inquinatus, sæpius bonum malum, et malum bonum definiet. At vero Sancti prius faciunt, quam doceant, more illius, qui cœpit facere, et docere. Unde non legem ad privata detorquent præjudicia, sed de omnibus in spiritu et veritate judicant; et ideo dicitur, quod spiritalis homo judicat omnia, ipse vero a nemine judicatur. Item quod justo non est posita lex, quia de omnibus juxta interiorem Spiritus sancti motum sententiam ferunt, et in bonum, veluti sponte, et connaturaliter appetitus eorum propendet. Quare, sicut facta Sanctorum approbata sunt ab Ecclesia per publicam canonizationem, qua fidelibus veluti conspicua pietatis exemplaria exponuntur; ita doctrina eorum in tuto posita est, quia, sicut docuerunt, ita et fecerunt. Doctor autem, qui non sedulam operam navat sanctitati, qui non gustavit quoniam suavis est Dominus, qui non est spiritalis, nec experimentum habet Christi in se loquentis, talis in moralibus consiliis dandis sæpe cæcutiet, sæpe cæcis ducatum præbens, ambo in foveam cadent. Præclarissime, nec minus tempestive Ambrosius lib. 2. *de Officiis*: « Advertendum, quod in acquirendis consiliis plurimum valet vitæ probitas, virtutum prærogativa, benevolentiæ usus, facilitatis gratia. Quis in cœno fontem requirat? Quis de turbida aqua potum petat? Itaque ubi luxuria est, ubi intemperantia, ubi vitiorum confusio, quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? Quis utilem judicet causæ alienæ, quem videt inutilem suæ? Quomodo enim potero eum judicare consilio superiorem, quem video moribus inferiorem. Supra me debet esse, cui me committere paro. An eum idoneum putabo, qui mihi det consilium, quod non dedit sibi? Et mihi eum vacare credam, qui sibi non vacat, cujus animum voluptates occupant, libido devincit, avaritia subjugat, cupiditas perturbat? » Quid elegantius, vel opportunius?

DISSERTATIO I

Humanorum actuum physicam entitatem non physice, vel metaphysice examinabimus, sed quatenus sunt fundamenta, quibus ethica christiana superstructa est.

CAPUT I.

REPRÆSENTATUR ŒCONOMIA MIRABILIS ACTUUM HUMANÆ VOLUNTATIS IN ESSE PHYSICO.

Super omnia opera sua effudit quidem Deus sapientiam suam, sed in animam rationalem profudisse videtur. Res digna admiratione : anima cæterarum rerum naturas describit, et se ipsam vix novit, oculata in rebus alienis, cæca in propriis. Solus qui condidit Deus, eam recte definivit, dum ait esse ad imaginem et similitudinem suam ; quia elucet in ejus ingenio sapientia, fœcunditas in memoria, in voluntate libertas, ut in universitate vices Dei gerat anima, et homo sit in orbe spectabilis Deus. Sed inter animæ miracula suspicienda occurrit humanorum actuum harmonia. Quis enim non miretur assiduos voluntatum fluxus noluntatumque refluxus? Quis non stupeat ad tot organorum motum, passionum impetum, potentiarum exercitium, quæ voluntatis subduntur imperio? Quem non rapiat actuum successio assidua, multitudo infinita, concentus singularis, et tantus virtutum ornatus, quo (si caritas non desit) quasi vestitu deaurato circumamicta ineffabili circumdatur varietate? Unde non desunt qui eam harmoniæ musicæ conferunt, quæ in sonorum concordi discordia sentiri solet, et quasi fluere. Unde bene nonnullus dixit, cor humanum infinitam esse profunditatem : ibi sunt triclinia, cubilia, fores, vestibula, ministeria multa, et exitus multi ; ibi est officina, tum justitiæ, tum iniquitatis; ibi abyssus immensa, ubi tot specus, tot antra, tot latibula, quot affectuum ostia, in quibus immanes passionum feræ latent. Conjice qualis sit voluntas ex secunda *Summæ* D. Thomæ parte, quæ quamlibet immensa sit quantitate molis et virtutis, tota quanta in speculanda voluntatis suppellectile occupatur. Exhibeamus primum actus humanos in esse physico, sed operæ pretium est prius rationem voluntarii, et involuntarii delibare.

SPECULATIO I.

Omnes de voluntario difficultates ex ejus definitione liquido derivantur.

Plures et spinosæ agitari hic solent difficultates, sed quia eas diffuse pertractant philosophi morales, earum duntaxat medullam exprimemus, eaque seligemus, quæ theologico sunt opportuna instituto. Porro nemo mentis compos in dubium revocare potest, num detur voluntarium ; id enim peræque certum est, ac dari voluntatem. Definitur autem communiter voluntarium : « Quod est a principio intrinseco cum cognitione finis. » Dicitur « a principio intrinseco », ut distinguatur a violento et artificiali, quorum principia sunt extrinseca. Principium namque artefacti est ars existens in intellectu artificis ; principium violenti est agens inferens vim passo renitenti. Distinguitur etiam per illam particulam a volito, quod est idem, ac objectum terminans voluntatem : unde non est, nisi denominatio extrinseca petita ab actu voluntatis. Voluntarium vero est aliquid a voluntate procedens, cum debeat a principio intrinseco, vel eliciente, vel imperante, vel aliquo tandem pacto influente prosilire. Additur « cum cognitione finis », ut voluntarium distinguatur a mere naturali, cujus principium est quidem internum, sed nulla prælucente cognitione dirigitur. Per hoc etiam distinguitur ab actibus intellectus qui, licet sint a principio intrinseco, et cognoscant finem, imo ex cognitione finis ad cognitionem mediorum progrediantur ; non tamen essentialiter cognitionem finis moraliter allicientis præsupponunt, alias daretur in infinitum processus. Maxime quia actus intellectus non procedunt ex cognitione finis formaliter, ut finis et bonum est, sed ut est quoddam verum : unde unum inferunt quidem ex alio, sed non alliciuntur ab illo. At-

que adeo particula illa « cum cognitione finis », formalissime intelligenda est de cognitione practica finis, qua finis est.

Dices : Actus supernaturales sunt maxime voluntarii, cum sint motus bonæ voluntatis : sed illi actus sunt a principio extrinseco, nempe auxilio divino de foris adveniente. Ergo non omne voluntarium est a principio intrinseco.

Respondeo actus salutares non a sola gratia procedere voluntate mere passive se habente. sed a voluntate divino quidem adjutorio præventa, adjuta et roborata, sed agente. « Aguntur, ut agant, non ut ipsi nihil agant. » Et Bernardus alias laudatus : « Non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt ; totum quidem hoc, et totum illa ; sed sicut totum in illo, ita totum ex illa. » Ex hac definitione voluntarii bene penetrata continuo deducuntur innumeræ difficultates, ut sequentibus corollariis dearticulate monstrabimus.

COROLLARIUM I.

Duplex est voluntarium, aliud perfectum, aliud imperfectum.

Probatur : Voluntarium est a principio intrinseco cum cognitione finis. Ergo distinguenda est ratio voluntarii penes cognitionem finis, quæ duplex est, perfecta scilicet et imperfecta : perfecta apprehendit non solum rem, quæ est finis, sed etiam rationem finis, et proportionem mediorum ad ipsum, et sic convenit naturæ rationali agenti ex deliberatione ; imperfecta in sola rei, quæ finis est, apprehensione sistit, nec rationem finalem considerat. Et sic reperitur in brutis animantibus, quorum appetitus fertur in bonum apprehensum, non ex prævíæ deliberationis luce, sed naturali impetu ; a quo agendi modo non multum recedunt actus hominis subiti et indeliberati, qui cum rationis advertentiam præveniant, ex perfecta finis cognitione et directione minime procedunt.

Dices : Primus amor finis est perfecte voluntarius ; sed ille amor ex prævia deliberatione non procedit : ergo ad perfectum voluntarium prævíæ deliberationis apparatus minime exigitur.

Respondeo primum amorem finis non subjici deliberationi consummative, sed inchoative, quia ex illo amore finis procedit voluntas ad mediorum electionem ; sicut motus cordis vitalis est, quantumvis ab alio vitæ principio non promanet, quia ab ipso ut a fonte omnis vitæ motus profluit. Accedit quod, licet de fine in communi non sit deliberatio, omnes quippe volunt beate vivere, et bonum qua tale nemo odisse potest ; tamen finis in particulari sub deliberationem cadit. V. g., omnis bonus Christianus vitam recte instituere concupiscit, verum an statum regularem sæculari præferre debeat, examini deliberationis subjicit.

COROLLARIUM II.

Amor beatificus est perfecte voluntarius.

Probatur contra Vasquem et Lorcam existimantes perfectam rationem voluntarii in solis actibus liberis inveniri. Voluntarium est id, quod procedit a principio intrinseco cum cognitione finis. Ergo ille actus est perfecte voluntarius, qui a principio maxime intrinseco, et a perfectissima cognitione finis procedit. Atqui amor beatificus talis est : procedit enim a voluntate toto corde, totis præcordiorum affectibus, totisque viribus Deum amante ; procedit etiam ex perfectissima cognitione finis, scilicet visione beata ipsam bonitatis essentiam ut in se est clarissime repræsentante. Ergo amor ille est perfectissime voluntarius.

Dices : D Thomas quæst. 6 art. 2 perfectam rationem voluntarii iis solum actibus asserit, qui cum libertate et deliberatione procedunt, quosve laus et vituperium comitatur ; sed amor beatificus est necessarius, non liber, nec subinde meritorius, vel laude dignus : ergo non est perfecte voluntarius.

Respondeo S. Doctorem ibi rationem voluntarii non adæquate in tota sua latitudine explicare, sed illud exemplo actus liberi nobis notioris declarare. Nisi dicas S. Præceptorem loqui de actibus voluntariis viæ, quod patet ex eo, quod ibi distinguat voluntarium perfectum ab imperfecto, quod in motibus subitis rationem prævenientibus invenitur : constat autem amorem beatificum visionem beatam consequentem non esse motibus illis repentinis annumerandum.

Hæc profundius penetrabis, si consideres, quod, licet in amore beato non inveniatur libertas formalis, sed necessitas, illa tamen necessitas non ex ligatæ potentiæ coarctatione, vel tenuitate, aut imbecillitate appre-

hensionis objectum proponentis oritur, sed ex plenitudine, et eminentia summi boni clare visi, satiantis, et implentis totam voluntatis universalitatem, et amplitudinem, quæ est germana radix libertatis, quia, cum nullo bono creato expleri possit, circa illa habet indifferentiam. Necessitas autem orta ex plenitudine cognitionis, et universalitate objecti adæquantis, capacissimum voluntatis sinum, non minuit rationem voluntarii, sed perficit et coronat. Et in hoc sensu amor ille omni laude eminenter dignus est, cum illi conferatur æterna gloria, quæ est omnis laudis cumulatissimum coronamentum. Præsertim quia amor beatus est expressio ipsius increati amoris, quo Deus se amat, quove producit Spiritum sanctum, quem Dei amorem esse perfectissime voluntarium, non minus videtur esse per se notum, quam voluntatem divinam esse perfectissimam. Quid enim absurdius vel dici, vel cogitari potest, quam si asseratur Deum magis voluntarie creaturas, minus voluntarie seipsum redamare? Quo exemplo omnes adversariorum instantiæ evanescunt, quæ fundantur in hoc, quod perfectius sit agere cum libertate et dominio super actus suos, quam cum necessitate : sed hoc principium falsitatis convincitur in actu Dei necessario, qui non solum perfectissimus, sed mera perfectio est. Igitur necessitas non impedit, quominus amor beatus perfecte voluntarius sit, cum perfectissima cognitione dirigatur, sitque maxime a principio intrinseco, utpote ex intima voluntatis propensione et totali inclinatione procedens. Sicut enim voluntas Deum videntis totaliter summo bono præsente impletur, ita totaliter in illud fertur.

COROLLARIUM III.

Ratio voluntarii non convenit univoce hominibus et brutis, sed tantum analogice.

Probatur. Voluntarium est a principio intrinseco cum cognitione finis : ergo juxta modum cognitionis est modus voluntarii, nec potest esse univoca ratio voluntarii, nisi sit univoca ratio cognoscitivi. Atqui bruta non conveniunt univoce cum homine in ratione cognoscitivi; cognitio enim rationalis et intellectiva, quæ est character hominis, non est simpliciter eadem in bruto, cum per eam differat a bruto, in quo ratio non invenitur, nisi penes imperfectam imitationem, et participationem deficientem, multo minorem participatione entis, quæ invenitur in accidente comparato substantiæ. Unde non simpliciter eadem, sed simpliciter diversa est ratio voluntarii in natura rationali et brutali; et in ista participative et deficienter, in illa essentialiter invenitur, ut docet S. Thomas q. 6. art. 2. ad 1.

Et certe, cum in brutis non inveniatur voluntas, falso omnino ratio voluntarii illis simpliciter asseritur, cum illis desit principium illud internum, a quo voluntarium nomen et essentiam sortitur. Deest etiam illis cognitio finis : bruta siquidem non cognoscunt rationem finis formaliter, non solum quia finis quidditatem non attingunt, quam etiam non omnes homines, sed soli sapientes norunt; sed etiam quia munus et officium finis correlati ad media, nec mediorum ad finem proportionem norunt, sed instinctu, et impetu ab auctore naturæ indito feruntur, subindeque carent utraque voluntarii conditione, moventurque duntaxat vitaliter a principio interno, modo quidem super plantas et arbores altiori, sed ad voluntarii rationem nequaquam pertingente.

COROLLARIUM IV.

Remoto omni actu voluntatis, omissio non potest esse voluntaria, etiam advertente ratione, et urgente præcepto.

Ratio est : Voluntarium est id, quod procedit a principio intrinseco cum cognitione finis : atqui si nullus sit actus voluntatis, nihil intelligitur procedere a voluntate, nec voluntas potest actualem libertatem exercere per solam actus suspensionem; voluntas namque carens omni actu est veluti mortua, vel saltem dormiens, carens omni actu secundo vitæ. Quis autem intelligat ibi esse libertatem actualem, ubi non est vita actualis? Quomodo autem est vita actualis, si nullus sit motus voluntatis? Ergo omissio non potest causari a voluntate modo proprio voluntati, id est vitaliter, et voluntarie, si ab omni actu suspendatur.

Confirmatur. Duplex est voluntarium, aliud in actu primo, aliud in actu secundo. Primum solam facultatis potentiam requirit; secundum exigit quod illa facultas sit quodammodo redacta in actum. Cum enim voluntarium dicat habitudinem ad voluntatem ut causam, voluntarium in potentia est illud,

ad quod voluntas est indifferens; voluntarium vero in actu requirit aliquam voluntatis causalitatem et influxum. Atqui, si nullus sit actus voluntatis, nulla est causalitas, nullus positivus influxus, sed mera operationis carentia et suspensio manens in statu indifferentiæ. Ergo omissio non potest esse voluntaria sine aliquo actu, qui sit causa, vel occasio illius.

Ad quorum claritatem et æquivocationum ambages dissipandas considerandum est, non requiri actum ut omissio sit voluntaria ex vi et natura omissionis, de cujus essentiali ratione est privatio et cessatio actus voluntarii, sicut cæcitas est carentia visus, et mors privatio vitæ. Sed, sicut cæcitas ex positiva actione oculum alterante consequitur, mors ex actione corrumpente animal resultat; ita omissio voluntaria et privativa non consequitur nisi ex aliquo actu, qui sit causa vel occasio omittendi. Et ita expresse tradit S. Thom. q. 71. art. 5 : « Si in peccato omissionis consideretur id quod per se pertinet ad rationem peccati, sic aliquando est omissio absque omni actu, tam exteriori quam interiori. Si vero in peccato omissionis intelligantur etiam causæ, seu occasiones omittendi, sic non est omissio absque aliquo actu. » Quibus verbis intelliguntur et conciliantur plura alia S. Doctoris testimonia, in quibus ait voluntarium posse esse absque omni actu, tam exteriori, quam interiori, scilicet cum homo non vult; et omissionem posse esse peccaminosam sine actu, præcise ex hoc, quod homo, dum tenetur, non vult. In illis enim loquitur de omissione secundum propriam et essentialem rationem; quæ tamen ut in individuo exerceatur, exigit actum, qui sit causa et occasio illius : sicut, licet corruptio passive sumpta in sua essentiali ratione non dicat actum, sed carentiam, tamen reapse nunquam causatur sine aliqua actione; corruptio namque sequitur actionem generativam introducentem novam formam et expellentem veterem.

Quod diximus de actu voluntatis, a fortiori verum est de actu intellectus, ita ut omissio nullatenus voluntaria sit, si nullus præcedat, vel comitetur actus intellectus; tunc enim omissio nec procedit a principio intrinseco, cum a nullo voluntatis actu originetur; nec cum cognitione finis, siquidem nullus supponitur esse actus intellectus. Ergo tunc deest utraque conditio essentialiter ad voluntarium requisita, subindeque omissio illa non est voluntaria, sed ignorata ignorantia invincibili, nisi forte esset negligentia in expellenda illa ignorantia. quod semper formidant viri sancti, et orant : *Ignorantias meas ne memineris*. Quod si Sancti tam studiosi, tam vigiles incuriam in ignorantia sua timent, quomodo se excusant desides, et peccatis ignorantiæ cum novis Probabilistis colores prætexunt? Sed de his alibi.

Dices : Voluntas est potestas ad velle, et non velle; sed non velle dicit negationem actus, cum contradictorie opponatur velle, qui est actus voluntatis : ergo voluntas exercetur et per velle, et per non velle, supposita tamen advertentia rationis. Certe in hoc distinguitur libertas contradictionis a libertate contrarietatis, quod illa elicit unum actum, vel oppositum ejus, v. g., amorem, vel odium. At vero libertas contradictionis exercetur vel eliciendo actum, puta amorem, vel advertenter suspendendo illum : ergo omissio est sufficienter voluntaria eo ipso, quod homo prudens et sciens non vult elicere actum.

Respondeo, voluntatem habere potestatem ad non velle non mere negative, sed privative, vel contrarie sumptum, quatenus tale non velle causatur a voluntate. Nam ipsa potentia secundum se, et nude considerata dicit carentiam velle, sed tunc non causat omissionem, sed eam patitur. Nec refert, quod homo sciens et prudens actum illum omittat, quia hoc probat quidem tunc adesse cognitionem finis, sed non influxum principii intrinseci, qui tamen est essentialiter requisitus ad rationem voluntarii. Ad id vero, quod additur de differentia inter libertatem contrarietatis et contradictionis, similiter respondetur, libertatem contradictionis ad amandum exerceri quidem per non amorem, sed supposito actu, qui antecedat, vel comitetur hujusmodi amoris suspensionem; voluntas etenim nequit seipsam vel alias facultates vitaliter suspendere, nisi talem suspensionem velit, vel directe per actum expressum, vel indirecte eliciendo alium actum, ad quem divertit. Præsertim quia propter sympathiam intellectus et voluntatis, stante cognitione de aliquo objecto, non potest dormire voluntas, sed ad velle, vel nolle, aut directe, aut saltem indirecte necessitatur. Cujus ulterior ratio est, quia omissio voluntaria est fuga et recessus ab objecto proposito per intellectum : voluntas autem nunquam actu rece-

dit ab aliquo objecto, quod sibi proponitur ut malum, nisi ex prosecutione alicujus boni, ad quod afficitur. Unde necessario omnis omissio supponit aliquem actum, seu affectum erga bonum amatum, qui affectus antecedit, vel comitatur, subindeque fundat omissionem voluntariam.

COROLLARIUM V.

Ut omissio sit indirecte voluntaria, non solum physice, sed etiam moraliter, non requiritur præceptum.

Ita Martinez et Joannes a S. Thoma contra Medinam, Lorcam, aliosque : et probatur. Voluntarium est a principio intrinseco cum cognitione finis. Atqui, etiamsi non sit præceptum, omissio est a principio intrinseco cum cognitione, supponimus enim intellectum advertere, et voluntatem elicere aliquem actum, ex quo mediate consequatur omissio a voluntate ; ergo semoto præcepto, et obligatione, omissio est vere voluntaria : non enim aliter omissio a voluntate indirecte procedit, omissio namque cum sit aliqua carentia, non petit immediatum influxum, sed quod sequatur ex actu voluntatis incompossibili cum actu, cujus est privatio.

Urgetur hæc ratio : Sicut voluntarium est a principio intrinseco cum cognitione, ita quod impertinenter se habet ad rationem principii intrinseci et rationem cognitionis, impertinenter etiam se habet ad rationem voluntarii : atqui præceptum nihil omnino facit, sed penitus impertinenter se habet ad rationem principii intrinseci, cum præceptum forinsecus sonans sit omnino extrinsecum, versans circa voluntarium tanquam materiam, quam dirigit, non causat ; subindeque omissionem in potestatem voluntatis non ponit, sed supponit. Nihil etiam conducit præceptum ad rationem cognitionis, quia licet addat, et ingeneret cognitionem obligationis, non tamen parit majorem cognitionem omissionis, quæ sola influit in omissionem, dum eam proponit voluntati ut respuendam, vel acceptandam.

Quod autem omissio etiam secluso præcepto sit voluntaria non solum physice, sed etiam moraliter, facile ex eodem principio suadetur. Voluntarium est a principio intrinseco cum cognitione finis : ergo nullum datur voluntarium, quod non dirigat cognitio rationis, subindeque quod non subjiciatur rationi, sicut nihil est volitum quin præcognitum. Sed quod subjicitur regulæ, et directioni rationis, pertinet ad ordinem moralem : ergo omissio, secluso præcepto, non solum physice, sed etiam moraliter est voluntaria. Idque illustrari potest exemplis. Nam plures omissiones nullo urgente præcepto sunt meritoriæ, v. g., qui sciens et volens omittit nubere, vel sæculi bonis uti, quia clericalem, vel regularem statum ingreditur, utique copiose apud Deum meretur, tametsi nullum sit præceptum de assumendo statu clericali, vel regulari ; qui sciens et volens caret aliqua recreatione, quia eo tempore vacat orationi, quo posset licitis illis solatiis indulgere, sine dubio meritorie omittit, nec oppositum videtur posse dici sine sensus, et pietatis communis manifesta offensione. Quod si omissio est meritoria sine præcepto et obligatione, profecto est libera, proindeque voluntaria.

Objicies auctoritatem S. Thomæ q. 6. art. 3. docentis, « quod non semper id, quod sequitur ad defectum actionis reducitur sicut in causam in agens ex eo quod non agit, sed solum tunc cum potest, et debet agere..... Quia igitur voluntas volendo, et agendo potest impedire hoc, quod non est non velle, et non agere et aliquando debet ; hoc quod est non velle, et non agere imputatur ei, quasi ab ipsa existens. »

Ergo ut omissio sit voluntaria, requiritur debitum, et obligatio.

Respondeo S. Doctorem seipsum aperte interpretari ; manifeste enim dat intelligere se loqui de omissione ut immutabili, quæ tunc solum contingit, cum quis potest et tenetur agere ; ait enim : « Quia voluntas debet, hoc quod est non velle, imputatur ei quasi ab ipsa existens. » Cum quo tamen stat, omissionem illam esse physice et moraliter voluntariam, eo modo quo actus, ex quo sequitur omissio, est voluntarius ; v. g., omissio Missæ in die profesto est eo modo voluntaria, quo labor, propter quem contingit, est voluntarius, qui utique et physice et moraliter voluntarius est. Omissio tamen illa Missæ non imputatur voluntati, quia ad illam audiendam non tenetur, sicut labor ille non imputatur, nec reputatur malus, quia ab eo relinquendo non obligatur : in moralibus autem non imputatur omissio, vel effectus ullus, nisi cum adest obligatio, urgetque præceptum.

Dices : Omissio Missæ die feriali non est

voluntaria, secluso præcepto, si non habeat rationem privationis, sed meræ negationis; omissio enim pure negativa erat, etiam antequam voluntas vellet : unde ut negativa est, causari nequit a voluntate, subindeque non potest esse voluntaria. Atqui semoto præcepto, omissio non habet rationem privationis, sed meræ negationis ; privatio enim est carentia formæ debitæ subjecto : secluso autem præcepto, non est debitum audiendi Missam : ergo omissio absente, vel cessante præcepto, non est voluntaria.

Respondeo, duplex esse debitum, unum morale, seu legale, aliud physicum seu naturale, vel quod in idem coincidit, aliud est debitum obligationis, aliud exigentiæ et dispositionis. Utrumque illud debitum comitatur duplex privatio ; alia moralis, quæ est carentia actus debiti propter imperium legis ; alia physica, quæ est carentia actus, cujus est aliqua dispositio, vel exigentia. Licet ergo opus, v. g., auditio Missæ, sublato præcepto non sit debitum debito morali, et obligationis, est tamen sufficienter debitum debito physico exigentiæ vel dispositionis, hoc ipso, quod est cogitatio, vel dictamen proponens practice opus, puta auditionem Missæ ; quod rationis dictamen respuitur per hoc, quod homo prudens, et sciens aliud opus aggreditur ; subindeque non obstante cogitatione disponente, et quadantenus exigente auditionem Missæ, homo voluntarie omittit Missam, nec mere negative, sed privative se habet ad illam ; sicut materia, quæ habet aliquam exigentiam et dispositionem ad formam, dicitur ea privari, si non obstante tali dispositione alia introducatur. Manifestum est autem, quod cogitatio proponens auditionem Missæ, de se et per se disponit ad illam audiendam ; initium enim cujusvis operis est cogitatio de illo. Et ideo Semi-pelagiani convincebantur admittere dispositionem naturalem ad gratiam, hoc ipso, quod initium congruæ cogitationis prævenientis auxilium naturæ viribus asserebant. Veritas ergo est, cogitationem esse dispositionem physicam ad opus, subindeque si non obstante cogitatione et advertentia Missæ aliquis voluntarie ludit, tunc omissio Missæ habet rationem privationis, et non meræ negationis.

Instabis : Si opus, quod tempore Missæ exercetur, refunderetur in voluntatem tanquam in causam omissionis Missæ, eamque redderet indirecte voluntariam, efficeret etiam voluntarias omnes omissiones actuum incompossibilium cum illo opere, quæ sunt innumeræ. Consequens est absurdum ; nam alias infinite ille omissiones essent meritoriæ, sicut liberæ voluntarie, quod tamen nullus admittit : ergo et antecedens admitti non debet.

Respondeo quod, cum voluntarium sit a principio intrinseco cum cognitione finis, non sufficit ad rationem voluntarii indirecti, quod producatur aliquis actus incompossibilis cum aliis actibus, sed insuper exigitur ut sit cogitatio actus omissi : et quia, dum homo elicit aliquod opus, non semper, imo nunquam advertit ad omissionem omnium actuum incompossibilium cum opere suo, ideo non sequitur, omissiones innumerorum actuum possibilium, et cum actu præsenti incompossibilium esse voluntarias, sed illius solum, quem sciens et advertens omittit. Quis enim dicat, hominem existentem in Ecclesia audientem Sacrum, in medio Missæ advertenter exire de Ecclesia ad ludendum ; et tamen illum non voluntarie omittere Missam, quia id facit in die profesto, vel non magis voluntarie Missam prætermittere, quam prandium, de quo non cogitat? Vides ergo cogitationem operis omissi, et incompossibilis cum actu, qui elicitur esse radicem cur omissio alicujus operis sit voluntaria, non vero omissio infinitorum operum, de quibus nulla subit cogitatio.

Urgebis : Omissio Missæ, secluso præcepto, non est bona, vel mala in exercitio : non bona, si fiat intuitu minoris boni, qualis est ludus ; non mala, cum non sit contra præceptum. Ergo omissio illa non est voluntaria, nullum quippe datur voluntarium indifferens in individuo.

Respondeo omissionem Missæ, secluso præcepto, eamdem habere bonitatem et malitiam, quam habet actus, ex quo consequitur, et in quo fundatur. Si ergo ludus, propter quem Missa prætermittitur, die profesto bene fiat, omissio bona erit ; si male, mala erit, quod venandum erit ex fine, et aliis circumstantiis, quæ actum in individuo exercendum concernunt. Nec obest quod dicitur, omissionem illam non esse contra præceptum, id enim falsum esse suo loco monstrabitur ; jubet enim et lex, et ratio, ut omnia voluntaria ad bonum finem referamus.

COROLLARIUM VI.

Effectus tamen omissionem voluntariam indirecte consequens, vel concomitans, nullatenus est voluntarius, si non sit præceptum, vel obligatio impediendi illum effectum.

Probatur, et simul præoccupatur totum objectionum momentum afferendo rationem disparitatis, quæ omissionem inter et affectum intercedit, et in hoc consistit. Omissio volendi est immediate in potestate ipsius voluntatis, quæ non minorem habet facultatem ad non volendum, quam ad volendum : ergo ut omissio sit voluntaria, non indiget voluntas nisi advertentia rationis et suspensione sui influxus modo vitali, quod præstat divertendo ad alterum actum ; tunc enim omissio procedit indirecte a principio intrinseco cum cognitione. At vero eventus, seu effectus comitans omissionem, non est in sola potestate voluntatis, quia nisi interveniret alia causa, non sequeretur. V. g., submersio navis non sequitur solum ex eo, quod nauta non succurrat periclitanti, sed ex tempestate, et impetu procellarum ; homicidium rixantium non venit solum ex defectu ejus, qui eos non disjunxit, sed ex gladio occisoris. Ergo omissio succursus per se non influit in effectum illum contingentem, nec physice, cum negatio non influat realiter in effectum positivum, nec moraliter, cum supponamus nullam esse succurrendi obligationem. Ergo ut eventus ille quadantenus in voluntatem omittentem refundatur, eique interpretative attribuatur exigitur necessario aliqua connexio moralis obligationis, ratione cujus talis effectus pertineat ad voluntatem, cui commissa est talis eventus impeditio. Uno verbo, omissio quidem sequitur a voluntate mediante aliquo actu, sed non mediante alia potentia, quia ex eadem sua potestate voluntas divertit ad alium actum, ex quo sequitur omissio, quæ proinde est a principio intrinseco cognoscente. At effectus sequitur mediante alia causa, quæ nec est ipsa voluntas, nec physice movetur a voluntate, unde effectus ille non est a principio intrinseco, nec subinde voluntarius.

Dices : Præceptum est aliquid extrinsecum respectu talis effectus, sicut respectu omissionis : ergo si effectus ille ante præceptum non sit a principio intrinseco, nec voluntarius, nec talis erit post præceptum.

Respondeo duplex esse voluntarium, aliud physicum, aliud morale : physicum est illud quod procedit a reali, et physico influxu voluntatis ; morale est illud, quod non procedit quidem a voluntate, sed deberet procedere ab ejus potestate, quia tunc in æstimatione hominum voluntas perinde censetur, ac si influeret. Effectus igitur iste urgente præcepto non est quidem voluntarius physice, ut bene probat argumentum, cum non oriatur a voluntate, seu ab alia causa interveniente ; sed est tantum voluntarius moraliter, interpretative et imputabiliter, quia qui scit, potest, debet, et non impedit effectum, censetur moraliter velle eum, etiamsi voluntas non se exerceat circa illum, quia debebat se exercere, et poterat, si voluisset. At vero omissio immediate est in potestate voluntatis, quæ potestas reducitur in actum vel directe, dum vult explicite omissionem ; vel indirecte, cum advertenter elicit actum incompossibilem cum eo, qui omittitur. Ex quibus obiter notabis, quod, licet omne voluntarium physicum sit morale, cum sit subjectum regulis morum, non tamen omne morale, præsertim interpretativum est semper physicum, quia voluntarium interpretativum est in solo intellectu interpretantis prudenter existimantis hominem velle illum eventum, quem impedire potest et debet. Loquimur autem impræsentiarum de voluntario physico, et a reali voluntatis influxu pendente.

Illustratur exemplis discrimen illud omissionis ab eventu concomitante. Deus permittens peccatum ex denegatione et omissione sui auxilii, non est causa peccati, tametsi sit causa omissionis et denegationis gratiæ ; quia peccatum non ex sola omissione auxilii, sed ex malitia et perversitate peccatoris consequitur. Quin etiam non solum eventus comitantes omissionem, sed etiam actum aliquem per accidens consequentes, nec sunt, nec reputantur voluntarii, si absit obligatio evitandorum eventuum, et interveniat alia causa, a qua deriventur : sicut Deus concurrens ad entitatem materialem peccati non est causa deformitatis, quia deformitas non sequitur a peccati entitate ut est a Deo efficiente, sed ut est a creatura deficiente. Mulier formosa, et juxta statum suum modeste ornata, non est causa peccati eorum, qui ejus venustate ad libidinem incitantur, quia turpes illi et voluntarii concupiscentiæ motus ex perversitate cordis eorum nascuntur. Qui necessitate oppressus mutuum petit a fœneratore, vel communionem a parocho sacrilego

nec usuræ causa est, nec sacrilegii, quia utens jure suo, non ex sua voluntate, sed ex aliorum iniquitate peccata illa consequi sinit. Idque posset innumeris aliis exemplis demonstrari, in quibus clareret, quod, licet omissio, vel effectus aliquis sit voluntarius, eventus tamen ex illa omissione, vel effectu secuti, nec sunt, nec reputantur voluntarii, quantumvis aliquis eventus illos prævideat, si ad illos impediendos minime teneatur.

Dixi in corollario, effectum comitantem omissionem « indirecte voluntarium », non esse voluntarium; quia si omissio sit directe voluntaria et volita, prout est causa talis effectus, tunc sine dubio eventus ille est voluntarius et volitus, siquidem tunc voluntas ordinat omissionem illam ut medium ad effectum illum obtinendum, quem voluntas positive intendit. Sed hic non disputamus de voluntario directo, sed duntaxat de indirecto.

COROLLARIUM VIII.

Quatuor sunt causæ involuntarii : violentia, metus, concupiscentia, et ignorantia; aliter tamen, et aliter.

Ratio generalis corollarii est, quia, sicut ad rationem voluntarii duo essentialiter requiruntur : principium intrinsecum, et cognitio dirigens ; ita involuntarium causari necesse est, quando operatio est a principio extrinseco, vel quando tollitur, vel ligatur, vel aliquo modo turbatur cognitio. Per violentiam operatio est a principio extrinseco, passo nihil conferente, sed renitente : v. g., motus primo primi dum antevertunt deliberationem rationis sunt involuntarii defectu cognitionis ; dum vero advertente ratione resistit, et repugnat voluntas, tunc illi motus sunt violenti, quia præcipua hominis pars vim patitur. Operatio etiam ex metu facta est quodammodo a principio extrinseco, quia licet voluntas consentiat, et cedat metui, et propter illum velit quod antea nolebat, tamen quia tunc voluntas agit contra propriam inclinationem, et cum non mediocri difficultate et renitentia, talis actio dicitur a principio extrinseco, non quantum ad suum egressum, sed quantum ad dispositionem, quæ introducta est contra inclinationem voluntatis, quæ tamen stante mutatur inclinatio voluntatis de uno actu in alium. V. g., licet mercator velit simpliciter et absolute projicere merces urgente tempestate, ut servet vitam, illa tamen projiciendi necessitas dura est voluntati, quæ illi propterea per actus inefficaces renititur, ut postea dicemus. Concupiscentia vero, licet simpliciter, et absolute augeat voluntatem, ut majori cum complacentia, atque suavitate eliciat actum, ad quem inclinat ; tamen, quia sæpe sæpius rationis oculum turbat, vim considerationis obscurat, judiciumque in præceps agit. Ideo rationem perfecti voluntarii minuit, quia voluntarium non solum ab intrinseca principii inclinatione procedit, sed etiam ex cognitione finis, et accusata circumstantiarum inquisitione, quam sane vel funditus tollit, vel admodum præpedit concupiscentiæ motus antecedens et comitans rationis judicium, quod sæpe passionum æstu exoculari solet. Auget ergo concupiscentia voluntarium, ut ita dicam, brutale, sed minuit et obnubilat liberum et rationale, nisi concupiscentia sit consequens, seu fluens et redundans ex voluntate, ut cum ex amore voluntatis, et pinguedine spiritus, cor et caro exultant in Deum vivum. Alia etiam de causa compatitur per accidens concupiscentia involuntarium, quatenus passiones quandoque inter sese pugnant, ut cum ad acquirendam pecuniam accendit libido, et in ea prodigenda dolorem patitur avaritia. Ipsas etiam voluptates trepidas et inquietas reddit timor, turbat sollicitudo, minuit fastidium, et comitantur amaritudo.

Denique ignorantia si sit antecedens, causat involuntarium simpliciter ; quia ignorantia antecedens est ea, quæ nullo modo est volita, et tamen est causa faciendi aliquid, quod nullatenus vellet voluntas, si non ignoraretur. V. g., cum aliquis omni diligentia adhibita ignorans amicum transire per viam, vibrat sagittam, qua ipsum occidit, tunc ignorantia est causa (sumendo nomen causæ pro eo, ex quo aliud quovis modo sequitur) effectus plane involuntarii et inclinationi voluntatis repugnantis. Si autem ignorantia sit concomitans, id est, mere per accidens, et concomitanter se habeat, nec sit ratio cur voluntas aliquid faciat vel omittat, quia eodem modo se gereret præsente scientia, tunc causat voluntarium negativum, seu non voluntarium. V. g., sit aliquis ardenter hostis necem exoptans, qui casu per sylvam obambulet, et credens interficere feram, necet inimicum : hæc ostis internecio ex una parte non est involuntaria positive, cum inclina-

tioni occisoris nequaquam repugnet ; non est etiam positive voluntaria, cum voluntarium debeat esse a principio intrinseco cum cognitione. Quare, quantumvis hæc occisio si consentanea inclinationi habituali voluntatis et etiam actuali conditionatæ, quatenus si sciret ibi latitasse hostem, eum lubenter interfecisset ; tamen si facta sufficienti diligentia ignoret ibi esse inimicum, et credat sincere esse feram, non habet, nec habere potest actualem hostis occidendi voluntatem ex vi emissionis sagittæ, quæ non imperatur, nisi ex voluntate necandi feram.

Quod si ignorantia sit consequens actum voluntatis, vel expresse, et dicitur ignorantia affectata ; vel implicite, et indirecte, et dicitur crassa, vel supina, cum quis potest, et tenetur scire aliquid quod negligit, tunc causat voluntarium simpliciter ; quia sicut ignorantia illa est voluntaria, ita et effectus ex illa secutus. Causat tamen involuntarium secundum quid, quatenus sic ignorans sæpe non produceret effectum, si scientia adesset nisi forte sit ingens malitiæ cumulus, qualis forte in illis, qui dicebant, Job. XXI : *Scientiam viarum tuarum nolumus ;* non ut a peccatis præsente scientia abstinerent, sed ut sine remorsu omnibus sese flagitiis effreni impetu dederent. Ex quibus vides, ignorantiam antecedentem excusare, consequentem accusare, concomitantem nec excusare, quia non tollit omnem voluntatem, saltem conditionatam peccati ; nec accusare de se, quia voluntas non peccat, dum omnem debitam, et sufficientem adhibet diligentiam. De ignorantia juris naturalis agemus dum de opinionum probabilitate.

COROLLARIUM IX.

Voluntas non potest cogi in productione actuum elicitorum.

Quia quod est voluntarium, non potest esse violentum : sed omnes actus eliciti a voluntate sunt voluntarii, cum sint a principio intrinseco cum cognitione, sintque semper secundum inclinationem voluntatis, imo sint ipsa actualis inclinatio voluntaria, et pondus affectivum, quo fertur in objectum. Ergo in actibus elicitis nulla potest esse coactio, nulla violentia, juxta illud Anselmi : « Nemo invitus potest velle, quia non potest velle nolens velle. » Cum quo tamen stat, voluntatem interdum elicere actum contra inadæquatam inclinationem suam, quæ tamen vincitur per aliam, ut cum peccat, agit quidem contra inclinationem naturalem ad bonum honestum naturaliter homini inseminatam ; sed prævalet inclinatio ad bonum apparens omni creaturæ ex nihilo productæ innata, et per peccatum originale immensum aucta, ac ad malum sponte proclivis, nisi adjuvetur ab omnipotenti bono.

COROLLARIUM X.

Voluntas potest cogi in actibus imperatis aliarum facultatum.

Nam aliarum potentiarum actus possunt vel exerceri, vel impediri contra inclinationem voluntatis. V. g., possunt homini volenti videre, oculi vi claudi, vel nolenti aperiri. Unde actus aliarum potentiarum, quæ motioni voluntatis subsunt, dupliciter considerari possunt, nimirum per ordinem ad potentiam, a qua eliciuntur, et per ordinem ad voluntatem, a qua imperantur. Primo modo nullatenus possunt esse violenti, cum procedant a principio intrinseco ; bene tamen secundo modo considerati, si renitente voluntate eliciantur, vel ipsa nitente impediantur. Et tunc actus ille imperatus simpliciter violentus dici debet, utpote præcipuæ suppositi potentiæ, aliarumque facultatum reginæ repugnans, cui omnes aliæ obedire propensæ sunt, quarum proinde inclinatio universalis veluti extinguitur, vel impeditur vel retardatur.

Dices : Vel voluntas vult efficaciter ut potentia executiva imperata operetur, vel inefficaciter : si efficaciter, sortietur effectum sine quo non est efficax ; si inefficaciter, non petit effectum habere, subindeque non patitur vim, dum non habet.

Respondeo efficaciam voluntatis humanæ non esse semper pensandam ex effectu, sed ex sinceritate et constantia affectus ; quoniam voluntate sæpe conante impeditur effectus ab extrinseco impedimento executioni sese opponente. Unde voluntas stante affectus efficacitate, in executione sæpe vim patitur, quia omnes occurrentes obices vincere nequit : in quo a divinæ voluntatis efficacia infinito distat intervallo ; hæc enim est et in decernendo efficax, et in exequendo omnipotens, et in disponendo infallibilis, cujus ordinem nulla causa effugere, nulla declinare potest ; quia, cum ab ipsa recedere se credit, in

ipsam relabitur. *Divinæ* enim *voluntati quis resistit ?* Hic disputant nonnulli an Deus possit voluntatem, aliasque causas creatas cogere, ipsisque renitentibus vim inferre. Sed hæc operosius et opportunius dum de Deo primo motore, tractabuntur.

COROLLARIUM XI.

Ea, quæ fiunt ex solo metu, sunt voluntaria simpliciter, et involuntaria secundum quid.

Dico, « ex solo metu », nam aliud est fieri ex metu, aliud cum metu; particula enim « cum » solam concomitantiam ; particula vero « ex » causalitatem importat. Quando autem metus est pure concomitans, tunc non causat involuntarium, quia ab alio motivo repugnantia omnis vincitur, et absorbetur : sicut Redemptor pavidus, et tristis ibat ad mortem, et tamen mortem non ex metu, sed ex ingenti caritate foras mittente timorem subibat. Et Sancti cum metu et tremore suam salutem operantur ; et tamen voluntarie sacrificant Deo, quoniam bonum est. Intelligitur ergo hoc consectarium de opere solo metu impellente elicito.

Et probatur. Illud, quod hic et nunc est voluntarium et solum secundum se est involuntarium, est simpliciter voluntarium, et involuntarium secundum quid ; nam per hoc distinguitur voluntas ab intellectu, quod iste considerat res secundum se, et cum abstractione a materia singulari ; illa vero respicit objectum existens et vestitum omnibus circumstantiis, cum quibus in exercitio ponitur, subindeque illud, quod est voluntarium hic et nunc, est simpliciter voluntarium, unde et de illo voluntas habet actum efficacem. Atqui quod est ex solo metu, est voluntarium hic et nunc, cum de facto ex imperio efficaci voluntatis exerceatur ; et est duntaxat involuntarium secundum se, et præcisis circumstantiis. Ergo ea, quæ fiunt ex solo metu, sunt voluntaria simpliciter, et involuntaria secundum quid, quatenus sunt juxta inclinationem efficacem, et contra inclinationem inefficacem. V. g., mercator ingruente tempestate simpliciter vult projicere merces ad propulsandum imminens periculum vitæ ; ex amore tamen mercium patitur quamdam in illis projiciendis tristitiam, quæ tamen amore vitæ vincitur, præelegiturque mercimoniæ jactura, tanquam medium utile saluti, non secus ac potio amara, scissio venæ, cauterii ustio quamlibet displiceant, eliguntur tamen ad vitandam mortem.

COROLLARIUM XII.

In homine agente ex solo metu concurrunt quatuor actus.

Primus est amor vitæ, et salutis, et studium declinandi periculi impendentis. Secundus est electio jacturæ, tanquam medii ad tuendam vitam necessarii. Tertius est amor mercium absolute sumptarum, unde sentitur tristitia dum projiciuntur, et immerguntur. Quartus est voluntas conditionata non eligendi medium istud amatum, si cessaret tempestas ; non enim projectio illa posset dici voluntaria, nisi foret contra aliquem actum voluntatis : cum enim actus voluntatis nihil aliud sit quam tendentia vitalis, et actualis inclinatio, et pondus voluntatis, ubi sunt diversæ tendentiæ, et propensiones actuales, profecto debent esse diversi actus. Experientia autem compertum est in projiciente merces duas illas inclinationes actu reperiri, alteram per modum prosecutionis, et alteram per modum fugæ. Verum quidem est, quod in amore conservandæ mercimoniæ continetur radicaliter nolitio eas projicendi, non tamen formaliter ; sicut, licet in voluntate conservandi vitam contineatur radicaliter voluntas projiciendi merces in periculo, non tamen formaliter explicatur. Ergo, sicut præter voluntatem conservandi vitam, requiritur volitio projiciendi merces, ita præter amorem conservandarum mercium absolute dicitur etiam nolitio conditionata projectionis earum, sicut generaliter apparet in omnibus mediis, quæ, licet radicaliter sint volita in fine, tamen postea formaliter concupiscuntur.

Objicies primo : Dolor de peccatis ex metu gehennæ conceptus, qui attritio dicitur, non est voluntarius simpliciter, et involuntarius secundum quid, nec in illo dolore reperiuntur quatuor actus præfati, alias in pœnitente esset amor conditionatus peccandi, si non esset infernus ; esset etiam complacentia de peccato secundum se, esset tristitia aliqua de conversione ad Deum, ac de observantia mandatorum, esset denique voluntas conditionata non relinquendi peccati, si cessaret periculum damnationis, subindeque non excluderet omnem voluntatem

peccandi, sed eam compateretur, ac proinde non esset actus simpliciter bonus, cujus oppositum determinavit Tridentinum sess. 14. cap. 4. can. 5. Ergo doctrina utriusque præcedentis consectarii non est vera.

Respondeo, omissa solutione eorum, qui admittunt in attrito quamdam divinæ legis displicentiam ob difficultatem et molestiam operis præcepti secundum se spectati ; omissa, inquam, quia, licet displicentia appetitus sensitivi conducat ad virtutem et meritum, cum fuerit in Christo usque ad mortem præ dolore tristi : tamen omnis displicentia et repugnantia voluntatis ad legem Dei veræ repugnat conversioni, quæ debet esse ex toto corde, omnemque peccati mortalis affectum excludere ; et inde est quod tam sæpe pœnitentia nostra est falsa, quia sæpius secretum, et latentem peccati amorem non extinguit. « Sæpe, inquit Gregor. Magnus 1. part. *Pastor.* c. 9, sibi de se mens ipsa mentitur, fitque ut aliud in intimis intentio supprimat, et aliud tractantis animo superficies cogitationis ostendat. » Qua voluntate peccandi etiam inefficaci remanente, inanis est et mere naturalis contritio nostra : quo sensu dixit August. epist. 144. « Times ardere, non peccare ; non agitur foris negotium cupiditatis, ipsa tamen cupiditas intus est hostis. » Et serm. 19. *de verb. Apost.* : « Audeo dicere, si timore gehennæ non facis malum, est quidem in te fides, quia credis futurum Dei judicium : gaudeo fidei tuæ, sed timeo malitiæ tuæ. » Et hinc serm. 7. *de Temp.* concludit : « Pœnitentiam certam non facit, nisi odium peccati, et amor Dei. » Quia nimirum si, timor gehennæ sit naturalis, sicut est cum non tollit omnem peccati mortalis complacentiam, non efficit pœnitentiæ veræ aurum, sed aurichalcum.

Hac ergo solutione prætermissa, dicendum attritionem ex metu gehennæ conceptam, quæ est motus Spiritus sancti nondum quidem inhabitantis, sed moventis, excludere omnem prorsus peccandi voluntatem, ac proinde pœnitentiam tunc non esse ullatenus involuntariam ; quia tunc solum metus causat involuntarium quando opus agendum est disconveniens, et malum secundum se ; si vero objectum sit non solum hic et nunc, sed etiam absolute, secundum se, et semper bonum, tunc opus agendum ex metu est omnibus modis voluntarium, et nullo modo involuntarium. Id exemplis elucidabitur. Si quis diceret Petro, nisi cito deambules per hortum, vel haurias scypbum vini, morieris, statim ille metu mortis vel ambularet, vel biberet ; et tamen nec ambulatio, nec potus haberent aliquid involuntarii (præsertim si supponamus ipsum esse ad ambulandum bibendumque vel propensum, vel saltem indifferentem) : quia ambulatio et potus vini de se nihil mali, nihil disconvenientis habent. Si autem præcipiatur Petro vel ut amaram potionem ebibat, vel membrum sibi scindi permittat, vel brachium, crusve ignito cauterio inusto apperiri, ut noxiis humoribus ejiciendis exitus patefiat ; tunc adhibitum remedium erit quidem voluntarium simpliciter, sed tamen secundum quid involuntarium, quia minime de se conveniens est, sed potius absolute ingratum et molestum ; unde non mirum si in actum displicentiæ terminet. In proposito vero observantia divinæ legis, fugaque peccati non solum non est mala de se, sed etiam ipsa est verum et solum bonum, idque pœnitens et cognoscere, et diligere incipit, ut observat loco citato Tridentinum. Unde qui operatur, et pœnitet ex metu, qualem sacra synodus exigit, nihil habet involuntarii.

Instabis : Ergo metus ex vi sua non causat involuntarium, contra D. Thomam generaliter q. 6. art. 5. asseverantem ea, quæ fiunt ex metu, mixta esse ex voluntario et involuntario : ergo deficimus ab universali doctrina S. Thomæ.

Respondeo, veram esse doctrinam S. Thomæ formaliter acceptam ; loquitur enim S. Doctor de metu, qui incutitur a causa extrinseca extorquente opus ; quod nullum habet fundamentum in ipsa voluntate, quæ potius renititur, et pro virili repugnat. In nostro autem casu incutitur quidem metus ab extrinseca voluntate divina minitante peccatores ; sed tamen quia minæ illæ inferni hic et nunc non instant, vel saltem plenam libertatem non tollunt, et, quia videt verus pœnitens quod nisi omne peccandi propositum, omnem de peccato complacentiam ab imis radicibus evellat, punietur, quia unum fundamentum pœnæ est culpa voluntaria ; ideo ad evadendas minas, pœnasque inferni, omnis peccandi complacentia expungitur, ut omne fundamentum pœnæ convellatur ; quia ipse metus ad hoc a Spiritu sancto salubriter incutitur, ut omnis peccati amor auferatur : unde et conditionata peccandi voluntas eradicatur, quia ipsa est sufficiens causa pœ-

næ, et nisi penitus extirparetur, incurreret pœnam, quam reformidat. Sed hoc est per accidens, quia materia hujus sacri timoris in propria voluntate fundatur. Sanctus autem Thomas loquitur per se, et in his, quæ regulariter metum consequuntur.

Insistes : In ipso etiam mercatore ratio involuntarii non provenit ex metu ; metus quippe non est causa voluntatis inefficacis servandi merces, cum ad eas projiciendas compellat, sed talis voluntatis causa est amor mercium. Ergo metus etiam in casu a nobis admisso non causat voluntarium simpliciter et involuntarium secundum quid.

Respondeo quod, ut metus causet voluntarium, et involuntarium, sufficit ut actio, quæ ex illo procedit, sit juxta inclinationem efficacem, et contra inclinationem inefficacem. Unde ad tollendos innumerorum sophismatum cavillos diligenter observa, quod non ideo metus dicitur causare involuntarium, quia est causa nolitionis inefficacis, a qua projectio dicitur involuntaria ; sed, quia mercatorem amantem merces suas ad projectionem earum inducit, victo earum servandarum desiderio, sicque metus non formaliter, sed consequenter involuntarium infert, quia, dum voluntatem impellit ad prosequendum opus odibile projectionis, statim oritur nolitio inefficax illius.

Objicies 2° : Qui contrahit matrimonium, vel emittit, vel celebrat alium quemvis contractum ex metu cadente in virum constantem, non obligatur, ut patet ex toto titulo *De his, quæ vi, metusve causa fiunt* : unde Tridentinum concedit religiosis ex metu professis facultatem reclamandi intra quinquennium. Sed si illi contractus essent simpliciter voluntarii, forent validi : ergo ea, quæ fiunt ex metu, non sunt simpliciter voluntaria.

Respondeo contractus ex metu initos jure quidem naturali obligare, jure tamen positivo rescindi ; quia, cum Ecclesia, omnisque Respublica recte ordinata velit omnes contractus esse liberrimos, ideo ea auctoritate, qua valet quasdam contractibus conditiones apponere, statuit contractus tamquam involuntarios reputandos, subindeque irritos esse, qui non fuerint ab omni metu alieni. Sicut etiam promissiones, donationes, juramenta, aliaque metu exorta judex declarat invalida ob defectum conditionum a jure, vel consuetudine requisitarum, vel in pœnam illius, qui inique metum incussit, consensumque extorsit. Quod autem actus, vel contractus illi, attento jure mere naturali sint validi, patet : tum quia sunt voluntarii simpliciter ; tum quia votum ingrediendi religionem ex gravi metu tempestatis, morbi persecutionis debet impleri ; tum quia non major requiritur libertas ad validum contractum, quam ad peccatum mortale. Constat vero, hominem negantem fidem metu tormentorum, vel adolentem thura idolis ad fugiendam mortem, gravissime peccare.

Pro pleniori dictorum intelligentia nota, metum illum dici gravem, justum et cadentem in virum constantem, quando vir prudens et cordatus sapienter timere debet : v. g., quando timetur grave malum, ut mors, infamia, carcer, jactura fortunæ et status, servitus, exilium, aliaque similia quæ turpia, indecora, aut graviter nociva apud probos reputantur. Requiritur etiam ut qui talia mala intentat et comminatur, sit causa potens damna illa inferre, et ad exequendum probabiliter proclivis, quia vel solet exequi minas, vel insolitis iræ motibus percellitur, vel habet superiores sibi cæco affectu faventes, a quibus proinde nihil timet, vel quia ab aliis impelli et circumagi facile solet, vel denique ex aliis circumstantiis et gravibus præjudiciis mature pensatis rationabiliter præsumitur ipsum in executionem iturum. Et tunc ad evadenda intentata damna licet fugere etiam religioso, aliaque omnia media assumere, quæ non sint intrinsece mala, monendo tamen legitimos superiores, ad quos pertinet (si fieri potest) de toto processu, ut subalterni prælati tyrannis clareat. Timor vero levis ille dicitur, vel quando damnum intentatum est parvi momenti ; vel quando, si grave sit, non serio vel graviter intentatur ; vel si serio ingeritur, nullum tamen est executionis periculum ; vel si imminente periculo facilis sit ad majorem Prælatum recursus, cujus judicio humiliter se permittere tenetur.

Nota secundo quod, licet præcepta naturalia negavita stante metu gravi nos obligent ad sui observationem, quia ad nullum evadendum periculum licet desperare, blasphemare, etc. Tamen præcepta quævis affirmativa, sive naturalia, sive positiva jure divino, vel humano non obligant accedente metu gravi ; quia præcepta affirmativa non obligant pro semper, maxime quia tunc occur-

rit præceptum majus de declinando periculo, servanda vita : in concursu autem præceptorum homo per caritatem ordinatam incipit a seipso. Excipe, nisi legislator ipsum periculum vitæ præviderit, ut cum dux præcipit militi ad urbis impugnationem irrumpere, quantumvis explosarum catapultarum, sclopetorum, et bonbardarum ictus instar creberrimæ grandinis præcipitent. Sicut etiam cum Christus præcipit episcopis et pastoribus animam suam ponere pro ovibus suis. Excipe etiam quando metus infertur in derisum et contemptum præcepti, ut cum Machabæis detrectantibus comedere carnes porcinas mortem tyranni cominabantur. Ratio exceptionis est, quia tunc præceptum affirmativum habet adjunctum negativum de non inhonoranda Religione et lege, cujus contemptio in ipsum Legislatorem refunditur cum non mediocri dehonestamento boni communis, quod omni privato anteponi debet.

Hic disputant multi de circumstantiis actuum humanorum, sed quia de illis iterum sermonem habet S. Doctor, dum explicat moralitatem, ideo de illis postea agemus. Quærunt etiam hic aliqui qui conducat habitus ad rationem voluntarii? sed facilis responsio est nimirum habitum secundum propriam rationem augere voluntarium, siquidem voluntati pronitatem, facilitatem, et promptitudinem ad agendum confert, omnemque repugnantiam et difficultatem aufert. Quin etiam habitus, si sit bonus, voluntarium liberum auget et perficit, cum inclinet voluntatem ad expedite operandum conformiter ad rationem, diminuta potentia peccandi, quæ non est perfectio, sed defectus, et excrementum libertatis. Si vero habitus sit pravus, causat etiam actus voluntarios voluntate deficiente. Unde actus mali ex habitu pravo non retractato prodeuntes sunt magis culpabiles, quia magis voluntarii, quam dum non procedunt ex habitu. Hoc retineant confessarii, hoc audiant, et serio timeant qui tam crebo jurant nomen Dei in vanum, sive pro vero, sive pro falso, nec ad excusandas excusationes in peccatis sibi blandiantur se ex habitu peccare. Vide, miser, eo magis te esse peccando reum, quo profundiores et penitiores radices habet peccandi nefanda consuetudo. Quæ nisi securim admoveas, fiet necessitas tibi a tua libertate illata, et ex propria voluntate consecuta.

REFLEXIO.

Voluntarie sacrificabo tibi. Voluntaria oris mei beneplacita fac, Domine. His regius Propheta vocibus bonæ voluntatis pretium indicat et commendat. Ita plane, « nihil offertur Deo ditius bona voluntate, » inquit Gregorius, et, teste Salviano, « oblata affectu placent, animo commendantur data. Unicum humanæ, Christianæque felicitatis organum bona voluntas, ideoque pax hominibus bonæ voluntatis denuntiatur ; sicut certa ad miseriam via mala voluntate sternitur, « sola quippe voluntate, ut Augustinus tradit, miser quisque efficitur, sed miserior potestate, qua desiderium malæ voluntatis impletur. »

O quam grata Deo, quam utilis sibi, quam facilis omnibus bona voluntas ! Grata Deo, quidquid enim vere vis, et vere non potest, factum Deus computat : nimirum « Deus cor quærit, cor inspicit intus, testis est, judex, approbator, coronator. Sufficit ut offeras voluntatem : cum potes, ore confitere ad salutem, cum autem non potes, corde crede ad justitiam. Corde laudas, corde benedicis, corde in ara conscientiæ victimas sacras imponis : et respondetur tibi. Pax in terra hominibus bonæ voluntatis, » inquit Augustinus. Utilis sibi bona voluntas, qua appetimus recte, honesteque vivere, et ad summam sapientiam pervenire ; quia, ut idem Augustinus et Bernardus docent, cum voluntas nihil liberum habeat nisi se, merito non judicatur nisi ex se. Nec tardum ingenium, nec corpus ægrotans, nec labilis memoria, nec inquietus appetitus, nec obtusus sensus, nec vita languens, nec penuria rerum reum per se statuunt hominem, sicut, nec contraria innocentem, quia præter voluntatem posse provenire probantur. Bona voluntas sola est fœcunda aurifodina ; unde solidi thesauri eruuntur ; est lapis philosophicus metalla convertens in aurum, mala ipsa in bonum transmutans, tristia in gaudium transformans, paupertatem ditans, vilitatem nobilitans, infamiam illustrans, mœrores amœnans ; et, ut recte dixit Philosophus moralis epist. 72 : « Valentior fortuna est voluntas : in utramque partem ipsa res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi causa est. » Denique facilis est bona voluntas, nam, ut Augustinus tradit, « dilige et fac quod vis, nihil tam facile bonæ voluntati, quam ipsa sibi, et hoc sufficit Deo. » Voluntatem non impediunt carceres, non li-

gant vincula, non domant tyranni dominantes : libera est, et maxime si spiritu ducitur, quia ubi spiritus, ibi libertas ; unde voluntas, teste Cassiodoro, dicta est a volatu, quoniam quo vult nimia velocitate transfertur. Sciscitanti sorori, quid ad sanctitatem compendio assiscendam opus esset facto respondit juvenis, sed super senes intelligens Aquinas : « Bona voluntas exigitur, et sufficit. »

SPECULATIO II.

Actuum humanorum pictura et harmonia describitur.

Ut dearticulate processum appetitus intellectualis explicemus, sciendum in negotiis moralibus novem actus ordinarie intervenire, qui vel ad ordinem intentionis finis, vel executionis mediorum reducuntur, quibusque finis tandem obtinetur. Hoc egregium novendiale pedetentim decurremus.

Cognitio finis.

Primo itaque occurrit cognitio finis allicientis voluntatem, quia ejus amabilitas et convenientia proponitur, et veluti inspiratur. Nihil enim volitum, quin præcognitum ; sicut enim appetitus naturalis sequitur formam naturalem, sensitivus formam apprehensam per sensum : ita appetitus rationalis formam per intellectum propositam amore prosequitur ; quæ apprehensio non solum debet esse speculativa, quæ semper voluntatem bilancem relinquit, et dubiam, ut patet in peccatore bonum sciente, et non faciente, malum cognoscente, et non fugiente ; sed debet esse practica, alliciens, et impulsiva, quatenus exhibet objecti bonitatem, quæ ad sui amorem invitet.

Unde quantumvis voluntas in sublimi orationis gradu, qui passivus dicitur, suspendi et extra se rapi videatur, nunquam tamen omnino cessat rationis intuitus, quamvis desinat meditationis circuitus : uno ictu et impetu voluntas inflammatur, sed tam divina flamma ardens est et lucens, quia nemo amat quod ignorat. Quod si aliqui Patres Mystici dicant solam voluntatem negotiari in profunda beatæ illius quietis oratione, quam propterea David et Salomon somnum vocant : *Cum dederit dilectis suis somnum. Nolite evigilare dilectam quoad usque ipsa velit :* ideo est quia non discurrit ratio ; sed statim atque Deum proponit fervidæ voluntati, hæc continuo eructat suspiria, amorem effundit, et totum *cor liquefactum est, ut dilectus locutus est.* Et quia amans amore trahitur, nec agit nisi quia ab objecto alliciente patitur, hinc est quod oratio illa passiva dicitur. Da amantem, et sentit quod dico, da desiderantem, da ferventem, atque sitientem, et fontem æternæ patriæ suspirantem ; da talem, et scit quid dico. Sed lingua amoris omnibus fere barbara est, et inaudita, quia inexpertis loquimur. Non potest capere ignitum eloquium frigidum pectus, inquit alicubi Bernardus ; quomodo enim græce loquentem intelliget qui græcam linguam non novit, vel latine loquentem, qui latinus non est ? Sic lingua amoris ei qui non amat, barbara est, et peregrina.

Simplex volitio finis.

Secundo cognitionem finis sequitur simplex volitio illius, quæ sæpe voluntas apellatur nomine suæ potentiæ, cujus objectum adæquatum est bonum verum, vel apparens, sicut objectum adæquatum intellectionis est veritas. Quod si aliquando feratur ad malum per modum fugæ, id propter bonum, quo allicitur, operatur. In peccatis etiam puræ malitiæ aliquod bonum apparens quærit in objecto, cujus deformitatem perspectam habet. Sed de his plura in philosophia, in qua disputatur an malum sub ratione mali possit terminare voluntatem, sicut et an media habeant bonitatem intrinsecam, relatam tamen et dependentem a fine ; aliaque plura examinantur, quæ theologicis permiscere importunum esset.

Hæc autem volitio cum sit primus voluntatis partus, quo voluntas incipit in actum prorumpere, indiget motivo aliquo, quo veluti obstetrice emittatur ; idque potiori jure ei convenit, quam aliis actibus, qui cum præcedentium actuum apparatum supponant, habent in illis a quibus moveri possunt. Et ideo specialiter inquirit S. Thomas de motivo voluntatis, tam intrinseco, quam extrinseco, cujus rei tractationem in librum *de Deo motore* operosius discutiendam remittimus. Porro hic actus vocatur simplex volitio, quia vult finem in se, et secundum se, non in ordine ad media : unde et velleitas dicitur quia arridet quidem bonitas finis, sed in ea sistit, nec de ea obtinenda meditatur. Sic in tepi-

dis frequenter est volitio simplex boni, vult enim, et non vult piger, et velleitatibus plenum esse infernum docet Bernardus. Rari enim sunt quibus ostensa virtutis pulchritudo non placeat, sed omnino multi in ea nuda complacentia sistunt, nec ad ejus intentionem respicientem media festinant. Pauci esuriunt et sitiunt justitiam, quam omnes semivolente et seminolente diligunt voluntate, quod non sufficit, quia, ut ait Hieronymus, « non nobis sufficit velle justitiam, nisi justitiæ patiamur famem. »

Intentio finis.

Tertio volitionem finis comitatur efficax illius intentio, quæ respicit finem non absolute solum, sed comparative ad media, per hoc enim distinguitur a simplici volitione, qui non duplicat objectum, sed sola attingentia finis contenta est : intentio vero respicit finem ut est ratio volendi media, et quatenus est assequibilis per illa ; unde in intentione finis virtualiter, et implicite media appetuntur. Imo, licet voluntas non possit eodem actu primario et per se ferri in finem et media, quæ sic terminant duos actus specie distinctos, intentionem scilicet et electionem : tamen si unum eorum attingatur primario, aliud vero secundario, in obliquo, et de connotato, tunc eodem actu respiciuntur. Sicut enim intellectus plura per modum unius ordinate se habentia unica cognitione intuetur ut cum conclusiones in principiis intus legit ; sicut potentia visiva in eodem corpore plures colores respicit adunatos, eodemque aspectu colores cernit et lucem : ita similiter voluntas eodem motu in finem, mediaque fertur, si unum se habeat ut ratio formalis amandi, alterum ut res amata. Præsertim quia media, esto quod habeant intrinsecam bonitatem, illam tamen ita relatam et dependentem habent, ut sine ordine ad finem nequaquam amarentur. Unde ait D. Thomas quæst. 8. art. 3 : « Finis ut est ratio volendi medium eodem actu appetitur, quo medium. » Cum quo tamen stat intentionem et electionem esse actus distinctos realiter, ut patet quando medium appetitur propter finem virtualiter intentum, ut cum quis ex intentione videndi Romam quotidie proficiscitur, non est necesse, quod in singulis peregrinationis passibus cogitet de suo fine, sed satis est quod ex intentione virtuali finis moveatur ; sed tamen potest quando vult de fine illo expresse cogitare, et tunc eodem actu et finem et medium attingere : sicut lux potest seorsum a colore videri, et simul cum colore. Actus itaque electionis et intentionis formalis semper realiter distinguuntur ; sed tamen intentio virtualis, vel, si dicere fas est, virtualitas intentionis in electione medii relucens non distinguitur ab electione, sicut nec virtualis electio ab intentione, quia in omni causa ut tali includitur respectus ad effectum, et in effectu ordo ad causam.

Nota vero sæpe Patres intentionem inter actus intellectus annumerare, ut cum ait Bernardus : « Affectio in voluntate, intentio in ratione consistit. » Et Ecclesia in vigilia Ascensionis : « Nostræ mentis intentio quo fide pergit, conversatione perveniat. » Sed hoc ideo dicunt, quia intentio actum intellectus præsupponit, vel intentionem pro attentione accipiunt, vel metaphorice loquuntur, quia, sicut attentio rationis dirigit operationes, ita intentio finis totius vitæ moralis œconomiam regulat, et ideo *oculus*, et *lucerna* a Domino appellatur, quia, sicut oculus manuum operationes, pedumque gressus regit, ita pia intentio totam humanorum actuum seriem in ultimum finem ordinat et præcedere debet, ut ad debitum finem omnes actiones dirigere valeamus, non secus ac navigánti portus, ad quem deveniat ante omnia statuendus est, et sagittario prius inspiciendus est scopus, in quem collimet. Necesse est enim multum in vita nostra casus possit, ut ait Seneca, si vivamus casu. Vivit autem casu, cui jam vitæ suæ summa per bonam intentionem proposita non est. Qualis intentionis oculus, quam fortunatus ! Nam si fuerit simplex, totum corpus lucidum erit ; si autem fuerit nequam, totum corpus tenebrosum erit. Necessarius oculus, sine quo qui merces congregat, mittit eas in sacculum pertusum vanæ gloriæ, quæ est dulcis spiritalium opum expilatrix, et jucundus animarum nostrarum hostis, in peccato primus, in conflictu postremus, ut loquuntur Basil. et Bernard. Quam utilis oculus, quia dum holocausta medullata offert Deo, dies pleni inveniuntur in nobis, nec audimus illam Angelo Ecclesiæ Sardis scriptam exprobrationem Apocal. III : *Non invenio opera tua plena coram Deo.* Quam efficax, cujus intuitus cor vulnerat sponsi, qui non pensat censum, sed affectum ; non quantum, sed ex quanto ; non munus, sed cor. Quam purus

et fixus oculus, qui mercenarius non est, nec de spe vires sumit, nec aliud præter Deum quærit, solo amore contentus ! Quia castus amor « per se sufficit, per se placet, et propter se. Ipse meritum, ipse præmium sibi est amor. Præter se non requirit causam vel fructum. Fructus ejus usus ejus. Amo, quia amo, amo, ut amem, » ut prosequitur Bernard. lib. *de dilig. Deo*, et serm. 86. *in Cant.* Quam suavis oculus ! Nam, ut ait idem Pater, « amor iste mons est, et mons Dei excelsus, revera mons coagulatus, mons pinguis. O amor sanctus, et castus ! O dulcis, et suavis affectio ! O pura et defæcata intentio voluntatis ! Eo certe defæcatior et purior, quo in ea de proprio nihil admixtum relinquitur ; eo suavior et dulcior, quo totum divinum est, quod sentitur. Sic affici, deificari est. » Denique quam facilis ! Nam quid tam proptum, tam in manu voluntatis, quam velle et amare ? « Offer (inquit August. *in Psalm.* L.). Quid ? Sane in te habes quod offeras. Noli extrinsecus thura comparare, sed dic : In me sunt, Deus, vota tua. Noli extrinsecus pectus, quod mactes, inquirere ; habes in te quod occidas : Sacrificium Deo spiritus. »

Consilium de mediis.

Quarto intentionem sequitur consilium, quod est discursus intellectus practici inquirentis media ad obtinendum finem, et de eorum convenientia judicantis : unde perfectum et completum consilium non solum importat inquisitionem et consultationem, sed etiam judicium de mediorum utilitate, et secundum hanc posteriorem formalitatem consilium invenitur in Deo qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, non propter inquisitionem, sed propter certitudinem cognitionis et judicii, ad quam consiliantes solent inquirendo pervenire, sicut datur in Deo scientia non ratione discursus, quam in nobis importat, sed ratione certitudinis cognitionis effectuum omnium in prima causa.

Itaque consilium importat inquisitionem et judicium de mediis, quæ inquisitio supponit media non esse determinata, sed incerta et dubia ; quæ enim determinata sunt, sub inquisitionem non cadunt : supponit etiam rem, de qua agitur, esse alicujus momenti, frivolum enim esset ingentem inquisitionis sollicitudinem rebus levibus adhibere. Sicut autem discursus speculativus procedit a duplici virtute intellectuali, scilicet intelligentia quantum ad præmissas, et a scientia quantum ad conclusionem ; ita in discursu practico consilii duæ concurrunt virtutes, nempe eubulia, quæ bene consiliatur in inquisitione mediorum et synesis seu gnome, quæ de mediorum convenientia judicium et sententiam fert.

Ex quo sequitur consilium semper præcedere electionem, ad hoc enim consulimus, ut eligamus, et ex consultatione mediorum causetur electio unius præ alio. Ad electionem quippe nunquam sufficit simplex apprehensio convenientiæ vel disconvenientiæ objecti, ut docet Vasques, quia voluntas capax est non solum actus prosecutionis, sed etiam fugæ. Ergo, ut possit reprobare malum et eligere bonum, præexigitur omnino ut objectum voluntati proponatur cum discretione convenientis aut nocivi, quod fieri nequit absque præeuntis consilii indagine, et judicio. Quin etiam ipse brutorum appetitus sensitivus non fertur in suum objectum nisi præcedat actus potentiæ æstimativæ, quæ licet non componat et dividat, habet tamen judicium simile affirmationi et negationi. In quo habitus tam rationalis, quam sensitivus, differunt ab aliis potentiis, puta visu, auditu, quæ a simplici objecti sui propositione moventur.

Consilium adhibendum in agendis non solum inculcant philosophi morales, sed Scriptura frequenter et Patres monent in rebus seriis præ oculis semper habendum, an liceant, an deceant, an expediant, et inconsulte facta comitem habere pœnitentiam. « Turpe est (ait Bernard. lib. 4. *de Consid.* cap. 4.) tibi sæpius retractare quod feceris, et judicium tuum frequenter periclitari non decet. Diligenter proinde omne quod faciendum erit tracta apud te, et cum his qui te diligunt, tracta ante factum, quia post factum sera retractatio est. Sapientis consilium est : *Omnia fac cum consilio ; et post factum non pœnitebis.* » Ad consilium autem vocandi sunt soli prudentes et benevoli quia imprudens errat, malevolus prodit. Hinc hominum Sapientissimus monet Proverb. IX : *Ego sapientia in consilio habito, et eruditis intersum cogitationibus.* Et cap. XXV : *Causam tuam tracta cum amico, et secretum extraneo ne reveles.* Ubi ad consiliarii munus obeundum duo exigit necessaria, et prudentiæ eruditionem, et amicitiæ benevolentiam. Unde rara

avis in terris bonus consiliarius, qua de causa Eccles. cap. VI. dicitur : *Multi sint tibi amici ; unus autem sit tibi consiliarius de mille*, qui nimirum sit fidelis et prudens, nec præceps in sententia, nec vehemens in vindicta, nec remissus in correctione, nec austerus in punitione : non citus ad promittendum, non tardus ad reddendum, non superfluus in victu, nec curiosus in vestitu, nec prodigus in sumptu. Uno verbo dilectus Deo et tibi, sed potissime pietate et doctrina conspicuus, juxta illud Ambrosii 2. *de Officiis* : « Talis deberet esse qui consilium dat, ut seipsum formam aliis ad exemplum bonorum operum exhibeat in doctrina, in integritate, in gravitate : ut sit ejus sermo salubris, atque irreprehensibilis, consilium utile, vita honesta, sententia decora. » Si talem invenias, thesaurum invenisti. Nam *amicus fidelis medicamentum vitæ. Amico fideli nulla est comparatio : Non est digna ponderatio auri et argenti contra bonitatem fidei illius*, ut Ecclesiast. cap. VI. ingeminat. Et certe experientia compertum est nullum esse ad pietatem utilius compendium, nullum in adversitatibus promptius solatium, quam amici et prudentis consiliarii remedium. Sicut enim vulnera clausa plus cruciant ; et putredo, quæ in intrinsecus fervet, ad salutem ejicitur ; sic celata in sinu cordis mœstitia corrodit animam, scriptum est enim Psalm. XXXI : *Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea*, et Job. XIX : *Quare tacens consumor ?*

Advertant autem consiliarii nonquam licere malum culpæ suadere sub specie, vel spe cujusvis boni ; non enim sunt facienda mala, ut veniant bona. Tamen si ille, qui consilium petit, sit determinatus ad alterutrum e duobus malis, tunc non licet quidem ad minus malum hortari, cum sit intrinsece inhonestum positive influere, vel inclinare in quodcumque peccatum ; sed tantum licet minus malum dissimulare, permittere et tolerare, passive, vel negative se habendo. Sic licet furtum latronis tolerare, ut mortem, quam inferre decrevit, evitemus.

Consensus approbans media.

Quinto consilii inquisitionem et judicium sequitur consensus voluntatis approbans media proposita, eaque acceptans tanquam utilia et conducentia ad finem præintentum, qui actus distinguitur ab electione unius præ alio. Potest enim fieri, et sæpe contingit, quod per consilium inveniantur, et proponantur voluntati plura media ad finem obtinendum idonea, quibus complacere et consentire voluntas potest, quamvis deinde per electionem unum alteri præferat. Si tamen contingat in ordine ad finem dari unicum medium idoneum, tunc consensus non distinguitur ab electione, quæ tunc non est determinativa alicujus medii inter plura; sed idem actus est consensus prout complacet in medio proposito, est electio prout præfert illud aliis, quæ non placent.

Ex quibus habes consensum esse actum voluntatis adhærentis propositioni consilii, seu acceptantis media ab intellectu consiliata. Dico media, quia de fine non est proprie consensus. Cum enim consensus sit applicatio et complacentia voluntatis in eo, quod ex consilio judicatum est, de illis tantum est consensus, de quibus est consilium. Constat autem consilium non esse de fine, sed tantum de mediis, finis enim est principium in operabilibus ; unde sicut in speculabilibus non est quæstio de principio, sed de conclusione ; ita non est consilium de fine, sed de mediis, et ideo dicitur consilium « quasi considium, » eo quod multi considunt ad simul conferendum de mediis opportunis ad finem consequendum. Quod si aliquando inquirimus de fine, an sit amandus, dubitantes de bonitate ipsius, hoc provenit ex eo quod bonitas finis in particulari nos latet : et ideo potius inquirimus an tale objectum materiale debeat habere rationem finis, quam an finis sit appetendus ; quia si constaret talem rem esse finem, non inquireremus de ea. Sicut etiam dum inquirimus utrum unus finis debeat amari præ alio, hoc non est nisi ratione finis ulterioris quem prætendimus, alias non esset ratio inquirendi vel dubitandi, cum finis semel cognitus ut talis sit per se appetibilis, et ideo nunquam sit inquisitio de fine, nisi sit finis intermedius. Sicut discurrimus de principio unius demonstrationis, quod est conclusio alterius anterioris. Quare, sicut non datur scientia de principiis, sed intellectus, ita non consensus de fine, sed voluntas.

Occasione hujus actus adverte communem Patrum et theologorum doctrinam distinguentium in tentationibus sensum a consensu. Hinc Bernardus *de Interiori Domo*, cap. 8 : « Locum superiorem ratio semper obtineat. Si vero aliquem motum ad id quod non debet, vel quomodo non debet, sense-

rit, non consentiat, sed illico resistat. Nam solus consensus reos nos facit. Tunc enim anima mori, sicut scriptum est, dicitur, cum ipsa ratio ad peccatum per consensum curvatur. Anima enim, quæ peccaverit, ipsa morietur. Resistat ergo ne moriatur; pugnet ut coronetur; molesta est lucta, sed fructuosa, quia si habet pœnam, habebit et coronam. Non nocet sensus, ubi non est consensus : imo quod resistentem fatigat, vincentem coronat. » Idem etiam distinguendum est in motibus piis : nonnulli enim putant se multum Deum diligere, quia pios motus sentiunt, quibus eos non consentire inertia eorum convincit, inanis enim est pietatis sensus si desit exhibitio operis, quæ est vera probatio dilectionis : est ergo ibi sensus, sed non consensus, qui solus salvat, juxta illud Bernard. tract. *de Grat. et Lib. Arb.* cap. 1 : « Gratiæ operanti salutem cooperari dicitur liberum arbitrium dum consentit, hoc est, dum salvatur; consentire enim salvare est. » Hæc diligenter advertant et scrupolosi, ne turbentur de tentationum sensu, et tepidi ne inflentur de consolationum quarumdam, vel divinorum motuum inerti gustu.

Electio mediorum.

Sexto consilium sequitur electio, quæ est actus voluntatis versans circa media, quorum unum acceptat præ alio in ordine ad finem. Dicitur actus voluntatis, licet enim electio præsupponat actum rationis ordinantis et conferentis, earumque utilitatem ponderantis, tamen exercitium electionis consummatur in ipsa voluntate. Quando enim duo principia concurrunt ad aliquem actum, unum ut dirigens, aliud ut directum præbens materiam ordinandam, tunc actus ille non elicitur a potentia dirigente, sed a directa et imperata, ut patet in omnibus actibus imperatis et regulatis a potentia superiori. V. g., cum actus virtutis moralis, puta temperantiæ, refertur a caritate in Deum, ut ultimum finem, actus ille non ab habitu caritatis, sed temperantiæ elicitur. Et generaliter in omnibus potentiis et habitibus subordinatis ordinatio pertinet ad facultatem dirigentem, exercitium vero a directa procedit, cum ideo solum dirigatur ut agat. Atqui in electione mediorum homo fertur in bonum ordinatum per rationem. Ergo substantia actus electionis a ratione quidem dirigitur, sed a voluntate entitative elicitur. Accedit quod objectum electionis est bonum utile libere acceptabile : ergo ab ea facultate procedit, cujus est respicere bonum, et ad quam pertinet libertas : ad illam quippe potentiam attinet actus, ad quam pertinet objectum actus : patet autem respicere bonum, et libere ferri in illud esse voluntatis vel naturam, vel corollarium.

Dicitur deinde electionem versari circa media, non circa finem, quia cum electio sit præacceptio unius præ alio, præsupponit amorem finis, qui sit ratio discernendi et postponendi unum alteri. Notat tamen S. Doctor quod, sicut principium unius scientiæ potest esse conclusio alterius, ita bonum, quod est finis respectu inferiorum, potest esse medium ad finem ultimum, sicque potest esse electio finis, non ut finis est formaliter, sed ut medium. In lata tamen significatione dicitur finis ultimus particularis eligi, quatenus bonis aliis omnibus antefertur, juxta illud Deuteron. XVI : *Dominum elegisti hodie, ut sit tibi Deus, et ambules in viis ejus*, et Luc. X : *Optimam partem eligit sibi Maria, quæ non auferetur ab ea.*

Dices : Teste D. Thoma q. 13. ordinatio se habet ut formale in electione : quod autem est formale in actu, est magis intrinsecum, cum pertineat ad constitutivum, et, ut sic dicam, ad medullam rei; ergo essentia electionis ab intellectu elicitive procedit, ad quem pertinet ordinare.

Respondeo diligenter et attente advertendum esse quod, cum S. Thomas ait in moralibus unum se habere ut formale, aliud ut materiale, non loquitur de formali constitutivo et specificativo, sed de formali movente. Cujus eruditæ locutionis ratio est, quia cum forma dicat actum, illud formale merito nuncupatur, quod est in actu; omne autem movens est in actu respectu mobilis, quod est in potentia; et quia in moralibus finis habet præcipuam rationem formalissime movendi. Ideo principium ordinans actum ad finem dicitur informare actum ordinatum, sicut actus fidei et virtutum a caritate in Deum relatarum dicuntur a caritate formati; et tamen entitas hujusmodi actuum a suis specialibus virtutibus elicitur. Regula ergo generalis ad intelligendam reconditam S. Thomæ doctrinam, cujus sæpe in tota morali meminit, est : « Quando duo principia concurrunt ad aliquem actum, attendenda est formalis ratio movendi. » Ad

illud quod movet, pertinet formale actus; ad illud quod movetur, materiale et substantia actus.

Instabis : In actu electionis sunt duæ formalitates, nempe prosecutio rei utilis et ordinatio, seu collatio unius medii cum alio, quarum prima pertinet ad voluntatem, secunda ad rationem : ergo a voluntate et ab intellectu electio ex æquo procedit.

Respondeo quod, cum electio sit actus immanens et vitalis, non transit de una potentia in aliam, nec in duplici recipitur. Præsertim quia a potentiis specie, et genere diversis, quales sunt intellectus et voluntas, non potest actus ejusdem speciei ex æquo promanare, sed ab una elicitur, ab alia movetur : et ita contingit in electione. Quantumcumque enim intellectus media ordinet, et conferat, nunquam tamen electio consummabitur, donec unum præ alio a voluntate acceptetur ; supposita tamen directione rationis imprimentis voluntati modum ordinate et cum collatione procedendi, cujus tamen impressionem nulla necessitate voluntas sequitur. Uno verbo, voluntas quidem non ordinat, sed tamen in objectum non tendit, nisi secundum ordinem rationis.

Insistes : Ergo potius electio consistet in actu ordinativo præsupponente actum efficacem voluntatis acceptantis medium, et moventis intellectum ut unum ordinet præ alio ; sicut imperium et prudentia sunt actus intellectus, quia, licet præsupponant efficacem voluntatis applicationem, important tamen formaliter ordinationem unius ad aliud, quæ ordinatio est formalissimus rationis character. Unde ergo disparitas, cur potius voluntati, quam intellectui electionis partus asseratur?

Respondeo magnum esse discrimen, ex quo magis S. Thomæ doctrinæ profunditatem mirabilem penetrabis. Ad discernendum, ad quam potentiam spectet entitas actus a duplici potentia pendentis, semper præ oculis habendum est, quid in illo actu se habeat ut motum, quid vero se habeat ut movens, et dirigens extrinsece : et quia gemina illa ratio aliquando se tenet ex parte intellectus, aliquando ex parte voluntatis ; ideo reconditum D. Thomæ principium, et ab Antithomistis non intellectum oportet diversimode applicare, juxta naturam actus, de quo agitur : et quia voluntas, quæ est movens cæteras potentias, interdum se habet ut mota, nec movet nisi in virtute prioris ordinationis et motionis intellectus, interdum vero se habet tantum ut movens et applicans intellectum. Ideo actus moralis quandoque in intellectu, quandoque in voluntate consummatur.

In proposito ergo imperium, prudentia et lex sunt actus eliciti ab intellectu, quia ad illos voluntas se habet quidem ut movens et applicans, sed tamen ratio se habet ut mota et exercens : imperium siquidem est practica denuntiatio et intimatio efficacis decreti voluntatis ; præceptum etiam prudentiæ, nec non dictamen legis, quod est regula et lux agendorum, exercentur in intellectu, tametsi efficaciam habeant a voluntate obligante intellectum, ut denuntiet, ut præcipiat, ut dictet quæ voluntas intendit et elegit. At vero in electione ordinatio se habet tantum ut movens, et non ut mota et exercens, unde non in actu ordinante, sed in acceptante ordinationem perficitur ; unde completur in voluntate, et ex participatione voluntatis in appetitu sensitivo, in quo residere virtutes morales dicemus. Alias non paucas de electione et libertate difficultates, quas hic versant interpretes, consulto prætereo, tum ne ethicam philosophicis plus justo implicem, tum quia libro *de Deo Motore* operose ventilabuntur.

REFLEXIO.

Parce, lector, si de his tam speculativis forte plus satis egimus ; sed speculationis contentionem hoc pietatis emolumento reportato compensabo, et subtilitatum prolixitatem et molestiam hoc documento levabo. Si electionem ordinatio rationis prævenire debet, clarum est frequentes actiones nostras, non electiones, sed impetus, sed motus brutales esse nominandos. Quid mirum si sensualitas premat, excandeat iră, insolescat auctoritas, evagetur ratio, fugiat prudentia, labatur lingua, quia considerationis ordinatio et trutina motus nostros non præcedit? Considerationi ergo aliquid cordis et temporis quotidie sequestrandum est, si vis recte in agendis eligere, affectus regere, dirigere actus, corrigere excessus, componere mores, et vitam ordinare totam. Si non semper, salter sæpe loquere tecum, considerationi vaca, quæ eligenda præordinet, acta recogitet, agenda prævideat, et in omnibus motibus tuis suavissimus quidam concentus, complexusque virtutum elucebit, si, ut

alias ex Bernardo diximus, omnem electionem tuam trina hæc consideratio præveniat, « an liceat, deinde an deceat, postremo an expediat. » Vel si velis cum eodem Patre lib. 5. *de Consider.* cap. 2. omnem electionem præcedat, vel comitetur, vel sequatur consideratio triplex, « dispensitiva, æstimativa, speculativa. » Prima rebus ordinate utitur, ad promerendum Deum; secunda res diligenter scrutatur ad vestigandum Deum; tertia ab humanis rebus se eximit, ad contemplandum Deum, quem nisi respiciamus dum eligimus, et postquam eligimus, inter electos non computabimur. Prima multa serit, parum metit. Secunda vadit, sed nondum evadit. Tertia venit, et ad Deum pervenit. « Quod prima optat, secunda operatur, tertia gustat. » Pura erit electio, si sic incipiat; constans, si sic pergat; felix, si sic finiatur.

Hic etiam diligenter advertas ad bonum opus non solam desiderari bonæ intentionis rectitudinem, nisi bona electio consequatur. Verum quidem est prava intentione bonum opus corrumpi, quia, ut dixit Magnus Gregorius, si semel cor intentione corrumpitur, sequentis actionis medietas et terminus ab hoste callido secure possidetur : « Quoniam totam arborem sibi fructus ferre conspicit, quam veneni dente in radice vulneravit. » Verum plane summa nobis cura vigilandum, ne vel bonis operibus serviens mens reproba intentione polluatur, servandusque omni cura a malitiæ pulvere oculus cordis, ne quod in actione rectum hominibus ostenditur, insidiante superbia, vel concupiscentia destruatur. Cæterum id non sufficit : nam sicut bonum condemnat intentio prava, ita malum opus non excusat intentio recta. Piam intentionem sequatur recta electio necessum est, ut christiane operemur; quia nihil interest, quo animo facias, si vitiosum est quod facis; nec desinit esse pestifera labes putredinis, tametsi bonæ intentionis specie et colore tecta obducatur. Hinc observat Bernardus serm. 40 *in Cant.* per sponsæ faciem mentis intentionem designari, ex qua nimirum pulchritudo operis, sicut ex facie pulchritudo corporis æstimatur : signanter tamen genas pluraliter nominasse Spiritum sanctum, cujus sapientiæ non est fas, vel modicum quid omnino ascribere otiosum, aut secus dictum quam oportuerit : *Pulchræ*, inquit, *sunt genæ tuæ sicut turturis.* Quia « duo quædam in intentione (quam faciem animæ esse diximus) necessaria requiruntur, res et causa, id est, quid intendas, et propter quid. Ex his sane duobus vel decor, vel deformitas judicatur : ut animæ, quæ ambo ista recta, atque pudica habuerit, illi merito veraciterque dicatur : *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turturis.* Quæ vero altero horum caruerit, non poterit dici de ea, quod pulchræ sint genæ ejus sicut turturis, propter eam, quæ adhuc ex parte erit, deformitatem. »

Idipsum divine et juxta peropportune prosequitur idem doctor Mellifluus lib. *de Præcep. et Dispens.* cap. 14. longiusculis, sed nullis non observandis verbis : « Ut interior oculus vere sit simplex, duo illi esse arbitror necessaria, caritatem in intentione, et in electione veritatem. Nam, si bonum quidem deligat, sed verum non eligat, habet quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam; et nescio quemadmodum judicio Veritatis vera esse possit cum falsitate simplicitas. Volens denique ad veram discipulos instruere simplicitatem magistra Veritas : *Estote*, inquit, *prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ.* Præmisit ergo prudentiam, sine qua neminem satis esse posse simplicem sciret. Quomodo denique vere simplex erit oculus cum ignorantia veritatis? aut vero vera dici potest simplicitas, quam simplex ignorat veritas? Scriptum est enim : *Ignorans ignorabitur.* Patet ergo laudabilem illam, et a Domino laudatam simplicitatem absque his duobus non esse bonis benevolentia atque prudentia, ut oculus videlicet cordis non solum pius, qui fallere nolit, sed et cautus sit qui fallere non possit. » Hinc Sancti tam sæpe, tam solide trepidi sunt, ne forte displiceat Deo quod ab ipsis bona intentione rectum existimatur; quia apud Gregorium, aliosque doctos a Domino Patres legerunt, plerumque se nobis vitia sub specie virtutum tegere, quasi blanda ad nos facie venirent. Sæpe immoderata ira, justitia, sæpe dissoluta remissio, misericordia vult videri. Sæpe incautus timor, humilitas; sæpe effrenata superbia appetit libertas apparere. « Sæpe, inquit lib. 5. *Moral.* cap. 6, opus nostrum causa damnationis est, quod profectus putatur esse virtutis. Sæpe unde placari Judex creditur, inde ad irascendum placidus instigatur, Salomone attestante, qui ait : *Est via, quæ videtur homini recta, et novissima illius ducunt ad mortem.* Unde Sancti viri cum mala superant, sua etiam bene gesta formi-

dant, ne cum bona agere appetunt, de actionis imagine fallantur, ne pestifera tabes putredinis sub boni specie lateat coloris. Sciunt enim quia corruptionis adhuc pondere gravati dijudicare bona subtiliter nesciunt : et cum ante oculos extremi examinis regulam deducant, hæc ipsa in se nonnunquam et quæ approbant metuunt, et tota quidem mente interna desiderant ; sed tamen de incertitudine operum trepidi quo gradiuntur ignorant. »

Quod si intentio gloriæ et honoris Dei per se honesta, per se casta, et semper laudanda opus malum non justificat, quomodo excusabuntur cædes, vindictæ, gulæ, ambitiones, aliaque id genus scelera, vel « ob voluntatem dandi signa excellentiæ », vel « ob existimationem apud homines captandam », vel « ut appetitus suis actibus fruatur », vel « ut Sacerdotium pinguius obtineatur », vel « ob naturalem fastus inclinationem, » vel « propter temporalem commoditatem », ut quidam novelli corruptores excogitarunt. Ubinam gentium sumus, mi lector ? An qui has publicis voluminibus sparserunt sordes theologi, Christiani, vel hominis nomenclatura digni sunt, qui tam aperte contra trina illa officia peccarunt ? Illudne est adeo mirabile, et momentosum dirigendæ intentionis methodi inventum veteribus ignoratum, quo res tam æqua temperatione componuntur, ut servata conscientiæ integritate, et honor Dei, et amor mundi, quamlibet inter sese oppositi, concilientur ; quo arcte et latæ viæ hactenus existimata repugnantia in concordiam adducitur, initurque commercium? Quod Sanctis omnibus non dicam arduum, sed inaccessum, sed impossibile visum est. Comburatur prorsus, comburatur Evangelium necesse est ; deleantur de libro viventium conciliorum sanctiones, expungantur Romanorum Pontificum veneranda decreta, extinguantur ipsa naturalis pietatis et virtutis semina omnibus implantata, si tales, tamque exitiales maximæ locum habeant, si actiones per se nocentes emendet finis innoxius, si actus noxa purget imaginarius animi flexus in eo situs, ut peccatum pro fine non habeat, ut hac arte Deo et hominibus dilectus utrique satisfaciat ; mundo opera, Deo intentionem belle concedat ; et legem carnis, quam Apostolus captivantem in lege peccati, et spiritui repugnantem sentiebat, cum divinis præceptis urbanissime copulet, et ficulneis quasi foliis turpia contegat et scelerata.

Hujus perversissimi principii horrenda consectaria prudens missa facio, ut iterum moneam, iterum inculcem, non satis esse ut bene agere dicaris, si bonum finem tibi præstituas, nisi ipsum officium per se sit licitum ; quia et bonum opus prava intentio vitiat ; et piam intentionem corrumpit operis illiciti turpitudo : imo hoc ipso pia esse desinit intentio, si malum imperet opus, quia arbor bona non potest malos fructus facere, nec in Deum summum bonum referri potest, quod a Deo summo bono immitti nequit opus malum. In omnibus ergo prius respice Deum, propter quem si non facis, quæcumque facis, peccare convinceris ; vere quippe virtutes, quæ carnalibus delectationibus, vel quibuscumque commodis, et emolumentis temporalibus serviunt, veræ prorsus esse non possunt, ut Augustinus non semel tradit. Hæc intentio summi momenti, summæ necessitatis est ; sed reapse non sufficit, nisi vera sequatur electio, quæ frustra intentionis bonitate purgatur, nisi vel opus sit bonum, vel saltem natura sua indifferens et licitum, quod redditur bonum non quidem perversissimis et distortissimis obtrusis intentionibus, de quibus supra ; sed vel caritate movente, vel necessitate cogente, vel urgentiori præcepto concurrente, vel aliis circumstantiis supervenientibus, quibus opus alias otiosum, vel inane, vel interdum male sonans, sed nunquam intrinsece malum efficitur bonum, et conditionibus rem ipsam immutantibus emendatur, purgatur, decoratur. Audi non me sed Augustinum lib. *contra Mendac.* cap. 7 : « Interest quidem plurimum qua causa, quo fine, qua intentione quid fiat. Sed ea quæ constat esse peccata, nullo bonæ causæ obtentu, nullo quasi bono fine, nulla velut bona intentione facienda sunt. Audi Gregorium Magnum lib. 3. *Moral.* cap. 10 : Scriptum est, si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti. Sed recte non dividitur, si non hoc quod pie agitur, etiam subtiliter discernatur. Oblata quippe recte dividere, est quælibet bona studia nostra sollicite discernendo pensare. Quod nimirum qui agere dissimulat, etiam recte offerens peccat ; et nonnunquam hoc fit reatus criminis, quod putatur causa virtutis. » Hæc, inquam, audi, et instanter operare. Sic eligens eris non ex multis solum vocatis, sed

ex paucis electis. Quod tibi et mihi concedat ille, qui nos elegit, ut essemus Sancti et immaculati.

SPECULATIO III.

Prosecutio ejusdem materiei, et eorum, qui supersunt, actuum explicatio.

Tres adhuc supersunt actus, imperium usus, et fruitio, de quibus continenti serie agemus.

Imperium intimans executionem.

Septimò ergo electionem efficacem comitatur imperium intimans mediorum executionem, et vocatur imperium monasticum, quo intellectus ex efficacia electionis imperat omnibus potentiis internis et externis, ipsi etiam voluntati, in qua post electionem datur usus activus, seu executio, quæ post electionem vincenda superest, ut patet in Petro, cujus electionem non executio, sed fuga secuta est. Unde in intellectu debet dari actus specialis regulans talem usum, rumpens moras, intimans præstitutæ electionis executionem, ad quam non sufficit judicium intellectus, ut ait Vasquez. Quia post inquisitionem et judicium videns et meliora probans, voluntas deteriora sequitur, prava eligit, et in executione deficit, veniens ad partum, et vires non habens parturiendi. Quia, ut egregie ait Scholæ nostræ decus et ornamentum Joannes a S. Thoma eligere est actus mere internus, in quo voluntas secum duntaxat certat, nec habet aliud impedimentum, quam velle, quod est in manu ejus; in exequendo autem non solum secum pugnat, sed cum aliis et potentiis, et subjectis, et circumstantiis, quorum concursus, et experienta difficultates accumulat, ipsumque voluntatis impetum, quamlibet ferventem, vel detinet, vel minuit, vel fatigat, et sæpe frangit, nisi urgeat imperii vis, et instet pondus præcepti. Ergo præter judicium de agendis oportet relinquere locum alteri tribunali ultimo resolventi, et dicenti : « Fac hoc etiam in illarum individuarum circumstantiarum concursu. » Hinc præter eubuliam, qua recte inquirimus, et consulimur; præter synesim, qua recte judicamus, exigitur prudentia, qua id, quod electum est, ordinate præcipiamus, et executionis teporem superemus, quod per electionem adhuc factum non fuerat, quia nondum occurrerat circumstantiarum executio electionem sæpe retardans, sæpe inflectens ob emergentes difficultates, quarum discussio, et victoria novo eget rationis imperio insistente, et cum manifestatione imperante et opus agendum, et modum actionis, et temperamentum conatus. Ideo imperium et lex dicuntur Proverb. VI : *Lucerna et lux*, et Psalm. IV : *Lumen vultus Domini signati super nos.*

Ad horum omnium clariorem intellectum, atque totius humanorum actuum œconomiæ harmoniam perspiciendam præ oculis habenda est præclara D. Thomæ doctrina de mutua intellectus, et voluntatis sibi correspondentiam sympathia, dependentia et subordinatione, ob quam et ratio voluntatem, et voluntas rationem in diverso genere causæ et movet, et movetur, et imperat, et obedit. Hinc quotiescumque altera potentiarum harum agit, semper in actibus ejus aliquid secundum modum propriæ naturæ, aliquid ex impressione alterius, cui subordinatur, relucet, non quod actus immediate ab utraque facultate prosiliat, sed quia ab una elicitur, ab altera movetur, una proxime, altera præsuppositive se habet; una communicatur, altera participatur. Et quia ordinare est proprium rationis, movere vero efficaciter est proprium voluntatis; ideo quidquid ordinationis in actibus voluntatis relucet, a ratione provenit; quidquid efficaciæ in operationibus intellectus apparet, totum a voluntate derivatur. Atque in hoc sensu non solum intellectus in voluntatem, sed etiam voluntas dominatum superioris exercet : impressio autem superioris agentis semper splendet in inferiori. « Et ex hoc (inquit præclare D. Thom. quæst. 22. *de Verit.* art. 13.) inferius agens non solum agit actione propria, sed actione superioris agentis; sicut sphera solis movetur proprio motu, qui spatio unius anni expletur; et motu primi mobilis, qui est motus diurnus. Similiter et aqua movetur motu proprio tendendo in centrum, et habet quemdam motum ex impressione lunæ, quæ movet ipsam, ut patet in fluxu et refluxu maris. Corpora etiam mixta habent quasdam operationes sibi proprias, quæ consequuntur naturam elementorum, ut tendere deorsum, calefacere, infrigidare; et habent alias operationes ex impressione cœlestium corporum, ut magnes attrahit ferrum. Ratio autem, et voluntas sunt quædam potentiæ operativæ ad invicem

ordinatæ : et absolute considerando ratio prior est quamvis per reflexionem efficiatur voluntas prior, et superior, in quantum movet rationem. »

Hinc in actu electionis voluntatis resplendet ordo rationis, et in actu imperii efficacia voluntatis impellentis ad opus. Unde sicut substantia actus electionis est a voluntate elicitus, ita substantia actus imperii manifestantis, dictantis, et imperantis executionem, est ab intellectu productus, quantumcumque motive a voluntate originetur, alias imperium non procederet modo rationali, et humano, sed fere modo brutali, cum impetu non discernente opus agendum, sed mere exequente, nec prout oportuerit, sed cæco modo conante. Sane idem dicendum est de actu imperii, ac de lege, cum lex sit præceptum, et imperium, et Legislatoris sit præcipere et prohibere. Dictamen autem legis, aut ejus intimatio non potest esse actus voluntatis, cum dictamen illud sit id, cui conformari debet voluntas tanquam regulæ ; actus autem voluntatis non potest esse regula sui, alias esset impeccabilis : nam peccatum non committitur in operatione, nisi cum recedit a regula, nec posset recedere, si esset sua regula. Ergo similiter imperium debet esse actus intellectus expressus, non per modum puræ enuntiationis, sed per modum denuntiationis, quæ dirigitur immediate ad voluntatem ut utatur et exequatur ; mediate vero ad alias potentias voluntati subordinatas. Unde electionem sequitur imperium, sed usum præcedit. « Quia (inquit S. Thom. q. 17. art. 3. ad. 1.) post determinationem consilii, quæ est judicium rationis, voluntas eligit, et post electionem ratio imperat ei, per quod agendum est quod eligitur ; et tunc demum voluntas alicujus incipit uti exequendo imperium rationis ; quandoque quidem voluntas alterius, cum aliquis imperat alteri, quandoque autem voluntas ipsius imperantis, cum aliquis imperat sibi ipsi. »

Dices : Voluntas est potentia cæca, quæ nequit percipere ordinationem imperii rationis : ergo frustra ponitur imperium executionem dirigens et dictans.

Respondeo hoc sophismate probatum iri (si quid probaret) voluntatem nullo judicio, imo nulla apprehensione posse moveri, quia rationis lumen videre nequit. Dicendum ergo cum D. Thoma, quod, sicut oculus non solum sibi, sed toti corpori videt, ita intellectus non modo sibi, sed etiam omnibus facultatibus intelligit : sicut ergo ridicule diceretur, pedem, vel manum non posse dirigi ab oculis, quia videre non possunt ; ita perperam obtenditur, voluntatem non posse rationis intimatione moveri, quia nullum objectum cognoscit ; quia quod percipit homo per intellectum, appetit per voluntatem, et per alias potentias inferiores mandat executioni. Unde intellectus oculos spiritales, voluntas pedes, seu affectus mutuat : quod explicant nonnulli emblemate duorum hominum, quorum unus sit cæcus, et alter claudus : cæcus claudum gestat humeris, claudus vero cæcum dirigit oculis suis,

Quodque deest socio præstat uterque suo.

Pro solutione aliarum objectionum, in quibus operose confutandis immorari nimis philosophicum esset, advertendum est primo, quod, licet in intellectu speculativo sint tantum tres actus, apprehensio, judicium et discursus : tamen in intellectu practico plures alii reperiuntur, ut vocare, interrogare, orare, imperare.

Advertendum 2° quod, licet ad voluntatem pertineat exercitium actus, cum voluntas sit primum movens ad executionem operis ; tamen exercitium ordinatum, et temperatum est effective ab intellectu, seu potius ipsa ordinatio, denuntiatio et temperamentum operis agendi in intellectu consummantur præsupposita tamen efficaci motione voluntatis. Unde imperium illud movet voluntatem et quoad specificationem, et quoad exercitium ; quia non solum allicit, et suadet, sed obligat, et impellit : ita tamen ut non cogat, sed ordinet, ut rationabile sit obsequium voluntatis obedientis.

Advertendum 3° in intellectu et voluntate continuum dari actuum directorum et reflexorum fluxum et refluxum. Per actum directum facultas fertur in objectum suum ; per reflexum supra se ipsam redit. Quod fit vel formaliter, vel virtualiter : formaliter quidem, quando unus actus est objectum alterius ; virtualiter vero, quando plures actus implicite in uno involvuntur, et veluti implicantur : v. g., cum voluntas eligit media, virtualiter eligit electionem, consentit se eligere, utitur seipsa ad eligendum. Licet ergo imperium formale requiratur ad usum activum stricte sumptum, virtuale tamen reperitur ubi est usus virtualis. Ex quibus solves difficilem instantiam, qua dici posset,

quod si requiratur imperium ad applicandam voluntatem usui, et executioni, ita etiam requiritur ad eam applicandam intentioni et electioni. Sed ab hac difficultate, aliisque sine fine sophismatis te expedies, si consideres in actibus intellectus, et voluntatis perpetuum esse reflexionis vel formalis, vel virtualis labyrinthum. Quod vero dicunt aliqui se hujusmodi imperii actum minime experiri, non urget, quia interiores animi motus non experientia, sed ratio discernit : ex effectibus tamen dignoscit ille, qui difficultates executionis vincere conatur, dum resistit vitiis et concupiscentiis, dum ratio dominatur in medio inimicorum suorum, dum regnum Dei intra nos est, in quo vera viæ felicitas posita est. Unde dicebat Philosophus moralis : « Si vis tibi subjicere omina, subjice te rationi, rationem subjice Deo. » Quomodo autem imperio rationis subdantur actus et motus, qui sunt in homine, alibi dicetur.

Usus, et executio voluntatis.

Octavo imperium sequitur usus activus voluntatis exequentis præceptum, qui actus omnino distinguitur ab electione ; habet enim objectum formaliter diversum : electio siquidem versatur circa medium ut futurum ; usus vero attingit medium ut præsens, et in executione ponendum per egressum actualem a potentiis externis, quas applicat voluntas per actionem virtualiter transeuntem juxta exigentiam et difficultatem negotiorum occurrentium, et finis præintenti naturam, quod grandem sæpe difficultatem addit, ad quam prompte et celeriter evincendam novo conatu voluntatis opus est superante laborem, et tædium, quibus sæpe frangitur animus, nisi virtute constantiæ, et perseverantiæ roboretur.

Hinc crebro, et sane nimis in inceptis deficimus, et sæpe desistimus, quia fatigantur duratione facultates, nisi ob instantiam voluntatis exequentis firmentur, atque fastidium, et labor amore molliantur, et temperentur, quia « in eo, quod amatur, non laboratur, aut si laboratur, et labor amatur. » Hinc etiam experientia compertum est, nonnullos summa cum facilitate recte judicare, consiliari, et eligere, qui deinde in executione torpescunt. Unde bonæ memoriæ R. P. Petrus Girardellus, instauratæ vitæ regularis Ordinis nostri in Gallia decus et columna, ante obitum a Reverendissimo P. Nicolao Rodulpho Generali Ordinis Magistro jussus, ut vitæ spiritalis (cujus erat callentissimus) compendium Fratres strato circumfusos doceret, eructavit hoc verbum bonum : « Totum nostrum negotium consistit in executione. » Et iterum cuidam Fratri aienti se vidisse radios caput Patris orantis illustrantes, festive et solide respondit religiosissimus Pater : « Optandi sunt radii manibus, ut abjiciamus opera tenebrarum, et, quæ cognoscimus, sine mora faciamus. »

Atque ideo viris sanctis inest materia justi doloris a quotidianis jacturis voluntatis semel statutapia proposita minime exequentis quia, ut eleganter ait Aug. lib. 8. *Confess.* cap. 10, « ego deliberabam ut servirem Domino meo : ego eram, qui volebam, ego eram qui nolebam : ego eram, nec plene nolebam ; ideo contendebam, et dissipabar a meipso, et ipsa dissipatio me invito quidem fiebat, nec tamen ostendebat naturam mentis alienæ, sed pœnam meæ. » Nec minus egregie Bernard. lib. 1. *de Consid.* cap. 1. « Quoties vis, et in cassum ? Quoties moves, nec permoves ? Quoties conaris, et non datur ultra ? Eniteris, et non obtines ; parturis, et non paris ; tentas, et abriperis : ubi incipis, ibi deficis ; et dum adhuc ordiris, succidunt te ? *Venerunt filii usque ad partum* (ait Propheta), *et vires non habent parturiendi.* » Quorum omnium radix est infirmitas voluntatis, quæ a bene judicatis, consiliatis, electis in executione recedit. Hinc videmus firmissimas columnas ad unius auræ impulsum contremiscentes, cedros sanctitatis uno tentationis flatu eradicatos, Petrum ad mulieris auditum, David ad adspectum corruisse. Unde hoc ? Ex ægritudine voluntatis, quæ vult in electione, et in usu non vult, et non quod vult bonum hoc agit, sed quod non vult malum hoc facit ; sicque nunquam est plena, nisi per usum, ut describit Aug. lib. 8. *Conf.* cap. 9. ubi sic : « Imperat animus, ut velit animus, nec facit tamen. Unde hoc monstrum ? Non ex toto vult, non ergo ex toto imperat : nam in tantum imperat, in quantum vult, et in tantum non fit quod imperat, in quantum non vult. Voluntas imperat, non utique plena imperat ; ideo non est quod imperat. Non igitur monstrum partim velle, partim nolle ; sed agritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus ; ægritudine prægravatus. »

Assecutio finis, seu fruitio.

Nono denique omnium actuum humanorum corona est fruitio, quæ non est actus intellectus, ut putat Soto, sed voluntatis. Sicut enim voluntatis est desiderare finem possidendum, ita ipsius est eo possesso frui; ejusdem namque potentiæ est motus in finem, et quies in ipso. Est ergo fruitio quies appetitus cum suavitate, et gaudium, seu delectatio de fine amato. Neque enim audiendus est Scotus, qui existimavit fruitionem esse actum amoris. Nam in Scriptura fruitio pro suavi delectationis experimento usurpatur. Sapient. II : *Venite, fruamur bonis;* Rom. V *: Si vobis primum ex parte fruitus fuero.* id est, si præsentia vestra fuero delectatus. In eodem sensu accipitur a grammaticis, ac oratoribus, et patet ex etymologia nominis desumpti ex fructu, qui est ultimus arboris effectus, qui suaviter carpitur, et suavius gustatur. Similiter ergo fruitio est actus ultimus potentiæ percipientis fructum cum jucunditate : « Frui » enim « dicimur ea re, de qua capimus voluptatem, et rebus cognitis fruimur, in quibus voluntas delectata conquiescit, » ut Augustin. semel et iterum dixit. Fruitio ergo non est formaliter amor, sed ex amore, vel ex præsentia objecti amati sponte fluit, sicut tristitia ex præsentia objecti odio habiti pullulat.

Porro quia finis dupliciter haberi potest, vel perfecte, ac consummate, vel imperfecte, seu inchoative ; ideo duplex fruitio distinguitur, alia initiativa, quæ est complacentia de fine cognito, et sperato, secundum illud Rom. XIII : *Spe gaudentes ;* alia plena, et cumulata, quæ habetur solum post finem adeptum. Non enim quiescimus simpliciter, dum adhuc sumus in via, et ad Patriam tendimus ; sed quando, finito itinere et consummato, nihil restat acquirendum, sed datur merces illa magna nimis, et ostenditur summum bonum, quo omnia desideria in bonis implentur. Et quia per primam fruitionem sternitur via ad intentionem, electionem, imperium; usum, et delectationem perfectam ; ideo de fruitione prius egit S. Thomas, quam de aliis actibus dissereret.

Si autem quæras, an illæ fruitiones specie inter se differant, respondeo probabilius esse distingui, quia distinctio specifica, et formalis actuum ex ratione formali objecti venanda est ; nam circa idem objectum materiale sæpe sæpius versantur actus specie distincti. Ratio autem formalis imperfectæ complacentiæ finis, et perfectæ fruitionis est plane distincta : prima enim fertur ad bonum fide cognitum, et speratum, ac nondum habitum ; unde elicitur ab habitu spei ; secunda fertur ad bonum præsens, possessum, et cognitum visione intuitiva. Et ideo elicietur in Patria ab habitu caritatis, sed obnum diversimode propositum voluntati est diversa ratio formalis objecti voluntatis quia, cum objectum voluntatis, sit bonum apprehensum, et per rationem propositum, distincta apprehensio, et propositio rationis diversitatem in actus voluntatis refundit : neque enim alia ratione distinguitur amor, et gaudium, intentio et fruitio ; electio versans circa media futura, usus circa præsentia hic et nunc. Ergo simplex complacentia finis amati et obtinendi specie differt a fruitione in bono possesso quiescente.

Et confirmatur breviter (est enim res levis momenti). Delectatio et fruitio sequitur operationem, eamque perficit et adornat, inquit Philosophus, sicut pulchritudo juventutem, quia est corollarium operationis et veluti ejus condimentum a natura institutum, ut in opere insistamus, nec deficiamus. Ergo distinctam specie operationem sequitur distincta specie fruitio, et delectatio, alias delectatio non saperet naturam operationis, cujus est comes individua. Atqui fruitio imperfecta de Deo, v. g., in via, sequitur cognitionem fidei, et spem futuræ visionis ; fruitio in Patria sequitur visionem Dei summe amati, quæ duæ cognitiones sunt utique operationes specie diversæ : ergo fruitiones illæ distinguuntur non solum sicut perfectum, et imperfectum intra eamdem speciem, puta puer a viro ; sed sicut actus ejusdem potentiæ habentes objectum formale distinctum, ut amor, gaudium et desiderium, vel sicut diversæ habitudines lapidis ad centrum, puta motus ad centrum, et quies in centro. Unde illæ fruitiones distinguuntur in esse physico.

Dices : Caritas vitæ et Patriæ sunt ejusdem speciei, tametsi objectum caritatis viæ sit obscure cognitum, et absens, caritatis vero Patriæ objectum sit intuitive præsens : ergo sicut objecto caritatis accidit esse obscure, vel clare cognitum, esse absens, vel præsens ; ita similiter et objecto fruitionis, quæ proinde eadem erit essentialiter, sive in via, sive in Patria.

Respondeo, quod, licet idem habitus caritatis sit idem specie in via, et in Patria,

quia caritas numquam excidit ; tamen omnes actus caritatis non sunt ejusdem speciei in esse physico, esto quod ad eamdem speciem moralem pertineant. Paralogizat ergo vehementer arguens, dum fruitionem comparat caritati, quia caritas est abitus, fruitio actus, et ab habitu ejusdem speciei procedere possunt diversi specie actus in esse physico, ut a virtute Religionis procedit oratio, devotio, votum, juramentum ; ab eadem caritate prosilit desiderium de Deo, amor ad Deum, gaudium de Deo : qui actus non differunt specie physica, nisi quia objectum idem habentes, illud sub diversa ratione præsentis, vel absentis, vel abstrahentis a præsentia, et absentia respective attingunt. Similiter ergo complacentia viæ, et fruitio Patriæ erunt actus specie distincti, multo magis, quam amor et delectatio Beatorum.

REFLEXIO.

Vide quo collimat humanorum actuum œconomia, ad fruitionem nempe, ad quam tendit, et conatur studium cognitionis, desiderium voluntatis, fervor intentionis, inquisitio consilii, approbatio consensus, electio mediorum, ordinatio imperii, fidelitas executionis ut perveniat ad fructum delectationis Dei. Sed miser homo ratione vigens, et ratione non utens, derelinquens fontem vivum, fodiensque sibi cisternas dissipatas, totam humanorum actuum seriem eo inflectit, ut iis fruatur, quibus tantum debuerat uti. Amor delectationis in causa est ; ideo se se totos voluptatibus corporeis homines tradunt. Volunt coronare se rosis antequam marcescant : nullum est pratum quod non pertransire velit luxuria eorum ; sed extrema falsorum ejusmodi gaudiorum luctus occupat, quia in materia transmutabili non magis fixum gaudium inveniri potest, quam in arena solidum ædificium construi. Quod hoc eleganti simili declarat Bernard. serm. 1. *de Divers.* : « Accenditur cereus, non purum lumen est, sed lucerna ; siquidem ignis ipse propria fomenta consumit, nec nisi ipsa consumptione fovetur. Porro deficiente materia, etiam ipse deficiet : et ubi illam videris prorsus exustam, hunc quoque extinctum esse reperies. Sicut ergo flammæ illius novissima fumus occupat, et caligo, sic lætitia latæ rei in tristitiam commutatur. »

Solidum, et verum gaudium, quod nemo tollet a nobis, in Deo positum est : « Si gaudes de nummo, times furem, inquit August. *in Psal.* XXXVII. Si autem gaudes de Deo, quid times, ne tibi quisquam auferat Deum ? Deum tibi nemo auferet, si tu eum non dimiseris. » Securum est ergo de Deo gaudium in hac quidem vita degustatum, sed in futura consummatum, dum intrabimus in gaudium Domini nostri, quando erit torrens voluptatis, fluminis impetus, inundatio lætitiæ, flumen gloriæ, et pacis ; flumen plane, sed quod affluat, non quod fluat, vel effluat ; flumen non quod transeat, vel pertranseat, sed quod abundet. Hujus sacri fluminis in hac vita stillas guttatim, et per minutias bibit anima sancta, in oratione liquescens, mente excedens, desideriis æstuans, ardenter sitiens, assidue meditans, hora videlicet, qua se intus astringi quibusdam æternæ sapientiæ brachiis, infundique sibi senserit sancti suavitatem amoris. Felix hora, sed brevis mora, qua mens ungitur unctione misericordiæ Dei, et oleo lætitiæ et exultationis perfunditur, dum cogitat de civitate Dei, de pace civitatis, de æternitate pacis, de statu æternitatis, de felicitate status, de plenitudine felicitatis ! « Quid enim pulchrius, quidve dulcius, quam inter tenebras hujus vitæ, multasque amaritudines, divinæ dulcedini inhiare, et æternæ beatitudini suspirare, illicque teneri mente, ubi vera haberi gaudia certissimum est ? »

Verum ut ad has divinæ fruitionis hic inchoatæ, in Patria consummandæ, delicias admittaris, humanas floccifacias necesse est. « Pretiosa divina consolatio est, nec omnino tribuitur admittenti alienam, » inquit Bernard. *tract. de Vita, et Morib. Cleric.* cap. 21. Quæ renuit consolari anima, centuplum imperfectæ fruitionis accipiet in vita, et vitam æternam in perfecta fruitione Patriæ possidebit. Illa consolatio præsentis laboris, hæc futuræ felicitatis consummatio ; illa cibus in opere, hæc merces in fine operis ; illa militantibus stipendium pro necessitate laboris, hæc novissimum denarium pro quantitate laboris ; illa manna in deserto, ista copia terræ promissionis. Hunc divinarum consolationum rorem, hanc victricem delectationem tam necessariam ad incipiendum, tam utilem ad proficiendum, tam opitulantem ad pugnandum, tam animantem ad perseverandum, hoc, manna absconditum, quod victori promittitur, quod nemo scit, nisi qui accipit, quod nemo videt, nisi

gustaverit, quod nullus intelligit, nisi crediderit ; hoc datum optimum desursum descendens a Patre luminum in filios adoptionis, has delicias caritatis, hanc conscientiæ pacem, hoc regnum Dei, quod intra nos est, quodve non est esca, vel potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto ; hunc ignem, quem mittere venit Salvator in terra, quoque voluit nos vehementer accendi ; hanc virtutem de alto, quæ Andream fecit amplecti crucem, Laurentium ridere carnificem, Stephanum orare pro lapidantibus ; hanc pacem, quam reliquit Christus, nec quomodo mundus dat, dedit, quæque exuperat omnem sensum ; hanc denique gratiam devotionis, teneritudinem compunctionis, fervorem orationis, pinguedinem Spiritus, Dei præsentis experimentum, unctionem docentem de omnibus, fruitionem inchoatam tibi opto, lector, et mihi, obsecro, precibus obtine, ut in hac valle plorationis, quæ militia est super terram, certemus, vincamus, coronemur : ut per immixtas gaudiis terrenis tribulationes, sentientes amaritudinem mundi, discamus æternam desiderare suavitatem : et præventi in benedictionibus dulcedinis non deficiamus in via, sed de exhibitione præsentium munerum firma sit expectatio futurorum.

CAPUT II.

DE MORALITATE ACTUUM HUMANORUM, ET DE PRIMA EJUS SPECIE, SCILICET INDIFFERENTIA.

Quia proprium voluntatis est agere propter bonum regulis rationis conveniens, quod idem est ac morale, quod ratio proponit, lex regulat, conscientia dictat, voluntas divina jubet ; ideo explicatis actibus humanis sub ratione voluntarii, agendum est de illis sub ratione moralis, id est, prout subsunt regulis morum, vel ab eis deficiunt. Soli namque actus voluntarii et liberi sunt capaces subjectionis ad normas vitæ moralis, quia in illis solis tenetur homo rectæ rationi conformari, cum in illis duntaxat operetur cum advertentia rationis, seu cum indifferentia judicii apprehendentis bonum et malum. Et certe « ubi non est lex, nec prævaricatio. » Lex autem non decernit supplicium, aut præmium pro actibus necessariis, sed liberis, qui soli sunt materia regulabilis per prudentiam, et ordinabilis per legem, sicut res externæ factibiles sunt mensurabiles per artem. Ut autem in hac materia perspicue, et utiliter procedamus, implexos difficultatum nodos, et importunas nimiarum subtilitatum remoras prætermittemus.

Mirari enim subit cur apud non paucos de moralitate disputantes illud minus actum videatur, quod fuerat tractationis argumentum. Non docent vivere, sed disputare, et accitis totius dialecticæ et metaphysicæ subtilitatibus inconcinnis non disponunt vitæ statum, non formant mores, non temperant affectus, non componunt vitam, non tradunt scientiam Sanctorum christianæ vitæ doctricem et ductricem ; non parant animis medicinam, pietatis officinam, sed artem cavillandi instituunt. Ethicam non ex limpidis Ecclesiæ fontibus derivant, sed formularum argutiis implicant, litium infinitarum laqueis irretitam tenent, cartasque abstrusis et spinosis dissertationibus implent : sicut evenit in labyrintho properantibus, qui longius ab eo, quod petunt, semper abscedunt, et quo plus operæ impendunt, eo se magis impediunt.

His de causis prius certa præmittemus, deinde utilia dubia, et theologo digna resolvemus, aliis vel omnino prætermissis, vel brevissime insinuatis, vel in philosophiam amandatis, ut juxta præscriptum nobis finem theologia nostra operam det parandis virtutibus, vitiis profligandis, voluptatibus coercendis, libidinibus arcendis, timoribus, cæterisque animi labibus abstergendis, ut non eruditis solum intersit sapientiæ cogitationibus, sed moribus potissimum informandis incumbat, refellatque non modo fidei christianæ hostes, sed etiam non minus periculosos catholicæ pietatis adversarios. Primum igitur de moralitate universim, deinde de prima ejus specie in hoc capite disputabimus.

SPECULATIO I.

Moralitas superaddit actui libero subjectionem ejus ad regulas morum.

Hanc assertionem perspicue tradit S. Thomas per totam q. 18. passim, et nominatim art. 10. ad 3, ubi docet species moris esse accidentarias actui considerato in esse physico, quia, inquit, idem actus physicus potest habere plures species moris, ex quibus eruitur ratio fundamentalis. Non potest variari moralitas, aut multiplicari invariato et im-

multiplicato illo, in quo essentialiter consistit, ut de se patet. Sed potest variari, et multiplicari moralitas invariata, et multiplicata libertate : sicut celebratio Missæ initio bona fit mala et illicita, si adveniente interdicto continuetur : idem etiam actus liber potest duplici affici moralitate, v. g., duplici bonitate, vel duplici malitia ex fine, et circumstantiis derivata ; imo secundum plures potest idem actus bonitatem ex fine, malitiam ex circumstantiis sortiri ; et idem actus in materia indifferenti transire de bono in malum, sicut eadem propositio in materia contingenti transire de vera in falsam. Ergo moralitas est quid distinctum a libertate, quatenus voluntas ut principium morale operatur cum subjectione ad regulas morum, quibus conformat, vel deformat suam operationem : voluntas vero præcise ut principium physicum operatur cum subjectione ad rationem solummodo ut proponentem objectum cum indifferentia, vel amandum, vel respuendum : unde non est idem formaliter principium liberum, et principium morale. Moralitas ergo actus est tendentia actualis voluntatis in objectum, ut subjectum regulis morum. Quod melius intelliges, si consideres esse morale, non parvam cum esse artificiali affinitatem habere : unde sicut in artefactis distinguimus materiam dirigibilem, regulas artis dirigentis, et formam artificiosam resultantem in opere conformiter ad normas artis elaborato, ita in moralibus materia dirigibilis sunt actus liberi voluntatis, qui debent ad amussim rationis, et legis exigi ; regulæ sunt lex, voluntas Dei, et conscientia ; forma vero moralitatis in actu est subjectio, seu conformitas ad regulas bonæ operationis.

Dices : Habitus voluntatis distinguuntur specie, et essentialiter per differentias boni, et mali : ergo et actus ejusdem voluntatis, per quos habitus producuntur ; eadem quippe ratio, quæ in actu primo invenitur in habitu, relucet, et explicatur in actu secundo, sive operatione.

Respondeo esse disparitatem inter actus et habitus, quia habitus generantur ab actibus ut subjectis regulis morum, unde in illis moralitas est essentialis, bonitas scilicet virtuti, et vitio malitia et deformitas. At vero actus non procedunt essentialiter a voluntate ut directa per regulas rationis, et honesti, quia tametsi nulla daretur regula morum, manente indifferentia voluntatis, actus liber a voluntate proflueret : unde moralitas est tantum proprietas libertatis, sicut veritas est proprietas actus intellectus, licet sit essentialis habitui intellectuali ; et artificium est forma accidentalis in artefacto, etsi sit essentialis habitui artis. Quod si aliquando S. Thomas actiones voluntatis esse per se in genere moris doceat, ly « per se » idem est, ac non per aliud, quia loquitur de actibus interioribus, qui sunt immediate moralitatis capaces, per quod distinguuntur ab exterioribus, qui nonnisi mediantibus internis regulis morum subjiciuntur. In communi etiam modo loquendi actus liber et moralis pro eodem crebro usurpantur, quia, licet distinctio formalis inter utrumque intersit, idem tamen est entitative, materialiter, convertibiliter, et inseparabiliter actus liber et moralis.

Si autem quæras quid illud tandem sit, quod moralitas libertati superaddit in longum imus, et ad illas subtilitates me reducis, quas decreveram declinare. Breviter tamen quid auctores sentiant exponam tibi verisimiliora electuro.

In primis Vasques existimat, moralitatem nihil reale adjicere libertati, sed merum ens rationis. Sed, quia hujus positionis inanitas per se abit in fumum, cum actus temperantiæ sit bonus, actus intemperantiæ malus, nemine cogitante, ideo addit hæc sententia actum non dici bonum, vel malum per præcisam relationem rationis regulabilitatis per legem, sed propter suum fundamentum, quod est potentia passiva, quam habet actus ut dirigatur per rationem ; et hoc modo aliqua entia rationis denominant subjectum, etiam nemine cogitante, ut tituli Ducis, Prælati, Magistratus, non quidem ut sunt mera entia rationis, sed ratione fundamenti, puta electionis, quæ licet transierit, moraliter tamen in hominum memoria perseverat. A qua sententia parum, vel nihil recedit illa, quæ astruit moralitatem in denominatione extrinseca petita a regulis morum, quibus actus subjicitur. Fundatur vero utraque, tum quia moralitas in objecto non est, nisi denominatio extrinseca, vel respectus rationis ; cum idem objectum transeat de bono in malum, de licito in illicitum absque ullius realis entitatis adjectione per solum Legislatoris intimatum, vel suspensum imperium : ergo idem dicendum est de actu, nam, sicut moralitas objecti in commensuratione, et habitudine ad rationem consistit, ita et mo-

ralitas actus; præscribit enim ratio quæ sunt ad ejus bonitatem necessaria. Tum quia relatio signi ad placitum, valor monetæ, titulorum insignia, et decora, dignitatum splendor sunt entia rationis (vide obiter quid sint idola, quæ adorat mundus) quia pendent ex libera hominum voluntate non operante physice media potentia executiva, sed ut constituente aliquid circa officia humana : atqui similiter quod actus sint boni, ve mali, dependet ex libera voluntate Legislatoris; nam si Deus præciperet homicidium, esset licitum, et celebratio sabbati esset illicita, si Deus eam prohiberet. Quorum omnium radix est, quia relatio, quæ pendet ex libera voluntate aliquid præscribente, non habet aliud fundamentum præter institutionem voluntatis superioris, quæ sicut nihil influit reale in actum humanum, ita non potest illi tribuere, nisi denominationem extrinsecam.

Alii vero opinantur, moralitatem superaddere actui libero modum realem dicentem habitudinem transcendentalem ad objectum, ut subjectum regulis morum, quia actus specificantur ab objectis, nedum in esse physico, sed etiam in genere morali; sicut enim actus in esse physico comparatur ut via, et tendentia ad objectum in esse naturæ, tanquam perfectibile ad suum extrinsecum perfectivum; ita actus moralis tendit ad objectum in esse moris, ad quod proinde dicit ordinem intrinsecum. Qui sane ordo, et tendentia sunt aliquid reale in actibus non minus, quam in habitibus moralibus, qui per distinctas realiter bonitates specifice distinguuntur, cum habitus per actus generentur, subindeque quidquid in habitibus impressum est, in actibus relucere necessum est. Ex quo plane consequitur, illam habitudinem esse transcendentalem, et in habitu, qui est qualitas habens entitatem absolutam, et in actu, quia per actus morales habitus gignuntur, ut ab iis genitis facilius actus, et veluti sponte fluant. Tum quia bonitas moralis habet contrarium, scilicet vitium; relationi autem nihil est contrarium. Tum quia relatio prædicamentalis respicit terminum ut purum terminum, non ut objectum, aut principium : at bonitas respicit terminum ut objectum specificativum, circumstantias ut causantes bonitatem. Tum quia relatio prædicamentalis dependet ab existentia termini : quo desinente evanescit; moralitas vero non sic, actus enim complacentiæ de bono præterito bonus est, et delectatio morosa de præterito malo perversa est. Tum demum, quia quantumcumque affingatur relatio prædicamentalis ad constituendam moralitatem, puta bonitatem, debet assignari aliquod illius fundamentum, quod utique morale est, habens conformitatem cum ratione relatione prædicamentali priorem. Ergo in actibus moralibus invenitur ordo, et habitudo intrinseca, et transcendentalis ad objectum subjectum regulis morum, quæ habitudo cum non inveniatur in objecto ipso, nec in moneta, nec in titulis dignitatum, mirum non est, horum moralitatem per denominationem extrinsecam abundantissime constitui.

REFLEXIO.

Actus est moralis, qui morum subditur regulis; ergo bruti animantis instar agit, qui normæ detrectat leges : ergo adhuc bestialior est, qui renisu leges despicit et conculcat. Ergo perfecta obedientia non servili metu, sed caritate servata, non timore pœnæ, sed amore justitiæ suscepta non deprimit hominem, sed attollit, non terminis arctat, non ligat augustiis, sed, ut ait Bernard. lib. *de Præcept. et Dispensat.*, « largiori voluntate fertur in latitudinem caritatis, et ad omne quod injungitur, spontaneo vigore liberalis, alacrisque animi motum non considerans, in infinitam libertatem extenditur. » Tu itaque, christiane lector, qui veram requiem, quæ post hanc vitam fidelibus servis promittitur, quæris, etiam hic eam inter amarissimas vitæ hujus molestias suavem, jucundamque gustabis, si ejus, qui eam promisit, præcepta dilexeris; quia mandata ejus gravia non sunt, sed jugum suave, et onus leve. Et ratio est, quia qui divinæ regulæ subjicitur, Deo adhæret, unus cum illo spiritus efficitur, suoque centro unitur. Sicut ergo elementa non gravitant in propriis locis, sic sarcina Christi, dum nos Deo nectit, non pondus, sed pennas habet; non labore premit, sed requie implet, et gaudio illo, quod cum acceperimus, nemo tollet a nobis. Præclare August. 10. *Confess.* cap. 20 : « Nunc quem tu imples, sublevas eum. Et quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. »

Væ homini refugienti regulam, et suæ tradito voluntati. Nam, sicut bonus etiamsi servit, liber est; sic malus, etsi regnet, servus est non unius hominis, sed tot dominorum, quot vitiorum. Servit prorsus quicum-

que vel metu frangitur, vel delectatione irretitur, vel cupiditatibus ducitur, vel ira percellitur, vel indignatione exasperatur, vel mœrore dejicitur, quibus noctu, et interdiu premitur, qui a domesticis passionum tyrannis subjugatur. Nullam spera pacem, si in te non sit tranquillitas ordinis. At nullus ordo, sed Babylonica deterior confusio est constitutis a Deo non subjici regulis. Non erit sane caro subjecta animæ, nec vita rationi, si animus non sit subditus Creatori. Tunc autem tibi subjicientur omnia, quæ sub te sunt, si ei subjiciare, a quo omnia tibi subjecta sunt. Talis enim vicissitudo jure recipitur, ut qui amanti Domino servire noluerunt, odientibus inimicis cogantur esse subjecti. Nam « quid iniquius, inquit Augustinus, quam velle sibi obtemperari a minoribus, et nolle obtemperare majoribus ? »

SPECULATIO II.

Indifferentia est vera species actus moralis.

Huic assertioni, cui adversantur Salmanticenses, subscribit vero Martines, et Joannes a S. Thoma, favet Angelicus Doctor tota q. 18, ubi passim tria membra dividentia moralitatem assignat, seu tres tritas illas species moralitatis, quas membra dividentia appello, ut abstraham ab illa controversia alibi dirimenda, an malitia sit vera, et positiva species moralitatis. Expresse autem quæst. 2. *de Malo*, art. 5. divisionem actus humani sub ratione moralis, in bonum, malum, et indifferentem tradidit, et omnes Curielis, et Salmanticensium oppositum sentientium solutiones præclusit dicens : « Si loquamur de actu morali secundum suam speciem, sic non omnis actus moralis est bonus, vel malus, sed est aliquis indifferens. » Ubi S. Doctor perspicue admittit speciem indifferentiæ nec potest explicari de indifferentia tantum negativa; actus enim indifferens indifferentia negativa non est moralis, sed mere physicus, cum ejus objectum non sit in esse moris constitutum.

Fundamentalis ratio hujus responsionis jacta est a S. Thoma. Ille actus est vere, et formaliter moralis, qui procedit a voluntate deliberata ut subjecta regulis morum : cum enim, ut vidimus, moralitas nihil aliud sit, quam subjectio actus humani ad regulas morum, profecto omnis actus procedens a voluntate, ut subjecta regulis morum, non potest non esse moralis, et ad aliquam moralitatis speciem pertinere. Atqui non solum actus boni, et mali, sed etiam actus indifferentes ex objecto possunt procedere a voluntate deliberata subjecta regulis morum : a voluntate quidem deliberata, si aliquis consulto, et de industria velit peragrare rura, v. g., per amœna hortorum ambulare, quia id licitum est, quia nulla lege prohibitum, sed potius a Deo summo, et primo Legislatore concessum et permissum, tunc et plena advertentia et deliberatione prævia agit voluntas : agit etiam ut subjecta regulis morum, ideo namque in actum illum sine scrupulo libere prorumpit, quia cernit ipsum a lege et ratione toleratum. Res exemplo illustris et aperta fiet. Petrus surgens nescit an hodie sit festum de præcepto, hac de causa suspendit opus, ad quod se accingebat : accipit deinde a parocho nullum festum diem agi, continuo evellit scrupulum, et manus applicat operi. Ille autem cum consilio et deliberatione agit, elicitque opus non bonum ex se, neque malum; si vero ordinetur ad bonum, vel malum finem, erit bonus, vel malus in individuo ob appositam circumstantiam, sed est ex natura, et specie sua indifferens, idque præstat ex subjectione ad legem quam consulit, cujus reverentia ab opere abstinebat. Ergo actus indifferens potest esse et sæpe est deliberatus, subjectusque regulis morum, rationi scilicet, et legi, siquidem voluntas in opus externum minime se diffunderet, nisi sciret ratio opus illud esse a lege indultum et toleratum.

Hanc rationem peregregie tradit Angelicus noster Præceptor 1. 2. quæst. 92. art. 2, ubi docet legem habere triplicem actum, prohibere, præcipere, et permittere; » et hinc infert, quod « sunt tres differentiæ actuum humanorum. Quidam sunt boni ex genere suo, et respectu horum ponitur legis actus præcipere, seu imperare; quidam autem sunt actus mali ex genere suo, sicut actus vitiosi, et respectu horum lex habet prohibere; quidam vero ex genere suo sunt actus indifferentes, et respectu horum lex habet permittere. » Quid luculentius? Dicere vero actum indifferentem esse duntaxat negative subditum legi, quatenus ejus objectum neque præcipitur, neque prohibetur; hoc, inquam, dicere est manifeste S. Thomæ contradicere, nam circa illud lex se non habet negative, circa quod exercet actum : at, teste S. Thoma, triplex est actus legis, præcipere,

prohibere, permittere. Et ratio est, quia legislator, vel ratio consulta, an talis actus sit licitus, positive respondent illum ex se esse licitum, et nisi sic responderet ratio, faceretque eliciendi licentiam et facultatem, vir timoratus in actum illum non prorumperet, ut antea expendimus, et experentia compertum est : ergo nedum negative, sed etiam positive actus indifferens subditur legi et regulis morum dictantibus illum esse licitum, et a Deo permissum. Et certe, sicut non solum entia naturalia, et effectus necessarii, sed etiam actus liberi cadunt sub divinam providentiam omnino fortiter, et juxta suaviter disponentem : ita nullus est actus humanus, qui non subjiciatur legi æternæ, quæ est fontalis ratio et primitiva radix totius moralitatis ; subjiciatur, inquam, non solum per ordinem ad Deum, sed etiam in ordine ad nos, et prout est regula voluntatis creatæ, medio dictamine rationis nobis intimatæ. Siquidem de illo actu potest consuli, et sæpe consulitur ratio, ut patet in eo, qui continet opus, donec ratio denuntiet opus illud esse licitum; agenda enim quælibet juxta præclarum Bernardi monitum triplex consideratio præcedere debet, an liceat, an deceat, an expediat; si licet, actus non est malus, sed indifferens; si decet, actus est bonus; si expedit, actus est perfectus ; sed et indifferentem, et bonum et perfectum consideratio præcedit, subindeque de quolibet ratio dictat : unde ex habitudine ad illam actus moralitatis speciem non induere non potest.

Dices : Omnis species moralitatis debet per aliquid positivum constitui, cum moralitas ut sic, sive in communi, sit aliquid positivum : sed indifferentia, quam habet actus ex objecto, non consistit in aliquo positivo, sed in mera negatione bonitatis, et malitiæ, cum capacitate ad alterutram aliunde, quam ex objecto habendam. Etenim omnis species positiva debet posse salvari in aliquo individuo, non potest vero dari actus indifferens in individuo in doctrina SS. Augustini et Thomæ postea propugnanda : ergo indifferentia non constituit speciem moralitatis mediam inter bonitatem et malitiam.

Respondeo utrasque præmissas nutanti niti principio in sententia S. Thomæ. Majorem quidem, nam in satis frequenti Thomistarum sententia divisio moralitatis in sua membra dividentia non est generis in species, sed subjecti in accidentia, quia malitiam non per aliquid positivum, sed per privationem formaliter constituunt. Minor etiam est aperte falsa, indifferentia enim actus deliberati eliciti est aliquid positivum; est enim habitudo positiva, et tendentia ad objectum ut permissum a lege : actus enim indifferens hoc ipso, quod est deliberatus, dicit habitudinem realem ad objectum. Et quia objectum illud respicit, ut a lege permissum, habitudo ad objectum illud non potest non esse moralis, siquidem respicit objectum ut subjectum regulis morum illud permittentibus. Cum vero additur, quod si indifferentia sit differentia positiva pertinens ad ordinem moris, poterit dari actus indifferens in individuo, quia non datur positiva species, cui repugnet individuum, existentia quippe speciei non est, nisi in singularibus, facile respondetur cum D. Thoma, illud idem argumentum sibi objiciente, ut mirum sit illud potuisse a Thomistis nobis opponi. Dicendum ergo, non in eo sensu dari actum indifferentem secundum speciem, quasi ei repugnet bonitas, vel malitia ex fine, vel circumstantiis ; sed eatenus dicitur indifferens secundum speciem, quatenus ex sua specie, et meritis objecti etiam a lege permissi non habet quod sit bonus, vel malus, sed per aliquid potest fieri bonus, vel malus appositione nimirum finis, vel circumstantiæ. Hic est planus et naturalis sensus S. Doctoris q. 18. art. 9. ad 1_{1} quibus clare significat actum indifferentem habere quidem speciem indifferentiæ moralis ex vi objecti attacti sub ratione liciti et permissi a lege; supervestiri tamen adventititia bonitate, vel malitia finis, vel circumstantiarum.

Instabis : Unum individuum non potest participare duplicem speciem, v. g., idem animal non potest esse homo et equus : id autem contingeret, si indifferentia esset species moralitatis, nam actus in individuo præter indifferentiam ex objecto habet semper bonitatem vel malitiam ex circumstantia.

Respondeo idem individuum posse pertinere ad duplicem speciem subordinatam secundum diversam rationem, maxime in genere moris, quia ea, quæ pendent a ratione, vel voluntate, sicut diversam possunt impetrare habitudinem, ita ratione diversorum ad diversam speciem pertrahuntur : sic eadem materialiter propositio sub diversa consideratione ad distinctas scientias attinet, idem actus pietatis a diversis specie virtutibus, diversis motivis bonitatem germinantibus elicitur. Similiter ergo nihil vetat eumdem actum ex meritis objecti solam haurire speciem indifferentiæ; ex fine tamen, et cir-

cumstantiis bonitate, vel malitia superindui.

Alia, quæ frustra multiplicant adversarii argumenta, supponunt non dari medium inter actum bonum et malum, inter objectum consonum, vel dissonum rationi. Verum hæc suppositio est manifeste contra D. Thomam sæpe sæpius asserentem bonum, et malum in moralibus non opponi immediate, quia inter utrumque actum medius est actus indifferens. Est etiam contra veritatem, nam præter objectum consonum, vel dissonum regulis morum, datur objectum licitum a lege permissum, de se neque bonum, neque malum, sed intrinsece indifferens, vel bene sonans, si suapte natura in bonum propendeat ut esse in Ecclesia ; vel male sonans, si sua sponte in malum proclive sit, quamvis quibusdam circumstantiis positis laudabiliter fieri possit. Quale est celebre illud, quod a S. Thoma memoratur, exemplum illius, qui propter ingentes Ecclesiæ utilitates, non ob proprias commoditates, plures præbendas retinet, quamvis de se male sonet, et avaritiam, vel ambitionem præ se ferat plurium Sacerdotiorum occupatio. In eumdem numerum jure reponitur absentia Episcopi a diœcesi, et grege sibi commissis, quæ per se male olens, adjunctis tamen veræ, et non imaginariæ boni communis necessitatis, aut propriæ plebis gravissimæ utilitatis circumstantiis excusatur, et purgatur, si non licentiosa libertate, vel aulæ frequentandæ pruritu, sed necessaria servitute cogantur Episcopi peregrinationes, et labores quoque marinos et transmarinos sustinere, ut instaurandæ gratia disciplinæ, vel fidei orthodoxæ in periculum vocatæ conservandæ episcoporum conventibus, vel Romanæ Curiæ adsint. His affinis et conterminus est exquisitus mulierum cultus a christiana modestia abhorrens, et ab Apostolo circumpositiones auri vetante reprobatus ; qui tamen dura mariti jubentis conditione cogente fit rectus, quia mulier viro suo subesse jubetur, qui proinde si exorari non possit, non peccabit mulier si vanis citra scandalum assumptis ornamentis habeat in superbo cultu cor humile. Et de his actibus monet August. lib. 2. *de serm. Dom. in mont.* : « Sunt quædam facta media quæ possunt bono vel malo animo fieri, de quibus judicare temerarium est. »

REFLEXIO.

Triplex bonum distinguit philosophia : honestum, utile, delectabile ; unicum agnoscit theologia, unum honestum prædicat, et unum honestum amat, cætera vel ut mala rejicit, vel ut indifferentia floccifacit. Quia nimirum divino illustrata lumine suis ponderibus res quasque examinat. Quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si quæ virtus, si quæ laus disciplinæ, hæc cum Apostolo cogitat, hæc probat et commendat, cætera quæque ut inania et falsa, ut umbram, larvam et picturam inanem, quibus nihil veri aut solidi subsit, aspernatur, vel ad summum ut indifferentia, unde actus neque bonus, neque malus efficitur, tolerat. Nam in conspectu veri boni, in claritate æterni solis, quodnam poterunt terrænorum bonorum scintillæ et nebulæ habere momentum ? Oculata plane christiana theologia, quæ cœlestia cogitans, terrena despicit, in cœlestibus inardescenti nihil in terris libet, deforme conspicit quidquid de terrenæ rei placebat specie, quia sola christianæ vitæ puritas, et claritas refulget in mente. Imitatur navigantes sapientia nostra : sicut enim in navi positus videt terras, montes, et promontoria transeunda, quæ prospero flante vento et impellente subducta moveri videntur : sic Christianus secundis Spiritus sancti motibus afflatus temporalium blandam et fucatam speciem, mentitamque pulchritudinem cernit ac pertransit, et æternitati defigens oculos quæcumque videt, transiisse et non esse pronuntiat, quia aliquando desitura in Dei veritate cognoscit. Unde Propheta regius Psalm. XXXVI : *Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani et transivi, et ecce non erat.*

Divinis erudita cogitationibus, et in lumine Dei ambulans cuilibet suum designat pretium. Quæ vulgus bona existimat, mala cernit esse aut vana ; bona illa vera existimat, quæ ratio dat, quæ fides exhibet, et promittit ; illa solida arbitratur, quæ sempiterna, quæ nec cadere possunt, nec decrescere. Cætera opinione bona esse, non re pronuntiat. Quos spargit voluptas odores, quos avaritia demonstrat thesauros, quos spondet amores mundus, insidias laqueosque arbitratur. Quæ sese oculis ingerunt, non continuo amplectitur, sed suis quæque momentis examinat : internam rerum faciem, interiora velaminis pervadit, ad rerum inanitatem et fluxum, ad peccati fœditatem et vindictam, ad impudicitiæ in-

decorem, et marcentes libidines, et tetram colluvionem, ad animæ vulnera, et conscientiæ cicatrices attendit. Et ibi cernit vanitatem, aut sordes, ibi advertit venenum inaurato sibi atque gemmato poculo propinatum, ubi pulchritudinem et bonitatem inesse arbitrabatur ; quia omnia ad rationis trutinam, ubi non exterior rerum facies, sed veritas et rectitudo præsident, vocat. His cogitationibus mente conceptis, libido penitus effugata discedit, et miranda quædam quies et tranquillitas animæ reparatur. « Veluti (inquit Zeno Veronensis serm. *de Præcep.*) si inverecundarum, protervarumque tumultus ac strepitus famularum per adventum et præsentiam gravis ac severæ dominæ comprimatur. »

SPECULATIO III.

Omnis actus deliberatus, quantumvis ex objecto indifferens, in individuo semper vel bonus, vel malus est ex fine, vel circumstantiis.

Hanc veritatem variis Patrum testimoniis confirmare necesse non est. Nam Vasques oppositum sentiens ultro confessus est, et non negavit, sed confessus est suam sententiam SS. Augustino et Thomæ, eorumque discipulis adversari ; et merito : nam in libro *de Peccat. Merit. et Remiss.* aperte tradit voluntatem non posse in medio quodam ita consistere, ut nec bona, nec mala sit ; quia « voluntas in omni actu aut bona est, aut mala. »

Totum auctoritatum pondus et rationum momentum ad unicum discursum D. Thomæ sic revoco : Omnis actus advertenter in individuo exercitus, et a voluntate procedens, vel ordinatur ad finem bonum, vel malum, vel indifferentem, vel nullum determinatum. Si in bonum vel malum finem referatur, nemo ambigere potest, quin actus vel bonus, vel malus sit, si vero in indifferentem ordinetur, vel si nullo fine præintento voluntas advertenter casui operationes suas committat, tunc actum malum esse probatur.

Quotiescumque homo libere operatur, tenetur dirigere operationes suas in bonum et honestum finem : tum quia homo tenetur operari propter finem consonum suæ naturæ, et sibi ut rationalis est, proprium, quod non est aliud quam bonum conforme rationi ; tum quia est præceptum prohibens verbum otiosum. Matt. XII : *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii.* Quo eodem præcepto vetatur etiam actus otiosus, quia, teste Hieronymo *in Psalm.* XVI, « si de verbis otiosis redditur ratio, quanto magis de operibus ? » Et ideo generaliter dicitur Ecclesiastis ultimo : *Cuncta, quæ fiunt adducet Deus in judicium*, et II. Cor. V : *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque prout gessit, sive bonum, sive malum.* Ille autem actus est otiosus et inutilis, cui debitus finis non apponitur, quive, ut ait Gregorius Magnus, caret, vel pia utilitate, vel justa necessitate, quibus utique carent verba, et opera in ventum defluentia, quibus inaniter exercetur anima, et territur ac prodigitur tempus, de quo ait Bernard. : « Nihil pretiosius tempore, et heu ! nihil hodie eo vilius invenitur : transivit dies salutis, et nemo recogitat. Nemo sibi perire diem, et nunquam redditurum causatur. Sed sicut capillus de capite, sic nec momentum peribit de tempore. » Tum quia operari propter solam utilitatem, vel objecti delectationem, non est agere ut hominem, cum id etiam brutis commune sit ; imo id aperte rationi, qua homines sumus, repugnet, quia cum operationes non sint institutæ propter delectationes, sed e contra operationibus, quas condiunt, debeant deservire, operari propter delectationem est pervertere ordinem naturæ rationalis. Unde in veridica Augustini sententia, conjux petens debitum matrimonii ob solam carnis delectationem, peccare convincitur. Quare tunc solum operatur homo ut homo est, quando propter bonum honestum operatur. Ergo si homo nullum bonum vel indifferentem intendat finem ; si sola concupiscentia, non ratione ad agendum exstimuletur ; si Deum sibi in singulis actionibus vel formaliter vel virtualiter non præponat ; si soli corpori, vel hominis parti vegetativæ tantummodo consulat ; si seipsum, et quæ sua sunt duntaxat quærat in circuitu ambulans, a se recedens, in se semper reflexus, profecto peccabit. Quia bonus finis apud Christianos nullus est, nisi Deus : bonum ergo opus tunc solum recte fit, quando propter Deum fit, quod si ad ipsum aliquo saltem pacto non referatur, hoc ipso non recte fit, quantumvis aliunde rectum esse videatur.

Certe si in fundatissima Patrum doctrina ipsa pietatis officia per se bona, per se honesta, et suapte natura in Deum ipsum tendentia hoc ipso non recte fiunt, quod propter commodum temporale fiunt; si, asserente Augustino lib. 3. *contra Jul.* cap. 4, « virtutes, quæ carnalibus delectationibus, vel quibuscumque commodis et emolumentis temporalibus serviunt, veræ prorsus esse non possunt; quæ autem nulli servire volunt, nec ipsæ veræ sunt. Veræ virtutes Deo serviunt in hominibus, a quo donantur hominibus : Deo serviunt in Angelis, a quo donantur et Angelis ; » procul dubio ille peccare censendus est, qui actus indifferentes recto fine in bonum non flectit. Itaque totum rationis momentum ad hoc tandem reducitur : quidquid homo deliberate agit, vel fit propter bonum finem, et tunc bene agit, modo aliunde opus non sit malum ; vel propter malum finem, et tunc perverse agit ; vel propter indifferentem, et tunc otiose agit, proindeque male : quia si prodigalitas inaniter expendens pecunias mala est, quomodo peccato carebit actus otiosus, tam vane expendens tempus omni auro pretiosius?

Respondebis, voluntatem solam commoditatem, vel voluptatem facultatum humanarum in actibus de se licitis quærentem non peccare, quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui ob temporalem commoditatem, ob naturalem fastus, vel sensibilis delectationis inclinationem : sic, v. g., comedere et bibere ad satietatem citra necessitatem ob solam voluptatem peccati non damnatur, nisi forte obsit valetudini, et gravia inde sanitatis incommoda exoriantur.

Sed contra hanc responsionem a nonnullis modernis magnificatam, non tam argumentis agendum esset, quam gemitibus; nec tam instillandum esset scribendo atramentum, quam lacrymæ fundendæ. « O ubi estis fontes lacrymarum ! Et quid faciemus? Quo ibimus? » ut in simili dixit Augustinus. Enim vero quid contra hanc doctrinam tam spurcam, tam obscænam, tam Epicuro magis, quam Christiano, tam pecude magis quam homine dignam occurrere potest nisi lacrymæ, quæ, ut ait Augustinus, « testes sunt nostræ miseriæ » ? Nihil plane aliud occurit, quia, ut belle dixit Ambros. *in Lucam*, « quod defendi non potest, ablui potest; » et tantum recentis theologiæ delictum lavare possunt lacrymæ, quod voce pudor est dicere, vel refellere. Et forte, sicut Deum non vocis clamor flectit, sed cordis dolor lenit, et lacryma cogit, quæ, teste Hieronymo « vincit invincibilem, ligat omnipotentem, inclinat filium Virginis : » sic lascivientium ingeniorum sibi plus justo indulgentium licentiam et contentiones sedabunt magis fletus quam argumenta, quia, ut Chrysostomus tradit, « sicut post vehementes imbres mundus aer et purus efficitur; ita et post lacrymarum pluvias serenitas mentis sequitur, atque tranquillitas. » Pudeat theologos quosdam non ita sane sentire ac Philosophum moralem epist. 88. aientem : « Temperantia voluptatibus imperat, alias odit, atque abigit, alias dispensat et ad sanum modum redigit; nec unquam ad illas propter illas venit. Scit optimum esse modum cupiditatis, non quantum velis, sed quantum debeas sumere. » Porro quod addunt, licere facultatibus actibus suis frui, est deploranda doctrinæ Patrum ignorantia. Quid enim tam pervulgatum, quam illud Augustini lib. 83. *Quæst.* q. 30 : « Omnis humana perversio est, quod etiam vitium vocatur, fruendis uti velle, et utendis frui. » Et rursus : « Omnis ordinatio, quæ virtus etiam nominatur, fruendis frui, et utendis uti. « Cui præluserat Seneca lib. *de Vit. Beat.* cap. 10 : « Tu voluptatem complecteris, ego compesco : tu voluptate frueris, ego utor. » Denique illud sanguineis lacrymis flendum, quod solius nocumenti corporis, non animæ meminerint. Verum ne infirmitati afferant adversarii, quod a compassione proficiscitur, et imbellis animi significationem esse pronuntient pignus caritatis, contra hanc responsionem

Sic insurgo : Nihil magis repugnat rationi, quam rationem ipsam concupiscentiæ, et appetitui inferiori deservire ; quia, ut ipsemet Philosophus moralis lumine naturali ductus epist. 65. scripsit : « Major sum, et ad majora natus, quam ut mancipium sim corporis mei, quod equidem non aliter aspicio, quam vinculum aliquod libertati meæ circumdatum. » Et certe nihil indignius, nihil magis contra ordinem, quam facultatum reginam iis potentiis ancillari, quibus debuerat principari. Atqui si voluntas deliberate procedens ageret tantum propter finem delectationis sensibilis, utque potentiæ inferiores suis fruerentur actibus, major serviret minori, ratio concupiscentiæ obseque-

retur ; illa namque facultas, scientia, et habitus dicuntur alteri subordinari et deservire, quorum objectum et finis objecto et fini alterius subordinantur. Sic ars dolandi lapides deservit ædificatoriæ, sic frenofactoria militari ; operatio pariter voluntatis deliberatæ agentis propter finem delectionis vel commoditatis sensibilis illi utique mancipa-retur : ergo per illam præposteram ordinationem peccatum et perversitas ordinis admittitur.

Confirmatur. SS. Patres, præsertim vero D. Augustinus luculentissime docent, libidinem sentiendi per se vitiosam, per se rationi repugnantem, utpote primævi peccati miserrimum germen ; docent, inquam, esse necessitatis limitibus astringendam. Quia, inquit S. Doctor lib. 4. *contra Julian.* cap. 14, « cum suppleta necessitate amor edendi animum sollicitat, jam libido est, jam malum est, cui cedendum non est, sed resistendum ... Discernere ac nosse debemus, quid necessitas refectionis, quid libido edacitatis exposcat, quorum negotium est contra concupiscentem carnem spiritu concupiscere, et condelectari legi Dei secundum interiorem hominem, ejusque delectationis serenitatem nullis libidinosis delectationibus nubilare. » Hinc tam crebro docet expugnandum, frenandum, comprimendum cibi et potus appetitum, non illi omnia citra eruditatem indulgenda, non esse laxandas cæteris sensibus habenas « Nam si cum iis pugnare desieritis, vincemini, et vinciemini, et ad immunda omnia pertrahemini. « Ergo peccat qui propter solam delectationem operatur, intenditque solum viribus inferioribus satisfacere, quia a conditione rationali degenerans, fit sicut equus et mulus, quibus non est intellectus ; assimilatur jumentis insipientibus, et similis fit illis ; imitatur prodigum, quem vitæ luxuriosæ pruritus a domo paterna disjiciens deputavit porcis, porcis addixit, porcorum tradidit servituti, ut porcorum pascua lutulenta percurreret. « Junxit porcis, inquit Chrysol. serm. 1, a patre piissimo quem sejunxit, ut serviret canoso pecori, qui pietati sanctæ parere contempsit. A se migrat, et ab homine totus transit in bestiam paternæ pietatis immemor, gratiæ genitoris oblitus. »

Dices : Jugum est importabile, et labyrinthus scrupulosis conscientiis inextricabilis, si omnes omnino actiones suas, quantumvis indifferentes et leves teneatur homo in bonum finem referre, si omnibus teneatur delectationibus valedicere et renuntiare, si absque ulla voluptate carnali alimenta vel naturalia blandimenta debeat sumere, sicut sumimus hæc aeria, quæ, ut loquitur Augustinus, de circumfusis auris respirando et spirando sorbemus et fundimus. Austerior sane et horridior illa theologia est, quæ pulchrum vetat prospectare campum, fragrantem rosam odoratui ob voluptatem admovere, suavi melodiæ liberas aures dare. Durum plane, et juxta ridiculosum est in omnibus operibus meram naturæ commoditatem sectantibus peccatum comminisci. Quid mali est, quæso, dum homo ad depellendum frigus manus fricat, vel ambulationi ad concoctionem conferenti indulget ? « Bonum est continentia, inquit Hieronym. ep. 89, malum est luxuria, inter utrumque indifferens ambulare, egerere alvi stercora, capitis naribus purgamenta projicere, sputis rheumata jacere, hoc non est bonum, nec malum ; sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis, nec injustitiam. » Ubi S. Pater loquitur de actibus in individuo ; ly enim « feceris », practicum operis exercitium significat.

Respondeo nostra sententia non gravari conscientias, sed levari ; ex amore enim honesti finis sicut melior, ita suavior efficitur operatio agentis, qui exoneratur sarcina peccatorum animum aggravantium. Non implicatur etiam scrupulis, vel anxia efficitur ac inquieta piorum vita, quia non exigimus actualem operum quorumvis in Deum relationem, sed sola virtuali contenti sumus, qua in Deum sincere amatum omnes discretas utilitates, et moderatas delectationes referimus : nam « hoc ipsum, » inquit S. Thomas q. 18. art. 9, « quod aliquis agit ordinate ad sustentationem, vel quietem sui corporis, ad bonum virtutis ordinatur. » Unde assignantur quædam virtutes morales recreationibus et delectationibus modum apponentes ; quia postulat rationabile obsequium nostrum quandoque jocosa seriis permisceri, ut temperetur conversatio, ut reficiatur animus fatigatus, quia quod caret alterna requie durare nequit.

Quare non rejicimus omnes vitæ commoditates vel delectationes, sed eas, ut par est, rationi subjicimus : ultro permittimus delectationibus condiri operationes necessarias ; sed nolumus quod delectatio corporis sit finis, sed medium ad facilius et perseve-

rantius in opere insistendum. Non est ergo molesta theologia nostra, sed casta, sed ordinata, Deumque ipsum imitatur, nam, ut ait S. Doctor 1. 2. q. 2. art. 2. ad 2, « institutor naturæ delectationes apposuit propter operationes. » Fateor tamen, quod, quia appetitus delectationis valde sæpe fallit, quia voluptas, quæ propter operationem admittitur, « præcurrere, aut ducere conatur, » ut in se experiebatur magnus et humilis Augustinus ; ideo septies, id est sæpius cadunt justi in die, et « in ipsis bonis operibus positi trepidant, ac ne in eisdem occulto aliquo errore displiceant, continuis lamentis vacant, » inquit Magnus Gregor. lib. 5. *Moral.* cap. 7. Nec propterea scrupulosi superstitionibus angimur, sed coram Deo confundimur et humiliamur. Quotidie peccare nos fatemur, an ne propterea ab operando cessandum, vel tristitia animus obruendus? Minime gentium, sed potius in Domino gaudendum, et, ut ait Psaltes, exultandum Domino in tremore. Sanctorum enim timor non turbat, sed humiliat, et humilians sublevat, quia cor contritum et humiliatum non despicit Deus, sed illi eam infundit pacem, quæ in ipsis quoque timoribus exsuperat omnem sensum. Quare D. Thomæ sententia non miseram, non inquietam efficit vitam, sed quietam et felicem ; quia, sicut in luctu, paupertate, et persecutione beatitatem Christus, ita in timore felicitatem Sapiens collocavit, dum dixit : *Beatus homo, qui semper est pavidus.* Itaque illos omnes actus, qui inter objiciendum enumerati sunt, ex objecto indifferentes esse non inficior, sed in exercitio esse bonos, si ad bonum finem referantur ; malos, si in pravum ordinentur ; otiosos, subindeque malos, si bono fine non honestentur. S. autem Hieronym. vult solum quod si illa fecerimus ex vi, et meritis objecti, nec malitia, nec bonitas in actum refunditur ; sed non negat ex circumstantiis in alterutrum trahi, cum ipse supra docuerit, non solum de verbis, sed etiam de operibus reddendam esse rationem.

Instabis : Communiter assignantur quatuor motiva, per quorum alterutrum rectificari dicitur usus matrimonii, nimirum proles in Dei cultu procreanda, carnis concupiscentia sedanda, sanitas propria uxorisve conservanda, propria obligatio obeunda. Sed in illis omnibus motivis non quæritur aliquid honestum, sed utile, vel delectabile : ergo non peccat qui solo utili, vel delectabili ad agendum movetur.

Respondeo, majorem propositionem esse e diametro oppositam S. Thomæ in 4. dist. 36. et 31. cum Magistro docente : « Duobus solis modis conjuges absque omni peccato conveniunt, scilicet causæ procreandæ prolis, et debiti reddendi, alias semper est ibi peccatum ad minus veniale. » Quam doctrinam S. Præceptor e sacris Doctoribus hauserat ; nam August. lib. *de Bon. Conjug.* c. 6. et 7. dixit : « Conjugalis concubitus generandi gratia non habet culpam, concupiscentiæ vero satiandæ, sed tamen cum conjuge, propter fidem tori, venialem habet culpam. Reddere debitum conjugale nullius est criminis, exigere autem ultra generandi necessitatem, est culpæ venialis. » Succinit Magnus Gregorius lib. 32. *Moral.* cap. 20. ibi : « Tunc solum conjuges in admixtione sine culpa sunt, cum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscentur. » « Unde necesse est, » addit. 3. part. *Pastor.* admonit. 28, « ut crebris exhortationibus moneantur, ut defleant, quod pulchram copulæ speciem admixtis voluptatibus fœdant. »

Notant tamen iidem Patres in casu, quo non posset aliquis a libidine lethaliter mala sibi temperare, indulgendum esse ei ut ad sedandam concupiscentiam uxorem ducat, juxta illud Apostoli : *Hoc autem dico, sed non secundum veniam, secundum imperium.* Quia nimirum cedere libidini etiam non prohibitæ, non laudatur quidem, sed in comparatione mali pejoris ignoscitur ; etsi enim non præcipienda, toleranda tamen sunt minora mala, si sit evidens periculum mali grandioris. «Cum in dubiis constringimur, » inquit prælaudatus Gregor., « utiliter minimis subdimur, ne in magnis sine venia peccemus. Itaque plerumque nervorum Behemot perplexitas solvitur, dum ad virtutes maximas per commissa minora transitur. » Quæ regula est summe observanda a viris spiritalibus ad deponendos de levibus scrupulos, necnon a rectoribus animarum, qui specie levissimi mali vitandi infinita bona præpediunt. V. g., nolunt subditis idoneis, et alias probatæ vitæ licentiam prædicandi impertiri, ne regulare silentium frangant, neve in alia etiam citra scandalum observantia dispensent ; similes imprudentibus rei familiaris, et œconomicæ administris,

qui ne obolum impendant, thesaurum perdunt.

Urgebis : Scotista, vel discipulus Vasquesii auctoritate, et rationibus suorum Magistrorum confisi, elicientes actus ex objecto et fine indifferenti, non producent actum bonum, cum nulla ei bonitatis ratio affulgeat; nec etiam malum, cum nulla in eo malitia appareat. Cum enim sententia opposita (præcisa ab illis sordibus recentiorum quorumdam, quas in responsione ad rationes nostras attulimus) sit probabilis, qui illam sequetur, actum indifferentem in individuo saltem probabiliter eliciet. Ergo tunc dabitur saltem per accidens actus indifferens in individuo ex conscientia probabili, vel ignorantia invincibili. Sicut si aliquis ignoraret se teneri ad restitutionem, non peccaret illam omittendo : sic qui auctoritate Scoti fretus credit se non teneri ad dirigendos actus in bonum finem, omittens dirigere non peccabit.

Respondeo nullius doctoris auctoritatem posse bonum efficere actum, quem lex naturalis æternæ legis expressio vetat : lumen autem naturale signatum super nos, et generale dictamen synteresis et prudentiæ gentibus omnibus, implantatum, sicut præcipiunt omnia opera deliberata in finem rationali naturæ consonum referre, ita actum otiosum ex fine solius utilitatis vel delectationis elicitum prohibent, lex etiam naturalis omnibus sese ingerens dictat Deo omnium factori, et fini ultimo esse offerenda, et in ipsum saltem virtualiter opera cuncta referenda. Unde qui in otiosis occupatur, et inclinationi naturæ rationalis, et præcepto Dei super omnia diligendi adversatur. Nec est simile quod dicitur de restitutione, quia, licet in quæstione juris nemo possit ignorare bonum alienum esse restituendum, in quæstione tamen facti, an hoc, vel illud sit alienum potest ignorari, nec potest ex solis sytereseos principiis determinari : secus vero an omnia opera sint in honestum finem referenda. Ad quam veritatem perdiscendam non est opus doctore, sed ratione, qua persuasi philosophi, imo et poetæ ante fidem, quibusdam theologis christianis æquiores finem præcisæ delectationis damnarunt, ut patet his versibus sequentibus :

Vina sitim sedant, natis Venus alma creandis
Servit : finem horum transiliisse nocet.

Insistes : Datur actus indifferens secundum speciem : ergo et secundum individuum ; nulla enim est species, quæ non habeat, vel saltem habere possit aliquod individuum.

Respondeo, bonam non esse consequentiam, quia actus secundum speciem attenditur duntaxat penes ordinem ad objectum, quod, cum sæpe neque bonum, neque malum per se sit, nullam bonitatem vel malitiam, sed specificam tantum indifferentiam in objectum refundit. At vero actus in individuo consideratur ut vestitus omnibus circumstantiis, quarum præcipua est finis, qui debet esse honestus, ne actus sit otiosus.

Persistes : Ideo actus nullam percipit ex objecto bonitatem vel malitiam, sed meram indifferentiam, quia objectum est indifferens : ergo similiter si voluntas agat propter finem indifferentem, nulla derivabitur malitia in voluntatem ; tum quia eadem est, et par utriusque ratio, tum quia finis non potest refundere in actum, nisi quod habet. Ergo indifferens indifferentiam causabit, nec potest finis innoxius noxiam efficere actionem ; fructus quippe naturam arboris sapit, et exprimit.

Respondeo non teneri quidem hominem respicere semper objectum honestum in suis actibus, quibus tamen finem honestum apponere tenetur. Et ratio disparitatis est, quia, etsi objectum non sit intrinsece honestum, modo alias sit licitum, potest superveniente bonitate finis honestari : si vero et objectum et finis sint ambo indifferentia, nihil erit per quod honestetur operatio creaturæ rationalis, quæ in omnibus actibus deliberatis bene, et honeste agere tenetur. Nec vero ista veritas adeo obscura est, ut a solis doctoribus ecclesiasticis doceatur : vidit enim eam, scripsitque infidelitas Paganorum, ut pietas Christianorum erubesceret. Quid enim crebrius apud Tullium in suis libris *de Legibus*, et *de Officiis*, et *de Finibus bonorum et malorum*, ac Tusculanis quæstionibus legitur, quam solum bonum esse quod rectum, et honestum, et cum virtute est, et quod nisi quod honestum est, nihil putari bonum potest. Hinc docet « nos occultare appetitum voluptatis, etiam cum sumus erectiores ad virtutem ; » quia generosos animos pudet voluptatis primo intentæ, etiam cum virtuti student. Hinc infert, « corporis voluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, et pertinere ad omnem officii quæstionem,

semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisque bestiis nihil nisi voluptatem sentientibus antecellat.» Qualis pudor, eo post fidem non pervenisse theologos, quo ante fidem philosophi pervenere! Quod additur, finem indifferentem non posse in actum nisi indifferentiam refundere, verum est quantum est ex meritis finis indifferentis; falsum vero est, si attendatur obligatio agentis rationalis, qui finem rationi consonum sibi in actibus deliberatis præstituere tenetur. Nam, ut ait Augustinus lib. 1. *de Nupt. et Concupisc.* cap. 4, « male utitur cui bestialiter utitur, ut sit ejus intentio in voluptate. »

Obsistes demum : Illud non est malum, ad quod natura inclinat; cum enim opus naturæ sit opus intelligentiæ, in Deum refunderetur talis propensio. Atqui natura non modo non rejicit, sed etiam inclinat in voluptatem, saltem licitam, et in utilitates convenientes. Ergo actus propter delectationem vel utilitatem eliciti non sunt mali, sed indifferentes.

Respondeo, naturam instituisse delectationes propter operationes, unde naturalis ordinis perversitas est si operatio in delectationem referatur. Tunc ergo solum recte delectationes adhibemus, cum per eas agimus, non propter illas. « Hoc malo (id est carnali voluptate) bene utuntur nuptiæ, cum conjuges procreant filios per illam, nihilque faciunt propter illam, » ait August. Fateor quidem naturam vegetativam et sensitivam in voluptatem et utilitatem etiam contra rationis ordinem propendere, voluntatem etiam in suas partes et castra pertrahere : sed homo ut animal sibi ipsi ut rationalis est, subjici debet; qua rationalis est, sibi ut Christiano supponi, cum longe major sit intercapedo inter hominem ex primo Adamo natum, et ex secundo regeneratum, quam intercedat inter hominem et brutum. Unde omnes sensualitatis motus, de quibus omnis pudens, impudensque confunditur, vel comprimendi sunt, dum in malum feruntur; vel parti superiori subdendi, dum in indifferentia invitant. Nec obest quod hic voluptatis appetitus in pecoribus inveniatur, subindeque innoxius videatur; quia, ut divine dixit Augustinus lib. *de Peccat. Origin.* cap. 40, « tantæ excellentiæ est in comparatione pecoris homo, ut vitium hominis natura sit pecoris. »

REFLEXIO.

Magna est nobis imposita necessitas bene agendi, quibus de omnibus et minimis agenda ratio est, de singulis aut pœnas subituris, aut præmia. « O celsitudinem Religionis Christianæ (exclamat alicubi P. Granatensis)! Aculei ligulæ rationem quis dominus a servis exposcere cogitavit! » Et tamen Christus minutias factorum, verborum otia ad districti examinis advocabit tribunal, et, ut loquitur Scriptura, interrogabit opera, scrutinium in lucernis instituet super usu abusuque libertatis, inquiret facta, cogitationes scrutabitur, intentiones appendet, justitias ipsas judicabit; et quidquid invenerit non esse honesti gratia et virtutis amore patratum, totum respuet tanquam pannum menstruatæ. Dic, sodes, crederesne philosophos Deo esse æquiores, et rigidiores virtutis exactores? Tu ne patereris eo infamiæ Evangelium Christi delabi, ut laxioris sit disciplinæ, quam ethica philosophorum, quæ, ut supra vidimus, voluptatem damnat non solum ex turpibus consecutam, sed ex sola virtute justissime profluentem, si sola, aut prima delectatio illa quæratur. Minime sane ita credere licet, sed certissima fide tenendum, hominem toties a ratione aberrare, et a suæ sortis gradu in brutorum ordinem vili degeneratione desciscere, quoties semota, aut postposita honestate, utilitatem, aut voluptatem, vel solum, vel primo aucupatur. Quis ferat eloquia Domini eloquia casta, legem ejus immaculatam convertentem animas a pagana sapientia vinci, eaque indulgere, quæ philosophi prohibuerunt? « Obsecro, ut alias ex August. diximus, non sit honestior philosophia gentium, quam christiana. » Si Tullius, si Seneca virtutem sola convenientia cum natura, non nuda aut sana, sed geniali peccato corrupta dimetientes, adeo puram absolutamque esse voluerunt, ut nedum libidinis sordes, sed etiam voluptatem ex rebus bonis perceptam sua sponte honestam reprobarint, si prima spectetur, « si ducat, ait Seneca, et non sit accessio, » si sit scopus unicus, et non condimentum; quid a Christianis exiget, vel non exiget Christus? Quid a membris suis tam sanctum caput postulabit, quæ gratia in Baptismo regeneravit, sancto oleo inuncta in Confirmatione sacravit, carne sua in Eucharistia pavit, divinisque præsidiis munivit et donis, ut novæ creaturæ personam

gererent, et ad finem vires et vota nostra excedentem pervenirent?

Hæc cum ita sint, *delicta quis intelligit?* Rara enim avis in terris homo, qui in omnibus motibus deliberatis solo honesti amore permoveatur, cum omnes, quæ sua sunt, quærant, non quæ Jesu Christi. Accepi ab uno Ordinis nostri insigni concionatore, peccatum tempori esse conferendum, eo quod, sicut natura utriusque occultissima singulos quosque latet, sic utriusque usus notissimus, et frequentissimus est. Omnes de tempore loquuntur, omnes temporis jacturas, et bonum usum norunt, omnes fere tempus terunt, aut fallunt; et tamen si ab eis quæras quid sit tempus, nesciunt, et cum Augustino vix posse definiri credunt. Similiter quid sit peccatum, explicatu difficillimum est, quia illud exponere perobscurum est, quod nec in Deo ideam habet; et tamen peccatum singulis ferme momentis nobis obrepens, per omnes sensus quasi aquam ebibimus, quasi aerem haurimus, quia ubique voluptatem, aut solam utilitatem captamus. Quin etiam in ipsis sacræ Religionis exercitiis semper occurrit, semper se insinuat circumstans nos peccatum : nam Litterarum sacrarum studium per se honestum, ex una sciendi voluptate initum, curiositatis vitium pascit. Ipsa etiam oratio mentalis, Sacramentorumque frequentia, quibus in vita spiritus nihil utilius, sola deliciarum cœlestium voluptate susceptæ, et cum minus sapiunt neglectæ, non nihil sordescunt, quia libidinis spiritualis aliquid resipiunt.

Agnosce ergo, o christiane, Religionis tuæ puritatem, agnosce et dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli infra te repere, noli in brutorum ordinem et vilitatem degeneri conversatione desciscere. Memento cujus capitis, cujus corporis sis membrum, cujus Evangelii discipulus, et quorum Sanctorum filius. Reminiscere quod quia erutus est de potestate tenebrarum; translatusque in Dei lumen, et regnum, plura a te exiguntur qua christiano, quam ut homine. Fecit te Dominus ad se : ad paradisum ergo mente transgredere, et esse incipe quod futurus es. A Christo regeneratus novum habes esse, novam vitam : novas ergo operationes habeat nova creatura necesse est, ne inveniaris coram Domino vacuus, et postquam tota vitæ tuæ nocte laboraveris, nihil te cepisse convincaris. Triplex est bonorum genus, infra nos, intra nos, supra nos : infra nos voluptas, et fortuna; intra nos virtus moralis, et mere humana; supra nos Deus, summum bonum. Si prima quæras, brutum eris; si secundis contentus sis, philosophus vocaberis; si tertiis inhies, christianus eris. Semper nos agere oportet hominem, vel christianum : imo solius christiani personam gerere decet; quia sicut ratio est fides hominis (juxta illud : *Quod non est ex fide*, id est ex rationis regula et conscientia, *peccatum est*)*: ita fides est tota ratio christiani, ex qua nobis vivendum est, quia justus ex fide vivit : at quomodo vivit ex fide, qui ex fide non operatur? cum vita in operatione posita sit.

DISSERTATIO II

De bonitate, et malitia actus moralis.

Explicata actus humani cum entitate, tum moralitate, necnon prima ejus specie indifferentia; de duplici alia, bonitate nimirum et malitia agendum superest, ut peræquo totius conatus impetu illam prosequamur, istam detestemur. Eo namque totum collimat ethicæ christianæ studium, ut declinantes a malo faciamus bonum, et ad ipsum tandem perveniamus summum bonum. Nec illi sola Religio christiana incumbit : honestatis decorem vidit, et amavit philosophia gentium, cui nihi bonitate pretiosius, nihil antiquius erat; cæteras artes et scientias arti vitæ comparatas floccipendebat. Nam, ut prosequitur Seneca epist. 88, quid geometriæ studes, ut discas metiri latifundia?

Id potius disce, quomodo metiaris quantum tibi sit satis. Quid me doces, quomodo inter se acutæ, et graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia? Fac potius quomodo animus meus secum consonet, nec consilia mea discrepent. O egregiam artem! Scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcumque acceperis formam; nihil quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, si geometra, metire animum, dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quæ recta sit linea; quid tibi prodest, si quid in vita rectum sit ignores?

CAPUT I.

DE PRINCIPIIS ET REGULIS BONITATIS MORALIS.

Ex his, quæ supra de moralitate in communi diximus, satis superque constat quid de bonitate sentiendum sit. Si enim moralitas actus nihil aliud sit quam ejusdem subjectio ad regulas morum, ille actus bonus erit, qui regulis bene agendi conformabitur. Quamvis enim ad bonitatem moralem actus exigatur multiplicium conditionum concursus, variarumque collectio circumstantiarum, quas recta ratio præscribit, unde eam S. Doctor « plenitudinem essendi » appellat, qua nihil actioni humanæ deest ex his, quæ ad ipsius rectitudinem, sive quoad finem, sive quoad locum, sive quoad tempus, aliaque id genus desiderantur; ille tamen conditionum apparatus magis se tenet ex parte objecti, quod debet omnibus illis circumstantiis obvestiri, ut actus in ipsum debite tendat. Unde in illa actus tendentis habitudine proportione, relatione, et commensuratione ad objectum debitis omnibus circumstantiis instructum bonitatem actus sitam esse perspicuum est, subindeque plenitudinem essendi objective, et præsupositive; respectum vero ad objectum regulis morum consonum formaliter bonitatem constituere, probatum sufficienter manet. Quare de principiis et regulis moralitatis agendum superest, ut ex illis, et juxta illas bonorum operum praxi sedulam operam navemus. Nam, ut ait August. lib. 8. *de Trinit.* cap. 3, « quærendum bonum animæ, non cui supervolitet cogitando, sed cui hæreat amando. » Imo nec ipse amor boni plene bonus est, si sterilis est; quia, ut idem Pater lib. 4. *contra Julian.* cap. 3. scripsit, « fieri non potest ut steriliter boni simus. »

SPECULATIO I.

Tria sunt principia bonitatis, objectum, circumstantiæ et finis; unde multiplex in actum honestas derivatur.

Probatur prima pars. Actus bonus est prosecutio, via, et tendentia ad objectum ut consonum regulis modum : ergo primitus inspicit objectum, ab eoque haurit prius bonitatem, quam eam a fine extrinseco, vel circumstantiis mutuetur. Unde, ut tradit. S. Doctor, objectum se habet ut forma extrinseca mensurans bonitatem illius. Quod quidem intelligitur de objecto non secundum entitatem realem considerato, sed de eodem regulis morum consono, et induto circumstantiis honestatis. Siquidem ad idem materiale objectum non minus mali, quam boni feruntur actus : eamdem pecuniam amat avarus vir divitiarum, floccifacit Sanctus thesaurizans sibi thesauros in cœlo : eumdem cibum modestia utentis accipit temperatus, libidine fruentis et amantis affectu helluo vorat. Sicut etiam in speculativis idem objectum prout diversorum subest lumini principiorum, a diversis etiam scientiis consideratur. Quod objectum coincidit cum fine operis, seu fine intrinseco operationis; omnis enim potentia tendit per operationem in objectum, circa quod operatur. Et hoc est quod sibi vult S. Doctor, dum interdum ait actus humanos specificari a fine, loquitur enim non de fine operantis, quem sibi agens præstituit, sed de fine operis, in quod actio sua sponte propendet.

Dices : Dantur plures actus, qui nullam hauriunt ex objecto bonitatem : v. g., actus fortitudinis nullam ex tolerantia passionum præcise sumpta dignitatem recipit, nisi in finem justitiæ, et religionis referatur : et similiter abstinentia a venereis non est actus virtutis virginitatis, nisi ad cultum Dei, et cœlestium contemplationem referatur, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 124. et 152. Imo S. August. tam crebro, tam constanter docet, non ex officiis, sed ex fine pensandas esse virtutes. « Quidquid fit ab homine, inquit lib. 4. *contra Jul.* cap. 3, et non propter hoc fit, propter quod fieri debere vera sapientia præcipit, etsi officio videatur bonum, ipso non recto fine peccatum est. » Idem etiam

apparet in actu indifferenti in individuo, in quem nulla ex objecto bonitas, sed ex fine tota refunditur. Idem quoque in actu interiori, cujus objectum est actus externus : nec tamen ex hoc in illum, sed ab illo in hunc tota bonitas derivatur. Denique iste actus, quem in fervore spiritus elicit Christianus : « Volo pie vivere, et in novitate vitæ studiose ambulare ; » vel Clericus post attentam status sui præcellentiam eructans hoc verbum bonum : « Volo ad normam canonum meam exigere vitam ; » vel Religiosus laxatæ disciplinæ miserias deplorans, et inquiens : « Volo juxta rigorem regulæ meos componere mores ; » illi omnes actus non desumunt honestatem ab objecto, alias omnium continerent virtutum bonitatem, cum in earum omnium objecta, et materias implicite protendantur.

Respondeo, in omnibus illis actibus primariam ex objecto bonitatem derivari. In primis fortitudo ex tolerantia passionum, virginitas ex omnium venereorum contemptu commendatur, cum in objecto illarum sit gravis evincenda difficultas, quam sola superat virtus. Requiritur tamen per modum conditionis finis extrinsecus bonus, quia bonum nisi fiat bene, nihil valet apud Deum, qui affectum magis pensat, quam censum, nec quantum, sed ex quanto, nec verba, inquit Granatensis, sed adverbia pluris facit ; et hoc est, quod intendit S. Thomas locis memoratis, nec non divus August. libro adducto : non quod negent ex objecto bono refundi in actum honestatem, sed volunt talem effluxum apposito malo fine penitus impediri. Unde ait S. Pater : « Noveris itataque non officiis, sed finibus, a vitiis discernandas esse virtutes : officium autem quod faciendum est ; finem vero, propter quem faciendum est. » Hinc Sancti (ut hoc obiter dicam) tantopere amoris proprii insidias, et falsarum virtutum technas, et larvas in ipsis bonis operibus reformidant, quia, ut idem Sanctus tradit : « Omnibus virtutibus non solum sunt vitia manifesta discretione contraria, verum etiam vicina quodammodo non veritate, sed quadam specie fallente similia. Nec istorum vitiorum, quæ finitima virtutibus diximus, possunt omnium facile nomina reperiri. Verum etsi non invenitur quemadmodum nuncupentur, cavenda sunt. »

Quoad alios vero actus idem etiam patet. Actus enim indifferens non debet ab objecto desumere bonitatem, quia secundum suam speciem, quæ ex objecto inspecto accipitur, neque bonus, neque malus est : inpræsentiarum vero de actuum bonorum honestate sermonem habemus. Ad id, quod dicitur de actu interno, et externo, dicendum dari quidem inter utrumque mutuum bonitatis fluxum, et refluxum, sed in diverso genere causæ ; actus quippe internus externum respicit ut mensuram et causam formalem extrinsecam, quam in intentione sibi proponit, ut juxta illum operetur ; actus vero externus bonitatem ab interiori in genere causæ efficientis participat. Planius etiam dici potest tam actum internum quam externum, quorum est eadem moralitas, primariam bonitatem desumere ab objecto, seu materia externa, non physice, materialiter, atque entitative sumpta, sed ut consona regulis morum, quam uterque actus respicit et attingit ; externus quidem immediate, sed internus mediante externo. Unde uterque actus in moralibus non ponit in numero, sed pro eodem computatur. Denique generalis illæ vitæ honestæ, christianæ, ecclesiasticæ, vel regularis amor respicit honestatem, pietatem, vel observantiam : quod objectum licet sit commune et genericum, tamen prout respicitur sub uno motivo consonantiæ ad rationem, vel Evangelium, vel institutum regulare, est unum unitate objecti ; sicut objecta scientiarum, habituum, et potentiarum, quantumvis ampla sint, et late diffusa, tamen ut substernuntur uni rationi formali unitatem specificam in ratione objecti obtinent. Quia nimirum virtutum omnium varietas, Christianismi multiplex officium, et status clericalis, aut regularis præclarissima instituta ab illo actu respiciuntur sub una sola ratione ; in illis enim omnibus quamlibet variis una placet conformitas ad rationem, una christianismi puritas, una cleri, vel religionis sanctimonia. Ad venandam quippe specificam actuum unitatem, non est sola objecti unitas, aut multiplicitas consideranda, sed motivum potissime pervidendum est, unde speciem sortiuntur. Adde quod, licet objectum illius actus : « Volo studiose, christiane, et regulariter vivere, » multa virtualiter contineat, ad unum tamen tendit, nempe ad ultimum finem bonum, quem sibi proponit, dum serio in corde nascitur diligendi Dei propositum ; amor enim sæpe in hujusmodi actus prorumpit, si verus est ; quia germana amoris

Dei nota est firma et constans studiose vivendi et a peccato recedendi voluntas. Quod si hic actus amorem Dei præcedit, proficiscitur ab appetitu boni, quem Deus nobis implantavit veluti virtutum omnium seminarium, quive fundatur in illo universalissimo principio a synteresi attacto : *Declina a malo, et fac bonum.* Unde actus ille ante justificationem elicitur ab amore naturali boni, post justificationem a caritate.

Secunda pars, quæ asserit actum humanum desumere bonitatem ex circumstantiis, in quibus elicitur, manifesta est. Tum quia sic naturalis perfectio non in sola forma posita est, sed ex variarum proprietatum, et accidentium comitatu consurgit : humana, v. g., perfectio non sola anima constat, sed ex variis animæ facultatibus, corporisque concinno habitu, membrorumque proportione, elegantia, aliisque accidentibus integratur : quia generaliter omnis creata bonitas composita est, solus Deus in inexhausto indivisibilis essentiæ suæ fundo infinitam reperit perfectionem : ergo similiter bonitas actus moralis non a solo objecto, quod habet rationem formæ extrinsecæ, a qua specificatur, sed ab adjunctarum circumstantiarum concursu derivatur. Tum quia actus humanus ab illo accipit bonitatem, quod respicit juxta regulas morum, quibus conformatur : sed actus humanus non solum respicit objectum nude sumptum, sed fertur in illud ut est circumstantiis vestitum; quia non solum est conveniens, circa tale objectum operari, sed etiam tali modo, tali loco, tali tempore : v. g., non solum congruit subvenire miseriæ alienæ, sed etiam decet eleemosynam cum affectu, magis indigenti, tempore, et loco necessitatis erogare. Et idem apparet in actu malo; rationi enim non solum repugnat alienum eripere, sed magis ab egeno, quam a divite; magis in loco sacro, quam profano; magis cum vi, quam dolo; magis ad mœchandum, quam ad elargiendum pauperibus de mammona iniquitatis. Similiter malum est percutere quemvis innocentem, pejus ferire benefactorem, et adhuc deterius in sacerdotem manus inferre violentas.

Confirmatur idipsum discurrendo per singulas circumstantias, quæ septem enumerari solent hoc versiculo comprehensæ : « Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. » Circumstantia « quis » sæpe exagerat opus bonum vel pravum, commendabilior enim est humilitas regis, quam plebei; damnabilior quoque iniquitas clerici vel regularis, quam sæcularis : facit enim ad operis pretium status, et conditio personæ conjugatæ, vel solutæ; voto astrictæ, vel liberæ; subditæ, vel in dignitate aut potestate constitutæ. Circumstantia « quid » est accidens objecti, vel effectus ex actione consecuti. Sic commendatur elemosyna a quantitate profusionis, furtum augetur ex quantitate rei alienæ raptæ, gravitas percussionis crescit ex personæ læsæ dignitate, vel consecratione. Circumstantia « ubi » explicat locum in quo patratur operatio, quæ est scandalosa, si fiat in publico; sacrilega si fiat in Ecclesia; utilis et in ædificationem, si lux bonorum operum luceat coram hominibus, ut videant opera bona, et glorificent Patrem, qui in cœlis est. Circumstantia « quibus auxiliis » enumerat varia instrumenta, quibus utitur operans : v. g., commendatur zelus prædicatoris, qui ad convertendas animas præter verba, et exempla adhibet crebras, et diuturnas preces, pœnitentias, fletus, etc. pro salute eorum, quibus evangelizat. Sicut e contra crescit, et amplificatur malitia operantis, si ad assequendum propositum, fraudibus, dolis, malis artibus, magicis incantationibus utatur. Circumstantia « cur » non designat finem intrinsecum operis, qui ab objecto non distinguitur, sed finem significat operantis, quæ circumstantia in moralibus præcipuum locum habet, quia intentionem dirigit, quæ cæteris actibus humanis præit, quia est prima motio, et veluti prima rota vitæ moralis, ut postea patebit. Circumstantia « quomodo » exponit modum et actionis, et operis, et mediorum ad finem ducentium. Sic considerare solemus an opus fiat tarde, velociter; recte, inepte; sponte, ægre; ferventer, tepide; sincere, insidiose; temperanter, luxuriose. V. g., in gula attenditur an quis comedat præpopere, laute, nimis, ardenter, studiose. In aliis quoque excessibus perpenditur modus, cultus, consectatio, fastus nimis exquisitus deliciarum delectus, affectatio vanitatis, libidinis fluxus, et effrænata licentia. Ex oppositis vero circumstantiis opera virtutum non mediocrem hauriunt honestatem. Circumstantia « quando » expendit qualitatem temporis, et quantitatem durationis. V. g., opus servile reprobatur in die festo, et eo pejus est, quo ditius exercetur.

Circa hujusmodi circumstantias tria notanda sunt. Primum, nos hic loqui de cir-

cumstantia superveniente actui in sua specie constituto, quæ est accidens actum humanum in ordine morali circumvestiens, et veluti circumstans : et tunc circumstantia non est volita primario, et directe, sed secundario, accessorie, et consecutive. V. g., aliquis intendit furari præcise, sed quia non se offert occasio, nisi in loco sacro, ideo oblatam in templo latrocinii opportunitatem arripit, sed tunc malitia sacrilegii supervenit furto. Quod si circumstantia transeat in rationem objecti, ut si in allato exemplo aliquis intendens violare locum sacrum furatur, tunc sacrilega profanatio non est circumstantia, sed objectum nefariæ intentionis. Secundum notabile est circumstantiam loci tunc solum exagerare opus bonum aut malum, quando aliquid indecori, vel decori, ex loco redundat in opus, vel in locum ; si secus, circumstantia materialiter, et impertinenter se habet. Sic firmum pœnitentiæ propositum, sive in Ecclesia, sive in cubiculo conceptum peræqui meriti est : actus superbiæ interioris non minus malus in agro, quam in templo, nisi forte in Ecclesia fieret specialis reflexio domus Dei, quam decet sanctitudo, præsentiæ Christi, celebrationis augusti sacrificii, quorum venerationi repugnat ad alia quævis, et multo magis in peccata excursus et mentis evagatio. Tertio observandum est ab aliquibus, inter circumstantias præfatas annumerari « quoties », seu numerum, sed frustra ; numerus quippe pertinet ad substantiam actus pluries repetiti, et ideo est specialiter in confessione exprimendus, ut declaravit Tridentinum sess. 14.

Dices : Omnis circumstantia moralis afficiens objectum, transit in rationem objecti, cum nullam afferat actui, quem circumstat, bonitatem, nisi sit volita. Quod autem volitum, est, utique est objectum voluntatis, sicut omne visum est objectum visus. Ergo perperam distinguimus bonitatem ex objecto a bonitate ex circumstantiis petita.

Confirmatur enumeratione singularum circumstantiarum. In primis circumstantia « quis », seu conditio, status, aut dignitas personæ, non amplificant actum amoris Dei, v. g., cum eadem intentione elicitum ; Deus enim, qui acceptor personarum non est, operis pretium, et intentionis puræ rectitudinem respicit, non agentium inæqualitatem. Circumstantia « quid », seu quantitas materiæ et objecti, si augeret bonitatem, aut malitiam actus, qui in infinitum objectum protenderetur, puta qui desideraret infinitis pauperibus subvenire, infinitis nocere, infinitam bonitatem, vel malitiam respective perciperet, si juxta proportionem objecti nova accipiat actus crementa bonitatis, aut turpidinis. Circumstantiæ « ubi » et « quibus auxiliis » cum sint valde extrinsecæ actui humano, nullam queunt illi bonitatem intrinsecam afferre. Circumstantia « quomodo », v. g. intensio actus, non auget bonitatem ; quia est incognita latitudo gradualis actuum. Si autem non est cognita, nequit esse volita ; si autem non est volita, profecto nullam in voluntatem refundere bonitatem potest. Denique circumstantia « quando », si augeret bonitatem, actus per horam durans haberet infinita bonitatis crementa correspondentia singulis instantibus, et partibus temporis in infinitum divisibilibus.

Respondeo ad argumentum, circumstantias non transire in rationem objecti, quando non sunt per se primo et immediate volitæ, sed tantum mediate per modum accidentis et accessorii supervenientis : tunc nihilominus dicuntur volitæ secundario, virtualiter, implicite et indirecte : et in hoc sensu dixit S. Thomas q. 19. art. 2. actum interiorem a solo objecto bonitatem desumere, quia etiam circumstantiæ intra objectum saltem secundarium voluntatis continentur, subindeque in aliquo vero sensu rationem objecti voluntatis induunt. Sicut ergo recte distinguimus objectum primarium a secundario, ita et bonitatem petitam ab objecto, ab ea, quæ supervenit ex circumstantiis.

Ad confirmationem dicendum, ex singulis circumstantiis singularem in actus effluere bonitatem, quia omnis circumstantia moralis convenientiam, vel repugnantiam habet cum ratione, alias non esset circumstantia moralis, sed merum accidens physicum nihil conferens honestatis, vel turpidinis. Itaque conditio et dignitas personæ materialiter, et mere concomitanter se habens, nihil quidem adjicit bonitati, sed si ex illa aliquid decoris, vel dedecoris consequatur, ut cum personæ dignitas subjicitur, cum consecratio profanatur, tunc opus majoris bonitatis lucem, vel pejoris turpidinis tenebras contrahit. Maxime quia personæ in sublimitate constitutæ, vel Deo specialiter sacræ exemplum alios ad se pertrahit ; nam regis ad exemplum totus componitur orbis, et omne animi

vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanto qui peccat major habetur. Hinc scriptum est : *Potentes potenter tormenta patientur*. Quia, ut Gregor. in *Past.* scribit : « Nemo amplius in Ecclesia nocet, quam qui perverse agens, nomen, vel ordinem sanctitatis habet. Delinquentem namque hunc redarguere nullus præsumit, et in exemplis culpa vehementius extenditur, quando pro reverentia ordinis peccator honoratur. »

Ad id, quod dicitur de quantitate objecti, dico per illam augeri bonitatem, stando intra limites quantitatis capacitati intellectus, et voluntatis proportionatæ : cum enim bonitas non augeatur ex quantitate objecti in esse rei, sed in esse objecti, prout nimirum voluntati ab intellectu proponitur. Aliunde vero hæc propositio sit imperfecta, et confusa, quia intellectus nequit infinita clare, distincte, et declarative proponere secundum individuas singularium partium rationes, fit inde actum voluntatis, qui fertur in objectum quantitate infinitum, non propterea habere bonitatem infinitam. Quod vero dicitur circumstantias « ubi » et « quibus auxiliis » utpote extrinsecas, nihil internæ bonitati opitulari, facillimæ est solutionis, quia, licet circumstantiæ, sicut et objectum, externa sint, ordo tamen ad illa interior est, in qua habitudine sitam esse intrinsecam bonitatem actuum, ex supra dictis manifestum est.

Quod vero additur de intensione actus, quæ ad circumstantiam « quomodo » reducitur, dico quod, licet intensio non sit cognita in actu signato determinate, et veluti speculative, est tamen cognita in actu exercito, et practice ; quia sentitur, et experimento percipitur fervor, aut tepor voluntatis, et hoc ipso, quod voluntas illum actum fervidum vel tepidum exercet, intensionem, vel remissionem illius amat.

Quod si urgeas : Intensio indeterminate volita et cognita determinatum causat bonitatis gradum, quidni similiter quantitas objecti infiniti indeterminate volita non afferet bonitatem majorem quacumque finita, subindeque infinitam? Respondeo grandem esse disparitatem, quia intensio se tenet ex parte actus, et quia actus non est directe volitus nisi per actum reflexum, et tunc unus actus habet rationem objecti alterius, ita intensio non debet esse directe volita, ut specialem addat bonitatem. At vero quantitas se tenet ex parte objecti, unde eo modo communicat bonitatem, quo objectum : ergo sicut objectum ut eam distincte communicet, debet esse distincte, formaliter, atque explicite volitum, ita ut ex quantitate objecti bonitas actioni superaccrescat, debet distincte desiderari. Nota etiam ad solutionem argumenti ex quantitate objecti infiniti petiti (quod fateor esse difficile et importunum, ut contingit in omnibus argumentis calculatoriis) deservire posse ea, quæ antea dicebamus de objecto illius actus : « Volo studiose vivere » ; sicut enim objectum illud est indeterminatum et quadantenus infinitum, ita et quantitas objecti. Sed hæc iterare non expedit, tum quia brevitati studemus, tum quia bona mens tua, lector, multis non indiget litteris.

Denique quantum ad durationem actus dicendum illa non augeri bonitatem actus juxta numerum instantium, vel partium proportionalium, sed juxta partes aliquotas, et æquales, utique finitas, sicut aliæ omnes qualitates sine interruptione per aliquod tempus adductæ non intenduntur gradibus infinitis, sed in determinato numero perfectioribus. Notandum vero, durationis diuturnitatem non parum amplificare operis moralitatem, quia si sit duratio operis mali, arguit majorem appetitus corruptionem, ardentiorem peccandi libidinem, profundiores peccati radices ; sicut e contra continuatio operis boni specialem habens difficultatem a perseverantia vincendam, præcipuam meretur laudem, quia singularem firmi, et intrepidi animi constantiam, patientiam, soliditatem significat. Unde vocatur a Bernardo epist. 129 : « Nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus ; unanimitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui incepерit, sed qui perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit. »

Tertia pars, quæ tradit, finem esse principium bonitatis, satis superque constat ex præcedenti, cum finis sit una ex præcipuis operis circumstantiis. Specialiter tamen de illa disputat sanctus Thomas, quia potissimus fons bonitatis, finis est. Et ita indicat Scriptura, in qua ex fine pensantur opera. Matth. VI : *Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit ; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum*

erit. Ideo tam serio monet Salvator, ut a perversa superbiæ, vel alterius vitii intentione caveamus. *Attendite*, inquit Matth. VI, *ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis, alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum.* Ad quæ alludens Augustinus *in Psal.* XXXI. inquit : « Non valde attendas quid homo faciat ; sed quid, cum facit, aspiciat. » Et Ambros. *in cap.* I. *Luc.* : « Bona est misericordia, bona est oratio ; sed potest injuste fieri, si jactantiæ causa aliquis pauperi largiatur, ut videatur ab hominibus. » Hac de causa præcipit Apostolus omnibus operibus etiam sua sponte innoxiis et indifferentibus finem bonum præstituere, 1. Cor. X : *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Quæ verba sic ponderat Basilius homil. 11. *in sanctam Julit.* : « Accumbens mensæ ora, esitans panem, largitori gratiam rependito ; bibis vinum, memento ejus qui illud tibi dedit ad lætitiam, et infirmitatum solamen ; tunicam indueris, gratiam agito benigno datori ; suspicis in cœlum et syderum pulchritudinem intueris, procide Deo, et cole eum qui omnia hæc in sapientia condidit. » Et sic continens et indivulsa erit oratio, si recta sit in omnibus intentio nostra.

Ratio vero est, quia omnis actus humanus ex deliberata voluntate procedens dependet a fine, ejusque influxu, ut dissert. 2. demonstravimus ; quia per hoc actus humanus, et actus hominis distinguuntur, ut ibidem ex S. Thoma vidimus. Ergo si finis sit bonus, non potest non influere bonitatem ; si pravus, non potest non refundere pravitatem : unde opus ex objecto bonum in ulteriorem finem bonum relatum, magis esse meritorium nemo ambigit. Ideo passim hortantur Patres, nominatim vero Gregorius, ne in bonis actibus per intentionem titubemus, neve inter recta opera sinistra cogitatio illudat ; quia « sicut fabrica columnis, columnæ autem basibus innituntur : ita vita nostra in virtutibus, virtutes autem in intentione intima subsistunt. » Quarta pars speculationis sequentibus consectariis clarebit.

COROLLARIA.

Quæ observentur dignissima.

Ex his infert S. Doctor q. 19. art. 4. quadruplicem posse contingere bonitatem in actu. Prima quidem considerari potest secundum genus, prout scilicet est actio : quæ bonitas dicitur generica, non quod sit genus ad alias bonitates, sed quia sequitur rationem genericam actionis physice spectatæ. Nam quantum aliqua operatio habet de actu, et entitate, tantum habet de bonitate, cum ens et bonum convertantur. Secunda est bonitas ex objecto et specifica, quam S. Doctor vocat absolutam, non quod non dicat relationem transcendentalem ad objectum, sed ut distinguatur a bonitate ex fine profluxa, quæ convenit actioni prout ordinatur ad finem accidentalem extrinsecum : unde ista dicitur adventitia, illa absoluta, quia hæc convenit actui absolute, et independenter a relatione accidentali. Tertia desumitur ex circumstantiis adjacentibus, quibus actus condecoratur. Quarta denique ex fine defluit, qua tota operationis perfectio coronatur. Non est tamen sensus, quod bonitas in illo aggregato sita sit, sed in habitudine ad illud, quatenus qui bene agit, in objectum bonum, convenientibus indutum circumstantiis, et fine recto impellente tendit.

Infert 2°. S. Præceptor art. 6. et 7. actum tendentem in objectum bonum ex fine bono, duplici gaudere bonitate. Quod et repetit lib. 3. *cont. Gent.* cap. 138. ubi : « Contingit, inquit, unum actum duorum vitiorum esse, dum actus unius vitii ad finem alterius vitii ordinatur, ut cum quis furatur ut fornicetur, actus quidem secundum speciem suam est avaritiæ, secundum intentionem vero, luxuriæ. Eodem modo in virtutibus contingit, quod actus unius virtutis ad aliam virtutem ordinatur : sicut cum aliquis dat sua, ut cum altero amicitiam habeat charitatis, actus quidem ex sua specie est liberalitatis ; ex fine autem, charitatis. » Ratione etiam probatur contra Vasquem. In actu bono ex objecto, et fine duplex est habitudo conformitatis ad rationem, quarum una non pendet necessario ab alia, a qua potest separari : nec una se habet ut differentia respectu alterius, quia inter genus et differentiam debet esse ordo per se, qualis non reperitur inter bonitatem ex objecto et fine petitam, cum una alteri accidentaliter superveniat. Ergo in actu bono ex objecto et fine duplex bonitas invenitur, quæ a duplici virtute procedit, quarum una actum imperat, altera elicit actum. « Nihil prohibet », inquit S. Thomas 2. 2. q. 31. art. 2, « actum, qui est

proprie unius virtutis elicitivæ, attribui alteri virtuti sicut ordinanti, et imperanti ad suum finem. » Et q. 124. art. 2. ad 2 : « Martyrium, inquit, est actus charitatis ut imperantis, fortitudinis autem ut elicientis. » Quia nimirum quælibet virtus et determinatum objectum, et specialem difficultatem vincendam habet : unde una quidem potest actum alterius imperare, sed non elicere, quia nequit præfixam sibi sphæram transilire, alias unica tantum necessaria foret virtus, si illa sola eliceret actus, ad quam pertinet finis intentio, sicque innumerabilis virtutum honestas deperiret ; et charitas, cujus est finem ultimum supernaturalem intueri, non esset forma, sed expulsio ; non corona, sed ruina virtutum, quas non perficeret, sed destrueret, eorumve actus non attolleret, sed extingueret, et ad nihilum redigeret.

Quare sententia Vasquesii non solum repugnat veræ theologiæ, sed etiam vitæ spiritali et solidæ pietati. Etenim Patres spirituales docent quod, sicut coqui ut cibum efficiant acceptum innumeras species salsamentorum adhibent, quibus palatum delectent, alias atque alias de omnibus succis efficiunt permixtiones, quibus esculenta condiant, gulam provocent, excitent appetitum, quia illis nomina mille, mille demulcendi artes : sic in vita spiritus monent pietatis opera variis esse diversarum virtutum adornanda motivis, ut ad Deum ascendat operatio deliciis affluens, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ et thuris, et universi pulveris pigmentarii. Hæc autem frustra docerent Sancti ; si enim nulla ex objecto bono fini ulteriori subordinato bonitas refluat in actum, plane in congregandis virtutum omnigenarum thesauris oleum perdimus et operam. Parvi profecto referret heroicis vel mediocribus virtutibus insudare, modo quæcumque fiunt de radice charitatis proveniant. Sic nihilo melius erit martyrium jejunio unius diei, nec majoris apud Deum meriti status virginitatis, quam connubii, si in omnibus illis operibus et statibus unica refulgeat bonitas charitatis : quod et comunissimis pietatis notionibus, et Patrum documentis diversa præmia accidentalia seu aureolas heroicorum actuum praxi asserentibus repugnat.

Dices : Quando aliquod bonum ex objecto opus eligitur relatum ad finem honestum, ulteriorem, tunc opus assumptum habet rationem medii utilis et conducentis ad finem, propter quem amatur, non propter se. Ergo in ipso amatur sola bonitas finis, quæ sola proinde redundat in actum, quia ab illo duntaxat haurit actus bonitatem, a quo allicitur et movetur.

Respondeo in electionem operis boni in finem superiorem honestum ordinati arridere simul et objecti honestatem, et finis rectitudinem. Utraque placet, tametsi una alteri subjiciatur ; utraque movet, licet una dependenter ab alia impellat. Sicut enim causa prima secundæ influxum non consumit, sed juvat, et perficit : ita finis superioris illicium objecti honestatem non extinguit, sed auget, et dum sibi subordinat, decorat. Unde objectum honestum in finem bonum relatum non habet conditionem puri medii, sed etiam finis intermedii ratione propriæ bonitatis inescantis appetitum ; non secus ac medicina sapida et gustui suavis, propter sanitatem assumpta, præter bonitatem utilis conducentis ad sanitatem, habet etiam internam suavitatem, quæ per se placet. Similiter ergo objectum honestum ad ulteriorem finem relatum amatur etiam propter se, quia in se, et in proprio fundo habet internam amabilitatem, etiamsi non ordinetur ad aliud ; qua ordinatione propriam non perdit, licet eam subjiciat, et subjiciendo nobilitet.

Infert 3° : S. Doctor multis in locis actum ex objecto bonum, et ad finem extrinsecum ordinatum desumere bonitatem essentialem ab objecto, et accidentalem a fine. Et ratio est, quia quod advenit enti in sua essentia constituto, advenit ipsi accidentaliter : sed actui circa objectum bonum versanti in sua essentia constituto, advenit imperium et ordinatio in ulteriorem finem. Ergo bonitas ex fine derivata non potest non esse accidentalis, cum possit adesse et abesse, permanente eodem actu. V. g., idem misericordiæ actus in sua specie permanens accidentaliter in finem pœnitentiæ, vel religionis, vel charitatis refertur. Cujus etiam signum est, quia habitus eliciens actum imperatum non desumit speciem essentialem a fine operantis ; cum enim essentia habitus sit invariabilis, nequit speciem sortiri a fine, qui pro operantis arbitratu variatur ; absurdum vero est, toties habitum mutare essentiam, quoties mutatur intentio agentis. Atqui idem est specificativum habitus et actus ab ipso eliciti, cum habitus non specificetur ab objecto, nisi mediantibus actibus. Ergo actus

circa objectum bonum versantes, quantumvis imperati ab intentione finis superioris speciem essentialem ab objecto desumunt. V. g., actus martyrii a caritate imperatus essentialiter specificatur ab objecto fortitudinis, quia actum bonum ordinari ad ulteriorem finem non mutat ejus naturam, quam proinde ordinatio supponit, non causat; ideo enim intentio actum illum imperat, quia circa tale objectum occupatur, alias casu et fortuito actum illum imperaret. Ergo illum actum non præcipit nisi ut specificatum ab objecto et fine operis.

Objicies auctoritates et rationes. Ex auctoritate quidem; nam sæpe post Aristotelem inculcat D. Thomas, quod qui furatur ad mœchandum est magis fur, quam mœchus, et consequenter ille actus est magis in specie mœchiæ quam furti, subindeque illa, non ista est essentialis. Addit etiam S. Doctor art. 6. quod, sicut actus exterior accipit speciem ab objecto circa quod versatur, ita actus interior accipit speciem a fine, quia finis est objectum actus interioris. Et art. 7. docet quod, quando actus ordinatur per se ad finem, bonitas ex objecto continetur sub bonitate ex fine tanquam sub genere, species autem non continetur accidentaliter sub genere. Ergo bonitas ex fine in actu imperato non est accidentalis, sed essentialis.

Ratio a priori est. Actus voluntatis non specificatur ab objecto materiali, sed a formali, id est a ratione formali volendi, a qua desumitur differentia essentialis: sed quando actus imperatur a fine, ratio volendi illum actum est finis, cujus gratia objectum illud eligitur: tota enim ratio, quæ movet ad eligendum, non est nisi bonitas finis. Ergo actus ex fine bonus, in ulteriorem finem honestum ordinatus a solo fine specificatur: sicut assensus conclusionis non accipit speciem ab objecto assensus materialiter sumpto, sed a motivo et medio illius.

Ratio a posteriori est. Multi actus distinguuntur specie morali ex sola, et præcisa intentione operantis, puta idem actus mendacii jocosi prolatus fine recreationis, distinguitur specie ab officioso proximi sublevandi gratia commodato, et a pernicioso nocendi causa conflato. Similiter idem verbum molestum a Prælato zelo disciplinæ prolatum est actus observantiæ; animo moderate jocandi, actus eutrapeliæ; animo admonendi ne noxa deterius putrescat in corde, actus misericordiæ; animo detrahendi, actus contumeliæ; animo seminandi discordias inter amicos, actus susurrationis; animo confundendi, actus irrisionis. Ergo signum est actus morales non ab objecto, sed a fine speciem sortiri.

Respondeo ad auctoritates, quod ille, qui furatur ut mœchetur, non ideo dicitur magis mœchus, quam fur, quia actus furandi speciem sumit a fine luxuriæ, sed quia actus imperans est principalior, et erga luxuriam magis afficitur sic operans, quam circa bonum alienum eripiendum. Certe cum dicatur magis fur quam mœchus, profecto utramque malitiam contrahit, utriusque turpitudine inficitur actus, quamvis finis perversi iniquitas magis ibi appareat. Adde philosophum et doctorem sanctum loqui de actu imperante in quantum hujusmodi, qui ut est formaliter et reduplicative imperatus, reputatur unus et idem cum imperante, et idem objectum respicit; si tamen ille actus specificative, et in se spectetur, speciem prius desumit ex objecto: qua distinctione omnes auctoritates, quæ specie tenus videntur oppositæ, conciliatu facillimæ sunt. Ad alium locum dicendum cum Cajetano, S. Præceptorem nomine actus exterioris intelligere actum imperatum, sive ab alia potentia, sive a voluntate elicitum; per interiorem vero actum intelligere imperantem, quia, sicut actibus aliarum potentiarum accidit ordinari in ulteriorem finem, ita et actui interiori voluntatis. Nam ideo S. Doctor asserit actum exteriorem ordinari ad finem, quia interior comparatur ad illum sicut formale ad materiale: patet autem ex eodem S. Thoma supra, quæst. 13. art. 1, quod actus imperans comparatur ad imperatum sicut formale ad materiale: unde pro eodem accipit actum exteriorem, et actum imperatum. Cum ergo ait actum interiorem specificari a fine, « quia finis est objectum voluntatis, » illa causalis intelligenda est de fine, ut abstrahit a fine operis, vel operantis; et ita universaliter verum est, finem esse objectum voluntatis; finem quidem operantis respectu voluntatis imperantis, finem vero operis respectu voluntatis imperatæ.

Cum vero tradit S. Doctor, bonitatem ex objecto contineri sub ea, quæ est ex fine, tamquam speciem sub genere, facile verum esse probatur, quando bonitas ex objecto nonnisi ratione distinguitur ab ea, quæ ex fine petitur, ut cum bonitas abstinentiæ ordinatur ad finem temperantiæ; quia tunc

bonitas ex fine est essentialis, utpote indivisa ab ea, quæ petitur ex objecto. Si autem sit diversa bonitas, tunc est difficilius explicatu, quomodo finis sit genus. Id tamen dupliciter intelligi potest. Primo bonitas finis dicitur generica, quia, ut vidimus libro præcedenti, dissert. 2. cap. 1. specul. 2, finis est universale et genus, non in prædicando, cum finis sit circumstantia, genus vero ad substantiam pertineat; sed in causando, sicut sol est causa universalis corporalium, et sicut justitia legalis respiciens bonum commune alias virtutes ad finem boni communis ordinat, religio ad cultum Dei, caritas ad ejus bonitatem. Quia ergo finis subjicit sibi media, merito genus et universale in causando nominatur, subindeque bonitas ex illo petita generica dicitur. Secundo explicari potest cum Conrado, bonitatem finis appellari genericam, non in stricta, sed in lata acceptione, quatenus nimirum genus sumitur pro quacumque re communicabili multis, bonitas autem finis, puta, quæ a caritate profluit, in actus justitiæ, misericordiæ, aliosque effunditur, per se quidem in actus virtutum infusarum sibi subordinatarum, per accidens vero in actus virtutum naturalium et moralium.

Ad rationem a priori dicendum, motivum adæquatum eliciendi actum ex objecto bonum non esse solam finis honestatem; per se enim voluntatem allicit objecti boni rectitudo, etiamsi in finem ulteriorem non referretur, quia non puri medii, sed finis intermedii rationem habet, a fine quidem dependentem, sed in proprio sinu interna bonitate gaudentem : unde et actus imperatus habet et rationem intentionis respectu finis intermedii et electionis, prout objectum, quod prosequitur, fini superiori subjicit; alias ille actus non haberet duplicem bonitatem, quod non negat Valentia, cum quo in præsenti disputamus. Nec est simile quod subjungitur de assensu conclusionis, quia objectum conclusionis non habet rationem scibilis, nisi prout substat lumini principiorum; unde nec assensum conclusionis specificat, nisi ratione medii, propter quod assentitur : at vero honestas objecti per se bona est, per se nata allicere appetitum, et etiam a fine extrinseco minime dependet, licet ei supponi possit. Objectum quippe virtutis per se amabile est. Unde aiebat Seneca epist. 114 : « Justum esse gratis oportet, non est quod expectes, quod sit justæ rei pretium majus, quam justum esse. »

Ad rationem a posteriori dicendum, omnes illos, qui enumerantur, actus distingui specie ex intentione operantis, non præcise, qua intentio est, sed prout finis intentus refluit et transit in conditionem objecti, sicque intrinsecam causat in actibus diversitatem; quando nimirum finis operantis, qui solet objecto esse extrinsecus, objectum ipsum ingreditur, et quadantenus in illo imbibitur. Et ita contingit in proposito. Cum enim mendacium sit prolatio falsi cum intentione fallendi, planum est, intentionem pertinere ad objectum mendacii.

Quorum ratio radicalis est, quia, cum lingua sit interpres mentis, expandens quod in mente latet, speciale est omnibus peccatis linguæ pro distinctione intentionis distinctam habere malitiam, quia ad mentis cordisque cogitationes et intentiones exprimendas verba sunt instituta. Et ideo linguam appellat Jacobus *universitatem iniquitatis*, quia verbis omnes cordis sordes, omnes mentis noxæ, omnes obliquarum intentionum putores veluti apertis emissariis, et cloacarum ostiis funduntur. Idcirco Sancti custodiam ori, et ostium circumstantiæ labiis ponere tam serio, tam crebro monent; quia periculum est non solum falsa, sed etiam vera sine cautela dicere; quia in multiloquio non deest peccatum, in silentio vix adest. Alligant ergo Sancti sermones suos, advocant ad limam potius quam ad linguam, ut sit gravitas in sensu, in sermone pondus, in verbis modus; ne per verba se inaniter lingua solvat, cum restringi debet; aut cum loqui utiliter potest, semetipsam pigre restringat; ne aut laxa in vitium defluat, aut arctata nimis ab utilitate torpescat; ne sint locutione præcipites, et quod volatilis animus cito concipit, levior protinus lingua prodat, ne per multiloquium exterius sparsum cor vim intime considerationis amittat. Audiamus Senecam epist. 40 : « Summa summarum hæc erit tibi, tardiloquentem te esse jubeo. Imago animi sermo est : qualis vir, talis oratio. » Audiamus melius clamantem Bernardum : « Tenerum membrum lingua, et tamen vix teneri potest levis sermo, quia leviter volat, sed graviter vulnerat : leviter transit, sed graviter urit; leviter penetrat, sed non leviter exit; leviter profert, sed non leviter revocatur; facile volat, ideo ca-

ritatem facile violat. » Legesis cap. I. et III. Epistolæ Jacobi.

Inferes 4°, bonitatem, quam actus habet ex circumstantiis, esse etiam accidentalem, utpote non minus adventitiam illi, quæ est ex objecto, ea quæ est ex fine : et idem proportionaliter dicendum est de malitia. Nec obest quod aliquando circumstantiæ mutatio novam et distinctam speciem invehat; quia quando duæ species morales ordine quodam afficiunt actum, una dicitur accidens respectu alterius, nimirum ea, quæ supervenit. Non obest etiam, quod bonitas, vel malitia ex circumstantia aggravante petitæ sint partes, vel modi intrinseci ipsius substantiæ actus, puta duratio, intentio, etc. Quia illæ circumstantiæ non afficiunt actum individualiter sumptum, nisi accidentaliter : cujus signum est, quod modo major, modo minor intentio, aut duratio in actu invenitur. Variatur enim quotidie judicium, et in contrarium vertitur, sæpeque mutatur animus, nondum habens vigorem suum. « Mirum » enim « non est, inquit Magnus Gregor. lib. 12. cap. 24, si quis bona inchoet; sed valde mirabile est si intentione recta in bono opere perduret. »

Inferes 5°, quantitatem bonitatis actus imperati aliquando commensurari bonitati actus imperantis, aliquando illi non correspondere. Etenim si actus imperatus consideretur ut tendens ad proprium objectum, tunc non est necesse quod bonitatem actus imperantis adæquet, sive quoad substantiam, sive quoad intentionem; quia objectum imperantis potest esse nobilius, subindeque nobilior erit entitative actus imperans; et fine intense amato, potest deinde medium, quod est objectum actus imperati, remisse appeti. Si vero actus imperatus reduplicative consideretur, ut tendens et relatus in finem actus imperantis, tunc bonitas imperantis refluit, et redundat in actum imperatum, et quoad substantiam, et quoad intentionem; quia quanto finis actionis est excellentior, tanto et præstantior est actio; et, qui desiderat intense finem, media etiam ut conducunt ad finem ardenter concupiscit. Si vero intentio actus imperantis comparetur ut objectum ad actum imperantem, tunc intentio non derivatur in actum imperatum actu exercitum : v. g., si quis intendat elicere intensissimum actum amoris Dei, non propterea intensissimi amoris fervorem, et meritum continuo habebit, si in exercitio tepidum actum amoris eliciat. Unde sequitur, quemvis non mereri quantum mereri intendit, quia quantitas meriti non petitur ex eo quod concupiscat desiderare; sed ex quantitate, intentione, et sinceritate actus exerciti. Qua in re multi semispirituales persæpe falluntur, qui magno se Dei amore flagrare confidunt, quia desideriis æstuant, quæ tamen in praxim nequaquam redigunt. Vellem, inquiunt, ut nihilominus quam Seraphim arderem igne Dei, et igne Deo, utinam Apostolorum zelum Martyrum constantiam; Virginum candorem exprimerem. Bene est, sed si velles, cur non vis? Cur tepidus es? Cur minima negligis, qui tam magna animo, et superficie cogitationis revolvis? Cur tam cito, dum tentaris et sine mora proruis, qui magnis in speciem conatibus ad summa pervenire moliris? Timeo ne igne volatico fatuæ vanitatis ardeas, non solido genuinæ caritatis. Timeo ne ex illis sis, quorum graves culpæ superducta specie virtutes imitantur, quia imaginaria eorum pietas non solum in pœnitentiam non humiliat, sed etiam superbia inflat. « Plerumque, inquit Magnus Greg. lib. 1. *in Ezech.* hom. 5, impetus carnis se sub velamine spiritalis impetus palliat; et, quod carnaliter facit, mentitur sibi ipsa cogitatio, quia hoc spiritaliter facit. » « Et quamvis (addit part. 1: *Pastoral.* cap. 9.) hoc elationis intentione appetunt, operaturos tamen se magna pertractant, fitque ut aliud in imis intentio supprimat, aliud tractantis animo superficies cogitationis ostendat. Nam sæpe sibi de se mens ipsa mentitur, et fingit se de bono opere amare quod non amat, de mundi autem gloria non amare quod amat. »

REFLEXIO.

Si ad bonum opus et intentio recta, et objectum bonum, et circumstantiæ debitæ exiguntur, profecto ponentes corda nostra super vias nostras, videbimus cum Aggæo Propheta nos seminare multum, sed inferre parum; comedere, et non satiari; bibere, et non inebriari; operiri, et non calefieri, mercedes congregare, et eas in sacculum pertusum mittere, vel in dolium perforatum. In primis igitur huc noster animus, huc nostra intentio tendat, ut quidquid boni agimus, in Dei honorem et laudem sedulo referamus :

quia « quidquid agitur, inquit Magnus Gregorius lib. 1. *in Ezechiel.* hom. 7, id radice intentionis pensandum est, quo merito apud judicium Creatoris habeatur. » « Cum enim, addit. lib. 1. *Dialog.* cap. 10, perversa est intentio, quæ præcedit, pravum est omne opus quod sequitur, quamvis esse rectum videatur. « Si vero Dei gloria unus sit scopus, non solum sancta perficiuntur, sed indifferentia et humana justa fiunt et divina. « Radix sit intus dilectionis, inquit Aug. tract. 7. *in Epist. Joan.*, non potest de ista radice, nisi bonum existere. » Quid prodest altam virtutis arborem erigere, si radicem ejus inanis gloria arefaciat? Cum, teste Bernardo, Deo quodammodo insulsa sit quævis operatio, « nisi omnium, quæ agimus et patimur, ipse sit causa. » At quomodo Deus est nobis causa agendi, qui propria commoda tam avide quærimus, proprium honorem tam anxie ambimus, tam jucunde excipimus.

Illene vere canere potest illud propheticum : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, qui omnia ad proprium referens honorem in omnibus vult videri, nesciri odit, extolli avet externa pietatis opera, si quæ edit, et quæ offert Ecclesiæ munera, sexcentis sui nominis titulis, familiæ tesseris, nobilitatis insignibus, majorum inscriptionibus, Deo vacuus opplet? Et tamen Deo non tam munus quam affectus placet, ut duarum viduarum exemplo claret, quarum altera victu modico Eliam pavit, altera duo minuta in gazophylacium misit. Quia, ut ait Ambr. lib. 1. *Offic.* cap. 30, « affectus tuus nomen imponit operi tuo. Quomodo a te proficiscitur, sic æstimatur. Vides quam moralem judicem habeas, te consulit quomodo opus tuum suscipias, mentem tuam prius interrogat. » Illene sincere Deum quærit, qui omnia propriis emolumentis metitur, ita propriorum avarus commodorum, ut nullam aliorum rationem habeat, quasi solus terræ spatium occupaturus sit, aliis e toto terrarum orbe exulaturis?

Certe cum video non paucos (quotidie autem flentes videmus) sibi solis optare quidquid illustre, quidquid splendidum, quidquid utile in republica Christiana invenitur ; ubique non modo primos, sed et solos esse peroptare, ut soli luceant, soli micent, soli colantur, aliis quibuslibet inumbratis ; cum, inquam, hæc video, cum August. tract. 27. *in Joan.* concludo : « Vix quæritur Jesu propter Jesum. » Certe si Jesum propter Jesum quæreres, si non quæ tua sunt, sed quæ Jesu Christi concupisceres, utique gauderes ab aliis quibusvis gloriam Dei propagari, cum sit messis multa, operarii autem, saltem boni et fideles dispensatores, pauci. Ubinam Gentium sumus, et quonam in sæculo nati sumus? Multi bona operari satagunt, sed per alios sancta patrari ægre ferunt : et tantum abest, ut aliorum commodis aliquid cum propria incommoditate præstent, ut omnes, vel maxime suis commodis cum aliorum incommodo consulant. Clerico regularis, et religioso clericus invidet, eorumque « nonnulli sunt, ut Gregorii lib. 1. *Dialog.* c. 10. verbis utar, qui idcirco bona facere student, ut gratiam aliena operationis obnubilent. » Si unus Dei honor in se, et propter se placeret, parum tua referret, an a Presbitero, an a monaco, sive albo, sive nigro, an a laico obveniret, Mosem imitarere Num. XI. objurgantem Josue : *Quid æmularis pro me? Quis tribuat ut omnis populus prophetet, et det eis Dominus spiritum suum.* Et Jacobum audires serio et Apostolice increpantem cap. III : *Si zelum amarum habetis, et contentiones sunt in cordibus vestris, non est illa sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica.* Magno Gregorio obtemperares lib. 22. *Moral.* cap. 16. monenti : « Pia Pastorum mens, quia non propriam gloriam, sed auctoris quærit, ab omnibus vult adjuvari, quod agit. Fidelis prædicator optat, si fieri valeat, ut veritatem, quam solus loqui non sufficit, ora cunctorum sonent. » Augustino pareres in *Regula* dicenti : « Charitas enim, de qua scriptum est, quod non quærit, quæ sua sunt, sic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. » Succinit Bernard. homilia *de Discipulis Emaüs :* « Charitas nescit angulum, non amat proprium, deservire desiderat utilitatibus singulorum. »

Itaque exigitur plane intentio pura, sed sola non sufficit, nisi boni objecti sequatur electio, quia, ut dissertatione superiori vidimus ex Bernardo, ut rectus sit intentionis oculus, duo requiruntur, nempe « charitas in intentione, et in electione veritas », et quod de se malum est, nulla potest intentione honestari ; non enim facienda sunt mala, ut veniant bona.

Necessaria etiam est prudens circumstantiarum consideratio, et matura ponderatio, spræsentia ordinans, futura prævidens, præ-

terita recordans, et, quæ possunt contingere, cuncta secum proponens, ut nihil a nobis prodeat subitum, nihil præceps, nihil incautum. Quia, ut Gregorius, Bernardus, aliique Patres tradunt, quanto majora timentur esse dispendia, tanto promptior et perfectior debet esse cautela. Minus enim jacula feriunt, quæ prævidentur, et tolerabilius mala mundi suscipimus, si contra hæc per providentiæ clypeum munimur. Maxime vero in cunctis debet præesse discretio virtutum moderatrix, affectuum ordinatrix, doctrix morum, quæ omni virtuti ordinem ponit, modum tribuit, decorem et perpetuitatem confert : quam si tollis, et virtus vitium erit, ipsaque affectio naturalis in perturbationem magis convertetur, exterminiumque naturæ. Ex studio namque arcus interdum distenditur, ut in tempore cum utilitate tendatur. Tutius, teste Chrysostomo, interdum chorda remittitur, quam nimium protendatur; quia remissa artificis peritia citius convalescit, quam semel rupta ejusdem artificio reparetur. Cunctam ergo disciplinam moderetur æqualitas discretionis, ne vel nimia remissio nutritiva sit criminum, vel impia discretio sit parricida virtutum. Bene Seneca ep. 107 : « Optimum est pati quod emendare non possis, et Deum sine murmuratione comitari. » Sed melius Papa Gregorius lib. 24. *Moral.* cap. 5. loquens de prælatis : « Necesse est ne is qui præest vigilanter inspiciat, ne jura debitæ potestatis immoderatius exigat, ne disciplinæ jus mutetur in rigorem superbiæ, et unde a perversitate subditos restringere poterat, inde magis intuentium corda pervertat, inde se qui præsunt circumspiciant, ut sibi, et subditis vivant, ut subditorum animadvertenter culpas corrigant, nec tamen per vim ejusdem animadversionis intumescant; ut quædam leniter correpta tollerent, nec tamen disciplinæ vincula eadem lenitate dissolvant, ut quædam tollerando dissimulent, nec tamen ea crescere dissimulando permittant. » Si hæc discretionis temperatura fortis et suavis, intrepida in perditos, plusquam mitis in humiles adhiberetur, cito ad primam observantiam regulares revocarentur, cito restauraretur clerus, cito in officio continerentur Christiani. Væ ergo, væ prælatis negligentibus ! væ cæcis ducentibus ! væ cæcis sequentibus ! Si Episcopus, si Pastor, si Rector quilibet et Deum præ oculis pura intentione haberet, et bona semper eligeret, quia est in actu perfectionis, et prudentia spiritus omnia condiret, si ministerium suum impleret arguendo, obsecrando, increpando in omni patientia et doctrina, tandem aliquando collapsam disciplinam resarciret. Sed « qui honorem prælationis et dignitatem ambiant, innumeri sunt; qui vero laborem ministerii appetant, pauci, » inquit alicubi Gregorius Magnus.

SPECULATIO II.

Actus exterior nullam intrinsecam bonitatem actui interiori sincero, et efficaci superaddit. Commendatio vitæ interioris.

Plures Patrum sententias hanc speculationem aperte significantes reflexione proxima referemus, interim eam hac ratione demonstramus. Sola potentia libera capax est moralitatis, sive bonitatis, aut malitiæ ; cum sola subjiciatur regulis morum, quibus minime subduntur actus necessarii, ut ex prædictis manifestum manet : ergo solus actus interior est formaliter moralis, exterior vero extrinsece, denominatione ab interiori petita. Sed actus qui non est intrinsece moralis, non potest augere intrinsecam bonitatem. Ergo actus exterior nullam intrinsecam bonitatem actui interiori superaddit; actui, inquam, sincero et efficaci, quia inefficaci et semipleno voluntatis motui actus exterior adjicit bonitatem, non ex propriis actus exterioris meritis, sed ex conjunctione ad interiorem efficacem, unde derivatur. Quare qui vellet diligere Deum, sicut Beatissima Virgo, non tamen æque mereretur ac Deipara, quia non peræque intenso efficacis amoris fervore flagraret.

Intelligitur etiam assertio, modo actus interior conjunctione ad opus non fiat intentior et diuturnior, quod sæpe contingit tam in actibus bonis, quam malis. Et in hoc sensu veridice dixit Augustinus lib. 13. *de Trinit.* cap. 6 : « Mala voluntate, vel sola quisque miser efficitur, sed miserior potestate, qua desiderium malæ voluntatis impletur. » Quia nimirum dum potentiæ exteriores proniores sive ad bonum, sive ad malum reduntur, suavior efficitur operatio, subindeque amabilior ; unde crescit actus interior experientia operis. Et etiam, quia dum exercitii sentitur difficultas, crescit voluntatis conatus, ut obicem vincat, rumpat moras, teporem excitet, tollatque fastidium. Quod si voluntas eadem permanere suppo-

natur, nulla procul dubio bonitas interna superaddetur; quia, ut S. Thomas in 2 dist. 40. q. 1. art. 3. scribit, « actus exterior nihil adjungit ad præmium essentiale ; tantum enim meretur qui habet perfectam voluntatem aliquod bonum faciendi, quantum si faceret illud, ut si facit unum actum quantum si faceret multos, voluntate æqualiter perfecta manente. »

Dices : Actus interior et exterior prohibentur distinctis præceptis, donantur etiam diversis præmiis, si boni sunt, et differentibus pœnis puniuntur, si mali sunt. Nam in decalogo non solum adulterium et furtum prohibentur, sed etiam concupiscentia alienæ et alieni. Duorum æqualem habentium audiendæ Missæ, vel ad sacram Synaxim accedendi voluntatem, sacra participans majorem percipit fructum. Qui revera jejunio corpus affligit, magis satisfacit debili, vel impedio voluntate jejunandi in actum se non exercente. Item aureola martyrii non confertur nisi actu passo, secus vero illi, qui æquali, vel etiam majori moriendi pro Christo voluntate æstuaret, quæsita etiam totis viribus patiendi pro causa religionis occasione. Denique per actum exteriorem irregularitas, excommunicatio, carcer, obligatio restituendi incurruntur, quibus tamen pœnis sola peccandi voluntas quamlibet efficax minime plectitur.

Respondeo præceptorum distinctionem malitiæ diversitatem non arguere, quando ex eodem motivo statuuntur. Patet autem actum internum, et externum a Deo eadem de causa vel præcipi, vel prohiberi. Fuit tamen conveniens, ut concupiscentia cordis, et executio nefandi operis diversis præceptis vetarentur, ne carnales homines sufficienter divinæ legi crederent obtemperare, si ab externis se facinoribus continerent ; et divinæ legis immaculatæ convertentis animas puritas commendaretur, quæ non solos externos corporis, sed cordis potissimum motus componit.

Ad exempla subjuncta dicendum, eum, qui sacris venerandisque mysteriis interest, vel potitur, non ideo majorem obtinere fructum, quia actu exteriori interno bonitas accrescit, sed quia gratia ex opere operato profluit ex fontibus Salvatoris, qua effusione carent, qui ad Sacramenta non accedunt. Ad id quod subditur de satisfactione et aureola martyrii, respondeo, satisfactionem et aureolam non requirere opus magis meritorium, sed magis pœnale, quia congruum est, ut actuali laboris experimento aliquod speciale solamen, aut decus respondeat. Unde sæpe contingit opus magis meritorium esse minus satisfactorium, proindeque satisfactio, et aureola sicut non sunt majoris meriti essentialis signa, ita nec majoris bonitatis. Plectuntur autem actus externi ab Ecclesia, quia de internis non judicat, sed Deus qui scrutatur renes et corda, non minori afficiet pœna voluntatem efficacem mali, quam operis executionem, quia apud eum voluntas pro facto reputatur, juxta illud Servatoris Matth. v : *Omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.* Unde August. lib. 1. *de Lib. Arbitr.* cap. 3 : « Si cui non contingat facultas concumbendi cum conjuge aliena, planum tamen aliquo modo fit id eum cupere, et, si potestas detur, facturum esse, non minus reus est, quam si in ipso facto deprehenderetur. »

Instat Pontius ratione, quæ sibi, ut ait, est unicum suæ sententiæ fundamentum : Actus malus externus superaddit malitiam actui interno, quia alias non teneremur exprimere in confessione actum externum, v. g., homicidium, aut adulterium, sed sufficeret si diceremus nos habuisse efficacissimum patrandi peccati desiderium. Si enim actus externus non augeat malitiam, nec peccatorem vituperabiliorem efficiat, nulla esset ratio, cur externum opus exprimeremus. Non ut gravitatem, et intensionem actus interni aperiremus quæ sufficienter exponitur, dum dicitur tale exstitisse desiderium, quod ad operis positionem sufficeret. Non ad videndum, an peccator sit obnoxius restitutioni ; nam pœnitens potest firmissimum restituendi propositum habere, et multa sunt peccata, ex quibus non oritur restituendi obligatio, ut violatio festi et pollutio voluntaria. Non propter scandalum inde sequutum ; nam sæpe nimis peccata externa clam peccator perpetrat. Uno verbo, non tenemur aperire in confessione, nisi quod requiritur ad explicandam speciem, et numerum peccatorum : atqui si actus externus non addit malitiam interiori, exprimendo solum internum cum suo objecto, et circumstantiis, explicat quis speciem, et numerum suorum peccatorum, tametsi non explicet externum : ergo non tenetur externum exprimere. Quod si actus externus malus aliquid malignitatis adjiciat interiori,

unde procedit, idem de actu bono perspicuum erit, cum sit par utriusque ratio.

Respondeo nihil omnino referre ad hoc ut actus externus sit in confessione aperiendus, quod interiori malitiam superaddat, modo revera malus sit, sive denominatione intrinseca, sive extrinseca a malitia interiori petita. Quia præceptum confessionis abstrahit ab eo unde malitia proveniat, sed quodvis opus malum imperat aperiri. Quare non propter illas duntaxat rationes, quæ inter arguendum referuntur, peccata externa aperire tenemur; sed propter Dei præceptum, quo actus externos explicandos juberi continens Ecclesiæ usus, et praxis demonstrat. Cujus præcepti ratio sufficiens est voluntas Legislatoris, quæ peccatores ad illud onus astrinxit. Convenientia tamen præcepti non deest, quia nunquam perfecte efficacia voluntatis explorari potest, nisi per operis executionem; nam *a fructibus eorum cognoscetis eos*, et sæpe mens sibi interius blanditur, sibique videtur velle quod reapse non vult, saltem plena, et consummata voluntate.

Pro solutione aliarum objectionum adverte, quod, licet bonitas objectiva prius inveniatur in actu externo debitis circumstantiis vestito, in quantum proponitur voluntati a ratione ut quoddam bonum apprehensum refundens bonitatem in actum interiorem, qui ab objecto specificatur, tamen bonitas formalis, quæ convenit actui prout est tendentia in finem et alias circumstantias, primordialiter convenit actui voluntatis, unde in actus externos derivatur. Adverte iterum, difficultatem posse adhuc urgeri contra nostram sententiam; tum quia secundum aliquos actus appetitus sensitivi participant internam libertatem, subindeque distinctam bonitatem, et malitiam ab ea, quæ convenit actibus voluntatis; tum quia secundum alios voluntas movendo alias potentias influit, et imprimit aliquid reale in illas, subindeque bonitatem, vel bonitatis internæ aliquem radium derivat. Sed quia gemina hæc difficultas supponit multa alibi discutienda, ideo non possumus hic in ea dissolvenda immorari.

Atque hinc sponte fluit vitæ interioris, seu internæ conversationis, quæ vitæ spiritalis medulla est, commendatio; nec non Angelicæ præstantia doctrinæ, quæ Deum docet in spiritu et veritate adorare, dum totam honestatem, totum meritum solis actibus internis robustis asserit. Felix ergo, ut prosequitur Bern. lib. *de Interiori Domo*, qui interiorem domum, id est, conscientiam ædificat, dum in pace Christi fundatus, et in Dei amore solidatus, si exterius bella patitur, interius tamen non turbatur; si molestiæ foris perstrepunt, tamen usque ad silentium intentæ quietis non irrumpunt, quoniam gustu internæ dulcedinis tactus, intus colligitur, intus Deum possidet, et in externa sese fundere non valens, totus per amorem intus quiescit. Facit Deo sanctuarium, dignum parat habitaculum et domum cordis, sic a peccatorum sordibus studet emundare, ut nec ratio decepta, nec voluntas perversa, nec memoria sit inquinata. Ibi sapientia ædificat sibi domum conscientiæ, erigitque columnas septem, bonam nimirum voluntatem, gratam beneficiorum memoriam, cor mundum, animum liberum, spiritum rectum, mentem devotam, rationem illuminatam.

In primis intus erigitur columna bonæ voluntatis. « Nam, inquit cap. 8, primum, et principale bonum bona voluntas esse cognoscitur. Primum, quia a bona voluntate bonum omne inchoatur; principale, quoniam bona voluntate nihil hominibus utilius datur. Voluntas bona nec dari potest invito, nec auferri, nisi volenti. Quantum vis, tantum mereris; quantum crescit voluntas tua bona, tantum crescit meritum tuum. Ita est, piissimus et misericordissimus Pater in eo redemptionem nostram posuit, in quo nullus nisi velit, potest egere. Amare namque homines æqualiter possunt, et divites et pauperes, etiamsi pecuniam æqualiter dare non possunt. Voluntas tamen bona non est, si non operatur quod potest. »

Excitatur deinde memoria beneficiorum Dei, qui bona tribuit, in periculis constitutos clementer eripuit, peccatis vinci non potuit, oblitos sui de se admonuit, aversos a se revocavit ad se, venientes benigne suscepit, pœnitentibus indulsit, perseverantes custodivit, stantes tenuit, cadentibus ne colliderentur manum supposuit, malas delectationes in amaritudinem convertit, salubriter amaricatis consolationes tribuit, tribulatione purgatis quietem restituit et pacem. Anima ergo intus collecta memoriam suavitatis Dei eructans recogitat quanta sibi Deus impertitus est, non roganti, aut desideranti, sed ingrato, sed recusanti et pene invito. Quidni omni momento Dei recolat beneficia, cum

nullum sit momentum, quo non ejus obruatur misericordia? Gratiarum memoriam sequitur cordis munditia, ut eum toto corde diligamus, a quo tanta beneficia accepimus. Munditiam cordis comitatur libertas animi, ut nulla perturbatione concussus, nullis capiatur illecebris, nullis frangatur molestiis, sed possit cum voluerit, aut sibi intendere, aut proximorum saluti inservire, aut in cœlestium contemplatione quiescere. Ex libertate mentis profluit spiritus rectitudo, obliqua, et tortuosa ad amussim applicans, quia dum intra se habitat, nec exit, mentis speculum quotidie inspicit, quotidie tergit, quotidie tenet, quotidie custodit : inspicit, si quid displicet Deo; tergit, ut nihil remaneat, quod offendat Deum; tenet, ne deorsum corruens, et terrenorum affectu sordescens recedat a Deo ; custodit, ut quotiescumque intrare voluerit, receptaculum mundum inveniat Deus. Rectitudini spiritus adjungitur mens devota, totum absorbens affectum, nonnisi Jesum, et ea, quæ sunt Jesu, sentiens; cuncta quæ adsunt, tanquam non sint, considerans, sola interiora amat, solis cœlestibus inhiat, soli divinorum incumbit amori. Mentem devotam veri luminis perfundunt radii, et scientiæ Sanctorum plenitudo, quia dum, seipsum animus sedulo intuetur, surgit in Deum. « Præcipuum enim, et principale speculum ad videndum Deum, est animus rationalis intuens seipsum. Si enim invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, ubi, quæso, quam in ejus imagine, cognitionis ejus vestigia expressius impressa reperiantur? » inquit laudatus Pater.

Bonum est, lector, bonum est nos hic esse. Quam fortunata anima, quæ ad dilecti sui adventum summo cum desiderio semper inhiat; semper parata et expedita est, ut pulsantem cœlestem sponsum absque ulla dilationis injuria suscipiat, ut vocanti cum omni alacritate occurrat, ut ingredientem toto amore complectatur, ut sola deinde cum solo moretur, et exteriorum omnium oblita ejus duntaxat dulcedine perfruatur! Quam suave ascensiones in corde suo disponere, mentis excessu experiri quoniam suavis est Dominus, meditatione assurgere in contemplationem, contemplatione in admirationem, admiratione in mentis alienationem !

Attende ergo tibi, lector theologe. Vitæ interiori seriam operam da, loquere ad Deum intra te, et loquentem ad te Deum intus audi. Spiritus enim Deus est, spiritus et anima tua, et habent ambo linguas suas quibus sese vicissim alloquantur. Verbi lingua favor dignationis, animæ lingua fervor est devotionis. Verbum Dei loqui ad animam, est infundere unde illa amet, et confidat amari : animam loqui ad Deum, est mirari dignationem, et stupere ad gratiam. « Locutio Verbi, infusio doni, ait præfatus Doctor mellifluus serm. 45. *in Cant.*, responsio animæ, cum gratiarum actione admiratio. Et idcirco plus diligit, quod se sentit in diligendo victam ; et ideo plus miratur, quod se præventam agnoscit. »

Ejusdem interioris vitæ inchoatam felicitatem alibi sæpe, sed nominatim homilia de duobus discipulis euntibus in Emaüs, explicat idem doctus a Domino Bernardus, cujus tibi succum, detractis nonnullis, additis aliis, claritatis gratia verbis, lector, eliquabo : utinam tibi, et mihi interdum liceat experiri. Convertere, anima mea, in requiem tuam ; elige intus conversari cum Deo tuo, cujus dulcior præsentiæ omnem excedit eloquentiam, totam absorbet conscientiam, et transformat in supernæ jubilationis imaginem, et deliciarum cœlestium novitatem. Quam mira suavitas, quæ totas inebriat medullas animæ ! Quam dulcia faucibus mentis Dei loquentis ad cor eloquia, ex quorum singulis verbis sentitur quidam ignis erumpere, qui totos depascit angulos amantis conscientiæ; cum nimirum per orationem illuminatur meditatio, in meditatione exardescit oratio, et in contemplatione suspenditur admiratio. Meditatio ruminat beneficia, quæ ante mentis oculos digna cum gratiarum actione reducens, et in vasculo pectoris pistillo crebræ considerationis conterens, igne sancti desiderii suavissime inardescit. Oratio vero fundit suspiria, piæ devotionis stillat aromata, tota resolvitur in lamenta. Contemplatio autem radius est suavissimus, quo anima per cincinnum capitis elevatur, cum meditatione exardescente et oratione scintillante. Unde nascitur in corde jubilus quidam, scilicet mellifluus cordis rivus, quem nemo scit, nisi qui sentit, nec etiam ipse qui sentit, quia cito pertransit. « Felix hora, sed brevis mora, qua factum est silentium in cœlo quasi media hora. Norunt experti quæ dico, qui hæc experientia suavitatis intime didicerunt. » Quando nimirum erumpit de medio ignis decori contemplationis radius,

et scintillæ quasi æris candentis, suspiria scilicet conscientiæ jubilantis. Quando effunditur stilla dulcedinis totam mentem inebrians, totam mentis latitudinem novis deliciis coangustans : quando Deus cordi illabitur, et interius loquens amoris submínistrat incendia, et quasi oleum projicit in flammam. Quando illo, quem diligimus, nec videmus, ad memoriam reducto, dulcis dolor augmentatur, et amor semimortuus in caminum prorumpens de igniculo, purus in medullis reviviscit, et refloret. Deus, Deus, quantas jubilationes concepta de tua absentia tristitia gignere solet! Et quam suaves suavitates ruminatæ, et quam dulcia suspiria tunc percurrunt in corde! « Bone Jesu, quam jucundo consolaris susurro, quos de tua vides absentia contristatos! Quam libenter astas orantibus, assistis suspirantibus, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos! Quam jucundus latitas post parietem nostrum, ut audias voces orantium, et dulcescant tibi dolores diligentium, de pœnis rideas innocentium! »

Si hæc aliquando rerum expereris, lector, quam libenter exteriora contemneres? Quam ardenter ad regnum Dei, quod intra nos est, quodque non est esca, et potus, sed gaudium, et pax in Spiritu sancto, suspirares! Quam festine, et festive ante lucem surgeres ad quærendum dilectum, ut vigiliis interesses, ut effunderes cor tuum coram Domino, ut cœlestibus abundans deliciis super hoc expavesceret cor tuum, et dulci suavitate moveretur de loco suo, ut in lectulo etiam tuo quæreres per noctes, quem diligit anima tua, et ad ejus loquelam liquefieres. Scaturire enim solent sponsi verba teneritudinem amoris, et quasi mustum, quod dirumpit novas lagunculas de medullis procedere diligentis. Solet inæstimabilis redundare in labiis intus loquentis sermonis elegantia super mel et favum, et dulcescere ejus eloquium super omnia aromata. Solet inter gratiosa susurra, inter devota suspiria non diu abscondere multitudinem dulcedinis suæ, quam abscondit timentibus, et diligentibus se. Solet per occultam inspirationem, per sacram psallentium conspirationem, per Scripturæ sacræ lectionem tristitiam in jubilum commutare. Quod si aliquando recedere, et ab oculis evanescere videatur, sentitur quidem dolor, sed suavis, utpote de amoris fonte promanans. « Mira res, cum incipit Magister cordi dulcescere, tunc fugit, ut de absentia sua faciat nos dulciter dolere. Tales sunt amoris deliciæ. »

Quod si nondum tam felicis experientiæ gustum noveris, si quadam duritia cor tuum senseris indevotum, insta orationibus, intende meditationibus, ingere te vigiliis, sint oculi tui sicut piscinæ in Hesebon præ multitudine lacrymarum, indeficienti, et sacra obstinatione vince Dominum majestatis, et dic ei, ut maneat tecum, quoniam advesperascit. Quia nimirum te obnubilant tenebrarum angustiæ, te confundit mœror tristitiæ, omnes mentis angulos ventus tentationis concutit, timor et tremor venerunt super te, contexerunt te tenebræ, et infirmata est in paupertate virtus tua. Ad ipsum ergo clama, ne cesses, ad eum intenti sint oculi tui, de multitudine miserationis ejus concipe fiduciam, ne tradat animam confitentem sibi potestatibus tenebrarum. Viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum, et orietur ut lucifer splendor ejus, cum te consumptum putaveris ; si enim instantibus, et humilibus precibus eum advoces, veniet, et non tardabit, et tunc dulciter coges eum ad manendum : invitabisque ad cœnandum, juxta quod scriptum est : *Si quis aperuerit mihi januam, intrabo ad eum, et cœnabo cum eo, et ipse mecum.*

REFLEXIO.

« Non minus solves, Domine, non minus solves, » inquiebat e modernioribus viris sanctis nonnullus post exantlatos sine fructu apostolicæ vitæ labores, quia per ipsum nullo modo steterat, nulla in ipso mora fuerat, quominus felicem sua prædicatio sortiretur effectum. Quantum in se erat, toto corde plantaverat, tota sollicitudine rigaverat, sed Deus incrementum non dederat. Quam bonus, quam suavis, quam commodus negotiator Deus, apud quem sincera voluntas pro facto reputatur! Vide quid dixerit Abraham non mactanti filium, sed mactare parato : *Quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi*, ut dicitur Genes. xxi. Et rationem dat Chrysostomus hom. 47, quia « quantum ad voluntatem cruentaverat dexteram Patriarcha, perfectumque obtulerat sacrificium ; et idcirco Dominus, quasi sacrificio reipsa consummato, laudat justum. » Vide quomodo duo pauperis viduæ minuta in gazophylacium missa profusis divitum elee-

mosynis Salvator prætulerit, quia non operis externi decus, sed efficacem puri cordis respexit affectum. « Viduam, » inquit Cyprian. tract. *de Operib. et Eleem.*, « cum videret Dominus, non de patrimonio, sed de animo opus ejus examinans, et considerans non quantum, sed ex quanto dedisset, dixit : *Vidua ista plus omnibus misit in dona Dei.* »

Profecto malus mercator est, qui non vult cum Deo inire commercium, cui non minus accepta est sinceri animi promptitudo, si revera desit operis externi facultas. « Ante oculos Dei, inquit Magnus Gregor. hom. 5. *in Evangel.*, nunquam vacua est manus a munere, si fuerit arca cordis repleta bona voluntate. » A jejunio excusatur infirmus, ad eleemosynam erogandam non tenetur mendicus : sed quonam, obsecro, perfugio utetur, quam speciosam obtendet causam, qui bona caret voluntate ? « Quia, inquit August. *in Psalm.* CV, si non habet saccus, vel arca quod dones, habet cor, et voluntas. » Nihil autem facilius, quam velle, sicut nihil utilius bene velle. *Si enim voluntas prompta est*, inquit Apostolus II. Cor. VIII, *secundum id, quod habet, accepta est, non secundum id, quod non habet.* Age ergo, lector : euge serve fidelis, animum erige, ne corde cadas, ne mentem despondeas ; quæcumque non potes, si vere velis, apud Deum fecisti, a Deo mercedem accipies. « Mens enim boni studii, ac pii voti, inquit Salvian. in prol. lib. *de Provid.*, etiamsi effectum non inveniat cœpti operis, habet tamen præmium voluntatis. »

SPECULATIO III.

Triplex est regula bonæ operationis, lex æterna, ratio recta, et divina voluntas cognita vel per præceptum, vel per inspirationem.

Prima ergo regula est lex æterna, quæ est veluti ratio Dei, quæ de se est firma, constans, invariabilis, quæ sunt conditiones necessariæ, ut aliquid sit primum in aliquo genere. Etenim effectus, qui pendet a causis subordinatis, magis a prima dependet, quam a secunda, quia ista agit in virtute illius. Sed omnis regula creata, ipsa etiam ratio recta subordinatur legi æternæ, secundum illud : *Multi dicunt, quis ostendit nobis bona ? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, id est, lumen rationis mentibus nostris divinitus insculptum ; quatenus est participatio vultus et luminis divini, seu legis æternæ, dictat nobis quomodo sit declinandum a malo, et bonum faciendum ; ideoque peccatum dicitur « dictum, factum, vel concupitum contra legem æternam. » Ergo prima regula totius honestatis est lex æterna animabus nostris sine magistro inspirata, sine apparitore intimata. Unde August. lib. 2. *de serm. Domini in mont.* c. 9. ait : « Nulla anima est, quæ ratiocinari possit, in cujus conscientia non loquatur Deus. » Et ita agnovit ipse Tullius lib. 1. *de Legib.* dicens : « Sapientissimorum fuit sententia, legem neque hominum ingeniis fuisse excogitatam, neque situm aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. »

Et certe hanc æternæ legis notionem nobis impressam esse, et in aliqua saltem sui irradiatione conspicuam, constantissimum est. Veritatis enim inserta cognitio, innata ad bonum propensio, et a malo aversio sunt æternæ legis derivationes, et quædam veluti transumpta, et exscriptiones, quibus et ad æternæ legis notitiam manuducimur, et ad ejus observantiam Dei nomine allicimur, ac munimur. Quod sane arcanum celebriores philosophos non latuit, qui propterea felicitatem, « vitam naturæ convenientem, » definierunt. Naturæ autem nomine non solum rationem intellexerunt, juxta illud Senecæ : « Multos reges, si te ratio rexerit : vis tibi subjicere omnia, subjice te rationi. » Nec solum pro universi ordinatissima constitutione acceperunt, secundum illud ejusdem philosophi : « Quam suave est cum universo rapi ! » Sed etiam legem æternam in mente Dei existentem, et variis in nobis characteribus inscriptam interpretati sunt, juxta illud ab eodem stoico identidem repetitum : « Deum sequere. In regno nati sumus, Deo parere libertas. »

Secunda regula est ratio. Quia bonitas voluntatis pendet ab objecto ; objectum autem voluntatis est bonum per rationem propositum, non solum speculative, sed et practice, quatenus et hic, et nunc, tali, vel tali modo agendum. Ergo ratio recta habet rationem regulæ, et amussis, ad quam exigenda et mensuranda est boni operis rectitudo. Unde in progressu rectæ operationis mira contingit circulatio, nam ratio non est recta, nisi per conformitatem ad appetitum

rectum, et rursus, ut appetitus rationalis sit rectus, debet esse conformis rectæ rationi. Qui tamen circulus non est vitiosus, quia ideo appetitus circa media est rectus, quia est conformis rationi debita media proponenti. Ratio vero ideo circa media recta est, quia est conformis appetitui recto circa finem; intentio vero finis recta est per conformitatem ad judicium synteresis : judicium autem synteresis per conformitatem ad legem æternam rectitudinem sortitur. Intelligitur autem hæc doctrina de ratione practica, et non tantum speculativa ; sæpe enim contingit quod judicio speculativo existente falso circa media, appetitus rectus est circa illa, ut patet in illis, qui peccant ex ignorantia invincibili, sicut cum Jacob accessit ad Liam, quam suam arbitrabatur : et e contra judicio speculativo existente vero, potest appetitus esse perversus, ut patet in eo, qui judicans furtum esse malum, nihilominus furatur, videns meliora, probansque, et deteriora sequens. Verum id non continget post judicium, et dictamen prudentiale hic et nunc præcipiens, et informans operationem : quod dictamen intelligimus in præsenti per rectam rationem, quæ etiam revera coincidit cum jure et lege naturali.

Tertia regula est divina voluntas, quæ cum sit ipsa rectitudo, ipsa sanctitas per essentiam, illi conformari debet omnis humanæ vitæ rectitudo, juxta illud Aug. *in Psal.* LII : « Rectum cor habet qui vult, quod Deus vult. » Unde in omnibus operibus nostris tenemur ex præcepto dilectionis Dei super omnia eumdem finem ultimum, quem habet voluntas divina, vel formaliter, vel virtualiter prætendere, quod est ei in genere causæ finalis, et in volito formali conformari ; quia tunc ad idem scopum divina et humana voluntas sub eadem boni divini ratione collimant. Non tamen semper tenetur creata voluntas divinæ in volito materiali conformari : quia, licet omne, quod Deus vult, sit bonum per ordinem ad bonum universale, quod ipse, qui est provisor generalis, quærit; illud idem tamen potest esse malum respectu agentis particularis. Hac de causa tomo 1. dissert. 8. c. 2. spec. 3. diximus, quod, quia Deus est provisor universalis, cujus est commune universitatis bonum curare, potest multa mala pœnæ inferre, et ipsa etiam mala culpæ permittere ob latentes profundissimorum consiliorum suorum rationes ; quæ tamen amare, vel procurare, vel in illis complacere nec debet, nec potest voluntas creata, quia est causa particularis, cujus est peculiare bonum providere, et mala imminentia a se depellere, et totis viribus amoliri. « Aliquando bona voluntate, inquit August. in *Enchirid.* c. 10, homo vult aliquid, quod Deus non vult. Tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori. » Sic etiam infirmus potest adhibere remedia adversus infirmitatem, quam tamen divina voluntas decrevit; potest, inquam, non conando voluntatem divinam infringere, aut impedire, quia non solum irrita foret contentio (voluntati enim Dei efficaci quis resistit? et qui eam frustrare connititur, in illam volens nolens relabitur, ut alias demonstravimus) ; sed etiam perversus foret ille conatus, adoranda enim, reverenda, amanda sunt divinæ voluntatis et supremi provisoris arcana, tametsi non sint a nobis agentibus particularibus in exemplum proponenda.

Imo, licet volitum materiale divinæ voluntatis non sit a nobis semper eligendum, tamen ipsa ratio, propter quam Deus vult, nimirum justissima et sanctissima rerum omnium dispositio a sapientissimo gubernatore provisa semper amanda, semper obtanda est, ut fiat sicut in cœlo, et in terra. Et forte hoc pacto in concordiam vocari possunt antiqui quidam theologi affirmantes nostram voluntatem divinæ debere in volito materiali conformari, ex lege perfectæ amicitiæ, quæ concordem in omnibus amantium exigit consensum, idem velle, idem nolle, cor unum, et animam unam postulat. Sed illi doctores absque negotio explicari possunt de volito materiali, non præcise secundum se spectato, sed prout substernitur fini agentis supremi, et Regis totius universi, qui finis est summa Dei bonitas omnium aliorum volitorum regula et mensura, cui conformari exigit amicitia, quæ magis in concordia voluntatum quoad finem, quam quoad ipsa volita consistit. Præsertim quando ipse amicus vult quidem laudari, probari, et amari sua consilia, sed non in exemplum trahi ab agentibus particularibus, quæ debent intra sphæram suæ, ut sic dicam, parvitatis contineri, cætera vero divinæ providentiæ committere, eique ultro parere, cum quo semper temere et frustra pugnatum est, cui omnes voluntates bonæ malæque militant, cui rationes factorum suorum sine

dubio constant, etiam cum de illis nihil nobis constat, cui nihil difficile, nihil impossibile, cum non vincat solum obluctantes hostes, sed ita vincat, ut arma pro Dei victoria ferant ; ita flectat, ut quæ contra voluntatem ejus creaturæ moliuntur, ejus serviant voluntati. Cæterum investigabiles vias ejus, latentes fines, supremas ideas nec rimari debemus, nec imitari, sed mirari et venerari. Nec propterea erit discordia voluntatum, quia idem materiale objectum sub ratione superiori, et æterna vult Deus, sub ratione particulari non vult creatura : sicut nullum est inter voluntatem antecedentem, et consequentem dissidium, quia sub diversa ratione procedunt, dum illa salutem reprobi vult, ista justam statuit damnationem. Quia prima personam reprobi in se præcisam a circumstantiis inspicit, secunda ut eisdem involutam attendit. Et ita fere in proposito.

Tunc ergo solum divinæ voluntati conformari tenemur, quando innotescit per præceptum vel per afflantis Spiritus inspirationem. Tenemur quidem, quando præcepto manifestatur. Quia, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 104. ar. 4. ad 3, « etsi non teneatur homo velle quod Deus vult (scilicet quoad volitum materiale) semper tamen tenetur velle quod Deus vult eum velle : et hoc homini præcipue innotescit per præceptum divinum, et ideo tenetur homo in omnibus divinis præceptis obedire. » Secundo innotescere potest divina voluntas secretis inspirationibus, quibus interdum ad insolita cientur viri Sancti, quæ vix honestari possent, nisi in illum refunderentur, qui est conditor legum, ut cum S. Apollonia majori igne succensa sese in ignem præcipitem dedit ; et alii per multos dies, et hebdomades abstinuerunt a cibo, et idem dic de cæteris similibus, quæ ad miracula revocantur. Per inspirationes etiam internas intelligimus sacras illas immissas cordi cogitationes, quibus ad opera consilii, vel ad æmulanda charismata meliora permovemur. Nec enim probari potest eorum laxissima sententia, quæ affirmat, nihil peccare eos, qui sacros inspirationum motus vel negligunt, vel repellunt. Licet enim non teneamur, nec sæpe debeamus omnes, quæ occurrunt, pias cogitationes sequi, quia probandi sunt spiritus si ex Deo sunt, nec omnia possumus omnes ; si quis tamen eo rerum spiritalium fastidii, eo erga salutem, et profectum torporis deveniret, ut nullum sacris inspirationibus ad meliora exstimulantibus locum dare constitueret ; certe qui sic esset comparatus, peccati saltem venialis reus esset ; nam juxta communem Christianæ pietatis sensum, quotquot non solidæ virtutis expertes, de divinarum inspirationum neglectu, et repulsa humiliter se accusant, non secus ac de infidelitate spiritali, qua Deo ad majora vocanti non respondent. Quia nimirum sciunt Deum hujusmodi repulsam interdum non leviter punire, dum eos cadere sinit, qui progredi non nituntur, et ab illicitis, et lethalibus rapi, qui semper permissis indulgent, juxta illud August. epist. 143 : « Tamdiu non relabimur, quamdiu ad priora contendimus : at, ut cœperimus stare, descendimus, nostrumque non progredi, reverti est. Si volumus non redire, currendum est. » In his tamen magna prudentia, et discretione opus est, præsertim circa cogitationes inspirantes status per se boni, et non corrupti mutationem. Si enim in eo positus sis, in quo tuæ vocationis perfungi officiis non valeas, sine mora ad alium tutiorem transeundum est, et in re tam justa nulla est consultatio. Quia, licet semper ad perfectiora, et saluti viciniora contendere debeamus, nemo quippe perfectus, qui perfectior esse non appetit, quia, cum consummatus fuerit homo, tunc incipit : nihilominus non debemus omni spiritui mutationem status per se boni specie melioris suadenti credere, nec cito moveri certa pro incertis deserendo, scientes diabolum soli semper perseverantiæ insidiari, quam solam virtutum novit coronari ; tutiusque esse in ea vocatione, qua vocati sumus, simpliciter perseverare, quam sub specie quasi melioris boni, id, quod jam cœpimus, amittere, nec ad id, quod præsumimus, fortassis sufficere.

Objicies contra primam partem : Illa non potest dici primaria regula bonitatis, et malitiæ, quæ supponit actum esse bonum, aut malum, frustra enim diceretur prima alicujus operis regula, postquam opus factum esset. Atqui lex æterna supponit actum esse bonum, aut malum, præsertim quando actus est bonus, vel malus ab intrinseco ex objecto essentialiter bono, vel malo, v. g., amor Dei est actus intrinsece bonus, sicut odium Dei est actus intrinsece malus : nec tales sunt, quia Deus judicat, sed ideo Deus judicat esse tales, quia reipsa ita se habent. Ergo prima regula bonitatis moralis non est

lex æterna. Major est clara, minor etiam videtur perspicua, et insuper suadetur. Etiamsi nulla lege præciperetur amor Dei, aut vetaretur odium, aut certe non intelligeretur vetitum, semper amor esset bonus, semper odium esset malum et disconveniens. Certe sicut calor non ideo est malum aquæ, quia Deus judicat illud esse malum, sed ideo Deus judicat, quia reapse illi malum est : ita judicium Dei de bonitate, ac malitia objectorum et actuum, præsupponit bonitatem, aut malitiam eorum, alias nullus esset actus, quem Deus non posset permittere.

Respondeo, essentiale esse actui cuivis bono, esse juxta legem, sicut malo esse contra legem. Unde in Scriptura peccatores dicuntur prævaricatores. Psal. CXVIII : *Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ;* Rom. IV : *Ubi non est lex, nec prævaricatio.* Unde Ambros. lib. *de Parad.* cap. 8 : « Quid est peccatum, nisi divinæ legis prævaricatio, et cœlestium inobedientia mandatorum ? » Licet ergo dentur actus intrinsece boni, et alii intrinsece mali ; ideo tamen tales sunt, quia essentialiter concordant, vel repugnant legi æternæ, per quam non debet intelligi judicium, vel cognitio libera subsequens Dei decretum, et supponens bonitatem, aut malitiam in actu, ut putant adversarii ; sed debet intelligi dictamen Dei præcipiens, quod est ipsa Dei essentia, ut habet rationem speciei expressæ respectu intellectus divini, cui ea, quæ sunt de jure naturali, necessario repræsentat. Unde sicut verum est dicere : homo est rationalis, quia est conformis divinæ ideæ sic hominem repræsentanti, licet homo sit essentialiter rationalis, ita odium Dei non est malum, nisi quia prohibitum lege æterna, seu expressione necessaria divini dictaminis, licet odium illud sit ab intrinseco malum. Quare, si per impossibile non esset Deus, nec lex æterna, vel in se, vel participata in dictamine rationis, tunc non daretur peccatum morale, sicut non datur in brutis, sed solummodo daretur peccatum prout dicit defectum naturalem, eo fere modo, quo calor dicitur malus respectu aquæ, vel ad summum daretur bonum, vel malum morale fundamentaliter, non formaliter, utpote non consonum, vel dissonum ulli regulæ morum.

Hinc fit, peccato essentialem esse rationem injuriæ Dei, ut primi et suppremi legislatoris ; omnis quippe peccator sciens transgreditur legem naturalem, quæ est emanatio æternæ, nec deest illi sufficiens notitia : sicut enim natura ita sentit Creatorem, ut illum non possit invincibiliter ignorare, ita lex naturalis percipit æternam, cui veluti clientelæ jure obstringitur. Cujus argumentum est, quod scienter peccans percipit se reum pœnæ a supremo judice, quem propterea timet, infligenda. Idque philosophi ratione duce noverunt. Plato enim, teste Aug. lib. 8. *de Trinit.* cap. 10 et 14, dicebat, in rebus humanis nihil esse Deo, et virtute gratius, nihil vitio, et peccato ingratius. Quod si aliqui id non sentiunt, magna est obstinati, et multitudine peccatorum obscurati cordis pœna. Ex quo fit, omnia peccata esse rebelliones, et contra obedientiam late sumptam, quæ est virtus generalis in omnibus actibus bonis inclusa, non stricte sumptam, nisi quando violatur præceptum ex contemptu, vel ex speciali amore libertatis eximentis se a lege, excutientis jugum superioris, et in vetitum singulari complacentia nitentis, vel tandem odio subjectionis ad legem, quia tunc prodit ex adipe iniquitas, et est manifesta rebellio.

Objicies 2° contra secundam partem, seu alteram regulam honestatis. Regula bonitatis antecedit, non subsequitur bonitatem actuum : sed recta ratio subsequitur bonitatem objecti ; nam objectum non dicitur honestum, quia judicatur tale, sed ideo tale judicatur, quia revera ita se habet. Ergo recta ratio non est regula bonitatis actus. Ex quo etiam sequeretur circulus vitiosus inter actum bonum, et rectam rationem. Nam recta est ratio, quæ præcipit actum bonum ; actus vero bonus est, quem præcipit recta ratio, subindeque et actus bonus per rectam rationem, et vicissim recta ratio per actum bonum definirentur. Imo recta ratio in sui definitione involveretur ; recta enim ratio est, quæ bonum objectum præscribit ; objectum vero bonum est conforme rectæ rationi : unde recta ratio definitur per ordinem ad objectum, in quo ipsamet implicatur.

Respondeo, rectam rationem non posse excludi a ratione regulæ bonitatis, cum, teste Philosopho 6. *Ethic.* cap. 1. et 2, recta ratio definiat modum virtutibus omnibus moralibus consentaneum, ideoque in illam veluti signum respiciunt, et tanquam in scopum collimant universæ, sicut artifex ad ideam operis attendit, ut opus perfectum ela-

boret. Hinc etiam communiter docent theologi, quod sicut triplex est regula operationum omnium, natura, ars, ratio; ita vitia sunt in triplici differentia; alia sunt defectus naturales, et peccata, naturæ scilicet monstra; alia sunt aberrationes artificum a recta linea declinantium; alia inquinamenta morum a recta ratione declinantium. Et certe mirari subit, cur aliqui recentiores, quos sequitur P. Georgius de Rhodes, rectæ rationi munus regulæ vitæ moralis denegarint, cum ipse homo non sit agens morale, nisi per rationem, quam solemus consulere ut recte agere valeamus, cum etiam actus quantumlibet sint intrinsece boni, aut mali, nunquam tamen tales moraliter dicantur, si absit judicium, et dictamen rationis, ut patet et in pueris, et in amentibus, et in operantibus vel ex conscientia erronea, vel ex ignorantia invincibili.

Ad argumentum ergo dicendum, falsum esse, actum bonum præsupponi ad dictamen prudentiale præscribens, et mensurans bonitatem; cum enim ad ipsum pertineat determinare medium, et modum operis agendi, non potest prævie, et independenter ab ipso opus dici bonum. Peccat etiam hoc argumentum sicut præcedens, quia confundit judicium de bonitate actus cum dictamine inspirante et informante opus bonum, sicut idea artis præscribit, et informat opus artificiale. Unde tunc opus judicatur bonum, quando videmus esse conforme dictamini prudentiæ; malum vero si difforme. Nec ullus committitur circulus vitiosus, ut inter probandam speculationem dicebamus, quia actus est bonus, qui est consonus rationi, non speculativæ tantum, sed practicæ, id est dictamini recto : ratio autem et dictamen recta sunt, si sint conformia legi æternæ : unde nec idem involvitur in definitione sui ipsius, quamvis si sub diversa ratione id contingat, nullum sit inconveniens, præsertim in entibus respectivis, quorum unum clauditur in conceptu alterius, quia relativa sunt simul natura et cognitione.

Ex his aperte sequitur, primariam regulam vitæ moralis non esse naturam rationalem, ut præfati recentiores opinantur. Natura enim rationalis præcise sumpta pertinet ad ordinem physicum; ipsa sicut indiget dirigi regulis, ita eis subjicitur, nec est regula dirigens, sed subjectum directionem recipiens. Regi enim debet natura rationalis et per rationem, et per præcepta, quibus in suum finem permovetur, et via illi, quam sequi debet, præmonstratur.

REFLEXIO.

Non in solo claustro præscribendæ sunt; et observandæ regulæ. Omnem Christianum, imo omnem hominem regularem esse necesse est quia, et in sæculo, et in religione, et in civitate non minus, quam in cœnobio ad tres præfatas exigere regulas singula opera nostra et possumus, et debemus.

In primis præ oculis habenda est lex æterna, seu supremi Domini et Legislatoris jus, quod est fons legum omnium, quæ ab ipso, velut a sole radii, continuo exoriuntur. Illam nemo fugere potest nemo eludere, nemo declinare, ab illa nulli appellare, vel adversus illam allegare quidquam, neque quid excipere, neque replicare, neque ad alium Judicem licet provocare. Quia, ut ait August. lib. 2. *Confess.* cap 4, « lex tua, Domine, in cordibus hominum scripta est, quam nec ulla unquam delet, aut delebit iniquitas. » Eam Deus indelebilibus exaravit characteribus, nec tam inscripta est, quam innata, et profluo quodam naturæ fonte in singulis expressa. Excogita quantum volueris glossas, inquire favorabiles interpretationes, accumula probabilitatum benignitates, nusquam tamen, et nunquam excusabitur quod lex æterna damnat, nusquam et nunquam licebit, quod per illam semper, et ubique non licuit, quia, ut dixit Tertul. *de Spect.* cap. 20, « omnia penes veritatem Dei fixa sunt. » Æternæ et incommutabili Dei legi tam non potest humana solertia adjicere digitum unum latitudinis, quam non potest ad staturam hominis adjicere cubitum unum longitudinis, quia qui vitæ hominis constituit parvitatis, et magnitudinis terminos, qui præteriri, aut transiliri non possunt; ille idem æterna, et indispensabili lege præfinivit terminos honestatis, qui nec contrahi possunt, nec dilatari. Audi ethnicum christiane scribentem, Tullium, inquam, nonnullis theologis æquiorem, cujus verba exscripta refert Lactantius lib. 1. *Divin. Instit.* cap. 8 : « Est vera lex recta ratio naturæ congrua, diffusa per omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium jubendo, vetando a fraude deterreat. Huic igitur legi nec prorogari fas est, neque derogari aliquid licet, nec tota abrogari potest (etiam conante, et enitente malitia). Nec

vero per senatum, aut per populum solvi hac lege possumus : nec est quærendus explanator, aut interpres alius. Non erit alia lex Romæ, alia Athenis, alia nunc, alia posthac ; sed et omnes gentes, et omni tempore una lex, et sempiterna, et immutabilis continebit. » Hæc lex, quæ est divinum de agendis dictamen, inducit vim coactivam, et obligantem pro præceptis, et consultivam pro consiliis, quorum posteriorum observatio est maxime secundum legem, tametsi transgressio non sit contra legem, quia plenius, et abundantius finem legis attingit, qui consiliis morem gerit ; magis quippe præceptum de non mœchando observat virgo, quam uxortatus, et fini præcepti de non furando magis obsequitur, qui omnia pauperibus erogat, quam qui aliena tantum non eripere contentus est.

Post consultam et adoratam divini numinis æternam legem, ito in tuæ penetralia mentis, et intus incisos apices, et inscripta volumina mentis inspice, et natam tecum rationis tuæ agnosce legem, æternæ legis participationem, divini luminis impressionem ; vultus Dei lumen signatum super te, et transfusum in animum rationalem, quo homo vivit ut homo est, et a brutis distinguitur. Erige intra te tribunal adversum te, reduc ante oculos cordis incessanter admissa, quia Deus non respiciet iratus peccata tua, si illa pœnitens respicere ipse non cesses. Constitue te ante faciem tuam, ne tibi aliquando rerum audias dici : « Arguam te, et statuam contra faciem tuam. Constituto in corde judicio, inquit August. hom. 50, adsit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnifex timor. »

Felix, heu nimium felix, qui præeuntis rectæ rationis prælucentem facem semper sequitur. Nam, ut dicitur Proverb. XV, *secura mens juge convivium*. Hinc Bern. lib. *de Inter. Dom.* cap. 23 : « Nihil est, inquit, jucundius, nihil tutius, nihil ditius conscientia bona. Premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit secura. » Porro quam miser, et miserabilis homo ratione præditus, et rationis judicium despiciens ! Quid deplorandum magis, aut molestum esse potest, quam in se experiri rationem accusatricem sui, juxta illud Ps. L : *Peccatum meum contra me est semper* ? Ipsa ut observat Chrysostom. hom. 20. *in Matt.* compulit Lamech seipsum accusare, dum dixit Genes. IV : *Occidi virum in vulnus meum.* Quis ipsum, obsecro, ad confessionem adegit? Nullus plane, quam ratio, et conscientia inclamans, et ostendens magnitudinem peccati. Nec solum accusat ratio, ipsa testis est. Unde Bernard. lib. 5. *de Considerat.* expendens illud Job. VII : *Quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihimetipsi gravis*, ait : « Nullus molestior oculus suo cujusque, non est aspectus, quem tenebrosa conscientia suffugere magis velit, minus possit. Non latent tenebræ vel se ipsas. Se vident, quæ aliud non vident. » Nec testis duntaxat ratio : tribunal est, cum sit thronus luminis divini signati super nos. « Hoc tribunal », inquit Chrysost. hom. 3. *de verbis Isaiæ*, « non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quod divinum est, et a Deo nostris impositum mentibus. » Quid, inquam, tribunal? ipsa ratio judex est : « unusquisque, ait Ambr. lib. 7. epist. 47, animum tuum severum judicem, sui ultorem sceleris, et vindicem criminis habet. » Nullum profecto severius judicium, quam domesticum, quo unusquisque sibi est reus, sibi judex quidni sibimetipsi sententia ? Ita plane ipsa ratio decretoria sententia est, qua homo de suo volens nolens damnat judicio. Nec judicium modo, ipsa ratio hominis carcer est, nec carcer tantum, sed carnifex secum sedens, secum habitans, secum ambulans, et, ut ait Chrysost. hom. 10. *in Genes.*, « peccator secum carnificem circumgestat. » Non solum carnifex et tortor est ratio, et conscientia rea, sed etiam supplicium ipsa est, ipsa tortura ; jussisti enim, Domine, et ita est, ut omnis inordinatus animus pœna sit sibi. Tandem post supplicia infert mortem, quia ut vere alicubi scripsit Philo : « Impii multas sustinent mortes ante ultimam. » Et verius Psalmographus Psal. CXIV : *Circumdederunt me dolores mortis*. Unde Cain tremulus, et mortis labore ante mortem oppressus aiebat : *Omnis, qui invenerit me, interficiet me*. Mortem comitatur horror, fœtor, et tenebræ sepulturæ ; Eccl. XII : *Error et tenebræ peccatoribus concreata sunt ;* et Joelis II : *Ascendet fœtor ejus, et ascendet putredo ejus, quia superbe egit* ; et Matth. XXIII : *Similes estis sepulchris dealbatis, quæ a foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, et omni spurcitia*. E sepulchro formicant vermes. Isaiæ LXVI : *Vermis eorum non morietur in æternum*, quia in hac vita incipit, et in inferno corrodere animam non cessabit, nam, ut eleganter ait Bern.

lib. 5. *de Consider.* cap. 12, « hic est vermis, qui non moritur, memoria præteritorum. Semel injectus, vel potius innatus per peccatum hæsit firmiter, nequaquam deinceps avellendus. Nec cessat rodere conscientiam, eaque pastus esca, utique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitæ morientis. Hæc est secunda mors, quæ numquam peroccidit, sed semper occidit. » Et post pauca : « Itaque durante anima, durat et memoria : sed qualis ? Fœda flagitiis, horrida facinoribus, vanitate tumida, contemptu hispida et neglecta. Quæ priora transierunt, et non transierunt. Transierunt a manu, sed non a mente. Quod factum est, factum non esse non potest. Proinde etsi facere in tempore fuit, sed fecisse in sempiternum manet. In æternum ergo necesse est cruciet quod perperam te egisse in æternum memineris. » Justum profecto est, ut qui rationem calcavit, ratione ipsa obruatur ; perpetuo tundatur, perpetuoque confundatur lumine propalatæ veritatis æquissimum est, qui rationis dictamen perpetuo floccifecit.

Denique viri spiritales æmulantes charismata meliora, cogitant semper quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta cui conformantur per amorem, quia est summa bonitas ; per imitationem, quia est pura perfectio ; per subjectionem, quia est summi Imperatoris decretum. Læti canunt cum Propheta : *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum*, et iterum : *Paratus sum, et non sum turbatus, ut custodiam mandata tua.* Si non semper, saltem sæpe frequentant illud verbum Apostolicum, verbum breve, sed plenum, sed efficax, sed dignum omni acceptione : *Domine, quid me vis facere ?* Hinc pace imperturbabili, et felicitate inchoata perfruuntur : gaudium eorum plenum est, et gaudium eorum nemo tollet ab eis, quia solam Dei voluntatem quærunt, quam necesse est semper impleri. Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, eorum corda custodit ; quia dum adhærent illi, qui sempiternus est, contristare justos non potest quidquid acciderit eis ; et uni Dei voluntati inhiantes, nolentes propriam explere voluntatem, illam semper explevisse inveniuntur. Hoc scuto bonæ voluntatis coronati æquales sunt in inæqualitate fortunæ, iidem in prosperis et in adversis, repleti consolatione, superabundantes gaudio in omni tribulatione sua ; quia mens in Dei voluntatem forti intentione directa, quidquid sibi in hac vita amarum est, in Dei voluntate dulcescit ; omne, quod affligit, requiem putat ; quin et transire per mortem non reformidat, sed appetit, ut divinæ voluntati adhærere strictius, conjungi intimius, perfrui plenius possit.

Nihil justius quam divinam in omnibus quærere voluntatem ; nihil suavius quam se summi provisoris totum committere voluntati, quam non distringit, aut distinet magnitudo rerum, aut varietas ; sed sic intendit singulis, ac si vacet a cunctis, et sic omnibus simul intendit, ac si vacet a singulis ; sed potissimum eruit sustinentes se et ponentes in Domino Deo spem suam. Spargit quidem superna lux quoquoversum suos radios, et uno eodemque ictu, sive nictu sinus omnes, et abyssos penetrat cœli, terræ, maris ; sed præcipue oculi ejus in pauperem respiciunt sperantem in Domino et divinæ sese permittentem voluntati. Necessitatem saltem in virtutem convertamus. Ultro voluntatem illam amemus, ultro pareamus, quam effugere non valemus, cui inscii, et inviti servimus. Sponte Deum sequere, cum quo temere et frustra pugnabis ; nam aurea quædam veluti catena a Dei voluntate superne demittitur, ad quam omnia inferiora alligantur. Conare, enitere, versa, reversa, volve te in omne latus, voluntatem Dei non declinabis ; quia nihil omnino præter peccatum in hac grandi machina geritur, turbatur, miscetur, cujus non causa et origo sit a prima illa causa. Omnis humanarum rerum fluxus et refluxus, eventuum ortus et occasus ab illa dependent. Quid ergo indignum magis, quam ut in eam homo insurgat, et indignetur, et illi pro virili eripiat sceptrum, cui omnia creata parent non invita ? Eleganter Lipsius *de Const.* lib. 1 cap. 14 : « Cæca moralitas ! Sol, luna, sydera, elementa, et omnia hæc sola obediunt supremæ illi legi : nobilissimus rerum homo solus in conditorem suum calces jacit et resistit. Atqui si vela ventis dedisses, sequerere non quo voluntas impelleret, sed quo illi ; et in hoc vitæ oceano spiritum illum sequi recusas temperatorem universi ? Et recusas tamen frustra, quia aut sequere, aut trahere : et cœlestia illa decreta vim suam, ordinemque servabunt, sive in volentem, sive in rebellem. Rideamus, si is, qui cimbam ad rupem alligavit, et funem identidem trahat, rupem ad se accedere censeat, cum

ipse ad illam. Et non major nostra stultitia est, qui ad rupem illam æternæ providentiæ nexi, trahendo et reluctando volumus eam nobis obsequi, non nos ipsi ? Mittamus aliquando hæc vana ; et si sapiamus, sequamur ab alto attrahentem illam vim, et æquum censeamus, ut homini placeat quidquid placuit Deo. » Et paucis interjectis affert hæc auro meliora verba Senecæ : « Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia, nec perturbari his, quæ vitari nostræ potestatis non est. In regno nati sumus : Deo parere libertas est. »

CAPUT II.

DE MALITIA ACTUS MORALIS.

Dura sane, et ingrata de peccato, et malitia sermonem habendi necessitas ! Quid de eo tractat theologia, cujus ne nomen utinam audivissem ; et quomodo de eo facile erit verba facere, quod vix sub conceptum cadit, quod nec Deus ipse primo et per se novit, quia nec ejus ideam habet ? « Nemo ex me scire quærat quod me nescire scio, ait alicubi omniscius Augustinus, nisi forte ut nescire discat, quod sciri non posse sciendum est. » Ea, quippe quæ non in specie, sed in ejus privatione sciuntur, si dici aut intelligi potest, quodammodo nesciendo sciuntur, ut sciendo nesciantur : cum enim acies etiam oculi corporalis currit per species corporales, nusquam tenebras videt, nisi ubi cœperit non videre. Tale autem est peccatum, quod nullum habet modum, nec speciem, nec ordinem. Sed tamen de illo tacere non possumus, quia jam de tertia specie actus moralis agendum restat, nimirum de actibus malis, quos dari de facto infelix nedum experientia, sed et ratio convincit. Cum enim nihil aliud sit peccatum et malitia sive in rebus naturalibus, sive in artificialibus, sive in voluntariis et moralibus, quam defectus, et inordinatio propriæ actionis operantis aliquid non secundum quod debitum est agi, ut dicitur 2. *Physicorum ;* manifestum est voluntatem toties peccare, quoties a regulis honestatis superiori capite constitutis recedit : quod sane sæpe nimis contingit : tum quia voluntas creata ratione suæ indifferentiæ non est determinata ad immutabilem amorem boni ; tum quia quod ex nihilo creatum est, ad nihilum continuo tendit ; tum quia nulla creatura est prima sui actus regula, sed subjicitur superiori, a quo divertere potest : peccare autem nihil est aliud, quam declinare a regulis, ad quas exigi debent actus liberi ; tum quia caritas in hac vita non implet totam voluntatis potentialitatem, ut patet ex eo, quod voluntas non actu semper fertur in Deum ; forma autem, quæ non implet totam subjecti potentialitatem est in illo amissibiliter, ut patet in formis corporum sublunarium. Unde, sicut materia sublunaris transit de una forma in aliam, ita crebro voluntas de actu bono in malum. Certum ergo est, dari peccatum commissionis, et malum morale, a quo voluntas natura sua bona simpliciter mala dicitur, juxta illud August. lib. 2. *de Nupt.* cap. 28 : « Ecce ex bono oritur malum, nec fuit omnino unde oriretur, nisi ex bono : ipsam dico voluntatem malam. »

Sed difficultas, et quidem gravis in hoc tota sita est, an malitia peccati commissionis sit formaliter aliquid positivum, vel privativum. Neque enim immorandum nobis est in rejicienda auctorum illorum sententia, qui volunt peccatum esse de formali extrinsecam tantum denominationem, vel purum ens rationis. Quia hujusmodi sententiæ fundantur in antea refutatis de moralitate in communi sententiis. Et certe, sive malitia sit formaliter aliquid positivum, sive privativum, necessario tamen importat vel supponit habitudinem realem actus ad objectum dissonum regulis morum, superadditam actui libero ; quæ habitudo ad objectum malum non est minus intrinseca, quam tendentia, et habitudo ad objectum physicum, cum utraque peræque a voluntate producatur. Maxime quia malitia peccati vere inest actui malo a parte rei, nemine cogitante, ut per eam actus malus distinguatur a bono. Ergo est aliquid reale, eo saltem modo, quo privationes realiter dantur ; nec potest dici merum ens rationis, licet pendeat a ratione, sicut artefactum ab artifice. Totum ergo controversiæ momentum in hoc positum est, an malitia actus moralis, quæ est formale peccati commissionis, consistat in positivo, an in privativo, an in utroque. Licet enim certum sit, actum malum, seu peccatum commissionis importare relationem, habitudinem, et ordinem positivum ad objectum dissonum ; certum etiam sit, in actu malo dari privationem rectitudinis debitæ inesse actui humano, et difformitatem ad regulas morum. Dissidium tamen est, an ordo fundans pri-

vationem dissonantiæ, an vero ipsa privatio fundata sint formale constitutivum mali moralis, seu peccati; seu an actus sit ideo et prius malus moraliter, quia tendit in objectum dissonum; an quia tendendo privatur ordine rationis. Occasione etiam malitiæ moralis explicabimus an idem actus possit esse simul bonus et malus sub diversa ratione, puta bonus ex objecto, malus ex fine et circumstantiis, vel e contra.

SPECULATIO I.

Sententia affirmans constitutivum formale mali moralis esse quid positivum proponitur et judicio lectoris permittitur.

Delicta quis intelligit? Nemo sane nec quoad numerum, nec quoad essentiam. Adeo enim obscura est natura peccati, ut nulli apti, vel satis atri colores occurrant, quibus horrendum peccati vultum depingam. Diversitas etiam sententiarum, quibus ipsimet inter sese pugnant Thomistæ, et varia S. Thomæ testimonia, quibus modo uni, modo alteri sententiæ favere videtur Angelicus doctor, me diu pendulum, et ancipitem tenuere. Et certe non levis eorum conjectura est, qui suspicantur S. Doctorem hac in controversia quadantenus ambigue loqui studuisse, modoque in unam, modo in aliam propendisse, ut indigitaret hac in controversia vix certi aliquid posse definiri. Quapropter visum est, primam sententiam prius cum omni suo robore, tuo, lector, permittendam arbitrio proponere, quam ut nostram longe probabiliorem confirmemus, ut unusquisque in suo sensu abundet; parvi quippe interest scire peccati definitionem, sed summi momenti est ejus in nobis exstirpare dominationem.

Cajetanus ergo, Curiel, Martines, Salmanticenses, Joannes a S. Thoma, aliique non pauci opinantur, rationem formalem constitutivam peccati esse quid positivum, nimirum habitudinem transcendentalem actus humani tendentis ad objectum ut dissonum legi æternæ et rationi. Triplici via suaderi potest hæc sententia: primo auctoritate, secundo impugnatione sententiæ oppositæ, tertio rationibus positivis.

Primo ergo sic proceditur: In sacra Scriptura, Patribus et conciliis peccata sæpe sæpius vocantur mala opera, ut præsertim videre est in Tridentino, sess. 6. can. 6, ubi sermonem habet de peccatis formaliter, cum dicat ea esse solum permissive a Deo; mala autem opera non constituuntur sine aliquo positivo. Idem videtur satis perspicue docere D. Thomas. Nam 1. par. quæst. 48. art. 1. quærit an malum sit natura quædam? Et, cum sibi proposuisset malum debere esse aliquam naturam, quia constituit speciem in moralibus, respondet: « Malum in quantum malum non esse differentiam constitutivam in moralibus, sed ratione boni adjuncti. » Unde censet, malum morale esse quoddam bonum, ut fundat privationem. Idem repetit 2. *contra Gentes*, c. 9. et alibi sæpius, ubi docet differentiam constitutivam actus mali in moralibus esse habitudinem ad objectum ut dissonum; et quod peccatum non sortitur speciem ex parte privationis, vel aversionis, sed ex conversione ad objectum. Denique expressa videntur illa verba quæstionis 2. *de Malo*, art. 11. ad 13: « Peccatum non est privatio pura, sicut tenebræ, sed est aliquid positive. »

Secunda via ad eam sententiam stabiliendam petitur ex refutatione oppositæ sententiæ. Nam illud non est formale constitutivum mali moralis, seu peccati commissionis, quod non est ejus distinctivum ab aliis. Sed privatio rectitudinis non potest esse formale distinctivum peccatorum; nam peccata extreme opposita eidem virtuti mediæ, v. g., prodigalitas et avaritia oppositæ eidem liberalitati, distinguuntur specie, cum specificent diversos specie habitus; et tamen non habent privationem rectitudinis specie diversam, privationes quippe non distinguuntur aut multiplicantur, nisi ratione formarum, forma vero, qua privant hæc duo vitia, est unica specie, scilicet rectitudo liberalitatis: igitur privatio rectitudinis non potest constituere formaliter malum morale, seu peccatum commissionis.

Confirmat idipsum Curiel, quia constitutivum peccati commissionis debet esse quid afficiens et actuans actum pravum; per hoc namque distinguitur peccatum commissionis a peccato omissionis, quod istud est carentia actus in voluntate, illud vero est actus difformis, sed positivus. At privatio rectitudinis non potest intrinsece afficere actum malum cum rectitudo non sit forma debita actui malo, qui (maxime si sit intrinsece

malus) est essentialiter incapax bonitatis, nec ulla potest ratione honestari. Ergo privatio rectitudinis non est formale constitutivum peccati commissionis.

Tertia via fundatur in variis rationibus positivis. Prima et præcipua est : Illud est formale constitutivum peccati, a quo peccatum habet primo quod sit malum morale : essentia enim alicujus rei est primum quod concipitur in ea, si sit ratio propria et distinctiva ab aliis. Atqui peccatum commissionis habet esse malum morale primo per habitudinem positivam et vitalem tendentiam ad objectum dissonum. In primis per illam habitudinem habet actus malitiam moralem ; nam illa habitudo procedit a voluntate ut subjecta regulis morum, et simul respicit objectum morale, nempe dissonum regulis morum. Ergo illa habitudo pertinet ad lineam moralem, contrahitque ab illo objecto sic attacto aliquam speciem moralem ; non desumit autem bonitatem, aut indifferentiam, cum per illam homo recedat a Deo, et ratione : ergo malitiam formalem. Quod autem illa habitudo prius conveniat actui pravo, quam privatio rectitudinis, videtur manifestum ; nam ideo actus peccati est privatus rectitudine, et caret debita commensuratione ad omnes leges, quia tendit ad objectum pravum. Omnis quippe motus tendens ab uno termino ad alium per se primo respicit terminum ad quem, ex quo sequitur aversio et recessus a termino a quo. Ergo positiva illa tendentia ad objectum dissonum primitus in actu malo invenitur, quam in illo privatio ulla intelligatur. Certe, sicut actus haurit ab objecto consono honestatem, ita ab objecto dissono non potest non desumere malitiam ; facti enim sunt abominabiles sicut ea, quæ dilexerunt : sed actus malus non derivat ab objecto malitiam, nisi mediante respectu positivo. Ergo ille respectus positivus, ille ordo, illa tendentia, illa pravi objecti prosecutio fruens utendis, et amplectens stercora, mala sunt ante ullius privationis accessum.

Secundam rationem pro hac sententia urget Cajetanus, quæ est hujusmodi : Non datur oppositio contraria, nisi inter extrema positiva, inter quæ datur medium, et quæ sub eodem genere maxime distant ; sed bonum et malum morale opponuntur contrarie, et non secundum privationem, et habitum, ut expresse docet sanctus Thomas multis in locis post Aristotelem cap. *de Oppositis*. Cujus etiam signum est, quod inter bonum et malum datur medium scilicet actus indifferens : ergo.

Tertia ratio talis est : Moralitas in communi, quæ dividitur in bonitatem, malitiam, et indifferentiam, est de formali quid reale positivum, ut ex supradictis est manifestum. Ergo malitia peccati, quæ est membrum dividens moralitatem in communi, est necessario aliquid positivum. Tum quia ratio superior positiva non contrahitur, nisi per differentias positivas inferiores. Tum quia rationes, quas supra pro moralitate in communi attulimus, vel nihil evincunt, vel idem, si quid probant, de malitia morali persuadent.

Hæc sunt præcipua auctoritatum et rationum momenta, quibus sententia peccatum et malitiam moralem in aliquo positivo sitam affirmans stabilitur, quibus procul dubio non tenuis, aut mediocris probabilitas ei vindicatur. Fateor tamen singulas non peræque urgere rationes, et nihil fere confici ex auctoritatibus adductis. Scriptura enim et Patres, dum sermonem habent de peccato commissionis distincto ab omissione, sine dubio debent dicere, peccatum esse malum opus, et involvere aliquid positivum ; commissio enim peccaminosa duo necessario includit, et quod sit commissio, et quod sit peccaminosa. In ratione commissionis utique per actum constituitur ; sed in ratione peccaminosæ ubinam Patrum ullus vel leviter indigitavit constitui per positivum, et non per privationem ? Nullibi sane : cujus etiam argumentum est clarissimum, quod semper S. Thomas meminit privationis, dum peccati essentiam explicare curavit. Hac ergo distinctione peccati considerati in ratione commissionis, et in ratione peccaminosi, solvuntur omnia testimonia sancti Thomæ : cum enim ait, actum malum constituere speciem in moralibus, et causare diversitatem specificam per aliquid positivum, loquitur de peccato et malo morali in ratione commissionis, quæ substernitur malitiæ, sub qua consideratione importat bonum adjunctum, et non est pura privatio, sed includit necessario, et essentialiter aliquid positivum, per quod distinguitur a peccato omissionis. Sed in illis iisdem locis, in qui-

bus admittit aliquid posivitum ad constituendum peccatum commissionis, quo distinguatur ab omissione, et ad explicandum quid sit commissio reduplicative ut commissio est ; in illis, inquam, iisdem locis apertissime tradit privationem constituere essentialiter peccatum commissionis in ratione peccati et mali moralis, quæ privatio est communis tam peccato commissionis, quam omissionis, ut videre est in omnibus locis, quæ pro se citant auctores hujus sententiæ, in quorum antecedentibus, vel consequentibus statim meminit S. Præceptor privationis, sine qua nullum malum intelligitur, ut in illa q. 48. 1. p. ex professo ostendit, et in aliis testimoniis claret, quæ propterea ab his auctoribus nonnisi truncata, nec cum suo ingenito splendore referuntur ; quia statim seipsum interpretatur S. Doctor, ut demonstrare in promptu foret, si id nostræ opellæ brevitas permitteret : sed tu ipse, lector, proprio experimento comprobabis. Addunt alii S. Præceptorem, quando in peccato involvit positivum, sumere malum morale fundamentaliter ; quia, cum ex illo fundamento infallibiliter sequatur privatio, quæ sola est essentialiter malum morale, jure merito fundamentum illud malum esse dicitur. Nec dici potest hanc S. Thomæ explicationem esse vel voluntariam, vel obtortam vel violentam. Nam S. Præceptor semper sollicitus fuit distinguere in peccato commissionis id, quod se tenet ex parte actus, ab eo, quod se tenet ex parte aversionis, quam clarissime semper voluit esse rationem formalem peccati. Ita apertissime seipsum explicat S. Doctor 2. 2. q. 10. art. 5. ad. 1. verbis, quæ merito dixeris spongiam, nisi mavis interpretationem omnium adversarum auctoritatum : « Si consideretur, inquit, peccatum secundum rationem mali, illud bonum, a quo receditur, est formale objectum peccati : sed ex hac parte peccatum non habet speciem, imo est privatio speciei. » Illud etiam observandum, quod, licet sæpe dixerit S. Doctor, actum malum importare aliquid positivum, quod est per se notum, cum omnis actus sit positivus, nunquam tamen, et nusquam S. Præceptor affirmavit malitiam esse quid positivum, de quo sola est quæstio.

Tota etiam rationum adductarum congeries facili negotio dissolvitur. Prima quidem evidenter retorqueri potest in suos auctores qui volunt vitia extrema distingui specie per ordinem ad objecta mala, et rationi dissona : ab illis itaque quæro, num illa objecta dissona sint specie diversa, vel non ? Secundum dici non potest, cum habitudines non possint specie distingui, nisi per ordinem ad objectum specie distinctum. Si autem primum dicatur, explicent, quæso, hi auctores, quomodo objecta, quorum malitia est quid privativum, et non positivum secundum omnes, possint specie distingui, cum utraque sint privata rectitudine objecti virtutis mediæ ? v. g., quomodo distinguatur malitia objecti avaritiæ et objecti prodigalitatis, quod utrumque honestate rectitudinis objecti liberalitatis caret ?

Quare huic rationi occurrere possumus dicendo, peccata extreme opposita eidem virtuti mediæ, puta liberalitati, distingui, quia important privationes specie non physica, sed morali distinctas. Distingui autem specie hujusmodi privationes, patet, et quia in materia liberalitatis sunt duo modi attingendi medium rationis per recessum a duobus extremis, et quia in materia liberalitatis sunt duo dictamina, unum non excedenti, alterum non deficiendi. Unde actus prodigalitatis et avaritiæ eadem quidem liberalitatis honestate, sed modo essentialiter diverso privantur. Quia nimirum virtus liberalitatis, si non formaliter, saltem virtualiter duplicem includit rectitudinem, et quatenus inducit ad convenientem et prudentem pecuniæ conservationem, quadantenus distinguitur a seipsa, ut ad decoram effusionem inclinat : et ideo privationes illæ distinguuntur moraliter, non secus ac maculæ diversorum peccatorum sunt ejusdem speciei physicæ, quatenus removent eumdem gratiæ nitorem ; sunt tamen distinctæ moralitate speciei, propter distinctos actus voluntarios, a quibus eo fere modo causantur, quo diversæ umbræ et diversis corporibus lucem impedientibus, et opacantibus inducuntur. Neque hinc inferas, dari etiam plures hominis ejusdem mortes, quia anima est virtualiter vegetativa et sensitiva ; vel dari plures pariter tenebras, quia lux solis est virtualiter multiplex. Non, inquam, hæc inferre licet, quia non sunt plures moriendi, vel tenebras offundendi modi, sed unicus per recessum animæ a corpore, vel corporis illuminati a sole.

Cæteræ vero rationes sunt paulo efficaciores, et difficiliores, præsertim ea, quam urget Curiel in confirmatione adducta, sicut

et prima, quæ inter positivas recensetur; et ideo eas specialiter speculatione sequenti refellemus. Porro aliæ duæ, prima ex contrarietate, altera ex ratione moralitatis depromptæ, nihilo meliores ea sunt, quam statim refutavimus. Illa quidem, quæ ex contrarietate elicitur, facile corruit, quia sufficientissime salvatur oppositio contraria, quæ malum inter et bonum actum intercedit, per hoc quod fundamentum malitiæ contrarie actui bono opponatur. Diligenter etiam observanda est differentia, quæ inter contraria naturalia et moralia invenitur; illa enim sunt absoluta, ista relativa. Porro absoluta contrarietas exercetur positione, vel remotione alicujus dispositionis, sicut introductio caloris expellit frigus. Unde non oportet quod unum sit capax alterius, sed quod subjectum sit capax utriusque ; et ideo unum non importat privationem alicujus perfectionis, quæ sit in alio, quia utriusque contrarietas non dependet ab exteriori. At vero actus bonus, et malus per hoc sunt contrarii, quod opposito modo se habent ad regulas morum, quibus ille se subjicit, iste recedit : quo recessu obliquatur, et fit malus carentia debitæ subjectionis, unde malitia formalis non adversatur, sed tantum fundamentalis. Ratio etiam ex moralitate in communi desumpta non urget; quia moralitas in communi non est ratio univoca, sed analoga, importans duas rationes simpliciter diversas, alteram positivam, negativam alteram. Sicut in sententia Cajetani malum non est univocum, sed analogum respectu moralis et transcendentalis.

Quare tota hujus sententiæ medulla in duobus consistit. Primo quomodo actus intrinsece malus non sit talis independenter a privatione rectitudinis, cum ipse sit essentialiter incapax honestatis, cujus carentia proinde, non privatio, sed mera negatio censenda est. Secundo, quomodo ordo vitalis et positivus, quem dicit actus malus procedens a voluntate moraliter operante circa objectum morale, non sit malus moraliter ante privationem, quam præcedit, cum sit in linea morali ante illam nec bona, nec indifferenti. In his duobus continetur summa difficultatis, et, ut verum fatear, utraque difficultas summa est, sed Deo dante summa accuratione postea explananda.

REFLEXIO.

Malitia actus moralis vel positivum in sua essentia ordinem probabiliter involvit, vel necessario supponit; quia nimirum, ut eleganter ait Salvianus lib. 5. *de Provid.*, « non in scientia, sed rebellione peccamus. Scientes enim bona non bene agimus, et discretionem recti ac pravi intelligentes prava sectamur. Legem legimus, et legitima calcamus ; et ad hoc tantum præceptorum sacrorum scita cognoscimus, ut gravius post interdicta peccemus. » Vah nefandam humani generis temeritatem, mala malis addentem, Deo indicentem bellum, capessentem arma, et sanctissimæ ejus voluntati jugiter repugnantem ! Hic nunc interrogo, non Catholicos, vel Christianos, sed omnes, qui sanæ mentis sunt, quis unquam credidisset in hanc usque Dei contumeliam humanæ cupiditatis et impudentiæ progressuram esse audaciam, ut in eum armet se infirmitas, cujus potestati nihil resistit ? O facinus inæstimabile et prodigiosum, sed nihilominus stupidum et insanum ! Et illud perpetras, lector, quotiescumque perverse agens, malum prosequeris, et in Deum tuum intolerabili molimine insurgis.

Positivus ille ordo, quo stercora iniquitatis amplexaris, clamor est ingens similis illi Gomorrhæorum et Sodomorum divinis auribus obstrepenti, et ultionem divinam extorquenti, immanitate scelerum, turpitudine criminum, obscœnitate libidinum. « Pulchre, inquit idem Salvianus lib. 1. citato, clamorem dixeris in se habere peccata. Grandis absque dubio peccantium clamor est, qui a terra ascendit ad cœlum. Et vere clamor, et grandis clamor est quando pietas Dei peccatorum clamoribus vincitur, ut peccantes punire cogatur. » Illam, illam positivam, et fœtentem peccati prosecutionem, utendis frui aventem, felicitatem in his nugis nugarum quæritantem justo judicio invitus quidem, sed gravissime Deus plectit. Illam internæ occultæque pœnæ comitantur, angores scilicet, pœnitudines, metus, et conscientiarum mille morsus, mille remorsus, quos improbi effugiunt nunquam. Illi ipsi, qui in bonis videntur ducere dies suos, qui coronant se rosis antequam marcescant, et omne pratum, ut loquitur Scriptura, pertranseunt luxuria sua ; illi, inquam, nisi forte in profundum venerint, animum sibi sentiunt lancinari ; et quamdiu aliquod sanitatis intervallum habent, quamdiu prorsus duri non sunt, obdurati et occallentes, quamdiu non sunt ad omne flagitii nefas projecti, tamdiu acria

quædam flagella, et veluti repetitos intestini ulceris ictus experiuntur, sive in patrando scelere, sive magis post patratum. Vere enim olim Plato : « Subsequa injuriæ pœna. » Fortius Hesiodus : « Coætanea et æqualis est culpæ multa. » Sed divine Augustinus : « Jussisti, Domine, et ita est, ut omnis inordinatus animus pœna sit sibi. » Cognatum plane, imo et innatum omni sceleri supplicium sceleris, et illicitæ turpium prosecutioni aspersa est amaritudo. Non ea sola punitio consenda est, quæ in oculos incurrit, et externis sese ingerit obtutibus. Graviores sunt quæ intus latent, quam quæ foris patent. Nam, sicut cruciarii quondam romano ritu crucem gestabant suam ab ea mox ferendi : sic perverso et positivo voluptatum amori positivam imponit. Deus conscientiæ crucem, lentis quidem et minutis, sed quotidianis pungentem ictibus, quibus laniatus animus etiam in aurato corpore cæditur et laceratur. Sed quid justius, quam ut ille semper angatur, semper metuat impressum immissi supplicii terrorem, semper interna impendentis, et onerantis torturæ imagine supra equuleos, fidiculas, uncos acerbiore positive prematur, qui positivo in Deum impetu insilire non dubitavit ?

Sed quia de te, lector, confidimus meliora et viciniora saluti, aliud emolumentum spiritale ex positiva peccati tendentia reporta. Si peccatum vel consistit, vel fundatur in positivo, quo voluntas fertur in objectum dissonum : ergo omni custodia serva cor tuum ; ab exteriorum et sæcularium cura negotiorum quantum poteris abstine, quia vix, ac ne vix quidem creata quisquam prosequitur, quin sordes contrahat peccatorum; nam qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Tantum a Deo et cœlestibus averteris, quantum ad creata converteris, quia dum anima in exteriora effunditur, tot modis inquinatur, quot sensibus per externa divagatur. Nam, ut dicitur Jerem. IX, *ascendit mors per fenestras nostras*, quia, dum foras per sensus in mala egredimur, mors intus ingreditur. Unde Hugo Victor. serm. 35. ait quod, sicut erant quinque porticus piscinæ, in quibus jacebat multitudo magna languentium, sic « unusquisque sensus tot servat languentes, quot appetituum patitur corruptiones. » Et S. Basilius lib. *de Sanctitate Virginum* notat, animam per quinque sensus assimilari torrenti, quod emittens fluentum suum, quidquid corruptum occurrerit, ad se pertrahit, limoque implet. Ergo si non vis positivis peccatorum sordibus infici, contine corporis sensus, quibus in externa dilabitur animus. Ne incaute aspicias, audias, et tractes, quod postmodum invitus amabis ; quia intueri non decet, quod non licet concupisci. Time ne oculus tuus deprædetur animam tuam, et si in faciem virginis intenderis, ne te scandalizet vultus ejus. « Non potest, inquit Hieronymus lib. 2. *cont. Jovinian.* cap. 7, ante metropolis et arx mentis capi, nisi per portos ejus irruerit hostilis exercitus. »

SPECULATIO II.

Formale malitiæ actus moralis, seu peccati essentialiter in privatione debitæ rectitudinis consistit.

Hoc assertum, cui subscribunt Capreolus, Ferrariensis, Araujo, aliique innumeri, tam domestici, quam extranei, perpetua et constans S. Thomæ doctrina clarissimis verbis tradit. Quid enim apertius his testimoniis inter mille aperta apertissimis ? 1. 2. q. 18. art. 1 : « Actus est malus moraliter, in quantum ei deficit aliquid de plenitudine essendi. » Et q. 71. art. 6 : Peccatum nihil est aliud quam actus humanus malus ; et quod sit humanus, habet ex hoc quod sit voluntarius ; quod vero sit malus, ex hoc quod caret debita commensuratione. » Et subdit quod carentia illa commensurationis « est quasi formale in peccato. » Et q. 88. art. 4 : « Est quoddam bonum, quod est ipse actus ordinatus, et hujus privatio est essentialiter ipsum peccatum. » Idem inculcat 2. 2. q. 10. art. 3 : « Omne peccatum formaliter consistit in aversione a Deo. » Et q. 118. art. 5. ubi docet quod « privatio boni formaliter se habet in peccato, conversio autem ad bonum commutabile materialiter. » Quod et repetit 3. p. q. 86. art. 4. ad 1 : Culpa mortalis utrumque habet, aversionem a Deo, et conversionem ad bonum creatum : sed aversio a Deo est sicut formale, conversio autem ibi est sicut materiale : remoto autem formali cujuscumque rei, tollitur species, sicut remoto rationali tollitur species humana ; et ideo ex hoc ipso dicitur culpa mortalis remitti, quod per gratiam tollitur mentis aversio a Deo simul cum reatu pœnæ æternæ. » Quæ testimonia sunt adeo evidentia, ut nulla ponderatione egeant.

Illud tamen statim se menti offert, quod in

testimoniis pro nostra sententia adductis Angelicus Magister expressis, conceptis et explicatissimis verbis loquitur, in illis vero, quæ pro opposita sententia referuntur, per consequentiam non sponte fluentem, sed vi et veluti invite deductam trahitur. Libenter etiam hic adversarios interrogare averem, utrum S. Doctor potuerit clarius nostram sententiam significare ? Respondeant, sodes, sed aperte, sed ingenue, sed candide, et, ut sic loquar, nude, et citra effugia et subtilitates conquisitas. Esto quod D. Thomas nostram sententiam non tenuerit ; dicant tamen, amabo, si illam tenuisset, potuissetne tam accuratus Doctor, cui utique idonea ad se explicandum verba non deerant potuissetne, inquam, nostram sententiam significantius exprimere ? Quæritur utrum actus malus, seu peccatum consistat formaliter in privativo ? Quid ad hoc adversarii ? Quid ad hoc S. Præceptor ? Illi contendunt positivum esse formale et essentiale, privationem se habere consecutive. D. vero Thomas ait positivum se habere « sicut materiale, privationem sicut formale, et privationem esse essentialiter peccatum. » Certe, velint nolint, fateri cogantur adversarii, D. Thomam ea in favorem nostræ sententiæ scripsisse verba non semel, sed sæpe, sed semper, sed ex professo, quibus expressiora nullus auctor nostræ sententiæ hactenus excogitavit, vel excogitare unquam potuit. Postquam D. Thomas dixit, « formale peccati, essentiam peccati commissionis » consistere in privativo, qui dixerit eum non stare a nobis, poterit etiam dicere me opinari peccatum consistere in positivo, quantumvis reclamem ; nam clariora verba ad exprimendum sensum meum invenire non potui iis, quæ D. Thomas usurpat. Quod si dicas, nos in voce sancto Doctori congruere, in sensu vero, in ipsa re, in vi nominis ad ipso dissidere, et discordes esse : hæc, inquam, si dicis, manifeste veritati contradicis. Nam S. Doctor ly « formale », ly « essentialiter », eodem plane sensu accepit, quo cæteri omnes theologi et philosophi accipiunt. Vocabulorum, quibus sententia exprimitur, vulgarem sensum in alienum, et tritas notiones in insolitas et peregrinas non commutavit Doctor communis, antiquitatis amans, novitatis impatiens. Hoccine simplex, hoccine sincerum est, dicere S. Thomam in his verbis « formale, et essentiale peccati », tam crebro iteratis, singularem, et inauditum sensum reposuisse distinctum ab eo, quem Thomistæ, Scotistæ, Neutristæ, ad extremum omnes philosophi et theologi quotquot scripserunt hactenus semper habuere ? Sic D. Thomam interpretari ludere est, et tanto Doctori illudere. Ergo vocum nostrarum, et S. Thomæ indivulsa societas, vel invitis omnibus, sensuum quoque conjunctionem notat.

Multa congerunt adversarii, quibus tam expressa testimonia elevent, tam perspicua et illustria obscurent. Alii enim volunt S. Thomam non loqui in sensu formali, sed tantum illativo ; quia infallibiliter illud malum est, cui est adjuncta privatio. Vel S. præceptorem intelligere per carentiam et privanem carentiam et privationem causalem, non formalem : privationem in fieri, quæ est positiva tendentia ad objectum dissonum, non privationem in facto esse. Et aversionem accipere, non pure privativam, quæ consistit in recessu, separatione et carentia conjunctionis cum Deo ; sed positivam, contrariam, et in Deum rebellem. Denique contendunt S. Thomam vel loqui de peccato omissionis, non commissionis ; de habituali, non actuali ; de formali, non primario, sed secundario, et completivo. Sed quis non videt has responsiones esse mera effugia, quæ sola verborum in fonte legendorum vi per se corruunt et evanescunt ? Nec enim nostra brevitas patitur tam prolixum D. Thomæ testimoniorum contextum huc adducere. Quod vero S. Thomas non accipiat aversionem contrarie, sed mere privative, hinc manifeste colligitur, quod q. 71. art. 6. explicans illam definitionem peccati ab Augustino traditam : « Dictum, vel factum, vel concupitum, contra legem æternam ; qua contrarietas aliqua expresse significari videtur, tamen D. Thomas ait quod per ly « dictum, factum, vel concupitum », significatur actus humanus, qui in peccato commissionis se habet per « sicut materiale » ; per ly autem « contra legem » significatur carentia debitæ commensurationis, quæ se habet « ut formale ». Quomodo alibi per privationem potuit intelligere aversionem contrariam D. Thomas, qui eo loci ubi contrarietas positiva indicari videbatur, illam de privatione pura interpretatus est ?

Sed, ut omnis evasionis aditus præcludatur, placet referre decretoria S. Thomæ verba, quæ habet opusculo 2, seu in *compendio Theologiæ*, quibus omnes ab adversariis

excogitatas solutiones prævidit, et omnes excogitabiles occupavit, et totam controversiam definivit. Postquam enim c. 114. probavit quod « nomine mali nihil aliud intelligitur, quam privatio esse perfecti, et quod manifestum est, quod ex hoc aliquid dicitur malum, quod caret perfectione, quam debet habere : » postquam cap. 115 demonstravit impossibile esse quod malum sit aliqua natura, vel actus, vel potentia, vel compositum ex actu, et potentia, capite 116. descendit ad malum morale, et proponit sibi argumentum, quod est unum e fundamentis oppositæ sententiæ, his verbis : « Considerandum igitur restat, quomodo bonum et malum dicuntur contraria, et contrariorum genera, et differentia aliquas species, scilicet habitus morales constituentes. Contrariorum enim est aliqua natura ; non-ens enim non potest esse, neque genus, neque differentia, cum genus prædicetur de re, in eo quod quid ; differentia vero in eo quod quale quid. » Ecce geminum adversæ sententiæ fundamentum ex eo petitum, quod, cum inter actum bonum, et malum contrarietas exerceatur, et actus morales mali differant specie inter se, necesse est actum malum per aliquid positivum constitui. Sed quid ad hæc S. Doctor ? « Sciendum est igitur, inquit quod, sicut naturalia consequuntur speciem a forma, ita moralia a fine, qui est voluntatis objectum, a quo omnia moralia dependent. Sicut autem in naturalibus uni formæ adjungitur privatio alterius, puta formæ ignis privatio formæ aeris ; ita in moralibus uni fini adjungitur privatio finis alterius. Cum igitur privatio perfectionis debitæ sit malum, in naturalibus formam accipere, cui adjungitur privatio formæ debitæ, malum est, non propter formam, sed propter privationem ei adjunctam ; sicut igniri malum est ligno. Et in moralibus etiam inhærere fini, cui adjungitur privatio finis debiti, malum est, non propter finem, sed propter privationem adjunctam : et sic duæ actiones morales, quæ ad contrarios fines ordinantur, secundum bonum et malum differunt ; et per consequens contrarii habitus differunt bono, et malo, quasi differentiis existentibus, et contrarietatem ad invicem habentibus, non propter privationem, ex qua dicitur malum, sed propter finem, cui privatio adjungitur. » Ecce manifestam adversæ sententiæ jugulationem, et convincentem nostræ assertionis decisionem. Ibi enim S. Doctor loquitur de peccato commissionis, non omissionis, vel habituali, cum sermonem habeat de duabus actionibus moralibus, quæ ad contrarios fines ordinentur, ex quibus producuntur per consequens contrarii habitus. Non loquitur etiam de privatione in fieri et causali, sed de privatione in facto esse, quæ est adjuncta actioni inhærenti malo fini. Et tamen affirmat actionem illam non esse malam per hoc, quod inhæret et tendit ad finem malum, sed quia illi actui adjungitur privatio ; et in hoc convenire malum morale cum malo naturali, quod utrumque formaliter importat privationem, illud formæ debitæ, istud finis debiti. Ergo ex D. Thoma malum morale consistit in privativo. Quam quidem sententiam S. Doctor non e proprio ingenio peperit, sed ex Scripturis, et continenti Patrum traditione, potissimum vero ex Augustino magistro suo, proxima reflexione referendis derivavit.

Probatur rationibus, quas ne contra nostrum institutum nimis multiplicemus, sed tantum veritatem e fundamentis eruamus, ad tres reducemus. Primo ratione a priori, deinde ratione a posteriori, tertio positiva impugnatione adversæ sententiæ hanc speculationem confirmabimus.

Ratio a priori sæpe traditur a S. Thoma. Malum ut sic, prout abstrahit ab omni particulari malo, est privatio, et non ens, ut probat ex professo S. Doctor 1. p. q. 48. art. 1. ex D. Dionys. cap. 4. *de Divinis Nominibus*, ubi S. Pater ait : « Malum, quemadmodum sæpe diximus, infirmitas, imbecillitas, ac privatio est. Malum est non existens.» Et ratio est, quia omne ens, in quantum ens, bonum est, cum entitas et bonitas convertantur. Unde malum, quod opponitur bono, non potest esse ens, sed privatio entis. Ergo similiter malum morale in aliqua privatione, nimirum rectitudinis debitæ, positum est. Probatur consequentia : tum quia malum morale est directe inferius ad malum transcendentale, sicut bonum morale ad bonum transcendentale. Ergo si malum transcendentale in privatione sit situm, ita etiam et morale. Tum quia inductive in omnibus aliis generibus malum est privatio alicujus perfectionis, malum, v. g., naturale est privatio pertectionis naturalis ; et nulla forma haberet rationem mali etiam respectivi, nisi illi adjungeretur privatio alterius formæ debitæ subjecto, ut dicebat D. Thomas opusculo ultimum adducto. Malum item artifi-

ciale est privatio conformitatis ad regulas artis : et, licet tam in malo naturali, quam artificiali detur aliquod positivum fundans talem privationem ; tamen nec malum naturale in operatione vel forma naturali, nec malum artificiale in positiva tendentia artificis operantis, sed in privatione formæ aut operationis naturalis, vel in privatione conformitatis ad regulas artis respective consistunt. Quidni ergo similiter dicemus, malum morale consistere in privatione rectitudinis ? Nam mala præfata non possunt consistere in privativo, nisi quia hæc est natura mali, ut sic importare essentialiter privationem. Certe cum peccatum sit malorum omnium maximum , imo fere solum malum , malorum summum et summa, profecto minus debet habere de bono, quam malum physicum. Atqui, si malum physicum, seu naturale, sicut et artificiale consistant in pura privatione, morale vero in positivo, malum naturale non habebit minus de bono, sed e contra morale habebit magis de bono : siquidem essentialiter importabit aliquid positivum, quod ut tale bonum est, et a Deo amabile, et in ipsum referibile, non obstante contrarietate ad virtutem, sicut amatur malum pœnæ non obstante contrarietate ad naturam. Ergo si malum naturale, et artificiale consistant in privativo, multo magis malum morale.

Tum denique, quia privatio debitæ rectitudinis est aliqua malitia moralis, sicut privatio bonitatis physicæ est malitia physica, privatio visus est malum cæcitatis, privatio vitæ est malum mortis. Unde etiam in peccato originali, in macula peccati, in peccato omissionis invenitur ratio mali moralis, quia important privationem gratiæ, et rectitudinis christianæ et moralis. Ergo quidquid positivi invenitur in peccato commissionis nequit habere rationem formalem mali moralis, alias duo essent formalis malitiæ constitutiva, quod est plane impossibile. Maxime quia ratio formalis peccati mortalis etiam commissionis, non sumitur formaliter ex conversione, sed ex aversione ; dicitur enim tale, quia per illud recedimus a Deo, qui est animæ anima, et sic perit vita spiritualis, tantoque culpa gravior est, quanto magis recedit a Deo, a quo qui minus recedit, minus peccat ; tametsi tendentia et conversio ad objectum pravum sit intensior et vehementior : sic difformitas infidelitatis, desperationis, odii Dei deterior longe est ardentissimo libidinis æstu. Qua de causa S. Thomas 2. 2. q. 20. art. 1. ait, « peccata, quæ opponuntur virtutibus theologicis, principaliter consistere in aversione » Nec placet subtilis evasio auctoris ubique subtilitatem, ubique soliditatem spirantis Joan. a S. Th., dicentis eo loci insinuari a S. Doct. reliqua peccata his virtutibus non opposita non consistere in privativo. Non placet, inquam (si quid tamen displicere potest in Doctore omnibus theologiæ gratiis instructo), quia de vitiis oppositis virtutibus theologicis, puta de odio Dei, est potissima difficultas. Si ergo de illis affirmet S. Præceptor, quod principaliter in aversione et privatione consistunt, quam potiori jure id de aliis omnibus affirmandum est ?

Ratio a posteriori nostræ sententiæ talis est : Si malitia moralis esset aliquid positivum, Deus esset causa peccati formaliter æque ac virtutis ; Deus enim debet esse causa omnis positivi, alias non esset omnium prima, et universalissima causa quæ exigit ut omne reale positivum sub omni reali formalitate et positiva sit ab eo, qui est fons totius esse. Unde si formale peccati et malitia moralis sint essentialiter aliquid positivum, Deus peræque erit auctor et causa realis boni ac mali, peræque in utrumque influet, peræque in Deum ultimo utrumque referri poterit : peræque erit participatio divinæ bonitatis et entitatis, peræque erit a Deo amabile, et amatum, peræque habebit ideam in Deo, in quo rerum omnium positivarum exemplaria relucent. Consequens autem non solum repugnat lumini rationis, quia, ut Augustinus ait, « nemo Deo auctore fit deterior ; » sed etiam expresse damnatur in Tridentino sess. 6. can. 6. his verbis : « Si quis dixerit mala opera, ita ut bona, Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, adeo ut sit proprium ejus opus, non minus proditio Judæ quam vocatio Pauli, anathema sit. »

Urgetur hæc ratio ex Araujo, et præveniuntur omnes adversariorum evasiones. Saltem positivæ malitiæ assertores non possunt inficiari Deum producere formale peccati sub ratione entitatis ; si formale illud entitas sit. Cum ergo dicunt Deum producere formale peccati sub ratione entis, vel particula « sub » reduplicat rationem « quæ » producitur, ita ut sit sensus, Deum producere duntaxat rationem communem entis ; et hoc est aperte falsum, tum quia alias gra-

dus specificus Dei causalitatem subterfugeret, tum quia gradus communis et gradus specificus realiter identificantur, et producens unum alium producit; vel est sensus, quod reduplicat rationem « sub qua » res producitur, ita ut Deus attingat omnia positiva, in quibus imbibitur ratio entis, si sub ratione entis ea producat. Sed adhuc insisto, quia jam gradus specificus peccati vere causabitur a Deo, licet sub universaliori ratione. Sicut, licet Deus non attingat rationem vitalitatis sub ratione vitalitatis, si ly « sub » dicat rationem sub qua, quocirca Deus non potest denominari volens, videns, audiens, quantumvis volitionem, visionem et auditionem producat ; tamen attingit Deus rationem « quæ » est in vitalitate, licet sub ratione entis eam producat, quia talis vitalitas est aliqua ratio entis. Ergo similiter, licet Deus non possit attingere malum sub ratione malitiæ, si ly « sub » importet rationem sub qua, sicut etiam sub ea ratione non attingit meritum ; unde, sicut non potest denominari peccans, ita nec merens ; bene tamen erit causa malitiæ, non secus ac meriti, si causet omnem rationem formalem, quæ in malitia invenitur. Quorum omnium radix est, quia ratio superior imbibita in inferiori est eadem cum illa : ratio entis, v. g., inclusa in homine homo est, quia ens non præscinditur perfecte ab inferioribus, et similiter ratio entis inclusa in malitia, si sit positiva, est ipsamet malitia. Ergo quod est causa entitatis est etiam causa iniquitatis, si malitiæ iniquitas sit de formali aliquid positivum.

Penetratur profundius vis hujus rationis. Deus erit vera et formalis causa peccati, si attingat in peccato nedum rationem entitatis, sed etiam rationem deformitatis ; hæc enim distinctio est ultimum adversæ sententiæ perfugium. Atqui si formale peccati sit aliquid positivum, Deus attinget in peccato rationem deformitatis ; cum enim deformitas non solum sub conceptu entitatis, sed etiam sub conceptu et ratione deformitatis sit aliquid positivum, non potest Deus attingere entitatem peccati, quin attingat deformitatem : divinus namque concursus cum sit universalissimus, profundens totum ens et differentias ejus, totam rei entitatem, omnesque ejus modos pervadit, non secundum nostram phantasiam et considerationem, sed prout est a parte rei ; nec est præcisivus, sed omnium productivus. Ergo si formale peccati consistat in positivo, Deus erit causa et auctor, sin particularis et specialis, certe universalis peccati, quomodo enim poterit concursus divinus intactam malitiam relinquere, et ab ea præscindere, a qua nec intellectus præscindere vellet, si malitia sit essentialiter aliquid positivum? Nam essentia nec quidem ratione separari potest a re, quam constituit, cum sit formalissime ipsa.

Nec valet, quod quidam aiunt, quod, sicut in divinis productio ad intra terminatur ad personalitatem Filii, non tamen ad naturam divinam cum illa identificatam, quia natura sub ratione naturæ est extra sphæram actionis interioris Dei : ita conceptus deformitatis identificatus cum ratione entitatis non attingitur a concursu Dei, quia est extra sphæram actionis Dei ad extra. Non valet, inquam : tum quia comparare entitatem peccati arcano totius Religionis reconditissimo, et difficultatem concursus divini explicare similitudine mysterii rationis vim transcendentis, non est eam mollire, sed insuperabiliorem et intricatiorem efficere ; tum quia si comparatio subsistat, sicut verum est dicere, quod aliquid reale in Deo non producitur, scilicet natura, tametsi identificetur cum aliquo reali, quod producitur : ita in peccato erit aliquid reale, quod fugiet divinam causalitatem, nimirum ratio specifica peccati, quod nemo concedit. Tamen quia, licet natura in Deo non producatur, producta persona, tamen impossibile est quod producatur personalitas, nisi producatur subsistentia; quia una est de conceptu, et importatur in definitione formali alterius quod non est verum, de natura respectu personæ et relationis, quam formaliter non includit. Atqui si malitia moralis consistat formaliter et essentialiter in positivo, aliquid positivum erit de conceptu, et importabitur in definitione malitiæ moralis, positivus nimirum ordo, et tendentia ad objectum dissonum. Ergo Deus erit causa deformitatis per actionem transeuntem extra se, quamvis non sit principium naturæ divinæ intra se, si deformitas peccati consistat formaliter in positivo.

Dices, hac quidem ratione vehementer stringi, et fere opprimendam fore oppositam sententiam, nisi idem in nos telum retorqueri posset ; et tamen idem argumentum æque militat adversum nos. Etenim quod est causa fundamenti reduplicative ut fundamentum est, causa etiam est privationis ex

illo consecutæ; quia privatio non per se primo et directe causari quit, sed secundario resultat ad positionem fundamenti. Atqui Deus est causa fundamenti, qua talis, cum sit aliquid positivum, non consistens in mera negatione, vel privatione. Ergo Deus erit causa peccati.

Respondeo disparitatem esse toto cœlo diversam, et argumentum factum nullam adversum nos habere vim. Quia nimirum entitas, et materiale peccati, licet sit quid reale et positivum, non tamen est a Deo in quantum est fundamentum privationis rectitudinis, quia esse fundamentum privationis dicit duo, unum in recto, aliud in obliquo, seu de connotato : in recto dicit entitatem, quæ est a Deo, et a creatura ; in obliquo, et de connotato importat causam deficientem, a qua egreditur, nimirum voluntatem avertentem se a regula rationis et legis, sub qua ratione non dependet a Deo, sed ipsa est causa prima in ratione deficiendi. Unde fundamentum, qua tale, non est a Deo.

Quod si urgeas, fundamentum qua fundamentum est aliquid positivum : ergo est a Deo, qui est causa omnis positivi, facile ex his respondebo, fundamentum qua fundamentum est quid positivum secundum id, quod dicit in recto, concedo; secundum quod importat in obliquo, nego : nam connotat voluntatem deficientem, voluntas vero non constituitur deficiens per aliquid positivum, sed per carentiam regulæ rationis, et directionis legis, ut aperte tradit S. Thomas q. 75. art. 1 : « Provenit defectus ordinis in actu ex defectu directionis in voluntate. Voluntas sine adhibitione regulæ rationis vel legis divinæ est causa peccati. » Nec datur propterea processus in infinitum, quia, quod voluntas agendo non attendat ad legem et regulam dirigentis rationis, non est alia causa, nisi quia ipsa ita vult, et in genere deficiendi ipsa est primum principium ab alio independens.

Hanc totam doctrinam expressis verbis tradit S. Doctor q. 79. art. 2. dicens : « Peccatum nominat ens, et actionem cum quodam defectu ; defectus autem ille est ex causa creata, scilicet libero arbitrio, in quantum deficit ab ordine primi agentis, scilicet Dei. Unde iste defectus non reducitur in Deum sicut causam, sed in liberum arbitrium : sicut effectus claudicationis reducitur in tibiam curvam sicut in causam, non tamen in virtutem motivam, a qua tamen causatur quidquid est motionis in claudicatione : et secundum hoc Deus est causa actus peccati, non tamen est causa peccati ; quia non est causa hujus, quod actus sit cum defectu. » Quibus verbis non solum aperte docet nostram sententiam, dicens peccatum esse actum cum defectu, sive privatione; sed etiam mire explicat quomodo actus ille non sit fundamentum malitiæ prout est a Deo, sed tantum prout est a libero arbitrio : quia nimirum sicut motio prout est ab anima, non est fundamentum claudicationis, sed tantum prout est a tibia curva, quia esse fundamentum claudicationis supponit curvitatem, seu defectum rectitudinis in principio; ita esse fundamentum malitiæ non convenit entitati actus prout est a Deo, sed prout est a voluntate subducente se a regulis honestatis. Unde esse fundamentum malæ operationis duo importat, alterum in recto, et hoc fatemur esse a Deo, et alterum in obliquo, et hoc non est a Deo, qui, ut ait Doctor sanctus, « non est causa hujus, quod actus sit cum defectu. » Quod sane in opposita sententia non salvatur, quia esse malum morale essentialiter purum positivum importat, quod proinde omni prorsus modo a Deo esse necesse est.

Confutantur positivæ objectiones.

Denique probatur hæc speculatio convellendo duo præcipua fundamenta oppositæ sententiæ, quæ præcedenti speculatione retulimus, in hancque rejecimus, omnibus aliis dissolutis. Primum, quo movetur Curiel, in eo innititur, quod actus intrinsece malus, puta mendacium, vel odium Dei, non est capax rectitudinis, cum nulla unquam ratione vel circumstantia honestari possit. Ergo non habet privationem, quæ est carentia formæ in subjecto apto, proindeque in ratione mali moralis per privationem constitui nequit, cum actus malus semel egressus non sit capax reformationis, sicut artefactum distortum instaurari, et debitæ formæ reddi potest, adhibitis regulis artis.

Verum hæc ratio manifestæ insufficientiæ convincitur. Constat enim nullum esse actum quantumcumque pravum, cui non sit debita rectitudo, nec actum posse dici malum moraliter, qui non sit privatus rectitudine morali, sicut actus bruti non est malus moraliter, quia nullius rectitudinis est capax. Quia nimirum actus quantumcumque intrinsece

malus, consideratus ut actus humanus, ac liber, est regulabilis per rationem, ut distinguatur ab actibus partis vegetativæ et sensitivæ, qui sunt incapaces legis et punitionis. Et certe repugnat actui egredienti a voluntate libera non posse mensurari per rationem ; sed actus, qui petit mensurari per rationem, est capax rectitudinis, et illam ut sibi debitam exigit, alias non deberet dici actus deficiens irregularis, et obliquus : ergo actus quivis liber et deliberatus est capax rectitudinis. Quorum omnium radix est, quia omnis actus quamlibet malus, et a Deo recedens, habet pro motivo aliquod bonum, saltem apparens, et fugam alicujus mali, puta fugam alicujus afflictionis. Unde ille actus habet ex parte motivi aliquid mensurabile per rationem : quod aperte insinuat D. Thom. q. 18. art. 1, dum ait actum esse malum in quantum ei deficit aliquid de plenitudine essendi, innuens omni actui morali talem deberi plenitudinem, non solum ratione subjecti, scilicet voluntatis, quæ est capax honestatis, sed etiam ratione ipsius considerati ex parte motivi.

Pro profundiori et simul clariori difficultatis hujus intelligentia accipiamus actum inter omnia peccata commissionis pessimum, minusve honestatis capacem, scilicet odium Dei. Sed prius supponendum est, adæquatum voluntatis objectum esse bonum, ita ut non possit prosequi aliquid sub ratione mali : unde quidquid velit, et quacumque ratione velit, bonum aliquod latenter vult, et ab hac voluntate nunquam recedit, nec potest. Quia cum voluntas sit appetitus rationalis, et inclinatio totius supposití, necesse est ut in bonum sibi conveniens semper tendat, alias non esset inclinatio voluntaria ; quia inclinari, et ultro ferri nemo potest, nisi in sibi conveniens bonum, et ad disconveniens nullus inclinatur, nullus propendet, sed fugit omnis et abhorret. Quæ doctrina etiam locum habet in actu odii, etiam inimicitiæ, quæ vult malum etiam ut malum est hostis, sicut amor amicitiæ vult bonum amico, ut illi bonum est. Tunc enim inimicus malum hosti peroptat in ratione effectus, non in ratione objecti, quia vult quidem aliquid, quod inferat damnum et destruat adversarium ; sed illud sub ratione boni cupit, quatenus hosti illatum nocumentum induit rationem boni apparentis, exterminii scilicet hostis sibi contrarii. Nec obest quod interdum aliquis peccet ex certa malitia, et non tantum ex passione succumbente delectationi, vel ex infirmitate præ labore et tristitia sæpe prostrata ; quia tunc peccatores etiam amantes malum ut est offensio Dei, dicentes Deo : *Recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus*, prodeunte quasi ex adipe iniquitate ; tunc, inquam, perversa voluntas delectatur in illis pessimis ex perverso judicio ; quo practice hic et nunc judicat conveniens esse sibi sic averti a Deo, ab ejus regula subduci, et erecto collo, elato corde, ac diabolica audacia in Deum impudentissime et juxta inanissime arma sumere. Unde malum illud reapse vestitur aliqua ratione boni, saltem satisfacientis propriæ perversitati ; et, cum aversio a Deo placeat tam malignæ voluntati, utique sub aliquo boni colore placet, alias non placeret, sed displiceret. Et in veritate ita contingit peccatori in profundum venienti, in Deum de industria recalcitranti ; quia Deus, qui, ut ait Bernardus, « pœna perversorum est, » apparet peccatori onerosus, et molestus, cujus proinde jugum excutere, legem extinguere, et legislatorem ipsum exterminare vellet, si posset, et optat posse. Et sane, si illis Deus bonus appareret (sicut revera totius est centrum bonitatis), impossibile foret quod illum odio haberent. Quare scelesti illi Deum non odio habent ratione sui, sed ratione effectuum displicentium, ob quos Deum considerant ut illatorem mali, non ut fontem boni.

Ex hac fundatissima doctrina omnino sequitur, quod actus peccati commissionis, ipsius etiam odii inimicitiæ Dei, peccatorum omnium nefandissimi cumuli est aliquis amor, subindeque tendentia ad aliquod bonum, saltem beatitudinem, quam in omni actu inquirimus. Qui amor beatitudinis per se bonus malus efficitur, quando recedit a regula præscribente modum quærendi illam. Ille ergo Dei hostis non peccat quærendo beatitudinem, sed eam appetendo, non servata regula præscripta ; unde dicebat August. alias relatus : « Quærite quod quæritis, sed ibi non est ubi quæritis. Quæritis vitam in regione umbræ mortis, non est hic. » Hinc actus odii abhorrentis a Deo, ut judice prohibente delicias, ultore criminum, dicitur privatus rectitudine, quia amor beatitudinis in illo imbibitus est de se per rationem regulabilis, sicut motus tibiæ curvæ dicitur privatus rectitudine, quia motus animæ est

de se capax rectitudinis, quamvis per accidens incurvetur, et inflectatur per tibiam claudicantem.

Dices : Tendentia ad objectum pravum est essentialis actui malo : ergo in illo non est aptitudo ad rectitudinem. Ergo rectitudo non est illi debita, nec ejus subinde carentia habet rationem privationis.

Respondeo, tendentiam in objectum pravum esse essentialem actui reduplicative ut versanti modo obliquo circa objectum dissonum, quam ut sic exuere non potest ; tamen ille actus consideratus specificative ut humanus est præbet rationi materiam regulandam, cum procedat a principio operante ex amore boni, sub lege, et cum deliberatione rationis. Sicut motui obliquo tibiæ ut vitali debita est rectitudo, licet in sensu composito et in actu exercito ut procedenti a tibia clauda non possit rectitudo convenire. Sic etiam syllogismus imperfectus privatur perfectione debita syllogismo, quamvis reduplicative ut imperfectus talem perfectionem habere nequeat. Denique in omnibus fere speciebus, et physicis, et artificialibus, et moralibus id verum esse probatur : in illis enim inveniuntur opera, quæ etiam in individuo considerata sunt capacia rectitudinis ratione materiæ regulabilis, licet de facto non possint reformari, nisi destruantur.

Instabis : Actus intrinsece malus talis est ante ullam prohibitionem legis ; odium enim Dei, tametsi nulla lege vetaretur, semper foret malum. Ergo privatio legis, et regulæ, et honestatis ex conformitate ad illam non constituit malum morale, et peccatum commissionis.

Respondeo patere ex dictis capite præcedenti solutionem hujus instantiæ ; monstravimus enim ibidem, omnem actum malum esse recessum a lege æterna : unde si per impossibile non daretur illud dictamen æternæ legis in Deo, odium Dei non esset peccatum, quia sublato illo judicio et dictamine, non esset Deus, cui dictamen illud non libere, sed necessario inest, alias veritas in ipso non esset, et seipsum Deus negaret. Quid autem mirum, si destructo Deo non remaneret peccatum : sed relege dicta capite superiori, specul. 3.

Secunda ratio adversæ sententiæ, cujus vim speculatione præcedenti non dissimulavimus, sed cum omnibus suis nervis proposuimus, petita ex eo, quod tendentia positiva ad objectum malum sit mala moraliter, et prior privatione, sic etiam refellitur. Actus non constituitur malus per aliquid positivum ante privationem, si ante illam non caret perfectione sibi debita, nec plenitudine essendi ; si enim habet totam perfectionem, cujus est in suo genere capax, profecto malus esse, nec dici potest ; illud enim censetur bonum et perfectum in quocumque genere, cui nihil deest perfectionis sibi debitæ. Unde actus, qui non caret perfectione moraliter debita, non potest esse formaliter malus. Atqui ante privationem actus non caret perfectione ulla sibi debita, nec plenitudine essendi ; quia si caret perfectione debita, jam est privatio. Ergo non per ordinem tendentiæ positivæ, sed per privationem rectitudinis malum morale formaliter constituitur.

Dices : Illa habitudo, et dilectio objecti abominabilis est in linea morali procedens a voluntate deliberata, et tendens ad objectum dissonum regulis morum, a quo desumit et veluti ebibit non bonitatem, nec indifferentiam, sed pravitatem, fitque abominabilis sicut objectum dilectionis suæ ; idque totum contingit antecedenter ad privationem, quæ supponit objecti dissoni attingentiam, cui unice innititur, et ex qua resultat. Sed illa tendentia est positiva : ergo in aliquo positivo malum morale primitus invenitur. En totius difficultatis medullam ! En argumentum, in quo dissolvendo ingenia acuunt auctores nostræ sententiæ, sed magis torquent ! Quæ ipsi erudite afferunt non exscribam, quia ex inexhausta S. Thomæ doctrinæ uberrimæ copia aliquid forte non novi, sed nove eruam, quibus hanc difficultatem, quam adversarii putant insuperabilem, D. Thoma magistro, molliam, et efficiam non modo planam, sed etiam favorabilem.

Dicendum ergo, nos posse concipere privationem se habere ad actum moralem vel consequenter, vel concomitanter, vel etiam quadantenus antecedenter. Consequenter se habet privatio, quia intelligitur resultare ex actu tendente in objectum dissonum ; unde actus amplectens objectum pravum est causa receptiva, seu subjectum et fundamentum privationis. Concomitanter intelligitur se habere privatio, quia quantumcumque conversio, et tendentia ad objectum dissonum

rationi sit realis, importat tamen necessario privationem adjunctam et immixtam, ita ut non prius tendat, quam sit privatio, quia est tendentia ad finem indebitum amatum ; quia amor simul et semel privatur fine debito, nec elicitur ut privetur, sed elicitur debito fine privatus. Unde in actu malo privatio non se habet quidem ut genus vel differentia, quia, cum sit non ens, non potest privatio esse genus contrahibile per differentias positivas, nec differentia contrahens genus positivum ; genus enim, et differentia debent esse ejusdem generis : sed habet se privatio tanquam modus imbibitus in actu malo, constituens rationem essentialem malitiæ, eo fere modo, quo obscuritas involvitur in actu fidei, et negatio divisionis in ratione unitatis. Antecedenter denique aliquo modo intelligitur se habere privatio ad conversionem, quia nimirum ille idem actus, qui tendit ad objectum commutabile, recedit a bono incommutabili, et a rectitudine rationis. Et, sicut corruptio in genere causæ materialis et dispositivæ præcedit generationem, et recessus a termino, a quo in eodem genere causæ antecedit accessum ad terminum ad quem ; nam verum est in aliquo genere causæ ideo Petrum se movere ad orientem, quia relinquit occidentem : ita similiter ideo voluntas ultro amplexatur objectum abominabile, quia recedit a Deo, bonum rationis fugit, divertit a regulis, et veluti bono incommutabili terga vertit. Quia nimirum, ut antea ex Angelico Magistro dicebamus, peccatum egreditur a voluntate deficiente. « Nemo, inquit August. 12. *de Civ.* cap. 7, quærat causam efficientem humanæ pravitatis, non enim est efficiens, sed deficiens, quia nec illa affectio est, sed defectio. » Voluntas autem est deficiens, quia despicit directionem rationis, nec adhibet regulam legis : ergo dum male agit, prius aliqua vera ratione intelligitur recedere a Deo, et privari ejus directione, quam fruatur utendis, et inhæreat creaturæ. Quam sane doctrinam ipsa indigitat Scriptura, Jerem. II : *Duo mala fecit populus meus* (in unico idololatriæ peccato, de quo ibi loquitur) : *me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas*. Vides peccatorem non prius fodere sibi cisternam dissipatam perversa objecti prosecutione, quam Deum dereliquerit voluntaria privatione. Opportune Magnus Gregor. lib. 4. *Moral.* cap. 15. expendens illud Job. III : *Pereat dies, in qua natus sum, et nox, in qua dictum est : conceptus est homo*, inquit : « Homo in die nascitur, sed in nocte concipitur ; quia nequaquam ad delectationem peccati rapitur, nisi prius per voluntarias mentis tenebras infirmetur. Ante enim cœcus in mente fit, et postmodum se reprobæ delectationi substernit. »

Juxta hanc triplicem privationis considerationem solvi potest argumentum : juxta primam quidem difficilius, sed juxta secundam et tertiam evidentissime difficultas evacuatur. Si prima explicatio, quæ apud auctores communior est, magis placet, respondendum est, tendentiam illam nondum esse formaliter, et essentialiter malam, sed tantum formaliter proxime, eo fere modo, quo in sententia Thomistarum natura per præcisionem intellectus possibilis est universalis non formaliter ante comparationem, sed fundamentaliter, non remote, sicut est a parte rei, vel in abstractione intellectus agentis, sed proxime. Et cum urgetur, tendentiam illam non esse in ordine physico, sed in linea morali, quia procedit a principio morali, et tendit ad objectum morale, eodem modo respondebis, quo Thomista logicus respondet ad hoc argumentum : Natura per præcisionem intellectus possibilis non est in statu, ordine, vel conditione singularitatis : ergo est formaliter universalis. Et sicut iste negat consequentiam, quia inter singulare et universale formaliter datur medium, scilicet universale fundamentaliter : ita inter esse in ordine physico, et esse in ordine morali formalis malitiæ datur medium, nempe malum fundamentale proxime. Et ratio hujus radicalis, et omnino Thomistica supra insinuata est quia quandiu actus non est privatus rectitudine, non potest esse formaliter, sed tantum causaliter malus, cum perpetuus sit in hac doctrina D. Thomas, quod actus humanus non habet esse malus, nisi ex carentia debitæ commensurationis, et in quantum ei aliquid deficit de plenitudine essendi : ergo tendentia illa antecedenter ad privationem potest quidem esse fundamentaliter, sed non formaliter mala. Sicut etiam in sententia Thomistarum sublata ratione superaddita, subjectum non formaliter, sed tantum fundamentaliter proxime, posita ratione fundandi ad terminum referretur. Et quæ ad hanc de relatione sententiam explicandam afferri solent, huic nostræ sententiæ adornandæ omnino deservire possunt.

Quod si secundæ, aut tertiæ explicationi, quæ cum sint communiores, et a nobis D. Thomæ luce inventæ, vel potius ex ejus doctrinæ fundo inexhausto erutæ, certe nihilominus solidiores sunt, inhæreas; abit in fumum argumentum, quod supra omne, quod dicitur demonstrativum, extollebat profundissimus Ordinis nostri theologus Pater Joannes Franciscus Dufaur, quodve ipse unice urgebat in suis manuscriptis nondum prælo commissis, sed immortali luce dignissimis. Sed salva reverentia, quæ viro eruditissimo, et juxta piissimo debetur maxima, et bona illius venia, cujus amicitia nihil mihi antiquius, si consideretur privatio ut concomitans et intermixta actui malo et multo magis si actus consideretur privatus rectitudine per recessum a Deo, diversionem a lege, et fugam regulæ non adhibitæ prius quam feratur motu prosecutionis in objectum abominabile, argumentum factum nullam habet vim, siquidem prosecutio et tendentia illa non erit prior, sed concomitans, vel subsequens privationem, a qua habet actus primo et per se, quod sit malus.

Et cum urgetur: Illa habitudo est moralis, tendens ad objectum morale, ab eoque hauriens non honestatem, aut indifferentiam: ergo malitiam; respondetur tripliciter juxta alterutram considerationem: Illa habitudo est moralis ratione privationis intermixtæ, concedo; ratione entitatis, nego: nam ratione illius habet tantum esse subjectum malitiæ. Vel iterum: Illa habitudo est moralis, quia tendit præcise, nego; quia oblique tendit, concedo: non est autem obliqua tendentia nisi ratione permixtæ privationis. Vel tertio: Illa tendentia ad objectum pravum est, et supponit in genere causæ materialis recessum a Deo, fugam illius, et privationem regulæ rationis, ratione cujus habet primitus malitiam, concedo; et non supponit, nego. Nam ille actus non solum est privatus rectitudine, quia prosequitur objectum commutabile, sed quia derelinquit fontem aquæ vitæ, et privat se voluntarie ordine rationis. Cujus signum manifestum est, quia si per impossibile actus prosecutionis tendentis ad objectum non esset privatus debita rectitudine, et carentia conformitatis ad legem, non esset malus, ut patet in actibus indeliberatis, et ex his, quæ de regulis bonitatis superiori capite diximus. Ex quo fit, quod, sicut omnis actus peccati est, et recessus a bono incommutabili, et accessus ad bonum commutabile, ita in illo duplex privatio importatur; altera, quia est aversio a Deo; altera, quia conversio ad creaturam. Unde prius, quam sit conversio et tendentia, est malitia privativa Dei et boni rationis, ac proinde in illa sita est formale peccati, quia primitus in illo invenitur. Imo sine illa privatione nequit dici actus formaliter moralis, quia esse morale dicitur tale per ordinem ad regulas morum: actus autem non ordinatur ad regulas morum, nisi vel per subjectionem, et est actus bonus; vel per privationem, et est actus malus prius terga dans, et a Deo faciem avertens, quam stercora et nugas nugarum amplexans.

Duplex aliud argumentum posset fieri contra nostram sententiam. Primum, quia videtur sequi, omnia peccata esse omissionis, si peccatum nihil formaliter importet, nisi carentiam rectitudinis debitæ. Secundum, quia videtur etiam sequi, omnia peccata esse æqualia, siquidem privatio, in qua consistunt, non suscipit magis, et minus. Sed utraque hæc difficultas multa supponit in materia de peccatis elucidanda, ubi de peccato omissionis, de æqualitate, et comparatione peccatorum ex professo disputabimus, unde eam illum in locum rejicimus. Pro nunc dicito, peccatum omissionis non dici tale ex sola carentia rectitudinis, sed ex carentia actus; peccatum vero commissionis ex positione actus privati rectitudine debita, quia omittere non est agere, tametsi sit præceptum affirmativum urgens operationem; committere vero est agere contra præceptum negativum, et in hoc distinguuntur peccatum omissionis et commissionis, non penes carentiam rectitudinis debitæ utrique peccato communem.

Non sequitur etiam omnia peccata commissionis esse æqualia, quia ratione fundamenti suscipiunt magis et minus, secundum quod per illud plus minus diminuunt de inclinatione naturali; repugnant synteresi, et opponuntur legi naturali, quæ penitus extingui non potest, sicut est major infirmitas una, quam alia, quia magis corporis vires minuit. Unde D. Thomas q. 18. art. 8. ad 1. et alibi vocat privationem actus mali privationem in fieri, non in facto esse. Ad cujus intellectum sciendum, privationem in fieri removere quidem formam, sed non totaliter eam exstirpare, quia non tollit radicem ejus: v. g., ægritudo removet sanitatem, sed eam funditus et radicitus non evellit, quia non aufert

vitam, quamvis ad eam destruendam disponat, sicque relinquit aliquid de opposita forma, saltem in radice. Privatio autem in facto esse non tendit remotione unius ad aliam veluti suffodiendam, sed omnem oppositam formam et in se, et in radice ab imis subruit fundamentis, ut cæcitas et mors. Sic igitur privatio peccati dicitur in fieri, quia, licet rectitudinem auferat, tamen totaliter boni radices, et semina non labefactat, nec destruit principia vitæ honestæ, nimirum rationem, synteresim et libertatem, licet primam obnubilet, secundam impediat, tertiam sauciet. Illud porro observandum, utrumque hoc argumentum in adversarios facile retorqueri, qui de eo dissolvendo non minus laborant. Nam explicent, quæso, quomodo peccata omissionis sint, ut revera sunt, inæqualia; pejus enim est cibum extreme indigenti, quam famem citra periculum mortis patienti denegare. Et tamen utriusque peccati malitiam in privatione sitam esse nemo adversariorum inficiatur. Rursum peccatum commissionis, et omissionis conveniunt in ratione mali moralis, cujus sunt membra dividentia, quomodo autem id fiet, si malitia peccati commissionis sit aliquid positivum? Unde hoc argumentum fortius militat contra adversarios.

Hactenus cum Thomistis positivæ malitiæ duce Cajetano architectis certamen inivimus. Verum quia plures recentiores extra Scholam S. Thomæ formale peccati in positivo statuentes diverso calle procedunt, paucis eorum mens perstringenda, paucis confutanda est. In primis quidam recentiores, quos sequitur P. Georgius de Rhodes, novissimus Societatis scriptor, sed eruditione, acumine, et perspicuitate nulli sociorum secundus, censent malitiam moralem esse formalitatem aliquam positivam, sive relationem prædicamentalem disconvenientiæ ad naturam rationalem, et legem, quæ non producitur per ullam actionem, sed advenit actui malo immutato, prout fit ab homine. Ex quo principio explicant, quomodo Deus non sit auctor peccati, quia formalitates actuum nihil aliud sunt, quam connotationes, quæ sunt quidem entia realia, nec per intellectum ficta, sed non actui superadduntur, sed sunt ipsemet actus, prout respiciens extrinsecum connotatum. Unde inferunt hujusmodi formalitates non esse aliquid producibile in actu per influxum alicujus causæ, sed resultare ab actu, non fluxu alicujus entitatis, sed connotatione alicujus extrinseci. Unde, licet causa formalitatis sit etiam causa entitatis, quia formalitas est ipsa met entitas; causa tamen entitatis non illico est causa formalitatis, quia formalitas non est entitas absolute, et nude sumpta, sed entitas prout respiciens aliquid extrinsecum; ideoque non potest tribui causæ nude sumptæ, sed causæ, per quam ut respicientem connotatum extrinsecum talis entitas producitur. Cum igitur malitia formalis sit solum connotatio, et formalitas nihil adjiciens entitati actus, malitia illa non est producibilis per aliquam actionem, sed resultat in actu, prout actus producitur a causa subjecta legi, et quæ tenebatur in actum illum non prorumpere, sub qua utique ratione Deus actum illum non producit.

Verum illa doctrina, quamlibet subtilis, est tamen soliditate destituta. Tum quia fundamentum est valde incertum, nimirum quod formalitates reales libertatis, bonitatis, et malitiæ (si sitæ sint in positivo) non sunt aliquid distinctum actui superadditum, cum secundum adversarios possint adesse, et abesse realiter ab actu, et separabilitas sit manifestissimum distinctionis realis argumentum. Tum quia natura, ut respiciens, ut connotans aliquid extrinsecum, ut procedens a principio libero, et advertente suam obligationem, vel importat aliquid reale præter entitatem actus, vel nihil: si aliquid, ergo aliquid reale non erit a Deo, et ruit fundamentum præfatæ doctrinæ; si nihil, ergo quotiescumque erit actus, erit formalitas et connotatio, quod negant adversarii. Ergo qui producet entitatem, producet connotationem: ergo per illa verba: « Ut connotans, ut respiciens, ut procedens », et alia innumera, quæ ex Nizolio, vel Calepino eruere possunt, nihil significant, quod non significetur nomine actus. Tum quia, ut superius argumentabamur, licet Deus non sit causa formalitatum, ita ut ab eis possit denominari, quia non agit modo limitato causæ particularis, sed modo universalissimo, et sub ratione altiori causæ primæ; tamen Deus est causa omnis realis formalitatis creatæ et creabilis, quæ cum sit ens ab alio et per participationem, necessario debet esse ab ente per essentiam, sive per efficientiam, sive per resultantiam procedat. Tum quia si ideo formalitas positiva malitiæ non est a Deo, quia formalitas actus ut producti a causa secunda, non est a Deo, formalitas

etiam bonitatis ob similem rationem non erit a Deo, quod licet concedat P. de Rhodes, nescio tamen qua veri specie ; nam secundum Tridentinum supra recitatum, Deus est causa operis boni, non mali, et anathemate percutiuntur qui dixerint conversionem Pauli non esse magis a Deo, quam proditionem Judæ. Et certe tribuere Deo entitatem, et denegare bonitatem, eamque soli libertati creatæ asserere, est ut alicubi argumentatur Augustinus, creaturæ quod melius est tribuere. Accedit, quod actus bonus est sæpe numero supernaturalis ; actus autem supernaturalis, qua talis, non potest non esse a Deo fonte gratiæ, et hoc negare est purum putum hæresis Pelagianæ virus secundum omnes theologos.

Dices : Illud est formale peccati commissionis, per quod formaliter repugnamus præcepto negativo prohibenti exercitium actus, et imperanti actus negationem ; peccatum enim commissionis est illud, quo violamus, et transgredimur præceptum negativum, cui conformamur, dum ab actu vetito abstinemus. Atqui præcepto negativo prohibenti exercitium actus, et imperanti actus negationem non repugnamus formaliter per privationem, sed per aliquid positivum, quia negationi non possumus repugnare formaliter per aliam negationem, cui opponitur solum quod est positivum, alias daretur negatio negationis, et processus in infinitum. Ergo in aliqua formalitate positiva sita est ratio constitutiva peccati. En quo devolvitur tota istorum Formalistarum subtilitas.

Respondeo præceptum negativum non violari quidem negatione actus, sed violari per actum habentem privationem rectitudinis, et conformitatis ad legem ipsum prohibentem; non enim qualiscumque actus violat legem, ut patet de actu deliberato, et primo primo, sed actus privatus subjectione ad regulam legis, qualis est actus deliberatus, voluntarie avertens se a lege, et oblique tendens in objectum prohibitum. Non ergo per meram negationem repugnamus præcepto negativo, sed per actum affectum privatione : quocirca Ambrosius appellat peccatum nihilum rebelle, et armatum contra Deum.

REFLEXIO.

Filii hominum, usquequo gravi corde, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? Psal. IV. Væ vobis, qui, ut dicitur Amos VI, *lætamini in nihilo*, ad nihilum redacti, et nescitis. Quia nimirum peccatum nihil est, inquit Augustinus tract. 1. *in Joan.*, et nihil fiunt homines, cum peccant. Nec homo solum, sed et Angelus ad nihilum redigitur dum peccat, eo longe pejus unde creatum est, nam, sicut de viro iniquo dictum est Psalm XIV : *Ad nihilum deductus est malignus*, ita et de Angelo rebelli scriptum est Ezech. XXVIII : *Tu Cherub extentus, donec inventa est in te iniquitas, et nihil factus es.* Vide quid ambias, quid consecteris, lector, quoties peccas, umbras persequeris, nihilum ambis, vanitati litas, idolum adoras, quod, teste Apostolo, nihil est in mundo. O curas hominum! o sollicitudines peccantium ridiculas, o quantum est in rebus inane! Post susceptos labores, post exantlatos labores, post exhaustas vires, dum beatitatem repetisse se credunt, lassati in via iniquitatis peccatores nihil inveniunt in manibus suis. Nam « quid est malum, inquit Ambrosius lib. *de Isaac*, cap. 7, nisi boni indigentia? » « Non est injustitia, subdit Anselm. lib. *de Concord.* cap. 1. qualitas, aut actio, aut aliqua essentia, sed tantum absentia debitæ justitiæ. » « Malum, addit Damascenus lib. 2. *de Fid.* cap. 4, nihil aliud est, quam boni privatio, aut virtutis defectus. » Fecisti peccatum, ut carperes voluptatem : præterit momentaneum, quod fugitive delectat; remanet infame nihilum, quod lethaliter damnat. Nam « quid est peccatum, inquit Greg. *Exposit. in* 7. *Psal. Pœnit.* nisi mors? Mors namque est, quæ animam a Deo separat, sensuum internorum intercludit officia, divinam deturpat imaginem, lucis adimit claritatem. » Et adhuc post hæc malum amabis, et saporem mali habebis, et lætaberis in rebus pessimis? Si amara est mors, quomodo tibi dulce est peccatum, quo mors intravit in mundum? Sed si nondum times peccatum, time quo perducit peccatum. Sed proh cæcitas! Illud non modo non times, sed sicut aquam bibis, et consuetudine vilescit, et fit tibi quasi nullum sit. Certe si sentires hujus mortis horrores, si perciperes onus peccati et animæ læsionem, exteriorem utique aut parum sentires, aut ex toto non sentires corporis pœnam, nec reputares laborem, quo peccata scires deleri præterita, futura caveri. Sed quid mirum, si non sentit peccator, qui mortuus est? « Mors equidem, inquit August. *in Psalm.* XLVIII, quam timent homines, separatio est animæ a cor-

pore : mors autem vera, quam non timent homines, separatio est animæ a Deo.» Et qui timent istam, quæ separat animam a corpore, ultro incidunt in illam, ubi anima separatur a Deo. « Quod non dolet, addit homil. 28. inter 50, non pro sano habendum, sed pro mortuo computandum est. Quando aliquid pungitur et dolet, aut sanum est, aut est in illo spes aliqua sanitatis. Quando autem tangitur, pungitur, vellicatur, nec dolet, pro mortuo habendum est.» Ergo morieris, dum male agis, quicumque tantæ privationis ruinam non sentis, qua Deo summo bono orbaris.

Nec mirum, quod homo per peccatum in nihilum prolabatur. Cum enim homo flante Deo factus est in animam viventem, inspiravit Deus in faciem ejus spiraculum vitæ, in interiora statim transmissum, et per universa corporis spatia diffusum. Sicut ergo homo divina aspiratione densatus, et, ut ait Tertullianus, in forma gelatus est : ita recedente per peccatum Deo, totus homo diffluit, totus evanescit. « Qui enim, inquit optime Petrus Damian. epist. *ad Desiderium*, ab illo, qui vere est, recedit, necesse est ut non sit, quia ad nihilum tendit.» Huic cogitationi mire concinit Rupertus lib. 7. *de Glorificat. Trinit.* cap. 12, ubi et nostram sententiam de peccati constitutivo egregie illustrat his verbis : « Esse in eo quod est, vere est esse. Quod si quis ab esse excidit, is non est in esse : esse enim in peccato non est proprie esse, quia ipsamet in se, et secundum se malitia non est, cum malitia sit privatio, et non existentia boni. Quemadmodum igitur ille, qui est in eo, qui est, in esse est; sic qui in nihilo est (tale vero est malitia), itidem nihil fit, et annihilatur. » Unde observant Patres, recte ad interrogata respondisse Petrum, dum dixit se, negando Christum, non esse : *Non sum*. « Quia videbatur Christi negare societatem, utique se negavit, » inquit Ambros. lib. 10. *in Lucam*.

Sed, quia te a peccato, sicut a facie colubri fugere confido, pie lector, saltem dum totam vides mundi universitatem peccatis sordentem, fle super illam. Talem vitam vivere, vel potius tali morte mori, nonne lacrymis et lamentis dignum est ? Nullus certe meliori jure defletur, quam a Christianæ sortis dignitate degenerans, nulli potiori ratione debetur lacrymarum profusio, quam qui e vivis excessit. Et heu ! cerne peccatorum strages, et clades per mundum sub cœlo totum longe, lateque, et ubique grassantes. « Mortalis est ista vita, inquit Chrysologus serm. 1, quæ moritur virtutibus, quæ vitiis vivit. » Nec minus eleganter serm. 19 : « Quomodo mortui sepelliunt mortuos suos ? Fratres, ipse dixit : *Ego sum vita*. Quod est anima corpori, hoc est animæ Christus. Sine anima corpus non vivit : non vivit anima sine Christo. Recedente anima, mox corporis fœtor, corruptio, putredo, vermis, cinis, horror, et omnia visu detestanda succedunt : discedente Deo confestim venit in animam peccatorum fœtor, corruptio criminum, vitiorum putredo, conscientiæ vermis, vanitatis cinis, infidelitatis horror, et fit in corporis sepulcro vivo funus animæ jam sepultæ.»

Peccatum privatio est : ergo mors est. Ergo peccatores dum vivunt, portant funera sua, et in eorum corporibus veluti sepulcris omni putredine vitiorum, omnium immunditiarum sanie animæ fœdantur. Igitur ob mundi peccata effusissimæ profluant lacrymæ, nec desinant ex imo pectoris recessu jugiter prosilire suspiria. Quia, ut monet Scriptura Eccles. XXII, *supra mortuum plora, defecit enim lux ejus*. Si quem de tuis caris mortalitatis exitu perdidisses, utique ingemisceres; quin et barba inculta, veste mutata, habitu lugubri, neglecta cæsarie, flentibus ocellis, facie demissa, ore pallente et dejecto interni ostenderes mœroris indicia. Dum ergo vides tot homines animas suas misere perdere, et spiritaliter mori, et funus gestare suum, et vitam agere nihil a mortuis distinctam, imo et mortuis deteriorem, quia, ut inquit Chrysostomus hom. 28. *in Matth.*, « certe si posses animam hominis peccatis involutam oculis cernere, non dubitares, multo melius esse in sepulchro jacere, quam delictis irretitum detineri, et lapide potius, quam gravi peccatorum pondere premi. » Hæc, inquam, dum vides, et acriter plange, et graviter ingemisce, et jugiter lamentare. Et pro virili ad vitandum, sive in te, sive in aliis peccatum nullo parce labori, vires omnes confer tuas; profunde facultates, nullum non move lapidem, omnes adhibe machinas, nec credas te tempus, vel operam perdidisse, si unum mortale peccatum ne patraretur obtinuisti. Quam præclare August. tract. 49. *in Joan.*: « Laborat ne moriatur homo moriturus, et non laborat ne peccet homo in æternum victurus : et cum laborat ne moriatur, sine causa laborat; id enim agit, ut

multum mors differatur, non ut evadatur : si autem peccare nolit, non laborabit, et vivet in æternum. O si possemus excitare homines mortuos, et cum ipsis pariter excitari, ut tales essemus amatores vitæ permanentis, quales sunt homines amatores vitæ fugientis! Quid non facit homo sub mortis periculo constitutus? Gladio impendente cervicibus prodiderunt homines quidquid sibi unde viverent reservabant. Quis non continuo prodidit, ne percuteretur? et post proditionem fortasse percussus est. Quis non ut viveret, continuo perdere voluit unde viveret, eligens vitam mendicantem, quam celerem mortem? Cui dictum est, naviga ne moriaris, et distulit? Cui dictum est, labora ne moriaris, et piger fuit? Levia Deus jubet, ut in æternum vivamus, et obedire negligimus? Non tibi Deus dicit, perde quidquid habes, ut vivas exiguo tempore in labore sollicitus; sed, da pauperi unde habes ut vivas, semper sine labore securus. Accusant nos amatores vitæ temporalis, quam nec cum volunt, nec quamdiu volunt habent. Et nos invicem non accusamus, tam pigri, tam tepidi ad capessendam vitam æternam, quam si voluerimus, habebimus; cum habuerimus non amittemus.» Faxit Deus ut ad illam fuga peccati perveniamus.

Superioribus speculationibus peccati naturam, et malitiæ formalem rationem diutius forsan, quam par erat, exposuimus. Viri enim pii convenientius fortassis judicarent, mallentque theologos peccati terrorem, atque horrorem incutere, quam in ejus constitutivo explicando plus justo immorari. Nam et legimus principem Apostolorum Simoni Mago in celebri illa disputatione scisciranti, quid esset peccatum, an natura, an privatio et nihil? Despecta illa subtili controversia, his verbis a D. Clemente relatis, et Apostolo dignis respondisse : « Non præcepit nobis Dominus de natura peccati disputare, sed docere quomodo sit fugiendum peccatum.» Verumtamen non inanis censenda est hujus monstri pervestigatio, quo cognito, et audito pietas humana tota cohorret, tota animo respuit, et auribus ipsis, si sapit, aspernatur.

SPECULATIO III.

Idem actus moralis respectu diversorum bonus simul, et malus esse potest; et sæpe sunt mala mixta bonis, sunt bona mixta malis.

Dixi « respectu diversorum »; nam respectu ejusdem rei, et eodem modo attactæ, actum esse bonum et malum repugnat. Actus enim hoc ipso bonus est, quo est rectæ rationi conformis, malus vero, quatenus est eidem rationi difformis. Patet autem impossibile esse eumdem numero actum habere simul conformitatem, et difformitatem ad rationem respectu ejusdem. Unde difficultas duntaxat esse potest, utrum idem actus possit ex diversis principiis esse simul bonus et malus, puta bonus ex objecto, malus ex fine; honestus ex fine, pravus ex objecto, vel ex circumstantiis. Dixi etiam « simul », quia non est dubium, quin idem actus successive possit transire de bono in malum ex variatione objecti ex natura sua indifferentis ad bonitatem, vel malitiam, si uno tempore permittatur, alio præcipiatur, vel prohibeatur. V. g., labor voluntarius ob honestum finem die profesto inchoatus, et in diem Dominicum sine interruptione continuatus, fit malus ob Dei interdicentis inhibitionem. Et in hoc assimilatur intellectui voluntas; nam idem intellectus judicium in materia contingenti transit de vero in falsum, puta hæc propositio mentalis per horam in mente perdurans : « Petrus studet », prima media vera est, quia Petrus operam dat litteris, sed secunda, in qua Petrus a studio abscedit, falsa est. Quæstio ergo est de eodem actu, et pro eodem tempore, an possit respectu diversorum principiorum esse simul bonus ratione unius, et malus ratione alterius. Sicut in naturalibus idem subjectum perfectione naturali secundum unam partem ornatur, qua secundum aliam caret, ut si decora facie speciosus homo, gibbosus sit, vel claudus. Et in artificialibus idem opus secundum unam partem regulis artis consonans, ab eis secundum aliam recedit. Quod in moralibus posse contingere asserit speculatio cum Cajetano, in cujus gratiam superioribus speculationibus violatam hac assertione redimus.

Sed, antequam probetur efficaciter speculatio, et simul occupetur tota rationum moles, cui adversa sententia innixa est, advertendum, quod, quando elicitur actus ex ob-

jecto bonus propter finem pravum, tunc opus bonum vel eligitur præcise per modum puri medii conducentis ad finem, vel per modum finis intermedii, ita ut voluntas non solum alliciatur a fine, sed etiam ab objecti bonitate moveatur, quamvis illi objecti amori superadjiciatur finis mali relatio, vel intermisceatur importunæ circumstantiæ inordinatio. V. g., videns quis pauperem indigentem misericordia movetur, et placet voluntati alienæ miseriæ sublevatio. Sed quia egenus petit elemosynam in Ecclesia, præsente fidelium corona, subintrat vanæ gloriæ stimulus, et voluntatem fortassis pigram excitat ad cito erogandam pecuniam, quam tamen ultro largitur, ut fratris laborantis necessitati opituletur; vel etiam voluntatem subveniendi, et ipsam largitionem comitantur tepor, repulsæ motus, inconsideratio, vel indiscretio non advertens magis indigentem, vel aliæ imperfectionum labes, quibus veluti asperso pulvere nonnihil sordescit opus. Sed sit alius, qui videns mulierem paupertate adactam mendicare et necessitate cogente ad turpia, esse ad omnia fanda, et nefanda paratissimam; tunc ille opportunam libidini occasionem nanciscens, ejus miseriæ opem ferre proponit, ut eam ad illicita pertrahat. In primo casu erogatio pecuniæ habet rationem finis intermedii, quia aliena miseria sublevanda per se amatur, per se et in se placet, licet fini ulteriori inhonesto supponatur, vel circumstantiæ indiscretæ permixtione sordidetur; sicut medicina sapida, et suavitate condita per se inescat appetitum, quamvis ob ventris dolores, quos ciere solet, vel propter fœtores, quos emovet, ingrata esse possit; sed tamen non habet rationem puri medii conducentis, et utilis ad sanitatem. In secundo autem casu largitio pecuniæ habet rationem puri medii, quia eatenus tantum placet eleemosyna, quatenus est instrumentum et adjutorium libidinis. De hoc secundo non est difficultas, quia tunc electio boni operis non solum bona est, sed pejor; non diminuit malitiam actus, sed auget, quia quoddam sacrilegii genus est opus de se bonum non alio motivo assumere, quam ut serviat iniquitati. De primo autem casu est controversia, et contendimus tunc actum bonitatem ab objecto, malitiam a fine, et circumstantiis desumere.

Probatur a priori et a posteriori. Ratio a priori est: Actus, quo voluntas per se, et propter se amat levamen et solatium alienæ miseriæ, quamvis feratur in finem malum, vel inficiatur intempestivæ circumstantiæ inordinatione, aliquam tamen ex objecto illo honesto haurit bonitatem, si objectum illud prosequatur tanquam finem intermedium, et non tanquam purum medium: atqui voluntas potest esse, et sæpe est ita comparata, ut solamen alienæ miseriæ in se, et propter se amet, quamvis illud fini ulteriori vanitatis referat, vel mala circumstantia inumbret, et sordidet; ergo tunc actus largitionis eleemosynæ bonitatem ab objecto, malitiam a fine, et circumtantiis mutuabitur. Omnes et singulæ propositiones sunt apertæ, si penetrentur termini. Minor quidem est evidens, et experientia ipsa comperta. Quid enim vetat, quin voluntas sit ita disposita, ut honestate misericordiæ alliciatur, quamvis ad effundendam sine mora pecuniam sine vanæ gloriæ veluti calcaribus excitetur? Certe hoc tantum supposito disputamus, si enim eleemosynam tantum, ut medium conducens ad vanam gloriam, et nulla alia de causa eligeret, fatemur tunc actum ex objecto bonum non reddi, sed deteriorem potius effici affirmamus; quia nullus ibi est amor boni, sed profanatio illius, et mera idolorum servitus, et hypocrisis seu simulata æquitas, quæ duplex est iniquitas, ut aiunt Patres, quia totum, et unicum fructum in laude hominum ponit, nec studet virtutes colere, sed vitia colorare; clausa vitia abscondit, et palliat, ac in usum propriæ laudis assumit, dum per ipsa quoque, quæ se agere sancta ostendit, non objecti amat honestatem, sed auras favorum. Major vero videtur etiam clara, et insuper cum minori sic efficaciter suadetur. Bonitas objecti per se volita et amata refundit aliquam bonitatem in actum; nam, ut ex dictis supra dum de moralitate constat, actus imperatus ad finem extrinsecum ordinatus speciem essentialem desumit ab objecto, et non a fine, quia objectum primo, et immediate respicit. Ergo moralitas, quæ a fine, vel circumstantiis supervenit, est tantum accidentalis, supponitque actum in sua essentia constitutum, quam proinde non potest tollere, quia, quando manet id, per quod res in sua essentia constituitur, a nullo superveniente destrui potest. Unde ordinatio actus ad finem extrinsecum operantis non mutat ejus naturam, sed solum addit novum ordinem, novamque speciem accidentalem inducit, quia objectum actus imperati, et finis imperantis acciden-

taliter conjunguntur; siquidem idem opus pro voluntate agentis potest ad innumeros fines bonos, malosve ad libitum ordinari, ac proinde bonitas, vel malitia ex fine proveniens variabilis est, potestque adesse et abesse ab actu; moralitas vero, quæ ex objecto convenit, inseparabilis est, ut superiori capite cum torrente theologorum diximus. Ergo actus, qui fertur in objectum bonum allectus ab ejus bonitate, non desinit esse bonus, quamvis inficiatur vel pravi finis, vel alterius inordinatæ circumstantiæ accidentali accessu.

Et radix horum omnium loco citato allata est, quia, licet actus, qui est pura electio, a solo fine specificetur, tamen actus, qui non solum est electio, sed etiam intentio, tenditque in objecti bonitatem, tanquam finem intermedium, primo et per se ab objecti bonitate speciem sortitur, quia nimirum non respicit objectum illud, ut purum medium utile ad finis assecutionem, sed etiam ab interna ipsius bonitate cietur, quippe quæ habet aliquid in se unde quæratur, habet in natura sua aliquid movens ad diligendum, tametsi ad aliud ordinetur. Ordinatio autem objecti ad finem quemcumque ulteriorem, non aufert ab eo rationem finis intermedii, sicut dependentia causæ secundæ a prima, non tolllit, vel absumit rationem causæ in secunda. Unde D. Thomas 1. 2. q. 18 art. 4. ad 3 : « Nihil prohibet, inquit, actioni habenti, unam prædictarum bonitatum, deesse aliam. Et secundum hoc contingit actionem, quæ est bona secundum speciem suam, vel secundum circumstantias, ordinari ad finem malum, vel e converso; non tamen est actio bona simpliciter, nisi omnes bonitates concurrant. »

Quæ verba sunt ita expressa, et in illis tam perspicue nostra sententia continetur, ut identidem mihi excidat, quo pacto adversarii conentur illa ad suum sensum detorquere. Cum enim dicunt, verba illa non facere sensum compositum, sed divisum, et significare actum illum habitum esse bonitatem, nisi malitia finis supervenisset; sicut si diceretur, nihil prohibet parietem habentem albedinem fieri nigrum, et hominem sanum fieri infirmum; cum, inquam, hæc dicunt, manifeste S. Thomæ contradicunt, et textui vim inferunt. Etenim S. Præceptor affirmans actioni habenti unam bonitatem deesse aliam, inde infert actionem illam non posse dici simpliciter bonam, quia non concurrunt omnes bonitates : ergo credit ibi unam adesse bonitatem, licet non sit concursus bonitatum, alias actio non solum deberet dici non bona simpliciter et pure, sed nullatenus bona. Unde in 2. dist. 36. quæst. unica art. 5, ut clare innueret se loqui in sensu composito, ait : « Contingit actum habere bonitatem ex materia, et tamen eum male fieri propter indebitas circumstantias. » Quod autem contingit fieri, non potentiam, ut fiat, sed actum et sensum compositum apertissime declarat. Sicut si diceretur, contingit hominem habere præmotionem ad bonum, et tamen eum male operari propter liberum arbitrium, manifestissime significaretur, præmotioni posse liberum arbitrium dissentire, in sensu composito, imo, et de facto dissentire, siquidem dissensus contingeret et eveniret. Eamdem suam mentem perspicue aperit Angelicus Præceptor supra citata quæst. 18. art. 7. ubi rationem radicalem hujus assertionis tradit his verbis : « Quando objectum non est per se ordinatum ad finem, differentia specifica, quæ est ex objecto, non est per se determinativa ejus, quod est ex fine, nec e converso. Unde una istarum specierum non est sub alia, sed tunc actus moralis est sub duabus speciebus quasi disparatis. » Nec potest dici, quod S. Doctor loquatur in casu, quo objectum, et finis sunt in eodem ordine boni. Nam id exemplo ejus, qui furatur ad dandam eleemosynam, illustrat S. Doctor, inquiens : « Dicendum, quod objectum exterioris actus dupliciter potest se habere ad finem voluntatis : uno modo sicut per se ordinatum ad ipsum, sicut bene pugnare per se ordinatur ad victoriam : alio modo per accidens, sicut accipere rem alienam, per accidens ordinatur ad dandam eleemosynam. »

Ratio vero a posteriori est, quia sæpe, et fere semper contingit, actus bonos supervenientis finis, vel circumstantiarum malitia, veluti terreno halitu obnubilari, cum enim nullus ferre sit actus bonus in viris etiam sanctis, quantumvis vigilantibus, cui in hac vita non desit aliqua circumstantia, vel non admiceatur aliqua mala, licet levis, sequeretur nullum dari actum meritorium, si quavis circumstantia veniali in actum quamlibet heroicum irrepente, tota bonitas extinguatur; meritum enim soli innixum est bonitati, qua absumpta, omnis operum fructus perdatur necesse est. Consequens autem est valde durum, imo et Patrum doctrinæ, et

suavi, et solito summi Provisoris modo agendi repugnans. Etenim, licet Sancti fateantur omnes justitias suas esse tanquam pannum menstruatæ, ideoque se servos inutiles prædicent, non tamen despondent animum, nec corde cadunt, sed bonis operibus incessanter insistunt, scientes, quod Deus, qui scrutatur renes et corda, separabit pretiosum a vili, et bonorum operum sordes veluti paleas igne purgatorii examinabit, sicut examinatur argentum, qui ignis propterea appellatur a Patribus « rationalis », quia mira discretione actus bonitatem non puniet, sed circumstans peccatum purgabit, ut per opera sancta, veluti aurum obrysum, legitimum, et non adulterinum, possint emere regnum cœlorum. Hortantur quidem sacri Doctores, ut curemus ne bona nostra pauca sint, curemus ne indiscussa, quia pauca agentes inveniuntur steriles, et indiscussa relinquentes socordes; sed tamen humiles, et veri fatentur in hac valle miseriæ opera justa a venialibus circumstantiis aut separari vix posse, aut certe nequaquam posse. *Nonnunquam*, inquit Magnus Gregorius lib 1. *Moral.* cap. 16, « virtutes aliquantula elatione nos polluunt. » « Sæpe, addit cap. 19, bono operi, dum laus humana obviat, mentem operantis immutat, quæ quamvis quæsita non fuerit, tamen oblata delectat. »

Quod idem Pater humillimus, et Magistri humilitatis discipulus, semper pavidus, atque ex omni latere circumspectus adversum jacula elationis pugnans, suo experimento confirmat in fine *Moralium*, his verbis Christi bono odore refertissimis : « Redeundum est ad curiam cordis, ut quasi in quodam concilio consultationis ad me ipsum discernendum convocem cogitationes mentis, quatenus ibi videam, ne aut incaute mala, aut bona non bene dixerim. Tunc enim bene dicitur bonum, cum is, qui dicit, soli ei, a quo accipit, per id appetit placere quod dicit. Et quidem mala me aliqua etsi dixisse non invenio, tamen quia omnino non dixerim, non defendo. Bona vero si qua divinitus accipiens dixi, meo videlicet vitio minus me dixisse profiteor. Nam ad me intrinsecus rediens, postpositis verborum foliis, postpositis sententiarum ramis, dum ipsam subtiliter radicem meæ intentionis inspicio, Deo quidem ex ea me summopere placere voluisse cognosco, sed eidem intentioni, qua Deo placere studeo, furtim se, nescio quomodo, intentio humanæ laudis interserit. Quod cum jam postmodum, tardeque discerno, invenio me aliter agere, quod scio me aliter inchoasse. Sic etenim sæpe intentionem nostram, dum ante Dei oculos recte incipitur, occulte sibi subjuncta, et eam velut in itinere comprehendens intentio humanæ laudis assequitur : sicut pro necessitate quidem cibus sumitur, sed in ipso esu, dum furtim gula subrepit, edendi delectatio permiscetur. Fatendum est igitur, quod rectam quidem intentionem nostram, quæ soli Deo placere appetit, nonnunquam intentio minus recta, quæ de donis Dei placere hominibus quærit, insidiando comitatur. Si autem de his divinitus districte discutimur, quis inter ista remanet saluti locus, quando et mala nostra pura mala sunt, et bona, quæ nos habere credimus, pura bona esse nequaquam possunt? » Vides ex veridica Gregorii sententia, vix, ac ne vix quidem dari in hac vita « pura bona », et tamen non esse omni ex parte vacua bonitatis. Ergo, sicut in naturalibus bonitas essentialis etiam cum defectu accidentali subsistit, sicut pavo oculatis, et ad aspectum præclaris pennis elegantissime discriminatus sordescit in pedibus : ita in moralibus actus ex objecto honestus potest circumstantiarum maculis aspergi. Nam, ut ait S. Thomas quæst. 18. art. 1, « de bono, et malo in actionibus oportet loqui, sicut de bono, et malo in rebus. » Ex quo infert : « Quia de ratione boni est ipsa plenitudo essendi, si alicui aliquid defuerit de debita essendi plenitudine, non dicetur simpliciter bonum sed secundum quid. »

Plures alias rationes ab auctoribus nostræ sententiæ adductas missas facio. Mitto quod per actum venialibus circumstantiis inquinatum impleri potest præceptum, quod utique secundum S. Thomam non potest esse, nisi de bono, sicut prohibitio de malo, et permissio de indifferenti. Mitto, quod actus eleemosynæ propter honestatem illius elicitus, tametsi circumstantiarum labe fœdatus, elicitur a virtute misericordiæ objectivam difficultatem evincente, et facilitatem eliciendi conferente, non solam per remotionem impedimentorum facultatem retardantium, ut quidam dicunt, sed etiam inclinante ad objecti honestatem, cum supponamus eleemosynam non eligi ut purum medium, et instrumentum iniquitatis, sed ut finem intermedium ratione nativæ bonitatis placentem, sed circumstantiis adventitiis maculatum. Mitto plures actus su-

pernaturales ex objecto bonos a virtute infusa, vel saltem auxilio gratiæ elicitos posse mala circumstantia sordidari, ut si quis sit ita comparatus, ut nolit quidem credere, nisi propter infallibile primæ veritatis revelantis testimonium, nec prædicare, nisi propter majorem Dei gloriam propagandam enarrandamque, nec ad sacramentum Pœnitentiæ accedere, nisi juri divino læso satisfaciat : ad illa tamen solet opera concitari, et veluti inescari, vel commoditate occurrente, vel amoris proprii titillatione irrepente, vel consuetudine ducente, vel sociorum choro, et comitatu invitante, vel aura populari demulcente ; rara enim avis est in terris, cujus operibus nonnihil humani affectus sensim sine sensu misceatur. Et tamen sic credens, sic prædicans, sic ad Pœnitentiæ tribunal vitæ suæ noxas expiaturus contritus accedens, non committit sacrilegium (supponimus namque illa supernaturalis pietatis opera non assumere, ut mera instrumenta vanitatis, quia in hoc casu grande foret peccatum, et quoddam simoniæ genus opera de se tam sacra pro vano gloriolæ flatu, vel temporalis commodi lucro vendere) ; sed opera supernaturalia, quamvis non omni ex parte defœcatissima edit ope divini adjutorii, operis boni honestatem a circumstanti malitia præscindentis. Has, inquam, rationes, aliasque missas facio, quia duplex a nobis facta affatim probat intentum ; nec nostri instituti est rationes congerere, sed selectiores e rei visceribus ductas urgere.

Objicies : Objectum de se bonum, seu in malum finem relatum, vel mala circumstantia vitiatum nullo modo est conforme rationi, et idem est de fine alias bono acquirendo per malum medium ; velle enim objectum relatum in malum finem, et finem per malum medium obtinendum, nulli rationi consentaneum est, sed omnino repugnans : sed quod nullo modo bonum est, et quod omni modo rationi adversum est, nullam tribuit actui bonitatem. Ergo actus non potest ex objecto bonitatem, et ex circumstantiis malitiam sortiri.

Confirmatur : Nulla, quantumvis minima potest esse bonitas in actu, nisi prout est conformis judicio prudentiali, quod est proxima et immediata regula actuum humanorum : atqui actus circumstantia vel levissima vitiatus, nequit esse conformis judicio prudentiali, quod non est de actu, vel objecto præcise, sed ut vestito circumstantiis hic et nunc occurrentibus ; prudentia enim dictat bonum esse faciendum bene, nec facienda mala, ut veniant bona. Ergo actus aliqua circumstantia sordidatus nullam prorsus retinet bonitatem.

Confirmatur rursum. Cum aliquis dat eleemosynam propter inanem gloriam, objectum illius actus desinit esse bonum, et fit malum, cum evadat medium conducens ad finem parvum, instrumentum criminis, et materia, in qua exercetur peccatum sub specie et larva misericordiæ : sed objectum, quod desinit esse bonum, et incipit esse malum, nequit refundere bonitatem in actum : ergo electio actus de se boni in finem malum relati, nullam derivat ab objecto honestatem, sed malitia finis in medium refusa totam objecti, subindeque electionis bonitatem absorbet et extinguit. Unde D. Thomas q. 19. art. 7. ad 2 : « Qui vult dare eleemosynam propter inanem gloriam consequendam, vult id, quod de se est bonum sub ratione mali, et ideo, prout est volitum ab ipso, est malum, unde voluntas ejus est mala. » Et ad 3 : « Sive voluntas sit ejus, quod est secundum se malum, et sub ratione boni, sive sit boni sub ratione mali, semper voluntas erit mala. » Et fortius in 2. dist. 38. q. 1. art. 4 : « Cum aliquis vult dare eleemosynam propter inanem gloriam, hic est unus actus voluntatis, et hic actus totus malus est, licet nunquam ad omne id, quod in eo est, malitiam habeat. » Hæc sunt argumenta, quibus innixi Salmanticenses, Joannes a S. Thoma, aliique non pauci valde probabiliter, sed nimis dure existimant, nullum dari bonum in moralibus, nisi purum, et desinere esse penitus bonum, si minima sit circumstantia mala.

Respondeo hæc omnia argumenta ex supra positis manere occupata distinctione illa de opere bono electo ut puro medio in ordine ad finem malum, vel assumpto ut fine intermedio propter suam intrinsecam bonitatem placente, sed accessorii finis, vel circumstantiæ vestientis malitia vitiato. Ex qua doctrina ad objectionem dico, actum bonum ordinatum ut purum medium in finem turpem, nullo modo esse consonum rationi, sed omnino dissonum, quin potius esse malitiam auctiorem, dum vult bonitatem servire iniquitati, sed tamen actum, qui fertur in objectum bonum, propter istius bonitatem in se amatam sortiri aliquam honesta-

tem, quantumvis accedente et circumstante aliquo defectu non puram, sed permixtam.

Qua eadem distinctione infringitur vis utriusque confirmationis, et exponuntur S. Thomæ recensita testimonia. Dicet enim actus prout relatus in finem pravum, et ut indutus mala circumstantia, nequeat esse prudentiali dictamini consentaneus, tamen amari objecti illius honestatem propter se arridentem, omni prudentiæ conforme est, cui omne bonum ubicumque sit, placere debet, more Dei, qui bonum, ut ait alicubi D. Thomas, in omnibus amat absque acceptione rerum, vel personarum. Certe sicut prudentia, et bonum objectum, et bonas circumstantias præcipit : ita actus, qui objecti honestate allicietur, tametsi circumstantias omnes non eligat, erit partiali prudentiæ dictamini consentaneus, ejusque regulæ partim conformis, partim difformis erit. Præcipit, fateor, prudentia bona bene fieri; sed inde duntaxat sequitur, actum circa bonum non bene versantem, prudentiæ amussi ex parte consonum, ex parte dissonum esse, subindeque non pure bonum, sed mixtum, secundum quid bonum, malum autem simpliciter. Non enim est actio bona simpliciter, nisi omnes bonitates concurrant; quia quilibet singularis defectus causat malum, bonum autem causatur ex integra causa.

Secunda autem confirmatio, sicut et testimonia D. Thomæ probant solum, objectum bonum fieri malum, cum eligitur ut medium ad iniquitatem, ut instrumentum sceleris, et ut materia, in qua sub pietatis umbone peccatum exerceatur, subindeque actum ut est mera electio, esse perversum, et totum malum : sed, sicut illud objectum habens rationem finis intermedii per se ob ingenitam bonitatem amati honestum est, ita actus, qui fertur in illum, ut intentionis rationem habet, pariter bonitate afficiatur, necesse est. Et hoc ipsum indicat S. Præceptor in locis objectis, affirmans voluntatem esse unice, et totaliter malam, quando « bonum sub rationi mali, vel malum sub ratione boni eligitur. » Cum autem bonum sub ratione mali eligitur, tunc bonum non amatur in se, sed tantum ut deserviens malo, subindeque est purum medium, non finis intermedius. Nihil autem mirum, si actus sit tunc omni ex parte malus, quia malitia finis transit in rationem objecti, cum voluntas nulla objecti nativa honestate alliciatur, sed eam materialiter assumat, ut sit instrumentum perversitatis; grandis enim perversitas est fruendis uti, id est, ea, quæ propter se amari debent, non alia ratione diligere, quam ut sint gradus ad scelera. Sic agens nec bonum, nec bene agit, sed bonum profanat, foris Cato, intus Nero, totus ambiguus, in vestimentis ovis, intrinsecus autem lupus rapax. Et in hoc sensu Patres, et eorum echo S. Thomas, veridice dicunt bonum propter malum perpetratum esse pejus cordis malum; quia, dum hypocrita externis simulatæ pietatis officiis vult bonus apparere, non esse veneni latens virus mellis dulcedine præcolorat; malitiam cordis depingit colore sanctitatis, adulatur, ut mordeat; ossa jejuniis atterit, ut mente turgeat; despectis vestibus corpus tegit, faciem exterminat, corpus torquet, ut appareat hominibus jejunans, et non esse sicut cæteri hominum. Hujusmodi quodcumque opus, quamlibet fulgeat, non virtus, sed pharisaica justitia dicenda est, virtutum fucus, tinea sanctitatis, non pietas censenda est, sed impietatis medulla, vera simulans, simplicia fallens, sincera adulterans, religionem mentiens, videntibus illudens, sanctimoniam vendens, famæ gloriam emens, vulgi laudes solas captans, et arte crudeli virtutes truncans mucrone virtutum.

Sed de his operibus specie bonis, et larva solum honestis non haberi quæstionem, iterum et iterum monuimus, sed de illis, in quæ veluti per rimulas subintrant guttæ iniquitatis. Quæ si bona esse prorsus desinunt labe cujusvis inordinatæ circumstantiæ, poterunt auctores oppositi totum orbem lustrare, et assumpta etiam illius philosophi hominem in meridie quærentis laterna, bonum aliquod opus vestigare, et vix ullam invenient, quia in hac vita nihil omni ex parte beatum, et omnis nostra justitia est tanquam pannus menstruatæ. Cujus sequelæ vim subodoratus emunctissimæ naris theologus, et omnium pene bonorum operum exterminium inferri bene videns oculatissimus Joannes a S. Thoma, dixit opera pietatis, fidei, et justificationis œconomiam compati quidem interdum imperfectionum, et minutiorum peccatorum sordes, aut pulveres, sed non amore illorum elici opera; fieri cum illis, non oriri ex illis. Bene est : atqui adjunctam habere malitiam, compati sordem, malum est, sicut eam non habere sociam, bonum

esse nemo inficias eat. Ergo tunc opus habemus mixtum, non purum bonum, sed tantisper vitiatum, quod intendimus.

Instabis : Voluntas eleemosynæ, vel jejunii ob vanam gloriam, vel in malis circumstantiis, derivatur a pravo dictamine. Ergo tunc jejunii voluntas non potest esse bona.

Respondeo semper eadem distinctione : Voluntas jejunii assumpti tanquam puri instrumenti vanitatis derivatur a pravo dictamine, concedo ; assumpti propter internam honestatem, et amati per modum finis intermedii, nego. Ergo voluntas tunc non est bona, si sit pura electio, concedo ; si sit simul intentio, nego. Vel iterum : Non est bona prout subjicitur fini extrinseco operantis, concedo ; prout allicitur ab ingenita honestate finis operis per se amati, nego. Vel tertio. Ergo non est bona, si finis transeat in rationem objecti, sicut contingit in opere hypocritarum, concedo ; si finis maneat intra limites circumstantiæ, ut sæpe accidit viris sanctis, nego. Quæ omnia hactenus perspicue exposita non debent iterari. Adde solum hæc D. Thomæ verba quæst. 2. *de Malo*, art. 4. ad 2 : « Actus bonus potest male fieri, quia non requiritur quod sit integrum malum, sed sufficit, quod sit particulariter malum. »

Insistes : Arbor bona non potest malos fructus facere. Ergo eo ipso, quod fert fructus malos, desinit esse bona, et fit mala. Sed finis bonus movens ad mala media, fit radix mali : ergo tunc finis desinit esse bonus, subindeque nulla ex illo refluit bonitas in actum.

Respondeo, quod, sicut arbor bona edit per se fructus bonos, qui tamen ex accidenti temporis injuria, vel aeris inclementia, vel loci intemperie, aliisve de causis si non corrumpuntur penitus, certe inficiuntur, vel ex parte alterantur, vel saltem marcescunt, ita ex bona intentione nonnunquam sequitur per accidens opus prava electione, vel alia perversa circumstantia aliquo pacto vitiatum.

Ad quorum pleniorem et clariorem intellectum diligenter advertendum est, quod, sicut in opere bono mala finis circumstantia vitiato duo distinximus, rationem puri medii, et rationem finis intermedii, asseruimusque, quod, si opus bonum non alia ratione ametur quam ut deserviat malo fini, sitque purum medium ad ejus assecutionem conducens, tunc actus est totaliter malus, tunc oculus nequam totum operis corpus tenebrosum reddit, tunc non est actus virtutis, sed simulationis, quæ cujus animum semel imbuerit, tota eum virtutum sinceritate, et veritate fraudat, non secus ac modicum fermentum totam farinæ, cui injicitur, massam corrumpit, universamque mox conspersionem suo sapore commaculat. Si tamen opus illud placeat ratione honestatis nativæ, nec finis intrinsecus malus transeat in rationem objecti, sed sit non motivum totale, sed vehiculum, calcar, et quadantenus incentivum ad agendum, tunc actus nonnullam ex objecto percipit honestatem. Ita similiter amor finis honesti, ex quo sequitur mala, vel vitiata electio, considerari potest, vel ut est volitio finis ab ejus honestate illecta, vel ut est causa dicens ordinem ad media. Quatenus est volitio finis honesti, non potest non esse bona, quia amare bonum, qua tale, bonum esse necesse est ; quatenus vero ille actus habet rationem causæ moventis, et dicentis ordinem ad media indecentia, incipit esse mala. Si autem ille actus haberet solum rationem motivi ad malum, id est, si homo vellet finem illum de se honestum, quatenus est per malum medium obtinendum, et ut movet ad illud, tunc actus esset omnimodis malus, sicut diximus de eo, qui nollet objectum bonum, nisi ut serviret iniquitati. Ex quibus facile respondetur in forma distinctione minoris : Finis bonus movens ad mala media fit radix mali, subindeque malus, quatenus amatur ut movens ad mala media, concedo ; quatenus amatur ob innatam bonitatem in se, et propter se placentem, nego.

Persistes : Non est de hoc magna difficultas, sed quæritur utrum electio objecti pravi, puta voluntas mendacii vel furti per se mala habeat aliquam honestatem ex ordinatione ad finem extrinsecum bonum, puta solatium proximi egentis, vel periclitantis : illa autem electio est incapax omnis honestatis, actus quippe intrinsece malus nulla potest intentione honestari, nulla circumstantia, nulla utilitate licitus reddi. Ergo actus ex objecto malus nullam ex fine extrinseco percipit bonitatem.

Respondeo, sufficere ad veritatem nostræ assertionis, si habeamus aliquem actum in intentione bonum, electione sordidari, ut

docet D. Thomas in 2. dist. 38. q. 1. art. 5. Et potest exemplis illustrari, in quibus claret electionem labe aliqua inquinatam non extinguere penitus intentionis honestatem. V. g., si quis fervida pœnitentiæ intentione permotus carnem acerbius comprimens, tantisper a modo et medio discretionis recedat, fructum suæ pœnitentiæ non perdet. Si parens, vel magister zelo disciplinæ in juvenem lascivientem animadvertens paulum in correctione excedat, non continuo suæ sollicitudinis meritum amittit. Si quis ut satisfaciat necessitati, utque Deo validius inservire queat cibum sumens, nonnihil insidianti indulgeat voluptati, non illico suæ temperantiæ, et præstitutæ gloriæ Dei laude privatur, alias vix ulla daretur unquam honestatis intentio, quæ non in electione deperiret, quia sæpe, et fere semper executionem peccati alicujus venialis furtim subrepentis circumstantia comitatur.

Quod si electio sit intrinsece mala, ut voluntas furti, et mendacii ad sublevandum proximum, dicendum tunc electionem illam esse omnino malam, quia furtum, et mendacium habent objectum essentialiter malum; moralitas autem ex objecto derivata est essentialis, quæ proinde semper manet, ut discurrit S. Doctor quæst. 2. *de Malo*, art. 4. ad 2 : « Illud, inquit, quod consequitur speciem alicujus, semper inest. Cum ergo actus hominis speciem consequatur ex ratione objecti, secundum quam est bonus, vel malus actus, sic specificatus in malo nunquam potest esse bonus, nec specificatus in bono unquam potest esse malus. » Ubi vides, actum retinere semper eam, quam ex objecto haurit, moralitatem. Nihilominus liberandi, vel adjuvandi proximi affectus, ex bona intentione in electionem illam derivatus et permanens, est quidam bonitatis radius, licet nigricans. Cujus signum est, quod Deus, licet electionem reprobet, et puniat, affectum tamen laudat, et remunerat, ut patet in Ægyptiis obstetricibus, quæ, licet contra præceptum regis Ægypti conservassent mares Hebræorum, tamen accercitæ ad Regem id negaverunt, propter conservandum populum Dei, et cultum divinum, cui se obsequium præstare credebant, unde dixerunt, Exod. 1 : *Non sunt Hebrææ sicut Ægyptiæ mulieres : ipsæ enim obstetricandi habent scientiam, et priusquam ad eas veniamus, pariunt.* Qua in narratione licet peccarint obstetrices mentientes, earum tamen divini cultus propagandi amorem in illo mendacio permanentem laudavit, et remuneravit Deus, cui nihil nisi bonum placere potest. Unde ibidem dicitur : *Quia timuerunt obstetrices Deum, ædificavit eis domos.* De quibus mulieribus loquens D. Thomas 1. 2. quæst. 114. art. ult. ad 2. ait : « Obstetrices habuerunt bonam voluntatem quantum ad liberationem puerorum, non tamen fuit earum recta voluntas quantum ad hoc, quod mendacium confinxerunt. » Ubi Cajetanus : « Deus tanta bonitate effluit, ut etiam inter malas nostras voluntates gaudeat se ordinare opera, quæ remuneret. Cui sit honor et gloria in sæcula sæculorum. »

Ad argumentum ergo dicendum, electionem furti, et mendacii semper esse malam, numquamque reddi honestam ex bona intentione, quia semper est contra legem et rationem ; desiderium tamen proximi vel sublevandi, vel a periculo gravi imminenti liberandi in illa electione intermixtum, esse stillam bonitatis a pia intentione promanantem. Unde in hac parte bona intentio imitatur concursum Dei. Et, sicut iste attingit actionem intacta malitia, quia malum opus, non qua malum est, sed ut habet aliquam entis bonitatem, producit, ita bona intentio proximo succurrendi, vel gloriam cultus divini propagandi, in malam electionem, non qua malam influit (malum enim ut malum nequit in bonum referri, vel ei deservire), sed quatenus opus illud materialiter sumptum proximo impendentem mortis, vel famis calamitatem depellit et propulsat. Fateor tamen malitiam electionis bona intentione diminui, quia, ut ait D. Thomas 2. 2. quæst. 110. art. 2, « quanto bonum intentum est melius, tanto magis minuitur culpa mendacii. » Et juxta Augustinum lib. *cont. Mendac.* cap. 88 : « Pejor est qui concupiscendo, quam qui miserando furatur. In suo quippe genere alia aliis ejusdem generis peccatis leviora fiunt, quæ bono animo videntur admitti. »

Sed hic diligenter unum explicandi modum advertas peroptem, ex quo tota hujus difficultatis elucidatio patet. Nimirum, quod cum elicitur actus ex objecto bonus mala circumstantia vitiatus, vel intenditur finis bonus mala electione deturpatus, semper et in producendo opere bono ob malum finem, et in eliciendo opere malo ob bonum finem interveniunt duo actus, qui tamen pro eodem computantur, quia, ubi est unum propter

aliud, ibi est unum tantum, ut ait Philosophus. Quam doctrinam perspicue tradit S. Thomas q. 2. *de Malo* art. 4. ad 2 : « Dare eleemosynam pauperi est actus secundum se bonus, sed referre actum hujusmodi ad finem aliquem inordinatum, scilicet cupiditatis, aut inanis gloriæ, est quidam alius actus malus; qui tamen duo actus quodam ordine in unum rediguntur. » Ex qua doctrina omnia argumenta facta, et tota controversiæ difficultas evanescit; si enim voluntas ordinans bonum in malum, et e contra, duos actus partiales producit in unum veluti coalescentes, quid mirum si tunc voluntas ratione unius bona sit, et mala ratione alterius?

Obsistes demum : Ergo idem actus erit simul meritorius, et demeritorius, cui simul debeantur merces et supplicium.

Respondeo, non esse inconveniens, quod actus bonitati respondeat merces, et malitiæ debeatur aliqua pœna vel in purgatorio, si sit malitia venialis mixta operibus justorum; vel in inferno, si sit malitia mortalis. Actus autem qua malus non est meritorius etiam imperatus a bono fine, quia ut talis nequit ordinari per caritatem in Deum. Certe Patres, ipse etiam Augustinus, non semel docent, Romanos orbem universum sub suam redigere ditionem meruisse ob præclara gesta ex objecto bona, tametsi vanæ gloriæ fine sordentia. « Frequenter », inquit D. Thomas in 2 dist. 27. q. 1. art. 4, « Deus in hoc mundo remunerat eum, qui præmium futuræ gloriæ non meretur, ut sic nullum bonum irremuneratum inveniatur. »

Resistes demum, et fortius adhuc insurges : Actus bonus est actus virtutis; sed actus virtutis nequit ulla ratione esse malus; ergo non potest dari actus bonus simul, et malus. Probatur minor : tum quia virtute nullus male utitur, ut post Augustinum docet D. Thomas infra, q. 55. art. 4, addens ibidem ad 5 : « Virtute potest aliquis male uti tamquam objecto, puta cum male sentit de virtute, cum odit eam, vel superbit de ea, non autem tamquam principio usus, ita scilicet, quod malus actus sit virtutis; » tum quia nulla virtus per suum actum potest ferri extra suum objectum specificativum adæquatum , et multo minus in illud, quod opponitur et repugnat objecto specificativo illius. Atqui actus quacumque ratione malus non solum est extra latitudinem objecti specificativi virtutis, sed etiam repugnat objecto virtutis; virtus enim moralis est perfectio potentiæ operantis cum subordinatione ad rationem. Unde quod non est consonum rationi, est extra sphæram objecti illius; quod vero est dissonum, est illi repugnans et infensum. Ergo repugnat habitum virtutis elicere actum, qui feratur in malum, vel ex fine, vel ex circumstantiis. Tum quia, ut antea objiciebatur, et amplius confirmatur, bonitas moralis desumitur ex unica regula, et ex unico judicio prudentiali, de cujus ratione est ferri in actum vestitum hic et nunc omnibus circumstantiis ; unde nequit dictare actum vel minima malitia sordentem, nullumque objectum potest esse conforme dictamini prudentiæ, nisi secundum omnia bonum sit. Etenim ad judicium prudentiale tria potissime requiruntur : primo rectitudo voluntatis per bonam intentionem finis, qua de causa prudentia præsupponit virtutes morales, quibus appetitus in ordine ad fines particulares rectus fit, unde actus ex objecto bonus, ad malum finem relatus non potest a prudentia elici, nisi forte a prudentia carnis, quæ magna imprudentia est; secundo ad prudentiam requiritur bonum consilium, et judicium verum de mediis eligendis, ex quo fit prudentiam non posse dictare bonum finem esse per malum medium eligendum, sed hoc est proprium astutiæ, quæ est vitium prudentiæ oppositum; tertio necessaria est circumspectio, seu attentio, et perscrutatio circumstantiarum hic et nunc occurrentium, conferens eas cum fine et mediis ad finem. Unde dictare opus sine ponderatione circumstantiarum non est actus prudentiæ, sed levitatis, et inconsiderationis. Ergo ut aliquid sit conforme dictamini prudentiali, debet illi obsequi secundum omnia , objectum nimirum, finem, et circumstantias; subindeque virtus ulla moralis, quæ immediate per prudentiam regulatur, nequit influere in actum quacumque ratione malum.

Respondeo actum virtutis, ut a virtute procedit, nullam sortiri malitiam, sed bonitatem; sed eumdem ut est a voluntate ex parte deficiente, vel a malo habitu se ingerente, posse nonnihil sordium contrahere. Præsertim si tunc juxta ultimum dicendi modum duo actus partiales inveniuntur adunati, quorum unus est fructus virtutis, alter ab habitu vitioso, vel sola voluntate deficiente promanat. Sed utut sit, bonitas unius rationis, seu (ut dicunt) unius lineæ, non de-

struitur nisi per malitiam sibi immediate oppositam : malitia autem proveniens moderatæ comestioni ex vana gloria non est ejusdem ordinis, seu lineæ cum bonitate temperantiæ, cui vanæ gloriæ flatus extrinsecus est. Ad id vero, quod erudite additur de prudentia finem, media, et circumstantias moderante, satis superque diximus actum illum non esse quidem secundum se totum dictamini prudentiæ consentaneum, ac subinde esse, et denominari simpliciter malum ; ex parte tamen illi conformari, subindeque actum illum esse « particulariter » duntaxat bonum, ut dicebat S. Thomas. Dictat enim prudentia esse temperate comedendum, licet non dictet, sed vetet sobrietatem vana gloria inficere. Et sufficit ad hoc ut actus sit a temperantia, quod non sit difformis dictamini prudentiæ, prout prudentia est regula in particulari temperantiæ; neque enim per se, et ex propria ratione exigit conformari prudentiæ, ut est regula universalis omnium virtutum, quia, sicut temperantia habet materiam determinatam, ita directione prudentiæ circa illam contenta est. Sane moderata comestio per se, et propter se amari nequit a mala voluntate, licet ab ea possit inquinari. Ergo ut talis a virtute eligatur, necesse est. Ex quibus patet, nec actum illum ex meritis objecti pensatum esse extra, vel contra latitudinem objecti virtutis, nec adæquate dictamini prudentiali adversari.

REFLEXIO.

Verebar omnia opera tua. Quia multa pura mala sunt, rara autem aut fere nulla pura bona sunt : si enim aliqua circumstantia desit, bonum non bene fit. « Omne » autem « factum, inquit August. lib. *de Utilitate credendi*, cap. 12, si recte factum non est, peccatum est. » Ergo quanto major es, humilia te in omnibus ; quia non sunt opera sua plena, nec juxta D. Paulini expressionem « bonus nummularius » es, nec probabiles cudis nummos caritate signatos, sed vanis circumstantiarum percutis caracteribus. Time ne tota nocte laborans nihil capias nihilque invenias in manibus tuis, qui vir divitiarum tibi ipsi videris. Tam insidiose, et juxta frequenter in opera nostra irrepunt circumstantiarum sordes, ut vix, ac ne vix quidem sit ullus, qui ab amoris proprii vel inanis gloriæ cupiditate se extricet ; ullus, qui ad egregia opera peragenda accingatur, quin prius alicujus gloriolæ, vel commodi flatu non extimuletur. Quoties dum putamur crucem portare, sic portamus, ut plus habeamus in crucis nomine dignitatis, quam in passione supplicii? Quoties abstinentiæ fluctus intramus, continentiæ conscendimus undas, enatamus jejuniorum pelagus, et operis difficultate superata, in ipso externarum macerationum portu naufragamus? Ita est, ita plane, ita nimis. Laudari volumus in hac vita; quæ nostra sunt quærimus; a recta placendi Deo intentione ad inanis consolationis cupiditatem transimus, et, dum favoris auras captamus, nec ad Deum referimus, ipsi quod suum est furamur.

Operari sequitur esse, et, quia in iniquitatibus concepti sumus, et in peccatis conceperunt nos matres nostræ, hinc opera nostra sordibus conspersa sunt. Maneat ergo oportet in hac vita sollicitudo quædam ac tremor, ut illud impleatur Apostoli præceptum: *Cum timore, et tremore vestram salutem operamini*. Sic affecti in ipsis bonis operibus positi trepidemus, ac ne in eisdem occulto aliquo errore displiceamus, continuis lamentis vacemus, quia semper et ubique nobis suppetit unde Deo dicamus : *Ignorantias nostras ne memineris, et ab occultis nostris munda nos, Domine.* Opportune et vere, sed terribiliter Magnus Gregorius lib. 5. *Moral.* cap. 6 : « Sæpe unde placari judex creditur, inde ad irascendum placidus instigatur, Salomone attestante, qui ait : *Est via quæ videtur homini recta, et novissima illius ducunt ad mortem.* Unde Sancti viri cum mala superant, sua etiam bene gesta formidant, ne cum bona agere appetunt de actionis imagine fallantur; ne pestifera labes putredinis, sub boni specie lateat coloris. Sciunt enim, quia corruptionis adhuc pondere gravati dijudicare bona subtiliter nesciunt ; et, cum ante oculos extremi examinis regulam deducant, hæc ipsa in se nonnumquam, et quæ approbant, metuunt, et tota quidem mente interna desiderant; sed tamen de incertitudine operum trepidi, quo gradiuntur ignorant. »

Heu nos miseros, et fatali peccandi necessitate captivos ! Quis nos liberabit a corpore mortis hujus, corpore corruptionis, in quo mala pura agere sæpe sentimus, pura bona vel raro, vel numquam elicimus? Proh durum ! et intollerabile concupiscentiæ pondus quo gravati pura bona agere nec sinimur,

nec valemus? Bonum ex omni parte integrum non invenitur in terra viventium, quia ut ipsemet ratione duce Philosophus agnovit uno solo modo contingit honesti operis rectitudo, peccatum autem infinitis modis subrepere valet, et sæpissime insidiatur. Bene agere simpliciter, et omnibus modis uno duntaxat pacto contingit; sed peccare tot modis accidit quibus subintrare quit circumstans nos undique peccatum. Tangere signum, et in scopum recta collimare haud parum difficile est, quia unico modo centrum attingitur : ab ipso vero non ægre recedes, cum sint infinitæ lineæ a centro ductæ, sed quæ signum nequaquam sunt.

Ergo si sapis, time ne dum vigilant tentatoris insidiæ, ibi subrepat elatio, ubi proficere creditur devotio. Quanto magis in mandatis Dei te crescere arbitraris, tanto graviores tibi suppetunt causæ formidinis. Ne de ipsis probitatis verisimilibus incrementis mens tua sibi blandiens, in frivolæ vanitatis rapiatur excessus, et fiat immunda vanitate, dum sibi videtur clara virtute. Ne rursum ipsis operibus pietatis elata deseratur ope gratiæ, et remaneat in infirmitate naturæ. Scito ergo, et nullatenus dubites, quod inflatio, quod ambitio etiam fucata, quod propriorum bonorum, vel communitatis tuæ colore zeli latens, sed superba defensio possunt bonum sin omnino destruere, certe non mediocriter dedecorare. Scito quod, dum mala miscentur bonis, fortassis malitia inundans absorbet guttulas bonitatis et evacuat merita, si ad illum de corde puro et optimo non referatur victoria laudis, a quo scire debent omnes se vires accepisse certaminis; si totum quidquid sunt, misericordiæ ejus non asserant, qui est et coronæ auctor, et certaminis opitulator. Profecto imprudens eris, si innixus prudentiæ tuæ illi non fidem, spem, charitatemque, atque bonorum omnium operum committas puritatem, a quo bona cuncta procedunt; cujus gratia ad bona permovet, cujus justitia mala tegit; qui pro nobis mortem semel vicit, et mortis reliquias semper vincit in nobis; qui militantes servos non tantum spectat, sed et luctatur in illis; in illis ipse congreditur; ne cadant, ipse tenet; cum ceciderint, ne collidantur, supponit manum suam. « Ipse, inquit Cyprian. epist. 9. in certamine agonis nostri et coronat pariter, et coronatur. » Coronat Christus operis bonitatem; coronatur, quia misericordia sua, et effusi cruoris copiosa redemptione irrepentium tegit labecularum iniquitatem.

DISSERTATIO III

De novello probabilitatis commento.

Constitutis superiori dissertatione regulis honestatis unanimi theologorum calculo probatis novam adjecere vel substituere recentiores antiquis omnibus incognitam, qua puras christianæ ethicæ normas teneris, cereis, flexibilibus, et in quamcumque velis formam ductilibus institutis, dum mollire conati sunt, vel depravaverunt penitus, vel certe ad nihilum redegerunt. Celebrem illam intelligo probabilitatis assertiorem, qua nulla hujus sæculi post post hominum memoriam corruptissimis moribus vel commodior, vel favorabilior, vel exoptatior potuit inveniri. Hujus etenim quæstionis ramos persequenti manifeste pellucet advenisse tempus illud ab Apostolo prænuntiatum, quo hominibus sanam doctrinam non sustinentibus, et ad sua desideria magistros prurientes auribus sibi coacervantibus fons probabilismi apertus est; unde tot aberrationes, tot doctrinæ moralis flagitia scaturierunt, et innumera in dies scaturiunt, et imposterum scaturient magis, si ad opiniones securitate donandas humanum sufficiat ingenium, nullis severioris doctrinæ repagulis coercitum, sed laxissimis volaticæ probabilitatis prolubiis fucato verisimilitudinis colore illis permissum.

Ut igitur lata porta et spatiosa, quæ ducit ad perditionem, obstruatur, ut præcludatur ingens ille ad omnem corruptelam aditus, ut retegatur pestiferum illud venenum, eo a nonnullis incautius, quo suavius obbibitum, ut denique securis ad radicem admo-

veatur, hic, vel nunquam recurrendum est ad puros Ecclesiæ Catholicæ fontes, ne si forte incorrupto Romanæ Ecclesiæ lumini propriæ mentis lumen, aut potius tenebras anteponamus, in varia cito præcipitia rituri de via veritatis exorbitemus. Quo circa tam momentosum totius ethicæ christianæ cardinem iis omnibus munire præsidiis operæ pretium est, quibus ecclesiastica quævis veritas roborari potest. Et, accitis cunctis theologiæ locis, iis eam Scripturarum oraculis astruemus, eo perpetuarum traditionum consensu firmabimus, eo argumentorum pondere, ea vi Deo dante evincere confidimus, ut post tot probationum momenta nemo prudens dubitare queat, quin arbitraria in rebus moralibus inducta licentia a paucis lustris invecta, sed in dies ad Christianæ pietatis excidium, et Catholici nominis dedecus grassans firmis æternæ legis aggeribus cohibenda sit, postquam planum visum fuerit, et apertum, novitium Probabilistarum inventum et divinæ auctoritati, et Patrum documentis, et Sanctorum exemplis, et bonorum praxi, et ipsius rationis lumini, et fere totius naturæ voci adversari.

CAPUT I.

NOVITIUM PROBABILITATIS COMMENTUM PETITIS AB AUCTORITATE ARGUMENTIS EVERTITUR.

Antequam sacræ auctoritatis testimonia, quæ primum et supremum apud omnes theologos occupant locum, in hoc priori capite expendamus, in sequenti rationibus veluti auxiliaribus copiis acturi, facturum me operæ pretium existimavi, si præmisso præsentis controversiæ statu, lectori in ipso limine certis prius principiis constitutis appareret quid impugnandum, quidve propugnandum suscipiamus.

Præmoneo 1°, quod, licet omnes sententiæ, sive speculativæ, sive morales, in se spectatæ sint veræ, vel falsæ, quia re ipsa sunt objecto suo vel conformes, vel difformes, tamen quia sæpe sæpius nec veritas, nec falsitas certo percipitur, ideo præter sententiam veram, cujus certa veritas nobis patet : præter sententiam falsam, cujus falsitatis convicti sumus, datur alia sententia probabilis, quæ in se revera, et coram Deo vera, aut falsa est, respectu tamen intellectus nostri rem penetrare non valentis, est tantum probabilis ; quia, licet ignoret vera ne, an falsa sit, verisimilitudinis tamen specie vestitur. In qua probabilitate latitudo gradualis omnino invenitur. Cum enim opinio sit probabilis, quia assertioni illi aliqua verisimilitudo inest, vel saltem ei attribuit intellectus veritatem objectivam, minime persuadens ; fit inde eo magis, minusve probabiles sententias apparere, quo pro diversitate luminis, vel humanæ mentis tenebrarum, magis vel minus controversiæ difficultas, et rei objectiva veritas perspicitur. Unde sæpe contingit, ut ea, quæ uni probabilia, alteri probabiliora sunt, alteri certa et explorata videantur; quia major, vel minor luminis abundantia certa a dubiis, clara ab obscuris tanto magis discernit, quanto fuerit intellectus perspicacior, et affectus purgatior.

Præmoneo 2°, quod, etsi duæ propositiones contradictoriæ non possint simul esse veræ, aut falsæ, ut lumine naturali constat, tamen ambæ contradictoriæ possunt probabilitatem præfatam sortiri ; imo nulla propositio potest intra solius probabilitatis fines contineri, quin ejus opposita sit probabilis, quia eo ipso, quod aliqua opinio est alicui tantum probabiliter, et non certo vera, ejus opposita non potest apparere certo falsa, alias prior appareret certo vera; certæ enim veritati opponitur certa falsitas. Quod totum ex præmonitione superiori claret ; quia sententia probabilis ea est, quæ opinanti non apparet evidenter et certo vera aut falsa, sed veri colore induta. Utraque ergo contradictionis pars virisimilis esse potest, licet necessario una vera, altera falsa existat.

Difficultas ergo modo est, utrum probabilitas sententiæ etiam falsæ, et æternæ legi, et juri naturali reapse repugnantis, etiam in concursu probabilioris et tutioris pro lege stantis sit recta regula bonæ operationis, et ad conscientiæ securitatem sufficiat. Affirmant recentiores non pauci, licere cuique eam opinionem tuta conscientia sequi, quæ probabilis sit, id est, quæ non appareat evidenter falsa, ut ait Caramuel, quæ ratione, vel auctoritate alicujus momenti nitatur, modo ex altera parte nihil appareat convincens, etiam opinione probabiliore relicta, etiam omissa tutiore, etiam communi. Quia, inquit Tamburinus, dum probabilitate, sive intrinseca, id est, rationi innixa ; sive extrinseca, id est auctoritate alicujus docti et pii munita, quantumvis tenui confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus.

Ex quo inferunt, ex falsa opinione, modo nonnullis Casuistis judicetur probabilis, quemlibet in jus naturale peccantem excusari : fas etiam esse minus probabilem, et minus tutam sententiam in conspectu probabilioris et tutioris cognitæ et repulsæ eligere : posse item consultum de aliquo casu Doctorem prudenter juxta minus probabilem, minusque tutam, spreta sua probabiliore, consilium dare. « Etsi », addit Hermannus Busembaum in editione vigesima suæ *Medullæ Theologiæ*, lib. 1. tract. 1. cap. 2. dub. 2, « ad inconstantiæ notam fugiendam expediat virum doctum respondere semper secundum eadem principia, potest tamen vir talis consultus significare consulenti opinionem a quibusdam doctis tamquam probabilem defendi, quam proinde ipsi sequi liceat, quamvis ipse consultus eamdem speculative falsam esse judicet, et proinde in praxi ipse sequi non audeat. » Quorum omnium consectariorum, aliorumque sine fine, numero, et modo pullulantium sive formicantium una ratio omnibus loco hastæ et clypei est, quia opinio probabilis est regula tuta, ex qua qui vitam suam dirigit, non modo securus existit, sed etiam æternam vitam promereri, et recta ad superos tendere possit.

At contra veri S. Thomæ discipuli, tanti Doctoris vestigiis a sanctis Patribus designatis inhærentes huic novitati capitaliter adversantur, quia credunt hoc novo probabilitatis commento lascivientibus ingeniis ad depravandam Evangelii castimoniam laxissimas habenas remitti, ruinam Ecclesiasticæ disciplinæ imminere, tantamque in theologia stragem edi, ut quomodo cum eo Romanæ Ecclesiæ fides, pietas, disciplina consistere possint, omnino non videant. Unde contendunt in primis, nulla opinione quovis probabilitatis fuco oblita neminem in jure naturali excusationem posse obtendere, præsertim si minus probabili, minusque tutæ sententiæ, relicta probabiliore et tutiore, adhærescamus ; proindeque illicitum esse ad conscientiæ consulta ex sententia, quæ speculative falsa creditur, consilium dare, quia consulenti gratior est et optatior, ut ex decursu magis magisque liquebit. Verum, ut tantæ molis opus solide exstruamus, jacienda sunt altissima conscientiæ fundamenta, quibus tota ista controversia subnixa est.

SPECULATIO I.

Definitio, divisio et obligatio conscientiæ præmittuntur.

Nihil conscientia notius, nihil conscientia obscurius, nihil quidem ea notius, qua nemo caret, si homo est, quam nemo non videt, si cæcus non est; nemo non sentit, si penitus insensibilis non est, aut insensatus. Quid conscientiæ lege apertius, quæ non tam lata est homini, quam nata ; non accepta de foris, sed indita in intimis ; non incisa lapidibus, sed cordis inscripta membranis ? Quid clarius lumine vultus divini, æterni solis radio, increati Verbi revibrato splendore, imagine Deitatis, Trinitatis apographo, creaturæ rationalis charactere ? Lumine, inquam, non humano, sed divino ; radio non fluxo, sed stabili ; splendore non caduco, sed perenni ; imagine non mortua, sed viva, et spirante ; apographo non adulterato, sed fideli ; charactere signato, ne defluat; impresso ne eruatur; inciso, ne deleatur ; insculpto, ne eradatur; aperto, ut legatur ; conspicuo, ut dirigat, et spectetur?

Verum quid conscientia obscurius, quæ abyssus est multa, profundum inexhaustum, mare immensum, sinus inscrutabilis, anfractus sinuosus, interior domus densis septa tenebris, scrinium impervium, conclave secretissimum, labyrinthus mille meandris intertextus ? Ita est, conscientiam sentimus, et experimur, sed vix definimus, et, ut bene ait P. Labbe ingeniosissimus Societatis theologus, « sola conscientia est quæ præfari non amat », quia hoc ipsum repugnare sibi conscientia putat, si laudetur, « quia mavult facere magna, quam dicere ». Non avet conscientia fucatam verborum lenociniis orationem, quæ fucos odit, non quærit concinnos culti sermonis lepores, non amat blandientis oratoris mella ; non timet indignantis impetus : quia ipsi neglecta decoris cura plus placet, se ornatam credit, dum non affectat ornatum, nec blanditur nisi sincere, nec irascitur nisi juste. Grammaticæ leges spernit conscientia, ne sit vana : poesis metros, ne sit ficta ; rhetoricæ pompam, ne sit turgida ; philosophiæ argutias, ne sit curiosa ; scholasticorum distinctiones, ne sit casuistica ; scrupulorum nænias, ne sit superstitiosa. Studet simplicitati, quæ non fallit ; puritati, quæ non fallitur ; prudentiæ, quæ non errat; orationi, ne aberret. Ut tamen de

illa aliquid dicamus, quæ semper in corde loquitur, quidquid de ipsa a theologis disputari solet, brevitatis et claritatis gratia sequentibus interrogationibus exponemus.

Quæres primo, quid sit conscientia ?

Respondeo conscientiam esse actum intellectus practici ex principiis synteresis deducens conclusionem syllogismi prudentialis, dictantem hic et nunc quæ agenda sunt. Explicantur singula. Dicitur « actus », et non habitus, ut existimavit Scotus : tum quia possumus bene agere sine habitu, sed non sine conscientia ; tum quia conscientia sæpe deponitur et mutatur, potentia autem est inseparabilis, et habitus difficile mobilis; tum quia conscientia est quoddam dictamen applicans scientiam ad actum, applicatio autem non fit sine actu, etiam habitu inexistente; tum quia ad conscientiam pertinet instigare, ligare, accusare, remordere, excitare, quæ omnia actum sonant.

Dicitur « actus intellectus », et non voluntatis, ut opinatus est Durandus : tum quia Scriptura ait, *conscientiam testimonium reddere*, Rom. IX. et *scire*, Eccles. VII ; tum quia actus memorativi pertinent ad intellectum ; tum quia Patres conscientiæ ea asserunt, quæ nonnisi actui intellectus possunt convenire. Conscientia, inquit Tertullianus, esi « naturalis tabula, in qua legit unusquisque opus suum », et agnoscit quod scripsit. Est « lex intellectus », inquit Damascenus, quam ratio promulgat voluntati. Est « spiritus corrector, et animæ pædagogus », teste Origene ; « naturale judicatorum animæ, et testis fidelissimus », ut Basilio et Chrysostomo placet. Est « cordis scientia », inquit Bernardus, non in corde nata, sed circa cor dirigendum occupata. Dicitur « actus intellectus practici », non vero speculativi; non enim sistit in contemplatione operis faciendi, sed instigat ad bonum, retrahit a malo, inferiores facultates ad opus accingit, nec solum prælucet operantibus ne fallantur, sed etiam stimulos addit, ne otientur. Additur, « ex principiis synteresis deducens conclusionem syllogismi prudentialis », quia in processu voluntatis synteresis, quæ est habitus primorum principiorum practicorum a natura inditus, majorem format, et mediantibus principiis particularibus in minori propositis conscientia elicit conclusionem ; et, teste Hieronymo, conscientia est « scintilla animæ », quam ratio silicem verberando exprimit.

Denique dicitur conscientiam elicere conclusionem « dictantem hic et nunc, quæ agenda sunt », quia ad conscientiam non sufficit consideratio bonitatis et malitiæ actuum humanorum in communi, nisi sit motio et applicatio ad opus, qua inclinatur animus volens, impellitur nollens, adjuvatur laborans, reluctans arguitur. Ratio agenda examinat, virtus eligit, conscientia promulgat et imperat, et si voluntatem videat inobedientem, adversariam se gerit, ut arguat; testem, ut convincat ; judicem, ut damnet ; vindicem, ut castiget ; tortorem, ut cruciet ; vermem, qui non moriatur. Si vero voluntatem obtemperantem advertat, sed segnem et torpentem, proponit honestatem, ut moveat ; utilitatem, ut persuadeat ; mercedem, ut invitet ; coronam, si vincat. O dictamen forte, et juxta suave ; illustre, et igneum ; justis amabile, impiis terribile ! apud quod non moritur omne quod gerimus : « Cumque non habeat loquendi usum, nescit tamen tenere silentium », ut ait Victor Carnotensis lib. *de Pœnitentia.*

Dices : Omnis actus vel generat habitum, vel ex aliquo habitu generatur. Sed per nos conscientia est actus. Ergo generat aliquem habitum, vel ab aliquo producitur : qui habitus generans vel genitus, conscientia est.

Respondeo actum conscientiæ procedere ab habitu sapientiæ et scientiæ, ut docet S. Thomas q. 17. *de Verit.* art. 7. ad 4, quia conscientia est scientia cum aliquo modo, nempe applicatione ad opus; unde geminatis conscientiæ actibus non producitur novus habitus a scientia distinctus, sed habitus scientiæ perficitur et extenditur, sicut intellectus speculativus fit extensione practicus; unicus enim est in homine intellectus, si spectetur entitas ; quasi duplex si virtus attendatur : ut speculativus, præcisionibus et abstractionibus contentus est ; ut practicus, se accingit ad opus, et non secus ac primum mobile inferiores spheras secum rapit, sic intellectus practicus omnes animæ facultates ad opus pertrahit. Et quod in intellectu distinguimus, idem proportionaliter in habitu scientiæ contingit.

Instabis : Multa dicuntur de conscientia, quæ aliquid habituale exigunt, nam conscientia dicitur subjectum peccati, ad Titum I : *Inquinatæ sunt eorum mens, et conscientia.* Subjectum autem significat vel

potentiam, vel habitum, vel aliquid pertinens ad actum primum. Conscientia etiam semper in homine perseverat, etiam dormiente, in quo nullus est actus. Ergo conscientia non est actus.

Respondeo conscientiam non dici subjectum peccati, quamvis dicatur inquinari a peccato, per hoc enim contrahit sordes mala conscientia, quod ad malum inclinat, et quia ex corruptione voluntatis oritur pravum dictamen intellectus. Unde ab Apostolo I. Timoth. IV. appellatur *conscientia cauteriata,* quia, ut ibi exponit D. Thomas, « cauterium est corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo, ita ex igne perversæ voluntatis, iræ, odii, concupiscentiæ ulceratur conscientia, et egreditur falsa doctrina », falsa, inquam, si non in speculatione, saltem in exercitio et praxi, cum aliqui confitentur se nosse Deum, factis autem negant. Nam « sicut habens scientiam in universali potest errare in particulari, ita habens fidem in universali, in particulari tamen agibili corrumpitur propter corruptionem affectus », inquit idem Angelicus Doctor in expositione illius loci ad Titum. Ad id quod additur, conscientiam semper manere, respondeo manere non formaliter, si nullus est actus, sed virtualiter in suo principio habituali permanente, vel moraliter in hominum æstimatione, apud quos conscientia bona, vel mala tamdiu dicitur remanere, quamdiu non retractatur.

Ex his intelliges bonam esse definitionem conscientiæ, quam tradit P. Mercorus 1. part. art. 1 : « Conscientia est judicium præconsultatum et certum, immediate directivum humanæ operationis. » Dicitur « judicium », non imperium per modum exequentis, « Fac hoc »; quia istud semper sequitur operatio, et dictamen conscientiæ sæpius voluntas respuit : habet tamen aliquid de imperio per modum indicativi, « hoc est faciendum. » Dicitur « præconsultatum », quia conscientia supponit circumspectionem circumstantiarum. Dicitur « certum » certitudine morali, quæ necessaria est ad rectam operationem. Denique dicitur « immediate directivum operationis humanæ », quia concientia, ut antea dicebamus, est conclusio particularis, qua ex regulis moralibus per se notis, et per principia proxima applicatis scientia moralis applicatur operationi hic et nunc. Unde patet quod in sententia Thomistarum, actum conscientiæ sequitur actus imperii, qui est ultimus actus prudentiæ.

Quæres secundo, quotiplex sit conscientia.

Respondeo, conscientiam dividi communiter in certam, dubiam, probabilem, rectam, erroneam, scrupulosam et laxam. Cujus multiplicis divisionis ratio ex ipsa conscientiæ definitione consequitur; cum enim conscientia sit judicium dictans voluntati, quæ agenda sunt, tot modis accipi potest conscientia, quot intellectus in dijudicanda operis honestate se habet : intellectus autem aliquando determinatum judicium fert de objecti honestate vel malitia, et tunc est conscientia certa; interdum anceps et pendulus neutri contradictionis parti adhærens suspendit judicium, et tunc est conscientia dubia; quandoque determinate de aliqua sententia judicat, quia sibi verisimilis apparet, formidat tamen de opposita, et tunc est opinativa conscientia. Quod si judicio rationis veritas objectiva, et conformitas ad rationem et legem æternam correspondeant, tunc est conscientia recta; si vero aliter judicet de objecto, quam sit a parte rei, dicendo bonum malum, et malum bonum, tunc est conscientia erronea. Qui error si oriatur ex levissimis animæ se superstitiose torquentis ratiunculis, dicitur conscientia scrupulosa (si tamen non suspendat judicium, quia si hæret scrupulosi judicium, conscientia ejus ad dubiam reducitur, non apparentem, sed frivolam et irrationabilem). Si autem error ex inordinato corruptæ voluntatis affectu, vel effrænato lascivientis passionis æstu, vel ex affectata crassæ ignorantiæ culpa, vel ex nimio placendi hominibus, laxandarumque concupiscentiæ habenarum studio nascitur, dicitur laxa. Fateor tamen quod, quia, ut antea vidimus, conscientia secum fert judicium certum; ideo conscientia dubia, probabilis et scrupulosa vix conscientiæ nomen promerentur : cujus signum est, quod quis operans in dubio, et minus tuta sequens peccat, quia contra conscientiam rectam operatur et tamen operatur ex dubia conscientia : nemo autem habet simul duas conscientias, sed unam, cui obtemperat, vel refragatur.

Quæres tertio, an et quomodo conscientia erronea liget, vel excuset ?

Respondeo expositione articuli 5. et 6. q.

19. 1. 2. S. Thomæ. Sciendum igitur primo voluntatem agentem contra conscientiam erroneam non depositam, semper peccare : « Dicendum, inquit S. Doctor art. 9, quod simpliciter omnis voluntas discordans a ratione, sive recta, sive errante, semper est mala. » Ratio est, quia, ut voluntas sit mala, etiam dum fertur in objectum ex natura sua bonum, sufficit quod prosequatur objectum judicatum hic, et nunc malum, ratione et conscientia dictante illud esse illicitum ; voluntas enim non fertur in objectum nisi ut propositum a ratione, et moralitas non pendet ab objecto, nisi ut a ratione exhibito voluntati cæcæ. Ergo, si conscientia dictante aliquid esse malum voluntas in illud feratur, procul dubio peccabit, quantumvis objectum illud suapte natura honestum sit. *Omne* enim, *quod non est ex fide*, id est conscientia, et maxime, quod est contra fidem, seu conscientiam, secundum Apostolum Rom. XIV, ita a Patribus intellectum, *peccatum est ;* qui et ibidem docet cibi esum per se innoxium, ei fieri prohibitum et immundum, qui conscientia erronea existimat esse vetitum : « Si manducaverit damnatus est, quia non ex fide. » Unde D. Thomas laudatus : « In bonum non fertur voluntas, nisi secundum quod a ratione proponitur. Si ergo proponatur ut malum a ratione errante, fertur in hoc sub ratione mali : unde voluntas erit mala, quia vult malum, non quidem id quod est malum per se, sed id, quod est malum per accidens, propter apprehensionem rationis. » Et tunc peccatum illud reducitur ad speciem malitiæ sub qua apprehendit objectum illud.

Nec obest, quod opus illud sit legi æternæ consentaneum, cui lex conscientiæ subordinari debet. Non obest, inquam : quia, ut optime tradit idem Angelicus Doctor, lex æterna non derivatur in nos, nec promulgatur voluntati nisi mediante ratione. Unde non solum legi æternæ, sed etiam rationi conveniens debet esse voluntatis actus, ut sit bonus. Et, licet judicium erroris non derivetur a Deo, tamen ratio errans judicium suum proponit nomine Dei, ut verum, et consequenter ut a Deo derivatum, a quo est omnis veritas. Certe quando præceptum Imperatoris non nisi mediante Proconsule innotescit populo, Proconsuli ementita Imperatoris auctoritate abutenti parendum foret; quia, licet inferioris potestas non obliget, dum superioris præcepto adversari cognoscitur. « Si quis tamen crederet, inquit, quod præceptum Proconsulis esset præceptum Imperatoris, contemnendo præceptum Proconsulis, contemneret præceptum Imperatoris, et similiter si aliquis homo cognosceret, quod ratio humana dictaret aliquid contra præceptum Dei, non teneretur rationem sequi, sed tunc ratio non totaliter esset errans ; sed quando ratio errans proponit aliquid ut præceptum Dei, tunc idem est contemnere dictamen rationis, et Dei præceptum. »

Instabis : Ergo ex conscientia erronea obligabimur ad male operandum, et ad æternam Dei legem violandam. Consequens videtur absurdum, quia in homine non potest esse obligatio ad opposita, quia sic ex necessitate peccaret, et foret perplexus ; sive enim sequeretur conscientiam, sive contra eam operaretur, semper peccaret.

Respondeo quod, quia habere conscientiam de re aliqua facienda, nihil aliud est quam æstimare Deum illud præcipere, omnino sequitur eum, qui non facit id, ad quod conscientia inducit, peccare mortaliter, non ex genere operis, sed ex intentione operantis ; conscientia enim obligat non virtute propria, sed virtute præcepti divini. Unde non mirum si per accidens virtute præcepti divini obliget ad malum, quod conscientia proponit tanquam præceptum a Deo. Non mirum etiam, hominem tunc, quocumque se vertat, peccare; quia, ut optime discurrit S. Thomas art. 9. ad 3, « sicut in syllogisticis uno inconvenienti dato, necesse est alia sequi, ita in moralibus uno inconvenienti posito, ex necessitate alia sequuntur. Sicut supposito quod aliquis quærat inanem gloriam, sive propter inanem gloriam faciat, quod facere tenetur, sive dimittat, peccabit. Nec tamen est perplexus, quia potest intentionem malam dimittere. Et similiter supposito errore rationis, vel conscientiæ ; qui procedit ex conscientia non excusante, necesse est, quod sequatur malum in voluntate ; nec tamen est homo perplexus, quia potest ab errore recedere, cum ignorantia sit vincibilis et voluntaria. » Nec propterea inferas, Deum obligare ad peccatum, sed tantum conscientiam errantem proponere ut bonum et præceptum a Deo, quod revera malum et prohibitum est.

Sciendum secundo, quod, licet agere contra conscientiam, etiam errantem, sit semper peccatum, tamen agere juxta conscientiam errantem non continuo excusatur a

peccato, quia, ut discurrit S. Thomas art. 6, eo modo excusat conscientia erronea, quo ignorantia, propter quam errat. Sed ignorantia non semper excusat a peccato, quia sæpe sæpius est volita, vel directe, vel indirecte : directe quidem, quando voluntas expresso, et explicito actu vult ignorare; indirecte vero, quando voluntas illud scire negligit, quod scire tenetur. Ergo qui agit juxta conscientiam erroneam, non continuo excusatur a culpa, tametsi ille, qui agit contra conscientiam erroneam, semper labatur in culpam.

Quæres quarto quænam, et cujus rei ignorantia excuset, vel accuset voluntatem juxta conscientiæ errantis dictamen operantem ?

Respondeo, gravissimam hic, et fere totius theologiæ moralis difficillimam quæstionem proponi excutiendam ; sed, quia ea opportune importune abutuntur Probabilistæ, indeque suas laxitates colore oblinunt ad penetrandum, vel potius exsiccandum tam virulentum probabilisticæ fæcis fontem, ex eoque manantes corruptelarum rivos exhauriendos, operæ pretium est pauca, sed selecta ex S. Thoma documenta hic inde deprompta libare.

In primis docet S. Præceptor, ignorantiam facti citra negligentiam excusari a peccato, subindeque voluntatem tunc rationi erranti concordem non esse malam. Sic docet art. 6 : « Si sit error, qui causat involuntarium proveniens ex ignorantia alicujus circumstantiæ absque omni negligentia, tunc talis error rationis vel conscientiæ excusat ut voluntas concordans rationi non sit mala. » Idque explicat hoc exemplo : « Si ratio erret in hoc, quod credat aliquam mulierem submissam esse suam uxorem, et ea petente debitum, velit eam cognoscere, excusatur voluntas ejus, ut non sit mala ; quia error iste ex ignorantia circumstantiæ provenit, quæ excusat, et involuntarium causat. »

Docet secundo S. Thomas, quod, si ignorantia sit aliquo pacto voluntaria, sive directe, sive indirecte, tunc voluntas malum prosequens peccat, etsi ratio et conscientia dictent illud esse bonum et licitum. Et satis aperte innuit S. Doctor tunc semper errorem esse culpabilem, quando provenit ex ignorantia alicujus juris, quod aliquis scire tenetur ; et semper esse reum negligentiæ, quoties error provenit ex ignoratione legis, præsertim naturalis. « Si ratio, vel conscientia, » inquit articulo mox citato, « erret errore voluntario, vel directe (quando nimirum actus voluntatis fertur in ignorantiam, quam amat, ut antea dixerat) vel propter negligentiam, quia est error circa id, quod quis scire tenetur ; tunc talis error rationis, vel conscientiæ non excusat, quin voluntas concordans rationi, vel conscientiæ sic erranti sit mala, eo quod error iste provenit ex ignorantia legis Dei, quam scire tenetur. »

Ubi S. Doctor discrimen assignat inter ignorantiam juris et facti, seu circumstantiarum ; asseritque ignorantiam facti, puta mulieris suppositæ, excusare si sit « absque omni negligentia ; » ignorantiam vero legis, quam homo scire tenetur, non excusare : « puta si ratio errans dicat quod homo teneatur ad uxorem alterius accedere, quia error iste provenit ex ignorantia legis Dei, quam scire tenetur. » Nec addit errorem juris, quod homo scire tenetur, accusare, si sit negligentia, et excusare, si desit ; sicut hanc exceptionem adjecit dum locutus est de ignorantia facti. Sed supponit semper adesse negligentiam culpabilem quando est ignorantia ejus juris, quod homo scire tenetur, quia ut addit solutione ad primum, ad hoc ut opus sit malum, sufficit, vel quod apprehendatur ut malum, vel quod reipsa malum sit, tametsi bonum erronee judicetur : ut vero opus bonum sit, utrumque omnino necessarium est ; quia nimirum verum malum non justificat error, et bonum male eligitur, si malum esse putatur. « Cujus ratio est, » inquit S. Thomas *ad Galat.* v. lect. 1, « quia habere conscientiam de re aliqua facienda, nihil aliud est, quam æstimare, quod faciet contra Deum, est peccatum. Sic ergo dico, quod nisi faceret hoc, ad quod inducit conscientia, peccaret mortaliter, non quidem ex genere operis, sed ex intentione operantis. Et similiter si facit, peccat ; quia hujusmodi ignorantia non excusat, cum sit ignorantia juris. Nec tamen est perplexus simpliciter, sed secundum quid, quia potest deponere erroneam conscientiam. » Sed de his plenius quæsito sequenti.

Docet tertio D. Thomas supra quæst. 6. art. 8. ignorantiam tripliciter se habere ad actum voluntatis : uno modo concomitanter, alio modo consequenter, tertio modo antecedenter. Concomitanter se habet ignorantia, quando ignorantia accedit actioni, quam producere æque comparata est vo-

luntas, sive sciat, sive nesciat; unde ad agendum ignorantia non inducit : v. g., si aliquis volens occidere hostem, facta tamen diligentia putat se occidere cervum, quamvis revera hostem latitantem in sylva interficiat, tunc ignorantia non causat involuntarium, cum ex ea nihil fiat repugnans voluntati ; nec voluntarium, sed non voluntarium facit, quia non potest esse actu volitum quod facta diligentia ignoratum est. Consequenter autem se habet ignorantia, vel quando actus voluntatis fertur in ignorantiam, sicut cum aliquis ignorare vult, ut excusationem peccati habeat, aut ut non retrahatur a peccando ; et tunc prodit quasi ex adipe iniquitas scientiam viarum Domini nolens : vel « quando quis potest scire, et debet; sic enim non agere, et non velle, voluntarium dicitur, ut supra dictum est. Hoc igitur modo dicitur ignorantia, sive cum aliquis actu non considerat quod considerare potest, et debet, quæ est ignorantia malæ electionis, vel ex passione, vel ex habitu proveniens; sive cum aliquis notitiam, quam debet habere, non curat acquirere; et secundum hunc modum ignorantia universalium juris, quæ quis scire tenetur, voluntaria dicitur, quasi per negligentiam proveniens. » Et tunc ignorantia cum sit aliquo modo voluntaria, non causat simpliciter involuntarium, sed secundum quid, et, ut addit S. Doctor, « in quantum præcedit motum voluntatis ad aliquid agendum, quod non esset scientia præsente. » Antecedenter autem se habet ad voluntatem ignorantia , quando nullo modo est voluntaria, et tamen est causa volendi, quod alias non vellet. « Sicut, inquit D. Thomas, cum aliquis homo ignorat aliquam circumstantiam actus, quam non tenebatur scire, et ex hoc aliquid agit, quod non faceret, si sciret : puta cum aliquis diligentia adhibita, nesciens aliquem transire per viam, projicit sagittam, quæ interficit transeuntem, et talis ignorantia causat involuntarium simpliciter. » Ex qua doctrina S. Doctor sibi constans tradit, sufficere ad hoc ut ignorantia sit consequens, subindeque causa peccati, et voluntaria, quod sit alicujus, quod homo potest et debet scire. Ad hoc vero ut ignorantia sit antecedens, subindeque inculpabilis, et omnino involuntaria, opus esse, ut sit alicujus circumstantiæ, quam operans scire nec potest, nec tenetur.

Docet quarto Angelicus Præceptor quæst. 76. art. 1, ignorantiam posse esse causam peccati. Ad cujus evidentiam considerandum est, hic ignorantiam accipi in propria significatione, qua distinguitur a nescientia, quæ est nuda carentia scientiæ indebitæ subjecto; qua ratione in ipsis etiam Angelis invenitur, qua etiam distinguitur ab errore importante pravam intellectus dispositionem, assensum scilicet positivum contrarium scientiæ : ignorantia vero stricte accepta est privatio scientiæ debitæ, quando ea nescimus, quæ scire possumus, et tenemur. Quæ quidem ignorantia non potest esse causa peccati per se, quia non ens non est per se causa actionis malæ, sed per accidens, per modum removentis prohibens, quatenus ignorantia removet scientiam, quæ si adesset, impediret peccatum. Sicut enim gravi inclinato ad motum deorsum, ablatio columnæ sustinentis, et prohibentis casum dat per accidens motum deorsum : ita voluntati inclinatæ in actum peccati negatio scientiæ, quæ prohiberet actum, si adesset, dare dicitur talem actum. « Unde patet, » inquit S. Thomas, « quod non quælibet ignorantia peccantis est causa peccati, sed illa tantum, quæ tollit scientiam prohibentem actum peccati (id est cum qua non fieret peccatum). Unde si voluntas alicujus esset sic disposita, quod non prohiberetur ab actu parricidii, etiamsi patrem agnosceret, ignorantia patris non est huic causa peccati, sed concomitanter se habet ad peccatum; et ideo talis non peccat propter ignorantiam, sed peccat ignorans. »

Observandum vero est cum Cajetano, sanctum Thomam in hoc articulo non determinare utrum illud peccatum, cujus ignorantia dicitur causa, sit imputabile, necne incurrenti ipsam, quia hoc in sequentibus articulis decidit; sed sat est quod opus, quod de se peccatum est, causetur, sive imputabiliter, sive non. Tunc porro opus malum ex ignorantia factum imputatur, quando ipsa ignorantia peccatum est, quod resolvit art. sequenti. In isto vero explicat influxum ignorantiæ in opus peccati, asseritque ignorantiam per accidens, et concomitanter se habentem non esse causam peccati, quia sive adesset scientia, sive non, eodem modo se gereret operans. Unde sequitur ex mente D. Thomæ, quod, sive ignorantia sit consequens , sive antecedens, si tollit scientiam, cum qua non fieret peccatum, per accidens causat peccatum, et de tali vere dicitur quod peccat propter ignorantiam;

quia si bene sciret quod facit, ab opere prohibito abstineret. Verbi gratia, qui occidit hominem ex ignorantia antecedente, eum minime occidisset, si adhibita omni diligentia ibi adesse advertisset. Qui etiam facit aliquid ignorantia consequente contra legem, quia neglexit inquirere illam, ab opere illo abstineret, si ad indagandam pro officio suo veritatem, diligentem navasset operam. Nec obest quod ignorantia antecedens causet involuntarium simpliciter, unde non videtur posse esse causa peccati, quod est voluntarium ; nam, ut monui, non loquitur S. Doctor in hoc articulo, sed tantum in sequentibus, de peccato ut imputabili, sed de actu peccati, quem causat per accidens ignorantia antecedens, sicut removens prohibens, vel sicut ipsa remotio prohibentis, quia removet scientiam, quæ si adesset, non prorumperet homo in actum. Quod si sermo esset de actu ut imputabili, illa maxima D. Thomæ : « Ignorantia causa est peccati, quia removet scientiam, quæ si adesset, impediret peccatum, » intelligitur de remotione voluntaria vel formaliter, quæ dicitur ignorantia affectata, cum quis de industria vult nescire; vel indirecte, quæ dicitur ignorantia crassa, quia est voluntaria ob incuriam negligentis voluntatis, quæ præ tepore veluti impinguatur, et incrassatur : dicitur etiam supina, quia qui desides sunt, supini jacere solent.

Docet quinto S. Doctor art. 2. ejusdem quæstionis, ignorantiam eorum, quæ scire tenemur, esse peccatum propter negligentiam : quia quicumque negligit habere, vel facere id, quod tenetur habere, vel facere, peccat peccato omissionis. Ad cujus intellectum observa primo, S. Doctorem non loqui de ignorantia habituali, sed actuali. Cum enim præcepta non imponantur de habitibus, sed de actibus eliciendis, vel omittendis, ad quos ordinatur directio legum, fit inde, ignorantiam habitualem non esse contra legem immediate, sed ad summum mediate, quatenus homo actus ad acquisitionem debitæ scientiæ necessarios exercuisse tenetur. Unde ignorantia habitualis non tam peccatum, quam effectus peccati est : quia ex actibus, vel omissionibus peccaminosis originatur.

Observa secundo, tunc ignorantiam censeri actualem, quando urgente scientiæ acquirendæ præcepto, homo vel sponte claudit oculos sese objicienti lumini, vel negligit ea vestigare, quæ addiscere tenetur. Dicendum, inquit D. Thomas ad 5, quod, sicut in aliis peccatis omissionis solo illo tempore homo actu peccat, pro quo præceptum affirmativum obligat; ita est etiam de peccato ignorantiæ, non enim continuo ignorans actu peccat, sed solum quando est tempus acquirendi scientiam, quam habere tenetur. » Ex quo fit, non solum ipsam negligentiam sciendi, sed etiam ipsam actualem ignorantiam esse culpabilem et peccatum, tametsi non nisi ratione negligentiæ mala sit : multa enim vere in se peccata sunt, licet dependenter ab alio sordes contrahant peccati. « Sicut in peccato transgressionis, » inquit S. Doctor ad 3, « peccatum non consistit in solo actu voluntatis, sed etiam in actu volito, qui est imperatus a voluntate ; ita in peccato omissionis non solum actus voluntatis est peccatum, sed etiam ipsa omissio, in quantum est aliqualiter voluntaria, et hoc modo ipsa negligentia sciendi, vel etiam ipsa consideratio est peccatum. » Quæ quidem negligentia sciendi dupliciter potest incurri, vel commissione, cum quis vult positive errare ; vel omissione necessariæ inquisitionis. Qua seclusa negligentia nunquam ignorantia peccatum foret, ut patet ex eo, quod si quis adhibita omnis diligentiæ opera, nulloque divino lumini obice posito, ignoraret aliquid scitu debitum, tunc ignorantia minime peccatum foret, nec malum morale, sed naturale. Unde cum præcipitur scientia, præcipitur etiam simul actus virtutis studiositatis, id est præcipitur necessariorum addiscendorum diligentia, quæ si sincere, et strenue, sicut oportet, adhibeatur, juris naturalis ignorantia vincetur, et implebitur sciendi lex, cujus rationabile obsequium studiosa inquirendæ veritatis sollicitudine contentum est. Tunc itaque ignorantia est peccatum, quando voluntarie est causa proxima, vel occasio transgressionis divini alicujus mandati.

Observa tertio, ignorantiam per se loquendo non esse peccatum distinctum ab opere malo, cujus est causa, quia per se ignorantia non est prohibita, nisi ut vitetur opus malum ; unde non habet specialem malitiam, sed eam duntaxat, quæ ex opere malo prohibito derivatur : sicut actus, qui est causa omissionis non est distinctum ab omissione, sed unum numero cum illa peccatum. Aliquando tamen ignorantia est speciale peccatum, cum nimirum scientia præ-

cipitur, non propter aliud faciendum vel vitandum, sed propter seipsam : sic ignorantia articulorum fidei, præceptorum decalogi, et aliorum, quorum notitia propter se desideratur, speciale peccatum est contra præceptum studiositatis, speciali tunc intentione et veluti reflexione violatum. Sicut cum quis aliquod decalogi mandatum transgreditur, non statim specialem inobedientiæ malitiam incurrit, sed tunc solum cum perversæ et recalcitrantis voluntatis intentione divinis amat repugnare mandatis.

Docet sexto Angelicus Doctor eodem articulo, quod ignorantia « non imputatur homini ad negligentiam, si nesciat ea, quæ scire non potest ; unde horum ignorantia invincibilis dicitur, quia studio superari non potest : et propter hoc talis ignorantia, cum sit voluntaria, eo quod non est in potestate nostra eam repellere, non est peccatum. Ex quo patet quod nulla ignorantia invincibilis est peccatum. Ignorantia autem vincibilis est peccatum, si sit eorum, quæ aliquis scire tenetur, non autem si sit eorum, quæ quis scire non tenetur. » Quibus notandissimis verbis S. Doctor duo requirit ut ignorantia sit peccatum, alterum ut sit acquirendæ scientiæ obligatio, alterum quod sit ignorantiæ depellendæ potestas ; quia si non sit debitum sciendi, ignorantia non privationis, sed meræ negationis, et nescientiæ naturalis rationem habet ; si vero desit sciendi potestas, non potest culpæ incusari voluntas, quia ad impossibile nemo tenetur, et Deus impossibilia non jubet, sed jubendo admonet facere quod possis, petere, quod non possis : unde si absit et faciendi facultas, et petendi possibilitas, nullum prorsus potest esse in ignoratione peccatum. Quod si concurrant sciendi facultas et obligatio, tunc ignorantia peccatum est, et tunc illud verum est : *Si quis ignorat ignorabitur*. Ad quorum pleniorem evidentiam,

Docet septimo D. Thom. art. 3, quod tunc ignorantia de se excusat a peccato, quando facit actum esse omnino involuntarium, eo quod voluntarium est de ratione peccati. Ad cujus doctrinæ elucidationem considera, quod, sicut est triplex ignorantia, antecedens, concomitans, et consequens, quæ diversimode se habent ad rationem voluntarii, ita varie quælibet illarum se habet ad rationem peccati. Itaque ignorantia antecedens, quia omnem removet voluntarii rationem, et propter eam adhibita diligenti veritatis inquisitione fit opus, a quo abhorreret voluntas, si sciret esse prohibitum, de se etiam excusat a peccato. Quod tamen limitat S. Doctor in uno casu, in quo licet ignoretur antecedenter species peccati, manet tamen cognitio peccati, ut si quis adhibita sufficienti diligentia ignoret hominem transeuntem esse patrem, in quem si discerneret, nullo modo telum vibraret, et ab homicidio retraheretur, licet propter ignorantiam antecedentem circumstantiæ patris non peccet ; non tamen totaliter excusatur a peccato, quia, licet forte non sit reus parricidii, homicidii tamen merito accusatur, quia hominem a se occidi non ignorat.

Ignorantia vero concomitans, quæ per se non influit in actum, quia voluntas est ita comparata, ut sive scientia adesset, sive abesset, eodem plane modo se gereret, nec ab opere illo patrando temperaret ; ignorantia, inquam, illa de se non excusat a peccato, quia non facit actum esse involuntarium. E. g., sit aliquis, qui adhibita omni morali diligentia occidit hostem putans interficere feram, retinens tamen habitualem et non retractatam occidendi inimici voluntatem. Quin etiam ita sit dispositus, ut si sciret ibi latitare adversarium, libentius catapultam exploderet, vel sagittam vibraret : imo ob capitale, quo in illum æstuat odium, dicat intra se : utinam inter vepres lateret hostis, ut ipsum confoderem, et jugularem ; vel iterum, si id quod puto esse feram, sit inimicus, cujus sanguinem sitio, libentius emitto sagittam. Tunc ignorantiam excusare contendunt nonnulli, sed expresse contradicunt S. Thomæ dicenti : « Si scientia, qua per ignorantiam privatur, non prohiberet actum propter inclinationem voluntatis in ipsum, ignorantia hujus scientiæ non facit hominem involuntarium, sed non volentem, ut dicitur in 3. *Ethic*. Et talis ignorantia, quia non est causa actus peccati, quia non causat involuntarium, non excusat a peccato. » Quia nimirum hæc ignorantia in operante relinquit affectum peccati, maxime dum prorumpit in actus illos conditionatos recensitos ; tunc enim interpretative emissio teli imperatur a voluntate feriendi hostis.

Nisi dicas cum Cajetano, quod, sicut actus tunc nec est voluntarius seu repugnans voluntati, sed non voluntarius ; ignorantia enim hujus scientiæ facit non volentem, ut ait D. Thomas : ita ignorantia concomitans de se nec excusat, nec accusat operantem. Non ex-

cusat quidem, quia homo non potest dicere : si scivissem ibi esse hostem, non occidissem, cum mortem inferendi votum habeat, non accusat etiam, quia supponitur venatorem invincibiliter ignorare ibi adesse hostem, nec vibrare telum, nisi præmissa diligentissima inquisitione, num inibi lateat hostis; impossibile enim est occisionem illam esse hic et nunc voluntariam, nisi sit cognita, vel cognosci neglecta. Quamvis etiam replicari possit, quod est sufficienter occisio hominis cognita ad incurrendam malitiam homicidii, propter illos actus conditionatos, quos cruoris sitibunda voluntas elicit, vel antea elicuit. Unde tutius esset, ut talis homicida peteret absolutionem ab irregularitate et censuris ; quia, licet voluntas formalis, et absoluta non imperet hostis necem, bene tamen interpretativa ; subindeque ignorantia tunc non tollit omne voluntarium, saltem interpretativum.

Ignorantia vero consequens dupliciter contingit. Primo cum ignorantia est directe voluntaria, sicut cum aliquis studiose vult nescire aliqua, ut libere, et effrænate omni se vitio dedat ; et tunc ignorantia non solum non excusat a peccato, sed potius peccati granditatem exaggerat. Illud namque auget peccatum, quod auget voluntarium ; illud vero auget voluntarium quod intendit voluntatis conatum : at ignorantia hoc modo consequens, quæ et affectata dicitur, id facit. Ideo enim rebellis est lumini, effundenti se Soli justitiæ oculos claudit, tenebrasque ignorantiæ amat, ut absque ullo exedentis conscientiæ remorsu omnibus se libidinibus tradat, ut non retardetur aut impediatur peccandi conatus, ut nullo piæ cogitationis immisso, vel intermixto amarore perturbetur falsa peccati voluptas : ergo tunc occalentis cordis obscuritas simpliciter auget peccati iniquitatem. Unde divus Thomas art. 4. ait : « Cum aliquis sua sponte nescit aliquid, ut liberius peccet, talis ignorantia videtur augere voluntarium, et peccatum ; ex intensione enim voluntatis ad peccandum provenit quod aliquis vult subire ignorantiæ damnum propter libertatem peccandi. » Dico « simpliciter », quia per illam interdum quadantenus minuitur peccatum in ratione inobedientiæ. Si enim duo perditæ conscientiæ viri cum æquali voluntatis conatu, sed unus ex ignorantia affectata, alter ex certa scientia peccatum amarent, prior cæteris paribus minus graviter posteriore peccaret, quia impudentius Legislatoris præceptum conculcaret.

Secundo ignorantia dicitur consequens indirecte, « sicut cum aliquis, » inquit S. Thomas, « propter laborem, vel propter alias occupationes negligit addiscere id per quod a peccato retraheretur. Talis enim negligentia facit ignorantiam ipsam esse voluntariam, et peccatum, dummodo sit eorum, quæ quis scire tenetur, et potest. » Fatetur tamen S. Doctor art. 4. hujuscemodi ignorantiam diminuere peccati malitiam : « Puta, » inquit, « cum aliquis non vult laborare in studio, ex quo sequitur eum esse ignorantem : vel cum aliquis vult bibere vinum immoderate, ex quo sequitur eum inebriari, et discretione carere, talis ignorantia diminuit voluntarium, et per consequens peccatum. Cum enim aliquid non cognoscitur esse peccatum, non potest dici quod voluntas directe, et per se feratur in peccatum, sed per accidens : unde est ibi minor contemptus, et per consequens minus peccatum. »

Docet octavo S. Thomas art. 2. ejusd. quæst., tria esse, quæ homo scire tenetur, sine quibus nemo actus humanos bene exercere potest. Primo quilibet debet scire articulos fidei, quia qui non crediderit, et baptizatus non fuerit, salvus esse non poterit. Secundo debet homo universalia juris principia callere, ad quæ reducuntur præcepta decalogi, quæ ad vitam honeste instituendam ordinantur. Tertio nullus ea, quæ ad proprium officium, vel statum pertinent, licite ignorare potest. Sic quilibet fidelis præcepta Ecclesiæ scire et addiscere tenetur, suosque subditos ea docere. Sic Sacerdos, parochus, episcopus ea scire tenentur, quæ ad implendum officium angelicis humoris formidandum desiderantur. Sic Religiosus regulam, et statuta suæ professionis legere, meditari, retinere tenetur, ut ea possit observare. Unde plane deploranda est quorumdam laxatissimæ disciplinæ regularium conditio, apud quos nunquam proponitur regula, sub cujus nomine militant in Ecclesia Dei. Vidi quosdam canonicos regulares contestantes se nunquam audivisse regulam D. Augustini, ad eamque observandam minime se teneri effutientes : et, cum quæsivissem ab eis, quid toto probationis anno profecissent, ingenue responderunt se simplicibus modis Gregoriani cantus artem didicisse, sæpeque cantitantes, et sæpius dissonantes flagris a Magistro severissime ex-

ceptos fuisse : regulam vero D. Augustini non magis audivisse, quam si non exstaret in orbe terrarum. Vah indignitatem ! Ubi pudor mentis ? ubi rubor frontis ? Siccine irridetur Deus, et illuditur Ecclesia ? Væ Abbatibus et Prioribus obscitantibus et dissimulantibus ! væ Magistris sic Novitios educantibus ! væ sic professis judicandis non secundum adeo rationi adversam consuetudinem, sed secundum vota, quæ distinxerunt labia sua, quæve reddiderunt coram omni populo Dei !

Quæres quinto, an requiratur semper prævium conscientiæ dictamen de malitia operis, ut contra jus naturale libere facta sint peccata; et an dari possit ignorantia invincibilis ejusmodi juris ?

Responsioni præmitto primo, signanter inquiri de operibus contra jus naturale libere commissis, v. g., an ille, qui mendacium profert, vel vindictam de adversario sumit, excusetur a peccato ; quia, licet bene videat se veritati adversari et hosti nocere suo, ab illis tamen operibus sibi perspectis non retrahitur, quia erronee putat id sibi licitum, vel saltem non cogitat id esse illicitum. De illis, inquam, operibus quæstio, et quidem momentosissima agitatur. Quia de operibus ex ignorantia facti, vel juris positivi elicitis, vel nulla, vel sane exigua controversia esse potest. Cujus discriminis rationes varias postea referemus. Conjungimus autem duas in hoc quæsito difficultates ob indivulsam utriusque connexionem postea aperiendam.

Præmitto secundo, certum quoque esse, si daretur invincibilis juris naturalis ignorantia, homines a peccato excusatum iri, et actus ex illa admissos omni culpa vacaturos. Etenim S. Doctor in calce art. 3. q. 76. quam impræsentiarum continuo ferme commentario explicamus, expresse ait : « Si sit talis ignorantia, quæ omnino sit involuntaria, sive quia est invincibilis, sive quia est ejus, quod quis scire non tenetur, talis ignorantia omnino excusat a peccato. » Ubi perspicue S. Præceptor opus quodvis a peccati labe abstergit, si fiat ex ignorantia invincibili ; et ad accusandum malitiæ opus ex ignorantia patratum, duo omnino requirit; et quod ignorantia illa non sit invincibilis, sed possit vinci ; et quod ad eam vincendam homo teneatur. Quorum alterutrum si desit, deerit etiam ratio peccati, aderitque justa de peccato excusatio. Quam doctrinam deprompserat Aquinas ex Augustino Magistro suo lib. 3. *de Lib. Arb.* cap. 12. docente : « Non enim quod naturaliter nescit, et naturaliter non potest, hoc animæ deputatur in reatum ; sed quod scire non studuit, et quod dignam facultati comparandæ ad recte faciendum operam non dedit : » Quibus verbis non vult Augustinus aliqua ignorantia in jus naturale facta excusari, ut quidam non satis ad contextum advertentes interpretantur; sed concedit opera per ignorantiam perperam adversum jus naturale admissa, ideo duntaxat culpanda, quod caveri per diligentiam potuerunt. Non arguitur ergo in operante ignorantia veri, vel difficultas recti, si utraque sit naturalis, eo quod a peccato originali oriatur, ut contendit Jansenius ; sed quia ea ignorantia laborans « perficere noluit, aut a profectu relabi voluit, » inquit ibidem August., id est, non quia invincibilis, sed vincibilis ignorantia fuit. Et certe si propterea opera quævis ex ignorantia juris naturalis profecta damnari peccati possunt, quia talis ignorantia a peccato originali orta est, omnes actus indeliberati imputabuntur etiam ad peccatum, cum ex concupiscentia, quæ non minus quam ignorantia pœna primæ culpæ est, indeliberati illi impetus enascantur. His præmissis,

Respondeo nullam dari ignorantiam invincibilem juris naturalis, sed omnem esse vincibilem, et culpabilem ; ac proinde opera contra jus naturale admissa perperam excusari ex eo, quod nulla præcesserit prævia malitiæ cogitatio, qua animus actu illustretur, et affectus vitandi peccati desiderio exstimuletur, ut quidam moderni ad excusandas excusationes in peccatis comminiscuntur ; quia semper carentia scientiæ juris naturalis est vincibilis et voluntaria, sin directe et expresse, certe indirecte, et in suis causis propria et personali culpa appositis.

Itaque ultro quidem fateor, nullum esse tam impium, ad cujus cor non interdum loquatur Deus. Fateor lumen divinum non ita a mentibus hominum ascedere, ut non quibusdam divini fulgoris radiis identidem illustrentur ; unde proficiscitur ille scrupulus, qui nefanda comitatur, ille pudor, quo, teste Tertulliano , flagitia perfusa sunt, illeque horroris sensus turpibus adjunctus. Fateor quoque nullum esse adeo scelestum, qui non habeat vires sensu Thomistico sufficientes ad pellendam juris naturalis ignorantiam, quam revera pelleret, si vellet, si peccatis suis am-

pliori gratiæ, id est victrici, et per se efficaci obicem non poneret voluntarium, et sibi bene notum. Ultro, inquam, hæc in antecessum fateor, ea uberius postea data occasione expositurus. Sed nihilominus contendo, hominem in jus naturale libere operantem semper peccare, et imputabiliter peccare, tametsi forte de peccati malitia hic et nunc non cogitet, eamque ignoret; quia ignorantia juris naturalis nunquam, vel nusquam est invincibilis; semper et ubique vincibilis est in hominibus rationis compotibus. Duo ergo probanda sunt, et ignorantiam juris naturalis cujuscumque invincibilem nullam dari : et opera in jus illud libere admissa non posse ex ea a peccato abstergi, quod sine prævia malitiæ consideratione, sed ex ignorantia patrata sint.

Primo ergo sic ostendo, nullam dari juris naturalis non vincibilem ignorantiam. Tum quia ita tradit Augustinus, qui sæpe pronunciat, neminem fini legem naturæ ignorare : quod idem est ac nullam dari invincibilem juris naturalis ignorantiam. « Nullus est, inquit conc. 25. *in Psal.* CXVIII., qui faciat alteri injuriam, nisi qui fieri sibi nolit ; et in hoc transgreditur naturæ legem, quam non sinitur ignorare. » Et præclare *in Psal.* LVII : « Quis de justitia interrogatus, quando non habet causam, non facile respondet, quid sit justum ? Quandoquidem manu Formatoris nostri in ipsis cordibus Veritas scripserit : *Quod tibi non vis fieri, ne facias alteri.* Hoc et antequam lex daretur nemo ignorare permissus est, ut esset unde judicarentur etiam hi, quibus non esset data. Sed ne sibi homines aliquid defuisse viderentur, scriptum est in tabulis quod in cordibus non legebant ; non enim et scriptum non habebant, sed legere nolebant. Appositum est oculis eorum, quod in conscientia videre cogerentur, et quasi forinsecus admota voce Dei, ad interiora sua homo compulsus est. » Sed si nemo legem naturalem sinitur ignorare, si semper habet in corde unde dijudicetur qui contra legem naturalem operatur, talis ignorantia non potest esse invincibilis et excusabilis, sed semper est vincibilis et inexcusabilis. Ergo nulla ex Augustino datur juris naturalis invincibilis ignorantia. Plura ex eodem Patre addemus inter probandam secundam responsionis partem.

Tum quia ita aperte tradit S. Thomas iis omnibus locis, quæ superiori quæsito ponderavimus, nec hic repetemus, ubi nullam ignorantiam antecedentem agnoscit circa illa, quæ juri naturali adversantur, sed in factis tantum contingentibus. Loqui autem S. Doctorem de lege et jure naturali, non vero divino vel positivo, hinc patet, quia ibi de actibus humanis disputat ex principiis vitæ moralis omnibus hominibus notis, et ab ipso Aristotele traditis. Idipsum evidentissime tradit S. Doctor *Quodl.* 8. art. 13, verbis suo postea loco referendis, ubi inter alia sic decretorie pronuntiat, et rem definit sententia, qua veluti fulmine vagus probabilismus conteritur et profligatur : « Illud, quod agitur contra legem, semper est malum, nec excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam. » Sed de aurei hujus loci efficacia infra.

Idipsum aperte tradit D. Thomas cum Aristotele hac in re quibusdam recentibus theologis æquiore, et legis naturæ zelantiore. Etenim Philosophus 3. *Ethic.* cap. 1. expresse docet, quod, licet ignorantia facti, seu circumstantiarum, quæ sunt accidentia actibus nostris circumjecta, et circumfusa, excuset a malo, ut qui rhombum catapultarium, seu igniariam rotatæ catapultæ machinulam incendens, et explodens vulnerat fidissimum amicum, vel loco feræ interficit suavissimum filium, addit tamen ignorantiam juris naturalis non efficere ut actio sit involuntaria, sed mala, quia ipsa ignorantia vitio vertitur. Verba Philosophi sunt hæc : « Non ideo quisque involuntarie agere dicitur, quia quid expediat, nescit. Omnino enim illa ignorantia, qua quis eligit certum aliquod malum, non efficit ut involuntaria sit actio, sed ut sit mala. Quod idem de ea dici potest, qua quis præcepta bene vivendi generatim ignorat. Talem enim ignorantiam vitio vertimus. Quæ vero involuntarias facit actiones, ac venia vel misericordia dignas, circa singulares rerum circumstantias tota versatur, et tunc est proprie veniæ locus. » Quam ignorantiam vocat ibi Aristoteles « universalem », et D. Thomas q. 76. art. 2, « ignorantiam universalium juris præceptorum, » non quod sola universalissimorum principiorum juris naturalis ignorantia sit culpabilis : sed quia, ut explicat ibidem D. Thomas, et fatetur Vasquez dist. 122. in 1. 2. cap. 1. nomine ignorantiæ universalis intelligitur ignorantia juris, quando videlicet quis in universum existimat fornicationem esse licitam, vel adulterium, et ignorat jus

naturale, quod in universum ostendit quid bonum, quidve malum sit.

Rationem fundamentalem hujus veritatis sæpe tradit S. Doctor, sed nominatim 1. 2. q. 94 : art. 6. ubi sic habet : « Ad legem naturalem pertinent primo quædam præcepta communissima, quæ sunt omnibus nota; quædam autem secundaria præcepta magis propria, quæ sunt quasi conclusiones propinquæ principiis. Quantum ergo ad illa principia communia, lex naturalis nullo modo potest a cordibus hominum deleri in universali ; deletur tamen in particulari operabili secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile, propter concupiscentiam, vel aliquam aliam passionem. Quantum vero ad alia præcepta secundaria, potest lex naturalis deleri de cordibus hominum, vel propter malas persuasiones (eodem modo, quo etiam in speculativis errores contingunt circa conclusiones necessarias) vel etiam propter pravas consuetudines, et habitus corruptos : sicut apud quosdam non reputabantur latrocinia peccata, vel etiam vitia contra naturam, ut etiam Apostolus dicit ad Rom. I. » Ex quibus sic formatur ratio : Illa ignorantia non est invincibilis, sed semper vincibilis, in quam non incurrimus nisi per peccatum personale; sicut enim peccatum est voluntarium, ita ignorantia ex personali proprii vitii corruptione profecta in illo peccato voluntaria est, subindeque non est invincibilis, sed superabilis proprii fuga peccati : atqui ignorantia juris naturalis est hujusmodi, siquidem « lex naturalis scripta est in cordibus hominum, quam nec ulla quidem delet iniquitas, » ut ait Aug. lib. 2. *Confess.* cap. 4. Nec ejus præcepta communissima ad particularia operabilia male applicantur, nisi propter concupiscentiam et passionem; nec possunt deleri secundaria ejus præcepta, nisi propter pravas consuetudines, vel habitus corruptos, ut tradit S. Thomas, ob quos in eam opinionem quis adducitur, ut credat illud esse licitum, quod illicitum esse cerneret, et cito judicaret, nisi foret pravorum affectuum præjudiciis anteoccupatus. Ergo nulla ignorantia cujusvis juris naturalis est invincibilis, sed vincibilis et superabilis. Quia cum ejus præcepta lumine naturæ omnibus implantato cognosci possint, suo quivis debet imputare vitio, si lumen illud pravis moribus offuscet.

Illustratur et firmatur hæc ratio. Licet lumen vultus divini signatum super nos sit primigenii peccati strage non extinctum quidem, sed obscuratum : tamen ad excutiendas offusas menti tenebras divinus concursus semper præsto est, nec eo semper præsenti, semper oblato, nisi culpa nostra caremus : ergo ignorantia illius juris invincibilis dici non potest, ad quam vincendam semper Sol justitiæ ut Auctor naturalis, et, ut loquitur Augustinus, Formator noster suos offert radios, quos semper circumfundit, nisi cordis oculos voluntaria cæcitate clausos inveniat. Igitur quia Deus omnibus et singulis auxilium sufficiens actualis illuminationis et sæpe confert, et semper offert ; et tamen voluntas concupiscentia prævalente, et amore creaturarum fascinante sæpe naturale, et divinum lumen rejicit, semper synteresis morsibus benigna crudelitate sævientibus obstaculum ponit, et depravati affectus vitio sese domesticis, sese divinis subtrahit splendoribus : ideo non mirum si talis ignorantia non sit excusabilis, cum sit voluntaria in suis causis, nempe peccatis, ob quæ circumfusæ legis naturalis luci oculos non aperit voluntarius cæcus, nec pædagogum internum consulit, nec urgente concupiscentiæ tentatione ad divinum auxilium se convertit, quod si tantum invocaret, quantum res tanta invocari debet, et potest, illud profecto impetraret ab eo, qui nullum a se desertum patitur, nisi prius deseratur ab illo. In vitium ergo voluntatis ignorantia juris naturalis refunditur, quo vitioso statu durante, semper peccator interno, et divino lumini oculos claudet, semper legis naturalis radiis obstaculum culpabile ponet.

Nec obest quod peccator eo devenerit, ut malitiam esse non suspicetur. Sic Mahometanus in opinione illa versatur, fornicationem esse criminis expertem, quia non suspicatur id esse noxium, quod in communi gentis suæ, id est, maxime orbis partis more cernit positum, et suæ sectæ sapientum judicio confirmatum, et majorum auctoritate probatum, et parentum imitatione persuasum.

Non obest, inquam, quia firma illa errantis et pertinacis judicii asseverantia nonnisi ex corrupto voluntatis habitu et affectu derivatur ; si enim non tanto amore proseqneretur creaturas, si tam infrunite post suas concupiscentias non iret, si considerationi Dei, suique vacaret, si Deum (quem, ut alias demonstravimus, invincibiliter ignorare nequit) invocaret, si in dubii animi anxietate

tutioribus, et securioribus adhæreret, sine mora innatæ, imo et divinæ lucis semper præsentis, et sæpe pulsantis radios percipere-ret, quos non advertit, nisi quia vel malitia, vel socordia innato et divino lumini est rebellis. Ut enim ait August. lib. 3. *de Lib. Arb.* cap. 19 : Nulli homini ablatum est scire utiliter quærere quod inutiliter ignorat, et humiliter confitendam esse imbecillitatem, ut quærenti et confitenti ille subveniat, qui nec errat dum subvenit nec laborat. » Ergo ignorantia juris naturalis fuga peccati, vitatione culpæ, apposito concupiscentiæ freno, terrenorum nimio amore abdicato fusaque ad Deum oratione, cui citra miraculum Deus auxilium præberet, vincenda est.

Maxime quia juxta suavem Dei omnium salutem sincere volentis providentiam nullus est, qui circa primum rationis diluculum (in quo ad Deum se convertere tenetur, ut veridica sancti Thomæ sententia fert) aliquem divinæ lucis radium inter humanas tenebras intermicantem non experiatur (nisi forte aliquo actuali notæ pravitatis scelere divinum fulgorem impediat), qua divini splendoris scintilla boni rationis conscientia, vel etiam amor ingenerantur ; qua notitia si bene peccator uteretur, abundantiori immissa luce omnes tenebras sensim depulsum iri certissimum est. Verum quia hac luce ut plurimum, et fere semper abutitur prædictus Mahometanus suæ voluntati justo Dei judicio relictus (lux enim in tenebris lucet, et tenebræ eam non receperunt) ideo oblatum lumen contemnens in diversa deinde scelera sponte sua ruit, quæ non semper præcedit cognitio malitiæ, quia eam in primo divinæ lucis contemptu, vel neglectu voluntarie extinxit. Nec eam postea quotiescumque vult habet quin eam dum oblata fuit, noluit. « Illa enim, ut Augustinus tradit, peccati pœna justissima est, ut amittat unusquisque, quo bene uti noluit, cum sine ulla posset difficultate, si vellet ; id est, ut qui sciens recta non facit, amittat scire quod rectum sit, et qui recte facere cum posset, noluit, amittat posse cum velit. » Sic lib. 3. *de Lib. Arb.* cap. 18.

Illustratur et confirmatur amplius ex triplici differentia, quæ inter ignorantiam facti, et juris positivi, et ignorantiam juris naturalis intercedit, quibus innumeræ præoccupantur objectiones. Prima differentia, quam tradunt Cajetanus et Estius, est, quia actus solo jure positivo prohibitus non est intrinsece malus, sed de se licitus et indifferens ; nec inter pravos annumeratur, nisi quia prohibitus est : unde si ignoretur prohibitio, sitque involuntaria prohibitionis ignorantia, tunc actus, v. g., comestionis in die jejunii erit secundum rationem peccati prorsus involuntarius. Cum enim ignorantia juris positivi tollat cognitionem prohibitionis, nihil relinquit in objecto, quod malum sit, proindeque opus, non fractio jejunii, sed licita comestio dici debet, quæ nihil habet pravitatis, sive in se, sive in intentione operantis. In ignorantia autem facti opus quoque malum est prorsus involuntarium, cum operans orbetur cognitione rei per se malæ, v. g., qui interficit filium unicum volens interficere bestiam, qui cognoscit alienam putans cognoscere suam, non vult hunc actum, qui est interficere filium, vel cognoscere alienam, unde nec voluntate facti, nec voluntate peccati vult opus pravum, quia nec ejus rationem specificam, nec rationem genericam peccati advertit. At vero in ignorantia juris naturalis res aliter se habet ; licet enim ignorans jus naturale in actu signato non apprehendat rationem genericam peccati, eam tamen in actu exercito cognoscit, quia apprehendit rationem specificam actus, cui intrinseca et essentialis est turpitudo ; ac proinde opus illud non est involuntarium, etiam qua ratione peccatum est, quia operans non privatur cognitione rei per se malæ : v. g., non privatur adulter, nisi sit ebrius vel insanus, cognitione mulieris alienæ ; non privatur mendax cognitione veritatis, quam negat, et si an opera illa habeant contrarietatem ad legem, passionis æstu abreptus non consideret.

Favent huic discrimini S. August., ejusque pedissequus D. Thomas. Ille enim lib. 1. *Retr.* c. 15. sic luculentissime loquitur : « Qui nesciens peccavit, quia voluit, fecit, etiamsi non quia voluit, peccavit, nesciens peccatum esse quod fecit : ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate peccati, quod tamen factum fuit ; hoc enim factum est quod fieri non debuit. » Quibus verbis negat Doctor sanctissimus, opera ex ignorantia juris naturalis facta esse involuntaria, quia sic operans bene cognoscit peccati speciem, tametsi ex sua culpa non reflectat super contrarietatem, quam habet ad virtutem. D. autem Thomas q. 76. art. 3. proponens sibi argumentum, quod est unicum recentiorum

fulcrum, sic sibi objicit tertio loco : « Homo est subjectum virtutis, et peccati in quantum est particeps rationis : sed ignorantia excludit scientiam, per quam ratio perficitur : ergo ignorantia totaliter excusat a peccato. » Cui S. Doctor : « Dicendum quod si esset talis ignorantia, quod totaliter usum rationis excluderet, omnino a peccato excusaret, sicut patet in furiosis et amentibus ; non autem semper ignorantia causans peccatum talis est, et ideo non semper totaliter excusat a peccato. » Ubi S. Præceptor tunc solum ignorantiam juris naturalis invincibilem et excusabilem affirmat, cum usum rationis totaliter excludit.

Utriusque sacri Doctoris mentem optime assecutus est Thomistarum ingeniosissimus Cajetanus in commentario articuli 4, ubi quidquid hac in parte desiderari a doctioribus potest, peregregie complexus est ; sic autem ait : « Ignorantia privans sola scientia ejus, quod quis tenetur scire est duplex, scilicet ignorantia juris sive universalis, sive particularis, ut quando quis nescit hunc actum esse peccatum ; et ignorantia facti, ut quando quis nescit sua negligentia hominem esse in loco, quo projicit sagittam. Peccata autem facta ex ignorantia juris sunt duplicia ; quædam secundum se mala, ut fornicatio, furtum et similia ; quædam solo juris positivi statuto, ut jejunare tali die, et similia : inchoando autem a peccatis, quæ sunt secundum se mala, et fiunt ex ignorantia juris, dicendum est quod sunt peccata ejusdem speciei, cujus essent, si fierent a sciente. Et ratio est, quia sunt actus votuntarii in seipsis per se et directe, non solum materialiter, sed formaliter secundum conversionem ad objectum, quamvis secundum contrarietatem ad virtutem, indirecte et per accidens sint voluntarii. Gentes namque nescientes simplicem fornicationem esse peccatum, consentiebant in cognitionem mulieris non suæ, unde sumitur fornicationis species ; quamvis forte aliqui si scivissent esse peccatum, non fecissent ; et sic non directe et per se, sed per accidens in actum illum ex parte contrarietatis ad virtutem consentiebant. Et hoc modo Paulus consensit in mortem Stephani confitentis Jesum Nazarenum, unde sumitur peccati species ; quamvis non nisi per accidens consenserit in contrarietatem illi actui intrinsecam, quam si cognovisset adesse, non consensisset actui. »

Dices : Ut operatio sit peccatum, non solum requiritur ut opus sit voluntarium in se, sed etiam quoad malitiam et contrarietatem ad virtutem, quomodo enim contrahet malitiam objecti, si eam non velit, et veluti ebibat, et quomodo eam volet, si malitiam non advertat ? Atqui nisi præcedat cognitio malitiæ, actus, qui creditur bonus, vel indifferens, est omnino involuntarius quantum ad ejus malitiam : ergo nisi semper præcedat actualis conscientia malitiæ, opus malum non erit voluntarium, sed involuntarium.

Respondeo, in argumento illo manifestum contineri sophisma, et in adversarios retorqueri. Si enim aliquid efficeret, probaret etiam opus ex ignorantia crassa patratum eximi a culpa ; imo nullum omnino dari peccatum ex ignorantia ; omnis enim ignorantia quavis negligentia contracta tollit cognitionem malitiæ actus, subindeque malitiæ voluntatem, cum nihil sit volitum, quin præcognitum : ergo si ad omnem peccati rationem tollendam sufficit, quod non præcedat actualis reflexio super malitiam, nihil ignorantia commissum poterit habere rationem peccati. Quod est et contra Ecclesiæ doctrinam orantis Deum ne meminerit fidelium ignorantias, et ad excusanda innumera peccata defensionem suppeditat, et Christianos ad negligendam scientiam salutis invitat.

Dicendum ergo, quod, licet homo ille, qui vult opus intrinsece malum, non attenta ratione malitiæ, nolit, nec cognoscat malitiam in actu signato, ut dicunt, quia rationem peccati concupiscentia illectus non considerat ; eam tamen in actu exercito novit, et vult, hoc ipso, quod factum intrinsece malum, quoad suam rationem specificam cognoscit et amat. Quod explicatur cum D. Thoma supra relato ex differentia, quæ ebrium, vel amentem inter et ignorantem jus naturale intercedit. Ebrius enim, aut furiosus hominem occidens non modo pravitatem actus, sed ipsum factum ignorat, quia quid agat nescit ; unde ejus factum homicidii speciem non servat, licet ebrietatem graviorem efficiat, ex qua tanquam e causa homicidium effluxit. At vero qui ignorantia juris naturalis hominem prudens occidit, interfectionem hominis privata auctoritate patratam agnoscit et vult ; unde et actio ejus homicidii speciem vere retinet, quia voluntas fertur in objectum intrinsece pravum, unde species derivatur, non ex con-

trarietate ad virtutem : sicut nec species albi sumitur ex contrarietate ad nigrum, sed ex abundantia lucis in se, ut bene dixit Cajetanus.

Idipsum alio exemplo erudite illustrat idem Cardinalis, petitum ex differentia, quæ interest inter illum, qui ex culpabili negligentia facti vacans venationi sagittat hominem loco cervi ex incircumspectione, et illum, qui ex ignorantia juris naturalis in hominem propria auctoritate manus injicit violentas : prioris enim actio non pertinet directe, sed ad summum reductive ad speciem homicidii, quia interfectionem nec videt, nec intendit, sed ad speciem venationis periculosæ et imprudentis, quam quidem prorsus aggravat ; sed in suam speciem non formaliter, sed tantum reductive trahit, quia non est voluntaria in se, sed in sua causa. Qui enim interficit amicum volens interficere feram, nullo modo vult hunc actum, qui est interficere amicum. At vero peccans ex ignorantia juris naturalis, ipsam interfectionem et videt, et intendit, unde et proprie dictum homicidium perpetrat. Verba Cajetani sunt hæc : « Ex his habes differentiam velaminis inter peccata ex ignorantia juris, et peccata ex ignorantia facti ; quia in illis ignorantia non velat objectum, sed contrarietatem ad legem, seu virtutem : in istis ignorantia velat objectum, et ideo illa in eadem sunt specie, ista non, quia ab objecto per se intento species est. » Nec obest quod malitiam forte non meditetur, quia id provenit ex libidine voluntatis utendis toto impetu fruentis, et obscurantis congenitam juris naturalis notitiam. Sicut enim aqua calefacta cito redit ad congenitum frigus, si ab igne semoveatur : sic animus rationalis facile objecti honestatem vel malitiam perviderit, si vitiorum castigatione cordis oculos aperiret.

Secunda et plausibilior differentia est, quia nimirum ignorantia juris naturalis non aliunde proficiscitur, quam ex perverso et pertinaci creaturarum amore, quo peccator se ab illo lumine continenter avertit, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quod lumen semper præsens; semper peccatori circumfusum, illum identidem suis fulgoribus illustrat ; nec enim est qui se abscondat a calore ejus, cujus ductum si sequeretur dum affulget, nihil est in jure naturali tam abstrusum, quod esset clausum, vel ignotum ; sed quia mavult post suas concupiscentias ire, quam illi oculos aperire, quid mirum si imputetur ad culpam quidquid ex illius juris ignorantia perperam operatur? Unde sponte fluit disparitas inter ignorantiam juris naturalis, et ignorantiam facti, et juris positivi ; quia juris positivi, factique quæstiones non ejusmodi sunt, ut mentis affectusque purgati castimonia, sed sola scientia, vel oculis dijudicentur; quia nullam habent cum primis morum principiis in animo naturaliter inscriptis cohærentiam, nec comparantur reflexione super se, nec per se obscurantur cupiditatis illecebris ; unde in illis decidendis, qui pejores sunt sæpe sæpius sunt oculatiores, si sint ingenio, oculisque valentiores. At vero in jure naturali totum oppositum est, quia nihil in illo invenitur, quod non ex communissimis morum notionibus in ipsis humanæ mentis medullis et visceribus indelebiliter impressis certa connexione non pendeat quam connexionem Deo juvante vident quotquot propriis et voluntariis peccatorum tenebris non cæcantur ; quia Deus ad illuminandum errantem in jure naturali semper paratus est, nisi a voluntate positum obicem inveniat, ut statim et clarius exponemus, et Patrum auctoritate illustrabimus.

Denique (et est tertia disparitas) quia, licet in peccante ex ignorantia nativi juris hic et nunc non alluceat hujus operis explicata apertaque malitia; tamen semper adest principium agenti conspicuum, in quo opus suum mentita sibi iniquitas damnat. V. g., nullus est homo quamlibet ferus, quem licet hic, et nunc ob libidinis æstum lateat forte mendacium, furtum, adulterium, quæ meditatur, esse mala ; tamen semper scit aliquid quo seipsum condemnat, et in quo, licet subobscure, virtualiter videt sui operis pravitatem. Nam, si ille interrogaretur, an vellet per mendacium falli, an libenter ferret bona propria vel uxorem suam ab alieno rapi, utique responderet illa mala se nolle pati : ergo ore suo judicatur servus nequam, quia alteri facit quod sibi fieri non vellet, licet aggravante malitia, dum alteri facit, non advertat, quod sentit dum sibi fit. Ergo facit aliquid repugnans naturali principio sibi noto, de quo Tob. IV : *Quod ab alio oderis tibi fieri, vide ne tu aliquando alteri facias*. Quod idem in usuris, vindictis, aliisque remotioribus juris naturalis consectariis facile verum esse probatur. At vero in erroribus facti, vel in quæstionibus juris po-

sitivi totum contra est. Nam quod mulier supposita nocte sit propria vel aliena; quod cibus cæco datus sit furto sublatus, necne; quod hac die præcipiatur jejunium, prohibeatur opus servile, nullo principio naturaliter noto determinari potest, nec orationibus a Deo de via ordinaria impetrari, sed studio, oculis, et auribus addisci potest. Unde in iis, quæ ad jus positivum spectant, ignorantia nonnumquam excusat, nonnumquam accusat, vel vitio vertitur, nisi cum ex nimia negligentia nascitur, et aliqua cognitione prævidetur. Uno verbo, juris naturalis cognitio naturæ humanæ congenita est, ratione cujus gentes, quæ legem non habent, sunt sibi lex, ut loquitur Paulus; unde non potest radicitus tolli, aut penitus obscurari. Unde ex ea emergunt plerumque cogitationes bonæ, quibus nullus homo, per totam vitam caret. At vero juris positivi, factorumque notitia adventitia est; unde contingere citra culpam potest, ut nulla illorum cognitio suboriatur.

Dices : Non minus necessaria est ad salutem cognitio Fidei, Baptismatis, et nominis Christi, quam scientia juris naturalis; qui enim non crediderit, condemnabitur; qui non regeneratus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non salvabitur, quia non est aliud nomen sub cœlo, in quo nos oporteat salvos fieri. Ergo non minus flagitanda a nobis est istorum cognitio, quam cognitio scientiæ naturalis juris; ergo utraque peræque dici potest vincibilis in negligentia orationis, qua rem tantam obtineremus, si quantum petenda est, peteremus; ergo nulla est inter utramque disparitas, si vera sunt quæ hactenus affirmavimus. Quod in ignorantia facti similiter claret. Connubio, v. g., ex ignorantia facti inito, nulla inest veritas, seu consensio cum lege æterna, cum reipsa sit incestus; et tamen opus illud culpa vacat, quia ignoratur malitia operis primis syntereseos principiis repugnantis : ergo opus repugnans remotioribus legis naturæ corollariis, tametsi sit reapse contra legem æternam, excusabitur tamen, si ejus malitia ignoretur. Ergo ex præcisa conformitate, vel difformitate ad legem æternam, non debet operi asseri, vel negari rectitudo; sed ex conscientiæ dictamine, cui consentiat, vel repugnet.

Respondeo, propter hoc argumentum nonnullos non ignobiles theologos longe ante Jansenium natos et florentes (quod dico propter quosdam importunos et impertinentes recentiores, qui argumentis destituti sententiam negantem dari ignorantiam juris naturalis, Jansenismi pueriliter insimulant, et sicut ictero laborantibus subflavus semper et ubique color occurrit, ita illi quamvis sententiam suis laxitatum præjudiciis adversam (Jansenismi et novi dogmatis ineptissime notant). theologos, inquam, celebres Hugonem a S. Victore, B. Bonaventuram, Gersonem, Adrianum, Guillelmum Parisiensem docuisse, nullam etiam apud infideles dari juris nedum naturalis, sed nec divini invincibilem ignorantiam : quia, inquiunt, possunt recurrere ad supremum, quem intra se habent, Magistrum Deum facile exorandum, si veritatem studio quæsitam continuis precibus a Deo efflagitent, et se pœnitentia vitæque emendatione divina luce dignos efficiant. Unde fidei ignorantiam eis imputandam credunt; quia Deus fidem nutritis etiam in sylvis minime negaret, si illam adhibitis omnibus, quibus potest compari, mediis postularent.

Verum quia illa sententia non solum durior videtur, et austerior, sed etiam parum est SS. Aug. et Thomæ consentanea, ut deinde palam erit : dico disparitates allatas adhuc manere in sua vi. Dicendum ergo, quod, licet ignorantia juris divini nunquam sine damno contingat, cum tollat media ad salutem necessaria, lege divino constituta, qualis est vera religio, et caritas infidelitate etiam negativa sublatæ; non tamen hæc ignorantia peccatum est, sed pœna peccati. Quia, ut aliqua ignorantia sit peccatum, non sufficit quod potentia remotissima possit operans scientiam obtinere; sic enim privatio visionis beatificæ non pœna tantum, sed peccatum esset, quia ad eam possunt infideles pervenire. Sed exigitur ut ignorans habeat in se principium proximum, in quo si velit, potest pervidere objecti honestatem aut turpitudinem. Quod principium in manu sua positum, et sibi conspicuum, si non consulat, non invincibilis, sed culpabilis erit ignorantia, cui sanandæ, quæ penes se habet, media proxima negligit adhibere. Sic autem est in proposito; nam notitia factorum, et multo minus fidei supernaturalis, nullam habet naturalem colligationem cum principiis naturalibus, unde fidem non potentia naturali, sed solum obedientiali Ethnicus sibi asciscere potest. At vero juris naturalis notitiam in manu habet, quia lex na-

turalis cordi inserta ad eam acquirendam est proxime potens, proxime sufficiens, nisi corruptæ voluntatis pravitate fuerit impedita. Utraque ergo cognitio est peræque necessaria, utraque peræque peccati pœna, sed non peræque peccatum, quia non est peræque superabilis. Qua doctrina solvitur id, quod de incestu per ignorantiam facti admisso additur, quia nulla luminis naturalis virtute potest factorum scientia comparari. Maxime quia, ut antea dicebamus, cum illius facti turpitudo nec generica, nec specifica cognita sit, sub nulla ratione voluntaria esse potest.

Instabis : Potest contingere, ut nulla præcedat notitia obligationis sciendi aliquas remotiores juris naturalis conclusiones, ratione cujus eam vincere possimus; si enim nulla cogitatio, aut dubitatio præcesserit, non magis erit in potestate nostra earum cognitio, quam sit fides mysteriorum supernaturalium. Ergo utriusque ignorantia potest esse æqualiter invincibilis, cum non sit in nostra facultate de ulla re deliberare, an amplectenda sit, vel rejicienda, de qua nulla in mentem venerit cogitatio.

Respondeo semper disparitatis allatas rationes subsistere, quia fidei supernaturalis principia non constant lumine naturali, sicut legis naturalis præcepta, quæ hominum cordibus ita alte insculpta sunt, ut non possint unquam obliterari; et licet possint vitiis pravisque moribus obscurari, ipsis tamen imputandum est, qui conscientiam se suique officii admonentem audire noluerunt, vel ne moneret, voluntarium obicem posuerunt. Uno verbo ignorans infidelis non cogitat se supernaturalium scientiam debere comparare, nec aliquod lumen in se habet, in quo possit talem obligationem intueri; secus vero est de ignorante officia juris naturalis, ut ex dictis manifestum est.

Confirmatur et illustratur demum auctoritate Scripturæ et Patrum, ex qua sic formatur ratio vere theologica. Ex Scriptura et Patribus dantur plura peccata ignorantiæ non solum directe crassæ et affectatæ, quæ magis accusat quam excuset, ut ex D. Thoma quæst. superiori vidimus, sed etiam cum quis bene fieri putat quod malum est, nec solum dum non cogitat de malitia operis, sed etiam cum putat erronee illi inesse bonitatem. Atqui nulla sunt peccata ignorantiæ, nisi sit affectata, quæ in jus naturale admittuntur; nec ulla est ignorantia magis vincibilis et inexcusabilis, quam ignorantia juris naturalis. Ergo vel nullam ignorantiam censent Patres vincibilem, vel maxime ignorantiam juris naturalis. Minor et consequentia per se patent, si intelligantur termini; cum enim præcepta legis naturalis sint naturaliter insita, non vero scientia juris positivi vel factorum, evidens est ignorantiam juris naturalis esse magis vincibilem ignorantia juris positivi, vel factorum contingentium, subindeque opera ex ignorantia juris naturalis facta multo magis peccati labe et nomine aspergi debere, quam opera ex ignorantia juris positivi vel facti contingentis elicita, nisi ista ignorantia sit crassa, supina et affectata. Major ergo, in qua est difficultas, nota est cuivis in lectione Scripturarum et Patrum non omnino peregrino; cui enim non sunt obviæ illæ voces : *Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris. Nihil mihi conscius sum, sed in hoc justificatus non sum?* Et tamen Apostolus nihil ex ignorantia supina operabatur. Quibus aliisque postea referendis locis persuasa synodus Palæstina damnavit Pelagianos arbitrantes ignorantiam et oblivionem non subjacere peccato. Nec loquebantur illi hæretici de ignorantia crassa, et directe affectata; siquidem Pelagius apud Augustinum lib. *de Nat. et Grat.* cap. 17. asserebat, « ideo esse culpandam ignorantiam, quia id homo nescit negligentia, quod adhibita diligentia scire debuisset ». Loquebantur ergo Pelagiani de ignorantia juris naturalis, cui aliqua boni cogitatio præluceret; et ideo eam culpandam affirmabant, si præeunte dictamine aliquo, scire officia sua homo negligebat. Ergo aliquid amplius voluit Concilium, nempe ignorantiam juris naturalis subjacere peccato, etiamsi non semper præcedat aliqua de ea expellenda cogitatio; quia nimirum quod talis interdum cogitatio non affulgeat, ex voluntario a libertate posito obice proficiscitur. Unde sæpe contingit, ut bonum malum, malum bonum dicat, ut cæcus cæco ducatum præstet, et videatur sibi via rectissima, cujus novissima ducunt ad mortem.

Sed satius est audire Bernardum non solum sententiæ nostræ assertorem, sed etiam luculentum defensorem, qui accersitis variis Scripturæ testimoniis, sic habet epist. *ad Hugonem a sancto Victore :* « Veritatis testimoniis paucis et manifestis manifestum mendacium confutetur. Is forsitan qui asse-

rit nunquam posse peccari per ignorantiam, nunquam pro suis ignorantiis deprecatur, sed potius Prophetam irridet deprecantem, et dicentem : *Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris*. Forsitan et reprehendit Deum exigentem pro peccato ignorantiæ satisfactionem. Si ignorantia nunquam peccatum est, cur dictum est in epist. ad Hebræos : *Quia in secundo tabernaculo semel in anno solus Pontifex intraret non sine sanguine, quem offerret pro sui et populi ignorantia?* Si peccatum ignorantiæ nullum est, non ergo peccavit Saulus, quod persecutus est Ecclesiam Dei, quoniam quidem ignorans hoc fecit, manens in incredulitate. Bene itaque faciebat quod erat blasphemus, et persecutor, et contumeliosus ; quod *erat spirans minarum et cædis in discipulos Domini :* in hoc ipso quippe abundanter æmulator existens paternarum suarum traditionum. Non ergo debuit dicere : *Misericordiam consequutus sum, sed mercedem recepi ;* quippe quem ignorantia peccato reddebat immunem, insuper et emulatio remanens munerabilem indicabat. Si, inquam, ignorantia nunquam peccatur, quid ergo causamur adversus occisores Apostolorum, quoniam non quidem malum esse nescierunt interficere illos, sed insuper quoque id faciendo arbitrati sunt obsequium se præstare Deo? Sed et frustra in cruce Salvator pro suis orabat crucifixoribus, quippe nescientibus, ipso teste, quid facerent, et ita nunquam peccantibus. Numquid non ex his satis appareret, in quantis jaceat ignorantiæ tenebris, qui ignorat peccari posse interdum per ignorantiam ? »

Quam veritatem ex Augustino hauserat Bern. Nam Doctor gratiæ lib. 7. *de Peccat. Merit.* cap. 36. sic habet : « An nullum est ignorantiæ malum, et ideo nec purgandum ! Et quid ait illa vox : *Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris ?* Etsi enim damnabiliora peccata sunt, quæ ab scientibus committuntur ; tamen si ignorantiæ peccata nulla essent, hic non legeremus, quod commemoravi : *Delicta juventutis meæ, et ignorantias meas ne memineris* ». Quod ipsum confirmat ex illo Salvatoris Luc. XII : *Ille autem servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, et non præparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis ; qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis*. Quæ verba sic ponderat S. Augustinus : « Ecce ubi ostendit gravius peccare hominem scientem, quam nescientem. Nec tamen ideo confugiendum est ad ignorantiæ tenebras, ut in eis quisque requirat excusationem ; aliud est enim nescisse, aliud nescisse voluisse. Voluntas quippe in eo arguitur, de quo dicitur : Noluit intelligere ut bene ageret ; sed et illa ignorantia, quæ non est eorum, qui scire nolunt, sed eorum, qui tanquam simpliciter nesciunt, neminem sic excusat, ut sempiterno igne non ardeat, si propterea non credidit, quia non audivit omnino quid crederet, sed fortassis ut mitius ardeat ». Et paulo terribiliter, sed non minus vere epist. 105. *ad Sixtum :* « Inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento propriæ voluntatis ; sive qui novit, sive qui ignorat, sive qui non judicat : quia et ipsa ignorantia in iis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est ; in iis, qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in utrisque non est justa excusatio, sed justa damnatio. »

Quorum verborum sensus non est, ignorantiam invincibilem juris naturalis esse peccatum, ut quidam sentiunt, sed germanus sensus est, juris naturæ violatores nunquam per ignorantiam excusari, sed ignorantiam illam semper esse vincibilem ; quia, ut verbis infra referendis docet idem Augustinus, per hujusmodi peccata transgredimur legem, « quam non sinimur ignorare ». Quod multis exemplis illustrat *in Psal.* LVII. expendens illud Isaiæ XLVI : *Redite prævaricatores ad cor*, ut ibi legant legem in corde conscriptam. Unde ignorantia juris naturalis et pœna peccati, et peccatum est : pœna, quia radicaliter ex primigenia labe proficiscitur ; peccatum vero, quia semper vinci ac deponi potest diligentia et auxilio Dei, quod Deus solis voluntarium obicem ponentibus negat, ut infra amplius exponemus. Unde sic ignorantes vere peccant, quia, ut bene dixit Hilarius *in Psal.* CXVIII. expendens illud : *Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ*, « prævaricatores existimantur, qui quod a natura legis accipiunt, derelinquunt. »

Nec potest dici, Augustinum loqui de ignorantia prævisa, seu directe crassa, vel affectata. Non potest, inquam, ut dici. Tum quia sola textus lectione hæc responsio corruit, cum damnet et illum, qui non vult intelligere ut bene agat, et illum, qui simpliciter ignorat. Imo et illum damnat, qui re pensata credens se bene agere, contra jus

naturale ex malitia voluntatis obscurantis juris naturalis notitiam peccat. Sic enim habet epist. 134 : « Si quis bonum putaverit esse quod malum est, hoc putando utique peccat : et ea sunt omnia peccata ignorantiæ, quando quisque bene fieri putat quod male fit. »

Quibus verbis quam reprehendatur illa eorum imaginatio, qui credunt actum intrinsece malum, ex conscientiæ erroneæ dictamine bonum existimatum meritorium esse, nemo non videt. Et mirum est quod ad hoc probandum offerant doctrinam S. Thomæ q. 19. art. 5. ubi ait : « Non solum id, quod est indifferens, potest accipere rationem boni, et mali per accidens, sed etiam id, quod est bonum, potest accipere rationem mali, vel illud, quod est malum, rationem boni, propter apprehensionem rationis : puta abstinere a fornicatione, bonum quidem est : si ergo proponatur ut malum a ratione errante, voluntas erit mala, quia vult malum. » Sed quid inde inferri possit, plane non video. Licet enim S. Doctor illo articulo 5. doceat quod voluntas etiam dum bene agit, si discordet a ratione errante, peccat ; tamen articulo 6. sequenti ex professo demonstrat, quod non propterea voluntas concordans rationi erranti continuo bona est : « Quia, inquit ad 2, ratio humana potest errare ; et ideo voluntas concordans rationi humanæ non semper est recta, nec semper est concordans legi æternæ ». « Quia, inquit ad 1, bonum causatur ex integra causa, malum autem ex singularibus defectibus ; et ideo ad hoc ut dicatur malum id, in quod fertur voluntas, sufficit sive quod secundum suam naturam sit malum, sive quod apprehendatur ut malum : sed ad hoc, quod sit bonum, requiritur quod utroque modo sit bonum. »

Doleo P. Mercorum, Thomistam celebrem et mihi variis titulis venerandum in re tam perspicua caligantem cespitasse, ut ex doctrina generali articuli 5. illa derivasse, quæ S. Doctor art. 6. ex professo refutat, et ipso turpitudinis exemplo, quod perperam intellecto, fornicationem meritoriam posse esse comminiscitur, sic ejus assertionem reprobat idem doctus a Domino S. Thomas in corpore articuli : « Si ratio errans dicas quod homo teneatur ad uxorem alterius accedere, voluntas concordans huic rationi erranti est mala, eo, quod error iste provenit ex ignorantia legis Dei, quam scire tenetur ». Ergone ex D. Thoma meritoria est turpitudo, ideo volita, quia a ratione tanquam bona apprehenditur? Imo S. Præceptor solutione ad 3. solvit principium hujus auctoris, nimirum : « Actuum oppositorum si unus malus est, alter bonus est ». Quod negat S. Thomas, asserens utrumque posse esse malum, et quocumque se vertat, voluntatem peccare. Angelica verba sunt hæc : « Supposito errore rationis, vel conscientiæ, qui procedit ex ignorantia non excusante, necesse est quod sequatur malum in voluntate ; nec tamen est homo perplexus, quia potest ab errore recedere, cum ignorantia sit vincibilis, et voluntaria », modis postea explicandis. Constituit ergo D. Thomas art. 5. hypothesin, in qua homo potest ex conscientia erronea credere, abstinere a fornicatione esse malum, sed nunquam, vel nusquam inde fornicationem purgavit, sed exerte articulo sequenti damnavit.

Dices : Patres laudati perinde damnant ignorantiam juris naturalis, et positivi, perinde utramque imparem affirmant ad peccati excusationem, ut in illis ipsis, quæ retulimus, testimoniis non leviter indigitant : ergo vel nullam juris utriusque, vel aliquam juris etiam naturalis inculpatam admittere possumus, salva Patrum doctrina, quæ aliquo debet a nobis lenimento temperari.

Respondeo falsum esse, Patres ignorantiam juris naturalis et positivi semper æquiparasse, sed eam accurate interdum distinxisse, nec eam parem fecisse, nisi quando in ignorantia juris positivi includitur aliquid juris naturalis ; vel cum jus positivum ita proponitur, ut ejus ignorantia non minus sit vincibilis, quam ignorantia juris naturalis. In primis ignorantiam factorum excusare posse a peccato, clare tradit Augustinus lib. 2. *contra Crescon.* cap. 26 : « Si tunica ex latrocinio nesciens vestiretur, ex eo fit iniquitatis vestis illa, ex quo cognoverit ; et ipse iniquus, nisi abjecerit. Et qui nesciens uxorem duxerit alienam, ex illa fit adulter, ex quo cognoverit, nisi discesserit. » Vides excipere Augustinum ignorantiam latrocinii et adulterii, quæ tunc solum censet esse peccata, cum eorum specificam malitiam, et facti veritatem cognoverint operantes. Idem habet ep. 48 : « Certe nullius crimen maculat nescientem. Cur ergo innocentes falsis criminibus accusantur, quia crimina aliena, seu falsa, seu vera nescierunt? Quis locus innocentiæ reservatur, si crimen est

proprium nescire crimen alienum? Nam et facta nocentium, quæ innocentibus demonstrari, vel ab innocentibus credi non pos sunt, non inquinant quemquam. » Unde ex August. claret, ignorantiam factorum a peccato excusare.

Deinde ignorantiam quoque juris positivi, etiam divini, quod nullo modo, nullaque connexione pendet a principiis morum in animo natura consignatis, excusare a peccato, nec hominum vitio verti posse, clare docet idem Augustinus epist. 50. versus finem, ubi exponens illud Servatoris Joan. xxv : *Si non venirem, peccatum non haberent*, ait : « Utique non omne peccatum intelligi voluit, quandoquidem pleni erant multis magnisque peccatis ; sed aliquod proprium peccatum, quod si non haberent, possent illis omnia dimitti, quæ habebant, id est, quod in eum venientem non crediderunt. » Ergo infidelibus, quibus non proponitur Evangelium, non imputatur mysteriorum supernaturalium ignorantia. Idem repetit art. 89. *in Joan.*, ubi expendens hæc verba : *Si non venissem, et locutus eis non fuissem, peccatum non haberent*, ait : « Numquid sine peccato erant Judæi, antequam Christus ad eos in carne venisset? Quis hoc vel stultissimus dixerit? Sed magnum quoddam peccatum, non omne peccatum, quasi sub generali nomine voluit intelligi. Hoc est enim peccatum, quo tenentur cuncta peccata, quod unusquisque si non habeat, dimittuntur ei cuncta peccata : hoc est autem, quia non crediderunt in Christum, qui propterea venit, ut credatur in eum. Hoc peccatum, si non venisset, non utique haberent. » Et, ne crederemus Augustinum locutum tantum fuisse de Judæis, subdit S. Pater : « Sed quod adjuxit, atque ait : *Nunc autem excusationem non habent de peccato suo*, potest movere quærentes utrum hi, ad quos non venit Christus, nec locutus est eis, habeant excusationem de peccato suo. Si enim non habent, cur dictum est, propterea istos non habere, quia venit, et locutus est eis? Ad hæc inquisita pro meo captu Domino donante respondeo, habere illos excusationem, non de omni peccato suo, sed de hoc peccato, quo in Christum non crediderunt, ad quos non venit, et quibus non est locutus. » Eamdem juris positivi exceptionem adducit Bernardus epist. memorata ad Hugonem Victorinum, quæ est 77. « Si locutus fuisset, inquit, sed non eis, inobedientiæ culpam ignorantia excusaret. » Vides ergo Patres ignorantiam juris positivi aliquando excusabilem agnovisse, juris vero naturalis ignorantiam nullibi excusasse. Ergo cum nihilominus tam constanter, tam asseveranter testentur dari peccata ignorantiæ, illa procul dubio intelligere censendi sunt, quæ ex semper vincibili, semper damnabili juris naturalis ignorantia perpetrantur.

Sed dices : Quid ergo causæ est, quod interdum Augustinus ignorantiam juris positivi accusat? Cur dum contra Pelagianos disputat, et contra ipsos contendit ignorantiam malam esse, et peccatum, plurima ignorantiæ facti, et juris positivi exempla producit? Nam in insigni illo loco ex libro *de Gratia et Lib. Arb.* relato, ait ignorantiam illum non excusare, « si propterea non credidit, quia non audivit omnino quod crederet ; non enim sine causa dictum est : *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt.* »

Respondeo tunc solum Patres ignorantiam juris positivi et naturalis peræque damnasse, quando in ignorantia juris positivi aliquid ignorantiæ juris naturalis permiscetur. Sic persecutores Apostolorum putabant quidem se obsequium præstare Deo ex ignorantia veritatis Christianæ, sed contra jus naturale peccabant viros tam sanctos et innocentes morti sine causa tradentes. Sic ignorans in incredulitate Saulus Christianismi veritatis non convincebatur, sed quod spirans minarum et cædis esset in discipulos Domini, jure naturali damnabatur. Et, licet forte hujus naturalis juris voces non audiret, non tamen simpliciter omni venia dignus erat, quia præ passionis et furoris voluntario impetu obsurduerat. Unde ejus juris ignorantia, vel non advertentia culpabilis erat. Nam, sicut in dubiis contra jus naturale agere semper malum, ita et in agendis de jure naturali non dubitare sæpe malum est, dicente Bernardo epist. præfata : « Multa scienda nesciuntur aut sciendi incuria, aut discendi desidia, aut verecundia inquirendi ; et quidem ejusmodi ignorantia non habet excusationem. »

Adde etiam ideo Patres ignorantiam juris positivi non semel damnare, quia ob fidei et veritatis Catholicæ præsentem, et propositam veritatem, ignorantia juris positivi desinit esse invincibilis, et fit vincibilis sicut ignorantia juris naturalis. Illam ergo ignorantiam juris positivi merito æquiparant

ignorantiæ juris naturalis. Nec hoc voluntarie dico, sed id luculentissime tradit, et enucleate distinguit Augustinus tractatu præfato in Joannem, ubi postquam asseruit illis omnibus infidelibus infidelitatem non imputari, qui nihil de Christo audierunt, subdit : « Sed non in eo sunt numero hi, ad quos in discipulis venit, et quibus per discipulos est locutus, quod et nunc facit; nam per Ecclesiam suam venit ad gentes, et per Ecclesiam suam loquitur gentibus. Ad hoc enim pertinet quod ait : *Qui vos recipit, me recipit, et qui vos spernit, me spernit.* » Ergo tunc censet Augustinus ignorantiam juris positivi esse ignorantiæ juris naturalis æquiparandam, cum Evangelii veritas gentibus prædicatione affulget. Et tamen ibidem gentes peccantes contra jus naturale semper accusat, quia, licet possint in excusationem peccatorum suorum dicere se nullam legem positivam audivisse, non tamen possunt effugere damnationem, licet propterea eam sint fortassis experturi mitiorem. Verba Augustini seipsum planissime interpretantis, sunt hæc : « Restat inquirere, utrum hi, qui priusquam Christus veniret in Ecclesia ad gentes, et priusquam Evangelium ejus audirent, vitæ hujus fine præventi sunt, seu præveniuntur, possent habere hanc excusationem (nimirum se nihil audivisse). Possunt plane, sed non ideo possunt effugere damnationem. Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt. » Quia nimirum legem naturalem vel contempserunt, vel sua culpa audire noluerunt. Illi ergo et qui ante propositam legem contemnunt, nec tantum contradicendo, sed et eos, a quibus audierunt, odiis persequendo resistunt, et qui legem suscipientes eam infirmitate non implent, illi omnes ad perditionem sine dubio pertinebunt. « Quamvis dici possit, » addit sanctus Doctor, « alios gravius, alios levius perituros ; id est, alios graviores, alios leviores pœnas in sua perditione passuros : tanta est autem suppliciorum, quanta est diversitas peccatorum, quæ quomodo se habeat, altius indicat sapientia divina, quam conjectura scrutatur, aut effatur humana. »

Itaque juxta doctrinam Patrum, Augustini, Bernardi, Aquinatis, Sole ipso clariorem dicendum est, omnem juris naturalis ignorantiam esse vincibilem et culpabilem ; imo et juris divini per se invincibilem ignorantiam legitima et recte facta propositione vincibilem effici. Et quidem de ignorantia juris naturalis id pluribus demonstravimus, quia nulla tam profunda caligo æquitatis principia, et boni honesti præcepta in cordis membranis scripta in totum tollit, nulla ita occupat mentem tenebrarum nox, quin residua semper sit aliqua boni honesti scintilla, interdum ad meliorem frugem movens, quam si evacuatis præjudiciis in agendis, uti debet, consuleret peccator, pravitatem prospiceret sibi sæpius, ob concupiscentiæ et passionum voluntarias nebulas ignoratam. Quod idem, duce Augustino, de illis omnibus generatim contestor, qui rejecta Evangelii recte propositi luce, in multa deinde peccata sine reflexione ruunt : quia eorum omnium ignoratio jure merito culpatur, de quorum iniquitate Catholicæ veritatis sibi propositæ, et a se repudiatæ ope erudirentur. Quocirca quotidiana illa, et gravia, quibus se nostri Calvinistæ, Lutheranique commaculant flagitia, per prætensam juris naturalis, vel catholicæ veritatis ignorantiam a peccato minime liberantur ; quia illam vel propriis scelerimus, vel rejecta Catholicæ fidei luce sibi accersitam quotidiana obstinatione, et voluntario creaturarum amore fovent. Quapropter immerito ignorantiam suam causantur, immerito eam in excusationem proferunt, quia illam non nisi voluntaria divini luminis repulsa contrahunt, quia divini splendoris radiis continuos obices ponunt, quibus si se permitterent, si suos illi oculos aperirent, jam jamque sine mora clarius illustrarentur, et de claritate in claritatem inducti, ita crescerent eorum semitæ in perfectum diem, ut nihil tandem in lege naturali clausum haberent, vel obscurum.

Dixi, « qui rejecto Evangelio rite proposito, » ut non solum cum S. Augustino, et D. Thoma excusarem infideles negative, qui nihil de fide unquam audiverunt ; sed etiam juxta eorumdem Patrum principia illos, quibus Evangelium malis artibus denuntiatur. Qua forte de causa excusavit Deus Indos, quibus primum innotuit Christus non prædicatione vel signis, sed militum corruptissimorum armis, cædibus, rapinis, quibus visis justa in illis poterat dubitandi suspicio suboriri. Immaculata enim Religionis Christianæ lex nec tam nefandis mediis, nec talibus Apostolis nihilo melioribus exigit introduci, vel se præcipit suscipi. Et ratio est, quia, testante Spiritu sancto, qui cito credit, levis est corde : unde, ut infidelitas sit cul-

pabilis, debet tam arduorum mysteriorum fides rationem immensum superans iis credibilitatis argumentis proponi, quibus perspectis fidei propositæ vel credere, vel ejus veritatem suspicari auditores teneantur.

Quæ sane ratio Lutheranos et Calvinistas non excusat, sed vehementer accusat, nec habet de magno infidelitatis suæ peccato ullam excusationem, qua possint dicere : non vidimus, non audivimus, cum illis undique circumfusa sit Catholici luminis abundantia, et Orthodoxorum doctorum beatissima copia, a quibus si vellent, scientiam salutis edocerentur. Unde quod errent, quod veritatem ignorent, quod de suæ apostasiæ iniquitate nec minimam dubitationem patiantur, in ipsis et pœna peccati, et peccatum est ; quia affulgentem Catholicæ, Romanæque fidei toto orbe diffusæ inconcussam, inconcutiendamque veritatem cito Deo juvante perviderent, nisi cupiditatis voluntariis tenebris voluntarie cæcarentur. Quamvis si nolint dissimulare quod sentiunt, vel nulli, vel omnino pauci sunt, quorum cor si non semper, saltem sæpe non pulset Deus intus agens, intus coruscans, intus monens ut a profana novitate ad antiquam, et immortalem Ecclesiæ Romanæ veritatem revertantur. Et, quia in hac mentis anxietudine nec a peccatis abstinent, nec cordis munditiei incumbunt, nec Doctores haud suspectos consulunt, nec confugiunt ad Deum, ad quem, cum nescimus quid agere debeamus, hoc solum, testante Scriptura, habemus residuum ut recurramus ; quia hæc, inquam, non præstant, quid mirum si ob obfirmatam nefariæ hæresis infidelitatem justo Dei judicio in æternum damnentur ? Quos hic obiter, et toto corde exoro, ut sin continuas, certe frequentes pro veritate impetranda preces apud Deum fundant ; quia si tales Dei auxilio offerant, quales esse convenit ; si de corde sincero, et veritatis amante exeant, ab illius, spero, misericordia sapientiam obtinebunt, qui dat omnibus affluenter, et non improperat. Et qui hactenus diu nimis ambulaverunt in tenebris, videbunt lucem magnam, et habitantibus in regione umbræ mortis lux orietur. Quod illis votis omnibus concupisco.

Peccata sæpe quidem, sed non semper præcedit malitiæ cogitatio.

Atque hinc sponte consequitur, non requiri semper explicitam et actualem super malitiam reflexionem, ut opera adversum jus naturale admissa peccata esse dicantur. Cum enim ex perenni Ecclesiæ traditione constet dari peccata ignorantiæ, quæ viris sanctissimis non raro sunt causa timoris, et pro quibus delendis orationibus a se institutis deprecatur Ecclesia, profecto non semper adest actualis attentio percipiens et penetrans quid in actione mali insit ; nec opus est, sicut nonnullus somniavit, ut immissa divini præcepti suavitate prius admoneatur homo infirmitatis suæ, deinde inseratur cognitio medici, orandique cogitatio, et desiderium instillentur. Si enim hæc omnia desiderarentur, non daretur unquam ignorantiæ peccatum, quod continenti Ecclesiæ traditioni adversatur ; sed omne peccatum malitiæ nomen, et iniquitatem promereretur, cum per illud prævia semper inspiratio floccifiat, infusa dilectionis stilla in rem imperatam inclinans rejiciatur, præscripti a lege limites prudenter simul, et imprudenter transiliantur, et demum Deo inspirante notitiam medici, desiderium sanitatis, affectum implorandi auxilii, animus superbia tumens orare negligat, medicum spernat, et malens in legem peccati, quam Dei consentire, in peccatum ultro ruat. Quis, quæso, cum aliqua veri specie vel umbra affirmare potest, tunc peccatum ignorantiæ contigisse ? Attentio namque animi super operis malitiam meditantis, et præclara scilicet illa confictarum inspirationum semper occurrentium catena omnem penitus ignorantiam excludit.

Accedit sæpe sæpius, et nimis plures inveniri peccatores, qui non alia de causa peccatum sicut aquam bibunt, nisi quia vitia rationis usum pervertentia piarum cogitationum identidem pulsantium afflatum penitus extinxerunt. Et, quia in limo profundæ iniquitatis infixi sunt, in captandis undique voluptatibus totam vitam suam consumunt, libidinibus se totos, et totaliter tradunt ; nullam de infirmitate curanda, nullam de cœlesti implorando medico, nullam de exorando precibus, aut placando contritionibus Deo cogitationem subeunt ; hos plenos et inveteratos peccatores quis non accusabit, quis excusare non abhorrebit ? Et tamen illos non solum nulla de mutanda in melius vita cogitatio incessit, sed de apponenda super iniquitatem iniquitate actualis cogitatio et concupiscentiæ motus semper sollicitant. Imo eo aliquando perveniunt, ut libidinum

impetum ne minimus quidem scrupulus reprimat, quia consuetudine in necessitatem conversa, illum miseriæ cumulum assecuti sunt, ut Deum penitus obliviscantur.

Dicere vero, illos obduratos piis cogitationibus et desideriis semper pulsari, et actuali peccati notitia, vitandique peccati instinctu prius cœlitus donari quam peccent, tam est insulsum, quam quod maxime. Nullum enim commentum est apertius cum experimento et ratione pugnans, quam si asseratur, impios quosvis urgentes semper conscientiæ morsus in se experiri, et divinis motibus etiam cum se totos libidinibus dedunt, non carere ; cum omnis Dei vocantis pulsus bonæ cogitationis motum immitens, si sit in nobis, et a nobis peccati malitiam sentientibus, possent attestari omnes quamlibet scelesti, quamlibet libidinum cœno demersi, quamlibet cupiditatibus nefandis implicati, sibi pias cogitationes et remorsus non deesse. Atqui licentiores animi nulli sæpe se turbari remorsibus contestantur, et per se manifestum est, quia non solum sine dolore peccant, sed etiam cum gaudio et gloriatione lætantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis. Ergo absurdum est asserere, impios quoties (id est millies, et infinities) ad peccandum illiciuntur, toties pias cogitationes experiri. Absurdum est, et manifestam nimis præfert falsitatem credere, Stoicos naturam integram, et illæsam arbitrantes, de invocanda divini medici ope semper dum peccarunt cogitasse. Absurdum est opinari, Epicuræos divinæ providentiæ curam obfirmate negantes ; et Deum ab implorantibus auxilium ejus injuria affici censentes, toties de Deo exorando desideria sensisse, quoties in peccata prolapsi sunt.

Et tamen a peccato non posse excusari impios prædictos demonstratio S. Thomæ supra facta convincit. Quia tunc solum ignorantia excusat opus ex illa factum, quando est pure antecedens, id est, quando propter eam fit opus, a quo abhorreret voluntas, si sciret esse malum, et simul adhibetur omnis possibilis diligentia ad asciscendam veritatem ; si vero voluntas vel directe nolit scire, vel etiam si sciret, ita se, eodemque modo gereret, vel propter alias occupationes scire negligat, vel in culpa sua sit quod non advertat sese affundentis, et omnibus offerentis veritatis lumen ; tunc ignorantia vel accusat, vel saltem non excusat, quia ignorantia tunc consequens est, sin formaliter et directe, certe virtualiter et indirecte, etiamsi piæ cogitationis instinctus, et dictamen arguentis conscientiæ desint. Sæpe enim in pœnam præcedentium peccatorum actualium, vel incuriæ desidis et tepescentis voluntatis, vel nimii terrenorum affectus a divinis cordis oculos avertentis, divinis motibus non tangimur : et tamen inæqualiter quidem, sed revera peccamus, quia, testante Veritate, et prudenter post cognitam Domini voluntatem peccantes, et imprudenter ignorata ex culpa prohibitione male agentes, vera pœna, impari tamen plectendi sunt illi etiam, qui ad Ecclesiæ perniciem incumbentes, Deum promereri, illique se obsequium præstare arbitrantur. Quia justo Dei judicio suum lumen ob peccata non impertientis, in tenebris, et in umbra mortis sedent, a Deoque dimissi, et propriæ voluntati in reprobum sensum traditi ingrediuntur vias suas, ut loquitur Scriptura, quamvis, scelera ignari, aut supra malitiam non reflectentes admittant.

¶ Quod in justis quoque idem verum esse demonstratur. Etenim secundum S. Thomam, et omnes alicujus notæ theologos, et Patres spiritales, vel his temporibus de pietate scribentes, sæpe committuntur peccata venialia non solum ex deliberatione et advertentia, sed sæpius per incogitantiam et subreptionem; quin etiam viri sanctitate eximii vix alio modo peccant, quia cum summo totius diligentiæ studio puritatem cordis sectentur, quidquid per cogitationem apparet illis noxium, tota cautione declinant : et tamen ipsi Sancti de quotidianis peccatis suis testimonium perhibent, et verum est testimonium eorum : ipsi aggravans concupiscentiæ pondus, et occultos irretientis amoris proprii laqueos veritate coacti et experimento convicti confitentur, et orant cum Propheta : *Ab occultis meis munda me, Domine*. Nec tamen ab illis, sive a Deo, sive a se omnino excusantur ; sed pro illis et puniuntur sæpe, et conteruntur sæpius, et semper humiliantur. Quia, etsi de peccato non semper cogitent, libere tamen titillans et subrepens peccatum veniale eligunt, libere in creaturis plus justo immorantur, libere epularum voluptati serviunt sub specie sanitatis, libere passione moventur, et zelum putant, libere quæ sua sunt quærunt, dum nihil aliud nisi quæ sunt Jesu Christi sibi videntur habere proposita ; ut enim alias ex Gregorio dixi, et iterum repeto, quia non satis repeti tam momentosa do-

ctrina potest : « Plerumque fit ut aliud in imis intentio supprimat, aliud tractantis animo superficies cogitationis ostendat. Nam sæpe sibi de se mens ipsa mentitur, et fingit se de bono opere amare quod non amat, de mundi autem gloria non amare quod amat. »

Hinc viri sancti, et solide pii obrepentes quotidianas culpas quotidianis lamentis plangunt, peccatorum suorum numerum et magnitudinem soli Deo nota censent, et, quamvis nihil sibi male conscii sint, in timore tamen et tremore salutem operantur suam, quia nesciunt utrum odio, vel amore digni sint. Invigilant quidem illi incessanter, et incumbunt in cupiditatibus suis quam possunt maxime comprimendis, ut, iis occisis, ad Dei lumen quandocumque affulserit suscipiendum retinendumque paratiores sint : virtutum officiis jugiter et indefesse funguntur, jejunia frequentant et orationes, eleemosynas profundunt, cupiditates domant, conscientiam pro virili humanis affectibus expurgant, et quamvis inde multam non immerito spem fiduciamque concipiant, plenam tamen, et omnimodam, quam promittunt, et non dant Probabilistæ, securitatem non habent ; quia sciunt bonorum operum merita latentes sordes infuscare ; sciunt cum siligine latere furfures, frumentoque lolium permisceri, quibus opportunum sit incerniculum ; sciunt quod nihil proderunt humani conatus, nisi ipsos spiritu suo in nobis operetur Spiritus sanctus ; sciunt opera ab amore sui orta revera vitiosa esse, et quando oriuntur in hac vita internosci non posse ; sciunt nos latere voluisse Deum ; utrum verus in nobis ipsius amor inhabitet, an divinam caritatem amor sui mentiatur ; num bona, quæ agimus, vel agere videmur, amor sui, amor mundi, non patens, sed occultus, non sincerus, tametsi apparens Dei amor edat. Ergo ex ipsorummet justorum testimonio non minus vero quam humili certum est, non semper adesse eis illorum conscientiam, et reflexionem delictorum, quæ quotidie multa committunt.

Objicies : Nullum est peccatum, nisi sit voluntarium. Atqui nisi toties quoties præcedat cognitio peccati, et conscientiæ morsus, quo neglecto progrediamur, et lineas virtutis transiliamus, nisi adsit aliqua malitiæ conscientia, et oppositæ virtutis inspiratio, actus malus non erit voluntarius : ergo non erit peccatum, saltem imputabile ad culpam, et quod vitio vertatur. Probatur minor. Voluntarium enim est a principio intrinseco cum cognitione : ergo nisi præcedat cognitio iniquitatis, actus non poterit dici voluntarius, nec malus, sed tantum cum proficiscitur ab eo, qui videt et introspicit quid boni, malive in opere insit.

Respondeo certum esse, actionem non posse vitio verti, si sit involuntaria ; sed falsum omnino esse, actionem desinere esse voluntariam, si desit illa commentatio, et actualis reflexio intellectus considerantis, et inquirentis bonitatem, vel pravitatem ejus rei, in qua animus occupatur. Tunc enim actio est satis superque voluntaria et a principio intrinseco, quando operans bene novit quid agat, nec ob aliud facit, nisi quia vult ; etenim qui ex vehementi passionis impetu inter ludendum jurat, in comessationibus luxuriat, vix ac ne vix quidem de rerum, quibus occupatur, nefandarum malitia vel bonitate cogitat, et tamen voluntarie agit, et peccat ; imo si ignoret se in his excessibus et insaniis falsis peccare, tunc error vitio vertitur, quia, ut superius S. Thomas docebat, « error ipse provenit ex ignorantia legis Dei, quam scire tenetur. » Quam doctrinam tradit ipse Aristoteles lib. 3. *Moral.*, ut antea vidimus.

Adde quod peccata contra jus naturale commissa dicuntur simpliciter voluntaria, non solum quia peccans directe cognoscit et amat speciem peccati, sed etiam quia actum illum in ratione peccati, et contrarii ad virtutem indirecte, et ignorantia vincibili vult, quatenus circumfusos luminis naturalis radios vel repudiat dum affulgent, vel ne affulgeant, voluntarium obicem ponit. Optime Cajetanus supra laudatus, et in hac materia nullis satis laudibus exæquandus : « Contrarietas intrinseca ipsi peccato a scienter peccante est directe et per se volita, ab ignorante aut errante per accidens tripliciter. Primo ex parte actus, quia est volita ad volitionem actus, secundo ex parte ignorantiæ voluntariæ, quia in ipsa volita sunt voliti omnes ejus affectus, quorum unus est incurrere in hoc contrarium ; sicut homo voluntarie oculis velatis vult in sua causa quidquid mali inde sequi natum est : unde si impingat in læsivum aliquod, voluntarie impingit voluntate suæ causæ, scilicet velationis, vel velati incessus. Tertio etc. » Quare in operibus contra jus naturale ex ignorantia admissis, vel malitia, vel negligentia in causa ignorantiæ invenitur. Unde Augustinus lib.

3 *de lib. Arb.* cap. 19 : « Cum ubique sit præsens, qui multis modis per creaturam sibi Domino servientem aversum vocet, doceat credentem, diligentem exhortetur, conantem adjuvet; exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpam, quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere, quod ignoras. »

Instabis : Qui nullam de Deo, vel peccatis cogitationem habet, nec apprehendit præcepti prohibentis, vel præcipientis instantiam, ille nullam habet gratiam actualem, quæ non infunditur absque inspiratione, et pia cogitatione, quæ nobis divinæ voluntatis notitiam, et ejus implendi vel desiderium immittit, vel obligationem demonstrat. Ergo tunc ignorantia legis naturalis est invincibilis et excusabilis. Probatur consequentia. Illa ignorantia dicitur invincibilis, quæ nulla potest diligentia ab operante superari. Sed qui caret gratia actuali piæ cogitationis, nullatenus potest ignorantiam superare, quia nisi Deus illam piam cogitationem inspiret, non sumus sufficientes aliquid boni cogitare ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra a Deo est. Ergo si nulla præcedat operis mali cogitatio, operans laborabit ignorantia invincibili, subindeque a peccato excusabitur.

Respondeo jam nos a quæstione totius ethicæ Christianæ difficillima ad aliam speculativam nihilo faciliorem provocari, ut videas, quod alias monuisse me memini non mediocrem esse sententiarum de gratia cum vitæ moralis regulis connexionem. Sed, ut ut sit, facillime ex dictis responderi potest, quia sicut errorem cum veritate conciliare maximi operis est, sic veritatem puræ et immaculatæ disciplinæ moralis cum veritate de gratia Christiana sociare nullius negotii, aut laboris. Misericordia divini adjutorii et legis Domini castimonia obviaverunt sibi, et osculatæ sunt : at vero ut augustianus et angelicus D. Thomæ incorruptus de gratia sensus cum vagæ probabilitatis commento congruat, inflectendus, obscurandus, et obtorto collo trahendus est.

Dicendum ergo, hominem sine prævio gratiæ dictamine contra jus naturale peccantem, gratiam actualem habuisse semel ineunte rationis aurora (nisi positivum obicem forte posuerit) habere sæpe in vitæ decursu monentem, habere semper a Deo paratam et oblatam ; unde carentiam ejus ad excusandas excusationes in peccatis obstendere peccator non potest, nec debet Dei gratiam accusare, sed suam perversam arguere voluntatem divino lumini claudentem ostium cordis, et cœlestem lucem sibi circumfusam, ac legem naturalem in corde sculptam creatarum amore tenebrarum repellentem. Unde quod non semper habeat actualem bonæ cogitationis gratiam, suæ culpæ merito vertere debet, quia qui non facit quando potest, juste perdit bonum posse. « Quod ergo ignorat, inquit Augustinus superius laudatus, quid sibi agendum sit, ex eo est, quod nondum accepit ; sed hoc quoque accipiet, si hoc quod accepit, bene usus fuerit. » Est ergo ignorans, vel non actu advertens jus naturale semper reus, quia semper potentia antecedenti et expedita ignorantiam suam superare potest et debet. Potest, inquam, quia in ejus libera voluntate positum est Dei auxilio removere obstaculum, quod divino, naturalique lumini objecit, et etiamnum objicit.

Itaque peccatores ignorantia juris naturalis laborantes præter exteriora librorum sacrorum auxilia, quibus vix aut nunquam carent, præter internam, nec extinctam luminis naturalis virtutem, sentiunt etiam identidem divini luminis fulgores, quod si fideliter sequerentur, ad uberius pleniusque lumen pervenirent : sed suo vitio non perveniunt, non defectu potestatis, sed perversitate voluntatis libero, sed tenacissimo creaturarum amore retentæ. Ut enim alias ex D. Thoma didiscimus, licet non sit in potestate hominis divinum advocare lumen, in ejus tamen libertate est ejus luci objectaculum ponere, sicut Solis mundum illuminantis radiis potest homo velum obducere. Quem obicem tamdiu ponet, sed libere ponet, quamdiu pertinaciter creaturis adhærescet, tamdiu vero adhæresset, quamdiu Deus effuso victricis gratiæ auxilio adversos sibi aggeres non rumpet ; tunc vero ponere desinet, quando Deus altius misertus, non necessitatem, sed constantem infuderit sibi serviendi voluntatem. « Lumen divinum, inquit August. lib. 1. *Retract.* cap. 10, non irrationalium animalium oculos pascit, sed pura corda eorum, qui Deo credunt, et ab amore visibilium rerum et temporalium, se ad ejus præcepta implenda convertunt : quod omnes homines possunt, si velint. Quamvis ii tantum velint, quibus voluntas a Domino præparatur. » Vide quæ alias de concordia libertatis creatæ cum gratia, et de retentione potentiæ activæ et antece

dentis, etiam in justa gratiæ ob peccata actualia absentis denegatione satis operose disputavimus.

Insistes : Gratia sufficiens omnibus datur, præsertim vero justis, quibus præcepta Dei possibilia sunt secundum præsentes, quas habent vires, ut Innocentius X, et Alexander VII. definiverunt. Atqui si absente pia cogitatione culpentur facta in legem, deest gratia sufficiens etiam justis, qui sæpe sine reflexione in opera mala labuntur. Ergo ut actio sit mala, eamque possit vitare voluntas, requiritur prævia bonitatis, aut malitiæ inquisitio, vel saltem cogitatio.

Respondeo hac instantia prématurius occupari abstrusas de auxiliis difficultates hic minime discutiendas, ne omnia sus deque misceamus. Quia tamen in his materiis vix una ventilari potest, quin altera occurrat, aliqua pingui minerva libabo ; aliquando rerum ea fusius Deo bene dante prosecuturus.

Dicendum ergo, quod, si ad defendendum nulli deesse gratiam sufficientem, non alio præsidio munirentur theologi, quam si affirmetur singulis, et semper pias cogitationes, instinctus et secretos monitus in ipsis etiam flagitiis immitti, profecto actum esset de gratia sufficiente. Cum enim ex Scriptura et Traditione, compellata etiam hominum peccantium experientia, compertum sit, non dari in singulis flagitiis expressas mali cogitationes, non potest non causa cadere gratia sufficiens si dogmati tam incerto, et quod falsum esse multi intimo sensu percipiunt, innitatur. Unitam ruinoso fundamento superstructa corruat machina necesse est ; et injurii gratiæ sufficienti sunt, qui eam tam fragili scuto circumdant, sub quo procul dubio timebit a timore nocturno, a sagitta volante in die, et a negotio perambulante in tenebris tam obscuræ opinationis. Certe omnibus hominibus sicut deesse semper, ita et adesse semper internos afflatus, peræque falsum est, peræque est contra experientiam disputare.

Fateor ergo omnes, maxime vero justos, secundum præsentes, quas habent, vires posse divina servare mandata, imo et peccata venialia divisive vitare ; sed ad hoc ut possint, minime requiritur, ut semper pias persentiant cogitationes, alias semper actu bona cogitarent ; sed satis est, quod possint, ut revera possunt, ab actibus illicitis et animum nimis, sed venialiter occupantibus abstinere. Maxime quia piarum cogitationum subtractio voluntaria est, saltem in sua causa, amore nimirum sui, et creaturarum, unde ipsa inconsiderationis imprudentia, et peccatum, et pœna peccati est, spargente Deo pœnales cæcitates super illicitas cupiditates. Vere ergo catholiceque decreverunt summi Pontifices justos secundum præsentes, quas habent, vires posse divina implere mandata : quia et gratiam, et virtutes infusas, et crebras habent inspirationes, et pro modo habitualis gratiæ, et statu modo majoribus, modo minoribus gratiis actualibus permoventur, amplioribusque permoverentur, nisi voluntaria cæcitate sæpe nimis clauderent oculos cordis. Sed quod actu infundantur omnibus et singulis, et semper piarum cogitationum continentes motus, non solum non definiverunt, sed nec cogitare, vel imaginari sapientissimi Præsules potuerunt.

Quod vero dicunt nonnulli, voluisse Romanos illos Antistites Deum justis semper actu immittere bonas cogitationes, ut auxilium sufficiens semper habere dicamur, sed cogitationes illas animum fugere, mentemque latere ; qui, inquam, hæc dicunt, summos Pontifices et revera inhonorant, et sententiam suam magis infirmant, falsam doctrinam falsiori ratione cumulantes. Ubinam credo Pontificium aliquod diploma legerunt, ubi affirmetur dari in nobis cogitationes nobis ignotas, ut per eas auxilium sufficiens habere dicamur ? Non potest cadere, non dico in Pontifices, non dico in Innocentium X. præjudicii acerrimi amunctione, vel Alexandrum VII. ob politissimi ingenii præstantium, a testibus oculatis (qui mihi Romæ narrarunt) commendatissimos ; non dico in theologos, sed nec in homines, nec mulieres, nec infantes cadere unquam potest tale commentum. Ad irridendam et aspernandam tam ingentem a ratione exerrationem sufficit communis sensus ; et ad eam refutandam sufficiunt communissimæ theologorum notiones. Non sponte homines tam absurdi nascuntur, ut credant pias cogitationes immitti, et non sentiri, et quod absurdius est, per eas sufficientes vires præberi. Gratiam sufficientem hoc modo defendere, prodere est, prævaricari est ; et qui eam penitus negant, desperatam merito credent ejus causam, cui tam desperatum adhibetur remedium.

Quas vires, amabo, dabit menti cogitatio, quæ utrum menti insit, nescio ? Quomodo

tentationis periculo opitulabitur non percepta inspiratio ? Ne mirere, inquies, quia est auxilium fluens. Sed quid prodest ipsum fluere, si sui conscientiam non influit, si torporem non excitat, si surdo canit, si a peccante non percipitur ? Hoccine est sufficientes suppeditare vires ? Hoccine est voluntatem ad bonum agendum malumque vitandum satis instruere, satis firmare, satis munire ? Deus quales copiæ auxiliares, quæ sunt pugnantibus invisæ ? Quale donum, quod est occultum ? Quale subsidium quod est ignotum ? Qualis sufficientia, quæ ipsa inanitate inanior est ? Certe qui gratiam sufficientem omnibus indiscriminatim dari pernegant, parum tacitas illas cogitationes, et minime conspicuas, ut nihil suæ sententiæ incommodas ; parum, inquam, vel nihil curant : non enim illi chimæricas occultasque cogitationes impugnant.

Sed durum est, inquies, justos gratia sufficiente privare. Fateor ; sed quo, quæso, privantur, si carent cogitatione, quam menti suæ inesse nesciunt ? Non possunt certe ob illa præsidia sibi erepta queritari, quæ etiam dum adsunt nihil intellectum illustrant, nihil permovent voluntatem. Ea sic habere, et iis carere perinde est, et fere synonymum. Sed injustus erit Deus, addes, si dum præcipit, vires sufficientes non præbet. Esto ita sit (esto, inquam ; nam quamcumque gratiam etiam sufficientem Deus non ex justitia, sed ex misericordia dat, alias non esset gratia). Sed justiorne, quæso, erit Deus, si tale auxilium fluens, ut sufficienter possimus, det, quod nec intellectus videt, nec voluntas sentit ? Si conqueri possint peccatores gratia sufficienti sibi debita carentes, nonne justius conquerentur, quod sibi debitam tam male solvat Deus ? Non indiget patrono et defensore Deus, qui justificatur in sermonibus suis, et vincit cum judicatur ; sed si ad tuendam justitiam Dei, hæc adinvenerunt recentiores nonnulli , certo sciant se magis eam accusare, quam defendere. Sed Deus, replicabis, semper præsens est, semper stat ad ostium, semper monet, et pulsat. In quo sensu id verum sit supra monui, alibi amplius Deo juvante explicaturus. Sed quid inde lucri reportant adversarii ? Cogitatio, de qua non cogitatur, auxilium fluens, sed non affulgens, motio transiens, et nihil permovens, quomodo monet quomodo pulsat ? Si hoc monere est, moneri quoque sufficienter dicetur dormiens , cui somno demerso, nec audienti imminens periculum denuntiatur.

Pro solutione aliarum minutiorum objectionum adverte, nonnullos recentiores punctum hujus difficultatis minime attingere, dum nostram sententiam impugnant, quasi asserentem ignorantiam invincibilem juris naturalis non excusare a peccato : sed falluntur ; omnem enim ignorantiam invincibilem inculpatam esse credimus, sed contendimus nullam dari juris naturalis invincibilem ignorantiam. Breviter tamen eorum argumenta proponam et refellam, quia nonnihil, et veluti ex obliquo nostram videntur sententiam impugnare.

Arguunt 1° : Videtur hæc sententia favere Luthero alicubi proferenti hoc spurciloquium : « Scholastici, dicunt, invincibilem ignorantiam reddire excusabiles : tanta cæcitas est in Papæ scholis et Ecclesiis. » A quo non dissentit Hieronymus Zanchius hæreticus, dicens : « Falluntur Scholastici, cum talem ignorantiam, quam invicibilem vocant, ideo a peccato excusant, quia invincibilis est. »

Secundo : Nostra sententia videtur esse Janseniana ; etenim Jansenius lib. 12. *de Statu Naturæ lapsæ*, ignorantiam invincibilem juris naturalis numquam excusare pronuntiat, bene tamen ignorantiam juris positivi.

Tertio : Adversari etiam videtur nostra doctrina Augustino epistola 10. dicenti : « In illis, qui non audierunt, neque potuerunt, pœna peccati est non credere, non autem peccatum. » Atqui similiter in jure naturali aliqui rustici sunt, qui non audierunt, neque potuerunt aliquem consulere de remotioribus juris naturæ consectariis. Ergo in illis ignorantia non peccatum, sed pœna peccati est.

Quarto : Nemo peccat in eo, quod vitare non potest. Quod axioma, teste Augustino, unanimi concentu decantant et in montibus pastores et in theatris poetæ , et indocti in circulis et docti in bibliothecis, et magistri in scholis, et antistites in sacris locis, et in orbe terrarum genus humanum. Atqui stante ignorantia juris naturalis, vitare peccatum non est in potestate hominis, cum illud solum in nostra censeatur potestate, quod fit a voluntate cum plena advertentia rationis. Ergo ignorantia juris naturalis excusat a peccato.

Quinto : Lex virtutem obligandi non obti-

net, nisi cum applicatur hominibus per promulgationem, ut docet D. Thomas 1. 2. quæst. 90. art. 4. Sed promulgatio legis fit per dictamen rationis intimantis homini agenda vel omittenda; quod dictamen in laborantibus ignorantia juris naturalis deest. Ergo lex naturæ non obligat ad sui observationem, dum adest ignorantia juris naturalis.

Sexto : Illud excusat a peccato, quod tollit rationem voluntarii, quod usque adeo verum esse testatur Augustin. lib. *de vera Relig.* cap. 14 : « Ut nulla Doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. » Sed ignorantia juris naturalis tollit involuntarium, cum tollat cognitionem dirigentem, et voluntati facem præferentem. Ergo ignorantia juris naturalis excusat a peccato.

Demum ex nostra sententia sequuntur multa absurda. Primo, si ignorantia juris naturalis nunquam excusat a peccato, quia nunquam excusatur, quod Deus per legem æternam damnat, sequeretur peccare eum, qui probabilissimam sententiam eligit, cum sæpe falsa sententia sit vera probabilior, ut docet Aristoteles 2. *Topic.* Secundo sequeretur, peccasse Jacob, cum accessit ad Liam, cum actum per se illicitum perpetrarit, et legi æternæ repugnantem; et tamen ejus ignorantiam excusavit ipse Dominus, dicens : *Et ego scio quod simplici corde feceris, et ideo custodivi te, ne peccares in me.* Tertio fortunæ esset, et non voluntatis, quod homines peccarent, vel non peccarent, prout opera sunt, vel non sunt æternæ legi consentanea. Quarto ex nostra sententia oritur perplexitas, et peccandi necessitas, quia qui ex ignorantia judicat malum bonum, tenetur illud efficere, ne repugnet conscientiæ; et efficiendo peccabit, quia a lege æterna recedet : unde quoque se verterit, et faciendo quod in se est, peccabit. Unde nostra sententia videtur durissima.

Respondeo, ex dictis hæc argumenta esse occupata, sed ad majorem prædictorum lucem singulis satisfaciemus. Ad primum dicendum, sæpe sæpius me asseruisse ignorantiam invincibilem excusare a peccato, sed nullam dari ignorantiam invincibilem juris naturalis. Accedit argumenta ex testimoniis hæreticorum petita nullius esse ponderis, vel momenti, ut alias diximus, et tradit Augustinus epist. 50 : « Ipsa pietas, veritas, charitas nos non permittit eorum hominum accipere testimonium, quos in Ecclesia non vidimus, cui Deus perhibet testimonium. Qui enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdiderunt. »

Ad secundum dicendum, pueriliter, et ignoranter nostræ sententiæ auctorem fingi Jansenium atque impertinenter tam antiquæ doctrinæ Jansenismi notam inuri, ut illi vulgi creetur invidia. Nam, ut Vasques in 1. 2. disp. 122. c. 1. et Paulus Comitolus lib. 5. *Resp. Moral.* cap. 1, aiunt omnes antiqui theologi in ea fuerunt sententia numquam invincibilem, sed semper vincibilem esse juris naturalis ignorantiam. Forte Jansenistæ fuerunt Alexander de Hales, Gratianus, Durandus, Alphonsus a Castro, Antisiodorensis, Albertus Magnus, Gabriel, Hugo Victorinus, Guillelmus Parisiensis, Adrianus, S. Bonaventura, et ipsemet D. Thomas? Forte Jansenista fuit Gerson, quia lib. *de Vita Spirituali*, lec. 14. corol. 3. scripsit : « Quidquid sit de ignorantia facti aut juris humani positivi, concors est sententia, nullam in his, quæ legis divinæ sunt, cadere ignorantiam invincibilem. » Certe nisi præjudicatarum opinionum amor adversus antiquæ doctrinæ studium invalescat, si ad illam quæ theologos decet, æquitatem nos reducamus, semotis odio, contentione et litibus, quibus omne judicium exoculatur, fatebimur sententiam nostram ab omnibus theologiæ luminibus longe ante Jansenium uno fuisse ore prædicatam. Et cum tot habeam securitatis præstites, ac fidejussores, libenter cum Augustino dixerim arguenti : « Vide cum quibus sit mihi causa communis quam nulla consideratione sobria pulsare calumniis, et expugnare conaris. »

Addunt alii Jansenium concedere, posse dari ignorantiam invincibilem juris naturalis, quæ nihilominus peccatum sit, quia per culpam primi parentis in hominum mentes invecta est, et est voluntaria voluntate capitis. At ego aliter existimo ignorantiam juris naturalis nunquam excusare, quia nunquam invincibilis est; invincibilemque esse primi peccati pœnam, sicut et inordinatos concupiscentiæ motus; sed minime peccatum actuale, de cujus ratione est, quod propria voluntate admittatur. Ita enim tradit August. lib. *de duab. Animab.* cap. 11 : « Nec peccatum, nec recte factum imputari cuiquam juste potest, qui nihil fecerit propria voluntate. » Et D. Thom. in 2. dist. 30. quæst. 1. art. 2 : « Oportet, quod secundum

hoc quod aliquid rationem culpæ habet, secundum hoc ratio voluntarii in ipso reperiatur. Sicut autem est quoddam bonum, quod respicit naturam, et quoddam quod respicit personam : ita etiam est quædam culpa naturæ, et quædam personæ. Unde ad culpam personæ requiritur voluntas personæ, sicut patet in culpa actuali, quæ per actum personæ committitur; ad culpam vero naturæ non requiritur, nisi voluntas in natura illa. »

Quod si contendas Jansenium voluisse duntaxat ignorantiam juris naturalis eatenus invincibilem appellari, quia eam sine auxilio Dei superare non possumus, quo quidem auxilio nisi culpa nostra caremus, imo quodam vero sensu nunquam caremus ; hoc, inquam, si contendas, ad quæstionem facti devolveris, et Jansenium ad antiquorum sensum benigna interpretatione revocas. Verum licet parum curanda sit discordia verborum, si absque pugna sensus varietur duntaxat verborum notio, melius tamen est sicut D. Thomæ, et Antiquiorum sensum, ita et verba retinere. Maxime quia si fundamentum Jansenii ex eo repetatur, quod ignorantia ideo peccatum est, quia ex primigenia culpa proficiscitur, S. Thomæ adversum judicamus. Porro in his facti quæstionibus non vacat immorari, quia, ut verbis August. epistol. 50. utar, « Ecclesia Christi non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis attestationibus comprobatur. Neque enim, quod sine injuria innocentiæ illius dixerim, si peccavit Cæcilianus (Jansenius) ideo hæreditatem suam perdidit Christus. Facile est homini seu vera, seu falsa de altero homine credere; sed scelerate impudentiæ est, propter crimina hominis, quæ orbi terrarum non possis ostendere, communionem orbis terrarum velle damnare. Utrum Cæcilianus a traditoribus divinorum codicum fuerit ordinatus (utrum Jansenius a sententia antiquorum de ignorantia juris naturalis recesserit) nescio, non vidi, ab inimicis ejus audivi. Non mihi de lege Dei, non de præconio prophetarum, non de sanctitate Psalmorum, non de Apostolo Christi, non de Christi eloquio recitatur... Cæcilianus Ecclesiæ Carthaginiensis Episcopus (Jansenius Iprensis Ecclesiæ Episcopus, et in communione Ecclesiæ Romanæ mortuus) humanis litibus accusatur; Ecclesia Christi in omnibus gentibus constituta divinis vocibus commendatur. » Uni Ecclesiæ Romanæ adhæreo, impertinentem Jansenismi suspicionem depulsu facilem, et jam depulsam floccifacio.

Addunt iterum, iniquum esse, et plane tyrannicum, velle aliquem auctorem ob aliquot propositiones damnatum et in aliis omnibus reprobare, et illos damnatarum propositionum reos asserere, qui in aliis illæsis, intactisque dogmatibus cum eo consentiunt. Certe si juxta Patres licet veritates in libris Gentilium veluti in stercore gemmas latentes, tamquam ab injustis possessoribus extorquere ; si philosophicis disciplinis veluti ancillis vocatis ad arcem utitur semper D. Thomas, ipsumque Aristotelem fidei servire cogit; si, teste August. lib. 3. *Quæstion. Evang.* cap. 4, « nulla falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermisceat, » si ipsis hæreticis de suo schismate gloriantibus applicat idem Pater illud Davidicum: *Quoniam in multis erant mecum;* cur non licebit cum auctore alias Catholico, gravi, et erudito, etsi, ut aiunt, per incogitantiam in nonnullis sine pertinacia lapso, et sedis Apostolicæ devotissimo quidquam habere commune ? Cum non ex hominibus fides, sed ex fide homines judicandi sint. Alias suspecta foret fides Trinitatis, quia eam Calvinus tutatur ; suspecta realis Christi in Eucharistia præsentia, quia illam Lutherus non est inficiatus.

Ad tertium dicendum, quemcumque etiam rusticum posse legem naturalem cordi impressam audire dum monet, consulere cum dubitandi ratio adest, et a voluntariis peccatorum obicibus sibi temperare : unde nulla juris naturalis ignorantia unquam potest nisi in amentia excusari. Porro nota, locum illum ex Augustino relatum, apud Augustinum non inveniri (unde doleo celebrem Thomistam hoc testimonio ex aliquo Probabilista bona fide exscripto, agere contra Jansenium, adeo verum est optimos auctores a Casuistis non raro decipi, nec posse istos sine falsitatis periculo et contage tractari). Etenim totam epistolam decimam accuratissime perlegi, et in ea ne verbum quidem facit de peccato ignorantiæ ; sed Hieronymum dehortatur a libris veteris Testamenti ex Hebræo vertendis, et simul hortatur ut Septuaginta versionem mire depravatam suæ reddat veritati. Quare crediderim locum illum ex epistola 105. depromptum, sed vitiatum et truncatum ; sic enim habet Augustinus : « Ipsa ignorantia in eis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est ; in eis autem, qui non potuerunt, pœna peccati. » Illam vero particulam, quæ sola facit

ad rem : « Non autem peccatum, » non habet Augustinus, sed addit adversarius in eo loco, ubi clarissime ignorantiam juris naturalis culpabilem affirmat Augustinus. Exponens enim illa verba, Joan. xv : *Si non venissem, et eis loquutus non fuissem, peccatum non haberent ; nunc autem excusationem non habent de peccato suo :* fatetur Gentes excusari quidem a peccatis infidelitatis, sed non ab illis, quæ contra jus naturale peccarunt, quantumvis obtendant se ob carentiam fidei et evangelicæ prædicationis illa peccata non agnovisse. « Non utique, inquit, peccatum nullum haberent, qui pleni erant aliis magnis, multisque peccatis ; sed hoc peccatum vult intelligi non eos habituros fuisse, si non venisset, quo cum audissent eum, non crediderunt in eum. » Et post pauca : « Dei tamen judicium nec illis parcit, qui non audierunt. Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. Et, quamvis se ipsi excusare videantur, non admittit hanc excusationem, » etc. Ubi asserit, non damnari quidem infideles eo quod non audierunt, sed superbiam eorum falso excusatam se putare a peccatis in jus naturæ admissis, ex eo quod nihil audierint ; quia ignorantia juris naturalis reatu originis pœna peccati est, et additamento propriæ voluntatis peccatum.

Ad quartum dico homines peccata contra jus naturale utique posse vitare, cum libere in illa labantur ; posse etiam ignorantiam superare, ut supra fuse ostendimus, nec opus est ea iterum cum fastidio et cruce lectoris iterare. Unde etiam patet ad 5, lex enim naturalis in corde scripta satis seipsam promulgat, nisi oculos cordis voluntarie clausos invenerit. Patet similiter ad sextum, fuse enim demonstravimus, peccata ignorantia juris naturalis patrata esse voluntaria directe voluntate facti, et indirecte voluntate peccati. Certe si hæc argumenta quicquam efficerent, probarent etiam omnia, quæ ignorantia vincibili fiunt, peccato eximi ; nam ignorantia vincibilis tollit plenam rationis advertentiam, tollit actualem dictaminis promulgationem, tollit cognitionem dirigentem, et voluntati facem præferentem. Quare fateantur adversarii necesse est, sæpe nos incidere in peccatum sine cognitione non prælucente, sed in sua causa voluntarie extincta ; unde non mirum si opera tenebrarum edant, qui sponte abjiciunt arma lucis. Quam præclere, quam doctrinæ nostræ consone, et opportune August. serm. 44. *de Divers.* cap. 6 : « Justitia præsto est juste viventi : secundum ejus regulam videt quemadmodum juste vivat ; et sicut justi bene vivendo eam vident, ita injusti male vivendo eam non vident. Nam et ille juste vivit, cum eam videt, ut secundum eam actus suos dirigat ; quia nisi secundum justitiæ regulam direxerit actus suos, in errorem iniquitatis impingitur. »

Ad septimum ex variis inconvenientibus conglobatum dicendum, nihil absurdi ex nostra sententia ab omnibus antiquis theologis unanimi consensu tradita sequi. Unde ad 1. fateor opinionem legi æternæ adversam non esse nisi ex errore probabilissimam, unde et a peccato non excusare. Et quid mirum si opinio relative ad judicium peccato corruptum sit sæpe probabilissima, cum illi videatur etiam frequenter certa ? Et tamen conscientia erronea legi naturali adversa, teste D. Thoma, nunquam excusat, quia error ille ex voluntarie offusa menti humanæ caligine nascitur. Laboranti etiam ignorantia vincibili sæpe opinio sua probabilissima videtur. Ergone excusatur a peccato ? Igitur frivolum est, et D. Thomæ contrarium prætensum primum absurdum. Alias et fornicationes Turcarum et latrocinia Germanorum, quæ certe arbitrabantur innoxia, bona forent.

Frustra huc exempla congeram, quæ affatim referunt qui de gentium ritibus scripserunt ; cum certum sit, nullum esse tam immane facinus, quod non fuerit toti alicui populo non solum probabile, probabilius, probabilissimum, sed etiam certum, et legibus sancitum, et consensione populi firmatum, et religionis ritu consecratum ; quibus præjudiciis omnis scrupulus et dubitatio ablegabantur. Et certe quid aliud volunt Patres dum aiunt, nihil esse deterius corde duro, et mala conscientia simul et tranquilla, quæ mala sine repugnantia, sine pudore, sine dubitatione operatur, quia bona esse deplorandis tenebris, sed peccatorum frequentia accersitis arbitratur. Hinc Bernardus lib. *de Conscientia ad Religios. Ord. Cisterc.* versus medium : « Sequitur mala, et tranquilla conscientia, qua sicut nihil pejus, ita nihil est infelicius. Quæris quænam illa sit, quæ nec Deum timet, nec hominem reveretur, quæ cum venerit in profundum malorum, contemnit de hujusmodi in Scriptura veritatis expressum est : *Verberaverunt me, et non dolui ; traxerunt, et non sensi.* In brevi tem-

poris spatio non solum non sentit, sed et placet, et dulce fit quod amarum erat, et asperum vertitur in suave. Ducitur deinde in consuetudinem, ut jam non modo placeat, sed et assidue placeat, et se continere non possit. Ad extremum vero non potest avelli, quia consuetudo vertitur in naturam, et quod prius ad faciendum erat impossibile, jam impossibile est ad continendum. Sic enim descenditur, imo caditur a Jerusalem in Jerico. Sic itur in aversionem et duritiam cordis. Hic peccator fœtet, hic quatriduanus est. Hic lapis speluncæ superpositus illos misericordes radios divini luminis non admittit. Hæc est mala conscientia, quæ per hujusmodi discrimina, imo præcipitia ruit, et corruit, et irruit super seipsam. Quomodo tranquilla? Cum mundi hujus prosperitas alludit, et illudit : cum laudatur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicitur; cum peccantium favor, et peccare nolentium pavor, nolens, et dolens arridet ei : cum non est, qui arguat, sed et qui arguere peccatorem audeat ex omnibus, qui in circuitu ejus sunt. Nihil æque exasperat illius tremendi judicis majestatem, quam peccare, et secure peccare, et de vitiis quasi de virtutibus gloriari. *Non miserearis, Domine*, ait justus, *omnibus, qui operantur iniquitatem.* Hæc est iniquitas cujus non miseretur Deus, cum homo defendit, quod Deus odit et peccatum justitiam asserit... Resistere ex æquo est. Ille autem ex æquo Deo resistere proponit, qui quod Deus adstruit, destruit quantum in ipso est, dicens malum bonum, et bonum malum ; amarum dulce, et dulce amarum, lucem tenebras, et tenebras lucem. Hanc vero tranquillitatem nutrit impunitas, securitatis et negligentiæ mater, noverca virtutum, religionis virus, tinea sanctitatis. »

Secundum etiam nihilo magis valet, quia ab ignorantia juris ad ignorantiam facti nulla est consequentia, et discriminis rationes hic minime iterandas superius adduximus. Tertium et quartum absurdum supra ex Angelico Doctore illa sibi sæpius proponente et conterente refutavimus. Præclara ejus verba ex lect. 1. *ad Galatas*, adduximus paulo superius et ex art. 6. testimonium elegantissimum et argumentosum etiam supra retulimus.

Quod denique additur, nostram sententiam durissimam apparere Probabilistis, fateor, divinæ legis amantibus, nego. Quomodo enim durum creaturæ rationali esse vel censeri potest, ad insitam legis naturalis normam, qua homines sumus, et Dei imagines, mores componere suos? Nonne est omni rationis lumini renuntiare, fingere in illo præcepto laborem, quod Deus in hominum animis penitius infixit, quodve observandum esse natura clamat, ratio insonat et invitat? Non ergo præcepti duritiem, sed obdurati cordis se voluntarie occæcantis malitiam accusemus. Nec imitemur Pelagianos similiter apud Hieronymum lib. 1. adversus ipsos, murmurantes : « Rogo quæ est ista justitia, ut in peccato tenear erroris, cujus reatum non habet conscientia? Nescio me peccasse, et ejus rei, quam nescio, pœnas luo? Et quid plus faciam, si sponte peccavero? » Notat etiam Augustinus epist. 105. hujusmodi querelas ex superbia proficisci : « Humana superbia, » inquit, « tamquam præsumens de viribus liberi arbitrii, excusatam se putat, quando ignorantiæ, non voluntatis est, quod peccat. »

REFLEXIO.

« Multi quærunt scientiam, pauci conscientiam. Conscientia tamen quam scientia citius apprehenditur, et utilius retinetur, » inquit Bernardus lib. *de Conscient.* In omnibus ergo agendis naturale illud tribunal consule, bonam intelligo conscientiam, qua nihil in hac vita securius, nihil jucundius possidetur. Assidue internas domestici cordis paginas intellige, seu intus lege : confer illas cum libro vitæ, ne forte in ultima discussione abjiciaris, si ex æterno libro internum non emendaveris. Unicuique liber est sua conscientia, ad quem emendandum omnes sacri libri inventi sunt : ergo scriptis digito Dei voluminibus conscientiæ, si qui sunt, corrige errores, ut recta sit conscientia tua. « Porro bona est conscientia », ait præfatus Bernardus, « quæ habet in corde puritatem, in ore veritatem, in actione rectitudinem. Munda est, cum nec de præterito juste accusatur, nec de præsenti injuste delectatur. Pura est, cui nec Deus peccata sua imputat, quia non fecit, nec aliena, quia non approbavit; nec negligentiam, quia non tacuit; nec superbiam, quia in unitate permansit. Secura est, quando accusationem non patitur, vel pro torpore boni, vel pro præsumptione mali. Recta est, cui peccatum suum displicet, nec aliena peccata dissimulat; et, cum corripit, non insultat. Talis est bona conscientia. »

Hanc semper lege, semper habe præ oculis ; quia omnium supergreditur sententias, qui a sua conscientia, sua sententia condemnatur. Quem alter judicat, potest excusationem prætexere ; sed reus sine excusatione erit, qui conscientiæ bonæ judicio condemnabitur. Has conscientiæ loquentis voces, quæ nesciunt tenere silentium, semper audires, nisi pravitatis obicem ejus luminibus poneres. Est conscientia cordis scientia ; quid mirum si interdum eam non sentis, et contra conscientiam agis, qui cor concupiscentia perversum habes? Quid mirum, si oculis ægris odiosa et invisa lux est, quæ puris est amabilis ? Ergo preces pro veritatis impetrandæ cognitione fusæ sint assiduæ ; quia, si tales sint, quales esse convenit, non illorum modo notitiam obtinebimus, quorum nobis inesse ignorantiam conscii sumus, sed eorum etiam, quæ nescientes ignoramus. Ergo justos imitare, qui, ut ait Augustinus lib. 22. *de Civit.* cap. 23, » vigiliis continuis excubant, ne opinio verisimilis fallat, ne decipiat sermo versutus, ne se tenebræ alicujus erroris offundant, ne quod bonum est, malum ; quod malum est, bonum esse credatur. » Ergo continuis lamentis vaca, ne in ipsis bonis operibus occulto aliquo errore displiceas ; et ad hoc valebunt preces, vigiliæ, et lamenta, ut dimittantur tibi peccata ignorantiæ, non quidem quamdiu esse peccata culpa tua ignoraveris, nec eorum proinde affectum deposueris, sed ut lucem tibi Deus infundat, qua intelligas illa esse peccata, et postquam intellexeris, toto corde detesteris ; ut aperiat Deus, quod latebat, et suave fiat, quod antea non delectabat.

Sed potissimum mentis castimoniæ, cordis munditiei, affectus puritati operam da, quia, si te iniquitas non oneret, si non fascinet delectatio, si non inclinet voluptas, si non gravet cupiditas, si non deprimat amor mundi, si non trahat superbia vitæ, inter multiplices humanæ vitæ tenebras, inter innumerabiles negotiorum molestias nulla supererit, ne in obscurissimis quidem decalogi consectariis ignorantia ; sed te, Deumque cognosces ; te audies, et Deum sedulo orabis, ut a voluntariis erroribus semper defendat. Divinam enim lucem, et naturalis legis claritatem sæpe non videmus, non ex absentia lucis, qua circumfundimur, sed defectu voluptatis, quam in creaturis libere, sed tenacissime defigimus. « Non ideo cogitent stulta corda », inquit August. tract. 1. *in Joan.*, « quasi absentem esse lucem, quia eam videre non possunt ; ipsis enim propter peccata tenebræ sunt, quomodo positus in sole cæcus, præsens est illi sol, sed ipse soli est absens. » Hæc si præstes, bonæ conscientiæ motus et discernes facile, et facilius exequeris, quia nihil a te durum exigit, asperum nihil rationali creaturæ imponit ; quia hoc solum petit, ut, sicut villam, ita et colas animam tuam. Præclare Cæsarius Arelatensis homil. 20 : « Clamat tibi in conscientia tua æterna justitia : Quomodo gubernas agrum tuum, guberna et cor tuum. Quomodo colis villam tuam, cole et animam tuam. Quomodo superfluos palmites tollis de vite tua, sic malos affectus tolle de anima tua. Præcidis de vite tua quod malum est, incide de anima tua, quod iniquum est. Quomodo in vite tua totos superfluos palmites amputas ; et duos aut tres, qui sunt legitimi, derelinquis : sic et in anima tua omnia desideria, quæ res alienas male respiciunt, et pessime concupiscunt, Spiritus sancti gladio, et crucis falce debes incidere ; et hoc tantum, unde justitia vel misericordia cernitur, reservare. »

SPECULATIO II.

Probabilismum, seu sententiam revera falsam et æternæ legi adversam, non esse tutam agendi regulam, præsertim in concursu probabilioris, omni genere auctoritatum suadetur.

Quidam recentiores omnibus traditionis et antiquitatis pro tuenda vaga probabilitate præsidiis destituti, videntes nullum in Scriptura aut patribus verbum exstare, quo vel minimum larga hæc opinandi licentia insinuetur, illud effugium excogitarunt, quod si vim justæ defensionis habeat, nulla erit unquam novitas, quæ juste possit accusari. Nihil mirum, inquiunt, probabilitatem tacuisse Patres, quod eam tamquam certissimam supponerent. Sed hæc exceptio si recipiatur, in tuto ponimus quidquid humana ratio semper luxurians, semper novorum pruritu laborans voluerit invenire. Id sane mirum recentiores illos contendere, juris naturalis posse contingere et de facto dari ignorantiam ; et tamen (quod sane ridiculum est) nullam unquam contigisse ignorantiam suæ probabilitatis, quam dicunt ejusdem

esse cum orbe originis et perennitatis. Experiamur, an probabilitatis assertio non solum sit silentio prætermissa, quod non diffitentur adversarii, sed etiam significantissimis antiquitatis oraculis prædamnata.

Probatur 1° auctoritate sacræ Scripturæ, quæ Deuteron. XXVI. præcipit ut impleamus mandata *ex toto corde, et ex tota anima*. Qua autem veri specie dici ille potest Deum ex toto corde dilligere, qui illud eligit, quo probabilius existimat Deum offensum iri? Illene amicum non dico toto, sed sincero corde diligeret, qui ea admitteret, quibus probabilius intelligeret amicitiæ necessitudinem dissolvendam? Præcipit etiam Spiritus sanctus Eccles. XXXVII. ut *ante omnia opera verbum verax præcedat te, omnem actum consilium stabile*. Non est autem verbum verax, quod reipsa æternæ legi, et immutabili veritati adversum est, et tale esse probabilius judicatur. Nec consilium stabile censeri potest instabilis, et nutans minoris probabilitatis fucus, securitati majorique probabilitati scienter prælatus. Præcipit Sapiens Proverb. VI. fugere periculum, quia *qui amat periculum peribit in illo*. Ille autem procul dubio periculum amat, periculoque se committit, qui ei adhæret parti, cui salutis periculum inesse probabilius videt. Præcipit Veritas, Matt. VII : *Intrate per angustam portam, quia lata porta, et spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem. Quam angusta porta et arcta via est, quæ ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam!* At quomodo intrat per angustam portam, qui intuitu utilis, et commodi laxiorem opinionem æternæ legi adversam aliquo tantum minoris probabilitatis colore oblitam, spreta tutiore, et probabiliore, pro lege, ac commodo stante consulto eligit? Certe vaga probabilismi licentia lata porta est, et spatiosa, omnibus morum corruptelis longe lateque patens, quotidianisque Probabilistarum inventis magis magisque dilatata. Ea omnes asperitates ita molliuntur, ut fatentibus suis auctoribus, dejecto quovis terriculo, pietas vitiis facilior, voluptateque suavior effecta sit; ut difficilius multo sit simpliciter vivere, quam ex pietate vivere; ut gratissima rerum in melius commutatione, feliciter pleraque, quæ illicita vulgo putabantur, innoxia probentur et licita; ut mirabilibus ejus artificiis, salubribusque versutiis alacrius nunc purgentur crimina, quam committantur, plurimique vix citius maculas contrahant, quam eluant; ut denique in omnibus Christi, vel Ecclesiæ mandatis nihil duri, acerbi nihil relictum sit, sed omnis fuerit asperitas acerbitasque detracta, atque omnibus ad vitam commodius agendam lenociniis inventis, omnes viæ Christi salebræ complanatæ, omnes ex illa spinæ evulsæ, omnes omnibus fere criminibus fuerint veniæ datæ.

Denique præcipit Apostolus veritatis Thessalon. V : *Omnia probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mali abstinete vos*. Omnia quidem probant recentiores, dum omnia probabilia esse effutiunt : sed absit, ut in sensu Apostoli omnia probent, id est, omnia discutiant, omnia examinent, ut exponunt Patres, ut quod bonum est, id est æternæ legi consonum, teneant, ab omnique mali specie abstineant, quod utique non faciunt, qui ea insequuntur, quibus turpis inesse speciem probabilius arbitrantur.

Confirmatur cum Julio Mercoro ex variis Scripturarum factis et exemplis, in quibus criminis damnantur opera quibus revera non defuissent verisimiliores probabilitatum fuci, illis, quibus moderni laxitates suas præcolorant. Damnatur in primis Protoparentum ligni vetiti comestio, et ita damnatur ut in omnes posteros transierit tantæ damnationis maledictum; et tamen Protoparentes ex probabilitatum « antiquissima, et universalissima », sic a Caramuele vocatur, officina excusationes eruere poterant et securitatem. Poterant enim sibi facile persuadere legem Dei mortem minitantis esse pœnalem, ob quam culpa solum civilis, vel ad summum venialis prævaricantibus contingit. Poterant sapientissimi illi Casuistæ prætexere ob materiæ parvitatem se in peccatum mortale lapsuros nunquam, nec pœnam a jure communi adeo exorbitantem, et ad personas saltem non nominatas minime extendendam promerituros; et tamen has probabilitatis cœlo, et chao antiquioris, mundoque, si Superis placet, coævæ exceptiones non produxerunt primi genitores, quas utique non ignorasset tanta ipsis cœlitus infusa sapientia, nec omississet tanta necessitas, si eas sibi prodesse credidisset.

Similiter I. Regum XV. nomine Dei præcepit Samuel Saüli : *Nunc ergo vade, et percute Amalech, et demolire universa ejus : non parcas ei, et non concupiscas ex rebus ipsius aliquid; sed interfice a viro usque ad mulie-*

rem, et parvulum atque lactentem, bovem, et ovem, camelum et asinum. Præceptum autem illud benigne, et probabiliter interpretatus est Saül, arbitrans servandum Agag incolumem ad magnificentiam triumphi, retinenda quoque pecora in gratiarum actionem immolanda. Unde Saül increpatus a Samuele quod non obtemperasset voci Domini, respondit : *Tulit de præda populus oves, et boves, primitias eorum, quæ cæsa sunt, ut immolet Domino Deo suo in Galgalis.* Nonne justa, vel probabilis videbatur hæc exceptio ? Nonne pia aderat gloriæ Dei intentio, qua recentiores opera quævis etiam intrinsece mala purgant ? Nonne aliquis tenuis probabilitatis gradus illi Saülis defensioni inerat, longeque major, quam insit illis terreneis proprii commodi et delectabilis intentionibus, ob quas simoniis, usuris, vindictis veniam dant plures Casuistæ lib. 6. dissert. 1. cap. 2. specul. 3. relati, et refutati ? Et tamen Deus, qui non juxta probabilitatis regulam lesbyam, sed legis impositum rigorem judicat, Saülis operis colores despexit, intentionis prætensam pietatem aspernatus est, dicens : *Numquid vult Dominus holocausta et victimas, et non potius ut obediatur voci Domini ? Melior est enim obedientia, quam victimæ; et auscultare magis quam offerre adipem arietis : quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere. Pro eo ergo quod abjecisti sermonem Domini, abjecit te Dominus, ne sis Rex.*

Mitto alia plura quæ facile probabilismus a peccato purgaret, quæ tamen æquissimus judex Deus gravissimis pœnis in Scripturis enarratis ultus est. Excusaret procul dubio Probabilistarum laxitas uxoris Loth levitatem oculos in civitatem igne conflagrantem retorquentis. Excusaret Davidis populi ex vana gloria recensionem, tot hominum strage et gravioribus morte pœnis punitam. Excusaret utique Ozæ pietatem probabilem, Arcam e curru præcipitem retinentem, quia eam rebatur casuram nisi præsto fuisset. Excusaret etiam, ac levissima injuncta pœnitentia absolveret Ananiam cum Sapphira uxore sua, quos ob mendacium probabiliter leve Princeps Apostolorum contrivit spiritu oris sui, Act. v. Ergo vaga probabilitas ad excusandas excusationes in peccatis nata sacræ Scripturæ factis non est consentanea.

Probatur 2. ex Patribus, quorum in hac parte silentium sufficeret, et esset omni tuba vocalius ad exsufflandam probabilismi novitatem. Cum enim tot, et tanta sint probabilitatis compendia, ut hac doctrina, si vera esset, nulla sit vel ad dubia resolvenda commodior, vel ad evellendos scrupulos aptior, vel ad complanandum salutis iter expeditior ; creditu difficile esset, eos ejus regulæ adeo vitæ negotiis, et morum dubiis necessariæ numquam meminisse. Quis non ægre ferat, cui non suspectum erit, et periculosum, novam vitæ moralis regulam, quæ per omnia quam late patent humanæ vitæ officia protenditur, invehi, qua cuique permissum sit opinionem minus probabilem, commodo, affectibusque contra legem et honestum indulgentem sequi, et eam a Patribus, vel omnino prætermissam, vel æterno silentio sepultam fuisse ? Atqui recentiores fatentur probabilitatis regulam fuisse Patribus ignoratam, qui propterea in citandis recentioribus copiosissimi, parcissimi sunt et muti in antiquis referendis ; qui propterea gratulantur Ecclesiæ, quod exuberet recentiorum turba benignas opiniones introducentium ; fiantque in dies opiniones probabiles, quæ antea non erant ; proindeque jam non peccent homines, qui antea peccabant ; qui propterea etiam in mutuas crebro laudes excurrunt, seseque mutuo scabunt, ut suis inventis reciprocas concilient modernorum laudes, et auctoritatem extrinsecam emendicent. Ergo ipsismet Probabilistis auctoribus, probabilismus ab auctoritate Patrum desertus est, quod ad probabilismi abundantissimam eversionem apud æquos æstimatores satis superque sufficeret. Sed absit ut in re tam necessaria tacuerint Patres, qui vagam opinandi licentiam non semel exertissime reprobaverunt.

In primis Patres omnes relati speculatione præcedenti peccata ex ignorantia juris naturalis patrata non excusant, sed accusant, etiam quando quis bene fieri putat quod male fit, quia legi naturali et æternæ adversum semper malum est. Ergo juxta Patres ibi citatos totus ruit, et a fundamentis subruitur probabilismus, qui omnes opiniones probabilitatis colore indutas, tametsi falsas et tales probabilius existimatas securitate donat. Si juxta Patres ignorantia velans malitiam non excusat per se mala, præsertim si aliqua sit, ut sæpe contingit, conscientiæ vellicatio, quid dixissent, vel quid non dixissent Patres, quidve statuissent de operibus adversus jus naturale conscientia probabi-

liore reclamante admissis? Scio quidem modernos opiniones quascumque probabiles ignorantiæ invincibilis fuco colorare, et nefanda inde opera honestare. Esto, hoc illis demus, quod tamen in veritate negandum est; tamen hoc illis ex indulgentia permisso, qua verisimilitudine ignorantiam invincibilem possunt prætexere in conflictu opinionum inter se pugnantium, cum id relinquat operans, non quod ignorat, sed quod probabilius censet esse faciendum; id faciat non quod latet, sed quod probabilius censet non licere? Ergo ex opinionum varietate non in ignorantiam incidit, sed in formidinem, qua stante si minus probabilia eligit, utique peccat; quia, ut veridice Augustinus epist. 154. scripsit: « Si quis bonum putaverit esse quod malum est, hoc putando utique peccat. Ea sunt omnia peccata ignorantiæ, quando quisque bene fieri putat quod male fit. »

Sed clariores Magni Augustini definitiones audiamus. Non potuit S. Doctor clarius mentem suam aperire, quam lib. 3. *contra Academ.* c. 16. ubi Academicorum commune axioma, quod ipsissima est Probabilistarum doctrina refert: « Cum agit, inquiebant, quisque quod ei probabile videtur, non peccat, nec errat. » Ex qua maxima semel probata omnia probari et honestari crimina, infert Augustinus: « Taceo, inquit, de homicidiis, parricidiis, sacrilegiis omnibusque omnino, quæ fieri, aut cogitari possunt, flagitiis, aut facinoribus, quæ paucis verbis, et, quod est gravius, apud sapientissimos judices defenduntur. Quomodo enim non facerent quod probabile visum est? Qui autem non putantista probabiliter persuaderi posse, legant orationem Catilinæ, qua patriæ parricidium, quo uno continentur omnia scelera persuasit. Illud est capitale, illud formidolosum. Illud optimo cuique metuendum, quod nefas omne, si hæc ratio probabilis erit, cum probabile cuiquam visum sit esse faciendum, non solum sine scelere, sed etiam sine erroris vituperatione committatur. » Ergo conceptis verbis probabilitatem debellavit Augustinus, et ex illa omnia nefaria dogmata certissimis et necessariis consecutionibus sponte derivari ita perspicue demonstravit, ut omnia probabilitatis monstra hac ætate nata prævidisse, et prænuntiasse videatur. Unde fit, probabilismum in diverso sensu esse antiquum, et novum: antiquum, utpote in Academia partum: novum, quia jampridem extinctum novi recentesque Probabilistæ suscitarunt.

Eumdem probabilismum rejecit, et exarmavit idem Augustinus lib. 1. *de Bapt. contra Donatist.* cap. 3. et 5, ubi proponens quomodo se gerere debeat Donatista, qui fatetur quidem recte suscipi Baptismum in Ecclesia Catholica, sed dubitat an recte apud Donatistas suscipiatur, respondet S. Pater, « eum graviter peccare vel eo solo, quod certis incerta præponeret. Accipere itaque in parte Donati, si incertum est esse peccatum, quis dubitet certum esse peccatum, non ibi potius accipere, ubi certum est non esse peccatum? » Vides ex Augustino illum sine dubio et certissime peccare, qui certis incerta præponit; unde a Doctoribus celebratur illud consilium ex Augustini verbis concinnatum: « Un his, quæ salutis sunt, tene certum, dimitte incertum. » Sed qui opinionem falsam, et legi æternæ adversam, et talem probabilius existimatam, relicta probabiliore et tutiore, sectatur, certis incerta præponit; nam opinio minus probabilis incerta est, ut patet hoc ipso, quod est opinio, et minus probabilis, præferturque tutiori et probabiliori, quam sequi, certum est nullum esse peccatum. Ergo opinio probabilis, quæ re vera falsa est, quæve probabiliori præfertur, in peccatum operantem, ex Augustino præcipitem agit.

Plura aliorum Patrum huc congerere in promptu esset, sed postquam Augustinus tam luculenter loquutus est, ab aliis referendis supersedere brevitas me mea compellit. Mitto illud Chrys. hom. 44. *in Matth.*: « Si vestimentum empturus unum gyras negotiatorem, et alterum, et ubi meliores vestes inveneris, et pretio viliori, ab illo comparas: an non oportet populum circuire omnes Doctores, et inquirere ubi sincere veritas Christi venundatur, et ubi corrupta, et veriorem eligere plus quam vestimentum? » At juxta Probabilistarum leges potior habenda est vestimenti ratio, quam veritatis, quam respuere etiam in sententia probabiliore affulgentem, licere sine verecundia docent. Certe non boni mercatores sunt, nec æqui rerum æstimatores, illisque procul dubio filii hujus sæculi prudentiores in generatione sua sunt, qui et vestes, quæ apparent commodiores, et cibos, qui creduntur salubriores, et vias, quas existimant tutiores, omni qua possunt sollicitudine quærunt: at nostris Probabilistis anima non est plus

quam esca, nec timent animæ legem dare, quam corpori suo præscribere nollent.

Mitto SS. Patres semper in rebus agendis, ubi non erat ipsis explorata veritas, tantum timoris præ se tulisse, ne forte quod eis rectum videbatur, iniquum a Deo judicaretur et pravum. Hinc Magnus Gregorius, tam serio timendum monet, ne vitia incautis animis virtutum specie illabantur. « Unde Sancti viri, » inquit 5. *Moral.* cap. 6, « cum mala superant, sua etiam bene gesta formidant, ne cum bona agere appetunt, de actionis imagine fallantur, ne pestifera tabes putredinis sub boni specie lateat coloris. » Unde infert quod Sancti « de incertitudine operum trepidi, quo gradiuntur ignorant. » Et cap. 7 : « Justi in ipsis bonis operibus positi trepidant, ac ne in iisdem occulto aliquo errore displiceant, continuis lamentis vacant. » Hinc Augustinus liquidam veritatem non cernens, sic mentis, cordisque opera sua verentis sollicitudinem aperiebat epist. 250 : « Quis vindicandi modus non solum pro qualitate, vel quantitate culparum, verum etiam pro quibusdam viribus animorum, quam profundum, et latebrosum est? Ergo in his quotidie peccare me fateor, et ignorare quando, quove modo custodiam id, quod scriptum est : *Peccantes coram omnibus argue, ut cæteri timorem habeant.* Quis in his omnibus timor, mi Pauline sancte homo Dei, quis tremor, quæ tenebræ? Nonne putamus de his esse dictum : *Timor et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ?* » Hunc autem timorem tam justum, tam castum funditus Probabilistæ tollunt tamquam inanem, cum actus per se illicitos boni coloris specie, et falsa verisimilitudine honestari singulis pene versibus inculcent, negentque in eo quemquam merito culpari, quod duce opinione probabili, et rejecta probiliori et tutiori operatus fuerit. Ergo vanis sese scrupulis, anxiisque superstitionibus exedebant Patres ob totius moralis disciplinæ cardinem ignoratum : ergo infelicitati eorum condolendum est præclaris Guigonis Chartusiani Ordinis Generalis verbis : « O Apostolorum tempora infelicissima ! o viros illos ignorantiæ tenebris involutos, et omni miseratione dignissimos, qui ut ad vitam pertingerent, propter verba labiorum Dei tam duras vias custodiebant, et hæc nostra compendia nesciebant ! »

Mitto Patres tantopere cura animarum, officioque pastoris, et rectoris se idcirco indignos credidisse, tam periculosum regimen conscientiarum prædicasse, tamque accurate fideles monuisse ne se remissis dissolutisque directoribus instituendos traderent, ne si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadant, ne si sal evanuerit, non sit in quo salietur, et tota vita cœlesti sale destituta corrumpatur. Quia nimirum a cæco ducitur, qui ejus sequitur opinionem, quæ æternæ et incommutabili veritati contraria est; cum veritatis lumen non cernat, sed fatuum, et volaticum ignem falsitatem exhibentem, et in foveam trahentem. Hinc S. Franciscus Salesius conscientiæ moderatorem non solum e mille unum, uti volebat Magister Avila, sed e decem millibus unum post varias orationes seligendum docet. Hinc Patres spiritales inculcant, continentibus apud Deum precibus agendum esse, ut et nostras, et rectorum nostrorum tenebras illuminet, quia nusquam certa securitas, nisi in veritate invenitur : nusquam, et nunquam licet, quod semper et ubique non licet. Hinc S. Basilius *de Abdicat. rer.* ait : « Contendit adversarius noster, ut nobis persuadeat, ut alicui nos credamus, propter vitia simulata quadam lenitatis specie commendanti, ut hoc modo innumeris nos pravis libidinibus irretiat. Si ergo cum corpore tuo mitius agere volens magistrum tibi quæsieris tecum se ad vitia tua demittentem, vel ut verius dicam, tecum una in eamdem pernitiem corruentem, frustra mundanis rebus nuntium remisisti, qui cæcum tibi ducem asciveris, cujus ductum secuto in foveam tibi sit procidendum.

At vero juxta modernos Probabilistas, sicut quælibet opinio probabilis tuta est agendorum regula, ita quilibet de plebe doctus, quilibet sacerdos, post semel aut iterum perlectum Bertinum Bertauldum, post exploratum compendium Dianæ, vel Bonacinæ, idoneus habetur regendis animabus dux ; cum tamen res admodum periculosa, lubrica, ingentis cautionis, et divinæ prudentiæ, ac divinorum experientiæ sit de conscientiæ latebris, de gravitate criminum, de culparum distinctione, de pœnitentiæ injungendæ modo definire. Vidi non sine acerbissimo doloris sensu in quibusdam communitatibus austeritatem non mediocrem profitentibus, excipiendarum confessionum curam infirmissimis ingeniis committi, quibus perpensa divinarum rerum cognitio nulla, nulla librata judicii maturitas, sed temeraria de rebus

ignotissimis, et minime meditatis disserendi fiducia. Vidi, et dolui illis sanandarum animarum provinciam miserrime demandari, quibus vix claves januæ domus credere voluissent. O perversam rerum æstimationem! O puniendam augustissimarum rerum profanationem! Illis videmus artem artium imponi, quibus nunquam notum fuit non modo quid esset confessarius, sed omnino quid esset Christianus. Patres divini luminis abundantia præcellentes falsitatem timent similitudine veritatis indutam, formidant corruere, et secum alios in eamdem foveam trahere; et nemo Probabilistarum non se ad animarum curam putat idoneum, probabilitate non minus quam Dei revelatione securum? Væ peccatoribus in hujusmodi duces incurrentibus! Sed terribilius væ Prælatis tam miseros duces tam damnabiliter præficientibus! Formidabat Augustinus in dandis morum consiliis, ne cespitaret; et pronuntiabat inanem esse securitatem a se datam, si foret a divina lege dissentanea : et jam quilibet semidoctus probabilitatis umbone tectus nihil non arduum definit, et in favorem libertatis contra legem ascito aliquo extrinseco, vel intrinseco, ut loquuntur, veritatis colore, impavidus intrepidusque sententiam fert. Audiant, quæso, hujusmodi præfidentes August. homil. 12. aliter de se sentientem, et dicentem : « Ecce dat tibi securitatem procurator. Quid tibi prodest si, paterfamilias non acceptet? Procurator sum, servus sum. Vis dicam tibi : Vive quomodo vis, Dominus te non perdet, securitatem tibi procurator dedit? Nihil valet securitas procuratoris. Utinam tibi Dominus securitatem daret, et ego te sollicitum facerem! Domini enim securitas valet, etiamsi nolim : mea vero nihil valet, si ille noluerit. Quæ est autem securitas, fratres, vel mea, vel vestra, nisi ut Domini jussa intente, diligenterque audiamus, et promissa fidenter expectemus? » Ridebunt, scio, formidines nostras Probabilistæ, scrupuli, terroris panici, et superstitionis nimiæ nos damnabunt : sed pro eorum risu libenter post Sanctos lacrymas damus. Quærant, lector, non me, sed Augustino doctiores; sed caveant ne inveniant præsumptores. Et si ridere pergant, melius cum eodem Augustino eorum risum committo fidelium gemitibus, quam impugno sermonibus. Et « plus eis sine dubitatione præstamus, si ut corrigantur oremus, nec cum tantis ingeniis vel pereant, vel alios perdant. »

Mitto demum Patres ad operis rectitudinem præter puræ intentionis caritatem desiderasse semper electionis veritatem, quarum altera absente, vitiosam esse operationem contestantur. Præclarus ea de re exstat Bernardi locus lib. *de Præcept. et Dispens.* c. 14, ubi sic longiuscule, sed eximie et nervose probabilismi licentiam exinanit usque ad fundamentum in ea : « Ut interior oculus vere sit simplex, duo illi esse arbitror necessaria, caritatem in intentione, et in electione veritatem. Nam si bonum quidem deligat, sed verum non eligat, habet quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam : et nescio quemadmodum judicio veritatis vera esse possit cum falsitate simplicitas. Volens denique ad veram discipulos instruere simplicitatem magistra Veritas : *Estote*, inquit, *prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* ; præmisit ergo prudentiam, sine qua neminem satis esse posse simplicem sciret. Quomodo denique vere simplex erit oculus cum ignorantia veritatis? aut vero vera potest dici simplicitas, quam simplex ignorat veritas? Scriptum est enim : *Ignorans ignorabitur*. Patet ergo, laudabilem illam, et a Domino laudatam simplicitatem absque his duobus non esse bonis, benevolentia, atque prudentia, ut oculus videlicet cordis non s lum pius, qui fallere nolit; sed et catus sit, qui falli non possit. » Et quibusdam interjectis : « Sive itaque malum putes bonum, quod forte agis; sive bonum, malum, quod operaris, utrumque peccatum est. »

Illo loco nihil planius, nihil evidentius. Manifestum enim est, illum, qui opinionem, tametsi probabilem, sed revera æternæ veritati adversantem eligit, spreta tuta et derelicta probabiliore; manifestum est, inquam, illum non habere in electione veritatem, cum præponat illud, quod verosimilius judicat esse falsum. Illene habet in electione veritatem, qui ex falsitate dirigit actus suos? Illene viam veritatis eligit, in veritate ambulat, veritatem facit, adoratque Patrem in spiritu et veritate, qui a via veritatis errare se, et edere se opera tenebrarum probabilius arbitratur? Certe ex regulis probabilismi non solum non habetur in electione veritas, sed prorsus extinguitur amor veritatis, inanisque efficitur inquisitio detegendæ falsitatis. Si probabilis opinio, etiam falsa, tuta sit, quid opus est veritati vestigandæ insudare? Cur necesse erit eam a Deo arden-

tibus votis postulare? Cur non potius veritatis fugiemus radios, et fulgores execrabimur, qui dum apparent, angustius sæpe demonstrant iter, dum vero latent, jucunde, nec minus tute per latiorem viam ambulamus? Ergo si tuta est probabilitas etiam falsa, inanis est veritas non adepta, perniciosa est veritas jam retecta. Certe bene falsa est illa doctrina, ex qua sequitur extinctio veritatis; nec est a Spiritu veritatis sententia, quæ tutam facit voluntariam repulsam veritatis.

Reflexio et Apostrophe ad Probabilistas.

« Desinat novitas lacessere vetustatem. » Novis Probabilistis qua par est reverentia meos sensus aperiam, illosque ad amorem vetustatis hortabor, quia illud saltem ex probabilitatum studio sibi videntur comparasse, quod simili disputandi genere se consecutum Tullius gloriabatur, dum diceret: « Nos, qui probabilia sequimur, refellere sine pertinacia, et refelli sine iracundia possumus. » Videte ergo quomodo non in solis dogmatum controversiis, sed et in vitæ christianæ moribus componendis necesse est insudare propter tantos tam varii erroris anfractus, ut moralis disciplinæ linea secundum ecclesiastici et catholici sensus normam dirigatur, qua exurgentium novitatum fraudes deprehendere, laqueosque vitare, et in fide Romanæ Ecclesiæ sana sani atque integri poterimus permanere. An nescitis quod in Ecclesia Catholica magnopere curandum est, ut id teneamus quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est? Cur, quæso, Patrum universitati, antiquitati, consensioni modernorum sufficitis partem, novitatem, dissensionem? Cur novellæ probabilitatis contagio non jam portiunculam tantum, sed totam pariter Ecclesiam commaculare conati estis? Cur non Patribus fideliter inhæretis, qui prorsus jam non possunt ab ulla novitatis fraude seduci? Cur non paucorum temeritati, vel inscitiæ, universalis Ecclesiæ, Romanorumque Antistitum decreta prætulistis? Cur operam non dedistis, ut collatas inter se majorum consuleretis, interrogaretisque sententias? Majorum, inquam, eorum, qui diversis licet temporibus et locis, in unius tamen Ecclesiæ Catholicæ communione et fide permanentes, Magistri probabiles ideo extiterunt, quia vagam vestram probabilitatem, antequam nata esset, verbis factisque condemnaverunt.

Patribus et Sanctis omnibus solida et pura placuerunt: vos subtilibus et vanis delectamini. Patres sancte sancta tractaverunt; vos distinctiuncularum metaphysicarum vanissimis nugis sanctitatem nostræ Religionis inquinatis. Illi ad sacram legis severitatem divina institutione formati et studio comparati certis adhærescebant, et tuta quæque timebant; vos laxissimis opinionibus capti et gloriantes a probabilibus formidinem, a dubiis periculum, a nefandis horrorem abstulistis. Primi arcta via et angusta porta, quæ ducit ad vitam, gradiuntur; vos latam aperientes portam, quæ ducit ad perditionem, diverticula quæritis, et, qui vos sequuntur, per prærupta ducitis. Sancti quotquot fuerunt Ecclesiæ Romanæ Canones spiritu Dei conditos et firmatos, ac totius orbis reverentia consecratos probaverunt, et tenuerunt tamquam formas et regulas morum fixas, immobiles, immutabiles, et veluti cœlestia instituta ad formandam in temporum perpetuitate Christianorum vitam venerati sunt; vos divinas illas regulas tanquam Lacædemoniorum, aut Atheniensium leges, vel septem Græciæ Sapientium oracula pridem abolita et extincta spectatis, et continuis vestris scriptiunculis vel eas deletis, vel dudum abrogatas prædicatis. Estne hoc de Ecclesia bene mereri, Ecclesiæ spiritum velle extinguere, et pro virili conari; spiritum, inquam, qui nullam temporum decursu pati labem, nullam Casuistarum prolubiis pati mutationem potest? Sancti, quia viva Ecclesiæ membra erant, sic erant animo constituti, ut vero et intimo cordis affectu, sincera ferventis animi præparatione qualibet data occasione foras erumpente, et in exteriores actus sese fundente, peroptarint tam necessarias sanciones adamussim servari, vigentes teneri, conculcatas instaurari, collabentes muniri, collapsas restaurari, ad easque semper conniti omnes, omnes contendere Christianos; vos nullis cautionibus adhibitis leges promiscue abrogatis, omnem antiquæ severitati aditum obsepitis, ut inde horrenda morum dogmata, et doctrinæ flagitia jam sine pudore derivetis, sine metu disciplinam enervetis, totum canonum rigorem exsufflatis, et Pontificiarum constitutionum pondus abigatis. Sancti non minori sacra concilia, quam Evangelium reverentia lectitabant, Romano Ponti-

fici non minus quam Christo obtemperabant, eorumque quamlibet severa decreta in corde consignata referebant, ac sibi ipsis graviter succensebant, quod non essent in iis observandis religiosiores; vos de emendandis moribus, de restituenda disciplina nullam unquam bonam cogitationem suscipitis. Nihil ægrum, nihil saucium in moribus videtis, sed nova semper legibus vulnera infligitis. Quidquid abusu inolevit, pro lege habetis; quidquid negligentia exolevit, in eorum, quæ nunquam fuerunt numero collocatis. Quin et vigentes leges et emanantes singulis annis Pontificum Constitutiones infringere laboratis, et illas jacere omnes, nec ullam obligandi vim habere, docere non erubescitis, quoties vobis quasi ex tripode pronuntiare bene visum fuerit: « Concilium vel diploma non sunt usu recepta. »

Quis vos, amabo, et salutis arbitros, et synodorum judices, et Pontificum censores constituit? Quo jure, vel qua lege de supremis judiciis, quibus subesse debetis, judicium fertis, et prolata sententia condemnatis? Qua fronte eorum decretis interceditis? Qua præsidentia infallibilitatem conciliis, Pontificibusque eximiam ligandi solvendique potestatem Petro ac successoribus ejus divinitus collatam, vobis, vestræque probabilitati asseritis? Quasi ex vobis universa lex pendeat et Prophetæ, et ita pendeat, ut jussi sint confessarii pœnitentes vestris opinionibus nixos absolvere, lethali crimine damnandi ni faciant. O imperium vestrum nulli secundum! Multa sæpius præcipiunt, multa prohibent Pontifices et sacræ synodi sub peccati mortalis et anathematis interminatione; sed eorum decreta exceptionibus, tergiversationibus, probabilitatibus tenuissimis, usu non recipiente eluditis, et ad nihilum redigitis; et decretorem vestrorum violatoribus, probabilitates vestras non adorantibus mortalis criminis culpam, pœnamque infligitis. Ad delendam Prælatorum potestatem tollitis peccata mundi: ad invehendam et firmandam vestram auctoritatem nova inducitis peccata in mundum. Confessarium Pontificum decretis non obtemperantem probabilitate vestra purgatis; et eumdem vestris probabilitatibus refragantem sine misericordia damnatis.

Miror sane vestram versutiam pro variis hominum studiis, pro hominum, statuumque varietate, pro cujusque ingenio versicolores sententias adhibentem, quasi quovis tempore non una sit Ecclesiæ fides, et quæ fidem servat traditio; quasi non oporteat opera ad legem dirigere, sed legem liceat ad opera detorquere; quasi doctrina morum sit fides temporum, quam ad cupiditates nostras inflectere fas sit; quasi denique persuasum habere debeamus, mores non ad Scripturæ, atque Traditionis auctoritatem, sed ad formicantes recentiorum opinationes exigi oportere. Itane vobis licuit in Patrum locum recentiorum et ignotorum Scriptorum turbam sufficere, ut non ex illorum decretis, sed ex istorum phantasiis mores informetis? Itane creditis, et nobis persuadere vultis, doctrinam morum a recentioribus sumendam, et in controversiis circa agenda enatis dirimendis potiorem modernorum habendam esse rationem, nec majoris ponderis censeri eorum placita, quæ eo puriora credimus, quo Apostolicæ traditioni viciniora extiterunt? Itane venerando Sanctorum choro vix a sæculo fructificantem Casuistarum segetem immensis voluminibus luxuriantem, seseque in locum Patrum sine vocatione intrudentem anteponitis? Itane sub Probabilistarum adventum Augustino, Hieronymo, Aquinate, Decretis, et Decretalibus ad mores hominum formandos uti ita desitum est, ut præter antiquos Neoterici omnes, et singuli vobis accepti sint, quo laxatis habenis sine metu in tam patenti latissimæ probabilitatis campo expatiari valeatis? Itane vobis antiquos Doctores despectui esse, et recentiores amori et venerationi opera vestra conclamant, et adeo paginis omnibus præ se ferunt, ut Patrum sacratissima nomina vix compareant, dum singuli pene versus ad fastidium frequentibus modernorum allegationibus perstrepunt, ut eorum auctoritate gravissima quæque de moribus dubia definiatis, et ea interdum derivetis, quæ non modo Christiana pietas, Sacerdotum gravitas, sed omnino ingenui hominis pudor detestatur? Itane tandem hominum cupiditatibus lenocinari studetis, ut dubia dubiis superstruatis, et nova novis adjicientes sic sensim progrediamini, ut ea tandem dogmata attentetis, de quibus nulla unquam in Ecclesia dubitatio coorta fuerat? Mihi credite, hanc viam insistere ne pergite, ne brevi omnia in moribus incerta sint, nihil prorsus fixum et ratum; ne pro Christi disciplina, Pyrrhonis schola; pro veritatis institutionibus, incondita opinionum strues habeatur.

Quid ergo opus facto ? Quonam modo poterimus certa quadam, et quasi generali ac regulari via ethicæ christianæ puritatem a probabilitatis novitate discernere ? Antiquitatem Patrum sedulo, serioque sectemur, incorruptum illum de moribus sensum teneamus, quem Sancti, Majores, ac Patres nostri tenuisse perpicuum est, et quod antiqui uno eodemque consensu aperte, frequenter, perseveranter tenuisse, scripsisse, docuisse cognoverimus, id nobis quoque intelligamus absque ulla dubitatione credendum. An nescimus quod Roboam, teste sacro eloquio, I. Reg. XII, damnatus est, quia *reliquit consilium seniorum, quod dederant ei, et adhibuit adolescentes, qui nutriti fuerant cum eo, et assistebant illi* ? Estne credibile annis integris mille sexcentis rem tam necessariam, si esset vera, fuisse in Ecclesia Catholica ignoratam ? Estne ita de misericordia et providentia Dei sentiendum, ut ab illo tota Ecclesia deserta tantum salutis præsidium tot sæculis ignorarit, tantoque adminiculo privata sit ? Cur, o novelli Probabilistæ, post sexcentos supra mille annos, ut Hieronymi phrasi utar, docere nos nitimini quod ante nescivimus ? Cur profertis in medium, quod Petrus, Paulus, cæterique Patres edere noluerunt ? Usque ad hunc diem sine ista doctrina mundus christianus fuit. Ita sane Deo injurium, et Patribus et Eccl. Cathol. parum honorificum, et per se absurdum est, si asseratur adeo insignis utilitatis arcanum vel Patribus invidisse Deum, vel nobis Patres invidisse, et rem tanti momenti toti antiquitati ignoratam his temporibus patuisse. Absurdius, quod nonnemo temerarie effutiit, veteres mole quidem majores, et robustiores viribus extitisse, juniores vero subtilioribus ingeniis præditos. Absurdissimum porro est asserere, sicut alicui alteri libuit insanire, Scholasticos posteriores super senes intelligere, non secus ac nanum super humerum gigantis positum longius gestatore suo videre. Si enim hæc locum aliquem haberent deliramenta, obtusa e sent penitus quæcumque arma, quibus hactenus contra Novatores certatum est.

Audite ergo, quotquot estis Probabilistæ, Petrum Damiani epist. 18 : « Quoniam ab Apostolis fidem, ab Apostolicis autem viris conversandi in Ecclesia percepimus ordinem : ita propemodum non mutamus disciplinæ modum a majoribus traditum, sicut illibatum tenemus ipsum quoque fidei fundamentum. » Audite Apologeticum pro Gregorio VII : « Non minus resistendum est authenticarum institutionum impugnatoribus, quam sacræ fidei violatoribus ; cum et dæmonibus assimilentur quicumque institutionem sanctorum Patrum in fide tantum, et non etiam in conversatione pro viribus assectantur. » Audite ipsum Gregorium VII. ex Apostolico throno hæc divina oracula fundentem : « Videntes ordinem Christianæ Religionis multis jam labefactatum temporibus, et principales ac proprias lucrandarum animarum causas diu prolapsas et suadente diabolo conculcatas ; concussi periculo et manifesta perditione dominici gregis, ad sanctorum Patrum decreta doctrinamque recurrimus, nihil novi, nihil adinventione nostra statuentes ; sed primam et unicam Ecclesiasticæ disciplinæ regulam, et tritam Sanctorum viam, relicto errore, repetendam et sectandam esse censuimus.

SPECULATIO III.

Prosecutio ejusdem materiei ab auctoritate Summorum Pontificum, ac Conciliorum, et ab Ecclesiæ Catholicæ conspiratione.

Ut nostræ sententiæ firmitati nihil desit argumentis a Scripturis et Patrum traditione petitis, appendenda sunt alia ab aliis theologiæ locis, paulo quidem uberius quam operis nostri brevitas postularet ; sed dabit veniam, lector, si in re tanti momenti prolixior sim, ne immodicæ brevitatis studio rerum gravissimarum pondera orationis celeritate rapiantur.

Refellitur ergo tertio probabilismus auctoritate Romanorum Antistitum, et conciliorum. Et quidem omisso illo præjudicio repetito ab altissimo silentio Pontificum, et conciliorum, quibus nunquam in mentem venit, ut ad controversias sibi sine fine propositas, et quotidie emergentes decidendas probabilitatis regulam adhiberent ; estne verisimile Pontifices et concilia, quibus infiniti casus resolvendi fuerunt, tam utilem, tam necessarium, si verus est, Christianæ philosophiæ cardinem, quo nihil commodius, nihil expeditius, ignorasse ?

Quis sibi persuadeat sacrorum decretorum conditores unius conscientiæ negotiis incumbentes eam prætermisisse regulam, quam Probabilistæ totius disciplinæ moralis puppim volunt esse et proram, ad animarum

salutem et tranquillitatem unice necessariam ; et ita prætermisisse, ut ne verbum quidem ullum, vel vivæ vocis oraculum abs Pontificum ore exciderit, vel in decretis eorum, immensisque diplomatibus exstet, quod probabilitatum Patroni possint ad suam defensionem arripere ? Hoc, inquam, omisso argumento negativo, tametsi efficacissimo, positive Pontifices et concilia protestantur se nihil velle unquam ex rationum verisimilitudine, sed ex Scripturarum oraculis et Patrum traditione determinare. « Non nostra præcepta imperantur, » inquit Innocent. I. epist. *ad Victricium*, « sed ea, quæ per desidiam aliquorum neglecta sunt, ab omnibus observari cupimus, quæ tamen Apostolica, et Patrum traditione sunt constituta. Ad sanctorum Patrum decreta, doctrinamque recurrimus (addit Gregor. VII.) nihil novi, nihil adinventione nostra statuentes ; sed primam et unicam Ecclesiasticæ disciplinæ regulam et tritam Sanctorum viam, relicto errore repentendam, et sectandam esse censuimus. Neque enim alium nostræ salutis, et æternæ vitæ introitum Christi ovibus, eorumque Pastoribus patere cognoscimus, nisi quem ab ipso monstratum, qui dixit : *Ego sum ostium, per me si quis introierit, salvabitur, et pascua inveniet ;* et ab Apostolis prædicatum, et a sanctis Patribus observatum in Evangelica, et in omni divinarum Scripturarum pagina didicimus. »

Si Pontifices non sua præcepta imperari volunt, non suas privatas sententias utique probabiles prævalere ; si nihil novi, nihil adinventione sua statuere volunt, si solam Sanctorum viam sectandam esse censent, si omnem alium salutis introitum respuunt : ergo fruticantes et ad instar fungorum pullulantes Probabilistarum novitates in actu exercito, ut loquuntur, condemnarunt. Ergo ab illa voce abhorruissent, quam unus e Probabilistarum primipilis in sua theologia fundamentali eructavit : « Tota moralis theologia nova est. Quis enim negare audebit esse hodie in Diana centenas opiniones probabiles, quæ Augustino, et antiquis Ecclesiæ Patribus ignotæ fuerunt ? » Negare plane non audeo, o Caramuel : fateor quidem centenas esse in Diana opiniones quin et millenas Augustino, Patribusque ignotas ; sed pernego eas esse probabiles, id est, ut tu exponis, securas. Imo eas ideo arbitror esse suspectas, quia eas Augustino, Patribusque fateris ignotas. Nova est theologia moralis tua, non inficior ; sed nescis quod Lirinensis cap. 34 *Commonit.* scripsit : « Catholicorum hoc fere proprium est, deposita sanctorum Patrum et commissa servare, damnare prophanas novitates, et, sicut dixit, et iterum dixit Apostolus, si quis annunciaverit præterquam quod acceptum est, anathemaret ? » Nescis illud S. Sixti ab eodem Lirinensi laudatum : Nihil ultra liceat novitati, quia nihil adjici convenit vetustati ? » Qui estis vos Probabilistæ ! Quando et unde venistis ? Qua potestate limites Patrum, quos sibi ipsimet Pontifices præfixerunt, commovetis ? Mea est possessio, aiebat Tertullianus alias citatus, olim possideo, prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis auctoribus, quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum, ego filius Sanctorum, ego Patrum, et Ecclesiæ doctorum discipulus : sicut caverunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adjuraverunt, ita teneo. Vos certe exhæredaverunt semper, et abdicaverunt ut extraneos, quia novos, et novitatum amantes.

Idem antiquitatis amor, idem novitatis quantumcumque probabilis odium in sacris conciliis nitet. « Observandum equidem nobis magnopere est, ante omnia, et super omnia, » inquit concilium Lemovicense II. anni 1134, « uti mandatum Dei, et non nostras traditiones populo observandas tradamus, et nihil nisi Scripturarum divinarum auctoritate fultum statuamus agendum ; nihilque de cordibus, nihil extra præceptum Domini, et sanctorum Patrum, quod absit, constituere docere, vel jubere præsumamus. » Et longe ante concilium VIII. Constantinop. act. 10. cap. 1 : « Ut rectam regiamque divinæ justitiæ viam sine erroris offensa teneamus, sanctorum Patrum correcta, veluti in extinctæ quædam semperque lucentes faces sequenda sunt. Quapropter sanctiones Ecclesiæ Catholicæ, et Apostolicæ per traditionem, tum a Sanctis, omnisque laudis præconio celebrandis Apostolis, tum ab orthodoxis, œcumenicisque et provincialibus conciliis, aut a quovis Deiloquo Patre, et Doctore Ecclesiæ acceptas, servandas, custodiendasque profitemur. » Ergo sacra concilia non ad probabilitatis amussim, sed ad Patrum sanctiones suas determinationes exigebant. Et merito, quia, ut Felix III. epist. 7. tradit, non est in hominum potestate legis æternæ violatores peccato eximere. « Sciat, quod se decipit ipse, qui fallit, nihilque per nostram facili-

tatem tribunalis excelsi judicio derogari, cui illa sunt rata, quæ pia, quæ vera, quæ justa sunt. » Ergo multo minus per facilitatem Probabilismi, qui sine dubio auctoritate summi Pontificis inferior est, nihil Dei judicio derogatur, nec Deo rata esse poterunt quæ per se impia, quæ per se falsa, quæ per se injusta sunt.

Sed, ut a pluribus locis huc congerendis super sedeam, sufficit unum canonici juris axioma a Pontificibus, a conciliis semper et ubique consecratum, a Sanctis executioni mandatum, et e lumine naturali depromptum, sed a Probabilistis infinitis corruptelis depravatum, quod unicum ad totam istam controversiam conficiendam, et probabilitatem exterminandam abundantissimum est : « In dubiis tutior pars est eligenda. » Qua regula innumeras quæstiones dirimunt Pontifices in jure relati. Nam in cap. « Ad audientiam », *de Homicidio*, et in cap. « Significasti », determinatur sacerdoti abstinendum esse a suorum ordinum ministerio in casu hominis vulnerati a sacerdote, et deinde mortui, cum dubitatione an mors secuta sit ex vulnere ; et in casu etiam hominis mortui ex vulnere, sed cum dubio an illatum sit a Sacerdote, quia tutius est in dubio cessare a celebratione, quam temere celebrare. Quæ eadem solutio habetur dist. 7. *de Pœnit.* cap. « Si quis », ubi ex Augustino docetur, quod in dubiis emergentibus tenendum est certum, dimittendum incertum. Nec usurpatur solum illa regula in materia homicidii, ut quidam ignoranter dixerunt : nam in cap. « Juvenis, de sponsabilibus », in quo vir, qui matrimonium contraxerat cum puella septenni, de qua dubitabitur an esset viri potens, jubetur relinquere consortium consobrinæ ejus puellæ, cum qua secundas nuptias iniverat, quia in dubiis quæ certiora tenenda sunt. Et in cap. « Illud de Clerico excommunic. ministr. » præcipitur deponi Episcopum, qui in dubio an sit excommunicatus, ab officii ministerio non abstinuit, quia partem tutiorem non elegit. Et in Clement. *Exivi*, Fratribus Minoribus Sedem Apostolicam consulentibus, an verba regulæ Franciscanæ per imperium expressa ligarent sub mortali ? respondetur ad vitandos graves conscientiæ remorsus, tutiorem viam esse tenendam. Ergo in quæstionibus, dubiisque moralibus non ad probabilem, sed ad tutam opinionem librandas esse decisiones, Pontifices decreverunt.

Innumera sunt vitilitigantium Probabilistarum suffugia, quibus hanc regulam totius Ecclesiæ praxi commendatam elevare, aut obscurare conantur. Contendunt enim, jura illa consilium, non præceptum continere. Quod si præcepti vis illis asseratur, aiunt jura esse consuetudine abrogata, vel ad modum solius consilii recepta. Addunt proinde præcepta Pontificia nullos astringere præter Catholicos, nec hos quidem omnes, quia et a jure Canonico, et a Tridentini decretis, et a Pontificiis diplomatibus per non usum, per non receptionem immunes sunt, et eximuntur plures orbis Catholici Provinciæ.

Non poteram, nec debebam alias a Probabilistis expectare responsiones ad istud ineluctabile pronuntiatum, quo causam jugulari suam vident. Digni plane sunt Probabilistæ, qui has responsiones totius Ecclesiasticæ potestatis eversivas usurpent : dignæ sunt responsiones, quæ a Probabilistis usurpentur. Si quis vellet de moribus perdite et nefarie scribere, si quis vellet totam disciplinam enervare, si quis vellet Calvinistarum canones, et decreta Pontificia irridentium causam promovere, iter ad eversionem Ecclesiæ munire, et nos in totius impietatis voraginem agere, profecto non aliis responsionibus uteretur, quæ non nisi pravis et distortis ingeniis placere possunt ; illis vero, in quibus aliquis religionis sensus, aut pudor superest, non displicere non possunt.

At enim ut ab ultimo responso incipiam, si cuilibet oscitanti Probabilistæ dicere liceat leges Ecclesiæ et conciliorum per non usum, per non receptionem omni carere vi, frustra de reformandis moribus cogitationes suscipiunt Pontifices, frustra ad instaurandam disciplinam concilia coacta sunt, quibus nascentes resecentur labes, vitia succrescentia amputantur ; sed in improborum potestate omnia Ecclesiæ decreta ponentur, et de Probabilistarum arbitratu Ecclesiæ potestas pensitabitur : nisi Casuistæ placuerit, Ecclesiæ potestas non erit ; homo jam Ecclesiæ propitius esse debebit, ut in simili argumentabatur Tertullianus. In vanum ergo laborabit pastoralis Episcoporum zelus, nihil proficiet Apostolica Romanorum Antistitum sollicitudo omnium Ecclesiarum, jacebunt omnes Bullæ, nullam vim obligandi sortientur diplomata quamprimum retorrido alicui Probabilistæ ex cathedra et ex tripode dicere libuerit (dicere vero libebit quoties aliquam severitatem decretum præ se feret)

decretum non esse receptum. O tempora! o mores! O propudia hominum inanissimis distinctionum nugis Religionis majestatem fœdantium! O temporum nostrorum dedecus, quando videmus sic jura derideri, ut jam magis crescere audacia non posse videatur!

Maxime quia, licet Ecclesiæ præcepta, quæ cœremonias quasdam indicunt, possint per desuetudinem ab Ecclesia toleratam abrogari. « Præcipue », inquit D. Thomas *Quodl.* 9. art. 15, « si dissimulantes hanc contrariam consuetudinem, in quorum potestate est jus positivum mutare, intendunt per talem dissimulationem antiqua jura mutare : » nihilominus Ecclesiæ decreta ad componendos mores, frenandaque vitia instituta, in varietate disciplinæ immutabilia sunt, quia nihil aliud sanciunt, vel præscribunt, quam quod jure divino vel naturali sancitum est. « Quantum ad hoc, quod jura antiqua continent jus naturale, abrogari non possunt per contrariam consuetudinem, utpote irrationalem », ait inibi S. Doctor. Atqui jura dum pronuntiant in dubiis tutiorem partem eligendam, non condunt novam legem, sed eam præsuppositam peculiaribus casibus applicant, ut vidimus. Ergo nulla incuria, nulla non receptione, nulla desuetudine distingui potest regula illa, in qua semper vivet quidquid in illa divini ac naturalis est juris.

Quod vero additur, decretorum Pontificum, conciliorumque vigorem per non receptionem deleri alibi operosius refutatur, si tamen refutari mereatur doctrinæ flagitium, quod tam indignum est, quam quod maxime. Corruet plane et penitus concidet totius disciplinæ decus, et obedientiæ simplicitas, simulque vires adjicientur audaciæ, si Prælatorum constitutiones a recipientium subditorum pendeant voluntate. Sic præesse subesse erit, et a subditis vigorem obtinebit, vel perdet Principatus. Certe nulla esse, vel excogitari potest maxima monarchiæ, et Ecclesiæ exitiosior, si de hominum logicam callentium arbitratu leges omnes pateant distinctionibus metaphysicis recens inventis, definitionibus nuperis, et voluntariis, ac cavillis nescio quibus in otiosorum cerebro natis.

Quod vero addunt, jura illi consulere, non præcipere, modestius est illud quidem, sed non verius : tum quia præscribunt pœnas suspensionis Ordinum, depositionis Episcopatus gravissimas, in quas non incidere potest negligentia consilii, sed præcepti. Tum quia, ut recte ait Joannes a S. Thoma, sacri Canones aliquid singulare statuunt necessarium in dubiis conscientiæ, quod non est necessarium in rebus certis, et ex utraque parte per se tutis. Atqui in rebus certis, et utrinque tutis optimum consilium est tutiori parti adhærescere. Ergo in dubiis conscientiæ, ubi de peccato agitur, aliquid aliud intendunt jura, nimirum præceptum esse tutiorem viam inire; dubiam enim conscientiam ex præcepto reformare tenemur, cum stante dubio operari non possimus : ergo illa regula non est consilium, sed præceptum. Præceptum, inquam, quod ipso jure naturali constat, et ad prima syntereseos principia reducitur : nisi dicas præceptum illud in omnibus aliis contineri. Dum enim aliquid præcipitur vel prohibetur, simul injungitur ne in periculum illud violandi incurramus : quod fit si in dubio minus probabili, et non tutiori parti adhæreamus.

Speciosior est aliorum cavillus dicentium, eum, qui opinione probabili fretus operatur, non laborare dubio, sed uni parti adhærere, etsi cum formidine partis oppositæ. Verum hoc effugium soliditate, et veritate destitutum est. Etenim si ad difficultates resolvendas, dubiaque removenda sufficeret opinio probabilis, nec esset necessarius opinionis tutæ delectus, nullus nisi forte rusticus, aut ignarus teneretur in dubio viam tutiorem eligere, quia qui fuerit in casuistica doctrina tenuiter versatus cito sententiam probabilem inveniet, præsertim ex jure possessionis, quo tantopere abutuntur Probabilistæ, ut illud in omni materia perperam frequentent. Etenim si ille, qui jus libertatis possidet, non debet ex solo dubio privari jure minus probabilia eligendi, vix, imo nunquam tutior pars erit in dubiis eligenda, subindeque inanis erit, et ludibrio exposita de tutioribus sectantis regula tot Pontificum responsis consecrata. « Quapropter (inquit Illustrissimus Prosper Fagnanus corpore cæcus, sed Ecclesiastici luminis copia nulli secundus, cujus manus Romæ deosculatus sum) non immerito Antonius Merenda in suo tractatu de hac materia novissime impresso rotundis verbis affirmat usum probabilitatum esse commentum diaboli ad enervandam vim præceptorum. »

Confirmat optime idipsum Prosper Fagnanus ex variis regulis juris, quas in dubiis,

dum par utrinque periculum ingruit, adhibendas legum conditores et interpretes sanxerunt. Nimirum, « judicandum ut actus valeat potius quam pereat; præferendum quod in regione, in qua res peracta est, frequentatur; spectanda probata consuetudo. Nihil ex arbitro, sed juxta leges, et jura pronuntiandum; in æquilibrio judex suspendat sententiam, vel transigatur, vel res per medium dividatur, vel ad Principem, aut sedem Apostolicam recurrendum; » et aliæ similes adducuntur in jure; atqui si probabilitatum usus licitus sit, si juxta ridiculam Casuistarum assertionem, « homo in foro conscientiæ manutenendus est in possessione suæ libertatis contra Deum »; frustra in iis adorandis regulis se torsissent legislatores, frustra tot cautiones statuissent, cum beneficio probabilitatis remedium esset in promptu, et ad manum, dicendo nimirum opinionem probabilem esse utrinque securam. Opinio autem probabilis nunquam deerit habenti Casuistam; cum enim infinita sit et effrenata probabilium opinionum multitudo, nulla erit veritas moralis, quæ plausibili aliqua ratione oppugnari non possit. « Nulli dubium est », inquit laudatus, et omni laude major Fagnanus, « quin omnis regula morum possit everti ex libertate opinandi non modo in præceptis humanis, sed etiam in divinis, et naturalibus, dum de ipsis interdum non occurrunt rationes demonstrativæ. Unde his temporibus eo res perducta est, ut nullus fere sit articulus in moralibus, in quo sit non varietas, aut contrarietas opinionum; adeo ut in solo opere non ita pridem impresso resolutionum moralium Antonini Dianæ numerentur in unum collectæ quæstiones supra ter mille, cum opinionibus, et auctoribus pro utraque parte, plerumque affirmantibus aut ambas esse probabiles, aut unam probabilem, et alteram probabiliorem, in quibus fere omnibus agitur de peccato mortali. Quare hæc doctrina probabilitatum videtur fovere veluti quamdam libertatem conscientiæ ac proinde magnopere indigere dextera Dei, et Beatissimi Romani Pontificis provisione, ne venenum jam plus nimio dilatatum ulterius serpat. » Ergo arbitraria probabilitas utrinque tuta fuit Pontificibus et conciliis jurium conditoribus, aut approbatoribus invisa, incognita et reprobata.

Confirmatur rursum, et magis eliditur præfatus cavillus. Qui dubitat, secundum jura tenetur sequi partem tutiorem : ergo multo magis qui adhæret opinioni probabili in concursu probabilioris. Probatur consequentia. Qui adhæret opinioni minus probabili, et deserit probabiliorem, adhæret illi sententiæ, quam existimat magis falsam quam veram; qui vero dubitat, habet convenientes rationes, ob quas existimat neutram sententiam esse magis falsam. Ergo si dubitans, nec persuasus de malitia operis partem tutiorem sequi tenetur, a fortiori ille, qui convincitur de minori probabilitate unius partis, et de majori probabilitate alterius. Res exemplo sicut illustrior, ita fiet sensibilior. Sit aliquis deliberans an tres contractus assecurationis sint liciti, et perpensis Casuistarum hinc inde rationibus eos æque probabiles arbitratur, et in nullam partem judicio inclinat, sed inter utramque fluctuat; tunc secundum jura ille a tribus contractibus tenebitur abstinere, et si conhat, peccat, cum dubitet an in illis peccatum insit. Deinde re maturius considerata, censet probabilius esse tres contractus esse illicitos, minus vero probabiliter esse licitos. Certe tunc ex lege minus probabili poterit contrahere : at quis non videt id esse prorsus absurdum et irrationabile? Si enim quando dubitabat de malitia contractus illum non poterat eligere, quomodo id modo licebit quando videt, et probabilius opinatur, atque assentitur, contractum illum esse peccatum. Dum credebat utramque sententiam æque ponderosis rationibus niti, non poterat licite minus tutam sententiam sequi : et jam dum videt illas non æquis rationum momentis niti, eam tuto sequi potest, quam falsa magis opinatur quam vera, et de qua non dubitat quin falsa sit, sed pene convictus est, id, quod agit, esse illicitum. Ergo si in dubiis secundum sacratissimam Canonum vocem tutior pars tenenda est, multo magis tenenda est in conflictu minus probabilis et probabilioris.

Denique insignis est adversariorum paralogismus, dum dicunt regulas illas juris veras esse in dubiis, non in probabilibus. Nam præterquam quod textus juris utuntur illa regula in casibus, in quibus poterant esse opiniones probabiles; præterquam quod minus probabilis, minusve tuta opinio dubia est, et plus quam dubia, cum plus habeat falsitatis, quam veritatis, stante vero dubio æque vera videatur, ac altera : insuper fit hoc argumentum invincibile. Secundum

jura qui dubitat, id est, qui nescit utra pars vera sit, utriusque partis rationes probabiliores sint, ille non debet agere id, quod vere dubitat, an æquum sit, an iniquum : ita enim non minus philosophi, quam theologi credunt. Ergo minus debet agere id, quod verius credit esse iniquum. Consequentia est sole clarior, antecedens vero est vox Ecclesiæ et rationis naturalis. Rursum argumentor non minus evidenter : In dubiis tutior pars est eligenda : ergo ad determinanda dubia non sufficit sententia minus probabilis, minusque tuta : ergo Pontifices, et Traditio probabilitatem hac regula jugularunt. Siquidem probabilitas juxta ejus assertores non alio fine invecta est, quam ut dubia moralia resolveret. Nec hæc regula de tutiori sectanda sententia, solis conciliis, Pontificibusque arrisit, sed ipsis etiam philosophis probata fuit. Unde Tullius eam lib. 1. *Officiorum*, his verbis usurpat : « Quocirca bene præcipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. Æquitas enim lucet ipsa per se ; dubitatio autem cogitationem significat injuriæ. » Quæ verba ponderans noster Vincentius Baronius, sic egregie, et juxta pie commentatur 1. tom. *Moral.* disp. 1. sect. 2 : « Fateor vix me posse hæc verba legere, quin pudore, et dolore afficiar maximo, quod theologi eas summas æquitatis leges corrumpant, quas Ethnici religiose sanciverunt. Quid enim dolendum magis, aut theologo indignius, quam ex dubitatione, an res æqua sit, aut impia? Ethnicos inferre esse illicitam, et ipsam etiam dubitationem habere nocendi cogitationem : ex iis vero capitibus, id est, ex probabilitate utriusque partis, theologos deducere nos a lege exemptos, et licere quidquid libuerit, etiam illa, quæ probabilius est honesto adversari? Sed quod stupendum magis est eos, qui hanc legem justitiæ a philosophis sancitam in pejus interpretantur, contendere hanc suam sententiam communem esse totius Ecclesiæ sensum, et addendam decalogo, quasi undecimum præceptum ejusdem cum aliis decem auctoritatis, et ponderis. Quis credat potuisse Christiano ulli venire in mentem illud incredibile paradoxum opinionem probabilem eamdem esse cum tuta, et quamlibet inæqualiter probabilem, seu pro libertate, seu pro lege stet, æque tutam esse? »

Romanorum Antistitum prædecessorum zelum imitatus Alexander VII. probabilitatis doctrinam in *Apologia Casuistarum* speciali decreto, et quam plura probabilitatis consectaria semel, et iterum distinctis constitutionibus, et censuris proscripsit, ut postea referemus. « Ut omnes luce clarius videant, » verba sunt Lirinensis, « Beatorum Apostolorum beata successio quanta vi semper, quanto studio, quanta contentione defenderit susceptæ Religionis integritatem. »

Refellitur demum arbitraria probabilismi licentia ex Ecclesiæ Catholicæ sensu, et consuetudine, quæ est quintus theologiæ locus irrefragabilis, quamve in omnibus æmulari tenemur, ut ait S. Thomas olim citatus. Vix Probabilistarum corruptelæ in unum collectæ manarunt in vulgus, ita ab his abhorruerunt Catholicorum omnium animi, ut et populi clamoribus, et docti argumentis, et Ecclesiarum Præpositi censuris tam nefaria dogmata detestati sint. Et, quamvis hoc tempore non pauci recentiores alii aliorum scripta compilantes, eosque tanquam aves, aut oves sequentes, probabilitatis viam vel conscii, vel plures incauti, et nimis creduli, ac in fide aliorum secuti sint; tamen cum dogma illud cœpit et in se, et in suis nefandis consectariis ventilari, innumeri, et fere omnes generatim catholici Casuisticæ disciplinæ præjudiciis non occupati et animo respuerunt, et auribus aspernati sunt.

In primis enim his temporibus singularis Dei in Ecclesiam suam cura et providentia veritatem obrui non sinens, ipsique semper in necessitatibus, et tribulatione succurrens, atque intrepidos defensores excitans, ad exscindendum probabilitatis dogma insignes parochos armavit Rhotomagenses et Parisienses. « Judicium autem, » inquit Prosper Fagnanus supra citatus, « tam magni cœtus presbyterorum, qui in urbibus regni præcipuis animas regunt, et conscientias dirigunt, parvi non est faciendum. » Sed longe pluris faceret illuminatissimus cœtus judicum universæ fere Ecclesiæ Gallicanæ, quæ serpenti seseque late fundenti probabilismo veritatis, et antiquitatis firmissimos aggeres objecit, pestiferum venenum exitu salutari retexit, et divina Episcoporum auctoritate, ac decretis Apostolico spiritu plenissimis populum fidelem monuit, ut doctrinæ flagitia e probabilitatis fonte liquido manantia fugerent, et pestiferum ipsum fontem quam studiosissime caverent.

Præfatorum parochorum omni laude majorum zelum Deus, qui accenderat, fortuna-

vit, perfecitque negotium ipse, qui incepit, quive Ecclesiam tunc maxime cura sua non destituit, cum eam fere destituisse videtur. Nam statim eximios omnium Ordinum viros impavidos vidimus, quos (ut verbis Lirinensis utar) a defensione fidei Majorum, ab amore divinæ legis, a laxitatum horrore « nulla vis depulit, non minæ, non blandimenta, non vita, non mors, non palatium, non satellites, non imperator, non imperium, non homines, non dæmones » deterrere unquam potuerunt : quos, inquam, pro religiosæ vetustatis tenacitate tanto munere Dominus dignos judicavit, ut per eos prostratam repararet disciplinam, extinctum a nonnullis canonum vigorem vivificaret, dejectas Ecclesiasticæ hierarchiæ coronas reponeret, nefarias illas novellæ corruptionis, « non litteras, sed lituras infuso cœlitus Episcopis fidelium lacrymarum fonte deleret ; » universum postremo jam pene mundum sæva repentinæ probabilitatis tempestate perculsum ad antiquam fidem a novella licentia, ad antiquam salutatem a novitatis vesania, ad antiquam lucem a novitatis cæcitate revocaret. Magnum sane fuit, et efficax episcoporum nostrorum exemplum, planeque divinum, et veris quibusque Catholicis indefessa meditatione recolendum. « Qui, in modum septemplicis candelabri, septena sancti Spiritus luce radiantes clarissimam posteris formulam præmonstrarunt, quonam modo deinceps per singula quæque errorum vaniloquia sacra vetustatis auctoritate prophanæ novitatis conteratur audacia. Neque hoc sane (in Ecclesia Gallicana) novum, siquidem mos iste semper in Ecclesia viguit, ut quo quisque floreret religiosior, eo promptius novellis adinventionibus contrairet. »

Itaque totam Ecclesiam Gallicanam vidimus adversum probabilitatem animatam. Vidimus clerum ferme universum tot opinionum monstra horrentem. Vidimus curatos numero, meritoque insignes probabilitatis necessaria corollaria in unum collecta, et cum auctorum libris, unde decerpta dicebantur, collata et recognita et sua auctoritate damnasse, et eorum damnationem canonica via, libelloque supplici a suis episcopis, generalique cleri conventu depoposcisse. Vidimus censuram Ecclesiæ Parisiensis his verbis de probabilitate pronuntiantem : « Hæc doctrina generatim, et indefinite concepta, temeraria et periculosa omnem morum disciplinam perturbat, a veritatis inquisitione, et inventione avocat, et corruptæ naturæ cupiditatibus obsequi sinit. » Vidimus Ecclesiæ Parisiensis zelo magnam aliarum provincialium Ecclesiarum partem adjunctam, ut ipsimet parochi Parisienses variis scriptis gravissimis, et juxta cultissimis testantur. Vidimus statuto Gallicani cleri, die 1. Februarii anni 1657. S. Caroli institutiones in lucem editas, quibus, ut aiunt, « grassantes ad Evangelicæ morum institutionis perniciem novarum opinionum labes opposito velut obice coercerentur, et tanquam aliqua mole reprimi posset novarum opinionum torrens, qui Christianam morum doctrinam perditum ibat. »

Vidimus deinde auctoritatem Illustrissimorum Episcoporum, quorum zelum tota Christianorum posteritas laudibus licet imparibus efferet, Sacerdotum judiciis accessisse. Pauca ex innumeris seligam, ut appareat quantum Antistites pervenerabiles adversus luxuriantem probabilitatem horroris præ se tulerint, quam vehementissime eorum animi permoti sunt adversus illam totius iniquitatis, et licentiæ doctrinam, quantus eos ardor incesserit coercendæ Probabilistarum audaciæ, qui tam præfidenter, et juxta nefarie sanctissimæ quæque Evangelii, Ecclesiæ, Romanorumque Pontificum decreta pervertunt ; quantum et privato fremitu, et effusis lacrymis, et aperta indignatione eam prosecuti sint doctrinam, quam certis judiciis, matura accurate discussionis deliberatione damnandam pronuntiarunt, quippe quæ Dei legem dissiparet, evangelium perversis interpretationibus totum depravaret, Dei spiritum pro virili extingueret, ut sese humanis, corruptisque cupiditatibus accommodaret. « Hæc doctrina (inquit archiepiscopus Senonensis in sua censura, 4. Septemb. 1658. spectante, et plaudente synodo Episcopali lata) qua auctor fas esse censet, neglecta probabiliore, ac tutiore sequi opinionem minus probabilem, et minus tutam, id est, amplecti et exequi quod illicitum esse, quam licitum probabilius putes : atque ad hanc probabilitatem opinionis, unius scriptoris auctoritatem sufficere affirmat, falsa et periculosa est ; innumeris corruptelis viam aperit ; bonam conscientiam, quæ est secunda humanarum actionum regula, prorsus extinguit, ac proinde erronea est, ac B. Paulo contraria, et Christianos ad certam salutis perniciem inducit. » Succinuit huic censuræ Ecclesia Parisiensis, quæ

eam doctrinam temerariam, periculosam, omnis morum disciplinæ perturbatricem, a veritatis inquisitione, et inventione avocantem, et corruptæ naturæ cupiditatibus obsequi sinentem, dissertissime pronuntiavit.

Vidimus etiam in partibus nostris Tolosanis Episcopos primitivæ Ecclesiæ spiritu plenissimos, sed ab eadem laxitate alienissimos. Novi Alanum de Soliniac Episcopum Cadurcensem meum in Christo Patrem, a quo puer sacro Confirmationis chrismate inunctus sum, et beatos oculos meos arbitror, qui illum virtutis simulacrum viderunt. Sciunt autem omnes, qui eum videre, vel audire meruerunt, quantum vir ille divinus a probabilitatum laxitate abhorruerit, quantum verbis, scriptis, litterisque pastoralibus tutas sententias firmarit, sed potissimum quam præclarissimis exemplis novellorum mollitiem condemnarit, quantumve in restituenda disciplina a Probabilistis ad nihilum redacta indefesse insudarit, Domino etiam cooperante, et sermonem confirmante, sequentibus signis, quibus sepulcrum ejus fit in dies gloriosum. Vidimus quinque Præsules, Alectensem, Apamiensem (quorum diœceses genuinum primitivæ Ecclesiæ sanctitatis spiritum redolere ipse vidi, et omnes vident, qui habent oculos, omnes gaudent, qui non sunt invidi), Convenarum, Vasanensem, Conseranensem, eodem Spiritu congregatos, post accuratum examen, post fusas ad Deum preces, probabilitatis doctrinam, dirigendæ intentionis artem, seu fraudem, variaque inde sponte fluentia putidissima corollaria Episcopali censura longe gravissima perculisse his verbis, die 24. Octobris 1658 : » Judicamus probabilitatis doctrinam, prout ab Apologista explicatur, et ad omnia promiscue morum decreta extenditur, falsam esse, simplicitati Christianæ, Spiritus Christi sinceritati, traditæ nobis ab Apostolis illius nomine doctrinæ contrariam : animasque fallacis spe securitatis ad certam salutis perniciem impellere. » Catervatim accurrerunt alii Episcopi certatim censuras censuris adjicientes, quos inter Episcopus Bellovacensis ob pietatis famam satis notus, et Episcopus Venciensis Antonius Godeus ob omnigenas Episcopalis muneris dotes, et nominatim ob præstantissimi ingenii fœtus Sole clariores, auroque pretiosiores nulli ignotus, probabilitatem vehementissimis decretis proscripserunt. Ille enim in censura die 12. Novemb. anni 1658. lata probabilitatem « omnium corruptelarum, scaturiginem », zelo zelatus pro Domino Deo exercituum, vocat. Ille vero Probabilistarum cavillos et invicte convellit, et de ipsa probabilitate sic in censura sua, die 6. Maii anni 1659. pronuntiat : « Hæc probabilitatis doctrina a mendacii parente procul dubio his postremis temporibus eo consilio inventa est, ut omnia Evangelii præcepta eluderet, et carnalibus animis christianæ doctrinæ, propriæque salutis arbitrium permitteret. »

Cæterorum Prælatorum censuras per totum regnum sparsas, splendentemque in illis zeli vigorem cum doctrina, et eloquentia de palma certantem prætermitto, ne historiam texam. Id porro constans, totius cleri Gallicani sacræ conspirationi nullum alicujus nominis virum intercessisse, nullum reclamasse, nullum damnatis dogmatis patrocinatum patenter; et expresso auctoris nomine fuisse, sed omnes fideles Pastoribus obtemperasse suis, omnes doctos obstupefactos de suo stupore fuisse, quod aliquandiu tantam corruptelam vel non advertissent, vel præ timore inani non arguissent; omnes denique solide pios corde sincero doluisse, nonnullos bonos alioquin viros domesticis præjudiciis implicatos in errorem bona fide inductos, et simul gavisos fuisse, hanc probabilitatis pestem nec in Concionatores, nec in piorum librorum scriptores se infudisse, sed eas sordes iis in libris latitare, qui ob occultum, et horridulum scribendi genus, ob adventitii orationis splendoris ac leporum nuditatem, ob inconditas materiæ salebras vix, nisi ab aliquo retorrido despicati ingenii Casuista minime malo illo quidem teruntur. Cæteri vero Ecclesiæ doctrina imbuti, et Patrum eloquiis dulcioribus super mel et favum pasti, vix in illis lectitandis tempus terunt; quia in illis nulla traditionis lux, nullus Patrum candor, nullum ingenii et eruditionis lumen, nulla sæpe in rebus ex æquo, et bono librandi sagacitas, et boni sensus integritas inest, sed importuna loquacitas et farrago, ut apparet in illa opinionum portentosarum mole tam parum communis rationis notionibus consentanea, quarum postea fortassis indiculum dabimus.

Nec in sola Gallia, sed ubique gentium Probabilismi impugnatores concitavit Spiritus Domini, qui replet orbem terrarum. Nam et in Belgio Archiepiscopus Mechliniensis, Episcopus Gandavensis, Academia Lovaniensis, et in Italia theologi ac cano-

nistæ præstantissimi effrenem in materia morum opinandi licentiam vehementissimis et eruditissimis scriptis insectati sunt.

Sed interim dum tota Gallia fervet, et totus obstrepit ea contentione orbis, cui vix parem superiora sæcula viderunt, dum motus factus est magnus, ita ut veritatis, et fidei catholicæ navicula operiretur fluctibus, videbatur non præ incuria, sed præ summa prudentia, sicut olim Christus, ita et tunc Romanus Pontifex in puppi dormiens, quando imminebat sibi suisque grande discrimen. Quia, ut egregie dixit Chrysologus serm. 20, « gubernatoris peritiam non probat temperies serena, sed procellosa tempestas : blandiente aura, navim regit ultimus nauta ; in confusione ventorum primi quæritur ars magistri. »

Catholici ergo videntes post tot Episcoporum censuras nihil Probabilistas de sua laxitate remittere, sed suis viribus fisos eam pro aris et focis tutari : videntes Pastorum suorum ordinariorum industriam, et in remigando laborem Probabilistarum insultus non coercere, sed in multos potentiam sævire, illos fluctus petere, adversus istos ventorum turbines convenisse : ad ipsum Gubernatorem rerum, Prælatum mundi catholici, episcoporum Episcopum, Magistrum Ecclesiæ, Pastorem urbis et orbis trepidi confugerunt (jactitabant enim adversarii Probabilismum ad Romanam Sedem delatum a summo Pontifice solemni approbatione adornandum, qua inani asseverantia non paucis timor incutiebatur), petentes ut sedaret fluctus, periculum submoveret, salutem morbis redderet desperatis. Denique discipuli accedunt ad Dominum, *et suscitaverunt eum dicentes : Domine, salva nos, perimus.*

Perimus plane, beatissime Alexander, nisi verbo tuo reprimas mare, recutias fluctus, dissipes turbines, des quietem. Perimus, inquam, quia Probabilistarum flabra, dissidiorum de salute procellæ, Casuistarum nubes, opinionum nebulæ sic ruerunt, ut nisi caveas, totius fiet christiani mundi una tempestas. Perimus, inquam, quia laxitatum spumant undæ, fervent fluctus, sonat rabies, rotantur gurgites, notantur scopuli, christiana mugiunt littora, se undique furens ac perniciosus ingerit turbo, impendent naufragia, et est totius mundi unum discrimen, una causa communis. Perimus, inquam, nisi probabilitatum mare corripias, tranquilles orbem, sedes fluctus, componas mores, reformes abusus, luxurantium animorum tumores dejicias, et spumas, et, Romano cœlo tonante, ranæ taceant novitatum. Perimus, inquam, quia Aquilo durus ventus, a quo panditur omne malum, frigidas invehit opiniones, divini amoris ignem extinguit, dum negat necessarium, mentes confundit, leges delet, sorbet judicia, conscientias mergit, totius Christianismi statum fere cogit esse naufragum. Et nos iterum atque iterum clamamus : *Domine, salva nos, perimus.* Perimus, inquam, quia avaritia furit, usura serpit, simonia fœtet, anhelat pompa, iniquitas placet, aliena delectant, « ita ut adimpleretur navis, » cum tot pene corruptelas invehant Probabilistæ, quot divinæ legis legimus esse quæstiones.

Exurge, Beatissime Papa, exurge ; quare obdormis, et ne repellas in finem ? Ubi est illud : *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel?* Nonne ad te pertinet, si perimus, si tundamur fluctuum scandalis, si novitatum periculis mergimur, si operimur furore undarum ? Lege, si placet, librum *Apologiæ Casuistarum*, et animadverte quantæ et ibi sylvescant segetes sacrilegiorum, atque errorum ; et si quidem judicas Ecclesiam Gallicanam juste moveri, moveatur omnium magistra Romana. Et ne frustra moveatur, age pro loco, quem tenes, pro dignitate soli Deo inferiori, qua polles ; pro potestate christiani orbis, quam accepisti, quomodo opera tenebrarum ausa prodire in lucem arguantur a luce in lucem, ut qui publice peccavit, publice arguatur. Tu solus et errorum domitor, et moderator veritatum : si nos audieris, si fueris evigilare dignatus, planabuntur undæ, et tumidi fluctus sternentur, et colles ; venti diffugient, peribit procella, magnaque tempestas in tranquillitatem maximam commutabitur.

Non frustra fusus est fidelium gemitus. « Per se non dormit, neque sibi dormitat (Pontificia) majestas expers lassitudinis, quietis ignara, » inquit Chrysol. Claudebat oculos Romanus Præsul horrore laxitatum ; dormire videbatur tepidis, qui semper piis vigilat, et perfectis ; fingebat se dormire, ut palpebræ ejus interrogarent filios hominum ; avertebat faciem suam a peccatis, ut patientia revocaret delicatos filios, quos fortassis paterna verbera asperassent. Claudebat oculos, et iterum aperiebat, ut currentes incitaret, lassescentes erigeret, respiceret supplicantes, quia filiis alias Catholicis non no-

cere per rigorem, sed consulere avebat per disciplinam. « Nam qui trucidat, non considerat quemadmodum laniet, qui autem curat, considerat quemadmodum sanet. » Nolebat sapientissimus Papa persequi sanitatem, sed putredinem : perfecto odio oderat non homines, sed errores. Illum induerat christianum animum Christi Vicarius, quem omnibus inspirat Augustinus : « Diligite homines, interficite errores : sine superbia de veritate præsumite, sine sævitia pro veritate certate. » Sperabat patientissimus Pater, tam insignia e probabilitatis fonte fluxa flagitia ipsis suis auctoribus futura horrori, quæ non profligatis Ethnicis pudori, ac Turcis non plane improbis offensioni forent. Confidebat sufficere communem sensum, sufficere communissimas pietatis notiones christiana institutione nobis impressas ad tot errorum portenta detegenda, aspernandaque, quia omne malum, et tam apertum malum timore, aut pudore natura perfudit. Non existimabat esse necessaria Vaticani fulmina ad ea comprimenda dogmata, quibus auditis tota cohorruit Ecclesia publicisque illa execrationibus prosecuta est.

Advertens tamen Pontifex Probabilistas sua patientia non revocari, sed abuti, pertæsus tot novarum opinionum hoc sæculo in theologiam moralem inductarum, quibus disciplina evangelica resolvitur, ac conscientiis cum gravi animarum periculo illuditur, *Apologiam Casuistarum* solemni diplomate damnavit die 26. Augusti anni 1659., eamque pro damnata, et prohibita haberi voluit. Mandavitque Sanctitas sua, ut nemo cujusque gradus et conditionis existat, etiam speciali, et specialissimo nota dignus, prædictum librum apud se retineat, aut legat. Plures etiam propositiones, seu varia vagæ probabilitatis consectaria significato intrinseco sui Apostolici cordis dolore, tanquam temeraria, et scandalosa damnavit, eaque doceri, aut defendi, vel ad praxim deduci, in Congregatione generali sacræ Romanæ Inquisitionis habita die 24. Septembris anni 1665. et iterum die 18. Marti 1666. prohibuit, et pestiferam gangrænam Apostolico ferro amputavit. Et nominatim inter illas nefandas propositiones unam proscripsit omnibus fere Probabilistis probatissimam, quæ est numero 27 : « Alicujus junioris, et moderni debet opinio censeri probabilis, cum non constat rejectam esse a Sede Apostolica tanquam improbabilem. »

Quibus decretis, ringentibus licet, et frementibus Probabilistis, recissa est laxitatis hydra e turbidis recentiorum fluentis, et paludibus in puritatis orthodoxæ cladem infeliciter enata : subjecta est omnium oculis serpens ad Evangelicæ et Ecclesiasticæ disciplinæ eversionem corruptæ doctrinæ contages. Amotum est a Catholicorum nomine propudiosæ morum disciplinæ infame dedecus ab Hæreticis impiissime objectum. Prærepta Calvinistis, et Lutheranis deturpandæ Romanæ Ecclesiæ ansa et materia.

Ex quibus omnibus apodyctice concludo, et formo demonstrationem, ni fallor, invictissimam : Communis Ecclesiæ Catholicæ sensus est irrefragabilis theologiæ locus, ita ut nullus citra errorem, et hæresim possit unanimi Catholicorum Sacerdotum, Episcoporumque conspirationi refragari : præsertim postquam Academiarum theologicarum toto orbe celeberrimarum, Episcoporumque non semel convenientium judiciis ipsius summi Pontificis auctoritas accessit ; tunc enim nihil deesse videtur, cur non a tota Ecclesia aliqua doctrina debeat censeri approbata, vel damnata. Atqui vaga probabilitas, ejusque innumera corollaria ab universo fere clero Gallicano accusata, a Facultatibus theologicis, et ab omnino multis Ecclesiæ Episcopis, ac demum ab ipso summo Pontifice damnata et proscripta fuerunt, adeo ut tunc Probabilismus nullum habuerit manifestum defensorem, sed latentes solum sub larvatis nominibus patronos paucos : ipsi etiam, qui antea et in Episcoporum censuras insurrexerant, et in ipsum summum Pontificem contumeliosis vocibus privatim invecti fuerant, ultro se Romano judicio ea, qua par est, obedientia supposuerint, quam professionem sinceram credere christiana charitas, quæ non cogitat mala, compellit : ergo ex communi Ecclesiæ consensu vaga opinionum recentiorum probabilitas explodenda est, deviique illi tramites intercludendi, quibus in interitum ferri proclive est. Major est principium theologiæ dissertatione præambula primi voluminis propugnatum ; Episcoporum enim Catholicorum unius clarissimi Regni consensus nullo aperte contradicente susceptus, ad multas hæreses profligandas semper in Ecclesia sufficiens habitus est, nisi Sedes Petri restiterit ; sed quid, dum auctoritate Romana firmatur ? Minorem vero propositionem oculi nostri viderunt,

aures nostræ audierunt, et ipsæ manus contrectaverunt.

Si juxta Probabilistarum principia, pro quibus tam acriter pugnant, omne probabile licitum est; illud vero probabile esse dicunt, quod alicujus præstantis doctrina, et pietate theologi auctoritate constat, plane probabilis, et omnino probabilissima est nostra probabilitatis repulsa, et reprobatio, quæ tot illustrium Ecclesiæ Rectorum judicio firmata est. Hos dum sequor, si erro, tuto, et libenter erro, quia illos audio, de quibus Veritas dixit : *Qui vos audit, me audit, qui vos spernit, me spernit.* Quin dum hos audio, errare nequeo, etiam secundum illos, contra quos pugno; nam si tuta est probabilis sententia, quomodo non probabilis erit, quomodo non tuta sententia, quæ jubet probabiliora sequi tutaque sectari? Quomodo non probabilis, quæ ab illis probata est, quibus dijudicandorum dogmatum potestas divinitus commissa est, nec defuit in ferendo judicio accurata maturæ deliberationis diligentia? Saltem, ni fallor, ad illam se redigent Probabilistæ æquitatem, ut non plus sibi tribuant, quam tantæ Prælatorum coronæ. Patiantur nos ab illis recedere, et ab illorum dogmatis dissentire, quæ tantæ locupletem, et omni exceptione majorum testium, et judicum sententiæ periculosa, et scandalosa reputaverunt. Si juxta Probabilistas confessarius severioris disciplinæ tenax, peccati mortalis reus est, qui renuit absolvere pœnitentem secutum aliquam opinionem, quam nuper Diana, Caramuel, vel Tamburinus probabilem efficere; quanto magis peccati mortalis reus ero, si illum contra tot Ecclesiæ Rectorum consensum absolvero? Qua enim æquitate, et sobrietate volent sua judicia Magistrorum Ecclesiæ judiciis anteferri?

Reflexio et apostrophe ad Probabilistas.

« Nihil ultra liceat novitati, quia nihil addi convenit vetustati : perspicua majorum fides nulla cœni permixtione turbetur, » aiebat S. Xystus in *Epist. ad Episc. Ant.* Post exploratam Pontificum, conciliorum, Ecclesiæque consensionem, quid superest, o Probabilistæ, nisi ut vos cum Apostolo obsecrem, ut idipsum dicamus omnes, et non sint in nobis schismata, sed perfecti simus in eodem sensu, et in eadem sententia. Ad hanc consensionis amussim, ad tam præclaram communionis regulam difficultates morales exigamus, hoc eas Sanctuarii pondere libremus, novitates sopiamus, unitatem custodiamus. Nonne scitis, genuinum Catholicorum Doctorum characterem esse unanimi inter se consensione conspirare, uno ore loqui, idem intima voluntatum et animorum conjunctione sentire? Nonne sæpe dicitis, sæpe vereque docetis, sacræ concordiæ telo de omnibus hostibus suis Ecclesiam Romanam triumphasse? Certe sicut oculi sani, tametsi duo sint, ob internam tamen unionem non duplicatas, sed singulas res vident : « lippientibus vero singularis lucerna numerosa est, » ut dixit Tertullianus : sicut dum duo consentiunt super terram, de omni re quamcumque petierint, teste Veritate, fit illis a Patre, qui in cœlis est; dissidentium vero orationes aspernatur Deus pacis : sic puræ disciplinæ moralis concordia, doctrinæ similitudo, et consonantia et Deo placet, et Ecclesiam honorat, et fideles ædificat, et hæreticos quosque confundit. Scio quidem spiritum veritatis esse multiplicem in donis, varium in gratiis, quas dividit prout vult, alii sic, alii autem sic, sed in tam multiplici varietatis ornatu spiritales Ecclesiæ Magistri in doctrina præsertim morum longe gravissima eodem consentionis vinculo conjungi, eadem sententiarum fibula constringi, uno spiritu respirare debent.

Qui unitatem fidei profitemur, quidni morum concordem doctrinam æmulabimur? Si stemus simul, quis erit adversarius noster? Si spiritalia ossa inter se convertantur, non secundum commissuras articulorum, et ligamina nervorum, sed ejusdem caritatis et pacis in unum conspirantis colligationem, quis Ecclesiæ constantem firmitudinem attentabit? Idipsum dicamus omnes : Ethica nostra unius labii, unius coloris sit, assimileturque lapidum fornici, quæ casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso, ut ait Seneca, sustinetur. Credamus clarissimos præstantissimi et amplissimi regni parochos excitasse Spiritum sanctum, qui a Cyrillo Jerosolymitano catech. 17, « universalis Ecclesiæ Parochus appellatur. » Assentiamur Episcoporum judiciis, quos Episcopus animarum Christus nobis præfecit, quosve regere Ecclesiam suam posuit Spiritus sanctus. Illi ultro obtemperemus primo Pastori, cui in persona Petri Pastor bonus dixit : *Pasce oves meas?* « Quas (quærit Bernardus alias laudatus)? Illius, vel illius populos civitatis,

aut regionis, aut certi regni? Oves meas, inquit. Cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes. Nihil excipitur, ubi distinguitur nihil. » Et hoc ita voluit Salvator, ut « committens uni unitatem omnibus commendaret in uno grege, et in uno Pastore secundum illud : *Una est columba mea, formosa mea, perfecta mea.* Ubi unitas, ibi perfectio. »

Ferbuit non ita pridem tota Gallia contentione gravissima, num Constitutionibus Pontificiis, et Episcoporum sanctionibus regia auctoritate munitis deberent se omnes animo subjicere quoad facti in Jansenium quæstionem, et subscribere celeberrimæ formulæ tenerentur etiam illi, quibus persuasum erat rem secus se habere, et errorem facti vel contigisse, vel contingere saltem potuisse. Cum cæteroquin omnes pene fateantur infallibilitatem in rebus facti vel summo Pontifici, vel conciliis œcumenicis minime esse asserendam, nec posse sine errore asseri; quia omnis definiendarum controversiarum collata Ecclesiæ auctoritas uni divino verbo ad nos sacris paginis, vel traditione perlato innititur. Gravis, inquam, fuit contentio. Affirmabant nonnulli non esse his facti dissidiis pacem Ecclesiæ sollicitandam, modo quinque propositiones ubicumque repertas, quas Apostolica Sedes damnatas voluit, ipsi sincero corde in germano earum naturalis intellectus sensu damnarent. Alii contra obnixe urgebant, permiscendas esse juris factique quæstiones, nec patiebantur unam ab altera sejungi, nec uni subscribendum volebant, quin alteri quoque subscriberetur, timentes, ne qui utrique conjunctim subscribere detrectarent, clam propositiones defenderent, vel apud se earum assensum continerent. Alii subscriptionem et permittebant, et præcipiebant in signum obsequii et reverentiæ, quæ Ecclesiæ, et Prælatis ejus debetur maxima ; ita tamen ut subscriptio quæstioni juris assensum, in quæstionem vero facti reverentiam significaret. Censebant enim pro bono pacis non esse illa distinguenda, quæ supponi debebant distincta, nec esse necessarium, et multo minus utile ea operose seponere, quæ nunquam sibi Pontifices, nunquam concilia asseruerunt, sed licitum fuisse eas tricas dissimulare, et quasi ignorare, quarum scrutatio tantam creaverat invidiam. Alii demum arbitrabantur, quod sicut in sententia D. Thomæ homo publicis, et authenticis testibus juridice criminis capitali pœna digni convictus potest a judice, tametsi innocentiæ ejus conscio, secundum allegata, et probata contra privatam scientiam condemnari : ita Jansenius publico in Ecclesia judicio damnatus poterat ab omnibus sine quæstionum facti, et juris discretione per subscriptionem damnari, et ab iis maxime, a quibus ignorabatur Jansenii sensus, nec lectus erat liber. Hanc controversiam non dirimo in præsentiarum, sed in omnibus, et per omnia Romano Pontifici me tota devotione subjicio, et gaudeo totam hanc litem a Clemente IX. non minus eximia morum castimonia, quam dignitate sanctissimo et vivo Pii V, aliorumve insigniorum Pontificum simulacro mira esse sapientia compositam. Sed illud ex hac dissensione non mediocre emolumentum reporto, præsenti instituto opportunum.

In negotio Jansenii omnes ad unum contestati sunt circa facti etiam quæstiones, profundam summo Pontifici reverentiam esse præstandam; et alii ulterius progressi obnixe contenderunt, ut doctrina Jansenii in sensu ipsius totius Ecclesiæ subscriptione sine ulla facti, jurisque præcisione damnaretur. Bene est, laudo zelum, sed desidero constantem. Nonne idem Alexander et Jansenii propositiones damnavit, et *Apologiam Casuistarum* proscripsit? Nonne iidem Galliarum Episcopi in laxissimam Probabilistarum doctrinam graves tulere censuras, nec minus acerbas iis, quibus Jansenium reprobarunt? Numquid Ecclesiæ decreta patent exceptionibus arbitrariis suscipientium, qui non eodem reverentiæ obsequio ea prosequi teneantur? Ubi æquitas? Ubi præjudiciorum vacuitas ab acceptione personarum aliena?

Quin etiam post damnatas quinque propositiones nullum vidimus, qui eas in dubium revocarit, nullus qui illa impia quinque dogmata defenderit, nullus qui non sinceram erga Innocentii X. constitutionem in Gallias allatam animi reverentiam non significarit, nullus, qui non paratum, promptumque se dixerit ad obsequium suum subscriptione sua testandum. Omnes pro norma delegerunt Pontificiam constitutionem, ad hanc ipsam ipsum exigendum Jansenium, etiam qui de facto dubitabant, contestati sunt, ut de eo, prout cum illa morna consentiret, vel dissentiret, judicaretur. Et, quamvis aliqui crediderint in ea professione multam simulationem latere, animum a lin-

gua dissidere, forisque Catholicos mentem intrinsecus hæreticam recondere : ego tamen, qui prophetiæ dono careo, cordisque pervadendi privilegio non gaudeo, eamdem professionem tamdiu sinceram habeo, quamdiu ejus auctores non se mendacii aperte coarguunt, quia, ut semel, et iterum dixit Gregorius Magnus : « Si credi fideliter confitenti despicitur, cunctorum in dubium fides adducitur. Nam veraciter confitenti non credere, non est hæresim purgare, sed facere. » Sed, utut sit, id tandem apud omnes est in confesso, nullum in foro exteriori adversus Innocentii constitutionem reclamasse.

At contra in negotio damnatæ corruptæ disciplinæ moralis res aliter contigit. Multi etenim suppressis auctorum nominibus libri sparsi sunt, in quibus non de facto disceptabatur, sed perniciosissimi errores, quibus *Apologia Casuistarum* scatet, et in omnium indignationem incurrit, evulgantur, et defenduntur propositiones eædem individuæ ab Alexandro VII. damnatæ, et mutatis auctorum nominibus interpolantur. Quis nescit Lugduni post reprobatam *Apologiam* typis mandatum Amadeum Guimenium, in quo *Apologiæ* flagitia moralia non modo propugnantur, sed atrociora adduntur etiam cum superpondio, atque auctario, ita ut unus videatur scopus huic auctori præstitutus, comprobare in quas doctrinæ corruptelas deserti a Dei gratia, suisque permissi cogitationibus homines prolabi possint. Vidimus alia publicis typis committi, et luci exponi opera tenebrarum, in quibus non pars Religionis laccessitur, sed tota penitus evertitur, in quibus christianæ pietatis officia funditus profligantur. Vidimus præcepta fidei, spei, caritatis, et Religionis eludi, et ita ad nihilum redigi, ut vix illis ullus supersit locus : justitiæ, societatis, et honestatis humanæ vincula homicidiis, calumniis, restrictionibus mentalibus, furtis, usuris, quibusdam distinctiunculis honestatis rumpi, ac dissolvi ea, adeoque patente licentia, ut nullum sit tam insolens scelerum genus, quod probabilitatis regulis et coloribus non defendatur.

Ubi ergo antiquus ille, laudandusque in quinque propositiones zelus ? Ethica Christiana post episcoporum censuras, post Alexandri geminatas constitutiones infrunite laceratur, induciturque sapientia non desursum descendens, cum sit cœno, lutoque concreta, non Pharisaica, cum legis litteram, et externam Pharisæorum probitatem eliminet ; non Christiana, cum Evangelii arctissimas maximas extinguat ; non philosophica, cum naturali æquitati infensa sit ; non civilis, cum societatis, pacisque politicæ fundamenta convellat, sed terrena et animalis, et tamen nemo movetur, nemo de formula subscriptione omnium firmanda cogitationem suscipit ! Hoc sane est, quod me stupore defigit. Et auget admirationem, quod longe major est dubitandi ratio, major timendi causa, ne plures sint *Apologiæ* propositionum defensores, quam inveniantur quinque propositionum propugnatores. Nullus quippe apparuit liber, nulla prodiit scriptiuncula, ubi alicujus damnatarum quinque propositionum defensio suscepta sit ; sed omnes etiam accusati, etiam de facto ambigentes, detestari se quinque illa dogmata iis verbis professi sunt, quibus nihil cogitari possit significantius, aut apertius. Videmus vero quotidie cudi opuscula, in quibus eædem probabilitatis cantilenæ recinuntur, et detractis quibusdam laciniis, ejusdem materiæ, formæ, spiritus, et laxitatis sententiæ vulgantur, recoquuntur, refinguntur.

Fas, sodes, sit exhaurire quod reliquum est admirationis. Cur in tam pari causa tam dispar est exitus, tam dispar zelus ? Si res a nobis non privatis simultatibus, vel politicis artibus, sed uno veritatis amore, una erga Romanorum Antistitum obedientia ageretur ; si non quæreremus quæ nostra sunt, sed quæ Jesu Christi, si non propria communibus, sed communia propriis anteponeremus, cur inusitatæ exceptionis lege, quam nonnullis veniam concedimus, eam aliis eriperemus ? Cur et propositiones Jansenii, et corruptelas *Apologiæ* sine acceptione personarum non detestaremur ? Cur non instituta est in Gallia aliqua formula, in qua corruptionum moralium laxitas omnibus subscriptione damnanda offerretur, cum certum sit quamplures non solum intus recondere, sed foris propalare, et ad praxim damnatas propositiones reducere, quibus, quamve aliis consiliis negotium istud gubernetur, plane non capio ? Qua de causa quorumdam mucro quiescat, nec sese evaginet ad occidendum, nec limet se, ut fulgeat, non intelligo. Cur tam multorum gladius Jansenismum tam libenter confodiens, in causa Probabilismi hæreat in vagina, non capio. Cur illi iidem, tam parum iidem, et qui nullum non moverunt lapidem, ut Jansenismus et a cle-

ricis, et laicis, et a religiosis, et sæcularibus, et a viris, et mulieribus damnaretur ; jam quasi emarcuisset nervus eorum, nemo illorum de tanta ethicæ Christianæ obscuratione, et contundendis obscuratoribus ulla sollicitudine tangitur? Unde hoc, quæso, unde hoc ?

Causas hujus operose non scrutor ; tibi judicium, lector, permittent ipsi adversarii, modo probabili rationi innitaris. Id a te exigo, ut Ecclesiæ Prælatorum consensioni, Romanæque Sedis censuræ eadem semper fide, eadem observantia obsequaris : non sit tibi pondus et pondus ;omnia columbino intuens oculo, solius Dei, et proximi quære lucra, relinque tua. Ne dividas cor tuum, ut illud et Dei rebus, et tuis pariter reculis impartiaris. Amputetur omnis lucri, vel gloriolæ causa contentio, omnia Dei causa suscipiantur. Quam præclare Bernardus serm. 41. *in Cant.* et in declamat. : « Væ, qui bene de Deo et sentire, et eloqui acceperunt, si quæstum æstiment pietatem, si convertant ad inanem gloriam, quod ad lucra Dei acceperant erogandum, si alta sapientes humilibus non consentiant. Paveant quod in Propheta legitur, dicente Domino : *Dedi eis aurum meum, et argentum meum ; ipsi autem de argento, et auro meo operati sunt Baal.* Clericus, qui partem habet in terra, non habebit partem in cœlo : itemque Clericus, si partem habuerit præter Dominum, pars ejus non erit Dominus. »

Ergo, lector, non sis tui dissimilis, obedientia tua, et in Ecclesiam obsequium tuum unius coloris sit ; nec illos imitere, qui in summos Pontifices ita diverso sunt animo comparati ut si quid pronuntient quod sibi faveat, quasi de ore Dei merito excipiunt : si quid vero decernant, quod ipsis adversetur, penitus abjiciant, non spiritu, et veritate, sed commodis omnia propriis metientes. Nec mirum si ita sint varii, quia probabilitas, quam tutantur, opiniosa, et varia ; veritas semper sui similis est. Unde Magnus Leo serm. 18. *de Pass.* : « Hoc maxime ad Christianæ fidei pertinet soliditatem, ut secundum Apostolicam doctrinam id ipsum dicamus omnes, et simus perfecti in eodem sensu, et in eadem scientia. Infidelitas quippe, quæ omnium est mater errorum, in multas opiniones, quas arte dicendi necesse habeat colorare, distrahitur : veritatis autem testificatio nunquam a sua luce discedit. »

CAPUT II.

S. THOMÆ INCONCUSSA AUCTORITATE, THEOLOGORUM SUFFRAGIIS, ET OMNIGENARUM RATIONUM MOMENTIS PROBABILISMUS EVERTITUR.

« Bene se res habet, jacta sunt fundamenta operis pia molitione cœpti, et divini officii amore suscepti. Et ideo non sunt solubili luto posita, nec temporali lapide constructa, sed sacrarum expensarum confectione validata, et divini magisterii arte firmata, quæ, ut ipse in Evangelio Deus dicit, nec ventis possint furentibus concuti, nec alluvione fluminum subrui, nec pluviarum infusione dissolvi. Cum enim opus hoc manus quodammodo divinorum voluminum instruxerit, et cœlestium Scripturarum compago solidarit, necesse est tam esse firma hæc per Dominum JESUM CHRISTUM, quæ facta sunt, quam firma illa sunt, quæ fecerunt ædificium, » inquit Salvianus lib. 3. *de Provid.*, cujus verba in hac materia nobis usurpare licet, quibus primum studium fuit sectandæ tutioris opinionis necessitatem sacra auctoritate stabilire, ut nullis posset impugnationibus concuti, quæ tam firmis esset innixa fundamentis. Sicut enim in terrenis ædificiis dejicere parietes nullus potest, nisi prius lapides et cæmenta disjecerit : sic ædificium, quod struimus dissolvere nullus valet, nisi id unde structum, et erectum est, ante dissolverit. Quod, quia labefactari utique nequaquam potest, recte etiam a nobis incolumitas ædificii præsumitur, cujus status subsidiis immortalibus continetur. Sufficeret quidem ad nostræ causæ probationem tam unanimis sacratissimæ auctoritatis consensus; sufficeret nobis velle Deum homines semper tutiora, et viciniora salutis eligere ; sufficeret ita se gessisse Sanctos omnes : hæc, inquam, abunde ad plenissimam rationem sufficerent, quia satis est pro universis rationibus auctor Deus, nec necesse est ut argumentis probetur, quod hoc ipso, quod a Deo dicitur, comprobatur. « Alia enim omnia, » inquit laudatus Salvianus, « id est humana dicta, argumentis ac testibus egent : Dei autem sermo ipse sibi testis est, quia necesse est quidquid incorrupta veritas loquitur, incorruptum sit testimonium veritatis. » Sed tamen, quia nullam esse omnino arbitror in universa theologia quæstionem ista, quam versamus graviorem, in qua omnis ethicæ Christianæ puritas vertitur, ac

periclitatur, post productos in aciem quinque priores locos theologicos, quos vocant irrefragabiles, a Scriptura, traditione Patrum, conciliorum decretis, Pontificum Romanorum constitutionibus, et Ecclesiæ Catholicæ consensu, operæ pretium est rationibus veritatem confirmare ; et, quia omnes fere ex inexhausta Angelici Doctoris aurifodina erutæ sunt, placet in antecessum tanti Magistri mentem exponere, cujus auctoritatis solius pondus ad totam sufficit controversiam definiendam. Debueramus illum quidem inter Ecclesiæ Patres recensere, qui omnium est Patrum echo, et in optimorum Ecclesiæ magistrorum numerum ipsa ascribit Ecclesia : sed quia ejus nomen speciali est omnibus theologis Christianis amori et venerationi, speciali etiam diligentia ejus est mens repræsentanda, de quo in ejus officio auctoritate Apostolica probato in ordine Prædicatorum canimus : « Orbis decor, dux, lux fidelium : norma, limes, lux morum omnium. »

SPECULATIO I.

S. Thomæ testimoniis luce clarioribus Probabilismus exploditur, communis veterum theologorum sensus proponitur. Solidæ Thomistarum vindiciæ.

Non est opus conjecturis, aut argumentorum circuitu, quando mens alicujus de se patet. Adeo autem aperte S. Doctor versatilem probabilitatem exclusit, ut ejus verba non ponderatione egeant, sed nuda repræsentatione. Sic enim loquitur *Quodl.* 8. art. 13. ubi quærit : « An quando sunt diversæ opiniones de aliquo facto, ille qui sequitur minus tutam peccet ? » Cui quæstioni quomodo respondeat, attente audiendum est, cum ibi perspicue punctum præsentis controversiæ proponatur. Ecce locum integrum :

« Respondeo dicendum, quod duobus mo-
« dis aliquis ad peccatum obligatur : uno
« modo faciendo contra legem, ut cum ali-
« quis fornicatur ; alio modo faciendo contra
« conscientiam, etiamsi non sit contra le-
« gem, ut si conscientia dictat alicui, quod
« levare festucam de terra sit peccatum mor-
« tale. Ex conscientia autem aliquis obliga-
« tur ac peccatum, sive habeat certam fidem
« de contrario ejus, quod agit, sive etiam
« habeat opinionem cum aliqua dubitatione.
« Illud autem, quod agitur contra legem,
« semper est malum, nec excusatur per hoc,
« quod est secundum conscientiam. Et simi-
« liter quod est contra conscientiam est ma-
« lum, quamvis non sit contra legem. Quod
« autem nec contra conscientiam, nec contra
« legem est, non potest esse peccatum.

« Dicendum est ergo, quod quando sunt
« duæ opiniones contrariæ de eodem, opor-
« tet esse alteram veram, et alteram falsam.
« Aut ergo ille, qui facit contra opinionem
« Magistrorum, utpote habendo plures præ-
« bendas, facit contra veram opinionem, et
« sic cum faciat contra legem Dei non excu-
« satur a peccato, quamvis non faciat con-
« tra conscientiam, sic enim contra legem
« Dei facit. Aut illa opinio non est vera, sed
« magis contraria, quam iste sequitur, ita
« quod vere licet habere plures præbendas ;
« et tunc distinguendum est, quia aut talis
« habet conscientiam de contrario, et sic
« iterum peccat contra conscientiam faciens,
« quamvis non contra legem ; aut non habet
« conscientiam de contrario, sed certitudi-
« nem, sed tamen in quamdam dubitationem
« inducitur contrarietate opinionum, et sic
« si manente dubitatione plures præbendas
« habet, periculo se committit, utpote magis
« amans beneficium temporale, quam pro-
« priam salutem : aut ex contrariis opinio-
« nibus in nullam dubitationem adducitur ;
« et sic non committit se discrimini, nec
« peccat. »

Hæc D. Thomas. Quæ verba adeo plana, et luculenta visa sunt Amadeo Guimenio, ut tract. *de Opinion. Probab.* num. 6. dixerit : « Hæc si vera sint, væ operantibus ex opinione probabili. » Et merito ita dixit ; si enim his verbis opinionem minus probabilem, falsam, et æternæ legi adversam non refutat S. Doctor, nihil unquam S. Thomas refutavit, quia nihil potest significantius refutari. Nam præterquam quod expresse docet quæcumque opera contra legem æternam perperam facta semper esse mala, quamvis sint secundum conscientiam, ex quo fit, nullam dari juris naturalis invincibilem ignorantiam, quo principio apud D. Thomam constantissimo et superiori capite demonstrato, omnem funditus tolli minoris probabilitatis securitatem fatentur ipsi Probabilistæ, præter hoc, inquam, sit claritatis gratia ex verbis D. Thomæ argumentor in forma.

Ex D. Thoma « duobus modis aliquis ad peccatum obligatur ; uno modo faciendo

contra legem, ut cum aliquis fornicatur : alio modo faciendo contra conscientiam, etiamsi non sit contra legem. Illud autem, quod agitur contra legem, semper est malum, nec excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam. » Atqui secundum Probabilistas non est semper malum quod est contra legem, sed excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam, etiam minus probabilem. Ergo Probabilistarum doctrina nullatenus est S. Thomæ consentanea, sed e diametro opposita, cum eorum sententia illi uni principio unice subnixa sit ; nimirum illum a peccato excusari, qui in conflictu opinionum sequitur opinionem reipsa falsam, et æternæ legi adversam, dummodo eam probabilem existimet, quia sic excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam. Quod est in terminis S. Thomæ contradicere.

Iterum : S. Thomas inde probat, eum, qui habet plures præbendas, peccare, si illa opinio, quæ docet eas habere, sit contra legem ; quia « quod est contra legem semper est peccatum ». Atqui S. Thomas non loquitur de his, quæ sunt aperte, et notorie contra legem : tum quia jam ageretur etiam contra conscientiam ; tum quia in illa quæstione de pluribus præbendis, non erat constans, et certus Ecclesiæ sensus, cum testetur idem S. Doctor *Quodl.* 9. art. 15 : « Periculosum est determinare ubi veritas ambigua est : quod in hac quæstione accidit. Cum enim hæc quæstio ad theologos pertineat, et ad juristas, inveniuntur in ea theologi theologis, et juristæ juristis contraria sentire. In jure namque divino non invenitur determinatum expresse, cum in sacra Scriptura expressa mentio de ea non fiat. » Ergo ex D. Thoma, qui sequitur opinionem falsam, et contrariam legi, semper peccat, etsi non sit apertum, opinionem illam esse contra legem, et in ea inveniantur theologi theologis, et juristæ juristis contraria probabiliter sentire.

Rursum argumentor : Ex D. Thoma, « quando duæ sunt opiniones doctorum de eodem, oportet esse alteram veram, et alteram falsam ; et qui facit contra veram opinionem, cum facit contra legem Dei, non excusatur a peccato, quamvis non faciat contra conscientiam. » Atqui ille, qui ex opinione probabili falsa operatur, facit contra veram opinionem, quamvis non faciat contra conscientiam : ergo qui ex opinione probabili contra legem agit, peccat. Nec loquitur S. Doctor de opinione evidenter et manifeste falsa, quia non esset opinio, sed certus, et perspectus error : ergo censet S. Præceptor, per quamcumque voluntariam legis æternæ violationem, etiam opinione probabili fultam, hominem in peccatum incurrere ; cum ex S. Præceptore detur casus, in quo quis agens contra legem peccat, tametsi non agat contra conscientiam : nunquam vero homo agat contra manifestam sibi legem, quin agat contra conscientiam. Qui casus S. Thomæ nunquam contingit, in sententia Probabilistarum, juxta quos nullus peccat contra legem, quin simul peccet contra conscientiam ; nec potest quisquam contra legem peccare, qui secundum conscientiam operetur. Ergo evidenter probabilismus asserens securitatem opinioni minus tutæ, minusve probabili, fuit a S. Thoma refutatus, qui in tribus casibus ait committi peccatum, et cum opinio a veritate, et lege æterna dissentit, et cum opinio vera dictamini conscientiæ adversatur, et etiam cum non habetur conscientia de contrario, sed certitudo a ratione orta, sed dubitationem ex contrarietate opinionum non excludens : quam quidem dubitationem non tollit, sed auget opinio minus probabilis in concursu probabilioris, ut superiori capite exponendo celebrem juris regulam exposuimus. Et certe si ex D. Thoma ille peccat, « etiamsi non habeat conscientiam de contrario, sed certitudinem, si in quamdam dubitationem inducatur ex contrarietate opinionum, quia sic periculo se committit ; » quanto magis peccat, qui sequitur opinionem minus probabilem, minusve tutam, de qua non solum aliquam dubitationem patitur, sed quam probabilius falsam opinatur ? Non poterat S. Doctor hujusce difficultatis ramos accuratius secernere, nec disertius definire.

Mirum est quot, et quantis modis, quamve subtilibus declinationibus, et veluti nebulis tam splendentem locum eludere, et obscurare in omne latus se vertentes Probabilistæ sategerint. Sed revera locus ille, ut phrasi Tertull. utar, « ita claret, quod ipsius solis radiis eum putem scriptum. » Unde omnia hac unica observatione evanescunt, quod ex D. Thoma datur casus, in quo quis agens contra legem Dei, peccat, etsi non agat contra conscientiam ; quia quod agitur contra legem æternam semper est malum, etsi non sit contra conscientiam, et multo magis

quando est contra conscientiam probabiliorem. At vero secundum Probabilistas nullus est casus, in quo quis peccet contra legem Dei, in quo simul non peccet contra conscientiam. Unde manifestum est, nullam secundum D. Thomam dari juris naturalis invincibilem ignorantiam, quæ possit ullo opinionis probabilis prætextu excusari, ulla Magistrorum auctoritate defendi. Quod optime roborat Vincentius Baronius in tertia sua editione *Operis moralis contra Amadeum Guimenium*, pagina mihi 21. ex notandissima S. Præceptoris doctrina ejusdem *Quodl.* art. 15, ubi tradit, quod error conscientiæ quandoque habet vim absolvendi, quando scilicet procedit ex ignorantia ejus, quod quis scire non potest, vel non tenetur : sicut, si aliquis intenderet accedere ad uxorem suam causa delectationis, et ita intendenti supponeretur alia, tunc non peccaret mortaliter ob ignorantiam facti, sed venialiter propter amorem delectationis per se quæsitæ. Si vero error conscientiæ pertineat ad res juris naturalis, tunc non excusat a peccato, quia jus naturale quisque scire potest, et tenetur. « Sicut, inquit, si quis crederet fornicationem simplicem esse peccatum veniale, et tunc quamvis crederet se peccare venialiter (utique ex aliqua opinione probabili) non tamen peccaret venialiter, sed mortaliter. » Ubi aperte damnat S. Doctor opiniones falsas contra legem, constituto discrimine inter ignorantiam rerum facti, et juris, quod illa interdum, ista numquam excuset a peccato. Et omnino observandum est exemplum fornicationis, ut videas quam vere, et D. Thomæ consone dixerimus cap. præced. contra P. Mercorum in hac parte remissum, actum fornicationis existimatum erronee immunem a culpa, posse esse meritorium. Unde crediderim P. Baronium pro nobis stare, tametsi alibi pro sua ingenita urbanitate, et nimia, qua abundat caritate, propositionem Mercori excusare conetur.

Confirmatur ex alio illustri S. Thomæ loco, qui habetur *Quodl.* 9. art. 15. ibi : « Respondeo dicendum, quod omnis quæstio, in qua de peccato mortali agitur, nisi expresse veritas habeatur, periculose determinatur ; quia error, quo non creditur esse peccatum mortale quod est peccatum mortale, conscientiam non excusat a toto, licet forte a tanto. Error vero, quo creditur esse mortale, quod non est mortale, ex conscientia ligat ad peccatum mortale. Præcipue autem periculosum est, ubi veritas ambigua est, quod in hac quæstione (utrum liceat habere plures præbendas) accidit. Cum enim hæc quæstio ad theologos pertineat, in quantum dependet ex jure divino, vel ex jure naturali, et ad juristas in quantum dependet ex jure positivo, inveniuntur in ea theologi theologis, et juristæ juristis contraria sentire. » His verbis Probabilismum S. Doctor significanter, et luculenter confutavit, et trita Probabilistarum pronuntiata disjecit. Etenim Probabilistæ docent, quod quando veritas perspicue non habetur, tunc quæstiones sine periculo beneficio opinionis probabilis determinantur, permittiturque optio alterutram sine scrupulo eligendi. At D. Thomas contra : « Quæstio, inquit, in qua de peccato mortali agitur, periculose determinatur, nisi expresse veritas habeatur. » Certe si S. Doctor usum arbitrariæ probabilitatis agnovisset, quid ei promptius, aut expeditius occurrere natum erat, quam juxta leges Probabilistarum sic respondere ? Quia in hac quæstione theologi theologis, et juristæ juristis inveniuntur contraria sentire, poterit quisque opinionem sibi bene visam tuto sectari ?

Rursum Probabilistæ contendunt, quod error, quo probabiliter creditur aliquid non esse peccatum mortale, quod est peccatum mortale, conscientiam excusat a toto, et tanto, sufficitque ad honestandam actionem, ad eique meritum conciliandum. At S. Thomas docet errorem illum « non excusare a toto, licet forte a tanto. » Denique Probabilistæ tunc censent, delectum opinionis minus probabilis, minusve tutæ vacare periculo, quando veritas non aperta, sed ambigua est ; quia tunc probabilitas utriusque sententiæ sub veritatis ambiguitate constat, dum neutrius veritas, aut falsitas percipitur. Nam varietas opinionum probabilium venit ex ignorantia veritatis, quæ si non lateret, non jam probabilis, sed plane certa esset sententia. Nam, ut ait Bernard. lib. 5. *de Consider.* cap. 2, « opinio sola verisimilitudine se tuetur. Opinio certi nihil habens, verum per verisimilia quærit, potius quam apprehendit. Opinio est quasi pro vero habere aliquid, quod falsum esse nescias. » At vero S. Thomas tunc opinionum delectum ait « præcipue periculosum esse, ubi veritas

ambigua est. » Ergo versatilis probabilitatis licentia capitaliter Angelico doctori adversatur.

Ex quo etiam illustri loco obiter collige, quam deploranda sit tam multorum semidoctorum præfidentia, qui tametsi sint solidæ doctrinæ, et veræ pietatis necessaria supellectile destituti, idoneos tamen se deputant ad confessiones audiendas, et intricatissimos conscientiæ nodos dissolvendos. Vix ullus invenitur, qui non istam Angelicis humeris metuendam functionem sine metu invadat, qui ab ea arceri non conqueratur, qui Magnatum, et Prælatorum regendæ conscientiæ se imparem putet, cum tamen in tota Ecclesiæ administratione nullum opus vel sublimius, vel difficilius, vel, ut ex D. Thoma audivimus, periculosius inveniatur. Quia nimirum semper anceps, semper periculi plenum Sanctis visum est regimen animarum. Hinc servi Dei post veras morum regulas consultas, post jugem Scripturarum meditationem, post orandi assiduitatem, post canonum, Patrum, Pontificiorumque decretorum diligentem lectionem, post omnia christianæ pietatis officia sedulo obita, ad regendos, et conciliis instruendos alios longe imparatos se credunt. Et quandoque timor, quem timebant, evenit illis, quia nimirum error in jure naturali nec magistrum excusat, nec discipulum. Dicebat quondam Tacitus : « Ut olim flagitiis, sic nunc legibus laboramus. » Verius id dixero Casuistis, qui omnem detrahunt merum, qui omnibus sicut probabilitatem, ita securitatem offerunt, qui nulla munia detrectant, qui non coacti, sed ultro, sed litibus intentatis beneficia curata capessunt, nec timent hanc immotam divinæ sententiæ veritatem : *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt*.

Denique Angelicus Præceptor suam mentem nihilominus dilucide significavit *Quodl.* 3. art. 10. ibi : « Respondeo dicendum, quod si stent diversæ opiniones Doctorum sacræ Scripturæ, si quidem non pertineant ad fidem, et bonos mores, absque periculo auditores utramque opinionem sequi possunt. Tunc enim habet locum, quod Apostolus dicit ad Rom. XIV : *Unusquisque in suo sensu abundet*. In his vero, quæ pertinent ad fidem et bonos mores, nullus excusatur, si sequatur erroneam opinionem alicujus magistri. In talibus enim ignorantia non excusat, alioquin immunes a peccato fuissent, qui sequuti sunt opinionem Arii, Nestorii, et aliorum Hæresiarcharum. Nec potest excusationem habere propter simplicitatem auditorum, si in talibus opinionem erroneam sequantur. In rebus enim dubiis non est de facili præstandus assensus ; quin imo, ut August. dicit in lib. 3. *de Doctr. Christi* consulere debet quis regulam fidei, quam de Scripturarum planioribus locis, et Ecclesiæ auctoritate percepit. » Non dubito, quin Probabilistæ hanc D. Thomæ doctrinam duram prædicent. Videbunt enim, nisi se ultro voluerint occæcare, his verbis gravem plagam inferri sententiæ suæ de securitate sententiæ probabilis, qua censent in moralibus quemlibet excusari, si sequatur erroneam gravis magistri opinionem.

Nec potest eludi hoc testimonium dicendo S. Thomam loqui de illis erroribus, qui manifeste Scripturæ adversantur. Hæc enim exceptio sponte sua cadit ; sanctus namque Doctor loquitur de errore, qui secundum se sacræ Scripturæ, vel Ecclesiæ catholicæ adversatur, licet erranti non sit hæc contrarietas manifesta ; loquitur enim de opinione hæreticorum, quibus utique non constat sententias suas manifeste Scripturæ adversari, cum oppositum contendant, et auctoritate magistrorum suorum freti credant. Atqui omnis error contra jus naturale secundum se Scripturæ, imo et legi æternæ adversatur, tametsi error ille non sit ex culpa errantis ei semper manifestus. Ergo nullus error juris naturalis excusat sequentem opinionem magistri.

Quare vehementer mirari subit, cur nonnulli Probabilistæ confidentia incredibili illum eumdem locum, quo tam perspicue probabilismus damnatur, sibi favere scripserint, ibique perspiciliis nescio quibus legerint, discipulum quemvis posse in moralibus magistri sui opinionem erroneam tuto sequi. Suspicor erroris occasionem nactos esse ex argumento *Sed contra* articuli 13. *Quodlib.* 8. supra expensi, ubi S. Doctor ait : « Potest esse, quod aliquis adhibet diligentiam, inquirens, an habere plures præbendas sit licitum, nec invenit aliquid, quod ipsum moveat ad hoc, quod sit illicitum. Ergo videtur quod sine peccato plures possit præbendas habere. « Sed parum sunt in lectione D. Thomæ versati, qui ex argumento *Sed contra* mentem D. Thomæ eliciunt. Solemte enim est S. Doctori utramque extremam

sententiam prius proponere, quam ut suam responsionem producat. Unde non raro solvit argumentum *Sed contra*, quando non est doctrinæ corporis articuli consentaneum. Quod sciunt omnes, qui D. Thomam frequentant, et fatetur Vasques in 1. p. disp. 24. num. 2. dicens : « Quod ex argumento *Sed contra* deduci videtur, minoris momenti censeri debet. Sæpius enim hoc genus argumenti non tam ponitur a S. Thoma ut confirmet id, quod docet in articulo, quam ut quæstionem propositam more solito ex utraque parte dubiam reddat. Quare illius sententia ex solutionibus argumentorum, et doctrina articuli semper conjicienda est. »

Dices : Hæ S. Thomæ auctoritates nimis probant. Assertiones enim D. Thomæ universim prolatæ, peræque probant, id quod fit contra legem positivam esse semper malum, atque illud, quod fit contra legem naturalem, ut colligitur ex deductis a S. Doctore exemplis polygamiæ beneficiorum, seu plurium præbendarum jure positivo prohibitæ ; et hæreticorum opiniones suorum magistrorum erroneas juri divino positivo adversas sequentium. Ergo tam generalis S. Thomæ doctrina necessario indiget interpretamento molliri, quia quod nimis probat, nihil probat.

Respondeo, aliena expositione non egere S. Præceptorem, qui seipsum tam perspicue interpretatus est in illis iisdem locis et exemplis, quæ difficultatem ingerunt arguenti. *Quodl.* enim 8. diserte tradit, tunc semper nos incurrere in peccatum, quando agimus contra legem, « ut cum aliquis fornicatur. » Ubi clarum est, ipsum loqui de lege æterna, quæ fornicatione violatur. Nec obest exemplum plurium sacerdotiorum, seu præbendarum. Nam illam polygamiam non censet semper esse malam, nisi sit ab æterna lege dissentanea. Sic seipsum apertissime explicat S. Thomas *Quodl.* 9. art. 15 : « Cum hæc quæstio (de pluribus præbendis) ad theologos pertineat in quantum dependet ex jure divino, vel ex jure naturali ; et ad juristas in quantum dependet ex jure positivo, inveniuntur in ea theologi theologis, et juristæ juristis contraria sentire. In jure namque divino non invenitur determinatum expresse, cum in sacra Scriptura expressa mentio de ea non fiat ; quamvis ad id argumenta ex aliquibus auctoritatibus Scripturæ forte adduci possint, quæ tamen non lucide veritatem ostendunt. Determinando vero eam secundum jus naturale, sic videtur ad præsens de ea dicendum, » etc. Vide ex S. Doctore tunc solum Sacerdotiorum multitudinem esse semper malam quando in ea violatur aliqua lex juris naturalis. Quare vere supra observavimus tunc solum Patres ignorantiam juris positivi, sicut et naturalis peræque damnare, quando in ea aliquid ignorantiæ juris naturalis permiscetur. Quia, ut eodem loco observat Angelicus Magister, jus positivum, quatenus habet aliquid juris naturalis admixtum, semper obligat, nec ulla unquam potest consuetudine abrogari. « Quantum ad id, inquit, quod jura antiqua continent jus naturale, abrogari non possunt per contrariam consuetudinem, utpote irrationabilem. » Nec in hoc potest ab ullo dispensari : « Eo quod, » inquit, « dispensatio humana non aufert ligamen juris naturalis, sed solum ligamen juris positivi, quod per hominem statuitur, et per hominem dispensari potest. » Vides manifeste, D. Thoma sui interprete, celebrem illam maximam, « illud, quod agitur contra legem, semper est malum, nec excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam, » intelligi de eo, quod agitur contra legem naturalem et æternam.

Ad aliud exemplum de hæreticis supra etiam loco citato respondimus, Patres, et eorum vocem D. Thomam, ignorantiam hæreticorum non semel damnare, quia ob fidei et veritatis catholicæ circumfusam veritatem, ignorantia veræ Religionis fit vincibilis, sicut ignorantia juris naturalis ; unde illam isti merito æquiparant.

S. Thomæ succinunt omnes veteres theologi, nam præter Thomistas veteres postea referendos minus probabilis, minusve tutæ sententiæ delectum damnant Henricus Gand. *Quodl.* 4. q. 33, Gerson tract. 39. art. 10, Joan. Major in prolog. 4. *Sentent.* q. 2, Adrian. in *Quæst. de restitut.*, Navarius in *Manual.* cap. 27, Panormit. in cap. *Capell. de feriis* num. 3. et omnes Canonistæ. Sed quod mirum est ipse Scotus, qui in aliis passim S. Thomæ adversatur, in hac quæstione, sicut in materia de efficacia divinæ voluntatis, Angelico Doctori consentit, his observandissimis verbis, quæ habet in 3. dist. 25. q. 1. num. 8 : « In moralibus, quando sunt altercationes de aliquo peccato, quando primo est mortale, ut si unus peritus in scientia dicat, quod non licet sic mercari, et alius dicat quod licet, tutius est non procedere sic vel sic, sed expectare quousque veritas pa-

teat aliunde. Si enim ita esset, quod unus Doctor diceret aliquem peccare mortaliter, nisi sic faceret, et alius quod peccaret, si sic faceret, tunc simplex foret perplexus. Ideo bene videndum est in moralibus, antequam aliquid asseratur, quia videlicet cum habens duas opiniones contrarias perplexus sit, periculose se determinaret ad unam, nisi re diligenter inspecta, illam probabiliorem agnosceret. » Et in 4. dist. 11. q. 6 : « Cum multis sit probabilior pars negativa, non sine peccato aliquis se exponit dubio, sequendo affirmativam minus probabilem. » Plura alia adduci possent Scoti testimonia, variaque loca argumentosa, quæ urget quidam recens Scotista anonymus egregio opusculo, quo et D. Francisci sanctitatem resipit, et doctoris subtilis eruditionem æquat, demonstratque opinandi licentiam non solum morum integritati repugnare, sed etiam lumen naturalis rationis extinguere. Quia in opinionibus contradictoriis negatio non solum removet affirmationem, sed etiam ipsam rem affirmatam ; unde contrariæ opiniones possunt quidem esse in mente apprehendente, sed non in mente judicante ; subindeque impossibile est, quod utraque pars judicetur vera, quod tamen requiritur ad licitum probabilis opinionis assensum. Egregie etiam observat unum, quod ad versatilem probabilitatem de medio tollendam sufficeret, S. Thomam, Scotum aliaque Scholæ lumina in quæstionibus de rebus moralibus variis argumentis verisimilibus utraque parte munita, nunquam adhibuisse responsionem recentioribus familiarem, quæ erat facillima, si eam tutam putassent, nimirum liberum esse utriusque partis argumentis non destitutæ delectum. Ergo opiniosorum Probabilistarum licentia fuit antiquis omnibus suspecta, qui existimarunt utramque contradictionis partem non posse esse simul licitam, sed longa opus esse disquisitione, ut cognoscamus quid tuto fieri possit, quid probabile prudenter sit, seu assensu et usu probandum. Illud porro dolendum, plerosque Scotistas hac in controversia, sicut et in materia de efficacia divinæ voluntatis, a tam perspicuis doctoris subtilis sensibus ultro recedere, in quibus ei magis indivulse debebant adhærescere.

Dices : Illis antiquis recentiorum turba ex omni statu suffecta est, ut refert quidam recens auctor quæstionis facti, enumerans auctores ex omnibus Ordinibus et familiis, qui minori probabilitati tuto sectandæ astipulati sunt. Atqui theologis hujus temporis pro controversiis hujus temporis fides adhibenda est, peritis enim in arte credendum est. Ergo nihil morari debemus antiquorum theologorum sensum, sed tuto nos modernis Casuistis committere, quia quærunt casus temporum Doctores temporum, ex quorum proinde placitis catholici orbis mores conformare, emergentes nodos dissolvere, contractus componere necesse est.

Respondeo in hac gravissima quæstione sequendos esse antiquos theologos, posthabitis modernis, ut sæpe diximus, et sæpe in sequentibus dicemus : quia concors veterum theologorum sententia argumento est, dogma illud non esse recens natum, sed a majoribus traditione acceptum, communissimis, antiquissimisque regulis nixum, omnium Doctorum Catholicorum mentibus consignatum. Quia etiam amor novitatis et nausea vetustatis ingentibus malis, et periculis patent, atque suos asseclas in errorum abrupta et præcipitia transversos agunt. Et certe quo jure prætendunt recentiores se a nobis reverentius haberi, quam ipsi habeant antiquos ? Quare ægre ferunt, nos ab ipsorum placitis dissentire, cum ipsi a D. Thoma, Scoto totaque antiquitate veneranda dissentiant ? An ignorant illas Magni Gregorii maximas : « Qui sua a successoribus desiderat mandata servari, decessoris sui statuta custodiat ; » quia justum est, « ut qui seniores deserunt, a junioribus deserantur ? » Sine injuria quidem recentes legendos docebat Lampridius, sed cum reverentia antiquos : nostrorum temporum ingenia non despiciebat Plinius, sed antiquorum animum, et placita mirabatur. Accedit antiquos antecellere recentibus numero, merito, concordia. Numero, quia ante 80. annos, quotquot de re morali scripserunt, probabilioribus et tutioribus adhærendum sanxerunt : merito, quia S. Thomæ et Scoto quis audeat recentiores comparare, quis anteponere ? Concordia demum, quia una voce, uno consensu omnes nostri asserunt, sequenda esse probabiliora, tutiora et viciniora saluti. Probabilistarum vero non sunt convenientia testimonia, sed tot sunt sensus, tot dissidia, tot restrictiones, quot capita.

Quod vero additur, Probabilismo plures ex omni statu, ordine et familia adhæsisse, et in illud nuperum inventum Episcopos, Sacerdotes, et Religiosos omnino plures pe-

dibus, manibusque ivisse; id non obest, quia non negamus hanc novitatem hac ætate late fusam; sed contendimus eo eam esse antiquitatis sacris regulis fortius et diligentius comprimendam, quo eam magis serpsisse videmus. Unde præcipitur Exodi XXIII : *Ne sequaris turbam ad faciendum malum; nec in judicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut a vero devies.* Et christiane Philosophus moralis lib. *de Vita Beata*, cap. 1. et epist. 7 : « Non tam bene cum rebus humanis agitur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est. Quæramus quid optime factum sit, non quid usitatissimum : et quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit. Sanabimur si modo separemur a cœtu. Quid tibi præcipue vitandum esse existimem, quæris ? Turbam. Utique quo major est populus, cui commiscemur, hoc periculi plus est. » Sed quam opportune, quam divine Bernardus ad retundendam delicatam illam ex Episcopis, Sacerdotibus et Religiosis objectionem hom. *de Discip. euntibus in Emmaüs*, expendens illud : *Et quomodo summi Sacerdotes et Principes crucifixerunt eum*, ait : « Ponere vereor os meum in cœlum, ut non dicam in cœnum, et Saül ad purgationem ventris inclinatum occidere. Sufficit si oram chlamydis abscindam gladio Jeremiæ, cum Dominus dicat per Malachiam : *Vos me confiyitis, gens scilicet tota.* Ostendit Jeremias quomodo summi Sacerdotes et Principes eum crudelius crucifigunt : *Ibo* (inquit) *ad Optimates, et loquar eis; ipsi enim cognoverunt viam Domini, et judicium Dei sui. Et ecce hi magis simul fregerunt jugum, ruperunt vincula, et a Propheta usque ad Sacerdotem omnes faciunt dolum...* Hinc est non minima causa tristitiæ nobis; quia etiam litterati, et qui videntur Religiosi comparantur jumentis, et immundiores facti sunt illis. Ipsi enim non solum spinis peccatorum suorum crucifigunt Deum, sed aliis facti sunt in proverbium et exemplum. Non esset doloris materia, nec res tam stupenda, si plebs, quæ non novit legem, sola caderet in errorem; quia relevari posset per litteratorum et Religiosorum prudentiam, si ipsi non fuissent primi ad ruinam... Sed de litteratis stupemus, et qui prætendunt habitum Religionis, qui bonum Dei verbum gustaverunt, et donum cœleste, virtutesque sæculi venturi : et ecce vaccæ pingues Samariæ facti sunt, arbores autumnales eradicatæ, bis mortuæ, facti hostes in capite, qui docere debuerant viam vitæ. »

Solidæ Thomistarum vindiciæ.

Sed statim contra expositam S. Thomæ mentem, et veluti sponte se offert hæc objectio : Thomistæ non pauci senserunt, litterisque consignarunt in concursu opinionum posse quemvis tuto sequi minus probabilem. Cum ergo illi in verba D. Thomæ, sensusque juraverint, perperam contendimus obligationem eligendi sententiam tutiorem, ac probabiliorem nobis esse a D. Thoma impositam. Estne, inquies, verisimile Thomistas contra Angelici Magistri mandata latissimam ad omne flagitiorum genus portam referasse ? Hoc argumentum toto opusculo urget Amadeus Guimenius *in Dominicanos scriptores*, quasi in primos auctores omnium laxitatum invidium derivans, quasi schola Thomistica prima sit, quæ ethicam Christianam corruperit, morumque licentiam in Ecclesiam invexerit; subindeque non esse a nobis tantopere increpandos modernos laxones, qui in Dominicana familia nedum socios, sed etiam duces habent et magistros. Hæ sunt Guimenianæ calliditatis præstigiæ, quas ut magis præcoloret, Thomistas honorificentissimis verbis appellat, ut eos ad corruptissimarum suarum opinionum consensum pertrahat. Cum tamen his fucatorum encomiorum artibus plus lacessat, quam si apertis sarcasmis scholæ Angelicæ gloriam infuscaret; ideo

Arbitrarer me degenerem, nec solum Prædicatoriæ familiæ, sed etiam veritatis proditorem, atque hujus de probabilitate quæstionis et causæ prævaricatorem, si non totus vocalis exurgerem ad tam infamem propulsandam calumniam, quæ dissimulata et nostro dedecori, et Ecclesiæ offensioni verteretur. Certe cum familiæ Dominicanæ, et scholæ Thomisticæ concreditum sit, sicut gratiæ efficacis, et incorruptæ disciplinæ moralis tutela, velut solenne depositum, omnes genuinos Thomistas « ad hæc mala avertenda », ut verbis Tertulliani utar, « milites esse oportet. » Serio ergo nobis monstrandum est, S. Thomam doctrinæ suæ puritatem in veros suos discipulos transfudisse et corrivasse. Et quamvis non sit hic consilium nostrum texere responsionem singula quæque objecta evertentem, ne actum

agam, et munus a Vincentio Baronio eximie occupatum, accuratiusque impletum, quam a me tentari possit : nihilominus operæ pretium est generale parare antidotum, quo et pestilentis operis veneno in his partibus Lugdunensibus sparso, et grassanti medeamur, et a tantis, quibus Angelica schola abundat, viris tantam injuriam defendamus. Necessitas ergo Thomistas nostros a nefandorum criminum consortio vindicandi has a me adversus fraudulentum adversarium vindicias extorsit, cujus impetus eo periculosior est, quo blanditiis et encomiis appareret favorabilior, quia, ut bene dixit Seneca, « pessimum calumniantium genus, laudantium. » Et Venerabilis Beda lib. 4. *in Luc.* cap. 52 : « Duo sunt genera persecutorum, unum palam sævientium, alterum ficte, fraudulenterque blandientium. »

In primis ad omnes adversarii calumnias falsitatis revincendas, hoc unum sufficeret argumentum, quod tanta laxitatum colluvies nullo veterum Thomistarum testimonio fulta sit, sed ab omnibus antiquis S. Thomæ discipulis expresse damnata. Siquidem minus probabilis, minusque tutæ in conflictu probabilioris delectum rejicit expresse D. Antoninus 1. part. tit. 3. cap. 10. §. 10. et 3. part. tract. 5. cap. 2. §. 9, unde luculenter docet, illum qui agit contra dubium, non peccare, « dum adhæret opinioni alicujus doctoris, et habet rationes probabiles pro ipsa magis, quam pro opposita opinione ; » unde clare exigit ut probabiliorem existimet partem, quam sequitur. Unde plane mirari subit quorumdam incogitantiam vel fraudem, qui S. Antoninum sententiæ suæ astipulatorem asserunt 1. parte cit., cum eo loci contrarium planissime doceat his verbis : « Potest aliquis tenere unam partem alicujus opinionis, et secundum eam operari, dummodo talis opinio non sit contra auctoritatem expressam sacræ Scripturæ, nec contra determinationem Ecclesiæ Catholicæ ; et quando etiam ex contrarietate opinionum non inducatur ad dubitandum, sed bonam conscientiam, et credulitatem formet de eo, quod credit, tanquam probabiliori parte. » Quin imo partem probabiliorem iis S. Antoninus cautionibus sepit, ut semper probabilior eadem sit vera. Eam quippe exigit in librandis opinionibus diligentiam, ut ad vitandos errores præcipiat, « ut quis se ad gratiam præparet quantum potest, ut sapientiam invocet per rationem, ut Scripturas diligenter investiget, ut quærat eam quasi pecuniam, ut adhibeat diligentiam in inquirendo. » Quibus adhibitis conditionibus, vix aut nunquam error obrepet. Quam Antonini sententiam tam religiosis conditionibus septam si ex animo suscipiat adversarius ac tota Probabilistarum cohors, cum illis perpetuam optatissimæ concordiæ pacem jurabo. Sed absit ut ab illis id sperem ; quibus nihil usitatius, quam ut ab Antonini sensibus, dum strictiores videntur, passim dissentiant.

SS. Thomæ et Antonino subscribunt celebriores Thomistæ, Cajetanus *in Sum. verbo Opinionis usus,* Sotus lib. 3. *de Just. et Jur.* quæst. 6. art. 5, Sylvester verb. *Opinio*, quæst. 2, Tabiena eodem verb. num. 4. Quin ex Paulo Æmilio alicubi observat noster Vincentius Baronius, Dominicanos ab Instituti origine, ab Ordinis incunabulis ab opinionibus cupiditati ambitionique faventibus semper abhorruisse, ac pro tutarum sententiarum a lege stantium usque ad rerum suarum jacturam, et sanguinem decertasse. Unde nullum ex antiquioribus Thomistis præsidium habet adversarius, sed omnes illos sibi adversos fateatur necesse est. Ergo a tempore quod a S. Thoma ad finem decimi quinti sæculi intercurrit, absque versatili probabilitate quæstiones morales, quæ multæ semper fuerunt incertæ, definierunt Patres nostri, constanterque docuerunt, nefas esse minus probabilem, minusve tutam sententiam in difficultatibus quotidie emergentibus sequi, sed oportere probabilioribus et tutioribus adhærere. Nec mirum, quia hanc doctrinam a SS. Thoma et Raymundo in sua accuratissima *Summa*, pro lege semper in dubiis stante hauserant ; hanc a Patribus et traditione Aquinas, et Raymundus acceperant : unde evaserat vulgaris Dominicani Ordinis sensus omnium Magistrorum nostrorum mentibus consignatus.

Quod si dicas D. Thomam, primosque Dominicanos nimis hac in parte rigidos a Patrum benignitate et sensibus descivisse : hæc responsio tam est improbabilis, quam quod maxime. Quis enim credat decursu sæculorum, quo severitas laxari solet, adauctum fuisse a Dominicanis rigorem, impositumque conscientiis jugum, quod nec tulerunt Patres eorum, nec portare valuerunt ? Quis credat Scotum, qui omni data, et sæpe accepta occasione D. Thomæ asserta carpit,

hanc nimiam S. Thomæ doctrinæ austeritatem prætermissurum fuissē, ejusque defectionem, ac doctrinæ moralis basis et cardinis mutationem a traditione deficientem dissimulaturum, nec restiturum? Et tamen supra manifestis Scoti verbis demonstravimus, doctorem Subtilem hac in parte Angelico suffragari. Ergo velit nolit, veritate coactus fateatur Guimenius, fateantur novi, recentesque Probabilistæ, firmissimam de probabiliori et tutiori opinione sequenda sententiam Ecclesiæ traditioni nixam per trecentos et amplius annos apud Thomistas fuisse indubitatam.

Sed dices: Ita est; probabilismus antiquorum est Thomistarum præsidio desertus, sed nihil inde probabilitati decedit; quia, tametsi sit nudata ab antiquis, numeroso tamen est recentiorum Thomistarum comitatu circumsepta. Ergo sine scrupulo ab antiquatis veterum Summistarum sententiis recedere licet, et moderno adhærere Casuistarum recentiorum supra senes intelligentium globo, atque turbæ illius recentiorum magnæ, quam dinumerare nemo potest, vestigia premere.

Hoc argumento fultus adversarius, impavidus in arenam pugnaturus descendit sibi securus victoriæ. Verum enim vero ad plausus illos dejiciendos multa suppetunt, quibus palam erit hac inani gloriatione adversarium nihil efficere, sed pulverem duntaxat imperitorum oculis offundere. In primis quid injustius quam Thomisticæ scholæ sensum ex antiquioribus et fonti vicinioribus Doctoribus nolle eruere? Quia, ut alias abservavimus, nec iterare piget, illa sententia tanto gravior est, ac verior habenda, quanto modernis Thomistis antiquores auctoritate, ac Thomistici luminis abundantia antecellunt. In discernendis legitimis D. Thomæ sensibus eædem ferme regulæ servandæ sunt, quas ad Catholica dogmata dignoscenda præscribit Lirinensis: « Mos iste semper in Ecclesia viguit, ut quo quisque foret religiosior, eo promptius novellis opinionibus contrairet. » Et iterum: « Nihil aliud ratio pietatis admittit, nisi ut omnia qua fide a Patribus suscepta forent, eadem fide filiis consignarentur; nosque religionem, non qua vellemus, ducimus; sed potius qua illa duceret, sequi oportet. Idque est proprium Christianæ modestiæ et gravitatis, non sua posteris tradere, sed a majoribus accepta servare. »

Deinde certum est, ab adversario multa nostris Thomistis imponi, unde in promptu esset ex tota illa, quam in aciem producit, caterva multos illi eripere, quos sibi summa confidentia arrogavit. Tum quia multi eorum intelligendos se dant de opinionibus, quæ licet vulgo existimentur minus probabiles, revera tamen illis probabiliores apparent; quo sensu neutiquam Guimenio favent. Tum quia loquuntur de opinionibus illis, quæ utrinque pugnant pro lege, quales sunt Thomistarum Scotistarumque sententiæ de innocente publicis tabulis convicto, quem illi damnari posse a judice, isti non posse contestantur, non ex probabilitatis regula, sed ex gravissimis rationum momentis ex legum diversarum amore petitis; quia Scotistas urget innocentia nequaquam punienda, Thomistas bonum publicum privati hominis juribus anteponendum. Verum in conflictu opinionum hinc pro lege, inde pro commodo pugnantium, vix ullus modernorum Thomistarum exerte docuit, utile vel delectabile esse honesto præferendum, quia in schola nostra nihil versatili probabilitate periculosius judicatur, sed eæ solum opiniones permittuntur, vel quæ adhærent legi, vel omnem adversæ sententiæ probabilitatem veritatis notitia absorbent. Tum demum, quia, ut notat sapientissimus Julius Mercorus 2. part. art. 21. Thomistæ illi loquuntur hypothetice, id est, si minus probabilis, minusque tuta, in concursu probabilioris et tutioris remaneat probabilis et tuta, neque enim inter tutas vias necessario tutior sequenda est. Sed a veritate et a verorum Thomistarum sensu prorsus alienum est, minus probabilem, minusque tutam opinionem per hoc præcise reddi tutam, quod probabilis sit.

Sed quid opus est conjecturis, quando res ipsa loquitur? Cur adhibitis interpretamentis novos Thomistas vindicamus, qui suum adversus probabilitatis laxitates horrorem tam luculenter significarunt? Poterat (et sane debebat) Guimenius Bartholomæi a Martyribus *Theologiæ Moralis Summam*, et totius Pastoralis regiminis castissimas regulas a viro Dei litteris consignatas in medium proferre. Poterat non auctores ignotos, quorum obscura nomina vix audivimus, quorumve lucubrationes vix teruntur, nec potest eorum subinde mens explorari; sed celebres et orbi sub cœlo toti notos allegare. Poterat Joannem a S. Thoma referre, qui licet in speciem minus probabili favere vi-

deatur, tamen tot cautionibus, et conditionibus sententiam suam sepit, ut iis adhibitis minus probabilis intra lineam et limites opinionis tutæ contineatur.

Ægre ferrem auctorem istum, unum e præcipiis Angelicæ scholæ ornamentis a partibus modernorum laxonum stare, e quibus semetipsum ipse clarissime eripuit. Siquidem disp. 12. in 1.2. art. 3. docet in primis in auctoribus, quos consulere oportet, desiderari judicium rectum et sanctitatem vitæ ; quia moralia pendent a prudentia, prudentia vero a recta intentione et cordis castimonia. Unde vult viros in album Sanctorum relatos esse præferendos, quia eos ut publica morum exemplaria proponit Ecclesia. Deplorat deinde modernorum Casuistarum laxitatem, aitque jam juxta Apostoli impletum vaticinium coacervari Magistros prurientes auribus, et acervi nomine multitudinem laxonum esse ab Apostolo figuratam. Tertio in difficultatibus decidendis requirit seriam accuratæ attentionis gravitatem, judicii maturitatem, diuturnam veritatis ponderationem, ne celeritate vel evanescat, vel opprimatur ; jugem legis meditationem, de qua si constet, « et sit dubium de causa exceptionis, potius lex possidet, et exceptio non est facienda » (quibus solis verbis reprimitur modernorum licentia). Quia, inquit, exceptio est sicut vulnus legis, et lex semel statuta est in possessione præcipiendi. Additque legem esse interpretandam juxta consuetudinem Ecclesiæ, quæ est in omnibus æmulanda, et præferenda omnibus rationibus quamlibet probabilibus, et apparentibus. Quarto præcipit, in contractibus quantumlibet disputative probabilibus, inspicienda esse non perfunctorie, sed serio damna, quæ sequuntur, vel imminentia. « Quia, inquit, nihil jam invenitur tam usurarium, quod non possit ratione prætensi lucri cessantis, aut damni emergentis, aut assecurationis dandæ justificari. Unde factum est quod fere omnes in pecunia et negotiatione plus confidant, quam in labore, et fructibus terræ ; et omnia repleantur fraudibus , negotiationibus, otiositate. » Quinto non solum exigit in auctoribus scientiæ suppellectilem , prudentiam eximiam, et pietatem non mediocrem ; sed etiam vult modernis anteponendos esse antiquos, quos multi temporis comprobatio, vitæ sanctimonia, et Ecclesiæ Romanæ commendatio efficit reverendos. Quia, ut dicitur Job XII, *in antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia;* et Eccl. VIII : *Non te prætereat narratio seniorum, ipsi enim didicerunt a patribus suis.* Porto fugiendos monet esse illos Doctores auribus prurientes, placentia loquentes, quarum multitudo suspecta, et auctoritas nihilo melior est. Nam etiam inventi sunt quadrigenti Prophetæ, qui Achab et Josaphat felicem belli eventum prænunciabant, et tamen a spiritu nequam decipiebantur, ut dicitur III. Regum XXII. Quod repetit et inculcat art. 6. n. 66. Quid ad hæc Guimenius ? Quid tota laxonum natio ? Certe si his minorem probabilitatem munirent præsidiis, illi possent asserere securitatem ; quia, ut ante monuimus, sufficit eligere tutam, nec tutior in concursu vere tutæ est necessario eligenda.

Fatemur quidem, nec negare possumus, e recentioribus Thomistis nonnullos nimium sibi, aut Probabilistarum certe vulgo indulgentes minori probabilitati favisse ; sed illud etiam constans est , effrenem opinandi licentiam fuisse ab iisdem variis exceptionibus correctam, ut videre est in Ildephonso monente præferendam esse semper probabiliorem, si sequatur ex minus probabili aliquod incommodum, vel damnum ex caritate, vel justitia vitandum. Ipse etiam Gregorius Martines, qui magis videtur habenas probabilitatis laxare, non indulget delectum opinionis speculative probabilis, nisi practice probabilis et tuta sit, id est, careat omni periculo peccati. Cæterum de scholæ Angelicæ et Dominicani Ordinis sensu non est ferendum judicium ex singularibus privatorum hominum sententiis, sed ex D. Thoma, et rigidioribus, et antiquioribus Thomistis. Nam hic præsertim valet aureum Melchioris Cani lib. 11. *de Loc.* cap. 6. monitum : « Theologum admoneri operæ pretium est, ne id illi statim persuasum sit, omnia, quæ magni auctores scripserunt, undique esse perfecta : nam et labuntur aliquando, ut ille ait, et oneri cedunt, et indulgent ingeniorum suorum voluptati, vulgoque, ut dixi, etiam interdum indulgent ; nec semper intendunt animum, et nonnunquam fatigantur. Summi enim sunt, homines tamen. » Sed de his postea.

Ad illos etiam paucos excusandos non parum facit, quod magna illis profecto tentatio fuit, dum tot et tantos viderunt viros Probabilismi assertores, quos multis præjudiciis egregios veritatis Doctores esse arbitrabantur, et aliunde summa veneratione, et sincero amore complectebantur. Non poterant

cito deprehendere, vel facile damnare tot doctorum christianorum judicia, tametsi non multum christiana. Quis enim eos aperte errare cito crederet, quos tanto studio Magnates tanto favore populi, tanto amore ferme omnes prosequebantur ? Quis non censeret recta docere, recta scribere, recta sentire illos, qui uni suæ de vaga probabilitate sententiæ aditum patefecerant cunctarum hæreseon et dogmaticarum blasphemiarum insectatione ?

Fateor e Probabilistis multos profectibus suis et industria non parvæ tentationi Thomistis, quibusdam extitisse. Fateor plerosque et ingenii viribus valentes, et doctrinæ opibus excellentes et eloquio præpotentes, et bona intentione excusandos esse. Fateor nonnullos eorum acumine, exercitatione, et doctrina multas hæreses multis voluminibus oppressisse, inimicorum fidei confutasse errores, atque furiosas Calvinistarum, Lutheranorumque adversus Catholicam Ecclesiam calumnias confudisse, præclarisque operibus suis summis ædificatoribus Ecclesiæ partem esse potuisse, nisi profana laxitate novum quid invenissent, quo et cunctos labores suos, velut cujusdam lepræ admixtione fœdarunt, et peccantes in uno fortassis facti sunt omnium rei. Unde præclara eorum doctrina in cæteris jure commendanda, hac in parte non tam ædificatio, quam tentatio facta est. Tentatio enim populi est error magistri ; et tanto major tentatio est, quanto doctioris, quo tentamur. Sed necessaria fuit illa tentatio, ut probati manifesti fierent, nimirum ut appareret unusquisque quam tenax, quam fidelis, quam fixus Catholicæ puritatis esset amator.

Sed, ut ad plenam, cumulatamque Dominicani Ordinis gloriam, et de Guimenio victoriam nihil desideres, lector, id unum scias Dominicanæ familiæ honorificum, et tibi necessarium. Vix obrepentes probabilitatis corruptelas piorum concertationibus et doloribus conspicuæ factæ sunt, vix tam nefanda consectaria, quæ incuria, et quasi somno adoleverant, retecta sunt, vix veritas, disputatione et zelo limata est ; statim plerique Thomistæ in probabilismum, quasi erecto vexillo, impavidi invaserunt, justisque illum voluminibus adorti sunt. Permisit quidem divina providentia paucos e nostris veluti dormitantes in doctrina morum cespitasse, et torrente Probabilistarum in præceps abreptos, eorum principiis quasi certis et indubitatis usos esse. Sed quamprimum pestiferorum dogmatum latens venenum ipsis veluti expergefactis apparuit, vix in eorum oculos antea tantisper gravatos labes morum incurrerunt, ut subito non solum hæc flagitia nemo defenderit, sed multorum in illa indignatio verbis scriptisque exarsit : dumque probabilitatum novitas ebuliit, statim visa est frumentorum gravitas, et levitas palearum, et sine magno volumine Thomistica ab area excussum est, quod nullo pondere intra aream Thomisticam tenebatur.

Hinc Religio nostra innato zelo gliscentem hanc luem pro virili rescindere avens, unanimem Ordinis sensum in comitiis generalibus e toto terrarum orbe Romæ anno 1656. coactis hac ordinatione significavit : « Caveant ab omni pruritu exoticarum, minusque cum littera S. Thomæ cohærentium opinionum ; præcipue vero in moralibus, ubi pressius de salute ac indemnitate animarum agitur. Porro in his studeant omni cautela evitare opiniones laxas, novas, ac parum tutas, abstineantque a paradoxis ac monstris recentium placitorum, seu problematum, quæ magis vanitati, ac periculosæ ostentationi militant, quam veritati. Denique satagant non tantum fidelissime in omnibus adhærescere sanæ doctrinæ Angelici nostri Præceptoris, quam ille ex limpidis ac incorruptis SS. Patrum fontibus integerrime in alveos suorum operum corrivavit : verum etiam assuescere proprie ipsius phrasi et modo loquendi, ita quod quantum fieri potest ; ne quidem ab ipso verborum ejus ordine, stylo, et emphasi longius discedatur, ut sic evitentur. » Quia nimirum sapientissimi Patres, veritatis et catholicæ puritatis amantes, et Angelicæ D. Thomæ severitati nihil præponentes, quorumdam etiam filiorum suorum auctoritatem, vel ingenium parvifacientes, in fide fixi et stabiles permanentes, avitæque doctrinæ tenaces, quidquid antiquos Thomistas cum Angelico Magistro et Ecclesia tenuisse cognoverunt, id solum sibi et filiis tenendum, credendumque decreverunt : quidquid vero ab aliquo deinceps uno præter omnes, vel contra omnes novum et inauditum subinduci senserunt, id non ad religionem, sed ad tentationem pertinere intellexerunt.

His præceptis salutaribus moniti, et proprio zelo accensi Dominicani, novitatem subodorati, veluti Domini canes allatrare cœperunt, et decretorum Pontificiorum mu-

nimine septi, et summi Pastoris Romani Antistitis id Ordini mandantis voce provocati, laxones etiam suos non minus quam lupos caulas Dominici gregis infestantes fugere theologos docuerunt ; laboranti et novarum opinionum licentia deformatæ disciplinæ subvenerunt; Probabilistarum argutias argute et juxta solide refellerunt ; et sicut olim efficacis gratiæ in discrimen vocatæ tot strenuos patronos, tot invictos victricis auxilii defensores instruxit, et etiamnum instruit : ita nunc eversæ morum doctrinæ fortes itidem bellatores e sinu suo excitavit.

Et, ut totius Ordinis sacra conspiratio eniteret, omnisque depelleretur simultatis suspicio, e diversis Catholici orbis Provinciis nullo inter se inito consilio in probabilismum insurrexerunt, et totis viribus, uno Christianæ sanctitatis amore, uno Angelicæ ethicæ zelo, licet diverso stylo et impetu impugnarunt. Quia nimirum lydium D. Thomæ doctrinæ lapidem admoventes, multitudinem novitiorum Doctorum despexerunt, et toti illi Probabilistarum nationi unum D. Thomam Patrum discipulum et vocem, divinæ voluntatis interpretem, æternæ legis vindicem ab Ecclesiæ capitibus probatum opposuerunt, cujus doctrina veluti gladio a Deo proviso omnes novitates ab ejus decessu irrepentes semper truncatæ, semper truncandæ sunt.

Hispania in primis avitæ et domesticæ traditionis tenax, jamdudum vagæ probabilitatis periculosam licentiam persensit et insectata est, ut videre est in epistola Bartholomæi Carranzæ Summæ conciliorum præfixa, ubi sic ait : « In tantis Ecclesiæ procellis, et vitæ malis subiit animum relegere majorum nostrorum acta in conciliis antiquioribus. Et puduit me, ut ingenue fatear, nostrorum morum. En a quanto culmine decidimus ! En segnitiem et oscitantiam nostram ! En gentem a Christo et redemptam, et factam rerum dominam ! Ubi ille caritatis ardor ? Denique nihil fere convenit præsenti rerum statui, si quis attentius conferat cum illo, quem cernere licet in scripturis conciliorum. » Novisme vero præter Tapiam ad insulas Hispalenses assumptum, opinione sanctitatis nuper vita functum, præter Martinem de Prado Castellanæ Provinciæ Provincialem, quorum librorum penuria jam laboro, aluit insuper Ildephonsum a S. Thoma, filium naturalem regis Hispaniarum, insignem profecto virum, in quo egregiæ dotes, natalium splendor, judicii acerrimi præstantia, doctrinæ supellex eximia, et incomparabilis omnigenæ pietatis, ac totius sanctimoniæ decor, denique virtutum omnium beatissima copia collucent. Ob quem multiplicis ornamenti concentum omnibus Provinciæ suæ functus muneribus, tandem rejecto Episcopatu Placentino annuis quinque millium nummorum redditibus opulento, Civitatem Malaga, utpote pauperiorem prætulit, et in ea regenda Ecclesia eumdem, quem in Ordine bonum Christi odorem efflaverat, longius latiusque Episcopus effudit. Ille ergo varias Probabilistarum corruptelas exposuit et elisit. Et, quamvis in nonnullis ejus scriptis ea non probem, quæ sacræ Inquisitioni displicuerunt ; hinc tamen quod intendo elicio, nimirum laxonum corruptelas Hispanis Dominicanis displicuisse ; licet fortassis flagitiorum atrocitate permoti personas aliquas læserint, quorum solas persequi exerrationes fuisset et moderatius, et utilius. Si enim Apostolus Philip. II, 18. viros eosque quamplures luxui ac voluptatibus deditos innominatos damnat, ne personas lacessere videatur, sed vitia, eosque modestiæ armis fractos revocaret, quos indigitatis nominibus poterat exacerbare : *Multi enim,* inquit, *ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico inimicos crucis Christi*, etc. ; sic juxta sacræ Inquisitionis mentem satius fuisset insectari vitia, non homines, non ferire errantes sibi minime subditos, sed emendare. Sic Christus divitis epulonis a se objurgandi nomen suppressit, quantumvis vir ille crudelis in inferno jam sepultus esset, ut ejus consuleret honori, cujus vitia detestabatur. Si enim Patres, etiam cum apertis hæreticis agentes vetant efferari, et verbis amarulentis occulta dedecoris aperire, tutius (ni fallor) est, non dissimilem habere agendi rationem, cum Catholicorum et Religiosorum, si qui sint, excessus propalantur. Patietur Princeps Serenissimus hanc meam humilem suggestionem, ut omnibus clareat, discipulos D. Thomæ nihil posse adversum veritatem, sed pro veritate. Id tamen constans est, virum optimum et inclytum scriptorum suorum vehementia non tam in auctores animi malignitatem, quam vitiorum odium concitare voluisse ; nec flagitiorum horrorem in personas transtulisse, sed eum animi habitum induisse, quem his verbis præcipit Augusti-

nus : « Diligite homines, interficite errores : sine superbia de veritate præsumite, sine sævitia pro veritate certate ; orate pro eis, quos redarguitis, atque convincitis. » Italia quoque, unde theologi Thomistæ clarissimi, Cajetanus, Ferrariensis, aliique sexcenti prodierunt, e sinu suo protulit R. P. Julium Mercorum, ad totius Reipublicæ Christianæ bonum, ad singulare Dominicani Ordinis decus natum, qui summa perspicuitate, majori pondere, et modestia ubique eminente, quæstionem intricatissimam libro, cui titulus est, *Basis Theologiæ moralis*, a primis principiis alte repetit, et per omnes partes egregia dispositione, subtilitate et soliditate deducit. Principium probabilitatis versatilis, qua minus probabilis, minusve tutæ opinionis eligendæ venia datur, omni argumentorum genere convellit, atque ex opinandi licentia justis legibus non cohibita, innumera fluxisse doctrinæ flagitia, majoraque in dies fluxura demonstrat. « Sentiet Christiana Respublica (inquit Hieronymus a Placentia Sociatatis Jesu, in Academia Parmensi Theologiæ Professor, in censura operis Mescoriani), plurimum se lucubrationibus hisce debere ; quod dum ex lege opinandi licentiam multiplici solidarum rationum vallo coercent, avitæ morum integritati aureas moliuntur compedes, in protectionem fortitudinis et bases virtutis. »

Ante Julium Mercorum novellæ probabilitatis pericula vidit, et elusit Dominicus Gravina antiquitatis callentissimus, pietate etiam et doctrina spectabilis ; sic enim lib. 4. sui *Cherubim Paradisi*, pag. mihi 325. ait : « Hoc ponderandum diligentissime, an probabilia doceant (Moderni). Quod maxime in moralibus cavendum est. Nam multoties ad unius dictum, vel paucorum erigitur aliqua opinio, ut probabilis, quæ tamen est contra communem sensum ; unde fit ut relictis veteribus Magistris, plebs imperita novos sequatur, et laxentur virtutum habenæ, et ad vitia sectanda augeatur inclinatio hominum ad latam viam tendentium... absque dubio eliminandi sunt illi, qui delicias et pompas assumunt, et novitates singulares, quas nesciunt Patres eorum : similiter qui incerta inducunt, et non examinata, neque probata ; et nulla certitudo moralis est, ut sub opinionis calculo tandem censeatur, et ut indiscussa accipiatur, et inexaminata, reclamante sapientum et plurimorum Doctorum choro. »

« Ratio autem naturalis dictat, ne certa præponantur incertis, et communiter recepta sententia non postponatur novæ, et non discussæ, nec tritæ sententiæ : sed semper innitendum regulæ infallibili, et certe moraliter, maxime ubi periculum imminet. Nam ex defectu inconsiderationis et indiscussionis sunt, qui putant ad sequelam cujuscumque opinionis salvari se posse in conscientia, qui tamen tuti non sunt (ex *Quodl.* 13. art. 10.) et ad inferos tendunt. » Et in his dicebat Basil. *ad* v. *cap. Isai.* : « Non solum ad scientiam, rerumque notionem isthæc turbela pervenit, sed usque ad opera ; siquidem sunt viæ viri, quæ videntur rectæ esse, novissima autem earum respiciunt ad profundum inferni.

« Maxime autem cavendæ sunt opiniones, quæ gulam, vel venerem, vel prudentiam humanam, seu pseudopoliticam fovent, et injustitiam ; hæc enim sunt velut styx Phlegeton, velut amnes infesti, in quos demerguntur homines, et quærunt excusationes in vitiis et peccatis; et nollent hæc esse peccata, vel diminuunt eorum culpam, vel gravitatem sub specie probabilitatis, verisimili, non vera ratione, sed apparenti, vel ut turpitudo vetetur... Quæ dogmata nunc sunt in praxi apud hæreticos nostri temporis, et apud malos Christianos in opere vigent. Et quantum ad nonnullos scriptores, sunt in eadem salebra, qui sub specie opinionis probabilis venditarunt multa, quæ abstinentiam et jejunia possundant, pudicitiam emolliunt, prudentiam hujus sæculi extollunt, et justitiam tam distributivam, quam commutativam pervertunt. »

Pro certo statuant, qui varias semitas opinionum istarum probabilium inducunt, vel varia itinera aperiunt innovandæ veritatis, et speciem bonorum apparentium ostendunt, quod non viæ dicendæ sunt, « sed diverticula et semitæ, quæ nequaquam tandem ad unum exitum terminantur. Utinam institueretur, quod sicut in foro contentioso recipiuntur communiter receptæ sententiæ, ita et in foro pœnitentiali idem statueretur, decretis provisivis præscribendo has, non illas recipiendas. Quam bene esset id consultum Ecclesiæ ! Brevi tempore reformaretur mundus, qui ex licentia opinandi in præceps ruit, latissimam viam ingrediendo, quæ ducit ad perditionem. »

Sed nulli Catholici orbis Provinciæ Gallia nostra palmam concedit. Nam præter Oli-

verium, Richecœur, et Petrum Louvetum Doctores Parisienses, qui jussu Vicariorum Generalium Parisinæ diœcesos Probabilismi fontem et rivos in *Apologia Casuistarum* una cum aliis sex designatis theologis proscripserunt, plures alii in easdem laxitatis evagationes verbo, scriptis, concionibus exarserunt. Sed quod sine cujusquam invidia dictum velim, cæteris omnibus vastissimi Ordinis Provinciis zeli laudem præripuit nostra Tolosana, quæ sicut est antiquitate prima, ita strictioris observantiæ tenacitate, et eruditionis fama nulli secunda. Unde, sicut olim adversus acerrimos D. Thomæ impugnatores Joannem Capreolum Tolosanum, Thomistarum principem in aciem protulit, qui de S. Doctoris hostibus gloriosissimum triumphum primus reportavit : ita etiam laxatæ morum disciplinæ impavidos aggressores instruxit, vagam probabilitatem, ab eaque sine modo manantes corruptelas impugnaturos. Quia nimirum sicut Tolosæ Ordinis sui fundamenta jecit B. P. Dominicus, ita primitivum observantiæ regularis, et incorruptum de moribus sensum veris Dominicanis alte impressum, S. Parens consignavit. Et profecto non deceret Provinciam Tolosanam virginei S. Thomæ corporis Tolosæ quiescentis depositricem a virginali ejusdem Angelici Doctoris ethica vel latum unguem recedere.

His de causis Petrus Labat Academiæ Tolosanæ Doctor Regens, vir in scholastico pulvere non mediocriter exercitatus, stylo familiari, semotis adventitiis orationis splendoribus, breviter et solide, non sine pietatis, quæ in tota vitæ serie elucebat, instinctu minus probabilis sententiæ in concursu probabilioris delectum primus e nostris refutavit. Ejus libro suppedaneæ fuerunt longe præstantiores Joannis Baptistæ Gonet lucubrationes, quibus probabilismum, nedum humanis rationibus, quem lepide « artem cum Deo cavillandi » appellat, sed etiam raris Patrum locis, ac eximiis observationibus adoritur. Nec contentus est venenatum fontem indigitare, sed innumera probabilitatum monstra, quæ nihil in moribus integrum reliquerunt, lato calamo subjicit lectorum oculis, et eorum ciet horrorem. Sed omnibus, qui in Probabilistas prodierunt, Ordinis nostri libris, Vincentii Baronii lucubrationes antecellunt. Romæ aderam cum ejus libri in discrimen vocati sunt, naufragium sine dubio passuri, nisi veritas, pro qua certarat, ipsa pro illo pugnasset, ipsa vicisset, ipsa ab adversariis potentissimis veluti reciproco officio liberasset. Et, quamvis non minus sapientia quam purpura Eminentissimi Congregationis Indicis Patres voluerint amarulenta quædam verba erasa, ut præclara illa opera nedum doctrinæ D. Thomæ profunditatem, sed et Angelicam modestiam ubique spirarent ; tamen ob causæ ipsius æquitatem et susceptam divinæ legis defensionem, asperiori defensionis modo condonarunt, auctoremque humanissime monuerunt, ut si novam editionem adornaret, verba amarorem resipientia resecaret, quibus sublatis liber undique perfectus in publicum prodiret, nihilque haberet, quod ullam ulli posset offensionem ingenerare. Ille vero pro sua summa in Romana tribunalia observantia in novis suæ *Theologiæ Moralis* editionibus quæcumque asperius dicta visa fuerant submovit, quamvis non tamen necessitas defensionis, quam horror vitiorum verba illa aliquam convitii speciem præferentia a Baronio invito, alias toto in urbanitatem composito, et in aliorum laudes sæpe effuso, extorsisset.

Itaque Vincentius Baronius non perfunctorie, vel timide in refellenda probabilitate versatur, sed securim radici admovens, dum e propria mente loquitur, doctrinam *Quodlibetorum* S. Thomæ in naturali sensu intelligit, prout a nobis supra exposita est. Et, quamvis in gratiam quorumdam Thomistarum verba D. Thomæ mollientium, videatur ipse aliquid de sua severitate remittere, ut (quæ summa ejus humanitas est) Mercorum, aliosque probabilioris sectandæ sententiæ auctores, optimos illos quidem, sed in quæstione de ignorantia juris naturalis nonnihil fuliginis e Probabilistis trahentes, et a genuina littera S. Thomæ recedentes defendat; nihilominus tamen dum sua sensa prodit, nullam dari juris naturalis ignorantiam, vel esse unum de rato, et vix unquam contingens, affirmat : et doctrinam articuli 13. *Quodl.* 8. in toto suo splendore propugnat; sic enim habet in nova editione alterius partis *Theologiæ Moralis :* « Agnoscas quam inique Dominicanorum nomen advocetur in patrocinium laxissimarum contra legem opinionum, cum a S. Doct., in cujus verba jurant, hoc dogma inconcussum habeant, quod agitur contra legem, semper esse malum, nec excusari per hoc, quod sit secundum conscientiam quacumque probabilitate mu-

nitam, quæ in certitudinem moralem nunquam sit evasura, quamdiu reclamabunt Doctores graves, et contra stabunt rationum momenta. » Et pag. 21. illud inter res facti et juris statuit discrimen : « Quod res facti omnes scire, sit supra vires nostras et præter officium, ac proinde ignorari possint citra culpam : secus si de rebus juris naturalis ; nam cum paucissimis principiis contineantur, inscriptæ sunt cordibus hominum, et fere omnibus obviæ, unde quidquid ex illius ignorantia fit perperam, vix excusatur a peccato, quod statuit S. Doctor loco cit. » Et prolatis quibusdam D. Thomæ verbis, sic pergit : « Poteratne apertius, validiusque his locis damnare quascumque opiniones probabiles falsas contra legem, quam constituto illo discrimine inter ignorantiam rerum facti et juris, quod illa interdum, ista nunquam excusat a peccato, quamdiu est rerum, quas scire possis, et debeas ? » Quibus verbis totam vagæ probabilitatis doctrinam ab imis fundamentis subruit, hoc dogmate a D. Thoma stabilito, ignorantiam juris naturalis nunquam excusare, quia nunquam invincibilis est : et quod contra legem æternam voluntarie fit, semper esse peccatum, etiamsi sit secundum conscientiam.

Quin et argumentum, quo P. Gonet probare conatur, probabile falsum nonnunquam a peccato excusare, quia sæpe contingit probabiliorem et probabilissimam sententiam esse falsam, et tamen absurdum est nos eam non posse deligere ; hoc, inquam, argumentum cap. præcedenti a nobis confutatum validissime etiam refellit Vincentius Baronius priore *Moralis* parte, pag. mihi 24. Quia quædam opiniones majorem habent cum sibi contraria similitudinem veri, et sunt speculative probabilissimæ, quæ tamen citra peccatum usurpari et revocari ad actum nequeunt ; nam forma Baptismatis « in nomine Genitoris, geniti, et ab utroque procedentis », probabilissima est, cujus tamen usum omnes peccati mortalis damnant. Item venatoris homicidium nemo excusat, quamvis ingredienti sylvam occurrerit aliquid ambiguum, quod probabilius speciem feræ, quam hominis ferebat, si minus probabili, sed magis tuta deserta, hominem interfecerit. Rursum judex non potest reum damnare ob probabiliores conjecturas suspectum, si suppetant probabiles innocentiæ conjecturæ ; quia tunc minus probabilis est magis tuta, cum reus non debeat pœnas dare criminis, cujus non sit probationibus sole meridiano clarioribus convictus. « His exemplis, » inquit, « demonstratum est, nihil repugnare opinionem probabilissimam speculative, prorsus improbabilem esse ad praxim. » Unde toto §. sequenti infert, et sæpius inculcat, toto genere et cœlo differre opinionem probabilem et tutam, postponendamque esse semper opinionem, quæ stat pro utili contra honestum, nisi « evidenti ac certa ratione scias, » addit pag. 28, « nihil tibi ab illis posse periculi accersere : » et quoties de salute, de sectanda honestate, de peccato mortali fugiendo agitur, « illi adhærendum sententiæ, cui nulla peccati aut periculi salutis subsit dubitatio, qualis et quæcumque opinio favet religioni, æquitati, legi naturali, seu certo et evidenter, seu probabiliter ; illi vero obnoxia, quæcumque adversatur legi sententia, et favet commodo ac libertati. » Et concludit, nihil suis regulis impossibile, nihil difficile præcipere. « Quid ergo, » inquit eleganter, nec minus pie, « impossibilia causantur adversarii nos præscribere Christianis, quos suorum laborum æterna merces, aut peccatorum æterna damnatio manet ? Quibus spe unius, et metu alterius etiam impossibilia tentanda essent omnino ; cum ipse Epicurus nulla discipulis præscribat longe severiora, quam theologi probabilitatum patroni et cusores? » Quibus immaculatis documentis, aliisque pietate plenissimis nihil suam a nostra, nisi forte verbo tenus, discrepare sententiam clarissime significavit.

Aliud etiam ejusdem P. Goneti argumentum, quo inferre vult, ex nostra sententia sequi perplexitatem, imo et peccandi inevitabilem necessitatem, imo plerumque esse fortunæ, et non voluntatis, quod homines peccent, quod superiori capite ex D. Thoma sibi pluries illud proponente diluimus, fortiter etiam refellit Pater Baronius, quia illud sophisma haberet aliquam verisimilitudinem, si tunc non esset ad manum opinio tuta pro lege et officio stans ; at semper in conflictu opinionum una stat pro lege et salute, altera pro commodo et libertate : « Et hoc discrimen, inquit, norunt stupidissimi et pueri, quia æquitas per se lucet ; nec pueros etiam latet, quos pudet obscœna loqui, aut turpia agere ; et ideo dum hæc meditantur, tenebras quærunt, hominumque gravium fugiunt conspectum. » Ergo nec ad casum, nec ad

angustias redigimus operantes, cum præscribimus tuta semper, et probabiliora sectanda. Non est etiam perplexitas, vel casus quando utraque sententia pro officio pugnat; quia tunc majus minori, probabilius minus probabili, moderante christiana prudentia circumstantias appendente, anteponendum est. Quod si officia sint hinc inde paria, quod raro, vel nunquam contingere patiuntur circumstantiæ individuæ, tunc facile permittitur arbitrarius delectus, si non amore utilitatis aut voluptatis, sed studio honestatis fiat optio.

Sed dices: Julius Mercorus et Baptista Gonet supra infra meritum laudati, in suis adversus Probabilistas dissertationibus supponunt dari posse ignorantiam invincibilem juris naturalis, eamdemque a peccato excusare non solum imperitos, sed etiam doctos circa conclusiones, quæ non nisi discursu deducuntur, quando præcepta naturalia considerantur ut vestita aliqua circumstantia, et conditione, vel quando inter theologos dubitatur, num aliquid jure naturali, vel tantum positivo prohibeatur? Ergo isti auctores recidunt in Probabilismum, quem condemnant; nam de sententia minus probabili dubitant theologi moderni, an sit contra jus naturale, cum id habita terminorum notitia non constet: contendunt etiam Probabilistæ, suam de minus probabili tuto sequenda sententia, sibi esse probabiliorem. Ergo quod una manu ædificant isti Thomistæ, altera destruunt, nec sunt a castigatæ moralis laude celebrandi.

Respondeo, quod, licet hi auctores virulentum illum Probabilistæ fæcis fontem dissimularint, vel etiam permiserint, tamen quia in aliis Probabilistarum corruptelis insequendis eximii sunt, non sunt debita laude fraudandi. Quantum vero ab ingenio Probabilistarum ipsi abhorreant, facile conjicies, si quæ supra ostendimus summatim recolamus.

Licet daremus posse admitti invincibilem juris naturalis ignorantiam, non propterea causam obtinebunt suam Probabilistæ, quia non caret cognitione, nec laborat ignorantia, qui minus probabili adhærescit. Esto enim quod ubi nulla subit peccati suspicio, admissa in legem opera ascribi possint ignorantiæ invincibili; tamen quicumque varias de aliquo capite Doctorum sententias cognoverit, profecto cognitione non caret, nec ignorantia invincibili laborare dicendus est; cum illi affulgeat sententia, quæ sibi ob rationum momenta probabilior, et ob periculi remotionem tutior est, atque securior.

Verum quidem est, quod, si ex sententia, quæ mihi certa est, nulla possit dari juris naturalis invincibilis ignorantia, aperta et necessaria consecutione deducitur in controversiis, in dubiis, in probabilibusque sententiis nunquam licere a lege discedere, tutiori, ac probabiliori parte prætermissa, minus tutæ, minusve probabili adhærere, subindeque probabilismum usque ad internecionem ea assertione profligari. Sed tamen (ut recte observavit Vincentius Baronius unum e præcipuis Probabilistarum flagellis) sententia de opinione probabiliore, tutioreque eligenda, non illi soli principio innititur præsertim in concursu, et, ut ita dicam, conflictu utriusque sententiæ operanti notæ; tunc enim nulla obtendi potest ignorantia; siquidem spreta tutiore et sibi probabiliore, minus probabilem, minusve tutam operans de industria sequitur, etiamsi stet pro libertate contra legem, pro voluptate contra officium, pro commodo contra honestum verisimilioribus argumentis communitum.

Esto quod puer duodennis excusetur a labe mendacii, quod sibi licitum ad servandam oppugnati patris vitam arbitratur: demus actum fornicationis a Mahometano majorum auctoritate, et exemplo, proprioque errore perpetratum condonari. Hoc vero quis divinæ legis amantium, nisi ægerrime ferre potest, opera, quæ fieri contra legem naturalem non solum suspicio conjectat, non solum dubitatio timet, sed etiam probabilior opinio fert, tenuissimæ probabilitatis etiam errantis allito colore veluti justitia imputativa tegi, justificari, imo et meritoria esse, si probabili dictamine bona esse videantur? Quis credat ignorantiam, quæ compatitur dubium et opinionem probabiliorem partis adversæ stantis pro lege et æquitate, vim habere veritatis, loco esse Baptismatis, fidei, charitatis, et innocentiæ, ut ejus non minus quam istorum beneficio salvus fias, et recta ad cœlum tendas? Permittamus recentiorum teneritudini et vociferationibus aliquam conflandam nostræ sententiæ de probabilioribus semper sectandis invidiam, si inde solum argumenta assumerem ad confirmandam de tutiori opinione eligenda assertionem, quod ignorantia juris naturalis invincibilis nulla detur. Sed inde gloriandi, vel, ut vulgo dicitur, cristam extollendi ansam nullam arri-

piant Probabilistæ, quibus impugnandis innumera argumenta ex aliis locis repetenda suppetunt, quia ignorantiam prætexere nequeunt, qui mores suos ad cujusvis opinionis, etiam minus probabilis regulam lesbyam exigunt, ut eam sententiæ non solum æquitate causæ et honesti defensione tutiori, sed etiam probabilitatis majoris viribus, et argumentis superiori anteponant.

Fateor quidem non mediocri ad penitus extirpandas probabilitatum laxitates se orbare præsidio, qui operibus ex ignorantia juris naturalis contra legem Dei patratis veniam dant. Fateor, quod si illa ignorantia invincibilis esse dicatur, excusationes non paucæ peccantibus multis suppeditantur, quorum tamen opera adversus jus naturæ commissa nullus Patrum excusavit, nonnullus hactenus unanimi consensu sine exceptione accusavit. Fateor, quod si error minime volitus, quamvis propriis scelcribus accersitus facit insontem, nullum erit vitium tam tetrum, quod non sit etiam ultro, et libere amplectantibus illud innoxium ; quia nullum est, quod non alicubi gentium vel pium, vel certe licitum existimetur. Laudandus ergo erit Carthaginiensium homines immolantium mos barbarus, quia illum pro religioso habebant ; condonanda erunt Calecutanorum adulteria, veterum Germanorum latrocinia, quia ea expertia vitii opinabantur. Excusanda erit Platonis auditorum uxorum communitas a tanta magistro, quem præ sapientiæ excultissimæ ornamentis divinum censebant, permissa.

Fateor etiam hoc uno ignorantiam juris naturalis excusantis principio non quidem penitus convelli, sed revera non mediocre incommodum et detrimentum creari delectui tutioris opinionis, atque illi Christianæ ethicæ emendationi a viris optimis, et ab Alexandro VII. Christianæ sanctimoniæ amore et in Evangelicæ doctrinæ corruptores zelo non minus quam orbis Episcopatu sanctissimo, votis omnibus exoptatæ. Etenim, qui magistro Probabilistæ credens receptam apud omnes esse sententiam, nihil esse periculi, si minus tuta, minusque probabilis, reluctante probabiliori et tutiori, tuto et secure usurpetur opinio ; si hac, inquam, doctrina imbutus et persuasus alicujus doctoris gravis, seu classici, id est Casuisticorum apicum callentis auctoritate passim usuras sub colore interesse, vel chimæricorum trium contractuum fictione palliatas, simonias, vindictas, plurium sacerdotiorum possessiones, aliaque id genus, quæ Sancti abominati sunt, securus et gaudens reducat ad praxim ; quomodo eum peccati coarguemus, si error et ignorantia juris naturalis excuset a culpa ? Debuerat ille, inquies, opinione tutiori, sibique probabiliori obtemperare : sed quare debebat, si id se debere ignorabat ? Ignorabat autem, qui Magistrum docentem minus tutam certissime securam esse audierat, et audienti crediderat, et credens, nec subinde de operis malitia practice, ut dicunt, dubitans, licet fortassis speculative formidans, operatus fuerat. Ergo non peccavit, cui involuntaria fuit malitia operis : nec fuit voluntaria malitia, quæ fuit hic et nunc ignorata. Fuit autem hic et nunc ignorata ab eo, qui simpliciter, et pene bona magistri fide credidit minus probabilem in praxi licite et secure adhiberi posse, putavitque reclamantes opinionis probabilioris rationes, non secus, ac scrupulos a formidolosis injectos esse removendas. Ergo qui ignorantiam juris naturalis, vel ex ea facta excusant, male agentibus asylum præbent, et civitatem refugii aperiunt minus tuta sequentibus, ac fere vallum ædificant, unde vix ad ne vix quidem poterunt laxioribus opinionibus indulgentes dimoveri ; quia quibusvis argumentis revincantur nefariæ corruptelæ, quibusvis coerceatur vinculis dissolutio, semper præsto erit perfugium erroris, quo se facile quisque recipiet, cum nihil promptius sit, quam illis Doctoribus obedire, qui favorabilia et placentia loquuntur. Præsertim quia, ut dixi, Probabilistæ licet sibi sæpe in quæstionibus singularibus contradicant, in hoc tamen omnes conveniunt, ut minus probabilis opinio tuta sit recte operationis regula, qua qui plene persuasus, vel potius deceptus fuerit, ignorantiæ summo beneficio, sed « conscientia virgine », ut unus e Probabilistarum coryphæis loquitur, varia poterit pertransire prata luxuriæ, ut phrasi Scripturæ utar.

Hæc, inquam, fateor, et lubens amplector ; quia ignorantiam juris naturalis invincibilem nullam agnosco, omnem vincibilem, et voluntariam in sua saltem causa affirmo, et Patrum, ac nominatim S. Thomæ sole clariore auctoritate persuasus certissime credo, peccare omnes, qui contra jus naturale agunt ; quia, ut antea dixi, nulla tam profunda caligo æquitatis principia et boni honesti semina in totum tollit, nulla ita

occupat mentem, quin residua semper sit aliqua boni honesti scintilla interdum ad meliorem frugem monens, et pungens, quam si evacuatis præjudiciis rite consuleret, uti debet peccator, et pravitatem perspiceret ob concupiscentiæ et passionum voluntarias nebulas ignoratam.

Sed, licet hoc principio affirmante omnem juris naturalis ignorantiam esse inexcusabilem, penitus causa probabilitatum juguletur, tamen non eo uno vaga probabilismi licentia coercetur, nec eo solo præsidio munitur tutioris et probabilioris delectus. Unde, tametsi Probabilistis non quidem concedamus, sed permittamus dari ignorantiam juris naturalis invincibilem ; non tamen continuo ad ignorantiæ latebras confugere possunt, ut suam laxissimam de minori probabilitate secure eligenda sententiam ab omni peccato purgent. Frustra enim, et juxta inique se ignorantiæ invincibilis umbone tegit a validissimis, quibus impetitur, argumentis, qui adversæ sententiæ pro honestate stantis rationes probabiliores non ignorat, sed perspectas minoris probabilitatis opinationi postponit.

Hac de causa P. Julius Mercorus et P. Baptista Gonet in divinæ legis defensionem, et Ordinis Dominicani gloriam armati laxissimarum probabilitatum usum intra certas metas cohibituri, ut turbæ recentiorum invidiam declinarent, abstinuerunt ab illa quæstione de juris naturalis ignorantia, rati sin fortius, certe plausibilius se acturos, si prætermisso principio modernis tam exoso et suspecto, ex communibus, et ab utraque parte receptis principiis controversiam definirent. Licet enim decipiantur recentiores ignorantiam juris naturalis excusabilem et innoxiam affirmantes, et fucum faciant inanissimum, dum illi sententiæ totius traditionis clypeo communitæ Jansenismi notam pueriliter inurunt ; tamen hoc eis permisso, quod ignorantia juris naturalis opera in illud commissa excuset, non propterea opinio minus probabilis laborare ignorantia invincibili censenda est, cum non solum opinionis probabilioris fulgor, sed etiam dubitatio vel conjectatio periculi in concursu tutioris et probabilioris derelictæ imminentis ignorantiam satis superque inculpabilem resolvat.

Evidenter ergo se discernunt prælaudati Thomistæ a modernis Probabilistis, qui latissimam flagitiorum portam ignorantiæ invincibilis falso colore reserarunt. Præsertim vero ab illis se sejungit P. Baronius, qui licet fateatur, vel potius in gratiam Mercori tolleret, posse aliquando juris naturalis ignorantiam tum inculpatam esse, cum de obscurioribus juris naturalis consectariis agitur ; tamen tot opponit obices, tot objicit claustra, quibus peccatorum colluvies et iniquitatis torrens sistatur, tot conditiones restringentes, quibus prætermissis accusantur quævis perperam in jus naturale patrata, ut licet forte ex aliqua veluti rimula nonnihil effluere possit, quod minus sit æternæ legi consentaneum, non tamen qua data porta, et effractis obicibus in omne flagitiorum genus homines efferantur. Nam illos omnes prævaricationis inexcusabilis damnat, qui vel legem conscientiæ doctricem honesti spreverunt audire, nec quas ingerit cogitationes morati sunt ; vel e jure naturali addiscere neglexerunt, quod sua refert scire ; vel qui primigenii peccati pœnalibus tenebris libere apposuerunt iniquitatem super iniquitatem, qua voluntariam cordis duritiem, mentisque caliginem sibi asciverunt ; vel qui fidem semel acceptam pravis moribus corruperunt mali Catholici ; vel qui Ecclesia sibi nota, Evangelii prædicatione, bonorum hominum et librorum copia neglectis in hæresi immortui sunt. Quos omnes legis æternæ sub specie opinionis cujusvis probabilis ignorantiam invincibilem prætexere non posse affirmat, et validissime in suis operibus omni genere argumentorum demonstrat. Quibus quatuor exceptionibus tantum distat a modernis laxcnibus, quantum ortus ab occidente.

Hæc in defensionem Scholæ nostræ cum moderamine inculpatæ tutelæ, nullius vellicandi animo dicta velim. Sed illud præ oculis omnino habendum est, quod, licet hæc nobis deessent præsidia, nihil tamen negotii Religioni prædicatoriæ facessere possunt adversarii ; quia non singulorum Thomistarum, sed unius D. Thomæ patrocinium suscipit, pro solo Angelico Doctore vadem se offert familia nostra : unde toti corpori asserendi non sunt singulorum membrorum, si qui sunt, nævi ; nec toti Scholæ quorumdam a communis Magistri sensu exerrationes. Unus S. Doctor est nobis instar omnium et supra omnes, et quia in ejus solius verba, sensusque juramus, in ejus etiam solius defensionem usque ad mortem decertamus. Non ea teneritudine laborat Dominicanus Ordo, ut velit quidquid emanat a singulis in

totius continuo Ordinis sensum et ingenium referre. Dolet vehementer aliquos transfugas ab avita doctrina descivisse ; ægre fert e pluribus paucos segreges et desertores, qui Angelicæ doctrinæ sacrum depositum non satis religiose custodientes, gratiæ divinæ, et illibatæ moralis traditiones Dominicanorum tutelæ concreditas, a Paulo Patribus, a Patribus Aquinati, ejusque Scholæ transmissas nimis trepide sectantur.

Itaque frustra Guimenius, frustra Petrus a Valleclausa, frustra alii æmuli quorumdam (si tamen vere sunt) congerunt corruptelas, quæ toti Ordini horrori sunt, atque execrationi. Nonnullis interdum cespitare, vera et humili confessione agnoscere non detrectamus. Nondum ita nobis insanire licuit, ut credamus nuspiam impingere alumnos nostros. Homines nos esse, humani a nobis nihil alienum putantes, nec in facto, nec in jure infallibiles, modeste et sincere contestamur. In tot et tam vastis Thomistarum voluminibus, tanta varietate refertissimis, alicubi, vel interdum contingere lapsum, nullus sapiens mirari debet. Nihil enim tam proclive, nihil tam pervulgatum, quam errare homines, et errores hominum ab aliis perspicacioribus emendari. Quia, teste Apostolo, *alius judicat inter diem et diem, alius judicat omnem diem*. Hoc est, ut exponit Gregorius, alius alio est scientia veritatis instructior.

Augustini et Aquinatis lacte innutrita Schola Dominicana confitetur humanæ infirmitatis pondus, et victricis gratiæ ad singulos actus necessitatis conscia experitur, nos ex nobis nihil posse nisi mendacium. Scit quod non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, et quod sufficientia nostra a Deo est, qui radios suos, quibus vera, falsaque secernimus, uni quam alteri plenius, uberiusque pro summa potestate et bona sua voluntate largitur. Scit et propugnat illud a Cœlestino Papa viridice pronuntiatum : « Necesse est ut quo adjuvante vincimus, eo iterum non adjuvante vincamur. » Subindeque non solum non præsumit plenam suorum non peccandi securitatem, sed asserit id in hominibus humanam excedere facultatem. Coacervet ergo quamlibet voluerit Guimenius ethicæ paradoxa, vel monstra, eaque quorumdam Thomistarum verbis veris, vel obtortis veluti fuco præcoloret ; improbo tamen labore se frustra fatigat, quia ea ubicumque, et a quocumque prolata execramur, et quasi a totius instituti nostri genuino sensu aliena detestamur. Unde quæcumque objicit Ordini nostro, nullatenus nocere possunt. Vel enim vera sunt, quæ opponit, vel falsa. Si falsa obtrudit, plus sibi quam nobis officit : si vera, non defensione, sed damnatione repellimus, quæ opponit ; sicque dissimillimus erit ab eo, quem sperat, eventus.

Quin tantum abest Ordinem Dominicanum solida S. Thomæ doctrina enutritum non solum aliqua suorum errata nolle defendere, ut etiam in optimis suorum operibus occultas labes formidet, ne forte, quæ labis pura hominibus apparent, divinis oculis tamquam pannus menstruatæ polluta videantur. Sicque non solum aperta mala, sed etiam sua recte gesta pertimescit, veritus ne bonorum operum imagine fallatur, et eo gravius laboret, quo morbum latentem non sentit. Cum Jobo *veretur omnia opera sua*. Ab occultis suis mundari se quotidie rogat, quotidie lamentatur. Nam si Paulus e cœlo rediens adhuc timet, quomodo non timeret Ordo noster, qui adhuc in terra conversatur? Novimus ad retinendam humilitatem (quæ veræ pietatis fundamentum et cumulus est) nihil tam conducere, quam de suis actibus non confidere ; et a S. Thoma domestico nostro Doctore didicimus, quod in aliis suspecta bene judicare, in nobis bona suspecta habere debemus. Quia in propria causa cupiditas propria occæcat, et indiscretis indiciis veram charitatem adulterina imitatur, et mentitur iniquitas sibi. Hinc S. Thomas 2. 2. quæst. 60. art. 4, postquam statuit in corpore, « quod ex hoc ipso, quod aliquis habet malam opinionem de alio, absque sufficienti causa injuriatur ei, et contemnit ipsum. Nullus autem debet alium contemnere, vel nocumentum quodcumque inferre absque causa cogente ; et ideo ubi non apparent manifesta indicia de malitia alicujus, debemus eum ut bonum habere, in meliorem partem interpretando, quod dubium est. » Tamen in responsione ad 3, ubi explicat illam maximam in argumento 3. positam : « Circa seipsum homo debet dubia « interpretari in pejorem partem, secundum « illud Job. IX : *Verebar omnia opera mea*, » ait : « Cum debemus aliquibus malis adhibere remedium, sive nostris, sive alienis, expedit ad hoc ut securius remedium, apponatur, quod supponatur id quod est deterius ; quia remedium, quod est efficax contra ma-

jus malum, multo magis est efficax contra minus malum. »

Hinc Ordo Dominicanus, qui a summis Pontificibus *Ordo veritatis* dici meruit, non solum non excusat apertos lapsus, sed etiam errores, sive a suis, sive ab aliis invectos detestatur, et more Dei judicium incipit a domesticis. Itaque licet vera essent quæcumque Guimenius nobis imponit, perperam tamen inde ex filiorum erratis Ordini nostro dedecus, et infamiam quæreret, totumque corpus infectum ex membri alicujus contagione prædicaret. Quia nimirum privatas aberrationes non suscipit defendendas, sed scriptis et voce reprimit et condemnat. Quo uno verbo veluti spongia, æmulorum suorum (et sunt sane multi), objectiones delet, obstruitque os loquentium iniqua.

Imitatur Ecclesiam Ordo noster. Cum enim sibi ab hæreticis privatorum corruptelæ regeruntur, respondet Ecclesia cum Augustino suo lib. 1. *de Morib. Eccles.* cap. 34 : « Nunc vos illud admoneo, ut aliquando Ecclesiæ Catholicæ maledicere desistatis, vituperando mores hominum, quos et ipsa condemnat, et quos quotidie tamquam malos filios corrigere studet. » Sic religio Dominicana præclarum indicium dare se putat animi et humilis, dum fatetur errata, et vere catholici, dum errores insectatur vel in suis, nec eos ignava dissimulatione fovet. Vera infamia est suscipere scelera, fovere errores, defendere falsitates : at vero proscribere nefaria, reprobasque etiam suorum opiniones reprobare, immortale decus, et gloriæ prædicandæ verissima seges. Quamdiu durabit illud Ordinis nostri ingenium, tamdiu paucorum filiorum dedecus in matrem inaniter refundetur.

Reflexio et apostrophe ad Semi-Thomistas.

Nonnullos D. Thomam in speculabilibus sequendum, sed in moralibus deserendum, non semel effutientes in præloquio hujus libri retulimus ; hos iterum alloquimur, et monemus. Quam dolendum, o Semi-Thomistæ, vos hac in parte a S. Doctore discedere, quam præ cæteris debebatis ad amussim ardentius æmulari ! O quæ tempora ! o quæ studia vestra ! illa profecto, illa de quibus Bernardus serm. 33. *in Cant.* ait : « Olim prædictum est, et nunc tempus impletionis advenit : *Ecce in pace amaritudo mea amarissima.* » Amara prius in nece martyrum, amarior post in conflictu hæreticorum, amarissima nunc in moribus domesticorum. Non fugare, non fugere eos potest : ita invaluerunt, et multiplicati sunt super numerum. Intestina et insanabilis est plaga Ecclesiæ, et ideo in pace amaritudo ejus amarissima. Sed in qua pace ? Et pax est, et non est pax. Pax a paganis, et pax ab hæreticis, sed non profecto a filiis. Vox plangentis in tempore isto : *Filios enutrivi, et exaltavi, ipsi autem spreverunt me.* Ut ergo sit vera pax, vel Thomistas vos non dicite, vel S. Thomæ ubique obtemperate. Et qui tantum Doctorem in morali disciplina existimatis errare, etiam atque etiam, quæ ab eo dicta sunt considerate, ne fortassis ipsi erretis.

Serpit hodie probabilismi putida tabes per omne corpus Ecclesiæ, et quo latius, eo desperatius, eoque periculosius, quo interius. Ex probabilismo videmus profluere omnia flagitia, omnis Ecclesiasticæ disciplinæ eversionem, omnis observantiæ regularis exterminium. Ex eo omnes amici, et inimici, necessarii et adversarii, quæ sua sunt quærunt. Ex eo ministri Christi non Deo serviunt, sed mundo ; honoratique incedunt de bonis Domini, qui Domino honorem non deferunt. Ex eo is, quem quotidie videmus, meretricius nitor, histrionicus habitus, splendidus apparatus. Ex eo aurum in frenis, in sellis, et calcaribus ; et plus calcaria, quam altaria fulgent. Ex eo splendidæ mensæ et cibis et scyphis. Ex eo comessationes et ebrietates, cythara, lyra, et tibia, redundantia torcularia, et promptuaria plena eructantia ex hoc in illud. Ex eo usurarum, simoniarum pigmenta, et masurpia plena. Et D. Thomam hæc monstra in radice præscindentem sectari recusatis. Si in D. Thomam insurgeret apertus hæreticus, mitteretur foras, et aresceret ; si violentus malediceret adversarius, absconderemus nos forsitan ab eo. Nunc vero quem ejiciemus, aut a quo abscondemur, si impune moralem D. Thomæ disciplinam deserere etiam discipulis liceat, qui Thomistarum nomine gloriantur ?

Ego quia ad animum vestrum veritati aditum esse posse confido, non tam vos arguo, quam deprecor, non tam moneo, quam rogo, ut remoto contentionis studio, et evacuatis Probabilistarum præjudiciis, animum sic componatis, quemadmodum ad veritatem percipiendam componi par est. Dimi-

diatum vestrum S. Thomæ obsequium serio attendite, vestrum a præcipuo totius ejus doctrinæ cardine recessum serio considerate, quam periculosa sit vagæ probabilitatis licentia, quam effrænatam ad omne peccatorum genus licentiam præbeat, quot nefaria dogmata pariat, quotve longe deteriora parere possit, si cernitis cernite, et S. Thomæ indivulse adhærescite.

Quare vos tam dulce D. Thomæ solatium vobis ipsis eripitis, quem dum sequimini, certi estis vos non probabilibus modo, sed tutissimis et inconcussis dogmatibus, testante Alexandro VII. ad Lovanienses, adhærere? Non credo vos ita frontem cum corde durasse, ut in tanta Probabilistarum laxitate et discordia, vel potius caligine nullus conscientiam pulset remorsus, inter tot angustias voces extorquens : *Quis ostendit nobis bona?* Cur ergo a D. Thomæ cynosura faciem avertitis, quæ iter dirigeret, detegeret pericula, salebrosa complanaret? An nescitis quod docet Chrysost. hom. 43. *in epist. ad Hebr.* : « Ducem et rectorem non habere malum est, et multarum calamitatum argumentum, nec non inordinatæ perturbationis ac confusionis principium. Quemadmodum enim si chori chorypheum et ducem sustuleris, non erit amplius chorus concinus et ordinatus : et si a phalange exercitus amoveris imperatorem, non erit amplius ordinata acies, et si a navigio ademeris gubernatorem, navem demerges : ita malum quidem est, atque eversionis occasio rectore carere, sed non minus malum fuerit non obediri ei a suis subditis. »

Hæc cum ita sint, si D. Thomam in speculativis sectari gloriamini, in moralibus, ubi periculosior error est, ab eo ne latum unguem discedatis ; quia in istis si a veritate exerremus, cæci erimus, et cæcorum duces facti ambo in foveam cademus. Gravius plectemur si inspiremus errores iis, qui nostris decretis imbuti peccata committent ; qui enim crimen suadet et docet, non solum propriæ pravitatis, sed et alienæ iniquitatis pœnas luet. Maxime quia, ut alias monuimus, et iterum confirmare placet, licet fatali protoparentis peccato, quo natura humana corrupta est, præcipua funesti pars vulneris in intellectu et voluntate impressa sit ; tamen quia magis voluntate, quam intellectu peccatum est, ideo humana natura originis vitio remanet voluntate, quam intellectu corruptior, minusque obscurata mens ad veritatis intelligentiam obturpet, quam voluntas a summo bono aversa in creaturarum, suique amorem defluat. Inde fit, hominem in morum judiciis quam in speculationibus decernendis a vero facilius exerrare, quia ex appetitus majori corruptione majores intellectui tenebræ offunduntur circa res illas, quas voluntas diligit. Quia in hujusmodi rebus dum concitatis a concupiscentia nebulis offuscatur animus, nativam hebetudinem et tarditatem in immensum auget invisceratus terrenorum amor, subindeque in regulis morum dignoscendis magis magisque caligat. Veritates speculativas, quamlibet invias et inaccessas, dum non capit, miratur, et quia sibi magno non constant, non odit. At vero præcepta morum, quibus cupiditates coercere, et concupiscentias temperare jubetur, non solum fastidit, sed aversatur : ideoque subtilitatem acuit et ingenium, ut mandatorum moliat rigorem, detrahatque asperitatem ; varia quoque ad vitam commodius agendam lenimenta quærit, ut dejecto arctæ vitæ terriculo, cœli semitæ inferni viis faciliores suavioresque efficiantur.

Quam præclare, et ad miraculum opportune Ambrosius lib. *de Bono mort.* cap. 9 : « Errat oculus, ubi errat affectus. Affectus ergo deceptio, est deceptio visus. » Quia, ut ibi observat, sic corruptus quærit ut concupiscat, non ut verum cognoscat. Quam rationem eleganter prosequitur *in Psal.* CXVIII. serm. 4 : « Terra ista, quam gerimus meretriciis nos quibusdam illecebris capit, et quasi vultus quosdam voluptatum, corporaliumque delectationum fucis illinit, ut lateat in his veritas, et forensi quadam specie decipiant appropinquantes. » Succinit S. Nilus in Ascetico : « Hujus perversitatis ea causa est, quod iis, quæ cernuntur, nihil præstantius (practice et in actu exercito) ducimus ; neque ex præsentium futurorumque comparatione vilitatem illorum, atque horum præstantiam agnoscimus. Præsentium enim splendor nos capit, et mentis oculos perstringit. Nam sæpe fit absentia præstantiorum, ut deteriora pro illis habeantur in pretio. Quod si de futuris bonis gustum aliquem haberemus, haud ita præsentibus inhiaremus. »

Itaque intellectus voluntate voluptatis amante inflexus, tota qua pollet vi legum vigorem enervat, actuum salebras complanat, licita conatur efficere, quæ illicita ex legis

præscripto videbantur. Hinc facilius errat homo, quo dulcius. Hinc opinationes suas non a recto exerrationes, sed benignitates disciplinæ; non immodicas luxuriantis animi profusiones, sed caritatis attemperationes; non legum dissipationes et vulnera, sed scrupulorum animos exedentium remedia, vel piam et religiosam calliditatem, pietatisque solertiam appellat, et abjecta æternæ legis divina luce, præeunte ratiuncularum fallaci fulgore, et igne fatuo fictæ caritatis, in varia præcipitia dilapsi cæci fiunt, et duces cæcorum. A caritate potissimum scientia moralis exoritur, ut eximie annotat D. Thomas in illud cap. I. Epist. ad Phil. : *Oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia :* « Quia, inquit, qui habet habitum, si rectus est habitus, sequitur inde rectum judicium de his, quæ pertinent ad illum habitum; si vero corruptus, falsum. » Vide quæ diximus in præloquio libri hujus.

Quid ergo ad rationis sibi relictæ tenebras depellendas opus facto? Quomodo se geret humilis ac vere christianus theologus? Quo pacto inter tot discrimina exurgentium molliculorum fraudes deprehendere, laqueosque vitare, et in sana Ecclesiæ Romanæ morum doctrina sanus atque integer poterit permanere? Duplici modo sensa sua Domino adjuvante munire debet. Primo scilicet divini verbi in Scriptura, vel Traditione loquentis lumen consulere, et revereri tenetur. Sibi in veritate persuadeat, nihil esse tam rationi adversum, quam ipsam rationem divinæ legi præponere, vel in bonis, malisque dignoscendis, discernendisve parem putare. Certe credat lucernam pedibus nostris, et lumen semitis esse verbum Dei, sive sacris Paginis consignatum, sive ab Apostolis, Apostolicisque viris, Apostolicæ Sedis potissimum Antistitibus ad nos traditione derivante transmissum. Recordetur illius, quod habetur Josue I. præcepti : *Non declines a verbis legis ad dexteram vel ad sinistram, ut intelligas cuncta, quæ agis.* Præ oculis habeat illam Deuter. XII. contestationem : *Non facietis singuli quod vobis rectum videtur, sed quod præcipio tibi.*

Tum deinde Ecclesiæ Catholicæ Doctores, et Magistros optimos, nominatim vero D. Thomam, ad exstirpandas morum corruptelas divinitus provisum audiamus. Nam, ut stylo Lirinensis utar, quis ille tam demens est, qui te, Doctor Angelice, etsi assequi non valeat, non exoptet sequi, quem a defensione incorruptæ *Theologiæ moralis* nulla Aristotelicarum argutiarum vis depulit, quem Deus elegit, ut exitialem morum depravationem, qua hodie laborat mundus, divina tua sapientia præfocares, ne bene fundata antiquitas scelesta novitate subrueretur, ne superiorum instituta violarentur, ne rescinderentur scita Patrum, ne convellerentur definita Majorum, sed sese intra sacratæ, atque incorruptæ vetustatis castissimos limites profanæ ac novellæ curiositatis libido contineret.

Pecuinam servitutem appellent cum Petro a Valleclausa inimicis tui doctrinæ tuæ adhæsionem; sed veri theologi quomodo doctrinam tuam repudiabimus, cujus sanctitatem, et de hæresibus omnibus victoriam prædicamus? Prædicamus, inquam, o venerande Thoma, prædicamus plane, laudantesque miramur, quam pro divinæ legis defensione, proque religiosæ vetustatis tenacitate tanto te munere Dominus dignum judicavit, ut per te repararet prostratas a modernis legis sanciones; extinctas, inquam, plurimas Evangelii maximas vivificaret, dejectas decretorum coronas reponeret, et nefarias illas novellæ impietatis non litteras, sed luturas, infuso cœlitus fidelibus discipulis tuis lacrymarum fonte deleret. Vidit olim Innocentius Ecclesiam nutatem, et Dominicum succollantem. Columna Ecclesiæ fuit Dominicus, quia te geniturus erat Ecclesiæ Atlantem, non fabulosum, sed verum. Dignus profecto es, quem sequamur Magistrum, qui Patrum omnium religiosus sectator, et discipulus extitisti. Dignus cui deferatur honor, quem tu sanctis omnibus detulisti. Tu docuisti nos servare præcepta Majorum. Tu librum signatum illum propheticum, non modernorum prolubiis, sed seniorum, id est Patrum decretis resignare jussisti. Tu declinare, et fugere præcepisti eos, qui dissensiones, et offendicula præter doctrinam, quam acceperunt, faciunt; quive ducti variis desideriis semper discunt, et ad scientiam veritatis nunquam perveniunt; quia docentes quæ non oportet, sed languentes circa quæstiones et pugnas verborum veritate privati sunt.

Coacervent sibi qui voluerint Magistros prurientes auribus : producant, si velint, in aciem non decem aut viginti Probabilistas, sed centum, sed millia, sed decem millia in millibus suis. Illi omni catervæ, multitudini et nationi te opponimus, Doctor sancte, qui

unus es, et parem non habes, quia *Tu unus pro decem millibus computaris*, II Reg. XVIII. Oppono veterum discipulorum tuorum cœtum aliter sentientium ; oppono Parochorum, Episcoporum et summi Pontificis consensionem, qui tuam de moribus doctrinam specialius commendarunt ; oppono doctrinæ tuæ oracula ab Academiis, ab Episcopis, a conciliis, a summis Pontificibus, ab ipso denique Christo ita probata, ut si te sequendo error contingeret, essemus (quod absit) ab ipsa veritate decepti. Omnibus ergo novis Doctoribus, quorum fundamenta non sunt in montibus sanctis, te ab Ecclesia consecratum jure præferimus; quia, juxta auream Lirinensis maximam, « Magna profecto res est, et ad discendum utilis, et ad recolendum necessaria, quam etiam atque etiam exemplorum molibus illustrare, atque inculcare debemus ; ut omnes fere Catholici noverint se cum Ecclesia Doctores recipere, non cum Doctoribus Ecclesiæ fidem deserere debere. »

SPECULATIO II.

Omni rationum genere, tum a priori, tum a posteriori Probabilismus evertitur.

Plures confirmandæ nostræ sententiæ rationes opportunas hactenus insinuavimus, quarum præcipua petitur ex illa maxima S. Thomæ inconcussa : Quiquid fit contra legem naturalem et æternam semper est malum, nullaque ignorantia excusatur ; quia omnis juris naturalis ignoratio vincibilis et culpabilis est, unde nulla bona est actio, nisi sit rectæ, ac veræ regulæ conformis ; nec ulla opinio probabilis secura, nisi vera sit. Ergo multo minus minori probabilitate opus contra legem admissum peccato eximetur, affulgente, et reclamante probabilioris et tutioris opinionis luce ; quia tunc nulla obtendi potest ignorantiæ causa, ad quam directe excludendam sufficit minima suspicio, dubitationis vellicatio, et multo magis probabilioris sententiæ plenum et circumfusum lumen. Consequentia est necessaria, et ipsis Probabilistis ultro fatentibus evidens. Antecedens vero est illis quidem execrandum, sed tota antiquitatis veneranda canitie, et variis rationum momentis superiori capite, speculatione prima, tanquam hujus controversiæ basis et fundamentum, firmatum est. Sed quia paulo superius monuimus, non illo solo gladio jugulari Probabilismum, placet alias rationes exhibere magis ad ubertatem, quam ad necessitatem ; prætacta enim sufficeret.

Prima ergo ratio a priori sic formatur. Unusquisque in controversiis et difficultatibus moralibus quotidie emergentibus verum in omnibus pro virili quærere dum latet, et sequi dum patet tenetur, alias Christianismus non esset schola veritatis, sed spelunca erroris, si ad veritatem de corde puro et optimo inquirendam, et quam proxime possumus ad eam accedendum non teneremur. Certe cum asserat Evangelium, sola nos demum veritate liberos effici posse, asserat nos non ex hominum mendacibus stateris, sed ex Dei verbo vero judicandos ; asserat Servator se esse viam, veritatem et vitam, se in hoc natum, se ad hoc venisse in mundum, ut testimonium perhibeat veritati ; talemque se velle instituere Religionem, in qua veri adoratores adorent Patrem in spiritu et veritate ; cum, inquam, hæc ita sint, nemo nisi illius, qui fuit mendax ab initio, interpres negare potest Christianos debere pro virili veritatem quærere, veritatem amare, et viam veritatis cognitæ eligere. Atqui ille non sincere veritatem quærit, nec pure veritatem amat, qui illud ultro negligit quod verius esse probabilius censet, et aliunde tutum esse supponitur, cum faveat legi, et honesto ; et illud amplectitur, quod magis putat esse falsum, quam verum, et ideo illud minus probabile esse judicat. Ergo qui minus probabili, minusque tutæ sententiæ in concursu probabilioris et tutioris adhæret, ultro a veritate, quam sequi tenetur, recedit ; ultro ad falsitatem sibi notam, quam fugere debet, tendit amore utilis, aut delectabilis, seu in favorem libertatis. Ergo peccat in illa tam præpostera comparatione et electione, qua tutum minus tuto, probabilius minus probabili, verius minus vero, non duce veritate, sed improbante ; non movente caritate, sed repudiante ; non suadente ratione, sed cupiditate postponit. Omnes propositiones sunt evidentes. Major est dogma Catholicum apertius, ut phrasi Senecæ utar, quam ut interpretandum, disertius, quam ut sit adjuvandum. Minor est status quæstionis. Consequentia sponte fluit ex præmissis.

Secunda demonstratio : Ille peccat, qui contra conscientiam reclamantem agit, seu

qui facit id, quod conscientia judicat non esse faciendum; tunc enim non possunt afferri effugia ignorantiæ ad excusandas excusationes in peccatis : sed ille, qui spreta probabiliore et tutiore sententia, ex minus probabili, minusve tuta operatur : ille, inquam, agit contra conscientiam, seu facit id, quod conscientia judicat non esse faciendum; illud enim judicat conscientia, quod probabilius censet, alias inepte judicaret : in conflictu autem prædicto opinionum, conscientia censet probabilius opus, quod permittit opinio minus probabilis esse illicitum, et subinde non esse faciendum, sed fugiendum. Ergo qui in illo concursu ex minus probabili operatur, facit contra conscientiam; siquidem judicium conscientiæ suæ improbantis opus, quia videt illud in malum propensius, spernit, et volens illud eligit, quod potius falsum quam verum, potius illicitum quam licitum putat, proindeque renitente judicio voluntatem habet a studio et amore veritatis alienam.

Tertia demonstratio petitur ex celebri juris regula superiori capite a corruptelis et cavillis modernorum vindicata : sed quia ex illa tota Probabilistarum doctrina a fundamentis subruitur, placet sic iterum ex ea argumentari. In dubiis tutior pars est eligenda, nec quidquam agere possumus quod dubitamus equum sit, an iniquum; id enim non solum canonicum jus, sed philosophia, sed naturalis ratio communissimis boni, malique notionibus informata verum esse fatetur. Atqui in conflictu et distractione opinionum, de quarum veritate non constat, sed una rectior et probabilior, alia minus tuta, minusve probabilis est, animum de minus probabilis sententiæ veritate dubitare et fluctuare necesse est. Ergo in opinionum conflictu probabilior, tutiorve eligenda est. Majorem non audent inficiari Probabilistæ, et, quamvis alii consilium continere duntaxat illam regulam velint, alii usu abolitam dicant; id tamen alii explodunt, et nos supra evidenter confutavimus ac sufficienter. Unde negant minorem propositionem; quia, inquiunt, hoc axioma valet quidem in dubiis, sed non in probabilibus; quia in dubiis neutri parti assentimur. At in opinionibus animus non est pendulus et fluctuans, sed utrique probabili sententiæ etiam contradictoriæ probabiliter assentitur : ubi autem est assensus, non est dubium; quia dubium assensum omnem continet, et suspendit, opinio vero vel utrique, vel alterutri sententiæ assentitur.

Sed contra probatur minor, et hæc adversariorum doctrina, quæ est tota Probabilismi medulla, multipliciter impugnatur. Tum quia vel opiniones contradictoriæ sunt ambæ æque probabiles, vel una apparet minus probabilis, altera probabilior. Si primum, animus neutri parti assentitur, quia nihil habet, quo uni parti potius quam alteri se addicat; cum enim intellectus a sola veritate, vel verisimilitudine moveatur, si in partibus contradictorie oppositis non relucet aliquis major veritatis radius, sed æqualem undique percipiat, ad unam inclinari potius quam ad aliam non potest, sed æqualibus rationibus distractus in æquilibrio dubius remanebit; et, sicut remanent lances in libra, quibus æquale onus imponitur, sicut non movetur corpus, quod in oppositas partes æquali duorum agentium virtute impellitur : ita similiter intellectus a dubii æquilibrio non recedit, nec in alterutram partem assensu inflectitur, quamdiu æqualibus hinc inde premitur rationum ponderibus et momentis. Nec obest quod videat per reflexionem rationes esse hinc inde probabiles, quia ea ipsa rationum probabilium utriusque partis perceptio animum hærere, et pendere cogit, quia ob paria æqualis probabilitatis pondera in neutram inclinatur, neutri assentitur, neutram præponere jure potest, sed æquali probabilitatis fuco fulgente diducitur. Unde judicium reflexivum non aufert, sed supponit, imo auget dubitationem, quia videt nihil apparere, quo magis in unam, quam in aliam partem flecti debeat intellectus, unde judicium de probabilitate æquali opinionum compellit suspendere judicium de re ipsa; quia cui parti contradictoriæ insit veritas, tanto magis nescit, tantoque dubitat, quanto clarius cernit oppositas sententias æque firmis fundamentis inniti.

Si vero intellectus videat unam opinionem esse minus probabilem, minusque tutam, et alteram contradictoriam probabiliorem et tutiorem, tunc intellectum de minus probabili veritate dubitare, eique non assentiri, sic manifeste suadetur. Intellectus non movetur ad assensum nisi a veritate, vel verisimilitudine; quia veritas est objectum formale adæquatum intellectus, sicut bonitas est objectum formale, et motivum adæquatum voluntatis. Ergo in conflictu opinionum contradictoriarum illi necessario assentitur

intellectus, in qua major veritas, majorve verisimilitudo apparet, ne a suo formali motivo recedat. Atqui major veritas, majorque verisimilitudo in sententia probabiliore et tutiore apparet ; ideo namque dicitur probabilior, ut patet ex penetratione terminorum : ergo in hujusmodi conflictu intellectus necessario dubitat de veritate opinionis minus probabilis, nec illi ullatenus assentitur, cum potius assentiatur probabiliori quam, utpote sibi veriorem, præponit minus probabili, a qua dissentit ; quia falsam eam assensu opinativo reputat.

Pluribus aliis argumentis illum adversariorum cavillum loco citato impetivimus, ostendimusque illo funditus deleri, et ad nihilum redigi sacram illam regulam ab Ecclesia tota consecratam, et lumine naturali notam ; et esse meram ideam, meram fabulam, merum ludibrium, quia dubitanti nunquam deest opinio probabilis. Si enim illi operis malitia pateret, utique non dubitaret : unde eo ipso, quod dubitat, non tenetur tutiora sequi, quod est regulam illam conculcare. Monstravimus etiam ex sensu Pontificum manifeste illam in difficultatibus ex opinionibus probabilibus emergentibus esse usurpandam ; sed hæc iterare non decet, quæ eo loci fuse ponderata sunt. Sed illud non est prætermittendum, quo omnis evasio aperte simul, et efficaciter præcluditur. Si in dubiis teneor sequi probabilia, certe multo magis in minus probabilibus ; quia dum rationabiliter dubito de operis honestate, minime assentior tale opus esse pravum. Unde ab opinione illud permittente non dissentio, quia illam nec probo, nec improbo, ob bonas, quibus munitur, rationes. At vero dum opinor aliquam opinionem esse minus probabilem, tunc ab illa sententia dissentio, tunc fere persuasus sum de ejus falsitate, et hic, et nunc eam non censeo veram, sed ejus oppositam. Ergo si stante dubio ne fas sit operari, quia mihi incertum est an opus sit æquum, vel iniquum ; multo magis nefas est ex minus probabili operari, quia tunc magis judico opus esse iniquum, quam æquum, hoc ipso quod oppositam probabiliorem existimo. Si hæc ratio non sit convincens, nescio quo poterit humanus animus convinci.

Quarta demonstratio sumitur ex ipso principio adversariorum contendentium, omnem opinionem probabilem esse tutam, quia volunt eam esse dictamini prudentiæ consentaneam. Ego contra affirmo, probabilismum omni veræ prudentiæ spiritus repugnare, et sic argumentor : Qui sequitur opinionem minus probabilem, minusve tutam in conflictu probabilioris et tutioris, ille prudenter non agit ; ergo peccat. Consequentiam fatentur adversarii, qui non aliter argumentantur : Prudenter agit qui probabilem opinionem sequitur : ergo non peccat. Non enim aliud fere proferunt sui dogmatis argumentum, cujus consequentia si bona sit, nostra mala esse non potest. Antecedens vero suadetur, quia in conflictu illo opinionum, vel operans ex minus probabili dubitat, vel non dubitat de rectitudine operationis : si dubitat, imprudenter opus aggreditur, non deposito prius dubio ; si non dubitet, multo magis imprudens est, qui in nullam dubitationem inducitur, quando tanta est dubitandi ratio. Nonne imprudens, stupidus et insanus diceretur, qui in conflictu probabilium sententiarum, an esca apposita sit veneno infecta, non dubitaret utrum esset comedenda, sed eam securus quasi puram, incorruptam, et sinceram comederet ? At imprudentior longe est qui non dubitat illud aggredi opus, quod in malum propensius est quam in bonum, quodve probabilius est mortiferum : ergo vel nihil datur in rebus humanis prudentiæ adversum, si prudentiæ probabilismus non adversetur. Respondete, o inconsulti, et malesuadi Probabilistæ. Est ne prudens Imperator aut Dux, qui eo tempore prælium committit et hostes aggreditur, quo probabilius putat suum exercitum victum iri, et hostium irruptione dissipandum, profligandumque ? Habeturne prudens ille negotiator, qui cum illis societatem contrahit, quos probabilius censet ære alieno gravatos, et pecunias acceptas per fraudem decocturos, mala fide creditoribus denunciata mensariæ rationis inopia ? Censeturne prudens ille nauta, vel non potius in exemplum stultitiæ et imprudentiæ ab omnibus affertur, qui explicatis velis mari se permittit, quando probabilius impendet a tempestate naufragium, ut non ita pridem nonullis triremibus Gallicis, duce equite Paulo, submersis contigit ? Ergo totius prudentiæ lumen extinguunt Probabilistæ, dum docent minus probabilia probabilioribus, minus tuta tutioribus posse prudenter præponi. Nihil esset prudentia imprudentius, si tam imprudens consilium a prudentia posset oriri.

Quinta demonstratio : Qui amat periculum,

peribit in illo, ut docet Spiritus sanctus Eccl. III, 27. Quod maxime verum est in moralibus, quia, qui non declinat periculum peccati, peccati amorem retinet, nec illud fugit sicut a facie colubri, sed peccatum est illi quadantenus indifferens. Atqui ille, qui in conspectu probabilioris et tutioris minus probabilem, minusve tutam sententiam sectatur, amat, non vitat periculum. Ergo peccat, et peccando peribit. Major est non solum axioma Spiritus sancti, sed est lumini naturali manifesta. Minor probatur. Illud dicitur periculosum, seu non securum, ex quo an oriri possit aliquod grave damnum, incertum est; sicut dicitur morbus periculosus, de quo incerti sunt sapientes medici bonis rationibus permoti, an mortem sit illaturus; periculosa dicitur via, quando juxta eam latitare fures multa probabiliter persuadent; periculosus cibus, periculosus contractus appellatur, si ex illo corpori, ex isto rebus nocumentum imminere optimis rationibus judicetur. Nullam enim, quotquot sunt homines, aliam veri periculi ideam ac notionem habent. Adeantur parvuli, viri, mulieres, indocti, litterati, nobiles, ignobiles, Catholici, Calvinistæ, rogenturque quid nomine « periculosi » intelligant? nemo eorum aliter respondebit, nisi tunc esse periculum, quando damnum ex aliquo impendere bonis rationibus judicatur. Atqui sequens opinionem minus probabilem, minusve tutam, illud agit, quod omnino incertum est, num ex eo sequatur peccatum mortale, animæ spiritalis mors, et æterni supplicii damnum irreparabile; quia id facit, quod est probabilius illicitum. At quomodo a peccati periculo immune, quomodo tutum et securum est, quod probabilius illicitum est? Quomodo cibus periculo inferendæ mortis caret, qui probabilius est eam illaturus? Quomodo via periculo vacua, quæ probabilius est circumsepta latronibus insidiantibus? Quomodo contractus periculo eximitur, ex quo rerum omnium jactura probabilius peritorum judicio consequetur? Qui sic se gererent in humanis, forentne tuti, atque securi? An minor quærenda securitas, ubi tota periclitatur æternitas? An filii hujus sæculi prudentiores et cautiores filiis lucis in generatione sua esse debent? Væ nobis perversis rerum æstimatoribus! Væ nobis, si in humanis bene administrandis omnia tuta timemus, in negotiis animæ omni nos probabilitati committimus. Væ nobis, quibus in comparatione aliorum Deus vilis est, æterna salus non est unum necessarium, pro quo obtinendo dimittenda incerta, certa tenenda esse Sancti omnes docuerunt.

Sexta demonstratio : Ut ille, qui ex minus probabili, minusve tuta sententia operatur, a peccato liberetur, necesse est ut quævis probabilitas, etiam falsa, etiam minor, etiam minus tuta sit certa agendorum regula, ita ut in praxi istud judicium formare possim : illud hic, et nunc mihi certo licitum est, eo ipso, quod probabiliter licitum est, quia prudenter, et tuto quisque opinionem probabilem sequi potest. Ita enim explicant adversarii, ita se defendunt, ita miro artificio speculativam dubitationem cum practica securitate componunt. Atqui probabilitas non est certa agendorum regula, sed dubia, fluxa et incerta. Tum quia regula illa est ad summum probabilis, subindeque derivari ex illa certitudo rectæ operationis nequaquam potest; ex probabili enim principio certa nequit deduci conclusio, et incerto innixa fundamento ædificatio non potest certa consistere; quia generaliter nemo dat quod non habet, subindeque opinabile et incertum principium certam infundere securitatem tam non potest, quam calidum frigefacere, vel frigus naturaliter calefacere. Tum quia probabilismus sua vaga licentia seipsum interimit, et ex Probabilistarum principiis ipsa probabilitas est regula improbabilis. Sic enim argumentor : Probabilitatem opinionum auctoritate, et ratione metimur. Atqui multi auctores gravibus rationibus permoti existimant probabilitatem esse periculosam agendorum regulam, imo prorsus improbabilem, prorsus falsam, et quidam erroneam vocant. Ergo ex Probabilistarum principiis probabilitas non est certa agendorum regula. Ergo juxta Probabilistas probabilismus non est securus, non est a peccato immunis, sed periculo plenus. Ergo illi credere conscientiam suam non possunt, nisi qui seipsos, nisi qui alios sponte decipiunt. Hæc ratio magis urget in casibus particularibus, in quibus licet interdum litigent Probabilistæ et inter se digladientur; tamen reipsa sibi non contradicunt dum alii negant aliquid licere, alii affirmant; quia cum probabilitatem ut sic securam agendi regulam unanimi consensione pronuntient, frustra dicunt id non licere, quod ex sua cardinali regula in praxi licitum, securum et innoxium est. Ergo probabilitas est regula non solum

veritatis amantibus, sed ipsis etiam probabilismi assertoribus exitiosa, et plane falsa.

Ratio a posteriori.

Denique a posteriori sic arguo : Ex probabilitate continuo derivantur infinitæ laxitates Christianæ disciplinæ eversivæ. Ad cujus evidentiam considerato, quod, licet probabilitas in se spectata, et nescio quo verborum apparatu vanisque conditionibus et exceptionibus hujus doctrinæ venenum simplicioribus occultantibus fucata, non videatur prima fronte admodum exitiosa ; quia quandiu vitium in remoto aliquo principio veluti in semine latet, minus percellit animum, et pietatis sensum minus deterret. Verum cum probabilitatis radix ramos suos longe lateque protendit, cum ad praxim, usumque reducitur, cum singularia minutatim expendit, cum methodo compositionis a fine ad media, a generibus singulorum ad singula generum, a principiis per varios conclusionum gradus descendit ad opus : cum denique foras erumpens venenum in varias sese induit species et in conspectu omnium venit, tunc in universorum indignationem incurrit. Quia, cum arbor bona non possit malos fructus facere, tunc incipiunt homines cordati de probabilitatis nedum veritate, sed etiam probabilitate dubitare, cum ex ea illas videant spurcitias sine modo diffluere, ad quas infernus horrescat. Si ex vero non sequitur falsum, longe a veritate aberrat illud principium, ex quo tam crebra deducuntur consectaria, vel potius portenta, quæ hæriticis ludibrio, Catholicis horrori sunt et indignationi. Quis non abhorreat a prætensa probabilitatis securitate, qua admissa innumeras nefandorum scelerum immanitates, infinitæ spurciatiarum turpitudines honestantur ?

Atqui sic est. Etenim ex probabilitatis licentia ita dissipata est lex Domini, ut tam horrendas maximas et referre pudeat, et dolere magis expediat quam refellere. Illas tamen oculis tuis objicere amor veritatis impellit, et coercendæ illorum Scriptorum licentiæ, qui una probabilitate freti, sanctissima quæque Evangelii dogmata perverterunt, eamque morum disciplinam in Ecclesiam invehere conati sunt, quæ Turcis et Ethnicis non omnino corruptis offensioni foret ; at illas Christianis oculis expandere vetat pudor : vereor enim ne repræsentata tam prodigiosa legis divinæ dissipatio lectorem meum horrore percellat, cogatque sibi aures obturare, ut Nicænos Patres, ne Arrii blasphemias audirent, fecisse Ecclesiæ Annales referunt. Sed verecundiam vincet necessitas et pia utilitas secutura ; quia etiamsi cætera deessent argumenta non dubito quin sola tot malorum exhibitione, tanquam aliqua mole reprimi posset probabilismi torrens, qui ni fons exhauriatur, totam Christianorum morum disciplinam perditum ibit. Nec sine singulari Dei providentiæ judicio Probabilistæ in tam horrenda inciderunt opinionum portenta, in quibus tam manifesta rationis depravatio apparet, ut omnes non omnino stupidi monerentur, quantum in pestifero fonte veneni lateat, cujus rivi tam aperte, tam sensibiliter corrupti sunt ; quam abominandum sit illud principium, unde conclusiones communi sensui, communibus vulgaris honestatis notionibus repugnantes inferuntur ; quam demum periculose se turbidis Probabilismi committunt fluentis, quamve temere se horum Rectorum permittunt ducatui; quibus rustici, et mulierculæ judicii incorruptione præstant. Sed euge calame, quid hæres ? cur trepidas ? An times ne atramentum pudore rubeat, et suffundatur ? Ne propala occulta dedecoris, sed publica flagitia publice argue ; et ut ordinem serves in recensendis lapsibus, in quibus nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat, decalogum paucis decurre.

Primo præcepto præcipitur nobis fides in Deum, amor et cultus religiosus illius. At juxta aliquos intra referendos, infidelis, cui sua secta est probabilis, non tenetur Catholicæ fidei etiam sibi probabiliori adhærere. Secundum alios absolutionis est capax homo negligentia culpabili ignorans Mysteria Trinitatis et Incarnationis. Et juxta Caramuelem *Theol. Moral.* n. 1559, « deorum pluralitas stando puris principiis naturalibus defendi, et propugnari potest. »

Secundo præcepto prohibetur vanum et falsum juramentum. At, juxta Tamburinum lib. 3. *in Decal.* cap. 1. § 6. n. 7, « licitum est inducere testem ad jurandum falsum, quod jurans quidem putat esse verum, ipse vero inducens scit esse falsum. » Libenter hic cum Augustino exclamaverim : « Ubi estis fontes lacrymarum ! et quid facimus, quo ibimus, ubi nos occultabimus ab ira veritatis, si non solum negligimus cavere mendacia, sed audemus insuper docere perju-

ria ? » Tertio præcepto injungitur observantia diei festi. At vero juxta eumdem Tamburinum, « in die festo per duas horas vacare servilibus non est peccatum mortale, quia modicum tempus judicatur duarum horarum spatium comparatione vigintiquatuor horarum. Unde si herus quispiam habens duodecim servos, injungat eis laborem integri diei, assignando singulis duas horas successive et divisive, non peccat mortaliter. »

Quarto præcepto imperatur cultus parentum. At juxta Tamburinum lib. 1. cap. 1 § 3 : « Licet filio, absoluto desiderio, cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis ; quia nimirum ei obventura est pinguis hæreditas. »

Quinto præcepto prohibetur homicidium, et totum id, quod contra proximum per illationem damni committitur. Verum secundum Caramuelem *Theologiæ fundamentum* n. 1142 : « Doctrinam Amici asserentem licere Clerico vel Religioso calumniatorem gravia crimina de se, vel de sua Religione spargere minantem occidere, solam esse veram, et oppositam improbabilem censemus omnes docti. » Et, teste Tamburino lib. 2. cap. 2. § 1, « ad tormenta graviaque damna vitanda potest quilibet sibi falsum crimen imponere, etiamsi mors sit sibi secutura. »

Sexto præcepto prohibetur omnis actus luxuriæ, omnisque usus rerum venerearum extra actum matrimonii commissus. Et tamen juxta Caramuelem *Theol. Moral.* lib. 2. num. 1598 : « Fornicatio secundum se nullam involvit malitiam, et mollities jure naturæ prohibita non est. » Juxta Tamburinum lib. 2. cap. 1. § 4 : « Famulus non peccat mortaliter, qui submissis humeris adjuvat herum suum ascendentem per fenestram ad stuprandam virginem. » Juxta Joannem Sancium, a Diana 5. p. tract. 19. resol. 108. memoratum : « Concubinarius non tenetur pellere domo concubinam, sed polliceri solum se deinceps cum ea non peccaturum, quanda ea relicta minus ægre ageret vitam. » Et juxta Baunium in *Summa* : « Non neganda absolutio est iis, quin in proxima peccandi occasione remanent, si eam descrere aliter non possunt, quin vel sermonem dent populo, vel aliquid ipsis inde incommodi importetur. » Quæ vero in favorem gulæ, aliorumve sensuum docent Probabilistæ, vide supra, dum de actuum indifferentia.

Septimo præcepto inhibetur injusta rei alienæ ablatio, aut detentio, qua proximus in bonis suis læditur. At juxta Baunium in *Summa*, pag. 307. et 308 : « Qui alium movet aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, v. g., ad domum ejus aut segetem incendendam, non tenetur ad restitutionem illius damni illati. » Et pag. 220 : « Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere quod ablatum est per parva furta, quantumcumque sit magna summa totalis. » Quin juxta Probabilistas, vix jam est usura, vel simonia, et omnes divites eleemosynæ erogandæ onere exsolvuntur, quia juxta Vasquem vix in divitibus superfluum invenitur.

Octavo præcepto prohibetur falsum testimonium, mendacium, et omne id quo honor proximi læditur. At juxta Caramuelem n. 1151. suæ *Theologiæ* : « Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum testimonium alicui, ut suam justitiam, et honorem defendat ; quia illud est probabile, quod asseritur a viris doctis probisque ; et hæc doctrina habet pro se viginti, aut plures viros magnos et doctos, qui si dicantur non sufficere, vix ulla erit opinio probabilis in theologia. » Vide Gasp. Hurt. Dicastill. Dianam.

Idem apparet in præceptis Ecclesiæ. Primo et secundo præcepto Ecclesiæ præcipitur statutos Ecclesiæ dies festos celebrare, et Sacrum Missæ reverenter audire. At Caramuel *Theol. fundam.* num. 44. et alibi docet, « in audiendo Missam de præcepto, recitandis horis ex obligatione, satis esse attentionem externam, et posse quemlibet tuto voluntarie distrahi, et post mille distractiones voluntarias certo scire se ne venialiter quidem peccasse, et ita certo ut possit jurare. » Addit n. 760. eum satisfacere præcepto recitandi officium, « qui illud recitat animo non satisfaciendi. » Et n. 500. et 502. una Matutinarum lectione « posse quem duorum dierum obligationi satisfacere. » Mitto alia non minus nova et stupenda, quam ridicula, ut cum sæpe ait, « horologia habere opinionum probabilium virtutem. »

Tertio jubemur indicta certis diebus jejunia, et a quibusdam cibis abstinentiam servare. Illis satisfacere credit Filiucius tom. 1. tract. 27 quemvis « defessum ex quocumque labore licito vel illicito, v. g., cum fœminis commixtione. » Atque ex eo docet Escobarius tract. 1. exam. 13 n. 67, non

teneri jejunare qui dormire nequit, nisi sumpta cœna, etiamsi jejunium tolerari possit collatiuncula sub meridiem sumpta. « Quia, » inquit, « nemo tenetur pervertere ordinem refectionum. »

Quin juxta Tamburinum lib. 4. cap. 5. §. 1. et 2 probabile est, « sagimen inter lacticinia numerari, atque adeo posse recipi in jejunio ; licere etiam intra diem jejunii bibere vinum, mustum, cerevisiam, aquas ex herbis, vel ex eodem vino destillatas, etiam de mane, etiam ob solam delectationem, etiam multoties in die, etiam in fraudem jejunii. » Alia circa præcepta tam divina quam humana longe horribilissima flagitia doctrinæ prudens omitto : eligens indiligentiæ notari, quam tot spurcitiis has chartas commaculare. Videri poterunt excerpta parochorum Parisiensium, et alia innumera scripta, in quibus summa accuratione recensentur.

Per singula etiam Sacramenta decurrendum foret, singulæ quoque censuræ memorandæ, ut appareat quantum et illis injurii, et istis inobedientes fuerint Probabilistæ. Ex ungue leonem, et ex frusto pannum conjicito. Præcipuam diligentiam et curam in parando ad susceptionem Sacramentorum animo exigebant Patres : at juxta Baunium et Saucium non sunt arcendi ab Altaribus, qui « eodem die copulam carnalem cum fœmina habuerunt, vel se voluntarie polluerunt sive per fornicationem (addit Mascarenhas tract. 4. dub. 5.) sive per adulterium, sive per peccatum contra naturam, seu quocumque alio modo. » Quantum vero sacris Pontificum conciliorumque legibus et censuris obtemperent, patet ex eo, quod idem Mascarenhas, « leges Provinciales vel universales in contrarium latas, » totius orbis consuetudine abrogatas pronuntiat. Et Escobarius tract. 1. exam. 8. n. 102. Bullam Pii V. Clericos sodomitas omni privilegio clericali, omnique officio, dignitate, et beneficio privantis modo tam horrendo ludificatur, et ad nihilum redigit, ut eam præ horrore non audeam castis lectoris oculis præsentare Pontificiæ auctoritatis irrisionem in casu, in quo omnes theologos deceret esse armatos, deberentque non solum non Apostolica fulmina eludere, sed ignem de cœlo advocare, si aliqua esset in illis gloriæ Dei scintilla.

Concilium Lateranense ad abolendam execrabilem blasphemiæ consuetudinem gravissimam pœnitentiam severi confessarii arbitrio blasphemis injungendam decrevit. At illud sacratissimum decretum solita sua responsione, non usu, vel non receptione omnia præcepta evadente, eludunt Sanchez, Azorius, Filiucius aliique. Religiosos habitum regularem exuentes excommunicationis pœnæ subjiciunt Pontifices. « Excipe », inquiunt Probabilistæ apud Escobarium tract. 6, « si habitum Religiosus dimittat ut melius currat, et saltet, vel si ut furetur occulte, vel fornicetur, cum dimittat mox reassumpturus. » Denique quidquid summis Pontificibus decernere placuerit, facile pessumdabitur hoc Dianæ p. 5. tract. 13. resol. 39. et 650. effato : « Ad auctoritatem summarum Pontificum dicendum est, ita respondisse illos adhærendo opinioni affirmativæ ; sed non exinde sequitur, negativam sententiam carere probabilitate. Dixerit hoc summus Pontifex tanquam caput Ecclesiæ, volo : at dixit tamen in sphæra duntaxat probabilitatis sententiæ suæ. » Ubi pro summa et verecunda erga Ecclesiæ capita reverentia probabilitatem aliquam summo Pontifici decernenti, sicut et Casuistæ concederet, largiri dignatur.

Quantum vero regulari Religiosorum ordinum observantiæ officiat probabilismus, nemo nescit ; facile enim erit et promptum cunctis omnia conciliorum Pontificumque de reformatione instauranda decreta eludere, qui a Diana didicerint, illa Pontificem statuere « in sphæra duntaxat probabilitatis sententiæ suæ ; » qui axioma illud, quod semper in ore Probabilistarum versatur, receperint : « Ecclesiæ leges vim obligandi amittunt, cum jam desuetudine abierunt. » Ut autem in desuetudinem abiisse censeantur, sufficit modicum annorum interstitium, vel alicujus Casuistæ nova opinio, quæ initio debilis et imbecilla modico tempore adolescit, et, ut loquitur Diana, « tempore maturatur », ac deinde Prælatorum incuria, vel inconsideratione neglecta, tacita Ecclesiæ non reclamantis approbatione sancita a Probabilistis venditatur. Quam profundum erga superiores pro vita regulari resarcienda laborantes obedientiæ obsequium præstabit, qui a Castro Palao part. 1. disp. 2. pag. 6. audierit : « Non est controversia quando daretur opinio probabilis ex parte subditi, quod non teneatur obedire, etiamsi contraria sententia sit probabilior. Tunc enim licitum est amplecti quæ sibi gratior

fuerit. » Ita notavit in præsenti Thomas Sanchez lib. 6. *in Decal.* cap. 3. Quem pœnitentiæ motum concipiet Religiosus propter flagitia, et incorrigibilitatem a Monasterio expulsus, cui arriserit illud Molinæ pronuntiatum ab Escobario tract. 6. exam. 7. laudatum : « Expulsus a Religione non tenetur se emendare, ut ad illam redeat ; neque obligatur voto obedientiæ. » Unde observat Prosper Fagnanus, quosdam Regulares audita opinione nonnullis probabili, quod summus Pontifex non possit Religiosis ad præscriptum regulæ reformationem indicere præter consuetudinem tempore professionis vigentem, ausos esse debitam mandatis Apostolicis obedientiam denegare.

Nec dicas hæc tam impia consectaria a variis Probabilistis reprobari. Nam, cum videntur ex principiis proximis ea damnare, in suo generali probabilitatis principio illa probant, et honestant. Cum enim pro certo venditent, id licere quidquid utrinque auctores habent; cum singulis paginis clament, tuto quemque adhærescere posse claro casuistæ non omnino ab aliorum auctoritate deserto ; quid interest si juxta nefanda illa dogmata, quæ interdum in particulari rejiciunt, aliqua tandem ratione probabili, et casuistis probata agere liceat? Quid juvat afferre rationes, quibus speculative damnetur contractus *Mohatra*, interfectio calumniatoris, vel alapam intentantis, si in praxi illud judicium formare possum : id mihi certum est, quod probabiliter licitum est, quia tuto sequi possum opinionem probabilem ? Speculative quidem ob rationes speciales dubitabo ; sed practice ob rationem generalem probabilitatis non dubitabo, sed opinabor ; quia illud saltem occurret, ut quod mihi videtur insolubile, et cum doctrina Patrum insociabile, alius solvet, alius Probabilista conciliabit. Ergo non incurram in illud a Jure consecratum decretum, quo peccati reus statuitur, qui agit ex conscientia dubia, certisque incerta præponit, quia semper securitatem practicam obtendam, ex eo principio mihi ascitam, quod nemo peccat opinionem probabilem secutus. Esto quod casuistæ inter se in privatis quæstionibus digladientur, sufficit mihi quod in communi principio conveniant : « Vere illud licere, quod probabilitate non caret. » Nihil ergo mihi jam a Veritatis ira timendum existimabo, parum veritatem curabo, probabilitatis securitate contentus gaudebo, et illo axiomate, quod apud Probabilistas est fere de fide : « Opinio probabilis, etiam falsa, et legi naturali adversa etiam in concursu probabilioris excusat a peccato », omnes rationes Comprobabilistarum confringam, et ad illud extremum casuisticæ subtilitatis vallum perductus fateri eos compellam, paradoxa illa, et monstra opinionum practice licita esse, quamvis ob alias rationes ea speculative illicita esse denuntient. Unde illis cum Augustino lib. 2. *de Adult. Conjug.* cap. 4. dicam : « Hoc vos quidem non sentitis, sed hæc sequuntur illa, quæ sentitis. Mutate ergo antecedentia, si vultis cavere sequentia. »

Nec putes, lector, illis, quæ jam prodierunt portentis, et horrendis fœtibus latissimum ad impietatem aditum esse occlusum. Si toleretur vaga probabilismi licentia, nondum exhaustus est venenatus fons, unde profluent iniquitatum rivi ; nondum exstirpata radix, cujus pestiferi rami tam late fundentur, ut in fidei, pietatis, religionisque exitium grassari, et indifferentiam sectarum securam reddere humana audacia probabilitate armata facile possit. Si enim omne probabile falsum excusat a peccato, si probabilitas etiam minor, et quæ probabilius videtur falsitas, ad honestandam actionem sufficit, poterit quisque in religione, quam probabilem putat, permanere, et in ea ad salutem pervenire, non obligatur infidelis ad credendum in Christum, sicut secundum Probabilistas non obligatur fidelis ad eum amandum : nil ad salutem refert, cujus sectæ professor sis, modo error probabilis videatur; nam probabile, et securum apud modernos convertuntur, et, teste Caramuele *Theol. fund.* p. 472, « minus probabilis sententia, si benignior, etiam securior est. » Devorandæ ergo erunt omnes hæreses aliquo veri colore probabiliter illitæ, permittendæ et confundendæ omnes sectæ suis hinc inde rationibus humanis non destitutæ ; nullæ recusandæ corruptelæ, si corruptorum hominum judicio verisimiles appareant. Denique Christianismus fiet Pirrhonismus, et quidem perditissimus : omnia erunt incerta, fluxa, mobilia ; omnia obrumpentur fidei et Religionis retinacula, si novella probabilitate suscepta, cuncta erraticæ rationis arbitrio permittantur ; si humanæ auctoritati, humanæque rationi id juris iniquissime detur, ut aliquid securum et tutum efficere possint, si æternæ legis

ignorantia etiam ex personali vitio profecta, etiam precibus ac virtutum studio superabilis non solum ad imminuendam culpam, sed ad eam penitus delendam omnino valet; si minus probabilis, minusque tuta opinio probabiliori, et tutiori cognitæ anteferri sine peccato possit; si carnalibus animis, novitatum amantibus, severitatis impatientibus supremum salutis arbitrium asseratur; si extra solam veritatem vera sit securitas; si lex Dei æterna non sit immota operationum humanarum regula, a qua actio libera si dissideat, hoc ipso mala est, si nihil referat, veræne sint opiniones, an falsæ, modo sint probabiles, seu eas probantibus probabiles videantur, et aliqua nitantur ratione, atque moderni auctoritate casuistæ; et si humana ratio quamlibet peccato occæcata, certa regula agendorum ita constituitur, ut ei suum Deus judicium accommodare teneatur; si divina lex eos insontes pronuntiare debeat, quos humana probabilitas absolvit; si casuistis infallibilitatis genus asseratur soli Ecclesiæ Catholicæ eximium; si Probabilistæ sibi ipsis contrarii, subindeque ad veritatis viam incerti, mira absurditate certi sint ad veritatis terminum duces; si denique non minus tutum sit in ore Probabilistarum mendacium fucatum, quam in ore Christi, et Sanctorum veritas fuit.

Videant, quæso, Probabilistæ, et serio tandem considerent, quam rejiciendum, quam improbandum, quam abominandum sit vagæ probabilitatis pestiferum dogma, quod a tam nefandis consectariis divelli nequaquam potest. Ex fructibus cognoscant arborem, ex effectibus causam, ex rivis fontem, et ex longe absurdissimis, et falsissimis corollariis probabilitatis doctrinam, a qua derivantur, cum qua cohærent, cui agglutinantur, rejiciant, reprobent, insectentur. Nam, ut elegantibus Tullii verbis utar, « prorsus consequentia tenetis, o Probabilistæ; sed ita falsa sunt ea, quæ consequuntur, ut illa, e quibus nata sunt, vera esse non possint. » Et, quia de Tullio mentio occurrit, erubescant Probabilistæ ethnice loqui, postquam Tullius christiane et theologice locutus est. Hic enim suis *de Officiis* libris totis viribus probat, honestum utili ita anteponendum, ut in concursu utriusque ipsa comparatio culpa non vacet. Quod si erubescere nolunt, aut nesciunt probabilismi arbitrarii defensores, tu, lector Christiane, rubore suffundere; tu dolore tabesce ob sæculi miseri hujus dedecus sempiternum, et dum vides hac probabilitatis arte omnia jura corrumpi, antiqua floccifieri, nova calcari, judicia perverti, hæreticis de Ecclesia Catholica obloquendi ansam præberi, indolens cohorresce. « Qui enim, » ut ait August. epist. 137, « ista non dolent, non est in eis caritas Christi; qui autem etiam de talibus gaudent, abundat in eis malignitas diaboli. »

Hæc dicta sint non in sugillationem personarum, sed exerrationum. Scio, et certus sum præfatos auctores in ista morum disciplina stabilienda non huc spectasse, ut Catholicæ ethicæ puritatem corrumperent: longe ab omnibus, longe a singulis consilium istud fuisse credo. Non dubito quin optassent nuda Evangelii præcepta nulla mitigatione temperata fidelibus proponere. Mihi persuasum est, viros erga se severos, et in propriis institutis egregie compositos, tam multa statuisse de Evangelii severitate remittere, morumque præcepta quam potuere mitissima condere, ut indulgentia et molliori disciplina se ad hominum imbecillitatem attemperante, Christianorum depravationi ac perversioni succurrerent, atque ut ne ullum suæ in salutis desperationem arctæ vitæ difficultas propelleret, in hunc scopum collimasse, hoc ipsis unice propositum fuisse dum decreta singulorum usibus accommadata pararunt, fere jurare possem. Credebant viri urbanissimi, totique ad benignitatem ficti et comparati, se majora mala præcavere minorum tolerantia. Existimarunt accedendum esse ad peccatores, eisque connivendum, ne totos sese vitiis tradentes in pejus ruerent.

Quod præsertim de Patribus sacræ Societatis Jesu intelligendum velim. Ingratus audiam, si Societatem illam de me optime meritam, quamve meis officiis promereri impense aveo, corruptelam amantem pronuntiem. Sex annos Jesuitas Provinciæ Tolosanæ Magistros audivi, totidemque conscientiæ rectores adolescens habui. Testis vero est mihi Deus, et non mentior, me nihil ab eorum ore accepisse unquam, nihil in eorum moribus advertisse, quod ab infandis illis depravationibus non abhorreret. Puras Evangelii maximas ab illis edoctus sum, in directores sacræ severitatis amantes incurri, si quid in me pietatis, si quid religionis, si quid doctrinæ sit, totum ipsis debeo; a quibus elementa suscepi, totum ipsis acce-

ptum refero, et post innumeras persolutas gratias, majores me debere profiteor, quia, teste Philosopho, parentibus et magistris pares referre gratias nemo potest.

Porro quod aliqui eorum Casuistæ molliorem in illis disciplinam tolerent, quam in moribus suis teneant; quod animi sui solertiam ad excogitandas subtiles quasdam rationes adhibuerint, quod accitis lenimentis legum asperitatem mitigare sategerint, non Societatis vitio, sed ipsius conditione et natura probabilitatis, quæ sine periculo tractari nequit, contigisse sine dubitatione credere, et caritas, et Religiosi instituti ab Ecclesia probati sanctimonia, et Jesuitarum fere omnium præclara morum compositio suadent, ac pene cogunt. Nam probabilismi licentiam ab aliis hauserunt Jesuitæ, et cum Jesuitis non pauci, alii ex omnibus ordinibus et academiis, nonnulli etiam Sorbonici hujus sæculi doctores sectantur; quia probabilismus postquam timide primum prodire cœpit, tempore aliquo maturatus, et plus justo arridens, plures bonos et doctos non solum Jesuitas, sed omnium ordinum viros in errorem ac fraudem induxit, quos alii deinde bona fide secuti, sed nimium creduli probabilitati suffragati sunt, et latens virus absque malitia combibentes, in eam sententiarum laxitatem duce probabilitate abierunt, quæ non sunt theologorum Societatis Jesu propriæ, sed aliis multis communes. Unde si Probabilistarum catervam in aciem producere liberet, magnam partem conficerent aliorum institutorum et ordinum professores, quos probabilitatis dogma pervasit, pervaserunt et alia probabilitatis corollaria.

Accedit, quod totius alicujus instituti sensum non ex privatorum alumnorum opinionibus, sed ex Præpositorum Generalium, in quibus non secus ac in capite naturali, totius corporis sensus vigent, statutis, vel universalibus Religionis comitiis metiri nos decet. Atqui post damnatas Romæ probabilitatum laxitates nullum librum legere licuit, in quo de licentia præpositorum suorum Jesuita ullus expresso suo nomine propositiones damnatas tutatus fuerit. Ergo signum est, sacram Societatem Ecclesiæ auctoritati cessisse, ægre quorumdam filiorum plus justo ingeniorum suorum voluptati et vulgo indulgentium licentiam passam esse, et pro suo Catholicæ Religionis amore ea modestia præditam fuisse, ut, quamvis quosdam ex suis nosset laxitatibus illis implicatos, nemini tamen pepercerit, qui se manifestum earum gereret defensorem. Totius Societatis ingenium, et vota luculenter expressit R. P. Mutius Vitellescus Societatis Præpositus Generalis litteris ad totam Societatem datis 4. Januar. anno 1617, ubi sic filios monet: « Nonnullorum ex Societate sententiæ (in rebus præsertim ad mores spectantibus) plus nimio liberæ, non modo periculum est ne ipsam evertant, sed ne etiam Ecclesiæ Dei universæ insignia afferant detrimenta. Omni itaque studio perficiant, ut qui docent, scribuntve, minime hac regula, et norma in delectu sententiarum utantur: Tueri quis potest; probabilis est; auctore non caret. Verum ad eas sententias accedant, quæ tutiores, quæ graviorum, majorisque nominis Doctorum suffragiis sunt frequentatæ; quæ bonis moribus conducunt magis, quæ denique pietatem alere, et prodesse queant, non vastare, non perdere. Quoniam vero constitutiones, decreta, regulas probe callent de S. Thoma sequendo, de non provehendis ad cathedras, aut etiam removendis qui ejusmodi doctrinam parvifacere, aut cordi non habere præ se ferunt, præsertim si novitatum amantes deprehendantur, qui nulla ratione sunt ferendi; reliquum præterea mihi nihil est, nisi ut hæc ipsa serventur, ut maximi res momenti, quam ardentissime possum urgere. » Vides hunc sapientissimum, et juxta piissimum Generalem non solum filiorum suarum doctrinæ laxitates non probare, aut ignava dissimulatione fovere, sed proscribere; non affectare in iis tuendis constantiæ famam, sed malle suorum lapsus semel agnoscere, serio detestari, quam eos in perpetuum retinere, et ipsis retentis « pietatem perdere, et vastare. »

Non ægre, ut opinor, feret prudens et sacra Societas, me illam eo modo defendere, quo Ordinem nostrum vindicare sategi. Christianæ caritatis officia me implere crediderim, si proximum diligam sicut meipsum; si matrem a filiarum dedecore liberare, non filiorum quorumdam dedecus in matrem refundere voluerim; si diligere me decorem domus Dei, et expurgare Religiosum sanctuarium his vindiciis significaverim, si a tota Societate erroris suspicionem amovere, et necessaria quorumdam privatorum infamia totius Religionis dedecus redimere studuerim. Non arbitror Religiosos

in malam accepturos partem istam meæ erga ipsos gratitudinis significationem. Si plura possem, plura rependerem; si repræsentata dogmata, salva conscientia, vel defendere, vel excusare mihi liceret, ad illorum defensionem aspirarem, illis me ultro aggregarem. Sed nihil possum adversus veritatem, sed pro veritate; quin in tam perversorum dogmatum defensione, vel dissimulatione infamandam magis Societatem crederem; quia, sicut verum in suspiciendis, occultandis fovendisque erroribus situm est dedecus : ita nefarias opiniones abjicere, easque a celeberrimo corpore, permisso membrorum quorumdam inhonestamento, amovere solidum decus, magnifica gloria. Hanc gloriam toti Societati modis omnibus amplificandam sincere opto; ipsos RR. PP. non tam moneo, quam rogo, ut Comitolum magis sibi, Andream Blanchum, Mutium Vitellescum, quam Escobarium vel Tamburinum imitandos proponant, idque Majorum nostrorum monitis et præceptis imbutus concupisco. Etenim sæpe sæpius capitula nostra generalia religiosissimam Societatem omni officiorum genere prosequi statuerunt.

Confutantur responsiones Probabilistarum, et seorsim R. P. Georgii de Rodes.

Dices : His rationibus quidem conficitur, quamcumque probabilitatem non esse tutam agendi regulam; sed nihil evincitur contra probabilitatem certis cautionibus, limitibus et conditionibus coercitam. Effrenis quidem probabilitas clamoribus et tragœdiis excitatis, quasi omnium corruptelarum fons putentissimus a doctis pariter, et indoctis exagitatus est, quia ad eum ex animo respuendum sufficit communis sensus, sufficit communis vulgaris pietatis institutio, quæ ad tam nefaria dogmata cohorrens ipsum etiam spurcitiarum fontem execrationibus prosequi debet. Sed longe diversa est probabilitatis notio, cui securitas vindicatur. Quod si quæras a modernis exactioribus Probabilistis, quid sit opinio probabilis castigata, et non effrenis, respondent ad eam duas exigi conditiones : prima, ut gravioribus rationibus innixa sit; secunda, ne vel rationi evidenti, vel catholicis dogmatibus in Scriptura revelatis, vel conciliorum, summorumque Pontificum decretis, vel Patrum traditioni, vel theologorum torrenti sit opposita.

Sed contra. Nam præterquam quod pauci, et fere Probabilistarum nulli hunc conditionum apparatum requirunt, cum candide fateatur Tamburinus lib. 1. *in Decalog.* cap. 3. §. 3 : « Qui aliquid operatur motus ex opinione probabili, bene operatur, et sine peccato, etiam opinione probabiliore relicta, etiam omissa tutiore, etiam communi. Dum probabilitate, sive intrinseca, sive extrinseca, quantumvis tenui, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus. » Præter hoc, inquam, hæ conditiones, hæ duæ annexæ dotes nihil aliud sunt, quam laquei irretiendis, deludendisque simplicioribus ad declinandam corruptæ disciplinæ moralis invidiam instituti; nam si excussa larva pestilenti opinioni formam satis honestam affingenti, adyta et interiora velaminis perscrutemur, apparebit his conditionibus probabilitatis fœditatem occultari quidem, et veluti obliniente fuco honestari, revera tamen licentiam probabilismi foveri tanto periculosius, quanto in speciem innocentius.

Etenim quid est apud Probabilistas ratio gravis, et ratio solida? estne ratio uni veritati innixa? Minime sane; cum enim Probabilistæ sibi tam crebro contradictorie adversentur, media probabilium opinionum pars vera esse non potest, et tamen probabilis esse non desinit. Ergo per probabilitatem gravi solidaque ratione fretam, non intelligunt opinionem veritati innixam, sed opinionem iis rationibus fultam, quæ graves, et solidæ Probabilistis videntur. Atqui hoc modo non vitamus montra illa flagitiorum et errorum, quæ declinare velle videntur auctores hujus responsionis; nam eorum consectariorum architecti solidis se niti rationibus opinantur. Et, licet hæ rationes forte aliis non videantur solidæ et graves; illis tamen graves, et solidæ saltem probabiliter apparent, cum propter illas ea dogmata invexerint. Similiter pleraque hæreticorum, aliorumve infidelium commenta, quamvis reipsa sophismatis innixa sint, tamen illa ipsa argumenta, quæ nobis sophismata sunt, ipsis videntur rationes graves et solidæ. Ergo si vera sit probabilitatis doctrina, si nimirum falsum probabile etiam in concursu probabilioris a peccato excusat, illa omnia debent transglutire, et devorare dogmata, a quibus ore tenus, et extremis labiis recedere videntur; illisque flagi-

tiis veniam dare, et sub pœna peccati mortalis absolutionem impertire ea admittentibus ob rationem, vel Casuistæ auctoritatem, quæ perpetrantibus solida, et gravis visa est, quamvis reipsa dubia, incerta, et sæpe falsa sit. Ergo non veram, sed apparentem soliditatem, quæ errantibus non deest, his conditionum fucis et artibus venditant; sed falluntur, quia apparens soliditas soliditas falso dicitur, sicut mendacium apparenter verum, inepte veritas dicitur; et fallacia, perperam gravis et solida ratio nominatur. Nam illa omnia doctrinæ flagitia, quæ populi Christiani pietas tam justa indignatione insecuta est, et Ecclesiæ divinitus concessa auctoritas justissimis censuris anathematizata est, rationibus apparenter solidis muniri visa sunt viris apparenter doctis, qui et multa scripserunt, et in evolvendis noctu et interdiu Casuistis multum temporis insumpserunt. Ergo illa omnia consectaria, quibus cædibus, vindictis, abortionibus, calumniis, furtis, usuris venia datur, in tuto locari, et fere consecrari existimanda sunt.

Deinde vero dum addunt ad opinionis probabilitatem requiri, ut sententia illa non sit Scripturæ, vel Traditioni adversa, dum aliquid dicere videntur, revera ludunt, et nos ludificant. Nam vel volunt opinionem illam, ut sit probabilis, debere de facto esse Scripturæ, et traditioni consentaneam, vel tantum apparere talem. Si primum, bene dicunt, sed probabilismum a fundamentis subruunt. Nam probabile falsum revera non est Scripturæ et Traditioni consentaneum; si vero secundo contentus sis, jam omnibus illis flagitiorum paradoxis veniam das. Quamvis enim reipsa cum Scripturarum et Traditionis veritate pugnent; tamen ita pugnare suis auctoribus et defensoribus non apparet. Sic etiam Calvinistis et Lutheranis errores probabiles, et tuti erunt, cum illis persuasum sit, errores suos a Scriptura non dissidere, a Traditione non abhorrere, quamvis reipsa abhorreant. Sic Germanorum antiquorum latrocinia, Mahometanorum immunditiæ, quas innoxias, justasque habent, justificabuntur; quia hæc nefanda scelera a lege naturæ abhorrere minime eis apparet; quamvis abominanda merito videantur iis, quorum judicium non est ita corruptum, vel affectus tantopere depravatus. Ergo vel probabilitas illa responsione jugulatur, vel nullum omnino eorum, quæ commemoravimus, doctrinæ flagitium, nulla hæresis e probabilium, subindeque tutarum opinionum numero eximetur, si id demum sibi quisque persuadeat, opinionem libertati faventem ob aliquam apparentem rationem non videri sacræ Traditioni repugnantem, etiamsi tutior probabiliorque sententia Scripturis adversari attestetur, et omnibus tum rationibus, tum auctoritatibus inter se libratis, in ea opinione tanquam probabiliore permaneat, opus agendum esse contra Scripturam et Traditionem; id tamen tuta conscientia efficiet, si aliqua ratio, vel auctoritas Casuistica suppetat, quæ dicat id Traditioni neutiquam repugnare.

Nec obest quod interdum videatur Casuista ab Scriptura, vel Traditione discedere; quia potest sibi probabiliter, subindeque prudenter, ac proinde tuto suadere, objectionem illam sibi ineluctabilem ab ingenioso, et dialectico casuista, si adesset, bona aliqua distinctione solvi posse. Unde imprudenter te gereres, si ob rationem in contrarium convincentem, sententiam, quæ ut ut probabilis circumfertur, improbabilem judicares. Imo criminis lethalis et casuisticæ majestatis læsæ reus fores, si pœnitentem talem opinionem secutum non absolveres; quia, licet tibi videatur manifeste Scripturæ, vel Traditioni contraria, ex novo humilitatis probabilisticæ præcepto teneris in reverentiam casuistæ aliter sentientis suspendere judicium tuum. Nam, licet omnia alia peccata aliqua probabilitate excusari possint, unum tamen est, cui nunquam parcunt Probabilistæ, si nimirum illis infallibilitatem assecurandæ, ut loquuntur, conscientiæ non asseras. Hoc peccato si pecces, desperata est salus, peccasti in Spiritum sanctum, et tibi nec in hoc sæculo, nec in futuro remittetur. Scilicet, scilicet! Sed salibus, jocisque uti non placet, quia, licet ridiculi errores jure rideri possint; nam, ut ait Tertull. *advers. Valent.* cap. 6, « multa sunt sic digna revinci, ut gravitate adorentur, ubicumque dignus risus officium est; » quia, ut addit alicubi S. Augustinus, misericorditer irridentur errores, ut ab errantibus rideantur et fugiantur : nihilominus impræsentiarum flere magis libet, quam ridere, et flendi magis quam ridendi tempus advenit, dum videmus novas in dies induci doctrinæ corruptelas, quibus lascivientibus ingeniis laxissimæ ad peccandum habenæ remittuntur.

Hæc Probabilistarum ambagibus, et æquivocationum fuco vagæ opinandi licentiam obtegentium calliditas mire apparet in novissimo probabilitatis patrono P. Georgio de Rodes, auctore alias mihi probato, et ob egregias dotes laudato ; sed quia in hac controversia excessisse videtur (ut verbis D. Thomæ modestissimis utar) et ea, quæ tradit, mire ad detrahendum casuisticarum æquivocationum fucum juvant, placet cum illo scriptore, seposito omni verborum amarore velitari, et ea, quæ disp. 2. *de Actib. Hum.* quæst. 2. sect. 3. edisserit, ventilare.

In primis aperte semel et iterum ad declinandam corruptæ moralis disciplinæ totum orbem inficientis invidiam inculcat ad opinionem probabilem requiri : « Ut eam ratio, aliqua bona fulciat ; ut contra eam non sit ratio aliqua convincens; ut eam generaliter Doctores omnes non improbent, et tanquam absurdam et falsam explodant ; ut non repugnet principiis veris, et receptis in Ecclesia, et communi sensui fidelium. » Quæ conditiones, inquit, si expendantur ab adversariis, quos passim Jansenianos vocat, doctrina de sententia probabili perperam et injuria dicetur causa totius corruptionis, quæ inficit hodiernam Ecclesiam. Hæc dum audis, lector, nonne crederes puræ disciplinæ moralis castimoniam in tuto positam? Sed ne cito credas his ambagibus, quibus probabilitatis doctrina non emendatur, sed impeditur et involvitur, seu callide probabilitatis virus, ne percipiatur, obscuratur. Nam ille idem auctor, qui tam accurate præmonuisse videtur, nullius Doctoris auctoritatem sufficere ad conciliandam suis sententiis probabilitatem, si a Scriptura, traditione, et sensu Ecclesiæ dissideant, statim id, quod dedisse videbatur, totum retrahit, et omnimodam quibuslibet Probabilistis licentiam tribuit ad quamlibet opinionem sua probabilitate donandam.

Etenim § 1. constituta opinionis communis et probabilis definitione, quæ multis pateret instantiis, si expendere vacaret, ait : « Imprudenter procederet, qui aliorum opiniones communiter receptas, vel etiam novas, ideo tantum judicaret improbabiles, quia rationes contra eas aliquas haberet, quas ipse non posset solvere, neque putaret ab aliis posse solvi ; quia persuadere sibi prudens quisque debet, multas sæpe rationes nobis apparere insolubiles, quas facile alii solvunt : ideo nemo unquam debet solo judicio suo aliorum sententias judicare improbabiles. » Hæc ille, et ad Probabilistarum mentem omnino consone. Sed profecto omnem illum fucatarum conditionum apparatum labefactat, ad nihilum redigit, et in actu exercito, ut loquuntur, retractat. Si enim opinio est censenda probabilis generatim et universe omnibus, quia alicui docto probabilis visa est, quamvis alii de ejus falsitate certi sint, quia habent « aliquas rationes, quas ipsi non possunt solvere, nec putant ab aliis solvi posse, » quibus permoti existimant opinionem illam « novam » Scripturæ vel Traditioni repugnare, certe jam penitus corruunt illæ præclaræ exceptiones, quibus Pater Georgius nihil probabile habendum jactabat, quod convincenti rationi, vel divinæ, aut Ecclesiasticæ auctoritati adversaretur; siquidem teneor suspendere judicium meum, et mihi persuadere, « rationes, quas non possum solvere, facile alios solvere, nec eas meo solo judicio judicare improbabiles. » Ergo illa omnia doctrinæ moralis flagitia, quæ toti Eclesiæ horrori fuerunt et indignationi, licita sunt, et innoxia, quia ab aliquo docto casuista tanquam probabilia tradita sunt, cui proinde casuistica probabilitas manebit, donec congregetur concilium œcumenicum ad eam proscribendam.

Quare illæ omnes Probabilistarum corruptelæ, quas parochi Parisienses in sua probabilitatis synopsi congesserunt, devorandæ erunt et permittendæ, cum eas tutas ac securas faciat alicujus casuistæ, qui ut doctus et probabilis circumfertur, auctoritas, si tandem verum sit quod idem P. Georgius probare conatur : « Dico secundo, sufficere omnino ad opinionem probabilem, ut eam Doctor aliquis magni nominis, et pius, præsertim recentior teneat. » Et ad 2. objectionem : « Respondent Sanchez et Vasquez unius Doctoris auctoritatem non sufficere ad opinionis probabilitatem, nisi rationes habeat, quæ tibi probentur. Ego existimaverim esse necesse, ut aliquas habeat rationes, sed necesse non esse, ut ille mihi probentur in seipsis; quia viri magni auctoritas satis est magna ratio, ut judicem rationes illas esse probabiles, quibus sententiam suam confirmat. » Atqui Doctores aliqui magni nominis, et præsertim recentiores, in quorum defensionem se multi magni nominis viri armaverunt, calumniam criminibus eximunt, cædis patrandæ potestatem hominibus ob levissimas causas fa-

ciunt; abortiones puellis, usuras avaris, furta servis non semel permittunt, ut in Parochorum excerptis exhibetur, appositis casuistarum nominibus, allatis syllabatim sententiis cum exemplaribus collatis, citatisque libris, capitibus, paragraphis, numeris. Ergo quantumlibet illa dogmata videantur rationi et Scripturæ repugnantia, modo habeant aliquem casuistam, qui hac ætate nunquam deest, nullum eorum poterit ut probabile rejici, nihilque proderit insolubiles adversus illa flagitia rationes proferre, et opposita argumenta evidenter solvere, si juxta P. Georgii decretum, « viri magni auctoritas satis est magna ratio, ut judicem rationes ejus esse probabiles, etsi mihi non probentur. » Si, ut ait, § 2, « cerna regula est posse quemlibet operari eligendo illam opinionem, quæ minus videtur tuta, et minus probabilis, relinquendo propriam opinionem probabiliorem et tutiorem; quia ille, qui deserit opinionem probabiliorem, exponit tantum se periculo errandi speculative, non practice, » et nihil obest « te facere actum, qui physice ac materialiter bonus non sit, sed malus. » Si director conscientiarum possit respondere, « pœnitentem probabiliter teneri ad restitutionem, et probabiliter non teneri. Et hoc (inquit ad 4) dicet singulis et semper : Si (ut addit) nunquam periculum erit corruptionis, quando aliquis sequetur id, quod videbitur commodius, modo probabilis opinio doceat id esse licitum; » si, ut infert § 3, « qui credit opinionem esse aliquo modo probabilem, secundum eam operari potest, etiamsi recedat a sententia communi, magis probabili, et magis tuta; » si, ut infert 2, « potest quilibet recedere a sententia communi; si enim doctus sit, rationem aliquam firmam habere potest, propter quam præferat sententiam suam sententiæ communi : si vero non sit doctus, potest prudenter doctrinæ ac moribus alicujus probati viri sic confidere, ut adhæreat sententiæ illius contra sententiam communem; si Doctor, ut infert 4. loco, potest contra propriam sententiam consilium dare juxta sententiam alienam, « imo possit etiam respondere aliquando juxta unam sententiam, aliquando aliam sequendo; » si denique « confessarius sive ordinarius, sive delegatus teneatur sub peccato mortali absolvere pœnitentem, qui opinionem sequitur probabilem, quam confessarius ipse putat esse falsam. »

Jam quis non videt his novis conditionibus a puro intimi probabilismi fonte depromptis, superiores exceptiones, quibus vagæ probabilitatis pernicies occultabatur, veluti retractari, et ad nihilum redigi? Nulla enim est tam laxa corruptela ex iis omnibus, quæ ex Casuistis excerptæ sunt, quas nec a convincenti ratione, nec a Scripturis abhorrere suis non sit auctoribus persuasum, quam proinde probabilibus opinionibus accenset illa P. Rhodii regularum multitudo, qui proinde postquam in speciem probabilitatem coercere visus est, eam deinde magis magisque dilatavit. Vix enim ac ne vix quidem unquam continget, vel efficietur, opinionem ullam ex collectis a parochis, « non esse aliquo modo probabilem, » et traditam a casuista docto, « cui adhærere possumus contra sententiam communem, etsi confessarius putet eam esse falsam. »

Possunt ne laxiores lascivientibus ingeniis immitti habenæ? Certe nunquam se a suis laqueis expediet adversarius, quamdiu probabilitati id juris dabit, ut aliquid tutum efficere possit. Et, quamvis nefandorum consectariorum horrore perterritus exceptiones nescio quas afferre velit, nulla tamen erit morum absurditas, quam possit recusare, quia eam ex aliquo probabili saltem probabiliter inferre non est difficile. Sic hæreticis hæresis, cui sunt innutriti; sic Judæis Judaismus, sic Mahometanis Alcorani lex, sic Ethnicis Ethnicismus dici poterit probabilis. Sic quilibet in Religione quavis, quæ probabilis appareat, ad salutem recte poterit pervenire. Unde Caramuel Probabilismi consecutionum callentissimus *Theol. fundam.* pag. 472, quam id sit consequens, ultro agnoscit, et Basanomenum Lutheranum sic loquentem inducit : « Cur non licebit dicere, Romanam quidem Ecclesiam esse probabilissimam, adeoque in foro interno esse securissimam; et tamen, hoc ipso non obstante, Lutheranam, quam ipse profitetur, esse etiam probabilem, atque æque Christianam, ac securam; imo securiorem omnino, quoniam minus probabilis sententia, si benignior, etiam securior est? Cur non licebit addere, se esse in quieta conscientia apud Lutherum, adeoque non teneri redire ad Ecclesiam Romanam, nec a Christi Religione secedere? Sic discurrit etiamnum Basanomenus, et deberet a te, lector erudite, compesci, P. Valerianum magnum audivit, et alios audire desiderat. » Idem docet Herma-

nus Busenbaun lib. 2. tract. 1. cap. 2 : « Hæreticus quamdiu suam sectam judicat esse credibiliorem , vel æque credibilem, non tenetur credere; quia fides nondum est sufficienter proposita, ageretque imprudenter. » Sed clarius et asseverantius Eradus Billius tract. 3. cap. 1 : « Etiam puer baptizatus non peccabit credendo hæresi sibi propositæ, et quam a parentibus edoctus est, nisi habeat argumenta convincentia, et probabilitatem excludentia suæ sectæ. Quamdiu enim probabilis est, non peccat eam sequendo. Quis enim dicat non habere argumenta probabilia suæ sectæ? At nemo peccat sequens opinionem probabilem. »

Et, quamvis hæ consecutiones sint horrendæ, et in veræ Catholicæque Religionis exitium aperte grassentur, sunt tamen necessaria illatione ex probabilitate deductæ. Ergo ex probabilitatis doctrina, quamlibet quibusdam conditionibus obscurata, omnia Christianæ ethicæ, et arctæ viæ, quæ ducit ad vitam, principia nutantia, fluxa, et mobilia evadent. Ergo fidei et religionis retinacula abrumpentur, permittenturque omnia erraticæ rationis arbitrio, si ad novas opinationes quotidie formicantes securitate donandas sufficiat volaticum probabilitatis prolubium. Ergo voluntariis illis exceptionibus, quibus probabilismi fuco obliti fœditatem simpliciorum oculis subtrahunt, nequaquam continere possunt, nequaquam coercere præcipitem luxuriantium ingeniorum impetum, quæ nihil non audebunt, nihil non probabile efficient, ut præclaro probabilitatis umbone, veluti justitia imputativa crimina tegant. Caveat, quæso, adversarius, et qui nos Jansenianæ hæresis suspectos, nesciens quid diceret, pronuntiat, caveat, inquam, ne in ipsum æquiori jure telum, quod intorquet, retorqueamus, et in probabilismum, quem defendit, omnium hæresum origo refundatur ; cum nullum sit errorum genus, quod probabilitate defendi, suaderi, tutoque eligi non possit? Caveat ne opinandi licentia religio in apertum discrimen vocetur, ne Neutralistæ probabilitate tecti, religionem perinde, ac vestes quotidie mutent.

Multa, quibus adversæ sibi sententiæ defensores P. Rhodius afficit, convitia surda aure prætereo, quos vocat « novos Reformatores theologiæ, et Ecclesiæ, vanissimos ac imperitissimos sane homines, non intelligentes communem theologiæ vocem, cujus ipsi micam nullam habent. » Sed totius stomachi bilem iratissime effundit §. 2. ubi adversarios, quos « Jansenianos » opportune importune pronuntiat, appellat « turpissime errantes, deserentes semitas judicii ac justitiæ, ut ambulent per salebras, dulce perditissimæ famæ homine damnato per judicium Ecclesiæ. » Et interim exultabundus, et quasi certus, ac securus victoriæ, ait doctrinam de minus probabili, minusque tuta sententia tuto sequenda « amplecti, et demonstrative probare omnes alicujus notæ theologos, nec ullam esse nunc controversiam, propter quam pugnetur acrius contra novos errores. » Speciatim adducit plures Pontifices, Cardinales, Episcopos, Canonistas, theologos, plura exempla manifestissima ex Scripturis utriusque Testamenti , plurima ex conciliis, ex Patribus, ex historia Ecclesiastica, quibus probatur clarissime quam sit improbabilis doctrina hæc novorum Dogmatistarum, qui volunt teneri quemlibet in quolibet negotio sequi sententiam magis tutam. Et infra addit, operantem juxta opinionem probabilem, facere quod licitum esse ait S. Thomas.

Non credebam Probabilistas, qui uni benignitati student, quive flexibilibus institutis, ac lenimentis omnes ad se alliciunt, neminem submovent, tam cito, tam dire stomachum commovere suum, et in adversarios iram eos erumpere adeo acerbam, a quibus ex probabilismi præjudiciis, nihil nisi melleum, nihil nisi urbanum merito expectari posse videbatur. Verum a mansuetudinis lege , sicut ab aliis solet, dispensare probabilitas potest pro domo sua. Quamquam autem tam amarulenta adversarii ex impetu loquentis censura, adeo anticipatæ mihi de Probabilistarum lenitate, et remissione opinioni contraria vehementem objurgationem, et fraternam correctionem merebatur ; tamen ex imposita mihi Thomisticæ modestiæ lege non solum visum est mihi cum ipso agere remisse, sed etiam amice : tum quia multa alia ab illo auctore commode, et pie scripta scio, quæ debitis ingenue, et libenter laudibus ornari debere agnosco ; tum quia rixas et contentiones ægre fert natura mea minime stomachosa ; tum in reverentiam almæ Societatis, quæ ipsum in Christo genuit, cujus profecto existimationi non satis consuluisse videtur adversarius, dum in limine sectionis 3. suam sententiam appellat « doctrinam theologorum Societatis » ; cum certum sit ab ea plures longe gravissi-

mos Societatis theologos vel abhorrere plane, vel eam variis limitibus coercere, quibusdam veluti aggeribus ad legis defensionem oppositis cupiditates sistere tentantes, ut fuse ostendit P. Deschamps in suo *de Quæstione facti* opusculo ; tum demum, et potissimum, quia ex probabilioris, et tutioris sententiæ, cui adhæreo, decretis, non convicia conviciis reponere, sed maledicentibus benedicere ; non malum pro malo reddere, sed cum omnibus pacem habere ; non vinci a malo, sed vincere in bono malum tenemur, et juxta Pauli oraculum non ex casuistarum prolubiis, sed ex æternæ veritatis, et Ecclesiæ institutis interpretandum illud : *Maledici regnum Dei non possidebunt.* Scio illud Cassiodori lib. 1. epist. 28 : « Ad injurias illi prosiliunt, qui se superatos turpiter erubescunt. » Scio damnasse Gregorium lib. 8. *Moral.* cap. 2. eos, « qui de Deo, qui est pax nostra, pacifice loqui nesciunt. » Et certe si christiani theologi et sacerdotes disputationes excitent de animi rancore descendentes, si scribant stylo verborum atrocitate ferreo, felle amaro, morsibus sævo, unguium laceratione violento, non theologi, sed maledici nomen merentur, quos qui legunt, alii detestatos abjiciunt sana gravitate, alii suaviter hauriunt malevola voluntate, omnes offenduntur urbanitatis honestate. Verumtamen, quæ dixit, veluti commentario explicare non erit inutile, quia ex eorum patefactione aliquid lucis hactenus dictis accessurum spero.

Fateor quidem doctrinam, a lege semper in conflictu opinionum stantem, novam quorumdam theologiam « reformare », sed perennem et incorruptum Ecclesiæ de moribus sensum ; absque ulla innovatione conservare, quia, ut præclare dicebat Episcoporum præcedentis sæculi gemma Bartholommeus a Martyribus : « Verba Dei, et Sanctorum promulgata non sunt ut varientur cum tempore, sed ut illibata permaneant in omni tempore et eis serviant omnia tempora. » Ecclesiæ doctrinam non indigere reformatione, contra impios Lutheranos, et Calvinistas pronuntio ; sed Casuistarum multorum laxitatem non esse per irreformabilem, et immutabilem Ecclesiæ doctrinam reformandam, nemo nisi deformatissimus negare potest. Desiderium reformationis disciplinæ morum collapsæ luculentissimis verbis significavit sacrum Tridentinum concilium sess. 2 : « Cum hujus sacrosancti concilii præcipua cura, sollicitudo, et intentio sit, ut propulsatis hæresum tenebris, quæ per tot annos operuerunt terram, catholicæ veritatis lux, JESU CHRISTO, qui vera lux est, annuente, candor, puritasque refulgeat, et ea, qua reformatione egent, reformentur, » etc. Et sess. 6. in decreto de reformatione cap. 1 : « Eadem sacrosancta synodus ad restituendam collapsam admodum Ecclesiasticam disciplinam, depravatosque in clero, et christiano populo mores emendandos se accingere volens, » etc. Vide, quam a sacri concilii mente absint Probabilistæ. S. Synodus præcipua cura, sollicitudine et intentione, quæ reformatione egent, reformari avet ; Probabilistæ de emendandis moribus, de reformanda laxitate, de instaurando, et pro virili restituendo primitivæ Ecclesiæ spiritu semper in sanis Ecclesiæ Romanæ membris vigente, nullam unquam cogitationem suscipiunt, nullum non de eo mitigando consilium habent. Sacra synodus gravi dolore afficitur, quod collapsa admodum sit Ecclesiastica disciplina : Probabilistæ nihil saucium, nihil ægrum in ea vident, omnibus malis, omnibus corruptelarum calamitatibus oppressam in plerisque membris Ecclesiam, felicem ut cum maxime, et florentem prædicant. Sacra synodus ad depravatos in clero, et christiano populo mores emendandos se accingere vult ; Probabilistæ ad fontem aperiendum se semper accingunt, ex quo innumeræ depravationes fluxerunt, et innumeræ fluent in posterum, si ad opinionem securitate donandam sufficere probabilitatis verisimilitudinem concedatur. Sacra synodus ibidem « initium reformationis a majoribus Ecclesiis sumendum censet » ; Probabilistæ nihil in Pastorali munere tremendum, aut arduum vident ; prælatos, clericos, Christianos sæculi moribus placide vivere sinunt, salutis iter variis suavitatibus temperatum cum vitæ deliciis copulant ; quia pro variis hominum moribus varia habent de moribus decreta. Et, quia theologi intrepidi, favente Deo, duce D. Thoma, et saniori theologia, sacri concilii menti et votis conformari volunt, et ea tradere, quibus ad praxim redactis, « brevi tempore reformaretur mundus, » inquit Gravina noster lib. 4. sui *Cherubini Paradisi*, cap. 3, « qui ex licentia opinandi in præceps ruit, latissimam viam ingrediendo, quæ ducit ad perditionem, » propterea ab adversario « reformatores Ecclesiæ, et theologiæ vanissimi, et imperitissimi » audient.

Sed non intelligimus, inquit, « communem theologiæ vocem. » Cujus, quæso, theologiæ ? Thomisticæ, Scotisticæ ? At D. Thomas, et Scotus scholæ principes ea pro nostra sententia oracula tradiderunt, quæ non essent apertiora, si essent radiis solaribus scripta. Cujus, inquam, theologiæ vocem ignoramus ? Qui veterum theologorum omnium, nemine excepto, et recentiorum multorum longe præstantissimorum venerando choro stipati Probabilistarum laxitatem reprimimus, corrupta morum decreta novitatibus ad perniciem impellentibus culpamus, accusamus, objurgamus, et omnibus theologiæ catholicæ locis refutamus. Et post hæc, si Superis placet, « communem theologiæ vocem, » ipsa etiam theologiæ elementa, et rudimenta ignorant Aquinas, Scotus, Antoninus, Cajetanus, Soto, Sylvester, Gravina, Fagnanus, Comitolus, Gonetus, Vincentius Baronius. Non oportet, mi Georgi, frustra aerem verberare, non campos verborum captare, in quibus ventose, et inaniter calamus excurrat, vel saltem ingenita Probabilistis dulcedine deserta nos nihil tale meritos exasperare, sed seligere argumenta, quibus efficias theologiæ vocem ab eis ignorari, qui duos theologiæ coryphæos suæ habent doctrinæ fidejussores, probabilioris sententiæ necessario sequendæ suffragatores, probabilismi impugnatores.

Nec mirum, quod ignorantibus theologiæ vocem, theologiæ *micam nullam* concedat liberalissimus adversarius. Divitem epulonem indutum purpura et bysso, epulantem splendide damnat Scriptura, quia Lazarum jacentem ad januam, et *cupientem saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, nemo illi dabat. Sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus*, Luc. XVI. Quæ ferrea viscera adamante duriora sic egregie, et acriter reprehendit Chrysologus serm. 121 : « Dives superbo oculo, et insatiabili corde omnia et audire, et videre, et sentire contemnit. Et novo modo, fratres, humanitatis ordo mutatur : fit humana mendicitas, ut cupiditas prodatur inhumana. Dives pauperem nec cadentibus de mensa micis pascit : et Lazarus pauper, quia aliud non habebat, etiam de carnibus suis canibus humanus extitit. Miser dives, si panem non dedisti, quare vel canes abigere noluisti ? Sed mitiores te canes tui, imo tu sævior canibus tuis. Nam te sæviente illi parcunt, qui non ad morsum dentes, sed linguas ab obsequium sic producunt, ut in modum spongiæ non vexent vulnera, sed detergant. »

Absit ut adversarium cum divite epulone, nostræ sententiæ auctores cum Lazaro comparem. Hoc solum adverto, quod, sicut Scriptura et Patres divitem præ tumore denegantem micas reprehendunt, et canum lambentium vulnera, pietatem, famem vincentem laudant ; ita iidem Patres Catholicos verborum amarore adversarios mordentes reprobant, hæreticos vero humanius, urbaniusque more canum lambentes, a comitate laudant. Desiderassem adversarium hanc temperatam agendi rationem fuisse æmulatum, nec passum se humanitate ab infidelibus adversarios suos benigne impugnantibus superari. Quia timere debet omnis doctus, ne in illam incidat superbiam, qua, ut ait Greg. hom. 4. *in Evangel.*, « dum doctrinam legis non ad caritatem habet, sed ad elationem, quasi de acceptis opibus tumet ; et quia ei verba defluunt de scientia, quasi micæ cadunt de mensa. » Observat etiam idem Chrysologus serm. 122. ideo divitem solius linguæ æstibus desiderasse subveniri, quamvis totum eum possideret, totum combureret ignis inferni, « quia magis lingua uritur, ardet, æstuat, quæ insultavit pauperi. » Ut discant docti adversarios suos non floccifacere, non insultando contemnere, sed rationum momentis aggredi et expugnare. Non decet muliercularum more, ubi desunt argumenta, oppositos auctores « turpissime errantes, deserentes semitas judicii, ambulantes per salebras, » appellare ; quasi vero deessent nobis acriora verba, quibus eadem probra in adversarium regeremus, nisi linguam et calamum patientissima christianæ modestiæ præcepta continerent. Quod vero nos « Jansenianos » appellat, ut nostræ sententiæ invidiam creet, supra depulsum est tanquam ridiculum et tyrannicum ; ridiculum quidem, non enim agitur de illo celebri propositionum quinario asserto ab illis, quos Jansenistas appellant, si tamen modo aliqui sunt in rerum natura ; nullum enim novi, nullum invenire potui librum, in quo damnatæ propositiones, a tempore damnationis typis dato propugnatæ legantur. Et, quamvis aliqui illis tenerentur erroribus, quid inde pro, vel contra probabilitatem ? Quid propterea moliri potest P. Rhodius adversum nos aperta fidei professione omnes suspiciones amolientes, et quinque illa capita detestantes ? Quid absurdius, quam

omnes adversarios tanquam unum hominem spectare, et unius errores omnibus indiscriminatim asserere ? Ergo imbellis, vel ridiculus apud omnes audiet, qui nostram de probabilitate sententiam Jansenianam vocat, nisi efficiat omnes vagæ probabilitatis impugnatores Innocentii constitutionem repudiare. Quod quam sit chymæricum, quam absurdum, nemo non videt. Porro quid ab æquitate magis alienum, quid tyrannide illa crudelius, quæ theologos Catholicos constringere vult, ut omnes alicujus auctoris sententias propter hoc solum proscribant, quia inveniuntur nonnullæ justo Ecclesiæ judicio proscriptæ, ita ut alterutrum vitare non possimus, quin vel bona cum malis confundentes contra æquitatem peccemus, vel apud homines famam, et nomen hæretici, etiam dum catholica dogmata propugnamus, suscipiamus ? Nam, ut alias ponderavimus, quinque propositiones Ecclesia Romana damnavit, *Apologiam Casuistarum* eadem Ecclesia condemnavit. Ergo *Apologiæ* impugnatores Jansenianos appellare, est eadem infamia, si quæ sit, Romanam Ecclesiam aspergere. Quis non ridet vanas, pueriles et insulsas accusationes Jansenismi, quibus Probabilistæ meticulosos deterrent, simplices deludunt ?

Verum ab adversario divite, et nullius egente scire averem, cur ex promptuariis plenis eructantibus ex hoc in illud, nullam traditionis Patrum et conciliorum « micam » eruere potuerit, qui ovans, triumphans, et quasi minitabundus se plura posse eruere ait ex « Pontificibus, Cardinalibus, Scripturis, conciliis, Patribus, theologis, Canonistis, historia Ecclesiastica, quibus probatur clarissime quam sit improbabilis doctrina hæc novorum Dogmatistarum. » Atqui hoc unum quærimus, de hoc solo quæstio vertitur, hoc uno tota causa continetur, et hoc unum omittit adversarius sibi conscius, planeque intelligens hæc, quæ unice desideramus, sibi ex ipsa causæ, quam tuetur, conditione deesse. Sed quod interim, cum sit inermis, nudus, spoliatus omni Patrum præsidio, omni traditionis in hac controversia luce destitutus, nihilo inde factus humilior, plenis buccis dicat se Patribus, et conciliis innominatis abundare, hoc est quod me admiratione et stupore defigit. Et quod auget admirationem est, quod cum nostra sententia sit antiquorum omnium calculo probata, tamen nos « novorum Dogmatistarum » lutulento convitio lacessit, mortalium omnium scilicet mitissimus, cum certum sit casuisticam de minus probabilis, ac minus tutæ opinionis securitate sententiam ab omnibus antiquis, nedum Patribus, sed etiam Scholasticis expresse fuisse damnatam, et oppositam per trecentos, et amplius annos edoctam, et receptam. Quod ad dejiciendos adversarii nihil probantis, nihil ex antiquitate afferentis plausus abunde sufficit.

Respondet iterum P. Rhodius, se variis aliis limitibus probabilitatis licentiam cum Suare, et aliis coercere. Nam non licet sequi minus probabilem, quando proximo grave aliquod damnum imminet. Sic medicus peccat gravissime, si certum relinquens medicamentum, adhibet duntaxat probabile : quod repugnat non solum caritati, sed etiam justitiæ, cum fraudet ægrotum committentem se illi bona fide, ut adhibeat optima remedia. Sic judex non potest damnare eum, qui habet potiores tum juris, tum facti rationes. Sic etiam minister Sacramentorum non potest assumere materiam probabilem deserta certa, si proximus exponatur periculo.

Sed contra : Nulla est de rebus terrenis consultatio isti, in qua de salute agitur, conserenda. Quid enim prodest homini universum mundum lucrari, animæ vero suæ detrimentum pati : aut quam commutationem dabit homo pro anima sua ? Et voce Veritatis jubemur non timere illos, qui occidunt corpus, nec possunt amplius quicquam facere ; sed magis timere eum, qui corpus, et animam in gehennam mittere potest. Atqui in rebus humanis levissimis, in rerum periturarum discrimine probabiliora et tutiora sequi ex adversario tenemur. Ergo a fortiori in momentosissimis animæ negotiis, in quibus tota agitur, et periclitatur æternitas, non minori cautela sequi tutiora debemus. Ex adversario si horrendus est medicus, qui medicamentum aliquod probabilius lethiferum putans, illud tamen ægroto, ut se illi accommodet, propinat, quia retorrido cuidam medico probabile visum est ; si detestandus est minister, qui consilium a rege rogatus, non quod salutare magis suadet, sed quod sibi perniciosum probabilius judicatur, prætexens id consilii genus suo judicio exitiale, alicui alteri bene visum fuisse ; quam multo magis abominandus est casuista, qui salutem consulentis pœnitentis suspendit, et exponit ob unam nescio, cujus opi-

nionem tam infirmis nixam rationibus, ut eam falsam putet ?

Disparitas est, inquies, quia medicamentum revera mortiferum, non potest medicus opinione probabili efficere salutare, nec exitiosum desinet esse principi datum consilium, si reipsa tale sit, quamvis sit probabilitatis fuco illitum. O absurdam et claudicantem responsionem ! O disparem et irrationabilem disparitatis rationem ! Errore medici non fit sanum remedium insanum : et errore casuistæ licitum fiet, quod et suapte natura illicitum est, et tale esse probabilius judicatur ? Quis hoc credat has exceptiones aliquo solido fundamento niti quis intelligat? Numquid enim salus æque cara est mercatori, militi, confessario, ac medico, vel judici sua? Numquid paris periculi est peccatum in nundinis, ac in pharmacopoliis patratum ? Nonne eadem est immobilis veritatis regula, ad quam omnes conscientiæ exigendæ sunt? Cur aliqui communi fraudabuntur probabilitatis jure, si per se licitum est, vel cur omnium libertati, et tranquillitati non est peræque consulendum ? Ergo vel in totum damnanda probabilitatis licentia, vel perinde omnibus permittenda ?

Imo hujusmodi exceptiones plus reipsa nocent, et absolute fictitiæ sunt. Nocent quidem, laxantque potius, quam restringunt, quia, cum exceptio firmet regulam in contrarium, si quibusdam duntaxat metæ, ac limites apponuntur, eisque cavetur, ne minus probabilem, minusve tutam sequantur, cæteris omnibus aperitur licentiæ aditus, fractisque repagulis infinita flagitiorum probabilitate aliqua involutorum colluvies fluet. Fictitiæ vero sunt, quia cum juxta communia infimæ probabilitatis principia liceat opinioni minus probabili adhærere, modo tandem induta sit probabilitate intrinseca, vel extrinseca, id est a ratione, vel ab alicujus casuistæ probabilitate petita, cum ejusmodi exceptiones non admittantur ab omnibus casuistis, nihil revera coercent. Quia dispar casuistarum in varios sensus abeuntium judicium probabilitatem utriusque non tollit, sed fovet : unde quod non sint concordes, vel discordes nihil ad rem, cum singulorum auctoritate singulis opinionibus probabilitas, subindeque par securitas vindicetur.

Quin ipsa discordia commoda est, cum ejus beneficio conscientiæ libertatem nanciscamur. Atqui circa præfatas exceptiones variæ, et discrepantes sunt casuistarum sententiæ : nam professorem scholarum minus sibi probabilia docentem peccare mortaliter tradit Suares, quia tunc non fungitur magistri officio, ad quod Respublica deputavit, infertque discipulis injuriam, quibus sententiam sibi falsam existimatam instilat. At Salas id non esse peccatum nisi veniale censet. « Imo, ait ipse P. Rhodius, verius judico, quod ille ne venialiter quidem peccat ; licet enim cuique sequi sententiam probabilem, et sane imponeretur alioqui nimis grave onus præceptoribus. » Hæc ille ad principia probabilitatis omnino consequenter. Sed quid prodest limitatio Suaris frustra probabilitatis usum temperare satagentis ? In materia justitiæ cum agitur de restitutione, Doctorem non posse minus probabilem sequi, docet Valenfia. Hanc exceptionem despiciunt Sanches et Castro, et dissidium ex Vasque componit P. Rhodius ea distinctione, qua interroganti nihil commodius : « Si eum, inquit, a quo interrogaris obligas ad restitutionem, non potes respondere juxta sententiam minus probabilem, tacendo tuam, quando autem illum deobligas, potes respondere secundum sententiam minus probabilem. » Valde profecto opportune : sed amabo, Pater Georgi, estne hoc juxta Apostoli mandatum esse *sapiens in bono*, *simplex in malo* ? Dum agitur de restitutionis onere imponendo, non possum obligare ex aliena sententia contra meam ; dum agitur de exonerando, seu (ut tu loqueris) « deobligando » possum sequi minus probabilem, et falso respondeo, « si solam sententiam obligantem explico. » Periculum illi times, qui pecuniam ex aliqua sententia minus probabili, sed tuta restitueret, et illi non times, qui probabiliori obligante ad restitutionem deserta ex minus probabili non restituit. Quam belli Probabilistarum scrupuli ! ibi timent, ubi nihil opus est ; ubi opus est, nihil timent. Sic coercet versarius vagam probabilitatis licentiam. Quin illis ipsis exceptionibus probabilitatem dum corrigere videtur, magis inficit ; quia cum probabilitas vaga et effrenis tot, quæ secum importat malis, sui horrorem incutiat, qui retentum probabilitatis principium temperare videntur, horrorem mali minuunt, non perniciem ; venenum melle oblinunt, ut immedicabilius efficiatur.

Rursum ministri Sacramentorum ex Suare semper tenentur uti materia, et forma certis

ablegatis dubiis, aut probabilibus. At illam probabilismi correctionem corrigens ex Vasque et Sanche Georgius de Rhodes, docet §. 3. corollario 6., quod etiam « quando de valore agitur, v. g., quando est probabile aliquam materiam, aut formam validam esse, et est probabilius illam esse invalidam, tunc per se loquendo licet sequi sententiam probabilem, per accidens autem non licet, quando præceptum Ecclesiæ obstat, vel prohibet proximi caritas. Si ergo de sola Sacramenti agatur reverentia, potest quilibet sequi sententiam probabilem, æque in hac materia sicut in aliis. » Sic fortibus claustris coercet opinandi licentiam adversarius, sic Sacramentorum reverentiæ consulit. Sed hæc non moror, sed ad propositum infero chimæricas esse quorumdam Probabilistarum exceptiones, quæ ab aliis Comprobabilistis floccifiunt. Quod in aliis exceptionibus circa medicos et judices pariter contingit, digladiantibus inter se casuistis, sed pugna sua nihil officientibus, quia diversorum casuistarum utraque opinio probabilis, utraque est secura : illa prodest quam sequeris, nec illa nocet, quam rejicis.

Hinc sæpe mihi inquirenti, unde tanta, tam prodigiosa opinionum probabilium in qualibet fere controversia varietas suis auctoribus munita orta sit, occurrit hæc responsio, easdem fere rationes induxisse probabilitatum, et Probabilistarum dissentientium multitudinem, quæ pluralitatem Deorum in mundum invexerunt. Observavimus lib. 1. dissert. 2. magnam illam in idololatriam propensionem olim tam pervulgatam exortam esse ex desiderio asciscendi sibi patroni, ad quem a Deo irato confugerent, juxta illud Ovidii :

Jupiter in Troiam, pro Troia stabat Apollo :
Sæpe premente Deo, fert Deus alter opem.

Tum etiam, ut eo magis concupiscentiæ laxarent habenas, quo sceleribus patrocinari deos arbitrabantur. Ita similiter dum homines normas morum exquirunt suis utilitatibus congruentes, opportuna est illis discrepans casuistarum multitudo, quia, dum unus est ab utili, vel delectabili alienior, ad alium benigniorem confugium patet, quem in tanta diversitate cito invenire promptum est, quo patrono, et sponsore quieti, et nullo conscientiæ morsu perturbati peccatores, post suas concupiscentias eo alacrius eunt, quo vident eas ab aliquo Doctore quadantenus consecratas. Hinc tanta probabilitatum copia inundavit, quia quæ timide et subdubitanter primum prodierunt opiniones, accedente numerosa casuistarum nova semper cudentium turba postea vulgares, et deinde certæ factæ sunt, quarum omnium sententiarum delectum nequaquam ancipitem, ac periculosum pronuntiarunt, sed ejus, quæ magis arriserit, deligendæ optionem permiserunt. Sicut autem in magno omnigenarum vestium apparatu vix est ut non sibi quisque aptam inveniat, et in oppiparo instructissimæ mensæ convivio nullus est tam fastidiosus, qui non incurrat in cibum aliquem gustui suo congruentem, et ut in myriade illa falsorum deorum aliquis tandem inveniebatur propensionibus consentaneus : sic raro admodum fit, et vix unquam contingit, ut in tanta probabilitatum multitudine non aliquam reperiant homines cupiditatum igne succensi votis suis favorabilem. Unde, sicut casuistis parum utuntur, qui Deum, et veritatem per se lucentem quærunt, sic illos summe colunt, et assidue lectitant, qui Evangelii asperitatem amore sæculi allecti ferre nolunt.

Solvuntur objectiones P. Rhodii.

Argumenta, quæ ad suam stabiliendam sententiam producit Rhodius, jam fere occupata sunt. Quia tamen adversarius non desinit gloriari, et ita se de demonstrationum evidentia jactare, ut dicat « solam terminorum suæ sententiæ explicationem » esse evidentissimam demonstrationem, juvat ad tantam ejus fiduciam, et fastum paululum compescendum, pauca levissimæ armaturæ ejus argumenta proponere et refellere.

Sic arguo, inquit : Nemo male potest operari, quamdiu prudenter, et cum ratione operatur; nam malum illud est, quod repugnat rationi et prudentiæ ; quis enim dixerit, nisi sit stultissimus, posse aliquem prudenter peccare; sed qui sequitur opinionem probabilem, prudenter, et cum ratione operatur, nam probabilis opinio illa est, quam bona ratio fulcit, alioqui non est probabilis : ergo qui sequitur opinionem probabilem, prudenter, et cum ratione operatur, non temere, vel imprudenter. « Quæ certe demonstratio (addit solita sua urbanitate) apertam esse declarat adversariorum, vel ignorantiam, vel malitiam. »

2°. Deinde argumentatur optime S. Anto-

ninus : Si teneretur quilibet eligere id, quod est tutius, et certius, tenerentur omnes Religionem ingredi, quæ via est longe tutior ad salutem : imo nullum esset discrimen inter consilia et præcepta ; nam consiliorum via tutior est : ergo eam sequi tenemur. « Quod, » inquit, « adversarios pudebit affirmare. »

3°. Tutius est sine dubio contentum esse debere quemlibet unico beneficio Ecclesiastico, cujus reditus satis sint ad sustentationem ; numquid tamen audebunt adversarii omnes illos damnare, qui plura servant beneficia ?

4°. Cum sit difficillimum in omnibus reperire certo veritatem, non voluit Deus obligare homines, nisi ut operarentur cum certitudine morali ; numquid enim certitudo physica exigitur ? sed qui sequitur sententiam probabilem, operatur cum morali certitudine : « nam certitudo moralis illa est, quæ nititur ratione aliqua. » Ergo licet sequi sententiam probabilem, quæ videtur minus tuta, et minus probabilis, relinquendo propriam opinionem probabiliorem et tutiorem. Ecce præclara illa, et evidentia adversarii demonstrationes ubique crepantis argumenta ! En magnificas illas demonstrationes, quas tanta liberalitate pollicetur, ut solam terminorum explicationem velit apertissimam esse convictionem ! Verumtamen ex dictis omnes illæ argutiæ sponte dissiliunt, palamque fiet his vociferationibus, clamoribus, injuriis, syllogismis, quibus plenis buccis sese nos obtriturum minatur, ne quidem nos adoriri ; ipsum contra nulla fidentius affirmare, quam quæ aperte falsa ; nulla asseverantius negare, quam quæ aperte vera esse responsione ad singula clarebit.

Ad primum dico, patere responsionem ex quarta ratione supra posita, ubi monstravimus prudentiæ quidem carnis consentaneam esse minus probabilem, sed prudentiæ spiritus e diametro repugnantem ; quin et omne prudentiæ lumen extingui ab his, qui docent utilia, incerta, minus tuta, minusve probabilia posse honestis, tutioribus, et probabilioribus anteponi, idque variis exemplis evidentissimis illustravimus. Sed quia hæc materia nunquam exhauritur, addo rationem illam non solum non esse demonstrationem, sed esse apertum sophisma manifesta petitione principii, aliisque vitiis laborans ; hoc enim est de quo disputatur, utrum opinio minus probabilis, minusve tuta sit in concursu probabilioris et tutioris prudens, quod eadem facilitate rejicitur a nobis, qua ab adversariis affirmatur, et fingitur. Et certe si assensus prudens, et probabilis revera coinciderent, sponte labant, et irrumpuntur omnes illi obices, quibus probabilitatis licentiam et profluvium sistere voluit P. Georgius. Si enim assensus prudens, et probabilis sint synonymi : ergo excusabitur medicus probabilia remedia adhibens, tutis et efficacioribus prætermissis ; ergo absolvetur venator reatu homicidii, qui hominem occiderit, causatus sibi probabiliter visam esse feram, tametsi probabilius esse hominem opinatus sit ; ergo non damnabitur Religionis candidatus, qui sectæ sibi probabili, abjecta Religione Catholica sibi probabiliore, et tutiore, nomen dederit ; ergo justificabitur judex, qui reum nec convictum, nec confessum, ex probabilibus suspectum, sed ex probabilioribus innocentem pœna capitis mulctaverit ; ergo prudentiæ consona erunt illa nefanda consectaria legem Dei dissipantia, quæ aliqua probabilitate saltem extrinseca non carere, ex principiis probabilitatis constans est. Atqui consequentia illa omnibus aliquod sanitatis intervallum, habentibus horrori sunt, et execrationi, nec ea devorare audet adversarius. Ergo opinio probabilis absolute non est prudens regula operationis, dum tuta et probabilior occurrit.

Ex post hæc, quis non obstupescat, sophisma illud tanta asseverantia demonstrationis nomine ab adversario insigniri, ut non dubitarit ea « declarari apertam esse adversariorum vel ignorantiam, vel malitiam. » Cum tamen sole meridiano clarius demonstratum sit, regulam illam P. Georgii : « Opinio probabilis eadem est, quæ prudens, » absolute prolatam ad omnium hæreseon ignorantiam, ad omnium flagitiorum malitiam viam sternere, ac munire, imo et in Atheorum voraginem impellere, et præcipites dare. Quid enim non deducatur ex illa regula probabilitatem cum prudentia imprudentissime confundente ? Ex illa prorsus totius fidei, religionis, honestatis eversio liquido consequitur ; si enim ad licitum, prudentemque assensum sufficiat probabilitas. Ergo liberum erit Atheo et Libertino opinari de immortalitate animæ, eamque prudenter negare catholicam assertionem, quam difficultatibus circumseptam probabiliter videt : ergo licitum erit hæreticis mysteriorum augustissimorum insupe-

rabilibus argumentis impugnatorum fidem repellere : ergo licitum erit Christianis illas omnes morum corruptelas ad praxim redigere, quas probabiles aliqui casuistæ crediderunt. Quænam ergo est, inquies, opinio prudens ? Respondeo, eam vere prudentem esse, et jure appellari, quæ non solum in rebus necessariis necessitate medii, et causæ effectricis salutis, qualia sunt Fides et Sacramenta, sed etiam in necessariis necessitate præcepti tutiora sectatur, statque pro lege et officio, quia nullum inde impendere potest periculum, quod alteri parti subesse potest, imo nec abstergi potest. Quia juxta prudentiæ naturalis, et christianæ leges, si in opinionum conflictu, et in dubiis tutiorem partem non eligas, nunquam cohibebitur opinandi licentia, debebitque libertinis et hæreticis probabilitatis jus permitti, si probabile, et prudens idem sint. Qui proinde coram Deo excusationem habebunt de peccato suo, contestabuntur enim se nihil egisse, vel credidisse, quod a probabilitatis regula recesserit. At in nostra sententia asserente in dubiis, seu controversiis tutiorem partem esse eligendam, merito accusantur Athei, merito culpantur libertini, quod non illi parti adhæserint, unde nullum creari malum poterat, nulla jactura timeri.

Ad secundum respondeo, S. Antoninum manifeste loqui, quando utraque pars tuta est, ut patet exemplo quod affert, nam status matrimonii per se tutus est, tametsi tutior sit status virginitatis, per se tuta est via præceptorum, etsi tutior sit via consiliorum. Non loquitur ergo Antoninus de minus, vel æque probabilibus sententiis, in quibus tutiorem sententiam sequendam ipsemet docet, ut ante demonstravimus.

Ad tertium respondet ipsemet S. Thomas *Quodl.* 8. sæpe citato art. 13. ubi ait : « Dicendum, quod quando sunt duæ opiniones contrariæ de eodem, oportet esse alteram veram, et alteram falsam. Aut ergo ille, qui facit contra opinionem Magistrorum, utpote habendo plures præbendas, facit contra veram opinionem ; et sic cum faciat contra legem Dei, non excusatur a peccato, quamvis non faciat contra conscientiam ; sic enim contra legem Dei facit. Aut illa opinio non est vera, sed magis contraria, quam iste sequitur, ita quod vere licet habere plures præbendas, et tunc distinguendum est, quia aut talis habet conscientiam de contrario, et sic iterum peccat contra conscientiam faciens, quamvis non contra legem, aut non habet conscientiam de contrario, sed certitudinem, sed tamen in quamdam dubitationem inducitur contrarietate opinionum ; et sic si manente dubitatione plures præbendas habet, periculo se committit, et sic, procul dubio peccat, utpote magis amans beneficium temporale, quam propriam salutem, aut ex contrariis opinionibus in nullam dubitationem adducitur, et sic non committit se discrimini, nec peccat. » Quæ verba sunt ita enucleate distincta, ut non egeant commentario.

Sed difficultatem magis in speciali definit *Quodl.* 9. art. sic : Actionum humanarum multiplex est differentia. Quædam enim sunt, quæ habent deformitatem inseparabiliter annexam, ut fornicatio, adulterium, et alia hujusmodi, quæ nullo modo bene fieri possunt. De numero talium non est habere plures præbendas, alias in nullo casu dispensationem recipere posset, quod nullus dicit. Quædam sunt actiones, quæ de se indifferentes sunt ad bonum, vel malum, ut levare festucam de terra, vel aliquid hujusmodi ; inter quarum numerum quidam computant habere plures præbendas, dicentes : ita licitum est habere plures præbendas, sicut habere plura poma. Sed hoc non videtur esse verum, cum hoc, quod est habere plures præbendas, plurimas in se inordinationes contineat, utpote quod non est possibile, aliquem in pluribus Ecclesiis deservire, in quibus est præbendatus ; cum præbendæ videantur esse ordinatæ, quasi quadam stipendia Deo ibidem ministrantium. Sequitur etiam diminutio cultus divini, dum unus loco plurium instituitur. Sequitur etiam in aliquibus defraudatio voluntatum testatorum, qui ad hoc aliqua bona Ecclesiis contulerunt, ut certus numerus Deo deservientium ibi esset. Sequitur etiam inæqualitas, dum unus pluribus beneficiis abundat, et alius nec unum habere potest. Et multa alia hujusmodi, quæ de facili patent. Unde non potest contineri inter indifferentes actiones, et multo minus inter eas, quæ sunt secundum se bonæ, ut dare eleemosynam, et ejusmodi.

Sunt vero quædam actiones, quæ absolute consideratæ deformitatem, vel inordinationem quamdam important, quæ tamen aliquibus circumstantiis advenientibus bonæ efficiuntur ; sicut occidere hominem, vel percutere in se deformitatem quamdam

importat. Sed, si addatur occidere malefactorem propter justitiam, vel percutere delinquentem causa disciplinæ, non erit peccatum, sed virtuosum. In numero harum actionum videtur esse habere plures præbendas. Quamvis enim aliquas inordinationes contineat, tamen aliæ circumstantiæ possunt supervenire ita honestantes actum, quod prædictæ inordinationes totaliter evacuentur, utputa si sit opus in pluribus Ecclesiis ejus obsequio, et possit plus servire Ecclesiæ, vel tantumdem absens, quam alius præsens, et si quæ alia sunt hujusmodi, et tunc istis conditionibus supervenientibus cum recta intentione, non erit peccatum, etiam nulla dispensatione interveniente, si consideretur tantum secundum jus naturale, quia dispensatio ad jus naturale non pertinet, sed tantum ad jus positivum. Si vero aliquis hac intentione plura beneficia habeat, ut sit ditior, ut lautius vivat, et ut facilius ad Episcopatum perveniat in aliqua Ecclesiarum, ubi est præbendatus, non tolluntur prædictæ deformitates, sed augentur; quia cum tali intentione et unum beneficium habere (quod nullam inordinationem importat) esset illicitum.

Et sic quidem esset dicendum jus naturale, etiam nullo jure positivo superveniente. Nunc autem certum est, per antiqua jura hoc esse prohibitum, consuetudinem esse contrariam, per quam quidam dicunt illa jura esse abrogata. Nam per contrariam consuetudinem jura humana abrogantur. Quidam vero dicunt, per hanc consuetudinem antiqua jura non abrogari, eo quod quædam decretales dicunt : multa per patientiam tolerantur, quæ si in judicium fuerint deducta, justitia cogente cassarentur. Et hæc controversia juristis est reliquenda. Quamvis hoc videatur esse probabile, quod quantum ad hoc, quod jura illa antiqua continent jus naturale, abrogari non possint per contrariam consuetudinem, utpote irrationalem. Quantum autem ad hoc, quod solum de jure positivo continent, possunt esse abrogata, præcipue si dissimulantes hanc contrariam consuetudinem, in quorum potestate est jus positivum mutare, intendunt per talem dissimulationem antiqua jura mutare.

Si ergo antiqua jura, quæ hoc prohibent, in suo robore maneant, contraria consuetudine non obstante, certum est non posse aliquem plures præbendas habere absque dispensatione, etiam illis circumstantiis supervenientibus, quæ secundum considerationem juris naturalis actum poterant honestare. Si autem antiqua jura sunt per consuetudinem abrogata, tunc prædictis circumstantiis supervenientibus, etiam sine dispensatione licitum est plures præbendas habere, sine quibus circumstantiis licitum non est, quantumcumque dispensatio interveniat, eo quod dispensatio humana non aufert ligamen juris positivi, quod per hominem statuitur, et per hominem dispensari potest.

Hæc omnia D. Thomas, cujus responsionem fortassis non expectabat P. Rhodius, qui fortassis non reponet, sicut nonnullus alius : « Hæc definitio commoda erat D. Thomæ præbendis nudo, sed minime apta beneficiariis. » Sed sive commoda sit, sive incommoda, est certe maxime his temporibus necessaria doctrina : dura quidem Sacerdotiorum poligamia laborantibus, sed pauperibus pauperis Christi ministris modico victu et vestitu contentis suavissima, quidquid contra cupiditas probabilitate armata obganniat.

Ad tertium respondeo, sufficere quidem homines operari cum certitudine morali, nec exigi physicam. At ille qui sequitur opinionem minus probabilem, minusve tutam, deserta probabiliore et tutiore, non operatur cum certitudine morali de honestate operationis : tum quia versimilius existimat, operationem illam esse malam, et illicitam; tum quia probabilitas non est certa bene operandi regula, sed ad summum probabilis, et valde dubia, imo falsa, et periculosa, ut omni genere argumentorum demonstravimus; tum quia ille solus cum certitudine morali operatur, qui illi adhæret sententiæ, quæ nulli nos errandi, peccandive periculo exponit, qualis est probabilior et tutior. Viri porro prudentis est in negotio æternitatis tutiora sequi, et viciniora saluti : nisi enim velimus in re tanta periclitari, anteponenda sunt semper, quæ secura sunt, iis, quæ commodi, aut voluptatis causa geruntur. Hoc argumento permotus Henricus IV. Galliarum rex hæresim, quam cum lacte suxerat, ejuravit. Cum enim observasset omnes tam Catholicæ, quam Calvinianæ confessionis Doctores a se consultos in hoc convenisse, religionem Catholicam tutum esse ad salutem medium, et hoc solum discrepasse, quod Catholici non solum tutum,

sed etiam unicum esse contenderent, intulit acerrimi judicii Princeps, ad illam redeundum esse Religionem, quæ secundum omnes certa esset ad salutem via, licet juxta minus probabilem doctorum Calvinianorum sententiam non esset sola. Quod gloriosissimi regis prudentissimum consilium non imitantur, qui, deserta probabiliore et tutiore sententia, quam omnes theologi certam, et immunem a periculo confitentur, posse nos minus probabilem amplecti docent, quam plures, gravesque theologi securitate nudant, licet probabili aliquorum judicio idoneum sit medium, quo salutem consequamur.

Instat adversarius : Ille non peccat, qui operatur juxta gravissimorum doctorum sententiam, sed plures doctores, iique gravissimi docent, licitum esse minus probabilis sententiæ delectum : ergo secure minus probabilem opinionem deligere possumus.

Confirmat id ipsum §. 1. Sufficit ad opinionem probabilem, et tutam auctoritas unius Doctoris pii et eruditi, quia in negotiis humanis prudenter solent homines unius consilio regi : v. g., unicum medicum adhibent ad tuendam sanitatem, unum advocatum ad conservandum jura familiæ, unum architectum ad extruendam domum, unum confessarium ad regendam conscientiam : ergo signum est, quod auctoritas boni alicujus doctoris est ratio sufficiens ad fundandam opinionis probabilitatem, quam tuto sequi valeamus.

Respondeo patere satis quid dicendum sit ad auctoritatem eorum, qui minori probabilitati patrocinantur, cum ostensum sit, omnes theologos quotquot ante octoginta annos scripserunt, tutioris sententiæ electionem in conflictu opinionum præcepisse, corumque judicium recentiorum Probabilistarum sententiæ multis nominibus, potissimum vero numero, auctoritate, et concordia præstare. Sed quæ latius prosecuti sumus, iterare non est necesse. Et certe non est mirum, plures huic sententiæ faventi libertati astipulari, et doctores prurientes auribus coacervari, amor enim libertatis, et concupiscentia voluptatis mentem acuit, ut quæ placent rationum honestate præcoloret. Unde Hieronymus lib. 2. *adversus Jovin.* c. 19 : « Quod multi acquiescunt sententiæ tuæ, judicium est voluptatis ; non enim tam te loquentem probant, quam suis faventem vitiis. »

Ad confirmationem respondeo, nequaquam sufficere unius Doctoris auctoritatem contra probabilioris, et tutioris sententiæ securitatem se erigentem : tum quia, ut ex D. Thoma alias diximus, in his, quæ pertinent ad fidem et bonos mores, nullus excusatur, si sequatur opinionem erroneam alicujus Magistri ; tum quia singulare unius Doctoris sese theologorum torrenti opponentis inventum, nedum incertum est, sed nec probabile dici debet, quia, juxta Philosophum 1. *Topic.* cap. 1, « probabilia sunt, quæ videntur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus, et his maxime notis. » Tum quia jam omni doctrinæ flagitio danda erit venia, si ad opinionem securitate donandam unius sufficiat doctoris moderni auctoritas ; illa namque portenta doctrinæ, quæ supra retulimus, nec doctore carent, nec rationum verisimilium fuco. Ad exempla vero, quæ adducuntur, dicendum hinc potius confirmari nostram sententiam ; sicut enim nullus nisi insanus se crederet medico minus probabilia remedia desertis probabilioribus adhibenti, nullus domum suam illi committeret architecto ædificandam, quem sciret regulis minus probabilibus, et incertis opificia sua dirigere : ita nullus, nisi periculi amans, ei se confessario regendum tradit, qui hanc suæ directionis regulam statuit : potest quisque quodvis probabile sectari, etiam dum æque, aut magis falsum videtur, quam verum. Illum ergo confessarium vitæ nostræ rectorem tuto eligimus, qui in difficultatibus eam partem anteponit, quæ conformior est legi et appetitui recto ; quia, si in cæcum ducem incurramus, ambo in foveam cademus, quia in dubiis, præsertim juris naturalis, nusquam certa est, nisi in veritate securitas. Nec propterea animarum tortores jure audimus, uti Probabilistæ obstrudunt, cum nihil difficilius, aut operosius ad salutem præscribamus, quam quæ prudentioris sæculi in temporalibus observant, in quibus meliora, et tutiora captant et sectantur.

Hæc sunt argumenta P. Rhodii, quæ tantum abest intentum demonstrare, ut potius demonstrative confutentur. Multa alia congerunt Probabilistæ argumenta, quæ licet admittentibus excusabilem juris naturalis ignorantiam nonnihil difficultatis facessant, a nobis tamen nullo negotio dissolvuntur, qui credimus non probabilitatem, sed veritatem tutam esse agendorum regulam, quia non in schola Pythagoræ degimus, sed in

schola Christi qui, non dixit : « Ego sum probabilitas, » sed : *Ego sum veritas*. Quam veritatem legisque notitiam perpetuis precibus et gemitibus a Deo justi efflagitant, sibique comparatam alios pro virili docent ; quia, si arbitrarium probabilitatis usum permitterent, certo crederent se virtutem, et actiones honestas parum aut nihil curare.

Dices : Usus regulæ de sectanda minus probabili opinione, ab annis plurimis invectus, jus legitimæ possessionis habet ; sed in dubiis melior est conditio possidentis : ergo manutenendus est homo in possessione suæ libertatis contra legem divinam, et in dubio legis sensu potest sequi quamcumque probabilem interpretationem.

Respondeo hujus regulæ, « melior est conditio possidentis, » perperam intellectæ abusu facile omnes leges eversum iri, cum nunquam ingenioso Probabilistæ defuturum sit benignum aliquod interpretamentum, aliqua distinctione legis sensum dubium reddens. Quis autem credat, eam esse Legislatorum mentem, ut cuique subditorum licentiam faciant interpretandi legem a se latam? Quis non videt hoc perverso hujus regulæ usu aperiri viam latissimam ad pericula et peccata legem violantia, et immensam perniciosorum dogmatum colluviem cito proditurum ? Porro illa regula rem possidenti vindicans, in rebus externis a jure adhibita, immerito ad alia dubia juris præsertim naturalis extenditur, quia sola possessio libertatis contra legem nullam veritatis præsumptionem ingerit, sicut contingit in externis fortunæ bonis, quæ possidens re sua tamdiu potiri censendus est, quamdiu non constat de injustitia possessionis. At vero in dubio juris, an opus sit licitum, vel illicitum, possessio libertatis nequit facere licitum, quod est æternæ legis decreto reprobatum ; quia ejus incommutabilis decreti rectitudo non de libertate creata, sed de increata sanctitate pensitatur. Imo in dubiis juris naturalis possessio semper stat pro lege, cujus veritas manet in æternum, quam nulla proinde libertas infringere, nulla consuetudo abrogare potest. Denique si in dubiis semper standum esset pro jure possidentis ad nihilum plane redigetur regula illa sacratissima : « In dubiis tutior pars est eligenda. » Unde recte observat Prosper Fagnanus, jus possessionis extra judicia fori esse ridiculum, et commentitium, et omni laxitate periculosius ; quia, licet in foro externo facta aliorum in bonam partem, et benigniori modo interpretari, non privare aliquem possessione famæ vel fortunarum, idque ex lege charitatis, quæ non cogitat malum, et mavult sæpius decip, dum malos bonos reputat, quam si vel unum probum malum falso pronuntiet. At vero in foro conscientiæ opera nostra vereri jubemur, malaque propria augere magis expedit, quam elevare, seu minuere. Vana est ergo libertatis possessio adversus legem Dei omni libertate priorem, quæ præcipit in dubiis conscientiæ tutiora esse sectanda.

Instabis : Qui sequitur aliquam opinionem probabilem, id agit, quod sibi apparet honestum, alias opinio esse improbabilis : ergo nihil peccat, nihil turpitudinis ex objecto actus derivat.

Respondeo multos contendere, impossibilem esse assensum opinionis minus probabilis in concursu probabilioris ; cui sententiæ favent omnia, quæ supra inter formandas rationes nostras adduximus : sed quia hanc doctrinam, tametsi verissimam, spinis logicis et metaphysicis intexunt et interpungunt Probabilistæ, ideo facilius dico, quod sive assensus ille possibilis sit, sive impossibilis, est tamen illicitus, quod retorquendo instantiam factam demonstro. Si quis agit, quod apparet probabiliter honestum, recte agit : ergo similiter perverse agit qui agit, quod sibi probabilius apparet inhonestum. Cum enim actus specificentur ab objectis, si probabilis bonitas refundat honestatem in actum, quidni probabilior turpitudo objecti non refundet in actum turpitudinem, cum ea sit creaturarum omnium conditio facilius infici quam honestari ; bonum enim ex integra causa, malum ex quocumque defectu ? Atqui ille qui deserta probabiliore et tutiore, sequitur minus probabilem, minusve tutam, id agit quod probabilius illicitum arbitratur : ergo certissime peccat. Hoc unico argumento, si cætera, quæ abundant, deessent, causa ista conficeretur.

Pro aliarum infinitarum objectionum solutione, atque hactenus dictorum luce et compendio, placet præclara verba succo plenissima Vincentii nostri Baronii ex disp. 2. sect. 2. art. 3. §. 1 referre, quæ merito dixeris totius gravissimæ hujusce controversiæ medullam : « Sane si uni veritati studeamus, necesse est probabiliora quærere, quæ vero viciniora, et a falso remotiora sunt. Si peccatum pejus angue odio habendum, tu-

tiora pro lege sunt sectanda, quæ carent omni metu peccati, et specie mali. Denique, si certam salutem nos facere oporteat, deligenda sunt media efficaciora, quæ si per ignorantiam omittas, nihil habent quod illorum vicem et vim impleat ; neque forte quod te apud Deum excuset, et a damnatione eximat. Immotum ergo sit principium, et *Theologiæ Moralis* fundamentum nos triplici quasi vinculo adstringi ad probabiliores pro lege opiniones, quod veriores præ aliis, quod secure et a peccato immunes, quod efficaces ad salutem consequendam. »

Si opiniones minus probabiles pro libertate adversus legem stantes attendamus, totidem vitiis iis tribus dotibus infestis laborant, quatenus minus probabiles propriores sunt falso, quam vero, deinde obnoxiæ sunt peccato, et, quamvis nullum apponerent impedimentum ad salutem, et excusarent a peccato, nihil tamen conferunt ad illam consequendam, et interdum semovent media, quibus salus constare potest, et certo comparari.

Tria omnino necessaria sunt ad felicitatem adipiscendam, nempe veritas, quæ aperiat quo sit eundum ; bonitas, quæ peccati impedimenta submoveat, et viam sternat, qua sit eundum ; virtus viresque, quibus cursum intendamus, et consumemus. Hæc tria a Christo sunt haurienda et accipienda, et se daturum pollicetur his verbis : *Ego sum via, veritas et via*. Qua veritas, docet nos ad quid sumus nati, quæ sit nostra felicitas, et quo tendere nos oporteat ; qua via, semovet peccata et scandala, quæ nostrum ad cœlum cursum præpediunt ; qua vita dat vires efficacissimas, confert gratiam et virtutes infusas, Sacramenta instituit, quibus muniti cursum perficimus, et vitam æternam consequimur.

Qui docent delectum laxiorum opinionum, etiam cum agitur de mediis ad salutem, et de Religionis delectu, putantque sine noxa nos posse sequi quamlibet opinionem, aut Religionem, quæ probabilitate non careat, tria nobis infligunt vulnera insanabilia ; veritatis quærendæ studium extinguunt et lucem obscurant, licentia data minus probabilium eligendorum, quæ a vero remotiora sunt, quam a falso ; offendicula apponunt viæ, qua itur ad cœlum, dum opinionibus favent, quæ legi adversantur ; denique dum mediis efficacioribus sufficiunt quæcumque libuerit, vitam auferunt, cujus conferendæ abundantioris gratia Christus dicit se in mundum venisse.

Hæc cum moderamine inculpatæ tutelæ dicta sint, non ut calamum in adversarium distringerem, qui omnes sincera veneratione prosequor, cui ab omni livore et odio alieno nihil virorum eruditorum (qualis est P. Rhodius, cujus elaboratam theologiam nulli Sociorum cedere, multis præstare dicent, qui non sunt invidi) reverentia, nihil pace et cum omnibus concordia antiquius. Sed cum tanta acerbitate nostram sententiam, etiam post damnatam *Apologiam Casuistarum*, habeat, cum nos iis verborum injuriis lacessat, quæ ab ingenita ejus urbanitate abhorreant ; cum iis utatur argumentis, quæ nihil resipiant præclaram ejus eruditionem, subtilitatem, dispositionem, perspicuitatem, aliasque eximias ejus dotes, quas ultro et libens agnosco, sed potius eam minuant, quam sibi in aliis multis disputationibus comparavit, eruditionis, et pietatis opinionem ; non potui hanc ejus prolapsionem (quam Comitolus fœdam vocat, et divinæ legi injuriam) dissimulare, ut in secunda, si quam adornet, editione omnia retractet, quæ magnam multis possunt offensionem afferre ; ea corrigat, quibus emendatis multum ad ejus theologiæ utilitatem adjectum fuerit, non parum etiam ad P. Rhodii laudem, quam salva veritate omnibus modis amplificari sincerissime aveo.

Ita sane hanc ab adversario spero æquitatem, qua et lectoribus, et sacræ Societati suæ, et propriæ existimationi consulet. Nec hanc meam non tam responsionem, quam a fraterna caritate prodeuntem monitionem, ex partium præjudicio animique alienatione factam putet pervelim ; cum ipsum nunquam viderim nisi in scriptis ejus a me non semel laudatis, et in superioribus libris laudandis, si copiam eorum habuissem. Quin potius, ut verum fatear, quia nihil mihi candore potius est, ideo eas ex Patre Rhodio labes resecandas optarem, ut liber ejus perfectus prodiret ; quia tanto in hac materia potest esse perniciosior, quanto in aliis est disputationibus correctior, et ornatior. Dum ab indoctis, vel obscuris auctoribus veritas impetitur, excidii periculum avertere non est difficile, sed propinatum a viro bono, et docto venenum eo nocentius est, quo occultius, et ipsi propinanti, bibentique latentius. Cum ergo certus sim, et fere jurare audeam, adversarium noluisse de industria

et meditato lectores suos in laqueos et insidias inducere, sed scribendo, quæ retulimus, et bona intentione non caruisse, et sacrificium se præstare Deo fortassis censuisse; non despero fore quin agnita veritate, ea humiliter recantet, quæ nunquam debuerat scripsisse. Nam, etiamsi potest dari juris naturalis invincibilis ignorantia (quod tamen inficiamur) quomodo post Romanæ Ecclesiæ in *Apologiam*, et Amadeum justissimas censuras poterit ignorantiæ invincibilis excusationum cavillos coram justo judice afferre, cui tot dubitandi, adeoque se retractandi rationes instillavimus, quibus vellicandum, pulsandumque ejus animum in Domino confido.

Neque enim spei meæ, expectationique eum defuturum credo, si serio perspexerit quantum periculi res plena sit, quod convenientia necessariis, probabilia tutis, utilia honestis, libertatem legi anteposuerit; nec pessimam, credo, affectabit in hoc periculosissimo dogmate tuendo constantiæ famam, sed veritate coactus fatebitur ex probabilitatis doctrina, quam acriter tuetur, innumera doctrinæ flagitia fluxisse, majoraque, ni emendet, fluxura, si ad opinionem securitate donandam sufficiat probabilitas, pro qua pugnat. Ergo vide, mi Pater, ac provide, ne illarum, quæ ex probabilitate a te asserta sponte fluunt, culparum in divino aliquando judicio pœnas luas; vulneri, quod incautus inflixisti, remedium adhibe; tot mala satage resarcire. Et, sicut ego supra lapsus quorumdam e nostris non defensione, sed damnatione repuli: ita tuas, tuorumque prolaptiones quascumque in quibuscumque sine personarum acceptione detestare: et ambo illud ab Augustino lib. 2. *de Bapt. cont. Donat.* cap. 3. veridice dictum sincere profiteamur: « Aliter sapere, quam res se habeat, humana tentatio est; nimis autem amando sententiam suam usque ad præcidendæ communionis, et condemnati schismatis, vel hæresis sacrilegium pervenire, diabolica præsumptio est: in nullo autem sapere aliter quam res se habeat, Angelica perfectio est. Qui igitur homines sumus, sed spe Angeli sumus, quibus æquales in resurrectione futuri sumus, quamdiu perfectionem Angeli non habemus, præsumptionem diaboli non habeamus; ideo dicit Apostolus: *Tentatio non vos apprehendat, nisi humana.* Humanum est ergo aliquid aliter quam se res habeat sapere. »

Illud etiam ab adversario, aliisque Probabilistis jure opto, ut non sint adeo morosi et iniqui censores, ut dum vident aliquos solidæ pietati vacantes. Christiana modestia mores, et gestus componentes, cum maximis sæculi luctantes, usuras sub colore interesse non admittentes, labore manuum otio bellum indicentes, in conflictu opinionum tutiora sectantes, cum tremore salutem operantes, tuta quæque timentes, pro officio semper stantes, collapsam disciplinam pro virili instaurantes, non statim illos novæ hæresis suspectos, et Jansenismi compertos pronuntient. « Impertinens est, » dicebat vir gravissimus mihi Romæ familiaris, « illa accusatio, » quam damnatione *Apologiæ Casuistarum* in vere Jansenistas ipse Alexander VII. depulit. Innumeris vitiis laborat hæc objectio toties Jansenismum insontibus occinens: puerilis est, undique rimas agit, et e trivio tota sumpta hæc cantilena, ad invidiam intrepidis divinæ legis defensoribus conflandam imperitissime, et juxta iniquissime instituta. Si bonis rationibus Probabilistæ ex misera suæ causæ conditione carent, ad lutulenta et inepta convitia non confugiant, a dissertationibus ad injurias mulierciularum more non veniant, modum habeant, et finem faciant dicteriorum, a quibus non nisi disceptantium odia, et legentium scandala derivantur, quæve magis auctoribus nocent, quam iis, in quos furunt et debacchantur. Eam saltem modestiam, gravitatem, urbanitatem præ se ferant, quam in scriptionibus suis hæretici non omnino feroces vix patiuntur desiderari. Quod si adhuc nolunt quidquam de sua sævitia remittere, me saltem sciant iis non esse accusationibus opportunum, quibus nostræ sententiæ defensores immerito gravant: nam post illa mea præjudicia dissert. præambula stabilita, post assertam Romano Pontifici jurium definiendorum auctoritatem, non possum nisi per summam iniquitatem « novus Dogmatista » audire, qui uni Romanæ Ecclesiæ, extra quam nulli ad salutem aditum patere certissime credo, addicor, et totis medullis cordium, totis præcordiorum affectibus cum B. Catharina Senensi Dominicanæ familiæ gloria et honorificentia in *Orationibus* suis identidem rogo: « O summa et ineffabilis Deitas! non sum dignus orare, sed tu potes me facere dignum. Vicarii tui Romani Pontificis amore teneor. Unum corpus a te habeo, quod tibi reddo, et offero. Ecce car-

nem, ecce sanguinem : absumatur, destruatur, scindantur etiam, et triturentur ossa mea cum medullis suis pro Vicario tuo. »

Non dubito tamen, quin post hanc sinceræ orationis professionem mihi Jansenismum Probabilistæ objiciant, rati beneficio probabilitatis omnes consequentias, quamlibet inconsequentes se posse deducere, aquam e pecunia extundere, mel de petra, oleum de saxo, falsum ex vero, quodlibet ex quolibet elicere, et ea, quæ non sunt, tanquam ea, quæ sunt, advocare.

Reflexio et monita ad Confessarios.

Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt. Ars artium, experimentum periculosum regimen animarum. Quale sit officium vestrum, o confessarii, animarumque rectores, serio considerate, serio timete. Quod si vos forte aliena minus pericula movent (quod de vestro zelo non audeo credere, vel suspicari) vestra vos certe commoveant, et ad tutiora semper sectanda, intrepide pœnitentibus instillanda compellant. Erratis plane, et vehementer erratis, et periculose erratis, si ex nimia, effrænataque indulgentia, quæ omnibus flagitiis lenimenta quærit, nullum in vos, nullum in Ecclesiam periculum creditis redundare. Si malum est peccatum committere, malitiæ extremum est alienis peccatis suadendo, docendoque consentire. Si nocens est pœnitens, qui cæci rectoris ductu legem naturalem offendit, licet quia nesciens, plagis vapulabit paucis ; nocentior profecto est, plagisque vapulabit multis, qui sciens tutæ, et probabilioris sententiæ veritatem minoris probabilitatis decretis pœnitentes imbuit nullo conscientiæ morsu perturbatos, sed falsa pace securos. « Si oculos in corde habetis, » ut ait Augustinus ; si sint *oculi vestri in capite, et non in calcaneo*, ut ait Scriptura, cernite agi non solum consulentis vos æternams salutem, quem pravum forte consilium in æternum præcipitabit, sed vestram agi qui consulimini, qui si alium in foveam impuleritis, haud dubie in eamdem ipsi corruetis.

Vidistis infinitam ad omne flagitiorum genus licentiam probabilismo aperiri. Vidistis quot nefaria morum dogmata pepererit, quot longe deteriora magis magisque, ni coerceatur et extirpetur pestifera radix, parere possit. Nullibi sane, nullibi tanti mali remedium esse potest, nisi in vigore confessariorum, qui tantam habeat in sedulo tenendis puræ disciplinæ moralis regulis firmitatem, quantam in tuendo vagæ probabilitatis perniciosissimo dogmate affectant Probabilistæ constantiæ famam. Tantum vos ad probabilismum debellandum connitamini, tantum contendite, quantum illi satagunt obbibitum errorem et Romanæ Ecclesiæ exosum in perpetuum retinere. Tanti periculi metum accurate semper vos expendite, quod illi nolunt semel agnoscere. Primitivæ Ecclesiæ formas ac regulas morum in intimo spiritu impressas gerite ; quantum potestis, vel nunc tenete, vel quod temporum cladibus tenere non possitis, ingemiscite, et dolete. Scio quidem nonnulla, moderante Christiana prudentia, esse dissimulanda, ne præcipiti zelo pax Ecclesiæ, et fidelium concordia perturbetur ; sed simul attendite hæc non tam late patere, quam putant Probabilistæ. Semper enim improbavit Ecclesia, semper damnat, et in æternum puniet Deus quidquid contra leges, ac statuta a confessariis ignavia ac mollitie peccatur.

Attendite, quod non levem a vobis rationem exiget Deus, nisi ad disciplinam Ecclesiasticam tenendam, instaurandamque incumbatis. Nonnulla quidem saltem in externo Ecclesiæ foro prudentia patitur, nonnullas dissimulat interiores et arcanas labes a quibusdam etiam foras erumpentibus nonnumquam oculos avertit, majorisque mali vitandi causa tolerare videtur, quibus remedium parare temporum difficultatibus impedita nequit. At in foro interno, in quo vos judices estis, sacerdotalem zelum vestrum exigit, ut sine metu falsoque pudore arguatis, obsecretis, increptis, ædificetis, eradicetis ; atque invalescentibus abusibus vehementius obniti, et reluctari curetis, quibus majori pernicie conceditis, et bonos usus aboleri sinitis, quam si contra leges privatim vobis solis peccaretis, nihil aliis exemplo, turpique conniventia nocituri.

An nescitis non ex criminum, quam nanciscuntur, impunitate, sed ex æterna lege nulla hominum injuria, nulla desuetudine abroganda omnia vobis judicanda esse ? An nescitis multa innoxie tolerare provisores generales, quæ vos sanguinis Christi dispensatores tolerare sine piaculo non potestis ? Quia si explorata pœnitentis dispositione Sacramenta indignis administratis, si Sanctum canibus datis, si eos solvitis, qui ad delenda peccata nihil laboris obire volue-

rint, si omnibus promiscue absolutionem dandam existimatis, nec ante dispicitis utrum illos Christus solvat in cœlo, quorum in terra vincula relaxatis ; si eos absolvitis, quos Christus condemnat, si indiligenter exploretis, sufficientemne dolorem afferat pœnitens, et tale non peccandi propositum, cui merito credere possitis; dum eos solvere præsumitis vos magis implicatis, nec ministerii vestri dignitatem satis attenditis, nec dispensatores fideles estis.

Sed enim, aitis, aliter sentiunt casuistæ, nec solum sentiunt, sed suadent licere confessario ex opinione probabili, quam certo falsam putet, consilium dare ; quin mortalis peccati reum esse confessarium, qui pœnitentibus probabilem opinionem sequentibus absolutionem neget. Quis tam severo præcepto obtemperare non reformidet? Quis illud tam sacrosanctum Probabilistarum decretum cum æternæ salutis discrimine violare attentabit? Grande (scilicet?) malum esse debet, quod constanter casuistæ suorum decretorum aspernatoribus minantur. Cum enim illis innata sit benignitas, cum illis calumnia veniale ac leve peccatum sit, cum homicidium honoris sui tuendi causa nullum peccatum incredibili indulgentia prædicetur, cum ab illis simonia palliata, ambitus, conversatio ad obtinenda pinguiora Sacerdotia, propriarum utilitatum in capessendis et obeundis Ecclesiæ muneribus consectatio passim aliqua distinctione, aliqua intentionis directione permittantur; malorum ommium summum, et summa esse debet, ac peccatum infinitum infinitate intrinseca et extrinseca esse debet absolutio pœnitentibus probabili opinione nixis denegata.

Sed o inauditam probabilistarum severitatem cum solita decretorum ipsorum remissione male cohærentem ! Quam suspectum in propria causa judicii rigorem ! Quam grande privilegium decretorum suorum violatores mortalis criminis pœna summo jure multare ! Quis hoc credat? Quis putet in casuistas neminem venialiter posse peccare? Quis credat non dari ullam opinionem contrariam aliqua saltem tenuis probabilitatis colore indutam? Non arbitror, o confessarii, in vestris animis sic officii vestri sic communis pietatis extinctas esse notiones, ut huic inanissimo præcepto divinorum omnium præceptorum exterminio obtemperetis : sed potius arbitror vos inde inferre, quam abominandum sit vagæ probabilitatis dogmacum tam nefando præcepto religatum, quo jubemini esse bilingues, duplices, inconstantes, veritatis cognitæ disertores, cognitæ falsitatis suasores, in corde, et corde loquentes, pondus, et pondus habentes, modo hoc, modo illud contra id quod sentitis effutientes, ut nedum Christianam sinceritatem, sed et philosophicam gravitatem, et honesti hominis constantiam violare sub interminatione peccati mortalis, neque in hoc sæculo, neque in futuro, ni faciatis, remittendi teneamini. O novos intolerandæ legis apostolos omnibus omnia factos ! Seh proh dolor ! non in sensu apostoli ; nam isti omnium temporum doctores modo juxta unam, modo juxta aliam opinionem confessarios consulere docent. Et magnus Apostolus II. Cor. I. pronuntiat : *An quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me est, et non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo est et non. Dei enim Filius JESUS CHRISTUS, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, et Sylvanum, et Timotheum, non fuit est, et non, sed est in illo fuit.* Ergo illud Probabilistarum, « est licitum, non est licitum, » illud « licet, et non licet, » fuit ab Apostolo veritatis reprobatum.

Cum certum sit omnes de rebus terrenis consultationes, in quibus homines tam diligentem navare operam solent, nihil esse præ magnitudine illius, in qua quæritur, num aliquo facto violetur Dei honor, eoque an ad æternam salutem, an ad æternum exitium perveniatur; quis nisi impius consiliarius illam viam prudens ac sciens suadebit, quam ex propria sententia ad inferos ferre, qua Deum offendi, ejusque legem infringi certo judicat? Hanc duplicitatem in paganismo horruissent Ethnici, hanc in commercio horrent mercatores, hanc in infirmitatibus fugiunt ægroti, hanc in consiliis detestantur principes : et in negotio negotiorum, in uno necessario, in animæ detrimento, in paradisi discrimine hoc licitum, o confessarii, putabitis, quod in temporalibus rebus, in negotiis de nihilo nefandum, flagitiosum, proditorium haberetis? Quis non ducem illum execraretur, quis omnibus eum diris devovendum non censeret, qui noctu itinerantibus eam viam monstraret, quæ probabilius, et sibi verius in præcipitii abyssum, vel puteum interitus fert, et inducit? Sic sentire, sic docere est communissima nedum Christianæ vitæ, sed humanæ societatis

præcepta ignorare. Lupi venientis periculum imminens latratibus, motibus, et signis indicat canis, et naturalis hujus caritatis bestiis insitæ benignitatem non imitabuntur confessarii christiani, sed potius consilium petentibus illud præscribent, quod perniciosum et revera falsum putant? O cæcitatem indicibilem! o judicii iniquissimi perversitatem! Sancti nihil aliud, quam veritatem, Deique voluntatem invenire studentes, post longas vigilias, post frequentatas orationes, post omnem adhibitam diligentiam, post evacuata præjudicia, adhuc securitatem non spondent, sed verentur ne aliquas tenebras offusa cupiditas, et circumstans nos peccatum rationi sparserit, ardentiusque postulant ut tenebras illuminet veritas, ut cor ab occultis mundet castimonia, ut spiritum rectum in visceribus (id est, in latentibus animi recessibus) innovet Deus. At novi Probabilistæ vanam illam bonorum meticulosorum formidinem aspernati, non solum occultarum cupiditatum insidias non timent, sed apertas et cognitas, et probabilius illicitas judicatas, sequi licere palam docent; nec erubescunt suadere ex magno numero luxuriantium opinionum illam eligere fas esse, quæ ad cupidatis, voluptatis, utilitatisque normam dimensa, appetitui perspecta fuerit congruentior, et desideriis favorabilior.

At enim, inquietis, nolumus peccati mortalis labem contrahere : atqui pœnitenti probabilem opinionem secuto negare absolutionem culpa est ex genere suo mortalis, ut communis sententia probabilistarum satellitio munita fert. Ergo contra contendo, opinionem illam esse omnibus Sanctis ignoratam, vel reprobatam, et confessarium peccati mortalis reum esse, qui absolutionis beneficium sequenti opinionem, quam judicat falsam, impartitur. Nonne confessarius manifeste judicium conscientiæ violaret, qui illum absolveret cui conscientia judicat retinenda esse peccata? Nonne juxta Ecclesiæ doctrinam confessarius est judex, medicus, doctor peccatoris pœnitentis? At nemo dixerit judicem deserta propria, et probabiliori sententia teneri sententiæ minus probabili, quam ipse errorem censet, conformari; nemo asseruerit medicum, ut ægroti minus probabili sententiæ consentiat, teneri contra propriam probabilioremque sententiam illud medicamentum præscribere, quod verosimilius censet nociturum; nemo scripserit Doctorem veritatis cognitione instructum ea debere tueri dogmata, quia discipulorum falsæ, sed probabili persuasioni magis conveniunt. Nonne melius justiusque diceretur, et judici reum, et medico infirmum, et Doctori discipulum assentiri oportere?

Et certe, cum secundum aliquos casuistas non liceat pœnitentem illum absolvere, frustra minitantur peccatum mortale Probabilistæ, quod ex ipsa probabilitatis doctrina non committitur; si enim opinio probabilis secum fert securitatem, probabilitatem minorem secutum secure non absolvam, cum non debere eum absolvi, censent aliqui probabilismi defensores. Sed absit ut propter eorum solam auctoritatem tales absolvatis pœnitentes, et falsa reconciliatione deludatis, quos ex firmiori veritatis sermone solvere non potestis, si eos ligatos putatis in cœlo. Absit ut aliqua lege pœnitentem vos fallere teneamini, et veritatem vobis liquido cognitam abjicere, ut reorum errantem opinationem sequamini. Absit ut veritatem vobis cognitam ardentibus votis expetitam, et Dei lumine conspicuam in injustitia detineatis, cum dicat Lactantius lib. 3. cap. 13.: « Ne trahamur auctoritate cujusquam, sed veritati potius accedamus. Nullus hic temeritati locus est; in æternum stultitiæ pœna subeunda est, si aut persona inanis, aut opinio falsa decipiat. » Timete ne cæci sitis, et duces cæcorum. Timete ne peccatis alienis consentientes, non solum propriæ pravitatis, sed etiam alienæ iniquitatis pœnas luatis. Timete illud a Domino per Prophetam intentatum : *Væ qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas*. Id est, ut exponit Gregorius Magnus lib. 18. *Moral.* cap. 4. væ qui peccatoribus adulantur. « Pulvillus, » inquit, « ponitur ut mollius quiescatur. Quisquis ergo male agentibus adulatur, pulvillum sub capite, vel cubito jacentis ponit, ut qui corripi ex culpa debuerat, in ea fultus laudibus molliter requiescat. »

SPECULATIO III.

Varia scrupulosis remedia parantur.

Nihil frequentius nostræ sententiæ, aut invidiosius objici solet, quam nostris de probabiliori sententia sectanda decretis imple-

xam, anxiam, scrupulisque innumeris implicatam Christianæ vitæ rationem effici. Id Probabilistæ libellis omnibus suis usque ad fastidium occinunt ; in hoc præcipuum per se infirmissimæ causæ suæ firmamentum locant, atque hoc nomine in nostræ sententiæ defensores, quasi in austeros conscientiarum non tam rectores, quam tortores invehuntur. Etenim si in omnibus de peccato dubiis, quæ in scrupulosis formicare solent, tutiora sectanda sint ; si nullus sit actus omni vitio carens, cui non veritas præluxerit, vel, ut ait Scriptura, verbum verax præcesserit ; si omnis æternæ et naturali legi contraria operatio eo ipso prava, ac perversa sit ; si legis naturalis nulla detur invincibilis ignorantia ; si illud D. Thomæ pronuntiatum : « Quod fit contra legem naturalem semper est malum, etiamsi sit secundum conscientiam, » sit dogma nullis exceptionibus circumcisum, sed absolute, generatimque complectendum ; si in sola sit veritate securitas, adeoque nec probabilis, nec probabilior secura dici possit, nisi sit vera. Ergo omnis prorsus probabilitas eliminanda erit, statuendaque certitudo, quæ ad bene agendum requiratur, quod est nimia asperitate aggravare jugum Christi, imponere onera importabilia, et agendorum securitatem extra humanarum virium captum collocare. Ego contra contendo, nihil ad amovendos, evellendosque solide scrupulos aptius doctrina nostra, cui apud imperitos invidiam facere Probabilistæ connituntur. Igitur operæ pretium est, quædam ex præscriptis a Patribus aphorismis spiritalia pharmaca apparare, quibus et scrupulosorum conscientiæ infirmæ medeamur, et simul ostendamus S. Thomæ ethicam, sicut et Christianam, voluntatibus ægris et corruptis invisam, sanis, et puris summe esse amabilem ; quia arctam quidem viam indigitat, sed non inviam, et inaccessam, et, ut verbis Senecæ utar, « ostendit beatæ vitæ magnitudinem : sed desperationem ejus non facit, sciens illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem. »

In primis quid promptius, quam discernere inter honestum et utile, cum etiam pueris et stupidis luceat æquitas, pudeat eos turpitudo ? Quid bonæ voluntati gratius et facilius quam tutioribus et probabilioribus adhærere, donec veritas patescat ? Tantum enim abest, vagam Probabilistarum licentiam scrupulos sedare, quod potius illos revera auget. Quia Fratribus Minoribus dixit summus Pontifex superiori capite relatus, « ad tollendos graves conscientiæ remorsus, tutioribus esse adhærendum ; » ita ad ingenerandas timoratis conscientiis anxietates permittenda est eis minus tutarum sententiarum optio, quarum deinde dum cernunt falsitatem, majoribus exeduntur stimulis, quibus solide pacandis sola veritas, sola tutiorum electio opportuna est. Vera enim pace, quam nemo tollet a nobis, quamve mundus dare non potest, fruemur, si veritatem serio quæramus, si quæsitam feliciter inveniamus, si inventæ fideliter obediamus. Unde tutioris sententiæ delectus, gravis, anxius et impossibilis non est, sed facillimus et suavissimus ; nec eum audent sequi homines, quod difficilis sit, sed difficilem evasisse dicunt, quod sequi non audeant.

Secundum scrupulosorum remedium est, quod si in sententiarum gravissimarum conflictu utrinque occurrat peccandi periculum, affirmantibus aliis opus sine peccato omitti non posse, contendentibus aliis sine peccato fieri non posse ; quid opus erit facto viro bono hærenti, dubitanti, ambigenti, ut sedet remorsus, ut componat æstus suos ? Nonne anxia efficietur, et scrupulis inquieta vita ipsius ; cum ex duabus sententiis utra sit vera, perspicere nequit, definire non audet ? Nequaquam, quia semper habet præsens, semper circumfusum divini Magistri lumen, ad quod si se convertat, si ejus lucem precibus imploret, si viros doctos et pios, atque a probabilismi effreni licentia abhorrentes consulat, si qua potest diligentia veritatem detegere studeat, vel veritatem nitentem videbit ; vel si urgeat tempus, et periculum sit in mora, habet in promptu remedium, eam nimirum sectando sententiam, qua ad veritatem magis credet accedere, magis a peccato recedere. Suadet enim ratio, jubet prudentia, hortatur caritas, ut sicut assensu et judicio probabiliora, ac tutiora minus probabilibus, minusque tutis semper præponimus, ita et præponamus affectu, præponamus et usu. Porro tunc in timore quidem operabitur, sed in illo tremore nihil sibi conscius exultabit, quia, dum testatur animum se agere a studio et amore veritatis non alienum, tamen verebitur opera sua, trepidans, ne in eis occulto aliquo errore displiceat, sed timor ille tam castus, tam filialis, sicut ab amore Dei, ejusque legis proficiscitur, non modo non turbat, vel anxiat, sed magis recreat et solatur, ac pacem

illam Dei, quæ exsuperat omnem sensum, dum compartitur, mens spiritualium charismatum abundantia impinguatur.

Tertium remedium scrupulosæ conscientiæ est hujusmodi : Licet minus tuta, minusque probabilis sententia in concursu probabilioris et tutioris non sit firma agendorum regula, quando minus tuta stat pro libertate contra legem ; quia hoc ipso quod apparet minus probabilis apparet magis falsa, seu propensior in falsitatem, unde illi hærere nequit voluntas sine conscientiæ, et veritatis contemptu ; tamen si inter duas tutas sententias instituatur comparatio, nunc non est necessario tutius eligendum, cum supponatur nulli inesse periculum, et tunc in favorem scrupulosi benignior potest, et interdum debet asperiori anteferri, ut inanes, et superstitiosæ eorum formidines fatuitatem aliquam resipientes, quæ in austeriora quæque, licet non semper veriora, magno impetu feruntur, depellantur exuantque illud timoris, ubi non est timor, vitium, quod illo, quod vitare satagunt, non raro deterius est. Quare, sicut libertinis corde duris, et in mollitiem ac indulgentiam propensis, cæteris paribus, severiora consilia danda sunt, ita et teneris et infirmis scrupulosorum conscientiis mitiora indulgenda sunt, tuta tamen. Quia contraria contrariis quidem, sed non noxiis curari debent, et quælibet indoles in extremum aliquo vitio, vel imbecillitate detorta, in alteram partem contrariis est institutis reflectenda.

Quartum remedium est studium humilis, fervidæ, et quantum possumus continuæ orationis. Quia ignorantia juris naturalis, ut sæpe dictum est, et electionis imprudentia semper ex incuria quæsitæ veritatis et cordis expurgandi negligentia proficiscitur. Tum quia qui necessariam a Patre luminum sapientiam postulat, id quod petit, nunquam non impetrabit ab eo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat ; cum in hoc non solum Sanctos, non solum Apostolum Jacobum, sed etiam ipsam Sapientiam Patris, lumen de lumine, lucem mundi Christum Dominum fidejussorem, quem mentiri impossibile est, habeamus. Quærite, inquit, et invenietis, petite et accipietis ; pulsate, et aperietur vobis : ergo qui non invenit, qui non accipit, cui non aperitur, hoc ipso non petiisse, non quæsivisse, non pulsasse convincitur, vel saltem non tantum petiisse, quantum res tanta petenda est, vel non ea, qua par erat cordis munditie, et castimonia quæsivisse, vel non perseveranti devotionis instantia pulsasse. Recte Sylvester verbo *Scrupulus*, ait : « Prima regula pro scrupulosis est, ut homo se præparet ad gratiam dolore præteritorum, cautela futurorum ; secunda sollicita sacræ Scripturæ indagatio ; tertia est continuatio devotæ orationis, quæ est optimum remedium, sed eo scrupulosi parum utuntur, et male. »

Quintum remedium est sincera, prompta et cæca adversus Prælatum, et animæ rectorem reverentia, ac obedientia, si tamen talis sit rector, cujus unus scopus sit, ut homines a noxiis cupiditatibus abstrahat, ne quos dirigit pœnitentes prioribus ignoratiæ suæ desideriis configurentur, et ipsi in omni conversatione sancti sint, cujus unum lumen sit verbum Dei in Scriptura, traditione, Sanctorum moribus consignatum ; qui non subterfugiat puras et nudas Evangelii veritates omnibus annuntiare ; qui Magistrum suum Christum in omnibus æmulari contendat, ut sicut ejus personam sustinet, sic et in doctrina verax sit, et viam Dei in veritate doceat. Qui talem rectorem invenerit, thesaurum invenisse credendus est ; illi se committat scrupulosus, qui pastoris sui Christi vocem audire unice vult, qui unam sincere cupit inire viam arctam ducentem ad vitam, qui de corde bono et optimo intelligere vult, quæ sit voluntas Dei bona, beneplacens et perfecta, non ut eam ad se detorqueat, sed ut illi suam adjungat. Illi, inquam, se credat, illum vitæ suæ moderatorem eligat : nam ex christiana prudentiæ, et solidæ humilitatis regula potest quis privato judicio diffisus propriam deponere opinionem, ejusque judicio se subjicere, quem in doctrina traditionis Patrum magis versatum, cœlesti lumine uberius perfusum, et divinorum experientia et spiritus prudentia, plenius senserit informatum. Tunc enim non libido laxitatis, sed discretio amorque veritatis illum movent, a quo fides illa, ac justa persuasio illud ab ejus animo judicium elicit, opinionem illam eo esse probabiliorem, quo illum, quem consulit, certo putat scientia veritatis instructiorem.

Fateor quidem semper suspectum, semper noxium esse varios adire casuistas, donec inveniatur, qui ad libitum respondeat, proferatque ex probabilitatis promptuario aliquas morum normas cupiditatibus suis

utiliter congruentes, quibus libidinis gaudia, timoris morsus non imminuat, amorem gustumque sæculi Evangelii severitas amarescens non interrumpat, sacram illam utilemque syntereseos punctionem in mediis voluptatibus importune vellicantem probabilitatis securitate detrahat, legemque Dei cum maximis mundi ita componat, ut placide sæculi moribus vivat, dignitatibus, divitiis, voluptatibus, commodis lentus et otiosus perfruatur, et aliquo Probabilista sponsore de deliciis temporalibus transeat ad sempiternas. Licet, inquam, id suspectum sit, quia sola veritas, non probabilitas, vel probabilitatis commoditas ab inferno liberabit nos ; et corrupti animi argumentum est velle sibi persuaderi, justum, ac licitum esse quod expetit : tamen multos adire Doctores per se licitum est, non ut commodior, et exoptatior, etsi minus probabilis sententia eligatur, sed ut vera et probabilissima præferatur.

Sextum remedium est puri cordis simplicitas, qua dum in veritate simpliciter ambulamus, et Deum sincero corde quærimus, veritatem absque cavillorum ambagibus, vel subtilitatibus cito cognoscimus. Æquitas enim mundo et simplici cordi fere semper per se lucet, et ad incorruptum de rebus judicium ferendum plurimum valet animus incorruptus. Sicut enim, ut sæpe diximus, cupiditatibus, veluti nebulis tenebrosus fit oculus cordis et affectuum præjudiciis animus occupatus veritatem mundis conspicuam sæpe non videt, quia intus existens prohibet extraneum, id est intentio animi non veritatem quærentis, sed cupiditatis securitatem, ab amore sui, et utilitatum propriarum studio minime mundatus, arcanis quibusdam desideriis in secretioribus cordis recessibus retrusis præventus bonum malum, malum bonum dicit, idque deceptus sequitur, non quod divinæ consentit legi, sed quod internæ favet corruptelæ ; non quod falli exerte velit, sed quia propter corruptum cupiditatibus animum falsitatem accersit, non in actu signato, ut loquuntur, sed in actu exercito, seu ut magis latine, nec minus vere magnus Gregorius lib. 15. *Moral.* cap. 25. ait : « Hæc verba dicere vel stulti minime præsumunt, sed tamen perversi omnes id Deo non verbis, sed moribus dicunt. »

Itaque scrupulosus ubi nihil opus est, vereri non debet, nec timere ubi non est timor, sed, ut docet Apostolus, *sapiens sit in bono, simplex in malo :* caritate foras mittat timorem et legem Dei, et Evangelii maximas absque apicibus, absque subtilitatum tricis observet, et dum infregisse se noscit, humilietur, sed non turbetur. In virtutum officiis inquirendis, dignoscendis, frequentandis, augendis, acrem, diligentem, sagacem moderante prudentia se exhibeat, ut in omni data, et accepta occasione gloriam Dei promoveat : at vero in malo simplex sit, id est, omne malum sincere detestetur, peccatorum palliandorum artes horreat, remittendarum et inflectendarum legum subtilitates execretur, ipsa nedum comperta flagitia, sed omnem mali speciem, umbram, nomen ipsum quorumdam peccatorum abominetur, et sic faciens, nisi sit fatuus, cito a scrupulorum anxietate liberabitur, et in studio serio veritatis gaudium plenum, quod nemo ab ipso tollet, inveniet.

Atque hinc etiam intelliges, quomodo in nostra sententia verum sid illud Servatoris, Matth. v. *Jugum meum suave est, et onus meum leve;* et illud rursum I. Joan. v : *Mandata ejus gravia non sunt.* Tum quia in sectantibus tutiora amor legis omnia efficit suavia, quia in eo, quod amatur, non laboratur, aut si laboratur, et labor amatur, ut docet Augustinus, addens mandata dura timori, dulcia esse amori. Relege, quæ priori libro diximus de connexione gratiæ efficacis cum rigida morali, ubi diximus novæ legis non in eo sitam esse suavitatem, quod legem Dei enervet, et probabilitatum compendio emolliat; sed quia quod jubet, dat diffusa per Spiritum sanctum omnipotentissima victricis adjutorii potestate, quæ legem carni amaram cœlestibus amœnitatibus temperatam, reddit amabilem. Tum quia, ut antea dicebamus, tantum abest ex nostra doctrina præcepta Dei effici impossibilia et impervia, eo quod difficile sit in omnibus veritatem invenire, quod potius contra faciliora esse ex illo capite mandata contendo, quia satis est nosse, quod nec pueri ignorant, quid sit honestum, quid justum, quod in dubiis incertis, et minus probabilibus est anteponendum. Quod principium si semel nutare concedimus, idololatria probabilis evadet, atheismusque securus, atque ab omni periculo peccati, aut damnationis immunis, ut sæpe inculcavimus.

Septimum remedium est sincerus caritatis amor, quo Deum, divinaque diligimus et

sapimus. Ut enim sæpe diximus, nec exhauriri potest materia infinita, mirum in modum ad rectum de rebus efformandum judicium conducit dilectio, quam idcirco Apostolus supereminentem Dei scientiæ caritatem appellat. Hinc Dionysius cap. 7. *de Divin. Nom.* ait, « sapientiam esse divinissimam cognitionem secundum ignorantiam traditam, secundum unitionem supra mentem. » Quia nimirum viri simplices et ignari, sed Deo caritate devincti, altissimum divinæ cognitionis experimentum habent, et pietate ascensiones in corde disponente, mens divinis illustrationibus perfunditur. Hinc idem Pater initio *Theologiæ mysticæ* Timotheum monet suum, ut « forti contritione sensus, et intellectus operationes derelinquat. » Hinc pulchre Richardus Victorinus lib. *de Grad. Carit.* : « Amor, inquit, oculus est, et amare videre est, quia ubi intellectus caligat, amor penetrat : intrat dilectio, ubi scientia foris est. » Hinc Bernardus *ad Eugenium* : « Ea (divina) non disputatio comprehendit, sed sanctitas. » Et rationem assignat S. Thomas 2. 2. quæst. 45. art. 2. Quia de rebus divinis magis saniusque judicamus per quamdan connaturalitem ad divina, quæ patimur. Quæ passio amabilis, et connaturalitas optabilis fit per caritatem, quæ nos unit Deo secundum illud Apostoli : *Qui adhæret Deo, unus spiritus est cum illo.* Unde oritur rectum de divinis judicium ; qui enim habet perfectum habitum, si rectus est habitus, format judicium rectum circa illa, quæ pertinent ad illum habitum ; si vero corruptus, falsum.

Maxime quia anima per caritatem Spiritui sancto conjungitur, fitque spiritualis : spiritualis autem homo judicat omnia, et Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei. Ideo recte monet Propheta : *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus.* Et Bernardus serm. 79. *super Cant.* : « Amor ubique loquitur. Si quis vero eorum, quæ hic leguntur, cupit adipisci notitiam, amet ; alioquin frustra ad audiendum, legendumque amoris carmen, qui non amat, accedit : quoniam non potest omnino frigidum pectus ignitum capere eloquium. » Et B. Catharina Genuensis amoris Dei igne decoro perfusa testabatur, quod si cœlites omnes sese eadem figura, iisdemque vestibus sibi conspicuos redderent, et inter ipsos sponsus Christus iisdem tesseris indutus appareret, ipsum statim, tametsi oculis absconditum, cor agnosceret, suoque amoris pondere ad ipsum veluti centrum connaturaliter raperetur : tanta est amatum inter et amantem affinitas, cohærentia, atque ingenita propensio. Sane si catellus dominum inter mille agnoscit etiam nocte, si agniculus inter oves gregis nullo signo discretas discernit matrem, quidni anima sancta et devota in dubiis emergentibus, in difficultatibus quotidianis veritatem amore quæret, amore pulsabit, amore inveniet ? Recole præclara Patrum testimonia in altera appendice ad dissertationem præambulam libri 1. recensita ; et certo scias, casus conscientiæ te facilius unctione, quam casuistarum lectione decisurum. Et si contentio facienda esset, et alterutrius judicio standum in aliqua morali quæstione, vel hominis, sive mulieris Dei sincere amantis, vel Probabilistæ cujusdam, sexcenties malim ignari, vel ignaræ illius sententiæ acquiescere, quam retorrido casuistæ, qui suis distinctionum cavillis, non divinis Patrum luminibus res definit.

Porro sicut amor, et unctio docens omnia mentem illustrat, ut discernat et a falso verum, et a malo bonum : ita exigit ut in controversiis semper tutiora, et probabiliora sectemur ; lex enim christianæ caritatis, quæ est amicitia erga Deum, non solum purum percipit de infinita Dei perfectione gaudium, sed etiam externam divini nominis gloriam, ejusdemque mandatorum observantiam pro virili promovet et curat, maxime vero violandæ amicitiæ pericula cavet. Quomodo autem etiam inter homines ille amici officio defungi censebitur, qui amore voluptatis, vel in favorem libertatis ea agit, quibus probabilius arbitratur amicitiæ necessitudinem violatam iri ? Certe amici nomine indignus esset, qui initum amicitiæ fœdus tam aperto periculo exponeret, sed multo magis Dei amicitiæ injurius est, qui non saltem æque divino obsequio, ac ejus legis juribus attentus est, ac Deus ipse nostris commodis, et precibus benignus ; Deus vero amans animas non minus probabilia ad salutem media hominibus, sed tuta, et tutissima præscribit, et effusissime largitur.

Octavum remedium est discretio, quæ in cunctis præesse, et veluti eminere debet. Quæ virtus, teste B. Antonio, cæterarum est regina et condimentum, quia est moderatrix operum, ordinatrix affectuum, et doctrix morum, qua sublata virtus vitium fit, ipsa-

que affectio naturalis in perturbationem magis convertitur, exterminiumque naturæ. Prohibet autem discretio, ne scrupulosi nimiis super actus suos reflexionibus inaniter se torqueant, veteres confessiones cum animi tortura discutiant, sed quæ retro sunt obliviscentes, uni Deo indivulse juxta, et suaviter cogitatu adhæreant, et affectu. « Sæpe », inquit Magnus Greg. *in Moral.*, « dum nosmetipsos plus justo discutimus, de ipso discretionis studio indiscretius erramus, et mentis nostræ acies quo plus cernere nititur, eo densius obscuratur, quia qui importune solis radios aspicit, tenebrescit ». Exigit etiam, ut in virtutum praxi, et bonorum operum consilio, et molitione supra conatum nihil aggrediamur, quia, juxta tritum adagium, « qui nimis cupit parum stringit ». Unde ortum habet gravissimum illud, nec minus necessarium christianæ vitæ præceptum, quo monentur infirmi, ne majora viribus audeant, neve se iis negotiis non vocati, implicent, quæ variis sunt obnoxia tentationibus. Hinc Thomas a Kempis lib. 3. cap. 7 : « Quidam incauti propter devotionis gratiam seipsos destruxerunt, quia plus agere voluerunt, quam potuerunt, non pensantes suæ parvitatis mensuram, sed magis cordis affectum sequentes, quam rationis judicium. Et, quia majora præsumpserunt, quam Deo placitum fuerit, idcirco gratiam cito perdiderunt. Facti sunt inopes, et viles relicti, qui in cœlum posuerunt nidum sibi, ut humiliati, et depauperati discant non in alis suis volare, sed sub pennis meis sperare ». Unde sæpe advertimus plures initio scrupulosos et ferventes, deinde sublevandæ conscientiæ specie in effrenem libertatem protendi, et spiritu incipientes carne consummari. Sic, v. g , nonnulli nimiis jejuniis, abstinentiis et vigiliis corpus macerantes , ad illum debilitatis infirmitatisque statum rediguntur, ut mollem postea, ac delicatam vitam degentes, tantum a cruce adhorreant, quantum eam fervido prosequi amore videbantur.

Deinde postulat discretio, ut, licet, quando suppetit via tuta, et periculo prorsus vacua, tunc eligere eam teneamur, ne nos peccandi discrimini temere, et imprudenter committamus, tamen, quando incidunt tempora, ut utrinque peccandi periculum urgeat, quod non raro, aut infrequenter obvenit, tunc deposito scrupulo e duobus periculis minus est eligendum, et in eam debet se homo conferre partem, quam omnibus circumspectis judicat a peccato remotiorem. Nec propterea certitudinem physicam, aut metaphysicam, sed duntaxat moralem consequetur, quæ formidinem bene agendi compatitur, cum in hac vita nemo sciat, utrum odio, vel amore dignus sit, et expresse Sapiens moneat, ut de propitiato peccato sine metu non simus. Hinc Sancti in hujus vitæ caligine, etiam bonas actiones non nisi trepide operantur, et, quamvis nihil sibi conscii sint, in hoc tamen se justificatos non dicunt, veriti ne ipsa conscientiæ suæ pax ex cordis cæcitate, vel occulti cujusdam peccati vindicta a Deo inflicta proveniat, quam sibi peccando accersiverint. Sæpe enim mens sibi ipsi blanditur, suamque indignitatem intelligere non valens, mitius de se, indulgentiusque opinatur. « Etsi », inquit Magnus Gregor. *in* I. *Reg. cap.* III, « in sanctorum virorum oculis recta sunt ea, quæ agunt, tamen ante omnipotentis Dei oculos qualia sint scire non possunt. Unde et bona, quæ prævalent, incessanter agunt, et super se tonantem illam judiciorum abyssum pertimescunt. » Ex qua doctrina nec inertia, vel perplexitas scrupulosa nascitur, quia reperitur semper certitudo agendi, nec salutaris timor excluditur, quia semper male agendi formido superest.

REFLEXIO.

Prolixa hic reflexione haud opus, cum tota speculatio, quæ hujus est dissertationis coronis, sacris pietatis institutis e Patribus depromptis referta sit. Præsertim quia in hac materie non tam lectorem meum corrigere, vel salutari documento erudire, quam me ipsum accusare, justoque deceat pudore suffundere. In dissertatione de probabilitate tutiora te docui, qui laxiora sequor; quin et in toto hoc opere theologiam pietatem redolentem adorno ipse pietatis expers, sed Dei gratia cupidus. Veritate coactus dicam, quod præ summa humillimi animi modestia Doctorum humillimus, et juxta maximus Gregorius scriptum reliquit in fine *Pastoralis*. Dum in hac dissertatione pro lege stare, pro honesto contra utile, et delectabile certare sategi, et universam theologiam pietate condire conatus sum : « Pulchrum depinxi hominem pictor fœdus, aliosque ad perfectionis littus dirigo, qui adhuc in delictorum fluctibus versor. Sed in hujus, quæso,

vitæ naufragio orationis tuæ me tutela sustine, et quia pondus proprium (Gregorio erat pondus pastorale, nihil pondus est peccatorum) me deprimit, tui meriti me manus levet ». Unde non mihi levis causa timendi, quod sim docens, et non faciens, quod pietatem, et tutiora lectoribus instillans, iis me vacuum cerno, quæ aliis exopto, similisque fio (comparatio est ejusdem Magni Gregorii 3. part. *Pastor.* admon. 11.) stultis spectatoribus ludicrarum artium, quibus histrionum vanitas placet ; nec tamen tales esse desiderant, quales illos conspiciunt esse, quos laudant : mirantur eos placita egisse, sed tamen devitant similiter placere. Sic ego plane, sic lectores meos ad pietatem ciere, ad tutiora permovere studeo, et illa omnia, quæ cæteris aveo, abesse a me defleo, et sincere profiteor. Justo ergo timore configo carnes meas et cor meum, quia, dum a defensione legis Domini lingua, et calamus meus non cessant, factis tamen non exequor, quod approbo impellente veritate ; et tamen cum omnibus sanctis Ambrosius testatur serm. 23 : « Quoniam dictis facta priora sunt, imo sine factis dicta nihil prosunt : sine bono opere, verborum est inutilis, et superstitiosa jactatio ; melius docemur facto, quam voce. Sancti etsi voce tacent, factorum virtute nos edocent ; etsi lingua silent, passione persuadent ». Faxit Deus, ut eam cordis castimoniam tandem assequar, qua et veritatem nudam percipiam, et perceptam executioni mandem, ne ore meo judicer servus nequam gravius extrema ultione feriendus, cui placuit, quod imitari heu nimium ! hactenus detrectavi. Cæterum desperatum meum peccatorum morbum non suspicor, quia infirmitas cognita est semisanata, et, juxta laudatum Ambrosium *in Psalm.* CXVIII, « bona trepidatio a verbis Dei ; qui enim trepidat a verbis Dei, postea exultat in verbis Dei ». Sed quidquid sit, ut phrasi Hieronymi utar ; dicat quisque quod volet : ego locutus sum secundum conscientiam meam, quamvis videns meliora probansque, deteriora interdum sequar ; scio tamen mihi tutiorum sequelam nocuisse intermissam, et profuisse repetitam. Cæterum pro susceptis, suscipiendisque majoribus laboribus, et vigiliis solatium, lector amantissime, mihi tuæ orationis impende, « in qua recompensatione (verba sunt Gregorii in epilogo *Moral.*) lector meus me superabit, si, cum per me verba accipit, pro me lacrymas reddat ».

FINIS LIBRI SEXTI.

THEOLOGIÆ MENTIS ET CORDIS

LIBER VII.

DE DEO PRIMO MOTORE, ET DE GRATIA IPSIUS.

PRÆLOQUIUM

Fatigatos superiori libro ex attento probabilismi intuitu et horrore oculos tuos, lector patientissime, nedum reficiet, sed et demulcebit amœnissima divinæ gratiæ contemplatio. Quid enim ea materie gratius, vel acceptius esse potest, qua Deo grati, acceptique efficimur, et, ut ait Augustinus epist. 105, « quid debet esse jucundius, vel infirmis gratia, qua sanantur ; vel pigris gratia, qua excitantur; vel nolentibus gratia, qua juvantur ? Quare commendabilior est hæc materies, quam ut aliqua laudis accessione egeat, quæ innato splendore per se lucet, per se placet, per se omnium leporum venustate induitur, denique quæ gratia est, ipsa nimirum animæ pulchritudo. Unde quod veteri proverbio passim jactatur, vino vendibili suspensa hedera nihil opus esse, id si ad gratiam peculiari ratione tranferamus nullus, opinor, jure improbabit. Cum enim res per se præclaræ fucata pigmenta non quærant, profecto alienum, mutuatumque colorem non desiderat gratia, cujus nativus decor ultro incurrit in oculos, et omnium animos singulari dignitatis suæ ingenitæ dignitate perstringit.

Verum, sicut non sine spinis rosa vernat, sic difficultatem innumeris stimulis et aculeis vallata, et obsepta est elegantia gratiæ; quia nimirum magis amari avet, quam disputatione tractari : ideoque dum simplicium animis lucem, cordibus suavitatem infundit, curiosos majestatis suæ, mysteriorumque suorum scrutatores gloria opprimit. Quamobrem ad hanc penetrandam arcanorum gratiæ altitudinem, ad hanc abyssum dimetiendam, ad ejus inscrutabilia perscrutanda, non me expectatio tua (lector) impingat. Agnosco modulum meum, sentire etiam mihi videor modulum tuum : altius est hoc secretum incrementis meis, et fortius verbis meis. Libenter cum Augustino lib. 21. *contra Faustum* scripserim : « Occultum est, altum est inaccessibile secretum ab humana cogitatione seclusum est, quemadmodum Deus et justificet pium, et damnet impium. Quanto convenientius, quanto accommodatius est modula nostro expavescere illic, ubi Paulus expavit, et exclamare : *O altitudo divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei !* Quanto melius est admirari, quod investigare non sufficis ?

Quare non nisi verecunde hanc materiam aggredior, timens, cum Gregorio 3. part. *Pastor.* cap. 5, ne animum ultra vires trahens meum, « dum plus quam valet, tenditur, mentis corda rumpatur. » Quid igitur faciam, qui quod implere non posse me sentio, theologorum de gratia disserentium consuetudini negare non audeo ? Super onerariam navem rudis vector imponor (phrasi utor Hieronymi epist. 49), et qui necdum scalmum, id est minorem cymbam, in lacu rexi, maris credor fragoribus ; nunc mihi evanescentibus terris, cœlum undique, et undique pontus ; nunc unda tenebris inhorrescit, et cæca nocte nimborum spumei fluctus canescunt. At longe periculosior ju-

diciorum divinæ gratiæ abyssus multa, et asperioribus anfractibus cingitur. Verum quia in Dei rebus non possibilitas inspici debet, sed animus, nec eum verba possunt deficere, qui credit in Verbo, quia etiam caritas omnia potest, Spiritu sancto cursum promovente, et divinæ ipsius gratiæ omnipotentissima potestate sine qua nihil prorsus boni facere, et qua confortante omnia possumus, et opitulante ; nec non eorum Doctorum luce, quos nobis in gratiæ doctrina duces, ac normas Pontifices, et Ecclesia tota præstituerunt, Augustinum intelligo et Aquinatem ; divinæ gratiæ arcana resignare tentabimus, ut postquam superiori libro exaggeravimus peccati morbum, in præsenti laudemus et medicum, adhibeamus et medicinam. Vidisti, lector, et videbis alibi infirmitatem tuam, utinam hic accipias sanitatem : accipies autem, si velis ; dabit autem gratia, ut bene velis. Pie Augustinus *in Psal.* CI : « Sanabit te, opus est ut sanari velis : sanat omnino ille quemlibet languidum ; sed non sanat invitum. Quid autem in te beatius, quam ut tanquam in manu tua vitam, sic habeas in voluntate sanitatem tuam ? » Nec enim gratia bonam voluntatem, voluntatisque libertatem tollit, sed dat, ut præclare dixit August. epist. 107 : « Si vere volumus defendere liberum arbitrium, non oppugnemus unde fit liberum. Nam qui oppugnat gratiam, qua nostrum ad declinandum a malo, et faciendum bonum liberatur arbitrium, ipse arbitrium suum adhuc vult esse captivum. »

Ordo et œconomia hujus tractatus.

Angelicus Doctor existentiam, necessitatem, essentiam, divisiones et effectus gratiæ quæstione 109. et sequentibus expositurus, triplici principio perpetuo volvitur, unde omnia doctrinæ suæ consectaria derivat. Primum est, indispensabilis creaturæ cujusvis ad agendum a Deo primo motore dependentia ; unde infert, continenti divinæ virtutis influxu hominem indigere, quo causa secunda primæ in agendo subordinetur. Secundum principium est naturæ humanæ primi peccati granditate vulneratæ infirmitas ; unde colligit, indigere opitulatione et gratia medicinali hominem infirmum, qua et infirmitas curetur, et debilitas roboretur, et languida agendi tarditas excitetur. Tertium principium est operum supernaturalium dignitas et difficultas. Cum enim homo ad finem supernaturalem conditus sit, et evectus, ei operationes supernaturales elicere incumbit, ut finem inter et media justa proportio servetur : non potest autem sine supernaturali gratia supernaturaliter agere natura, sicut nec ad cœlum avis sine pennis convolare.

Ex hoc triplici Angelico principio inferius statuendo commodam totius hujusce materiei partitionem elicimus. Unde et primum agemus de Deo primo motore, et creaturæ intellectualis ab eodem in omni statu dependentia. Deinde de Deo adjuvante infirmitatem nostram tum ad verum dignoscendum, tum ad bonum prosequendum, a maloque declinandum, atque in incepta justitia perseverandum disseremus. Tertio de Deo sanctificante, et per gratiam habitualem supernaturalem justificante sermonem habebimus. Et, quia gratia illa justificans est principium omnis meriti nostri, de Deo meritorum auctore, et merita nostra remunerante quarto loco disputabimus. Ut autem omnibus palam fiat, Angelicam et Augustinianam, quam toto decursu exponemus, doctrinam a quinque celebribus propositionibus damnatis tantum distare, quantum distat ortus ab occidente, appendicem non inutilem sunectemus, qua et consensionem doctrinæ nostræ cum constitutione Innocentii X. demonstrabimus, propositionum damnatarum falsitatem omni genere argumentorum evincemus, et Pontificiæ censuræ æquitatem propugnabimus. Dissertationem porro præambulam in commendationem sanctorum Augustini et Thomæ præmittimus, aliamque historicam, ut facilius, lector, agenda præcognoscas.

DISSERTATIO I

Præambula seu Commendatio sanctorum Augustini et Thomæ Aquinatis Doctoris Angelici.

Hoc libro gravissimas de gratia disputationes tractaturi aliquid de primis ejus magistris exordiri debemus. Cum enim SS. Augustinus et Aquinas doctores sint, quos nobis in materia de gratia Ecclesia duces præstituit, ab illorum elogiis videntur sumenda primordia, a quorum auctoritate præcipua sententiarum scholæ nostræ munimenta deprompsimus.

Sed advertendum nobis prius est, ingentes illas de gratia difficultates, unde tot olim exorta, tot quotidie exoriuntur dissidia, non solum e rerum ipsarum profunditate, sed etiam e variis sacrarum Scripturarum locis in speciem pugnantibus enasci, quæ dum suo quisque sensu interpretatur, ad illam, quæ magis arridet, sententiam detorquere solet. Qua ergo methodo tot interminabiles quæstiones finire, tot excitatos pugnantium animorum æstus sopire licebit? Certe inter illas veritatis latentis tenebras, juxta consuetum Catholicorum morem, ad Ecclesiæ Orthodoxæ, Catholicæ et Romanæ auctoritatem confugiendum est, ad quam in omnibus de fide litibus verum Scripturæ sensum internoscere, et notum fidelibus aperire apertumque credendum proponere et jubere spectat. Tunc porro legitimum Scripturarum sensum Ecclesiam inquirere, et docere certissimum est, quando enatæ alicujus hæreseos occasione serio, et accurato examine testimonia illa ponderat, quibus et hæreticorum novitates prophanas retundat, et difficultatibus ex aliis objectis locis occurrat, et antiquæ suæ fidei possessionem, et super fundamentum Apostolorum et Prophetarum stabilitam præscriptionem confirmet. Id autem præstat Ecclesia eorum ore, vel calamo, quos sibi pro tempore Deo providente eligit, tum ad mentem suam explicandam, cum ad impiorum ora obturanda. Sic Ecclesia Athanasii ad confundendos Arianos nati, Leonis Magni divinæ Incarnationis œconomiæ vindicis, et aliorum sua quaque ætate hæreticarum novitatum flagellorum sensus consecravit. Atqui testantibus summis Ecclesiæ capitibus infra referendis, Augustinum ad Pelagianos Semipelagianosque profligandos, ad confutandos vero omnes omnino hæreticorum, et infidelium errores Aquinatem elegit Deus ex omni carne, et, ut phrasi Ecclesiastici utar, dedit illis coram præcepta et legem vitæ, et disciplinæ docere Jacob Testamentum suum, et judicia sua Israel.

Hunc igitur utrumque sacrum Doctorem, tanquam Ecclesiæ vocem et oraculum simul conjungimus, quia inter utrumque non tam similitudo, quam identitas et spiritus, ac pietatis intima velut transformatio invenitur. Etenim quamlibet varia sit in operibus suis gratia naturæ fœcunditate nihilo inferior; attamen in conformandis Sanctorum animis delectatur Deus, qui et eadem distinctis in vultibus lineamenta interdum describit. Omnibus quidem sæculis præstantes doctrina et pietate viros Ecclesiæ suæ providit Deus, qui sacrum Religionis depositum et fide sua custodierunt, et eruditione illustrarunt. Sed salva, quæ debetur, maxima viris summis reverentia, id veridice pronuntiaverim, præclara illa Ecclesiæ lumina, vel operum angustiis et brevitate, vel specialium sectatorum raritate et infrequentia, quibusdam veluti limitibus circumscripta fuere. At in Augustinum et Thomam omnes universæ theologiæ thesauros infudit Deus, quibus et arcanas catholicæ fidei veritates elucidarunt, et mores omni castimonia informarunt, et veræ theologiæ magisterium sibi justissime compararunt.

Scio equidem nonnulla inter utrumque sacrum Doctorem interesse discrimina; nam et totius vitæ tenor et scribendi modus prorsus distincti fuere. Fuerunt enim Augustini initia erroribus, ac vitiis sordida; perpetuus autem S. Thomæ fidei et sanctimoniæ candor nullo fuit nævo infuscatus. Scribendi

etiam Augustini ratio soluta, vehemens, ornata, et in exponendis reconditioribus mysteriis oratoris numeris omnibus absoluti munus implens, a stricta, simplici, et scholastica S. Thomæ dictione immensum fere discrepans. Sed hæ veluti accidentales differentiæ præcipuam, et quasi essentialem utriusque consentionem demonstrant. Nam in Augustino semel converso, et nova post baptismum creatura idem fidei zelus, idem caritatis ardor, earumdem virtutum amor enituit, qui in S. Thoma sine eclipsi claruerunt. Pro Ecclesia uterque adversus Gentes, Judæos, hæreticos peræque laboravit; uterque divini amoris flammas peræque expertus est; uterque orationi, contemplationi, sacrisque studiis peræque vacavit; uterque humilitatis peræque amans : Augustinus namque flens ad presbyteratum promotus, Aquinas non sine lacrymis Doctoris gradu initiatus; ille resistebat, ne fieret episcopus; iste ita restitit, ut plures episcopatus oblatos repudiarit : ille opera retractavit; iste plures suas sententias correxit. Sub diverso etiam dictionis cortice, et scribendi methodo idem de veritate sensus, eadem circa mores doctrinæ castimonia, eædem ubique sententiæ, eadem mentis capacitas, idem acumen, eadem judicii acerrimi maturitas, eadem soliditas, iidem nervi, idem scriptoris semper sibi constantis ingenium. Denique, sicut Augustini regulam in Dominicana familia Aquinas professus est, ut sanctos tanti Patris mores exprimeret; sic ejusdem doctrinæ germanum sensum ita ebibit, ut totidem, et individuæ Augustiniani ingenii dotes in Aquinatem transmigrasse videantur.

Eadem etiam sors utrique obtigit: ambo infensissimos doctrinæ hostes et obtrectatores, ambo doctrinæ suæ intrepidos defensores, ambo summos Pontifices protectores habuerunt. Non improbabit igitur æquus lector, si utrumque doctorem communi encomio celebrandum aggrediar, cui pietatis, et doctrinæ spiritus non tam communis fuit, quam idem. Id autem, ni fallor, solide, nitideque præstabimus, si sacri Doctoris tesseras, et veros characteres utrique Sancto eximios asseramus, et juxta præclaram methodum a doctissimo magistro Dominico Gravina initam singulas eximiæ doctrinæ notas decurramus.

PRIMUM ELOGIUM.

SS. Augustinus et Thomas antiquitatis, universitatis et consentionis amantissimi.

Prima præstantis Ecclesiæ Doctoris nota est amor antiquitatis, odium novitatis, juxta illud Apostolicum I. Tim. VI : *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates.* Hoc est, ut tam sæpe ex Lirinensi inculcavimus, quod tibi creditum est, non quod excogitasti; rem non ingenii, sed doctrinæ, non usurpationis privatæ, sed publicæ traditionis; rem ad te perductam, non a te prolatam, in qua non auctor debes esse, sed custos, non institutor, sed sectator, non ducens, sed sequens. Unde Magnus Greg. 20. *Moral.* cap. 18. omnes hæreticos vocat juvenes. « Omnes hæretici, » inquit, « ætati universalis Ecclesiæ comparati, juniores tempore congrue vocantur; quia ipsi ab ea, non ipsa autem egressa est ab illis; unde et per Joannem dicitur : *A nobis exierunt, et ex nobis non sunt.* » Hinc etiam Chrysologus omnes hæreses sola sua novitate explodi, et revinci ait, loquens de Christi nativitate serm. 145. his verbis : « Humanæ legis intra triginta annos litigiosas omnes interimunt quæstiones; et Christus citra quingentos annos (quanto minus mille sexcentos) nativitatis suæ causas præstat, ortus sui lites patitur. »

Atqui Augustinus et Aquinas fuerunt antiquitatis studiosissimi. Ille quidem, nam omnes hæreticos et schismaticos ab Ecclesiæ Catholicæ non interrupta serie, et antiqua consuetudine confundebat; unde et Pontificum Romanorum sibi post Petrum perenniter succedentium catalogum texendo, argumentum a possessione adversus Manichæos libro contra epistolam Fundamenti urgebat, ut alibi operosissime prosecuti sumus. Hinc etiam licet antiquitatem errorum condemnet, quia Christus non dixit, « Ego sum consuetudo », sed : *Ego sum veritas*, et manifestæ veritati cedere debeat consuetudo; attamen hoc perpetuum Novatorum effugium conterit S. Doctor variis locis, nominatim lib. 6. *de Baptism. hæret.* cap. 77, quia, dum fatentur antiquitatem pro nobis stare, et sibi favere veritatem non demonstrant, manifesti sacrilegii et schismatis reos se produnt. Maxime quia, si erroribus tota Ecclesia corrupta est, « de qua caverna isti sine originali veritate, et

cum calumniæ callidate procedunt? Si vero recta fuerat consuetudo, quia hic accipiebantur hæretici, relinquant furorem, fateantur errorem, veniant ad Ecclesiam, non ut retingantur sacramento Baptismatis, sed ut curentur a plaga concisionis. » Itaque voluit semper Augustinus consuetudinem quidem veritati innixam esse oportere, sed veritatem nunquam sine antiquitate consistere; a novitate abhorrere, et a vetustate inconcussam firmitudinem obtinere. « Hoc plane verum est, quia ratio, et veritas consuetudini præponenda est, sed, cum consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmius retineri. »

Ejusdem etiam antiquitatis tenacissimus fuit S. Thomas, qui licet ab infinitis dotibus celebrari possit, a servata tamen in docendo antiquorum doctrina, et explosa humanarum adinventionum novitate, cæteris Scriptoribus antecellit. Ornavit ille quidem innumeris compendiis theologiam, adjecit gratiam, splendorem, ordinem, decorem, venustatem, gemmas sculpsit, suisque locis coaptavit; fidei depositum expolivit, sed nihil mutavit, trita vetustatis vestigia semper insectatus. Quid enim aliud sunt Aquinatis libri, quam antiquæ fidei propugnatio, veterum Patrum apologia, et traditionum Apostolicarum fidelis observantia? Nunquam Doctor ille ad dexteram, vel sinistram declinans proprios sensus obtrusit, nunquam Scripturarum explicationem ex suo ingenio petiit, nunquam divinæ legis præceptis exceptiones apposuit pro arbitrio; sed antiquum Ecclesiæ Catholicæ sensum ad nos traditione propagatum semper retinuit. Sanctorum Patrum dicta, velut inextinctas quasdam, semperque lucentes faces semper secutus est ad conciliorum decreta, ad incorruptibiles Ecclesiæ regulas, ad tritam sanctorum viam omnes suas resolutiones exegit.

Hinc eximii theologi Franciscus Sylvius, Gravina, et novissime Vincentius Baronius S. Thomam Doctoris communis illustri nomine decorarunt, quia illi veridice illud accommodare licet, quod de Episcopo Musonio Basilius epist. 62. reliquit : « Custos fuit rituum paternorum, inimicus novandarum rerum, nihil de suo, nihil quod novæ alicujus cogitationis inventum reciperet, attulit hic vir; sed juxta benedictionem Moysis ex ipsis arcanis cordis sui, ac bonis thesauris veterum, et quæ ante faciem juniorum vetera essent, proferre novit. Hac sane ratione in ipsis consortium, et coæqualium consiliis primo honore potitus est, non propter ætatis prærogativam, sed quoniam omnes sapientiæ vetustate superabat. » Prima, ac pene una sanctissimi Præceptoris cura fuit, quid Scriptura, quid consuetudo Ecclesiæ in omnibus, ut ipsemet alicubi ait, æmulanda; quid Patrum conspiratio de quaque re docerent, ut immobili illi fundamento doctrinam suam cœlestem astrueret. « Hinc, » inquit Vincentius Baronius laudatus lib. 1. suo *Apologetico*, sect. 1. art. 2. § 1, « Doctoris communis nomen assecutus est, quia viam tritam Patrum calcavit semper, et fugit diverticula. Singularissimus quidem est Doctor, et multa recondita, et superioribus sæculis, ac Doctoribus occulta invenit : sed hoc Doctoris communis titulo nulla ratione adversatur. Duo enim in quolibet Doctore distinguenda sunt, nempe sententia et argumenta quibus propugnatur. Communissimus est Thomas sententiis, quia via regia incedit, duce Verbo Dei vestigia Patrum secutus. Singularissimus est inventione argumentorum, a quibus nihil est periculi, si deficeret; plurimum est laudis, si efficacia sint. Antequam bos ille mutus loqueretur, adivit et consuluit oracula Scripturæ, quibus exceptis mugire cœpit, habenas ingenio suo laxavit sine lapsus, aut erroris periculo, quia securus erat viæ, qua incedebat, tritæ Patrum, a qua ne latum quidem unguem permisit sibi recedere. »

Et sane omnino suis principiis consentaneus fuit Doctor Angelicus, dum Patrum venerandæ antiquitati semper, et indivulse adhæsit. Etenim antiquitatis tesseram usque adeo veritati doctrinæ censuit necessariam, ut ipsi Evangelio etiam quando prædicari cœpit, non defuisse præclara observaverit, exponens illud Apostoli : *Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis, de Filio suo, qui factus est ei de semine David,* etc., ubi ait : « Commendatur Evangelium ex antiquitate, quod fuit necessarium contra Paganos, qui Evangelio detrahebant, quasi post lunga tempora subito ejus prædicatio esset exorta. Et ad hoc exhibendum dicit : *Quod ante promiserat per Prophetas suos.* Quia, licet ex tempore certo prædicari incœperit, ante tamen pronuntiatum fuit divinitus. »

Atque ex his sponte sua fluunt duæ aliæ hujus elogii partes, nimirum Augustinum, et Aquinatem fuisse doctrinæ universitatis,

et consensionis peramantes; antiquitatem enim veræ doctrinæ comitatur et locorum universitas, et Patrum conspirantium concordia. Hoc enim vere catholicum jure merito credimus quod semper, quod ubique, quod a Patribus idem edocentibus in Ecclesia traditum est. Porro adeo fuit illius doctrinæ universitatis amans, ut nunquam fortius in Donatistas, et Pelagianos argumentorum sagittas vibrarit, quam dum illas ex illa pharetra, id est, ex universitatis loco deprompsit; quia, inquit, quæcumque secta, quæ post propositum Evangelium in angulis sedet, concubina est, non matrona, et catholica idcirco dicitur Ecclesia, quia ubique terrarum diffusa. « Quæritis quid emerit, » inquit *in Psalm.* XCV. « Videte quid dederit, et invenite quid emerit. Sanguis Christi pretium est. Tanti quid valet? Quid nisi totus orbis? Quid nisi omnes gentes? Valde ingrati sunt pretio suo, aut multum superbi sunt, qui dicunt, aut illud tam parvum esse, ut solos Afros emerit; aut se tam magnos esse, pro quibus solis illud sit datum. » Et epist. 161 : « Sicut de Ecclesia prophetatum est, per orbem terrarum diffusam videmus : arbitramur nos non debere dubitare de tam evidentissima completione sanctæ prophetiæ, quam Dominus in Evangetio confirmavit, et Apostoli, per quos eadem Ecclesia dilatata est, sicut et de illa prædictum erat. Nam et in capite sacrosancti Psalterii scriptum est de Filio Dei : *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* »

Hanc universalitatem, cujus tantopere amans fuit, doctrinæ suæ ascivit Augustinus, quia, ut ait Cœlestinus Papa, « bene de eo omnes in commune senserunt, utpote qui ubique cunctis et amori fuerit, et honori. Ejus doctrinam orbis Christianus amplexus est, litterarius demiratus. » Idem discipulo Aquinati contigit; unde Clemens IV. Universitatis Tolosanæ Magistris præcepit, ut ejus « doctrinam tanquam catholicam, et veridicam studeant ampliare. »

Idem etiam de consensione Patrum perspicuum est, et potest sic breviter formari argumentum : Consensionem Patrum sequimur, si in ipsa vetustate omnium, vel certe pene omnium Doctorum et Episcoporum definitiones sententiasque sectemur, ita ut quidquid vel omnes, vel certe plures uno eodemque sensu manifeste, frequenter, perseveranter, velut quodam consentiente sibi Magistrorum consilio, accipiendo, tenendo, tradendo firmaverint, id pro indubitato, certo, ratoque habeatur. Hinc præclare Gregor. VII : « Videntes », inquit, « ordinem Christianæ Religionis multis jam labefactatum temporalibus, et principales, ac proprias lucrandarum animarum causas diu prolapsas, et suadente diabolo conculcatas, concussi periculo, et manifesta perditione Dominici gregis, ad sanctorum Patrum decreta, doctrinamque recurrimus, nihil novi, nihil adinventione nostra statuentes, sed primam et unicam Ecclesiasticæ disciplinæ regulam, et tritam Sanctorum viam, relicto errore, repetendam, et sectandam esse censuimus. »

Atqui SS. Augustinus et Thomas illius Patrum consensionis studiosissimi fuere ; ille quidem, ut patet in libris contra Julianum, ubi hæreticum illum concordi Patrum sententia retundit. Ejus longe præclarissimas hac de re sententias præambula dissertatione alterius voluminis in variis ad Novatores nostros reflexionibus protulimus. Videatur etiam lib. 2. *de Peccatorum meritis, et remiss.*, ubi enumeratis Patrum simul conspirantium vocibus, ait : « Hæc non ideo commemoravi, quasi disputatorum quorumlibet sententiis tanquam canonica auctoritate nitamur, sed ut appareat, ab initio usque ad præsens tempus, quo ista novitas orta est, hanc de originali peccato Ecclesiæ fidem tanta constantia custoditam. »

Sanctum vero Thomam in omni sententiarum suarum delectu Patrum consensionem sectatum fuisse, solus ille ignorat, qui opera ejus nec a limine salutavit; cum enim inter infinitos articulos nulla ferme sit, qui non alicujus Patris, Augustini præsertim, Patrum sine controversia facile principis, auctoritate fulciatur, merito de illo dici quit, quod de Angelo ad Danielem misso scribitur Danielis X : *Vox sermonum ejus, vox multitudinis.* Quid enim aliud est Angelica S. Thomæ doctrina, quam succus e sacris Doctoribus eliquatus, Patrum et conciliorum medulla, et totius antiquitatis doctrinæ quinta essentia, et sacrum elixir ? Unde eleganter Petrus Labbe canit in suis elogiis : « Mysteriorum compendium est *Summa* Thomæ. Collegit in ea quidquid doceri potest, aut sciri. Inclusit Ambrosios, Hieronymos, Augustinos, Gregorios. Inclusit seipsum major seipso, et minor. Epitomen fecit alienæ sapientiæ, et summam suæ.

Dicit omnes qui Thomam intelligit ; nec totum Thomam intelligit, qui omnes didicit. »

SECUNDUM ELOGIUM.

SS. Augustinus et Thomas ab Apostolica Sede comprobati.

Sedis Apostolicæ approbatio est lapis lydius adulterinam a pura et legitima doctrina discernens. Petro etenim et successoribus fratrum in fide confirmandorum potestatem Christus contulit ; cum videamus, et ipsum Doctorem Gentium magisterium Petri consuluisse, Jerosolymam venisse, apud eumque quindecim diebus mansisse, *ne forte*, ut ipse ait, *in vacuum curreret, aut cucurrisset ;* et concilia œcumenica Romani Pontificis approbationem postulasse, et Augustinum, quæ in libris contra duas epistolas Pelagianorum scripsit, ad suam dirigere Sanctitatem, « non tam, » inquit, « discenda, quam examinanda, ubi si forte aliquid displiceat, emendanda constitui ; » et Hieronymum a Romanæ Sedis fide se indivulsum prædicasse locis alibi citatis ; et S. Bernardum epist. *ad Lugdunens.* eamdem reverentiam profitèri : « Quæ dixi, » inquit, « absque præjudicio sane dicta sint sanius sapientis : Romanæ præsertim Ecclesiæ auctoritati, atque examini totum hoc, sicut et cætera, quæ hujusmodi sunt, universa reservo ; ipsius, si quid aliter sapio paratus judicio emendare ; » et Petrum Damianum hæc scribere : « Nos si quid erravimus, ad Petri Magisterium corrigendi libenter accedimus, et retractationis opprobrium non veremur. Hæc est enim illa officina fabrilis, cui nimirum is, qui fabri filius dicebatur, filius præsidet : ad cujus regulam omnis merito moneta reducitur, ad cujus rectitudinis lineam quidquid uspiam depravatum fuerit, reformatur ; » D. denique Thomam, omissis aliis, in epistola *Catenæ Aureæ* præfixa, et Urbano IV. dicata, sic habere : « Suscipiat Vestra Sanctitas præsens opus vestro discutiendum corrigendumque judicio, vestræ sollicitudinis obedientiæ meæ fructum ; ut dum a vobis emanavit præceptum, et vobis reservetur finale judicium ; ad locum enim unde exeunt flumina, revertuntur. »

Atqui Augustini Aquinatisque doctrina a supremis Ecclesiæ Capitibus, non tam approbata, quam consecrata fuit. Mirum enim est, quot et quantis cœlestem Augustini doctrinam summi Pontifices præconiis celebrarint. Etenim S. Innocentius I. in responsione ad synodum Carthaginiensem atque Milevitanam, quarum Augustinus anima et ingenium fuit, ait nihil ab illis conciliis prætermissum, nihil suppressum ; illorum Patrum relationem Scripturarum relationibus esse plenam, nec aliquid, quod ad causam possit proficere, præteriisse. Litteras etiam utriusque concilii ab Augustino scriptas, « plenas fidei » appellat, « totoque catholicæ religionis vigore firmatas. » Cœlestinus etiam Papa in epistola *ad Episcopos Galliæ*, sic Augustini scripta, et doctrinam sua approbatione firmat, his verbis : « Augustinum sanctæ recordationis virum pro vita sua, atque meritis in nostra communione semper habuimus, nec unquam hunc sinistræ suspicionis rumor aspersit, quem tanta scientia olim fuisse meminimus, ut inter Magistros optimos etiam a meis Prædecessoribus haberetur. Bene ergo de eo omnes in communi senserunt, utpote qui omnibus ubique cunctis amori fuerit, et honori. » Cui eximiæ Augustini commendationi nihil addi potest præter observationem S. Prosperi lib. *contra Collat.* cap. 43 : « Librorum, » inquit, « qui errantibus displicebant, pietate laudata, quid oportet de eorum temeritate sentire, sancto manifestavit eloquio. Contra istam clarissimæ laudationis tubam, contra istam sacratissimi testimonii dignitatem audet quispiam malignæ interpretationis murmur emittere, et perspicuæ sincerissimæque sententiæ nubem obliquæ impietatis obtendere. » Unde infert Cœlestinum validissime compressisse Augustini contradictores, « qui piissimo disputatori obviare præsumunt, et tanquam necessarium modum excesserit, obloqui non verentur. »

Idem succedentes deinde Pontifices senserunt. Nam Hormisdas Papa epistola 70. *ad Possessorem Africanum episcopum*, ait : « De libero arbitrio, et gratia Dei, quid Romana, hoc est Catholica sequatur, et asseveret Ecclesia, in variis libris Beati Augustini, et maxime ad Hilarium, et Prosperum posse cognosci. » Astipulatur Joannes II. in epistola 3. *ad quosdam Senatores :* « Augustini doctrinam, secundum Prædecessorum meorum statuta, Romana sequitur, et servat Ecclesia. »

Denique Clemens VIII. doctrinam Augustini dotem Ecclesiæ relictam esse dicebat. ad eamque, velut ad amussim, exigendas

esse de gratia controversias pronuntiabat. Unde in Congregationibus de Auxiliis ita de Augustino locutum fuisse referunt Dominus le Bussu Doctor Parisiensis, et P. Gibiufus : « Quamvis (verba sunt Clementis) nemini nisi Deo rationem reddere debeam mearum actionum, dicam tamen impræsentiarum rationes, propter quas astringere statui totam hanc disputationem ad normam S. Augustini de gratia. Prima est, quod si teste B. Prospero fere initio libri *contra Collatorem*, viginti annorum spatio facies Ecclesiæ ita dimicavit pro gratia contra Pelagianos, ut tandem Augustino duce vicerit ; oportet etiam ut in causa simili eumdem ducem cognoscamus, et sequamur. Secunda est, quod idem Sanctus nihil videatur prætermisisse eorum, quæ ad præsentes controversias pertinent : quandoquidem si agitur de necessitate gratiæ, eam describit, dicens esse necesse, ut nos præveniat, comitetur, et sequatur ; si vero de vi, asserit vires efficacissimas præbere voluntati ; si de effectu, testatur facere de non volente volentem ; si de modo, asserit Deum id facere potentissima facilitate. Denique sic dissolvit objectiones, ut doceat liberum arbitrium non tantum bene cum illa gratia cohærere, sed etiam fieri liberius, quando ab illa fuerit liberatum. Tertia tandem ratio est, quod cum multi Pontifices prædecessores nostri doctrinæ D. Augustini de gratia tam acres fuerint assertores, ac vindices, ut eam quasi hæreditario jure in Ecclesia relinqui voluerint, æquum non est, ut patiar, illam hac quasi hæreditate privari. »

Quantum vero Angelico Doctori S. Thomæ summi Pontifices acclamarint, nullus enarrare sufficeret. Joannes XXII. in Bulla canonizationis expresse ait, illud in eo Psalmi impletum fuisse : *Rigant montes de superioribus suis, de fructu operum suorum satiabitur terra.* Nemo etiam illud ignorat ejusdem Pontificis vivæ vocis oraculum : « Aliis opus non est ad Thomæ apotheosim miraculis ; tot enim Sanctus vir miracula edidit, quot articulos scripsit. »

Urbanus IV. in diplomate ad Tolosanos : « Nos attendentes, » inquit, « quanta a Deo scientia dotatus Ordinem Fratrum Prædicatorum et universalem Ecclesiam illustraverit, ac B. Augustini vestigia insequens Ecclesiam eamdem doctrinis et scientiis quamplurimis ornaverit, etc. volumus, et tenore præsentium vobis injungimus, ut dicti B. Thomæ doctrinam tanquam catholicam et veridicam suscipiatis, eamque studeatis totis viribus ampliare. » In qua approbatione illud ponderandum est, Pontificem ex eo capite Aquinatem commendare, quod Ecclesiam illustrarit ; eatenus vero Ecclesiam illustrasse ait, quatenus Augustinum vestigiis prosecutus est : unde consequens est, S. Thomam ideo consequutum esse Scholarum Magisterium, quia fidelis fuit Magni Augustini discipulus.

Non minora panxit Angelico Præceptori encomia Innocentius VI. in quodam sermone ab ipsis D. Thomæ adversariis recepto, ut apud Catharirum lib. *de Imm. Concept.* pag. 51. videre est : « Hujus Doctoris sapientia, » inquit, « præ cæteris (excepta canonica) habet proprietatem verborum, modum dicendorum, veritatem sententiarum ; ita ut nunquam qui eum tenuit, inveniatur a tramite veritatis deviasse ; et qui eum impugnavit, semper fuit de veritate suspectus. »

Non minus elegans est et luculenta B. Pii V. (novissime in Beatorum numerum toto applaudente orbe Catholico relati), laudatio. Sic enim habet in constitutione celeberrima anno 1567. edita, qua, ringente licet invidia, S. Thomam in oculis suis humilem, et Magisterium Parisiense, dum viveret, detrectantem, in Doctorem Ecclesiæ Catholicæ promovit. « Ex certissima Christianæ regulæ doctrina Ecclesiam innumeris confutatis erroribus illustravit : et Dei providentia factum est, ut Doctoris Angeli doctrina, ex eo tempore quo cœlestibus civibus ascriptus fuit, multæ deinceps exortæ hæreses confusæ et convictæ dissiparentur ; quod et ante sæpe, et liquido nuper in S. Tridentini concilii decretis apparuit. » Unde infert, « quod ejus meritis orbis terrarum a pestiferis quotidie erroribus liberatur. »

Ex qua approbatione ab universa Ecclesia Catholica, id est omnibus episcopis, quos misit Spiritus sanctus regere Ecclesiam Dei, ab omnibus Universitatibus, a cunctis denique Ecclesiasticæ hierarchiæ ministris, nullo reclamante, sed universo Christiano orbe gratulante recepta effectum est, ut de S. Thoma tanquam de Ecclesiæ doctore recitetur officium, et Missarum solennia celebrentur : nec potest absque temeritatis (ne aliquid gravius dicam) nota hujus Doctoris auctoritas floccifieri, vel simpliciter,

absque aliquo saltem reverentiæ interpretamento, negari. Etenim non minoris auctoritatis est in Ecclesia Pius V. quam Bonifacius VIII. Nam, si Romana Sedes facit auctoritatem, ut nemo Catholicus inficiatur, eadem fuit utriusque Pontificis facultas, eadem pascendi pabulo doctrinæ fideles cura commissa, ac proinde eadem Ecclesiæ Doctoratum viris doctrina et pietate præstantibus asserendi potestas. Si pietas auctoritati pondus addit, Pii V. mores, et sanctitatem Bonifacii vivendi modo præstitisse nemo ignorat. Atqui post Bonifacii VIII. declarationem ab Ecclesia unanimi consensu receptam, quæ habetur in cap. « Gloriosus Deus », *de Reliquiis, et veneratione Sanctorum*, ubi Doctoris Ecclesiæ titulum Augustino, Ambrosio, Hieronymo, et Magno Gregorio decernit, nullus theologus citra immodestiæ et temeritatis damnandæ notam, horum Doctorum auctoritatem floccifacere, eamque simpliciter reprobare ex professo, et data opera omni nata et accepta occasione præsumeret ; ergo nullus pariter Catholicus theologus S. Thomæ de Fide et de Christianæ ethicæ moribus sensus aspernari, confutare, et in confutando, ut quidam cum magnis digladiari viris soliti, delectari, et triumphare potest, vel debet.

Sed Clemens VIII, qui tantus fuit Magistri venerator, non minori discipulum Aquinatem honore prosecutus est ; sic enim habet in *Brevi ad Neapolitanos* : « Proinde pie, prudenterque cogitatis de novo Civitati Patrono adsciscendo cive vestro, divinæ voluntatis Angelico interprete, vitæ sanctitate, et miraculis claro Thoma Aquinate. Hic siquidem honor ejus virtutibus cum admirabili doctrina conjunctis jure optimo debetur. Ac doctrinæ quidem testis est ingens librorum numerus, quos ille brevissimo tempore in omni fere disciplinarum genere, singulari ordine ac mira perspicuitate, sine ullo prorsus errore conscripsit. In quibus conscribendis interdum sanctos Apostolos Petrum et Paulum alloquentes, locosque illi quoque Dei jussu enarrantes habuit, et quos deinde conscriptos expressa Christi voce comprobatos audivit. » Et in *Brevi ad Proregem Neapolitanum* : « Divino eloquio, ac cœlesti doctrina, miraculisque illustris merito apud remotissimas nationes summa Christiani nominis cum laude, atque Ecclesiæ utilitate celebratur. » Additque se eo ardentiori voluntate piis Neapolitanorum votis annuere, quo « nos ipsi Angelico huic Doctori, et nostro, et totius Christianæ Ecclesiæ nomine plurimum debemus. » His amplissimis encomiis quid addi possit, non video. Postquam enim doctrina alicujus « admirabilis, sine ullo prorsus errore scripta, a Principibus Apostolorum alloquentibus inspirata, expressa Christi voce comprobata, divina, cœlestis, et cui Christiana Religio plurimum debeat, » ab Ecclesiæ Catholicæ hierarcha pronunciata est, progredi ulterius non possunt præconia, nisi aliquid quæramus post omnia.

Quam vero libenter hæc de S. Thoma testimonia perhibeant, testatur Paulus V. in *Brevi* 17. Decemb. anni 1607. edito, his verbis : « Splendidissimi Catholicæ fidei athletæ B. Thomæ Aquinatis, cujus scriptorum clypeo militans Ecclesia hæreticorum tela feliciter eludit, honorem et venerationem in dies magis, magisque augeri plurimum in Domino gaudemus. » Ad quam sane Apostolici throni Antistitis et S. Thomæ gloria aucta lætitiam attendere deberent recentiores quidam invidi, qui quidquid ad laudem S. Thomæ confert nedum rident, sed et cavillis, fraude, sarcasmis, et omni atrociorum convitiorum genere arrodunt.

Denique novissime diebus istis Sedes Apostolica in Alexandro VII. nobis locuta est, quæ multifariam, multisque modis olim locuta fuerat in Joanne, Innocentio, Urbano aliisque antecesssoribus. Sic enim habet in celeberrimo Brevi die septima Augusti anni 1660, edito, et ad Doctores Lovanienses directo : « De reliquo non dubitamus, quin vos pro singulari scientiæ, pietatisque studio sanam, et incorruptam, qualem tot Apostolicæ Sedis declarationes requirunt, doctrinam semper amplexuri, et adversus orthodoxæ Religionis hostes defensuri sitis ; necnon præclarissimorum Ecclesiæ Catholicæ doctorum Augustini et Thomæ Aquinatis inconcussa, tutissimaque dogmata sequi semper, ut asseritis, ac impense revereri velitis ; quorum profecto Sanctissimorum virorum penes Catholicos universos ingentia, et omnem laudem supergressa nomina novi præconii commendatione plane non egent. » Qua laudatione cætera prædecessorum præconia, quibus Augustinum et Aquinatem cœlum usque evexerunt, Alexander coronavit.

Corollarium momentosum adversus nonnullos Augustini et Aquinatis obtrectatores.

Ex tam augustis Apostolicæ Sedis utriusque sacri Doctoris doctrinam consecrantis testimoniis colligere est, quid de quorumdam novellorum theologorum doctrina sentiendum sit, qui ut novas suas imaginationes liberius, faciliusque obtrudant, tot sigillis consignatas gemini hujus Doctoris sententias effræni prorsus licentia abjicere non verentur. Quin eo quorumdam pervenit impudentia, ut scriptitare non dubitarint « Augustini vestigiis non esse insistendum, et miseram fore Ecclesiam, si Augustini placitis obstricta maneret. »

Quis ferat has Vasquesii 1. p. disp. 47. et 1. 2. disp. 132. cap. 3. et alibi prolatas voces : « Mihi, inquit, in hac parte non probatur D. Augustini doctrina, sed existimo aliter esse philosophandum. Unde temere affirmabimus auxilium aliquibus negari. Ab Augustino et aliis, qui id docuerunt, petere possumus, undenam hujus voluntatis Dei certiores fuerint effecti. Loca enim Scripturæ nos facile declarabimus. » Ibidem etiam satis insinuat, quod si ista D. Augustini sententia in concilio Tridentino damnata non est, id ex sola concilii modestia contigit. Id ipsum, acrius tamen, testatur Petavius a Vincentio Baronio memoratus lib. 1. *Apologetico*, pag. mihi 366 : « Non pauca, » inquit Petavius, « neque contemnenda Augustini dogmata, vel Ecclesiæ universæ, vel theologorum, aut omnium, aut multorum, nec infimi subsellii judicio reprobari, et concilium Tridentinum nonnullis necessario additis fecisse catholica Augustini non pauca, quæ nec catholica sunt, nec haberi synodus ulla œcumenica voluit. » Sed omnes modestiæ limites transiliit Mariana, dum lib. 3. *de Mort.* cap. 8. hæc non tam verba, quam monstra edere non erubuit : « Quæ a Cassiano dicta sunt omnia de gratia et libero arbitrio, a viris eruditis nostra ætate defendi quasi pictati consona, neque deflexa a fidei regula sancta. Bene consultum esset triadi Patrum, Augustino, Fulgentio et Prospero, si perinde Catholici haberentur, ac Cassianus, Faustus, aliique Massilienses. »

Dum hæc lego, et præclaris de Augustino sententiis a Pontificibus non minus morum castimonia, quam primæ Sedis dignitate sanctissimis latis confero, vix sum apud me præ dolore, vix continere possum sensum meum, fodicat mihi pectus, et lancinat animum tam horrendus Patres, et Patrum Patrem ac solem carpendi pruritus. Si Petrus a Valle-Clausa Dominicani Instituti hostis juratus quid simile in Syriacorum libris invenisset, quas tragœdias excitasset? Quot diatribis læsam Sanctorum reverentiam exaggerasset ? Quid dixisset ad istam Molinæ modestiam, quam omnibus hominibus notam fecit in sua *Concordia* (unde tot discordiæ ortæ sunt) ad q. 23. art. 4. et 5. disp. 1. membro 6. dum dixit, « Augustinum sub quadam caligine constitutum veritatem non vidisse, quam theologi recentiores invenerunt, hincque esse quod Scripturas adeo dure exposuerit. » Et membro ultimo inventa sua Augustino, ipsomet fatente, e diametro opposita venditans, sic habet : « Quæ si data, explanataque semper fuissent, forte neque Pelagiana hæresis fuisset exorta, neque Lutherani tam impudenter arbitrii nostri libertatem fuissent ausi negare, ostendentes cum divina gratia, præscientia, et prædestinatione cohærere non posse : neque ex Augustini opinione, concertationibusque cum Pelagianis tot fideles fuissent turbati, ad Pelagianosque defecissent ; facileque reliquiæ illæ Pelagianorum in Gallia, quorum in epistolis Prosperi et Hilarii fit mentio, fuissent extinctæ. » Ubinam gentium sumus ? Ubi, et a quibus, et adversus quem tales voces fusæ ? Nolite annuntiare in Geth, neque in compitis Ascalonis. Verum hæc convitia hominum in eximium gratiæ defensorem adeo procaciter insurgentium, utpote per se horrorem incutientia relinquamus, et Romanorum Pontificum luculentissimis suffragiis tutius adhæreamus, fideliusque obsequamur ; quia dum Romanum Apostolici throni cœlum in favorem Augustini tonat, ranas tacere necesse est. Eum ergo semper ducem et magistrum sequamur, cujus doctrinam Romana sequitur et servat Ecclesia, ut superius laudati hierarchæ definiverunt.

Si contra Augustinum tam libere posuerunt os suum, et calamum, stilumque acuerunt, ne mireris si discipulo Aquinati innumeri maledixerint, quia non est discipulus super Magistrum ; et si Patremfamilias Beelzebub dixerunt, quanto magis domesticos ejus ? Verum omnium, qui abhinc quatuor sæculis sacratissimam Aquinatis memoriam dilacerare, et doctrinam pessumdare moliti sunt, infensissimi, et juxta debilissimi adversarii fuere Petrus a Valle-Clausa, et alter

Petrus Alva ; qui sicut cæteros omnes convitiandi libidine superarunt, ita uter utrum vincat, dubium reliquerunt. Prioris calumnias fortissimi Apologistæ contuderunt, et certe tæderet, quin et puderet tot nugarum, mendaciorum, falsationum, injuriarumque, quæ singulis libri sui *de Syriacorum immunitate* paginis lineisque obtrudit. Pauca tamen alibi occasione librorum a Christo minime scriptorum dicemus, eaque compendiose refutabimus, quæ hic sine cruce et fastidio lectorum recensere vix, ac ne vix quidem possemus. Posteriorem non alloquar, quem mortuum audio, sed ejus operum editioni præfectum et mercatorem paucis non tam confutatione libri paradoxorum, quorum horror ultro se oculis ingerit, conveniam, quam fraterna correctione monebo. Neque enim ejus exerrationes recensere operæ pretium duxi, ne portentorum tam absurdorum recensione Ecclesiam et Sanctos impiorum risui subjiciam, neve Franciscanam familiam, cujus veneratione nihil mihi antiquius, filii degeneris lapsibus ante hæc tempora inauditis dehonestem.

Itane, o Alvæ operum propalator, obstinate operam das, ut mundum totum post D. Thomam abeuntem abstrahas ? Itane illum infensus servas, ut nullum tibi satis esse videatur solidum gaudium, nisi virum illum divinum orbi sub cœlo universo pervenerabilem inhonores ? Quorsum eunt consilia tua, dum non tam odio, quam furore in D. Thomam Ecclesiæ doctorem, sanctitate autem solidissima non orbi modo Catholico, sed omnibus, qui nomen ejus norunt, spectabilem actus, opera illius venditas, et contra Ecclesiæ mandata exponis, qui ferme Europam expensis Minoritæ paupertati minime consentaneis peragravit, ut tanto viro totius mundi conciliare contemptum conaretur. Tantine apud illum fuit S. Thomam vilipendere, et floccifaciendum aliis, si posset, suadere, ut spreto vitæ regularis secessu, et solitudine pietatis matre, et eruditionis fomento : spreta sanctissimi Instituti regula (quam alicubi de jure divino esse effutiit) minimi oboli dominio ac usu suis interdicente, et equitationem peccati mortalis pœna vetante, totam Europam erraticus, pecuniosus, et quasi esset veredariorum supremus præfectus, infinitis decursionibus inviseret. Post tot Magistri tui mentis tandiu in exteriora diffusæ divagationes revertere ; revertere, quæso, revertere, ut tandem evacuatis tot in virum sanctum odiorum iniquissimorum præjudiciis, quibus exoculari animus, et extingui pietatis omnis sensus solet, cernere valeas quantum, et quam vehementer erraveris, dum Doctori omnium modestissimo et de omnibus etiam infidelibus quibuscum semper angelica modestia pugnavit, bene merito bellum atrocissimum indicens, vel supposititia esse quæ nomine ejus circumferuntur, vel falsata esse opera illi asserta mentiris ; dum amplissima Hierarcharum Ecclesiæ testimonia ægre ferens, ea a Dominicanis conficta, reclamantibus, et falsitatem tuam evidentissime demonstrantibus ipsis *Constitutionum Apostolicarum* archetypis, totius orbis oculis revincendus impudorate affirmas. Rogo, quis est iste tam amarus infensi cordis tui dolor, qui nec tempore, nec ratione, nec regione, nec peregrinationibus in Magistro curari potuit ?

In te ergo reversus, in reformatum tui Ordinis monasterium (et sunt sane innumera apud RR. PP. Recollectos, et alios Strictioris Observantiæ tenaces) concedens octo, vel saltem decem dies piis exercitiis operam dans, conscientiam tuam excutiens, recogitans annos tuos in amaritudine animæ tuæ, præteritæ vitæ tuæ actus recognoscens, tot Doctoris tui peregrinationum inanissimarum ab animo tuo rationem serio reposcens, atque totam vitæ tuæ seriem ad Evangelium, ad regulam, quam professus es, ad vota tua, quæ distinxerunt labia tua, exigens, vide quam graviter, quam crebro contra omnia hominis Christiani, et Religiosi officia peccaveris. Apud quam enim nationem tam feram, tam barbaram mortuorum cineres et memoriam proscindere solenne fuit ? In quo Evangelii capite, vel sacræ Traditionis documento legisti unquam, Sanctos ab Ecclesiæ Capitibus, a conciliis, ab Universitatum et Pastorum unanimi voce et applausu commendatos, tuto et licite posse per summum ludibrium irrideri et traduci infrunite ? Denique ad quam regulæ amussim consilia tua aptare potuisti charitatis eversiva, reverentiam in Sanctos, observantiam in tot primæ notæ commendatores conculcantia ? Sic Philosophus ullus docuit ? Sic Christus præcepit ? Sic Franciscus instituit ? Sic Bonaventura, sic Bernardinus, sic Antonius Paduanus, sic Petrus de Alcantara, sic innumeri sanctissimi Patres tui unquam conversati sunt ? Attende ergo, o Mercator, ad petram unde excisus es, et, cum sis filius fraterque

Sanctorum, doleas in te obscuratum esse aurum, mutatum colorem optimum, et prima opera tua, ut Spiritus sanctus nonnulli in Apocalypsi improperabat, non facere, id est a primi tyrocinii, id est regularis novitiatus fervore jamdudum recessisse, et retro aspexisse.

In hac spiritalium exercitiorum praxi (jam apud innumeros familiari, et saltem annua) sedebis solitarius in tecto ; sedebis, inquam, juxta consilium Jeremiæ, et tacebis, levansque te supra te, majorem in solitudine, in lacrymis, in Scripturarum Patrumque lectione experiere voluptatem, quam in tot peregrinationum spiritum Religionis extinguentium varietate, et vanitate Magister tuus perceperit. In illius peramandi, tibique omnino necessarii secessus serenitate, affulgente divinæ gratiæ luce, et intercessionis suæ radios affundente Angelico Doctore in inimicos pœnitentes præ charitate in Patria consummata propensiore, tandem aliquando veluti in speculo juventuis tuæ delicta cernes, et flebis. Videbis nihil esse Christiano, et potissimum Franciscano indignius, quam eas inhonorandi alicujus Sancti gratia pecunias in orbe peragrando, et hac illac circumcursando profundere, quæ ad alterius canonizationem, seu apotheosim sufficerent et redundarent.

In hujus etiam beatæ solitudinis, et solius beatitudinis pellucidissima crystallo apertissime agnosces, quod si juxta Apostoli mandatum vir militans Deo sæcularibus se implicare negotiis non debet ; si juxta Bernardi monitum, « sit monachus quasi Melchisedech, sine patre, sine matre, sine genealogia, nec patrem sibi vocet super terram ; imo sic se existimet, quasi ipse sit solus, et Deus ; » si, juxta Bonaventuram epist. *ad Provinciales*, « inter causas cur splendor Ordinis obscuratur, ordo exterius inficitur, et nitor conscientiarum interius defœdatur, occurrit multiplicatio familiaritatum ; » profecto periclitatur salus, periclitatur pietas, periclitatur fama tua, nisi Thomam a Kempis attente perlegas in dialogo Novitiorum, quorum societatem juxta Patrum spiritualium consilia inibis, ut primævum Religionis spiritum tot excursionibus sin extinctum, certe dissipatum instaures. « Euge, » inquit cap. 4, « tace, quiesce, abscondere, elongare, ama nesciri, disce mori. Luge præterita, sperne præsentia, meditare futura : hæc brevis regula remaneat in memoria tua, et docebit te vincere omnia terrena. » Si S. Thomæ nomen, quod fuit S. Bonaventuræ tuo tam sacrum, non foret tibi exosum, illud etiam præclarissime ab Angelico Doctore scriptum opusc. *cont. Impugn. Relig.* cap. 2. tibi libenter exhiberem : « Qui moritur alicui vitæ, ab illis operibus decidit, quæ tali vitæ congruunt : et qui vivere incipit aliqua vita, illa opera tunc fiunt illi maxime convenientia, quæ illi vitæ competunt. Unde secundum Dionysium, ante Baptismum, per quem homo divinam vitam accipit, non potest exercere divinas operationes, quia sicut ipse dicit, oportet primum existere, deinde operari. Sed Religiosus per votum Religionis sæculo moritur, Deo vivens : ergo per hoc, quod Religiosus est, interdicuntur ei operationes sæculares, et negotia sæcularia ; non autem actiones divinæ, quæ scilicet hominem in Deo viventem requirunt. »

Si ad illam te redigas, quæ Christianum et Religiosum decet, externam, internamque solitudinem ; si aberrantes cogitationes colligas, si a tot occupationibus, quas etiam quantumvis specie utiles, Bernardus appellat maledictas, te subducas, ut in te tandem oculos retorqueas, dubio procul dicta Alvæ tui ejurabis, scripta revocabis, palinodiam canes, atque omnes librorum illius litteras publicis lacrymis veluti lituris delebis. Si sacris his consiliis obsequare, non erit penitus deplorata, et extra omnem spem posita salus tua, graviter alioquin periclitatura, cum non dimittatur peccatum, nisi restituatur ablatum. Etsi enim Angelici Doctoris famæ splendorem scriptiuncularum illarum nebulis minime obscuraveris, quia nihil veritatem infringit mendacii impetus, sed illustrat potius ; tibi tamen non defuit voluntas, sed facultas ; et apud Deum, qui scrutatur renes et corda, mens mali studii et impii voti, etiamsi effectum non invenerit cœpti operis, habebit tamen punitionem perversitatis.

Quanta, Deus bone, compendia ! quot fructus, charissime, ex illa corporis, animique solitarii quiete reportabis ! Cernes te causam Immaculatæ Conceptionis alioquin argumentis probabilibus munitam, futilibus Alvæ ratiunculis prodidisse, labefactasse, et hæreticis ridendam præbuisse. Cernes nodos illos, quos indissolubiles pronuntiavit, nugas esse ineptissimas, et aranearum telas, quibus sententia per se splendida inumbratur.

Cernes argumentum illud petitum a comparatione conceptus ventris Mariæ, et conceptus mentis D. Thomæ, unde infert deberi illi immunitatem a culpa, sicut isti asseritur a Thomistis immunitas ab errore ; cernes, inquam, argumentum illud esse omnium præteritorum, præsentium, futurorum, et fortassis possibilium (saltem de potentia ordinaria) futilissimum ; tum quia locus a comparatis, diversi præsertim generis et ordinis teste Aristotele, infirmissimus est ; tum quia immunitas ab errore contra fidem S. Thomæ asseritur, secus immunitas a culpa, saltem veniali, quæ toto cœlo discrepant; tum quia D. Thomas immunitatem ab errore non nisi post exantlatos labores, post depulsam ignorantiæ caliginem, post plures retractationes, priorem utique ignorantiam supponentes, sibi comparavit. Ergo dum Marianum conceptum sancti Thomæ intellectuali conceptui confert, ut illi immunitatem a culpa vindicet, causam Immaculatæ Conceptionis prodit, et plane prævaricatur; si enim valeret hæc puerilis comparatio, Beatissima Virgo immunitatem a culpa non nisi adulta ætate, et postremis vitæ annis consecuta fuisset, quod erroneum esse Catholici omnes confitentur. Cernes quam a communi sensu aliena sit hæc hyperbole, « plusquam septuaginta millia ingenia sanctorum Patrum, summorum Pontificum, Expositorum, atque Concionatorum desudasse, et scripsisse ea de re sola (Immaculata Conceptione) plures libros, tractatus, opuscula, quam litteras, et apices habeat S. Thomas in suis septemdecim, aut viginti tribus tomis. » Hos libros, quibus continendis nec Ptolomæi, nec ulla capacissima bibliotheca præ loci angustia minime sufficerent, ut inviseret, orbem peragravit ; sed post tot itinera videbis Alvam Hispanum adagium implevisse : *De luengas vias luengas mentiras.*

A Sacerdote sæculari theologo et concionatore insigni non a multis annis auditione accepi, se ultro, et, ut aiunt, manibus pedibusque Immaculatæ Deiparæ Conceptionis sententiæ variis rationum momentis mihi pergratissimis subscribere ; unum tamen, inquiebat, mihi scrupulum, et de hac opinione dubitationem injicit, acervus nimirum falsitatum, mendaciorum, historiarum, fabellarum, visionum, quæ Alva, aliique id genus homines nobis liberalissime venditarunt, quibus Ecclesiam suas pro pia sententia definitiones adstruere, et immoliri velint. Nam et maculas in S. Bernardo post mortem apparente, et epistolam ad Lugdunenses retractante comminiscuntur ; et Dominicanos multifariam, multisque modis vexatos, interfectosque veluti in theatro repræsentant, et miracula ab Ecclesia Romana, vel alia inferiore non probata spargunt. Quam indignum theologo rem per se piam, per se gravem et seriam his quisquiliarum nugamentis, his anicularum somniis confirmare, aliis longe probatioribus argumentis prætermissis, quibus controversiæ nondum definitæ adjiceretur lux et robur ! Quid ab Ecclesiæ Romanæ sensibus abhorrentius, quam falsa veris permiscere ? Execratur summus Pontifex, execratur prorsus malas artes ; unde tanta illi, tam exquisita et accurata in quæstionibus definiendis, Sanctis canonizandis diligentia ; quia non indiget mendacio veritas, non indiget Petrus, non indiget Petri Vicarius humanæ sapientiæ politicis inventis, sed Spiritus sancti invisibiliter assistentis auxilio, et immobilibus Christi promissis innititur supremi Hierarchæ definitio. Si veritas Immaculatæ Conceptionis sententiæ adsit, illam non infringet Thomisticarum impetus rationum, veritatis luce discutiendarum et dispellendarum ; si desit, illi eam non conciliabunt conjecturæ, et multo minus historiæ Ecclesiæ Romanæ gravitati haud parum gratæ. Tutius ergo et prudentius Romanæ Ecclesiæ judicium præstolemur, unam veritatem quæramus, controversias nostras hæreticorum sannis non exponamus, Ecclesiæ Spiritum æmulemur, qui violentiæ molimina in veritatis, quam quærit, gloriam vertit, illosque abominatur, quibus nullum, nisi in pudendis falsitatis remediis perfugium est. Quia petra, super quam Ecclesia fundata est, Petrus est, fundamentum Petri Christus, Christus autem veritas est, quæ manet in æternum. Plura in sequentibus dicemus.

TERTIUM ELOGIUM.

Augustinus et Aquinas a sacris conciliis approbati.

Quia concilia, seu Episcoporum conventus in Spiritu sancto congregati, accedente præsertim supremi Pastoris Romani Pontificis approbatione, irrefragabili auctoritate pollent, non mediocris adjicetur utrique nostro Doctori commendatio, si eorum doctri-

nam ab Ecclesiæ Pastoribus, et Proceribus in sacris conciliis probatam fuisse demonstraverimus. Res autem ita se habet. In primis enim Augustino a duobus Africæ conciliis, Carthaginiensi nimirum, et Milevitano scribendi de gratia Dei provincia demandata est, ut ipsemet S. Præsul *ad Populum Hipponensem* his verbis testatur : « Curam Scripturarum mihi Fratres, et Patres mei Coepiscopi duobus conciliis, Numidiæ et Carthaginis, imponere dignitati sunt. » Unde Prosper poemate *de Ingratis*, c. 3. affirmat, Augustinum fuisse eorum conciliorum ingenium, in quibus impietas Pelagiana prostrata est, ut his præclarissimis verbis describit :

An alium in finem posset procedere sanctum
Concilium, cui dux Aurelius, ingeniumque
Augustinus erat? Quem Christi gratia cornu
Uberiore rigans, nostro lumen dedit ævo
Accensum vero de lumine. Nam cibus illi,
Et requies Deus est; omnisque voluptas
Unus amor Christi, unus Christi est honor illi.
Et, dum nulla sibi tribuit bona, fit Deus illi
Omnia, et in sancto regnat sapientia templo.
Istius ergo inter cunctos, qui de grege sancto
Insanas pepulere feras, industria major,
Majus opus totum præstantius imbuit orbem.
Nam quocumque gradum convertit callidus hostis,
Quaque per ambages anceps iter egit opertas,
Hujus ab occursu est præventus, mille viarum
Insidiis aditum non reperientibus ullum.
Cumque foris rabies avidorum exclusa luporum
Frenderet, inque omnes mendacia verteret artes.
Ne mentes ullarum ovium corrumpere posset,
Neu dubia obliquis turbaret corda querelis,
Istius ore viri fecit Deus. Istius ore
Flumina librorum mundum effluxere per omnem,
Quæ mites humilesque bibunt, campisque animorum
Certant vitalis doctrinæ immittere rivos.

Hanc Augustino a conciliis commissam curam totus orbis Christianus Doctorum omnium Catholicorum hanc tanto viro causam credentium silentio confirmavit. Et, quamvis Hieronymus dialogos adversus Pelagium incepisset, cum tamen profunda et cœlestia Augustini de gratia scripta perlegisset, sibi silentium imposuit, supersedendum arbitrans huic labori, « quia si nova, » inquit dialogo 3. *contra Pelag.*, « voluerimus dicere, a clarissimo ingenio (Augustino scilicet) occupata sunt meliora. » Hinc etiam sanctæ memoriæ Bonifacius Papa, ut sanctus Prosper in fine libri *contra Collatorem* narrat, « cum esset doctissimus, adversus libros tamen Pelagii B. Augustini responsa poscebat. »

Porro imposita sibi cura tam egregie perfunctus est Augustinus, tam aperte in Sanctorum veritate et fide latentem veritatem explicavit, tam dilucide a tot, tantisque difficultatibus, quibus ante ipsum involuta erat, eam extricavit, ut posteriora deinde concilia sua de quæstionibus judicia, et potissimum de gratia canones ex sancti Doctoris sententiis ad verbum formanda senserint. « Nunc, » inquit concilium Florentinum sess. 7, « sanctorum Doctorum auctoritates in medium afferamus, ac in primis August. illustrissimi Latinorum Doctoris, quem quinta synodus consecravit. » Idem etiam in novissima Tridentina synodo claruit, in qua Patres in Spiritu sancto congregati in definitionibus suis adornandis non modo sensum, sed et Augustini verba exscripserunt. Hinc Cardinalis Bellarminus lib. 2. *de Gratia* cap. 11. veridice pronuntiavit, Augustini de gratia sententias non esse privatas Doctoris alicujus opiniones, sed « fidem Ecclesiæ Catholicæ dici debere ».

Quanti vero sacra concilia Angelicam S. Thomæ Doctrinam fecerint, testatur non solum B. Pius V. supra laudatus, sed in ipso etiam concilio Tridentino omnium experimentis compertum fuit. Etenim, ut prosequitur Orator sacri concilii in concione coram augustissima synodo habita, « non potuit Doctor sanctus Ecclesiasticis interesse conciliis morte præventus : verum ecce superstes, atque in æternum victurus nobis adest ; bona spiritualis doctrinæ, thesauros hæreditatio jure vobis delegavit. Nulla proinde ab ejus felici transitu concilia sine sacro Doctore celebrata sunt. Ut enim de cæteris sileam, quod audivimus, quod vidimus, quod manibus nostris contrectavimus, quidni aperta voce ad ejus laudem testamur? Vestra comitia perpendisse ex plurimo, eoque honorabili Doctorum cœtu, quotusquisque consultor accedit, qui D. Thomæ auctoritate veluti splendente gemma suam scientiam non exornet? At in consultissimo Patrum recessu Doctor hic sententiam rogatus frequentissime censet, ad quem ut ad lydium lapidem, si quid ambiguitatis, aut controversiæ fuerit exortum, communibus votis referendum existimetis ; in certam judiciorum aleam non sit aditurus, quin secundum eam sententia ferenda sit. » Nihil hoc testimonio fortius esse omnis sapiens convicetur, si hæc verba prolata fuisse consideret a teste oculato coram Patribus perorante, qui mendacii probrum in os injecissent, nisi com-

perta narrasset. Unde Cardinalis Baronius suis *in Martyrologium* notis : « Vix, » inquit de S. Thoma, « quisquam enarrare sufficeret, quot vir sanctissimus, atque eruditissimus theologorum præconiis celebretur, quantumque illius illibatæ doctrinæ a SS. Patribus in sacro Tridentino concilio fuerit acclamatum. » Hæc cum ita sint, dicere liceat cum Gravina lib. 2. sui *Cherubin :* Ad illam scholam provoco, quæ fuit totius orbis florentissimum theatrum, rerumpublicarum splendor, medulla theologorum. Quot ibi Academici flores, quot linguæ, quot ingenia, quantus labor, quam infinita lectio, quot virtutum, et studiorum divitiæ sacrarium illud veritatis impleverunt ! At enim pelagus illud innatabile decidendarum quæstionum quo præsidio transvadatur, nisi nautico Augustino-Thomisticæ doctrinæ instrumento, quæ syrtes scopulosque vitandos edocebat, et ad veritatis stationes impellebat? Si absque talibus naucleris navigare nolebat tuta concilii fides, certum timeant naufragium necesse est, qui spretis his ducibus pelago se committunt.

Tot præclarissimis cogentibusque testimoniis, aliisque Pontificum oraculis nihil aliter respondet Alva, quam risu, convitiis, perpetua et obfirmata inficiatione ; cum enim non scripserit nisi ut mordeat, cum honor et gloria D. Thomæ sit illi summum malum, aperta negare, propriis oculorum experimentis renuntiare, omnibus testibus locupletibus fidem detrectare, mentiri sine pudore, calumniari etiam convincendum, videntur illi pia opera et sancta ; et quia in S. Thoma inhonorando posuit ultimum finem suum, quæcumque sibi ad id opportuna arripit. Dum de se, de B. Francisco, de Conceptione Immaculata loquitur, conjecturis et fabulis, tanquam articulis fidei nos credere vult, relictis aliis longe probabilioribus ad piam sententiam stabiliendam munimentis : dum de S. Thoma sermo est, ita in illum iniquus est, ut de indubitatis dubitare, perpetua traditione accepta repudiare, libros unanimi consensu illi assertos ei eripere, Pontificum et conciliorum elogia mendacii arguere, et Thomistas ejus discipulos et defensores, falsarios, temeratores, sacrilegos, existimare, nullo teste, nullo argumento, summo sibi arrogato jure præcipiat. O Petre ! itane tantus Doctor contemnitur abs te? aut itane tandem idoneus tibi videtur esse, quem tam infrunite lacessas ? Itane totus orbis litterarius aptus tibi videtur esse, quem tam aperte fallas ? Saltem accurate et speciose te gerere decebat, ut Deum timere, et Sanctos revereri certe videreris. Sed cum homine habente pondus et pondus, qui omnia suis affectibus consentanea avidissime arripit, quive evidentiora negare gloriatur, non est disputandum ; fraterna correptione, votis et precibus nobis cum illo et similibus agendum duntaxat est. Faxit ergo Deus, ut omnipotentissima gratiæ potestate præventi, o æmuli, qui in vobis perstrepunt affectus seponatis. Faxit, ut imposterum laudes vestras cum aliorum convitiis in operibus vestris non connectatis ; faxit, ut nec alienæ Sanctorum gloriæ impatientes, nec vestræ avidi sitis ; faxit ut causam Immaculatæ Concept. sanctius tractetis, fortius defendatis, modestius promoveatis ; faxit ut non ita ulli vestrum imposterum insanire liceat, ut scribatis, « doctrinam D. Thomæ aliqua sui parte erroneam merito ab Universitate Parisiensi fuisse damnatam, » ut nodorum suorum libro, fol. 16. Alva effutiit. Proh Deum immortalem, quid est si non hæc blasphemia est? Hoccine est christianum dictum, aut ineptum ? hoccine officium Religiosi et Sacerdotis ? Faxit, ut a nativa sugillandi prurigine et libidine obloquendi de viris illustribus vobis temperantes, imposterum evidentissime falsa non asseratis, apertissime vera non negetis, et D. Thomæ inhonorandi consuetudinem in naturam inductam exstirpetis, et pœnitentia plectatis salutari. Certe, ut discursu Hilarii lib. 6. *de Trin.* utar, si alia fides quam Romana sit vera, si inanis est obsignatio annuli piscatoris, si aliæ claves regni cœlorum sunt, si alia Ecclesia est futura, adversus quam portæ inferi non prævalebunt, reprobam tunc fatebor Augustini Aquinatisque doctrinam. Atqui illud sperare impium est : cedant ergo, et sponte cedant tot Pontificum oraculis adversarii, quia, ut egregie dixit Nazianzenus, « satius est bene vinci, quam reluctante spiritu vincere. »

QUARTUM ELOGIUM.

Augustinus et Aquinas a Sanctis et Doctis approbati.

Sicut uterque sanctus Doctor antiquiores Patres summa observantia veneratus est,

ita posteriorum reverentiam justissime promeruit : unde Augustinum fuisse toti orbi Christiano amori et venerationi ; S. vero Thomæ amorem et venerationem in dies magis, magisque augeri summi Pontifices attestati sunt.

In primis quoad Augustinum attinet, illi Patres et Doctores quivis posteriores detulerunt, et assurrexerunt semper, et primas dederunt, existimantes nulli illum esse eruditione secundum, cæterisque Doctoribus tantum antecellere, quam Doctores aliis præstant. Hinc Paulinus epistola inter Augustinianas 13. Augustinum « sal terræ, et lucernam digne super candelabrum Ecclesiæ positam, et os ejus fistulam aquæ vivæ, et venam fontis æterni » nominavit. Epistola vero 35. et 36. verba ipsius « dictata divinitus et cœlestia » nuncupavit. Epist. 58. dixit « Domini tubam per ipsum intonare. » Quod vult Deus epist. 2. ait : « Dominum tribuisse Augustino divini fontis ubertatem. » Audax epist. 139. Augustini scripta flagitans, ipsum vocat « oraculum legis, sectatorem justitiæ, dispensatorem salutis æternæ. » Nectarius epist. 253. eum appellat « divinæ legis præsidium. » Hieronym. ep. 25 : « Macte, » inquit de Augustino, « virtute in orbe celebraris, Catholici te conditorem antiquæ rursus fidei venerantur atque suspiciunt ; et quod signum majoris gloriæ est, omnes hæretici detestantur. » Consentius epist. 221. Augustinum appellat « doctrinæ christianæ culmen, virum admirabilem, cui Deus serenissimo cordis obtutu cœlorum machinam penetrare concessit. » Unde ait Beati Augustini Episcopi sententia fluctuantem fidei cymbam fuisse stabilitam. Volusianus epist. 2. Augustinum appellat « virum probitatis, justitiæque documentum, et quod legi deest quidquid Augustinum contigerit ignorare. » Severus epist. 37. ait, « ipsius viscera esse perfusa lumine veritatis, et refulgentia veritate. » Macedonius epist. 51. ait opera Augustini « tantum habere acuminis, scientiæ, sanctitatis, ut nihil supra sit. » Beda lib. *de sex Ætatibus*, « illum præeminentissimum Doctorem nominavit. »

Superfluum esset, et prolixius verborum præconia referre, quibus alii Patres Augustinum omni superiorem laude celebrarunt. Videri tamen potissimum debet acerrimus ejus defensor Aquitaniæ nostræ immortale decus S. Prosper libro *contra Collatorem*, et *ad capitula Gallorum*, et in epist. *ad Augustinum* lib. *de Prædestinatione Sanctorum* præfixa, qua ad Augustinum excubantem pro universis membris Christi adversus hæreticarum doctrinarum insidias veritatis virtute pugnante, tanquam ad specialem fidei patronum Massiliensium errores detulit. « Quia, » inquit, « inter multa Dei dona, quibus illum abundantissime Spiritus veritatis implevit, habet etiam hanc scientiæ et sapientiæ ex Dei caritate virtutem, ut non solum hæresim Pelagianam adhuc in suis detruncationibus palpitantem, sed etiam multas prius hæreses invicto verbi gladio debellaret. » Quantum vero S. Augustinus adversus Pelagianos inimicos gratiæ Christi, et, ut ait, liberi arbitrii decomptores apostolice pugnarit, narrat idem Prosper c. 1. libri *contra Collat.* his verbis : « Viginti amplius annis contra inimicos gratiæ Dei Catholica acies hujus viri ductu pugnat, et vincit : vincit, dico, quia non patitur respirare quos vincit. »

Non minora panxit Augustino elogia S. Fulgentius lib. 2. *de Verit. Prædest.* c. 18. sic : « Beatus Augustinus, » inquit, « indutus virtute ex alto abundantius illis omnibus (id est Græcis, et Latinis Patribus) laboravit, non autem ipse, sed gratia Dei cum illo. Ipsius ministerio Dominus uberiorem hujus rei fidelibus suis instructionem præbuit, non solum ipse de hoste victoriam referens triumphavit, quin etiam posteris certandi, et vincendi ordinem, si quando pravitas residuo ausu nefandum caput erigere niteretur, ostendit. Hunc legat omnis qui salutem æternam adipisci desiderat. »

Sed jam a Magistro ad discipulum transeamus. Quis porro enarrare sufficiat Doctorum omnium, Universitatum, sacrarum Religionum, aliorumque omnium Ordinum præstantissimorum virorum suffragia, quibus Angelicam D. Thomæ doctrinam obsignarunt? Cum nullus fere theologorum sit, qui tanti Doctoris nomen revereri, ejusque vel sententias, vel methodum, et ordinem sectari non præ se ferat, ejusque discipulatum sin ambiat, certe simulet. Nemo vult esse aperte Antithomista ; ipsos etiam Scotistas vidi ægro animo in S. Thomam armari, quia omne malum pudore natura perfudit. Ipsi etiam vocant S. Thomam magistrum, qui nolunt ejus esse discipuli. De hac generali approbatione veridice, et juxta eleganter Cardinalis Palavicinus in epistola *ad Vincentium Pretum* lib. 7. *de Pœnitentiæ virtute et Sacramento* præfixa, scripsit : « Divi Thomæ codices loquor, viri quo non

tam Ordo tuus, quam Christi Ecclesia, ipsumque humani generis nomen merito glorietur. Sentio equidem in me tanti scriptoris pretium una cum ætate, sed longe supra ætatis incrementa crevisse... Præclare mecum egit divina bonitas, quod me vocavit ad eam religiosam cohortem, quæ jubetur Angelici Doctoris theologiam sequi ; eam namque sequerer vel injussus, imo vix non sequerer vel prohibitus... Quamvis tanta sit D. Thomæ et sectatorum frequentia, et laudatorum approbatio, utramque tamen adeo infra merita mihi videri, ut inde communem humanæ perspicientiæ tenuitatem vel aspernari cogar, vel misereri. »

Tantus autem, et tam conspirans cordatorum omnium in S. Thomam amor, tanta doctrinæ ejus cum laude opinio ab illo procul dubio hominum cordibus inspiratur, qui facit concordiam in sublimibus. Et sane æquissimum est, ut Doctor ille, qui omnibus retroactorum temporum Patribus, quin et philosophis et doctis quibuslibet primas honoris causa de cunctis bene meriturus concesserat, omnium etiam Doctorum laudes consequatur. Sicut ipse de suo nihil unquam docere voluit, suas juxta consilium Augustini *in Ps.* CIII. inter medium montium pertransire aquas studens, id est doctrinæ aquas non suas habens et privatas, sed communes ; medium enim commune est ; ita omnium odii, livoris, et invidiæ præjudiciis non occupatorum suffragia promeruit, evasitque omnium Magister, qui omnium discipulum se esse perpetuo professus est. Quid justius, quam ut illi idem honor deferatur, quem aliis detulit, atque ut in sapientiæ convivio, in quo præ summa humilitate novissimum locum delegerat, a cœlesti Patrefamilias ad primos accubitus sublimetur? Ita plane hæc Angelicæ humilitati debita corona.

Nec mirum si omnes docti post D. Thomam eant, cum videant non solum Ecclesiæ capita, sed universam Christi Ecclesiam et ejus doctrinæ suffragari, et illius etiam amore teneri. Sæpe sæpius publicam Ecclesiæ orationem, quam ad Deum in die S. Thomæ sacro fundit, animo revolvi, illudque potissimum mirandum occurrit et attentum rapit, quod Ecclesia sub cœlo tota S. Thomæ doctrinæ intellectum deposcit. « Da nobis, » inquit, « et quæ docuit intellectu conspicere, et quæ egit imitatione complere. » Orationes Ecclesiæ tanti fecit Augustinus, ut ex iis necessitatem orationis inferat, quia nefas est orationes Ecclesiæ credere perfunctorias : Ecclesia porro veritatem et caritatem in omnibus orationibus suis deposcit. Falsitatem Ecclesia vera a Deo vero postulare non potest. Vide ergo quanti ea doctrina facienda sit, pro qua intelligenda Deum solemnibus suis in ritibus Ecclesia exorat. Nec dicas illud rogare Ecclesiam, ut verum in Aquinate discernat a falso : non, inquam, id dicas ; nam idem posset Ecclesia de libris Gentilium postulare, in quorum stercoribus latere gemmas, et nonnullos veritatis radios, erroribus licet obscuratos, intermicare constans est. Ergo dum Ecclesia pro Angelicæ doctrinæ intellectu deprecatur, vult doctos suos illi operam navare, ut intellectam populis tanquam spiritale pabulum ministrent ; sentitque verum Scripturarum sensum, germanam orthodoxæ religionis fidem, et solidam catholicorum dogmatum defensionem ejus e libris secure hauriri, cujus intelligentiam enixe a Deo supplicat.

Verum enim vero, quomodo Aquinatem de se tantopere meritum filium sanctissimum non exaltaret mater Ecclesia, postquam a Christo, qui nec falli potest, nec fallere valet, ejus doctrina est commendata, et hac voce : « Bene scripsisti de me, Thoma, » semel et iterum inaugurata est. Nam, ut scite scripsit ingeniosus, et amœnus Petrus Labbe Societatis theologus insignis : « Probat scripturam hominis qui character est Patris. Silete, linguæ, ubi Deus laudator est. Fallere non potest qui laudatur, dum qui laudat non fallitur. Appellent alii Thomam Angelum theologiæ : dicant Pontifices *Summam* tot miraculis constare quod titulis. Plus dicit una vox, *Bene*. Christus est verbum Patris, Thomas adverbium Filii. » Aliquid non omnino absimile olim pangebam, dum tertiam partem interpretarer, his fere verbis : dum scriberet tertiam partem Aquinas, audivit : « Bene scripsisti de me, Thoma » Probavit scripta Thomæ sapientia Dei. Perfectiones Patris exhaurit verbum unum ; et elogia omnia exhausit Christus verbo uno. Verbum *Bene* omnes possibiles laudes complectitur. Omnia bona promittuntur, dum dicitur justo : *Quoniam bene*, et omnia præconia asseruntur Thomæ, dum dicitur ei, « scripsisti bene. » Propositio indefinita æquivalet universali, et laus indefinita est infinita. Vidit Deus cuncta,

quæ fecerat, et erant valde bona. Vidit Christus quæ Thom. scripserat, et erant valde bene. Post approbationem Dei creaturas non damnat nisi manes, post approbationem Christi doctrinam Thomæ reprobans est fere Manichæus. Vera est laus, quam non tacet Deus. Veritas est quæ probat; veridicus ergo est, qui probatur. Thomam laudat Christus in cruce moriens; inde extollit Thomam, ubi peperit Ecclesiam. Crux morientis fuit cathedra docentis, et inaugurantis Thomam. Septem verba protulit olim Christus in cruce; octavum proferre voluit in laudem Thomæ. Adulari non solent morientes, vel obscure loqui; et fallere, vel falli non potest Deus moriens, etc.

Certe dum Deus Moysi naturæ suæ constitutivum sciscitanti respondens, *Ego sum qui sum, et sic dices : Qui est, misit me ad vos;* omnes perfectiones possibiles hac voce, *qui est*, conclusit; quia, ut olim ex Bernardo diximus, quidquid de Deo dici potest, in hoc verbo instauratur, quod est *Est;* et si centum talia addas, non recessisti ab esse; si ea dixeris, nihil addidisti; si non dixeris, nihil minuisti. Similiter bonorum omnium cumulus justo promittitur hoc Isaiæ cap. 3. oraculo : *Dicite justo, quoniam bene;* quia totum spondet, qui nihil distinguit. Ita proportione servata hoc verbo, « Scripsisti bene, » omnes boni Scriptoris dotes Servator complexus est; non enim bene scribit, qui non veridice, qui non catholice, qui non pie scribit. Neque enim indefinitum de operibus servi sui Aquinatis judicium Dominus protulisset, si erroribus hic illicque disseminatis sorderet. Intendit ergo hoc suo elogio a summis Pontificibus probato, et ab Ecclesia recepto, utpote coram testibus locupletissimis distincte prolato; intendit, inquam, Angelicam Aquinatis doctrinam esse aliis anteponendam, ita ut in probabilibus sit probabilior, in philosophicis ad mysteria fidei defendenda aptior, in dubiis moralibus securior, in certis certior, in omnibus communior, ab erroris periculo remotior, sacris Scripturis, Ecclesiæ decretis, Patrum, Pontificumque oraculis consonantior. Sane postquam Christus dixit Simoni, Lucæ VII : *Recte judicasti;* et Samaritanæ, Joannis IV : *Bene dixisti*, nullus, ni fallor, Christianus tam petulans, tam effrons invenietur, qui nec illum recte judicasse, nec istam bene dixisse affirmare præsumat. Ita illos pietatem cum fronte amisisse credendum, qui post iteratam Christi approbationem non solum errores in D. Thoma comminiscuntur, sed qui virum talem infamandum avent, et totis molimini bus conantur. Non me latet quantum ab illis exemplis in Evangelio relatis distet narratio Christi Thomam consecrantis et laudantis; sed illud etiam scio, quod sicut exempla in Scriptura sacra relata despicere atheum sapit, vel infidelem; ita Ecclesiastica exempla ab Ecclesia probata, ab Hierarchis summis multimodis firmata respuere, et sine ratione, solo explendi in D. Thomam odii, et livoris motivo, cordis duri impietatem redolet, atque hæreticam pravitatem.

Quia Deus viditcuncta, quæ fecerat esse, valde bona, et de unoquoque in speciali pronuntiavit, quod esset bonum, inferunt theologi cum sancto Thoma 1. p. q. 25. art. 6. ad 3 : « Quod universum suppositis istis rebus non potest esse melius, propter decentissimum ordinem his rebus attributum a Deo, in quo bonum universi consistit; quorum si unum aliquod esset melius, corrumperetur proportio ordinis, sicut si una chorda plus debito intenderetur, corrumperetur citharæ melodia. » Unde in responsione ad 1. docet S. Præceptor, Deum posse facere aliquid melius, si ly « Melius », sit nomen; qualibet enim re potest facere meliorem; secus si ly « Melius », sit adverbium, et importet modum ex parte facientis; quia non potest Deus ex majori sapientia et bonitate operari. Ita similiter postquam Veritas de S. Thoma pronuntiavit, quod scripsit bene, potest quidem absolute ab homine scribi melius, sed non de potentia ordinaria.

S. Augustinus expendens illud Davidicum : *Deus laudem meam ne tacueris*, ait : « Patet veram esse laudem, quam non tacet Deus. » Deus enim verax, omnis autem homo mendax. Quamvis ergo tot humanis elogiis de Aquinate tam magnifice prolatis falsum subesset, certe postquam Dominus locutus est, quis contradicat, quis caput non inclinet? Ergo dum cœlum tonat, ranæ taceant. Certe si non sumus sapientiores Patribus nostris, quanto minus Sapientia increata? Si in dubiis tutior pars est eligenda, numquid tutior illa doctrina, quam divina firmat semel iterum, et tertio sententia? Dictitabat quidam adulator, malle se cum Platone errare, quam cum aliis bene sentire. Quis igitur tam imprudens, ut malit cum aliquibus

errare, quam cum Christo bene sentire ?

Illud etiam observandum, hanc suæ doctrinæ consecrationem excepisse S. Thomam ex imagine Christi morientis et crucifixi. Sicut enim in humanis testimonia morientium majorem, et ab omni falsi suspicione remotiorem fidem merentur, « cum veræ voces tunc demum pectore ab imo ejiciuntur, » ut ait Poeta : ita ea, quæ Christus vel circa mortis tempus, vel in ara crucis protulit, simpliciter, et sine metaphora intelligi voluit. Unde contra Sacramentarios inferunt Catholici, semovendas esse figurarum umbras ab illis verbis, *hoc est corpus meum*, quæ Veritas pridie quam pateretur in ultimo testamento expressit. Non dissimili modo, ut Christus omnem interpretandi elogii sui licentiam et subterfugium amoveret, illud eo in statu et habitu proferre voluit, in quo plana sunt loquentium verba, nec glossarum interpretamentis obvia. Septem olim eructavit Christus in cruce verba bona, octavum proferre voluit, ut discipuli Thomæ doctrinam obsignaret. Doctoris lauream adeptus est Aquinas sub cruce, quæ, ut ait Augustinus, cathedra est Magistri docentis. Fallere moriens homo non solet, Deus non potest. Ergo inimicos S. Thomæ falli, errare, et male scribere necesse est.

Postquam Verbum æternum locutum est, nec Zoilos timet doctor noster, nec adversantium impetus. Elimatiora et castigatiora sunt quæ docuit, scripsitque quam ut morosorum obeliscos, vel asterismos extimescant. Hæc si advertisset Petrus a Valle-Clausa, spissum calumniarum senticetum in S. Doctorem, quem objectum fatui amoris insulsissima fatuitate appellat, minime struxisset. Non tentasset verbis ampullosis suis et obsoletis, affectatisque quibusdam vocum capediis, quas suis ructat diatribis, pondus addere maledicentissimis sannis suis, et quasi sparso pulvere tantum solem infuscare. Heu quam felicius, et christiane magis illud temporis in his næniis acervandis impensi, utilioribus et saluti vicinioribus dedisset. Sed per me licet, hominis ad Dei judicium jamdiu vocati ossa quiescant. Et certe miseranda potius est quorumdam hominum sors, quibus audacia congenita est, ut errent : et furia, cum damnantur errores.

Dices : Innumeri fuerunt, et adhuc sunt, qui Augustino et Aquinati maledixerunt, et etiamnum maledicunt. Ergo non tam universalis est, qualem asserimus, utriusque hujus sacri Doctoris approbatio.

Respondeo fatendo, apud nonnullos malos hujus utriusque Sancti doctrinam male audire. Testatur enim S. Prosper in præfatione ad objectiones Gallorum, eodem Augustini mortis anno quibusdam obtrectatoribus visum esse, ut quæ in libris ejus damnabilia reperisse jactabant, brevium capitulorum indiculis publicarent, talique commento et detestationem ejus, quem impeterent, obtinerent ; et ab his, quæ infamassent, curam exterriti lectoris averterent. Quod et repetit Prosper ad Rufinum, ubi ait, adversarios Augustini occultis, sed non incognitis susurrationibus obloqui ; et prout sibi norias aliquorum aures, optunasque repererint, scripta ejus, quibus error Pelagianorum impugnatur, infamare. Idem S. Thomæ contigisse notissimum est ; sicut enim par fuit Augustini et Aquinatis causa, amor nimirum veritatis ; ita par fuit conditio. Mortuo Augustino quædam muscæ calumniarum spicula in Ecclesiæ Magistrum intorserunt, eique erroris notam innusserunt, qui errorum caligine occæcati erant : sed accurrerunt statim ab initio intrepidi discipuli, qui grassantem maledicentiæ luem scriptis suis veluti cauterii ustione cohibuerunt, tanti Magistri doctrinam eo clariorem efficientes, quo obscuriorem reddere malignitas et ignorantia sategerant. Theologiæ solem Doctorem Angelicum, ejusque sese affundentem orbi splendorem ab ortu suo coruscantem ferre vespertiliones et noctuæ non potuerunt. Extiterunt enim, et exstant adhuc homines inimici, zizaniarum superseminatores, qui totis viribus, incredibili conatu, vehementique studio laborarunt et laborant, ut inveniant pilum in ovo, nodum in stupa, scopulos in plano, atomos in sole, maculas in cœlo : sed plane sicut perverso impetu, ita misero irritoque successu. Mirum est, ut quo magis Ecclesiæ capita in extollendo utroque hoc sacro Doctore certatim student, nonnulli sollicita diligentia omnia, quæ ab illis scripta sunt, in examen severissimum vocent morosissimi ut fastidiant, mordacissimi ut carpant. Mirum quomodo in tantam tam illustrium Doctorum auctoritatem se tam tetricæ frontis armarit audacia, ut mensuras sensuum, pondera locutionum, nervos quæstionum, et fere verborum, ac syllabarum insidiose superbissimi scrutatores eventilarint, magnum lucrum reputantes, si Ecclesiæ Catholicæ luminibus

in suo genere sine controversia maximis, nullique secundis nævorum maculas, aut errorum caliginem affingant.

Quam deploranda invidorum hominum conditio, quæ privatorum commodorum præjudiciis occupata, et aliorum gloria dolens, conatur ut tantorum Doctorum gloriam, quam Ecclesia Christi promoveri votis omnibus concupiscit, elevet, minuat, et angustet ! Proh cæcitatem livoris ! Hæc amplissima Apostolicæ Sedis, conciliorum, Universitatumque elogia, quibus super omne, quod dicitur doctum, attolluntur Augustinus et Aquinas, quibusve ad tantorum virorum amorem et venerationem permoveri deberent, simultatem augent et cordis acerbitatem ; illi plane diviti epuloni non dissimiles, quem, ut observat Chrysologus, magis Lazari torquebat felicitas, quam propria calamitas divexabat : « Plus, » inquit, « cœlo incenditur quam gehenna ; plus felicitas Lazari, quam gehennæ torquet incendium. »

O hominum studia inania ! o tempora ! o mores ! Augustinum et Aquinatem ipsi infideles veritate coacti venerati sunt, utrumque formidarunt a fide extorres, et utrumque Catholici pessumdabunt, et infamatum ibunt ? Nonne in pace amaritudo amarissima obvenit nobis, dum non a Paganis, sed a domesticis fidei ; non ab extraneis, sed a filiis, et falsis fratribus columnæ illæ geminæ, quæ portant orbem Christianum, arietantur ? Si ad illam se redigerent hi osores præjudiciorum vacuitatem, quæ cordatos decet, et magis Christianos, utique cernerent, non Augustinum, vel Aquinatem, sed Ecclesiam exsibilandam irridendamque hæreticis se præbere, quæ tot laudes effusissime impendit et superimpendit, quas illi ad nihilum redigunt. Si enim nihil e tot encomiis eliciatur, quam utrumque hunc Doctorem nulla hæresi formali, tametsi multiplici scatentem errore, materiali sordescere, quid speciale, vel singulare tot elogiorum apparatus effecit, quod de Scriptoribus infimis, sed orthodoxis, de calonibus, de lixis, et lanionibus dici non potuerit ? Et sane cum Ecclesia, cum Pontifices doctrinam SS. Augustini et Thomæ supergredi omnem laudem, ab omni errore, et erroris ipsius suspicione immunem inculcant, vel apud se sunt, seu advertunt quæ secum proloquuntur ; vel quid dicant nesciunt, incogitanter locuti. Si primum dicas : ergo Eccles., ergo Pontif. sunt Magistri erroris, cum nobis doctrinam fermentatam, et erroribus conspurcatam tanquam immaculatam proponant. Si hac consecutione perterritus, secundum, seu Pontifices, Ecclesiæ Pastores et supremos arbitros oscitanter, incuriose, incogitanter ea protulisse dicas, ut viris illis adularentur, vide quo te abripiat impietas ; nam non solum Ecclesiam asylum ignorantiæ esse effutis, sed eam etiam adulationis, et acceptionis personarum ream peragis. Tantæne molis est SS. Augustinum et Thomam infamari, ut honor Ecclesiæ exponatur ludibrio, et sannis inimicorum ejus ? Ideone Sanctorum istorum depretiatio cordi esse debet, ut nihil non pertentandum, faciendum, fingendum, inveniendum, efficiendum sit, ut ubique inhonorentur ?

Sed quid moror, et in istis hæreo amaroribus abstergendis ? Horum Doctorum æmulos per eum, quo Ecclesiam prosequuntur, amorem obsecro ; quoniam Ecclesiæ approbantis suffragia impedire nequeunt, si id fieri quod vellent, non potest ; velint id, quod possit. Pluribus supra, et forte quam par est, durius cum Alva rem egi : hæsi fateor, et multa feci ut hoc ne facerem ; dumque in dubio fuit animus, paulo momento huc illuc impulsus est, impediveruntque me cogitationum curæ multiplices, animum meum diversim trahentes. Sed dum Doctorum tantorum memoriam nobis commissam, et nostræ mandatam fidei lacerari ægre ferrem, verba illa a me extorta sunt, cui cæteroquin placuit semper agendi ratio temperata : sed adeone me ignavum putabunt lectores, adeone porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum, ut neque me gratitudo, nec in viros illos divinos amor, neque e tot injuriis enatus pudor commoveat, atque commoneat Augustino et Aquinati ut servem fidem ? Unum hoc sciant adversarii, Thomistas et Augustini discipulos, non præ ignavia, sed præ modestia, et sæpe contemptu, Magistrorum suorum hostes aspernari. Hoc interim dico illis, ne temere faciant ; ut quiescant moneo, et obtestor ; desinant, quæso, maledicere, male facta, maleque scripta ne noscant sua, noscat et orbis. Uno avulso, non deficiet alter defensor interritus, qui quidvis, ubivis et facilius passus fuerit, quam in hac causa tacere. Ita caveant, illud sibi non prædictum dicant.

Sed tu, mi theologe, tot in viros Sanctos convitiis ne moveare. An nescis Christum

Dominum positum fuisse in ruinam, et in signum cui contradiceretur ? An ignoras viros sanctos et eruditos assimilari insulis, quæ circumstrepentibus fluctibus tundi possunt, frangi non possunt ; mage magisque frangunt fluctus venientes, quam frangantur ab eis ? Certo scias Augustino-Thomisticam doctrinam iis ipsis, quibus attentatur, splendidiorem evasuram. Ne mirare ; doctrina illa, ut aiebat Bellarminus supra laudatus, non privatorum opinio dici debet, sed fides Ecclesiæ : Ecclesia autem, ut alicubi scripsit Magnus Leo, non minuitur persecutionibus, sed augetur ; et semper Dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur. Doctrina Augustino-Thomistica, ubi præsertim de gratia agitur, est succus e Pauli epistolis eliquatus. Paulus autem, ut observat Gregorius lib. 31. *Moral.* cap. 15. nullis persecutionis quamlibet obfirmatæ objectaculis potuit a veritatis prædicatione removeri ; et dum extractus a civitate reputatus est mortuus, ut legitur Actorum XXIV. alio die intra urbem illæsus prædicator invenitur. « O quam fortis huic viro inest infirmitas ! » inquit, « o quam victrix pœna, o quam dominatrix patientia ! ad arguendum repulsione provocatur ; ad prædicandam salutem plagis erigitur ; ad propellendam laboris lassitudinem pœna refovetur. Quæ ergo hunc adversitas superet, quem pœna fovet ? » Idem de Paulo observat Chrysostomus hom. 4. *de laud. Pauli*, ubi ait, omnes gentes et potestates undique invidiæ igne succensas in Apostolum insurrexisse ; qui tamen non modo obrutus non est, sed omnes etiam in partes transtulit veritatem. Cujus rationem affert proposito nostro peropportunam. « Talis est conditio erroris, ut nullo etiam sibi obsistente consenescat ac defluat ; talis autem est e diverso veritatis status, qui etiam multis impugnantibus suscitatur et crescit. »

QUINTUM ELOGIUM.

In Augustino, et Aquinate sex Catholici Doctoris dotes eminent amor Ecclesiæ, zelus fidei, orationis frequentia, humilitatis studium, sanctitas morum, dogmatum castimonia ab omni corruptela, et laxitate aliena.

In Ecclesiam amor, et fidei zelus.

Amor Ecclesiæ Doctoris Catholici tessera est : Ecclesiæ, inquam, quæ, ut ait Augustinus, tabernaculum est, ad quod currendum est, dum diversæ hæreses, diversa schismata personant ; et linguæ multæ contradicunt veritati doctrinæ. « Hanc autem Ecclesiam, » addit idem Pater epist. 50, « quæ non litigiosis opinionibus fingitur, sed divinis attestationibus comprobatur, propter quemlibet hominem relinquere debemus. » Amore autem Ecclesiæ flagrasse Augustinum, flagrasse et Aquinatem, solus ambigat qui labores et opera eorum ignorat. Nonne ex amore Ecclesiæ profecta sunt opera illa eximia, et tot lucubrationibus elaborata, quibus Gentiles, Judæos, hæreticos, atheos exarmarunt, demonstraruntque neque in confusione paganorum, neque in purgamentis hæreticorum, neque in languore schismaticorum, neque in cæcitate Judæorum quærendam esse Religionem, ut lib. *de vera Religione*, c. 16. prosequitur Augustinus ; sed apud eos solos, qui Christiani, Catholici, vel Orthodoxi nominantur, id est, integritatis custodes et recta sectantes ? « Hæc enim Ecclesia Catholica per totum orbem valde lateque diffusa manibus errantibus utitur ad profectus suos, et ad eorum correctionem, cum vigilare voluerint. Utitur enim gentibus ad materiam operationis suæ, hæreticis ad probationem doctrinæ suæ, schismaticis ad documentum stabilitatis suæ, Judæis ad comparationem pulchritudinis suæ. »

Sciunt hunc Augustini in Ecclesiam amorem Manichæi, Donatistæ, Pelagiani, cæterique, quorum ille blasphemias multis et magnis voluminum suorum molibus velut quibusdam fulminibus evertit. Splendent sane omnes scriptoris eximii dotes in operibus Augustini ; erat enim in omni litterarum genere peritus, ingenio igneo, facili, copioso, facundo, suavi, et (quæ sermonis maxima est virtus) aperto, ut discernere nequeas utrum ornatior loquendo, an facilior explicando, an subtilior penetrando, an sublimior discurrendo, an potentior in persuadendo quisquam fuerit ; unde a Leone IX. epist. *ad Michaelem Constantinopolit. Patriarcham*, « noster Chrysostomus appellatur. » Sed, sicut affusum omnibus liquoribus oleum omnes vincit, omnibus supernatat, sic amor Ecclesiæ ita in operibus Augustini enitet, ut cætera quæque ornamenta exsuperet. Tantum enim Ecclesiæ detulit, ut Evangelio non credendum contendat, nisi Ecclesiæ commoveret auctoritas ; asseratque

vel ipso Ecclesiæ Catholicæ nomine hæreticos omnes confusos iri. Idem pro Ecclesiæ auctoritate ardor Aquinatem incessit, cum ipsam Ecclesiæ consuetudinem in omnibus æmulandam, et Doctorum quorumcumque auctoritati anteponendam disertissime doceat. Unde, sicut vitæ origo et finis est a corde, quod omnium primum incipit, et ultimum desinit vivere : ita S. Thomæ scribenti Ecclesiæ amor, et fides cordis instar fuit ; pro ea enim defendenda studiis operam dedit, pro ea item defendenda ad concilium Lugdunense pergens mortuus est.

Ex amore Ecclesiæ ardens fidei retinendæ, propagandæque zelus enascebatur, quo succensi Augustinus et Aquinas philosophiam et externas facultates in obsequium fidei, et Ecclesiæ gloriam captivarunt : de Augustino id observavit ipsemet S. Thomas 1. p. q. 84. art. 5 : « Augustinus, » inquit, « qui doctrinis Platonicorum imbutus fuerat, si qua invenit fidei accommoda in eorum dictis, assumpsit ; quæ vero invenit fidei nostræ adversa, in melius commutavit. » In quo etiam genere disputandi excelluit S. Thomas, unde philosophorum Apostolus dictus est, quia philosophos ab antiquis Patribus tanquam hæreticorum Patriarchas odio habitos fidei servire coegit, et philosophiam, inanemque fallaciam, a qua ne fideles deciperentur, Apostolus admonebat ; et dialecticam artificem struendi et destruendi, versipellem in sententiis, coactam in conjecturis, duram in argumentis, operariam contentionum, tanquam ancillam vocavit ad arcem, ut theologiæ ministraret.

Scio quidem nonnullos inde carpendi S. Thomæ ansam nancisci, quod argumentis e ratione petitis plus justo addictus esse, et philosophis plus nimio indulgere videatur ; quia, addunt, si credo quod traditum est, quid opus est operosa disputatione, si non credo, nullis humanis rationibus persuadebor. Verum hanc calumniam dum de locis theologicis agebamus, occupavimus. Ubi, sicut eos, qui uni rationi fidunt theologos, quive sive disputent, sive scribant, Scripturam sacram, Patrumque monumenta ne legisse quidem videntur, irridendos, contemnendosque diximus ; quoniam veræ theologiæ solidam effigiem nullam tenent, umbris utuntur, et sese in sophistica arte diu torquentes non sacram doctrinam, sed fumum persequuntur ; ita illorum non minus morositatem reprehendimus, qui ad argumenta e ratione petita aures occludunt, cupiuntque discipulos suos ab omni disputandi ratione sevocare. Imprudentissime illi quidem. Rationem quippe repellere homines nec debent, nec vere possunt nisi rationales esse desierint. Jacebit profecto theologia, evadetque sancta rusticitas, quæ, ut Hieronymus scripsit, quantum prodest vitæ merito, tantum simplicitate nocet, si adversariis non resistat : quomodo autem resistet, nisi rerum et divinarum, et humanarum ordinem, ac connexionem ratione teneat, veritatum principia, causas, effecta, antecedentia, consequentia animo perlustret ?

Nihil ergo D. Thomæ consiliis justius, nihil utilius, qui turpissimum quidem esse theologo rebatur sine verbo Dei, sive scripto, sive Patrum traditione transmisso quidquam statuere ; rationis tamen subsidia, et veluti auxiliares copias non despexit, sed fidei subjecit : et, sicut gratia non tollit naturam, sed perficit, nec natura gratiam repellit, sed suscipit : ita post Augustinum D. Thomas omnes scientias advocavit, eas ut sententias deligeret, quæ essent ad fidei mysteria exponenda propugnandaque aptiores. Unde in utriusque Doctoris operibus tanta micant acumina, tanta ingenii amplissimi specimina, tantus rationum splendor et varietas, ut optima quæque, splendidissimaque ingenia, quamlibet acie mentis et veri perspicientia polleant, semper puras, semper novas in illis lectitandis delicias experiri se verissime fateantur.

Nec obest argumentum superius objectum, non egere nimirum fidelem operosa disputatione, infidelem vero nullis humanis rationibus suaderi posse. Non obest, inquam, quia, ut elegantissime alicubi scripsit theologorum sui sæculi sine controversia politissimus Melchior Canus, si non credo, ratione adducor ; si credo, confirmor ; si repugno, confundor ; ratione, inquam, non domina, sed administra ; syllogismo non præsidente, sed subserviente. Non sunt argumenta theologica ab Augustino et Aquinate inventa arma Saulis, quæ pugilem Christi magis gravent, quam juvent ; sunt potius gladius Goliath, quem cum ipsi e manibus extorseris, suo illum gladio jugulas. Numquid Christus in Evangelio, numquid Apostoli in epistolis suis multa e naturali ratione assumpserunt, et discursu intulerunt ? Ergo hunc disserendi modum a

Christo Domino profectum, ab Apostolis usurpatum, a sacris Doctoribus confirmatum solus respuat homo post hominum memoriam minus homo Lutherus, qui rationem naturalem Christiano, theologoque noxiam pronuntiavit, conscius errores suos absurdissimos cito deprehensum iri, si ratione librentur. Hinc in principio hujus, si superis placet, reformationis, in Germania primum, deinde in Gallia regnante Calvino sutores et lanii, qui novum Testamentum memoriæ mandarant, magni et præclari theologi habebantur ; ipsæque mulierculæ, quibus docendi munere Apostolus tam diserte interdixit, quoniam nonnullas Paulinarum epistolarum lacinias memoriter recitabant, doctiores quosvis ad disputandum provocabant. Sed nihil mirum, si secta, quæ omnium hæreticorum fæces in unam fecit carinam confluere, quibus sectatores pasceret suos, bellum etiam rationi naturali indixerit, quam tantopere impietati suæ noverat adversari : inducturus enim Epicuri voluptates et Mahumetis licentias effrænes Lutheranismus, debuit, sicut illi, disciplinas et rationum momenta despicere, quæ bene intelligebat perversitati suæ esse contraria. Hoc illis defuisset iniquitatis complementum, si post ejuratam fidem non fuissent etiam a ratione et humanitate alieni : sed jam progredi ulterius nequit impietas, nisi aliquid quæramus post omnia.

Denique etsi S. Thomas philosophicis rationibus usus sit, modum tamen servavit et ordinem : philosophiæ spatia pro ea, qua pollebat, ingenii vi, brevissimo tempore decurrit, totum deinde tempus divinis studiis impertiens, quibus nos Christi religio consecravit. Philosophos primoribus, ut aiunt, labris degustavit, ut Ecclesiasticos postea libros diu noctuque versaret. Philosophis non fruebatur, sed utebatur in augmentum fidei et veritatis ornamentum, illud præ oculis habens a Clemente Alexandrino præclarissime dictum : « Perspicuitas confert ad tradendam veritatem, et dialectica ne prosternamur ab hæresibus. Et est quidem per se perfecta Servatoris doctrina, et nullius indiga, cum sit Dei virtus, et sapientia : accedens autem philosophia non veritatem facit potentiorem, sed debilem adversus eam efficit sophisticam argumentationem ; et propulsans dolosas adversus veritatem insidias, vineæ est sepes et vallum ; et quæ est quidem ex fide veritas, tanquam panis necessaria est ad vivendum : quæ autem præcedit disciplina, est obsonio similis et bellariis. Desinente cœna, suavis est placentula. »

Orationis frequentia et humilitatis studium in utroque Doctore splendentia.

Veridice Mag. Greg. lib. 1. *Mor.* c. 32. dixit : « Nulla est scientia, si utilitatem pietatis non habet, valde inutilis est pietas, si scientiæ discretione caret. » Porro ut scientia pietate condiatur, oratione opus est, qua et divina gustamus, et quæ sursum sunt, sapimus, et æternis inhiamus, et gratiam cordis duritiem emollientem impetramus. Sine orationis praxi languet, tepescit, et tandem desinit caritas ; scientia autem sine caritate vana est, obscura est, non ædificat, sed inflat. Hinc Sancti diuturno silentio instantibus supplicationibus, crebris gemitibus a Deo sapientiam postulant, qui dat omnibus affluenter, et, ut Magnus Gregorius lib. 1. *in* 1. *cap. Reg.* ait, « mens, quæ ferventibus desideriis interna desiderat, dum terrenæ lætitiæ blandimentum respicit ; instantibus gemitibus infundi sibi supernæ lucis amœnitatem expetit. » Hanc divinam lucem Catholici potissimum Doctores continentibus precibus flagitant, ut sit lucerna pedibus eorum verbum Dei, ut in lumine vultus Dei ambulent, ut cum Christo dicere queant : *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me.*

Hac veritate pleni Augustinus et Aquinas orationi instabant, sine intermissione orabant, et continuæ meditationis intentione ad æterna suspirabant. Quia nimirum illud experientia noverat Augustinus, quod epist. 112. scriptum reliquit : » Qui didicerunt a Christo esse mites et humiles, plus cogitando et orando proficiunt. » De sancto etiam Thoma scriptum est : « Nunquam se scriptioni, aut lectioni dedit, nisi post orationem. »

Sed, quia oratio sine humilitate nihil efficit, solaque humiliantis se deprecatio nubes penetrat, ideo tanta doctrinæ sacræ abundantia repleti sunt Augustinus et Thomas, quia humilitate præcelluerunt. Germanus cœlestis doctrinæ character humilitas est, quia, ut *in* I. *lib. Reg.* Magnus Gregorius observat, « Spiritus sanctus quo majori luce virtutum electorum corda irradiat, eo et abundantiore dono humilitatis ditat. »« Lu

men intelligentiæ humilitas aperit (addit lib. 25. *Moral.* cap. 11), superbia abscondit; nam secretum quoddam pietas est, et tanto minus ad illud animus pervenit, quanto magis intumescit, quia eo ipso foras repellitur, quo insanius inflatur. » « Humilitas (inquit Chrysost. hom. 39. *in cap.* XI. *Matth.*) virtus est, et sublimioris philosophiæ mater et origo. Propterea Christus Dominus, dum nobis divina traderet instituta, ab humilitate initium fecit : *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* »

Quam profunda autem, quam rara fuerit Augustini et Aquinatis humilitas, nemo nescit. Illud autem admirationem rapit, viros illos tot dotibus ornatos, tanta ingenii vi, tanta doctrinæ copia instructos, tam altas humilitatis radices egisse, ut inferius descendere non possit. Quid illa judicii humilitate modestius, qua Doctorum aquila Augustinus sensibus ita diffidebat suis, ut propriis opinionibus nolle alios una sua auctoritate permotos adhibere fidem sæpe sit contestatus : « Vos, qui me multum diligitis, si talem me asseritis adversus eos, quorum malitia, vel imperitia, vel negligentia reprehendor, ut me nusquam scriptorum meorum errasse dicatis, frustra laboratis, non bonam causam suscepistis, facile in ea, me ipso judice, superamini. » Sententias suas ita corrigebat, ut libros *Retractationum* ediderit; regimen suum, ad quod vi raptus fuerat, ita verebatur, ut in multis liquidam veritatem non cernens, sollicitudinem suam Paulino suo his verbis explicarit epist. 250 : « Quis vindicandi modus non solum pro quantitate, vel qualitate culparum, verum etiam pro quibusdam viribus animorum? quam profundum et latebrosum est? Ego in his quotidie peccare me fateor, et ignorare quando, quove modo custodiam id, quod scriptum est : *Peccantes coram omnibus argue, ut cæteri timorem habeant.* Quis in his omnibus timor, mi Pauline, sancte homo Dei; quis tremor, quæ tenebræ? Nonne putamus de his esse dictum : *Timor, et tremor venerunt super me, et contexerunt me tenebræ.* »

Judicii modestiæ et demissioni adjiciebat humilitatem cordis, qua an possit esse major, ægre definiri potest. Amorem abjectionis et contemptus sui significantius testari non potuit, quam dum delicta juventutis suæ, ignorantias infirmitatesque suas publica confessione sæculis omnibus exposuit, et quidem libro elegantissimo, ut ad peccata sua frequentius legenda sermonis leporibus lectorum animos inescaret. Illud nimirum sanctissimo viro inerat alta mente repositum, quod lib. *de Sanct. Virginit.* cap. 3. scriptum ipsemet reliquit : « Sicut Demosthenes interrogatus, quid primum observari deberet in præceptis eloquentiæ, quidve secundo, quid tertio, semper respondit, pronuntiationem : sic si interroges, et quoties interrogares de præceptis christianæ religionis, nihil me aliud respondere, nisi humilitatem libet. »

Humilitas etiam Aquinatis non tam virtus, quam prodigium virtutis fuit. Quid enim eo demissius, qui sepulto propriæ voluntatis arbitrio, totus e superiorum nutu pendebat, qui quotidie a Deo postulare consueverat, ut regularis vitæ humilitatem posset ad mortem usque servare; qui ab Urbano IV. Romam vocatus adduci non potuit, ut honores acciperet, et archiepiscopatum Neapolitanum deferente Clemente IV. recusavit, qui perfusus lacrymis Parisiensis doctoris gradu initiatus est; qui fratri converso dura sibi infirmo, et ignoto nomine superioris præcipienti obtemperavit, qui correctori mensæ accentum imperite, et intempestive corrigenti obsecutus est, dignamque hanc Angelo vocem confratribus, cæcam nimis obedientiam improperantibus protulit : « Quid interest, an syllaba corripiatur, an producatur? » Obedientiæ autem, et humilitatis pretium est infinitum, quibus perficitur omnis Religio. Denique pergens ad concilium Lugdunense, ubi erat cum D. Bonaventura ad purpuram certissime assumendus, mortem a Deo obtinuit, humilitatis statum, pro quo retinendo quotidie orabat, ne desereret, Christum imitatus, qui, ut ait Bernardus, ne perderet obedientiam et humilitatem, perdidit vitam. Nec illum extollebat rara illa sapientiæ supellex, qua instruebatur, quia eam e Crucifixi pedibus hauserat : non est autem noxia capiti, quæ sugitur e pedibus Salvatoris; nec scit esse superba, cujus objectum est Deus humiliatus.

Hanc tantorum Doctorum humilitatem in multis hujus sæculi sciolis et semidoctis desideramus, qui alios nec sine pertinacia, et supercilio arguunt, nec ipsi sine iracundia refelli possunt, in quorum verbis scriptisque prodditur, ut alicubi Gregorius Magnus annotavit, quod cum doceant, quasi in quodam sibi videntur sublimitatis culmine residere

eosque quos docent, ut longe infra se positos, velut in imo respiciunt. Qui semper increpare appetunt, et plerumque increpando mentiuntur, ut sibi fingant hostes, quos feriant. Quam alienus ab hoc typo Aquinas Doctorum omnium modestissimus, et Augustino simillimus. Ad tantam utriusque Doctoris ingenerandam fovendamque humilitatem non parum conferebat divinæ gratiæ, et victricis auxilii ad singulos actus necessarii confessio et convictio ; quomodo enim potest exaltari cor illius, quomodo altum sapere quit, qui omnia opera sua veretur, num a gratia proficiscantur ? qui nullum posse se bonum sine gratuiti adjutorii ope elicere certissime credit? qui tentationem nullam Deo non adjuvante, vincere posse convincitur : qui perseverantiæ donum nullis meritis obtineri, sed pura Dei misericordia concedi, et animo censet, et corde sentit?

Hæc mirare, lector, et imitare. Quod si te Sanctorum exempla non permovent, exemplo saltem Christi moveare ; postquam enim exinanivit semetipsum Deus majestatis, quomodo apponet homo se ultra magnificare super terram. « Hæc medicina hominum, » inquit August. lib. *de Agon. Christ.* cap. 11, « tanta est, quanta non potest cogitari ; nam quæ superbia sanari potest, si humilitate Filii Dei non sanatur. » Sed huic potissimum virtuti operam dare theologus debet, quia divinarum veritatum notitiam salutarem sicut abscondit Pater sapientibus, et prudentibus, ita revelat parvulis, nec requiescit spiritus Sapientiæ, nisi super humiles et trementes sermones Dei. Præclare et pie de more Magnus Gregorius lib. 23. *Moral.* cap. 10 : « Obstaculum veritatis est tumor mentis, quia, dum inflat, obnubilat ; quia quando scientiam videntur adipisci, quasi de quodam rerum cortice, non de secreta dulcedinis medulla pascuntur, micantibusque ingeniis sæpe exteriora tantummodo attingunt, sed interni gustus saporem ignorant, videlicet foris acuti, intus cæci sunt : neque id de Deo sentiunt, quod dulce interius sapiat, sed quod excussum exterius sonet, qui etsi secreta quædam intelligendo percipiunt, eorum dulcedinem experiri non possunt, et, si noverunt quomodo sunt, ignorant quomodo sapiunt. »

Sanctitas morum Augustini et Aquinatis.

Sæpe sæpius monuimus, scientiæ morum sanctimoniam non mediocriter opitulari, tum quia passionum moderatio, et purgatorum affectuum temperies nebulas removet et tenebras, quibus solet animus ex concupiscentiæ motibus infuscari. Unde pulchre dixit Joan. Major in prologo lib. 4. *Sentent.* : « Bonos esse sibi ipsis, et aliis perpendiculum vivendi et docendi. » Cui succinit illud Altissiodorentis effatum : « Melior omni arte certior. » Tum quia vitæ sanctimonia gratiam advocat ad cognoscendas veritates summopere necessariam. Nam, ut ait Augustinus epist. 32, « quædam acutissima et excellentissima ingenia tanto in majores errores ierunt, quanto præfidentius suis viribus cucurrerunt, nec simpliciter, ac veraciter Deum, ut viam sibi ostenderet, petiverunt. » Nec potest dici, hanc gratiam ad veritates duntaxat supernaturales non humanas et naturales esse necessariam. Non, inquam, id potest dici, quia, ut idem August. epist. 155. observat, « necesse est, ut aliter, quam oportet, humana æstimet, qui divina contemnit ; nec hominem recte diligere novit quisquis eum non diligit, qui hominem fecit. » Divina autem recte æstimare et diligere nemo sine gratia potest. Unde contingit, multos corrupta semel conscientia, scientia deinde æquissimo Dei judicio orbari. « Vult hypocrita, » inquit Magnus Gregor. lib. 15. *Moral.* cap. 9, « scire eloquia divina, nec tamen facere : vult docte loqui, nec vivere. Pro eo, quod non agit, quæ novit, etiam hoc quod novit amittit ; ut quia scientiæ suæ puram operationem non sociat, contempta puritate boni operis, et scientiam perdat. » Et lib. 11. cap. 9. ponderans illud Davidicum : *Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque*, sic habet : « Perpendit namque, quod omnipotens Deus veritatis verbum facientibus tribuit, et non facientibus tollit. Qui ergo de ore suo non auferri petiit, quid aliud, quam gratiam bonæ operationis quæsivit? Ac si aperte diceret, a bono opere errare non me sinas, ne dum amitto ordinem bene vivendi, rectitudinem perdam loquendi. Et plerumque Doctor qui docere audet, quod negligit agere, cum desierit bene loqui, quæ operari contempsit, docere subjectos incipit prava, quæ agit, ut justo Omnipotentis

judicio in bona causa nec linguam habeat, qui habere bonam vitam recusat ; quatenus cum mens ejus terrenarum rerum amore incenditur, de terrenis rebus semper loquatur. »

Quodnam vero est, vel esse potest flumen ingenii, quæ tanta dicendi vis, tantaque copia, quæ ab Augustino semel ad Deum converso sanctissime gesta non dicam exornare, sed enarrare facile possit ? Quis exprimat lamenta pœnitentiæ, contemptum mundi præ dulcedine Dei, divini amoris æstus, vitæ communis studium, et omnium virtutum praxim, quæ in isto filio lacrymarum claruere ? Nemo nescit, qui vitam ejus a Possidio adornatam, vel S. Doctoris confessiones legerit, cor viri sancti vulnerasse caritatem Christi, et gestasse verba ejus Augustinum in visceribus, quasi sagittas acutas, quibus suavissime transfixus inhiabat ore cordis in superna fluenta fontis vitæ, vilescebatque mundus iste cum delectationibus suis. Nemo nescit, quo fervore familiam Canonicorum instituerit, quibuscum victu communi, eodemque cultu utens cœpit vivere secundum regulam sub sanctis Apostolis constitutam. Nemo nescit, quomodo Augustino vi facto Episcopo nihil humilius fuit, nihil continentius ; nam et lectum, vestitumque moderatum, vulgarem mensam sacra semper lectione, vel disputatione conditam, et a peste detractionis purgatam adhibebat, et bona sua ita effuse in pauperes erogabat, ut cum non alia suppeterent, sacra ad miserorum sublevandam inopiam vasa frangeret et dispensaret ; et a mulierum contubernio familiaritateque abhorruit, et nullum divini verbi prædicandi finem fecit. Denique sanctitas Augustini gratiæ divinæ operæ pretium est. Et sane congruebat, et ejus vita esset gratiæ miraculum, cujus doctrina fuit gratiæ firmamentum. Sanctitatem morum illius omnipotenti virtute gratia formarat, ut propriis experimentis victricem delectationem percipiens, in se cerneret quid in aliis possit. Illum expedivit, purum fecit, terrenisque cupidinibus veritatis lucem repellentibus liberavit, ut peccatorum vinculis exsolutus, uni Deo serviens, unum in animo Deum habens, in gratiæ tutelam manus armaret, cujus se beneficiis ita obstrictum, et pene obrutum sentiebat, ut illud sentire onus nec posset, nec deberet.

Sanctitatem porro, pietatem, animi corporisque illibatum Angelici Doctoris candorem, virtutum omnium certatim micantium beatissimam copiam oculis tuis, lector optime, non subjiciam, ne historiam texam. Eminentes ejus virtutes innumeri scriptores laudibus, tametsi inferioribus extulerunt. Illud unum ponderabo, unde cordis ejus mundities, et castimonia evidentissime constabit. Summe quidem commendatur Angelica S. Thomæ doctrina a Christi testimonio scripta ejus consecrante : sed non minus, ut mihi quidem videtur, cordis simplicitas et mentis innocentia Aquinatis ex ejus responsione dignoscitur. Petiit Christus quam pro tot vigiliis et studiis, pro tot laboribus exantlatis optaret sibi rependi mercedem : « Non aliam, » inquit purissimus Aquinas, « nisi teipsum. » Quid causæ est, o Thoma, cur omnem creatam mercedem refugias ? Nonne fastidiosus es, aut delicatus nimis ? Mercedem postulat Princeps Apostolorum, et post relicta omnia, id est retia, et, ut Gregorius ait, « pene nihil », sciscitatur : *Quid ergo erit nobis ?* Mercedem etiam vir secundum cor Dei Propheta regius deposcebat, et inclinasse cor suum ad faciendas justificationes Dei in æternum propter retributionem affirmabat. Cur ergo tu mercedem respuis, qui et longe plura, quam Petrus reliquisti, nec Davide minus ad faciendas justificationes Dei cor tuum inclinasti ? O Aquinatis vere cor nobile, quod nulla deorsum humana traxit affectio ! Datur quidem illi optio præmii, sed quid eligeret, nisi Deum, qui noverat pretium Dei, noverat et bonorum operum dignitatem ? Dilanientur, inquiebat, quantum voluerint homines variarum diversitate cupiditatum : eligant alii divitias, alii gloriam, alii voluptates, et partes sibi faciant de rebus humanis : ego autem cum Propheta canam : *Pars mea Deus*, non ad tempus pars mea, sed *pars mea Deus in æternum*. Aurum etsi semper habeo, quid habeo ? Deum si semper habeam, summum bonum possidebo. Postquam seipsum mihi Deus promisit mercedem futuram magnam nimis, quid aliud sperare mihi, quid postulare licet, aut decet ? Cor castum a Deo accepi, acceptum servabo. Teipsum quæro, mi Jesu, gratis te amo, Deus cordis mei, nec abs te præter te aliud præmium postulo, quia, ut Augustinus *in Psal.* LXXII. scripsit : « Qui aliud præmium petit a Deo, et propterea vult

servire Deo, carius facit quod vult accipere quam ipsum, a quo vult accipere. Nullum præmium Dei, nullum præter ipsum. Præmium Dei ipse Deus est ; hoc amat, hoc diligit ; si aliud dilexerit, non erit castus amor. »

Doctrinæ et dogmatum castimonia ab omni corruptela et laxitate aliena gemini Doctoris tessera.

Eloquia Domini eloquia casta et lex Domini immaculata. Nihil comparandæ sacræ doctrinæ profana voluptate, et vitæ mollitie magis adversum. Unde illud ortum adagium : « Venus furatur intellectum. » Certe si Scripturis, uti tenemur, fidem adhibemus, non habitat sapientia in terra suaviter viventium, et soli mundo corde Deum videbunt. Hinc observant Patres, hæreticos omnes luxuriæ deditos esse et gulæ ; virginitatem nemo apud eos amore Christi custodit, vexillum crucis et prædicationis austeritatem, quibus idololatria destructa est, veneris et gutturis luxuria subvertere nituntur : « Nulla hæresis, nisi propter gulam, veneremque construitur, » inquit Hieronymus *in cap.* III. *Jerem.*, et *in cap.* XVI. *Ezechiel.* dixit : « Nam asserunt nihil nocere luxuriam, et cibis omnibus indifferenter utendum, qui ad hoc facti sunt, ut sumantur. »

Id verum probant hujus temporis hæretici Lutherani et Calvinistæ, qui et cœlibatui bellum indixerunt, et abstinentias et jejunia perpetua traditione servata e medio sustulerunt : unde nihil mirum in tot eos errores abiisse, et tam misere evanuisse in cogitationibus suis, qui obscurato libidinibus et mundanis delitiis insipiente eorum corde, mercedem, quam oportuit, erroribus suis in semetipsis recipere debuerunt. Quam deformata, quam turpis hæc reformatio, quæ uni concupiscentiæ astructa est, quamve uni licentiæ immoliti sunt Epicurei Patriarchæ ! Et sane transfundi solent in natos vitia parentum ; qui ergo puritatem spiraret secta illa, qui non laxaret vitiis habenas, quæ non tam ab hominibus, quam porcis, vel equis emissariis Luthero et Calvino profecta est, illo sacræ Deo virginis construpratore, isto ob præposteræ, et infandæ Sodomæ libidinis scelus probroso stigmate inusto. Doleo viros ingenuos, et ad honestatem comparatos Calvinistas populares, et Nostrates, quin et nonnulos secundum carnem mihi cognatos, e tam putidis capitibus ortum ducere. Doleo Christianos Crucifixi discipulos, et cultores, inimicos Christi duces sequi, quorum Deus venter fuit, et finis interitus, et gloria in confusione ipsorum. Doleo filios Sanctorum extra tutissimum Catholicæ fidei portum diversis hæresibus quati, et sese intra fidissimam stationem placidæ, ac bonæ matris nolle reduci, atque amaros illos, putidos illos, turbulentosque errorum cumulos nolle removere, ut possint deinceps vivæ et salientis aquæ fluenta potare. Dediscite non Christiani, sed Apostatæ, dediscite tandem bene, quod didicistis tam perverse. Scite, quod scitum est cunctis, quam graviter, quam severe, quam vehementer in illos invehatur beatus Apostolus, qui damnanda levitate nimium cito ab eo, qui eos vocaverat in gratiam Christi, translati fuerunt. An nescitis quam vos serio commoneat, et vestram apostasiam divino lumine prænoscens attestetur, futurum aliquando tempus (et nunc est), cum sanam doctrinam non sustinentes ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, Christo Domino non servientes, sed suo ventri, semper discentes, et ad scientiam veritatis nunquam pervenientes ; qui bonam conscientiam repellentes, circa fidem naufragaverunt, et, ut alicubi ait Vincentius Lirinensis, « errores circumferunt venalitios ? » Quo vocabulo alludit ad circumforaneos illos mercatores, qui quaquaversum merces suas venditum eunt ; quorum hæretici falsorum dogmatum, spurcitiarum præsertim nundinatores, persimiles sunt, qui urbes, pagos, vicos, montana, et plana penetrantes, adulterinam doctrinam suam vendandam exponunt.

Ah Deus ! quam a talibus spurcitiis abhorret cœlestis Augustini Aquinatisque doctrina ! Prorsus immaculata est Augustini doctrina, quæ non solum illicita, et æternæ legi contraria reprobat, sed etiam officia per se licita unius creatæ voluptatis amore suscepta condemnat. Nonne propterea lib. *de Nuptiis et Concupisc.* cap. 4. scribit : « Male utitur, qui bestialiter utitur, ut sit ejus intentio in voluptate libidinis, non in voluntate propaginis. » Hac enim de causa lib. 4. *cont. Jul.* cap. 14. distinguit inter sentiendi vivacitatem, utilitatem, necessitatem, libidinem. Vivacitas sentiendi est, qua magis alius, aliis minus in ipsis corporalibus rebus pro earum modo, atque natura, quod verum est percipit, atque id a falso magis, minusve discernit. Utilitas sentiendi est, per quam

corpori, vitæque, quam gerimus ad aliquid approbandum, vel improbandum, sumendum, vel rejiciendum, appetendumve consulimus. Necessitas sentiendi est, quando sensibus nostris etiam quæ nolumus ingeruntur. Libido autem sentiendi est, quæ nos ad sentiendum, sive consentientes mente, sive repugnantes appetitu carnalis voluptatis impellit. « Hæc est contraria dilectionis sapientiæ, hæc virtutis inimica. Hoc malo bene utuntur nuptiæ, cum conjuges procreant liberos per illam, nihilque faciunt propter illam. » Quantum vero formidarit Augustinus irrepentes cibi voluptates, alias observavimus, et ex *Confessionibus* ejus constat.

Angelicam etiam S. Thomæ doctrinæ puritatem agnoverunt Ecclesiæ capita, a quibus pronuntiatum, eum sine ullo prorsus errore scripsisse. Nec mirum, tam puram fuisse mentis Aquinatis aciem, cito enim animam castam, et virgineo nitore splendidam radii penetrant Divinitatis. Nam, ut ait Gregor. Magnus *in lib.* V *Reg.* cap. 14, « quando mens hominis carnali delectatione deprimitur, ejus ita visus obtunditur, ut spiritualia bona cognoscere non mereatur, sed cum in suis carnalibus infirmari incipit, paulatim in spiritualibus convalescit, ut superna proficiendo videantur, infima obliviscendo derelinquat. » Si mens, quæ carnalia paulatim domat, veritatis fulgore magis magisque perfunditur, quis et qualis, quæso, erit mentis illius splendor, qui virginali corporis, animique munditie semper floruit? Talis porro fuit Aquinas, qui post reportatam illam celebrem de muliere ad labefactandam ejus castitatem armata victoriam, post repudiatas meretricis circumornatæ, ut similitudo templi, illecebras, post superatum igne ignem, seu inflammatam, gehennali flamma puellam titione fugatam, singulari Dei dono libidinis deinde sensu omnino caruit. Si, teste Ambrosio, errat mentis oculus, ubi errat affectus, et sæpe noxia despicere, quam perniciosa sint non licet, quia judicium interpellat affectus, incredibilis sine dubio fuit Aquinatis mentis intelligentia, cujus affectus castissimus et rectissimus semper fuit. Inde tanta in explicandis difficillimis perspicuitas, quam nec brevitas obscurat, nec varietas confundit. Inde quatuor inter se implacabiliter pugnantia, ut erudite observat Sixtus Senensis, indissolubili pacis fœdere conjunxit : copiam, brevitatem, facilitatem et securitatem, quas nulli unquam litterarum professori vel ante, vel post contigit simul potuisse connectere.

Hanc perpetuam doctrinæ Augustini et Aquinatis puritatem comitatur horror laxitatis, et eorum nefandorum dogmatum damnatio, quæ in quibusdam recentiorum casuistarum opusculis non sine Catholici nominis dedecore passim leguntur. Quæ sane doctrinæ flagitia, everso vagæ probabilitatis principio, præoccupata proscriptione sacri isti Doctores profligarunt. Vagam autem modernorum opinandi licentiam, et varia pro variis hominum moribus decreta reprobasse Augustinum, reprobasse et Aquinatem ex alias dictis, dum de probabilitate, notissimum est. Unde recentiores bene conscii vagam illam probabilitatem, unde omnia doctrinæ moralis flagitia fluxerunt, et majora, ni reprimatur, fluent a Patribus, Augustino præsertim, et Aquinate, aperte damnari, et totius traditionis præsidiis deseri, in Patrum locum recentiorum turbam suffecerunt. Hinc crebro apud Casuistas non ex Patrum decretis, sed ex recentium theologorum legibus esse vivendum. Quia, licet quæ circa fidem emergunt difficultates, e Patribus, utpote traditioni, et doctrinæ Apostolicæ vicinioribus, dissolvendæ sint, in dirimendis tamen moralibus controversiis potiorem Doctorum recentiorum rationem esse habendam. Hinc novi ethici vix alios in scriptis suis laudant, quam modernos, Patrumque non meminerunt, nisi forte ad fastum, vel ad ornatum libris, non firmamentum opinionibus suis conciliandum. Quasi non minus ei periculi insit, qui a Patrum de fide sensibus recedit, quam qui contra legem æternam tutiore opinione relicta, probabilitatis obtentu peccat ; vel non æque periculose erret homo in agendis, atque in credendis. Quasi multa non possint circa mysteria citra noxam ignorari, ipsa vero juris naturalis ignorantia peccatum non sit. Quasi demum Patres toti ad conformandos mores intenti, nihil de moribus immensis in voluminibus scriptum reliquerint. Scilicet ?

Scio hanc meam de probabilitate doctrinam a Patribus, et D. Thoma evidentissime expressam, inculcatam, et rationum etiam momentis firmatam, quam in calce libri tertii operose exposuimus, nonnullis displicuisse, quibus certe placere si vellem, servus Christi non essem. Illud porro iniquum, id in me illos reprehendere, quod non solum

scholæ Thomisticæ primioribus Magistris probatum est, sed etiam quod ab eximiis sacræ Societatis Jesu theologis Bellarmino, Comitolo, et novissime Michaele Elizalda, nitentissimis verbis traditum est. Hem tibi, lector, aurea Cardinalis Bellarmini verba opusculo *ad Episcopum Theanensem* nepotem suum : « Si quis velit », inquit, « in tuto salutem suam collocare, is omnino debet certam veritatem inquirere, et non respicere quid multi hoc tempore dicant, aut faciant : et, si rei certitudo non possit ad liquidum apparere, debet omnino tutiorem partem sequi, et nulla ratione, nullius imperio, nulla utilitate temporali proposita ad minus tutam partem declinare. Agitur enim de summa rei, cum de salute æterna tractatur; et facillimum est conscientiam erroneam exemplo aliorum induere, et eo modo conscientia non remordente ad eum locum descendere, ubi vermis non moritur, et ignis non extinguitur. » Pauli porro Comitoli mentem nemo ignoraverit, cui quæstionem 15. lib. 5. *Resp. Moral.* legere placuerit, ubi de tutiore opinione sequenda sententiam, ethicæ Christianæ caput, ad reliquas Christiani officii tractandas, dijudicandasque controversias pernecessarium merito appellat. Additque oppositam sententiam esse fœdam prolapsionem, qua a ratione recedimus, veritatem contemnimus exploratam, saltem ejus agnoscendæ vias obstruimus, æternæ legi contumeliam imponimus, sceleratos illos judices imitamur, qui, contrariis testibus auditis, eorum testimonium sequi vellent, quod minus verisimile appareret; eorum etiam imprudentiam sequimur, qui quod verisimilius malum est, eligunt, bono securo prætermisso.

Hanc doctrinam illustrat eruditus theologus tum Pontificum responsis, probabiliora semper, et saluti viciniora complexis ; tum præclaro Joannis Majoris dicto : « Teneatur », inquit, « pro doctrina, tanquam esset celte in silice sculpta, quod in via morum modus certior est tenendus. » Tum ex Conrado exponente genera, numerumque causarum, quamobrem unius potius, quam alterius sententiam eligamus. Si nimirum auctores sanctiores ac castioris vitæ laude floruerint, quos rectius collineare, et minus errare supra, et alibi ostendimus, docuitque Philosophus 10. *Ethic.* cap. 5 : « Virtus », inquit, « ac vir probus est uniuscujusque rei mensura ». Si auctor in rebus certis ingenio non indulserit, si in veritate attingenda studiosius elaboraverit, si a studio partium alienus, unius veritatis cognoscendæ cupidine ductus ad disputandum descenderit. Melius enim ille judicat, ut Philosophus tradit, qui tanquam non adversarius omnes utrinque rationes oppositas audit. Idem docet S. Thomas lib. 12. *Metaph.* lect. 9, ubi ait in opinionibus seligendis exuenda esse præjudicia : « In eligendis opinionibus, vel repudiandis (verba sunt ejus) non debet homo duci amore, vel odio introducentis opinionem, sed magis ex certitudine veritatis. Ideo oportet amare utrosque, scilicet eos, quorum opinionem sequimur, et eos, quorum opinionem repudiamus : utrique enim studuerunt ad inquirendam veritatem; et nos in hoc adjuverunt, sed tamen oportet nos suaderi a certioribus, id est sequi opinionem eorum, qui certius ad veritatem pervenerunt. »

Pergit Comitolus, illam esse sententiam anteponendam, quam plures sectati sunt, nisi in paucioribus plura insint ingenii, pietatis et doctrinæ lumina. Consiliorum namque maturitas et digestio multitudini sæpe præponitur : « Neque enim honestas, aut justitia », ut Pius II. ad Ludovicum Galliarum regem scripsit, « multitudine facile suadetur, quæ variis affectibus agitata ad pejora frequenter inclinat. » Denique omissis aliis variis, quas recenset, causis, illi opinioni palmam esse contendit, quæ rationem consuetudini (sola universalis Ecclesiæ consuetudine excepta) præponit; quia consuetudo in aliqua orbis parte obstetricantibus quibusdam semidoctis Casuistis nata et educata, nisi se ratione et veritate defendat, abusus est, et vetustas erroris. Dixi sola universalis, seu Romanæ Ecclesiæ consuetudine excepta, quia, ut Augustinus epist. 118. docet : « Insanissimæ arrogantiæ est existimare non recte fieri, quod ab universa Ecclesia fit. »

Licet autem ratio sit peculiari consuetudini præferenda, cavendum tamen est, ne ratio distorta fuerit, atque concupiscentiæ nebulis infuscata. Tunc autem perversa corruptaque ratio jure merito censetur, cum sacris Litteris, œcumenicis conciliis, Apostolicis traditionibus, Ecclesiæ Catholicæ consuetudini in omnibus æmulandæ, Romanorum Pontificum decretis, sanctorum Patrum voci, justorum praxi, theologorum concordi conspirationi adversatur. Opus Patris Eli-

zaldi de recta morum doctrina hic pro meritis laudare, ex eoque præclaras carpere gemmas non vacat, ne tractatum de gratia rebus moralibus impleam alibi disserendis. Sed illud Deo bene favente, cum fusius, tum opportunius laudabimus suo loco.

Sed quid multis moror? Non erubesco Evangelium, nec in hac parte quidpiam mihi timendum reor, postquam supremus Ecclesiæ Pastor mentem suam tam aperte in Congregatione generali, feria quinta, die 24. Septemb. anni 1665. propalavit. Tenorem decreti hujusmodi operæ pretium duxi huc adducere : tum quia illud nostræ sententiæ apologiam merito dixeris; tum quia purissimum Ecclesiæ Romanæ de moribus sensum verbis significantissimis declarat; tum quia cum de casibus conscientiæ in hac nostra theologia, nisi raro, non egerimus, quid in moralibus vitandum sit, compendiose veluti in tabella perspicies in hoc decreto, quod si antidotum, et flagellum laxitatum dixeris, a veritate minime aberrabis. Tum demum, quia illud in tractatu de probabilitate, ne prolixior esset dissertatio, omiseramus.

« Sanctissimus Dominus noster audivit « non sine magno animi sui mœrore, com- « plures opiniones Christianæ disciplinæ re- « laxativas, et animarum perniciem inferen- « tes, partim antiquatas iterum suscitari, « partim noviter prodire; et summam illam « luxuriantium ingeniorum licentiam in dies « magis excrescere, per quam in rebus ad « conscientiam pertinentibus modus opi- « nandi irrepsit alienus omnino ab Evange- « lica simplicitate, sanctorumque Patrum « doctrina; et quem si pro recta regula fi- « deles in praxi sequerentur, ingens eruptura « est Christianæ vitæ corruptela. Quare ne « ullo unquam tempore viam salutis, quam « suprema veritas Deus, cujus verba in æ- « ternum permanent, arctam esse definivit, « in animarum perniciem dilatari, seu verius « perverti contingeret, idem Sanctissimus « Dominus noster, ut oves sibi creditas ab « ejusmodi spatiosa, lataque, per quam itur « ad perditionem, via pro pastorali sollici- « tudine in rectam semitam evocaret, earum- « dem opinionum examen pluribus in sacra « theologia Magistris, et deinde Eminentis- « simis DD. Cardinalibus contra hæreticam « pravitatem generalibus Inquisitoribus se- « rio commisit. Qui tantum negotium stre- « nue aggressi, eique sedulo incumbentes, « et mature discussis usque ad hanc diem « infrascriptis propositionibus, super una- « quaque ipsarum sua suffragia Sanctitati « suæ sigillatim exposuerunt.

« 1. Homo nullo unquam vitæ suæ tem- « pore tenetur elicere actum fidei, spei et « caritatis, ex vi præceptorum divinorum « ad has virtutes pertinentium.

« 2. Vir equestris ad duellum provocatus, « potest illud acceptare, ne timiditatis notam « apud alios incurrat.

« 3. Sententia asserens bullam Cœnæ so- « lum prohibere absolutionem hæresis, et « aliorum criminum, quando publica sunt, « et id non derogare facultati Tridentini, in « qua de occultis criminibus sermo est, « anno 1629. 18. Julii in consistorio sacræ « Congregationis Eminentissimorum Cardi- « nalium visa et tolerata est.

« 4. Prælati regulares possunt in foro con- « scientiæ absolvere quoscumque sæculares « ab hæresi occulta, et ab excommunicatione « propterea incursa.

« 5. Quamvis evidenter tibi constet, Pe- « trum esse hæreticum, non teneris denun- « tiare, si probare non possis.

« 6. Confessarius, qui in sacramentali « Confessione tribuit pœnitenti chartam post « ea legendam, in qua ad venerem incitat, « non censetur sollicitasse in Confessione, « ac proinde non est denuntiandus.

« 7. Modus evadendi obligationem denun- « tiandæ sollicitationis est, si sollicitatus « confiteatur cum sollicitante; hic potest « ipsum obsolvere absque onere denuntian- « di.

« 8. Duplicatum stipendium potest Sacer- « dos pro eadem Missa licite accipere appli- « cando petenti partem etiam specialissimam « fructus ipsimet celebranti corresponden- « tem; idque post decretum Urbani VIII.

« 9. Post decretum Urbani potest Sacer- « dos, cui Missæ celebrandæ traduntur, per « alium satisfacere, collato illi minori sti- « pendio, alia parte stipendii sibi retenta.

« 10. Non est contra justitiam pro pluri- « bus sacrificiis idem stipendium accipere, « et sacrificium unum offerre. Neque est « contra fidelitatem, etiamsi promittam « promissione etiam juramento firmata « danti stipendium, quod pro nullo alio of- « feram.

« 11. Peccata in Confessione omissa, seu « oblita ob instans periculum vitæ, aut ob « aliam causam, non tenemur in sequenti « Confessione exprimere.

« 12. Mendicantes possunt absolvere a casibus Episcopo reservatis, non obtenta ad id Episcoporum facultate.

« 13. Satisfacit præcepto annuæ Confessionis, qui confitetur regulari Episcopo præsentato, sed ab eo injuste reprobato.

« 14. Qui facit Confessionem voluntarie nullam, satisfacit præcepto Ecclesiæ.

« 15. Pœnitens propria auctoritate substituere sibi alium potest, qui loco ipsius pœnitentiam adimpleat.

« 16. Qui beneficium curatum habent, possunt sibi eligere Confessarium simplicem Sacerdotem, non approbatum ab Ordinario.

« 17. Est licitum Religioso, vel Clerico calumniatorem gravia crimina de se, vel de sua Religione spargere minantem occidere, quando alius modus defendendi non suppetit, ut non suppetere videtur, si calumniator sit paratus vel ipsi Religioso, vel ejus Religioni publicæ, et coram gravissimis viris prædicta impingere, nisi occidatur.

« 18. Licet interficere falsum accusatorem, falsos testes, ac etiam judicem, a quo iniqua certo imminet sententia, si alia via non potest innocens damnum evitare.

« 19. Non peccat maritus occidens propria auctoritate uxorem in adulterio deprehensam.

« 20. Restitutio a Pio V. imposita Beneficiariis non recitantibus, non debetur in conscientia ante sententiam declaratoriam judicis, eo quod sit pœna.

« 21. Habens capellaniam collativam, aut quodvis aliud beneficium, si studio litterarum vacet, satisfacit suæ obligationi, si per alium recitet.

« 22. Non est contra justitiam Beneficia ecclesiastica non conferre gratis, quia collator conferens illa Beneficia ecclesiastica pecunia interveniente, non exigit illam pro collatione Beneficii, sed veluti pro emolumento temporali, quod tibi conferre non tenebatur.

« 23. Frangens jejunium ecclesiasticum, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu et inobedientia hoc faciat, puta quia non vult se subjicere præcepto.

« 24. Mollities, sodomia, et bestialitas sunt peccata ejusdem speciei infimæ, ideoque sufficit dicere in Confessione, se procurasse pollutionem.

« 25. Qui habuit copulam cum soluta, satisfacit Confessionis præcepto, dicens : Commisi cum soluta grave peccatum contra castitatem, non explicando copulam.

« 26. Quando litigantes habent pro se opiniones æque probabiles, potest judex pecuniam accipere pro ferenda sententia in favorem unius præ alio.

« 27. Si liber sit alicujus junioris et moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constat rejectam esse a Sede Apostolica tanquam improbabilem.

« 28. Populus non peccat, etiamsi ab ulla causa non recipiat legem a Principe promulgatam.

« Quibus peractis, dum similium propositionum examini cura et studium impenditur, interea idem Sanctissimus, re mature considerata, statuit, et decrevit prædictas propositiones, et unamquamque ipsarum, ut minimum tanquam scandalosas esse damnandas, sicut eas damnat ac prohibet, ita ut quicumque illas aut conjunctim, aut divisim docuerit, defenderit, ediderit, aut de eis etiam disputative publice, aut privatim tractaverit, nisi forsan impugnando, ipso facto incidat in excommunicationem, a qua non possit (præterquam in articulo mortis) ab alio quacumque etiam dignitate fulgente, nisi a pro tempore existente Romano Pontifice absolvi.

« Insuper districte in virtute sanctæ obedientiæ, et interminatione divini judicii prohibet omnibus Christifidelibus cujuscumque conditionis, dignitatis, ac status, etiam speciali et specialissima nota dignis, ne prædictas opiniones, necnon aliquam ipsarum ad praxim deducant. »

In alia deinde Congregatione generali habita 18. Martii 1666. coram eodem Sanctissimo et Eminentissimis Cardinalibus in tota Republica Christiana adversus hæreticam pravitatem generalibus Inquisitoribus a Sede Apostolica specialiter deputatis, editum est sequens decretum :

« SS. D. N. post latum decretum die 24. Septembris proxime elapsi, quo viginti octo propositiones damnatæ fuerunt, examinatis sedule et accurate usque ad hanc diem infrascriptis aliis quadragesimumquintum numerum implentibus, per plures in sacra theologia Magistros, ac per Eminentissimos ac Reverendissimos DD. Cardinales adversus hæreticam pravita-

« tem Generales Inquisitores, eorum suf-
« fragia sigillatim super unaquaque ipsarum
« audivit.

« Propositio 29. In die jejunii, qui sæpius
« modicum quid comedit, etsi notabilem
« quantitatem in fine comederit, non frangit
« jejunium.

« 30. Omnes Officiales, qui in Republica
» corporaliter laborant, sunt excusati ab
« obligatione jejunii, nec debent se certifi-
« care, an labor sit compatibilis cum jeju-
« nio.

« 31. Excusantur absolute a præcepto je-
« junii omnes illi, qui iter agunt equitando,
« utcumque iter agant; etiamsi iter neces-
« sarium non sit, et etiamsi iter unius diei
« conficiant.

« 32. Non est evidens, quod consuetudo
« non comedendi ova et laticinia in Qua-
« dragesima obliget.

« 33. Restitutio fructuum ob omissionem
« horarum suppleri potest per quascumque
» eleemosynas, quas ante Beneficiarius de
« fructibus sui beneficii fecerit.

« 34. In die Palmarum recitans officium
« Paschale satisfacit præcepto.

« 35. Unico officio potest quis satisfacere
« duplici præcepto, pro die præsenti et
« crastino.

« 36. Regulares possunt in foro conscien-
« tiæ uti privilegiis suis, quæ sunt expresse
« revocata per concilium Tridentinum.

« 37. Indulgentiæ concessæ Regularibus,
« et revocatæ a Paulo V. hodie sunt reva-
« lidatæ.

« 38. Mandatum Tridentini factum Sa-
« cerdoti sacrificanti ex necessitate cum
« peccato mortali, confitendi quam pri-
« mum, est consilium, non præceptum.

« 39. Illa particula, *quam primum*, intel-
« ligitur, cum Sacerdos suo tempore confi-
« tebitur.

« 40. Est probabilis opinio, quæ dicit esse
« tantum veniale osculum habitum ob de-
« lectationem carnalem et sensibilem, quæ
« ex osculo oritur, secluso periculo consen-
« sus ulterioris et pollutionis.

« 41. Non est obligandus concubinarius
« ad ejiciendam concubinam, si hæc nimis
« utilis esset ad oblectamentum concubi-
« narii, vulgo *regalo*, dum deficiente illo
« nimis ægre ageret vitam, et aliæ curæ
« tædio magno concubinarium afficerent, et
« alia famula nimis difficile inveniretur.

« 42. Licitum est mutuanti aliquid ultra
« sortem exigere, si se obliget ad non repe-
« tendam sortem usque ad certum tempus.

« 43. Annuum legatum pro anima reli-
« ctum non durat plus quam per decem
« annos.

« 44. Quoad forum conscientiæ, reo cor-
« recto ejusque contumacia cessante, ces-
« sant censuræ.

« 45. Libri prohibiti, donec expurgentur,
« possunt retineri usquedum adhibita dili-
« gentia corrigantur.

« Quibus maturæ pensatis, idem Sanctis-
« simus statuit, etc. (omnino ut supra). In-
« super districte in virtute, etc. (etiam ut
« supra).

Ecce consectaria e vagæ probabilitatis fonte effluxa ! ecce infelicem illam perversorum dogmatum segetem, quæ non paucis annitentibus modernis ad fidelium perniciem fruticarunt! Quanto parochi Rhotomagenses et Parisienses similes, aliasve propositiones ex libris Casuistarum excerptas, et syllabatim in eis inventas collegerunt, earumque damnationem ab Episcopis suis, quibus de fide, moribusque judicium jure divino concessum est, postularunt: quando easdem propositiones cum exemplaribus collatas Episcopi gravissimis decretis proscripserunt; continuo Probabilistæ propositionum quæsitores, collectores et censores, vel falsidicos, vel præjudiciis suspectis occupatos esse dixerunt, aut certe Jansenismi impertinentissime insimularunt. At post Apostolicæ Sedis oraculum, postquam Parochorum, Episcoporumque judiciis ipsius summi Pontificis propositiones excerptas coram sacro Collegio tacti dolore cordis intrinsecus reprobantis auctoritas accessit, ne mireris, lector, si ad Augustini et Aquinatis inconcussa, et tutissima dogmata ab his corruptelis immensum aliena exigendas esse resolutiones morales contendamus.

Reflexio per modum orationis.

Sed age, ad Augustinum et Aquinatem revertatur oratio, unde paululum, tametsi mehercle non incommode, digressa est. Tempus est, ut sanctissimorum Doctorum elogio vix probe incepto, et omni nostro conatu superiori finem imponamus, non quod ullus deberet esse laudum terminus, sed quia id arbitramur apprime in elogiis esse utile, ut ne quid nimis. Ipsorum ergo patrocinia pro virili exoremus, quorum nomina omnem supergredi laudem fatendum est.

Hem itaque, Doctores sanctissimi, per eam, qua ad Deum valetis, gratiam vos obtestor, ut Scholam illam solemni sacramento doctrinæ vestræ defendendæ obstrictam continua protectione dignemini. Facite ut doctrina vestra Thomistarum tutelæ concredita, Dominicanis defensoribus non careat, quæ defensoribus carere non potest. Ne abs vobis hanc familiam segregetis, neu deseratis, quæ vos in parentum dilexit loco, quæve vos solos semper fecit maximi, seu vobis morigera fuit in dogmatibus omnibus, vosque agnovit amicos, tutores et Patres. Eximius sane, et incredibilis erga familiam et scholam nostram vestri pectoris amor ita nos beneficiis hactenus affecit, ita ardentioris dilectionis nexibus in dies devincit, ut toti in conferendis beneficiis impensi esse videamini : sed reciprocus est, sanctissimi Patres, in vos, cœlestemque doctrinam vestram verorum Thomistarum amor, non simulatus, non qualiscumque, non perfunctorius, sed intimus, sed visceribus infixus, utpote hæreditarius, et ab uberibus suctus : quod enim S. Dominicus Augustini filius, quod S. Thomas Augustini discipulus lac dulciter biberant, nobis propinatum gustamus suaviter, medullitus retinemus, ardenter prosequimur, intrepide tutamur. Justum ergo est, Doctores incomparabiles, ut ingrata vobis non sit Schola illa, quæ non aliam gratiam spirat, quam vestram. Justum est, ut si gratias vobis referre quantas debemus non possumus, habeamus tamen quantum maximas. A vobis totum, si quid in nobis est, hausimus ; in vos totum grati refundimus, ut ad locum unde exeunt flumina, revertantur. Quod si tenemur colligere fragmenta, ne pereant, hoc est, ut exponit Bernardus, ne minima quidem beneficia oblivisci, quid a nobis pertentandum juberet gratitudo, qui a vobis totum possidemus, cogitari quidem fortassis, vel desiderari potest ; dici vero, multo minus rependi non potest.

Verum quia immaculata, labisque pura doctrina vestra immaculatos quærit animos, labisque puros, nec eam capit nisi mens munda, illam nobis a Deo exorate gratiam salutarem, quæ non solum expeditos animos avet, sed ipsa expedit, ac vilissimorum terræ commodorum amore liberat; puros noscit, et puros facit. Ita confore speramus. Sic vobis faventibus, intentatis ab adversariis nostris malis mature occurremus ; et defensæ doctrinæ vestræ gloriam nobis eximiam æternum retinebimus, ut in sancti Ordinis perpetuitate perpetuos habeat custodes, prædicatores et propagatores.

DISSERTATIO II HISTORICA.

Varii circa gratiam errores recensentur, Pelagianorum potissime et Semipelagianorum historia texitur.

Sunt porro inter Doctores nostros multæ de gratia Christi disputationes, at quantæ quantæ sint ipsorum dissensiones, concors tamen eorum omnium sententia fert, supernaturalem, et internam Salvatoris gratiam esse ad christiane vivendum necessariam, eamque ad initium cujuslibet boni operis, etiam fidei, orationis, et pii desiderii exigi. Contra hanc orthodoxam veritatem multipliciter erratum fuit.

Antiquiores circa gratiam errores.

Antiquissimus, et mundi creationi ferme coævus de gratia error contigit in cœlo. Ut enim in tractatu *de Angelis*, dissert. 4. cap. 2. specul. 2. annotavimus, primum Luciferi peccatum superbia fuit, quatenus summum bonum et in seipso, et per seipsum, propriasque vires obtinere, spreto Dei auxilio, superbissime præsumpsit, juxta illud Bernardi

ibi laudati : « Qui sedere præsumpsit, seipso voluit esse contentus. » Et in hoc sensu appetivit similis esse Altissimo, dum sibi sufficere, divinoque auxilio non egere practice credidit. Unde fatuus libertatis amor, et gratiæ divinæ contemptus Angelicæ ruinæ causa fuit. Id ipsum præclare tradidit Magnus Gregorius lib. 54. *Moral.* cap. 18, ubi applicans diabolo illud Job. XLI : *Factus est ut nullum timeret,* sic habet : « Sua perversitate talis factus est, ut nullum timeret, ei quippe a quo conditus fuerat, subesse despexit : celsus esset, si participatione veræ celsitudinis contentus fuisset ; sed, dum privatam celsitudinem superbe appetiit, jure perdidit participatam, relicto enim eo, cui debuit inhærere principio, suum sibi appetiit quodammodo esse principium : relicto eo, qui ei vere sufficere poterat, se sibi sufficere posse judicavit ; et tanto magis infra se cecidit, quanto magis se contra gloriam sui Conditoris erexit. Nam quem exaltabat libera servitus, dejecit captiva libertas. »

Observavimus etiam eodem libro, diss. 5. cap 2. specul. 3. Adamum non solum Protoparentem, sed etiam Protopelagianum extitisse, quatenus divinam independentiam æmulans voluit esse sua regula, sibique per propriam virtutem divinitatis imitationem asciscere. Unde Augustinus ibi relatus ait, ipsum voluisse rapere, et veluti furari divinitatem, et magis frui potentia sua, quam Dei. Quod confirmat idem Pater lib. 2. *de Genes. contra Manich.*, ubi explicans illum serpentinæ tentationis sibilum : *Eritis sicut Dii*, ait : « Hoc est ergo, quod persuasum est, ut suam potestatem nimis amarent, et cum Deo esse pares vellent ; sed amiserunt quod acceperant, dum id quod non acceperant, usurpare voluerunt : non enim accepit humana natura, ut per suam potestatem Deo non regente beata sit. » Id etiam antea tradiderat Cyprianus serm. *de Jejunio et Tent. Christi* : « Adamum, » inquit, « in Paradiso pulsavit et stravit, cum subjectionem, quam Deo debebat, fastidiens appetiit dominatum. Huic malo resistere nos Salvator edocuit, ut soli Deo subjectus sit homo quantumcumque profecerit, ut qui vocatus est superius, nesciat se sublimem, et per omnia agnoscat conditio conditorem, gratia largitorem. » Denique idem non obscure indicat Prosper carmine *de Ingratis* cap. 43 :

Hoc patribus primis mortis sator insinuatus
Consilio est, hac arte omnes postravit in uno,
Dum suadet multo præstantius esse, quod ipsis
Non tribuente licet Domino sponderet habendum
Prudens libertas, vetitoque instructa cupido.

Hac de causa observant Docti, idcirco adeo plausibilem, et naturæ corruptæ consentaneam esse Pelagianam hæresim, imo et omnes naturali ferme instinctu, nisi fide corrigantur, esse Pelagianos, quia nimirum invisceratæ nobis, et ab Adamo in posteros omnes transfusæ superbiæ, quæ est cordis humani primum vivens, et ultimum moriens, omnino adulatur.

Contra gratiam armarunt se deinde Judæi carnales, quæ Dei sunt non percipientes, sed arbitrantes per solam a Mose latam legem justificari se posse ; adversus quos totis ad Romanos et Galatas Epistolis prædicator gratiæ Paulus divinissime scripsit. Horum errorem initio nascentis Ecclesiæ secutus est Simon Magus, ex efficacia divinæ voluntatis eversionem liberi arbitrii ineptissime inferens, ut S. Clemens lib. 3. *Recognit.* refert. Secuti sunt etiam Basilides, Valentinus, et Marcion, qui, referente S. Clemente Alexandrino lib. 5. *Stromatum*, fidem, opera et salutem naturæ viribus ascribebant.

Illos divinæ gratiæ hostes sectatus vulgo dicitur Origenes infinitarum hæreseon pater. Ille enim, ut refert S. Thomas 3. *contra Gentes* c. 89. et lib. 3. *Periarchon*, docuit in tantum Deum dare nobis velle, et proficere, in quantum nobis dedit virtutem volendi, non autem sic, quod faciat nos velle hoc, aut illud. Et Hieronym. epist. *ad Ctesiphontem*, errorem Pelagii Origenis doctrinæ ramusculum appellavit. Hunc tamen errorem nec in Oriente, nec in aliis anterioribus hæreticis operose refutare Patres, vel gravioribus tunc occupati negotiis non potuerunt, vel certe hæresim sponte labantem, et in fumum abeuntem ex professo evertere noluerunt.

Hæresis Pelagiana, ejusque varii status.

Hæresim divinæ gratiæ destructricem, vel extinctam plane, vel certe sopitam suscitavit Pelagius natione Britannus, seu Anglus ; Anglia enim magna Britannia dicitur, ut distinguatur a Britannia minori, quæ est una e Galliæ florentissimis provinciis ; unde etiam vocatur a Hieronymo Scotus. Fuit autem professione Monachus, ut constat ex Augustino lib. *de Gestis Pelagii*, qui etiam ejus ingenii acumen, facundiam non vulga-

rem, et circumspectionem de rebus obscuris cunctanter potius quam fidenter loquentem variis in locis, sed nominatim lib. 3. *de Peccat. Merit.* c. 10. laudat. Et certe ingenium ipsius non solum epistola *ad Demetriadem*, eloquentiæ nitore præstans, sed etiam commentarii *in epistolam ad Romanos* et varia operum ejus fragmenta apud Augustinum refellentem sparsa demonstrant. Quibus non adversatur Hieronymus, tametsi illum non semel indoctum, et loquendi imperitum pronuntiet ; loquitur enim Hieronymus de profunda theologiæ et Scripturarum scientia et solido ac nervoso loquendi stylo, non figurarum flores, sed veritatis fructus fundente ; quæ dotes Pelagio deerant.

Mores etiam hujus hæresiarchæ in foro saltem externo, ut loquuntur, fuisse spectabiles testatur idem Augustinus, qui lib. 3. *de Peccat. Merit. et remiss.* cap. 1. et 3, illum virum bonum, virum egregie christianum, virum sanctum, et non parvo profectu christianum appellat. Contendunt tamen alii Augustinum ob sparsum duntaxat sanctitatis illius larvatæ rumorem hujusmodi elogia panxisse ; quia, inquiunt, S. Isidorus Pelusiota sanctitate, doctrina et Chrysostomi discipulatu celebris, post exploratos attentius Pelagii mores, illum ait fuisse vagabundum, ex alio monasterio ad aliud subinde migrantem, omniumque mensas perscrutantem : « Quamobrem, » addit, « si tibi carnium nidor, atque obsoniorum condimentum curæ est, iis, qui Magistratus gerunt potius blandire, atque urbium caminos vestigia ; neque enim homines Eremitæ facultates eas habent, ut te, quemadmodum tibi gratum est, excipere valeant. » Et sane mirum non est ; doctrina namque gratiæ Christi inimica prudentiæ carnis adulatur ; gratia quippe Christi e cruce, e vulneribusque Redemptoris effluxa amorem etiam crucis inspirat : unde gratiæ hostis fuit simul ventris amicus, et male blandas carnis delicias effuse quærens.

Ut autem Pelagius errorem suum facilius disseminaret, totum causæ suæ robur in astutia et calliditate posuit. Simulavit enim se velle impiam Manichæorum hæresim confutare, in quinque capitibus turpiter errantem. Primo asserebant Manichæi carnem nostram esse malam, et, quia ad malum inclinat, a principio malo processisse. Secundo volebant nuptias esse malas, quia et cum libidine exercentur, et prolem edunt peccato sordentem. Tertio legem veterem justificare impotentem tanquam malam reprobabant. Quarto liberum arbitrium ad malum necessitatum, et fatali vi adactum contendebant. Quinto Patres veteris Testamenti, tanquam insignes peccatores traducebant. Hos quinque errores non veritatis catholicæ luce, sed novis erroribus emendare Pelagius perperam conatus est. Unde carnem voluit ita esse puram, ut nulla etiam originali labe esset infecta. Nuptias ita bonas esse asseruit, ut nec pudenda sit libido, nec ullatenus deturpata proles. Legem ita perfectam esse sancivit, ut sine gratia justificare posse definiverit. Liberum arbitrium ita sanum esse pronunciavit, ut nullo opitulantis gratiæ adjutorio egeat. Sanctos denique ita perfectos fuisse prædicavit, ut nulla omnino peccati macula inumbrarentur. « Pelagius (inquit August. lib. *cont. duas epist. Pelag.* cap. 9.) quinque rerum obtendit obstacula, in quibus dogmata inimica gratiæ et catholicæ fidei delitescant, scilicet in laude creaturæ laude nuptiarum, laude legis, laude liberi arbitrii, laude Sanctorum. » Qui sane quinque errores satis connexi sunt : si enim nulla sit peccati originalis infectio per nuptias propagata, si liberum arbitrium sit ita sanum et robustum, ut sola detegente bonum et malum lege, illud amplecti, istud fugere valeat, inutilis prorsus erit divinæ gratiæ opitulatio.

Sed, quia apud Christianos per se horrendum erat gratiam Christi omnem excludere, quam omnes novi Testamenti paginæ, et fere voces ac syllabæ inculcant, studuit vaferrimus hæreticus errorem suum variis verborum involucris, captiosisque velaminibus obtegere, unde et varios decursu temporis status hæc hæresis nacta est.

Primus status erat mere philosophicus et paganus, in quo volebat hominem per solas arbitrii vires peccata fugere, virtutes comparare, legemque servare posse. Unde dicebat Pelagius in *epist. ad Demetriadem* : « Spirituales divitias nullus tibi præter te conferre poterit. In his ergo jure laudanda es, in his merito cæteris præferenda es, quæ nisi ex te, et in te esse non possint. » Et ideo in naturæ laudes tantopere diffluebat, sic laudans Creatorem, ut superfluum convinceretur dicere Salvatorem ; sic Deo, quia nos creavit, gratus, ut eidem esset, quia nos sanavit, ingratus. Hunc errorem e philosophorum Stoicorum sibi unice fidentium fœ-

tidissimis paludibus hauserat, qui in se non solum virtutes, sed etiam summum bonum invenire, imo et cum Deo de felicitate contendere per summam ignorantiam et majorem superbiam præsumebant, ut passim apud Senecam videre est, qui et plus philosophiæ homines debere, quam Deo, quia majus beneficium est bona vita, quam vita, epist. 90. insolentissime effutiit.

Secundus status talis fuit, in quo gratiam verbo tenus admittere incepit. Cum enim sibi Christianorum omnium odium conciliasset, quod gratiam negarat, liberum arbitrium gratis a Deo datum gratiam appellare cœpit, ut hoc inanissimo fuco, et, ut ait Augustinus, acumine vitreo quod, quasi lucet vanitate, sed frangitur veritate, declinaret invidiam. Hic status larvatus et nominalis merito vocari potest.

Tertius status dici potest Judaismus, in quo cum urgerentur Pelagiani, quomodo impia, et non ferenda voce præsumerent omnem Christi opem abjicere, addiderunt, ut refert Augustinus lib. *de Spirit. et Lit.* cap. 2, ideo sine operatione gratiæ nos justos esse non posse, quia legem dedit Deus, quia doctrinam instituit, quia bona præcepta mandavit. Sed, quia Judaico illi pronuntiato sponte se illud Apostolicum Gal. II. oraculum objiciebat : *Si per legem justitia, gratis Christus mortuus est ;* ideo legi exemplum Christi addebant, qui bona nobis vita sua præluxit, ut videre est lib. *de Grat. Christi* cap. 40. et 41. Admittebant etiam in eo statu gratiam remissivam peccati, quatenus, ut docet August. cap. 2. ejusdem libri, memoria retinentes, et reminiscentes dimissa nobis esse peccata, non peccemus ulterius, adjuti non aliqua subministratione virtutis, sed viribus propriæ voluntatis, quid sibi remissione peccatorum præstitum fuerit, per actus singulos recordantis. An autem Pelagius admiserit, vel negaverit gratiam habitualem, qua remittuntur peccata, postea dicemus.

Quartus status est veluti Semichristianismus, in quo gratiam interiorem cœpit agnoscere, et intellectum illustrantem et intellectum excitantem. « Adjuvat nos Deus, » inquit Pelagius apud Augustinum lib. *de Grat. Christi* cap. 7, « per revelationem, et doctrinam, dum cordis nostri oculos aperit, dum futura demonstrat, dum diaboli pandit insidias, dum nos multiformi, et ineffabili dono gratiæ cœlestis illuminat. Operatur in nobis, » addit c. 11, « velle quod bonum est, velle quod sanctum est, dum nos terrenis cupiditatibus deditos, mutorum more animalium tantummodo præsentia diligentes, futuræ gloriæ magnitudine, et præmiorum sollicitatione succendit ; dum revelatione sapientiæ in desiderium Dei stupentem suscitat voluntatem, dum nobis suadet omne, quod bonum est. » Quare in illo statu solam illam gratiam negavit, quæ spiritum et virtutem infundit, quæ ex nolentibus volentes facit, quæ infirmam voluntatem sanat, tardam ad agendum applicat, et, ut canit Prosper, « non hoc consilio tantum, hortatuque benigno suadens atque docens, quasi normam legis haberet gratia ; sed mutans intus mentem, atque reformans, vasque novum ex fracto fingens virtute creandi. » Unde veridice intulit Augustinus lib. cit., quod in his omnibus non recessit Pelagius a commendatione legis, atque doctrinæ, cum ad doctrinam pertineat suadere omne, quod bonum est ; et ideo insuper vult idem Pater cap. 19. et 24. Deum non solum nobis ostendere veritatem, sed etiam impertire caritatem, et interna atque occulta, mirabili et ineffabili potestate operari Deum in cordibus hominum non solum veras revelationes, sed etiam bonas voluntates.

Ex quibus sequitur, Pelagium in illo statu admisisse auxilium sufficiens, quidquid in contrarium contendat Baptista Gonet. Et ratio est manifesta multipliciter. Tum quia per auxilium pure sufficiens nihil aliud intelligunt, vel intellexerunt unquam Thomistæ, quam gratiam interiorem, qua illustratur intellectus, et excitatur affectus ; imperfecte tamen, quia ipsum operatio non consequitur. Atqui Pelagius internas illustrationes et excitationes admisit, ut fatetur ipse P. Gonet. Ergo. Tum quia auxilium sufficiens est illud, quod dat posse bene operari. Atqui evidentissimum est, Pelagium in hoc statu auxilium possibilitatis, seu quod dat nobis posse, admisisse, ut diserte tradit August. lib. *de Gratia Christi* cap. 3, ubi hæc Pelagii verba refert : « Cum tria sint, posse justum esse, velle justum esse, et reipsa justum esse ; primum istorum trium, quod scilicet possumus juste vivere, esse Dei, qui possibilitatem illam dedit nobis gratuito, juvatque modis supra explicatis (scilicet lege, exemplo Christi, illustratione et excitatione) reliqua duo nostra esse, quia ad recte volendum, et agendum nullo indigemus ejus auxilio, neque Deus nos adjuvat ut velimus,

et agamus, sed solum ut velle et agere possimus. » « Scire quippe debemus (addit Augustinus cap. 5), quod nec voluntatem nostram, nec actionem divino adjuvari credit auxilio, sed solam possibilitatem voluntatis, atque operis... Et ideo non adjuvet Deus ut velimus, non adjuvet ut agamus, sed tantummodo adjuvet, ut velle et agere valeamus. » Ergo Pelagius auxilium sufficiens, seu quod posse velle, et posse agere dat, agnovit ; solum auxilium efficax, seu voluntatis et actionis repudiavit.

Nec dicas cum P. Gonet. auxilium sufficiens reddere hominem perfecte, et complete potentem ad actus supernaturales per vim aliquam physice moventem, seu motionem virtuosam, seu, ut loquitur Augustinus, subministrationem spiritus aut virtutis, qua voluntas physice immutetur et fiat potens elicere hos actus. Unde, inquit, qui gratiam moraliter tantum prævenientem admittunt, et physice præmoventem repudiant, auxilium sufficiens de medio tollunt.

Non, inquam, id dicas ; in multis enim peccat hoc argumentum : tum quia, licet ad illas illustrationes, et excitationes requiratur motio Dei, et ministratio aliqua virtutis ; tamen qui semel admiserit dari illas illustrationes, et motiones, verum auxilium sufficiens confitetur ; an vero ad illas producendas requiratur qualitas fluens, vel motio virtuosa, vel sufficiat decretum Dei immediate movens, est quæstio philosophica alibi examinanda, sed quæ non est ad propositum ; sicut si quis concederet, dari in nobis intellectionem, dubitaret tamen de necessitate speciei impressæ, vel expressæ, frustra accusaretur negatæ intellectionis, quia de modo producendæ intellectionis dubitat. Et magis ad rem Nazarius noster censet, Deum physice prædeterminare causas secundas immediate per seipsum, et per suum decretum efficax, absque immissione physicæ entitatis : et Gonzales gratiam efficacem in actu indeliberato, victrici illo quidem et promovente indeclinabiliter voluntatem, non vero in aliqua entitate modali fluente, vel motione accidentali sitam esse vult. Ergone Nazarius, vel Gonzales negatæ prædeterminationis accusabuntur? Absit, quia prævium Dei, et efficacem influxum admittunt, tametsi peculiari illud modo ad efficaciam impertinente exponant. Similiter Pelagius admisit gratiam possibilitatis, quæ apud nos appellatur auxilium sufficiens ; an vero illa sit motio, vel qualitas, non dixit; nec in mentem venit, nec Augustinus desideravit. Quod vero additur, non posse admitti auxilium sufficiens, nisi admittatur prædeterminans, est perspicue falsum ; multi enim auxilio sufficienti ad conversionem cientur, qui ad illam auxilio efficaci non perveniunt. Quod si dicas auxilium sufficiens esse efficax respectu actus imperfecti, verum dicis, sed nihil ad rem ; quia qui auxilium sufficiens admittunt, non negant esse efficax respectu actus imperfecti, quem efficit.

Quæres primo, utrum in illo statu Pelagius concursum simultaneum negaverit.

Respondeo nunquam negasse illum, quin et de illo nullam unquam controversiam extitisse. Neque enim de hoc reprehenderunt unquam Pelagium concilia, vel ipsemet Augustinus. Nec obest, quod Hieronymus epist. *ad Ctesiphontem*, et dialogo 1. *adversus Pelagian.* inducit Pelagium dicentem : « Si voluero curvare digitum, movere manum, ambulare, stare, sedere, scribere, sputa jacere, semper auxilium Dei mei necessarium erit? » Non obest, inquam, quia de actionibus illis non agit Hieronymus, ut præcise sunt actus naturales, sed ut sunt actus morales, et deliberati, de quibus ratio reddenda est, ad quos ut bene, et sine peccato fiant, indigemus auxilio gratiæ necessario ad singulos actus. Unde Hieronymus priori loco sic habet : « Audi, ingrate, imo sacrilege, Apostolum prædicantem : *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid agitis, omnia in nomine Domini agite.* Injuriam tibi fieri putas, et destrui arbitrii libertatem, si ad Deum semper auctorem recurras, si illius ex voluntate pendeas, et dicas : *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laqueo pedes meos. Non est in homine via ejus, et a Domino gressus ejus dirigentur.* » Quæ testimonia manifeste intelliguntur de gratia proprie dicta, non de naturali concursu simultaneo.

Quæres secundo, utrum Pelagiani gratiam habitualem inficiati sint, et de illa fuerit præcipua Augustini cum Pelagianis controversia.

Respondeo primo, certum esse contra P. Suarem, Pelagium gratiam habitualem sanctificantem non negasse. Tum quia Pelagius de hoc nunquam fuit accusatus. Tum quia admittebat Baptisma parvulis esse necessa-

rium, ut consequerentur regnum cœlorum, ad quod naturæ viribus non posse pervenire fatebatur, ut patet per Augustinum lib. 2. *de Pecc. Orig.* cap. 5, verba Celestii referentem : Baptismus ergo secundum Pelagianos donum aliquod supernaturale addebat. Unde Julianus apud Augustinum lib. 1. *contra ipsum* cap. 6. ait : « Hac de causa etiam infantes baptizamus, cum non sint coinquinati peccato, ut eis detur, vel addatur sanctitas, justitia, adoptio, hæreditas, fraternitas Christi, ut ejus membra sint. » Et ne dicatur Julianum per illam sanctitatem a Baptismate parvulis concessam intelligere tantum externam Dei benevolentiam, et favorem nihil intus producentem, audiendus est idem Julianus apud eumdem Augustinum lib. 1. *Operis imperfecti,* sic loquens : « Hanc gratiam locupletem spiritualibus donis credimus, et multis opimam muneribus, ac reverendam virtutibus. » Tum quia Pelagius admisit gratiam necessariam pro remissione peccatorum, ut patet ex Augustino *de Natura et Grat.* cap. 18. Qui et lib. *de Gratia Christi* cap. 37. ait, talem gratiam justificantem admisisse Pelagium, qua « natura in melius instauratur » ; non instauratur autem natura per externum duntaxat favorem, sed per internam renovationem. Quin ad eam gratiam impetrandam admittebat necessitatem orationis, ut clare docet August. lib. *de Nat. et Grat.* cap. 18, quamvis in hoc erraret, quod fidem et orationem gratiam habitualem impetrantem ex viribus esse naturæ contenderet. « Possunt quidem, » de Pelagianis loquitur Augustinus epist. 105, « dicere remissionem peccatorum esse gratiam, quæ nullis præcedentibus meritis datur ; quid enim boni meriti habere possunt peccatores ? Sed nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat. Neque enim nullum est meritum fidei qua fide ille dicebat : Deus propitius esto mihi peccatori. » Ubi non reprehenditur Pelagius, quod gratiam remissivam peccati, qualem admittit Ecclesia, non agnosceret, sed quod ad illam meritum aliquod præviæ voluntatis exigeret. Denique idem apparet, quia Catholici Episcopi ad obscurissimas Pelagii æquivocationes, quibus errorem suum obvolvebat, dispellendas illud tandem petierunt, ut fateretur gratiam Dei ad singulos actus bonos dari. Ergo non de habituali, sed de actuali gratia litigabat. Unde in Concilio Milevitano can. 3. damnatus fuit, quia gratiam Dei, qua justificamur per Jesum Christum Dominum nostrum, valere solum ad remissionem peccatorum commissorum, « non vero ad adjutorium, quo non committantur, » affirmabat.

Respondeo secundo, hinc liquido apparere falsitatem sententiæ cujusdam anonymi Parisiensis Congregationis Oratorii, qui contra ejusdem venerabilis Congregationis communem mentem libro quem *Mémoires sur la grâce*, seu *Commentarii de gratia*, gallice scripsit, conatur ostendere gratiam Christi, pro qua tot annis adversus Pelagianos certavit Augustinus, non esse gratiam actualem, sed gratiam duntaxat justificantem, diffusam in cordibus nostris per Spiritum sanctum, olim Adamo collatam, pueris in Baptismo restitutam, qua sanamur, quave filii Dei, membra Christi, templa Spiritus sancti nominamur et sumus.

Verum præter dicta in superiori responsione, quibus hæc opinio satis, superque confutata est, innumera possunt addi ex Augustini principiis evidentissima argumenta. Tum quia Augustinus ipsis etiam justificatis, subindeque gratia habituali ornatis affirmat necessarium esse divinæ gratiæ adjutorium, quo bona agant, peccata devitent, tentationes superent, et in cœpta justitia perseverent, illudque humiliter a Deo petere tenentur. Ergo præter gratiam habitualem, adhuc actualem effectricem bonæ voluntatis Augustinus requirebat. Tum quia gratia Christi ad bene volendum, agendumque necessaria, de qua erat Augustinum inter et Pelagianos disceptatio, est gratia, quæ nullis præcedentibus meritis, nulla prævia dispositione datur, cum ipsa sit meriti, et congruæ cujusvis dispositionis principium. « Nec ista esset gratia, » inquit epist. 105, « si non daretur gratuita, sed debita redderetur. » At gratia habitualis, qua fit remissio peccatorum, dari potest præcedentibus quibusdam meritis, et dispositionibus actibus nimirum fidei, spei, dilectionis justificationem præcedentibus ; unde ibidem ait August. : « Sed nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat ; neque enim nullum est meritum fidei, qua fide ille dicebat : Deus propitius esto mihi peccatori, et descendit justificatus merito fidei humiliatus, quoniam qui se humiliat, exaltabitur. »

Tum quia, licet per caritatem habitualem liberemur a statu, et reatu peccati mortalis, quo juri ac potestati diaboli mancipamur,

nequaquam tamen per eam expedimur a jugo concupiscentiæ, seu delectationis malæ, quo ita liberum nostrum premitur arbitrium, ut illud per solas naturæ vires excutere minime valeamus, nisi cœlesti actualis delectationis infusione prava illa illicientis concupiscentiæ delectatio superetur. Non superatur autem per solam gratiam habitualem, quia, cum illa concupiscentia in justis manens ad agonem quotidie luctatur, sub illa autem concupiscentiæ servitute voluntatem etiam justi indigere divini adjutorii opitulatione, millies inculcat Augustinus, nec verisimiliter negare poterit qui ejus opera a limine salutaverit.

Nec potest dici, sufficientem habere ad bene agendum libertatem, qui gratia sanctificante instruitur. Non potest, inquam, dici; quia, cum gratia habitualis concupiscentiam non extinguat, manet semper et ignorantia veri, et difficultas recti, et sæpe contingit sub dominante cupiditate servitus. « Nec libera voluntas dicenda est », inquit Aug. epist. 114, « quamdiu est vincentibus, et vincientibus cupiditatibus subdita. » Verum quidem est, per gratiam et caritatem habitualem hominem justificari, vivificari, roborari, spiritum adoptionis accipere, sanari, liberari; verum ad illam justificationem, robur, sanitatem, etc., inchoanda, firmanda et perficienda necessaria est gratia actualis; quod ex eo solo patere potest, quod homines antequam gratia sanctificante justificentur, possunt operari, et de facto operantur quædam bona opera, quibus ad justificationis beneficium sese disponunt, ut cum orando, gemendo, timendo, pœnitendo, Deumque tanquam justitiæ fontem sitire et diligere incipiendo, a concupiscentiæ captivitate incipiunt liberari. Hæc autem pia voluntatis initia cum non sint effectus naturæ, ut contra Pelagianos ostendit Augustinus, sunt profecto dona Dei per Christum, seu per ejus gratiam collata; et tamen nondum habetur gratia sanctificans, sed ad eam per hujusmodi actus homo manuducitur. Ergo gratia Christi, quam ad omnia initia bonæ voluntatis desideravit Augustinus, est quid ab habituali gratia distinctum. Denique quid in Augustino fundatius, quam caritatem habitualem in Baptismo receptam, quantumcumque vigorem renato invehat, non sufficere tamen solam ad bonum faciendum malumque vitandum, cum ipsi renati legem carnis adversus legem spiritus quotidie militantem sentientes, tametsi sint gratia habituali et infusarum virtutum supellectile instructi, tenentur tamen jugibus ad Deum precibus bene agendi, peccatique vitandi gratiam postulare, et ad ipsum continenter clamare : *Et ne nos inducas in tentationem*.

Ex quibus facile omnibus hujus auctoris fundamentis absque negotio occures; quæ ex variis gratiæ et caritatis habitualis elogiis deprompta sunt. Sed ex dictis liquet, hæc nihil obesse necessitati gratiæ Christi actuali, qua ad habitualem disponimur, qua et habitualis contra concupiscentiæ impetum conservatur. Unde quæ de gratia habituali dicuntur, de actuali, et vice versa dici a Patribus potuerunt, quia una ad aliam disponit, una per aliam defenditur, perficitur et firmatur.

Illud porro in eo auctore videtur intolerandum, quod velit D. Thomam aperte renitentem in suam sententiam vi trahere, cum S. Doctor verbis nitidissimis, et solis radiis clarioribus utramque gratiam distinxerit, et eam distinctionem innumeris locis ita inculcarit, ut merito damnari possim, si ad tam luculentam falsitatem revincendam quædam S. Doctoris testimonia in medium non producam. Verum quia in vitium vitio sæpe coarctamur alieno, hæc pauca exscribo : « Dicendum », inquit quæst. 3. art. 2, « quod sicut supra dictum est (in omnibus fere articulis quæst. 109. et q. 110.) gratia dupliciter potest intelligi; uno modo divinum auxilium, quo nos movet ad bene volendum et agendum; alio modo habituale donum nobis divinitus inditum. Utroque autem modo gratia dicta convenienter dividitur per operantem, et cooperantem. » Quod iterum repetit in eodem articulo. Et quæst. 112. art. 2. ait : « Dicendum, quod, sicut supra dictum est, gratia dicitur dupliciter, quandoque quidem ipsum habituale donum Dei, quandoque autem auxilium Dei moventis animam ad bonum. » Sed pudet in re clarissima immorari.

Denique, ut supra diximus, concilia et Augustinus non solum impiis, sed etiam justis auxilium gratiæ ad singulos actus bonos exigebant; quod auxilium justis interdum deesse dixerunt, unde in peccatum incidentes jacturam gratiæ sanctificantis faciebant. Ergo de gratia actuali cum Pelagianis potissime contendebant. Consequentia est clara, cum boni actus ante gratiam justificantem fiant, et mali actus, saltem veniales, a

justificatis eliciantur : ergo gratia ad singulos actus bonos necessaria non est habitualis. Antecedens sic illustrat S. Augustinus lib. 2. *de Peccat. Merit.* cap. 19. sic : « Deus Sanctis suis alicujus operis justi aliquando non tribuit vel certam scientiam, vel victricem delectationem, ut cognoscant non a seipsis, sed ab ipso sibi esse lucem, qua illuminantur tenebræ eorum; et suavitatem, qua det fructum suum terra eorum. Hoc ab illo esse deprecandum ejus gratia didiscimus, cum antea lateret; ejus gratia dilexiimus, dum antea non delectaret. » Hinc tam sæpe repetit, sinere Deum justos cadere, ne facilitatem in omnibus assecuti suum putent esse quod Dei est; et ideo relinquit Deus Sanctis concupiscentiæ conflictum, ut ad gratiæ confugiant adjutorium; in sanis etiam relinquit infirmitates, quia agit judicio suo, nec sanandi ordinem accipit ab ægroto; vultque eos sentire difficultatem, ut facilitatem precibus impetrare persistant. Ad hoc confirmandum tam crebro Petri adducit exemplum, cui caritas habitualis non deerat quando dicebat : *Animam meam pro te ponam.* Sed tentatione vires ejus interrogante, phrasis est Augustini, cognovit non inflari debere se inanitate jactantiæ, sed unius solidari gratiæ firmitate. « Beatissimus Apostolus Petrus, » inquit Augustinus lib. 2. *de Origine animæ*, c. 17, « volebat pro Domino animam ponere. Plane volebat, neque enim Deum id pollicendo fallebat, sed quantas vires haberet, voluntas ipsa nesciebat. Proinde vir tantus, qui Filium Dei esse cognoverat, se latebat. Scimus nos itaque aliquid velle, vel nolle : sed voluntas nostra etiam cum bona est, quantum valeat, quantum vires habeat, quibut tentationibus cedat, quibus non cedat, si nos non fallimus, nescimus. » At Petro non deerat gratia habitualis, cujus minimus gradus omnes tentationes vincere potest, ut ait D. Thomas, et tam sæpe repetit auctor, quem impugnamus. Ergo illi deerat gratia actualis, qua carens culpa sua cecidit; quam habens e culpa surrexit.

Hæc dicta sufficiant contra præfati auctoris novitatem, qua dum et scientiam mediam rejicit, et gratiam per se efficacem, seu prædeterminantem abominatur, difficultates difficultatibus addit, nodumque magis implicat, quem instituerat explicare. Hoc certe dolendum, quod doctrinæ celebris Congregationis suæ, quam in suis cunis ab uberibus Cardinalis Berullii gratiæ per se efficacis (ut ab uno teste oculato accepi) tenacissimi suxerat, desertor extiterit. Hoc unum tamen sine injustitia prætermittere non possum, quo auctoris illius ab avita doctrina defectio quadantenus compensatur. Tanta nimirum in suis novellis cogitationibus statuendis modestia utitur, tanta in suis assertionibus confirmandis humilitate, et sacro pudore, tanta in auctores, quos refellit, reverentia et observantia nitet, ut sua pietate necessitatem gratiæ actualis demonstraverit; ad tantam enim moderationem non solum natura, sed nec ipsa gratia habitualis sola sufficeret. Cum enim videamus justos moderati animi limites pro domo sua, id est pro ea, quam defendunt, sententia, non raro transilire, procul dubio gratia prædeterminante actus auctor ille fuit etiam dum contra gratiam illam tanta temperantia scripsit.

Quæres tertio, utrum in illo statu Pelagiani gratiam operis, quæ facit bene velle, et bene agere, tandem admiserint.

Respondeo probabilius esse, Pelagianos post ubique damnatum Pelagium de sua pertinacia aliquid remittentes, veram Christi gratiam non quidem ad initium, sed ad perfectionem boni operis secundum merita hominum dari, eamque non ad simpliciter, sed ad facilius operandum conferri, admittere. Colligitur hæc responsio ex Augustino, tum lib. *de grat. Christi*, c. 23, ubi fatetur Augustinus admisisse tandem Pelagium sæpe damnatum, « magnum adjutorium divinæ gratiæ, ut cor nostrum, quo voluerit Deus, ipse declinet. Sed hoc tam magnum adjutorium (ecce quomodo gratiæ adjutorium Pelagius adulterabat) sicut iste desipit, tunc meremur, cum sine ullo adjutorio non nisi de arbitrii libertate ad Dominum currimus, ab eo nos regi cupimus, voluntatem nostram ex ejus voluntate suspendimus, eique adhærendo jugiter unus cum illo efficimur spiritus. Hæc scilicet tam ingentia bona non nisi arbitrii secundum istum efficimus libertate, ut his præcedentibus meritis sic ejus gratiam consequamur, ut cor nostrum quo voluerit Deus ipse declinet. » Vides initia quidem bonæ voluntatis, bene vivendi cupidines, sanctæ orationis desideria a libero quidem arbitrio proficisci, sed his semel jactis seminibus, Deum voluntatem suæ

gratiæ adjutorio regere, et illam quo voluerit declinare. Nec obest, quod in sequentibus hujus libri capitibus contendere videatur Pelagius, nec bonam voluntatem, nec actionem, sed solam possibilitatem divinitus adjuvari. Non obest, inquam, quia dum Pelagius in ultimo statu solam possibilitatem dixit adjuvari, non voluntatem, vel actionem, loquebatur de possibilitate ad initium fidei et bonæ voluntatis, quam volebat internis illuminationibus et excitationibus moralibus adjuvari ; ipsum vero initium fidei, ipsam primam bonam voluntatem, primamque actionem, quibus gratiam nos promereri dicebat, non adjuvari, id est, non esse dona gratiæ Christi, sed a sola possibilitatis gratia, id est, sufficiente et dante posse, promanare. Addi potest in eo sensu Pelagium vere negasse gratiæ Christi necessitatem, quod, licet omnino necessariam voluerit esse possibilitatis gratiam, tamen gratiam voluntatis, et operis ad facilius duntaxat necessariam esse contendebat. Juste ergo Pelagio improperat Augustinus ipsum et seipsum, et alios fallere, quia, dum gratiam operis admisisse se fingit, eam hoc ipso necessariam non esse velle convincitur, quod ad melius duntaxat, et facilius necessariam esse pronuntiat.

Id ipsum apertius colligitur ex verbis Augustini serm. 13. *de verb. Apost.*, ubi fatetur S. Doctor Pelagianos anathematibus tandem permotos, veram gratiam fuisse confessos, et idcirco Deum benedicendum, quod ad id, quod vere rectum est, pervenerint. In hoc tamen veritatem assecutam ex parte corrupisse monet, quod veram gratiam tandem admissam, ad facilius duntaxat voluerint esse necessariam. Verba Augustini sunt hæc : « Coarctati sunt aliquando gratiam confiteri, et benedicimus Deum, quia vel hoc aliquando dixerunt : accidendo enim proficere potuerunt, et ad id, quod vere rectum est, pervenire. Jam vero dicunt adjutricem esse gratiam Dei ad facilius faciendum. Ista sunt verba eorum : Ad hoc dedit, inquiunt, Deus gratiam suam hominibus, ut quod facere jubentur per liberum arbitrium, facilius implere possint per gratiam. Velo facilius, remo difficilius ; tamen et remo itur. Jumento facilius, pedibus difficilius ; sed tamen et pedibus pervenitur. »

Idem etiam clare significat Aug. lib. 2, *ad Bonifac.*, cap. 8 : « Isti (Pelagianos appellat) volunt in homine ab ipso homine incipere cupiditatem boni, ut hujus cœpti meritum etiam perficiendi gratia consequatur. » Sed luculentius lib. *de Grat. et lib. Arbitr.*, cap. 19 : « Cum fuerint convicti, non defensores, sed inflatores, et præcipitatores liberi arbitrii, quia neque scientia divinæ legis, neque natura, neque sola remissio peccatorum est illa gratia, quæ per Jesum Christum Dominum nostrum datur, sed ipsa facit ut lex impleatur, ut natura liberetur, nec peccatum dominetur. Cum ergo in his convicti fuerint, ad hoc se convertunt, ut quomodocumque conentur ostendere, gratiam Dei secundum merita nostra dari. Dicunt enim, etsi non datur secundum merita bonorum operum, quia per ipsam bene operamur ; tamen secundum merita bonæ voluntatis datur, quia bona voluntas, inquiunt, præcedit orantis, quam præcessit voluntas credentis, ut secundum hæc merita gratia sequatur exaudientis Dei. » His verbis nihil planius, nihil evidentius. Ex eis enim claret, Pelagianos tandem convictos, et Conciliorum, ac Romanæ Sedis definitionibus oppressos, confessos fuisse, non solum scientiam legis, et remissionem peccatorum ad gratiam pertinere, sed per gratiam etiam fieri, ut lex impleatur, ut natura liberetur, et ne peccatum dominetur, qui sunt characteristici gratiæ Christi effectus.

Denique, ut alia omittam, quando Augustinus librum *de Dono Perseverantiæ* scripsit, tunc procul dubio ad ultimum Pelagiani statum pervenerant, cum librum illum contra Semipelagianos Massilienses scripserit Augustinus e Pelagianorum extinctorum cineribus redivivos. Atqui in eo libro errores Pelagianorum a se devictorum scribens, ad tria eos tantum capita reducit : « Tria sunt, inquit c. 2, quæ maxime adversus Pelagianos Catholica defendit Ecclesia, quorum est unum, gratiam Dei non secundum merita nostra dari, quoniam Dei dona sunt, et Dei etiam gratia conferuntur merita universa justorum. Alterum est, in quantacumque justitia, sine qualibuscumque peccatis in hoc corruptibili corpore neminem vivere. Tertium est, obnoxium nasci hominem peccato primi hominis, et vinculo damnationis obstrictum, nisi reatus, qui generatione contrahitur, regeneratione solvatur. » Vides cum Pelagianis in ultimo suæ hæreseos statu non fuisse litem de essentia gratiæ Christi, seu quid per illam intelligendum foret, sed totam controversiam ad hoc tandem fuisse

devolutam, an gratia Christi secundum merita nostra detur.

Nec obsunt conjecturæ P. Gonet oppositum sentientis, quarum primam colligit ex libro *de Gratia Christi*: sed illam inter statuendam nostram responsionem occupavimus. Quibus adde, quod quia Pelagius gratiam Christi ad perfectionem operis non nisi invitus admisit, ideo eam verbis ambiguis interdum exprimebat: de quo idem ibi conqueritur Augustinus. Secundam conjecturam deducit ex libro *de Hæresibus*, quem Augustinus in fine vitæ scripsit, unde et imperfectum morte prævèntus reliquit. Ibi autem S. Doctor affirmat Pelagium quamlibet varium, versicolorem et multiformem, in eo semper perstitisse, quod omnem gratiam in lege atque doctrina constituerit. « Illam Dei gratiam, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt (de Pelagianis loquitur) nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedentibus meritis ab illo accepit nostra natura : ad hoc tantum existimantes ipsum adjuvantem per suam legem atque doctrinam, ut discamus quæ facere, atque sperare debeamus; non autem ad hoc per donum Spiritus sancti, ut quæ didicerimus facienda faciamus; ut scilicet cum sit Dei donum scientia, quæ sine caritate inflat, non sit Dei donum ipsa caritas, quæ ut scientia non inflet, ædificat. » Verum hæc conjectura nihilo melior, sed longe infirmior est. Tum quia facile dici posset, Augustinum ibi solum primum Pelagianæ hæreseos statum descripsisse, nec esse mirum, si in libro, quem non complevit, non omnes hujus hæreseos status descripserit. Et certe id fateri tenetur ipse Gonet, qui credit Pelagianos præter legem atque doctrinam internas etiam illuminationes et excitationes admisisse. Ergo aliquo interpretamento objectum nobis a se Augustini locum exponere debet. Tum quia merito totam Pelagii gratiam ad legem et liberum arbitrium Augustinus reduxit; si enim gratia Christi secundum merita liberi arbitrii lege Dei informati datur, profecto in liberum arbitrium et legem tota Christi gratia velut in radicem refundetur. Unde a suo, quem deserere voluit errore, nunquam Pelagius recessit; vere enim observavit D. Prosper cap. 8, *de Ingratis*, id hæresis Pelagianæ proprium esse, quod varii illius errores naturali quadam colligatione ita inter se contexti, atque aliis ex aliis nexi sunt, ut si unicum admiseris, in cæteros omnes devolvare. Quod et advertisse Præsules Ecclesiæ ait, perspectum notumque tenentes. « Quod tota nefandæ hæreseos summa exigua sub parte tegatur, de qua plena mali labes renovetur, et omne commenti corpus per singula membra resurgat. » Verum enim vero, quid opus est conjecturis, vel excogitatis explicationum subterfugiis, postquam seipsum Augustinus limpidissime interpretatus est, in eodemque libro quartum Pelagianæ hæreseos statum non prætermisit? Sic enim habet lib. *de Hæresibus*, hæres. 88 : « Denique Pelagius a fratribus increpatus, quod nihil tribueret adjutorio gratiæ Dei, correptioni eorum hactenus cessit, ut non eam libero arbitrio præponeret, sed infideli calliditate supponeret, dicens ad hoc eam dari hominibus, ut quæ facere per liberum jubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam. » Vides Pelagianos increpatos a suis primis statibus, commendatione scilicet liberi arbitrii, et legis recessisse, et correctioni cedentes veram gratiam admisisse, sed in hoc veram doctrinam adulterasse, quod gratiam Christi libero arbitrio supposuerint, id est, eam juxta prævia libertatis merita dari voluerint.

Damnatio Pelagii.

Errores et damnationem Pelagii compendiose describit S. Prosper part. 1. carminis *de Ingratis*, ubi ait, quod coluber ille Britannus docebat in primis moriturum hominem, etiamsi non peccasset; nullum esse peccatum originis, peccatumque Adami imitatione, non propagatione posteris nocuisse ; posse hominem, si velit, ad virtutis culmen ascendere, ad hocque voluntatem satis virium habere, sive per rationem ac legem naturalem, sive per legem scriptam : gratiam vero Christi his omnibus addi, quatenus omnibus offertur, sacer Baptismatis fons, quo adultorum peccata lavantur, quodve parvulis vero vitio carentibus confertur, ut quos Deus fecit creando bonos, faciat adoptando meliores, et naturæ bonum adjecto honore illustretur. Denique neminem donorum Dei exsortem nasci, eaque unumquemque capere prout sua voluntate promeretur.

Hæc dogmata fortiter Ecclesia rejecit, in iisque detegendis omnium per totum orbem Patrum pia cura enituit. Pestem subeuntem « prima recidit Sedes Roma Petri » per Innocentium I. anno 417. et postmodum per

Zozimum anno 418. Porro Romam in hoc negotio primam dicit Prosper, vel quia prius tempore errores illos proscripsit, vel quia in iis proscribendis studio, sollicitudine, zelo, et primæ Sedis auctoritate primas habuit. Qui primam tempore intelligunt, decreta conciliorum Africanorum Carthaginiensis et Milevitani ab Innocentii Apostolicis Constitutionibus non sejungunt, sed ex omnibus iis unam Pelagii damnationem conflant. Qui vero ly « primam », auctoritate et sollicitudine interpretantur, damnationem utramque se jungunt.

Eosdem errores anathemate perculit Concilium Palæstinum Diospoli congregatum anno 415, in quo Pelagius ne damnaretur, errores suos damnavit. Et tamen damnationem istam post Romanam refert Prosper, quod argumento est, per « primam », auctoritatis, et Sedis primatum intellexisse. Hoc Concilium benignum, lene, et nimium tolerans malos appellat Prosper, quin et Hieronymus Synodum illam « miserabilem » epist. 89. vocat, eo quod Patres Latinum idioma non callentes, Pelagium latine æquivocationibus accusationes eludentem Catholicum pronuntiarunt : quamvis, ut bene notat Augustinus, non hæresis est absoluta, sed homo hæresim negans.

Sub idem tempus S. Hieronymus Bethleem hospes, Hebræo simul et Græco Latinoque venustus eloquio, morum exemplar, mundique Magister, Pelagianos errores præclaris libris dissecuit. Ab Attico etiam Constantinopoleos Archiepiscopo repulsam passi sunt Pelagiani; ab Epheso quoque ejecti, atque e Sicilia pulsi inimici crucis Christi, orbem peragrantes, ut alicubi tutam pestilentiæ cathedram invenirent. Sed in iis hæreticis debellandis Africanorum potissimum Præsulum cura et ardor emicuit in concilio Carthaginiensi, et in Milevitano, quorum decreta in primario totius Africæ Concilio sub Zozimo Papa renovata sunt. Eorumdem etiam decretorum auctoritatem Imperator Honorius secutus legem in Pelagianos anno 418. tulit. Porro in illo generali Africæ Concilio, cui dux Aurelius Carthaginiensis, et ingenium Augustinus erat, non ulla vi, vel solius auctoritatis pondere oppressi sunt Pelagiani, sed omni accuratione et diligentia eorum errores, errorumque fundamenta in examen vocata sunt, et, ut canit Prosper capite 3. *de Ingratis*,

Discussæ artes, virusque retectum est
Hæretici sensus ; nullumque omnino relictum
Docta fides quod non dissolveret argumentum.
Condita sunt, et scripta manent, quæ de cataractis
Æterni fontis fluxere, undante meatu,
Et tercentenis Procerum sunt edita linguis.

Post conciliorum et sanctæ Sedis sacra judicia extincta fuere dissidia saltem ad tempus. Nam, ut ait August. serm. 2, *de verb. Apost.* capite 10, « de hac causa duo concilia missa sunt ad sedem Apostolicam, unde etiam rescripta venerunt. Causa finita est : utinam aliquando finiatur error. » Cæterum mortuo Innocentio, Zozimum successorem circumvenire Celestius et Pelagius conati sunt, suam in omnibus Apostolicæ Sedis judicio et censuræ sententiam supponentes. Quibus credens, vel potius compatiens, eosque ad pœnitentiam revocare studens Zozimus, ad Africanos episcopos scripsit. Celestii obedientiam exhibuit, non tamen eum a vinculis excommunicationis, quibus per Innocentium innodatus fuerat, ante absolvendum censere se ait, quam ad se Africani Episcopi rescripsissent. Hunc fuisse summi Pontificis animum declarat Augustinus lib. *de Pecc. Orig.* cap. 6. his verbis : « Sensum suum aperire Pelagius vel timuit, vel erubuit, quem discipulus ejus palam sine ullius obscuritatis ambagibus apud sedem Apostolicam profiteri non timuit, nec erubuit. Sed multum misericors memoratæ Sedis Antistes, ubi eum vidit ferri tanta præsumptione præcipitem, tanquam furentem, donec si posset fieri, resipisceret, maluit eum sensim suis interrogationibus, et illius responsionibus colligare, quam districta feriendo sententia, in illud abruptum, quo jam propendere videbatur, impellere. » Et cap. sequenti : « Hanc ejus prælocutionem Venerabilis Papa Zozimus ferens, agit cum homine, quem falsæ doctrinæ ventus inflaverat, ut ea, quæ illi a diacono Paulino fuerant objecta, damnaret, atque ut sedis Apostolicæ litteris, quæ a sanctæ memoriæ suo prædecessore manaverant, præberet assensum. At ille noluit quidem Diaconi objecta damnare, sed Beati Papæ Innocentii litteris non est ausus obsistere; imo se omnia, quæ Sedes illa damnaret, damnaturum esse promisit; atque ita velut phrenecticus, ut requiesceret, tanquam leniter fotus, a vinculis tamen excommunicationis nondum creditus est esse solvendus, sed, interposito duorum mensium

tempore, donec rescriberetur ex Africa, resipiscendi ei locus sub quadam medicinali sententiæ lenitate concessus est. » Cujus etiam Apostolicæ sedis clementiæ aliam rationem addit idem Augustinus lib. 2. *ad Bonif.* cap. 3. his verbis : « In homine acerrimi ingenii (qualis erat Celestius, de quo loquitur), qui profecto si corrigeretur, plurimis profuisset, voluntas emendationis, non falsitas dogmatis approbata est... Quidquid lenius actum est cum Celestio, servata duntaxat antiquissimæ fidei firmitate, correctionis fuit clementissimæ suasio, non approbatio exitiosissimæ pravitatis. »

Delatis autem in Africam Zozimi litteris, contristati Patres summum Pontificem obtestati sunt, ut in pristino statu omnia relinqueret; quibus iterum respondet Zozimus, de nimia objecta sibi credulitate se purgans. Concilium deinde 24. Episcoporum apud Carthaginem cogitur, a quo iterum Pelagius Celestiusque damnantur, Innocentii sententiæ standum pronuntiatur, Celestius vero in speciali errores suos damnare compellitur. Quod totum dilucide tandem agnoscens Zozimus, Celestii fraudibus retectis, mansuetudinem sibi solitam, et Apostolicæ sedi innatam coactus deposuit, et renitentem Celestium, atque ea quæ sibi a Paulino objecta fuerant, damnare detrectantem Apostolico fulmine contrivit, damnationisque sententiam ad totius orbis Episcopos misit, quam et synodus Carthaginiensis nondum dissoluta gratulabunda et festiva recepit.

Jugulato Celestii errore, in Augustinum tumore, arrogantia et convitiis plenissimis libris insurrexit Julianus, qui etiam, epistolis Romam et in Orientem missis, Augustinum suæ hæreseos triumphatorem, atque eo nomine sibi invisum inhonorare conatus est, sed frustra. Sanctissimus enim Papa Bonifacius tunc Ecclesiæ clavo astans, inimicos Augustini, eosdemque hostes gratiæ Dei non solum Apostolicis, sed etiam regiis comprimebat edictis; et, quamvis ipse esset doctissimus, adversus libros tamen Pelagianorum scribere noluit, sed Augustini maluit divina responsa postulare. Juliani epistolas confutavit Augustinus quatuor *ad Bonifacium* libris; Juliani vero libros, quibus Augustini *de Nuptiis* opus impugnabat, sex aliis elaboratissimis libris *in Julianum* inscriptis Augustinus confutavit. Octo alios Julianus libros adversus secundum *de Nuptiis* Augustini librum scripsit, quorum priores quinque Alipius Romæ exscripsit, et ad Augustinum misit, quos quinque aliis libris in opere jam perfecto Augustinus evertit.

REFLEXIO.

Fateamur itaque adversus hæreticos cum Ecclesia Catholica magnam divinæ gratiæ misericordiam, et multitudinem miserationum ejus, quibus et mundana Deus desideria pellit, et humanos convertit affectus; quibus Sanctos nos facit affectio sancta, et ipsa gemina, timor Domini sanctus, et sanctus amor quibus quadruplex nobis, teste Bernardo, confertur effectus, « immissio amaritudinis, » ut terrena displiceant, « subtractio opportunitatis, » ne nos occasio impellat; « virtus resistendi, » cum tentatio instat; « sanitas affectionis, » quæ opera cuncta sanctificat. Hanc nedum fateamur, sed jugiter imploremus, quæ facit voluntarios, nec salvat invitos, quæ dum de malo mutat voluntatem in bonum, transfert, non aufert libertatem; quæ sanat, cum immutat affectum; quæ roborat, ut perducat ad actum, quæ servat, ne sentiat defectum; quæ nociva propellit, aut vincit, profutura accerset; quæ ad bona opera dulciter permovet, et fortiter applicat; ex qua denique perenniter fluunt consilia pietatis, hortamenta interna sanctitatis, desideria æternitatis, allectamenta honestatis, splendores veritatis, inspirationes perfectionis, amores divinitatis. Felix qui ea luce videt, eo gustu sapit, eo ardore flagrat, eo odore fragat, eo duce regitur, ea voce pulsatur, ejusque motibus velut quibusdam brachiis suis comprehendit, amplectitur, stringit, cœlestemque sponsum tenet, et ait : *Tenui eum, nec dimittam.* Felices filii Dei, qui ita spiritu Dei aguntur, ut etiam spiritu suo quibusdam motibus humanis non deficiant ad seipsos, ne peccent, sed ita aguntur, ut quod agendum est, agant; et cum egerint illi, a quo aguntur, gratias agant. « Aguntur enim ut agant, » inquit August. *de Corrept. et Grat.* cap. 2, « non ut nihil agant : et ad hoc eis ostenditur quid agere debeant, ut quando id agunt sicut agendum est, id est cum dilectione et delectatione justitiæ, suavitatem, quam dedit Dominus, accepisse se gaudeant. » Igitur cum fide Catholica veram Dei gratiam confiteamur, quæ non secundum merita nostra datur, sed dat merita ipsa cum datur, quæ prævenit hominis voluntatem bonam, nec eam cu-

jusquam invenit in corde, sed facit, quæ ante omnia bona opera misericorditer nos prævenions, et si nihil in nobis boni invenerit, ipsa nos facit bonos, aversos convertens, conversos justificans, justificatos instruens munere bonæ voluntatis, et facultate bonæ operationis, simul et bonam donans voluntatem, et efficiens boni operis facultatem, qua denique percepta, ruptis difficultatis vinculis, et diligimus quod jubetur, et facimus quod diligimus, et in eo, quod bene facimus, permanemus.

PROSECUTIO EJUSDEM DISSERTATIONIS.

De hæresi Semipelagiana, ejusque sectatoribus.

Extincta in Pelagianis hæresis in Semipelagianis reviviscere cœpit, quorum doctrina non solum libero arbitrio favere visa est, sed etiam eorum vita spectabilis multos specie fallente decepit; veris enim sæpe subeunt falsa, et sine discrimine cæco fronte placent, quæ fine latent, ut dixit Prosper carmine sæpe citato cap. 4.

Porro Semipelagianorum errores ad duo capita reducit eorum subtilissimus indagator S. Prosper parte secunda carminis *de Ingratis*. Primum est, omnibus indifferenter hominibus gratiam Dei ita offerri, ut nullo specialiori affectu electos Deus prosequatur. Alterum est, liberum arbitrium in causa esse, cur unus gratiam amplectatur, alter respuat; unus perseveret, alter non perseveret; quia gratiæ opem ex viribus liberi arbitrii comparare sibi quisque potest; si autem non comparet, ideo est, quia neglexit, cum ex primigeniæ integritatis reliquiis satis virium in natura residuum fuerit ad opem Dei desiderandam, postulandamque. Primum caput de gratia omnibus eadem voluntate oblata, ita ut non major electis, quam reprobis conferatur, refellit tum exemplo eorum infidelium, qui de fidei mysteriis nihil unquam audierunt, qui dubio procul nec gratiæ, nec salutis participes esse potuere; tum hac ratione, quia si Deus omnes peræque homines non solum voluntate antecedente, sed etiam consequente salvos esse vellet, omnes utique salvarentur, cum haud dubie impleatur quidquid Omnipotens voluntate consequenti peroptat. Secundum vero caput confutat, tum quia omnis nostra bona voluntas a gratia proficiscitur; a gratia, inquam, non consilio tantum, hortatuque benigno docente et suadente, sed mutante intus mentem, et faciente indeclinabiliter, ut velit. Tum quia ante gratiam, quæ velle et operari in nobis efficit, nemo potest seipsum ad gratiam præparare, quoniam fides, quæ prima datur, per quam cætera impetrantur, gratuitum Dei donum est, quod sub meritum cadere nequaquam potest. Tum quia virtute gratiæ omni tempore conversa sunt pessima corda, quibus nihil rectæ voluntatis unquam insederat: « Recole innumerabile vulgus retro senum et juvenum, qui cæca turpiter usi libertate animi per cultus dæmoniorum, per magicas artes, per amorem rapta tenendi, per stupra, per cœdes vitam duxere nefandam. Et tamen incumbente obitu, jam limite in ipso extremi status, miserantem nocte remoto cognovere Deum, purgatorisque lavacri munere, nulla mali linquentes signa prioris, exempti mundo mutarunt tartara cœlo. Quæ merita hic numeras? Si præcedentia cernas, impia; si quæris post addita, nulla fuerunt. » Ita Prosper.

Observat etiam idem Prosper, Semipelagianos, quamvis alta Pelagianæ hæreseos capita detestari præ se ferrent, reapse tamen ipsa admittere, et cum damnatis hæreticis pacem inire. Etenim si bonus affectus, et pium voluntatis initium voluntatis viribus asseratur, frustra dicitur primigenii peccati labe natura læsa; si dona gratiæ sint ita proposita, ut nullus non possit ad illa sua libertate pervenire, procul dubio ex « fonte volendi », ut loquitur Prosper, profluet salus, quod est in purum putum Pelagianismum ire. Unde infert ex iis, quæ contra Pelagianos definita sunt, Semipelagianos etiam evidentissime confutari. Quin et Semipelagianorum Ecclesiæ dogmatum approbationem fictam esse tradit; quia plenitudinem gratiæ non admittebant, nec volebant gratiam efficere, ut ipsa fides incipiat, ut radices agat, ut germinet, ut crescat, ut maturescat, ut ad finem usque perseveret, ne lolium et tribuli, et vanæ dominentur avenæ, ne ventus frangat, torrens trahat, æstus adurat. Dum enim contendebant vocanti et hortanti Deo ita hominem propria libertate assentiri, ut ejus conatum Deus sequatur, procul dubio hoc dogmate gratiam Christi evertebant, quam pulsare tantum, et non aperire cordis januam volebant. Quia hoc pacto non gratia, sed liberum arbitrium bonam voluntatem agit: veluti cum quis auditis, vel le-

ctis quæ placent, aut displicent, varie commovetur, tunc animi affectus non his, quæ audit, vel legit, ascribi debent, sed libero arbitrio pro suo nutu huc illuc torquente se et flectente : unde exoritur secreta cordis in aula nunc amor, aut odium, nunc spes, metus, ira dolorque. Ergo in Pelagianos recidunt Semipelagiani, nec veram Christi gratiam confitentur, quæ flectit voluntatem, quo vult omnipotenti virtute, quam nullum remoratur obstaculum, quæ nullis anceps causis suspenditur, quæ merita non invenit, sed facit ; quæ ne quidem desiderari potest, nisi cum ipsa se desiderari facit. Est enim cunctis dux venientibus ad se, perque ipsam, nisi curratur, non itur ad ipsam. Ergo ad iter per iter ferimur, sine lumine lumen nemo videt, vitam sine vita inquirere mors est.

Parte tertia sui poematis argumenta Semipelagianorum S. Prosper refellit, et eorum querelas propulsat, quas ad duas potissimum revocabant. Prima erat, tolli liberum arbitrium pietatisque studium et industriam removeri ; imo nec vitiis pœnam deberi, aut præmia virtuti, si vel natura peccato corrupta mala velle sine gratia necesse habeat ; et si ea opus sit gratia, quæ det velle et currere, ut homo bene agat. Cui objectioni respondet Prosper primum, illud argumentum a Pelagianis illos fuisse mutuatos. Secundo ait, hac objectione fidem peccati originalis deleri : primum enim peccatum ad nos transfusum non solum corpus deturpat, sed voluntatem sauciat, nosque concupiscentiæ dominantis jugo subdit, a qua semper in malum rapimur, tametsi nonnisi volentes consentiamus ; quia libero arbitrio non ex toto quidem deleto, sed infirmato, manet voluntas libera, sed non bona, et quocumque fertur, ruit et labitur. A qua servitute voluntatem sola Christi liberat gratia, quæ fructui arboris vitæ similis languidam mentem sola reficere, ac renovare idonea est. Hac gratia pristinum honorem, libertatem scilicet in Adamo amissam recuperamus ; illa fit in nobis bonorum omnium meritorum principium, quæ eo magis crescunt, quo illam humilius accipimus, et largitori sua dona gratiarum actione reddimus. Denique ut convincat gratiam non dari secundum humanæ voluntatis studia, sed secundum beneplacitum, quibus vult Deus eam gratis largiri, affert Prosper exemplum parvulorum a baptismo mox hinc migrantium, infinitis aliis non percepto baptismate pereuntibus, meritis tamen paribus, seu potius utrobique nullis. Nec potest salus eorum, qui baptizantur, parentum meritis ascribi, cum videamus multos ortos e sanctis parentibus, nullo suorum studio salvari potuisse, et alios expositos ob turpia crimina matrum, de stercore ferri ad fontem baptismi, et inde ad cœlum migrare. Quod maxime patere ait in geminis, quorum alter interdum baptizatur, dum alius sine baptismo moritur, sola eos Christi gratia discernente.

Secundum Semipelagiani argumentum ex eo petebant, quod nisi gratia peræque omnibus detur, et alicui gratia efficax denegetur, reos non fore peccati, quos gratia neglexerit, utpote quibus bene gerendi non data fuerit virtus. Cui objectioni respondet, ab eis tantum proponi debere hoc argumentum, qui peccatum originale non agnoscunt. Cum enim auctore Apostolo, per unius delictum in condemnationem justissimam universa hominum massa defluxerit, eoque solo peccato rei nascantur omnes homines, ac digni morte, etiamsi nulla ei propria scelera adjicerentur : profecto nemo queri potest se Dei gratia non liberari, quæ jure potuit neminem liberare. Abhorret enim a ratione, ut qui sola Dei benignitate liberati sunt, eum accusent, quod non omnibus pariter reis eamdem benignitatem præstiterit. Hinc monet justos, et pro collatis sibi donis Deo gratias agere et consideratione justæ infidelium et peccatorum derelictionis excitari ad impetrandam eis humili prece liberationem et misericordiam, quam utique peccatores ipsi non quærunt, qui et miseria sua delectantur. Monet etiam, non esse curiose scrutandum, cur ex toto humano genere pars una eligatur, altera rejecta, licet eadem causa omnes implicet ; tum quia id ignorare non obest ; sicut non oberat olim nescire omnes gentes ad fidem fore vocandas, totumque per orbem donandum esse, quod spes tunc parvæ plebis habebat ; sicut etiam non obest ignorare quando mundus finietur ; sicut quoque non obest nescire, quæ sit causa tantæ varietatis in genere humano, ut cum eadem sit in omnibus natura ab uno limo producta, unus tamen regnet, alter serviat ; unus decore et viribus etiam in senectute floreat ; alter turpe corpus habeat, et debile ; unus præclaro ingenio, et ad præclaras artes comparato vigeat,

alter tarditate et hebetudine fere brutescat ; unus nec licito calore incitetur ad generandum, alter insanum nequeat frenare libidinis furorem, unde concludit :

His, et mille modis semen variantibus unum,
Impariles subeunt distincta exordia formas.
Nec tamen hæc inter tam compugnantia quisquam
Arguit auctorem, qui secum continet hujus
Legem operis, dum judicio placita explicat æquo
Et rerum causas obscurat justa potestas.
Si terrenum igitur figmentum, addictaque morti
Progenies ita dissimili producitur ortu
Quid mirum si consilii super omnia magni,
Arcanum latet ?...
Non ergo instamus clausis, nec operta procaci
Urgemus cura, satis est opera Omnipotentis
Cernere, et auctorem cunctorum nosse bonorum ;
Quo sine nihil rectum mens inchoat.

Parte quarta ejusdem carminis comparat Prosper doctrinam Semipelagianorum cum Pelagiana hæresi, additque Semipelagianos verbo tenus Pelagium reprobare, subtilissimum illius hæreseos venenum retinentes. Imo in hoc Pelagianis deteriores eos esse vult, quia Pelagius quamlibet vafer, nullo melle suæ hæresis pocula prælivit ; ideoque dum errores suos initio minus obtexit, plerosque deterruit ipsa dogmatum deformitas. At Semipelagiani tetriores errores damnantes periculosius fallunt, dum aiunt naturam suis viribus relictam, ad verum bonum ferri posse, ad Deum tendere, et Sanctos multa recti assuetudine firmos posse dæmonis oppugnationes propriis viribus frangere, imo et Deum utiliter justos suos interdum deserere, ut, illis sibi dimissis, detur merendi locus, quasi originali peccato læsa natura non fuerit. Et tamen fides Catholica ideo primi parentis vulnere sauciatam humanam naturam docet, ut ne quidem oculos mentis sponte possit in Deum sine Deo tollere, nec miseriam suam agnoscere, quoniam hoc spoliante tyranno perdidit, ut quanto jaceat sub vulnere norit.

Nec obest, inquit, quod aliquid nobis ex pristini status reliquiis supersit, non obest, inquam : tum quia illæ reliquiæ ad temporalem demum vitam pertinent, non ad acquirendam æternam, nec ad virtutis adjumentum, cum potius hinc superbiendi materiam natura corrupta arripiat. Tum quia, si per superstites illas reliquias posset homo suo vigore ad salutem sibi viam sternere, gratis Christus mortuus fuisset. Ut ergo homo captivus et miser, qualis sit, agnoscat, quo carcere clausus, quove morbo obsessus, ut videat quanta sit humani generis ruina, consideret Verbi Dei humilitatem, qua homo et miser fieri dignatus est, attendat quomodo virtus infirmata, sapientia ludificata, gloria obscurata fuerit ; quomodo justitia iniquitati, clementia sævitiæ, et tormentis innocentia subjecta fuerit, ut unius insontis mors fieret reorum vita. Deus, qualis morbus, cui eripiendo non nisi morte medici succurri potuit ?

Non obest etiam si dicatur, Sanctis obtinendæ coronæ causam auferri, nisi in eis reperiantur bona, quæ proprio ipsorum arbitrio accepta referri possint. Non obest, inquam, quia hæc tumida doctrina, dum falsas virtutes quærit, vera justitia, et Deo homines spoliat. Vera etenim Christianorum gloria, et bene operandi, subindeque merendi spes non in fœni flore caduco, sed in Christo est : « Christus enim tua justitia est, quo te duce oportet currere, ne cursus sine Christo sit vagus error. Sicut enim palmes nullos valet edere fructus non in vite manens, quæ de radice ministra succum agat in frondes, et musto compleat uvas ; sic infœcundi virtutum, et fruge carentes perpetui cibus ignis erunt ; qui vite relicta audent effusa de libertate comarum fidere, ne Christi sint ubertate feraces. »

Hæc de Semipelagianis in communi tradit Prosper : verum eorum errores in speciali melius dignoscemus, si sectatorum hujus hæresis doctrinæ capita sigillatim referamus.

Monachi Adrumetini.

Cum Florus Adrumetini Monasterii Monachus celebrem Augustini epistolam 105. in Monasterium detulisset, putaverunt nonnulli numero quinque Augustiniana de gratia doctrina ita gratiam Christi commendari, ut everso libero voluntatis arbitrio nulla esset hominibus in futuro judicio reddenda secundum opera sua retributio. Hinc turbatum Monasterium, ex eoque discedentes Cresconius et Felix Augustinum instruendi conveniunt, quos sanctus Doctor a se eruditos ad Monasterium remisit cum epistolis, et libro *de Gratia et libero arbitrio*, ad sedandas turbationes peridoneis. His Adrumetum delatis pace ingenti gavisi sunt, sed non diuturna ; nonnemo enim Monachorum concordiam libertatis cum gratia intelligere non valens, neminem corripiendum esse

dixit, si præcepta Dei non facit, sed tantummodo ut faciat, pro illo esse orandum. Hujus commentitiæ consequentiæ evertendæ causa eximium edidit Augustinus *de Correctione et Gratia* librum, quo nec gratiam removere correptionis necessitatem, nec correptionem excludere gratiæ opitulationem demonstravit.

Isti Monachi inter Semipelagianos annumerari possunt, quia non accusantur negati peccati originalis, vel aliarum Pelagii hæreseon, sed tantum adversus efficacem Christi gratiam eos murmurasse legitur ; quæ difficultas, ut patebit, una fuit, quæ Semipelagianismum excitavit et fovit.

Vitalis.

Primus, qui exerte Semipelagianismum docuit, Vitalis fuit, qui, ut ex 117. ad ipsum scripta epistola claret, existimabat initium rectæ in Deum fidei et bonæ voluntatis non Dei donum esse, sed a nobis proficisci ; cætera autem religiosæ vitæ bona Deum per gratiam suam jam ex fide petentibus, quærentibus, pulsantibus donare consentiebat. Adversus hunc errorem auream illam epistolam scripsit Augustinus, et quidem fortunatissime ; nam et ab errore Vitalem revocavit, et Semipelagianismum in Africa nascentem eradicavit.

Massilienses.

Occasione libri *de Correptione et Gratia* Præsbyteri Massilienses conturbati, expressius Semipelagianismum docuerunt, qui et Semipelagiani simpliciter dicti sunt, quia ad initium salutis sufficere naturam, nec opus esse gratia Christi, ex professo tradiderunt. Hos ad Augustinum tanquam specialem fidei Patronum, et gratiæ divinæ defensorem deferendos censuerunt Prosper et Hilarius Arelatensis episcopus ; eoque magis, quod cum clari essent, et egregii in omni virtutum studio, magnaque esset de probitatis illorum contemplatione reverentia, verendum erat ne alios ad se pertraherent. Illos servos Christi appellat Prosper et Augustinianæ adversus Pelagium doctrinæ amantes ; sed librum *de Correptione et Gratia* non solum durum, sed etiam Patrum opinioni, et Ecclesiastico sensui, in iis potissimum, quæ de vocatione electorum secundum Dei propositum, et de indeclinabili gratiæ virtute disputarat, contrarium arbitrati sunt. Eorum dogmata sic nobis describit S. Prosper :

Primo, licet admitterent omnem hominem Adamo peccante peccasse, et neminem per opera sua, sed per Dei gratiam regeneratione salvari ; attamen universis hominibus propitiationem, quæ est in Sacramento sanguinis Christi, æquali voluntate esse propositam, nec specialiori affectu Deum electos prosequi asserebant, sed potius eos in regnum suum prædestinasse, quos gratis vocatos dignos futuros electione, et de hac vita bono fine excessuros esse præviderit.

Secundo inde colligebant, doctrinam Augustini de gratuita prædestinatione esse rejiciendam, contendentes neminem ante Augustinum eum Apostoli ad Romanos epistolæ sensum dedisse, quem ille dederat, quin et doctrinam illam ædificationi audientium esse contrariam, et etiam, si vera esset, minime esse prædicandam. Hinc nolebant certum esse prædestinatorum numerum, sed posse minui, vel augeri, ne locum apud infideles, et negligentes cohortationum incitamenta non habeant.

Tertio volebant hominem ad gratiam, quæ est in Christo, per naturalem facultatem pervenire, quia scilicet bono naturæ bene usus est. Et, quia statim se offerebat instantia parvulorum nullum voluntatis usum habentium, quorum alii ad gratiam Baptismi vocantur, alii non vocantur, respondebant confugiendum esse ad scientiam conditionatam futurorum, tales nimirum perdi, talesque salvari, quales futuros illos, in annis majoribus, si ad adultam pervenissent ætatem, scientia divina præviderit. Idem servata proportione dicebant de adultis, quorum nonnullis prædicatur Evangelium, aliis non prædicatur ; cujus dispensationis discrimen non in Dei beneplacitum, sed in fidem et opera conditionate præscita referebant, dicentes « dispensasse Deum tempora, et ministeria prædicationis, juxta quod prævidebat aliquos credituros, et exorturam esse bonarum credulitatem voluntatum. »

Quarto affirmabant, gratiam Dei voluntati humanæ subditam esse, subindeque illam esse comitem, non præviam humanarum voluntatum, quas tamen secundum suam phantasiam ab ea volebant esse præventas. Porro non singulos a gratia idcirco renovari aiebant, quia prænoscebantur, quod non vellent renovari. Unde cum duo sint,

quæ humanam salutem operentur, Dei scilicet gratia, et hominis obedientia, priorem esse volebant obedientiam, quam gratiam, ut initium salutis ex eo qui salvatur non ex eo credendum sit stare, qui salvat ; et voluntas hominis divinæ gratiæ sibi pariat opem, non gratia sibi humanam subjiciat voluntatem. Quam eorum doctrinam, sic etiam Prosper cap. 10. *de Ingratis*, describit :

Gratia, qua Christi populi sumus, hoc cohibetur
Limite vobiscum, et formam hanc ascribitis illi.
Ut cunctos vocet illa quidem, invitetque, nec ullum
Præteriens, studeat communem afferre salutem
Omnibus, et totum peccato absolvere mundum ;
Sed proprio quemque arbitrio parere vocanti,
Judicioque suo mota se extendere mente
Ad lucem oblatam, quæ non se subtrahat ulli ;
Sed cupidos recti juvet, illustretque volentes.

Eadem Semipelagianorum dogmata describit Hilarius in sua *ad Augustinum* epistola, ubi expresse tradit primo negasse eos, dari a Deo hominibus credendi voluntatem ; secundo remansisse aliquas in homine post peccatum originale reliquias vigoris, qui prædicatione posset, et correptione excitari ; tertio sufficere quidem neminem sibi ad bonum opus incipiendum, vel perficiendum, sufficere tamen quemque sibi, ut velit sanari, quia velle sanari inter opera minime computabant ; quarto perseverantiam etiam usque in finem non donari a Deo, sed donum perseverantiæ posse nos emereri, et datum amittere. Unde eam Augustini divisionem, qua gratiam partitus fuerat in eam, sine qua Adam perseverare non poterat, et in eam, qua electis nunc perseverantia ipsa donatur, vehementer reprehendebant et moleste ferebant, eaque quamdam hominibus desperationem exhiberi contestabantur. Quare volebant solum in hoc nos ab Adamo distare, ut hunc integris viribus voluntatis juvaret gratia volentem, sine qua perseverare non poterat ; nos vero amissis, et perditis viribus credentes tantum non solum erigat prostratos, verum etiam suffulciat ambulantes.

Joannis Cassiani, Fausti Rhegiensis et Gennadii errores.

Unus e præcipuis Augustinianæ doctrinæ adversariis fuit Joannes Cassianus ex Diacono S. Joannis Chrysostomi factus Presbyter Massiliensis. Ejus doctrinæ summam paucis exponam.

Primo volebat hominem posse per semetipsum bonum velle ; quam bonam voluntatem veluti emicantem scintillam confovet Deus, suaque inspiratione confortat ; quia nihil, inquit, prodest sanitatis gratiam concupisse, nisi Dominus, qui vitæ ipsius usum tribuit, etiam vigorem incolumitatis impertiat. Videatur collatio 13. cap. 7. 8. et 12.

Secundo asserebat, ex sola facultate liberi arbitrii posse hominem habere caritatem, et superare graves tentationes, et ideo totum non esse ita Deo tribuendum, quin aliqua laus, et industria libero arbitrio servanda sit. Videatur collatio prædicta, cap. 14.

Tertio volebat, non posse quidem hominem per semetipsum apprehendere sanitatem, habere tamen eum a semetipso desiderium sanitatis, quia homini ex naturalibus conanti facere quod in se est, gratia datur, qua Deus bonos naturæ conatus dirigit, et incitat ad salutem. Hos tamen conatus non esse meritorios gratiæ volebat, sed potius occasiones et veluti ansas, quas Deus apprehendebat. Videatur ibidem, cap. 8. et 11.

Cassiani errores secutus est Faustus Rhegiensis duobus *de Gratia et Libero Arbitrio* libris ; et quamquam eo in opere gratiam Dei astruere videatur, eam tamen evertere nititur. Nam non solum cum Massiliensium vulgo vult superesse nonnullas in homine primævæ integritatis reliquias, per quas fit initium salutis esse a nobis tanquam ex nobis, et facienti quod in se est ex viribus naturæ, Deum conferre gratiam ; sed insuper in Pelagianismum labens, gratiam ad progressum in justitia faciendum pure externam esse pronuntiavit. Nam, lib. 2. cap. 6. Abel divinis placuisse conspectibus per insitum a Deo generaliter bonum, id est per propriæ voluntatis affectum scripsit. Quod de aliis Patriarchis in sequentibus docet, ubi et legem Mosis gratiam secundam, sicut legem naturæ gratiam primam appellat. Deinde hæc verba Psalmi CXXVI : *Nisi Dominus ædificaverit domum*, etc., quæ Patres de vera gratia interpretantur, de gratia externa ille exponit lib. 1. cap. 11 : « Numquid aliter ædificat et cognoscit Ecclesiam, quam per labores et officia Sacerdotum, per ministeria et exempla Sanctorum, per Apostolorum virtutes et Martyrum mores ? » Quin verba illa Salvatoris : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*, quæ de vera gratia unanimis Catholicorum

sensus intelligit, sic ille capite 17. exponit : « Quid est attrahere, nisi prædicare, nisi Scripturarum consolationibus excitare, nisi increpationibus deterrere, desideranda proponere, intentare metuenda, judicium comminari, præmium polliceri ? »

Cassianum et Faustum laudat eorum sectator Gennadius libro suo *de viris Illustribus*, in quo et Prosperum Cassiano, et Hieronymum Ruffino iniquissime postponit. Qua de causa Gennadii, sicut et Fausti libros Gelasius Papa canone *Sancta Romana Ecclesia*, inter apocryphos numeravit. Fateor tamen præfatos tres auctores a viris gravissimis excusari : Cassianum quidem, quia nondum erat ab Ecclesia proscripta Semipelagianorum doctrina, quam post rescriptum Cœlestini Papæ revocasse ferunt, cura præsertim Sixti Cœlestini successoris : unde ei postea contra Nestorianos scribendi provincia Provinciam Leo Magnus demandavit, unde in provincia Provinciæ inter Sanctos habetur, ut apud sanctum Maximum, dum ibi commorarer, accepi; Faustum vero, quia, licet contra ipsum et S. Fulgentius in Africa, et Avitus Viennensis in Gallia scripserint, eum tamen ab hæresibus suis resipuisse ferunt, unde et in Regiensi diœcesi ut Sanctus coli solet Idem de Gennadio affirmat Baronius, quem a Papa Gelasio ad veram fidem revocatum, et ad Episcopatum deinde Massiliensem assumptum fuisse narrat.

Porro Semipelagianismus non solum a Cœlestino Papa instantia Prosperi, sed etiam ab Arausicano secundo concilio sub Felice III. celebrato, et a Bonifacio II. Felicis successore confirmato damnatus est. Scio aliquos Severum Sulpitium, Vincentium Lirinensem, imo et Joannem Chrysostomum Semipelagianis accensere. Verum id ægre crediderim ; licet enim Severus Sulpitius a Massiliensibus nonnihil deceptus fuerit, tamen post Cœlestini rescriptum sensui catholico adhæsisse constans est, ut apud Guibertum Abbatem apologia pro Severo edita videre est. De Vincentio Lirinensi id minus crediderim, cum in aureo, et nunquam satis laudato suo contra prophanas novitates opusculo non solum Pelagium detestetur, sed et Cœlestini rescriptum adversus Semipelagianos latum profunda reverentia laudet.

Cæterum hunc errorem Magno Chrysostomo affingere nullus sine calumnia potest ; quidquid enim conetur Vasques carpendorum Patrum avidus, nunquam tamen vim verborum istorum elevabit, quibus vir ille divinus, et Orientis Augustinus Semipelagianismum nondum natum prævidit, et præfocavit hom. *de Adam et Eva* : « Omnium bonorum affectuum, atque operum, et omnium studiorum, omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad Deum tenditur, Deum profiteamur auctorem ; et non dubitemus ab ipsius gratia omnia hominis bona provenire, per quam etiam fit, ut aliquid boni et velle incipiamus et facere. » Quid iis verbis limpidius, vel Semipelagianismo adversantius ? Profecto bene de Chrysostomo Vasques meritus est ; nam in materia de visione, statum gloriæ a Chrysostomo destructum, et in materia de auxiliis, statum gratiæ ab eodem esse deletum comminiscitur. Quis tantam de Ecclesiæ Patribus, et Patrum Patriarchis, et Patriarcharum lumine Chrysostomo, et ipso reluctante, ac calumniam occupante, obloquendi licentiam ferat?

Quæres primo, utrum Semipelagiani, dum vellent initium salutis esse a nobis, omnem excluderent gratiæ internæ necessitatem ?

Respondeo, Semipelagianos eam solam gratiam Christi rejecisse, quæ nocere libertati, inducere necessitatem, inutilem efficere correptionem illis videbatur, quale erat « auxilium quo », ab Augustino libro *de Correptione et Gratia* traditum, et explicatum. Gratia autem moraliter duntaxat excitans, usum, et determinationem voluntatis expectans præfata inconvenientia non parit.

Veritas autem nostræ responsionis colligitur : tum quia Prosper in epistola *ad Augustinum* ait : Semipelagianos velle gratiam « comitem, non præviam meritorum, » a qua tamen « non negant voluntates secundum suam phantasiam », id est in aliquo sensu « esse præventas ». In nullo autem sensu voluntas potest a gratia præveniri, nisi per illuminationem et excitationem moralem. Nec potest dici, gratiam illam desiderasse Massilienses ad opera perfecta, non ad initium fidei. Non potest, inquam, dici ; nam in eodem contextu ait Prosper se loqui de præscientia, « secundum quam gratia vocantis operatur, » quæ utique gratia prima est, et pia initia præcedens.

Tum secundo, quia Semipelagiani non magis excluserunt gratiæ adjutorium ad

inchoandum bonum in homine lapso, quam in homine sano ; cum enim in homine lapso admitterent tantum reliquias sanitatis Adami, non potuerunt existimare hominem læsum minoribus egere auxiliis, quam egeret homo illæsus, majoremque inesse virtutem reliquiis naturalis possibilitatis, quam ipsi naturali possibilitati integræ et completæ. Atqui Massilienses, vel Semipelagianorum ullus nunquam dixerunt, hominem in primæva sua integritate constitutum non egere gratiæ internæ auxilio, sed cum Catholicis semper senserunt, Adamum ita potuisse bonum operari, ut tamen auxilio, sine quo semper egeret. Unde in epistola S. Hilarii refertur, ipsos divisionem gratiæ in gratiam primi hominis, et hominis lapsi eatenus moleste tulisse, non quod existimarent gratia Adamum non egere, sed quatenus credebant, stante Augustini doctrina de gratia, et auxilio *quo* ad perseverandum homini lapso necessario, desperationem hominibus exhiberi. Ergo Semipelagiani internum gratiæ et auxilii sine quo influxum non excluserunt.

Tum tertio, quia Semipelagiani eodem modo dicebant initium fidei esse ex nobis, et ex natura, quo perseverantiam finalem, ut patet ex litteris Prosperi et Hilarii, et ex Augustino libro *de dono Persever.* c. 17 : « Hi initium fidei, » inquit, « et usque in finem perseverantiam sic in nostra constituunt potestate, ut Dei dona esse non putent, neque ad hæc habenda, atque retinenda Deum operari nostras cogitationes et voluntates. » Atqui Semipelagiani nunquam excluserunt auxilium interius sine quo ad perseverandum ; nam in statu innocentiæ auxilium illud ad perseverandum desiderabant, « ut illum integris viribus juvaret gratia volentem, sine qua perseverare non poterat, » inquit Hilarius Semipelagianorum mentem referens. Non erant autem sic stolidi viri, quorum eruditionem et pietatem et famam commendat Prosper, ut crederent reliquias primævæ integritatis esse post ipsum peccati naufragium ipsa integritate validiores.

Confirmatur hoc argumentum ex Augustino *de dono Persev.* cap. 7. Si homo esset adhuc in sua primæva integritate, vera esset Semipelagianorum sententia ; sed, quia attenuata est vitiataque natura, ait illam esse falsam. « Non est hoc, » loquitur de dono perseverantiæ, « omnino in viribus liberi arbitrii, quales nunc sunt : fuerat in homine antequam caderet. Post casum autem hominis nonnisi ad gratiam suam voluit pertinere, ut homo accedat ad eum ; neque nisi ad gratiam suam voluit pertinere, ut homo non recedat ab eo. » Vult ergo Augustinus veram fuisse Semipelagianorum sententiam in statu innocentiæ, in quo poterat homo ad Deum accedere, et a Deo non recedere per naturalem possibilitatem. Atqui quod dicebant Semipelagiani de homine lapso, non poterat esse verum de homine innocente, nisi admitterent aliquod interioris gratiæ auxilium, sine quo, quod utique homini integro necessarium fuit. Ergo Semipelagiani auxilium interius sine quo in statu naturæ lapsæ non rejiciebant, quo ad Deum accedamus per initium fidei, et a Deo non recedamus per perseverantiam.

Tum quarto, quia ipsi Semipelagiani et Semipelagianismi acerrimi defensores gratiam illam interiorem illuminationis et excitationis ad pia initia se admittere declararunt. Nam Gennadius lib. *de Eccles. dogm.* c. 21 : « Manet utique, » inquit, « ad quærendam salutem arbitrii libertas, id est rationalis voluntas, sed admonente prius Deo, et invitante ad salutem, ut vel eligat, vel sequatur, vel agat occasione salutis, hoc est inspiratione Dei... Initium ergo salutis nostræ Deo niserante habemus ; ut acquiescamus salutiferæ inspirationi, nostræ potestatis est ; ut adipiscamur quod acquiescendo admonitioni cupimus, divini est muneris. » Id ipsum æque aperte tradit Cassianus collat. 3. cap. 3. 4. 12. et collat. 13. cap. 3, ubi ait ex Deo esse vocationem, Deum esse principium bonarum cogitationum, quibus « nobis et initia sanctæ voluntatis inspirat, et virtutem, atque opportunitatem eorum, quæ recte cupimus, tribuit peragendi. » Hac inspiratione ait « dormientes excitari voluntates ad desiderium æternæ vitæ, ac salutis ; » et nos « ea provocatos ad viam salutis accurrere. » Illas tamen inspirationes ita se habere docet, « ut nostrum sit ipsis vel enixius, vel remissius famulari. » Ipse etiam Vitalis Semipelagianorum præcursor, qui tam acriter contendebat fidem esse in nobis a nobis, fidem non esse donum Dei, sed esse ex nostra voluntate, quam nobis in nostro corde non est operatus Deus, ut patet ex epistola 117. S. Augustini : ille, inquam, Vitalis gratiæ interioris moralem excitationem non excludebat ; nam in eadem epistola aiebat, « hominem posse Dei suasione præcedente, conse-

quente consensione, libertate naturali credere. » Denique ipse Augustinus ante Episcopatum suum Semipelagianorum sententiæ adhærens, ut lib *de Prædest. Sanctorum* c. 3. Doctor humillimus confitetur, nunquam tamen credidit hominem in naturæ reliquiis potuisse sine gratia, quod in integritate naturæ non poterat ; nunquam enim talem errorem retractavit vir ad revocanda et corrigenda sua opera totus fictus et comparatus. Sed non est opus conjecturis, quando res ipsa loquitur. Augustinus in libro *de beata Vita*, quem adhuc cathecumenus scripsit, expresse motionem excitationis internæ ad initia pietatis requirit his verbis : « Admonitio quædam est, quæ nobiscum agit, ut Deum recordemur, ut eum quæramus, ut eum pulso omni fastidio sitiamus, de ipso ad nos fonte veritatis emanat, hoc interioribus luminibus nostris jubar sol ille secretus infundit. » Recordari autem Deum, quærere Deum, sitire Deum, pia sunt bonæ voluntatis initia.

Dices primo : Semipelagiani admittebant initium fidei esse a nobis, non esse donum Dei, nec illud Deum in cordibus nostris operari : ergo gratiam interiorem ad illud initium non admittebant.

Respondeo, hinc potius sumi argumentum pro nostra sententia. Nam non est quod dicantur Semipelagiani eam gratiam ad initium fidei exclusisse, qua admissa semper stat, fidem esse a nobis, et non esse donum Dei : atqui admissa gratia interiori, qualem habuit Adam in statu integritatis, stat fidem esse a nobis, et non esse donum Dei ; nam admissa illius gratiæ necessitate, nihilominus dixit Augustinus, lib. *de Corrept. et Gratia* cap. 12, « perseverare, vel non perseverare in hominis relinqui arbitrio. » Quod et repetit libris *de prædestinatione Sanctorum* et *de dono Perseverantiæ*, ubi ait, « perseverare esse in viribus liberi arbitrii. » Quod autem relinquitur libero arbitrio quod est in viribus liberi arbitrii, a nobis nec speciale Dei donum censetur. Et ratio est clara, quia licet inspiratio, et excitatio interna sit donum Dei, determinatio tamen, applicatio, et bonus usus excitationis illius a libero expectatur arbitrio, nec usum illum inspiratio illa operatur.

Instabis : Ex Prospero Massilienses volebant hominem per naturalem virtutem et facultatem posse ad gratiam, qua in Christo renascimur, pervenire petendo, quærendo, pulsando ; « ut ideo accipiat, ideo inveniat, ideo introeat, quia bono naturæ bene usus, ut ad istam salvantem gratiam initialis gratia ope meruerit pervenire. » Ergo Semipelagiani in nuda natura omni gratiæ auxilio carente initium fidei et meriti collocarunt.

Respondeo hoc argumento convictos Franciscum a S. Augustino Minoritam, et nostrum Baptistam Gonetum, fateri quod, licet aliqui Semipelagiani gratiam indifferentem liberi arbitrii determinationem expectantem ad initium fidei admiserint, aliqui tamen omnem prorsus gratiam ab initio fidei et meriti removerunt, et in purum Pelagianismum hac in parte relapsi sunt. Verum, etsi non sine fundamento illud inter ipsos Semipelagianos schisma asseritur, attamen argumentum factum non solum evidenter solvi potest, sed etiam ex eo nostra sententia magis, magisque firmari. Etenim juxta tritum Augustini, Patrum, summorum Pontificum, ac sacrorum conciliorum loquendi modum, per phrases istas : « Bonum opus est ab homine, fit per liberum arbitrium, per naturalem virtutem et facultatem, » non excluditur quodlibet gratiæ interioris auxilium, quia non excluditur « auxilium sine quo », sed duntaxat « auxilium quo ». Nam Aug. lib. *de Natura et Gratia* cap. 43, licet non neget auxilium sine quo Adamo fuisse necessarium, tamen Adamum « liberi arbitrii ad juste vivendum potestate » viguisse ait. Et lib. *de Corrept. et Grat.* cap. 10. ait sanctos Angelos « per ipsum liberum arbitrium in veritate stetisse ». Quod idem docet Prosper lib. *contra Callatorem* cap. 18. et Fulgentius lib. *de Incarn. et Grat.* cap. 22. Hinc Cœlestinus Papa epist *ad Episcopos Galliæ* cap. 4. definit, « in prævaricatione Adæ omnes homines naturalem possibilitatem perdidisse. » Quæ naturalis possibilitas nihil aliud esse potest, quam potestas recta cogitandi, volendi et agendi, quæ auxilium sine quo minime in Adamo excludebat. Quæ observatione omnia adversariorum argumenta absque negotio dissolves.

Urgebis : Ex eodem Prospero iidem Semipelagiani volebant, priorem esse hominum obedientiam, quam gratiam : ergo omne excludebant interioris gratiæ auxilium.

Respondeo hoc etiam argumento probari potius nostram sententiam ; manifestum est enim obedientiam illam supponere necessario aliam gratiam priorem, cui obediatur, ratione cujus obedientiæ alia ulterior gratia

ad bona et perfecta opera concedatur. Impossibile enim est reddi obedienti am, nisi alicui prius natura præcipienti obtemperetur. Ergo obedientia, quæ præcedit gratiam donantem bona opera, supponit internam gratiam, cui obediat, et cujus merito plenius auxilium, seu auxilium quo concedatur, beneficio cujus non solum erigantur prostrati, sed etiam suffulciantur ambulantes. Uno verbo, ut omnia objecta occupentur, per omnia illa testimonia, quæ nobis objicere possunt adversarii, nunquam evincent Semipelagianos excludere voluisse « auxilium sine quo », sed unum duntaxat auxilium quo, auxilium medicinale, auxilium curationis, auxilium liberantis, auxilium quod facit ut faciamus præbendo vires efficacissimas voluntati. Negando enim illud auxilium, et admittendo solum auxilium sine quo expectans bonum libertatis usum, vere, et consequenter dixerunt, naturam posse propriis viribus velle sanari, quærere medicum, homines priores dare Deo ut retribuatur eis, hominem quasi componere cum Deo, ut partem fidei sibi vindicet, atque illi partem relinquat, et quod est iniquius, primam tollat homo, sequentem det Deo ; et in eo, quod dicit amborum, priorem se faciat, posteriorem Deum. Hæc enim duplici de causa deducebant, et quia bonum usum et determinationem libertati asserebant, et quia illis initiis meritum gratiæ ulterioris ascribebant. Illud porro Augustinus in hoc præsertim statu donum Dei non existimat, quod « auxilium quo » non operatur. Idque ex contextu Augustini advertet facillime lector eruditus.

Dices secundo, nostram responsionem adversari celebri et solenni Innocentii X, et Alexandri VII. summorum Pontificum Constitutioni, in qua hæc propositio ut falsa et hæretica damnatur : « Semipelagiani admittebant prævenientis gratiæ necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei : sed in hoc erant hæretici, quod vellent eam gratiam talem esse, cui posset voluntas humana resistere, vel obtemperare. » Ergo Semipelagiani ad initium fidei gratiam interiorem non admiserunt.

Respondeo jure merito propositionem illam a summis Ecclesiæ capitibus fuisse proscriptam : tum quia cum complexa sit et bimembris, ut sit falsa et hæretica, sat erit alterum membrum falsitate et hæresi sordere. Porro in hoc non potuerunt esse Semipelagiani hæretici, quod dixerint gratiæ interiori et prævenienti posse hominem resistere vel obtemperare ; cum secundum fidem certum sit, hominem posse gratiæ cuilibet resistere, vel obtemperare : unde qui oppositum dicit, et falsidicus est, et hæreticus. Tum quia prævenientem singulos actus gratiam, qualem requirebant Augustinus et concilia, nunquam Semipelagiani admiserunt ; nam per necessariam ad singulos actus gratiam intelligebat Augustinus auxilium quo. Ergo falsum est, Semipelagianos admisisse prævenientis gratiæ, qualem Augustinus exigebat, quæve simpliciter gratia præveniens singulos actus dicitur, necessitatem. Addunt aliqui, quod, licet veri Semipelagiani gratiam, sine qua non repudiarent, tamen eorum aliqui in Pelagianismum relapsi sunt, ut patet ex istis Prosperi verbis : « Quidam horum in tantum a Pelagianis semitis non declinant, ut aliam gratiam non admittant, quam legem atque doctrinam, » ut ibi S. Prosper describit. Quæ responsio difficultatem evacuat : si enim aliqui Semipelagiani initium fidei et bonæ voluntatis in mera natura ab omni gratia deserta collocarint, profecto indefinita propositio æquivalens universali, qua dicitur Semipelagianos admisisse prævenientis gratiæ necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei, falsa est.

Quæri hic solet, quid sit gratia Christi, gratia operis, auxilium « quo », an motio, an qualitas, an actus vitalis indeliberatus. Sed hæc quæstio nonnisi iis suppositis, vel huc asportatis, quæ de concursu Dei, de præmotione physica disputari solent, commode resolvi potest : quæ omnia philosophi operose discutere solent. Illud solum theologo advertendum impræsentiarum est, duas esse theologorum etiam Thomistarum hac in re probabiles sententias. Prima est Gonzalis 1. part disputat. 58. sect. 3, Curielis tract. *de Grat. actuali*, dubitat. 2. §. 6. asserentium gratiam actualem esse actum indeliberatum, quia Patres et concilia dicunt, gratiam esse vocationem, delectationem, inspirationem, dilectionem, suavitatem, attactum internum. Unde Augustinus lib. 2. *de Pecc. merit. et remiss.* cap. 17 : « Ideo, » inquit, « non faciunt homines, quia vel latet an justum est, vel quia non delectat ; » et cap. 19 : « Cum ab illo illius adjutorium deprecamur ad faciendam per-

ficiendamque justitiam, quid aliud deprecamur, quam ut aperiat quod latebat, et suave fiat quod non delectabat ? »

Alvares vero et Joannes a S. Thoma fatentur quidem, ex gratia sequi semper actus illos indeliberatos, quibus homo sentit se vocari, allici, gustare divina, condelectari legi Dei secundum interiorem hominem ; ad illos tamen actus, qui non solum sunt, et fiunt in nobis, sed etiam a nobis, prærequirunt aliquam motionem, vel qualitatis transeuntis impressionem ; tum quia Angeli et Christus Dominus non habuerunt unquam actus indeliberatos, et tamen gratia actuali ad singulos actus permoti sunt ; tum quia ut intellectus et voluntas hos actus indeliberatos eliciant, aliquo additamento indigent, quo ad illos producendos roborentur et applicentur. Utut sit, mallem sentire gratiæ interioris unctionem, quam scire ejus definitionem ; illam tibi opto, lector optime, dum istam aperte tradere non valeo. Hanc doctrinam non bene exponunt humani Magistri, nam melius explicat oratio, quam lectio ; illamque experiere, si delectationem peccati justitiæ delectatione vincas, quia regnant spiritales fructus in homine, in quo peccata non regnant.

REFLEXIO.

Dominus custodiat introitum tuum, et exitum tuum. Gratiam ad initum, gratiam perseverantiæ ad exitum postulabat S. Propheta, quam Semipelagiani respuebant, Catholici fatentur, qui se et prævenios agnoscunt, et provehi sentiunt, et sperant perficiendos, dantque Deo gloriam, qui gratis prævenit, excitavit, initiavit, et Deo juvante de cætero ita vivunt, quo se probent et perceptis beneficiis non ingratos, et percipiendis idoneos. Hanc gratiam, ut docet Bernardus lib. *de Grat. et lib. Arb.*, quotidie petimus in oratione, cum dicimus Deo : *Adveniat regnum tuum.* « Regnum hoc nedum ex toto pervenit in nos ; quotidie tamen paulatim adventat, sensimque in dies magis ac magis dilatat terminos suos, in his duntaxat, quorum per Dei adjutorium interior homo renovatur de die in diem. »

Ergo a Deo omnem gratiam ad quodvis opus, sive incipiendum, sive prosequendum, sive perficiendum speremus et postulemus. Nam, ut eodem libro tradit Bernardus, velle bonum profectus est, velle malum defectus, velle simpliciter ipsum est, quod proficit, vel deficit. Porro ipsum ut esset creans gratia fecit ; ut proficiat, salvans gratia facit ; ut deficiat, ipsum se dejicit. Liberum arbitrium nos facit volentes, gratia benevolos : ex ipso nobis est velle, ex ipsa bonum velle ; a Deo velle accepimus in conditione naturæ ; velle bonum accepimus in visitatione gratiæ ; in creatione quadantenus sumus nostri in liberam voluntatem, in recreatione Dei efficimur per bonam voluntatem, ut simus initium aliquod creaturæ ejus, quoniam expedit profecto nobis magis omnino non fuisse, quam nostros permanere. Nam, sicut libera voluntas nos facit nostros, ita mala diaboli, bona Dei.

Itaque voluntas humana, quæ post peccatum manet libera, etsi misera, quæ nec jacens valet per se surgere, nec stans in melius quit sine Deo proficere, ad necessariam sibi confugiat Dei virtutem, et Dei sapientiam Christum, qui ex eo, quod sapientia est, verum ei sapere infundat, et ex eo, quod virtus est, perfectum posse restituat, et certe ad quem potius, quam ad Christum confugiemus, qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ Patris, et deformam reformabit, et debilem confortabit, et splendore suo tenebras fugabit, et virtute sua tyrannidem dæmonum conculcabit. Ipse forma est, cui conformandi sumus, quia ut pristinam recipiamus formam, ex illa reformandi sumus, ex qua fuimus et formati. « Verum cujus ad talia provocamur exemplo, » inquit laudatus Bernardus, « indigemus et auxilio, quo ipsi videlicet per ipsam (formam) conformemur, et in eamdem imaginem transformemur a claritate in claritatem, tanquam a Domini spiritu. Ergo si a Domini spiritu, jan non a libero arbitrio.... Deus autem Rex noster ante sæcula cum operatus est salutem in medio terræ, dona sua, quæ dedit hominibus, in merita divisit, et præmia, ut et præsentia per liberam possessionem nostra interim fierent merita, et futura per gratuitam sponsionem expectaremus, imo expeteremus ut debita.... Dei sunt procul dubio munera tam nostra opera, quam ejus præmia : et qui fecit se debitorem in illis, fecit et nos promeritores ex his. »

Hæc cum ita sint, caveamus in primis, ne cum bona in nobis cernimus, nostræ voluntati attribuamus, quæ infirma de virtute in

virtutem, et perfectionis culmen ascendere sine Dei gratia non valet, quæve sibi relicta, de vitio in vitium suo pondere devoluta ruit in præceps prægravata nimirum non solum lege peccati originaliter membris insiti, verum et consuetudine terrenæ inhabitationis usualiter affectionibus inolita. Totum ergo gratiæ asseramus, quæ liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum ; sanat cum immutat affectum ; roborat, ut perducat ad actum ; servat, ne sentiat defectum. Sed propterea negotio salutis ne segnes indormiamus ; ad hoc enim gratia præveniens est, ut voluntas sibi cooperetur, ita quod a sola gratia cœptum est, pariter ab utroque perficiatur. Non sunt ergo deserenda jejunia, vigiliæ, continentia, operaque misericordiæ, cæteraque virtutum exercitia, per quæ utique constat interiorem hominem nostrum renovari de die in diem, dum et intentio terrenis incurvata curis, de imis paulatim ad superna refugit, et affectio circa cordis desideria languens, sensim in amorem spiritus convalescit ; et memoria veterum operum turpitudine sordens, novis bonisque actibus candidata in dies hilarescit. In his interior renovatio consistit, rectitudine scilicet intentionis, puritate affectionis, recordatione bonæ operationis. Verum hæc cum certum sit divino in nobis actitari spiritu, Dei sunt munera ; quia vero cum nostræ voluntatis assensu nostra sunt merita. Bonis igitur operibus insistamus, quæ spei seminaria, caritatis incentiva, gratiæ germina, prædestinationis indicia, futuræ felicitatis præsagia sunt, et, ut divine dixit Bernardus, « via regni, non causa regnandi. »

APPENDIX UNICA AD DISSERTATIONEM PRÆCEDENTEM.

DE PRÆDESTINATIANIS.

Nihil invidiosius sententiæ Thomistarum opponunt adversarii, quam nostram de prædestinatione et gratia sententiam dudum in Prædestinatianis quinto sæculo damnatam, a Wiclefo recoctam, demum a Lutheranis et Calvinianis e cineribus impurissimis suscitatam. Suas hoc pacto arbitrantur speciosis coloribus oblinire doctrinas, et Pelagianismi, vel Semipelagianismi objectam sibi consensionem recriminando depellere, si adeo nefandis nominibus sententiam nostram apud imperitos infament, et terrimam ei assertioni notam inurant, quam alioquin bene sciunt non solum totius traditionis, sed clarissima potissimum Augustini et Aquinatis luce evasisse illustrissimam. Verum his objectiuncularum nebulis angelicam doctrinam, quam infuscare moliuntur, splendidiorem invitos effecisse invicte demonstraverimus, si confictos illos Prædestinatianorum veros esse Augustini discipulos et defensores, a Semipelagianis divexatos, et atræ hæreseos insimulatos hac appendice convincamus, qui alibi verorum Prædestinatianorum, id est, Lutheranorum et Calvinianorum immanem a nostris sensibus, et pene infinitis intervallis dissitam dissonantiam ostendimus.

§. I.

Nulli fuerunt quinto sæculo Prædestinatiani hæretici, sed eo nomine S. Augustini Discipuli a Semipelagianis calumniose traducti sunt.

Probatur. Si extitissent quinto sæculo Prædestinatiani hæretici, illorum alicubi Augustinus meminisset, illosve Patres illo tempore Ecclesiam totis viribus defendentes, et cujusvis erroris impatientes confutassent ; nam nihil eorum, quæ ad prædestinationis et gratiæ tractationem accuratissimam desiderari possunt, in Augustino, Patribusque Augustinianæ doctrinæ sectatoribus desideratur. Maxime quia Hincmarus Rhemensis episcopus, præcipuus hujus prædestinatianæ historiæ, vel potius fabulæ architectus, non alios Prædestinatianos agnoscit, quam quos a Beato Augustino confutatos ait :

« Necessarium duximus, » inquit Hincmarus *de Prædest.* cap. 15, « alligare in quatuor fasciculis ad comburendum zizania, quæ in dominici tritici modio prisci seminarunt Prædestinatiani, quos Augustinus et Prosper suis scriptis sufficientissime revicerunt. »

Atqui neque Augustinus, sive in libro *de Hæresibus*, sive in tam multis *de Gratia* libris, sive illis operibus, quæ sub finem vitæ in defensione divinæ gratiæ perseverans, ut ait S. Prosper, scripsit, de Prædestinatianorum hæresi mentionem facit : neque SS. Prosper, Hilarius, Fulgentius, Petrus Diaconus, auctor libri *Hypognosticon*, inter opera Augustini tomo septimo recensiti, hanc hæresim impugnarunt, vel illius tantisper meminerunt; sed contra solos Pelagianos, Pelagianorumque reliquias fortissime pugnarunt, ut in operibus eorum non omnino cæcutientibus claret : ergo nulli unquam fuerunt hæretici Prædestinatiani.

Dices : Non est verisimile, Bernardum de Luxemburgo opere suo *de Hæresibus* hanc hæresim confinxisse, cum ea solum de illa referat, quæ in chronico Sigeberti habentur, ut Alphonsus a Castro, verbo *Prædestinatio*, tradit; ex quo etiam exscripsit Cardinalis Baronius, quæ posteris fide Sigeberti reliquit.

Respondeo ita esse, sed hinc potius validius commentum Prædestinatianæ hæreseos convelli. Etenim Sigebertus hanc fabellam ex solis Semipelagianorum libris deprompsit; nullos enim ante Hincmarum de hac hæresi sermonem texuit, qui non fuerit Pelagianismi, vel Semipelagianismi fuligine tinctus. Nullibi quippe hæresis hæc reprehenditur, nisi apud auctorem nuper Prædestinatum dictum, apud Tyronem Prosperum in chronico, apud Faustum Massiliensem, et Rhegiensem episcopum, apud Gennadium, et apud Ennodium Ticinens. Atqui omnes illi auctores suspectissimæ fidei sunt. Prædestinatus quidem auctor Euthychete antiquior, quia ut omni legenti patet, totus liber purum putum Pelagianismum spirat, et innumeris aliis scatet erroribus, et nominatim pagina 212. peccatum originale inficiatur, additque hanc impietatem esse a Prædestinatianis inventam. O historiæ Prædestinatianæ testem locupletem ! Tyro Prosper item, qui eo libro Cassianum laudat, et ab Augustino talem hæresim sumpsisse exordium inverecunde effutit. Arnobius etiam junior suam cum Pelagio consensionem in Psalm. c, ubi dari peccatum originale pernegat, satis superque prodit. Faustum porro Rhegiensem fuisse Semipelagianorum antesignanum nemo nescit. Gennadium quoque a Semipelagianis stetisse, lib. *de Dogmatibus Ecclesiasticis*, et altero *de Viris illustribus* opere satis ipsemet ostendit, cum ibi Cassiano Faustoque laudatis, Augustinum, Hieronymum et Prosperum accuset. Idem de Ennodio Ticinensi, viro alioquin insigni judicium feret, qui epistolam ejus decimam nonam, ubi Pelagianos tutatur errores, attente legerit. Nec Ennodii testimonium adversariorum causam multum juvat, cum ibi non sectam solam Prædestinatianam, sed unum duntaxat hominem reprehendat, qui asserebat, « in una tantum parte, quæ deterior est eligendi datam esse licentiam. » At quis hæreticis pro domo sua certantibus prudenter credat? Quis hæreticorum artes ignorat, supposititios errores, et libros viris Catholicis declinandæ invidiæ gratia asserere solitos? Absit ut illis fidem habeamus qui fidem Deo, et sanctæ Ecclesiæ detrectant. Absit ut illis assentiamur, qui nimio errorum suorum studio præpediti, variisque præjudiciis occupati, neque jus, neque æquum atque bonum sciunt, sed, ut elegans poeta ait, « melius, pejus, prosit, obsit, nihil vident, nisi quod lubet. » Nemo ignorat hæreticos ipsarum Scripturarum corruptores a veritate desertos totam in mendacio ponere spem suam, uti Magnus Gregorius ait lib. 11. *Moral.* cap. 13. illud Job III. expendens : *Numquid indiget Deus vestro mendacio, ut pro illo loquamini dolos?* ubi sic habet : « Deus mendacio non eget, quia veritas fulciri non quærit auxilio falsitatis. Hæretici autem, quia ea, quæ prave de Deo intelligunt, ex veritate tueri non possunt, quasi ad approbandum radium luminis, umbras falsitatis requirunt. »

Sed inquies : Quid causæ fuit, cur Semipelagiani hanc Prædestinatianorum hæresim finxerint, si nunquam fuit in rerum natura? Quid inde compendii reportabant, quo causa ipsorum hac arte promoveretur?

Respondeo, magnum ex hac calumnia lucrum Semipelagianos expectasse. Cum enim in causa prædestinationis et gratiæ Christianæ Catholicos, id est, Augustini discipulos, vincere niterentur, collatam in se novæ hæreseos suspicionem graviori et horribiliori accusatione propellebant, con-

tendebantque Augustini defensores, quos Prædestinatianos nominabant, fatalem necessitatem inducere, et omnibus invisam et exosam Manichæorum hæresim suscitare. Volebant ergo esse victores, « non ut veritas, » juxta consilium Augustini in quadam epistola, « vincat errorem, sed error errorem, et, quod pejus est, major minorem. » Sic olim, ut alibi observatum est, Eutychiani Catholicos distinctas in Christo naturas propugnantes, tanquam Nestorianos traducebant. Nestoriani vero contra Cyrillum unitatis personæ Christi acerrimum cum Ecclesia Catholica defensorem, Appollinaristam appellabant. Vide quæ diximus lib. 1. dissert. 12.

Et, ut liquido constet Semipelagianos unius Augustinianæ doctrinæ fidos sectatores hujus nefandæ hæreseos insimulasse, atque adeo dilucide, et invicte confirmetur sententia nostra, sciendum illa eadem, in quibus Prædestinatianæ hæreseos virus ponebant, doctrinæ capita fuisse ante Augustino, Prospero aliisque intrepidis Augustini discipulis objectata. Etenim apud memoratum Gennadium primum accusationis caput est, quod juxta prætensos illos Prædestinatianos, Deus « non omnes homines creavit, ut omnes salvarentur, sed ut multitudine hominum ornetur mundus. » Atqui illam eamdem propositionem Prospero et Augustini discipulis Galli objectione 13. opposuere his verbis : « Quidam homines non ob hoc a Deo creati sunt, ut vitam adipiscantur æternam, sed ut habitum tantummodo sæculi præsentis ornarent, et ad utilitatem nascerentur aliorum. » Cui objecto sic B. Prosper respondet : « Universos homines non ignoramus a Deo singillatim creari, et de hac universitate alios damnandos cum diabolo, alios regnaturos esse cum Christo. Quod ergo etiam hi creantur, qui æternæ vitæ participes non erunt, nulla est culpa Creatoris, qui naturæ auctor est, non vitii, quod natura contraxit. Ornari autem etiam talium conditione mundi hujus varietatem quis non intelligat, qui videat studiis et operibus quorumdam impiorum tot commoda vitæ præsentis instructa in inventione artium, in extructione urbium, in constitutione legum, in confœderatione populorum? » Quod confirmat deinde ex ipsa religione Christiana, quæ multum ex impiorum persecutione incrementum suscepit, ut patet exemplo Christi, qui magno Judæorum scelere redemit orbem terrarum ; tum Apostolorum tolerantia inter persequentium fremitus triumphantium; tum innumerabilium Martyrum palmis, quibus de crudelissima infidelium sævitia felix est collata victoria, adducitque illud Apostoli Philipp. I : *In nullo teneamini ab adversariis, quæ est illis causa perditionis, vobis autem salutis, et hoc a Deo.* Tum hæreticorum novitatibus, quorum errores Deus in Ecclesia contra Ecclesiam permittit exsurgere, non utique eos creans aut fovens, sed per ipsos diligentiam filiorum suorum ad inquisitionem, et custodiam veritatis exercens, dicente I. Cor. XI. Apostolo : *Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant in vobis.* Monet porro fideles ad tenebras impiorum, et ad illuminationem filiorum respicientes, ut gratias Deo agentes fiant ex collatis sibi beneficiis ferventiores, in ruinaque pereuntium discant, « in quæ mala per liberum arbitrium ruerent, nisi eis per Dominum nostrum Jesum Christum Dei gratia subveniret. » Et versus finem libri sic habet : « Neque quamlibet innumerabilis multitudo impiorum indecora est mundo, aut inutilis Dei regno ; cum etiam per ipsorum veniat propaginem regeneranda generatio, et in eis tolerandis ac diligendis populus Dei fiat illustrior, ducens bonitatem, et patientiam ab illo, qui pluit super justos, et injustos, et solem suum oriri facit super bonos et malos. »

Secundo aiebant Prædestinatianos illos a se excogitatos velle, non omnes a Deo ea « voluntate vocari, ut vocem ejus omnes sequantur. » Verum enim vero illud ipsum Prospero objectione 5. Galli opposuere his verbis : « Qui vocati sunt, non æqualiter sunt vocati, sed alii ut crederent, alii ut non crederent. » Cui sic satisfacit Prosper : « Si vocatio in Evangelii tantum prædicatione intelligatur, non veraciter dicitur, quod aliis, atque aliis, aliter atque aliter prædicetur ; cum unus sit Deus, una fides, una regeneratio, una promissio. Si autem ad effectum plantationis et rigationis aspicitur, aliud actum est cum eis, quorum exteriores aures corporali voce pulsatæ sunt ; aliud in eis, quorum interiorem sensum Deus aperuit, et in quorum corde posuit fidei fundamentum, dilectionisque fervorem. Quosdam autem ideo vocatos dicere, ut non crederent, nimis absurdum est; quasi vocatio eis causa infidelitatis extiterit, et prædicatio fidei fecerit infideles. »

Tertio accusabant Prædestinatianos illos imaginarios, quod vellent « non omnes, qui vocante Deo obediunt inspirationi ipsius, accipere in bono exequendo perseverantiam. » At illud quoque Prospero objectione 7. a Gallis his verbis oppositum fuit : « Quod Deus quibusdam filiis suis, quos regeneraverit in Christo, quibus fidem, spem, dilectionem dedit, ob hoc non det perseverantiam, quia non sunt a massa perditionis præscientia Dei, et prædestinatione discreti. » Ad quam difficultatem sic respondet Prosper : « Ex regeneratis in Christo Jesu quosdam relicta fide, et piis moribus apostatare a Deo, et impiam vitam in sua aversione finire, multis (quod dolendum est) probatur exemplis. Sed horum lapsum Deo ascribere immodicæ pravitatis est, quasi ruinæ ipsorum impulsor, atque auctor sit, quia illos ruituros propria ipsorum voluntate præscivit, et ob hoc a filiis perditionis nulla prædestinatione discrevit...., non est calumniandum Deo, quare istis non dederit quod aliis dedit ; sed confitendum est, et misericorditer eum dedisse quod dedit, et juste non dedisse quod non dedit : ne quemadmodum ex libero arbitrio oritur causa labendi, ita ex ipso videatur et standi ; cum illud humano fiat opere, hoc divino impleatur ex munere. »

Denique, aliis omissis, præcipuum accusationis caput erat, quod Prædestinatiani illi ideales vellent, « Deum impios prædestinare ad malum, sicut justos ad bonum. » Sed hæc erat ipsa prima Gallorum objectio his verbis : « Quod ex prædestinatione Dei, velut fatali necessitate homines ad peccata compulsi cogantur in mortem. » Cui sic respondet Prosper : « Prædestinationem Dei nullus Catholicus negat, fatalem autem necessitatem multi etiam non Christiani refutant. Peccatum ergo ad mortem trahit, sed ad peccandum neminem Deus cogit. Quisquis igitur, » addit in fine libri, « ex prædestinatione Dei velut fatali necessitate homines in peccata compulsos cogi dicit in mortem, non est Catholicus. Nullo enim modo prædestinatio iniquos facit, neque cujusquam omnino est causa peccati. »

Iisdem difficultatibus respondet idem Prosper in altero libro de capitulis objectionum Vincentianarum, ut legenti perspicuum est. Ex quibus clarissimum est, sicut ex alio ejusdem Prosperi ad excerpta Genuensia, et contra Collatorem libro manifestum, Semipelagianos falsis, et absurdis consequentiis hæresim Prædestinatianam fuisse fabricatos, et ibi hæresim posuisse, quod ex Augustino, Augustinique discipulis frivolis sophismatis deducebant. Cum igitur Gennadius, aliique Prædestinatianorum confictores, nihil illis opponant, quam quod Prospero, aliisque orthodoxis Augustinianæ doctrinæ sectatoribus oppositum fuit, plane relinquitur, Prædestinatianos illos nihil ab Augustini Catholicis discipulis interesse.

Nec mirum si Augustini discipulorum famæ hi obtrectatores detrahere præsumpserint, cum nec Magistri nomini pepercerint. Conqueritur enim Augustinus lib. 1. *contra Julian.* inter varias contumelias et verba maledica, sibi potissimum consensionem cum Manichæis Julianum opposuisse. « Ostendam, » inquit cap. 1, « quantis, et qualibus Ecclesiæ Catholicæ Doctoribus nomine Manichæorum intolerabilem facere non cunctis injuriam, et cum me appetis, in quos tela sacrilega jaculeris. » Et cap. 3 : « Sed tu, qui tam crebro nobis Manichæorum nomen opponis, quos et quales viros, et quantos fidei Catholicæ defensores tam execrabili criminatione appetere audeas, si evigilas, intuere. » Et cap. 4 : « Quid nomen dilaniare niteris meum, et Ambrosium facis tacito ejus nomine Manichæum? Cernis nempe cum quibus tua maledicta sustineam : cernis cum quibus mihi sit causa communis, quam nulla consideratione sobria pulsare calumniis, et expugnare conaris? Cernis quam tibi perniciosum sit tam horribile crimen objicere talibus, et quam mihi gloriosum sit quodlibet crimen audire cum talibus. »

Testatur etiam D. Prosper in prologo *Responsionis ad capitula Gallorum,* quosdam doctrinam Augustini, quam contra Pelagianos inimicos gratiæ Christi et liberi arbitrii decomptores per multos annos apostolice asseruit, litterisque mandavit, non intelligendo, aut intelligi eam nolendo reprehendisse, et quæ in Augustini libris damnabilia reperisse jactabant, brevium capitulorum indiculis publicasse. In prologo etiam libri *Responsionis ad objectiones Vincentianas* asserit quosdam christianæ, ac fraternæ caritatis oblitos discipulorum Augustini existimationem lædere studuisse. « Contexunt enim, » inquit, « et qualibus possunt sententiis comprehendunt ineptissimarum quarumdam blaphemiarum prodigiosa mendacia, eaque ostendenda et ingerenda multis publice,

privatimque circumferunt, asserentes talia esse in nostro sensu, qualia diabolico continentur indiculo. » Et capite 1. libri *contra Collatorem* affirmat, Cassianum aliosque, quorum nec ordo in Ecclesia, nec ingenia despicienda erant, contendisse gratiam Dei, qua Christiani sumus, ab Augustino non esse recte defensam; libros ejus contra errorem Pelagianum conditos immoderatis calumniis impetere non quievisse, et illam suis morsibus doctrinam laniasse, quæ novorum hæreticorum commenta disjecerat, et diabolicum tumorem Pelagianæ elationis eliserat.

Igitur homines illi, qui inductæ fatalitatis, necessarii ad malum impulsus asserti, prædestinationis ad æternam damnationem invectæ accusati sunt, non alii fuere unquam, quam fideles Augustinianæ doctrinæ discipuli, quibus per consequentias inanes talia commenta affingebant, « asserentes, » inquit Prosper laudatus in *Præfat. ad object. Vincentianas*, « talia esse in nostro sensu, qualia diabolico continentur indiculo. » Quæ subdit falso in discipulos Augustini ad excitandam invidiam fuisse jactitata. Ergo tantum abest, ideo credendum esse, fuisse sub illa tempora hæreticos Prædestinatianos, quia quædam nonnullis horrenda capitula objecta sunt, quin potius nullos fuisse Prædestinatianos certissime tenendum est, cum illi, quibus objecta sunt, acerrimi fuerint catholicæ veritatis assertores. Neque enim, ut bene monet Prosper in *prologo ad capitula Gallorum*, hanc persuasionem temere quis debet recipere, « et talem putare sensum scriptis Catholici inesse Doctoris, qualem eum, qui frustra calumniantur, ostentant. »

§ II.

Objectorum confutatione sententia nostra magis firmatur, magisque exploditur Prædestinatianæ hæreseos commentum.

Objicies 1. Prædestinatianorum primordia in Africa in monachis Adrumetinis ab Augustino deprehensa sunt. Etenim, teste Augustino ep. 46. *ad Valentinum*, turbatum est nonnulla dissensione monasterium, « eo quod quidam in illo sic gratiam Dei prædicant, ut negent hominis liberum arbitrium; et, quod est gravius, dicant, quod in die judicii non sit redditurus unicuique juxta opera ejus. » Atqui per hæresim Prædestinatianam nihil aliud intelligunt qui eam extitisse aiunt. Ergo Prædestinatiana hæresis vere tempore Augustini, tametsi non sub eo nomine, incepit.

Respondeo monasterium Adrumetinum magis Semipelagianæ, quam Prædestinatianæ hæreseos suspicione laborasse. Etenim post acceptam beati Augustini epist. 105. *ad Sixtum Romanæ Ecclesiæ Presbyterum*, et deinde summum Pontificem, in duas partes monasterium divisum est, aliis Semipelagiano spiritu adactis, vel certe ignorantia excæcatis, existimantibus stante illa gratiæ victricis necessitate, quam epistola illa tam nervose Augustinus propugnat, humanum tolli arbitrium; et hi erant numero quinque, ut ex epist. Valentini *ad Augustinum* inter Augustinianas 256. patet: alii contra epistolæ Augustini doctrinam in toto suo rigore recipientes, efficaciam divinæ gratiæ, tanquam humanæ libertati minime officientem confitebantur. Hos inter præcipuus erat Florus, qui, ut ait idem Valentinus, fuit aliorum quinque, qui in ipsum sæviebant, quod epistolam Augustini detulisset, furore conturbatus. In hac contentione duo Monachi Cresconius et Felix ad Augustinum profecti sunt, qui Augustino exposuerunt Florum et sequaces ita gratiam prædicare, ut negent hominis liberum arbitrium, et quod in die judicii non sit Deus redditurus unicuique juxta opera ejus.

Itaque Augustinus in epistola citata *ad Valentinum*, accusantium fide nixus monachos hortatur, ut neque negent Dei gratiam, neque liberum arbitrium sic defendant, ut a Dei gratia separent: quia « si non est Dei gratia, quomodo salvat mundum? si non est liberum arbitrium, quomodo judicat mundum? » Porro Augustinus accusationi aliorum ægre credens, et doli, vel ignorantiæ aliquid suspicatus, rogat Valentinum, ut ipsum, a quo dicunt Monachos fuisse turbatos, ad se mittat: « Aut enim non intelligit librum meum, aut forte ipse non intelligitur, quando difficillimam quæstionem, et paucis intelligibilem solvere, atque enodare conatur. » Durante eodem dissidio scripsit Augustinus librum *de Gratia et libero Arbitrio*, quia Falsorum fratrum accusationibus persuasus existimabat, Florum et sequaces sic gratiam Dei defendere, ut negarent liberum arbitrium. Quos libros cum pluribus scriptis aliis ad Valentinum transmisit.

His peractis Florus cum aliis fratribus ad Augustinum pergit. Qui ejus innocentiam illico pernovit, tum ex epistolis Valentini, in quibus sic habetur : « Servi tui Flori hæc fides est, Pater (id est illamet, quam Augustinus libris ad monasterium missis expresserat), non sicut Fratres illi sunt locuti. » Tum ore ipsius Flori doctrinæ ejus puritatem agnovit, unde et magnificum de illo testimonium perhibuit lib. *de Corrept. et Grat.* cap. 1 : « Liberum arbitrium et ad bonum, et ad malum faciendum confitendum est nos habere ; sed in malo faciendo liber est quisque justitiæ, servusque peccati ; in bono autem liber esse nullus potest, nisi fuerit liberatus. Hanc fidem, quæ sine dubio vera et prophetica, et apostolica fides est, etiam in fratre nostro Floro invenisse me gaudeo : unde hi potius corrigendi sunt, quos quidem propitio Deo correctos esse jam existimo, qui eum non intelligebant. » Hac de causa scripsit Augustinus aureum et divinum illud opus *de Correptione et Gratia*, non hæresim Prædestinatianam confutaturus, sed contra eos acturus, qui Pelagiana elatione inflati, inanem esse correptionem, et deleri liberum arbitrium ex confessione christianæ gratiæ, perversis inanium consecutionum sophismatis inferebant, ut ipsemet August. lib. 2. *Retract.* cap. ult., et penultimo, ubi de lib. *de Gratia et libero Arbitrio*, et de altero *de Correptione et Gratia* agit, luculentissime testatur. Ibi namque ait se libros illos scripsisse, « propter eos, qui cum difenditur Dei gratia, putantes negari liberum arbitrium, sic ipsi defendunt liberum arbitrium, ut negent Dei gratiam. » Ex quibus omnibus claret, non aliquam fuisse temporibus Augustini Prædestinatianam hæresim, sed Prædestinatianæ hæreseos commentum a Semipelagianis ad declinandam invidiam excogitatum fuisse, ut in se collatam hæresis notam in orthodoxos hæreticorum genio transferrent. Unde infrunite dixit Tyro Prosper, ab Augustino Prædestinatianos sumpsisse primordia.

Objicies secundo : Adversus emergentes Prædestinatianos Augustini opem imploraruntProsper et Hilarius. Ergo Prædestinatianorum hæresis revera extitit.

Respondeo hoc argumentum jejune, et sine probatione a P. Jacobo Sirmondo proponi, sed eo potius invicte astrui sententiam nostram, demonstratu facillimum est. Omni enim epistolas Prosperi et Hilarii legenti perspicuum est, geminum illum Augustini discipulum adversus unos Semipelagianos communis Magistri opem implorasse. Etenim, teste Hilario in sua epistola, Augustini lucem invocarunt Massilienses, qui perlecto *de Correptione et Gratia* libro, et illo potissimum capite, in quo dicitur : « Nunc Sanctis in regnum per gratiam prædestinatis non tale (quale fuit in Adamo) adjutorium perseverantiæ detur, sed tale ut eis perseverantia ipsa donetur ; non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verum etiam ut per hoc donum nonnisi perseverantes sint. » His, inquam, perlectis indignati sunt : « His verbis Sanctitatis tuæ ita moventur, ut dicant, desperationem quamdam hominibus adhiberi. » Idem fusius testatur Prosper, asserens ex doctrina Augustini de proposito, decreto et prædestinatione, in quibus Deus cuncta præscivit, atque ex gratiæ operantis et præoperantis assertione subinferri, et lapsis curam resurgendi adimi, et sanctis occasionem temporis afferri, eo quod in utramque partem superfluus labor sit, si neque rejectus ulla industria possit intrare, neque electus ulla negligentia possit excidere. « Removeri itaque omnium industriam, tollique virtutes, si Dei constitutio humanas præveniat voluntates ; et sub hoc Prædestinationis nomine fatalem quamdam induci necessitatem, aut diversarum naturarum dici Dominum conditorem, si nemo aliud possit esse, quam factus sit. » Deinde sic compendiose illorum, adversus quos Augustini Patroni fidei, ut vocat, implorat auxilium, sensum, mentemque exponit : « Atque ut brevius ac plenius quod opinantur, exponam, quidquid in libro hoc (*de Corrept. et Grat.*) ex contradicentium sensu Sanctitas tua sibi opposuit ; quidquid etiam in libris contra Julianum, ab ipso sub hac quæstione objectum potentissime debellasti, hoc totum ab istis Sanctis (id est Massiliensibus Presbyteris, specie sanctitatis spectabilibus) intentiosissime conclamatur. Et cum contra eos scripta Beatitudinis tuæ validissimis, et innumeris testimoniis divinarum Scripturarum instructa proferimus, ac secundum formam disputationum tuarum aliquid etiam ipsi, quo concludantur, astruimus, obstinationem suam vetustate defendunt. »

Has, et alias Semipelagianorum querelas tota epistola expandit Prosper, quam sic concludit : « Adde eruditionem humilibus,

adde increpationem superbis : necessarium et utile est, etiam quæ scripta sunt scribere, ne leve existimetur quod non frequenter arguitur. Sanum enim putant esse quod non dolet, nec vulnus superinducta cute sentiunt ; sed intelligant perventurum ad sectionem, quod habuerit perseverantem tumorem. » Ecce quid per illos intelligendum sit, adversum quos Prosper Augustini opem implorat : ii certe Massilienses fuere, superbi Semipelagiani, Pelagianorum reliquiæ. Sed quid ad hæc Augustinus integris *de Prædestinatione Sanctorum*, et *de dono Perseverantiæ* libris, quibus Prospero Hilarioque respondet ? Numnam Prædestinatianam hæresim confutat ? Numnam ejus duritiei Massilienses insimulat ? Numnam ab eis negare liberum arbitrium, et homines in malum prædestinari vel capite ullo docuit, vel verbulo obiter indigitavit ? Minime gentium. Qua ergo fronte potuit Hincmarus tanta asseverantia, tanta confidentia pronuntiare, Massilienses ipsos fuisse Prædestinatianos, cum in extremam eos potius sententiam deflexisse, et quod Prædestinatianæ hæreseos nomine intelligitur, Augustino per consecutiones asseruisse luce meridiana clarius sit ? Vidit hunc intolerabilem Hincmari ducis alioquin sui errorem P. Sirmundus, et corrigere conatus est, Massilienses inquiens, propter oppositam Prædestinatianorum hæresim sese Augustini de absoluta prædestinatione sententiæ opposuisse. Sed cur, sodes, Augustinus nihil adversus Prædestinatianos turbationis conflictos auctores agit, et contra solos turbatos omnibus gemini operis moliminibus pugnat ? Patet porro quam falsum sit Massilienses a Prædestinatianis fuisse interturbatos, cum manifestissimis Hilarii et Prosperi relatis testimoniis, una turbationis occasio fuerit librorum Augustini, et nominatim operis *de Correptione et Gratia* lectio ? Egit quidem de prædestinatione Augustinus : illius indeclinabilem, et ab ulla præscientia independentem omnipotentissimam potestatem propugnavit. Ergone propterea contra Prædestinatianos disputavit, ut Sirmondus concludit ? Absona plane consecutio, legitima vero hæc est : ergo egit contra Pelagianorum reliquias suam de prædestinatione sententiam infamantes. Et quomodo egit ? Retractavitne quod libro *de Correptione et Gratia* docuerat, vel aliquo tandem temperamento mollivit, ut a prætensa Prædestinatianorum sententia se discerneret ? Non mollivit, non inflexit, sed astruxit fortius, firmavitque validius. « Hæc est immobilis (inquit lib. *de Prædest. Sanctorum* cap. 17 et 18. et *de dono Perseverant.* cap. 18), veritas prædestinationis et gratiæ. Quis hæc audiat diligenter et intelligenter, et audeat de hac, quam defendimus, tam clara veritate dubitare ? Hoc scio, neminem contra istam prædestinationem, quam secundum Scripturas sanctas defendimus, tam clara veritate dubitare. »

Objicies tertio : Prædestinatiani a Cœlestino Papa, Prospero et Hilario suggerentibus, per epistolam *ad Episcopos Galliæ* damnati, et repressi sunt. Sic enim habet : « Filii nostri præsentes Prosper et Hilarius, quorum apud Deum nostrum sollicitudo laudanda est, tantum nescio quibus Presbyteris illic licere, qui dissensioni Ecclesiarum student, sunt apud nos prosecuti, ut indisciplinatas quæstiones vocantes in medium, pertinaciter eos dicant prædicare adversantia veritati : sed vestræ dilectioni justius imputamus, quando illi supra vos habeant copiam disputandi. Ergo corripiantur hujusmodi. Desinat, si rei sunt, incessere novitas vetustatem ; desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare. « Per istas autem indisciplinatas quæstiones, per istam novitatem vetustatem incessentem, et per eam inquietudinem Ecclesiarum turbantem quietem, Prædestinatianorum hæresim Pontifex intellexit, qui auctorem suæ doctrinæ Augustinum vulgo jactabant, et confictis libris mentiebantur. Quod et confirmare Photius 54. suæ *Bibliothecæ* capite videtur, his verbis : « Mortuo S. Augustino cœperant quidam ex Clero impium dogma statuere, ac de Augustino male loqui, eumque insectari, quasi liberi arbitri interitum induxisset, verum Cœlestinus Pontifex, et pro sancto viro, et contra hæresis incentores scribens ad Episcopos hujus regionis, nascentem errorem compescuit. » Quæ verba non de Pelagianis, quorum novus hoc tempore error non erat, sed de Prædestinatianis omnino intelligenda sunt.

Respondeo hoc argumento magis sententiam nostram illustrari. Manifestum quippe est, non Prædestinatianos, sed unos Semipelagianos fuisse a Romano Antistite repressos. Neque enim alios reprimere Pontifici unquam in mentem venit, quam eos, de quibus apud sanctam Sedem Prosper et

Hilarius conquesti sunt. At luce clarius est, Hilarium et Prosperum de solis Pelagianorum reliquiis fuisse conquestos. Nam de illis conquesti sunt, qui in Augustinum malevoli tanti Patris famæ detrahebant ; unde de illis loquens Cœlestinus ait, eos niti « etiam quiescentium fratrum memoriam dissipare, » præsertim Augustini, quem « nunquam sinistræ suspicionis falsus saltem rumor aspersit. » At ficti illi Prædestinatiani non solum Augustini memoriam non lacerabant, ejusque scripta opprobriis lacessebant, sed potius, ut Sirmundus ipse ait : « Auctorem sibi Augustinum et vulgo jactabant, et confictis libris mentiebantur. » Sed quinam sint, de quibus conquestus sit, Prosper ipse probat, ne conjecturis agamus : « Per hunc virum (Papam Cœlestinum intelligit) intra Gallias illis ipsis qui sanctæ memoriæ Augustini scripta reprehendunt, maleloquentiæ est adempta libertas, quando consultantium actione suscepta, et librorum, qui errantibus displicebant, pietate laudata, quid oporteret de eorum auctoritate sentiri, sancto manifestavit eloquio, evidenter pronuntians, quantum sibi istius præsumptionis novitas displiceret, qua auderet quidam adversus Magistros insolenter insurgere, et indisciplinata calumnia prædicationi veritatis obstrepere. Augustinum, inquiens, sanctæ recordationis virum pro vita sua, atque pro meritis in nostra semper communione habuimus. Contra istam sacratissimi testimonii dignitatem, constra istam clarissimæ laudationis tubam audet quisquam malignæ interpretationis murmur emittere, et perspicuæ sincerissimæque sententiæ nubem obliquæ ambiguitatis obtendere ? Ut scilicet, quia in epistola Papæ, librorum, pro quibus actum est, non expressus est titulus, hinc eos appareat non probatos, et istam in S. Augustinum laudationem pro anteriorum scriptorum meritis fuisse collatam. Maneat plane, maneat ista conditio, ut horum librorum novitas repudiata videatur, si in eadem causa ejusdem viri dissentit antiquitas : et ut inutile, aut incongruum judicetur, quod ab his, quæ contra Pelagianos condidit, dissonans invenitur. » Hoc testimonio quid planius, quid luculentius ? Constat enim eos Cœlestinum repressisse, qui scripta Augustini reprehendebant. Constat eis maleloquentiæ libertatem ademisse, qui adversus talem Magistrum insolenter insurgebant. Constat Pontificem eorum Augustini librorum pietatem commendasse, qui errantibus displicebant. Constat hujusmodi errantium errores ab his dissonare, quæ contra Pelagianos Augustinus condidit. At illos fuisse Semipelagianos nemo unquam theologorum dubitavit, nemo cordatus dubitare potest. Ergo illi, qui per Cœlestinum repressi sunt, non Prædestinatiani, sed Semipelagiani fuerunt.

Hac de causa Prosper illos, de quibus conqueritur, passim Pelagianorum reliquias, Juliani imitatores, Pelagiani seminis germina, pestiferæ radicis fructus, occultos lupos Pelagianismum sub latebris propagantes appellat. « En cujus dogmata sint Magistri (inquit lib. *contra Collatorem*, cap. 31. et cap. ultimo) qui ut catholicarum mentium castitatem gratiæ defensoribus calumniando corrumpant, præcipuum nostro tempore in doctrina Ecclesiastica virum rabido ore discerpunt, creduntque se omnia auctoritatum munimina posse convellere, si hanc pastoralis speculæ validissimam turrim crebra Pelagiani arietis illisione pulsaverint. Sed congruenter isti non desunt partibus suis. Dignum quippe est, ut quorum sequuntur sententiam imitentur insaniam : nec enim alia possunt dicere, quam quæ damnatorum querelis, et procacissimis Juliani sunt vulgata convitiis. Paria sunt unius seminis germina, et quod latebat in radicibus, manifestatur in fructibus... Ne hypocritarum obtineatur insidiis, confidimus Domini protectione præstandum ; ut quod operatus est in Innocentio, Zozimo, Bonifacio, Cœlestino, operetur et in Sixto : et in custodia dominici gregis hæc sit pars gloriæ huic reservata Pastori, ut sicut illi lupos abegere manifestos, ita hic depellat occultos. »

Ad testimonium Photii respondeo ibi etiam manifeste loqui de Semipelagianis, qui soli de Augustino male loquebantur, soli eum insectabantur, quasi liberi arbitrii interitum induxisset. Neque enim Prædestinatiani Augustinum convitiis incessissent, quod liberi arbitrii interitum induxisset ; sed hinc potius amplioribus eum fuissent laudibus prosecuti, quod suum hac assertione firmasset errorem. Quod vero addit Sirmundus, testimonia illa de Pelagianis intelligi neutiquam posse, quorum non novus, sed pervetustus error erat ; hæc, inquam, conjectura argumento ipsius nihilo melior est. Etsi enim novus non esset Pelagianorum error, novæ tamen erant Semipelagia-

norum querelæ, nova et noviter inventa præscientia illa eventuum exploratrix, cui constitutio divina inniteretur, nova Pelagianæ hæreseos lenimenta, novæ latebræ, novæ occultorum luporum insidiæ, novus denique explicandi modus, quamvis reapse in illis Pelagianæ perversitatis reliquiis non mediocris virulentiæ fibra nutriebatur, dum principium salutis male in homine locabatur, ut Prosper in sua *ad Augustinum* epistola præmonuit.

Objicies quarto : Hæresis Prædestinatiana in concilio Arausicano II., et in Valentino III. proscripta est ; sic enim habet Arausicanum concilium can. 15 : « Aliquos vero ad malum divina potestate prædestinatos esse, non solum non credimus, sed etiam si qui sunt, qui tantum malum credere velint, cum detestatione illis anathema dicimus. » Idem eodem modo præstitit Valentinum. Ergo hæresis Prædestinatiana aliquandiu grassata est.

Respondeo, concilium Arausicanum II. præside S. Cæsario Arelatensi episcopo, perfectæ gratiæ intrepido defensore, anno Christi 529. celebratum esse, non ad damnandam imaginariam Prædestinatianorum hæresim, sed ad profligandas extirpandasque Pelagianorum reliquias nunquam graviori vulnere eo, quod ab hac synodo inflictum est, percussas. In hac enim synodo a Bonifacio Papa anno 531. Apostolica auctoritate confirmata, cœlestis Augustini de prædestinatione et gratia doctrina consecrata est, ipsa Augustini verba in canones redacta sunt, factaque sunt fulmina, quibus adversariorum, et tanti Magistri obtrectatorum capita contrita sunt. Sed contra Prædestinatianos nequaquam synodus coacta est, sed contra illos duntaxat, qui ut invisam redderent discipulorum Augustini, id est Catholicorum doctrinam, eam calumniis infamabant. Cujus evidentissimo argumento est, quod Patres ab hac horrenda blasphemia (Deum scilicet prædestinare ad malum) sese contestantur immunes : non essent autem solliciti errorem illum a se amoliri, nisi sibi, tanquam veritatis Christianæ defensoribus fuisset impositus : amoliuntur autem, dum dicunt : « Aliquos ad malum divina potestate prædestinatos esse, non solum non credimus, sed etiam si qui sunt, qui tantum malum credere velint, cum omni detestatione illis anathema dicimus. » « Si qui sunt : » ergo nullos certos tales tantæ blasphemiæ sectatores synodus agnoscebat. Quod idem de concilio eodem verborum tenore locuto dicendum est.

Objicies quinto : Hæresim Prædestinatianam proscripserunt concilium Arelatense XXX. Episcoporum, et Lugdunense. Ergo Prædestinatiana hæresis non est commentum a Semipelagianis confictum.

Respondeo, quod, sicut hæresis Prædestinatiana a Semipelagianis olim conficta est, ut invidiam adversariis, quasi Manichæismum saperent, concitarent : ita ficta concilia comminiscebantur pravæ illæ reliquiæ, ut pseudosynodos veris synodis, quibus opprimebantur, opponerent. Hac fingendi arte excelluit Faustus, quem S. Isidorus lib. *de Viris illustribus*, cap. 14, « virum profundæ calliditatis » appellat, quemve Cardinalis Baronius « versipellem vulpeculam » nuncupavit.

Rationes autem, quibus convincitur, concilium ullum Catholicum nunquam Arelatis, vel Lugduni esse ad hoc coactum, sunt primo, quia nullus historicus orthodoxus, nullus posteriorum sæculorum Pater, nullus alicujus nominis theologus, præter suspectissimæ fidei Hincmarum et Faustum Semipelagianarum partium caput, conciliorum illorum vel tenuissimam unquam egere memoriam. Quin Gennadius neutrius concilii, nec ipse Hincmarus concilii Lugdunensis recordatus est. Secundo, nulla exstant hujuscemodi conciliorum acta ab Ecclesia recepta, et inter vera concilia recensita. Tertio, sicut senum castissimam Susannam accusantium impietas contradicentibus sibi utriusque testimoniis revicta est ; sic nec Hincmaro, nec Fausto credendum, quorum ille concilium Arelatense sub Cœlestino Papa celebratum esse ait, Faustus vero longe postea coactum affirmat. Accedit, incredibilem esse auctorum de tempore celebrationis Arelatensis concilii istius varietatem ; nam Hincmaro jussu Cœlestini coactum fuisse post annum 432. placet, Fausto et aliis sub Leontio circa annum 475. celebratum visum est. Baronio circa annum 490, Binio anno 524, Haberto sub Auxanio non ante annum 545. Quarto, nulla unquam Catholica concilia fuerunt, neque esse potuerunt, in quibus hæretica Fausti doctrina probata sit ; concilia enim in Spiritu sancto congregata, ab Ecclesia præsertim recepta, manifestos errores firmare nunquam solent, nunquam possunt. Testatur autem Faustus

de seipso testimonium perhibens, nec timens laudem propriam proprio in ore sordescere, opera sua ab Arelatensi synodo probata, jussu concilii Lugdunensis ad comprimendos novos emergentes errores esse adaucta, imo et sibi de prædestinatione, et gratia disputandi, et scribendi a concilio commissam esse provinciam vanissime effutit. Quinto Pseudo-Arelatense concilium epistolam Fausti ad Lucidum purum putum Semipelagianismum spirantem, et omnes adversus Augustinum, ejusque discipulos recantatas querelas hominum importunissimi, et perfectæ gratiæ defensoribus infensissimi occinit. Ibidem etiam dicitur Lucidi ad Faustum Patrum calculo probata epistola, ubi et Fausti doctrinam nefariam adorat, et de mysteriis prædestinationis et gratiæ, a Catholicis absone, ad Semipelagianos consone edisserit : imo ibi aperte ait : « Damno illum, qui dicit ab Adam usque ad Christum nullos ex gentibus per primam Dei gratiam, id est, per legem naturæ, in adventum Christi fuisse salvatos. » Quæ propositio merum Pelagianismum etiam in primo hæresis statu exprimit. Cum ergo a sacrosancta Romana Ecclesia, clavo navis Petri astante Gelasio, Fausti opera proscripta sint, vel nunquam hujusmodi concilia extitisse, nisi tantum objective in intellectu sicut entia rationis solent, sine dubitatione credendum, vel conventicula iniquitatis, synagogas Sathanæ ex Pelagianorum coactis simul reliquiis sese contra Ecclesiam armantibus conflata fuisse, nullus negare potest orthodoxus. Unde et sapientissimus Baronius Fausti mendaciis non adhibendam esse fidem, ad annum 490. verissime pronuntiat.

Dices cum P. Sirmundo : Etiamsi Faustus Semipelagianus fuerit, non tamen continuo in re historica fides illi detrectanda est : nam inter Ecclesiasticæ historiæ scriptores fidem omnem non abrogamus Eusebio Cæsareensi, nec Socrati, nec Sozomeno, propterea quod ille Arianus fuerit, hi vero Novatiani. Ergo nec Faustus, nec *Prædestinati* auctor in re historica rejiciendi veniunt, quia Semipelagianarum hæreseon fuligine tincti sunt.

Respondeo hinc potius sententiam nostram roborari. Nam, tametsi hæreticis historicis in his, quæ ad ipsorum hæresim non pertinent, fides aliqua haberi possit, in his tamen, quæ hæresim, quam sectati sunt, quoquo modo concernunt, fidem omnem abrogamus. Et, ut in exemplis a Patre Sirmundo memoratis insistamus, quis nescit Eusebio in his, quæ ad Arianos spectant, Ecclesiam nullatenus assentiri? Qua de causa historia Eusebii a Gelasio Papa in concilio Romano inter apocrypha numerata est, ut refertur canone *Sancta Romana*, dist. 15. Eamdem ob rationem historiam Sozomeni, teste Magno Gregorio lib. 7. *Regist.* epist. 31, Ecclesia Romana nunquam recepit. « Ipsam (Sozomeni) historiam, » inquit, « sedes Apostolica recipere recusat, quoniam multa mentitur, et Theodorum Mopsuestæ nimium laudat, atque usque ad diem obitus sui, magnum Doctorem Ecclesiæ fuisse perhibet. Restat ergo, ut si quis illam historiam recipit, synodo, quæ piæ memoriæ Justiniani temporibus de tribus capitulis facta est, contradicat; qui vero contradicere non valet, necesse est ut repellat. » Multoties etiam observavit Baronius hæreticorum in his, quæ sectæ suæ opitulantur, fidem esse suspectam. Videsis tomo 5. ad an. 439.

Illud etiam a nonnullis erudite observatum est, quod, sicut veritas Religioni Catholicæ eximia est, et veluti ejusdem tessera, sic hæretica perfidia ex patre mendacii diabolo, qui fuit mendax ab initio, enata uni veritati, uni dolo innixa est. Sed inter hæreses, quibus hactenus afflictata Ecclesia est, nullam Pelagiana et Semipelagiana mendaciorum præsidia quæsivisse magis, avidius arripuisse constantissimum est. Cum enim gratia, et veritas per Jesum Christum facta sit, inimici gratiæ continui sunt veritatis hostes. Hinc Pelagium sub mendacii et æquivocationum latebris latuisse diu, et Patrum sententias declinasse, alibi ostensum fuit. Hinc Augustinus versutas Celestii, et Juliani fraudes sæpe deplorat. Hinc Pelagianorum sequaces non paucos Pelagianorum auctorum libros Gregorii Nysseni, Ambrosii, Hieronymi et Augustini operibus, quo nefandarum hæreseon venenum insciis propinaretur, tacitis nominibus inseruisse libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis* Cardinalis Bellarminus admonuit. Hinc tria volumina Pelagianis hæresibus scatentia Sixto Papæ Pelagianorum hosti professo asseruisse, Baronius tom. 5. ad annum 440. observavit. Hinc notas in epistolas Pauli Pelagianis doctrinis depravatas, Gelasio Pontifici Pelagianorum, et Semipelagianorum acerrimo hosti, ut tam glorioso nomine errores obtruderent suos,

attribuisse Cassiodorum lib. *de divinis Lectionibus* cap. 8. commemorat. Hinc acta concilii Ephesini, quibus Nestoriana cum Pelagiana hydra rescissa est, corrupisse Pelagianos, Magnus Gregorius lib. 5. *Regist.* epist. 14, et lib. 6. epist. 31. et lib. 7. epist. 48. lamentatur. Hinc Cassianus Pelagianis erroribus innutritus, Pelagianæ consecutione, vel more doctrinæ, « quandoque licitum esse mentiri; quandoque mendacium fieri salubre, quosdam etiam per mendacium justificari, et alios per veritatis assertionem peccatum perpetuæ mortis incurrere, » collat. 17. c. 17. scribere non erubuit. Hinc denique Faustus Semipelagianorum primicerius, Deo ipsi, id est veritati per essentiam, pium ausus est ascribere mendacium lib. 2. *de Lib. Arbitr.* cap. ultimo, his spurciloquiis : « Optat judex misericors cœlestis decreta consilii pio immutare mendacio, si reus medicinam festinet adhibere peccato. » Quid ergo mirum, si hanc doctrinam ad praxim deduxerint pro domo sua, quo labantem hæreseos suæ causam his artibus sua ethica justificatis juvarent? Quid a mendacii defensoribus sperari potest, aut debet, nisi mendacium? Unde Prosper in præfatione *Responsionis ad capitula Gallorum*, et *ad objectiones Vencentianas*, refert Semipelagianos opera sua opplevisse commentis, « contexuisse » etiam eos « ineptissimarum quarumdam blasphemiarum prodigiosa mendacia, eaque ostendenda, et ingerenda multis publice, privatimque circumtulisse. » His ergo consuetis similis nequitiæ malis artibus, gratuitæ post Augustinum prædestinationis assertores Prædestinatos, vel Prædestinatianos appellarunt : perfectæ gratiæ intrepidos defensores, tanquam fati invectores, traduxerunt, fictas synodos fabricati sunt, fictas prædestinatianæ hæreseos a Pontificibus latas censuras comminisci tutum, ex probabili sibi sententia mendacio veniam dante, arbitrati sunt.

§. III.

Prædestinatiana hæresis nequaquam fuit in Gallia per Gotteschalcum renovata.

Trecentis amplius annis, inquit P. Sirmundus, conticuerat in Gallia Prædestinatorum hæresis, cum iterum Caroli Calvi sæculo excitata est a Gotteschalco monacho et presbytero, binis a Rabano epistolis confutato, una ad Nothingum Veronensem episcopum, altera ad Everardum ejusdem oræ comitem; ab Episcopis deinde Germaniæ in concilio Moguntino anno 848, ubi ad Hincmarum Rhemensem Archiepiscopum remissus est, proscripto ; et in synodo apud Carisiacum postea a 12. Episcopis habita iterum audito et damnato, ubi et Gotteschalco silentium impositum est, quia sui veneni poculo non paucos inebriaverat, et in erroris insaniam, ut ait Rabanus epist. *ad Hincmarum*, verterat. Errores autem Gotteschalci duo erant præcipæ, quorum alter prædestinationem ipsam spectabat, alter arbitrii libertatem : prædestinatos quippe ad interitum reprobos Gotteschalcus, et necessitatem male agendi impiis impositam asserebat, quia postquam primus homo libero arbitrio cecidit, neminem nostrum ad bene agendum, sed tantum ad male agendum libero posse uti arbitrio affirmabat. Atqui hæc mera est Prædestinatianorum hæresis. Ergo Prædestinatianam hæresim Gotteschalcus instauravit.

Ut valide hæc objectio confutetur, ex eaque potius nostra sententia confirmetur, nonnihil de Gotteschalcana historia omnino præmittendum est. Gotteschalcus natione Germanus, professione monachus fuit Ordinis S. Benedicti in cœnobio Orbacensi, diœcesis Suessionensis. Ibi sacris Litteris operam non impigram dedit, libros sanctorum Patrum, Augustini potissimum opera, teste Walafrido Strabone carmine *ad Gotteschalcum*, et Lupo Ferrariensi epist. 30. sedula lectione revolvit. Ad sacrum deinde Presbyteratus Ordinem a Rigboldo Rhemorum Chorepiscopo quadragenarius promotus est, et circa annum 847. Romam Principum Apostolorum liminum, pietate tunc temporis frequenti, visitandorum gratia profectus est. Peractis religiosæ peregrinationis votis, in Galliam revertitur, sed apud comitem Everardum ob spectabilem pietatis et eruditionis famam diutius commorari compulsus est. Inter has moras cum Nothingo Veronensi (vel, ut aliis placet, Vercellensi, vel Brixiensi) Episcopo operose de prædestinatione juxta mentem Augustini disputavit. Gotteschalci doctrinam improbans Nothingus, eum apud Rabanum Archiepiscopum Moguntinum litteris accusavit, quam una rogavit, ut aliquo opusculo Gotteschalcanam sententiam confutaret. Nothingo morem gessit Rabanus ; nam et

Gotteschalcum in epistola ad Nothingum refellere conatus est, et Everardum aliis litteris monuit, ut Gotteschalcum domo sua expellat, ni eum ab errore revocaret. Consilium porro Rabani improbavit Ecclesia Lugdunensis libro *de tribus Epistolis*, ad tertiam, quia assumpserat non necessariam, nec ullatenus ad rem, de qua quærebatur, disputationem : utrum nimirum impios ad impietatem Deus prædestinarit, « quod nullus omnino moderno tempore dicire, vel dixisse invenitur. » Etenim Gotteschalcus illud duntaxat dixerat, ad pœnam duntaxat impios propter mala merita Deum prædestinasse, ut ex ejusdem Gotteschalci confessione patet, cujus fragmentum Hincmarus cap. 5. libri *de Prædest.* refert.

Ob illas adversum se concitatas turbas in Germaniam natale solum Gotteschalcus anno 848. secessit. Cum autem Moguntiæ circa kalendas Octobris, concilium, vel potius conventus Regius a Ludovico Germaniæ rege indictus celebraretur, fidei suæ libellum Rabano Comitiorum illorum Præsidi obtulit Gotteschalcus, qui eo in cœtu damnatus est, quasi ex ejus doctrina malos ad peccatum compelli sequeretur; et ad Hincmarum Rhemensem archiepiscopum recludendus remissus est.

Susceptum Gotteschalcum Hincmarus audivit sæpius privatim, ut ipsemet ad Rabanum rescripsit. Verum in hac causa, quæ Germanos sollicitos habuit, et anxios, quamve ut aiebat Lupus Ferrariensis epist. *ad Regem Carolum*, « pauci capiunt, licet multi ventilent », in hac, inquam, causa judex considere volens, ad conventum Carisiacum, Caroli regis pro negotiis regni coactum venire jussus est Gotteschalcus. Illis Comitiis interesse Rotaldus Suessionensis episcopus, et naturalis Gotteschalci judex noluit, quod Gotteschalcum, et in Gotteschalco opprimi veritatem, teste Flodoardo libro 3. *Historiæ Rhemensis*, pati non posset.

Porro in illis duodecim episcoporum pro civilibus regis negotiis coactorum comitiis Gotteschalcus damnatus est, tum quod sacrosanctum Sacerdotalis ministerii officium irregulariter a Chorepiscopo usurpasset, tum quod eo officio in cunctis moribus, ac pravis actibus, atque perversis doctrinis abusus fuisset; tum quod et ecclesiastica, et civilia negotia contra propositum, et nomen Monachi conturbare contemnens, jura Ecclesiastica præsumpsisset. Propter quæ capita exauctoratus, ac penitus interdictus, et durissimis verberibus castigatus, et in carcerem Altumvillatensem Rhemensis diœcesis reclusus est. Hanc sententiam, sententiæque executionem « inauditum irreligiositatis, et crudelitatis exemplum » Ecclesia Lugdunensis libro *de tribus epist. ad primam*, appellavit. De illa etiam tyrannica in carcere detentione, sic eadem Ecclesia locuta est : « Illa ejusmodi miserandi hominis tam longa, et inhumana in ergastulum per tot annos damnatio, aliqua, ut credimus, compassionis benignitate, et consolatione fuerat temperanda, vel etiam removenda. »

Iniquitas autem sententiæ clare innotescit: tum quia morum pravitatis et nimiæ civilium negotiorum curæ, vel ministerii sui abusus nunquam a suis superioribus, nunquam a proprio Episcopo accusatus est. Et certe cum Rotaldus Suessionum episcopus, et legitimus Gotteschalci pastor ejusdem ordinationem a Chorepiscopo more illius temporis factam ratam haberet, non potuerunt alii ipso absente irritam facere. Tum quia oppresso Gotteschalco accurrerunt viri Catholici. Ratramnus enim Corbiensis Monachus epistola *ad Amicum* missa Hincmari libellum ad reclusos editum confutavit. Et prudentius Tricamus Episcopus Gotteschalci doctrinam confirmaturus, ad Hincmarum Rhemensem et Pardulum Laudunensem Episcopos scripsit, quos et hortatur ut doctrinam Beatissimi Patris Augustini ipsorum Pontificatus tempore impugnari non permittant : « Quippe nullus Doctorum abstrusa Scripturarum scrupulosius rimatus, diligentius exquisierit, verius invenerit, veracius protulerit, luculentius enodaverit, fidelius tenuerit, robustius defenderit, effusius disseminaverit. » Et Lupus Servatus Presbyter Moguntinus præclaro *de tribus Quæstionibus* libro Gotteschalci sententiam non minori zelo defendit. Et alter Lupus Abbas Ferrariensis epistola *ad Carolum regem*, Gotteschalcum ab errore vindicavit, dum præfati Prudentii doctrinam confirmavit. Et Ecclesia Lugdunensis Gotteschalci de prædestinatione doctrinam nulla censura inurendam ostendit, tum libro *de tribus Epistolis*, epistola scilicet Hincmari ad Amolonem, Parduli Laudunensis ad eumdem et Rabani ad Nothingum; tum celebri opere *de tenenda veritate Scripturæ*, ubi Hincmari quatuor capitula Carisiaci cum quibusdam Episcopis anno 854. edita, et a Rege suscripta repro-

bat; et Concilium Valentinum III. anno 855. Episcoporum trium provinciarum, Lugdunentis, Viennensis, Arelatis, ubi et quatuor capitula Carisiaca acerbis censuris proscripta, et alia quatuor illis opposita edita sunt, et Joannis Scoti, qui contra Prudentium Gotteschalci defensorem jussu, vel consilio Hincmari scripserat, liber reprobatus est; et concilium Lingoniense anno 859. trium prædictarum provinciarum episcopis constans, ubi synodi Valentinæ decreta firmata sunt. Quæ duo concilia Ecclesia ut vera, legitima, et in Spiritu sancto congregata semper agnovit, utpote a Nicolao Romano Pontifice approbata, ut in Annalibus Bertinianis his verbis habetur: « Nicolaus Pontifex Romanus de gratia Dei et libero arbitrio, de veritate geminæ prædestinationis, et sanguine Christi, ut pro omnibus credentibus fusus sit, fideliter confirmat, et catholice decernit. » Qui summus Pontifex Hincmarum ad se semel, et iterum adversus Gotteschalcum scribentem contempsit, sed jussit Gotteschalci causam a Legatis suis judicari.

Noverat enim oculatissimus Christi Vicarius, non alia Gotteschalco opponi, quam quæ dudum intrepidis Augustini discipulis, gratuitæ prædestinationis, et perfectæ gratiæ defensoribus, a Pelagianorum reliquiis per calumniam et inanes consecutiones objecta fuerant; ejusque doctrinam in proprio auctoris sensu, et ab Hincmari calumniis vindicatam, fuisse sæpe et sacrorum conciliorum canonibus, et Apostolicis sedis diplomatis adstructam. Noverat ex utraque Gotteschalci fidei professione, docuisse eum, non uti imponebat Hincmarus, Deum impios prædestinasse ad culpam (nullus enim id dixerat, nec dixisse invenitur, ut ait Ecclesia Lugdunensis memorata); sed Deum æterno suo, justoque judicio prædestinasse, seu decrevisse eos inferni supplicio puniendos, quos veraciter omnino proprio vitio impios et iniquos futuros, et in suis impietatibus, atque iniquitatibus perseveraturos præscivit. Quod et Hincmarus veritate coactus lib. *de Prædest.* cap. 15. agnovit his verbis : « Dicunt Gotteschalcus et ejus affines, prædestinavit Deus reprobos ad interitum, non ad peccatum. » Noverat non negasse Gotteschalcum, Deum velle omnium salutem, et Christum pro omnibus mortuum esse; sed id juxta expositiones Augustini fuisse interpretatum, solumque contendisse, Deum speciali dilectione electos prosequi, speciali ratione eorum salutem velle, nec esse æqualem, vagam et indifferentem, uti Semipelagiani docebant, omnium peræque salvandorum voluntatem. Noverat Hincmarum et sequaces non amore veritatis, sed tricis, et cavillis Gotteschalcum impetivisse; cum et in illo propositionem hanc catholicam, « Te Trina Deitas, » ab Ecclesia Romana in solemnibus officiis receptam carperent. Noverat non dixisse, nec unquam voluisse eum dicere, liberum arbitrium ad malum, uti calumniabatur Hincmarus, necessitari, sed hominem sine gratia boni nihil posse. Testatur enim Ecclesia Lugdunensis laudata libr. *de trib. Epist. ad primam*, hoc genus erroris (scilicet hominem non posse uti libero arbitrio, nisi ad malum) « nec apud quemquam Catholicorum se cognovisse, vel audivisse : ita ut etiam de isto (Gotteschalco) nobis hoc incredibile videatur. » Unde libro *de Veritate Scripturæ* sic concludit : « Videtur nobis sine dubio, quod illa, quæ de divina prædestinatione dixit, juxta regulam catholicæ fidei vera sint, et a veridicis Patribus manifestissime confirmata, nec ab ullo penitus nostrum, qui Catholicus haberi vult, respuenda, sive damnanda. Et ideo in hac re dolemus, non hunc miserabilem (Gotteschalcum), sed Ecclesiasticam veritatem esse damnatam. » Unde passim eadem Ecclesia ait : « In omnibus Gotteschalci sensibus et veram omnino, et salubrem intelligentiam esse : eum Beatissimi Augustini ab omni semper Ecclesia venerabiliter recepti, et usque in finem sæculi recipiendi sensum fuisse secutum. Cujus veridicum sensum non oportuit sub persona alicujus hominis a Catholicis Dei Sacerdotibus condemnari, ne jam non iste, qui errare putatur, sed ille potius, cujus auctoritatem sequitur, hæreticus esse judicetur. » Ex quibus omnibus liquido constat, Gotteschalcum non Prædestinatianæ hæreseos instauratorem, et multo minus satorem, sed Augustinianæ Catholicæque doctrinæ strenuissimum defensorem, pro justitia, pro veritate, pro gratia persecutionem passum, et patiendo immortuum.

REFLEXIO.

Ex his, quæ tota hac appendice demonstravimus, gemina ad componendos mores consectaria derivare est. Primum : Si tot, et tanta hæreseon portenta non solum Got-

teschalco ab Hincmaro, sed etiam veris Augustini discipulis a Fausto, et ipsi quoque Augustino a Semipelagianis, nihil tamen probationis præter manifestas calumnias afferentibus, collata sunt, vide, quam periculosum sit temere de aliis judicare, male de aliis loqui, illumque nocentem, vel hæreticum asserere, nisi quem nocentem, quemve hæreticum certo perspexerimus. Vide quo in salutis discrimine et illi versentur, qui tam faciles mendaciis et calumniis aures præbent. Vide tandem quam luxurians, quam serpens sit maledicentiæ crimen, quamve singularis sit contagio sceleris hujus ab uno profecti, latissime manantis, quod et viventibus et mortuis officit, et non solum maledicum, sed et audientem, et omnes, ad quos pervenerit, interimit. « Ferit caritatem in omnibus, qui se audiunt, lingua maledica, » inquit Bernard. serm. 24. *in Cant.*, « et quantum in se est, necat funditus, et extinguit. Non solum autem, sed et in absentibus universis, ad quos volans verbum, per eos, qui præsentes sunt, venire contigerit, ut brevi ingentem multitudinem animarum velociter currens sermo tabe malitiæ hujus inficere possit. »

Secundum, nec minoris momenti consectarium est, cavendum omnino a viris, etiam pietatis speciem habentibus, dum ad stabiliendam hæresim, quam sectantur, viris catholicis hæresis notam recriminando inurunt. Nam et Semipelagiani tam spectabili doctrina, tam præstanti in speciem pietate prædíti erant, ut de illis in sua *ad Augustinum* epistola hæc Prosper litteris commendarit : « Ad auctoritatem talia sentientium non sumus pares, quia multum nos et meritis antecellunt, et aliqui eorum adepto nuper summo Sacerdotii honore supereminent, nec facile quisquam præter paucos perfectæ gratiæ intrepidos amatores, tantis superiorum disputationibus ausus est contraire : ex quo non solum his, qui eos audiunt, verum etiam ipsis, qui audiuntur, cum dignitatibus crevit periculum, dum et multos reverentia eorum aut inutili cohibet silentio, aut incurioso ducit assensu : et saluberrimum ipsis videtur, quod pene nullius contradictione reprehenditur. »

Gravius veritati ab speciosis piis, quam ab apertis impiis dispendium imminet. Unde in iis audiendis, in eorumque libris lectitandis, teste Gelasio lib. *de Vinculo anathematis* illud Apostolicum I. Thessal. v. servandum est : *Omnia probate, quod bonum est, tenete.* Claret id exemplo Fausti Rhegiensis magna sanctimoniæ specie illustris, qui ex abbate in episcopum assumptus, nihil de antiqua monasterii austeritate remisit ; et, teste Sidonio appollinari lib. 9. epist. 7, « nihil ab abbate mutatus, cum novæ dignitatis obtentu rigorem veteris disciplinæ non relaxavit. » Justo judicio accidere multis in libris docet Augustinus, viros insignes, dum sibi hoc ipsum, quod in se eminere cernunt, Deo ingrati non tribuunt, a regia veritatis via declinare. Quo superbiæ vitio a divinæ stabilitate substantiæ repulsi « magni quidam viri ad idololatriæ dedecus deflexerunt » ; inquit lib. *de Spir. et Lit.* cap. 11. Et libro 5. *cont. Julian.* cap. 3. ait : « Quando sibi homo multum placet, et de sua virtute confidit, si traditur in desideria superbiæ suæ, tanto amplius augetur hoc malum, quanto magis ei cupiditates cæteræ cesserint ; » et serm. 13. *de verb. Apost.* cap. 9. et 10. ait : « Ergone ad carnis actiones mortificandas de spiritu tuo præsumas, et superbia pereas ; et tibi superbo resistatur, non humili gratiæ concedatur? Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.... Dicturus eras : Hoc potest voluntas mea, hoc potest liberum arbitrium meum. Quæ voluntas? Quod liberum arbitrium? Nisi ille regat, cadis ; nisi erigat, jaces. Quomodo ergo spiritu tuo, cum audias Apostolum dicentem : *Quotquot enim spiritu Dei aguntur, hi filii sunt Dei :* tu te vis agere, a teipso vis agi ad actiones carnis mortificandas? Quid tibi prodest, quia non eris Epicureus, et eris Stoicus? Sive Epicureus eris, sive Stoicus eris, inter filios Dei non eris. » Idem ipsum præclaris versibus tradit Prosper, carmine *de Ingratis*, cap. 37, quos supra in hoc tractatu retulimus.

Id ipsum innumeris aliis exemplis confirmari illustrarique potest. Quis nescit sanctissimis monachis Ægyptiis, ipsique totius sanctitatis archetypo, et eloquentiæ nulli secundo Chrysostomo, specioso fidei umbone a Theophilo Alexandrino innumeras clades obtigisse? Videsis recentem Chrysostomi vitam Gallico idiomate editam, omnium manibus exceptam, omnium ore laudatam, ubi stylus respondet argumento, id est, vir aureus elegantia, eloquentia et pietate super aurum et topazion pretiosa depingitur. Quia nimirum, ut bene in suo *Commonitorio* scripsit Vincentius Lyrinensis, « in Ecclesia Dei

tentatio est populi error Magistri, et tanto major tentatio, quanto ipse est doctior, qui errat. » Quod confirmat exemplo Origenis et Tertulliani. Nemo enim pene est, qui Origenis tentatione valeat comparari, in quo plura adeo præclara, adeo singularia, adeo mira extiterunt, ut inter initia habendam cunctis assertionibus ejus fidem quivis facile judicaverit. Nam, si vita facit auctoritatem, magna illi industria, magna pudicitia, patientia, tolerantia; si genus, vel eruditio, quid eo nobilius, qui primum in ea domo natus est, quæ est illustrata martyrio ? Deinde pro Christo non solum patre, sed omni quoque facultate privatus, tantum inter sanctæ paupertatis profecit angustias, ut pro nomine dominicæ confessionis sæpius afflictus sit. Neque vero hæc in illo sola erant, quæ cuncta postea tentationi forent, sed tanta etiam vis ingenii tam profundi, tam acris, tam elegantis, ut omnes multum, longeque superaret; tanta doctrinæ, ac totius eruditionis magnifica copia, ut pauca forent divinæ, pene fortasse nulla humanæ philosophiæ, quæ non penitus assequeretur. Eloquentia porro ejus tam amœna fuit, tam læta, tam dulcis oratio, ut ex ore ipsius non tam verba, quam media mella fluxisse viderentur, quibus et persuasu difficilia disputandi viribus climpidabat; et factu ardua, ut facillima viderentur, efficiebat : nec argumentorum tantum modo nexibus assertiones texebat suas, sed nemo unquam Doctorum fuit, qui pluribus divinæ legis exemplis uteretur. Tantæ doctrinæ plenitudini insignium discipulorum felicitas respondebat; innumeri enim ex sinu ejus Doctores, Sacerdotes, Confessores et Martyres exierunt. Unde tanta illius apud omnes admiratio, tanta gloria, tanta gratia fuit, ut ad eum ex ultimis mundi partibus viri religiosissimi advolarent, quem ut Magistrum, et pene ut Prophetam venerabantur, illaque utebantur, teste præfato Vincentio, sententia, se cum Origene errare malle, quam cum aliis vera sentire. Et tamen ille idem Origenes tantus, ac talis, qui tot unus scripsit, quot vix multi legendis libris sufficiant; tam capax, ut septem amanuensibus scripta dictaret; tam promptus, ut anno decimo octavo Scripturas interpretatus, orbi docendo tunc esset idoneus, cum alii manum ferulæ nondum subducere potuerunt; ille, inquam, qui inter prima christianæ religionis decora reponeretur, nisi magnas dotes majoribus sordibus, ut fertur, fœdasset, dum ingenio plus justo indulsit, dum se cunctis plus sapere præsumpsit, consiliis quidem divinis ipse servivit, multa multosque docens, sed tamen æquissimis Dei Ecclesiæque judiciis proscriptus est male scribens, quia Deus bonorum nostrorum non indigens, more pædagogi, qui virgis utitur quas deinde post emendatum, eruditumque discipulum in ignem mittit viros præstantes in electorum bonum cooperantes adhibet, sed collatis donis abutentes floccifacit, et in tenebras projicit exteriores.

Idem in Tertulliano Latinorum facile principe claruit. Eo nullus doctior, nullus in divinis, atque humanis exercitatior extitit. Hujus oratio tanta rationum densitate conserta, tanto pondere firmata est, ut ad consensum sui, quos suadere non potest, compellat : hujus quot pene verba, tot sententiæ; quot sententiæ, tot victoriæ. Sed heu ? Ille idem Tertulianus, post debellatos Apelles, Praxeas, Hermogenes, post devictos, Judæos, Gentiles, Gnosticos, post infidelium blasphemias multis, ac magnis voluminum suorum mollibus velut quibusdam fulminibus eversas, quia catholici dogmatis, id est universalis, ac vetustæ fidei parum tenax fuit; quia Ecclesiæ Christi, quam initio defenderat, indivulse non adhæsit; quia exsurgentes in Ecclesiam novellas Montani furias, et insana fanaticarum mulierum novitii dogmatis somnia veras esse prophetias asseveravit, fecit ad extremum, ut B. Hilarius in cap. III. *Matth.* scripsit, ut « sequenti errore detraxerit scriptis probabilibus auctoritatem ».

Non me latet pro Origene et Tertulliano multos apologias edidisse, nihil varia Ecclesiæ in personas lata judicia veritos, quia in quæstionibus facti errare Ecclesiam posse nemo eruditus ignorat. Attamen, etsi suam illis apologiis in mortuos caritatem demonstrarint, ambiguam tamen eorum fidem, incertamque proinde salutem liquerunt. Ex incerta porro eorum salute certum hunc fructum eliciamus, magnos speciosæ famæ et singularis doctrinæ viros vix sibi peccare solis, sed alios ad se errando pertrahere, eoque periculosius, quo ipsi meliores habentur, ut solet ex optimo pessima esse corruptio. Facile enim ipsis, vel sagacissimis error placere incipit, cum errori affectata, vel existimata errantis sanctimonia, pretium addit.

DISSERTATIO III

De generali primi motoris influxu, et creaturæ intellectualis ab eodem in omni statu dependentia.

Non abs re tractationem de præmotionibus divinis præmittimus in limine tractatus *de Gratia*. Etsi enim stricto nomine gratiæ aliquid supernaturale intelligendum veniat, tamen sub eo nomine generale primi motoris auxilium non semel S. Doctor comprehendit. Probaturus enim necessitatem gratiæ tota q. 109. Et nominatim art. 9. ostensurus hominem, etiam justum, indigere gratia ad recte agendum, id ostendit « primo quidem (verba sunt ejus) ratione generali, propter hoc, quod, sicut supra dictum est, nulla res creata potest in quemcumque actum prodire nisi virtute motionis divinæ. » Quod et prius docuerat in 2 dist. 8 q. 1. art. 1. ad. 1. his verbis : « Nihil boni potest homo facere sine gratia Dei, secundum quod intelligitur gratia ipse Deus gratis dans, eo quod ipse est principium omnis boni, non tantum in hominibus, sed etiam in aliis creaturis. » Et, licet motio illa juxta exigentiam naturæ conferatur, quadantenus tamen gratia dici potest, sicut et donum creationis : quod, ut ait Augustinus epist. 95, « quadam non improbanda ratione dicitur gratia Dei, quia non præcedentium aliquorum operum meritis, sed gratuita Dei bonitate donata est. »

Quorum omnium ulterior ratio est, quia, ut bene observat Joannes a S. Thoma, nomen gratiæ vel a nomine « gratus », vel adverbio «gratis» derivari potest. A nomine « gratus » gratia dicitur acceptabilitas alicujus, unde illud : *Si inveni gratiam in conspectu Regis*, Esther v, id est, si tibi accepta sum. Et hoc modo, sæpe accipitur gratia pro pulchritudine et venustate, qua aliquis gratiosus redditur, et amabilis, juxta illud : *Diffusa est gratia in labiis tuis*. Ab illa etiam radice proficiscitur nomen gratiæ sanctificantis, quia ea perfusi, Deo grati, et accepti sumus. Ab adverbio « gratis », originatur nomen gratiæ, prout significat quodcumque donum, seu beneficium liberaliter collatum. Inde etiam derivatur gratitudo, seu gratiarum actio, quæ est confessio beneficii ab alio dati. Et, quia Deus non solum in ordine supernaturali, sed etiam in ordine naturali beneficus est, ideo ad dona naturalia, præsertim vero ad motionem Dei nomen gratiæ extenditur, quia per motionem illam homo regitur et dirigitur in finem : quæ directio cum multa specialia beneficia, et singulares non raro divinæ providentiæ effectus importet, gratiæ nomine insignitur. Utut sit, quia, sicut gratia supponit naturam, ita adjutorium divinæ gratiæ motionis generalis, et concursus generalis modum imitatur, convenienter illius in omni statu necessitatem supponinus et prælibamus. Maxime, quia sub illo etiam titulo *de gratia* Christi multa dicemus, quæ (si quid aliud) ad theologicum pertinet institutum, et nomen gratiæ sibi præcipuo jure vindicat. Sed prius operæ pretium est, varios naturæ humanæ status considerare, quam ut cujuslibet indigentiam, et motionis divinæ in unoquoque necessitatem demonstremus.

CAPUT I.

DE VARIIS NATURÆ HUMANÆ STATIBUS.

Status ut colligitur ex doctrina S. Thomæ 2. 2. q. 188, est dispositio homini conveniens cum immobilitate et firmitate. Sic in actionibus humanis dicitur negotium habere aliquem statum, quando aliquam sortitur consistentiæ firmitatem. Unde ait Paulus I. Cor. xv : *Stabiles estote, et immobiles.* Et Greg. Magnus hom. 21. *super Ezechiel* « Lapis quadratus, et quasi ex omni latere statum habet, qui casum in aliqua permutatione non habet. « Pulchre etiam et solide observat D. Thomas laudatus, quod apud sapientes, nec divitiæ, nec dignitates, nec aliud quidpiam simile, quod inconstantis fortunæ vicissitudini obnoxium est, statum nullum obtinere potest, defectu firmitatis ad

statum necessariæ, unde aiebat Seneca: « Non est tuum fortuna quod fecit tuum. »

Porro ad hanc status immobilitatem requiritur obligatio : quia, cum homo ratione liberi arbitrii in utramque partem pensilis, flexibilis admodum sit, ideoque de illo dicat Job : *Homo natus de muliere nunquam in eodem statu permanet*, ut in modo vivendi agendique quamdam assequatur immobilitatem, perpetua debet in aliquo statu lege firmari. Sic status sæcularis ex lege naturali honesta potitur libertate : status Religionis ex voto solemni immobilitatem sibi vendicat; status clericalis immobilitate donatur ex sacrorum Ordinum characterem indelebilem imprimentium natura, ex Deique lege divinis ministeris clericos addicente. Idem observare est in omnibus aliis statibus, matrimonii, viduitatis, virginitatis, quibus quædam leges perpetuitatem saltem moralem accersent. Ex quibus etiam apparet discrimen, quod inter officium gradum et statum intercedit : officium enim est deputatio ad aliquid operandum ; gradus est alicujus præeminentia dignitatis ; status vero est conditio de se immobilis. Cum quibus stat, tria hæc in eodem non infrequenter inveniri : nam Episcopus et officio judicis, prædicatoris, ac pastoris fungitur, et Ecclesiæ principatur, et in supremo perfectionis acquisitæ statu positus est. Hoc fundamento præsupposito, primo exponemus varios humanæ naturæ status, deinde speciales circa ipsos difficultates expediemus.

SPECULATIO I.

Septem naturæ humanæ status proponuntur et explicantur.

Primus est status naturæ puræ, qui dicitur purus, non solum quia careret impuritate peccati, sed quia excluderet omnia dona gratuita, quibus homo illo in statu nudus esset. Uno verbo natura pura est conditio naturæ humanæ sine peccato et sine gratia. Porro in illo statu miseriis illis omnibus subjaceret homo, quas in hac ærumnosa vita experimur. Et, quamvis qui illius status possibilitatem admittunt, frequenter censeant hominem in illo statu experturum concupiscentiæ rebellionem, seu carnis et spiritus repugnantiam : probabilius tamen cum magistro Herrera oppositum sustinemus, quia, ut priore hujus libri parte operose satis monstravimus, et ex Angelico Doctore evicimus, « concupiscentia, quæ transcendit limites rationis, inest homini contra naturam. » In statu autem naturæ puræ nihil homini contra naturam inesset, cum in illo crearetur homo cum illis dotibus, quæ essent naturæ consentaneæ. Sed, ne actum agamus, vide *append. de Peccatis* part. 2. dissert. 3. circa quartum peccati effectum.

Secundus est status naturæ integræ, in quo homo præter naturales dotes tali esset vigore præditus, ut illis, quibus subjacemus ærumnis, ex natura humana ultro consequentibus, minime subderetur ; unde nec morbis, nec morti, nec aliis miseriis esset obnoxius. Hoc enim exigeret donum integritatis, ut homo nulli alterationi, nulli etiam corporali corruptioni subditus esset. In illo etiam statu et scientiis naturalibus, et virtutum moralium per accidens infusarum supellectile homo esset instructus ; alioquin integram naturæ perfectionem non haberet. Scio Cajetanum, Serram, Gonetum et plures recentiores velle, statum istum superaddere duntaxat statui naturæ puræ consonantiam appetitus superioris cum inferiore, unde perfecta in interiori homine pax resultaret, et concordia. Verum, quia, ut diximus, etiam in statu naturæ puræ appetitus inferior perfecte superiori subjiceretur, ejusque rebellio non posset inesse homini, nisi a peccato, quia, ut docet D. Thomas, est contra naturam, subindeque nequit esse ab auctore naturæ, et quia, ut alias citatus Augustinus dicebat, tantæ dignitatis est homo, ut vitium hominis natura sit pecudis, idcirco præfata differentia non subsistit.

Nec obest nobis Bulla Pii V. et Gregorii XIII, ut objicit Gonet, quia, licet in ea hæc Baii propositio damnetur : « Falsa est Doctorum sententia primum hominem potuisse a Deo creari, et institui sine justitia naturali », nihil tamen inde contra nos : tum quia per justitiam naturalem non intellexere Pontifices subjectionem appetitus ad rationem, sed vel virtutes per accidens infusas, sine quibus potuit utique homo creari ; vel dona justitiæ originalis, quæ vocatur justitia naturalis, quia eam Deus in exordio cum natura protoparenti largitus est, condens naturam et largiens gratiam. Adde (quod hac vice pro omnibus observari a te diligentissime velim) declarasse Pium V. plures ex Baianis propositionibus esse veras et catho-

licas, et ab Augustino totidem verbis quandoque decerptas; eas tamen omnes suam Sanctitatem reprobasse, vel ob censuræ atrocitatem, vel ob auctoris supercilium, vel ob pravam earum interpretationem. Ut enim videre est in propositione mox relata, Michael Baius quasi esset orbis magister, et dux verbi, omnes Doctores tanquam falsidicos ex tripode pronuntiat, sibique soli veritatem eximiam asserit: « Falsa est, » inquit, « Doctorum sententia, » quasi dicat, mihi soli veritas patuit, quia non sum sicut cæteri hominum. Hoc supercilium damnat Ecclesiæ hierarcha. Quod si contendas, te per donum integritatis naturam integram constituens, intelligere solum carentiam interni conflictus carnis adversus spiritum, facies quæstionem de nomine, et naturam integram appellabis, quod ego ad naturam puram pertinere contendo.

De statu justitiæ originalis et utrum compateretur peccata venialia.

Tertius est status justitiæ originalis, de quo diffuse tomo 1. et lib. 4. disseruimus, ubi ostendimus, justitiam originalem dono naturalis integritatis adjicere gratiam sanctificantem, intensissimam illam quidem, ratione cujus non solum ratio Deo perfecte subjiciebatur, sed voluntas rationi, voluntati appetitus sensitivus, et corpus ipsum consentiebant: ex plenitudine enim, et ubertate gratiæ animam Deo subjicientis redundabat in vires inferiores effusio spiritus; unde et mira in illis docilitas in omnem pro arbitrio rationis partem flexibilis sequebatur. Hanc gratiam comitabatur innumerabilium prærogativarum apparatus, de quibus eodem loci dissert. 5. c. 2. specul. 2. satis superque diximus. Ex quibus patet, statum naturæ integræ, et statum justitiæ originalis distingui per modum includentis et inclusi, quia iste præter integritatem naturalem, gratiam, aliaque dona supernaturalia importabat. Nec rationi status repugnat brevitas illius fortunatæ conditionis, quia per se, et ex natura sua stabilis erat et permanens.

Cætera, quæ ad illum statum fortunatissimum spectant, loco citato discussimus: unum tamen est, quod ibi omisimus, nec amplius differre debemus: utrum nimirum homo in statu justitiæ originalis posset peccare venialiter, incurrendo in culpam, quæ esset levis, vel ex genere suo, sive ex propria materia, et objecto, ut verbum otiosum; vel ex parvitate materiæ, ut furtum exiguum; vel ex subreptione, sive imperfecta deliberatione. Affirmat absolute Scotus, et alii antiqui theologi consentiunt; distinguit Duvallius de peccatis plene deliberatis, et de imperfecte deliberatis, illa contingere potuisse existimans, secus ista. Thomistæ vero cum suo præceptore omnia omnino cujusvis rationis peccata ab illo beatissimo statu eliminant. Quia, si, teste Augustino lib. 14. *de Civit.* c. 10, in statu innocentiæ nulla poterat esse miseria, nulla tristitia, nulla pœna, a fortiori beatus ille status peccatum veniale excludebat, quod utique est magna miseria, tristitiam invehens, et reatum pœnæ inducens. Præsertim quia ex frequentatis peccatorum venialium actibus non potuisset non generari habitus pravus bene, facile et suaviter operandi difficultatem ingerens, et promptum in Deum motum retardans: quod utique felicitati illius status e diametro repugnasset. Huic ergo sententiæ subscribendum est.

Ratio vero fundamentalis est. Quamdiu homo erat in statu innocentiæ, immobili in bono firmitate vigebat; justitia namque originalis ex propria, et characteristica proprietate, sicut vires inferiores voluntati, et voluntatem rationi subjiciebat; ita rationem Deo auctori supernaturali plene subdebat. Ergo nulla tunc erat rima, per quam veniale posset intrare peccatum. Probatur consequentia. Peccata venialia ex subreptione oriuntur, ex motibus indeliberatis voluntatem prævenientibus; illius tamen negligentiam, vel tepiditatem supponentibus; peccata vero venialia deliberata ex voluntate non perfecte rationi subjecta, vel ex ratione Deo non plene subdita proficiscuntur. Ergo, ubi erat plena subjectio inferiorum ad superiora, perfecta partium hominis harmonia et consonantia, nullum prorsus poterat obvenire peccatum veniale. Talis autem erat status innocentiæ, ut supponimus ex dictis secundo libro, nec inficiari possunt qui terminos penetrant, et status illius essentiam non ignorant: ergo status ille peccati venialis prorsus incapax erat.

Illustratur hæc veritas præclara S. Thomæ doctrina, quam habet opusc. 2. cap. 186. Homo, inquit, in sui conditione totaliter institutus fuit a Deo, ut corpus omnino esset animæ subjectum; rursumque inter partes

animæ, inferiores vires rationi absque repugnantia subjicerentur, ipsa vero ratio Deo esset subjecta. Porro ex hoc, quod corpus erat animæ subjectum, nulla in homine passio poterat accidere, quæ eximio animæ in corpus dominio repugnaret, unde nec mors, nec infirmitas ulla in homine locum habebat. Ex subjectione vero inferiorum virium ad rationem imperturbata serenæ mentis tranquillitas in homine sentiebatur, quia ratio nullis internarum passionum motibus interrupta, felicissima pace potitur. Ex hoc autem, quod voluntas hominis Deo suo erat plene consona et subjecta, omnia in Deum tanquam ultimum finem referebat, in qua jugi relatione primarius justitiæ originalis effectus positus est, unde alii veluti e fonte manabant : ratio enim Deo subdita cætera sibi subjiciebat, inferioresque facultates in officio continebat, et Deo serviens regnabat Ergo, quamdiu duravit illa concatenata subjectio, illa concordia, illa ordinis tranquillitas, nullum potuit veniale contingere peccatum : tamdiu autem duravit hæc consonantia, quamdiu fuit status justitiæ originalis in hujusmodi harmonia situs. Ergo in statu justitiæ originalis nullum poterat peccatum veniale committi.

Quæ ratio bene penetrata non solum convincit contra Scotum, hominem in statu illo fuisse incapacem peccati venialis, sed etiam demonstrat contra Suarem, Vasquem aliosque, hujusmodi impeccabilitatem habuisse hominem non solum ex speciali Dei protegentis providentia, sed etiam ex vi et efficacia justitiæ originalis, atque ex intrinseca illius status conditione. Etenim, sicut intrinseca illius status perfectio omnem peccati venialis culpam ab appetitu arcebat, ita et a ratione, quæ tunc non minus Deo obsequebatur, quam rationi appetitus obtemperaret, cum inferioris ad superiorem appetitum, et rationem obedientia ex subjectione rationis ad Deum veluti rivus e fonte proflueret. Ergo ex propriis et intraneis justitiæ originalis dotibus non poterat Adamus, stante justitia illa, peccare venialiter, quia alias essentialem justitiæ originalis ordinem destruxisset, et non destruxisset ; destruxisset, subordinationem ad Deum incurvando ; non destruxisset, in statu justitiæ originalis perseverando. Fateor tamen, potuisse tunc hominem peccata venialia absolute admittere amissione et jactura justitiæ originalis per peccatum mortale, unde nec erat in hoc etiam genere simpliciter impeccabilis, sicut sunt Beati. In summa, poterat homo justitiam originalem perdere, sed ea stante nullam poterat inordinationem voluntarie admittere. Unde non poterat minus malum, nisi majori præelecto eligere ; sicut non poterat eligere pœnam, nisi prius culpam elegisset. Quare non est cur mirentur adversarii, et suspicientes inquirant, quomodo poterat homo mentiri cum juramento, et non sine juramento ? Quænam esset illa major difficultas in proferendo verbo otioso, quam in blasphemia ? Hæc enim, et alia similia occupata manent, et ex inconsideratione illius status dubia illa oriuntur, quia, cum nullam inordinationem pateretur, non poterat homo tunc ullam inordinationem velle, nisi prius voluerit status illius exinanitionem : nec poterat ratio circa media pervertì, stante recto in finem ordine, quia tunc voluntas ad media, nonnisi prout stabant sub ordine finis, ferri poterat.

De aliis quatuor statibus.

Quartus status est naturæ lapsæ, seu peccati, in quod Protoparens incidit, et totam propaginem maculavit. De peccato Adami dissertatione 5. libri 4. satis egimus, necnon de peccato originali in sequenti secundo tomo, dissertatione 2. toto capite secundo. Illud porro notandum, quod, licet peccatum sit contra naturam, et peccatum originale per baptismum, et actuale per pœnitentiam deleantur, attamen recte dicitur, dari statum naturæ lapsæ, tum quia post restitutam in Baptismo gratiam, semper manet infectio et corruptio peccati, seu fomes peccati, qui et a peccato est, et ad peccatum inclinat. Tum quia per peccatum de se homo fit servus peccati et diaboli ; peccati quidem, quo frequentato ligatur quadantenus homo, non ferro alieno, ut ait Augustinus, sed ferrea voluntate ; unde inducitur dura peccandi necessitas, quia peccatum, quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere in aliud trahit. Diaboli etiam servus efficitur peccator, quia a quo quis victus est, ejus et servus est ; unde diabolus dicitur princeps mundi hujus, quia sub ejus tyrannico jugo captivi peccatores manent.

Quintus est status naturæ sub lege Mosis, qua homo offusis per peccatum tenebris, in ignorantia sepultus, ipsas etiam naturales veritates ignorans, a Deo eruditus est,

qui summa dignatione sui notitiam impertiens, non solum stultas de divinitate opinationes revulsit, sed etiam homines variis circa mores erroribus distractos, et concupiscentiæ tenebris occæcatos lege data ad veritatis viam revocavit. Ut autem hujus legis necessitas omnibus innotesceret, sivit justus Deus, cujus judicia abyssus multa, homines per bis mille et amplius annos variis aberrationibus et incredibilibus deliramentis suæ cæcitatis apertum experimentum capere. Unde D. Thomas lect. 7. *in c.* III. *epist. ad Galat.* ait : « Deus reliquit homines absque doctrina legis tempore, legis naturæ, in quo dum in errores inciderunt, convicta est eorum superbia de defectu scientiæ. » Status hic usque ad Christum Dominum perduravit.

Sextus est status gratiæ, seu legis novæ a Christo cordibus impressæ, non in littera, sed in spiritu consistente. Nam, ut August. lib. *de Spir. et Litt.* c. 25. ait, « apparet distantia veteris et novi Testamenti, quod lex ibi in tabulis, hic in cordibus scribitur, ut quod ibi forinsecus terret, hic delectet intrinsecus : ibique fiat prævaricator per occidentem litteram, hic dilector per vivificantem spiritum. » Unde nihil proderat, sed magis oberat notitia legis voluntate et concupiscentia per gratiam non sanata, quia, nisi desit divinæ gratiæ opitulatio, in vetitum niti solemus. Unde eodem lib. cap. 4. ait Augustinus : « Lex, quamvis bona, auget prohibendo desiderium malum, sicut aquæ impetus, si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cujus molem cum evicerit, majori cumulo præcipitatus, violentius per prona provolvitur. Nescio quo enim modo hoc ipsum, quod concupiscitur, fit jucundius, dum vetatur. »

Idcirco vocatur hic status, « conditio libertatis », non quod liceat facere quodcumque libuerit, sed quia gratia præceptorum nos facit dilectores, ut quod foris per legem terrebat, intus per amorem delectet : maxime quia gratia excludit peccati nefandam servitutem, nam, ut ait Aug., « ad juste faciendum liber non erit, nisi a peccato liberatus, justitiæ cœperit esse servus. » Appellatur etiam « status naturæ reparatæ »; tum quia per eam « clementissimus et prudentissimus artifex, quod quassatum fuerat non confregit, sed utilius omnino refecit », ut prosequitur Bern. in serm. *super c.* XII. *Apocal.* Tum quia per legem incepit quidem reparatio naturæ notitia veritatis, sed non fuit integra restauratio ob peccatum perversæ voluntatis. Unde August. *in Psalm.* LXXXIII : « Data est lex, ut ægrum de morbo convinceret, qui sibi sanus videbatur; ut peccata demonstrarentur non ut auferrentur. Lex minabatur (addit tract. 3. *in Joan.*), non opitulabatur; jubebat, non sanabat, languorem ostendebat, non auferebat, sed præparabat medico venturo cum gratia, et veritate. Non ad domandam superbiam (subjungit serm. 18. *in Joan.*), sed ad denudandam data est lex : non ad liberandos ægrotos, sed ad convincendos superbos. »

Hinc porro observandum, statum gratiæ subdividi in statum christianæ vitæ et christianæ perfectionis : in priori tenetur homo decalogi præcepta et Evangelii leges fideliter servare, in posteriori nedum præcepta, sed etiam consilia homo custodit. Status autem perfectionis subsecatur in statum episcopalem, qui est conditio perfectionis acquisitæ ; et in statum regularem, qui est conditio perfectionis acquirendæ, qui status in varios religiosos Ordines distribuitur. De quibus omnibus hic operose disputare, nec locus iste exigit, nec per otium vacat.

Septimus status est futuræ vitæ, qui et in duplicem secatur; unus est status gloriæ, alter status pœnæ. De priori non pauca diximus, tum libro primo, dum de visione beata, tum libro V, dum de Deo ultimo fine, tum plura dicemus libro ultimo, ubi quæ ad futuram vitam, sive beatam, sive miseram spectant, complectemur.

Circa omnes præfatos status variæ occurrunt difficultates, partim insinuatæ et expeditæ, partim alibi discussæ, vel discutiendæ : duplex tamen sicut celebrior, ita opportunior diligenter tractanda est. Prima, an sit possibilis status naturæ puræ ; altera, an sint minores vires in natura lapsa ad bene moraliter operandum, quam fuissent in statu naturæ puræ, si in illo conditus homo fuisset. Utramque sequentibus speculationibus resolvemus.

REFLEXIO.

Tot, ut vidimus, habuit homo status, imo nullum habuit humana natura statum in tot conditiones mutata, cum status immobilitatem exigat et firmitatem; unde et de homine vere dictum est : *Quasi flos egreditur, et conteritur, et fugit velut umbra, et nunquam in eodem statu permanet.*

Unde tanta hominis mutatio, levitas tanta, instabilitas continua, ita ut is sit genuinus hominis status nullum habere statum, firmitatem nullam, constantiam nullam? Ne mirere ; peccato verum et incommutabile bonum dereliquit, bonis caducis, et fugitive labentibus homo adhæsit : quid ergo mirum, si mutabilibus amore devinctus, nunquam mentem fixam obtineat, sed omni locorum, omni temporum varietate in diversa jactetur, et qua data porta ruat? Quid mirum, si contra biformes fortunæ eventus uniformi mentis constantia non militet præmunitus? Quid mirum, si bonum opus suscipere, agere, implere nunc scit, nunc nescit ; nunc delectatur, nunc tædet ; modo vult, modo non vult ; modo proponit sibi bonum quod velit, deinde in eo, quod proposuit, non perseverat, sed transilit ; nec tantum mutatur, sed redit, et in ea resilit, et revolvitur, quæ damnavit? Bene Seneca : « Non potest idem placere, nisi rectum. » Sed melius Augustinus : « Tanto magis delectat opus bonum, quanto magis diligitur Deus summum, atque incommutabile bonum, in quo, et a quo, et per quem bona sunt omnia : et a quo averti, cadere ; in quem converti, resurgere ; in quo manere, consistere est. »

Ergo mentis stabilem firmitatem non peregrinatione longa acquires, non locorum varietatibus comparabis, non emes auro, in deliciis non invenies, vastum licet trajeceris mare, nec itinera proderunt, nec juvabit novitas terrarum, si te sequantur quocumque perveneris vitia ; quin mutatione locorum, et de alio in alium transitu, frequentique migratione, non solum animum non continebis, sed magis, magisque jactabis, divides, dissipabis. In Deo solo pacem, firmitatemque reperies : Deum autem ubique invenies : frustra ergo huc, et illuc vadis gyrovagus, cum bene vivere omni loco positum sit, et Deus cordis nostri centrum maneat, non nobiscum modo, sed et intra nos ; superior per potentiam, inferior per sustentationem ; exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem, sursum regens, deorsum continens, extracircumdans, intus penetrans.

Ut veram, et quantum in hac vita possibile est beatam stabilitatem tibi asciscas, cordis, animi, corporisque solitudinem ama, nec unquam poteris animum continere tuum, nisi primum corporis fugam sistas. Pulchre et pie de more Bernardus *ad fratres de Monte Dei* : « Cum quo Deus est, nunquam minus solus est, quam cum solus ; tunc enim libere fruitur gaudio suo. Tunc ipse suus est sibi ad fruendum Deo in se, et se in Deo. Tunc in luce veritatis, in sereno mundi cordis ultro patet sibi pura conscientia, et libere se infundit affecta de Deo memoria ; et vel illuminatur intellectus, et bono suo fruitur affectus, vel seipsum deflet humanæ fragilitatis defectus. Propter hoc secundum formam propositi vestri habitantes in cœlis potius, quam in cellis, excluso a vobis toto sæculo, totos vos inclusistis cum Deo. Cellæ siquidem et cœli habitatio cognatæ sunt ; quia, sicut cœlum et cella adinvicem videntur habere aliquam cognationem nominis, sic et pietatis : a celando enim cœlum et cella nomen habere videntur, et quod celatur in cœlis, hoc et in cellis : quod geritur in cœlis, hoc et in cellis. Quidnam est hoc? Vacare Deo, frui Deo, in quo inchoata felicitas, firma stabilitas, proindeque vera status ratio posita est. »

SPECULATIO II.

Status naturæ puræ est quidem de potentia Dei absoluta, et extraordinaria possibilis ; non tamen conveniens, subindeque nec possibilis de potentia ordinaria.

Hac speculatione mediam viam, et, ut crediderimus, tutiorem tenemus inter auctorum statum naturæ puræ omnimodis repugnantem existimantium dexteram, quam omni cum rigore sequitur Jansenius, et eorum adversariorum sinistram, qui statum illum de potentia etiam ordinaria possibilem esse statuunt. Hac media via incessit D. Thomas, statum illum et esse absolute possibilem, et non esse reapse convenientem, subindeque nec de potentia ordinaria, seu, ut ipse loquitur, ordinata possibilem affirmans. In primis possibilitatem absolutam illius status aperte declarat in 2. dist. 31. q. 1. art. 2. ad 3. dicens : « Poterat Deus a principio, quando hominem condidit, etiam alium hominem ex limo terræ formare, quem in conditione suæ naturæ relinqueret, ut scilicet mortalis et passibilis esset, et pugnam concupiscentiæ ad rationem sentiens, in quo nihil humanæ naturæ derogaretur, quia hoc ex principiis naturæ consequitur. Non tamen iste defectus in eo rationem culpæ, aut pœnæ habuisset, quia

non per voluntatem iste defectus causatus esset. Quo in loco locutum fuisse S. Doctorem de potentia absoluta, et supremo Dei dominio, patet ex eodem Angelico præceptore 4. *cont. Gent.* cap. 52, ubi doctrinam alias in sententiis a se juniore traditam sic senior, et in doctrina consummatior sui interpres exponit, et nostram secundam speculationis partem clarissime docet.

Placet integrum D. Thomæ locum, tametsi longiusculum, in medium proferre : « Cum Deus, » inquit, « humanorum actuum sic curam gerat, ut bonis operibus præmium, et malis pœnam retribuat, ut in superioribus est ostensum, ex ipsa pœna possumus certificari de culpa. Patitur autem communiter humanum genus diversas pœnas, et corporales, et spirituales. Inter corporales potissima est mors, ad quam omnes aliæ tendunt, et ordinantur, scilicet fames, sitis, et alia hujusmodi. Inter spirituales autem est potissima debilitas rationis, ex qua contingit, quod homo difficulter pervenit ad veri cognitionem, et de facili labitur in errorem, et appetitus bestiales omnino superare non potest, sed multoties obnubilatur ab eis.

« Posset tamen aliquis dicere, hujusmodi defectus, tam corporales, quam spirituales, non esse pœnales, sed naturales defectus ex necessitate materiæ consequentes. Necesse est enim corpus humanum, cum sit ex contrariis compositum, corruptibile esse, et sensibilem appetitum in ea, quæ sunt secundum sensum delectabilia, moveri, quæ interdum sunt contraria rationi : et intellectum possibilem, cum sit in potentia ad omnia intelligibilia, nullum eorum habens in actu, sed ex sensibus natum ea acquirere, difficulter ad scientiam veritatis attingere, et de facili propter phamasmata a vero deviare.

« Sed tamen si quis recte consideret, satis probabiliter poterit æstimare, divina providentia supposita, quæ singulis perfectionibus propria perfectibilia coaptavit, quod Deus superiorem naturam inferiori ad hoc conjunxit, ut ei dominaretur; et si quod hujus dominii impedimentum ex defectu naturæ contingeret, ejus speciali et supernaturali beneficio tolleretur, ut scilicet cum anima rationalis sit altioris naturæ, quam corpus, tali conditione credatur corpori esse conjuncta, quod in corpore aliquid esse non possit contrarium animæ, per quam corpus vivit. Et similiter si ratio in homine appetitui sensuali conjungitur, et aliis sensitivis potentiis quod ratio a sensitivis potentius non impediatur, sed magis eis dominetur... Sic igitur hujusmodi defectus, quamvis naturales homini videantur, absolute considerando humanam naturam ex parte ejus, quod est in ea inferius; tamen considerando divinam providentiam et dignitatem superioris partis humanæ naturæ, satis probabiliter probari potest, hujusmodi defectus esse pœnales, et sic colligi potest humanum genus peccato aliquo originaliter esse infectum. »

Vides Angelicum doctorem utrumque docere ; et statum illum esse possibilem, si, ut ait loco citato *Sentent.*, Deus « hominem suæ naturæ relinqueret », eumque inclinationi materiæ secundum se spectatæ permitteret : quod ad dominium suum demonstrandum, aliasque rationes partim notas, partim latentes, posse Deum absolute facere docet. Verum, quia Deus hominem « non relinquit, » ideo de potentia ordinaria, id est, « divina providentia supposita, quæ singulis perfectionibus propria perfectibilia coaptat, » talis status possibilis non est. Hanc S. Doctoris mentem optime assecutus est noster Thomas Leonardy professor Lovaniensis lib. 1. *de prima hominis Institutione*, cap. 1 pag. 2. his verbis : « Notandum, quod, quamvis creare hominem in puris naturalibus subsit divinæ potentiæ, nullique alteri ejus attributo repugnet ; minus tamen deceat suavem Dei providentiam, qua secundum legem ordinariam creaturas administrat, et qua singulis perfectionibus propria perfectibilia præparat... Quod si attente perpendatur, clare apparebit, quod Deus ex se nunquam crearet hominem in statu pure naturali, in quo scilicet morti, et fami, et siti, aliisque miseriis, ac morbo concupiscentiæ esset obnoxius. » Et pagina 10 : « Itaque quia minus consonum est divinæ sapientiæ, et bonitati creare hominem cum istiusmodi defectibus, idcirco rationabiliter concludi potest, quod Deus ex se nunquam hominem iis subditum crearet, quodque consequenter non ita creetur, nisi ob peccatum. »

Hæc paulo fusius proferre operæ pretium duxi, ut omnibus palam esset, quam immerito quidam recentiores, quos sequitur P. Gonet, nostram sententiam eo titulo, quod Janseniana sit, reprobent. Nam, præterquam quod aliquam sententiam eo titulo, quod Jansenio probata fuerit, abominari, signum

est animi præjudiciis pleni et occupati, cum exceptis quinque propositionibus ab Ecclesia damnatis multa ab illo scripta esse non solum probabilia, sed etiam laudibus digna nemo cordatus negaverit : sed præter hoc, inquam, si Jansenium, ut par erat, in fonte legissent, advertere utique potuissent, auctorem illum omnimodam status illius possibilitatem inficiari, et velle implicare contradictionem, hominem posse in illo sine peccato condi : vidissent Jansenium lib. 1. *de Statu naturæ puræ*, cap. 5. conari « omnem possibilitatem status puræ naturæ funditus evertere ». Quia alias, ut cap. 16. et 17. ait, « casus hominis ita Creatori esset imputandus, ut non foret culpa cadentis creaturæ, sed instituentis Dei. Unde Deo, non creaturæ imputari deberet perversitas ejus; et quidquid scelerum ex illa creatæ voluntatis institutione nasceretur, quæ quidem essent materialiter scelera creaturæ, vera tamen scelera Dei. » Et lib. 2. cap. 14. expresse affirmat, « nullo modo a Deo creante puram naturam conferri posse creaturæ, statumque illum esse Deo injuriosum, et impossibilem. » Et lib. 3. cap. 13, 15 et 21. ait : « Deo per statum puræ naturæ adscribitur crudelitas improbata in Manichæis. Crudelitatem, vel etiam injustitiam spirat, innocentem animam nulli peccato obnoxiam immerito ad tantas miserias, quantas commentitius naturæ puræ status implicat, condemnare. » Denique sic concludit : « Deus, quantumvis absolutæ potestatis vitæque, et mortis Dominus sit, creaturæ rationali innocenti nullam omnino pœnam, quantumvis exiguam, sine injustitia inferre potest. » Exscribendus esset totus Jansenius, sed hæc pauca ex ipso retuli, ut constet illum omnimodam status illius impossibilitatem asseruisse, sicut impossibile est, Deum esse injustum et crudelem.

Angelicæ D. Thomæ sententiæ probationes.

Sed jam ad probationem nostræ positionis veniamus, et, ut clare procedamus, prior pars primum probanda est, posterior deinde stabilienda. Probatur igitur, statum naturæ puræ esse absolute possibilem, primo auctoritate Augustini, unde sententiam nostram quoad utramque partem evidentissime deprompsimus. Et quidem statum illum esse de potentia Dei possibilem, et potuisse illum a Deo sine injustitia condi, expresse tradit S. Pater *in Psal.* LXX. his verbis : « Multum movet Dei amor, et timor : timor Dei, quia justus est; amor, quia misericors est. Quis enim ei diceret : Quid fecisti ; si damnaret justum? Quanta ergo misericordia ejus, ut justificet injustum? » Ubi aperte docet Augustinus, Deum absque injustitiæ labe posse justum damnare, id est ob occultas inscrutabilium judiciorum suorum causas gratia eum privare, et gloria tanquam beneficiis absolute indebitis. Sed quia aliqui recentiores arbitrantur in illum Augustini textum corruptionem aliquam irrepsisse, existimantes legendum esse : « Quis enim ei diceret, quid fecisti, si damnaret injustum. » Quam responsionem eo sinceriorem et solidiorem putant, quo nec aliam sibi deesse aiunt ad illum locum elevandum, dicendo Deum non posse accusari, etiamsi justos damnaret, non quidem quamdiu justi sunt, sed permittendo eos a justitia excidere subtractione gratiæ actualis ad perseverandum necessariæ. Ut hæc responsio, ejusdemque responsionis confirmatio confutentur, proferenda sunt Augustini loca, quæ nulli corruptioni, nulli interpretationi aditum ullum præbent.

Quid autem expressius, planius, vel apertius afferri potest eo testimonio, quod habetur lib. 3. *de Libero Arb.* cap. 12. per hæc verba : « Ignorantia, et difficultas, si naturalis est, inde incipit anima proficere, et ad cognitionem et requiem, donec in ea perficiatur vita beata, promoveri.... Si ignorantia veri, et difficultas recti naturalis est homini, unde incipiat in sapientiæ, quietisque beatitudinem surgere, nullus hanc ex initio naturali recte arguit. Sed, si proficere noluerit, aut a profectu retrorsum relabi voluerit, jure meritoque pœnas luet. Creator vero ejus ubique laudatur. Non enim propterea malam creavit, quia nondum tanta est, quanta ut proficiendo esse posset, accepit. » Quod ibi pluribus rationibus, et exemplis confirmat. Nec potest dici, sanctissimum Doctorem hanc sententiam in juventute protulisse, sed eam in senectute correxisse. Non potest, inquam, dici; quia eamdem doctrinam inculcat lib. 1. *Retract.* cap. 9. his verbis : « Ad miseriam justæ damnationis pertinet ignorantia, et difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio nativitatis suæ, nec ab isto malo, nisi Dei gratia quisquam liberatur. Quam miseriam Pelagiani nolunt ex justa damnatione descendere, negantes originale peccatum, quamvis ignorantia et difficultas, etiamsi essent hominis primor-

dia naturalia, nec sit culpandus Deus, sed laudandus esset, sicut in eodem tertio libro disputavimus. » Quæ verba adeo perspicua sunt, ut ponderatione non egeant. Quod vero ait Jansenius, possibilitatem naturæ puræ crudelitatem Manichæorum sapere manifeste repugnat Augustino, nedum juveni, sed seni et morti proximo ; nam libro *de bono Persever.* cap. 9. sic formaliter loquitur : « Etiamsi verum esset, quod dicunt Pelagiani, ignorantiam et difficultatem, sine quibus nullus homo nascitur, primordia, non supplicia esse naturæ; vincerentur tamen Manichæi, qui volunt duas, boni scilicet, et mali esse naturas. » Quibus etiam verbis occupatur, et præcluditur aliud effugium Jansenii aientis, ignorantiam et difficultatem dupliciter dici naturalem : primo quatenus naturæ secundum se spectatæ conveniunt; secundo quatenus a nativitate in nos transfusæ sunt ex carne Adami peccato vitiata, absque ullo tamen peccati reatu, hocque secundo sensu velle Augustinum ignorantiam, et difficultatem posse dici primordia naturalia. Sed hæc responsio ex relatis Augustini verbis sponte sua, nullo impellente corruit : siquidem certum est, Pelagianos ignorantiam, et difficultatem primo, et non secundo modo naturales esse, fuisse arbitratos, id est nullum omnino supposuisse peccatum, sed peccato omni præsupposita fuisse.

Dices : Ex illis locis nihil pro naturæ puræ statu admittendo posse colligi, cum in eodem loco Augustinus ad salvandam Dei justitiam concedat adultis ignorantiam et miseriam, patientibus auxilia necessaria, tum ad ea mala superanda, tum ad virtutem exercendam, tum ad beatitudinem animæ et corporis per illud virtutis exercitium compensationis titulo assequendam, ut patet a capite 19. ad 22. At nihil horum in statu naturæ puræ, qualem possibilem comminiscimur reperiretur; siquidem in illo nec auxilium gratiæ, nec ordo ad beatitudinem supernaturalem invenirentur. Ergo perperam ex celebri illo libri tertii *de libero Arbitrio* testimonio possibilitatem status naturæ puræ conjicimus.

Confirmatur et augetur difficultas. D. Augustinus, ut salvet justitiam Dei in parvulis sine rationis usu morientibus, concedit aliquam retributionem ex parte Dei, ut miseriæ, quas in hac ærumnosa vita passi sunt, compensentur ; sic enim ait cap. 23 : « Quis ergo novit, quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonæ compensationis reservet Deus, qui quamquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt. » At, licet idem Augustinus, quamvis quod dixerat de adultis in præfato libro *de libero Arbitrio,* confirmet in operibus contra Pelagionos editis ; attamen quod de parvulis sine baptismo morientibus dixerat, retractat epist. 2. *ad Hieronymum*, his verbis : « Tantorum malorum, quæ fiunt in parvulis, causa justa dicatur. Nempe cum majores ista patiuntur, solemus dicere, aut sicut in Job merita examinari, aut sicut in Herode peccata puniri. Sed hoc in majoribus. De parvulis autem quid respondeamus, edissere, si pœnis tantis nulla in eis sunt punienda peccata : nam utique nulla est in illis ætatibus examinanda justitia.... Ego quidem non de ingeniis, sed saltem de pœnis parvulorum, quas in hac vita patiuntur, dixi aliquid in libris illis de libero arbitrio, quod quale sit, et cur mihi in ista, quam habemus in manibus, quæstione (quomodo nimirum salvanda sit contra Pelagianos justitia Dei) non sufficiat intimabo. » Ibidemque subjungit, defensionem illam in libro *de libero Arbitrio* traditam, nec validam esse, nec firmam, quia, licet hoc merito dici possit de his, qui pro Christi nomine, vel religione passi sunt, vel sacramento Christi imbuti sunt, ut possit eis pro illis malis, quæ hic in diversis afflictionibus pertulerunt, compensatio ista præstari ; id pariter de parvulis responderi non potest, qui post gravissimos cruciatus sine sacramento christianæ societatis exspirant. « Nam, inquit, quæ circa eos compensatio cogitanda est, quibus insuper et damnatio præparata est?» Quod alibi sæpe repetit Augustinus, præsertim lib. 6. *cont. Julian.* cap. 21. sic : Vos negantes originale peccatum, profecto aut cogimini dicere Deum vel invalidum, vel injustum, sub cujus potestate imago ejus in parvulis sine ullo proprii, vel originalis peccati merito tantis affligitur malis, non enim per hæc exercetur virtus, quod recte de bonis hominibus majoribus dicitur, in quibus rationis est usus. » Sed in statu naturæ puræ, qualem fabricamur possibilem, parvuli iis subjacerent miseriis, quibus etiamnum obnoxii sunt : ergo in illis ex Augustino non salvaretur justitia Dei, ac proinde quod S. Doctor libro tertio *de libero Arbitrio* dixerat, favere nobis non potest.

Respondeo, invicte ex illis locis probari possibilitatem absolutam status naturæ pu-

ræ, in quo etiam posset homo cum auxilio illi statui connaturali, et miserias patiendo virtutem exercere, et hujusmodi exercitio ad qualemcumque, et imperfectam beatitudinem pervenire. Quare non solum cum injustitia, sed etiam justissimis causis posset supremus Dominus illud exercitium homini etiam ante peccatum imponere. Unde Augustinus cap. 20. sic ait : « Si ergo altera (anima) talis esse cœpit, non solum ante peccatum, sed ante omnem vitam suam, qualis alia post vitam culpabilem facta est, non parvum bonum habet, unde conditori suo gratias agat ; quia ipse ortus ejus et inchoatio, quovis perfecto corpore est melior. Non enim mediocria bona sunt, non solum quod anima est, sed etiam quod facultatem habet, ut adjuvante Creatore seipsam excolat, et pio studio possit omnes acquirere et capere virtutes, per quas et a difficultate cruciante, et ab ignorantia cæcante liberetur. Quod si ita est, non erit nascentibus animis ignorantia, et difficultas supplicium peccati, sed proficiendi admonitio, et perfectionis exordium. » Hæc autem omnia, ut patet, in statu naturæ puræ contingere possent : ergo absolute status ille ex Augustino possibilis est absque ulla ex parte Dei injustitia.

Ad confirmationem dico, nullatenus S. Doctorem eam doctrinam retractasse, cum eam potius in libro *Retractationum*, loco a nobis laudato inculcet, et contra Pelagianos valere affirmet. Ad epistolam 28. respondeo, etiam in ea absolutam status naturæ possibilitatem clare significare Augustinum ; nam quærentibus, quare Deus creet in parvulis animas, quos novit cito morituros, respondet, vel hac morte præmatura peccata parentum convinci, aut flagellari ; vel certe hoc ad concentum et decorem universi Deum referre : quæ ratio in statu naturæ puræ locum haberet, si Deus absolute illum condere voluisset. Verba Augustini sunt hæc : « Non enim frustra per Prophetam, qui hæc divinitus inspirata didicerat, dictum est de Deo, qui profert numerose sæculum (habetur Isaiæ XL. in editione Septuaginta). Unde musica, id est scientia, sensusque bene modulandi ad admonitionem magnæ rei, etiam mortalibus rationales habentibus animas Dei largitate concessa est. Unde si homo faciendi carminis artifex novit, quas quibus moras vocibus tribuat, ut illud, quod canitur, decedentibus, ac succedentibus sonis pulcherrime currat, ac transeat ; quanto magis Deus, cujus sapientia, per quam fecit omnia, longe omnibus artibus præferenda est, nulla in naturis nascentibus et occidentibus temporum spatia, quæ tanquam syllabæ, ac verba ad particulas hujus sæculi pertinent, in hoc labentium rerum, tanquam mirabili cantico vel brevius, vel productius, quam modulatio præcognita, et præfinita deposcit, præterire permittit. Hoc cum etiam de arboris folio dixerim, et de nostrorum numero capillorum, quanto magis de hominis ortu et occasu, cujus temporalis vita brevius, productiusque non tenditur, quam Deus dispositor temporum novit universitati moderaminis consonare. »

Vides quomodo possit Deus mortem, vel propter peccatum, vel propter alias sui regiminis universalissimi causas, de potentia saltem absoluta inferre. Porro merito illud, quod libro *de libero Arbitrio* dixerat, ex parte revocat, nimirum parvulos ob miserias in hac vita latas aliqua ratione post mortem compensatum iri : hoc, inquam, solum retractat, et variis rationum molimini-bus ibi refellit : quia nimirum non solum non munerari, sed etiam damnari parvulorum sine baptismo decedentium animas, « et sancta Scriptura, et sancta est testis Ecclesia. » Unde in illa epistola petit solum ab Hieronymo originem animarum, et quomodo si animæ singulis corporibus novæ creentur, juste damnari possint, supposito nimirum ordinario Dei cursu, qui nullam pœnam infligit, nec de potentia ordinaria infligere æternam potest sine prævio peccati merito. Per quod patet responsio ad auctoritatem ex libro sexto *contra Julianum* petitam, quia ibi solitum ordinariæ Dei providentiæ per Scripturas nobis notæ cursum considerat, ut in probatione secundæ partis magis constabit.

Ratio fundamentalis hujus partis sumitur ex communissima gratiæ notione, quæ in sua essentiali ratione aliquid gratuitum gratis a Deo, liberaliterque concessum significat. Sane si Pelagii dogma ideo toti Ecclesiæ horrori, et indignationi fuit, quia gratiam voluit secundum merita nostra dari, et eo ipso gratiam evacuavit et exinanivit usque ad fundamentum in ea, quod eam liberi arbitrii bono usui debitam esse pronuntiavit, quanto magis gratiam omnem convellit, qui eam ita naturæ debitam esse pronuntiat, ut non possit eam Deus sine injustitia denegare ? Itane non licebit Deo, quod voluerit facere ? Itane poterit figulus luti

aliud vas in honorem, aliud in contumeliam facere ; Deus de potentia absoluta non poterit? Absit, absurdum est, iniquum est, Deo, et gratiæ essentiæ contrarium. At Deus injustus non est, dum denegat quod non debet : ergo etiamsi de potentia absoluta hominem sine gratia conderet, injustitiæ labem minime contraheret. Ergo in quocumque statu creatura cum serva sit, « nutu tantum, et voluntate Patris ad supernaturalia elevatur, » ut lib. 1. *in Joan.* loquitur Cyrill. Alexand. Ergo absolute potuit Deus talem creare hominem, qualis nunc nascitur (peccato tantum excepto) id est destitutum justitia originali, et gratia sanctificante ; subindeque naturæ humanæ exaltatio in consortium divinæ naturæ indebita fuit primo homini, nec naturalis dicenda est, sed supernaturalis, ut contra Michaelem Baium S. Pius V. (a paucis diebus albo Sanctorum inscriptus) Gregorius XIII. et Urbanus VIII. pronuntiarunt. Ergo homo fit gratia filius, non natura ; non nativitate, sed assumptione et adoptione, ut Patres omnes et theologi clamant. Ergo « gratia Dei magna ibi erat, ubi terrenum, et animale corpus bestialem libidinem non habebat, et posse non mori præstabatur Adamo de ligno vitæ, non de constitutione naturæ ; mortalisque homo erat conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio Conditoris, » ut totidem verbis lib. 4. *cont. Jul.* cap. 17. et lib. 2. *de Genes. ad lit.* cap. 15. affirmat August. Quis autem credat, Deum ita in conferendis suis beneficiis alligari, ut liber non sit, et ea non possit supremus Dominus denegare?

Status naturæ puræ non est conveniens, nec de potentia ordinaria possibilis

Hanc secundam nostræ speculationis partem probant variæ Augustini et doctoris Angelici rationes, quæ quia præclaræ sunt, ad variasque theologiæ materias illustrandas idoneæ, aliqua eas accuratione expendemus.

Prima ratio sic formatur : Non est conveniens, ut homo illo in statu producatur, in quo suam perfectam beatitudinem, quam naturaliter appetit, obtinere non posset, alias frustra beatitudinis appetitum hominibus Deus inseruisset, si illam acquirere nunquam possent : non est autem conveniens, vel consueto providentiæ et potentiæ Dei ordinariæ cursui consentaneum, ut naturalis appetitus sit perpetuo inanis, et in perpetuo violentiæ statu constitutus. Atqui in statu naturæ puræ homo beatitudinem suam perfectam, quam naturaliter concupiscit, assequi non posset ; talis namque beatitudo in clara Dei visione sita est, ut libro 1. dissert. 5. c. 1. specul. 2. duplici ratione D. Thomæ demonstravimus, ad quam utique visionem status naturæ puræ pervenire nequaquam posset, cum status ille omnem gratiam, et a fortiori visionem beatam, quæ est gratia consummata, excludat : ergo status naturæ puræ non est conveniens, nec possibilis de potentia Dei ordinata. Major est per se nota, cum potentia Dei ordinata omnia ad suos fines proportionatis mediis veluti manuducat. Minor vero probatur a D. Thoma : tum quia solus Deus clare visus est optimum hominis bonum, cujus et homo capax est, et quod amittere invitus non potest ; tum quia insitum est homini Dei videndi desiderium, quod frustraneum esse non potest, quia illud nobis indidit sapientissimus conditor, et justissimus ordinator, ut ait August. lib. 19. *de Civit.* c. 13.

Hanc duplicem rationem Angelici doctoris ex Augustino depromptam illustravimus, et ab instantiis modernorum nonnullorum etiam Thomistarum, nimis hac in parte molinizantium vindicavimus. Sed, quia tam fœcunda materies exhauriri nunquam valet, pauca tum ad doctrinæ ibi a nobis traditæ defensionem, tum ad totius hujus difficultatis lucem non parum conferentia adjiciam. Sciendum ergo, beatitudinem, seu bonum, quod naturaliter omnes appetunt, et propter quod omnia appetunt, in illo duntaxat bono esse sitam, ex cujus assecutione fit homo beatus : cum illam non appetat, nisi ut beatus sit : bonum autem, ex cujus assecutione et fruitione homo beatus efficitur, non est nisi Deus clare et intuitive videndus, « quia tam magnum bonum est creatura rationalis, » inquit D. Augustinus lib. *de Nat. boni*, cap. 7, ut « nullum sit bonum, quo beata sit, nisi Deus. » Ergo solus Deus clare visus est unum et verum hominis bonum, ad quod tamen in statu naturæ puræ nunquam perveniret.

Sciendum rursus, appetitum naturalem, utpote a Deo insitum, ordinatum esse ; nam quæ a Deo sunt, ordinata sunt, et omnia in numero, pondere et mensura fecit Deus, attingens a fine ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter. Ergo etiam appetitus beatitudinis, quem S. Thomas post Augustinum millies naturalem appellat, ordinatus

etiam est : atqui esset inordinatus, si ad Deum, ut in se est, possidendum non inclinaret ; vel si bonum in communi, vel aliquid aliud appeteret extra Deum ; tunc enim contingit perversitas dilectionis, cum homo aut diligit quod non est diligendum, aut non diligit quod est diligendum, aut amplius diligit quod minus est diligendum, aut æque diligit quod vel minus, vel amplius diligendum est, aut minus vel amplius, quod æque diligendum est, ut prosequitur Aug. lib. 1. *de Doctr. Christ.* c. 27. Ut ergo appetitus naturalis beatitudinis sit ordinatus, ad Deum, ut in se est, inclinet necesse est ; neque enim ad aliquid aliud Deus referendus est, quoniam quod ad aliud refertur, inferius eo est, ad quod refertur, ut ratiocinatur idem Augustinus lib. 83. *Quæst.* quæst. 50. Ergo in statu naturæ puræ appetitus Deum semper quæreret, et nunquam inveniret, subindeque in perpetuo statu violento permaneret.

Sciendum tertio, omnem inquieti animi affectionem et mœrorem proficisci ex amore alicujus boni, quo privatur ; quia, ut frequenter inculcat Augustinus, non esset in carendo difficultas, nisi esset rei, qua caremus, habendæ cupiditas. « Quidquid enim amamus, et non habemus, » inquit *in Psalm.* XXXVII., « necesse est ut doleamus. » Atqui creatura intellectualis quousque Deo bono suo clare viso perfruatur, inquieta est et misera, ut experientia et intimo naturæ sensu nullis peccatis non immerso ignorato compertum est. Unde præclaræ illæ et tritæ Augustini voces lib. 1. *Confess.* cap. 1. et lib. 6. cap. 16. sic : « Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. Væ animæ audaci, quæ speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram. Versa, et reversa in tergum, et in latera, et ventrem ; dura sunt omnia, et tu solus requies. Cum anima Deo delectatur (addit epist. 109. cap. 10), ibi veram, certam, æternam invenit requiem, quam in aliis quærebat, nec inveniebat. » Ergo status naturæ puræ foret status perpetuæ inquietudinis et miseriæ, qui utique status conveniens non est, nec de potentia Dei ordinaria nisi præsupposita culpa, possibilis.

Hanc doctrinam 1. part. quæst. 12. a se traditam luculenter confirmat Præceptor Angelicus lib. 3. *contra Gentes* cap. 6. sex egregiis rationibus, ut omnibus constaret, hanc esse suam mentem, non obiter, vel per transennam, sed fuse et ex professo traditam et inculcatam. Prima ejus ratio sic procedit : Omne, quod est imperfectum in aliqua specie, desiderat consequi perfectionem illius speciei ; qui enim habet opinionem de re aliqua, quæ imperfecta illius rei est notitia ; ex hoc ipso incitatur ad desiderandam illius rei scientiam. At cognitio, quam de Deo habent creaturæ intellectuales non cognoscentes substantiam ejus, imperfecta est. Ergo in ea non quiescit desiderium creaturæ intellectualis, « sed incitatur magis ad divinam substantiam videndam. » Secundam rationem petit ex eo, quod ex cognitione effectuum incitatur desiderium ad cognoscendam causam ; nec desiderium eorum quiescit, nisi cognitis effectuum substantiis, « ipsius etiam Dei substantiam videant. » Tertia ratio est confirmatio præcedentis, quia nimirum videntes naturaliter quia est aliquid, scire desiderant quid est ipsum. quod est intelligere ejus substantiam : « Non igitur quietatur naturale desiderium in cognitione Dei, qua scitur de ipso solum quia est. » Quartam rationem deducit ex vastitate, et universitate intellectus nostri, cujus desiderium nihil finitum quietare potest : « Quod exinde ostenditur, quod intellectus quilibet infinito dato, aliquid ultra molitur apprehendere ; non igitur intellectus substantiæ separatæ quiescit per hoc, quod cognoscit substantias creatas quantumcumque eminentes, sed adhuc naturali desiderio tendit ad intelligendam substantiam, quæ est altitudinis infinitæ. » Quinta ratio est, quia intellectus, sicut appetit scientiam, ita desiderat pellere nescientiam : ergo, cum cognoscat Deum esse supra omne, quod a se per species cognoscitur, cognoscit etiam substantiam Dei esse sibi ignotam. « Tendit igitur naturale ipsorum desiderium ad intelligendam divinam substantiam. » Ultimam rationem desumit ex eo, quod quanto aliquid est fini propinquius, eo majori desiderio tendit ad finem : unde videmus, quod motus naturalis corporum in fine intenditur : intellectus autem substantiarum separatarum propinquiores sunt divinæ cognitioni, quam noster intellectus : intensius igitur desiderant Dei cognitionem, quam nos. « Nos autem quantumcumque sciamus Deum, non quiescimus desiderio, sed adhuc desideramus Deum per essentiam cognoscere : multo igitur magis substantiæ separatæ hoc naturaliter desiderant. » Et cap. 51. sic concludit : « Cum impossibile sit naturale desiderium esse inane, necesse est dicere, quod possibile est

substantiam Dei videri per intellectum : et a substantiis intellectualibus separatis, et animabus nostris. » In statu autem naturæ puræ tale desiderium esset inane, utpote nunquam explebile. Ergo status ille non est de potentia Dei ordinata possibilis.

Mirum est quot subterfugiis tam aperta Angelici nostri Doctoris sententia, tot rationum longe præstantissimarum momentis stabilita eludatur. Alii volunt hoc statutum a D. Thoma animi nostri desiderium, revelationem affectuum gratiæ et gloriæ supponere. Sed hæc responsio repugnat textui, cum S. Doctor affirmet, substantias separatas ad Dei substantiam videndam incitari cognitione, quam habent de Deo per suas essentias, et per illos effectus, ex quibus homines philosophari cœperunt. Maxime quia S. Doctor probat Gentilibus, desiderium illud omnibus omnino inesse hominibus ; manifestum est autem, non omni intellectui innotescere effectus gratiæ et gloriæ. Alii volunt S. Doctorem velle intellectum naturaliter appetere videre Deum, ut est prima causa, non prout est summum bonum. Sed hæc etiam distinctio repugnat litteræ S. Thomæ, qui ideo vult creaturam appetere videre substantiam primæ causæ, ut in ea inveniat summum bonum ; maxime quia intuitiva cognitio primæ causæ est beatitudo formalis, id est possessio, et assecutio summi boni, ut lib. 6. demonstravimus. Ergo appetere videre substantiam primæ causæ, et appetere videre summum bonum, idem est.

Alii communius respondent, S. Doctorem velle, hominem appetere beatitudinem, et Dei visionem appetitu elicito, non quidem absoluto et efficaci, sed inefficaci et conditionato ; si nimirum possibile esset creaturam Deum intuitive videre. Sed hæc solutio nihilo magis textui et intento sancti Præceptoris congruit. Etenim sanctus Thomas toto illo cap. 50. probat possibilitatem visionis ex illo appetitu ; ex appetitu autem elicito inefficaci et conditionato non concluditur possibilitas rei appetitæ, cum hujusmodi appetitus sæpius in impossibilia feratur. Ergo illa responsio omnes S. Doctoris probationes enervat, et ad nihilum redigit.

Dices : D. Thomas pluribus aliis in locis docet, hominem quidem beatitudinem secundum rationem communem beatitudinis appetere, non tamen secundum rationem specialem, quantum ad id, in quo beatitudo consistit, quia sic non omnes cognoscunt beatitudinem, quia nesciunt cui rei communis ratio beatitudinis conveniat. Ita docet 1. 2. q. 5. art. 8. Idem repetit in 4. dist. 49. q. 3. his verbis : « Quamvis ex naturali inclinatione voluntas habeat, ut in beatitudinem feratur secundum communem rationem, tamen quod feratur in beatitudinem talem vel talem, hoc non est ex inclinatione naturæ, sed per directionem rationis, quæ adinvenit in hoc, vel in illo summum bonum hominis constare. » Et apertius quæst. 22 *de verit.* sic habet : « Homini inditus est appetitus ultimi finis sui in communi, ut scilicet appetat naturaliter se esse completum in bonitate : sed in quo ista completio consistat, utrum in virtutibus, vel scientiis, vel delectabilibus, vel hujusmodi aliis, non est ei determinatum a natura. Quando ergo ex propria ratione adjutus divina gratia appetit aliquod speciale bonum, ut suam beatitudinem, in quo vere sua beatitudo consistit, tunc meretur, non ex hoc, quod appetit beatitudinem, quam naturaliter appetit ; sed ex hoc, quod appetit hoc speciale, quod non naturaliter appetit ut visionem Dei, in qua tantum secundum rei veritatem sua beatitudo consistit. » Ergo in Deum in particulari non fertur naturaliter hominis appetitus, sed in solam beatitudinem in communi.

Respondeo hæc omnia facile conciliari ; cum enim post S. Doctorem dicimus, hominem naturaliter appetere videre substantiam Dei, supponimus hominem vel per demonstrationem, vel alio quovis modo Dei notitiam assecutum fuisse ; nihil enim juxta commune et certum axioma est volitum, quin præcognitum : supposita autem vera Dei cognitione, quam habent, vel habere possunt omnes homines, et quæ in substantiis separatis, de quibus specialiter disputat Angelicus Doctor locis a nobis memoratis, excellentior est, voluntas in illum videndum naturaliter, id est connaturaliter fertur ; quia, cum summum bonum in quocumque tandem repertum necessario appetat, supposita cognitione summum bonum in solo Deo reperiri persuadente, naturaliter voluntas Deum videre appetit, ut in eo illud inveniat, quod tantopere concupiscit.

His ad pleniorem lucem addi potest, quod cum summi et cumulati boni notione nihil aliud revera præter ipsum Deum possit intelligi ; hoc ipso quod voluntas fertur in summum bonum, convincitur etiam in actu exercito appetere possidere Deum, tametsi

in actu signato et explicite de Deo non cogitet intellectus. Quorum radix est, quia, licet ratio summi boni, et beatitudinis, quam naturaliter appetimus, non distinguantur realiter a Deo, distinguitur tamen secundum rationis considerationem, ratione cujus distinctionis, et in Deum naturaliter fertur voluntas, prout Deus est commune bonum ; et a Deo recedit voluntas, dum extra illum bonum et ultimum finem quærit ; imo et sibi contradicit, mentiturque iniquitas sibi, quia Deum extra Deum, sub diversa tamen rationis apprehensione quærit. Hanc peccatricis voluntatis contradictionem, et totam istam materiam, non tam angelice, quam divine explicat S. Thomas tum 1. 2. q. 5. art. 8, tum 1. p. q. 60. art. 5. Nam priori loco probaturus omnem hominem beatitudinem appetere, sibi secundo loco objiciens hoc argumentum, quod visionem Dei, in qua vera beatitudo sita est, non solum omnes non appetunt, sed impossibilem esse aliqui opinantur, sic respondet : « Ad secundum dicendum, quod cum voluntas sequatur apprehensionem intellectus, seu rationis, sicut contingit quod aliquid est idem secundum rem, quod tamen est diversum secundum rationis considerationem ; ita contingit quod aliquid est idem secundum rem, et tamen uno modo appetitur, alio modo non appetitur. Beatitudo ergo potest considerari sub ratione finalis boni, et perfecti quæ est communis ratio beatitudinis : et sic naturaliter, et ex necessitate voluntas in illud tendit, ut dictum est. Potest etiam considerari secundum alias speciales considerationes, vel ex parte ipsius operationis, vel ex parte potentiæ operativæ, vel ex parte objecti ; et sic non ex necessitate voluntas tendit in ipsam. » Posteriori vero loco in responsione ad 4. et 5. ait : « Quod Deus secundum quod est universale bonum, a quo dependet omne bonum naturale, diligitur naturali dilectione ab unoquoque. Et, cum in Deo sit unum et idem ejus substantia, et bonum commune, omnes, qui vident ipsam Dei essentiam, eodem motu dilectionis moventur in ipsam Dei essentiam, prout est ab aliis distincta, et secundum quod est quoddam bonum commune. Et, quia in quantum est bonum commune naturaliter amatur ab omnibus, quicumque videt eam per essentiam, impossibile est, quin diligat ipsum. Sed illi, qui non vident essentiam ejus, cognoscunt illum per aliquos particulares effectus, qui interdum voluntati eorum contrariantur ; et sic dicuntur hoc modo odio habere Deum, cum in quantum est bonum commune omnium unumquodque naturaliter plus diligat Deum, quam seipsum. »

Vides igitur, Deum, ejusque visionem et possessionem sub ratione communi beatitudinis ab omnibus naturaliter appeti, etiam ab odio habentibus Deum, et ab ipsis quoque Deum ignorantibus et negantibus ; quia amare bonum perfectum et beatitudinem est amare id, quod revera Deus est, licet in Deo non apprehendatur. Vere ergo dixit D. Thomas, homines non appetere naturaliter specialem rationem beatitudinis, sed communem, quia eam ratio a Deo distinguit. Sic etiam nos alias diximus, angelicam voluntatem necessario quidem et actu amare beatitudinem, et a natura etiam inclinari ad Deum amandum, malitia tamen beatitudinem a Deo præscindere, subindeque amorem Dei, ut Deus est, esse in Angelis liberum quoad exercitium, et non manere in dæmonibus, qui universale bonum amantes, falso illum extra Deum quærunt, quia, ut docet D. Thomas 1. 2. q. 18. art. 1. ad 2., « illa, quæ pertinent ad motum, vel quæ sequuntur motum, non semper insunt ; » sed solum quando sunt in certa dispositione, et nullum adest impedimentum. Et idem dicendum est de impiis et atheis, quod eleganter expressit Boetius lib. 3. *Consol.* prosa 2 : « Hominum animus, etsi caligante memoria, tamen summum bonum repetit, sed velut ebrius domum quo tramite revertatur ignorat. » In quantum appetunt summum bonum mali non errant, imo Deum ipsum tacite amant, juxta illud Augustini lib. 1. *Solil.* cap. 1 : « Deus, quem amat omne, quod amare potest, sive sciens, sive nesciens. » Sed in quantum nefanda præcisione summum bonum in Deo non ponunt, errant, et Deum odio habent. Unde mira est in peccatoribus pugna, nam summum bonum, qui solus Deus est, volunt, et omnino nolle non possunt, nescio qua, sed bona constrictione naturæ, ut ait Augustinus ; et tamen summum bonum deserunt, dum a Deo recedunt, dum viles creaturas diligunt, sicut diligendus est Deus, id est « amore fervente, et permansorio », ut loquitur Augustinus, quo nimirum in creatura permanent, sicut esset in solo Deo permanendum. Unde et beatitudinem volunt, et beatitudi-

nem nolunt, quia beatam vitam appetunt, et eam ubi invenitur, non quærunt : unde nihil mirum si non adipiscuntur quod volunt, id est beatam vitam; id enim, cui comes est, et sine quo ea nemo dignus est, nemoque assequitur, recte scilicet vivere, non ibidem volunt. Unde etiam errant impii et non errant; in quantum appetunt beatam vitam, non errant; in quantum vero eam non tenent vitæ viam, quæ ad beatitudinem ducit, profecto errant. « Error enim est, cum sequimur aliquid, quod non ad id ducit, quo volumus pervenire, » inquit Augustinus *de lib. Arb.* c. 9.

Alia naturæ puræ inconvenientia.

Secunda ratio ad probandum statum naturæ puræ non esse convenientem, talis est : In statu naturæ puræ homo miseriis, pœnis et ærumnis, atque etiam morti subjaceret, imo et secundum omnes fere recentiores, excepto Estio et Herrera, pugnam concupiscentiæ cum ratione sentiret : at hic status non est conveniens, nec de potentia Dei ordinata possibilis; quia, ut alibi, dum de effectibus peccati, fuse ostendimus, enumeratæ miseriæ sunt unius peccati effectus, et sub justo Deo secundum solitum agendi modum, et suavem providentiæ ordinariæ cursum operante, nemo innocens miser esse potest, præsertim miseria perpetua, et quæ non ordinatur ad obtinendum finem supernaturalem, qui in statu naturæ puræ nullus esset. Ergo status ille non est conveniens, nec de potentia Dei ordinata possibilis. Plura ad locupletandam illam rationem addi possent, nisi ea loco citato de effectibus peccatorum fuse occupassemus.

Dices : Si hæc ratio aliquid probaret, concluderet etiam creaturam intellectualem non posse de potentia ordinaria creari sine visione intuitiva, et possessione ipsius Dei, cum creatura intellectualis misera sit, si Deo, ad quem naturaliter ordinatur, non fruatur. Et tamen Angeli in via absque Dei visione creati sunt : ergo ratio illa nihil evincit.

Respondeo quod, si creatura intellectualis eo in statu produceretur, in quo nunquam posset frui Deo, misera profecto esset, et æternum miserabilis ; ac proinde ille status de potentia Dei ordinata repugnat. Cæterum quod per aliquod instans, vel tempus creatura intellectualis Deo non fruatur, ut ad illum obtinendum possit meritis pervenire, non solum non repugnat, sed maxime conveniens est. Et ratio inconcussa hujus veritatis est, quia, licet Deus, ut in se est visus, sit finis noster naturalis, non est tamen ejus consecutio, et adeptio naturalis, sed eminentia illius petit ut ipsum nonnisi auxilio gratiæ, et meritis supernaturalibus assequamur. Vide M. Soto in 4. dist. 49. art. 1. concl. 1, ubi, postquam probavit homini inesse naturalem appetitum ad illam veram beatitudinem, quæ in Dei visione consistit, quia nemo est mortalium cujuscumque religionis, aut sectæ, qui interrogatus, an cupiat Deum videre, non respondeat, se id percupere ; ait tamen, quod consecutio illius finis non est nobis naturalis, quia aliud est habere inclinationem, aliud habere vim videndi Deum. « Nos autem concedimus, » verba sunt ejus, « naturam nostram adeo esse sublimem, ut ad illum finem naturaliter inclinetur, quem nonnisi per auxilium Dei (et similiter per merita ex auxilio provenientia) assequi possumus. » Illum autem in statu naturæ puræ nunquam homo assequeretur.

Tertia ratio ostendens, statum naturæ puræ non esse convenientem, sic procedit : Non est de potentia ordinata possibilis ille status, in quo non esset possibilis post mortem resurrectio mortuorum, ut peregregiis rationibus demonstrat S. Doctor lib. 4. *contra Gentes* cap. 79, tum quia animæ hominum sunt immortales, remanentque post corpora a corporibus absolutæ : manifestum est vero, quod anima corpori naturaliter unitur, cum sit secundum suam essentiam corporis forma : « Est igitur contra naturam animæ absque corpore esse ; nihil autem, quod est contra naturam, potest esse perpetuum : non igitur perpetuo erit anima absque corpori. » Tum quia naturale hominis desiderium ad felicitatem tendit : sed hanc non potest consequi anima, nisi iterato corpori conjungatur, « quia felicitas ultima est felicis perfectio ; cuicumque igitur deest aliquid ad perfectionem, nondum habet felicitatem perfectam, quia nondum ejus desiderium totaliter quietatur ; omne enim imperfectum perfectionem consequi naturaliter cupit : anima autem a corpore separata est aliquo modo imperfecta, sicut omnis pars extra suum totum existens : non igitur homo potest ultimam felicitatem consequi, nisi

anima iterato corpori conjungatur. » Tum demum, quia juxta potentiæ Dei ordinatæ, ejusque providentiæ leges, peccantibus pœna, bene agentibus præmium debetur, non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus ; cum homines, non solum anima, sed etiam corpore bene, vel male agant : « Igitur est ponere iteratam animæ ad corpus conjunctionem, ut homo in corpore, et anima præmiari, et puniri possit. » Unde quod aliqui, quos sequitur Gonetus, dicunt statum separationis esse connaturaralem animæ sicut statum unionis, S. Thomæ verbis et rationibus apertissime repugnat.

Atqui in statu naturæ puræ non esset possibilis resurrectio mortuorum, utpote cum sit supernaturalis, excedens omnes vires naturæ, in qua a privatione ad habitum non datur regressus : status autem naturæ puræ omnia supernaturalia excludit. Tum quia, si tunc contingeret resurrectio, vel esset reditus ad statum naturæ puræ, vel transitus ad naturam integram : si primum, non tam esset resurrectio, quam novæ mortis inchoatio et misera imitatio phœnicis e suo tumulo resurgentis, iterum perituri ; si secundum, ergo ille status haberet saltem in termino aliquid supernaturale, subindeque destrueretur status naturæ puræ, seu nudæ, quod intendimus. Ergo status naturæ puræ non est de potentia Dei ordinata possibilis.

Quarta ratio : Ille status non est conveniens, nec de potentia Dei possibilis, in quo homo beatitudinem assequi non posset, cum ad eam obtinendam totus naturæ impetus tendat, ut innumeris rationibus confirmat S. Thomas. Atqui in statu naturæ puræ non posset homo esse beatus : tum quia beatitudo miseriam, deceptionem, difficultatem, peccatumque excludit, quæ omnia naturæ puræ status compateretur ; tum quia in illo statu iis miseriis esset homo obnoxius, sub quibus nos gemimus. At Angelicus Doctor fortissimis rationibus a nobis libro *de Deo ultimo fine* ponderatis demonstrat, nullatenus in hac vita posse felicitatem obtineri. Ergo status ille non solum non est de potentia Dei ordinata possibilis, sed illi potentiæ plane repugnans.

Denique, omissis aliis rationibus, ultimam piis hominibus non ingratiorem futuram rationem sic formo : Ille status non est conveniens, nec de potentia Dei ordinaria possibilis, in quo Deum non posset homo diligere super omnia ; vita enim sine amore Dei, et mors est infernus ; miseria quippe miseriarum est non amare Deum : unde, ut alias, si bene memini, ex Anselmo diximus, satius esset in inferno cum amore Dei commorari, quam in Paradiso sine amore Dei. Miserrimus namque esset ille status, in quo non possemus Deum vera religione colere. At Deus, teste Augustino epist. 120, « non colitur nisi amando. » Tum quia Deum amandum esse, « clamat intus innata, et non ignota rationi justitia, cui nos totos esse, et cui totum debere non ignoramus, » ut ait D. Bernardus lib. *de dilig. Deo*. Unde status, in quo homo non potest diligere Deum, rectæ naturæ juxta providentiam Dei ordinariam constitutæ plane repugnat. Atqui in statu naturæ puræ, qualem adversarii possibilem de potentia ordinata comminiscuntur, homo nec Deum efficaciter super omnia diligere, nec diu peccata mortalia vitare, nec præcepta legis implere, nec graves tentationes superare sine gratiæ supernaturalis adjutorio statui illi indebito, imo et status illius destructivo posset ; quia secundum quod impugnamus adversarios, eædem forent in statu naturæ puræ vires, quæ sunt in statu naturæ lapsæ, in quo utique sine gratia supernaturali præfata officia implere nequaquam possumus. Ergo status naturæ puræ nec est conveniens, nec de potentia Dei ordinata possibilis. Unde patet, quod, si Anselmo data fuisset optio, potius infernum sine culpa, quam statum naturæ puræ culpæ obnoxium elegisset.

Quidquid contra hanc secundam partem objiciunt recentiores, et post ipsos Antijansenius, Gonet, et alii, probat solum priorem partem speculationis, nimirum statum naturæ puræ esse de potentia Dei absoluta possibilem, sicut eadem potentia potest Deus corpus grave sursum, leve deorsum retinere ; sicut auxilium sufficiens potest de potentia absoluta denegare, et gratiam Sanctis gratis datam absolute subtrahere ; quia supremus Dominus et omnia potest, et multis rationibus justissimis, tametsi nobis latentibus, potest, quæ tamen juxta potentiam ordinatam nobis in Scripturis et Patribus significatam non potest. Porro, quod homines in statu quovis sint natura, et adoptione tantum filii, ad hæreditatem ex dignatione vocati ; quod dona supernaturalia recipiantur solum in potentia obedientali creaturæ ; quod gratia gratis detur, et nullum supponat de-

bitum, et alia similia, probant solum statum naturæ puræ non involvere contradictionem, non vero posse a Deo produci potentia juxta solitas justitiæ bonitatis et sapientiæ leges ordinata.

REFLEXIO.

Ideo potissimum naturæ puræ statum de potentia ordinaria repugnantem diximus, quia in illo Deum diligere, Deo adhærere creatura rationalis, imago Dei, ad Deum facta, æternitatis canditata minime posset. Ergo ad illam nuditatem dejicitur, multumque deprimitur, qui perpetuis cogitationis, et effectus motibus in Deum non fertur, illique non inhiat, cui adhærere bonum, qui servire regale, cui uniri beatum est. Sed quam deploranda sit eorum cæcitas, qui ut beati sint, a Deo, qui solus bonus est, et bonum nostrum, recedunt, nemo non videt. « Fornicatur anima cum avertitur abs te, » inquit Augustinus lib. 2. *Confess.* cap. 6. Deum alloquens, « et quærit extra te ea, quæ liquida, et purâ non invenit, nisi cum redit ad te. » Væ nobis miseris, qui temporalium rerum amore detinemur, qui tanquam prima extrema sectamur, diligentes vanitatem, quærentes mendacium, prosequentes umbras et insanias falsas; qui denique beatam vitam querimus, sed ibi non est ubi quærimus, nec ad illam per ea, quæ quærimus, pervenimus, juxta illud Augustini serm. 141. *de Tempore :* « Bonam rem quæris, sed terra ista non est regio ejus, quam quæris. Quid quæris? Beatam vitam, sed non est hic. » Igitur in hoc statu, quandiu peregrinamur a Domino, et Deum ex parte cognoscimus, toto illum amore diligamus, qui sine aliquo amore nec esse, nec vivere possumus; quia, ut lib. *de Subst. dilectionis*, Augustinus, vel alius quispiam ait, « vita cordis amor est, et idcirco omnino impossibile est, ut sine amore sit cor, quod vivere cupit. » Unde et Fulgentius lib. 1. *ad Monim.* : « Voluntas creaturæ, inquit, sine qualicumque amore non potest esse, nec sic potest diligere, ut amorem suum non velit ad aliquid religare. »

Sed in Deum feramur propter Deum, ut amor noster sit purus, et castus, non perversus, atque distortus. Unde Augustinus lib. 7. *Musicæ* cap. 11 ait : « Non inhæreamus inferioribus quam nos sumus, nosque ipsos inter illa, quæ infra nos sunt; et illa quæ supra nos sunt, ita Deo et Domino nostro opitulante ordinemus, ut inferioribus non offendamur, solis autem superioribus delectemur. Tanto enim nobis melius est (addit epist. 32), quanto magis in illum imus, quo nihil melius est : imus autem non ambulando, sed amando. Ad eum ergo, qui ubique præsens est, et ubique totus, non pedibus ire licet, sed moribus.

SPECULATIO III.

Homo in statu naturæ lapsæ longe est debilior ad bonum morale operandum, longeque pronior ad malum perpetrandum, quam fuisset in statu naturæ puræ.

Quamvis juxta sententiam superiori speculatione stabilitam status naturæ puræ non sit de potentia ordinaria possibilis; quia tamen non est absolute impossibilis, ideo in præsenti comparamus vires illius status cum viribus hominis lapsi, ut magis deinde divinæ gratiæ necessitas his præjactis fundamentis demonstretur. Porro nostram sententiam asserentem, minores esse vires hominis lapsi, et peccato originali sordidati, non solum docent Alvares et Lemos in manuscriptis *de Gratia;* sed ita veram esse pronuntiant, ut naturæ per peccatum in naturalibus vulneratæ infirmitas fundamentum unum, et basis una sit, cui tota Augustini de gratia medicinali doctrina superstructa sit, quæ proinde, convulso illo fundamento, concidat necesse est.

Hanc autem nostram sententiam graphice nobis repræsentat Veritas in illa parabola hominis descendentis a Jerusalem in Jericho, qui, ut habetur Lucæ x, incidens in latrones, non solum spoliatus fuit, sed et plagis impositis vulneratus, semivivusque relictus, per quem hominem intelligunt Patres Adamum e paradiso per culpam descendentem, et in dæmones (qui merito latrones dicuntur, cum animas Deo mille titulis debitas furentur, et suo dominio iniquissime subjiciant) incidentem : quo funestissimo lapsu et gratuitis spoliatum, et in naturalibus sauciatum, collisum, confractum, et graviter vulneratum affirmant Patres; ideoque et homo lapsus semivivus dicitur, quia libertas, tametsi non sit per peccatum extincta, adeo tamen est debilitata, ut ad bene operandum parum, vel nihil valeat, nisi adjuvetur ab omnipotenti bono. Hinc est, quod

universa Sanctorum vox naturæ humanæ ad bene operandum difficultatem et infirmitatem deplorat, a Deoque sanari illam orat, quia propria experientia convicta sentiit omne caput esse languidum, omne cor mœrens, a planta pedis usque ad verticem non esse sanitatem, sed vulnus, sed livorem, sed plagam tumentem. Unde clamat cum Propheta Psal. XL : *Sana animam meam, quia peccavi tibi.* Id autem non orarent Sancti, nisi se vulneratos esse sentirent. « Quid sanatur, si nihil est vulneratum, nihil saciatum, nihil debilitatum, atque vitiatum, » inquit Augustinus, in illum Psalmum, cui affine est illud Salvatoris Matth. IX : *Non est opus valentibus medico, sed male habentibus ; non enim veni vocare justos, sed peccatores.* Hinc Chrys. hom. 30. *ad Popul. Antioch.* comparat peccatorem infirmo, qui non tantum molestos febris æstus perpetitur, sed etiam sanatus debilior permanet et imbecillior. Hinc concilium Arausicanum II. can. 1. sic pronuntiat : « Si quis per offensam prævaricationis Adæ non totum, id est secundum corpus et animam, in deterius dicit hominem commutatum, sed animæ libertate illæsa durante, corpus tantummodo corruptioni credit obnoxium, Pelagii errore deceptus adversatur Scripturæ dicenti Ezech. XVIII : *Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur*, et Rom. VI : *Nescitis quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis* ? et II. Pet. II : *A quo quis superatur, ejus et servus efficitur.* » Hinc denique Tridentinum sess. 5. de peccato originali affirmat, et definit, primum hominem transgressione mandati Dei nedum sanctitatem, et justitiam amississe, incurrisseque per offensam hujusmodi iram, et indignationem Dei ; sed etiam « totum Adam per illam prævaricationis offensam secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse. »

Ratio vero hujus doctrinæ multiplex afferri potest. Et primo, supposita nostra sententia, dum de effectibus peccatorum, stabilita, qua monstravimus, in statu naturæ puræ non futuram concuspicentiæ cum ratione pugnam, seu rebellionem, res decisa manet. Cum enim constet, hac interna hominis pugna vires voluntatis non parum imminui, tum quia omne agens agendo repatitur, pugnando fatigatur ; tum quia ob intimam facultatum sympathiam et colligationem, voluntatem secum rapit concupiscibilis libido ; voluntatem vero tædio afficit irascibilis difficultas. Ergo, si in statu naturæ puræ nulla esset partis inferioris cum superiore inordinata lucta, quia, ut ex D. Thoma alias vidimus, talis rebellio est contra naturam, manifestum est, minores esse hujus status, in quo illud viget quotidianum certamen, vires ad bene moraliter operandum, quam fuissent in statu naturæ puræ. Atqui illam concupiscentiæ pugnam, seu legem carnis legi mentis repugnantem et captivantem nos sub lege peccati, non experiretur homo in statu naturæ puræ, ut alibi demonstratum supponimus. Ergo in misero naturæ lapsæ statu minores sunt ad bene moraliter et honeste operandum vires, quam fuissent in statu naturæ puræ.

Secunda ratio ab hoc principio independens, et in adversariorum sententia convincens, est hujusmodi : Homo in statu naturæ lapsæ est aversus a Deo ultimo fine, non solum supernaturali, sed etiam naturali ; cum enim Adamus peccato suo nedum legem supernaturalem, sed etiam naturalem violaverit, consequenter totam suam progeniem a Deo auctore naturali avertit ; quam quidem aversionem non haberet homo in statu naturæ puræ, cum in eo nullum esset peccatum. Atqui ille, qui ab ultimo fine est aversus, minores habet ad bene moraliter operandum vires, quam ille, qui non est aversus, quia efficacia, et vires voluntatis ad tendendum in media sumuntur ex amore et conversione ad finem, qui se habet in agibilibus, sicut primum principium in speculabilibus. Patet vero, eum, qui caret fixo principiorum assensu, et multo magis qui circa principia errando a veritate aversus est, minus esse habilem, minoresque habere vires ad conclusiones ex principiis derivandas. Ergo similiter homo lapsus, qui ab ultimo totius humanæ vitæ fine Deo aversus est, minores habet ad bene operandum vires, quam habuisset in statu naturæ puræ, in quo nulla fuisset ab ultimo fine aversio.

Nec satisfacit responsio adversariorum aientium, hominem in statu naturæ lapsæ non esse aversum a Deo aversione positiva, sed privativa illius conversionis, non quæ esset in statu naturæ puræ, sed quæ esset in statu justitiæ originalis. Non, inquam, satisfacit : quia aversio a Deo, quæ est, in statu naturæ lapsæ, etsi sit primario privatio conversionis ad Deum ut auctorem supernaturalem a justitia originali causatæ, est tamen

secundario, et indirecte privatio conversionis ad Deum ut auctorem naturalem, quem offendimus etiam dum præcepta supernaturalia violamus ; inde omnia omnino peccata sunt contra naturam rationalem : quæ quidem privatio non esset in statu naturæ puræ in quo cum nullum esset peccatum, nulla esset a Deo aversio, nulla ordinis ad ultimum finem privatio. Ergo cum vires morales voluntatis desumantur a fine, minores sunt vires status naturæ lapsæ, in quo homo a fine naturali aversus est, et ordine ad illum privatus.

Confirmatur efficacius. Etsi homo in statu naturæ puræ non esset positive conversus ad Deum, tamen nullum haberet intrinsecum impedimentum, ratione cujus conversio ad Deum, ut auctorem naturalem esset sibi ex vi sui status impossibilis, sed potius posset vel cum concursu generali, vel speciali auxilio statui illi attemperato in Deum urgente præcepto se convertere, et in illum ut finem naturalem se, suaque omnia referre : quo utique finis præintenti amore non parum roboratur virtus voluntatis ad media honesta eligenda, quia intentio finis in mediorum electionem sponte sua diffunditur, et vigor electionis ex efficacia intentionis totus derivatur ; nec qui vult ardenter et efficaciter finem, media remisse et tepide quærit, sed ad ea potius necessitatur. Atqui in statu naturæ lapsæ homo habet intrinsecum impedimentum, quod propriis viribus auferre non potest, et quo durante non potest ad Deum ut auctorem naturalem se convertere ; nam habet peccatum originale, quod non est denominatio mere extrinseca, sed intrinseca macula quæ non potest nisi per gratiam sanctificantem omnes naturæ vires possibiles excedentem abstergi ; qua durante macula non potest homo se ad Deum convertere, nec ex amore Dei ultimi finis se ad opera virtutis elicienda accingere. Ergo in statu naturæ lapsæ sunt minores vires ad bene moraliter operandum, quam fuissent in statu naturæ puræ. Hanc rationem tangit D. Thomas in 2. dist. 30. q. 1 art. 1. ad 3 dicens : «Homo per peccatum factus est minus habilis, et magis distans a finis consecutione et propter hoc etiam homo gratuitis spoliatus, dicitur in naturalibus vulneratus.»

Argumenta Suaris et Goneti oppositum sentientium, quibus hanc responsionem impugnant, probant solem inclinationem naturalem hominis ad bonum honestum non immi-nutam esse physice, et quoad entitatem per peccatum quod ultro fatemur, cum substantia animæ, ejusque facultates incorruptibiles sint ; sed non probant, inclinationem illam non esse moraliter imminutam, appositione scilicet ingentis impedimenti, quod tota natura lapsa propriis viribus auferre nequit, quodve in natura pura non fuisset.

Tertia ratio nostræ assertionis sic formatur : In statu naturæ lapsæ actus amoris Dei, etiam ut auctoris naturalis, superat omnes naturæ vires, ut concors theologorum sententia fert, et infra demonstrabimus. Atqui in statu naturæ puræ potuisset homo cum solo concursu generali Deum saltem ut naturæ auctorem super omnia diligere : tum quia ad Deum diligendum teneretur homo in statu naturæ puræ, nec ad impossibile teneretur ; nec possibilitas illa a gratia obveniret, cum ille status omnem gratiam excludat, et nemo jure naturali ad aliquid obligetur, quod naturaliter implere non possit, nisi perfectio naturalis corrupta sit, vel infirmata ; natura autem pura sana esset : tum quia ideo secundum D. Thomam q. 109. 1. 2. art. 3. homo in statu naturæ lapsæ indiget gratia ad diligendum Deum, quia in hoc statu est per peccatum inclinatus ad bonum privatum, qui est ultimus finis peccatoris. At in statu naturæ puræ nulla esset culpa detorquens creaturam rationalem ad bonum privatum : ergo in statu naturæ puræ posset homo Deum tanquam ultimum finem suum diligere, et in illum omnia sua referre ; nec ad hoc ullam sentiret repugnantiam, sed innatam propensionem, quæ cum non esset frustra, posset in actum cum concursu Dei generali prorumpere, cum actus primus in actum secundum sponte feratur, imo et vim patiatur, dum ne prorumpat, impeditur. Ergo longe minores sunt in statu naturæ lapsæ vires ad bene moraliter operandum (directio enim Dei est principium totius vitæ moralis et honestæ) quam fuissent in statu naturæ puræ.

Ultima ratio talis est : Status naturæ lapsæ non est sine frequenti lapsu in peccata actualia ; quia vel remittitur peccatum originale per gratiam, et tunc desinit status naturæ lapsæ, et est status naturæ reparatæ ; vel non remittitur, et tunc necessario supponitur peccatum actuale mortale, cum homo usu rationis præditus teneatur se convertere in Deum : et si convertatur, justificatur, a peccatoque mundatur ; si non convertatur,

hoc ipso in peccatum mortale incurrit. Ergo per se status naturæ lapsæ infert peccatum actuale. Atqui per peccata actualia imminui vires liberi arbitrii ad bene moraliter operandum, fatentur ipsi adversarii, et probat S. Thomas q. 85. art. 1, quia « per actus malos fit quædam inclinatio ad similes actus. Et, quia inclinatio ad bonum virtutis (addit art. 3) in unoquoque diminuitur per peccatum actuale, etiam ista sunt quatuor vulnera ex aliis peccatis consequentia, in quantum scilicet per peccatum et ratio hebetatur præcipue in agendis, et voluntas induratur ad bonum, et major difficultas bene agendi accrescit, et concupiscentia magis exardescit. » Ergo statum naturæ puræ per se concomitantur minores vires. Nec dicas, minores illas vires procedere a peccatis actualibus; nam cum status ille peccata actualia per se inferat in sui permanentia, quæ est de ratione status, permanentiam enim in natura lapsa in numera comitantur peccata actualia; consequens est, illi statui, ut status est, per se annexas esse minores vires: quod de statu naturæ puræ dici nequit, cum in illo posset homo bene operari, nec esset a Deo aversus, nec in bonum proprium ultimo conversus. Uno verbo, non haberet impedimentum et jugum grave peccati originalis, quod filiis Adam impositum est.

Objicies primo: S. Thomas q. 85. art. 1. et 3. ponit discrimen inter peccatum originale et actuale, quod per originale privatur homo justitia originali, per actuale vero diminuitur inclinatio ad bonum rationis. Ergo in statu naturæ lapsæ non sunt minores vires ad bene moraliter operandum quam fuissent in statu naturæ puræ.

Respondeo in primis, falsum esse S. Doctorem discrimen illud ita statuere, sicut asserit arguens; quamvis enim D Thomas doceat, ibi peccato originali auferri justitiam originalem, et peccato actuali diminui inclinationem ad bonum rationis, non ita tamen illa peccata comparat, ut affirmet unum effectum causari ab uno peccato cum exclusione alterius effectus; nam et peccatum actuale Adami non solum diminuit inclinationem ad bonum, sed etiam privavit justitia originali; et similiter originale non solum privat justitia, et integritate originali, sed etiam inclinationem ad bonum minuit hoc ipso, quod frænum et habenas concupiscentiæ laxavit. Quamobrem S. Doctor primarium utriusque peccati effectum considerat, et verum est, quod originale, qua originale, privat justitia primigenia; actuale vero, qua actuale, per generationem pravi habitus, quem causat, minuere inclinationem rationis: quamvis utrumque peccatum, ut peccatum est, et aversio a Deo, et justitiam originalem auferat, etiam actuale, si illam invenit; et inclinationem ad bonum minuat hoc ipso, quod ab ultimo fine avertit, unde sumuntur vires ad bene moraliter operandum.

His adde primo, S. Doctorem velle, peccato actuali minui vires positive, et physice in generatione nimirum novi habitus; quia, inquit, « per actus humanos fit quædam inclinatio ad similes actus; » quod per peccatum originale, secundum communiorem sententiam non fit: cum quo stat, peccato originali imminui vires moraliter, appositione nimirum gravis impedimenti moralis, aversione nimirum ab ultimo fine, ex cujus intentione tota electionis efficacia promanat. Unde in nostra sententia stat discrimen illud inter peccatum originale, et actuale a D. Thoma insinuatum. Adde secundo, quod, cum status naturæ lapsæ, et peccato originali inquinatæ, non sit status, id est, diu non duret, nisi innumeris peccatis actualibus sordescat; hoc ipso, quod adversarii cum D. Thoma fatentur, hominem in statu peccati actualis minorem propensionem, majoremque habere difficultatem ad bonum honestum; consequenter fateantur necesse est statum naturæ lapsæ minoribus instrui ad bene agendum viribus quam instructus fuisset status naturæ puræ.

Objicies secundo: Ex removente prohibens non sequitur major aut minor effectus naturalis, quam ex natura ipsa sequatur; sicut lapis remoto prohibente non velocius movetur, quam si fuisset a propria duntaxat gravitate permotus. Atqui peccatum originale se habet solum ut removens prohibens in ordine ad motus inordinatos voluntatis vel appetitus, quatenus abstulit justitiam originalem, quæ erat veluti frænum et retinaculum potentiarum inordinatos motus compescens. Ergo ex peccato originali nulla consecuta est ad bene moraliter operandum debilitas.

Respondeo in primis, argumentum istud in nostra sententia cum Estio et Herrera contendente, hominem in statu naturæ puræ nullam persensurum appetitus rebellionem, omni prorsus carere vi, ut patet. Cæterum

abstrahendo ab illa sententia, dicendum est peccatum originale non solum removere justiam originalem, sed etiam apponere impedimentum morale, quod non esset in statu naturæ puræ, quia per illud avertimur a Deo, etiam ut auctore naturali : quod esse grande impedimentum fatetur ipse Gonetus disp. 1. *de Necessitate gratiæ*, art. 4. § 5, ubi expresse ait, quod, licet in peccato originali non sit positiva convertio ad creaturam, bene tamen ei inest privativa aversio a Deo etiam ut auctore naturæ : quæ aversio non potest non esse maximum dilectionis Dei ut auctoris naturæ impedimentum : quæ doctrina, quomodo cohæreat cum his, quæ de viribus naturæ lapsæ docet, ipse viderit.

Objicies tertio : Homo per peccatum originale non fuit factus deterioris conditionis quantum ad corpus, quam fuisset in statu naturæ puræ ; corpus enim peccato originali non magis corruptibile, magisque infirmum evasit, sed sola fuit immortalitate et impassibilitate privatum. Ergo nec etiam deterioris est conditionis homo quantum ad animam, ejusque facultates, quæ proinde non minus sunt ad bene moraliter agendum expeditæ ; justitia namque originalis idem proportione servata animæ conferebat, quod corpori præstabat ; unde ex ejus ablatione eadem et non majora animæ incommoda acciderunt, quibus et corpus subjectum fuit.

Respondeo permittendo antecedens, quod vel negatur, vel in dubium vocatur ab iis, qui volunt in pœnam peccati Adami et corpus humanum, et universam creaturam corporalem majoribus subesse ærumnis, quam in statu naturæ puræ subjacuisset, ut tot, quas experimur, pœnis Deo læso fiat satis. Sicut enim reus non solum de gradu dejicitur, de bonorumque possessione depellitur, sed etiam flagellatur, pœnisque corporalibus maceratur ; ita æquum fuit, ut humanum corpus mundusque totus Creatoris offensam pœnarum tolerantia elueret, divinumque jus læsum resarciret, atque etiam ut inde primi peccati strages, et generalis in omnes grassata corruptio appareret : nam, ut ait Prosper lib. *cont. Collat.* cap. 2, « patet culpa, ubi non latet pœna ; et societas peccati convincitur de communione supplicii. »

Sed permisso antecedente, negamus consequentiam : tum quia subjectum peccati originalis est anima, non corpus ; unde non mirum animam in deterius peccato originali immutari, tametsi deterior non evadat corporis conditio ; tum etiam quia deterior animæ, ejusque facultatum, qualem admittimus, conditio non est aliquid physicum, sed morale duntaxat impedimentum ab aversione a fine ultimo proficiscens ; cujus impedimenti corpus capax non est, cum ad ipsum non pertineat respicere finem ; nec ejus motus dicuntur morales, nisi denominatione extrinseca ab internis animi motibus desumpta. Certe sicut per justificationem anima perficitur, tametsi corpus in melius non mutetur ; ita per peccatum originale anima in pejorem statum adducitur, quamvis corpus in deteriorem conditionem non prolabatur.

REFLEXIO.

Naturæ lapsæ vulnera, et circumstantes nos ærumnas nullus, nisi insensibilis, vel insensatus, non sentit. Quid ergo nobis, et dire mulctatis, multis vulneribus sauciis, semivivisque relictis opus est facto ? Vires nostræ quam sint debiles experti, cœlestis Medici opem jugiter imploremus ; et naturæ nostræ debilitatem ingenue fassi, nullam aliam recipiendæ salutis viam esse credamus : ad Deum de profundis clamemus, abyssum misericordiæ in vocet miseriæ abyssus, secundo nos permittamus Adamo, qui primi lethalia vulnera curet, innocentiam reparet, pristinam restituat sanitatem.

Hic unus sit miseriarum, quibus undique premimur, fructus salutaris, infirmitatis confessio, et divinæ opitulationis jugis, humilisque precatio, ut bene expendit Augustinus in illud Psalmi LXXVI : *In die tribulationis meæ Deum exquisivi, et non sum deceptus.* Ille enim feliciter tribulatione exercetur, qui tribulatione instigante Deum quærit, quem in prosperitate neglexerat ; imitaturque prodigum jam sapientem, qui deputatus porcis, sentiens quam miserum sit, amarum quam sit quietis paternæ beatutudinem perdidisse, in se reversus, qui a se ante recesserat, cum recessit a patre ; a seque migrarat, et ab homine totus transierat in bestiam, paternæ pietatis immemor, gratiæ genitoris oblitus, famis ærumma revocatur, quem saturitas expulerat ; et calamitas illi patrem dedit sapere, cui copia abstulerat sentire genitorem ; unde et dicit : *Surgam, et ibo ad patrem.* Infirmitas ergo gradus fuit, quo ad alta pertendere, conscendere ad virtutes, ad ipsum cœpit pietatis auctorem totus aliger pervolare.

Qui sic infirmitatibus utitur, talis profecto in tribulationibus cum Apostolo gloriari potest, quia virtus in infirmitate perficitur. Sed lubet audire Augustinum loco mox laudato sic scribentem : « *In die tribulationis meæ Deum exquisivi.* Quis est qui hoc facis? in die tribulationis tuæ vide quid exquiras. Si carcer facit tribulationem, exire de carcere exquiris ; si fames facit tribulationem, saturitatem exquiris ; si febris facit tribulationem, sanitatem exquiris ; si damna faciunt tribulationem, lucrum exquiris ;si peregrinatio facit tribulationem, civitatem tuæ carnis exquiris. Et quid cuncta commemorem, aut quomodo cuncta commemorem? Vis esse transiliens ? In die tribulationis tuæ Deum exequire, non per Deum aliud, sed ex tribulatione Deum, ut ad hoc Deus removeat tribulationem, ut securus inhæreas Deo. »

Igitur agnoscere infirmitatem tuam, si veram cupis invenire salutem ; et quia humiliatio tua in medio tui est, assuesce habitare in te, si vis ascendere supra te ; ab exterioribus ad interiora redi, ut ab interioribus ad superiora conscendas, et ad ipsum clama, ne cesses, qui sanat omnes infirmitates tuas ; sed clama humiliter, clama verecunde. Humiliter quidem, quia, ut docet Greg. l. 2. *Mor.* c. 29, « ille veram Deo orationem exhibet, qui semetipsum, quia pulvis sit, humiliter videt, qui sibi nihil virtutis tribuit, qui bona, quæ agit, esse de misericordia conditoris agnoscit. » Verecunde vero, quia, ut monet D. Ambros. lib. 1. *de Officiis*, cap. 18, « in ipsa quoque oratione nostra multum verecundia placet, multum conciliat gratiæ apud Deum nostrum. Nonne hæc prætulit Publicanum, et commendavit eum, qui nec oculos audebat ad cœlum levare ? »

CAPUT II.

HOMINIS A DEO PRIMO MOTORE IN OMNI STATU DEPENDENTIA SUADETUR.

Si miser tantum esset homo, foret utique miserabilis, compassionem magis movens, quam indignationem. Hoc vero quis ferre possit, hominem miserum in sua paupertate superbire, et miseriam confiteri suam detrectare? Non ab omni sanitatis spe continuo dejectus est, qui infirmus est ; sed tunc morbus est penitus deploratus, vel cum ignoratur infirmitas, vel etiam si cognoscatur, amatur, quia et quod ignorat medicina, non curat ; et illud a se averti non deprecatur infirmus, quod diligit, vel delectat. Ut igitur et mala nostra cognoscamus, et cognitis divina opitulante gratia medeamur, explicandum est quanta sit hominis a Deo in omni statu dependentia, quantave ejus motionis necessitas, quam triplici titulo exigi demonstrabimus, et ratione subordinationis causæ secundæ ad primam, et ratione speciali infirmitatis naturæ lapsæ, et ratione difficultatis operum supernaturalium, quæ a nobis agenda sunt. Primum quidem in hoc capite, secundum et tertium exponemus dissertatione sequenti.

SPECULATIO I.

Motio Dei ad bene agendum homini in omni statu necessaria est ratione dependentiæ et subordinationis causæ secundæ ad primam : unde, si concursus Dei sit prævius et prædeterminativus, talis etiam erat in statu innocentiæ.

Non intendimus in hac speculatione, nec in hujus tractatus serie materiam de auxiliis post tot iteratas summorum Pontificum prohibitiones vel leviter quidem attingere. Quare de motione agimus universim, sive illa ab intrinseco, et prout ab omnipotentia Dei descendit, efficax sit ; sive ab extrinseco, a consensu nimirum liberæ voluntatis gratiam determinantis, per scientiam mediam præviso efficaciam sortiatur. Unde in secunda hujus speculationis parte non determinamus absolute, dari non solum concursum simultaneum, sed etiam prævium ; sed conditionate duntaxat procedimus, asserimusque, quod si subordinatio et dependentia creaturæ, et causæ secundæ a prima exigat talem concursum, non minus est ex illo capite necessaria præmotio et prædeterminatio in statu naturæ innocentis, quam in statu naturæ lapsæ, quamvis in isto, titulo infirmitatis, specialiter exigatur. Hoc præmisso,

Probatur prima pars hujus speculationis, affirmans hominem in omni statu ad bene agendum indigere motione et gratia primi motoris. In primis hanc veritatem expresse tradit Augustinus lib. *de Corrept. et Grat.* cap. 27. sic : « Ut in eo bono permaneret (Adamus) egebat adjutorio gratiæ, sine quo id omnino non posset. » Et in *Enchiridio ad Laur.* cap. 107. sic aperte loquitur Doctor

sanctissimus : « Factus est homo rectus, ut et manere in ea rectitudine posset non sine adjutorio divino, et suo fieri perversus arbitrio. Etsi peccatum (ut dixerat cap. 106) in solo libero arbitrio erat constitutum, non tamen justitiæ retinendæ sufficiebat liberum arbitrium, nisi præparatione immutabilis boni divinum adjutorium præberetur. » Quod et epistola 106. inculcat idem Pater his verbis : « Natura humana, etiamsi in illa integritate, in qua condita est, permaneret, nullo modo seipsam, Creatore suo non adjuvante, servaret ; cum sine gratia Dei (ut ibidem dicitur), salutem non posset custodire, quam accepit. » Hinc est, quod eadem epistola docet idem S. Doctor, hominem cum totis liberi arbitrii viribus creatum veraciter dicere cum Propheta : *Fortitudinem meam ad te custodiam.* Quia ille, qui putavit se posse sine illius adjutorio custodire quod dedit, profectus in longinquam regionem, et vivens prodige, cuncta consumpsit : unde eo solum servante et adjuvante non perdimus, quod eodem largiente suscepimus.

Rationes hujus Catholicæ veritatis stabiliendæ ergo innumeræ proferri possunt; solidiores perstringam. Prima est, quia in omni statu pendet homo a Deo, non solum ut sit, sed etiam ut bene agat : cum, sicut esse creaturæ est expressio entis a se, ita actio creaturæ sit participatio divinæ actualitatis, et virtutis, et actionis. Omne autem ens participatum, ab ente per essentiam dependere, et ea ratione dependere, sub qua participat, solus ille inficias ibit, qui terminos non intellexerit, vel communissimas philosophiæ notiones ignoraverit. Ergo a Deo prima causa, primoque motore pendet omnis causæ secundæ motus, cum ea solum ratione Deus primus motor dici possit et debeat. Hanc rationem tradit Augustinus *in Psalm.* LVIII : « Totum quidquid sum, de misericordia tua est. Fecisti ut essem, et non tu fecisti ut bonus essem ? Dedisti mihi ut sim, et potuit alius mihi dare, ut bonus sim ? Si tu mihi dedisti ut sim, et alius mihi dedit ut bonus sim, melior est ille, qui mihi dedit ut bonus sim, quam ille, qui mihi dedit, ut sim. Porro quia nemo te potentior, nemo te in misericordia largior, a quo accepi ut essem, ab illo accepi ut bonus essem, Deus meus, misericordia mea. » Quam rationem in bonis etiam Angelis habere locum fuse demonstrat idem August. libro 12. *de Civit.* cap. 9.

Secunda ratio multas alias virtualiter complectens, est hujusmodi : Nisi creatura in quovis statu a primi motoris gratuito impulsu pendeat, præcipua corruant divinitatis attributa necessum est. In primis scientiæ Dei certitudo non consistet; si enim futura libertatis opera a Deo movente non pendeant, quomodo illa poterit certo cognoscere quorum eventus non a se, sed a bilancis, et non determinatæ voluntatis nutu proficiscuntur ? Providentia etiam Dei pariter concedet; nam in sui dispositione falli poterit, si aliquid efficiatur, quod non a se fortiter, et juxta suaviter disponente procedat. Omnipotentia etiam Dei infirma evadet, et impotens ; periclitabiturque, ut loquitur Augustinus in *Enchir.* cap. 39, ipsum confessionis nostræ initium, quo nos in Deum patrem omnipotentem credere confitemur, si aliqua voluit facere Deus, et non fecit, et quod indignius est, ideo non fecit, quoniam ne fieret quod volebat, omnipotens voluntas hominis impedivit. Ratio etiam primæ causæ, primique principii facile corrueret, atque subinde ultimi finis pretiosissimum monile penitus destruetur, cum ad primum agens pertineat omnium secundorum agentium motus efficere, ad ultimum finem omnia in se referre, et juxta suæ propositum voluntatis ordinare. Denique ipsa nominis subordinatio id exigit. Etenim cum duæ causæ concurrunt, nisi fortuito et casu coagant, vel unam ab alia moveri, et determinari necesse est, vel utramque ab aliqua tertia. Atqui Deum et hominem ad agendum ab alia tertia causa moveri, nullus etiam per somnium hactenus deliravit. Ergo vel Deus a causa secunda movebitur, sicque ordine horrendum in modum præpostero evadet causa secunda primus motor, quod impium est cogitare, vel a Deo causa secunda movebitur, ut ambo deinde effectum eumdem coefficiant.

Has rationes implicite tangit D. Thomas lib. 3. *contr. Gent.* cap. 89, ubi impugnat sententiam eorum, qui ponebant, Deum causare in nobis virtutem ut velimus, non autem facere ut velimus. « Quibus, » inquit, « resistitur evidenter auctoritatibus sacræ Scripturæ. Dicitur enim Isaiæ XXVI : *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine :* unde non solum virtutem volendi a Deo habemus, sed etiam operationem. Præterea hoc ipsum, quod Salomon dicit : *Quocumque voluerit, vertet illud,* ostendit divinam causalitatem non solum ad potentiam voluntatis

extendi, sed etiam ad actum ipsius. » Quod et ibidem aliis rationibus confirmat. Plura etiam ad eam doctrinam firmandam argumenta statim proferemus.

Probatur secunda pars.

Secunda pars, quæ asserit, quod si concursus Dei sit in hoc statu prævius, et non tantum simultaneus, talis etiam admittendus est necessarius pro statu innocentiæ, est contra Cornelium Jansenium Iprensem episcopum, contendentem hanc esse capitalem differentiam inter gratiam et motionem status innocentiæ, et gratiam medicinalem naturæ lapsæ necessariam, quod prior ita moveret liberum arbitrium, ut ejus determinationem expectaret, ab ejusque usu efficaciam totam suam sortiretur : posterior vero ita moveat voluntatem, ut consensum infallibiliter inferat. Unde infert, gratiam efficacem ad omnes humanæ naturæ status dilatatam totum medicinalis Christi gratiæ fundamentum subvertere, dum gratiæ necessitas non ex vulnere voluntatis, sed naturali ejus indifferentia, et omnium causarum subordinatione suspenditur. Præcipuum ejus fundamentum doctrinæ ab Augustino in libro *de Correptione et Gratia* stabilitæ haud parvo veri colore innititur.

Non intendo, ut dixi, et iterum moneo, quæstionem de efficacia auxiliorum discutere. Id solum impræsentiarum contendo, quod supposito, quod detur motio Dei prædeterminans in hoc statu, perperam illius necessitatem ad omnem statum non dilatabimus, cum potissima auctoritatum, rationumque momenta ab Augustino, et D. Thoma deprompta, vel nihil prorsus probent, vel ejus pro omni statu necessitatem astruant. Quare non rem ipsam determinare aveo, sed consonantiam doctrinæ Thomisticæ demonstrare in præsenti satago : id est, an sit necessaria motio prædeterminans, Pontificias constitutiones reveritus non definio ; sed inquiro, utrum ex suppositione vera, aut falsa, quod rationes astruentes physicam præmotionem efficaces sint (et eas in principiis Jansenii efficaces esse patebit) eædem etiam convincant pro statu innocentiæ.

Probatur expendendo rationes Augustini. Ideo Augustinus probat Pelagianis gratiam esse efficacem (undecumque tandem efficacia proveniat) quia, ut ait lib. 4, *ad Bonif.* cap. 9, oramus pro repugnantibus et oppugnantibus, et petimus ut fiant ex nolentibus volentes, et ex repugnantibus consentientes ; ac proinde sequitur consensum esse divinæ gratiæ donum, quia alioquin « inaniter, et perfunctorie potius, quam veraciter, Deo fundimus preces, si ad ejus non pertinet gratiam convertere ad fidem suam ipsi fidei contrarias hominum voluntates. Prorsus non oramus, sed orare nos fingimus, si hos ipsos, non illum credimus facere quod oramus, si petimus quod credimus in nostra potestate. » Certe nihil est apud Augustinum frequentius, nihil inculcatius, quam quod ficta et irrisoria petitio est, cum id a Deo petitur, quod ipsum dare non creditur, sicut irrisoria pariter est gratiarum actio, si ob hoc gratiæ aguntur Deo, quod non donavit ipse, nec fecit. Atqui Adamus tenebatur invocare Deum non solum ut posset, sed etiam ut bene vellet : tum quia id certum esse communissimus pietatis sensus inspirat; tum quia per se absurdum, ne quid gravius dicam, est asserere, nullam fuisse in statu innocentiæ orationis necessitatem. Nulla autem esset in illo statu orandi necessitas in principiis Jansenii ; neque enim Adamus debebat pro gratia sufficienti orare, quam habebat ; « quid enim stultius (ut argumentatur Augustinus lib. *de Nat. et Grat.* cap. 18.) quam orare quod habes in tua potestate ? » Non debebat etiam gratiam efficacem a Deo rogare, a quo non proficiscebatur efficacitas, ab usu libere voluntatis, duntaxat oritura. Tum quia Deus poterat Adamo gratiam impertiri, ne caderet : « Quis enim audeat dicere, aut credere, ut neque Angelus, neque homo caderet, in Dei potestate non fuisse ? » ait August. lib. 14. *de Civit.* cap. 17. Ergo illam poterat invocare gratiam ; imo ideo peccavit, quia non oravit, nec ad Deum pro illa obtinenda gratia confugit, ut docet D. Thomas 1. p. q. 94. art. 4. ad 5. Ergo ex Augustini principiis de efficacitate divinæ motionis in utroque naturæ innocentis et lapsæ statu peræque judicandum est.

Secundo : Ideo Augustinus probat necessitatem gratiæ christianæ, quia bona voluntas est donum Dei, quod Deus non solum potens est præscire, sed etiam facere, ubi voluerit, quando voluerit, et quoties voluerit, ut patet ex libro *de Prædest. Sanct.* cap. 10, lib. *de Grat. et libero Arb.* cap. 21, epist. 107. *ad Vitalem*, et aliis passim locis. Atqui non solum potestas, sed etiam bona Adami voluntas erat donum Dei, ut liquet

ex omnibus illis testimoniis, quæ in priori hujus speculationis parte in medium produximus, quibus adde illud ex lib. 14. *de Civit.* cap. 11 : « Bona voluntas est opus Dei ; cum ea quippe ab eo factus homo est. » Et rationem assignat ab infirmitate naturæ lapsæ prorsus independentem libro 12. cap. 9, cum de sanctis Angelis viatoribus sic scribit : « Si non potuerunt seipsos facere meliores, quam eos ille fecerat, profecto et bonam voluntatem, qua meliores essent, nisi operante adjutorio Creatoris, habere non possent. » Ergo juxta Augustini doctrinam non minor est necessitas gratuitæ Dei præmotionis in statu naturæ integræ, quam sit in statu naturæ lapsæ ; licet in isto pluribus sit titulis necessaria auxilii divini opitulatio.

Tertio probat Augustinus gratiæ, quam propugnabat, necessitatem, quia inscrutabilis est hæc quæstio, nec per liberum arbitrium solvi potest, quare unum trahat, et alium gratia non trahat, cum tamen ad Filium nemo possit venire, nisi Pater traxerit illum. « Si quis me interroget, » inquit lib. *de Spirit. et Lit.* cap 33, « cur illi ita suadeatur, ut persuadeatur ; illi autem non ? duo solum occurrunt, quæ respondere mihi placeat : *O altitudo divitiarum !* Et : *Numquid iniquitas apud Deum*? Cui hæc responsio non placet, quærat Augustino doctiores, sed caveat, ne inveniat præsumptores. « Cui succinens Prosper in *Responsione ad objectionem* 14. *Vincentianam,* ait : « Cur Deus illum retineat, illum non retineat, nec possibile est comprehendere, nec licitum investigare ; cum scire sufficiat, et ab illo esse quod statur, et ab illo non esse quod ruitur. » Atqui similiter idem Augustinus explicaturus, quare bonis Angelis stantibus, mali, et post ipsos Protoparentes ceciderint, ad inscrutabilem divinorum judiciorum abyssum, tanquam tutissimum asylum confugit lib. 11 *de Genes. ad lit.* cap. 10 dicens : « Sed posset etiam ipsorum (cadentium Angelorum) voluntatem in bonum convertere, quoniam omnipotens est. Posset plane. Cur ergo non fecit ? Quia noluit. Cur noluerit ? Penes ipsum est. » Quod si aliquam interdum hujus lapsus rationem affert, ea est, ut in hominis casu appareret, quid posset liberum arbitrium sine adjutorio Dei : quod quidem liberum arbitrium, ut ait libro *de Corrept. et Grat.* cap. 11, « ad malum sufficit, ad bonum autem parum est, nisi adjuvetur ab omnipotenti bono. » Unde tract. *de Cant. Novo* cap. 8. inquit : « Quid valeat liberum arbitrium non adjutum, in ipso Adam demonstratum est : ad malum sufficit sibi ; ad bonum nonnisi adjuvetur a Deo. » Ergo in sententia Augustini eadem gratia indiget homo ad bene agendum in omni statu.

Quarto necessitatem a se defensæ gratiæ astruit Augustinus, quia totum Deo tribuendum, et in nullo gloriandum est, nec potest se quispiam ab alio discernere. Ita enim ratiocin. lib. *de Prædest. Sanct.* cap. 3 : « Non sic pius, atque humilis Doctor ille sapiebat, Cyprianum beatissimum loquor, qui dixit, in nullo gloriandum, quando nostrum nihil sit. Quod ut ostenderet, adhibuit Apostolum testem dicentem : *Quid habes, quod non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis ?* » Quod repetit libro *de Dono Persev.* cap. 6. et 13. his potissimis verbis : « Nos volumus, sed in nobis Deus operatur et velle. Nos operamur, sed Deus in nobis operatur, et opera operari pro bona voluntate. Hoc nobis expedit et credere, et dicere : hoc est pium, hoc est verum, ut sit humilis, et submissa confessio, et detur totum Deo. Tutiores vivimus, si totum demus Deo : non autem nos illi ex parte, et nobis ex parte committamus. » Atqui illa ratio æque urget pro statu innocentiæ Angelorum et Adami ; nam discretionem bonorum Angelorum a malis Deo attribuit Augustinus lib. 11. *de Civit.* c. 19. Et rationem affert lib. 12. cap. 9. et *in Psal.* LXX. ubi : « Absit, » inquit, « ut meliores a seipsis, quam a Deo facti sint. Tibi debent quod vivunt, tibi debent quod juste vivunt. » Cui consonat illud Bernardi lib. *de Grat. et lib. Arb.*, ibi : « Dictu ipso nefas videtur, Deo, quod minus, nobis quod excellentius sit, attribuere. » Nec ad salvandum discretionem bonorum Angelorum a malis a Deo esse, quidpiam producit Jansenius, quod non possit a defensoribus scientiæ mediæ ad hanc infirmandam Augustini rationem afferri. Ergo juxta Augustini doctrinam non minus est gratiæ Dei præmotio in statu integritatis, quam in statu corruptionis necessaria. Et in omni statu verum est dicere : Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei, ut totum Deo detur, qui hominis voluntatem bonam et præparat adjuvandam. et adjuvat præparatam, ut in *Enchirid.* cap. 32. fuse prosequitur Augustinus.

Quinto sic argumentor : Illa doctrina non est Augustino consentanea, quæ innumera

eaque præcipua Augustinianæ doctrinæ principia evertit, et ab imis fundamentis subruit, nisi velimus Augustinum perpetuæ doctrinarum inconsequentiæ insimulare. Atqui præfata Jansenii doctrina Augustini principia innumera non solum susque deque miscet et confundit, sed etiam prorsus convellit. Etenim ut toto primo theologiæ tomo demonstravimus, Deus creaturas possibiles in essentia sua, tanquam in causa, futura absoluta in decreto absoluto, conditionata in conditionato cognoscit ; ita ut, asserente Augustino, Deus non cognoscat futura nisi prædestinando, ita ut juxta eumdem Patrem scientia visionis sit causa rerum, nec ideo Deus cognoscat futura, quia futura sunt, sed ideo futura sint, quia Deus novit, quia nimirum Deus non potest videre, nisi opera sua. Hinc scientiam mediam, seu conditionatorum futurorum notitiam antevertentem decretum, sibi a Prospero et Hilario propositam repudiavit, et, ut ait D. Thomas alibi citatus, reprobavit, eamque a se olim in libro *de quæstionibus Paganorum* tantisper insinuatam rejecit, dicens ea a se ibi obiter dicta absque præjudicio latentis Dei consilii et propositi, quod tunc examinandum non erat, intelligi oportere ; quia, inquit, prædestinatione Deus cuncta præscivit, et futura fecit ea prædestinando. Unde hanc regulam tradit, quod quando apud Dei tractatores de vocatione justorum, et bonis operibus sermo habetur, præscire idem est, ac prædestinare. Ex quibus S. Pater infert, providentiam Dei esse certam, non solum certitudine præscientiæ, sed etiam causalitatis, et prædestinationem, seu propositum miserendi, bona merita prævisa non supponere, sed inferre. Atqui illa principia vel nihil probant, vel convincunt in omni statu necessariam Dei præmoventis prædeterminationem ; vel si non probant de omni statu, nihil pro statu naturæ lapsæ concludunt. Ergo doctrina Jansenii non est Augustino consentanea. Minor est manifesta, si termini penetrentur; major vero est libro primo omni genere argumentorum, clarissimis potissime Augustini testimoniis persuasa.

His argumentis et aliis pluribus, quæ fuse et juxta erudite Estius et Gonetus prosequuntur, unum addam singulare, quod in illis, nec alio, quem sciam, auctore invenies. Si motio prædeterminans, et gratia per se efficax requiratur solum, ut vult Jansenius, propter naturæ lapsæ corruptionem et infirmitatem, sequitur, quod, ubi non est illa infirmitas, illaque corruptio ex peccato originali derivata, nulla ibi est hujusmodi gratiæ per se efficacis necessitas ; sequitur etiam, quod, si aliquis non haberet infirmitatem ad bene moraliter operandum, nec concupiscentiam effrænem, nec peccatum originale, quod illi daretur tantum gratia sufficiens, auxilium sine quo, et adjutorium possibilitatis ; sequitur præterea, quod illius bona opera per scientiam mediam antevertentem propositum Deus præsciret; sequitur insuper, alio modo esse philosophandum de ipsius prædestinatione, quæ non causaret bona opera, sed ea explorata per præscientiam supponeret, atque adeo totam suam ex prævisis meritis efficaciam sortiretur. Hæc omnes illationes sunt manifestæ, si enim ratio unica et totalis : unde efficaciæ gratiæ necessitas depromatur, sit infirmitas naturæ, profecto ubi non erit talis infirmitas, talis difficultas, talis concupiscentiæ corruptio, talis denique peccati originalis infectio, ibi etiam nulla erit gratiæ per se efficacis necessitas sanandæ infirmitati deserviens.

Atqui in Christo nullum fuit peccatum originale, nullus peccati fomes, nulla bene operandi interna difficultas, et secundum piissimam sententiam, Beatissima Virgo ab illa culpa primigenia fuit immunis ; saltem secundum omnes, fomes peccati, et in utero matris ligatus fuit, et in conceptione Verbi Divini penitus extinctus, ut cum S. Thoma in nostra Mariologia dissert. ultimi tomi *de Incarnatione* demonstrabimus Ergo neque Christo, neque sanctissimæ Deiparæ necessaria fuit gratia per se efficax. Ergo bona opera Christi, et Deiparæ Deus per scientiam mediam exploravit et futuram oblatæ gratiæ determinationem, non in omnipotentissima Dei potestate, neque in decreto, sed in bono liberi eorum arbitrii usu præscivit : ergo in illis non fuit auxilium, quo, seu actionis ; ergo Christum et Matrem ejus ad gloriam, imo illum ad unionem hypostaticam, istam ad immensam Maternitatis dignitatem ex prævisis meritis elegit, et prædestinavit, et consequenter in Christo non fuit gratia Christi, quam Augustinus tot annorum curriculo propugnavit. Hæ consecutiones positis Jansenii principiis ita sunt evidentes, ut sponte sua sine discursus circuitu fluant. Cum juxta adversarium pro statu sanitatis distincta sit gratia, distinctum decretum, distincta præscientia, distincta prædestinatio, ut omnis in

his controversiis non penitus ignarus compertum habet. Atqui consequentia illa non solum a veritate aliena sunt, ut libro *de Deo-Homine*, dissert. 3. cap. 1. specul. 2. demonstramus, sed etiam Augustino capitaliter adversantur, qui non semel probaturus Semipelagianis gratiam conferre bona opera, non sequi, esse bonæ voluntatis non pedissequam, sed causam ; prædestinationem ad gratiam et gloriam esse gratuitam, id probat exemplo Christi, « cujus nativitatem bona opera secuta sunt, non bona opera meruerunt, » ut ait lib. *de Correp. et Grat.* cap. 11. Quam rationem valide urget libro *de prædest. Sanct.* c. 17. ibi : « Est præclarissimum, » inquit, « lumen prædestinationis et gratiæ ipse Salvator Christus Jesus. » Quæ ratio nihil concluderet, si alia sit gratiæ ratio, alia prædestinationis forma nobis, et pro Christo servata.

Verum enim vero, quid opus est argumentorum serie, ut Augustini mentem ex ejus principiis colligamus postquam seipsum S. Doctor significantissimis verbis interpretatus est ? In primis necessitatem divinæ præmotionis pro omni statu, pro omnibusque causis, tam necessariis, quam liberis diserte expressit lib. 3. de *Trinit.* cap. 4. sic : « Voluntas Dei, » inquit, « est prima, et summa causa omnium corporalium specierum, atque motionum. » Ut autem non respondeas S. Doctorem loqui tantum de causis corporalibus, non autem de motionibus spiritualibus, audi quid dicat lib. 83. *Quæst.* quæst. 21. absque limitatione prænuntians : « Omnium quæ sunt auctor est Deus, quia in quantum sunt, bona sunt. » Imo specialiter agens de libero voluntatis motu, sic apertissime loquitur lib. *de Grat. et Lib. Arbit.* cap. 20 : « Scriptura divina, si diligenter inspiciatur, ostendit non solum bonas hominum voluntates, quas ipse facit ex malis, et a se factas bonas in actus bonos, et in æternam dirigit vitam ; verum etiam illas, quæ conservant sæculi creaturam, ita esse in Dei potestate, ut eas quo voluerit, quando voluerit, faciat inclinare. » Et cap 21. sic prosequitur : « Agit omnipotens in cordibus hominum etiam motum voluntatis eorum, ut per eos agat quidquid agere voluerit, qui omnino injuste aliquid velle non novit. » Quod libro *de Corrept. et Grat.* confirmat exemplo electionis Saulis, quam profectam fuisse ait « ab omnipotentissima Dei humanorum cordium, quo voluerit inclinandorum potestate. » Confirmat etiam exemplo eorum, qui David in regem elegerunt, quos, inquit, « adduxit Deus, ut Regem constituerent. Et quomodo adduxit? Numquid corporalibus ullis vinculis alligavit ? Intus egit, corda tenuit, corda movit, eosque voluntatibus eorum, quas ipse in illis operatus est, traxit. » Quorum omnium rationem non ex eorum cordis corruptione, sed ex supremo Dei dominio deduxit, dicens : « Cum voluerit Deus reges in terra constituere, magis habet in potestate voluntates hominum, quam ipsi suas. » Quæ omnia ad generalis præmotionis necessitatem stabiliendam adeo clara sunt, ut nihil illis clarius afferri possit, nisi istud forte brevissimum, et juxta nervosissimum dictum ex lib. 5. *de Genes. ad lit.* desumptum : « Movet itaque Deus occulta potentia universam creaturam. » Et istud alterum ex lib 1. *Retract.* cap. 9. ibi : « Quia omnia bona, et magna, et media, et minima ex Deo sunt, sequitur ut ex Deo sit etiam bonus usus liberæ voluntatis. »

Quæ omnia, tametsi universalissima, et ad omnem statum dilatata testimonia, nulla possint tergiversatione eludi, et ad statum naturæ lapsæ coarctari ; attamen, ut omnis præcludatur effugii locus, ostendo Augustinum ad statum integritatis sanctorum Angelorum et Protoparentum descendisse, in eisque necessariam fuisse aliam gratiam ab ea, qua instructi erant distinctam. Id autem aperte statuit Doctor sanctissimus lib. 12. *de Civit.* c. 9. his verbis : « Unde sine bona voluntate, hoc est Dei amore, nunquam sanctos Angelos fuisse credendum est. Isti autem, qui cum boni creati essent, tamen mali sunt, mala propria voluntate aut minorem acceperunt amoris divini gratiam, quam illi, qui in eadem perstiterunt ; aut si utrique boni æqualiter creati sunt, istis mala voluntate cadentibus, illi amplius adjuti ad eam beatitudinis plenitudinem, unde nunquam se casuros certissimi fierent, pervenerunt. » Ergo manifeste admittit Augustinus majus auxilium, et amplius adjutorium in bonis Angelis, qui perstiterunt, quam in illis, qui in culpam prolapsi sunt ; quod amplius adjutorium non potest esse, nisi gratia efficax, cum sufficientem omnes abunde recepissent.

Huic testimonio tres responsiones adhibent adversarii. Prima est, quia, licet Angeli perseverantes acceperint gratiam efficacem, tamen illa non erat eis necessaria ; sicut,

licet Apostoli fuerint in gratia confirmati, hæc tamen confirmatio non erat necessaria, ut peccata mortalia vitarent, ad quod gratia per se efficax sufficiebat. Secunda responsio est, quod majus illud adjutorium explicari facile potest de gratia sufficienti uberiori et ampliori, cum etiam D. Th. fateatur, majorem gratiam habitualem perfectioribus Angelis juxta perfectiorem naturæ suæ gradum fuisse concessam. Tertia responsio vult, per illud majus adjutorium intelligi scientiam certam de suæ beatitudinis perpetuitate, quam boni Angeli in præmium suæ perseverantiæ receperunt.

Sed limpidissimus Augustini locus has omnes effutias discutit. Prima quidem responsio difficultati succumbit, dum Angelorum perseverantiam gratiæ per se efficaci tribuit ; ad illius enim stabiliendam necessitatem hoc nobis sufficit, ut sine ea non perseverent quicumque perseverant, et absque ea nullus perseveret, tametsi facultatem habeat perseverandi. Nec obest exemplum confirmationis in gratia, quia confirmatio illa sine gratia per se efficaci non est, cum importet copiosam gratiæ habitualis plenitudinem cum speciali jure habendi auxilium per se efficax, quotiescumque peccati mortalis culpa vitanda est.

Secunda vero responsio seipsam interimit ; si enim juxta ibi allegatam D. Thomæ doctrinam major habitualis gratia perfectioribus Angelis juxta naturalis perfectionis proportionem in creatione data sit, major etiam data fuit actualis dilectio bonæ voluntatis, in qua Angeli conditi sunt, cum gratiæ justificantis intensio voluntatis conatui in adultis respondeat, in qua habituali gratia, et dilectione gratiam status innocentiæ constituit Jansenius, aliique ejus doctrinæ sectatores. Ergo perfectiores Angeli perfectius auxilium sufficiens habuerunt ; siquidem majori gratia, majorique dilectione in primo creationis instanti prædíti sunt, et tamen Angelorum perfectissimi, ipse etiam cœlestis hierarchiæ princeps Lucifer in peccatum ceciderunt. Ergo illi lapsi sunt, qui majori auxilio sufficienti instructi sunt, ac proinde majus illud auxilium, quod in his, qui ad beatitudinem pervenerunt, admittit Augustinus, de majori auxilio sufficienti explicari nequaquam potest.

Tertia denique responsio manifestam Augustini textui vim facit ; cum enim præmium perseverantiæ sit ipsa beatitudinis plenitudo, et certissima beatitudinis securitas, ad quam per solam perseverantiam pervenimus, plane relinquitur, majus illud auxilium, quo Angeli sancti amplius adjuti ad beatitudinem pervenerunt, non esse ipsam beatitudinem, vel beatitudinis securitatem in beatitudine acceptam, sed donum perseverantiæ, quo ad beatitudinem pervenerunt ; non enim per illam certam felicitatis æternæ scientiam, per quam intellectualis creatura de sua felicitate æterna certa et secura est, ad beatitudinem pervenitur, sed tunc solum securitas illa habetur, cum ad beatitudinem perventum est Certe licet (ut occupetur tacita instantia) in doctrina Augustini ipsa beatitudo possit dici adjutorium, quo quis beatus efficitur : « Beatitudo, » inquit lib. *de Corrept. et Grat.* cap. 12, « quam non habet homo, cum data fuerit, continuo fit beatus ; adjutorium est enim non solum sine quo non fit, verum etiam quo fit propter quod datur. » Attamen certa beatitudinis scientia et securitas nequit dici adjutorium, quo ad beatitudinem pervenitur, cum non nisi post adeptam beatitudinem habeatur, sitque non medium ad beatitudinem, sed corollarium beatitudinis jam possessæ.

Hanc esse Augustini mentem non solum ex plano *de Civitate* loco hactenus expenso eruo, sed etiam ex libro *de Correptione et gratia*, in quo potissimum nobis adversari videtur ; sic enim cap. 10. habet Doctor sanctissimus : « Diaboli vero, et Angeli ejus, etsi beati erant antequam caderent (beatitudine scilicet naturali) et se in miseriam casuros esse nesciebant ; erat tamen adhuc quod eorum adderetur beatitudini, si per liberum arbitrium in veritate stetissent, donec istam summæ beatitudinis plenitudinem, tanquam præmium ipsius permansionis acciperent, id est ut magna per Spiritum sanctum data abundantia caritatis Dei, cadere ulterius non possent (in statu viæ) et hoc de se certissime nossent » (nimirum in statu termini, et beatitudinis consummatæ). Quibus in verbis S. Doctor tradit in primis, beatitudinis plenitudinem esse præmium permansionis, seu perseverantiæ : ergo per solam perseverantiam ad beatitudinem pervenimus. Ergo si sancti Angeli amplius adjuti ad beatitudinem pervenerunt, illud adjutorium debet intelligi de auxilio ad perseverandum necessario, et ipsam perseverantiam donante. Deinde docet Augustinus illud, quo sancti Angeli ad beatitudinem

pervenerunt, quodque diabolo et angelis ejus defuit, fuisse magnam per Spiritum sanctum datam abundantiam caritatis, qua cadere ulterius non possent : illa autem abundantia caritatis, quæ dat ulterius non cadere, vel est gratia efficax, vel effectus illius, nisi de nomine contendere velimus. Ergo perseverantia SS. Angelorum fuit effectus gratiæ per se efficacis. Quod et de primo homine docet in *Enchirid.* cap. 106. his verbis : « Homo in paradiso ad se occidendum relinquendo justitiam idoneus erat per voluntatem; ut autem ab eo teneretur via justitiæ, parum erat velle, nisi ille, qui eum fecerat, adjuvaret. » Plura ad eamdem veritatem confirmandam Augustini testimonia reflexione sequenti referemus.

REFLEXIO.

In omni statu necessaria est gratia : ergo fuit semper, est, et erit necessaria oratio, qua cum Deo loquentes universa cordis nostri desideria in conspectu ejus effundamus. Per gratiam et stant qui non cadunt, et qui elisi sunt, eriguntur. Ergo sine intermissione orandum est, ne deserat nos, qui fecit nos, confisique viribus nostris inveniamus miserias nostras, funestaque experientia probemus, sine ipso nihil posse nos facere, quem tenemur jugiter invocare. Certe si primus homo virtutibus omnibus instructus, et gratiarum cœlestium muneribus opimus « sic erat institutus, ut si de adjutorio Dei fideret, bonus homo malum Angelum vinceret, » ut ait August. lib. 14. *de Civit.* cap. 27. addens, quod « et ipsum fidere de adjutorio Dei, non quidem posset sine adjutorio Dei : » si cœli, id est Angeli ipsi, Domino indigent, et, ut ait idem Pater *in Psalmum* XXXII, « Verbo Domini cœli, » id est Angeli, « solidati sunt, non a se sibi solidamentum fuerunt, nec ipsi cœli firmitatem propriam sibi præstiterunt. *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Non habuerunt aliquid ex se, et tanquam supplementum a Domino perceperunt ; Spiritu enim oris ejus non pars, sed *omnis virtus eorum.* » Si in ipsis integris creaturis intellectualibus ad singulos pietatis actus necessarium erat adjutorium, quia, ut conc. 2. *in Ps.* LXX. ait idem Doctor sanctissimus, « in altis Angeli sunt, et tibi debent, quod sunt ; tibi debent, quod vivunt ; tibi debent, quod juste vivunt; tibi debent, quod beate vivunt. Potentiam et justitiam tuam usquequo ? Usque in altissima, quæ fecisti magnalia, ne putes hominem solum pertinere ad gratiam Dei. Quid erat Angelus antequam fieret? Quid est Angelus, si deserat qui creavit? » Si, inquam, hæc ita sint, opus est plane, ut illius adjutorium indesinenter imploremus, ad illumque nosconvertamus, a quo creati sumus. « Homo enim, » ut loco ultimum citato ait Aug., « recedendo frigescit, accedendo fervescit ; recedendo tenebrescit, accedendo claresci : a quo enim habet ut sit, apud illum habet ut ei bene sit. Ergo quisquis vult esse similis Deo, ad illum stet, fortitudinemque suam, sicut scriptum est, ad illum custodiat, non ab illo recedat. Et cohærendo signetur quasi ex annullo cera ; illi affixus habeat imaginem ejus ; faciens quod dictum est, mihi autem adhærere Deo bonum est, vere custodit similitudinem, et imaginem, ad quam factus est. Porro autem, si perverse voluerit imitari Deum, ut quomodo Deus non habet a quo formetur, non habet a quo regatur ; sic ipse velit sua potestate uti, ut quomodo Deus, nullo formante, nullo regente vivat, quid restat, nisi ut recedens ab ejus calore tepescat, recedens a veritate vanescat, recedens ab eo quod summe, atque incomparabiliter est, in deterius mutatus deficiat. »

Totam hanc doctrinam, atque ex ea derivatam orationis necessitatem tradit aperte Gelasius Papa epist. 5. ad omnes Episcopos per Picænum, contra Pelagianam hæresim, his verbis : « Ecce sine divino suffragio, quod in illa beatitudine positus (Adamus) nunquam legitur expetiisse, non solum homini naturale bonum prodesse non potuit, non solum non effecit beatum ; sed cum hoc solo confidit, atque ad ejus non revertitur largitorem, et beatitudinem potius amisit, et malorum omnium sumpsit exordium. » Quod et gravissimis verbis in dictis adversus Pelagianam hæresim, quæ habentur tom. 2. *Concil.* inculcat idem Pontifex : « Si in ipsis primis hominibus, dum sua nimirum felicitate confidunt, et tantam Dei gratiam in vacuum recipientes, non orando (quod utique nusquam fecisse referuntur) nec de perceptis gratias referendo, nec ut eadem intemerata durarent, suppliciter implorando, incolumes constare nequiverunt ; quanto magis post prævaricationis ruinam, in quam mala sui confidentia Creatorem nullatenus inquirendo lethaliter inciderunt, absque divino

munere, suis viribus vel ægri stare non possunt, sine quo nec integri persistere valuerunt. » Quanta ergo orationis instantia in hac valle plorationis, ut dona Dei in nobis intemerata durent, petere debemus, memores illius Augustini veridicæ sententiæ, quam habet *in Psalm.* XCIII : « Noli putare, quia potes a te refici ; a te deficere potes, tu teipsum reficere non potes : ille reficit, qui te fecit. »

SPECULATIO II.

Confirmata ex discipulis S. Augustini eadem veritate, explicatur perdifficilis ex libro de Corruptione et Gratia *depromptus locus.*

Ad confirmandam stututam hactenus doctrinam, et Augustini mentem perspiciendam, argumentum conficio meo quidem judicio verisimillimum, hoc modo : Non est credibile, discipulos Augustini, aliosve posteriores Patres acerrimos Augustinianæ doctrine defensores et propugnatores intrepidos, totius Augustini doctrinæ basim, et fundamentum concutere voluisse, quale putat Jansenius esse discrimen a se statutum inter gratiam medicinalem et gratiam integritatis, in hoc consistens, quod hæc subjiciebatur usui libertatis, nec dabat agere, sed posse duntaxat ; ista libertatem subjiciat faciatque indeclinabiliter operari. Atqui præstantissimi Augustini discipuli, aliique Patres posteriores Augustini admiratores, discrimen illud nequaquam agnoverunt, sed aperte repudiarunt : ergo discrimen illud non est ad mentem Augustini. Major videtur perspicua, quia discipuli illi, et Patres sunt Fulgentius, Patres concilii Arausicani secundi, Gregorius Magnus, Bernardus, et doctor Angelicus, qui Augustini de gratia doctrinam religiosissime sectati sunt. Nam vel illi sacri Doctores et Patres Augustini mentem non intellexerunt, vel intellectam deseruerunt. Primum dici nequit absque injuria tot Ecclesiæ luminum non ferenda ; secundum vero est a veritate alienissimum, cum eorum nonnulli Augustini defensionem susceperint, ut Fulgentius et Patres Arausicani, qui etiam definitiones suas ex libris Augustini conflarunt ; alii pressis ab Augustino vestigiis indivulse adhæserint, ut Gregorius, Bernardus et præcipue S. Thomas, de quo ipse Jansenius sic fatur lib. *Proœm.* cap. 22 : « Quidquid veræ theologiæ in Scholastica S. Thomæ continetur, usque ad ipsorum articulorum fundamenta ex Augustino ; ita mutuatum est, ut quemadmodum novum Testamentum nihil aliud est, nisi vetus revelatum, et Augustini doctrina de gratia Dei, nihil præter fidei principia in suas deducta conclusiones : ita S. Thomæ *Summa*, ubi theologiam tradit, pro magna parte nihil sit aliud, nisi Augustinus contractus, certaque proportione naturalibus principiis alligatus. »

Minor ergo propositio probanda superest, proferendo eorum Patrum clarissima testimonia. Sic autem habet Fulgentius lib. 2. *ad Trasimundum Regem* cap. 2. sub finem, loquens de Angelis : « Cum vero quædam pars ejus (universitatis nimirum Angelicæ) de cœlestis beatitudinis culmine in imam, perpetuamque cernitur devoluta miseriam, profecto cognoscitur uniformi cunctos opprimi potuisse ruinæ consortio, nisi quos vellet, a casu pravitatis virtus illa defenderet, quæ sola naturaliter mutari, depravarive non potest. Ipsa igitur (ut pergit cap. sequenti) etiam homini reparando fuit necessaria, quia non alia stantem Angelum a ruina potuit custodire, nisi ipsa, quæ lapsum hominem post ruinam potuit reparare. Una est in utroque gratia operata ; in hoc, ut surgeret ; in illo, ne caderet ; in illo ne vulneraretur ; in isto, ut sanaretur ; ab hoc infirmitatem repulit, illum infirmari non sivit ; illius esca, istius medicina. » Quæ verba sunt adeo plana, ut ponderatione non egeant.

Idem docent Patres concilii Arausicani can. 19. his verbis, quæ ex Augustino epist. 106. desumpserunt : « Natura humana, etiamsi in illa integritate, in qua est condita, permaneret, nullo modo seipsam Creator suo non adjuvante servaret : unde, cum sine gratia Dei salutem non posset custodire, quam accepit, quomodo sine gratia Dei poterit reparare, quod perdidit ? » Ubi aperte traditur hominem rectum ea victricis gratia efficacitate eguisse, ne laberetur, quæ lapso necessaria est, ut reparetur. Quod exponi nequit vel de gratia habituali, quam habebat homo integer, quamve non habet lapsus ; tum quia comparatio esse omnino disparata, ut consideranti patet ; tum quia nova gratia habitualis non erat homini integro ad perseverandum necessaria ; tum quia de illa non erat inter Catholicos Arausicanos Patres et Semipelagianos controversia. Quæ etiam rationes probant, non posse exponi locum illum de gratia mere sufficiente.

Subscribit Gregorius Magnus homil. 14. *in Ezech.* sic : « Unigenitus Patris, inquit, qui sursum est firmitas Angelorum, ipse deorsum factus redemptio hominum ; illis fortitudo, ne cadant, nobis adjutorium ut surgamus. » Quod et repetit lib. 25. *Moral.* cap. 8.

Astipulatur Bernardus serm. 22. *in Cant.* his verbis : « Qui erexit hominem lapsum, dedit stanti Angelo ne laberetur ; sic illum de captivitate eruens, sic istum de captivitate defendens : et hac ratione æque utrique communis redemptio, solvens illum, et servans istum. » Vide etiam ipsum initio libri *de dilig. Deo, et* serm. 5. *in Festivit. omn. Sanct.*

Denique Angelici Doctoris in hac quæstione sententia apertior est, quam ut de ea dubitare liceat. Cum enim S. Præceptor ubique et constanter necessitatem divinæ præmotionis non solum ob vulneratæ naturæ nostræ debilitatem, sed etiam ob indispensabilem cujusvis causæ secundæ a prima in agendo dependentiam, et subordinationem exigat, plane relinquitur, hominem in statu naturæ integræ per se efficaci ad singulos actus motione eguisse. « Manifestum est, » inquit 1. 2. q. 109. art. 1, « quod, sicut motus omnes corporales reducuntur in motum cœlestis corporis, sicut in primum movens corporale : ita omnes motus, tam corporales, quam spirituales, reducuntur in primum movens simpliciter, quod est Deus. Et ideo, quantumcumque natura aliqua corporalis, vel spiritualis perfecta ponatur, non potest in suum actum procedere, nisi moveatur a Deo. » Quod omnibus ejusdem quæstionis articulis repetit, sed specialiter art. 9. his verbis : « In statu naturæ corruptæ homo etiam in gratia existens, indiget prædicta motione propter duo : primo quidem ratione generali, propter quod nulla res creata potest in quemcumque actum prodire, nisi virtute motionis divinæ ; secundo ratione speciali, propter conditionem status humanæ naturæ, quæ quidem licet per gratiam sanetur quantum ad mentem, remanet tamen in ea corruptio, et infectio quantum ad carnem. » Ergo eadem motionis efficacia, qua indigemus ratione corruptionis, eguisset etiam homo integer ratione subordinationis. Idem convincunt tum ea, quæ habet S. Doctor 1. p. q. 105 ; tum omnia illa infinita testimonia, quibus Thomistæ ex eo physicam præmotionem ostendunt ; tum principia illa apud D. Thomam frequentissima, et ubivis obvia de scientia Dei causa rerum, de efficacia voluntatis, et providentiæ Dei, de primi motoris dotibus, et alia sexenta, quæ a naturæ corruptione sunt independentia.

Objicitur perdifficilis Augustini locus.

Plura opponunt recentiores D. Augustini discipuli communis Magistri testimonia, sed palmare illud existimant, et decretorium, quod e libro *de Correptione et gratia* depromunt, quia ex illo genuinam Augustini mentem discernendam censent, ubi S. Doctor totam hanc materiam non obiter ut alibi, sed ex professo, et fuse explicavit a capite 10. ad 13 : « Ipsa adjutoria, » inquit cap. 12, « distinguenda sunt : aliud est adjutorium, sine quo aliquid non fit, et aliud est adjutorium, quo aliquid fit. Nam sine alimentis non possumus vivere, nec tamen cum affuerint alimenta, eis fit, ut vivat, qui mori voluerit. Ergo adjutorium alimentorum est sine quo non fit, non quo fit ut vivamus. At vero beatitudo, quam non habet homo, cum data fuerit, continuo fit beatus : adjutorium est enim, non solum sine quo non fit, verum etiam quo fit propter quod datur. Qua propter hoc adjutorium, et quo fit est, et sine quo non fit ; quia et si data fuerit homini beatitudo, continuo fit beatus ; et si data nunquam fuerit, nunquam erit. Alimenta vero non consequenter faciunt, ut homo vivat, sed tamen sine illis non potest vivere. Primo itaque homine, qui in eo bono, quo factus fuerat rectus, acceperat posse non peccare, posse non mori, posse ipsum bonum non deserere, datum est adjutorium perseverantiæ, non quo fieret ut perseveraret, sed sine quo per liberum arbitrium perseverare non posset. Nunc vero Sanctis in regnum Dei per gratiam Dei prædestinatis non tantum tale adjutorium perseverantiæ datur, sed tale, ut eis perseverantia ipsa donetur ; non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verum etiam ut per hoc donum non nisi perseverantes sint. »

Hæc Augustinus, quibus non obscure discrimen gratiæ integritatis a gratia statui naturæ lapsæ necessaria in hoc constituit, quod auxilium primæ gratiæ sit adjutorium, sine quo non possumus perseverare, sed perseverantiam non dat, auxilium vero lapsis necessarium sit adjutorium, quo ipsa

perseverantia donatur. Quod utriusque gratiæ discrimen explicarat idem S. Doctor c. 11. præcedenti, his verbis : « Istam gratiam non habuit homo primus, qua nunquam vellet esse malus ; sed sane habuit, in qua si permanere vellet, nunquam malus esset. et sine qua etiam cum libero arbitrio bonus esse non posset, sed eam tamen per liberum arbitrium deserere posset. Nec ipsum ergo Deus esse voluit sine sua gratia, quam reliquit in ejus libero arbitrio ; quoniam liberum arbitrium ad malum sufficit, ad bonum nihil est, nisi adjuvetur ab omnipotenti bono : quod adjutorium, si homo per liberum non deseruisset arbitrium, semper esse bonus, sed deseruit, et desertus est, Tale quippe erat adjutorium, quod desereret, cum vellet, et in quo permaneret, si vellet, non quo fieret ut vellet. Hæc prima est gratia, quæ data est primo Adam ; sed hæc potentior est in secundo Adam. Prima est enim, qua fit ut habeat homo justitiam, si velit ; secunda ergo plus potest, qua etiam fit, ut velit, et tantum velit, tantoque ardore diligat, ut carnis voluptatem contraria concupiscentem voluntate spiritus vincat... Tunc ergo dederat homini Deus bonam voluntatem, in illa quippe eum fecerat, qui fecerat eum rectum. Dederat et adjutorium, sine quo in ea non posset permanere si vellet ; ut autem vellet, in ejus libero reliquit arbitrio. Posset ergo in eo permanere si vellet, quia non deerat adjutorium, per quod posset, et sine quo non posset perseveranter bonum tenere, quod vellet. Sed quia noluit permanere, profecto ejus culpa est, cujus meritum fuisset, si permanere voluisset, sicut fecerunt Angeli sancti, qui cadentibus aliis per liberum arbitrium, per idem liberum arbitrium steterunt ipsi, et hujus mansionis debitam mercedem recipere meruerunt, tantam scilicet beatitudinis plenitudinem, qua illis certissimum sit semper se in illa esse mansuros. Si autem hoc adjutorium vel Angelo, vel homini quam primum facti sunt, defuisset, quoniam non talis natura facta erat, ut sine divino adjutorio posset manere si vellet, non utique sua culpa cecidissent. Adjutorium quippe defuisset, sine quo manere non possent. Nunc autem quibus deest tale adjutorium, jam pœna peccati est. »

Excribenda essent tria illa integra capita præfati libri, in quibus Augustinus discrimen illud, quod inter utriusque status gratiam intercedit, prosequitur, in eoque ponit, ut in statu innocentiæ actualis perseverantia non erat opus gratiæ, sicut nunc, sed tantum posse perseverare, quia in statu innocentiæ arbitrium « ita liberum erat, ut velle bene posset, et male. » « Nunc autem per peccatum perdito bono merito, in his, qui liberantur, factum est donum gratiæ, quæ merces meriti (scilicet liberi arbitrii sani) futura erat, » ut ait ibidem S. Pater.

Nec ad illa elevanda testimonia satisfacit responsio quorumdam recentiorum, cui ita confidit noster Gonetus, ut nullam se in illis locis invenire difficultatem dicat, quæ non possit ex attenta capitum illorum lectione dissolvi, quia nimirum, inquiunt, non loquitur Augustinus de quacumque gratia status innocentiæ, sed de ea tantum, quæ Angelis et Protoparentibus lapsis concessa fuerat, quæ utique fuit non auxilium quo perseveratur, seu efficax, sed auxilium, sine quo non possumus perseverare, seu sufficiens. Non, inquam, satisfacit ; quia non solum Augustinus comparat gratiam et auxilium datum lapsis Angelis, et hominibus cum gratiæ adjutorio dato Sanctis hujus status, sed etiam gratiam datam bonis Angelis, qua sola perseveraverunt ; eamque a gratia Sanctorum hujus status distinguit, quod illa dabat posse, non vero actu perseverare, quod erat arbitrio libertatis seipsam determinaturæ relictum ; ista vero det non solum posse, sed etiam agere. Imo in illud discrimen explicandum, tanquam in unicum capitum illorum scopum collimat Augustinus ; nam « Angelis malis per liberum arbitrium cadentibus, per idem liberum arbitrium boni steterunt, quod tunc ita liberum erat, ut bene velle posset, et male, » ut ex Augustino mox dicebamus. Unde cap. 10. hæc verba habet S. Doctor, quæ responsionem adductam penitus jugulant : « Quapropter saluberrime confitemur, quod rectissime credimus, Deum, Dominumque rerum omnium, qui creavit omnia bona valde, et mala ex bonis exoritura esse præscivit, et scivit magis ad suam omnipotentissimam bonitatem pertinere, etiam de malis bona facere, quam mala esse non sinere ; sic ordinasse Angelorum, et hominum vitam, ut in ea prius ostenderet quid posset liberum arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium, justitiæque judicium. Denique Angeli quidam, quorum Princeps est qui dicitur Diabolus, per liberum arbitrium a

Domino Deo refugæ facti sunt : refugientes tamen ejus bonitatem, qua beati fuerunt, non potuerunt ejus effugere judicium, per quod miserrimi effecti sunt. Cæteri autem (in his verbis totus hujus testimonii nervus situs est) per ipsum liberum arbitrium in veritate steterunt, eamque de suo casu nunquam futuro certissimam scire meruerunt.» Quod et inculcat Doctor sanctus lib. *de dono Pers.* cap. 7. his verbis : « Qui non infertur in tentationem, non discedit a Deo. Non est hoc omnino in viribus liberi arbitrii, quales nunc sunt ; fuerat in homine antequam caderet. Quæ tamen libertas voluntatis in illius primæ conditionis præstantia quantum valuerit, apparuit in Angelis, qui diabolo cum suis cadente, in veritate steterunt, et ad securitatem perpetuam non cadendi, in qua nunc eos esse certissimi sumus, pervenire meruerunt. Post casum autem hominis non nisi ad gratiam suam Deus voluit pertinere, ut homo accedat ad eum ; neque nisi ad gratiam suam voluit pertinere, ut homo non recedat ab eo. »

Augetur vis argumenti, repræsentata accurata Augustiniani libri synopsi.

Gratulor sane eorum felicitati, qui nullam hisce in testimoniis difficultatem experiuntur, nec minorem ea illorum bonam fortunam esse reor, qui nec frigus hyeme, nec ardores solis inter ipsos urentis caniculæ dies persentiunt. Cum enim ibi aperte profiteatur Augustinus, Deum « sic ordinasse Angelorum hominumque vitam, ut in ea ostenderet, quid posset liberum arbitrium, deinde quid posset suæ gratiæ beneficium » manifestum est eo loci indagare Augustinum characteristicam adjutorii gratiæ utriusque status differentiam, ut hac inquisitione et vires liberi arbitrii sani, et omnipotentissimam gratiæ medicinalis vim declararet, ipsaque verba clarius id loquuntur, quam si essent solaribus radiis delineata, et aliquid eis addere, decerpsisse est.

Ad cujus majorem claritatem et absolutam convictionem operæ pretium duxi scopum totius libri *de Corruptione et gratia*, et duodecim priorum capitum synopsim oculis lectorum objicere, ut hujus difficultatis vis et Augustini mens in splendore suo toto patescat.

Cum Monasterium Valentini nonnulla fuisset dissensione turbatum occasione divinæ gratiæ ad bona opera necessariæ, asserente nonnullo, neminem corripiendum, si Dei præcepta non facit, sed pro illo, ut faciat, tantummodo esse orandum, gravem hunc errorem confutaturus Augustinus supponit cap. 1. catholicam de gratia Dei doctrinam, qua credimus Dei adjutorio adjuvari nos, ut declinemus a malo, et faciamus bonum, « quod nullus potest sine Spiritu gratiæ : quæ si desit, ad hoc lex adest, ut reos faciat, et occidat. » Imo addit, tantam esse gratiæ necessitatem, ut neque ad gratiam ipsam confugere possimus, nisi cum a Domino gressus hominis diriguntur. « Ac per hoc et desiderare auxilium gratiæ, initium gratiæ est.» Addit insuper, hanc gratiam non excludere liberum arbitrium, quod ad bonum, et malum faciendum confitendum est nos habere. « sed in malo faciendo liber est quisque justitiæ, servusque peccati ; in bono autem liber esse nullus potest, nisi fuerit liberatus ab eo, qui dixit : *Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis.* »

Capite secundo ejusdem gratiæ ad singulos actus necessitatem prosequitur S. Doctor, aitque talem esse, « sine qua nullum prorsus sive cogitando, sive volendo, et amando, sive agendo faciunt bonum ; non solum ut monstrante ipsa quid faciendum sit, sciant ; verum etiam, ut præstante ipsa faciant cum dilectione quod sciunt. » Deinde generali responsione occupat adversariorum objectionem et querelam, asserens quod si illi queruli et rixosi, qui non corripi, sed pro se tantum orari volunt, essent veri filii Dei, intelligerent, se spiritu Dei agi, ut quod agendum est, agant, et cum egerint, gratias agant : quando autem non agunt, sive omnino non faciendo, sive non ex caritate faciendo, orent, ut quod nondum habent, accipiant, dilectionem nimirum, et delectationem justitiæ, eamque suavitatem, quam largitur Dominus, ut terra nostra det fructum suum, quia, sicut nihil habent, quod non acceperint, ita nihil habebunt, quod non accepturi sint.

Capite tertio proponit adversariorum querelam, dicentium : Præcipiant tantum nobis quid facere debeamus, qui nobis præsunt, et ut faciamus orent pro nobis, non autem nos corripiant, et arguant si non fecerimus. Cui respondet Augustinus, omnia illa esse facienda, quia Apostoli et præcipiebant quæ fierent, et corripiebant si non fierent, et orabant ut fierent. Quod probat exemplo

Pauli, qui I. Cor. XVI. præcipiebat, ut haberetur caritas; I. Cor. VI. corripiebat, quia non habebatur caritas; I. Thess. III. orabat, ut abundaret caritas. Unde concludit : « O homo, in præceptione cognosce quid debeas habere ; in correptione cognosce, tuo te vitio non habere ; in oratione cognosce, unde accipias quod vis habere. »

Capite quarto incipit urgere argumentum adversariorum hoc modo : Quomodo meo vitio non habetur, quod non accepi ab illo, a quo nisi detur, non est omnino alius, unde tale, ac tantum munus habeatur? Recte ergo corriperer, si gratiam mea culpa non haberem ; hoc est, si eam possem mihi dare, vel sumere ipse, nec facerem ; vel si dante illo, accipere noluissem. Cum ergo et ipsa voluntas a Domino præparetur, cur me corripis, quia vides me ejus præcepta facere nolle, et non potius ipsum rogas, ut in me operetur et velle ?

Capite quinto huic objectioni respondet, utilem nihilominus esse correptionem, qua demonstrantur vitia, causaturque utilis dolor, quo medicum quæramus, ut cum deformes nos videmus, reformatorem desideremus, eique supplicemus, ne in illa remaneamus fœditate. « Dolor quippe ille, quo sibi displicet, quando sentit correptionis aculeum, excitat eum in majorem orationis affectum ; ut Deo miserante incremento caritatis adjutus desinat agere pudenda, et delenda, et agat laudanda atque gratanda. Hæc est correptionis utilitas, quæ nunc major, nunc minor pro peccatorum diversitate salubriter adhibetur ; et tunc est salubris, quando supremus medicus respicit. Tunc correptione proficit homo, cum miseretur, atque adjuvat, qui facit quos voluerit etiam sine correptione proficere. Sed quare isti sic, illi aliter diversis, et innumerabilibus modis vocentur, ut reformentur, absit ut dicamus judicium luti esse debere, non figuli. »

Capite sexto urget iterum instantiam adversariorum in hoc consistentem, injuste accusari, reprehendi, corripique illos, qui non faciunt quod præceptum est, quia obedientiæ munus non acceperunt, nec illud sibi dare potuerunt. Cui respondet Augustinus, hujusmodi oblocutores, vel nondum esse justificatos, vel esse justificatos; si non regenerati, neque justificati sunt, carent illi quidem gratia, sed in pœnam peccati primi hominis, quem fecit Deus rectum ab initio ; « ac per hoc prima pravitas, qua Deo non obeditur, ab homine est, quia ex rectitudine, in qua eum Deus primitus fecit, sua mala voluntate decidens pravus effectus est. » Nec obest, quod illa pravitas communis sit omnibus, quia, ut subdit, « imo corripiatur in singulis quod est omnium. Non enim propterea cujusquam non est, quod ab ea nullus immunis est.... Corripiatur ergo origo damnabilis, ut ex dolore correptionis voluntas regenerationis oriatur, si tamen qui corripitur, filius est promissionis. » Quod si aliquando justificati sunt, et in malam vitam perversa voluntate relapsi, certe non possunt dicere : Gratiam non accepimus, qui acceptam gratiam malo suo amiserunt arbitrio.

Contra eam doctrinam proponit eodem capite Augustinus replicam adversariorum sic insistentium : verum quidem est, nos accepisse gratiam, qua justificati sumus, antequam relaberemur in culpam, sed quod relapsi sumus, argui juxte non possumus, quia, etsi acceperimus fidem per dilectionem operantem et justificantem, perseverantiam tamen non accepimus. « An quisquam dicere audebit, istam perseverantiam non esse donum Dei, et hoc tam magnum bonum ita esse nostrum, ut quisquis id habuerit, non possit ei Apostolus dicere : quid enim habes, quod non accepisti, quoniam hoc sic habet, ut non acceperit ? » Cui objectioni ut respondeat, præmittit in eodem capite Augustinus, fatendum esse perseverantiam in bono magnum esse Dei munus, nam pro ea rogavit Dominus, dum Luc. XXII. pro Petro rogavit, ut non deficeret fides ejus, quæ profecto si homini ab homine esset, petenda a Deo non esset. Unde et Paulus perseverantiam a Deo donandam Philippensibus c. I promittit : *Confidens hoc ipsum, quoniam qui cœpit in vobis opus bonum, perficit usque in diem Christi Jesu.* Quod ibidem aliis Scripturarum testimoniis, nec non egregio Cypriani loco confirmat.

Capite septimo respondet prædictæ instantiæ, asseritque etiam non perseverantes juste corripiendos esse, quia ex bona in malam vitam sua voluntate mutati sunt. Quod ex eo confirmat, quia, si a damnatione, quæ facta est per Adam, non se liberabunt, qui poterunt dicere, non se audivisse Evangelium, quanto minus se liberabunt, qui dicturi sunt, perseverantiam non accepimus. « Ac per hoc, et qui Evangelium non audie-

runt, et qui, eo audito, in melius commutati perseverantiam non acceperunt ; et qui, Evangelio audito venire ad Christum, hoc est in eum credere noluerunt (quoniam ipse dixit : *Nemo venit ad me, nisi ei datum fuerit a Patre meo*) et qui per ætatem parvulam nec credere potuerunt ; sed ab originali noxa solo possunt lavacro regenerationis absolvi, quo tamen non accepto mortui perierunt, non sunt ab illa conspersione discreti, quam constat esse damnatam, euntibus omnibus ex uno in condemnationem. » Quod totum illustrat fusa expositione illius Apostolici dicti : *Quis te discernit*, etc. Deinde vero idipsum confirmat doctrina gratuitæ Sanctorum electionis.

Capite octavo hanc de gratuita electione doctrinam applicat perseverantiæ, et respondet instantiæ præfatæ recurrendo ad judicia Dei. « Si a me quæratur, » inquit, « cur eis Deus perseverantiam non dederit, quibus eam, qua christiane viverent, dilectionem dedit, me ignorare respondeo. Non enim arroganter, sed agnoscens modulum meum, audio dicentem Apostolum : *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo ?* » Id confirmat multis obstupendorum Dei judiciorum exemplis, quæ ad naturalia, et ad supernaturalia dilatat, et sic concludit : « Cur igitur hoc tam magnum beneficium aliis dat, aliis non dat Deus, apud quem non est iniquitas, nec acceptio personarum, et in cujus potestate est, quamdiu quisque in hac vita maneat, quæ tentatio dicta est super terram? sicut ergo coguntur fateri (adversarii contra quos disputat, et quorum instantiæ occurrit) donum Dei esse, ut finiat homo vitam istam, antequam ex bono mutetur in malum ; cur autem aliis donetur, aliis non donetur, ignorant : ita donum Dei esse in bono perseverantiam secundum Scripturas fateantur nobiscum ; et cur aliis detur, aliis non detur, sine murmure adversus Deum dignentur ignorare nobiscum. »

Capite nono prosequitur eamdem materiam, ostenditque illos duntaxat esse veros Dei filios et discipulos, qui usque ad finem perseverant, talesque esse qui secundum propositum vocati sunt. Ex quo sic infert : « Appellamus ergo eos et electos Christi discipulos, et Dei filios, quia sic appellandi sunt, quos regeneratos pie vivere cernimus ; sed tunc vere sunt quod appellantur, si manserint in eo, propter quod sic appellantur. Si autem perseverantiam non habent, id est in eo, quod cœperunt esse, non manent, non vere appellantur quod appellantur, et non sunt ; apud eum enim hoc non sunt, cui notum est quod futuri sunt, id est, ex bonis mali. Propter hoc Apostolus cum dixisset : *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, sciens nonnullos diligere Deum, et in eo bono usque in finem non permanere, mox addidit : *His, qui secundum propositum vocati sunt.* » Quod ibidem fuse prosequitur, variis testimoniis et exemplis demonstrans gratuitæ electionis infallibilem certitudinem ; additque tantum abesse, inde sequi abstinendum esse a correptione, quod potius inde fit, eam esse cum caritate adhibendam, quia, si prædestinatus est qui corripitur, fini prædestinationis deserviet utilitas correptionis. « Nemo ergo dicat, non esse corripiendum qui exorbitat de via justa, sed ei reditum, et perseverantiam a Domino tantum esse poscendam. Nemo prudens, et fidelis hoc dicat. Si enim secundum propositum vocatus est iste, procul dubio illi etiam, quod corripitur, Deus cooperatur in bonum. Utrum autem sic sit vocatus, quoniam qui corripit, nescit, faciat ipse cum caritate, quod scit esse faciendum : scit enim talem corripiendum, facturo Deo misericordiam, aut judicium. Misericordiam quidem, si a massa perditionis ille, qui corripitur, gratiæ largitate discretus est, et non est inter vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, sed inter vasa misericordiæ, quæ præparavit Deus in gloriam. Judicium vero, si in illis est damnatus, in his non est prædestinatus. »

His novem capitibus vim objectionis, variasque ejus instantias contrivit Augustinus, utique diverso ab eo, quo assertores scientiæ mediæ utuntur modo, sicut advertere potuit lector eruditus. Sed, ut ad rem veniamus, summa Augustinianæ doctrinæ hæc est, ideo corripiendos esse malos, quia sua voluntate peccant ; ideo vero arguendos, quod male velint, tametsi perseverantiæ donum non accipiant, quia justo Dei judicio carent eo dono, quia nimirum justi, etsi, occultis de causis, prædestinati non sunt, nec a massa corruptionis discreti. Hac in responsione sistit Augustinus, quia in ea quiescere debet Christianus. Sed quia humana subtilitas inde disputandi ansam arripit, ubi christiana docilitas et humilitas credit, adorat, conticescit ; hinc statim ultro se offert objectio, quia nimirum, etsi illa doctrina

locum habeat in statu corruptionis, in quo degimus, tamen locum habere nequit in statu innocentiæ, quia, etsi perseverantiæ donum non accipiant præsciti, quia non sunt a massa corruptionis discreti, quare Adamus et Angeli, qui ceciderunt, dono perseverantiæ caruerunt, quod propter nullum præcedens peccatum potuit denegari, nec ob aliquam præcedentem massam, unde discreti non sint, reprobari?

Hanc difficillimam replicam sibi proponit Doctor sanctissimus, et juxta oculatissimus capite 10 : « Hinc exoritur alia quæstio (id est, ex his, quæ hactenus totis novem capitibus a me tradita sunt, sponte nascitur) non sane contemnenda, sed in adjutorio Domini, in cujus manu sunt nos, et sermones nostri, aggredienda, atque solvenda. Quæritur enim a nobis, quantum attinet ad hoc donum Dei, quod est perseverare usque in finem, quid de ipso primo homine sentiamus, qui certe sine ullo vitio factus est rectus. » Et paucis interjectis : « Sed illud magis quærendum, operosiusque tractandum est, quomodo respondeamus eis, qui dicunt : Si in illa rectitudine, in qua sine vitio factus est, habuit perseverantiam, procul dubio perseveravit in ea : et si perseveravit, utique non peccavit, nec illam suam rectitudinem, Deumque deseruit. Eum autem peccasse, et desertorem boni fuisse, veritas clamat. Non ergo habuit in illo bono perseverantiam ; et si non habuit, non utique accepit, quomodo enim et accepisset perseverantiam, et non perseverasset? Porro si propterea non habuit, quia non accepit, quid ipse non perseverando peccavit, qui perseverantiam non accepit? Neque enim dici potest, ideo non accepisse, quia non est discretus a massa perditionis gratiæ largitate, nondum quippe erat in genere humano perditionis massa antequam peccasset, ex quo tracta est origo vitiata. »

Ecce argumentum in tota sua vi, et ad extremum usque difficultatis paulatim perductum. Quid autem ad illud respondet Augustinus? Certe nihil aliud, quam gratiæ discrimen illud allatum superius, nimirum culpandum fuisse Adamum, quia cum auxilio sibi dato poterat perseverare, et per liberum arbitrium stare, adjutorio illo si bene usus fuisset. « Quia vero, » inquit, « per liberum arbitrium Deum deseruit, judicium Dei expertus est, ut cum tota sua stirpe, quæ in illo adhuc posita tota cum illo peccaverat, damnaretur. »

Capite undecimo prosequitur eamdem disparitatem. « Quid ergo, » inquit, « Adam non habuit Dei gratiam? imo vero habuit magnam, sed disparem. » In quo vero sit dispar, fuse explicat et addit : « Istam gratiam non habuit homo primus, qua nunquam vellet esse malus ; sed sane habuit, in qua si permanere vellet, nunquam malus esset ; et sine qua etiam cum libero arbitrio bonus esse non posset, sed eam tamen per liberum arbitrium deserere posset. Nec ipsum ergo Deus esse voluit sine sua gratia, quam reliquit in ejus libero arbitrio. Tale quippe erat adjutorium quod desereret cum vellet, et in quo permaneret si vellet, non quo fieret ut vellet. » Et in hoc ait gratiam illam Adami differre a gratia Christi in hoc statu necessaria, quia « hæc tanto major est, ut parum sit homini per illam reparare perditam libertatem, parum sit denique non posse sine illa, vel apprehendere bonum, vel permanere in bono, si velit, nisi etiam efficiatur ut velit. » Idem prosequitur usque ad finem capitis, et toto sequenti capite 12, ubi discrimen adjutorii « quo », et « sine quo » ex professo interpretatur ; præcipua verba inter objiciendum retulimus, nec ea iterum rescribere opus est.

Ex his ergo distincte, dearticulateque propositis evincitur, mentem Augustini, ut videtur, non attigisse, qui volunt S. Patrem non comparasse omnem gratiam adjutricem status innocentiæ cum gratia Salvatoris, sed solum adjutorium datum illi ad perseverandum ; quod utique fuit tantum « sine quo », sive sufficiens ; non « quo », sive efficax. Sed oppositum demonstrat genuinus, germanus, et naturalis duodecim priorum capitum contextus. Nam, cum cap. 10. 11. et 12. extendat Augustinus objectionem de injustitia correctionis, si perseverantia sit donum Dei ; extendat, inquam, ad statum innocentiæ, illamque non aliter solvat, quam afferendo rationem disparitatis gratiæ ad utrumque statum necessariæ, in hoc positæ, quod, licet nos egeamus adjutorio, quo infirmitas voluntatis humanæ indeclinabiliter et insuperabiliter agatur ; tamen eo Adamus non egebat, quia, licet non posset perseverare sine gratia, illa tamen gratia libero sanæ voluntatis libertatis arbitrio permittebatur : cum, inquam, Augustinus illam obje-

ctionem non aliter solvat, manifestum est, censuisse ipsum omnem gratiam status innocentiæ fuisse duntaxat sufficientem, alias inanis esset disparitas, quam inter utrumque statum ponit, et instantia de correctione non solum æque, sed magis in statu innocentiæ urgeret, in quo nulla præcedit corrupta massa, propter quam possit gratia efficax denegari : et tamen Augustinus per allatam a se disparitatem objectionem evertisse se credit, cum illam solam afferat, qua illam solvat ; et ita afferat, ut in ea victoriæ suæ gloriam, et intricatissimæ quæstionis lucem constituat.

Vera Augustini explicatio.

Non possum aliquid adversum veritatem, sed pro veritate, qua vinci gloriosum est, qua dum vincimur, victores sumus; quia si nos vincit veritas, sumus nos victores erroris. Itaque non possum inficiari Augustinum tribus præfatis capitulis comparare gratiam utriusque status, et afferre discrimina adjutorium ad illos status, per se necessariorum, verum quomodo cum hac doctrina cum illo discrimine clarissime per tria integra capita ab Augustino explicata, nostra de necessitate præmotionis, in omni statu sententia salva consistat, explicare quidem hoc opus, hic labor est ; sed cum adjutorio Dei, in cujus manu sunt nos et sermones nostri, et Augustini ipsius luce difficultas aggredienda est, atque solvenda.

Dicendum ergo, Augustinum comparare gratiam per se ad utrumque statum, sanum, vel corruptum necessariam ex propriis, ut ita dicam, meritis utriusque status, et attenta conditione hominis sani et infirmi. Et in hoc sensu verum est, quod, licet homo lapsus et infirmus ob perpetuam rebellis concupiscentiæ pugnam indigeat invictissimo adjutorio, ne inter tot et tantas tentationes infirmitate sua voluntas ipsa succumbat : attamen in statu innocentiæ sano et integro, tali adjutorio per se non indigebat, sed ex vi illius status gratiam duntaxat sufficientem sibi necessariam exigebat, qua stante cum solo concursu generali (qui utrum esset prævius, vel tantum simultaneus non disputat ibi Augustinus, sed alibi examinandum relinquit, vel a se traditum supponit, vel ut philosophicum, et ad satisfaciendum propositæ difficultati inutile prætermittit) poterat perseverare, si vellet, eadem facilitate, qua poterat ambulare; quia, sicut facultatem progressivam sanam et incolumem in creatione a Deo acceperat, ita in voluntatem Deo adhærentem, robustam, virtutibus omnibus, et viribus ad operandum in ordine supernaturali instructissimam sortitus erat.

Ad cujus majorem elucidationem considerandum est, Augustinum in omnibus suis de gratia Christi libris disputare contra Pelagianos, vel Pelagianorum reliquias, qui hæretici infirmatam esse per peccatum originale naturam humanam pernegabant, ideoque gratiam necessariam esse inficiebantur, Augustinis contra oppositum fundamentum perpetuo urget, nempe naturam, et libertatem ad bene agendum, peccato sauciatam et pene ad nihilum redactam, cui fundamento oppositam Pelagianismo conclusionem de necessitate gratiæ continenter superstruit. Unde in omnibus suis libris necessitatem, efficaciam, vim, victoriam, et triumphos gratiæ ex infirmitate naturæ colligit: et, quamvis interdum alia principia gratiæ efficacis, nimirum divinæ scientiæ et voluntatis causalitatem, et omnipotentissimam potestatem, supremum Dei in omnes causas, etiam liberas, dominium, scientiæ mediæ sibi propositæ impossibilitatem, aliaque hujusmodi doctrinæ suæ capita insinuet ; attamen totum suæ causæ præsidium, totam divinæ gratiæ victricis necessitatem firmissimam in infirmitate naturæ a Pelagianis negata, et a Massiliensibus tandem confessa ponit. Quid ergo mirum, si gratiam efficacem neget statui sano necessariam, cum ejus efficaciam in vi medicinali collocet, quæ utique bene valentibus non est necessaria?

Hanc Augustini interpretationem ex illis capitibus, in quibus tota difficultatis summa posita est, eruere licet : sic enim habet cap. 11, ubi gratiam hujus status, qualis sit, exponit : « Ille in bonis erat (loquitur de Adamo) quæ bonitate sui conditoris acceperat. Neque enim illa bona, et ille suis meritis comparaverat, in quibus nullum prorsus patiebatur malum. Sancti vero in hac vita, ad quos pertinet liberationis hæc gratia, in malis sunt, ex quibus clamant ad Deum: *Libera nos a malo.* Ille in illis bonis Christi morte non eguit ; istos a reatu et hæreditario, et proprio, illius Agni sanguis absolvit. Ille non opus habebat eo adjutorio, quod implorant isti cum dicunt : *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, et captivitantem me in lege peccati, quæ est in mem-*

bris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Quoniam in eis caro concuspicit adversus spiritum et spiritus adversus carnem : atque in tali certamine laborantes, ac periclitantes, dari sibi pugnandi, vincendique virtutem per Christi gratiam poscunt. Ille vero nulla tali reipsa a seipso adversus seipsum tentatus, atque turbatus, in illo beatitudinis loco sua secum pace fruebatur. Proinde, etsi non interim lætiore nunc, verumtamen potentiore gratia indigent isti. »

Idem prosequitur capite duodecimo his verbis : « Major quippe libertas est necessaria adversus tot, et tantas tentationes, quæ in paradiso non fuerunt, dono perseverantiæ munita atque firmata, ut cum omnibus amoribus, terroribus, erroribus suis vincatur hic mundus. Hoc Sanctorum martyria docuerunt. Denique ille Adam, et terrente nullo, et insuper contra Dei terrentis imperium libero usus arbitrio, non stetit in tanta felicitate, in tanta non peccandi facilitate. Isti autem, non dico terrente mundo, sed sæviente, ne starent, steterunt in fide, cum videret ille bona præsentia, quæ fuerat relicturus ; isti futura, quæ accepturi fuerant, non viderent. Unde hoc, nisi donante illo, a quo misericordiam consecuti sunt, ut fideles essent; a quo acceperunt spiritum, non timoris, quo persequentibus cederent ; sed virtutis, et caritatis, et continentiæ, quo cuncta minantia, cuncta invitantia, cuncta cruciantia superarent? Illi ergo sine peccato ullo data est, tum qua conditus est voluntas libera, et eam fecit servire peccato : horum vero cum fuisset voluntas serva peccati, liberata est per illum, qui dixit : *Si vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis.* Et accipiunt tantam per istam gratiam libertatem, ut quamvis quamdiu hic vivunt, pugnent contra concupiscentias peccatorum, eisque non nulla subrepant, propter quæ dicant quotidie : *Dimitte nobis debita nostra ;* non tamen ultra serviant peccato, quod est ad mortem. »

Denique caput sic concludit : « Tantum Spiritu sancto accenditur voluntas eorum, ut ideo possint, quia sic volunt ; ideo sic velint, quia Deus operatur ut velint. Nam, si in tanta infirmitate vitæ hujus, in qua tamen infirmitate propter elationem reprimendam perfici virtutem oportebat, ipsis relinqueretur voluntas sua, ut in adjutorio Dei, sine quo perseverare non possent, manerent, si vellent, nec Deus in eis operaretur, ut vellent, inter tot et tantas tentationes infirmitate sua voluntas ipsa succumberet : et ideo perseverare non possent, quia deficientes infirmitate, nec vellent, aut non ita vellent infirmitate voluntatis, ut possent. Subventum est igitur infirmitati voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter, et insuperabiliter ageretur ; et ideo, quamvis infirma, non tamen deficeret, neque adversitate aliqua vinceretur. Ita factum est, ut voluntas hominis invalida, et imbecilla in bono adhuc parvo perseveraret per virtutem Dei, cum et voluntas primi hominis fortis, et sana in bono ampliore non perseveraverit, habens virtutem liberi arbitrii, quamvis non defuturo adjutorio Dei, sine quo non posset perseverare, si vellet ; non tamen tali, quo in illo Deus operaretur ut vellet. Fortissimo quippe permisit, atque dimisit facere quod vellet ; infirmis servavit, ut ipso donante, quod bonum est, vellent, et hoc deserere invictissime nollent. »

Vides eatenus Augustinum velle nos egere gratia invictissima, indeclinabili, victrici, et per se efficaci, quia voluntas nostra peccato infirmata, et vi concupiscentiæ corruptæ illecta absque hujusmodi fortissimo adjutorio deficeret : vere ergo infert, hominem non eguisse hujusmodi adjutorio sanante infirmitatem, compellente tarditatem, et languorem, molliente difficultatem, vincente mundi amores, terrores, errores, ac superante cuncta minantia, cuncta invitantia, cuncta cruciantia ; non eguisse, inquam, titulo infirmitatis, corruptionis et debilitatis : an vero alio, nimirum subordinationis titulo eguerit, ibi non disputat, nec ad adversariorum sedandam querelam necessarium erat, quia absolute verum erat, hominem in statu innocentiæ non indiguisse auxilio, quo actu perseveraret, sicut eo eget voluntas hominis infirmi ; ita ut si per possibile, vel impossibile non esset auxilium illud « quo » necessarium ratione subordinationis, illud integritas primi hominis nimine desideraret, et tamen eo egeret homo infirmus, tametsi ratione subordinationis causæ secundæ ad primam non exigeretur.

Idque possumus aliquo exemplo ex doctrina Augustini petito illustrare, ex quo apparebit Augustinum ea interdum tradere, quæ alia alibi disputanda supponunt ; sed iis esse contentum, quæ ad præsentem difficultatem solvendam sufficiunt. Sic in opusculo

contra Porpyrium de sex quæstionibus Paganorum edito, quod habetur epist. 49. Ethnicis importune quærentibus, cur Christus post tam longa tempora venerit; hoc eis brevitatis gratia respondit, tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, et ubi sciebat esse qui in eum fuerant credituri. Et tamen idem S. Doctor lib. *de prædest. Sanct.* cap. 9. ait se id dixisse absque præjudicio latentis consilii Dei, quia nimirum quod ibi dixerat: « Convincendæ Paganorum infidelitati sufficere videbatur. Proinde, quod dixi (addit), tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat et ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri; posset etiam sic dici, tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat, et ubi sciebat esse qui electi fuerant in ipso ante mundi constitutionem. Sed quia, si ita diceretur, lectorem faceret intentum ad ea requirenda, quæ nunc ex admonitione Pelagiani erroris necesse est copiosius, et laboriosius disputari, visum mihi est, quod tunc satis erat, breviter esse dicendum; excepta, ut dixi, altitudine sapientiæ, et scientiæ Dei, et sine præjudicio aliarum causarum, de quibus non tunc, sed alias opportunius disputandum putavi. »

Similiter ergo in propositio dicimus, intendisse duntaxat Augustinum triplici illo capite memorato ea tradere, quæ convincendæ Pelagianorum, et Monachorum Adrumetinorum instantiæ sufficere videbantur; nec lectorem voluit facere intentum ad ea requirenda, quæ nunc occasione generalis causarum secundarum subordinationis, et a prima dependentiæ necesse est copiosius et laboriosius disputari.

REFLEXIO.

Humilientur miseri, si non potuerunt stare felices. Si boni Angeli, ut August. lib. 12. *de Civ.* cap. 9. ait, non potuerunt seipsos facere meliores, quam eos ille fecerat, quo nemo melius quidquam facit, profecto et bonam voluntatem, qua meliores essent, nisi operante adjutorio Creatoris, habere non possent. » Quid a se, vel in se sperare potest pulvis et cinis, homo vanitati similis, universa vanitas, et nudus, et miser, et miserabilis? si disjectus est dives superbus, quia sibi fidit, se discernere voluit, aliquid habere voluit, quod non acceperit, et habendo gloriari; non tolerabitur pauper elatus, qui non vult ponere Deum adjutorem suum, vultque gratiam pedisequam esse naturæ, non dominam.

Usque adeo verum est, indiguisse Angelum novo ad perseverandum, distinctoque ab eo, quod in creatione acceperat, adjutorio, ut graves theologi in hoc ejus peccatum constituant, quod ad gloriam sine speciali gratiæ auxilio se perventurum crediderit Lucifer Pelagianorum pater. Cujus subtilissimæ sapientiæ nefandum virus in homine primo extitisse non obscure indicat Augustinus lib. 11. *de Genes. ad lit.* c. 5. his verbis: « Nec arbitrandum est, quod esset hominem dejecturus iste tentator, nisi præcessisset in anima hominis quædam elatio comprimenda, ut per humiliationem peccati, quam de se falso præsumpserit, disceret. Verissime quippe dictum est: *Ante ruinam exaltatur cor: et ante gloriam humiliatur.* Et hujus forte hominis vox est in Psalmo: *Ego dixi, in abundantia mea non movebor in æternum.* Deinde jam expertus quid mali habeat superba præsumptio propriæ potestatis, et quid boni adjutorium gratiæ Dei: *Domine*, inquit, *in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, avertisti faciem tuam a me, et factus sum conturbatus.* »

Vide igitur quam sit periculosum sibi bonæ voluntatis adscribere laudem. Et certe si piaculum est formatam Deo auctori denegare voluntatem, perinde iniquum est eidem eam non tribuere reformatam. « Nam si nobis libera quidem voluntas ex Deo est, quæ adhuc potest esse bona, vel mala; bona vero voluntas ex nobis est, melius est id, quod a nobis, quam quod ab illo est. Quod si absurdissime dicitur, oportet fateantur (Pelagiani) etiam bonam voluntatem nos divinitus adipisci, » ut lib. *de pecc. Mer. et Remiss.* cap. 18. discurrit Augustinus.

Totum itaque Deo reddamus, qui totum a Deo accepimus: non reddendo perdimus; reddendo, non solum non perdimus, sed augemus. Quam præclare August. epist. 34: « Benignus exactor est Deus, non egenus; et qui non crescit ex redditis, sed in se crescere facit redditores. Huic ergo, quod non redditur, perditur; quod autem redditur, redenti additur: imo vero in eo, quod redditur, ipse

reddens servatur. Deo namque seipsum debet homo, eique reddendus est, ut beatus sit, a quo accepit ut sit. »

Si homo etiam in statu innocentiæ constitutus nihil omnino sine Dei gratia potuisset, nec ejus liberum arbitrium divinæ gratiæ adjutorio destitutum quidquam, nisi ad peccandum, valuisset; imo non solum bene vivere non potuisset, sed nequidem de adjutorio Dei potuisset confidere, nisi prævenienti adjutorio roboratus, ut tam frequenter docet Augustinus : næ tu, mi lector, certe et ego valde cæci sumus, nobis si aliquid asseramus, divinum si adjutorium continuis precibus, et lamentis non imploremus? Hanc utilissimam humilitatis doctrinam totius Christianæ pietatis basim docet nos idem Doctor gratiæ serm. 9. *de verb. Apostol.* et hom. 4. Quæ testimonia, propter doctrinæ et pietatis quam spirant, cohærentiam simul ante oculos tuos expando : « Qui fecit nos et homines, et salvos ; nam si ille nos fecit homines, nos autem ipsi nos fecimus salvos, aliquid illo melius fecimus ; melius est enim salvus homo, quam quilibet homo. Si ergo Deus te fecit hominem, et tu te fecisti bonum hominem, quod tu fecisti melius est. Noli te extollere super Deum, subde te, Deum adora : ipse fecit nos, non ipsi nos. Vade nunc et ventila divitias tuas : jacta te, et dic, dives sum. Quam dives ! Si volo, justus sum ; si volo non justus sum ; in potestate habeo justum esse, et justum non esse. Non audis in Psalmo : *Qui confidunt in virtute sua ?* Ergo Deus tibi carnem, Deus tibi sensum, Deus tibi animam, Deus tibi mentem, Deus tibi intelligentiam dedit : tu das tibi ipsi justitiam ? Quid est caro, qui sunt sensus, quid est intelligentia sine justitia ? Nonne omnia ista, si justitia careant, ad pœnam valebunt? ergo tam dives es, ut cum Deus tibi dederit inferiora, des tibi potiora ? Male dives ! exinaniende dives ! Si tamen habes, quod te dixisti habere, quid habes, quod non accepisti ? »

SPECULATIO III.

Sanctitas divinæ motionis defenditur, eamque in concursu ad opera peccati, illibatam permanere monstratur.

Hæc est præcipua, quam nostræ de generali Dei præmotione ad omnes status dilatata sententiæ creare solent, invidia, et fortior objectio, quomodo nimirum absque præjudicio divinæ sanctitatis possit Deus ad omnes omnino actus, quorum plures malos esse, et per se turpes certissimum est, causam secundam applicare, indifferentem determinare, suspensam propellere ? Quomodo stante hac sententia, non dicetur Deus prima peccati causa, cujus nedum est cooperator, sed præoperator et prædeterminator? quomodo non peræque malitiæ ac bonitatis auctor dicendus erit, ad utrumque actum, bonum et malum non minori, nec minus robusta motione inclinans? Quomodo tandem juste punire possit æquissimus judex ea patrantes opera, ad quæ insuperabili, indeclinabili et ineluctabili motione adacti sunt ? Et tamen hæc omnia consequentia Catholicus refugit sensus, refugit communissima pietatis notio, et communissima de Dei bonitate æstimatio. Ergo reprobandum est antecedens, unde tam nefaria consectaria derivantur, ne divinæ sanctitatis fama deteratur.

Nec soli scientiæ mediæ assertores hac de causa prædeterminationi maledicunt, et omnibus diris devovendam illam arbitrantur ; sed inde etiam Jansenius, ejusque sectatores validissima, uti rentur, argumenta depromunt, quibus distinctionem auxilii status integritatis et corruptionis confirment, astruantque gratiam per se efficacem, seu auxilium « quo », et operis, nonnisi propter naturæ sauciatæ debilitatem, et concupiscentiæ effrænis castigandam, vincendamque libidinem desiderari. Etenim si gratia per se efficax ad perseverandi voluntatem in statu naturæ integræ necessaria fuisset, Adamo et Angelis defuisset aliquod auxilium necessarium, nempe gratia per se efficax, qua utique caruerunt. Atqui auxilium aliquod necessarium, ex cujus defectu legis divinæ prævaricatio, et æterna damnatio sequantur, creaturæ intellectuali, priusquam rea foret, deesse non potuit, quia juxta veridicam Augustini doctrinam, a Deo summe bono, summeque justo deseri creatura non potest, priusquam id per peccatum mereatur ; quia, ut lib. 3. *de lib. Arb.* cap. 16. præclare ait : « Ex eo, quod non accepit, nullus reus est ; ex eo vero, quod non facit quod debet, juste reus est : debet autem, si accepit, et voluntatem liberam, et sufficientissimam facultatem. »

Non satisfacit, inquiunt, communis solutio Thomistarum aientium, tum hominibus innocentibus, tum Angelis lapsis non defuisse,

quamdiu erant in via, sufficientissimam ad perseverandum facultatem, tametsi gratia per se efficaci caruerint, quia hæc non ad posse perseverare, sed ad actus perseverare desideratur. Non satisfacit, inquiunt : tum quia omnia ad agendum auxilia sufficientissima solus ille habere dicendus est, cui nihil eorum deest, quæ ad agendum omnino necessaria sunt ; hæc enim auxilii ad agendum sufficientissimi communissima notio est, et idea omnibus insita. Nam, ut lepide ait auctor epistolarum provincialium, id demum sufficit, a quo nihil abest necessarium. Hæc germana vis istius vocis : Gratia, quæ aliam requirit, non sufficit. Verbum enim « sufficiens », ita omnes interpretantur, et eodem omnes sensu accipiunt. Mulieres omnes, hoc est totius orbis dimidia pars ; aulici, ac militares viri, magistratus, ac tota turba forensis ; mercatores, opifices, plebeii, ad extremum universi homines id demum sufficiens appellant, in quo insunt omnia necessaria ad agendum.

Tum quia (et augetur vis difficultatis) non solum Adamus et Angeli lapsi caruerunt gratia per se efficaci ad bene agendum, et perseverandum necessaria ; sed insuper cum male agendo peccaverunt, ad actum malum per efficacissimam Dei operationem applicati sunt : quæ certe tam dura, tamque austera sententia iis non videtur consentanea, quæ de statu innocentiæ passim affirmat Augustinus docens lib. 1. *Retract.* cap. 15. primum hominem habuisse, « ab opere malo abstinendi summam potestatem. » « Præceptum Dei, » addit liber 14. *de Civ.* cap. 12, « tanto majore in justitia violatum est, quanto faciliore posset observantia custodiri. » Porro quæ summa potestas, quæ tanta fuit in Adamo a peccato abstinendi facilitas si gratia per se efficax illi ad perseverandi voluntatem fuit necessaria, et illi defuit ante omnem culpam, et si insuper ad ipsum positivum peccati actum voluntas ejus efficaciter a Deo applicata et prædeterminata esse supponitur ? quomodo, vel qua ratione peccatum cavere potuit, a quo nullo prorsus pacto pendebat vel gratiam ad illud cavendum indispensabiliter necessariam obtinere, vel ad actum positivum malum efficaciter a Deo non applicari ?

Præmittuntur quæ apud Catholicos omnes sunt in confesso.

Sed, antequam has pro virili parte difficultates, quæ ut infra patebit, omnium sunt sententiarum crux communis, expediamus, operæ pretium est catholica prius fundamenta jacere, quam ut accuratam, et nobis probabiliorem explicandi hujus nodi methodum proferamus.

Supponendum ergo primo, certum esse de fide Deum non esse auctorem, et causam peccati, ut contra Lutheri Calvinique blasphemias sacra Tridentina synodus sess. 6. can. 6. his verbis pronuntiavit : « Si quis dixerit, mala opera ita ut bona Deum operari, non permittendo solum, sed etiam proprie, et per se, adeo ut sit proprium ejus opus non minus proditio Judæ, quam vocatio Pauli, anathema sit. » Hanc etiam Novatorum impietatem non solum execrantur Patres, sed etiam validissimis argumentis conterunt. « Illius rei Deus non est auctor, » ait S. Fulgentius lib. 1. *ad Monimum* cap. 19, « cujus est ultor. » Patet autem, Deum esse criminum ultorem, et severissimam de peccatis vindictam sumere. Similem rationem urget August. *in Psalmo* XCI : « Non potest fieri, » inquit, « ut puniat Deus quod fecit. » Et lib. 83. *Quæst.* q. 3 : « Nullo, » inquit, « Sapiente auctore aliquis deterior fit. » Sed Deus quovis homine sapientior est et per peccatum deterior evadit peccans : ergo Deo auctore non fit peccatum. Et certe, ut agnovit ipse Plato lib. 2. *de Republ.*, Deus secum pugnaret, si malum efficeret, qui est summum bonum, et sibi contradiceret, si ea fieri vellet, quæ suis legibus vetavit.

Hujus etiam impietatis horror adeo castissimas Patrum Ecclesiæ mentes perculit, ut non dubitarint asserere, ejusdem impietatis esse Deum negare, et Deum auctorem scelerum confiteri : « Sultus, et vere a sensu alienus est, » inquit Basilius hom. *Quod Deus non sit auctor malorum*, « qui dixerit, non est Deus. Similis item huic est, nec quicquam in stultitia differt, qui Deum malorum causam esse dicit : si enim malorum est causa, non bonus est ; si non bonus, nec Deus. » Adstipulatur August. Psal. LII : « Non est Deus, nisi cui displicet iniquitas. Cum dicis in corde tuo, favet iniquitatibus meis Deus, nihil aliud dicis, quam non est Deus. » Et ipse Seneca epist. 123. id ipsum vidit, quod occæcati peccatorum nebulis Lutherus et Calvinus non viderunt. « Quid interest, » inquit, « utrum Deos neges, aut infames ? » Hinc Tertull. in *Scorpiaco*, cap. 7. hanc im-

pietatem appellat « spurcum blasphemiæ afflatum de hæretico ore fœtentem. »

Loca Scripturæ proferre supervacaneum est, cum oculos Dei ita mundos asserant sacræ Paginæ, Abachuc I, ut respicere ad iniquitatem non possint : *Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris*. In omnibus etiam pene utriusque Testamenti versibus divina sanctitas, horror scelerum, indignatio in sceleratos, perpetua conversionis, et fugiendorum peccatorum etiam minorum admonitio inculcantur. Unde patet quam sit abominabilis doctrina Calvini lib. 1. *Inst.* cap. 23. n. 3. dicentis : « Deum esse auctorem criminis, se centies confiteri. » Et lib. 2. cap. 4. n. 2. affirmat Deum non solum generali motione, unde creaturæ omnes ut sustinentur, ita efficaciam quidvis agendi ducunt, sed « speciali » motione ad scelera permovere, « quæ, » inquit, « in unoquoque facinore apparet. »

Et quamvis, ut loquitur Augustinus, valeat ad seipsam persuadendam ipsa evidentia, valeat ad Christianos a tam flagitioso pronuntiato avertendos ipsa tam horrendi dogmatis ultro se ingerens fœditas, quam si depositis præjudiciis intueri dignarentur Calvinistæ nostri, non despero fore, ut ipsos quoque suæ doctrinæ, et sui Calvini pudeat; attamen præter adductas, e Patribusque depromptas rationes, non desunt aliæ solidissimæ, quibus flagitiosa doctrina profligetur, etiamsi communissimus pietatis sensus intimis illam execrationibus non prosequeretur. Etenim, ut discurrit D. Thomas 1. 2. quæst. 79. art. 1. omne peccatum est recessus ab ordine, qui est in Deum sicut in finem ; Deus autem non potest aliquid avertere a se, qui potius, ut ait Dionysius, omnia inclinat et convertit ad se ipsum, quod si peccatum in se Deus referre nequeat, profecto peccatum est extra adæquatum divinæ omnipotentiæ objectum, cum non magis, nec ulterius sese posset primi principii protendere causalitas, quam finis universalitas, et amplitudo ; quia omne agens agit propter finem : ergo plane repugnat, Deum esse causam et auctorem peccati. Multo vero magis repugnat Deum ut auctorem specialem concurrere ad peccatum positive tentando, vel iniquitatem inspirando, vel dæmonibus præcipiendo, ut homines ad peccata inducant ; quia concursus ille moralis ipsam iniquitatem quærit, nec potest a peccati sordibus ulla ratione, ulla prævisione, ulla intentione abstergi. Et sane qua justitiæ specie posset Deus delicta plectere, vel corrigere, si divina voluntate, suasu, consilio, præceptoque peccata patrarentur ?

Nec obest quod dixit Deus II. Reg. XII : *Ego suscito super te malum de domo tua ;* et cap. XVI : *Dominus præcepit Semei, ut malediceret David*. Nam hæc et similia intelligi possunt, et debent vel de malo pœnæ, non culpæ ; vel de permissu, non de affectione ; vel tandem quia in uno, et eodem opere perversi hominis sæpe invenitur non solum actio nefanda scelerati, sed passio et patientia boni, quæ ex parte sufferentis bona est, proindeque a Deo bonorum omnium largitore ; et ideo opus illud Deo asseritur, non qua perversum est, sed prout in patiente sanctum est. Sic passio Christi et a Deo, et a sacrilegis Judæis sub diversa ratione processit, juxta illud Act. II : *Hunc definito concilio, et præscientia Dei traditum per manus iniquorum affigentes interemistis ;* et cap. IV : *Convenerunt Herodes, et Pontius Pilatus cum gentibus, et populis Israel facere quæ manus tua, et concilium tuum decreverunt fieri.*

Quare nec Deus proprie excæcat, nec decipit, nec corda hominum in odium convertit, ut in superficie litteræ multa Scripturarum testimonia significare videntur, quorum germanus sensus est, quod quia amoto Dei lumine, nonnisi caligo in mente ; recedente divinæ suavitatis spiritu, nonnisi durities in corde consequitur ; et cessante Dei dirigentis manuductione, in obliquitatem vita nostra torquetur. Ideo excæcare, et indurare Deus dicitur, non infundendo malitiam, sed non infundendo misericordiam ; sicut qui lucem auferret, qui columnam, qua fertur ædificium, subrueret, ille oculos obtenebrare, et iste ædificium deturbare, soloque exequare diceretur. Secundo eatenus prædictæ excæcationis, obdurationisque pœnæ Deo attribuuntur, quatenus ad exequenda inscrutabilia judiciorum suorum consilia, sathanæ menti tenebras offundere, appetitum corrumpere, cor indurare permittit, et sic facere quadantenus dicitur, quorum faciendorum licentiam impartitur. Denique occæcare, indurareque Deus dicitur, quia lumen gratiamque offert, ex cujus repulsa magis cæcatur animus, magisque duratur, quod elegantissime q. 10. *ad Hegidium*, hac imagine declarat Hieronymus : sicut unus est solis calor, qui pro inæquali subjectorum

dispositione alia liquefacit, alia indurat, alia solvit, alia stringit, et ceram liquat, et lutum siccat, cum una sit natura, virtusque caloris : ita Deus uno, eodemque lumine male affectum excæcare dicitur, bene institutum illuminare, eodemque beneficio indurare illum, hunc mollire. Videlicet miraculis eisdem editis tenerescere Israel, obdurescere Pharao cœpit ; eadem doctrinæ luce Apostoli viderunt, Pharisei cæci facti sunt : quoniam divina lux per se quidem ad illuminandum funditur, sed per occasionem tamen in eo cæcitatem efficit, qui lippos habet oculos ; in eo duritiem, qui pravo affectus est corde. Nam palato non sano pœna est panis, qui sano est suavis ; et oculis ægris odiosa lux, quæ puris est amabilis.

Illud etiam impræsentiarum observandum est, non esse mirum, si Calvinus et hæreticorum hujus temporis omnium antesignanus Lutherus in assertionibus, assert. 36, in tam execrandam blasphemiam proruperint ; cum enim bonorum operum necessitatem de medio sustulerint, sceleribus impunitatem, effusissimasque habenas permiserint, non mirandum est, si Deum criminum auctorem pronuntiarint, qui voluerunt habere excusationes ad excusandum in peccatis. Detestata est olim Ecclesia Simonem Magum, qui jubebat legis minas non pertimescere, ut referunt Theodoret. lib. 1. *de Hæret. fab.* cap. 1. et Iræneus cap. 20. et 30. Detestata est quoque Aetium Principem Anomæorum, qui Anomæi, quasi exleges vocati sunt, quia contendebat, Deum non curare quid quisque agat, dummodo fidem custodiat, ut refert Epiphanius hæresi 76. et August. lib. *de Hæres.* cap. 54. Sed veteribus hæreticis impietatis palmam præripit post hominum memoriam impudentissimus Lutherus, qui non solum præfatam hæresim ex orco suscitavit, sed etiam scribere non erubuit, non solum non obesse mala opera, sed obesse etiam bona, sola scelera prodesse. Sic serm. *de Piscatura Petri :* « Quanto sceleratiores, inquit, tanto citius Deus gratiam infundit. » Et sermone in illud. : *Sic Deus dilexit mundum :* « Ego tibi dico, inquit, quia angusta est via, oportet te fieri tenuem, si vis per eam transire. » Verum quomodo tenuem fieri velit Christus discipulum suum, sic explicat Doctor admodum mysticus, his, quæ subjungit, verbis : « Cæterum, qui operibus onerati sunt, sicut conchilibus videmus onustos S. Jacobi peregrinos, ii non poterunt penetrare. » O stuporem non tam hominis, quam belluæ ! non tam belluæ brutalitatem, quam dœmonis ex adipe prodeuntem iniquitatem ! Sed quis non lugeat tam infernalem Prophetam tot habere sectatores et gregales? nonne de illo justius, quam de Epicuro illud Lactantii lib. 3. cap. 17. usurpare licet : « Archipirata quisquam vel latronum ductor, si suos ad grassandum cohortaretur, quo alio sermone uti posset, quam ut eadem diceret, quæ dixit Lutherus ? » Sed mirum id nemini videri debet, si vitæ desertoris, et apostatæ adeo nefanda respondeat doctrina ; nam juxta proverbium : « Habent similem labra lacheram, et dignum est patella operculum. »

Supponendum est secundo, rationes omnes, quibus probari solet, Deum cum omnibus causis ad agendum concurere, vel etiam eas ad agendum prædeterminare, si quid probent, concludere etiam, Deum totam actus peccati, qua ens, et actus est, entitatem efficere. Rationes enim generales divini concursus petuntur ex subordinatione causæ secundæ a prima ex dependentia entis per participationem ab ente per essentiam, quæ æque, ut patet, militant pro entitate actus peccati. Rationes autem prædeterminationis in summa sunt hæ. Tum etiam, quia illam exigit ratio primæ causæ, quæ est in Deo : si autem concursus divinus determinetur a causa secunda, Deus non erit prima causa illius determinationis actualis, nec proinde omnis entis. Tum quia sine præmotione non potest tolli intrinseca causæ secundæ indifferentia, saltem quoad individuum ; nisi enim aliquid intrinsecum determinans ad actionem adveniat, causa semper in indifferentia permanebit. Tum quia inintelligibilis omnino est duarum causarum, duorumque concusum indifferentium conjunctio sine aliquo prævio recepto in causa secunda ; nam conjunctio ad agendum præcedit natura actionem, cum causæ conjungantur ut agant. Ergo per aliquid reale conjunguntur, quod sit prius natura actione, et hoc nomine præmotionis intelligimus. Quæ omnia aliaque eam admittendam esse convincunt, nisi pedissequam naturæ, non dominam motionem Dei confingamus, asseramusque servire creaturæ Creatorem, Deum homini. Patet autem, has rationes peræque de materiali peccati convincere, cum respectu illius Deus sit prima causa, respectu illius causa secunda sit indifferens, saltem quoad individuum,

et denique ad illud efficiendum debeant Deus, voluntasque humana conjungi.

Explicatur tandem et dissolvitur difficultatis nodus.

His suppositis, operæ prætium est difficultatem istam operose, et si fieri potest, solide, et simul dilucide explanare. Illud tamen credendum non est, difficultatem istam esse Thomistis singularem ; communis enim etiam est assertoribus scientiæ mediæ nodus iste. Tum quia per concursum simultaneum quidquid in scelere entitatis est, efficit Deus. Tum quia Deus prudens, et volens concursum suum præbet, unde non potest dici ad peccata invitus trahi. Tum quia non minus divinam bonitatem dedecere videtur, cum cernit causam secundam in malum tendere, lapsum ejus sequi, et veluti in societatem coire flagitii. Tum quia Deus per scientiam mediam videt infinitas possibiles circumstantias, in quibus peccator bene operaturus esset, si in eis positus fuisset ; et hoc non obstante in illis collocavit eum Deus temporis, loci, personarumque conditionibus, in quibus eum certissime lapsurum præscivit : nonne igitur Deus censebitur causa peccati, quod utique poterat impedire ? Qua specie veritatis dicent adversarii, Deum præter intentionem ad peccatum concurrere, qui advertenter in illis posuit peccatorem circumstantiis, in quibus futurum lapsum prævidit ; in illis non posuit, in quibus cum omni sanctimonia vixisset ? Certe judex, qui puellam duceret in lupanar, in quo eam a lenonibus constuprandam sciret, eamque deinde capite plecteret, vix apud cordatos præter intentionem egisse crederetur, nec qui aliquem in turrem dirigeret unde præcipitem agendum sciret ; vel in sylvam manuduceret, in qua spoliandum jugulandumque prænosceret, non solum permissiva, sed etiam tam tristium eventuum positiva causa jure meritoque haberetur. Ergo, velint nolint, ad inscrutabilia Dei judicia confugiant assertores scientiæ mediæ necessum est. Tum demum, quia in eorum sententia, non solum Deus erit causa physica actus peccati, sed etiam causa moralis ejusdem : sicut enim circumstantiæ moraliter ad peccatum movent, ita qui sciens et prudens aliquem in illo circumstantiarum ordine ponit, in quo prævidet secutura peccata, profecto peccatorum causa censetur, utpote qui petram scandali apponit et offensionis. Nec dicere valent, ita se gerere Deum, ut jura libertatis integra servet ; nam cum Deus in alia circumstantiarum serie peccatorem collocare potuisset, ubi pie, justeque vixisset, non minus Deus jura libertatis servasset, si eum inibi constituisset.

Quamvis autem hæc ita sint fateor vim, præsentis difficultatis in sententia Thomistarum per prædeterminationem magis apparere, quia per præmotionem Deus non solum est causa actus, sed etiam est causa quod voluntas actum illum velit, efficiatque. Maxime quia præmotio physica est fortior, et vehementior quam moralis, cum ista affectu sæpe sæpius careat, illa nunquam : unde si causa moralis influat in peccatum, illud de physica a fortiori dicendum videtur.

Ut autem his communibus difficultatibus fiat satis, sciendum est, nostram de constitutivo formalis peccati sententiam supra in lib. 6. dissert. 24. statibilitam, non parum ad præsentem difficultatem molliendam opitulari. Cum enim juxta ibi dicta, peccatum formaliter in privatione debitæ rectitudinis positum sit, facile intelligitur Deum tametsi causa sit entitatis, non esse tamen auctorem peccati ; quia privatio, et deformitas non entitatem solam consequitur, sed ab illa, prout est a causa secunda regulis morum subjecta, derivatur : e qua sane difficultate vix, ac ne vix quidem se expediunt positivæ malitiæ assertores ; intelligibile quippe est, causam entitatis non esse causam iniquitatis, si malitiæ iniquitas sit de formali aliquid positivum.

Verum quia sententia in aliquo positivo peccatum constituens valde communis est, ibidemque suam ei probabilitatem asseruimus ; ideo aliquid amplius iuvestigandum est, quod universalius, et simul plenius satisfaciat, præsertim quia in quocumque peccatum situm esse dicatur, semper remanet hæc spina non parum pungens, quomodo excusari non possit peccator, quem Deus ad entitatem actus, cui annexa malitia est, infallibiliter permovet, etiam antequam peccaverit, ut in primo Adami peccato contigit, cujus motionem ad primum inobedientiæ actum applicantem nulla culpa præcessit.

Quare ut profundius, et simul suavius rem totam exponamus, aliquid aliud tradendum est, quo Deo non possit culpa vel mediate, vel immediate ascribi ; quove omni voluntatis excusationi aditus præcludatur. Id autem, ni fallor, expedite et solide conficiemus, si

consideremus, quod sicut Deus in ratione efficiendi est prima causa ab alia quavis independens, et a qua omnes aliæ pendent; ita voluntas in ratione deficiendi est causa prima, sub qua ratione non dependet a Deo, sed potius concursum Dei obliquat et detorquet, facitque, ut ait Scriptura, servire Deum iniquitatibus suis. Itaque et Deus tanquam prima causa efficiens prædeterminat tanquam universalis motor voluntatem ad rationem boni, quod in omnibus actibus voluntas quærit; et, dum Deus ad illam bonitatem quærendam permovet, motionem illam inflectit prima causa deficiens, seu voluntas ad malum perquirendum, seu ad bonum contra regulam rationis amandum. Cum enim voluntas sit inclinatio hominis, necesse est ut in bonum sibi conveniens semper tendat; et beatitatem, vel beatitatis radium aliquem in actibus etiam nefandissimis quærat, tametsi non inveniat. Quare vero concursum Dei sic intorqueat et incurvet, non est alia causa, nisi quia voluntas sibi permissa ita vult, et in genere deficiendi ipsa est primum principium ab alio independens.

Ad cujus evidentiam recolendum est, quod alias libro sexto dissert. 2. cap. 2. pag. 58. diximus, privationem rectitudinis, in qua formalem peccati rationem sitam esse ostendimus, se habere ad actum humanum non soltum consequenter, quatenus resultare intelligitur ex actu tendente in objectum dissonum; sed etiam concomitanter et consequenter: concomitanter quidem, quia actus non solum elicitur ut privetur, sed etiam elicitur ut debito fine privatus; antecedenter vero, quia ille idem actus, qui tendit ad objectum commutabile, prius a bono incommutabili, et rectitudine rationis recessit. Unde, sicut corruptio in genere causæ materialis, et dispositivæ præcedit generationem; et recessus a termino a quo accessum ad terminum ad quem in aliquo priori antecedit; ita voluntas prius recedit a Deo, quam amplexetur objectum abominabile prius bono incommutabili terga vertit, quam bonum commutabile respiciat, facitque peccator duo mala; derelinquit nimirum fontem aquæ vivæ, et fodit sibi cisternas dissipatas. « Nemo quærat, » inquit Augustinus ibi laudatus, « causam efficientem humanæ pravitatis; non enim est efficiens, sed deficiens, quia nec illa affectio est, sed defectio, » Quia ergo voluntas dum peccat, et efficit, et deficit, quatenus efficit, applicatur a Deo, quatenus deficit, applicat concursum Dei. Non secus ac anima dum tibiam curvam permovet, motione sua tibiam applicat; tibia tamen motionem animæ incurvat, et, ut ita dicam, applicat ad claudicationem.

Præ oculis ergo semper habendum est, in opere malo efficiendo duo prima principia concurrere, et Deum, et voluntatem, in suo genere, et in sua linea independentia: entitatis primum principium Deus est, obliquitatis, et deformitatis primum principium voluntas, quæ nullo alio indiget, ut principium actuale operationis constituatur, quam seipsa. In illo ergo priori, antequam, pariat iniquitatem, constituitur primum principium actuale operationis deficientis per voluntarium a lege recessum, seu non subjectionem ad superiorem: ab illo ergo principio sic accincto, sic parato, quid aliud prosiliet quam culpa? Quid ergo mirum, si Deum ad concurrendum ad materiale peccati pertrahit, quia primum principium efficiens primi deficientis libertatem, tametsi possit gratia sua victrici flectere, illam tamen sæpe sinit juxta suæ defectibilis libertatis jura operari.

Ex his opinor difficultates omnes absque negotio solutum iri: nam nec Deo tribuitur auctori culpa, cujus primum principium voluntas est; nec in præmotionem divinam refundetur operatio, si actionem primi principii efficientis in genere causæ materialis præcedere defectionem primi principii deficientis intelligamus. Frustra etiam ad excusandas excusationes in peccatis divinæ motionis insuperabilem potestatem voluntas allegabit: tum quia divina motio per se ad bonum tantum movet, nec actum malum, nisi detorta operatur; tum quia prius natura voluntas vult a Deo recedere, quam actum physicum, cui annexa turpitudo est, operetur. Unde prius se movet ad formale, quam a Deo, moveatur ad materiale; et movendo se per recessum, Deum pertrahit, et veluti cogit, ut ipsam moveat ad accessum. Ex quibus in forma omnibus difficultatibus facile, ni me mea fallat opinio, lector ingeniosus occurret. Cætera apud philosophos, quibus istam agitare quæstionem his temporibus solenne est, inveniet, si eos consulat.

Illud etiam diligenter observari aveo, quod licet sententia de prædeterminatione ad actus naturales, atque etiam ad materiale peccati, tanquam probabilior a Thomistis eligatur; non ita tamen ab illis traditur, ut ex præmotione ad actus naturales, vel ad materiale

peccati pendeat veritas illa cardinalis de gratia per se efficaci ad actus supernaturales et meritorios salutis necessaria. Generalem quippe prædeterminationem admittunt duntaxat Thomistæ ut probabilem secundum rationem naturalem, et non ut necessario cum fide catholica connexam. Gratiam vero per se efficacem tenent ut conclusionem theologicam ab August. et Aquinate clarissime traditam, et post articulos fidei omni exceptione majorem, in proxima et veluti ultima dispositione definibilem. Unde, etiamsi nulla ad actus mere naturales, vel morales physica prædeterminatio admitteretur, eam tamen in ordine supernaturali ad recte, christianeque vivendum admittendam contendimus, generalemque præmotionem ideo solum astruimus, ut per eam ad gratiam per se efficacem uberius, fortiusque stabiliendam viam muniamus, ad eamque propugnandam serviat etiam philosophia. Quare gratiæ per se efficacis assertionem unice quærimus, unice intendimus. Unde, ut optime Alvares lib. 3. *de Auxiliis*, disput. 24. n. 27. observavit, Thomistarum nonnulli Deum præmovere ad actum peccati, etiam ut actus est, inficiati sunt, quamvis ad unum omnes gratiæ victricis, et per se efficacis omnipotentissimam potestatem a prævisione scientiæ mediæ independentem constantissime asseverent; et de illa processit olim coram Clemente VIII, et durat adhuc Patres Societatis inter et Domenicanos disputatio.

Hæc observare operæ pretium in hujus dissertationis coronide duxi, quia quamplurimos adverti adversarios hac arte Thomisticæ de gratia sententiæ invidiam accersere, quod nostra sententia Deum malorum actuum faciat præmotorem. Sed, ut dixi, de præmotione generali non est principalis, sed tantum accessoria disputatio. Gratiam per se, et ab omnipotentia Dei efficacem Prædicatorum Ordinis tutelæ summo Dei beneficio concreditam propugnamus; hanc a theologiæ Angelo Præceptore nostro D. Thoma ad nos transmissam pro virili defendimus; pro illa coram Clemente, et Paulo Catholicæ Ecclesiæ Præsulibus Thomas de Lemos, Didacus Alvares, aliique non mediocris eruditionis, et pietatis cum laude certarunt; hanc veluti cœleste, sacrumque depositum Scholæ nostræ commissum, ut in sacri Ordinis perpetuitate perpetuos habeat Prædicatores, et interritos defensores, custodimus; hanc a Deo quotidianis precibus, et votis enixe postulamus, quam sperarunt Patriarchæ, quam prædixerunt Prophetæ, quam e vulneribus suis effudit Christus, quam Paulus docuit, quam Augustinus illustravit; hanc, qua sola egemus, nobis concedat Deus benedictus in sæcula. Ad hanc gratiam omni genere argumentorum stabiliendam integram dissertationem in duo capita, et in sex speculationes, methodo nobis familiari dissectam paraveramus, ubi ex theologicis decem locis latissime patentibus rationes deprompseramus multitudine varias, doctrinæ ecclesiasticæ ubertate refertas; sed quia melior est obedientia, quam victima; et de ligno vetito edere piaculum est, eam idcirco supprimendam censuimus, ne a debita Romanis Pontificibus hujus quæstionis tractationem vetantibus obedientia vel latum unguem discedamus.

REFLEXIO.

Non est quod impius se in suorum patratione flagitiorum excuset; desinet enim quisque de Dei motione conqueri, vel de Dei gratia, quod ipsum deserat, obmurmurare, si desertionem suam intelligat se mereri. Observat Augustinus lib. 2. *de Genes. ad Manich.* nihil esse tam familiare peccantibus quam tribuere Deo velle undecumque accusantur. Imo illum esse superbiæ humanæ characterem, confirmat lib. *de Nat. et Grat.* c. 25: « Procliviores sumus, » inquit, « quærere potius quid contra ea respondeamus, quæ nostro objiciuntur errori, quam intendere quam sint salubria, ut careamus errore. » Perperam concursum Dei accusas, quem ad peccatum inflectis. Nemo te facit malum, nisi tu ipse; non enim natura, sed libere peccando malus factus es. Audi Deum Psal. XL. ineptas causationes tuas objurgantem, et dicentem tibi: *Hæc fecisti, et tacui. Existimasti, inique, quod ero tui similis.* Quasi dicat, ut ibi expendit Augustinus, a vindicta supersedi, severitatem meam distuli, patientiam tibi prolungavi, pœnitentiam tuam diu expectavi. Ergone, quia mala tua placent tibi, placere credis et mihi? Me, quia non pateris ultorem, vis habere participem, et tanquam corruptum judicem prædæ socium. His peccatoris excusationibus non minuitur culpa, sed immensum augetur. Quod probat Magnus Gregorius lib. 22. *Moral.* cap. 9 exemplo Protoparentum, qui « adhibere sibimet defensionis solatia, quam con-

fessionis elegerunt, cumque excusare peccatum voluerit vir per mulierem, mulier per serpentem, auxerunt culpam, quam tueri conati sunt : oblique Adam Dominum tangens, quod ipse peccati eorum auctor extiterit, qui mulierem fecit; et Eva culpam ad Dominum referens, qui serpentem in paradiso posuisset. »

Ergo non excusatione, sed confessione, sed pœnitentia peccata nostra diluamus. Timenus quidem confiteri judici homini, et idirco excusamus ne forte confessum puniat. Deo scelera nostra fateri et apud illum accusare ne dubitemus, quia, si nos dijudicamus, non dijudicabimur, efficimusque Deum confitendo propitium, quem negando non facimus nescium. Sola punitiva satisfactione peccata delemus, quæ ascitis excusationum coloribus aggravamus. Recte Augustinus *in Psalm.* LVII : « Non potest Deus misereri omnium operantium iniquitatem, quasi blandiens peccatis, aut non eradicans peccata. Prorsus aut punis, aut punit. Vis non puniat? Puni tu. » Nullus ergo de Deo, nullus de divina gratia, nullus de concursu Dei conqueratur : justificatur enim Deus in sermonibus suis et vincitur cum judicatur. Ne accuses Deum, sed opponentem se Deo accuses libertatem tuam. Quis es tu involvens sententias sermonibus imperitis? Qualis tu, qui litem Deo movcas, vel intendas? Crede mihi, si quid in te boni adverteris, totum Deo tribue, ne glorieris : mala uni tibi tua ascribe, ut humilieris : gratiam advocam non contentione, sed oratione : ora gemitu voluntatis, ut impetres donum facilitatis; et, ut os tuum obstruatur, audi Bernardum dicentem tibi : « Multi queruntur deesse sibi gratiam; sed multo justius gratia quæreretur deesse sibi per multos. »

DISSERTATIO IV

De Deo infirmitatem nostram tum ad dignoscendem verum, tum ad operandum bonum per gratiam adjuvante : et quid, ac quotuplex sit illa gratia.

Quia, ut docet Augustinus lib. *de Grat. Christ.* cap. 24. operatur Deus in cordibus hominum interna et occulta potestate, non solum veras revelationes, id est veritatis notitiam intus affulgentem, sed etiam bonas voluntates; quia nimirum post universalem peccati originalis stragem et ratio nostra caligat et voluntas torpet; illa erroris offusis tenebris approbat falsa pro veris, ista concupiscientiæ illecta illecebris eligit mala pro bonis. Ideo qua ratione lumine gratiæ egeamus, et illustremur ad cognoscendas veritates, quomodo ea adjuvemur ad veritatem cognitam, ad praxim reducendam, priori capite explicamus, acturi in posteriori de ejusdem gratiæ essentia, et multiplici divisione.

CAPUT I.

DIVINÆ GRATIÆ INFIRMITATEM HUMANAM ADJUVANTIS NECESSITAS STABILITUR.

Effectus gratiæ est veritas in mente, et amor in corde; ideo in præsenti veritatis notitiam cum operis bonitate conjungimus quia ad hoc tendit divina gratia, ut intellectum illustret, et affectum ad bene agendum inflammet. Unde August. lib. *de Grat. Christi*, cap. 13. ait : « Hæc gratia si doctrina dicenda est, certe sic dicatur, ut altius, et alterius eam Deus cum ineffabili suavitate credatur infundere; ita ut non ostendat tantummodo veritatem, verum etiam impertiat caritatem. » Et lib. *de Spi-*

ritu, et Lit. cap. 3. sic : « Nos dicimus, humanam voluntatem sic divinitus adjuvari, ut præter quod creatus est homo in libero arbitrio, præter doctrinam, qua ei præcipitur quemadmodum vivere debeat, suscipiat Spiritum sanctum (vel saltem ejus motionem) quo fiat in animo ejus delectatio, dilectioque summi illius, et incommutabilis boni ; et cum id, quod agendum est, cœperit non latere, nisi etiam delectet, et ametur, non agitur, non suscipitur, non bene vivitur. » Prius autem agimus de vero, et bono ordinis naturalis, ut magis infirmitatis humanæ debilitas innotescat : ex quibus in fine capitis necessitas gratiæ ad verum, bonumque supernaturale colligetur, et sine negotio suadebitur.

SPECULATIO I.

Ad cognoscendas naturales veritates, non quidem gratia supernaturali, sed tamen auxilio Dei moventis, et illustrantis indigemus.

Hanc assertionem cum omnibus suis partibus aperte tradit, et probat Doctor Angelicus q. 109. art. 1., ubi sic formaliter ait : « Non solum a Deo est omnis motio, sicut a primo movente, sed etiam ab ipso est omnis formalis perfectio sicut a primo actu. Sic igitur actio intellectus et cujuscumque entis creati dependet a Deo in quantum ad duo : uno modo in quantum ab ipso habet perfectionem, sive formam, per quam agit ; alio modo in quantum ab ipso movetur ad agendum. » Ubi perspicue admittit sanctus doctor necessitatem auxilii Dei moventis ad cognoscendas veritates naturales ; addit tamen, ad eas dignoscendas non esse per se necessarium lumen fidei, vel aliud supernaturale ; quia veritates naturales non sunt extra sphæram objecti connaturalis intellectus, ut statim expendendo ejus rationem ponderabimus. Idem repetit ad primum, his verbis : « Dicendum quod, omne verum, a quocumque dicatur, est a Spiritu sancto, sicut ab infundente naturale lumen, et movente ad intelligendum, et loquendum veritatem ; non autem sicut ab inhabitente per gratiam gratum facientem, vel sicut largiente aliquod habituale donum naturæ superadditum. » Quod inculcat responsione ad 3 : « Semper, inquit, indigemus divino auxilio ad cogitandum quodcumque, in quantum ipsum movet intellectum ad agendum. » Et in argumento *Sed contra*, illud Aug. 1. *Retract.* cap 14 : « Non approbo quod in oratione dixi : Deus, qui nonnisi mundos verum scire voluisti. Responderi enim potest multos etiam non mundos multa scire vera. » Illud, inquam, testimonium ita interpretatur, ut Augustinus solam gratiam habitualem excluserit, qua homo mundus efficitur secundum illud Psalm. L : *Cor mundum crea in me Deus.*

Ratio primæ partis est, quia, ut ait D. Thom., « unaquæque forma indita a Deo rebus creatis habet efficaciam respectu alicujus actus determinati, in quam potest secundum suam proprietatem ; ultra autem non potest nisi per aliquam formam superadditam, sicut aqua non potest calefacere nisi calefacta ab igne. Sic igitur intellectus humanus habet aliquam formam, scilicet ipsum intelligibile lumen, quod est de se sufficiens ad quædam intelligibilia cognoscenda ad ea scilicet, in quorum notitiam per sensibilia possumus devenire. Altiora vero intelligibilia intellectus humanus cognoscere non potest, nisi fortiori lumine perficiatur sicut lumine fidei, vel prophetiæ, quod dicitur lumen gratiæ in quantum est naturæ super additum. » Quæ ratio sic ad formam reducitur : Quælibet facultas potest sine aliquo supernaturali sibi addito in illud ferri, quod continetur intra sphæram sui objecti proportionati. Atqui veritates naturales continentur intra sphæram objecti proportionati intellectus, cum in illarum notitiam per sensibilia studio, meditatione, et speculatione deveniamus. Ergo non est opus gratia supernaturali ad veritates naturales dignoscendas.

Hanc etiam veritatem supponere videtur Scriptura, quæ Sap. XIII. docet, a magnitudine speciei et creaturæ posse cognoscibiliter Creatorem videri : et Rom. I. invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspici. Supponit etiam August. dum lib. 1. *ad Simplic.* q. 2. affirmat, Deum nec intuitu melioris ingenii, nec ratione cognitionum, vel doctrinæ, quas sibi quis studio comparavit, nec propter opera ex objecto honesta gratiam suam impartiri. « Non habeo, » inquit, « quod intuear in eligendis hominibus ad gratiam salutarem, si ad examen hujus electionis aliqua cogitatione præmittor, nisi vel majus ingenium, vel minora peccata, vel utrumque : addamus etiam, si placet, honestas, utilesque doctrinas. Quisquis ergo fuerit minimis peccatis irretitus, atque ma-

culatus (nam nullis quis potest?) et acer ingenio, et liberalibus artibus expolitus eligendus videtur ad gratiam. Sed cum hoc statuero, ita me ridebit ille, qui infirma mundi elegit, ut confundat fortia, et stulta mundi, ut confundat sapientes, ut eum intuens, et pudore correptus ego irrideam multos, et præ quibusdam peccatoribus castiores, et præ quibusdam peccatoribus oratores. »

Denique hanc primam partem convincit nedum experientia, qua compertum est, Gentiles non paucos lumine naturali ductos, nec supernaturali luce illustratos multas veritates cum speculativas, tum morales agnovisse: sed etiam id persuadet tum Patrum, tum theologorum omnium praxis, qua plures demonstrationes de Deo, de virtutibus, aliasque e ratione duntaxat naturali petitas adversus infideles, vel impios urgent, quas subinde ab ipsis lumine naturali penetratum iri supponunt.

Dices : His rationibus probaretur, posse sine gratia supernaturali hominem cogitationes cordium vel futura contingentia viribus naturalibus cognoscere, cum illa sint objecta naturalia, ac proinde intra sphæram objecti naturalis intellectus comprehensa. Ergo adducta D. Thomæ ratio non convincit.

Respondeo, id minime sequi. Ad cujus evidentiam considerandum est, cogitationes naturales bifariam dividi; quædam enim sunt naturales ex parte objecti, et medii simul, in quorum nimirum notitiam devenimus per medium aliquod sensibile, vel saltem e sensibus remote expressum; cum, teste philosopho, omnis nostra cognitio a sensibus ortum habeat, et intelligentem ad phantasmata respicere oporteat: aliæ cognitiones sunt naturales ex parte objecti duntaxat, quod nimirum in seipso nihil habet cognitionem mere naturalem excedens; nullum tamen inest nobis medium sensibile, vel a sensibus subministratum per quod in illius objecti cognitionem perveniamus; et hujusmodi sunt cogitationes cordium, et futura contingentia, propter rationes in tractatu de Angelis adductas : inde non mirum, si ad ea cognoscenda revelatione supernaturali opus sit.

Secunda pars affirmans hominem indigere auxilio Dei ad cognoscendas veritates ordinis naturalis, aperte traditur a D. Thoma art. 1. asserente hominem indigere auxilio Dei moventis ad cognoscendas quascumque veritates, non vero gratia habituali, vel lumine supernaturali fidei, vel prophetiæ : quæ exceptio cum firmet regulam, sicut homo non indiget gratia habituali, vel lumine supernaturali ad dignoscendas veritates naturales, ita ad easdem sine errore percipiendas auxilio speciali indigere intellectum humanum fatendum est. Unde lib. 4. *contra Gent.* cap. 52. pœnis originalis culpæ annumerat vulnus ignorantiæ intellectus, cum speculativi, tum practivi, dicens : « Inter spirituales pœnas potissima est debilitas rationis, ex qua contingit, quod homo difficulter pervenit ad veri cognitionem, et de facili labitur in errorem, et appetitus bestiales omnino superare potest, sed multoties obnubilatur ab eis. »

Ratio vero est, quia, licet hanc, vel illam veritatem in particulari seorsim sumptam, et divisim ab aliis possit homo cum solo concursu generali cognoscere ; tamen in statu naturæ lapsæ plures cognoscere, quin in errorem incidat, non potest : ergo ad veritates naturales dignoscendas opus est auxilio Dei moventis speciali. Consequentia patet. Sicut enim recte concludimus, hominem indigere speciali Dei opitulantis auxilio ad vitanda peccata mortalia, quia, licet ratione libertatis possit quodlibet in particulari vitare, non continget tamen, quin illiciente concupiscentia in aliquod non cadat, nisi speciali Dei auxilio adjuvetur : ita recte inferimus, intellectum speciali Dei illustrantis auxilio egere, si plures veritates naturales absque permixtione erroris in statu naturæ lapsæ sine Dei dirigentis speciali auxilio cognoscere nequeat, tametsi quamlibet ordinis naturalis veritatem in se spectatam solo cum generali concursu Dei cognoscere valeat.

Antecedens vero, in quo solo est difficultas, probatur : tum quia experientia compertum est, ipsa splendidiora Gentium, seu philosophorum lumina sibi relicta sæpissime caligasse ; et, ut bene notavit Doctor Angelicus, inde convenientiam fide stabiliens, veritates naturales non pauci, et illi pauci non nisi post longum tempus, et adhuc post illud longum tempus, non nisi cum admixtione multorum errorum assequuti sunt : ergo ut multi, et per breve tempus, et sine permixtione errorum veritates naturales assequantur, convenienter quidem fides, sed necessario Dei adjuvantis motio specialis

exigitur. Tum quia intellectus est potentia indifferens ad verum, et falsum, ad hoc objectum potius, quam ad illud : ergo ut hic, et nunc non cadat in errorem, nec verisimilibus falsitatibus decipiatur, singularis auxilii beneficio opus est, cum in hoc statu proclive sit falsa pro veris approbare. Tum quia pro veritatis assecutione, pro errorumque fuga divinum lumen invocamus, pro veritatibus notis gratias agimus, pro occultis oramus : nihil autem apud Augustinum inculcatius, quam quod oratio est clarissima gratiæ, sin supernaturalis, certe naturalis auxilii specialis testificatio ; nam pro concursu generali non oramus, nec illud petimus, quod in nostra est potestate. « Non fallamus homines, » inquit Augustinus epist. 107, « nam Deum fallere non valemus. Non oramus Deum, sed orare nos fingimus, si nos ipsos, non ipsum facere credimus, quod oramus. Non gratiam Deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi gratias agimus, ipsum facere non putamus. » Nec obest si dicas, ideo, nos pro veri assecutione orare, et gratias agere, quia assecutio veritatis habet aliquid contingentiæ, et fallibilitatis, sicut propter eamdem rationem oramus pro pluvia, vel serenitate obtinenda. Non obest, inquam : tum quia sufficit, quod assecutio veri sit contingens, et fallibilis, ut ad ejus assecutionem specialis luminis directione egeamus : tum quia post corruptionem primi peccati, et ob perpetuas concupiscentiæ nebulas, non solum assecutio veritatis est fallibilis, sed etiam difficilis, quia, ut ait Scriptura Genes. VI : *Cogitatio hominis intenta est ad malum.* Et Sap. IX : *Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.* Unde ad eam sine permixtione erroris obtinendam speciali auxilio opus est.

Hac divini luminis semitas nostras, ne cespitemus, continenter dirigentis, et tenebras dissipantis necessitate adeo persuasus erat Doctor noster Angelicus, ut, quamvis esset ingenio, memoria, et judicio ad miraculum ferme instructus, nunquam tamen se lectioni, aut scriptioni dedit, nisi post orationem ; unde et precandi formulam, quam studiis suis præmittebat, posteris reliquit, in qua sic orat : « Creator ineffabilis, qui verus fons luminis, et sapientiæ diceris, infunde super intellectus mei tenebras radium tuæ claritatis, duplicem a me removens privationem et tenebras, peccatum scilicet, et ignorantiam. Da mihi intelligendi acumen, retinendi capacitatem, interpretandi subtilitatem, » etc. Quam quidem veritatem ab Augustino Magistro suo didiscerat, apud quem lib. 10. *Confess.* cap. 5. legerat : « Quod de me scio, te mihi lucente scio. » Unde et cap. 6. addit, quod si Deus misertus fuerit, cœlum et terra surdis loquuntur laudes Dei. Legerat, lib. 2. *de Peccat. merit. et remiss.* cap. 5, quod « sicut corporis oculus non adjuvatur a luce, ut ab eadem luce clausus, aversusque discedat, ut autem videat, adjuvatur ab ea, neque hoc omnino, nisi illa adjuverit, potest : ita Deus, qui lux est hominis interioris, adjuvat nostræ mentis obtutum, ut (addit libro *contra epist. Fundam.* cap. 2.) ex quantulacumque parte possit intelligi. » Legerat, quod variis locis repetit Augustinus, Deo, non mentis nostræ studio tribuendum esse verum omne, quod loquimur : Magistrum hominis verum non hominem esse, sed Deum, seu æternam, et incommutabilem veritatis lucem, intus lucentem, intus coruscantem, ut quid verum, falsumve sit, dignoscere valeamus ; peccatum superbiæ, propter quod philosophorum primores in desideria cordis sui traditi sunt, in eo fuisse positum, quod Dei cognitionem se fuisse naturaliter, id est solis intellectus viribus, assecutos arbitrarentur : veros Christianos publicis Ecclesiæ precibus admoneri, veritatis cognitionem a Deo solo esse petendam, ut et aperiat quod latebat, et suave fiat quod non delectabat. Denique Platonicos hac de causa cæteris esse philosophis anteponendos, quod ad intelligendam veritatem intellectum nostrum divinitus adjuvandum esse docuerunt, et ut lib. 8. *de Civit.* cap. 7. ait : « Lumen mentium esse dixerunt ad discenda omnia eumdem ipsum Deum, a quo facta sunt omnia. » Hæc, inquam, et alia multa legerat D. Thomas, et ideo ad praxim tam accurate reducebat.

Quod si ad veritates speculativas sine ullius permixtione erroris dignoscendas divini auxilii naturalis speciali luce indigeat intellectus humanus ignorantia post primi parentis lapsum vulneratus, multo magis ad veritates morales intelligendas, easque a falsis veritatis fucatæ coloribus illitis discernendas. Nam, cum omnes theologi post D. Thomam fateantur, luctuoso primi parentis peccato non solum corpus esse vitiatum, sed magnam funesti vulneris partem in animo impressam fuisse, non video quomodo hanc labem intellectus participaverit, vel quo-

modo sit primi peccati granditate cæcata, vel obscurata mens, ut Patres conclamant, si mens ad veritatis intelligentiam non obtorpeat. Imo sustinere nullatenus quisquam potest voluntatem fuisse a summo bono aversam, et in creaturarum suique ipsius amorem defluxisse, quin intellectum in veritatibus moralibus discernendis, seu in recto de bonis malisque rebus judicio sæpissime cespitare fateatur. Cum enim ex corruptione appetitus sensitivi, et voluntatis infirmæ languore tenebræ exoriantur, quibus obscuratus animus ea facile probat, quæ voluntas male diligit, inde fit, ut in regulis morum dignoscendis intellectus offusus ex concupiscentia potissimum infuscetur, quia, ut alias non semel observavimus, rectum de moralibus judicium appetitum rectum requirit, et talis unusquisque est, ut ait philosophus, qualis et finis videtur ei. Unde Augustinus lib. *de Vera et falsa Pœnit.* veridice scripsit: « Non potest sentire, quæ lucis sunt tenebrosa voluntas. » Et tract. 25. *in Joan.* : « Tenebræ metuendæ sunt, non oculorum, et si oculorum, non exteriorum, sed internorum, unde dicernitur non album, et nigrum; sed justum, et injustum. » Vide etiam eumdem Patrem in illud Psal. LVII : *Supercecidit ignis, et non viderunt solem.* Ubi ait, quod ignis est concupiscentia, quæ facit ut Sol justitiæ videri nequeat. Et in illud Psal. XXXV : *Non proposuerunt Deum ante conspectum suum.* Ubi ait, non posse Deum proponere ante conspectum suum eos, ante quorum conspectum non est, nisi sæculum.

Et certe ad hanc veritatem comprobandam ipsa experientia satis, superque sufficit; nam præterquam quod innumeras cernimus esse nationes, in quibus patet, quam sibi relicta ratio ad mali bonive cognitionem parum valeat; præterquam quod per bis mille, et amplius annos sivit Deus homines infinitis aberrationibus suæ cæcitatis experimentum capere, « ut convinceretur eorum superbia de defectu scientiæ », sicut observat S. Thomas *in cap.* III. *epist. ad Gal.* lect. 7. Præter illa, inquam, præjudicia convincentia, quis dubitandi locus superesse potest, postquam spectante, et lugente universi orbe Christiano, intra ipsum catholicæ veritatis sinum sub umbone probabilitatis fructicare vidimus infelicem, et amplam perversorum dogmatum segetem latius procul dubio grassaturam, nisi eam Alexander VII, veluti cauterii ustione, cohibuisset? Non vacat ea iterum repetere, quæ alias, dum de probabilitate, fusissime adduximus, nec eorum doctrinæ flagitiorum catalogum texere, quæ probabilitas opiniosa invexit : sed illud impræsentiarum urgeo, nihil ad nostram de necessitate divini auxilii ad rectum de moribus judicium habendum sententiam confirmandam esse efficacius, quam incredibilis novitiarum opinionum numerus, ad quas refellendas sufficit communis consensus, et quibus additis tota Ecclesia cohorruit, illasque summus Pontifex pertæsus publicis censuris prosequutus est. Post adeo portentosa laxissimæ doctrinæ flagitia, quis credat volaticam sine gratia duce rationem posse sibi ab erroribus temperare? Initium veræ sapientiæ est sapientiæ suæ diffidere, et in moralibus præsertim consiliis humanæ rationi peccatorum et concupiscentiæ nebulis obscuratæ parum credere, sed divinum lumen jugi oratione invocare, mentis argutias, et probabilitatis colores in obsequium fidei captivare, et ad incorruptos Ecclesiæ et Sanctorum de moribus sensus opinationes suas exigere. Utinam ignorantiæ, et tenebrarum nostrarum, et fœditatis nostræ recte convinceremur, quia ut Augustinus nomine Dei unicuique nostrum *in Psal.* IV. suggerit: « Si videres te, et displiceres tibi, et placeres mihi, quia vere te non vides, placuisti tibi, displicebis et mihi, et tibi; mihi cum judicaberis; tibi cum ardebis : videbis tunc fœditatem tuam, non ut corrigas, sed ut erubescas. » Plura Patrum testimonia longe præclarissima in proxime futura reflexione referemus.

Sed objicies ex D. Thoma q. 109. art. 1 : « Intellectus non indiget ad cognoscendum veritatem in omnibus nova illustratione superaddita naturali illustrationi, sed in quibusdam, quæ excedunt naturalem cognitionem. » Ergo ad veritates naturales dignoscendas non indiget homo auxilio speciali, sed solum concursu generali.

Respondeo S. Doctorem manifestum esse suæ sententiæ interpretem : excludit namque verbis præfatis auxilium duntaxat supernaturale, vel gratiam habitualem, quam utique necessariam ad veritates naturales habendas non asserimus. Cæterum ibidem necessitatem auxilii divinæ gratiæ, id est gratis dati, admittit his luculentissimis verbis : « Ad cognitionem cujuscumque veri homo indiget auxilio divino, ut intellectus a Deo moveatur ad suum actum. »

Instabis : Intellectus non debet esse deterioris conditionis, quam sint aliæ formæ naturales, cum sit illis perfectior; sed aliæ formæ naturales cum solo concursu generali efficiunt actus suos, nec ullius egent specialis adjutorii additamento. Ergo idem de intellectu a fortiori dicendum est; perfectior siquidem forma, sicut est magis ab imperfectione materiæ remotior, ita est ad agendum efficacior, ac proinde si calor potest cum concursu generali calefacere, oculus videre, auris sonos audire, ita intellectus quascumque veritates naturales speculatione assequi facile quit.

Respondeo hoc argumento, vel potius sophismate probatum iri, voluntatem etiam posse quodcumque bonum honestum operari, nec ullo egere specialis auxilii adjumento, cum non sit forma deterioris conditionis, cum sit perfectioris activitatis, quam sint formæ naturales, quæ solo concursu generali adjutæ in suos actus prorumpunt.

Et tamen omnes Catholici necessitatem auxilii ad singulos actus bonos, saltem difficiles, contra Pelagianos confitentur : unde patet argumentum factum a veritate aberrare. Dicendum ergo, intellectum non esse deterioris conditionis; tum quia quamlibet veritatem in particulari cognoscere, quemlibet errorem vitare viribus naturalibus potest, tametsi diu ab errore abstinere non possit : tum quia divini luminis capax est, quo perfusus veritates spirituales et æternas agnoscere valet. Non est autem deterioris, sed longe melioris conditionis, qui potest perfectiorem actum elicere, tametsi cum auxilio alterius, quam qui sine auxilio non potest, nisi actus inferioris, et longe imperfectioris ordinis operari, ut docet D. Thomas id confirmans præclaro e sanitate petito exemplo, alias relato tom. 1. dissert. 5. cap. 1. spec. 1. Vide ibi pag. 97. et seq.

Nec est simile quod dicitur de potentiis, vel formis naturalibus, calore, visu, auditu; est enim latum, et fere toto cœlo discrimen : tum quia formæ naturales non sunt ullo vulnere sauciatæ, sicut intellectus manet vulnere ignorantiæ læsus; unde tam sæpe falsa pro veris approbat. Unde monebat Salvator Luc. VI : *Vide, ne lumen, quod in te est, tenebræ sint.* Quod potissimum in moralibus contingit; nam, ut dicitur Proverb. XVI, *est via, quæ videtur homini recta, et novissima ejus ducunt ad mortem.* Cujus præclaram, et multis experimentis, heu nimium! in hoc probabilitatis sæculo comprobatam rationem affert S. Ambrosius *in Psal.* CXVIII. *vers.* 105 : « Multæ foveæ, multi scopuli in istius sæculi caligine non videntur : ubi putas solidum esse, vel siccum, ibi lubricum est. » Alludit ad ignes fatuos, qui nos sæpius in præcipitia dirigunt : sic ratio sæpe verisimilibus malesuadæ probabilitatis coloribus in errorem adducit, nisi sit lucerna pedibus nostris verbum Dei, et lumen semitis nostris. Tum quia multæ sunt veritates naturales morales, quarum judicium non a sola intellectus perspicacia, sed etiam ab appetitu recto pendet, ut toties diximus, et variis rationibus tomo superiori communivimus; unde nisi divini luminis splendor affulgeat concupiscentiæ tenebras dispellens, mundansque affectum, a vero sæpe sæpius ratio discedet. Unde præclare Augustinus : « Quod vis videre mundum est, et immundum est unde vis videre. Prius ergo cogita de corde mundando.

Alia adversariorum argumenta, quibus probant, lumen intellectus speculativi, vel practici non esse extinctum, nec funditus deletum conscientiæ, et syntereseos motum, cum sit signatum super nos lumen vultus divini, ratione cujus gentes, quæ legem non habent, sunt sibi lex, habentque opus legis scriptum in cordibus suis; hæc, inquam, argumenta nihil contra nos efficiunt, cum fateamur intellectum posse aliquas veritates per aliquod breve tempus cum admixtione multorum errorum agnoscere, sed non omnes, imo nec plures, nisi post longum tempus, et cum multorum permixtione errorum, ut frequenter dixit S. Thomas, attingere valet.

REFLEXIO.

Domine, ut videam, da mihi intellectum, ut discam mandata tua, da mihi intellectum, et scrutabor legem tuam : intellectum da mihi, et vivam. Ita rogabat cæcus, ita occulatus rogabat Propheta regius, et quidem ambo prudentissime; ille ut videret; iste ut bene videret, averterenturque oculi ipsius, ne viderent vanitatem. Incipiebat cæcus bene videre, dum lumen a Christo petebat : perdiderat David lumen, quod habebat, nisi a Deo donatum, donandumque veritatis intellectum crederet, quia, ut præclare *in Psal.* CXVIII. *vers.* 73. Augustinus, « non parvi est intellectus eum nosse, a quo poscendus est intellectus. »

Hac veritate persuasus Paulus : *Non sumus*, inquiebat II. Corinth. III, *sufficientes cogitare aliquid ex nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.* Hinc tenebrarum menti nostræ post primum peccatum effusarum conscius, divinum lumen continuis precibus ab eo, a quo omne donum desursum descendit, flagitabat : *Non cessamus*, inquit Coloss. I, *pro vobis orantes, et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus in omni sapientia, et intellectu spirituali; ut ambuletis digne, Deo per omnia placentes, et crescentes in scientia Dei.* Hinc Ecclesia, quam obscurata, et quasi cæcata sit humanæ mentis intelligentia probe sciens, divinum lumen reveretur, et sancti Spiritus ducatum continenter in omnibus ferme orationibus suis postulat, ut nimirum rationis inconstantiam felicissimis divinæ veritatis, et legis vinculis ab opinandi libertate compescat. Quidni similiter et tu orabis, dicesque cum Propheta : *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua?* cum teste Augustino tract. 3. *in Joan.*, unde deprompsit concilium Arausicanum cap. 9, « nemo habet de suo, nisi mendacium, et peccatum : si quid autem habet homo veritatis, atque justitiæ, ab illo fonte est, quem debemus sitire in hac eremo. » Quidni iterum, iterumve gemitibus inenarrabilibus exorabis, ut faciem suam illuminet super servum suum Deus, id est, ut exponit Augustinus, ut suam manifestet subveniendo et opitulando præsentiam? Si non vis errare, agnosce te multiplici obnoxium esse errori, quia ut præclare dixit Ambrosius *in Psal.* CXVIII. *versu* 176, « non perit, qui agnoscit errorem. » Si non vis errare, illum invoca, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, et cum Augustino in *Solil.* c. 13. sic precare : « O lux, quæ illuminat omnia simul, semel, et semper absorbe me in caritatis abyssum, ut videam undique te in te, et cuncta sub te. » Pro tuis etiam conscientiæ rectoribus, atque pro pastoribus tuis frequentes preces funde, ne cæcus ducaris a cæcis, illudque contingat, quod Mag. Gregor, 1. p. *Past.* cap. 1. formidat his verbis : « Pastorum sæpe imperitia meritis congruit subditorum, qui quamvis lumen scientiæ, sua culpa exigente, non habeant, districto tamen Dei judicio agitur, ut per eorum ignorantiam hi etiam, qui sequuntur, offendant. »

SPECULATIO II.

Nullum prorsus etiam moralis ordinis bonum velle, vel efficere absque speciali Dei adjuvantis gratia in statu naturæ lapsæ homo potest, quæ quidem gratia licet fidem communiter præsupponat, non tamen necessario, et multo minus gratiam habitualem, vel caritatem.

Hæc positio, quæ, ni fallor, germanissimam B. Augustini mentem exprimit, media est inter extremas auctorum sententias. Quidam enim ad quodvis honestatis opus gratiæ habitualis influxum, et caritatis imperium desiderarunt, ut fertur de Baio. Jansenius influxum saltem fidei christianæ necessario exigit : alii ad opera bona moralia concursum Dei duntaxat generalem necessarium esse contendunt, ut Suares, et discipuli Molinæ, quos sequitur noster Baptista Gonet disput. 7. art. 3. §. 5, a quibus extremis sententiis cum Augustino et Doctore Angelico, veteribusque Thomistis nostra assertione recedimus, quæ per singulas partes probanda est.

Primo pars, Dei adjuvantis gratiam ad bene moraliter operandum requirens, non tam videtur veritas theologica, quam communissima christianæ pietatis notio, quæ sicut ad opera quævis bona Dei adjutorium rogat, ita necessarium veluti sponte sua credit, et in communi etiam loquendi modo passim fatetur, et merito. Postquam enim Veritas tam luculenter dixit, Joan. XV : *Sine me nihil potestis facere*, postquam veritatis Apostolus ipsam quoque cognitionem boni, quæ omnis honestatis initium est, donum Dei esse pronuntiavit : *Non sumus*, inquit II. Cor. III, *sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*, quis est ille tam subtilis dialecticus, qui aliquid inveniat, ubi Veritas nihil esse definivit? Bonum honestum morale nonne est aliquid? Utique aliquid est, cum bonum sit proprietas entis, et bonitati entis adjiciat etiam bonitatem virtutis, et honestatis. Ergo si bonum illud sine Christo est, non vere dixit Veritas, *sine me nihil potestis facere*. Quem locum ponderans Augustinus tract. 81. *in Joan.* veridice inquit : « Sive ergo parum, sive multum sine illo fieri non potest, sine quo nihil fieri potest. »

Huic veritati adstipulantur summi Pontifices. In primis Zozimus in epistola, quam

scripsit ad totius orbis Episcopos, hæc habet : « Quod ergo tempus intervenit, quo ejus non egeamus auxilio? In omnibus igitur actibus, causisque, cogitationibusque, et motibus adjutor, et protector orandus est ; superbum est enim, ut quidquam sibi humana natura præsumat. » Atqui, si homo posset opera moraliter bona sine Dei adjuvantis gratia exercere, daretur utique tempus, quo Dei non egeremus auxilio, nec in omnibus actibus, causis, cogitationibus, et motibus Deus esset orandus, et quidquam, imo multum posset sibi humana natura præsumere, ut per se patet. Ergo ex mente illius summi Pontificis nullum prorsus opus bonum morale sine gratiæ adjuvantis auxilio velle, vel perficere homo potest.

Idem docet et inculcat Cœlestinus I. in epistola *ad Episcopos Galliæ*, unde hæc selectiora testimonia depromere brevitatis gratia sat erit. Sic ait cap. 7 : « Nemo, nisi per Christum libero bene utitur arbitrio, » et c. 8 : « Omnia studia, et omnia opera, ac merita Sanctorum ad Dei gloriam, laudemque perferenda sunt, quia nemo ei placet, nisi ex eo, quod ipse donaverit. » Ne autem credatur Pontificem loqui duntaxat de operibus ordinis supernaturalis, addit cap. 9 : « Ita Deus in cordibus hominum, atque in ipso libero operatur arbitrio, ut sancta cogitatio, omnisque motus bonus voluntatis ex Deo sit, quia per illum aliquid boni possumus, sine quo nihil possumus, » et c. 20 : « Utrumque donum Dei est, et scire quod facere debeamus, et diligere ut faciamus. » Atqui per bona opera moralia homo bene utitur libero arbitrio ; per illa etiam quadantenus homo placet Deo, cui omne bonum placet, quod enim justis hominibus placet, Deo, qui justitia est, displicere non potest : opus etiam honestum non fit sine sancta cogitatione, et motu bono ; illud etiam dum exercemus, et scimus quid facere debeamus, et diligimus ut faciamus. Ergo ut per bonum opus morale velimus, vel faciamus, Dei adjuvantis gratia opus est.

Plurima alia possem in medium proferre Summorum Pontificum testimonia, ut Felicis IV, in capitulis ad Arausicanum concilium transmissis ; Bonifacii II. in epistola, qua præfatum concilium Arausicanum secundum confirmat. Brevitatis tamen gratia ea missa facio, hoc duntaxat Magni Gregorii hom. 9. *in Ezechielem* oraculo contentus : « Sciendum, quod mala nostra solummodo nostra sunt ; bona autem nostra ex omnipotentia Dei sunt et nostra, quia ipse aspirando nos prævenit ut velimus, qui adjuvando subsequitur ne inaniter velimus ; sed possimus implere quod volumus. »

Eamdem veritatem sacra concilia suo calculo comprobarunt, præsertim Carthaginiense canone 4 a Cœlestino verbis supra relatis memoratum, et Arausicanum secundum can. 9 his verbis : « Divini muneris est, et cum recte cogitamus, et pedes nostros a falsitate, et injustitia continemus : quoties enim bona agimus, Deus in nobis, atque nobiscum ut operemur operatur. » Et can. 22. illa Augustini verba speculatione præcedenti relata consecrat : « Nemo habet de suo, nisi mendacium, et peccatum ; si quid autem habet homo veritatis, atque justitiæ, ab illo fonte est, quem debemus sitire in hac eremo. » Et can. 2 : « Multa in homine bona fiunt, quæ non facit homo ; nulla vero facit homo bona, quæ non Deus præstet ut faciat homo. » Quæ etiam verba ex Augustino lib. 2. *ad Bonifac.* cap. 9. deprompta sunt. Denique variis in conciliis definitum est, « gratiam Dei necessariam esse ad singulos actus. » Quod et ipse Pelagius, ut Augustinus refert, in concilio Palæstino fateri coactus est.

Dies me citius deficeret, si singula, quæ ex Augustino proferri possunt testimonia producerem, selectiora duntaxat recensebo. Lib. 12. *de Peccat. merit.* cap. 18. postquam dixit, voluntatem non posse inter bonum, et malum mediam consistere, sed bonam in omnibus actibus esse, vel malam : bonam, si justitiam diligit, malam si non diligit, sic concludit : « Voluntas aut bona est, aut mala, et utique malam non habemus ex Deo : restat ut bonam voluntatem habeamus ex Deo. » Ne autem quis dicat S. Doctorem velle duntaxat bonam voluntatem esse ex Deo, ut concurrente, non vero ut per gratiam opitulante, hoc effugium præclusit Doctor sanctissimus capite 17 ejusdem libri, his verbis : « Cum voluntate humana, gratia adjuvante divina, sine peccato in hac vita possit esse homo, cur non sit, possem facillime, ac verissime respondere, quia homines nolunt : sed si ex me quæritur, quare nolint, imus in longum. Verumtamen hoc sine præjudicio diligentioris inquisitionis breviter dicam. Nolunt homines facere quod justum est, sive quia latet, an justum sit, sive quia non delectat. Tanto enim quidquam vehementius volumus, quanto certius quam

bonum sit, novimus, eoque delectamur ardentius. Ignorantia igitur, et infirmitas vitia sunt, quæ impediunt voluntatem, ne moveatur ad faciendum opus bonum, vel ab opere malo abstinendum. Ut autem innotescat quod latebat, et suave fiat quod non delectabat, gratia Dei est quæ hominum adjuvat voluntates. » Quod et repetit S. Augustinus lib. *de Spirit. et Lit.* cap. 3 : « Neque liberum arbitrium quidquam nisi ad peccandum valet, si lateat veritatis via ; et cum id, quod agendum, et quo nitendum est, cœperit non latere, nisi etiam delectet, et ametur, non agitur, non suscipitur, non bene vivitur : ut autem non lateat, gratia Dei est ; et, ut delectet, gratia Dei est. »

Item lib. 1. *ad Bonifac.* cap. 3 : « Nec potest homo boni aliquid velle, nisi adjuvetur ab eo, qui malum non potest velle, hoc est gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. » Quod et lib. *de Corrept. et Grat.* c. 11. inculcat his verbis : « Liberum arbitrium ad malum sufficit, ad bonum autem nihil est, nisi ad juvetur ab omnipotenti bono. » Augustinum sequuntur ejus discipuli Prosper, Fulgentius et alii postea adducendi, qui usque adeo hac in parte Augustino adhæserunt, ut etiam influxum fidei ad operis honestatem desiderasse videantur. Unum jam producam Bernardum acerrimum Augustini de gratia sententiæ ubique sectatorem. Sic habet serm. 1. *de Annunc.*: « Certum est ad suam originem universa, quantum in eis est, tendere, et in eam semper esse partem procliviora : sic et nos, qui de nihilo creati sumus, constat, quia si nobis ipsis relinquimur, in peccatum semper, quod nihil est, labimur. » D. etiam Thomas apertissime huic doctrinæ suffragatur ; nam articulo secundo explicans quænam bona opera possit homo per vertutem suæ naturæ efficere, ait ea posse sine auxilio gratiæ elicere, quæ ad naturæ commoditatem, vel externam Reipublicæ commoditatem ordinantur, puta « ædificare domos, et plantare vineas ». Porro ad opera virtutis, et honestatis moralis omnino auxilium gratiæ exigit in statu naturæ corruptæ 2. 2. q. 136. art. 3. ad 2 : « Bonum politicæ virtutis », inquit, « commensuratum est naturæ humanæ, et ideo absque auxilio gratiæ gratum facientis potest voluntas humana in illud tendere, licet non absque auxilio gratiæ Dei. » Dicere vero S. Doctorem loqui ibi de concursu duntaxat generali, est manifeste textui contradicere, et vim clarissimis verbis inferre, cum Doctor Angelicus seipsum interpretetur dicens : se per gratiam non intelligere gratiam gratum facientem, sed auxilium gratiæ ; concursus autem generalis non est auxilium gratiæ, seu non est membrum dividens gratiam ut sic, quæ secatur in gratum facientem, et auxiliantem. Quam doctrinam repetit q. 24. *de Verit.* art. 14. his luculentissimis verbis : « Si gratiam Dei velimus dicere non aliquod habituale donum, sed ipsam misericordiam Dei, per quam interius motum mentis operatur, sic nec ullum bonum homo potest facere sine gratia Dei. » Nomine autem misericordiæ non intelligitur concursus generalis, sed gratia specialis. Quamvis enim in omni opere Dei, etiam creationis, reluceat Dei misericordia, juxta illud Psal. XXIV : *Universæ viæ Domini misericordia, et veritas*, quod præclare explicat S. Thomas 1. p. q. 21. art. 4. attamen, cum de auxilio divino est sermo, nomen misericordiæ non attribuit Doctor accuratissimus, nisi auxilio gratiæ præservantis a miseria peccati, ratione cujus auxilii Deus cujus vult miseretur ; alias si auxilium gratiæ Dei diceretur misericordia, propter illam generalissimam rationem ex 1. p. q. 21. citata deductam, posset etiam dici, Deum ex justitia adjuvare hominem ad bonum, quia in omni opere, sicut misericordia, ita et justitia invenitur. Quare locum præfatum quæst. de Veritate per illam generalem doctrinam 1. p., q. 21. interpretari, est doctrina S. Thomæ abuti.

Innumeras adducunt rationes theologi nostræ sententiæ defensores, quæ vel nimium, vel non satis probant. Illud tamen fatendum, rationes pro præcedenti speculatione stabilienda allatas præsenti assertioni non parum favere. Etenim non minus ad bonum agendum gratiam Dei rogamus, quam ad veritates dignoscendas, quin et multo magis ; nam omnes actiones nostras divina gratia aspirante prævenire, et ad justitiam, nedum perficiendam, et opere complendam, sed etiam optandam divinitus adjuvari universa petit Ecclesia, quæ et pro singulis bonis factis operibus gratias agit. Nihil autem in Augustini doctrina fundatius, quam orationem gratiarumque actionem divinæ esse gratiæ clarissimam significationem. Pro concursu autem generali Ecclesia tam jugiter, et continenter non oraret. Quamvis enim Ecclesia interdum pro nobis naturalibus,

pluvia, fructibus, sanitate, aliisque hujusmodi obtinendis preces fundat, eas tamen duntaxat orationes frequentat, quando vel ob aeris inclementiam, vel corporis infirmitatem compellitur, citra quas occasiones temporalia illa non tam studiose petit Ecclesia solius æternitatis candidata. Verum actus bonos, pietatis opera, spiritum cogitandi quæ recta sunt, rationabilia meditandi, bona dictis exequendi, et factis, bona nutriendi, et pietatis studio quæ sunt nutrita custodiendi, in omnibus ferme collectis Ecclesia exorat.

Non potest autem dici, Ecclesiam bona opera moralia, prout duntaxat conducunt ad salutem, postulare, non potest, inquam, dici : tum quia sic facile omnia enervarentur Augustini argumenta ex oratione petita, et in promptu fuisset responsio, qua Pelagiani omnia illa adversum se molimina eludere absque negotio potuissent, dicendo Ecclesiam gratiam Christi non nisi ad merendum vitam æternam postulare ; vel quia concursus Dei est aliquid contingens, et fallibile, ideo illum sicut pluviam postulamus. Ergo illa adversariorum solutione Augustiana doctrina ab imis subruitur fundamentis, nec quidquam adversarii proferunt, quod non libentissime Pelagiani arripuissent. Tum quia omnia pietatis opera nulla peccati labe sordidata, tametsi naturalia sint, nec proxime conducant ad salutem ; remote tamen ad illam disponunt, quatenus removent impedimenta salutis : ergo si illa possit homo ex viribus naturæ operari, vincent Semipelagiani, qui nihil aliud volebant, quam dari in nobis bona salutis initia, non utique supernaturalia (non enim erant sic stupidi viri, quorum eximiam sapientiam laudat Prosper in sua *ad Augustinum* epistola) sed naturalia, puta desiderium conversionis, amorem honestatis, et alia facilia. Quin etiam in hoc Semipelagianus error videtur esse rationi conformior adversariorum sententia (absit verbo injuria, non enim adversariorum sententiam censura afficere intendo, sed vim consequentiæ urgeo) quod, cum utrique hominem lapsum per vires solius liberi arbitrii, absque ulla Dei opitulantis gratia posse aliqua bona opera efficere contestentur, adversarii tamen nolunt ea conducere ad salutem, nec placere Deo, nec esse initia, quæ Deus veluti ansas apprehendat. Cum enim Deus talis sit, ut egregie opusculo *de Moribus divinis* ait D. Thomas, « cui omne bonum placet ; » quidni ei placebit bonum opus honestum, labisque purum? Et, sicut alias dicebamus, si bona est argumentatio Prosperi *contra Collatorem* : « Neque enim ullius meriti haberi potest patentis fides, quærentis pietas, pulsantis industria ; » cur similiter dicere non licebit : nullius meriti esse non potest bonum opus honestum, bonus usus liberi arbitrii ex naturæ viribus proficiscens, atque illa bonæ voluntatis initia sese per opera facilia explicantis repudiare nequit Deus, cui omne bonum pergratum est ?

Ratio fundamentalis hujus asserti sic formatur : Voluntas hominis in statu naturæ lapsæ nedum est ad bonum et malum indifferens, sed etiam magis est ad malum, quam ad bonum propensa, ratione cujus propensionis non solum non curant homines peccatum fugere, sed etiam peccati miseria delectantur, seu, ut eleganter ait Prosper cap. 33 *de Ingratis*, « tantum nocet error, ut juvet errare, et veteris contagia morbi tam blande obrepunt, ut quo languetur, ametur. » Sed potissimum amor sui ita omnia in se reflectit, ut semper quæ sua sunt vel aperte, vel latenter quærat, ut merito dixerit Joannes, quidquid est in mundo, aut esse concupiscentiam carnis, aut concupiscentiam oculorum, aut superbiam vitæ. Ergo ut honestum, qua honestum est, pure, et propter Deum, sin formaliter, certe virtualiter, uti tenetur, diligat, opus est gratia inclinante, cordis affectus erigente, et amorem honesti castum inseminante. Antecedens est evidens, nec ab ullo, ut reor, Christiano negari potest. Consequentia vero probatur. Tum quia voluntas eodem modo prosequitur objectum, quo afficitur circa illud, id est dominanti propensioni semper obsequitur, quo sensu dixit Augustinus : « Quod enim magis nos delectat, secundum illud operemur necesse est. » Quod utique non de necessitate absoluta, sed de necessitate infallibilitatis verum est, ut sit sensus, quod, licet voluntas possit majoribus suis inclinationibus obsistere, nunquam tamen obsistet, quia nunquam obsistere volet : quomodo enim non volet quod magis amat ? Ergo cum in statu naturæ lapsæ voluntas suapte propensione magis feratur in utilia, delectabilia, et in bonum proprium, quam in bonum honestum, et divinum, semper in exercitio opera etiam ex officio bona in se reflectet, et reflectendo inficiet, nec ad Deum referet, nisi indito a gratia honesti, Deique amore reformetur.

Tum quia, juxta philosophorum receptissimam sententiam, quam ipse Gonet tract. *de Actibus human.* disp. 9. art. 3. fuse defendit, licet voluntas possit respuere, et sæpe respuat id, quod intellectus judicat speculative melius, si minus bonum, minusque amabile convenientius hic et nunc appareat; attamen illud, quod per judicium practicum hic et nunc apprehenditur, melius saltem apparenter voluntatem ad se rapit; quia, cum voluntas sit potentia cæca, ductum judicii sequitur, ac proinde cum intellectus non judicet minus bonum esse præferendum convenientiori, nec plures illecebras detegat in bono minus convenienti, quas voluntati alliciendæ offerat, consequens est, voluntatem, licet possit minus bonum repudiare, nunquam tamen repudiare, donec in objecto, quod apparet minus conveniens, incipiat relucere major bonitas, quæ alliciat, et inescet appetitum. Atqui in statu corruptionis, in quo degimus, bonum sensibile, et delectabile, bonumque proprium apparent voluntati corruptæ convenientiora; voluntas enim a summo bono aversa in creaturarum suique ipsius amorem deflexit : intellectus etiam practicus offucis sibi ex concupiscentia tenebris, bonum proprium hic et nunc semper judicat convenientius, ut speculatione præcedenti demonstratum fuit : ergo ut præponderet amor honestatis, alia debet cordi nostro affectio per gratiam indi, ut bonum morale absque ulla peccati sorde operemur.

Hanc rationem ubique Patres urgent, dum asserunt, concupiscentiam inficere omnia nostra opera, quantumvis ex officio, objectoque bona, dum inculcant profectum spiritalem in diminutione cupiditatis situm esse; tunc vero cupiditatem imminui, dum amor Dei crescit. « Proficimus in hac vita, » inquit Augustinus, « deficiente cupiditate, crescente caritate, perficiemur in altera cupiditate extincta, caritate completa. » Hinc viri sancti ad mortem tanquam ad finem peccatorum, et concupiscentiæ exterminium tantopere suspirant, et, ut loquitur Magnus Augustinus, « patienter vivunt, et delectabiliter moriuntur, et non amant vitam, sed tolerant. » Quia nimirum amor sui, sive cupiditas omnia etiam bona in se refert, et referendo sordidat, dum quæ sua sunt, quærit, non quæ Jesu Christi. « Duo amores sunt (inquit Magnus Leo serm. 9. *de Jejun.* 7. *mensis*), ex quibus prodeunt omnes voluntates ita diversæ qualitatibus, sicut dividuntur auctoribus. Rationabilis etenim animus, qui sine dilectione esse non potest, aut Dei amator est, aut mundi : in dilectione Dei nulla nimia, in dilectione autem mundi cuncta sunt noxia. » Quia ergo quotiescumque homo agit ex amore mundi, vel ex amore Dei, sin perfecto, certe imperfecto agit, procul dubio ut bene agat, ut non peccet, ut ex amore Dei cupiditatem vincente agat, gratia Dei eget, quia natura sibi relicta, non nisi propter se, amore sui, amore mundi, amore cupiditatis agere potest, ac proinde licet a peccato abstinere possit, peccat tamen, quia peccare magis amat : quod egregie explicat S. Prosper cap. 27 *de Ingratis :*

. . . . . Manet ergo voluntas
Semper amans aliquid, quo se ferat, et labyrintho
Fallitur, ambages dubiarum ingressa viarum.
Vana cupit, vanis tumet, et timet, omnimodaque
Mobilitate ruens in vulnera vulnere surgit.

Quos versus sic gallice eximius Poeta Gallicus expressit :

Ainsi la volonté dans ses tours et retours
Porte de toutes parts ses differens amours ;
Et comme en un Dedale errante et vagabonde
Va d'objet en objet par les faux biens du monde,
Vaine dans ses frayeurs, vaine dans ses desirs,
Vaine dans son orgueil, vaine dans ses plaisirs.
Elle tombe, et tombant sa superbe faiblesse
S'élève encore sans cesse, et sans cesse se blesse.

Hinc Sancti et inter Sanctos lumina sanctitatis ipsos etiam verentur pietatis affectus, quia cum ab actibus veræ caritatis in hujus vitæ caligine internosci non possint, timent ne conatus humani ab amore sui oriantur, ac proinde vitiosi sint; quia, etsi motus ab amore proprio proficiscentes longe, et fere immensum minus mali sint, quam scelera illa, quibus impii se dedunt; mali tamen sunt, quia « quod absque vel minimo peccato non est, purum bonum minime est, » ut dixit alicubi Bernardus. « Sancti viri, » inquit Magn. Gregor. lib. 5. *Moral.* c. 6, « cum mala superant, sua etiam bene gesta formidant, ne cum bona agere appetunt, de actionis imagine fallantur; ne pestifera labes putredinis sub boni specie lateat coloris; sciunt enim, quia corruptionis adhuc pondere gravati dijudicare bona subtiliter nesciunt, et cum ante oculos extremi examinis regulam deducant; hæc ipsa in se nonnunquam, et quæ approbant metuunt, et tota quidem mente interna desiderant; sed tamen de incertitudine operum trepidi,

quo gradiuntur ignorant : » Hanc etiam latentis concupiscentiæ fraudem gemebundus deplorat Augustinus lib. 10. *Confess.* cap. 37 : « Multum vereor occulta mea, quæ norunt oculi tui, mei autem non. Tu nosti de hac re, ad te gemitum cordis mei, et flumina oculorum meorum. » Quia a capite 28. usque ad finem illius libri per quindecim capita hujus vitæ, in qua nihil securum est, miseriam deplorat Doctor sanctissimus, quia in hac tam immensa sylva plena insidiarum, et periculorum, post innumera præcisa virgulta iniquitatis, et nova germinant, et putata repullulant. Nam contendunt mœrores mali cum gaudiis bonis, et ex qua parte stet victima nescimus, quia non sumus concupiscentiæ visco expediti. In cibo etiam moderato insidiatur nobis laqueus concupiscentiæ; et cum salus sit causa edendi, et bibendi, adjungit se tanquam pedissequa periculosa jucunditas, et plerumque præire conatur, ut obtentu salutis obumbret negotium voluptatis. In aliis etiam operibus vana delectatio nos fallit, sunt enim et istæ plangendæ tenebræ, in quibus nos latet facultas nostra, quæ in nobis est, et nemo securus esse debet in ista vita, quæ tota tentatio nominatur. Sed quid dicam de concupiscentia oculorum, seu curiositate cognoscendi multiplicius periculosa? Quid de superbia, et laudis amore? Quid de φιλαυτία? Vide ibi Augustinum præfata omnia plangentem, et tandem concludentem : « In his omnibus, atque hujusmodi periculis, et laboribus vides tremorem cordis mei. » Si ergo Sancti illi divino lumine pleni, et abundantiam divinæ suavitatis eructantes opera sua sanctiora verentur, ne a latente concupiscentia (quæ, ut bene dixit S. Franciscus Salesius, est primum vivens, et ultimum moriens) inficiantur, quis credat opera non a gratiæ auxilio orta esse bona? cum testante universa Catholica Ecclesia, sine Spiritu sancto non modo nihil bonum sit, sed plane nihil innoxium : « Sine tuo numine nihil est in homine, nihil est innoxium. »

Fides ad bona opera communiter, non tamen indispensabiliter, et essentialiter est necessaria.

Secunda pars, affirmans fidem esse ad bona opera communiter et ordinarie necessariam, evidentissime traditur infinitis in locis Augustini, quibus brevitatis gratia omissis, illa longe manifestissima verba proferre sat erit, quæ lib. 4. *contra Julian.* cap. 3. et sequentibus habet, quia ibi materiam istam ex professo pertractans, quidquid dici præclarissime potest, exhausit; quidquid ab adversariis responderi valet, occupavit. « Noveris (inquit), non officiis, sed finibus a vitiis discernendas esse virtutes. Officium autem est, quod faciendum est. Cum itaque facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare convincitur. » Et, quia statim responderi posset, homines etiam sine fide posse operari bona ex officio propter bonum finem, nempe honestatem, tametsi ea propter Deum non efficiant, sic contra arguit Augustinus : « Absit ut virtutes veræ cuiquam serviant, nisi illi, vel propter illum, cui dicimus : Deus virtutum converte nos. Proinde virtutes, quæ carnalibus delectationibus, vel quibusve commodis, et emolumentis temporalibus serviunt, veræ prorsus esse non possunt. Quæ autem nulli rei servire volunt, nec ipsæ veræ sunt; veræ quippe virtutes Deo serviunt in hominibus, a quo donantur hominibus, Deo serviunt in Angelis, a quo donantur et Angelis. » Quod totum sic exemplo illustrat : « Possunt aliqua bona fieri non bene facientibus, a quibus fiunt; bonum est enim, ut subveniatur homini periclitanti, præsertim innocenti : sed ille, qui hoc facit, si amando gloriam hominum magis, quam Dei facit, non bene bonum facit, quia non bonus facit, quod non bona voluntate facit. Absit enim ut sit, vel dicatur voluntas bona, quæ in aliis, vel in seipsa, non in Domino gloriatur. » Quare censet infideles etiam illos, qui bona aliqua fecisse perhibentur, eo ipso peccare, quod opera illa per se laudabilia ad Deum non referunt, cum quibus stat, longe minus peccare, qui in operibus per se honestis se exercent, quam qui flagitiosis duntaxat operam dant. Unde minus Fabricius, quam Catilina peccavit, minusque punietur, non quia Fabricius bonus fuerit, bonaque bene fecerit, sed quia Catilina pejor fuit; « non veras virtutes habendo, sed a veris virtutibus non plurimum deviando, » addit ibidem Augustinus.

Ratio autem hujus partis traditur ibidem ab Augustino, quia quidquid homo facit ex amore alicujus finis ultimi facit, cum finis ultimus se habeat in operabilibus sicut primum principium in speculabilibus, juxta

maximam a S. Thoma tam crebro inculcatam. Ergo cum infidelis agit, vel agit ex fine infidelitatis, puta ex amore falsæ divinitatis, vel sistit in fine operis, puta in honestate misericordiæ : quidquid autem faciat, peccatum ordinarie non effugiet. Et quidem, si ex fine infidelitatis, atque ex amore falsæ divinitatis operatur, manifestum est, ipsum in peccatum prolabi ; nam, sicut falsum Deum adorare, ita et propter illum operari, illique actionum per se honestatum thus adolere impium est, et sacrilegum. Si autem infidelis in fine operis sistit, peccatum non fugit : tum quia virtualiter ordinat omnia opera in præintentum infidelitatis suæ finem ; intentio enim finis tamdiu moraliter perseverat, quamdiu per actum oppositum non revocatur : tum quia, etsi opera bona in finem illum pravum virtualiter non referat, sicut non refert justus peccata venialia in Deum, quia, sicut ista sunt præter verum Deum, ita fortassis illa præter Deum falsum; attamen voluntas eo ipso, quod in operis honestate civili sistit, peccat peccato omissionis, opus suum in Deum verum minime referendo, quia, ut docet August. infinitis in locis, « omnia bona hominis in summum bonum referenda sunt : » Imo lib. 19. *de Civit.* c. 15. asserit, quod « virtutes dum propter se appetuntur, superba vitia sunt. » Unde tunc in illo opere contingit mixtura boni et mali, quam, dum de moralitate, operose exposuimus. Et in hoc sensu explicat Augustinus omne, quod non est ex fide peccatum esse, quia qui non agit ex fide, non solet de bonis operibus in Domino gloriari. « Prorsus, » inquit, « operire nudum, in quantum non est ex fide, peccatum est, non quia per se ipsum factum, quod est nudum operire, peccatum est, sed de tali opere non in Domino gloriari, solus impius negat esse peccatum. »

Magistrum Augustinum sequuntur celeberrimi discipuli, ejusque rationem confirmant tum Fulgentius lib. 1. *de Verit. Prædest.* cap. 18 : « Priusquam accipiat (voluntas hominis) fidem, punitionem per se ipsam potest mereri, non fidem ; omne enim, quod non est ex fide, peccatum est, et sine fide impossibile est placere Deo : qui autem Deo non placet, sine dubio displicet ; et qui Deo displicet, non eum mitigat, sed potius exacerbat. » Et lib. 2. cap. 5 : « Deo non placemus, nisi velimus ; sed ab ipso nobis tribuitur ut velimus, a quo nisi voluntas hominis mutetur ut bona sit, aut semper appetit malum, aut nunquam appetit bonum ; ac si dum in rebus bonis rectum ordinem non tenet, Deo vero et bono nullatenus placet. » Tum Venerabilis Beda *in cap.* XIV. *Epist. ad Rom.* : « Omnis infidelium vita peccatum est, et nihil bonum sine summo bono ; ubi enim deest cognitio æternæ, et incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus. » Tum S. Prudentius *adversus Joannem Scotum* cap. 4, tum Lupus Servatus lib. *de tribus Quæstionibus*, q. 1, tum Lupus Ferrariensis in *Collectaneo*, quæst. 2. Sed omnium limpidissime S. Rhemigius, et Ecclesia Lugdunensis lib. *de tribus Epist.* cap. 22 : « Vere mortua sunt omnia opera infidelium, non solum quando aperte vitiis, et peccatis serviunt, sed etiam quando naturali bono, in quantum omnipotens Creator tribuit, instigati, vel naturali lege commoniti, quædam bona opera, et velut quasdam virtutes habere, atque exercere videntur ; quia fidem Dei, et Christi ejus, vel ignorantes, vel odio habentes, aut etiam persequentes, quod ex illa fide non operantur omnino nec bonum opus, nec vera virtus esse potest, quæ non procedit ex radice veritatis, et bonitatis. Dum enim illa ipsa, quæ secundum homines videntur esse bona opera, nequaquam vera fide ad Dominum referuntur, quem ignorant, nec propter eum agunt, sed propter aut quamdam honestatem, qua inter homines magni videntur, vel propter cupiditatem alicujus commodi temporalis, ipsa impietate infidelitatis, ipsa inflatione elationis, ipsa perversitate cupiditatis ita immunda et inquinata sunt omnia, ut apud Deum non virtutes, sed vitia judicentur. » Et in lib. *de tenend. veritate Script.* cap. 10 : « Habent itaque omnes homines, etiam qui alieni sunt a Christo, liberum arbitrium, sed tale, quale isti Patres ostendunt, id est in prævaricatione Adæ infirmatum, naturali possibilitate, et innocentia spoliatum, sine Christo nullo bono usui aptum. Habent naturaliter insitum arbitrium voluntatis, ut eodem arbitrio possint velle mala, possint velle etiam quædam bona, sed humana affectione, ad humanam societatem, atque honestatem pertinentia, quæ eadem humana affectione, vel propter aliqua temporalia commoda appetuntur, vel propter ipsam solummodo vitæ honestatem : sed hujusmodi humana bona, quæ humana affectio potest velle, potest etiam nonnunquam agere humana natura ;

cum propter temporalia bona appetuntur, sine dubio cupiditates sunt, cum propter solam vitæ honestatem, sine dubio inflata et elata sunt. » Quæ verba adeo plana sunt, ut expensione obscurari potius, quam elucidari possint.

Denique D. Prosper multis in locis divini Præceptoris mentem expressit. Videri potest epist. *ad Rufinum*, cap. 7. et lib. *de vocat. Gent.* cap. 6. et 7. ubi expesse ait : « Etiamsi in bonis moribus homo agat, male adhuc vivit, si non in Dei gloriam vivit. Sine cultu Dei, etiam quod virtus videtur esse, peccatum est, nec placere ullus Deo sine Deo potest : qui vero Deo non placet, cui nisi sibi, et diabolo placet? » Et carmine *de Ingratis*, cap. 16. sic modulatissime pangit :

Omne etenim probitatis opus, nisi semine veræ
Exoritur fidei, peccatum est, inque reatum
Vertitur, et sterilis cumulat sibi gloria pœnam.

Nec potest responderi, Augustinum, ejusque sanctos discipulos laudatos accepisse nomen peccati in lata, et minus proprie dicta significatione, nimirum pro actu ad vitam æternam sterili, et in malo vitiatæ conscientiæ statu elicito. Non potest, inquam, hoc effugio tot testimoniorum splendor obscurari : tum quia Patres recensiti ad eam, quam astruunt, sententiam confirmandam, Paulinum illud usurpant : *Omne, quod non est ex fide, peccatum est;* unde in eodem sensu nomen peccati accipiunt, in quo nomen illud Apostolus accepit. Nemo autem hactenus dubitavit, nomen peccati in stricta acceptione fuisse usurpatum. Licet enim dissentiant interpretes in explicanda illa particula (*Quod non est ex fide*), aliis per fidem conscientiam intelligentibus, aliis veram fidem, sine qua impossibile est placere Deo, significari cum Augustino volentibus, aliis de conscientia, quam dirigit fides, cum S. Thoma ubique Augustino indivulse adhærente accipientibus, concors tamen sententia peccatum proprie dictum intellexisse Apostolum credit, et patet ex verbis præcedentibus, ubi agit Paulus de actione manducandi contra conscientiam fide directam facta, quam utique peccatum esse actuale nemo ambigit. Tum quia Julianus, contra quem disputabat Augustinus, minime inficiabatur opera illa fieri in statu vitioso, quin oppositum asseveranter significabat, dicens opera illa esse sterilia : ergo aliquid aliud prætendit Augustinus. Legesis S. Doctorem in fonte, et veritate coactus fatebere, voluisse illum omnia illa, quæ ab infidelibus fiunt speciosæ pietatis opera, vel pravæ intentionis labe, vel rectæ saltem ordinationis privatione sordere ; ita ut vel nihil unquam ab Augustino perspicue dictum credendum sit, si hac in parte tenebras in ejus doctrina per se nitentissima comminiscamur. De mente sancti Thomæ postea patebit.

Tertia pars, quæ asserit, fidem nihilominus non esse essentialiter et indispensabiliter ad bona opera necessariam, suadetur tum ratione, tum ex doctrina Augustini. Ex ratione quidem : nam ideo infideles ordinarie peccant, quia vel opera sua ex officio bona in pravum infidelitatis suæ finem referunt, vel saltem in verum finem Deum, quem ignorant, referre omittunt. Atqui per auxilium divinæ gratiæ, sicut verum Deum cognoscere possunt, ita in illum opus bonum, quod eliciunt, referre ; eadem quippe auxiliante gratia, qua Creatorem cognoscunt, possunt etiam in ejus obsequium opus per se honestum referre; et tamen nondum habent fidem. Ergo, etiamsi ad quodvis bonum opus requiratur gratiæ Dei opitulantis adjutorium, non tamen fidei christianæ lux. Unde hæretici etiamsi infideles sint, utpote fidem infusam, et christianam minime habentes, cum auxilio Dei moventis ad aliquod opus honestum in Deum, vel Christum, quem fide humana credunt, tam bene referre possunt, quam Pagani referunt in idolum. Accedit, quod ideo ex Augustino et Patribus recensitis infideles omnia opera sua etiam ex objecto bona inficiunt, quia cupiditate movente ea efficere solent : atqui motum cupiditatis corrigere potest auxilium gratiæ moventis, et in Creatoris honorem referentis opus, quod homo sibi relictus in finem creatum, vel in se ordinare proclivis est. Ergo ante fidem per gratiam Dei actualem infideles posse aliquod bonum morale operari perspicuum est. Præsertim quia cupiditatis motus non sola reformat fides, cum multi sint fideles variis scelerum maculis inquinati : ergo illud in eis auxilium gratiæ operatur; ergo idem operari potest auxiliam gratiæ in infidelibus Christi fide carentibus, Deum tamen verum, seu primum rerum principium lumine naturali divinitus adjuti cognoscentibus. Quamobrem Augustinus, ideo peccata ait esse infidelium opera, quia non ex amore Dei, sed ex amore sui; non ex amore Creatoris, sed ex amore creaturæ proficiscuntur. Amor

autem creaturæ peræque, imo sæpe intensius viget in peccatore fideli, quam in infideli : ergo amorem illum auxilium gratiæ adjuvantis erigit, nec ad hoc necessario exigitur fides, quæ sola talem sine gratia non confert rectitudinem voluntati. Quod si contendas, Augustinum non accipere fidem stricte pro cognitione supernaturali Deo secreta sua per Ecclesiam revelanti credente, sed pro cognitione veri Dei, ita ut per infidelem intelligat hominem non cognoscentem, nec adorantem verum Deum lumine naturali ex creaturis cognoscibilem, et per fidem cognitum, sed servientem idolis, seu falsis divinitatibus; tunc ultro fateor omnia hujus infidelis opera esse semper peccata, vel commissionis dum mala agit, vel bona propter idolum; aut saltem omissionis, dum opera per se bona in verum Deum nec formaliter, nec virtualiter refert. Cum enim hominem non minus, quam cæteras creaturas Deus propter semetipsum creaverit, iniquum est, hominem non omnia opera sua in verum Deum, supremum Dominum, ultimum finem ordinare.

Hanc totam nostram resolutionem perspicue tradit S. Thomas 2. 2. q. 10. art. 4, ubi, postquam ostendit, infideles non posse elicere ullum opus meritorium vitæ æternæ, quia carent gratia, quæ est principium meriti, sic addit : « Tamen bona opera, ad quæ sufficit bonum naturæ, aliqualiter operari possunt; unde non oportet, quod in omni opere suo peccent. Sed quandocumque aliquod opus operantur ex infidelitate, tunc peccant. » Vides ex ejus mente opera infidelium non esse necessario peccata, nisi quando operantur ex infidelitate; tunc autem operantur ex infidelitate, vel quando opera sua in falsum Deum referunt, vel in verum Deum referre omittunt. Nihil autem vetat, quin Deus infideli notitiam veri Dei per ea, quæ facta sunt cogniti, impertiatur ante fidem, nihil vetat quin voluntas Deum cognoscentis aliquid in Deum sic cognitum cum adjutorio gratiæ referat. Neque enim infidelis necessitatur ad hoc, ut omnia sua opera in finem infidelitatis referat : « Sicut enim habens fidem », inquit D. Thomas memoratus, « potest aliquod peccatum committere in actu, quem non refert ad fidei finem, vel venialiter, vel etiam mortaliter peccando : ita etiam infidelis potest aliquem actum bonum facere in eo, quod non refert ad finem infidelitatis. » Quam rationem tradiderat ipse Augustinus lib. *de Spiritu et Lit.* cap. 28. his verbis : « Sicut non impediunt a vita æterna justum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur; sic ad salutem æternam nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita cujuslibet pessimi invenitur. »

Atque ex his etiam mens Augustini elucescit, nihil enim aliud intendit Doctor sanctissimus, quam opera sine fidei adjutorio facta, esse ordinarie et regulariter peccata, imo et semper, nisi speciali gratia infideles adjuventur, quia infideles qua tales, non agunt, nisi ex regula infidelitatis, et erroris sui, vel saltem in verum Deum opera sua referre, et in Domino gloriari prætermittunt. Unde loco citato contra Julianum, ideo ait operire nudum, tametsi sit opus ex officio, et objecto bonum, et laudabile, in infideli tamen obscurari nigredine peccati; quia de tali opere non in Domino gloriatur, id est, illud ad Dei gloriam non refert. Et certe, ut manifestum sit, Doctores influxum fidei ad quodcumque bonum essentialiter desiderantes, mentem Augustini capite illo tertio libri quarti contra Julianum expressam non est plene assecutos, observa Augustinum ea ibi proferre, quæ nisi aliquo lenimento temperentur, probant omnia peccatoris etiam fidelis opera esse peccata; Augustinus enim non qualemcumque fidem ad bonum opus exigit, sed fidem, quæ per dilectionem operatur, quæ utique in peccatore Christiano minime invenitur. Verba Augustini sunt hæc : « Disce eum, qui non facit opera bona intentione fidei bonæ, hoc est ejus, quæ per dilectionem operatur, totum quasi corpus illud, quod velut membris operibus constat, tenebrosum esse, hoc est plenum nigredine peccatorum. » Idem docet sexcentis aliis locis, præsertim libro *de grat. Christi* cap. 26 : « Quid boni faceremus, nisi diligeremus; aut quomodo bonum non facimus, si diligamus? Etsi enim Dei mandatum videtur aliquando a diligentibus, sed a timentibus fieri; tamen ubi non est dilectio, nullum bonum opus imputatur, nec recte bonum opus vocatur, quia omne, quod non est ex fide, peccatum est. » Vides Augustinum illud Apostolicum, *omne quod non est ex fide peccatum est*, de fide per caritatem operante intelligere, et tamen adversarii non influxum caritatis, sed solius fidei ad bonum opus necessario exigunt. Ergo aliquo tenentur Augustinum interpretamento explicare.

Quare vera Augustini mens est, opera quævis sine auxilio gratiæ facta esse peccata, sive in infidelibus, sive in fidelibus, quia opera in Deum non ordinata procul dubio peccata sunt, quem ordinem ad Deum sola auxilii divini cupiditatem reformantis gratia confert. Et, quia infideles opera sua ad Deum verum referre non solent, quippe qui verum Deum non norunt, procul dubio opera infidelium sunt ordinarie peccata ; non tamen opera fidelis peccatoris, qui licet caritate perfecta Deum super omnia ex toto corde diligente careat, habet tamen fidem, qua illustratus, et auxilio Dei lumini fidei connaturaliter correspondente roboratus, in Deum nondum summe dilectum opus referre potest, et sic boni sunt omnes pii motus justificationem præcedentes, tametsi non a caritate perfecta proficiscentes. Quia tamen nihil vetat, Deum infideli Creatoris notiam impertiri, nihil etiam vetat in illum infideles opera sua aliquando saltem referre ; relinquitur opera infidelium non esse necessario peccata, etiamsi fides non influat. Unde Augustinus lib. citato *de Spiritu et littera,* postquam dixit multa infidelium opera esse ex officio non solum non vituperanda, sed etiam merito, recteque laudanda, subjungit : « Quamquam si discutiatur quo fine fiant, vix inveniuntur, quæ justitiæ debitam laudem, defensionemve mereantur. » Si vix inveniuntur, ergo aliquando inveniri cum adjutorio gratiæ possunt.Dicere autem Augustinum ibi non ex propria fixaque sententia loqui, sed per modum disputantis, ut quidam doctus recentior putat, est Patres, prout volumus, interpretari, in omnemque sensum opportune importune flectere.

In probanda ultima speculationis parte immorandum non est, si enim fides non necessario exigitur ad operis rectitudinem, multo minus gratiæ, et caritatis influxus desideratur, alias omnia peccatorum opera essent scelera, etiam pii illi motus justificationem præcedentes : quod Tridentinum sess. 6. can. 7. damnat. Et ratio est clara, quia homo peccator, seu in peccato mortali constitutus potest cum Dei adjutorio opus bonum ex objecto, et fine operari : ex objecto quidem, quia, ut recte ait D. Thomas supra relatus ad 3, per peccatum etiam infidelitatis « non corrumpitur totaliter ratio naturalis, quin remaneat aliqua veri cognitio, per quam facere possunt aliquod opus de genere bonorum. » Quod et antea docuerat Augustinus libro præfato *de Spiritu et littera*, his verbis : « Quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detrita est, ut nulla in ea velut lineamenta extrema remanserit, unde merito dici possit, etiam in ipsa impietate vitæ suæ facere aliqua legis, vel sapere. » Ipsa experientia compertum est, nullum adeo esse nefandum, a quo lumen vultus divini signati super nos, et inextinguibilis honestatis amor voluntati inseminatus aliqua pietatis naturalis, justitiæ, misericordiæ, et religionis opera non extorqueat, et quamvis illa per se laudabilia officia cupiditas in se reflecte soleat, quia, ut bene canit Prosper c. 17, « arbitrium per devia lapsum claudicat, et cæcis conatibus, inque ligatis motus inest, non error (practicus) abest. » Attamen Deo adjuvante in honorem Creatoris quadantenus referre opera honesta peccatores possunt, quod auxilium, licet Deus denegare possit, et sæpe deneget, conferre tamen potest : imo et interdum conferre conveniens est, cum remanentibus illis divinæ imaginis lineamentis, superstiti illi honestatis amori, tametsi nunquam debeantur, interdum tamen respondent auxilia, quibus voluntas aliquo saltem imperfecto æternæ justitiæ, honestatis et bonitatis amore inescetur.

Contra primam partem speculationis objiciunt primo Lessius Tannerus, et post illos noster Gonetus nimis hac in parte Molinæ discipulis adhærens ; objiciunt, inquam, varias auctoritates, tum illum Apostoli locum Rom. II : *Gentes quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt ;* id est, per virtutem naturalem, solo rationis naturalis dictamine prælucente opera legis exequuntur : ergo sine gratia Dei. Tum varia Augustini testimonia, quibus S. Doctor affirmat, multa infidelium opera juste meritoque laudari ; additque, ideo illa ab eis fuisse effecta, quia terrenorum affectuum labe non omnino deteritur impressa mentibus nostris divinitatis imago. Tum quædam, pauca atmen, et valde jejuna D. Thomæ verba, ubi asserit hominem in statu naturæ corruptæ posse « per virtutem suæ naturæ aliquod bonum agere », ut tradit q. 109. art. 2. Tum quædam conciliorum oracula magna vi detorta, puta illud Tridentini sess. 6. can. 1 : « Si quis dixerit hominem suis operibus, quæ vel per humanæ naturæ vires, vel per legis doctrinam fiunt, absque divina per Jesum Christum gratia posse justificari coram Deo,

anathema sit. » Quibus verbis indicatur aliqua bona opera per naturæ vires absque Christi gratia effici posse. Denique magis speciose proferunt Bullam B. Pii V. et Gregorii XIII. inter alias propositiones Michaelis Baii istas damnantium : « Cum Pelagio sentiunt, qui textum Apostoli ad Rom. I : *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt*, intelligunt de gentibus fidei gratiam non habentibus. » Item, « liberum arbitrium sine gratia, et Dei adjutorio nonnisi ad peccandum valet. Cum Pelagio sentit, qui boni aliquid naturalis, hoc est, quod ex naturæ solis viribus ortum ducit, agnoscit. » Quibus verbis, inquit Gonetus, expresse damnatur nostra sententia, quod confirmat auctoritate Lessii et Tanneri constanter asserentium nostram doctrinam non esse tutam, utpote ab his Ecclesiæ Catholicæ capitibus diserte proscriptam. Sic illi contra intentionem Pontificis seipsum manifestissime declarantis novos articulos fidei pro libito fingentes, et diffingentes liberaliter exsculpunt ; an satis sobrie, postea videbimus.

Respondeo his paucis testimoniorum explicatu facillimorum moliminibus non elevari posse, vel concuti firmissimam sententiæ nostræ veritatem tot Scripturarfim, Patrum, Conciliorum, summorumque Pontificum clarissimis sententiis communitam, nec ullo verisimilitudinis colore obtendi posse, Beatissimum Pium V. in Schola D. Thomæ enutritum, ac proinde Augustini amantem, et Pontificem antiquitatis adeo tenacem voluisse puram putam Augustinianorum dogmatum medullam erroris insimulare. Sed age singula ventilemus auctoritatum momenta.

Ad primam ex Apostoli loco depromptam abunde respondemus in materia de fide, ubi locum illum intelligendum dicimus, vel de gentilibus ad fidem conversis, et per naturam gratia reformatam operantibus, ut Augustinus censuit, cujus mentem S. Thomas pluribus locis, nominatim vero in commentario illius loci approbavit; et plane viro Thomista indignum est, Augustinianam illam explicationem Angelici Doctoris calculo probatam inter damnatas Baii propositiones collocare, præsertim cum Pii V. constitutio tot evidentissimis modis possit, intemerata manente Augustini expositione, explicari, ut postea clarebit. Dicuntur autem gentes illæ, tametsi conversæ, legem non habere, vel quia nondum erat scripta lex Christi, vel quia lex Christi in spiritu potissimum sita est, non in littera, sicut lex Mosis. Secundo dicimus, locum illum Apostolicum, si intelligatur de gentibus fidei lumine nondum illustratis (ut intelligi posse cum nostro Angelico Magistro non abnuimus), ita interpretandum esse, ut ly *naturaliter* non opponatur gratiæ, sed legi, quasi dicat Paulus : Non est vobis gloriandum, o Judæi, quod legem Moysis acceperitis, quia gentes, quæ legem illam non habent, naturaliter, id est sine auxilio illius legis, faciunt opera legis. Ubi, ut doctissimus Estius observavit, illud *naturaliter*, in sensu litterali opponitur tantum legi, non gratiæ ; ut sit sensus : Gentes naturaliter, id est in statu naturæ lege destitutæ permanentes, opera legis naturalis faciunt ; sed, sicut mandata legis scriptæ observare nequibant Judæi sine gratia Dei, nisi cum Pelagio totam gratiæ opitulationem ad legem forinsecus sonantem reducamus ; ita sine Dei adjuvantis gratia gentes legem naturalem scriptam in cordibus suis nequaquam observabant. Et certe, si locus ille Apostolicus secundum mentem adversariorum veniret intelligendus, procul dubio probaret, quod ipsi non admittent, nimirum ad servandam legem naturalem, ad operaque pia, et justa, quæ lex illa præscribit, toto vitæ decursu peragenda, sufficere legem naturalem, cum gentes, quæ legem non habent, naturaliter, id est, ut ipsi fingunt, per naturæ vires, ea, quæ legis sunt, faciant. Ergo juxta illos hoc uno verbo Apostolus gratiæ in illa epistola, cujus unicus scopus est gratiam Christi, ejusque necessitatem, potestatem et gloriam stabilire, totam christianæ gratiæ necessitatem ab imis fundamentis subruisset, Quid enim opus est gratia Redemptoris, si gentes, quæ legem non habent, naturaliter, id est solius naturæ viribus, ea, quæ legis sunt faciunt ? Vide etiam S. Thomam q. 109. art. 4. ad 1.

Ad Augustinum respondeo S. Doctorem non negasse opera ex officio bona, sed pravarum circumstantiarum maculis sordidata ab infidelibus posse fieri : opus autem ex integra causa bonum ab illis, et sine auxilio gratiæ effici posse, nunquam dixit Augustinus, cum et in illis paucis locis, quæ referunt adversarii, et continentiam Polemonis, et Schismaticorum pro Christo morientium patientiam, et aliorum pudicitiam conjugalem, donum Dei apertissime dixerit. Quod

tamen ipsemet Augustinus sic interpretatur lib. 1. *de Nupt. et Concup.* cap. 3. his verbis : « Quid ergo dicimus, quando et in quibusdam impiis invenitur pudicitia conjugalis ? Utrum eo peccare dicendi sunt, quod dono Dei male utantur, non id referentes ad cultum ejus, a quo acceperunt ? An forte, nec dona Dei putanda sunt ista, quando hæc infideles agunt, secundum Apostoli sententiam dicentis : *Omne, quod non est ex fide, peccatum est?* Quis audeat dicere donum Dei esse peccatum ? » Unde juxta Augustinum hæc opera per se eximia in infidelibus regulariter non sunt sine peccato, sed si aliquando sine peccato fiant, procul dubio non sine auxilio Dei fiunt. Unde nihil unquam contra nos producent ex Augustino adversarii ; quia, etsi eis concedamus aliquando opera bona ab infidelibus fieri (quod possibile cum Dei auxilio esse non inficiati sumus supra) nunquam tamen aliquid in Augustino invenitur, quo significetur, illa sine ope speciali Dei adjutorii esse peracta.

Dices : Ex Augustino lib. 5. *de Civ.* cap. 15. a Romanis multa præclare gesta sunt, quibus et merces reddita est, amplum nimirum orbis imperium in virtutum civilium remunerationem. At Romanis non concedebatur specialis gratia ad virtutes illas civiles exercendas : ergo sine gratia possunt multa virtutum opera fieri.

Respondeo ægre adversarios probaturos Romanis saltem quibusdam nunquam Deum auxilium gratiæ non quidem gratum facientis, sed moventis fuisse impertitum, cum ipsi omnibus et singulis et semper auxilium sufficiens nedum offerri, sed etiam conferri contestentur. Sed, utut sit, ad has angustias minime nos reducit argumentum frigidissimum. Tum quia idem Augustinus eodem loci illa Romanorum gesta præclara, peccata esse pronuntiat : « Ista, » inquit, « laudis aviditas, et cupido gloriæ multa illa miranda fecit, laudabilia scilicet, atque gloriosa secundum hominum æstimationem : amore itaque primitus libertatis, post etiam dominationis, et cupiditate laudis, et gloriæ multa magna fecerunt. Sanius autem videt (ut ait cap. 13.) qui et amorem laudis vitium esse cognoscit. Huic igitur cupiditati (addit cap. 14.) melius resistitur sine dubitatione, quam ceditur. » Tum quia merces non est reddita Romanis in præmium veræ virtutis, sed in commendationem operum ex officio honestorum' Tum quia eatenus dicitur Romanis merces reddita, quia quod ambibant, obtinuerunt, eo sensu quo Veritas dixit, hypocritas recipere mercedem suam, non quod opera hypocritarum, quæ faciunt ut glorificentur ab hominibus, mercedem ullam promereantur, sed quia gloriam, quam unice hypocritæ intendunt, consequuntur : intentioni ergo respondet merces quæsita per iniquitatem, non retributa per justitiam. Videsis eumdem S. Doctorem cap. 18. ejusdem libri. Tum demum quia, licet laudis cupido vitiosa sit, non tamen adeo probrosa sicut cætera vitia : et quia illa cupiditate valde humana cætera vitia longe deteriora Romani presserunt, et etiam aliquatenus virtutum civilium honestate permoti sunt ; ideo præmium temporale sortiti sunt, quod Deus operibus malis, aliquo tamen honestatis radio permixtis indulgere solet, ut patet in obstetricibus Ægyptiorum, quarum egregiam in pueros Hebræorum pietatem remuneratus est, eisque ædificavit domos, id est, ut Augustinus et Theodoretus interpretantur, earum res familiares auxit et locupletavit.

Ad D. Thomam dico patere ex ipso contextu expositionem. Quis enim negaverit homines aliquod opus ex objecto civiliter bonum, quale est « ædificare domos, et plantare vineas » (quæ sunt ipsa accuratissimi Doctoris exempla) sine speciali gratiæ adjutorio effici posse ? Nec contra hoc quicquam efficit Gonetus, dum ait S. Thomas velle hominem posse plantare vineas, et ædificare domos ex deliberatione, tanquam bonum proportionatum naturæ. Nihil, inquam, efficit ; quia, etsi homo plantando vineas deliberet, et ædificando domos intendat facere aliquid proportionatum naturæ, et urbanitatis decori, hoc nihil aliud probat, quam dari opera bona ex fine operis, quod in moralibus est idem cum objecto : sed ut finem operis in Deum prout tenetur operans referat, gratia opus est. Itaque concedit solum D. Thomas, posse dari sine gratia bonos architectos, bonos vinitores, sed non bonos justos. Alia, quæ ex D. Thoma proferri possunt, vel suum secus interpretamentum vehunt, vel certe adversariis obsunt magis, quam prosint : unde patet eorum sententiam esse a probationibus e S. Thoma petitis desertissimam.

Ad testimonium ex sacro Tridentino concilio petitum respondeo, identidem mihi excidere, dum verba objecta relego, quo pacto illa ad suam sententiam detorquere adver-

sarii possint. In his quidem cerno, opera quævis nihil ad justificationem valere; sed bona opera per solas naturæ vires, vel per legis doctrinam fieri, sancta synodus nunquam dixit; cum et ipsum sacrum timorem, qui est salutis initium, quique ante justificationem haberi potest, donum esse Spiritus sancti, nondum quidem inhabitantis, sed moventis disertissime definiat.

Ad constitutionem B. Pii V. Prædicatoriæ familiæ et Thomisticæ Scholæ immortalis ornamenti respondeo observando, certum mihi videri, adversarios Bullam illam vel in fonte non legisse, vel certe illam minime expendisse. Etenim ut superiori dissertatione, cap. 1. specul. 1, explicantes statum naturæ integræ observavimus, idem B. Pontifex in fine ejusdem Constitutionis apertissime declaravit, plures e Baianis propositionibus posse legitimum et catholicum pati sensum, easdemque plures fuisse ex Augustino totidem verbis depromptas; eas tamen omnes suam Sanctitatem proscribere vel ob censuræ a Baio superadditæ attrocitatem, vel ob pravam earumdem intelligentiam. Cum ergo manifestum sit, locum Apostolicum, *Gentes, quæ legem non habent*, etc., intelligi ab Augustino et Aquinate de gentibus ad fidem conversis, ut ipsemet Gonctus disp. 1. art. 3. §. 5, confitetur, relinquitur illam Baii propositionem, quæ nobis primo loco objicitur, esse de numero illarum, quas sua Sanctitas bonum habere posse sensum, et in illo a censura immunes esse declaravit, eique duntaxat subjacere voluit, quatenus vel nimiam censuræ acrioris severitatem continent, vel in pravum sensum a Michaele Baio detorquebantur. Itaque prima propositio jure damnatur, quia omnem aliam expositionem loci Apostoli vocat Pelagianam: « Cum Pelagio sentiunt, » inquit Baius, « qui textum Apostoli intelligunt de gentibus fidei gratiam non habentibus. » Nam quod locus possit intelligi de gentibus nondum fidei gratiam habentibus, quæ legem naturalem, non tamen sine auxilio Dei observant, tradunt multi Doctores, qui Pelagiani non sunt, sed Pelagii errores detestantur. Sed, utut sit, manifestum est, primam propositionem nostram sententiam nedum non ferire, sed nequidem tangere. Nos enim non illos dicimus cum Pelagio sentire, qui textum Apostoli de gentibus fidei gratiam non habentibus exponunt; sed illos duntaxat cum Pelagio sentire dicimus, qui legem naturalem sine Dei gratia observari posse, particula illa, *naturaliter*, quæ habetur in textu Apostoli, abutentes affirmant.

Secunda etiam propositio in sensu Baii falsa est, nimirum: « Liberum arbitrium sine gratia et Dei adjutorio nonnisi ad peccandum valet. » Sensus autem Baii est, liberum arbitrium indigere gratia sanctificante, et caritate, ut bene agat: quod evidenter ex aliis propositionibus in ea Bulla recensitis colligitur, quæ tales sunt: « Omne, quod agit peccator, vel servus peccati, peccatum est. » Censet ergo Baius, requiri ad hoc ut opus non sit peccatum quod operans non sit peccator, seu quod habeat gratiam sanctificantem. Item: « Distinctio duplicis justitiæ, alterius, quæ sit per spiritum caritatis inhabitantem, alterius, quæ sit ex inspiratione Spiritus sancti, similiter rejicitur. » Vides ergo manifeste Baium nullum opus bonum esse voluisse, nisi a gratia sanctificante profectum; siquidem justitiam ab inspiratione Spiritus sancti excitatam, ad inhabitante distinctam rejecit. Ergo, cum dixit liberum arbitrium sine gratia et adjutorio Dei nihil valere nisi ad peccandum, per gratiam, perque adjutorium justitiam inhabitantem, sine qua nihil bonum esse posse vult, intellexit. Idem clarissime colligitur ex altera ejusdem Michaelis propositione, quæ sic habet: « Illa distinctio duplicis vivificationis, alterius, qua vivificatur peccator, dum ei pœnitentia, et vitæ novæ propositum, et inchoatio per Dei gratiam inspiratur; alterius, qua vivificatur qui vere justificatur, et palmes vivus in vite Christo efficitur, pariter commentitia est. » Si autem nulla sit inchoatio vivificationis et pietatis, nullaque sit gratia, quæ non vivificet formaliter, planum est ad evitandum in omni actione peccatum opus esse gratia sanctificante, in qua vita formalis animæ sita est. Qui Baii sensus non solum falsus, sed hæreticus est; ex eo enim sequitur, dispositiones, quibus peccator ad justificationem manuducitur, esse peccata; quod in Novatoribus nostris sacra Tridentina synodus damnavit.

Ex his etiam patet responsio ad tertiam propositionem; cum enim Baius nullam aliam veram gratiam agnoscat præter sanctificantem, seu habitualem, quidquid ex gratia sanctificante non proficiscitur, ex solis naturæ viribus ortum habere consequenter credidit; unde cum dixit: « Cum Pelagio

sapit, qui boni aliquid naturalis, hoc est, quod est naturæ solis viribus ortum ducit, agnoscit ; » idem est ac si dixisset : Cum Pelagio sentit, qui sine gratia sanctificante bonum aliquod opus agnoscit ; qui utique sensus damnandus est. Accedit, quod propositio illa per se prolata falsa est ; cum enim ex naturæ viribus possit homo bonum ex officio opus efficere, imo et finem operis honesti sibi præstituere, falsum est absolute, nullum dari bonum naturale, seu ex solis naturæ viribus ortum : opus enim ex objecto, et fine operis bonum, tametsi bonum purum non sit, si ultimi finis veri circumstantia desit, bonum tamen est, cum actus sicut ab objectis speciem, ita et denominationem sortiantur ; unde actus respiciens objectum bonum bonus est, et talis jure nominatur.

His omnibus addi potest, responsiones hactenus datas ipsi Bullæ interpunctioni inniti, quæ adversariis magis placet, sic enim præfatæ Bullæ censuram legunt : « Quanquam nonnullæ aliquo pacto sustineri possent, in rigore et proprio verborum sensu hæreticas, erroneas, suspectas, temerarias, scandalosas, et in pias aures offensionem immitentes respective damnamus, circumscribimus, abolemus. » Juxta quam interpunctionem præfatæ propositiones in suorum duntaxat auctorum sensu proscriptæ sunt, qui damnatorum auctorum sensus ex aliis propositionibus a nobis adductis patet. Manifestum est autem, unam, eamdemque propositionem in uno sensu hæreticam, in alio esse orthodoxam, ut probat Augustinus lib. *de Hæres.* exemplo Coluthianorum et Florianorum, quorum illi damnati sunt, quod dicerent Deum non facere mala ; isti etiam proscripti, quia e contrario Deum creare mala pronuntiabant. Porro amborum sensus divinis eloquiis resistebat, ut enim ibi Augustinus docet, creat Deus mala pœnas justissimas irrogando, quod Coluthus non videbat ; non autem malas naturas et substantias creando, uti Florinus errabat. Sic etiam, teste Athanasio lib. *de Synodis*, Paulus Samosatenus in concilio Antiocheno secundo damnatus est, quod diceret Christum esse consubstantialem Patri ; quia vocem consubstantialis corporaliter accipiebat ; et in Nicæno concilio generali proscriptus est Arius, eo, quod Filium non esse Patri consubstantialem blasphemarit, quia vocem consubstantialis pro divinæ identitate substantiæ, quam Filio Dei denegabat, accipiebat : et utrumque concilium bene pro subjecta materia definivit, et reapse inter se Patres illi consenserunt, quia sensum hæreticum sub æquivocis vocibus latentem detexerunt, verumque et orthodoxum retinuerunt. Hæc, inquam, dicta sunt juxta interpunctionem ab adversariis adhibitam, secundum quam solus Baii sensus vel per se patens, vel ex aliarum propositionum collatione elicitus damnatur. Cæterum non omnes illam interpunctionem probant ; testantur enim se legisse Bullas Romæ typis reverendæ Cameræ Apostolicæ editas, in quibus per modum unius integræ clausulæ sic censuram restringentis legitur : « Quanquam nonnullæ aliquo pacto sustineri possint in rigore et proprio verborum sensu, hæreticas, » etc. Juxta quam lectionem certum esset, aliquas earum aliquo pacto sustineri posse ; quod vero similius est.

Addi secundo potest, ex terminis ipsius censuræ liquido constare, non omnes articulos ideo a B. Pio V., et consequenter a Gregorio XIII. fuisse damnatos, quod omnes sint falsi, vel hæretici, cum articuli illi hæretici, erronei, suspecti, temerarii, scandalosi, et in pias aures offensionem immittentes respective dicantur. Unde colligere est nonnullos ex iis ideo duntaxat esse reprobatos, quod iis quidam offenderentur, atque inter theologos contentiosius quam par erat hinc inde disputantes, turbandæ pacis, et piæ quorumdam teneritudinis occasio præberetur. Unde etiam P. Gabriel Vasquez in 1. 2. disp. 189. c. 12. ubi nostram sententiam post promulgatam Bullam fuse, nec minus erudite defendit, ex Cardinalibus Toleto et Bellarmino doctrina ac pietate magis quam purpura eminentissimis testatur, nonnullas ex præfatis propositionibus ideo esse damnatas, quia nimia verborum acerbitate, qua etiam hæreseos aliorum opiniones insimulat Baius, summi Pontificis, vel concilii œcumenici auctoritatem sibi arrogans, prolatæ erant.

Addi ultimo potest, quod, licet nonnullæ ex illis propositionibus absque censuræ amarore prolatæ reperiantur, quæ aliquo pacto sustineri possunt, tamen modus exprimendi Baianus typhum ubique et supercilium redolens, vel nude prolatus multos jure potuit offendere. Unde potuit et debuit prudentissimus Pontifex eas propositiones reprehendere, quibus fidelium animi offendebantur,

easque tamdiu pro bono pacis prohibere, quamdiu eis persistit offensa catholicorum hominum teneritudo. Sic controversiæ de auxiliis multifariam a Romanis Antistitibus vetitæ sunt, sapienter existimantibus a doctrinæ non necessariæ prædicatione supersedendum, cum inde gravia scandala, et periculosæ perturbationes timentur. Sic etiam dum eram Romæ conclusiones de scientia media, de prædestinatione, de aliisque affinibus materiis palam propugnari vetitum erat. Sic ubique, præsertim vero in Hispania, de immaculato Virginis Deiparæ conceptu disputare nefas est. Quia, cum in variis Christiani orbis locis, sed nominatim in Hispaniis quæstio illa, quæ olim pacifice, et solius veritatis inquisitione ventilabatur, acerbissimis sit disputationibus agitata, argumentis etiam non raro dicteria, verborum acores, et fortasis alia graviora continentibus: sapientissime Ecclesiæ Pastor, cujus est caritatem fovere, violatam filiorum concordiam restituere, et amarulenta animorum dissidia sedare, non semel eam prohibuit, rei tamen veritate indecisa manente, et prohibita alterutrius sententiæ censura, ne ea sententia, quæ B. Virginem negat immunem a peccato originali, publice doceretur. Et, quamvis illius sententiæ assertores doctrinam suam in Scripturis fundatam, et, ut loquitur Cajetanus, requiescere in sinu Sanctorum contestentur ; prudentissime tamen summus Pontifex propter anticipatas populorum opiniones, Hispanorum præsertim offensionem, opinantium B. Virginem cum peccato originali esse conceptam, silentium imposuit, certissimo hoc principio usus, in sententiis ferendis, et traditionis Patrum summam rationem esse habendam, et simul fideles in schismatis discrimen non esse conjiciendos. Unde utrique parti opinandi quod probabilius visum fuerit, libertatem reliquit, ne extinguatur lucerna in Israel ; et simul omnibus publica de hac controversia dissertatione interdixit. Si enim vera et definita dogmata crude, ut ita dicam, proposita dum occasio sunt ruinæ infirmorum, prudenter silentio prætermittuntur, juxta illud : *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* ; unde in primitiva Ecclesia adorandæ Eucharistiæ mysterium ob ingentem, quam secum invehit difficultatem, quamve sine scandalo Capharnaitæ olim audire non potuereunt, cathecumenis, et multo magis infidelibus magna cum cautela occultabatur ; quanto magis regula illa in assertionibus dubiis, et nondum clare decisis locum habet ?

Aliæ objectiones e ratione petitæ dissolvuntur. Examinatur præceptum omnia in Deum referendi.

Objiciunt præterea adversarii : Creatura rationalis per facultatem suæ naturæ potest cum concursu generali actum naturæ suæ consentaneum elicere, ne sit deterioris conditionis aliis creaturis, quæ actus sibi convenientes eliciunt, ut cum ignis calefacit, sol illuminat, arbor fructus edit. Atqui actus honesti et boni sunt naturæ rationali consentanei, cum sint regulis rationis conformes, sicut mali a ratione recedentes, contra naturam esse dicuntur. Ergo opera moraliter bona nullaque peccati labe sordidata potest creatura rationalis sine auxilio gratiæ efficere.

Respondeo hoc argumento probatum iri, posse etiam voluntatem absque Dei adjuvantis auxilio, et totam legem servare, et a peccato abstinere, et tentationes superare, cum hi actus sint naturæ rationali consentanei, sicut eorum oppositi rationi, et naturæ repugnant ; et tamen hoc adversarii, ne in superbiam Pelagianam incidant, non admittunt. Ergo nimis probat, subindeque nihil, hoc argumentum. Licendum ergo, quod, licet creatura rationalis pura et sana possit bona opera cum solo concursu generali efficere, non tamen debilis et infirma, qualis est nostra in statu corruptionis : unde non nisi motus imperfectos intra sphæram vitæ civilis elicere potest, puta ædificare domos, plantare vineas, ut ait divus Thomas. Adde quod, quia liberum arbitrium primi peccati granditate non extinctum, sed attenuatum duntaxat est et infirmatum, ideo non negamus, plura posse a voluntate effici opera ex objecto, officioque honesta, tametsi in illis gloriari in Domino sine Domini adjutorio non possit. Patet autem opus objectum bonum respiciens, tametsi recta ad Deum relatione carens, bonum esse, sed mixtum, nec purum, ut alias dum de moralitate, demonstratum est. Hic autem bonitatis moralis radius subobscurus. in actum ex objecto per se honesto refusus laudabilis est. Nam sacræ Litteræ, in quibus sicut non fallimur, ita ex eis non fallimur, multorum opera laudant, qui Deum verum non agnoverunt ; quia opus per se honestum amabant, licet non bene amare dicendi essent, qui de bon

operibus non in Domino gloriabantur. Sic legimus laudari Cyrum, et Darium reges, quod templum Jerosolymitanum instaurari curarint, captivitatemque populi Judaici laxari mandaverint. Laudatus est etiam Assuerus rex, quia, exaltato Mardochæo, et Aman juxta vindicta affecto, Judæos ab iniqua internecione liberavit. Commendatur etiam Nabuchodonosor, quod cum perfido perjuroque Sedecia locutus sit judicium. Ninivitarum etiam pœnitentia, qua temporalem vindictam averterunt ; et Reginæ Austri diligentia, quæ audiendæ sapientiæ Salomonis gratia longinquam peregrinationem confecerat, ab ipsa veritate probantur. Denique actorum ultimo barbarorum Apost. Paulo, sociisque naufragis non modicam humanitatem præstantium hospitalitas celebratur. Porro illis omnibus operibus ex objecto bonis vel defuit semper ultimi finis debita circumstantia, vel si non defuit, actualis gratiæ beneficium fuit.

Dices : Hoc ipso, quod voluntas non refert opus ex objecto bonum, puta eleemosynam, in finem pravum, sed in præcisa misericordiæ honestate sistit, tunc actus sponte sua ex se tendit in Deum totius honestatis fontem et finem, saltem interpretative, cum per pravi finis appositionem a Deo minime detorqueatur operis impetus in Deum, non secus ac lapis in centrum natura sua proclivis. Ergo actus erit perfecte bonus sine auxilio gratiæ. Respondeo, ad integram operis honestatem non sufficere ut objectum, et finis proximus honestate gaudeant, nisi etiam operans finem ultimum verum, in quem omnia opera sua formaliter, vel virtualiter referre tenetur, ut postea dicemus, sibi præstituat, cum de bono opere non in Domino gloriari solus impius neget esse peccatum, ut ait Augustinus. Dum ergo quis honestatem operis amat, per hoc quidem non peccat, cum rationi consone agat : quod virtutis honestatem in se reflectat, et in Deum referre omittat, sine peccato esse non potest. Adde quod sine gratiæ adjutorio vix, ac ne vix quidem virtutis honestas voluntatem in statu corruptionis primo et per se movere potest potentia consequenti et in sensu composito ; quia, ut supra ponderavimus, occultus sui amor cordi nostro invisceratus, etiam dum honesta amare sibi videtur, quæ sua sunt latenter quærit, et mentitur iniquitas sibi ; id est, ut exponit Magn. Gregorius, « sæpe fit, ut aliud in intimis intentio supprimat, et aliud tractantis animo superficies cogitationis ostendat. » Quare duplici de causa adjutorium gratiæ necessarium est, et ut objecti honestas sincere ametur, et ut in Deum referatur. Maxime quia, cum juxta principia Augustini amor castus justitiæ, honestatis, et veritatis, sit amor ipse Dei, tam non possumus honestatem bene, seu pure sine gratia diligere, quam non possumus diligere Deum ; quod certum esse fatentur ii contra quos agimus. Principium autem prædictum tradit Aug. l. 2. *de lib. Arb.* c. 19 : « Neque, » inquit, « prudentia cujusquam fit prudens alius aut fortis fortitudine, aut temperans temperantia, aut justus justitia hominis alterius quisquam efficitur ; sed coaptando animum illis incommutabilibus regulis, luminibusque virtutum, quæ incorporaliter vivunt in ipsa veritate, sapientiaque communi, quibus et ille coaptavit, et fixit animum, quem istis virtutibus præditum sibi ad imitandum proposuit. » Quam justitiam et veritatem « intus apud nos, vel potius supra nos in ipsa veritate conspici » a nobis testatur idem Pater lib. 1. *de Trin.* cap. 9. Unde subdit : « In Deo concipimus incommutabilem formam justitiæ, secundum quam hominem vivere oportere judicamus. » Quod et repetit serm. 17. *de verbis Apost.* cap. 3 : « Interrogo, utrum ames justitiam ? Dominus autem justitia est, non enim tibi fingere debes Deum quasi idolum. »

Urgebis : Gratis, et sine fundamento dicimus, teneri nos omnia ad Deum tanquam ultimum finem semper referre, saltem virtualiter ; nonne enim satis, superque creaturæ rationalis officio satisfacimus, si opus propter finem proximum de se honestum efficiamus, cum tunc rationi consone agamus ?

Respondeo hanc quæstionem tractari solere a theologis moralibus, vel in tractatu *de Peccatis*, ubi quæritur an homo possit primo peccare venialiter ; cujus occasione, inquirunt, num homo in primo rationis exordio, sin physico, certe morali in Deum converti teneatur ; vel in materia de caritate, ubi præceptum dilectionis Dei examinatur. Sed dabit veniam lector optimus oblivioni meæ ; postquam enim de præcepto fidei, et spei multa satis in sequenti libro tradidi, a primo, et magno mandato pertractando supersedere decreveram, et fere hujus argumenti disputatio memoria e exciderat, quæ utinam nunquam absit a corde. Nec mirare,

lector, ad credendum enim difficilia, ad sperandum ardua præceptis theologorum studio exponendis inculcandisque opus est. At vero ad Deum amandum quid opus est lege ; cum amorem illum natura suggerat, ratio suadeat, auctoritas evincat, in ejusque inculcationem universæ divinorum eloquiorum sententiæ totæ quantæ conspirent : « Clamat, » inquit Doctor mellifluus lib. *de dilig. Deo*, « intus innata, et non ignota rationi justitia, diligendum esse illum, cujus nos totos esse, et cui totum debere non ignoramus. » Et ideo, ut observat S. Thomas, de hoc præcepto in decalogo non fit mentio hoc nomine, quod evidentius sit.

Sane non credebam de hocce dilectionis divinæ præcepto disputatum iri unquam apud Christianos, cujus dubitatio apud Gentiles non omnino occæcatos sacrilega merito haberetur. Non credebam inventum unquam iri theologos, magnum istud præceptum subtilitatibus inconditis ad nihilum redacturos ; præceptum, inquam, quod si Scripturarum omnium compendium, Prophetarum votum, Evangelii summ am, Christianismi animam, perfectionis regulam, cunctarum formam virtutum, unum incarnati Verbi scopum, legis finem, solidæ pietatis principium simul, et coronamentum dixeris, a veritate non aberrabis.

Enimvero quis credet in illas extremæ calamitatis extremas tenebras prolapsuram unquam humani ingenii non omnino extinctam lucem, ut amoris divini, et in Deum omnia referendi necessitatem negaret, quo sine virtutes in vitia degenerant, externa legis impletio in hypocrisim convertitur, et suavissima filiorum Dei lex in gravissimum, servorum jugum commutatur. Hæc non credebam, nec credere poteram : et vix oculis meis credo, dum apud quosdam lego, Christiano sufficere virtutes paganas, nullo ad Deum ordine consecratas ; imo et Christianum posse per totum vitæ curriculum creaturis frui (creatis enim rebus fruitur, qui eis non utitur propter Deum) et amorem divinum, ejusque praxim ad mortem usque tuto posse procrastinari, et ab illo etiam in articulo mortis eximi beneficio attritionis Sacramento conjunctæ ; his artibus contra sacri Tridentini mentem et summorum Pontificum decreta suo loco referenda omnem Dei amorem in lege amoris exterminantes.

Quis tam vecors, tam sine corde, tam corde indignus his assertionibus divini amoris inimicis credat? Quis tam cæcus, ut non videat, quod sicut in quolibet humanæ vitæ instituto finis primum et ratione sui quæritur, et impense prædiligitur, ut cætera deinde eligantur, quæ in finem illum referantur : ita in humanæ, et præsertim Christianæ vitæ œconomia, quæ peræque præstantissima, atque ordinatissima est, prius quærendus, prius diligendus est totius humanæ vitæ finis, qui utique nec est, nec esse potest alius, quam Deus summe amandus, ex cujus deinde amore cætera volumus et operamur : unde primum illi adhærendum est, primumque parendum, ut ab illo honesta vitæ primordia ducamus. Certe facilius et tolerabilius est negare Deum, quam illi semel agnito omnia offerri non debere affirmare. Unde graviter monet Sinnichius Academiæ Lovaniensis nulla unquam oblivione delendum decus, quod hoc præceptum tam apertum negantis « non procul ab Atheismo distet assertio ; imo multo facilius omnium hæreticorum, et impiorum errores poterit propugnare. »

Ridiculus foret ille dialecticus, qui contra omnes logicæ, et communissimæ rationis leges conclusiones vellet sine ullo præmissarum prævio assensu derivare. At longe absurdior est theologus, qui opera absque ullo prævio in Deum amore immaculata esse pronuntiat ; cum sicut se habet primum principium in speculabilibus, ita et se habeat finis ultimus in operabilibus. Certe nec theologi nomine dignus est qui talia docet ; si enim theologia, ut alias diximus, et nomen ipsum sonat, Deum solum quærit, et aliud quodvis objectum quamlibet insigne quidem inspicere dedignaretur, nisi in illo divinus quidam ordo, et veluti radius eniteat, et ideo objectum formale adæquatum theologiæ non est aliud quam Deus solus ; quomodo solo nomini et veræ theologiæ non renuntiant, qui opus non in Deum ordidatum, bonum posse esse testantur? Detestantur omnes orthodoxi nefandum illud impii Calvini dogma, quo sola fide, sine amore, et operibus non posse salvari blasphemavit : sed sodes, nihilo deterior videtur assertio, quæ opera sine amore Dei posse in salutem perducere credit ; nam, si fides sine operibus mortua est, profecto opera sine amore Dei non vivunt. Mitto argumenta ex præceptis caritatis petita ; nam, si in Deum verum credere, si in omnipotentem sperare specialibus præceptis jubemur ; quidni summe amabilem ex præcepto caritatis amare

teneamur? Anne Deus minus bonus, quam verax vel omnipotens ? An minori jure pollet bonitas , quam veritas, vel potestas? An ita imperfecta est caritas, ut nunquam cor vero affectu tangat, nec ullos animi motus, nulla studia in Deum rapiat? Cur ergo Deus se *ex toto corde, tota anima, tota mente* diligi imperavit, si interiori affectu ferri in Deum minime teneamur?

Nec dicas sufficere ad implendum dilectionis amorem, ut quis contra eam nihil faciat, sed cætera quæque præcepta observet ; nam qui *habet præcepta mea, et servat ea, ille est, qui diligit me*, inquiebat Veritas. Non, inquam, id dicas ; nam contra dilectionem facit qui nunquam diligit, peccatum enim omissionis contra legem est, cum omne peccatum sit contra legem æternam. Nec etiam alia præcepta custodit, qui nullum unquam divini amoris affectum elicit ; observatio enim externa ab interiori affectu sejuncta judaicus ritus est, non Christianus, imo nec vere humanus, cum potissima hominis pars non corpus sit, sed spiritus. Ergo qui externis tantum officiis contentus est, non adorat in spiritu et veritate; labiis Deum honorat, cor autem ejus longe est a Deo, qui tamen se ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente præcipit diligi, quia totum cor hominis possidere avens, et in eo consortem non patiens « nullum a se rivulum duci extra patitur, cujus derivatione dilectio Dei minuatur, » ut August., lib. 1, *de doct. Christi* tradit.

Nec dicas iterum, observationem legis, puta cultum parentum, subventionem pauperum, et aliorum prohibitorum fugam sine prævia Dei amandi intentione, sed alio laudabili et moraliter honesto fine exercitam, esse amorem Dei effectivum, etsi non affectivum ; qui enim aliqua bona intentione ita officii sui tenax est, et ita comparatus, ut malit ab omnibus suis desideriis et emolumentis recedere, quam præcepta sub mortali obligantia violare, diligere Deum censendus est : non itaque id dicas; neque enim effective amat, qui nullatenus amat, quive nullum dilectionis affectum sentit. Certe non ideo dicitur amor effectivus, quia caret affectu ; tam enim impossibile est dari amorem sine interno motu, quam albedinem sine colore, vel colorem sine qualitate, vel qualitatem sine accidente, vel accidens sine ente; sed eatenus dicitur effectivus, quia in affectu non sistit, sed in effectum transit, et externa officia eo animo imperat, ut in omnibus honorificetur et ametur Deus. Amor vero dicitur affectivus, qui divinam bonitatem intus sapiens, gustat quoniam suavis est Dominus ; qui interiori affectu fervens in Deum fertur, in externa vero opera non diffluit, vel quia deest occasio, vel facultas, non voluntas ; vel ne externorum officiorum sollicitudine erga plurima turbata, unum necessarium interrumpatur, et optima pars, quam Maria in contemplatione elegit, deseratur. Sed de his vide quæ dicemus circa amorem Christo debitum libro decimo *de Deo conversante*, dissert. 1. cap. 2. specul. 3. per totam.

Ex his sequitur, ex Dei amandi præcepto, quo Deum sincere et caste diligere jubemur, teneri homines omnia opera sua bona actu voluntatis referre in Deum ; cum enim Deus debeat amari ut ultimus finis et summum bonum ; ultimus vero finis omnem sibi voluntatis electionem subjiciat, cum repugnet dari duos ultimos fines, ut fuse alibi demonstravimus, evidens est, debere homines omnes suas electiones, omnia opera deliberata in Deum ultimum finem vel formaliter per actum expressum, vel virtualiter per actum amoris præteritum, et moraliter, donec retractetur, perseverantem referre. Certe qui aliquod opus bonum elicit, et solum bonitatem moralem quærit, in eaque quiescit, ea etiam fruitur, vel saltem non utitur prout debet, cum in Deum, quo solo fruendum est, non referat, ac proinde Deum ex toto non diligat. Nam, ut ait Augustinus supralaudatus, « hæc regula dilectionis divinitus constituta est : *Diliges proximum tuum sicut teipsum : Deum vero ex toto corde, ex toto anima, et ex tota mente*, ut omnes cogitationes tuas, et omnem vitam, et omnem intellectum in eum conferas, a quo habes ea ipsa, quæ confers. Cum autem ait, *toto corde, tota anima, tota mente*, nullam vitæ nostræ partem reliquit, quæ vacare debeat, et quasi locum dare, ut alia re frui velit; sed quidquid aliud diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totus dilectionis impetus currit. » Et lib. 10. *de Civ.* cap. 4, postquam dixit ex amore Dei nomen, et vim suam religionem mutuari, quia nimirum dum bona propter Deum beatitudinis fontem, et omnis appetitionis finem eligimus, Deum, quem negligentes amiseramus, veluti reeligentes amore recuperamus, sic ait : « Hoc bonum diligere in toto corde, in tota anima, et in tota virtute præcipimur; ad hoc bonum de-

bemus, et a quibus diligimur duci, et quos diligimus ducere. Sic complentur duo illa præcepta, in quibus tota lex pendet, et Prophetæ. » Porro præcepta illa exigere ut omnia in Deum referamus, sic aperte, et formaliter docet verbis, quæ statim adjungit : « Ut enim homo se diligere nosset, constitutus est ei finis, quo referret omnia, quæ ageret. »

Hanc etiam doctrinam Angelicus Præceptor infinitis locis tradit, et superius indicatis rationibus confirmat. Sic enim habet 1. 2. q. 100, art. 10 : « In hoc præcepto *Honora patrem*, non includitur quod honoretur pater ex caritate, sed solum quod honoretur pater : unde qui honorat patrem, licet non habeat caritatem, non efficitur transgressor hujus præcepti, etsi sit transgressor præcepti, quod est de actu caritatis, propter quam transgressionem meretur pœnam. » Et in responsione ad 2. : « Dicendum, » inquit, « quod sub præcepto caritatis continetur ut diligatur Deus ex toto corde, ad quod pertinet, ut omnia referantur in Deum. Et ideo præceptum caritatis implere homo non potest, nisi etiam omnia referantur in Deum. Sic ergo qui honorat parentes, tenetur ex caritate honorare, non ex vi hujus præcepti, quod est : *Honora parentes*, sed ex vi hujus præcepti : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo.* »

Idem ex professo probat tota quæst. 44. 2. 2., quia, ut ait art. 1, finis spiritualis vitæ est ut homo uniatur Deo ; unde dicit Apostolus, quod *finis præcepti est caritas :* finis autem primo et per se intenditur, unde primo, et per se in Deum ferri tenemur, in alia vero propter Deum. Quare amor Dei præintenti se habet in vita humana, ut docet art. 2. sicut prima principia in scientiis speculativis. Ex quibus infert art. 4 : « Quod cum præcepta dentur de actibus virtutum, hoc modo aliquis actus cadit sub præcepto, secundum quod est actus virtutis. Requiritur autem ad actum virtutis non solum quod cadat super debitam materiam, sed etiam quod vestiatur debitis circumstantiis, quibus sit proportionatus tali materiæ. Deus autem est diligendus sicut finis ultimus, ad quem omnia sunt referenda, et ideo totalitas quædam fuit designanda circa præceptum de dilectione Dei. » Ergo ex D. Thoma, qui bonum opus ex fine proximo bono agit, quod ad Deum non refert, peccat, quia, etsi eliciat actum, « qui cadit super debitam materiam, debitis tamen eum circumstantiis non vestit. » Hinc S. Thomas variis in locis in loco illo Apostolico I. Cor. x : *Sive manducatis, sive bibitis, vel quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite*, verum præceptum agnoscit, quo tenemur et nos, et vitam nostram, et verba, atque opera nostra in Deum non quidem formaliter semper propter hujus status debilitatem, sed virtualiter referre. Quod eximie explicat Doctor sanctissimus in disputatis quæstionibus, quæst. *de Caritate*, art. 11. ad 2. his verbis : « Dicendum, quod omnia actu referre in Deum, non est possibile in hac vita, sicut non est possibile, quod semper de Deo cogitetur. Sed, quod omnia referantur in Deum, hoc pertinet ad perfectionem caritatis, ad quam omnes tenentur. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod, sicut in causis efficientibus virtus primæ causæ manet in omnibus causis sequentibus, ita etiam intentio principalis finis virtute manet in omnibus finibus secundariis. Unde quicumque actu intendit aliquem finem secundarium, virtute intendit finem principalem : sicut medicus dum colligit herbas, actu intendit conficere potionem, nihil fortassis de sanitate cogitans; virtualiter tamen intendit sanitatem, propter quam potionem dat. Sic igitur cum aliquis se ordinat in Deum sicut in finem ; in omnibus, quæ propter seipsum facit, manet virtute intentio ultimi finis, qui Deus est. Unde in omnibus mereri potest, si caritatem habeat. Hoc igitur modo Apostolus præcipit, quod omnia in Dei gloriam referantur. »

Cum ergo S. Præceptor virtualem boni operis in Deum relationem ex præcepto necessariam exigat, manifestum est, teneri omnes aliquando actuali et formali affectu se et omnia sua sincere in Deum referre ; virtualis namque relatio formalem et actualem præsupponit, quæ virtute manere dicitur, quia, etsi actus cesset, manet tamen ejus impetus influens in opus ; quidquid enim vi, et impulsu prioris intentionis fit, in finem prius intentum virtute refertur, unde priorem intentionem vel involvit, vel certe supponit. « Aliud est referre habitualiter in Deum, » inquit D. Thomas mox relatus ad 3, « et aliud virtualiter. Habitualiter enim refert in Deum et qui nihil agit, nec qui actualiter aliquid intendit, ut dormiens. Sed virtualitera liquid referre in Deum est agentis propter finem ordinantis in Deum. Unde habitualiter referre in Deum non cadit sub

præcepto, sed virtualiter referre in Deum cadit sub præcepto caritatis, cum hoc nihil aliud sit, quam habere Deum ultimum finem. » Ergo manifeste, imo insulse et crasse mentiuntur qui dicunt S. Thomam ejus fuisse sententiæ, habitum caritatis, non actum præcipi ; nullus enim unquam theologiæ moralis error fuit, vel esse potest, qui capitalius S. Doctori adversetur. Et, cum tot locis a nobis citatis aliisque innumeris brevitatis gratia omissis divini amoris necessitatem inculcaverit, et ex professo invictis rationibus stabiliverit, mirum est quosdam recentiores in doctrina D. Thomæ peregrinos tam nefarii erroris fœditatem tanto Doctori asserere ausos esse, ejusque præsidio, quod per summam sibi vindicant injuriam, suam prolapsionem communire.

Nec obest, quod aliquoties S. Thomas dicat, præceptum dilectionis impleri per hoc, quod nihil contra sacram dilectionem cor hominis recipiat, vel nihil contra dilectionem Dei agat, vel se, et sua homo in Deum actu, vel habitu referat, ut 2. 2. q. 44. art. 4. ad 2. et art. 6. et opusc. 18. c. 5 legere est. Non obest, inquam, quia testimonia illa in fonte legenti manifestum erit verba S. Doctoris perversissime ab ipsius mente detorqueri. Nihil enim aliud vult S. Doctor, quam quod homo non tenetur actu, et semper elicere actus amoris, ut præceptum de diligendo ex toto corde Deo impleat ; quia ut illi totalitati, quæ amoris continuationem postulat, satisfaciat, debet solum caritatis habitum perenniter conservare ; quod facit etiam qui venialiter peccat, etiamsi peccatum veniale nec formaliter, nec virtualiter in Deum referat. Et rationem S. Doctor adjungit, qua suam mentem, et adversariorum imposturam evidentissime detegit : « Quia, » inquit, « peccatum veniale non tollit habitum caritatis, sed solum impedit caritatis usum. » Ergo vult solum S. Thom. præceptum diligendi ex toto corde Dei non obligare ad perpetuum dilectionis usum, et nunquam interruptum motum cordis in Deum, quia, ut loco supra adducto ex 1. 2. q. 110. dixerat, præcepta licet sint de actibus (quam propositionem millies repetit, ne sua quis doctrina abuteretur, veluti futurum recentiorum abusum prævidens) ; tamen præcepta affirmativa non obligant ad semper. Unde tantum abest ut nobis noceant testimonia illa ex 2. 2. relata, quod potius in illis diserte et sine ambagibus affirmat S. Doctor, actum amoris Dei esse in præcepto. Et in eodem sensu loquitur opusculo citato, ubi idem præceptum Dei ex toto corde diligendi exponit, vultque quod, licet ad præceptum dilectionis implendum requiratur actus quo, ut ibidem ait, « quæcumque homo amat, in Deo amat, et universaliter suam omnem affectionem ad Dei dilectionem refert : unde dicebat Apost. II. Cor. v : *Sive enim mente excedimus Deo, sive sobrii sumus vobis ; caritas enim Christi urget nos.* Et omnia in Deum refert, sicut in finem, sicut Apostolus dicit I Cor. x : *Sive manducatis, vel bibitis, vel quid aliud facitis, omnia in gloriam Dei facite ;* quod quidem impletur cum aliquis vitam suam ad Dei servitium ordinat, et per consequens omnia, quæ per se ipsum agit, virtualiter ordinantur in Deum, nisi sint talia, quæ a Deo abducant, ut sunt peccata, » quæ omnia impleri sine actu impossibile est ; tamen ait ibidem S. Doctor, ad illum dilectionis modum « omnes ex necessitate præcepti obligari. » Cum ergo dicit hominem ad diligendum ex toto corde Deum debere omnia « actu, vel habitu » in Deum referre, non excludit actum, quem tam necessarium inculcat, sed vult quod perennitas amoris actibus etiam venialibus interrupta perseveret in patria, et nullo peccato mortali extinguatur.

Vide quam immane distet neotericorum, et sacrorum doctorum theologia. Et certe satis mirari non possum de hac Dei amandi necessitate ullam unquam suboriri potuisse dubitationem, cum juxta communissimam theologiæ vocem, Deo solo, non autem ulla re creata frui licitum sit ; qua duntaxat utendum est ; nihilque aliud peccatum esse possit, quam fruendis uti velle, atque utendis frui, ut August. lib. 83. *Quæst.* q. 30. docet : « Omnis humana perversio, quod etiam vitium vocatur, est fruendis uti velle, et utendis frui. » Frui autem est amore inhærere alicui rei propter seipsam : uti vero est id, quod in usum venerit ad id, quod amas, obtinendum referre, ut idem S. Doctor lib. 1. *de Doct. Christ.* cap. 21. tradit. Porro, ut ibidem dicitur, in omnibus rebus illæ tantum sunt, quibus fruendum est, quas æternas et incommutabiles dicimus ; cæteris autem non nisi utendum est, ut ad illarum perfruitionem pervenire possimus. Quid hac doctrina notius, et juxta sacratius ; et tamen adeo constantem veritatem labefactant qui volunt opus in Deum nec actu, nec vir-

tute ab operante relatum, ab omni peccato etiam venali esse immune. Certe frustra laborant hi auctores, dum homines a Deo amando eximere volunt, cum nec ipse Deus a sui amandi lege dispensare possit, ut divine Augustinus pronuntiavit. « Jubet enim » inquit lib. 1. *de libero Arbit.* cap. 5. 6. et 15, « æterna lex avertere amorem a temporalibus, et eum mundatum convertere ad æterna. Quid illa lex, quæ summa ratio nominatur, quam qui semper obtemperandum est. Intelligo hanc æternam esse, atque incommutabilem legem : neque enim ulla vis, ullus casus, ulla rerum labes unquam effecerit, ut justum non sit omnia esse ordinatissima. » Quamobrem his sacris Doctoribus, et ipsius etiam naturæ voci Dei amorem imperanti credamus, lector optime, ne inhæreamus inferioribus, quam nos sumus ; nosque ipsos inter illa, quæ infra nos, et illa, quæ supra nos sunt, ita Deo, et Domino nostro opitulante ordinemus ut inferioribus non offendamur, solis autem superioribus delectemur. Nam, ut idem incomparabilis Doctor lib. 6 *Musicæ*, et epist. 52. et alibi tradit, « tanto nobis melius est, quanto magis in illum imus, quo nihil melius est. Imus autem non ambulando, sed amando ; quia ad eum qui ubique præsens est, et ubique totus, non pedibus ire licet, sed moribus ; non gressu, sed affectu. »

Ex his principiis cœlo et terra immobilioribus intulit D. Thom. 1. 2. q. 89. art. 6, et in aliis omnibus locis ibi in margine citatis, teneri creaturam rationalem in primo rationis diluculo ad Deum se convertere, illum ultimum finem agnoscere, et primitias amoris sui illi consecrare, quem, ut alias vidimus , non potest invincibiliter ignorare. Nec nimis cito, ut quidam garrit, ad Deum amandum nos obligat Doctor Angelicus, qui probe noverat totum Deo tempus deberi, et omnia opera propter Deum esse vel formaliter, vel certe virtualiter efficienda : ordinatio autem virtualis actum formalem vel involvit vel saltem præsupponit : ut ergo opera libera et humana ad Deum virtualiter, ut ad minus tenemur, referantur, debuit in prima rationis aurora effectus divini amoris elici, qui in cætera deinde opera influat, et ad eum omnia dirigat, qui se toto corde diligi imperavit.

Et confirmatur. Præceptum convertendi se in Deum ut ultimum finem, ad quod inclinat lex naturalis, quod virtualiter continetur in primo Decalogi præcepto de colendo Deo, nam, ut ait August. *in Psal.* LXXVII, « hoccolitur, quod diligitur; unde quia Deus rebus omnibus major, aut melior invenitur, plus omnibus diligendus est, ut colatur, » quodve cum præcepto dilectionis Dei, quo totus Christianismus continetur coincidit; hoc, inquam, præceptum aliquando obligat, id est, aliquem actum elici illius conversionis imperat, cum præcepta non dentur de habitibus, sed de actibus. Atqui si aliquo tempore obligat, nullum aliud tempus potiori jure assignari potest, quo urgeat illud mandatum, quam primum discretionis momentum. Ergo tenetur homo ad Deum se in primo rationis diluculo convertere. Major et consequentia apertæ sunt. Minor propositio sic probatur : Primum quod occurrit, vel occurrere saltem debet homini discretionem habenti, est, ut ait D. Thomas, « deliberare de seipso », imprudentissimus quippe est, qui se neglecto circa alia se occupat, assimilaturque viatori iter capessenti, nulla præstituta peregrinationis meta ; vel nautæ, qui, explicatis velis mari, scopulis et tempestatibus se permittit, ignorans portum, in quem appellat, in quemve se recipiat, qui procul dubio certum naufragium imminet. Et ratio est, quia, cum homo sit omnium, quæ in mundo sunt finis, oportet quod amor aliorum supponat amorem sui ; prius enim debet intendi finis, quam media eligantur : prius ergo tenetur deliberare de se, quam de aliis, quæ sunt extra se. Aliunde vero cum homo non sit finis ultimus sui ipsius, sed respectu Dei se habeat ut medium, prius tenetur semetipsum referre in Deum, quam alia referat ad se ; sicut prius debent cognosci principia, quam deducantur conclusiones, cum juxta toties decantatum philosophi pronuntiatum, sicut se habet primum principium in speculabilibus, ita ultimus finis in operabilibus. Ergo primus vitæ moralis gressus debet esse amor ultimi finis, scilicet Dei, a quo qui exerrat, ad omne sceleris præcipitium viam sternit.

Pro solutione instantiarum, quibus hujus immaculatæ doctrinæ candorem ipsi Senecæ non ignotum, affirmanti prius deliberandum de fine vitæ, quam de aliis, ne errent consilia nostra, veluti nebulis obscurare nituntur recentiores quidam, observa cum Cajetano, quod, licet præceptum hoc a multis pueris non observetur, tum ob perversas inclinationes, quibus ab incunabulis

serviunt, tum ob incuriosam hujus præsertim sæculi parentum desidiam, qui non curant pueros uti tenentur, bonis exemplis imbuere, nec eis pias de Deo cogitationes immittere, attamen credit idem Cardinalis a multis bonæ indolis puerulis adimpleri hoc præceptum, illis præsertim, qui ab ineunte ætate christiane educati, divinis assueti, et veluti innutriti, pietatem cum lacte sugunt; tum quia caritas non impedita prorumpit in actus; tum quia satis innuit D. Thomas in illo rationis exordio immitti a Deo cogitationes pias; nisi actuali peccato divini luminis sese effundentes radii repellantur. Cum enim semel, et iterum dicat S. Doctor, quod « primum quod occurrit homini discretionem habenti, est deliberare de seipso », indicat per hoc, in illo rationis crepusculo solem invisibilem, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, immittere cogitationes deliberandi de se, quibus intimatur et veluti promulgatur lex naturalis; cui legi obtemperans, « si ad debitum finem seipsum ordinaverit, per gratiam consequetur remissionem peccati originalis; si vero non ordinet seipsum ad debitum finem, secundum quod in illa ætate est capax discretionis peccabit mortaliter, non faciens quod id se est. » Tum demum, quia videmus multos pueros septennes amore Dei ferventes, in pietatem proclives, offensam Dei formidare quod sine aliquo Dei amore non faciunt, licet enim de amore Dei in actu signato non cogitent, internum tamen sentiunt pondus, quo in divina feruntur. Et pueros nonnullos martyrium pro Christo perpessos fuisse constantissimum est.

Observent, quæso, hanc doctrinam longe probabilissimam parentes, observent parochi, observent pædagogi, observent ludimagistri, ut tenerrimam ætatem divinis imbuant institutis, illique amorem ejus inspirent, qui parvulis dixit venire ad se. Ætas illa sicut innocentior, ita flexibilior, tractabilior et in omnem partem paratior est: assimilatur tabulæ rudi, et rasæ, ad omnem impressionem facili; ceræ molli, omnis figuræ capaci; materiæ primæ ad omnem formam indifferenti: ergo ad omnem pietatem fingi potest, si bene educetur. Et sane, licet daremus adversariis, non esse præceptum amoris primordia, et veluti cordis novalia primo principio, et ultimo fini consecrandi; neminem tamen ita rusticum esse reor, qui nolit id saltem urbanitatem postulare. Nam, si pueri bene nati in dici exordio parentibus salutem dicunt, quid sin justius, certe honestius, quam primo rationis lucentis mane priores cogitationes, priores curas, priora vota, saltem per modum donarii, si nomen necessarii vectigalis reformides, Deo optimo, maximo, et cœlesti Patri offerre? quamvis in sententia S. Thomæ ex Augustini principiis necessario consecuta obsequium illud justitia postulet. Si enim Rex in primis coronæ auspiciis, in ipso in regnum ingressu subditos professionis sacramento adigit, quid æquius quam ut clientelare munus in ipso rationis, et vitæ humanæ limine coram summo Domino profiteamur? Ita plane justum est, ut in illo incipiat, proficiat, et finiatur vita mortalis, in æternam postea commutanda, in qua non est heri et cras, sed hodie perpetuum visionis continentis, et nunquam intermissi amoris. Ad hanc vitam nos perducat ipse, qui est alpha et omega, principium et finis, quique custodit introitum et exitum nostrum, Deus benedictus in sæcula.

REFLEXIO.

Non mirum, si bonum honestum sine Dei gratia effici posse plures affirment, cum ut bonum sit, ad Deum minime referendum esse contendant. Certe, sicut bonum illud non invidemus, ita ad illud gratiam non esse necessariam libenter permittimus, ad quod operandum sufficit natura sibi relicta. Ad hujusmodi officia, vel potius virtutum simulacra gratia non influit, quia, sicut a Deo est, ita ad Deum jugiter movet, cum sit fons aquæ vivæ salientis in vitam æternam, et ad locum unde exeunt flumina, revertantur. At nos, qui a Patribus didiscimus, omne opus bonum, ut bonum sit, in Deum debere, sin actu, certe virtute referri; ultro et necessario gratiæ ad singulos actus bonos necessitatem confitemur, qua et in animum imittatur affectiva cognitio honestatis, et amor divinitatis, qua homo justus, fortis, et prudens coaptet animum illis incommutabilibus regulis, luminibusque virtutum, a quibus qui recedit, injustus est; ad quas qui accedit, justus evadit.

Hæc cum ita sint, Christiane lector, non solum gratiæ lumen, ut opera lucis eliciamus continuis precibus invocare tenemur, sed pro bonis quæcumque agimus, continentes Deo persolvere gratias æquissimum est. Unde divinus Apostolus, divinæ gratiæ prædicator

egregius, gratiarum actionem ab oratione nunquam sejungit, sed indivulsam utriusque cohærentiam hominum animis penitius infigens, *sine intermissione orate*, inquit I. Thess. v, *in omnibus gratias agite*. Et Coloss. iv : *Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione*. Hinc est, ut monent Patres, ideo sæpe suam nobis gratiarum abundantiam Deum denegare, quia ingrati sumus nec omnia in illum referimus, ut illi soli boni operis gloria tribuatur : unde magnum nobis malum ex magno bono detorquemus, dum gloriam Domini nostri servi nequam, imo fures et latrones nobis usurpamus. « De magnis bonis mala oriri non minima solent, » ait S. Bernardus serm. 84. *in Cant.*, « cum facti eximii de bonis Domini utimur donis tanquam non datis, nec damus gloriam Deo. » Orandum ergo est, et sine intermissione orandum, ut præveniat nos Deus in benedictionibus dulcedinis, et cito anticipent nos misericordiæ ejus, quia pauperes facti sumus nimis : verum secundam gratiam gratiarum actione prævenire tenemur, si ingrati animi suspicionem et notam depellere studeamus. « Disce, » monet idem Doctor Mellifluus serm. 51. *in Cant.* « in referendo gratiam non esse tardus, aut segnis : disce ad singula dona gratias agere. Diligenter, inquit (subauditur Sapiens Prov. xxxiii.) considera, quæ tibi apponuntur, ut nulla videlicet Dei dona debita gratiarum actione frustrentur, non grandia, non mediocria, non pusilla. Denique jubemur colligere fragmenta, ne pereant, id est, nec minima beneficia oblivisci. Numquid non perit, quod donatur ingrato? Ingratitudo inimica est animæ, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio, ventus urens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ fluenta gratiæ. » Ergo si gratiam amas, ingratitudinem fuge, de nulloque gloriare, quando nihil est nostrum.

SPECULATIO III.

Ex præjactis fundamentis necessitas gratiæ specialiter, et singulatim quibusdam consectariis derivatur.

Statuta semel divini adjutorii ad quævis opera bona necessitate, facile imo sponte fluunt, quæ de necessitate ejusdem gratiæ ad vincendas tentationes, vitanda peccata, amandum Deum, servandam legem Angelicus noster Doctor toto quæstionis 109. decursu tradit, cujus doctrinæ medullam sequentibus consectariis exponemus.

Consectarium I.

Nulla sine gratia Dei superari tentatio potest.

Probatur. Omnis tentatio, seu impulsus provocans et sollicitans ad malum, vel est extrinseca a dæmone suggerente, aut homine inducente, aut malo exemplo pertrahente immissa; vel est intrinseca, cum nimirum caro concupiscit adversus spiritum, lex membrorum repugnat legi mentis, et appetitus inferior contra superiorem insurgit. Atqui nullam tentationem, sive intrinsecam, sive extrinsecam sine gratia vincere homo potest ex odio peccati, et amore recti. Tum quia nullum opus morale ex objecto et circumstantiis bonum, potest voluntas creata sine Dei gratia efficere; nulla autem tentatio sine bono opere vincitur, nisi cum vitium vitio vincitur : quod non est tentationem vincere, sed mutare, non enim cupiditas cupiditate sanatur. Tum quia nulla est tentatio qua superata gratias Deo agere non debeamus, et pro qua superanda divinum auxilium implorare non debeamus, et dicere : *Et ne nos inducas in tentationem*. Unde veridice a Psalmista cantatur Psal. xvii. et Psal. cxvii : *In te eripiar a tentatione et in Deo meo transgrediar murum. Impulsus eversus sum ut caderem, et Dominus suscepit me*. Tum quia ita docent sacra concilia : Arausicanum. epistola synodica, quæ est 9. inter Augustinianas : « Istorum, » inquit loquens de Pelagianis, « sacrilegas disputationes necessario sequitur, ut nec orare debeamus, ne intremus in tentationem. Si enim possibilitate naturæ, et arbitrio voluntatis in potestate sunt constituta, quis non ea videat a Domino inaniter peti, et fallaciter orari, cum orando poscuntur quæ natura nostra jam ita condita sufficientibus viribus obtinentur; nec debuisse dicere Dominum Jesum : *Vigilate, et orate*, sed tantummodo : *Vigilate, ne intretis in tentationem*. » Idem fere repetit concilium Milevitanum in epistola etiam synodica inter Augustinianas 92. Nec minus aperte concilium Arausicanum II. necessitatem gratiæ ad quamcumque tentationem, sive gravem, sive levem docet can. 9. et can. 14. his verbis : « Divini muneris est cum recte cogitamus, et pedes nostros a falsitate et injustitia continemus. Nullus miser de quan-

tacumque miseria liberatur, nisi qui Dei misericordia prævenitur. »

Tum quia ita tradant summi Pontifices Innocentius I. in scripto *ad concilium Carthaginiense*, his verbis : « Nisi magnis precibus gratia in nos implorata descendat, nequaquam terrenæ labis, et mundani corporis vincere conamur errores, cum pares nos ad resistendum non liberum arbitrium, sed Dei solum facere possit auxilium. Quotidiana præstat ille remedia, sine quibus nullatenus vincere humanos poterimus errores; necesse est enim, ut quo auxiliante vincimus, eo iterum non adjuvante vincamur. » Idem docet Zozimus Papa in epist. *ad universos orbis Episcopos :* « Quod tempus intervenit, quo ejus non egeamus auxilio ? In omnibus igitur actibus, causisque, cogitationibus, motibus adjutor, et protector orandus est : superbum enim est, ut quidquam sibi humana natura præsumat. » Suscribit Papa Cœlestinus epist. *ad Episcopos Galliæ*, cap. 6. his verbis : « Nemo etiam baptismatis gratia renovatus idoneus est ad superandas diaboli insidias, et ad evincendas carnis concupiscentias, nisi per quotidianum adjutorium Dei perseverantiam bonæ conversationis acceperit. » Astipulatur Bonifacius II. in epistola Arausicani concilii confirmativa, necnon Magnus Gregorius lib. 9. *Moral.* cap. 7. asserens, quod homo « dimissus sibi cujuslibet tentationis aura raptatur ». Quod et repetit in expositione Psalmi tertii pœnitentialis, dicens : « Necessario sequitur, ut omni tentationi sit subditus quicumque ab eo fuerit derelictus. »

Nec potest dici, summos illos Ecclesiæ Catholicæ Pastores loqui de tentationibus gravibus, ad quas auxilium Dei necessarium esse definiunt. Non, inquam, id potest dici : tum quia universaliter de omni tentatione loquuntur, nec luculentas conciliorum, Romanorumque Pontificum de jure definitiones licet pro humanæ rationis arbitratu exceptionibus novis, et a Patrum traditione desertis eludere; tum quia ad vincendam « quamcumque peccati» in tentatione « miseriam, quotidianis remediis » nos indigere docent; levis autem tentatio est quædam miseria ; quotidianum etiam remedium non est necessarium, nisi ad quotidianas tentationes, quæ utique non sunt quotidie in omnibus graves : verba etiam Gregorii adducta planiora sunt, quam ut ullo interpretamento detorqueri possent ; tum demum, quia Patres, Pontifices, et nominatim laudatus Gregorius docent, Deum homines ad vincendas graves, et periculosas tentationes sæpe opitulari, et tamen ipsos levioribus succumbere judiciis inscrutabilibus, sive ut humiliati totum Deo tribuant, et videant, quod « magna prælia electis permittit Deus, quæ vincant, levia excitat, in quibus cadunt, ut cadentes se facile erigant, et eos fortia, in quibus victores steterunt, non extollant, » inquit, lib. 5. *in Reg.* Hinc timendum monet lib. 2. *Moral.* cap. 26, quia « sæpe quem tentationis certamen superare non valuit, sua deterius securitas stravit. »

Summis Pontificibus consentiunt Patres. Ambrosius *in Psal.* XLI : « Quis est tam fortis, ut nequaquam in tentatione moveatur, nisi Dominus ei adjutor existat ? Chrysostomus hom. 34. *in* I. *ad Cor.* : « Sunt ergo, » inquit, « tentationes, quæ ferri non possunt. Et quæ hæ sunt ? Omnes, ut semel dicam ; posse enim ferri, situm est in Dei nutu. » Quantus vero sit in hac doctrina, et quam totus Augustinus, nemo in ejus lectione peregrinus ignorat. Nam libr. *de grat. Christ.* cap. 27. asserit, quod nullo modo spiritui nequam sine Spiritus sancti adjutorio resistere possumus. Et serm. 13. *de verb. Apost.* testatur quod sine gratia, « non dico vincere, sed nec pugnare possumus. Quia nisi ille regat, cadis; nisi ille erigat, jaces. » Cætera missa facio, utpote infinita. Augustinum sequuntur Prosper cap. 35. *contra Collatorem* : « Quisquis, » inquit, « in tribulatione non deficit, ab illo se non dubitet adjuvari, ad quem quotidie corda universorum fidelium canunt : Ne nos inferas in tentationem, » et Fulgentius epist. 4. cap. 2 : « Nec est aliquando vitæ hujus tempus, in quo non hominibus mussipulam tendat inimicus, cujus laqueos nemo possit propriis viribus evadere. » Bernardus quoque serm. *in octavam Pasc.* sic habet : « Quoties ergo tentationi resistis, quoties vincis malignum, noli propriis retribuere viribus, noli in te, sed magis in Domino gloriari. » Denique S. Thomas iisdem nixus principiis docet, etiam illum, qui jam consequutus est gratiam, non posse vitare peccatum, et vincere tentationes absque continuo Dei protegentis auxilio. « Licet, » inquit 1. 2. q. 109. art. 9, « per gratiam humana natura sanetur quantum ad mentem, remanet tamen in ea infectio, et corruptio quantum ad carnem, per quam *servit legi peccati*, ut dicitur ad Rom. VII.

Remanet etiam quædam ignorantiæ obscuritas in intellectu, secundum quam, ut etiam dicitur Rom. VIII, *quid oremus sicut oportet, nescimus*. Propter varios enim rerum eventus et quia etiam nos ipsos non perfecte cognoscimus, *non possumus ad plenum scire quid nobis expediat*, secundum illud Sap. IX. Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ. Et ideo necesse est nobis, ut a Deo dirigamur, et protegamur, qui omnia novit, et omnia potest. Et propter hoc etiam renatis in filios Dei per gratiam convenit dicere : *Et ne nos inducas in tentationem.* » Idem etiam S. Doctor explicans 3. p. q. 41. tentationem Christi ducti in desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo, docet tentationem non esse a nobis quærendam, tanquam bonam, nisi instinctu Spiritus sancti, cujus auxilio vincitur tentatio.

Hinc Patres tam serio monent, quod, licet nostrum sit dare, vel negare consensum tentationi, et quod solummodo ne consenserimus quoties restiterimus, toties coronabimur ; attamen de nostra nobis fortitudine nullatenus esse præsumendum, sed ad ejus misericordiam tota humilitate currendum, qui etiam cadentes suscipit, si tamen ab humilitate suscipiantur, et in altissimi esse ad-adjutorio habitandum, atque in protectione Dei cœli commorandum ; quia minime decet ese securum hominem, qui secum portat laqueum suum : unde uni Dei adjutorio fidendum est, ut in hac vita, quæ merito tota tentatio appellatur, quemadmodum undique bella, ita undique sint et præsidia. Hoc præceptum viris præsertim spiritualibus inculcandum docet Bernardus serm. 1. *in Psalm. Qui habitat :* « Timeo, fratres, ne forte etiam sit in nobis qui non habitet in adjutorio Dei altissimi, sed confidat in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum. Forte enim fervorem habet aliquis, potens in vigiliis, in jejuniis, in labore, et cæteris hujusmodi, aut etiam multorum, ut sibi videtur, divitias meritorum longo tempore acquisivit, et in his confidens remissior est in timore Dei, facile jam ad otiositates, et curiositates perniciosa quadam securitate declinat, murmurat, detrahit, dijudicatque. Qui profecto si habitaret in adjutorio Dei, attenderet utique sibi, et timeret offendere quem sibi cognosceret adhuc tam necessarium esse. Tanto siquidem amplius timire Deum, et magis sollicitus esse debuerat, quanto majora ejus numera jam percepit. Neque enim quæ habemus ab eo, servare, aut tenere possumus sine eo...O si scires, quam parum est quod habes, et hoc ipsum quam cito perdes, si non servaverit ille, qui dedit ! Hæc enim duo sunt, quæ valde sollicitos, et subjectos Deo nos reddere possunt, ut non simus de his, qui propterea non habitant in adjutorio Altissimi, quia non reputant illud sibi necessarium esse. » Et serm. 6 : « Leviter volat, leviter penetrat ; sed dico tibi, non leve infligit vulnus ; cito interficit. Nimirum sagitta hæc vana gloria est. Non est unde hæc impugnet pusillamines et remissos ; qui ferventiores esse videntur, ipsi paveant, ipsi sibi caveant in hac parte ; nihilominus adhuc solliciti non deserere scutum inexpugnabile veritatis. Quid enim aliud tam contrarium vanitati ? Nec sane huic opponenda sagittæ secreta illa, et quodammodo intima veritatis exigimus (puta altitudinem judiciorum Dei inscrutabilium, mysteria prædestinationis, et gratiæ, caritatis, et occultæ cupiditatis vix internoscendam similitudinem, et alia similia) semetipsam noverit anima, de se teneat veritatem. Difficile prorsus, ni fallor, homo verbis laudantium hominem in vita sua, adduci poterit altum sapere, si se intus ad lucem veritatis sollicita consideratione discutiat. Nonne enim si propriam cogitat conditionem, dicturus est sibi : Quid superbis, terra, et cinis ? Nonne si propriam consideret corruptionem, fateatur necesse est, quoniam non est in eo bonum ? Sed et si forte aliquid habere videtur, non inveniet, puto, quod respondeat Apostolo dicenti : *Quid habes, quod non accepisti ?* et alibi : *Qui stat, videat ne cadat.* »

Huic tam ingenti locupletissimorum testium nubi nihil habent, quod opponant adversarii, quam Bullam Beati Pii V. adversus Michaelem Baium editam, in qua proscribitur hæc illius auctoris propositio : « Non solum fures hi sunt, et latrones, qui Christum viam, et ostium veritatis, et vitæ negant, sed etiam quicumque aliunde, quam per ipsum in viam justitiæ, hoc est ad aliquam justitiam, conscendi posse docent, aut tentationi ulli sine gratiæ ipsius adjutorio resistere hominem posse, sic, ut in eam non inducatur, aut ab ea non superetur. » Verum ut supra notavimus, hoc, qui objiciunt, Beati Pii constitutionem in fonte non legerunt, cum enim plures propositiones Pontifex propter verborum asperitatem, ac censuræ acerbitatem condemnarit, nulla est,

quæ potuerit potiori illo jure damnari, cum nulla sit acriori stylo prolata, utpote quæ adversarios suos fures vocat, et latrones. Accedit, quod cum Baius gratiam duntaxat sanctificantem agnoscat, ut ex supradictis claret, manifestum est, nostrum toto cœlo distare sensum ab illo Michaelis, cui omnis, et una gratia sanctificans fuit. Demum falsum est, hominem adjutorio destitutum necessario illi tentationi succumbere, cum sæpe peccatores unam cupiditatem alia superent, ut cum Bruti in filios amorem, et pietatem vicit amor patriæ, laudumque immensa cupido: unde non necessitatur peccator ad illud peccatum, ad quod tentatione inducitur, tametsi nisi a Deo adjuvetur, dum unum superat, in aliud cadat et, ut canit Prosper alias laudatus, « in vulnera vulnere surgat».

Alia objecta, quibus hoc consectarium impugnari potest, quia peræque contra sequentia militant, ideo omnia simul in fine hujus speculationis refellemus.

Consectarium II.

Nequit homo in statu naturæ lapsæ Deum super omnia efficaciter sine gratia diligere.

Sequitur omnino ex dictis. Si enim nullum opus bonum sine gratia efficere possumus, quanto minus elicere actum, qui est totius legis impletio? Sed insuper hæc veritas catholica suadetur: tum primo, quia, si Deum super omnia ex viribus naturæ diligere possemus, frustra daretur in nobis caritas, quæ, ut Scripturæ passim testantur, a Deo est, et diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis; tum quia si possemus Deum super omnia ex viribus naturæ diligere, daretur in nobis initium salutis, et exspectanda solum foret aliqua formalitas a Deo, nempe modus supernaturalitatis, sicque tota caritatis dilectio non esset a Deo: quod impium esse negat Augustinus libro 2. *ad Bonif.* cap. 2. : « Nec initium ejus ex nobis, et perfectio ejus ex Deo ; sed si caritas ex Deo est, tota nobis ex Deo est ; avertat enim Deus hanc amentiam, ut in ejus donis nos priores faciamus, posteriorem ipsum; quoniam misericordia ejus prævenit me. »

Tum tertio, quia ita tradunt sacra concilia. Carthaginiense can. 4. ubi definitur, utrumque donum Dei esse, « et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus. » Arausicanum can. 25 : « Prorsus donum Dei est diligere Deum. » Tridentin. sess. 6. c. 6. et can. 3 : « Si quis dixerit, » inquit, « sine præveniente Spiritus sancti inspiratione absque ejus adjutorio hominem posse diligere Deum sicut oportet, anathema sit. » Porro qui diligit Deum super omnia, profecto Deum sicut oportet, diligit, cum Deum diligat sicut Deus ipse præcepit. Nec potest ille amor tam bonus non esse meritorius, cum in doctrina S. Thomæ q. 21. art. 2 et 3. lumini naturali nota, meritum sit proprietas bonitatis. Unde, si ex viribus naturæ Deum super omnia diligere possumus, procul dubio gratiam Dei promereri poterimus : diligenti enim Deum super omnia gratiam suam denegare non potest Deus, qui diligit diligentes se. Unde tam sæpe inculcat Augustinus, nihil esse sterile bonum : et quod si datur in nobis bonum initium, datur etiam meritum, ut contra Semipelagianos libro *de Prædest. Sanctorum* prosequitur, inferens eos, velint nolint, in Pelagianum errorem asserentem gratiam secundum merita nostra dari, incidere, quem tamen ipse hæresiarcha in concilio Diospoli celebrato, ne damnaretur, reprobavit. Maxime quia Augustinus in omnibus suis libris docet tunc opus esse meritorium, cum opus bonum bene fit ; quis autem dubitare potest, an cum Deus diligitur super omnia, fiat opus bonum, et bene ?

Tum quarto quia ita docent Patres, sed potissime Augustinus. Ad cujus majorem evidentiam considerandum est, nunquam fuisse controversiam inter Augustinum et Pelagianos, utrum Deus, ut auctor supernaturalis, possit per vires naturæ diligi ; hoc enim nunquam somniare potuerunt Pelagiani in philosophia versatissimi : solum ergo volebant illi hæretici, posse nos viribus naturæ Deum toto corde, sine vitio, sine obliquitate sincerissime diligere, quod a Deo esse non ab hominis viribus, ita contendit S. Pater, ut non dubitet asserere, quod si amorem illum voluntatis viribus asseramus, « vicerunt Pelagiani » ; si autem ex Deo proficisci teneamus, « vicimus Pelagianos », ut lib. *de grat. et lib. arbit.* cap. 18. legere est. Infinita testimonia passim obvia prætermitto ; sufficiat istud ex serm. 15. *de verb. Apost.* cap. 11 : « Deus non amatur, nisi de Deo. » Et illud ex epist. 107. *ad Vitalem* : « Liberum arbitrium ad diligendum Deum primi peccati granditate perdidimus. » Accedit, quod in via Augustini amor castus ju-

stitiæ, et veritatis est amor ipse Dei, cum Deus sit ipsa veritas, ipsaque justitia, ut præclaris ejusdem Patris testimoniis speculatione præcedenti ostendimus, quibus adde illud *in Psalm.* LXI : « Cum sis injustus, esse non potes justus, nisi convertendo te ad quamdam justitiam (id est Deum), a qua si recedis, injustus es ; ad quam si accedis, justus es. » In qua justitia, veluti in speculo videri rectitudinem operum ex ea dirigendorum, egregie tradit idem divinus Pater serm. 44. *de Divers.* cap. 6. his verbis : « Justitia præsto est juste viventi ; secundum ejus regulam videt quemadmodum juste vivat ; et sicut justi bene vivendo eam vident, ita injusti male vivendo eam non vident. Nam et ille juste vivit, cum eam videt, ut secundum eam actus suos dirigat, quia nisi secundum justitiæ regulam direxerit actus suos, in errorem iniquitatis impingitur. » Quid autem apud Augustinum frequentius, quam justitiam non posse pure, et caste sine Dei gratia diligi? « Dilectio justitiæ, » inquit lib. *de Spir. et lit.* c. 14, « non litteræ, sed spiritus donum est ; cum ipsa delectatio boni, qua etiam non consentit ad malum non timore pœnæ, sed amore justitiæ, hoc est enim condelectari, nonnisi gratiæ deputanda sit, » addit lib. 1. *ad Bonif.* cap. 10. Quod confirmat libro 3. *de Civit.* cap. 5. « Ut autem diligatur, et delectetur ipsa justitia, non nisi divina subvenit gratia. » Et l. *de Corr. et grat.* c. 2 : « Quando id agunt sicut agendum est, id est cum dilectione et delectatione justitiæ, suavitatem, quam dedit Dominus, accepisse se gaudeant. » Ergo Deum sine Dei gratia amare non possumus.

Et certe mirandum, vel potius dolendum est, de hac veritate theologos Christianos dubitare posse, quæ philosophos, teste Augustino, non latuit. Nam lib. 11. *de Civit.* cap. 25. laudat Augustinus Platonem, quod castum Dei amorem a Deo nobis infundi dixerit : cui, inquit, « neque naturarum omnium auctor, nisi Deus visus est ; neque intelligentiæ dator, neque amoris, quo bene, beateque vivatur, inspirator. » Cum ergo manifestum sit Platonem non esse locutum de amore Dei, ut fide cogniti, vel de amore modum, et dignitatem supernaturalis meriti habente, manifestum est, mentem Augustini esse, amorem Dei sincerum, quo Deum ut auctorem naturæ prosequimur, esse Dei donum. Qua observatione omnes adversariorum cavillos facile elides.

Augustinum sequuntur ejus discipuli Prosper et Aquinas : ille quidem lib. *cont. Collatorem* cap. 30. et 31, ubi expresse affirmat, Dei dilectionem, non nisi a Deo haberi, additque naturam humanam gratia destitutam esse, veluti glaciali rigore torpentem. Iste vero articulo 3. præsentis quæstionis 109, specialem gratiam ad diligendum Deum, eamque majorem in statu naturæ lapsæ exigit.

Ratio theologica hujus consectarii sic potest formari. Amor Dei caste, et super omnia dilecti est actus totius vitæ humanæ perfectissimus, totius divinæ legis complementum, et omnium hominis officiorum compendium ; ergo actum illum elicere nequit natura corrupta sine gratiæ Dei adjutorio. Antecedens non potest negari ab his, qui terminos intelligunt. Consequentia vero probatur : tum quia actus perfectissimus vitæ moralis est ultimus naturæ sanæ conatus : ergo in illum nequit prorumpere natura debilis, corrupta, et sauciata. Tum quia, cum ille amor totius sit legis adimpletio, si possit voluntas corrupta illum tam defæcatum fructum edere, poterit alia præcepta sine gratia Dei adimplere, ac subinde divini adjutorii necessitas funditus corruet. Maxime quia Deum super omnia caste, sincere, efficaciterque diligenti facile est, imo et connaturale præcepta servare, tentationes superare ; tum quia præcepta non bene servantur, nec recte tentationes superantur, nisi cum ab amore Dei procedit illa observantia et ista victoria. Tum quia amor castus et efficax, ut tali nomine dignus sit, ab effectu ad effectum transit ; alioquin non est bona voluntas, sed velleitas, non verus amor, sed phantasma, sed ludibrium, vel ad summum embryon amoris, de quo non disputamus. Nam, ut aiunt Patres, « probatio dilectionis exhibitio est operis. Caritas magna operatur, si est ; si autem non operatur, non est. »

Respondent adversarii, præsertim Molina, quod, licet homo in statu naturæ lapsæ possit Deum ut auctorem naturalem diligere, non tamen ad nihilum redigitur gratiæ necessitas, quia et ad Deum diu, et permanenter diligendum, et ad amorem supernaturalem Deum ut beatificatorem respicientem desideratur. Etenim non quilibet amor Dei etiam castus et efficax, æternæ vitæ meritorius existimandus est, sed ille duntaxat, qui ab homine gratia sanctificante ornato proficiscitur, vel ab amore Dei auctoris superna-

turalis media caritate, vel saltem auxilio supernaturalis ordinis promanat. Quare, licet substantia actus dilectionis Dei super omnia possit a viribus voluntatis oriri, modum tamen supernaturalitatis, quo vitam æternam promeremur, a gratia sanctificante, et caritate, vel ab auxilio actuali supernaturali principio justificationis effluit. De amore autem supernaturali et meritorio, vitæ æternæ Patres fuisse locutos contestantur.

Verum hæc responsio, quæ totam adversariorum doctrinæ summam complectitur, pluribus potest argumentis longe efficacissimis quoad utramque partem confutari. Prior quidem : tum quia non solum ad perseveranter, seu permanenter Deum diligendum, sed ad ipsum casti amoris actum auxilium gratiæ necessarium esse concilia, Patres et theologi hactenus docuerunt. Ergo non solum ad diu Deum amandum, sed ad eumdem simpliciter simul, et efficaciter diligendum gratia necessaria est. Tum quia si viribus propriis potest voluntas efficacem amoris Dei super omnia actum elicere, poterit etiam sine gratiæ adjutorio in illo se se amore exercere; quo sane exercitio actuum frequentia roborato Deum diu diligere poterit, et in casto amore sine gratia perseverare, cum actus repetiti facilitatem impertiant facultati. Ergo si propria voluntatis virtus ad Deum caste diligendum sufficit, ad eum perseveranter diligendum actuum iteratorum facilitate roborata potens erit. Ergo stante adversariorum doctrina, divini adjutorii necessitas funditus exinanitur. Maxime quia Pelagius damnatus est, quod dixerit gratiam esse necessariam ad facilius, non autem ad simpliciter bene operandum : dicere autem voluntatem posse diligere Deum super omnia, non tamen diu, ob difficultates tentationum, et perseverantiæ, est dicere gratiam non esse necessariam ad bene simpliciter operandum, sed tantum ad facilius : ergo, etc.

Secunda etiam hujus responsionis pars haud ægrius confutatur : tum quia si voluntatis vires sufficiunt, ut Deum lumine naturali notum caste diligat, eadem voluntas Deum auctorem supernaturalem semel per fidem detectum, et cognitum sine gratiæ adjutorio diligere super omnia poterit : nam quod Deus sit auctor supernaturalis, non addit difficultatem amori, sed potius facilitatem auget, et voluntatem ad diligendum magis magisque allicit, cum majorem objecti amabilitatem proponat. Si enim, v. g., sponsus futuram sponsam diligit, qui eam castam, divitem, et pulchram esse audivit, certe promptius et facilius eam diliget, cum certo cognoverit eam esse castiorem, ditiorem et pulchriorem quam audierat. Ita similiter si Deum animarum nostrarum sponsum suavissimum, lumine naturali notum caste diligimus, quia est boni naturalis principium, certe ad eum diligendum non deterrebimur, postquam per fidem certo cognoverimus, illum eumdem bonorum omnium naturalium auctorem, esse etiam supernaturalium largitorem benevolum, qui amantibus se ampliora, et lumini naturali incognita bona paravit. Ergo ad Deum auctorem supernaturalem diligendum non erit necessarium ullius gratiæ a fide distinctæ adjutorium. Ergo peccator fidelis solo fidei lumine, quod per peccatum mortale, nisi sit infidelitatis crimen, non extinguitur, poterit Deum super omnia diligere, etiam ut auctorem supernaturalem. Consequentiæ sunt perspicuæ, principia vero horrenda sunt, cum totam divinorum adjutoriorum necessitatem ab imis fundamentis labefactent, ut etiam ex sequentibus consectariis liquidum erit; cum non solum peccatores fideles sine speciali gratia resurgere, sed nec Sancti ipsi sine Dei moventis adjutorio opera sanctitatis elicere, in eisque perseverare possint.

Tum quia distinguere in eodem actu substantiam actus a modo supernaturalitatis, veræ philosophiæ repugnat, ut, dum de lumine gloriæ lib. 1. disputabamus, observatum est. Et ratio breviter est, quia in actu amoris Dei auctoris supernaturalis, et vitalitas est supernaturalis, et supernaturalitas est vitalis, cum per illum actum vivat voluntas vita supernaturali, juxta illud : *Justus ex fide*, utique quæ per caritatem operatur, *vivit* in hoc mundo, visione Dei victurus in futuro, secundum illud : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te Deum verum.* Vitalitas autem actus est substantia actus voluntatis, cum voluntas sit facultas vitalis; ergo distinguere substantiam a modo supernaturalitatis in amore Dei auctoris supernaturalis, commentum est a ratione alienum. Quantum vero Thomisticæ doctrinæ hæc distinctio repugnet, nemo nescit : cum enim in via D. Thomæ actus specificentur ab objectis formaliter inspectis, species, seu substantia actus respicientis objectum supernaturale erit entitative supernaturalis. Quod si

præter objectum supernaturale principium supernaturale requiras ad entitatis supernaturalitatem, ecce illud, nimirum gratiam, sive habitualem, sive actualem : neque enim a nuda voluntatis potentia, ut ipsemet fateris, sed ad ipsa per gratiam elevata amor supernaturalis proficiscitur. Ergo non est distinguenda substantia actus supernaturalitatis ab ipsa supernaturalitate.

Tum tertio, quia difficultas et meritum amoris Dei supernaturalis non oritur solum ex eo, quod feratur circa objectum supernaturale, cum apud omnes certum sit, et exploratum, quod si quis actum amoris Dei beatificatoris, et auctoris supernaturalis inefficacem eliciat, complacentiam etiam de illo objecto percipiat, sed quæ propositum efficax Deo serviendi non includat, nec fundatur in executionem ; talis profecto actum ex objecto supernaturalem eliciet, et tamen nihil merebitur. Difficultas ergo, et meritum amoris supernaturalis in eo situm est, quod Deus caste, pure, et per se ipsum diligatur, seu, Augustinus *in epistola ad Galatas* declarat, « ille justificatur apud Deum, qui eum gratis colit, non scilicet cupiditate appetendi aliquid ab ipso præter ipsum, aut timore amittendi. » De quo etiam amore sic scribit Bernardus serm. 83. *in Cant.* : « Et quidem soli Deo honor, et gloria ; sed horum neutrum acceptabit Deus, si melle amoris condita non fuerint. Is per se sufficit, per se placet, et propter se. Ipse meritum, ipse præmium sibi est amor, præter se non requirit causam, non fructum. Fructus ejus usus ejus. Amo, quia amo ; amo ut amem. » Dicant, sodes, adversarii, amor, qui est hujusmodi, tametsi Dei ut auctoris supernaturalis obliviscatur, nonne bonus, nonne sanctus, nonne meritorius est, cum sit perfectionis apex, et sponsarum spiritalium, teste Bernardo, character ? Hoc negare est lumini naturæ, et impressis omnibus æquitatis, et justitiæ notionibus communissimis renuntiare. Ergo, si ex viribus naturæ absque gratia possumus amorem Dei auctoris naturalis castum elicere, utique Deo, cui omne bonum placet, placebimus : ergo et Dei amorem promerebimur ; durior enim esset Deus, si amantes se, et caste amantes, et ex toto corde amantes non redamaret. Ergo amor ille gratiam Dei merebitur, cum amor Dei, quem meretur, sit infundens, et creans gratiam, ut docet D. Thomas, quia est semper efficax ; gratia autem est semen gloriæ. Ergo ex viribus naturalibus gloriam promereri voluntas creata poterit, et infirma.

Hanc non tam rationem, quam per se notam demonstrationem prosequitur variis locis August. Cum enim Pelagiani contendebant posse hominem Deum ex viribus naturæ diligere, non loquebantur de amore meritorio vitæ æternæ, seu regni cœlorum, ad illud enim meritum gratiam necessariam fatebantur ; sed de amore, qui defectu gratiæ sanctificantis esset sterilis ad vitam æternam consequendam. Augustinus vero contra contendit, quod si voluntas satis sit valida, ut Deum caste, et ex toto corde philosophi diligant (qui utique Deum auctorem supernaturalem non diligunt, sicut nec cognoscunt), vitam æternam non mereri non possunt, quia hujusmodi amor veram justitiam efficit, omneque peccatum excludit, propter quod solum vita æterna denegatur. Libet Augustinum lib. 4. *cont. Julian.* cap. 3. audire : « Dici non potest, quantum te fallat ista opinio, qua dixisti, omnes virtutes affectus esse, per quos aut fructuose, aut steriliter boni sumus. Fieri autem non potest ut steriliter boni simus, sed bonum non sumus quidquid steriliter sumus, arbor enim bona bonos fructus facit. Absit autem ut Deus bonus, a quo securis paratur arboribus non facientibus fructum, excidat, et in ignem mittat arbores bonas. Quomodo igitur, obsecro, non aut jocaris in his disputationibus, aut deliras, qui sterilium fructus arborum laudas ? Qui utique aut nulli sunt, aut si melius sunt, laudandi non sunt, aut si fructus boni sunt, profecto arbores steriles non sunt, immo et bonæ sunt, quarum fructus boni sunt, et debent Deo placere, cui arbores bonæ non possunt nisi placere, falsumque erit quod scriptum est : *Sine fide impossibile est placere Deo.* Sed quid responsurus es, nisi vana ? Ego, inquis, steriliter bonos dixi homines, qui non propter Deum faciendo bona, quæ faciunt, non ab eo vitam consequuntur æternam. Justus ergo Deus et bonus bonos est in mortem missurus æternam ? Piget jam dicere quam multa sequantur insana talia sentientem, talia dicentem, talia scribentem, in talibus me, quod similiter non desipiam, velut censorie reprehendentem. »

Confirmatur : Ideo S. Augustinus Pelagianos et Semipelagianos initium fidei, vel bonæ voluntatis viribus liberi arbitrii ascribentes reprehendit, quia si daretur hujus-

modi initium, non possemus rationabiliter negare, gratiam secundum merita nostra dari, quia bonus voluntatis conatus, ipsum etiam credendi et diligendi desiderium, sicut non bona, ita non meritoria esse non possunt. « In quo, » inquit lib. 4. *cont. Jul.* cap. 3, « vis hominem, sicut loqueris, ad aliquid laudabile generosi cordis stimulis excitari, in hoc eum non vis in Domino, sed in libero arbitrio gloriari, ac sic priorem dare, ut retribuatur illi, eoque modo gratia jam non sit gratia, quia non est gratuita. » Quod argumentum etiam urget lib. *de Prædest. Sanctorum* cap. 2 : « Quis autem dicat eum, qui jam cœpit credere, ab illo, in quem credidit, nihil mereri? Unde fit, ut jam merenti cætera dicantur addi retributione divina, ac per hoc gratiam Dei secundum merita nostra dari. Videte si aliud agitur isto modo, nisi ut gratia Dei secundum merita nostra detur quolibet modo, ac sic gratia jam non sit gratia : redditur namque hoc pacto debita, non donatur gratis. »

Denique quomodo hæc doctrina communi Patrum de infirmitate naturæ lapsæ sensui sit consentanea plane non video ; quomodo enim verum erit, quod Augustinus tract. 5. *in Joan.* ait : « Nemo habet de suo, nisi mendacium, et peccatum. » Et *in Psal.* CXXXVII. « Meum si videris, damnas ; tuum si videris, coronas. » Et serm. 13 *de verbis Apost.* cap. 11 : « Agis quidem illo non adjuvante libera voluntate, sed male : ad hoc idonea est voluntas tua, quæ vocatur libera, et male agendo fit damnabilis ancilla. » Quomodo, inquam, hæc vera sunt, vel esse possunt, si Deum caste amare voluntas sine gratia potest, et si propriis viribus dilectionem Dei super omnia, quæ est totius legis impletio, elicere valet? Quomodo vera erunt præclara illa S. Prosperi carmina, quæ habet libro *de Ingrat.* capite 16. et 22 ?

—— Deus ergo sepultos
Suscipit, et solvit peccati compede vinctos.
Ille obscuratis dat cordibus intellectum,
Ille ex injustis justos facit, indit amorem,
Quo redametur amans, et amor quem conserit ipse [est.
Hunc itaque affectum, quo sumunt mortua vitam,
Quo tenebræ fiunt lumen, quo immunda nitescunt,
Quo stulti sapere incipiunt, ægrique valescunt,
Nemo alii dat, nemo sibi, non littera legis,
Nec naturalis sapientia, quæ semel acta.
In princeps labi novit, consurgere nescit.
—— Submittite vela tumoris,
Nobiscumque humiles placido consistite portu :
Edite constanter naturæ vulnera victæ,
Exutam virtute animam, cæcataque cordis
Lumina, et in pœnam propriam jaculis superantis
Armatum arbitrium nunquam consurgere posse,
Inque novos lapsus semper nitendo revolvi
Cui sua sit laqueus sapientia, morsque subactum
Detineat, nisi vera salus ex munere Christi
Adsit, et oppressam dignetur gratia mentem.

Dices : Quid ergo sibi volunt sacra concilia, dum post Augustinum aiunt, gratiam Dei esse necessariam ad diligendum Deum, sicut oportet ? Si enim ad Deum sicut oportet duntaxat diligendum necessaria est gratia, non aliam ob causam gratia exigitur, quam ut ametur Deus, sicut amare eum oportet, ut amor ille æternæ vitæ sit meritorius. Ergo amore minime meritorio eum diligere possumus ; duplicem enim Dei amorem, naturalem unum, et supernaturalem alterum admittendum esse, in via D. Thomæ certissimum est.

Respondeo admittendo distinctionem amoris naturalis et supernaturalis, petitam ex distinctione objecti, ita ut naturalis illa dicenda sit, qua amatur Deus intra ordinem naturæ spectatus ; supernaturalis vero ea dicatur, quæ Deum, ut auctorem gratiæ respicit. « Prima, » ut ait D. Thomas 2. 2. q. 26. art. 3, « super communicatione bonorum naturalium nobis a Deo facta fundatur, posterior vero super communicatione donorum gratiæ. » Cæterum cum his stat, amorem Dei ex toto corde etiam ut auctoris naturæ dilecti esse in hoc corruptionis statu supernaturalem ex parte principii, id est exigere principium supernaturale, et omnes naturæ vires superare. Ita tradit clarissime D. Thomas, qui propterea statuit in statu naturæ lapsæ nullum dari posse amorem Dei super omnia dilecti mere naturalem non solum, quia in hoc statu homo est ad finem supernaturalem elevatus, nec potest esse ad finem naturalem simul conversus et fine supernaturali aversus ; hanc enim rationem (tametsi de se bonam) non adhibet S. Doctor, sed propter unam voluntatis lapsæ corruptionem, quia juxta ejus mentem, quam dum de viribus naturæ puræ disputabamus, secuti sumus, homo in statu naturæ puræ, et multo magis in statu naturæ integræ cum generali Dei moventis concursu Deum diligere poterat : « Homo, » inquit hic art. 3, « « in statu naturæ integræ non indigebat dono gratiæ bonis naturalibus superadditæ ad Deum super omnia naturaliter diligendum, licet Dei ad hoc eum moventis auxilio indigeret. Sed in statu naturæ corru-

ptæ indiget homo etiam ad hoc auxilio gratiæ naturam sanantis. » Ubi S. Præceptor eumdem amorem vires naturæ lapsæ excedere asserit, quem docet non excedere vires naturæ integræ, imo nec vires naturæ puræ, ut in ejusdem articuli argumento *Sed contra* tradit, nec illud refutat, ut solet quando argumentum *Sed contra* conclusioni articuli repugnat, ut nemo in lectione D. Thomæ versatus ignorat. Atqui homo in statu naturæ integræ, et multo minus in statu naturæ puræ Deum ut auctorem gratiæ sine gratia et caritate diligere non poterat, ut tradit ibidem S. Doctor ad 1. et rationem dat : « Natura enim, inquit, diligit Deum super omnia, prout est principium, et finis naturalis : caritas autem secundum quod est objectum beatitudinis, et secundum quod homo habet quamdam societatem spiritualem cum Deo. » Ergo in statu naturæ lapsæ non solum amor Dei, ut est objectum beatitudinis, excedit naturæ vires, sed etiam amor Dei auctoris naturalis ; siquidem ex S. Doctore, ille amor est naturæ lapsæ viribus impossibilis, qui erat possibilis naturæ integræ vigori : homo autem integer ad Deum auctorem gratiæ sine gratia diligendum ex eodem S. Thoma impar erat, et invalidus.

Quamobrem ex admissa distinctione amoris Dei in naturalem et supernaturalem (quam bonam et commodam, non vanam, ut Baius dicebat, esse contendo, cum ex ea naturæ integræ et lapsæ vires dignoscantur) nihil contra nos effici potest, cum juxta veridicam D. Thomæ sententiam, non solum amor Dei beatificantis, sed amor Dei primi principii, si purus et castus sit, omnes naturæ lapsæ vires exsuperet. Dum ergo sacra concilia dicunt, necessariam esse gratiam ad amorem Dei prout oportet eliciendum, illius distinctionis Dei ut beatificatoris, et ut primi principii, seu auctoris naturalis, et supernaturalis nullam rationem habuerunt ; Pelagiani enim nunquam negarunt necessitatem gratiæ ad Deum, ut beatificatorem promerendum ; vel potius nunquam disputarunt, an amor Dei ut beatificatoris excedat naturæ vires, sed loquebantur de amore ipsis philosophis gentilibus, utique Deum glorificatorem non cognoscentibus possibili. Itaque concilia verba illa, *sicut oportet*, in ipso Augustini, unde deprompta sunt, sensu intellexere. Manifestum est autem, verba illa nunquam adhibuisse Augustinum, ut amorem Dei castum naturæ corruptæ possibilem esse astrueret, ut ex superioribus liquet, sed ut amorem Dei castum a non casto secerneret, qui amor non castus, amor quidem Dei est, sed profecto non est sicut oportet. « Omnis præcepti finis est caritas, » inquit opportune Augustinus in *Enchir.* c. 121 « id est ad caritatem refertur omne præceptum. Quod vero ita fit vel timore pœnæ, vel aliqua intentione carnali, ut non referatur ad illam caritatem, quam diffundit Spiritus sanctus in cordibus nostris, nondum fit, quemadmodum fieri oportet, quamvis fieri videatur. » Et *in Psal.* CXVIII. expendens versum illum : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua !* sic habet : « Hæc est illa suavitas, quam Deus dat, ut terra nostra det fructum suum, ut bonum vere bene, id est, non mali carnalis formidine, sed boni spiritualis delectatione faciamus. » Tunc ergo amor Dei nondum est plene, et pure castus, cum illi terrena aliqua cupiditas permiscetur ; sæpe enim quæ bene agere nobis videmur, non sincerus Dei amor offert, sed occulta cupiditas inficit, ut sæpe dictum est.

Alia argumenta, quibus probari potest voluntatem hominis lapsi posse Deum viribus suis naturalibus diligere, quia æque militant contra omnia hujus speculationis consectaria, in fine confutabimus.

Consectarium III.

Præcepta legis naturalis sine speciali Dei auxiliantis gratia servare homo in statu naturæ lapsæ non potest.

Probatur : Duplex est præceptorum divinæ legis observatio, ut docet S. Thomas ; alia quantum ad substantiam operum, prout scilicet homo fortia, justa, et alia virtutis opera exercet ; alia observatio est secundum substantiam simul et modum agendi, ut scilicet ex caritate fiant. Atqui neutro modo potest voluntas totam legem naturalem sine gratia servare ; et quidem, quod non possit totam legis naturalis substantiam ex modo caritatis servare, seu quod idem est, quod nequeat integram legem ex amore Dei casto implere, patet ex dictis consectario superiori : quod autem nec ipsam operum præceptorum substantiam fideliter et inviolabiliter sine gratiæ adjutorio servare possit voluntas in hoc corruptionis statu, variis argumentis suadetur contra Scotum et Durandum.

Tum ex Scripturis, in quibus lex dicitur infirma, imbecillis et impotens ad justificandum, præceptorum observationem reddens difficiliorem, hominem sub peccato arctius concludens, ut Paulus præsertim inculcat. Specialiter vero Rom. VII. sic habet : *Occasione accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam : sine lege peccatum in me mortuum erat, sed cum venit mandatum, peccatum revixit. Peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud occidit.* Et cap. VIII. idem repetit. Quod confirmat II. Cor. III : *Idoneos nos ministros novi Testamenti fecit, non littera, sed spiritu; littera enim occidit, spiritus autem vivificat.* Et paulo post prædicationem legis veteris nuncupat *ministrationem mortis, et damnationis.* Item Galat. III : *Si data esset lex, quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia; sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.* Denique ad Hebr. VII. præcedens mandatum appellat *infirmum et inutile*. Quorum verborum sensus non est, ut impii Novatores impie interpretantur, observationem legis esse inutilem, imo et peccatum ; sed germanus ille sensus est, quem B. Augustinus l. 1. *de Peccat. merit.* cap. 11, tradit, quia nimirum « lex jubere tantum, et non adjuvare poterat. » Et quia littera « occidit augendo concupiscentiam , et iniquitatem prævaricatione æmulando, nisi liberet gratia. » Ea namque est corruptæ, superbæque voluntatis conditio, ut in prohibita promptius et suavius feratur libertatis amans, subjectionis impatiens ; unde triti illi versus :

Nitimur in vetitum, volumus, cupimusque negata :
Uxor amatori sordet, amica placet.

Quod explicat Augustinus exemplo aquæ, cujus impetus vehementior fit obice posito, et tandem evicto violentius per prona pervolvitur : si hoc ipsum, quod concupiscitur, fit jucundius dum vetatur, igitur voluntas non potest sine gratia imposita sibi legis mandata servare ; si enim ad ejus observationem vires naturæ sufficerent, utique lex erudiendo juvaret monstrando voluntati quid posset. Hinc idem Augustinus relatus a Prospero *Sentent.* 44. sic habet : « Lex data est, ut gratia quæreretur ; gratia data est, ut lex impleretur : neque enim suo vitio non implebatur, sed prudentia carnis ; quod vitium per legem demonstrandum, per gratiam sanandum fuit. » Astipulatur Fulgentius libro *de Verit. prædest.* cap. 20 : « Lex sine gratia ostendere potest ægritudinem, non sanare ; vulnera monstrat, medicamina non ministrat : » ut autem legis impleatur « præceptum, gratia ministrat auxilium ; ac si lex revelat culpam, gratia confert indulgentiam : legis est igitur, quod peccata cognoscimus, gratiæ quod vitamus. »

Eodem plane modo loquuntur sacra concilia, et summi Pontifices. Etenim concilium Carthaginiense in epistola synodica ad Innocentium Papam, quæ est 90. inter Augustinianas, refert Pelagianos esse damnatos, quod dixerint, « in eo Dei gratiam esse deputandam , quod talem hominis instituit, creavitque naturam, quæ per propriam voluntatem legem Dei posset complere, sive naturaliter in corde scriptam, sive litteris datam. » Et in altero concilio Carthaginiensi can. 4. definitur per gratiam nobis præstari, « ut quod faciendum cognoverimus, etiam facere diligamus, atque valeamus. » Et can. 5. anathemate feritur, qui asseruerit hominem sine gratia posse implere divina mandata. Quam doctrinam Innocentius, Cælestinus aliique Pontifices confirmarunt.

Augustini testimonia referre supervacaneum est : tum quia satis multa protulimus ; tum quia hanc veritatem ex professo multis in locis S. Doctor omnibus argumentis stabilit. Quid enim aliud toto *de Spiritu et Littera* libro, nec non integro *de Verbis Apostoli* sermone 13. intendit Augustinus, quam sine spiritu gratiæ legem non impleri, quia data est lex, ut inveniret se homo ; non ut morbus sanaretur, sed ut prævaricatione morbo crescente medicus quæreretur. Non possum tamen silentio præterire præclara ista ex libro *de gratia Christi*, cap. 8. verba : « Usque adeo aliud est lex, aliud est gratia, ut lex non solum nihil possit, verum etiam plurimum obsit, nisi adjuvet gratia. Et hæc ostenditur legis utilitas, quoniam quos facit prævaricationis reos, cogit confugere ad gratiam liberandos, et ut concupiscentias malas superent adjuvandos ; jubet enim magis, quem juvat ; docet morbum esse, non sanat ; imo ab eo potius, quod non sanatur, augetur. »

Ratio S. Thom. art. 2. 4. 8. et 9. petita ex infirmitate naturæ efficax est ; nam homo, qui legem servare tenetur, vel est justus, vel peccator. Si peccator, id est, si in statu peccati mortalis existat, manifestum est, ipsum divinæ gratiæ adjutorio egere, ne in

peccatum, in quod continuis immoderatarum passionum motibus incitatur, miserə prolabatur; cum enim viæ peccatorum, ut ait Psalmographus Psal. XXXIV, sint *tenebræ et lubricum, et Angelus Domini persequens illos*, sine dubio non infrequentius peccando cadunt, quam offendere solent, qui per lubrica in tenebris ambulant. Et hic est sensus verborum horum sacrorum textuum. Eccles. XXVII : *Qui non in timore Domini continuerit se, cito corruet domus ejus;* et Tren. I : *Peccatum peccavit Jerusalem, propterea instabilis facta est;* et Isaiæ LVII : *Impii quasi fervens mare, quod quiescere non potest, et redundant fluctus ejus in conculcationem, et lutum.*

Etenim, ut ratiocinatur D. Thom., antequam hominis ratio reparetur per gratiam justificantem, potest quidem homo singula peccata mortalia vitare, et per aliquod tempus, quia non est necesse, quod continuo peccet in actu; sed quod diu maneat absque peccato mortali, esse non potest. « Quia sicut rationi subdi debet inferior appetitus (verba sunt S. Thomæ), ita etiam ratio subdi debet Deo, et in ipso constituere finem suæ voluntatis : per finem autem oportet, quod regulentur omnes actus humani, sicut per rationis judicium regulari debent motus inferioris appetitus. Sicut ergo inferiori appetitu non totaliter subjecto rationi non potest esse, quin contingant inordinati motus in appetitu sensitivo ; ita etiam ratione hominis non existente totaliter subjecta Deo, consequens est, ut contingant multæ inordinationes in ipsis actibus rationis. Cum enim homo non habet cor suum firmatum in Deo, ut pro nullo bono consequendo, vel malo vitando ab eo separari vellet occurrunt multa, propter quæ consequenda, vel vitanda homo recedit a Deo, contemnendo præcepta ipsius; et ita peccat mortaliter. Præcipue quia in repentinis homo operatur secundum finem præconceptum, et secundum habitum præexistentem : quamvis ex præmeditatione rationis homo possit aliquid agere præter ordinem finis præconcepti, et præter inclinationem habitus. Sed, quia homo non potest semper esse in tali præmeditatione, non potest contingere, ut diu permaneat, quin operetur secundum convenientiam voluntatis deordinatæ a Deo, nisi cito per gratiam ad debitum ordinem reparetur. « Quam doctrinam deprompsit Angelicus Doctor ex Patribus, Augustino lib. *de Spirit. et Lit.* cap. 26. et lib. *de Catechiz. rudibus*, cap. ult., Gregor. 22. *Mor.* c. 12. ubi ait : « Peccatum, quod per pœnitentiam mox non deletur, suo pondere in aliud trahit. » Chrysostomo etiam *in cap.* XI. *Matth.* docente, quod quemadmodum fracto gubernaculo navis, non quo vult nauta vadit, sed quo tempestas impellit; ita homo gratia destitutus in peccata præceps ruit. At peccata non committuntur, nisi dum præcepta divina violantur : ergo non potest peccator præcepta divina sine gratia servare.

Idem quoque de homine justo facile demonstrari potest, non solum ratione generali petita ex eo, quod nulla res creata potest in quemcumque actum prodire, nisi virtute motionis divinæ, sed etiam ratione speciali, inquit D. Thomas art. 49. id est, propter conditionem status naturæ humanæ. « Quæ quidem, licet per gratiam sanetur quantum ad mentem, remanet tamen in ea corruptio, et infectio quantum ad carnem, per quam *servit legi peccati*, ut dicitur ad Rom. VII. Remanet etiam quædam obscuritas in intellectu, secundum quam, ut etiam dicitur Rom. VIII, *quid oremus sicut oportet, nescimus.* Propter varios enim rerum eventus, et quia etiam nos ipsos non perfecte cognoscimus, non possumus ad plenum scire quid nobis expediat, secundum illud Sap. IX : *Cogitationes mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ.* Et ideo necesse est nobis, ut a Deo dirigamur, et protegamur qui omnia novit, et omnia potest. »

Quæ ratio sic potest ad formam reduci : Homo etiam justificatus, gratia actuali destitutus non potest omnia peccata mortalia vitare : ergo nec totam legem servare. Consequentia patet, cum lex nonnisi peccatis mortalibus violetur. Antecedens vero probatur. Tum quia, ut ait August. lib. *de Nat. et Grat.* c. 26, « sicut oculus corporis etiam plenissime sanus, nisi candore lucis adjutus non potest cernere : sic homo plenissime justificatus, nisi æterna luce justitiæ divinitus adjuvetur, recte non potest vivere. « Tum quia in hujus vitæ periculis, urgente præsertim concupiscentiæ, quæ per gratiam non tollitur, motu, occurrunt variæ et graves tentationes, non solum ab extrinseco, sed etiam ab intrinseco, quæ voluntatem debilem ad peccatum pertrahunt; quia nimirum voluntas majorem sequitur delectationem ; trahit enim sua quemque voluptas, nisi vel gratia voluntatem proclivem retineat, vel majori, et puriori infusa delectatione, quæ a gratia

inseritur, dominans cupiditas superetur : quam quidem cupiditatem voluntas tentata vincere quidem libertate sua potest, nunquam tamen vincet, nisi divinitus in bonum inclinetur, et mutetur mentis affectio, quam ex cupiditate alliciente contrahit. Tum quia justi ad mandata divina servanda auxilium Dei in quotidianis Ecclesiæ orationibus postulant, et pro servata lege gratias agunt. Hinc Arausicanum concil. can. 10. sic habet : « Adjutorium Dei etiam renatis, et sanctis semper est implorandum, ut ad finem bonum pervenire, vel in bono possint opere perdurare. » Tum quia ad illud auxilium facilius obtinendum hortantur Sancti, ut ad Sacramenta pie accedamus, quia gratia sacramentalis jus quoddam importat habendi a Deo auxilia in necessitatibus et in tribulatione, ut suo loco dicetur. Tum quia justi bonorum omnium suorum, fugæ peccati et observationis mandatorum gloriam Deo ascribunt, illudque Davidicum sincere decantant : *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Denique quia ex effectibus idem apparet ; sæpe enim justos cadere sinit Deus, ut sibi non tribuant quod stent. Nam, ut ait Augustinus hom. 23. inter 50, « agnosce gratiam ejus, cui debes, et quod non admisisti. Mihi debet iste quod factum est, et dimissum vidisti ; mihi debes et tu quod non admisisti. Nullum est enim peccatum, quod facit homo, quod non possit facere alter homo, si desit rector, aquo factus est homo. »

Quapropter idem Doctor sanctissimus docet justos debere gratias agere Deo, quod a peccatis servati sint. « Diligam te, Domine, » inquit lib. 2. *Confess.* c. 7, « et gratias agam, et confitebor nomini tuo : quoniam tanta dimisisti mihi mala, et nefaria opera mea. Gratiæ tuæ deputo, et misericordiæ tuæ, quod peccata mea tanquam glaciem solvisti. Gratiæ tuæ deputo, et quæcumque non feci mala. Et omnia mihi dimissa esse fateor, et quæ mea sponte feci mala, et quæ te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem, atque innocentiam suam, ut minus amet te, quasi ei minus necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conversis ad te ? Qui enim vocatus a te secutus est vocem tuam, et vitavit ea, quæ me de meipso recordantem, et fatentem legit, non me derideat ab eo medico ægrum sanari, a quo sibi præstitum est, ut non ægrotaret, vel potius ut minus ægrotaret. Et ideo tantumdem, imo vero amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari. »

Consectarium IV.

Ad vitanda quævis peccata venialia requiritur præter gratiam speciale privilegium, soli Deiparæ Virgini eximium.

Sequitur plane ex dictis. Cum enim gratia, quæ communiter datur, sive habitualis sit, sive actualis, non tollat infirmitatem humanæ naturæ, quam in hoc statu sentimus, nec amorem Dei actualem semper inspiret, nec divinæ nos regulæ infallibiliter conjungat, nec corruptionem inferioris appetitus perfecte sanet, fit inde, quod, licet ratio motus appetitus singulos possit sua libertate, et vigilia reprimere, « non tamen omnes, » inquit S. Thomas art. 8. « Quia dum uni resistere nititur, fortassis alius insurgit ; et etiam, quia ratio non potest esse semper pervigil ad hujusmodi motus vitandos. » Hinc Tridentinum sess. 6. cap. 11. sic habet : « Licet in hac mortali vita, quantumvis sancti, et justi, in levia saltem, et quotidiana, quæ etiam venialia dicuntur, peccata quandoque cadant, non propterea desinunt esse justi ; nam justorum illa vox est, et humilis, et verax : *Dimitte nobis debita nostra.* »

Hanc doctrinam deprompsit sacra synodus ex Scripturis et Patribus III. Reg. VIII : *Non est homo, qui. non peccet*, Psal. XXXI : *Remisisti iniquitatem peccati mei : pro hac orabit ad te omnis* (non solum peccator, sed) *sanctus*, Psal. CXLII : *Non intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*, I. Joan. I : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus.* Sed Augustino maxime placuit locus ille orationis Dominicæ : *Dimitte nobis debita nostra.* Quæ verba ponderans lib. *de Natura et Grat.* c. 25. sic ait : « Parum attendit, cum sit acutissimus (Pelagius) non frustra etiam justos in oratione dicere : *Dimitte nobis debita nostra ;* Dominumque Christum cum eam orationem dicendo explicuisset, veracissime subdidisse : si enim dimiseritis peccata homibus, dimittet vobis Pater vester peccata vestra : per hoc enim quotidianum spiritale quodammodo incensum, quod ante Deum in altari cordis, quod sursum habere admonemur, infertur, etiamsi

non hic vivatur sine peccato, dum subinde venia deletur, quod ignorantia, vel infirmitate committitur. » Idipsum docet concilium Milevitanum cap. 6 : « Quisquis sic accipiendum putaverit, ut dicat propter humilitatem dici nos habere peccatum, non quod vere ita est, anathema sit. »

Porro Augustinus hanc Catholicam veritatem non solum docet, sed probat ex professo variis in locis, atque Pelagianorum objectiones efficaciter dissolvit. Sic libro 2. *de Peccat. merit.* c. 7. et 8. explicat illud Joannis : *Qui natus est Deo, non peccat, sed nec peccare potest, quia semen ejus in ipso manet.* Quorum verborum sensus est, hominem qua parte renovatus est, nec peccare, nec peccare posse ; sed, quia per justificationem non perfecte absumitur vetustas, ideo qua parte homo adhuc in vetustate est, pec catum habet : regeneratus quippe, et similis Deo est, et dissimilis : similis per primitias spiritus, dissimilis per reliquias vetustatis : primo modo considerati peccare non possumus, sed posteriori sæpe peccamus, donec tota sanetur infirmitas, et accipiatur tanta libertas, in qua sicut necesse est, permaneat beate vivendi voluntas ; ita ut sit etiam bene vivendi, et nunquam peccandi voluntaria felixque necessitas.

Id confirmat S. Pater cap. 10. exemplo Noe, Daniel et Job, quibus tam magnum justitiæ Scriptura perhibet testimonium, ut Ezech. XIV. dicatur : *Si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel et Job, ipsi justitia sua liberabunt animas suas.* Et tamen tres istos non fuisse sine peccato, Scriptura ipsa testatur ; nam et Noe ebrietatem refert, Genes. IX. et Daniel cap. IX. confitetur peccata sua ; et Job seipsum peccatorem esse pronuntiat, c. IX, XIII, XIV. et aliis multis. Nec obest, quod variis ejusdem libri capitibus summis Job laudibus extollatur, dicaturque adeo justus, adeoque se ab omni opere malo abstinens, ut nullus esset ei similis super terram. Non utique obest, quia, ut ibidem Augustinus exponit, laudatur quidem Job tanquam excellens, sed non tanquam absque omni peccato. Imo ideo justus dicitur, quia, licet gravia peccata divinæ amicitiæ repugnantia non committeret, veraciter tamen, et humiliter venialia sua, et quotidiana peccata confitebatur.

Eodem fere modo explicat idem Pater elogium Zachariæ et Elisabeth, de quibus Luc. I. dicitur, *quod erant justi ante Deum ambo, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela.* Quibus verbis eminens quidem eorum sanctitas designatur, sed minime ab omni peccato veniali immunitas. Maxime quia eorum spectabilis vita talis erat, quam nullus hominum juste posset in accusationis, et criminationis querelam vocare ; et ideo ante Deum justi ambo dicebantur, quia probabilis, atque laudabilis eorum conversatio nulla homines dissimulatione fallebat, sed, ut apparebant hominibus, ita erant noti in oculis Dei. Non autem dictum est hoc secundum perfectionem illam justitiæ, in qua vere, atque omni modo immaculati, perfectique vivamus. Ita totidem fere verbis Augustinus lib. *de gratia Christi* c. 48.

Ratio vero hujus veritatis ea est, quam tradit S. Doctor art. 8. Quia nimirum nequit homo, omnes sensualitatis motus, unde peccata venialia proficiscuntur, reprimere : dum enim uni resistere nititur, sæpe consurgit alius : nec potest ratio ita esse pervigil, ut omnes illos impediat. Maxime quia concupiscentia, fomes peccati, qui a peccato est, et ad peccatum jugiter inclinat, amor sui, et amor mundi cor nostrum semper sollicitant, motus nostros etiam pios inficiunt, dum obliquant : unde, ut ait Bernardus, pedes, qui sunt animæ affectiones, dum in hoc pulvere gradiuntur, ex toto mundi esse non possunt, quin aliquando vanitati, aliquando voluptati, aut curiositati, plusquam oportet, cedat animus, vel ad horam. Ergo, sicut ex ulcere aperto, si non semper, saltem sæpe sanies fluit, et pus ; ita ex concupiscentiæ plaga primi peccati granditate inflicta peccati alicujus putredo et fœtor frequenter promanant. Peccatum enim primigenium, in quod cecidimus omnes, non in lutum solum, sed et super acervum lapidum non modo nos fœdavit, sed etiam vulneravit : unde « peccatum », ut docet August. lib. *de Perf. just.* c. 4, « secuta est peccatum habendi dura necessitas, donec tota sanetur infirmitas, et accipiatur tanta libertas, in qua sicut necesse est, permaneat beate vivendi voluntas, ita ut sit etiam bene vivendi, et nunquam peccandi voluntaria, felixque necessitas. »

Quæ ratio S. Thomæ ex Patribus deprompta convincit, ni fallor, quod, licet nequeat justus sine speciali auxilio, imo nec sine privilegio singulari diu a peccatis venialibus ex importuna, et continenti concu-

piscentiæ impugnatione rationem plene deliberatam præveniente, et voluntatem sensim sine sensu in suas partes alliciente proficiscentibus abstinere; nihil tamen vetat, quin justus aliquis eximium præsertim sanctitatis gradum adeptus possit peccata venialia plene deliberata, quæve nonnisi ob materiæ levitatem venialia dicuntur, absque speciali privilegio cum auxiliis sibi quadantenus connaturaliter impertitis vitare. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod, licet ordo gratiæ, ut nomen ipsum sonat, mere gratuitus sit, totusque ex divina voluntate pendeat, ac proinde libere a Deo, cujus judicia abyssus multa, gubernetur, nihilominus tamen juxta ordinatam Dei auctoris supernaturalis providentiam invenitur in eo usitatus quidam gratiæ cursus, a quo Deus raro, nec nisi nostra culpa abscedit. Usitatus autem ille divinæ gratiæ modus in eo positus est, ut pro ratione et distinctione gratiæ, et sanctitatis habitualis, gratias actuales nunc validiores et frequentiores, nunc infrequentiores et invalidiores largiatur : ad quem usitatum, et solitum agendi modum Deus non ita astringitur, quin interdum occultis judiciorum suorum judiciis, homines non solum in virtute non multum adhuc progressos ad altiorem sanctitatem attollat, sed etiam occallentes peccatores emolliat, et ad eminentem sanctitatis gradum brevi provehat; sicut e contra eximiæ virtutis viros in peccata prolabi interdum sinat, ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Cæterum nos de usitato gratiæ cursu sermonem habemus. Igitur qui ad sublimem sanctitatis et christianæ puritatis gradum perveniunt, his veluti continenter auxilia Deus infundit, quibus cum Deo perenniter conjuncti, ad superna semper anhelant, in cœlis conversantur, mortalia floccifaciunt, humanis terrenisque nec moti blanditiis, nec territi minis, tentationes nullo negotio superant, quibus alii succumbunt. Quamobrem, licet in illis excellenti sanctitate præditis sint quotidiana peccata, attamen peccata ex objecto venialia consulto, et prudenter, sin nunquam, certe raro committunt. Queruntur illi quidem, et vere queruntur, multis sese et occultis insidiantis concupiscentiæ laqueis irretiri : ipsi etiam vel maxime sobrii gemunt se voluptati servire, dum servire valetudini sibi videntur : lamentantur etiam, se non raro, quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi quærere. Verumtamen viri illi pietate præstantes, quales erant Apostoli, Baptista, S. Joseph, etc. aliique primæ notæ Apostolici viri, vix ac ne vix quidem aliter, quam per ignorantiam, vel subreptionem peccant. Purissimæ namque animæ omne, quo Deum offensum iri certo, et prudenter vident, continuo summo studio, summa diligentia, summa cautione declinant.

Et ratio S. Thomæ est convincens : Ideo namque S. Præceptor probat, hominem quemlibet justum non posse venialia vitare peccata, quia ratio non potest continenter attendere, nec jugiter vigilare, « propter corruptionem inferioris appetitus sensualitatis, cujus motus singulos quidem ratio reprimere potest (et ex hoc habent rationem peccati, et voluntarii) non autem omnes; quia dum uni resistere nititur, fortassis alius insurgit, et etiam quia ratio non potest semper esse pervigil ad hujusmodi motus vitandos. » Atqui defectus attentionis et vigiliæ efficit peccata ex sola indeliberatione venialia, nec contingit in his, quæ talia sunt ex materiæ tenuitate prudenter admissa. Ergo viri sanctitate præstantes a venialibus deliberatis absque singulari privilegio, cum divinæ gratiæ auxiliis sibi concedi solitis, et abstinere possunt, et diu interdum abstinent. Ex quibus sine negotio argumentis P. Gonet, et aliorum oppositum sentientium occurres.

Secunda consectarii pars duas virtualiter includit. Prima ait, Beatissimam Virginem Deiparam ab hac peccandi venialiter necessitate esse excipiendam; altera contendit, privilegium illud uni esse Deiparæ eximium, nec esse ulli alteri concessum. Primum amplius demonstrabimus in fine tractatus *de Incarnatione*, dissertatione speciali, ubi pro modulo incomparabilis Matris dotes prosequemur; in præsenti solum concilii Tridentini decretum, quo sess. 6. can. 23. docet hunc esse constantem Ecclesiæ Catholicæ sensum, proferemus : « Si quis », inquit, « hominem semel justificatum dixerit posse in tota vita peccata omnia etiam venialia vitare, nisi ex speciali privilegio, quemadmodum in B. Virgine tenet Ecclesia, anathema sit. » Nec est audienda impia Calvini vox in suo pestifero concilii Tridentini antidotho aientis, se tale Virginis privilegium ultro crediturum, cum cœleste diploma protulerimus. Sed mentitur iniquitas sibi; diplomati enim cœlesti non crederet, qui Ecclesiæ, de qua Filius Patris cœlestis testimonium perhibuit, fidem negat : nihil ergo mirum, si

Matri Dei peccata asserit, qui sponsæ Dei Ecclesiæ errores ascribit Patientur, si placet, nostri Novatores, ut Augustini judicium Calvini sententiæ præferamus. Sic autem habet S. Pater lib. *de Nat. et Grat.* c. 36 : « Excepta sancta Virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur habere volo quæstionem. Inde enim scimus, quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit eum, quem constat nullum habuisse peccatum. » Sed de his plura loco memorato.

Quod vero Deipara sola inter puras creaturas fuerit a peccato veniali exempta, nec illa prærogativa sit in alios Sanctos, quamlibet insignes dilatanda, tradit idem S. Pater, ibidem subjungens : « Hac ergo Virgine excepta, si omnes illos Sanctos, et Sanctas, cum hic viverent, congregare possemus, et interrogare utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus? Nonne una voce clamassent : Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est? » Nec obest, quod de B. Joanne Baptista canat Ecclesia, ipsum antra deserti teneris sub annis petivisse, ne levi crimine vitam macularet. Non obest, inquam, tum quia illud de peccato veniali deliberato, quodve tale sit ex solius materiæ levitate, non vero ex subreptione, intelligi commode potest; tum quia de peccato veniali in certa materia, puta vaniloquii, elogium illud interpretari possumus. Nam Sanctorum nonnullos a quadam peccati specie immunes dono speciali fuisse, ita ut nunquam contra aliquam virtutem in gradu heroico divinitus sibi concessam, sive mortaliter, sive venialiter peccaverint, puta B. Josephus contra castitatem, Apostoli contra fidem, juxta gratiarum divisiones, alii sic, alii vero sic, creditu piissimum est.

Contra statutam veritatem catholicam pauca e Scripturis deprompta testimonia Pelagius objiciebat, puta illud Matth. v : *Estote perfecti, sicut Pater vester cœlestis perfectus est.* Talis autem, ac tantus perfectionis gradus, qui Patris cœlestis perfectionem æmulatur, procul dubio peccatum veniale excludit. Sed illud, aliaque hæreticis Scripturis abutentis deliramenta valide confutat S. Augustinus lib. 2. *de Peccat. merit.* cap. 15. Non enim perfectio divina imitanda proponitur, quasi ex æquo excribenda; sed tanquam exemplar, ad quod aspirare, et juxta quod virtutes nostras reformare pro virili parte tenemur. Proponitur ergo nobis divina perfectio, non quam assequamur, sed quam pie proficientes, et peccata quotidiana plangentes, et spiritum nostrum scopentes accedamus. Alia argumenta e ratione petita in fine solvemus.

Consectarium V.

Perseverantia est speciale gratiæ donum, imo et gratiarum omnium coronis.

Recte monet Angelicus noster Præceptor, perseverantiam trifariam accipi posse. Primo namque perseverentia significat habitum, per quem homo firmiter stat, nec a virtutum praxi per tristitias irruentes dimovetur : unde, sicut continentia concupiscentias frenat, et delectationes moderatur, ita perseverantia mœroribus tristitiæ, et tædio, quæ virtutum praxim non raro comitantur, obsistit. Secundo accipitur perseverantia pro habituali dispositione, qua quis firmum in bono perseverandi propositum experitur : quod propositum est gratiæ sanctificantis, virtutumque infusarum, atque acquisitarum fructus suavissimus. Tertio denique et magis stricte accipitur perseverantia pro ipsa perenni boni praxi, et continuatione ad finem usque vitæ inclusive perdurante, de qua sic habet August. lib. *de don. Persev.* cap. 1 : « Asserimus donum Dei esse perseverantiam, qua usque in finem perseveratur in Christo; finem autem dico, quo vita ista finitur, in qua tantummodo periculum est, ne cadatur. » Hoc prælibato,

Veritatem hujus consectarii probat in primis Augustinus ex Scripturis Psal. xv : *Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear*, Psal. lxv : *Non dedit in commotionem pedes meos*, Psal. lxix : *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis, quem confirmasti tibi et non discedimus a te.* Ex quibus verbis sic infert Augustinus lib. *de don. Pers.* c. 7 : « Manus ergo Dei est ista, non nostra, ut non discedamus ab eo. » Ponderat ibidem Augustinus illud Jerem. xxxii : *Timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me.* « Quod quid est aliud (inquit S. Doctor), quam talis, ac tantus erit timor, quem dabo in cor eorum, ut mihi perseveranter adhæreant? » Expendit etiam illud Philip. i : *Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam*

pro illo patiamini. « Horum quippe unum (verba sunt Augustini) pertinet ad initium, alterum ad finem ; utrumque tamen est Dei donum, quia utrumque dictum est esse donatum : quod enim est initium verius Christiano, quam credere in Christum? Quis finis melior est, quam pati pro Christo? » Adducit etiam in ejusdem veritatis confirmationem, tum illud Rom. XIV : *Domino suo stat, aut cadit; stabit autem, potens est enim Dominus statuere illum*. Tum illud I. Petri III. et V : *Qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet. Deus omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.*

Eamdem veritatem tradunt sacra concilia, tum Carthaginiense cap. 3. definiens adjutorium Dei valere, ut peccata non committantur, ac proinde ut in cœpta justitia permaneamus. Tum Arausicanum II. cap. 9 : « Divini muneris est cum et recte cogitamus, et pedes nostros a fallacitate, et injustitia continemus. » Et can. 10 : « Adjutorium Dei, etiam renatis, ac sanctis semper est implorandum, ut ad finem bonum pervenire, vel in bono possint opere perdurare. » Denique Tridentinum sess. 6. cap. 13. expresse docet perseverantiæ munus, de quo scriptum est : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, haberi non posse, « nisi ab eo, qui potens est, eum qui stat, statuere, ut perseveranter stet ; et eum, qui cadit, restituere. » Et can. 22. sic pronuntiat : « Si quis dixerit, justificatum vel sine auxilio speciali Dei in accepta justitia perseverare posse, vel cum eo non posse, anathema sit. »

Denique hanc fidem docent summi Pontifices, cæterique Ecclesiæ Patres, una voce dicentes, boni operis initium, progressum, et finem speciali Dei auxilio esse ascribendum ; quia, sicut Deo auxiliante vincimus, ita eo iterum non adjuvante vincimur ; nec sumus ad superandas diaboli insidias, et evincendas carnis concupiscentias satis idonei, nisi per quotidianum Dei adjutorium perseverantiam bonæ conversationis acceperimus.

Rationes autem hujus veritatis multæ a sacris Doctoribus proferuntur, quas breviter attingemus. In primis valde urget Augustinus rationem ex orationibus et gratiarum actionibus Ecclesiæ petitam, quam unam abunde sufficere ait, nec opus esse ut operosas hac in re disputationes instituamus. Cum enim Ecclesia quotidie oret, ut credentes perseverent, ut sint in fide stabiles et in opere efficaces ; ut congregata Deus restauret, et restaurata conservet ; ut quæ sunt bona nutriat, et pietatis studio quæ sunt nutrita custodiat, denique aliis missis, ut det nobis Deus perseverantem in sua voluntate famulatum, plane relinquitur perseverantiam usque in finem nobis a Deo donari. Sed inter orationes eminere Dominicam, et præ cæteris veritatem istam in ea inculcari tradit idem Augustinus cap. 7 : « Si alia, » inquit, « documenta non essent, hæc Dominica nobis ad causam gratiæ, quam defendimus, sola sufficeret. » Hinc ibidem observat, in singulis ferme petitionibus, sin expresse, certe tacite perseverantiam postulari : v. g., quando justus petit a Deo, *sanctificetur nomen tuum*, quid aliud petit et rogat, quam ut qui in Baptismo sanctificatus est, in eo quod esse cœpit, perseveret, atque in illis permaneat bonis, quæ se accepisse novit. Similiter cum petit, *adveniat regnum tuum*, nihil aliud poscit, nisi ut in sibi data sanctitate perseveret ; neque enim aliter ei veniet regnum Dei, nisi quia perseveraverit usque in finem. Item cum rogat, *fiat voluntas tua*, perseverantiam petit ; cum enim voluntas Dei jam facta sit in Sanctis, ut adhuc fiat non petunt, nisi ut in eo, quod cœperunt, perseverent, cum enim in ea petitione optent non solum ut homines ex infidelibus fiant fideles, quod ad bonum initium videtur pertinere, sed etiam ut justi in faciendo voluntate Dei æquentur Angelis Dei, utique perseverantiam demonstrantur orare, quoniam nemo pervenit ad illam summam, quæ in regno est, beatitudinem, nisi in ea, quam in terra inchoavit, sanctimonia in finem usque perseveret. Sic etiam quando panem quotidianum et supersubstantialem petunt, nedum alimenta ut conserventur, sed etiam auxilia, quibus animus quotidie reficiatur, exorant ; nedum corpus Christi petunt, a quo nolunt separari, sed ut in ea sanctitate permaneant, petunt, quæ nullum crimen admittat, quo a Christo separari mereantur. Denique cum dicunt Sancti : *Et ne nos inducas in tentationem*, perseverantiam etiam rogant ; neque enim quisquam in proposito Christianitatis perseverare desistit, nisi in tentationem primitus inferatur.

Secunda ratio S. Thomæ est hujusmodi : Omne quod est de se variabile, ad hoc ut figatur in uno indiget auxilio alicujus mo-

ventis immobilis : homo autem variabilis est de bono in malum, et de malo in bonum : ad hoc igitur ut immobiliter perseveret in bono, indiget auxilio divino. Ad cujus pleniorem elucidationem considerandum est, gratiam in hoc viæ statu imperfecto ab homine justo participari, quia nimirum diffusa in viatores gratia nec Deo actuali amore semper eos conjungit, nec appetitum perfecte sanat, nec divinæ regulæ indefectibiliter animum connectit. Ergo præter gratiam habitualem necessarium est justo speciale divinæ opitulationis auxilium, ut voluntas, quamvis infirma, non deficiat tamen, nec adversitate aliqua superetur. « Cum liberum arbitrium de se sit vertibile (verba sunt S. Thomæ 2. 2. q. 137. art. 4.) et hoc ei non tollatur per habitualem gratiam præsentis vitæ, non subest potestati liberi arbitrii etiam reparati, ut se immobiliter in bono statuat, licet sit in potestate ejus, quod eligat; plerumque enim cadit in nostra potestate electio, sed non executio. » Quam solidissimam ratiocinationem ex Magistro suo Augustino deprompserat Doctor Angelicus : sic enim discurrit S. Pater lib. *de Correp. et Grat.* cap. 12 : « Si in tanta infirmitate vitæ, hujus ipsis (Sanctis) relinqueretur voluntas, ut in adjutorio Dei, sine quo perseverare non possunt, manerent si vellent, nec in eis operaretur ut vellent, inter tot, et tantas tentationes infirmitate sua voluntas ipsa succumberet, et ideo perseverare non possent, quia deficientes infirmitate nec vellent, aut non ita vellent infirmitate voluntatis, ut possent. Subventum est igitur infirmitate voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter, et insuperabiliter ageretur, et ideo, quamvis infirma, non tamen deficeret, neque adversitate aliqua vinceretur. »

Tertia ratio est, quia, si justi semel in gratia constituti non indigerent speciali dono, quo perseverantia ipsa donetur, discretio perseverantis a non perseverante in liberum arbitrium, in illiusque bonum usum refunderetur, Deoque sola perseverandi facultas, non vero ipse perseverantiæ fructus asseretur : Deo namque tanquam auctori speciali illud solum tribuitur, quod largitur; non largiretur autem in illa hypothesi ipsam perseverantiam Deus, sed unam duntaxat perseverandi potestatem. Consequens autem catholicus refugit sensus : tum quia illi repugnat Paulino oraculo I. Cor. IV : *Quis te discernit? Quid habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Tum quia, cum actus sit consummatio potestatis, et perseverantia actualis ipsa perseverandi facultate potior, quod minus est bonum summo bono Deo, majus autem bonum voluntati creatæ adscriberetur, quo nihil iniquius. Tum quia perseverantia est specialis prædestinationis effectus, imo beneficiorum omnium prædestinato concessorum coronis. Ergo in gratuitam Dei voluntatem revocandum est, cum prædestinatio sit gratuitum miserendi propositum, et gratuita etiam beneficiorum præparatio, quibus certissime liberantur quicumque liberantur, ut alias satis, superque demonstratum est. Objectiones in fine dissolvemus.

Consectarium VI.

Gratiæ adjutorium ad opera supernaturalia omnino desideratur.

Non eget multis probationum momentis hujus consectarii veritas per se lucens ; etenim si ad opera moraliter bona, si ad tentationes superandas, si ad observanda legis naturalis mandata divinæ auxilio gratiæ opus est, procul dubio ad opera supernaturalia, id est naturæ vires prætergressa, desiderari gratiam fatendum est. Nec enim alia de causa supernaturalia dicta sunt, nisi quia omnem naturæ conatum excedunt, atque naturalis facultatis sphæram transiliunt. Denique omne illud, quod est ordinis supernaturalis, per se auxilium ejusdem ordinis exigit, ut debita causam inter et affectum, dispositionem inter et formam proportio servetur. Ergo omne opus, quod per se ad gratiam sanctificantem, quæ est ordinis supernaturalis, veluti substantia, manuducit, ex auxilio supernaturali procedere necesse est. Unde Tridentinum sess. 6. can. 3. definit omnia, quæ conducunt ad hoc, ut gratia justificationis conferatur, esse a præveniente Spiritus sancti inspiratione.

Dices : Videtur quidem per se notum, opus entitative supernaturale naturæ vires excedere; sed quid vetat dicere, dari in natura initium operis supernaturalis et justificationis, quatenus facienti quod in se est ex viribus naturæ ex pacto, et lege statuta largitur Deus justificationis beneficium, ita ut per bona moralia ex fine honesto elicita præparetur animus ad ea sibi asciscenda auxilia, quibus justificationis gratiam infallibiliter consequetur ?

Respondeo hanc doctrinam, quæ unam ex

præcipuis Ludovici Molinæ sententiæ capitibus continet, nulla nobis posse ratione probari. Tum quia in natura nullum esse quit justificationis initium, quod sit primæ gratiæ conferendæ motivum : prima quippe gratia, si quæ illa, gratis omnino donatur ; unde secundum omnes theologos, licet in dubium revocetur, an prædestinatio ad gloriam prævisa merita supponat, de prædestinatione tamen ad gratiam id in controversiam vocare nefas est. Nam « non ex operibus, sed ex vocante dictum est : *Jacob elegi, Esaü autem odio habui* », ut dicitur Rom. VIII. Tum quia multos ad gratiam peccatores evehit Deus, non sese parantes, vel ad justificationem operum naturalium honestate viam sternentes, sed obices actu ponentes ; imo interdum occulto judicio, nonnullos brevi ad cumulum sanctitatis ex sentina iniquitatis extollit, aliosque minus perversos relinquit ; et nonnunquam eximiæ pietatis Sanctos levibus succumbere tentationibus sinit, ut, qui gloriatur, in Domino glorietur. Ergo obstruatur omne os necessum est ; nec in dispositiones a libero arbitrio jactas refundi potest justificationis œconomia. Tum quia pactum illud dandi gratiam bene naturalibus viribus agenti, vel exigit totius legis naturalis observantiam vel uno aut altero bono opere naturali contentum est. Primum est impossibile, cum nequeat homo sine speciali Dei gratia totam legem servare : ergo si requiritur totius legis custodia, homo faciens ex viribus naturæ quod in se est, nunquam debitam dispositionem obtinebit. Secundum vero est evidentissime falsum, sequitur enim ex eo, omnes quamlibet perditos, justificationis gratiam consequi oportere, cum nullus adeo scelestus reperiatur, qui bonum aliquod ex officio opus non efficiat. Veridice enim Augustinus lib. *de Spirit. et Lit.* cap. 28. pronuntiavit : « Sicut non impediunt a vita æterna justum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur : sic ad salutem æternam nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime vita cujuslibet pessimi hominis invenitur ». Ergo fictitium est illud pactum, cum nequeat designari opus viribus voluntatis elicitum, cujus intuitu Deus gratiam justificationis largiatur. Et certe Christus auctor gratiæ pactum illud non inivit, quo totus gratiæ ordo a fundamentis suffoditur, quo efficitur, ut gratia non sit gratia, ut que gratia non detur gratis. Tum etiam, quia bonorum ille operum naturalium apparatus exigitur, vel tanquam aliquid improportionatum, vel tanquam aliquid proportionatum ad gratiam, vel, ut latinius loquar, illa naturalis honestatis apparatio ad obtinendam gratiam, vel inæquabiliter disponit, vel rigido strictoque jure eam promeretur. Secundum est purum putum Pelagianismi virus : primum verò est impertinens ; ridicule namque Deum ad gratiam largiendam astringi comminiscimur propter opus ad gratiam consequendam per se ineptum. Ergo omne opus ad acquirendam justificationem ordinatum, non voluntatis creatæ sibi relictæ partus est, sed auxilii Dei supernaturaliter moventis fructus, qui et voluntatem adjuvandam præparat, et adjuvat præparatam.

Ex quibus intelliges veritatem illius suppositionis, quam tradit S. Thomas q. 14. *de Verit.* art. 11. ad 1 : « Si quis in sylvis nutritus ductum rationis sequatur in appetitu boni, et fuga mali, certissime tenendum est, quod ei Deus per inspirationem revelaret ea, quæ ad credendum sunt necessaria, vel aliquem fidei prædicatorem ad eum dirigeret, sicut misit Petrum ad Cornelium. » Porro ille sic nutritus non sequeretur ductum rationis sine gratiæ adjutorio : non negamus autem, sed ultro fatemur, Deum ex certa lege dare gratiam, imo et gloriam facienti quod in se est ex viribus gratiæ, juxta illud August. lib. 18. *de Civit.* : « Deus naturarum omnium sapientissimus conditor, et justissimus ordinator, qui terrenorum ornamentorum maximum instituit mortale genus humanum, dedit hominibus quædam bona huic vitæ congrua, eo pacto æquissimo, ut quicumque mortalis talibus bonis recte usus fuerit accipiat ampliora, atque meliora, ipsam scilicet immortalitatis pacem. »

Dices rursum : Opera illa moraliter honesta, quibus Deus in sententia Molinæ ex pacto cum Christo inito justificationem spopondit, non sunt accommodatæ ad gratiam dispositiones veluti positivæ, sed veluti negativæ, removentes impedimenta gratiæ, quam Deus unum ob peccatum denegat. Sublato ergo peccati objectaculo, gratiam Deus ex congruitate sua in misericordia fundata largitur.

Respondeo rationes superius adductas omnes illas dispositiones etiam negativas gratiam infallibiliter obtinentes refutare,

cum præsertim sine gratia natura propriis viribus permissa, impedimenta peccati non remotura, sed positura sit, quin et voluntas ope gratiæ deserta apponit iniquitatem super iniquitatem, cum legem sine gratia servare non valeat. His omnibus adde S. Thomam *in cap.* XII. *ad Hebr.* lect. 3. ad illa verba : *Contemplantes, ne quis desit gratia Dei*, sibi objicientem, quod « si gratia non detur ex operibus, sed tantum ex hoc, quod aliquis non ponit obstaculum : ergo habere gratiam dependet ex solo libero arbitrio, et non ex electione Dei, quod est error Pelagianus ; » respondere : « Dicendum, quod hoc ipsum, quod aliquis non ponit obstaculum, ex gratia procedit. » Ergo dispositio etiam negativa ad gratiam est gratiæ beneficium, nec in liberi arbitrii vires refundenda est. Et ratio est, quia, quod cor sit rectum, sit carneum, sit docile, nec divinæ gratiæ desit, est gratiæ effectus, et opus dexteræ Excelsi, non naturæ corruptæ, ut ex dictis hactenus satis superque liquet ; alioquin daretur in nobis justificationis initium, et primitiva discretionis unius ab alio ratio a libero arbitrio gratiæ obicem non ponente peteretur. Ergo quidquid cum justificatione connexionem habet, non a natura, sed a principio supernaturali proficiscitur.

Dices tertio : In actu supernaturali duo distingui possunt : substantia, seu entitas actus et modus illius, nempe supernaturalitas. V. g., cum assentior veritatibus revelatis, assensus ille, utpote actus vitalis, ab intellectu procedens non potest non esse quoad speciem, subindeque quoad entitatem naturalis ex eo vero, quod assensus ille ex vi piæ motionis voluntatis in finem supernaturalem referatur, modum supernaturalitatis nanciscitur : licet ergo ad modum illum adventitium efficiendum gratia supernatulis desideretur, attamen ad substantiam actus efficiendam sola sufficit virtutis naturalis efficacia, cum effectus naturalis vires naturæ nequaquam excedat.

Respondeo doctrinam hocce in argumento contentam multoties fuisse a nobis refutatam, et posse amplius refelli : tum quia absolute Scriptura, concilia, et Patres tradunt actum fidei esse ex gratia. *Vobis*, inquit Doctor Gent. Philip. I, *donatum est pro Christo non solum, ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini.* Utrumque ergo ad gratiam pertinet fides credentium, et tolerantia patientium, cum utrumque dicatur esse donatum. Ephes. I : *Gratia Dei estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est*, Joan. VI : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Venire autem ad Christum est in Christum credere ; subjungit enim Veritas post verba præfata : *Omnis, qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me... Sunt quidam ex vobis, qui non credunt, propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Hinc August. lib. *de prædest. Sanct.* cap. 8 : « Quid est, ad me veniet, nisi credet in me? Ergo trahi a Patre ad Christum, et audire, ac discere, ut veniat ad Christum, nihil aliud est, quam donum accipere a Patre, quo credat in Christum. » Certe, si attestante Apostolo II. Cor. III : *Non sumus sufficientes cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*, quomodo poterimus veritatibus supernaturalibus sine Dei gratia credere, cum minus sit cogitare, quam credere ; cum credere nihil aliud sit, quam cum assensu cogitare, cum cogitet omnis qui credit, nec nisi cogitando credere possit? Si ipsemet Doctor gentium veniam se dicat esse consecutum, I. Cor. II, *ut fidelis esset*, non quia fidelis erat, manifestum est fidei assensum nonnisi Deo miserante obtineri. Idem docent sacra concilia. Carthaginiense can. 4 : « Donum Dei est et scire quid facere debeamus, et diligere ut faciamus » ; Arausicanum can. 7 : « Falluntur spiritu qui putant absque illuminatione, et inspiratione Spiritus sancti homines posse per naturæ vigorem aliquid, quod ad salutem pertineat, cogitare » ; et can. 9 definit « divini esse muneris, cum et veritatem cogitamus ». Quod et docet Tridentinum sess. 6, ubi anathemate percellit asserentes, sine præveniente sancti Spiritus inspiratione atque ejus adjutorio hominem credere posse.

Patres eamdem veritatem contestantes refert Augustinus lib. *de dono Persever.* cap. 17, ubi laudat illud Cypriani : « In nullo gloriandum quando nihil est nostrum » ; illud etiam Ambrosii : « Non est in potestate nostra cor nostrum, et nostræ cogitationes. Deus, quos dignatur, vocat ; et quem vult religiosum facit » ; illud itidem Nazianzeni : « Qui dedit credere, dabit et confiteri. »

Varias etiam profert sanctissimus Doctor rationes, quibus hanc veritatem stabilit. Tum ex necessitate orationis, nemo enim orat, nisi ad consequendum quod non habet,

Fideles autem orant pro fidelibus, ut ad fidem convertantur. « Inaniter, et perfunctorie potius, quam veraciter pro eis, ut doctrinæ, cui adversantur, credendo consentiant, Deo fundimus preces, si ad ejus non pertinet gratiam convertere ad fidem suam », inquit August. epist. 107 : « Inaniter etiam, et perfunctorie potius, quam veraciter magnas cum exultatione agimus Deo gratias, quando aliqui eorum credunt, si hoc in eis ipse non facit. Non fallamus homines, nam Deum fallere non valemus. Non oramus Deum, sed orare nos fingimus, si nos ipsos, non illum credimus facere quod oramus. Non gratias Deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi gratias Deo agimus, ipsum facere non putamus. »

Tum quia alii articulis fidei assentiuntur; alii non assentiuntur : illi quidem ex misericordia, isti ex justo Dei judicio. Quod autem nonnullis ex Dei misericordia convenit, aliis vero ex judicio Dei denegatur, ad gratiam Dei pertinet. Unde lib. *de Prædest. Sanct.* cap. 6. ait : « Multi audiunt verbum veritatis, sed alii credunt, alii contradicunt : Quis hoc neget? Quis hoc ignoret? Sed cum aliis præparetur voluntas a Domino, aliis non præparetur voluntas a Domino, discernendum est utique, quod veniat de misericordia ejus, quod de judicio. » Et cap. 8 : « Fides igitur, et inchoata, et perfecta donum Dei est (vides et assensum, et perfectionem assensus aperte indigitari per fidem inchoatam, et perfectam). Et hoc donum quibusdam dari, quibusdam non dari omnino non dubitet, qui non vult manifestissimis sacris Litteris repugnare. Cur autem non omnibus detur, fidelem movere non debet, qui credit ex uno omnes esse in condemnationem sine dubio justissimam; ita ut nulla Dei esset justo reprehensio, etiamsi nullus inde liberaretur. Unde constat, magnam esse gratiam, quod plurimi liberantur, et quid sibi deberetur, in iis, qui non liberantur, agnoscant; et qui gloriantur, non in suis meritis, quæ paria vident esse damnatis, sed in Domino glorientur.

Tum quia, si substantia et entitas assensus fidei e viribus naturæ proficiscatur, daretur in nobis initium salutis; ille enim assensus tam bonus, tamque utilis non potest non juvare ad salutem : unde in negotio salutis primas daremus voluntati, et componentes cum Deo partem fidei nobis vindicaremus, et partem Deo relinqueremus, et, quod indignum est, primam partem, nempe entitatem actus, nobis; sequentem, nimirum modum accidentalem, Deo tribueremus, et in eo, quod dicimus esse amborum, priores nos, posteriorem Deum faceremus. Quam rationem prosequitur August. *de Prædest. Sanct.* cap. 2.

Tum quia, si substantia, et entitas actus fidei e solius naturæ viribus procedat, id est, si intellectus possit assentirii mysteriis tam arduis et excelsis, qualia sunt supernaturalia, poterit etiam voluntas assensum illum in finem supernaturalem semel cognitum, et creditum ordinare, imo connaturaliter ordinabit, cum motus voluntatis cognitioni intellectus accommodetur. Ergo, si ad entitatem assensus non sit necessaria gratia supernaturalis, nec etiam necessaria erit ad modum illum supernaturalem ex ordine ad finem supernaturalem enatum. Unde omnis gratiæ necessitas prorsus de medio tolletur; postquam enim difficiliora viribus naturæ asseruimus, frustra ad faciliora influxum gratiæ desideramus; postquam initium salutis, nempe entitatem assensus, vires naturales non excedere diximus, perperam progressum salutis eas prætergredi comminiscimur. Discursus est Augustini *de Prædest. Sanct.* cap. 2. his verbis : « Cum autem non totum tribuatur homini, ut qui sibi potuit instituere quod non habebat, ipse quod non instituit, augeat omnino non video. »

Tum quia in hoc est magna adversariorum hallucinatio, quod velint entitatem assensus fidei non esse supernaturalem, in quo vehementer decipiuntur; supernaturalitas quippe actus ex objecto formali, et ex motivo assensus petenda est, entitas autem assensus fidei Christianæ, et objectum supernaturale respicit, nimirum articulos fidei, et motivo supernaturali illis assentitur : captivat enim intellectum in obsequium fidei, propter unam Dei revelantis auctoritatem, Ecclesia proponente notam, miraculis firmatam, Martyrum sanguine propagatam, et Doctorum consensione vallatam, superædificatam super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, aliis denique illustratam credibilitatis argumentis, de quibus tam sæpe sermonem instituimus. Quamobrem entitas actus fidei supernaturalis est, et naturæ totius vires excedit : et, quamvis procedat a potentia naturali, et vitali, nimirum intellectu, hoc tamen ejus supernaturalitati obesse non po-

test, quia facultas naturalis actum fidei nonnisi mediante habitu, vel auxilio supernaturali elicit: actus autem conditionem principii proximi sapit, unde et visio beata a lumine gloriæ proficiscens, et amor castus a caritate fluens, et actus fidei ab habitu, vel ab auxilio transeunte promanans, supernaturalem entitatem habent, cum per illos vivat homo vita spirituali et divina: justus enim ex fide vivit, et qui non diligit, manet in morte; et hæc est vita æterna, cognoscere Deum verum, et quem misit Jesum Christum. Hinc Bernardus lib. *de Grat. et lib. Arb.* totum, quod est in actu supernaturali, a gratia proficisci sic egregie declarat: « Quid igitur agit, » ait, « liberum arbitrium? Breviter respondeo, salvatur. Tolle liberum arbitrium, non est quod salvetur: tolle gratiam, non erit unde salvetur. Opus hoc sine duobus effici non potest; uno, a quo fit; altero, in quo fit. Non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt. Totum quidem, hoc, totum illa, sed ut totum in illo, ita totum ex illa. »

Instabis: Assensus ille, quem intellectus præbet veritatibus revelatis, obtinetur ex vi signorum credibilitatis, quibus permota, voluntas movet intellectum, ut mysteriis, quæ credantur dignissimis assentiatur; atqui signa credibilitatis vi intellectus naturali penetrantur: ergo vis naturalis satis potens est ad assensum illum eliciendum.

Respondeo concurrentibus etiam præclaris illis, et luminosis Christianæ Religionis argumentis, desiderari insuper divinæ gratiæ opitulationem; nisi enim Deus intus luceat, intus moveat, intus coruscet, et, ut loquitur concilium Arausicanum can. 7, « in consentiendo suavitatem infundat », frustra prædicator forinsecus tonabit, frustra et miracula patrabit. Nam Judæi visis signis occalluere, nec ad fidem, vel pœnitentiam tantis Christi virtutibus permoveri potuerunt. « Percurrat Apostolus orbem, prædicet, hortetur, plantet, riget, increpet, instet: ut tamen his studiis auditor permoveatur, non Doctor, neque Discipulus, sed gratia sola efficit », canebat olim laudatus Prosper. Præclara in hujus veritatis confirmationem Augustini testimonia supra retulimus, quibus illud adjunge ex libro *de Prædest. Sanct.* cap. 8: « Cum Evangelium prædicatur, quidam audiunt, quidam non credunt: sed qui credunt prædicatores extrinsecus intonante, intus a Patre audiunt, atque discunt; qui autem non credunt, foris audiunt, intus non audiunt, neque discunt: hoc est, illis datur ut credant, illis non datur; quia *nemo*, inquit, *venit ad me, nisi Pater, qui misit me traxerit eum.* »

Urgebis: Illa motio si sit supernaturalis, supponit judicium supernaturale, cum nihil sit volitum quin præcognitum, et ignoti sit nulla cupido. Atqui nullum judicium supernaturale præcedere potest piam illam voluntatis motionem, unde actus fidei proficiscitur, cum fides sit vitæ supernaturalis initium. Ergo motio illa vi naturalis virtutis ante fidem habetur; quidquid enim præcedit piam motionem, fidem ipsam antevertit, cum fides motionem illam præsupponat.

Respondeo motionem et affectum voluntatis præveniri non solum propositione articulorum, et credibilitatis eorumdem, sed etiam judicio interno, mediante auxilio supernaturali elicito, quo intellectus practice judicat objecta proposita esse credibilia; tale judicium sequitur motio et affectus voluntatis divinitus permotæ, et gustantis divina, quem affectum fides deinde, seu assensus perfectus comitatur: in divinis enim prius gustamus, postea videmus, juxta illud Propheticum: *Gustate*, et *videte;* et illud: *Nisi credideritis, non intelligetis;* non quod voluntas prius velit, quam cognoscat ratio, sed quia veritatibus cognitis, et propositis non assentitur intellectus, nisi voluntatis divina sapientis affectu permotus.

Insistes: Hæreticus multis articulis assentitur etiam supernaturalibus, nec tamen gratiam supernaturalem habet, qua ad assentiendum permoveatur: ergo assensus non a gratia supernaturali, sed a naturalis facultatis viribus procedit.

Respondeo, facultatem naturalem in objectum supernaturale materialiter sumptum posse motivo naturali ferri; sic hæretici aliquos articulos supernaturales fide humana recipiunt, alios de humano arbitratu rejiciunt; ideoque in ipsis nullus assensus supernaturalis invenitur, sed mere naturalis, non e pia voluntatis motione, sed ex pertinacia et propria electione profectus; unde in eis fides non est, sed fidei larva; non aurum, sed aurichalcum.

Posset difficultatem aliquam facessere auctoritas S. Thomæ 2. 2. q. 71. art. 2. ad 3. dicentis: « Aliquid est supra naturam hominis, vel quantum ad substantiam actus, ut

miracula facere, et cognoscere occulta divinæ sapientiæ ; alia quantum ad modum actus, non quantum ad substantiam ipsius, ut diligere Deum, et eum cognoscere in speculo creaturarum. » Ubi subindicare videtur, dilectionem Dei esse supra naturam hominis, subindeque supernaturalem quantum ad modum actus, non quantum ad substantiam ipsius. Verum prætermissis variis interpretum expositionibus, ea solum contentus ero, quam textus ipse subindicat. Loquitur nimirum Doctor sanctus de amore Dei naturali, cognitioni Dei in speculo creaturarum correspondenti, qui quoad substantiam vires naturæ non superat, sed ejus potius inclinationi est admodum consentaneus ; tametsi quoad modum, nempe ut sit efficax, ut sit super omnia, ut omnia Deo etiam ingruentibus tentationum difficultatibus subjiciat ; quoad modum, inquam, illum naturæ vires exsuperet.

Consectarium VII.

Objectionum, quæ contra hactenus statuta proponi solent, confutatio.

Totum objectionum momentum ad duo, aut tria capita revocatur, quibus omnia, et singula statuta consectaria peræque impugnantur. Etenim si gratia et ad vincendas tentationes, et ad diligendum Deum, et ad servanda legis præcepta, et ad non peccandum, seu mortaliter, seu venialiter, et ad perseverandum desideretur ; ægre intelligi potest quomodo vel libertas arbitrii salva consistat, cum non sit ad illa prædicta prompta et expedita? Quomodo imputari potest sive officiorum omissio, sive præceptorum transgressio, si gratia desit, sine qua, nec bene agere, nec a peccato possumus abstinere? Denique si non minus justis, quam impiis necessaria sit divinæ gratiæ opitulatio, istis ut convertantur, illis ut in data sanctitate permaneant, perperam boni dicentur validiores, sed omnes peræque erunt invalidi, cum utrique, cum adest gratia, bene agant, cum deest, male operentur. Ergo nihil juvat in virtute procedere, cum eadem semper infirmitas, cui semper gratiæ adminicula necessaria sunt, perseveret.

Verum hæc argumenta variis theologiæ nostræ locis contrita sunt, ibi præsertim, ubi de efficacibus divinæ voluntatis decretis tomo primo lato calamo disputavimus. Quare ut ab iisdem cantilenis recantandis, et importunis infinitarum tricarum nodis liberemur, solida quædam principia stabiliemus, quorum splendore suprapositarum, et aliarum sine fine fruticantium replicarum offutiæ discutientur.

Sciendum itaque primo, libertatem in statu naturæ corruptæ permanere quidem, sed infirmam ; ut enim ait Bernardus, cecidimus omnes in Adamo simul in lutum, et super acervum lapidum : unde nedum coinquinati sumus originali culpa, « sed et collisi, et confracti, et in omnibus viribus graviter vulnerati. » Voluntas ergo nedum spoliata gratuitis, sed in naturalibus vulnerata, semivivaque relicta, libertatem quidem retinet, sed et debilem, et sauciam : quid ergo mirum, si adjutorio Dei egeat, quo infirmitas adjuvetur? Permanet ergo potentia physica boni, malique capax, sed in malum prona, ad bonum autem non satis comparata, nisi adjuvetur ab omnipotenti bono. Porro auxilium illud gratiæ, ut ex Augustino docet Angelicus Doctor, quibuscumque datur, misericorditer datur ; quibus autem non datur, ex justitia non datur in pœnam præcedentis peccati, saltem originalis. Nec propterea ad impossibilia nos Deus astringit, quia, ut art. 4. ad 2. et alibi pluries docet idem D. Thomas, « illud, quod possumus cum auxilio divino, non est nobis omnino impossibile, secundum illud Philosophi in 3. *Ethic.* : « Quæ per amicos possumus, aliqualiter « nos possumus. » Quod quidem auxilium, quia est in manu amici, omnibus Deus offert, illudque conferret, nisi alicujus peccati obex intercederet. Deus enim gratiam nisi ex culpa non denegat, jubendoque admonet facere quod possis, petere quod non possis. Hinc Augustinus lib. *de Grat. et lib. Arbit.* cap. 16. ait : « Ideo jubet Deus aliqua, quæ non possumus, ut noverimus quid ab illo petere debeamus. Ipsa est enim fides, quæ orando impetrat, quod lex imperat. » Nec est simile de homine, cui tibiæ amputatæ sunt, qui incedendi vim habere dici non potest, tametsi per miraculum ambulandi facultatem recipere queat. Non est, inquam, simile ; quia miraculum illud tibiarum restitutivum juxta solitum divinæ providentiæ cursum omnibus non offertur ; secus vero gratia, quæ nullum prorsus deserit, nisi prius ipsa deseratur. Ex quibus facile secundæ instantiæ occurres,

quomodo minimum juste etiam carenti auxilio culpa imputetur. Sed de his alibi fusissime diximus.

Sciendum secundo, alio etiam modo explicari commode posse, quomodo voluntas et libere mala patret, et imputabiliter patret; modo, inquam, in via S. Thomæ solidissimo, ex duplici capite petito. Primum est, quod voluntas potest opera saltem ex objecto indifferentia efficere, subindeque minora gratiæ impedimenta ponere : unde habent semper homines quid agant, ne male agant. Possunt etiam opera ex objecto moraliter bona, tametsi aliqua semper circumstantia sordidata elicere, quæ dum faciunt minus mali sunt, minusque Deo reluctantem voluntatem custodiunt. Qua de causa, etsi ad gratiam sese disponere nequeunt, possunt tamen minora impedimenta apponere, subindeque ad Dei lumen, quandocumque affulserit accipiendum se reddere quadantenus paratiores, vel certe minus imparatos : debent enim, ut Augustinus tradit, facere timore pœnæ, qui nondum possunt amore justitiæ. Secundus explicandi modus, longeque planissimus in hoc situs est, quod possit voluntas etiam infirma quodlibet peccatum, sive mortale, sive veniale vitare, quamquam omnia simul nec diu vitare queat. Scio contra hoc fieri solere argumenta calculatoria ex partibus ad totum, ex unitatibus ad numerum, a sensu diviso ad compositum. Verum hujusmodi sophismatum inanitas sponte abibit in fumum, si consideretur in moralibus, et etiam in exercitio facultatum naturalium usum, et continuationem grandem invehere difficultatem. Sicut ergo absurdissime argumentaretur, qui contenderet hominem infirmum mille posse decurrere passus, quia et illum, et illum seorsim sine labore passum peragere potest; qui suadere vellet, posse stomachum debilem viginti-quatuor horas a cibo abstinere, quia in qualibet designabili a cibo potest sine difficultate sibi temperare; ita nihilominus ridiculus habendus esset, qui credit voluntatem infirmam quodlibet peccatum vitare valentem, posse etiam omnia collective effugere; in vita enim morali continuatio est difficultas difficultatum, quia ea fatigatur cor humanum alioquin infirmum. Ut ergo firmetur arbitrii instabilitas, ut sanetur infirmitas, ut roboretur imbecillitas, ut leniatur fastidium, cœlestis gratiæ virtute, et suavitate opus est, qua dilatatum cor viam mandatorum fortiter currat, et alacriter. Quamobrem, ut bene observat sapientissimus Magister Joannes a S. Thoma, in his argumentis calculatoriis debet fieri inductio hoc pacto. Potest hunc actum, et illum, et illum elicere, et diu, et continenter elicere, et difficultates actuum praxim impedientes superare : ergo potest totam legem implere. Et tunc falsum est antecedens.

Sed dices : Esto hæc vera sint pro impiis; sed cur tantam gratiæ necessitatem ad justos ipsos dilatamus? Quid in eis operatur gratia sanctificans? Quid virtutum infusatum innumerabilis honestas? Quid donorum Spiritus sancti beatissima copia, si insuper continenti Dei adjutorio justus indigeat?

Respondeo hac instantia contineri tertiam supra positam difficultatem, ad cujus elucidationem.

Sciendum tertio, quod, ut alias observavimus, quamvis ordo gratiæ totus ex divina voluntate pendeat, cujus consilia inscrutabilia humili obsequio adoranda, non temeraria disquisitione scrutanda sunt; attamen datur quidam consuetus, et usitatus gratiæ cursus, quem Deus servare assolet. In hoc autem consistit Dei supernaturalis auctoris consueta agendi ratio, ut pro modo, et gradu sanctificantis, et habitualis gratiæ distinctas etiam gratias actuales connaturaliter impertiatur; suavis namque Dei providentia juxta exigentiam, et inclinationem formarum concursum exhibet suum, subindeque gratiæ sanctificanti, virtutibus infusis, donis Spiritus sancti auxilia proportionata ministrat; sicut etiam distinctis Sacramentis devote susceptis distincta auxilia correspondere alibi dicemus, dum gratiam sacramentalem suo loco interpretabimur. Multum ergo juvat in gratia procedere, et ire de virtute in virtutem, non solum quia habitualis infirmitas sanatur, et concupiscentiæ æstus temperatur; sed etiam quia pro distinctione gradus sanctitatis distincta etiam auxilia conferuntur; et, sicut animæ minus provectæ minoribus gratiæ actualis auxiliis fruuntur, subindeque tentationibus facilius succumbunt, et frequentius : ita magis provectæ, et altiorem sanctitatis gradum adeptæ actuales gratias, et fortiores habent, et crebriores. Itaque omnes justi beneficio gratiæ sanctificantis et vitare peccata, et servare præcepta legis possunt. Quo sensu dixit An-

gelicus Doctor 3. p. q. 62. art. 6. ad 3 : « Minima gratia potest resistere cuilibet concupiscentiæ. » Quia nimirum gratia sanctificans, virtutesque illi annexæ dant posse in actu primo, quod quibusdam auxiliis actualibus roborari solet. Sed insuper verum est, vires justorum esse inæquales, et quia gratiæ sanctificantis gradus inæqualis est, et quia distinctæ illis gratiæ actuales correspondent.

Insistes : Perperam dicimus, Sanctorum alios, aliis esse validiores, cum utrique gratia efficaci egeant, quæ, ut ait S. Prosper, hominem cum salvat, causis anceps non suspenditur ullis ; quia nimirum est omnipotens, et, ut Augustinus lib. *de prædest. Sanct.* cap. 8. dixit, « hæc gratia cum cordibus hominum divina largitate tribuitur, a nullo duro corde respuitur ; ideo quippe tribuitur, ut duritia cordis primitus auferatur. » Ergo vir, quamlibet emeritæ virtutis, non minus erit invalidus, quam minus sanctitate provectus, cum sine gratia efficaci nec ille bene agat, nec cum gratia efficaci ipse bene agere omittat.

Respondeo, vires magis, minusve justi semper esse inæquales : tum quia vires se tenent ex parte actus primi ; unde eo homo recte validior dicitur, quo facultates habet ad agendum expeditiores, promptiores et proniores ; quam quidem pronitatem, promptitudinem, et expeditam facilitatem habitus causant. Tum quia juxta suavem et usitatum divinæ providentiæ supernaturalis cursum majoribus donis habitualibus instructo validiora, et crebriora auxilia impertitur, sicut accedenti religiose ad Sacramenta specialiora, id est efficacia, in necessitate, in opportunitatibus, in tribulatione auxilia confert.

Scio alios aliter hunc nodum explicare dicentes, gratiam efficacem dupliciter spectari posse, vel in se separatim, vel cum divina voluntate conjunctam : priori modo considerata non solum dissentiendi potentiam non aufert, sed etiam illa eadem, quæ levi cum cupiditate pugnans victrix fuerat, aucta deinde, et acrius inflammata cupiditate, veluti ingruente fluctu superatur. Unde consequitur, ut qui levem tentationem gratia victrici superavit, ampliori, validiorique superetur. Posteriori autem modo considerata, prout nimirum est instrumentum cum omnipotenti Dei voluntate, cui nullum resistere arbitrium potest, potentia saltem consequenti, conjunctum, tunc suum semper sortitur effectum, quem proposuit Deus, quia voluntas illa omnipotens pro gravitate tentationis, et validiorem inspirat suavitatem, et alimenta, seu incitamenta cupiditatis subtrahit. Unde semper verum est, voluntatem divinam separari ab humana non posse ; verum item est, gratiam a Dei voluntatis omnipotentia suam efficaciam derivare ; verum est, quod ait Augustinus. Deum alia de causa omnipotentem non vocari, nisi quia quidquid vult potest, nec voluntate cujuspiam creata voluntatis omnipotentis impeditur effectus.

Ab illo loquendi explicandique modo non abhorrent quidam Thomistæ recentes, qui addunt modum illum a præstanti in paucis Thomista Gonzalc traditum esse, illique tanto libentius subscribunt, quanto ad intricatissimas difficultates resolvendas facilior videtur, et planior. Si enim gratia efficax in se seorsim a divina voluntate spectata varie affectis animis collata hos convertat, illos non convertat pro diverso malitiæ, et cupiditatis gradu ; quamvis nunquam contingat, ut animis similiter affectis, eadem illapsa gratia hunc convertat, illum non convertat ; si, inquam, hæc ita sint, et argumenta e libertate petita facile diluemus, cum entitati gratiæ secundum se consideratæ interdum resistatur, et victricem gratiæ vim servabimus incolumem, cum gratia illum semper sortiatur effectum, quem voluntas Dei definivit, cui proinde conjuncta effectum suum infallibiliter consequetur, juxta celebre illud S. Thomæ pronuntiatum 1. 2. q. 112. art. 3 : « Potest ea, » id est præparatio ad gratiam, « considerari secundum quod est a Deo movente ; et tunc habet necessitatem ad id, ad quod ordinatur a Deo, non quidem coactionis, sed infallibilitatis, quia intentio Dei deficere non potest. »

Verum modus ille dicendi, tametsi revera a Ludovici Molinæ, et sequacium sententia discrepet distinctione illa gratiæ bifariam spectatæ ; attamen modus loquendi non solum est phrasi Molinistarum consentaneus, et fere conterminus, atque ab avita Scholæ nostræ sentiendi, loquendique formula alienus, sed etiam ipsam Molinæ sententiam nimis imitatur. Si enim gratia efficax secundum se spectata juxta malitiæ voluntatis gradum suum sortiatur effectum, ita ut quæ quatuor iniquitatis gradus exsuperat, a quinque superetur, quid favorabilius desiderare

poterunt Molinistæ etiam mitiores, qui gratiæ efficacitatem ab eventu derivant? Itaque perperam gratia illa efficax dicitur, quæ omnem concupiscentiam et resistentiam non vincit; omnipotens enim gratia, quæ hominem salvat, causis anceps non suspenditur ullis, ei tempus agendi semper adest, quæ gesta velit; non moribus illi fit mora, ut cecinit Prosper cap. 14. *de Ingratis :* certe apud Augustinum illa sola gratia efficax est, et jure dicitur, quæ est executio omnipotentissimæ Dei voluntatis, unde illam a voluntate Dei sejungere est novum gratiæ efficacis commentum effingere in Augustino peregrinum. Audi quomodo S. Pater loquatur de gratia efficaci lib. *de Grat. et lib. Arb.* cap. 16 : « Certum est nos velle dum volumus, sed ille facit ut velimus : certum est nos facere cum facimus, sed ille facit ut faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati. » Vires porro efficacissimæ omnem concupiscentiam flectunt. Et lib. *de Corrept. et Grat.* cap. 12. ait : « Subventum est ergo infirmitati voluntatis humanæ; ut divina gratia indeclinabiliter, et insuperabiliter ageretur. » Ergo gratia efficax in se spectata, a divina voluntate seorsim sumi non potest, cum illi semper annexus sit effectus. Unde gratia, quæ concupiscentiam non vincit, est tantum Thomistico sensu sufficiens, quia, licet posse agere in actu primo tradat, actum tamen secundum non infert : quod si non infert, efficax dici nequaquam potest.

Sciendum quarto pro solutione eorum, quæ diximus de dilectione Dei, præ oculis habendum esse, dilectionem, ad quam gratiam exigimus, esse et efficacem, et super omnia : efficacem quidem, quia non debet esse simplex, et sterilis summi boni complacentia; voluntati enim connaturale est, imo necessarium bonum tam amabile cognitum amore complacentiæ prosequi : super omnia vero, ita ut non solum voluntas nihil tali bono præferat, sed etiam omnia illi, tanquam ultimo fini vere, et sincere subjiciat. Hunc autem amorem esse opus gratiæ, nemo dubitare quit, quomodo enim voluntas esset ita contra omnem naturæ instantiam firmata, appetitus rebellis domina, tentationum hunc amorem præpedientium, vel aggredientium victrix, nisi Dei adjutorio roboretur? Sane opus tantæ sanctitatis naturæ infirmæ vires excedat necessum est. Hinc August. lib. *de Grat. et lib. Arbitr.* cap. 18. ait : « Unde est in hominibus caritas Dei, et proximi, nisi ex ipso Deo? Nam si non ex Deo, sed ex hominibus, vicerunt Pelagiani : si autem ex Deo, vicimus Pelagianos. » His adde, quod, licet Deus sit objectum naturale cordis humani, fecit enim nos Deus ad se, et inquietum est cor nostrum, donec in ipso requiescat; imaginem quippe Dei quidquid Deo minus est nunquam implebit, attamen objectum illud naturaliter assequibile, imo et appetitum, non est naturaliter assequibile, sed per gratiam, ut superiori dissertatione satis diximus.

Sciendum quinto pro solutione eorum, quæ de necessitate gratiæ ad observationem legis statuimus, legem posse impleri, vel quoad substantiam, vel quoad modum : quoad substantiam, si fiat opus præceptum, puta cultus parentum, subventio pauperis : quoad modum vero, si fiat ex inclinatione virtutis, puta nimirum intentione, vera electione; vel ex imperio caritatis, et principio meriti, vel modo firmo et stabili : substantia quidem actus naturalis sine gratia sæpe elicitur, sed veræ virtutis modus a gratia proficiscitur. Porro actus naturalis sine modo virtutis ad nihilum valet ultra, nisi ut respuatur a Deo, qui, ut ait Magnus Gregorius, « non quantum quærit, sed ex quanto; » et, ut P. Granatensis addit, « non tam verba quærit, quam adverbia. » Nec obest, quod homo retinet semper potentiam physicam, ut possit bene bonum operari. Non, inquam, obest; quia ex culpa sua non retinet potentiam moralem, eo ipso, quod ab amore veri finis aversus est. Cum enim finis ultimus sit principium vitæ moralis, qui a vero fine aversus est, in pravum conversus, procul dubio potentia mortali caret, imo et moraliter mortuus est, cum extinctum in eo sit primum honestæ vitæ principium, non minus ad honestam vitam necessarium, quam motus cordis ad functiones vitæ animalis obeundas.

Sciendum sexto, ad ea, quæ contra donum perseverantiæ objici possunt, refellenda, justis gratia sanctificanti, et pretiosa virtutum supellectile instructis auxilii adhuc continentis perennitatem desiderari, non solum ad graves vincendas tentationes, non solum propter operum supernaturalium eminentiam, non solum propter perseverantiæ fastidia, et tædia, sed etiam propter fomitis æstus in justificatis etiam ad agonem jugiter erumpentes, unde consequitur rebellio appetitus, debilitas rationis, infirmitas voluntatis. Quare, si momento hominem deserat

Deus, necesse est, ut sicut eo adjuvante stetit, ita eo iterum non adjuvante cadat. Habet quidem justus, quamdiu gratia adornatur, jus ad gloriam, sed quod gratia sua sibi perenniter conservetur, nullum jus habet, aut meritum.

Dices : Virtuti perseverantiæ infusæ titulo connaturalitatis debetur auxilium ad perseverandum, sicut virtuti eleemosynæ auxilium ad erogandum, virtuti caritatis auxilium ad amandum; quælibet namque virtus, sicut in proprium actum sponte sua proclivis est, ita concursum Dei ad illum eliciendum connaturaliter postulat. Ergo supervacaneum est speciale perseverantiæ donum a gratia sanctificante, et auxiliis eam comitantibus distinctum.

Respondeo : In statu quidem illo fortunato, in quo pars inferior superiori, superior Deo plene subjiciebatur, non indiguisset homo speciali perseverantiæ dono, sed satis et abunde perseverantia per gratiam sanctificantem, virtutes et auxilia eis correspondentia (quæ tamen ratione subordinationis per se efficacia fuissent) haberi potuisset : in isto tamen corruptionis statu ignorantia veri, difficultate recti prægravato specialissimum perseverantiæ donum desideratur, nec ad hoc sufficit virtus perseverantiæ infusæ, nec auxilium ei respondens, quia rebellionem concupiscentiæ minime extingunt. « Ille (Adamus) non opus habebat eo adjutorio, quod implorant Sancti cum dicunt : video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ. Quoniam in eis caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, atque in tali certamine laborantes, ac periclitantes dari sibi pugnandi, vincendique virtutem per Christi gratiam poscunt. Ille vero nulla rixa a se ipso adversus seipsum tentatus, atque turbatus in illo beatitudinis loco sua secum pace fruebatur. » Itaque per habitum perseverantiæ infusæ infunditur quidem inclinatio ad perseverandum, et per auxilia ei correspondia elicitur perseverandi propositum ad justificationem omnino necessarium, sed minime perseverantia ipsa connaturalis titulo donatur, quia habitu illo non tollitur concupiscentia, nec ligatur, cui si Deus nos permittat, a bono perseverandi proposito dimovebimur. Unde Sancti perseverantiæ donum sine intermissione a Deo postulant, quia sola coronat opus, et in Christianis non sola quæruntur initia, sed finis. Hinc, ut ait Bernardus, absque perseverantia, nec qui pugnat victoriam, nec victor palmam consequitur. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo.

Porro auxilium ad perseverandum plura complectitur : in primis singularem importat divini numinis protectionem, qua occasiones peccati, et tentationes, sin removentur plane, certe ita temperantur, ut omnia cooperentur in bonum his, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Deinde vigorem affert specialem, quo et tentationibus resistitur, et ad bene operandum fortiter, et juxta suaviter cor hominis inclinatur. Præterea protectionis prædictæ continuationem, et jugem auxiliorum necessariorum influxum includit. Ex quibus constat, perseverantiam esse quandoque donum Dei extrinsecum, ut cum quis post justificationem moritur; tunc enim conjunctio gratiæ cum morte, qui est characteristicus perseverantiæ fructus, non est donum internum, sed effectus specialis providentiæ, qua mors quam vitæ constat esse contrariam, ut Augustinus ait, instrumentum fit, per quod transitur ad vitam. Et de hac gratia intelligitur locus ille Sapient. IV : *Raptus est ne malitia mutaret intellectum illius, aut fictio deciperet animam ejus.* Interdum vero dona interna perseverantia infert, ut cum in articulo mortis vel tentationes vincendæ sunt, vel bona opera exercenda. Quamobrem præclare Augustinus observavit, in negotio perseverantiæ catenam connecti egregiam, et vere auream, qua Sancti ad superna trahuntur. Primus ejus annulus fides est, ex qua totius oritur salutis initium; fidem nutrit spes habitans in adjutorio Altissimi, et in protectione Dei cœli commorans; spem dilectio perficit, qui enim non diligit, manet in morte, et frustra æterna bona sperat, qui ea non amat terrenis adhærens; dilectionem demonstrant opera, probatio namque dilectionis exhibitio est operis; opera coronat perseverantia, qua quis tenet quod habet, quæve sola informat meritum, remunerat currentem, coronat pugnantem, ad portum ducit navigantem; cui beata æternitas redditur, et simul hominem reddit æternitati. In cassum namque bonum agitur, si ante terminum vitæ deseratur; quia et frustra velociter currit, qui priusquam ad metas veniat, deficit, ut Magnus Gregorius lib. 1. *Moral.* prosequitur.

Hanc finalis perseverantiæ gratiam conti-

nuis sine intermissione orationibus flagitare debemus; donum enim Dei est, et non ex nobis. « De perseverantiæ munere, » ait Tridentinum sess. 6. cap. 13, « nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine polliceatur. Ex duobus parvulis (inquit Augustinus lib. *de dono Persever.* cap. 9.) originali peccato pariter obstrictis, cur iste assumatur, ille relinquatur : et ex duobus ætate jam grandibus impiis, cur iste ita vocetur, ut vocantem sequatur; ille autem aut non vocetur, aut non ita vocetur, ut vocantem sequatur, inscrutabilia sunt judicia Dei... Quænam est tandem ista discretio ? Patent libri Dei, non avertamus aspectum; clamat Scriptura divina, adhibeamus auditum. Non erant ex eis, quia non erant secundum propositum vocati, non erant in Christo electi ante constitutionem mundi, non erant in eo sortem consecuti, non erant prædestinati secundum propositum ejus, qui universa operatur : nam si hoc essent, ex illis essent, et cum illis sine dubitatione mansissent. » Ergo qui stat, caveat, ne cadat, et illum jugiter invocet, qui et cadentes erigit, et stantes confirmat, et confirmatos coronat.

Sciendum demum, præ oculis semper habendas esse has duas veritates catholicas, quæ inter oppositas disputantium theologorum contentiones salvæ semper consistunt, et incolumes, nimirum, et gratiam internam esse ad implenda officia necessariam, et simul officia illa nunquam esse observatu impossibilia; quia quantaquanta sit scelesti hominis perversitas, quamdiu tamen viatoris statum degit, et liberum arbitrium retinet, tametsi infirmum, et per gratiam sanari quit, quæ nullum deserit, nisi deserta. Unde ait S. Prosper in *Responsione ad 7 objectionem Vincent.* : « Multorum hominum talis est malitia, qualis est dæmonum : sed hoc inter malos homines distat, et dæmones, quod hominibus etiam valde malis superest, si Deus misereatur, reconciliatio; dæmonibus autem nulla est in æternum servata conversio. » Ex quibus patet, nunquam hominem ad peccandum necessitari, et quia semper libere agit, et quia voluntaria gratiæ obstacula ponit, et quia frequentia peccatorum sibi ipsi compedes facit, et vincula, quibus sceleris consuetudo sit necessitas blandiendo premens, premendo blandiens. « Nescio quo pravo, et miro modo (ait Bernard. serm. 81. *in Cant.*) ipsa sibi voluntas peccato in deterius mutato necessitatem facit, ut nec necessitas, cum voluntaria sit, excusare valeat voluntatem; nec voluntas, cum sit illecta, excludere necessitatem. » Cui præluserat Augustinus lib. *de Perfect. just.* cap. 4 : « Per arbitrii libertatem factum est, ut esset homo cum peccato; sed jam pœnalis vitiositas subsecuta ex libertate fecit necessitatem; unde ad Deum fides clamat : *De necessitatibus meis educ me*, sub quibus positi vel non possumus quod volumus intelligere, vel quod intellexerimus volumus, nec valemus implere. Unde ei dicit gratulans justus : *Salvasti de necessitatibus animam meam.* »

REFLEXIO.

Si gratiæ adjutorium tantopere necessarium est malis ut boni sint, bonis, ut meliores sint, melioribus, ut perfecti sint, perfectis, ut perseverantes sint, omnibus, ut bona faciant, et bene, illam solam quæramus, illam gemitibus inenarrabilibus postulemus, quæ sola est qua egemus. Sed gratiarum fonti et auctori totos nos potissimum permittamus, ut nos vivificet gratia, qui nos sanguine redemit : quomodo enim denegabit gratiam habentibus fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi, qui voluit mori ut viveremus, servire ut regnaremus, exulare « ut repatriaremur » (phrasis est Bernardi serm. 2. *de Ascens.*) et usque ad servilissima opera inclinari, ut constitueret nos super omnia opera sua? Postquam sanguis divinus factus est pretium nostrum, habemus unde gratiam emamus : postquam sanguis Christi lavacrum nostrum evasit, habemus unde dealbemus stolas in sanguine agni. Heu! quam amandus rubor, quam efficax, quam salubris, qui dealbandi non caret effectu! Certe, sicut nihil est ad mortem, quod non Christi morte salvetur, ita nihil est tam pretiosum, quod non Christi cruoris valere obtineatur.

Hanc veritatem dulciorem super mel et favum inculcat Augustinus *in Psalm.* XL. *et* LXVI. *et* LXXXV. *et* XCV. *et* CIII. et in serm. 5. *ad Fratres.* Tot gemmas uno obtutu visendas oculis lectoris objicio, quibus omnes diffidentiæ offutias vir justus excutiat. « Filius Dei pro nobis mortuus est, securus esto accepturum te vitam ipsius, qui pignus habes mortem ipsius. Quam vitam tibi servat justificato, qui suam mortem donavit, et impio? Quam certa, et quam firma promissione

servat justis vitam suam, qui donavit injustis mortem suam? Impium te quæsivit, ut redimeret; redemptum deseret, ut perdat? Mala vestra pertuli, bona mea non reddam? Fons vitæ mortuus est propter nos, negabit vitam suam, qui pro nobis erogavit mortem suam? »

Ad omnia, fateor, pietatis officia gratiæ adjutorium desideramus, quia plene et veraciter confitenda est gratia Dei; nec ejus plenitudinem videtur agnoscere, qui aliquod ei subtrahit opus honestatis, dicente Prospero epist. *ad Demetriadem* cap. 7 : « Gratia Dei nisi tota suscipitur, tota repellitur; sicut enim alienus est a numero fidelium, et sorte Sanctorum, qui in aliquo a catholica veritate dissentit, ita extra gratiam efficitur, qui aliquid de ejus plenitudine diffitetur. » Anne propterea torpori et injuriæ indulgendum? Absit. Sed contra omni potius studio laborandum, et sine intermissione orandum, et gratia sic petenda, et tantum petenda, quomodo, et quantum res tanta petenda est: ita tamen, ut qui bene agunt non in se, sed in Domino glorientur. Ideo enim, ut Augustinus tradit, quisque nostrum bonum opus suscipere, agere, implere nunc scit, nunc nescit, nunc delectatur, nunc non delectatur, ut noverit non suæ facultatis, sed divini muneris esse, vel quod scit, vel quod delectatur, ac sic ab elationis vanitate sanetur. Illi ergo nos permittamus, qui prior dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis; qui dona sua magis avet effundere, quam nos recipere cupiamus, quem nemo diligit, nisi præventus, nemo amittit, nisi sponte deceptus: nemo possidet, nisi beatus.

CAPUT II.

QUID SIT CHRISTI GRATIÆ ADJUTORIUM, EXPONITUR.

Stabilita divinæ gratiæ necessitate, investigare operæ pretium est, quid, et qualis sit eximia illa Christi gratia, cujus opitulationem tantopere, tamque merito commendamus. Ut autem dilucide in resignando tanto mysterio procedamus, præmittenda primum est multiplex gratiæ divisio apud Patres et theologos frequentata, ut inter tot gratiarum nomina margaritam, quam quærimus, discernere valeamus. Deinde quid sit, et in quo sita sit divinæ gratiæ opitulatio deducemus, et ea, quæ de divina motione schola Angelica docet, servata proportione, et iis, quæ S. Sedes Apostolica ventilari vetat, prætermissis, gratiæ Christi explicandæ accommodabimus : apposituri demum Innocentianæ Constitutionis defensionem simul et explicationem.

SPECULATIO I.

Multiplex gratiæ divisio exponitur, et nonnullæ controversiæ dirimuntur.

Recolendum ex dictis initio hujus tractatus, varias in Scripturis legi gratiæ nominis acceptiones. Interdum namque usurpatur ad significandum decorem et venustatem. Proverb. ultimo : *Fallax gratia, et vana est pulchritudo.* Interdum accipitur pro gratitudine, seu, ut loquitur S. Thomas, pro recompensatione beneficii gratis dati. II. Reg. II : *Retribuet vobis Dominus misericordiam, et veritatem; sed et ego reddam gratiam.* Interdum sumitur pro acceptabilitate, qua aliquis est alteri gratus, ejusque complacentiam demeretur. Geneseos XXXIX : *Invenit Joseph gratiam coram Domino suo.* Interdum accipitur pro gratuito divinæ voluntatis favore. Rom. IV : *Fides reputatur ad justitiam secundum propositum gratiæ Dei;* et iterum : *Ut secundum gratiam firma sit promissio;* et rursum : *Reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.* In hoc etiam sensu dixit Angelicus noster Doctor 3. p. q. 86 : « Gratia Dei causat bonitatem in homine grato, eo quod bona voluntas Dei, quæ nomine gratiæ intelligitur, est causa omnis boni creati. » Interdum significat misericordiam, seu propositum miserendi. Psal. XCIII : *Misericordia tua, Domine, adjuvabit me.* Interdum ex parte subjecti accipitur pro dono quovis gratis, et sine prævis meritis collato, sive donum illud sit naturale gratuita Dei voluntate donatum, sive supernaturale a Deo ad vitam æternam consequendam per se ordinatum, sive donum illud sit externum, ut gratia prædicationis, exempli, miraculorum, sive internum, quo homo intus ad christianæ pietatis officia cietur.

Sciendum secundo, gratiam supernaturalem dividi in gratis datam, et gratum facientem. Prior per se non conducit ad sanctificationem et salutem ejus, cui datur; per eam tamen unus saluti alterius cooperatur. Ejusmodi est gratia sanitatum, donum lin-

guarum, miraculorum, prophetiæ, etc., quæ dona idcirco ministris suis impertitur Deus, ut per ea in divina reducantur, qui signa illa intuentur. Posterior ad salutem recipientis per se refertur, nec solummodo gratis datur, quod unicuique gratiæ commune est, sed etiam personam Deo acceptam efficit, et amicam. Porro nulla adest necessaria, imo nec ordinaria connexio inter gratiam gratis datam et gratiam gratum facientem. Tum quia gratia gratis data interdum impiis et reprobis conceditur, unde nonnullis in judicio dicturis : *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Respondebit Veritas, ut habetur Matth. VII : *Nunquam novi vos* (notitia approbationis), *discedite a me qui operamini iniquitatem.* Tum quia gratia gratis data non confertur etiam Sanctis per modum habitus, sed per modum impressionis transeuntis. « Quia Spiritus sanctus (inquit Magnus Gregorius hom. 9. *super Ezechielem*) in Sanctorum cordibus juxta quasdam virtutes semper permanet, juxta quasdam vero recessurus venit, et venturus recedit; in fide etenim, et spe, atque caritate, et in bonis aliis, sine quibus ad cœlestem patriam non potest veniri, sicut est humilitas, justitia, atque misericordia, perfectorum corda non deserit : in prophetiæ vero virtute, doctrinæ facundia, miraculorum exhibitione electis suis aliquando adest, aliquando se subtrahit. » Quod si quis interdum aliqua specialiori dote, vel, ut aiunt, talento præfulget, nequaquam inde gloriari debet, sed confundi, et timere ne Deus præceptorem illum imitetur, qui virgas, quibus discipulum affecit, et emendavit, in ignem deinde arsuras projicit ut inanes. Ministris namque malis bonus Deus utitur ad electorum salutem, ministros eosdem Deus justus postea puniturus. Unde recte monebat Veritas Luc. X : *In hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur.* « Ne putarent, » ut exponit Augustinus, « in talibus factis majora bona esse, quam in operibus justitiæ, quibus æterna vita comparatur. »

Sciendum textio, gratiam gratis datam dividi in novem species, quas recenset Apostolus I. Cor. XII : *Aliis*, inquit, *per spiritum datur sermo sapientiæ, aliis autem sermo scientiæ secundum eumdem spiritum; alteri fides in eodem spiritu, aliis gratia sanitatum in uno spiritu, aliis operatio virtutum, aliis prophetia, aliis discretio spiritum, aliis genera linguarum, aliis interpretatio sermonum.* » Cujus divisionis rationes profunde desumit sanctus Doctor ex ipsa gratiæ gratis datæ notione. Gratia namque gratis data ad juvandos alios ut salventur, per se ordinatur : tot ergo gratias gratis datas convenienter admittimus, quot desiderari possunt ad recte saluti alienæ cooperandum. Ut autem minister Christi conversioni et saluti animarum inserviat, pollere debet, primo plenitudine cognitionis divinorum, ut alios illuminet, erudiat excutiatque errorum tenebras convertendis animabus offusas : quam cognitionis abundantiam obtinet gratia fidei, qua divinis firmius credit, eaque veluti intelligit; seu intus legit nitentiori fidei radio illustratus, gratia sapientiæ, qua divina in altissimis causis doctus a Domino intelligit; gratia scientiæ, qua divinos effectus percipit in causis immediatis, ut cœlestia exponere, illustrare, et adversus contradicentes defendere valeat. Deinde exigitur, ut minister Christi doctrinam, qua imbuitur, quave alios imbuere vult, sequentibus signis veluti sigillis magni Regis confirmet, quod utique præstat vel sanando infirmos gratia sanitatum, vel potentiam Christi, cui conciliare fidem, et amorem hominum satagit, demonstrando operatione virtutum; vel futura prædicendo dono prophetiæ vel arcana cordis detegendo discretione spirituum. Tunc enim Dei digitus operari jure creditur, cum ea nomine Dei facit, vel cognoscit homo, quæ sola Dei potentia effici, sola Dei sapientia cognosci possunt. Denique ut minister Christi fidem, qua perfunditur, quamve miraculis firmat, convenienter proponat, et ad varias nationes dilatet, necesse est, vel ut varias linguas, seu idiomata intelligat, vel saltem ut in proprio idiomate loquens ab aliis audiatur, quod habuerunt Apostoli, aliique Apostolici viri gratia linguarum; necesse est etiam, ut minister varia, et difficilia Scripturarum testimonia interpretetur, quæ populis prædicet, utque convenienter verbum Dei proponat, et quantum ad hoc ponitur interpretatio sermonum. Scio aliquos recentiores contendere divisionem illam Apostolicam non esse adæquatam, quia alia sunt dona Dei, quibus homo saluti proximi inservit, puta character, juridictio, prælatio etc. Sed in his vitilitigationibus non vacat immorari, maxime quia objectiunculorum hujusmodi levitatem cito occupabis,

si consideres Apostolum distinxisse gratias gratis datas a ministrationibus et operationibus, ad quas reduci possunt, quas illi recentiores ad gratias pertinere male opinantur. Deinde ad gratiam gratis datam satis non est, ut donum collatum utilitati alterius cedat, sed præterea opus est, ut a Deo immediate, et non per homines conferatur, nec sit in libera hominis facultate gratiam illam sibi asciscere. Characterem autem, et juridictionem Deus per Episcopos ministris largitur; ministris, inquiam, volentibus, nec opus est speciali Dei irruentis impressione.

Sciendum quarto gratiam dividi in habitualem et actualem. Gratia habitualis est donum Dei permanens, quo homo intrinsece justificatur, fitque Deo acceptus et amicus, de qua late dissertatione sequenti disputabimus. Gratia actualis est auxilium Dei, quo ad fidem et pietatem permovemur, de quo sic ait Prosper lib. 2. *de Vocat. Gent.* cap. 26 : « Gratia Dei in omnibus justificationibus principaliter eminet, suadendo exhortationibus, movendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis, dandum intellectum, inspirando consilium, corque ipsum illuminando, et fidei affectionibus imbuendo. »

Sciendum quinto gratiam actualem subdividi in operantem et cooperantem. Per primam, ut ait August. lib *de Liber. arb.* cap. 17, Deus ut velimus operatur incipiens; per secundam volentibus cooperatur perficiens : « Ut ergo velimus, inquit, sine nobis operatur; cum autem volumus, et sic volumus ut faciamus, nobiscum cooperatur : ita sine illo vel operante ut velimus, vel cooperante cum volumus, ad bona pietatis opera nihil valemus. » De priori dicitur Philipp. II : *Deus est qui operatur in nobis velle, et perficere.* De posteriori loquitur Apost. I. Cor. XV : *Non ego, sed gratia Dei mecum.* De utraque vero sic habet Magnus Gregorius lib. 26. *Moral.* cap. 11 : « Superna pietas prius agit in nobis aliquid sine nobis, ut subsequente quoque nostro libero arbitrio bonum, quod jam appetimus, agat nobiscum. » Porro gratia dicitur operans, quatenus applicat intellectum ad pias cogitationes, et voluntatem ad sanctas affectiones : dicitur vero cooperans, quatenus cum intellectu et voluntate applicatis producit vel piam cogitationem, vel sanctam affectionem. Tunc enim gratia dicitur operans, quando facultas est per eam ita mota, ut non sit movens; tunc vero dicitur gratia cooperans quando per eam voluntas et movetur, et sese movet. Atqui ad applicationem præfatam voluntas non se movet, sed movetur; ad piam vero cogitationem, affectionem et operationem et a Deo movetur, et ipsa se movet. Ergo gratia dicitur operans, quatenus applicat facultates : dicitur vero cooperans quatenus cum facultatibus applicatis bonum opus coefficit.

Gratia autem operans et cooperans variis solent nominibus insigniri. In primis enim gratia operans dicitur etiam prævenions et cooperans dicitur subsequens : dicitur quidem prævenions, quia gratia operans omnem pium cogitatum, et affectum antevertit juxta illud Psalm. XLVIII : *Misericordia ejus prævenit me;* et illud Bernardini lib. *de Grat. et lib. arb.* : « Sane ipsi nos prævenire nequaquam possumus; qui enim bonum neminem invenit, neminem salvat, quem non prævenit. « Gratia autem cooperans dicitur subsequens, quia applicationem ad opus sequitur productio illius; nolentem enim prævenit Deus ut velit; et volentem subsequitur, ne frustra velit; prævenit inspirando bonam voluntatem, subsequitur operando boni operis facultatem; prævenit impium, ut fiat justus; subsequitur justum, ne fiat impius; prævenit elisum ut surgat, subsequitur elevatum ne cadat; prævenit ut vocet, subsequitur ut vocatus respondeat; prævenit ut justus sanctius vivat, subsequitur ut semper cum Deo vivat.

Iterum gratia operans dicitur excitans, cooperans vero adjuvans nominatur : excitans illa dicitur, quia peccatorem prævenions, ipsum movet, ut abjiciat opera tenebrarum, induatque arma lucis; adjuvans vero hæc appellatur, quia ad pium opus efficiendum animum semel excitatum opitulatur; per excitantem vocat Deus, clamat, rumpit surditatem, corruscat, splendet, fugat cæcitatem, flagrat, ungit, et infundit suavitatem; per adjuvantem excitatus homo incipit anhelare Deo suo, gustare et esurire, et sitire, atque illa diligere a quibus antea abhorrebat; sine excitante conatus nostri nulli sunt; sine adjuvante cassi sunt; sine excitante non ducimur; sine adjuvante non sequimur : illa reducit, ista manudicit in via et ad terminum beatitatis perducit.

Circa has divisiones duo observanda sunt. Primum est, divisiones illas posse quadantenus gratiæ habituali accommodari; gratia namque dicitur operans, quando mens no-

stra est mota, et non movens; dicitur vero cooperans, quando mens nostra et movet, et movetur. Atqui gratia habitualis et animam sanctificat in genere causæ formalis, quem effectum sola gratia efficit; et simul gratia illa est principium operis meritorii, quod a gratia simul et libero arbitrio proficiscitur. Ergo gratia habitualis operans et cooperans vera quadam ratione dici potest. Dici etiam potest prævenions et subsequens ratione diversorum effectuum, quorum unus alium consequitur. V. g., quatenus dat esse supernaturale, dicitur prævenire seipsam, ut moventem ad bonam voluntatem, operationem et perseverantiam.

Secundum quod observetur dignum est, gratiam etiam interiorem vocari a D. Th. initio q. 109. principium exterius humanarum operationum, non quod intus non luceat intus non moveat, intus non coruscet, sed quia a principio exteriori Deo descendit, nec nobis ex viribus libertatis innascitur. Ut ergo S. Doctor crilegam Stoicorum, et Pelagianorum vocem confunderet, qui omne hominis bonum, omnesque spiritales divitias, quibus ad bene vivendum instruimur, ex proprio voluntatis fundo suboriri impie comminiscebantur, in fronte hujus tractationis gratiam, qua et verum pure cognoscimus, et bonum caste diligimus, exterius humanarum actionum principium Præceptor accuratissimus appellavit, ut ostenderet omne donum desursum esse, descendens a Patre luminum, simulque primo verbo veluti fulmine errores eorum contereret, qui naturæ, vel philosophiæ vel propriæ industriæ, vel voluntatis viribus operis boni laudem asserunt, quive propterea divinum nunquam invocant auxilium, Ægyptios aratores imitantes, qui nunquam cœlum respiciunt, qui non de rore cœli, vel aeris imbribus, sed a Nili inundatione fœcundæ terræ pinguedinem præstolantur.

Sciendum sexto, gratiam rursum dividi in gratiam Dei, et gratiam Christi. Gratia Dei dicitur non præcise, quia a solo Deo est; sic enim omnis gratia a Deo orta gratia Dei dici potest et debet; sed ita nominatur, quia a Deo, et non per Christum, et intuitu meritorum ejus confertur. Talis fuit gratia sanctis Angelis et Protoparentibus in statu innocentiæ collata. Gratia Christi est gratia interna per Christum, seu intuitu meritorum vitæ, operum, passionis, et mortis Redemptoris collata. Hanc gratiam mire commendant Scripturæ et Traditio; quia inquiunt, ea Christiani sumus, ea liberum arbitrium peccato captivatum fit liberum, quia a carnalis concupiscentiæ dominatu liberatur. Gratia Dei alio nomine vocatur gratia sanitatis, quia homini in statu innocentiæ, et sanitatis collata fuit; gratia vero Christi vocatur gratia medicinalis, quia per eam ab infirmitate peccati liberamur. De hoc adjutorio medicinali sic habet Augustinus lib. *de Corrept. et Grat.* c. 12 : « Subventum est igitur infirmitati voluntatis humanæ, ut divina gratia indeclinabiliter, et insuperabiliter ageretur; et ideo, quamvis infirma, non tamen deficeret, neque adversitate aliqua vinceretur. » Et in *Enchirid.* cap. 116 : « Quamvis sine gratia nec tunc (id est in statu innocentiæ), ullum meritum esse pontuisset, quia etsi peccatum in solo libero arbitrio erat constitutum, non tamen justitiæ retinendæ sufficiebat liberum arbitrium, nisi participatione immutabilis boni divinum adjutorium revereretur.... Sed post illam ruinam major est misericordia Dei, quando et ipsum liberum arbitrium liberandum est a servitute, cui dominatur cum morte peccatum : nec omnino per seipsum, sed per solam Dei gratiam, quæ in fide Christi posita est, liberatur; ut voluntas ista, sicut scriptum est, a Domino præparetur, qua cætera Dei numera capiantur, per quæ veniatur ad regnum æternum. » Itaque gratia Christi medicinalis perfecta est, qua efficitur, ut homo recte velit, et tantum velit, tantoque ardore diligat, ut carnis appetitum contraria concupiscentem voluntate spiritus vincat, qua non tantum bene agendi possibilitas, sed etiam bene et efficaciter operandi voluntas donatur, qua fortiter et suaviter, invictissime simul et liberrime voluntas ita vult bonum, ut illud deserere nolit. Sed de hoc amplius statim.

Sciendum septimo, gratiam Christi dividi in sufficientem et efficacem; sufficiens est illa, quæ dat posse operari, efficax vero est, quæ cum operatione, quam infert, semper conjungitur. Hanc divisionem limpidissime expressit Cyrillus in lib. *de Adorat.* his verbis : « Tantam benignitatem nobis exhibet universorum Salvator Deus, ut efficaci subsidio adjuvet, secundum quod scriptum est : *Apprehendisti manum dexteram meam, et in consilio tuo deduxisti me;* nam quoniam hominis natura non valde generosa est, neque satis idonea, ut malum effugere queat, simul quodammodo nobiscum certat Deus,

et duplex concedere beneficium videtur, persuadens admonitionibus, ut subsidium inveniamus, et fortius illud præstans, quam ut malum præsens, et violentum prævalere possit. » Primam vocat August. lib. *de Gratia Christi*, adjutorium possibilitatis, et lib. *de Corrept. et Grat.* adjutorium sine quo non possumus ; secundam vero appellat gratiam actionis et adjutorium, quo aliquid fit. Adjutorium *sine quo* comparat alimentis, sine quibus nequit homo vivere, cum quibus tamen non continuo vivit, qui mori volens eis uti noluerit ; adjutorium vero *quo* comparat beatitudini, qua, ut data fuerit, homo continuo fit beatus.

Porro per gratiam sufficientem non solum intelligimus gratiam exteriorem, qua Deus omnes nationes ad cognoscendum se, atque metuendum, creaturarum significationibus admonet : « Ut, » inquit S. Prosper lib. 2. *de vocat. Gent.* cap. 4, « in paginis elementorum, ac voluminibus temporum communis, et publica divinæ institutionis doctrina legeretur. » Quæ gratia exterior quadantenus sufficiens dici potest, quia, ut ait idem Prosper cap. 15. ejusdem libri, « adhibita est semper universis hominibus quædam supernæ mensura doctrinæ, quæ etsi parcioris occultioris que gratiæ fuit, sufficit tamen, sicut Dominus judicavit, quibusdam ad remedium, omnibus ad testimonium. » Non intelligimus etiam solam gratiam habitualem, quæ vero sensu sufficiens dici potest ; per eam enim, et virtutes infusas ipsi annexas homo redditur potens supernaturaliter operari, et in hoc sensu veridice pronuntiavit Doctor sanctus 1. 2. q. 106. art. 2. ad 2 : « Lex nova quantum est de se sufficiens auxilium dat ad non peccandum. » Ubi per auxilium sufficiens intelligit gratiam habitualem, ut patet, tum ex titulo articuli, ubi quærit, « utrum lex nova justificet ; » tum ex scopo, in quem collimat S. Doctor : intendit enim probare legem novam justificare quia ad eam principaliter pertinet gratia habitualis, seu justificans. Tum ex intento objectionis arguentis non pertinere ad legem novam justificare, sed potius iram operari; quandoquidem majori pœna dignus est qui post datam legem novam peccat. Cui argumento S. Thomas respondet, gratiam novi Testamenti, habitualem nimirum, de qua in toto corpore articuli, iram non operari, quia, etsi majori pœna dignus sit qui post acceptam gratiam novi Testamenti peccaverit, utpote majoribus beneficiis ingratus, attamen lex nova dans gratiam, dat etiam auxilium sufficiens ad non peccandum. Qua etiam ratione q. 109. art. 9. gratiam habitualem appellat auxilium ad bene vivendum et ad non peccandum. « Dicendum, » inquit, « quod homo ad recte vivendum dupliciter auxilio Dei indiget ; uno quidem modo quantum ad aliquod habituale donum, per quod natura humana corrupta sanetur, et etiam sanata elevetur ad operanda opera meritoria vitæ æternæ, etc. » Ubi vides, gratiam habitualem diserte auxilium ad bene operandum a S. Doctore appellari.

Non solum, inquam, illa per gratiam sufficientem intelligimus, sed etiam gratiam actualem interiorem, qua Deus et intellectum illustrat, et voluntatem ciet ad conversionem, quam tamen non infert, nisi adsit gratia efficax. Hanc Augustinus gratiam parvam appellat, quia parva et imperfecta desideria, ac imbecillem voluntatem parit. Et, quamvis respectu hujusmodi imperfectorum semivolentis hominis desideriorum efficax merito dici possit, tamen respectu principalis effectus, conversionis nimirum perfectæ, sufficiens solummodo est, quia, etsi ad conversionem illam eliciendam vires det, subindeque per illam se convertere homo possit, non tamen conversionem ipsam efficit, unde nec homo se convertere potens se convertere non vult. De hoc auxilio satis clare loquitur S. Thomas 1. 2. q. 112. art. 2. ad 2. his verbis : Contigit quandoque, quod Deus movet hominem ad aliquod bonum, non tamen perfectum, et talis præparatio præcedit gratiam ; sed quandoque statim perfectæ movet ipsum ad bonum, et subito gratiam homo suscipit. » Vides S. Doctorem agnoscere auxilium, quo homo movetur ad actus imperfectos, et præparatur ad perfectos.

Per gratiam vero efficacem intelligimus eam quæ voluntatem applicat operi, et opus explicat voluntati, quæ a nullo duro corde respuitur, quia ideo tribuitur, ut duritia cordis per eam primitus auferatur ; qua operatur in nobis Deus velle et perficere pro bona voluntate, qua hominis voluntatem bonam et præparat adjuvandam, et adjuvat præparatam ; qua certissime liberantur quicumque liberantur ; qua aufert Deus cor lapideum, et dans carneum facit ut in præceptis ejus ambulemus, et judicia ejus custodiamus ; qua prævenit Deus hominis voluntatem bonam, nec eam cujusquam invenit in corde,

sed facit; quæ non est communis bonis et malis, sed bonos discernit a malis, ut in nullo quis glorietur, sed totum detur Deo ; qua profunditatem illius quæstionis, quam secundum admirationem Apostoli impenetrabilem confitemur, solvimus, non per liberi arbitrii velle et nolle.

Dices, immerito primum hujus divisionis membrum gratiam sufficientem appellari, cum reapse non sufficiat, sed efficax insuper desideretur ; quod enim est vere sufficiens, omnia necessaria complectitur : ergo qui gratiam sufficientem prædictam sine efficaci habet, obtinet gratiam, quæ sufficit, et non sufficit, quæ verbo sufficit, re non sufficit, quia per nos habet gratiam, quæ satis sit, nec tamen habet gratiæ quod satis sit. « Illud queror, » inquit Montaltius epist. 2. alloquens Dominicanos recentes, « vos istud non aperte, et apud populum prædicare, sufficientis gratiæ nomine eam a vobis intelligi, quæ non sufficit. Vocabulorum, quibus fides exprimitur, vulgarem sensum in alienum commutatis. Gravis culpa, nisi præmoneatis, cum omnibus gratiam sufficientem adesse dicitis, hoc vos intelligi velle, non adesse illis gratiam, quæ reipsa sufficiat. Hoc verbulum cæteri omnes eodem sensu accipiunt. Exoriuntur novi Thomistæ, qui pervulgatas notiones revellant. Mulieres omnes, hoc est totius orbis dimidia pars ; aulici, ac militares viri ; Magistratus, ac tota turba forensis ; mercatores, opifices, plebeii, ad extremum præter Dominicanos universi homines id demum sufficiens appellant, in quo sunt omnia necessaria ad agendum. »

Respondeo, quod quia in omni natura, præsertim intellectuali distinguimus esse, posse, et operari, convenienter in ordine supernaturali admittimus gratiam, quæ det esse, et hæc est gratia sanctificans, qua consortio divinæ naturæ dignamur, et aliam, quæ det posse, et hæc est gratia sufficiens, seu gratia possibilitatis, seu auxilium, sine quo, et aliam, quæ det operari, et hæc est gratia efficax, seu auxilium quo. Convenienter autem gratiam, quæ dat posse, tametsi non inferat actum, sufficiens nominatur ; sufficientia enim ex parte potentiæ se tenet, quæ tunc dicitur sufficienter instructa quando habet expeditam facultatem ut possit, nec illi aliud deest ut agat, nisi velle : homini autem habenti auxilium sufficiens sola deest bona voluntas, ut bene agat, quamvis gratia efficax eam conferat : ergo sine gratia efficaci voluntas vires habet sufficientes, vere potest, sed non vult : fieret autem perfecta justitia, ut ait August., si tanta voluntas adhiberetur, quanta sufficit tantæ rei. Certe, licet D. Augustinus libro *de gratia Christi*, et libro *de Correptione et Gratia*, præter auxilium possibilitatis, et auxilium sine quo admittat insuper auxilium actionis, et auxilium quo ; tamen auxilium sine quo, quod sufficiens esse ibidem docet, minime rejicit, quamvis præter illud aliud requirat. Unde non debet dici auxilium insufficiens, cum det vires, quibus sola deest bona voluntas. Nec propterea pervulgatas omnium hominum notiones revellimus ; ubique namque terrarum illud sufficiens homini dicitur, præter quod nihil exigitur, nisi ut velit ; ille, v. g., cibus sufficiens dicitur, præter quem alius non exigitur, sed sola expectatur hominis comedentis, et dentes applicantis voluntas ; illa pecunia dicitur sufficiens, qua homo ære alieno gravatus debita solvere potest, nec aliud requiritur, nisi ut numeret. Ergo quia homini gratia sufficienti prævento sola deest bona voluntas, vere gratia illa dicitur sufficiens, inter quam et actionem sola efficax voluntas interest, nec ulla ulterior exigitur gratia, ut possit, sed ut velit. « Hoc autem, » inquit August. lib. 2. *Retract.* cap. 7. et lib. *de Spirit. et lit.* c. 31. et lib. 5. *de Civit.* cap. 10, « quisque in potestate habere dicitur, quod si vult, facit. » Quod si iterum contendas, nos male loqui, vel abuti terminis, respondebo cum Augustino lib. 1. *contra Cresconium.* cap. 13 : « Cum res ipsa intelligitur, minus laborandum est, quid eam hominibus vocare placuerit. »

Quæres primo, utrum Deus omnibus auxilia sufficienti aconferat.

Respondeo primo, Deum illa omnibus offerre, ut sit verum illud Eccles. xv : *Ne dicat, per Deum abest.* Et ratio est, quia, cum Deus sincere velit omnium salutem, et pro omnibus mortuus sit, et omnes ad se vocet, et Sacramenta pro omnibus instituerit, omnibus etiam media ad salutem sufficientia offert. Unde August. lib. 3. *de lib. Arb.* cap. 19 : « Nulli homini, » inquit, « ablatum est scire utiliter quærere, quod inutiliter ignorat, et humiliter confiteri imbecillitatem suam ; et quærenti, et confitenti subvenit ille, qui nec errat dum sublevat, nec laborat. » Et postea : « Cum vero ubique sit

præsens qui multis modis per creaturam sibi Domino servientem adversum vocet, doceat credentem, consoletur sperantem, diligentem exhortetur, conantem adjuvet, exaudiat deprecantem, non tibi deputatur ad culpam, quod penitus ignoras, sed quod negligis quærere quod ignoras : neque illud quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare contemnis. » Et, quamvis, ut verum fatear, Augustinus librum illum ante Episcopatum, quo tempore nondum erat plene mysteria gratiæ doctus, scripserit ; attamen locum illum repetit Augustinus episcopus lib. *de Nat. et Grat.* cap. 67. addens se eo loci gratiam Dei non evacuasse, sine qua natura humana jam contenebrata, atque vitiata illuminari non potest, atque sanari. Unde nec locum illum libro ullo *Retractationum* revocat, quamvis se ad alios libros, quos contra Pelagianorum novitates ex professo edidit, remittat. Ut ut sit, certum est in via S. Augustini et D. Thomæ, Deum, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nec est, qui se abscondat a calore ejus ; Deum, inquam, lumen suum omnibus offerre, qui non illud tenebrarum amore repellunt. Divina namque lux creaturis intellectualibus continenter circumfusa. nullum a se nunquam desertum patitur, nisi prius deserta : semper omnibus se impertit, semper radios suos immittit, nisi voluntaria cæcitate clausos invenerit oculos cordis ; unde nullus est, quem Deus intellectui, et voluntati intime præsens, interdum non moveat, ad eum illuminandum et movendum semper paratus, si se ipse a creaturarum amore abstraheret. Quamobrem quod circumfusæ luci oculos non aperiat, quod divinum auxilium impetrandum, si implorare-tur, non imploret, ex vitio hominis est.

Respondeo secundo, auxilium illud omnibus oblatum non omnibus actu conferri, adultis quidem in pœnam peccati actualis, parvulis in pœnam peccati originalis. Ita docet August. epist. 117. *ad Viiatem* : « Scimus, » inquit, « gratiam Dei non omnibus hominibus dari. Scimus eis, quibus datur misericordia Dei, gratuitam dari. Scimus eos, quibus non datur, justo Dei judicio non dari. » Hanc suam sententiam demonstrat Augustinus exemplo parvulorum, qui sine baptismo decedunt, qui tamen unicum est medium parvulis sufficiens ad salutem. Quam rationem urget lib. *de dono Persever.* cap. 12, quia plerumque festinantibus parentibus, et ministris ad conferendum parvulo baptismum paratis, et anxiis, puer moritur. Sane quodnam auxilium sufficiens habebant parvuli in utero materno obeuntes, nemo prudens dicere potest. Ex quo infert August. lib. 4. *contra Julian.* c. 3. Quod, cum Deus non sit benevolentior scelestissimis, et impiissimis hominibus, quam puerulis innocentibus, si Deus istis in pœnam peccati originalis denegat auxilia sufficientia, a fortiori illis in pœnam voluntariæ obdurationis auxilia sufficientia interdum subtrahit. Hoc argumentum ita convincens credidit S. Pater, ut Pelagianos alloquens dicat : « Vobis ora obstruunt, et linguas premunt ; qui loqui nondum valent. »

Idem apparet in infidelibus, quibus non proponuntur mysteria credenda, unde non habent auxilium sufficiens ad fidem ; quomodo enim credere in eum possunt, de quo nihil audierunt ? Quomodo autem audient sine prædicante ? Accedit dari secundum D. Thomam multos infideles negative, id est, tales, in quibus infidelitas non sit peccatum, ut patet 2. 2. quæst. 10. art. 1. Si autem infideles haberent auxilium sufficiens ad credendum, profecto eorum infidelitas non esset negativa et innoxia, sed privativa et culpabilis. Idem apparet in amentibus, qui post peccatum mortale ante pœnitentiam in amentiam lapsi sunt, quibus procul dubio nullum adest auxilium internum ad salutem sufficiens, quod tale esse nequit, quando homo usu rationis caret. Idem patet in obduratis et excæcatis, quos, ut ait Propheta, tradidit *Deus voluntati eorum*, quos ut addit Apostolus, *tradidit Deus in reprobum sensum*, quos, ut ait Eccles. cap. VII, *Deus despexit*, et in quorum interitu Deus ridet. Id claret exemplo scelesti Antiochi preces ad Deum fundentis, a quo non erat misericordiam impetraturus. Et rationem dat Augustinus serm. *de Verbis Domini*, quia justum est, ut cum vult, non possit peccator, qui, quando potuit, noluit ; ideoque per malum velle merito perdit bonum posse. Unde D. Thomas lib. 3. *contra Gentes*, postquam cap. 159. docuit, quod « Deus quantum est de se, paratus est omnibus dare gratiam ; vult enim omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire : » capite tamen 162. addit obduratos non solum infusione gratiæ, sed etiam exteriori custodia carere. Unde August. *in Psalm.*

CXLVII. ait : « Ecce deserit peccatorem, ecce non vocat, ecce non aperit sensum, ecce non infundit gratiam. »

Denique cum gratia sufficiens sit notio quædam ad pias cogitationes et sanctas affectiones animum ciens, et aliunde manifesta experientia compertum sit, impios nec sacris inspirationibus semper illustrari, nec piis semper motibus agi, nec conscientiæ stimulis angi, cum potius lætentur cum male fecerint, et exultent in rebus péssimis ; consequens est, obduratos non semper excitare auxilia sufficientia, sicut nec pias cogitationes, quæ cum sint in nobis, et a nobis, non possent non sentiri a nobis si adessent. Admittere enim cogitationes, de quibus non cogitemus, seu quæ non sint menti conspicuæ, commentum est per se absurdum, et in dissertatione de probabilitate satis a nobis explosum. Ergo non omnibus auxilia sufficientia actu conferuntur, juxta illud frequenter ab Augustino usurpatum : « Communis est omnibus natura, non gratia ; » et illud Fulgentii lib. 3. *de Verit. prædest.* cap. 20 : « Non omnibus autem istam gratiam dari, et quibus datur, non omnibus æqualiter dari, quisquis pie quærit, eloquiorum attestatione cognoscit. » Et illud etiam Prosperi carmine *de Ingratis*, capite 11 :

— Dic unde probes, quod gratia Christi
Nullum omnino hominem de cunctis, qui generantur,
Prætereat, cui non regnum, vitamque beatam
Impertire velit ?... (*voluntate inferen'e auxilia sufficientia*)
Sed tamen hæc aliqua si vis ratione tueri,
Et credi tam stulta cupis.

Dices : Concilium Senonense in decreto fidei docet, gratiam semper esse in promptu, et ne momentum quidem præterire, in quo Deus non stet ad ostium, et pulset. Concilium item Coloniense *in Enchirid. de sacramento Pœnitent.* cap. 16. ait : « Deus adeo vult omnes homines salvos fieri, ut nemini quantumlibet scelerato gratiam suam subtrahat. » Denique D. Thomas 3. part. q. 86. art. 1. docet erroneum esse dicere dari aliquod peccatum, de quo homo pœnitere non possit : non potest autem homo pœnitere sine gratia sufficiente.

Respondeo, hæc omnia priorem duntaxat nostram responsionem confirmare, offerre nimirum Deum optimum maximum omnibus quamlibet obduratis auxilia sufficientia, paratum visitare eos per viscera misericordiæ suæ : stat ergo semper Deus ad ostium, quia lux Dei menti nostræ semper circumfusa est; et pulsat sæpe, imo semper pulsare paratus est, nisi peccator esset rebellis lumini, nisi diceret : « Scientiam viarum tuarum nolo ; » nisi clauderet ostium cordis, et confortaret seras portarum suarum. Nulli etiam scelerato gratiam subtrahit sponte sua, sed iteratis occallentis animi peccatis coactus. Deinde hæc testimonia intelliguntur moraliter, non mathematice, id est non singulis instantibus physicis Deus sceleratis pias cogitationes immittit, ut experientia liquet, sed frequenter. Possunt etiam hæc verba intelligi non solum de inspirationibus et excitationibus internis, sed etiam de externis vocationibus, quibus vel per se ipsum, vel per creaturas gloriam Dei jugiter enarrantes peccatores excitat Deus. Denique P. Thomas de Lemos in Congregatione de Auxiliis demonstravit, concilium Provinciale Senonense a septem Episcopis celebratum, nunquam fuisse ab Apostolica Sede approbatum, sine cujus approbatione concilia Provincialia non esse regulam fidei, omnes theologi confitentur.

Ad D. Thomam dico, hominem posse quam diu est in statu viæ, salvari, converti, et de quovis peccato pœnitere ; quia et semper retinet arbitrium vertibile et flexibile in bonum et Deus gratiam, quam offert, conferre potest. Interdum tamen per sua peccata homo potentiam sibi ipsi adimit pœnitendi, quia dum consuetudini non resistit, duram sibi imponit peccandi necessitatem blandiendo prementem, et premendo blandientem. Unde contingit ipsum divinis motibus non afflari, quia, cum in profundum venerit, contemnit, et insanabilis fit morbus postquam redditus est insensibilis. « Invenit ergo se ligatum, » ait August. *in Psalm.* CVI, « difficultatibus cupiditatum, et non potest viam propter compedes ambulare : inclusum se sentit difficultate vitiorum, et tanquam muro impossibilitatis erecto, portisque clausis, qua evadat ut recte vivat non invenit. » Certe si peccatum quodvis mortale privet nos jure ad vitam æternam, quidni peccata mortalia toties interata obduratum jure habendi auxilia sufficientia privabunt ? Nec propterea a peccato excusabitur, quia hanc peccandi necessitatem, et desertionem sibi ipsi peccandi consuetudine accersere voluit. Hanc ipsam

doctrinam tradit Doctor Angelicus lib. 3. *cont. Gent.* cap. 160. his verbis : « Quævis illi, qui in peccato sunt, vitare non possint per propriam potestatem, quin impedimentum gratiæ præstent, vel ponant, nisi auxilio gratiæ præveniantur ; nihilominus tamen hoc eis imputatur ad culpam ; quia hic defectus ex culpa præcedente in eis relinquitur : sicut ebrius ab homicidio non excusatur, quod per ebrietatem committit, quam sua culpa incurrit. »

Quæres secundo, utrum justis denegentur interdum auxilia sufficientia ?

Respondeo, si per auxilium sufficiens intelligamus pias cogitationes, et sacras affectiones, experientia ipsa satis constare justos ordinarios non semper his motibus agi, subindeque nec ista auxilia sufficientia semper habere. Paucissimæ enim sunt illæ animæ, quæ ad altum illum sanctitatis gradum pervenerint, in quo perenni eum Deo conjunctione fruantur, ad superna desideriis semper tendant, et in cœlis assidua cogitatione conversentur. Patet ergo justos ordinarios pios motus in se semper non experiri, subindeque nec his auxiliis semper excitari.

Quod si per auxilium sufficiens intelligantur vires sufficientes ad bene agendum, quibus sæpe sæpius correspondent piæ illustrationes, et sacri motus ; dicendum est, justis nunquam deesse auxilium sufficiens, quamdiu in justitia perseverant. Quia nimirum beneficio gratiæ sanctificantis, qua ornantur et beatissima virtutum infusarum copia, qua instruuntur, quibus gratiæ actuales juxta usitatum providentiæ Dei cursum respondent, veram habent justi, et expeditam bene agendi vitandique peccati facultatem, ratione cujus præcepta Dei sunt eis proxime possibilia, nec a Deo deseruntur, nisi Deum prius ipsi deseruerint.

Scio in contrarium objici quædam Patrum testimonia, puta Chrysostomi hom. 72. *in Joan.* et hom. 32. *in epist. ad Hebr.* dicentis : « Casus Petri non frigiditate, sed superni auxilii derelictu contigit, ut sciret quod absque Deo nihil potest fieri. » Idem tradit August. serm. 124. *de Tempore* : « Quid est homo sine gratia Dei, nisi quod fuit Petrus cum negavit Christum ? Et ideo B. Petrum paulatim Dominus subdeseruit, ut in illo totum hominum genus posset agnoscere, nihil se sine Dei gratia prævalere. »

Verum hæc, et alia testimonia absque negotio de gratia efficaci explicari possunt, quæ Petro tunc defuit, et interdum justis deest, nimirum dum in peccata lethalia prolabuntur. Neque enim semper justis adest prædominans ille boni amor, seu magna illa, et plena Dei diligendi voluntas a gratia efficaci proficiscens, ut docet Augustinus lib. 2. *de peccat. Merit. et Remiss.* cap. 19 : « Nos autem, inquit, quantum concessum est, sapiamus, et intelligamus, si possumus, Dominum Deum bonum ideo etiam Sanctis suis alicujus operis justitiam aliquando non tribuere, vel certam scientiam, vel victricem delectationem, ut cognoscant non a seipsis, sed ab illo sibi esse lucem, qua illuminentur tenebræ eorum, et suavitatem, qua det fructum suum terra eorum. Idcirco enim Sanctos, et fideles suos in aliquibus vitiis tardius sanat, ut in his eo minus, quam implendæ ex omni parte justitiæ sufficit, delectet bonum, sive cum latet, sive cum etiam manifestum est, ut quantum pertinet ad integerrimam regulam veritatis ejus, non justificetur in conspectu ejus omnis vivens. » Hinc tantopere hortatur Sanctos omnes idem Pater, ut in timore et tremore salutem operantes, jugiter Deum rogent, ut det quod jubet, atque inspirata gratiæ suavitate per Spiritum sanctum faciat plus delectare quod præcipit, quam delectat quod impedit, hoc est quodcumque bonum temporale, cujus delectatione peccamus. Nec hoc fateri detrectabit, qui consideraverit donum perseverantiæ justis ipsis necessarium, juxta Tridentini sacra decreta non posse sub meritum cadere, et quibusdam concedi, aliis denegari. Similiter ergo Deus pro ratione inscrutabilium judiciorum suorum gratiam efficacem quibusdam pro bona voluntate confert, aliis pro sua justitia deneget. « Mirandum est quidem, » inquit August. lib. *de Corrept. et Grat.* cap. 8, « multumque mirandum, quod filiis suis Deus quibusdam, quos regeneravit in Christo, quibus fidem, spem, dilectionem dedit, non dat perseverantiam ; cum filiis alienis scelera tanta dimittat, atque impertita gratia sua sociat filios suos. Quis hoc non vehementissime stupeat ? Hic si a me quæratur (dixerat paulo superius) cur eis Deus perseverantiam non dederit, quibus eam, qua christiane viverent, dilectionem dedit, me ignorare respondeo. Non enim arroganter, sed agnoscens modulum meum audio dicentem Apostolum : *O homo*

tu quis es, qui respondeas Deo? Et : *O altitudo divitiarum sapientiæ, et scientiæ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus!* »

Quamvis autem in judiciorum divinorum abysso multa humilis quiescere debeat Christianus, non desunt tamen rationes hujus gratiæ efficacis denegationis. Prima est peccatum actuale mortale, quo sicut privamur jure ad gloriam, ita a fortiori jure ad gratiam spoliamur. Secunda causa in justis est negligentia, tepor, et bene vivendi incuria, juxta illud Apocalypseos XVI : *Utinam calidus esses, aut frigidus, sed quia tepidus es, et nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.* Tertia est superbia, et nimia præsumptio ; nam, ut ait Bern. serm. 54. *in Cant.*, « argumentum superbiæ privatio est gratiæ. » Solet enim Deus humiles exaltare, superbos confundere ; istis resistere, illis gratiam largiri. Quarta est ingratitudo ; illos enim sinit Deus cadere, qui Deo non tribuunt quod stant, nec de acceptis beneficiis Deo gratias agere sunt solliciti. Hinc præclare Bernardus serm. *contra vitium ingratitudinis*, sic ait : « Bene siquidem orasse, obsecrasse, postulasse leguntur, qui levaverunt vocem dicentes : *Jesu fili David, miserere nobis.* Sed defuit eis quarta, quam adjecit Apostolus, gratiarum actio, quando nec redierunt, nec egerunt gratias Deo. Multos quoque videmus usque hodie satis importune petentes, quod sibi deesse cognoverint, sed paucos admodum novimus, qui dignas super acceptis beneficiis gratias agere videantur. Nec reprehensibile quod instanter petimus, sed plane petitioni negat affectum, quod invenimur ingrati. Et forte hoc etiam clementia esse videtur, ingratis negare quod postulant ; ne contingat nobis, ut tanto gravius de ingratitudine judicemur, quanto magis accumulatis beneficiis ingrati probabimur extitisse. Ergo misericordiæ res est, in hac parte subtrahere misericordiam ; quemadmodum iræ et indignationis, misericordiam exhibere, eam sane, de qua per Prophetam ipse Pater misericordiarum loquitur dicens : *Misereamur impio, et non discet facere justitiam.* »

Alias etiam hujus mysterii rationes adducit Augustinus, tum ut divinæ gratiæ independentia, et pura misericordia eluceat. Si enim gratia omnibus deberetur, jam non ex gratia, sed ex justitia liberaremur. Ad contundendas etiam Pelagianorum querelas confugit sæpe Augustinus ad peccatum originale, quod est causa sufficiens denegationis gratiæ. Unde libr. *de Corrept. et Grat.* Monachis Adrumetinis importune queritantibus, et ægre ferentibus corripi non perseverantes, quibus donum perseverantiæ defuit, et postulantibus quare defuit, respondet Doctor sanctissimus : « Quia, » inquit, « non sunt ab illa conspersione discreti, quam constat esse damnatam, euntibus omnibus ex uno in condemnationem. Qui perseveraturi non sunt, ac sic a fide christiana, et conversatione lapsuri sunt, ut tales eos vitæ hujus finis inveniat, procul dubio nec in illo tempore, quo bene, pieque vivunt, in isto prædestinatorum numero computandi sunt. Non enim sunt a massa illa perditionis præscientia Dei et prædestinatione discreti, et ideo nec secundum propositum vocati, ac per hoc nec electi. » Aliam rationem hujus denegationis tangemus reflexione sequenti.

Quæres ultimo, undenam gratia Christi suam efficaciam sortiatur, num ab omnipotentia Dei, num ab eventu, num a consensu per scientiam mediam præviso ?

Respondeo hic præcipuam theologiæ speculativæ quæstionem proponi, cui pro merito tractandæ nec una dissertatio sufficeret. Multa equidem pararam Thomisticæ de efficaci, et prædeterminante gratiæ sententiæ stabiliendæ, adornandæque ; sed innata Dominicanis omnibus erga Sedem Apostolicam hanc controversiam, controversiæque resolutionem typis mandari non semel prohibentem reverentia, et exoculata obedientia conceptum sermonem continere præcipit, et assertionem celeberrimam Prædicatorum Ordini concreditam a Paulo, Augustino, Aquinate ad nos transmissam, a Dominicanis coram Clemente VIII. et Paulo V. Ecclesiæ Catholicæ hierarchis tanta gloria propugnatam silentio prætermitto, quia melior est obedientia, quam victima, et ipsius etiam gratiæ genio consentaneum est amare non rixas, sed pacem, non publicas dissensiones, sed secretum ; magisque avet intus sentiri, intus lucere, intus infundere suavitatem, quam foras erumpere, et inter amaras disputantium controversias ventilari.

Et sane prudentissimæ Apostolicæ Sedis Antistites hac quæstione examinanda theologis omnibus interdixerunt. Cum enim ex hac controversia plura scandala orta sint, et periculosæ inde perturbationes timeantur,

censuerunt Christi Vicarii ab hujus doctrinæ promulgatione supersedendum, ad cujus defensionem sufficiunt et libri hactenus editi, et disputationes intra scholarum umbras celebratæ, libereque celebrandæ. Si enim Veritas multa habebat discipulis dicere, quæ tunc non poterant ipsi portare, multa etiam, præsertim in penitissimis divinæ gratiæ mysteriis esse Summi Pontifices arbitrati sunt, quæ vel ob rei difficultatem, vel hominum infirmitatem, et teneritudinem, vel disputantium æstus propalari non debent. Quare hoc silentio gratiæ victricis defensionem, et tutelam Ordo noster non abjicit, qui tot ei defensores aluit, et etiamnum instruit; neque hoc nobis commissum cœleste depositum, in cujus defensionem omnis Dominicanus miles est, deserimus, sed Pastoris gregis jussum præstolamur, ut rationales Domini canes in hujus gratiæ hostes latremus.

REFLEXIO.

Ex tam multiplici gratiæ nobis necessariæ divisione vidisti, lector, quod non est fructus bonus qui de gratiæ radice non surgat, et quod nihil restat liberantis, nisi gratia liberantis. Ergo perpetuo continentis orationis desiderio impetra, quod lex imperat; quia, sicut nec diu vivit qui aerem nequit attrahere, ita nec bene vivit qui spiritum gratiæ non accipit, nec quodammodo semper bibit de fonte lucis æternæ, ut loquitur Augustinus. Ergo non solum peccatores, sed nec ipsi etiam juxti suæ se fortitudini credant, sed cauta humilitate divinum sibi precando ejus asciscant auxilium, a quo accipimus victoriam concupiscentiæ, ne voluntate pertrahamur : a quo etiam robur patientiæ mutuamur, ne dolore frangamur. Itaque si « scienter pii » sumus, et « pie scientes », ut loquitur August. epist. 107. rogemus eum, qui intimo nostro intimior est, ut intus in corde legem ponat nobis spiritu suo, ut eam non tanquam servi amore metuamus, sed ut filii dilectione casta timeamus. Ideo enim tam sæpe ventilamus nos in omnem ventum (phrasis est Ecclesiastici cap. v.), nec firmi sumus in via Domini, nec in veritate sensus nostri, quia totum illi non asserimus, a quo omne bonum desursum est. Hinc tam crebo contingit illud, quod tam vehementer singulis quibusque timendum monet Bernardus serm. 3. *in Psalm.* xc : « Etsi pudor neget apostasiam corporis, tepor ipse paulatim ingerit apostasiam cordis ; » quia gratiæ recessum non timemus et donum illud, quod divinus Apostolus Ephes. xi : *Sacramentum voluntatis Dei* nuncupat, ad libitum nobis nostrum dari comminiscimur et « libertatem Dei facientes servitutem, » ut in *Apologet.* ait Tertull., gratiam Dei humanæ subjicimus arbitrio voluntatis. Nec illud tam veridice ab Augustino pronuntiatum advertimus : « Multos impedit a firmitate præsumptio firmitatis. Non erit a Deo firmus, nisi qui se a seipso sentit infirmum. » Quam utique infirmitatem nec tollit ætas, nec usus : etsi enim qui in virtute exercitati senuerunt, minores quidem hostes habent, sed tamen habent. Fatigati interdum sunt hostes per ætatem, atque laborem, sed tamen etiam fatigati non cessant qualibuscumque motibus infestare senectutis quietem. Velint, nolint, habent concupiscentias. Titillant, blandiuntur, stimulant, infestant, surgere volunt, quibus et interdum succumbunt. Quid causæ est? Ne dubites in causa esse superbiam, etiamsi non appareat : numquid enim Deus, qui humilibus dat gratiam, humili auferet datam ? Ille solus vincit, qui ex parte sua vigilans totum se Deo permittit ; neque enim quidquam timere potest homo in sinu Dei positus, si de illo nolit cadere ; et quidquid ei acciderit ad salutem valebit non ad perniciem : si vero deseritur ope gratiæ, relinquetur in infirmitate naturæ. « Parum est mihi voluntas mea, » ait August. *in Psalm.* cxviii. vers. 35, « nisi in eo quod volui me ipse deducas. » Imo nec bene volumus, nisi voluntas a Domino præparetur ; nec Dei adjutorium ad bene volendum necessarium esse satis credimus, nisi mentem aperiat qui amorem inspirat : hæc enim uni sauciatæ naturæ plaga altissime impressa illa quidem, ut ne quidem oculos mentis in altum attollere, et miseriam suam agnoscere a divino deserta lumine queat : « Nec jam captivos oculos extollere in altum sponte potest, » inquit Prosper cap. 40. *de Ingrat.*, quoniam hoc etiam spoliante tyranno perdidit, ut quanto « jaceat sub vulnere norit ».

Hanc doctrinam viris potissimum spiritalibus commendandam docent Patres, ut ex una parte virtutis studium non relinquant, ex alia vero certissime sibi persuadeant, sola gratiæ vi idoneos fieri, et accendi hominum animos ad recte vivendum. Nihil

ergo periculosius, quam vitam in speciem sanctam, austeram, pœnitentem, et bonorum ex officio operum feracem edere, et hæc viribus propriis ascribere. Hoc præceptum eleganter tradit Prosper cap. 37. carminis *de Ingratis*, sequentibus versibus, quibus alios in eodem carmine sparsos ad tam necessariam humilitatis basim stabiliendam subnectemus :

Licet in cruce vitam
Ducant, et jugi afficiant sua corpora morte,
Abstineant opibus, sint casti, sintque benigni,
Terrenisque, ferant animum super astra, relictis ;
Si tamen hæc propria virtute capessere quemquam
Posse putant, sitve ut dignus labor iste juvari,
Ingenium meruisse aiunt bona vera petentis :
Crescere quo cupiunt, minuuntur ; proficiendo
Deficiunt, surgendo cadunt, currendo recedunt,
Unde etenim vani frustra splendescere quærunt,
Inde obscurantur : quoniam sua laudis amore,
Non quæ sunt Christi quærunt, nec fit Deus illis
Principium ; et capiti non dant in corpore regnum.
Non horum templo est Christus petra fundamentum.
Sed super instabilem arbitrii nutantis arenam
Assurgunt, fœda lapsuri mole tumoris.
Et tamen in sanctos animum cum intendimus actus,
Cum desideriis carnis mens casta repugnat.
Cum tentatori non cedimus, et per acerbas
Vexati pœnas illæso corde manemus,
Libertate agimus, sed libertate redempta,
Cui Deus est rector, summoque ex lumine lumen :
Vita, salus, virtus, sapientia gratia Christi est,
Qua currit, gaudet, tolerat, cavet, eligit, instat
Credit, sperat, amat, mundatur, justificatur.
Si quid enim recti gerimus, Domine, auxiliante
Te gerimus, tu corda moves, tu vota petentis.
Quæ dare vis, tribuis, servans largita, creansque
De meritis merita, et cumulans tua dona coronis.

Quos versus e Latina in Gallicam linguam sic eximius Poeta transtulit :

Que ces maitres hautains poussez par un faux zele
Affligent tous leurs sens : domptent leur chair re-
[belle ;
Qu'ils vivent sur la croix, qu'ils soient chastes, et
[doux;
Qu'ils haissent les biens qui sont cheris de tous,
Et qu'étant embrasez par de plus nobles flammes,
Ils portent jusqu'au Ciel leurs genereuses ames.
Sils croyent qu'en quelque homme un état si par-
[fait
Puisse du libre arbitre être l'illustre effet,
Ou que leur propre ardeur la grâce ait meritée,
Se rendant par ses soins digne d'être assistée ;
Leur ame en cet état recule en s'avançant,
En voulant monter tombe, et perd en amassant,
Comme elle fuit l'attrait d'une lueur trompeuse,
Sa lumière l'offusque, et la rend tenebreuse :
Parce que son amour croissant de plus en plus
Cherche son propre honneur non celui de Jesus.
La vertu n'est en eux qu'humaine, et non divine,
Puis qu'elle n'a que l'homme, et non Dieu pour
[racine ;
Et nous faisant agir par nos propres efforts,
Ils ravissent au chef l'empire sur le corps.
Ils ne bâtissent point sur l'immobile pierre ;
Le temple de leur cœur est un temple de terre,
Qui par eux seuls bâti sur le sable mouvant
De leur esprit volage, et muable à tout vent,
Après s'être élevé dans leur orgeuil extrême
Tombe de tout son poids, et se brise lui-même.
Nous sçavons toute fois que lors que dans nos ames
Un vif amour agit par de plus vives flammes,
Lorsque le chaste cœur par de saints mouvements
Combat la douce amorce, et le charme des sens ;
Lorsque nous repoussons par un ferme courage
Du lion rugissant les efforts, et la rage ;
Et que l'ardente Foi plus forte que l'Enfer
Souffre sans s'ebranler et la flamme, et le fer :
C'est par la liberté que nôtre ame est conduite,
Mais cette liberté par la grace est produite.
Elle a Dieu pour son guide, et toute sa clarté
De ce Soleil suprême est un jour emprunté.
Et sous un si grand Roi librement asservie,
Puise en lui son salut, sa sagesse, et sa vie.
C'est par lui qu'elle court avec un saint plaisir,
Qu'elle ressent l'ardeur d'un celeste desir ;
Qu'elle est sage en son choix, en ses maux patiente,
Invincible en la guerre, en la paix vigilante ;
Qu'elle est et juste, et pure, et voit de jour en jour
Croistre en elle la foi, l'espérance et l'amour.
Grand Dieu, quoi que l'oppose une erreur téméraire,
Si l'homme fait du bien, toi seul le lui fais faire ;
Ton esprit pénetrant dans les replis du cœur
Pousse la volonté vers son divin Moteur ;
Ta bonté nous donnant ce que tu nous commandes,
Pour accomplir nos vœux form' encor nos demandes
Tu conserves tes dons par ton puissant secours,
Tu fais nôtre merite, et l'augmentes toujours ;
Et dans ce dernier prix, qui tout autre surpasse,
Couronant nos travaux, tu couronnes ta grace.

DISSERTATIO V

De gratia habituali animam sanctificante, et justam reddente; et de merito Justorum.

Præcipuum divinæ gratiæ opus est justificatio impii, et animæ sanctificatio. « Neque enim, ut ait Augustinus epist. 107, « gratia Dei justitiam in alicujus corde invenit, sed facit. Et certe justitiam, et sanctitatem nec sibi asciscere valet, nec perditam ex seipso recuperare infirmus homo potest. « Crearis, sanaris, salvaris, » inquit lib. *de grat. et lib. Arb.* Doctor Mellifluus : « Quid horum tibi ex te, homo ? Quid horum non impossibile libero arbitrio ? Nec creare, qui non eras ; nec justificare peccator, nec mortuus poteras teipsum resuscitare. Quid enim ? Agnoscis creantis potentiam, salvantis gratiam, et sanantis ignoras justitiam ? Propter hoc et David ingeminans : *Non nobis*, inquit, *Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam ;* quod utramque a Deo stolam, et justitiæ scilicet expectaret, et gloriæ. »

Et ratio est aperta. Etenim, ut profunde de more argumentatur S. Thomas 1. 2 q. 88. art. 1. peccatum mortale tollit principium vitæ moralis, sicut mors tollit principium vitæ animalis ; principium enim vitæ moralis est finis animalis, unde voluntas se movet ad media. Ergo remoto ordine ad finem, non remanet principium intrinsecum, quo reparetur ordinatio circa ea, quæ sunt ad finem. At per peccatum mortale miser homo suicida extinguit ordinem ad finem ultimum verum, Deum scilicet : ergo post peccatum non potest a peccato resurgere, nec sibi mortuo vitam dare, sed potius a vitiis in vitia ruet, nisi peccata cita deleat pœnitentia. Vix ergo, ac ne vix quidem de gratia sanctificante agere possumus, quin de justificatione una disputemus.

CAPUT I.

GRATIÆ SANCTIFICANTIS, ET JUSTIFICANTIS ESSENTIA, PROPRIETATES ET LEPORES.

Innumeræ a theologis de gratia, et justificatione controversiæ excitantur, quibus splendidissima totius theologiæ materies, et Christianismi gloria, ac character infuscatur magis, quam illustretur. Nullas theologo dignas, Deo annuente, prætermittemus; sed omnes ex ipsa gratiæ notione facili negotio deducemus, et penetrata hujus divinæ qualitatis essentia, cæteras de sanctificatione, et justificatione quæstiones sponte sua fluxuras esse spondeo.

SPECULATIO I.

Gratia sanctificans est qualitas divinitus infusa substantiam animæ immediate afficiens, et formaliter exprimens naturam divinam, ut natura est, non vero ut est actus purus et ens per essentiam.

Huic asserto confirmando innumera proferri possent sacrarum Litterarum, Patrumque testimonia ; sed ea inter explicandam unamquamque partem, atque in sequentibus speculationibus referemus.

Explicantur itaque, et probantur singulæ partes. In primis ergo gratia sanctificans dicitur qualitas, realis scilicet, et physica. Non enim audiendi sunt hujus temporis hæretici, qui putant peccata hominum nulla interna gratiæ infusione, sed una justitiæ Christi imputatione deleri, hominemque justum evadere, non qua interius renovetur justitia, sed externa Christi sanctitate, qua veluti regitur et vestitur.

Verum hunc errorem proscripsit sacra Tridentina synodus sess. 6. *de justif.* cap. 7, ubi declarat unicam formalem causam justificationis hominum esse justitiam Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit; « qua videlicet ab eo donati renovamur spiritu mentis nostræ, et non solum reputamur, sed vere justi nominatur, et sumus, justitiam in nobis recipientes. » Hac de causa cap. 11. anathemate percutit dicentes, « homines justificari sola imputatione justitiæ Christi, exclusa gratia, et caritate, quæ in cordibus

eorum per Spiritum sanctum diffunditur, atque illis inhæret; aut etiam gratiam, qua justificamur, esse tantum favorem Dei. » Eamdem etiam ob causam paris anathematis fulmine percellit eos, qui ex eodem negatæ gratiæ interioris, et permanentis principio arbitrati sunt, peccata eorum, qui justificantur, nulla vera, et physica mutatione deleri, sed sola Christi justitia, veluti amictu occultari. « Si quis dixerit, » inquit concilium sess. 5. can. 5, « peccatum originale non vere tolli per gratiam Christi, sed tantum radi, et non amplius imputari, anathema sit. »

Id ipsum satis aperte tradunt Scriptura et Patres iis omnibus locis, quibus tradunt gratiam, caritatem et virtutes infusas esse *pretiosa dona*, II. Petr. I; *Diffundi in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*, Rom. V. Esse id, quo *mundantur peccata, et si fuerint sicut coccinum, quasi nix dealbantur*, Psalm. L, Ezechielis XXX. et Isaiæ I. Quæ omnia probant gratiam justificantem esse aliquam entitatem, seu qualitatem realem, et non externam duntaxat denominationem, quæ non diffunditur in corde, nec causare potest effectus reales munditiei interioris. Maxime quia ut ait Discipulus amoris per gratiam, et caritatem non solum denominamur, sed reapse sumus filii Dei, *Videte*, inquit epist. 1. cap. 3, *qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Idem etiam convincunt illa omnia testimonia, quibus dicitur, per gratiam *cor mundum creari in nobis*, Psalm. L.; justos *creari in Christo Jesu*, Ephes. II; esse *novas creaturas*, II. Cor. V. et Gal. VI; *et abundantiam gratiæ, et donationis et justitiæ accipere*, Rom. V. Si autem per gratiam nihil in anima efficiatur, nova illa creatura erit ens rationis; licet enim gratia secundum probabiliorem sententiam, e nihilo subjecti non producatur, dicuntur tamen per eam homines spirituales creari, quia in novo esse constituuntur ex nihilo, id est nullis præcedentibus meritis. Et certe nihil mirum, si Calvinistæ nostri totum gratiæ statum, quo Christianismus constat, ad denominationes, nihilumque redegerint, postquam divinissimum Eucharistiæ sacramentum contra apertissima veritatis verba ad inanes figuras, ad tropos, et, ut novissime addit Minister Claudius satis notus, et alibi confutandus, ad mysticas inundationes, id est ad nugas, fabulas, et mera exerrantis imaginationis deliramenta revocent. Quid est hoc, quæso? quid est hoc, nisi Religionem, quam foris destructis omnibus cæremoniis vastarunt, delere intus, et exinanire usque ad fundamentum in ea? Sed sinamus gentem illam mentem suam pascere chimæris, nos ad solida progrediamur, solida quæramus, et cum Augustino lib. *de Spirit. et Lit.* cap. 37. dicamus: « Caritas diffunditur in cordibus nostris, non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos; sicut justitia Dei ita dicta est, qua justi ejus munere efficimur. « Et lib. 1. *contra duas epist. Pelagian.* cap. 13: « Dicimus, » inquit, « baptisma omnium dare indulgentiam peccatorum, et auferre crimina, non radere, neque radices peccatorum in mala parte teneri, quasi rasorum in capite capillorum, unde crescant iterum resecanda peccata. »

Ratio vero est, quia per gratiam sanctificantem homo fit objectum divinæ dilectionis, cum ut nomen ipsum sonat, per ipsam fit Deo gratus: per illam etiam evehitur homo ad ordinem supernaturalem, in quo possit divina agere, et pati; ideo namque dicitur homo per gratiam novæ legis in baptismo regenerari, quia novum esse sortitur, et in novitate vitæ ambulare tenetur, id est supernaturales actiones elicere, quibus beatam visionem omnes naturæ creatæ, aut possibilis vires excedentem consequatur. Atqui dum homo fit objectum divinæ dilectionis, necessario alicujus realis doni infusione mutatur: neque enim sterilis est divina dilectio, vel objectum amoris sui in subjecto, sicut creatus amor, supponit, sed facit, infundens, ut loquitur S. Thomas, et creans bonitatem in rebus. Principium etiam operum supernaturalium non minus reale esse debet, quam principium operationum naturalium; nec minus permanens, ut in hoc ordine homo connaturaliter, suaviter, et expedite valeat operari; non enim deterioris debet esse conditionis ordo gratiæ, quam naturæ. Ergo gratia est aliquid reale in animam infusum, quo et speciale divinæ dilectionis objectum evadimus, et ad implenda supernaturalia vitæ christianæ officia instruimur; quove filii Dei adoptivi, non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati, divinæ filiationis signatam similitudinem recipiunt. « Hoc » enim « plus habet », ut docet S. Thomas 3. p. q. 23. art. 1, « adoptatio divina, quam humana, quia Deus hominem, quem adoptat, idoneum facit per gratiæ

munus ad hæreditatem cœlestem percipiendam; homo autem non facit idoneum eum, quem adoptat, sed potius eum jam idoneum eligit adoptando. »

Confirmatur, et illustratur. Deus per gratiam est speciali modo in anima justi, tanquam objectum, quo anima casta interius fruitur et pascitur, juxta illud a Veritate prolatum oraculum : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad Deum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* Ita ut, si per impossibile Deus non esset immensus, et in empyreo duntaxat commoraretur, sedem sibi solitam, quamlibet sibi gratam, desereret, ut ad justum sibi gratiorem transmigraret, ut alibi dum de divinis missionibus demonstravimus. At Deus, sicut ibi non est ubi nihil producit, qua de causa testantur Patres alias producti, Deum ante orbem conditum fuisse sibi mundum, locum, et omnia, in se solo habitasse, quia præter ipsum nihil erat; ita Deus non est speciali modo præsens, nisi ut aliquod speciale donum secum invehat; Deus namque, utpote a rebus omnibus absolutus et independens, non adest rebus, nisi quatenus illas a se dependentes facit, sibi unit, et omnia portat verbo virtutis suæ. Ergo sicut ideo Deus dicitur præsens singulari modo in Christo, quia subsistentiam Verbi sacræ humanitati vere, realiter, et, ut loquitur Apostolus, corporaliter communicat; sicut Deus est speciali ratione in beatis, quia illos lumine gloriæ realiter perfundit, quo Deum, ut in se est, intuentur; sicut est in omnibus rebus generali præsentia, quia ab ipso omnia recipiunt esse, et operationem; ita non est speciali modo Deus Sanctis illapsus, nisi quia aliquod supernaturale donum illis largitur, quod gratiam dicimus sanctificantem. Quæ omnia illi fundatissimo principio innituntur: Deus rebus præsens non est, eas nisi ut perficiat; subindeque cum sit quadruplex perficiendi genus, nempe quo creat, et conservat, quo sanctificat justum, quo beat comprehensorem, quo sacram humanitatem ad esse personale evehit; hinc plane colligitur, totam mundi universitatem quadruplici ordine constare, naturæ, gratiæ, gloriæ et unionis hypostaticæ quadruplici Dei præsentiæ rerum omnium operatrici correspondente.

Argumenta Calvinistarum e detortis quibusdam Scripturæ locis deprompta nullius momenti sunt. Quod enim sacræ Litteræ beatos illos dicant, quorum tecta sunt peccata, quibus non imputantur scelera, et operiuntur omnia peccata eorum, dissimulanturque propter pœnitentiam; non propterea peccata manere volunt externa duntaxat indulgentia tecta, et veluti inducta. Nam in iisdem locis non solum peccata tegi, sed reapse remitti expressissime dicitur : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, inquit Psalmographus Psalm. XXXI, *et quorum tecta sunt peccata. Remisisti iniquitatem plebis tuæ*, addit Psal. LXXXIV, *operuisti omnia peccata eorum.* Ubi et peccata tegi simul, et remitti dicuntur, quia, ut recte ibidem exponit Augustinus, non eatenus in justificato cooperiuntur peccata, quasi ibi sint et vivant; cœlestis enim medicus tegit et curat. Itaque, sicut lumen dicitur tegere tenebras aeris, quas sua præsentia fugat; sicut cataplasma a perito medico vulneri adhibitum pus simul tegit, et exprimit, plagamque persanat : sic divinæ gratiæ lumen peccatorum caliginem operire dicitur, dum animam cœlesti claritate illustrat, et pharmacum divini medici non solum infirmitates tegit, sed sanat, quia non venit tegere quod patebat, sed sanare quod perierat.

Nec hæc nostra doctrina eminentiæ justitiæ, et plenitudini satisfactionis, et sanctitatis Christi derogare credenda est, ut hæretici garriunt. Nonne enim justitiæ, et meritis Christi gloriosius et honorificentius est, si virtute illorum non solum manentia peccata velentur, sed prorsus deleantur, ita, ut teste Isaia cap. I, *si fuerint rubra veluti vermiculus, quasi lana alba erunt?* Quid ad gloriam vulnerum Christi defendendam, evehendamque splendidius, vel magnificentius dici potest, quam ex illis pretiosa illa dona affluenter derivari, quibus filii Dei et nominamur, et sumus, consortesque divinæ naturæ evadimus?

Est ergo Christus justitia nostra, virtus nostra, sanctificatio nostra, quin spes, gloria, amor, vita et resurrectio nostra; sed quid inde, vel quid tum? Si Apostolus omnibus omnia factus est, quia in omnium sese fundebat affectus; quidni Christus erit nobis omnia, a quo, per quem, et in quo habemus omnia? Ipse ergo justitia nostra est, qui pro nobis satisfecit, vimque satisfaciendi bonis nostris operibus sua gratia impertit. Nostra est justitia Christus eo modo, quo lux solis nostra est, nempe ut causa universalis, cujus vis major, minorve recipitur pro eo, ut sub-

jectum magis, minusve disponitur, pro eoque ut causæ adjuvantes majus, minusve opis ferunt ad effectum. Sicut enim in natura causa prima secundas non excludit, sed eas in consortium suæ operationis vocat; ita in his, quæ supra naturam sunt, Christo ita vim principalem tribuimus, ut causas adjuvantes, et proximas Christo cooperantes non negemus. Eo enim vis, et potestas Salvatoris præclarius eminet, quo hominem sibi magis similem efficit, illique largitur non modo ut sit, sed ut causa etiam sit per gratiam suam, cujus continenti influxu semper eget.

Gratia divinitus infunditur.

Secunda speculationis pars causam gratiæ effectricem tradit, et usque adeo veram esse contendunt post angelicum Doctorem nostri Thomistæ, ut credant implicare contradictionem, dari ullam aliam a Deo causam, quæ possit gratiam per modum causæ principalis producere. Et rationum momenta ad hunc discursum compendiose revocantur. Gratia habitualis, ut postea dicemus, est formalis naturæ divinæ participatio, qua sancti constituuntur filii Dei, evaduntque objectum Deo gratum, et dilectum, qua ad illos mittitur Spiritus sanctus, totaque ipsa Trinitas animæ sanctæ illabitur. Unde tam frequenter Scriptura monet, quod gratia est *semen Dei*, I. Joan. III, et quod *voluntate genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus*, ut dicitur Jacob. I. Quæ generatio spiritualis, qua fit nova creatura, a divina, eademque gratuita voluntate proficiscitur: unde et attribuitur Spiritui sancto, qui per voluntatem intra Deum procedit, juxta illud: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Atqui repugnat participationem divinæ naturæ, quæ omnem aliam excedit, produci, nisi ab habente talem naturam, cum nullum agens principaliter producere possit, nisi solam naturam propriam, in qua sibi assimilare effectum conatur; repugnat aliquid fieri Deo gratum et dilectum, nisi per Dei voluntatem et dilectionem; repugnat aliquid filium Dei, nisi Deo adoptante et volente spiritalem hominem generare, in illumque semen spiritale, quod est gratia, emittere: sicut semen naturale non potest ab alio semine semel producto derivari et propagari, sed necessario debet a causa principali effluere, cui terminus productus assimilatur; repugnat Spiritum sanctum ab una creatura posse mitti, solus namque Deus potest personam divinam mittere, juxta illud Augustini lib. 15. *de Trinit.* cap. 10: « Quomodo Deus non est, qui dat Spiritum sanctum? » Denique repugnat Sanctissimam Trinitatem ab ulla posse creatura donari, et in cor humanum speciali præsentia transfundi. Ergo gratiam sanctificantem ab ulla creatura principaliter produci impossibile est, et, ut ait S. Thomas lib. 4. *cont. Gent.* cap. 17, « adoptare in filios Dei non potest esse opus alterius, nisi Dei. » Vere ergo diximus, gratiam esse qualitatem divinitus infusam. Quod et Scripturæ attestantur, Rom. XV: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum;* Psalm. LXXXIII: *Gratiam, et gloriam dabit Dominus;* Job. XIV: *Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nonne tu qui solus es?* Unde Trident. sess. 6. cap. 7. docet causam justificationis « efficientem esse Deum misericordem; meritoriam autem, dilectissimum unigenitum suum Dominum nostrum Jesum Christum. »

Dices: Homo justus quotidie producit actus supernaturales fidei, spei, caritatis; quidni ergo gratiam sanctificantem producere poterit, gratia præsertim abundatiori ornatus? Cur potius unum effectum supernaturalem, quam alium efficere potest? Quæ disparitas?

Respondeo hominem gratia habituali instructum, vel auxilio actuali roboratum, posse in actus supernaturales prorumpere, illosque per modum causæ principalis producere; quia supposito principio supernaturali, potentiam habet quadantenus connaturalem ad eliciendos actus; qui cum sint vitales, non possunt ab intellectu, et voluntate non procedere per modum agentis præcipui. At vero gratia habitualis nullam in subjecto potentiam connaturalem supponit, sed solam obedientialem, quæ nulli agenti creato, sed soli Deo subjicitur. Potest ergo homo habens gratiam elicere actus supernaturales, quorum habet in se connaturale principium, sed nequit gratiam in aliud subjectum propagare, quia non potest nisi in potentiam naturalem illius operari. « Gratia », inquit profunde de more Angelicus Præceptor quæst. 27. *de Verit.* art. 3, « est quædam perfectio elevans animam ad quoddam esse supernaturale; nullus autem effectus supernaturalis potest esse ab aliqua creatura, duplici ratione. Primo quidem,

quia ejus solius est rem ultra statum naturæ promovere, cujus est gradus naturæ statuere et limitare ; quod solius Dei constat esse. Secundo, quia nulla virtus creata agit, nisi præsupposita potentia materiæ : potentia autem naturalis creaturæ non se extendit ultra perfectiones naturales ; unde nullam supernaturalem operationem aliqua creatura efficere potest (id est quæ in subjecto nullum habeat principium connaturale ; nam operationes supernaturales justus elicit, supposito habitu supernaturali) ; et inde est, quod miracula sola virtute divina agente fiunt, quamvis ad miraculi operationem aliqua creatura cooperetur, vel orando, vel qualitercumque aliter ministerium adhibendo : et propter hoc nulla creatura effective gratiam causare potest. » Quomodo autem Christus Dominus sit causa gratiæ, in materia de Incarnatione operosius exponemus.

Gratia est formalis naturæ divinæ participatio, et quomodo.

Hæc tertia pars eo accuratius explicanda est quo veritatem continet, quæ totius Christianismi medulla est et gloria, ac ferme infinitam declarat Christiani dignitatem, qua nedum animalibus, sed et Angelis in ordine naturali constitutis immensum antecellimus; qua filiorum Dei juribus donamur ; qua ad sanctitatem Protoparentis peccato amissam reditum obtinemus post repulsam Angelorum ; qua a jugo legis in libertatem filiorum Dei asserimur, ab exilio ad patriam revocamur, ab umbra figurarum ad lucem rerum migramus, et post spem bonorum, eorum usura, et beatissima copia potimur.

Hanc autem veritatem, quia summi momenti est, eamque continenter noctu, et interdiu animo versare debet Christianus, clarissime et significantissime Scriptura tradidit : *Per quem* (inquit Princeps Apostolorum loquens cap. I. suæ epist. II. de Deo nostro, et Salvatore Jesu Christo), *maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ.* Ergo per gratiam nobis promissam, et per Christum donatam consortes efficimur divinæ naturæ. Nec majori ponderatione indiget locus tam luculentus. Eamdem veritatem ubique sonant creberrima illa testimonia, quibus dicitur justos per gratiam generari, renasci, et filios Dei revera constitui ; cum enim generatio sit naturæ communicatio, cum nativitas sit naturæ receptio, cum filius ille solus dicendus sit, qui naturam parentis exprimit et propagat, procul dubio justos divinæ naturæ participatione gaudere credendum est, quos semel creatos sacræ Litteræ, et a Deo iterum gigni, et ex Deo natos, et filios Dei tam asseveranter, et juxta frequenter tradunt. *Voluntarie enim genuit nos*, inquit Jacobus cap. I, *verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus* : id est, gratuita sua dilectione sanctos spiritualiter genuit vera naturæ suæ communicatione; verbum quippe veritatis fictam similitudinem non imprimit, ut sint primitiæ creaturarum, vel ut habeant in se initium operum supernaturalium, quæ debet elicere nova creatura, in qua ratione principii operum supernaturalium, et divinorum consistit naturæ divinæ participatio, ut postea clarebit. *Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi, et permanentis in æternum*, inquit D. Petrus cap. I. suæ primæ. Joan. I : *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt.* Illud idem eleganter exprimit dialogus ille eximius Christum inter et Nicodemum initus, Joan. III : *Amen, amen dico tibi*, inquit Veritas Nicodemo magisterio Christi applaudenti, *nisi quis renatus fuerit denuo non potest videre regnum Dei.* Ecce mysterium novæ in Christo per gratiam nativitatis, qua jus regni Dei videndi adipiscimur; cum enim hac iterata nativitate filii Dei constituamur, utique et hæredes regni evadimus. Obstupescens ad tam reconditum arcanum Nicodemus : *Quomodo*, inquit, *potest homo nasci, cum sit senex? Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci?* Spiritalem generationem carnaliter intelligebat vir Judaicis ritibus innutritus, cujus falsum intellectum removere volens Salvator respondit : *Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Quibus verbis non solum secundæ istius generationis necessitatem inculcat, sed etiam Sacramentum, quo spiritaliter gignimur, exponit ; in Baptismate enim spiritalem illam nativitatem tota Trinitas operatur. Deinde vero Salvator explicaturus interioris hominis generationem opus esse Spiritus sancti, et spiritalitatem divinam, in qua consistit natura divina, Sanctis hac nativitate communicari, subdit : *Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est.*

Non mireris, quia dixi tibi : Oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audit; sed nescis unde veniat, aut quo vadat : sic est omnis, qui natus est ex Spiritu. Quasi diceret : Si vis intelligere mysterium hujus per gratiam nativitatis, attende principium ejus; sicut enim generans carnaliter carnem producit, quia naturæ suæ similitudinem imprimit et profundit quantum potest : ita Spiritus, qui est hujus generationis parens, spiritalitatem novis suis creaturis impertit, et eatenus filios procreat, quatenus infusione gratiæ homines efficit spiritales, spiritalitatem divinam non quidem ex æquo, sed participative exscribentes. Nec scrutari decet hæc inscrutabilia mysteria, quæ intus magis sentiuntur dum vocem ejus audimus, quam verbis sensibilibus explicentur. In quibus autem, et quomodo hæc operetur Spiritus sanctus, noli examinare, si non vis errare; quia Spiritus ubi vult spirat, et operatur omnia, et singula prout vult. Denique per gratiam justos vere filios Dei fieri, tam clarum est in sacris paginis, quam quod clarissimum. I. Joan. III : *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus;* Rom. VIII : *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod filii Dei sumus.*

A Patribus recensendis supersedeo, quid enim apud illos frequentius, inculcatius, et elegantius exprimitur divina illa per gratiam generatione, qua nos divinam similitudinem exprimere aiunt? Sed circa hæc inter explicandos cœlestes gratiæ lepores plura e Patribus referemus. Non possum tamen illud Cyrilli lib. 2. *Thesauri*, cap. 1. missum facere : « Eamdem operationem connaturaliter habentes, necesse est esse ejusdem naturæ. » Plura in sequentibus dicturi sumus.

Ratio vero hujus tertiæ partis ad hanc formam reducitur. Per naturam divinam illam perfectionem primitivam et fontalem intelligimus, quæ est nostro concipiendi modo radix divinorum attributorum et principum divinarum operationum; per naturam quippe rerum nihil unquam hactenus philosophi intellexerunt, quam gradum illum uniuscujusque rei, unde proprietates manant, et operationes fluunt : unde trita est illa Philosophi definitio : « Natura est principium motus, et quietis ejus in quo est, » etc. Atqui gratia sanctificans perfectionem illam primitivam, et fontalem, quæ in Deo cum fundamento concipitur, imitatur; sicut enim Deus per suam naturam, seu spiritalitatem est radix divinorum attributorum, habetque inclinationem (quæ tamen in Deo Deus est) ad seipsum intuitive videndum, seipsum amore beatifico amandum, omniaque extra se propter seipsum operandum : ita homo spiritalis per gratiam sanctificantem regeneratus propendet in Deum intuitive videndum, in ipsum amore beato diligendum, omnia propter unum Deum operandum; est etiam radix caritatis, virtutumque infusarum, quæ sunt divinarum perfectionum imagines, gratiam per modum proprietatis consequentes. Ergo gratia sanctificans est participatio divinæ naturæ, qua natura est, seu per modum virtutis tendentis in Deum, ut in se est.

Confirmatur profundius, et explicatur limpidius. Varios effectus gratiæ sanctificanti Patres et Theologi asserunt : gratia namque primo mundat a peccato; 2° Deo gratum hominem efficit, et objectum specialis dilectionis; 3° hominem interius rectificat, renovat, et instaurat obliteratam ab Adami culpa similitudinem menti insculptam; 4° hominem Dei dilectorem sin actu, certe potestate et inclinatione reddit; 5° actus supernaturales fidei, spei, dilectionis, aliarumque infusarum virtutum a justo elici exigit; 6° Dei filium adoptivum constituit; 7° jus ad hæreditatem cœlestem eidem filio adoptivo largitur; 8° totam Trinitatem animæ sanctæ illapsam, et intime præsentem facit; denique hominem supra puram naturam creatam et creabilem evehit. Quæ omnia possemus iis egregiis Scripturarum, Patrumque testimoniis illustrare, quibus integra concio locupletari posset, sed facile et fere ad manum occurrent lectori exercitato. Atqui omnes illi effectus sunt veluti appendices et corollaria participationis divinæ naturæ; ideo namque gratia cor mundat, gratum Deo reddit, rectificat, quia est naturæ divinæ participatio et similitudo, quæ peccatorum sordes non compatitur, et divinam dilectionem conciliat; ideo gratia in Deum, ut in se est, tendit, actusque supernaturales exigit, quia est participatio naturæ divinæ; actus enim divini et propensiones divinæ, non nisi a natura divina saltem participata proficiscuntur; cum operari sequatur esse, et inclinatio naturæ respondeat. Ergo essentia gratiæ sanctificantis in hoc sita est, quod sit formalis naturæ divinæ participatio.

Dices : Quomodo gratia formaliter exprimere potest naturam divinam prorsus inimi-

tabilem, et omnia creata et creabilia immensum excedentem? Quomodo quod est Deo proprium, potest justis communicari? quid tam Deo proprium, quam natura ipsius?

Respondeo, triplicem posse in Deo distingui perfectionum veluti gradum, quo constat quidquid ad Dei essentiam et attributa pertinet. Nam cum fundamento in re concipimus primo perfectiones Deo et creaturis communes; sicut enim Deus subsistit, vivit et intelligit, ita creaturæ secundum suæ naturæ conditionem competit subsistere, vivere et intelligere. Secundo concipimus in Deo perfectiones ita ipsi proprias, ut sint divinitatis characteres, puta esse Deum, esse ens a se, actum purum, esse Patrem, Filium et Spiritum sanctum; quæ cum Deum ab aliis distinguant, prorsus implicat aliis communicari. Tertio quædam perfectiones in Deo sunt Deo quidem propriæ, sed tamen per gratiam communicabiles beneficio gratuito et indebito, quales sunt esse principium operationum divinarum, habere inclinationem ad Deum videndum, ipsum amare, propter ipsum operari, omni genere officiorum et virtutum actibus Deum promereri, et tandem fruitione possidere: sicut ergo justus imitatur operationes divinas, ita exigit virtutes divinas; virtutes autem divinæ supponunt essentiam, saltem participative divinam, cum proprietates conditionem essentiæ sapiant, et veluti sugant. Ergo natura et perfectiones divinæ per gratiam et virtutes participantur. Ratio autem, cur hujus tertii generis perfectiones sint imitabiles, est quia conveniunt Deo ut enti spiritali et intelligenti, cui qua tali convenit naturaliter se videre, se amare, et sui fruitione beari. Quod autem convenit naturaliter Deo qua spirituali et intelligenti, competere per gratiam potest naturæ intelligenti creatæ, quæ ratione intellectus habet amplitudinem quadantenus infinitam, ratione cujus est Dei amandi videndique capax, imo solo Deo beari potest; ad imaginem quippe Dei facta, cæteris occupari fatigarique potest, impleri non potest. Ut ergo cor humanum ad Deum factum, quodve inquietum est donec in ipso quiescat, Deum caste amet, Deum videat, et archetypo suo uniatur, iis virtutibus indiget, quibus divinas operationes eliciat, divinas virtutes exprimat, divinam consequenter naturam imitetur. Licet enim naturam divinam secundum rationes Deo proprias, et Deo essentiales imitari impossibile sit, illam tamen modo dicto exprimere non modo impossibile non est, sed plane conveniens naturæ intellectuali creatæ, et bonitati divinæ consentaneum.

Ex quibus dilucide, ni fallor, intelliges quam vere in ultima speculationis parte dixerimus, gratiam esse quidem divinæ naturæ, ut natura est, participationem, secus ut est actus purus, et ens per essentiam. Cum enim ratio actus puri et entis per essentiam sit ipsius divinitatis character, et propria veluti differentia, Deoque conveniat prout a creaturis etiam supernaturalibus distinguitur, procul dubio imparticipabilis est. Imitatur quidem gratia naturam, quæ est actus purus, et ens per essentiam; sed naturæ illius puritatem, et essendi plenitudinem formaliter exprimere non potest.

Nec valet quorumdam recentiorum evasio aientium, quod, cum participare sit partim accipere, et partim relinquere, sufficit, inquiunt, ut gratia naturam divinam, qua actus purus est, participet, quod rationem inclinationis et tendentiæ in Deum exprimat, tametsi actus puritatem non imitetur. Verum enimvero hæc subtilitas sponte abit in fumum, et mera nominis æquivocatione laborat: si enim gratia id participat, quod relinquit, modo aliquid assumat, profecto omnia quæ in Deo sunt, participat; quia aliquid Dei exprimit, cætera dum relinquit. Ad formalem quippe participationem, seu imitationem, et expressionem formalis convenientia, et veluti exscriptio, saltem analoga, qua participans participati dotes delineet, desideratur: hac de causa sapientia, justitia, misericordia, amor, cæteræque perfectiones simpliciter simplices, licet sint in Deo actus puri et infiniti, participari tamen formaliter possunt, quia conceptum earum formalem Deus in creaturas effundit, retenta sibi actus puritate et infinitate. At conceptum formalem actus puri Deus non communicat, sed totum servat sibi; unde tam repugnat rationem actus puri a gratia formaliter participari, quam repugnet ens ab alio fieri ens a se, et creaturam evadere creatorem. In summa, id gratia non exprimit, quod relinquit; id solum exprimit, quod repræsentat, quodve in se relucet. Rationem actus puri relinquit, solam rationem inclinationis supernaturalis, et principii radicalis operationum divinarum repræsentat. Ergo naturam divinam qua natura est, non vero ut est actus purus et ens per essentiam, imitatur et exprimit: per participationem autem nihil aliud intelligimus,

quam expressionem et imitationem, nisi velimus de nomine cavillari, et sophismatis chartas implere.

Ex his etiam intelliges, quare repugnet dari speciem divinam essentiam quidditative, ut aiunt, repræsentantem, et intellectum beatum informantem, quæ Deum ut in se est, videat; tametsi non repugnet, sed reapse detur gratia divinam naturam formaliter exprimens. Ratio namque discriminis, unde variis difficultatum instantiis occurres, hæc est; quia species quidditativa Deum intuitive, et sicuti est, videndum exhibens, essentiam Dei, actus puritatem, essendi plenitudinem, infinitatem, cæteraque Deo propria deberet exprimere, ut ea visenda posset objicere; quin ipsa actus purus, ipsa ens a se, ipsa infinita, et ipsa infinitas in esse intelligibili esse deberet, cum species sit ipsummet objectum in ordine intelligibili, et veluti intelligibilitas illius. At enim quid repugnantius, quam dari intelligibilitatem, quæ sit actus purus et infinitus, ipsaque infinitas, ipsa independentia, ipsa omnipotentia; dari, inquam, extra Deum, et non sit Deus? At vero gratia sanctificans eatenus est formalis Dei participatio, quatenus virtus est, hominem ad Deum evehens, ad operanda patiendaque divina attollens, et ad fruendum Deo inclinans.

Dices iterum : Nisi gratia esset participatio divinæ naturæ, non solum ut natura est, sed etiam ut est actus purus infinitus, non foret entitative supernaturalis; etenim supernaturalitas creata est imitatio divinæ; divina autem supernaturalitas in hoc consistit, quod excedat omnem naturam creatam et creabilem; excedit vero illam, non in hoc, quod existat, vivat, aut intelligat, cum eas dotes in creaturas effuderit; sed in modo habendi illas, qui modus est actus puritas, et infinitas omnem eliminans imperfectionis umbram. Unde Deum esse ens supernaturale, est esse ens a se, actum purum, infinitum; quod nulli unquam creaturæ communicari potest. Ergo ut gratia vere supernaturalis sit, vereque dicatur, infinitatem illam puritatem illam, illimitationem illam debet exscribere, vel saltem adumbrare, ut sit imaginem inter et archetypum justa consonantia.

Respondeo Deum esse quidem supernaturalem qua actus purus, infinitus et illimitatus est, sed hæc supernaturalitas, cum sit distinctivus divinitatis character, quo a creaturis etiam supernaturalibus discernitur, nulla potest in creaturas ratione transfundi, et ab eis exprimi, vel exscribi. Verum enim vero, ut supra monuimus, habet Deus alias dotes supernaturales sibi simpliciter proprias, et attentis præcisis creaturæ cujusvis juribus incommunicabiles; sed tamen ex gratuita Dei misericordia communicari natas, quales sunt ratio principii operationum divinarum, radix virtutum infusarum, in quibus divina attributa resplendeant, inclinatio proxima et connaturalis ad Deum caste amandum, clareque videndum.

Ex quibus sine negotio intelliges id, quo suos tantopere torquent, macerantque animos theologi non pauci, in quo nimirum supernaturalitas sita sit, cum divina, tum humana. Facile enim responderi quit, supernaturalitatem divinam esse divinarum perfectionum eminentiam, quæ vel omnimodis incommunicabilis est, vel certe non nisi speciali præcipuæ et indebitæ dilectionis effusione communicabilis; supernaturalitatem vero creatam esse expressionem divinæ perfectionis gratuita duntaxat voluntate communicabilis. Et, quia perfectionem illam creatura ulla exprimere nequit, nisi quatenus esse potest radix divinarum virtutum et operationum, in Deumque casto amore et clara visione possidendum tendit; ideo non pauci Thomistæ supernaturalitatem creatam in habitudine ad Deum, tanquam in finem, objectumque connaturale collocarunt. Verum si res penitius introspiciatur, cito, ni meus me fallat animus, apparebit, habitudinem illam in Deum expressionem præfatam supponere, in eaque fundari. Ideo namque gratia est virtutum infusarum radix, operationum cœlestium principium et fons aquæ salientis in vitam æternam, quia naturam divinam, ut natura est, imitatur : sicut ideo fides primæ veritati, et veracitati immobiliter adhæret, quia divinæ certitudinis radius est; ideo spes in Deum videndum anhelat, ideo caritas in Deum propter se diligendum propendet, quia divinæ sunt voluntatis imitationes, et specula. Ergo expressio naturæ divinæ gratiæ supernaturalitatem primitus constituit, tametsi infinitatem, actus puritatem, et illimitationem entis a se non imitetur.

Sed inquies, multæ sunt virtutes supernaturales et infusæ, quæ nihil divinum formaliter exprimunt; quid enim humilitas, quid modestia, quid sacer timor, quid eutrapelia

ex Deo excribunt? Ergo in illa divinæ perfectionis expressione supernaturalitas creata nequaquam consistit.

Respondeo virtutes infusas esse divinæ virtutis, divinæque operationis imitationes. Etenim quamvis eæ, quæ morales dicuntur, circa objecta humana negotientur, modo tamen divino circa illa occupantur : ut enim alias dum de virtutibus infusis diximus, aliter comedit homo civilis, aliter Christianus, aliter quoque uterque abstinet ; alia sunt christianæ humilitatis et modestiæ documenta, alia philosophica de iisdem virtutibus instituta ; aliter miles pugnat sub rege, aliter martyr pro Christo ; aliter ludis indulget homo urbanus, aliter civis Sanctorum et domesticus fidei. Et in hoc divinam virtutem et operationem æmulatur nova creatura, quæ more Dei licet multa in humanis peragat, omnia tamen juxta præscriptas ab Evangelio arctæ vitæ semitas, in Deum refundit, nec solum quæ facta sunt, vel quomodo facta sunt, sed propter quid facta sunt, juxta consilium Bernardi, omnia transiens attendit. Certe eo ipso, quod virtutes morales infusæ caritati per se annexæ, per se subordinatæ sunt, continenti reginæ suæ motu in eum feruntur, propter quem in exterioribus circa plurima sollicitæ occupantur. Uni quidem necessario, scilicet Deo, nec continenter, nec immediate adhærent, ut theologicæ virtutes : sed nihilominus Deum in omnibus quærunt tamen, quia caritati ancillantes, fini caritati proinde serviunt. Divinæ ergo operationis modum imitantur, quia, dum Deo serviunt in homnibus, illi morem gerunt, qui omnia in suam gloriam refert ; omnia enim propter semetipsum operatus est Dominus.

Instabis : Ex gratia oritur inclinatio in Deum ut infinitum, et ut est ens per essentiam, habetque essendi plenitudinem : atqui quod habet inclinationem in aliquam naturam, præhabere illam debet, et eo modo præhabere, quo in illam inclinatur. Ergo gratia Deum ut est actus purus, et ens a se, imitatur. Confirmat idipsum P. Gonet oppositum sentiens, quia operationes connaturales non competunt connaturaliter nisi habenti naturam, quæ est radix hujuscemodi inclinationum : sed visio beata est operatio conveniens Deo, ut est infinitus, et ens per essentiam. Ergo gratia non potest habere inclinationem in illam visionem, nisi sit participatio naturæ divinæ, qua est actus purus et infinitus. Certe gratiæ non deberetur connaturaliter species infinita, scilicet essentia divina, nisi esset ens infinitum participatum.

Respondeo, hæc argumenta nimis probare; si enim gratia sit expressio actus puri, quia propendet in actum purum videndum, frustra dicunt puritatem actus, et infinitatem in sua participatione relinquere, sed potius tenentur adversarii dicere eam exprimere ; quod tamen est a veritate, et ab adversariorum sententia prorsus alienum. Itaque eadem solutione omnibus illis argumentis et aliis innumeris fit satis, dicendo gratiam habere inclinationem in Deum ens infinitum, sed finito modo participandum, finitoque modo videndum : licet autem visio infinita et comprehensiva sit operatio naturæ infinitæ, non tamen visio intuitiva finita : unde sequitur quidem gratiam esse participationem naturæ infinitæ, sed ut natura est, non prout infinita. Sicut caritas, quæ potest augeri in infinitum, est participatio caritatis quæ est infinita, sed non infinitatis ejus ; cujus signum est, quod potest gratia et caritas major esse, et major in infinitum.

REFLEXIO.

« Agnosce, o Christiane, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conversatione redire. Reminiscere, quod erutus de potestate tenebrarum, translatus es in Dei lumen et regnum, » inquit opportune Magnus Leo serm. 1. *de Nativit.* Quæ sint officia tua, quamve personam tibi imposuerit, lector Christianæ, gratia qua salvaris, si menti tuæ jugiter obversetur, cito perspicies qua tibi vita vivendum sit, qui tibi per gratiam tantum antecellis, quantum brutis præstas per naturam. « Nosce teipsum, » inquiebant philosophi, « ut semper hominem agas, semper ratione ducaris, semper ex regulis prudentiæ operere. » Nosce teipsum, addit Religio, ut semper Christianum agas, id est, hominem jam divinum, in cœlis conversantem, ex fide viventem, quæ sursum sunt sapientem, quæ sursum sunt quærentem, non quæ super terram. Illud præ oculis semper et præ manibus habeto: quid fides jubeat, quid præcipiat Evangelium, quid a te exigat Christiani nominis dignitudo ? O deplorandam Christianorum Christianismi ignorationem ! o facinus animadvertendum ! Hoccine credibile est, aut memorabile, tanta vecordia hujus

ævi Christianis ut sit, ut ad bona dormitent propria, atque ex immensis Christianismi commodis sua ut comparent incommoda, et augeant crimina? Tantam rem tam negligenter inspici, quis non indigne ferat, ubi nihil est loci segnitiei, neque socordiæ? Quid est, si non hoc sacrilegium est? Natura quantumcumque conetur, quamlibet vires exerat, nunquam tamen servitutis ei gradum prætergredi fas erit, nunquam ad amicitiam Dei transmittet : et quod naturæ impossibile factum est, hoc homini immerito, indigno, ingrato, supra merita et vota largitur gratia quæ facit filios Deo caros, Deoque plenos, quos familiari amore prosequitur, singulari providentia tutatur, amoris legibus regit, intimiori dignatur præsentia; et hæc nemo recogitat corde. Sed si tanta tibi contulit Deus, putasne minora a te exacturum, ut reddas? Credisne tua non esse graviora peccata?

SPECULATIO II.

Corollaria derivantur, quibus natura gratiæ sanctificantis magis clarescit.

Præjactis superiori speculatione fundamentis abstruere sine negotio possumus, et immoliri quidquid ad sanctificationis et justificationis œconomiam explicandam illustrandamque theologi conferunt.

Corollarium I.

Perfectio gratiæ.

Sequitur ergo primo, gratiam esse omni ente mere naturali, creato et creabili, etiam quavis substantia perfectiorem. Quia perfectionis creatæ mensura, una Deus est, cujus bonitatis pelagus immensum creaturæ imitantur; et quo magis, minusve ad eum accedunt, eo perfectiores, vel imperfectiores censentur. Nulla autem creatura possibilis intra limites mere naturales occlusa tantum accedit ad Deum, quantum gratia, quæ ejus naturam formaliter exprimit. Gratia igitur creaturis omnibus, etiam substantiis dignitate antecellit. Unde D. Thomas 2. 2. q. art. 3. ad. 3. ait : « Accidens quod causatur ex participatione alicujus superioris naturæ, est dignius subjecto, in quantum est similitudo superioris naturæ, sicut lux diaphano. » Ad quorum pleniorem claritatem considerandum est, gratiam dupliciter spectari posse : primo ut est quoddam accidens creatum, et qualitas afficiens animam; secundo secundum suam specificam rationem, prout est participatio divinæ naturæ, hominem ad supernaturalem ordinem, et divinum evehens, in Deumque, prout in se est, attingendum propendens. Gratia priori modo spectata utique est substantia quantum ad modum essendi imperfectior; perfectius siquidem est in se, et per se subsistere, quam in alio existere. At posteriori modo considerata, tanto substantia præstat, quanto ordo supernaturalis naturali antecellit. Et, quia quantitas perfectionis rei non ex accidentario essendi modo, sed ex ipsa rei natura et specie venanda est, planum est, gratiam quidem esse secundum quid substantia imperfectiorem; simpliciter tamen perfectiorem esse, indubitatum est. Et hoc est quod intendit D. Thomas in 1. dist. 17. q. 1. art. 2. ad 3. ubi scripsit, quod « simpliciter anima est melior caritate, et quodlibet subjectum suo accidente; sed secundum quid est e converso. » Quod idem S. Doctor 2. 2. citata ad 3. sui interpres exponit, dicens id esse verum, non quoad essentiam et secundum rationem speciei, sed secundum modum essendi. Unde S. Præceptor q. 11. art. 9. ad 2. ait : « Bonum gratiæ unius majus est quam bonum naturæ totius universi. » Unde infert, justificationem esse maximum Dei opus ex parte rei factæ, tametsi creatio sit opus ex modo faciendi majus, quia e nihilo res educit.

Nec obest si objicias cum Marco Serra oppositum sentiente, quodlibet contentum sub genere essentialiter perfectiori esse essentialiter perfectius contento sub genere imperfectiori : genus autem substantiæ esse essentialiter perfectius genere accidentis, sub quo continentur qualitates supernaturales. Non, inquam, obest; tunc quia cum genus sit quoddam ens potentiale, ut aiunt, non continet actu, sed potentia differentias suas; unde non est inconveniens, quod unum genus perfectius determinetur per speciem imperfectiorem illa, quæ contrahit genus imperfectius; sicut materia (cui genus comparari assolet) potest forma perfectiori adornari; tametsi ipsa materia longe imperfectior existat, ut patet in materia sublunari, quæ a cœlesti perfectione tantum distat, quantum cœlum a terra; et tamen sublunaris innumerarum formarum viventium va-

rietate, ipsa etiam anima rationali perficitur, viventium porro minima forma cœlesti, utpote inanimata, immensum præstat. Tum quia, licet maxima illa : « Contentum sub genere perfectiori simpliciter perfectius est contento sub genere imperfectiori, » vera foret in his, quæ sunt ejusdem ordinis; fallit tamen in his, quæ ratione differentiæ ordine distant : et quia gratia sanctificans ratione differentiæ est ordinis divini, cui nullus alius conferri quit, nihil mirum si gratia substantiam naturalem ordine inferiorem, dignitate, et perfectione vincat.

Nec obest, si iterum objicias, rationibus nostris probatum iri, Deum ut auctorem naturalem, qualis ratione cognoscitur, esse gratia, virtutibusque supernaturalibus imperfectiorem, cum sub hac ratione sit ordinis naturalis. Et tamen id per se videtur absurdum, cum Deus etiam ut auctor naturalis sit actus purus, ens infinitum, nullisque perfectionis limitibus clausum. Ergo rationes nostræ æquivocatione laborant. Non, inquam, id etiam obest, quia, licet lumine naturali ens supernaturale in particulari minime cognoscamus, illud tamen veluti tacite, et implicite cognoscimus, Deoque asserimus, quatenus scimus ipsum omnem perfectionem creatam et creabilem infinitis, nobisque ignotis intervallis superare; id autem hoc ipso scimus, quo agnoscimus ipsum esse talem, quo nihil majus esse, vel excogitari potest.

Corollarium II.

Gratia sanctificans per se ita peccatum expellit, ut repugnet utrumque in eodem subjecto sociari.

Prima pars perspicua est; cum enim gratia sit participatio divinæ naturæ, subindeque rectitudinis, puritatis, et sanctitatis divinæ, personam reddens Deo gratam et acceptam, justum Dei amicum et filium constituens, Deumque illabi, et animam præsentia intimiori et familiariori cohonestare quadantenus compellens, aperte consequitur gratia expelli peccatum, quod est privatio gratiæ, quove homo Deo exosus, Dei inimicus, diaboli filius, a Deo dissitus efficitur. Ergo gratia per se expellit peccatum, juxta illud II. Cor. VI : *Quæ participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras?* Illud etiam Tridentini sess. 5. can. 5 : Si quis per Jesu Christi Domini nostri gratiam, quæ in baptismate confertur, reatum originalis peccati remitti neget, aut etiam asserat non tolli totum id, quod veram et propriam peccati rationem habet, anathema sit. »

Dices : Ad delendum remittendumque peccatum, præter gratiæ infusionem requiritur favor, amorque divinus condonans injuriam : ergo si infusa gratia favor ille, amor ille denegentur, nondum remissa erit offensa.

Respondeo implicare in terminis, Deum alicui infundere gratiam, et non simul condonare injuriam; cum enim gratia sit divinæ dilectionis effectus, non potest non a Deo pacato et amico procedere : quid namque magis impossibile, quam Deum præcipuum favoris sui pignus impartiri, et favorem suum una denegare? Non inficior, ad remittenda peccata favorem divinum desiderari, sed favorem illum a gratiæ infusione posse divelli, tam inintelligibile est, quam esse effectum causæ sine influxu causæ, et lucem a sole fluere sine illuminatione solis. In ipsa ergo infusione gratiæ peccati remittendi voluntas includitur, ad idque Deus necessitatur, ex suppositione tamen suæ gratuitæ voluntatis.

Hæ rationes bene penetratæ convincunt etiam secundam partem corrollarii contra Suarem : nulla enim potestate fieri quit hominem simul esse a Deo aversum et conversum ad Deum; amicum et inimicum; a Deo dilectum et simul odio habitum. Sed per quodvis peccatum mortale homo est aversus a Deo, inimicus Dei, ab eoque odio habitus : *Odisti* enim *omnes, qui operantur iniquitatem; et odio est Deo impius et impietas ejus :* per gratiam vero homo est ad Deum conversus, amicus Dei, ab eoque dilectus; in hoc enim consistit primarius gratiæ effectus, ut nomen ipsum sonat. Ergo repugnat in eodem subjecto gratiam cum peccato sociari, non minus quam repugnet lumen et tenebras aerem simul afficere : est enim macula peccati, « privatio conjunctionis ad divinum lumen, » ut ait D. Thomas 1. 2. quæst. 86. art. 2. ad 1. et in materia de peccatis ostendimus. Cui consonat Augustinus lib. 8. *de Genesi ad Lit.* cap. 12 : « Homo Deo sibi præsente illuminatur, absente autem continuo tenebratur, a quo non locorum intervallis, sed voluntatis aversione disceditur. »

Hæc rationum momenta non obscure in-

sinuant Scriptura et Patres. Cum enim dicitur I. Joan. III : *Omnis qui in eo manet, non peccat. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est; in hoc manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli.* Cum, inquam, hoc dicitur, quid aliud S. Apostolus intendit, quam tandiu hominem nec peccare actu, nec peccare posse, nec peccato infici ullo possibile esse, quandiu semen illud divinum, quod est gratia, qua spiritaliter renascitur, in eo manet. Idem etiam sibi volunt Patres, dum docent peccatum esse mortem animæ, vitæque spiritalis interitum, ut videre est apud Aug. *in Psal.* IX. et Nazianzenum orat. 19. Sicut enim repugnat vitam et mortem in eodem simul subjecto inveniri; ita hominem eumdem gratiam una et peccatum in se unita, æternæque mortis reum, et simul æterna vita dignum existere, prorsus contradictionem implicat.

Nec potest tolli tam manifesta, tamque oculis sese ingerens contradictio recurrendo ad varios effectus gratiæ et peccati, quos Suares pro suo arbitratu fabricatur, aliosque erigit in primarios, alios instituit secundarios, ut per miraculum gratia cum peccato societur. Non potest, inquam, tolli his subterfugiorum tricis ultro occurens contradictio, facileque omnes distinctiones Suaris occupabis et dissipabis hoc argumento : effectus primarius peccati est avertere hominem a Deo, vel ut vult Suares, facere hominem Deo inimicum ; effectus vero primarius gratiæ sanctificantis est reddere hominem Deo gratum per participationem naturæ divinæ, quam importat, et facere Deo amicum, tum ratione sui, est enim gratia congruum divinæ dilectionis objectum ; tum ratione caritatis, a qua vel non distinguitur, vel quam essentialiter exigit. At illi effectus sunt magis repugnantes, quam dies et nox, mors et vita, cæcitas et visus. Ergo formæ unde effectus illi proveniunt, sociari nequaquam possunt. Accedit, quod, licet non negaverim, effectuum gratiæ et peccati alios primarios, alios secundarios existere ; illos etiam licet ad libitum Suaris disposuerim, nihil inde tamen efficitur, quia effectus illi secundarii sunt proprietates inseparabiles, et, ut aiunt, convertibiles, et similes proprietatibus entis : implicat enim consortem naturæ divinæ non esse Deo gratum, illi amicum, et non habere internum jus ad gloriam hoc ipso, quod est filius : implicat etiam peccato mortali (quodcumque illud fit) sordescentem non esse a Deo aversum, Deo ingratum et exosum, et non habere reatum pœnæ æternæ. Quare ne putet Suares adulari omnipotentiæ Dei, et potestati miraculorum ejus, dum ei gratiam cum peccato sociandi asserit potestatem. Potentiam suam parcendo, miserendo, peccata per gratiam delendo, non peccatum cum gratia conjungendo manifestat. Absit, et procul absit potestas illa amica sordium, quæ scelera in justo conservet. Aliane non suppetunt media, quibus omnipotentis virtus infinita clareat. Absurdum est, et plane indignum. Cum enim etiam secundum adversarios gratia natura sua peccati maculam depellat et discutiat, hunc ejus effectum impediet Deus, conservabitque miraculo peccatum, ut auctor specialis, in quem proinde iniquitas refundetur non solum ut permittentem, sed efficaciter volentem et causantem; quod indignum est, et falsum : cum enim voluntas creata non habeat vin conservandi, conjungendique cum gratia peccati, nihil faciet divina promissio, nisi adsit efficax, imo et miraculosa divinæ voluntatis operatio.

Dices : Consilia et Patres non semel affirmant, peccatum antecedere gratiæ subtractionem, attestante Tridentino sess. 6. cap. 11, Deum sua gratia semel justificatos non deserere, nisi ab eis prius deseratur; et Basilio hom. 21 *de diversis*, « peccatum præcedere gratiæ carentiam. » Et ratio est, tum quia gratia per peccatum ab anima pellitur, tanquam per obstaculum divini luminis influxui positum : ergo prius contingit peccatum, quam gratia subtrahatur ; sicut prius soli illuminanti ponitur obex, quam sol radios emittere, et emissos conservare desinat. Tum quia gratia per peccatum demeritorie expellitur, id est, peccatum unum motivum est, quo divina impulsa justitia talem pœnam de peccatore sumit, gratiæ nimirum subtractionem : unde prius videt culpæ consummationem, quam gratiam subtrahat, cum pœnam ante culpam non infligat. His positis sic subsumitur : Non tenetur Deus propter obstaculum peccati subtrahere lumen gratiæ, quod libere influit, libereque conservat; non tenetur etiam Deus pœnam infligere merenti, sed pro sua indulgentia potest illi condonare. Ergo, etsi peccatum gratiæ natura sua opponatur, etsi subtra-

ctionem illius promereatur, divinitus poterit peccatum cum gratia in eodem subjecto sociari.

Respondeo actum peccati præcedere natura gratiæ subtractionem, eam tamen eodem temporis instanti inferre, quia et hominem a Deo avertit, et animam conspurcat, et mortem animæ consciscit. Supposito ergo, quod Deus permittat hominem in peccatum prolabi, in eoque permanere, vult etiam gratiam subtrahere; quia velle nequit eodem instanti vivere hominem, et mori; a se recedere, et sibi uniri; mundum esse, et simul inquinatum. Libere ergo gratiam influit, libere peccare homines sinit; sed si alterum vult, alterum non vult, nec velle potest, quia nequit pugnantia velle. Similiter pœnam Deus libere infligit; sed si pœnam subtractionis gratiæ non imponit, et gratiam potius in subjecto conservet, peccati maculam subintrare non sinet, vel præexistentem expellet. Porro si peccator in peccandi voluntate permaneat, pœnam subtractionis necessario imponet Deus; implicat enim, Deum animum suum illum efficere, qui constanter vult ejus esse inimicus, quia gratiam invitis non dat, sed volentes ex invitis reddit. Nec propterea absoluta Deo imponitur necessitas, sed conditionalis a propria voluntate proficiscens; non enim gratiam subtrahit, nisi postquam lapsum in peccatum libera voluntate permisit.

Instabis : Actus non expellit necessario habitum oppositum; actus unus intemperantiæ, v. g., acquisitum multo labore temperantiæ habitum non corrumpit. Ergo nec actus peccati gratiam momento expellere necessario debet, præsertim quia actus peccati est in voluntate, gratia in substantia animæ; nec malitia actus in privatione gratiæ, sed in carentia rectitudinis sibi debitæ sita est.

Respondeo actus et habitus oppositi tunc impossibilem esse societatem, quando ex ea prædicata contradictoria consequuntur, qualia ex simultanea gratiæ et peccati existentia contingere demonstratum est; quid enim magis implicantius, quam esse objectum dilectionis, et simul odii divini; habere jus ad hæreditatem patriæ, et reatum æterni supplicii; Deo servire, et mammonæ; filium esse Dei et diaboli? Qui effectus æque proficiscuntur a gratia habituali et actu peccati, quam ab eadem gratia et habitu perverso actibus peccandi generato. Quorum omnium ratio est, quia esse inimicum Dei non sequitur actum, vel habitum, quia actus, vel habitus est, sed quia est culpa mortalis, mortem spiritalem animæ inferens, subindeque Deo, ejusque gratia essentialiter privans; in hoc quippe lethiferi peccati malitia et gravitas sita est.

Addunt aliqui, nec inerudite, habitus et virtutes naturales, vel acquisitos, a natura fluentes, vel actibus partos, uno actu contrario haud necessario pelli; nam et habitus temperantiæ actum intemperantiæ compatitur, et gravitas lapidis motum sursum, seu actum levitatis vi sibi impressum sine sui destructione recipit. Cæterum habitus infusus continenti Dei influxu indigens, actu opposito divino influxui obicem ponente illico corrumpitur, non secus ac solis illuminatio posito opaci corporis objectaculo continuo cessat. Porro ut hæc secunda responsio solida sit et inconcussa, priorem omnino supponit; non enim quivis actus habitui infuso oppositus habitum evellit, quia peccati venialis actus, quamlibet iterati, gratiam, habitusque infusos non exstirpant : quare sacrorum habituum vastatio, et funesta strages in culpam mortalem, quia mortalis est, singulariter præciseque refunditur. Qua observatione innumeris objectionum instantiis, quas missas facio, occurres. Duo etiam additamenta instantiæ præsenti subnexa inde labescunt; quantumcumque enim actus in voluntate, gratia in substantia animæ insint, quantumvis malitia actus in privatione rectitudinis sita sit; quia tamen ex illo qua mortale peccatum est, sequitur mors animæ, odium Dei, reatus æternæ miseriæ, extinctio juris ad gloriam, gratiam convellat necesse est, unde contradictorie oppositi effectus proficiscuntur.

Corrollarium III.

Una justificationis forma gratia sanctificans est, nec alia esse in illo statu potest.

Hoc consectarium aperte docet Angelicus Doctor in præsenti articulo 2. ubi ait : « Non posset intelligi remissio culpæ, si non adesset infusio gratiæ. » Loqui autem S. Doctorem de gratia habituali, ex contextu patet, cum sermonem habeat de gratia, qua homo fit dignus vita æterna. « Effectus », inquit, « divinæ dilectionis, qui per peccatum tollitur, est gratia, qua homo fit dignus vita æterna. » Quod et repetit q. 28. *de Verit.* art. 2.

in corpore : « Nullo modo », inquit, « remissio peccatorum sine gratia gratum faciente esse potest ». Nec debet restringi tam ampla et universalis doctrina ad statum quem degimus, ut credit noster Gonetus, arbitratus hominem quidem ad finem supernaturalem ordinatum non posse sine gratia justificari ; hominem tamen in statu naturæ puræ constitutum sine gratiæ supernaturalis dono justificationem obtinere solo Dei favore posse. Non debet, inquam, ita arctari doctrina S. Thomæ cum ipsemet S. Præceptor hujusmodi limitationem occuparit, et his verbis jugularit : « Si a solo statu naturæ decidisset homo », inquit q. 28. *de Verit.* art. 2. ad 3, « nihilominus tamen ad expiationem infinitæ offensæ donum divinæ gratiæ requireretur ». Dicere vero S. Thomam per donum divinæ gratiæ non intelligere gratiam, sed auxilium ordinis naturalis, tanto Doctori injurium est, et textui ipsi repugnans : injurium quidem, quia tam accurato Doctori non deerant verba, quibus auxilium ordinis naturalis exprimeret, quin illud sub dono divinæ gratiæ confunderet ; textui etiam repugnans, quod enim ad expiationem infinitæ offensæ requiratur donum divinæ gratiæ, probat eamdem in omni omnino statu gratiam peræque requiri.

Ratio corollarii habetur ex dictis, et sic breviter formatur : tunc homo justificatur, cum fit Deo gratus, Dei filius, Dei amicus ; quod bonum dum illi advenit, purgantur peccata, delentur maculæ, et offusæ discutiuntur culparum tenebræ. Atqui homo non fit Deo gratus, nec Dei filius constituitur, nec Dei amicus evadit, nisi solo gratiæ santificantis dono ; effectus namque formalis sine forma haberi nequit, cum sit ipsamet forma communicata ; sicut quis absente albedine albus esse, vel dici nequaquam potest. Ergo gratia una est justificationis forma, et ita una, ut alia esse nequeat : unde tam repugnat Deum sine gratia justificare, quam parietem sine albedine dealbare, cadaver mortuum sine anima vivificare, miserum sine felicitate beare, aerem sine luce illuminare ; uno verbo effectus formales sine formis, seu quod idem est, formas sine formis donare.

Dices primo cum Scoto et Suarez : Numquid potest Deus peccatum favore suo plenaria indulgentia condonare, obligationem ad pœnam æternam relaxare, peccatorum non recordari, injuriis veniam dare, jus morale ad gloriam moraliter, id est, sine doni physici impressione impertire, maculam etiam delere, hominem ad statum supernaturalem evectum ad statum naturæ puræ dejiciendo, vel transferendo, seu etiam a lege dispensando. Quidni poterit Deus quod potest homo liberalis, qui fit hostis sine istius physica mutatione pacatus ?

Respondeo hæc omnia, et multo grandiora miracula quidem posse præstare Deum, et quotidie in justificatione impiorum præstare ; sed tam præclari, tamque magnifici effectus, præcipuæ dilectionis Dei effectus sunt : dilectionis, inquam, non affectivæ ; sed effectivæ ; non sterilis, sed fœcundæ, non otiosæ, sed efficacis ; non supponentis, sed infundentis et creantis in objecto dilecto bonitatem. Neque enim mutatur voluntas divina mutatione sui, sed mutatione creaturæ ; nec hominem de novo diligere solet, aut potest, nisi congruum ipsi impertiat suæ dilectionis pignus, quo specialis amoris objectum evadat. Perperam ergo voluntas hominis condonantis Dei justificantis voluntati comparatur, mutabilis immutabili, sterilis efficaci, supponentis objecti amabilitatem creanti illam. Porro translatio illa, vel potius dejectio hominis ad statum naturæ puræ, ut homini condonetur injuria, lepida imaginatio est quasi vero aptum levandæ peccati miseriæ remedium sit novæ miseriæ adjectio ; quasi homo sic e gradu dimotus possit antea factum facere infectum, id est, efficere, ut contra auctorem supernaturalem non peccarit, subindeque ea macula non sordescat, quæ sit privatio gratiæ. Sed quid multis moror ? cum homo in nullo statu sine gratia justificari possit, etiam in statu naturæ puræ in quo non nisi de potentia extraordinaria creari potest. « Licet homo antequam peccet, inquit S. Doctor hic art. 2. ad 1, potuerit esse sine gratia, et sine culpa ; tamen post tantum non potest esse sine culpa, nisi gratiam habeat. »

Dices 2° cum Vasquez : Homo sine gratia per actum contritionis vel amoris justificatur ; nam teste Augustino lib. 2. *contra Cresconium*, « a peccatis mundamur sacrificio cordis contriti. » Et Veritas ipsa aperte id significavit, dum de muliere peccatrice et pœnitente pronuntiavit, Lucæ VII : *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Ergo gratia non est sola justificationis forma.

Respondeo, quod, cum macula peccati sit

privatio gratiæ habitualis voluntarie inducta, exigit quidem necessario actum contritionis, quo voluntarium illud inquinamentum retractetur ; sed insuper indispensabiliter exigitur gratia, ut privatio illa expellatur. Quare contritio, cæterique pii motus sunt quidem dispositiones ad justificationem necessario desideratæ, sed non sunt ipsa justificationis forma ; impetrant veniam et remissionem, sed non sunt ipsa remissio peccatorum ; promittitur illis indulgentia, quia cor contritum et humiliatum Deus non despiciet, sed non sunt ipsa indulgentia. Gratiæ ergo est formaliter justificare, et gratiæ solius ; imo justificatio non potest esse opus gratiæ sanctificantis, nisi sit opus solius, quia idem effectus formalis non potest a duplici forma proficisci ; effectus enim formalis forma est ut communicata sujecto, unde nequit esse idem effectus, si non sit eadem forma. Porro Scripturæ et Patres amori, et pœnitentiæ justificandi vim, tanquam dispositionibus asserunt, non tanquam justificationis formis.

Dices 3° cum Marco Serra : Licet juxta vim ordinariam sola gratia habitualis sit una justificationis forma, attamen per absolutam Dei potentiam actus contritionis et dilectionis posse esse formalem justificationis causam ; quia, elicito ab homine actu contritionis et dilectionis, nulla necessitate propellitur Deus, ut gratiam habitualem infundat, sed ab ea potest infundenda abstinere. At tunc homo justificaretur, fieretque Deo gratus ; nam *omnis qui diligit, ex Deo est*, I. Joan. IV. Et : *Qui diligit me, diligetur a Patre meo*, Joan. XIV. Et certe incredibile et ferme inintelligibile est, hominem toto corde Deum sincere diligere, et simul in peccato mortali Deo infensum permanere ; Deo, inquam, qui diligentes se diligere, et sola se esse cordis casti dilectione contentum tam crebro asseverat.

Respondeo in causis formalibus non habere locum distinctionem potentiæ ordinariæ et extraordinariæ ; quia, cum effectus suos per solam sui communicationem præstent, non possunt supernaturaliter efficere quod nequeunt naturaliter operari ; omne quippe adventitium si mutet entitatem, jam non erit eadem forma ; si non mutet, immutatus erit etiam effectus, cum effectus sit ipsa forma, et præterea nihil. Ergo si actus contritionis non sit naturaliter idonea justificationis forma, neque id vi ulla supernaturali consequetur. Et, quia naturaliter, et essentialiter solam disponendi ad justificationem virtutem habet, quidquid illi divinitus adjiciatur, nunquam tamen forma justificationis evadet ; maxime quia peccatum habituale est privatio gratiæ habitualis. Quamdiu ergo ista aberit, tamdiu illa aderit, donec adveniat gratia vel accidentalis, quæ est gratia sanctificans ; vel substantialis, quæ est unio hypostatica. In casu ergo illo metaphysico et suavi Dei providentiæ repugnanti, quo Deus diligenti gratiam non infunderet, nondum justificaretur, sicut nondum igniret lignum calidum ut octo, cui divinitus forma ignis denegaretur : diligeretur quidem a Deo dilectione disponente ad justificationem, sed non dilectione amicitiæ, quæ naturæ communionem vel supponit, vel certe infundit. Porro cum Scriptura ait, omnem qui diligit, ex Deo esse, loquitur de solito agendi cursu, quo dilectio a gratia indivulsa est ; vel significat dilectionem a Dei auxilio specialiter permovente proficisci. De casu autem metaphysico, qui nunquam contigit, nunquam contingit, nunquam continget, sermonem non habet.

Dices 4. cum Baptista Gonet existimante hominem in statu naturæ puræ constitutum, et ad ordinem supernaturalem nequaquam evectum, posse sine intrinseco gratiæ habitualis dono justificari, postquam in peccatum mortale prolapsus est. Peccatum habituale hominis in natura pura constituti non est privatio gratiæ habitualis, sed solius rectitudinis naturalis et conversionis ad Deum, ut naturæ auctorem : ergo non esset in illo statu opus gratia, sed unus sufficeret dilectionis, et contritionis naturalis actus, adjuncto extrinseco Dei favore rationem offensæ condonantis. Adde quod si ad remittenda status illius delicta, necessaria foret gratiæ habitualis infusio, permanente illo statu, impossibilis esset remissio peccatorum, quæ sola gratia secundum nos haberi potest ; gratia vero statum naturæ puræ statim evehit, et una extinguit. Consequens autem non videtur verum, alioquin homo in illo statu permanens semper miser sine remedio, sine resurgendi spe, sine beatitudinis acquirendæ potestate existeret : ex quo ulterius sequeretur, statum illum esse impossibilem, cum suavitati divinæ providentiæ repugnet hominem in statu illo condere, in quo irreparan-

dæ miseriæ adigatur. Ergo sine gratia habituali solus contritionis naturalis actus peccato miseriæ in statu illo mederetur.

Respondeo, unam Dei gratiam unum esse peccati remedium, ne Christus gratis mortuus esse credatur, evacueturque crux Redemptoris, si in natura conveniens possit inveniri peccati medicina. Certe nihil opportunius, nihil auspicatius, nihil acceptius audient Pelagiani, quam si ipsis dicatur, in naturæ thesauris consentaneum inveniri posse peccati remedium et idoneam consequendæ beatitatis viam. Cum enim ipsi contenderent, hominem in statu naturæ puræ conditum esse, ad adjuvandam roborandamque causam suam, principium illud læti arripient, aientque gratiam omnem supernaturalem, et habitualem, et actualem ad melius duntaxat desiderari, cum possit homo naturalibus morbis naturali medicamine subvenire. Labascet ergo, et ab imis fundamentis subruetur tota Augustinianæ doctrinæ moles, uni illi fulcro innixa, uni principio superstructa : « Gratia liberatoris una est lapsis reparandis medicina. »

Instantiis porro in contrarium non solum responsione, sed etiam manifesta confutatione occurrit dudum ex Augustino S. Thomas. Etenim in omni statu (et sic priori argumento fit satis) macula peccati est essentialiter privatio gratiæ. Quia, licet in statu illo non esset gratia debita (sicut nunquam debita esse potest, ne gratia esse desinat); natura tamen rationalis esset illius capax : quam sane capacitatem peccati cujusvis mortalis macula enecat, et absumit quamdiu ipsum peccatum manet, cum nulla potentia peccatum valeat cum gratia sociari: sufficit autem ad rationem privationis, ut sit carentia formæ in subjecto ad illam recipiendam apto. Ergo, cum per quodlibet peccatum mortale aptitudinem illam sibi homo adimat, planum est, peccatum in omni statu esse gratiæ privationem, cum formam expellat, non quam jure homo exigat, sed cujus aptus sit. Ergo, licet homo antequam peccet, « potuerit esse sine gratia et sine culpa (verba sunt S. Thomæ supra laudati, et sermonem habentis de statu naturæ puræ; nam in hoc naturæ lapsæ statu non potest homo esse sine culpa, et simul sine gratia, sed alterutra necessario afficitur); tamen post peccatum non potest esse sine culpa, nisi gratiam habeat. »

Ad additamentum alibi, dum de peccatis, et de statu naturæ puræ disputabamus, satis superque respondimus, illudque ultro libentesque admisimus, quod pro inconvenienti subinfertur; nimirum hominem in illo statu per se misero semel lapsum citra omnem remedii reparantis spem labi, tandiuque casum illum desperatum esse, et insanabilem, quandiu non evehetur ad statum gratiæ, qua sola sarciri peccati damna, sola peccatum ipsum deleri potest. Unde etiam intulimus, statum illum esse de potentia ordinaria impossibilem, et suavitati divinæ providentiæ repugnare; nec alio modo esse possibilem, quam eo fere, quo potest Deus habenti gratiam caritatem auferre, habenti animam intellectum, aliasve vires potest adimere, videnti Deum concursum ad amorem potest negare; qui casus prorsus nec contingere unquam, nec contingunt, nec contingent aliquando.

Nec desunt momenta rationum, quibus hæc certissima veritas stabiliatur. Tum quia non est efficacior actus dilectionis et contritionis mere naturalis in statu naturæ puræ, quam actus dilectionis et contritionis supernaturalis in statu naturæ lapsæ. Ergo, si iste in statu naturæ lapsæ nequeat esse justificationis forma, nec ille in statu naturæ puræ. Tum quia, quod est essentialiter dispositio ad effectum formalem alicujus formæ, nunquam, vel nusquam potest esse forma, ad cujus effectum disponit, sicut calor ad ignem in nullo statu potest esse forma ignis : sed actus contritionis ex sua essentiali ratione habet duntaxat esse dispositionem ad formam justificationis, cum ex sua natura sit essentialiter fluens et transiens; forma vero justificans habeat esse ratum et permanens in subjecto. Ergo impossibile est, actum contritionis esse in aliquo statu justificationis formam. Denique non potest homo justificari sine speciali Dei singulariter diligentis favore peccatum condonante, et injuriam remittente, quo Deus fiat offendenti pacatus; nondum enim remittitur injuria, quandiu offensi animus offendenti infensus est. Atqui singularis ille, et præcipuus Dei diligentis favor effectum permanentem peccatori imprimit, ratione cujus congruum evadat divinæ dilectionis objectum; cum amor divinus a nullo bono creato inescetur, nullam bonitatem supponat, sed amando creet et infundat, ut tam frequenter Angelicus Doctor in-

culcat : illud vero permanens, quod Deus specialiter amando infundit, nec aliud esse, nec intelligi potest, quam gratia, ut idem S. Præceptor supra dicebat. Ergo una gratia in omni statu una est justificationis forma, nec alia esse potest. Nec satisfacit Gonetus, dum ait, actum contritionis esse effectum sufficientem amoris Dei specialis in statu naturæ puræ. Non, inquam, satisfacit : tum quia actus nequit esse permanens divinæ dilectionis objectum, cum sit essentialiter aliquid transiens ; tum quia simili modo dicent Vasques et Serra, actum contritionis supernaturalis esse sufficientem Dei supernaturaliter amantis effectum, corruentque illa omnia argumenta, quibus ipse auctores illos impugnat, ut consideranti perspicuum est. Alias hujus assertiones rationes producit noster Joannes a S. Thoma disp. 27. art. 2, ubi nostræ sententiæ astipulatur, sed adductæ ex principiis S. Thomæ depromptæ, et ex ipsis adversariorum fundamentis erutæ plane sufficiunt.

Corollarium IV.

Præclarus ad gratiam dispositionum apparatus exigitur, quæ quidem dispositiones etiam ultimæ, non a gratia habituali, sed ab auxilio actuali proficiscuntur.

Explicantur et probantur singula. In primis requiri dispositiones ad gratiam recipiendam, pios nimirum voluntatis motus a Deo per Christum præveniente gratia excitatos, de fide est. Disponuntur enim, ut docet Tridentinum sess. 6. cap. 5. et 6, qui per peccatum a Deo aversi erant, per ejus excitantem, atque adjuvantem gratiam ad convertendum se, ad suam ipsorum justificationem eidem gratiæ libere assentiendo et cooperando. « Disponuntur autem », addit, « ad ipsam justitiam, dum excitati divina gratia, et adjuti, et fidem ex auditu concipientes, libere moventur in Deum, credentes vera esse quæ divinitus revelata, et promissa sunt... Et dum peccatores se esse intelligentes, a divinæ justitiæ timore, quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo in spem eriguntur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tanquam omnem justitiæ fontem diligere incipiunt, ac propterea moventur adversus peccata per odium aliquod, et detestationem. »

Ratio generalis est, quia, sicut per gratiam habetur participatio divinæ naturæ, qua homo amicus Dei constituitur, ita per peccatum homo fit voluntarius Dei hostis, participationem divinæ naturæ in se extinguens. Ergo, ut homo justificeretur, utque gratia infundatur, prius natura exigitur, ut voluntariam gratiæ jacturam homo piis actibus voluntate retractet ; quid enim justius, quam ut qui per inordinatos corruptæ voluntatis motus gratiam amisit, fontem vitæ dereliquit, foditque sibi cisternas dissipatas, per motum rursum actualem ad Deum se convertat, ad Deumque redeat, cui non loco, sed affectu proximi sumus, ut gratiam consequatur. Certe quandiu non erit hujusmodi retractatio, semper indispositum erit cor, semper imparatum, semper gratiæ adventui clausum ; quia, sicut nulla forma potest esse nisi in materia disposita, et multo minus in indisposita recipi nequit ; ita justificationis forma nunquam animam sanctificabit, nisi voluntarie positus peccati obex voluntarie auferatur. Atqui motus illi fidei, spei, dilectionis Dei, contritionis, detestationis peccati, ad infusionem gratiæ prærequisiti habent rationem veræ dispositionis ad gratiam, tum quia animam ad gratiam coaptant, tum quia sunt ordinis supernaturalis, tum quia ut sunt ab efficaci Dei moventis auxilio, infallibilem habent cum gratia connexionem. Ergo pii illi motus ad justificationem prærequisiti habent quidquid ad rationem veræ dispositionis desiderari solet.

Confirmatur id ipsum, et explicatur amplius. Licet non possit homo propriis naturæ viribus se ad gratiam præparare, cum dispositio debeat esse ejusdem ordinis cum forma, et quidquid homo ex viribus naturæ conetur, sit ordinis naturalis, gratia vero sit ordinis supernaturalis, unde et in Scripturis dicitur : *Præparetur voluntas a Domino.* Et iterum : *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* Attamen homo supernaturali Dei auxilio adjutus potest sese ad gratiam præparare, et in hoc sensu verum est illud Proverb. XVI : *Hominis est animam præparare.* Illud itidem Matth. XXV : *Dedit unicuique secundum propriam virtutem*, id est, juxta collatum liberi arbitrii a Deo moti et excitati. Et sane illud pueros inter et adultos interest, quod in pueris gratia nullum exigit dispositionis apparatum, quia, cum non propria, sed capitis, id est Adami voluntate peccarint, ut gratiam recuperent in baptismo, sola sufficit secundi

Adami, id est Salvatoris Christi Domini voluntas, ob cujus merita gratia donantur, qua fuerant alterius voluntate privati; et quidquid nonnulli veteres, quidquid nonnulli moderni excogitent, quo volunt animam pueri ad gratiam apparari, merum commentum est, cum gratia e potentia obedientiali animæ pueri educatur, quæ sola agentis omnipotentis virtute paratur. Nec magis gratia exigit dispositionem in puero, quam exigat id quod pro dispositione confingitur. At vero adulti propriis actibus gratiam amittunt, voluntarie a bono incommutabili ad commutabilia convertuntur, et stercora amplexati utendis fruuntur, fruendis utuntur, vel potius cordis perversitate abutuntur. Ut ergo in gratiam cum Deo redeant, ad ipsum debent propria cordis contriti et humiliati voluntate converti, qui ab ipso fuerant propria luxuriantis, et elati cordis voluntate aversi. Neque id solum in pœnitentibus necessarium est, sed etiam in adultis, qui nullo præcedente peccato justificantur, ut in Angelis et Adamo contigit, quia Deus nunquam dat gratiam suam, nisi volentibus, nec diligit nisi diligentes se: ut ergo homines congruum reddat suæ specialis dilectionis objectum, prius illos gratia sua actuali reddit sui dilectores, facitque eos sitire justitiam prius natura, quam ut eam illis impertiatur. Sed de illis magis, dum de pœnitentia.

Dices: Si hominis pœnitentis motus ad gratiam ex natura rei disponerent, homo esset causa efficiens principalis gratiæ; causa quippe ultimæ dispositionis physicæ ad formam est etiam causa formæ et compositi; sicut quia homo generans est causa principalis dispositionis ad animam rationalem, est etiam causa hominis geniti, tametsi anima rationalis a solo Deo creetur. Atqui nulla dari potest causa principalis gratiæ, ut supra ostensum est. Ergo nulla quit dari physica ad gratiam dispositio.

Respondeo tunc solum causam principalem dispositionum ad formam esse causam formæ, quando forma educitur de potentia naturali subjecti, si vero e potentia obedientiali educatur, vel e nihilo creetur, tunc agens creatum producens dispositiones, nequaquam producit formam, sed ab alio producendam exigit; quia agens creatum in potentiam obedientialem soli Deo subditam agere nequit, et multo minus creare. Idque exemplo in objectione allato claret; homo enim producens physicas ad introducendam animam rationalem dispositiones, non propterea animæ rationalis est causa præcipua; est tamen hominis geniti causa principalis, quia anima creata ex vi positarum a generante dispositionum materiæ præparatæ unitur. Gratia autem sanctificans, etsi non creetur, nisi lato modo, quia ex nihilo meritorum infunditur (quo sensu intelliguntur Scripturæ aientes cor mundum creari, justos creari in Christo Jesu, esse novas creaturas, ut patet Psalm. L, Ephes. II. et Gal. VI). Attamen nonnisi de obedientiali animæ potentia educitur generatione spiritali, qua filii Dei fimus, et ex Deo nascimur.

His adde primo, pios voluntatis sese convertentis motus non esse physicas ad gratiam dispositiones, nisi prout ab auxilio supernaturali procedunt: unde, licet homo sub adjutorio gratiæ sit motuum illorum causa præcipua, non tamen est causa gratiæ justificantis, quæ ab eo solo producitur, a quo adjutoria gratiæ actualis proficiscuntur. Ita clare indicat D. Thomas hic q. 112. art. 3: « Præparatio ad gratiam alio modo potest considerari secundum quod est a Deo movente, et tunc habet necessitatem ad id, ad quod ordinatur a Deo, non quidem coactionis, sed infallibilitatis: quia intentio Dei deficere non potest, secundum quod August. dicit in lib. *de Prædest. Sanct.*, quod per beneficia Dei certissime liberantur quicumque liberantur. Unde si ex intentione Dei moventis est, quod homo, cujus cor movet, gratiam consequatur, infallibiliter illam consequitur, secundum illud Joan. VI: *Omnis, qui audit a Patre, et didicit, venit ad me.* Adde secundo, causam introducentem physicas dispositiones, esse etiam causam principalem formæ, quando ad introductionem istius nulla exigitur conditio ab alio agente pendens; at præter positas a pœnitente dispositiones opus est præterea Dei dignantis, et miserentis favore, et benevolentia dispositiones acceptante. Nam, ut dicitur Rom. IX, *non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* Tit: III: *Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* Unde absolute Rom. III. dicimur *justificati gratis per gratiam ipsius.* Quibus verbis non excluditur cooperatio, et concursus liberi arbitrii ab auxilio divino præmoti, sed significatur solum et auxilia divina misericordia dari et etiam iis datis primam gratiam hominem non promereri. « Quia nihil eorum, quæ

justificationem præcedunt (ut sacrum Tridentinum concilium sess. 6. cap. 8. docet) sive fides, sive opera, ipsam justificationis formam promeretur. »

De dispositionibus sigillatim.

Sed de dispositionibus illis in speciali paucis agendum est. In primis requiritur fides; nam *sine fide impossibile est placere Deo*, ut dicitur Hebr. x. Fide etiam ad Deum accedimus, juxta illud Hebr. xi : *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est*, etc. Fide credimus vera esse, quæ divinitus revelata, et promissa sunt. Fide domus Dei fundatur, sicut spe erigitur, perficienda caritatis amore. Fide voluntas illustratur, eique finis supernaturalis ostenditur, ad quem si justificari avet, converti tenetur.

Sed ad justificationem sola, et otiosa fides non sufficit, quæ, teste Beato Jacobo cap. ii. suæ epist., *sine operibus mortua est*. Nec obest, quod in Scripturis non semel dicatur, hominem justificari per fidem, justum ex fide vivere, qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvandum esse : non obest itaque ; ea enim verba, ut Trident. sess. 6. cap. 8. docet, in eo sensu intelligenda sunt, quem perpetuus Ecclesiæ Catholicæ consensus tenuit et expressit : ut scilicet per fidem ideo justificari dicamur, quia fides est humanæ salutis initium, fundamentum et radix omnis justificationis, sine qua impossibile est placere Deo, et ad filiorum ejus consortium pervenire.

Observant etiam interpretes eruditi, Apostolum commendando fidem non excludere opera sanctitatis, quæ tam crebro, tam serio in omnibus epistolis, tanquam omnino necessaria inculcat vir divinus, sed opera duntaxat legalia, seu legis Judaicæ cæremonias morte Christi abrogatas. Unde signanter Rom. iii. ait : *Arbitrabamur justificari hominem per fidem sine operibus legis*, non Decalogi, quæ naturalis est, et indispensabilis, sed cæremonialis, et mere Judaicæ. Unde Hieronymus locum Apostolicum interpretatus, et confidentiam nostri temporis Calvinistarum, totam justificationem uni fidei justitiam Christi sibi etiam post infinita scelera sine ulla satisfactione applicanti, afferentium prænoscens, sic nefarium errorem et omnium vitiorum caput jugulat : « Abutuntur quidem hoc loco ad destructionem operum justitiæ, solam fidem posse sufficere affirmantes, cum tamen alibi dicat Apostolus : *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* » Idipsum docent alii Patres alibi laudati. Tritum est illud August. serm. 237 : « Attende ad ipsum fidei nomen : fides enim appellata est, quia fit quod dicitur : *Fac quod dicis, et fides est.* » Succinit Bernardus : « Qui fidem tuam », inquit, « ab actu dividis, fidem perimis tuam ; fides enim sine operibus mortua est. Munus mortuum offers. Quæ hostia pacifica, ubi discordia ? Non Deum placas, sed offendis discors tibi. »

Deinde igitur præter fidem desideratur motus spei, « nemo » enim, ut Ambrosius ait, « potest agere pœnitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam. » Unde motum illum requirebat Salvator Marc. x : *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua.* Requirebat et Apostolus Rom. viii : *Spe salvi facti sumus.* Requirit et ratio : nam tantum justificationis bonum nemo adultus habet, nisi qui petit ; nec petit, nisi qui obtinere a Deo per Christum confidit. Opus est etiam dilectione, quia universa delicta operit caritas, et Magdelenæ dimissa sunt peccata multa, quia multum dilexit. Converti etiam ad se homines in toto corde postulat, quæ cordis conversio, et totalis conversio sine amore Dei nec esse, nec intelligi potest. Certe justificatio sine justitia hominis esse nequit, ut nomen ipsum indicat : at justitia sine caritate nulla est, quia prima justitiæ regula est Deo amorem reddere, quem debemus, tandiuque homo injustus est, quandiu tributum tam justum non persolvit. « Caritas inchoata, » inquit August. lib. *de Nat. et Grat.* cap. ult., « inchoata justitia est, caritas provecta, provecta justitia est ; caritas perfecta, perfecta justitia est. » Certe si, teste Apostolo, qui caritatem non habet, nihil est, quomodo qui caritatem non habet, justus esse potest ? Nam, qui justus est, utique aliquid est, non nihil. Unde etiam infert Bernardus serm. 27. *in Cant.* : « Quantitas cujuscumque animæ æstimetur de mensura caritatis, quam habet, ut verbi gratia, quæ multum habet caritatis, magna sit ; quæ parum, parva; quæ vero nihil, nihil, dicente Apostolo : *Si caritatem non habuero nihil sum.* » Denique exigitur, ut justificandus post peccata actus contritionis, seu doloris ab amore Dei imperatos eliciat, quibus peccatum detestetur ; pœnitere enim eum injuriæ Deo illatæ,

et juris divini læsi oportet. Quomodo autem de Deo offenso dolebit, nisi ejus honorem amet? Quomodo injurias divinas lamentans planget, nisi bonum divinum diligat, quod tam audaci scelere attentavit? Quomodo rationem ultimi finis a Deo, quantum in ipso fuit, ablatam restituet, nisi illam amore reddat, ad illumque accedat affectu, qui solum sibi cor præberi concupiscit. Sed de his Deo bene vertente operosius in tractatu de pœnitentia disseremus, ubi etiam demonstrabimus, implicare contradictionem, posse adultum sine ullo liberi arbitrii motu justificari.

Pii voluntatis motus, justificationi prævii, nullatenus a gratia habituali, sed ab uno Dei moventis auxilio proficiscuntur.

Hanc ultimam speculationis partem subtiliorem magis, quam necessarium breviter cum Joanne a S. Thoma, Arauio, aliisque adversus nonnullos Thomistas, quibus subscribit novissime Baptista Gonetus, uti probabiliorem, et juxta intelligibiliorem paucis defendimus, ut ad utiliora, minusve spinosa festinemus.

Hanc autem nostram sententiam ita diserte, ita luculenter tradunt concilia, Patres, et post illos Angelicus Doctor, ut de eorum mente hac in parte dubitare sit tenebras in splendentis solis meridie comminisci. Quid enim apud concilia, et Patres inculcatius, quam omnes pietatis motus justificationi prævios a præveniente et excitante Dei moventis auxilio proficisci, gratiamque secundum liberi arbitrii a Deo moti dispositionem infundi? Certe Tridentinum sess. 6. cap. 5. et can. 3. 4. et cap. 7. omnem ad justificationem dispositionem in prævenientis gratiæ motionem refundit, et gratiæ habitualis in justificatione infusæ gradum libertatis conatui ab auxilio Dei præmoto respondere docet. « Ut qui per peccatum a Deo aversi erant, » inquit cap. 5, « per ejus excitantem, atque adjuvantem gratiam, ad convertendum se, ad suam ipsorum justificationem eidem gratiæ libere assentiendo, et cooperando disponantur. » D. etiam Augustinus dispositionem ad justitiam, non justitiæ infusæ, sed adjutorio Christi cor tangenti asserit : « Ideo quippe scriptum est, hominis est præparare cor, » inquit lib. 2. *cont. duas epist. Pelagian.* cap. 8, « quia homo præparat cor, non tamen sine adjutorio, qui tangit cor. » Adjutorium autem, quo Deus hominis se præparaturi tangit cor, est gratia actualis, non habitualis.

Perpetuus etiam est in hac doctrina S. Thomas. « Conversio est, » inquit 1. p. q. 62. art. 2, ad 3, « per quam aliquis præparat se ad gratiam habendam, et ad hanc non exigitur aliqua habitualis gratia, sed operatio Dei ad se animam convertentis. » Si ad præparationem non exigitur gratia habitualis, profecto a gratia habituali non procedit præparatio, id enim maxime exigitur, sine quo res non fit. « Ad hoc quod præparet se homo ad susceptionem doni gratiæ habitualis, non oportet præsupponere aliquod aliud donum habituale in anima, quia sic procederetur in infinitum; sed oportet præsupponi aliquod auxilium gratuitum Dei interius animam moventis, sive inspirantis bonum propositum, » inquit lib. 2. q. 109. art. 6. Ergo dicere ultimam ad gratiam dispositionem ab auxilio Dei moventis non fluere, est manifeste S. Thomæ contradicere. « Quæcumque præparatio in homine esse potest, » ait q. 112. art. 2, « est ex auxilio Dei moventis animam ad bonum. » Si quæcumque præparatio possibilis in homine est ex auxilio Dei moventis : ergo et ultima dispositio ad gratiam justificantem. Sed si dubitas, ne S. Præceptor sub cujuscumque præparationis nomine ultimam dispositionem non intellexerit, euge ad id quod ait 3. p. q. 89. art. 1. ad 2 : « Actus primus pœnitentis se habet ut ultima dispositio ad gratiam consequendam, alii vero sequentes actus pœnitentiæ procedunt jam ex gratia, et virtutibus. » Vides S. Doctorem ibi discrimen illud inter actus ad justificationem disponentes, et justificationem consequentes statuere, quod posteriores ex gratia habituali procedunt. Ergo priores ex solo Dei moventis auxilio proficiscuntur.

Id ipsum aperte deduxit Joannes a S. Thoma Angelicæ D. Thomæ doctrinæ callentia, et penetratione nulli secundus ex q. 28. *de Verit.* art. 8, ubi S. Doctor ex professo impugnat sententiam affirmantem gratiam habitualem media contritione causare remissionem peccatorum, quia gratia habitualis contritionem causalitate præcedit; hanc, inquam, sententiam sic impugnat: « Si gratia per actum contritionis et fidei formatæ causat remissionem culpæ, causabit eam per modum causæ efficientis, quod esse non potest. Nam causa effective destruens aliquid, prius ponitur in esse, quam id, quod de-

struit, sit in non esse ; non enim ageret in ejus destructionem, quod jam non est : unde sequeretur quod gratia prius esset in anima, quam culpa esset remissa, quod est impossibile : unde patet, quod gratia non per aliquam operationem est causa remissionis culpæ, sed per informationem subjecti. »Vides manifestam adversæ sententiæ jugulationem. Nam oppositi auctores docent, peccatum a gratia habituali remitti mediis actibus pœnitentiæ a gratia habituali, non ab auxilio actuali profectis. Ratio etiam D. Thomæ in illo testimonio argumentoso inclusa peræque adversariorum sententiam explodit, ac veterum Theologorum placitum, quod ibi S. Thomas confutat. Etenim si ideo non potest gratia efficienter destruere peccatum per contritionem, quia deberet prius existere, quam peccatum remitteretur, profecto non minus repugnat gratiam habitualem in suam ultimam dispositionem efficienter influere, cum non minus deberet existere ut dispositionem produceret, quam ut peccatum aboleret.

Obscurant præclarissima testimonia adversarii distinctionibus inconditis, extortis, nec solum inintelligibilibus, sed etiam solitæ S. Thomæ loquendi claritati injuriis. Quid enim in doctrina D. Thomæ peregrinum magis, quid ad dicendum obscurius, quid ad audiendum ingratius, quam gratiam habitualem considerari posse, et in infundi, et ut infusam ; et in fieri, et in facto esse ; et ut habet esse fluens, et ut habet esse ratum, seu ut emanat a Deo, et ut stat ; priori ratione dispositiones efficere, posteriori eas sequi ; sub primo munere prævium esse, sub secundo pedissequam ; in primo rationis puncto communicari, in secundo recipi ; primo modo habere rationem auxilii moventis, secundo rationem formæ stantis. Qui potest capere capiat, qui habet aures audiendi audiat. Verum in hujusmodi tricis sua satis implicatione ingratis explicandis extricandisque non immorabor. Tum quia nedum gratia in facto esse, sed etiam in fieri considerata dispositionum prævium apparatum exigit ; non enim a Deo infunditur, nisi in subjectum præparatum : ergo non minus repugnat dispositiones ad gratiam justificantem præparantes esse effective a gratia habituali, ut est in fieri, quam esse ab eadem, ut est in facto esse ; sicut enim gratia habitualis subjectum dispositum exigit, ut fiet, ita et ut fiat. Tum quia hac distinctione incredibilis confusio et æquivocatio asseritur D. Thomæ Doctorum omnium limpidissimo, et accuratissimo. Cum enim infinitis in locis dicat præparationem ad gratiam habitualem esse ab auxilio Dei moventis, si per auxilium Dei moventis gratiam habitualem in fieri intellexit, gratiam actualem cum habituali millies confudit ; quas tamen tam studiose distinguere solet. Certe si vera est adversariorum sententia, vix ac ne vix quidem refutari poterit illius recentioris confutata alibi sententia qui unam gratiam habitualem ab Augustino propugnatam contendit, unam ab antiquitate intentam ; omnia enim, quæ de vi, impulsu, et impressione divinorum auxiliorum SS. Augustinus et Thomas edisserunt, facile ille de gratia habituali ut in fieri interpretabitur, vel alias nihilo meliores distinctiones comminiscetur, si, prout libet, distinctiones confingere et clarissima testimonia subterfugiis eludere liceat.

Ratio fundamentalis est, quia gratia habitualis necessario supponit dispositiones effectas et productas, cum non detur, nisi subjecto disposito, et quia per actus illos dispositum est. Sed quod supponit dispositiones effectas et productas, eas non efficit, nec producit, alioquin actum ageret, et prius esset res paranda, quam præparatio, quod est inintelligibile. Non supponit autem eas productas ex viribus naturalibus liberi arbitrii : ergo supponit eas productas ab homine auxilio Dei moventis adjuto et prævento. Neque id solum verum est de gratia in facto esse, sed etiam de illa, ut est in fieri, ut solitus adversariorum cavillus elidatur ; quia non solum gratia facta, et permanens exigit subjectum dispositum, sed etiam gratia non fit, nec infunditur, nisi quia et subjectum dispositum est : gratia enim non fit in aere, vel in concavo lunæ, vel suspensa est ad ostium animæ, sed fit in subjecto, et subjecto disposito per pios actus ab auxilio divino inseminatos. Certe non est munus formæ præparare sibi materiam, vel subjectum disponere, sed subjectum ab agente dispositum afficere, et præparatum informare. Ergo gratia non dispositiones efficit, sed effectas supponit, ut ipsa dispositionis nomenclatura per se indicat. Dispositio enim ad formam recipiendam prius natura effecta est, quam forma recipiatur : quod si procedit effective a forma, formam existentem utique præsupponit ; forma autem accidentalis non præsupponitur existens, nisi subjecto recepta,

cum ejus esse sit inesse : forma autem recepta dispositione non eget ut recipiatur, ut patet.

Objicies primo auctoritatem S. Thomæ in 4, dist. 17 q. 1. art. 4. q. 2. ubi sermonem habens de piis illis motibus, qui ad justificationem disponunt, sic habet : « Cum isti motus, qui sunt in ipsa justificatione impii, sint quasi dispositio ultima ad gratiæ susceptionem, suo modo præcedunt quidem in via causæ materialis, sed sequuntur in via causæ formalis' » Et 1. 2. q. 113, art. 8. ad 2. ait : « Dispositio subjecti præcedit susceptionem formæ ordine naturæ, sequitur tamen actionem agentis, per quam etiam ipsum subjectum disponitur ; et ideo motus liberi naturæ ordine præcedunt consequutionem gratiæ, sequuntur autem gratiæ infusionem. » Denique S. Doctor ad justificationem nullum præter gratiam habitualem auxilium videtur admittere. « Tota justificatio impii, » inquit art.7, « originaliter consistit in gratiæ infusione ; per eam enim, et liberum arbitrium movetur, et culpa remittitur. » Ubi S. Doctor non loquitur de auxilio actuali, cum per illud peccatum non remittatur.

Respondeo, his testimoniis nihil effici. Primum quidem nihil concludit ; verum siquidem est, pios motus præcedere gratiam in genere causæ materialis (dispositio enim reducitur ad causam materialem, quia materia non causat, nisi ut disposita) et sequi gratiam in genere causæ formalis ; nam gratia adveniens eas informat, perficit, et meritum ipsis confert. Quod vero dispositiones gratiam in genere causæ efficientis sequantur, nunquam et nusquam dixit. Secundum testimonium nihilo magis urget ; non enim dixit D. Thomas, dispositionem, quæ præcedit susceptionem formæ, sequi actionem formæ, sed sequi actionem agentis, quo quidem nihil verius, sed nihil contra nos infirmius : unde recte infert S. Doctor, quod motus liberi arbitrii præcedit naturæ ordine gratiæ habitualis consecutionem, sequitur autem gratiæ actualis infusionem. Tertium denique testimonium non est fortius ; ibi enim loquitur S. Doctor de gratia actuali, et ciente ad pios motus : unde formaliter, et accurate de more loquens, non dixit, in ea consistere formaliter, et essentialiter justificationem, et culpæ remissionem, sed « originaliter, » quia origo, et initium justificationis in auxilio prævenientis gratiæ positum est.

Objicies secundo : De ratione actus vitalis est ut procedat a principio proximo vitæ, ut conjuncto principio radicali, ut patet in omnibus actibus vitalibus, tam corporeis, quam spiritalibus, qui procedunt a potentia conjuncta animæ : sed actus contritionis, et caritatis sunt vitales vita supernaturali, nam justus ex fide per dilectionem operante vivit. Ergo procedunt ab habitibus caritatis et pœnitentiæ, ut conjunctis gratiæ sanctificanti.

Respondeo hoc argumentum, cui multum confidit Gonetus, manifeste Thomistarum doctrina confutari, qui una voce dicunt, habituum supernaturalium influxum auxilii actualis supernaturalis influxu posse suppleri. Sic Paulus Dei visionem elicuit, non per habitum luminis gloriæ, sed impressione luminis transeunter communicati. Et certe non minoris virtutis est auxilium supernaturale Dei moventis, quam præmotio physica ordinis naturalis. Ergo, sicut ista ad naturales actus ciet, quia etsi non sit vitalis, ut quod, ut aiunt, est tamen vitalis ut quo ; ita illa ad actus supernaturales vitales poterit pariter permovere, quia nimirum divinæ omnipotentiæ et actionis imago est, et radius, quæ proinde omnium, quæ in actu sunt, et substantiam, et modum et vitalitatem attingere valet ; quia per se primo attingit rationem entis, et consequenter omnes rationes et differentias entis pervadit, ut profunde alicubi docet D. Thomas. Itaque actus vitalis exigit quidem pro fundamento et principio radicali, et proximo naturales facultates in essentia radicatas, puta animam, et voluntatem : non tamen necessario exigit habitum supernaturalem, sed tantum ad melius et connaturalius operandum. Et ratio horum omnium est, quia nisi supponatur in homine principium radicale, et proximum vitæ naturalis, non se movebit homo ad actus suos, quia non habebit internum operationum principium ; ut vero eliciat actus supernaturales, exigit duntaxat vim supernaturalem, qua elevetur ut supernaturaliter efficiat ; quod autem vis illa supernaturalis sit habitus, vel motio, perinde est ad supernaturalitatem, quia per alterutram sufficienter elevatur, ut supernaturaliter agat, tametsi habitus desideretur, ut permanenter, et jugiter, et veluti connaturaliter operetur.

Instat Gonetus : Deus non potest supplere vices principii vitalis ; unde si moveret cor-

pus mortuum, motus ille non esset vitalis, quia abesset anima, quæ est principium motus. Hinc etiam fit, Angelos assumentes corpora non vitaliter operari, loqui, comedere, ambulare, quia deest anima, desunt et facultates naturales motuum illorum operatrices. Hinc actus fidei, et spei informis non sunt vitales (fides enim sine operibus mortua est, et qui non diligit, manet in morte), quia, licet procedant ab auxilio Dei moventis, abest tamen gratia, quæ mediis habitibus est principium radicale vitæ supernaturalis. Ergo necessarius et indispensabilis est gratiæ habitualis influxus.

Respondeo, Deum non posse supplere vices principii vitalis naturalis, quia absente principio naturali vitæ, non erit principium se movens, quia non erit quod se moveat ab intrinseco; potest tamen habitus suppleri per auxilia, quia in ordine ad operandum id faciunt transeunter auxilia, quod præstant habitus permanenter. Quorum rationem fundamentalem paulo superius exposuimus. Ex quibus patet responsio ad duo priora exempla de corpore mortuo, et de corpore ab Angelis assumpto. Exemplum vero fidei, et spei informis plus nobis prodest, quam obsit. Etsi enim actus illi non sint perfecte vitales, quia a gratia non proficiscuntur, nec sint meritorii vitæ æternæ, quia abest principium meriti, ideoque dicuntur mortui, quia nihil conferunt ad salutem; attamen reapse vitales sunt, reapse supernaturales; vitales, quia in ipsis eliciendis homo se movet, nec mere passive se habet. Supernaturales etiam, quia et objectum supernaturale sub motivo supernaturali respiciunt, et omnes naturæ possibiles vires, ac conatus excedunt. Ergo vitalitas supernaturalis non necessario, nec indispensabiliter principium radicale remotum, scilicet gratiam, vel proximum, scilicet habitus supponit. Ergo, sicut actus fidei non exigit necessario habitum fidei, ita nec actus contritionis, habitum contritionis, seu pœnitentiæ; neque enim vis Dei moventis ad pœnitendum infirmior est vi et auxilio ciente ad credendum.

Objicies tertio. Actus contritionis et dilectionis perfectæ ad justificationem ultimum disponentes sunt inclinatio actualis ad bonum divinum, ut in se est. Atqui inclinatio ad bonum alicujus naturæ supponit naturam illam, saltem participatam, ut ab ea procedat. Ergo actus contritionis, et dilectionis perfectæ gratiæ habitualis influxum præsupponunt.

Respondeo inclinationem actualem in bonum alicujus naturæ naturam illam præsupponere, quando permanenter et connaturaliter fluit, secus si solum transeunter per modum impetus eliciatur; tunc enim sat est, quod ab auxilio fluente divinitus impresso, et habitus vices supplente proficiscatur, ut exemplo visionis Pauli, fidei informis, et aliorum piorum motuum claret. Adde inclinationem ad bonum alicujus naturæ vel supponere naturam, saltem participatam, vel certe ad eam habendam efficaciter conari; sicut calor ad ignem in lignum introductus non supponit naturam ignis in ligno, sed ad eam materiæ ligni asciscendam efficaciter confert. Itaque pii motus ad gratiam justificantem non habitam suspirant, habitam per modum proprietatis consequuntur, non eamdem quidem numero, sed specie; sicut calor ad ignem disponens non idem numero procedit a forma ignis (nam ea adveniente in sententia Aristotelis pereunt omnes funditus dispositiones, daturque resolutio usque ad materiam primam), sed idem specie.

Objicies quarto : Actus meritorii vitæ æternæ supponunt gratiam habitualem, et ab ea effective procedunt; sola enim gratia est principium meriti, quia sola personam reddit acceptam. Atqui actus contritionis, et caritatis ultimum ad justificationem disponentes sunt meritorii vitæ æternæ, « non gratiæ, quæ jam habetur, sed gloriæ, quæ nondum habetur ». Et ratio esse potest, quia alioquin adultus extra Sacramentum justificatus, et statim post adeptam gratiam ante novos actus pietatis a gratia habituali profectos, moriens gloriam sine meritis propriis obtineret; siquidem nullum actum a gratia habituali ortum in illa suppositione eliceret, quod est contra Ecclesiæ sensum gloriam parvulis titulo hæreditatis, adultis vero titulo mercedis merita compensantis asserentem. Ergo dispositiones ad gratiam habitualem ab eadem effective fluunt.

Respondeo hoc argumento magis oppositam sententiam premi, quam nostram. Etenim, si pii motus ultimum ad gratiam disponentes a gratia habituali effective procedunt erunt meritorii primæ gratiæ, cum illi nihil deesse possit ad meritum gratiæ, sicut nec ad meritum gloriæ, maxime quia cum secundum adversarios illi actus sequantur gratiam in fieri, præcedant vero illam ut in fa-

cto esse, factum esse gratiæ utique merebuntur. Nec possunt adversarii ullam disparitatis rationem afferre, cur actus illi procedentes a gratia habituali, et eam ut in facto esse præcedentes, non mereantur factum esse gratiæ, sicut merentur gloriæ remunerationem. Nec possunt dicere idcirco actus illos gratiam non mereri, quia gratia est in subjecto in eodem instanti reali ; non, inquam, id potest dici, quia per bona opera justi merentur augmentum gratiæ, tametsi istud in eodem instanti consequantur. At repugnat hominem posse mereri primam gratiam, cum principium meriti non possit cadere sub meritum : unde justi Rom. III. dicuntur *justificati gratis*, quia, ut ait Trid. sess. 6. c. 8, « nihil eorum, quæ justificationem præcedunt, sive fides, sive opera, ipsam justificationis gratiam promerentur. » Ergo si dispositiones ad gratiam habitualem præparantes, a gratia habituali, prout in fieri, procedant, eamdem prout in facto esse merebuntur.

In forma ergo directe respondetur, actus ultimo ad justificationem disponentes mereri gloriam æternam, quia, etsi a gratia habituali non profiscantur, ab eadem tamen informantur, perficiuntur, et grati Deo reddunter ; neque enim gratiæ productionem aliquo instanti reali antevertunt, sed solo naturæ, et rationis instanti. Deus porro, qui non juxta nostras distinctionum, et prioritatum naturæ tricas opera judicabit, sed quæcumque prout reapse sunt, appendet, opera, et actus ab homine grato propter se caste elicita sicut non amare non potest, ita non renumerare nequit. Nec propterea ex nostra sententia sequitur, omnes hominis justi actus, sive naturales, sive supernaturales, esse vitæ æternæ meritorios, utpote cum gratia conjunctos. Non sequitur, inquam, quia, ut actus sint meritorii præmii essentialis, debent vel a gratia habituali procedere, vel ab eadem speciali ratione informari, et si barbare loqui licet, dignificari : actus autem mere naturales, vel supernaturales, a justo sine imperio caritatis eliciti, a gratia nullam hauriunt dignitatem, sed mere concomitanter se habent, sicut manducatio non est dignior in rege, quam in plebeio, quia actio illa nullum ordinem, nullam relationem habet ad personam regiam, qua regiam. At vero actus pii ad gratiam præparantes, cum habeant rationem causæ materiales ad gratiam (id enim omnibus dispositionibus commune est ex parte materiæ se tenere) a gratia sanctificante speciali modo informantur, perficiuntur, adornantur, ad illamque specialem ordinem, habitudinem et relationem important : quid ergo mirum, si actus illi, tametsi gratiæ habitualis prævii, ei tamen tam intime uniti dignitatem a gratia hauriant, eique conjuncti homini in suppositione facta mortem obeunti gloriam sempiternam comparent?

Insistes : Idipsum contra nos urget, quod contra adversarios retorsimus argumentum. Nam, si pii actus ad justificationem disponentes mereantur gloriam, quæ est gratia consummata, quidni merebuntur gratiam habitualem?

Respondeo esse disparitatem toto cœlo ; pii namque motus ad justificationem præparantes non merentur, gloriam, nisi prout informantur, a gratia ; unde in instanti rationis, in quo nondum intelligitur gratia habitualis, eam non merentur, tametsi ad eam sub auxilio Dei disponant. At vero dum merentur gloriam, a gratia informantur, quæ est unum totius meriti principium. Alia argumenta mere philosophica congerunt adversarii, quibus nostram sententiam impediunt magis, quam enervent : sed his ambagibus animum tuum, mi theologe, satis jam, superque fatigatum non gravabo magis ; facile enim inficiari est, quod adversarii pro principiis assumunt. Et, omissis tot rationum instantium cavillis, ad justificationis gratiam suspiremus, quæ uno reali instanti ab omnipotenti Deo fit, qui nec eget tempore, nec tarda molimina scit, nec causis anceps suspenditur ullis. Sed gratiam actualem, qua ad tantum beneficium disponitur, jugiter postulemus. Hæc est, quæ mentem radiis illustrat, cor divini amoris igne inflammat, affectus immutat, dura emollit, rigida inflectit, aspera mitigat, frigida accendit, debilia roborat, vaga stabilit, stabilia confirmat.

Multa alia ex principio superiori speculatione stabilito inferri possent consectaria, quæ alibi in decursu theologiæ pertractantur. Nonnulla etiam sponte fluentia operose non agitavimus, quia per se patent. Exempli gratia, planum est a gratia per modum proprietatis virtutes supernaturales manare ; cum enim gratia hoc ipso, quod sit participatio divinæ naturæ, habeat rationem, et gerat vices naturæ in ordine supernaturali, ei procul dubio titulo connaturalitatis virtutes debentur, quæ sint veluti illius facultates.

Hinc etiam sequitur gratiam a caritate distingui, quia inclinatio, et virtus operativa naturæ a natura distinguitur, alioquin similiter dicam, virtutes omnes infusas cum gratia identificari : igitur cum gratia det esse supernaturale, virtutes vero ad operandum sint institutæ, eas distingui fatendum est : sicut enim essentiam, et virtutes in ordine naturali distingui philosophia docet, ita gratiam a virtutibus distinguit solidior theologia, quæ supernaturalia, et naturalia perficere, non destruere docet. Sequitur demum gratiam in essentia animæ recipi, quia, ut ait D. Thomas, per gratiam regeneramur in filios Dei, cum per eam natura divina participetur. Generatio autem prius terminatur ad essentiam, quam ad potentias : ergo prius natura in essentia animæ recipitur gratia, quam potentiis insint virtutes infusæ. De certitudine divinæ gratiæ agemus in fine.

REFLEXIO.

Hanc divinæ naturæ participationem, ex qua tot bona bonis patentia, et infinita nos latentia jugiter fluunt, jugiter animo versemus. Miremur quomodo creaturam tantopere magnificet Deus, quomodo erga hominem apponat cor suum. « O pater misericordiarum, » exclamat Doctor Mellifluus serm. 5. *in dedic. Eccl.*, « quid apponis erga nos cor tuum ? Scio, scio : *ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Quomodo ergo nihil sumus, si thesaurus tuus sumus. » Tantum profecto est generatione spiritualis beneficium, ut non solum merita excedat, et vota, sed etiam de ea fere, ac de æterna dicere valeamus : *Generationem ejus, quis enarrabit?* Fidem tamen tam plenæ solatii veritati ne detrectes. « Mente consurge, » inquit Magnus Chrysostomus hom. 2. *in Matth.* « nihilque humile susciperis. Filius sempiterni Dei etiam filius David esse dignatus est, ut tibi servo patrem faceret ipsum Deum. Quod si ambigis de his, quæ ad tuum spectant honorem, ab iis, quæ illius sunt, etiam tua disce credere. Quantum consequi potest humana ratio, multo est difficilius Deum hominem fieri, quam hominem Dei filium consecrari. Cum ergo audieris, quia filius Dei filius sit et David, et Abrahæ, dubitare jam desine, quod et tu, quia filius es Adæ, futurus sis filius Dei. Non enim ita se humilliasset, nisi nos esset exaltaturus. Natus est enim secundum carnem, ut tu nascerere spiritu : natus est ex muliere, ut tu desineres filius esse mulieris. » O Christianismi insperatam, inauditamque dignitatem, qua servus Dominum patrem vocare audet, judicem suum reus nuncupat genitorem ! « Sed audemus, » inquit Chrysolog. serm. 70, « quia præsumptio dicentis non est, ubi auctoritas est jubentis : ipse enim nos hodie dicere sic voluit, qui nos docuit sic orare. Et quid mirum si homines Dei consecravit in filios, quando se hominis dedit, et adoptavit in filium? » Proh scelus incuriosi generis humani hominis-Dei sanguine redempti, tantam, ad quam vocatur dignationem non attendentis, nec cogitantis in lege gratiæ illud ad litteram Davidicum adimpleri, quod Psal. LXXXI. scripsit : *Ego dixi : Dii estis.* Ubi Augustinus : « Manifestum est, inquit, quia homines dicit Deos ex gratia sua deificatos, non de substantia sua natos ; ille enim justificat, qui per semetipsum, non ex alio justus est ; et ille deificat, qui per seipsum, non alterius participatione Deus est. Qui autem justificat, ipse deificat, quia justificando filios Dei fieri. » Næ illud beneficium tam ingens, tamque, ut ita dicam, opprimens est, ut aliud nec cogitare liceat, nec eloqui.

SPECULATIO III.

Gratiæ sanctificantis lepores a Patribus delineati repræsentantur.

Ut autem illius gratiæ pulchritudine illiciatur, inesceturque animus Christianus, placet præclaram a Patribus ductam picturam, variaque ipsius elogia ob oculos ponere; illamque rudi penicillo describere, quæ omni laude superior nusquam satis commendari potest.

Gratia sanctificans simpliciter et antonomastice gratia dicitur, quia cæteræ quæque vel dispositiones ad illam sunt, vel fructus, vel illius ancillæ, vel certe tutelæ. Illa filii Dei, fratres Christi, membra corporis ejus, organa Spiritus sancti, templa Trinitatis, cives Sanctorum, domestici Dei, amici et familiares ejus, novæ creaturæ efficimur. Hæc est novi gratia Testamenti, quam prædixerunt Prophetæ, ad quam suspirarunt Patriarchæ, quam sanguine suo Redemptor obtinuit. Illa e captivis liberi, e servis filii, e terrenis cœlestes reddimur. Per illam Christum induimus, in Christo vivimus, in Christo morimur, sepelimur, resurgimus,

et in cœlestibus habitamus. Illa ignis est ille divinus, quem Christus venit mittere in terram, quove eam voluit vehementer accendi : ignis, inquam, non comburens, sed illuminans, sed sanans, sed roborans, sed perficiens. Illa sanantur infirmitates, diriguntur obliquitates, temperantur passiones, informantur inclinationes, complanantur difficultates humanæ, habilitantur impotentiæ. Hæc est cœlestis habitus, quo decoratur anima; sacra affectio, qua delectat justitia; sancta passio, qua in cœlum ferimur; pura radix, unde germinant fructus honoris et honestatis; arbor vitæ, qua vires reficimus, qua pascimur, et spiritus pinguedine saginamur. Et quemadmodum cor humanum fons perennis est vitæ, unde calor, et spiritus in membra singula derivantur; sic Spiritus sanctus (qui a sancto Thoma « cor Ecclesiæ », sicut Christus caput dicitur) per gratiam istam inhabitans sacrum ignem, et pios motus in animæ facultates, sanctas nimirum cogitationes et flammantia desideria continenter effundit.

Hanc gratiam Deus Angelis, et protoparentibus contulerat, simul in eis et condens naturam, et largiens gratiam, ut eum amore casto diligerent, qui solus diligendus est; unde et Angelus divinæ « signaculum similitudinis, » homo « ad imaginem, et similitudinem Dei creatus dicitur. Verum illam peccato deletam divinitatis similitudinem gratia restaurat, qua interiore homine renovato justitia scribitur, quam culpa deleverat. Ea gentes ipsæ ad Christum conversæ naturaliter, id est sponte, suaviter, connaturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, ipsique sunt sibi lex : hoc enim agit spiritus gratia, ut imaginem Dei, in qua naturaliter facti sumus, instauret in nobis. Vitium quippe contra naturam est, quod utique sanat gratia. Vitio lex Dei est deleta de cordibus, ac per hoc vitio sanato, cum illic scribitur, fiunt quæ legis sunt naturaliter; non quod per naturam negata sit gratia, sed potius per gratiam reparata natura. Ea Deus nos fingit, id est format, et creat, non ut homines, quod jam fecit, sed ut boni homines simus, ut simus in Christo Jesu nova creatura. Illa non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati, bonam voluntatem divinitus adipiscimur, quam nemo habere potest, nisi nullis præcedentibus meritis acceperimus veram, hoc est gratuitam desuper gratiam. Semper enim in nobis est voluntas libera, sed non semper est bona : aut enim a justitia libera est, quando servit peccato, et tunc est mala : aut a peccato libera est, quando servit justitiæ, et tunc est bona : gratia vero Dei semper est bona, et per hanc fit ut sit homo bonæ voluntatis, qui prius fuit voluntatis malæ. Per hanc etiam fit, ut ipsa bona voluntas, quæ jam esse cœpit, augeatur, et tam magna fiat, ut possit implere divina mandata, quæ voluerit; cum valde perfecteque voluerit.

Per hanc gratiam in pristinam restituimur sanitatem, in quantum natura, quæ id, quod faciendum est, aut cæcitate non videt, aut infirmitate non implet, sine ulla est omnino infirmitate peccati. Per gratiam enim, ut ait Augustinus, sanatio animæ a vitio peccati, per animæ sanitatem libertas arbitrii, per liberum arbitrium dilectio justitiæ, per justitiæ dilectionem legis operatio. Tunc autem erit plena justitia, quando plena sanitas; tunc plena caritas, quando videbimus eum sicuti est.

Hac gratia vivit animus peccato mortuus. Mors corporis est a spiritu deseri, mors animæ a Deo deseri : per gratiam autem ad animum redit Deus, qui vivificat mortuum dum justificat impium. Ad peccatum valet mors animæ, quam deseruit vita sua, hoc est Deus suus, quæ necesse est opera mortua faciat, donec Christi gratia reviviscat : « Sicut ut caro vivat, » inquit Fulgent. lib. *de Incarn. et grat.* c. 24, « solius opus est animæ : ita quoque ut homo credat, solius opus est gratiæ. Et, sicut caro nihil operari potest, si eam vivificare anima desinat, sic homo nihil bene velle potest, si ab eo gratiæ juvamen abscedat. Ut ergo caro vivere possit, et operari, præsentis animæ vivificatione fulcitur : homo quoque ut bonum velit, aut faciat, gratiæ vivificantis subsidio jugiter adjuvatur. »

Per hanc gratiam suavis bene operandi facilitas infunditur, incipitque justus gravia Dei non esse sentire præcepta : perfecta enim caritas foras mittens timorem, facit præcepti sarcinam levem, non solum non prementem onere ponderum, verum etiam sublevantem vice pennarum. Tunc et ignorantiæ cæcitas pellitur, et injuriæ torpor excutitur, et difficultatis cruciatus temperatur. Tunc justus in spe filiorum Dei glorians non sub lege vivit, sed in lege Domini voluntas ejus; nec est ei lex posita, qui justitiam diligit æquitatis solius illiciis inescatus. Ut

enim divine *in Ep. ad Galat.* scripsit August. : « In lege potius est justus quam sub lege, quia non sua vita vivit, cui coercendæ lex imponitur. Ut enim sic dicam, ipsam quodammodo legem vivit, qui cum dilectione justitiæ juste vivit. Ideo Paulo non erat lex imponenda, qui dicit : *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus.* Quis ergo audeat Christo legem imponere, qui vivit in Paulo? »

Hinc nascitur optanda animi libertas ; ad juste namque faciendum liber non est, nisi qui a peccato liberatus justitiæ cœperit esse servus. Libero quidem arbitrio male utens homo et illud perdidit, et seipsum : sed ubi per gratiam Spiritus Dei advenerit, continuo libertas redditur, quia ubi spiritus Domini, ibi libertas. Perversis actibus, prava potissimum consuetudine ita implicatur animus, ita constringitur, non ferro alieno, sed ferrea voluntate, ut in peccandi necessitatem præcipites agantur, qui perniciosa criminis dulcedine tenti, funes nequeunt rumpere, quos sibi peccando fabricati sunt. At postquam nos Filius hominis gratia liberavit, inde factus liberator unde Salvator, libertate agimus, sed libertate redempta, cui Deus est rector ; non violata necessitate, sed infusa suavitate, qua per donum Spiritus sancti justitia delectati pœnam litteræ minantis evadimus, plusque placet quod præcipitur, quam delectet quod prohibetur. Hac velut arrha gratuiti muneris inardescit homo inhærere Creatori, incipitque condelectari legi Dei secundum interiorem hominem, etiamsi alia lex in membris legi mentis adversetur. Felix libertas tota in suavitate sita, qua jejunia, vigiliæ, et quæ laboriosa videntur, in delicias spirituales vertuntur ! « Nullo modo enim, » inquit August. lib. *de Bon. viduit.* c. 21, « sunt onerosi labores amantium, sed etiam ipsi delectant, sicut venantium, aucupantium, vindemiantium, piscantium, negotiantium, ludo aliquo sese oblectantium. Interest ergo quid ametur ; nam in eo, quod amatur, aut non laboratur, aut si laboratur, et labor amatur. »

Hæc gratia vel una virtus est, vel virtutes omnes habet a se indivulsas ; nam gratiam comitatur flagrantissima, et luminosissima caritas : definitio autem brevis et vera virtutis ordo est amoris, « et virtus donatur vera per gratiam, » ait August. lib. 4. *cont. Jul.* cap. 3. Absit enim ut sit in aliquo vera virtus, nisi fuerit justus ; absit autem ut sit justus vere, nisit vivat ex fide. Cui consone S. Thomas in disput. q. 14. art. 5. ad. 5. docet virtutes sine gratia et caritate posse dici « virtutes secundum philosophum, non secundum theologum. » Hinc nascitur fortitudo tolerans omnia propter eum, qui amatur, hinc temperantia integrum præbens hominem ei qui amatur ; hinc justitia soli amato serviens, et propterea unicuique quod suum est tribuens ; hinc prudentia, ea quibus ad amandum Deum adjuvatur, ab eis, quibus impeditur, sagaciter seligens. Hæ virtutes, vel si mavis, una virtus, cujus primitias nunc habemus, unde jam filii Dei reipsa facti sumus, tunc consummabuntur quando Dominum virtutum facie ad faciem videntes, illum sine fine diligemus, magnaque per Spiritum sanctum collata abundantia caritatis cadere ulterius omnino non poterimus. « Una ibi, » inquit August. *de Agon. Christ.* cap. 9, « et tota virtus est amare quod videas ; et summa felicitas habere quod amas. Ibi enim beata vita in fonte suo bibitur, unde aspergitur aliquid huic humanæ vitæ, ut in tentationibus hujus sæculi temperanter, fortiter, juste prudenterque vivatur. »

Hinc etiam animi vigor intrepidus proficiscitur. Per gratiam enim infirma et angusta mens, accepta gratiæ largioris abundantia, illud facile sentit et suave, quod antea rebatur impossibile. Sic Apostoli pusilli ante et timidi, misso ad se promisso Spiritu sancto, augeri sibi gratia constantiam perceperunt, quæ omnem formidinem foras mitteret, et furorem persequentium non timeret. Tunc cœperunt ardentius velle ac efficacius posse, et proficientes a præceptorum scientia ad tolerantiam passionum, sub nulla jam tempestate trepidantes, fluctus sæculi, et elationes mundi fide supergrediente calcarunt, et morte ipsa contempta, gentibus Evangelium veritatis intulerunt. Quia nimirum informati gratia, virtute ex alto induti sunt ; Christum ipsum Dei virtutem induerunt, id est divinas Christi virtutes perceperunt, qui humanas in se susceperat infirmitates, ut præclare exponit D. Thomas expendens illud Apostoli, *Christum induistis*, in epistola ad Gal. cap. 3. lect. 9. his verbis : « Qui induitur aliqua veste, protegitur ac contegitur ea, et apparet sub colore vestis, colore proprio occultato. Eodem modo et qui induit Christum, protegitur et contegitur a Christo Jesu contra impugnationes

et æstus; et in eo nihil aliud apparet, nisi quæ Christi sunt. Et, sicut lignum accensum induitur igne et participat ejus virtutem; ita et qui Christi virtutes accipit, induitur Christo. »

Hinc deinde vita spiritualis a Sanctis tantopere commendata derivatur. Quod enim ait Apostolus : *Scimus quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum*, satis ostendit non posse impleri legem, nisi a spiritualibus, qui non fiunt nisi per gratiam. Fit autem homo spiritualis judicans omnia, et a nemine judicatus, quando intus pater auditur et docet, ut veniatur ad filium, auferens cor lapideum, et dans cor carneum ; cor aliud, juxta propheticum oraculum, et spiritum novum dans eis, id est cor cognoscens, et aures audientes, seu donum obediendi, caritatem nimirum et gratiam, «qua una Deo veraciter, et suaviter obeditur,» ut ait Augustinus. Tunc habet, justus circumcisionem carnis, quæ est in spiritu, non littera, puram nimirum ab omni illicita concupiscentia voluntatem. Tunc iterum legem Dei sentit in corde suo scriptam, quia in se experitur renovatum quod non omni modo deletum est per vetustatem. Præclare de more Augustinus *de Spirit. et lit.* cap. 21 : « Distat a vetere Testamentum novum, eo quod per novum scribitur lex Dei in corde fidelium, quæ per vetus in tabulis scripta est. Nec istam inscriptionem, quæ justificatio est, poterat efficere in Judæis lex in tabulis scripta. » Succinit tanto magistro dignus discipulus Prosper lib. *contra Collator.* cap. 22 : « In cordibus digito suo Deus, id est Spiritu sancto scribit novum Testamentum, ut legis plenitudinem, et opera caritatis naturaliter exequantur, reformata scilicet, renovataque natura. » In hac ergo lege interiori consistit vita spiritalis, quando nimirum, quod forinsecus terret, delectat intrinsecus, et qui per occidentem litteram fuerat prævaricator, per vivificantem spiritum dilector evadit. Cæterum de vita spiritali, et commendatione vitæ interioris abunde satis alibi locuti sumus.

Hinc nascitur sapientia cœlestis prudentiæ carnis adversa, quam Deus ineffabili cum suavitate infundit, ita ut non ostendat tantummodo veritatem, verum etiam impertiat caritatem, simul donans et quid agant scire, et quod sciunt agere. Neque enim est alia, quæ vera sit sapientia, vel intelligentia creaturæ rationalis, nisi dilectio Creatoris ; nec libero arbitrio hominis ulla potest gratiæ suffragari cognitio, nisi detur ipsius gratiæ spiritalis infusio. « Habemus », inquit August. lib. 11. *de Civit.* c. 27, « interioris hominis sensum, quo justa, et injusta sentimus. Ibi me et esse, et hoc nosse certus sum, et hoc amo, atque amare me similiter certus sum. » Hoc interiori sensu divina justos sapere ibidem docet, dum se Deum amare sentiunt. « Neque enim, » addit, « vir bonus merito dicitur, qui scit quod bonum est; sed qui diligit. Cur ergo et in nobis ipsis non et ipsum amorem nos amare sentimus, quo amamus quidquid boni amamus? Est enim et amor, quo amatur quod amandum non est, et ipsum amorem odit in se, qui illum diligit, quo id amatur, quod amandum est. Possunt enim ambo esse in uno homine, et hoc bonum est homini, ut illo proficiente, quo bene vivimus, iste deficiat, quo male vivimus, donec ad perfectum sanetur, et in bonum commutetur omne, quo vivimus. »

Hinc quoque dimanat amabile illud pondus, quo in Deum jugiter ferimur, et dono Dei accensi sursum vehimur, inardescimus et imus. Nam, ut semel et iterum divinus scripsit Augustinus, « velut amores corporum momenta sunt ponderum, sive deorsum gravitate, sive sursum levitate nitantur: ita etiam corpus pondere, sicut animus amore fertur quocumque fertur. Ponderibus suis aguntur omnia, loca sua petunt. Minus ordinata inquieta sunt; ordinantur, et quiescunt. Pondus meum amor meus, eo feror quocumque feror, » lib. 11. *de Civit.* cap. 28. et lib. 13. *Confess.* cap. 9. Et, quia pondere illo non ad ima rapimur, sed ad superna attollimur ; ideo pondus illud pennas non solum appellat Augustinus, quibus ad Dominum volat animus, ut illi hæreat, cum quo unus spiritus efficitur. Bonum enim nostrum nihil aliud est, quam illi cohærere, cujus unius anima rationalis incorporeo, si dici potest, complexu, veris impletur, fœcundaturque virtutibus.

Has divinæ gratiæ dotes e Patribus non tam depromptas, quam exscriptas si attentius considerasset juratus Ordinis nostri inimicus Petrus a Valle-Clausa, non scripsisset Joannem Vincentium gratiæ venustate inebriatum in pangendis illius laudibus excessisse. Sed illud in primis advertere debuit, ebrietatem illam, quam ei per ludibrium improperat, a Patribus commendari, subindeque auctorem illum, quem carpere voluit a ne-

sciente quid diceret Petro fuisse celebratum. « Quamdiu sumus in corpore, » inquit August. lib. *de Agone Christiano* cap. 9, « gustemus saltem quam suavis est Dominus, qui dedit nobis pignus spiritum, in quo sentiamus ejus dulcedinem, et desideremus ipsum vitæ fontem, ubi sobria ebrietate inundemur. »

REFLEXIO.

Hæc cum ita sint, ad illam suspiremus gratiam, quæ (ut tract. *de Bapismo*, Catechismus Romanus post Tridentinum docet) « divina qualitas est in anima inhærens, ac veluti splendor quidam, ac lux, quæ animarum nostrarum maculas omnes delet, ipsasque animas pulchriores et splendidiores reddit. » Tam grande, tamque pretiosum bonum, quo ipsam Dei pulchritudinem induimus, peccati sordibus anteponamus. Respondeamus generi, qui genus habemus a Deo ; vivamus cœlo cœlesti munere decorati ; Patris similitudinem moribus referamus, cujus naturam exprimimus ; neque perdamus vitiis, quod sumus per gratiam consecuti. Cum ergo te caro sollicitat, cum te mundus pertentat, cum te dæmon invadit, responde : Filius Dei sum æterno regno natus, paradisi candidatus, et a præcelsis filiorum Dei cogitationibus, sanctoque ambitu noli degenerare. Justificatus acceptam gratiam serva, peccator ad illam totis viribus enitere, lacrymis suspira, precibus contende : « Profluens » enim « largitor Spiritus, » ait Cyprianus epist. 2, « nullis finibus premitur, nec coercentibus claustris intra certa murorum spatia frænatur : manat jugiter, exuberat abunde danter ; nostrum tantum sitiat pectus, et pateat ; quantum illic fidei capacis afferimus, tantum gratiæ inundantis haurimus. »

CAPUT II.

DE MERITO SANCTORUM.

Gratia non secus ac caritas magna operatur si est, illius naturam exprimit, qui est actus purus, unde otii impatiens vires exerit, ut fructus ferat honoris et honestatis. Potissimus autem gratiæ fœtus meritum est præmii supernaturalis. Si enim omne naturalis ordinis opus honestum præmium aliquod promeretur, dicente D. Thoma 1. 2. q. 21. art. 3. meritum esse proprietatem ab actu humano indivulsam, procul dubio opus sanctum a gratia Dei proficiscens, et ab imperio caritatis in Deum amore casto relatum, non potest non esse dignum, quod præmio supernaturali muneretur. Hanc nobis mercedem promisit ipse Salvator, eamque non denegaturum se, vel exiguum aquæ frigidæ calicem danti, cum juramento spopondit, cujus verba cœlo etiam, terraque transeuntibus non præteribunt. *Gaudete*, inquit Veritas Matth. v, *et exultate, quia merces vestra copiosa est in cœlo.* Et cap. x : *Quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ, amen dico vobis non perdet mercedem suam.* Ne autem credas præmium illud esse aliquid temporale, vel intra naturalis ordinis ambitum inclusum, audi magnificam illam Abrahamo, et una justis omnibus factam promissionem. *Ego*, inquit Geneseos XVII, *protector tuus sum, et merces tua magna nimis.* Infra se nihil habet Deus, quo sanctum opus digna mercede muneretur : solus ipse præmium meriti, qui est auctor merendi. O rem admiratione majorem ! Bonorum nostrorum non indiget Deus noster. *Si juste egeris, quid donabis ei*, ut dicitur Job. XXXV, *aut quid de manu tua accipiet ?* Nihil Deo damus, qui totum a Deo accepimus ; nihil illi compendii procreamus, qui sibi sufficientissimus est, et omne bonum ; et tamen sancti operis honestare vulnerari se sinit ; apponit erga hominem cor suum, et quos elegit sine meritis, dat unde ornentur ex meritis. Quod incepit misericordia, perficit justitia ; et quos clementia invenit indignos se dum sanctificat, invenit eos dignos se justitia dum coronat. *Misericordia*, inquit Spiritus sanctus Eccles. XVI, *facit unicuique locum secundum meritum operum suorum.* Ut igitur christiane possimus operari, ut Deum ipsum demereri valeamus, juxta illud Apostoli Hebr. XIII : *Beneficentiæ, et communionis nolite oblivisci ; talibus enim hostiis promeretur Deus :* conditiones ad bonum christiani operis meritum explicabimus primum, deinde quid bonis operibus consequamur, exponemus.

Scio modernos hujus temporis hæreticos meriti nomen execrari errore quidem satis consequenti ; cum enim ipsi gratiam sanctificantem evacuent ; cum eam ad denominationem extrinsecam, ad titulum sine re, ad ens rationis, hoc est ad nihilum redigant ;

quid mirum si omne meritum e medio tollant, qui principium meriti gratiam scilicet Salvatoris, eliminarunt? Neque hæc nostra, Catholicaque sententia meritis Christi injuria est, ut garriunt Novatores, sed honorifica magis et gloriosa. Sicut enim in naturalibus nihil de primæ causæ virtute detrahimus, dum participatam, et Deo subordinatam agendi virtutem causis secundis asserimus: ita meritorum Christi infinitudo magis, magisque clarescit, si hominibus vim merendi ipsa diffundat, ipsa ex plenitudine sua impertiatur. Sane vis, potestasque Salvatoris eo præclarius eminet, quo justis communicat non solum, ut justi sint, sed etiam ut juste agant. Sed in hæresi per se absurda confutanda satis jam, et plusquam satis morati sumus, eam alibi, si res tulerit, operosius confutaturi; sed quæ polliciti sumus, exequamur. Tu, lector, æquo adesto animo, teque oratum volo, tibi ut suadeas, iis, quæ hoc capite a D. Thoma, Patribus, et Scripturis dicturi sumus, nihil in tota ferme theologia vel ad componendos mores utilius, vel ad erudiendos populos salutarius inveniri: et, quia eum esse maximum quæstum in animum induxi, quam maxime servire tuis spiritalibus commodis, ideo pauca selegimus, quibus et eruditioni tuæ pro virili consulerem, et pietati.

SPECULATIO I.

Septem ad Christiani operis meritum conditiones desiderantur, et sigillatim explicantur.

Quia nihil est bono opere pretiosius, nihil mirum, si plures ad illud recte efficiendum conditiones desiderantur.

Prima et secunda conditio: Libertas operantis, et operis rectitudo.

Primo igitur ad meritum desideratur agentis libertas. Unde dicitur I. Cor. IX: *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo.* Et Ecclesiasticus cap. XXXI. docet, Deum ei collaturum bona sua, qui libere mandata servarit: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit: ideo stabilita sunt bona illius in Domino.* Hinc Patres inculcant, quod ubi necessitas, nec corona, nec damnatio est, nec meritum invenitur ubi libertas non est. Vide in appendice de quinque propositionibus, ubi hanc veritatem multimodis confirmavimus. Porro cum dicimus, ad meritum requiri libertatem, intelligimus de libertate non solum habituali, sed actuali motu voluntatis expressa. Unde declinando a malo nullus meretur, nisi per actum directum fugere malum, resistere malo, repudiare malum sincera voluntate proponat. Unde Patres spiritales tam crebro, tam serio, et juxta tam solide hortantur, ut cuncta quæ agimus, et damna, quæ patimur, et mala, quæ cavemus, Deo singulis diebus actibus explicitis offeramus.

Secundo ad meritum requiritur rectitudo operis; dicitur enim Rom. II: *Qui reddet unicuique secundum opera ejus, iis quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam;* et Gal. VI: *Quæ seminaverit homo, hæc et metet; quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem; qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam;* et II. Cor. V: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque in suo corpore prout gessit, sive bonum sive malum.* Et ratio est aperta; meritum enim est proprietas honestatis, quæ convenit omni, et soli, et semper: ergo ubi deest operis honestas, desit meritum necesse est. Denique opus meritorium debet esse Deo gratum; non enim munerabit, sed puniet opus exosum, et invisum sibi. Unde I. Joan. II. dicitur: *Fiduciam habeamus ad Deum, quoniam mandata ejus custodimus, et ea, quæ sunt placita coram Deo, facimus.* Ubi significat Apostolus, se eatenus fiduciam obtinendæ salutis concipere, quatenus per gratiam Christi, quæ sunt coram Deo placita, se confidit operari. Manifestum est autem, opus, quod non est bonum, nullatenus posse esse Deo gratum; *mundi enim sunt oculi ejus, et ad malum respicere non potest*, ut dicitur Habacuc II. Ergo, ut opus sit meritorium, bonum sit necessum est.

Et hoc ita verum est, ut si quando in sacris Litteris plures homines apud Deum actibus vitiosis meruisse reperiantur, ut patet in Nabuchodonosore, et in obstetricibus Judæorum; quod etiam de Romanis docet Augustinus; attamen in illis non perversam remuneravit Deus voluntatem, sed radium aliquem bonitatis actus pravitati permixtum ut alibi fuse dum de mixtura boni et mali disputabamus, monstratum est. Unde D. Thomas q. 114. art. 10. docet, « quod illæ retributiones dicuntur esse divinitus factæ

secundum comparationem ad divinam motionem, non autem secundum respectum ad malitiam voluntatis. » Id est, quia in operibus illis aliquid boni malitiæ admixtum fuit, quod a divina motione proficiscebatur, ideo, propter illud bonitatis tantillum, aliquid temporalis mercedis receperunt.

Tertia conditio : Status viatoris.

Tertio requiritur ad meritum, ut homo sit in statu viæ, juxta illud Ecclesiastis IX : *Mortui non habent ultra mercedem.* Et illud Ecclesiast. XI : *Ubi ceciderit lignum, ibi manebit.* Quibus significatur, nullum post hujus viæ, et vitæ statum superesse merito locum. Unde Scriptura et Patres tantopere monent, ut *dum tempus habemus operemur bonum ad omnes.* Gal. VI. et Ecclesiastes cap. IX : *Quodcumque*, inquit, *facere potest manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas*, Et Veritas Joan. IX : *Venit nox*, ait, *quando nemo potest operari.* « Frustra enim sibi homo post hoc corpus promittit, quod in hoc corpore comparare neglexit, » inquit August. *Sentent.* 172. apud Prosperum. Et serm. 102 *de Temp.* : « O homo, quare differs de die in diem forte habiturus hodie ultimum diem? » Et serm. 164 : « Liceat mihi loqui, et dicere : Corrigant se qui tales sunt, dum vivunt, ne postea velint, et non possint. »

Et ratio est, quia meritum tendit ad præmium, sicut ad terminum ; omnis enim, qui meretur, in agone est : ergo adepto præmio cessat meritum sicut via assecuto termino finitur, et labor cessat obtenta quiete, et pugna desinit reportata victoria. Hac de causa nec animæ justæ piacularibus flammis purgatæ, nec Sancti in cœlo apud Deum quidquam merentur : impetrare quidem aliquid a Deo orando possunt, mereri certe non possunt.

Quid autem dicendum sit de Enoch et Elia in Paradiso terrestri degentibus, et Antichristum, quem debellaturi, et extincturi sunt, præstolantibus, utrum mereantur, necne, vix, ac ne vix quidem nisi divinando definiri potest. Quis enim scit, vel scire potest, num singulis actibus habitum gratiæ et caritatis intendant ? Num conditionibus mortalitatis exuti, pugnarumque expertes, extra merendi etiam aleam positi sint? Num divinam essentiam identidem videant? Num continua ecstasi a sensibus alieni electione, et indifferentia ad meritum necessaria careant? Ne velimus esse apertum, quod Deus statuit esse occultum.

Quarta conditio : Bonum opus in obsequium munerantis cedat necesse est.

Hanc conditionem frequenter inculcat Veritas, dum monet, nullius valoris esse opera quamlibet ardua, si in Dei obsequium minime relata cupiditati serviant, vel auræ populari. Sic operantes recepisse mercedem suam, Matth. VI, attestatur, eosque ibidem tristes hypocritas appellat, quia mœrore simulato religiosum vultum populorum oculis mentiuntur. Væ miseris illis inani sese labore fatigantibus, captantibus ventum, jejunantibus ut videantur, ad ærumnas sempiternas temporali ærumna sternentibus viam, et specie pietatis germinantibus iniquitatem ; simulata enim pietas duplex est iniquitas. Næ illi mali mercatores sunt, qui pro futili sanctitatis imagine, quam sectantur, fructum omnem promissionis divinæ leves obsequii sui ostentatores amittunt.

Ratio hujus conditionis est, quia qui meretur, respicit, expectatque a munerante præmium ; ideoque studet illius benevolentiam demereri : sed nullus alterius animum sibi devincit, in seque propensum, et liberalem reddit, nisi operibus in obsequium illius relatis, cujus promereri favorem ambit. Ergo nullus a Deo præmium expectare ullatenus potest, nisi bona, quæ agit in illius honorem et obsequium referantur, a quo bona cuncta procedunt. « Non vult enim disciplinæ cœlestis magister irreligiose agi, quod fieri pro religione præcipitur, nec patitur invocantium se laborem, quibus æternam parat mercedem, infructuosæ jactantiæ vitio deperire, » inquit S. Maximus homil. *in die Cin.*

Dices : Meritum est proprietas honestatis : ergo actus est eo ipso meritorius, quo honestus ; sed actus non desinit esse honestus, tametsi in alterius obsequium non cedat : ergo ad meritum operis honesti non exigitur, ut in alterius cedat obsequium, vel honorem.

Respondeo meritum esse proprietatem actus humani non absolutam, sed relativam quia cum respiciat præmium ab alio conferendum, muneratori servire debet, a quo retributionem expectat : neque enim datur a Domino merces, nisi laborantibus in vinea

ipsius ; nec merces jure exigitur, sed mera gratia petitur, nisi munerator quadantenus astringatur : at qua lege, quave æquitate ad ea opera muneranda astringi potest, quæ in alterius obsequium operans devovit, nec remuneranti consecravit? Absit, absurdum est, iniquum est. Quare opera quæque in Dei obsequium non cedentia, vacua sunt, sterilia sunt, inania sunt. « Inane est enim, et vanum, » ait prælaudatus S. Maximus, « quidquid nullius ponderis, aut virtutis firmitate consistit. Inane est, quod cum sæculo prætereunte deficiens, ad vitam non transit æternam. »

Quinta conditio : Operantis sanctitas.

• Quinto nullum opus meritorium apud Deum esse potest, nisi ab homine sancto, id est per gratiam et caritatem justificato, proficiscatur. Hanc conditionem apertissime tradit Apostolus I. Cor. XIII. *Si linguis hominum loquar et Angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Vides sine caritate posse quidem esse fidem, aliaque opera per se laudabilia, sed non prodesse. Quid enim suo genere speciosius operibus misericordiæ? Quid fide montes transferente illustrius ? Quid morte patienter tolerata gloriosus ? Et tamen si desit sanctitas a caritate parta, si desit recta, bonaque voluntas Dei gloriam quærens, Deo frui avens propter Deum, nihil præclara illa officia conferunt ad salutem. « Ecce venitur ad passionem, » inquit Augest. serm. 50. *de Verb. Dom.* cap. 2 : « Ecce venitur et ad sanguinis effusionem, venitur et ad corporum incensionem ; et tamen nihil prodest, quia caritas deest. Adde caritatem, prosunt omnia; detrahe caritatem, nihil prosunt cætera. »

Ratio ad hanc formam sic reducitur. Impossibile est id, quod est mortuum, elicere opera vitæ, quamdiu mortuum manet ; impossibile est arborem malam bonos fructus edere, et corruptam radicem plantas germinare salutares, vel fontem venenosum puras scaturire aquas, cum nemo det, quod non habet; impossibile est personam Deo invisam, hominemque Deo inimicum opera illi accepta, et grata efficere, cum prius respiciat Deus offerentem, quam oblata ; prius cor inspiciat, deinde manus. *Respexit ad Abel*, inquit sacer textus Genes. cap. IV, *et ad munera ejus ; ad Cain vero, et ad munera illius non respexit.* Impossibile est addictum suppliciis sempiternis æternam beatitudinem sibi comparare, et carentem principio supernaturali præmium sibi supernaturale a Deo promereri, cum inter causam et effectum, inter viam et terminum, inter medium et finem, inter dispositionem et formam, inter meritum, et coronam proportionem esse necesse sit. Atqui homo gratia orbus, et in peccato mortali constitutus, spiritaliter mortuus est ; qui enim non diligit, manet in morte, nec Deo vivit, qui sibi, qui mundo, qui carni vivit; est etiam arbor mala peccati malitia corrupta ; est radix venenosa nedum in peccatis concepta, in sordibus nutrita, sed peccato etiam actuali infecta, et omnia inficiens, dum grandi perversitate peccator derelicto fonte aquæ vitæ, et fossis sibi cisternis dissipatis, judicium pervertit, affectus depravat, fruendis utitur, utendis fruitur, nec aliam agnoscit, quam vitiatæ concupiscentiæ legem ; est pariter Deo exosus utpote qui contra omnipotentem bellare, Regem regum e solio deturbare, et in ejus locum dæmonem capitalem divini numinis hostem sufficere molitus est; est denique addictus ignibus æternis, diabolo et Angelis ejus paratis, caretque omni principio supernaturali, gratia nimirum, quæ est fons aquæ salientis in vitam æternam. Ergo quamdiu in misero illo deget statu, tamdiu opera mortua, opera tenebrarum, opera ab omni merendi vi deserta eliciet. Unde quamlibet splendida ex objecto officia, quamlibet ardua, et in speciem honesta, decora, composita, ornata fundat exterius, merito tamen vacua, inania, et fumo plena sunt illis Sodomæ et Gomorrhæ pomis haud dissimilia, quæ splendenti cortice solos cineres contegunt succo destitutos.

Dices : Ergo frustra peccator operibus ex objecto honestis operam navat, frustra eleemosynas erogat, preces fundit, jejunia frequentat, parentes colit, et patriam, aliaque id genus agit, in eisque multiplicandis insudat, quæ nihil conferunt ad salutem.

Respondeo, peccatorem etiam in peccati lethalis statu misero permanentem, non de-

bere ab operibus bonis desinere ; ab ipsisque frequentandis cessare. Tum quia Deo bonorum operum praxi præcipienti in omni tenetur statu morem gerere. Tum quia piorum operum exercitio, et iteratorum actuum frequentia facilitatem asciscit, qua retenta si justificari deinceps peccatorem contigerit, alacrius remotis impedimentis viam mandatorum Dei curret. Tum quia, licet his operibus nequeat se peccator ad gratiam præparare, vel eam infallibiliter advocare, et multo minus eam quavis ratione promereri, illi tamen minora objectacula ponit ; unde fit recipiendo divino sese effundenti lumini sin aptior, certe minus ineptus. Et fortassis a misericordia Dei ea impetrabit, quæ nunquam fuisset peccatis peccata addenti concessura. Denique bona illa peccatoris opera, licet plerumque vitiosa sint, utpote a radice cupiditatis, et amoris sui, absente caritate profecta ; attamen bonitatis ille radius ex objecto per se bono in actus derivatus, Deo non gratus esse non potest, cui omne bonum placet. Præsertim quia bonis operibus potest peccator fidelis ex fide, et auxilio gratiæ finem bonum præstituere, et tunc illa opera, tametsi non a perfecta caritate profecta, quamdam apud Deum merendi vim obtinent ; nam misericordes misericordiam consequentur, ut Veritas Matth. VIII. promisit, et de superbo divite ait August. epist. 89. quod si qui induebatur bysso, et purpura pauperis ulcerosi misertus fuisset, mereretur et ipse misericordiam, id est impetrasset misericordiam, et magnam, quæ est justificatio : et parvam, scilicet bona temporalia, quæ saltem bonis operibus a peccatore factis Deus non denegat, qui nullum linquit sine mercede bonum.

REFLEXIO.

Si status viatoris unus sit ad merendum idoneus, quid tempus terimus tam pretiosum congregandis cœlestibus thesauris opportunum? Quid virtutibus comparandis non insudamus, quæ solæ sunt ambiendæ divitiæ, « et revera pretiosus census animæ », ut Cassiodorus lib. *de Anima* cap. 11. scripsit? Quid de gratia, quid de merito, quid de virtutibus tam multa dicimus, quæ sanctis operibus assequi, quam laudibus prosequi satius foret? Sed magna est, inquies, in virtutis exercitatione difficultas, arcta est via, qua ad ipsam itur, confragosum iter, et sentibus obsitum. At enim sodes, nonne ubivis labor necessarius? Quid, quæso, in humanis sine labore paratur, cum ipsi impii fatigatos se in via iniquitatis minime diffiteantur? Considera agricolas victum quacumque ratione noctu, et interdiu quæritantes. Cerne mercatores semper, et ubique manibus, pedibusque pro virili laborantes, et congregandis divitiis immorientes. Quos labores non suscipit mortalium pectora cogens auri sacra fames? Scrutatur intima, viscera terræ fulcat, venas aperit duras, et refractarias. Numnam fortassis laborat vanitas, fastum pro numine colens, dum profunda maris penetrat, quæsitura unionum, et lapillorum genera varia, vel saxis latentibus adnata, vel in ostreis recondita? Numquid laborant milites mundanæ litantes gloriæ? Nemo eorum algores, sudores, vigilias, dietas, plagas enumerare sufficiat. At forte a labore immunes sunt voluptarii in libidinum cœno volutantes? Minime gentium. Illi quidem tendunt ad gaudium, sed unde stabile consequantur ignorant. Quis eorum enumerem curas, sollicitudines, timores, et vitii individuum comitem animi mœrorem? Si ergo nihil sine labore, et cura fit, ecqua in re melius impensum, collocatumque, quam in virtute comparanda laborem censebimus? Nobisne solis, quibus miranda vitæ æternæ præmia promittuntur, sine cura vivendum, unisque otio, et sommo indulgendum? Absit. Certe plano non aditur excelsum, non assequitur disciplinam bellicam, nisi quotidie exercitatus armis, quotidiano usu palestræ durans membra, nutriens patientiam, laborem assuescens. « Jubet avaritia », inquit August. *in Psal.* CXVIII, « ut mare transeas, et obtemperas : *jubeo ego*, ait Dominus, *ut ante ostium tuum ex eo quod habes, des pauperi*, et piger es ad faciendum ante te opus bonum. » Quid gravaris pati nunc ex remedio, quod non gravaris pati pro vitio, et, ut Tertullianus loquitur, quid nauseas ad antidotum, qui hiasti ad venenum?

Si viatoris duntaxat tempus est ad merendum idoneum, fac dies pleni inveniantur in te ; ne sis temporis prodigus, cujus unius avaritia honesta est ; si pecuniam tuam ægre aliis dividis ; si prædia tua a nullo occupari pateris, tempus, quod solum nostrum est, ne profundas ; quod bonum est, sine mora, incunctanter, cum omni festinatione age, qui nihil pulchrius facere possis, quam quod honorat Deum sine dilatione. Memento

merendi tempus, quod otiosus consumpseris, rediturum nunquam tibi. Memento temporis meliora prætervolare, deteriora succedere : quemadmodum, inquit Seneca epist. 108. ex amphora primum, quod est sincerissimum, effluit, gravissimum quodque, turbidumque succedit; sic in ætate nostra, quod est optimum, primum est. Id exhauriri ab aliis negotiis ne patiamur, ut nobis fæcem reservemus. Ergo dum tempus habemus persuadeamus nobis necesse est, nusquam nobis figendum esse pedem, ne, ut Augustinus dixit, ubi dixerimus « Sufficit », ibi hæreamus, ibique, ut ait Magnus Leo, incidamus in deficiendi periculum, ubi proficiendi deposuerimus appetitum. « Ergo nunc tempus acceptabile », inquit Bernardus, « et aptum ad quærendum, in quo plane, qui quærit, invenit; si tamen, sicut oportet, quærit. Mirum est, mirum de te, homo miser, quod ad mala sis totus avidus, totus sapiens, totus sollicitus; ad bona autem totus durus, totus piger, totus tepidus. »

SPECULATIO II.

Prosecutio ejusdem materiei : expenduntur duæ momentosæ ad meritum conditiones, promissio Dei, et influxus caritatis.

Ne præcedentis speculationis prolixitas foret onerosa, duas reliquas, easque potissimas ad meritum conditiones in hanc rejecimus, quas ordine exponemus.

Sexta conditio : Pactum, et promissio Dei ordinantis opus bonum ad præmium.

Sexto præter gratiam sanctificantem dicimus desiderari insuper promissionem Dei paciscentis, et opus in præmium ordinantis, atque acceptantis, nec sufficere voluntatem dandi gratiam, quæ est principium meriti. Ita luculenter tradunt Scripturæ, Concilia et Patres. Matth. enim xx. non datur denarius diurnus (quo præmium beatitudinis bonis operibus promissum significari Patres passim docent) nisi *conventione facta cum operariis.* Hinc Patres infra referendi, et sacra concilia opera justorum ex divina promissione sortiri rationem meriti asseverant, sine qua nullum potest meritum præmio comparari, vel æquari, ut videre est in Trident. sess. 6. cap. 16. et in Moguntino cap. 8. *Confessionis fidei.* Patres sequitur S. Thomas : « Meritum hominis apud Deum esse non potest, » inquit, art. 1. hujus quæst., « nisi secundum præsuppositionem divinæ ordinationis. » Et ad 3 : « Deus non efficitur simpliciter debitor nobis, sed sibi ipsi, in quantum debitum est ut sua ordinatio impleatur. »

Ratio est : Quantumcumque homo gratia habituali decoretur, ex eaque eliciat fructus honoris, et honestatis, id est opera pietatis et virtutis; nunquam tamen ad ea opera muneranda obligari potest Deus, nisi sua semetipsum promissione obliget : tum quia obligatio stricta oriri nequit, nisi ex datis et acceptis; nemo enim tenetur reddere, qui nihil accipit : Deus autem a nullo accipit; nam, ut dicitur Rom. x, *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei?* Et Job. xxxv : *Si juste egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua recipiet?* Unde August. serm. 16. *de verb. Apost.* : « Debitor factus est, non aliquid a nobis accipiendo, sed quod placuerit promittendo. » Tum quia obligatio inferioris est, et dependentis; qui enim obligatur, utique debet : porro qui debet, non est a creditore independens : dependentia autem, vel ipsa dependentiæ obumbratio procul a Deo est, qui cum sit sua lex, suaque regula, nulla potest obligatione astringi, quæ non a propria voluntate proficiscatur. Tum quia, ut optime ait D. Thomas in 4 dist. 46. q. 1. art. 1. q. 2, « beneficia Dei semper excedunt meritum creaturæ; » unde nisi præsupponatur divina promissio, non poterit unquam homo divina beneficia promereri. Hinc Apostolus Rom. viii : *Existimo*, inquit, *quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Et August. *in Psal.* xciii : « Ecce quantum pretium damus, quodammodo unam siliquam ad accipiendos thesauros sempiternos. » Hac de causa vita æterna gratia ab Apostolo Rom. vi. nominatur : « Quia, » ut optime ait S. Fulgent. lib. *ad Monimum*, cap. 10, « non solum donis suis Deus sua dona reddit, sed quia tantum etiam ibi gratia divinæ retributionis exuberat, ut incomparabiliter, atque ineffabiliter omne meritum, quantumvis bonæ, et ex Deo datæ humanæ voluntatis, atque operationis excedat. » Et Tridentinum sess. 6. cap. 16. : « Justificatis hominibus, et bene operantibus proponenda est vita æterna, tanquam gratia misericorditer promissa, et tanquam merces ex ipsius Dei promissione bonis ipso-

rum operibus, et meritis fideliter reddenda. » Tum quia opera quæcumque bona innumeris Deo titulis debita sunt, eaque potest Deus variis nominibus exigere, quia Creator, quia supremus D minus, quia ultimus omnium finis : ergo ad ea Deus remuneranda minime tenetur, nec per ea jus sibi facit homo ad præmium, nisi divina promissio accedat. Ergo nulla sunt sine prævia Dei pomissione merita. Cujus etiam signum est, quod ideo opera justorum in purgatorio existentium, et liberi Beatorum actus, quantumvis a caritate profecti, nihil tamen apud Deum merentur, quia, licet interno valore non careant, ea tamen ad præmium supremus Dominus non ordinavit.

Dices primo cum Vasque existimante quodlibet bonum opus a gratia proficiscens, et caritate informatum, esse eo ipso absque ulla Dei paciscentis conventione, vel sponsione, æternæ vitæ meritorium. Meritum est proprietas honestatis, sicut demeritum proprietas iniquitatis : ergo actum bonum honestate supernaturali indivulse comitatur meritum præmii supernaturalis, sicut malitiam peccati demeritum sequitur, seu meritum pœnæ, quæ peccanti absque ulla Dei paciscentis ordinatione debetur.

Respondeo meritum, ut supra dicebamus, esse honesti proprietatem, non absolutam, sed relativam, quæ nonnisi positis omnibus conditionibus resultat, quæve una deficiente desinit ; quia bonum ex integra causa, malum ex quocumque defectu. Una autem ex potissimis conditionibus ad merendum desideratis, est Dei paciscentis ordinatio, sine qua nec Deus astringitur, nec immenso gloriæ ponderi, beatæque vitæ, in qua cum Deo, et de Deo vivimus, ulla prorsus bona opera comparantur. An autem ad demeritum, vel potius ad meritum pœnæ Dei statuentis ordinatio desideretur, problema est; quia ex una parte peccata a damnatis quotidie patrata augmentum pœnæ non merentur, ut tradit D. Thomas 2. 2. q. 13. art. 4. ad. 2, non defectu malitiæ, quæ in inferis consummata est, sed defectu divinæ ordinationis, quæ nullum damnatorum sceleribus supplicium præfinivit. Ex alia vero parte, cum peccator honorem alterius peccando lædat, dum suo nimirum ingenio indulget, offendentis multæ per se supponitur, donec violatum honorem resarciverit. Quod vero de quotidianis damnatorum peccatis pœnas Deus non sumat, nihil inde contra hoc efficitur; tum quia excessu bonitatis, non toto rigore cum illis agit, qui sicut ultra condignum munerare solet, ita citra condignum castigare. Tum quia non videtur sufficiens ad demerendum in damnatis libertas, qui a gratia deserti, et pœnarum gravitate oppressi, non tam peccatum eligunt, quam extorquente desperati animi calamitate feruntur, et qua data porta ruunt. Unde huic secundæ sententiæ subscribimus.

Dices secundo cum Marco Serra et Baptista Goneto existimantibus Dei ordinantis pactum vel promissionem extrinsecam non esse ad completam meriti rationem necessariam, sed sufficere intrinsecam Dei ordinationem in collatione gratiæ per modum principii meriti inclusam, et veluti imbibitam : Deus hoc ipso, quod dat gratiam ut principium meriti, sufficienter ad bona nostra opera muneranda tenetur obligatione, qua sibi fit debitor; quia enim gratiam libere largitus est, libere perseverantiam donat : aliunde vero non ita gratiam diffundit, quin onerosam laborandi, patiendique conditionem imponat. Ergo ad meritum non est absolute necessaria extrinseca Dei paciscentis promissio; sed, sicut motus et via sponte sua ad terminum tendunt, sicut medium per se ad finem manuducit; ita bonum opus a gratia proficiscens ex principiis intrinsecis, et absque ulla ordinatione gloriam per modum præmii et respicit, et meretur. Et ita docere videtur D. Thomas art. 1. dum ait : « Meritum hominis apud Deum esse non potest, nisi secundum præsuppositionem divinæ ordinationis; ita scilicet, ut id homo consequatur a Deo per suam operationem quasi mercedem, ad quod Deus ei virtutem operandi deputavit. » Quibus verbis, ut Gonetus interpretatur, non aliam ad meritum ordinationem S. Doctor requirit, quam quæ in collatione gratiæ, quæ est virtus supernaturaliter operandi, includitur.

Respondeo hanc sententiam a Vasquesii confutata assertione non nisi verbo tenus differre; nec aliis argumentis fulcitur, quam quibus peræque Vasquesii præfata doctrina stabilitur, ut consideranti per se patet. Nam vel adversarii per intrinsecam ordinationem in voluntate conferendæ gratiæ per modum principii meriti inclusæ, intelligunt promissionem præmii in collatione gratiæ in actu exercito semper includi, nec ab ea posse divelli ; quia qui confert principium meriti, quæ gratia est, tacite etiam et implicite

præmium spondet omnibus operibus a principio illo profectis; vel intelligunt Deum conferendo gratiam justo, simul in actu signato, explicite et expresse decernere gratiam ut principium meriti conferre, operibusque ab ea profectis se obligare præmium justa distributione impartiri. Si primum dicant, in meram Vasquis sententiam prolabuntur, affirmantis in voluntate conferendæ gratiæ non posse non includi promissionem præmii; quia qui vult dare merendi principium, sese ad opera ex illo principio procedentia muneranda alligat, fitque sibi debitor obligatione e propria et libera voluntate, qua gratiam gratis dedit, enata. Si secundum astruant, nostram sententiam confirmant, quæ meritum in nuda et extrinseca Dei ordinatione nequaquam constituit, ut censuere Nominales solis titulis, solis nominibus, solis denominationibus extrinsecis contenti; sed utrumque exigit, et internam operis a gratia proficiscentis dignitatem, et externam Dei opus illud ad gloriam promerendam acceptantis sponsionem. Quia, ut sæpe diximus, non tenetur Deus opus illud munerare, quod sibi sexcentis alioquin titulis debitum est; nec ullum ei potest a creaturis obligationis jugum imponi, qui sua solum voluntate movetur, sua solum bonitate cietur, sua solum promissione astringitur, qui fidelis est in omnibus verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis, quive negare seipsum non potest.

Ad argumenta facta pene responsum manet. In collatione quippe gratiæ non essentialiter includitur voluntas opera munerandi, quæ a gratia prodeunt; nam nec opera justorum piacularibus ignibus purgatorum, nec Beatorum actus quidquam apud Deum merentur, tametsi a gratia et a caritate efficiantur. Ergo præter opera, quamlibet laboriosa, præter passiones amore Dei toleratas, Dei requiritur pactum, sine quo nullum merendi jus nanciscimur, sed juxta Salvatoris mandatum Luc XVII. indictum, cum fecerimus omnia, quæ præcepta sunt nobis, humiliter et vere dicimus: *Servi inutiles sumus*. Exempla autem viæ, et medii magis favent Vasquesio quam adversariis; unde dicendum, illis non assimilari gratiam in ordine ad meritum, nisi supposita Dei ordinatione.

Ad auctoritatem S. Thomæ respondeo, identidem excidere, qua ratione illa possint uti adversum nos adversarii, cum tam significanter eo loco dicat S. Doctor: « Meritum hominis ad Deum esse non potest, nisi secundum præsuppositionem divinæ ordinationis. » Unde cum subdit S. Thomas, hominem eam consequi mercedem, ad quam Deus ei virtutem operandi deputavit, verissimum est, sed præsupposita semper divina ordinatione. Nec obest, si instes cum eodem Goneto, sanctum Præceptorem post verba relata subjungere: « Sicut res naturalis hoc consequitur per suos proprios motus et operationes, ad quod a Deo est ordinata. » Unde sicut res naturales moventur ad suos fines per collationem virtutum activarum absque ulla extrinseca ordinatione: ita justus per gratiam movetur ad finem supernaturalem, et per bona opera illum meretur. Non obest, inquam, tum quia nimis probat hæc instantia; si quid enim efficit, suadet nullam prorsus exigi Dei promittentis conventionem; et sententiam Vasquis, quam rejicit Gonetus, astruit. Dicendum itaque, velle solum D. Thomam, quod, sicut Deus rebus omnibus virtutes indit, quibus in finem moveantur, ad eumque tandem perveniant, ita etiam creaturis rationabilibus gratiam infundit, quibus ad Deum ferantur, ad ejusque fruitionem aspirent, et ad hoc duntaxat significandum eam comparationem adhibuit: ut vero illam mereantur, requiritur insuper divina promissio, sine qua propensionem quidem ad beatitudinem habent, sed jus nullum habent, quia, ut ad 3. ejusdem articuli ait idem S. Thomas: « Deus non efficitur simpliciter debitor nobis, sed sibi ipsi, in quantum debitum est, ut sua ordinatio impleatur. » Justus igitur per bona opera in Deum tendit, quia gratia est fons aquæ salientis in vitam æternam; sed eam non meretur nisi Deus promittat retributionem, quia meritum jus includit; jus autem homo non habet, nisi Deus præmium reddere teneatur; non tenetur autem Deus seclusa promissione illud munerare, quod innumeris titulis quit exigere.

Quæri hic assolet, utrum Deus præmia meritis retribuat ex stricta justitia commutativa, aut distributiva, an vero ex fidelitate et gratitudine. Verum huic quæstioni satis, superque satisfactum manet ex iis, quæ primo Theologiæ libro de divina justitia dicta sunt, ubi fuse satis monstratum est, justitiam commutativam, utpote ab imperfectione inseparabilem, repugnare Deo, secus vero justitiam distributivam; unde ne tradita repe-

tamus, ad hunc te locum, lector, remittimus, ut pernoscas quid in hacce controversia dicendum sit; piget enim cocta recoquere, versata reversare, ut aliqua pars laboris et tædii minuatur mihi et tibi. Nonnulla tamen annotare operæ pretium visum est, quibus nisi fallit me animus, haud parum lucis his, quæ olim dicta sunt, accesserit.

Observato ergo primum, Deum merita Sanctorum ex justitia munerare; ita enim confidebat divinus Apostolus II. Timoth. IV : *Reposita est mihi*, inquiebat, *corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Non foret autem corona justitiæ, nisi Deus ex justitia redderet præmium, qui pura misericordia largitus est gratiam. Quamvis enim supremus Dominus nulli sit debitor nulli obligatus, sua tamen promissione astringitur, jusque nobis dat apud se, non aliquid a nobis accepturus, sed quod promiserit, impleturus. « Illo ergo modo », ait Aug. serm. 16, *de verb. Ap.*, « possumus exigere Dominum nostrum, ut dicamus : Redde quod promisisti, quia fecimus quod jussisti. » Grandis plane et prorsus suavis servi in lege Dei ambulantis fiducia, et incredibile solatium, sibi debitum flagitare posse præmium, et jam debitum exigere quod merita excedit, et vota : « Ut ante susciperet gratiam », ait idem August. tract. 3. *in Joan.* præfata Pauli verba ponderans, « misericordem Patrem opus habebat, ut præmium gratiæ, justum judicem. » Gratis quidem nos Deus prævenit in benedictionibus dulcedinis; præventos gratis adjuvat, ut bene agant; adjutos gratis firmat, ne deficiant : post certamen tamen, cursumque coronam justitiæ reponit, quia, ut ait concilium Arausicanum II. cap. 18, « debetur merces bonis operibus, si fiant; sed gratia, quæ non debetur, præcedit ut fiant. » « Datur unicuique gratia sine merito, » addit S. Prosper lib. 2. *de vocat. Gent.* cap. 2, « unde tendat ad meritum; et datur ante ullum laborem, unde quisque mercedem accipiat secundum suum laborem. » Nec propterea hæc justitia gratiam evacuat, quia eatenus Deus ex justitia munerat, quatenus ipse sibi sua promissione opera bona remunerandi debitum imposuit : unde « Deus non efficitur simpliciter debitor nobis », inquit S. Thomas art. 1. ad 3, « sed sibi ipsi, in quantum debitum est, ut sua ordinatio impleatur. » Atque adeo vera semper est Augustini maxima : « Deus dum coronat merita nostra, coronat et dona sua. » Vera itidem Tridentini sess. 6. cap. 16. sententia : « Tanta est erga omnes homines bonitas Dei, ut eorum velit esse merita, quæ sunt ipsius bona. »

Observato rursum, quod, cum Deus strictæ obligationis sit incapax, non potest præmia ex justitia commutativa retribuere, ut alibi demonstravimus : restat igitur, ut ex justitia distributiva præmia largiatur. Decet enim supremum gubernatorem Deum unicuique juxta meritorum proportionem ex ordinatione suæ sapientiæ, fidelitate promissionis, abundantia bonitatis præmia dispensare. Nec propterea fit nobis debitor, sed sibi, quatenus debitum est, ut suam ipse ordinationem impleat, qui eam liberrime præfinivit.

Septima conditio : Influxus sin actualis, certe virtualis caritatis.

Hanc conditionem inficiantur Vasques et Suares : ille sola habitus caritatis concomitantia contentus vult opus quodcumque bonum, et a quavis virtute etiam acquisita elicitum, esse vitæ æternæ meritorium, modo opus ab eo, qui est in gratia, fiat, etsi non ab ipsa gratia procedat; iste vero licet actibus virtutum acquisitarum vim promerendi vitam æternam absque influxu aliquo caritatis non concedat, totis tamen viribus contendit actus virtutum infusarum ab homine grato elicitos præmium supernaturale beatitudinis essentialis absque ullo sive actuali, sive virtuali caritatis influxu de condigno promereri. Nostram tamen sententiam Scriptura, Patres, et post illos S. Thomas non tam docent quam supponunt, utpote ipsis communissimis christianæ pietatis notionibus prorsus consentaneam.

Etenim quid in Scripturis inculcatius, quam ut omnia propter Deum, omnia in nomine Domini, omnia propter gloriam Dei operemur, ut scilicet nimirum moneamur uni amori, vel certe operibus ex amore Dei elicitis meritum convenire, et præmium respondere. Hinc Apostolus I. Cor. X : *Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.* Observat etiam doctus Estius, quod, cum Apostolus I. Cor. XIII. dicit, nihil prodesse homini, si caritatis expers omnia distribuat in pauperes, et corpus flammis tradat, loquitur de eo, qui opera illa non ex amore Dei facit : quod ex eo patet, quod Apostolus ea caritatis encomia

profert, ut Corinthios factionibus scissos ad Dei, et mutui amoris officia cohortetur; nec caritatem commendat ex eo, quod faciat filios Dei, et hæredes regni; sed quia benigna et patiens omnia suffert, omnia credit, etc. ubi loquitur plane de caritate actuali.

Hinc Veritas oculi simplicitatem, id est, puri cordis Deum pure quærentis sinceram et castam intentionem desiderat, Matth. VI. et Luc. XI : *Lucerna corporis tui est oculus tuus; si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit; si autem oculus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Ergo, sicut sine casti cordis dilectione nihil prodest, ita diligenti, et propter Deum quodcumque, quamlibet specie exile et leve operanti, nihil non prodest, quia etiam « quisquis potum dederit calicem aquæ in nomine meo, non perdet mercedem suam, ut dicitur Marci IX. Hinc dilectioni, vel actionibus aut passionibus ex amore proficiscentibus respondere præmium essentiale testantur Paulus et Jacobus. Ille I. Cor. II : *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum.* Iste vero cap. I. suæ epistolæ Catholicæ : *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.*

Id ipsum docent Patres. « Mandatus, » inquit Augustinus lib. *de Spiritu et lit.* cap. 14, « servari non potest, nisi fiat ex amore justitiæ : non enim fructus est bonus, qui de caritatis radice non surgit. Ad quod firmandum illud Apostoli Galat V, profert : *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed fides, quæ per caritatem operatur.* Hac de causa mensuram Christianæ justitiæ unam esse caritatem tradit idem Doctor sanctissimus lib. 1. *de Nat. et Grat.* cap. 42. et cap. ult., his verbis : « Caritas est verissima, plenissima, perfectissimaque justitia. Caritas inchoata, inchoata justitia est; caritas provecta, provecta justitia est; caritas perfecta, perfecta justitia est. » Sane, sicut nullum est, vel esse potest sine justitia meritum, nullum erit sine caritate opus præmii essentialis meritorium, cum christiana justitia tota ex caritate pendeat, et a caritate ipsa christianæ justitiæ rationem sortiatur. Succinit Bernard. serm. 27, *in Cant.* : « Quantitas cujuscumque animæ æstimetur de mensura caritatis, quam habet, ut verbi gratia, quæ multum habet caritatis, magna sit; quæ parum, parva; quæ verò nihil, nihil, dicente Apostolo : *Si caritatem non habuero, nihil sum.* » Si nihil æstimandum est, nisi de mensura caritatis, quid erit opus quamlibet conspicuum a caritate nec formaliter, nec virtualiter impetratum ? Nihil profecto erit, quia nihil de caritate habebit. Hinc Magnus Leo serm. 7. *Quadragesimæ*, expendens illud Veritatis oraculum Matth. XXV. relatum : *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis*, sic habet : « Quid hoc opere fructuosius ? Quid hac humanitate felicius ; quæ utique laude sua fraudanda non esset, si propter ipsam naturæ communicationem juvando homini ab homine præberetur : sed quia quod non ex fidei procedit fonte, ad præmia æterna non pervenit, alia est conditio operum cœlestium, alia terrenorum. » Ubi S. Pontifex ad opus cœleste, id est, præmii cœlestis meritorium, exigit ut de fidei fonte procedat : fidei inquam, non informis, et mortuæ, sed vivæ et per dilectionem operantis; nam, ut ait idem sanctus Pater serm 5. *de Jej. 7. mensis*, c. 3 : « Duo amores sunt, ex quibus duæ prodeunt voluntates, ita diversi qualitatibus, sicut dividuntur auctoribus. Rationalis enim animus, qui sine dilectione esse non potest, aut Dei amator est, aut mundi : in dilectione Dei nulla nimia ; in amore mundi cuncta sunt noxia : et ideo æternis bonis inseparabiliter inhærendum, temporalibus vero transeunter utendum est ; ut peregrinantibus nobis, et ad patriam redire properantibus, quidquid de prosperitatibus mundi hujus occurrerit, viaticum sit itineris, non illecebra mansionis. »

Ratio fundamentalis hujus veritatis ex his, quæ circa quartam conditionem dicta sunt, liquido consequitur. Fatentur omnes, opus nequaquam esse posse meritorium, nisi in obsequium munerantis cedat ; neque enim ab aliquo præmium operis exigere jure, sed ne quidem honeste possumus, cui factum opus non servit; nec ei saltem in eo efficiendo placere concupivimus. Quo, v. g., ne dicam jure, sed qua fronte servus a domino stipendium peteret et mercedem, qui nec domino laboravit, nec laborare unquam conatus est, nec conari voluit, aut cogitavit ? Atqui non fit in obsequium Dei, quod in Deum non refertur ; nec in Deum quidquam refertur sine imperio formali vel virtuali caritatis, quæ sola Deum quærit, sola Deo placere appetit, sola Deo nos unit, sola ulti-

mum humani cordis finem respicit. Et sane quomodo potest dici opus in obsequium Dei cedere, quod propter Deum factum non est? quomodo vero propter Deum fieri quidquam sine caritate valet? Ergo sine influxu vel formali, vel certe virtuali caritatis, nullum opus potest esse meritorium præmii essentialis, nec Deus inveniet unquam dignos se, qui non operantur propter se. « Vita æterna in Dei fruitione consistit; motus autem humanæ mentis ad fruitionem divini boni est proprius actus caritatis, per quem omnes actus aliarum virtutum ordinantur in hunc finem, secundum quod aliæ virtutes imperantur a caritate. Et ideo meritum vitæ æternæ primario pertinet ad caritatem, ad alias autem virtutes secundario, secundum quod earum actus a caritate imperantur, » inquit D. Thomas q. 114. art. 4. Et, ut significaret S. Doctor se non modo de actibus virtutum acquisitarum, sed etiam de actibus virtutum infusarum sermonem habere, subjungit responsione ad 3 : « Fidei actus non est meritorius, nisi fides per dilectionem operetur, ut dicitur ad Galat. v. Similiter etiam actus patientiæ, et fortitudinis non est meritorius, nisi aliquis ex caritate hæc operetur, secundum illud I. Cor. XIII : *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* »

Idem docet, variisque rationibus illustrat sanctus Doctor sexcentis aliis locis brevitatis ergo prætermittendis, in quibus etiam observat, quod ut aliquod opus referatur in Deum, non sufficit ordinatio habitualis, seu concomitantia operis cum habitu caritatis; tum quia ex hoc, quod est in habitu, nullus meretur; sed ex eo, quod est, vel fuit in actu : tum quia alioquin venialia hominis justi peccata essent meritoria, utpote cum habitu caritatis sociata. Sicut autem ad meritum non sufficit ordinatio habitualis, ita non semper exigitur actualis, quæ non solum hujus vitæ excedit facultatem, sed operi elaborando impedimento foret, « ut patet in exemplo, quod Avicenna ponit de artifice, qui si dum opus suum exercet, semper de regula artis cogitaret, multum in opere impediretur, » inquit D. Thomas in 2. dist. 38. q. 1. art. 1. ad 4. Sufficit ergo, et requiritur ordinatio et influxus virtualis, qui virtute præcedentis intentionis perseverat. Et ad hoc « oportet », inquit ibidem D. Thomas, « quod prius fuerit cogitatio de fine, et quod ratio actiones sequentes in hunc finem ordinaverit; ita quod rectitudo illius ordinationis in actionibus salvetur. »

Omnes objectiones absque negotio occupabis, depellesque, si præ oculis habeas, nihil esse Deo, qui est præmium nostrum, dignum, nisi quod fit propter Deum. Etsi enim Scripturæ et Patres bonorum operum fructum a nobis exigant, et si ad pios actus frequentandos hortentur, illisve præmia polliceantur magna nimis; etsi, ut monet Tridentinum sess. 6. cap. 16, « justificatis hominibus proponenda sint Apostoli verba : *Abundate in omni opere bono, scientes quod labor vester non est inanis in Domino;* etsi denique quibuslibet bonis operibus in sacris Litteris usque adeo tribuatur, ut etiam qui uni ex minimis suis potum aquæ frigidæ dederit, promittat Christus eum non esse sua mercede cariturum : attamen nisi opera in Deo fiant, nisi virtutes Deo serviant in hominibus, nisi mandata serventur ex amore justitiæ, dormient sommum suum viri divitiarum, nihilque invenient in manibus suis, quia Deus non quantum attendit, sed ex quanto; nec tam sensum æstimat, quam affectum, nec pretium dati, sed affectus dantium facit opus dignum mercede. Subauditur ergo semper illa conditio, dum bona opera inculcantur, præcipiuntur, commendantur, quia reapse nec bona sunt, nisi respiciant summum et æternum bonum.

Advertendum rursus, quod, quia homo justus ex præcepto caritatis in actus amoris Dei identidem prorumpere tenetur et solet, quia, ut alibi ex S. Thoma dictum est, præcepta non de habitibus, sed de actibus tradita sunt; ideo per iteratos illos sinceri cordis affectus sanctificantur virtutum acquisitarum actus, quia officia per se honesta virtute in Deum refert, qui se Deo frequentatis amoris ardoribus, et, ut loquitur Augustinus, sagittis acutis totum, et ex toto corde devovit. Hac de causa veridice scripsit S. Doctor q. 2. *de Malo*, art. 5. ad 7 : « Habentibus caritatem omnis actus est meritorius, vel demeritorius; » quia, si vitiosus est, vel alicujus circumstantiæ pravitate sordens, utique demeritorius est; si vero per se honestus sit, virtute præcedentis et repetitæ identidem intentionis ad Deum fertur, qui aliunde suapte natura in Deum ferri natus est, et sponte proclivis, expectatque caritatis imperium, non secus ac paralyticus motum Angeli, et hominis impulsum in piscinam Joan. v. præstolabatur. Videsis quæ

superius de præcepto caritatis, dum de gratiæ ad singulos actus necessitate disputabamus, disseruimus, huic, ni me meus fallat animus, instituto non parum opportuna. Accedit, non dixisse D. Thomam, omnem actum in justo esse meritorium, vel demeritorium ; meritorium, inquam, præmii essentialis : sufficit enim ex propria ratione actus virtutis infusæ, ut sit meritorius præmii accidentalis ; præmium enim essentiale soli caritati per se respondet, aliis vero quatenus duntaxat ex caritatis radice formaliter, vel virtualiter surgunt. Neque enim numerositas operum, ut alicubi ex S. Augustino aiebat B. Vincentius Ferrerius, nec diuturnitas temporum, sed major caritas, majorque voluntas auget præmium, nimirum essentiale. Idem docet Hieronymus exponens parabolam talentorum : « Et illum, » inquit, « qui de quinque talentis decem fecerat ; et qui de duobus quatuor, simili Dominus recepit gaudio, non considerans lucri magnitudinem, sed studii voluntatem. » Quod brevius expressit Salvianus lib. 1. *ad Ecclesiam Catholicam :* « Oblata Deo, non pretio, sed affectu placent. » Relege olim dicta de commendatione vitæ interioris, necnon quæ de caritate, ejusque augmento fuse tradidimus.

REFLEXIO.

Si soli amori respondet præmium, quia convenit meritum, quid nunc agis, lector ? quid tempus teris, quod in amando Deo non impendis ? Cedo, num Deus meretur amari, numcubi Dei benignitatem sensisti in te claudi ? Numquid non te prior dilexit tantus, et tantum, et gratis tantillum et talem ? ergo qui tenes Deum tuum vitæ tuæ non solum gratuitum largitorem, largissimum administratorem, pium consolatorem, sollicitum gubernatorem, sed insuper etiam copiosissimum Redemptorem, æternum conservatorem, ditatorem, glorificatorem, ob hæc beneficia abste contemnitur, et huc nunc denique redeunt facta tua. Deus excluditur, mundus recipitur, præponitur creatura Creatori.

Si Deum non diligis merito suo, cur non diligis commodo tuo ? Non enim sine præmio diligitur Deus, si tamen absque præmii intuitu castissime diligatur. Caritas enim etsi, quia non quærit, quæ sua sunt, mercenaria non sit, mercedis tamen vacua esse non potest, cui uni respondet tota merces, et eo major merces, quo citra mercedis spem diligimus. Itaque ad amorem illum suspiremus, qui per se sufficit, per se placet, et propter se ; ipse meritum, ipse præmium sibi est amor ; præter se non requirit causam, non fructum, fructus ejus, usus ejus : amat quia amat ; amat, ut amet. Quam mellite Bernardus serm. 53. *in Cant :* « Suspectus est mihi amor, cui aliud quid adipiscendi spes suffragari videtur. Infirmus est, qui forte spe subtracta aut extinguitur, aut minuitur. Impurus est, qui et aliud cupit. Purus amor mercenarius non est, purus amor de spe vires non sumit, nec tamen diffidentiæ damna sentit... Esto quod honor Regis judicium diligat, sed sponsi amor, imo sponsus amor solam amoris vicem requirit, et fidem. Liceat proinde redamare dilectum. Quidni amet sponsa, et sponsa amoris ? Quidni ametur amor ? Merito cunctis renuntians affectionibus aliis, soli et tota incumbit amori, quæ ipsi respondere amori habet in redhibendo amore. Nam et cum se totam effuderit in amorem, quantum est hoc ad illius fontis perenne profluvium ? »

Hæc cum ita sint, cum mundo præsens fac mente absens ut sis, a Deo ne absis ; et si impuri Poetæ verbis pure uti licet, dies, noctesque ames Deum, Deum desideres, Deum somnies, Deum expectes, de Deo cogites, Deum speres, Deo te oblectes, cum Deo totus sis ; Dei fac sis postremo animus et cor, quando tu es Dei ; illiusque amoris amore vive, qui amore amoris tui dignatus est mori.

SPECULATIO III.

Justi de condigno vitam æternam promerentur : hinc ea quæ sub meritum cadunt, vel cadere possunt, ordine derivantur et recensentur.

Supponenda est vulgaris tritaque distinctio meriti ; aliud namque dicitur meritum de condigno, quod cum præmio coaptationem per se habet ; illudque jure exigit, nec potest cum justitia denegari ; justitia, inquam, vel stricta et communitativa, ut contingit in humanis ; vel distributiva, quæ Deo citra obligationis onus convenit, uni Dei promissioni, uni ejusdem fidelitati innixa. Alterum appellatur meritum de congruo, quod nullam habet cum præmio æqualitatem, nullum mercedis exigendæ jus, sed convenientem duntaxat congruentiam et decentiam. Sic, ut alibi dicimus, veteres Patres jugibus

precibus, suspiriis et lacrymis incarnati Verbi immensum donum, et omnibus meritis justorum, et votis immensum antecellens de condigno utique non merebantur ; tot tamen, tamque fervidis orationum instantiis flecti Deum misericordiarum congruebat, quia amicum exorari ab amico decorum est, et Deo præsertim fonti bonitatis convenientissimum. Hoc prælibato, quid actibus meritoriis consequi possimus, sigillatim sequentibus documentis exponemus.

Certum est itaque primo, hominem justum actibus christianis spiritu caritatis elicitis vere mereri augmentum gratiæ, vitam æternam, et ipsius vitæ æternæ, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, uti definivit sacra Tridentina synodus sess. 6. can. 32. Etsi enim opera justi, ut a libero arbitrio procedunt, præmii immensitatem non exæquent, eadem tamen opera, prout per Dei gratiam et meritum Jesu Christi, cujus justus vivum membrum est, fiunt, digna sunt quæ præmium a Deo promissum de condigno, id est, servata proportione et æqualitate, consequantur. Hoc enim ipso, quod a gratia et Spiritus sancti permoventis impulsu procedunt, per se ducunt ad gloriam, cujus gratia semen est, habens proinde cum fructu virtutis et proportionis æqualitatem. Nam quæ quis seminat, hæc et metet. « Gratia Spiritus sancti, quam in præsenti habemus, » inquit S. Thomas q. 114. art. 3. ad 3, « etsi non sit æqualis gloriæ in actu, est tamen æqualis in virtute, sicut semen arborum, in quo est virtus ad totam arborem. » Hac de causa gratia dicitur Joan. IV : *Fons aquæ salientis in vitam æternam.* Salit autem per bona opera, quibus in Deum jugiter fertur. Appellatur etiam *pignus hæreditatis nostræ*, quia non minus valet in ratione meriti, quam hæreditas in ratione præmii, cum utraque sit ordinis supernaturalis ; una sit motus, altera quies ; prima viæ, secunda terminus ; illa medium, ista finis, non consumptionis, sed consummationis.

Dices cum Scoto affirmante, nullum actum bonum ex propriis, sibique intrinsecis vitam æternam de condigno promereri. Ad meritum requiritur gratuita Dei acceptatio, et liberalis divinæ voluntatis ordinatio ; unde ut supra dicebamus, eatenus Deus ex justitia præmium retribuit, quatenus æquum est, ut sua promissio impleatur. Ergo nulla est interna in operibus sanctis præmii essentialis condignitas, nullus valor æqualis, et, ut loquitur Apost. Rom. VIII, *non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.*

Respondeo, ad meritum quidem quodcumque necessario desiderari Dei ordinantis pactum, promissionem, et acceptationem ; cæterum æterna promissio internum supponit obsequi valorem, sicut pœnæ comminatio facinoris supplicio digni iniquitatem præsupponit. Itaque neque opera sine Dei acceptatione quidquam merentur, neque Deus nisi quæ digna sunt, opera acceptat, et supposita ordinatione non acceptare nequit, qui seipsum negare non potest. Et sic semper verum est, Deum nos *coronare in misericordia, et miserationibus,* ut dicitur Psal. CII. Verum itidem, Deum dare *gratiam pro gratia,* ut dicitur Joan I. et *gratiam Dei esse vitam æternam*, ut habetur Rom. VI. Quia quod præmium Deus spoponderit, quod nobiscum pacisci dignatus sit, quod seipsum nostrum voluerit constituere debitorem, dignatio est dignationum, quam, ut loquitur Bernardus, expressit amor dignitatis nescius, dignatione dives, de Deoque triumphans. Veridice ergo scripsit Apostolus, non esse condignas passiones temporis ad futuram gloriam ; tum quia gloria immensum superat opera, prout a libero arbitrio nude sumpto procedunt ; sicut filius Regis primogenitus ex ignobili muliere in uxorem Regis assumpta natus, sceptro et corona prout a matre oriundus prorsus indignus est ; quatenus tamen a regia stirpe natus, dignissimus est qui ad fastigium regale provehatur. Tum etiam, quia non comparat Apostolus merita gratiæ cum præmio, sed tempus passionis cum æternitate felicitatis, ut certantes fideles soletur, quasi dicat : Quantaquanta sit tribulatio, qua præmimur, conferri tamen cum æternitate solatii quod speramus nequaquam potest ; pœna enim, quæ guttatim per minutias transiens bibitur, sin nihil, certe parum est torrenti voluptatis æternæ, fonti vitæ, fluminis impetui, fluvio pacis, mari lætitiæ sempiternæ comparata : *Quod momentaneum est, et leve tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* II. Cor. IV.

Instabis : Illud non meremur de condigno, quod potest Deus sine injustitia denegare ; denegare enim dignis id, quo digni sunt, æquitas non sinit. Atqui Deus justis potest gloriam æternam sine injustitia denegare ;

illud namque sine alicujus injuria denegatur, quod mera misericordia donatur. Sancti autem cum Propheta Regio misericordias Domini in æternum cantabunt, dicetque unusquisque : *Salvum me fecit, quoniam voluit me.* Ergo justi operibus sanctis vitam æternam de condigno non merentur.

Respondeo, Deum absolute posse præmium bonis operibus denegare, qui ea poterat auctoritate supremi Domini jure exigere; sed, supposito pacto nobiscum inito, præmium ex justitia largitur, quia, ut ait August. lib. 3. *contra Jul.* cap. 3, « Deus ipse, quod absit, non erit justus, si ad ejus regnum verus non admittitur justus. » Idque indigitat Apostolus Hæbr. VI : *Non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.* Unde vita æterna Sanctis collata opus est misericordiæ, et una effectus justitiæ; opus quidem misericordiæ, quia ex gratuita prædestinatione proficiscitur, et quia gratia sanctificans, quæ vitæ æternæ semen est, misericorditer datur. Est vero effectus justitiæ, quia condignis pietatis operibus ex Dei promissione tribuitur; et ideo a Patribus invenitur quandoque dictum, bonis operibus regnum cœlorum emi, paradisum venalem esse, cum labore requiem, cum paupertate regnum, cum dolore gaudium, cum utilitate gloriam, cum morte vitam commutari. Hinc Basil. lib. *de Spir. sancto*, cap. XXIV : « Omnes, qui viam Evangelicam incedimus, mercatores sumus, per opera mandatorum nobis possessionem cœlestium comparantes. » Itaque, sicut in aliis operibus, ita in glorificatione Sanctorum verum esse probatur illud Psalmographi Psal. XXIV : *Universæ viæ Domini misericordia, et veritas.* Illud etiam S. Leonis serm. 1. *de Jejun.* 10. *mensis* : « In operibus Dei atque judicii nihil vacat a veritate justitiæ, nihil a miseratione clementiæ. »

Insistes : Nihil pervulgatius, quam Deum ultra condignum justorum operibus præmia rependere, et e contra iniquorum flagitia : citra condignum castigare : sed præmium, quod ultra est condignum, non cadit sub meritum de condigno. Ergo justi non merentur præmium cœleste de condigno.

Respondeo Deum ultra condignum duplici ratione munerare, tum quia ultra dignitatem actus seorsim spectati, ut a voluntate procedit, præmia largitur; tum quia probabilissimum est Deum Beatis gradum aliquem gloriæ gradus caritatis viæ excedentem pro sua infinita liberalitate impertiri, idque indicat Salvator Luc. VI : *Mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et superfluentem dabunt in sinum vestrum.* Id ipsum indigitat Hieronymus lib. 2. *super Ezechielem* : « In sanctis Deus excedit modum clementiæ. » Sed cum his stat justos gradus gloriæ gradibus gratiæ correspondentes de condigno promereri.

An vero Deus peccatores citra condignum puniat, inficiantur nonnulli, quos sequitur Sylvius : tum quia Apocal. XVIII. dicitur : *Quantum glorificavit se, et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, et luctum.* Tum quia Matth. V. reus in carcerem mittitur, ibi puniendus, nec inde exiturus, *donec reddat novissimum quadrantem.* Tum quia Jacob II. dicitur : *Judicium sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam ;* id est : ita Deum immisericors, corde durus, et mente occallens in judicio sentiet severum, ut quemadmodum nullam ipse misericordiam in proximum fudit, ita nullam a Deo claudente viscera sua experietur. Tum quia non remittitur pœna, nisi tollatur et culpa : in inferis autem, ubi nulla remissio, nihil prorsus de pœna tollitur; nihil ergo de pœna donatur. Tum denique, quia omnis remissio pœnæ fit per meritum Christi; meritum autem Christi in damnatos nequaquam protenditur, ut in materia de incarnatione ostendi solet. Ergo nullam pœnam damnatis Deus remittit.

Oppositum tamen docet S. Thomas 1. p. quæst. 22. art. 4. ad 1. his verbis : « In damnatione reproborum apparet misericordia; non quidem totaliter relaxans, sed aliqualiter allevians, dum punit citra condignum. » Et certe id videtur exigere circumstantia illa generalis, omnia Dei opera concomitans, justitiæ scilicet, et misericordiæ indivisa et indivulsa manifestatio. Dicitur etiam Psal. LXXVI., et Psal. CXXXXIV : *Deum non continere in ira sua misericordias suas : suavem esse Dominum universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus.* Et sane non videtur peccatum de condigno posse puniri; malitia enim ejus infinita, nulla quit pœna finita condigne plecti.

Ad auctoritates oppositas dicendum in primis, loca Scripturæ juxta præfinitam a Deo pœnam intelligenda fore, quæ tanta infligetur, quantum in deliciis peccator fuit, quia luxuriæ fluxui et intensioni determinata Deus tormenta præscripsit, sed absolute ci-

tra condignum ; præscriptam tamen pœnam usque ad ultimum quadrantem, et sine misericordia luent, qui nulla misericordia in proximum permoti sunt.

Ad rationum momenta subjuncta dico, nullam in inferis contingere remissionem, quia præscriptam sine remissione pœnam subeunt, qui suppliciis illis addicti sunt. Quod autem in præscribenda pœna Deus misericors citra condignum punire non decreverit, non probat argumentum primum a ratione petitum : nec etiam secundum, quia cum fateamur nullam pœnæ remissionem damnatis contingere, sed præfinitam sine remissione subire, non meritis Christi citra condignum puniuntur, qui a semel imposita pœna nunquam liberantur, sed una clementia Creatoris, in cujus omnibus et singulis operibus misericordia, et veritas obviaverunt sibi, justitia, et pax se osculatæ sunt.

Persistes adhuc : Si ideo actus justi gloriam de condigno merentur, quia sunt ejusdem ordinis, et intensionis cum gloria, dici etiam poterit, actus caritatis et pœnitentiæ justificationem prioritate naturæ præcedentes primam gratiam sanctificantem promereri ; actus enim illi, et vere supernaturales sunt, ad justificationis formam physice disponentes, et a Spiritu sancto vero meritorum auctore procedunt, et proportionem habent cum gratia, cujus quantitas eorum fervori respondet. Atqui his non obstantibus, actus illi quamlibet sancti, et fervidi, primam gratiam non merentur, saltem de condigno, ut cum D. Thoma q. 113. art. 5. docent omnes theologi. Ergo justi operibus sanctis gloriam de condigno non merentur.

Respondeo constantissimum esse, hominem quibuslibet operibus primam gratiam, sive actualem, sive habitualem non posse mereri ; non quidem actualem, ut contra Pelagianos toties definitum est, et declarat Tridentinum ses. 6. cap. 5, ubi docet, « justificationis exordium in adultis a Deo per Christum Jesum præveniente gratia sumendum esse, hoc est, ab ejus vocatione, qua nullis eorum existentibus meritis vocantur. » Non possunt etiam justi primam gratiam habitualem promereri, quia gratia habitualis una est meriti origo, quia sola personam reddit acceptam et Deo gratam : principium autem meriti non potest cadere sub meritum, quia effectus causam efficientem antevertere non potest : ergo totus ille, et tam præclarus dispositionum apparatus gratiam justificantem promereri nullo modo potest. Unde Sancti dicuntur ad Rom. v : *Justificati gratis per gratiam ipsius*. « Quia, » ut interpretatur Tridentinum sess. 6. cap. ... Apostolica illa verba ponderans : *Nihil eorum, quæ justificationem præcedunt, sive fides, sive opera, ipsam justificationis gratiam promeretur*. Hac de causa nihil apud Patres inculcatius, quam dari unicuique sine merito unde tendat ad meritum ; et nullo præcedente bono merito hominem accipere donum, quo medio acquirat et meritum. Sufficiat hoc unum et alterum Augustini, et Magni Gregorii testimonium. Ille enim lib. *de Grat. et lib. Arb.* cap. 6. sic habet : « Cui redderet coronam justus Judex, si non donasset gratiam misericors Pater? » Iste vero lib. 18 *Moral.* cap. 22. ait : « Hominis meritum divina gratia non ut veniat invenit, sed postquam venerit, facit ; atque ad indignam mentem veniens Deus, dignam sibi exhibet veniendo, et facit in ea meritum, quod remuneret. »

Ad argumentum ergo dicendum, dispositiones ad justificationem præparantes esse quidem supernaturales, esse item ex impulsu Spiritus sancti, sed non procedere a persona grata. Sanctitatem porro personæ ad meritum exigi, supra monstravimus, quia prius ad Abel respexit Deus, et deinde ad munera ejus, ut loquitur Scriptura. Unde in illo priori naturæ, quo dispositiones gratiam antevertere intelliguntur, nondum quidquam meretur, sed ad gratiam, unde oritur meritum, per se præparant, ex cujus deinde societate et concomitantia meritum ipsæ hauriunt : non ergo ante illam, sed per illam, et cum illa quidpiam apud Deum merentur.

Obsistes præterea : Dispositiones ad gratiam præparantes merentur primam gloriam, id est gradum gloriæ gratiæ habituali primum infusæ correspondentem ; cum enim adultis non conferatur gloria, nisi propter actus meritorios, gloriæ gradus primæ gratiæ correspondens supponit aliquem actum ; nullus autem actus est, quem possit supponere, nisi pios illos motus justificationem præparantes et comitantes ; sed quod meretur gloriam essentialem, potest mereri gratiam. Ergo actus justificationem antevertentes gratiam promerentur ; vel si gratiam non merentur, gloriam de condigno mereri nequaquam possunt.

Respondeo actus ad justificationem præ-

parantes mereri gloriam, non suut nt dispositiones ad gratiam, sed prout gratia, ad quam disponunt, in eodem instanti reali informantur. Unde non sequitur, quod gratiam mercantur, sed quod a gratia vim merendi hauriant, a qua totam mutuantur dignitatem. Quare piis illis motibus, eorumque fervori respondet gradus gloriæ, non prout gratiam justificationis præcedunt, sed prout ab eadem gratia eodem momento perficiuntur. Unde perperam colligitur, vel gratiam cadere sub meritum, vel gloriam non posse cadere sub meritum de condigno. « Præparatio hominis ad gratiam habendam, » inquit D. Thomas quæst. 112. art. 2. ad 1, « est simul cum infusione gratiæ; et talis operatio est quidem meritoria, sed non gratiæ, quæ jam habetur, sed gloriæ, quæ nondum habetur. » Hinc infertur, probabilius esse dispositiones præfatas gratiam sanctificantem de congruo non mereri, quia meritum congrui amicitiam supponit, eique innititur; motus autem illi ab amico non proficiscuntur, quia in nostra sententia superius stabilita, non a gratia habituali, sed ab auxilio Dei moventis procedunt. Lato tamen modo dici potest, dispositiones prædictas gratiam sanctificantem congrue mereri, quia eam exigunt, ad eam per se ducunt, eamque impetrant. Unde D. Thom. in 2. dist. 27. q. 1. art. 4. docet hominem actibus illis « quodammodo ex congruo gratiam mereri. » Et indicat August. epist. 105 : « Neque ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat; neque enim nullum est meritum fidei. »

Insurges demum : Justus operibus quamlibet sanctis non potest de condigno mereri perseverantiam, ut expresse docet D. Thomas quæst. 114. art. 9. Ergo nec gloriam de condigno mereri potest. Probatur consequentia : tum quia gloria non habetur sine perseverantia; tum quia gloria essentialis perseverantia longe nobilior est, et præstantior. Quomodo autem merebitur majus qui minus mereri non potest?

Respondeo certissimum esse, justum non posse perseverantiam quibuslibet operibus promereri, cum justis sæpe denegetur, et quibuscumque datur, misericorditer detur : quibus autem non datur, ex justitia non detur, quandoque patente, quandoque latente. Unde aliunde haberi non potest, ut sacra Tridentina synodus docet, nisi ab eo, qui potens est eum, qui stat, statuere ut perseveranter stet; et eum, qui cadit, restituere. Sed de dono perseverantiæ fuse satis disputavimus.

Ad argumentum ergo dicendum, grande interesse discrimen gloriam inter et perseverantiæ donum; quia, ut profunde ait loco in objectione laudato S. Doctor, in merito præ oculis semper habendum est id, quod se habet ex parte principii, et id, quod se habet ex parte termini. Porro quod se tenet ex parte termini, utique sub meritum cadere potest, cum sit bravium, ad quod meritum tendit, et scopus, in quem collineat laborantis spes et labor : at vero quod se tenet ex parte principii, sub meritum cadere minime potest, quia est causa meriti et causa effectum antecedat necesse est. Gloria autem meritorum terminus est, unde eam meritis consequi possumus, imo ad eam primo et per se feruntur opera meritoria; unde ea sub meritum cadit. Et eadem est ratio de augmento gratiæ, quia, ut ait D. Thomas, motio moventis, et meritum merentis non solum ad ultimum motus terminum, sed etiam ad totum progressum in motu se extendunt. Ergo et gloriam et augmentum gratiæ justificantis per se merentur opera sanctitatis. Cæterum auxilia divina, et donum proinde perseverantiæ ex parte principii omnino se tenent; tum quia voluntatem principium sanctorum operum movent; tum quia, uti bene Cajetanus observat, donum perseverantiæ importat concursum auxiliorum et protectionis divinæ, quo gratia sanctificans primum infusa conservatur : sicut ergo prima productio gratiæ non potest cadere sub meritum, ita nec ejusdem conservatio, quæ non novam actionem, sed primitivæ actionis perennitatem importat, nec cum prima gratia, quæ est omnis meriti fons, in numero ponit.

Quinque brevissima consectaria derivantur.

Ex hactenus dictis elicere potes primo, justum operibus sanctis vere, proprie et stricte mereri de condigno vitam æternam, actibus vero intensis gratiæ, et gloriæ augmentum promereri. Quia, ut diximus, hæc ex parte termini se tenent, ad quem tota meritorum sanctimonia, supposito Dei pacto, contendit.

Elicitur secundo, justum nec primam gratiam, nec auxilia ad non peccandum, nec perseverantiam in bono posse mereri. Quia

hæc omnia, ut expositum est, ex parte principii meriti, quod cadere nequit sub meritum, se tenent.

Elicitur tertio, purum hominem non posse alteri primam gratiam de condigno promereri : tum quia justus operibus suis non habet jus in alios, vel pro aliis ; gratia enim sanctificans ad proprii duntaxat subjecti perfectionem ordinatur. Tum quia Deus nullibi id spopondisse invenitur. Tum quia eximium Christi privilegium est, et pro peccatis alienis copiosa redemptione satisfacere, et in alios ex meritorum plenitudine gratiarum fluenta corrivare. Quia justi membra sunt, Christus caput ; illi accipiunt coronas, iste dat ; de fortitudine illorum nascuntur exempla patientiæ, de fortitudine istius profluunt dona justitiæ ; illorum mors pretiosa, istius occisio redemptio mundi. Impetrant quidem quandoque justi peccantibus gratiam, quia, ut ait Jacobus cap. I, *Orate pro invicem, ut salvemini ; multum enim valet deprecatio justi assidua.* Exorant interdum, flectuntque divinam clementiam orationes gemitusque Sanctorum. Nam et astantium fide permotus paralytico remissionem peccatorum Christus spopondit, Matth. IX. et Luc. X, et Stephani orationi Paulum Deus largitus est ; et filius lacrymarum S. Monicæ Augustinus perire non potuit, juxta Ambrosii vaticinium. Et in hoc etiam sensu prædestinationem meritis Sanctorum posse juvari, alibi dictum est.

Elicitur quarto, justum non posse sibi reparationem post lapsum futurum promereri : tum quia, ut dictum est, auxilia divina non cadunt sub meritum humanum ; tum quia, sicut peccato mortali gratia extinguitur, ita merita penitus impediuntur ; tum quia longe difficilius est lapsum resurgere, quam stantem non cadere : si ergo justus non meruit ne laberetur, quomodo merebitur, ut lapsus resurgat? Tum quia lapsus non solum nihil meretur, sed omni prorsus gratia indignus est, qui gratiam floccifecit.

Dices : Sancti pie orant, et precibus humillimis a Deo postulant, ut si pro infirmitate sua cadant, Dei misericordia reparentur : *Cum defecerit virtus mea,* inquiebat David Psalm. LXX, *ne derelinquas me.* Sed inanis foret hæc oratio, nisi reparationem post lapsum mereretur. Ergo eam potest justus sanctis operibus promereri.

Respondeo, id petere quidem Sanctos, et interdum a Dei misericordia impetrare ; sed mereri non posse, quia, etsi, dum id Deum rogant, amici sint, mereri tamen non possunt, nisi quod amicitiæ aliquo jure debetur : amico autem nullo jure debetur, ut si fiat inimicus, detur aliqua gratia, sed tantum ut permanente amicitia bonis amplioribus augeatur. Quod si Deus orationum illarum durante amicitia fusarum aliquam rationem habeat, eisque quadantenus moveatur recordatus misericordiæ suæ, mera dignatio est, mera clementia, quæcumque merita excedens et vota. Veridice S. Thomas art. 7. q. 114 : « Nullus potest sibi mereri reparationem post lapsum futurum, neque merito condigni, neque merito congrui. » Quam absolutam decisionem ex sacris Litteris deprompsit. Ezechiel. XVIII. et XXX : *Si averterit se justus a justitia sua, et fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur. Si dixero justo, quod vita vivet, et confisus justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur.* Nec adversatur Apostolus Hebr. VI, dum ait : *Non injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius.* Nihil enim aliud Doctor Gentium intelligit, quam opera per peccatum mortificata sincera pœnitentia reviviscere, quia, ut alibi dicetur, permanent præterita merita in acceptatione divina, unde sublato peccati obice, suum sunt effectum sortitura. Quod vero præcedentium intuitu meritorum ad instaurandam gratiam Deus permoveatur, nunquam Paulus intellexit : mera enim misericordia justificat impium, mera pietate erigit lapsum, mera miseratione prævenit inimicum, quem suppliciis jure poterat addicere sempiternis.

Instabis : Potest justus mereri de congruo alteri reparationem post lapsum, quidni idem sibi mereri poterit, cum gratia adoptionis membrorum Christi magis ad subjecti perfectionem, quam ad aliorum sanctificationem proclivis sit, magisque propriis quam alienis utilitatibus serviat?

Respondeo esse toto cœlo disparitatem, qui, justus dum pro peccatore supplicat, utique Deo acceptus est ; et cum Dei impleat voluntatem, « congruum est secundum amicitiæ proportionem, ut Deus impleat hominis voluntatem in salvatione alterius, » inquit D. Thomas art. 6. Exigunt enim leges amicitiæ, ut amicus amicum orantem exaudiat, nisi justis alioquin causis exorari non possit, vel forte non deceat, aut expediat.

Amicitia enim non imponit amico exaudiendi necessitatem, si justæ subsint repellendæ petitionis rationes : servitus quippe foret, non amicitia, si nunquam orans deberet pati repulsam ; unde ita amicus orat, ita suam vult impleri voluntatem, ut amico, qui rogatur, plenam relinquat libertatem ; quia amici magis studet beneplacito obsequi, quam eorum, pro quibus orat, utilitatibus inservire. Hinc observat August. tract. 101. *in Joan.* exaudiri quidem Sanctos dum orant pro seipsis, aliis tamen sæpe non impetrare quod petunt, quia orationis Sanctorum peccatis impediunt efficaciam. « Exaudiuntur, » inquit, « omnes Sancti pro seipsis, non autem pro omnibus exaudiuntur, vel pro amicis, vel inimicis suis, vel quibuslibet aliis ; quia non utcumque dictum est, dabit ; sed dabit vobis. » At vero justus, qui pro se reparationem lapsus futuri orat, peccando amicitiæ fœdera dissolvit, in eumque præceps statum ruit, in quo indignus est, qui recipiat quod petivit. Unde si Deus præteritarum recordari precum dignetur, nullis meritis, sed una sua misericordia permovetur.

Elicitur quinto, bona temporalia per se non cadere sub meritum ; opera enim gratiæ, quæ est fons aquæ salientis in vitam æternam, quæ sursum sunt quærunt, quæ sursum sunt sapiunt, non quæ super terram : et sicut quo ex altiori loco aqua defluit, eo altius ascendere nititur ; sic gratia, quæ aqua est illa cœlestis a Christo Samaritanam alloquente tantopere commendata, a cœlo profluens corda in cœlum evehit unde manavit. Unde temporalia bona non appetit, quæ arbitratur ut stercora ; mundana non quærit, quæ æque eveniunt justo et impio, ut dicitur Eccles. IX, cœlestia duntaxat, et supernaturalia concupiscit, morem gerens mandato Salvatoris : *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis.*

Observat tamen S. Doctor art. 10. quæst. 114. quod « temporalia bona, prout sunt utilia ad opera virtutum, quibus perducimur ad vitam æternam, directe et simpliciter cadunt sub merito, sicut et augmentum gratiæ, et omnia alia, quibus homo ordinatur ad præveniendum in beatitudinem. » Hinc fit interdum Sanctos misericorditer non audiri, dum pro hujus necessitatibus vitæ supplicant ; tum quia quid sit utilius infirmo, magis novit medicus, quam ægrotus ; tum quia non promittitur justo precum exitus optatus, nisi cum petit in nomine Christi : « non » autem « petitur in nomine Salvatoris, » inquit August. tract. 102. *in Joan.*, « quidquid petitur contra rationem salutis. » Ergo si exaudiri velimus, si Deum exorare aveamus, si nullam cupimus pati repulsam, cœlestia petamus, divina quæramus, pro æternis impetrandis pulsemus. Quia videlicet regnum cœlorum, ut venerabilis Beda prosequitur, non otiosis et vacantibus, sed petentibus, quærentibus, et pulsantibus dandum, inveniendum, et aperiendum. Veritas esse testatur. « Petenda est ergo, » inquit, « janua regni orando, quærenda recte vivendo, pulsanda perseverando.... Unde necesse est, ut seduli sine intermissione oremus. Quæramus Dominum, et confirmemur ; quæramus faciem ejus semper, pulsemus infatigabili desiderio æternæ beatitudinis, nec desciamus, priusquam illo aperiente, de carcere mundi hujus eripi, ac portam mereamur patriæ cœlestis ingredi. »

De certitudine gratiæ, de signis sanctitatis, et perversitatis, et reprobationis agere prætermisimus, ne voluminis istius moles plus justo excresceret : illa igitur in finem theologiæ sin opportunius, certe commodius rejicimus.

REFLEXIO.

Quid hic statis tota die otiosi? Cur vel nihil agitis, vel male agitis, vel aliud agitis æternitatis candidati, regni cœlestis hæredes, hæc messuri, quæ seminastis ? an nescitis, regnum cœlorum simile esse negotiatori ? Numquid illud veritatis oraculum ponderastis : *Negotiamini, dum venio* ? Næ vos mali mercatores estis, qui noctem illam expectatis, in qua nemo poterit operari. Si sapitis, si lumen oculorum vestrorum vobiscum est, si non defecit virtus vestra, cernite mercedem copiosam in cœlis, cernite repositam coronam justitiæ, cernite constitutam ab Imperatore nostro legem : « Quanto plus homo laborat, tanto plus mercedis acquirit. » Audite Apostolum II. Cor. VI. affirmantem, relaturum unumquemque prout gessit in corpore, sive bonum, sive malum. Audite Ecclesiastis cap. IX. oraculum : *Mortui nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem.* Audite et Hieronymi commentarium : « Mortui nihil valent ad id adjicere, quod semel secum tulere de vita. »

Hæc cum ita sint, dum tempus habemus operemur bonum, super fundamentum gratiæ Christi superædificemus aurum, argentum, lapides pretiosos, quia, ut docet Apostolus I. Cor. III : *Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet ; si cujus opus arserit, detrimentum patietur*. Ne frangamur laboribus, in pressuris, in persecutionibus, in virtutum praxi, in arcta salutis via animum ne despondeamus, quia totis licet corporis, et animi conatibus desudemus, innumeris licet tribulationum casibus exerceamur, momentaneum et leve censendum est, quo æternitatem lucramur beatitatis. « Transit hora, transit et pœna, » ait Bern. ser. 1. *de Diversis;* « non sic merces ipsa laboris : nescit finem, manet tota simul, et manet in æternum. » « Latet gloria, fratres mei, addit serm. 17. *in Psalm. Qui habitat :* Abscondita nobis est in tribulatione, in momentaneo hoc latet æternitas, in hoc levi pondus sublime, et supra modum. »

Ne fingamus laborem in præcepto, quia, ut optime ait Chrysost. hom. 2. *de Zach.* in nobis est, ut possimus; quia in nobis est, ut velimus. Accusemus voluntatem, non legem : immensam mercedem, si volumus obtinemus. « Pro modica præbenda, » inquit vir ille divinus omnium manibus terendus Th. a Kempis, « magna curritur via, pro vita æterna vix pes a terra levatur. » Per mare, per terras, per infinitas difficultates mercator currit ad aurum, ambitiosus ad honorum fastigia, nec datur pervenire. Regnum cœlorum uno amore quærimus, uno amore meremur, uno amore consequimur; et quia amare Deum tædet, difficultates in ipsa amandi suavitate comminiscimur? Quam veridice Potentianus apud Augustinum lib. 8. *Confessionum!* « Quid quærimus? Cujus gratia militamus? Majorne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici Imperatoris simus? Et per quot pericula pervenitur ad grandius periculum? Et quandiu istud erit? Amicus autem Dei (hæres regni, cœlestis negotiator, mercator thesaurorum divinorum) si voluero, ecce nunc sum. »

Macte ergo animo, lector, qui infudit gratiam, ipse gloriam largietur; qui incepit, ipse perficiet; qui fudit sanguinem, divini non denegabit pretium cruoris; qui prævenit in benedictionibus dulcedinis, ipse comitabitur, ipse sequetur, ipse coronabit. Quid adhuc trepidas, quid hæres, quid fluctuas, quid vacillas? Tristem solabitur, infirmo medebitur, fatigatum reficiet, cadenti manum supponet. « Fidelis quisque, » inquit Augustinus ser. 3. *de Ascensione*, « cum jam tanta perceperit; per ea, quæ cognoscit præterita, discat sperare promissa; ac Dei sui præteritam, præsentemque bonitatem quasi futurorum tenear cautionem. » Jam metendi tempus adest, calvam occasionem nanciscamur. Si deterrent certamina cum jubentur, delectent præmia, quæ promittuntur; quia, si dura jubet, magna promittit; si arcta præcipit, ineffabili victricis delectationis unctione observantiam condit. Et, sicut nulla est tam facilis res, quin difficilis sit, quam invitus facias; sic nulla tam difficilis, quin facilis sit, quam lubens operere. Non est hic impendium, non est hic nisi in imaginatione labor; amare sat est, et in eo, quod amatur, non laboratur; aut si laboratur, et labor amatur. Quam pie B. Eucherius sua *ad Valerianum* epistola ! « Amantes vitam hortamur ad vitam (ambientibus gloriam divinos offerimus honores, quærentibus delitias sempiterna gaudia præmonstramus). Vera ratio est persuadendi, cum id poscitur ut impetremus a vobis quod concupiscitis. Pro vita, quam concupiscitis legatione apud vos fungimur; et sane quam omnes exiguam amatis, insinuamus ut ametis æternam. »

DISSERTATIO VI

Defensio Innocentii X. Constitutionis adversus quinque propositiones latæ. Ubi easdem propositiones a sanctis Augustino et Aquinate dudum fuisse prædamnatas demonstratur.

Ingenita Dominicanis omnibus in sanctam Sedem Apostolicam pietas, et observantia, a parente suo B. Dominico filiis inseminata, a sancto Thoma Doctore Angelico discipulis suis inspirata, a summis Pontificibus innumeris beneficiis, quibus sibi familiam Prædicatoriam devinxerunt, aucta; ab infinitis hujus Ordinis alumnis verbo, scriptis et fuso cruore propugnata; hæc, inquam, et alia præjudicia a Patrum nostrorum institutione et moribus vetant me esse degenerem, sed ultro alioquin properantem calcaria addunt compelluntque, ut specimen aliquod præ me feram sinceri illius et perpetui cultus, qui est veluti Dominicani Ordinis character. Ut igitur domestica disciplina institutum me probem, Innocentii X. constitutionem, et quinque propositionum censuram, quam tanquam de cœlo allatam totus Ordo ea, qua par est, reverentia excepit, defendendam aggredior: non quod defensione egeat definitio a dignitate infra Deum summa promanans; sed ut omnibus clareat, quam æquum fuerit Apostolicæ Sedis in hac causa judicium; tum ut materia de gratia, quæ in eisdem propositionibus continetur, amplius illustretur. Non propterea præcepta ejusdem Sedis, tractationem de auxiliis publicis scriptoribus interdicentia violamus; tum quia de auxiliis divinis, vel de eorum efficacia non disputabimus; tum potissime, quia ipsemet Innocentius de iisdem propositionibus disserendi facultatem in sua constitutione impartitus est. Sic enim §5. Bullæ Innocentianæ anno 1653. editæ habetur : « Mandamus igitur omnibus Christi fidelibus utriusque sexus, ne de prædictis propositionibus sentire, docere, prædicare aliter præsumant, quam in hac præsenti nostra declaratione, et definitione continetur. » Ergo e contra licitum est de prædictis propositionibus sentire, docere, prædicare secundum quod in illa declaratione et definitione continetur. At enim ita sentiemus, ita docebimus, ita Deo bene vertente prædicabimus.

Censuræ porro Pontificiæ tenor ejusmodi est : « Nos, quibus inter multiplices curas, « quæ animum nostrum assidue pulsant, « illa in primis cordi est, ut Ecclesia Dei « nobis ex alto commissa, purgatis prava- « rum opinionum erroribus tuto militare, et « tanquam navis in tranquillo mari, sedatis « omnium tempestatum fluctibus, ac pro- « cellis, secure navigare, et ad optatum sa- « lutis portum pervenire possit. Pro rei gra- « vitate coram aliquibus S. R. E. Cardina- « libus ad id specialiter sæpius congregatis « a pluribus in theologia Magistris easdem « quinque propositiones, ut supra nobis obla- « tas fecimus singillatim diligenter exami- « nari, eorumque suffragia tum voce, tum « scripto relata mature consideravimus, eos- « demque magistros variis coram nobis « actis Congregationibus, prolixe super eis- « dem, ac super earum qualibet disseren- « tes audivimus.

« Cum autem ab initio hujuscemodi discus- « sionis ad divinum implorandum auxilium « multorum Christi fidelium preces, tum « privatim, tum publice indixissemus, post- « modum iteratis eisdem ferventius, ac « per nos sollicite implorata sancti Spiritus « assistentia, tandem divino numine favente « ad infrascriptam devenimus declaratio- « nem, et definitionem.

« Primam prædictarum propositionum : « Aliqua Dei præcepta hominibus justis vo- « lentibus, et conantibus secundum præ- « sentes, quas habent, vires sunt impos « sibilia; deest quoque illis gratia, qua « possibilia fiant: temerariam, impiam, bla- « sphemam, anathemate damnatam, et hæ- « reticam declaramus, et uti talem damna- « mus.

« Secundam : Interiori gratiæ in statu naturæ lapsæ nunquam resistitur : hæreticam declaramus, et uti talem damnamus.

« Tertiam : Ad merendum et demerendum in statu naturæ lapsæ, non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione : hæreticam declaramus, et uti talem damnamus.

« Quartam : Semipelagiani admittebant prævinientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei ; et in hoc erant hæretici, quod vellent eam gratiam talem esse, cui posset humana voluntas resistere, vel obtemperare : falsam et hæreticam declaramus, et uti talem damnamus.

« Quintam : Semipelagianum est dicere, Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse : falsam, temerariam, scandalosam et intellectam eo sensu, ut Christus pro salute duntaxat prædestinatorum mortuus sit : impiam, blasphemam, contumeliosam, divinæ pietati derogantem, et hæreticam declaramus, et uti talem damnamus. »

§ I.

Prima propositio ab Innocentio summo Antistite damnata, ab Augustino et Aquinate prædamnata fuit.

Non debuit, nec potuit sancta Sedes in censura Jansenianarum propositionum ab Augustino recedere, cujus doctrinam, ut infra patebit, tot sanctissimorum Pontificum oracula consecrarant. Declarant insuper tum Innocentius X, tum successor Alexander VII. se suis diplomatis nullum SS. Augustini et Thomæ de gratia sensibus præjudicium inferre velle. Unde in *Brevi ad Lovanienses* ultima dissertatione referendo, utriusque sacri Doctoris dogmata tutissima et inconcussa esse Alexander declaravit. In altero etiam Brevi Romæ die 29 Julii anni 1663. ad Episcopos Galliæ directo, doctrinam gratiæ per se efficacis approbavit. Quin et gratulatus est, quod Gallorum Episcoporum opera et studiis ii, qui quinque propositiones in suo naturali sensu docere accusabantur, eas sincero corde et scriptis detestati, solum gratiæ per se efficacis sensum in quibusdam articulis ad Sedem Apostolicam per Illustrissimum Gilbertum Convenarum Episcopum transmissis expressum retinerent. « Is fuit, » inquit, « egregius sane laborum vestrorum fructus, majoris scilicet et potioris partis, ut multi, iique cæterorum nomine primarii, exemplo vestro, consilio, et opera ad saniorem doctrinam inducti, ea, qua par est, ut credimus animi demissione sese paratissimos exhibuerint ad illa omnia præstanda, quæ ipsis ab Apostolica Sede præscribentur. » Ipse etiam P. Annatus assertorum scientiæ mediæ hujus sæculi caput et in rebus theologicis acute, nitideque scribendis nulli Societatis sinc controversia secundus, quive Romæ Jansenianæ causæ interfuit, libro suo *de Cavillis*, aperte ingenueque testatur, Innocentium nunquam Thomisticam de gratia efficaci doctrinam attentasse, sed eam tectam sartamque voluisse, his verbis : « Id, in quo convenimus, sancivit Pontifex, id, in quo dissidemus (Thomistæ et Jesuitæ) disputationi nostræ reliquit. Sed est, inquis, necessaria consequentia a positione illorum principiorum ad negationem gratiæ prædeterminantis. Respondeo hoc ipsum inter nos disputari, an scilicet necessaria sit illa consequentia ; nobis videtur necessaria, illis non videtur. Utri melius sentiant, nondum definitum est. Vicerint illi, qui suam sententiam melius probaverint, meliusque defenderint. Atque hoc est Pontificem attingere noluisse controversiam inter nos et Thomistas disputatam de gratia per seipsam efficaci. » Hoc præmisso,

Probatur primam propositionem ab Innocentio X. damnatam, fuisse ab Augustino prædamnatam. In primis præcepta Dei non esse impossibilia docet Augustinus lib. *de Nat. et Grat.* cap. 43. celebribus illis verbis, quæ sacra Tridentina synodus sess. 6. c. 11. excripsit : « Deus impossibilia non jubet, sed jubendo monet et facere quod possis, et petere quod non possis. » Et libro *de Actis cum Felice Manichæo* cap. 17 : « Cui servare legem non vult ; in potestate ejus est, si velit ; non enim dixit, non potuerunt, sed noluerunt : hoc certe quod nolunt servare legem, sua voluntate nolunt. » Expressum etiam est illud ex serm. 191. *de Tempore :* « Execramur blasphemiam eorum, qui dicunt impossibile aliquid homini a Deo esse præceptum et mandata Dei a non singulis, sed ab omnibus in commune posse servari. » Et lib. *de fide contra Manich. :* « Quis non clamet, inquit, stultum esse præcepta dare ei, cui liberum

non est quod præcipitur facere ; et iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas jussa complere? »

Quod autem gratia non desit justis, qua præcepta possibilia fiant, vix probatione eget; cum enim justi hoc ipso, quod justi sunt, gratia et virtutibus infusis instructi sint, quæ virtutes supernaturales, non uti naturales habitus, facilius duntaxat posse, sed simpliciter posse concedunt ; manifeste relinquitur, justis non deesse gratiam, qua præcepta possibilia reddantur. Non deesse porro gratiam ad implenda Dei mandata, nisi ex prævia hominum culpa, docet generatim Augustinus lib. *de Grat. et lib. arb.* cap. 4. his verbis : « Homo ergo gratia juvatur, ne sine causa voluntati ejus jubeatur. » Et tract. 30. *in Joan.* : « Deus tuus ubique totus est ; si non ab illo facias casum numquam a te ipse facit occasum. » Et serm. 88. *de Tempore :* « Fideliter ac firmiter credat dilectio vestra, quia nunquam Deus prius deserit hominem, nisi prius ad homine deseratur. »

Augustinum secutus est de more S. Thomas. Nam in 2. dist. 28. art. 3. in primo argumento *Sed contra*, illud a Hieronymo dictum laudat : « Qui Deum dicit præcipere impossibilia, anathema sit. » Et in secundo argumento sic discurrit : « Deus non est magis crudelis, quam homo : sed homini imputatur ad crudelitatem, si obliget aliquem per præceptum ad id, quod implere non potest : ergo hoc de Deo nullo modo est æstimandum. » Verum, quia, ut versati in lectione S. Thomæ satis norunt argumentum *Sed contra*, S. Doctoris genuinam mentem non exprimit, quia ei aliquando respondet, ideo producenda in medium sunt luculenta testimonia, quibus propriam sententiam Angelicus Doctor ob oculos ponit.

Videatur ergo 1. 2. q. 100. art. 10, ubi sic scribit : « Non est impossibile hoc præceptum observare, quod est de actu caritatis, quia homo potest se disponere ad caritatem habendam, et quando habuerit eam potest ea uti. » Porro, quod ait S. Doctor, posse hominem se disponere ad caritatem, intelligendum est cum auxilio divinæ gratiæ . nec propterea præcepta impossibilia censenda sunt, quia, ut idem Sanctus 1. 2. q. 109. art. 4. ait, « quod possumus cum auxilio divino, non est nobis omnino impossibile ; » et quod cum amicis possumus, id posse censemur ; amicus enim amico, nisi per illum steterit, auxilia necessaria non denegat. Idem apertius tradit *Quodlibeto* 1. art. 6 : « Nullus, » inquit, tenetur « ad hoc quod est supra vires suas, nisi per modum, quo fit sibi possibile. » Et q. 24 *de Verit.* art. 14. ad 1. sic habet : « Illud, quod præcipit Deus non est impossibile homini ad servandum. » Et in responsione ad secundum argumentum : « Recte homo corripitur, inquit, qui præcepta non implet ; quia ex ejus negligentia est quod gratiam, non habet, per quam potest servare mandata. »

Quod vero justis non desit gratia, qua præcepta possibilia fiant, docet aperte 1. 2. q. 106. art. 2. ad 2. his verbis : « Lex nova (quæ utique est gratia sanctificans scripta in cordibus nostris, ut alibi diximus) quantum est de se, auxilium dat ad non peccandum. » Et 1. p. q. 49. art. 2 : « Deus non deficit ab agendo, quod est necessarium ad salutem. » Quod ipsum inculcat q. 14. *de Verit.* art. 11. ad 1 : Hoc ad divinam providentiam pertinet, ut cuilibet provideat de necessariis ad salutem, dummodo ex ejus parte non impediatur. » Illa ergo propositio absolute prolata, et in sensu suo naturali intellecta, « Justo deest gratia, qua præcepta possibilia fiant », luculentis S. Thomæ testimoniis adversatur. Constat ergo veridice, et sanctis illis Doctoribus consone pronuntiasse Pontificem, mandata Dei non esse justis impossibilia. Imo nulli revera impossibilia sunt, quia, ut dicitur Deut. xxx, *Mandatum, quod ego tibi præcipio hodie, non supra te est.* Et, teste Apostolo I. Cor. x, *Fidelis Deus, qui non patitur vos tentari supra id, quod potestis.* Ubi D. Thomas : « Non videretur fidelis Deus, si nos vocaret ad societatem filii Dei, et nobis denegaret, quantum in ipso est, ea, per quæ ad eum pervenire possumus. »

§ 2.

Gratiæ interiori posse resisti, ante Innocentium X. docuerant SS. Augustinus et Thomas.

Quamvis gratiæ efficaci nunquam de facto resistatur, hoc ipso enim, quod efficax est, semper cum effectu conjungitur, et bonam voluntatem, bonumque opus indeclinabiliter operatur ; unde de illa dicit Augustinus lib. *de prædest. Sanct.* cap. 8 : « Hæc itaque gratia, quæ cordibus hominum divina largitate tribuitur, a nullo duro corde respui-

tur; ideo quippe tribuitur, ut duritia cordis primitus auferatur. » Attamen dari gratiam aliquam interiorem, cui aliquando resistamus, probat Augustinus ex illo Apostoli : *Hortamur vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*, unde infert, accepta illa gratia inesse homini resistendi potestatem : « Hoc enim liberum hominis arbitrium exhortatur, » inquit lib. *de Grat. et lib. Arb.* cap. 5, « et in aliis, quibus dicit : Rogo vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis : ut quid enim eos rogat, si gratiam Dei sic susceperint, ut propriam perderent voluntatem? » Hac de causa *in Psal.* LXIII, comparat gratiam illam inefficacem pluviæ, quæ in agrum spinosum decidit; nec fructum ullum affert. « Quod pluit », inquit, « in agrum uberem dulce est, et quod pluit in agrum spinosum dulce est : numquid pluviam accusas, quod spinas generet? Nonne erit pluvia illa testis in judicio Dei, et dicet : Ego dulcis super omnia veni? Tu ergo quid proferas, vide; profers frumentum, spera horreum; profers spinas, ignem spera. » Hic lib. 83. *Quæst.* q. 61. infert, eos, qui Deo vocanti non obediunt, sibi debere tribuere, quod non veniant; quia quod Deo vocanti resistant, quodve non veniant, a propria voluntate proficiscitur. « Ad illam cœnam in Evangelio præparatam », inquit, « nec omnes, qui vocati sunt, venire voluerunt; nec illi, qui venerunt, venire possent, nisi vocarentur. Itaque neque illi debent tribuere sibi qui venerunt, neque illi, qui venire noluerunt, debent alteri tribuere, sed tantum sibi, quoniam ut venirent, in eorum erat potestate. »

Succinit S. Thomas 1. 2. q. 106. art. 2. ad 2 : « Et ideo si quis post acceptam gratiam novi Testamenti peccaverit, majori pœna est dignus, tanquam majoribus beneficiis ingratus, et auxilio sibi dato non utens. » Et, quia per illud auxilium datum posset intelligi gratia habitualis, quæstio autem est, utrum interiori gratiæ actuali pios motus excitanti resistatur; ideo videndus est S. Doctor lect. 2. *in cap.* 1. *prioris ad Thessalon.*, ubi sic loquitur : « Aliquis dicitur extinguere Spiritum in se, vel in alio, cum alius aliquid boni ex fervore Spiritus sancti vult facere, vel etiam cum aliquis bonus motus in ipso surgit, et ipse impedit. Act. VII : *Vos semper Spiritui sancto resistitis.* » Et lect. 1. *in cap.* XII. *prioris ad Corinth.* : « Dicendum », inquit, « quod quantum est ex Spiritu Dei homo non facit peccatum, sed magis retrahitur a peccato : potest tamen peccatum facere ex defectu voluntatis humanæ, quæ Spiritui sancto resistit, secundum illud Act. VII : *Vos autem semper Spiritui sancto resistitis.* Non enim per Spiritum sanctum inhabitantem tollitur facultas peccandi a libero arbitrio totaliter in vita præsenti. »

Neque huic veritati adversatur Chrysostomus homil. 72 *in Joan.*, ubi ait Petro justo contigisse casum « superni auxilio derelictu, ex eo quod Deus ipsum deseruerit, » ut addit hom. 51. *in epist. ad Hebr.* Non, inquam, adversatur, quia Petrum justum Deus justus, non nisi ob præcedentem Petri præsumptionem, teste eodem Chrysostomo expendente illud, *animam meam pro te ponam*, deseruit, vel dereliquit : « Quid dicis, Petre? Te posse dicis (verba sunt ejus) : experientia tua cognosces nihil esse dilectionem tuam sine gratia divina. Præsumptio ergo erat in Petro, quod suis viribus moriturum se jactabat, meritoque postea desertus est a Deo urgente tentatione. » Unde universim hom. 16. *in cap.* IX. *epist. ad Hebr.* sic concludit : « Non licet dicere : Non possum; hoc enim est accusare Creatorem : si enim nos fecit impotentes, ac postea præcipiat, ipse accusandus esset. Quomodo ergo multi non possunt? Quia nolunt. Quomodo ergo multi nolunt? Præ desidia; nam, si volunt, possunt. »

§ 3.

Ad merendum, et demerendum in statu naturæ lapsæ, non solam a coactione, sed etiam a necessitate libertatem SS. Augustinus et Thomas desiderarunt.

Antequam stabiliatur hæc propositio, quædam necessario, ut veritas clareat, omnino præmittenda sunt, quæ observentur dignissima. Advertendum igitur primo, certissimum esse liberum arbitrium etiam post lapsum superesse in natura humana; sacræ enim Litteræ homini post lapsum diversarum rerum electionem tribuunt. Num. XXX : *In arbitrio veri erit, sive faciat, sive non faciat.* Josue XXIV : *Optio vobis datur, eligite hodie quod vobis placet.* Imo universa Scriptura libertatem arbitrii prædicat, ut docet August. lib. *de Grat et lib. Arb.* cap. 2. Cum enim omnium canonicorum Scriptorum scopus eo collimet, ut ad prosecutionem boni, fugamque mali præceptis, consiliis, cohortationibus homines stimulentur, ubique supponunt,

inesse homini, et boni suscipiendi, et mali fugiendi libertatem. Adducunt etiam Theologi illud Eccl. XV : *Deus reliquit hominem in manu consilii sui, adjecit mandata, et præcepta; si volueris mandata servare, conservabunt te. Apposuit tibi ignem, et aquam, ad quod volueris, porriges manum tuam. Ante hominem vita, et mors bonum, et malum; quod placuerit ei, dabitur illi.* Sed quia Patres, et præcipue Augustinus locum illum de homine pro eo tempore, quo in paradiso ante peccatum versabatur, intelligunt; ideo in illo vim non facio.

Eamdem veritatem nedum inculcant, sed et probant SS. Patres, quos diffuse refert Cardinalis Bellarminus lib. 3. et 4. *de Grat. et libero Arb.* Sufficient hæc selectiora testimonia. « Non possumus », inquit Cyrillus libr. 4. *in Joan. capite* VII, « secundum Ecclesiæ, veritatisque dogmata liberam potestatem hominis, quod liberum arbitrium appellatur, ullo modo negare. » « Unicuique nostrum », inquit S. Hilarius *in Psal.* II, « libertatem vitæ, sensumque permisit, non necessitatem in alterutrum affigens. » « Frustra blasphemas », verba sunt Hieronymi *in epist. ad Ctesiphontem*, « et ignorantium auribus ingeris, nos liberum arbitrium condemnare. Damnetur ille qui damnat. » Ab aliorum Patrum locis passim obviis referendis prudens supersedeo.

De mente porro Augustini dubitari nequaquam potest, cum plures de hoc argumento libros hujus veritatis astruendæ gratia ediderit. Et, quia nullam calumniam passus est graviorem, quam quod sub gratiæ obtentu liberum arbitrium de medio tolleret, et probrosissimum Manichæorum errorem renovaret, ut illam a se, et a Catholicorum, quam tuebatur, causa depelleret, iterata scripsit confessione, se non liberi esse arbitrii inficiatorem, sed gratiæ tantummodo defensorem. « Non est ita ut loqueris », inquit lib. 2. *de Nupt.*, « quicumque ista dixisti; non est ita. Non liberum negamus arbitrium, sed *si vos Filius liberaverit*, ait Veritas, *vere liberi eritis.* » Et lib. 1. *ad Bonif.* cap. 2 : « Quis nostrum dicat, quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? »

Hanc catholicam veritatem probant Hieronymus lib. 2. *advers. Jovinian.* cap. 2. et Eusebius lib. *de præparatione Evangelica*, cap. 5. Quia tibi necessitas est, abestque libertas, nec damnatio, nec corona est. Unde jaceret omnis philosophia nulla esset virtutis laus, nullus laborum fructus, nulla justa improbis infligenda pœna, nulla studiosis asserenda merces, si non libera voluntate, et nostra sponte susceptis laboribus, sed fatorum impellentium necessitate omnia fierent. Eamdem vero probat D. Thomas, quia talis est appetendi modus, qualis et cognoscendi, cum in ignotum non feratur voluntas, et ductum, modumque rationis in omnibus sequatur : sed homo cognoscet contingentia esse ad finem suum adipiscendum indifferentia, unde de illis consulere solet: erga ea libere, et sine necessitate appetit.

Omnia testimonia Augustini, quæ moderni hæretici objiciunt, in quibusque ait nos liberum arbitrium primi peccati grandilate amisisse, et libero arbitrio male utentem hominem et se perdidisse, et ipsum; hæc, inquam, testimonia interpretatur ipsemet Augustinus *de libero Arbitrio*, quo homo in statu innocentiæ vegeto illo, et integro præditus erat. « Peccato Adæ », inquit lib. 2. *contra duas epist. Pelagianorum*, c. 15, « liberum arbitrium de natura hominum periisse non dicimus, sed ad peccandum valere in hominibus subditis diabolo; ad bene autem, pieque vivendum non valere nisi voluntas hominis Dei gratia fuerit liberata, et ad omne bonum actionis, cognitionis, sermonis adjuta. » Et cap. 2 : « Libertas quidem periit per peccatum, sed illa, quæ in Paradiso fuit. »

Advertendum 2° libertatem voluntatis esse vim electivam mediorum, servato ordine finis. Est enim libertas voluntatis capacitas quædam, et amplitudo, quæ potest in diversa ferri, facere hoc, et non facere, facere hoc, et oppositum ejus. Quæ capacitas universalitati naturæ intellectualis innixa est, cum anim natura spiritualis intelligendo omnia fieri possit, omnia apprehendere, potest etiam de illis omnibus judicare, quædamque ut prosequenda, alia ut fugienda proponere voluntati, cui propterea convenit universalitas in appetendo, quia mediis cum indifferentia judicii sibi propositis arctari nequit, sed ad libitum eligere quit, vel repudiare. Sed de hac re dum de libertate Dei primo tomo disputavimus, tum inter agendum de libertate Christi operosior instituetur tractatio.

Porro hanc libertatem excludentem necessitatem, ad meritum exigi, manifestum videtur in philosophia, quia meritum, et de-

meritum sunt proprietates actus humani; actus autem necessarius non est humanus, cum ille solum a S. Thoma 1. 2. q. 1 art. 1. et universo Doctorum choro dicatur humanus, qui ex voluntate deliberata procedit, id est, qui ex deliberatione, et consilio rationis ac electione voluntatis proficiscitur. Certe cum inter merentem, et munerantem quidam contractus ineatur, vi cujus merens obsequium exhibet, munerans promissum præmium largitur, ad utrumque requiritur libertas a necessitate immunis, ille ut det, iste ut retribuat : quia nec vere dare censetur, qui dominium ejus, quod dat, non habet. Non habet porro dominium voluntas necessitate arctata, sed unius ratione indifferentiæ domina est, dare potens, vel non dare, unumque præ alio eligere valens. Denique actus ille nequaquam humanus, vel moralis, subindeque merendi capax dicendus est, qui regulis morum subjici nequit; sicut opus nulla potest ratione artificiale dici, quod nullis regulis artis factum est, nullis subjici potest. Actus autem necessarii, quamlibet spontanei, non diriguntur, nec dirigi quidem possunt regulis morum; regulæ quippe morum actum in extremum vergentem reducunt ad medium, illi finem præstituunt, modum componunt, circumstantias præscribunt, ad quas utique regulas exigi nequit actus necessarius, frustra namque adhibetur amussis actui inviolabili, et ad unum determinato.

Dices : In Christo Domino fuit meritum; at in Christo non fuit indifferentia, sed bene agendi necessitas, et peccandi impossibilitas. Ergo libertas a necessitate non est ad meritum requisita.

Respondeo, quamvis verum esset totum, quod in argumento assumitur : nihil tamen adversus Pontificiam constitutionem effici. Definit enim duntaxat Christi Vicarius, ad merendum, vel demerendum in statu naturæ lapsæ non sufficere libertatem a coactione, sed etiam libertatem a necessitate desiderari. Christus autem non fuit in statu naturæ lapsæ, cum in eo nec originale, nec actuale peccatum unquam extiterit, vel esse potuerit. Adde hoc in argumento unum ex difficillimis universæ theologiæ nodis tangi, quem aliquando rerum, Deo bene vertente dissolvemus. Interim veluti in antecessum adverte cum D. Thoma quæst. 22. *de Veritate* art. 6., quod cum voluntas eatenus libera sit, quatenus necessitatem non habet, libertas voluntatis trifariam considerari potest, et debet : primo in ordine ad actum, in quantum potest velle, vel non velle; secundo in ordine ad objectum, in quantum potest velle hoc, vel illud; tertio in ordine ad finem, in quantum potest velle bonum et malum. Prima libertas dicitur contradictionis, quia circa agere, et non agere versatur, oppositurque necessitati exercitii, quæ non sinit potentiam suspendere actum, qualis est in igne necessitas ad comburendum. Secunda libertas dicitur contrarietatis, quia facere unum, facere et oppositum potest, oppositurque necessitati specificationis, quæ licet potentiam continenter agere non compellat, ad unum tamen modum agendi eam arctat, supposito, quod agat : sicut voluntas non continuo in beatitudinem motu cietur; si tamen circa illam negotiari velit, non potest non amore illam prosequi, cujus desiderium natura insitum est. Tertia libertas dicitur imperfectionis, quia posse velle malum, facultasque peccandi, non libertas est, sed libertinitas; non ornamentum voluntatis, sed probrum; non pars, vel perfectio libertatis, sed vitium, et miseria creaturæ. Qua de re alibi non semel sermonem habuimus. Itaque in Christo non fuit hæc tertia libertas, qui fuit labis omnis purus, nec est de essentia libertatis, quæ, ut dixi, est vis elective mediorum, servato ordine finis : dum autem peccat voluntas, non ordinem ad finem servat, sed a vero fine recedit, quem turpiter quærit in mediis. Prima ergo, et secunda libertas in Christo fuit : poterat, v. g., et velle mortem, et actum voluntatis illius suspendere; poterat velle mortem, et velle vitam, sed in omnibus retento ordine ad finem, ut suo loco, mutuata a S. Thoma majoris lucis abundantia elucidabimus.

Illud tamen adhuc observabimus, quod quia libertas in sua amplissima, quam late patet, acceptione, opponitur ligamini et coarctationi facultatis, tot possumus distinguere libertatis species, vel gradus, quot sunt a diversis ligaminibus immunitates. Per ligamina autem illa voluntatem arctantia non intendimus violentiam ullam voluntati posse inferri, id enim aperte implicat; cum enim coactio et violentia sit contra inclinationem, non potest actus voluntatis esse violentus, cum sit ipsa volentis inclinatio. Sed volumus duntaxat tunc ligari voluntatem, quando ea suppositum agere, vel pati vi fortioris agentis compellitur, quæ displicent

voluntati; unde homo a lubentibus et placentibus ad invita quandoque restringitur nexibus inimicis : sic miseri remiges in triremibus, rei in carcere, furiosi in lecto inviti vinciuntur. Secundum ligamen est, cum voluntas ipsa id facit quidem, quod simpliciter vult; oppositum tamen lubentius vellet. Sic mercator ingruente impendentis mortis periculo, mavult quidem tempestate urgente merces projicere, quam vitam discrimini committere, ægre tamen projicit, quod impellente metu non potest retinere. Tertium ligamen sunt concupiscentiæ, et passionum æstus voluntatem ad objecta sensibilia facile pertrahentes, et gravi, sed male suavi pondere inclinantes. Sic premitur, sic ligatur peccator, teste et experto Augustino, non ferro alieno, sed ferrea voluntate, quia pravæ dum consuetudini non resistitur, fit necessitas premendo blandiens, blandiendo premens; sibique compedes injicit voluntas a se ipsa captiva, quos frangere non potest, quia non vult, seseque ut non velit, obfirmavit. Quartum ligamen est ignorantia, vel inconsideratio, vel spiritalis luminis tenuitas et angustia; sicut enim ex plenitudine luminis extenditur quodammodo capacitas appetitus, plura namque appetere quit, qui plura novit; minusve dependet a mediis, qui eorum insufficientiam et contingentiam clarius perspicit, profundius penetrat, et accuratius appendit: ita qui veritatem vel ignorat, vel non attendit, vel præjudiciis occupatus stricte considerat, in media velut impetu fertur, et qua data porta ruit. Sic peccatores comparati jumentis insipientibus, et similes facti illis, agenda non recogitantes corde, nec perpendentes quid liceat, quid deceat, quid expediat, in ea, quæ magis arrident, brutorum more se præcipites agunt. Sic universim omnes homines in propriis negotiis, propriis philiautiæ vinculis impediti cæcutiunt, et, ut alicubi scripsit Terentius, ita comparata est hominum natura omnium, aliena melius ut videant, et judicent, quam sua; quia in re nostra, aut gaudio sumus præpediti nimio, aut ægritudine; unde aliis sæpe plus sapimus, quam nosmet nobis. In Christo nullum hujuscemodi ligamen reperire est; nulla ei vis ab hominibus inferebatur, qui hostes verbo uno prosternebat; nulla a Patre, cui eadem erant consilia, cædem consiliorum rationes. Nullo etiam metu, vel casu arctabatur voluntas, cui omnis erat in cœlo et in terra donata potestas. Nullus in eo antecedens concupiscentiæ motus, in quo non erant passiones, sed propassiones, ut alibi exponemus, rationis judicium non ducentes, sed sequentes, non dominæ, sed ancillæ. Nulla demum in eo ignorantiæ, inconsiderationis, vel obscurati luminis vel tenuissima nubecula, in quo omnes erant sapientiæ et scientiæ Dei thesauri absconditi, quive splendidissimis scientiæ beatæ, inditæ et acquisitæ radiis omnia noverat, omniumque rationes penitissime pervadebat. Ergo ad nulla media arctabatur independens a rebus Christi voluntas, sed in quæcumque libere, expedite, indifferenterque ferebatur, atque uni Deo adhærebat, cui servire regnare est, cui obsequi libertas est, a quo non posse divelli, felicitas est.

Probatur ex SS. Augustino et Aquinate Pontificia censura.

His præmissis, ad stabiliendam tertiæ propositionis censuram, eamque SS. Augustini et Thomæ auctoritatum momentis muniendam transeamus. Et quidem in hoc statu superesse libertatem a necessitate, perspicue tradit Augustinus lib. *de lib. Arb.* cap. 17 : « Quis peccat, inquit, in eo, quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem : caveri igitur potest. » Necessarium vero utique caveri non potest, ne non sit necessarium, sed contingens : nulla ergo est in homine ad peccandum necessitas libertatis inimica « Voluntatis arbitrium dicitur », pergit August. lib. *de peccat. Merit. et Remiss.* cap. 18, « quod huc, atque illuc flectitur. Hic mus potestatem, ubi voluntati adjacet facultas faciendi », addit idem Pater lib. *de Spiritu et Liter.* cap. 30 : « Unde hoc quisque in potestate habere dicitur, quod si vult, facit; si non vult non facit. » Et lib. *de Nat. et Grat.* cap. 66 : « Quæcumque est ista causa voluntatis », ait, « si non potest ei resisti, sine peccato creditur; si autem potest, non ei credatur, et non peccabitur? An forte fallit incautum? Ergo caveat ne fallatur. An tanta fallacia est, ut caveri omnino non possit? Si ita est, nulla ergo peccata sunt. Quis enim peccat in eo, quod caveri nullo modo potest? Peccatur autem, caveri igitur potest » Ergo nullo quamlibet gravi concupiscentiæ deorsum trahentis pondere, nulla quantumvis inescantium illecebrarum tentatione ad peccatum necessitatur voluntas. Idem repetit Doctor sanctissimus lib. *de duabus Animabus*

c. 22 : « Quamobrem », inquit, « illæ animæ quidquid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est, si libero ad faciendum, et ad non faciendum motu animi carent, si denique iis abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccato earum teneri non possunt. Quid certius, quam neminem vituperatione, suppliciove dignum esse, qui id non faciat, quod facere non potest ? Nonne ista cantant et in montibus pastores, et in theatris poetæ ? » Quod autem hæc a necessitate residua in nobis libertas sit ad merendum necessaria, expressit Augustinus tum lib. *cont. Fortunatum*, tum lib. *de vera Religione*, his verbis : « Animæ rationali, quæ est in homine, dedit Deus liberum arbitrium ; sic enim posset habere meritum, si voluntate, non necessitate boni essemus. Cum ergo oporteat voluntate, non necessitate bonum esse, oportebat ut Deus daret homini liberum arbitrium. Tales servos suos Deus meliores judicavit, si ei servirent liberaliter, quod nullo modo fieri posset, si non voluntate, sed necessitate servirent. »

Astipulatur Doctor Angelicus : « Respondeo dicendum, » inquit quæst. 6. *de Malo*, « quod quidam posuerunt, quod voluntas hominis ex necessitate movetur ad aliquid eligendum, nec tamen ponebant, quod voluntas cogeretur ; non enim omne necessarium est violentum. Hæc autem positio est hæretica ; tollit enim rationem meriti, et demeriti in humanis actibus ; non enim videtur esse meritorium vel demeritorium, quod aliquis sic ex necessitate agit, quod vitare non possit. Est etiam annumeranda inter extraneas philosophiæ opiniones ; quia non solum contrariatur fidei, sed subvertit omnia principia philosophiæ moralis. »

Eamdem veritatem non solum docet, sed valide confirmat idem S. Doctor 1. 2. q. 13. art. 6 : « Dicendum, » inquit, « quod homo non ex necessitate eligit ; et hoc ideo, quia quod possibile est non esse, non necesse est esse : quod autem possibile sit non eligere, vel eligere, hujus ratio ex duplici hominis potestate accipi potest : potest enim homo velle, et non velle, potest etiam velle hoc, aut illud. Et ideo homo non ex necessitate, sed libere eligit. » Cujus veritatis radicem tradit 1. p. q. 83. art. 1, quia homo agit judicio, quatenus per vim cognoscitivam judicat aliquid esse fugiendum, vel prosequendum ; et quia, judicium rationis non est in operabilibus ex naturæ instinctu, sed quadam collatione procedit, ideo agit homo libero judicio, potestque in diversa ferri. Unde q. 24. *de Verit.* art. 12. sic concludit : « Homo non erit liberi arbitrii, si vel ad bonum, vel ad malum ex necessitate impellitur. Quod esse inconveniens, et experimento, et philosophorum doctrinis, et divinis auctoritatibus probatur. »

Quomodo autem cum his stet gratiæ efficacis indeclinabilis, et, ut loquitur Augustinus, omnipotentissima potestas, ex dictis tomo primo de concordia divinorum decretorum cum humana libertate, liquido patet, nec propter debitam Romanis legibus observantiam tractatione de auxilis interdicentibus, aliquid addam. Illud solum præ oculis habendum, gratiam liberum arbitrium, quod ad Deum convertit, non auferre, sed transferre, non inferendo necessitatem, sed inspirando Dei dilectionem. « Inclinatio gratiæ, » ait S. Thomas 1. p. q. 62. art. 3. ad 2, « non imponit necessitatem, sed habens gratiam potest ea non uti, et peccare. » Quia nimirum gratia, quæ per Christi merita tribuitur, non solum dat hominibus posse, si velint, sed velle quod possunt, illi dissentire valent, quamvis ut non dissentire velint, eodem illo gratiæ dono perficitur. Quod aureis verbis expressit S. Cœlestinus Papa epist. *ad Episc. Galliæ :* « Quo utique auxilio, et munere Dei non aufertur liberum arbitrium, sed liberatur ; ut de tenebroso lucidum, de pravo rectum, de languido sanum, de imprudente sit providum. »

Dubia incidentia.

Occasione hujus propositionis quæri hic nonnulla possunt, quæ quia alibi prætermisimus, paucis expedimus.

Quæres primo, utrum voluntas possit saltem per absolutam Dei potentiam necessitari ?

Respondeo, absolute necessitatem voluntati non repugnare ; cum enim voluntas sit natura quædam, non ei repugnant naturales motus ab intimis naturalis propensionis visceribus proficiscentes. Hac de causa et motus indeliberati sæpius insurgunt, et in beatitudinem, quam non amare non potest, naturali impetu voluntas fertur. Beati etiam Deum clare visum omnibus amabilitatis illecebris vestitum non solum non diligere non possunt, sed nec ab eo diligendo abstinere valent ; quia voluntas infinito bono plena non habet

ultra quod quærat, nec potest in eo redamando amaritudinem sentire, vel tædium, cujus natura bonitas est universalis, quæ est objectum voluntatis. Sed de his alibi ex professo disputavimus.

Hoc nihilominus stante, dicendum est, voluntatem in hoc statu, quamdiu objectum sibi cum indifferentia ab intellectu proponitur, non posse a Deo necessitari ulla motionis ullius efficacia. Quia, cum voluntas sit potentia cæca, in nullum ferri objectum potest, quod a ratione non proponatur ; nec alio modo potest, quam quo ab intellectu exhibetur. Ergo, quamdiu intellectus objectum aliquod indifferenter proponet, id est quamdiu illud vel ut prosequendum, vel ut fugiendum exhibebit, quamdiu motiva amoris, et fugæ sollicita collatione exponet, nunquam ab illo rapietur necessario voluntas, quæ solo summo bono impletur, semperque manebit amplitudo appetitus rationalis, visque electiva mediorum, quamdiu non deerit expedita, et collativa agendorum consideratio.

Quæres secundo, utrum voluntas, vel creatura aliqua ullam possit a Deo pati violentiam ?

Respondeo, nullam a Deo ut auctore generali agente voluntati, vel ulli naturæ creatæ violentiam posse inferri. Quia, ut q. 22. *de Verit.* et alibi discurrit S. Doctor, quotiescumque supremus rerum moderator naturas creatas immutat, vel movet, non earum inclinationibus renititur, sed facit ut præcedenti inclinationi nova succedat, primaque ablata, secunda permaneat. Quod hoc exemplo illustrat : Lapidi ratione suæ gravitatis inest inclinatio ad locum deorsum ; ac inclinatione manente, si sursum projiciatur, erit violentia : si autem Deus auferat a lapide inclinationem gravitatis, et det ei inclinationem levitatis, tunc ferri sursum non erit ei violentum. Sic igitur supremus provisor nulli creaturæ vim infert, quia semper inclinationum et propensionum infusione cum eis agit : nec potest bellum illud dici violentum, in quo nonnisi propensionibus, et suavitatibus pugnatur. « Deus creator, et conditor omnium creaturarum nihil contra naturam facit ; id enim est cuique naturale, quod ille facit, a quo est omnis numerus, motus, et ordinatio, » inquit August. lib. : 26. *cont. Faustum.* An autem a Deo, ut auctore speciali inferri possit violentia voluntati, vel aliis creaturis, diversi diversa sentiunt. Affirmativa tamen sententia mihi semper arrisit, et magis principiis S. Thomæ consentanea visa est. Ideo namque juxta D. Thomam, et omnes alicujus notæ theologos, Deus ut auctor rerum universalis nullam naturis rerum infert vim, quia dum ad aliquid eas movet, simul indit inclinationem ad illud, nec eas immutat, nisi « faciendo ut præcedenti inclinationi succedat alia inclinatio, ita quod prima auferatur, et secunda remaneat, » ut ait D. Thomas superius laudatus. Ergo, si talem inclinationem Deus non inserat, ut non inserit quando agit ut causa particularis, procul dubio homici vim inferet, si aliquid ei contra inclinationem voluntatis infligat : vim quoque creaturis cæteris injiciet, si iisdem inclinationibus manentibus motus eis imprimat repugnantes. « Sicut lapidi, » verba sunt S. Thomæ, « ratione suæ gravitatis inest inclinatio ad locum deorsum ; hac autem inclinatione manente, si sursum projiciatur, erit violentia : si autem Deus auferat a lapide inclinationem gravitatis, et det ei inclinationem levitatis, tunc ferri sursum non erit ei violentum. » Quo exemplo nihil nec ad mentem S. Thomæ indagandam, nec ad nostram sententiam explicandam planius, vel luculentius esse potest.

Confirmatur, et occupantur omnes Salmanticensium, et Goneti oppositum sentientium objectiones. Licet libenter fatear cum SS. Augustino et Thoma, inesse rebus omnibus universalem inclinationem ad faciendum, recipiendumve quidquid in eis auctor naturæ voluerit operari : attamen inclinatio illa non est activa, sed passiva cum sit ipsa potentia obedientialis, ut expressissime docet idem Angelicus Magister q. 1. *de Potent.* art. 2. ad 1. his verbis : « Omnes creaturæ quasi pro naturali habent quod a Deo in eis fit, et propter hoc in eis distinguitur potentia duplex, una naturalis ad proprias operationes et motus ; alia, quæ obedientia dicitur ad ea, quæ a Deo recipiunt. » At potentia obedientialis non est activa, sed passiva, ut omnes omnino Thomistæ contra Suarem uno ore affirmant. Ergo eatenus habent creaturæ inclinationem ad faciendum, vel patiendum quidquid per eas, et in eis voluerit Deus operari, quatenus possunt recipere virtutem superadditam, qua ad aliquid præternaturale vel supernaturale inclinentur ; in hoc enim potentia obedientiæ sita est. Sic natura intellectualis habet ad Deum super omnia

amore casto diligendum, ad eumdemque intuitive videndum potentiam obedientialem, quia virtutes supernaturales gratiæ, et luminis gloriæ recipere potest, quibus hujusmodi operationes vires naturæ excedentes elicere potest. Sic fluxus et refluxus maris (quo exemplo a S. Thoma adhibito abuti videntur adversarii), tametsi naturali aquæ motui contrarius, violentus tamen non est, quia fit ex impressione corporis cœlestis, quod dum aquam ad motum illum insolitum ciet, ei una indit inclinationem in illum, qua non minus suaviter ab oceano refluit, quam in ipsum naturalis propensionis pondere fluxerat. Sic magnes occultas in ferrum qualitates influit, quibus in eo receptis, ultro sequitur. Sic in periculo vacui gravia ascendere, levia descendere cernimus, quia causæ superiores, vel in earum defectum causa prima, qualitatem, vel permanenter, si opus est, vel transeunter impertit, qua ad motus illos alioquin repugnantes fortiter et juxta suaviter inclinantur. Qua de causa idem S. Doctor 2. 2. q. 2. art 3. creaturas motibus illis præternaturalibus actas non solum non pati vim, sed speciali quadam ratione perfici et adornari docet. « Dicendum, » inquit, « quod in omnibus naturis ordinatis invenitur, quod ad perfectionem naturæ inferioris duo concurrunt : unum quidem quod est secundum proprium motum ; aliud autem quod est secundum motum superioris naturæ : sicut aqua secundum motum proprium movetur ad centrum, secundum autem motum lunæ movetur circa centrum, secundum fluxum et refluxum. »

Denique in hoc potissimum sita est creaturæ intellectualis pœna sempiterna, quod ejus inclinationibus inflexibili Deus renisu obluctetur ; eique igne instrumento ea imprimat, quibus æternum resistit. Conantur miseri suppliciis æternis addicti exire de loco et centro tormentorum ; ad felicitatem totis viribus anhelant, qui non possunt perdere beatitudinis voluntatem, et quo magis nituntur, eo magis sibi obsistere sentiunt inflexibilis Judicis æquitatem. Tunc autem eos violentiam pati res ipsa indicat, et his elegantibus verbis declarat Bernardus lib. 5. *de Consid.* cap. 12 : « Quid iniquis voluntatibus tam contrarium, et adversum, quam semper conari, impingere semper, et frustra ? Væ universo, quod obvium forte offenderit cedere nescia rectitudo. Quid tam pœnale, quam semper velle, quod nunquam erit, et semper nolle quod nunquam non erit ? In æternum non obtinebit quod vult, et quod non vult, in æternum nihilominus sustinebit. Quis hoc facit ? Rectus Dominus Deus noster. »

§. 4.

Non potuerunt Semipelagiani esse hæretici, quod vellent gratiam ad singulos actus necessariam esse talem, cui posset humana voluntas resistere, vel obtemperare.

Quarta propositio ab Innocentio damnata, complexa est : priori parte ait Semipelagianos admisisse prævenientis gratiæ interioris necessitatem ad singulos actus, etiam ad initium fidei ; posteriori parte in hoc eorum hæresim constituit, quod voluerint gratiæ interiori posse voluntatem resistere, vel obtemperare. De prima, quæ est quæstio facti, et mere historica, nihil impræsentiarum agemus : tum quia de hæresi Semipelagiana superius dissert. 2. satis superque edisseruimus, et Pontificiæ censuræ veritatem astruximus ; tum quia ad propositionis complexæ et absolute damnatæ falsitatem sufficit alterutrum membrum a veritate esse alienum. In summa illud unum dicam, tantum abesse, ut Semipelagiani gratiam interiorem illam, qualem Augustinus desiderabat, ad singulos actus, et ad initium fidei admiserint, ut ad eam illis persuadendam integros *de prædestinatione Sanctorum*, et *de bono Perseverantiæ* libros scripserit. Quare posteriorem dumtaxat partem modo confirmabimus, ostendemusque non solum Semipelagianos ideo non errasse, quod dixerint voluntatem posse interiori gratiæ resistere, vel obtemperare, ut potius hæreticum sit asserere hominem non posse cuicumque gratiæ resistere, vel obtemperare. Licet enim gratia efficax indeclinabiliter et inseparabiliter voluntatem ad agendum determinet, atque adeo voluntas nunquam illi actu dissentiat ; illa tamen non tollit, sed potius perficit sibi dissentiendi potestatem. Unde cum quacumque gratia in statu etiam lapso semper remanet activa indifferentia voluntatis, et proxima, et expedita dissentiendi resistendique facultas, tametsi nunquam ille voluntas dissentiat, vel resistat, quia nunquam resistere vult quamdiu in ea affectione permanet, quam ei cœlestis gratia inseminavit.

Probatur primum ex Augustino lib. *de*

bono Pers. c. 3 : « Credere, vel non credere positum est in arbitrio voluntatis humanæ.» Quod certe intelligendum est supposita gratia, sine qua credere non possumus, nisi valde remote. Si ergo supposita gratia credere, vel non credere positum est in arbitrio voluntatis humanæ, procul dubio gratiæ inspiranti fidem possumus resistere, vel obtemperare. Et in *Enchir.* cap. 95 : « Non se liberabunt qui dicturi sunt : non accepimus perseverantiam ; quoniam potest dici : O homo, in eo quod acceperas, et tenueras, in eo perseverares, si velles. » Sane qui gratia semel accepta per everat, si vult, utique expeditam habet gratiæ resistendi, vel obtemperandi potestatem. Hinc tam sæpe asserit Augustinus, voluntatem non libertate gratiam, sed gratia consequi libertatem, quia per gratiam non tollitur libera resistendi facultas, uti fidus Augustini discipulus Prosper lib. 2. *de Vocat. Gent.* cap. 28. exponit: « Deus » inquit, « ad obediendum sibi ipsum velle sic donat, ut etiam a perseveraturo ipsam mutabilitatem, qua potest nolle, non auferat. » Videsis tomo 1. dicta, dum de decretis. Ea etiam, quæ superioribus paragraphis ex Augustino retulimus, ad præsens omnino faciunt institutum.

Probatur idipsum ex S. Thoma, et omissis in numeris testimoniis sufficient hæc duo evidentissima, quia sole sunt clariora. Primum habet *Quodl.* 1. art. 1. ad. 1 : « Deus » inquit, « movet omnia secundum modum eorum ; et ideo divina motio a quibusdam participatur cum necessitate, a natura rationali cum libertate, propter hoc quod virtus rationalis se habet ad opposita ; et ideo sic Deus movet mentem humanam ad bonum, quod potest huic motioni resistere. » Et 1. 2. q. 10. art. 4. sic eamdem veritatem docet et probat : « Quia voluntas est activum principium non determinatum ad unum, sed indifferenter se habens ad multa, sic Deus ipsam movet, quod non ex necessitate ad unum determinet, sed remanet motus ejus contingens. »

§ 5.

Christum pro omnibus omnino hominibus, et non pro salute duntaxat prædestinatorum mortuum esse, veridice post SS. Augustinum et Thomam summus Pontifex pronuntiavit.

Hanc veritatem ex professo, tomo primo, dissert, 3. cap. 1. specul. 3. videsis ibi, confirmavimus, et rationum, et auctoritatum momentis argumentisque in contrarium fecimus satis. Quamobrem selecta duntaxat hic SS. Augustini et Thomæ testimonia proferemus. Sed prius observatu necessarium est, quod stante doctrina gratuitæ prædestinationis, quæ maximam jure merito apud omnes Scholas Catholicas auctoritatem obtinet, Deus solis electis salutem æternam absoluta voluntate dare decreverit, ex qua voluntate proficiscitur illa gratiarum et beneficiorum series, quibus certissime liberantur quicumque liberantur, quorum utique potissimum est finalis perseverantiæ donum. Hinc fit, Christum Dominum paternæ voluntati sibi notæ semper conformem, hoc decretum nec precibus, nec morte sua mutare voluisse : unde sequitur, Christum solis electis absolute et efficaciter salutem æternam et perseverantiæ donum promereri voluisse, quos sibi a Patre datos, et de manu sua a nemine raptum iri in Evangelio dixit. Verumtamen, quia Deus voluntate antecedente omnium sincere salutem vult, ex qua voluntate media omnibus offert, quibus possunt ad salutem pervenire ; ideo Christus, cujus voluntas omni paternæ voluntati consona extitit, omnium etiam reproborum salutem sincere voluit, et pro illis obtinendis mediis ad salutem sufficientibus mortem obivit, pretiumque obtulit nedum sufficiens, sed superabundans.

Probatur in primis ex Augustino hanc veritatem variis in locis luculentissime exprimente : « Judicabit orbem terrarum in æquitate, » inquit *in Psalm.* XCV : « Non partem, quia non partem emit : totum judicari habet, qui pro toto pretium dedit. » Si pro toto orbe terrarum, si pro omnibus, quos judicaturus est, pretium Christus Salvator omnium maxime fidelium obtulit, profecto non pro salute duntaxat prædestinatorum, sed pro omnibus mortuus est. Unde ibidem ait : « Quæritis quid emerit ? Videte quid dederit, et invenite quid emerit. Sanguis Christi pretium est : tanti quid valet ? Quid nisi totus orbis ? Quid nisi omnes gentes ? Valde ingrati sunt pretio suo, aut valde superbi sunt, qui dicunt aut illud tam parum esse, ut solos Afros emerit : aut se tam magnos esse, pro quibus solis illud sit datum. » Et ne dicamur eatenus duntaxat secundum Augustinum, Christum pretium illud pro toto orbe terrarum, pro omnibusque gentibus

obtulisse, quatenus in toto orbe terrarum in omnibusque gentibus electi sunt, pro quibus mortuus est : ne, inquam, illi dicatur, audi Augustinum lib. 6. *cont. Julianum*, cap. 4. asserentem, pro illis omnibus mortuum esse qui peccato originali obstricti sunt ; expendens namque illud Apostolicum. *Christus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt*, sic habet : « Ex hoc probavit (Apostolus) omnes mortuos esse, quia pro omnibus mortuus est unus. Inculco, infercio recusanti, accipe, salubre est, nolo moriaris. Unus pro omnibus mortuus est : ergo omnes mortui sunt. Vide, quia consequens esse voluit, ut intelligantur omnes mortui, si pro omnibus mortuus est. » Ubi cum Apostolo probat, omnes esse mortuos, quia pro omnibus mortuus est Christus. Qui discursus Apostolicus, et Augustinianus nullius prorsus momenti esset, nisi pro omnibus omnino mortuus sit Servator.

Et, ut omnis æquivocationi et effugiis via præcludatur, utque clareat pro reprobis sanguinem a Christo fusum fuisse, aperte tradit Augustinus, pro reprobis et Christum orasse, et pro illis sanguinem obtulisse. Orasse quidem pro eis docet serm. 4. *de Sanctis*, his verbis : « Quando Christus in cruce pendens orabat, videbat, et prævidebat, omnes inimicos ; sed multos ex illis amicos futuros prævidebat et ideo omnibus veniam postulabat. Illi sæviebant, et ille orabat ; illi dicebant Pilato : *Crucifige ;* ille clamabat : *Pater, ignosce.* » Obtulisse vero sanguinem pro eis, perspicue tradit lib. 2. *de Symbolo ad catechumenos* cap. 8. ubi Christum crucifioribus suis sic loquentem inducit : Videtis vulnera quæ inflixistis ; agnoscitis latus, quod pupugistis ; quoniam et per vos, et propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis. » Quod et docuit *in Psalm.* LVIII. his verbis : « Ille (Christus) sic voluit mori, ut sanguine suo effusores ejusdem sanguinis redimeret. » Et de ipso Juda loquens *in Psalm.* LVIII : « Non agnovit » inquit, « Judas pretium quo ipse a Domino redemptus erat. » Denique secundum Augustinum pro illis omnibus mortuus est Christus, qui spem salutis concipere possunt : spem autem virtutem theologicam inesse multis reprobis, etiam post gratiæ, et caritatis naufragium apud omnes Catholicos in confesso est. Verba Augustini dulciora super mel et favum, et suavissimam inspirantia consolationem, sunt hæc : « Tales arras accepimus, tenemus mortem Christi, tenemus sanguinem Christi. Erigat ergo se humana fragilitas ; non desperet, non se collidat, non se avertat, non dicat : Non ero beatus. Quid tibi promisit Deus, o homo mortalis ? Quod victurus es in æternum. Non credis ? Crede, crede : plus est jam quod fecit, quam quod promisit. Quid fecit ? Mortuus est pro te. Quid promisit ? Quod vives cum illo. Incredibilius est, quod mortuus sit æternus, quam quod in æternum vivat mortalis. Jam quod incredibilius est, tenemus. Si propter homines mortuus est Deus, non est victurus homo cum Deo ? non est victurus mortalis in æternum, propter quem mortuus est qui vivit in æternum. » Hæc August. *in Psalm.* CXLVIII.

Astipulatur S. Thomas 3. p. q. 79. art. 7. ad 2 : « Dicendum, » inquit, « quod passio Christi prodest omnibus quantum ad sufficientiam. » Si prodest omnibus quantum ad sufficientiam, profecto pro omnibus passio Servatoris oblata est. Et lect. 2. *in cap.* II. *prioris epist. ad Timoth.* : « Christus, » inquit, « est propitiatio pro peccatis nostris, pro aliquibus (electis nimirum) efficaciter, sed pro omnibus sufficienter, quia pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium. » Idem dilucide tradit in 3. dist. 20. q. 1. art. 1. q. 1, ad 2. his verbis : « Dicendum quod hoc, quod omnes homines non reparantur, non est ex insufficientia medicinæ reparantis, cum sit sufficiens quantum in se est ad reparandum omnes, qui naturam humanam habent, vel habere possunt ; sed ex defectu eorum, qui reparationis effectum in seipsis impediunt. »

Non potest autem dici S. Doctorem velle Christum eatenus pro reprobis mortuum esse, non quod salutem eorum voluerit, sed quatenus illis auxilia quædam sufficientia promeruit, et publicos gratiarum fontes et canales in Sacramentis aperuerit. Non potest inquam, id dici. Hujusmodi etenim effugium occupavit S. Doctor *in cap.* VIII *prioris epistolæ ad Corinth. ;* ibi enim illud Apostoli exponens, *peribit infirmus in tua scientia frater, pro quo Christus mortuus est* ; sic habet : « Peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem salvandum Christus mortuus est. » Hac de causa sitim Salvatoris, quam in cruce passus est, de siti salutis omnium nascente de ardore dilectionis, de amoris fonte, de latitudine caritatis, interpretatur lect. 3. *in cap.* XIX. *Joannis*, his verbis : « Per hoc,

quod dicit, *Sitio*, ostenditur ejus ardens desiderium de salute generis humani. I Tim. II : *Vult omnes homines salvos fieri.* Luc. XIX : *Venit filius hominis quærere, et salvum facere quod perierat.* Vehemens autem desiderium consuevimus exprimere per sitim. »

Verum contra hactenus dicta una se offert non dissimulanda, sed accurate explicanda difficultas; quia Jansenius nunquam aliud in his quinque propositionibus intendit, nec intelligi voluit, quam doctrinam gratiæ per se efficacis, a Pontifice et Episcopis intactæ et a Catholicis Doctoribus palam, et intrepide propugnatæ ; unde cum dixit, justis aliqua esse præcepta impossibilia, non omnem possibilitatem exclusit, sed illam, quæ omnia ad pie agendum necessaria complectitur : et quia justi dum tentationibus succumbunt, in peccataque labuntur, gratia illa victrici carent, qua præsente nunquam vincimur ; ideo usitata Patribus locutione dixit Jansenius, aliquando justos præcepta Dei servare non posse, et deesse illis gratiam, qua possint, quia nimirum ejusmodi potestatem non habent, quæ complectatur omnia ad agendum necessaria, cum gratiam efficacem ad operandum necessariam non habeant, et tunc solum perfecte posse dicantur cum uberioribus illis et efficacibus auxiliis adjuvantur, sine quibus nunquam contingit, ut vel oremus sicut oportet, nisi cum operantur, ut oremus, nobisque interpellandi et gemendi inspirant affectum; nec ut Dei mandata servemus, nisi cum faciunt ut in ejus præceptis ambulemus, nec denique ut dæmonis tentationes superemus, nisi cum nobis victoriam largiuntur. Cæterum impossibilitatem præceptorum a gratia habituali, et auxilio sufficienti Thomistico, ultra quod requiratur aliud per se efficax, proficiscentem non exclusit, cum exerte protestetur, de hujusmodi gratia sufficienti Thomistarum non esse suam controversiam ; quin et in propositione damnata illam admittat, cum justi volentis et conantis, sed succumbentis motus sint illius gratiæ effectus.

Eumdem in aliis propositionibus sensum unum quæsivit. Cum enim dixit Jansenius gratiæ interiori nunquam resisti, de gratia per se efficaci locutus est, cui nunquam ita resistitur, ut effectu illo privetur, ad quem permovet voluntatem, juxta illud Isaiæ : *Verbum, quod egreditur de ore meo, non revertetur, ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui.* Illud item Salvatoris : *Omnis qui audit, dicit : Veni.* Illud denique Augustini : « Hæc itaque gratia, quæ cordibus hominum divina largitate tribuitur, a nullo duro corde respuitur. » Similiter cum dixit Jansenius ad merendum, vel demerendum non requiri libertatem a necessitate, voluit duntaxat non requiri libertatem a necessitate infallibilitatis, quæ a gratia efficaci divulsa est. Cum enim illa effectum suum indeclinabiliter inferat, eo sensu necessitatem ad ea inferri docuit. Sicut ergo sine gratia efficaci non posse homines mandata servare dixit, quia tunc completissime dicimur posse, quando voluntas sic præparatur per gratiam, ut velit : sic gratia illa præventos necessario agere scripsit, quia omnibus necessariis instructi sunt, cum quibus semper actio conjuncta est.

Eodem modo, cum dixit Semipelagianos in hoc fuisse hæreticos, quod dixerint posse homines gratiæ interiori resistere, vel obtemperare, non intendit negare omnem resistendi, vel obtemperandi potestatem, sed eam duntaxat, quæ cum effectu conjuncta est, id est, noluit gratiam efficacem esse talem, cum qua de facto dissensus componatur, et in hoc sensu dixit, non posse nos gratiæ resistere. Nam cæteroquin gratias inefficaces, et auxilia Thomistico sensu sufficientia non negavit. Nec obest, quod ea in negotio concordiæ libertatis humanæ, et gratiæ divinæ non adhibuerit ; non obest, inquam : tum quia nec ad eam recurrunt Sylvius et Essius, aut etiam Bellarminus, qui lib. 6. *de Grat. et lib. Arbit.* omnibus actu conferri auxilia sufficientia inficiatur ; nec SS. Augustinus et Thomas (esto illa admiserint, de quo impræsentiarum non disputamus) ad illa inter confutandos Pelagianorum errores confugisse leguntur. Tum quia sub ambiguo auxilii sufficientis nomine non mediocris latitat æquivocatio ; alii enim per auxilium sufficiens illud intelligunt, ultra quod nihil a Deo expectatur, sed solus exigitur voluntatis determinantis, ipsumque applicantis usus ; alii per auxilium sufficiens illud interpretantur, quod respectu actus principalis, ad quem tendit, inefficax quidem est, nihilominus respectu actus imperfecti, quem Deus operatur, ad quemve efficiendum decreto absoluto divinæ voluntatis proxime, et immediate destinatur, semper efficax est ; alii per auxilium sufficiens illud unum intelligunt, quod omnia ad agendum necessaria, subindeque gratiam per se effi-

cacem sine dubio ad pia opera necessariam complectitur Ne ergo Jansenius his se nodis implicaret, auxilii sufficientis non meminit.

Denique dum Jansenius Christum pro salute omnium mortuum esse inficiatur, pro solisque prædestinatis sanguinem fudisse contendit, vult solum non pro omnibus, sed tantum pro electis efficaciter mortem obivisse Redemptorem; quia his solum uberiora illa auxilia promeruit, promererique voluit, sine quibus nemo etiam justus in accepta justitia perseverat, cum cæteroquin reprobis media sufficientia obtinuerit. Ergo cum sensus gratiæ per se efficacis a Jansenio unice intentus, quemve pati possunt quinque propositiones memoratæ, sit orthodoxus, non potuit, nec debuit propter illas damnari.

Respondeo certissimum esse, gratiæ per se efficacis sensum esse catholicum et orthodoxum, nec illi constitutione sua præjudicium ullum inferre velle vivo vocis oraculo Innocentius declaravit, confirmavit diplomatis suis Alexander VII, et ipse P. Annatus supra relatus, hujusque causæ præcipuus actor, ac totius negotii testis oculatus non diffitetur. An illum duntaxat intenderit Jansenius, vel alium, non declaravit Innocentius, sed quinque propositiones in suo naturali, quem præ se ferunt sensu, a Galliarum Episcopis sibi oblatas, suoque judicio supposita, hæreticas declaravit. An reapse unum illum gratiæ per se efficacis sensum obtenderit, est quæstio facti, de qua nihil Innocentius, solius juris determinatione contentus. Ipse tamen Alexander declarat propositiones in ipso Jansenii sensu fuisse damnatas, quæ decisio omni qua par est reverentia excipienda est, quia prudenter illum fuisse Jansenii sensum, Pontifex arbitratus est, quem verba ipsa in suo naturali sensu indicant, cum oratio sit mentis interpres, et interioris animi sensus manifestatio. Quin et si ex alicujus auctoris contextu, vel collatis prolixi operis sententiis possit alius sensus erui, non tenentur Pontifices, non tenetur Ecclesia illa omnia inquirere, quia solis sacris Litteris, soli sanctorum Patrum dictis hanc debet reverentiam, ut obscura, et difficilia eorum verba, inquisitis reconditis eorum sensibus, explicet, piisque interpretamentis exponat; alia vero filiorum suorum, vel quorumvis auctorum asserta, prout sonant judicare, etsi in naturali, et ultro se ingerente sensu erronea sint, et a veritate aliena, ea sine cunctatione proscribere, sine distinctione damnare potest. Cum ergo ille propositionum quinarius inveniatur regulis fidei adversus, et a Patribus et conciliis prædamnatus potuit, et debuit ab Ecclesiæ Capitibus simpliciter censura inuri, et erroribus accenseri; nec tenebantur inquirere an in operis prolixi decursu solius gratiæ per se efficacis sensum auctor intenderit: quia quemcumque sensum alibi prætenderit, satis est ut damnetur, quod ea simpliciter affirmet, quæ in connaturali, et aperto sensu inveniuntur a fide aliena. An autem Ecclesia in exprimendis discernendisque auctoris sensibus possit errare, idem dicendum est, quod de quæstionibus facti dici solet, nimirum non esse necesse omne Pontificum et Conciliorum judicium de quacumque re, etiam ex informatione factorum, et circumstantiarum pendente, sine delectu defendere, quia hoc non est Ecclesiæ, et Sedis Apostolicæ auctoritatem fovere, sed labefactare, et hæreticorum ludibrio et sannis exponere. Neque enim adulatione nostra eget Petrus, Petrique successor, et prima Sedes veris cumulata prærogativis, falsis non indiget, ut antea diximus, et fuse, dum de summo Pontifice dissertatione præambula tomi primi de his agebamus.

REFLEXIO.

Si sancta Sedes Apostolica ad incorruptam sanctorum Augustini et Thomæ amussim suas definitiones exigendas judicavit, quis constantem his sacris Doctoribus adhærendi voluntatem, pecuinum obsequium appellare cum Petro a Valle-Clausa præsumat? Certe si præscriptas ab utroque illo veritatis interprete metas theologi religiose custodirent, non tot luxuriantium ingeniorum, quibus puerorum more, ut Chrysostomus in prologo *super Matth.* ait, picta magis quam solida placent; quive magis amœnitate foliorum conspergi gaudent, quam fructuum ubertate nutriri novitatibus sacra doctrina pateret. Quis nescit, nihil ad doctrinæ sanæ incorruptam firmitatem conferre magis, quam si unus Magister eligatur, ab Ecclesia præsertim consecratus, a quo ne latum quidem unguem recedere liceat? Cum, teste Augustino lib. 2. *de serm. Domini in monte* cap. 2, vehementer metuendum sit, ne studio altercandi, novaque invehendi quisque

non videat quod a paucis videri potest. His temporibus, ut cum Tertulliano lib. *de Anima* cap. 2. loquar, latæ quæruntur incerta, latius disputantur præsumpta : et quanta est probandi difficultas, tanta est operositas suadendi ; cum tamen Christianis paucis ad scientiam opus sit : « Nam et certa semper in paucis, et amplius illis quærere non licet, quam quod invenire licet. » Observat Epiphanius lib. *de Hæresibus*, hæresi 64, primitivæ Ecclesiæ puritatem illud conservasse illibatam, quod paucos auctores, eosque probatos, concordes et uniformes sequi daretur. « Valde pauci », inquit, « expositores erant, cum hi, qui tunc erant, conarentur non delectare, sed juvare præsentes. Ex quo autem deinceps ad levitatem res devenit, ut omnibus liceat interpretari Scripturas, et omnes ad faciendum quidem bonum hebetati sunt opiniones referti, jactantes se veluti qui omnia cognoscere possint. » Si in naturalibus scientiis suum unaquæque Principem agnoscit, a quo discedere nefas sit ; si peripatetici Aristotelem, academici Platonem, rhetores latini Tullium, græci Demosthenem ; astrologi et mathematici Ptolomæum, et Euclidem, medici Hippocratem et Galenum duces sequuntur, et Magistros venerantur, quidni in sacra theologia, ubi de rebus gravissimis agitur, Doctoribus illis adhærebimus, quos sibi in controversiis duces et normas ipsi Pontifices, ipsa sacra concilia præstituerunt? Quidni timebimus, ne unicuique nostrum instabili proprii ingenii libertati relicto illud contingat, quod habetur Job. II : *Vir vanus in superbiam erigitur, et quasi pullum onagri se liberum natum putat?* Nemo ergo ægre ferat, si D. Augustinum theologiæ principem, naturæ genium, gratiæ nutritium, Catholici orbis Magistrum, in quo pietas et scientia certant, et dubium, quæ palmam ferat, cæteris omnibus anteponendum affirmemus : ejusque discipulo Aquinati, quod Augustini doctrinam tutatus sit, eamque miro ordine exposuerit, id obsequii præstemus, omnemque emergentem de dogmatibus, ac moribus quæstionem ad illorum scripta exigamus, et si cum illis consenserint, retineamus, sin minus abjiciamus? Sane si, teste Tertulliano, pluralitas numinum est nullitas numinum, ita quoque necesse est, multitudinem in doctrina principum, aut ducum id efficere, ut nullus sit dux, princeps nullus : ubi autem princeps non est, ubi nullus regit dux, contingat confusio, contingat prorsus disturbatio necesse est, quia regnum in seipso divisum desolabitur.

Post tot Apostolicæ Sedis judicia alibi referenda, quibus magistri Augustini et discipuli Aquinatis doctrina consecrata est, merito utriusque sacri Doctoris sectator vere et intrepide usurpaverit, quod Hieronymus epist. *ad Damasum*, scripsit : « Si hæc nostra confessio Apostolatus tui judicio comprobatur, quicumque me culpare voluerit, se imperitum, vel malevolum, vel etiam non catholicum, non me hæreticum comprobabit. » Absit ergo, absit prorsus, ut veneranda Augustianæ doctrinæ canitiem novellis auctoribus, quibus una opinio dux, et lux est, postponamus. Absit ut in rebus fidei, vel doctrinæ liberum unicuique sit habere pro voluntate sermonem. Absit ut adversus antiquos, veritatis Magistros insolenter insurgamus, et indisciplinato opinandi pruritu prædicatoribus veritatis obstrepamus. Sed potius ut in causa Augustini Cœlestinus olim pronuntiavit, desinat novitas lacessere vetustatem, desinat Ecclesiarum quietem inquietudo turbare, quæ conatur sæpe naufragio mergere, quos intra portum stantes statio facit fida securos. Stantes super vias juxta concilium Jeremiæ cap VI. interrogemus de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulemus in ea, et inveniemus requiem animabus nostris. Sacrum depositum, jubente Apostolo I. Timoth. VI, custodiamus, devitantes profanas vocum novitates et oppositiones falsi nominis scientiæ. Illos suspectos habeamus, aut minus tutos, qui putant sibi gloriam non mediocrem comparasse, si quid contra antiquos sapiant, et aliquid novi, ut periti videantur, inveniant ; scriptum est enim Ecclesiastici VIII : *Non te prætereat narratio seniorum, ipsi enim didicerunt a patribus suis; quoniam ab ipsis disces intellectum, et in tempore necessitatis dare responsum.* Unitatem sectemur, qua sine veritas nulla consistit, cum et omne, quod est, ut Boetius dixit, tamdiu maneat, quamdiu est unum ; tuncque intereat, cum dissolutum unum esse desierit. « Manifestum est, » inquit D. Thomas in caput 4. Dionysii *de divin. Nom.*, « quod circa unum non contingit nisi uno modo verum dicere, sed multipliciter a veritate errare contingit ; et ideo illi, qui cog-

noscunt veritatem, conveniunt in una sententia ; sed illi, qui ignorant, dividuntur per diversos errores. » Felix ergo necessitas, quæ in meliora compellit, dum tutis nos Augustini et Aquinatis dogmatis astringit. Non est turpe nobis Doctoribus illis supponi, eisque submittere fasces, quos Deus, et Mater Ecclesia super omnes extulit. Non confundamur eorum esse discipulos, quos agnoscit Ecclesia Magistros.

FINIS LIBRI SEPTIMI.

THEOLOGIÆ MENTIS ET CORDIS

LIBER VIII.

DE DEO PRIMO EXEMPLARI

SEU

DE VIRTUTIBUS, QUIBUS DIVINAM PERFECTIONEM EXPRIMIMUS.

PRÆLOQUIUM

Non esset immaculata ethica nostra, proindeque nec Christiana, nisi a Deo ipso virtutum Domino esset expressa. Nobis planæ divinæ bonitatis, cæterarumque perfectionum exemplar ad imitandum exponere æquum est, quibus voce veritatis præcipitur: *Estote perfecti sicut Pater vester cœlestis perfectus est.* Quis enim dubitare potest hominem gratia et baptismo regeneratum, in consortium naturæ divinæ provectum, æternæ hæreditatis candidatum, humanis tantum pollere debere virtutibus?

Non inficiamur quidem, homini supra bruta animantia erecto morales necessarias esse virtutes, quibus non minus ornatur animus, quam apta membrorum figura coloris suavitate temperata corpus decoretur. Exigit prorsus natura rationalis præclarissimo illo et instructissimo virtutum omnium armamentario, et beatissima copia habituum adornari, quibus erga Deum « pie », erga proximum « juste », erga seipsam « sobrie » vivat. Illis enim destituta nec jus suum cuique servaret, nec libidines cohiberet, nec ulla pietatis officia impenderet; sed suæ conditionis oblita in terra reperet, et cum brutis in cœno volutaret.

Verum his intra naturalis ordinis ambitum inclusis virtutibus ethica Christiana contenta non est: ad cœlum tendit, quæ scit sibi genus esse de cœlo, ut cœlestem ducat vitam homo cœlestis, patriæ civis futurus; sicut enim aqua insita vi eo movetur, unde delapsa est; ita philosophia Christiana, quam Unigenitus, qui est in sinu Patris, devexit e cœlis, quasi fons aquæ salientis in vitam æternam ad cœlum suspirat, ubi, teste Augustino, « præmium virtutis erit ipse, qui virtutem dedit. »

Quapropter, sicut alia nobis implenda sunt officia, qua Christiani sumus, nobiliori etiam virtutum suppellectili indigemus, quibus Filii Dei personam geramus, caritatis legi obtemperemus, et ad felicitatem Dei visione obtinendam perveniamus.

Ipsi etiam Philosophi Platonici, qui omnium proxime ad Christianismi veritates accesserunt, hanc tenebras inter infidelitatis affulgentem sibi veritatem quadantenus agnoverunt, dum virtutes morales in « politicas, purgativas, purgati animi, et exemplares » diviserunt. Quia nimirum, ut homo in rebus humanis gerendis bene se habeat, per virtutes politicas; ut pravos affectus mundet, et veluti runcinet, per virtutes purgatorias; ut denique ex abundantia contemplationis cupiditates omnes, et passiones non amplius sentiantur, et fere ignorentur, per virtutes purgati animi respiciendum est ad virtutes exemplares, quæ in ipsa divina

mente consistunt, a quarum exemplo reliquæ omnes per ordinem defluunt. Nam, sicut rerum aliarum, multo magis [virtutum ideas in Deo esse credendum est. Vide S. Thomam q. 61. art. 5. hanc divisionem præclare de more exponentem.

Hac de causa ne reptet, vel a vero exerret Ethica nostra, Deum semper intuetur, et archetypum illum absolutissimum præ oculis habens, primo de virtutibus generatim, deinde de singulis moralibus speciatim, tandem de theologicis unum Deum inspicientibus sermonem instituet. Ut autem virtutis decorem per se splendidum nostris, vel privatis affectibus, vel dissertationum nostrarum tenuitate non obscuremus, unis D. Thomæ vestigiis inhærebimus, de quo verius, quam de Bruto pronuntiari potest : « In ipsius libris non tam hominem, quam ipsam virtutem videri loquentem. » Quia ejus lepores dum describit, reddit amabiles ; nec potest ejus amorem cordi non imprimere, dum ejus honestatem ob oculos ponit. Virtus enim, ut aiebat Plato, « si oculis cerneretur, mirabiles sapientiæ amores excitaret. »

Dissertationem aliquam præambulam commendatoriam, qua legentis animus ad totius libri lectionem veluti inescetur, hic de more non prælibamus, quia eam in finem hujus libri rejicimus, ubi fidei, spei, et caritatis elogia subjiciemus. Maxime quia is est virtutis decor, ea pulchritudo, ut nullo adventitio honestamento egeat, quæ se nativa specie commendat.

DISSERTATIO I

De virtutibus generatim et singulatim.

Variæ sunt nominis virtutis descriptiones. Primo etenim virtus accipitur late pro quacumque perfectione ad operandum ordinata; hoc modo dicitur a Philosopho dispositio perfecti ad optimum, id est ad operationem eliciendam instituta. Sic sanitas, robur et gratia possunt dici virtutes, quia ad agendum conferunt. Tunc vero censetur res perfecta, quando bonitatem suam potest actione diffundere, et ideo actio dicitur, quid « optimum, » quia per illam bonum est sui diffusivum, quod non solum optimum, sed et divinum est.

Secundo strictius sumitur pro facultate ad operandum ordinata ; quo pacto calor, virtus vegetativa, nutritiva, sensitiva, aliaque id genus dicuntur virtutes naturales.

Tertio denominatur aliquando virtus ab objecto circa quod versatur : hoc modo dicitur a Philosopho « ultimum potentiæ, » natura enim alicujus facultatis optime explicatur per id, ad quod se extendit; hoc modo id, quod credimus, fides nuncupatur.

Quarto aliquando accipitur pro actu secundo, ut, cum dicitur ab August., « bonus usus liberi arbitrii. » Cum enim virtus tota, quanta est, ad actum eliciendum proclivis sit, non immerito ab operatione nomen sortitur, sine qua sterilis est, et vix nomen virtutis meretur.

Ultimo, et proprie sumitur pro aliqua vi, et facultate, quæ est in creatura rationali ad bene operandum, et de hac impræsentiarum sermonem instituimus.

CAPUT I.

DE ESSENTIA, SUBJECTO ET PROPRIETATIBUS VIRTUTUM.

Multæ circumferuntur virtutis definitiones. Primo enim dicitur ab Aristotele : « Habitus, qui bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit. » Qua definitione duplex virtutis habitudo declaratur ; altera ad subjectum, altera ad operationem. Sola namque virtus bonos facit, ut ipsimet philosophi agnoverunt, quos inter Seneca epist. 77. sic discurrit : « Conditio rerum eadem, et hominum est. Navis bona dicitur, non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum, aut aureum rostrum est, nec cujus tutela arbore celata est, nec quæ opibus regiis pressa est, sed stabilis, firma, et junctu-

ris aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox et consentiens vento. Gladium bonum dicis, non cui deauratus balteus, nec cui vagina gemmis distinguitur, sed cui et ad secandum subtilis acies, et mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formosa, sed quam recta sit, quæritur : ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, sed quam bonus sit : bonus autem est, si ratio recta est. Hæc vocabitur virtus, hoc est honestum, et unicum hominis bonum. »

Secundo definitur ab eodem Aristotele : « Habitus electivus in mediocritate consistens, prout sapiens, et prudens determinaverit. » Quæ definitio convenit solis virtutibus moralibus, residentibus in appetitu electivo, et in medio consistentibus ; medio, inquam, non mathematico, sed juxta sapientis discretionem determinato.

Tertio definitur a D. Aug. : « Bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur, quam Deus in nobis sine nobis operatur. » Dicitur bona qualitas non bonitate solum transcendentali communi omnibus entibus, sed morali, et naturæ rationali, ac christianæ eximia. Additur, « qua recte vivitur, » quia virtus est principium rectæ operationis, nec potest ad actum pravum, vel tantisper vitiatum, qua tale, inclinare ; arbor enim bona, et tam bona, qualis est virtus, non potest malos fructus facere. Unde argumentum est satis convincens, animum destitutum esse virtutibus, si eas non fundat in opera : et de singulis verum est, quod de caritate dicit Magnus Gregorius : « Probatio dilectionis exhibitio est operis. Non sibi aliquis credat quidquid sibi animus sine testatione operis respondet. De dilectione Conditoris mens, lingua, et vita requiritur. » Additur, « qua nullus male utitur, » per quod distinguitur virtus ab habitu opinionis, et fidei humanæ, quæ sæpe sæpius in malum proclives sunt. Denique dicitur, quod « eam Deus in nobis sine nobis operatur », quia, ut constabit ex dicendis, vix, ac ne vix quidem in statu naturæ corruptæ ullæ dantur virtutes simpliciter tales, præter eas, quas Deus liberaliter infundit, vel ad quas nobis asciscendas infuso auxilio opitulatur.

Ex his perspicua satis maneret virtutis essentia, nisi illud, quod in his definitionibus supponitur, a multis negaretur, vel in dubium vocaretur, ut patebit sequentibus speculationibus.

SPECULATIO I.

Virtus est essentialiter habitus operativus actus boni, quoad totum, quod reperitur in illo.

Explicantur, et probantur singula. In primis virtus dicitur « habitus essentialiter », quia habitus ut sic, seu in communi, per se dividitur in virtutem, et vitium, quia per habitum disponitur, et fit habilis potentia : per virtutem autem facultates naturæ rationalis convenienter disponuntur, sicut per vitium inconvenienter. Ergo virtus est essentialiter habitus. Verbi gratia, habitus temperantiæ habet essentialiter, quod disponat, facilitet, et determinet subjectum ad eliciendam operationem moraliter bonam, non minus, quam virtus intellectualis essentialiter, tendit ad bonum intellectus, quod est verum.

Unde refutata manet sententia Scoti, qui licet concedat virtutem humanam esse habitum operativum boni propter torrentem Doctorum ; censet tamen bonitatem non esse differentiam essentialem habitus virtutis, sed accidens illius, nimirum relationem in habitu illo fundatam. Unde infert divisionem habitus in bonum et malum, non esse divisionem generis in species, sed subjecti in accidentia. Sed id ex dictis refutatum manet, quia virtus moralis est habitus essentialiter inclinans in objectum consonum rationi : maxime quia illa relatio conformitatis, quam habitui superaddit, supponit virtutem, quia nisi habitus in bonum propenderet, minime relatio illa resultaret. Ergo relatio illa non virtutem constituit, sed constitutam supponit.

Secundo dicitur item virtus habitus operativus actus boni : quia omnis perfectio superaddita alicui potentiæ, attemperatur exigentiæ, et conformatur naturæ ipsius. Ergo, sicut facultates naturæ rationalis sunt operativæ : ita et virtus est similiter operativa. Ex quibus refellitur sententia Durandi asserentis, habitum virtutis nihil producere ejus, quod est in actu bono, sed dispositive tantum se habere, removendo impedimenta, quibus retardatur facilitas agentis : sed hoc non sufficit, quia, ut dictum est, complementum potentiæ activæ perficiens potentiam

in genere causæ effectivæ, activum esse necesse est.

Tertio dicitur virtus operativa actus boni quoad totum, quod in ipso reperitur, quia cum potentia rationalis sit productiva actus, nedum in genere entis, sed etiam in genere moris, ut perfectio sit conformis exigentiæ sui perfectibilis, oportet quod habitus utramque rationem attingat. Licet enim potentia possit se sola et substantiam, et moralitatem actus attingere, non tamen prompte, faciliter, et expedite. Actus etiam non solum est difficilis, quia bonus est moraliter; sed etiam in esse physico arduus est. Verbi gratia, non sola bonitas actus temperantiæ difficile efficitur, sed ipsa etiam entitas actus repugnat sensualitati, cujus repugnantiæ vincendæ deservit habitus, qui nec virtutis nomen meretur, nec rationem habet, nisi bonos fundatur in actus, ut antea diximus, et iterum inculcare placet, quia, ut ait Augustin. lib. 4. *contra Jul.* cap. 3, « nullo modo hominis sunt steriliter boni, sed qui boni non sunt, possunt esse alii minus, alii magis mali. »

Unde virtus, quæ nihil agit, similis est lyræ, quam nemo pulsat; gladio, qui nunquam exeritur ut fulgeat; navi otiosæ, quæ semper consistit in portu. Vera autem virtus similis est agro pleno, quo nihil pulchrius, cum seges fluctuat, cum poma rutilant, cum uvarum serta dependent, cum baccis onusta virescit olea, et viridanti gramine montium vertices, et collium humilia vestiuntur.

Ex quibus refutata manent plurima multorum placita, quorum alii existimant habitum concurrere duntaxat ad intentionem actus, confortando potentiam ut plenius et vividius operetur. Sed hoc rejicitur, quia existente habitu possumus elicere actum minus intensum eo, quo productus est habitus; nec tenemur secundum totam illius latitudinem operari, cum habitibus utamur prout volumus.

Alii cum Scoto censent, habitum concurrere solum ad substantiam actus. Sed hoc sine negotio rejicitur, quia actus assimilantur habitui, unde, sicut actus bonus est tendentia in objectum bonum; ita sub eadem ratione illum producit habitus, qui proinde non minus bonitatem efficit, quam entitatem.

Vasquez arbitratur habitum ad solam facilitatem concurrere, quod rejicitur, quia habitus non reddit facilem actum, nisi quia dat potentiæ virtutem completam ad speciem tam physicam, quam moralem producendam : si enim potentia ad utrumque esset abunde completa, facile actum illum eliceret, ut patet in potentiis naturalibus, quæ non egent habitu, quia sunt ad actus instructissimæ : ergo similiter si facultates naturæ rationalis essent sufficienter ad actus bonos eliciendos apparatæ, non indigerent habitus additamento facilitatem conferente. Maxime quia virtutes non distinguuntur penes diversam facilitatem, sed per multiplicem moralem bonitatem, quam efficiunt in actibus, et respiciunt in objectis.

Suarez denique contendit, virtutem non concurrere ad intensionem actus, sed ad solam substantiam et bonitatem. Sed refellitur, quia habitus non parum confert, ut potentia promptius, et, expeditius in actus intensiores prorumpat, habitus enim et potentia sibi mutuo opitulantur in ordine ad actum intensiorem, quia per modum unius totalis causæ concurrunt; et sicut habitus tribuit potentiæ posse facile attingere actum, ita potentia tribuit habitui vim attingendi actum intensiorem propter influxus indivisibilitatem. Uno verbo omnes illæ sententiæ refelluntur, quia, ut ostendimus, habitus concurrit ad totum, quod in actu est, quia, licet potentia se sola totum posset, quod est in actu efficere, non tamen complete, et perfecte sine habitu : quia si id posset, habitu minime egeret : per quod differt habitus naturalis a supernaturali; nam potentia se sola neque perfecte, neque imperfecte potest actus supernaturales elicere, nisi infusis sit ornata virtutibus, quæ propterea dicuntur dare simpliciter posse, sicut habitus naturales dant facilius operari.

Quæres quid sit facilitas in actu?

Respondeo, id melius experientia percipi, quam verbis declarari : et præsertim in actibus bonis mallem sentire facilitatem, quam scire ejus definitionem, quam revera soli norunt qui eam sentiunt viri sancti, qui, ut ait Scriptura, induunt fortitudinem, assumunt pennas ut aquilæ, volant et non deficiunt; in qua facilitate et promptitudine solida devotio posita est ad opera sancta proclivis, vitæ spiritualis condimentum, virtutum flos, caritatis flamma, Christique bonus odor, quo perfusi viam mandatorum cur-

rimus, nec fingimus laborem in præcepto.

Nonnulli arbitrantur facilitatem illam actualem, et desiderandam bonorum operum pronitatem, esse modum quemdam actui superadditum, a potentia ut affecta habitu prodeuntem, quo dicitur facilis : et in eo relucet facilitas communicata potentiæ per habitum, quia, inquiunt, omnis actus dicit intrinsecum respectum dependentiæ ad suum principium activum. Ergo a diverso principio diversum hauriunt dependentiæ modum. Sed potentia ut habitu instructa, est principium distinctum a seipsa nude sumpta : ergo in actu præcedente a potentia virtute decorata est aliquis modus, qui non reperitur in actu procedente a potentia nudata virtutibus. Alii vero hac ratione non urgeri se credunt : quia, inquiunt, effectus formalis habitus est complere potentiam, et tollere difficultatem, quam patitur ob intrinsecam indifferentiam, et indeterminationem, quam habet in ordine ad exercitium, unde oritur retardatio, et difficultas ; sed id præstat habitus inclinando potentiam ad operationem, quia virtus est essentialiter ipsa facilitas, et ejus effectus formalis est reddere potentiam promptam, et expeditam, necnon inclinatam, et propensam ad actum prompte et expedite eliciendum. Ex qua propensione continuo, et veluti sponte fluit actus, qui ideo solum dicitur facilis, quia potentia, a qua dimanat, est perfecta, determinata, et expedita, sicut prius dicebatur difficilis, quia potentia indeterminata erat, et impedita. Et certe actus potentiarum naturalium, quæ de se sunt omni complemento instructæ, nec indigent habitus accessione, dicuntur faciles, quia a potentia completa proficiscuntur. Igitur facilitas, vel difficultas actus non est modus ullus adventitius, sed denominatio extrinseca a potentiæ determinatione, vel indeterminatione respective petita, ratione cujus actus dicitur facilis, firmus, constans, delectabilis, connaturalis.

Denique nihil relucet in actu ex habitu, quod non reluceat in actu causante habitum, cum habitus generet actus similes iis, quibus genitus est : in actibus autem habitum generantibus nullus facilitatis modus elucet; unde eatenus ambo distinguuntur, quatenus alii a potentia completa, alii ab incompleta derivantur.

Probabilis utraque sententia, sed in tam levi dissidio componendo, vel decidendo non immoror ; judicium sit penes lectorem. Si autem secundæ sententiæ adhæreas, respondebis argumento primæ distinguendo consequens : a diverso principio diversum hauriunt dependentiæ modum, si illud principium diversum sit tantum complementum potentiæ, ei detur ad idem producendum, ad quod potentia est instituta, nego ; quia totum quod est in effectu, utrique respondet: si illud principium non sit complementum potentiæ. nec detur ad idipsum producendum, ad quod efficiendum nata est potentia, concedo. Sic autem est, quod habitus naturalis est complementum potentiæ ut potentia est, et illud idem attingit, ad quod attingendum potentia est comparata. Unde habitus naturalis facilitatem quidem accerset potentiæ, sed non actui, nisi quatenus potentiam determinat, roborat, inclinat ; per quod distinguitur ab habitu supernaturali, qui non solum juvat potentiam ut bene agat, sed eam ad aliquid efficiendum evehit, quod est extra sphæram facultatis creatæ, modum intelligo supernaturalitatis, cui eliciendo tota natura est impar.

Quæres rursum, quid per se primo respiciat habitus virtutis ; num entitatem, num actus honestatem, seu moralitatem?

Respondeo habitum virtutis per se primo respicere actus bonitatem, seu moralitatem tanquam terminum formalem; secundario vero ejusdem entitatem tanquam terminum materialem ; quia habitus est per se et essentialiter in genere moris, cum sit ad bene moraliter operandum essentialiter ornatus : ergo primo per se, et essentialiter actus moralis honestatem respicit et producit.

Dices : Ergo, deficiente actus moralitate, vel facta impossibili, evanesceret habitus, vel saltem in nullum actum prosiliret ; hoc dici nequit, nam caritas, quæ nunquam excidit, actus amoris in patria producit, et egressu faciles, et perfectione consummatos ; qui tamen morales non sunt cum libertate careant, cui moralitas subnixa est. Ergo moralitas actus non est proprius, et characteristicus habitus operativi effectus.

Respondeo, actus amoris in patria ab habitu caritatis elicitos eodem modo esse morales, quo humani sunt ; sed quocumque tandem modo dicantur tales, hoc unum certum est, amorem patriæ nedum honestum, sed cumulum esse, et coronamentum honestatis, ac proinde ab habitu virtutis effluere, qui honestatem primario respicit, primario

producit. Nec obest, quod amor ille non sit actus humanus, liber et moralis, quia ut alias dictum est, actus ille humanus est, subindeque moralis, si non formaliter, saltem eminenter; quia non est necessarius ob ligamen arctatæ potentiæ, ut contingit in omnibus indeliberatis, sed ob plenitudinem voluntatis, quæ summo bono satiata, felici necessitate ei connectitur, cui adhærere bonum, et summum bonum est; nec ad illud cæco fertur impetu voluntas, sed lumine gloriæ, et beata visione præcunte illum amat, quo se videt impleri; vinciturque indifferentia cordis humani, non injectis vinculis, sed præsentia boni universalis explentis et inundantis libertatis capacitatem.

Addunt alii, illud interesse discrimen virtutes theologicas inter et morales, quod quia prioribus modum præscribit, præfiniturque prudentia, quæ ex proxima moralitatis regula, ideo aliquid morale tanquam speculativum respiciunt, quo deficiente deficiunt: posteriores vero, seu theologicæ, cum per se sint a regulis morum immunes, vel melius, sint supra omnes regulas et modos a prudentia præfinitos, non respiciunt per se primo aliquid morale, sed in Deum unice feruntur, cujus veritati fides, cujus fidelitati spes, cujus bonitati caritas adhæresit ejusque modus est esse sine modo. Nec sequitur, habitum caritatis viæ, vel distingui ab eo, qui est in patria, vel saltem aliquo modo, vel realitate affici, quibus possit moralitatem efficere : non sequitur, inquam, quia, licet habitus caritatis non contineat formaliter moralitatem, eam tamen continet eminenter, et illam potest actui impertire, si aliunde habeat libertatem. Hæc secunda responsio formulis scholæ magis est fortassis consentanea; prima vero clarior est et expeditior.

Quæri hic solet, utrum actus a virtute procedens possit aliqua circumstantia infici, et pravitatis labe sordidari. Sed hæc controversia ex his, quæ libro superiori operosius de mixtura boni et mali in actibus moralibus disputata sunt, abunde manet elucidata.

REFLEXIO.

Virtus est habitus operativus, « et nihil est aliud actus virtutis », inquit S. Thomas, « quam bonus usus liberi arbitrii. » Ergo te nudum virtutibus, lector, fatere, et miserum, et miserabilem, si torpentem animum tuum, ac terræ inhærentem, ad recte operandum nec impellunt minæ, nec præmia invitant. Splendeas licet scientiarum ornatu, emineas etiam signorum gloria, si bona opera nec bene, nec crebro elicis, arbor es arida, excidenda cito, et in ignem mittenda; quia, ut ait Gregorius lib. 1. *Dial.* cap. 12, « vitæ vera existimatio in virtute est operum, non in ostensione signorum. » Auro te licet, et margaritis, gemmisque condecores, sine Christi decore, qui virtus est, deformis es. Referta sit nummis arca tua, affluant divitiæ, redundent horrea frumento, et cellaria vino; sint palatia tua composita, circum ornata ut similitudo templi; sint promptuaria plena, eructantia ex hoc in illud; sint oves tuæ fœtosæ, abundantes in egressibus tuis, bovesque crassæ : beatum te dicant, cui hæc sunt; reapse tamen et pauper es, et indigus, et egenus, si virtutibus orbaris; quia, ut tradit August. lib. *de Vita beata*, « et major, et miserabilior egestas nulla est, quam egeri sapientia. » Favet Gregor. hom. 15. *in Evangelium* : « Fallaces sunt divitiæ, quæ nobiscum diu permanere non possunt : quæ mentis nostræ inopiam non expellunt; solæ autem divitiæ veræ sunt, quæ nos divites virtutibus faciunt. » Virtus ad operandum et ciet fortiter, et inclinat suaviter; et tu dormis? et tu somnos capis matutinos? et tu voluptatum pestifera dulcedine distineris ac diffluis, cui præcepit Spiritus sanctus, quæcumque possunt manus tuæ instanter agere; et dum tempus habes, bonum operari? An nescis, quod, ut ait Fulgentius serm. 1. *de Dispensationibus Domini*, « etsi non possunt omnes arbores æquales fructus afferre, nulla tamen debet in agro dominico sterilis permanere? » An ignoras ficum non ferentem fructus, terribili Salvatoris iræ, et diris execrationibus subjacuisse, et arefactam interiisse?

Sed enim, inquis, asperæ sunt virtutum semitæ, dura cum concupiscentia lucta, arduumque, ac salebrosum iter honestatis. Ita plane, sed non credis, quod regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud? Disce a Paulino epist. 38 : « Quod præmium gloriæ virtus capere, nisi victrix non potest, non habitura victoriæ facultatem, nisi cum aliqua prius difficultate certaverit. » Numquid legisti in aureo libro *de Imitatione Christi*, qui semper piorum manibus teritur, et oculis observatur : « Tantum proficies, quantum tibi ipsi vim intuleris. »

Quin etiam vide quam fallaris : duræ tibi

videntur semitæ pietatis, quia virtute cares; ipsa namque virtus difficultatem vincit, facilitatem conciliat, suavitatem infundit, concupiscentias frænat, cor inungit, cœlestique dulcedine arctæ vitæ amaritudines condire non cessat. « Si modicam », inquit Thomas a Kempis lib. 1, cap. 11, « violentiam faceremus in principio, tunc postea cuncta possemus facere cum levitate, et gaudio. » Maxime quia amor Dei, qui est forma virtutum, nullam invenit difficultatem; vel si invenit, sine mora vincit. « Nihil est tam durum, atque ferreum (inquit Augustinus *de Moribus Eccl.* cap. 22.) quod non amoris igne vincatur, quo cum se anima rapit in Deum, super omnem carnificinam libera, et admiranda volitabit pennis pulcherrimis, et integerrimis, quibus ad Dei complexum amor castus innititur. » Et certe si tantus est impetus animæ nostræ, ut ad ea, quæ diligit, indefesso cursu per immania quæque tendat, argumento sane nobis est, quam sint omnia perferenda, ne deseramus Deum, si tanta homines, ut Deum deserant, suaviter perferunt. Ergo a Deo divinam postula virtutem amoris, si vim refugis sentire laboris. « Nullo modo enim sunt onerosi labores amantium (inquit Augustinus lib. *de Bon. viduit.* cap. 21). Sed etiam ipsi delectant : nam in eo, quod amatur, aut non laboratur; aut si laboratur, et labor amatur.» « Consideret (addit lib. *de Nat. et Grat.* cap. 69.) non potuisse divinitus dici : Mandata gravia non sunt; nisi quia potest esse cordis affectus, cui gravia non sunt. Quomodo enim est grave, cum sit dilectionis mandatum? Aut enim quisque non diligit, et ideo grave est; aut diligit, et grave esse non potest. » Succinit ejus discipulus Aquinas 1. 2. q. 32. art. 6 : « Omnia, quæ facimus, vel patimur propter amicum, delectabilia sunt, quia amor præcipua causa delectationis est : omne enim amatum (addit ad 3.) fit delectabile amanti eo, quod amor est quædam unio, vel connaturalitas amantis ad amatum. » Igitur per virtutes elige illud verum, et unum bonum, quo feratur tota voluntas, quæ in plures distenta dividebatur. Delectare in Domino, et cito in bona opera prorumpes, delectatio quippe omnium motuum origo est : et sicut, teste Augustino lib. 22. *contra Faust.* cap. 28, « si nihil delectaret illicitum, nemo peccaret », ita si te virtutum ope delectant licita, si te delectet totius consolationis Deus, absque negotio paries fructus honoris, et honestatis, quia ut idem Pater in *expositione Epistolæ ad Galat.* docet : « Quod amplius nos delectat, secundum id operemur necesse est. » Et iterum : « Manifestum est certe secundum id nos vivere, quod sectati fuerimus : sectabimur autem quod amplius dilexerimus. »

SPECULATIO II.

Intellectum, voluntatem et appetitum sensitivum, qua rationi subjectum, perfundere potest eximius variarum virtutum apparatus.

Explicata essentia, et notione virtutis, subjectum ejus interpretamur, quod ad ejus naturam penetrantius vestigandam non parum manuducit. Sed illud in primis supponimus, virtutem nec in potentiis mere naturalibus, nec in membris externis, nec in sensibus internis secundum se spectatis, et ex instinctu naturæ operantibus ullatenus reperiri. Quia nimirum omnes illæ facultates nullo modo sunt ad bene, vel male agendum indifferentes, sed unicæ sunt actioni, unico agendi modo alligatæ : si enim recta et integra sit qualitatum naturalium constitutio, semper bene agent; si mala, vel vitiata, male semper et vitiose. Unde ex frequentia actuum per se majorem facilitatem non acquirunt, sed ad summum per accidens, non generatione ullius habitus, sed remotione impedimentorum : quatenus illæ potentiæ exercent operationes suas mediis qualitatibus naturalibus, calore, frigore, speciebus ab objectis impressis; pro quarum meliori, vel deteriori dispositione magis, vel minus sunt ad operandum expeditæ. Sic potentia nutritiva facilius cibos concoquit assuetos, insolitos ægre digerit; quia, sicut ab assuetis non sit passio, ita ab inassuetis turbatur naturalis habitudo. Sic instrumenta etiam externa usu fiunt politiora, et aptiora : sic quævis organa otio torpentia, et veluti obstupefacta, usu excitantur, atque ad agendum propelluntur; sic aves nonnullæ iteratorum verborum species retinentes, ad loquendum instituuntur; sed his voculis assuetæ, nec libere garriunt, nec quæ loquuntur percipiunt. Hoc supposito videamus, quomodo intellectus, voluntas et appetitus sensitivus, virtutis sedes, ac subjectum esse possint.

Primum virtutis subjectum intellectus.

Primo quidem de intellectu res est facilis; cum enim intellectus habeat indifferentiam, non quidem libertatis, sed perfectibilitatis, et sit indifferens ad intelligendum bene, vel male, sæpeque objectum attingat sub ratione falsi, vel verisimilis, procul dubio indiget habitu et virtute intellectuali, ut inclinetur, determinetur, ac firmetur in assecutione, et possessione veri, et cognitione habitudinis prædicati cum subjecto : difficilis namque est inquisitio, et multo magis intentio veritatis, quæ, licet per se luceat, tantis tamen tenebris obvolvitur animus, in tot præjudicia affectuum corruptione distrahitur ratio, adeoque multiplici adulterantium probabilitatum colore veluti pigmentorum illita falsitas persæpe fucatur, ut nisi virtutum intellectualium ope muniremur, veritatem cito, nec prompte, nec sine alicujus permixtione erroris addisceremus.

Illud porro sciendum, habitus intellectuales, virtutis simpliciter talis nomen nec revera mereri, nec a theologis hactenus obtinuisse. Cum enim veritas naturalis, ad quam inclinat, sæpe nimis vitio voluntatis compatiatur, habitus intellectualis, quo veritas acquiritur, non facit simpliciter bonum habentem, sed secundum quid, et cum addito, puta bonum philosophum, bonum oratorem : nomen quippe virtutis ad significandum rectitudinis moralis principium impositum est, quamvis deinde ad significandam quamlibet aliam etiam physicam rectitudinem translatum sit.

Hinc tam sollicite præberi sibi cor humanum petit Deus, tanquam præcipuum, et fere unicum hominis bonum : hinc pax hominibus bonæ voluntatis denunciatur; hinc, teste Bernardo lib. *de Grat. et lib. Arb.*, « creati quodammodo nostri per liberam voluntatem, quasi Dei efficimur per bonam voluntatem. »

Hinc, teste eodem Patre, nihil odit, aut punit Deus, quam propriam voluntatem : « Cesset voluntas propria, » inquit, « et infernus non erit » : est autem voluntas perverse propria, cum non est communis Deo et hominibus ; sed est nostra tantum, quando nimirum quod volumus, non ad honorem Dei, non ad utilitatem fratrum, sed propter nosmetipsos facimus, propriis intendentes satisfacere motibus animorum.

Hinc exiguam in speciem opera de promptæ voluntatis thesauro manantia, apud Deum grandia sunt, et, ut ait Magnus Leo serm. 2, « nunquam merito caret etiam in tenui facultate bonæ voluntatis opulentia. » Quin ipsa efficacis voluntatis desideria Deo accepta sunt, si procedant de corde bono, et optimo : et effectu sine culpa dum carent, nulla tamen mercede fraudantur. « Mens boni studii, ac pii voti », inquit Salvianus initio *de Provid.*, « etiamsi effectum non invenerit cœpti operis, habet tamen præmium voluntatis. Cum tantum non possumus, quantum volumus, operari (addit Gregorius hom. 16. *in Ezech.* et 5. *in Evang.*) omnipotenti Deo occulta amoris nostri sufficiunt. Ante Dei oculos nunquam est vacua manus a munere, si fuerit arca cordis repleta bona voluntate, nihil quippe offertur Deo ditius bona voluntate. »

Dices : Prudentia est virtus intellectualis, cum ejus sit dirigere, bene consiliari, et imperare ; imo est regina, et auriga virtutum moralium : ergo datur habitus intellectualis perfectam virtutis rationem obtinens.

Respondeo quod, licet intellectus secundum se spectatus non sit capax nisi virtutis secundum quid ; tamen prout movetur a voluntate potest esse subjectum virtutis simpliciter, et tendere ad bonum morale, quod est objectum virtutis. Sic prudentia respicit verum non speculative, et sub ratione conformitatis ad rem enuntiatam, sed prout est consonum appetitui recto : quod ex eo magis patet, quod interdum in discursu prudentiali potest esse falsitas speculativa, et ignorantia recti, ut quando Jacob sic arguebat : licitum est accedere ad suam : Lia est mea : ergo. Ubi minor erat falsa per ordinem ad rem enuntiatam, non tamen per ordinem ad appetitum rectum.

Voluntas secundum virtutis subjectum, sed non in ordine ad bonum proprium.

Secundo certum est, virtutes voluntati esse necessarias, tum in ordine ad bona supernaturalia, quæ excedunt proportionem voluntatis, tum ad prompte amandum bonum alienum ordinis naturalis : licet enim illud bonum sit rationi consonum, tamen quia amor sui, qui prima hominis perditio fuit, semper in homine dominatur, in justis quoque ad agonem perseverat, et tam subtiliter, tam callide, tam grate insidiatur, ut opera cuncta pervadat, intentiones secretio-

res corrumpat, amorem Dei sæpe mentiatur. Unde dixit Philosophus : « Amabile bonum, unicuique autem proprium. » Inde est, quod ad depurandum vincendumque amorem necessaria est virtus justitiæ, eique affines, ut non obstante proprii amoris pondere, alienis etiam utilitatibus consulamus. Imo tam insitum est, tam affectibus nostris inseminatum concupiscentiæ virus, ut ad illud penitus evacuandum non sufficiat virtutis moralis studium, nisi gratia virtutum conatus et præveniat, et roboret, et confirmet, ut alibi dicemus. « Licet », inquit Bernardus serm. 2. *in cœna Dom.*, « damnationem abstulerit Christus, tamen ad humiliandos nos concupiscentiam adhuc patitur vivere in nos, et graviter affligere nos, ut sentiamus quid nobis gratia præstet, et semper illius auxilium requiramus. »

Docet tamen S. Doctor quæst. 1. *de Virtut.* art. 5. voluntatem nulla indigere virtute superaddita ad attingendum bonum rationis proprii supposíti. Ratio est : Cum habitus ad hoc sit duntaxat ordinatus, ut potentiam ultimo compleat, determinet ac facilitet, in illa solum potentia opus est habitu, quæ non est proportionata, determinata, completa et expedita ad objectum bonum : atqui voluntas est proportionata, determinata, completa, et expedita ad attingendum bonum rationis, saltem privatum; cum enim voluntas sit ipsamet inclinatio rationalis, seu inclinatio in bonum rationis, vel ad nullum, vel ad proprium bonum inclinatur, nec indiget alio, quo inclinetur; quia quod est per se tale, non indiget fieri tale per aliud, maxime cum proprii suppositi bonum nihil habeat excedens proportionem, aut vires voluntatis, unde non est per se difficile voluntati : virtus autem nonnisi ad vincendam difficultatem ex natura, seu arduitate objecti petitam exigitur. Ergo voluntas non indiget virtute superaddita ad prosequendum bonum proprium, bene tamen ad attingendum bonum alienum, a cujus prosecutione vel retardari, vel omnino diverti potest voluntas per aliquid in se existens, inclinationem nimirum in bonum proprium, quæ est primum vivens, et ultimum moriens, quæve sæpe bono alieno adversatur.

Dices : Voluntas non est sufficienter completa ad attingendum bonum rationis, tum ob ingenitam ad bonum, et malum indifferentiam ; tum ob intimam in bonum delectabile, quod sæpe honesto adversatur, propensionem; tum quia si vitii capax est voluntas post repetitis actus peccati, quidni subjectum virtutis contrariæ esse poterit? Tum demum quia voluntas naturam, et conditionem intellectus sequitur, modum agendi imitatur, et eadem proportionaliter habituum supellectili instruitur. Intellectus autem ad attingendum quodcumque verum indiget habitu virtutis, etiam ad prima principia ; ad speculativa habitu intelligentiæ, ad practica synteresi : ergo similiter ad quodcumque bonum obtinendum accessione virtutis opus habet voluntas.

Respondeo virtutem non dari ad tollendam vel ligandam indifferentiam, quæ est de essentia libertatis, sed ad eam in unam partem, bonam nimirum, inclinandam. Cum ergo voluntas suapte sit natura in bonum rationis propensissima, imo sit ipsamet propensio rationalis, non indiget adventitio illo habitu flectente voluntatem in bonum proprium, cujus amor in intimis visceribus et medullis voluntatis indivulse insitus est, estque prima tunica, quam induit, ultima, quam exuit cor humanum. Nec obest quod etiam in bonum delectabile proclivis sit, quia illud bono honesto proprio subjicere potest; in appetitu quippe rationali, quæ est voluntas, præeminet amor boni rationalis, nec circa hoc patitur illam intrinsecam difficultatem ortam ex excessu, et improportione objecti, sed ex extrinsecis duntaxat impedimentis et immoderatis passionibus appetitus, qui solus proinde debet virtutibus temperari.

Fatentur tamen nostri Thomistæ, in voluntate ponendos esse habitus continentiæ, et perseverantiæ, ut eam, quam a passionum conflictu percipit, difficultatem evincat ; non quod voluntas non sit satis in proprium bonum inclinata, sed quia ex passionum nebulis et æstibus patitur, et veluti instillatur inordinatum de finibus virtutum judicium ; qualis enim unusquisque est, talis et finis videtur ei. Et, quia voluntas naturaliter sequitur ductum rationis, ne a ratione perversis præjudiciis occupata in malum apparentis boni specie fucatum præceps ducatur, indiget aliquo continente, et in bono firmante, ut voluntas puram veritatem inter privatorum præjudiciorum tenebras in parte superiore intermicantem inconcussa diligat, et in fide stabilis, et in opere efficax perseveret. Non enim sufficit bene incipere, nisi studeat quis in bono

opere perseverare ; et in cassum bonum agitur, si ante terminum vitæ deseratur ; frustra velociter currit, qui priusquam ad metas deveniat, deficit. Illam autem intrepidam et immobilem in bono etiam proprio retinendo firmitatem tot passionibus impugnatam, tot privatorum affectuum, et corrupti judicii anteoccupationibus attentatam continentia pugnans defendit, perseverantia coronat. Certe, sicut voluntas in medio insidiatorum, in conflictu prœliorum est, inter tot tentationum experimenta, et tot hostium certamina nullam sperare posset in congressione victoriam, nisi prædictorum foret instructa munimine ; quia, si plerumque navem incaute religatam etiam de sinu tutissimi littoris unda excutit, cum tempestas excrescit ; multo facilius voluntatem tot adversarii aut tribulationibus frangerent, aut illiciis mollirent, aut tædio tandem fatigarent, et, ut loquitur Gregorius, voluptate cor perforante facile persuasionis gladius ad intima rectitudinis munimina irrumperet, nisi continentiæ robur, et perseverantiæ vigor voluntatem pendulam figerent, infirmam confirmarent.

Ad id, quod dicitur, voluntatem non minus esse capacem virtutis, quam vitii intra sphæram boni proprii, respondeo esse disparitatem ; quia, cum voluntas suapte natura in vitia, bono præsertim proprio contraria, propensa nequaquam sit, vitium enim est contra naturam et rationem ; quid mirum si actibus malis generetur in voluntate habitus vitii inclinationem inclinatam inflectens et pervertens ? At vero voluntas in bonum proprium prona est, unde nullo indiget additamento virtutis bonum proprium inquirentis ; sed debet sibi permitti, et a passionum turba segregari, ut rationis ducatum sponte sequatur : quia nihil est in voluntate, quod possit inclinationem in bonum proprium retardare ; si quis vero sit obex, totus se ex parte appetitus tenet, cujus et impetus, et insultus solo continentiæ, et perseverantiæ vigore superabit, et iteratis actibus ad generandum in appetitum sensitivum fortitudinis, et temperantiæ habitum disponet.

Ad id, quod ultimo dicitur de proportione, similitudine, et æquali ornatu intellectus, et voluntatis, cæteris paribus verum est, sed est in hoc puncto discrimen : quia intellectus de se, et, ut sic dicam, a nativitate non est in actu primo ad cognitionem veri sufficienter instructus, sed est veluti tabula rasa, indigetque specierum, et habituum suppellectile, qua veritatem assequatur : at voluntas est essentialiter inclinatio in bonum rationis, saltem domesticum, quia vel nihil amat, vel bonum rationi suæ consonum amat ; cum, teste Philosopho, « amicabilia ad alterum veniant ex amicabilibus ad seipsum. » Quamobrem repetitis a voluntate virtutum actibus nullus producitur habitus ; sed sola explicatur inclinatio voluntatis, dum in actus funditur ; sicut nulla in lapide generatur habilitas quamlibet sæpe in centrum projiciatur ; nullum accrescit facultati sensitivæ, nutritivæ, aliisque virtutis augmentum per iteratas operationum suarum vices, quia satis sunt ad functiones suas a natura paratæ, satis munitæ, satis, et sæpe plus quam satis inclinatæ.

Scio nonnullos arbitrari, nunquam ex perversorum actuum frequentia, quantaquanta sit, generari pravum in voluntate habitum bono honesto proprii supposiți oppositum, renitente et impediente itima in proprium bonum inclinatione, quam comparant lapidi, qui propria natura ad motum deorsum propensus, quantumcumque sursum dejiciatur, nunquam tamen ascendendi facilitatem acquiret.

Verum prior responsio, et solidior est, et experientiæ conformior ; plures enim ita corrupti cernimus judicii, adeoque perditæ voluntatis, ut sponte sua in peccatum et labantur, et labi ament, et non labi præ voluptate aggravante non possint. « Tanta est cæcitas hominum, » inquit August. lib. 3. *Confes.* cap. 3, « de cæcitate etiam gloriantium. Ex voluntate, » addit lib. 8. cap. 5. « perversa facta est libido ; et dum servitur libidini, facta est consuetudo ; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas. Lex peccati est violentia consuetudinis, qua trahitur, et tenetur etiam invitus animus eo merito, quo in eam volens illabitur. »

In hujusmodi autem perversorum hominum voluntatibus nullum dari vitii habitum inclinantem in malum, et propensionem nativam in bonum fere extinguentem, nemo rationabiliter eat inficias, nec est simile de lapide, quia prævalente propensione ad centrum, semper resistit motui sursum, qui ei semper violentus est : at voluntas assueta peccato, nedum vim non patitur dum peccat, sed non magnam vim pateretur, si sibi a peccato temperaret.

Tertium virtutis subjectum appetitus sensitivus.

Denique admittimus virtutes in appetitu sensitivo, prout natus est obedire rationi. Cujus ratio est, quia appetitus sensitivus in homine virtutis est capax et indigus. Capax quidem, quia ut aliqua potentia sit capax virtutis, tria requiruntur : primo, quod sit apta moveri, atque regulari a superiori ; secundo, quod non sit uni operandi modo alligata ; tertio quod sit operis perfecti elicitiva. Appetitus autem sensitivus, prout est in homine, et est a ratione mobilis, et dirigibilis, nec est ad unicum agendi modum determinatus, sed modo juxta rationem operatur, modo exorbitat ; et denique opus elicit morali perfectione consummatum, quando passiones irascibilis, et concupiscibilis temperantia, et fortitudine ad medium reductæ sunt. Indiget etiam appetitus sensitivus virtutum apparatu, solus namque appetitus difficultatem patitur in exercitio virtutum, quia moderatio passionum voluntatis inclinationi consona est, sed appetitui dura et difficilis ; quam difficultatem virtutes superant, tum efficienter eliciendo actus oppositos passionibus immoderatis ; tum formaliter ipsum inclinando, et sui communicatione impertiendo pronitatem in objecta bona. Unde sic breviter formatur discursus : Ponenda est virtus in subjecto capaci, et indigenti : sed appetitus sensitivus, prout est in homine, est capax eliciendi actus virtutum moralium, scilicet passiones moderatas ; indiget etiam virtutibus, ut passiones illas ad medium revocet : ergo in appetitu sensitivo resident virtutes morales moderantes timores, et audacias in discrimine vitæ, et cohibentes delectationis libidinem in cibis, et venereis.

Dices : Appetitus sensitivus nequit attingere objectum virtutis, quod est bonum honestum : tum quia objectum adæquatum appetitus sensitivi est bonum sensibile et delectabile ; tum quia appetitus non potest ferri, nisi in bonum propositum a sensu ; sensus autem nequit proponere practice bonum honestum, quod est officium prudentiæ, cujus actus in sensu non invenitur ; tum quia objectum virtutis non attingitur nisi a potentia libera, quæ sit capax bonitatis moralis, et ideo virtus definitur habitus electivus, quia actus virtutis est actus liberæ electionis versantis circa bonum honestum ; electio autem est actus voluntatis, non appetitus sensitivi.

Respondeo, appetitum sensitivum, ut est in homine natus, obedire rationi, posse attingere bonum honestum ex conjunctione ad voluntatem, et imperio rationis intra limites proprii objecti ; subindeque ferri posse in bonum honestum singulare. Illud enim naturæ ingenium est, ita rerum ordines infibulare, et mutuis catenis alligare, ut inferiora ad superiorum, quibus immediate subsunt, perfectiones accedant, easque exprimant et imitentur, secundum celebrem illam Dionysii maximam : « Supremum infimi attingit infimum supremi. » Unde, sicut in perfectioribus plantis quædam relucet imitatio sensus animalibus proprii, et in nobilioribus animantibus splendent humanæ rationis ac prudentiæ vestigia ; sic a fortiori appetitus sensitivus in homine dotes voluntati eximias sin exscribere, saltem adumbrare facile potest, cum sit omnium sensitivarum facultatum suprema, et voluntati intime conjuncta. Unde fit, actus appetitus in homine participare libertatem, nedum extrinsecam, quatenus potest a ratione, vel imperari, vel impediri ; sed etiam intrinsecam, licet imperfectam, et ex conjunctione ad rationem, et ex influxu voluntatis ipsum applicantis.

Nec obest, quod appetitus dirigatur cognitione sensus : non obest, inquam, quia ipsa cogitativa, quæ appetitum dirigit, ex unione ad rationem participat etiam indifferentiam ad discernendum unum ab alio, et potest attingere bonum spirituale singulare, saltem implicite, et in actu exercito : docet enim D. Thomas 2. 2. quæst. 10. art. 2. cogitativam posse cognoscere minorem syllogismi prudentialis, et consequenter conclusionem ; ac proinde in virtute majoris potest intellectus movere appetitum ad illud bonum honestum, quod cogitativa in actu exercito apprehendit ; licet ipsum nequeat in actu signato, et speculando investigare. Ex quo fit, appetitum in homine immediate quidem per sensum dirigi, mediate tamen a ratione, et prudentia in ea existente regulari.

Ex quibus etiam patet ad ultimam probationem ; nam per illud libertatis intrinsecæ stillicidium ex conjunctione et influxu voluntatis, et rationis in appetitum derivatum, convenit etiam appetitui quædam imitatio electionis ; unde virtus in eo residens habitus electivus merito dici potest ; et quatenus elicit actum appetitus, in quem derivatur ordo rationis ; et quatenus moderatur pas-

siones appetitus, quæ electionem voluntatis perturbant ; et quatenus actus appetitus ad mediocritatem redactus, est consummatio electionis voluntatis. Quomodo autem appetitus possit esse subjectum virtutum moralium infusarum, alibi ex professo tradetur.

Id etiam pro solutione multarum objectionum advertendum, quasdam esse virtutes morales, quæ non solum passiones moderantur, sed etiam alterum respiciunt : ideo eas geminare necesse est, et alteram in voluntate, alteram in appetitu collocare.

Sic humilitas prout importat subjectionem ad Deum, estque pars justitiæ, residet in voluntate ; prout vero moderatur inordinatum excellentiæ appetitum, residet in appetitu. Sic liberalitas et magnificentia, quatenus temperant passiones pecuniam inordinate amantes, in appetitu inhærent ; quatenus vero se extendunt ad alios, in quorum utilitatem sumptus fiunt, in voluntate recipiuntur.

REFLEXIO.

Quid injustam excusationem proferes, quod malus sis, qui potentias omnes, et singulas invictarum, et invincibilium virtutum munimento vallare potes? An forte circumstantis nos peccati insidias timebit ratio, quam regit prudentia, virtus illa oculata, quæ, ut ait Bernardus lib. 1. *de Consid.* cap. 8, « inter voluptates, et necessitates media quasi quædam arbitra sedens, utrinque certis limitibus disterminat fines, istis assignans, et præbens quod sat ; illis quod nimis demens ? An voluntatem tentabit, concutietve peccatum, quam firmat justitia, quod suum est unicuique tribuens ? An appetitum infrunita turbabit passionum vis, quem innumerabilis virtutum honestas moderatur ? Ergo macte animo, lector, intrepidus resiste, quem fortissimarum virtutum chorus circumagit ut protegat, adest ut pugnet, roborat ut defendat. Nec turberis, si interdum oneri cedas, vel inter pugnandum saucieris : ne despondeas animum, si post justificationem supersunt adhuc, molesteque sollicitant insidiantes hostes, nec desint foris pugnæ cum peccatoribus, intus cum perturbationibus. Lenta est enim virtutis operatio, imitaturque naturam dispensantem se incrementis fallentibus ? Quid trepidas ? quid formidas ? quid deficis ? Non tibi data est virtutum beatissima copia, ut otioris, sed ut pugnes : quia fœcunda peccatorum radix concupiscentia mortificari potest, interfici non potest ; et, ut ait August. serm. 43. *de Temp.*, « quotidie minui potest, finiri non potest. »

Porro omnes potentiæ virtutibus instruuntur, ut appetitus inserviat voluntati, voluntas rationi, ratio Deo obtemperet, utque tota hominis vita, ut ait Seneca, « unius coloris sit. » Quid justius, quam ut homo in omnibus potentiis suis Deo serviat, cui nolens servit etiam dum refugit servitutem ? Quia, ut ait August., « serviunt nolentes ejus dispositioni, qui volentes non subjecti sunt ejus præcepto. » Ergo non solum omnia ossa mea, sed et omnes animæ vires virtutibus ornatæ Deo dicent : *Domine, quis similis tibi ?* Nec tuam timeo servitutem, quia non tibi necessitas, sed caritas servit, dumque tibi servit, regnat, quia passionibus principatur; et ideo dicitur, quod servire Deo, regnare est. « Vis serviat animæ tuæ caro tua, » inquit August. serm. 41. *de Verb. Apostoli*, « Deo serviat anima tua : debes regi ut possis regere. »

SPECULATIO III.

Duplex præcipua proprietas virtutum moralium, mediocritas et connexio.

Prima probatur ratione (Patrum enim testimonia in reflexione referemus). Necessitas constituendi medium in aliquo objecto provenit ex eo, quod indiget regula et mensura, quia nimirum vergere in excessum, vel defectum potest; sicque opus est moderatione rationis, ut in ejus prosecutione nec deficiamus, nec excedamus : sed omne objectum virtutis moralis indiget hujusmodi regula et mensura ; cum ejus bonitas consistat in conformitate ad regulas rationis, et legis : ergo virtutes morales consistunt in medio, seu sunt habitus electivi in mediocritate consistentes.

Dices : Sunt aliquæ virtutes, quæ per se ad aliquid magnum, et quasi extremum operandum inclinant : nam magnificentia in extremis sumptibus exercetur, virginitas ab omni prorsus venere et carnalis delectationis sensu voluntarie abstinet : humilitas omnibus et semper se inclinat, nec locum satis infimum reperit, quo se dejiciat : pœnitentia irremediabilibus lacrymis peccata deflet. Ergo virtutes morales in mediocritate non consistunt.

Respondeo virtutes illas enumeratas absolute quidem, et magna ex parte respectu objecti quasi extrema operari ; in illis tamen mediocritatem a ratione præstitutam servare. V. g., magnos thesauros effundit magnificentia, sed in ordine ad Dei gloriam, vel regni sui splendorem eos Rex sine excessu sumptus facit. Virginitas etiam omnes voluptates rejicit, et omnia arbitratur ut stercora ; sed hoc proportionatum est amori, et contemplationi Sponsi cœlestis : excessus tamen vel nimiæ macerationis corpus in servitutem redigentis, vel nimiæ solitudinis specie tuendæ virginitatis, et alios similes moderatur. Quod idem dic de humilitate animum quidem deprimente, et exteriores humiliationes exercente : fatuitates tamen, quas aliqui specie humilitatis affectant, resecat, et tanquam indignas christiana gravitate aspernatur. Idem etiam de pœnitentia liquet, quæ licet propter amorem Dei summe dilecti sine modo doleat voluntarie, sensibilem tamen dolorem nimium, nimiam etiam corporis castigationem temperat. Unde prudentissimus Paulus incestuosum pœnitentem abundantiori tristitia absorberi non vult, imo præcipit ut ei donetur, eique fiat objurgatio consolatione temperata, ut patet II. Cor. II. Quod observari velim ab illis austeris animarum, non tam rectoribus, quam tortoribus ; confessariis, inquam, imprudentissimis qui pœnitentes erubescentes, et pudore perfusos opprimunt, non arctarum Evangelii maximarum sacro, et nunquam deserendo rigore ; sed verbis duris, inconditis, imperio et impatientis animi cacozelo refertis. Quanto melius Samaritani a Veritate laudati caritatem æmularentur, qui sauciati plagis vinum effudit, et oleum : vinum forte, et robustum inviolatæ ethicæ Christianæ, nullis corruptelis perviæ ; sed oleum eloquiorum dulciorum super mel et favum : vinum expurgans laxitatum putredinem, oleum ingerens spiritus dulcedinem : vinum pungens, ut timeant ; oleum leniens, ut magis ament quem formidant Deum. Cogitent confessarii se illius personam gerere, qui simul, et arctam viam prædicavit, et quotidianam crucem injunxit ; vim sibi inferre præcepit, et simul omnes laborantes a se reficiendos ad se vocavit, et vicariis suis tam humane, et amanter dixit : *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Porro hac appendice absit, ut eos carpam, qui et absolutionem in peccata recidentibus denegant, et incorruptas sequuntur Ecclesiæ leges : quin illi, sicut Dei lumine, et prudentia spiritus perfusiores, ita et mansuetudine mitiores esse solent.

Sed illud observandum, quod, quia objectum justitiæ est indivisibile, nec potest ulla omnino circumstantia variari, cum de ejus ratione sit, ut tantum reddatur quantum debetur, si fieri potest ; ideo medium justitiæ dicitur medium rei, faciendo æqualitatem rei ad rem ; æqualitatem, inquam, vel quantitatis ad quantitatem, vel proportionis ad proportionem. Primam servat justitia commutativa, mutuanti decem nummos, decem pariter reddens ; secundam servat justitia distributiva, dans cuique non æqualiter, sed juxta meritum, et dignitatem : v. g., habenti meritum ut unum, præmii gradum unum largitur ; habenti vero meritum ut decem, totidem præmii gradus impertitur. At vero aliæ virtutes dicuntur consistere in medio rationis, quia earum objectum non est ita fixum, ut variari non possit pro loco, tempore, persona, aliisque circumstantiis ad arbitrium boni viri et prudentis. V. g., in objecto temperantiæ non potest rigide, et stricte præscribi omnibus, et singulis eadem cibi quantitas, sed diversa pro diversitate temporis, complexionis, status, etc. Similiter in objecto fortitudinis non potest una, et certa regula præfiniri in aggressione, et fuga observanda, sed eximia prudentia opus est.

Dices : Etiam justitia servat, et respicit medium rationis ; actus enim justitiæ non secus ac aliarum virtutum debet ad rationis regulas exigi ut debitum suo tempore et loco, et pura satisfaciendi intentione reddatur.

Respondeo ita esse, non enim denegamus justitiæ medium rationis ex generalis virtutis moralis ratione illi conveniens ; sed ei medium rei addimus ex propria ipsius specie, conditione, et charactere.

Observandum rursus est aliud discrimen, quod justitiam inter, et alias virtutes morales intercedit. Nimirum justitia nequit esse media inter duo vitia extrema pertinentia ad propriam materiam, quia nimirum non peccamus contra justitiam dum plus reddimus, quam debemus, sed duntaxat dum minus solvimus : est tamen media inter vitia pertinentia ad alienam materiam, dum nimirum actus justitiæ vitiantur per illum excessum, quo etiam aliæ virtutes violantur. Verbi gratia peccatur contra prudentiam, si solutio fiat præmaturo tempore cum nocu-

mento proprio ex nimio prompte aliis satisfaciendi desiderio, peccatur contra liberalitatem, si solutio cum prodigalitate fiat, ac nimio excessu, et profusione; et tunc valet illud Scripturæ oraculum : *Noli esse nimium justus.* At vero aliæ virtutes morales inter duo vitia extrema propriam materiam concernentia sitæ sunt, quia elici actus vitiosi possunt, sive deficiant, sive intra propriam lineam excedant, ut patet in actu liberalitatis medio inter prodigalitatem et avaritiam; in actu prudentiæ medio inter imprudentiam et astutiam; et sic de aliis.

Observandum tertio, medium etiam in aliis virtutibus quadantenus inveniri. In primis virtutibus intellectualibus facile hæc doctrina applicari potest, quia a veritate, quæ est earum objectum, potest quis recedere affirmando plus, vel minus, quam res se habeat; unde medium scientiæ, et sapientiæ est medium rei. Artis vero est medium rationis a prudentia præfinitum : nam medicus potiones distribuit secundum prudentiam, et architectus aliter, et aliter ædificat pro loco, tempore, aliisque necessitatibus, et circumstantiis.

Quoad virtutes autem theologicas docent communiter Doctores, eas non consistere in medio per se, et ex parte objecti formalis, quia, ut docent Patres, modus diligendi Deum, est illum sine modo diligere, eumque sine discretione, et termino esse amandum, qui in finem, et sine fine dilexit nos : licet enim contra Deum possimus deficiendo peccare, si non satis in eum credamus, speremus, amemus, non tamen in iis officiis implendis possumus excedendo peccare nimia fide, spe, dilectione in eum, cujus veritas, virtus, et bonitas sunt infinitæ; unde et beatus dicitur qui in mandatis ejus cupit nimis.

Fatentur tamen iidem Doctores, per accidens posse in illis excessum contingere, si nimirum in earum virtutum actibus eliciendis tempus illud impendatur, quod esset aliis subeundis functionibus insumendum. Intempestive, verbi gratia, sacris contemplationis affectibus operam navaret, quem subveniendi proximo extreme laboranti præceptum fraternæ caritatis urgeret. Caritas namque non solum flagrare in corde, sed monstrari debet in opere; nec enim vere Deus sine proximo, nec proximus vere diligitur sine Deo. Quamvis enim debeamus amare in creatura creatorem, et in factura factorem, ne teneat nos quod factum est, et amittamus eum, a quo omnia facta sunt; tamen Deum propter Deum sæpe relinquimus, et quos Deum in oratione audire, et in lectione divina discere invitat suavitas veritatis, proximum docere cogit necessitas caritatis. Potest etiam excessus per accidens obvenire, si supra ingenii, vel corporis vires, nimia erga divina applicatione vires frangimus, et obsumus sanitati : unde ortum habet gravissimum illud, ac maxime necessarium vitæ christianæ, et spiritalis præceptum, quo monentur infirmi nondum in caritate radicati, ne majora viribus audeant. Nam, ut ait Bernardus serm. *ad Frat. de monte Dei,* « cum nullum finem, vel terminum habere debeat devotio amantis; tamen terminos suos, et fines, et regulas habere debet actio operantis. » Et Thomas a Kempis lib. 3. cap. 7 : « Quidam incauti propter devotionis gratiam seipsos destruxerunt; quia plus agere voluerunt, quam potuerunt, non pensantes suæ parvitatis mensuram, sed magis cordis affectum sequentes, quam rationis judicium : et quia majora præsumpserunt, quam Deo placitum sit, idcirco gratiam cito perdiderunt, facti sunt inopes, et viles relicti qui in cœlum posuerunt nidum sibi, ut humiliati et depauperati discant non in alis suis volare, sed sub pennis meis sperare. »

Altera virtutum proprietas, connexio.

Secunda proprietas virtutum moralium est quod nunquam perfecte possunt comparari, nisi omnes simul habeantur; unde virtutes morales in statu perfecto intimam habent inter se, et cum prudentia connexionem.

Antequam stabiliatur hæc proprietas, præ oculis habendum est, virtutes morales posse, et debere considerari vel in statu perfecto, vel imperfecto. Tunc habet virtus statum imperfectum, vel quando non pertingit ad rationem habitus etiam quoad essentiam, sed quamdam sortitur rationem dispositionis ortæ vel ex naturali temperamenti complexione, vel ex actuum imperfectorum frequentia; vel si essentialem habitus rationem obtineat, solum tamen dispositionis modum habet; quia nondum satis firmiter subjecto inhæret, nec satis altis radicibus nititur.

In his sensibus non intelligitur sententia nostra : non quidem in priori; ex naturali enim insitæ indolis propensione potest quis in unam magis quam in aliam virtutem esse

proclivis : nec etiam in posteriori (qua in re multi decepti sunt). Certum quippe est, essentiam virtutis moralis non esse relativam, sed absolutam, sicque ad essentiam unius aliam necessario non exigi.

Tunc autem dicuntur virtutes habere statum perfectum, vel quando sunt in gradu heroico, et de hoc etiam non est lis; neque enim necesse est omnes virtutes esse præcellentes : vel quando sunt in gradu convenienti, et consono vitæ honestæ, in quo nimirum firmant animum contra passiones ingruentes, et imminentes peccandi occasiones, pariuntque delectabilem prompti animi suavitatem, qua victis difficultatum obicibus, expedite et alacriter virtutum opera exerceamus : et in hoc sensu intelligitur nostra doctrina Patrum dictis in reflexione referendis prorsus consentanea ; et in hoc puncto situm est controversiæ totius momentum.

Ratio autem fundamentalis hujus necessariæ virtutum connexionis sic formatur : Tunc virtus habet statum perfectum, quando inclinat ad prompte, et delectabiliter in propria materia operandum ; sed id nequit virtus ulla moralis præstare, nisi adsit virtutum omnium comitatus. Tum quia nisi appetitus sit recte dispositus circa objecta omnium virtutum, ægre admodum actus in propria materia exercebit, ob quotidianum occupationum, et tentationum concursum, et conflictum, quo virtus vel convelletur plane, vel certe concutietur, nisi aliarum fuerit virtutum satellitio roborata. V. g., quantumvis pudica sit, et casta mulier, si avara sit, vel timida, facile a pudicitiæ proposito, vel divitiarum illiciis suasa, vel pœnarum minis deterrita avocabitur. Tum quia non potest esse virtus moralis in statu perfecto, nisi adsit perfecta prudentia, sine qua rectum non erit judicium, et consilium, perversaque subinde erit electio mediorum : atqui non potest esse perfecta prudentia absque omnium virtutum apparatu, quibus absentibus nec appetitus erit rectus circa fines; deficiente autem recta finis intentione cespitat prudentia in mediorum eligendorum judicio; nec poterit medium virtutis conservari inter, et adversus innumera, a quibus impetitur et corrumpitur, nisi contra tot hostes, et circumstans peccatum cæterarum virtutum copiis auxiliaribus virtus quæque muniatur. Ergo intima est, individua et indissolubilis virtutum in statu perfecto concatenatio.

Dices : Si nostra sententia sit vera, non poterit quis habere virtutem in statu perfecto, nisi frequentatis prius omnium virtutum actibus : debebunt etiam in instanti omnes virtutes comparari, et deperdita unica cæteræ quæque statum perfectionis deperdent. Hoc autem triplex consequens absurdum videtur, et falsum. Primum quidem, quia actus nonnullarum virtutum, sin nunquam, certe raro contingunt, quia exercendi occasio non occurrit : sic pauper nequit in actus magnificentiæ, nec conjugatus in actus virginitatis prorumpere. Secundum etiam, quia omnium virtutum actus exerceri simul nec solent, nec possunt. Tertium pariter, quia pereunte una virtute, nihil aliis intrinsecum deperit, sicut nihil eis nec quoad extensionem, nec quoad intensionem fuerat ex societate, et conjunctione adjectum : ergo necessaria non est virtutum moralium connexio.

Respondeo virtutes morales esse in duplici genere. Quædam enim sunt ordinariæ communes et vulgares, quarum exercitium quotidie, vel frequenter occurrit, ut prudentia, justitia, temperantia, etc. Aliæ extraordinariæ, quarum actus a communi usu alieni sunt, et infrequentes earum exercendarum occasiones : tales sunt virginitas et magnificentia; vel ob circumstantiam intervenientem opus habent difficillimum, et actum exigunt communem, et solitum operandi modum excedentem, et vocantur virtutes heroicæ, non quod distinguantur specie a communibus, sed quia eminentem perfectionis non communis gradum obtinent ; et has cum ordinariis saltem in actu secundo non esse connexas haud inficiamur, cum sæpius ultra facultatem sit earum actus elicere; quamvis in actu primo connexas esse fateamur, in proxima nimirum dispositione, et animi præparatione, qua ex virtutis et honesti legibus ita est animus comparatus, ut si per statum liceret, vel si se daret occasio, vel si urgeret præceptum, insolitarum illarum virtutum actus ederet, objectosque emergentium difficultatum obices superaret.

Nemo ergo causetur, nemo inde excusationem obtendat, quod virtutes raro occurrentes et inconsuetas non sibi paret; cito enim obviam veniunt virtutum saltem principalium materiæ, circa quas si se exerceat vir studiosus, brevi virtutes omnes assequetur; acquisitis enim virtutibus ut plurimum occurrentibus, aptatur animus, et quadantenus fingitur, ac formatur ad cæteras quas-

que virtutes, quas virtualiter, et quasi in proxima radice, aut dispositione, in virtutum cardinalium, seu præcipuarum acquisitione comparavit,

Nec est inconveniens, quod in eodem temporis instanti acquiratur cumulatus perfectionis virtutum status; ad quod non requiritur ut omnes simul earum actus eliciantur, sed sat est si successive id fiat, et tunc ultima virtute acquisita, omnes statum perfectum obtinebunt, quia vim attingendi prompte et facile medii in quamcumque materia sortientur, nec ullam ex transverso irruentem molestiam vel non experientur plane, vel certe patientur, vel saltem superabunt.

Non est etiam inconveniens, sed certum prorsus, quod, pereunte una virtute, imminuitur et deflorescit cæterarum virtutum nitor, quarum licet non absumatur, vel ad nihilum redigatur essentia, deprimitur tamen perfectionis earum status, marcessit decor, infirmatur vigor; quia juxta commune adagium : « Virtus unita fortior est seipsa dispersa. » Certe sicut cadente fornicis tholo, seu umbilico, nutat, vel rimas agit arcuatum ædificium; et sicut dissolutis copiis, vel dispersis, disturbatisque militibus imminet exercitui clades; ordinatæ vero, colligatæque intrepidorum militum aciei affulget spes victoriæ : sic divisum spiritale virtutum regnum desolabitur, et unius virtutis interius aliarum infirmitas est; quia vitium in cor irrepens, dum unam virtutem sibi nimirum adversam interimit, alias inficit, et debilitat, et earum sensim fundamenta suffodiens, vel eas tandem convellet, vel saltem concutiet; culpa enim culpam parit; et peccatum, quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere in aliud trahit; ac tandem spiritalis resolutio usque ad materiam primam miserabiliter continget, totius nimirum jactura pietatis, et funestum virtutum omnium naufragium : assimilabiturque anima adhuc vivens cadaveri vita functo, quia nullus in ea pietatis sensus, nullus christianæ vitæ spiritus micabit; nihil, quæ Dei sunt, sapiet, recedetque ab ea animæ anima Deus cordis nostri. Intravit autem mors per fenestram unam, quia, permisso uni culpæ mortali aditu, sese insinuans peccatum unicam quidem virtutem in principio abegit, seque in ejus locum suffecit; sed aliarum deinde virtutum ruinam paulatim machinatum, honestatis sedem in vas stercorum commutavit; et anima veluti regina vestitu deaurato gratiæ adornata, circumdata virtutum varietate, ancilla affecta est, passionum ligata catenis, et funes peccatorum circumplexi sunt eam.

Instabis : Nihil reale advenit uni virtuti ex conjunctione, et societate alterius : ergo nihil deperit ex recessu illius, subindeque cum illa non erit ipsius connexa perfectio.

Respondeo, non deesse qui velint prudentiam in statu perfecto importare modum extensionis ad objecta omnium virtutum moralium, quem modum ei asserunt, dum elicitur consummatus prudentiæ numeris omnibus absolutæ actus; adduntque alias virtutes in statu perfecto importare modum subordinationis ad prudentiam ita perfectam. Sed eo placito in sua probabilitate relicto, necesse non est ut una virtus ex conjunctione ad aliam recipiat aliquam ex ejus consortio intrinsecam perfectionem, quia satis, superque acquiritur status perfectus per simultaneam cæterarum virtutum in eodem subjecto existentiam, qua posita facile actus exeret; sicut auriga currum juvante socio facilius trahit, et exercitus adauctis copiis promptius vincit.

Insistes : Duo hactenus supposuimus, quæ valde incerta sunt. Primo, quomodo verum est, quamlibet virtutem pendere a prudentia perfecta, cum ipsamet prudentia pendeat ab omnibus virtutibus, sine quibus rectum judicium non foret in eligibilibus : quin data illa virtutum a prudentia connexione, quid vetat dicere cum Scoto, tot dari prudentias partiales, quot sunt prudentiæ, et quamlibet virtutem posse acquirere suæ veluti lineæ, et sphæræ perfectionem beneficio correspondentis sibi partialis prudentiæ? Supposuimus secundo, virtutes morales recte disponere appetitum circa finis intentionem; ad quod tamen sufficit congenita singulis in bonum honestum inclinatio, nec finem respiciunt virtutes, quæ sunt habitus electivi; electio enim circa media occupatur.

Respondeo, certissima esse illa duo præsupposita doctrinæ nostræ principia. Quid enim firmius et verius, quam virtutes perfectas a prudentia pendere, ejusque directione egere, quæ a Philosopho « operantis oculus », a Chrysost., « lucerna animæ, et regina cogitationum » appellatur? Et certe non minus prudentiæ moderamine egent virtutes, quam logicæ directione cæteræ scientiæ, quæ tamen sine prælucente dialecticæ face nequeunt in statu perfecto comparari.

Nec ullatenus inconvenit admittere mu-

tuam prudentiam inter et cæteras virtutes morales in diverso genere causæ dependentiam, qua virtutes prudentiæ in genere causæ directivæ, et veluti formalis extrinsecæ subordinentur; prudentia vero aliis virtutibus in genere causæ dispositivæ egeat, quia, ut rectum possit, et incorruptum de rebus omnibus in singulisque negotiis judicium ferri, opus omnino est appetitum circa fines virtutum omnium ornamento recte disponi : opus est etiam, ut prudentia sit totalis, id est quæ ad materiam omnium virtutum se extendere possit, ut omnia extrema, quibus potest corrumpi medium virtutis, rescindat, quæ extrema per omnia virtutum genera divagantur.

Porro non ea solum de causa virtus habitus electivus nominatur, quasi circa mediorum duntaxat electionem tota occupetur, sed, quia eam maxime juvat, difficultates operationis frangit, salebras executionis mollit, et lævigat, et ad praxim præcipue inclinat.

Adde duplicem esse finis intentionem : aliam, qua finis intenditur in communi, et abstracte, ut cum quis proponit studiose vivere ; aliam, qua quæritur finis veluti concretus, et ad certam materiam determinatus : ad priorem intentionem sufficit rectitudo naturalis, ad posteriorem requiritur habitus virtutis ; sed quia hæc secunda similitudinem præfert electionis, recte virtus circa illam versans habitus electivi nomen sortitur. Per quæ patet responsio ad id, quod contra secundam suppositionem objectum est.

Corollarium.

Virtutes sine caritate nec perfectæ sunt, nec simpliciter veræ.

Ex his infero, in statu naturæ lapsæ nullas dari simpliciter tales virtutes, nec statum perfectionis obtinere, nisi cum caritate connexæ sint. Tum quia non potest homo in statu elevationis, in quo sumus, esse privatus caritate, nisi peccato mortali infectus sit : perfecta autem prudentia, sine qua diminuta est omnis virtus, cum peccato mortali consistere nequit, nec potest prompte, et integre in quacumque materia, et eventu, et contra quæcumque impedientia de quovis negotio judicare, quia corrupto per peccatum appetitu, obscuratur ratio, et judicium depravatur, ut sæpe diximus : corrupto autem judicio perfecta nequit esse virtus, quæ ideo, teste sancto Thoma q. 55. art. 2. ad 1, assimilatur sanitati, et pulchritudini ; quia, sicut per istas debite disponitur corpus, ut recte operetur, unumquodque enim quale est, talia operatur ; ita virtus est quædam ordinata animi dispositio, qua totus homo interior componitur, et disciplinæ rationis subjicitur, ut sanata appetitus infirmitate, sanum de rebus judicium ferat.

Tum quia, sicut se habent prima principia in speculabilibus, ita fines in operabilibus : unde, sicut illa scientia perfectione sui status caret, quia, licet reducat conclusiones in aliqua principia, in prima tamen indemonstrabilia ea resolvere non potest, qualis est scientia subalternata in absentia subalternantis, ita virtutes morales, quæ perficiunt quidem voluntatem in ordine ad fines particulares, non tamen important ordinem subjectionis ad ultimum finem, habebunt quidem essentiam, sed non statum perfectæ virtutis. At sine caritate homo non est recte dispositus circa ultimum finem ; imo est ab eo aversus, a cujus tamen amore ducenda sunt vitæ moralis primordia. Ergo sine caritate nulla potest esse simpliciter vera virtus, quia sine caritate deest subordinatio ad perfectam prudentiam, et verum finem, in quem omnes, quæ veræ sunt virtutes, collimant : unde virtus, teste August. lib. *de morib. Eccl.* cap. 15, est « ordo amoris » : et lib. 83. *Quæst.* quæst. 30. est « ordinatio, qua fruendis fruimur, et utendis utimur ». Quia nimirum per virtutem ordinatur amor in nobis, ut exponit S. Thomas quæst. 55. art. 1. ad 4, perversus autem ordo est, qui a Deo virtutum Domino non exorditur, nec eo studet frui summo bono.

In summa, non est virtus nisi bene utamur libero arbitrio ; unde sententiose S. Thomas quæst. citata art. 1. ad 3. dixit : « Nihil est aliud actus virtutis, quam bonus usus liberi arbitrii. » Non est autem simpliciter bonus usus liberi arbitrii, nisi tendat ad optimum, cum virtus sit dispositio perfecti ad optimum : optimum autem, ad quod disponi debet homo per virtutem, Deus est, cui assimilari debemus, quive est ultimus finis noster; summa autem assimilatio hominis ad Deum, est secundum operationem. Deus autem in operationibus propter seipsum agit : igitur perfectio virtutum omnium

est ad eum tendere, illique amore uniri, qui omnium bonorum principium est, et centrum.

Quin etiam non solum docet S. Præceptor, virtutes non esse perfectas sine caritate, sed nec esse simpliciter veras virtutes, ut videre est 2.2. q. 23. art. 7, quia, cum virtus sit dispositio perfecti ad optimum, ille habitus deficit a vera ratione virtutis, quæ est in subjecto, quod non solum non subordinatur summo bono, sed ab eo positive aversum est : sine caritate autem homo non ordinatur in ultimum finem, sed ab eo aversus est, non solum ut auctore supernaturali, sed etiam naturali; exigit enim ratio naturalis, ut Deo omnia supponamus : ergo sine caritate homo non est bonus simpliciter et vere, nec ejus opus vere simpliciter bonum. Idipsum magis confirmat S. Magister in solut. ad 2. ibi : « Dicendum, quod, cum finis se habeat in agibilibus sicut principium in speculabilibus, sicut non potest simpliciter esse vera scientia, si desit recta existimatio de primo, et indemonstrabili principio : ita non potest esse simpliciter vera justitia, aut vera castitas, si desit ordinatio debita ad finem, quæ est per caritatem, quantumcumque aliqua se recte circa alia habeat. » Vides S. Doctorem virtutis nedum statum, sed etiam veritatem denegare carenti caritate; sicut nec vera, nec solida est scientia in habente falsam æstimationem de primo principio.

Hanc doctrinam luculenter docet, et ex professo probat variis in locis Augustinus. Nam lib. 1. *Retract.* cap. 3 revocat quod dixerat lib. 1. *de Ordine*, cap. 3. ibi : « Philosophos non vera pietate præditos virtutis luce fulsisse. » Legendus est lib. 4. *contra Jul.* cap. 3, ubi nostram sententiam elegantius quam dici possit, demonstrat. « Noveris itaque, inquit, non officiis, sed finibus a vitiis discernendas esse virtutes. Officium autem, quod faciendum est, finis vero, propter quod faciendum est. Veræ virtutes Deo serviunt in hominibus, a quo donantur hominibus. Quidquid boni fit ab homine, et non propter hoc fit, propter quod fieri debere vera sapientia præcipit, etsi officio videatur bonum, ipso non recto fine peccatum est. » Quia, ut deinde tradit, sicut per amorem Creatoris bene quisque utitur etiam creaturis; ita sine amore Creatoris nullus quisquam bene utitur creaturis. Idipsum repetit lib. 1. *Operis imperfecti*, cujus verba mutuatur, et exscribit concilium Arausic. can. 17 : « Fortitudinem Gentilium mundana cupiditas, fortitudinem Christianorum Dei caritas facit, quæ diffusa est in cordibus nostris, non per voluntatis arbitrium, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. »

Quam doctrinam adeo veram existimavit divinus Doctor, adeoque indivulsam ab amore putavit esse omnem virtutem, ut crediderit varias virtutes nihil aliud esse, quam unum amorem varios in motus transfusum, atque in varios affectus mutatum, et conversum. « Quod si virtus ad beatam vitam nos ducit (inquit lib. *de moribus Eccl.* cap. 15.) nihil omnino esse virtutem affirmaverim, nisi summum amorem Dei. Namque id, quod quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu, quantum intelligo, dicitur. Itaque illas virtutes (quæ ita utinam sint in mentibus suis, ut nomina in ore sunt omnium) sic etiam definire non dubitem, ut temperantia sit amor, integrum se præbens ei, quod amatur; fortitudo amor facile tolerans omnia, propter quod amatur; justitia amor soli amato serviens, et propterea recte dominans; prudentia amor ea, quibus adjuvatur, ab eis, quibus impeditur, sagaciter seligens. Sed hunc amorem non cujuslibet, sed Dei esse diximus, id est summi boni, summæ sapientiæ, summæque concordiæ. » Et cap. 25. rationem S. Thomæ superius allatam sic illustrat : « Sequitur profecto, quoniam summum bonum appetere, est bene vivere, ut nihil sit aliud bene vivere, quam toto corde, tota anima, tota mente Deum diligere, a quo existit, ut incorruptus in eo amor, atque integer custodiatur, quod est temperantiæ, et nullis frangatur incommodis, quod est fortitudinis; nulli alii serviat, quod est justitiæ; vigilet in discernendis rebus, ne fallacia paulatim, dolusque subrepat quod est prudentiæ. »

Quomodo ergo in sententia Augustini sine amore Dei posset esse virtus, cum doceat virtutes nihil aliud, quam varium esse amoris affectum in non appetendis istis temperantem, in amittendis, et duris simul facie ferendis fortem, in Dei obsequio justum, et ob hoc bene imperantem cæteris, quæ homini subjecta sunt, et in discernendis iis, quibus juvamur in Deum, ab iis, quibus impedimur, discernentem; sicut enim in sententia ejusdem Patris, variarum animæ passionum causa amor est, vel potius omnes

illi motus sunt amor in varias veluti facies transformatus; amor inhians habere quod amat, cupiditas est; habens quod amat, eoque fruens, lætitia est; fugiens quod ei adversatur, timor est; idque si acciderit sentiens, tristitia est : ita similiter virtutum omnium causa est amor Dei, vel potius virtutes sunt amor ipse varios sese in effectus fundens, variasque in formas transfigurans; quia virtutum effectus formalis est animi rectitudo : « Recta autem voluntas est bonus amor ; et voluntas perversa, malus amor, » inquit Augustinus. Et epist. 52 : « In hac vita virtus non est, nisi diligere quod diligendum est : id eligere prudentia est, nullis inde avelli molestiis, fortitudo est; nullis illecebris, temperantia est, nulla superbia justitia est. »

Scio Scotum, Gabrielem et Durandum contendere, admitti posse virtutes simpliciter sine caritate. Scio etiam Cajetanum mediam inire viam : « Discrete, inquit, in hac materia loquendum est, ne risum gentibus excitemus, et philosophis stomachum. » Additque, sine caritate reperiri posse in homine veras virtutes, et perfectione humana ordinatas, ratione cujus a philosophis quidem, sed non a theologis virtutis nomenclatura insigniri possunt. Quia theologus finem respicit altiorem, nimirum supernaturalem ; philosophus vero sistit intra limites naturalis honestatis ; et ideo quod secundum philosophos est bonum simpliciter, secundum theologos bonum duntaxat secundum quid reputatur. Sicut enim, ait, si medicus videat infirmum secundum principia artis non moriturum, astrologus vero ex syderum affectione inferat eum cito animam acturum, uterque verum dicit, licet sibi in speciem contradicant, quia uterque mortem futuram, vel non futuram juxta diversæ scientiæ principia prænuntiat : ita similiter philosophus ex propriis principiis affirmans virtutes studio humano comparatas esse simpliciter virtutes, verum profert; et theologus id pernegans, verum etiam dicit, propter diversa utriusque principia.

Verum hæc S. Thomæ, et Patrum sententiæ nequaquam obsunt, nec de delicata philosophorum teneritudine, cujus tantopere Cajetanus rationem haberi vult, laborandum est : sed eorum potius objurganda superbia, quæ propriis juribus, et studiis virtutis parum asserens, tanto periculosius turgescit, quanto sibi de virtutum specie blanditur. Præsertim quia bona, quæ agere videtur, corrumpit vanæ gloriæ amor; qui autem magis hominum, quam Dei gloriam, quærit, non bene bonum facit, quia non bona voluntate facit. Floccifacienda ergo, vel potius miseranda est superborum philosophorum justitia : ut enim ait August. lib. 3. *cont. Jul.* et lib. 3. *de lib. Arb.* : « Quomodo sunt vere justi, quibus vilis est humilitas veri justi ? Quid tam opus habens misericordia, quam miser ? et quid tam indignum misericordia, quam superbus miser? » Et tractat. 43. *in Joan.* : « Dicunt ergo Pagani : Bene vivimus ; si per ostium non intrant, quid eis prodest unde gloriantur? Ad hoc enim debet unicuique prodesse bene vivere, ut detur illi semper vivere ; nam cui non datur semper vivere, quid prodest bene vivere ? Quia nec bene vivere dicendi sunt, qui finem bene vivendi vel per cæcitatem nesciunt, vel per inflationem contemnunt. »

Nec obest, quod philosophi de virtutibus, et vitiis subtilia multa tractent, dividentes, definientes, ratiocinantes, acutissime concludentes, libros implentes, suam sapientiam buccis concrepantibus ventilantes, ut etiam discipulis dicere audeant : Nos sequimini, sectam nostram tenete, si vultis bene vivere. Nam, ut ait Ambrosius, « præclara verba proferunt, verba tamen : » et sæpe, ut observat Augustinus lib. 10. *Confess.* c. 38, « sermo ore procedens, et facta, quæ innotescunt hominibus, habent tentationem periculosissimam ab amore laudis, qui ad privatam quamdam excellentiam contrahere emendicata suffragia tentat. » Quare in philosophis imperfecta tantum virtutum simulacra admittenda sunt. Et, sicut in casu Cajetani medicus non mentitur quidem, dum asserit ægrum non obiturum, qui juxta artis suæ principia mors non imminet, simpliciter tamen fallitur, si infirmus moriatur, et astrologus simpliciter verum enuntiat : supponimus enim ægrotum e vivis discessurum : ita philosophus simpliciter fallax est, dum sibi de virtutum copia blanditur pauper, et superbus ; quin in praxi revera mentitur iniquitas sibi, nam virtutes quidem definit, dividitque philosophia, sed solidarum virtutum praxim absque caritate non experitur.

Dices : Caritas est extra essentiam virtutum moralium, et forma extrinseca illarum, a qua mutuantur solum ordinem ad finem supernaturalem, et vim promerendi præ-

mium spiritale, et divinum : quæ omnia virtutibus moralibus extrinseca, et accidentaria sunt. Ergo sine caritate virtutes morales essentialem virtutis rationem simpliciter obtinent, tametsi ab externis, et adventitiis, ejus ornamentis deserantur, status quippe naturalis omni debitæ perfectionis complemento independenter a supernaturalibus cumulatur. Unde Aristoteles, aliique philosophi virtutes morales perfectas absque ordine ad finem supernaturalem sibi ignotum cognoverunt : ergo sine ordine illo dari, et inveniri possunt.

Respondeo, quod, licet finis supernaturalis, et ordo ad illum sit extra essentiam virtutum moralium, tamen quia creatura rationalis est elevata ad finem supernaturalem, ideo, licet relatio in finem supernaturalem sit extrinseca, est tamen debita, ut virtus sit simpliciter talis ; quia bonum simpliciter ex integra causa, maxime vero ex ordine ad finem operantis pensari debet. Præsertim quia sine amore Dei nec declinare a malo, nec facere bonum homo diu, et facile potest potentia saltem consequenti, et in actum redacta : unde ad firmandum in virtutum obeundis officiis animum, ad resistendum tentationibus, ad dirigendos componendosque humanæ vitæ mores, ab amore finis exordiendum est ; qui sane amor in statu naturæ corruptæ sincerus esse nequit, aut firmus, nisi diffundatur caritas in cordibus nostris per Spiritum sanctum. Non inficiamur quidem hominem sine caritate posse elicere actus secundum quid, et ex objecto bonos, ordinatos nimirum ad aliquem bonum finem particularem ; quia cum semina honestatis non penitus extinta sint, nec obliterata prorsus divinæ imaginis lineamenta ; et liberum arbitrium peccato quidem infirmitatum, et sauciatum sit, non vero ad nihilum redactum, possunt Gentiles, v. g., pro patria servanda, aut liberanda certare, nudum vestire, famelicum pascere, et quamvis si respiciatur quo fine id faciant, si discutiatur motivum eorum, vix in illis opera inveniantur, quæ justitiæ debitam laudem, defensionemve mereantur, ut ait D. Augustinus, tamen ipsos præsertim auxilio Dei moventis adjutos ob superstitiem beatitudinis, et justitiæ amorem ab operis honestate posse inescari fatetur etiam non semel D. Augustinus, qui et ipsorum bona ex objecto opera, dona Dei esse epist. 130. affirmat. Hæc, inquam, non inficiamur ; contendimus tamen actus illos non esse simpliciter bonos, nec a virtute simpliciter tali prosilire, quia illis debita in finem ultimum ordinatio deest, debita, inquam, non ad hoc ut actus sit moraliter bonus secundum quid, cum aliquam ex objecto hauriat honestatem, sed, ut sit simpliciter, et perfecte bonus, nihilque « ex plenitudine essendi », ut loquitur S. Thomas, ei desit.

Non inficiamur etiam, philosophos virtutis moralis essentiam, partesque speculative agnovisse, sed eas vere et simpliciter acquisivisse negamus, sicut speculative cognoscentes Deum non sicut Deum glorificaverunt. Quia ea sola opera bona simpliciter, et fructus virtutum dicenda sunt, quæ fiunt per dilectionem Dei : neque enim veraciter, atque sinceriter bona agimus, ut docet D. Augustinus nisi veræ delectatione justitiæ, quæ est in fide Christi ; nam sine fide impossibile est placere Deo. Et certe si absque caritate et gratia vera posset esse justitia, gratis Christus mortuus esset, ut ex Apostolo discurrit idem Augustinus lib. 3. *cont. Jul.* cap. 3. Et si vitium est male misereri, id est non attentis a prudentia circumstantiis, vitium etiam et peccatum omissionis saltem est, infideliter, et non propter Deum misereri, ut ibidem argumentatur S. Doctor ; misereri autem propter Deum sine amore Dei quis potest ? Quare perfectio naturalium virtutum ob corruptionem naturæ, et status nostri elevationem, a supernaturalibus pendet ; sicut natura semel ægra artificialibus medicinæ remediis eget, quibus nequaquam indigeret, si in sua naturali incolumitate permansisset.

Hac de causa pulchre, et solide dixit Joannes a S. Thoma disput. 17. *de Virtut.* art. 2, « ex defectu caritatis virtutes acquisitas in nobis vulnerari, » et rationem habitus difficile nobis amittere. Quia nimirum remota caritate nequit virtus ulla facere habentem simpliciter bonum, cum existens in peccato mortali sit simpliciter malus : non potest etiam virtus moralis firmum habere motivum in eo, quod facit ; quia firmitas motivi ex amore finis proficiscitur. Unde in amore, et efficacia mediorum confirmatur, et cessante, et multo magis amisso amore finis, languet et torpet voluntas in electione mediorum ; sicut destructo principio assensus, conclusionis firmitudinem destrui necesse est, tametsi ex aliqua credulitate, assuefactione, vel probabilitate perseverare

possit. Ergo virtutes sine caritate non possunt dici habitus, sed tantum dispositiones, quia cum non sint in caritate radicatæ, vel fundatæ fiunt facile mobiles. Unde, licet homo in statu peccati possit actum elicere virtutis perfectæ, perfectione ex parte operis se tenente, non tamen ex parte operantis, quia cum proprium bonum super omnia diligat, et propriam voluntatem omnibus præferat, cum se dabit occasio, virtutis opus deseret, si ejus prosecutioni proprium bonum, quod adorat, obsistat. Quare, licet virtutes remota caritate non amittant essentiam, amittunt tamen statum, et firmitatem virtutis, quia ablata ad ultimum finem conversione, non potest electio mediorum firma consistere.

Nec illi doctrinæ repugnat D. Thomas, ut existimat Gonetus noster, cum totam hanc doctrinam ex art. 7. quæst. 23. 2. 2. tradat, ubi disertissime ait : « Liberatio patriæ in actu fortitudinis, vel quid simile, erit quidem vera virtus, sed imperfecta sine caritate ; quia deficit ordinatio in verum ultimum finem ; et hac ratione non est vera virtus simpliciter sine caritate. » Ubi clare docet et virtutem sine caritate esse veram virtutem imperfectam, id est habentem rationem dispositionis, non firmitatem, et immobilitatem habitui eximiam : « et non esse veram virtutem simpliciter, « quia non potest specifica ratio firmitatis in virtute permanere, quando amor finis naturalis, qui est totius vitæ moralis basis, et cardo, desinit : per peccatum autem mortale homo nedum a fine supernaturali, sed etiam a naturali aversus est, et in pravum finem conversus ; unde mobilitatem, et instabilitatem acquirit, juxta illud : *Peccatum peccavit Jerusalem : propterea instabilis facta est.* Unde quando S. Doctor quæst. 65. art. 2. ait, quod « virtutes morales ; prout sunt operativæ boni in ordine ad finem, qui non excedit facultatem naturalem hominis, possunt per opera humana acquiri, et sic acquisitæ sine caritate esse possunt, sicut fuerunt in multis gentibus. » Ibi manifeste loquitur de virtutibus imperfectis, quæ possunt finem naturalem proximum respicere, et aliquem actum ex objecto bonum elicere, sed non per modum habitus ex specie sua difficile mobilis, defectu amoris finis, qui totius est vitæ moralis firmamentum.

Inæqualitas et duratio virtutum.

Dixi in speculatione, duplicem esse præcipuam virtutum proprietatem, ut innuerem esse alias minus præcipuas, æqualitatem nimirum, et durationem, de quibus S. Doctor quæst. 66. et 67. diffuse sermonem habet. Totius ejus doctrinæ medulla est, virtutes specie differentes, perfectione etiam differre ; diversæ enim rerum essentiæ sunt sicut numeri, quorum tota ratio inæqualitate constat : si vero virtutes sint ejusdem speciei, possunt esse in diversis subjectis, vel etiam in eodem subjecto secundum diversa tempora inæqualis perfectionis intensivæ : nam in uno potest esse magis radicata virtus, quam in alio, et in eodem etiam virtus suscipit varia crementa et decrementa. Unde omnibus modis falsa est Stoicorum sententia, existimantium virtutes omnes habere numeros suos, unius staturæ ubique esse, nec remitti, nec intendi posse, ut patet ex Seneca epist. 7.

Hoc posito primas dat S. Thomas prudentiæ, quia est rationi propinquior, cæterasque omnes virtutes regit. Secundum locum dat justitiæ, quia subjectum, et objectum nobilius habet temperantia et fortitudine ; nam et voluntati insidet, et bonum alienum, quo homo nedum in se, sed etiam erga alios sui diffusione perficitur, respicit. Tertiam sedem fortitudini asserit, quia virtus eo major est, quo in ea majus rationis bonum relucet ; in virtute autem tanto magis relucet rationis bonum, quanto circa majora motus appetitus subditur rationi. Maximum autem in his, quæ ad hominem pertinent, est vita, a quo omnia alia dependent ; unde fortitudo, quæ appetitivum motum subdit rationi in his, quæ ad vitam, et mortem pertinent, primum locum tenet inter virtutes morales, quæ sunt circa passiones.

Hæc vera sunt inita comparatione virtutum moralium inter se ; nam cæteroquin non solum theologicæ, quarum objectum Deus est, sed etiam intellectuales, quarum objectum est veritas, et subjectum ratio, moralibus antecedunt. Porro, sicut inter intellectuales sapientiæ, quæ de omnibus per causas altissimas judicium fert, et Deum causarum altissimam contemplatur, cæteris præstat ; ita inter theologicas primum locum occupat caritas, quæ circa Deum propinquius, et immediatius occupatur, ut alibi tradimus.

De duratione vero virtutum pauca hic dicenda sunt, quia an remansuræ sint virtutes theologicæ post hanc vitam, alibi ex professo discutimus ; non remanere vero morales quoad materiale delectationum, commutationum, aliorumque id genus, æque constans est, ac remanere eas quoad formale, consonantiam nimirum appetitus cum ratione, qua prudentia totum hominem reget sine errore, fortitudo constantem reddet sine molestia, temperantia sine libidinum repugnantia castum, et justitia de bonis alienis gaudentem. Vel prudentia omnia in Deum diriget, divinaque, quasi sola essent, intuebitur : temperantia cupiditates non reprimet, sed de pacatis exultabit : et fortitudo passiones non vincet, sed victoriæ fructus gustabit : justitia omnibus omnia facta erit, de aliorum felicitate beata.

REFLEXIO.

Ex hac gemina virtutum proprietate, nullo (ni fallor) monente, sed sponte sua fluente consecutione deducis, lector optime, quam nudi simus, quam miseri, quam miserabiles, quamve verarum virtutum præsidiis deserti. Insidiatur, teste Augustino, virtutibus, bonisque operibus superbia, ut pereant, sed quomodo potest quis ex virtutibus superbire, qui virtutem novit ? Profecto postquam accepimus virtutem in medio consistere, virtutesque omnes esse connexas, nec ullam habere, qui vel una caret, longe consultius est infirmitatis, paupertatisque nostræ conscientia animum demittere, quam superbos illos pauperes imitari, quos sibi præcipue exosos divina sapientia testatur. Virtus in medio sita est, qui igitur vel de una virtute gloriabimur, qui in omnibus cæco impetu agimus, et ruimus, qui passione movemur, et zelum putamus, quousque tantopere proprius amor excæcat, ut in praxi penitus ignoremus, non modo quid christiana virtus, quid evangelii sanctimonia, sed omnino quid ingenui hominis honestas postulet. Ut medium virtutis servemus monet Proverbiorum IV. Spiritus sanctus : *Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur : nec declines ad dexteram, neque ad sinistram.* Nos vero hos præscriptos limites transilientes « obliqui » merito dicimur, et « obtorti », ut notat Basilius *in Psal.* VII, quia a virtutis medio, vel ad excessum divagamur, vel defectu deflectimus. Si virtutum harmonia ædificio apte commensurato, ad omnem artis proportionem exacto, ad amussim, regulam, lineamque accurrate expenso comparatur ; si assimilatur humani corporis structuræ, pulchritudini, et symmetriæ, dicente Isidoro Pelusiota lib. 3. epist. 131 : « Ut corporeæ pulchritudinis norma membrorum apta proportio est ; ita etiam extrema spiritualis pulchritudinis linea in virtutum mediocritate consistit ; » si, teste Bernardo in omnibus curandum sit, « ne quid nimis ; » omnemque operationem trina hæc debeat præcedere consideratio, « an liceat, an deceat, an expediat ; » si, teste Augustino lib. *de Quant. animæ* cap. 26, « virtus circulus est, æqualiter ad centrum, sive medium se habens, quia sicut in circulo nihil exuberans, nihil inflexum, nihil curvum, nihil recurvum, nihil pronum, nihil sinuatum appareat ; ita virtus, tametsi summitas sit super vitia eminens, medietas tamen est in meditullio virtutum sita, decorem ubique servans, quod neque excedit, neque deficit. Si, inquam, ita sit, an præsumemus unam nobis comparasse virtutem, qui bona non custodimus sine tenacitate, et avaritia, nec effundimus sine prodigalitate, nec tristes sumus sine dejectione, nec hilares sine dissolutione, nec maturi sine aliorum onere et gravitate ? Nam, ut 2. part. *Past.* cap. 9. observat Gregorius, « sæpe sub parcimoniæ nomine se tenacia palliat ; contraque se effusio sub appellatione largitatis occultat : sæpe inordinata remissio pietas creditur, et effrænata ira spiritalis zeli virtus æstimatur; sæpe præcipitata actio velocitatis efficacia, atque agendi tarditas gravitatis consilium putatur. »

Rursum si virtutes connexæ sint, « ut qui unam habet, plures habere videatur, » inquit Ambrosius lib. 5. *in Luc* : « Si una virtus sine aliis aut omnino nulla est, aut imperfecta : quia nec prudentia vera est, quæ justa, temperans, et fortis, non est ; nec perfecta temperantia, quæ fortis justa, et prudens non est » etc., ait Magnus Gregor. lib. 22. *Moral.* cap. 1. Si, teste Augustino epist. 28, « ubi est una vera aliqua virtutum, et aliæ similiter sunt, ubi autem aliæ desunt, vera illa una non est, etiamsi aliquo modo similis esse videatur. » Quod explicat exemplo Catilinæ, qui licet magna a suis præditus fortitudine videretur ; « sed hæc, » inquit, « fortitudo prudens non erat, mala enim pro bonis eligebat ; temperans non

erat, corruptelis enim turpissimis fœdabatur ; justa non erat, nam contra patriam conjuraverat : » et ideo nec « fortitudo erat, sed duritia; sibi, ut stultos falleret, nomen fortitudinis imponebat : nam, si fortitudo esset, non vitium, sed virtus esset : si autem virtus esset, a cæteris virtutibus, tanquam inseparabilibus comitibus nunquam relinqueretur. » Si, inquam, vera est tot Patrum calculo probata doctrina, quis asserere audeat, vel unica se præditum esse virtute, qui tot sibi cernit deesse virtutes, quive tot fœdari se sentit maculis peccatorum ? Si « Sancti, » teste venerabili Beda, « magis humiliantur de virtutibus, quas non habent, quam de virtutibus, quas habent, glorientur, » quomodo gloriabuntur peccatores ? Certe » si magnus est », ut docet Bernardus serm. 70. *in Cant.*, « qui tria, vel quatuor lilia ædificare potest, » vide quam parvus sis, quantaque tibi insit causa timendi, qui nec adhuc unum lilium ædificasti ? Maxime quia, cum veræ virtutes a caritate pendeant, nihil prosunt humani conatus, nihil Deo placent, nisi eos ipse Deus spiritu suo in nobis operetur. Heu quot, et quanti se divites virtutibus credent, et nihil invenient in manibus suis ! Humani enim actus ab amore sui orti, ita nonnunquam vicini sunt actibus caritatis, ut ab illis internosci nequaquam possint, et cum semper nos lateat, utrum verus in nobis Dei amor inhabitet, an etiam quæ bene agere nobis videmur, non sincera Dei caritas, sed occultus nostri amor efferat, quid superest, nisi ut vereamur omnia opera nostra, quia nimirum, ut ait Isodorius lib. 2. *Sent.* cap. 27, « sæpe quæ apud hominum judicium bona apparent, apud examen diligentissimi et acutissimi judicis reproba deteguntur. » Et Augustinus lib. 22. *de Civit.* cap. 33 : « Vigilis continuis excubantes, ne opinio verisimilis fallat, ne decipiat sermo versutus, ne se tenebræ alicujus erroris ostendant, ne quod bonum est, malum, aut quod malum est, bonum esse credatur. »

CAPUT II.

DIVISIO ET PICTURA VIRTUTUM.

Exposita virtutum natura, objicienda oculis est earum tabella, seu multiplex virtutum decor expandendus, quo uno vere homo ornatur : ut enim tradit D. August. ep. 73 : « Fucari pigmentis, quo vel rubicundior, vel candidior appareas, adulterina fallacia est. Verus ornatus, maxime Christianorum, et Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, verum ne auri quidem, vestisque pompa, sed mores boni sunt. »

SPECULATIO I.

Traditur multiplex divisio virtutum.

Primo dividuntur virtutes in intellectuales, morales et theologicas. Virtus intellectualis est illa, quæ perficit intellectum in ordine ad verum. Virtus moralis est illa, quæ voluntatem et appetitum afficit ad attingendum honestum. Virtus theologica est illa, quæ circa Deum propter Deum unice occupatur.

Secunda virtus intellectualis subdividitur in intelligentiam primorum principiorum, sapientiam, scientiam, prudentiam et artem. Quia virtus intellectualis est habitus inclinans ad verum : ergo juxta distinctionem veri debent etiam distingui virtutes intellectuales. Verum autem est duplex : speculativum et practicum. Speculativum autem vel est propositio per se nota, et primum principium ex penetratione terminorum manifestum ; et circa illud versatur habitus primorum principiorum : vel habetur per discursum ex altissimis causis, et circa illud sapientia occupatur ; vel ex determinatis principiis in certa materia deducit conclusiones, et talis habitus dicitur scientia. Verum autem practicum dicitur tale per conformitatem ad appetitum rectum, vel rectitudine simpliciter, qualis est moralis ; vel rectitudine secundum quid, qualis est artificialis. Ad dirigendam ergo cognitionem veram per conformitatem ad appetitum rectum, simpliciter ponitur prudentia ; ad rectitudinem vero secundum quid obtinendam ponitur ars : illa versatur circa agibilia ab homine in ordine ad finem humanæ vitæ, ista circa factibilia, seu externa facta, quorum bonitas in conformitate ad ideam artificis sita est. Quod dixi prudentiam dirigere cognitionem veram, non ita intelligendum est, quasi actus perfectissimæ prudentiæ, qui est actus imperii intimantis executionem, sit verus, aut falsus secundum se ; sed quatenus habet adjunctam synesin, quæ est principium elicitivum judicii prudentialis antecedentis electionem.

Tertio habitus intellectuales varie etiam

subdividuntur. Nam habitus primorum principiorum alius dicitur intelligentis, alius synteresis : prior attingit principia speculativa, quæ deserviunt scientiis ; posterior principia moralia, quibus tota vita humana subnixa est. Similiter sapientia alia est divina et supernaturalis, scilicet theologia ; alia humana, et naturalis, scilicet metaphysica. Scientia pariter subdividitur in eam, quæ abstrahit a materia intelligibili, ut logica et metaphysica, et illam, quæ abstrahit a materia sensibili, ut mathematicæ disciplinæ ; et eam, quæ abstrahit a materia singulari, ut physica et medicina ; cujus divisionis notitia operiosius traditur in philosophia. Denique ars alia est liberalis, alia mechanica. Artes liberales sunt grammatica, rhetorica, dialectica (quæ licet sit vera scientia, similitudinarie tamen dicitur ars, ut docent philosophi) ; arithmetica, musica, geometria (sub qua cosmographia, geographia, hydrographia, topographia continentur), et astrologia. Artes vero mechanicæ sunt, quæ a viris abjectæ, et contemptæ conditionis exercentur, nimirum agricultura, ars venatoria (ad quam piscatoria reducitur) militaris, navalis, chirurgica (sub qua barbitonsoria comprehenditur) ; textoria (ad quam revocatur sartoria, et sutoria), fabrilis, sub qua comprehenduntur aurificia, argentaria, tignaria, sculptrix, et similes. Complectuntur omnes illas artes duo sequentes versiculi :

Lingua, tropus, ratio, numerus, sonus, angulus, astra :
Rus, nemus, arma, rates, vulnera, lana, faber.

Quarto virtutum moralium aliæ versantur circa passiones, ut fortitudo, et temperantia ; aliæ circa operationes, ut justitia, et ei affines. Cum enim duplex sit appetitus in homine, qui potest pati difficultatem circa bonum rationis, sensitivus circa proprium, rationalis vero circa alienum, ut ex supradictis constat, relinquitur appetitum indigere virtute, sensitivum quidem concupiscibilem, temperantia passionum æstus cohibente, irascibilem vero fortitudine stimulante ad magna aggrediendum sustinendumque ; rationalem quoque justitia, quæ bono alieno proximi, sublato proprii emolumenti quovis prætextu, provideat.

Quinto celebris est divisio virtutum moralium in quatuor cardinales, prudentiam, justitiam, fortitudinem et temperantiam. Dicuntur autem cardinales, quia, ut tradit S. Thomas q. *de Virtut.* art. 1. super eas volvitur tota conditionis humanæ ratio, eisque veluti cardinibus universa vitæ honestæ et politicæ series, et moles subnixa est. Unde a Gregorio appellantur « quatuor anguli spiritalis ædificii », ab Ambrosio assimilantur « quatuor fluviis paradisi terrestris », quorum amœnissimis fluentis totus animus irrigatus fœcundatur ; ab aliis « quatuor rotis mystici currus Ezechielis », quibus vectus animus suaviter viam mandatorum Dei currit, nec offendit ; ab aliis « quatuor præcipuis aeris ventis », quibus perflata animi regione, liquescit gelu cordis duri, fluunt pietatis aquæ, et universa aromata sanctitatis ; ab aliis « quatuor elementis », quibus parvus mundus constat, et subsistit.

Sexto virtutum aliæ sunt acquisitæ, aliæ infusæ : acquisitæ sunt illæ, quæ studio, et actibus iteratis comparantur : infusæ sunt illæ, quibus in instanti justificationis simul cum gratia animæ potentiæ perfunduntur. De prioribus non est difficultas ; de posterioribus dubitarunt olim aliqui theologi, contra quos speculatione sequenti.

REFLEXIO.

Tam varium tot virtutum apparatum necessarium esse facile confessus fueris, lector, si perpenderis circumstare utrimque virtutem vitia, quæ virum bonum et cito fallere, et specioso virtutis colore, prætextuque in peccatum præcipitem agere possunt. Quanta arte opus est, ne virtutum specie in vicina utrimque vitia impingamus ? Nam, ut fuse, præclareque prosequitur magnus Gregorius 3. p. *Pastoral.* cap. 2, et 3, dum superbis prædicatur humilitas, timidis augetur metus ; et dum timidis inspiratur securitas, in superbis crescit effrænatio. Dum otiosis, ac torpentibus boni operis necessaria sollicitudo inculcatur, inquietis immoderatæ actionis licentia augetur ; et dum inquietis imponitur modus, otiosis fit torpor securus. Dum impatientis animi extinguimus iram, remissorum fovemus incuriam ; et dum lenes ad zelum accendimus, iracundorum ignem excitamus. Dum tenacibus suademus tribuendi largitatem, prodigis effusionis frœna laxamus ; et dum prodigos parcitatem docemus, tenacibus perituraram rerum amor et custodia nimia obvenit. Quid ergo mirum, si tanta virtutum supellectile indigeamus, qui nec virtutem operari, nec fere de virtute

possumus loqui, quin in aliquod extremum incurramus? ideoque monet prælaudatus Magnus Gregorius : « Sic prædicanda sunt bona, ne ex latere jubeantur mala ; sic laudanda sunt bona summa, ne despiciantur ultima ; sic nutrienda sunt ultima, ne dum sufficere credantur, nequaquam tendatur ad summa. » Hinc ibidem docet, rectorem animarum, et prædicatorem, palæstritarum more, in diversi lateris artes debere se vertere, et medicos imitari, qui tanta discretionis arte se temperant, ut uno, eodemque tempore, et languori obvient, et debilitati, ne fortibus remediis curato morbo, languor cum vita deficiat.

Illud etiam monere lectorem operæ pretium hic est, ut si harum omnium, vel certe præcipuarum decore virtutum ornatum se videat, interim timere ne cesset, magnaque cura satagat, ut sacri metus laceratione se mordeat. Sæpe enim contingit, ut bene agentis mens providæ circumspectionis curam abjiciat, atque in sui confidentia secura requiescat. Præclare Greg. 4. p. *Pastor.* : « Quibusdam sæpe magnitudo virtutis occasio perditionis fuit, ut cum de confidentia virium inordinate securi sunt, inopinate per negligentiam morerentur. Hinc superbienti animæ dicitur : Quo pulchrior es, descende. Quasi aperte disceretur : Quia ex virtutum decore te elevas, ipsa tua pulchritudine impelleris, ut cadas. Hinc sub Jerusalem specie, virtute superbiens anima reprobatur : *Perfecta eras in decore meo, quem posueram super te*, dicit Dominus ; et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine tuo. Fiducia quippe pulchritudinis suæ animus attollitur, cum de virtutum meritis læta apud se securitate gloriatur. Unde necesse est, ut cum virtutum nobis copia blanditur, ad infirmitatem suam mentis oculus redeat, ne recta, quæ agit, sed quæ agere negligit, respiciat. »

SPECULATIO II.

Virtutum moralium infusarum necessitas stabilitur.

De hac veritate dubitarunt quidam antiqui, sed jam sententia de virtutibus moralibus infusis est dogma fidei a theologis nullo refragante susceptum, traditum in Catechismo Romano part. 2. tit. *de Bap.* num. 50 : « Huic, inquit, id est gratiæ, « additur nobilissimus virtutum omnium comitatus, quæ cum gratia divinitus infunduntur. Quare cum Apostolus ad Titum ait : *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum.* » D. August. verba illa, *abunde effudit*, explanans : « Nimirum, » inquit, « ad remissionem peccatorum, et copiam virtutum. » Confirmatum etiam fuit hoc dogma in concilio Viennensi, tanquam probabilius, et dictis Sanctorum conformius.

Et merito, ait enim D. Amb. lib. 6. *Hex.* c. 7 : « Attende qualem animam, ac mentem habeas, » cui dixit Deus : *Ecce ego Jerusalem pinxi muros tuos. Illa anima a Deo pingitur, quæ habet in se virtutum gratiam enitentem.* Adstipulatur Hier. præf. *in lament. Jer.* : « Non auri, » inquit, « et argenti metallis, sed virtutibus radiabat anima lapsa in peccatum. » Sed quis clarius D. August. locutus est, vel loqui potuit? Sic enim tract. 8. in I. epist. Joan. scribit : « Affectus caritatis, sanctitas pietatis, incorruptio castitatis, modestia sobrietatis, intus sunt omnes hæ virtutes, quas nominavi : quis autem sufficit omnes nominare? Quasi exercitus est Imperatoris, qui sedet intus in mente tua : quo modo enim Imperator per exercitum suum facit, quod ei placet, sic Dominus Jesus Christus incipiens habitare in mente per fidem, utitur istis virtutibus, sed quasi ministris suis. » Quod si alibi sæpe S. Doctor tradat varias virtutes nihil aliud esse, quam unum amorem in varios affectus transmutatum, id in duplici sensu verum probatur : primum, quia in omni actu virtutis, imo et in quolibet voluntatis actu intermixtus est amor alicujus boni : quia, ut discurrit S. Thomas 1. 2. q. 28. art. 6, « omne agens agit propter finem aliquem ; finis autem est bonum desideratum, et amatum unicuique : unde manifestum est, quod omne agens, quodcumque sit, agat quamcumque actionem ex aliquo amore. » Deinde quia caritas est omnium forma virtutum, et spiritualium motuum origo ; unde in ipsam virtutum infusarum operationes merito referantur. Idem apertissime tradit Magnus Greg. hom. 5. *in Ezech.* ubi docet, quasdam virtutes manere quandiu gratia manet, nempe fidem, caritatem, castitatem, humilitatem, justitiam, misericordiam : alias vero, ut gratis datas, quandoque subtrahi, gratia sanctificante nequaquam amissa.

Ratio vero fundamentalis necessitatis harum virtutum a D. Thoma posita est, quæ sic expenditur, et simul ab adversariorum instantiis vindicatur : Homo in ordine naturali constitutus, et per gratiam supernaturalem in consortium naturæ divinæ vocatus, indiget etiam supernaturalibus facultatibus, quibus modo divino inter humana operetur, ad finem supernaturalem tendat, et circa fines proximos, et intermedios hujus ordinis prompte, suaviter, et constanter operetur : si enim operari sequitur esse, et unumquodque sit propter operationem, esse divinum, ad quod per gratiam evehimur, facultates exigit divinorum attributorum imagines, potentiis naturalibus majores et altiores, ut supernaturales operationes eliciat. Et certe æque perfecte providit Deus ordini gratiæ ac naturæ, quam tamen ornavit Deus virtutibus necessariis ad finem vitæ humanæ mediis idoneis asciscendum. Atqui ut homo constitutus in ordine supernaturali possit supernaturali modo, et divino tam circa finem ultimum, quam circa proximos, et intermedios, operari, indiget additamento virtutum theologicarum quidem, ut circa finem Deum scilicet, immediate occupetur ; moralium vero, ut circa fines proximos christiane, et supernaturaliter versetur. Ergo gratiam habitualem comitatur innumerabilis virtutum honestas, quibus nihil sit utilius in vita hominis, ut ait Scriptura.

Dices : Quid opus est virtutibus supernaturalibus, quando objectum non est ordinis supernaturalis? Objectum autem virtutum moralium non est quid supernaturale, sed morale, quod intra sphæram objecti naturalis includitur, quodve proinde a virtute ordinis naturalis, vel moralis respicitur ; cum certum sit virtutes sicut specificari, ita distingui et multiplicari per ordinem ad objectum formale diversum.

Sed contra, et inde instauretur ratio S. Thomæ : Virtutes multiplicantur penes objecta : sed virtutes morales acquisitæ procedunt ex objecto formali, seu motivo naturali ; morales vero christianæ motivo supernaturali cientur : v. g., temperantia acquisita passiones appetitus concupiscibilis juxta regulam rationis humanæ in ordine ad bonum naturæ, salutem corporis, et liberum rationis naturalis usum moderatur ; infusa vero secundum regulam fidei, et prudentiam spiritus, quæ non raro arctiorem exigit parcitatem, quam præcribat regula naturalis, dum imponit abstinentias, jejunia, carnisque mortificationem, quam in corpore nostro præcipimur circumferre, reclamet licet ratio specie discretionis, et medicina prætextu sanitatis, quia Galenus et Hippocrates docent servare, Christus vero perdere vitam, ut in æternum custodiamus eam. Fortitudo acquisita componit passiones irascibilis, firmatque contra pericula appetitum in ordine ad bonum naturale, puta patriæ conservationem, aut liberationem ; fortitudo vero christiana in ordine ad finem supernaturalem, puta conservationem fidei, et religionis, reddit intrepidum Reges etiam, Præsides, ac tortores in causa Dei aspernatur. Justitia naturalis, et acquisita ponit medium, jusque servat unicuique juxta regulas civiles, ut in hominum societate pax servetur : christiana vero medium ponit inter homines, ut sunt cives Sanctorum et domestici Dei ; sub qua ratione longe majorem a nobis exigit perfectionem, ut nimirum condonemus injurias, benefaciamus inimicis, maledicentibus benedicamus, pro persequentibus oremus ; maximas etiam mundi, sæculi et reipublicæ sæpe nimias usuras, obscœnitates, tolerantias spernamus. Prudentia humana in negotiis discrete procedit, pericula corpori, fortunis et rationi imminentia præcavet, et lumine humano, quæ sua sunt, moderate tamen, quærit et invenit : christiana prudentia lumine divino omnia moderatur, humana et temporalia vel floccifacit penitus, vel negligit valde, vel certe sine amore utentis modestia tractat : æternis, et uni necessario intenta, quæ ad verum finem ducunt et serio quærit et fideliter exequitur ; quæ vero vel ab eo avertunt, vel assecutionem retardant, toto nisu refugit, toto studio pro virili declinat. Hanc rationem compendiose S. Thomas complexus est q. 1. *de Virt.* art. 10 ad 8. his verbis : « Temperantia acquisita, et infusa conveniunt in materia, utraque enim est circa delectabilia tactus, sed non conveniunt in forma effectus, vel actus ; licet enim utraque quærat medium, tamen alia ratione quærit medium temperantia infusa, quam temperantia acquisita : nam temperantia infusa exquirit medium secundum rationes legis divinæ, quæ accipiuntur ex ordine ad ultimum finem ; temperantia autem acquisita accipit medium secundum inferiores rationes in ordine ad bonum præsentis vitæ. » Hanc etiam rationem insinuare videtur Apostolus I. Corinth. VIII. : *Omnis*, inquit, *qui in agone*

contendit, ab omnibus se abstinet : et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ubi divinus Apostolus agonem christianum a politico discernit ex eo, quod unus ad corruptibilem coronam, alter ad incorruptam tendit, tametsi ad utrumque fortitudinis virtute circa objectum arduum occupata opus sit.

Instabis : Ad illa omnia munia sufficiunt virtutes acquisitæ cum ordinatione et imperio virtutis theologicæ præstituentis finem supernaturalem : ergo supervacaneus est virtutum supernaturalium apparatus.

Respondeo, quod, licet actus naturales, possint ordinari in finem ultimum supernaturalem, non possunt tamen elici actus intrinsece supernaturales, nisi a virtute supernaturali : actus autem virtutum christianarum sunt intrinsece supernaturales, sicut et earum objecta, ut ostensum fuit. Unde non sufficiunt virtutes acquisitæ imperio caritatis in finem extrinsecum relatæ, sed exiguuntur infusæ. Quare, licet caritas sit inclinatio generalis ad omne bonum supernaturale, ac proinde in bonum justitiæ, fortitudinis et cæterarum, quia se habet sicut voluntas in ordine naturæ, quæ est inclinatio ad omne bonum naturale; quia tamen ad illa omnia inclinatur caritas sub ratione boni divini ut sic, non tamen sub multiplici ratione particulari, sub qua bonum attingitur ab aliis virtutibus moralibus, quarum objecta non habent rationem puri medii, sed finis intermedii propria et specifica bonitate prædita, ideo præter caritatem desideratur virtutum christianarum beatissima copia, nec sufficit acquisitarum supellex.

Urgebis : Motivum intrinsecum virtutis omnis moralis etiam possibilis est naturale, v. g., objectum formale temperantiæ est mediocritas in cibo et potu, quæ non excedit ordinem naturæ : quod vero hæc mediocritas ordinetur in finem supernaturalem, actui et objecto virtutis extrinsecum est, species autem virtutis non ex fine externo, in quem potest referri; sed ex objecto ad quod intraneam, et non adventitiam importat habitudinem, pensanda est, alias etiam virtus acquisita ex relatione in finem supernaturalem, quæ potest ejus actibus ex imperio caritatis obvenire, ad ordinem supernaturalem pertineret, quod nemo dicit.

Respondeo, quod, cum dicimus virtutes morales infusas, seu virtutes christianas speciem sortiri ab ordine ad finem ultimum supernaturalem, non est sermo de ordine actuali, qui accidere etiam actibus virtutum acquisitarum ex imperio caritatis sæpe solet; sed de relatione radicali et connaturali, cui ex principiis intrinsecis debita est relatio actualis ob intrinsecam proportionem, exigentiam et commensurationem ab objectum supernaturale, cujus virtus acquisita capax non est, nisi ad summum potentia obedientiali, non naturali. Nec obest, quod virtutes infusæ circa eamdem materiam versentur atque acquisitæ; non obest, inquam, quia infusæ objectum illud materiale sub altiori ratione respiciunt, nempe sub regula fidei in ordine ad vitam æternam consequendam. Cum enim objectum virtutis sit res agenda, prout subest regulis, planum est materiam, circa quam versantur virtutes infusæ, esse specie diversam ab ea, quam respiciunt acquisitæ et politicæ; priores enim respiciunt objectum, ut subest regulis et præceptis supernaturalibus; posteriores vero ut subest regulis vitæ civilis. Et certe hac objectione, si aliquid valeret probaretur etiam, non dari dona Spiritu sancti, quorum aliqua versantur circa materias morales, ut donum fortitudinis, pietatis et consilii.

Urgebis : Si darentur virtutes infusæ supernaturales, possemus per actus earum virtutum similes virtutes supernaturales elicere; nam actus generant habitus. Consequens autem nemo admittit : ergo hujusmodi virtutes morales infusæ admittendæ non sunt.

Respondeo hoc argumento, seu potius sophismate probatum etiam iri, si quid efficeret, non dari virtutes theologicas, ne ab actibus suis generentur. Dicendum ergo, per frequentatos virtutum infusarum actus non generari habitus; cujus rationem assignant aliqui, quos sequitur Gonet, quia habitus genitus nec esset ejusdem speciei cum infuso, cum nequeant duo accidentia solo numero distincta esse in eodem subjecto; nec distinctæ speciei, quia actus generant habitus sibi similes, eamdemque in illos transfundunt, quam acceperunt perfectionem. Verum hæc ratio probat quidem actus virtutum infusarum non generare habitum distinctum; sed non ostendit, habitum præexistentem non posse actibus saltem intensis augeri, nec novos gradus, vel radicationis modos acquirere ampliores.

Quare dicendum, illud esse virtutum infusarum privilegium eximium, ut non pos-

sint nisi a Deo, sicut produci, ita et augeri : tum quia, cum sint proprietas gratiæ, quæ a solo Deo producitur et intenditur, ejus etiam naturam sapiunt, ut sicut Deus solus consortium suæ naturæ donat, et novis accessionibus adauget; ita solus consortium suorum attributorum in virtutibus infusis scriptorum impertitur, et accrescere facit. Tum quia virtutes supernaturales habent rationem potentiæ, cum dentur ut simpliciter possimus in ordine supernaturali operari : potentiæ autem non suscipiunt magis et minus frequentia actuum, sed actione solius Creatoris.

Insistes : Non potest assignari subjectum harum virtutum infusarum ; non enim in voluntate subjectantur, in qua nec acquisitæ recipiuntur : non potest etiam subjectum earum esse appetitus sensitivus, quia, cum illæ virtutes infusæ sint supernaturales, consequenter spirituales sunt et immateriales ; subindeque omne corporeum excedentes, et subjectum corporeum refugientes.

Respondeo virtutes illas, quantumvis infusas, quæ circa passiones moderandas occupantur, in appetitu sensitivo recipi; in illa quippe potentia virtutes subjectantur, cujus actus mediis illis virtutibus eliciuntur : appetitus autem sensitivus mediis virtutibus infusis elicit moderatos et christianos timores, temperatas audacias, modestum delectabilium gustus, et tactus usum : ergo in appetitu sensitivo virtutes illæ recipiuntur. Nec obest, quod sint spiritales et immateriales, utpote proprietates gratiæ sanctificantis, cujus conditionem sapiunt et exprimunt. Non obest, inquam, quia etiam anima rationalis, tametsi immaterialis sit, et spiritualis, in corpore tamen recipitur. Nec est inconveniens, formam perfectioris ordinis recipi in subjecto inferiori, ut istud evehat, attollat et perficiat. Certe postquam Verbum caro factum est, et purus spiritus nedum animam, sed et carnem hypostatice sibi univit, quid refugiemus dicere, virtutes appetitum sensitivum et corporeum posse perficere?

REFLEXIO.

Si in justificatione infunditur tam præclara, tam opulenta omnigenarum virtutum suppellex, cur in peccatore, si Superis placet, converso tanta permanet christianæ operandi difficultas, labor tantus, tædium tantum? Quis ibi credat esse radicem, ubi nulla planta decaulescit, nulla arbor pubescit, nullus ramus germinascit, nullus fructus editur? quis sibi suadeat ibi ardere ignem, nullus ubi calor sentitur? Ergo, cum post justificationem easdem bene agendi difficultates experiantur homines vitiis ante conversionem assueti, semperque eas experirentur, nisi jugi et indefessa opera virtutibus acquirendis insudarent, frustra fingimus cœlestem infundi facilitatem, cum habituum vitiosorum studio pedetentim exstirpandorum impedimenta perseverint.

Scio communiter theologos ab ea se difficultate expedire, dicentes per virtutes infusas facilitatem quidem intrinsecam infundi, qua completur, perficiturque potentia, sed non semper facilitatem extrinsecam ingenerari ex remotione impedimentorum proficiscentem. Cum enim peccator sit vitiis assuetus, alligeturque non ferro alieno, sed ferrea voluntate et pravorum operum usu, non potest statim funes peccatorum dirumpere, et sæpe post conceptum in resistendo laborem parit postea iniquitatem.

Verum, ut addam quod revera sentio, fateor hoc argumento convinci, rarissimas esse de corde puro et optimo conversiones frequentesque esse falsas plerorumque hominum pœnitentias. Etenim juxta Scripturæ Patrumque doctrinam, qui toto corde ad Dominum convertuntur, statim in Domino delectari incipiunt, amarescunt quæ dulcia paulo ante videbantur, ab his abhorrent, quæ insectabantur ; quod si quandoque sentiant concupiscentiam ad præterita revocantem et repugnantem legi mentis suæ, eam pro virili comprimunt, et comprimendo gaudent : tantamque in se mutationem mirati, exclamant : *Digitus Dei est hic, hæc mutatio dexteræ Excelsi.*

Itaque qui serio et sincere convertuntur, Spiritus sancti fervore concepto fiunt et in fide stabiles, et in opere efficaces, præventique in benedictionibus dulcedinis, corde per virtutes infusas dilatato, viam mandatorum Dei currunt fortiter, suaviter, permanenter, ut patet in vere pœnitentibus, non ficte conversis, quos experientia docet magis esse alacres et erectos ad insectanda virtutis opera, et creatos in Christo Jesu in operibus bonis, quæ sursum sunt sapere, non quæ super terram ; illisque vesanas voluptates displicere, quarum antea illiciis tenebantur. Unde, si remaneat eadem bene operandi dif-

ficultas, eadem male operandi facilitas, et præsertim si iterantur flagitia, si eadem, et forte major sit in peccata prolapsio, si contingat frequens spiritalis morbi redeuntis accessus, argumento est, productam nequaquam esse novam creaturam : quia operari sequitur esse, et idem manens idem, semper facit idem. Cum his tamen stat, vere pœnitentes nonnullam, et sæpe gravem in parte inferiori experiri difficultatem, quia ab inassuetis fit passio, remanentque post conversionem impedimenta sensim auferenda ; sicut convalescente infirmo expellitur quidem venenum, abigiturque mortis periculum, remanent tamen infirmitatis reliquiæ paulatim, et cum regimine artis removendæ, curandæ et persanandæ.

Quare innumeri sæpe misereque falluntur, dum putant se justificationis beneficium sibi statim comparare, si vitæ exomologesi, seu piaculari confessione peracta, nec vita mutata, sacerdotali absolutione, cujus dilationis impatientes sunt muniantur. Etenim, teste Hieronymo *in cap.* XVI. *Matth.*, « apud Deum non sententia Sacerdotum, sed reorum vita quæritur. » Non quod sacerdotum sententiam nolit Deus, qui eis tam diserte remittendorum, retinendorumque peccatorum contulit potestatem ; sed quia frustra illis impenditur absolutio, frustra illis datur venia delictorum, in quibus perdurat amor iniquitatum : perdurat autem quandiu permanet frequentia lapsuum.

Unde D. Thomas quæst. 1. *de Virt.* art. 10. ad 16. vere dixit : « In eo, qui habet habitum intemperantiæ, cum conteritur, non remanet cum virtute temperantiæ infusa habitus intemperantiæ in ratione habitus, sed in via corruptionis quasi dispositio quædam. » Quando ergo post sacramentalem confessionem non corrumpitur habitus pravus, sed novis prolapsionibus intenditur, firmatur, radicatur, juxta veridicam Angelici Doctoris sententiam, argumento est falsam fuisse pœnitentiam, fictam contritionem, et utinam non sacrilegam confessionem.

SPECULATIO III.

Donorum Spiritus sancti necessitas, et characteres declarantur.

Necesssitas quidem, quia per dona Spiritus sancti intelligimus aliquid supernaturale infusum, ratione cujus disponimur et habiles efficimur, ut divinitus moveamur ad exercendas operationes regulas omnes prudentiæ, tum acquisitæ, tum infusæ excedentes. Atqui fatendum necessario est, dari aliquid distinctum a virtutibus, quo efficiamur prompte mobiles ab operatione divina, quia omne, quod movetur, proportionatum suo debet esse motori, hoc est, debet recte disponi, ut a suo motore prompte, facile et suaviter moveatur ; anima autem nostra ad bonum a triplici motore cieri potest, a ratione, a fide, ab inspiratione et instinctu speciali Dei ad aliquid præter communes regulas permovente : animus porro noster per virtutes acquisitas est facile mobilis a ratione, per infusas a fide. Ergo sunt necessaria alia dona, quibus homo facile et veluti connaturaliter moveatur a Spiritu sancto, qui est auctor rationis, et fidei, et solitos earum limites ob fines altiores potest transilire. Unde, sicut virtutes acquisitæ respiciunt honestum dirigibile per regulas prudentiæ humanæ acquisitæ, virtutes infusæ dirigibile per regulas prudentiæ christianæ, modo tamen humano et ordinario, supposito nimirum consilio, et prævia deliberatione rationis : ita dona respiciunt honestum dirigibile instinctu Spiritus sancti regulas communes prætergrediente.

Ex quibus convulsa manent argumenta Vasquesii, existimantis dona nullatenus a virtutibus infusis distingui. Licet enim virtutes infusæ ad recipiendas divinas inspirationes ordinarias disponant, non tamen ad insolitas et præfinitos a prudentia christiana limites transilientes, quibus homo supra modum humanum elevatur. Quod, si aliquando virtutes infusæ in actus heroicos prorumpant, ut cum Abraham in spem contra spem credidit, cum Pastor dat animam suam pro ovibus suis ex caritate dilectis, vel alia similia, vel majora elicit ; tum cum virtutibus dona concurrunt ad operis tam ardui insolitam granditatem. Dona namque supponunt virtutes, easque perficiunt ; neque enim Spiritus sanctus ad opera ultimæ perfectionis ciet leges communes non servantes, nec illos ad sublimia applicat, in quibus non habitat ; non habitat vero sine caritate, nec est caritas sine aliarum virtutum infusarum comitatu.

Dices : Sicut opera extraordinaria, ad quæ a Spiritu sancto propellimur, rara sunt et inconsueta, ita non est opus dono habituali permanente a virtutibus discreto, sed

auxilii actualis novo et copiosiori impulsu, quo a divino Spiritu ad illa agamur, quæ raro agenda sunt; si enim infunderetur aliquid habituale connaturaliter et permanenter nos reddens ad divinas impressiones idoneos, semper etiam et connaturaliter in operationes extraordinarias possemus erumpere, cum habitibus, prout volumus, utamur; quod tamen est contra rationem operationis extraordinariæ, quæ est de raro contingentibus. Ergo supervacanea est donorum illorum accessio.

Respondeo, quod, etsi donis Spiritus sancti non nisi ad opera extraordinaria, quæ raro contingunt, disponamur; decet tamen nos esse semper paratos, atque adeo his donis permanenter instructos, ut spiritum, qui ubi vult spirat, venientem excipiamus, atque illo eamus, quo divinus impetus fert. Et, licet ad hæc auxilium transeunter communicatum sufficeret, melius tamen, suavius, et connaturalius divinorum perfusione donorum ad divina elicienda, patiendaque aptamur. Et quid mirum, si in justificatione dona sua confert Spiritus sanctus, qui seipsum dat, cum sit donorum primum, et ratio donandi alia divinus amor, Spiritui sancto ex vi suæ processionis eximius? Accedit quod, licet hæc dona ad aliquid extraordinarium disponant, plures tamen Sancti sunt, in quibus hæc extraordinaria ordinaria sunt; nam in aliis donum orationis, quod sine dono intellectus, scientiæ, et sapientiæ non est, ita abundat, ut statim absque meditationis circuitu toti rapiantur in Deum, et sibi suaviter elapsi, divinoque amore feliciter ebrii, in abysso Divinitatis natent. Alii dono consilii præditi in dubiis præsentissima et juxta solidissima præbent responsa. Alii ita fortitudinis dono intrepidi, ut inter opprimentes fere foris pugnas, intusque timores, nec adversis frangantur, nec prosperis extollantur, inter fluctuantesque causas, et personas nulla inclinatæ mentis vicissitudine concutiantur. Alii timoris dono ita configunt carnes suas, ita in præsentem Dei majestatem reverentia afficiuntur, ut sensibiles sacri tremoris motus continenter experiantur. Ad quæ omnia habituale donum corda nostra permanenter disponens desideratur.

Quantum vero ad speciales doni cujus libet differentias et notiones plura dicemus, dum de virtutibus theologicis. Unde breviter sciendum, his septem donis totum hominem, omnes ejus potentias, earumque operationes rectitudinem obtinere : ratio enim sapientia, intellectu, consilio, et scientia perficitur apprehendens intellectu veritatem. De ea per altissimas causas judicans sapientia, per inferiores scientia, eamque ad praxim consilio deducens. Voluntas vero in cultum divinum exercendum amplificandumque, et in bonum alienum proximi diligendum pietate inclinatur. Appetitus vero sensitivus in timore periculorum fortitudine roboratur; concupiscentia vero delectabilium timore desideria carnalia confingente frænatur. Donis perficientibus intellectum perficitur mens, ut veritates divinas, speculativas et practicas non tam discursu, inquisitione et examine, quam connaturalitate, gustu et suavissima experientia percipiat. Dono pietatis Deo cultum deferimus, non solum quia Dominus omnium supremus singulis esse largitur et conservat, quod religionis munus est, sed quia divina Majestas in seipsa, et propter seipsam, quæ honoretur dignissima est. Hoc dono adjuti viri sancti in oratione pernoctabant, divinarum consolationum undis affluebant, miracula petebant et impetrabant. Dono fortitudinis viri sancti, et Martyres Christi terrena despicientes, terribilia contemnentes, mundo et tyrannis majores, verberari, excarnificari, occidi potuerunt, flecti non potuerunt; nec sustinere falsa per infirmitatem metuere, nec læsi unquam a veritate conticuere : et existimantes se omnia posse in confortante se, in Deo suo transgredientes murum, id est, omnem occurrentis difficultatis obicem, animum in ipsa rerum difficultate crescentem sentiebant. Dono denique timoris non solum in Deitatis contemplatione et admiratione contremiscimus, sed etiam libidines reprimimus, cupiditates configimus, hostem domesticum prosternimus et superamus. Sed de his abundantius, et ex professo tum in alio loco, tum in materia de Incarnatione sermonem instituimus.

REFLEXIO.

Docet D. Thomas q. 69. dona comitari beatitudines, quæ sunt heroicæ operationes, quibus nedum ad beatitudinem redimus, sed ipsam beatitudinem futuram quodam experimento prægustamus. Vere etenim beatus est, qui paupertate spiritus terrenorum bonorum nugas nihili facit. Beatus qui

inordinatas appetitus irascibilis passiones lance pensat æquali, nec læsus lædit, nec a malo vincitur, sed vincit in bono malum ; mitis ad loquendum, tener ad compatiendum, facilis ad remittendum, promptus ad subveniendum. Beatus, qui lacrymis et compunctione immodicas delectationes, effusos risus et dissoluta gaudia compescit. « Felices lacrymæ, » inquit Bernardus, « quas benignæ manus Conditoris aspergunt ; et beati oculi, qui in talibus liquefieri elegerunt, quam elevari in superbiam, quam omne sublime videre, quam avaritiæ, et petulantiæ famulari. » Beatus, qui esurit et sitit justitiam, et in Deum æternum justitiæ fontem suspirat ; nec quærit frustra, quia quærit veraciter, quærit frequenter, quærit perseveranter ; ut nec quærat pro illo aliud, nec cum illo aliud, nec ab illo ad aliud convertatur. « Facilius est autem, » inquit Bernardus, « cœlum et terram transire, quam ut sic quærens non inveniat, sic petens, non accipiat, et sic pulsanti non aperiatur. » Beatus misericors ; nam, ut Patres omnes a sacris Scripturis eruditi conclamant ; misericordia est salutis præsidium, fidei ornamentum, propitiatio peccatorum, misericordia virtus tanta est, ut sine illa cæteræ etsi sint, prodesse non possint, quia virtutibus ornatus insignibus, si misericors non est, misericordiam non meretur ; et in illo magno summoque judicio tanti æstimabitur vel largitatis benignitas, vel tenacitatis impietas, ut pro plenitudine omnium virtutum, et pro summa omnium commissorum, et per unum malum illi in ignem mittantur æternum, et per unum bonum isti introducantur in regnum. Beatus corde mundus : quid enim homine casto et verecundo amabilius ? Quam pulchra, et quam splendida gemma morum est castimonia juncta pudori et verecundiæ in vita et vultu Christiani ! Quam vera, et minime dubia bonæ spei nuntia, bonæ indolis index virga disciplinæ, expugnatrix malorum, propugnatrix pietatis, specialis gloria conscientiæ, famæ custos, vitæ decus, virtutis sedes, naturæ laus et insigne totius honesti ! Cum vero castitas virgineo candore claret, nihil ea illustrius ; nam, ut Ambrosius et Cyprianus tradunt, virginitas est soror Angelorum, victoria libidinum, regina virtutum, possessio omnium bonorum, qua supergreditur humanum conditionem in carne præter carnem vivens, Angelosque imitatur, ac quadantenus superat : Angeli enim sine carne vivunt, virgines vero in carne triumphant. Beatus denique qui persecutionem patitur propter justitiam ; nam, ut ait Ambrosius : « Illud est magnificum, si subjectus contumeliis judicium Dei laudes ; si vexatus ægritudine, judicio Dei deputes ; si te inopia præmit nec revocet quominus laudes justitiam Dei. »

Denique his donis futuram inchoari beatitudinem inde claret, quod illam duodecim fructus suavissimi consequuntur ; nam, ut ait Apost. ad Gal. v : *Fructus spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, benignitas, longanimitas, mansuetudo, modestia, fides, continentia, castitas ;* duodecim illis fructibus præsignati, de quibus Apoc. ultimo dicitur : *Ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim.* Tunc enim ultimam spiritalis vitæ suavitatem homo consequitur, quando et ad ea, quæ sunt intra se, et ad ea, quæ sunt juxta se, et ad ea, quæ sunt infra se, rectissime ordinatur : recte autem disponitur homo intra se, cum in divinis caritate fruitur, et in Domino gaudium plenum, quod nemo tollet a se experitur ; et pacem, quæ exsuperat omnem sensum, a Christo datam, a Christo relictam, nec quomodo mundus dat, datam persentit ; et per patientiam possidet animam suam, et per longanimitatem nulla persecutionis instantia, nulla promissorum bonorum dilatione fatigatur. Ergo illa vero, quæ sunt juxta se homo bene disponitur, dum in proximum bonitate diffunditur, benignitate se illi attemperat, mansuetudine eum demulcet, fide, seu fidelitate ingenue et candide, absque dolo, et fraude cum illis conversatur. Denique in his, quæ sunt infra se, passiones nimirum, et exteriores operationes, bene se habet mens humana, si in dictis et factis modum modestia observat, si illicitas concupiscentias per castitatem domat, si a licitis etiam per continentiam abstinet.

Hæc cum ita sint, permitte te, lector, Spiritui sancto, ut in te donorum suorum charismata profundat, qui communicationis est avidus, et, ut ait August. *in Ps.* XCIX, « salutis nostræ avarus. » Permitte te totum, ut tibi donorum omnium beatissimam copiam, beatitudinum singularum, felicitatem inchoatam, cunctorumque fructuum optandam suavitatem conferat, cui parum donum unum sine alio prodesset, dicente Greg. 1. *Moral.* cap. 15 : « Sicut unaquæque virtus sine alia valde destituitur, ita unumquodque

donum sine alio imperfectum erit. Minor est sapientia, quæ intellectu caret : sapientia enim, quæ est sine intellectu, est hebes. Inutilis est intellectus, si ex sapientia non subsistat, quia cum altiora sine sapientiæ pondere penetrat, sua illum levitas gravius ruiturum levat. Vile est consilium sine fortitudine, quia quod tractando invenit, sine viribus ad actum non producit. Fortitudo etiam, quæ plus potest, sine moderamine rationis in præceps ruit. Nulla est scientia sine pietate, quia qui bona cognita non exequitur, gravius judicatur. Pietas sine scientiæ discretione quomodo misereatur ignorat. Timor sine his nihil valet, quia ad omnia trepidans a bonis torpet. » Permitte te illi ubique, quia, ut ait Ambrosius lib. 6. *de fide Resurrect.* cap. 3, « potes ubique orare, et in cubiculo tuo semper orare : habes ubique cubiculum tecum. Etsi inter Gentes, inter Judæos positus sis, habes tamen tuum ubique secretum. Cubiculum tuum mens tua est. In populo licet positus, tamen in interiore homine arcanum tuum, secretumque conservas. Intra in recessum pectoris tui, totus ingredere. » Permitte te generose, quia, ut in *Octonario* 17., ait idem Pater : Cum oras, magna ora ; id est, ea ora, quæ æterna sunt, non quæ caduca ; ora quæ divina sunt atque cœlestia, ut sis sicut Angeli in cœlo. Non audit Dominus nisi quod dignum suis ducit esse beneficiis. »

Duo monita.

Duo hic in fine hujus speculationis observanda operæ pretium duxi. Primum est, non sine causa Lucam enumerasse solum quatuor beatitudines, Matthæum vero octo, quia, ut ait D. Thomas, Lucas eas duntaxat beatitudines recenset, quas Christus turbis exposuit, quibus eas solum proposuit, ut falsa earum existimatio felicitatem in bonis terrenis collocans, removeretur. Unde paupertatem, esuriem, fletum, persecutionem, amori divitiarum, deliciarum, vanitatum, et favorum humanorum opposuit ; Matthæus vero eas beatitudines commemorat, quas discipulis Veritas proposuit, quibus utpote ad majora vocatis, ampliora etiam exposuit, quibus ad veram felicitatem facilius tendimus et securius.

Addit S. Ambrosius lib. 5. *in Luc.* c. 6 : « Quatuor tantum beatitudines S. Lucas Dominicas posuit, octo vero S. Matthæus : sed in istis octo illæ quatuor sunt, et in quatuor istis illæ octo. » Porro hujus octonarii numeri rationem anagogicam subjungit adeo difficilem et obscuram, ut insignes viri, iique doctissimi a me consulti verba Ambrosii nedum comprehendere, sed ne quidem explicare unquam potuerint. Hæc autem verba omnibus obvia, et in communi plurium Martyrum frequenter in Breviario perlecta, sunt hæc : « Ilic, » id est Lucas « quatuor velut virtutes amplexus est cardinales ; ille, » id est Matthæus, « in illis octo mysticum numerum reseravit. » Verba illa adhuc satis plana sunt, sed cur mysticum numerum in illis octo Matthæus reserarit, audi rationem obscurissimam, et quam, ni fallor prima vice non intelliges : verba illa sæpe sæpius animo agitavi, et hæc tandem genuina, ut opinor, explicatio occurrit : « Pro octava enim, » inquit, « multi inscribuntur Ps. : et mandatum accipis octo illis partem dare fortasse benedictionibus. Sicut enim spei nostræ octava perfectio est, ita octava summa virtutum est. » Ibi S. Ambrosius ad duo Scripturæ loca alludit, primus est titulus quorumdam Psalmorum, qui inscribuntur « pro octava », quia, ut exponunt Abulensis, Lyranus, et Bellarminus, canebantur super citharam octo chordarum ; vel in sensu anagogico, quia in honorem futuræ resurrectionis, quæ erit octava ætas mundi, quæ succedet miseriis præsentium sæculorum, quæ septem diebus perpetuo circumaguntur. Ita Greg. Magnus, Gregorius Nyssenus, et Beda. Secundus locus habetur Eccles. cap. x, ubi dicitur : *Da partes*, vel ut alii legunt apud Robertum Stephanum, *partem septem, necnon et octo, quia ignorat*, etc.

Sensus ergo Ambrosii est hujusmodi : Ne mireris, si Matthæus octo beatitudines Dominicas posuerit, mysticum namque numerum voluit reserare ; mysticum porro esse illum numerum, et in Scripturis commendatum, ex eo patet, quod multi Psalmi titulum illum præferunt, « pro octava », tum etiam quia Ecclesiastes nobis mandat partem dare septem et octo, per quæ octo fortassis intellexit octo istas benedictiones, seu beatitudines. Denique quia, sicut octava et Dominica dies, in qua Christus resurrexit, significat resurrectionem nostram futuram, quæ tota est spei nostræ perfectio et consummatio : ita per octavam beatitudinem virtutes omnes comprehenduntur, quibus beatitudinem illam assequemur in futuro, eam-

que in præsenti participamus. Gratum me acturum lectori arbitratus sum, si locum quotidie occurrentem, satisque salebrosum complanarem.

Alterum quod te moneri velim, est periculosum esse valde de motibus extraordinariis Spiritus sancti, ad quos per dona disponimur, judicium ferre. Unde nonnulli, mulieres potissimum, fœdis prolaptionibus corruunt, et opinantes se operari aliquid grandius more mortali, nihil aliud agunt, quam ut vanissimi et stultissimi videantur. Quare non nisi ad viros spiritales et eximia prudentia præditos, quibus datum est de omnibus judicare, motus illos discernere, et an malignus spiritus sese in Angelum lucis transfiguret, pervidere attinet. Unde dona illa Spiritus vocantur, juxta illud Isaiæ XI : *Requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiæ, et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis : et replebit eum Spiritus timoris Domini.* Vocantur, inquam, Spiritus, non solum quia spiritu cordis divini, seu Spiritu sancto imprimuntur, ut eis agantur filii Dei ; sed etiam quia singulari Spiritus discretione in his insolitis dijudicandis opus est, ne opinio verisimilis fallat, ne quod bonum est, malum ; ne quod malum est, bonum esse credatur. Hinc etiam D. Thomas præclarissimam et solidissimam regulam præscribit lib. 3. *contra Gent.* cap. 135, ut modum in externis humilitatis officiis teneamus, quod a novitiis observari pervelim. « Ea quæ abjectionis sunt, » inquit, « sponte assumere, ad humilitatem pertinet, non quidem simpliciter, sed secundum quod est necessarium. Cum enim humilitas sit virtus, nihil indiscrete operatur. Non est igitur humilitatis, sed stultitiæ, si quis quodcumque abjectum assumpserit : sed si id, quod necessarium est fieri propter virtutem, aliquis propter abjectionem non recusat ; puta si caritas exigat quod proximis aliquod officium abjectum impendatur, hoc propter humilitatem aliquis non recuset. » Quamvis enim, ut ibidem observat S. Doctor, abjectis quandoque utamur per virtutem, ut medicina quadam, « puta, » inquit, « si alicujus animus ad immoderatam excellentiam sit pronus, utiliter debita moderatione servata abjectis utitur vel sponte, vel ab aliis impositis, ad elationem animi comprimendam, dum per hæc, quæ gerit, sibi ipsi quodammodo purificat etiam infirmos homines, qui circa vilia officia occupantur. » Attamen in his eximia prudentia opus est, et Patris spiritalis oculata providentia.

DISSERTATIO II

De virtutibus Theologicis : et primum de Fide.

Hactenus in humanis morata parum ad divina conscendit theologia nostra, ut circa Deum immediate versetur, quæ a Deo nomen accepit. Illam sane puderet, et in nomen, quod profitetur, se peccare, suoque officio deesse agnosceret, quin spuriam se et degenerem prædicaret, si humanis contenta vartutibus, humi reperet, et ingenitæ dignitatis oblita, divina et sancta non versaret animo, et cum Apostolo mente non excederet Deo, sublimia non specularetur, et purissimis Christianismi maximis ethicam non locupletaret, quibus secura ad æternam felicitatem via sternitur et munitur. Quamvis enim omnes scientias, et artes adhibeat, easque velut ancillas ad arcem vocet, eas tamen cito fastidit, tamdiuque tædet, quamdiu a divinorum, quibus immediate speculandis inhiat, consideratione retardatur. Omnes perrumpi creaturarum obices avet, ut una uni vacet, Deo scilicet adhæreat, et unus cum eo spiritus evadat.

Neque enim scientiarum regina eo nonnullorum errore imbuitur, qui theologiæ sin unicum, certe præcipuum negotium et munus censent, legitimique theologi partes se implevisse arbitrantur, si senticosis scholæ tricis immorati, implexis methaphysicæ nodis importunisque cavillorum remoris immoriantur. Vera theologia subtilitates non

negligit, sed solida præfert ; argutias moderatas non aspernatur, ne sit adversus hæreticos inermis et ignava, sed in illis operæ prætium non ponit, et juxta regulam Augustini utendis utitur, fruendis fruitur, Deo scilicet, cui adhærere bonum est.

Ne mireris ergo, lector, si decursis unica dissertatione longissimis de virtute generatim disputationibus, ad theologicas, fidem, spem, caritatem theologia nostra tota festina, et juxta festiva procedat, ac ferme abrepta feratur, quia Christianismus hac triplici virtute, veluti tessera ab aliis omnibus sectis distinctus, sola materia est digna, quæ a theologo Christiano tradatur, quæve a te, lector optime, legatur. Te enim ita comparatum arbitror, vel volo, ut ea parum cures, quæ nec ignoranti nocebunt, nec scienti opem ferent; quia, si satagis rerum tuarum, si consulis et provides utilitatibus animæ tuæ, illis accuratissimam operam navabis, quæ Christianum decent, Christianismum docent, officii tui te monent, ad illudque implendum juvant, instituunt, hortantur.

« Nosce teipsum, » inquiebant philosophi : quanto potius Christiano sui notitia ingeri debet, et inculcari ut sciat se non minus philosophis præstare, sed infinitis partibus superiorem esse, quam homines præstare brutis philosophi crediderunt. Agnosce, Christiane, dignitatem tuam. Agnosce qualis sit Dominus tuus, qui te servum suum fecit fratrem suum : parum erat, fratrem suum fecit membrum suum, fecit fide discipulum suum, spe commilitonem suum, caritate filium suum. « Itane, » inquit August., « tanta dignitas viluit, quia tam benigne præstita est? Si non præstaretur, desideraretur : quia præstita est, contemnitur. » Si scires donum Dei, si Christiani statum, dignitatem et officia expenderes, si ethicæ Christianæ altitudinem, atque Evangelicæ legis œconomiam pervideres, et quam magnam tibi personam imponat Christi institutio, ordo gratiæ, fidei lumen, spei securitas, amicitia caritatis, qua adoptaris in filium Dei, expenderes, obstupefactus, ac extra te raptus utique gauderes tibi prætermissis aliis immensam segetem metiendam suppeditari, indigitari immensas regiones decurrendas, opulentas aurifodinas aperiri, et amplissima proponi motiva, quibus et pii affectus cieantur, et vita tua ad immaculatas Evangelii et Christianismi leges exigatur. Et, quamvis, cordate lector, ingenii et pietatis meæ inopia ab illa, qua theologum instrui decet, beatissima copia longissime me abesse aperte confitear, et præ me feram ; tanta tamen est Christianismi, virtutumque theologicarum opulentia, ut me quamlibet exilem, et tractando pro dignitate Christianismo imparem, copia inopem faciat, ut patebit in decursu.

CAPUT I.

DE FIDEI NATURA ET DIGNITATE.

De virtutibus theologicis agit in communi S. Thomas hic q. 66, fusius vero et in particulari in principio secundæ, in qua parte de virtutibus singulatim acturus, divitias scientiæ suæ profudit, virtutum medullas, fimbrias, et veluti anatomen mira arte, majori pietate, et sibi semper constanti eruditionis profunditate exposuit, discursit, enucleavit. Nos autem brevitati unice studentes, ea, quæ S. Præceptor de virtutibus duobus illis in locis disputavit, hic simul explicanda suscipimus, et immensum infinitæ materiæ amplitudinem intra hujus libri angustias derivandam aggredimur.

Faxit Deus ut nos, uti angelicæ ejus doctrinæ tenaces et fere exscriptores, ita et illius simus pietatis æmulatores, in quam velut potissimum hujus tractationis scopum collineavit, ut declarant præclara verba in prologo 2. 2. præfixa : « Post communem considerationem de virtutibus et vitiis, et aliis ad materiam moralem pertinentibus, necesse est considerare singula in speciali : sermones enim morales universales minus sunt utiles, eo, quod actiones in particularibus sunt. » Verum quia in hac sacra virtutum triade fides cæteras ordine saltem generationis præcedit, sicut lumen rationis omnium virtutum naturalium partui præit, ideo de ea prius disserendum merito arbitramur, quam de aliis sermonem instituamus. Cæterum ne vel æquivocatione laboret nostra disputatio, vel incertis subnixa videatur, duo sequentibus speculationibus veluti fundamenta præstruenda sunt, quorum altero quid nomine fidei intelligendum sit præmittamus, altero ejus existentiam in antecessum demonstremus.

Præmittitur significatio fidei, ejusque necessitas præsupponitur.

Præmoneo igitur primo, fidem varia signi-

ficare, variisque proinde sub acceptionibus in Scripturis, probatisque auctoritatibus frequentari. In primis non raro pro doctrina et dogmatibus veræ religionis sumi assolet, ut cum post Athanasium recensitis religionis orthodoxæ articulis cantat Ecclesia : « Hæc est fides catholica, quam nisi quisque fideliter, firmiterque crediderit, salvus esse non poterit. » In quo etiam sensu intelligendus venit locus ille Apocalypseos II. cap. : *Non negasti fidem meam*, id est doctrinam, quæ est veræ fidei objectum, non es inficiatus.

Accipitur secundo fides a jurisperitis et oratoribus pro fidelitate promissis firmiter stante, et dictis semper consentiente : sic etiam in Scriptura vocatur dispensator et servus fidelis, qui promissis non deest, officia persolvit, et quæcumque sive Deo, sive hominibus pollicitus est, exitu præstat. Sic etiam Deus dicitur fidelis in omnibus verbis suis, quia promissa ejus eventus nedum confirmat, sed superat : hinc dicitur de Christo Isai. XI, quod erit fides cinctorium renum ejus, quia est veluti totus fidelitate circumamictus, ut quæ pro æterna vita laborantibus spopondit, impendat, et ultra merita et vota superimpendat.

Usurpatur tertio fides pro fiducia et confidentia, quia quis de aliquo optime sperans, ejus se voluntati permittit : sic cum fide nos orare vult Jacobus cap. I : *Postulet*, inquit, *in fide, nihil hæsitans :* id est qui Deo sincere servit, qui omnes cogitationes suas, omnia studia, et omnem spem in uno Deo figit ac locat, qui unum Dei obsequium, præterea nihil curat, securus postulet, nec vacillans ab eo petat qui dat abundanter, et non improperat.

Quarto interdum veritatem, vel veracitatem significat. Sic Christus Apocalyp. I. appellatur *testis fidelis*, id est veridicus et sincerus, a fraude purus, nulla simulatione tectus, nulla arte coloratus, sed apertam et nudam veritatem peræque amans, peræque prodens. Denique et stricte nomine fidei intelligunt Christiani et theologi virtutem illam divinitus infusam, qua mysteriis a Deo revelatis, quamlibet obscuris, intellectus humanus et humiliter obsequitur, et firmiter assentitur. De hac impræsentiarum pluribus agemus.

Prænoneo 2. satis, superque nos de existentia fidei convictos iri, si ejus necessitatem suademus cum æque auctor gratiæ ac naturæ nunquam deficiat in necessariis. Fidei autem necessitatem sublimi discursu probat D. Thomas q. 2. art. 3, quia nimirum in omnibus naturis ordinatis duo ad inferioris naturæ perfectionem concurrunt, unum quidem secundum motum superioris agentis, sicut aqua secundum proprium motum impellitur in centrum, et secundum motum lunæ movetur circa centrum secundum fluxum et refluxum. Similiter orbes planetarum propriis motibus ab oriente in occidentem moventur; motu autem primi orbis ab oriente in occidentem cientur, quod et in aliis principalioribus mundi partibus verum esse probatur : nam terræ secundum propriam naturam convenit quies in centro, ex actione vero corporis superioris, scilicet cœli, convenit germinatio vegetabilium. Ipsi etiam primo cœlo, scilicet empyreo, convenit naturaliter lux et proprius motus; ex actione vero Angelorum perpetuitas motus. Quin et ipsis Angelis actiones quædam sunt naturales, cumulata vero perfectio ex illuminatione superiorum derivatur. Ergo similiter creatura rationalis non solum debet perfici eo, quod sibi secundum propriam naturam competit, sed etiam supernaturali perfectione, quæ per fidem obtinetur, consummari; alias natura totius universitatis perfectissima deterioris foret conditionis ; natura, inquam, illa, quæ cum agnoscat universalem rationem boni, immediatum habet ad Deum ordinem ; cum solus Deus sit universale bonum infinitæ cordis humani capacitatis satiativum : atqui summi boni participationem habere nequit, nisi prius supremam veritatem agnoscat, cujus proinde debet esse discipulus per fidem, ut discat a Deo doctore, juxta illud Joan. VI : *Omnis, qui audit a Patre, et didicit, venit.* Addiscentem porro oportet credere : ergo necessaria est fides, qua homo aliquid supra rationem naturalem credat.

Accedit, fidem non modo ad ea, quæ rationem excedunt, cognoscenda esse necessariam, sed etiam ad ea, quæ per rationem naturalem cognosci possunt. Primo ut citius et facilius ad cognitionem veritatis homo perveniat, ad quam nonnisi post longum tempus, et supposito scientiarum philosophicarum apparatu humana ratio pervenire solet. Secundo, ut divinarum veritatum notitia communior sit, et in hebetes, variisque implicatos occupationibus diffundatur, quæ ante fidem nonnisi paucis eruditis patere poterat. Tertio, ut earumdem veritatum

cognitio certior sit, et ab omni falsitate immunis, quæ antea non nisi multis permixta erroribus philosophis affulgebat. Quam rationem in proœmialibus theologiæ latus prosecuti sumus. Egregie etiam, et juxta acute observat S. Thomas art. 2. ad 3. vix ac ne vix quidem posse Deum sine fide vere cognosci, imo infideles vere Deum esse non credere, quia, cum eas, quas de Deo norunt, veritates multis admisceant erroribus, idolum sibi fingunt, non Deum, qui cum sit simplicissimus, non potest partim vere, partim false cognosci. Dum ergo aliquid ei verum tribuunt, et simul aliquid repugnans asserunt, sibi ipsi contradicunt.

Dices : Quomodo fides potest esse eorum, quæ per rationem naturalem possunt investigari, cum fides sit necessario non apparentium ; scientia vero evidentium ? Imo sequeretur actum credendi non esse meritorium, ea saltem credendo, de quibus est ratio naturalis ; vel saltem meritum fidei minui : si enim habeatur ratio sufficiens ad credendum Deum esse, id non erit liberum credere, vel non credere, subindeque non erit meritorium, cum totam fidei difficultatem evacuet.

Respondeo, fidem non esse quidem necessariam, ut veritatibus illis assentiamur, quas possumus ratione naturali demonstrare, sed quia ratio humana offusis præsertim peccatorum et concupiscentiæ tenebris obscurata sæpe cespitat, sæpe cæcutit ; ideo fides est necessaria, ut rationem vel errantem reducat, vel infirmam confirmet, vel dubitantem dirigat. Porro naturales veritates, si ratione homo demonstrat, de illis non habet fidem ; si non capit, eis fide credit.

Quod si rationes illæ non sint demonstrativæ, pariant scientiam, sed nec fidem duntaxat confirment, tunc fidei merito nequaquam obsunt : possunt enim dupliciter considerari, primo ut præcedentes ; cum nimirum aliquis est ita comparatus, ut nolit credere, nisi ratione humana inducatur, et tunc verum est dictum Gregorii : « Fides non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. » Sicut etiam homo actum virtutis propter antecedentis passionis impetum exercens, omni merito privatur. Secundo possunt se habere consequenter, ut cum homo promptam habens credendi voluntatem, diligit veritatem creditam, ad eamque exornandam pro virili excogitat rationes, et si quas invenire potest, ex abundantia cordis amplectitur, ut testimonia Dei credibilia faciat nimis ; et tunc rationum studium et inventus, sicut melioris voluntatis, ita majoris meriti signum est : sicut etiam in moralibus passionis impetus ferventem voluntatis amorem consecutus promptioris est voluntatis argumentum. Imo in ipsa scientia, licet assensus non sit per se meritorius, quia non est liber, sed efficacia demonstrationis necessario expressus, tamen quia consideratio actualis libero subjacet arbitrio, meritoria esse potest, si ad finem caritatis, honorem scilicet Dei, et proximi utilitatem referatur. Quod a fortiori de actu credendi verum est, quia a pio voluntatis a Deo motæ affectu pendet, subindeque libertatis et meriti capax omnino dicendus est. His præsuppositis, de natura et essentia fidei agendum est, quæ quia ex objecto vananda est, de illo primum disserere operæ pretium est.

SPECULATIO I.

Fides solum Deum, solique Deo credit, at divinæ duntaxat innititur auctoritati.

Pro intelligentia supponenda, vel potius recolenda sunt ea, quæ in principio libri primi de objecto theologiæ præmisimus, quibus adde objectum impræsentiarum dupliciter usurpari posse : primo enim res credita vocatur objectum *quod ;* auctoritas vero, propter quam credimus, vocatur objectum *cui.* Quod utrumque subdividitur in materiale et formale : objectum *quod* materiale est illud, quod propter aliud credimus ; formale vero est illud, quod per se et primario credimus ; objectum materiale *cui* est illud, cui credimus ratione alterius, sicut formale est illud, cui credimus propter se. Dum ergo asserimus Deum solum, solique Deo credere fidem, idem est ac si diceremus Deum esse objectum formale *quod* fides credit ; et ejus veritatem in dicendo et attestando, seu veracitatem, esse objectum *cui* credit. Dixi objectum formale, quia de materiali nulla potest esse difficultas, apud omnes enim in confesso est et per se notum, objectum materiale, quod fides credit, esse illud omne, quod revelatum est ; objectum vero materiale, seu personas, quibus credimus, esse Prophetas, Christum Dominum, Apostolos, Evangelistas, et Ecclesiam. Hoc præmisso,

Probatur prima pars : Illud fides credit, seu illud est objectum *quod* formale fidei,

cujus notitiam fides per se primo quærit, aliorum vero cognitionem negligit, nisi ad pleniorem illius objecti agnitionem deserviant : nihil enim aliud per objectum formale, et primarium alicujus facultatis, scientiæ, et habitus intellexere hactenus philosophi, vel certe intelligere potuerunt ; ideo namque color est objectum adæquatum formale potentiæ visivæ, quia nihil sub potentiam visivam cadit, nisi sub ratione colorati ; et illa multiplicium objectorum, ad quæ se extendit oculus, multiformis varietas quantaquanta est, nullatenus ad potentiam visivam referretur, nisi foret aliquo colore induta. Atqui fides solius Dei notitiam quærit, ad alia vero nequaquam divertit, et veluti digreditur, nisi quatenus ad Deum manuducunt, Deumque respiciunt, vel ut principium, a quo procedunt, vel ut finem, ad quem redeunt, et contendunt : alias fides non esset virtus theologica, nec esset lucerna lucens in caliginoso loco, ad invisibilia Dei manuducens, nec substantia sperandarum rerum, id est divinarum, quæ sunt una, et tota ratio spei nostræ : ergo solum Deum tanquam objectum formale adæquatum fides credit. « Si consideramus materialiter ea, quibus fides assentit » (inquit D. Thomas 2. 2. quæst. 1. art. 1.) « non solum est ipse Deus, sed etiam multa alia secundum quod habent aliquem ordinem ad Deum, prout scilicet per aliquos Divinitatis effectus homo adjuvatur ad tendendum in divinam fruitionem ; et ideo ex hac parte etiam objectum fidei est quodammodo veritas prima, in quantum nihil cadit sub fide, nisi in ordine ad Deum, sicut et objectum medicinæ est sanitas, quia nihil medicina considerat, nisi in ordine ad sanitatem. »

Dices : Nonne alia multa præter Deum sunt immediate revelata, puta humanitas Christi ? Nonne ista propositio : « Christus non est homo », est immediate contra fidem ? Ergo solus Deus non est objectum immediatum fidei, nec subinde formale, quod est immediate revelatum.

Respondeo, non sufficere ut aliquid sit objectum formale fidei, quod sit immediate revelatum immediatione excludente discursum inferentem conclusionem ex articulo revelato, sed etiam excludente ordinem, et attributionem ad aliud. Ista autem propositio, « Christus est homo, » licet sit immediate revelata, et non ex alia per discursum derivata, non tamen absque ordine, et attributione ad Deum, quem unum fides quærit ejusque notitia contenta est, et felix : quod si præter Deum alia novit, non propter ista beatior, sed propter Deum solum est beata ; et in hoc pacto fides expressio est scientiæ Dei, et Beatorum.

Instabis : Fides, utpote virtus theologica, respicit quidem Deum : sed in hoc convenit cum aliis virtutibus theologicis Deo uni, et unice vacantibus : ergo prout ab aliis virtutibus distinguitur, respicit Deum sub ratione propria, et characteristica, quæ non potest esse alia, quam ratio entis revelabilis, quæ cum possit prædicari in recto de omnibus, quæ a fide respiciuntur, sola rationem objecti formalis sibi vindicat : ergo non Deus, sed ens revelabile, Deo, et creaturis analogice commune, est objectum formale fidei.

Respondeo Deum sub ratione primæ veritatis essentialis esse objectum formale fidei nostræ, fides enim est virtus ad intellectum pertinens, ac proinde Deum sub illa ratione respicit, circa quam intellectus occupatur : Deus autem respicitur ab intellectu sub ratione primæ veritatis, et certe ideo fidei nomen virtutis theologicæ asseritur, quia Deum sub ratione alicujus divinitate eximii, non vero communis Deo, et creaturis, qualis est ratio entis revelabilis, considerat : unde Dionys. cap. 7. *de divin. Nom.* : « Fides », inquit, « est circa simplicem, et semper existentem veritatem. » Nec obest, quod Deus, ejusque veritas non prædicentur in recto de omnibus, quæ fides credit ; non obest, inquam, quia sufficit, ut quæcumque respicit fides, ad Deum, ut ad primam veritatem referantur, in eisque vel Deus ipse, vel radius splendeat Deitatis ; et ideo Marci cap. xi. hæc virtus appellatur fines Dei, quia circa Deum, ejusque veritatem immediate occupatur.

Urgebis : Deus sub ratione Deitatis est objectum theologiæ, quatenus Deitas est ratio, quam unice theologia quærit, propter quam cætera considerat, ex qua omnes divinas perfectiones, imo et omnes materias deducit, quæ ex illo principio, « Deus est qui est, » liquido, et sponte fluunt, ut ex dictis primo libro perspicuum manet : ergo similiter Deus sub ratione Deitatis est objectum fidei, cum idem sit objectum principiorum, et conclusionum.

Respondeo, quod dum asserimus primam veritatem esse objectum formale fidei, non excludimus Deitatem a ratione objecti formalis illius, sed potius eam includimus, tam-

etsi non explicemus; Deitatem quippe contemplatus fides, sicut diligit caritas : illi utraque inhiat, illi utraque incumbit immediate, sed veritas fidem allicit, bonitas caritatem inescat; cum quo stat utramque virtutem, utpote theologicam, Deum immediate respicere, sed diverso veluti radio divinitatis illici, ut ipsam, quam unice quærit, Deitatem facilius, et connaturalius inveniat, penetret, potiatur. Itaque in rei veritate, et absque vitilitigatione idem est objectum fidei, et theologiæ, sed tamen est aliqua differentia per modum includentis et inclusi : nam cum de theologiæ objecto loquimur, de sola Deitate est sermo, quia Deitas est ratio omnium probandorum de Deo, cum vero de fide est sermo, veritatem explicamus ; tum quia, cum Deitas possit esse objectum opinionis, et fidei acquisitæ per solam Deitatem, non fuisset explicata propria ratio fidei, quæ exigit actum indefectibilem a vero, veritatis amantem et tenacem. Tum quia debuit explicari distinctio fidei a spe, et caritate, quæ licet versentur circa Deum, non tamen sub ratione primæ veritatis, sed supremæ bonitatis. Quare, sicut promiscue dicimus ens, et verum esse objectum intellectus, quia ens non considerat, nisi ratione veritatis, nec veritatem speculatur, nisi ut cognoscat ens ; ita et Deitatem, et primam veritatem objectum fidei asserimus, quia Deitatem ratione veritatis virtus intellectualis considerat.

Secunda pars probatu facillima est hoc discursu : illi fides credit, cui tota innititur, quove ad credendum maxime impellitur : atqui tota ratio quare fides credit, est divina veracitas, id est, non alio ad tota, et tanta, tamque ardua mysteria credenda cietur ut motivo, nisi quia Deus, qui est veritas, quive falli, aut fallere nec vult, nec potest, veritates illas quamlibet occultas, et juxta difficiles revelavit : ergo, sicut Deum solum, ita Deo soli fides nostra assentitur, juxta illud Hilarii : « Soli Deo de se credendum est, quia nisi solus se novit. » Et illud Cassiani lib. 4. *de Incarnatione* cap. 6 : « Deus hoc dixit : verbum illius summa ratio est : removeo argumenta, removeo disputationes, sola mihi ad credulitatem sufficit persona dicentis. » Unde ait D. Thomas quæst. 14. *de Verit.* art. 8. ad 16 : « Testimonium veritatis primæ se habet in fide ut principium in scientiis demonstrativis. » Patet autem principium in scientiis esse medium et motivum assensus scientifici : ergo similiter divina veritas est motivum unicum, propter quod fides credit, cui inhæret, in quo ultimo sistit. Deo etenim credimus, quia est veritas : nec possumus nisi insulse interrogari, quare credimus veritati. Nec interest, quod illa ratio formalis sit extrinseca, cum veritatibus revelatis nonnisi propter extrinsecum testimonium, non vero propter internam rei notitiam, et scibilitatem assentiamur.

Sed dices : Nondum sistit fidei resolutio, donec Deitatem ipsam pro ratione proferat ; cum enim verum sit passio entis, veritas divina Deitatem consequitur. Unde si quæratur, quare Deo credimus, respondemus : quia est veritas, fallere non volens, nec valens. Si rursum quare est veritas postuletur ? Quia Deus est, dicimus ; ergo in Deitatem tuta refunditur fidei resolutio, subindeque deitas est ratio formalis fidei.

Respondeo, quod, postquam reddita est causa, quod creditur Deo, quia est ipsa veritas, ista quæstio, quare Deus est veritas, non est ad rem, sed plane impertinens, neque per se spectat ad causam assensus, sed causam rei : undecumque enim proveniat Deum esse veritatem, perinde est, quia infallibili veritati undecumque provenienti securi credimus, cum falsum non possit ab incommutabili veritate promanare. Unde, si per impossibile posset dari summa veritas, summaque veracitas, quæ non esset Deus, illi plane credendum foret : quod ergo veritas divina in Deitatem resolvatur, materialiter se habet ad fidei assensum ; subindeque Deitas est magis ratio fundamentalis fidei, quam formalis.

Instabis : Assentiri Deo revelanti, quia veritas est, convenit Prophetis, reperitur etiam in Beatis assentientibus Deo annuntianti aliquid futurum, vel alieni cordis arcana detegenti : ergo assentiri Deo veridico non est proprius, et singularis fidei actus, sed aliis communis.

Respondeo assentiri Deo revelanti aliter convenire beato, aliter fideli, aliter Prophetæ ; fidelis enim Deo obscure revelanti assentitur, Beatus vero futura, vel cordis cogitata per impressam evidentis luminis claritatem novit : Prophetam autem futura, vel secreta a Deo sive clare, sive obscure audire, perinde est, ejusque studium, et officium neutram in partem propensum est. Nisi mavis dicere duo in Propheta inveniri, assensum nimirum Deo

revelanti, et vaticinationem futura, vel secreta pandentem, seu procul fantem ; porro prius munus ad fidem, posterius ad prophetiam pertinere.

Insistes : Ultiman fidei resolutio fit in auctoritatem Ecclesiæ, juxta celebre illud Augustini pronuntiatum, quo omnes hactenus hæreses sæpe truncatæ, semper truncandæ sunt, ex libr. *contra epist. fundam.* cap. 5 : « Ego Evangelio non crederem, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas. » Quod quidem intelligitur de Ecclesia non præcise prout est congregatio fidelium (qua ratione non nisi humana auctoritate pollet), sed prout est organum Spiritus sancti divinitus permotum, et jugiter in propositione, atque expositione credendorum gubernatum : ergo non soli Deo fides credit.

Respondeo, quod, licet auctoritas Ecclesiæ sit regula et mensura infallibilis, ad quam veluti amussim credenda exigere debemus quoad propositionem et explicationem, ultima tamen et decretoria fidei resolutio, quoad formalem assentiendi rationem in divinam duntaxat auctoritatem, et infallibile Spiritus sancti testimonium reducitur et quiescit. Abominamur quidem, et totis odiis execramur nefandam modernorum Novatorum hæresim Ecclesiæ auctoritatem omnem pessundantium, et ad nihilum redigentium. Sed hunc errorem late confutavimus superioribus libris, et matri Ecclesiæ infallibilem in proponendis, explicandisque fidei articulis eximiam auctoritatem oporose pro virili asseruimus. Verumtamen cum his stat ultimam, et totalem assentiendi rationem Deo esse subnixam : ita ut revelatio divina sit ratio formalis, auctoritas vero Ecclesiæ sit ministra objecti fidei, eo fere modo, quo assensus scientificus reducitur in medium veluti motivum assentiendi, in syllogismum vero tanquam in instrumentum artificiose disponens, apteque proponens illud medium, ut aliciat, rapiatque intellectus assensum. Quocirca divina auctoritas est ratio formalis credendi, ecclesiastica vero est conditio, sine qua minime crederemus ; sicut bonitas proposita motivum est voluntatem ad se pelliciens, ac prolectans ; propositio vero bonitatis ab intellectu exhibente conditio est, sine qua bonitas ostensa voluntatem minime irretiret. Quorum omnium fundamentum inconcussum est, quia fontalis et primitiva ratio determinans intellectum fidelem, in eo sita est, in quo invenitur, et originatur dicendi infallibilitas. Atqui, licet in Ecclesia, prout est organum Spiritus sancti, infallibilitas inveniatur, illa tamen infallibilitas Ecclesiæ, utpote columnæ et firmamento veritatis eximia, non est prima radix firmitatis assensus, sed est resolubilis in divinam, cui subordinatur, et a qua totam suæ certitudinis firmitatem haurit et mutuatur. Neque enim Ecclesiæ credimus, nisi quia est vox Dei, cujus proinde revelationi tanquam basi tota innititur fidei nostræ certitudo. Ergo soli Deo ultimo credit fides nostra, quæ propterea mere, et adæquate divina est.

Urgebis : Hoc quod est Ecclesiam regi a Spiritu sancto ideo credimus, quia sacris Litteris proditum est ; unde ad hoc confirmandum conglobatas Scripturæ auctoritates, et promissiones proferimus, quibus indefectibilitas Ecclesiæ vindicatur, asseriturque portas inferi nunquam adversus illam prævalituras. Ergo non in Ecclesiam ut proponentem, nec in Deum ut revelantem, sed in Scripturas ultima fidei resolutio refunditur.

Respondeo evidens esse solam Scripturam non esse ultimam fidei nostræ determinationem, et veluti pondus assensus ; tum quia sacræ Litteræ corrumpi possunt vel corruptela hæreticorum, vel ignoratione typographorum. Tum quia assignari debet aliqua regula infallibilis, vel lydius lapis probans legitimos, et canonicos libros, eosque discernens a spuriis, quam utique litem Scriptura non dirimit. Tum quia Scripturæ sensus non est omnibus pervius, sed sæpe reconditus, et abstrusus, nec pro cujuslibet arbitratu verus debet elici sensus, sed a regula indefectibili exponendus ; sicut in politicis leges non ab omnibus exponuntur, sed a judicibus, penes quos res est. Tum quia, licet omnia ad fidem pertinentia virtualiter in Scripturis contineantur, non tamen formaliter explicantur, sed multa ex illis afflante Spiritu sancto deducuntur, sicut e principiis variæ conclusiones derivantur. Tum quia fides nostra, et Apostolorum, cum sit ejusdem rationis, in idem resolvitur : illi autem viri docti a Domino fidem suam in Scripturas non resolvebant, nec in Ecclesiam tanquam in rationem formalem, cum ipsi essent fundatores nascentis Ecclesiæ, et canonicorum librorum scriptores. Ergo ultima resolutio fidei in divina sistit auctoritate proposita ab Ecclesia, et in Scripturis sub interpretamento Ecclesiæ

contenta. Tum denique propter multiplicem illum rationum instructum, quibus hanc veritatem dissertatione præambula libri superioris munivimus, et deploranda Calvinistarum ultimam controversiarum decisionem ad privatum proprii spiritus instinctum inceptissime refundentium deliramenta confutavimus.

Ad argumentum ergo dicendum, quod, cum asserimus resolutionem fidei nostræ fieri in auctoritatem Ecclesiæ, per Ecclesiam intelligimus etiam omnem ejus doctrinam, quæ est verbum Dei, et ipsa Scriptura, ita ut ex utroque fiat regula totalis, et adæquata : et hinc est, quod una per aliam vicissim juvatur, et propter connexionem una per aliam comprobatur, sicut Christus testimonium perhibebat de Joanne, et Joannes de Christo. Unde nec in Scripturam præcise, nec in Ecclesiam duntaxat, sed in utramque simul reducitur fidei nostræ resolutio. Non quod auctoritas Ecclesiæ sit ratio formalis credendi, sed quia est organum, oraculum et instrumentum a Deo institutum, quo suam patefaceret voluntatem et cœlestia divini cordis arcana reseraret.

Insistes : Ergo committetur circulus vitiosus in processu resolutionis fidei nostræ ; cum ideo credamus Ecclesiæ, quia ita monet Scriptura, Scripturæ vero fidem adhibeamus, quia Ecclesiæ suadet auctoritas.

Respondeo, quod, quando assumitur auctoritas Ecclesiæ probata per Scripturam ad ejusdem Scripturæ auctoritatem confirmandam, non accipitur auctoritas Ecclesiæ, ut probata solum per Scripturas, sed ut aliunde manifestata, præclaro nimirum credibilitatis argumentorum concentu persuasa, ob quæ Ecclesia tot præsidiis ornata grandem sibi conciliat auctoritatem, dignaque est, quæ credatur. Maxime quia hujusmodi probatio apud fideles duntaxat, et domesticos fidei valet ; contra infideles vero Scripturas inficiantes, vel contra hæreticos Scripturas quasdam confitentes, et pro arbitrio decertantes, quo pacto sit disputandum, dissertatione præambula alterius libri satis operose monstratum est.

Replicabis : Si quæratur cur Ecclesiæ credendum sit, respondetur : quia Deus dixit ; et si requiratur cur credatur ita Deum dixisse, respondetur, quia hoc Ecclesia profitetur. Sed tunc testimonium Dei sola Ecclesiæ auctoritate probatum assumitur ad ipsam Ecclesiæ auctoritatem confirmandam. Ergo, velimus, nolimus, in evidentem incurrimus circulationem.

Respondeo, quod, dum respondet aliquis se credere Ecclesiæ, quia ei credendum fore Deus jubet, tunc reddit rationem formalem assensus sui : quando vero iterum rogatus respondet se credere Deum de Ecclesia testimonium perhibere, quia ita credit Ecclesia, tunc non reddit rationem formalem assensus, sed causam materialem, vel instrumentalem, qua veluti interprete Deus nobis suam aperit voluntatem. Nec propterea circulo circumagimur, tum propter diversum genus causæ, tum quia non credimus Ecclesiæ leviter, et utcumque, sed habenti verbum Dei, et Scripturas, ab inimicis nostris Judæis traditas, et ad nos delatas ; subindeque minime suspectas, miraculis etiam, atque omnigenis credibilitatis argumentis, veluti totidem sigillis obsignatas : sicut proregi obsequimur, quia ipsum provinciæ præfecit rex : præfecisse autem credimus, quia sibi provinciæ regimen demandatum prorex solemni regis diplomate, grandiorisque sigilli tabulis munitus asseverat.

REFLEXIO.

Si fides solum Deum credit, nec alia quævis dignatur aspicere, nisi sint radiis divinitatis perfusa, profecto non fidelis est, nec subinde Christianus, qui unum sibi scopum Deum in omnibus operibus non præfigit. Hunc fidei candorem, a quo bona debent omnia opera proficisci, obscurat animus, quidquid agit in proprium referens commodum vel honorem, fitque quadantenus voluntas hæretica in mente catholica ; quia juxta Ambrosium lib. 1. *Officior.* cap. 30, « affectus tuus nomen imponit operi tuo : quomodo a te proficiscitur, sic æstimatur. » Ergo si affectus tuus fidelis non sit, nec divinæ consentiens voluntati, catholice credens, hæretice operaris.

Itaque, lector, esto nedum animo, et corde, sed etiam opere fidelis, ut glorifices, et portes Deum in corpore tuo, ut glorificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in te, ut luceat lux tua coram hominibus, et glorificent Patrem tuum, qui in cœlis est ; ut tanquam de genere electo, gente sancta, populo acquisitionis virtutes annunties ejus, qui de tenebris te vocavit in admirabile lumen suum ; utque in hominibus honorificetur Deus per Jesum Christum. Alioquin, tametsi

fide christianus, opere tamen infidelis jure merito nominabere. Etenim nonne operibus suis infidelis est, cujus vita Christo dedecori est, in cujus moribus Christus opprobrium patitur, et maledictum? Nam, ut alias ex Chrysostomo ponderavimus, nihil adeo infideles arguit ut christianorum virtus, nihil adeo perturbat, ut malitia. « En nos sumus causa, » inquit Chrysostomus: « nos, inquam, ut illi in errore permaneant. Jam pridem doctrinam suam damnassent, et nostram approbassent, nisi vita nostra retraherentur. Verbis philosophari perfacile, sed inquirunt operum probationem. Itaque horum nos pœnas dabimus, non solum eorum, quæ ipsi commisimus, sed quorum auctores fuimus, ut Dei nomen blasphemetur. » Certe si verum est, quod alias ex Augustino notavimus, est difficile ut male vivat, qui bene credit, vix bene Deo credit, qui male vivit: ergo mala vita, et prava intentio, fidei censetur titubatio, et pene jactura, ac ferme infidelitatis suspicio.

SPECULATIO II.

Variæ objecti fidei conditiones et dotes exponuntur.

Quia natura fidei ex ejus objecto pensanda est, necesse est, ut ea explicemus, quæ ad objectum fidei requiruntur; objectum, inquam, sive formale, sive materiale: id est, quærimus quid opus sit, ut aliquid fide divina credatur.

Prima conditio objecti fidei, propositio Ecclesiæ Catholicæ.

Primo ad hoc, ut aliquid fide credatur, exigitur ut sit catholicæ, et universali Ecclesiæ revelatum; quia, ut ait S. Thomas 1. p. quæst. 1. art. 8. ad 2, « innititur fides nostra revelationi Apostolis, et Prophetis factæ, qui canonicos libros scripserunt; non autem revelationi, si quæ fuit aliis Doctoribus facta. » Quia nimirum ut aliquid credatur fide catholica, opus est ut illud per Ecclesiam, et viros Apostolicos proponatur; domestici namque Dei superædificati sunt super fundamentum Apostolorum et Prophetarum: opus est quoque ut ad illud credendum omnes fideles teneantur: opus est iterum, ut illud fuerit semper, ubique, et ab omnibus Catholicis creditum, ut prosequitur in suo aureo commonitorio Lirinensis: ergo, ut aliquid objectum fidei ingrediatur, necesse est ut proponatur ab Ecclesia, quæ est regula infallibilis. Neque enim privatis revelationibus fidendum est, tum quia sæpe sæpius incertæ, dubiæ, fluxæ, uno et falsæ sunt; tum quia probandi sunt spiritus, utrum a Deo sint, seseque Angelus satanæ transfiguret in Angelum lucis; tum quia de eodem interdum variæ et adversæ proferuntur revelationes, cum tamen verum non sit vero contrarium, et assertionum contradictoriarum non possit utraque esse simul vera; unde christianæ cautionis et prudentiæ est illis ægre credere. Quod a rectoribus animarum, muliercularum, præsertim confessariis observandum pervelim, ne nimia indulgentia somnia cum divinis revelationibus confundentes, inania fœminarum beatas se ementientium cerebella impleant fumo, quo deceptæ choris interesse se putent Angelorum, quæ in vitiorum cœno volutantes multiplici peccatorum agmine stipantur. Quantumvis ergo de divinis garriant, vel mera oracula proloqui videantur; dure tamen illis fidem habe, acerbo pudore illas suffunde, narratiunculas floccifac, et omnia suspecta habeto, vel fucosa ludibria, ac fallaces rei bonæ imagines existimato, nisi diuturnis probatæ fidei, et solidæ humilitatis experimentis coactus aliquid de severitate remittas. Si secus te geras, grandia in discrimina incides, quibus vix, ac ne vix quidem unquam defungeris.

Quod si contingeret Deum aliquid privatim alicui revelare cum iis certitudinis convincentis argumentis, quibus perspicuum erat Apostolis, et Prophetis Deum in ipsis, et per ipsos loqui, tunc ille a Deo audiens, utique credere posset, et teneretur; Deus namque quidquid cuicumque, et quocumque modo revelet, dignissimus est, qui credatur, nec opus est externa propositione Ecclesiæ, quando Deus intus lucet, intus movet, intus coruscat; si tamen ita luceat, ita moveat, ita coruscet, ut Deum adesse loquentem perspicuum sit.

Secunda conditio objecti fidei: formalis, vel virtualis revelatio ab Ecclesia declarata.

Secunda conditio: Objectum fidei debet esse non tantum virtualiter, sed formaliter revelatum, vel saltem ab Ecclesia expresse declaratum. Ratio est, quia, quod est vir-

tualiter revelatum, per discursum deducitur, et est conclusio theologica, de qua sæpe inter doctos, imo et inter ipsos Patres est controversia : ergo non pertinet ad objectum fidei, donec adveniente Ecclesiæ determinatione declaretur, necessariam esse connexionem inter propositionem formaliter, et propositionem virtualiter revelatam. Certe, cum theologia, et fides distinguantur non minus quam scientia, et habitus primorum principiorum, necesse est ut distinctum habeant objectum, cum distinctionem habituum a differentia objectorum desumi in confesso sit apud omnes. Atqui propositiones virtualiter revelatæ, seu ex articulis fidei formaliter revelatis illatione deductæ, sunt objectum theologiæ, cujus ratio formalis, sub qua est revelatio virtualis, ut primo libro satis ostensum est, et vix ab ullo penetrante terminos negari potest. Ergo ea, quæ virtualiter duntaxat revelata sunt, non ingrediuntur objectum fidei, sed ea solum, quæ sunt formaliter, sive explicite, sive implicite revelata. Sicut, cum revelatur Christum esse hominem, de fide est, Christum esse animal, quia animal in homine implicite includitur, sed non est de fide Christum habere formam corporeitatis, quia de ejus existentia dissentiunt Doctores.

Dices : Cum Deus revelat aliquid, puta humanitatem Christi, illam proponit, prout est in se, ac proinde prout est radix risibilitatis, quæ consequenter ex revelatione humanitatis necessario inferri potest, et ab Ecclesia definiri : ergo risibilitas fuit a Deo revelata, cum Ecclesia novas non habeat revelationes, sed infallibilem duntaxat Spiritus sancti assistentiam ad ea explicanda, declarandaque, quæ fuerunt a Deo primitus revelata : alias Ecclesia novos posset ad arbitrium condere articulos, quod nemo dicit.

Respondeo, hoc argumento probatum iri omnes propositiones syncategorematice infinitas, quæ ex uno principio fidei deduci longo syllogismorum circuitu possent, ad objectum fidei pertinere : quod per se satis absurdum est. Dicendum ergo, quod, cum Deus revelat formaliter aliquid, promptum erga illud exigit fidei nostræ obsequium captivans intellectum ; quoad alia vero, quæ ex articulo revelato artificioso syllogismorum tractu deduci possunt, assistentiam infallibilem promisit Ecclesiæ, ut pro fidelium necessitate, proque hæreticorum hominum audacia coercenda, qualis et quanta sit cum fide connexio determinaret. Non habet ergo Ecclesia novas revelationes, sed perennem sponsi sui secum usque ad consummationem sæculi permanentis sentit præsentiam, qua controversias dirimit, causas judicat, quæstiones resolvit ; et tunc propositio incipit ad objectum fidei nostræ pertinere, non ideo præcise, quia est virtualiter revelata, sed quia, cum sit virtualiter revelata, formaliter est ab Ecclesia declarata, et ab articulo, in quo latebat, educta.

Tertia objecti fidei dos, certitudo.

Tertia conditio : Objectum fidei est adeo certum, ut illi falsum subesse vel ex parte Dei revelantis aliquid falsum, vel ex parte nostri utendo habitu fidei ad assensum falsum, plane impossibile sit. Et primo quidem objectum fidei non posse esse falsum ex parte Dei, est nimis evidens, ex primo libro dum de veritate Dei, manifestissime persuasum : unde breviter confunditur Priscillianistarum vesania Deo mendacium asserere non erubescentium, tum expressis testimoniis Scripturarum. Hebr. VI : *Volens Deus ostendere immobilitatem sui consilii interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, firmissimum solatium habeamus.* Rursum II Tim. III : *Ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.* Tum quia vel Deus enuntiaret falsum ex errore, et ignorantia, et hoc repugnat omniscientiæ, et infinitæ sapientiæ ejus, vel consulto, et ex industria, et hoc ejus simplicitati, puritati, et sanctitati adversatur ; cum mendacium sit actus intrinsece malus, societatis eversivus, sinceritatis exterminium, nedum Deo, sed creatura intellectuali, et honesta indignissimum. Unde merito Patres veritatem, et mentiendi impossibilitatem adeo cum Divinitate indivulsam existimarunt, ut Dionys. cap. 8. *de divin. Nom.* dixerit : « In Deo a veritate cadere, est a Deo cadere. » Et August. lib. 10. *de Symb. ad catech.* non dubitat asserere Deo æque impossibile esse fallere, ac mori. Vide plura dum de veritate Dei, ubi ostendimus perfectionem illam, quæ est simpliciter simplex, esse ita cumulatam, ut ea nihil majus esse, vel cogitari possit, subindeque a Deo removere omnem mentiendi, vel falsum ullum enuntiandi, sive de via ordinaria, sive de extraordinaria, sive per se, sive per alium, possibilitatem.

Quod autem ex defectu nostro, seu pravo

intellectus usu fides non possit ferri in aliquid falsum, perspicue tradit Angelicus Doctor artic. 3. dicens : « Possibile est ex conjectura humana hominem fidelem falsum aliquid æstimare, sed quod ex fide falsum æstimet, hoc est impossibile. » Idque rationibus persuadet. Tum quia nulla virtus perficiens intellectum potest inclinare ad falsum, virtus namque intellectualis est essentialiter dispositio subjecti ad optimum : optimum autem intellectivæ virtutis est verum, ejus vero malum non est aliud, quam falsum. Tum ex discrimine, quod fidem inter, et alias virtutes, tam theologicas, quam morales intercedit; istis enim falsum subesse potest, quia, ut ait D. Thomas ad 1, « verum est bonum intellectus, non autem est bonum appetitivæ virtutis, ideo omnes virtutes, quæ perficiunt intellectum, excludunt formaliter falsum, quia de ratione virtutis est, quod se habeat solum ad bonum, virtutes autem perficientes appetitivam partem non excludunt totaliter falsum. » Hinc aliquis potest secundum justitiam, misericordiam, aut temperantiam agere circa objectum deceptus. Sic viri sancti sæpe sæpius in mandatis cupientes nimis, medium virtutis transiliunt ; alii toti effusi bona sua pauperibus impendunt, et superimpendunt modo, qui est ultra omnem modum : alii tam anxio castigandi corporis desiderio æstuant, ut, quamvis secus suadeat corpusculi debilitas, aut infirmitas, in ullud tamen piam non desinunt exercere carnificinam ; sed tamen virtutes sic pie errantes non transgrediuntur sphæram objecti specificativi, quod est bonum morale. At vero, si virtus intellectualis inclinaret ad objectum falsum, vel eliceret assensum erroneum, ferretur extra objectum suum specificativum, sicut si lumen invitaret ad tenebras. Tum ratione fundamentali jam insinuata ad hanc formam reducenda. Nihil subest alicui potentiæ, vel habitui, aut actui, nisi mediante ratione formali objecti ; sicut color videri non potest nisi per lucem, et conclusio sciri nequit, nisi per medium demonstrationis. Atqui ratio formalis objecti fidei est veritas prima : ergo nihil potest cadere sub fide, nisi in quantum stat sub veritate prima, et ea veluti induitur. Atqui sub veritate prima nullum falsum stare potest, sicut nullum non ens sub ente, vel nullum malum sub bonitate contineri : ergo fidei nullum falsum subesse potest, etiam ex parte nostri.

Proponuntur, et solvuntur objecta.

Objicies primo contra priorem partem hujus conditionis : Deus aliquando per se ipsum, aliquando per ministros falsa revelavit. V. g., IV. Reg. II. mortem Ezechiæ Isaias prænunciavit, qui tamen annis quindecim supervixit. Et Jonas c. III. subversionem Ninive prædixit minime consequutam. Unde Job. XII. dicitur : *Deus decipit nos, et eos errare facit sicut ebrios.* Multi etiam Dei ministri non sine illius instinctu mendacium variis in necessitatibus protulerunt. Sic Abraham Genes. XXII. dixit sociis, se cum filio reversurum, quem tamen jussu Dei immolandum, mortique tradendum ducebat. Sic Jacob Genes. XXVII. dixit Patri, se esse primogenitum Esaü, qui, ut notat Cajetanus, excusatus fuisset a mendacio, si dixisset tantum se esse primogenitum, sed mentitum esse convincitur, dum dixit se esse Esaü.

Respondeo, verba, sive a Deo solo, sive ab aliis Deo afflante prolata, omnimoda veritate constare; nam de verbis Domini dicitur, quod cœlum, et terra transibunt, verba autem ejus non transibunt, id est desituram potius et cœlorum incorruptibilitatem et terræ stabilitatem, quam verborum Domini concutiendam firmitatem. De verbis etiam a ministris vice Dei prolatis idem patet, quia mendacium in Deum ipsum, per illos loquentem refunderetur, præsertim cum dicat veritas Matth. X : *Non vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.* Et in omni genere peccatorum eadem pœna digni sunt, eadem culpa rei, qui faciunt, et qui consentiunt facientibus : nec minus mendacii damnatur, qui falsum testimonium sive per se, sive per alium, sive verbo, sive scripto profert.

Ad singula ergo, quæ objiciuntur, dicendum locis illis, quibus Deum prædixisse aliquid, quod non contingit, Scriptura commemorat, nullam contigisse falsitatem, sed miram sapientiam et veritatem. Ad cujus evidentiam considerandum est cum D. Thoma multis locis, et scorsim 2. 2. quæst. 17. art. 6. ad 2. divinam præscientiam respicere futura secundum duo, scilicet secundum, quod sunt in seipsis, in quantum scilicet ipsa præsentialiter intuetur, et secundum quod sunt in suis causis, in quantum scilicet videt ordinem causarum ad effectus. Et, quamvis futura contingentia, prout sunt in seipsis in præsentia æternitatis omnia suo

ambitu concludentis, sint terminata ad unum, tamen prout sunt in suis causis, non ita sunt determinata, quin possint aliter evenire. Et, quamvis ista duplex cognitio semper intellectui divino conjungatur, imo sit una, et simplex cognitio, quæ est ipse Deus, non tamen conjungitur semper in revelatione prophetica, quia impressio agentis non semper adæquat totam virtutem illius. Unde quandoque revelatio prophetica est impressa quædam similitudo divinæ præscientiæ, prout respicit ipsa futura contingentia in seipsis, et talia sic eveniunt, sicut prophetantur, quale est illud Isai. VII : *Ecce Virgo concipiet.* Quandoque vero prophetica revelatio est impressa similitudo divinæ præscientiæ, prout scilicet cognoscit ordinem causarum secundarum ad effectus, et tunc quandoque aliter evenit, quam prophetetur. Nec tamen prophetiæ subest falsum; nam prophetiæ sensus est, quod inferiorum causarum, sive naturalium, sive humanorum actuum dispositio hoc habet, ut talis effectus eveniat. Et secundum hoc intelligitur verbum Isaiæ dicentis : *Morieris, non vives;* id est dispositio corporis tui ad mortem ordinatur. Similiter, quod dicitur Jonæ III : *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur;* id est, hoc ejus merita exigunt ut subvertatur, et reapse subvertetur, nisi magnæ humilitatis pœnitentiam agatis. Hæc fere S. Doctor, cujus doctrina patet quomodo Deus non fallat, tametsi non semper impleantur divinæ prædictiones, quæ interdum non divinæ voluntatis constitutionem, sed causarum inferiorum dispositionem denuntiant. Porro illud Job. XII : *Deus decipit nos, et errare facit*, intelligitur in sensu permissivo, non inspirando, sed permittendo intellectus humani in tenebris concepti falsitatem, illumque reprobo sensui tradendo; sicut dicitur Deus obdurare voluntatem, non impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam.

Ad exempla ministrorum Dei respondet etiam egregie idem Præceptor sanctus his propemodum verbis 2. 2. quæst. 110. art. 3. ad 3, dicendum quod in sacra Scriptura, ut Augustinus dicit, inducuntur aliquorum gesta, quasi exempla perfectæ virtutis, de quibus non est æstimandum eos fuisse mentitos. Si quæ tamen in eorum dictis apparent, quæ falsitatem redoleant, vel mendacium præ se ferant, intelligendum est ea in sensu figurato et prophetico esse prolata. Unde Abraham nullum protulit falsiloquium, quia secundum Augustinum serm. *de immolat. Isaac*, in spem contra spem sperans, et filium mactaturus ducebat, et a Domino suscitandum confidebat, ut ad Hæbræos XI. satis indigitat Doctor Gentium, *Abraham obtulit filium suum, arbitrans, quod potens est Deus a mortuis suscitare.* Jacob vero, ut observat S. Thomas paulo ante laudatus, in sensu mystico dixit, se esse primogenitum Isaac, quia illi primogenitura jure debebatur. Porro hujusmodi figurato modo loquendi Deo inspirante, et lumine prophetico perfusus uti potuit ad designandum mysterium subrogationis minoris populi, scilicet Gentilis, in locum primogeniti, nimirum Judaici, nec tenebatur juxta intentionem Patris respondere, quia loquebatur ut Propheta mysteria pangens, futura sub verborum involucris prædicens.

Instabis : Deus sæpe verba amphibologica, æquivoca, et dubia usurpavit. Christus enim Joan. VII, consanguineis dixit, se non ascensurum in montem, quem postea conscendit. Marci XII. diem judicii, quem probe noverat, se ignorare contestatus est : ergo fidei potest subesse falsum, dubium, et incertum.

Respondeo, Christum Dominum verba subobscura adhibuisse, in quibus poterat vir prudens verborum sensum facili interpretamento aperire : uti autem hoc pacto verbis figuratis, et metaphoricis ob graves rationes, puta ad occultandam veritatem, nec indignis expandendam, mendacium perperam appellaretur, sed utiliter et honeste fit, ut demonstrat S. Doctor 1. 2. p. q. 1. art. 9.

Nec obest, quod Christus utens hujusmodi metaphoris volebat, ut audientes non perciperent, seu ipsomet aiente, ut videntes non viderent et audientes non audirent; subindeque adesse non mediocre deceptionis periculum. Non obest, inquam, quia non deceptionem inducere, sed veritatem occultare quærebat Christus. Maxime quia reliquit nobis Salvator regulam infallibilem et visibilem, scilicet Ecclesiam, ad indagandum legitimum Scripturæ sensum divinitus inspiratum Nulla ergo datur nobis occasio erroris, sed accipitur, si obscuras venerandarum Scripturarum voces falsis interpretationibus corrumpamus; si enim tritam Ecclesiæ Catholicæ viam teneremus, si pressa a Patribus vestigia sequeremur, si eos semper auctores haberemus, quos posuit

nobis Deus Doctores, si non sinceremus nos cæcis erraticæ rationis ludibriis pertrahi, si demum nos fallaci hominum ducatui non permitterimus, cito sub divinarum metaphorarum cortice latitantem veritatem gustaremus, videremus, eaque potiremur.

Ad locum ergo ex Joannis capite septimo respondeo, Christum voluisse consanguineis significare, se nolle honorifico, ab eisque optato apparatu montem conscendere. Rex enim humilitatis noluit eorum votis satisfacere, qui externæ gloriæ, vel fortassis honoris Christi cupidi dixerant : *Transi hinc, et vade in Judæam, ut discipuli tui videant opera tua.* Unde signanter et advertenter Evangelista addit : *Ut autem ascenderunt fratres ejus, et ipse ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in occulto.* Hinc patet quam vehementer humilitatis amore flagrarit Salvator noster. Nemo sane, nemo est in ambiendis honoribus diligentior, nemo in prehensandis dignitatibus studiosior, quam Christus fuerit humilitatis, et absconditæ vitæ amans, et externæ gloriæ hostis. Nonne humilitatis amore flagrabat ? nonne illam ante omnes res spectabat ? nonne illi rerum omnium antiquissima erat, cujus causa ipsa Veritas fere mendacium dixit ? Quidni ejus gratia Veritas mentiri videretur, pro qua et virtus infirmari, et æternitas mutari, et immensitas arctari, et sapientia insanire, et Verbum Patris balbutire, et vita mors visa sunt ? Sed illud tamen inter illa attributa discrimen intercedit, quod, licet ratione humanæ naturæ possit dici homo Deus, et etiam Deus per communicationem idiomatum passus, et mortuus, non tamen peccator, vel ignorans ; quia attributa illa, quæ non communicantur Deo, nisi ratione naturæ assumptæ, non debent dissolvere unionem cum Deo : dolor autem, passio et mors humanitati convenientes non dissolvunt unionem cum Deo, sed sunt mala pœnæ, quæ a Deo sunt, et in Deum referri possunt : at vero peccatum, et ignorantia, quæ ad peccatum manuducit, destruunt unionem, cum non possint in Deum referri, sicut nec sunt a Deo auctore.

Locum vero ex Marci III. capite petitum exposuimus alias, dum de Trinitate. Addo Christum nescivisse horam judicii, vel præcise ut hominem : scientia enim futuri, et maxime tam reconditi futuri character est Divinitatis : sicut enim vere dicebat Christus : *Pater major me est*, ratione humanitatis, ita et ratione illius extremi judicii tempus ignorabat. Vel iterum, Christus nesciebat diem judicii effective, id est non faciebat scire, et interrogatus ab Apostolis nimium hac in parte curiosis, noluit tantum arcanum revelare, ut hujus temporis ignari, semper pavidi, semper incerti, nunquam essemus imparati. Sicut e contra Genes. XXII. dixit Deus Abrahamo : *Nunc cognovi quod timeas Dominum*, id est cognoscere feci.

Corollarium.

De restrictionibus mentalibus.

Atque ex his apparet quam damnanda sit eorum semidoctorum temeritas, qui mendacia, et æquivocationes verbis et exemplis Christi præcolorant. Quorum doctrina, quæ ars fallendi est, nihil pestilentius esse potest. Tum quia quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris ; sed æquivocationum ac restrictionum mentalium patroni æquo animo non paterentur se ab aliis illudi : ergo illud œcumenicum naturæ principium nulli ignotum, omnibus quamlibet barbaris implantatum violant. Tum quia urget argumentum Augustini, lib. *de Mend.* c. 4. Quomodo credendum est ei, qui putat aliquando esse mentiendum ; nam forte et tunc mentitur, cum præcipit ut sibi credamus ? Quomodo pariter istis restrictionum assertoribus credemus, qui forte tunc mentem restringunt, cum docent licitas esse restrictiones ? Certe, sicut illi Probabilistæ, qui calumniam e catalogo criminum eximunt, quibusve persuasum est, posse se tuta conscientia inimicis crimina affingere, et conficta meditato spargere, merito suspicionem ingerunt, hanc doctrinam sibi probatam ubi usus poposcerit ad praxim redigere, a qua frequentanda nullo conscientiæ obice cohibentur : ita plane ab æquivocationum defensoribus nihil nisi efrænis ludificandi sub umbone restrictionum licentia sperari potest et debet, imo nec ipsis vera dicentibus credendum esset. Nam, ut ait Hieron. cap. 37, « antiquus sermo est : mendaces faciunt, ut nec vera dicentibus credatur. »

Accedit, nihil tam adversum, tam funestum, nihil humanæ societati, atque adeo naturæ, quæ socialis est, infensius pestifero illo restrictionum usu esse ; si enim, teste Aug. in *Enchir.* cap. 22, verba utique proterea sunt instituta, non per quæ invicem se homines fallant, sed per quæ in alterius

quisque notitiam cogitationes suas perferat : si, teste Bernardo in *Sentent.*, chaos magnum inter nos firmatum est, nisi interveniente quasi instrumento verborum fiat ad invicem transitus quidam cordium in communicatione cogitationum ; profecto naturali institutioni repugnant, qui verba ad fallaciam specie restrictionis mentalis pervertunt, nec ulla societas esse potest cum hominibus aliud ore proferentibus, aliud mente restringentibus. Sane, sicut ægre cum illis convivimus, quorum linguam non intelligimus, et, auctore Augustino lib. 19. *de Civit.*, « libentius vivit homo cum cane suo, quam cum homine alieno ; ægrius certe cum illis conversamur, qui fraudes artificio tectas adhibent, audientes circumveniunt dolis, insidiis eos petunt, tempus observant, verbaque idonea aucupantur, quibus veritas veluti quodam involucro obtegitur. Sicut e contra nihil eorum convictu suavius, qui ab omni simulandi studio longe absentes, sincero animo, candido ingenio, aperta voluntate præditi sunt, oderunt artes, nudam veritatem tam amant, quam loquuntur, quorum denique manus linguæ, lingua cordi, cor rationi, ratio Deo congruit, et tota vita unius faciei est, unius et coloris : nec aliud os præ se fert, aliud animus celat, et verborum duplicium velo obtendit. Certe tolerabilior erat Babylonica confusio, in qua invicem loquentes se minime intelligebant, eorum convictu, qui non se intelligunt, nisi ut sese mutuo decipiant.

Nec obest, quod nomine æquivocationum, vel restrictionum mentalium mendacia fucent. Nam, ut ait Hilar. lib. 2. *de Trin.*, « sensus, non sermo, fit crimen. » O ubi est simplicitas Christiana, quæ regula illa legislatoris sui Christi contenta est : *Sit sermo vester, est est, non non.* O ubi est mulier illa virilis totam Probabilistarum æquivocationibus veniam dantium nationem confusura, quæ, referente Hieron. epist. 49, nec ad gravissimos torturarum et diræ mortis cruciatus vitandos æquivocationum usum septies icta advocavit : « Cum equuleus corpus extenderet, et sordidas fœtore carceris manus post tergum vincula cohiberent, oculis, quos tantum tortor alligare non poterat, suspexit in cœlum, et resolutis per ora lacrymis : Tu, inquit, testis es, Domine, cui occultum nihil est, qui es scrutator renis et cordis, non ideo me negare velle ne peream, sed ideo mentiri me nolle ne peccem? » Ubinam gentium sumus, quove in sæculo degimus, in quo exultante simplicitate dolus, fraus, mendacium, inundaverunt ; in quo viget carnalis illa mundi sapientia, quæ, ut describit Greg. lib. 10. *Moral.* cap. 6, cor machinationibus tegit, sensum verbis velat ; quæ falsa sunt, vera ostendit ; quæ vera sunt, fallacia demonstrat : in quo christiana simplicitas, et nuda Christianismi professio floccifit, et, ut ait Job.. *irridetur ;* quia, ut ait idem Gregor., « sapientia justorum est, nihil per ostentionem fingere, sensum verbis aperire, vera ut sunt diligere, falsa devitare, bona gratis exhibere, mala licentius tolerare quam facere, nullam injuriæ ultionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare : sed hæc justorum simplicitas deridetur, quia ab hujus mundi sapientibus puritatis virtus fatuitas creditur. » Quantum distant ab illa justorum sapientia, qui æquivocationum praxi etiam in juramentis adhibitæ veniam dant. « O ubi estis fontes lacrymarum (exclamat August. lib. *cont. Mendac.* cap. 18) ? Et quid facimus ? Quo ibimus ? Ubi nos occultabimus ab ira veritatis, si non solum negligimus cavere mendacia, sed audemus insuper docere perjuria ? »

Porro quam insulsa sit, quamve frivola excusatio, ab exemplo Christi mystice et parabolice interdum loquentis tam patet, quam ejus argumenti fatuitas clareret, quo probaretur in communi convictu adhibenda esse promiscue verba mystica, allegorica, anagogica, parabolica, et figurativa, quia has loquendi formulas Prophetæ et Prophetarum maximus Christus usurpavit ; sicut deplorandæ erat cujusdam boni Joannis ineptia, quia rhithmice loqui studiose aucupabatur, quia eam scribendi formulam illustribus auctoribus placuisse sciebat. Sed de his plenius et opportunius aliquando fortassis agemus.

Prosecutio objectionum.

Objicies secundo contra alteram partem : Potest quis existimare aliquid esse de fide, quod tamen fidei adversatur ; potest ex fide adorare Christum sub Sacramento latentem, et hostia non consecrata : sed tunc tenetur illud falsum credere ex fide, ita ut non credendo peccaret : ergo per accidens ex prava subjecti dispositione et usu perverso fidei potest subesse falsum. Quod potest confirmari exemplo fidei Judæorum credentium

Christum nasciturum, quæ fides in multis usque ad fidei prædicationem duravit : sed Christo jam nato falsum erat Christum esse nasciturum : ergo fidei potest subesse falsum ex mala intellectus applicatione.

Respondeo hominem falso errore imbutum et confundentem veritatem cum falsitate, ad has quidem redigi angustias, ut ex conscientia erronea teneat illud falsum esse de fide, sed tamen illud nunquam ex fide credere posse. Sicut qui ignorantia præcepti naturalis, quæ semper est vincibilis, ut alias ostendimus (vel fere semper, secundum omnes alicujus notæ theologos), existimaret se ad mendacium proferendum teneri, non proferendo peccaret, tametsi proferendo non bene, nec ex virtute ageret ; quia non minus repugnat a virtute actum intrinsece malum, vel a fide assensum falsum, quam tenebras a luce, frigus ab igne prosilire. Unde fidei nihil falsum subest, quamvis aliquid, quod reapse falsum est, fidei subesse apprehendi falso possit : sicut ab æterna lege nullum præcipi malum potest, tametsi malum ab ea imperari conscientia erronea apprehendat.

Ad id autem, quod de hostia non consecrata dicitur, respondeo cum D. Thoma, fidem credentis non referri ad has species panis, vel illas ; sed ad hoc, quod verum Christi corpus sub panis sensibilis rite consecrati speciebus inveniatur ; unde, etsi desit consecratio, nulla propterea suberit fidei falsitas. Nec tamen periculo exponimur, dum absolute adoramus, quia ad adorationem humano modo exhibendam sufficit moralis de hostiæ consecratione certitudo. Ad exemplum vero fidei Judæorum invincibiliter et sine culpa credentium Christum nasciturum post Christum natum, quia fortassis ejus prædicationem nondum audierant, variis solutionibus prætermissis respondetur verius et facilius cum D. Thoma dicente ad 3 : « Hoc ad fidem credentis pertinebat post Christi nativitatem, quod crederet eum quandoque nasci : sed illa determinatio temporis, in qua decipiebantur, non erat ex fide, sed ex conjectura humana ; possibile est enim ex conjectura humana hominem fidelem falsum aliquid æstimare, sed quod ex fide falsum æstimet, hoc est impossibile. » Id est in illo Christi nativitatis dogmate duo sunt distinguenda, et Christi nativitas, et circumstantia temporis illius : primum ad fidem, secundum ad conjecturam spectat ; priori verum semper, posteriori falsum interdum subesse potest. Nihil enim vetat intellectum fallibilem propositiones certas, et fide creditas falsis conjecturis inumbrare, et etiam ad falsa inde inferenda perversa applicatione detorquere.

Quarta fidei conditio, obscuritas intermicans, id est evidenter credibilis.

Quarto : Objectum fidei debet esse non visum, sed tamen evidenter credibile. Prior pars est constans : ideo enim fides ab Apostolo vocatur *argumentum non apparentium*, quia objectum suum non videt, sed audit, et credit ambulans in ænigmate : quod ita verum esse existimant nostri Thomistæ, aliique nobiles philosophi, ut existiment implicare contradictionem, de eodem objecto dari simul evidentiam et fidem etiam per diversa media, sicut non potest idem corpus ferri simul sursum et deorsum etiam per diversas causas impellentes. A qua controversia, quam multi impræsentiarum ventilant, examinanda supersedeo, quia de ea disputare Dialecticis solenne est.

Quamvis autem hoc ita sit, non placet tamen rigor Bannesii existimantis non visum adeo in ratione objecti fidei involvi, ut ad rationem ejus formalem pertinere arbitratus sit, cujus sententiam Gonet in præsenti sequitur. Sed cum utriusque venia non placet hæc sententia, quia ratio quare objecto alicui divina fide credimus, non est quia non videmus, sed quia veritas prima objectum illud quamlibet arduum et obscurum revelavit, credendumque mandavit : obscuritas ergo non potest esse de se motivum assensus, sed conditio objecti, quod credimus. Sicut requiritur quidem ut credam Romam existere, quod eam non viderim : sed tamen non ideo credo eam existere, quia eam non vidi, sed quia qui attestatur existentiam ejus dignus est, qui credatur. Nec urget ratio Goneti petita ex discrimine fidem inter et visionem intercedente, et in hoc posita, quod ratio formalis, sub qua fidei et visionis non possunt inter se opponi nisi penes obscuritatem, et claritatem, ac proinde obscuritas pertinet ad rationem formalem objecti fidei. Non, inquam, urget : quia sufficienter salvamus discrimen fidei et visionis, etsi obscuritas non sit motivum objecti fidei, per hoc, quod ideo fides credit, quia Deus loquitur : ideo vero visio intuetur, quia essentia

divina intellectui lumine glorioso perfuso sine specie unitur : fides ergo assentitur, quia Deus loquitur ; visio vero assentitur veritati propter se, et in se notæ, non in testimonio. Objectum ergo fidei est Dei veracitas, seu veritas quia a Deo attestata : objectum visionis veritas in se exhibita ; unde fit obscuritatem primæ, claritatem secundæ objectum comitari.

Posterior vero pars asserens objectum fidei debere esse evidenter credibile, expresse traditur ab Angelico Doctore art. 4. ad 2 : « Dicendum », inquit, « quod ea, quæ subsunt fidei, dupliciter considerari possunt, uno modo in speciali, et sic non possunt esse simul visa et credita : alio modo in generali, scilicet sub communi ratione credibilis, et sic sunt visa ab eo, qui credit, non enim crederet, nisi videret ea esse credenda vel propter evidentiam signorum, vel propter aliquid hujusmodi. » Et ratio est : ut aliquis prudenter iis, quæ fides proponit, credat, non sufficit motio et pia affectio voluntatis objectum fidei gustans, et assensum intellectui præcipiens ; sed requiritur insuper aliqua ex parte intellectus persuasio ex argumentorum credibilitatis efficacia orta, nam male credit qui leviter credit ; leviter autem credit, qui sine rationum momentis præbet assensum. Qui autem bene credit, iis debet esse rationum copiis instructus, ut de fidei credibilitate, non obstantibus infidelium objectis, dubitare prudenter non possit, alias indiscrete casui et fortunæ fidem committeret suam, nec rationabile, sed ex impetu foret ejus obsequium.

Et, quamvis præclara illa multiplicium rationum harmonia, qua fides Christiana et Catholica credibilis fit, a rudioribus non plene percipiatur : attamen tanta est earum ubertas, tam ultro se ingerit earum splendor, ut omnibus quamlibet stupidis et incultis clareat, nisi voluntariis tenebris obcæcati rebelles sint lumini, et affulgentem refugiant claritatem. Legesis præclarum argumentorum credibilitatis concentum, quo fidem nostram super omnem aliam sectam operose dissertatione circa finem hujus voluminis extulimus. Hoc tamen non impedit, quin multi resistant fidei prædictæ, vel ab ea semel suscepta deficiant, quia intelligentiam sæpe parvus corrumpit affectus ; quidam enim, teste Apostolo, post objectam conscientiam bonam naufragaverunt in fide. Quorum ratio est, quia, ut non semel observavimus, scientia moralis conscientiam sequitur, et corrupto appetitu obscurata, et quasi excæcata mens, ad veritatis intelligentiam obtorpescere solet. Proclive enim est, ut taliter de rebus judicemus, qualiter circa illas affecti sumus.

Dices : Si objectum fidei esset evidenter credibile, foret etiam evidenter possibile : nam, ut ait D. Thomas art. 5. ad. 2, « rationes fidei adductæ a Sanctis sunt persuasiones manifestantes, non esse impossibile quod in fide proponitur. » Ergo objectum fidei potest ratione demonstrari, subindeque non erit indispensabiliter non visum, ut antea demonstravimus.

Respondeo argumenta credibilitatis non demonstrare rei possibilitatem ; evidentia enim possibilitatis et veritatis sumitur ex medio intrinseco, et prædicatis essentialibus ; evidentia vero credibilitatis ab extrinseco derivatur. Quando autem S. Doctor ait rationes fidei persuadere, objectum ejus non esse impossibile, sic intelligendus venit, non quod velit posse directe et positive articulorum fidei possibilitatem demonstrari, sed quia potest objectionum pondus elevari, et insuper suaderi fidem nostram non esse impossibilem creditu, sed dignissimam, quæ credatur ; quia nihil in ea apparet impossibile, et multæ in ea refulgent convenientiæ.

Instabis : Si objectum fidei esset evidenter credibile, cognitio credibilitatis vel eliceretur a fide, vel sola vi intellectus haberetur : neutrum dici potest ; non quidem a fide struitur præclarus rationum apparatus, quo religio nostra credibilis fit ; fides namque non est discursiva : nequit etiam intellectus vi naturali circa mysteria supernaturalia negotiari, nec ea evidenter credibilia suadere, quæ viribus propriis non potest suspicari : ergo objectum fidei non est evidenter credibile.

Respondeo cognitionem credibilitatis non posse esse actum fidei. Fides etenim non potest ferri extra suum objectum specificativum : objectum autem fidei est prima veritas revelans obscure : quomodo ergo extenderetur ad objecti credibilitatem, quæ nec obscura est, sed evidens, nec revelatur a Deo, sed e signis clare cognoscitur vi sola intellectus penetrantis rationum concentum, quo per discursum allicitur intellectus ad assensum illi objecto præbendum, quod videt tam rationabilibus credibilitatis, argumentis vestitum ? Maxime quia cognitio cre-

dibilitatis quamlibet illustris, longe minoris est firmitatis, quam sit fides ; illa siquidem ex motivis humano modo conglobatis resilit ; fides autem immobili divini Verbi securitati innixa, divina et supernaturali certitudine prædita est.

Nec obest quod D. Thomas art. 4. ad 3. docet, lumen fidei « facere videre ea, quæ creduntur, sicut per alios habitus virtutum homo videt illud ; quod est sibi conveniens secundum habitum illum ; ita per habitum fidei inclinatur mens hominis ad assentiendum his, quæ conveniunt rectæ fidei, et non aliis. » Non obest, inquam ; nihil enim aliud his verbis significatur, quam fidem infusam ad cognitam mysteriorum credibilitatem gustandam sponte sua inclinare, ad eamque melius discernendam non parum opitulari. Sicut enim præditus habitu castitatis melius est dispositus ad incorruptum de obscœnis judicium ferendum, etsi judicium illud a virtutibus non feratur ; et generaliter recta appetitus per virtutes dispositio ad sane de rebus judicandum confert, unde de viro spirituali dicitur, quod judicat omnia : ita homo fide illustratus, et pia voluntatis affectione sapiens divina, magis ad ea, quæ fidei sunt, confirmanda, et adversus infideles defendenda roboratur, et interiori divini numinis instinctu et unctione invitatur. Sicut enim lux solis non solum colores illustrat, sed etiam seipsam aspectabilem præbet et conspicuam : ita fidei lumen non solum quas proponit veritates expandit, sed suos etiam radios explicat, et sui credibilitatem quadantenus inspirat.

Urgebis : Quicumque credit, tametsi non audiant prædicationem forinsecus sonantem, habet tamen sufficientia credibilitatis argumenta, alias leviter, temereque mysteriis assensum præberet : sed tunc evidentia credibilitatis nequit a testimoniis extrinsecis provenire, cum nullus affulgeat prædicationis, cæterarumque externarum virtutum splendor : ergo a solo lumine fidei procedit evidentia credibilitatis, ut opinari videtur Cajetanus.

Respondeo, in hoc singulari casu evidentiam credibilitatis nec vi intellectus pati, nec ab habitu fidei effici, sed ab interiori Dei invitantis instinctu, et speciali Spiritus sancti intus loquentis, intus coruscantis, et dono gratiæ cœlestis illustrantis lumine procedere. Et certe, cum cognitio credibilitatis fidei debeat ad actum fidei præsupponi, prius namque objectum debet proponi credibile quam credatur, non potest cognitio illa a fide procedere, quæ ad fidem præambula, et introductio ejus est, non effectus. Non improbo tamen quod nonnulli arbitrati sunt, fidem per actum reflexum, et indirectum evidentem mysteriorum credibilitatem semel per discursum habitam cognoscere, et ea mirifice delectari ; unde verissimum est illud : *Nisi credideritis non intelligetis* : quia fidei articuli ab illis melius intelliguntur, qui firmius eis fide adhærent. Sic Augustinus, qui ante fidem aciem figere non valebat, nec quid sacramenti haberet Dominica Incarnatio, poterat suspicari, Dominico eloquio eruditus, et fide suasus non satiabatur initio conversionis dulcedine mirabili, considerans altitudinem consilii divini super salutem generis humani, evanuitque importuna multiplicium quæstionum confusio, in quibus nonnisi caligo et pugna sibi antea videbatur : et simul ei apparuit una facies eloquiorum castorum, quia præ dulcedine Dei, dum se influebant auribus ejus verba divina, veritas in cor ejus eliquabatur. Sic B. Theresia tanta claritate inter sacros contemplationis amplexus Trinitatem, aliaque Religionis reconditiora arcana intuebatur, ut non tam credere, quam ea conspicua esse sibi viderentur. Nec est inconveniens fidem simul evidentiam et inevidentiam sub diversa ratione compati, evidentiam nimirum credibilitatis, et inevidentiam in se spectatæ veritis. Nam etiam habitus opinionis fertur in objectum inevidens in ratione veri, evidens in ratione probabilis.

Quæres, utrum sicut objectum fidei compatitur accidentem credibilitatem : ita compatiatur etiam evidentiam in attestante.

Respondeo affirmative contra Durandum, quem sequitur Bannes. Unde potest contingere quod aliquis viator possit evidenter cognoscere Deum aliquid revelasse : et nihilominus illud, quod revelatur, fide divina credere. Moveor primo auctoritate S. Thomæ q. 5, art. 1 : « Illa sola manifestatio, inquit, excludit fidei rationem, per quam redditur apparens vel visum id, de quo principaliter est fides. » Evidentia autem testimonii divini non reddit apparens vel visum id, de quo principaliter est fides : res enim revelata in se manet intrinsece obscura. Item ead. q. art. 2. luculentius adhuc sic loqui-

tur « : Si aliquis Propheta prænuntiaret in sermone Dei aliquid futurum, et adhiberet signum mortuum suscitando, ex hoc signo conviceretur ille, intellectus videntis, ut cognosceret manifeste hoc dici a Deo, qui non mentitur, licet illud futurum, quod prædicitur, in se evidens non esset; unde per hoc ratio fidei non tolleretur. » Quibus verbis nihil clarius. Hinc infert ad 1, quod fides dæmonum « est quodammodo coacta ex signorum evidentia. » Et ad 2. quod dæmones « coguntur ad credendum ex perspicuitate intellectus. » Et ad 3 : « Hoc ipsum dæmonibus displicet, quod signa fidei sunt tam evidentia, ut per ea credere compellantur. » Atqui cognoscere manifeste aliquid dici a Deo, et cogi ex evidentia signorum, et ex perspicuitate intellectus ad credendum compelli, est habere evidentiam in attestante. Ergo ex mente D. Thomæ objectum fidei evidentiam in attestante compatitur, id est aliquid possumus credere, et simul revelatione illius certiores fieri.

Ratio ex illis eruitur S. Thomæ testimoniis illud fide credimus, cui in se ipso ignoto assentimur propter solam Dei attestantis auctoritatem. Per hoc enim duntaxat distinguitur fides a scientia, intellectu principiorum, et visione beata : quod scientia medio demonstrationis innixa certo simul, et evidenter veritate potitur, simplex vero intelligentia principiis per se, et ex penetratione terminorum notis assentitur propter se, seu propter ultro se, et sine discursu ingerentem veritatis splendorem; visio vero rem in se intuitive, et quidditative veluti ob oculos positam contemplatur. At vero fides sola dicentis auctoritate freta, nulli, nisi Deo, innititur firmamento : atqui evidentia in attestante rem in seipsa ignotam relinquit, connexionem prædicati cum subjecto nequaquam demonstrat, sed eatenus articulo quamlibet in se obscuro fidei obsequium homo præbet : quatenus videt Deum ad illud credendum auctoritate sua compellere, seu quia αὐτός ἔφα, ipse dixit, et dignus est qui credatur : ergo evidentia in attestante fidem non absumit, sed servat, perficit, et illustrat, quia rationem *sub qua* fidei non destruit, sed eam efficit securam, id est non tollit quin homo credat propter unam Dei dicentis auctoritatem; sed facit quod homini Deum ita loquutum esse constet. Quam securitatem fidei non refugit, sed per se quærit, ut sit divina, et non humana.

Confirmatur a posteriori : de facto Angeli habuerunt fidem cum evidentia in attestante; etenim dum erant in via, divina mysteria edocti sunt, et simul agnoverunt revelationem a creaturis minime derivari, cum sint totius entis naturalis comprehensivi : ergo lumen illud divinitus imprimi evidenter intulerunt. Item fides in dæmonibus modo infra explicando invenitur, in quibus tamen evidentia in attestante inest, ut expresse locis superius laudatis inculcat S. Thomas, et ex eo patet, quod cum dæmon cognoscat, et certissime convincatur vera in fidei nostræ confirmationem edi miracula, evidenter colligit fidei nostræ veritatem firmare Deum, qui mendacii nec auctor est, nec adjutor, nec protector. Quin etiam sacri Doctores argumenta credibilitatis fidei nostræ apprime penetrantes, illi præsertim, qui in nomine Christi Domini miracula vel patrarunt ipsimet, vel certe ab aliis patrari aspectabiliter viderunt, quibus aperte convincebantur, fidem nostram a Deo processisse : illudque Richardi Victorini lib. 1. *de Trinit.* cap. 2. proprio experimento percipiebant : « Ea, quæ revelata sunt nobis cœlitus, tam miris prodigiis confirmata sunt, ut genus videatur esse dementiæ in his vel aliquantulum dubitare. » Unde concludit : « Domine, si error est, a te decepti sumus. Nam tantis signis a te confirmata sunt (mysteria), quod nonnisi a te fieri possunt. »

Nec potest dici, quod, licet dæmones sciant miracula a sanctis in confirmationem fidei edita vera esse, non adulterina; non tamen convincuntur ea in fidei Christianæ confirmationem patrari : quia gratia gratis data (qualis est potestas miraculorum edendorum) potest quis in perversum finem abuti, puta ad fallendum. Non, inquam, id potest sine injuria Religionis dici. Etenim si semel dicere liceat posse aliquem gratia miraculorum ad fallendum abuti, dicent Judæi Christum ea gratia præditum, ea fuisse abusum : dicent ethnici ea instructos fuisse Apostolos, virosque Apostolicos, sed eam perverso usu sordidasse. Ergo hac admissa responsione periclitatur fidei nostræ probatio, et enervatur totius Ecclesiæ miraculis stabilita firmitudo. Et ratio est, quia ut in superioribus monstratum est, Deus nullatenus potest mentiri, sive per se, sive per ministrum : si autem volenti fallere conferret Deus gratiam miraculorum, utique mendacii fautor, mendacii protector foret, et confirmator. Certe ad di-

vinam providentiam pertinet verorum miraculorum facultatem errorem prædicantibus impertire : nam causa ejus ageretur, imo et periclitaretur ejus veritatis decor, si sineret nomine suo et virtute sua firmari falsum, de quo patratione miraculorum testimonium perhiberet, impelleretque homines in errorem procul dubio excusabilem, utpote sigillo et charactere divinitatis signatum. Adstipulatur clarissime S. Thomas, qui infra q. 178. art. 2. ad 3. diserte ait : « Semper miracula sunt vera testimonia ejus, ad quod inducuntur : unde a malis, qui falsam doctrinam enuntiant, nunquam fiunt vera miracula in confirmationem doctrinæ suæ, quamvis quandoque fieri possint ad commendationem nominis Christi quod invocant, et virtute Sacramentorum, quæ exhibent. » Idem dissertissime tradit *Quodlib.* 2. art. 6. ad 4. his verbis : « Miracula visibilia fiunt virtute divina ad confirmationem virtutis fidei : unde dicitur Marci ultimo de Apostolis, quod prædicaverunt ubique Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis. Non autem fiunt miracula semper ad demonstrandum gratiam ejus, per quem miracula fiunt; et ideo potest contingere quod aliquis gratiam gratum facientem non habens miracula faciat; sed hoc contingere non potest, quod aliquis falsam doctrinam annuntians vera miracula faciat, quæ nisi virtute divina fieri non possunt : sic enim Deus esset falsitatis testis, quod est impossibile. Cum ergo Christus se filium Dei diceret et æqualem Deo, hanc ejus doctrinam comprobant miracula, quæ faciebat, et ideo ostendebatur Christus per miracula, quæ faciebat, esse Deus. Petrus autem licet eadem vel majora miracula faceret, non probabatur esse Deus, sed per ea etiam probabatur quod Christus esset Deus, quia Petrus non prædicabat seipsum, sed Jesum Christum esse Deum. » Quibus verbis nihil luculentius, nihil ad confutandam adductam responsionem validius dici potest.

Sed dices : Fides, utpote obscura, excludit omnem evidentiam : sed evidentia in testificante efficit cognitionem evidentem : ergo evidentia in attestante est impossibilis cum fide.

Respondeo, fidem non posse compati evidentiam rei in seipsa, non excludere tamen, sed potius connaturaliter exigere Dei revelantis testimonium, de quo sibi constet, tametsi res revelata sit sibi ignota. Cum enim fides sit ex auditu, et aliunde soli Deo credat, Deum fides audire avet, et ejus voci obscura licet revelanti obedire. Itaque non inconvenit aliquid esse evidens secundum rationem extrinsecam revelati, et esse obscurum secundum rationes extrinsecas, et prædicata essentialia. Et, quamvis illud omne, quod a Deo revelatur, sit verum in se, non tamen propterea qui evidenter cognoscit aliquid esse revelatum, continuo videt illud esse verum in se ; quia, licet id, quod a Deo revelatur, sit verum in se, non tamen cognoscitur in se, nec penetratur ejus veritas objectiva, sed sola externi testimonii luce innotescit : unde infero objectum quidem, quod respicit fides, debere esse essentialiter obscurum ; objectum tamen, cui credit, posse esse evidens : Angelus enim in via de Deo revelante non habebat fidem, sed scientiam : de revelatis tamen saltem primariis, puta Trinitate, beatitudine supernaturali, aliisque arcanis fidem habebat, non scientiam. Nec est necesse quod eodem habitu cognoscatur res et motivum assentiendi, ut inde inferatur, debere esse fidem, non evidentiam de revelatione, sicut de re revelata. Id enim falso assumitur, cum per scientiam attingatur conclusio, et per habitum principiorum noscantur præmissæ, quæ tamen motivum sunt propter quod assentimur conclusioni. Ex quibus patet quam merito supra contra Bannem et Gonetum dixerimus, obscuritatem non pertinere ad rationem formalem motivi fidei ; cum enim objectum fidei, ut nobiscum fatetur Gonet, compatiatur evidentiam in attestante, manifestum est revelationem, quæ est fidei motivum, posse esse evidentem ; cum evidentia in attestante sit certa et evidens cognitio revelationis divinæ manifestantis vocem suam.

Instabis : Scientia a posteriori excludit fidem ejusdem objecti : v. g., Philosophus Christianus nequit habere fidem simul et demonstrationem a posteriori illius propositionis, « Deus est » ; ergo etiam fides excludit evidentiam in attestante. Probatur consequentia. Demonstratio a posteriori non magis generat scientiam rei in seipsa secundum prædicati connexionem cum subjecto, et quoad prædicati intrinseca, quam evidentia rei in attestante : Philosophus namque demonstrans Deum ex creaturis, non videt Deum in se per rationes intrinsecas, sed ipsum duntaxat in effectibus cernit, vel potius ex creaturis colligit Creatorem. Certe effectus

Dei magis sunt extrinseci respectu essentiæ divinæ, quam sit testimonium ipsius Dei respectu eorum, quæ de Deo credenda sunt. Ergo si effectus creati pariant evidentiam divini esse, ita ut extinguant fidem, multo magis infallibile Dei testimonium evidentiam conferet veritati quam revelat. Enimvero si evidens est, omnibusque apertum, et exploratum, Deum existere, quia ita testatur communis vox creaturarum clamantium : *Ipse fecit nos, et non ipsi nos;* quidni evidens erit atque compertum, peractam esse Verbi æterni incarnationem, de qua nos Deus clarissima vocis suæ significatione certiores reddit, qui nec falli potest, nec fallere unquam valet? Si ab effectu ad causam valet demonstratio, quidni a causa ad effectum? Si convincit animum creaturarum concentus, quidni evincet auctoritas Dei loquentis, penitiora cordis sui arcana aperientis, nosque de illis minime dubitare imperantis? Quæ, quæso, disparitas?

Respondeo grandem esse disparitatem, cujus momentum in hoc totum positum est, quia causa in effectu sui participationem necessario imprimit, subindeque per effectum evidenter cognoscitur existentia causæ; cujus existentiæ imitationem cernimus in effectu. Unde viso effectu non credimus causam existere, sed scimus : nec in auditu solo, sed in visu innititur cognitio nostra. At vero in revelante qua tali non cernitur res revelata, sed ab eo auditur; fides autem ex auditu. Infallibilis est quidem Dei vox, immobile et inconcussum Dei testimonium; sed propterea non videmus rem existere, sed credimus, sed obtemperamus, sed captivamus intellectum nostrum in obsequium fidei. Non enim est formalis ista consecutio : Trinitas est, quia Deus revelat. Revelatio quippe non infundit, sed supponit rei revelatæ existentiam, quam detegit. Sed ista est legitima illatio : Credendum firmiter est, et sine dubitatione tenendum, Trinitatem esse, quia Deus revelat. Immobilitas ergo divini testimonii, et firmitas vocis illius tollit quidem dubium, sed non parit scientiam; quia tametsi Deus difficillima quæque, et intellectum superantia proponens, dignissimus sit qui credatur, res tamen revelata non est per se connexa cum testimonio. Unde ex pondere auctoritatis quamlibet infinitæ non directe infertur Trinitatis existentiam videri, cum nec in se videatur, nec in aliquo suo vestigio : sed solum infertur, credendum esse Trinitatem existere. Major ergo et intimior est connexio effectus cum causa, quam sit revelantis cum re revelata : effectus enim est expressio causæ, a qua essentialiter pendet; at vero mysterium revelatum a revelatione non pendet, nec revelationem per se infundit; quia sive reveletur, sive non, idem est in seipso : quando ergo revelatur non scientiam parit, sed aures petit et fidem.

Hæc est etiam notabilis vocem Dei inter et creaturarum Dei gloriam enarrantium sonum differentia, quod creaturarum vox non est libera, sed naturalis, nec tam aures ferit, quam oculis, cæterisque omnibus sensibus se ingerit : unde existentiam causæ, a qua essentialiter pendent, necessario in se legendam et cognoscendam exhibent. At vero revelatio, seu Dei loquentis vox libera est, nec naturaliter a veritate revelata procedit, sed eam duntaxat testatur, unde digna quidem est quæ credatur; sed rem in se obscuram relinquit, subindeque objectum fidei credibile reddit, sed non scitum.

Urgebis : Ideo salvatur, Beatos non habere fidem vel perpetuitatis beatitudinis, vel futurorum contingentium, aliorumque secretorum, quæ a Deo revelantur, quia de illis habent evidentiam in attestante, et vocem Dei perspicue loquentis clarissime audiunt et sentiunt : neque enim illa vi et efficacia luminis gloriæ penetrant, gloriosum enim lumen solam divinam essentiam, et ea quæ cum illa connexa sunt, per se detegit; futura vero contingentia, perpetuitatem visionis, et alia id genus extra Verbum expandit Deus : ergo evidentia in attestante fidem objecti revelati absumit plane, et funditus destruit.

Respondeo, Beatos in essentia divina intueri suæ beatitudinis perpetuitatem, cum sit felicitatis corollarium ex ea necessario consecutum, et ad perfectam, et consummatam ejus rationem essentialiter requisitum; cumulata enim beatitas quietem exigit, et immobilem boni possessi securitatem. Nec obest, quod eam Paulus non viderit, quia non cernitur hæc perpetuitas ex vi visionis præcisæ, sed ex vi visionis prout est beatitudo permanenter communicata, qualis non fuit in Apostolo, qui Deum transeunter vidit, non ut bearetur, sed ut veritates in fonte potatas Ecclesiæ propinaret; non ut coronaretur qui nondum pugnaverat, sed ut acrius pugnaturus descenderet in arenam, seque aliosve commilitones prægustatam animaret ad coronam.

Quoad futura vero contingentia, cæteraque arcana, quæ Deus Beatis interdum pandit, dicendum est, vel ea Sanctos in essentia videre, vel extra Verbum per clarum lumen in seipsis intueri, ut alibi ex professo explicamus. Sed utut sit, præcisisque intempestivis controversiis, quæ sunt a præsenti instituto alienæ, objectioni occurrimus absque negotio, dicendo quod, licet Deus aliqua obscura Sanctis suis revelaret, non tamen in illis manere posset fides, qua splendente visione beata, cernitur objectum primarium fidei, et quidem intuitive : ergo facessat, extinguaturque fides necesse est ; desinente enim objecto primario, et exercitio circa illud facto impossibili, evanescit omnino fidei habitus, abit, excedit, erumpit. Quomodo enim in conspectu infiniti solis immensos radios affundentis consisterent fidei tenebræ ? Fugiunt ergo umbræ, dissipatur nox, dum nobis propalam, et aspectabiliter ostenditur ubi sponsus cubet in meridie : evacuantur enigmata, frangitur speculum, destruitur fides, quando facie ad faciem ille cernitur, cujus visio est tota merces, totum desiderium nostrum. Nec enim dubito, mi theologe, te illius objecti desiderio incredibili teneri, et ferme æstuare, quod sicut totum, ita solum desiderabile est. Illius ergo æterni, quod credimus, boni sacra fames, et cura sit antiquissima, sit prima, sit unica, ut objecti, quod speculati sumus, tenebris claritatis splendor heu cito respondeat.

REFLEXIO.

Objectum fidei speculatione nimia contemplari disputando fatigamur ; orando, adorando et amando reficimur. Ergo sit Deus perpetuum mentis, cordisque objectum, qui ubique adest, tenebris ipsis interest, interest cogitationibus ; nec tantum sub illo agimus, sed cum illo ; nec in oculis solum illius, sed et in sinu vivimus. Igitur more Noe viri justi, atque perfecti in generationibus suis, cum Deo ambulemus, id est Deum ubique præsentem cordis oculis objiciamus, et in terra positi, sed a terra extranei, conversemur in cœlis. Sic, exponente Basilio *in Psalm.* XLIV, induemur Dominum Jesum Christum, quia Christo Deo veluti amictu animus induetur. « Induimini, » inquit, « non secundum exteriorem hominem, sed mens nostra Dei memoria circumamiciatur. »

Omnium germana scaturigo vitiorum est divinæ præsentiæ oblivio : *Non est Deus in conspectu ejus.* Quid inde infers, Vates sancte Psal. IX ? *inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore.* Unde veridice S. Ephrem. lib. *de Virt.* ait : « Nihil pejus, graviusque est, quam ipsius Dei oblivionem capere. Continue enim Dei recordatione turpes animæ passiones recedunt ; unde et mundum spiritus sancti habitaculum efficitur. » Et longe elegantissime Augustinus lib. 14. *de Trinit.* cap. 12 : » Magna hominis miseria est, cum illo non esse, sine quo non potest esse. In quo enim est, procul dubio sine illo non est : et tamen si eum non meminit, eumque non intelligit, nec diligit, cum illo non est. » Itaque in plenitudine fidei nobiscum sit Deus, et in plenitudine gloriæ erimus nos cum Deo. Obversetur menti nostræ Deus in fidei tenebris, ut simus cum illo, quando rapiemur in nubibus obviam Christo in aera et sic semper cum Domino erimus. Curemus interim eum fide habere nobiscum, ut sit comes viæ, qui Patriæ redditor est futurus.

SPECULATIO III.

Conveniens est articulorum fidei distinctio, et numerus, cui decursu temporis nullum crementum, sed explicatio accessit.

Quia per articulos fidei ordinatur objectum illius, recte hoc capite, quo objectum fidei exponimus, de articulis fidei agimus, eorumque convenientiam, distinctionem, numerum, et augmentum, quale sit, explicamus.

Sed prius observandum est, nomen articuli ex Græco ἄρθρον, quamdam distinctarum partium coaptationem significare ; qua ratione particulæ corporis invicem coaptatæ dicuntur membrorum articuli. Sic etiam apud grammaticos partes orationis rectæ colligatæ, et aptis commissuris periodum adornantes, articuli dicuntur. Articuli ergo fidei christianæ sunt quædam objecti fidei partes inter sese coaptatæ. Hoc posito,

Probatur prima pars de convenienti distinctione articulorum. Cum enim objectum fidei sit aliquid non visum, tunc condendus est specialis fidei articulus, quando occurrit aliquid speciali ratione non visum ; quando vero multa sunt, quæ ad eamdem rationem vel pertinent, vel reducuntur, tunc articuli non sunt distinguendi : v. g., quod Christus

sit passus, et quod resurrexerit, duplicem patitur difficultatem specialem, unde alius est articulus passionis, alius resurrectionis : quod vero Christus sit passus, mortuus et sepultus, diversas non invehit difficultates, et uno suscepto facile alteri creditur : unde sub uno articulo tria hæc comprehenduntur. Cæterum non omnia credibilia per certos sunt articulos distinguenda. Nam omnibus, quæ in sacris Litteris continentur, fides adhibenda est ; quæ tamen propter sui multitudinem ad certum reduci numerum nec debent, nec commode possunt. Seligenda ergo fuerunt quædam fidei capita, quæ omnibus proponerentur, et ab omnibus crederentur. Quorum ulteriorem rationem tradit Angelicus Doctor art. 6, quia quædam sunt credibilia, de quibus est fides secundum se, et propter se : alia vero sunt, de quibus nonnisi in ordine ad alia fides habenda est ; sicut in aliis scientiis quædam sunt cardinales veritates per se quæsitæ, per se intentæ et propter se inventæ ; quædam vero ad aliarum duntaxat manifestationem institutæ et desideratæ. Ergo de illis debent condi articuli, de quibus principaliter est fides. Porro de illis principaliter est fides, quæ videnda speramus in patria, juxta illud Hebr. XI : *Fides est substantia sperandarum rerum.* Ad illa autem videnda præcipue suspiramus, quæ nos in patria beabunt, et ad beatitudinem obtinendam manuducunt. Talia sunt Deus unus, trinus, omnipotens, et mysterium Incarnationis. De aliis vero in Scriptura contentis non est principaliter fides, quia nonnisi ad aliorum principaliorum manifestationem et ornatum, non ex necessitate, sed ex ubertate doctrinæ instituuntur ; subindeque non sunt de illis speciales constituendi, distinguendique articuli.

Sed dices : Nonnulla sunt fidei capita grandi, specialique difficultate involuta, de quibus tamen nullus est specialis fidei articulus institutus, puta mysterium Eucharistiæ, creatio mundi in tempore. Ergo ratio allata inefficax est.

Respondeo ex D. Thoma art. 8. ad. 6. in Sacramento Eucharistiæ duo posse considerari : unum scilicet, quod sacramentum est, et hac ratione reducitur ad illum articulum, sub quo continentur effectus gratiæ sanctificantis, qui pertinent ad articulum Spiritus sancti vivificantis, vel ad remissionem peccatorum ; alterum quod in Eucharistia consideratur, est miraculosa corporis Christi sub panis speciebus præsentia : et sic sub omnipotentia miraculorum omnium patratrice continetur. Quantum vero ad creationem mundi in tempore, dicendum inchoationem mundi satis aperte contineri sub illis vocibus, *ante omnia sæcula :* si enim Verbum æternum sit natum ante omnia sæcula, liquido consequitur, sæcula omnia incepisse, mundumque proinde exordium habuisse.

Probatur secunda pars de convenienti numero articulorum Symboli. Et, quamvis aliqui quatuordecim articulos, alii duntaxat duodecim distinguant, dissensio tamen levis est, imo utraque sententia convenienter sustineri potest. Nam, cum illa per se pertineant ad fidem, quorum visione beabimur ; ideo omnia credibilia in duo capita generali divisione dividuntur ; quædam enim pertinent ad majestatem divinitatis, quædam ad mysterium humanitatis, per quod in gloriam filiorum Dei accessum habemus. Qui ergo articulos quatuordecim astruunt, sic numerant. In primis circa majestatem Divinitatis tria nobis credenda proponunt : Divinitatem (ecce primum articulum), Trinitatem, de qua sunt tres articuli, quia tres personæ ; unde habemus quatuor articulos. Deinde proponuntur opera Divinitatis propria, quorum primum pertinet ad esse naturæ (ecce quintum articulum, qui est de creatione) ; secundum pertinet ad esse gratiæ (ecce sextum articulum, sub quo omnia ad sanctificationem pertinentia continentur) ; tertium pertinet ad esse gloriæ (ecce septimum articulum de resurrectione, et vita æterna). Similiter circa humanitatem Christi septem distinguunt articulos. Primus est de incarnatione ; secundus de nativitate ; tertius de passione, morte et sepultura ; quartus de descensu ad inferos ; quintus de resurrectione ; sextus de ascensione ; septimus de adventu ad judicium.

Porro illi, qui duodecim duntaxat articulos admittunt, sex ad Divinitatem, et totidem ad humanitatem pertinere dicunt ; et ut numerum continue statuant, tres articulos trium personarum sub uno collocant ; articulum vero de opere glorificationis distinguunt in duos, resurrectionem scilicet et gloriam ; et sic ex his tribus, cum aliis tribus, nimirum divinitatis, creationis, et gratiæ, sex articulos ad divinitatis majestatem pertinentes conflat hæc sententia. Quoad humanitatem vero eumdem ordinem servat, quem præcedens opinio, hoc solo discrimine, quod arti-

culum conceptionis et nativitatis in unum confundit. Quod vero utraque opinio sit conveniens, patebit referendo integram responsionem ad 3. art. 8 : « Dicendum, » inquit, « quod Patris, et Filii, et Spiritus sancti est una cognitio quantum ad veritatem essentiæ quæ pertinet ad primum articulum ; quantum vero ad distinctionem personarum, quæ est per relationes originis, quodammodo in cognitione Patris includitur cognitio Filii, non enim esset pater, si filium non haberet, quorum nexus est Spiritus sanctus ; et quantum ad hoc bene moti sunt, qui posuerunt unum articulum trium personarum. Sed quia circa singulas personas sunt aliqua attendenda, circa quæ contingit esse errorem, quantum ad hoc de tribus personis possunt poni tres articuli. Arrius enim credidit Patrem omnipotentem, et æternum, sed non credidit Filium coæqualem et consubstantialem Patri ; et ideo necessarium fuit apponere articulum de persona Filii ad hoc determinandum. Et eadem ratione contra Macedonium necessarium fuit ponere articulum tertium de persona Spiritus sancti. Et similiter etiam conceptio Christi, et nativitas, et etiam resurrectio, et vita æterna secundum unam rationem possunt comprehendi sub uno articulo, in quantum ad unum ordinantur ; et secundum aliam rationem possunt distingui, in quantum seorsum speciales habent difficultates. Hæc D. Thomas.

Dices : Deum esse unum demonstratur ratione naturali. Ergo unitas Dei perperam inter articulos fidei primarios et veluti capitales annumeratur.

Respondet S. Doctor ad 4, « quod multa per fidem tenemus de Deo, quæ naturali ratione investigare philosophi non potuerunt, puta circa providentiam ejus, et omnipotentiam, et quod ipse solus sit colendus : quæ omnia continentur sub articulo unitatis Dei »

Hæc sane responsio difficultate non caret, licet eam in rigore intelligat Cajetanus. Nam, teste Apostolo Rom. 1, philosophi fuerunt inexcusabiles, quod Deum non glorificaverint : ergo cum glorificandum colendumque noverunt. Deinde divus Thomas variis in locis multas profert demonstrationes naturali ratione procedentes, quibus probat Deum esse, et unum esse, et provisorem, et omnipotentem, et Dominum, subindeque colendum : ergo id cognoscere philosophi potuerunt. Respondetur tamen, has veritates posse dupliciter considerari : primo quatenus sunt de Deo ut auctore naturæ, puta quod sit unus conditor orbis, provisor universitatis : secundo quatenus sunt de Deo ut auctore supernaturali, largitore gratiæ, et gloriæ, cui speciali religionis cultu Deo inspirante instituto serviendum est ; et hoc modo præfatas veritates a philosophis ignorari ait S. Thomas. Quibus etiam adde, Deum et auctorem naturæ, ejusque perfectiones, maxime vero providentiam, et suavem illius cum libertate concordiam, aliaque id genus, etiam naturaliter cognoscibilia, et a paucis, et post longum tempus, et cum admixtione multorum errorum cognita fuisse. Ut ergo veritas, quæ est cæterarum caput, et ab omnibus, et brevi tempore, et sine mixtura errorum, cito, et pure addisceretur, necesse fuit fundamentalem illum articulum in fronte Symboli explicare.

Quæres quid sit Symbolum, et quare varia in Ecclesia circumferantur.

Respondeo ad 1, Symbolum ex Augustino serm. 115. esse comprehensionem fidei nostræ, atque propter hoc Symbolum est simplex, breve et plenum, ut simplicitas consulat audientium rusticitati, brevitas memoriæ succurrat, plenitudo satisfaciat doctrinæ. Quod repetit serm. 119 asserens Symbolum esse breviter complexam regulam fidei, quæ mentem instruat, nec memoriam oneret ; paucis verbis dicatur, unde multum acquiratur. D. autem Thomas art. 9. post. D. Clementem epist. 1. *ad Jacob.* ait, quod Symbolum est collectio sententiarum nostræ fidei, quia juxta etymologiam nominis Græci συμβάλλειν, Symbolum significat indicium, et collationem, quia scilicet Apostoli, vel Patres in unum collecti ediderunt summam veritatum nostræ Religionis, quæ est indicium discernens Christianum ab infideli ; sicut signum, et vexillum datum in bello militibus ad discernendum hostes ab amicis, dicitur symbolum.

Respondeo ad secundum, tria esse celeberrima Symbola ; primum est Apostolorum quod ab ipsis editum esse constans traditio, et Patrum conspirantium consensus attestantur. An vero singuli Apostoli singulos articulos ediderint, dissidium est levis momenti : videatur D. Thomas in 3. dist. 25. q. 1. art. 2. Secundum Symbolum est Nicænum, quod postea fuit in concilio Constanti-

nopolitano auctum contra Macedonium, et explicatum in Ephesino contra Nestorium. Tertium est Athanasii (qui tamen an sit ejus auctor, aliqua est dubitandi ratio ab historicis Ecclesiasticis ventilari solita; communior tamen opinio illud Athanasio asserit) : quod unanimis totius Ecclesiæ ipsum publice decantantis ritu consecratum est, quia cum integram fidei veritatem, ut notat D. Thomas, breviter et aperte contineat, auctoritate summi Ecclesiæ Pastoris est receptum, ut quasi regula fidei habeatur. Nec enim audienda est petulans post hominum memoriam imprudentissimi Lutheri vox infrunita, effutiens contra torrentem Patrum, et perennem Ecclesiæ usum ab Apostolis inductum, conciliis firmatum, et Ecclesiæ consuetudine probatum, gravem esse captivitatem Symbolum ordinare. Sed hoc spurciloquium evidenti ratione contunditur. Nam, ut egregie discurrit S. Thomas art. 9. ad. 1. veritates fidei in sacra Scriptura diffuse continentur, et interdum justis de causis variis metaphoris et mysteriis paucis perviis involutæ : unde ad genuinum fidei intellectum ex sacris Litteris eruendum, et orthodoxum sensum secure eliciendum, longum requiriritur studium, arduumque exercitium, sin impossibile, certe summe difficile iis omnibus, quibus necessaria est notitia Christianæ veritatis. Plerique enim, vel ingenio obtusi, vel educatione destituti, vel humanæ societatis negotiis occupati, distentique, seriis vacare studiis nec possunt, nec tenentur. Ergo summe necessarium fuit, et nihilominus conveniens, ut et sacris Scripturarum verbis recte, et canonice intellectis aliquid manifestum summarie colligeretur, quod omnibus ad credendum, et cito proponi, et facile percipi, adhibita modica diligentia posset. Quod quidem non est additamentum Scripturarum sed compendium ex sacris Paginis derivatum, et, ut ita dicam, veluti succus et cremor reliquatus. Quod vero garrit libertinorum coryphæus Lutherus, hanc Symbolorum dispositionem christianæ libertati officere, tam insulsum est, quam quod maxime. Quo modo enim filiorum Dei libertati adversari potest, quod brevitati et perspicuitati, et facilitati, et securitati consulit ? Certe in artibus, disciplinis, variisque humanæ vitæ professionibus illa dicitur præstantior simul, et gratior, quæ præcisis prolixarum methodorum spinis, multa paucis docet, nec præceptis onerat, sed compendio studet.

Sed dices : Ad quid ergo multiplex Symbolum proponitur, ut credatur, si tantopere brevitati providetur ?

Respondeo, quod in omnibus Symbolis eadem fidei veritas proponitur et docetur; sed tunc oportuit populum diligentius et enucleatius de fidei veritate instrui, quando errores varii insurrexerunt, ne fidelium simplicitas per hæreticos corrumperetur. Et hæc fuit causa varia edendi Symbola pro diversitate et pertinacia hæreticorum, ut in posteriori plenius et apertius explicaretur, quod in priori implicite latebat, et aperte exponi nondum infidelium instantia postulaverat.

An procedente tempore fidei articuli crementum acceperint ?

Probatur tertia pars, in qua asserimus, nullum articulis fidei essentiale accessisse crementum, sed majorem duntaxat explicationem, et veluti elucidationem. Nam quidquid posteriores successu temporis credidere runt, in fide præcedentium Patrum, veluti in semine et radice continebatur : ita enim se habent in materia religionis fidei articuli, sicut principia per se nota in scientia naturali : in principiis autem scientiarum naturalium ordo quidam invenitur, ut quædam in aliis implicite contenta, ex eis argumentorum circuitu, et artificioso syllogismorum ductu deriventur ; sicut omnia principia ad illud unum, et generalissimum reducuntur. « Impossibile est aliquid simul affirmari, et negari de eodem ; » ut patet per Philosophum 4. *Metaph.* text. 92. Ergo similiter omnes fidei veritates in quibusdam generalibus maximis continentur, quales sunt existentia Dei, et singularis erga hominum salutem providentia, juxta illud Apostolicum Hebr. XI : *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, et quod inquirentibus se remunerator est.* In immenso quippe divinitatis pelago ea omnia includi certum est, quæ Deo ab æterno conveniunt, in quorumque notitia beatitudo nostra consistit. In fide autem divinæ providentiæ ea omnia continentur, quæ temporaliter a Deo propter hominum salutem dispensantur, quæve habent rationem viæ perducentis ad vitam æternam ; et per hunc etiam modum aliorum subsequentium articulorum quidam in aliis virtualiter includuntur, ex eisque veluti consectaria paulatim deducuntur : sicut in fide redem-

ptionis humanæ incarnatio, passio, aliaque hujusmodi implicite continentur. Cum his tamen stat, multa temporum decursu detecta, apertaque fuisse, quæ antea vel latebant plane, vel certe nonnisi confuse, et obscure dignoscebantur. Ita enim colligitur ex illo Exodi VI : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, et nomen meum Adonaï non indicavi eis.* Et ex illo Psalmi CXVIII : *Super senes intellexi, super omnes docentes me intellexi.* Nec non ex illo Ephes. III : *In aliis generationibus non est agnitum Mysterium Christi, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis et Prophetis.* Tradit etiam aperte Gregorius hom. 6. *in Ezech.* : « Secundum incrementa temporum crevisse scientiam Sanctorum. » Et evidenter patet : mysterium quippe SS. Trinitatis ab omnibus fere ante incarnatum Verbum ignorabatur; illud enim nobis Unigenitus, qui est in sinu Patris, dilucide, sicut et alia multa secreta cœlestia enarravit. Successu etiam temporum enatis de fide controversiis novam lucem Pontifices, concilia, et sacri Doctores affuderunt et etiamnum affundunt.

Illud ergo certum est, illud ratum, illud ab omnibus alicujus notæ theologis probatum, omnes fidei articulos fuisse initio per sacros auctores Ecclesiæ Catholicæ, saltem implicite, revelatos, omnesque fuisse ab illis, vel scriptis traditos, vel verbis posteris commendatos. Quare nec conciliorum plenariorum, seu œcumenicorum definitiones, nec Romanæ Sedis Antistitis suprema auctoritas, nec Patrum consensus et conspiratio una novas fidelibus revelationes edunt; sed quas a Christo et Apostolis accepit Ecclesia, aut posteris integras tradunt, aut illibatas ornant, aut obscuras interpretantur, aut ex eis consequentia, et sponte fluentia collligunt, aut adversa, et repugnantia, ut conterant, manifestant. Divinorum verborum semina rigant, et excolunt; et quæ plantæ, traduces, propagines ex eis oriuntur, proferunt et ostendunt. Articuli fidei fundamenta sunt theologicæ, Ecclesiasticæque doctrinæ, quæ Christus per Apostolos posuit : cæteri, sive concilii Patres, sive Summi Pontifices, sive Ecclesiæ Doctores, et sancti Scripturarum Interpretes superædificant super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

Illustratur hæc doctrina ex Vincentio Lirinensi.

Et sane sapientis Pædagogi morem, et modum gerit divinus Magister, qui non totam ab initio discipulis suis proponit doctrinam, ne obruat quos satagit erudire; sed eorum sese tenuitati, capacitatique attemperans, paulatim doctrinæ effundit lumen : a facilioribus exorditur, ut difficilia deinde et recondita scientiæ suæ arcana post varios institutionum, præludiorum, prologorum, cæterarumque dispositionum apparatus patefaciat. Sicut enim non omnia possumus omnes, ita nec omnia sunt incipientibus peræque, ac provectis accommodata. Unde Apostolus Galat. III. statum veteris Testamenti *pueritiæ* comparat, quia, sicut alius pueris cibus, alius viris ministratur, illis lac propinatur, istis fortior esca tribuitur, diversa etiam est hominum pro diversitate temporum et ingeniorum doctrinæ cœlestis institutio.

Idipsum mire, et pene divine illustrat olim citatus, sed hic minime prætermittendus Vincentius Lirinensis, aureo contra novitates opusculo, ubi fidei non incrementum, sed explicationem, et veluti expansionem, et refusionem ad miraculum exponit his fere verbis, quibus nonnulla adjiciam, nonnulla quoque claritatis, et brevitatis gratia detraham.

Sed forsitan dicit aliquis : Nullusne in Ecclesia Christi profectus habebitur religionis? Habetur plane, et maximus; sed ita tamen, ut verus ille profectus fidei sit, non permutatio. Siquidem ad profectum pertinet, ut in semetipsa unaquæque res amplificetur; ad permutationem vero, ut aliquid ex alio in aliud transvertatur. Crescat igitur oportet, et multum vehementerque proficiat, tam singulorum, quam omnium; tam unius hominis, quam totius Ecclesiæ, ætatum, ac sæculorum gradibus intelligentia, scientia, sapientia : sed in suo duntaxat genere, in eodem scilicet dogmate, eodem sensu, eademque sententia. Imitetur animarum religio rationem corporum, quæ licet annorum processu numeros suos evolvant, et explicent, eadem tamen, quæ erant, permanent. Multum interest inter pueritiæ florem et senectutis maturitatem : sed iidem tamen ipsi fiunt senes, qui fuerant adolescentes; ut, quamvis unius, ejusdemque hominis status, habitusque mutetur, una tamen nihilominus, eademque natura, un

eademque persona sit. Parva lactentium membra, magna juvenum, eadem ipsa sunt tamen. Quot parvulorum artus, tot virorum, ut nihil novum postea proferatur in senibus, quod non in pueris jam ante latitaverit. Unde non dubium est, hanc esse legitimam et rectam proficiendi regulam, hunc ratum, atque pulcherrimum crescendi ordinem, si eas semper in grandioribus partes, ac formas numerus detexat ætatis, quas in parvulis Creatoris sapientia præformaverat. Quod si humana species in aliquam deinceps non sui generis vertatur effigiem, aut certe addatur quippiam membrorum numero, vel detrahatur, necesse est ut totum corpus vel intercidat, vel prodigiosum fiat, vel certe debilitetur. Ita etiam Christianæ religionis dogma sequatur has decet profectuum leges, ut annis scilicet consolidetur, dilatetur tempore, sublimetur ætate; incorruptum tamen, illibatumque permaneat, et universis partium suarum mensuris, cunctisque quasi membris, ac sensibus propriis plenum, atque perfectum sit, quod nihil præterea permutationis admittat, nulla proprietatis dispendia, nullam sustineat definitionis varietatem.

Eamdem veritatem cum eodem auctore adornare possumus comparatione grani tritici in uberes quidem fructus sese fundentis; sed prius herbam germinans, paulatim adolescit ut fœnum, et cumulus deinde pubescens erigitur, assurgit, explicatur in spicam, ut frugem possit multiplicem sustinere : sed eadem semper seminis species perseverat, nihilque de germinis proprietate mutatur. Addatur licet forma, species, distinctio, eadem tamen cujusque generis natura permanet. Similiter ergo seruerunt Majores nostri antiquitus in hac Ecclesiastica segete triticeæ fidei semina : unde iniquum valde et incongruum est, ut nos eorum posteri, pro germana veritate frumenti, subditicium zizaniæ eligamus errorem. Quin potius hoc rectum et consequens est, ut primis, atque extremis sibimet non discrepantibus, de incrementis triticeæ institutionis tritici quoque dogmatis frugem demetamus, ut cum aliquid ex illis seminum primordiis accessu temporis evolvatur, et excolatur, grani tamen proprietas non mutetur. « Absit enim, ut rosea illa Catholici sensus plantaria in carduos, spinasque vertantur. Absit, inquam, ut in isto spiritali paradiso de cinnamomi, et balsami surculis lolium repente, atque aconita proveniant. Quodcumque igitur in hac Ecclesia Dei agricultura, fide Patrum satum est, hoc idem filiorum industria decet excolatur, et observetur; hoc idem floreat, et maturescat; hoc idem proficiat, et perficiatur. Fas est etenim, ut prisca illa cœlestis philosophiæ dogmata processu temporis excurentur, limentur, poliantur : sed nefas est, ut commutentur; nefas est, ut detruncentur, ut mutilentur. Accipiant licet evidentiam, lucem, distinctionem; sed retineant necesse est plenitudinem, integritatem, proprietatem. »

Itaque Ecclesia Catholica in conciliis œcumenicis congregata, vel ore Summorum Pontificum oracula fundens, novos non condit articulos, nova dogmata non cudit, nihil permutat, nihil minuit, nihil addit : non amputat necessaria, non apponit superflua, non amittit sua, non usurpat aliena; sed depositorum apud se dogmatum custos sedula, et cauta, omni industria huic uni studet, ut vetera fideliter, sapienterque tractando, si qua sunt, illa antiquitus informata, et inchoata accuret, et poliat; si qua confirmata sunt, et definita, custodiat : ut nimirum illud idem, et invariatum, quod antea simpliciter credebatur, hoc idem postea diligentius cognitum, firmius et credatur; quod antea lentius prædicabatur, hoc idem postea instantius prædicetur; quod antea securius colebatur, hoc idem postea sollicitius excolatur; quod prius a majoribus sola traditione tenebatur, hoc idem posteris per scripturæ chirographum majori luce consignetur.

Quocirca Ecclesia in suis definitionibus quasi spiritalis tabernaculi Beseleel pretiosas divini dogmatis gemmas exsculpit, fideliter coaptat, adornat sapienter, adjicit splendorem, gratiam, venustatem. Intelligitur ea exponente illustrius quod antea obscurius credebatur. Per illius determinationes posteritas intellectum gratulatur, quod ante vetustas non intellectum venerabatur. Eadem quæ didicit, quæ a Patribus audivit, ita docet, ut cum dicat nove, non dicat nova. Quod si ad Novatorum comprimendam audaciam nova adhibet verba, novæ appellationis proprietate utitur, id propter intelligentiæ lucem præstat, non propter novum fidei sensum. Nec incidit in profanas vocum novitates, quas Apostolus devitandas mandavit; quia tunc solum profana novitas est, quando cum novæ appellationis

sensu novæ res, novæ sententiæ, nova dogmata invehuntur, quæ sint vetustati, universitati, et Ecclesiæ consensioni contraria. Has profanas novitates soli hæretici amant, apud quos omnes solemne est, ac legitimum, ut semper novellis dogmatis gaudeant, antiquitatis scita fastidiant, et per oppositiones falsi nominis scientiæ a fide naufragent.

Sed dices : Difficile intellectu est, quomodo in universalissimis fidei principiis alia mysteria includantur, ex eisque sponte fluant. Quomodo, v. g., in duabus præfatis maximis a S. Thoma post Apostolum memoratis, « Deus est, et inquirentibus se remunerator est, » continentur alia tam abstrusa, nec minus disparata de Trinitate, Incarnatione, Eucharistia, visioneque beata mysteria ? Quomodo valere quit hæc consequentia : Deus est, ergo est Trinus ; Deus habet providentiam, ergo Filius est incarnatus. Ergo mysteria nedum quoad explicationem, sed etiam quod substantiam nova successu temporis crementa susceperunt.

Respondeo multiplicem articulorum fidei nostræ copiam et distinctionem non ita ex duobus præfatis Religionis maximis derivari, ut per evidentem, et ultro manantem consequentiam inferantur ; sed quia, in re ipsa intuitive, et prout est in se cognita sunt, vel ex natura rei, vel ex divinæ beneplacito voluntatis cum illis connexa. In essentia quippe divina, ex natura rei Trinitas continetur ; cum, ut alias monstravimus, relationes sint de conceptu essentiæ, impossibile sit istam videri illis latentibus. Similiter in divina providentia hominum salutem per Incarnationem procurare volente, executio talis mysterii ex divinæ beneplacito voluntatis continetur. Unde duo prædicta fidei axiomata merito possunt grano synapi juxta parabolam Evangelicam comparari, ut tibi consideranti, lector optime, patebit : bona enim mens tua non indiget multis litteris.

Dices iterum : Ipsemet S. Thomas respons. ad 4. fatetur illos, qui fuerunt Christo propinquiores, sicut Joannes Baptista et Apostoli, plenius divina mysteria cognovisse, quia et circa statum hominis hoc videmus, quod in juventute perfectior est, eoque magis, vel minus perfectus reliquus vitæ status apparet, quo est juventuti propinquior : patet vero, quod, sicut tempus veteris Testamenti pueritiæ, ita nostrum senectuti assimilatur : tempus vero Dominicæ Incarnationis et Evangelicæ prædicationis juventuti comparatur : ergo falsum est, successu et decursu sæculorum fidei articulos esse explicatiores, et uberiorem fidei doctrinam nos habere ; unde si nullum sit in substantia, nullum etiam erit in explicatione crementum.

Respondeo certissimum et evidentissimum esse splendorem fidei in substantia eumdem quotidie semper amplius effundi et crescere usque ad perfectum gloriæ diem. Unde doctrina Ecclesiæ nascentis solet auroræ, proficientis lunæ ; perfectæ vero, et consummatæ, soli comparari. Et certe ipsi Apostoli concilium Hierosolymis coegerunt, ut controversiam de circumcisione Gentilium conversorum, et de observatione legalium definirent, ut videre est Act. xv. Multa etiam deinde in conciliis, sive plenariis et œcumenicis, sive provincialibus, post Apostolos celebratis exposita fuerunt, quæ antea vel latebant prorsus, vel certe non ita clarebant. Denique quis crederet in hoc sæculo tam exculto, et rerum omnium divinarum humanarumque scientiam assequuto post tot concilia, post tot Patrum micantissimas lucubrationes, post tam accuratas, et elaboratas theologorum operas minorem esse cœlestium veritatum notitiam ? Fateor quidem Apostolos, Baptistam, aliosque eis coætaneos viros Apostolicos singulari doctrinæ fidei privilegio ditatos, et abundantiori lumine perfusos fuisse : ipsi enim habuerunt primitias spiritus ; ipsi sal terræ condiendis populis institutum, et lux mundi, testante Veritate, fuerunt ; ipsi non servi, sed amici vocati sunt, quibus Filius quæcumque accepit a Patre, patefacit ; ipsi fuerunt Ecclesiæ cœli gloriam Dei enarraturi, a quorum influxibus cætera quæque pendent ; ipsi fuerunt Doctorum Magistri et Patres, in quibus proinde subsequentis doctrinæ radii uniti eminentissime reperiebantur ; ipsi in die Pentecostes cœlestium veritatum plenitudinem, et superplenitudinem soli visioni beatæ inferiorem, omni alia creata superiorem ita receperunt, ut nihil nec quoad substantiam, nec quoad ecclesiasticos ritus, et Reipublicæ Christianæ leges ; nihil, inquam, prorsus ignorarint, juxta illud ipsis a Veritate promissum : *Cum venerit Paracletus docebit vos omnem veritatem.*

Patribus etiam primorum Christianismi sæculorum singularia doctrinæ et cœlestis luminis privilegia concessa fuisse non inficiamur. Ipsi enim sexaginta illis fortibus

designantur, qui lectulum Salomonis, sacrum videlicet ecclesiasticæ doctrinæ depositum, custodire dicuntur. Ipsi, ut prosequitur S. Prosper lib. 2. *de Vita contempl.*, fuerunt per Dei gratiam divinæ voluntatis indices et interpretes, Ecclesiarum Christi post Apostolos fundatores, et fundatarum propagatores, fidelis populi duces, veritatis assertores, pravæ doctrinæ hostes, Patres in fide Catholica regeneratorum, Prædicatores cœlestium, primi phalanges invisibilium præliorum, exempla bonorum operum, documenta virtutum, et forma fidelium.

Cum his tamen stat, ipsos singulas quasque difficultates in singularibus casibus occurrentes infuso sibi lumine minime prævidisse, et explicite novisse ; sed Apostolos cognovisse sibi divinitus promissam Spiritus sancti assistentiam, qua emergentes circa fidem difficultates solverent, dubia compescerent, controversias definirent. Cæterum male inde colligitur, Ecclesiam senescentem, et ab ætate plenitudinis legis Christianæ recedentem, densioribus obrui tenebris ; cum omnia fere in conciliis explicata et determinata habeat, doctrinaque theologica floreat supra modum. Solum inde inferri debet, difficultates fidei, variasque resolutiones, tum speculativas, tum morales, ad primitivorum Patrum doctrinam veluti amussim esse exigendas ; quia, sicut aquæ in fontibus puriores sunt, ita incorruptus, sive de dogmatibus, sive de moribus, sensus in primitivæ Ecclesiæ Doctoribus sanctis limpidius apparet ; cum nullis sit novitatum nebulis, nullis modernæ laxitatis tenebris obscuratus ; et hoc est dumtaxat, quod voluit loco laudato S. Thomas avitæ doctrinæ tenax, antiquitatis Patrum amator et æmulator.

Occasione Symboli, et articulorum fidei tractant non pauci de infallibilibus fidei regulis, Scriptura, Traditionibus, conciliis ; ac de summorum Pontificum definitionibus, et Ecclesiæ Catholicæ moribus, et consuetudinibus : disputant etiam de veræ Ecclesiæ proprietatibus, et tesseris, unitate, universalitate, sanctitate, Apostolicarum traditionum observantia, et infallibilitate. Sed de his omnibus et si pro rei dignitate stricte, pro operis tamen nostri brevitate satis ample tota dissertatione prima primi libri, et alibi sermonem habuimus.

Corollaria

Momentosa de natura, divisione, et dignitate fidei.

Ex principiis toto hoc capite constitutis ea sine negotio consectaria derivantur, quibus fidei natura, et dignitas elucescent.

COROLLARIUM I.

Apostolicæ fidei definitio.

Sequitur ergo primo fidem bene ab Apostolo Hebr. II. sic definiri : *Fides est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium.* Dicitur *substantia*, id est basis, inchoatio, et fundamentum rerum, quas speramus ; in quolibet enim genere, quidquid aliis supponitur, et substernitur, substantiæ nomen, quod a substando dictum est, sortitur. Vel quia, sicut substantia per se, non in alio subsistit, illique innixa est tota compositi structura, ita fides firmamentum est totius vitæ, militiæ, et œconomiæ spiritualis. Ipsa per se stat, ut pugnet, ut vincat, ut triumphet ; Sancti enim per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones. Ipsa per se stat, et subsistit, quia cæteris desinentibus permanet ; destructa enim per peccatum mortale charitate, et eversa tota virtutum infusarum suppellectile, fidem non perimit ruina ; sicut in corruptione substantiali, in qua fit totalis accidentium resolutio, sola permanet, et subsistit materia prima, quia est subjectum primum generationis entis naturalis. Additur *sperandarum rerum*, quia fides est inclinatio, et fundamentum futuræ visionis, quam speramus ; et res speratas, futuras licet, nondumque existentes, menti nostræ præsentes exhibet, dando illis quadantenus hypostasin, et subsistentiam in mente fidelium eas tam certas habentium, quam si ipsis revera præsentes objicerentur. Signanter autem dicitur rerum sperandarum, non vero diligendarum, quia dilectio potest esse visorum, et non visorum, præsentium, et absentium, atque adeo res diligenda non ita proprie objectum fidei declarat, sicut res speranda, quæ semper est absens, et non visa, juxta illud Rom. VIII : *Quod non videmus, speramus.* Illud etiam Hilarii lib. 8. *de Trinit.* : « Maximum fidei stipendium est sperare quæ nescias. » Dicitur præterea *argumentum*, et sumitur pro effectu argumenti ; unde alia littera habet, *convictio* ; sicut enim per argumentum intellectus suavi, et

veluti connaturali artificio ad adhærendum veritati inducitur, et necessitate etiam exercitii impellitur; ita divinæ auctoritatis pondere intellectus fidelis ad adhærendum rebus fidei tam fortiter, et nihilo minus suaviter inclinatur, quam si evidenti demonstratione convinceretur. Denique additur *non apparentium*, quia, ut ex hactenus dictis satis superque liquet, ratio non visi vel est de essentia, ut quidam volunt, vel certe conditio est ad objectum fidei indispensabiliter requisita.

Atque ex his Apostolicæ hujus definitionis profunditas et bonitas patent, quidquid garriat Erasmus. Cum enim juxta solidæ philosophiæ principia, habitus per actus, actus vero per objecta dignoscantur, fides utpote habitus intellectualis, definiri debet per proprium actum in ordine ad proprium objectum : in illa autem Apostoli definitione proprius fidei actus, et proprium ejusdem objectum designantur : proprius namque fidei actus est credere, quem actum exprimit ly *argumentum;* sumitur enim pro effectu argumenti, ut dictum est, id est convictione animi veritatibus revelatis ob divinam auctoritatem indivulse adhærescentis. Assignatur etiam proprium fidei objectum; nam cum credere sit actus intellectus a pia voluntatis motione dependens, objectum illius et ad voluntatem, et ad intellectum sub diversa ratione pertinere debet; per hoc autem, quod dicitur substantia sperandarum rerum, significatur habitudo fidei ad finem, qui est objectum voluntatis; per hoc vero quod dicitur argumentum non apparentium, designatur habitudo ad verum, quod est objectum intellectus. Ergo formalis est et accurata Apostoli definitio.

Et, ut magis appareat, quam sit characteristica hæc definitio, certum est, per illam habitum fidei ab aliis omnibus intellectualibus discerni. Nam per ly *argumentum* distinguitur ab opinione, suspicione, dubitatione, quibus non firmatur, vel convincitur, sed formidat, vel vacillat intellectus. Per ly *non apparentium* distinguitur a scientia, et intellectu, quibus res fit apparens, et conspicua. Per ly *substantia sperandarum rerum*, distinguitur a fide communiter sumpta, et ab humana, et a coacta, quæ nullatenus ad beatitudinem speratam ordinantur.

COROLLARIUM II.

Aliæ fidei definitiones.

Sequitur secundo bonitas multarum fidei definitionum, quæ a gravibus theologis circumferantur. Et quidem S. Thomas quæst. 4. art. 1. fidei naturam radicitus hac definitione indagat : « Fides, » inquit, « est habitus tenentis, quo inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum assentire non apparentibus. » Quæ verba sunt veluti Apostolicæ definitionis commentarius. Ab illa non est multum dissentanea, quam tradit Dionys. cap. 7. *de divin Nom:* « Fides est manens credentium fundamentum collocans eos in veritate, et in ipsis veritatem ostendens. » Adstipulatur August. tract. 4 *in Joan.*, sic fidei naturam paucis complectens : « Fides est virtus, qua creduntur quæ non videntur. » Paulo difficilior est quam proponit Damascenus lib. 4. cap. 12 : « Fides est non inquisitivus assensus » (sic enim legendum optime monet omniscius P. Nicolai, non ut perperam prius, « non inquisitus assensus »), id est fides assentitur credendis absque inquisitione rationis veritates fidei demonstrantis.

Sed ex dictis facilis, et expedita colligitur fidei definitio hoc modo : Fides est virtus theologica, qua creatus intellectus omnibus a Deo tanquam prima veritate revelatis firmiter assentitur. Hac enim definitione propria ratio formalis objecti fidei perspicue declaratur. Optima etiam est descriptio, quæ communiter usurpatur : « Fides est donum Dei, ac lumen, quo illustratus homo firmiter assentitur omnibus, quæ Deus revelavit, et nobis per Ecclesiam Catholicam credenda proposuit, sive illa in sacris Litteris scripta sint, sive traditione Apostolica habeantur. »

COROLLARIUM III.

Fidei divisio in formatam et informem.

Sequitur tertio, fidem recte dividi in formatam, et informem. Formata est fides gratia habituali, et caritate informata. Informis vero est fides gratia habituali, et caritate destituta. Ratio colligitur ex dictis. Cum enim fides sit substantia et inchoatio rerum sperandarum, fundamentum christiani ædificii dicens ordinem non solum ad verum, quod est objectum intellectus, sed etiam ad bonum, quod est objectum voluntatis; ideo-

que a pia voluntatis motione pendeat, ut postea dicetur; consequens est, ut tamdiu fides informis, et veluti nuda, inanis, et vacua censeatur, quamdiu gratia est, et caritate destituta; tunc vero formata, et ornata dicatur, cum gratia habituali, et caritate, veluti vestitu deaurato induitur, virtutum etiam infusarum varietate circumamicta.

Sed paulo accuratius exponendum est, quomodo per gratiam, quomodo præsertim per caritatem fides formetur. Crebra enim et frequens est D. Thomæ, Patrumque sententia, caritatem esse non solum fidei, sed etiam virtutum omnium formam. Ad quorum claritatem supponendum est, nec gratiam, nec caritatem posse esse cæterarum virtutum formam intrinsecam et physicam; quælibet enim virtus, imo et omnis habitus in schola S. Thomæ est forma, et qualitas simplex, et indivisibilis, quæ proinde nec subjectum alterius est, nec physicam cum alia virtute unionem inire quit. Gratia ergo et caritas non possunt esse, nisi extrinseca et moralis forma virtutum; quatenus fides, cæterarumque virtutum beata cohors in ratione christianæ, veræ perfectæque virtutis a gratia, caritateque ita formantur, ut talis beneficio informationis actus earum vitæ æternæ meritorii evadant. Sed quomodo fiat hujusmodi moralis informatio, quid inde in virtutes refundatur, quid in earum actus derivetur, explicare operæ pretium est. Et quidem de gratia sanctificante facile percipitur; cum enim gratia sit virtutum infusarum origo et subjectum, a quo connaturaliter dimanant, absque negotio intelligimus gratiam esse formam, non physicam virtutum, cum potius rationem subjecti earum habeat, et virtutes ad instar formarum physicarum gratiæ inhærcant; sed formam moralem, quatenus ex unione gratiæ cum virtutibus refluit condignitas in virtutes, quibus moraliter dignitate speciali veluti vestiuntur, dum ex illa condignitatem meriti ad vitam æternam e gratia hauriunt, et veluti sugunt; unde non parum illustrantur.

Quo pacto etiam fides, et virtutes a caritate formentur, explicare sicut summe utile est, ita non est admodum operosum. Cum enim caritas peculiari singularum virtutum ad speciale suum bonum inclinationi superaddat relationem, et ordinationem ad summum bonum, et ultimum finem, quod est specificum caritatis objectum, qua ordinatione cuilibet virtuti statum perfectæ virtutis confert, jure merito nomen formæ virtutum caritati asseritur et vindicatur.

Ad cujus profundiorem intelligentiam recolendum est, quod alias, dum de actibus humanis imperatis diximus, illud in genere moris habere rationem formæ, a quo actus speciem moralem sortitur; unde ibidem diximus formam moralem actus imperati, qua talis, esse finem. Ergo illud erit forma fidei cæterarumque virtutum, a quo fides desumet speciem moralem bonitatis, et honestatis: atqui fides accipit speciem moralem honestatis a caritate ipsam in finem ultimum ordinante: ergo caritas est fidei, cæterarumque virtutum omnium forma, quatenus et fidei, et omnibus virtutibus ordinem ad finem, a quo specificantur actus morales, impertitur. Utrum autem per hujusmodi informationem caritatis aliquid reale habitui, actibusque fidei, et aliarum virtutum imprimatur, quæstio est magis philosophica, quam theologica. Indigitat tamen S. Doctor quæst. 23. art. 8. et quæst. 88. art. 6. hujus 2. 2. per talem caritatis ordinationem aliquid reale actibus immitti, quatenus affirmat caritatem « imprimere quemdam modum actibus; » et actum fidei « meliorem esse, si a caritate imperetur: » quæ major bonitas utique intrinseca est. Et favet ratio, nam vel caritas ordinat actus virtutum naturalium, vel virtutum infusarum: utrisque autem aliquid debere intrinsecum infundi necesse videtur; naturalibus quidem, cum per talem ordinationem supernaturales evadant, subindeque intrinseco supernaturalitatis modo affici debeant. Necessaria est etiam realis impressio actibus virtutum infusarum, quia, tametsi supernaturales sint, tamen quia reduplicative ut imperati, transeunt in speciem virtutis imperantis, participatio passiva imperii et ordinationis caritatis debet in actibus virtutum infusarum relucere, qua et distinctam speciem ingrediantur, et in esse virtutis simpliciter constituantur. Nusquam tamen meminit S. Præceptor aliquid imprimi habitibus, sed expresse loco citato ait, pro tanto caritatem dici formam virtutum, quia dat formam actibus omnium virtutum. Maxime, quia non habitus virtutum, sed soli actus in finem caritatis referuntur, et novam speciem induunt. Quin et S. Magister quæst. 4. art. 4. ad. 4. formaliter docet, fidem formatam,

dum fit informis, non mutari ; constat autem illam mutatum iri, si quidpiam intrinsecum a caritate recepisset.

Dices : Caritas non est, nisi forma extrinseca fidei, et virtutum, quas duntaxat dirigit, earumque actus imperat : atqui forma extrinseca nihil imprimit, sed ejus imperium virtutes infusæ per sympathiam sentiunt et exequuntur, imo sufficit conjunctio, et in eodem subjecto colligatio, ut actus imperati in finem imperantis referantur : ergo actibus fidei et virtutum nihil per caritatis informationem infunditur.

Respondeo, quod, licet caritas sit forma extrinseca virtutum, effective tamen earum actibus influit, quia nedum eos significat, sed et movet in finem supernaturalem : sicut, licet causa efficiens sit extrinseca, aliquid tamen reale immittit in passum. Falsum est etiam, per imperium nihil reale imprimi, præsertim cum ex passiva participatione illius actus in aliam speciem migrat. Nec sufficit sola conjunctio et colligatio, ut actus unius virtutis referatur in finem alterius, sed exigitur positivus influxus, quo actus imperatus in finem imperantis recta, et realiter dirigatur.

COROLLARIUM IV.

Fides formata et informis idem sunt habitus.

Sequitur quarto, fidem formatam et informem non esse distinctos habitus, sed eamdem fidem de formata in informem sine intrinseca mutatione transire. Probatur contra Lutheranos et Calvinistas existimantes fidem non posse a caritate separari, subindeque fidem informem specie distingui a formata, quam solum nomen retinere, et vix mereri volunt. Sed hunc errorem damnat expresse Tridentinum sess. 6. can. 28. sic pronuntians : « Si quis dixerit, amissa per peccatum gratia, simul et fidem semper amitti ; aut fidem, quæ remanet, non esse veram fidem, licet non sit viva ; aut eum, qui fidem sine caritate habet, non esse Christianum, anathema sit. » Et ratio est, quia fides formata, et informis eatenus duntaxat distinguuntur, quatenus fides formata ad finem caritatis dirigitur, secus fides informis : unde tota, quæ intercedit, distinctio, ex eo, quod pertinet ad voluntatem derivatur ; sed ex illo capite oriri nequit distinctio specifica fidei informis a formata ; cum habitus per illud solum possint specie distingui, quod per se ad habitum pertinet. Quod autem pertinet ad voluntatem, non per se pertinet ad fidem, sed in tantum, quod ad intellectum spectat, cum fides sit intellectualis perfectio. Ergo nulla specifica inter fidem formatam, et informem distinctio interest, sed eadem manet. Maxime quia peccatum mortale, quod non est infidelitas, non destruit rationem formalem objecti fidei, unde peccator potest elicere actus fidei supernaturalis, sicut antea potest sperare, et pœnitere ; potest et Deum exorare, quæ tamen omnia fidem supponunt. Ergo in peccatoribus remanet eadem fides, tametsi non eodem modo, quo eam in justificatione acceperant.

Et certe hanc veritatem tota Scriptura, tota Traditio firmat. Quid enim in sacris Paginis, Sanctorumque monumentis frequentius, quam sæpe nimis fide manente caritatem deperire? Certe, cum Apostolus attestetur, fidem talem, tantamque, quæ ipsos natura immobiles ciebat, transferatque montes, sine caritate nihil prodesse ; cumque Jacobus etiam inculcet fidem sine bonis operibus mortuam esse, profecto supponunt viri illi divini, fidem pereunte etiam caritate permanere. Et certe quis, quæso, esset auctor novæ illius fidei informis, quæ pereunte caritate adventaret? An homo? Minime sane. Cum enim fides in peccatore perduras supernaturalis sit, utpote objecto supernaturali, ex motivo pariter supernaturali assentiens, non potest a peccatoris viribus naturalibus, iisque peccato sin corruptis, et extinctis, certe infirmatis : et sauciatis gigni. An a Deo ? Multo minus. Quid enim improbabilius, imo, et absurdius dici, aut cogitari potest, quam Deum homini in peccatum lapso habitum supernaturalem infundere? Quis sibi facile persuadeat peccatum mortale tali dignum esse mercede, cui sola pœna debetur ? Verum quidem est aliquando rerum contingere tantam esse peccatoris corruptionem, ut destructa caritate naufragium patiatur et fides, quia facile est illi non credere, quem non amamus ; et proclive est illum infidelitatis inficiari, quem judicem metuimus, et ultorem. Et talis fuit Lutheri perversitas ; adeo enim in omnium vitiorum colluvie immersus jacebat, ut fæculentissimi scelerum omnium vapores post extinctam caritatem fidem etiam obscurarint, et tandem penitus obliterarint. Nihil ergo mirum, si fidem in naufragio caritatis perire credi-

derit, quia de aliis per semetipsum judicabat ; nec putabat fidem posse in quopiam post funus caritatis superesse, qui in se virtutum omnium exterminium expertus fuerat, et ruinam. Sed absit, ut desertori fidei de fide loquenti credamus : absit ut ei fidem adhibeamus, qui Deo fidem detrectavit, et Ecclesiæ.

Sed dices : Quod est mortuum, distinguitur specie ab eo, quod est vivum ; sicut distinguitur corpus cadaveris a corpore hominis viventis : sed fides informis mortua est, utpote orbata gratia, et caritate, in quibus consistit vita spiritalis : ergo fides formata et informis specie distinguuntur.

Respondeo, quod, licet in naturalibus, quod mortuum est nequeat fieri vivum, ab eoque specie distinguatur ; secus tamen est in moralibus. Et ratio discriminis est, quia principium vitæ naturalis est forma viventis, qua desinente, advenit nova forma physica, subindeque nova species, unde alia necessario est species corporis vivi, et alia corporis mortui cum sit distincta utriusque forma. At vero in moralibus principium vitæ, et dignitatis moralis est forma extrinsece informans habitum, qui semper manet essentialiter idem ; ac proinde idem specie habitus modo vivit, modo moritur moraliter, prout ejus actus ad finem caritatis sibi extrinsecum refertur, vel non refertur. Quorum omnium radix est, quia ordo moralis non mutat, sed supponit physicum, et eidem physice actui distincta potest moralitas obvenire : et ratione unius, scilicet bonitatis, actus dicitur vivere ; ratione alterius, scilicet peccati, cui conjungitur, dicitur mori.

Instabis : Gratia sanctificans infusa fideli peccatori et pœnitenti, non est minoris efficaciæ, quam dum infunditur infideli e gentilitate converso ; sed gratia infusa infideli converso secum defert habitum fidei formatæ. Ergo et fideli peccatori habenti solam fidem informem gratia justificationis habitum fidei formatæ largitur, subindeque alia semper est fides informis, alia fides formata.

Respondeo, gratiam sanctificantem infideli converso infundere fidem, fideli vero non infundere, sed alias infusam firmare et formare ; non secus ac eadem gratia peccatorem pœnitentem justificat, justo vero collatam justitiam confirmat, et auget. Quamvis enim gratia habitualis sit divinis opima, et fœcunda muneribus, accommodatur tamen, et veluti attemperatur ejus profusio subjecti dispositioni : unde, quamvis de se sit et remissiva peccati, et fidei parens, non tamen semper remittit peccatum, vel fidem parit, quia peccatum remissum sæpe invenit, sæpe fidem in baptismate supponit generatam.

Urgebis : Actus fidei informis nunquam potest fieri actus fidei formatus, ut expresse docet S. Thomas in 4. dist. 17. q. 2. art. 7. quæst. 3. his verbis : « Quamvis habitus fidei informis fiat formatus, nunquam tamen actus fidei informis fit actus fidei formatæ ; quia actus ille transit, et non manet veniente caritate. » Atqui eadem videtur ratio de actu et de habitu, cum actus sit expressio habitus, et habitus expressio actus ; nec facile aliunde appareat ratio disparitatis : ergo habitus fidei informis nunquam potest evadere formatus.

Respondeo nonnullum Thomistam opinari etiam actum fidei informis posse fieri formatum, et S. Doctorem sic interpretari, ut velit doctrinam ejus esse regulariter, et non absolute veram, quia, inquit, non repugnat actum fidei incipere sine caritate, et deinceps usque ad caritatis adventum, quo formabitur, continuari. Sed cum S. Præceptor tam diserte, tamque luculenter affirmet, « nunquam actum fidei informem fieri actum fidei formatæ », evidens est, præfatum interpretamentum esse prorsus a S. Doctoris mente alienum. Nec valet adducta de continuatione instantia, quia quantumlibet continetur actus fidei informis, nunquam formatus evadet, nisi a caritate imperetur ; si autem a caritate imperatur, jam erit novus actus imperium subsequens caritatis ; sicut enim post caritatem fidelis est diversimode comparatus, ita distincto et novo modo, distincto novoque conatu operatur. Ad argumentum ergo dicendum, non parvum interesse discrimen inter actum, et habitum : cum enim actus sit transiens, nec idem permaneat, sed novus eliciatur, dum caritas incipit principari, non mirum si actus informis nunquam formatus sit. At vero habitus est permanens et natura sua immobilis, qui adveniente caritate non tollitur, sed ornatur ; non desinit, sed nova dignitate afficitur, novæ reginæ subjicitur, cujus jussu et directione formatos, et perfectos edit actus, qui antea non nisi informes, et imperfectos eliciebat.

COROLLARIUM VII.

Variæ Fidei prærogativæ et dotes.

Prima prærogativa : perfectio virtutis fidei.

Sequitur quinto, varias esse dotes fidei eximias, quarum prima est, quod fides formata est virtus simpliciter perfecta. Ille enim habitus virtutis simpliciter nomen, et veritatem obtinet, cujus actus est simpliciter bonus ; talis autem est actus fidei formatæ ; cum enim actus fidei ab intellectu ex imperio voluntatis procedat, duo necessario requiruntur, ut actus fidei sit simpliciter bonus : primo, ut intellectus infallibiliter tendat, et assequatur suum bonum, quod est verum ; secundo, ut in ultimum finem, qui prima est totius bonitatis mensura, recta dirigatur : sed actus fidei formatæ utrumque habet ; nam ex propria quidem ratione assensus semper ita fertur in verum, ut illi nunquam subesse falsum ullum possit : ex hoc vero, quod est a caritate formatus, seu imperatus, in ultimum finem, summum scilicet bonum summe dilectum movetur : ergo fides formata est virtus simpliciter.

Dixi « Fides formata », fateor enim, fidem informem non esse virtutem, nisi secundum quid, cum non habeat omnem, quam exigit, tam ex parte intellectus, quam voluntatis perfectionem, cum orbata caritatis directione non referatur in ultimum finem. Qua ratione temperantia in concupiscibili existens, absente a parte rationali prudentia, a perfectæ virtutis ratione deficit. Sicut enim perfectio actus temperantiæ ideo pendet a prudentia, quia est actus partis concupiscibilis, ut subest rationi ; ita cumulata actus fidei perfectio a caritate pendeat necessum est, cum sit actus intellectus ut moti a voluntate. Actus enim per se a duobus dependens, consummatam, quam connaturaliter exigit, perfectionem non consequitur, nisi utriusque lineæ perfectionem sortiatur : assentiri autem veritatibus supernaturalibus, actus est ab intellectu simul, et a voluntate pendens, ut postea demonstrabitur. Accedit, quod tunc solum actus virtutis est simpliciter bonus, subindeque habitus illum eliciens simpliciter virtus, cum debito modo fit ; Deus enim non tam quærit verba, quam adverbia, ut ait Granatensis ; nec tam quantum, quam ex quanto, ut ait Gregorius Magnus. Sed actus fidei informis non bene, nec debito modo fit : actus enim fidei est assentiri rebus revelatis ex pia motione voluntatis ; voluntas autem sine caritate vere pia dici nequit, nec recte movere alias potentias suo imperio potest, quia, ut ait August. lib. 4. *de Civit.* cap. 5, « omnis rectus voluntatis motus ex recto amore procedit. » Ergo fides caritate destituta non est vere, et simpliciter virtus.

Dices cum Durando : Virtus perfecta est habitus conferens potentiæ ultimum perfectionis gradum actui connaturaliter debitum ; definitur enim ultimum potentiæ ; sed fides formata minime confert intellectui cumulatum illum perfectionis gradum, quem habere natus est ; non enim præstat evidentem cognitionem, quam tamen intellectus naturaliter concupiscit. Ergo fides etiam formata, non est virtus simpliciter, sed secundum quid, quatenus elicit actum ab imperio caritatis moralem, et christianam bonitatem haurientem.

Respondeo, hoc argumento probari quidem fidem non esse virtutem intellectualem, ut sæpissime docet D. Thomas, subtiliter et accurate distinguens inter virtutem intellectualem et virtutem intellectus. Neque enim sufficit ad rationem virtutis intellectualis, ut subjective recipiatur in intellectu, per eamque cognoscatur verum ; sed oportet actum, quo verum consideratur, esse ex modo agendi perfectum, ut scilicet veritas bene et conspicue percipiatur : in hoc enim situm est intellectus bonum : intellectum autem bene, et clare objectum suum intelligere, non inde provenit, quod ejus operatio ex bonæ voluntatis, et dirigentis caritatis imperio procedat ; sed ex plenitudine, et efficacia luminis objectum in se clare et intuitive conspicientis, vel in principium manifestum resolventis. Ergo, ut fides dicatur virtus intellectualis, non solum per eam debet cognosci verum, sed opus esset, ut actus fidei, quo verum consideratur, foret ex modo intelligendi perfectus. Atqui, licet fides per actum suum ponat intellectum in ultimo potentiæ, quantum ad objectum, in quantum facit assentiri primæ veritati ; non tamen quantum ad modum proprium ipsius intellectus, qui per fidem id non consequitur, ut id, quod credit, inspicere per se possit, vel ad ea, quæ inspicit, reducere. Ergo fides non est virtus intellectualis, neque moralis, sed theologica in intellectu tamen residens. Non tamen desinit esse virtus simpliciter, et in vero sensu ultimum potentiæ, cum constituat intellectum in ultima perfectione supernaturali,

quam in via habere natus est, determinando ipsum ad verum supernaturale infallibiliter attingendum.

Insistit Durandus : Fides non est magis virtus simpliciter conjuncta caritati, quam ab ea distincta ; nec assentiri vero supernaturali intrinsece perfectius est cum caritate, quam sine caritate, ex caritate enim actus fidei nullam recipit intrinsecam perfectionem ad genus cognitionis pertinentem, sed solum moralem in finem ultimum habitudinem. Perfectio autem actus non ex quocumque pensanda est, sed ex rationibus intraneis, alias actus opinionis a caritate imperatus, ex eaque rationem meritorii derivans, efficeret opinionem esse virtutem simpliciter. Ergo vel fides informis est virtus simpliciter, vel formata non est virtus simpliciter.

Respondeo, hoc argumento ad summum convinci, fidem a caritate quoad substantiam actus non pendere, cum absque ea perfectionem intellectualem obtineat ; sed minime effici, fidem in ratione virtutis simpliciter, et quoad esse, statumque perfectum, a caritate nequaquam pendere, cum ut alias ex D. Thoma vidimus, solus ille bonus simpliciter dicendus est, qui bonam habet voluntatem. Sed adhuc melius et profundius dici potest, quod quia actus fidei est actus intellectus, ut moti a voluntate ad suæ essentialis perfectionis complementum, et, ut ita dicam, coronamentum, non sola intellectualis ordinis sibi ingenita perfectione contentus est, sed ulteriorem exigit cumulum perfectionis ; qua in ratione mobilis a voluntate perficiatur ; quæ sane perfectio per se illi debita est, cum actus fidei ex intimis naturæ suæ visceribus, et rationibus characteristicis a pio moventis voluntatis impulsu dependeat. Unde patet, quam toto cœlo fides ab opinione discrepet ; assensus enim probabilis ex verisimilibus argumentis naturaliter fluit, nec speciali voluntatis motione, sicut actus fidei, eget. Maxime quia opinioni quocumque modo consideratæ, et quamlibet a caritate imperatæ, ratio virtutis competere nullatenus potest, quia firmitatis ad virtutem essentialiter requisitæ incapax est.

Secunda fidei dos, primatus virtutum.

Secunda prærogativa fidei est, quod sit prima inter omnes virtutes ; per accidens tamen nonnullæ virtutes possunt esse fide priores. Ratio est, quia ex una parte virtutes theologicæ sunt per se cæteris omnibus priores ; non quidem tempore, sed natura ; cum enim finis in moralibus sit primum agibilium principium, necesse est virtutes theologicas circa ultimum finem immediate occupatas esse cæteris omnibus anteriores. Atqui fides est inter theologicas virtutes prima. Finis quippe ultimus prius debet intellectui, quam voluntati allucere, cum nihil sit volitum, quin præcognitum : finis autem ultimus per fidem objicitur intellectui, eique præsens est ; sicut per spem et caritatem voluntati adest. Ergo fides virtutes theologicas, et consequenter alias omnes infusas prioritate originis antecedit. Per accidens tamen cæteris quibusdam virtutibus nonnulla primatus ratio convenit, quatenus removent impedimenta credendi, quod, teste Philos. 8. *Physic.*, ad causam per accidens pertinet. Sic fortitudo removet timorem fidei arduitatem, et difficultatem formidantem. Sic humilitas superbiam intellectum in obsequium fidei captivare recusantem domat, quamvis, ut verum fatear, nec illæ, nec aliæ ullæ virtutes veræ virtutis nomen mereantur, nec essentiam perfecte obtineant, nisi supposita fide, ut fuse probat August. libro 4. *cont. Jul.* cap. 3.

Dices : Hæc doctrina superiori consectario adversatur. Si enim actus credendi dependeat a voluntate caritate informata, ut sit actus virtutis simpliciter, necesse est caritatem esse fide priorem, et ideo caritas radix omnium virtutum appellatur, juxta illud Ephes. III : *In caritate radicati, et fundati.*

Respondeo ex D. Thoma 1. 2. quæst. 62. art. 4. duplicem esse ordinem, generationis scilicet et perfectionis : ordine generationis imperfectum præcedit perfectum, puta materia formam ; ordine vero perfectionis, perfectum præcedit imperfectum, ut istud perficiat. Primo modo fides est prior caritate. Impossibile enim est voluntatem motu caritatis ferri in Deum auctorem supernaturalem, nisi præcognitum per fidem. Cæterum ordine perfectionis caritas præcedit fidem, quia fides per caritatem formatur, ab eaque statum, modum et perfectionem virtutis simpliciter mutuatur.

Instabis : Ad actum fidei pia exigitur motio voluntatis, ut postea patebit : sed amor charitatis est principium omnis pii motus et affectus : ergo prius debet esse amor caritatis in voluntate, quam assensus fidei in intellectu.

Respondeo, caritatem esse principium omnis pii motus pietate meritoria et perducente ad vitam æternam; cæterum multi alii possunt in voluntate suboriri affectus beneficio auxilii Dei moventis, et gratiæ actualis: quod ad primum fidei actum eliciendum Deus in nobis sine nobis operatur. Certe cum videamus fidem pereunte caritate subsistere, et in varios actus prorumpere, ad quos omnes pia illa voluntatis motio desideratur, manifeste relinquitur, motionem illam non semper a caritate procedere, sed ab auxilio transeunte inspirari.

Urgebis: Esto illa motio possit in voluntate sine caritate innasci, non tamen sine obedientia captivante et subjiciente intellectum in obsequium fidei: ergo, non effugimus, quin detur virtus obedientiæ fide prior, etiam ordine generationis.

Respondeo, obedientiam dupliciter accipi posse: primo pro inclinatione generali voluntatis ad superiorum implenda mandata, et sic non est specialis virtus, sed conditio generalis omnium virtutum, quæ cum cadant sub lege, ut dicitur 1. 2. quæst. 100. art. 2. inclinantur etiam ad legem, cui subduntur, implendam. Secundo accipitur obedientia pro speciali inclinatione implendi mandata ratione debiti, et hoc quidem modo obedientia est specialis virtus, parsque justitiæ reddens debitum legitimo superiori, et cum aliis in justificatione infunditur: sed hac ratione sequitur fidem manifestantem Deum esse superiorem, cui ultro parendum, cui fideliter obtemperandum, cuique servire regnare est.

Tertia fidei prærogativa, certitudo.

Tertia excellentia fidei eximia est certitudo, et firmitas adhæsionis, quam circa objecta revelata intellectui parit, qui divinæ auctoritatis pondere ita convincitur, ut possit evidenter judicare, se non posse prudenter talem veritatem in dubium revocare. Quæ sane fidei certitudo tanta est, ut omnibus virtutibus intellectualibus, quamlibet certissimis et notissimis, certitudine et firmitate simpliciter antecellat, quidquid in contrarium sentiat Durandus in 3, distinct. 23, quæst. 4.

Ratio est, quia omnes virtutes intellectuales sunt prudentia, ars, sapientia, scientia et intellectus principiorum, quæ tres posteriores possunt esse dona Spiritus sancti. Atqui illis omnibus virtutibus fides est simpliciter certior. Et quidem de prudentia et arte nemo ambigere potest, cum istæ versentur circa contingentia, quæ se aliter quotidie habent; fides vero circa æterna, quæ aliter se habere non possunt, occupetur. De aliis autem tribus, sapientia, scilicet, scientia et intellectu, prout sunt dona Spiritus sancti, nullum etiam dubium esse potest. Sic enim consideratæ hujusmodi virtutes comparantur ad fidem, sicut ad principium, quod præsupponunt; unde tota hujusmodi donorum certitudo ex certitudine fidei derivatur, non secus ac certitudo cognitionis conclusionum a certitudine cognitionis principiorum promanat. Restat ergo solum, ut probemus, fidem sapientia, scientia et intellectu principiorum, ut sunt virtutes naturales, certitudine præstare.

Et sic efficaciter monstratur. Cum certitudo formalis sit firmitas adhæsionis circa objectum verum, et assensus immobilis ex necessaria connexione cognitionis cum veritate objecti non valentis aliter se habere; illa cognitio erit certior, illeque assensus immobilior, qui habent majorem causam, majusque motivum suæ firmitatis et adhæsionis. Atqui fides majorem habet causam, et motivum efficacius suæ firmitatis et adhæsionis; fides namque innititur divinæ veritati revelanti, tres autem prædictæ virtutes naturales uni rationi humanæ, tanquam solæ firmitatis suæ fundamento innixæ sunt. Patet autem, veritatem divinam revelantem, motivum esse omni humana ratione firmius et securius. Ergo fidei certitudo omnium naturalium virtutum certitudini simpliciter, et per se antecellit. Dico « simpliciter, et per se, » quia secundum quid talis certitudo minor quadantenus dici potest, quatenus minus fortassis est sensibilis, et intellectus solet ea plenius, suavius, et facilius consequi, quæ vires ejus non excedunt, et evidentiæ radiis vestita sibi per se lucent: unde etiam non obstante fidei inconcussa firmitate, quosdam dubitationis motus patitur fidelis, quatenus veritates tam sublimes, et captum suum adeo excedentes non plene consequitur. Cæterum attenta re in se, et fide secundum principia et motiva considerata (ex quo capite pensanda est natura, et certitudo habituum) simpliciter, et absolute dicendum est, habitum fidei cæteris omnibus naturalibus certitudine et firmitudine præcellere. Unde Petrus capite 1. suæ secundæ epistolæ compa-

rans propheticum sermonem (qui est sermo fidei, cum eum appellet lucernam lucentem in caliginoso loco, donec dies elucescat); comparans, inquam, illum cum visione oculorum, et auditu aurium, quibus utique convenit evidentia, ait tamen : *Habemus firmiorem propheticum sermonem.* Et D. August. lib. 7. *Confess.* cap. 10. veritate et certitudine fidei persuasus asserit : « Facilius dubitarem vivere me (quæ veritas inter naturales omnium evidentissime percipitur, imo est omnium aliarum fundamentum manifesta experientia compertum), quam esse vera quæ audivi. » D. etiam Chrysostom. hom. 12. *in epist. ad Hebr.*: « Fides », inquit, « dici non potest, nisi cum circa ea, quæ non videntur amplius, quam circa ea, quæ videntur certitudinem quis habeat. » Ergo supponunt sacri Doctores, fidem intellectui majorem impertiri firmitatem et immobilitatem ea, quæ a scientia, sapientia, intellectu et ipsa sensuum clarissima experientia proficiscitur, ideoque appellant fidem auroram gloriæ, et illam crepusculum futuræ visionis dixit Guillelmus Parisiensis, quia soli beatæ visioni cedit.

Confirmatur amplius : Intellectus fidelis, quamvis veritatem objectivam non videat, videt tamen motivum credendi esse firmius, quam sit omnis evidentia et experientia naturalis : videt etiam assensum suum quamlibet obscurum inniti veritati, quæ nec fallit, nec fallere potest; experitur etiam in se piam voluntatis motionem ingeneratam a Spiritu sancto, firmiore utique causa, quam sit intelligentia naturalis; videt etiam, quod, licet de objectis virtutum naturalium præfatarum non possit prudenter dubitare, tamen convincitur minus debere se de objecto fidei dubitare; unde paratus est illa potius, quam ista in dubium revocare. Paratus est omni experientiæ contradicere, omnem rationem inficiari, omnem demonstrationem floccifacere, quam tantillum de fidei veritate dubitare, vel suspicari, ut patet in mysterio Eucharistiæ, in quo quidquid reclamet sensus, quidquid repugnet ratio, constanter tamen et intrepide negat remanere substantiam panis, et Christum sub qualibet particula integrum venerabundus adorat. Quorum omnium radix est, quia divinum testimonium, quod est infallibile, sufficienter applicatum et apprehensum majorem confert menti securitatem, majoremque proinde causat firmitatem, quam quæcumque ratio naturalis : per fidem autem sufficienter applicatur divinum testimonium; unde, ut dixi, Philosophus Christianus putans se habere demonstrationem metaphysicam, vel mathematicam de aliqua veritate, promptus est, et paratus de sua demonstratione dubitare, si fides imperaret. Ergo per se assensus fidei est in nobis efficacior ad tollendas dubitationes, subindeque nos reddit magis certos. Inanis enim foret fidei certitudo, si nunquam illam intellectui conferret. Maxime quia habitus est dispositio habentis in ordine ad objectum : ergo in tantum habitus est certior, in quantum objectum fit certius habenti talem habitum; et certitudo formalis non attenditur, nisi penes modum et firmitatem, quam ponit habitus in habente.

Sed dices : D. ipse Thomas ait, fidem non esse certiorem quoad nos, et ex parte subjecti : ergo ruit tota illa structura rationum, quam ad stabiliendam fidei certitudinem munivimus.

Respondeo, omissis variis solutionibus, vel falsis, vel ab Angelici Præceptoris mente peregrinis, sensum S. Doctoris esse, fidem esse certiorem secundum se, id est secundum causam et motivum, quod ex propria ratione majorem certitudinem conferre natum est, et communiter magis confert, quam motivum scientiarum naturalium. Quod si interdum talem securitatem et sensibilem firmitatem non præstet, non id ex defectu motivi provenit, sed defectu subjecti, cui non debite motivum fidei applicatur. Unde advertenter oculatissimus Doctor non dixit, fidem esse minus certam quoad nos, quia minus certos nos reddit; frustra enim esset ei asserenda tanta certitudo, si eam non conferret : frustra daretur forma, nisi daretur simul ejus effectus formalis; et falso etiam scriberet Augustinus se magis esse certum de fidei veritatibus, quam de propriæ vitæ sensu, sed ideo dixit S. Thomas, fidem esse minus certam quoad nos, « quia », inquit, « intellectus non tam bene consequitur res fidei, » ob mysteriorum celsitudinem, et reconditarum veritatum supernaturalitatem, sicut consequitur veritates naturales. Quod sane idem est, ac si diceret, fidem non esse minus certam quoad assensum, sed duntaxat quoad evidentiam, qua objectum consequimur, et veluti suaviter ejus veritate fruimur. Et bene observat noster Labat, divum Thomam non dixisse, assensum fidei esse minus certum quoad nos, sed ea, quæ sunt fidei,

esse minus certa quoad nos, id est minus clara, minusque sensibilia. Hanc suam esse mentem, diserte et luculenter demonstrat sui interpres D. Thomas in 3. dist. 23. quæst. 2. art. 2. quæst. 3. ad 2. dicens : « Veritas prima, sive Deus, cui creditur, habet majorem firmitatem, quam lumen intellectus humani, in quo conspiciuntur principia, vel ratio humana, secundum quam conclusiones in principium resolvuntur ; et ideo fides habet majorem certitudinem quantum ad firmitatem adhæsionis, quam sit certitudo scientiæ, vel intellectus, quamvis in scientia, vel intellectu sit major evidentia eorum, quibus assentit. » Quibus verbis nihil ad evacuandam difficultatem est clarius. Nec opus est recurrere ad distinctionem Goneti distinguentis certitudinem fidei in nobis, et certitudinem quoad nos; hæc enim distinctio videtur merus cavillus; si enim fides sit certior in nobis, quomodo non quoad nos? Loca vero D. Thomæ, quæ congerit, ab ipsomet S. Doctore explicantur, qui declarat res scitas esse certiores quoad nos creditis certitudine evidentiæ sensibilis, non assensus immobilis et adhæsionis firmissimæ.

Instabis cum Durando : Fides non habet majorem adhæsionem scientia, sapientia, et intellectu principiorum : ergo non habet, nec confert majorem certitudinem formalem. Probatur antecedens. Illi firmius adhæremus, a quo difficilius recedimus; et ille assensus est firmior, qui est dubitationi impermixtior. Atqui facilius recedunt a fide fideles, quam a veritate scientifice nota philosophi, ut nimis frequenti experientia compertum habemus : scientia etiam nullam compatitur dubitationem, cujus motus saltem indeliberatos fideles experiuntur, aut patiuntur. Ergo fides non est ullatenus tribus præfatis virtutibus intellectualibus firmior et certior.

Respondeo hoc argumento probari solum quod diximus, scilicet fidem ex parte subjecti, et per accidens minus sensibilem et suavem habere, et conferre certitudinem; quia, cum non conferat evidentiam, nec conspicuam exhibeat veritatem, non omnes semper in aliquibus infirmis excludit dubitationis involuntarios motus. Nec obest funesta experientia eorum, qui interdum a fide recedunt; nam nihil mirum, si amittant certitudinem fidei, qui fidem perdunt. Et illis etiam opponimus infinitos utriusque sexus animos interritos, quos a recta in Deum fide nec argumenta, nec tormenta tantisper dimovere unquam potuerunt. De certitudine autem fidei judicandum est non ex apostatarum infidelitate, non raro e corruptione vitiorum orta, sed ex generosa intrepidorum Christianorum constantia, quam non dicam labefactare, sed ne quidem concutere vires ullæ, nec diabolicæ, nec humanæ potuerunt. Fides ergo in corde vere Christiano, et divinæ gratiæ adjutorio roborato, « vehementior est in adhæsione », inquit S. Thomas in 3. citatus, quam scientia, vel experientia, cum propter fidei firmitudinem sæpe rationi, sæpe experientiæ refragemur.

Insistit Durandus : Scientia Beatorum est certior fide, non quidem ex parte objecti, vel medii, quod utrobique est divina veritas; sed ratione diversi modi, quo intellectus tendit in Deum, in patria per visionem, in via per fidem. Ergo, cum scientia conferat intellectui meliorem modum tendendi in verum, scilicet evidentiam, erit etiam certior fide.

Respondeo, non esse mirum, si certitudo Beati certitudinem fidelis viatoris excedat, cum non solum divinam veritatem audiat, sed etiam præsentem videat; certitudo autem adhæsionis non parum firmatur ex visione intuitiva objecti visi. Quia ergo scientia beata et totam fidei securitatem habet, et aliquid amplius, jure merito fide certior dicitur. At vero scientia humana non idem habet assentiendi motivum, quod habet fides; unde, licet aliunde habeat evidentiam, certitudine tamen inferior est, quia motiva humana divina auctoritate longe inferiora sunt. Quam doctrinam, sicut et totum istud consectarium, peregregie explicat S. Doctor art. 8. ad 2 : « Cæteris paribus », inquit, « visio est certior auditu (et propter hoc scientia beata est certior fide, quia illa primam veritatem videt, ista audit; fides enim ex auditu). Sed si ille, a quo auditur, multum excedit visum videntis, sic certior est auditus, quam visus. » Atqui divina veritas, a quo audit fides, longe certior est visione hominis videntis, quæ est scientia humana. « Nam multo magis », subdit ibidem S. Doctor, « homo certior est de eo, quod audit a Deo, qui falli non potest, quam de eo, quod videt propria ratione, quæ falli potest : sicut aliquis parvæ scientiæ magis certificatur de eo, quod audit ab aliquo scientifico, quam de eo, quod sibi secundum suam rationem videtur. » Ergo sentit, et recte pro-

bat S. Doctor, assensum fidei esse per se, et communiter in nobis certiorem et firmiorem assensu scientifico, cum dicat intellectum hominis esse certiorem, magisque certificari de eo, quod audit a Deo, qui falli non potest, quam de eo, quod videt propria ratione. Unde etiam videmus, ipsa notissima scientiarum humanarum principia quandoque a fide vel corrigi, vel limitari, ut illud physicum, ex nihilo nihil fit, in materia de creatione; et illud, quæ sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se, in materia de Trinitate limitatur, et si dicere fas est, reformatur.

REFLEXIO.

Has ex innumeris paucas fidei dotes selegimus : verum hæc, quantaquanta sit virtus, quamlibet divina et theologica appelletur, mortua tamen est, ut vidimus, et informis, nisi charitate vivat, et ex ea Christianus vivat, qui per eam credit. Magna sane est fides nostra a Deo tradita, ædificata super fundamentum Apostolorum et Prophetarum; cruore Martyrum melius clamantium, quam Abel, subscripta; infinitis miraculis veluti divinæ potestatis characteribus et sigillis obsignata, ab ipsis dæmonibus veritate coactis et contremiscentibus adorata : sed tota illa fidei gloria pravis operibus veluti nebulis infuscata tenebrescit. Quid enim prodest tantus splendor rebellibus lumini ? quid facis præeuntis ducatum sequi detrectantibus ? quid scientia projicientibus conscientiam ? quid, inquam, fides caritate destitutis ? « Quid prodest », inquit Petrus Damiani, « si quis catholice credat, et gentiliter vivat ? » Nihil omnino, quia, ut ait S. Eucherius, « ubi salutis damnum est, illic utique jam lucrum nullum est. » Nec minus vere Bernardus : « Sine causa sum Christianus, si Christum non sequor. » Quid, inquam, nihil prodest ? obest prorsus, et melius esset profecto non esse, quam malum Christianum esse, et propria fidei confessione accusari, judicari, et condemnari. Nonne de illis Christianis antichristiane viventibus veridice dixit Augustinus : « Sunt Christiani mali, qui vocantur fideles, et non sunt, in quibus Sacramenta Christi patiuntur injuriam »; et, ut addit Salvianus : Christus ipse patitur opprobrium, et lex Christiana patitur maledictum. Ergo fides erit vitæ meæ norma, ad eam veluti amussim cuncta opera mea exigam : quod ipsa damnat, ringente licet natura, ipse damnabo; quod ipsa dicit, ipse faciam; fides enim a faciendo quod dicit, nomen habet; ejus maximas mundi corruptelis opponam, et argumento Bernardi utar : vel fides, et Christus fidei auctor errat, vel mundus errat. Sed falli fidem, vel decipi Deum impossibile est. Merito proinde, et carnis prudentia inimica Deo, et sæculi prudentia Evangelio adversa, stultitia nominatur. Quid enim ? Fides utique, quæ non fallitur, præcipit, quod carni molestius est. Id ergo melius, id utilius, id potius eligendum; et quisquis aliud doceat, vel suadeat, ab eo tanquam a seductore cavendum. « Fides quidem (monitum est Bernardi serm. 5. *in vigil. Nat.*) ante omnia quærenda est, sed illa, de qua legitur : *Fide mundans corda eorum.* Crede ergo Deo, committe te ei, jacta in Deum cogitatum tuum, et ipse te enutriet, ut fiducialiter, et fideliter dicas : Dominus sollicitus est mihi. Neque enim hoc sapiunt homines amantes seipsos, homines scioli, et solliciti pro seipsis, curam carnis perficientes desideriis; surdi ad vocem dicendis : Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum; ipse enim est cura de vobis. Is vere fidelis est, qui nec sibi credit, nec in se sperat, factus sibi tanquam vas perditum; sed sic perdens animam suam, ut in vitam æternam custodiat eam. »

CAPUT II.

DE ACTU, SUBJECTO, CAUSA ET EFFECTIBUS FIDEI, ALIISQUE AD EAM SPECTANTIBUS.

Ut omnia, quæ de fide tractanda supersunt, hoc capite concludamus, ea omnia, nec sine ratione conjungimus; postquam enim fidei naturam, et proprietates contemplati sumus, convenienter ad ejus argumenti complementum agimus et de actibus, in quos prorumpit, et de subjectis, quibus inhæret, et de causa a qua procedit, et de effectibus, quibus abundat, et de aliis nonnullis ei annexis postea exponendis. Hæc enim ad cumulatam illius notitiam desiderantur.

Sed prius notandum est, multiplicem esse fidei actum. Nam alius est internus, alius exterior. Internus est assensus firmus uni Dei auctoritati obscure revelanti innixus. Exterior, qui et confessio fidei dicitur, est signum exterius exhibitum interioris fidei protestativum. Rursum internus dividitur in

actum credendi Deo, credendi Deum, et credendi in Deum, non tanquam in diversos actus, sed tanquam in diversas habitudines ejusdem actus ad Deum. Cum enim Deus sit objectum formale, quod fides credit, et cui credit, et insuper sit finis ultimus, in quem et ipsa fides, et fidelis, et quidquid habet referenda sunt, cum dicimur credere Deo, significatur habitudo ad objectum formale, cui fides nostra assentitur ; cum dicimur credere Deum, significatur objectum, circa quod fides theologica occupatur; cum vero dicimur credere in Deum, significatur ordo in Deum ut ultimum finem, in quem fides formata tendit, et ad quem sub imperio caritatis suspirat.

Notandum rursus, quod, cum duplex sit subjectum habitus, nimirum subjectum *quod* recipit, et subjectum *quo* habitus recipitur, nulla est difficultas de subjecto *quo* fides nobis infunditur; supponunt enim omnes, intellectum immediate recipere fidem, cum ab ea in ordine ad cognoscendum, et assentiendum veritatibus supernaturalibus perficiatur. Ergo manifestum est fidem, quæ est principium cognitionis supernaturalis objecti, in intellectu subjectari; in intellectu, inquam, speculativo, ut ex fidei objecto, quod est veritas prima, manifeste patet. Sed, quia veritas prima est omnium desideriorum nostrorum finis, votorum meta, actionumque humanarum regula, ut videre est apud Augustin. lib. 1. *de Trinit.* cap. 8. Inde est, inquit D. Thomas quæst. 4. art. 2. ad 3, quod fides dilectionem inspirat et operatur, sicut intellectus speculativus extensione fit practicus. Et ratio hujus est, quia fides est impressio divini luminis, et divinæ imitatio cognitionis, quæ est eminenter speculativo-practica. Quare dubium esse duntaxat potest de subjecto, *quod* natum est recipere fidem, et difficultas est de Angelis, viatoribus, de dæmonibus, et hominibus damnatis, nam de Beatis nulla potest esse controversia, supposita Thomistarum sententia de repugnantia fidei et scientiæ circa idem objectum. De prædictis ergo duntaxat dubia possunt excitari, pro quorum et aliorum multorum resolutione sit

SPECULATIO I.

Nec actus interior fidei sine pia voluntatis motione, nec actus exterior confessionis sine influxu fidei interioris elicitur.

Priorem partem a Scoto negatam satis indicant verba illa Apostoli Rom. x : *Corde creditur ad justitiam* «id est voluntate », inquit ibi S. Thomas; « quia credere non potest nisi volens : intellectus enim credentis non determinatur ad assentiendum veritati ex necessitate rationis, sicut intellectus scientis, sed ex voluntate. » Quibus verbis rationem hujus veritatis fundamentalem assignavit. Tunc intellectus indiget ad eliciendum assensum pia inclinantis voluntatis motione, cum non necessitatur, et veluti rapitur ab evidentia objecti necessario ad assensum determinantis; tunc enim desideratur pius propensæ voluntatis impulsus, quo indifferentia intellectus auferatur. Atqui intellectus fidelis minime necessitatur ab objecto, quod credit : tum quia verum nunquam necessario determinat intellectum, nisi cum vel immediate conspicitur, vel per necessariam connexionem ex principio viso infertur; tum quia actus fidei libere elicitur non solum libertate exercitii, sed etiam specificationis; ut enim ait Tridentinum sess. 6. cap. 6, « libere moventur in Deum credentes vera esse, quæ divinitus revelata, et promissa sunt; » et patet, nam homo etiam visis miraculis potest propositis fidei veritatibus assensum detrectare, maxime quia, sicut actus credendi est meritorius, cadens sub præcepto juxta illud Rom. IV : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam :* ita non credere demeritorium, et peccatum est, juxta illud : *Cum venerit Paracletus, arguet mundum de peccato, de justitia, de judicio, de peccato quidem, quia non crediderunt in me.* Ergo ad assensum fidei eliciendum pia requiritur affectio voluntatis.

Dices : Non est in potestate voluntatis determinare intellectum ad assensum fidei; ut enim vere, et frequenter inculcat S. Thomas, proprium est voluntatis cæteras movere potentias, quantum ad exercitium actus, intellectum vero quoad specificationem ab objecto moveri; unde, si objectum non sit ad movendum intellectum sufficiens, non poterit ejus insufficientia voluntate suppleri, quia voluntas, quantumlibet sit affecta, non potest res credibiles, vel veras efficere, si

reapse tales non sint; alias quæcumque de voluntatis arbitratu credere, vel opinari liberum foret, quod et veritati repugnat, et Philosopho 3. *de Anima*, textu 157. docenti, quod « imaginamur cum volumus; opinari autem non est in nostra potestate, » quia nimirum debet esse fundamentum opinionis et fidei. Ergo, cum intellectus quoad specificationem actus nequeat nisi a veritate objecti moveri, parum, vel nihil juvat pia illa voluntatis affectio.

Respondeo verum quidem esse, neminem posse, aut certe debere gratis, et sine fundamento credere, vel opinari, quod voluit Aristoteles citatus : et quidem cum rationabile debeat esse fidei obsequium, nulla nobis fides credenda proponit, nisi credibilitatis argumentis munita dignissimis, quibus credatur : alias cito crederemus, et in illam cordis levitatem, quam Scriptura reprehendit, laberemur. Itaque præclaro illo, et olim adducto credibilitatis argumentorum concentu quoad specificationem movetur intellectus, ut illis veritatibus credat, quibus detrectare fidem prudenter non potest. Sed, quia illa argumenta veritates revelatas nec in se ostendunt conspicuas, nec mysteriorum immensas difficultates, tametsi molliant, et lævigent, penitus evellunt; hinc est, intellectum manere semper ad assensum præbendum indifferentem; et tunc voluntas efficaciæ objecti defectum supplet disponendo et inclinando intellectum ad assensum. Maxime quia intellectus ad assentiendum revelatis de se indifferens, a veritatibus adeo sublimibus, et aliunde carni, humanæque consuetudini, et moribus adeo adversis admittendis, et intelligendis ingenita primi peccati corruptione, peccatis actualibus, et amore libertatis omnibus indivulse inviscerata immensum aucta plurimum retardatur : quocirca videmus plures Christianos in fide suscepta enutritos veritates cœlestes carni duras corruptela voluntatis initio quidem fastidire, postea in dubium vocare, deinde penitus inficiari, et repudiare, et tandem impugare. Ut ergo vincantur voluntatis infirmæ, et corrupti appetitus obices, intellectum alias indifferentem, nec plane persuasum, vel sistentes, vel avertentes, vel saltem tentantes, necessaria est voluntatis divina amantis et gustantis impulsio, rumpens moras, difficultates complanans, et tenebras, ac vapores carnalis concupiscentiæ dissipans, quæ fidei veritatis radios obscuratum irent.

Instabis : Si adeo exigitur inclinatæ, et inclinantis voluntatis affectio, indigebit voluntas habitu, qui sit principium hujus piæ motionis, quæ est actus difficilis, et supernaturalis, quod fateri cogitur ipse D. Thomas quæst. 4. art. 2. dicens : Oportet, quod tam in voluntate sit aliquis habitus, quam in intellectu, si debeat actus fidei esse perfectus. Consequens autem est aperte falsum, alias prius esset habitus supernaturalis in voluntate, quam in intellectu; nec fides foret virtutum omnium prima, quod superius determinatis repugnat. Ergo falsum est, etiam exigi piam ullam voluntatis ad credendum affectionem.

Respondeo, Suarem hoc argumento convictum agnoscere specialem in voluntate habitum piæ illius motionis elicitivum. Verum id minime necessarium judicamus. Ad cujus intelligentiam, et probationem præ oculis habenda est profunda et erudita D. Thomæ doctrina, quam tradit 1. 2. quæst. 56. art. 2. ubi ait, quod, licet quælibet virtus sit simplex qualitas, quæ proinde principaliter, et ex æquo in distinctis potentiis subjectari nequit; tamen potest esse principaliter et entitative in una, et minus præcipue per quamdam participationem, et suæ perfectionis diffusionem, et veluti redundantiam in aliis. Sicut, licet orare, et juste judicare sint actus intellectus, ille tamen religioni, iste justitiæ, quæ existunt in voluntate, tribuitur. Quorum omnium radix ex discrimine potentias inter et habitus intercedente desumitur. Cum enim potentia sit principium actus quoad substantiam, virtus vero licet in totum actum influat, per se tamen accidentalem et adventitiam, subindeque variabilem rationem honestatis producat; fit inde, substantiam actus, utpote essentialem, et unicam, non posse nisi ab una potentia prosilire; honestas vero ab habitu existente in una potentia in actum alterius potentiæ profluere, et veluti redundare facile potest. Quamobrem, licet fides sit habitus solo in intellectu residens, ratione suæ diffusionis potest ad piam voluntatis motionem concurrere absque ullius novi habitus additamento. Hoc enim ipso, quod fides inclinat ad credendum, voluntatem etiam ciet, ut intellectui talem assensum imperet.

Nec obest auctoritas S. Thomæ in contra-

rium relata, quia S. Doctor per illum habitum intelligit caritatem, per quam perfici actum fidei, et ipsam formari fidem attestatur. Quod dilucide apparet ex articulo 5, ubi ait, quod fides formata est vera virtus ratione caritatis; fides autem informis non est virtus simpliciter, quia, etsi habeat perfectionem debitam ex parte intellectus, non tamen ex parte voluntatis. Patet autem, actui fidei informis non deesse piam motionem, sed solum caritatem : ergo per illum habitum, quem in voluntate requirit S. Doctor, solam intelligit caritatem ad formandam fidem necessariam. Non obstet etiam, quod illa pia voluntatis motio sit actus bonus et supernaturalis; hoc enim non probat, motionem illam per redundantiam non posse ab habitu fidei in intellectu residente, sed in voluntate sese diffundente procedere, sicut pia oratio, et rectum judicium, licet sint actus boni, possunt a religione et justitia in voluntate existentibus, sed in intellectum diffluentibus promanare.

Urgebis : Fides non potest ferri extra objectum specificativum; sed pia illa voluntatis motio est extra spheram objecti specificativi fidei; objectum enim adæquatum fidei est verum supernaturale creditum. Pia autem illa voluntatis motio, cum sit actus voluntatis, fertur in bonum, non in verum; in quod tamen ferretur, si esset actus ab habitu fidei procedens, cum sit idem objectum habitus et actus. Ergo illa motio voluntatis, nec quidem per redundantiam potest ab habitu fidei, sed ab alio speciali produci.

Respondeo, quod, licet fides primo, et per se feratur in verum, tamen per extensionem, et diffusionem, qua voluntatem inundat, potest minus principaliter protendi in bonum, cum etiam illud in primam veritatem per se ordinetur. Licet ergo objectum fidei, et objectum piæ illius motionis sint entitative, et materialiter diversum, moraliter tamen, et in ratione objecti formalis unum sunt, quia unum ad aliud per se ordinatur, et, teste Philosopho, ubi sunt plura propter unum, ibi est unum tantum. Quod præfatis orationis, et recti judicii exemplis posset servatis servandis et cæteris paribus confirmari.

Posterior pars de actu fidei exteriori, quæ est contra Valentiam et Suarem, docetur a D. Thoma art. 3, qui, ut clare explicaret mentem suam, addidit ad 3. hæc verba : « Fides interior mediante dilectione causat omnes exteriores actus virtutum mediantibus aliis virtutibus, imperando, non eliciendo; sed confessionem producit, tanquam proprium actum, nulla alia virtute mediante. » Ergo censet confessionem fidei exteriorem esse actum fidei interioris, ab eaque produci. Et ratio est, quia actus exteriores ab illa virtute eliciuntur, ad cujus finem secundum suam speciem referuntur : sic jejunium est actus abstinentiæ, quia ad carnis macerationem, quæ est finis abstinentiæ, refertur : sic externa adoratio, et sacrificium oblatum sunt actus a virtute religionis eliciti, quia in finem religionis diriguntur, et sua sponte tendunt. Atqui externa confessio, seu attestatio veræ fidei, qua quis Christianam religionem profitetur, secundum suam speciem ad finem fidei ordinatur; exterior namque locutio per se, et ex natura sua ad illud significandum ordinatur, quod in corde concipitur ; ergo externa confessio est actus ab interna fide procedens. Et hoc significat Apostolus II. Cor. IV : *Habentes eumdem spiritum fidei credimus* (ecce actum interiorem fidei) ; *propter quod et loquimur* (ecce exteriorem fidei confessionem ab interiori derivatam).

Sed inquies : Quomodo fides, quæ soli intellectui inest, poterit actum exteriorem immediate elicere, cum actus exterior sit actus potentiæ materialis, et nulla forma accidentalis operetur extra subjectum, in quo residet, nec nisi mediante potentia, quam informat? Certe id intellectu non est facile.

Respondeo, id te facile ex paulo antea dictis percepturum. Licet enim virtus, utpote simplex qualitas, non possit principaliter, et ex æquo duabus in potentiis subjectari ; potest tamen unam principaliter informare, et alias aliqua sui participatione et derivatione perfundere, earumque actus adventitiis honestatibus decorare. Et certe quid magis consentaneum, quam ut iisdem virtutibus asseratur externa executio, quibus attribuitur interna operis boni affectio? Quid connaturalius, quam ut justitia non solum velit reddere cuique suum, sed exteriori etiam actu reddat quod suum est? Absit ut christianæ virtutes ita sint steriles, ut externos fructus non pariant : cum tamen totum nostrum negotium in executione consistat, et sola illa virtus dicenda merito sit, quæ dignis fructibus abundat.

Instabis : Accidit actui exteriori confessionis ordinari ad finem fidei, vel religionis ; eadem enim Symboli in Ecclesia decantatio potest vel ad cultum divinum, vel ad assentiendum Deo revelanti ordinari. Ergo confessio illa non magis, vel potius debet dici actus fidei, quam religionis.

Respondeo Magistrum Serram, et alios non improbabiliter opinari, eumdem confessionis fidei actum secundum distinctas rationes consideratum, ad diversas spectare virtutes, sicque cantum præfatum in cultum divinum relatum, actum esse a religione elicitum ; quatenus vero ad assentiendum rebus revelatis, easque profitendum ordinatur, a fide procedere. Probabilius tamen est, et S. Thomæ conformius, confessionem fidei a sola fide produci : si enim ab illis omnibus virtutibus actus pii elicerentur, ad quarum fines diriguntur, actus bonus ad fines extrinsecos omnium virtutum relatus ab omnibus procederet ; sicque nulla esset distinctio inter virtutes imperantes et elicientes, et omnium virtutum materiæ facile confunderentur. Talis ergo regula, eaque certissima theologis servanda est, ab illa sola, et non alia virtute elici actus externos honestos, ad cujus finem per se, et ex natura sua ordinantur ; de rebus enim, ex iis, quæ per se, et ex fine connaturali, non per accidens, et ex fine adventitio eis conveniunt, judicandum est. Cum ergo confessio fidei per se ad finem fidei tendat, ut ex D. Thoma clarum est, relinquitur eam a sola fide produci, tametsi possit a religione imperari.

Urgebis : In multis est confessio fidei, in quibus habitus fidei nequaquam invenitur. Nam Christus, teste Apostolo I. Timoth. IV, *testimonium reddidit bonam confessionem.* Angeli etiam Christum natum Luc. II. et eumdem resurgentem Marc. ultimo, confessi sunt. Cacodæmon pariter Christum his verbis, Marc. I. confessus est : *Scio quia sis Sanctus Dei.* Hæretici quoque sæpe Deum, et Christum exterius confitentur et profitentur. Ergo non per se a fide confessio elicitur, tametsi ab ea accidentaliter imperetur.

Respondeo, quod, sicut elargiri bona est per se actus liberalitatis, licet interdum contingat absque tali virtute ab avaro bona profundi, ita similiter confessio per se a fide elici nata est, licet interdum per accidens sine fide eliciatur : sed tunc confessio fidei non nisi improprie nominatur. Ad exempla adducta dicendum, confessionem Christi a principio fide altiori et eminentiori, scientia nimirum vel infusa, vel beata elicitam fuisse ; in dæmonibus vero a fide coacta, in hæreticis a fide humana procedere. Nec tamen actus eorum confessiones fidei dici debent, quia non sunt protestationes interiores fidei divinæ veritati obscure propositæ credentis. De præcepto confessionis fidei postea agemus.

REFLEXIO.

Nec sine affectione voluntatis interna fides, nec sine interna fide exterior confessio quidquam valent ; quia tota vita Christiani interior est, et ex cordis fervore rectitudo fidei, et ex fidei plenitudine exterior professio omnino pendet. Ergo qui in Ecclesia sive genua figunt, sive manus extendunt, sive solo prosternuntur, non propterea petitiones eorum innotescent apud Deum, ut loquitur Paul. Philip. IV, id est, ut exponit D. Thomas, non approbabuntur a Deo, nec ei dignæ, vel sanctæ apparebunt, nisi ex interiori fide externus cultus, ex corde puro fides proficiscantur. Unde Bernardus serm. 16. *in Psalmum Qui habitat :* « Spiritus est Deus, et in spiritu clamet necesse est, quisquis clamorem suum ad eum desiderat pervenire. Nam et orantes de membris sui corporis (inquit August. lib. *de Cura pro mort. agend.* cap. 5.) faciunt quod supplicantibus congruit, cum genua figunt, cum extendunt manus, vel etiam prosternuntur solo, et si quid aliud visibiliter faciunt, quamvis invisibilis eorum voluntas, et cordis intentio Deo nota sit ; nec ille indigeat his indiciis, ut humanus ei pandatur animus : sed his magis seipsum excitat homo ad orandum, gemendumque humilius, atque ferventius. »

Hæc cum ita sint, ad vitam interiorem, quam sæpe in hujus operis decursu commendavimus, te non hortari non possum, ut fias homo carnalis per gratiam spiritalis, postquam purus spiritus Verbum Dei caro factum est. « O homines, » inquit August. epist. 120, « nolite desperare vos fieri posse filios Dei, quia et ipse filius Dei, hoc est Verbum Dei, caro factum est, et habitavit in nobis. Reddite vicem, efficimini spiritus, et habitate in illo, qui caro factus est, et habitavit in nobis. » Ad hanc cordis scholam, in qua Deus auditur, et docet, te provoco, pie lector, in qua non quæritur, sed infertur appetitus orandi ; et in qua, ut prosequitur

August. lib. 7. *ad Simplicianum* quæst. 41, non est differenda oratio, ut quæramus quo sedeamus, aut ubi stemus, aut ubi prosternamur; gignit enim sibi mentis intentio solitudinem, internumque Deo fabricatur et templum, ut illud impleat, quod scriptum est : *Regnum Dei intra vos est.* Abest ibi multa locutio, etsi non desit multa precatio, quia fervens perseverat intentio. Ibi, tacente lingua, clamat animus; siquidem in Dei auribus, ut Bernardus post Gregorium docet, desiderium vehemens, clamor magnus, penetrans nubes, pertingens cœlos; et e regione remissa intentio, vox submissa. « Valentiores voces, » inquit Magnus Gregoris lib. 22. *Moral.* cap. 13, « apud secretissimas aures Dei non faciunt verba nostra; sed desideria. Æternam vitam, si ore petimus nec tamen corde desideramus, clamantes tacemus. Si vero desideramus ex corde, etiam cum ore conticescimus, tacentes clamamus. » Hac interiori conversione vere Deum invocamus. ut notat Augustinus *in Psalm.* XXX : « Invocas Deum, quando in te vocas Deum. Hoc est illum invocare, illum in te vocare, quodammodo eum in domum cordis tuis invitare. »

SPECULATIO II.

Fide supernaturali perfusus est intellectus Angelicus in via non remanet in cacodæmonibus, nec in hominibus damnatis, et multo minus in hæreticis invenitur.

Probatur prima pars contra Durandum : Angeli creati sunt cum dono gratiæ non consummatæ, sed inchoatæ, cum fuerint conditi in statu viæ, et meriti, in quo habetur quidem inchoatio speratæ beatitudinis, sed nondum plenum. et summum bonum possidetur; sed hæc inchoatio fit in intellectu per fidem infusam, sicut in voluntate per spem, et caritatem. Ergo in Angelis infusa fuit fides in prima sui conditione, alias non potuissent accedere ad Deum; accedentem enim ad Deum oportet credere, quia est, et quod inquirentibus se remunerator est. Non enim pedibus, sed fidei, spei, caritatisque motibus ad Deum accedimus, et quamdiu peregrinamur, a Domino opus habemus ex fide vivere, ut ait August. tract. 66. *in Joan.* Nec valet fundamentum Durandi, ideo fidem Angelis viatoribus denegantis, quia fuit in illis evidentia in attestante, quam cum fide insociabilem arbitratur. Sed hoc fundamentum ruinosum esse supra demonstravimus.

Scio, aliquem recentiorem eruditum, et in Augustini doctrina non mediocriter versatum, ex alio capite fidem Angelis et Adamo initio conditionis eorum in manuscriptis denegare; quia nimirum Angelos et Protoparentem Dei visione intuitiva, sine qua creaturam intellectualem creari non posse arbitratur, positos esse existimat. Fundaturque hic theologus primo, quia creatura intellectualis misera condi non potest, nec miseriæ pœnis subjici absque peccato : creatura autem intellectualis necessario misera foret, si Deo, quem sola visione possidemus, non frueretur; grandis enim miseria est eo carere bono, quod summo appetitu concupiscit, quodve propter se, et propter quod cætera omnia desiderat. Hinc Augustinus sæpe inculcat, creaturam rationalem eo ipso miseram esse, nisi beata sit, id est Deo tranquille, ac secure perfruatur; et hominem a Deo factum esse ad Deum, iniquietumve semper manere cor humanum, donec in eo quiescat, a quo processit. « Non esse in patria (inquit egregie serm. 14 *de verb. Apost.*), si amatur patria, magna pœna; si autem non amatur patria, pejor est cordis pœna. Parvum malum est in hominis corde, qui societatem non quærit Sanctorum, qui non considerat regnum cœlorum. Si non desiderat, pœna est de perversitate; si autem desiderat, pœna est de fraudata caritate. » Et lib. 10. *de Civit.* cap. 16. Plotinum Platonicum laudat, quod hominem sine visione Dei felicem esse non posse christiane pronuntiaret. « Illa, » inquit, « visio Dei tantæ pulchritudinis visio est, et tanto amore dignissima, ut sine hac quibuslibet aliis bonis præditum, atque abundantem non dubitet Plotinus infelicissimum dicere. » Ergo, quia Deus non solet infligere pœnam sine culpa, non potuit, vel certe non debuit illi pœnæ creaturam in conditione subjicere, quæ omnium maxima est. Sola siquidem peccata creaturam intellectualem a Deo dividunt, nosque ejus privare visione possunt. « A salute, » inquit lib. 1. *de peccat. Merit. et Remiss.* cap. 24, « et vita æterna hominem nisi peccata non separant. » Ergo, cum creatura intellectualis absque peccato fuerit condita a Deo, ab ejus fruitione, et visione, in qua salus posita est, separari nequaquam potuit.

Confirmatur. Angeli, teste eodem August.

lib. 4. *de Genes. ad lit.* cap. 24, a primo creationis instanti in Dei verbo, quod est essentia divina, omnes creaturas a Deo factas intuiti sunt. « Procul dubio, » ait, « universam creaturam, in qua ipsi sunt principaliter conditi, in ipso Verbo Dei prius noverunt, in quo sunt omnium etiam quæ temporaliter facta sunt, æternæ rationes, tanquam in eo, per quod facta sunt omnia. Ac deinde in ipsa creatura, quam sic noverunt, tanquam infra despicientes, eamque referentes ad ipsius laudem, in ejus incommutabili veteritate rationes, secundum quas facta est principaliter vident. » Quam quidem cognitionem creaturarum in Verbo, seu essentia divina adeo Angelis necessariam existimavit Augustinus, ut sine illa intellectum Angelicum informem, et tenebrosum futurum fuisse affirmet. « Creatura intellectualis tenebrosa finitaret, » inquit lib. 3. *Confess.* cap. 2, « similis abysso, tui dissimilis, nisi per idem Verbum converteretur ad idem, a quo facta est ; atque ab eo illuminata lux fieret, quamvis non æqualiter, tamen conformis æquali tibi. » Et cap. 8 : « Nisi dixisses ab initio : Fiat lux, et facta esset lux, et inhæreret tibi omnis obediens intelligentia cœlestis civitatis tuæ, et requiesceret in spiritu tuo, qui superfertur incommutabiliter super omne mutabile, alioquin et ipsum cœlum cœli tenebrosa esset abyssus in se. » Quæ quidem informitatis tenebræ creaturis effusæ, Deo utique placere non possunt, subindeque in eis condi creaturæ innocentes nequaquam possunt. « Neque creaturæ intellectualis informitas placeret tibi, » ait libro mox citato, cap. 3, « si non lux fieret, non exhibendo, sed intuendo illuminantem lucem, eique cohærendo : ut et quod utcumque vivit, et quod beate vivit, non deberet nisi gratiæ tuæ, conversa per commutationem meliorem ad id, quod neque in melius, neque in deterius commutari potest. »

Confirmatur rursum variis aliis Augustini auctoritatibus, quibus ejus mens satis clare innotescit. Sic enim habet lib. 11. *de Civ.* cap. 11 : « Quæ cum ita sint, nullo quidem modo secundum aliquod temporis spatium prius erant illi spiritus tenebræ, quos Angelos dicimus ; sed simul ut facti sunt, lux facti sunt : non tamen ita tantum creati, ut quoquo modo essent, et quoquo modo viverent, sed etiam illuminati, ut sapienter beateque viverent. » Ergo beatitudinis luce, quæ in visione Dei sita est, Angeli mox conditi fruiti sunt. Idem docet de Adamo conc. 2. in 2. part. Psalm. LXX : « Quid illi deerat ? Dicatur mihi, quid illi deerat in paradiso constituto, in media opulentia, mediisque deliciis ? Cui magnæ deliciæ erant ipsa visio Dei, cujus faciem quasi inimici timuit post peccatum ? » Quid clarius, quin lib. 11. *de Civ.* cap. 9. non dubitat Augustinus Angelos sanctos nunquam esse a Domino peregrinatos, id est, extra patriam et claram Dei visionem constitutos. « De sanctæ, » inquit, « civitatis exortu dicere institui, et prius quod ad Angelos attinet, dicendum putavi, quod hujus civitatis et magna pars est, et eo beatior, quo nunquam peregrinata. » Et lib. 2. *de Genes ad lit.* cap. 8. sic luculentius fatur : « Neque enim sicut nos, ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, ut invisibilia Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspicerent, qui ex quo facti sunt, ipsa Verbi æternitate sancta, et pia contemplatione perfruuntur : atque inde ista inspicientes, secundum id, quod intus vident, vel recte facta approbant, vel peccata improbant. » Denique idipsum patet ex frequenti Augustini sententia asserente, omnium creationem in instanti contigisse : ex quo sic contra seipsum difficile format argumentum D. Thomas 1. par. q. 62. art. 1. argum. 3 : « Præterea, » inquit, « secundum August. *super Genes. ad lit.* ea, quæ leguntur facta in operibus sex dierum, simul facta fuerunt, et sic oportet quod statim ab initio creationis rerum fuerint omnes illi sex dies. Sed in illis sex diebus secundum ejus expositionem mane fuit cognitio Angelica, secundum quam cognoverunt Verbum, et res in Verbo. Ergo statim a principio creationis cognoverunt Verbum, et res in Verbo ; sed Angeli beati sunt per hoc, quod Verbum vident : ergo statim a principio suæ creationis Angeli fuerunt beati. » Neque satisfacit solutio Angelici Doctoris ibidem ad 3. aientis, cognitionem illam Angelorum matutinam non esse cognitionem ipsius Verbi per essentiam ; illud enim repugnat iis, quæ de cognitione Angelorum matutina q. 58. art. 6. ad 7. docuerat idem S. Præceptor.

Confirmatur 3° testimoniis aliorum Patrum Augustino adstipulantium. Quid enim, sicut elegantius, expressius his Magni Gregorii verbis *in Psalm.* 5. *Pœnitent.* : « Panis ejus (id est Protoparentis, et idem est de

Angelis) fuit visionis divinæ delectatio, Verbi Dei societas, internæ quietis gaudium, lucis inaccessibilis splendor, sapientiæ refectio, præsentia Creatoris. Felices antiqui dies, nihil tenebrarum, nihil caliginis præferentes, quos divinitatis illustrabat præsentia, securitatis purgabat serenitas, lætitiæ immensitas decorabat ! Dies gaudiorum et luminis, dies virtutum et panis, dies deliciarum et suavitatis, quos non perturbabat mœror, non infestabat angustia, non obumbrabat infirmitas. Hos dies in paradiso habuit anima antequam a statu rectitudinis per culpam caderet prævaricationis. » Mitto plura alia testimonia, quibus idipsum non obscure significat Doctor sanctissimus, ut cum ait, illuc nobis redeundum esse per gratiam, unde per Adami culpam lapsi sumus. Cum tradit hominem innocentem nulla pœna posse juste affligi ; et aliunde inculcat, pœnarum maximam esse Dei visi privationem ; et grandem primi peccati vindictam esse, quod jam Deum videre non possimus. Cum denique affirmat, præmium perseverantiæ sanctis Angelis concessum in eo duntaxat positum fuisse, quod a beatitudine, in qua creati fuerant, amplius excidere non possent. « Virtutes Angelicæ, » inquit lib. 27. *Moral.* cap. 24, « quæ in divino amore fixa perstiterunt, lapsis superbientibus Angelis hoc in munere retributionis acceperunt, ut nulla jam rubigine surripientis culpæ mordeantur, et ut in contemplatione Conditoris sine felicitatis fine permaneant, et in hoc, quod sunt conditæ, æterna stabilitate subsistant. » Quod et apertius hom. 7. *in Ezech.* repetit his verbis : « Cadentibus aliis, sancti Angeli in sua beatitudine perstiterunt, atque hoc acceperunt in munere, ut jam cadere omnino non possent. » Quod et perspicue docet S. Fulgentius lib. *de fide ad Petr.* cap. 3 : « Angeli, » inquit, « atque homines, pro eo quia rationales sunt sancti æternitatis ac beatitudinis donum in se a naturæ spiritalis Creatore divinitus acceperunt ; ita scilicet, ut si dilectioni Creatoris sui jugiter inhæsissent, simul æterni, beatique mansissent ; si vero proprio voluntatis arbitrio contra summum Creatoris imperium suam niterentur facere voluntatem, protinus a contumacibus beatitudo discederet. »

Verum hæc sententia facile quidem probaretur, nisi solidissimis veræ theologiæ principiis, sancto Thomæ, et veritati esset adversa. Quid enim firmius ea maxima in materia de Angelis stabilita, Angelos in statu viæ et meriti conditos fuisse, et bonos visionem beatam, quæ, teste Augustino, est tota merces, promeritos fuisse ; meritum vero, et præmium in eodem simul instanti contingere nequaquam posse. Nam idcirco secundum omnes alicujus notæ theologos Christus gloriam essentialem, seu visionem non est promeritus, sed tantum gloriam accidentalem, corporis nimirum resurrectionem, nominis exaltationem, et hominum salutem, quia essentia divina clare visa a primo conceptionis instanti fruebatur, et aliunde repugnat, aliquem promereri id, quod prius habere intelligitur, quam mereatur. Et certe si Angeli habuerunt in sui creatione visionis coronam, quid promereri potuerint, assignari ægre poterit, cum, ut dictum ex Augustino est, visio sit tota operis meritorii merces.

Quid etiam eo principio fundatius in tota theologia habetur, quod superiori tomo invictis munivimus argumentis, impeccabilitatem esse necessarium beatæ visionis consectarium, subindeque impossibile esse, creaturam intellectualem divinam essentiam clare et intuitive conspicientem eaque per visionem beatam fruentem, in peccatum labi posse ; et tamen Angelos et Protoparentes in peccatum cecidisse, de fide certum esse ? Quid pariter ea doctrina certius, quam essentiam divinam clare et intuitive visam, utpote summum bonum, et ipsam bonitatis essentiam, voluntatem ad amorem etiam necessitate exercitii compellere ? Quia in puro et summo bono in se conspecto, vel in illius amoris exercitio, nulla ratio apparere potest, quæ fastidium pariat, vel tædium ; nullus ab intellectu potest voluntati proponi defectus, quo velit, aut possit a tanti boni amore, et fruitione desistere.

Nec valet si respondeas, Angelos, tametsi beatos, ideo lapsos esse, quia nondum data illis erat magna abundantia caritatis, qua felici quadam necessitate ulterius peccare non possent. Quam responsionem confirmare videtur August. lib. *de Corr. et Grat.* cap. 10. his verbis : « Diabolus igitur, et Angeli ejus beati erant antequam caderent, et se in miseriam casuros esse nesciebant, erat tamen adhuc, quod eorum adderetur beatitudini, si per liberum arbitrium in veritate stetissent, donec istam summæ beatitudinis plenitudinem, tanquam præmium ipsius permansionis acciperent ; id est, ut

magna per Spiritum sanctum data abundantia charitatis Dei, cadere ulterius omnino non possent, et hoc de se certissime nossent. Hanc plenitudinem beatitudinis non habebant, sed quia noscebant suam futuram miseriam, minore quidem, sed tamen beatitudine, sine ullo vitio fruebantur. » Quibus in verbis non obscure indicat Augustinus, ad impeccabilitatem intellectualis creaturæ non sufficere beatitudinem, seu essentiæ divinæ claram visionem; nec qualemcumque ipsius amorem et fruitionem, nisi adsit summa, et victrix delectatio omnem peccati delectationem excludens, et illa beata ubertas, qua impletam animam nunquam peccare delectat.

Non, inquam, valet hæc responsio variis fortissimarum rationum moliminibus superiori tomo refutata, ubi ostendimus, ex visione Dei voluntatem tantopere summi boni amabilitate rapi, ut non solum illud odisse nequeat, sed etiam illud non amare actualiter non possit. Quia, licet conspecta bonitatis essentia non ligetur indifferentia voluntatis, impletur tamen infinito bono totam cordis humani quamlibet vasti captivitatem inundante : ergo repugnat Angelis beatam communicari visionem potuisse, quin simul data fuerit magna illa abundantia caritatis, qua felici necessitate ulterius peccare non potuerint. Imo nunquam talem felicem necessitatem conferret caritas, nisi ex visione sequeretur ; ex se enim, et ex propriis non necessitatem confert, sed libertatem. Beatorum ergo non peccandi necessitas non a sola caritate, sed a caritate visione Dei summam bonitatem jugiter exhibente illustrata promanat.

Nec oppositum insinuat Augustinus, qui loquitur solum de beatitudine naturali, et supernaturali viæ, quæ crementi capax est, sicut et ruinæ. Beati ergo conditi sunt Angeli et Protoparentes, non beatitudine termini, quæ visione habetur ; sed beatitudine viæ, a qua facile cadit creata libertas, nisi invincibili gratiæ et caritatis adjumento, et victrici delectatione sublevetur. Et ideo signanter vocat Augustinus beatitudinem illam minorem, quia et beatitudine cœli longe inferior est, et ruinæ obnoxia est : beatitudinis tamen nomenclaturam promeretur, quia, ut tomo I. ostendimus, tales et tantæ erant naturæ integræ, et innocentis prærogativæ, tanta a miseriis, quas patimur, immunitas ; tam sublimis, et suavis divinorum contemplatio, non mere naturalis, sed fide freta, spe gaudens, caritate exultans, ut Angeli, primique parentes in tanta cœlestium charismatum abundantia creati jure merito felices, beatique dicerentur, ut amplius inter solvenda objecta exponemus.

Nec iterum valet, si rursum respondeas, ex visione quidem beata amorem Dei naturalem, ad quem a natura, vel potius ab auctore naturæ determinamur, sponte, et necessario profluere, non tamen amorem moralem et electivum, ad quem sola visio non sufficit, nisi alia superaddatur voluntati gratia, per quam essentia divina visa delectet. Quia, si ex efficacia visionis voluntas non posset essentiam divinam non diligere, sed ad eam amandam necessitaretur, amor Beatorum esset mere naturalis, non electivus, subindeque nec amor caritatis, quæ tamen non evacuatur, sed perficitur in patria.

Non, inquam, valet hæc secunda responsio. Quamvis enim non negemus distinctionem amoris naturalis et electivi, cum sæpe doceat sanctus Thomas, quod in voluntate non solum est libertas, sed etiam natura, et isti correspondere connaturales motus, instinctus, et veluti impetus ; illi vero electiones : quamvis, inquam, id ultro fateamur, perperam tamen, et omnino falso inde infertur, amorem Beatorum, quo in Deum clare visum feruntur, esse electivum, et formaliter liberum, sicut est in via, alioquin Beati possent quotidie peccare, et ab amore Dei pro arbitratu cessare. Nam amor moralis, electivus, liber, et ad quem naturaliter non determinamur ulla necessitate specificationis, aut exercitii (qualem amorem electivum in Beatis comminiscuntur isti recentiores adversarii), et desinere potest, et sæpe desinit ; imo, si non potuit in Angelis visione beata retineri, nihil excogitari, imo nec fingi fortius unquam poterit, quo amor ille indeclinabiliter per totam æternitatem teneatur. Ad pleniorem etiam hujus responsionis confutationem illud observandum est, amorem Beatorum distingui plane ab amore naturali ex instinctu naturæ parto, qualis in brutis respectu prolis, et in subitis et primo primis voluntatis nostræ motibus invenitur. Non enim dicitur naturalis amor Beatorum, quia ex impetu solius naturæ procedit, sed quia necessario a voluntate procedit, et potest dici eminenter electivus et liber, non solum quia est radix liberi amoris creaturarum, sed etiam quia circa Deum non ex al-

ligatione potestatis, sed ex plenitudine suæ capacitatis occupatur. Ad cujus evidentiam considerandum est, libertatem, quæ est vis electiva mediorum, servato ordine finis, in ampla voluntatis universalitate fundari ; cum enim voluntas sit capax boni infiniti, a creatis omnibus et finitis bonis est independens ; unde cum nulli aligetur, nullo plene satietur, potest omnia decurrere, unum alteri præferre, et aliud præ alio eligere. Cum autem summum et universale bonum in se clare et aperte intuitiva visione proponitur tunc voluntatis indifferentia non ligatur quidem, vel arctatur, sicut in brutis ; sed perficitur et consummatur, quia tota ejus capacitas, tota universalitas, et amplitudo, quæ indifferentia radix est, infinita bonitate clare visa impletur. Quid ergo mirum, si voluntas infinito bono plena illi necessario, et sine indifferentia hæreat, cum facultas ultra, vel extra adæquatum suum objectum ferri non possit ; et bonum sit objectum voluntatis, et omne bonum in Deo clare viso ? Ergo necessitas Beati Deum videntis non est coarctata, ligata, et imperfecta, sicut in motibus naturalibus ; sed plena, sed eminens, sed divina, utpote similis illi, qua Deus diligit seipsum, qua Pater diligit Filium, et producit Spiritum sanctum. Sed de his non semel in decursu theologiæ sermonem habuimus, et satius est æternum illum, beateque necessarium amorem sitire, quam de eo operose nimis et importune disputare.

Ad fundamenta oppositæ sententiæ responsum non est difficile. Et quidem primum argumentum ex miseria desumptum, in adversarios evidenter retorquetur. Si enim miseria est non videre Deum, quem innato appetitu desideramus, quanto major miseria est tantum bonum videndo possidere, nec esse de illius possessione securum ? Melius profecto esset Deum non videre, quam illum cadendi metu posse perdere. Itaque Angeli initio conditionis suæ, vel Deum se posse perdere sciebant, vel nesciebant ; si sciebant, miseri erant, quia erant de felicitate incerti ; si nesciebant, ignari erant, et errantes : quis autem dubitat ignorantiam et errorem grandem esse miseriam ? Hinc præclare August. lib. 11. *de Civit.* cap. 11 : « Vere perfecteque beata vita non nisi æterna est, sive id sciamus, sive nescientes aliud putemus : quia scientes timor, nescientes error beatos esse non sinit. » Dicendum ergo, Angelos conditos fuisse beatos, et ab omni miseria immunes, sed beatitudine longe visione beata inferiori. Cum enim spiritus cœlestes omnibus gratiarum donis perfusi fuerint, et aliunde in sua habuerint potestate ad visionem illam facile citoque pervenire, nulla erat in illis miseria, nec carentia visionis habebat rationem privationis, sicut modo in dæmonibus post peccatum ; sed stimuli ad præmium, et coronam invitantis, et ad pugnam strenue, animoseque cum Lucifero et Angelis ejus ineundam.

Cum autem locis adductis ait Augustinus, privationem visionis esse pœnarum maximam, verum est in iis, qui ea in pœnam peccati privati sunt ; et in iis maxime, qui eam obtinendi spe destituti sunt. In iis autem, qui sunt in via ad illam, quibus certo promittitur, si fideliter pugnent, respectu quorum non habet rationem privationis, sed bravii et mercedis ; in iis, inquam, carentia visionis non habet rationem pœnæ, sed incentivi amoris, qui ex dilatione dilecti boni vehementer accenditur. Considerantes ergo Angeli sancti et protoparentes in statu innocentiæ visionem claram Dei esse bonum vires naturæ excedens, et aliunde certa fide cognoscentes, se posse cum gratia sibi data ad illam pervenire, ex una parte spe gaudebant, ex alia de carentia boni indebiti non discruciabantur. Hanc esse Augustini mentem, patet ex libro *de Correptione et gratia* cap. 11, ubi sic habet : « Sic et hominem fecit cum libero arbitrio ; et, quamvis sui futuri casus ignarum, tamen ideo beatum, quia et non mori, et non miserum fieri in sua potestate esse sentiebat. » Ergo ex Augustino protoparentes, et idem de Angelis dicendum est, catenus beati dici poterant, non quod Deum viderent, sed quatenus in sua habebant potestate, et carere miseria, et ad beatam visionem facili amoris et humilitatis actus pervenire ; nam carentia visionis existentis in nostra potestate, pœna dici non potest, sed coronæ præparatio.

Ad primam confirmationem respondeo optimam esse S. Thomæ solutionem, nimirum Angelum duplicem habuisse cognitionem in Verbo, scilicet aliam naturalem, et aliam gloriæ : priore cognovit Verbum in sua natura relucens ; posteriore cognovit Verbum in sua essentia : priorem habuit a principio creationis, posteriorem vero initio beatitudinis ; et hæc proprie dicitur cognitio matutina. Hanc vero habuisse Angelum in primo instanti creationis, nusquam dixit Augu-

stinus. Et, licet in ejus sententia omnia condita sint in instanti ; omnia, inquam, quæ pertinent ad hanc vitam ; non tamen omnia quæ pertinent ad futuram : cujus signum est, quod in illis diebus spiritalibus a vespere dies incipit : Factum est enim vespere, et mane dies unus ; et in mane consummatur, id est secundum Augustinum, prius fuit in Angelis cognitio vespertina, quam matutina perfecta, etsi matutinam imperfectam in sui cognitione habuerint ; et etiam a matutina perfecta ad vespertinam Beati descendant, quando volunt.

Ad alia omnia testimonia tum Augustini, tum cæterorum Patrum dicendum, Sanctos illos voluisse solum Angelos non consummatam, sed inchoatam beatitudinem habuisse et excellenti fuisse Dei contemplatione potitos ; nunquamve bonos Angelos a Deo fuisse peregrinatos, quia cum cogitatione, affectu et sacra caritatis familiaritate præsentem habuerunt. His omnibus adde, quod, quia via Angelorum brevissima fuit, et uno, aut altero instanti completa, aliquo vero sensu eos in visione Dei conditos fuisse dicitur, quia brevissima morula, continenter, et sine interruptione ad visionem Dei pervenerunt ; parum autem pro nihilo reputatur, maxime quia cum semper boni Angeli fuerint in loco patriæ cœlestis, nempe in cœlo, nunquam peregrinati dicuntur, id est a patria alieni. Denique ut constet has August., cæterorumque Patrum interpretationes non esse extortas, id est Angelos fuisse beatos beatitudine imperfecta, et Deum vidisse visione fidei, et eximiæ contemplationis, sufficit ea proferre verba, quæ Augustinus lib. 11 *de Civ.* cap. 12. habet : « Et hodie, » ait, « non imprudenter beatos vocamus, quos videmus juste, ac pie cum spe futuræ immortalitatis hanc vitam ducere sine crimine. » Si viri sancti tot miseriis circumdati non imprudenter beati vocari possunt, quanto justius sanctos Angelos et protoparentes in statu innocentiæ beatos creatos esse dici potest? Ex quibus facile expones loca Gregorii, Fulgentii et aliorum Patrum, qui intendunt solum Angelos fuisse conditos absque miseria, et cum beatitudine naturali quidem perfecta, supernaturali vero inchoata : et, quia illam primi peccati granditate perdidimus, merito dicit Gregorius, illuc redeundum esse per gratiam, unde cecidimus per culpam. Cætera explicatu facilia sunt.

Fides non perseverat in damnatis.

Secunda pars, quæ asserit fidem non remanere in dæmonibus, nec in damnatis, qui fideles fuerunt, expresse docetur a D. Thoma art. 2. ad 2. : « Fides, » inquit, « quæ est donum gratiæ, inclinat hominem ad credendum secundum aliquem affectum boni, etiamsi sit informis : unde fides, quia est in dæmonibus, non est donum gratiæ. » Ubi rationem fundamentalem insinuavit, quæ æqualiter probat de damnatis hoc modo : Fides infusa, quæ est donum gratiæ, inclinat hominem ad credendum secundum aliquem affectum boni ; nam, si virtutes morales aliquem boni affectum inspirant, quanto magis infusæ ? unde et ipsa fides per se pendet a motione voluntatis, per se ab actu caritatis perfici optat et formari, per se est fundamentum spei, et basis totius ædificii spiritualis. Sed statui dæmonum et damnatorum repugnat virtus inclinans ad credendum secundum aliquem affectum boni, quia in illis nulla pia affectio, nulla pia motio invenitur. Ergo nec in dæmonibus, nec in animabus damnatis remanet fides infusa, quam alias habuerunt. Et, licet in damnatis invenitur affectus boni naturalis, quia etiam in dæmonibus secundum Dionysium naturalia manserunt integra, non tamen in illis virtutes acquisitæ, et multo minus infusæ perseverant ; quia plenitudini malitiæ, et obfirmatæ eorum perversitati repugnat boni præsertim gratuiti affectio.

Quare in dæmonibus non est nisi fides humana et acquisita, qua miracula a Christo et Sanctis ejus in Christianæ Religionis confirmationem edita omnes naturæ vires excedere conspicientes, et aliunde plures infideles ob peccatum infidelitatis a se tanquam divinæ justitiæ torturibus in inferno cruciari, propriis experimentis convicti, veram esse inferunt Religionem Catholicam, ejusque mysteria dignissima, quæ credantur. Inde est, quod sæpe cogitationes contra fidem Catholicis immittit Angelus malus, eorumque animos seducere conatur, qui fuit malus ab initio ; quia certe scit grande incurrere in peccatum, qui de fide dubitant ; grandius qui ab ea recedunt. Ergo in dæmonibus est fides ex visis miraculis, aliisque convincentibus indiciis acquisita ; quæ tamen in illis nulla honestate prædita, nulla laude digna, quia, ut optime ait S. Thomas art. 2. ad 2. et 3 : « Fides dæmonum est quodammodo

coacta ex signorum evidentia, et ideo non pertinet ad laudem voluntatis eorum, quod credant. Præsertim quia hoc ipsum dæmonibus displicet, quod signa fidei sunt tam evidentia, ut per ea credere compellantur ; et ideo in nullo malitia eorum minuitur, quod credunt. » Et certe cum actus fidei eatenus sit bonitatis capax, quatenus a pio moventis voluntatis affectu pendet, cum nullus sit malignis spiritibus pietatis motus, nulla est etiam honestatis particula, vel scintilla in dæmonum fide, sed mera necessitas vi, et evidentia signorum extorta. Unde fides in illis est coacta, non forte physice, quia cum evidentia in attestante non tollat intrinsecam rei propositæ obscuritatem, possunt absolute inficiari, quod ipsos latet ; unde fortassis in aliquod peccatum infidelitatis ex malitia labi possunt ; sed tamen moraliter coacta est fides eorum, non enim possunt credere religionem illam esse falsam, quam vident tot signis naturam excedentibus confirmatam, cujus hostes, et desertores experiuntur tot tormentis divinitus castigatos. Unde non incongrue comparatur a Bannesio dæmonum fides voluntati mercatoris ad projiciendas merces ingruente tempestate, et imminentis mortis periculo coacti, qui ad eas in mare deturbandas nulla physica necessitate compellitur, sed morali. Posset quidem absolute pretiosam mercimoniam servare, et servando interire ; sed efficaciter non volet, tametsi inefficaciter vellet ; et in illa voluntarii et involontarii mixtura et pugna, merces, ne ipse pereat projicit. Sic cacodæmon posset quidem absolute veritatibus sibi latentibus detrectare fidem, et grandi, quo æstuat divinorum odio, vellet ; sed impositam cernens locupletum testium nubem, illis invitus credit, quæ summo sibi horrori sunt, et execrationi.

Dices : Fides corrumpi sine aliquo corruptivo non potest, cum sit accidens spiritale natura sua incorruptibile. Nullum est autem fidei corruptivum, quam infidelitas ; fides enim destructis per peccata aliis omnibus virtutibus, adhuc in peccatore manet, nisi contra fidem infidelitate peccet. Atqui dæmones et plures damnati non inciderunt in peccatum infidelitatis : ergo in illis habitus fidei infusæ eo fere modo, quo character, perseverat. Et ita innuit S. Jacobus cap. II. suæ canonicæ epistolæ : *Dæmones*, inquit, *credunt, et contremiscunt*. Quod Apostoli dictum de fide infusa intelligi debere, ex eo constat, quod eorum intendit removere excusationem, qui, spretis bonis operibus, de fide sola gloriabantur. Si autem de fide infusa sermonem Apostolus non haberet, vix, ac ne vix quidem Apostolico argumento urgerentur ; facile enim responderent se fide infusa præditos, a dæmonibus fide duntaxat coacta credentibus perspicue discerni, et toto cœlo differre. D. etiam Thomas infra q. 18. art. 2. ad 2. videtur fateri, in damnatis manere fidem, non tamen spem.

Respondeo, fidem in damnatis, qui nunquam a veræ Religionis professione recesserunt, non infidelitate, sed divini concursus subtractione desinere ; conveniens enim est, ut illis Deus subtrahat fidem infusam, qui in illo se statu libere posuerunt, in quo nequit amplius fides in actum erumpere : fides namque, quæ spiritalis ædificii basis est et fundamentum, ad bonas operationes sicut per se inclinat, ita adveniente terribili illo statu miserandæ mortis, in qua nemo potest operari, mavult desinere, quam æternum otiari. Accedit, fidem natura sua non esse nisi viatricem et peregrinam : quamdiu ergo peregrinamur a Domino, nobiscum semper manet, quibuslibet circumdetur peccatis, nisi infidelitate abjiciatur. At vero finita via, ipsa finitur, quæ fuerat tantum data comes itineris, solatium peregrinationis, dux viæ, scutum pro pugna : unde illi repugnat, et omnino conditioni ejus opponitur status termini simpliciter, sive patriæ, ubi non est opus lucerna præsente sole, nec opertet credere, quando videtur in lumine lumen, et cernitur facie ad faciem veritas, quæ ad aurem fuerat ante locuta. Repugnat etiam status inferni, quia, cum fides sit substantia sperandarum rerum, quomodo ibi maneret, ubi nulla spes, nulla redemptio invenitur ? Ergo fidei, quæ habet rationem inchoationis, dispositionis et viæ ad patriam, repugnat omnis status termini simpliciter. Nec est simile de charactere, qui permanet, ut Christiani a cæteris distinguantur, majori utique confusione perfundendi, qui oblatam salutis occasionem nancisci præ malitia noluerunt. Non est, inquam, simile ; quia nec character per se ordinatur ad sanctas et honestas operationes, sicut fides ; nec habet terminum simpliciter, sed natura sua indelebilis est, ut aliquando rerum Deo donante explicaturi sumus.

Ad auctoritatem Jacobi dicendum, sufficere ad efficaciam argumenti illius, quod,

sicut fides dæmonum, quia sterilis est, nihil confert ad salutem, nec eos justificat, quia nullos in illis justitiæ fructus edit ; ita nihil proderit peccatoribus fides, in quibus nihil per dilectionem operatur. Quod vero fides sit in dæmonibus ex signorum evidentia acquisita, in peccatoribus vero infusa non discernit eos a dæmonibus, sed potius magis eos in parte accusat, qui infuso divinitus dono ita abutuntur, ut nolint ex fide vivere, sed contra fidei dictamen pravis actibus operari. Si nihil laudis promerentur dæmones credentes, et contremiscentes, quomodo placebunt Deo, qui accepta fide infusa Deo quidem credunt, sed nec Deum timent, nec homines reverentur ? Absit ut eos fides justificet, quos magis accusat, quorum injustitiam prodit, quorum vindictam apud justum judicem ipsa fides petit, ipsa obtinet, ipsa exequitur. Quia quoddam infidelitatis genus est ipsa Gentilium ignorantia deterius contra fidem monentem operari : et longe pejus, longe fidei injuriosius est susceptæ fidei non obtemperare, quam propositam non suscipere.

Ad D. Thomam vero respondeo S. Doctorem loco citato, quæst. 18, non asserere fidem esse in damnatis, secus vero spem ; sed magis posse esse fidem, quam spem. Quod utique verissimum est, quia desperato damnationis statui, in quo nulla est, vel affulgebit unquam redemptionis cogitatio, magis repugnat spes liberationis, quam cogitatio divinorum. Præsertim quia in damnatis nec spes infusa, nec acquisita subesse potest, in quibus tamen est fides acquisita, qua veritates antea sibi notas, tametsi ad majorem confusionem suam, norunt. Nam ex actibus fidei in via elicitis, et frequentatis relinquitur in intellectu quædam dispositio, qua veritates fidei cognoscunt, nec earum obliviscuntur.

Procul ab hæreticis fides.

Tertia pars, quæ fidem excludit ab hæreticis etiam respectu articulorum, quos non inficiantur, quosve se credere profitentur, probatur contra Durandum ratione D. Thomæ : Tunc fides in aliquo perit, quando in eo perit objectum formale fidei ; nam species essentialis cujuslibet habitus ex formali ratione objecti necessario pendet. Atqui in hæretico etiam unicum articulum inficiante perit objectum formale fidei, quod est veritas prima, secundum quod manifestatur in Scripturis sacris, et proponitur ab Ecclesia Catholica : hæreticus autem non inhæret sic ut regulæ infallibili Ecclesiæ doctrinæ ; sed ea, quæ vult, retinet ; quæ non vult, pro suo rejicit arbitratu ; magisque propriæ voluntati, vel potius privatæ opinioni ex propria voluntate stabilitæ adhæret. Ergo in hæretico unicum articulum negante, et alios omnes se credere profitente, neque formata, neque informis fides perseverat.

Confirmatur. Quamvis ultima fidei nostræ, et Christianæ resolutio non fiat in Ecclesiam, in eaque non sistat, ut supra ostendimus ; tamen propositio Ecclesiæ est conditio, sine qua non assentiremur Deo revelanti ; nec Evangelio, teste Augustino, crederemus, nisi proponentis Ecclesiæ juberet auctoritas ; nec minus præexigitur Ecclesiæ propositio antequam credamus, quam requiratur objecti ab intellectu propositi exhibitio, antequam illud voluntate amemus. Ergo qui non adhæret veræ Ecclesiæ, non potest primæ veritati, quæ per illam innotescit, per illam veluti organum loquitur, per illamque veluti interpretem explicatur, adhærere. Quomodo enim posset quis obscuræ et reconditæ alicui veritati, quia Deus revelavit, assentiri, si regulæ illi firmiter non adhereat, qua una constat Deum illud revelasse ? Quare, sicut ille, qui ante susceptam fidem esset ita comparatus, ut singularem quemdem vellet respuere articulum, nunquam fidem suscipere, nunquam fidelis evaderet, quamlibet cæteris omnibus suum se præbiturum assensum sponderet : ita non potest unius articuli fidem perdere, quin omnium jacturam patiatur, et peccans in uno fiat omnium reus. Et hanc veritatem aperte supponit Tridentinum sess. 6. cap. 15, ubi docet, per peccatum infidelitatis fidem amitti. Favet etiam Scriptura, dum ait, hæreticum non esse de de Ecclesia, subindeque non habere fidem Ecclesiæ, I. Joan. II : *Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis : nam si ex nobis essent, permansissent utique nobiscum*, id est in Ecclesia. Et I. Timoth. I. ait Apostolus, quosdam amittentes bonam conscientiam, circa fidem naufragasse, quia, ut ait Chrysostomus, navem, quæ est Ecclesia, perdiderunt. Vide August. in *Enchirid.* cap. 1. et lib. *de Unit. Eccl.* cap. 4, et lib. *de Fide et Symb.* cap. 10.

Solvuntur aliquæ instantiæ.

Objicies : Habitus non corrumpitur per unum actum vitii contrarii ; nec enim corrumpitur habitus scientiæ per errorem circa unam conclusionem ; nec uno injustitiæ actu eradicatur virtus justitiæ. Ergo per unum infidelitatis actum, vel per unius articuli repulsam funditus non evertitur fides. Quia nimirum, licet virtus omni actui contrario vel resistat plane, vel certe ad resistendum inclinet, non tamen ita tenera est, aut infirma ut quolibet adversario impetu convellatur.

Respondeo, quocumque actu contrario everti habitum, si extinguatur ratio formalis objecti ; et, quia quælibet minima infidelitas rationem formalem fidei enecat, peccato etiam quovis infidelitatis fides amittitur. Nec est simile de errore circa unam conclusionem, quo non evertitur scientia circa alias : quia, ut recte ait S. Thomas ad 2. in diversis conclusionibus unius scientiæ sunt diversa media, per quæ probantur, quorum unum potest cognosci sine alio ; et ideo homo potest scire quasdam conclusiones unius scientiæ, ignoratis aliis, vel errando circa illas. Cæterum omnibus et singulis articulis inhæret fides propter unum medium, scilicet propter veritatem primam propositam nobis in Scripturis secundum doctrinam Ecclesiæ illas recte intelligentis ; et ideo qui ab hoc medio decidit, ut de facto decidit dum uni articulo ab Ecclesia proposito credere renuit, totaliter fide caret. Est ergo magnum discrimen inter fidem et scientiam, quam unius conclusionis error non destruit ; quia contrarietatem formalem respectu medii scientiæ non inducit, sed duntaxat respectu medii proprii illius conclusionis, circa quam errat. Quod vero dicitur de justitia, aliisque virtutibus moralibus, verum non est ; certum est enim, omnes virtutes morales per actus formaliter sibi contrariores penitus corruere, quia, ut ait S. Doctor, species cujuslibet habitus a ratione formali objecti dependet, qua sublata species habitus remanere non potest. Est etiam notabilis differentia inter fidem et virtutes infusas ex una parte, et virtutes acquisitas ex alia : istæ enim, quia multis frequentatis actibus acquiruntur, et in mente veluti radicantur, sicut nec uno actu firmantur, ita nec uno pariter extirpantur. Virtutes vero infusæ, quia non labore acquiruntur, sed divinitus diffunduntur, ideo adveniente quocumque formaliter contrario, eadem facilitate a nobis abeunt, qua in nos venerant sine nobis.

Instabis : Potest hæreticus alicui articulo propter solam Dei revelantis auctoritatem credere : ergo salvatur, et subsistit in illo ratio formalis fidei, tametsi de Ecclesia mentionem non faciat, sicut de Ecclesia non cogitabat Adamus, vel Angelus in via, nec cogitaret ille, cui Deus aliquid privatim cum præcepto credendi imperaret ; in quibus tamen omnibus essentialis ratio formalis fidei conservatur.

Respondeo hæreticum nequaquam propter Dei revelantis auctoritatem credere, quia si ei vere crederet, totum crederet quod revelat, et regulam Ecclesiæ divinam revelationem proponentem non rejiceret, sed sincere admitteret, et humiliter sequeretur. Videtur quidem sibi aliis articulis, quos non respuit, propter Dei auctoritatem adhibere fidem, sed mentitur iniquitas sibi, quia non divina auctoritate, sed propria voluntate cietur, qui quod credat eligit, nec omnibus exoculatam præbet fidem. Nec est simile de Adamo, Angelo, vel illo, cui Deus aliquid privatim revelaret, quia in illis per internam locutionem copiose Deus supplet, quod facit in nobis necessaria matris Ecclesiæ propositio, cui divinitus concessum est veras a spuriis revelationibus discernere, canonicas ab apocryphis scripturis distinguere, et pretiosum a vili separare, cui etiam auctoritatem conferunt Scripturæ talem, ut eam firmamentum et columnam veritatis appellent ; et qui eam non audierint, non secus ac Ethnicos, ac Publicanos reprobandos præcipiant. Quare dum hæretici illis Scripturæ testimoniis non credunt, quibus Ecclesiæ confirmatur auctoritas ; nec aliis etiam, quibus se credere dicunt, credunt ; quia si eis propter se crederent, eis ubique crederent, nec fidem earum dimidiarent. Divinus namque spiritus Scripturarum auctor ubique verus est, ubique peræque dignus qui credatur.

Urgebis : Hæretici eadem facilitate illis articulis credunt, quibus ante hæresim fidem adhibebant : ergo signum est, in illis eumdem fidei habitum permanere, ubi enim idem cernitur effectus, eamdem ibi inesse causam argumento est. Præsertim cum intellectus hæretici non fit intellectu Catholici ad assentiendum difficillimis mysteriis potentior : subindeque cum intellectus Catho-

lici fidei habitus adjumento ad credendum egeat, idem etiam de hæretico dicendum est.

Respondeo, in hæreticis catholicæ veritatis desertoribus ex iteratæ fidei actibus remanere quoddam fidei acquisitæ simulacrum, non verum fidei aurum, sed aurichalcum, non eamdem facilitatem ingerens, sed similem : unde non mirum si eamdem pronitatem experiantur hæretici etiam post fidei suæ infusæ jacturam. Sed adhuc facilius, et forte verius dici potest : nempe,

Eamdem solum facilitatem extrinsecam, quæ provenit ex remotione impedimentorum, in hæreticis amissa fide permanere ; non subsistere tamen facilitatem intrinsecam ab habitu ingeneratam. Solent enim virtutes actuum iteratorum frequentia difficultates complanare, impedimenta removere, potentias aptare, et veluti expedire ; unde pereuntibus contrario actu virtutibus, remanet quædam externa facilitas, qua in similes actus aptata, et assueta facultas prorumpit. Et quamvis intellectus hæretici non sit catholico potentior, propriæ tamen voluntatis obstinatione, et pertinacia firmatur.

Insistes : Peccatum infidelitatis non destruit fidem, neque moraliter in genere causæ meritoriæ ; neque physice in genere causæ formalis, vel efficientis. Non quidem in genere causæ formalis, nam multa sunt alia peccata, quæ multo magis fidei destructionem mererentur, puta odium Dei ; propter quod tamen Deus fidem infusam non subtrahit. Non etiam in genere causæ physicæ efficienter aliam formam fidei contrariam inducentis, cum per remissum infidelitatis actum, quo secundum nos fides extinguitur, nequeat contrarius habitus produci, qui nonnisi actibus intensis solet generari. Non denique in genere causæ formalis, quia in actu indeliberato infidelitatis, et erroris est tota entitas physica et informatio intellectus, quæ est in actu deliberato ; et tamen per illum non tollitur fides sicut per istum : quod tamen peræque contingeret, si esset formalis repugnantia, qualis inter calorem et frigus intercedit.

Respondeo, peccatum infidelitatis expellere fidem, non solum in genere causæ moralis dispositivæ, sed etiam formalis physicæ, quatenus auctoritas divina est unicum et indivisibile medium, quo omnibus fidei articulis assentimur ; et sic cum hæreticus medium illud excludat, fidem etiam ab imis fundamentis subruit, ad hujus impugnationem dico, indeliberatum hæresis et infidelitatis actum actui fidei formaliter non repugnare, quia sicut actu fidei a pia voluntatis motione dependet, ita actus hæresis a malitia illius.

Persistes : Fides potest esse major in uno, quam in alio : ergo in uno potest credere unum articulum, quem in alio non credit.

Respondeo, non ideo fidem dici majorem, vel minorem, quasi ei liceat aliquem articulum repudiare ; fides enim (quod absurdum est) foret infidelis. Non dicitur etiam major, vel minor ex parte objecti formalis, quod est unum, et simplex, scilicet veritas prima. Quare ex parte solius objecti materialis potest dici major, quatenus unus habere præ alio potest majorem fidei explicationem, et plurium veritatum notitiam, vel etiam secundum majorem subjecti participationem, et hoc dupliciter : primo ex parte intellectus, propter majorem firmitatem, et mentis adhæsionem : secundo ex parte voluntatis, propter majorem promptitudinem, devotionem et pietatem ; fides enim ab utraque illa potentia pendet. Et, licet fides exigat ut veritas prima omnibus aliis præferatur, tamen eorum, qui eam omnibus præferunt, quidam firmius et devotius se ei subjiciunt : sicut etiam secundum meliorem intellectus dispositionem unus magis, minusve percipit virtutem principiorum in seipsis, vel ut sunt variarum causæ conclusionum et veritatum divinarum.

Quæres quænam sit causa fidei ?

Respondeo, fidem christianam esse simpliciter infusam, et donum Dei ; quia ea, quæ credimus, utpote totius naturæ intellectualis vires, et cognitionem excedentia, divino debent nobis lumine, vel a Deo immediate, vel ab ejus ministris revelari, quibus ut credamus, non sufficit cognitio naturalis : cum enim homo veritatibus tam sublimibus, et naturali scientiæ ignotis assentiendo supra naturam suam attollatur, ut illum assensum facile eliciat, infuso supernaturalis luminis adjumento indiget, quo hujusmodi assensum valeat expedite elicere : ergo interiori principio permanentes vires ministrante ad actus fidei frequenter exercendos opus est. Quod principium effusum in mentibus nostris per Spiritum sanctum est habitus fidei, juxta illud Ephes. II : *Gratia estis salvati per fi-*

dem, et non ex vobis, ne quis glorietur, donum enim Dei est. Esset hic disputandi locus adversus Semipelagianos existimantes, liberum arbitrium esse causam, quare aliquorum idem miraculum videntium, eamdemque prædicationem audientium quidam credant, alii vero non credant : et ideo initium fidei esse ex nobis asserebant, solam vero consummationem Deo auctori asserebant. Sed hic error, aliique affines fusius et opportunius in tractatu de gratia confutantur.

Dices : Dona Dei non sunt imperfecta, vel dimidiata. Ergo si fides sit donum Dei, cum illa simul largietur gratiam, et caritatem. Atqui potest quis habere fidem sine caritate, divinisque veritatibus credere, eas tamen non amare, ut patet in illis, qui habent fidem informem ; et in illis, qui baptizarentur cum conscientia peccati mortalis, cujus non pœniterent. Ergo fides non est semper donum Dei, præsertim vero in sui initio, sed solum quando est per caritatem consummata.

Respondeo doctrina D. Thomas art. 2. et 3, ubi ait, quod qui accipit a Deo fidem absque caritate, non simpliciter sanatur ab infidelitate, quia non removetur culpa præcedentis infidelitatis, sed sanatur secundum quid, scilicet ut cesset a tali peccato. Hoc autem frequenter contingit, quod aliquis desistat ab uno actu peccati, etiam Deo hoc faciente ; qui tamen ab actu alterius peccati non desistit propria iniquitate suggerente : et per hunc etiam modum datur aliquando homini a Deo, quod credat ; non tamen datur ei caritatis donum, sicut etiam aliquibus absque caritate datur donum prophetiæ, vel aliquid simile. Nec propterea Deus est causa fidei informis ratione informitatis, quia informitas non pertinet ad rationem fidei essentialem ; fides namque non dicitur informis, nisi per defectum et carentiam exterioris formæ : unde quod est causa fidei simpliciter dictæ, est causa fidei informis quoad entitatem, non quoad informitatem. Sicut potest aliquid dici, et esse causa diaphani, quamvis non sit causa obscuritatis in eo existentis, quia non est de ratione speciei diaphani.

Dices rursum cum Scoto et Durando, rationem D. Thomæ a nobis in probationem responsionis adductam de more carpentibus : Si ex eo probatur necessitas fidei infusæ, quia assensus, seu actus credendi excedit vires naturæ, sequeretur nos posse habere certitudinem experimentalem de fidei existentia in nobis. At nemo scire potest, se virtutibus infusis instrui : ergo inefficax est ratio S. Thomæ.

Respondeo fatendo ex ratione D. Thomæ illud inferri, nos posse rationabiliter credere inesse nobis habitum fidei infusæ, si in actus fidei frequenter erumpamus ; nam, teste Veritate, a fructibus eorum cognoscetis eos ; et arbor mala non potest bonos fructus facere. Certe cum divinis veritatibus, iisque difficillimis propter unius Dei loquentis, et Ecclesiæ proponentis vocem assentiri, sit actus ex nulla naturali cognitione, nec ex ullo naturali appetitu, sed ex intima ad Deum supernaturaliter revelantem adhæsione, et pio divinorum affectu consecutus, rationabiliter in se arbitratur esse habitum, et radicem, cujus fructus experitur. Unde potest quis scire, num habeat fidem, tametsi nesciat utrum habeat caritatem, quia seipsum convincere potest, et certiorem reddere, an assentiatur revelatis, an eis assensum detrectet. Et, cum aliunde sciat fidem sibi in Baptismate fuisse infusam, certus esse potest de fidei suæ existentia. An vero Deum amet, et ex toto corde amet, dignoscere, hoc opus, hic labor, ac secretum soli Deo notum : amoris enim proprii conatus, et actus ita sunt actibus caritatis vicini, ita eos interdum mentiuntur, ut plerumque ab illis in hac vita internosci propter circumstantes concupiscentiæ insidias nec possint, nec expediat. Nobis enim latere voluit Deus, utrum verus in nobis ipsius amor inhabitet, ut in timore, et tremore salutem nostram operantes, et bene indesinenter ageremus, et bona simul opera nostra vereremur, quæ, licet justa nobis videantur, nescimus tamen, num illa sincera Dei caritas, num occultus et subdolus nostri amor efferat.

Quæres secundo, quinam sint fidei effectus?

Respondeo triplicem potissimum fide effectum a S. Thoma assignari. Primus est timor. Cum enim per fidem apprehendantur pœnæ a Deo malis illatæ, vel præparatæ, ex ea nasci potest timor servilis, sicut oritur filialis, cum apprehendimus Deum esse immensum bonum, a quo separari pessimum est, et malorum omnium summum.

Secundus fidei effectus est spes et fiducia, cum enim fides promissa a Deo præmia mente recolat, et voluntati exhibeat, concipi-

tur hujusmodi bonorum obtinendorum fiducia. Nec obest, spem timori esse contrariam ; nam idem secundum contraria potest esse contrariorum causa. Et sic fides, ut minatur pœnas, terrorem incuti ; dum præmonstrat coronas, spem allicit, animos auget, et fiduciam.

Tertius fidei effectus est puritas, vel purificatio cordis. Cum enim impuritas uniuscujusque rei in hoc sita sit, quod vilioribus immisceatur, sicut argentum non permixtione auri, sed plumbi confusione impurum evadit, hinc est, creaturam intellectualem per hoc impuram existere, quod se rebus temporalibus amore subjiciat, quibus naturæ dignitate, et christianismi gloria immensum antecellit. Tunc vero pura efficitur, quando per contrarium motum Deo, qui solus sibi superior est, adhæret. Hujus autem motus fides principium est, quia et bonos affectus inspirat, et per dilectionem operari sponte sua inclinat. Unde dicitur Actor. xv : *Fide purificans corda eorum*. Purificat etiam fides intellectum ab impuritate erroris, qui ex eo contingit, quod intellectus humanus, humana sapiens, et creatis assuetus, secundum rationes sensibilium divina metiri præsumit. Unde, ut alias vidimus, tot et tanta orta sunt in morali præsertim disciplina nefanda doctrinæ flagitia, et horrenda novitatis monstra. Cum enim ex rerum sensibilium, quas præ manibus continuo habemus, densæ intellectui nostro creentur tenebræ circa illas res, quas voluntas nimis et male diligit ; hinc fit, ut concupiscentiæ nebulis infuscata ratio satagat rigidas Evangelii maximas mollire, cupiditatibus lenocinari studeat, dubia dubiis superstruat, æternæ legi adversa ascitis probabilitatis coloribus oblinat, et paulatim ita progrediatur, ut nihil sit tam noxium, vel flagitiosum, quod non honestatis specie præcoloret, et ea tandem attentet dogmata, de quibus nulla unquam in Ecclesia, nulla in Patribus dubitatio coorta fuerat. At verus theologus, fide grandis eos omnes purgat errores, divinum lumen semper invocat, ubique consulit, ut omnia in veritate judicet, et divinæ legis stateris appendat. Augeri in se fidem rogat, ut dissipatis volaticæ rationis argutiis et erroribus, intellectum in obsequium fidei captivet, mentem divinæ legi subdat, ejusque inconstantiam unius divinæ auctoritatis scripturis, vel traditionis conspicuæ felicissimis vinculis compescat. Et, quia certo sibi persuadet, nihil tam esse rationi consentaneum, quam ipsam rationem fidei famulari, ideo tam contemnere opiniosæ probabilitatis conjecturas solet, quam divinum fidei lumen corde, et opere revereri. Quocirca Scripturæ, divinæque legis explicationem, non ex suo ingenio, vel ex metaphysicarum distinctionum promptuario petit, sacros canones adhibitis artibus non eludit. Sanctorum Patrum nitentissimis pronuntiatis exceptiones pro arbitrio non apponit, sed præfatum cœleste lumen, quod nihil aliud est, quam verbum divinum, seu scripto consignatum, seu ab Apostolis, Apostolicisque viris ad nos traditione transmissum, invocat, et meditatur, ut possit cum Propheta dicere : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis.*

Quæres tertio, quænam dona virtuti fidei respondeant ?

Respondeo compendio doctrinæ D. Thomæ q. 8. et 9. respondere donum intellectus et scientiæ. Quia, sicut datur intellectus naturalis, quo veritates naturales, et essentiam rerum penetramus, nec circa exteriores solum qualitates, ut a potentiis sensitivis fieri assolet, occupamur : ita ad res supernaturales penitius indagandas, et veluti intus legendas opus est dono intellectus, quo recondita fidei arcana introspiciamus, et quamcumque contrarietatem sese veritati fidei opponentem dissolvamus. Necessarium est etiam donum scientiæ, quo recte judicentur, et discernantur credenda a non credendis. Quod quidem donum maxime versatur circa res creatas, ut distinguatur a judicio sapientiæ, quod procedit per altissimas causas, ideoque perfectissimum est. Sicut autem quando in aliquo genere datur aliquod perfectissimum, et alia, quæ a tali perfectione deficiunt, tunc quod perfectissimum est, speciali nomine insignitur, et nomen genericum in speciebus minus perfectis retinetur : sicut præcipua animantium species homo vocatur, bruta vero genericum animalis nomen retinent, sic etiam quia nomem scientiæ importat quamdam judicii certitudinem, virtus illa, quæ per altissimam causam certitudinem efficiet, speciale sortietur nomen, et hæc est sapientia, quæ de rebus omnibus per altissimam causam, scilicet Deum, judicium fert : cognitio vero rerum per causas secundas, utpote imperfectior, retinet sibi nomen genericum scientiæ.

Cujus proinde proprius actus est per res creatas et visibiles invisibilia Dei intellecta conspicere. Nam quilibet habitus respicit formaliter medium, per quod aliquid cognoscit, et materialiter id, quod per illud medium cognoscitur. Unde cum scientia cognoscat Deum per creaturas, eas formaliter respicit ; sicut e contra sapientia formaliter respicit Deum, et materialiter creaturas, quia judicat de rebus creatis per divinas. Scientia igitur ponitur speciale donum, secundum quod restringitur judicium ad creaturas. Nec obest, quod scientia perficit fidem immediate circa divina, et non nisi secundario circa creata versantem ; unde fidem debere imitari scientiam consequens est. Non obest, inquam, quia scientia fidem nonnisi in ordine ad actum secundarium perficit, et hoc est, quod sibi vult D. Thomas quæst. 9. art. 2. ad 1. dum ait, quod, licet ea, de quibus est fides, sint res divinæ et æternæ ; tamen ipsa fides est quoddam temporale in animo existens, id est debet perficere scientiam temporalem, quam habemus de Deo per creaturas ; sicut gratia perficit naturam, et ad hoc indiget dono scientiæ.

Dices : Cognitio necessariorum ad salutem sufficienter per fidem habetur : ergo frustra multiplicantur dona intellectus, et scientiæ. Quod etiam a posteriori liquet ; videmus enim multos eximiæ sanctitatis viros, rudes, et hebetes, et mulierculas imperitas, in quibus relucet gratia divina : profundus tamen divinorum intellectus, et infusa creaturarum scientia longe est ab illis.

Respondeo, supposita etiam fide, non superfluere donum intellectus in habentibus gratiam, ut penetrantior habeatur veritatum fide revelatarum cognitio : fides namque ex proprio et speciali officio habet solum veritates supernaturales detegere, et detectis ultro assentiri : at vero donum intellectus motiva fidei penetrat, veritatibus divinis alte et serio meditatis animum pascit, eoque instructus homo plene intelligit, quomodo fides et piis opituletur, et adversus impios defendatur. In summa, Fidelis Scripturis ab Ecclesia, et in sensu Ecclesiæ credit : sed intelligens scit, quomodo omnis Scriptura divinitus inspirata utilis sit ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut dicitur II. Timoth. III. Et idem proportionaliter dicendum est de scientia, quæ creaturarum cognitionem fidei subjicit, et in ordine ad Deum omnem scientiam refert. Quod sane satis rarum est ; nam, ut alias ex Bernardo didicimus, in studio creaturarum alii considerant quæ facta sunt, uni voluptati immersi ; alii considerant quomodo facta sunt, uni curiositati addicti ; pauci propter quid facta sunt, attendunt ; et hoc ultimum præstat donum scientiæ, quæ Deum in creaturis considerat, et creaturas propter Deum.

Ad id, quod dicitur de viris et mulieribus pietate insignibus, sed rudibus et hebetibus, respondeo, animas illas simplices, subtiles quidem theologorum speculationes non callere, nec divinorum rationes explicite scire ; dono tamen intellectus, et scientiæ ita in actu exercito veritatibus divinis convinci, et in fide firmari, ut nullis hæreticorum sophismatis, nullis tyrannorum terriculamentis, nullis maligni spiritus insidiis tantisper concutiantur. Hinc videmus, sanctos rusticos, et humiles mulierculas interdum in divinorum contemplatione pernoctare, et suavissima internæ orationis, et quietis colloquia vix posse interrumpere : videmus eos, quia rectum appetitum habent, sana et integra in dubiis ferre judicia : videmus eos æterna sapere, terrena fastidire. Ergo divina recte intelligunt, quorum animus divinorum consideratione saginatur. Porro nonne scientes, et sapientes dici debent, quibus omnia sapiunt prout sunt, humana negligunt, divina æstimant, et de rebus illud judicium ferunt, quale Deus ipse fert ? Unde hoc ? unde hoc ? Certe ex cœlestium donorum infusione ; nam ut Christus confitetur, divinæ veritates sapientibus, et prudentibus absconditæ, parvulis revelantur ; et, ut docet Spiritus sanctus, cum simplicibus est sermocinatio Dei. Effectus autem hujusmodi donorum non est sterilis, et, ut dicam philosophica veritatum speculatio, sed recta de ultimo fine æstimatio. Unde illa dona in solis justis inveniuntur ; rectam enim de ultimo fine æstimationem habere nequit peccator ; unde de malis dicitur : « Utinam saperent, et intelligerent. » Nam, si aliquando mali, et simul docti recte de divinis mysteriis disputant, enarrantes justitias Dei, et assumentes testamentum ejus per os suum ; non tamen dono intellectus prædíti sunt, quia illa divinorum notitia practica æstimatione caret, unde, ut August. *in Psalm.* CXVIII. ait, « in illis prævolat intellectus, et tarde sequitur humanus atque infirmus affectus. »

Observanda est etiam doctrina, quam tra-

dit D. Thomas art. 6, ubi ex 1. 2. q. 68, art. 4. supponit, dona pertinentia ad intellectum distingui ; sed ulterius rationem distinctionis indagans retractat, quod loco citato dixerat. Ibi enim docuerat, donum intellectus distingui a dono scientiæ, et consilii, quia ista duo pertinent ad practicam cognitionem ; a dono vero sapientiæ, quod istud pertineat ad speculativam cognitionem, quia ad sapientiam pertinet judicium, ad intellectum vero capacitas intelligentiæ rerum propositarum, seu intima penetratio earum. Verum hoc diligentius, vel, ut ait Cajetanus, divinius intuens, et profundius considerans, docet quod, quia illa dona ordinantur ad supernaturalem cognitionem fidei, eorum distinctio donorum convenientius ex distinctione eorum, quæ respicit fides, sumendam esse. Fides autem primo et principaliter se habet ad veritatem primam ; secundo ad creaturas, prout ordinantur in objectum fidei, descendit : tertio ad directionem humanorum operum, et præscribenda vitæ Christianæ officia fides extenditur : unde duo ex parte intellectus circa credenda requiruntur : primum, ut intellectu penetrentur illa omnia, sive speculativa sint, sive practica : deinde rectum de illis ferre judicium opus est, ut quibus inhærendum sit, a quibusque recedendum, appareat, et constet. Quod quidem judicium per rationes divinas latum ad sapientiam ; per creatas et proprias causas formarum pertinet ad scientiam. Denique Christianorum officiorum singularis directio, et sacrarum maximarum ad individua quæque opera applicatio ad consilium spectat. Uno verbo, intellectus est veritatum divinarum penetrativus ; sapientia est omnium per causas altissimas judex ; scientia est rerum per causas inferiores et proprias arbitra ; consilium denique tanquam christianæ vitæ dux, et pædagogus singularibus casibus resolvendis præsto est.

Quam doctrinam præclarissime illustrat Doctor Angelicus solut. ad 1, quia per hoc declaratur propria alicujus doni ratio, et specialis ejus character innotescit, per quod a malo, et vitio sibi opposito distinguitur ; contra enim contrariis opposita magis elucescunt, et clarius dignoscuntur. Atqui ex Gregorio 2. *Mor.* c. 36, sapientiæ opponitur stultitia, hebetudini intellectus, ignorantiæ scientia, præcipitationi consilium. Ergo, sicut hebes dicitur, qui caret acumine, acuminis vero est intima penetrare, et veluti intersecare, ita ad donum intellectus hebetudini oppositum pertinet omnia cum practica, tum speculativa, non judicando quidem, sed apprehendendo penetrare. Ergo rursus, sicut stultus dicitur qui perversum de communi vitæ fine judicium fert ; ita proprium sapientiæ munus erit recte circa finem communem, et universalem se habere, et per illum de cæteris judicare. Ergo iterum, sicut ignorantia in humanarum causarum cognitionem cæcutit, et defectum mentis circa quæcumque particularia importat, ita scientiæ dono rectum de rebus per causas inferiores, et creatas feret judicium. Ergo denique, sicut præcipitatio sine deliberatione procedit, ita consilium efficit, ut homo non nisi cum matura rationis deliberatione procedat. Nec dici potest, frustra tot dona uni virtuti respondere, quia, licet donum sit perfectius virtute morali, non tamen theologica ; unde nihil mirum, si plura dona uni virtuti theologicæ adornandæ et perficiendæ deserviant.

Si autem petas, quænam beatitudo, quinam fructus dono intellectus et scientiæ respondeant ? Respondebo ex doctrina art. 7. q. 8. et art. 4. q. 9. dono intellectus respondere sextam beatitudinem, scilicet munditiam cordis, cui Dei visio promissa est. Quia duplex est munditia, alia præambula et dispositiva ad visionem, quæ est cordis ab inordinatis affectibus depuratio, quæ per virtutes et dona appetitus obtinetur. Alia est munditia cordis quasi completiva, quæ est animi ab hæresibus, erroribus, phantasmatibus et falsis æstimationibus depuratio, et hanc donum intellectus confert. Similiter duplex est visio : prior est quidditativa et perfecta, posterior abstractiva et imperfecta, qua non videmus de Deo quid est, sed quid non est ; eoque perfectior est, quo magis intelligimus, Deum quidquid intellectu comprehenditur excedere. Et utraque dono intellectus habetur ; prior quidem in consummatione patriæ, posterior in inchoatione viæ.

Cæterum dono scientiæ correspondet beatitudo flendi, quia, ut ait August. lib. 1. *de serm. Domini in monte* cap. 6, « scientia convenit lugentibus quia didicerunt quibus malis vincti sunt, quæ quasi bona petierunt. » Ratio est, quia dono scientiæ rectum de creaturis judicium fertur, et quia creaturæ nimis occasionem peccandi ministrant, et, ut dicitur Sap. XIII. sunt muscipula pedibus

insipientium : ideo dono scientiæ prædítus, dum hæc apprime cognoscit inter tot impedientia a creaturis pericula, et in tam ampla doloris materia luget, et implet illud Eccles. 1 : *Qui addid scientiam, addit et dolorem.* Unde scientiæ convenienter respondet etiam lacrymarum præmium, scilicet consolatio, non solum quia est quædam flere voluptas, sed etiam quia, dum creaturarum insidias et incentiva peccati in bonum virtutis convertit, inde gaudii et solatii materiam accipit, unde occasio, et fons lacrymarum oriebatur.

Porro fructus hujusmodi donorum est fides, non sumpta pro habitu, de quo tota hac dissertatione disputamus, sic enim est prior, et radix doni intellectus ; sed, ut explicat D. Thomas art. 8. sumpta pro fidei certitudine et tranquilla adhæsione, ad quam homo dono intellectus pervenit, unde ineffabile gaudium in voluntatem derivatur. Licet enim fructus proprie pertineat ad voluntatem, quia est ultima finis ultimi perceptio et fruitio summa suavitate condita, sicut fructus est ultimum, quod ab arbore reportatur, suavissimum emolumentum, si tamen fructus per ampliationem pro ultimo, quod cuique proprium est, accipitur; sic fides, seu suavis mentis quies ex veritatibus revelatis firmiter creditis percepta fructus nomen et rationem jure merito obtinebit. Notat vero S. Doctor ad 3. consilio non respondere fructum proprium, quia pertinet ad cognitionem practicam, quæ in proprio fundo fructum non parit, cum non propter se quæratur, sed ad aliud ordinetur. Observat etiam sapientiæ, et scientiæ eumdem, qui intellectui respondet, fructum convenire, et plures in appetitu, quam in intellectu reperiri ; quia, ut dictum est, ratio fructus magis ad voluntatem pertinet.

REFLEXIO.

Vides quantis sit fœcunda effectibus, quibus opima et ornata muneribus christiana fides ; si tamen caritati conjuncta sit. Si autem scire aves, lector optime, qualis et quanta sit fides tua, an cœlestibus sit instructa donis, an intellectu profunda, num scientia pollens, sapientia sublimis, consilio discreta, illam considera Angelici Doctoris assertionem, qua q. 8. art. 3. et q. 9. art. similiter 3. asserit dona illa esse speculativopractica, quia non solas æternas veritates meditantur, sed etiam operationes bonas dirigunt, ut fides nedum revelatis credat, sed etiam per dilectionem operetur. Ergo ille solum præfatis donis instructus censendus est, qui in agendis non nisi rationibus æternis regitur ; quibus consulendis inhæret superior ratio, ut Aug. lib. 12. *de Trinit.* c. 7. tradit. Ergo a donis illis desertus est, et illis penitus destitutus, qui non considerat æterna, ut sunt regulæ humanorum actuum, qui, ut ait D. Thomas citatus ad 2, « regulari a lege æterna indigent ; » qui quod dicunt, non faciunt : unde nec illis intellectus bonus adest, qui omnibus facientibus bonum inest ; nec beata illa scientia Sanctorum, sine qua vana est omnis eruditio doctorum.

Et, quamvis hæc fidei donis circumamictæ privilegia magis doceat unctio quam lectio, easque divini susurri venas, et auræ intus spirantis lenitatem solus cognoscere queat, qui experitur et gustat, quoniam suavis est Dominus ; quia nomen illud novum, quod nemo scit, nisi qui accipit, non contentioso disputationum certamine, sed connaturalitate et divinorum experientia patescit. Attamen justi ex fide viventis, et hominis spiritalis statum, et conditiones erudite, et juxta pie Cardinalis Cajetanus ex illis verbis derivavit, quæ Veritas Joan. III. protulit dicens : *Spiritus ubi vult spirat, et vocem ejus audis, et nescis unde veniat, aut quo vadat : sic est omnis, qui natus est ex spiritu.* Spiritus ubi vult spirat, quia, ubi spiritus Domini, ibi libertas ; et homo similiter spiritalis funibus peccatorum, quibus constringebatur, dissolutis, depositis animæ veluti compedibus creaturarum, confractis duri cordis vectibus ferreis, assumit pennas ut aquila, volat, et non deficit. Tunc vero vocem ejus audis, quia qui natus est ex spiritu, eructat ex corde verba bona ; ex abundantia enim cordis os loquitur, non humana, sed divina ; non terrena, sed cœlestia. Verumtamen quia virum illum spiritualem in timore et tremore salutem operari vult Spiritus sanctus, qui utique nisi super humilem, et trementem sermones suos non requiescit ; ideo nescit unde veniat, aut quo vadat ; originem, processum et finem internæ inspirationis ignorat. Conjicit quidem vir ille divinus habitare Christum per fidem in corde suo ; veritates fidei non intelligit modo, sed et sapit ; experitur quidem abundantiam pietatis, ubertatem de-

votionis, imbres compunctionis, plenitudinem consolationis, pinguedinem spiritus ; sentit ignitum eloquium, atque ex eo conscientiam uri in recordatione peccati ; nec solum compungitur in sermonibus sanctis, sed et se totum convertere videtur ad Dominum ; juratque et statuit custodire judicia justitiæ ejus. Attamen anceps et pendulus timet, ne proprius, vel malus spiritus Spiritum sanctum ementiatur ; quia, ut dicitur Job. II : *Spiritus ejus ornavit cœlos, et obstetricante manu ejus, eductus est coluber tortuosus.* Id est, Spiritu Domini animæ cœlum, intellectum et voluntatem ornare volente splendore fidei, ardore caritatis, coluber tortuosus sinuosas vias quærit, ut specie pietatis, velamine sanctitatis, prætextu visionum prudentes in oculis suis decipiat. Hujus autem insidias facile deteges, facile superabis, si ex fide per dilectionem operante vivas. Quia, ut docet S. Aug. 8. *de Trin.* c. 9, « quanto flagrantius Deum diligimus, tanto certius sereniusque videmus : » Deum quidem time, insidiantis diaboli latentes formida machinas, sed fide ductus, spe fretus, caritate fervidus, totum te Deo permitte, quia tibi adhærere Deo bonum est, et ponere in Domino Deo tuo spem tuam. Quia unica regula, qua dona fidei annexa in nobis præsentia esse conjicere licet, amor est, dicente Bernardo serm. 57. *in Cant.* : « Adesse spiritum jam noveris, si te inardescere sentias amore ejus. Ignis, qui Deus est, consumit quidem, sed non affligit ; ardet suaviter, desolat feliciter ; est enim vere carbo desolatorius, sed qui sic in vitia exercent vim ignis, ut animæ vicem exhibeat unctionis. Ergo in virtute, qua immutaris ; et in amore, quo inflammaris, Dominum præsentem intellige. »

SPECULATIO III.

Præcepta fidei cum interioris, tum exterioris expenduntur.

Quia tota hujus assertionis materia moralis est, et practica magis, quam speculativa, ideo perspicuitatis, et majoris utilitatis gratia fusas, quæ circa illam excitari possunt, et solent, controversias sequentibus documentis breviter expediemus, ut tam necessariis præceptis promptius obsequamur.

Fides supernaturalis necessaria.

Sciendum itaque primo, fidem supernaturalem esse necessariam ad salutem. Expresse enim definivit Doctor gentium, Hebr. XI : *Impossibile est sine fide placere Deo.* Loqui autem Apostolum de fide supernaturali, ex eo claret, quod fidem illam, quam vult esse necessariam, vocat ibidem, *substantiam sperandarum rerum, argumentum non apparentium :* quam definitionem nonnisi fidei supernaturali convenire posse, per se evidens est. Sed quid apertius illo Veritatis oraculo Marci ultimo : *Qui non crediderit, condemnabitur ?* Et certe, cum nullus possit in vitam ingredi sine justitia, manifestum est, ad salutem necessariam esse fidem, quæ totius est justificationis initium. Rom. X : *Corde creditur ad justitiam.* Galat. III : *Ex fide justificat gentes Deus ;* non quod sola fides justificet, sed quia sine fide impossibile sit quemquam justificari.

Dices : In lege naturæ nullum fuit fidei, nec ullius alterius actus supernaturalis præceptum : ergo fides non est per se, simpliciter et absolute necessaria necessitate medii ad salutem. Quod etiam indicare videtur Apostolus Rom. II. dicens : *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt :* id est per legem naturalem ostendentem quid sit agendum, ea, quæ legis sunt, implent : sed observatio mandatorum ducit ad vitam æternam, juxta illud : *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata,* ergo absque fide supernaturali potest vita æterna comparari.

Respondeo, statum legis naturalis non ideo vocari talem, quia omni erat cognitione, subindeque præcepto supernaturali destitutus ; sed quia illius status notitia, et lex nullis erat scripturis consignata, sed a Deo Adamo inspirata, et a Protoparente ad posteros ore transmissa et propagata. Cæterum in illo statu saltem ante universalem generis humani corruptionem, et idololatriæ pestem toto quam late patet orbe grassantem, multa supernaturalia divinitus inspirata cognoscebantur ; multa quoque præcepta urgebant, inter quæ nullum est præcepto fidei antiquius, quia est cæterorum omnium basis et fundamentum. Unde Ap. Heb. XI. de quocumque, et in quocumque statu generatim affirmat : *Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et inquirenti-*

bus se remunerator est. Accedit, male inferri, nullam dari de fide in hoc statu legem, quia in statu legis naturalis nulla extabat. Quia, licet istud concederetur (quod tamen inficiamur), male tamen inde argumentum desumeretur, cum possint diversæ pro distinctis statibus leges condi.

Ad locum vero Apostoli, Rom. II. dicendum, ly *naturaliter*, ita exponendum esse, ut sit sensus : gentes per naturam gratia reformatam legem implevisse, ut ibi S. Thomas exponit. Quod interpretamentum ex Augustino deprompserat : « Propterea naturaliter », inquit lib. 4. *contra Jul.* c. 3, « quia ut crederent, ipsa in eis est per Dei gratiam correcta natura. » Et lib. *de Spir. et Lit.* c. 29 : « Fiunt quæ legis sunt naturaliter, non quod per naturam negata sit gratia, sed potius per gratiam reparata natura. » Docte etiam ex S. Thoma observat Estius, ly *naturaliter*, non contraponi gratiæ, sed legi, ut sit sensus : Gentes, quæ legem scriptam non acceperunt, naturaliter, id est monstrante naturali lumine, absque magisterio legis scriptæ, quamvis non sine gratia reparante naturam, quæ legis sunt, faciunt. Unde subdit Apostolus : *Ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex;* id est sine legis adminiculo propria inclinatione gratia adjuta operantur bonum. Addunt alii, ly *naturaliter*, non opponi gratiæ, sed servituti, ut sit sensus : Gentes gratia tamen adjutæ, sponte, libenter, et ex animo, non vero serviliter, et coacte, sicut Judæi, legem observant naturalem.

Sciendum secundo, omni tempore aliqualem Incarnationis notitiam fuisse necessariam, quia Christus est via veniendi ad beatitudinem, et non est aliud nomen hominibus datum, in quo oporteat nos salvos fieri, ut dicitur Act. IV. Diversimode tamen secundum diversitatem temporum et personarum Sol justitiæ notitiæ suæ radios diffundebat. Nam ante statum peccati explicitam Christi fidem habebat Adamus, non prout erat futurus redemptor, et a peccato liberator, sed gloriæ consummator. Post peccatum vero majores, et doctrinam fidei callentiores futuram per passionem a peccato liberationem sperabant et credebant, eamque in sacrificiis divinitus institutis figuratam prævidebant. Minores vero illam non nisi implicite sub illorum sacrificiorum velamine involutam credebant. Unde in lege naturæ et scripta poterant multi salvari, et reapse salvabantur absque explicita Trinitatis, et Incarnationis notitia, ex meritis tamen Christi, qui propterea dicitur Agnus occisus ab origine mundi, quia in omnia sæcula merita Salvatoris divinæ æternitati præsentia efficaciam suam profundebant. Ita perspicue docet D. Thomas art. 7. in corpore, dicens quod minores sub velamine illorum sacrificiorum credentes ea divinitus esse disposita de Christo venturo, « quodammodo habebant velatam cognitionem, » quæ utique explicita non est. Et ad 3 : « Si qui salvati fuerunt, quibus revelatio non fuit facta, non fuerunt salvati absque fide Mediatoris; quia etsi non habuerunt fidem explicitam, habuerunt tamen implicitam. » Et in 3. dist. 25. quæst. 2. art. 2. q. 2. ad 3 : « Illi, quibus spiritualis revelatio facta non fuerat, salvari poterant, etiamsi nihil de lege Moysi audivissent, neque aliquid de ea scirent; quia lex illa non erat omnibus data, sed tantum Judæis : unde alii non peccabant, si legis observantias non servarent; salvabantur tamen fide implicita Redemptoris implicando fidem suam in cognitionem Dei. »

Et ratio est, quia fides Christi explicita tempore naturæ, et legis non erat necessaria, vel necessitate medii ex natura sua essentialiter requisiti, vel necessitate præcepti divini. Non quidem necessitate medii ex natura sua requisiti, cum ad salutem per se sufficiat dilectio Dei super omnia, et perseverantia in illa : licet autem fides Christi dilectionem præcipue inflammet, absolute tamen accedens ad Deum, credens quia est, et remunerator, caritatis flammam Deo juvante concipere, in eaque Dei auxilio perseverare potest. Non erat etiam fides explicita Christi necessaria necessitate præcepti, quia nullibi Scripturarum præceptum illud exstat, nec ullo traditionis vestigio, nulla Patrum, aut Conciliorum auctoritate firmatur. Imo quia communiter luctuosum peccati originalis funus ignorabatur; ideo pauci etiam Judæi Messiam futurum esse Salvatorem animarum sperabant, sed cum ut Regem duntaxat temporalem, mundana gloria splendentem præstolabantur, nec bona spiritalia expectabant.

Dices : D. Augustinus epist. 109 et 157. et lib. 18. *de Civ.* cap. 47. ait, nemini ante adventum Christi concessum fuisse justum, nisi cui divinitus revelaretur unus mediator Dei, et hominum Christus Jesus. Ergo ne-

cessaria semper fuit explicita Christi expectatio.

Respondeo, nemini concessum fuisse esse justum, nisi revelaretur Christus eo modo, quo tunc revelari debebat, sub velamine nimirum sacrificiorum obumbratus, ut ait D. Thomas. Unde Augustinus proportionaliter ad uniuscujusque statum sine dubio locutus est. Nisi dicas cum Hugone a S. Victore, S. Doctorem loqui de explicita revelatione Christi facta corpori Ecclesiæ in lege naturæ, vel scripta; non vero de revelatione singulis personis facta. Nemo ergo justus fiebat sine revelatione Mediatoris, non cuilibet justo nota, sed corpori Ecclesiæ, cui credebat, facta : unde sufficiebat pro illo statu, ut majores explicitam Christi fidem haberent, minores vero implicitam in fide majorum consequerentur : quod etiam S. Thomas agnoscit. Vel tandem de ultima, et consummata justitia et salute, quæ habetur in gloria, intelligi potest August.

In lege nova simpliciter est necessaria fides Salvatoris.

Sciendum tertio, in statu novæ legis fidem explicitam Christi esse adeo necessariam, ut absque ea nullus vel justificari, vel salutem adipisci ullatenus possit. Hanc quidem positionem inficiantur Suares et Cardinalis de Lugo : nostræ tamen doctrinæ universitas Patrum, et Scripturarum consensus favent. Scripturæ quidem novi Testamenti : nam præterquam quod tota ad Romanos Pauli epistola in unum illum scopum collimat, ut monstret, neque legem, neque cæremonias ad justificationem sine fide Mediatoris sufficere; præter hoc, inquam, quid illis ejusdem Apostoli verbis expressius, quæ ex Hebr XI. superius ponderavimus : *Sine fide impossibile est placere Deo?* Nam eo loci sermonem habet Paulus de actu fidei; subdit namque statim : *Credere enim oportet.* Loqui autem ipsum de fide Trinitatis et Christi, patet; quia de ea fide utique id pronuntiat, quam versu 1. dixerat esse substantiam sperandarum rerum : per res autem sperandas intelligit Doctor gentium objectum, quod per se pertinet ad fidem; definit etenim fidem per ordinem ad proprium objectum. Illa autem, inquit D. Thomas quæst. 1. art. 8, per se pertinent ad fidem, quorum visione in vita æterna perfruemur, et per quæ ducimur in vitam æternam : duo autem nobis in patria videnda potissimum proponentur, scilicet occultum divinitatis, cujus visione beabimur, et mysterium humanitatis, per quam in gloriam filiorum Dei accessum habemus, ut dicitur Rom. V, unde dicitur Joan. XVII : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te Deum verum, et quem misisti Jesum Christum.* Ergo sine fide actuali et explicita Trinitatis et Incarnationis impossibile est placere Deo, subindeque justificari. Sed quid illo Veritatis oraculo apertius, quod Marci ultimo habetur : *Prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.* Quid porro est credere Evangelio, nisi fidem habere explicitam Salvatoris? Ergo post prædicatum Evangelium fides explicita Christi est medium ad salutem prorsus necessarium.

Adstipulatur Patrum consensio. In primis Augustinus ita est pro nobis totus, ut vix clarissima ejus testimonia explicari possint, quin evincant, etiam ante Christi adventum in lege naturæ, et Moysis fidem venturi Mediatoris explicitam fuisse medium ad justificationem omnino necessarium, ut cum lib. 2. *contra Pelagium et Cœlestium*, seu *de Pec. orig.* cap. 24. ait : « Sine fide incarnationis, et mortis, et resurrectionis Christi, neque antiquos justos, ut justi essent, a peccatis potuisse mundari, et Dei gratia justificari, veritas Christiana non dubitat. » Quæ quidem verba, aliaque non minus energica et significantia multiplici interpretamento explanare utcumque conati sumus; sed ea, quæ subjungimus in favorem nostræ sententiæ verba, quibus docet tempore legis gratiæ ad unum omnes ad fidem Christi explicitam adstringi, clariora sunt, quam ut ullo possint subterfugio declinari. « Si enim Veritas loquitur, » inquit lib. *de Correp. et Grat.* cap 7, « non liberabitur a damnatione, quæ facta est per Adam, nisi per fidem Jesu Christi; et tamen ab hac damnatione non se liberabunt, qui potuerunt dicere, non se audivisse Evangelium Christi. » Et postea : « Ac per hoc et qui Evangelium non audierunt, et qui eo audito in melius commutati perseverantiam non acceperunt, et qui audito Evangelio venire ad Christum, hoc est in eum credere noluerunt, et qui per ætatem parvulam nec credere potuerunt, sed ab originali noxa solo possent lavacro regenerationis absolvi, quo tamen non accepto mortui perierunt, non sunt ab illa massa perditionis discreti. » Quæ

sane verba nulla ponderatione, sed timore egent. Item lib. *de prædestinatione Sanct.* cap. 7. de Cornelio ait, quod si potuisset sine fide Christi salvus esse, *non ad ædificandum mitteretur architectus Petrus.* At si qui forent qui salutem primam, vel ultimam sine fide Christi consequi possent ex iis, qui Evangelium non audierunt, maxime in eorum numero reponendus esset Cornelius multiplici virtutum ornamento decoratus. Ergo si ille, Augustino doctore, ille, inquam, tantopere in Scripturis ob pietatem commendatus, sine explicita Christi fide salvari nequivit, nullus prorsus salutem sine ejusdem Salvatoris fide consequi potest. Hinc Hieron. in cap. 1. *ad Ephes.* : « Non ante filii esse possumus, inquit, quam filii ejus Jesu Christi fidem, et intelligentiam recipiamus. » Quam fidem c. 3. principium et originem fiduciæ, atque accessus ad Deum appellat. Hinc Bernardus epist. 77. ponderans præfati Marci verba, et considerans Christum, postquam dixit : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit,* subjunxisse : *Qui non crediderit, condemnabitur;* nec repetiisse : « Qui non baptizatus fuerit, » ait : « Caute igitur, et vigilanter non repetivit : Qui vero baptizatus non fuerit; sed tantum : *Qui vero non crediderit, condemnabitur :* innuens solam interdum sufficere fidem ad salutem, et sine ipsa sufficere fidem ad salutem, et sine ipsa sufficere nihil. » Hinc Trident. sess. 6. cap. 6. docet ad justificationem requiri, « ut credamus in primis a Deo justificari impium per gratiam ejus, per redemptionem, quæ est in Christo Jesu. » Quam fidem Redemptoris esse initium, radicem, et fundamentum justificationis sancta Synodus declarat : sine initio autem nec progredi possumus, nec sine radice vegetari, nec sine fundamento consistere in via salutis possumus : unde sine fide illa quantaquanta sit pietas, vel honestas, sine fundamento corruet, sine radice arescet, sine initio non perficietur. Pene omiseram D. Thomam, quia ita apertus est, ut nulla possit tergiversatione eludi. Nam art. 7. hujus quæst. per hoc distinguit statum naturæ, et legis a statu gratiæ, quod « post tempus », inquit, « gratiæ revelatæ, tam majores, quam minores tenentur habere fidem explicitam de mysteriis Christi. » Et art. 8. diserte confirmat, post tempus gratiæ divulgatæ teneri omnes ad explicite credendum mysterium Trinitatis.

Probatur ratione S. Thomæ art. 5. Illa sunt necessaria necessitate medii ad salutem, sine quorum explicita fide non potest haberi recta intentio in finem; obtineri quippe nequit finis noster, nisi recte intendatur. Atqui sine explicita Trinitatis et Incarnati Verbi fide nemo in statu gratiæ potest finem suum recte intendere, seu ad suum finem per verum medium tendere : finis namque creaturæ rationalis ille est, per quem beata efficitur; nimirum Trinitas personarum, quarum visione beatur : medium vero ad finem illum asciscendum necessarium est Christus Dominus, qui factus est nobis via ad salutem, per quod qui non intrat, sed ascendit aliunde, ille fur est, et latro. Ergo sine fide Salvatoris nulla potest inpræsentiarum salus obtineri.

Hanc rationem ex August. tract. 43. *in Joan.* deprompserat Aquinas. Verba Augustini sunt hæc : « Dicant ergo Pagani : Bene vivimus. Si per ostium non intrant, quid eis prodest? unde gloriantur? Ad hoc enim debet unicuique prodesse bene vivere, ut detur illi semper vivere : nam cui non datur semper vivere, quid prodest bene vivere? quia nec bene vivere dicendi sunt, qui finem bene vivendi vel per cæcitatem nesciunt, vel per inflationem contemnunt. Non est autem cuiquam spes vera, et certa semper vivendi, nisi agnoscat vitam, quæ est Christus, et per januam intret in ovile. » Quibus verbis ostendit, necessitatem fidei explicitæ Christi ex veri finis verique medii notitia indispensabiliter requisitam, sicuti D. Thomas stabilivit. Nec potest dici, utrumque sanctum Doctorem loqui de ultima salute, quæ habetur in patria, ad quam nemo pervenit sine prævia notitia Salvatoris. Non, inquam, id dici potest, cum non solum Augustinus dicat, sine fide Christi neminem posse semper vivere, sed etiam « nullum sine illa posse bene vivere » asseveret. D. etiam Thomas perpetuus Augustini discipulus, et echo fidelis idipsum expressissime significat 1, 2. q. 113. art. 4. ubi quærit, an ad justificationem requiratur motus fidei : et cum sibi objecisset tertio loco, diversos esse articulos fidei, subindeque, si actus fidei requiratur, oportere hominem initio justificationis de multis cogitare, respondet : « Ad tertium dicendum, quod, sicut Apostolus dicit Rom. IV. *credenti in eum, qui justificat impium, reputabitur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratiæ Dei.* Ex quo patet, quod in justificatione impii requiritur

actus fidei quantum ad hoc, quod homo credat Deum esse justificatorem hominum per mysterium Christi. » Ubi vides, S. Doctorem nedum ad ultimam salutem, sed ad primam impii justificationem fidem Christi explicitam desiderare.

Quod si præsentis difficultatis momentum profundius penetraturus interroges, unde tanta explicitæ fidei obligatio, tanta necessitas in statu gratiæ proveniat, quæ statum naturæ et legis minime astringebat, respondebo hanc veritatem ex perspicuis novi Testamenti testimoniis, et perenni traditione, et ferme communissimis Christianismi notionibus peti. Et, quamvis sciam tam luculentas Scripturarum voces variis tergiversationibus, ac appositis pro arbitrio exceptionibus eludi, non continuo propter illas deserenda veritas est, cum Scripturarum sensus, tam in fide, quam in moribus, non ex humani ingenii argutiis, sed ex traditione petendus sit. Cum enim nihil tam apertum, tam præcisum et definitum nihil sit, quod Dialecticæ coloribus vel sophismatis ludificari non possit, ut huic malo Deus occurreret, sicut sacras Litteras, sic earum intellectum bonum ad nos traditione propagatum derivavit. Cum ergo fidei explicitæ Christi Salvatoris necessitas dogma sit perspicue in Scripturis determinatum, et a primioribus Patribus frequenter inculcatum, atque generatim intellectum, generatim quoque a nobis intelligendum est, periculoseque ex nostro demum ingenio explicationes fingimus, et glossas comminiscimur. Etenim si generalibus præceptis exceptiones e sola ratione petitas apponere humanæ liceat libertati; nullum erit tam clarum, apertumque testimonium, cui exceptionem non inveniat ratio, ut ejus vim ac emphasim effugiat, nullum erit præceptum, quod funditus deletum ad nihilum non redigatur. Quare, sicut boni malique notitiam ex præceptis divinis eruimus, sic ipsorum præceptorum intelligentiam ex traditionis auctoritate repetere tenemur : nec ullam ejus exceptionem probare debemus, nisi quam Patribus probatam esse patuerit; atque adeo generale fidei explicitæ necessitatis mandatum significantissimis verbis expressum, cui nullam aliunde Scriptura, vel Traditio exceptionem apposuit, simpliciter intelligere debemus, et quas novi Casuistæ comminiscuntur omnes exceptiones Patribus ignoratas, sine dubitatione rejicere et explodere tenemur, sine grandi piaculo admittere non possumus, cum constans apud Catholicos sententia sit, non minus Evangelicam vivendi normam, quam ipsam fidem esse ex Traditione petendam.

Cum ergo dicunt moderni Casuistæ, has traditionis voces per se loquendo veras esse; per accidens tamen in casu insolito ignorantiæ invincibilis posse quempiam primam, vel secundam salutem sine explicita fide Salvatoris obtinere; cum aiunt id saltem verum probari in illis Christianis adeo hardis, hebetibus et obtusis, qui mysteria Trinitatis et Incarnationis nec vero conceptu apprehendere, nec memoria retinere, nec subinde explicite credere possunt; cum, inquam, has et alias exceptiones adhibent, statim ex doctrina tradita confutantur. Nam cum nullum Scripturæ, vel Patrum proferant locum, quo exceptiones illas astruant, cum eas ex sola ratione repetitas fateantur, hoc ipso absque operosiori argumentorum apparatu, absque majori inquisitione repellendi sunt : cum et satis per se idoneam damnandæ suæ responsionis causam ministrent, quod eam Patribus incognitam, et sola nixam ratione fatentur. Satis ergo, superque est ad astruendam nostram sententiam clarissima illa verba producere, et clariora, quam si radiis solis scripta forent : *Impossibile est sine fide placere Deo;* et : *Qui non crediderit, condemnabitur.* Satis est verba Augustini supra recensita objicere : et qui contenderit ab hac lege nonnullos immunes esse, huic asserendæ hujus exceptionis, vel potius divinationis onus incumbit, ostendat ex Scriptura, ostendat ex Patribus : ostendat ex conciliis aliquos ab hac lege immunes; et illi sicut ultro credemus ostendenti, ita non ostendenti, et a Patrum auctoritate deserto non credemus.

Nec nos ratio conveniens deficit. Tum quia convenientissimum est, ut post tot beneficia a Christo Domino universo generi humano collata, debitæ ei referantur gratiarum actiones, adeoque immenso amori amorem nostrum rependamus : quod utique absque ipsius fide præstari nequit. Tum quia justum est, ut ab hominibus ad altiorem statum provectis perfectior mysteriorum salutis notitia, subindeque fides explicatior requiratur : statum autem gratiæ statui naturæ, et legis longe antecellere, nemo est inficias. Ergo plane necessaria est explicita Christi fides, qua membrum ejus fieri, et ipsi incorporari possimus, juxta illud Ephes.

III : *Habitare Christum per fidem in cordibus nostris*.

Porro quod diximus de Christo, de mysterio etiam Trinitatis intelligendum volumus, quia, ut D. Thomas art. 8. optime discurrit : « Mysterium Incarnationis Christi explicite credi non potest sine fide Trinitatis ; quia in mysterio Incarnationis hoc continetur, quod Filius Dei carnem assumpserit : quod per gratiam Spiritus sancti mundum renovaverit ; et iterum quod de Spiritu sancto conceptus fuerit : et ideo eodem modo, quo mysterium Incarnationis Christi ante Christum fuit explicite creditum a majoribus, implicite autem, et quasi adumbrate a minoribus; ita etiam et mysterium Trinitatis. Et ideo etiam post tempus gratiæ divulgatæ tenentur omnes ad explicite credendum mysterium Trinitatis ; et omnes, qui renascuntur in Christo, hoc adipiscuntur per invocationem Trinitatis, secundum illud Matth. ultimo : *Euntes docete omnes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* »

Dices : D. Thomas 3. p. q. 69. art. 4. ad 2. expresse docet, quod « Cornelius, et alii similes consequuntur gratiam, et virtutes per fidem Christi, et desiderium baptismi implicite, vel explicite. » Ergo censet, fidem Christi explicitam non esse simpliciter, necessitate saltem medii, necessariam.

Respondeo Cornelium fuisse justificatum sine fide explicita Christi, sed longe ante promulgatum Evangelium, eo fere modo, quo Job per fidem unius veri Dei, et provisoris justitiam consequebatur. Et ita expresse asserit S. Doctor infra q. 10. art. 4. ad 3. inquiens : « De Cornelio tamen sciendum est, quod infidelis non erat, alioquin ejus operatio non fuisset accepta Deo, cui sine fide nullus potest placere ; habebat autem fidem implicitam nondum manifestata Evangelii veritate. » Nec obest si dicas, Evangelium fuisse in provincia Cornelii promulgatum, et, ut ait D. Thoma in 3. dist. 25. exponens textum Magistri : « Evangelium incipiebat jam necessarium esse ad salutem. » Non, inquam, obest, sed prodest magis. Quia tunc incipiebat fidei Christi explicitæ necessitas, et supposita sufficienti promulgatione, tametsi ad aures Cornelii non perveniente, urgebat obligatio : ex alia vero parte Cornelius, vir religiosus faciebat ex auxilio gratiæ, quod in se est, ideo Deus ad illum Petrum misit, qui illum de Christo eruditum baptizaret ; utique quia tunc illud esse necessarium incipiebat. Hacque de causa ad eum missus est Architectus Petrus, ut supra laudatus dicebat Augustinus. Ideo D. Thomas q. 14. *de Veritate* art. 11. ad 1. ad probandum, certissime tenendum esse, quod viventi secundum rectam rationem, et ex auxilio gratiæ quod in se est facienti Deus mitteret Prædicatorem ; id confirmat exemplo Cornelii, et usque adeo verum existimat, fidem Christi explicitam esse necessariam, ut post promulgatum Evangelium velit, quod si ad aures alicujus prædicatio forinsecus sonans non perveniat, et ille nullum divinæ veritati voluntarium obicem ponat, tunc supra communem et solitum morem miraculose erudietur.

Instabis : Durum est, et divinæ clementiæ, de qua sentire in bonitate præcipimur, parum consentaneum, ut homo in alicujus inaccessæ regionis aspero montis recessu natus, vel ingenio stupidus, qui præ hebetudine totus est plumbeus, merusque est stipes, aut truncus humana forma vestitus, ad illa mysteria credenda teneatur, quæ nec intelligere potest. Durum etiam et incredibile, ad eorumdem mysteriorum fidem mutos et surdos a nativitate teneri, quibus vix, ac ne vix quidem nutibus et signis adeo a sensibus remota mysteria explicari queunt, quibus tamen nec sacramenta, nec absolutio denegantur : ergo per accidens in aliquo casu insolito, puta ignorantiæ invincibilis, potest quispiam primam, vel secundam salutem sine explicita fide Mediatoris obtinere.

Respondeo, hujus argumenti, vel potius sophismatis fallaciam ex eo patere, quod in adversarios peræque urgeri, et retorqueri evidenter possit. Cum enim ipsi nobiscum contra Pelagianos doceant, necessariam esse necessitate medii fidem supernaturalem, quæ sit talis tum ex parte principii, id est auxilii, vel habitus divinitus infusi, tum ex parte objecti, Dei nimirum auctoris et remuneratoris supernaturalis, quia, ut veridice dixit August. serm. 38. *de Tempore* : « Fides est humanæ salutis initium ; sine hac nemo ad filiorum Dei consortium potest pervenire, quia sine ipsa nec in hoc sæculo quisquam justificationis consequitur gratiam, neque in futuro vitam possidebit æternam. » Et certe, cum finis noster, nimirum visio beata, sit omnino supernaturalis, ideo media, quibus eum assequimur, supernaturalia esse necesse est, alias media non

forent fini coaptata, quod repugnat, cum inter finem, et media connexio, relatio et proportio connaturalis inveniatur, finisque in mediis, veluti in causis et seminibus, virtualiter contineatur. Atqui media, per quæ visionem beatam meremur et assequimur, sunt cognitio et amor : ergo cognitio illa et amor ille ad ordinem debent supernaturalem pervenire. Prima autem cognitio supernaturalis est fides, quæ propterea a Tridentino « humanæ salutis initium, fundamentum, et radix omnis justificationis » appellatur : ergo ad salutem necessaria est necessitate medii fides supernaturalis. Cum, inquam, hæc nobiscum doceant adversarii, nec oppositum possit sine fuligine hæresis Pelagianæ dici, rogo ipsos, ut explicent quomodo fides auctoris supernaturalis in rudibus sylvestribusque hominibus, surdis maxime, et mutis a nativitate inveniatur? Quomodo, si non inveniatur, durum non erit ad finem supernaturalem eos homines obligari, in quibus vix humana natura reperitur? Certe idem cœlestis illuminationis intrinsecum adjutorium, quod ad supernaturalem Dei auctoris supernaturalis cognitionem adversarii desiderant, eadem facilitate poterit Mediatoris Christi notitiam detegere et ingenerare, si ex numero prædestinatorum sint, sique sese affundentibus divini luminis radiis obicem nequaquam ponant. Ergo vel nullam cognitionem supernaturalem necessariam iis rudibus dicant (quod dicere Catholici reformidant) ; vel non minorem pati se difficultatem fateantur, quam in nos intorquent.

Dicendum ergo, falsum supponere adversarios ; a veritate enim prorsus alienum est, tempore legis gratiæ posse dari ignorantiam invincibilem de Christo ; si enim homines, et rudes, et in sylvis nutriti, et muti faciant cum Dei gratia, quod in se est, sequanturque ductum rationis in prosecutione honesti et fuga mali, ad divinam providentiam pertinebit internam infundere de Christo illustrationem, eo plane modo, quo ipsi volunt adversarii, nullam posse contingere Dei auctoris supernaturalis invincibilem ignorantiam. Quia nimirum in hoc statu omnis de Christo ignoratio divino auxilio vitari potest, quo nonnisi culpa nostra caremus, quia divinum lumen omnibus adest, omnibus præsto est, omnibus circumfusum est, qui illud tenebrarum amore non repellunt. Ergo, si splendida Evangelii et Christi lux semper præsens, sæpe pulsans aliquem desertum patitur ; si alicui non se impertit ; si radios quandoque suos non immittit; si super montes Gelboe nec ros, nec pluvia descendat; si aliqua natio sit velut terra deserta, invia et inaquosa, signum est Solis justitiæ Christi lucem semper præsentem, semper paratam oculos cordis voluntaria cæcitate clausos invenire. Ita expresse docet D. Thomas quæst. 14. *de Veritate* supra citata, quod et repetit in 3. dist. 25. q. 2. art. 1. q. 1. his verbis : « Post adventum Christi, quia jam mysterium redemptionis impletum est, et corporaliter et visibiliter prædicatum, tenentur omnes ad credendum explicite ; et si aliquis instructorem non haberet, Deus ei revelaret nisi ex culpa sua remaneret. » Vide quam tenax sit hujus sententiæ D. Thomas, cum ad illum modum miraculosæ instructionis semper recurrat, ut salvet indispensabilem esse post adventum Christi notitiam explicitam Salvatoris. Et sane ita se gessisse Deum patet tum ex superius adducto Cornelii exemplo, ad quem missus est Petrus, Act. x. tum ex historia eunuchi Reginæ Candacis, ad quem missus est Philippus, Act. viii. Sicut etiam Paulus hac fortassis de causa ad Macedones missus est, Act. xvi. et, teste Dionysio c. 9. *Cœlest. Hierar.*, multi per veritates divinas annuntiantium Angelorum ministerio salutem consecuti sunt. Refert etiam S. Thomas art. 7. ad. 3. tempore Constantini Augusti et Helenæ matris inventum fuisse hominis cadaver, cui dum viveret, facta fuerat Christi venturi revelatio, unde et aurea lamina in pectore cum hac inscriptione reperta est : « Christus nascetur ex Virgine, et ego credo in eum. O sol, sub Helenæ et Constantini temporibus iterum me videbis. »

Nec obest, quod dictum est, esse aliquos ita stupidos et obtusos, ut cardinalia fidei Christianæ mysteria apprehendere, subindeque explicite credere non valeant. Non obest, inquam ; nullus enim est adeo plumbeus, si rationis compos sit, qui paucorum fidei articulorum notitiam modico studio, adhibita rationabili diligentia, consultis Doctoribus, vel Parochis, non possit cito addiscere, et sufficienter intelligere ; cum videamus illos eosdem in rebus salutis tam hebetes, in negotiis humanis nequaquam esse obtusos. Ad retinendas longas et sæpe obscœnas cantilenas memoria valent ; ad vindictas de hostibus sumendas, ad prosequendas lites, ad perdiscendas artes mechanicas

non parum difficiles ingenio pollent; et ad fidei, et doctrinæ Christianæ perdiscenda elementa et memoria carent, et ingenio sunt destituti. Certe hic libenter scripserim, quod de peccatoribus dicebat Salvianus: « Omnia amamus, omnia æstimamus; solus Deus in comparatione aliorum nobis vilis est. » De ignorantibus nostris pariter dicere, et usurpare licet: « Omnia discunt, omnia intelligunt: sola Christi, et salutis notitia illis difficilis est. »

Urgebis: Ergo in statu gratiæ arctior est et impeditior ad salutem via; siquidem in veteri lege sufficiebat implicita fides Salvatoris, et in præsentiarum explicita desideratur.

Respondeo, deplorando hoc argumento, si valeret, omnia novæ legis mandata deletum iri, omnem redemptionis œconomiam ad nihilum redactam iri, ipsum etiam Evangelium iri prorsus conculcatum. Nova Sacramenta instituit Christus, onus occultorum scelerum in confessione detegendorum, antiquæ legi ignoratum imposuit Redemptor; inimicis etiam capitalibus benefacere præcepit; inaudita et insperata paupertatis, humilitatis, castitatis consilia, quæ Judæis in lege Mosis innutritis paradoxa visa sunt, et crucem prædicavit: contemptum divitiarum quin et uxoris, et parentum annuntiavit. Ergone illa Salvatoris oracula eliminanda, de medio tollenda, vel ex sacris Litteris sacrilega litura expungenda, quia arctam nimis et angustam efficiunt salutis viam? O carnalem philosophiam! O antichristianam argumentandi rationem! Et tamen manifestum est, nefaria illa, quæ commemoravimus consectaria, necessario fluere ex uno illo, quod tamen sæpe moderni objiciunt, axiomate, quæ asserunt latiorem esse in statu gratiæ salutis viam, nec eos pudet in ea lege mollia lenimenta quærere, quæ Crucifixum spinis coronatum adorat: si tamen lenimenta sunt immunitas a fide, qua absolvunt ignaros, sicut a caritate eximunt eruditos. Porro quomodo in lege Christi durum sit præceptum sciendi Christum, in ipsumque credendi, non intelligo, ut propterea lex gratiæ durior esse dicatur. An nesciunt legem Christi dici jugum suave, et onus leve, non carni, sed spiritui; non naturæ, sed gratiæ abundantius concedi solitæ? An durum est militi Imperatoris nomen addiscere? An durum est et onerosum viatori scire viam, qua pergit, et ducem, qui manuducat? Atqui Christus via est, qua imus, et extra quam aberramus. Pulchre August. lib. 11. *de Civ.* cap. 2: « Ut mens in fide fidentius ambularet ad veritatem, ipsa veritas Deus, Dei filius, homine assumpto, non Deo consumpto eamdem constituit, ac fundavit fidem, ut ad Deum iter esset homini per hominem Deum. Hic est enim mediator Dei, et hominum homo Christus Jesus. Christus per id, quod est mediator, est homo, et via perveniendi ad Deum: quia si inter eum, qui tendit, et illud, quo tendit, via media est, spes est perveniendi; si autem desit, aut ignoretur qua eundum sit quid prodest nosse quo eundum sit? Sola est autem adversus omnes errores via munitissima, ut idem ipse sit Deus et homo. Quo itur? Deus. Qua itur? Homo. » Ergo quacumque, et quocumque aliorsum itur, aberratur.

Insistes: Ad hoc ut Christianus lapsus in peccatum mortale justificetur, non est opus, ut actualiter de Christo cogitet, et explicitum fidei ipsius actum eliciat; sed sat est, ut propter Deum crimina sua detestetur, ut patet experientia multorum, qui non raro ad sacramentum Pœnitentiæ accedunt, quos nulla subit de Christo cogitatio. Ergo a fortiori poterit nutritus in sylvis per fidem et amorem Dei remuneratoris justificari, subindeque in casu mortis salvari cum fide implicita Salvatoris, quia ita comparatus est, ut in illum et alia occultiora crederet, si sibi essent sufficienter manifestata.

Respondeo non esse dubium, quin Christianus ad eliciendos interdum fidei actus non teneatur; ut enim docet D. Thomas 2. 2 q. 32. art. 4. ad 1. præcepta hominibus nonnisi de actibus imponuntur: « Præcepta, » inquit, « non dantur de habitibus virtutum, sed de actibus; et ideo diversitas præceptorum non significat diversos habitus, sed diversos actus. » Et, quamvis fortassis in instanti justificationis non cogitet pœnitens actu de Christo, quia tamen non amisit fidem per peccatum mortale, quod suppono non esse infidelitatis, ideo fidei actus sæpe elicuit, et de Christo sæpe audivit, et sæpe cogitavit. Unde male idem de nutrito in sylvis colligitur, posse nimirum sine fide Mediatoris justificari; siquidem iste viam salutis ignorat, nec unicum a Deo ad salutem filiis Adæ præscriptum medium adhibet, quo salvetur.

Præceptum confessionis fidei.

Sciendum est, dari præceptum affirmativum de fidei confessione, non quidem semper obligans, sed pro loco et tempore, aliisque debitis circumstantiis. Colligitur hæc veritas ex illo Rom. x : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et, licet aliqui verba illa de confessione laudis exponant, verba tamen immediate præcedentia satis ostendunt, ea de professione fidei esse intelligenda; ait enim Apostolus : *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et corde credideris, quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris.* Ubi manifeste loquitur de confessione fidei ab interna cordis fide prodeunte, aitque eam esse ad salutem necessariam ; quod argumento est, eam sub præcepto cadere. Colligitur etiam ex illo Matth. x : *Omnis, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est : qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est.* Ex quo aperte deducitur, in aliquo casu nos ad Christum sine verecundia profitendum teneri, ut etiam non minus perspicue indicant hæc verba Luc. IX : *Qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua, et Patris, et sanctorum Angelorum.*

Verum, quia præceptum affirmativum, tametsi semper obliget, non tamen pro semper, sed pro loco et tempore, aliasque juxta prudentiæ leges circumstantias, ad quas actum humanum efficientiam exigere necesse est, ut virtutis nomen, et naturam sortiatur : ideo aliud est occultare fidem et religionem Christianam, aliud profiteri alienam. Quamvis autem nullo prorsus in casu licitum sit sectam alienam profiteri, et execranda sit eorum impietas, qui Christianis Indis, et Sinensibus idololatriam callido artificio docuerunt, modo nimirum idoli cultum ad latentem veste Christi imaginem referrent : quamvis, inquam, hoc ita sit, suam tamen justis de causis occultare fidem non est ex suo genere malum, unde potest et bene et male fieri : male quidem, quando urget confessionis præceptum; bene autem, cum eam propalare non tenemur. Non enim nos persecutori ultro exponere præcipimur. Tum quia temeritas periculosa est sibi eas vires, eam animi magnitudinem asserere, quæ ad persecutionem christiane tolerandam desiderantur. Tum quia peccatum est persecutori præbere ansam Dei offendendi, et Ecclesiam Christi persequendi, vel persecutionem augendi. Unde Clemens Alexandrinus lib. 4. *Strom.* ait : « Qui se capiendum præbet per audaciam, is, quantum in se est, adjuvat improbitatem ejus, qui eum persequitur. » Hac de causa Christus loquens de persecutoribus, Matth. x. ait : *Tradent vos in conciliis.* Non dicit : « Vosmetipsos tradetis. » Et iterum : *Ad Reges et Principes ducemini propter nomen meum ;* non vero ait : « Vosmetipsos ducetis. » Monet etiam Veritas : *Quando vos in una civitate persecuti fuerint, fugite in aliam.* Et certe Christus ipse in ætate infantili declinans persecutionem, fugit in Ægyptum, et in ætate adulta fugiens persecutionem Judæorum cogitantium occidere eum, abiit in regionem juxta desertum ut patet Joan. XI. Quamobrem, ut recte infert Chrysol. serm. 151, « fugiente Domino, fugere indignum non putet servus. »

Favet etiam Ecclesiæ Catholicæ consuetudo in omnibus æmulanda, quæ viris Apostolicis, Clericis et Regularibus sæculares induere vestes, et diebus vetitis carnibus libere vesci, ut sese facilius introducentes veritatem Evangelicam cautius annuntient, indulget, nisi fortassis adsit scandalum, vel periculum contemnendæ religionis. Sic Eleazarus jussus in contemptum suæ religionis comedere carnes porcinas, vel saltem se comedisse simulare, gloriosissimam mortem magis quam odibilem vitam complectens, ut ait Scriptura Machab. VI, voluntarie præibat ad supplicium ; et cogitare incipiens ætatis suæ eminentiam dignam ; et ingenitæ nobilitatis canitiem, atque a puero optimæ conversationis actus : *Non ætatis nostræ dignum est*, inquit, *fingere* (verba sunt sacri textus) *ut multi adolescentium arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum transiisse ad vitam alienigenarum, et ipsi propter meam simulationem, et propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur.*

Quare sapientissime S. Thomas art. 2. sic ait : « Confiteri fidem non semper, neque in quolibet loco est de necessitate salutis, sed in aliquo loco et tempore, quando scilicet per dimissionem hujus confessionis subtraheretur honor debitus Deo, et etiam utilitas proximis impendenda ; puta si aliquis interrogatus de fide taceret, et ex hoc crederetur, quod non habet fidem, vel quod fides non esset vera, vel alii per ejus taciturnita-

tem averterentur a fide : in hujusmodi enim casibus confessio est de necessitate salutis.» Ratio hujus Angelicæ doctrinæ est clara. Cum enim ex una parte detur præceptum affirmativum confessionis fidei, profecto interdum certis in circumstantiis obligat, cum præcepta non de habitibus, sed de actibus instituantur. Ex alia vero parte nullæ sunt excogitabiles circumstantiæ, in quibus urgeat magis præceptum confessionis, quam illæ, quas S. Præceptor assignavit. Et, quamvis si turbatio infidelium ex hujusmodi confessione absque aliqua utilitate oriatur, laudabile sit fidei confessionem minime necessariam reticere, juxta illud Matth. VII : *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et canes conversi dirumpant vos.* Attamen si aliqua fidei utilitas speretur, aut necessitas adsit, contempta infidelium perturbatione debet homo fidem Christi publice, et intrepide confiteri. Unde Matth. XIII. habetur, quod cum Discipuli dixissent Domino, Pharisæos verbo ejus audito fuisse scandalizatos, Christus respondit : *Sinite illos*, scilicet turbari : *cæci sunt, et duces cæcorum.* Et vulgare est Gregorii axioma hom. 7. *in Ezechielem* : « Cum de veritate oritur scandalum, magis est sustinendum scandalum, quam veritas relinquatur. » Quod autem ait S. Thomas, obligari hominem ad confessionem, quando per dimissionem confessionis « subtraheretur honor Dei, » non est intelligendnm mere negative, quia sic honor Deo subtrahitur, id est non exhibetur, quoties etiam præcepto minime urgente non redditur; sed privative duntaxat, et contrarie accipiendum est, si nimirum ex illo silentio timetur, ne vel Deus inhonoretur, vel proximus detrimentum patiatur. Committetur etiam peccatum omissionis ab eo, qui socordia et negligentia confessionem et fidei prædicationem, quam utiliter posset animabus impendere, prætermitteret. Nam et ille servus damnatus est, qui acceptum talentum fodit in terram : et terribilis est illa Gregorii Magni doctrina, quam habet in *Pastorali*, part... cap. 5 : « Sunt nonnulli, qui magnis, ut diximus, muneribus ditati, dum solius contemplationis studiis inardescunt, parere utilitati proximorum in prædicatione refugiunt, secretum quietis diligunt, secessum speculationis petunt. De quo si districte judicentur, ex tantis procul dubio rei sunt, quantis venientes ad publicum prodesse potuerunt. Qua enim mente is, qui proximis profuturus enitesceret, utilitati cæterorum secretum præponit suum, quando ipse summi Patris Unigenitus, ut multis prodesset, de sinu Patris egressus est ad publicum nostrum ? »

Corollaria practica.

Ex hactenus constitutis quædam derivantur consectaria præceptum fidei interioris et exterioris concernentia.

Sequitur ergo primo, omnes adultos teneri nedum implicite, seu generaliter et confuse credere quidquid Deus revelavit, et Ecclesia Catholica credendum proponit; sed etiam explicite, seu distincte et articulatim credere Deum esse Unum et Trinum, bonorumque operum remuneratorem, et Filium Dei in tempore incarnatum fuisse, ita ut nullus rationis compos, quantumvis rudis et occupatus, possit absque explicita eorum notitia, et fide salvari. Imo eruditi theologi, quibus non parum favet D. Thomas, gravi nixi fundamento contestantur, articulos nativitatis, passionis, mortis, resurrectionis, ascensionis Christi, et judicii universalis, imo et sacramentorum Baptismatis, Pœnitentiæ et Eucharistiæ, esse a Catholicis omnibus perdiscendos, et explicite credendos. Quia nimirum recta ratio, et lumen naturale dictat, ut ea quisque sciat, quæ ad implenda status sui officia omnino necessaria sunt. Nullus autem Christianus christiane vivere quit iis ignoratis articulis, quibus tota religio veluti cardini subnixa est. Et hoc certe satis, superque significat accurata illa Ecclesiæ Catholicæ in solennizandis illis mysteriis his articulis comprehensis diligentia, necnon studiosa illa sollicitudo, quam Pastoribus injungit sacra Tridentina synodus sess. 5. cap. 2. his verbis : « Archipresbyteri quoque, Plebani, et quicumque Parochiales, vel alias curam animarum habentes Ecclesias quomodocumque obtinent, per se, vel alios idoneos, si legitime impediti fuerint, diebus saltem Dominicis, et festis solennibus plebes sibi commissas pro sua, et earum capacitate pascant salutaribus verbis, docendo quæ scire omnibus necessarium est ad salutem. » Quod sub gravissimis pœnis ibidem inculcat.

Sequitur secundo, quod, licet majores, Prælati nimirum, Pastores et Magistri, quæ ad fidem pertinent, uberius scire ex officio teneantur, ut rationem reddere, et contradi-

centes arguere possint; et insuper quilibet minister ea novisse teneatur, quæ ad ministerium suum rite exequendum requiruntur: nihilominus minores et plebeii prædicta duntaxat mysteria simpliciter intelligere, et explicare debent: theologicas vero difficultates, et subtilitates scire nec tenentur, nec forte expedit. Unde D. Thomas art. 6. ad 2. et 3. ait, quod simplices non sunt examinandi in subtilitatibus fidei, nisi sint depravati: si tamen inveniuntur deficere, non pertinaciter tamen, non eis imputatur, nisi contra Ecclesiam Catholicam, id est congregationem illam, quæ sese Pontifici Romano Christi in terris Vicario subjicit, sint pertinaces. Soli ergo illi, qui ratione officii debent alios erudire, et poscentibus fidei suæ rationem reddere, pleniori debent mysteriorum notitia imbui: sicut Angeli superiores inferiores illuminantes abundantiori cœlestium veritarum lumine perfunduntur.

Sequitur tertio, præceptum fidei exigere, ut interdum in actu illius virtutis erumpamus, et intellectum in ejus obsequium actualiter captivemus. Unde in Ecclesia tam crebro Symbolum Apostolorum recitatur, ut illud interius fideles concipiant mente, quod exterius personat: et externam professionem interna fidei, et religionis devotio comitetur. Crediderim etiam tunc potissimum præceptum illud urgere, cum quis in veritatibus revelatis credendis difficultates, et motus dubitationis patitur insurgentes. Sed circa hoc placet nonnulla ex Patribus spiritualibus in piarum, et scrupulis divexatarum animarum solamen annotare.

Verum quidem est, eum, qui cum pertinacia dubitat, neque certitudini eorum, quæ fides docet, et Ecclesia proponit, assentitur, peccare contra fidem, et in peccatum infidelitatis incidere: verumtamen qui passive patitur dubia, et tentationibus fatigatur, non quia judicat certam non esse fidem, sed propter naturalem, quam circa credita animus veluti refractarius experitur difficultatem, dum ratio tam arduis, tam reconditis veritatibus veluti obruitur, et obstupescit, talis non agit contra fidem, sed similis est illi in Evangelio Marc. IX. dicenti: *Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam.* Unde tentationes illas non tam debet refellere, vel actibus contrariis repellere, quam floccifacere, ne imaginatio importuno conflictu fatigata lædatur et tentatio e fronte, ac e diametro impugnata magis menti figatur, quæ contemptu et neglectu citius evanescit.

Quod, si tentatio animum pulsans fidem etiam concutiat, et dubitationes veluti semivoluntarias, vel saltem ob infirmi animi debilitatem quadantenus irrepentes experiaris, lector, post exoratum divinum auxilium, quo sicut adjuvante vincimus, ita eo iterum non adjuvante vincamur necesse est, duo nobis suppeditant Patres spiritales opportuna hujusmodi tentationibus remedia. Etenim vel de Religione, quam profitemur, generalia dubia obrepunt, vel circa aliquod peculiare duntaxat mysterium difficultatem animus experitur. Si de Religione Catholica in communi dubitationis motus exoriantur, avocanda est, mentisque oculis subjicienda præclara illa argumentorum credibilitatis harmonia, quibus intellectus et prudenter credit, et non nisi imprudenter dissentitur. Certe, si absque aliqua fide in hoc mortali sæculo humana nequit via consistere; si ex solo hominum testimonio et parentes ipsos agnoscimus, et remotas regiones existere fatemur; si pereunte fide, et historiarum omnium monimenta, et Rerumpublicarum traditiones, ac consuetudines, et humani generis adeo utilia commercia ad nihilum redigerentur; profecto æquum est, ut Deo de se multa, tametsi ardua eloquenti, et Ecclesiæ proponenti fidem adhibeamus. Maxime quia nulla est in urbe sub cœlo toto secta, in qua plura non proponantur credenda, quæ articulis Religionis nostræ comparata, et aliunde ab omnibus credibilitatis argumentis deserta, merito ridicula et fabulosa censentur. Sed ne actum iterum agamus, recole totam in hoc volumine, et libro octavo positam nostram dissertationem. Porro si alicujus singularis articuli, puta Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ difficultas animum pulset, præter varias a Patribus sacrisque Doctoribus adductas congruentias, a nobisque in decursu theologiæ pro data occasione recensitas, et recensendas; hoc etiam discursu omnes singularium difficultatum nebulas cito dissipabis sicut stipulam ante faciem venti. Sic ergo ratiocinabere: Si Ecclesiæ Catholicæ, utpote innumerabilium credibilitatis argumentorum decore indutæ, omnigenis miraculis illustratæ, tot Martyrum sanguine irrigatæ, tot præstantissimorum doctorum lumine irradiatæ, credo, et prudenter credo: ergo illum in

speciali articulum in dubium revocare sine flagitio non possum, non debeo, quia, si singulares veritates tentem irrumpere, perperam religioni illas proponenti assensum dedo, unde merito, ut Bernardus loquitur, reputabor effractor, et scrutator Majestatis opprimendus a gloria.

Sequitur quarto, semper esse peccatum mortale exterius negare fidem, nec ullam posse justam negandæ fidei excusationem unquam obtendi. Probatur contra Helceseitas et Priscillianistas hæreticos: tum ex testimoniis illis Veritatis supra adductis, quibus se coram Patre negaturum eos attestatur, qui se coram hominibus negaverint; tum ex dictis, quia licet præceptum externæ confessionis, et professionis sit affirmativum, quia tamen omne præceptum affirmativum includit aliquod negativum, puta præceptum affirmativum diligendi Deum, præceptum negativum de Deo nunquam odio habendo continet. Similiter ergo præceptum confessionis fidei, ejusdem denegationem continuo prohibet. Atqui præceptum negativum obligat semper, et pro semper, præsertim quando versatur circa jus naturale vel divinum; prohibetque rem intrinsece malam, qualis est sine dubio, et veræ fidei negatio mendax, et alienæ sectæ professio simulata. Ergo nunquam, vel nusquam licet, vel veram religionem inficiari, vel falsam profiteri. Hinc secundum omnes Marcellinus Papa sacrilego sese flagitio fœdavit, dum thura idolis metu mortis adolevit. Hinc venerabilis Eleazarus mori maluit, quam carnes porcinas in odium suæ religionis sibi appositas comedisse fingeret. Hinc intrepidi Martyres manus igni suppositas ardere maluerunt, nec vicinum idolum adorare vel gestu crederentur. Quia nimirum viri sancti semper arbitrati sunt fidem non minus a nobis officium linguæ et manus, quam cordis exigere, nec minus a veritate et simplicitate christiana alienum esse verum Deum signis, vel nutibus, quam verbis negare.

Dices: Aliqui viri sancti, et alii sacris in Litteris commendati veram religionem non dissimulaverunt modo, sed et alienam falsam simulaverunt, ut David, Jehu, et Naaman David quidem, qui ut habetur I. Reg. XXI: *Immutavit faciem suam coram Achis Rege Geth.* Jehu vero, ut habetur IV. Reg. x. finxit se idola colere velle: et eodem modo se gessit Naaman Syrus.

Respondeo has omnes difficultates S. Doctorem 2. 2. q. 111. art. 1. occupasse. In primis quantum ad David, commutationem faciei Regii Prophetæ fuisse fictionem figuralem, sicut glossa exponit in titulo Psalmi: *Benedicam Dominum in omni tempore.* Non autem omne, quod fingimus, mendacium est, sed quando id fingimus, quod nihil significat, tunc est mendacium. Cum autem fictio ad aliquam significationem refertur, non est mendacium, sed figura veritatis.

Porro simulationem Jehu non excusat a peccato mendacii S. Doctor, sed accusat: « Quia », inquit, « malus fuit, utpote ab idololatria Jeroboam non recedens. » Nec obest quod dicitur IV. Reg. x. ipsum studiose egisse quod rectum erat. Non, inquam obest; quia, ut optime idem Angelicus Magister interpretatur, commendatus fuit, et temporaliter etiam remuneratus, non pro simulatione, sed pro zelo, quo destruxit cultum Baal. Substantiam ergo operis per se boni laudavit Deus, circumstantias simulationis, vel etiam vitiatæ, si quæ contingit, intentionis reprobavit. Deus enim purus, et summus bonus in opere, bonitatem a malitia discernens et examinans, sicut examinatur argentum, nihil boni invenit, quod non muneret, nihil mali, quod non castiget. Sunt enim pleraque opera nostra mixta, et malitiæ, ac bonitatis confusione concreta, ut alias demonstravimus.

Denique quantum ad Naaman Syrum eorum opinioni ut probabiliori subscribo, qui eum peccati damnant, quod in templo Remnon adorarit, vel adorare simularit IV. Reg. v. Nec obstat illud ab Elisco videri fuisse permissum, dum dixit: *Vade in pace.* Non enim facultatem concessit Propheta, sed malum quod prohibere et impedire non poterat, per patientiam toleravit. Scio Cajetanum et Burgensem, aliosque opus illud Naaman excusare; quia, inquiunt, genuflexio facta cum Rege non erat adoratio etiam simulata Idoli, sed mere per accidens subsequebatur, vel concomitabatur genuflexionem Regis, ut procumbentem, et cernuum urbanitatis gratia sustineret. Sed hæc subtilitas non videtur solida: etenim ex illa genuflexione rationabiliter conjicere, et credere poterant Rex, aliique circumstantes, Naamanum relicto Judaismo ad Gentilismum transfugisse, subindeque Judaismum falsam esse religionem. Ait autem D. Thomas supra

laudatus : « Confiteri fidem est de necessitate salutis in aliquo loco, et tempore, quando scilicet per omissionem hujus confessionis subtraheretur honor debitus Deo, puta si ex hoc crederetur, vel quod quis non haberet fidem, vel quod fides non esset vera. » Unde et ipse Naaman conscientia actus rogavit Eliseum, quod deprecaretur Dominum, ut sibi ignosceret. Cui Eliseus respondit : *Vade in pace*, non ad declarandum opus illud non esse peccatum, ut interpretatur M. Serra ; sed ad declarandam peccati remissionem : sicut et Veritas Magdalenæ pœnitenti similiter dixit : *Dimittuntur tibi peccata tua, vade in pace.*

Non obstat etiam si dicas cum P. Gonet, hujusmodi inclinationem non minus potuisse Naamano permitti, quam permittitur famulis et famulabus heros, et dominas in infidelitate degentes ad templa, et synagogas suas, secluso subversionis periculo, comitari, ibique eis famulari. Non obstat, inquam, ob latam, quæ intercedit, disparitatem. Hic namque comitatus, hæc solitorum officiorum exhibitio de se nullam falsæ religionis professionem, sed merum servilis conditionis ministerium significant. At vero inclinatio, et genuflexio est cæremonia ex omnium gentium instituto ad ei exhibendum cultum destinata, cui defertur, et coram quo exercetur. Unde non minus peccatum est corpore coram idolo prosterni, quam idolum verum esse Deum voce fateri ; cum juxta veridicam Angelici Magistri sententiam, nulla alia mendacium inter et simulationem distinctio intercedat, nisi quod mentiens verbis significat, quod non est, simulans vero idipsum factis, signis, gestibusque designat.

Instabis : Ex causa licet servare legalia Judæorum, ut patet exemplo Petri propterea a Paulo Galat. II. reprehensi. Quinimo ipsemet Paulus in illudmet, quod reprehenderat, incidens, vel potius talem legalium professionem in necessitate licitam judicans, Timotheum circumcidit, Act. XVI. et sacrificium more Judaico obtulit, Act. II. Denique Æthiopes Christiani communi usu circumcisionis ritum non tanquam Judaicum cæremoniam, sed ad Christi pueri circumcisi imitationem etiamnum retinent : nec eorum morem Romana damnat Ecclesia, sed eum excusat Cajetanus 3. p. quæst. 37. art. 1.

Hoc argumento convicti, vel potius decepti quidam recentiores, fatentur Christianum posse falsam sectam simulare, non stricte, inquiunt, sed large et materialiter, id est, licitum est uti cæremoniis sectæ reprobæ, non tanquam illicitis, sed tanquam indifferentibus, modo ab ipsis possit ratio cultus separari, non adsit scandalum, et fides non obscuretur. Sed hæc doctrina non solum larga est, et materialis, sed etiam scandalosa, et piarum omnium aurium offensiva, atque a consuetudine Ecclesiæ, et a sanctorum omnium Martyrum praxi immensum abhorrens. Imo et ipsæ, quas addit, conditiones secum pugnant, et sententiam illam perimunt : impossibile enim est a cæremoniis falsæ religionis semel institutis, et approbatis posse hic, et nunc rationem cultus, et publicæ professionis moraliter separari. V. g., quamvis cœna Calviniana de se sit indifferens (parum enim panis deglutire, parum vini ebibere per se innoxium est) ; tamen prout ab hæreticis Calvinistis cum solemnitate solita usurpatur, per se est Calvinianæ sectæ protestativa : et per mentem præscindere rationem cibi, et rationem cæremoniæ, ut quibusdam laxonibus licuit insanire, est revera nugari, et falsam religionis professionem indulgere. Quia nimirum religionis cujuslibet cæremoniæ per se sunt ad illam significandam institutæ ; imo ipsæ sunt propria, et characteristica religionis signa.

Ad argumenta ergo dicendum cum D. Thoma 1. 2. quæst. 104. art. 1. ad 7. ante promulgationem Evangelii legalia quidem mortua fuisse, nequaquam vero mortifera ; et ideo Apostoli ea aliquando usurpabant, non in protestationem Judaismi, sed, ut synagoga cum honore sepelliretur. Ait tamen S. Doctor ad 2. post Augustinum, Petrum venialiter peccasse, non quia ad tempus ea servabat, sed quia nimiam, et anxiam circa ea diligentiam observabat, timens ubi non erat timor, veritus scilicet, ne Judæi a Gentibus separarentur. Quantum vero ad Æthiopes, non ad simulandum Judaismum circumcisionem adhibentes, sed ad pueri Jesu octavo die circumcisi patientiam imitandam : respondeo hunc usum esse abusum, ut ex professo ostendimus agentes de mysteriis vitæ Christi dissert. 8. cap. 2. specul. 3. Vide ibi.

Urgebis : Licitum est secundum aliquos non respondere judici etiam publica auctoritate in odium fidei de religione interroganti ; quia, cum judex injuste interroget, non inducit respondendi obligationem ; sed

silentium illud est tacita falsæ religionis professio ; qui enim tacet, consentire videtur. Ergo saltem ad vitandum ingens aliquod damnum licet et veram religionem dissimulare, et falsam simulare.

Respondeo falsissimum esse, interrogationem a tyranno, et judice persequente factam, nullam inducere respondendi, fidemque impavide profitendi obligationem ; expresse enim S. Doctor enumerans casus, in quibus fidei professio urget, loco superius memorato istum designat : « Puta, inquit, si quis interrogatus de fide taceret, et ex hoc crederetur, vel quod non haberet fidem, vel quod fides non esset vera, vel alii per ejus taciturnitatem averterentur a fide. » Patet autem, hæc omnia continuo ex silentio coram judice publica auctoritate, inique licet interrogante, esse secutura.

Insistes : Licitum est uti vestibus externis ad designandam aliquam falsam sectam ex hominum vulgari usu, et beneplacito institutis. Sic mercatores Christiani in Oriente negotiantes, turbantem, seu cydarim gestant. Sic viri Apostolici infidelium terras peregrantes, infidelium, quibus convivunt, vestitui et victui sese accommodant, omnibus omnia facti, ut omnes lucrifaciant. Sic duces, militesque Christiani Turcarum vexillis utuntur, ut eos illo stratagemate vincere possint, vel ne ab eis victi capiantur. Atqui hæc omnia fieri nequeunt absque falsæ sectæ simulatione, et veræ religionis dissimulatione. Ergo licitum est falsam religionem simulando profiteri, et veram dissimulando occultare.

Respondeo, theologos hac in re esse divisos. In primis Cajetanus nimis, ut crediderim, severus formaliter docet, quod, sicut mortaliter peccaret, si quis diceret se esse Judæum, ita mortaliter peccaret, si uteretur veste, aut birreto, aut quocumque alio signo proprio Judæis in illa patria, aut proprio Mahumetanis. Alii, ut opinor, nimis large existimant, non solum licere uti signis infidelium, non ad solam religionem, sed et ad nationem discernendam institutis, verumetiam signis ad distinctionem religionis præscriptis, qualis est pileus flavus, quem Judæi in Comitatu Avenionensi deferunt. Quin addit P. Gonet, sacerdotem Gentilem, aut Turcicum, Christianum factum posse sacerdotii Gentilis, vel Turcici deferre vestes, utpote ad tegendum humanum corpus primario institutas. Ego vero media et tuta via incedendum arbitror, dicendo licere quidem uti signis infidelium, quæ non sunt infidelitatis, sed nationis characteres. Exigit enim christiana prudentia, discretio et caritas, ut semoto scandali periculo, iis in victu, et vestitu conformemur, quibuscum degimus. Sic turbante, et veste talari Turcarum tuto utuntur nostri Mercatores Constantinopoli : sic Anglicanis vestibus recte induunt se Sacerdotes absconditi, et sic de aliis, et tunc verum est illud tritum adagium :

Cum fueris Romæ, Romano vivito more :
Cum fueris alibi, vivito sicut ibi.

Nullatenus tamen licere censeo illa adhibere signa, quæ in ipsa natione ad designandam religionem sunt specialiter instituta, quales sine dubio sunt vestes sacerdotales ; quia, licet qua vestes ad tegendum corpus sint primario institutæ (ut sic solvatur cavillus adversæ sententiæ), tamen qua sacerdotales, seu in illa forma, et figura, quam soli deferunt Sacerdotes, et non alii, religionis falsæ ministerium, subindeque ejus professionem per se designant, ad illudque designandum per se sunt institutæ, alias non essent singulari illo modo fabricatæ. Quare posita consuetudine, et supposita institutione omnibus nota, non possunt inter indifferentia computari. Et, quamvis absolute ab illa possint significatione separari ; hoc tamen nihil est, quia etiam verba possunt a solita in aliam significationem transferri, et tamen nemo licite potest verbis usu receptis, et communiter frequentatis falsam profiteri religionem.

Unde in casu, quo esset lex, vel Regis edictum præcipiens Christianis certum gestare signum, quo se ab aliis sectis distinguerent, tunc distinguendum esset. Nam vel Princeps talem ferens legem daret locum Christianis, ut pacifice degerent in regno suo, et omnes Christiani signum illud deferrent, sicut Avenione ferre solent Judæi, et tunc Christianus signum illud ferre omittens, vel erubescens, manifeste religionem proderet, et mortaliter peccaret, utpote communem Christianismi tesseram ab aliis Christianis gestatam omittens, et more infidelium procedens. Vel Princeps nullum patentem Christianum pateretur in regno suo, statueret tamen communem patriæ vestem esse professionem Gentilismi, vel alterius sectæ infidelis ; et tunc liceret occultare fidem, et communem patriæ vestem induere ;

quia tunc nullum adest divini honoris læsi periculum, nec tunc aliquo certamine agitur Christi causa, nec Christianus vocatur in testem fidei, ut contingit in interrogatione facta a judice; nec aliquod speciale falsæ religionis signum assumitur, sed commune gentis indumentum, cui conformari licet, usurpatur.

Occasione etiam præcepti fidei non est prætermittenda doctrina, quam habet Angelicus Magister infra quæst. 16, ubi docet art. 1, quod in veteri lege non dabantur specialia credendi præcepta, sed solum unius Dei fides supponebatur. Cum enim præcepta non imponantur, nisi subditis, qui possunt recipere legem; prima autem subjectio hominis ad Deum sit per fidem, juxta illud: *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est*, et patet, quia fides est vitæ spiritualis principium: hinc manifestum est, fidem unius Dei lationi divinæ legis præsuppositum fuisse. Unde Exod. xx et Deuter. vi ante divinorum præceptorum promulgationem veluti confessionis fidei necessitatem Dominus præmisit dicens: *Ego sum Dominus Deus tuus*, etc. Alia autem specialiora præcepta Judæis non sunt imposita, quia recondita fidei arcana non erant genti carnali passim exponenda, sed ab unigenito Filio, qui est in sinu Patris, suo erant tempore resignanda. Lata tamen sunt in veteri lege præcepta negativa expresse infidelitatem, et maxime plurium Deorum cultum prohibentia, ut in omnibus fere veteris Instrumenti paginis claret. Præcepta etiam confessionis et professionis fidei sæpe sæpius sunt instituta, ut patet in illa bene longa diversarum cæremoniarum serie, quibus religio Judaica distinctos ab aliis sectis ritus religiosissime observans, fidem suam propalam profitebatur.

Dices: Eccli. ii dicitur: *Qui timetis Dominum credite illi.* Ergo in veteri lege specialia erant credendi præcepta. Maxime quia Judæi tenebantur utique credere libris veteris Testamenti, qui sub lege continebantur; unde Dominus Joan. xv alludens ad librum Psalmorum, ait: *In lege scriptum est: Odio habuerunt me gratis.* Ubi libros veteris Testamenti ad legem veterem pertinere aperte indigitat.

Respondeo cum D. Thoma ad 5. quod in illa auctoritate Eccli. præsupponitur fides, per quam credimus Deum esse, unde et præmittit: *Qui timetis Dominum.* Timor autem Domini manifeste fidem illius præsupponit. Quod autem addit: *Credite illi*, ad quædam credibilia specialia referendum docet, et præcipue ad illa, quæ promittit Deus sibi obedientibus. Unde subdit: *Et non evacuabitur merces vestra.* Quod si instes, et dicas S. Præceptorem in illa responsione argumenti videri sibi ipsi, et doctrinæ traditæ contradicere, in corpore namque ait, quod supposita fide unius Dei, nulla alia præcepta in veteri lege sunt data de fide, et solutione ad 5. non negat, quin respectu specialium quorumdam credibilium sit datum præceptum: Respondebo facile, quia Doctor sanctus in corpore loquitur de secretioribus fidei mysteriis, puta Trinitate, Incarnatione, aliisque ab unigenito Filio detegendis. In responsione vero ad 3. argumentum loquitur de aliis specialibus credibilibus, quæ in veteris Testamenti libris continentur, et a Prophetis prædicabantur. Et, quamvis libris veteris Testamenti receptis omnes credere tenerentur, non tamen explicita omnium in eis contentorum fides a singulis desiderabatur.

Observanda est etiam doctrina articuli secundi ejusdem quæstionis; ubi tradit divinus Magister, quod circa scientiam, et intellectum veritatum fidei data sunt præcepta secundum tria, quæ in illis considerari possunt; acquisitionem scilicet, usum, et conservationem. Acceptio, seu acquisitio, quæ contingit per doctrinam et disciplinam, præcipitur in lege, dum dicitur Deuter. vi: *Erunt verba hæc, quæ ego præcipio tibi in corde tuo* (ecce disciplinam), pertinet enim ad discipulum cor iis, quæ sibi dicuntur, applicare: *Et narrabis ea filiis tuis* (ecce doctrinam, qua filii, et discipuli imbuuntur). Et Deut. iv: *Docebis ea filios tuos, et nepotes tuos.* Quibus patet, urgentiora, et expressiora dari præcepta de doctrina, quam de disciplina; quia doctrina pertinet ad majores, qui cum sint sui juris, majorique polleant judicii lumine, et libertatis amplitudine, immediatius quadantenus divinæ legi subjiciuntur. Usus vero est seria et profunda eorum meditatio, quæ scire, vel intelligere tenemur; et hoc sacrum, et perutile exercitium præcipit Scriptura post verba relata: *Et meditaberis ea sedens in domo tua, et ambulans in itinere, dormiens atque consurgens.* Quibus verbis quantum debeamus in divinæ legis, cœlestiumque veritatum studio esse assidui, mirum, et energicum in modum declaratur. Quod tamen non

ita intelligendum putes, ut homo dormiendo legem Domini meditari possit, aut debeat : sed sensus est, quod homo et dum dormitum vadit, et dum inter dormiendum expergefit, aliquod divinæ veritatis et legis mysterium, vel mandatum mente versare, et veluti mandare debet mente, quæ dicitur os spiritale, juxta illud : *Os justi meditabitur sapientiam.* Quia et per hoc meliora adipiscetur phantasmata et somnia frequenter honestiora experietur ; imaginationem enim species in vigilia partæ occupant. Denique conservatio habetur per firmam, tenacemque memoriam, et ideo subdit sacer textus laudatus : *Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Eruntque, et movebuntur inter oculos tuos, scribesque ea in limine et ostiis domus tuæ. Quod jugem divinæ legis memoriam nulla unquam litura, vel oblivione delendam significat. Porro Clerici et Sacerdotes legant, quæso, solutionem D. Thomæ ad 3, ubi observat in lege non mandari Sacerdotibus addiscere scientiam, sicut Regibus Deuter. XVII imperatur ; quia, inquit, scientia est adeo annexa eorum officio, ut simul cum injunctione officii intelligatur simul injunctio doctrinæ legis.

REFLEXIO.

Exigit sane religionis, fideique nostræ bonitas causæ, ut ore eam, factisque confiteamur, utque cum de ea agitur, omnis ignavus rubor, omnis verecundia procul amandetur. Nam, teste Veritate Luc. IX, *qui me erubuerit, et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua.* Et sane de veritate religionis subdubitare videtur, qui eam summa libertate, et erecto animo non confitetur. Quia, ut dixit Tertull. lib. 7. *adversus Valent.* cap. 1, « nihil veritas erubescit, nisi solummodo abscondi. » Hinc magnus Ambrosius, postquam lib. 10. *in Lucam*, trinam Petri denegationem quadantenus excusare, et ad bonum sensum redigere conatus est, considerans tamen debuisse Petrum absque ullis ambagibus, et verborum involucris clare aperteque Christum Dominum confiteri, excusationes pro illo adhibitas sic retractat : « Sed nos excusamus, Dominus ipse non excusavit. Non enim satis est involuta responsio confitentis Jesum, sed aperta confessio. Quid prodest verba involvere, si videri vis denegasse ? »

Heu ! quot Christianos quotidie cernimus non coram tyrannis minantibus, vel cruciantibus sed in facie, et in pace Ecclesiæ Christum, sermones ejus, et Evangelium erubescentes, qui tamen signo crucis in fronte, dum confirmarentur, signati sunt, ut malum pudorem abstergant, crucisque Christi ignominiam honori ducant, et ornamento ? Et postquam Christus non confusus est nos vocare fratres suos, confunduntur ipsi, dum et veritates intrepido ducere animo, et sacras Evangelii maximas ad praxim redigere opus est. Et quod magis dolendum, nec minus verum est, illos ipsos, qui malum attrita fronte sine pudore perpetrant (quod tamen pudore natura perfudit), solius boni pudet. Hinc videmus, tam multos scelerato silentio mala amicorum dissimulare, quibus una poterunt fortassis monitione mederi. Hinc nonnullis modestia, parcitas, humilitas dedecori sunt, nec ad aliam exigunt mores suos regulam, quam ad opinionem Gallice, *que dira-t'on* ? Hos non lex regit, sed consuetudo ; non timor Dei, sed mundi, utque hominibus placeant, servi Dei esse desierunt, dicente Apostolo : *Si hominibus placerem, servus Christi non essem.* Opportune Magnus Gregor. hom. 32. *in Evang.* : « Si nomen Christi in tanta hodie gloria non esset, tot professores Christi sancta Ecclesia non haberet. Non ergo ad probationem fidei vox sufficit professionis, quam defendit a verecundia professio generalitatis. Et tamen ubi se quisque interroget, ut in confessione Christi se veraciter probet, si non jam nomen ejus erubescit, si plena virtute mentis humanum pudorem subdidit. Certe enim persecutionis tempore erubescere poterant fideles substantiis nudari, de dignitatibus dejici, verberibus affligi. Pacis autem tempore, quia hæc a nostris persecutionibus desunt, est aliud ubi ostendamur nobis. Veremur sæpe a proximis despici, dedignamur injurias verbis tolerare. Si contingat jurgium fortasse cum proximo, erubescimus priores satisfacere. Cor quippe carnale, dum hujus vitæ gloriam quærit, humilitatem respuit. Pensemus facta veritatis, ut videamus quo jaceant nostræ pravitatis actiones. »

DISSERTATIO III

De virtute Spei, et dono Timoris.

Frustra tam immensa bona fides veritati divinæ innixa detegeret, nisi ea aliquando rerum cum Dei gratia obtenturos nos sperare liceret. Frustra fides attingeret inaccessa, deprehenderet ignota, comprehenderet immania, apprehenderet novissima, ipsam denique æternitatem suo illo vastissimo sinu, ut loquitur Bernardus, circumdaret, nisi ad illam æternam lucem, et præmonstratum bonum spes, quæ non confundit, tota festiva tenderet, ut secura perveniret. Melius profecto esset cœlestia ignorasse bona, quam ab eis semel notis acquirendis animum despondere suum. Aspera sunt, non inficior, ardua et difficilia quæcumque in excelsis posita sunt : sed ille idem, qui illa credentibus revelavit verus Deus, eadem dare potest omnipotens Deus, eadem promisit benignus Deus : quidni promissa persolvet fidelis Deus? « Dicit fides (inquit Bern. serm. 10. *in Psal. Qui habitat*), parata sunt magna, et inexcogitabilia bona a Deo fidelibus suis. Dicit spes : Mihi illa servantur. » Et præclare August. lib. 22. *de Civit.* cap ultimo : « Præmium virtutis erit ipse, qui virtutem dedit, qui seipsum, quo nihil majus esse potest, promisit. » Ergo macte animo, lector, ne cunctéris abjicere spes miseras, vanas, inutiles, seductorias, ut uni christianæ spei tam solidæ, tam perfectæ, tam beatæ tota animi devotione, toto spiritus fervore inhæreas, sed ne in reflexionem orationis impetu, et hujus amabilissimæ virtutis flatu abripiamur, prius speculativas considerationes de more præmittere operæ pretium est, quam ut in æterna bona suspiremus. Spei autem tractationem timori cum D. Thoma conjungimus, quia, ut alicubi *Moralium* scriptum reliquit Magnus Gregorius : « De spe in cassum præsumit, qui timere Deum in suis operibus renuit. »

CAPUT I.

VIRTUTIS SPEI OBJECTUM, SUBJECTUM ET PRÆCEPTA TRADUNTUR.

Supponit titulus, spem esse virtutem stricte sumptam ; quidquid in contrarium scripserit Durandus in 3. dist. 20. Etenim, ut recte discurrit S. Doctor quæst. 17. art. 1; virtus stricte sumpta illa est, quæ bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit. Ergo, ubicumque invenitur bonus actus, debet ipsi sua correspondere virtus, a qua expedite, facile et suaviter eliciatur. Sed actus spei bonus est, bonitas quippe actus in attingentia, seu consecutione suæ regulæ posita est ; nam perfectio cujuslibet rei mensuratæ ad regulam, veluti ad amussim, exigitur ; actus autem spei attingit regulam sibi debitam. Nam, cum ex una parte duplex sit regula humanorum actuum, una proxima et homogenea, scilicet ratio ; alia heterogenea et excedens, scilicet Deus, ex quarum qualibet haurit humanus actus bonitatem : ex alia vero parte actus spei Deum, quem desiderat, immediate attingat, ut ex sequentibus apparebit, manifeste relinquitur, actum spei attingere primam et indefectibilem regulam, et totius humanæ bonitatis archetypum.

Nec objectio Durandi urget, dum ait virtutem perfectam esse habitum potentiam in ultimo perfectionis actui debitæ constituentem, cum sit ultimum potentiæ, et dispositio perfecti ad optimum : spes autem est dispositio imperfecti, cum sperans re sperata careat. Non urget, inquam, quia, ut optime respondet S. Thomas ad 3, ille, qui sperat, est quidem imperfectus, si consideretur id, quod sperat obtinere, quod nondum habet ;

sed est perfectus quantum ad hoc, quod jam attingit primam regulam, scilicet Deum, cujus auxilio innititur. Unde et spes in ultimo potentiam ponit, quia in statu viæ ulteriorem perfectionem non exigit: habere namque rem speratam, eaque frui, non est de perfectione actus pro hoc statu, sed est beatitudinis futuræ consummatio; non est conditio viæ, sed est felicitas patriæ, quam tamen spes prægustat, et homines præpropere beatos facit; unde et vocatur gaudium ante gaudium, et possessionis futuræ inchoatio, dicente Chrysost.: « Spes gloriam inchoat, et sustinendo consummat. »

Cætera, quæ de ratione virtutis circa spem tractari possent, ex dictis dum de fide, elucidata manent, et proportione servata fidei applicari debent. Quare eæ solum difficultates supersunt ventilandæ, quæ objectum, subjectum et præceptum illius concernunt.

SPECULATIO I.

Ad solum Deum summum bonum, visione futura possidendum tendit spes: soli Deo innititur, ut ipsum assequatur.

Hæc plena solatii speculatio objectum terminativum, et motivum, seu ut aiunt, «objectum quod, et objectum quo » spei nostræ declarat, estque tota fere totidem verbis ex D. Thoma deprompta. Etenim S. Doctor art. 1. probaturus spem esse virtutem specialem, id ostendit ex objecto specificativo, hoc modo: « In quantum speramus aliquid ut possibile nobis per divinum auxilium, spes nostra attingit ad ipsum Deum, cujus auxilio innititur. » Et ideo patet, quod spes est virtus. Et art. 2. tractans de objecto proprio spei, sic divine discurrit: « Spes, de qua loquimur, attingit Deum, innitens ejus auxilio ad consequendum bonum speratum. Oportet autem effectum esse causæ proportionatum; et ideo bonum, quod proprie et principaliter a Deo sperare debemus, est bonum infinitum, quod proportionatur virtuti Dei adjuvantis. Nam infinitæ virtutis est proprium ad infinitum bonum perducere. Hoc autem bonum est vita æterna, quæ in fruitione ipsius Dei consistit: non enim aliquid minus ab eo sperandum est, quam sit ipse, cum non sit minor ejus bonitas, per quam bona creaturæ communicat, quam ejus essentia. » Ubi S. Doctor assignat pro objecto *quod*, seu terminativo spei beatitudinem futuram, tam formalem, quam objectivam: pro objecto vero motivo, seu *quo*, assignat ipsummet Deum, ut auxiliatorem; cui misericordiæ opitulatrici unice confidit fides nostra. Quod totum in disputatis quæstione unica de spe inculcat, et confirmat idem Angelicus Doctor his verbis: « Spes adipiscendi vitam æternam habet duo objecta, scilicet ipsam vitam æternam, quam quis sperat, et auxilium divinum, a quo sperat; sicut etiam fides habet duo objecta, scilicet rem, quam credit, et veritatem primam, cui correspondet. Fides autem non habet rationem virtutis, nisi in quantum inhæret testimonio veritatis primæ, ut ei credat quod ab ea manifestatur, secundum illud Genes. XV: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Unde et spes habet rationem virtutis ex hoc ipso, quod homo inhæret auxilio divinæ potestatis ad consequendam vitam æternam. »

Ex quibus omnibus locis tota simul speculatio suadetur. Ad objectum virtutis spei duo essentialiter exiguntur, scilicet futura beatitudo, quæ in fruitione Dei visi consistit; et auxilium divinum, quo innititur, vel potius ipsa Dei omnipotentia misericorditer præparans, offerens et conferens auxilia ad æternum illud bonum adispiscendum necessaria; ita ut altero eorum deficiente, essentialis ratio spei destruatur. Ergo utrumque illorum ingreditur rationem formalem objecti spei, cum habitus non destruatur, nisi deficiente objecto formali, et maneat semper illo subsistente. Atqui illa duo non ex æquo, et tanquam disparata, sed ordine quodam se habendo ingrediuntur objectum spei, ut ex illis coalescat unum totale objectum specificans; quod utique fiet si unum sit objectum formale, quod respicit; alterum objectum formale cui spes tota innixa est, ut contingit in fide, cujus objectum formale *quod* est Deus, sub ratione primæ veritatis in essendo: objectum vero formale *cui* est prima veritas ut revelans: ergo solum Deum possidendum respicit spes tanquam objectum *quod*, solique Deo omnipotenti auxiliatori innititur, ut ipsum assequatur. Ambæ consequentiæ sicut et minor, assumptæ sunt per se notæ penetrantibus terminos: sola major probanda est.

Et quidem prior majoris pars asserens beatitudinem futuram, Deum scilicet visione et fruitione possidendum esse objectum, quod respicit spes, suadetur sic: Illud est

de ratione formali objecti spei, per quod spes ab omnibus aliis virturtibus distinguitur, et, quo posito, datur spes; quove sublato, tollitur. Talis autem est beatitudo sperata : tum quia ita expresse tradit D. Thomas quæst. 17. sequenti, art. 2: « Spes, » inquit, « recipit speciem a suo objecto principali : objectum principale ejus est beatitudo æterna secundum quod est possibilis haberi ex auxilio divino ; » et ideo probat non manere spem in Beatis, quia illis beatitudo non est futura, et possidenda, sed præsens, et possessa. « Et subtracto eo, » inquit initio corporis, « quod dat speciem rei, resolvitur species, et res non potest eadem remanere : sicut remota forma corporis naturalis, non remanet idem secundum speciem. » Tum quia spes in communi, ut definitur a D. Thoma 1. 2. quæst. 40. art. 1, est motus, sive inclinatio actualis, sive habitualis in bonum futurum, arduum, et possibile ; unde in objecto spei quatuor considerant cum D. Thoma Doctores : primo rationem boni, per quod differt a timore, qui refugit malum ; secundo rationem boni futuri, seu non præsentis, per quod distinguitur a gaudio, et delectatione, quorum objectum præsens est, et ab amore, qui a præsentia et absentia abstrahit ; tertio rationem ardui, per quod differt a desiderio, supra quod addit spes aliquem conatum ad evincendas difficultates enitentem : unde desiderium ad concupiscibilem, spes ad irascibilem appetitum spectat; quarto rationem boni possibilis, per quod differt a desperatione. Atqui hæc quatuor conditiones conveniunt bono sperato, scilicet Deo visione futura possidendo ; est enim Deus clare videndus bonus, et ipsa bonitatis essentia, ac totius felicitatis centrum ; est etiam futurus, cum non in hac vita, sed post mortem duntaxat, faciem suam Deus ostendat ; est arduus, cum omnes naturæ vires excedat supernaturalis visio Dei, et aliunde non nisi per actas semitas æquitatis, et per angustam portam ad illam pervenitur ; est denique possibilis, cum et Deus bonum illud promiserit, et etiam illius desiderium cordi nostro implantaverit : desiderium autem a Deo rebus ingenitum, nec frustrari debet; nec ad impossibilia ferri potest. Ergo per bonum speratum, Deum scilicet fruitione futura possidendum, spes ab aliis omnibus virtutibus distinguitur, subindeque bonum illius est objectum, quod respicit.

Posterior ejusdem majoris pars, quod nimirum spes uni Deo omnipotenti auxiliatori tanquam rationi formali innitatur, sic monstratur : Non solum spes est divina, et virtus theologica, quia sperat bonum divinum ; sed etiam quia sperat a Deo illique innituitur ; nam si ab Angelo, vel homine vitam æternam speraret, spes esset humana, et angelica ; subindeque maledicta, cum scriptum sit : *Maledictus qui spem ponit in homine*. Et in hoc essentialiter distinguitur spes humana a divina, quod illa fragibilibus creaturarum viribus freta, ista omnipotentissima divini Numinis potestate innixa est : eo plane modo, quo de fide superius dictum est, divinam una Dei revelatione, humanam solo hominum testimonio moveri. Et certe, sicut spes non minus a Deo sperat, quam sit ipse ; ita non minorem postulat adjutorem, quam sit ipse Deus, quia, ut præclare supra discurrebat S. Thomas, « infinitæ virtutis est proprium ad infinitum bonum perducere. » Ergo si cuicumque alteri virtuti finitæ spes confideret, non esset virtus theologica, sed fallax, fragilisque fiducia et inanis prorsus contentio, quæ in medio spatio fracta corrueret, et ante in ipso vitæ portu obrueretur, quam portum conspicere potest.

Solvuntur objectiones.

Dices : D. Thomas quæst. unica *de Spe*, supra citata, sic formaliter habet : « Objectum formale spei est auxilium divinæ pietatis, et potestatis, propter quod tendit motus spei in bona sperata, quæ sunt materiale objectum spei. » Ergo beatitudo sperata non ad objectum formale sed materiale spei spectat.

Respondeo ibi S. Doctorem loqui de bonis quos in ordine ad beatitudinem æternam speramus. Nam, ut ait idem Angelicus præceptor hic, art. 2. ad 2, « spes principaliter quidem respicit beatitudinem æternam ; alia vero, quæ petuntur a Deo, respicit secundario in ordine ad beatitudinem æternam : sicut et fides principaliter quidem respicit Deum, et secundario respicit ea, quæ ad Deum ordinantur. » Quod si contendas, S. Doctorem eo loci loqui de beatitudine æterna, dico, quod, sicut medium demonstrationis appellatur objectum formale scientiæ, conclusio vero objectum materiale, quia conclusio tametsi ad objectum formale scien-

tiæ pertineat, habet quadantenus rationem objecti materialis respectu medii, quod est ratio assentiendi, quæ ut barbare, sed expressive dici assolet, formalizat conclusionem scitam : ita illud quod speramus, licet sit formale respectu spei, est tamen aliquo modo materiale respectu rationis formalis, propter quam speramus.

Instabis : Cum dicimus, beatitudinem æternam esse objectum formale spei, vel intelligimus de beatitudine formali, vel de beatitudine objectiva. Neutrum dici potest. Et primo non potest dici cum Durando, objectum formale spei esse visionem et possessionem Dei ; quia spes est virtus theologica, ut fatentur omnes theologi, et sciunt omnes Christiani, et demonstrat D. Thomas art. 5. Quia, cum spes habeat rationem virtutis ex hoc, quod attingit supremam regulam humanorum actuum, cui conformatur ; et primam causam efficientem, in quantum ejus auxilio innitur ; et ultimam causam finalem, in quantum in ejus fruitione beatitudinem spectat, nulla erit virtus, quæ theologica dici possit, si spes inter virtutes theologicas non computetur. Si autem spes non ipsum Deum immediate, sed solam visionem respiceret, spes non esset virtus theologica : nam ad rationem virtutis theologicæ non sufficit habere Deum pro objecto mediato, alias religio et timor Domini essent virtutes theologicæ, quod nullus admittit, hac solum ratione, quia prima aliquid creatum respicit, scilicet cultum Dei pro objecto ; secunda vero, quia, licet habeat Deum pro objecto, a quo imminet malum, tamen non Deum primario, sed malum ab ipso intentatum respicit. Ergo spes habet pro objecto non solam visionem, sed etiam ipsum Deum videndum. Non potest etiam dici cum quibusdam Thomistis, quos sequitur P. Gonet, visionem, seu beatitudinem formalem non ingredi objectum spei, sed solam beatitudinem objectivam : nam Deus non est præcise objectum spei nostræ, qua est bonus, et summum bonum, cum ut sic sit etiam objectum caritatis ; sed quatenus est bonum nostrum, nos beans, nobis conveniens, nobis sese ostendens, et se effundens larga sui communicatione possidendum. Atqui Deus ut nos beans, ut se communicans, ut se possidendum præbens, importat visionem, et fruitionem, qua ipso præsenti potiti beamur. Ergo objectum spei non sola beatitudo objectiva, sed ipsum etiam ingreditur beatitudo formalis.

Respondeo, ad objectum formale spei et beatitudinem objectivam et formalem pertinere ; quamvis fatear, objectivam primario, et principalius formalem secundario, utramque tamen formaliter includi. Nam præter rationes inter objiciendum allatas, quas omnes probo, quia utramque beatitudinem ad objectum *quod* spei, inadæquate tamen, pertinere arbitror ; præter illas, inquam, est adhuc hoc argumentum, quo vehementer permoveor. Quia secundum D. Thomam, et veritatem possessio rei, et res ipsa possessa non sunt duo fines, sed unicus desideratus. Avarus quippe nec pecuniam sine possessione, nec possessionem sine pecunia, sed unum cum alio indivisim concupiscit : ergo objectum formale spei est Deus ut visione possidendus. « Bonum, quod proprie a Deo sperare debemus, » inquit D. Thomas supra laudatus, « est bonum infinitum ; hoc autem bonum est vita æterna, quæ in fruitione Dei consistit. » Ubi et beatitudinem objectivam et formalem in ratione objecti spei involvit.

Sed urgebis : Ergo spes non habebit pro objecto immediato Deum, sed aliquid creatum, nempe visionem, subindeque non erit virtus theologica.

Respondeo, quod, licet fateamur visionem seu potius Deum ut videndum esse objectum formale fidei, non tamen inde sequi, Deum non esse immediatum objectum spei. Ad cujus profundum et clarum intellectum considerandum est, quod quemadmodum in causis effectivis inveniuntur tria, ratio agendi, actio, et passio, et effectus, ita in bono, quod exercet causam finalem, est ratio movendi, seu ut barbare dicitur, ratio finalizandi ; ipsum movere, seu finalizare, est effectus finis. Patet autem, quod, licet in principio activo multa concurrant, nimirum ipsum agens, virtus agendi, actio agentis, passio mobilis ; hoc tamen non impedit immediationem agentis, si aliud agens non mediet. Ergo similiter negandum non est, finem immediate sperari, vel possideri, licet interveniat motio, seu finalizatio finis nimirum amor et fruitio ipsius, et consequenter visio, et possessio ejus, quæ præsupponitur ad fruitionem. Ergo spes non desinet respicere Deum tanquam objectum immediatum, quamvis respiciat Deum visione et fruitione possidendum. Sicut etiam secundum adversarios, et omnes spes in ratione sua, *sub qua* immediate respicit Deum, quantumvis ipsum non respiciat, nisi ut agat, subveniat, et du-

cat in ultimum finem, quia nimirum sicut agens, et actio non ponunt in numero in ratione efficiendi effectum, qui recte dicitur immediate procedere ab agente, ita finis et possessio non ponunt in numero in ratione movendi voluntatem, quæ recte dicetur immediate a fine allici, tametsi ab eo ut possidendo moveatur.

Insistes ex Gonet : Idem est objectum, in quod tendit motus desiderii, et in quo quiescit : sicut idem est locus, in quem tendit motus corporis gravis, et in quo, finito motu, quiescit. Atqui immediatum objectum fruitionis patriæ non est visio, sed solus Deus, qui solus satiat appetitum ; unde August. lib. 10. *Confess.* cap. 23 : « Beata vita, inquit, est gaudium de veritate ; hoc est de te, qui veritas es, Deus meus. » Ergo beatitudo formalis non ingreditur objectum formale spei.

Respondeo hoc argumento potius confirmari nostram sententiam ; cum enim hæc sit essentialis differentia inter desiderium, amorem, et fruitionem, seu gaudium, quod desiderium rem absentem respicit, amor ab absentia, et præsentia præscindit ; gaudium vero et delectatio rei præsentiam ita essentialiter exigit, ut sine illa gaudium nec esse nec concipi possit : manifeste relinquitur, objectum fruitionis patriæ non esse Deum præcise, sed Deum ut præsentem, et visione possessum. Quod usque adeo verum est, ut per illam præsentiæ rationem a gaudio inspectam, distinguant theologi attributum amoris et delectationis in Deo. Unde manifestum est, beatitudinem formalem non esse solam conditionem objecti spei, sed ipsum objectum formale ingredi ; cum in objecto delectationis necessario et essentialiter importetur.

Urget ex alio capite Durandus : Objectum spei est objectum amoris concupiscentiæ, cum per spem ad bonum nostrum suspiremus : sed Deus secundum se non est immediatum objectum amoris concupiscentiæ, sed solum possessio ejus : nam secundum se Deus est amabilis propter se, non propter nos, alias Deus ad nos referretur, quod esset uti fruendis, quæ est perversitas perversitatum, teste Augustino. Ergo immediatum objectum spei est sola visio, et possessio Dei.

Respondeo, quod, cum Deus secundum se sit bonum nostrum, et bonum nostrum sit objectum concupiscentiæ, planum est Deum secundum se esse justæ concupiscentiæ nostræ objectum, non quod ad nos ordinetur, sed ad quod nos ordinamur ; et in hoc habet rationem objecti concupiscentiæ. Nam ut egregie, et juxta acute discurrit Cajetanus, quot modis contingit aliquid esse bonum amantis, tot modis potest ab illo concupisci : contingit autem, Deum esse bonum nostrum, non quod ipse sit propter nos, sed quia propter ipsum sumus. Ergo potest contingere, aliquid ad amante concupisci, quod non ordinabitur ad amantem. sed ad quod potius se amans referet ; quia in hoc consistit bonum amantis, si se totum ad Deum ordinet. Et confirmatur. Eadem est ratio de dato, ac de concupito ; quia quod datur alicui, illi utique concupiscitur, sed aliquid potest alicui dari, quod in ipsum non ordinatur, sicut in mysterio Incarnationis Filius datus est nobis, ad quem tamen omnes nos ordinamur. Ergo similiter potest aliquid esse objectum amoris concupiscentiæ, licet in amantem non referatur, sed amans in ipsum ordinetur ; requiritur tamen ut bonum illud concupiscenti desideretur. Itaque, licet Deus non possit nisi perverse amari propter nos, potest tamen amari a nobis : et, licet in se sit amabilis amore amicitiæ, est etiam amabilis amore concupiscentiæ ; quia etiam in se est bonum nostrum.

Persistit Durandus : Idem est objectum delectationis, et spei, servato duntaxat diverso modo præsentis, et futuri ; spes namque, et fruitio solum tanquam via, et terminus, motus et quies distinguuntur. Atqui objectum immediatum delectationis non est Deus in se immediate, seu beatitudo objectiva, sed sola formalis, seu visio : tum primo quia objectum immediatum amoris concupiscentiæ non estres distincta a subjecto, cui concupiscitur. V. g., qui concupiscit vinum, non ipsum, sed usum vini concupiscit, quia nimirum per amorem concupiscentiæ optamus bonum nostrum ; res autem distincta fit nostra mediante usu. Constat vero, delectationem de Deo ad amorem concupiscentiæ pertinere ; et quia non est amor benevolentiæ caritati, non spei correspondens, et quia habet pro objecto formali bonum utile, et delectabile. Tum secundo, quia idem est objectum delectationis et desiderii : objectum autem immediatum desiderii non est Deus secundum se, quia objectum desiderii est futurum, et Deus secundum se præsens est ; sola vero visio futura est. Tum tertio, quia idem est objectum immediatum delectatio-

nis Beatorum, et tristitiæ damnatorum : objectum autem tristitiæ damnatorum non est Deus secundum se, sed privatio visionis ejus quia, cum Deum non diligant, de Deo secundum se, et propter se spectato dolere non possunt. Tum denique quia objectum delectationis est operatio, quia delectatio secundum Philosophum operationem sequitur, perficit et comitatur, sicut decor juventutem ; et ad operationem, cujus est condimentum, ordinatur. Ergo non Deus immediate, sed visio est objectum delectationis Beatorum.

Respondeo, delectationem non solum ad amorem concupiscentiæ, sed etiam ad amorem amicitiæ pertinere. Non enim verus est amicus, qui de bonis amici non delectatur ; et præcipuum Beatorum gaudium circa bonum divinum propter Deum, quem summe diligunt, occupatur, quamvis secundario circa felicitatem suam formalem versetur. Cum ergo saltem amor amicitiæ feratur in Deum propter seipsum, falsum absolute est, Deum secundum se non posse esse objectum delectationis Beatorum. Ad primam probationem in contrarium dicendum in primis, falsum esse, objectum amoris concupiscentiæ non esse rem a subjecto distinctam ; nam finis potest amari amore concupiscentiæ, etiamsi sit distinctus ab amante ; nec qui vinum concupiscit, vinum ab usu distinguit, sed utrumque conjungit ; quia, ut sæpe dictum est, possessio rei, et res ipsa possessa non sunt duo fines, sed unicus. Ad secundam probationem dicunt aliqui, idem quidem esse objectum desiderii et delectationis, sed non eodem modo ; licet enim bonitas divina secundum se sit summe desiderabilis, sicut et delectabilis, desiderium tamen quia supponit rem absentem, aliquam supponit imperfectionem ex parte desiderantis, qua caret delectatio. Melius tamen et clarius dici potest desiderium ferri in Deum secundum se, non præcise, sed ut visione obtinendum, vel obtentu possibilem : unde et in Deum secundum se, et in visionem possibilem, tanquam in objectum adæquatum fertur, sicut delectatio in Deum, ut visione præsentem et possessum versatur. Unde nec sola visio, nec solus Deus, sed Deus ut videndus est objectum spei et desiderii ; Deus ut visus objectum delectationis sempiternæ. Ad tertiam probationem dico, grandem esse disparitatem inter objectum delectationis Beatorum et tristitiæ damnatorum ; damnati enim, quia habent voluntatem perversam, et in malo obfirmatam de solo malo pœnæ, non de malo culpæ dolent : at vero Beati, quorum voluntatis rectitudo est consummata, magis de bono divino in seipso gaudent, quam de eodem in se ipso effuso, et per visionem communicato. Ad ultimam dicendum, male colligi solam operationem esse objectum immediatum delectationis ex eo, quod consequatur operationem, inde enim solum inferri recte potest, operationem esse causam delectationis, quamvis aliunde non negem, operationem ipsam ingredi objectum delectationis, quatenus non est delectatio, nisi de objecto per operationem præsente.

Consectaria momentosa.

Ex hactenus dictis multarum difficultatum resolutio sponte fluens paucis absolvetur.

Sequitur primo contra Vasquen, Turrianum, aliosque recentiores, omnia bona, etiam creata, quæ a Deo sperare possumus, non pertinere ad objectum spei. Cum enim spes sit virtus theologica, non potest habere objectum formale distinctum a Deo, unde bona creata ad beatitudinem æternam conducentia, non nisi ut objecta secundaria, et materialia respicit. Nec obest, quod homo multa alia bona, tum spiritalia, tum temporalia a Deo petere, subindeque sperare possit. Non obest, inquam, quia, ut ait S. Thom. quæst. 27. ad 2, « quæcumque alia bona non debemus a Deo petere, nisi in ordine ad beatitudinem æternam. » Non obest etiam, quod respectu hominis multa alia distincta a beatitudine sint ardua, quæ proinde spem excitare possunt. Non obest, inquam, quia, ut præclare docet idem S. Thomas ibidem ad 3, « homini, qui anhelat ad aliquid magnum, parvum videtur omne aliud, quod est eo minus. Et ideo homini speranti beatitudinem æternam, habito respectu ad istam spem, nihil aliud est arduum ; sed habito respectu ad facultatem sperantis, possunt etiam quædam alia esse ardua, et secundum hoc eorum potest esse spes in ordine ad principale objectum. »

Sequitur secundo, graves illas eruditorum Theologorum sententias, quas apud auctores videre est, asserentes rationem ardui pertinere ad objectum spei, vel bonitatem Dei, non secundum se, sed ut relatam ad

bonum nostrum amabile amore concupiscentiæ, pertinere ad objectum spei, has, inquam, sententias, juxta D. Thomæ mentem intellectas, non esse a venitate alienas. Ad cujus evidentiam considerandum est primo, quod, licet arduitas et difficultas objecti non possit allicere voluntatem nude sumptam, quæ potius difficultate retrahitur, et deterretur; tamen voluntas spe munita, et divinæ omnipotentiæ confortanti, in qua omnia potest, innixa arduitate et difficultate non retardatur, vincitur, aut terretur, sed acuitur et animatur. Unde præclare Ambrosius : « De divina miseratione tunc sperandum amplius est, cum præsidia humana defecerint. » Hinc etiam D. Thomas sæpe sæpius rationem ardui ponit in definitione spei, quam dicit esse inclinationem actualem, vel habitualem in bonum possibile, arduum et futurum. Sed hæc ita intelligenda sunt, ut ratio ardui non explicite importetur in objecto spei, sed implicite includatur et supponatur : ideo enim spes in sola spe gratiæ cœlestis innititur, quia beatitudo æterna, quam concupiscit, ardua est.

Considera secundo, quod, licet ex caritate, qua homo diligit seipsum, possit sibi desiderare bona supernaturalia, et bonorum omnium summum, scilicet Deum; si enim illa potest ex caritate proximo concupiscere, quidni sibi ? cum amor nostri ex caritate procedens sit regula amoris proximi, juxta illud : *Diliges proximum tuum sicut teipsum :* unde non raro ex August. S. Thomas docet, quod caritas est virtus, qua Deum videre, eoque perfrui desideramus : et quod amicitia concupiscentiam, seu desiderium rei amatæ includit. Licet, inquam, hæc ita sint, attamen quia caritas non quærit quæ sua sunt, ideo S. Thomas tradens specificum characterem, quo spes a caritate distinguitur, sic discurrit art. 6. quæst. 17 : « Potest aliquis inhærere alicui rei dupliciter : uno modo propter seipsum, alio modo in quantum ex eo in aliud devenitur. Caritas ergo facit hominem Deo inhærere propter seipsum, mentem hominis uniens Deo per affectum amoris ; spes autem, et fides faciunt hominem inhærere Deo, sicut cuidam principio, ex quo aliqua nobis proveniunt. De Deo autem provenit nobis et cognitio veritatis, et adeptio perfectæ bonitatis. Fides ergo facit hominem perfecte adhærere, in quantum principium est nobis perfecte cognoscendi veritatem. Credimus enim ea vera esse, quæ nobis a Deo dicuntur. Spes autem facit Deo adhærere, prout est in nobis principium perfectæ bonitatis; in quantum scilicet per spem divino auxilio innitimur ad beatitudinem obtinendam. » Ubi satis aperte insinuat, caritatem in hoc differre a spe, quod caritas fertur in ultimum finem propter seipsum, spes vero in finem ultimum ut nostrum. Idem inculcat Doctor sanctissimus art. 8, ubi docet, quod « spes, et omnis appetitivus motus ex amore derivatur : amor autem quidam est perfectus, quidam imperfectus : perfectus quidem est, cum aliquis secundum se amatur, ut puta cum aliquis secundum se vult alicui bonum, sicut homo amat amicum : imperfectus amor est, quo quis amat aliquid non secundum ipsum, sed ut illud bonum sibi proveniat ; sicut homo amat rem, quam concupiscit. Primus autem amor pertinet ad caritatem, quæ inhæret Deo secundum seipsum ; sed spes pertinet ad secundum amorem, quia ille, qui sperat, aliquid sibi obtinere intendit. » Videtur ergo ex perpetua mente D. Thomæ, desiderium efficax beatitudinis, et amorem concupiscentiæ Dei elici a spe, et per illum actum spem a caritate distingui : quatenus nimirum caritas respicit bonum divinum ; amabile amore amicitiæ, spes vero respicit bonum divinum, ut nostrum est amabile amore concupiscentiæ, qui actus etsi sit supernaturalis, non elicitur a caritate, cum in peccatore inveniatur, sed a virtute spei.

Verum hæc cum hactenus dictis facile est conciliare. Duplex enim distinguendus est amor concupiscentiæ : primus, qui fertur in bonum nostrum præcise ut nostrum est, non referendo illud in aliquid ulterius ; alter vero, qui tendit quidem in bonum nostrum, sed non sub ratione boni nostri tantum, sed tanquam ulteriori fini subordinatum. Secundo modo pertinet ad caritatem, quæ bene ordinata nobis ipsis propter Deum summum bonum exoptat, sicut et illud proximo concupiscit; sed priori modo pertinet ad spem, non quidem tanquam rationem formalem, sed tanquam aliquid præsuppositum, et inseparabile a ratione formali. Ut enim summum bonum speremus, et ad eum obtinendum divinæ omnipotentiæ confidamus, præsupponitur bonum illud et esse arduum, et esse bonum nostrum. Ita præclare D. Thomas infra quæst. 28. art. 1. ad 3 : « De Deo », inquit, « potest esse spirituale gaudium dupliciter. Uno modo, secundum

quod gaudemus de bono divino in se considerato : alio modo secundum quod gaudemus de bono divino, prout a nobis participatur. Primum autem gaudium melius est, et hoc procedit principaliter ex caritate : sed secundum procedit ex spe, per quam expectamus divini boni fruitionem. » Patet ergo, duplici modo nos posse bonum divinum optare, et de eo gaudere. Porro in tantum amor concupiscentiæ dicitur ad spem pertinere, non quod sit actus ejus, oppositum enim docet D. Thomas 1. 2. quæst. 27. art. 4. et quæst. 40. art. 7. et quæst. 62. art. 4, sed, quia spes amorem illum præsupponit, qui actus etiam in peccatore invenitur, non per auxilium supplens vicem caritatis, ut quidam dicunt, cum amor ille non sit actus caritatis, quæ tunc solum fertur in bonum nostrum, quando illud ulterius in Deum refert; caritas namque et Deum propter ipsum, et amicos in Deo, et inimicos diligit propter Deum, ut sancti dicunt. Amor ergo ille elicitur a voluntate auxilio divino adjuta, quæ ad amandum proprium bonum, sive naturale, sive supernaturale cognitum, non indiget habitu, cum ad illud sit suapte natura satis inclinata ; quia tamen bonum illud est supernaturale, exigit concursum supernaturalis ordinis cognitioni fidei correspondentem. Et advertendum est, Deum ut bonum nostrum posse a diversis respici ; a spe, quatenus est bonum arduum auxilio Dei obtinendum ; a desiderio, ut est bonum absens; a caritate, ut est congruum nobis ex caritate dilectis, quia caritas non solum diligit amicum, sed eo frui desiderat ; unde præcise bonum nostrum non est objectum specificativum spei, sed ad illud præsupponitur. Dabit veniam pius lector, si tot speculationibus eum nimis detentum occupavimus ; nam præter plura loca S. Thomæ satis difficilia exposita, ut lectionis suæ fructus aliquis sibi constet iis documentis eruditus poterit etiam ad illam puram caritatem suspirare, quæ, ut ait S. Thomas quæst. 17. art. 5. ad 3, « facit proprie tendere in Deum uniendo affectum hominis Deo, ut scilicet homo non sibi vivat, sed Deo. » Quem amorem unice sponsa quærit, hoc sponsus contentus est. « Purus amor », ait Bernard. serm. 83. *in Cant.*, « mercenarius non est : purus amor de spe vires non sumit, nec tamen diffidentiæ damna sentit. »

Sequitur tertio, non solum bonum nostrum esse objectum spei, sed etiam bonum alienum, et subinde sperare beatitudinem proximo posse actum spei, non quidem directum, sed indirectum. Colligitur ex D. Thoma art. 3. et probatur contra Turrianum, et alios modernos. Objectum formale, et specificativum, est beatitudo æterna possibilis, et futura cum auxilio Dei : quod autem bonum illud aliis, vel nobis optemus, et speremus, omnino per accidens est ad rationem essentialem spei. Ergo beatitudo proximi peræque ac nostra habet omnes conditiones requisitas ad rationem objecti spei. Et certe, ut recte argumentatur S. Doctor, sicut eadem est virtus caritatis, qua quis diligit Deum, seipsum et proximum : ita eadem est virtus spei, qua quis sibi, et proximo vitam sperat sempiternam.

Dices : Hoc magis pertinere videtur ad caritatem, qua proximo volumus bonum ex benevolentia ; quid enim est velle bonum, nisi amare ? Ergo alicui velle bonum, et tale bonum, quale est beatitudo, est opus amoris et caritatis, non spei.

Respondeo, quod, si valeret hæc argumentatio, concluderet nullam dari virtutem spei, etiam respectu nostri; nam velle nobis beatitudinem, pertinere videtur ad caritatem, qua nobis volumus summum bonum : quid autem est velle bonum, nisi amare? Quare, sicut beatitudo respectu nostri potest considerari absolute ut bonum nostrum, et sic terminat actum amoris concupiscentiæ, qui est actus secundarius caritatis, qua et nos, et proximos ordinate diligimus, ut superiori consectario diximus, vel ut est bonum arduum, et obtentu difficile, ad quod proinde divini adjutorii ope indigemus, et ei unice innitimur, et hac ratione terminat actum spei. Similiter ergo beatitudinem proximi, ut est bonum illius, per actum secundarium caritatis concupiscimus, prout vero est bonum excelsum, et difficile, per spem illud volumus, eique pro virili cooperamur. Sic Paulus Philipp. 1 : *Confidens*, inquit, *hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu*. Et certe ea, quæ a Deo petimus, ab ipso obtinere speramus : a Deo autem petimus, ut alios ad beatitudinem æternam perducat, juxta illud Jacobi ultimo : *Orate pro invicem ut salvemini.*

Instabis : D. Thom. ait art. 3. actum sperandi beatitudinem proximo præsupponere

unionem amoris cum illo : ergo non ex spe, sed ex caritate proximo beatitudinem concupiscimus :

Respondeo aliquos D. Thomam interpretari de unione possibili, quatenus proximus potest nobis per caritatem esse unitus, subindeque ejus beatitudo potest ut nostrum bonum possibile æstimari, ac consequenter non minus, quam nostra sperari. Sed hæc expositio violenta est et falsa : nam si beatitudo proximi consideretur ut bonum nostrum possibile, et non ut bonum proximi, certe non illi, sed nobis bonum illud speramus. Alii S. Thomam intelligunt de unione amoris naturalis, qua quilibet similem diligit, quave præsupposita possumus illi bonum sperare, quod est veluti bonum nostrum ; quia in illum per amorem transformamur, et sic bonum illius fit nostrum amore amicitiæ. Sic videtur indicare S. Doctor, dum ait, quod præsupposita unione ad alterum, jam alteri potest quis vitam æternam desiderare, in quantum est ei per amorem unitus.

Dices rursum : Si sperare alteri beatitudinem esset actus spei, sequeretur, quod quis per desperationem salutis proximi amitteret habitum spei ; omnis quippe actus malus virtuti infusæ oppositus eam penitus destruit. Consequens autem est falsum, potest enim quis propriam salutem sperando de aliena desperare, puta de salute Antichristi.

Respondeo, certissimum esse, quod per actum desperationis positivum, quo quis de auxilio, et misericordia Dei diffisus, de salute proximi desperaret, procul dubio spes amitteretur, cum ratio formalis spei penitus destrueretur. Si tamen de salute alicujus desperemus, non ex divinæ misericordiæ diffidentia, sed ex certa malitiæ, et obstinationis reprobi alicujus notitia, tunc nullum spei amittendæ periculum subimus, sicut cum de Antichristo desperamus. Porro circa alios homines monet sapienter Augustinus serm. 11. *de Verb. Domini*, de nullo desperandum, quamdiu patientia Dei ad pœnitentiam adducit, nec de hac vita rapit impium.

Sequitur quarto, in Deo quidem primo, et principaliter totam spem nostram esse locandam, secundario tamen ad Sanctos habere fiduciam honestum est, et juxta utile. Nam, ut profunde de more discurrit Doctor Angelicus art. 4, cum spes duo respiciat, et bonum quod intendit, et auxilium, quo perveniat, et intentum obtineat, eodem proportionaliter modo, quo potest finem et bonum intendere, potest etiam auxilia ad illum obtinendum inquirere. Ergo, sicut principaliter, et per se Deum quærit, alia vero secundario in ordine ad Deum : ita primo, et principaliter auxilio divino, quod est principale movens ad vitam æternam, inniti debet ; secundario tamen intercessionibus Sanctorum tanquam instrumentis salutis uti conveniens est. Sicut enim ultimus finis fines intermedios sibi subordinatos non destruit, ita etiam causa principalis instrumenta non excludit, spes autem beatitudinem æternam, tanquam ultimum finem, et adjutorium divinum tanquam principale agens respicit : ergo nec media ad illum finem, nec instrumenta illius agentis, quæ sunt orationes Sanctorum, removet, sed admittit. « Vituperantur (inquit D. Thomas infra q. 25. art. 1. ad 3. explicans illud Jerem. XVII : *Maledictus homo qui confidet in homine*), qui sperant in homine sicut in principali auctore salutis : non autem qui sperant in homine, sicut adjuvante ministerialiter sub Deo. » Ideo sacri Doctores invocationem Sanctorum tantopere commendant. « Confirmate amicitias cum Sanctis, » ait Magnus Leo serm. 5. *Epiph.* « Intrate in civitatem Dei, cujus nobis spondetur habitatio : Patriarchis, Prophetis, Apostolis, Martyribusque sociamini ; horum divitias concupiscite, et per bonam æmulationem ambite eorum suffragia. » Quia, ut recte argumentatur Hieronymus lib. *cont. Vigil.* cap. 3, si Apostoli et Martyres adhuc in corpore constituti orabant pro cæteris, quando adhuc erant pro se solliciti ; quanto magis post victorias et triumphos militantibus in terra opitulari avent ?

Sequitur denique, spem non esse virtutem moralem, sed theologicam ; quia, ut hactenus demonstravimus, spes nec aliud primo respicit ut objectum, quam Deum ; nec alio innititur, quam Deo, Difficultas tamen est in duobus : Primo, quia spes non videtur differre a magnanimitate, cujus proprium est tendere in ardua ; secundo, quia spes consistit in medio præsumptionis et desperationis, virtus autem theologica in medio duorum vitiorum consistere non assolet. Verum utrique breviter fiet satis. Ad primum ergo, dicendum cum S. Thoma art. 5. ad ultimum, per hoc spem a magnanimitate distingui, quod magnanimitas fertur in arduum, sperans aliquid, quod est suæ potestatis ; spes vero respicit arduum alterius

auxilio assequendum. Quod ita intelligendum est, ut spes christiana et theologica respiciat ardua solius Dei auxilio et operibus christianis obtinenda, utpote supernaturalia, et omnem naturæ vim supergressa : magnanimitas vero, licet respiciat arduum sub auxilio divino, sine quo nullum, sive parvum, sive magnum bonum fieri potest; ad illud tamen facultas naturalis conari potest, cum in bonum ordinis duntaxat naturalis feratur. Addi potest ad plenius discrimen spem inter et magnanimitatem statuendum, arduum, in quod tendit spes, esse solum Deum clare videndum, quo ulterius ire non potest, arduum vero, quod respicit magnanimitas, esse bonum creatum, honores scilicet moderatos ; ut infra q. 129. docet S. Thomas. Ergo latum intercedit inter hanc utramque virtutem discrimen ex diverso objecto petitum.

Ad secundam difficultatem respondet idem Angelicus Præceptor solut. ad 2., hanc esse differentiam inter virtutes morales et theologicas constituendam, quod quia morales circa ea tanquam propria objecta versantur, quæ dirigit ratio, ideo per se, et ex objecti exigentia petunt medium, seu mediocritatem, ne regula, cui conformari debent, excedatur per superfluum, nec ab ea recedamus per aliquid mancum et diminutum. At vero virtutes theologicæ, quæ circa primam regulam tanquam proprium objectum occupantur, sicut nulla creata mensura præfiniuntur, sic per se medium non quærunt, sed solum per accidens ratione objecti secundarii, quod ad principale ordinatur. Sic fides non habet quidem medium in hoc, quod assentitur primæ veritati, cui nimis assentiri, nimis credere non potest; sed fortassis ex parte rerum creditarum, scilicet peculiarium fidei veritatum, quæ inter duas extremas falsitates mediæ sunt, sicut Christus inter duos latrones medius pendebat. Sic mysterium Trinitatis inter extremos Sabelii et Arii errores confitemur. Sic necessitas divinæ gratiæ inter Pelagii superbiam et Manichæorum fatalitatem media consistit. Sic catholica Eucharistiæ transubstantiatio inter impii Lutheri impanationem et chimæricam Calvini figuram medium occupat locum. Hoc etiam pacto spes non habet medium ex parte principalis objecti, quia divino auxilio et infinitæ omnipotentis Dei virtuti nemo nimis, imo nemo satis unquam confidit. Verumtamen quantum ad aliqua in particulari, quæ confidit aliquis se obtenturum, potest esse medium et extremum, præsumendo improportionata et de proportionatis desperando. Quia ejusdem periculi est tentare aliquid insolitum, ac vires ordinarias gratiæ excedens, et difficultates etiam in via Dei occurrentes pertimescere. V. g., ingenti se discrimini committit, qui onus pastorale ipsis Angelicis humeris formidandum sponte sua lubens suscipit ; et e contra non satis se Deo credit, non satis se ejus providentiæ permittit, qui illud etiam vocatus renuit, foditque in terram talentum, quod in Ecclesiæ emolumentum et gloriam multiplici poterat spirituali fœnore dispensare, ut proxima reflexione ponderabo.

REFLEXIO.

Innumera sunt pietatis corollaria ex stabilitis veritatibus nata derivari, quæve paullulum consideranti veluti sponte occurrent. Unum solum deduco, quod Theologo lectori, sacrorum præsertim ministeriorum candidato, utilius fortassis erit, quam jucundum. Ardua appetit spes, sed ad ea acquirenda uni omnipotentis Dei virtuti innititur : ergo contra spem peræque peccat, qui et ardua non vocatus quærit, et qui vocatus refugit ; quia prior non Deo fidit, sed sibi, posterior sicut sibi, ita et Deo diffidit. Ille præsumptione inverecunda a peccatis vix, ac ne vix quidem emersus, ad regiminis culmen aspirat, et, ut phrasi Gregorii utar part. 1. *Past.* cap. 4, « qui in plantis stans titubat, in præcipitio pedem ponit. » De illo, aliisque intrusis, et sacerdotia usurpatione adeptis dicitur Ozeæ VIII : *Ipsi regnaverunt, et non per me ; Principes extiterunt, et ego ignoravi.* Quæ verba sic expendit Gregorius libro præfato, cap. 11. « Ex se, et non ex arbitrio summi Rectoris regnant, qui nullis fulti virtutibus, nequaquam divinitus vocati, sed sua cupidine aversi culmen regiminis rapiunt potius, quam assequuntur. Quos tamen internus judex et provehit, et non cognoscit, quia quos permittendo tolerat, profecto per judicium reprobationis ignorat. » Porro non in Domino confidit, qui etiam vocatus, saluti animarum proprii detrimenti formidine perterritus vacare non vult, vel officium pastorale detrectat. Quem Magnus Gregor. 1. part. *Pastor.* cap. 7. reprehendit exemplo Moysis, « qui præesse multitudini et noluit, et obedivit; superbus enim

fortasse esset, si ducatum plebis innumeræ sine trepidatione susciperet : et rursum superbus existeret, si auctoris imperio obedire recusaret. Utrobique ergo humilis, utrobique subjectus, et præesse populis semetipsum metiendo noluit ; et tamen de imperantis viribus præsumendo consensit. »

Comprimenda sane ejus audacia, qui percussum sanare properat, grandiori vulnere ipse percussus. « Si homo », inquit laudatus Gregorius cap. 11, « apud hominem, de quo minime præsumit, fieri intercessor erubescit; qua mente apud Deum intercessionis locum pro populo arripit, qui familiarem se ejus gratiæ esse per vitæ merita nescit?... Est adhuc sollicitius formidandum, ne qui placare iram posse creditur, hanc ipse ex proprio reatu mereatur ; cuncti enim liquido novimus, quia cum is qui displicet, ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur. » Verum cogenda est eorum timiditas, qui scientia, et virtutibus per Dei gratiam ornati, et in charitate, humilitateque radicati et fundati, aliis prodesse fugiunt, quia in quasdam veniales culpas in externis ministeriis prolabuntur, sicut aqua dum sordes diluentium suscipit, suæ munditiæ serenitatem quadantenus perdit. « Sed hæc nequaquam Pastori timenda sunt, » ait Gregorius præfatus part. 2. cap. 5, « quia Deo subtiliter cuncta dispensante, tanto facilius a sua eripitur, quanto misericordius ex aliena tentatione fatigatur. »

SPECULATIO II.

In solis Catholicis, tametsi peccatoribus, spes Christiana invenitur.

Hac speculatione explicamus subjectum spei. Non est autem difficultas de subjecto *quo*, ut vocant : est enim in confesso apud omnes, spem in voluntate recipi. Cum enim habitus per actus cognoscantur, et aliunde actus spei sit motus appetitivæ virtutis, cum tendat in bonum non sensibile, sed spirituale et divinum, relinquitur spem in appetitu rationali, seu voluntate residere. Quare dubium solum superesse potest de subjecto *quod*, seu quænam personæ sint virtutis spei capaces ? Qua in re certum etiam est, spem in Christianis Catholicis inveniri, tametsi aliquo peccato mortali, quod non sit desperationis, infecti sint. Quia Catholicus peccator potest apprehendere beatitudinem futuram ut auxilio Dei sibi possibilem : ergo nisi peccet peccato desperationis, in ipso remanebit spes, cum maneat objectum spei, sicut de fide superius dictum est, et in Tridentino definitum. Fateor tamen cum Augustino *in Psalm.* XXXI. malam conscientiam retrahere a spe, quia, dum pungit, et peccati infandam malitiam menti exhibet, terrorem peccatori incutit ; et, licet spem non adimat, suavem tamen filiorum Dei fiduciam minuit, nec tam liberum ad Deum accessum experitur. Quare de Beatis, de damnatis, de hæreticis dubium superest, num spei virtute præditi sint ? et illis omnibus eam denegat speculatio quæ

Probatur. Spes neque in Beatis, neque in damnatis, neque in hæreticis invenitur, vel inveniri potest : ergo in solis Catholicis eam reperire est. Consequentia liquet, quia nullum est aliud subjectum assignabile, de quo possit esse controversia. Antecedens probatur per singulas partes. Et in primis, spem in Beatis non inveniri, monstratur contra Suarem ratione S. Thomæ : sublato eo, quod dat speciem rei, resolvi et destrui rem necesse est, cum destructa specie nequeat res eadem permanere, sicut remota forma corporis naturalis, nequit idem specie corpus consistere ; et destructo, ac impossibili reddito objecto alicujus habitus specificativo, destrui, funditusque convelli habitum, omnino indubitatum est. Sed in patria subtrahitur objectum spei, quod est bonum futurum, arduum, et possibile ; in patria enim summum bonum præsens est, suave est, inamissibile est. Ergo in patria non spes, sed fruitio ; non desiderium, sed possessio invenitur.

Confirmatur. De ratione essentiali spei est, quod aliquid expectet, quod nondum habet ; et de ratione spei theologicæ est, quod expectet fruitionem divinam futuram ; id enim omnes per spem intelligunt, et oppositum dicere, est communissimas spei notiones extinguere : sed Beatus a principio beatitudinis suæ fruitionem Dei non expectat, sed eo fruitur et potitur : ergo tota ejus spes, quam habebat in via, evanescit, evacuatur, et ad nihilum redigitur. Et certe, quod essentialiter importat imperfectionem subjecti, non potest simul stare in subjecto opposita, et repugnanti perfectione adornato, sicut, quia motus importat imperfectionem subjecti, non potest stare in subjecto quando in eo est quies, et plane implicat esse actum entis in potentia in subjecto, quando potentia est

ad ultimum actum redacta : atqui spes essentialiter importat modum in id, quod nondum habetur : ergo quando habetur id quod sperabatur, cessat spes. Unde ait Apost. Rom. VIII : *Quod videt quis, quid sperat?* Et idem Apost. I. Cor. XIII. solam charitatem ex tribus theologicis perseverare in patria, nunquamve excidere asseverat. Et usquadeo hanc assertionem veram existimat S. Thomas, ut 1. 2. quæst. 67. art. 5. doceat majorem esse repugnantiam spei cum fruitione boni possessi, quam fidei cum visione : quia « fides cum visione patriæ convenit in genere, quod est cognitio : spes autem non convenit cum beatitudine in genere ; comparatur enim spes ad beatitudinis fruitionem, sicut motus ad quietem in termino. »

Respondebis, rationem futuri, cum sit accidentalis, non esse rationem formalem spei ; quia differentiæ temporis per accidens se habent ad partem intellectivam, spes autem ad appetitum intellectivum pertinet. Maxime quia Deus, qui est objectum spei, non est secundum se futurus, nisi denominatione extrinseca, quatenus possessio ejus nobis futura est, sicut columna dicitur dextra, quia dextra mea juxta illam est : denominatio autem extrinseca non ingreditur rationem formalem objecti virtutis ; unde spes potest manere in patria, non ad eliciendum actum imperfectum circa Deum ut objectum arduum, et non habitum seu futurum ; sed ut est principium Deo ut bono nostro fruendi.

Sed contra : Licet ratio futuri non sit essentia objecti spei, pertinet tamen ad objectum illius tanquam modus intrinsecus imbibitus in ratione formali illius, eo modo, quo non visum includitur in ratione formali objecti fidei. Ergo, sicut non potest simul stare visio cum fide, quamvis non visum non sit objectum formale fidei : ita similiter, quamvis non habitum et futurum non sit objectum formale spei, sed modus imbibitus illius, non poterit tamen spes cum actuali possessione objecti in eodem subjecto sociari. Et, quamvis esse futurum respectu Dei sit denominatio extrinseca, tamen illa denominatio habet fundamentum reale in nobis, unde veluti extrinsece redundat in Deum : repugnat autem, quod in eodem subjecto sint fundamenta realia, ex quibus redundent oppositæ, et repugnantes denominationes : v. g., in objecto spei, non haberi est conditio denominativa tantum ; sed causa ejus, puta talis dispositio subjecti, est realis, cui dispositioni reali repugnat alia realis dispositio opposita, puta esse perfusum lumine gloriæ, ex quo resultat opposita in objecto denominatio, scilicet esse visum et possessum. Porro, quod additur, spem esse principium fruitionis Dei, superius confutatum est, dum ostendimus, amorem quo Deum ut bonum nostrum diligimus, et suavem, quam de ejus præsentia delectationem percipimus, esse actus secundarios charitatis, ad eosque proinde eliciendos frustra habitum spei in patria remansurum, in qua non solum actu tollitur objectum spei, quod est non habitum ; sed etiam objectum illud impossibile tunc efficitur, propter beatitudinis stabilitatem.

Dices : Etsi fides non possit remanere in patria ad eliciendos actus, utpote statui illi repugnantes, quidni tamen poterit manere ad ornatum, ut de aliis virtutibus moralibus in actum nunquam prorupturis traditur?

Respondeo, rationem formalem objecti virtutum moralium non involvere repugnantiam cum objecto visionis beatificæ, sicut includit objectum spei, quod cum sit necessario non habitum, statui fruitionis et possessionis plane repugnat. Quod autem repugnat statui in objecto beatitudinis, nequit esse decor et ornamentum illius.

Instabis : In patria remanent multi actus spei, nempe actus sperandi gloriam corporis, et gaudia accidentalia, necnon actus sperandi beatitudinem proximo ; qui utique actus sunt ejusdem speciei cum illis, quos eliciunt viatores. Ergo in patria remanet habitus spei, a quo ejusmodi actus producantur. Nam, ut ait D. Thomas art. 1, « habitus per actus dignoscuntur. »

Respondeo, convenire inter Thomistas, actus illos non procedere a spe theologica ; sed difficultas superest, quodnam sit hujusmodi actuum principium. Contendunt aliqui, illos actus esse veræ spei motus, sed ab auxilio actuali vicem habitus spei supplente produci. Alii volunt, actus illos esse quidem veræ spei motus, non theologicæ, sed communiter sumptæ. Verum neutra solutio videtur satis doctrinæ D. Thomæ consentanea. Expresse enim docet Angelicus Doctor art. 2. ad 3 : « Quod beati sperant quidem aliis beatitudinem, sed non virtute spei, sed magis ex amore charitatis. » Et ad 4. docet et probat, actum quo Beati sperant gloriam corporis, non esse actum spei, his verbis : « Cum spes sit virtus theologica, habens

Deum pro objecto, principale objectum spei est gloria animæ, quæ in fruitione divina consistit; non tamen gloria corporis. Gloria enim corporis, etsi habeat rationem ardui per comparationem ad naturam humanam, non habet tamen rationem ardui habenti gloriam animæ; tum quia gloria corporis est minimum quiddam in comparatione ad gloriam animæ; tum etiam quia habens gloriam animæ habet jam sufficienter causam gloriæ corporis. » Ubi manifeste S. Doctor affirmat, actum quo Sancti in gloria expectant gloriam corporis, non esse actum spei, quia gloria corporis respectu illorum non habet rationem ardui. Quod et luculentius tradit 1. 2. quæst. 67. art. 4. ad 3. dicens : « Respectu gloriæ corporis in animabus Sanctorum potest quidem esse desiderium, non tamen spes proprie loquendo, neque secundum quod spes est virtus theologica (sic enim ejus objectum est Deus, non autem aliquod bonum creatum) neque secundum quod communiter sumitur. Quia objectum spei est arduum; bonum autem, cujus jam inevitabilem causam habemus, non comparatur ad nos in ratione ardui : unde non proprie dicitur aliquis, qui habet argentum, sperare se habiturum aliquid, quod statim in potestate ejus est, ut emat : et similiter illi qui habent gloriam animæ, non proprie dicuntur sperare gloriam corporis, sed magis desiderare. » Vides geminam allatam solutionem apertæ S. Thomæ repugnare. Ratione etiam impugnatur a D. Thoma tradita : objectum spei debet esse aliquid arduum et difficile, ut per hoc distinguatur a desiderio; gloria autem corporis nequit habere rationem ardui respectu Beati fruentis gloria essentiali, cui accidentalis comparata parum, et fere nihil reputatur. Aliam etiam hujus veritatis rationem radicalem assignat idem Doctor sanctus quæst. præcedenti, art. 5. ad 1. Quia ille duntaxat actus potest dici secundarius respectu spei, qui fertur in objectum primario spei objecto subordinatum : in patria autem, cum non maneat objectum primarium spei, nullum etiam elicere actum potest Beatus, quem ad illud objectum referre possit.

Quare nobis in solutione S. Thomæ art. 2. ad 3. standum est, ubi docet, Beatos aliis beatitudinem non motu spei, sed ex amore charitatis desiderare. Et similiter dicendum est, Beatos gloriam corporis ex amore charitatis, quem habent ad se, exoptare. Quorum ratio optima tradi potest, quia illa omnia possunt considerari sub ratione boni, et sub ratione ardui : prior ratio pertinet ad charitatem, qua aliis et nobis etiam bonum ordinate concupiscimus ; posterior ad spem spectat, cujus est in difficilia contendere, conari, et aggredi. At in patria tota tollitur, tota complanatur objecti ardui difficultas, et sola remanet ratio bonitatis : ergo a sola charitate eliciuntur hujusmodi actus, qui licet conveniant cum similibus actibus viæ, ut feruntur in bonum proprium, vel alienum; non tamen cum illis ut tendunt in arduum. Unde sunt magis actus secundarii charitatis objecta illa in Deum amore amicitiæ summe dilectum ordinantis.

Insistes : Beati, cum non videant a principio beatitudinis omnia Dei decreta libera, nec subinde decretum prædestinationis æternæ circa eos, quorum salutem desiderant, nec certo cognoscant effectus futuros circa ipsos, non sunt certi de gratia et salute eorum : ergo salus illorum est sufficiens materia spei in Beatis ; objectum namque illud arduum est, et difficile ob ingenitam arbitrii creati hominum viatorum flexibilitatem, et doni perseverantiæ incertitudinem.

Respondeo arduitatem objecti spei non consistere in incertitudine, sed in difficultate ab sperante vincenda. Unde, si Deus alicui electo revelaret suam prædicationem, quamvis per eam de salute certus foret, illam tamen vere speraret, ob adeptionis, et arctæ viæ difficultatem. Nam animæ purgatorii, teste D. Thoma quæst. 18. art. 3, spem salutis habent, quia, licet sciant se esse in gratia confirmatas, et de sua salute securæ sint, tamen certitudo spem non adimit, sed potius roborat, quia non tollit rationem ardui, quamvis difficultas per auxilia divina, et promissa certissima evincatur. Nec unquam evacuatur spes quamdiu objectum consideratur ut futurum possibile, sed solum quando habetur quod sperabatur. Igitur quia nostra salus, tametsi nobis difficilis, nullam tamen Beatis ingerit difficultatem, illam nequaquam sperare possunt, sed optare, quatumvis de illa incerti sint.

Persistes : Ille actus expectationis gloriæ corporis, qui est in Beatis, debet procedere ab aliquo habitu, alias esset imperfectus, utpote natus elici ab habitu, et ab eo non elicitus. Unde, quod absurdum est, sequeretur actum illum a nobis suavius et connaturalius, quam a Beatis elici ; cum in no-

bis ab habitu, in illis sine habitu procederet : sed nullus est habitus, a quo prodire melius possit, quam ab habitu spei, quæ sola ferri potest in objectum futurum ; caritas vero a præsenti, et futuro abstrahit. Ergo perseverat in Beatis habitus spei.

Respondeo, actus illos sufficienter ab habitu caritatis secundario elici posse. Quamvis enim objectum caritatis a præsentia et absentia abstrahat, non repugnat tamen illi præsentia, sicut nec absentia ; quia objectum præsens diligit, et absens diligere non desinit. Accedit, ad eliciendos illos actus Beatum habitu non indigere : nec propterea illi actus sunt imperfecti, et hac de causa rationem amoris in divina voluntate circa propriam bonitatem, tametsi præsentem, versantis tomo primo salvavimus. Quia, licet in nobis actus spei natus sit elici ab habitu, quia ob objecti arduitatem voluntatis superat vires ; in Beatis tamen actus ille a voluntate Deo fruente sponte fluit, quia, cum gloria corporis ab anima per redundantiam derivetur, et ad modum proprietatis connaturalis resultet, voluntas Deo plena, et amore beatifico gaudens, satis superque est ad gloriam corporis expectandam, desiderandamque inclinata. Unde maxima illa, « actus natus elici ab habitu, et non elicitus, est imperfectus, » concedi potest quando principium elicitivum actus melius est per habitum illum dispositus. Manifestum est autem, voluntatem Beati melius esse dispositam dum Deo fruitur, quam dum Deum fruendum sperat.

Reliquum est, ut breviter demonstremus alias partes antecedentis præcipuæ probationis hujus speculationis, nimirum spem neque in damnatis, neque in hæreticis reperiri. Et primo quidem de damnatis manifestum est. Cum enim de fide certum sit, in inferno nullam unquam futuram redemptionem, non possunt apprehendere damnati beatitudinem ut sibi possibilem, quod ad rationem spei esse omnino necessarium, ex dictis est manifestum. Unde S. Thomas art. 3. docet, ad conditionem miseriæ damnatorum pertinere, ut ipsi sciant quod nullo modo possunt damnationem suam evadere, et ad beatitudinem pervenire, ut sic perpetuitas habeat rationem pœnæ in illis, sicut perpetuitas felicitatis habet rationem perfectæ quietis in Sanctis : « Sicut autem est de ratione beatitudinis, ut in ea quietetur voluntas, » inquit S. Doctor : « ita de ratione pœnæ est, ut id quod pro pœna infligitur, voluntati repugnet. Non autem potest voluntatem quietare, vel ei repugnare quod ignoratur. Requiritur enim ad perfectam, et veram beatitudinem, ut aliquis certus sit de suæ beatitudinis perpetuitate, alioquin voluntas non quietaretur. Similiter etiam cum perpetuitas damnationis pertineat ad pœnam damnatorum, non vere haberet rationem pœnæ, nisi voluntati repugnaret : quod esse non posset, si perpetuitatem suæ damnationis ignorarent. Unde patet, quod non possunt apprehendere beatitudinem ut bonum possibile. »

Denique quod in hæreticis non inveniatur spes, ex iis, quæ superiori dissertatione de fide statuta sunt, facile deducitur. Cum enim fides sit substantia sperandarum rerum, id est, basis et fundamentum spei, planum est, quod destructo per infidelitatem spei fundamento, spem superædificatam corruere necesse est. Ergo in hæreticis nulla spes nisi vana invenitur. Nec ad illam spei destructionem necesse est, ut homo dum sit hæreticus, desperet ; quia non solum spes actu contrario desperationis evertitur, sed etiam destructione fundamenti eradicatur : sicut virtus moralis extinctione prudentiæ exinanitur, et accidentia pereunte subjecto evanescunt.

REFLEXIO.

Ostende fidem, o Catholice, ex operibus tuis ; ostende et spem. Et cui, nisi Deo, fidere potest vir Catholicus, fide cœlestis, religione divinus, æternitatis candidatus ? Absit plane, ut in humanis næniis spes suas fundet ; absit ut in incerto divitiarum speret, cui Deus proponitur merces magna nimis, cujus portio Dominus, cujus Dominus pars hæreditatis suæ, quive illud Davidicum et ore profert, et corde sentit : *Quoniam tu es, Domine, spes mea.* Id est, uti Bernardus exponit, quidquid agendum est, quidquid declinandum, quidquid tolerandum, quidquid optandum, *tu es, Domine, spes mea.* Tu una mihi omnium laborum meta : Tu actionum finis, Tu principium ; Tu una, et tota ratio expectationis meæ.

At quis credat, hujus sæculi Catholicos ponere in Domine Deo spem suam, quod Ethnici faciunt, ut exprobat Veritas, facientes, res humanas toto ardore quærentes, de caducis tanquam de æternum duraturis ju-

dicantes, quietem illic suam et felicitatem statuentes, et ipsis Gentibus similes, in simulacris argenti et auri fiduciam habentes? Ergo, si Christiani sumus, si ex fide vivimus, confugiamus ad tuendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus tutam, ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis. Insidiosa mundi bona floccifaciamus, abjiciamus spes miseras, vanas, inutiles, seductorias ; et huic tam solidæ, tam perfectæ, tam beatæ spei tota devotione animi, toto fervore spiritus inhæramus. Si quid illi impossibile, si quid illi difficile, quære aliud in quo speres : sed non est impossibile apud eum omne verbum. Quod, si facultatem non desse non dubites, sed voluntatem, audi Bernardum loco citato hæc meltea fundentem : « An vero de facilitate jam non dubitas, sed ipsa est tibi suspecta voluntas ? Plane et voluntatis testimonia credibilia facta sunt nimis. Quando in se speranti desit illa Majestas, quæ tam studiose monet in se sperari ? Plane non derelinquit sperantes in se. Adjuvabit, ait, et eruet eos a peccatoribus, et salvabit eos. Quare ? Quibus meritis? Audi quod sequitur, quia speraverunt in eo. Dulcis causa, attamen efficax, attamen irrefragabilis. »

SPECULATIO III.

Usque adeo in divina misericordia sperare, et, ut ait Scriptura, supersperare præcipimur, ut facta etiam damnationis revelatione, adhuc beatitudinem sperare possemus et teneremur.

Supponit primo hæc speculatio, dari præceptum spei, quod clare colligitur ex Scriptura, Psalm. IV : *Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino ;* Psalm. LXI : *Sperate in illo omnis congregatio populi;* ad Hebr. XI : *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, et quod inquirentibus se remunerator est.* Ubi ly *oportet*, præceptum indicat, et ly *remunerator*, præceptum illud de spe esse convincit. Colligitur etiam ex Tridentino sess. 6. cap. 6, ubi inter dispositiones ad justificationem necessarias actum spei enumerat. Idque ante docuerat August. tract. 83, *in Joan.*, ubi ait, multa tam de fide, quam de spe esse mandata. Et ratio est, quia nihil tam ad vitam æternam necessarium, quam spes, qua ad divinorum præceptorum observantiam inducimur, et ab eorumdem transgressione avertimur. De necessariis autem ad salutem præceptum imponi necesse est.

Si autem quæras, in quonam Decalogi præcepto mandatum spei contineatur? respondebo cum D. Thoma quæst. 22. artic. 1. præceptorum esse duo genera; alia enim sunt de substanta legis, alia de præambulis ad legem, id est de iis, quæ necessario prærequiruntur, ut lex valide possit ferri. Porro præcepta ad legem præambula non debent in ipsa lege exprimi, sed ejus debent lationi præsupponi; quia præcepta de substantia legis homini jam subjecto, et ad obediendum parato proponuntur. Præceptum autem spei, sicut et fidei, ad præambula pertinet, cum per fidem homo legislatorem agnoscat, et per spem ad legis observantiam propendeat : nisi enim homo jam crederet, nisi speraret, frustra ei supremi numinis lex, frustra observantiæ ejus præmium proponeretur. Observat tamen Doctor Angelicus, in variis Scripturarum locis præcepta spei inculcari, ut fundamentum observantiæ præceptorum firmius et solidius stabiliatur.

Si rursum quæras, quando currat eliciendorum spei actuum tempus, quandonam urgeat obligatio? respondebo, bonum Christianum sæpe sæpius in actus spei prorumpere debere, quia, ut ex D. Thoma superiori dissertatione vidimus, præcepta non dantur de habitibus virtutum, sed de actibus. Itaque identidem in motus spei effundi debet cor nostrum, totum se, suaque omnia divinæ curæ, et miseriæ committendo. Deinde fatentur omnes Thomistæ, hominem in primo instanti rationis teneri sibi ultimum finem præstituere, illi se devovere, omnem illi fidem, spem, et amorem suum consecrare. Præterea rationabile est, ut quando homo ab infando desperationis peccato resipiscit, actum spei eliciat, ut horrendum crimen retractet. Salutaris etiam pœnitentia veniæ spem supponit et comitatur. Denique ad comprimendos graves desperationis motus, actus spei exercere necesse est, nemo inficias eat, ne si voluntas voluerit manere suspensa, et negative se gerere, in barathrum desperationis propellente tentationis impetu præceps ruat. Credunt aliqui, eum qui aliquoties per annum in fervidos prorumpit spei actus, præceptum spei adimplevisse. Ego vero crediderim, quod, licet illi, qui in negotio salutis incuriosi sunt et negligentes, vix de divinis cogitant, orationi non va-

cant, vitæ interiori nullam operam navant, istud spei præceptum non adimplere merito censendi sint : attamen illi, qui non segnem rebus salutis diligentiam adhibent, piis exercitiis incumbunt, ad Deum crebro et filiali affectu recurrunt, præceptum istud adimplent, quia non illam salutis curam adhiberent, nisi vero spei motu cierentur. Sæpe enim sincerus, ac verus spei actus a cogitatione, qua nos in Deum sperare contestamur, divellitur ; at a voluntatis actu totam suam in Deo fiduciam locante divelli nunquam potest.

Supponit secundo speculatio, non repugnare revelationem, qua Deus alicui reprobo manifestet futuram ipsius ob dimissa peccata damnationem. Quamvis enim de potentia ordinaria hæc revelatio non sit possibilis, et repugnet solito, ac communi suavis Dei gubernationis modo ; unde, si alicui fieret hæc revelatio, vel reprobanda esset tanquam falsa, et exitiosa tentatio angeli tenebrarum, vel non absolute, sed comminatorie intelligenda esset : quamvis, inquam, hoc ita sit, attamen de potentia absoluta contingere posse hujusmodi revelationem ob reconditos divinorum judiciorum inscrutabilium fines, nemo ambigere potest. Cum enim Deus cognoscat reproborum damnationem, quidni poterit eam reprobo manifestare ? Nec propterea ille homo esset perplexus, quia teneretur sperare, et non posset, ut arguit D. Bonaventura. Nam, si ille homo non posset sperare, ut supponunt, utique ad sperandum minime teneretur. Fateor autem, hanc quæstionem, et casum metaphysicum esse satis inutilem : verumtamen quia ad profundiorem divinæ misericordiæ notitiam habendam conducit, in eaque spem contra spem esse ponendam affirmat nostra sententia, non supervacaneum duxi hanc difficultatem alias satis inanem definire, et asserere, quod, si Deus alicui reprobo damnationem ejus ex proprio peccato sequuturam revelaret, ille et sperare suam beatitudinem ex præcepto teneretur, de illaque desperando peccaret ; quod cum Magistro Victoria, aliisque recentioribus Thomistis contra alios non paucos etiam Thomistas probabilius reor. Nec ita intelligenda est nostra sententia (quod diligenter ad dissipandam quorumdam hallucinationem notatum velim) ut credamus talem fieri revelationem, qua Deus declaret reprobo se illum exclusisse a regno, seque illi nolle auxilia sufficientia ad salutem necessaria conferre ; tunc enim fatentur omnes, reprobum sperare nec posse, nec debere, quia illi subtrahitur objectum spei, quod est bonum possibile. Intelligitur ergo nostra sententia de eo, cui Deus manifestaret se velle illum excludere a gloria, non absolute, sed propter liberam in peccato lethali perseverantiam. In hoc casu contendimus, reprobum et sperare posse, et teneri, et desperando peccare.

Probatur : Ille sperare tenetur, qui sperare potest, nec eximitur a præcepto. Atqui reprobus, cui facta esset revelatio suæ damnationis ob libera peccata obventuræ, sperare posset, nec eximeretur a præcepto speperandi ante revelationem ipsi imposito. Ergo in illa hypothesi reprobus sperare teneretur, subindeque desperando peccaret. Major est perspicua ; præcepta enim implere tenentur, qui possunt et jubentur. Minor vero, in qua est difficultas, probari debet : et primo, quod reprobus non eximatur a præcepto, supposito quod possit illud implere, per se claret : revelatio enim non est exemptio, vel immunitas a præcepto, si per eam possibilitas non auferatur. Totum ergo momentum in hoc situm est, utrum facta hujusmodi revelatione reprobus sperare possit ? Et posse probatur. Ante revelationem poterat beatitudinem sperare : ergo et post revelationem. Probatur consequentia. Ideo ante revelationem poterat reprobus sperare, quia beatitudo erat illi possibilis, et habebat libertatem ad bene operandum, merendumque vitam æternam, ac præsto illi erant auxilia sufficientia ad salutem obtinendam necessaria ; atqui revelatio damnationis ob peccata infligendæ nihil eorum tollit : tum quia gloria, et salus manet æque possibilis intrinsece, atque antea ; auxilia manent etiam peræque sufficientia. Ergo post illam revelationem objectum spei idem intrinsece perseverat, licet extrinsece ex libera voluntate videatur impeditum. Sicut enim præscientia Dei nullam rebus necessitatem imponit, nec ordinem causarum liberarum immutat ; ita nec præscientiæ ejusdem manifestatio, quæ objectum non immutat, sed futuram duntaxat liberæ voluntatis malitiam, et pœnam illi juste infligendam declarat. Quod etiam exemplo præcepti Christo impositi illustrari potest, sicut enim Christus posito præcepto est liber ad moriendum, quia præceptum extrinsecus sonans inter-

nam voluntatis potestatem non afficit, quantumvis impositum præceptum Christus violare non possit, nec mortem imperatam refugere, quia mors secundum se est objectum libere eligibile ; ita extrinseca damnationis ob peccata inferendæ revelatio potestatem consequendi beatitudinem non adimit ; nec proinde sperandi facultatem, illud enim sperare possumus, quod si velimus, consequi possumus, quodve non nisi ex libera culpa non consequimur.

Confirmatur penetrantius : Ratio quare reprobus ante revelationem sperare potest et tenetur, non est ignorantia suæ reprobationis ; ignorantia quippe non est motivum sperantis, nec possibilitatem rei tribuit, vel aufert, sed solam scientiam et notitiam eventus tollit motivum ergo spei reprobi ante revelationem est possibilitas beatitudinis per auxilia sufficientia collata, vel oblata, et libertas voluntatis ad implenda præcepta expedita : atqui extrinseca revelatio nec sufficientiam auxiliorum evacuat, nec liberam voluntatis ad implenda præcepta potestatem tollit ; sed solum manifestat, quod reprobus malitia sua efficiet, salutem illam non esse futuram. Ergo, sicut in fide evidentia attestantis non tollit intrinsecum motivum fidei, licet credentem certiorem reddat, quia veritas revelata manet in se obscura ; ita revelatio amissionis beatitudinis non tollit rem esse in se possibilem, nec objectum spei immutat, sed solum expandit malitiam peccatoris æterna pœna ob suam voluntariam culpam plectendi.

Confirmatur rursum, et simul præoccupatur ac convellitur præcipuum fundamentum adversariorum, qui arbitrantur beatitudinem post revelationem non esse amplius objectum spei, quia desinit esse futura : at ex hoc potius sic instauro rationem : Fateor equidem objectum spei esse bonum arduum possibile, non quomodocumque, sed quod futurum expectatur et judicatur ; est enim spes certa expectatio futuræ beatitudinis, et quod speratur, non est rei possibilitas, sed futuritio prudenter expectata, et alliciens voluntatem ; atqui salus æterna non est minus futura reprobo post revelationem, atque ante illam : salus enim potest esse futura certitudine absoluta, cui non possit subesse falsum, vel certitudine conditionata, id est ex bonis operibus a gratia oblata elicitis ; reprobus autem ante revelationem non habet certitudinem absolutam, cui sua spes innitatur, cum de facto non sit salutem consecuturus, et a gloria sit propter peccata exclusus : in tantum ergo spes ejus habet certitudinem, in tantum illi beatitudo futura est, in quantum divina misericordia parata est illi ea conferre auxilia, quibus, nisi per ipsum steterit, salutem consequetur ; nec deficiet a consecutione beatitudinis ex defectu divinæ misericordiæ, vel omnipotentiæ, cui spes subnixa est, sed ex instabilitate et malitia liberi arbitrii adjutorio divino obicem ponentis, et gratiam Dei in vacuum recipientis. Atqui post revelationem beatitudo est eodem modo futura, non quidem certitudine absoluta, quæ nunquam fuit respectu reprobi ; sed conditionata, fundata in divina misericordia effundente auxilia et in libertate humana auxiliis illis bene uti valente : revelatio enim nec auxilia sufficientia semovet, nec potestatem illis bene utendi voluntati adimit. Ergo eodem plane modo beatitudo remanet reprobo post revelationem futura, quo erat ante revelationem.

Ratio vero a posteriori nostræ sententiæ non deest : si posita revelatione homo non posset, nec teneretur sperare beatitudinem, non teneretur etiam ad observationem legis post prædictam revelationem, subindeque posset sese omni vitio citra culpam dedere, quod horrendum, et falsum est ; et tamen aperte sequitur : qui enim non tenetur ad prosequendum finem, nec ad media prosequenda teneri potest, quibus ad talem finem pervenitur ; bona autem opera, et fuga peccati, media sunt ad beatitudinem et summum bonum Deum obtinendum : ergo qui ad Deum obtinendum non tenetur tendere, nec ad bona agendum potest obligari. Sequeretur rursum, quod, si revelatio damnationis ob peccatum infligendæ præceptum spei evacuaret, revelatio etiam futuri peccati, illius evadendi spem auferret, subindeque evitandi illius obligationem adimeret, cum nullus ab eo peccato fugiendo teneatur, cujus vitandi spem non habet, sed desperationem. Consequens est falsum : ergo et antecedens. Sequela majoris est evidens. Sicut enim peccatum est libere, etiam posita revelatione committendum : ita beatitudo ob libera peccata amittenda. Minor vero, seu falsitas consequentis est etiam perspicua ; quia, si liceret desperare de evitando peccato revelato, si illud consequenter liceret non cavere, si non liceret conari ad illud

evitandum, nullo modo peccasset Petrus blasphemiam proferendo, nec ad Christum confitendum debuisset conari ; quia futura ejus negatio fuerat revelata. Non peccasset etiam Judas Iscariotes infando proditionis flagitio, quia ejus execrabile facinus Veritas prædixerat, dicens Matth. XXVI : *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Respondens autem Judas, qui tradidit eum : Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi : Tu dixisti.*

Sentiunt vim hujus argumenti adversarii, et ideo vel illud omittunt, ut videre est in P. Gonet, in congerendis alioquin pro utraque parte argumentis satis sollicitus ; vel in ipso solvendo inter se pugnant. Aliqui enim, quos sequitur M. Serra, volunt quod post revelationem homo non teneretur sperare evasionem peccati ; addunt tamen, inde non sequi, ipsum non teneri cavere peccatum ; quia, inquiunt, spes evadendi peccatum non est ita necessaria, ut absque ea caveri non possit, nec vitari consensus in peccatum ; alias quando peccatum cavemus, actum spei elicere teneremur, quod patet esse falsum ; sufficit ergo ad obligationem cavendi peccati, non esse ligatam voluntatem, et hominem posse illud evitare ; quæ potestas per revelationem non aufertur.

Verum hæc responsio non solvit, sed auget difficultatem. Impossibile enim intellectu est, quod homo possit, et debeat illud cavere peccatum, cujus evitatio est desperata ; qua enim prudentia conabimur illud cavere et conari ne contingat, cujus impeditio sperari non potest ? Nullus certe, nisi stultus, aliquid aggreditur, nisi se illud effecturum prudenter speret. Ergo dicere tunc hominem post revelationem non posse sperare evasionem peccati, et tamen teneri ad illud cavendum, est pugnantia loqui. Accedit, quia sæpe contingit, peccatum non esse facile vitatu, sed propter ingruentem tentationis impetum non nisi magno labore superatur : ergo, cum tunc currat objectum spei, scilicet futurum arduum, impossibile omnino est, quod voluntas illud vitet, vel quod ad illud vitandum teneatur absque spe saltem virtuali objicientem sese difficultatem evincendi.

Quare alii respondent, quod, si Deus alicui revelaret peccatum futurum, teneretur homo peccati evasionem in sensu diviso sperare, sed non in sensu composito revelationis. Qua etiam distinctione utentes dicunt illum cui facta est revelatio suæ damnationis, teneri in sensu diviso revelationis sperare beatitudinem, sed non in sensu composito illius : ex quo, inquiunt, non sequitur, quod homo non teneatur cavere peccatum, quia in sensu diviso tenetur illius evasionem sperare.

Sed hæc solutio præcedenti nihilo melior est, sed potius longe et fere immensum deterior. Ex ea enim sequitur primo, quod, sicut homo post revelationem damnationis suæ, quamvis teneatur in sensu diviso suam salutem sperare, eam tamen in sensu composito revelationis prosequi, ad eamque obtinendam conari minime obligatur : ita ille, cui facta est revelatio peccati futuri, nec occasionem peccati fugere, nec illud in tentatione vitare tenebitur, quia solum in sensu diviso revelationis illius fugam sperare tenetur. Deinde, teneri in sensu diviso ad sperandum, est posito quod non detur talis revelatio, non teneri hominem ad eliciendum actum spei; nam sensus ille divisus non cadit supra potentiam, sed supra revelationem. Atqui eodem modo, et non alio tenetur fugere peccatum, quo tenetur fugam illam sperare. Ergo, cum in sensu composito revelationis non possit fugam peccati sperare, nequit etiam peccatum illud in sensu composito revelationis effugere. Et sic argumentum manet in sua vi. Quod si dicas, quod stante revelatione potest in sensu diviso vitare peccatum, id est, retinet potentiam expeditam ad evitandum peccatum secundum se spectatum (quæ est vera sensus divisi intelligentia), bene est ; nam similiter dicam, quod ideo tenetur stante revelatione sperare beatitudinem, quia ad illam secundum se expectatam contendere potest, nec eam potentiam tollit revelatio.

Objicies : Objectum spei est bonum arduum, quod hic et nunc prudenter judicatur futurum ; atqui respectu illius cui facta esset revelatio damnationis, beatitudo nequit habere rationem boni ardui, quod prudenter futurum judicetur. Ergo posita tali revelatione objectum spei enervatur, subindeque beatitudo nequit sperari. Major a nobis supra concessa est. Minor vero probatur. Respectu hujus, qui habet judicium certum de non fruitione beatitudinis, non potest beatitudo habere rationem objecti, quod prudenter judicetur esse futurum ; quod enim certo judicatur non futurum, non potest prudenter judicari futurum. Sed homo, cui facta esset

præfata revelatio, haberet judicium certum de non futuritione beatitudinis, teneretur quippe homo ille adhibere fidem Deo revelanti, qui nec falli, nec fallere potest ; revelanti, inquam, beatitudinem non esse futuram : ergo homo ille haberet judicium certum, beatitudinem illam non esse futuram, sicut haberet judicium certum Deum sibi vera revelasse. Ergo impossibile esset, quod tunc voluntas prosequeretur beatitudinem, nisi possibile sit, voluntatem ferri in objectum aliter, quam ab intellectu proponatur.

Respondeo objectionem illam ex dictis esse occupatam. Et quidem mihi semper displicuit eorum auctorum nostræ sententiæ responsio, qui dicunt ideo hominem post illam revelationem eatenus posse respicere beatitudinem ut futuram, quatenus potest illi revelationi assensum detrectare ; displicuit, inquam, semper hæc responsio, et etiamnum displicet ; tum quia homo ille ut non peccaret contra spem, peccaret contra fidem, quia ut posset sperare, auctoritatem Dei revelantis sibi conspicuam, ut suppono, contemneret dum ei debitum non præberet assensum ; tum quia punctum difficultatis præsentis in hoc situm est, utrum homo per veram revelationem de sua damnatione ex malitia sua et obstinatione proveniente certus possit, et debeat salutem sperare : unde supponimus in hac quæstione illum revelationi illi assensum præbiturum.

Ad objectionem ergo ex dictis in secunda confirmatione respondetur, posita revelatione beatitudinem posse apprehendi ut futuram reprobo eodem modo, quo ante revelationem ; quia nunquam illa salus fuit futura et certa futuritione et certitudine absoluta, sed conditionata, fundata in auxiliis divinis et bono usu liberi arbitrii. Quando enim salutem speramus, non ita speramus, ut simus de salute absolute securi, alias in timore, et tremore operari salutem Apostolus non juberet ; sed ita speramus, quia ad illam, si volumus, possumus cum Dei gratia omnibus oblata pervenire : at post revelationem potest reprobus cum gratia sibi oblata ad salutem, si voluerit, pervenire. Ergo potest reprobus post revelationem apprehendere beatitudinem ut futuram futuritione conditionata, quæ sola desideratur ad objectum spei. Quare corrigenda est imaginatio, et per intellectum res secundum se, et ex meritis objecti consideranda. Cum ergo beatitudo post revelationem sit possibilis, et futura conditionate, ob collata auxilia, sufficientiam et illæsam voluntatis libertatem, etiam post revelationem habet beatitudo ratione futuri sufficientis, ut terminet motum spei. Nec est ulla repugnantia, vel pugna judiciorum, dum intellectus per revelationem judicat damnationem esse futuram absolute, et per auxilia sibi collata, et oblata, ac per integritatem voluntatis salutem suam esse conditionate futuram ; quia nihil repugnat aliquid esse futurum (conditionate præsertim) sub una ratione, et sub alia consideratione non esse futurum.

Quod celebri exemplo, et in Schola S. Thomæ frequenti illustrari potest : Deus vult conditionate per voluntatem antecedentem salutem reprobi, et vult absolute per voluntatem consequentem ipsum non salvari ; estne in divina voluntate discordia, vel pugna in judicio divino tam diverse de eodem pronuntiante? Absit, absurdum est, impium est et blasphemum. Quomodo ergo hanc voluntatis divinæ apparentem pugnam conciliabimus ? Quia nimirum voluntas antecedens fertur in salutem secundum se, et præbet auxilia sufficientia, ratione quorum salus illa inchoative futura est, et per illa ad optatum salutis exitum perveniret reprobus, si vellet. Voluntas vero consequens respicit salutem hic et nunc omnibus circumstantiis vestitam, et ob malitiam peccatoris non conferendam ; et sic de eadem salute sunt duæ nostro modo concipiendi in Deo voluntates, vel potius duæ ejusdem voluntatis ad idem objectum diversimode consideratum connotationes. Sic ergo reprobus post acceptam damnationis suæ ob peccata infligendæ revelationem, potest salutem et ut futuram, et ut non futuram sub diversa consideratione respicere ; futuram ex auxilio divino, si velit ; non futuram ex malitia sua in peccato obfirmanda. Ergo cum aliquo vero sensu sit futura, potest eam sub ea ratione sperare, sicut eam divina voluntas voluntate antecedente velle : si autem sperare potest, utique debet, cum ad eam sperandam teneatur, nec per revelationem a præcepto eximatur. Ex quibus facile distingues in forma majorem : objectum spei est bonum, quod prudenter judicatur futurum futuritione conditionata, fundata in auxilio divino, et bono usu liberi arbitrii, concedo ; futuritione absoluta, cui non possit subesse falsum, nego. Nam ante revelationem reprobus sperabat salutem,

quæ tamen non erat absolute futura. Et similiter distinguenda est minor : post revelationem beatitudo nequit habere rationem boni futuri absoluti, concedo ; futuri conditionati, nego. Nam post revelationem, sicut et post præscientiam, si velit, potest salvari. Ad probationem similiter distingue : quod certo judicatur non futurum absolute, non potest prudenter judicari futurum absolute, concedo. Non potest prudenter judicari futurum conditionate, etsi voluntas divina gratia adjuta velit, nego. Qua distinctione satis, superque explicata, sponte cadunt omnia adversariorum argumenta. Quia, sicut evidentia in attestante non tollit fidem, quia non destruit intrinsecam rei obscuritatem ; ita evidens attestatio, et revelatio futuræ damnationis non tollit spem, quia non destruit intrinsecam boni possibilitatem et futuritionem conditionatam. Maxime quia spes, ejusque certitudo, tanquam rationi formali innititur divinæ misericordiæ, quæ eadem manet ; damnatio autem revelatur futura, non ex defectu misericordiæ et omnipotentiæ Dei, sed ex libera voluntatis malitia ; ergo post revelationem manet semper ratio formalis sperandi, sicut post evidentiam in attestante ratio formalis credendi.

Instabis aliquot exemplis : Primo, si Deus revelaret alicui ipsum centum duntaxat gradus gloriæ, et non amplius consecuturum, ille non plures sperare posset, quantumvis alii innumeri sint beneficio auxiliorum oblatorum possibiles. Secundo, si Deus alicui revelaret, se pœnas in purgatorio luiturum, frustra ille ab iisdem cruciatibus immunitatem speraret. Tertio, si Deus alicui damnationem alterius revelaret, v. g., Petro damnationem Judæ manifestaret, certe Petrus non posset illi beatitudinem sperare, nec pro illa orare, ut expresse docet August. lib. 21. *de Civit.* cap. 24 : « Si de aliquibus, » inquit, « ita Ecclesia certa esset, ut qui sunt illi, etiam nosset, qui licet adhuc in hac vita sint constituti, tamen prædestinati sunt in æternum ignem ire cum diabolo, tam pro eis non oraret, quam nec pro ipso. » Sane nullus est, qui de salute Antichristi, qui filius erit perditionis, speret ; nullus qui de ea desperando peccet.

Respondeo hæc omnia exempla claudicare. Primum quidem, quia, licet sit præceptum sperare salutem, et Deum ut mercedem nostram magnam nimis intendere, et ad eum scopum recta collimare ; gradus tamen gloriæ non cadunt sub præcepto : unde cui facta esset revelatio et promissio centum graduum gloriæ, gratias agere deberet, et ad illos obtinendos pro virili conari, et ad plures contendere, ut posset ad illos pervenire. Nam in via Dei ad summa aspirare debet, qui mediocria vult sibi asciscere et jaculatores imitari, qui ut scopum, in quem collineant, attingant, aliquid sublimius intendunt, ut quod proponunt, efficiant. Secundum etiam exemplum frigidum est : ille enim qui per revelationem sciret, se pœnis in Purgatorio culpas suas expiaturum, non inani fiducia, deberet ad illas evitandas conari, sed abstinere a peccatis, quæ materiam ultricibus illis flammis ministrant ; gratias etiam Deo agere teneretur, quod culpas suas piaculari igne per aliquod tempus purgare dignetur. Maxime quia non est præceptum sperandi salutem sine prævio Purgatorio ; sed præceptum spei theologicæ nunquam, vel nusquam dispensationem pati potest. Tertium denique exemplum, sicut et quartum de Antichristo, toto cœlo discrepat. Magna enim est differentia inter salutem propriam et alienam, quia aliena non est in nostra manu et potestate, sicut nostra : unde quandiu possumus velle salutem (et semper possumus cum gratia Dei semper oblata) tandiu sperare valemus. At vero voluntatis alienæ non sumus domini, unde certiores facti de eorum malitiæ obstinatione, sicut voluntatem eorum flectere non possumus, ita nec pro ea orare tenemur.

Hinc sequitur, posita revelatione futuræ damnationis, hominem non sine peccato desperare, quia desperatio est actus intrinsece malus, divinæ misericordiæ, et omnipotentiæ injurius, oppositusque actui intrinsece bono, scilicet actui virtutis spei : ergo ille actus est semper, et pro semper prohibitus, nec potest ulla prorsus circumstantia honestari, vel a malitia purgari, cum includat odium, et detestationem beatitudinis, et Deo bono nostro visione possidendo, ejusque auxilio diffidat.

Plures alias minutiores objectiones missas facio ; unam, aut alteram delibabo, ut ex aliis judicium feratur. In inferno, inquiunt, damnati non possunt sperare, nec peccant desperando, ut docet D. Thom. q. 20. art. 1. ad 3. Ergo nec homo, cui fieret revelatio futuræ damnationis, non peccaret desperando ; ideo enim illi sperare non possunt, quia certo judicant se nunquam liberatum

iri ; idem autem judicium haberet reprobus post factam sibi revelationem. Idipsum aliis magis injuriis, quam rationibus confirmant, quia, aiunt, insanus foret ille homo, qui beatitudinem speraret, quam certo sciret se non obtenturum ; sicut stultus esset infirmus, qui morbum desparatum sanari confideret. Verum hæ ratiuncularum fallaciæ sponte sua abeunt in fumum, quia Deus decrevit auxilia sufficientia subtrahere damnatis, nec est in potestate infirmi desperatam sanitatem restaurare. « Damnati, » inquit D. Thomas loc. citato, « non sunt in statu sperandi propter impossibilitatem reditus ad beatitudinem ; et ideo quod non sperant, non imputatur eis ad culpam, sed est pars damnationis ipsorum. Sicut etiam in statu viæ, si quis desperaret de eo, quod non est natus adipisci, non esset peccatum : puta si medicus desperet de curatione infirmi. » At, quandiu homo est in statu viæ, etiam post illam revelationem, nec illi impossibilis est beatitudo, sed est bonum, quod homo natus est adipisci, et quod est debitum adipisci : unde homo ille, et a damnato, et ab infirmo desperatæ sanitatis, juxta doctrinam D. Thomæ plane differret.

Majorem difficultatem invenio in verbis S. Thomæ, quorum tamen adversarii non meminerunt. Etenim S. Doctor quæst. 23. *de Verit.* art. 8. ad 2. ait, quod « talis revelatio cogeret hominem desperare » ; et ideo ait, « non posse fieri de potentia ordinata. » Ex quo satis clare deduci videtur, hominem post talem revelationem desperando non peccare ; ad peccatum enim cogi non potest nec potest Deus præcipere actum spei, ad cujus oppositum ejus revelatio cogit. Ergo non obligaret præceptum spei illum cui futura damnatio revelata esset.

Fateor eam auctoritatem non levem ingerere difficultatem, nisi ejus solutio ex verbis S. Thomæ erueretur. Cum enim S. Doctor eo loci affirmaret, Deum de potentia absoluta posse alicui damnationem revelare, non tamen de potentia ordinata, quia talis revelatio cogeret eum desperare, manifeste sequitur verba S. Thomæ aliquo egere interpretamento. Si enim talis revelatio cogeret hominem ad desperationem coactione perfecta, non solum de potentia ordinata, ut ibi infert, sed nec de absoluta posset talis revelatio fieri, quia voluntatem liberam nec de potentia absoluta Deus cogere potest. Vult ergo S. Thomas, talem revelationem non esse de potentia ordinata possibilem, quia cogeret hominem ad desperandum, id est, attenta infirmitate humana pauci, vel fere nulli invenirentur, qui in motum desperationis non prorumperent, eo modo loquendi, quo dicimus eum, qui est in actuali peccati occasione, ad peccatum iteratum cogi, quia vix, ac ne vix quidem præsentis occasionis illecebris resistere volet, licet absolute posset.

REFLEXIO.

In verbis tuis supersperavi, Psalm. CXVIII. Non solum speras, sed supersperas, Propheta sancte : supra quid, sodes, speras ? Supra id omne, inquit, quod dici potest ; supra id, quod ab homine cogitari ; supra id, quod dixerunt Scripturæ ; supra id, quod prædixerunt unquam Prophetæ ; supra id, quod Sancti unquam annuntiarunt nobis. Supersperavi in misericordia, quæ cum infinita sit, spem omnem longe excedit. Supersperavi in verbis tuis supra cœlum et terram duraturis, amplius procul dubio duraturis, quam promiserunt. Supersperavi in promissis tuis merita excedentibus et vota, quia, licet magna sint quæ promisit, majus tamen est quod futurum est. « Extendat anima cupiditatem, » inquit Augustinus tract. 24. *in Joan.*, « et sinu capaciore quærat comprehendere quod nec oculus vidit, nec auris audivit. » Desiderari potest, concupisci potest, suspirari potest : tamen illud digne cogitari, et verbis explicari non potest ; quia procul dubio plus futurum est quam dici potest.

Supersperavi plane, quia, etiamsi me occideris, in te sperabo, etiamsi infligendam mihi propter peccata mea sempiternam pœnam sciam ; quia, tametsi malus sim, non desinis esse bonus, nec me deseris, nisi prius a me deseraris. Ergone quia desum gratiæ tuæ, non confidam gratiæ tuæ ? Ergone non sperabo in te, quia perseveranter volo vivere contra te? Ergo malitia mea mihi nota, et revelata dimetiar clementiam tuam ? Absit, injustum est. Sed timeo, lector, ne nulla vel infirma sit spes tua, quem nec promissa alliciunt, nec minæ terrent. « Miserum me ! » (Lamentatio est Jeremiæ Christiani, Salviani scilicet lib. 2. *ad Ecclesiam Cathol.*) « Puto non creditur Deo. Quis promissis cœlestibus fidem commodat, et non agit ut esse possit particeps promissorum ? » Si promissis divinis fidis, si in ipsum speras, cur ad eum crebris orationibus non recurris ? Si futura

expectas, cur a Deo terrenis hæres? cur in via torpes? cur jaces in arena? Hinc tibi gehenna, inde corona paratur; et inter hanc et illam te medium nugari libet, oscitare delectat, nec præmiis traheris, nec periculis terreris, nec cupidus, nec pavidus.

CAPUT II.

DE SACRO DOMINI TIMORE.

Quamvis spes christiana et theologica debeat dici simpliciter certa, infallibilis et firma, tamen, quia gratia potest in nobis deficere, merito spei fiduciam sacri timoris moderata formidine temperamus, juxta illud Apostolicum oraculum Rom. XI : *Tu autem fide stans, noli altum sapere, sed time.* Recte quidem asserit D. Thomas quæst. 18. art. 8. spei nostræ certitudinem eximiam ; quia, inquit, licet certitudo potissimum in vi cognoscitiva inveniatur, participative tamen in omni eo, quod a vi cognoscitiva infallibiliter movetur, invenitur : spes autem movetur a fide, quæ omnibus habitibus intellectualibus certitudine antecellit ; per hoc enim cœlestia, et supernaturalia speramus, quia Deus revelavit sperantes in ipsum non confundendos in æternum : unde vere Tridentinum sess. 6. cap. 13. monet, quod « in Dei auxilio firmissimam spem collocare, et reponere omnes debent. » Quia, ut tradit Apost. Rom. V, *Spes non confundit.* Et ad Hæbr. VI : *Firmissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tuendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus tutam, ac firmam.* Hæc, inquam, recte asserit D. Thomas, futura obtinere confidit, sacri timoris tractationem subnectit quæst. 19, quo speratum bonum amittere vereamur. Quia, ut ait Magnus Gregor. lib. 29. *Moral.* cap. 9, « debet profecto, debet non solum in spe esse securitas, sed etiam timor in conversatione, ut et illa certantes foveat, et iste torpentes pungat. »

Porro hæc consideratio non parum utilis erit ; initium enim sapientiæ timor Domini. Quia, ut optime explicat D. Thomas art. 7, licet fides sit initium sapientiæ, quantum ad ejus essentiam, quia articuli fidei sunt sicut prima principia sapientiæ, prout est cognoscitiva : verum quia sapientia apud Christianos nedum ut cognoscitiva consideratur, sed prout est directiva actionum humanarum secundum rationes divinas ; ideo timor est initium sapientiæ quantum ad effectum, quia ex illo sapientia incipit operari, sicut a fundamento ædificator incipit domus constructionem ; per timorem enim non solum homo relinquit peccatum, sicque animum ad sapientiæ ingressum apparat ; sed etiam per timorem castum majestatem divinam reveretur, seque illi subjicit. Homo autem Deo reverenti timore subjectus, facile vitæ suæ seriem secundum rationes divinas regulat, quod est Christianæ sapientiæ officium. Hinc sacer ille timor comparatur ad totam vitam humanam per sapientiam Dei regulatam, sicut radix ad arborem. Unde dicitur Eccles. I : *Radix sapientiæ est timere Dominum, rami enim illius longævi.* Ille ergo incipit christiane sapere, qui Deum incipit timere ; quia Christiana sapientia sine amore Dei nulla invenitur ; timor autem introducit caritatem sicut setalinum, ut August. tract. 9. *in canon. Joan.* edisserit. Ejus ergo tam necessarii timoris naturam, partes, præcepta, aliaque ad ipsum spectantia speculemur.

SPECULATIO I.

Timor malum timet, et a Deo timet. Dividitur in filialem, seu castum, initialem, servilem et mundanum.

Prima pars explicat objectum *quod*, ut vocant et objectum *quo* timoris : objectum quod est malum, quod refugit ; timor enim fugam importat, fuga autem respicit malum sicut prosecutio bonum : objectum vero *quo* timoris est Deus, a quo malum inferri potest. Et ratio est, quia, sicut spes habet duplex objectum, quorum unum est bonum futurum arduum, cujus assecutionem expectat, aliud est auxilium, quo tale bonum se posse adipisci confidit, ita timor duo respicit, nimirum malum quod refugit, et illud a quo malum inferri potest. Priori modo Deus, qui est purum et summum bonum, et ipsa bonitatis essentia, objectum timoris esse non potest ; posteriori tamen modo a timore respici potest, in quantum ab ipso nobis impendere aliquod malum potest ; malum quidem pœnæ, quod positive infligere potest ; malum etiam culpæ, quod permittere potest, non quidem impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam. Certe, sicut in Deo non solam misericordiam, sed etiam justitiam considerare possumus ; illam, qua succurrit miseris, istam qua punit peccantes : ita Deus potest esse objectum quo spei, et

timoris, id est propter quem speramus, propter quem et timemus : sicut enim consideratio divinæ misericordiæ spem ciet, ita meditatio justitiæ timorem incutit salutarem.

Dices : Hinc sequitur, timorem respicere Deum non ut objectum, sed ut causam efficientem, vel infligentem malum, quod est unicum timoris objectum.

Respondeo, quod, licet timor respiciat Deum tanquam causam objecti sui, scilicet mali ; hoc tamen non vetat quin Deus sit objectum *quo*, seu propter quod timet. Nam etiam spes, teste D. Thoma q. 17. art. 5. respicit objectum a quo sperat ut causam efficientem ; Deus namque ut auxilians importat rationem causæ efficientis. Ad cujus pleniorem intellectum adverte, quod, licet causa efficiens habitum spei, vel donum timoris non possit esse objectum spei, vel timoris ; causa enim efficiens, qua talis, non specificat habitum, sed illum producit et infundit ; specificatio autem petitur ab objecto ad genus causæ formalis extrinsecæ pertinente. Attamen causa efficiens, seu parans auxilia ad beatitudinem obtinendam necessaria, vel intentans mala formidanda, habet rationem objecti et motivi propter quod merito speramus, merito timemus ; quia, licet causa illa sit efficiens auxiliorum adjuvantium, vel malorum impendentium, est tamen causa formalis extrinseca, sed motiva per ordinem ad sperantem et timentem.

Instabis : Magnum intercedit discrimen spem inter et timorem : nam de intrinseca ratione spei est respicere bonum ab aliquo concedendum ; non est autem de ratione timoris ut habeat a quo timeat, sed duntaxat quod timeat, ut patet in timore culpæ ut culpa est, quam a Deo sibi infligi nemo timere potest, cum culpæ Deus non sit auctor, sed ultor.

Respondeo, quod, licet, ut postea diccmus, non possit dari timor de culpa ut culpa est, seu ut est voluntaria, tamen nihil inde efficitur contra nos : tum quia culpam timet timor filialis, ut est separatio a Deo ; unde tunc Deus habet objectum *quo* timoris, quatenus vel ab ipso, vel per comparationem ad ipsum, grande malum, separatio nimirum a Deo, quæ est malorum maximum, imminere potest, tum quia, licet culpa non sit a Deo causante, est tamen a Deo permittente unam culpam in pœnam præcedentis peccati, juxta illud : *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.* Tum demum, quod, licet timor non habeat aliquando a quo timeat, tamen negandum non est, quod quando habet a quo timeat, illud non sit objectum propter quod timet : sicut, licet spes naturalis aliquando confidat aliquid adipisci propria virtute, aliquando vero auxilio alterius, tamen in hoc secundo casu illud a quo sperat auxilium, habet rationem objecti *quo*, vel *cui* confidit, et propter quod bonum expectatum obtinere sibi pollicetur.

Secunda pars tradens divisionem timoris in filialem, seu castum, initialem, servilem et mundanum, explicatur simul et probatur : cum enim objectum timoris sit malum, quod formidat, si propter malum, quod refugit, recedit a Deo, timor est mundanus ; si autem propter malum, quod refugit, convertitur ad Deum formidine pœnæ, est timor servilis ; si autem horrore culpæ, et majestatis divinæ reverentia ad Deum accedimus, est timor filialis : filiorum enim est timere offensam patris. Qui timor dicitur etiam castus, quia non quæ sua sunt, quærit, sed quæ Dei, cui ut patri, et ut sponso caritate copulatur, juxta illud : *Accepistis adoptionem filiorum, in quo clamavimus : Abba Pater.* Et illud : *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Quod si propter utrumque timet, pœnam scilicet imminentem, et amorem divinum, quem violare veretur, est timor initialis, sic dictus non ex eo, quod sit initium sapientiæ, id enim longe potiori jure timori filiali competit, sed quia incipientium proprius est ; perfecti enim non partim timore, partim amore, sed una Dei dilectione moventur ; perfecta quippe caritas foras mittit timorem, ut dicitur I. Joan. II. Unde non differt timor initialis essentialiter a filiali, sed sicut caritas perfecta et imperfecta, incipiens et consummata.

Scio quidem, hanc doctrinam displicere Durando in. 1. dist. 34. quæst. 5, quia, inquit, timor initialis et castus habent diversa objecta : objectum enim initialis est utrumque malum, culpæ et gehennæ ; objectum vero casti timoris est sola offensa Dei summe dilecti : ergo timores illi specie distinguuntur. Maxime quia, sicut impossibile est duos actus cognoscendi esse simul in eadem potentia intellectiva, ita repugnat duos actus in eadem potentia appetitiva reperiri, quorum unus timeat pœnam, alter Dei offensam reformidet. Verum hæ ratiuncularum effu-

ciæ facili negotio discutiuntur. Prima quidem : nam falsum est, quod objectum timoris initialis sit pœna, hoc enim non dixit S. Doctor, sed quod timor initialis ratione adjuncti timoris servilis, quem initio conversionis compatitur, formidat pœnam, quamvis ratione sui culpam timeat, et Deum vereatur et revereatur. Secunda etiam objectio nihilo fortior est ; quia, sicut in intellectu plures dari possunt actus intelligendi subordinati, et per modum unius, ita in appetitu plures actus inter se ordinatos reperiri quid vetat? Ergo in proposito poterit formido culpæ, et timor pœnæ in eodem incipiente in ordine ad eamdem conversionem inveniri.

Si autem quæras, quomodo differant timor servilis, et filialis? Respondebo cum D. Thoma art. 5. timores illos differre specie; nam, sicut actus, et habitus distinguuntur per objecta, ita et timores, At timor servilis et filialis habent diversum objectum ; objectum namque timoris servilis est malum pœnæ, objectum vero timoris filialis est malum culpæ. Et, quamvis uterque timor respiciat Deum tanquam objectum *quo*, seu propter quod timet, longe tamen diversa ratione et habitudine in Deum fertur : timor enim servilis respicit Deum sicut principium inflictivum pœnarum, timor vero filialis respicit Deum, non sicut principium culpæ, sed potius sicut amandum terminum, a quo refugit separari per culpam. « Ex hoc objecto, quod est Deus (inquit D. Thomas art. 5. ad 2.) non consequitur (in utroque illo timore) identitas speciei, quia etiam motus naturales secundum habitudinem diversam ad aliquem terminum specie diversificantur : non enim idem est motus specie, qui est ab albedine, et qui est ad albedinem. »

REFLEXIO.

Deum time, hoc est enim omnis homo. Si hoc est omnis homo : Ergo sine hoc nihil est omnis homo, infert D. Bernardus. Ergo si stas, noli altum sapere, sed time, sed cum metu, sed cum tremore salutem tuam operare, sed sollicitus sub potenti manu Dei humiliare ; quia qualis sis apud Deum, nosse non potes, nisi ex parte ; et qualis futurus sis, nosse tibi penitus impossibile est. Si peccator es, expavesce, et semper quasi tumentes super te fluctus time Deum, quia pondus justitiæ ejus ferre non poteris, nec brachii fortitudinem sustinere. Si justus es, ne time minus, quia, ut præclare Prosper epist. 84, « vigilant tentatoris insidiæ, ut ubi proficit devotio, suprepat elatio. Quanto ergo in mandatis Dei quique proficiunt, tanto majores habent causas formidinis, et tremoris : ne de ipsis probitatis argumentis mens sibi bene conscia, et laudis avida, in superbiæ rapiatur excessus, et fiat immunda vanitate, dum sibi videtur clara virtute. » An nescis quod ipsa justitia justis timenda est, ne ipsis operibus pietatis elati deserantur ope gratiæ, et remaneant in infirmitate naturæ ? An nescis, quod Christus Sol justitiæ, qui justitias dilexit, contestatur non venisse se vocare justos, sed peccatores ; non quod veros justos negligat, aut non vocet justus Dominus ; sed quia arrogantes, et sibi justitiam tribuentes, quive se justos dicunt, juste reprobat amator æquitatis : « usurpatores justitiæ non vocantur ad gratiam, » inquit Ambr. lib. 5. *in Lucam.*

An non timebit qui nescit, an odio, vel amore dignus sit ? An non merito omnem metum sibi vendicabit negotium unicum, negotium negotiorum, opus salutis, æterni gaudii, vel mœroris ? Ita plane non paveat, per me licet, sit intrepidus, sit securus, qui potest dicere : Ego de electis sum, ego de prædestinatis ad vitam, ego de numero filiorum. Ecquis tam temerarius hæc præsumat, cum in remotissimo ab humana cogitatione secreto de nullo ante mortem prænunciari liceat, aut possit, quod in electorum gloria sit futurus ? Non paveat, non formidet, non configat timore carnes suas, qui ignorat Deum esse terribilem in consiliis super filios hominum ; qui nescit propositum Dei super omnes manere immobile ; qui non credit utrinque stare fixam sententiam æternitatis, et in iis, qui salvi fiunt, et in iis, qui pereunt ; quive illud Augustini lib. 10. *de Ovibus*, non audivit : « Ovem te putas, hircum te forte novit Deus. » Ergo nihil timore Dei justum magis, nihil magis necessarium. Si mari, ejusque fluctibus mortem e vestigio minitantibus non credit nauta, licet in modum stagni fusum æquor arrideat, licet vix summa tacentis elementi vento terga crispentur, nec ejus tranquillitati confidit, quia momento mare vertitur, et eodem die ubi luserunt navigia, sorbentur ; quanto magis in hujus vitæ lubrico per turbulentissimi maris procellas atque discrimina vecti jure omnia verentur, omnia timent? « Fratres, » ait August. *in Psal.* LXXX, « nimis timendum

esse volo, melius est enim non vobis dare securitatem malam ; non dabo quod non accipio ; timens terreo ; securos vos facerem, si securus ego fierem ; ignem æternum timeo. » Nec minus nervose et vivide Bern. in sermone *de Verbis Job :* « Unde nobis ista dissimulatio est, fratres mei ? Unde hæc tam perniciosa tepiditas ? Unde hæc securitas maledicta ? Quid seducimus miseri nosmetipsos ? Forsitan jam divites facti sumus ? Forsitan jam regnamus ? Nonne ostium domus nostræ horribiles spiritus illi obsident ? Nonne exitum nostrum larvales illæ facies præstolantur ? Quis ille pavor erit, o anima mea, cum dimissis omnibus, quorum tibi est tam jucunda præsentia, tam gratus aspectus, cohabitatio ista tam familiaris, sola ingrediens incognitam penitus regionem occursantia tibi catervatim teterrima illa monstra videbis ? Quis tibi in die tantæ necessitatis occurret ? Quis tuebitur a rugientibus præparatis ad escam ? Quis consolabitur ? Quis deducet ? Filioli mei, memoremur hæc novissima nostra, ut non peccemus. »

SPECULATIO II.

Timoris mundani, et servilis labes percensentur.

Primo certum est, timorem mundanum esse simpliciter malum et peccatum, cum per illum homo recedat a Deo propter malum, quod timet ab hominibus, quod malum utique non timeret, nisi mundum plus nimio amaret ; et ideo timor mundanus appellatur, quia bona mundana, quæ amat, timet amittere ; quia, ut præclare dixit Augustinus, « cum dolore non amittitur, nisi quod cum amore possidetur. » Et, licet naturæ hominis consentaneum sit proprii corporis detrimentum, cæterorumque bonorum mundanorum refugere jacturam, attamen quod propter caducas transitorii boni commoditates et nugas nugarum homo a summo bono Deo, et a bono rationis in virtute sito recedat, perversitas est ipsi Philosopho persuasa : nam 3. *Ethic.* cap. 1. ait quædam esse, scilicet turpia, ad quæ nullo timore aliquis debet cogi ; quia pejus est illa committere, quam pœnas quascumque pati. Ideo dicitur Matth. x : *Nolite timere eos, qui occidunt corpus :* ubi timorem mundanum reprobat, quo terrore mortis et tormentorum peccata patrantur : nam cæteroquin potestates a Deo hominibus prælatas timere licet, dum inferunt, et minantur pœnas, quibus a malo retrahunt peccatores ; qua in re Dei ministri sunt, divinæ justitiæ vicarii, legum vindices, boni communis conservatores, juxta illud Rom. xiii : *Minister Dei est, vindex in iram Dei, qui malum agit.*

Porro advertendum est, timorem mundanum dupliciter posse et solere ex amore nimio creaturarum derivari. Interdum enim ex affectu alterius peccati oritur, dum nimirum falsis perituræ voluptatis illecebris irretitus ea timet perdere, quæ amat : v. g., potest aliquis fidem veram coram tyranno confitendam negare ex immoderato divitiarum, quas possidet, vel illicitarum, quibus capitur, voluptatum amore : vel potest confessionem fidei detrectare solo mortis et tormentorum metu ex nimio vitæ et quietis amore exorto. In utroque casu timor ille semper nefarius, semper peccatum est : sed in priori vitium vitio accumulatur, et duplex peccatum patratur, et timor duplici deformitate sordet ; quia et timere malum corporis cum detrimento animæ peccatum est ; et timere malum illud ex alterius amore peccati, cumulus sceleris, et duplex iniquitas est. At vero qui solius amore vitæ et mortis pavore per se licito negat fidem, solius infidelitatis malitia afficitur, quia tunc timor ille ob solius circumstantiam effectus, non ex causa, et radice malus est, quin etiam, ut notat Cajetanus, licet semper ille timor peccatum sit, tamen ejus gravitas ex dolorum, et cruciatuum æternitate, et diræ mortis sævitia minuitur ; quia tentatio est magis humana, et hominum infirmitati conformior.

Secundo, licet timor servilis secundum suam substantiam bonus sit, servilitas tamen ejus mala est. Ita docet D. Thomas quæst. 20. art. 4. Prima pars colligitur ex variis Scripturæ, et Patrum testimoniis : nam Matth. xx. hunc timorem Veritas suadet, quem proinde bonum supponit : *Timete*, inquit, *eum, qui potest corpus, et animam perdere in gehennam.* Ad illum etiam Baptista Luc. iii. populos hortabatur, dicens : *Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira ? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.* Idem etiam tradunt Patres, non solum quia in illius laudes sæpe effusi sunt, sed etiam quia expresse bonum esse pronuntiant, præsertim Aug. *in Psalm.* cxxvii. his luculentissimis verbis : « Ille timor nondum

castus præsentiam Domini, et pœnas timet; timore facit quidquid boni facit, non timore amittendi bonum illud, sed timore patiendi illud malum ; non timet ne perdat amplexus pulcherrimi sponsi; sed timet ne mittatur in gehennam. Bonus est et iste timor, utilis est. » Unde Tridentinum proscripturum impium Lutheri dogma, quo dolorem ex timore pœnæ conceptum asserit hominem facere hypocritam et magis peccatorem, sic pronuntiat sess. 6. can. 8 : « Si quis dixerit, gehennæ metum, per quem ad misericordiam Dei de peccatis dolendo confugimus, vel a peccatis abstinemus, peccatum esse, aut peccatores pejores facere, anathema sit. »

Rationem indicat S. Doctor hic ad 3. Timor servilis secundum substantiam refugit malum pœnæ a Deo infligendæ : atqui bonum est refugere pœnam a Deo intentatam, nimirum gehennam ; sicut bonum est, et honestum amare bonum ei adversum, scilicet beatitudinem æternam ; bonitas enim et malitia timoris ex radice amoris pensanda est. Unde, cum beatitudo digna sit, quæ ametur, ita miseria, et summa inferni miseria odio et fuga digna est. Ergo laudabilis est, et bonus timor servilis secundum substantiam spectatus. Nec mirum est, timorem illum reprehendisse impium Lutherum, qui nec Deum timebat, nec homines reverebatur; et, cum venisset in profundum, omnia divina, ecclesiastica et humana contemnebat.

Secunda pars asserens, servilitatem timoris esse malum, ex eodem D. Thoma probatur. Servilitas in hoc consistit, ut pœna timeatur tanquam unum, et principale malum; et bonum, cui adversatur talis pœna, amatur tanquam ultimus finis Deo non subordinatus. « Ille, » inquit in corp. et ad 1, « facit aliquid timore servili, ut servilis est, qui bonum agit, non ut amet justitiam, sed solum ut pœnam timeat. » Et ad 2. ait, quod servilitas ex timore nascitur, in quantum scilicet homo affectum suum non vult subjicere jugo justitiæ per amorem. Ex quibus patet, eum, qui timet timore servili, velle sistere in solo timore pœnæ, ita ut nullatenus operetur bonum, nec fugiat peccatum, nisi quia urget imminens pœna cum expresso proposito non operandi bona, nisi solius formidine pœnæ. Atqui servilitas illa mala est, et opposita libertati charitatis : tum quia liber est, qui sui causa est, ex Philosopho 1. *Met.* cap. 2, servus vero e contra est, qui non causa sui est, id est qui non ex propria inclinatione, sed quasi ab extrinseco motus operatur; qui autem ex amore aliquid facit, quasi ex seipso operatur, quia ex interna amantis voluntatis propensione agit; qui vero ex puro timore servili, qua servili, absque ulla permixtione amoris honestatis, involuntarie saltem secundum quid, et contra propriam inclinationem agit. Tum quia timor servilis, qua talis, facit comparationem, magisque pœnam, quam culpam; imo non culpam, sed solam pœnam timet, implicite enim et virtualiter includit hunc affectum : peccatum non fugerem, si nulla ei impenderet pœna. Ergo servilis timor, qua servilis est, malus est, ut præclare docet Augustinus conc. 25. *in Psal.* CXVIII : « Timor iste, quo non amatur justitia, sed timetur pœna, servilis est, quia carnalis est, et ideo non crucifigit carnem. Vivit enim peccandi voluntas, quæ tunc apparet in opere, quando speratur impunitas. Cum vero pœna creditur secutura, latenter vivit, vivit tamen. Mallet enim licere, et dolet non licere quod lex vetat, quia non spiritualiter delectatur ejus bono, sed carnaliter malum metuit quod minatur. » Idipsum eleganter repetit ep. 44 : « Inaniter putat victorem se esse peccati, qui pœnæ timore non peccat. Quia, etsi non impletur foris negotium malæ cupiditatis, ipsa tamen mala cupiditas intus est hostis. Et quis coram Deo innocens invenitur, qui vult fieri quod vetatur, si subtrahas quod timetur? Ac per hoc in ipsa voluntate reus est, qui vult facere quod non licet fieri : sed ideo non facit, quia impune non potest. »

Quare Lutherani timorem pœnæ omnem reprobantes, confundunt timorem cum servilitate, quæ licet mala sit, timor tamen ipse secundum se bonus est. Unde S. Thomas docet, quod, si servilitas esset de ratione timoris pœnæ, timor ille foret simpliciter malus : verum servilitas non est de essentia timoris, sicut nec informitas de ratione fidei informis ; quia species timoris ex objecto, quod est pœna, accipitur, cui accidit quod bonum oppositum ametur tanquam ultimus finis, et pœna ut malum unicum timeatur. Stat ergo, servilitatem esse simpliciter malam, quia per illam non tollitur, sed permanet amor culpæ. Nam, ut ait Augustinus lib. 2. *ad Bonif.* cap. 9, « quando autem timore pœnæ, non amore justitiæ fit bonum, nondum bene fit bonum; nec fit in corde quod fieri videtur in opere, quando mallet homo

non facere, si posset impune. » Et lib. *de Nat. et Grat.* cap. 57 : « Sub lege est, qui timore supplicii, quod lex minatur, non amore justitiæ se sentit abstinere ab opere peccati, nondum liber, nec alienus a voluntate peccandi. In ipsa enim voluntate reus est, qua mallet, si fieri posset, non esse quod timet, ut occulte faciat, quod occulto desiderat. »

Tertio timor servilis non est donum Spiritus sancti. Quia, ut discurrit S. Doctor art. 9, licet timor pœnarum sit impulsus Spiritus sancti, non quidem inhabitantis, sed moventis ; tamen aliquando compatitur annexam peccandi voluntatem, quia, ut ait Tridentinum, metus ille tunc solum ad gratiam in Sacramento recipiendam disponit, si voluntatem peccandi excludat : ubi particula *si*, supponit interdum timorem illum voluntatem peccandi non excludere. Dona autem Spiritus sancti non possunt esse cum voluntate peccati, quia nunquam a caritate disjuncta sunt. Cujus profundiorem radicem tradit Angelicus Doctor 1. 2. quæst. 65. art. 3. ad 3, ubi docet, quod dona Spiritus sancti se habent ad homines in ordine ad Spiritum sanctum, sicut virtutes morales se habent ad vires appetitivæ facultatis in ordine ad regimen rationis, quæ perficitur per prudentiam. Ergo, sicut virtutes morales invicem in prudentia connectuntur, ita dona Spiritus sancti connectuntur radicata in caritate, quæ diffunditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum, cum per eam voluntas a Spiritu sancto bene mobilis, et veluti ductilis reddatur : sine caritate autem voluntas non solum non est bene mobilis, quin potius est ob ingenitam debilitatem peccato originali immensum auctam divinis impressionibus repugnans ; repugnantia autem mobilis ad movens impedit motum. Ergo cum caritate sunt omnia dona, sine caritate nullum.

Confirmatur a posteriori : in Christo fuerunt, et sunt omnia dona Spiritus sancti, ut habetur Isaiæ XI. Et tamen servilis honor longe fuit ab illo, qui non condidit legem, et spiritum servitutis iterum in timore, sed adoptionis filiorum in caritate. Dicere vero timorem servilem fuisse in Christo, non quidem in omni sua latitudine, sed duntaxat sub ratione timoris reverentialis; hoc, inquam, dicere, est veritati contradicere, quia cum habitus sit simplex qualitas, ubicumque est, ibi secundum totam suam latitudinem invenitur, tametsi omnes actus suos non semper producat. Patet autem nedum actum, sed etiam habitum timoris dedecere illum, qui est filius naturalis. Quod si nonnunquam Patres timorem servilem donum esse Spiritus sancti asserere videantur, nomen doni non in stricta theologorum significatione accipiunt, sed pro omni eo, quod a Spiritu sancto cordibus hominum imprimitur.

Quarto timor servilis non est virtus, ut docet S. Doctor art. 9. ad 2. et 3. et alibi. Quia de ratione virtutis est respicere bonum honestum propter ipsum ; unde ille proprie dicitur virtuosus, qui bona virtutis amore et honestate illectus operatur, ac turpe ob ingenitam fœditatem detestatur. Atqui timor servilis, licet ad operandum bonum stimulet, non tamen ad bonum gratia boni prosequendum, nec ad turpe fugiendum horrore turpis invitat. Ergo timor servilis a perfectione virtutis deficit, et ad summum rationem habitus boni obtinet, eo modo, quo de continentia et perseverantia affirmat S. Thomas 1. 2. quæst. 58. art. 3. ad 2. quæ, licet sint habitus boni, non tamen virtutes, quia principium perfectæ actionis non sunt. Et confirmatur efficaciter : quia, si iste timor servilis veræ virtutis rationem sortiretur, crescente caritate non minueretur, sed magis magisque augeretur ; quod falsum esse, sic præclare declarat Doctor Angelicus art. 10. his verbis : « Timor servilis quantum ad servilitatem totaliter tollitur adveniente caritate, remanet tamen secundum substantiam timor pœnæ, et iste timor diminuitur caritate crescente, maxime quantum ad actum ; quia quanto aliquis diligit Deum, tanto minus timet pœnam ; primo quidem, quia minus attendit ad proprium bonum, cui contrariatur pœna ; secundo, quia firmius inhærens, magis confidit de præmio, et per consequens minus timet de pœna. »

Dices : Timor est actus secundarius spei. Nam, ut ait D. Thomas art. 6. hujus quæstionis, ejusdem rationis est, quod homo cupiat bonum suum, et timeat eo privari ; eadem enim facilitate concupiscimus bonum nostrum, et timemus malum oppositum. Unde timor videtur esse corollarium ex desiderio boni consecutum. Atqui per spem homo concupiscit bonum suum : ergo per eamdem timet malum suum, sicut per caritatem homo diligit Deum, et odit peccatum, quia istius odium ex illius amore derivatur.

Respondeo certum esse, timorem non es-

se actum secundarium spei; quia, ut docet D. Thomas art. 10. ad 2, timor pœnæ diminuitur crescente spe, sicut econtra crescit timor filialis; quia quanto magis aliquis certius alicujus boni consecutionem per alterius auxilium expectat, tanto magis illum offendere, vel ab eo separari veretur: si autem timor servilis esset actus secundarius spei, non minueretur crescente spe, sicut non minuitur dilectio proximi crescente caritate erga Deum. Et certe experientia compertum est, spem moderari timores, quia dum excitat fiduciam, firmatque voluntatem, fluctuantes, et tremulos timoris dissipat pavores.

Ad argumentum ergo dicendum, amorem boni, et timorem mali oppositi ex eadem quidem radice profluere, sed non ex eodem principio proximo. Nec mirum, vel speciale illud est pro timore; nam omnes aliæ passiones in amore sui radicantur; ex eo enim quod proprium bonum diligimus, de amissione illius contristamur, et in obices illius irascimur; quamvis ira, tristitia, cæteræque passiones ab amore distinctæ sint. Ita egregie explicat D. Thomas art. 9. ad 3. dicens: « Ex hoc, quod amor est principium timoris, non sequitur quod timor (filialis) non sit habitus distinctus a caritate, quæ est amor Dei, quia amor est principium omnium affectionum, et tamen in diversis habitibus perficimur circa diversas affectiones in Deo.» Quod autem dicit S. Doctor de timore filiali per ordinem ad caritatem et amorem Dei, dicendum est de servili per ordinem ad amorem sui; sicut enim primus amor primum causat timorem, ita secundus secundum. Et certe, si hæc objectio valeret, probaret etiam timorem pœnæ elici a caritate: nam homo per caritatem cupit bonum suum, ut asserit D. Thomas in eodem articulo, quem refert objectio, dicens quod amor sui uno modo contrariatur caritati, secundum quod aliquis in amore proprii boni finem constituit, alio modo in caritate includitur secundum quod homo se propter Deum, et in Deo diligit. Et initio corporis articuli: «Timor servilis ex amore sui causatur, quia est timor pœnæ, quæ est detrimentum proprii boni. » Unde hoc modo timor pœnæ potest stare cum caritate, sicut et amor sui; ejusdem enim rationis est, quod homo cupiat bonum suum, et quod timeat eo privari: igitur ad amorem sui reducendus esset potius timor pœnæ, quam ad spem: reducendus, inquam, radicaliter, non formaliter, uti exposuimus.

Instabis: Timor, sive filialis, sive servilis, est habitus specialis, ut supponit Doctor sanctus art. 5, sed non est habitus malus, nec indifferens: ergo est habitus bonus, et virtutis.

Respondeo fatendo, timorem esse habitum, quia dantur in nobis plures actus supernaturales, et naturales timoris: supernaturales quidem, qui sequuntur fidem præviam, et sunt impulsus Spiritus sancti nondum quidem inhabitantis, sed moventis; naturales vero orientes non quidem ex amore naturali Dei, nec etiam ex immoderato amore sui, sed ex honesta dilectione boni proprii, unde sequitur horror pœnarum, et ærumnarum illarum fuga, quas fides detegit, et minatur. Ergo necessario admittendus est habitus timoris acquisitus, ex iteratis actibus genitus, et ad similes actus eliciendos proclivis: sicut et datur timoris habitus infusus, quo actus supernaturales sacri metus connaturaliter eliciuntur. Ex quibus non sequitur, habitum timoris esse stricte habitum virtutis, quia non est dispositio perfecti ad optimum, nec per se inclinat ad honestum virtutis amore, sed formidine pœnæ; quod est contra rationem virtutis, quam sola honestas allicit, sola placet, et propter se. Turpe vero propter ingenitam fœditatem detestatur, illudque non minus sollicite fugeret, tametsi nullæ impenderent pœnæ flagitiis.

REFLEXIO.

Timorem mundanum mundanis relinquamus, nec inviti, aut pœnarum timore acti Domino inserviamus. Eam nobis Christus promeruit, obtinuitque libertatem, non ut non impleamus quæ præcepta sunt, sed quatenus ad ea implenda non pœnarum metu, et legis imperio compulsi, sed tota spiritus plenitudine, tota cordis amantis libertate moveamur. Ideo namque justo non est posita lex, quia in lege Domini voluntas ejus; in lege, inquam, non sub lege; quia, etsi secundum legem Dei spoute sua agit, non tamen secundum legem Dei invitus agitur. Quia nimirum honestum honestatis gratia colit, Deum propter majestatem timet, propter bonitatem amat, neque ob mercedem, vel supplicium, vel hujus vitæ commodum, vel periculum officio fungitur suo. Ergo

perfecta caritas mundanum foras mittat timorem; sæcularis timoris dirumpamus « ferrea vincula » (sic ab Augustino *in Ps.* XLIX. appellantur); adjiciamus aurea amoris, quibus non constringitur animus, sed levatur. Abigamus timorem illum, qui nulla mala non aufert; sed ipse malus est, et malum latenter amat, et, ut timenda declinet, in pœnitenda incurrit. Audi August. in *Enchir.* cap. 121 : « Omnia præcepta divina referuntur ad caritatem; omnis itaque præcepti finis est caritas, id est ad caritatem refertur omne præceptum : quod vero ita fit, ut vel timore pœnæ, vel aliqua intentione carnali non referatur ad illam caritatem, quam diffundit Spiritus sanctus in cordibus nostris, nondum fit quemadmodum fieri oportet, quamvis fieri videatur.

Certe timor mundanus, et mere servilis, ipse timendus est; quia non voluntatem peccati excludit, sed intus servat, et intus fovet. Nam, ut ait Aug. serm. 10. *de verbis Dom.*, « qui timore pœnæ non concupiscit, puto quia jam concupiscit. Terrore ingenti armorum, atque telorum, et circumdantis forsitan multitudinis etiam leo revocatur a præda; et tamen leo venit, leo redit; prædam non rapuit, sed malitiam non posuit. » Succinit Gregorius 3. part. *Past.* admonit. 14 : « Qui propterea bonum facit, quia tormentorum mala metuit, vult non esse quod metuat, ut audacter illicita committat. »

SPECULATIO III.

Timoris filialis dotes, et sacræ deliciæ.

Primum timoris filialis privilegium, unde omnes scrupulosæ, et fere superstitiosæ conscientiæ morsus evellit, est quod culpam ipsam secundum rationem culpæ voluntariæ non timet, sed solam a Deo summe dilecto separationem. Hanc profundam veritatem, et a paucis observatam tradit doctor sanctus hic art. 2. dicens : « Utrum autem malum culpæ possit timeri, supra dictum est, cum de passione timoris ageretur, » scilicet 1. 2. q. 53. art. 3, ubi hanc sententiam expresse docet et probat. Unde non possum satis mirari quorumdam neotericorum incuriam, et et in lectitando D. Thoma oscitantiam (ne quid gravius dicam, et juste dicerem) asserentium D. Thomam 2. 2. correxisse, et retractasse, quod 1. 2. docuerat, cum in secunda secundæ quæstionem illam non determinet, sed ad primam secundæ, ubi eam resolverat, se remittat.

Ratio fundamentalis traditur loco laudato 1. 2. et est hujusmodi : Culpa ut culpa est, seu voluntaria, nihil qua talis habet, quod timeatur. Ergo de ea, qua tali, non potest esse timor filialis. Probatur antecedens. Illud quod subjacet voluntati et potestati nostræ, nihil habet quod timeatur; quia illud solum timemus, vel saltem timere debemus quod habet rationem terribilis; sicut illud duntaxat speramus, quod habet rationem ardui. Porro illud solum terribile censendum est, quod a causa extrinseca a nobis minime impedibili intentatur. Atqui culpa ut culpa est, nullam habet causam exteriorem, a qua efficiatur, sed a sola proficiscitur eligentis voluntatis libertate : ergo culpa ut culpa est, nihil habet quod timeatur, sed solum in quantum est ab exteriori causa, magna vi nos ad peccatum impellente, qualis est vehemens maligni spiritus tentatio, inducens, et fere trahens, ac rapiens perversorum societas; sed, ut observat D. Thomas, tunc non tam culpam secundum rationem voluntarii, quam seductionem timemus.

Confirmatur radicitus ex processu voluntatis in nostro proposito sic se gerentis. Primo voluntas filii adoptionis ex charitate sincere diligit Deum, et pure propter ipsum : deinde summo odio prosequitur vitium et peccatum, utpote unum divinæ bonitatis hostem; unde ad odium omnino pertinet ferri ad culpam sub ratione culpæ voluntariæ, quia qua talis summo bono summe dilecto adversatur. Hinc sequitur timor filialis ab amore Dei, et odio culpæ imperatus : ex hoc enim, quod justus odit culpam ut culpa est, quia amat Deum, sequitur quod causas ad peccatum inducentes formidet, et præcipue a Deo summe dilecto separari vereatur. Ex quo patet, timorem filialem non respicere culpam; in quantum culpa est; sed supponere culpam sub ea ratione ab odio respici, et fugi; ipsum vero timorem respicere formaliter culpam, ut a Deo dilecto separat, et prout ab externis tentatoribus induci potest.

Dices : D. Thomas art. 20. expresse asserit, quod si aliquis convertatur ad Deum, et ei inhæreat propter timorem pœnæ, erit timor servilis; si autem propter timorem culpæ, erit timor filialis : nam filiorum est timere offensam patris. Et clarius art. 5 :

« Necesse est, quod secundum diversitates malorum timores specie differant ; differunt autem specie malum pœnæ, quod refugit timor servilis, et malum culpæ, quod refugit timor filialis. » Ergo ex D. Thoma timor filialis est de culpa ut culpa est, ac per hoc distinguitur a servili : ergo vel se correxit D. Thomas, vel sibi ipsi contradicit.

Respondeo magnum esse discrimen inter hoc, quod timor filialis sit de culpa, et quod sit de culpa ut culpa est, seu ut est voluntaria. Hoc secundum nusquam invenitur apud D. Thomam, nisi refutatum : ad primi autem veritatem sufficit, quod timor filialis formidet culpam, quatenus ex ea sequitur separatio a Deo. Nec hæc responsio est voluntaria, sed a Doctore sancto art. 6. deprompta, ubi sic formaliter ait : « Separari a Deo est quædam pœna, quam caritas maxime refugit ; unde hoc pertinet ad amorem castum. »

Instabis contra rationem D. Thomæ : Malum culpæ est malum imminens, deterius malo pœnæ, arduum etiam, et difficile ; licet enim culpa a libero voluntatis consensu procedat ; tamen voluntatem ex primigenii peccati labe in malum tam proclivem continere, internæ concupiscentiæ impetus contra rationem quotidianis conflictibus insurgentes moderari, et non peccare, difficultas est difficultatum ; et ideo ad peccatum patrandum sufficit quidem libertas arbitrii, ad illud vero vitandum, et faciendum bonum, nequaquam sufficit nisi adjuvetur ab omnipotenti bono. Ergo culpa ut culpa est, difficilis est, et solo Dei auxilio superabilis ; ergo de ea ut tali potest esse timor, ruitque tota structura fundamenti divi Thomæ.

Respondeo hoc argumentum æquivocatione laborare ; aliud est enim peccare, aliud vitare peccata. Licet autem vitare peccata sit difficile, et arduum, non tamen ipsum peccare : vitare autem peccata non respicit timor, sed spes ; non enim timemus vitare peccatum, sed illud Deo dante vitare speramus ; ipsum autem peccare secundum se non est arduum, sed horrendum, sed divinæ bonitati contrarium. Unde non est objectum timoris, sed odii, nisi quatenus ex peccato consequitur separatio a Deo, quam unice formidat timor castus.

Urgebis : Spes timori opponitur ; sed spes potest esse de bono virtutis, et actu honesto, qui licet a libera voluntate prodeat, sufficienter tamen habet rationem ardui, et difficilis. Ergo etiam timor potest esse de actu malo, seu de culpa ut culpa est, et voluntaria.

Respondeo cum D. Thoma 1. 2. citata, ad 3, spem inter et timorem intercedere discrimen, quia spes est de bono, quod quis potest adipisci ; potest autem quis adipisci bonum, sive per se, sive per alium : et ideo spes potest esse de actu virtutis, etiamsi sit in nostra potestate constitutus. At timor est de malo, quod nostræ non subjacet potestati, sed ab externa causa infligitur : unde, licet bonum, quod speramus, possit esse, et a causa intrinseca, et ab extrinseca, malum tamen, quod timemus, semper ab externa causa vel infligitur, vel impendet.

Ad cujus profundiorem intellectum considerandum est, in actione bona et mala contingere posse difficultatem ; nam et arcta via est, ac angusta porta, quæ ducit ad vitam, et pariter testantur impii Sapient. v : *Ambulasse se vias difficiles, et lassatos esse in via iniquitatis.* Verum difficultas actioni malæ intermixta non est de ratione culpæ, quæ per se non difficultatis spinis, sed nimiæ facilitatis illecebris vestitur ; culpa namque in suo conceptu solam rationem voluntariæ aversionis a bono incommutabili, et conversionis ad bonum commutabile includit ; et cum sub hæc ratione culpa nostræ penitus subjaceat libertati, plane sequitur culpam ut culpa est, difficultate carere, subindeque nullum incutere timorem natam esse. At vero difficultas actus honesti per se ad bonum virtutis pertinet ; virtute namque opus est ad vincendas difficultates, quas in operibus bonis concupiscentia invenit ; imo non nisi propter eas superandas dantur habitus virtutis : unde non mirum, si actus virtutis habeat rationem ardui, subindeque objectum spei existat.

Secundum privilegium : Timor filialis est comes individuus caritatis, ita ut crescente caritate crescat et timor castus. Probatur contra Durandum in 3. dist. 24. quæst. ult. Crescente causa effectus illius connaturalis per se crescat necesse est, saltem si talis effectus per se ex illa causa descendat ; sed timor castus per se a caritate fluit : quanto enim aliquis magis diligit amicum, tanto amplius eum offendere, ab eoque separari pertimescit. Ergo crescente caritate timor filialis augetur ; et qui Deo intimius adhæret, et aliunde vitæ hujus pericula cernit, quibus tantum bonum amitti potest, inter

tot hostium incursus, tot tentationum procellas, tot passionum insultus, et tantam flexibilis, infirmique arbitrii fragilitatem non potest, non debet non timere. Certe, sicut dum pretiosum liquorem summe sibi utilem et carum quis per iter lubricum et salebrosum gestans, tanto magis timet, quanto liquorem amat : ita viri Sancti, et Dei amantes, thesaurum gratiæ in vasis fictilibus portantes, bonum illud timent amittere, cujus privatio mors animæ est. Unde dicebat Propheta coronatus Psal. CXVIII : *Anima mea in manibus meis semper*, ut eam ab impendentibus undique periculis servem incolumem.

Sed dices cum Durando : Quanto separatio a patre est magis difficilis, tanto minus timetur, quia tunc minor est causa timendi, sed gaudendi materia. Atqui quanto crescit caritas, tanto separatio a Patre cœlesti est magis difficilis, imo in caritate ferventes experiuntur, et dicunt cum Apostolo, certos se esse, quod neque mors, neque tribulatio, neque potestas, neque alia mundi terriculamenta poterunt ipsos a caritate Christi separare. Ergo ex hoc, quod timor castus sit effectus caritatis, non recte concludit Doctor Angelicus, quod crescente caritate crescat timor castus, sed potius timorem decrescere inferre debuit, cum caritas foras mittat timorem, et cum timor exigat tanquam objectum malum separationis a Deo ut possibile: quod utique malum crescente caritate minus passibile evadit.

Respondeo multas in objecto timoris reperiri formalitates, nimirum rationem et mali, et possibilis, et futuri : unde quacumque rationum illarum aucta, vel diminuta, objectum magis vel minus timendum est; majora enim mala, et proximius impendentia timemus. Cæterum rationum illarum aliæ magis principales, aliæ minus præcipuæ jure merito censentur; quas inter primum locum sibi vendicat ratio mali, quod est simpliciter mensura timoris. Quanto enim majus, et gravius imminet malum, tanto timor justior est, et fundatior : ratio vero possibilis, et futuri est minus principalis, ut ex eo apparet, quod nobis solenne est, magnum malum, licet non tam facile contingens, timere magis, quam leve malum, tametsi crebro et facile obveniens. Hinc liquido sequitur, crescente in objecto timoris præcipua, et magis formidanda ratione mali, et decrescente minus præcipua, minusque terribili, timorem crementa suscipere essentialia, et nonnisi secundum quid decrescere ex diminutione possibilitatis facilitatis, et difficultatis objecti; quia diminutio secundum quid non tollit, vel impedit augmenta simpliciter. Sic autem contingit in proposito : nam quanto magis crescit Dei dilectio, tanto unio cum ipso magnipenditur, tanto separatio ab ipso mala esse apprehenditur, tantoque magis formidatur. Ergo pro ratione caritatis crescit timor castus, quia crescit boni divini æstimatio, crescit separationis a Deo mali ponderatio, et pavor, licet secundum quid ex diminutione possibilitatis illius tam grandis, et unici mali minuatur nonnihil formido; vel, ut clarius dicam, crescente caritate, non minuitur timor castus, sed pœna, turbatio, et sollicitudo innata timori; quia qui Deum magis amat, non minus majestatem ejus veretur, sed dulcius, ob effusam divinæ dilectionis suavitatem.

Tertium privilegium est timoris casti æternitas, ratione cujus permanet in sæculum sæculi, et in patria cum caritate, quæ nunquam excidit, perseverat. Cum enim timor filialis sit effectus, et fructus caritatis, tantum abest, quod a patria timor exulet, quod cum ibi caritas sit in ultimo consummatæ perfectionis gradu, ibidem etiam timor ille non destruitur, sed perficitur et coronatur. Unde dicitur Job. XVI, quod *columnæ cœli tremunt, et pavent ad nutum ejus;* quia, ut ait Gregorius 7. *Moral.* cap. 15, « ipsæ virtutes cœlestes, quæ Deum sine cessatione conspiciunt, in ipsa contemplatione contremiscunt. Qui tamen tremor ne sit eis pœnalis, non timoris est, sed admirationis; » quia scilicet infinitam, sibique incomprehensibilem majestatem suspensi demirantur.

Hujus sacri timoris actus quis et qualis sit, divine explicat D. Thomas, tunc hic ad 1. et 3, tum quæst. unica *de Spe*, art. 4. ad 2, tum 3. p. quæst. 7. art. 6. his fere verbis : Timor respicit duo objecta, quorum unum est malum terribile, aliud est illud, cujus potestate potest malum inferri; sicut aliquis timet Regem, in quantum habet occidendi potestatem, non autem timeret ille, qui potest nocere, nisi quamdam haberet eminentiam potestatis, cui de facili resisti non potest; ea enim, quæ in promptu habemus, repellere non timemus; et sic patet, quod aliquis non timetur, nisi propter suam eminentiam. Sic igitur dicendum, quod in Beatis permanet timor Dei, non secundum quod respicit malum separationis a Deo

per culpam, nec secundum quod respicit malum punitionis pro culpa; sed secundum quod respicit ipsam divinam eminentiam, unde affectus, et motus reverentiæ proficiscuntur, dum immensam celsitudinem et majestatem illius contemplamur, cujus potestate malum infligi potest.

Ad cujus penitiorem intellectum, et clariorem pariter expositionem, considerandum est, quod timor respicit malum; sub malo autem comprehendi potest omnis defectus. Est autem triplex hominis defectus: unus quidem pœnæ, et hunc principaliter respiscit timor servilis; alius autem est defectus culpæ, et hunc defectum respicit timor filialis, in quantum ex eo consequitur separatio a Deo; et sub hac duplici ratione non erit timor in patria, ubi nulla erit peccandi potestas, nulla pœnæ miseria, juxta illud Prov. 1: *Abundantia perfruetur, malorum timore sublato.* Sed est tertius defectus naturalis, quatenus quælibet creatura in infinitum distat a Deo, qui defectus nunquam tolleretur; et hunc defectum respicit timor reverentialis, qui est in patria, reverentiam exhibens Creatori ex consideratione majestatis infinitæ et propriæ vilitatis. Quare, licet a patria exulet timor sollicitudinem habens, et de malo præcavens, non tamen timor securus, non sollicitudine infirmitatis, sed tranquillitate caritatis. Unde voluntas ex contemplatione supremæ eminentiæ veluti retracta, et in ingenitam parvitatem reflexa, divinæ sese subjicit potestati, a qua malum infligi, vel permitti potest, licet ex divina misericordia non infligatur.

Dices: Si timor castus maneret in patria, prorumperet in eosdem actus, quos elicit in via: sed hoc est falsum, nam timor filialis in via formidat culpam, ut ex ea sequitur separatio a Deo, quod longe est a patriæ securitate. Ergo timor filialis non perseverat in patria.

Respondeo, timorem castum permanere in patria, tametsi non eumdem, sed distinctum actum eliciat. Quod sic præclare explicat D. Thomas citatus: « Non habet timor in patria eumdem actum, quem habet modo. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod proprium objectum timoris est malum possibile, sicut proprium objectum spei est bonum possibile. Et, cum motus timoris sit quasi fugæ, importat timor fugam mali ardui possibilis; parva enim mala timorem non inducunt. Sicut autem bonum uniuscujusque est (peregregia est observatio, et totius vitæ spiritalis medulla), ut in suo ordine consistat; ita malum uniuscujusque est, ut suum ordinem deserat. Ordo autem creaturæ rationalis est, ut sit sub Deo, et supra cæteras creaturas. Unde, sicut malum creaturæ rationalis est, ut subdat se creaturæ rationali per amorem; ita etiam malum ejus est, si non Deo se subjiciat, sed in ipsum præsumptuose insiliat, vel contemnat. Hoc autem malum creaturæ rationali secundum naturam suam consideratæ possibile est, propter naturalem liberi arbitrii flexibilitatem; sed in Beatis fit non possibile per gloriæ perfectionem. Fuga ergo hujus mali, quod est Deo non subjici, ut possibilis naturæ, impossibilis autem beatitudini, erit in patria. » Quæ verba si bene penetrentur, omnem difficultatem evacuant et explicant quomodo etiam timor patriæ respiciat, et fugiat malum, nimirum malum, quod est non subjici Deo, ut possibile naturæ humanæ absolute. Nec proptera timor filialis patriæ est diversæ rationis a timore viæ, quia, licet actus distinctos pro diversitate status eliciat, idem tamen actus primarius circa objectum principale remanet, quia semper manet eminentia boni divini, cujus potestate malum infligi potest; quod est casti timoris castissimum, et æternum objectum.

Instabis: Timor non respicit solummodo malum possibile quomodocumque, sed ita possibile, ut sit aliquo pacto futurum, vel imminens; nemo enim, ut ait Philosophus 9. *Metaph.*, timet ne cœlum ruat, vel aqua ascendat, quamvis utrumque absolute possibile sit. Et certe, si ad timorem sufficeret fuga mali, impossibilis quidem statui, sed possibilis naturæ, posset in patria permanere timor servilis, qui licet repugnet beatitudini, est tamen possibilis naturæ secundum se consideratæ. Atqui Beatis nullum malum futurum imminet, sed est solum possibile naturæ secundum se consideratæ. Ergo nullus timor in beatis perseverat. Et confirmatur. Omnis timor est alicujus mali, malum enim est objectum, a quo specificatur timor; sed in patria nullus est, vel esse potest malum, quia ibi est possessio omnis boni cum securitate perpetuitatis, et æternitatis, unde dicitur Proverb. 1: *Abundantia perfruetur, malorum timore sublato.* Ergo omnis timor longe est a Beatis.

Respondeo solutionem horum omnium compendiosis istis D. Thomæ verbis conti-

neri : « Dicendum », inquit ad 1, « quod excluditur a Beatis timor sollicitudinem habens, de malo præcavens, non autem timor securus. » Sollicitudo autem et cautela est quidem imperfectio timoris viæ, sed non est de essentia timoris, nec subinde manere debet in patria. Quare sufficit, quod malum sit possibile naturæ, et ita possibile, ut nisi summo Deus beneficio illud impediret, futurum evaderet, et impendens. Unde exemplum illud lapsus cœli, vel ascensus aquæ non est ad propositum; licet enim utrumque sit metaphysice possibile, neutrum tamen est naturæ consentaneum. At vero malum, et defectus est naturæ creatæ, hoc ipso, quod ex nihilo creata est, connaturale. Nec illud, quod de timore servili additur, urget; est enim apertum discrimen, quia timor servilis, in quantum servilis, adversatur caritati, nec primario respicit divinam eminentiam, sicut filialis : unde consummata patriæ caritas timorem servilem penitus excludit. Ex quibus etiam patet ad confirmationem; nam eminentia divina, ut potens infligere malum, timeri potest, sub qua quidem consideratione rationem objecti formidandi induit, non in se, sed respectu nostri. Itaque timor in cœlo respicit malum, ut possibile naturæ sibi relictæ, et rursum altiori modo, quia divinam eminentiam respicit, cujus potestate sibi malum infligi potest.

Præceptum timoris.

Circa donum timoris pauca alia docet D. Th., non omittenda quidem, sed breviter delibanda. In primis articulo ultimo hujus quæstionis docet, paupertatem spiritus respondere dono timoris; ex hoc enim, quo aliquis perfecte timet Deum, consequens est, quod non quærat magnificari in seipso per superbiam, neque etiam quærat magnificari in exterioribus bonis, honoribus scilicet, et divitiis : quorum utrumque pertinet ad paupertatem spiritus secundum quod paupertas spiritus intelligi potest, vel exinanitio inflati, et superbi spiritus, ut August. lib. 1. *de serm. Domini in monte*, cap. 2. et cap. 9. exponit; vel secundum quod est abjectio temporalium rerum, quæ fit spiritu, id est propria voluntate per instinctum Spiritus sancti, ut Ambrosius lib. 5. *in Luc.*, et Hieronym. *super Matth.* exponunt.

Deinde quoad præceptum timoris docet idem D. Thomas q. 22. art. 2. præceptum de timore e variis Scripturæ locis colligi. Nam Deut. x. dicitur : *Et nunc Israel, quid nunc Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum?* et in Ps. XXXIII : *Timete Deum omnes sancti ejus;* et alibi sæpe. Quibus accedit Patrum sæpe sæpius timoris Dei necessitatem inculcantium auctoritas. Et ratio pro timore servili est, quia, licet præceptum timoris non sit positum in lege, sed sit quoddam præambulum ad legem, sicut præceptum spei (sicut enim spe præmiorum ad observantiam præceptorum allicimur, ita timore pœnarum ab eorumdem violatione deterremur) : nihilominus tamen sapientes, et Prophetæ intendentes homines in observantia legis stabilire, sicut de spe, ita de timore præcepta condiderunt. Verumtamen, quia timere pœnam non est medium ad salutem simpliciter necessarium, sed ex suppositione duritiei cordis humani non valentis nisi intentatis flecti pœnis, fit inde, quod ille, qui per totum vitæ cursum uno Dei amore motus ex sola caritate operaretur; tantum abest, quod peccaret, vel præceptum de timore non impleret, quin potius perfectiori modo divinam legem impleret, cum caritas sit finis legis, ex eaque universa lex pendeant et Prophetæ. Præceptum ergo timoris pœnæ non obligat, nisi ex suppositione necessitatis, quando nimirum peccator eo indiget terrore concuti, ut convertatur et pœniteat. An vero præceptum timoris pœnarum sit distinctum a præceptis cæterarum virtutum, quibus tenetur homo bonum variis in circumstantiis operari, non est certum secundum fidem, nisi in casu præfato, quando nimirum homo, qui amore Dei non ducitur, terrore concuti debet, ut convertatur.

Ratio autem pro timore filiali est, quia timor ille ex caritate nascitur, et caritatem unde oritur, fovet; profunda enim divinorum reverentia solidæ pietatis radix est et fomentum. Unde timor filialis, qui reverentiam Deo exhibet, vocatur a D. Thoma « genus ad dilectionem Dei, et principium quoddam omnium eorum, quæ in Dei observantur reverentiam. » Quia nimirum dum timor hominem Deo subjicit, ipse est veluti inchoata præceptorum omnium observatio. Ergo, sicut dantur de dilectione Dei præcepta, ita et de timore filiali, sine quibus legem Decalogi nunquam homo, sicut oportet, observabit. An vero præceptum timoris filialis sit a præcepto caritatis distinctum,

non est secundum fidem determinatum ; probabilius tamen judicamus, esse distinctum, vel saltem importare extensionem præcepti caritatis, ut satis clare innuere videtur D. Thomas hic, dicens : « Ex amore sequitur timor filialis, sicut etiam et alia bona opera, quæ ex caritate fiunt : et ideo sicut post præceptum caritatis dantur præcepta de aliis actibus virtutum, ita etiam simul dantur præcepta de timore, et amore caritatis : sicut etiam in scientiis demonstrativis non sufficit ponere principia prima, nisi etiam ponantur conclusiones, quæ ex his sequuntur, vel proxime, vel remote. » Quare identidem bonus Christianus non solum in motus dilectionis Dei prorumpit, sed etiam offensam Dei, et separationem ab illo super omnia mala timet. Nec vere Deum diligit, nisi oblata occasione peccati, quæ sæpe, et quotidie occurrit, hos sacri timoris et castæ reverentiæ affectus sentiat.

REFLEXIO.

Timete Dominum omnes Sancti ejus. Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos, Psalm. XXI. Timorem, inquam, castum, qui virtutum custos est, munitio animæ, murus invictus, nulla hostium machina concutiendus ; scutum in bello christiano, gladius anceps, omnem pravam concupiscentiam excidens, pietatis parens, arrha salutis.

Hoc sacro timore castificantes animas nostras in obedientia caritatis, invenimus lapidem lydium, quo justum capitur experimentum, quantum veræ in nobis virtutis sit.

Hoc sacro timore, nedum nobis beatitudinem comparamus, sed et prægustamus ; nam beatus homo, qui semper est pavidus : unde pulchre exclamat S. Zeno Veronensis serm. *de Timore :* « O necessarius timor ? qui nihil aliud agit, nisi ut beatos efficiat ; qui timet arte, non casu ; voluntate non necessitate ; religione, non culpa : qui Deum metuit, non naturam, sine fine studet timere, ne quid præter Deum, quem diligit, timeat. » Hic timor fundamentum salutis est, et coronis : fundamentum quidem, quia timendo cavebimus ; cavendo salvi erimus : coronis vero, quia timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi ; quando quilibet Beatus, ut loquitur Fulgentius, non timebit formidine criminis, sed robore firmitatis, et firmitate virtutis. Deique eminentiam reverebitur tranquillitate caritatis. Sicut ergo solum æternum bonum amandum est, ita illo privari timendum est. Et, licet humanus timor debilitatem pariat, castus tamen Dei timor animos auget, et vires, quia dum sibi diffidit, totam suam in Dei omnipotentia fiduciam collocat. Unde præclare Gregorius lib. 5. *Moral.* cap. 12 : « In via Dei a timore incipitur, ut ad fortitudinem veniatur. Nam, sicut in via sæculi audacia fortitudinem, ita in via Dei audacia debilitatem parit ; et sicut in via sæculi timor debilitatem, ita et in via Dei timor fortitudinem gignit, Salomone attestante *; In timore Domini fiducia fortitudinis.* Quia nimirum mens nostra tanto valentius terrores rerum temporalium despicit, quanto se auctori earumdem veracius per formidinem subdit, quæ in timore Domini constituta non invenit extra quod metuat : quia dum recto metu Conditori omnium conjungitur, potestate quadam supra omnia sublevatur. »

DISSERTATIO IV

De Caritate.

Caritas a Græco χάρις, quod significat gratiam, idem est ac amor gratuitus et liberalis, quem Deus infundit in cordibus nostris per Spiritum sanctum. Etsi autem hujus virtutis amore præcipue teneatur *Theologia mentis et cordis*, hæret tamen, fateor, in tanta, tamque uberi materia calamus, et de illa detrectat scribere, quæ gustu laudari magis debet, quam exquisito verborum apparatu. Quia, ut docent Sancti, amandi ar-

tem amandi nescius nec capit, nec docere potest, solus novit expertus. Attamen quia, ut monet S. Laurentius Justitianus lib. *de casto Connub.* cap. 22, « ipse amor cogitandi materiam ministrat ; ». non potest silere theologia mea, sed in proprio veluti centro constituta eructet verba bona necesse est, ut ex abundantia cordis os loquatur, et rursum institutis de caritate sermonibus amor amplius accendatur ; nam, sicut amor cogitationes inspirat et verba, ita cogitatio et sermo amorem accendunt : in meditatione quippe exardescit ignis ; et cor discipulorum ardens erat, dum Veritas in via loquebatur.

CAPUT I.

EXISTENTIA, ESSENTIA ET OBJECTUM CARITATIS EXPONUNTUR.

Caritatem dari, et esse necessariam, nemo inficiatur Christianus, cum in ea totus situs sit Christianismus ; sed de caritate, an sit quid creatum, a Deo nobis illapso distinctum aliqui dubitarunt, contra quos sit :

SPECULATIO I.

Existentia caritatis demonstratur.

Supponendum est primo, caritatem esse habitum productum in anima, quidquid in contrarium sentiat Magister Sententiarum in 1. dist. 17, ubi excellentia caritatis fere raptus arbitratus est, motum dilectionis a nullo habitu creato elici, sed a Spiritu sancto immediate nobiscum agente produci ; et habitualem caritatem nihil aliud esse, quam ipsammet personam Spiritus sancti intime cordi præsentem et missione Patris et Filii nobis datam. Verum nostra suppositio est omnino Scripturæ, Patribus, et conciliis consentanea. Dicitur etiam Rom. v : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum.* Non ergo ipsa est Spiritus sanctus, sed quid creatum a Spiritu sancto diffusum. Et D. August. lib. *de Spir. et lit.* cap. 31. ait, « quod caritas ex Deo dicitur esse, quia dilectores nos facit ; sicut justitia Dei dicitur, quia ejus munere justi sumus : ita caritas nostra dicitur caritas Dei, quia dimanat a Deo, qua scilicet nos ipsum diligimus, non qua ipse diligit nos. » Et lib. *de morib. Eccl.*, ac alibi sæpe ait, « caritatem esse virtutem. » Hinc Tridentinum sess. 6. cap. 7. definit nos justificari per justitiam inhærentem, et quod fides, spes, caritas infunduntur in justificatione, et can. 11. quod caritas nobis inhæret.

Rationem hujus veritatis efficacem tradit divus Thomas, cujus robur sic expenditur : voluntas non sic movetur a Spiritu sancto ad diligendum Deum, quin ipsa sit causa efficiens hujus dilectionis, cum nihil sit tam voluntarium, quam amor ; voluntarium vero omne sit a principio intrinseco ; sed ad hoc, ut voluntas efficienter eliciat actum dilectionis, prorsus indiget infusæ alicujus formæ, seu habitus adjumento ; nullus siquidem actus potest permanenter, et facile ab aliqua potentia prodire, nisi actus ille fiat connaturalis beneficio alicujus formæ, quæ sit principium actionis, ut patet et in naturalibus, et in artificialibus, et in moralibus. Ergo, ut voluntas sit causa efficiens dilectionis, in eamque connaturaliter prorumpat, indiget habitus permanentis adjumento, quod sit principium connaturale supernaturalis dilectionis. Et confirmatur. Actus caritatis totius perfectionis apex, et vitæ spiritalis consummatio, non est imperfectior actibus naturalium facultatum, vel virtutum moralium, nec minus suaviter in actus suos caritas inclinat, quam cæteræ virtutes, sed longe magis in ipsos inclinat, et delectabilius operatur ; amori enim per se convenit inclinatio per se, convenit suavitas et delectatio. Ergo, ut actus dilectionis aliis virtutum actibus perfectione non cedat, utque facile, et veluti sponte, et connaturaliter a voluntate procedat, debet voluntati adjici principium connaturale hujuscemodi dilectionis, cum actus ille per naturam voluntatis non possit dici connaturalis, cum ejus facultatem naturalem excedat. Ergo, sicut intellectui infundit Deus fidem, qua credimus ; ita voluntati caritatem, qua diligamus. Et hac de causa dicitur Deus disponere omnia suaviter, quia, dum res ad certos fines permovet, illis simul indit formas, quibus ad fines præstitutos et suaviter tendant, et feliciter perveniant.

Supponendum secundo, caritatem esse virtutem specialem ab aliis distinctam. Ratio eruitur ex D. Thoma quæst. 23. art. 1. Quia, cum ratio virtutis consistat in attingentia regulæ humanorum actuum, qua actiones hominum mensurantur, et aliunde caritas omnium maxime, et proxime attingat supremam regulam, nempe Deum, cui non conjungit, et voluntatem longe nobiliori

modo, quam virtutes morales rectam efficiat, manifeste sequitur, caritatem esse virtutem, et quidem specialem ; quia, ut discurrit S. Thomas art. 4, sicut habitus ab objectis formalibus speciem sortiuntur, ita per diversitatem objecti formalis distinguuntur : caritas autem respicit speciale objectum, scilicet specialem rationem boni, nimirum bonum divinum in quantum est beatitudinis objectum, ut ait D. Thomas. Quorum verborum sensus non est, rationem boni, ut condistinctam ab aliis attributis, esse objectum caritatis, vel bonum divinum, quatenus Sanctos beat, seu prout est beatitudo objectiva ; vel Deum sub ea ratione esse objectum caritatis, qua est objectum beatitudinis. Non est, inquam, sensus legitimus verborum S. Thomæ, ut opinatus est Scotus, inde hujus propositionis carpendæ occasionem nactus ; sed germanus sensus est, quod bonum divinum, prout continet in se rationem omnem bonitatis cognoscibilis, non solum lumine naturali, sed etiam lumine gloriæ et visione beata, qua cognoscimus Deum sicuti est, esse objectum caritatis. Itaque non merces et beatitudo futura, quam respicit spes, est objectum caritatis, qua, ut ait D. Thomas art. 5. ad 2, « diligitur Deus propter seipsum, » sed est divina bonitas, non qualiscumque, sed qualis cognoscitur a Beatis per visionem beatam.

Scio quidem, sanctos Patres interdum subindicare, caritem non esse virtutem specialem ab aliis distinctam, sed esse unicam virtutem, ut cum Hieronymus dicit, quod brevis definitio virtutum est caritas, qua diligitur Deus, et proximus ; ut etiam cum ab Augustino lib. *de Morib. Eccles.* definitur virtus « ordo amoris ; » et lib. *de Perf. just.* ait, « quod generalis jussio est : *Diliges.* » Attamen illud revera non intendunt Patres, sed volunt duntaxat virtutes omnes ita a caritate pendere, ut sine illa nec rationem virtutis simpliciter habeant, nec nomen mereantur. Sicut, licet in definitione virtutum moralium ponatur prudentia, ut patet per Philosophum in 6. *Ethic.*, quia nimirum bonitas moralis tota quanta est, sine prudentia corruit ; non tamen propterea prudentia unica virtus moralis asseritur, sed omnium regula, omnium lux et dux esse affirmatur. Ita similiter, quia caritas habet pro objecto ultimum finem humanæ vitæ, et omnibus actibus moralibus imperat, eosque ad finem, sine quo non recte vivitur, dirigit, virtus unica dicitur, non quod omnes eliciat actus humanos, sed quia omnes ordinat, omnes perficit, omnes veluti vivificat, dum ad Deum, apud quem est fons vitæ, quique est vita animæ, refert. Et, quia ad caritatem sicut ad finem reducuntur omnia præcepta, juxta illud I. Timoth. 1 : *Finis præcepti caritas ;* idcirco « jussio generalis » ab Augustino nominatur. Denique quia caritas facit hominem simpliciter bonum, caritas alios cæterarum virtutum actus veluti effusa unctione suaves efficit et faciles ; caritas est fons omnis meriti essentialis, caritas est virtutum omnium forma, caritas est vinculum perfectionis connectens nos cum ultimo fine, et quadantenus unica virtus nominatur de cujus perfectione, de virtutumque aliarum ab ea dependentia satis, superque superius disputavimus. An vero sit perfectior omni substantia creata et creabili, in materia de gratia examinabitur.

Supponendum est tertio S. Doctorem q. 24. disputare de subjecto caritatis. Verum sub hoc titulo agit etiam D. Thomas de causa efficiente, augmento et diminutione illius ; quia, cum voluntas non sit subjectum gratiæ secundum potentiam naturalem, sed obedientalem, non debuit Doctor occulatissimus caritatis in potentia obedientiali receptionem explicare, prætermissa ejusdem infusione a causa efficiente supernaturali. Et, quia in subjecto augetur, minuitur et deperditur caritas ; ideo de augmento, diminutione et amissione caritatis optime sub eodem titulo disserendum esse judicavit. Nos facilioris explicationis gratia ea singula distinguemus.

Supponendum ergo quarto, solam voluntatem esse subjectum caritatis. Quia, ut discurrit divus Thomas art. 1, caritas habet pro objecto bonum divinum, quod solo intellectu cognoscitur : ergo in illa facultate nata est residere caritas, cujus objectum est bonum apprehensibile per intellectum. Talis autem est voluntas, quæ in hoc distinguitur ab appetitu sensitivo, cujus objectum est bonum per sensum apprehensum. Addit S. Præceptor solut. ad. 3. quod, licet liberum arbitrium non sit alia potentia a voluntate, tamen caritas non est in voluntate secundum rationem liberi arbitrii, cujus actus est eligere : electio enim est eorum, quæ sunt ad finem ; voluntas autem est ipsius finis, ut dicitur in 3. *Ethic.* c. 2. Unde caritas, cujus objectum est finis ultimus, magis debet dici

inesse voluntati, quam libero arbitrio. Quam doctrinam bene retineas pervelim, ut intelligas, et explices, quomodo caritas patriæ et viæ non differant specie : quia nimirum ad rationem caritatis, cujus objectum est ultimus finis, per accidens est, quod actus illius a libero arbitrio, quod non est ejus subjectum, exerceatur ; sed duntaxat, quod a voluntate, quæ libertatis et necessitatis peræque capax est, procedat.

Et, licet interdum viri sancti caritate ferventes, divinaque patientes et gustantes, ex suavi caritatis inundantis impetu motus amoris, delectationis et lætitiæ in appetitu sensitivo experiantur, dicantque identidem cum Propheta : *Cor meum, et caro mea* (id est appetitus sensitivus) *exultaverunt in Deum vivum*; et iterum : *Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi et caro mea.* Licet, inquam, hæc ita sint, et utinam tibi, mihique experiri misericorditer detur ; attamen nullus propterea refluit in appetitum habitus caritatis, quia suaves illæ, et sensibiles experientiæ sufficienter ex abundantia caritatis in voluntate existentis, et in appetitum redundantis dimanant ; assolet enim ex intentione, et intensione amoris erga aliquod objectum consequi passio, quæ majoris est, vehementiorisque voluntatis argumentum. Ex sympathia etiam, et facultatum omnium colligatione a superioribus viribus in inferiores, imo et in ipsum corpus refluere solet copia dilectionis, et ubertas desiderii.

Dices : In sensibus internis ponuntur habitus deservientes intellectualibus, ut facilius per conversionem ad phantasmata cognoscantur intelligibilia, ut ex D. Thoma 1. p. q. 89. art. 5. et alibi non raro colligitur : quidni similiter in appetitu inferiori ponetur quædam expressio caritatis in voluntate existentis, illi desserviens, et passiones actus amoris impedire, vel retardare nitentes refrenans.

Respondeo, habitum in appetitu sensitivo admissum, nec posse dici caritatem, cum objectum caritatis attingere nequeat ; nec esse necessarium, sed prorsus inutilem, unde nullum in appetitu existere certum est. Ad cujus evidentiam et discrimen inter sensus internos, et appetitum percipiendum, observandum est cum D. Thoma q. 26. *de Veritate* art. 6. ad 2, « quod non similiter ordinantur appetitivæ vires sicut apprehensivæ : nam intellectus noster accipit a sensu ; unde operatio intellectus esse non potest, nisi præexistente alia operatione sensus ; voluntas autem non accipit ab appetitu inferiori, sed magis ipsum movet : et ideo non oportet, quod actum voluntatis præcedat passio inferioris appetitus. » Quare, licet sit necessarius aliquis habitus in sensu interno, non tamen in appetitu, qui sufficienter domatur per habitus temperantiæ, et fortitudinis : atque adeo sicut non debet poni justitia in appetitu sensitivo ad refrænandum motus contra justitiam, ita nec habitus caritatis ad castigandos motus contra caritatem insurgentes. Quorum omnium radix est, quia, sicut per habitus fortitudinis, et temperantiæ subjugatur appetitus, et voluntati subditur, ita etiam habitibus in voluntate existentibus subjicitur.

Ex his apertissime demonstrata manet existentia caritatis ; si enim, ut in prima suppositione ostendimus, caritas est quid creatum, distinctum, et diffusum a Spiritu sancto ; si illud creatum sit quid speciale a cæteris virtutibus distinctum, ut in secunda suppositione demonstravimus ; denique si illud speciale sit in voluntate tanquam subjecto receptum, manifestum est existere specialem habitum, quem caritatem nominamus.

REFLEXIO.

Cum veniet filius hominis, putas fidem inveniet in terra ? Sed si fidem non inveniet, quanto minus caritatem. Posse existere, et in Sanctis existere caritatem, demonstravit superior speculatio : at in nobis existere non ostendit. Contra ejus existentiam nulla militant argumenta, nisi a Christianorum vita, moribusque petantur. Caritas, teste Augustino, secedit a se, excedit a sensibus, ut se non sentiat, quæ Deum sentit, imo quodam modo se sibi furatur, et a se labitur, ut se totam immergat in Deum. Ubinam porro Christianorum cœleste illud glutea animum Deo jungens, vinculum illud perfectionis divinis nos connectens existit, cum videamus quæ sua sunt omnes quærere, et creaturis indivulso amore adhærere ? Caritas divina et cœlestia semper animo agitat, quia quæ amamus, libenter animo versamus, juxta illud Laurentii Justin. tract. *de Carit.* cap. 1 : « Vis nosse quid amas, attende quid cogitas ? » Quid autem et mente revolvunt et sermonibus ventilant Christiani, quibus di-

vinorum meditatio cruci est, cœlestium colloquutio fastidio non ferendo ? Ergo non eis inest divina caritas, se terrena cupiditas; quia, ut optime ait Augustinus *in Psalm.* CXXI, « habet omnis amor vim suam, nec potest vacare amor in anima amantis : necesse est ut ducat ; sed vis nosse qualis amor sit, vide quo ducat. » Cum igitur in terram cogitatione homines ferantur, duci eos cupiditate, non Dei caritate necesse est.

Fac ergo, lector, ut in te regnet caritas virtutum gemma, charismatum divinorum pretiosissimum, quam si habueris vel solam, dives es ; qua si sola careueris, miser, et, teste Apostolo, nihil es. Caritatem quære, caritati incumbe, totum te dilectioni permitte, qua nihil justius, nihil utilius, nihil suavius. Quid tam æquum, quam ut per dilectionem rependas quod per dilectionem datum est, et tantum amatorem tuum, qui te prior dilexit, redames tantillus et talis ? Vide quam sit pura amatoris tui dilectio. « Homo, » inquit Laurentius Justin. lib. *de casto Conn*, c. 8, « ut fruatur dilecto, diligit ; Deus vero, ut dilectus diligentem possideat. » Seu, ut ait Hilarius Psalm. II : « Amari se a nobis expetit Deus, ut digni beatitudinis suæ, ac bonitatis suæ munere per meritum amoris sui judicemur. » Ergo illi, si potes, denega amorem tuum, qui amorem tuum a te propter te petit. Vides ergo, quam sit utilis dilectio caritatis. Sed, inquis, corpus meum castigandum, et in servitutem redigendum petit amor Dei, bona terrena, et floccifacere præcipit, et pauperibus erogare : ergo non utilis, sed noxia est dilectio. Cerne quam fallaris. Petit amor, ut Deo reddas, tibi cum fœnore, quæ dederis, restituturo. Præclare, et opportune idem Laurentius tract. *de Caritate* cap. 9 : « Dei amator mercator est optimus ; dat quod non potest retinere, ut recipiat quod non potest amittere. » Nec timeas duram invenire in caritate servitutem, quia ea diliges quod jubetur : nam, si tecum Deus facit suavitatem, si propitius tibi inspirat boni delectationem, atque ut apertius explicem, si tibi donaverit caritatem, non solum pro Deo contemnes delectationes cæteras, sed etiam pro illo quaslibet perferes passiones. Denique ut ad caritatem tibi cum Dei gratia asciscendam moveare, hanc veridicam Augustini lib. 22. *contre Faust.* cap. 3. menti tuæ, cordique fige sententiam : « Si non amas, time ne pereas ; si amas time ne displiceas. »

SPECULATIO II.

Per caritatem veram, et strictam cum Deo amicitiam inimus.

Hanc assertionem, qua status Christianismi, qui in caritate situs est, super omne quodvis creatum, et creabile immensum attollitur, ita veram arbitror et constantem, ut sententiam Durandi in 4. dist. 49. q. 4. opinantis hominis ad Deum non esse, nec esse posse proprie dictam amicitiam, plusquam temerariam, et hæresi proximam pronuntiare nemo jure merito inficias eat, cum expressis, et millies impressis, ac iteratis Scripturæ et Patrum testimoniis contradicat. Sapient. I : *Infinitus thesaurus est hominibus, quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei ;* Psalm. CXXXVIII : *Nimis honorati sunt amici tui, Deus;* Joan. XIII : *Jam non dicam vos servos, sed amicos.* Et totus Cantici Canticorum liber quid aliud est, quam continuus sacrarum flammarum Deum inter, et animam castam rogus ? Quare inter viros sanctos non pauci speciali et honorifica amici Dei prærogativa, et nomenclatura insigniti sunt, ut Moses Exodi XXXIII, Abraham Judic. III. et Isaiæ XLI. et Jacobi II, Joannes Baptista Joan. III, et Joannes Evangelista crebro. Unde D. Hieronymus *super cap.* VII. *Micheæ* ait : « Si vis vera amicitia delectari, esto amicus Dei, sicut Moyses, qui loquebatur Deo quasi amicus ad amicum : esto amicus ut Apostoli, ad quos Salvator ait : *Jam non dicam vos servos sed amicos.* Quod si aliquando viri perversi hoc nomine appellantur, ut cum Matth. XXII. non habenti vestem nuptialem, dicitur : *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem ?* et cum cap. XXVI. dicitur Judæ proditori : *Amice, ad quid venisti?* Tunc ad demonstrandum comitatis et affabilitatis argumentum ac gratificandi studium, vel ad significandam sinceram Christi erga impios benevolentiam, vel ad perversitatem et duritiem contundendam, molliendamque, communi modo loquendi nomen illud prolatum est : sed alii viri sancti præfati, speciali ratione nomine amici Dei insigniti sunt, quia, ut loquitur Scriptura, viri erant secundum cor Dei : unde respectu eorum nomen illud in rigore intelligendum est, juxta tritam Augustini regulam, quam lib. 3. *de Doctrina Christi* cap. 11. et 12. tradit.

Probatur ratione D. Thomæ paululum il-

ustrata. Amicitia nihil est aliud, quam amor benevolentiæ mutuus super aliqua amicorum communicatione fundatus : unde tres ad amicitiam conditiones exiguntur. Prima, ut sit amor benevolentiæ bonum amici propter amicum exoptans, nec propriam utilitatem amore concupiscentiæ quærens. Secunda est, ut amor sit mutuus, et reciproca benevolentia, seu amatio, et redamatio. Tertia, ut sit bonorum communicatio, et si desunt bona, sit saltem cordium communio. Atqui caritatis triplex hæc conditio convenit, in primis enim per caritatem Deum amamus propter ipsum amore benevolentiæ quo bonum divinum volumus, et ipsi Deo, quatenus de infinitis perfectionibus Deo gratulamur, et congaudemus, et quatenus externam Dei gloriam, honorem, obedientiam, nominis exaltationem optamus, procuramus et pro virili propagamus, sicut econtra de illatis Deo injuriis nostrum, aliorumque offensis dolemus, tristamur, et econtra in honorantes, zelo tabescentes insurgimus. Secundo caritas est etiam amor mutuus, quia, ut dicitur Proverb. VIII, *Ego diligentes me diligo*, et Joan. XIV : *Qui diligit me, diligentur a Patre meo, et ego diligam eum.* Et ratio est, quia ex una parte justi Deum diligentes, cor, et omnia sua Deo præbent ; ex alia vero Deus etiam seipsum tradit justo, ad eum venit, mansionem in ipso facit, seipsum cognitione et amore fruendum ineffabili experientia, quam soli sciunt qui sentiunt, præbet. Et deinde innumera justo beneficia non tam largitur quam prodigit, et profundit. Nam gratiam tribuit, ut illum in consortium suæ naturæ vocet, et caritatem habitualem dat, quæ inter bona primatum tenet : nam posse diligere Deum gratia gratiarum, favor favorum est, quia secum fert indicia præcipua divinæ erga justum dilectionis, quæ quos amat, sui facit amantes, ut alias dum de amore Dei, fuse exposuimus. Quid plura per caritatem Deus nos in se ipsum mutat et transformat, secundum illud : *Qui adhæret Deo, unus spiritus est cum illo.* Deinde amatores suos castis deliciis, et immaculatis voluptatibus perfundit, quia dum apponit erga hominem cor suum, dum suas delicias ponit esse cum filiis hominum, illam, quam mundus dare non potest, pacem infundit; fructus enim caritatis sunt, teste Apostolo, gaudium, et pax in Spiritu sancto. Ex quibus patet, quomodo tertia etiam conditio caritati competat, nimirum communicatio bonorum et præter jam dicta, per caritatem meremur etiam futuram in patria Dei communicationem, qua Deo sicuti est viso in æternum perfruemur, ut amicitia cum Deo inita sit firma, sit immobilis, sit sempiterna ; quod ad rationem veræ amicitiæ omnino exigitur, quia ut ait Hieronymus epist. 41. *ad Rustic.*, « Amicitia, quæ desinere potest, vera nunquam fuit. » Addunt aliqui quartam conditionem, cujus meminit Philosophus 8. *Eth.* cap. 2, ut scilicet amor mutuus non sit lateus ; sed hujus non meminit D. Thomas, quia ista non multum differt a secunda conditione ; amor enim non consetur mutuus si lateat ; sique foras non erumpat ardorem, et assimiletur igni, qui nunquam ita occluditur, quin vel luceat, vel urat, vel scintillet. Quomodo autem amor Dei benevolus non lateat justos, plus docet ipsos experientia, quam scientia : et, licet in hac vita certi de gratia esse non possint, plures tamen illius conjecturas, quæ ad amicitiam sufficiunt, habent, cujus præcipua, et palmaris est ipse amor ad Deum, quem sentiunt ; cum Deus diligentes se diligat, et amor Dei ad homines, eosdem Dei reddat amantes.

Fit satis objectis.

Dices : Ubi amicitia est, ibi inæqualitas non est ; amicitia namque secundum Hieronym. pares aut facit, aut invenit : unde profluxit tritum proloquium : non bene conveniunt, neque in una sede morantur majestas et amor. Atqui inter Deum et homines æqualitas nec est, nec esse potest : ergo nec vera inter ipsos amicitia iniri.

Respondeo inter amicos non requiri æqualitatem, sed proportionem, qualis inter filium et patrem, inter sponsam et maritum, tametsi statu et conditione superiorem invenitur. Quia nimirum amicitia non tamen personæ dignitatem, vel vilitatem attendit, quam ejus amorem ; illum solum quærit, illum amat, illo contentus est. Et certe Deus veram et sinceram sui cum Justis amicitiam demonstraturus, omnibus gratiarum, et gloriæ ornamentis naturam nostram auxit, ut eam nedum faceret pulchram, sed etiam divitem ; utque immensam, quæ Deum inter et nos est, inæqualitatem quadantenus compensaret, viles creaturas supra modum attollens, ad ordinem divinum eas non solum gratia sanctificante, sed etiam unione hypostatica

evexit. Sicut enim I. Mach. x. Alexander amicitiam cum Jonatha inire avens, eum ad honorum omnium fastigia provexit, unde ei dictum est: *Aptus es, ut sis amicus noster, et nunc constituimus te hodie summum sacerdotem, ut amicus voceris Regis. Et misit ei purpuram, et coronam auream.* Pari modo Deus naturam nostram summe diligens, et homines natura viles, et peccato viliores sua amicitia dignari optans, et æqualitatem ad amicitiam necessariam constituere volens, majestatem suam inclinare ad nos, et vilitatem nostram attollere ad se decrevit, ut Deum quamlibet infinitum, amare vilitas nostra non crubesceret, postquam sic Deus dilexit mundum, ut Deus homo, et homo Deus factus esse vere catholiceque dicatur.

Et, ut patesceret, quod, sicut perfectio Dei omnes creatarum, creabiliumque perfectionum gradus supercomprehendit, et ultra eminet; ita amicitia ipsius omnes sinceræ amicitiæ gradus præcontinet, omnes omnino titulos, quibus in humanis amicitia significatur, sibi voluit Deus imponi, ut ad amicitiam secum ineundam, omnium quamlibet invitorum hominum corda invitaret. Unde in Scripturis Deus Paterfamilias, Justi cives, et domestici Dei appellantur; Deus sponsus, animæ sponsæ nominantur; Christus etiam Sanctos voluntati divinæ consonos, et obsequentes patres suos, matres fratres, disertissime dixit. Solide tamen observavit Cajetanus, magis congruentem ad exprimendam amicitiam nomenclaturam, ex denominatione patris et filii desumi; quia per eam et consortium naturæ divinæ, et reverentia Deo debita, et obligatio aliorum diligendorum aptissime significantur. Communicatio quidem divinæ naturæ traditur I. Jo. III: *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Reverentia vero Malach. I: *Si ergo Pater ego sum, ubi honor meus?* Fundamentum vero et obligatio diligendi alios tanquam fratres, I. Petr. I: *Diligite attentius, renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei vivi.* Unde in oratione Dominica Deum non modo Patrem, sed Patrem nostrum pluralitatis vocabulo appellare Veritas jussit, ut nimirum doceamur (observatio est *Catech. Romani* part. 4. n. 14.) ex dono, ac jure divinæ adoptionis consequi necessario, ut fratres sint fideles, seque fraterne amare debeant; et notante Chrysostomo discamus, Deum libenter Christianum audire non solum pro se, sed pro altero deprecantem: quod pro se orare naturæ est, pro altero gratiæ; pro se necessitas cogit, pro altero fraterna caritas hortatur. Jucundior porro est Deo oratio, quam fraterna caritas commendat, quam ea, quam necessitas rei pronuntiat.

Instabis: Benevolentia non potest esse ad illum, cui nihil acquiri potest; benevolentia enim amico bona bene volumus, dum non habet et gaudemus, cum acquirit. Sed Deo nec advenire bonum potest, quod non habebit; nec auferri quod habet. Ergo ad Deum benevolentia, et subinde cum Deo amicitia esse non potest.

Respondeo, patere ex dictis, nos Deo bona velle, et interna per gratulationem, et externa per laudem, et honorem, quem qui diligit, totis conatibus impendit.

Urgebis: Justi appellantur, et vere sunt servi Dei: sed inter servum, et dominum iniri nequit perfecta amicitia ob conditionis inæqualitatem: ergo nec inter Deum et hominem.

Respondeo, non esse inconveniens, homines alio titulo servos, alio Dei amicos esse, et appellari; servi etenim sunt, quia creaturæ supremo Domino subditæ; sed amici itidem sunt, quia divinis charismatibus aucti ad consortium divinæ naturæ, et adoptionem filiorum Dei per gratiam evehuntur. Quam quidem filii Dei dignitatem licet creatione, et Dei gubernatione sortiamur, quatenus nos Deus ad imaginem suam, quam cæteris animantibus non impertivit, creavit, et quatenus prospiciendo, et nostræ utilitati consulendo, præcipuo quodam jure, et providentiæ modo patriam nobis præstat caritatem. Attamen singularem, et mirabilem in modum per Incarnationem natura servi, filii Dei adoptione evasimus. Nam, ut ait Joannes, *dedit eis potestatem filios Dei fieri, et ex Deo nati sunt.* Unde et Baptisma, quod primum redemptionis pignus, primum Incarnati Verbi monumentum est, sacramentum regenerationis dicitur; quo, teste Principe Apostolorum, renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per verbum Dei vivi Spiritum sanctum accepimus, non spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: *Abba, Pater.* Quæ cum ita sint, cogita, lector quem in locum te summa Dei benignitas extulerit (pia est Catechismi laudati ponderatio) qui non ut servum ad Dominum adire

invitum, ac timidum, sed ut ad patrem filium voluntarium, securumque confugere jusserit. Qua in memoria et cogitatione, quo vicissim studio et pietate tibi agendum, tibique orandum sit, considera. Danda certe tibi est opera, ut te talem præbeas, qualem esse decet Dei filium, id est ut oratio, et actiones tuæ indignæ non sint divino genere, quo te benignissimus Dominus dignatus est.

Insistes : In humanis non assolet esse vera et stricta amicitia inter servum, et dominum ob adductam conditionis inæqualitatem, quæ major est inter Deum et homines. Ergo nulla est inter Deum, et homines amicitia.

Respondeo magnum interesse discrimen inter servos Dei, et hominum, quia, ut præclare observat D. Thomas *in cap.* I. *epist. ad Rom.* lect. 1, quo Deus magis sibi aliquem subjicit, eo majus illi bonum vult, majusque confert, quia et homo subjectione ad Deum perficitur, et fini, in quo ultima beatitudo sita est, unitur; domini vero creati non quærunt bonum servorum, quos sibi subdunt, sed uni suæ utilitati per eorum ministerium consulunt : amicitia autem amici bonum quærit, nec proprio studet emolumento.

Replicabis : Atqui etiam Deus omnia propter semetipsum operatur, ut dicitur Proverb. XVI, et gloriam suam, quam alteri non dabit, ubique quærit : ergo, si propterea inter dominum et servum creatum non datur vera amicitia, quia dominus, non servi, sed sui bonum inquirit, nulla etiam Deum inter et hominem amicitia invenietur, quæ, teste Philosopho 8. *Eth.* cap. 3, amici solum bonum quærit.

Respondeo hoc argumentum tomo 1, dum de voluntate Dei, operose a nobis fuisse tractatum, ibidemque demonstratum, quod, licet Deus omnia propter semetipsum ut finem ultimum, ut par est, operetur, quia id divina postulat sanctitas; non tamen propterea in Deo est amor concupiscentiæ, sed amicitiæ; quia, etsi bonum, quod nobis vult, ad se referat, non tamen illud ad se refert, ut melior efficiatur, aut perfectior, ditiorque evadat, sed ut nos meliores reddat, et suæ bonitatis participes : nam, ut dicitur Job. XXII, *quid prodest Deo, si justus fueris, aut quid ei confert, si immaculata fuerit vita tua?* Ordo ergo bonorum, quæ Deus confert, quæ in ultimum finem referuntur, non tollit, sed sanctificat rationem amicitiæ. Vide plura loco citato, ubi instantias contra hanc doctrinam fieri solitas occupavimus.

Insurges adhuc : Ad amicitiam requiritur non solum amor benevolentiæ, sed etiam mutua amatio, et redamatio; atqui caritas non importat essentialiter mutuum illum, et reciprocum amorem : ergo non est essentialiter amicitia inter Deum et justum. Probatur minor. Vera, et sincera caritas, non quærens quæ sua sunt, sed quæ Dei, est ita comparata, ut si per impossibile Deus amantem se non diligeret, nec amoris sui divini ardorem explicaret, nec bona ulla amanti communicaret; non tamen Deum diligere desineret, et diceret : Etiamsi Deus me odio haberet, ego eum diligerem, quia ille faceret quod justum est, cui me libenter accommodarem. Quia nimirum caritas est quædam participatio divinæ voluntatis, subindeque in ea inclinat, quæ Deus vult, et eo modo, quo vult. Unde vir justus caritate ornatus potest hunc elicere actum : Licet sim reprobus, et caritate velit me Deus æternum privare, illum tamen amo, et toto corde diligo. Ergo caritas non importat essentialiter reciprocum mutui amoris affectum.

Respondeo, ad veritatem nostræ assertionis satis esse, quod caritas secundum statum connaturalem Dei amorem supponat, et mutuam benevolentiam exigat. Quod quidem verum esse manifestum est : tum quia caritas ipsa secum defert signum amoris Dei, cum non nisi ex amore Dei, et dono Spiritus sancti diffundatur in cordibus nostris; tum quia caritas ex sua natura supponit gratiam, ex eaque veluti passio dimanat. Et, licet possit actus caritatis sine gratia habituali elici, non tamen sine actuali Dei auxilio; unde necessario supponit amorem Dei gratiam habitualem, vel saltem actualem liberaliter infundentis, subindeque, licet aliis amoribus accidentaria esset redamatio, foret tamen caritati necessaria, quia caritas ex amore infunditur, neque aliter haberi potest, quia nunquam Deum primi diligere possumus, sed amantem Deum redamando sequimur, qui nisi vim diligendi se amore suo daret, eum diligere non possemus. An vero ex suppositione, quod Deus justum, et caritate præditum non diligeret, caritas suis rationibus non studens Deum adhuc diligeret, est casus chimæricus, cujus solutio, cum sit inanis, quæ omittatur a theologo seriis occupato, dignissima est. Maxime quia ille casus

implicat in adjecto, et se ipsum destruit : si enim Deus caritatem sui non diligeret, non esset Deus, nec amaret bonum : subindeque tunc caritas Deum non diligere deberet. Et, quamvis caritas non diligat Deum, quia amatur a Deo, sed quia Deus in se amabilis est, essentialiter tamen supponit se amari a Deo seque placere Deo ; unde si Deus per impossibile non amaret diligentem se, signum esset quod dilectio caritatis Deo non placeret, subindeque ab amando caritas cessaret. Sed de his subtilitatibus satis, et plusquam satis.

Persistes : Ratio amicitiæ non solum non est de essentia caritatis, sed nec etiam connaturalis proprietas illius : ergo responsio nostra undequaque nulla est. Probatur subsumptum. Illud non est proprietas caritatis, quod sine caritate haberi potest : proprietas enim convenit omni, et soli, et semper ; sed sine caritate iniri potest amicitia cum Deo, nam in statu naturæ puræ, si daretur, Deus conferret innumera creaturis rationalibus beneficia, et homo acceptorum bonorum memorem se præbens, gratias referre Deo, illum colere, et amare posset, et deberet ; qui amor in communicatione bonorum naturalium, ac etiam virtutum moralium, quibus felicitatem naturalem consequeretur, fundatus rationem amicitiæ obtineret, quibus Deo in ordine naturali amanti responderet. Præsertim, quia Deus potuisset in illo statu multis eum sine injuria orbare naturalibus bonis, permittendo ut in cæcitatem, mortem, aliosque defectus laberetur ; unde in se specialia amoris signa persentiens, posset amanti amorem rependere vero amicitiæ fœdere.

Respondeo, præter caritatem nullam posse dari amicitiam naturalem. Ita enim expresse docet D. Thomas in 3. dist. 27. quæst. 2. art. 2. ad 4, ubi loquens de amore naturali Dei, ait, quod ad amicitiam non pertingit, quæ facit amicos convenire, et in omnibus communicare, sed oportet superaddi caritatem. Unde eruitur ratio hujus veritatis : Ad veram amicitiam requiritur, si non æqualitas, saltem proportio, et convenientia in natura, et communicatio bonorum amici, non qualiscumque, sed specialium donorum largitio, et secretiorum arcanorum patefactio ; neque enim amicus censetur, qui non est alteri magno familiaritatis usu devinctus. Videmus enim in humanis illos duntaxat amicos regis appellari, non qui beneficia omnibus subditis communia recipiunt, sed qui specialibus muneribus, singularis honoris gradu, familiariori consuetudine, aliisque præcipuæ benevolentiæ pignoribus honorantur. Sed in ordine mere naturali homo bonis duntaxat creaturis omnibus communibus per creationem, et gubernationem gauderet, quæ forent bonis, malisve promiscue concessa ; in illo etiam ordine non daretur formalis participatio divinæ naturæ, quæ habetur per gratiam ; secreta etiam supernaturalia, et cœlestia Deus statui illi non expanderet. Ergo in illo statu non esset amicitia cum Deo, quæ importat amorem gratuitum et specialem : ille vero status communi tantum, nulloque privato jure utens, nulla prærogativa, nullo singularis benevolentiæ privilegio donaretur. Quare amicitia cum Deo est status gratiæ, seu Christianismi character ; in illo enim familiarem habemus accessum ad Patrem per Jesum Christum Dominum nostrum. Quid enim mirum, si post incarnationem Verbi amor noster amori Dei arcto amicitiæ vinculo jungatur, postquam natura nostra divinæ admirabili consortio sociata est ? Certe, sicut, teste Augustino lib. 13. *de Trinit.* capit. 10, nullum signum divini amoris manifestius esse potest, quam quod Deus carnis consortium iniret, ita nullus ad familiarem amicitiam cum Deo ineundam aditus aptior, quam per Christum Dominum, qui ex magno Domino, et laudabili nimis, parvus, et amabilis nimis factus est. Et, quamvis pro donis naturalibus homo Deum colere et amare teneretur, hic tamen amor amicitia non esset, quia specialis amoris signa non sunt dona etiam impiis communia, quæ per causas naturales juxta generalis providentiæ leges confert, vel aufert Deus.

Dices demum : Caritas est virtus specialis ut initio supposuimus ; sed amicitia non est virtus specialis, ut patet per Philosophum 8. *Ethic.* cap. 1 : Ergo caritas non est amicitia.

Respondeo verbis D. Thomæ art. 3. ad 1 : « Dicendum, quod Philosophus in 8. *Ethic.* non negat amicitiam esse virtutem, sed dicit quod est virtus, vel cum virtute. Posset enim dici, quod est virtus moralis circa operationes, quæ sunt ad alium ; sub alia tamen ratione, quam justitia. Nam justitia est circa operationes, quæ sunt ad alium sub ratione debiti legalis ; amicitia autem sub ratione

alicujus debiti amicabilis, et moralis, vel magis sub ratione beneficii gratuiti, ut patet per Philosophum in 8. *Ethic.* Potest tamen dici, quod non est virtus ab aliis distincta : non enim habet rationem laudabilis, et honesti, nisi ex objecto, secundum scilicet quod fundatur super honestatem virtutum. Quod patet ex hoc, quod non quælibet amicitia habet rationem laudabilis, et honesti, sicut patet in amicitia delectabilis et utilis. Unde amicitia virtuosa magis est aliquid consequens ad virtutem, quam sit virtus. Nec est simile de caritate, quæ non fundatur principaliter super virtutem humanam, sed super virtutem divinam. »

Hæc D. Thomas. Ex quibus patet primo, quod, licet amicitia humana non sit virtus bene tamen caritas, quia habet objectum divinum. scilicet Dei bonitatem propter se dilectam. Patet secundo S. Doctorem non decidere, an amicitia humana sit virtus specialis, sed utriusque sententiæ firmamenta protulisse. Hac de causa Thomistæ inter se dissentiunt, aliis cum Paludano affirmantibus, esse specialem virtutem, aliis cum Capreolo et Cajetano negantibus. Placet utriusque sententiæ fundamenta producere, et breviter urgere.

In primis, amicitiam humanam esse virtutem specialem, tradit D. Thomas 8. *Ethic.* lect. 1 : « Amicitia, » inquit, « est quædam virtus, in quantum scilicet est habitus electivus ; » et reducitur ad genus justitiæ, in quantum exhibet proportionate. Ratio est : Tunc admittenda est virtus specialis, quando assignatur speciale objectum formale bonum, et specialis difficultas superanda ; sed objectum amicitiæ est speciale bonum distinctum ab objectis aliarum virtutum scilicet bonum amici formaliter, seu debitum morale amicabile ; est etiam specialis difficultas superanda, nam ad eam voluntas non est ex natura sua determinata, sed duntaxat ad proprii suppositi bonum, et revera non levis difficultas est amare aliquem propter ipsum, nullo inde proprio emolumento expectato ; unde specialis habitus ad eam evincendam adjumento opus est. Maxime quia potest esse, et sæpe nimis contingit in amore amicitiæ excessus, vel defectus, dum vel ardentius, quam deceat, vel frigidius, quam par sit, amantem redamamus. Ergo opus est virtute amicitiæ, quæ medium in amore constituat, et modum in delectione teneat.

Opposita etiam sententia non caret suis fundamentis ; nam præterquam quod D. Thomas sententiam negantem secundo loco refert, veluti ultimam suæ mentis resolutionem, illam etiam diserte tradit in 3. dist. 27 quæst. 2. art. 2. ad 1. dicens : « Amicitia, de qua Philosophus tractat, causatur vel ex inclinatione naturæ, quantum ad amicitiam delectabilis, et utilis ; vel ex inclinatione habitus virtuosi, præsupposita inclinatione naturæ, quantum ad amicitiam honesti, in quantum omne, quod facit similitudinem cum aliquo, inclinat ad amorem illius ; et ideo non ponitur aliqua virtus, sed quiddam consequens ad virtutes. »

Ratio vero est : De ratione virtutis est, quod respiciat essentialiter objectum bonum ; cum enim virtus sit essentialiter in ordine morali, non malo, nec indifferenti, non specificatur, nisi ab objecto bono moraliter ; unde dicitur dispositio perfecti ad optimum et bona qualitas mentis, qua recte vivitur, quave nullus male utitur. Sed amicitia humana non respicit essentialiter objectum bonum ; sed indiscriminatim respicit bonum, vel malum ; nec quælibet amicitia habet rationem laudabilis, ut patet de illa, quæ fundatur in delectabili et utili. Ergo amicitia humana non est specialis virtus. Neque enim est specialis difficultas in amando bono honesto alterius ; quia præsupposita similitudine, quam inter aliquos faciunt virtutes, nullam patiuntur difficultatem viri boni in mutuo amore rependendo, sed potius ad illum impendendum naturali pondere inclinantur, quia quodlibet diligit sibi simile ; et similitudo similes sicut in bonis, ita et in amore adunat. Ergo supposita inclinatione voluntatis ad amandum sibi simile ; per ipsas virtutes sufficienter determinatur homo ad amandum alios virtute præditos, quibus virtutibus suis assimilatur. Ergo amicitia non virtus specialis est, sed virtutes sequitur et comitatur. Quia nimirum supposita similitudine, quam faciunt aliæ virtutes bonum amici fit quadantenus bonum proprium ; unde sicut bonum non exigit specialem virtutem, ita nec bonum amici, cui volumus bonum sicut et nobis. Unde etiam præditus aliarum virtutum ornatu facile in amicitia modum, et medium inveniet absque specialis habitus additamento.

Aliam hujus negantis sententiæ rationem afferunt nonnulli ex eo petitam, quod nulla virtus deperiditur, nisi ex vitio possidentis :

amicitia autem deperditur sine culpa amantis per hoc solum, quod alter non redamat, quia ad amicitiam requiritur amor mutuus. Verum hæc ratio levis, vel nullius momenti est, nam, sicut obedientia respicit alterum ut superiorem, cujus auctoritate extincta desinit obedientia ad illum sine culpa obedientis, et idem est de virtute observantiæ respectu eorum, qui dignitate cadunt, quæ tamen virtutes quoad rationem essentialem permanent, quia voluntas est ad obediendum, conservandumque comparata, quoties legitimus superior, vel alius in dignitate constitutus occurrerit : ita altero amorem parem pari non referente, remanet in præparatione animi virtus, sed non exercitium amicitiæ. Si autem quæras, quænam ex his sententiis probabilior judicanda sit? Respondebo, me non posse stare ubi sol trepidat, id est non audere me decidere, quod S. Doctor indeterminatum reliquit, et modo in unam, modo in alteram sententiam ivit. Primæ tamen sententiæ fundamenta videbantur firmiora consideranti veritatem.

REFLEXIO.

Vide, lector, Dei dignationem : amicitiam tuam ambit Deus et ait : *Fili, præbe mihi cor tuum.* Vide quis petit, vide a quo petit, vide quid petit. Petit cor tuum Deus, cui antequam peteret, debebatur; petit supremus Dominus rem suam, quasi alienam; petit, et simul imperat; jubet enim qui rogat, si potest imperare. Petit, inquam, Dominus qui sine injuria dura præcipere poterat. Petit summa ratio, cujus auctoritas pro omni nobis ratione esse debet, quia, ut dicebat Nazianzenus orat. 5, « mihi est pro omni ratione, apud summam illam rationem nihil fieri sine ratione. » Petit benefactor amore præveniens, gratiis demerens. Esto autem, quod excusationes obtendere, vel fingere possis, quod amorem non dederis, quomodo excusabere, si non reddideris? « Non dare cuiquam vix licet; non reddere non licet, » inquit Ambrosius. Petit adjutor amorem, qui auxilium infundit ut ames; ignem enim venit mittere in terram, ut sacram accenderet flammam, quæ non consumit, sed perficit; non denigrat, vel infuscat, sed exornat quæve in cœlo nata, et in ipsius Dei pectore enutrita, ad cœlum cor nostrum ciet, et sursum tendit, unde manavit. Petit amorem amor; Deus enim caritas est, qui non nisi amore natus, artem amandi et verbis docuit et monstravit exemplis. Petit amorem Pater qui mundum sic dilexit, ut filium suum unigenitum daret, quive non plus filio suo amavit. « Evidens quippe res est (præclarus est Salviani lib. 4. *de Provid.* discursus) quod super affectum filiorum nos Deus diligit, qui propter nos filio non pepercit. Et quid plus addo? Et hoc filio justo, et hoc filio unigenito, et hoc filio Deo. Et quid dici amplius potest? Et hoc pro nobis, id est pro malis, pro impiissimis, pro iniquis. Quis æstimare hunc erga nos Dei amorem queat, nisi quod justitia Dei tanta est, ut in eum aliquid injustum cadere non possit? Nam quantum ad rationem humanam pertinet injustam rem homo quilibet fecerat, si pro pessimis servis filium bonum occidisset. » Ergo si potes, non ama amatorem illum, cujus tui nimius amor excusari ab injustitia non posset, nisi foret summa justitia. « Utique (addit idem Pater) hæc magis inestimabilis pietas, et hæc mirabilis magis Dei virtus est, quod ita intelligi ab homine magnitudo suæ justitiæ non potest, ut quantum ad imbecillitatem humanam pertinet, pene injustitiæ speciem magnitudo justitiæ habere videatur. » Petit amorem Filius amore homo factus, ut fieret amabilior, quo similior : Filius, qui artem amandi et verbis docuit, et factis, et morte consummavit. Nam in ultima mortis agonia constitutus inter morientis angustias, inter continuos diræ mortis dolores, inter innumera dilaniatæ carnis vulnera, inter circumstantium cuneos, inter latronis blasphemias, et Judæorum subsannantium derisiones, opprobrii oblitus, et pœnarum solius meminit amoris, dum orare pro crucifixoribus veniam non cessavit. Occidite, Judæi et tortores laniate, sanguinem e venis, vitam de corpore abstrahite, evellite, extorquete, amorem de corde non extirpabitis. O Deum immortalem, et præ amore mortuum! Qualis iste amans, qualis amor iste, qui in tanti medio odii non minuitur, sed veluti amabili antiperistasi augetur! Quam dulcis amor, qui inter fellis amarorem verbum bonum, et suave eructavit! Quam supra mortem dilectio, quam super infernum dura æmulatio, quæ nullo tam atrocium hostium impetu concuti potuit! Quam denique liberalis et dives, qui impiorum injuriis, maledictis, furori non nisi pietate, beneficentia, et amore respondit! Denique amorem petit Spiritus sanctus, amor notionalis,

flamma Trinitatis, ignis Dei, ignis Deus, ut te in Deum amore transformet, quem tot vitia deformem effecerunt.

A quibus petit, ab omnibus petit, a te, lector, a me amorem petit. Liceat, quæso, te a Deo parum interrogari. Tu qui quidquid es, quidquid habes, quidquid futurus es, totum a me obtines, et mihi detrectas amorem? Tu qui infinitis donis naturæ, et gratiæ, corporalibus, et spiritualibus, modernis, et antiquis a me obrueris, tam magna data, et majora danda amore exsolvere dedignaris? Tu tot mihi peccatis debitor, tot in me, in proximum, in te, tam crebro, tam perverse patrata scelera amore redime, amore dele. Tu legis novæ professor, Evangelii auditor, Christi discipulus hanc unicam Christianismi tesseram, qui amor est, induc, et demonstra. Tu immortalitatis candidatus totum paradisi regnum amore eme; et « qui magna quæres, parva non expendes? » ut Cyrillus Alexandrinus loquitur. Tu tantillus a tali, et tanto amatus redamare hæres? Itane possunt pignora sic amata non amare? Quid tantum mali commerui, ut mihi nec tanquam Patri amor, nec tanquam Domino reddatur obsequium? Quid plura? Si me Deum fortassis times, me homo dilige factum hominem; et si animum tuum tota Divinitatis majestas inflectere non potest dum me hominem vides, inflexo cordis tui sensu, fractoque mentis callo dabis fortassis inclinatus humanitati, quod Divinitati hactenus denegaras. Me in te amoris pignus respice, non incognitum, sed domesticum : non alienum, sed proprium, non mihi, et tibi extraneum, sed mihi simul tibique commune quod non ad invisibilis et terribilis cogit dilectionem, sed ad tuæ speciei revocat caritatem, nec id monet ut alienum ames, sed fratrem, illumque diligas, quem si te amas, odisse non potes.

Denique petit amorem. Nihil durum, nihil insolens, nihil difficile deprecatur. « Amoris » enim « soror dulcedo. Nihil durum, nil amarum, nil grave, nil lethale computat amor verus », inquiunt Augustinus et Chrysologus. « Ubi amor est, labor non est, sed sapor, » subjungit Bernardus. Si dura Deus præciperet, illa molliret amor, qui omnia gravia, et difficilia facit facilia, et quasi nulla, ait doctus Idiota. Amor sapida reddit jejunia, catenas consecrat, torturas inungit, amare, condire novit. Quam suavis igitur Christi lex, quam dulce jugum, quam amandum quod petit onus, lex amoris, jugum caritatis, onus dilectionis, quod non solum durum non est, sed sine quo dura sunt omnia.

SPECULATIO III.

Eadem specie caritas diligit et Deum propter ipsum, et amicos in Deo, et inimicos propter Deum.

Hac speculatione explicatur objectum caritatis, quod est solus Deus propter se dilectus, quique est ratio diligendi alia ; cum enim caritas sit virtus theologica, et amicitia cum Deo, essentialiter habet pro objecto divinam bonitatem summe amabilem, ut sit expressio divinæ voluntatis, cujus objectum motivum, et terminativum est sola bonitas increata.

Probatur ergo speculatio. Idem est specie actus, quo diligitur Deus, et quo diligitur proximus : ergo eadem specie caritas et Deum, et proximum, sive amicum, sive inimicum diligit. Consequentia est clara ; habitus enim non distinguuntur, nisi per distinctos speciei actus, et omnes actus unius speciei ad eum habitum pertinere manifestum est. Antecedens vero probatur. Idem est specie actus, qui fertur in rationem objecti, et qui fertur in objectum sub illa ratione ; sicut eadem est specie visio, qua videtur lumen, et qua videtur color sub lumine ; quia nimirum species actus sumitur ex objecto secundum rationem formalem illius. Atqui ratio diligendi proximum Deus est : « hoc enim debemus in proximo diligere, ut in Deo sit, » inquit D. Thomas quæst. 25. art. 1. Unde Augustinus lib. 8. *de Trinit.* cap. 8 : « Ex una, » inquit, « eademque caritate Deum, proximumque diligimus ; sed Deum propter Deum, nos autem et proximum propter Deum. » Et patet, quia, si proximum non in Deo, nec propter Deum diligimus, eum non ex caritate, cujus objectum divina bonitas est, sed ex amore naturali, vel vitioso amamus.

Dices : Hac ratione probatur solum, dilectionem proximi propter Deum imperari a caritate, et esse extrinsece in specie illius, sicut actus imperatus est in specie habitus imperantis, non quod eliciatur, sed quia subordinantur habitui imperanti. Et ratio est, quia bonitas Dei extrinseca non facit proximum intrinsece bonum et amabilem, unde non potest esse ratio intrinseca, sed duntaxat extrinseca proximi diligendi. Quod ma-

gis inde confirmatur, quod actus dilectionis Dei est actus intentionis, quo Deus diligitur ut finis ; actus vero dilectionis proximi est electio : porro actus intentionis differt specie ab actu electionis, licet iste ab illo imperetur. Ergo dicendum, quod sicut, licet ratio cognoscendi conclusiones sint principia, easque nonnisi propter principia cognoscamus ; tamen alio habitu conclusiones, scilicet scientia, alio habitu, scilicet simplici intelligentia, principia attingimus, ita licet proximum diligamus propter Deum, tamen alio habitu proximum, alio diligimus Deum.

Respondeo, illud interesse discrimen amicitiam naturalem inter et supernaturalem caritatis, qua diligimus proximum, quod licet amicitia naturali possimus ipsum amare amore a caritate imperato, tamen dum eum amore supernaturali diligimus, tunc a caritate amor ille elicitur. Ratio est, quia, cum proximus diligitur amore supernaturali, ut amicus divinus, seu in Deo, et ut est aliquid Dei, ratio amandi Deus est. Ergo, sicut illud ingreditur objectum fidei, quod credimus, et quia Deus est ratio credendi, et quia est aliquid pertinens, et relatum ad Deum, ita quod diligitur, et quia Deus est ratio amandi, et quia est aliquid Dei, ab eodem habitu diligitur, quo diligitur ipse Deus. Unde D. Thomas infra, quæst. 103. art. 3. ad 2 : « Dicendum, » inquit, « quod ratio diligendi proximum, Deus est. Non enim per caritatem in proximo diligimus, nisi Deum, et ideo eadem caritas est, qua diligitur Deus, et proximus (ecce quomodo in amore supernaturali proximi dilectio ab habitu caritatis procedit) : sunt tamen aliæ amicitiæ differentes a caritate secundum alias rationes, quibus homines amantur. » Et in istis amicitiis amorem a caritate non elici, sed duntaxat imperari certum est.

Ad primam probationem in contrarium dicendum, tunc solum actum dilectionis proximi esse imperatum a caritate, et non elicitum ab illa, quando Deus non est una, et totalis ratio diligendi, ut contingit in amore naturali ordinato in Deum. Quando autem proximus amatur amore supernaturali, tunc propter solum Deum diligitur, nec potest dilectio illa nisi a caritate licitive procedere. Nec obest, quod bonitas Dei extrinseca non reddat proximum intrinsecæ bonitatis, et amabilitatis participem ; non obest, inquam, quia sufficit, quod in proximo sit ordo ad Deum, et capacitas illius, ut possit diligi propter Deum ; sicut, licet media pura in probabilissima sententia nulla gaudeant intrinseca bonitate, tamen propter extrinsecam bonitatem finis, cui deservire nata sunt, appeti possunt, et amari, vel potius potest in illis diligi finis ; et ita Deus in proximo ex caritate amatur.

Ad secundam probationem respondeo, quod, licet amor Dei, et proximi differant veluti specie materiali secundum rationem intentionis, quæ diversitas specici materialis provenit ex eo, quod unus est actus primarius, alter secundarius ; nihilominus conveniunt actus illi in specie formali petita ab attingentia divinæ bonitatis considerata secundum quod est in se, et prout est participabilis a creaturis, sed eadem bonitas utrobique inspicitur, utrobique amatur. Ex quibus patet, quid sit dicendum ad id, quod de scientia subjungitur ; est enim satis apertum discrimen, quia caritas diligit proximum propter bonitatem divinam in se, et per se inspectam, qua ratione est objectum formale caritatis : scientia vero non cognoscit conclusiones propter principia nude spectata, qua ratione sunt objectum intelligentiæ, sed propter principia conclusionibus fœta, et prout in eas per discursum derivantur : caritas solum Deum in proximo quærit ; scientia non solam veritatem principii, sed etiam conclusionis studiose sectatur.

Instabis virtus latriæ, qua exhibetur Deo honor, distinguitur a virtute duliæ, qua Sanctos honoramus, ut docet D. Thomas infra quæst. 103. art. 3. et 3. p. quæst. 25. art. 3. Et tamen Sancti non honorantur, nisi propter Deum : ergo, licet proximus diligatur propter Deum, alia erit caritas, qua Deum ; alia, qua proximum diligimus.

Respondet huic argumento D. Thomas q. 25. art. 1. ad 2 : « Quod amor respicit bonum in communi ; sed honor respicit proprium bonum honorati, defertur enim alicui in testimonium propriæ virtutis. Et ideo amor non diversificatur specie propter diversam quantitatem bonitatis diversorum, dummodo referantur ad aliquod bonum commune. Sed honor diversificatur secundum propria bona singulorum ; unde eodem amore caritatis diligimus omnes proximos, in quantum referuntur ad unum bonum commune, quod est Deus : sed diversos honores diversis deferimus, secundum propriam virtutem singulorum. Et similiter Deo singularem honorem latriæ exhibemus, propter ejus

singularem virtutem. » Quæ doctrina ratione eximiæ profunditatis subobscura videtur, et difficilis ; ideo necesse est eam aliquo interpretamento explicare.

Sciendum ergo, horum S. Thomæ verborum sensum non esse, amorem ferri ad bonum in communi, seu universale ; amor enim potest ferri in bonum particulare amici, et in speciales rationes bonitatis : unde nulla etiam esset differentia inter amorem et honorem, subindeque argumentum maneret in sua vi ; sicut enim amor in communi respicit bonum in communi, et amor specialis respicit speciale bonum ; ita honor in communi respicit excellentiam in communi, et specialis specialem : unde servata proportione perfecta foret amorem inter et honorem similitudo. Germanus ergo, et verus D. Thomæ sensus est, amorem ferri in bonum commune, id est, abstrahens ab intrinseco, et extrinseco, proprio, vel alieno ; honor vero respicit num particulare, excellentiam scilicet solius personæ honoratæ. Et vere sic est. Potest enim aliquid amari ratione propriæ, et intrinsecæ bonitatis, sicut finis ; potest etiam amari ratione extrinsecæ bonitatis, ut purum medium ; unde eodem omnino amore amatur sanitas, et medicina. At vero honor tantam non habet in suo objecto latitudinem : et, licet unus possit propter alium honorari, puta Sanctus propter Deum : tamen ille alius, propter quem honoratur, puta Deus, ejusque excellentia, non est motivum specificans cultum duliæ, quia Deus secundum se non nisi cultu latriæ honorabilis est, subindeque divina excellentia erit solum finis ultimus extrinsecus duliæ, non proximus, et specificativus, qui erit duntaxat propria ipsius Sancti excellentia. Cæterum amor caritatis, quidquid diligit, in Deum, tanquam finem immediatum, et proximum refert, solamque respicit divinam bonitatem, tanquam unam, et formalem rationem diligendi.

Urgebis : Non est major ratio, cur bonum particulare, quod volumus proximo ex caritate dilecto, feratur in bonum divinum, et quod cultus specialis Sancto exhibitus non referatur similiter in cultum Dei, qui suorum Sanctorum honoribus honoratur, ut Patres passim affirmant. Ergo disparitas adducta corruit.

Respondeo, discrimen allatum subsistere, quia, licet cultus Sanctorum in Deum, ut ultimum finem redundet, tamen propria cujusvis Sancti excellentia motivum formale est duliæ cultus ipsi exhibiti.

Insistes : Multis sæpius exhibetur cultus, qui eo prorsus indigni sunt, ut Prælatis malis, et dyscolis, quibus non propter virtutes, aut egregias animi dotes, a quibus deserti sunt, cultus exhibetur ; sed, quia Dei ministri sunt, ut asserit D. Thomas infra, quæst. 63. art. 3, unde tunc honor non defertur eis in testimonium virtutis, sed propter Deum, cujus vices gerunt, et indigne implent. Tamen constat honorem indigno Prælato latum esse a divino distinctum : ergo similiter caritas proximi a caritate Dei distinguitur, licet proximus propter Deum diligatur.

Respondeo Prælatos, quamlibet indignos et immeritos, auctoritate vel a Deo, vel a Republica concessa pollere, quæ quædam excellentia moralis est, ob quam honorandi sunt ; unde debita superioribus reverentia ad præceptum colendi parentes reducitur. Nam ideo Princeps pater vocatur Patriæ ; Summus Pontifex Papa dicitur, et primus Patriarcha et ab Augustino epist. 112. « Pater Christianæ plebis » nominatur. Magistri etiam vocantur Patres, sicut discipuli filii eruditionis nominantur. Episcopi quoque in Concilio congregati, ubi tanquam judices sedent, Patres dicuntur : ut apud omnes constet, quod sicut parentibus ob patriam potestatem cultum exhibere filii tenentur, et honorem, ita et superioribus reverentia debetur, quantumvis præ vitiorum sordibus indigni, et monstra sint. Neque enim monstrum appellare dubito Prælatum indignum, cum, teste Bernardo lib. 2. *de Consid.* cap. 7. sit « monstruosa res, gradus summus, et animus infimus : sedes prima, et vita ima ; lingua magniloqua, et manus otiosa ; sermo multus, et fructus nullus ; vultus gravis, et actus levis ; ingens auctoritas, et mutans stabilitas. »

Persistes adhuc : Potest diligi proximus propter bonitatem creatam supernaturalem ipsi intrinsecam, seu propter donorum supernaturalium participationem, quæ utique dilectio est supernaturalis, cum aliquid supernaturale respiciat, sed tunc non sola diligitur bonitas increata, licet in illam tanquam finem ultimum amor ille referatur : ergo tunc amor proximi non elicitur ab habitu caritatis, quo diligitur Deus.

Respondeo, proximum donis supernaturalibus ornatum dupliciter posse considerari, sicut et dona supernaturalia, quibus prædi-

tus est. Caritas namque, et gratia considerari possunt ut sunt participationes divinæ formaliter, et hoc modo proximum diligere, est ipsum amare, quia est veluti Deus participative, vel, ut sic dicam, quatenus natura divina in ipsum transfusa est. Secundo possunt considerari hæc dona, ut sunt perfectiones, et ornamenta proximi tot bonis adaucti, et hoc modo diligere proximum est ipsum amare, quia perfectus est, et supernaturalibus ornamentis decoratus. Primo modo dilectio proximi elicitur a caritate, non per actum primarium, sed secundarium, nam eodem habitu, quo attingitur objectum attinguntur etiam omnes proprietates, et participationes ipsius; proximus autem donis supernaturalibus instructus habet veluti proprietates, similitudines formales, expressiones, et participationem divinæ essentiæ et attributorum, quibus homo supra seipsum attollitur, deificatur, et quadantenus fit Deus per participationem, juxta illud : *Ego dixi: Dii estis*. Ergo eodem habitu, quo diligitur ipsa bonitas essentialis, et Deus per eam summe bonus, diligitur quoque proximus gratiis cœlestibus perfusus. Neque enim contra rationem virtutis theologicæ est secundario aliquid creatum respicere ; sicut enim fide multa præter Deum revelata propter primam veritatem credimus, spe gloriam corporis expectamus ; ita caritate, et caritatis extensione proximum diligimus. Si autem proximus secundo modo consideretur, verum est, ipsum ut talem, non caritate, sed ab amore naturali diligi. Nec obstat illud objectum supernaturale : non obstat, inquam, quia supernaturalitas se habet solum materialiter. Constat vero, posse dari actum naturalem circa objectum, quod est supernaturale, modo ratio attingendi sit naturalis : sicut homines mali supposita cognitione Paradisi, et supernaturalium, quibus abundat, deliciarum ipsas sine dubio, sed naturaliter amant ; ipsis frui, ad easque pervenire vellent, licet ad eas obtinendas pro virili, ut par esset, non conentur. Et similiter Sanctos, quos audimus perfectionibus tum naturalibus, cum supernaturalibus ornatos, amore naturali diligimus, etsi Deum in ipsis non amemus ; naturale enim, et proclive est perfectionem semel cognitam amare, sicut mala semel detecta formidare. Unde tam sæpe contingit amores nostros, pœnitentias nostras, attritiones et contritiones naturales esse motus, et non a gratia et Spiritu sancto, sed ab amore proprio proficisci. Unde tanta inest omnibus causa timendi, tanta actus nostros, etiamsi specie innocui videantur, et puri, dubios habendi, atque suspectos, quia, licet nihil nobis conscii sumus, in hoc tamen justificati non sumus, et nescimus an odio, vel amore digni simus.

Replicabis demum, sed fortius : Ideo ex D. Thoma supra citato, alia est virtus exhibens cultum Deo, alia exhibens Sanctis ; quia amor respicit bonum in communi, id est abstrahens a proprio, et alieno ; et ideo idem amor fertur ad diversa, dummodo referantur ad idem commune bonum ; at vero honor respicit proprium bonum personæ honoratæ, quam specialiter colere vult, et exaltare. Licet autem hæc solutio possit satisfacere pro amore, quo diligitur proximus propter Deum, ejusque bonitatem proximo extrinsecam, non tamen pro amore, quo diligitur proximus propter bonitatem intrinsecam sibi a Deo communicatam : tunc enim bonitas participata est motivum proximum talis amoris ; sicut singularis virtus alicujus Sancti est objectum proximum duliæ. Ergo, sicut ille honor debitus Sancto, licet referatur ad divinum cultum, tanquam finem ultimum, tamen specificat specialem habitum distinctum ab eo, quo colitur Deus : ita similiter amor exhibitus proximo propter perfectionem ipsi intrinsecam, tametsi relatus in bonitatem divinam, bonitatem proximi primario respicit, bonitatem vero divinam non nisi ut finem ultimum et remotum.

Respondeo dona supernaturalia proximi, ut amantur amore supernaturali caritatis, non tam diligi, ut sunt perfectiones proximi, quam ut sunt participationes divinæ bonitatis, quæ proinde magis amatur in illis ; eo fere modo, quo prototypus in imagine amatur. At vero dulia reverentiam exhibet Sancto propter propriam ipsius excellentiam præcise qua propria est, et ab aliena distincta ; cujus signum est, quod diversus cultus pro diversitate Sanctorum defertur ; nam dulia Sanctis, hyperdulia Deiparæ, latria Deo optimo maximo exhibetur. Unde non mirum, si distinctus honor a distincta virtute procedat.

Tria corollaria derivantur.

Ex his sequitur primo, objectum caritatis esse solam bonitatem divinam, prout Deo

ipsi summe dilecto convenientem. Caritas quippe, quæ non quærit quæ sua sunt, sed est vera cum Deo amicitia, non respicit bonitatem Dei, quatenus utilem amanti, sed prout convenientem amico. Et, licet summam inveniat in Deo diligendo delectationem, tamen non delectationem illam quærit, sed Deum summe delectabilem pure in se, et propter se quærit. « Amicus, » inquit D. Thomas in 3. dist. 34. quæst. 2, art. 3. quæst. 1. ad. 2, « quamvis delectationem habeat ex præsentia amici, non tamen propter hoc quærit amici præsentiam, ut in ipso delectetur, sed propter amicum ipsum, cui vult conjungi quantum potest. »

Sequitur secundo, objectum caritatis non esse bonitatem divinam, et communem analogice bonitati divinæ per essentiam, et divinæ per participationem. Probatur contra Suarem : tum quia virtus theologica solum habet Deum pro objecto ; unde, sicut fides soli Dei veritati credit, spes soli Dei omnipotentiæ innititur, ita caritas sola Dei bonitate promovetur : tum quia, ut ostendimus, caritas dum se extendit ad proximum, solam in eo bonitatem Dei amat, vel ut moventem, vel ut expressam, et participatam ; tum quia si daretur unus habitus respiciens per se primo bonum in tota sua latitudine, ambiens increatum simul, et creatum talis habitus omnem voluntatis capacitatem adæquaret, quod est contra rationem habitus, cujus objectum est determinatio, et divisio objecti potentiæ ; tum denique, quia objectum caritatis est ultimus finis, ad quem aspirat creatura rationalis : bonitas autem abstrahens a creata, et increata, non est ultimus finis creaturæ rationalis, sed sola divina, cui inhiat, quam quærit, et cui uniri avet.

Sequitur tertio, bonitatem divinam, prout est in se, seu prout involvit essentiam, attributa et personas, esse objectum caritatis. Quia, ut ex D. Thoma specul. 1. supp. 2. diximus, caritas respicit bonum divinum, in quantum est beatitudinis objectum ; id est, ut ibi exposuimus, bonum divinum, prout continet in se omnem rationem bonitatis cognoscibilis lumine gloriæ, et visione beata, est objectum caritatis : unde, sicut lumine gloriæ videbimus eum sicuti est, ita caritate diligimus eum sicuti est. Deus autem, sicuti est, involvit attributa et personas, tum quia omnia, quæ sunt in Deo, sunt per se, et propter se amabilia, ad quæ se creatura rationalis referre, in illisque tanquam ultimo fine quiescere potest ; tum quia amor caritatis vult bonum Dei summe dilecti, id est bonis Dei internis gratulatur. Atqui ad perfectionem, et bonitatem Dei internam pertinent attributa, et perfectiones, tam absolutæ, quam relativæ. Ergo in illa omnia fertur amor caritatis. Et certe, cum in attributis et personis sit bonitas, et perfectio, illa utique amabilis est, non utique amabilitate medii, quod essentialem, et imprescindibilem importat imperfectionem ; sed amabilitate ultimi finis. Et ita docet Cajetanus in præsenti articulo 4.

Nec refert, si cum Goneto nostro oppositum sentiente, et opinante solam naturæ bonitatem, ut distinctam ab attributis, esse objectum caritatis, respondeas, bonitatem attributorum, et personarum habere rationem finis intermedii in divinam bonitatem virtualiter ordinati, quod nullam importat imperfectionem, sicut nulla est imperfectio, quod attributa divina a natura virtualiter dimanent. Non, inquam, refert. Quia manifestam involvit, et supponit imperfectionem, quod aliquid ametur propter aliud, nec possit se solo terminare appetitum ; hoc enim redolet innatum creaturis omnibus defectum, quia earum bonitas appetitum quidem allicere, sed terminare, vel satiare non potest, nec debet propter se, sed propter ultimum finem amari. Unde grandis est disparitas inter medium virtuale, et dimanationem virtualem ; in tantum enim unum attributum dicitur virtualiter dimanare ab alio, quia unum est ratio probandi aliud, quatenus unum est fundamentum alterius, quod nullam redolet imperfectionem, sed puram sapit perfectionem, quia hoc convincit, attributa divina esse connexa. At vero medium, vel intermedium virtuale tale est, ut non habeat amabilitatem propter se moventem, quod et imperfectionem inseparabilem involvit, et revera falsum est ; nam, sicut natura divina, ita et sapientia divina, et fœcunditas divinarum personarum per se amabiles sunt, sicut per se divinæ, per se increatæ : bonitas quippe divina omnes perfectiones transcendit.

Varias in contrarium rationes opponit Gonetus, quæ fere solutæ manent. Primo sic arguit : Bonitas solius naturæ divinæ, ut distinctæ ab attributis et revelationibus, Deum constituit in ratione ultimi finis, cum ratione illius omnia ad Deum ordinentur formali, aut virtuali ordinatione ; ipsa vero

bonitas naturæ ad nihil ordinari possit. Atqui objectum caritatis non est aliud, præter id, quod constituit Deum in ratione ultimi finis : ergo. Verum hæc objectio supponit falsum, nempe bonitatem transcendentem omnia attributa esse bonitatem medii, quod perfectioni actus puri, et perfectionis divinæ apertissime repugnat, ut paulo ante demonstravimus.

Objicit secundo : Illud est objectum caritatis sub ratione boni, quod est objectum formale beatitudinis sub ratione veri. Atqui objectum beatitudinis est sola veritas naturæ divinæ, cum attributa et rationes pertineant ad objectum secundarium visionis beatificæ. Ergo sola bonitas divina, ut ab attributis distincta, est objectum caritatis.

Respondeo hoc argumento firmari magis nostram sententiam : nam illud est objectum caritatis, quod est objectum beatæ visionis. Atqui objectum beatæ visionis est Deus, ut in se est Unus et Trinus, alias illa visio non esset intuitiva, quidditativa, et beatificans. Ergo bonitas divina, prout transcendit essentiam, attributa et personas, est objectum caritatis. Unde patet, minorem argumenti esse a veritate alienam, ut in materia de visione demonstravimus.

Objicit tertio : Bonitas divina specificans caritatem est una nedum formaliter, sed etiam virtualiter, cum ex ea probetur unitas caritatis ; sed bonitas divina transcendens omnia attributa, non est virtualiter una, sed multiplex, cum attributa divina virtualiter distinguantur : ergo objectum caritatis non est bonitas transcendens omnia divina, sed sola bonitas naturæ.

Respondeo, bonitatem specificantem caritatem esse virtualiter multiplicem in ratione rei, esse tamen unicam in ratione objecti voluntatis, scilicet boni, et amabilis, in hoc enim conveniunt, omnia divina ideo esse amabilia amore caritatis, quia in Deo sunt, et ad Dei internam gloriam conferunt ; hoc enim est, quod amor amicitiæ quærit, ut bonum optet amico, vel si optari non potest habenti omnia, congaudeat illi, et gratuletur. Quia ergo et natura, et attributa, et personæ ad Dei perfectionem faciunt, ea omnia amat caritas, quæ bonum amici amat ubicumque sit, sive in natura, sive in perfectionibus ejus.

Objicit quarto : Natura divina, ut distincta ab attributis, est potens movere ad actum caritatis : ergo non requiritur bonitas coalescens ex omni perfectione divina ad objectum caritatis, cum ante bonitatem attributorum sit motivum illius. Consequentia patet intelligenti terminos. Probatur anteced. : tum quia bonitas divina in propria linea est bonum infinitum, subindeque sufficiens dilectionis motivum ; tum quia, si justus est a Deo amabilis propter gratiam participantem naturam divinam, etiam Deus erit a nobis amabilis ob bonitatem suæ naturæ ; tum quia dilectio Dei ratione naturæ divinæ est maxime propter Deum, cum Deus per naturam constituatur, caritas autem Deum propter Deum diligere studet ; tum quia Deus per impossibile carens attributis, retinensque naturam, esset sufficiens dilectionis motivum.

Respondeo ex eo hujus argumenti fallaciam perspicue constare, quod non minus valide retorqueri possit in adversarium. Nam pulchritudo, sapientia, infinitas, fœcunditas Dei, ut virtutes virtualiter distinctæ a natura, possunt movere ad actum dilectionis, cum sint bonum in sua linea infinitum, propter se amabile, et hominem caritate præditum Deus diligeret, tametsi gratiam per impossibile non haberet ; et tamen caritas non expressio est naturæ divinæ, sed voluntatis. In forma ergo dico, verum esse, naturam esse amabilem amore caritatis, sed non solam, nec ratione naturæ, qua talis, sed ratione amabilitatis omnibus perfectionibus divinis imbibitæ. Certe, sicut ille hallucinaretur, qui probaret Solis solius lucem esse objectum visus, quia est sufficiens ad movendam potentiam visivam, et quia, si nullum aliud esset possibile corpus luminosum, adhuc corpus solare potens esset movere ad actum visionis ; ita nihilominus infirma est ratiocinatio, qua probatur naturam Dei qua talem, esse unicum caritatis objectum, quia amari potest, et quia desinentibus attributis amaretur. Numquid amari non potest divina sapientia, et nonne esset amabilis, si per impossibile a natura Dei separaretur ? Ergo amabilitas divina est aliquid commune essentiæ, attributis, et personis, nimirum bonitas, et appetibilitas omnia divina transcendens. Ex quibus facile respondebis ad singulares probationes antecedentis.

REFLEXIO.

Eadem caritas et Deum, et proximum di-

ligit ; duplex præceptum implet una virtus, et dum implet, universam legem complet et Prophetas ; finis enim legis dilectio. « Duo isti amores, » inquit Magnus Gregor. lib. 7. *Moral.* cap. 10, « duo annuli sunt, sed catena una ; duæ actiones, sed una virtus, duo opera, sed una caritas ; duo apud Deum merita, sed unum sine alio inveniri impossibile est. » Intima quidem debet esse Christianos inter, et inviolabilis consuetudo, nec vere Deum amat, qui proximum non diligit, quia, ut alicubi ait Laurentius Justin., « amor Dei amorem proximi generat, et amor proximi calefacit amorem Dei. Et propterea voluit Deus unicum hominem primo formare, ex quo omnes procederent, ut tanquam fratres omnes se amarent. » Verumtamen non caritate diligit proximum, qui illum non diligit propter Deum : ergo qui nimio proximi amore aliquid molitur contra Deum, utique non caritate, sed cupiditate diligit illum, imo nec eum diligit, cui vera, et æterna bona non concupiscit ; ergo iterum inter solos Justos, et Sanctos vera, et solida amicitia initur, qui et sibi verum bonum optant, et intimo amoris sensu, et forti, et suavi, et constanti ; quia tamdiu se amant, quamdiu Deum diligunt, id est, quamdiu justi sunt. Quam veridice Augustinus epist. 52 : « Nemo potest veraciter esse amicus hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis. » Et præclare lib. 1. *ad Bonifacium* cap. 1 : « Amicitia nusquam nisi in Christo fidelis est, in quo solo esse etiam sempiterna, ac felix potest. »

Hæc cum ita sint, amande lector, si Deum amas, fratres tuos ama eodem patre natos ; eodem Deo conditos, ejusdem legis discipulos, eodem Christi sanguine redemptos, ejusdem convivii Eucharistici commensales, ejusdem gloriæ cohæredes, ejusdemque corporis membra. Ergo imitare artuum membrorumque naturalem caritatem. Unum membrum non nocet alteri, cum ab alio læditur, non se vindicat ; patienti alteri compatitur, indigenti accurrit, laboranti succurrit, fatigato opitulatur, sordescens mundat, infirmo medetur, bene habenti congaudet, sibi reputat fieri quod fit alteri, nihil tam timet, quam ab eo sejungi.

Amorem proximi tanquam unam Christianismi tesseram prædicavit Legislator noster : *In hoc cognoscent*, inquit, *quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Hoc præceptum novum Testamentum singulis versibus inculcat, illud discipulis suis dilectus Discipulus ad fastidium usque ingeminabat : *Filioli*, inquiens, *diligite alterutrum, quia præceptum Domini est ; et si solum fiat, sufficit.* Cur ergo sumus fratribus tam molesti, tam morosi, tam duri pauperibus ? Si pedem pungit spina, imperat caput, respiciunt oculi, curvantur humeri, accurrit manus, totum corpus contrahitur, omnia, et quæque membra, quod possunt, faciunt, ut de infimo, et exiguo loco spina, quæ inhæserat, educatur. Oculus videt in corpore : numquid soli sibi ? Absit : et manui videt, et pedi videt, et omnibus quantum potest videt ; pro membris cæteris manus operatur ; pro tacentibus lingua loquitur : ergo si sumus ejusdem corporis membra, si Christum caput agnoscimus, omnes amemus, pro singulis laboremus. Felix concordia fraternæ caritatis, quæ aliis dat quod habet, ab aliis accipit quod non habet ; quam utilis caritas, quæ aliena facit sua, et congaudens aliis, in illis habet, quo in se caret. Unde Magnus Gregorius : « Quod tuum est per laborem, meum est per amorem. »

CAPUT II.

DE AUGMENTO ET GRADIBUS CARITATIS.

Dogma fidei est omnium orthodoxorum calculo probatum, caritatem posse augeri. Quid enim expressius, vel luculentius esse potest illis Apostolicis verbis, Ephes. IV : *In caritate crescamus ?* et illis : *Hoc oro, ut caritas vestra magis, ac magis abundet ?* Et hoc justitiæ incrementum, ait Tridentinum sess. 6. cap. 10, petit sancta Ecclesia, dum orat : « Da nobis fidei, spei, et caritatis augmentum. » Idcirco etiam caritas appellatur ab Apostolo *Via. Adhuc*, inquit Cor. XII, *excellentiorem viam vobis demonstro.* In via autem continuus debet esse processus. Hac etiam de causa viatores vocamur, quia in Deum finem nostrum, tanquam in itineris metam tendimus, non passibus corporis, sed mentis affectibus. Et, licet caritas sit in summo ex parte objecti, quod est summum bonum, per ordinem ad quod excellentissimæ virtutis nomen, et rationem sortitur, non tamen in summo est quantum ad intensionem, et virtualem quantitatem, quam impræsentiarum considerare operæ prætium est.

Si autem antequam ad ulteriora, magisve theologica procedamus, roges quomodo fiat

illud augmentum, consule D. Thomam art. 4. q. 23. ad 3, ubi ait, caritatem, augeri secundum essentiam quod nihil est aliud, quam ipsam magis inesse subjecto, seu majus radicari in illo : quod fusius explicat art. 5, ubi asserit et probat, illud augmentum non posse fieri per additamentum alicujus distincti, sive secundum speciem, sive secundum numerum. Non quidem secundum speciem, quæ petitur ab objecto, quia minima caritas ad ea omnia objecta se extendere potest, quæ sunt ex caritate diligenda. Non etiam secundum numericam distinctionem, quæ a subjecto petitur, cum accidentia individuentur a subjecto : unde augmentum non potest fieri, nisi per hoc, quod subjectum magis, ac magis participat caritatem, id est secundum quod magis reducitur in actum illius, ac magis subjicitur illi. Et hoc est, inquit D. Thomas, caritatem augeri secundum essentiam, quia, ut dixerat art. 3. ad 3, cum esse accidentis sit inesse, nihil aliud est ipsum secundum essentiam augeri, quam dicere ipsum magis inesse subjecto ; et dicere caritatem augeri secundum majorem radicationem, et non secundum essentiam, est propriam vocem ignorare.

Sed non est in animo in illis metaphysicæ subtilitatibus, quæ fuse in philosophia ventilantur, examinandis immorari. Quia tamen nostri propositi est Angelicam S. Thomæ doctrinam a multis impugnatam, a paucis intellectam, cum se dederit occasio, explanare, et pro virili ab æmulorum calumniis vindicare, ad præfatæ doctrinæ elucidationem observandum breviter est, dictum illud D. Thomæ : « Caritas augetur essentialiter, vel secundum essentiam ; » minime adversari communi philosophorum axiomati, quo essentias consistere in indivisibili dicitur, easque numeris assimilari, quibus nihil addi, nihil detrahi absque destructione potest. Illud enim principium sapientibus omnibus probatum verum est, cum alicujus differentiæ essentialis fit additio, vel detractio, cum quo stat, eamdem qualitatis essentiam sub ejusdem indivisibilis generis et differentiæ latitudine augeri, quo additamento non perficietur, vel mutabitur essentialiter forma, tametsi illius perficiatur, intendaturque essentia. Unde aucta caritas non dicitur magis caritas, sed major et intensior.

Observato rursum ex solutione ad 1. art. 5. quod, dum S. Doctor ibi ait, quod forma accidentalis habet proprium augmentum per modum intensionis ejus in subjecto, sicut patet in his, que rarefiunt, non intendit Angelicus Magister quantitatem continuam intendi in his, quæ rarefiunt : aer quippe rarior non est magis quantus, sed major quantus. Vult ergo duntaxat S. Thomas, quod, sicut in rarefactione aer fit major extensive absque ulla quantitatis ad quantitatem additione ; ita in intentione non fit additio qualitatis ad qualitatem, sed præexistens magis perficitur, magisque in subjecto radicatur.

Nota tertio, quod, cum S. Doctor art. 4. ad 2. ait, quod additio luminis ad lumen potest intelligi, quod intendatur in aere propter diversitatem luminarium causantium lumen, et quod talis distinctio non habet locum in proposito, quia non est, nisi unum luminare influens lumen caritatis, cum, inquam, hoc ait S. Thomas, cave, ne ex illis verbis inferas, quod, licet intensio caritatis non fiat per additionem ob unitatem principii caritatem infundentis, intensio tamen luminis in aere additione lucis efficitur ob distinctum luminarium influxum ; sic enim rueret tota de intensione D. Thomæ doctrina. Verus ergo verborum illorum sensus est, hoc lumen inter et caritatem interesse discrimen, quod lumen in aere receptum a duobus potest agentibus per additionem extensive, et in diversis partibus augeri, quod tamen caritati minime convenit, quippe quæ neque extensive, neque intensive per additionem caritatis augetur. Sed de his consule philosophos Thomistas in libri de ortu, et interitu.

Adverte quarto, dupliciter posse intelligi, caritatem nostris actibus augeri : primo efficienter physice in genere causæ vel principalis, vel instrumentalis, vel dispositivæ ; secundo meritorie, sive actus boni statim consequantur augmentum, sive non. In priori sensu non procedit difficultas ; est enim in confesso apud omnes, nullo quamlibet fervido caritatis actu augeri habitum efficienter principaliter, quia sola caritatis causa est Spiritus sanctus, per quem diffunditur in cordibus nostris, ut satis, superque supra demonstravimus. Fatentur etiam omnes, actus caritatis non concurrere efficienter in genere causæ instrumentalis ad physicum habitualis caritatis augmentum ; si enim virtus infusa, teste Augustino, est bona qualitas mentis, quam Deus in nobis sine nobis operatur ; id a fortiori de caritate dicendum

esse nemo inficias eat. Et ratio etiam est, quia habitus caritatis cadit sub meritum ; quod autem meremur, non efficimus ; sed ut ab alio, apud quem meremur, efficiatur, obtinemus. Et, quamvis Deus posset assumere actus nostros ut instrumenta physica productionis gratiæ, et caritatis, sicut de facto assumit actus pœnitentis ad gratiæ justificantis productionem, quia sunt partes Sacramenti pœnitentiæ ; quia tamen ex his quæ pendent ex voluntate divina nihil nobis innotescit, nisi per Scripturarum revelationem, vel Ecclesiæ Catholicæ, sive Romanæ apostolicam traditionem, qua neutra regula claret, augmentum physicum caritatis esse per modum instrumenti actibus caritatis asserendum, sed potius dicitur, caritatis productionem, qua cor mundum et sanctum efficitur, creationi assimilari, secundum illud : *Cor mundum crea in me, Deus ;* ideo gratis, et sine fundamento dicendum non est, augmentum caritatis habitualis ab iteratis actibus in genere causæ instrumentalis physicæ proficisci. Denique fatentur etiam omnes, non quolibet actu caritatis habitum augeri per modum dispositionis physicæ, quasi quilibet actus sit ultima physica dispositio ad augmentum, qua posita, Deus physice caritatem augeat ; sicut proposita ultima dispositione in generatione hominis animam rationalem infundit. Et ratio est, quia, ut docent philosophi, a proportione minoris inæqualitatis non fit actio, v. g., calefactio ut duo non potest esse ultima dispositio ad calorem ut sex ; et similiter actus amoris ut duo nequit esse physica dispositio, qua caritas habitualis habens, v. g., quatuor gradus, sit intensa ut sex ; quod requireretur, si amor ille esset physica dispositio ad augmentum necessario consecutum. Unde D. Thomas in corpore articuli sit ait : « Non quolibet actu caritatis caritas augetur, sed quilibet actus caritatis actu disponit ad caritatis augmentum, in quantum ex uno caritatis homo redditur promptior iterum ad agendum secundum caritatem. » Quod solutione ad 2. explicat exemplo guttarum cavantium lapidem. Quocirca tota difficultatis summa (et difficultas sane summa est) in hoc consistit, an, et quomodo quilibet actus caritatis mereatur habitus augmentum et quandonam augmentum illud conferatur. Porro quia innumeræ sunt Auctorum etiam Thomistarum hac in parte divisæ sententiæ, resolutionem nostram non solum e pura S. Thomæ doctrina depromemus, sed ejusdem fere verbis libenter, et secure utemur ; nec molliores Thomistas imitabimur, qui de severitate Angelicæ doctrinæ nonnihil remittere voluerunt.

SPECULATIO I.

Quilibet actus caritatis augmentum habitus meretur : illud tamen non consequitur actus remissus.

Prima pars affirmans, quemlibet actum caritatis mereri augmentum habitus, ad illudque disponere, est contra Durandum, et probatur. Actus caritatis, quatumvis remissus, est meritorius alicujus gradus gloriæ sibi correspondentis, ut ipsemet Durandus fatetur, et patet ; tum quia, sicut omnis actus malus meretur pœnam, ita omnis actus supernaturalis bonus præmium, quod ex divinæ beneplacito voluntatis non est aliud, quam gloria æterna ; tum quia actui remisso caritatis conveniunt conditiones meritorii operis, ad quod requiritur, ut sit supernaturale, propter Dei obsequium, et ab homine Deo grato procedens. Atqui actus amoris Dei non potest esse meritorius alicujus gradus gloriæ sibi specialiter correspondentis, nisi mereatur augmentum gratiæ, et caritatis, ratione cujus solius sit debitus specialis gradus gloriæ ; tota enim et una mensura gloriæ, caritas est, et gratia. Ergo actus amoris a caritate elicitive procedens est augmenti gratiæ, et caritatis meritorius. Unde D. Thomas art. 6. ad 2 : « Quilibet actus caritatis meretur vitam æternam, non quidem statim exhibendam, sed suo tempore. Similiter etiam quilibet actus caritatis meretur caritatis augmentum ; non tamen statim augetur, sed quando aliquis conatur ad hujusmodi augmentum. » Et concilium Tridentinum sess. 6. can. 32 : « Si quis dixerit, justificatum bonis operibus, quæ ab eo per Dei gratiam, et Jesu Christi meritum fiunt, non vere mereri augmentum gratiæ, vitam æternam, et ipsius vitæ æternæ, si tamen in gratia decesserit, consecutionem, atque etiam gloriæ augmentum, anathema sit. » Et, licet mens sacri concilii fuerit tantum definire contra Lutherum, posse nos operibus nostris a caritate prodeuntibus gratiæ augmentum promereri, subindeque caritatis habitualis crementum, cum caritas a gratia sponte per modum naturalis proprietatis fluat ; an vero illud aug-

menti meritum etiam actibus remissis debeatur, non determinet sancta synodus, subindeque positio Durandi licet non sit hæretica, est tamen valde dubia, et fere erronea, cum actus caritatis, quamlibet remissus, sit opus bonum, cui respondere meritum gratiæ, gloriæ, et augmenti illius, œcumenica synodus declaravit.

Dices cum Durando : Ille solus dignus est accipiendis, qui bene utitur jam acceptis ; nec novis favoribus dignandus est, qui prioribus est abusus. Atqui præditus habitu caritatis intenso, et remissos nihilominus eliciens actus caritatis, infuso habitu non bene utitur ; nam juxta virtutem illius non operatur, nec conatus respondet viribus : ergo per illos actus remissos, et veluti degeneres nullum caritatis augmentum tepidus promeretur, sed per illos duntaxat, quibus habitum sin superat, certe adæquat. Unde D. Thomas in 1. dist. 17. quæst. 1. art. 3. ad 2. sic formaliter loquitur : « Quilibet actus caritatis in quantum est informatis tali habitu, ordinatur ad præmium substantiale, non tamen ad augmentum præmii, sed nec ad augmentum caritatis. » Quid clarius vel expressius pro Durando ?

Respondeo, illum tamdiu habitu bene uti, quamdiu ex illo bonos actus elicit, tametsi non intensos, nec virtutum habitus adæquate exhaurientes. Certe quilibet actus veræ et sinceræ dilectionis Dei, cujuscumque gradus sit, bonus est, cum secundum ipsius Durandi confessionem sit æterna vita dignus ac proinde voluntas ipsum eliciens habitu caritatis non male utitur, tametsi juxta totum illius conatum non operetur. Adde argumentum illud probare solum, operanti remisse non conferri augmentum, sed minime convincere, operantem non bene et meritorie operari. Nec est necesse, quod, si actui remisso convenit meritum, conferatur etiam præmium, quia, ut statim amplius confirmabimus, præmium sæpe est merito posterius ; unde non oportet merenti augmentum caritatis statim infundi crementum, quod meretur, donec ad illud fuerit voluntas per actum æqualem, vel intensiorem præparata ; quia, ut in sequenti parte ostendemus, augmentum caritatis juxta legem potentiæ Dei ordinariæ metiendum est juxta modum intentionis qualitatum naturalium, vel habituum moralium, quos certum est non nisi perfectionis actibus augeri.

Ad locum D. Thomæ respondeo, plures e discipulis S. Doctoris existimare Angelicum Præceptorem opinionem in libris *Sententiarum* a se traditam revocasse ; sed ad has angustias minime redactus fuerit, qui mentem D. Thomæ fuerit assecutus. Etenim nihil aliud vult S. Doctor, nisi quod nos in secunda parte statim monstrabimus, nimirum augmentum illud non statim conferri, et consequenter hominem non mereri augmentum caritatis statim conferendum. Nam post verba in objectione relata sic habet : « Non meretur homo augmentum caritatis secundum quod caritas remanet principium merendi, sed solum secundum quod caritas pertinet ad perfectionem præmii. » Quibus verbis clare indigitat, augmentum caritatis non quidem statim conferri, quod est mereri caritatem secundum quod est principium meriti : caritas quippe physice aucta est principium meriti etiam secundum gradum augmenti, sed nihilominus vult hominem per actum illum mereri augmentum, quod est mereri caritatem secundum quod pertinet ad perfectionem præmii ; præmium enim merito respondet : quod præmium homo consequetur cum se ad illud disposuerit. Hanc esse germanam S. Thomæ intelligentiam, patet ex his, quæ habet in 2. libro *Sentent.* dist. 17. quæst. 1. art. 5, ubi loci adducti ex primo libro meminit, ad illumque se refert his verbis : « Quando actus meritorius se habet ad præmium solum in ratione meriti, tunc verum est, quod, sicut quis per unum actum ejusdem rationis meretur præmium, ita et per alium : secus autem est quando actus meritorius se habet ad præmium non solum ut meritum, sed quodammodo ut causa. Et sic se habet actus meritorius ad augmentum gratiæ : unde non oportet, quod quilibet actus meritorius augmentum gratiæ mereatur, quia non in quolibet actu meritorio invenitur illa conditio, per quam ex actu consequatur augmentum habitus ; sed solum in illo actu, quo quis utitur prædicta gratia secundum proportionem suarum virium, ut in nullo gratiæ Dei desit per negligentiam, ut in 1. lib. dist. 17. dictum est. » Quibus verbis aperte docet D. Thomas, actum caritatis quemlibet habere rationem meriti, sed non habere rationem causæ, seu conditionis, qua posita statim conferatur augmentum ; sed illum solum, in quo juxta proportionem virium voluntas operatur. Actui ergo duntaxat denegat meritum augmenti actu collati, non suo tem-

pore, sed quando erit debita dispositio conferendi : quæ est vera sententia statim defendenda.

Actui remisso non statim confertur augmentum habitus.

Secunda pars speculationis est contra Gabrielem, Majorem, Nominales, quos sequuntur Suares, Vasques, Turrianus, aliique arbitrantes, quolibet actu caritatis quantumlibet remisso, statim augeri gratiam et caritatem, subindeque ampliorem illi respondere gradum gloriæ, si homo in gratia decedat. Verum huic asserto universa S. Thomæ doctrina refragatur. Nam præter testimonia hactenus recensita, non potuit luculentius mentem suam aperire Doctor Angelicus, quam dum in corpore artic. 6. quæst. 24. sic formaliter scripsit : « Non quolibet actu caritatis caritas augetur, sed quilibet actus caritatis disponit ad caritatis augmentum, in quantum per unum actum caritatis homo redditur promptior iterum ad agendum secundum caritatem ; et habilitate crescente homo prorumpit in actum ferventiorem dilectionis, quo conatur ad caritatis profectum : et tunc caritas augetur in actu. » Quod explicat exemplo a motu augmenti corporis animalium et plantarum desumpto. Sicut enim ad augmentum corporum non exigitur ut crementum sit continuum, ita scilicet, quod si aliquid augetur in tanto tempore, necesse sit, quod proportionaliter in qualibet parte temporis secundum aliquid augeatur, sicut contingit in motu locali, in quo per singulas temporis partes aliqua spatii pars decurritur ; sed sufficit, quod per aliquod tempus natura dispositiones ad augmentum nihil actu augens operetur, ut postmodum præmisso dispositionum apparatu augmentum suo tempore subsequatur. Ita similiter in augmento spirituali caritatis non est necesse, quod quolibet actu etiam remisso caritas augeatur, sed sat est, quod per illum dispositio ad augmentum præparetur. Nec propterea actus illos remissos eliciens in via Dei stat, vel retrocedit, dum non crescit, quia, ut ad 3. ait, in via Dei procedit aliquis non solum dum actu caritas ejus augetur, sed etiam dum disponitur ad ejus augmentum. Imo solutione ad 1, quamvis fateatur, quolibet actu caritatis hominem mereri ipsum caritatis augmentum, contendit tamen augmentum illud non statim effici, « sed quando aliquis conatur ad hujusmodi augmentum. « Quam doctrinam generalem esse vult pro omnibus virtutibus in solutione ad 2 : « Etiam, » inquit, « in generatione virtutis acquisitæ non quilibet actus complet generationem virtutis, sed quilibet operatur ad eam ut disponens : et ultimus, qui est perfectior, agens in virtute omnium præcedentium, reducit eam in actum ; sicut etiam est in multis guttis cavantibus lapidem. » Unde luce clarius est, recentiorum doctrinam evidenter S. Thomæ adversari.

Ratio fundamentalis ex S. Thomæ locis eruitur in hunc modum. Idem ordo, eademque proportio in augmento caritatis observatur, quam in infusione observare solet Deus; cum enim a solo Deo caritas et infundatur, et augeatur, nec nostris actibus ingeneretur, recta ratio postulat, ut eamdem in accretione servet proportionem, nec minorem exigat dispositionem, quam in infusione prima, quæ utique hoc ipso, quod est prima, minorem videretur exigere dispositionem ; unde ad minus eadem requiritur pro cremento dispositio. Atqui sic est, quod gratia et caritas non infunduntur adultis, saltem de lege ordinaria, nisi juxta, et proportionaliter ad eorum dispositionem, dispositionisque quantitatem, qua ad earum receptionem per modum physicæ dispositionis aptantur ; unusquisque enim, ut habetur Matth. XXIII. talentum secundum propriam virtutem accepit, id est secundum propriam dispositionem sub motione Spiritus sancti gratiam advocantem, ad eamque conantem. Unde Tridentinum sess. 6. cap. 7 : « Vere », inquit, « justi nominamur, et sumus, justitiam in nobis recipientes, unusquisque suam secundum mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis, prout vult, et secundum propriam cujusque dispositionem et cooperationem. » Hinc Hieronym. *in caput.* IV. *ad Ephesios :* « Gratia », inquit, « juxta mensuram credentibus datur, juxta mensuram vasculorum infundit liquorem, tantum muneris largiens, quantum potest ille, cui datur, accipere. » Quæ vasculorum mensura nihil aliud est, quam dispositio et voluntatis sub Dei auxilio promovente capacitas, cui Deus, utpote causa, et provisor universalis, se accommodat. Certe cum in adultorum justificatione, quæ absque propriorum actuum apparatu non contingit, unus alio sanctior sit, uberiorique gratia perfundatur, non potest

ulla hujus distributionis inæqualitatis ratio assignari, nisi quod alter in ferventiorem, alter in minus ferventem actum proruperit. Ipsa etiam experientia compertum est, tantum abesse, actibus remissis augeri in nobis caritatem, Deique amandi facilitatem, quod potius experimur actuum tepiditate et animi torpore caritatem in dies languescere, donec tandem excidat. Ergo homo non consequitur augmentum caritatis, nisi sit ad illud sufficienter physice dispositus : quam quidem dispositionem physicam manifestum est ipsum non habere per actuum remissorum productionem.

Dices : Magnum interest discrimen primam inter infusionem gratiæ et ejusdem augmentum; quia nimirum actus præcedentes justificationem non sunt meritorii, utpote a persona gratia gratum faciente destituta proficiscentes. At vero actus post justificationem eliciti, sicut a subjecto grato procedunt, ita æternæ vitæ meritorii sunt : unde non mirum, si in prima justificatione requiritur physica actuum disponentium proportio, cum nulla sit moralis et meritoria, quæ tamen post justificationem adest, quia, licet actus remissus non sit dispositio physice proportionata augmento, est tamen moraliter adæquata et opportuna, hoc ipso, quod est meritoria augmenti.

Respondeo ex eo, quod actus remissus sit meritorius augmenti, male deduci, non debere physicam habere cum augmento proportionem. Quamvis enim Deus possit caritatem nostram absque propriis actibus intendere, nec teneatur dispositionis cum forma physicam proportionem servare ; tamen hæc intensio non erit strictum et verum augmentum, de quo impræsentiarum disputamus. Quemadmodum enim nullum reperitur in elementis augmentum, quando per juxtapositionem, absque propria ulla operatione concrescunt; sed verum augmentum in solis viventibus invenitur, quippe quæ ad illud per actus facultatis augmentativæ concurrunt : ita non contingit spiritale caritatis augmentum, nisi adsit prævia actuum præparantium dispositio. Et certe talis est caritatis cæterarumque infusarum virtutum, connaturalisque modus, ut non recipiantur in adulto, nisi præviis actuum dispositionibus instructo. Unde, sicut non infunditur, nisi in subjecto disposito, ita non magis infunditur, nisi in subjecto magis disposito, non magis autem disponitur per actus remissos, quibus potius quadantenus, si dicere fas est, indisponitur, præsertim si raro exerceantur; actibus enim remissis raro elicitis ad caritatis interitum via sternitur et munitur.

Aliis argumentis a posteriori petitis impugnant nostri Thomistæ opinionem Nominalium. Primo, quia ex opposita sententia sequeretur quod, quando homo justificatus exercet deinde suum habitum, sive per actus remissos, sive per intensos id præstet, semper habitus erit intensior actu. Nam, si præditus habitu ut sex eliciat actum ut unum, habitus erit intensus ut septem; si vero eliciat actum ut sex, habitus erit intensus ut duodecim. Unde ulterius sequitur, lumen gloriæ nullam habiturum cum intensione actus et habitus caritatis proportionem, nec juxta eorum mensuram infusum iri, cum actus, et habitus caritatis nullas inter sese proportionis leges observent. Verum hoc inconveniens facile devorabunt adversarii, et facile dicent, luminis gloriosi quantitatem vel habitui caritatis, vel actibus remissis sæpius repetitis commensurari. Imo in nostra sententia postea stabilienda habitus semper, aut fere semper est actu intensior ; actu quidem remisso, ut patet, quia iste virtutem non adæquat; actu etiam intenso, quia semper augetur habitus secundum totam actus intensioris latitudinem ; id est tot adduntur intensionis gradus habitui, quot sunt in actu intensiori, quo augetur.

Secundo idipsum probant, quia sequeretur, quod nulla esset proportio inter augmentum habitus caritatis uno instanti exercitii comparatum, et augmentum ejusdem habitus caritatis in tempore determinato productum, ita ut secundum sit primum infinitis gradibus excessurum. Nam, cum nulla sit proportio inter tempus et instans, et in tempore sint infinita instantia, si ex quolibet actu etiam remisso sequatur augmentum habitus, sicut in primo instanti actus est habitus, ita intra tempus, in quo sunt infinita instantia, habitus infinitum consequetur crementum. Quod si dicatur, continuationi actus non respondere augmentum habitus, sed primæ ipsius productioni, falsum omnino id dicitur : tum quia, ut dicebat D. Thomas, actio augmentativa et in viventibus, et in vita spiritali præcipue fit in tempore, non in instanti, sicut generatio. « Per aliquod tempus », inquit art. 6, « natura operatur disponens ad augmentum, et nihil

augens actu; et postmodum producit in effectum id quod disposuerat. Ita etiam non quolibet actu caritatis caritas actu augetur », etc. Tum quia ex hac responsione sequeretur, bonum esse, et utile interrumpere exercitium actualis Dei amoris, quod toti Patrum spiritalium doctrinæ adversatur. Etenim si augmentum caritatis non continuationi actus, sed soli actui primo instanti producto respondet, consequens plane erit, quod si intra horam centum eliciantur actus aliqua morula temporis interstincti, habitus centies augebitur, qui per continuum unius horæ exercitium adauctus non fuisset.

Mirum est, quot solutiones huic argumento adhibeant recentiores subtilitatum instantanearum, id est imperceptibilium, amantes. Sex, aut septem affert Turrianus; sed non vacat in iis apicibus tam tenuibus minutatim confutandis immorari. Suspicantur tamen aliqui in hoc argumento calculatorio (sicut in aliis similibus solet) aliquam latere fallaciam, cum possit in ipsum Bannes (qui valde illud urget) facile retorqueri. Quia ipsemet cum cæteris omnibus docet, quovis actu remisso, et qualibet actus continuatione mereri hominem majus præmium accidentale; sicut quolibet malo, quamlibet remisso, ejusdemque continuatione meretur præmium accidentale. Ergo, si valet præfata computatio, nulla erit proportio inter meritum præmii accidentalis correspondentis actui continuato per horam, et meritum ejusdem præmii correspondentis actui per unum instans elicito; sicuti nulla est tempus inter et instans proportio. Nulla etiam erit proportio inter præmium accidentale respondens multiplicationi actuum, et inter præmium accidentale respondens ejusdem actus continuationi, sive nihil continuationi respondeat, quia tunc melius erit sæpe interrumpere, quam eumdem actum continuare, subindeque cordis evagationes, quibus ab amore actuali distrahimur, quas pietati exitiosas tantopere Patres aversantur, erunt attentione cordis utiliores, ut supra nos argumentabamur, sive aliquid continuationi respondeat; si enim aliquod præmium accidentale debetur actui remisso multiplicato, et in instanti elicito, debebitur præmium absque proportione majus actui per horam, in qua sunt infinita instantia, continuato.

Ab his tamen replicarum nodis expedire se conatur Bannes ingeniose, et juxta solide, afferendo rationem disparitatis. Quia nimirum actui caritatis, prout exercetur in instanti, non debetur præmium accidentale, sed solum substantiale; præmium vero accidentale non nisi actui jam existenti, et circumstantiis accidentalibus (inter quas continuatio numeratur) vestito debetur. Unde majus, minusve erit præmium accidentale pro majori, vel minori continuationis perseverantia. Quod tamen præmium continuationi respondens non excedet in infinitum præmium accidentale respondens instantaneæ multiplicationi; quia præmium continuationi debitum non confertur ei ratione instantium infinitorum, quæ hora includit partibus permixta; sed ratione perseverantiæ et firmitatis, quæ specialem, sed non infinitam invehit difficultatem; unde speciale quidem, sed non infinities majus præmium ei accidentale debetur.

Atque ex his omnibus liquido claret, non per quemlibet caritatis actum, etiam remissum, consequi hominem statim caritatis augmentum; sed tunc duntaxat quando per æqualem, vel intensiorem habitu actum disponitur; quia tunc voluntas ex tota caritatis virtute et conatu operatur. Dixi, per æqualem, vel intensiorem actum. Quia, licet juxta probabiliorem sententiam habitus acquisitus non per actus æquales, sed duntaxat per intensiores augeatur, sufficit tamen ad habitus infusi augmentum actus habitui æqualis productio. Et ratio discriminis est, quia habitus acquisitus physice, et efficienter ab actibus generatur; subindeque actus ut quatuor habitum ut quinque producere nequit, nec intensiorem producere gradum, quam sit ille, quem habet, cum nemo det quod non habeat. At vero caritatis virtutumque infusarum actus non effective, sed dispositive ad augmentum sui habitus concurrunt. Unde, quia Deus solus hujusmodi actuum productor, solus et auctor, nihil aliud a nobis exigit, ut dona sua conferat, collataque augeat, nisi ut bene utamur acceptis, et secundum totam virtutis a Deo datæ mensuram operemur, quia tunc in vacuum gratiam Dei non recipimus, et sine dubio contentus erit, dum nos viderit pro virili operantes, et totam nostram habitualem potestatem adæquantes.

Dices : Ex Tridentino supra citato justus per bona opera (quales sunt sine dubio actus amoris Dei, tametsi remissi sint) meretur augmentum gratiæ, ac subinde caritatis, quæ sin a gratia non distinguitur, certe ab

ea nunquam separatur : ejusque crementis conformatur. D. etiam Thomas docet, actus remissos disponere ad augmentum gratiæ, ac proinde statim illud consequitur, cum statim illud mereatur. Neque enim aliter ad augmentum illud disponitur homo, quam actibus meritoriis, quibus veluti dispositionibus moralibus præparatur voluntas ad caritatis crementum. Ergo, licet in augmento habituum acquisitorum requiratur actus intensus, quia a proportione minoris inæqualitatis non fit actio, tamen ad augmentum habitus infusi sufficit actus remissus, cum ad habitum illum, sive efficiendum, sive augendum, non concurrat voluntas efficienter, sed augmentum illud a Deo promereatur. Maxime quia, quando voluntas prædita habitu quinque gradibus, vel pluribus intenso producit actum sex gradibus, vel pluribus intensum, tunc habitus non producit actum ob improportionem; effectus enim non potest esse perfectior causa, sed actus ille producitur a voluntate ex Dei auxilio, quo constituitur principium potens producere intensionem actus. Ergo non necessario ad augmentum requiritur actus intensior elicitus ab habitu, qui illum non potest producere, sed sufficit meritum augmenti, quod convenit etiam actui remisso.

Respondeo, certum esse, hominem per quemlibet actum mereri et gloriam, et aliquem novum gradum gratiæ : sed, sicut statim non confertur gloria, ita nec augmentum gratiæ. Vere ergo Tridentinum cuilibet actui meritum asseruit, sed statim conferri præmium minime definivit. Veridice etiam affirmat D. Thomas, per quemlibet actum remissum disponi remote voluntatem ad caritatis incrementum; disponi vero proxime, ita ut statim augmentum sequatur, nunquam, vel nusquam dixit S. Doctor, sed solum cum habilitate crescente, voluntas in actum ferventiorem prorumpit, ut subdit eodem loci D. Thomas. Certe eadem ad minus requiritur dispositio ad augmentum, quæ ad gratiæ infusionem exigitur : in justificatione autem adulti, quæ non fit unquam sine actu et motu liberi arbitrii, gradus gratiæ et caritatis habitualis respondet intensioni actus æque ac si habitus per actus physice produceretur : ergo eadem proportio debet cæteris paribus in augmento servari, ut nimirum toto conatu voluntas operetur. Quare actibus remissis meritoriis, præsertim frequentatis, disponitur quidem voluntas ad augmentum, at non statim, sed suo duntaxat tempore conferendum. Ad id quod ultimo additur, dicendum falsum esse, habitum caritatis non concurrere ad actum intensiorem; quia, licet iste habitum gradu excedat, habitus tamen per auxilium divinum (sine quo justus actus bonos elicere nequaquam potest) roboratur, fitque intrinsece potens concurrere ad ipsam gradus perfectioris intensionem, a qua rursum ipsemet habitus augetur, sed in diverso genere causalitatis; habitus enim effective influit in actum; actus vero ad habitus augmentum nonnisi moraliter et meritorie disponit.

Instabis : Ex nostra doctrina sequitur, actibus remissis nullum unquam respondere præmium, quod tamen de condigno promerentur : etenim si nunquam conferatur augmentum, nisi homini per actum æqualem, vel intensiorem disposito, semper præmio suo depulsi et frustrati manebunt actus remissi; quia etiamsi non præcessissent, idem tamen augmentum actui intenso corresponderet. V. g., sit homo præditus habitu caritatis ut sex, qui eliciat actus caritatis ut duo, et postea prorumpat in actum intensum ut octo; tunc conferetur solum augmentum ut octo : ergo nihil respondebit actibus remissis ut duo, qui actum illum intensum præcesserunt; quia nunquam invenietur illa proportio, quam tam exacte et rigorose exigimus, ac proinde perit, et evanescit fructus totus actuum remissorum. Ex quo ulterius sequuntur inconvenientia gravissima : si enim actibus remissis nihil conferatur distinctum a præmio actus intensi, sequitur in casu duorum hominum, quorum unus habeat caritatem ut sex, alter vero ut tria, et uterque eliciat actum amoris ut quatuor; sequitur, inquam, habentem caritatem inæqualem per actum æqualem majus augmentum, majusque præmium obtenturum. Cum enim secundum nos habitus augeatur secundum totam latitudinem actus intensioris, sine dubio habitus caritatis ut tria per actum dilectionis ut quatuor augebitur usque ad septimum gradum; habitus vero caritatis ut sex remanebit intra sextum gradum, cum actus ut quatuor sit remissus respectu illius, ac proinde per illum minime augeatur. Ergo deterioris erit conditionis qui est in altiori gradu habitualis caritatis : ergo ab inæquali per actum æqualem superabitur, nec solum per actum æqualem, sed

etiam per minorem vincetur : puta si præditus habitu ut sex eliciat actum ut quinque, non crescet habitus ; et si habens caritatem ut tria, eliciat actum ut quatuor, crescet habitus ad septimum usque gradum. Quis hanc distributionem, quæ injustitiæ speciem præ se fert, libens admittat ? Quis credat consequenter, præditum habitu ut tria, per actum ut quatuor assecuturum majorem gloriam cum minori merito ; cum tamen una, et tota inæqualitatis præmii mensura sit diversitas meritorum ?

Respondeo , actus remissos non privari debito præmio, quia augmentum actum intensum consequens, sicut et novus gradus gloriæ illi correspondens, duplici titulo confertur ; et ratione nimirum actus intensi, et ratione repetitorum actuum remissorum, qui præcesserunt. Quamvis enim cuilibet actui meritorio præmium aliquod debeatur, non tamen distinctum confertur, sed idem novo modo, novoque titulo conceditur, quando nimirum distinctum præmium distinctam exigit in subjecto dispositionem. Quod explicant aliqui exemplo duorum, quibus in præmium virilis, strenuique certaminis promisit rex liberum ad suam mensam accessum : hæc pugna est moralis dispositio, quæ regis convictum promeretur ; sed quod unus plus, vel minus cibis, et deliciis regiis fruatur, ex dispositione stomachi, vel gustus proficiscitur. Ita similiter gloria æterna actibus dilectionis et debetur et confertur ; verum ille plus manducabit panem super mensam Christi in regno Patris, non qui sæpius, sed qui amplius, et intensius Deum dilexerit. Quia, ut ait D. Thomas 1. part. quæst. 12. art. 6, « plus participans de lumine gloriæ plus Deum videbit ; plus autem participabit de lumine gloriæ, qui plus habet de caritate ; quia, ubi est major caritas, ibi est majus desiderium ; et desiderium facit quodammodo desiderantem aptum et paratum ad susceptionem desiderati. » Et compendiose August. tr. 8. *in Joan.* : « Desiderium dilectionis præparatio est mansionis. »

Et, quia hanc doctrinam, tametsi ad excitandum animi leporem tantopere necessariam quidam neoterici etiam Thomistæ vel irrident, vel etiam indignantur, ut eorum fastidio et stomacho consulamus, placet selecta quædam D. Thomæ testimonia longe præclarissima in medium proferre, ea illis oppositurus, qui nescio qua fronte se discipulos D. Thomæ dictitant, qui tam apertam et expressam S. Doctoris sententiam tam aperte et expresse refellunt. « Dicendum, » inquit in 3. dist. 18. quæst. 7. art. 2. ad 4, « quod oportet, quod omnis qui meretur, proficiat quantum ad mercedem, ut scilicet eam sibi faciat debitam simpliciter, vel quantum ad aliquem modum, quo prius non debebatur. » Et art. 5. dicit, meritum contingere tripliciter : « Primo quando aliquis præmium de non debito facit sibi debitum ; secundo quando facit magis debitum quod erat minus debitum, quod contingit in eo, in quo caritas augetur ; tertio quando facit sibi debitum uno modo, quod debebatur antea alio modo. » Quod explicat exemplo pueri, qui per primum caritatis actum facit sibi vitam æternam debitam titulo meriti, quæ sibi prius titulo hæreditatis debebatur : et exemplo Christi, qui gloriam corporis titulo connaturalitatis debitam, merito etiam humilitatis ascivit. Quibus verbis nihil planius, nihil luculentius. Certe inde magis suadeor, sententiam, quam propugno, esse ipsissimam S. Thomæ mentem, quod moderni eam impugnantes illi uni fundamento veluti cardini innixi sint, non posse idem præmium duobus meritis respondere : et tamen illa ratio, quæ illis est loco hastæ et clypei, D. Thomæ doctrinæ, et verbis formalissimis manifestissime adversatur.

Ex quibus absque negotio respondetur ad inconvenientia deducta. Neque enim mirum, et multo minus inconveniens censendum est, quod qui intensiori habitu præditus est, si tepide, et non juxta dona sibi concessa graviter operatur, deterioris sit conditionis eo, qui habitu remisso instructus nihilominus in actum intensum prorumpit. Sicut non fuit inconveniens, Patremfamilias novissimos in vinea laborantes pares eis fecisse, qui portaverant pondus diei et æstus, quia fervore, et instantia laboris, quod de tempore deerat, suppleverant. Sicut etiam adversarii non reputant inconveniens, actui remisso non dari statim augmentum caritatis defectu dispositionis. Non etiam mirum, quod præditus habitu perfectiori, sed remisse operans, vel æqualem, vel etiam minorem gloriæ gradum assequatur, quia, ut præclare et fere divine prosequitur S. Thomas in 4. dist. 49. quæst. 1. art. 4. quæst. 4. ad 2. et 3, « retributio gloriæ non est secundum numerum operationum, sed secundum diversos gradus caritatis. » Et sane non qui pluries meretur,

plus meretur, nisi ratio merendi sit major. Et ratio hujus inconcussa sæpe traditur ab Angelico Doctore, quia nimirum, quantumlibet aliquis actus remissos multiplicet, licet pluries diligat, attamen nunquam tantum diligit, quantum ille qui in actum intensiorem prorumpit; non debet autem majorem habere gloriam, majorisve gloriæ gradum, qui minorem elicuit dilectionis motum; intensio quippe luminis gloriæ, non multiplicationi actuum, sed intensioni amoris respondet.

Urgebis cum M. Serra et Goncto : Hæc nostra doctrina non salvat propriam retributionem actibus remissis debitam, cum præmium augmenti correspondeat adæquate actui intenso : unde tametsi non præcessissent actus remissi, idem tamen augmentum contingeret caritati, idem etiam gloriæ gradus responderet. Ergo plane evacuabitur meritum actuum remissorum. Nec sufficit responsio de duplici titulo : tum quia quod præmium novo titulo conferatur, non auget utique præmium, sed idem esse supponit; tum quia denarius debitus ex justitia operanti pro labore unius dici, non potest esse merces alterius diei, quantumvis duplici titulo dari dicatur; tum quia non minus Deus remuneratur opera bona, quam castiget opera peccati, cum juxta tritum axioma dici soleat, Deum ultra condignum præmia rependere, citra condignum punire : in inferno autem cuilibet peccato respondet sua pœna, nec eadem diversis peccatis duplici titulo pœna infligitur. Indignum autem videtur divina bonitate, ut pro actu malo, quamlibet remisso, speciali pœna plectatur injustus; et pro actu bono non recipiat justus distinctam mercedem, sed eamdem diverso titulo sibi donatam.

Respondeo, actibus remissis respondere quidem propriam retributionem, id est condignam, sed non distinctam, quia distinctum præmium distinctum amoris fervorem exigit, quia solus est amor, quem Deus muneratur; nec potest esse intensior visio, si non sit intensius videndi desiderium; non est autem intensius desiderium, si desit amor fervidior, et multo minus si sit remissior. Nec exemplum operarii ex denario diurno huic veritati officit : tum quia in operariis illis remuneratur Paterfamilias opus externum. Deus autem radicem caritatis inspicit, nec tam quantum attendit, quam ex quanto : non ergo mirum, quod operi externo distincti dici distincta merces rependatur, quia præmium illud condicti denarii non novam requirit sequenti die dispositionem, sicut exigit præmium visionis beatæ, quæ non tam multiplicationem actuum, quam cordis flammantis ardorem, ardorisque continuationem, qua potissimum fervor incalescit, desiderat. Tum etiam, quia sua etiam manet actus remissos retributio; nam, sicut operi plurium dierum plures denarii; ita multiplicatis actibus remissis ampliora præmia accidentalia donabuntur. Et in hoc concedi potest exempli adducti similitudo.

Ad paritatem vero ex pœna damnatorum desumptam dici posset in primis, plura ad præmium obtinendum, quam ad pœnam subeundam desiderari; sicut enim plures ad opus bonum circumstantiæ concurrunt, quarum vel unius defectus opus inficit, et malum efficit, bonum quippe ex integra causa, et malum ex quocumque defectu : ita plura ad distinctum præmium, quam distinctum supplicium in operibus exiguntur. Respondere potest secundo, duplicem esse damnatorum pœnam; essentialem unam, quæ in separatione a Deo primo et per se, et dolore inde proveniente consequenter sita est; alteram accidentalem, quæ ex ignis tortura, dæmonum convictu, aliisque sine fine et modo suppliciis oritur. Porro propter plura peccata ejusdem, vel minoris malitiæ patietur damnatus plures accidentarias pœnas; sed majori malitiæ respondebit, non quidem major Dei privatio; quippe quæ cum totam formam auferat, non suscipit magis et minus; sed major a Deo recessus, major cum Deo repugnantia, quam explicare solent theologi exemplo exilii. Licet enim exilium decem leucarum patriæ fruitione privet, qui tamen in novum orbem relegaretur, magis a patria recederet, ad eamque videndam majorem haberet repugnantiam, unde acerbior dolor, et tristitia amarior derivatur. Similiter, quamvis in damnatis eadem sit ejusdem Dei visi privatio, tamen inæqualis est cordis mœror pro inæqualitate malitiæ; tantumque datur tormentorum, quantum in deliciis fuit mala voluntas.

Insistes : Si propter solos actus æquales, vel intensiores augetur caritas, mujusque præmium essentiale tribuitur, frustra multiplicabuntur actus remissi, frustra in ejusdem actibus continua assiduitate permanebimus, cum actus continuus, et actus in unico instanti exercitus non differant ex

parte objecti, neque ex parte intensionis, sed ex externa duntaxat temporis circumstantia.

Respondeo, has sequelas perperam ex nostra sententia deduci ; nam præterquam quod actibus remissis multiplicatis, ejusdemque actus continenti assiduitati suum respondet præmium accidentale non contemnendum ; insuper actibus remissis disponitur cor, et veluti sensim mollitur, ut in amorem deinde ferventiorem prorumpat. Continenti etiam amoris instantia accendi solet flamma caritatis ; nam in meditatione exardescit ignis, et cor nostrum ardens fit, si diu cum Salvatore loqui non desistimus. Maxime quia actuum intensio nos latet : nam, licet sensibilis divinorum amor sit fervoris indicium, fallit tamen interdum, quia amor proprius divinum sæpe mentitur, et sæpe robustior est Dei amor in internis animæ angustiis, et arescentis animæ languoribus, quam inter animi divinis consolationibus perfusi delicias. Unde actibus amoris, tametsi in speciem remissis, vacandum est, quia et forte remissi non sunt ; et qui si sint, frequentati tamen ad fervidiores cum Dei gratia et disponunt, et pervenient.

Atque ex his manifeste deducitur contra Scotum in 4. dist. 22. quæst. unica, actibus remissis, sicut nec gratiæ augmentum, ita nullum distinctum gloriæ essentialis gradum respondere. Quantitas enim gloriæ nonnisi amoris quantitati respondet, et illi soli dabitur major gloriæ gradus, qui fuerit in dilectione ferventior. Maxime quia gratia nihil est aliud, quam acceptatio ad gloriam ; eo enim ipso, quod nos participes facit divinæ naturæ, filios Dei efficit, subindeque cœlestium bonorum hæredes. Ergo repugnat aliquem ad majorem gloriæ gradum acceptari, nisi majori etiam gratiæ munere decoretur, cum gratia sit semen et radix gloriæ ; caritas autem et gratia, sin distinguuntur, ut plures credunt ; certe, quod verius est, eodem passu currunt, eodemque intensionis gradu gaudent. Ergo si Scotus concedit, in hac vita non augeri caritatem per actus remissos ; sed solum si homo se ferventiori actu disponat, inconsequenter omnino docet, hominem nihilominus in futura vita intensiorem gloriæ gradum habiturum actuum remissorum merito respondentem.

Quorum omnium firmamentum invictissimum libro superiori, dum de commendatione vitæ interioris, late stabilivimus, dum ostendimus totam bonitatem, totumque subinde meritum uni actui interno deberi, ac proinde meritum pro intensione actus interni crescere cremento essentiali. Quæ doctrina tam pura, quæve meo quidem judicio, totius vitæ spiritalis medulla est, nonnullis tamen modernis difficilis visa est, cum tamen totius sit difficultatis spiritalis levamen et condimentum. Unde miror, nonnullos non timuisse scribere, plus præmii obtenturum eum, qui totam suam, eamque ingentem substantiam ex caritate dederit, quam illum, qui ex æquali, imo et majori dilectione unum denarium dederit. Quam quidem doctrinam totius solidæ pietatis, et Christianismi essentiæ, quæ tota quanta in amore sita est, inimicam arbitramur ; ad eamque confutandam clarissima possunt S. Thomæ et Patrum testimonia adducit. « Quantitas meriti, » inquit S. Doctor 1. p. q. 95. art. 4, « ex duobus pensari potest : uno modo ex radice caritatis et gratiæ ; et talis quantitas meriti respondet præmio essentiali, quod consistit in Dei fruitione ; qui enim ex majori caritate aliquid facit, perfectius Deo fruitur : alio modo pensari potest quantitas meriti ex quantitate operis, quæ respondet præmio accidentali, quod est gaudium de bono creato. » Idem perspicue docet I. Cor. III. lect. 2. in illa verba : *Unusquisque propriam mercedem accipit secundum suum laborem.* Ubi inter multa præclara sic habet : « Qui ex majori caritate laborat, licet minorem laborem patiatur, plus de præmio essentiali accipiet. » Quibus verbis nihil apertius. Quam doctrinam e Patribus deprompsit S. Thomas. Augustinus enim lib. 83. quæst. 46. ait : « Quod anima quantum caritate adhærescit, tantum lumine gloriæ illustrabitur. » Et Magnus Gregorius hom. 5. *in Evangel.* exponens illud Matth. IV : *Petrus, et Andreas*, ait : « Sed fortassis aliquis tacitis secum cogitationibus dicat : Ad vocem Dominicam uterque iste piscator quid, et quantum dimisit, qui pene nihil habuerit? Sed in hac re, fratres carissimi, affectum debemus potius pensare, quam censum. » Et post aliqua : « Cor namque, et non substantiam pensat Deus ; nec perpendit quantum in ejus sacrificium, sed ex quanto proferatur. » Hinc vir Apostolicus S. Vincentius Ferrerius serm. 4. Dominicæ *in Septuag.* inquit : « Meritum gratiæ in hoc mundo, et præmium gloriæ in alio magis venit ex affectione cordis, et fervore spi-

ritus, quam ex multiplicatione bonorum operum. » Unde Augustinus : « Non numerositas operum, non diuturnitas temporum, sed major caritas, majorque voluntas auget præmium. » Et ratio horum omnium est, quia perfectio vitæ Christianæ in sola dilectione consistit, ut tradit Apost. Coloss. III : *Super omnia caritatem habete, quæ est vinculum perfectionis.* Et demonstrat D. Thomas infra q. 184. art. 1. ad 3. ex eo, quod unumquodque dicitur perfectum, in quantum attingit proprium finem, qui est ultima rei perfectio : caritate autem attingimus ultimum finem nostrum, eique unimur, juxta illud : *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in illo.* Patet autem, quod perfectioni essentiali vitæ Christianæ correspondere debet præmium essentiale beatæ vitæ : ergo uni caritati debetur merces essentialis, et majori caritatis fervori intensior gloriæ gradus.

Nec dicas, ex nostra sententia sequi, negligendum piorum operum exercitium, nec ardua esse intrepido animo suscipienda, sed duntaxat facilia, modo in caritate efficere illa conemur. Non, inquam, id dicas. Hanc etenim objectionem loco citato prævidit Magnus Gregorius, eamque his verbis solide confutavit. « Ante Dei oculos nunquam est vacua manus a munere, si fuerit arca cordis repleta bona voluntate. Ad vosmetipsos, fratres carissimi, introrsus redite (inquit idem Pater hom. 30). Si Deum vere amatis, exquirite. Nec tamen sibi aliquis credat quidquid sibi animus sine operis attestatione responderit. Nunquam est Dei amor otiosus ; operatur enim magna, si est ; si autem operari renuit, amor non est. » Unde qui credunt se amare Deum, et nihil, vel parum operantur, sibi ipsi blandiuntur, suntque fallentes semetipsos, ut dicitur Jacobi I. Certe si non sequitur effectus ex voluntate, signum est eam esse sterilem, inefficacem, amore Dei vacuam ; ex abundantia enim cordis os loquitur, et manus instanter pro virili operatur. Unde qui sunt ad bona opera multiplicanda propensiores, regulariter sunt in caritate fervidiores.

REFLEXIO.

Continens caritatis nostræ crementum postulat, qui toto corde nostro, tota mente, tota anima, totis viribus vult amari : totum petit, ut sibi homo de se nihil relinquat ; totum vult, divisionem nullam admittit, ut hominis mundanus non haberet quod violaret affectus ; totum postulat, nullamque vitæ nostræ partem derelinquit, quæ vacare debeat, ut cuncta in illum conferamus, a quo habemus omnia, quæ conferimus : totum denique requirit, ut caritas magis, magisque abundet : ut si totum dare non possumus quod debemus, geminato fervore reddere contendamus.

Sed proh dolor ! non caritas quotidiana suscipit incrementa virtutis, sed concupiscentia ad peccandum prona, ad progrediendum, prolabendumque proclivis, continuo et insensibiliter crescit, nec adjumentis eget ut moveatur, nec incentivis novis ut currat ; ipsa sponte sua, sine duce, sine comite, facili impetu et læto procedit, viresque acquirens eundo, non ubi volumus accipit finem. Et quemadmodum (comparatio est Chrysostomi orat. *advers. Gent.*) in materiam aridam cadens scintilla statim accenditur, nec subsistit, donec quod reliquum est, depascat, fortius se armante incendio ; sic et natura peccati procedens ulterius pejor semper fit, magisque indomita. Unde vere scripsit Psalmographus Psalm. XLI : *Abyssus abyssum invocat ;* hoc est, peccatum peccato viam parat, scelus accersit scelera, et ruina ad ulteriorem ruinam gradus est.

Hæc cum ita sint, quid superest, nisi ut petamus adveniat in nos regnum caritatis, ut solus vivat, solus agat, solus in nobis dominetur Deus et totus, ut juxta Apostolum sit Deus omnia in omnibus ; ut alieni a vitiis, segregati a peccatis, nihil habentes commune cum sæculo, non inflammati libidine, non stimulati avaritia, non lascivia effœminati, non decolorati luxuria, non invidia macerati, non turgidi superbia, denique nulla terrenorum cura solliciti, totis Deo sensibus adhæreamus. Hoc sibi optabat Bernardus hom. 3. *in Missus est ;* hoc idem lector, mecum a Deo postulat his Melliflui Doctoris verbis : « O si mei peccatoris meminerit Jesus in beneplacito populi sui, cum venerit in regnum suum ! Veni interim. Domine Jesu, aufer scandala de regno tuo, quod est anima mea, ut regnes tu, qui debes, in ea. Venit enim avaritia, et vendicat in me sibi sedem ; jactantia cupit dominari mihi, superbia vult mihi esse rex. Luxuria dicit : Ego regnabo. Ambitio, invidia, detractio certant in meipso, cujus ego potissimum esse videar. Ego autem quantum va-

leo, resisto; renitor quantum juvor : Dominum Jesum meum reclamo, ipso me defendo, quia ipsius me juris agnosco; ipsum mihi Deum, ipsum mihi Dominum teneo, et dico : Non habeo Regem, nisi Dominum Jesum. Veni ergo, Domine, disperge illos in virtute tua, et regnabis in illa, quia tu es ipse Rex meus, et Deus meus, qui mandas salutes Jacob. »

SPECULATIO II.

Habitus caritatis semper actu augetur per actum æqualem, et a fortiori per intensiorem in hac vita eliciendum; augetur, inquam secundum totam actus intensi latitudinem.

Duo dicimus, quibus totam hanc materiam ex mente S. Thomæ definimus. Primum est caritatem habitualem augeri nedum per actum intensiorem, sed etiam per æqualem habitui, modo tamen hic actus intensus in hac vita eliciatur. Altero contendimus habitum augeri secundum totam actus latitudinem, ita ut tot gradibus habitus crescat, quot sunt in actu elicito gradus intensionis.

Primum probatur contra quosdam modernos Thomistas, qui antiquorum ad unum omnium D. Thomæ discipulorum deserentes sententiam, mirabilem adinvenere glossam qua satis frigide Doctorem sanctum explicantes, in opinionem Scoti incurrerunt, quam tamen impugnare præ se ferunt. Dicunt ergo, quod, licet caritas actibus remissis non augeatur in via, attamen quia per actus illos meritus est præmium gloriæ essentialis, ut non fraudent actus remissos suo præmio, comminiscuntur animam in instanti separationis elicere actum intensissimum, omnium præteritorum actuum remissorum dispersos gradus adunantem, quo ad augmentum caritas disponitur ex æquo, et de facto augetur, eique sic auctæ correspondent tot gradus gloriæ, quod extiterunt gradus caritatis in singulis illis actibus remissis divisive acceptis.

Nescio plane, an isti moderni artem ariolandi, seu divinandi didicerint. Hoc unum scio, me neque Prophetam esse, neque filium Prophetæ, neque in theologia mea vatem velle me agere, aut conjectorem. Hoc etiam scio, S. Thomam multis in locis, hanc difficultatem de augmento caritatis versantem, ubique quidem actum, sin perfectiorem, saltem æqualem requisivisse; an vero actus ille in instanti separationis eliciendus sit, nunquam prophetasse, sed potius oppositum aperte docuisse in 2. distinct. 27. q. 1. art. 5. ad 2 : « Non oportet, » inquit « quod quilibet actus meritorius augmentum gratiæ consequatur, quia non in quolibet actu meritorio invenitur illa conditio, per quam ex actu consequitur augmentum habitus : sed solum in illo actu, quo quis utitur gratia accepta secundum proportionem suarum virium, ut in ullo gratiæ Dei desit per negligentiam. » Quæ verba non possunt verificari, nisi de statu viæ, in quem solum cadunt illa verba Apostolica, ad quæ sanctus Doctor alludit : *Videte ne quis desit gratiæ Dei.* Sed clarius adhuc loquitur in 4, dist. 49. quæst. 1. art. 4. quæst. 4 :« Diversitas in merendo tota reducitur ad diversitatem caritatis : et sic caritatis via disponit mansiones per modum meriti. » Deinde cum S. Doctor in omnibus doctrinæ suæ libris determinaverit tempus augmenti caritatis, dicens quod tunc « statim augetur caritas, quando homo actum ferventem elicuerit, » frustra aliud tempus confingimus S. Doctori incognitum. Denique hoc commentum esse prorsus ab Angelica doctrina alienum, inde potissimum colligo, quod præcipuæ difficultates, quibus nostram sententiam impugnant adversarii, et duplicem titulum præmii ejusdem essentialis irrident; illæ, inquam, difficultates a sancto Doctore prævisæ sunt, ab eodemque solutæ; atque illud, quod pro magno inconvenienti illi habent, sancto Thomæ veritas fuit indubitata.

Ratio etiam a nobis stat. Quamvis enim verum sit, quod in Beatis caritas perficitur veluti ex parte objecti, quatenus, ut postea amplius elucidabimus, objectum amoris per lumen gloriæ magis, meliusque applicatur, et caritas ex præsentia amici veluti liquescere soleat; attamen illa perfectio non se tenet ex parte subjecti, ita ut ipsa magis intendatur et crescat prosper actus remissos viæ, eique major gloria respondeat. Etenim ut caritas habitualis intensius in subjecto radicetur in ordine ad majorem gloriam, necesse est quod producat actum magis intensum, vel saltem æqualem, qui mereatur tale augmentum : siquidem prædictum augmentum caritatis, sicut et ejus infusio, commensuratur dispositioni actuum in adultis; nec Deus sine ejusmodi dispositione infundit, vel auget caritatem, ut fatentur ipsi adversarii contra Nominales. Præsertim

quia, licet infusio non exigeret hujusmodi actuum apparatum, illum tamen requireret augmentum gratiæ et gloriæ, quia utrumque cadit sub meritum. Atqui post mortem in patria non elicitur hujusmodi actus meritorius, cum nullus amoris Dei in patria actus sit liber libertate indifferentiæ quam ad merendum, vel demerendum in statu naturæ lapsæ desiderari Innocentius X. ab universali Ecclesia Catholica receptus definivit. Imo dato et non concesso, quod in instanti separationis efficitur actus amoris Dei habituali caritate intensior, et intentissimus, propterea tamen per hujusmodi actum nunquam augeretur habitus gratiæ et caritatis, subindeque nec plenior luminis gratiosi gradus illi responderet. Etenim ille actus, quantumlibet intensus quantumlibet actuum omnium remissorum, etiam possibilium gradus in se uniret; tamen actus ille extra statum viæ, subindeque meriti, produceretur, et lumen ac visionem Dei sequeretur, non præcederet. Quare, sicut per continuationem ferventissimi amoris per totam æternitatem duraturi, nihil de novo meretur Beatus, tametsi continuatio illa dilectionis bona sit, parsque felicitatis, quia tempus merendi præteriit, excessit, abivit, evasit, erupit, nec tunc merendi tempus est, sed fruendi; non seminandi, sed metendi : ita nec per primam moris illius, quamlibet intensi productionem quidpiam Beatus mereretur. Quare longe profecto plausibilior foret Nominalium opinio commento illo recentiorum; non enim tam absurdum est, augmentum illud fieri in via quam si fiat in patria; cum illud in via non in patria voluntas mercatur.

Scio adversarios respondere, justum in primo beatitudinis suæ exordio elicere actum caritatis intensum, illique non ut merito quidem, cum sit extra viam, sed ut physicæ dispositioni, augmentum caritatis, proindeque gloriam ampliorem respondere. Verum hæc solutio adversariorum nihilo melior est eorum positione. Nam præterquam quod semper fingunt, et nunquam probant, initio felicitatis justum in virtute actuum remissorum vitæ elicere actum intensiorem caritate in qua mortuus est, quod gravis theologus rationi, non divinationi innixus nunquam credidit, nunquam credit, nunquam credet : præter hoc, inquam, semper urget ratio, a qua nunquam se expedient. Quia nimirum non augetur caritas, vel gratia, nisi per actum meritorium, alias fingam Beatos per totam æternitatem singulis momentis novas meritorum divitias magis magisque accumulare : et juxta communem sententiam theologorum omnium calculo probatam, sicut gloria in adultis non datur in executione, nisi propter merita, ita major gloria nisi propter majora merita non confertur. Ergo dato, quod in limine, ut ita dicam, paradisi et initio felicitatis eliciatur actus ex parte subjecti intensissimus, si augmentum illi non correspondeat ut merito, non correspondebit etiam ut dispositioni, quia sola ad augmentum dispositio meritum est, ut ex dictis hactenus satis, superque demonstratum manet.

Si dicas, non mereri quidem justum per illum actum, sed per actus vitæ remissos promernisse, aut augmentum illud initio separationis conferretur; hæc, inquam, si dicis, figmentum figmento addis, et veritati contradicis. Nam si justus per actus remissos meritus est tale augmentum, meritus est etiam sibi conferri auxilium ad actum illum ferventiorem eliciendum; si autem meruit, qua ratione, quo fundamento distulit Deus illius auxilii collationem, cum posset illud idem auxilium in via, quæ status merendi est, conferre ? Adde, quod absurdum non leve est, quod homo per actus tepidos multiplicatos promereatur auxilium ad actum intensissimum eliciendum, cum tamen in pœnam tepiditatis sæpe Deus auxilia subtrahat. Absurdum etiam et incredibile et D. Th. contrarium est, intensionem luminis gloriæ non intensiori desiderio viæ, sed multiplicationi tepidi desiderii respondere, et illum, qui gratiæ defuit, qui in vacuum eam recepit, qui talentum abscondit, eamdem recepturum esse mercedem, qua donabitur ille, qui toto desiderio ad Deum contendit, qui gratiæ non defuit, qui tot talenta superlucratus est, quot a Domino acceperat servus bonus et fidelis. Itane eadem erit merces teporis, quæ fervoris? itane frustra hortatur nos Scriptura? hortabuntur nos et Patres, ut in hac die indefesse laboremus ut dum tempus habemus, operemur bonum; quia quæ seminaverimus, hæc metemus; quia, ubi ceciderit lignum, ibi erit; quia veniet mortis atra nox, in qua nullus poterit amplius operari? Si propter actus remissos multiplicatos augetur post mortem caritas, augetur et gloria ; quare illud tam serio Matth. xxv, dictum est : *Habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem, qui non ha-*

bet, et quod videtur habere, auferetur ab eo ? Quare Apocalypseos II. reprehenditur Episcopus Ephesinus, quod reliquerit primam caritatem, id est primum caritatis fervorem? et quod opera ejus non inveniantur plena coram Deo. Quare D. Thomas post venerandum Patrum omnium chorum, auferri sæpe ab eo gratiam docet, qui gratiis semel datis negligenter utitur. Hinc Bernardus serm. 54. *in Cant.* : « Time cum arriserit gratia; time cum abierit; time cum denuo revertetur; succedant sibi invicem in amore tres isti timores. Cum adest, time, ne non digne opereris ex ea ; nam hoc monet Apostolus : *Videte ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*, » etc. Quare demum tam severe ait Joan. Apocal. III : *Utinam calidus esses, aut frigidus; sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.*

Ultima pars, quæ docet, gratiam et caritatem augeri secundum totam et adæquatam actus latitudinem, ita ut qui cum habitu caritatis ut quatuor elicit actum dilectionis ut quinque, statim consequatur novem caritatis habitualis gradum augmentum ; hæc, inquam, pars negatur a Bannesio asserente habitum augeri duntaxat secundum excessum actus intensioris, ita ut in casu adducto homo consequatur solum unum graduum caritatis, quæ proinde manebit aucta ut quinque. Verum nostra sententia patet ex dictis supra, ubi ostendimus, caritatem, habitusque infusos per actus æquales augeri ; quia cum tunc homo non desit gratiæ Dei, meretur etiam ut statim gratia augeatur a Deo, qui solus est gratiæ auctor; tunc autem non augetur habitus secundum excessum actus supra habitum, cum actus supponatur æqualis : ergo aliquo alio modo augetur habitus. Sed non est major ratio cur augeatur penes unum gradum, quam penes omnes, qui sunt in actu : ergo secundum totam actus latitudinem augetur. Quod si actus æquales id præstent, irrationabiliter illud de actibus habitus intensioribus inficiabimur. Maxime quia, ut sæpe diximus, eadem proportione augetur caritas, qua et infunditur : sed in infusione correspondent habitus dispositioni, et intensioni actuum præcedentium, vel comitantium justificationem, ita ut, si actus fit intensus ut quatuor, caritas infusa quatuor gradibus constet : ergo pariformiter idem in augmento continget. Ex quo solidissimo principio obiter infer, qualis et quantus sit meritorum thesaurus, quæ quotidianis crementis habitum augent, si totis viribus Deum diligant, qui solus dignus est qui ametur. Ex eodem etiam alibi deducemus, quam immensa sit Mariæ meritorum copia, quæ singulis horis, et ferme momentis gratiam altero tanto geminebat.

Porro fundamentum M. Bannes supra eversum est. Ratio enim ejus in hoc consistit, quod in naturalibus qualitas non augetur per actum intensiorem, nisi juxta gradum excedentem : v. g., calidum, ut quatuor in præsentia calefactiva ut quinque acquirere solum quintum gradum caloris, non vero novem gradus. Sed hæc ratio supra refutata est, quia actus naturales concurrunt efficienter physice ad qualitatis productionem et augmentum : actus vero supernaturales nec efficiunt physice gratiam, nec eam physice augent, sed ad illius crementum a solo Deo efficiendum moraliter et meritorie disponunt. Et hanc esse S. Thomæ mentem patet ex verbis ejusdem sancti Doctoris, quæ habet in 1. dist. 17. q. 2. art. 3. « Quando » inquit, « actus caritatis procedit ex tota virtute habitus, et quantum ad virtutem naturæ, et quantum ad virtutem habitus infusi, tunc unus actus disponit, et meretur augmentum, ut statim fiat. » Ergo sentit D. Thomas, non solum per actum ferventiorem augeri habitum, sed etiam per actum æqualem habitui, quo homo secundum totam habitus virtutem operatur.

REFLEXIO.

Euge, lector, ne dicas, satis est : ne in arrepti propositi vigore torpescas, quia, sicut sine caritate nihil facis, ita sine caritatis fervore nihil proficis. Hinc monet Sapiens Prov. IV : *Ne verearis usque ad mortem justificari.* Et ibidem comparat justorum semitas splendenti luci procedenti, et crescenti usque ad perfectum diem. Hinc communis illa Patrum vox : *In via Dei non progredi, regredi est.* Vel, ut ait Magnus Leo serm. 2. *Quadrag.*, « hæc est perfectorum vera justitia, ut nunquam præsumant se esse perfectos, ne ab itineris nondum finiti intentione cessantes, incidant in deficiendi periculum , ubi proficiendi disposuerint appetitum. »

Ne credas caritatem mox ut nascitur, statim esse perfectam, quia, ut recte ait August. tract. 5. *in epist.* I. *Joan.*, « ut perfi-

ciatur, nascitur, cum fuerit nata, nutritur ; cum fuerit nutrita, roboratur ; cum fuerit roborata, perficitur ; cum ad perfectionem venerit, quid dicit ? Mihi vivere Christus, et mori lucrum. » Adstipulatur Gregorius expendens illud Levitici VI : *Ignis in conspectu meo semper ardebit, quem nutriet Sacerdos subjiciens ligna per singulos dies.* « Altare Dei, » inquit lib. 25. *Moral.* cap. 7, « cor nostrum est, in quo jubetur ignis semper ardere, quia necesse est ex illo ad Dominum caritatis flammam indesinenter accendere. »

Hæc cum ita sint, bonum facientes non deficiamus, sed caritas magis, magisque abundet, ut illi placeamus, qui ignem venit mittere in terram, nihil volens nisi ut accendatur. Quæramus Dominum, et confirmemur: quæramus faciem ejus semper ; nam sine fine quærendus est, inquit Augustinus, qui sine fine amandus est. Mariam quoque beatissimam imitemur, quæ plena gratia, gratiam pulsando, petendo, quærendo invenit ampliorem ; digna prorsus invenire quod quæreret, cui propria non sufficiebat plenitudo ; nec suo volebat bono esse contenta, sed quemadmodum scriptum est : *Qui edit me, adhuc esuriet ; qui biberit ex hac aqua, sitiet iterum.*

SPECULATIO III.

Latitudo et terminus augmenti caritatis, necnon gradus illius explicantur ; an etiam possit diminui, resolvitur.

Ut ea, quæ ad augmentum caritatis pertinent, brevius, et juxta clarius exponamus, omnia paucis quæsitis absolvemus.

Quæres primo, quantum caritas augeri possit.

Respondeo, caritatis augmento nullum præfigi terminum in hac vita, ut patet ex locis superiori reflexione relatis. Unde in Clementina *Ad nostram*, damnatur error Begardorum asserentium, quod potest homo in hac vita ad talem perfectionem pervenire, qua adepta nec in caritate crescere, nec amplius peccare possit. Ratio etiam D. Thomæ art. 7. id suadet. Augmento alicujus formæ potest præfigi terminus tripliciter : primo ratione ipsius formæ, quæ habet determinatam mensuram, ultra quam si procedatur, destruitur forma antiqua, et nova generatur ; sic pallor per continuam alterationem transit in albedinem, vel nigredinem ; secundo præfigitur terminus augmento ex parte agentis, cujus virtus exhausta nequit perfectiorem in subjectum formam inducere ; tertio præscribuntur limites formæ ex parte subjecti, quando non est capax ulterioris augmenti et perfectionis. Sed nullo ex his tribus modis præfigi potest terminus augmento caritatis in via ; non quidem primo modo, caritas enim secundum rationem propriæ speciei terminum augmenti non habet, cum sit participatio Spiritus sancti, qui est caritas infinita : non etiam secundo modo, quia causa infundens, augensque caritatem, solus est Deus, cujus virtus est infinita : non denique tertio modo, tum quia caritate crescente, crescit etiam habilitas ad caritatis augmentum ; caritas enim dilatat cor Deum amantis ; tum quia caritas non recipitur in subjecto secundum potentiam naturalem, sed secundum obedientialem, quæ nullius formæ receptione limitatur. Hæc est enim differentia inter perfectiones ordinis naturalis, et perfectiones ordinis supernaturalis, quod priores participant divinam perfectionem secundum mensuram substantiæ creatæ, quæ ex intrinseco finita est ; posteriores vero participant divinam perfectionem secundum mensuram divinæ voluntatis elevantis naturam prout vult.

Quæ ratio D. Thomæ, si bene penetretur, non solum convincit caritatem viæ omni carere termino augmenti, sed etiam id ei ex natura sua competere, quidquid in contrarium cum Scoto asserant quidam recentiores, quibus nonnihil favere videtur Cajetanus hic et 3. p. q. 7. Si enim caritas, ut asserit D. Thomas, secundum rationem propriæ speciei terminum augmenti non habet, quia est participatio infinitæ caritatis ; evidens est secundum mentem D. Th., hoc illi ex propria ipsius natura convenire. Quod magis inde confirmatur, quia caritas Dei hoc ipso, quod est infinita, est etiam in infinitum participabilis. Ergo caritas creata, quæ est formalis participatio divinæ, magis magisque participare caritatem increatam potest ; nec enim divina foret in infinitum participabilis, nisi eam creata posset magis et magis in infinitum participare. Sane sicut, quia Deus magis, et magis in infinitum visibilis est, ideo data quacumque creata visione, potest dari major ; ita cum magis, ac magis diligibilis sit fons illæ divinæ bonitatis inexhauribilis, ideo quacumque posita

caritate potest dari alia, et alia magis et magis sine fine diligens. Quia nimirum quacumque intensione caritatis adveniente semper manet, quod est formalis participatio infinitæ Dei caritatis, subindeque quod in infinitum augeri potest. Cum his tamem stat, caritatem habere terminum in patria, non quidem ratione suæ quidditatis, sed ratione conditionis status Beatorum, qui non sunt in via, sed in termino. Cum his etiam stat, quod, licet quivis justus possit semper in caritate crescere, non transiliet tamen terminos a divina prædestinatione positos ; unde nullus gratiæ Salvatoris, vel Deiparæ gradum unquam assecuturus est.

Quæres rursum, an caritas viæ possit adæquare caritatem patriæ ?

Responsioni præmitto primo, certum esse caritatem viæ et patriæ esse ejusdem speciei, tam quoad habitum, quam quoad actum physice sumptum, ut ex D. Thoma 1. 2. q. 67. art. 6. colligitur, necnon ex illo Apostoli I. Cor. XV : *Caritas nunquam excidit.* Et ratio est, quia et in via et in patria idem est objectum formale caritatis, divina nimirum bonitas immediate amata : ab objecto autem desumi unitatem specificam habituum et actuum, suppono ex philosophia. Dixi actum caritatis viæ, et patriæ esse physice ejusdem speciei, quia in esse moris constans est, amorem viæ ab amore patriæ specie distingui ; quia ad moralitatem libertas requiritur, quæ in patria non invenitur, sicut in via.

Præmitto secundo, certum etiam esse, caritatem patriæ speciali prærogativa esse decoratam ; cum enim amor præeuntem cognitionis lucem sequatur, sicut visio beata amorem patriæ dirigens fere immensum fide præstat, ita amor patriæ amore viæ singularibus privilegiis antecellit. In quo autem sita sit illa amoris patriæ præcellentia, difficultas est haud mediocris. Ad cujus tamen qualemcumque elucidationem præ oculis habendum est, caritatem duplici statu constare, connaturali scilicet, et veluti præternaturali. Statum connaturalem sortitur in patria ; cum enim de ratione caritatis sit amor benevolentiæ in bonorum communicatione fundatus, fundansque amorem amicitiæ inter Deum et hominem ; et aliunde amicitiæ proprietas sit suavis amicorum convictus et amœna conversatio, quam in patria duntaxat perfecte inveniri constans est. Statum vero præternaturalem habet caritas in via, in qua peregrinatur a Domino, quia extra locum suum et centrum detinetur ; diverso illi statui distincta etiam perfectio correspondet, quæ etiam in sacris Litteris diversis nominibus appellatur. Caritas enim viæ I. Cor. XIII. pueritiæ comparatur, caritas autem patriæ virilitati ; caritas viæ luci matutinæ, Proverb. IV ; caritas vero patriæ diei profecto assimilatur : Justorum enim semitæ quasi lux splendens, procedit, et crescit usque ad perfectum diem. Unde fit, quod, sicut puer, quantumcumque crescat, nunquam tamen ad perfectionem viri pervenit, nec lux matutina diei perfecti splendorem meridianum attingit ; ita caritas viæ nunquam perfectionem caritatis patriæ exæquabitur. His præmissis,

Respondeo, quod, licet caritas viæ intensive sumpta, et ex parte subjecti considerata, possit adæquare, imo superare caritatem patriæ ; objective tamen considerata caritas patriæ etiam minima, perfectior est excellentissima caritate viæ. Ratio est, quia ex una parte indubitatum est, caritatem viæ B. Virginis, et aliorum Sanctorum insignium pluribus intensionis gradibus caritate sanctorum Innocentium antecellere ; ex alia vero parte objectum amatum melius in patria voluntati applicatur, intimius conjungitur, suavius possidetur : etenim cum cognitio objecti influat vel physice, vel saltem motive in voluntatem, et amorem ; profecto perfectior visio perfectius influit in amorem, subindeque in perfectiorem amorem, ob indivulsam utriusque facultatis, intellectus scilicet, et voluntatis sympathiam. Ergo, licet actus caritatis patriæ non sit semper perfectior ex parte subjecti et habitus, est tamen perfectior ex parte objecti, quatenus objectum cognitum est causa amoris, et perfecte cognitum perfecti amoris. Nec propterea habitus caritatis augetur, quia eadem causa diverso modo applicata perfectiorem producit effectum, sic idem ignis in materia densa, puta ferro candenti, magis calefacit quam in materia rara, puta stuppa. Similiter ergo caritas eadem viæ, dum objectum amoris videt in patria, toto impetu fertur in illud, quia nimirum in via habitibus utimur prout volumus, in patria vero habitus abripiunt voluntatem, unde eam cum tota sua universalitate et amplitudine faciunt operari ; quia tota cordis capa-

citas summi boni præsentia plena, et satiata, in illius amplexus veluti ruit, adimpletque magnum illud mandatum : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, et ex totis viribus tuis.* Et, quamvis aliqui Sancti, ut Deipara, in hac vita toto habitus caritatis conatu amaverint; attamen alius est, et perfectior conatus, quando objectum est melius applicatum, et clarius visum ; objecta enim præsentia movent potentias ; et summi boni amabilitas non potest non rapere voluntatem fortiter juxta, et suaviter.

Quæres tertio, quot sint gradus et status caritatis.

Respondeo, tres communiter assignari : alia enim est caritas incipiens, alia proficiens, alia perfecta, ut tradit D. Thomas art. 9. Eodem enim proportionaliter modo discurrendum est de augmento spirituali caritatis, quo de augmento corporali, cui competunt determinatæ distinctiones, ratione quarum unum augmentum secernitur ab alio ; infantilis enim ætas a pubertate, et ista a virilitate distinguitur. Similiter ergo in proposito caritas habet diversos status ratione diversorum studiorum animæ justæ. Primo namque in infantia vitæ spiritualis conatur homo a peccato recedere, concupiscentiis resistere, et omnia divini amoris impedimenta præscindere. Deinde caritas proficiens, et veluti adolescens, virtutum omni praxi incumbit, et pietatis exercitiis seriam operam navat. Demum perfecta uni Deo adhæret ut ipso fruatur. Explicatur magis. Omnis quidem caritas etiam in principio Deo uniri avet : est enim ignis sursum tendens, et amor ad unionem cum amato sponte sua proclivis ; attamen pro ratione subjecti diversa officia exercet in ordine ad illam unionem capessendam. Sic incipiens ad hoc omnes vires et studia confert, ut pravas peccandi radices nimis post peccatum fruticantes, sin convellat plane, certe quotidie amputet, ut sublatis impedimentis, Deo, quem diligit, copuletur : non secus ac solent inferiores arboris rami abscindi, ut in superioribus sursum crescat. Sic proficiens quantum consequi viribus licet omnibus nervis enititur, ut piorum operum uberes fructus ferat, et post domitam concupiscentiæ rebellionem actus virtutum suavius eliciat, una quidem manu faciens opus, alia vero stringens gladium ; in eam semper curam incumbens, ne aliqua intestini passionum belli scintilla relinquatur, et, ut profligata confectaque concupiscentia, operum sanctorum praxim rursum impedire non possit. Sic demum perfecta, quantum in ipsa positum est, summe conatur, ut apertis interioribus animi brachiis dilectum amplectatur, illi uniatur, illum in corde gerat, illi ex intimis tenerrimæ amicitiæ medullis, et totis præcordiorum affectibus agglutinetur. De hoc triplici caritatis gradu sic loquitur Aug. trac. 5. *in canon. Joan :* « Numquid mox ut nascitur caritas, jam prorsus perfecta est? Imo ut perficiatur, nascitur ; cum fuerit nutrita, roboratur ; cum fuerit roborata, perficitur ; cum ad perfectionem venerit, dicet : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.* » Et hic triplex status similis est motui locali in quo primo est recessus a termino a quo, secundo accessus ad terminum ad quem, tertio quies in termino. Ita caritas incipiens, a nugis nugarum, a variis et umbrosis creaturarum amoribus (sic eos vocat Augustinus) recedit; caritas proficiens it de virtute in virtutem, quia scit quod juxta Patres, nostrum non progredi, jam regredi est ; et quod incidunt in periculum, qui proficiendi perdiderunt appetitum : caritas vero perfecta, uno Deo vulnerata, amat quia amat, nec aliud quærit quam amare.

Dices : Caritas in hac vita non potest esse perfecta; tum quia si in aliquo esset perfecta, maxime in Apostolis, in quibus tamen non fuit numeris omnibus absoluta, dicente Apostolo Philip. III : *Non quod jam comprehendam, aut perfectus sim.* Tum quia in hac vita sanctiores viri, excepta B. Virgine, non vixerunt, nec vivent absque peccato, et aliquo cupiditatis motu. Tum quia in hac vita, ut antea demonstravimus, caritas magis, magisque crescere potest. Ergo male divisimus caritatem in incipientem, proficientem et perfectam.

Respondeo, perfectionem caritatis posse dupliciter attendi : primo ex parte objecti diligibilis, ut diligatur aliquid quantum amabile est, et hoc modo caritas nullius creaturæ potest esse perfecta, quia Deus tantum est amabilis, quantum bonus, id est infinite; secundo potest considerari perfectio caritatis ex parte diligentis, si nimirum tantum diligat quantum potest. Et hoc potest tripliciter contingere : primo si cor amantis Deum motu actuali, et continuo feratur in Deum et hæc perfectio statum et infirmitatem viatoris excedit, patriæ et comprehen-

sorum privilegium est; secundo si homo totis viribus contendat, ut uni Deo vacet, iis omnibus prætermissis, quæ absoluta necessitas non requirit. Quæ quidem perfectio in hac vita possibilis est, sed rara avis in terris; tertio si aliquis de corde puro Deum super omnia diligens, et in actus dilectionis identidem prorumpens, nihil voluntarie cogitat, nihil deliberare vult, quod sit divinæ dilectioni contrarium. Et hæc perfectio est essentialis caritatis, omnibus utilis, omnibus necessaria.

Si autem interroges, quibusnam mediis caritas potissimum proficit, ut tandem perfecta evadat? Respondebo, hac de re consuli posse, et debere libros spiritales in quibus leges caritatem operibus pietatis nutriri, consolationibus divinis impinguari, tribulationibus roborari, consiliorum praxi perfici. Leges ad illum profectum exigi primum fervens proficiendi desiderium, quia, ut ait Bernardus, « magna pars profectus est velle proficere, » et iterum : « Indefessum proficiendi studium, jugis conatus ad perfectionem, perfectio reputatur. » Leges quod in oratione præcipue, et meditatione exardescit ignis amoris. Nam, ut alicubi Bernardus, « amorem Dei in homine a gratia genitum lactat lectio, meditatio pascit, oratio confortat. » Leges quod præteritorum beneficiorum memoria, præsentium experientia, spes, et expectatio futurorum, amorem ciet, et fere rapit. Hæc, et alia leges, quorum hæc summa est : si de Deo cogites, Deum amabis; si amas, non poteris non cogitare, cognitio enim amorem parit, amor cogitationum jugis est scaturigo. Ultro amat voluntas bonum sibi notum, libenter cogitat intellectus de objecto amato.

Quæres quarto, utrum caritas, sicut augeri potest, ita diminui valeat?

Respondeo caritatem non posse directe diminui, ut docet D. Thomas art. 10, quia nimirum caritas comparari potest vel in ordine ad objectum, vel in ordine ad subjectum; neutro autem modo diminui potest; non quidem per ordinem ad objectum, quia minima caritas diligit omnia, quæ sunt ex caritate diligenda : non etiam ex parte subjecti, quia vel hoc fieret per solam actus cessationem, vel per aliquem actum positivum : non per solam actus cessationem (nisi in casu, quo illa cessatio foret peccatum, et tunc etiam non minueretur, sed corrumperetur omnimodis caritas), quia, cum caritas ab humanis actibus non causetur, sed a solo Deo infundatur et augeatur, non potest per cessationem actus humani caritas imminui. Non potest etiam caritas diminui per aliquem actum positivum peccaminosum, quia peccatum illud caritatis intensionem diminuens, vel erit mortale, vel veniale; si mortale, non minuit, sed extinguit funditus caritatem, si vero veniale est, non potest diminuere caritatem, nec effective, nec meritorie; non quidem effective, cum caritatem non attingat, caritas enim est circa finem ultimum; veniale autem est quædam inordinatio circa ea, quæ sunt ad finem : non minuitur autem amor finis ex eo, quod committatur aliqua inordinatio circa ea, quæ sunt ad finem, sicut aliquando infirmi multum sanitatis amantes, inordinate tamen se gerunt in dietæ observantia; et in speculativis scientiis falsæ opinationes circa ea, quæ deducuntur ex principiis, non minuunt certitudinem principiorum. Non potest etiam veniale caritatem meritorie minuere : nam qui delinquit in minori, non meretur detrimentum pati in majori; Deus namque non plus se avertit ab homine, quam homo se avertat a Deo. Ergo qui inordinate se habet circa ea, quæ sunt ad finem, non meretur pati detrimentum in caritate, quæ ordinatur in ultimum finem.

Et confirmatur. Si peccata venialia minuerent caritatem, ut arbitratur Altissiodorensis lib. 3. tract. 5, nec omnino dissentit Victoria, censens opinionem illam non esse ita improbabilem, uti credi in Scholis assolet; si, inquam, vera foret illa sententia, sequeretur, quod multiplicatis peccatis venialibus, tandem gratia funditus destrueretur, cum omne finitum per ablationem finiti consumatur. Consequens autem est inauditum in Ecclesia Catholica, quæ semper docuit solis mortalibus amitti gratiam : ideo namque mortalia dicuntur, quia necem animæ inferunt. Unde Tridentinum sess. 6. cap. 11. docet propter peccata venialia Sanctos non desinere esse justos. Nec huic argumento ulla adhiberi potest solutio, quæ non sit error, vel figmentum. Dicere enim quod ultimum veniale sit mortale ex circumstantia, qua quis tenetur servare gratiam; id, inquam, dicere est erroneum, et intolerabile : quis enim potest scire, vel cui revelatum est illud ultimum veniale, quod

mortale evadit? Respondere vero minimam gratiam baptismalem plures habere partes, quam sunt peccata venialia possibilia, et per peccata venialia subsequentia gratiam remitti minus et minus in infinitum : id, inquam, respondere, et chimæricum est, et falsum. Quis enim credat, in infimo gradu gratiæ plures esse gradus intensionis, quam sint peccata venialia possibilia ? Quis credat, peccatum veniale subsequens, tametsi sit æquale vel gravius (ut sæpe contingit) non æque, vel magis imminuere gratiam, quam primum. Denique dicere, quod, licet justus plura venialia committat, tamen quia multa bona opera intermiscet, quibus quod deperditur, compensatur, ideo caritas non corrumpitur, id, inquam, est paulo verosimilius, reapse tamen a veritate alienum est, quia qui in peccata venialia, præsertim voluntaria, crebro labitur, vix ac ne vix quidem fervidos caritatis actus elicit, sed tantum debiles et remissos, quibus non augetur caritas, saltem in via, secundum omnes Thomistas. Ergo per peccata venialia in via destruitur caritas : quod si destruatur in via, ne expectes quod reinfundatur post mortem.

Dices : Videmus et experimur, quod venialium frequentia fervorem caritatis imminuit; unde et habilitas, promptitudo, et vigor caritatis languescit : ergo imminuitur ipse habitus ; si enim idem habitus permaneret, eamdem facilitatem, eumdemque fervorem conferret.

Respondeo, hoc argumento probari, solum peccatis venialibus remitti fervorem, et impediri exercitium caritatis, et etiam ipsam caritatem non solum minui, sed sæpe etiam indirecte corrumpi per peccata venialia, quatenus multiplicatis culpis venialibus, et tepida vivendi ratione, ac intermissis caritatis motibus, pravæ cordis inclinationes radices agunt penitiores, in eoque firmatæ caritatem veluti suffodiunt, in rationem insurgunt, et ad peccata, quibus destruitur caritas, alliciunt et pertrahunt voluntatem. Moraliter etiam indirecte ad caritatis exterminium concurrunt, quatenus meretur homo tepidus, ut Deus auxilia specialia subtrahat ad eas vincendas tentationes necessaria, quibus sine speciali gratia succumbit. Hac de causa dicitur Deus tepidos evomere. *Utinam*, inquit Apocalip. III, *calidus esses, aut frigidus ; sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.* Qui vomitus et expulsio denegationem auxiliorum specialium significat. Unde Patres fugam peccatorum venialium, et cordis custodiam tantopere inculcant. « Nolite contemnere venialia, » inquit Augustinus lib. *de decem Chord.*, « quia minima sunt, sed timete, quia plura. Plerumque enim bestiæ minutæ multæ necant. Numquid minutissima sunt grana arenæ ? Sed si arena amplius in navi mittatur, mergit illam ut pereat. Quam minutæ guttæ pluviæ ? Nonne flumina implent, et domos dejiciunt ? Timenda est ergo ruina multitudinis, etsi non magnitudinis. » Quæ omnia in sensu dispositivo intelliguntur, quatenus venialia sensim pravos habitus pascunt, qui caritatis exitium moliuntur.

Pro intellectu litteræ D. Thomæ art. 10. explicanda sunt breviter duo, quæ nonnullam possent ingerere difficultatem. Primo cum ait initio corporis, caritatem in comparatione ad objectum minui non posse, nec augeri : et tamen superius diximus, caritatem in patria esse objective majorem. Secunda difficultas est in eo, quod ait, peccatum mortale effective corrumpere caritatem, id enim videtur falsum. Nam, sicut a solo Deo producitur caritas, et conservatur, ita ab illo destrui potest, et a nobis moraliter duntaxat dispositive.

Respondeo ad primam difficultatem, aliter accipi a D. Thoma ly « ex parte objecti », aliter a nobis supra acceptum fuisse. Loquitur enim sanctus Præceptor de quantitate extensiva objecti, ut sit sensus, minimam caritatem diligere omne objectum diligibile : nos vero locuti sumus de quantitate objecti applicative et accommodative, quatenus idem objectum, quod respicit caritas, melius in patria, quam in via potentiæ applicatur ; unde melius illic, quam hic voluntas operatur. Ad secundam dicendum, quod, sicut in naturalibus licet anima rationalis a solo Deo producatur in corpore, tamen, quia compositum ex anima, et corpore ex parte subjecti subjacet agenti naturali, puta igni, si ignis agendo in corpus humanum tantum calorem producat, ut eo dissolvatur corporis compages, ignis dicetur effective expellere animam a corpore ; et si tunc anima desineret esse, diceretur eam corrumpere : ita licet a solo Deo caritas efficiatur, attamen in voluntatis libera facultate positum est elicere peccatum mortale, quod magis repugnat vitæ spiritali, quam nimius calor vitæ corporali ; ideo peccans mortaliter effe-

ctive caritatem expellit; et, quia caritas expulsa desinit esse, ideo eam peccatum mortale physice corrumpere dicitur. Quorum omnium ratio est, quia forma, sicut in fieri, ita in conservari exigit subjectum dispositum : unde, sicut produci nequit in subjecto contrariis dispositionibus instructo, ita nec in eodem conservari. De amissione caritatis agit S. Doctor art. 11. Sed de eodem argumento sermo jam fuit in materia de gratia.

REFLEXIO.

Satis, et plusquam satis de caritate diximus, quam sentire magis quam definire expediret. Nam, etsi habuerimus prophetiam, et noverimus mysteria omnia, et omnem scientiam, caritatem autem non habuerimus, nihil sumus. Quid prodest nobis de caritate tam operosa dissertatione disputare si dum spiritus in contemplanda caritate emicat, cor terrena sapit, mundanis inhiat, et incumbit? Qui tempus terimus, dum Deum non amamus; Deum, inquam, cujus amoris erga homines prodigium amorem nostrum vendicat totum sibi?

Igitur uno Dei amore flagremus, in ipsum sine modo intendatur affectio nostra, qui dilexit nos ultra omnem modum, ut nihil prorsus in animæ facultates irrepere sinamus, quod summam erga Deum dilectionem nostram minuat, aut transferat; sed in omnibus illi soli, et semper magis, magisque placere satagamus, qui sic dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret. *Sic*, inquam, id est incredibili amoris vehementia, conatu, excessu, vi, suavitate, nimietate. *Deus*, inquam, nos amavit, non Rex, non Imperator, non Sanctus, non Angelus, non Seraphim, sed Deus infinitus, immensus, sufficientissimus. *Dilexit*, inquam, amore dignitatis oblito, et majestatis fere nescio; dignatione divite, affectu potente, suasu efficaci. *Dilexit* amore electionis, libero, gratuito, benefico, merita excedente, et nos. *Mundum*, inquam, amavit damnationis reum, peccato sordidum, miseriis scatentem, beneficiorum immemorem, Dei hostem : et mundum totum, quia vult omnes salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. *Ut Filium*, inquam, pro nobis traderet, non Angelum, non alium mundum, non divitias, non virtutes; sed filium, inquam, *Suum*, non adoptivum, sed naturalem, in pretium redemptionis, in socium peregrinationis, in cibum refectionis, in præmium resurrectionis. *Daret*, inquam, non venderet, non mutuaret, sed daret gratis; parvulus enim datus est nobis, et nobis natus.

Hæc cum ita sint, caritatem sectemur, quæ est vita fidei, spei robur, et omnium intima vis, et medulla virtutum. Caritatem amemus, quæ vitam ordinet, affectus inflammat, actus informat, excessus corrigit, mores componit, valet ad omnia, et sine qua nihil valent omnia.

APPENDIX

Elogia Caritatis.

Præcipua caritatis encomia et laudum ejus veros fontes in superioribus tetigimus, dum ejus objectum declaravimus, et ea iniri cum Deo amicitiam, qua nihil pretiosius esse potest, demonstravimus. Insignem etiam et longe præstantissimam caritatis prærogativam tomo superiori ex professo prosecuti sumus, dum in ea vitæ hujus beatitudinem sitam esse, ejusque actus esse contemplatione vitæ nedum moraliter, sed et physice perfectiores, variis rationum, auctoritatumque momentis comprobavimus. Quare ea iterum non prosequemur, quæ tamen latissimum laudandæ caritatis campum aperirent. Alia ex eis veluti consectaria præconiorum in præfatis virtute inclusa derivabimus.

Primum elogium : Caritas vita animæ.

Illud expresse tradit D. Thomas q. 23. art. 2. ad 2, ubi ait quod caritas, « est formaliter vita animæ, sicut anima est vita corpo-

ris. » Cujus ratio est, tum quia per caritatem Spiritus sancti animæ illabitur, illam vivificat, fitque tota Trinitas speciali modo præsens. Vita autem supernaturalis animæ in unione cum Deo sita est, juxta illud Augustini serm. 5. *de verbis Domini* : « Sicut anima est vita corporis, sic animæ vita est Deus. Sicut expirat corpus cum animam emittit, ita expirat anima cum Deum amittit : Deus amissus mors animæ. Anima emissa mors corporis. » Tum quia cor est principium vitæ hominis, vita autem cordis est amor, quo movetur ; dum autem cor amat mortalia, et caduca, e nihilo producta, et in nihilum proclivia, moritur, et ad nihilum quadantenus redigitur. Dum vero Deum immortalem diligit, vivit, quia amor amantem in objectum transformat, juxta illud præclarum Augustini oraculum alias memoratum : « Qui non potest vivere de se, moritur utique amando se : non ergo se amat, qui ne vivat se amat. Cum vero ille diligitur, de quo vivitur, non se diligendo magis se diligit, qui propterea non se diligit, ut eum diligat, de quo vivit. »

Difficilius est quod S. Doctor ibidem ait, caritatem uniri immediate animæ, sicut anima unitur corpori ; nam illud videtur esse proprium gratiæ sanctificantis, quæ cum in consortium naturæ divinæ nos evehat, essentiam animæ immediate afficit ; caritas vero, cum sit amor summi boni, voluntatem ornat et accendit. Verum ita explicari debet S. Præceptor, quod quia gratiam inter et caritatem intima affinitas et indivulsa societas est, qualis est inter essentiam et nobiliorem proprietatem ; et aliunde quod pertinet ad essentiam, interdum proprietati asseritur, sicut ut laudetur homo, commendatur ejus ingenium : ita quod pertinet ad gratiam caritati sæpe tribuitur.

Secundum elogium : Caritas facit et confert effectum infinitum.

Hæc sunt verba longe præclarissima D. Thomæ ibidem ad 3. quibus caritatem supra omne, quod dicitur magnum, immensum attollit : « Dicendum, inquit, quod caritas operatur formaliter ; efficacia autem formæ est secundum virtutem agentis, quia inducit formam ; et ideo patet, quod caritas non est infinita, sed quod facit effectum infinitum, dum conjungit animam Deo justificanti ipsam ; hoc demonstrat infinitatem virtutis divinæ, quæ est caritatis actor. » Ad cujus profundissimæ doctrinæ intellectum sciendum est, caritatem dupliciter considerari posse : primo ut est quædam qualitas creata ; secundo ut ex specifica sua ratione est participatio divinæ bonitatis, voluntatis, et amoris, Deum ut in se est supernaturaliter attingens. Primo modo considerata est finita, et habet effectum finitum, ut constat ; sed secundo modo spectata quamdam habet infinitatem, quia hoc modo est ordinis divini, nec procedit a Deo prout rerum omnium est auctor, sed prout est connaturalium perfectionum communicator. Unde, sicut calor ignis præcise ut qualitas est, habet tantum reddere subjectum quale, scilicet calidum ; tamen in virtute ignis, cujus est proprietas, producit effectum longe seipsum perfectione excedentem, nimirum substantiam : ita caritas prout est accidens habet solum adornare subjectum, sed prout est imago divinæ bonitatis, et vinculum perfectionis, habet illud deificare. Unde prout est participatio naturæ superioris, est suo subjecto perfectior, imo et seipsa prout qualitas est, imo et omni substantia creabili. « Accidens, » inquit D. Thomas art. 3. ad 3, « quod causatur ex participatione alicujus naturæ superioris, est dignius subjecto, in quantum est similitudo superioris naturæ, sicut lux diaphano. » Cum ergo Doctor sanctus ait, quod caritas non est infinita, intelligendum est de ea, ut qualitas est : cum vero addit, quod facit effectum infinitum intellige, quod secundum rationem speciei quamdam infinitatem habet, quia conjungere Deo est quid infinitum, utpote excedens omnem vim naturæ creatæ et creabilis, et quia Dei possessio est bonum, saltem objective infinitum.

Tertium caritatis elogium : Minimus caritatis gradus habet statum virtutis simpliciter.

Probatur : Minima caritas hoc ipso quod est amicitia cum Deo, nosque illi tanquam ultimo fini conjungit, facit bonum habentem, et opus ejus bonum et perfectum reddit, multo melius quam ulla virtus moralis, quantumlibet numeris omnibus absoluta ; quia nimirum per caritatem homo conjungitur Deo, opera sua refert in ultimum finem simpliciter, meretur vitam æternam et ipsum Deum ; imo ita firmiter Deo adhæret, ut, teste D. Thoma 3. p. q. 70. art. 4, minima caritas plus diligat Deum, quam cupiditas

aurum et argentum ; et quod sufficiens sit ad vitanda omnia peccata, et ad quascumque tentationes vincendas, ut tradit in 3. dist. 37, quæst. 3. art. 3. Ergo minima quæque caritas habet rationem virtutis simpliciter. Imo implicat esse caritatem, et non habere statum perfectæ virtutis, cum implicet dari caritatem, quæ non conjungat fini simpliciter ultimo, quæve opera hominis non reddat meritoria præmii infiniti, Dei scilicet visione beata possidendi.

Dices : Virtus secundum statum perfecta prompte et delectabiliter suas elicit operationes, caritas autem remissa et incipiens in eliciendis frequenter actibus non levem patitur difficultatem, præsertim in peccatore post inveteratam peccandi assuetudinem e cœno vitiorum resurgente. Ergo in illo caritas non habet statum virtutis simpliciter.

Respondeo difficultatem ab extrinsecis impedimentis ortam nequaquam perfectioni virtutis obesse, sed illam solum, quæ ex imperfectione virtutis proficiscitur. Alias S. Paulus, qui sentiebat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis, et cogentem clamare : *Quis me liberabit de corpore mortis hujus ?* veras et perfectas virtutes non habuisset. Difficultas autem bene operandi, quam peccator de novo conversus post infusam caritatem patitur, ab extrinsecis duntaxat impedimentis a peccato relictis, non ex defectu caritatis proficiscitur : quia, ut ait D. Thomas 3. p. quæst. 80. art. 1. ad 1, quantum est ex ipsa inclinatione caritatis et aliarum virtutum, pœnitens opera virtutis delectabiliter et sine difficultate operatur. Ergo caritas etiam remissa, non obstante passionum impetu, non obstantibus antiquæ corruptionis reliquiis, perfecta gaudet virtutis ratione. Præsertim quia per eam instruitur homo, et valet insurgentes passionum motus, quamlibet rapidos et turbulentos compescere et sedare, eosque rationi subigere.

Instabis : Vera virtus non facile amittitur, sed altis radicibus nixa ægre evellitur ; caritas autem remissa facile deperditur, ut nimis constat : ergo non est simpliciter perfecta virtus, sed infirma, sed tenera, sed fragilis. Unde D. Thomas 1. 2. quæst. 65. art. 1. monet virtutes incipientium non esse simpliciter virtutes.

Respondeo caritatem, quantum est de se, difficillime amitti, quia bono immobili Deo intime agglutinat, et potens est omnem tentationem vincere, omnem passionum insultum domare. Quare per accidens duntaxat facile amittitur, quia in vase fictili, in flexibili nimirum libero arbitrio recipitur. Ut enim dicitur I. Joan. III : *Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet ; et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.* Quod intellige quantum est ex parte et inclinatione caritatis. D. autem Thomas loco citato loquitur de virtutibus moralibus, quæ in incipiente statum perfectæ virtutis habere nequeunt, quia, licet disponant hominem ut sit bonus, eum tamen perfecte bonum non efficiunt, nec ultimo fini conjungunt, nec ad superandas quascumque tentationes vires suppeditant. Quod sane de minima caritate dici nequit. Unde vir Dei Thomas a Kempis alicubi : « Qui scintillam haberet veræ caritatis, profecto sentit omnia terrena esse plena vanitatis. »

Quartum caritatis elogium : Caritas gratuitum Dei donum est.

Id est, caritas nullis præcedentibus actibus a solo Deo nobis infunditur, non secundum capacitatem naturalis virtutis, sed ex sola voluntate Spiritus sancti dona sua prout vult dividentis. Ratio desumitur ex art. 2. et 3. quæst. 24, et ex dictis consequitur : caritas est amicitia cum Deo super communicationem æternæ beatitudinis fundata. Ergo, sicut communicatio illa non est secundum dona naturalia, sed gratuita, juxta illud Rom. VI : *Gratia Dei vita æterna :* ita caritas omnem naturæ facultatem excedit, subindeque omnem vim causarum creatarum transcendit : atque adeo sola tribuitur infusione Spiritus sancti, qui est amor Patris et Filii, juxta illud Rom. V. : *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Et, licet Deus in quantum est beatitudinis objectum, si maxime amabilis, tamen propter ingenitum et peccato originali immensum actum erga visibilia, et sensibilia bona affectum, ad erigendum corda nostra in terram inflexa, necesse est, quod illis divinitus caritas infundatur secundum mensuram donationis Christi : si enim caritas non dependet ex aliqua naturali virtute, sed ex sola gratia Spiritus sancti, ab ipso etiam gradus et intensio caritatis dimanat, cum quantitas uniuscujusque rei a propria causa dependeat ; unde videmus, quod universalior causa effectum ma-

jorem, et uberius producit. Cujus etiam arbitrariæ gratiæ et caritatis dispensationis signum est, quod naturæ omnium intellectualium infimæ, scilicet humanæ, et in specie humana sexui infirmiori, scilicet fœmineo in persona Deiparæ majorem gratiam Deus, quam omnibus Angelis conferre dignatus est; quia, dum inæqualiter confert quod nulli debet, nulli etiam injurius est.

Dices : His rationum momentis non posse caritatem actibus et viribus naturalibus produci convincitur, non tamen quod non possit actibus supernaturalis dilectionis ex auxilio actuali procedentibus generari; quidni hujusmodi actus, sæpius iterati non poterunt producere habitum absque eo, quod speciali infusione opus sit?

Respondeo, actus præcedentes aliquem habitum non posse illum efficienter causare, nisi principium nobilius permanes præsupponatur, in cujus virtute, et a cujus virtute habitus generetur : unde habitus virtutum moralium non per solam iteratorum actuum assuetudinem, sed ex influxu rationis superioris in appetitu sensitivo producuntur. Similiter ergo actus supernaturales præcedentes caritatem, cum non supponant principium nobilius permanens, a quo caritas habitualis talibus actibus generetur, sequitur hujusmodi actus se habere duntaxat ut dispositiones ad caritatis infusionem dono Spiritus sancti communicatas.

Instabis : Homo per actus suos vitales, fidei scilicet, spei, caritatis, contritionis ultimo se ad justificationem disponit : ergo efficienter concurrit ad caritatem in justificatione collatam; hac enim sola de causa dicitur homo generare alium hominem, quia ad ultimam formæ dispositionem, qua posita infunditur anima rationalis, concurrit. Et licet daretur hominem in prima justificatione caritate a Deo perfundi, ipso nihil effective concurrente: tamen producta gratia, et caritate, rationabile videtur, ut ipse per frequentates caritatis actus possit præexistentem habitum augere, sicut acquisitam, vel etiam infusam scientiam iteratis actibus intendere, et extendere valet. Quemadmodum enim licet animal seipsum generare non possit, genitum tamen seipsum auget per potentias a natura institutas : sic homo in ordine supernaturali ex Deo natus, factusque nova creatura seipsum in eodem ordine Deo dante juvare poterit : alias actus supernaturales deterioris conditionis, minorisque essent efficaciæ, quam sint naturales virtutum moralium actus, quorum repetitione habitus augetur. Certe, sicut, licet ante justificationem non possimus caritatem actibus naturalibus quamlibet bonis et honestis promereri, quia ad meritum requiritur gratia personam gratam faciens; tamen post gratiæ caritatisque infusionem, potest justus caritatis augmentum mereri : quidni similiter poterit esse causa realis augmenti illius per actus reales supernaturales, quos ex habitu caritatis semel infuso producit? unde disparitas?

Respondeo, actus præcedentes caritatem non posse illam producere defectu principii nobilioris permanentis; unde etiam fit, non posse hominem caritate præditum efficienter ejus augmentum producere. Quia ut homo per habitum infusum posset ipsius augmentum efficere, præhabere deberet formam nobiliorem, quia constituetur in actu, fieretque principium potens et proportionatum ad productionem habitus intensioris. Patet autem quod antequam intendatur caritas, non habet homo formam caritate producenda nobiliorem et excellentiorem, siquidem in augmento perficitur caritas quam habet. Ergo ante augmentum nec perfectius nec æquale principium habet, cum tamen omnis causa, sin perfectior, certe æqualis in perfectione effectui esse debeat.

Ad argumentum ergo dicendum, actus supernaturales justificationem præcedentes posse considerari, vel ut sunt a nobis, vel ut elevantur a Deo per auxilium suum supernaturaliter movente : priori modo non sunt dispositiones ad gratiam et caritatem, sed tantum posteriori, quatenus per eos intendit Deus assimilare sibi filios adoptionis per gratiam et caritatem a se per hujusmodi actuum apparatum producibilem. Porro in omnibus illis adductis exemplis discrimen grande reperitur. Homo enim per habitum primorum principiorum sufficienter in actu constituitur, ut possit habitum scientiæ producere : animal etiam satis, superque facultatibus naturalibus instruitur, ut possit sui augmentum efficere; at vero in ordine supernaturali homo ante caritatem non habet principium permanens productionis illius, nec post infusam caritatem habet principium æquale augmento. Unde etiam confutatur exemplum de merito, quod fundatur in beneplacito Dei, qui misericorditer voluit, ut actus a caritate profluentes et augmentum

gratiæ, et præmium gloriæ promererentur : cujus signum est, quod hujusmodi actus in patria nihil merentur. Nec sequitur, actus supernaturales caritatis esse deterioris conditionis, vel minoris efficaciæ, quam sint actus naturales : tum quia, ut docet D. Thomas quæst. 17. *de Ver.* art. 1. ad 4. ex iteratis actibus caritatis producitur aliquid naturale per modum habitus inclinans in similes actus, ut patet in eo, qui postea incidit in peccatum mortale, talis enim amissa caritate quamdam in actus dilectionis eliciendos pronitatem experitur. Tum quia, licet nihil ex hujusmodi actibus produceretur, inde non imperfectio hujusmodi actuum colligi deberet, sed summa et fere infinita perfectio caritatis, quæ omnem creaturæ cujusvis potestatem excedens, a solo Deo produci potest.

Dices secundo : In concilio Tridentino sess. 6. cap. 7. dicitur, quod vere justi nominamur, et sumus, justitiam in nobis recipientes, unusquisque secundum mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult, et secundum propriam cujusque dispositionem et cooperationem. Idem docet D. Thomas in 1. dist. 17. q. 1. art. 3, ubi dimetitur caritatem secundum conatum recipientium. Et 3. part. q. 89. art. 2. docet formas, quæ possunt recipere crementum, magis et minus intendi, et remitti secundum diversam dispositionem subjecti ; et secundum quod motus liberi arbitrii est intensior, vel remissior, pœnitentem majorem vel minorem consequi gratiam. Ergo quantitas caritatis non ex solo Spiritus sancti arbitrio, sed etiam ex recipientis dispositione pensanda est.

Respondeo, causam caritatis, ejusque quantitatis sive intensionis esse duplicem, unam simpliciter, alteram ex suppositione. Causa simpliciter est divina virtus, dividens singulis prout vult ; causa vero ex suppositione est conatus liberi arbitrii non mere naturalis, sed ab auxilio Dei moventis excitatus. Quia igitur ipsemet liberi arbitrii se disponentis conatus ab ipsa gratia efficaciter movente proficiscitur ; ideo D. Thomas aliquando quantitatem gratiæ ex sola causa simpliciter, interdum ex causa et suppositione mensus est. Unde cum caritatem ejusque intensionem ex Dei solum voluntate pendere affirmavit, per ly « solum », pure naturalem causam, et vires liberi arbitrii a Deo supernaturaliter movente non dispositas duntaxat exclusit. Hanc esse genuinam S. Doctoris mentem ex solutione ad 1. liquet. Ibi enim exponens illud Matth. xxvi : *Dedit unicuique secundum propriam virtutem ;* ait quod illa virtus, secundum quam Deus sua dona dat unicuique, est dispositio, vel præparatio præcedens, sive concomitans gratiam accipientis : sed hanc dispositionem, vel conatum prævenit Spiritus sanctus movens mentem hominis plus vel minus secundum suam voluntatem ; unde et Apostolus dicit Colos. 1 : *Qui dignos nos facit in partem sortis Sanctorum in lumine.* Et ita exponendum esse Tridentini locum citatum constat, et in materia de gratia jam constitit.

Instabis : Valde connaturale et congruum videtur, ut caritas, ejusque quantitas non solum ex voluntate vel motione Dei pensetur, sed etiam dispositioni agentis respondeat et attemperetur : id enim videtur ordini consueto universi magis consonum : unde etiam docent Thomistæ, quod perfectior anima rationalis in perfectiorem meliusque dispositam materiam infunditur : et divus ipse Thomas 1. p. quæst. 62. docet in Angelis gratiam, caritatem, aliaque dona gratuita secundum capacitatem naturalem fuisse collata, et quod in creatione Angelorum fuit illis data gratia, et simul conatus liberi arbitrii permotus, qui est ultima dispositio ad illam. Quod idem docet de Adamo quæst. 95. art. 1. ad 5. et de Christo Domino 3. p. q. 34. art. 2. Ergo similiter secundum majorem vel minorem virium liberi arbitrii conatum homines plus vel minus de gratia accipiunt.

Respondeo tunc solum formas dispositioni subjecti coaptari, quando dicunt ordinem connaturalem ad subjectum, vel subjectum naturalem earum exigentiam habet, ut in formis ordinis, mere naturalis contingit. Cæterum si forma producta sit superioris ordinis, qualis est caritas, et gratia, quibus ad ordinem divinum provehimur, tunc sicut forma est præter omnem naturæ exigentiam, et in sola potentia obedientiali recipitur ; ita nullum petit naturalis dispositionis apparatum.

Ad instantiam de Angelis respondet D. Thom. art. 3. ad 3. Quod Angelus est intellectualis naturæ, et secundum suam conditionem competit ei, ut totaliter feratur in omne id, in quod fertur : et ideo in superioribus Angelis fuit major conatus, ad bonum quidem in perseverantibus, et ad malum in

cadentibus. Et ideo superiorum Angelorum persistentes facti sunt meliores, et cadentes facti sunt pejores aliis. Sed homo est naturæ rationalis, cui competit esse quandoque in potentia, quandoque in actu, et ideo non oportet quod feratur totaliter in id, in quod fertur, sed ejus qui habet meliora naturalia, potest esse minor conatus, et e converso. Unde non est simile. Quorum verborum sensus non est, ipsa bona naturalia fuisse dispositiones ad gratiam ex meritis subjecti, sed ex gratuita et suavi Dei providentia, quæ voluit ut, sicut gratia perficit naturam, ita et ut naturali proportioni et perfectioni responderet, et quod liberi arbitrii a Deo moti et excitati infusionem gratia præcederet, aut comitaretur. Videsis quæ alias diximus de gratia Angelorum.

Quintum caritatis elogium : Effusio, seu extensio caritatis ad diversa objecta.

Non solum Deum diligit caritas, sed cum sit imago divinæ bonitatis et expressio voluntatis, cætera vasto suo sinu complectitur, et in quamdam veluti infinitatem extensa, nihil est quod se abscondat a calore ejus. In primis a Deo in proximum diffunditur, ut in imagine prototypum diligat, in creaturis Creatorem. Certe, sicut divina bonitas non permisit Deum manere sine germine, sed post effusam ad intra duplici processione Deitatem, ad extra etiam creatione inundavit; ita caritas uni necessario primum adhærens, eoque tendens unde effluxit, in proximum deinde diffluit, ut ipsum ad Deum pertrahat, cui ipsa unita est. Quamvis enim quæcumque caritas etiam infima, sic tota feratur in Deum, ut nihil Deo æquet, illum omnibus anteponat, illi si non semper, saltem sæpe vacet, impedimenta sacratissimæ cum Deo unionis diligentissime semoveat ; nihilominus otium illud sanctum caritas negotiis sanctis si non rumpit, interrumpit, et Deum deserit, ut proximi utilitatibus studeat propter Deum, eumque ad Deum, quem diligit, secum trahat. Etenim ex intima cum Deo ultimo fine, et summo bono adhæsione vim sortitur aliis caritas effundendi bona sua, bonum quippe est sui diffusivum ; et, quia servire Deo regnare est, dum se omnium Rectori subjicit, jus alios Deo subjiciendi consequitur et meretur. Nam, ut ait Magnus Gregorius, « caritas ad cuncta virtutum facta dilatatur. A duobus præceptis incipit, sed se ad innumera extendit. » Et in *Pastorali* : « Tunc ad alta caritas mirabiliter surgit, cum ad ima proximorum se misericorditer attrahit ; et quæ benigne descendit ad infima, valenter incurrit ad summa. » Infinitatem Dei imitatur caritas, dum omnibus omnia fit, infirma cum debilibus, mœsta cum tristibus, alios erigens, ad alios se inclinans ; aliis blanda, aliis severa ; nulli inimica, omnibus effusa. « Semper enim habet, unde det. » inquit August. *in Psalm.* XXXVI, « cui plenum est pectus caritatis. » Nec illa ad proximum diffusione minuitur amor Dei, sed mirum in modum accenditur, et fovetur. Nam, ut alicubi ait Magnus Gregorius, « per amorem Dei amor proximi gignitur, et per amorem proximi amor Dei nutritur. Nam qui amare proximum negligit, profecto Deum diligere nescit. Amor Dei amorem proximi generat, et amorem proximi calefacit amor Dei. »

Secundo nedum ad justos, sed ad peccatores etiam viscera se caritatis extendunt : caritas namque peccatorum diligit naturam, ratione cujus sunt capaces beatitudinis, super cujus communicatione caritas fundata est. Peccatoris tamen culpam detestatur caritas, quia sic peccator Deo odio et execrationi est, et sibi ipsi impedimento quominus beatitudinem consequatur. Porro circa modum dilectionis eorum notat S. Doctor art. 6. ad 2, quod amicis peccantibus non sunt subtrahenda amicitiæ beneficia, quousque non habeatur spes sanationis eorum, sed magis est eis auxilium dandum ad recuperationem virtutis : sed quando in maximam malitiam incidunt et insanabiles fiunt, tunc non est eis amicitiæ familiaritas exhibenda, hoc enim exigit perfectum peccatoris odium, quo prosequimur peccantes, quos simul ex caritate diligimus, non volentes quod ipsi volunt, vel gaudentes de his, de quibus ipsi gaudent ; sed ut faciamus eos velle quod volumus, et gaudere de his bonis, de quibus gaudemus. Unde etiam ex amore eorum cum ipsis convivimus, ut eos convertamus. Sic enim Dominus cum peccatoribus manducabat et bibebat. Nec eorum societas cavenda est, nisi quantum ad consortium peccati, vel propter periculum subversionis, quod infirmis semper imminet, vel cum Ecclesia per excommunicationem nobis eorum convictu interdicit.

Quomodo autem intelligendæ sunt impre-

cationes, quas frequenter Scriptura adversum peccatores ingeminat, explicat S. Doctor ad 3. Uno modo ut intelligantur per modum prænuntiationis, non per modum optationis, ut cum dicitur Psal. IX : *Convertantur peccatores in infernum*, sensus est, convertentur peccatores in infernum. Alio modo per modum optationis, ita tamen ut desiderium optantis non referatur ad pœnam hominum, sed ad justitiam punientis, secundum illud Psalm. LVII : *Lætabitur justus cum viderit vindictam.* Tertio demum ut desiderium referatur ad remotionem culpæ, non ad ipsam pœnam, ut scilicet peccata destruantur, et homines remaneant. Et hoc præcipuæ intendit caritas, quæ more Dei non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat. Unde præclare Bernardus in quadam epist. : « O bona mater caritas, quæ sive foveat infirmos, sive exerceat provectos, sive arguat inquietos, diversis diversa exhibens, sicut filios diligit universos. Cum te arguit, mitis est ; cum blanditur, simplex est, pie solet sævire, sine dolore mulcere, patienter novit irasci, humiliter indignari. »

Tertio ad inimicos etiam protenditur virtus caritatis. Ad cujus evidentiam advertendum est cum D. Thoma art. 8. dilectionem inimicorum tripliciter posse considerari. Primo, ut inimicus, et in quantum inimicus est, diligatur ; secundo ut inimicus in quantum homo est, et beatitudinis capax, ametur ; tertio ut speciali amore diligatur. De primo non potest esse controversia, cum diligere inimicos ut tales perversum sit et caritati repugnans, cum hoc esset diligere malum alterius : repugnat etiam legi naturali id amare quod sibi contrarium est ; et in quantum contrarium inimici autem qua tales, nobis contrarii sunt, unde hoc in eis odisse debemus. De tertio etiam non est difficultas ; si enim non tenemur omnibus promiscue hominibus etiam non infensis specialia amoris indicia exhibere, multo minus inimicis ; sed illud ad perfectionem caritatis pertinet, qua quis nedum non vult vinci a malo, sed etiam vult vincere in bono malum, nec solum cavet vindictam sumere de inimico, sed etiam studet illius amorem flectere, et beneficiis demereri. V. g., non tenetur quis hostem transeuntem salutare, et singularis honorificentiæ signo venerari, nisi forte vel ipse salutet, vel oriatur inde scandalum, aut inimicitiæ et rixarum occasio, sed tamen Christianus caritate fervidus inimicum honore prævenit, et si opus fuerit, amplexatur, osculatur. Cæterum in secundo sensu nullus Christianus dubitat, quin eos ut homines sunt et beatitudinis capaces, diligere teneamur. Ita enim expresse determinatur Matth. V : *Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros.* Illud autem mandatum omnibus omnino imponi patet ex eo, quod Veritas subdit : *Ut sitis*, inquit, *filii Patris vestri.* Unde, sicut nemo salutem sperare quit, nisi sit filius Patris cœlestis, qui bonis et malis benefacere non desinit : ita nisi inimicos sincera dilectione prosequatur, eis de corde puro et optimo parcat, esurientes sibet, sitientes potet, aliasve Christianæ caritatis significationes in articulo necessitatis exhibeat. Quod sane præceptum crebro Salvator, crebro ejus discipuli inculcaverunt, ut esset veluti tessera Christianismi. Nam, ut Tertullianus *ad Scap.* c. 1. ait, « hæc perfecta, et propria bonitas nostra, non communis : amicos diligere, omnium est ; inimicos, solorum Christianorum. » Illud mandatum a se impositum mire Christus implevit, dum moriens in cruce pro crucifixoribus mortem inferentibus oravit, pro illisque obtulit sanguinem, quem crudeles fundebant, ut crux Christi non tam pendentis patibulum foret, quam cathedra docentis, exemplumque daret nobis, ut quemadmodum ille fecit, ita et nos faciamus. « Non dedignetur quod fecit Christus, facere Christianus, » inquit Augustinus tract. 52. *in Joan.* Nec expectavit mortem, ut inimicis benefaceret, qui propter inimicorum peccatorum salutem in mundum venit, qui nec peccatricem lacrymantem, nec Chananæam supplicantem, nec in adulterio deprehensam, nec in telonio sedentem, nec Publicanum supplicantem, nec discipulum negantem, nec Saulum minarum et cædis spirantem sprevit ; qui Malchi alapam auriculæ præcisæ restitutione vindicavit, proditorem amicum vocavit ipsique donasset veniam, si voluisset expectare misericordiam.

In odorem horum Christi unguentorum curre, lector, sicut Sancti cucurrerunt. Imitare Stephanum, qui non tantum pro Deo, sed ut Deus moriturus, non statui lapidantibus peccatum, positis genibus rogavit, qui pro se stans rogaverat ; et nullam frementium hostium sævitiam formidans, dum lapidantium ictibus corpus devictum succubuit, « per caritatem Dei sævientibus Judæis non cessit, et per caritatem proximi pro la-

pidantibus intercessit, » ut S. Fulgentius ait. Imitare Theodosium, qui, ut refert Ambrosius *de obitu Theodos.*, « beneficium se putabat accepisse, cum rogaretur ignoscere , et tunc propior erat veniæ, cum fuisset commotio major iracundiæ; et optabatur in eo, quod timetur in aliis, ut irasceretur. » Tu ergo similiter tam liberaliter omnem dona injuriam, ut inimicum nec punias ulciscendo, nec confundas improperando, quia fidens pro peccatis tuis veniam petes, si in te peccantibus libenter ignoscere non detrectaveris. « Homo sine peccato esse non potes », inquit Chrysologus serm. 67, « et qui vis semper tibi dimitti, dimitte semper; quantum vis dimitti tibi, tantum dimitte; quoties vis dimitti tibi, toties tu dimitte : imo quia vis totum dimitti tibi, totum dimitte. Homo intellige, quod remittendo alii, veniam tibi tu ipse dedisti. »

Quæres, utrum homines, tum in lege naturæ, cum in lege scripta a Mose inimicos diligere tenerentur.

Respondeo affirmanter. Et primo quidem præceptum illud esse naturale, satis superque patet ex illo principio signato super nos lumine vultus divini : *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Nullus autem vult odio haberi, nullus sibi malum pro malo reddi, nisi judicium occæcatum, vel voluntatem vitiis habeat corruptam. Ergo nullus alium odio habere, nullus malum pro malo reddere debet. Nec obest quod aliquando Patres dicant amorem inimicorum esse opus perfectionis christianæ, subindicantes amorem illum non a lege naturali, sed ab Evangelio nobis imponi. Non obest, inquam; tum quia Patres sic locuti sermonem habent de specialis amoris significatione, qua inimicos mollire satagimus, et malum in bono vincere, ac carbones dilectionis super caput eorum ponere studemus; quæ quidem effusio caritatis non lege naturæ præcipitur, sed Evangelica perfectione suadetur. Tum quia ad servandum legis illius naturalis mandatum, ad tollerandos patienter inimici impetus, ad par pari non referendum, opus est gratia, et perfectione christiana non ulciscente injurias, quia qui perfectioni christianæ operam non dederit, inultam non relinquet injuriam, paremque reponet, vel majorem.

Dices : Unaquæque res naturaliter suum contrarium odit; et ipsum destruere nititur quantum potest, ut aqua ignem : ergo non est contra legem naturalem odisse inimicum, sicut non est contra, sed juxta naturam ovis lupum odio prosequi.

Respondeo in primis, magnum interesse discrimen inter inanimata et irrationalia ex una parte, et creaturas rationales ex alia; in illis enim, utpote ratione carentibus, non inest cognitio, et amor honestatis, nec adest dictamen illud : Quod tibi fieri non vis, alteri ne facias; sed est mera et cæca in proprium bonum propensio, et proprii mali fuga; unde bruta nihil nisi quod delectat et prodest, amant; quidquid vero nocet, toto impetu sine discretione odio persequuntur. At creaturæ rationales et ratione diriguntur, et honestate alliciuntur : unde in hostibus malitiam discernunt a natura, et quamvis eis displiceat quod inimici sunt, amant tamen quod homines sunt, Dei filii, æternitatis capaces, sub qua ratione non sunt hostes, sed fratres.

Quantum vero ad legem scriptam, opinatus est Maldonatus, legem veterem jussisse inimicos non solum odio habere, sed etiam delere, illis fretus verbis Salvatoris, Matth. v : *Audistis quia dictum est antiquis : Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos.* Quibus verbis satis aperte significatur, Deum in veteri lege odium inimicorum præcepisse. Verum hæc sententia (errorem verius dixerim) divinæ legis immaculatæ, convertentisque animas sanctimoniæ injuria est. Illam porro confutat S. Thomas in 3. dist. 31. quæst. 1. art. 1. ex illo Levitici XVIII : *Non quæras ultionem, nec memineris injuriæ civium tuorum.* « In veteri lege, » inquit ibi S. Doctor ad 2, « etiam homines tenebantur ad dilectionem inimicorum, sicut patet per auctoritatem Levitici inductam. Unde quod dicitur : *Odio habebis inimicum tuum*, non est ex lege sumptum, quia nusquam hoc in littera invenitur; sed est additum ex prava interpretatione Judæorum, qui ex eo, quod præcipiebatur dilectio proximi, concludebant quod inimici erant odiendi. » Idem docet 1. 2. quæst. 107. art. 2. ad 2. ibi : « Circa odium inimicorum removit Christus falsum Pharisæorum intellectum, nos monens ut persona non odio habeatur, sed culpa. »

Ex quibus manifestissime claret, quam immerito præfatus Maldonatus scripserit, Christum in verbis relatis non Scribarum et

Pharisæorum traditiones, pravasque legis divinæ interpretationes, sed legem ipsam correxisse, nostramque verborum Christi explicationem ex hæreticorum officina esse depromptam. Quis ferat æquis auribus et pacato animo morosi recentioris atrocem censuram, qua nedum legem veterem inhonorat, sed et expositionem D. Thomæ ab hæreticis mutuatam infrunite effutit? Audin, Petre a Valleclausa, quis Syriacorum tale, vel tantum spurciloquium protulit unquam. Soline Syriaci sunt erga sacra et Sanctos irreverentes? Scilicet, scilicet! Sed, ut ad rem redeamus, ut manifeste liqueat expositionem verborum Christi adductam non ab hæreticis, sed a Sanctis esse derivatam, placet adducere verba Augustini lib. 18. *contra Faustum* cap. 24. et sunt hæc : « Non est contrarium quod in antiqua Scriptura dictum est : *Oderis inimicum tuum* ; et in Evangelio : *Diligite inimicos vestros*, quia unusquisque iniquus homo in quantum iniquus est, odio habendus est, in quantum autem homo diligendus. Audito igitur et non intellecto quod antiquis dictum erat : *Oderis inimicum tuum*, ferebantur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vitium. Hos corrigit Dominus dicendo : *Diligite inimicos vestros ;* ut qui jam dixerat : *Non veni legem solvere, sed adimplere.* Ideoque de odio inimici, quod scriptum est in lege, non solverat, præcipiendo utique ut diligamus inimicos, sed cogebat nos intelligere quod possumus unum eumdemque hominem et odisse propter culpam, et diligere propter naturam. » Sentit ergo Augustinus Christum non legem correxisse, sed depravantes adulterantium Pharisæorum interpretationes. Et sic intelligendi sunt alii Patres, quorum longum syllabum refert præfatus Maldonatus ; nullus enim eorum vult Christum legem correxisse, sed eam vel duntaxat explicuisse, vel consilia superaddidisse, vel pravam Scribarum Pharisæorumque intelligentiam subtulisse.

Potest etiam veritas nostræ sententiæ aliis veteris paginæ testimoniis confirmari. Dicitur enim Exodi XXIII : *Si occurreris bovi inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum ; et si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo.* Quis credat Deum has exiguas officiorum minutias in favorem inimici præcepisse, et simul odium personæ statuisse? Plurisne est apud Deum bos errans, aut asinus lassus homine sui imagine et creaturarum principe? Sed clarius adhuc Prov. XXIV : *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exultet cor tuum.* Et cap. XXV : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum ; si sitit, da ei aquam bibere ; prunas enim congregabis super caput ejus, et Dominus reddet tibi.* Ex quo loco desumpsit Magnus Apostolus id, quod Rom. XII, tam magnifice, et fere totidem verbis prædicat. Eccles. XXVIII : *Qui vindicari vult, a Domino inveniet vindictam.* Cui succinit illud Deuteron. XXXII : *Mea est ultio, et ego retribuam.* Denique omissis aliis locis, Job. XXXI. dicitur : *Quæ est iniquitas maxima, et negatio contra Deum altissimum, si gavisus sum ad ruinam ejus, qui me oderat, et exultavi quod invenisset eum malum : non enim dedi ad peccandum guttur meum, ut expeterem maledicens animam ejus.* Quibus verbis effugium Maldonati aientis prohiberi solum Judæis inimicitias gerere cum confratribus legem Mosis profitentibus ; hoc inquam, effugium evanescit : adductis enim testimoniis indiscriminatim et absque ulla gentis distinctione inimicorum odium apertissime prohibetur.

Dices : Locus ille, *Dictum est antiquis, odio habebis inimicum tuum,* non potest ita exponi ut dictum sit a Scribis, et Pharisæis : tum quia Scribæ, et Pharisæi non fuerunt antiqui, sed proxime ante Christi adventum, asserente D. Hieronymo Samai et Hallo, ex quibus orti sunt Scribæ et Pharisæi, non multo ante Christi nativitatem ortos esse in Judæa. Tum quia Christus ibidem Matth. v. multa corrigit, quæ constat non fuisse a Pharisæis adulterata, sed in lege expressa, quale est illud Deuter. XXIV : *Quicumque demiserit uxorem suam, det illi libellum repudii.* Quod tamen Christus corrigit. Tum quia, si a Pharisæis inducta fuisset talis legum corruptio, non erubuisset Christus eos propriis nominibus indigitare, cum patenter cavere a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis, prædicaret, eis multiplex væ intentaret, anathematis pœna eos percelleret, et diris omnibus ob infanda ipsorum facinora devoveret.

Respondeo, ex dictis duplici solutione has omnes instantias confutari. Primo enim cum D. Augustino, gratis concedi, vel potius permitti potest, dictum illud a Christo correctum in Scriptura aliqua haberi, sed juxta sensum Scripturæ, et legis de odio inimici reduplicative ut inimici et iniqui intelligi illud verbum, tametsi ab antiquis in pravum sensum detortum. Secundo cum sancto

Thoma sustineri potest, nusquam verbum illud in Scriptura canonica scriptum inveniri, sed prava Judæorum corruptela fuisse adauctum. Contra priorem solutionem instantiæ adductæ nihil urgent, quatenus vero militare videntur contra posteriorem, dicendum ad primam, quidquid sit an Scribæ et Pharisæi essent valde antiqui, de quo varie varii sentiunt, nihil vetare per antiquos intelligi Judæos antiquiores, Scripturarum perversa interpretatione odium inimicorum præcipientes, quorum traditiones apud Scribas et Pharisæos vel vigebant plane, vel obsoletæ suscitabantur.

Ad 2. dico Christum nullatenus fuisse legi adversum, quando uxorem non esse demittendam mandavit. « Præcepta Domini (inquit post D. August. S. Thomas 1. 2. q. 107. art. 2. ad 2.) non sunt contraria præceptis veteris legis. Quod enim Dominus præcepit de uxore non dimittenda, non est contrarium ei, quod lex præcepit; neque enim ait lex : Qui voluerit, dimittat uxorem, cui esset contrarium non dimittere : sed utique nolebat uxorem dimitti a viro, qui hanc interposuit moram, ut in dissidium animus præceps libelli conscriptione refractus absisteret. Unde Dominus ad hoc confirmandum, ut non facile uxor dimittatur, solam causam fornicationis excepit. » Quare Christus etiam hanc legem non correxit, sed Judæorum errorem existimantium dimissionem uxoris cum libello repudii, ob quamcumque vel levissimam causam pro hominum arbitratu fieri posse.

Dices iterum : Deuteronomii xxv. præcipitur Israelitis, ut injuriam ab Amalecitis illatam quam primum ulciscerentur, eosque usque ad internecionem delerent. *Delebis*, inquit sacer textus, *nomen ejus sub cœlo, cave ne obliviscaris*. Ergo odium inimicorum, de eisque vindicta lege vetere præcipiebatur.

Respondeo ibi præcipi Israelitis, ut injuriam Deo, populoque sancto irrogatam non privata auctoritate, sed publici belli jure vindicarent. Exterminium autem hostium justo bello, et præsertim Deo, qui est Dominus vitæ et necis, imperante, non solum non est illicitum, sed justum, et honestum. Sed hæc satis de dilectione inimicorum, ad quam non tam rationum momenta, quam Christi exempla compellunt : « Quis enim appetitus (inquit Ambros. lib. 2. *de fide* c. 5.), non discat ignoscere, quando pro persecutoribus Christus, et crucifixoribus orabat? » Argumentis ex omni lege petitis non moveare, per me licet; sed quod cordis tui, quamlibet adamantinam duritiem non emolliat Christi morientis sanguis, et suavissimus extremorum ejus verborum sonus, vix credam, multo minus feram. *Pater ignosce illis*, id est, Pater, si me amas, si me filium agnoscis, si paterna misericordiæ viscera sint, ignosce illis. Post illud exemplum vindictam sume, si audes ; Divinæ Augustinus sermone 223, *de Temp.* : « Quid vis? Vindicari? Vide pendentem, et tibi de ligno, tanquam de tribunali præcipientem. Vide pendentem, et tibi languenti de suo sanguine medicamentum facientem. Vide pendentem, si vindicari vis. Vide pendentem, audi precantem : *Pater ignosce illis*. »

Quarto ad ipsam caritatem se extendit caritas, tametsi non per se primo, nam de ratione amoris est, quod possit supra se ipsum reflecti : tum quia est liber, et spontaneus motus amantis ad amatum, unde ex hoc ipso, quod aliquis amat, se amare amat; tum quia hoc habet ratione suæ potentiæ, et facultatis, scilicet voluntatis, cujus objectum cum sit bonum universale, quidquid potest cadere sub rationem boni, potest etiam sub actum voluntatis cadere; et, quia velle est quoddam bonum, potest voluntas velle se velle. Tum demum, quia caritas non est simpliciter amor, sed amicitia, per quam aliquid amatur dupliciter : primo ut amicus, cui bonum volumus, secundo ut bonum, quod ipsi volumus : et hoc modo caritas per caritatem amatur, cum sit bonorum maximum, quod iis, quos ex caritate diligimus optare possumus, est enim communicatio spiritalis vitæ, per quam ad beatitudinem pervenitur. Quod diximus de caritate, posse nimirum ex caritate diligi tanquam bonum amico optatum, de creaturis irrationalibus proportione servata dici potest; eas enim amico velle possumus, eas etiam ad honorem Dei, et utilitatem proximi conservare. Cæterum cum illis nulla caritatis amicitia iniri potest, quippe quæ tota super communicatione beatitudinis æternæ, cujus creaturæ irrationales incapaces sunt, fundatur.

Quinto ad proprium subjectum se caritas extendit. Potest enim homo seipsum ex caritate deligere secundum propriam rationem caritatis, prout est amicitia hominis ad Deum principaliter, et ex consequenti ad ea, quæ sunt Dei, inter quæ etiam est ipse ho-

mo caritatem habens. Unde tunc homo solum ex caritate diligit, cum Deum in se diligit. Nam cæteroquin secum amicitiam strictam, quæ necessario est ad alterum redamantem, habere nequit: unicuique autem ad seipsum non est unio, et redamatio, sed unitas et identitas: unde circa nos ipsos non est proprie amicitia, sed aliquid majus; sicut de principiis non habetur scientia, sed aliquid altius, scilicet intelligentia.

Ob eamdem rationem potest homo diligere corpus suum, non quidem secundum infectionem culpæ, et corruptionem pœnæ, sub qua ratione ab eo separari optandum esset cum Apostolo dicente: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Et iterum: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo.* Sed potest diligi corpus secundum naturam ejus, prout eo ad obsequium Dei uti possumus. Præsertim quia corpus sicut laborum, et pœnitentiæ socius est, ita et beatitudinis particeps futurum est, gloria animæ in corpus redundatura. Maxime quia opera, et officia pietatis, quæ per corpus gerimus, in Dei gloriam, ejusque obtinendam fruitionem referre possumus et debemus. Et, licet corpus non possit redamare, amatur tamen non solum amore benevolentiæ, sed etiam amicitiæ, quia est aliquid pertinens ad amicum, nempe Deum, propter quem corpus diligimus. Et hoc usque adeo verum est, ut sine caritate nec animam nostram, nec corpus nostrum vere diligamus. Unde præclare ostendit S. Thomas q. 25 art. 7. peccatores non diligere seipsos, « quia mali principale æstimant in seipsis naturam sensitivam, et corporalem: unde non recte cognoscentes seipsos, non vere diligunt seipsos, sed diligunt id, quod seipsos esse reputant. »

Quod etiam confirmari potest ex quinque amicitiæ notis, quas tradit Philosophus 9. *Ethic.* amicus enim vult primo amicum suum esse, et vivere: mali autem nolunt vivere vita rationali, et Christiana, nec volunt in integritate interioris hominis conservari. Secundo amicus vult amico bona: mali autem spiritualia bona, quæ sola boni nomine digna sunt, non concupiscunt. Tertio amicus operatur bona ad amicum, quia verus amor non est tantum affectivus, sed effectivus: mali autem nulla spiritalia bona, quæ sola sibi ad salutem conferunt, student operari. Quarto amicus amico delectabiliter convivit: mali autem nullatenus secum convivere delectantur, quia dum redeunt ad cor, ibi mala præsentia, præterita, et futura, a quibus abhorrent, inveniunt. Quinto amicus cum amico concordat, de bonis ejus congaudens, mœrores ejus ipse percipiens: mali autem sibi ipsis consentire nequeunt, propter continuos exedentis conscientiæ remorsus, secundum illam a Propheta intentatam minam: *Arguam te, et statuam contra faciem tuam.* Ergo mali non se diligunt, nec est in eis vera dilectio, sed apparens: amor etiam naturalis, licet non totaliter tollatur ab eis, in illis tamen pervertitur, et illud Davidicum impletur: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.* Soli ergo boni diligunt se, quia et interiorem hominem studiose conservant in æternum, et bonis officiis insudant votis et operibus, et bonæ conscientiæ veluti paradiso anticipato, et jugi convivio perfruuntur, quia ibi piarum cogitationum præsens solatium, et præteritorum beneficiorum suavem memoriam, et spem futurorum bonorum, ex quibus delectatio causatur, indeficienter inveniunt. Denique nullam in seipsis voluntatis dissensionem patiuntur, quia tota eorum anima in unum tendit, ut una uni Deo unice hæreat, ubi solida pax invenitur.

Denique ad Angelos etiam se extendit caritas, amicitia quippe caritatis fundatur super communicatione beatitudinis æternæ, cujus homines non minus quam Angeli participes sunt: unde Matth. XXII. dicitur, quod in resurrectione erunt homines sicut Angeli Dei. Unde beati Angeli nobiscum convivere, quod amicorum proprium est, nequaquam dedignantur, sed amant, et lætantur; unde orantibus adstant, offeruntque Deo vota, et preces hominum, si sine deceptione levari puras manus prospexerint. Adsunt, ut alias ex Bernardo didicimus, non modo præsentes nobiscum, sed etiam pro nobis: adsunt, ut protegant; adsunt, ut prosint. Ergo simus devoti, simus grati tantis custodibus, redamemus eos quantum possumus, quantum debemus: eos, inquam, futuros aliquando rerum cohæredes, actores, interim et tutores a Patre positos, et præpositos, et amatores nostros. Væ autem nobis, si quando peccatis nostris provocati indignos nos judicaverint præsentia, et visitatione sua, quæ et protegere nos, et mala propulsare poterat.

Sextum elogium: Ordo caritatis.

Vidimus ad quæ extendat se caritatis ef-

fusio, quæ sicut ignis contineri, et intra cordis secreta intercludi nequaquam potest: jam operæ pretium est videamus, quem illa ordinem servet; neque enim dubitandum est, quin in his, quæ caritas diligit, ordinem servet virtus illa, quæ mater est pacis, pax autem est tranquillitas ordinis. Et ratio est, quia ordo attendendus est secundum relationem ad aliquod principium; eo enim ipso, quod aliquid habet rationem principii alterius, constituitur ordo inter principium, et illud, quod ab eo procedit: caritas autem maxime importat comparationem, et ordinem ad primum principium, cum tendat in principium beatitudinis, in cujus communicatione amicitia caritatis fundatur: beatitudo autem, et finis ultimus, in quem tendit caritas, habet rationem principii in appetibilibus et agendis: ergo in his, quæ ex caritate diliguntur, servare quemdam ordinem necesse est, id est magis, vel minus diligendi sunt pro majori, vel minori habitudine, quam ad Deum referunt. Unde sacra Sponsa dicebat Cant. II: *Introduxit me Rex in cellam vinariam, ordinavit in me caritatem.*

In primis certum est, Deum esse magis, et principalius proximo diligendum. Amicitia enim respicit principaliter id, in quo præcipue invenitur illud bonum, super cujus communicatione fundatur: amicitia autem caritatis fundatur super communicatione beatitudinis, quæ in Deo sicut in fonte invenitur, unde in alios derivatur. Necesse est enim ut eo majori impetu feratur caritas unde effluxit, et sicut vis insita sursum movet aquam ab alto manentem, eamque urget donec eam eo provexerit unde delapsa est: sic caritas, quasi fons aquæ salientis in vitam æternam ex divinæ naturæ consortio ad Deum jugiter ciet, nec quiescit sacer motus, donec in eo quiescat, unde processit. Hinc est, quod ad unum Deum anhelat, illum unum necessarium quærit, in eo prosequendo tota est, nec aliud curat, nisi Deum. Magdalenam, quæ optimam partem elegit, imitatur, uni Deo vacans, uni hians, et totum ab uno Deo hauriens, quod illi instar est omnium.

Dices: Similitudo est radix et origo amicitiæ; sed major est similitudo hominis ad proximum, quam ad Deum: ergo major est amicitia caritatis ad proximum, quam ad Deum.

Respondeo similitudinem, quam habemus de Deum, esse priorem, et causam similitudinis, quam habemus ad proximum; ex hoc enim quod participamus a Deo, illud etiam, quod proximus habet, similes proximo efficimur; et ideo ratione similitudinis prius, et principalius Deum, quam proximum diligere debemus, quia similitudo nostri ad Deum et antiquior est, et solidior, et aliarum omnium causa. Similitudo autem fundata in causalitate, intimioris amoris origo est; unde major est amicitia inter filium et matrem, quam fratrem, quia licet filius sit similior fratri, a matre tamen id, quo assimilatur fratri, accepit.

Est tamen difficultas inter interpretes D. Thomæ, ant proximus possit ex entensiori caritatis affectu diligi, quam Deus. Qua in re concedunt quidem omnes, caritatem non obligare actus erga Deum ferventiores elicere, quam erga proximum, quia gradualis actuum quantitas non cadit sub præceptum; et constat apud omnes, sincero actu dilectionis, tametsi remisso, adimpleri præceptum amandi Dei. Quia nimirum intensio actuum discerni non potest; unde, sicut non cadit sub scientiam, ita nec sub legem. Fatentur etiam omnes, Deum esse magis appretiative diligendum; ita ut qui vere Deum amat, ita debeat esse comparatus, ut omnia terrena bona propter Deum deserere, omnia mala æquo tolerare animo malit, quam Deum caritate dilectum culpa mortali offendere, et ejus amicitiæ fœdus violare. In confesso etiam est apud omnes, caritatem ex natura sua ad Deum intensius diligendum inclinare, quia sponte sua ad illud intensius amandum proclivis est, quod magis est amabile. Talis autem est Deus, qui est omne bonum, et totius bonitatis fontale principium, ex toto corde, totius viribus, tota mente diligendum. Sed controversia est, an de facto, et in exercitio possit homo ex caritate magis intense diligere proximum, quam Deum, ita ut hæc major intensio ab habitu caritatis procedat.

Partem negativam cum Bannez sustinent aliqui, quia caritas habet essentialiter quod sit participatio divinæ voluntatis, cujus actus, et intensio a supernaturali Spiritus sancti motu procedit, tenditque ex natura sua in Deum, ut objectum formale. Hæc est propria caritatis natura, et character, unde tres consequentiæ deducuntur. Prima: ergo, sicut implicat, quod divina voluntas intensius feratur in bonitatem creatam, quam

increatam, ita repugnat posse a caritate elici ferventiorem motum in proximum, quam in Deum. Secunda consequentia : ergo, sicut Spiritus sanctus non potest magis inclinare ad dilectionem creaturarum, quam Dei, ita nec ex caritate oriri intensior amor proximi, quam Dei. Tertia consequentia : ergo, sicut omnis habitus immediatius, connaturalius, et vehementius inclinat ad objectum formale, quam ad materiale, cum in istud nonnisi propter illud feratur, ita caritas non potest intensius in proximum, qui est objectum materiale, quam in Deum, qui est objectum formale, propendere. Certe, sicut lumen principiorum intensius inclinat ad principia cognoscenda, illaque uberius illustrat, quam conclusiones ex principiis derivatas, et voluntas ardentius fertur in finem, quam in media, quæ nonnisi propter finem amat : ita caritas fortius, et efficacius in Deum finem ultimum fertur, quam in proximum, quem non nisi propter Deum amat.

Alii tamen cum Magistris Serra, et Joanne de la Pena affirmantem sententiam docent, et sic probant : caritatis habitus nobis secundum connaturalem voluntatis modum infunditur, qui exigit, ut illo libere utamur : ergo, licet habitus caritatis magis natura sua in Deum, quam in proximum propendeat, eo tamen ad proximum fervidius, intensiusque diligendum uti poterimus ; sicut habitu spei intensius possumus gloriam corporis, quæ est objectum materiale, vel alia bona secundaria desiderare, quam beatitudinem animæ, quæ est objectum spei formale ; sicut etiam habitu theologico remissius in Dei speculatione utimur, intensius in contemplatione aliorum a Deo, cum tamen Deus sit objectum formale, et cætera quæque objectum materiale theologiæ. Nec obest, quod dilectio caritatis nobis a Spiritu sancto inspiretur ; non obest, inquam, quia, sicut Spiritus sanctus interdum movet ad minus bonum, et perfectum, puta matrimonium, quam ad majus, et perfectius bonum, puta cœlibatum : ita potest intensiorem amoris proximi, quam Dei motum infundere, et homo magis ad illius, quam istius dilectionem conari ; nec est necesse, quod, sicut dilectio proximi causatur a dilectione Dei, ita intensio unius ab intensione alterius derivetur.

Probabilis sane hinc inde sententia. Verum si profundius veritatem indagemus, et quæ antea ex D. Thoma diximus, recolamus, prior sententia videbitur posteriore solidior. Cum enim in via D. Thomæ certum sit per caritatem in proximo nos non diligere nisi Deum, manifestum erit implicare nos posse per caritatem magis proximum, quam Deum diligere, cum ratio diligendi proximum ex caritate sit Deus ; et propter quod unumquodque tale, et illud magis. Quare diligentissime distinguendum est inter amorem naturalem proximi, et inter amorem supernaturalem, quo eum ex caritate diligimus ; licet enim fieri possit ut voluntas habentis caritatem intensius prosequatur proximum amore naturali ex motivo humano proxime elicito, tametsi fortassis in Deum relato ex imperio caritatis, quæ sibi actus naturales subordinare potest : nunquam tamen ille intensior proximi amor a caritate elicitive procedet, quia in terminis implicat caritatem magis diligere proximum propter Deum, quam ipsum Deum, cum hoc ipso, quod diligat propter Deum, magis utique diligat ipsum Deum.

Ex quibus absque negotio argumentis negativæ sententiæ fit satis : licet enim habitibus uti ad libitum possumus, iis tamen intra sphæram suæ activitatis, quam transilire non possunt, uti valemus ; non enim uti possumus habitu fidei, vel spei ad eliciendos actus temperantiæ ; nec eodem habitu ad melius, magisque prosequendum objectum secundarium, quam primarium ; quia istud est ratio attingendi illius : unde illud magis, vel minus attingitur pro ratione, et modo intensionis, quo primarium objectum attingitur. Unde argumentum falso supponit spem vehementius ferri in bona creata, quam in Deum summum bonum, et in beatitudinem corporis ardentius, quam in beatitudinem animæ ; id enim virtuti theologicæ plane repugnat, et ordinis rectitudini adversatur. Quod vero dicitur de habitu theologico non urget, tum quia ægre probaretur habitum theologiæ intensius circa creaturas, quam Deum occupari, cum vehementior illa creaturarum consideratio non theologiæ, sed theologo optime tribui possit. Et certe, sicut elementa sponte, et toto impetu feruntur in centrum, ubi quiescunt suaviter, nec gravitant alibi onerosa : ita vero theologia toto conatu in Deum cietur, sed quia in illum suavius, et connaturalius fertur, et in ejus contemplatione sine onere quiescit dulcius, videtur quandoque majori conatu ferri in alia a Deo, quia, cum illa

sint veluti extranea, quasi violenter ad illa rapitur : qui proinde conatus, quia sensibilior est, apparet etiam vehementior. Sed, utut sit, est etiam grande discrimen inter theologiam, et virtutes theologicas, quia theologia, tametsi sit habitus entitative supernaturalis, est tamen acquisitus et assensibus supernaturalibus studio frequentatis partus, ac proinde speciali Spiritus sancti instinctu non producuntur in nobis actus theologiæ, sicut fidei, spei et caritatis ; unde non mirum si in consideratione, et decursu theologiæ intellectus humanus ardentius interdum circa creata occupetur, quibus amplius delectatur, vel quæ melius percipit ; sicque in speculativis interdum nec modum, nec ordinem teneat. At quæ a Deo sunt, ordinata sunt : unde nequit Spiritus sanctus vehementius in creaturas, quam in Deum inclinare. Et, licet Spiritus sanctus non semper moveat ad id, quod objective perfectius est, id tamen indubitatum esse debet, Spiritum sanctum non posse ad actum contra naturam, et inclinationem habitus, destructa recti ordinis œconomia, permovere : repugnat autem inclinationi caritatis magis proximum, quam Deum amare, cum proximum amare, nisi propter Deum nolit, nec possit.

Secundo ordo caritatis postulat ut Deum magis quam nosmetipsos diligamus. Si enim omnis creatura suo modo plus, et vehementius fertur in Deum, seu in bonum commune totius universi, quod utique Deus est, quanto magis verum id esse probatur in amicitia caritatis, cum Deus sit omnis boni bonum, principium fontale totius participatæ bonitatis, origo, et objectum veræ felicitatis, et totius universi, creaturæ potissimum rationalis finis.

Neque huic veritati, ad quam non tam sumus docti, quam nati, obsunt duo illa phisophorum axiomata : « Amicabilia ad alterum veniunt ex amicabilibus ad seipsum ; amabile bonum, unicuique autem proprium. » Non obsunt, inquam : primum enim intelligitur de amicabilibus, quæ sunt ad alterum, in quo bonum secundum aliquem particularem duntaxat modum invenitur : non autem de amicabilibus, quæ sunt ad alterum, in quo bonum secundum rationem totius invenitur. Et ratio discriminis est, quia licet, bonum alienum sit postponendum proprio, unde amor sui est regula amoris aliorum, attamen tam bonum proprium, quam aliorum, bono totius cedit, unde manus pro incolumitate, et conservatione totius supposi-ti ictui in caput illato se objicit, ut propulset cum sui jactura interitum totius. Idem in politicis apparet : nam cives pro bono communi, et propriarum rerum, et personarum dispendia interdum sustinent. Unde, si homo esset pars naturalis civitatis, et propensio foret ei naturalis.

Dices : Homo facilius se amore naturali diligit, quam Deum, in diligendo enim se nullam invenit difficultatem, quam in diligendo Deo experitur, cum amor Dei qualiscumque, si sit verus, et efficax, superet naturæ totas vires.

Respondeo, quod, si homo rectam rationem sequeretur, si se naturali etiam propensioni a Deo institutæ permitteret, facilius et suavius Deum diligeret, quam seipsum : cum enim voluntas sit appetitus rationalis, inclinatio rectæ voluntatis rationis ductum sequi debet : unde, sicut recta ratio Deum esse magis diligendum dictat, ita inclinatio voluntatis propensius in ipsum ferri debet. Unde fit, nulla esse opus virtute speciali ad Deum amore naturali diligendum, cum voluntas sit magis ad Deum, quam proprium subjectum diligendum naturaliter propensa : unde, sicut ad diligendum se sola sufficit non corrupta voluntatis inclinatio, ita ad diligendum Deum summum, et universale bonum nullo indiget virtutis additamento. Si quam vero in Deo diligendo difficultatem experitur dura voluntas, non ex impotentia voluntatis nascitur hic torpor, sed ab inordinato appetitus gustu divina fastidientis, et non quæ sursum sunt sapientis, sed quæ super terram.

Tertio ordo caritatis exigit, ut homo magis se ipsum diligat, quam proximum. Amicitia enim caritatis super communicatione et participatione æternæ beatitudinis tota fundatur, et in tantum proximus diligitur, in quantum boni illius æterni socius esse potest : sed non potest iniri hæc amicitia, nisi homo participet bonum divinum, quod fit per gratiam et caritatem. Ergo prius et principalius debet homo diligere bonum spirituale proprium, quam quodcumque bonum proximi ; quia, si careat spiritali bono, nec Deo unietur, nec bonorum ejus supernaturalium particeps erit, nec ullam cum proximo societatem spiritalem contrahet ; quia hæc omnia præsupponunt hominem bonis esse spiritalibus, et divinis charismatibus exor-

natum. Unde post Deum debet homo magis se diligere, quam quemcumque alium, secundum naturam spiritalem, quæ est principale hominis bonum, quod Apostolus II. Corinth. v. appellat interiorem hominem. « Unde in spiritalibus non debet homo pati detrimentum peccando, ut proximum liberet a peccato, » ut ait D. Thomas quæst. 26. art. 4. ad 2, quod iisdem verbis inculcat in corpore articuli, dicens : « Homo non debet subire aliquod malum peccati ; quod contrariatur participationi beatitudinis, ut proximum liberet a peccato. » Quæ verba sanctissima, et notatu dignissima ponderare debent viri Evangelici, et animarum rectores, quibus nihil prodest, si alios lucrentur, ipsi vero animæ suæ detrimentum patiantur. Quare, mi theologe, si experiaris in sacro vel Pœnitentiæ tribunali, vel Apostolico divini verbi ministerio jacturam pati animam tuam, te in peccata lethalia, accepta sacris ex his functionibus occasione labi, fuge, amabo ; fuge longe, cito, tarde ; longe in solitudinem et recessum ; cito, ne amor peccati radices agat ; tarde vero ad illa humeris angelicis formidanda munia revertaris, nisi post longam seriæ pœnitentiæ moram, mundo crucifixus, tibi mortuus fructum absque ullo proprii dispendii periculo non mediocrem afferre valeas. Memento quod caritas bene ordinata incipit a se ipso, et, juxta vetus adagium, qui sibi nequam, cui bonus erit?

Quarto ordo caritatis petit, ut plus diligamus proximum quantum ad salutem animæ, quam corpus proprium ; salus enim proximi magis est ex caritate diligibilis, quia « consociatio in plena participatione beatitudinis, quæ est ratio diligendi proximum, est major ratio diligendi, quam participatio beatitudinis per redundantiam, quæ est ratio diligendi proprium corpus, » inquit D. Thomas art. 5. Id est, quia amicitia caritatis fundatur in participatione et communicatione beatitudinis, debet homo magis ex caritate diligere illud, quod secum beatitudinem magis participat : anima autem proximi melius participare beatitudinem, meliusque Deo summo bono frui potest, quam proprium corpus : unde salus animæ proximi, proprii corporis incolumitati præferenda est. Unde in casu, in quo homo habet curam animarum, earumque saluti ex injuncto et acceptato ministerio providere tenetur, proprium pro salute proximi corpus exponere debet. « Sed quod aliquis (curam animarum non habens) sponte ad hoc se offerrat, » inquit S. Thomas ibidem ad 3, « pertinet ad perfectionem caritatis ». Hinc viri sancti pro salute animarum corpus voluntaria macerant tortura, jejuniis, disciplinis, vigiliis, laboribus, peregrinationibus affligunt. Porro quam damnanda illa est, et utinam non adeo communis, Prælatorum et rectorum animarum incuria, qui animas sibi commissas negligunt, ut toti corporis, familiæ, status, dominii, aliorumve temporalium utilitatibus quam studiosissime incumbant. An nesciunt quod Augustinus ait : « Anima etiam pessima melior est optimo corpore, » et quod, « sicut Deus omnem creaturam, sic anima cæteras creaturas dignitate præcellit ? » An nunquam legerunt apud Ambrosium lib. 1. *de Offic.* : « Si magnæ mercedis est a morte eripere carnem, quamquam morituram, quanti est meriti a morte animam liberare in cœlesti patria sine fine victuram ? » An forte dignitatem ignorant animarum ? Nam cadit asinus, et invenit qui se sublevet ; cadit anima, et non est qui manum apponat : anima, inquam, substantia invisibilis, incorporea, immortalis ; anima, inquam, insignita Dei imagine, decorata similitudine, desponsata in fide, dotata in spiritu, redempta sanguine, deputata cum Angelis, capax beatitudinis, hæres bonitatis. Ergo, si Deum amas, proximum ama ; et, ut illius prosis animæ, exponere corpus, prodigere corporis, et fortunæ bona ne formida. Quia, si Deum diligere te dicis, et proximo viscera clauseris, mentiri te dicet discipulus veritatis. Quia, teste Gregor. lib. 5. *Moral.*, nunquam plene in Dei dilectione proficies, nisi in ejusdem dilectionis gremio prius fueris proximi caritate lactatus ; unde « ille in amore Dei major est, qui ad ejus amorem plurimos trahit. » Proximum autem quomodo amat, qui pro salute proximi nec leve corporis incommodum ferre desiderat ? Tunc ergo proximum vere diligimus tanquam nos ipsos, cum illum ad id bonum, ad quod ipsi tendimus, adducimus ; cum eum, aut quia justus est, aut ut justus sit, diligimus ; cum amorem erga ipsum nostrum plus bona opera loquuntur, quam lingua ; cum pro ipso mala aliqua ferre non refugimus, pro quo Christus mortuus est : ut in ipso bono opere proximus amari se vi-

deat, et si non tantum facimus, quantum pro eo vellemus operari, amoris tamen flammam sentiat, vel ex parte.

Quinto ordo caritatis exigit, ut in ipsa proximi dilectione inæqualem amoris affectum pro personarum diversitate impendamus, et eos intentiori caritatis affectu prosequamur, quibus convenit nos magis esse beneficos. Ordo namque caritatis attenditur secundum comparationem ad unum aliquod principium ; principium dilectionis caritatis est Deus, et ipsemet diligens , unde necesse est, quod secundum majorem, vel minorem ad alterum istorum principiorum propinquitatem major, vel minor sit affectus caritatis. Quamvis enim ex parte boni optati omnes homines æqualiter diligamus, quia eis idem æternæ beatitudinis bonum sincere exoptamus , attamen ex parte intentionis actus non omnes æque diligimus, quia non omnes æqualiter ad Deum, vel nos se habere jure merito censendi sunt. Sic rationabiliter eos magis diligimus, qui magis nobis sunt secundum carnalem originem conjuncti, quia intensio, et veluti intimitas dilectionis ex conjunctione dilecti ad diligentem proficiscitur ; conjunctio autem naturalis originis major est, et prior, unde amicitia consanguineorum auctior est, et stabilior, « utpote naturalior existens, » ut ait D. Thomas, quia est secundum id, quod pertinet ad substantiam, aliæ autem conjunctiones sunt accidentariæ, et supervenientes, quæ proinde facilius removeri possunt. Sic etiam civis in his, quæ pertinent ad civilem conservationem, plus debet diligere concives, quos communio civilis conjungit. Sic etiam miles in bellicis plus commilitones diligit, quos communicatio militaris adunat. Sic pater spiritualis strictissime diligit filios, quos in Christo genuit, quos gratiæ et educationis communio purissime copulat. Unde Ambrosius lib. 1. *Offic.* cap. 7. ait : « Non minus vos diligo, quos in Evangelio genui, quam si in conjugio suscepissem : non enim vehementior est natura ad diligendum, quam gratia. Plus certe diligere debemus quos perpetuos nobis computamus futuros, quam quos tantum in hoc sæculo. » Sic socii et familiares tenerrime se, et juxta solidissime redamant, quos cordis, et bonorum libera communio connectit. Unde dicitur Proverb. XVIII : *Vir amicabilis ad societatem magis erit amicus, quam frater.* Unde interdum videmus consanguineorum amicitiam, quam natura firmat, minorem esse familiarium fœdere. quod incoacta voluntas contraxit. Sic patres licet magis revereantur suos parentes, magis tamen diligunt filios, utpote aliquid sui existentes, quos proinde intimiori, ac suaviori amoris sensu complectuntur : quamvis certum sit, filios amore appretiationis magis diligere parentes, qui cum habeant rationem principii, habent etiam rationem eminentioris, et majoris boni. Et, quia pater habet rationem excellentioris principii naturalis originis, cum sit principium per modum agentis, ideo per se loquendo magis est diligendus, quam mater quæ est principium generationis per modum patientis et materiæ. Dico per se, seu loquendo de amicitia, quæ debetur patri et matri secundum generationis rationem ; nam per accidens, et ex aliis amicitiæ titulis plus debemus, vel solemus diligere matrem. Tum quia magis amantem debemus magis diligere : mater autem plus ordinarie diligit filium, quam pater, quia mater in generatione et educatione filii magis laborat, quam pater, et aliunde melius et certius scit filium esse suum et legitimum. Sic etiam maritus, tametsi amore appretiationis magis diligat parentes, utpote habentes rationem principii, et eminentioris boni, nihilominus amore teneritudinis, et conjunctionis diligit intensius uxorem, cui ut uni carni conjungitur, secundum illud Matth. XIX : *Jam non sunt duo, sed una caro.* Unde et deserit homo patrem et matrem, ut adhæreat uxori. Sic demum licet amore appretiationis magis diligamus benefactores, qui cum sint principium boni nobis collati, excellentioris boni rationem habent : attamen magis amore intensionis diligimus beneficiatos, seu illos, quos beneficiis demeremur, et nobis quadantenus donorum compedibus devincemus, ut probat quatuor egregiis rationibus S. Thomas art. 2 : « Primo, quia beneficiatus est quasi quoddam opus benefactoris, unde consuevit dici de aliquo : Iste est factura illius ; » naturale autem est cuilibet, ut diligat opus suum, sicut videmus quod poetæ diligunt poemata sua ; et hoc ideo, quia unumquodque diligit suum esse, et suum vivere, quod maxime manifestatur in suo opere. Secundo, quia unusquisque naturaliter diligit illud, in quo inspicit suum bonum. Habet quidem et benefactor in beneficiato aliquod bonum, et e converso, sed benefactor inspicit in beneficiato suum bonum honestum, et

beneficiatus in benefactore suum bonum utile. Bonum autem honestum delectabilius consideratur, quam bonum utile ; tum quia est diuturnius, utilitas enim cito transit, et delectatio memoriæ non est sicut delectatio rei præsentis ; tum etiam, quia bona honesta magis cum delectatione recolimus, quam utilitates, quæ nobis ab aliis provenerunt. Tertio, quia ad amantem pertinet agere ; vult enim, et operatur bonum amato : « Ad amatum autem pertinet bonum pati (seu recipere). Et ideo excellentius est amare ; et propter hoc ad benefactorem pertinet, ut plus amet. Quarto, quia difficilius est beneficia impendere, quam recipere, ea vero, in quibus laboramus, plus diligimus ; quæ vero nobis de facili proveniunt, quodammodo contemnimus. » Quintam rationem addit ad 1, quia, licet ex Augustino lib. *de catechizandis Rudibus*, cap. 4, nulla major sit provocatio ad amandum, quam prævenire amando, nimis enim durus est animus, qui dilectionem, etsi non vult impendere, nolit rependere : tamen, quia in benefactore præveniente aliquid est unde beneficiatus provocetur ad ipsum amandum, benefactor vero diligit beneficiatum, non quasi provocatus ab illo, sed ex seipso motus, et aliunde, quod est per se, potius est eo, quod est per aliud ; ideo benefactor magis diligere censendus est. Hinc est, quod amor beneficiati ad benefactorem est magis debitus, et ideo ingratitudo habet rationem majoris peccati ; sed amor benefactoris ad beneficiatum est magis liber, et spontaneus, et gratuitus, et ideo majorem promptitudinem, et majorem intentionem per se habet.

Dices : Secundum unamquamque amicitiam illud est magis amandum, quod magis pertinet ad id, supra quod amicitia fundatur : unde amicitia naturali magis diligimus eos, qui sunt nobis secundum naturam conjunctiores ; sed amicitia caritatis fundatur super communicatione beatitudinis, ad quam magis pertinent meliores, quam natura conjunctiores ? Ergo ex caritate debemus magis diligere meliores, quam conjunctiores.

Respondeo, in dilectione caritatis duplicem inveniri amorem, appretationis scilicet, et intentionis ; primus est major, vel minor pro majori, vel minori dignitate objecti ; secundus vero est intensior, vel remissior pro modo conjunctionis amati ad amantem. Itaque meliores, utpote Deo propinquiores, magis appretiative diligimus, majusque proinde bonum illis ex caritate volumus : quia, licet bonum, quod omnibus vult caritas, scilicet beatitudo æterna, sit unum secundum se, habet tamen diversos gradus secundum diversas beatitudinis participationes diversitati meritorum ex divinæ justitiæ distributione correspondentes. Cum his tamen stat, quod conjunctiores intensius amamus, quia intensio dilectionis per comparationem ad diligentem attendenda est ; sicut motus habens speciem ex termino intensionem velocitatis sortitur ex dispositione mobilis, et virtute moventis. Et hoc est, quod tam frequenter repetit D. Thomas in quæst. 26. dum ait : « Caritas non solum elicit actum dilectionis secundum rationem objecti, sed etiam secundum rationem diligentis. » Et iterum : « Gradus dilectionis ex duobus pensari potest ; uno modo ex parte objecti, et secundum hoc id, quod habet majorem rationem boni, et quod est Deo similius est magis diligendum : alio modo computatur gradus dilectionis ex parte ipsius diligentis, et sic magis diligitur quod est conjunctius. »

Instabis : Caritas cum sit participatio divinæ voluntatis, et donum præcipuum Spiritus sancti, divinis debet potissimum inclinationibus conformari ; sed Deus semper diligit meliorem, nulla habita ratione conjunctionis : unde Christus magis sanctiores discipulos, vel e Gentibus conversos diligebat, quam consanguineos, vel Judæos perversos. Ergo homo per caritatem magis meliores, quam conjunctiores debet diligere.

Respondeo, caritatem satis inclinationi divinæ voluntatis per hoc conformari, quod meliores amore appretiativo magis diligat. Accedit, in Deo non posse distingui duplicem illum amoris gradum petitum ex bonitate objecti, et conjunctione amati, quia qui melior est, Deo conjunctior est, et etiam Christo, qui dicebat : *Qui facit voluntatem Patris mei, hic mater, frater, et soror est.* Cum quibus stat, Christum ut hominem Judæos speciali dilectione, et dilectionis intensione, et beneficentia aliis prætulisse ; nam et illis prædicavit, et apud illos miracula patravit, et totius vitæ, conversationis, mortis, et resurrectionis beneficia illis primum contulit. Addit etiam D. Thomas art. 9. ad 2, quod, licet caritas divinæ voluntati conformetur quantum potest, non tamen exigit hæc conformitas, ut eadem, quæ Deus vult, et eodem modo velimus. « Quædam enim, »

inquit, « possumus ex caritate velle, quia sunt nobis convenientia, quæ tamen Deus non vult, quia non convenit ei, ut ea velit.» Quia nimirum particularis provisor alia velle debet quam generalis, qui toti debet consulere universitati. Sic filius ex caritate erga patrem conatur servare illum incolumen, et a morte liberare, quem tamen Deus vult morti tradere. Sed de his fusius tomo superiori. Caritas ergo facit, hominem conformari divinæ voluntati secundum proportionem, ut scilicet ita se habeat homo ad id, quod suum est, sicut Deus ad id, quod suum est.

Urgebis : Caritas, utpote donum spirituale istas naturalis conjunctionis differentias parum curare debet, et sicut spiritalem hominem constituit spiritualem amorem duntaxat inspirat, qui a natura, a carne, et sanguine, a patria præscindere debet. Ergo ordo, et inæqualitas caritatis male a nobis ex diversitate conjunctionis amati ad amantem petitus est, sed omnes quantum ad effectum peræque diligendi sunt, quamvis secundum exteriorem effectum quidam possit ordo stabiliri, quatenus exteriora beneficia magis proximis impendere deceat, quam alienis. Unde Augustinus lib. 1 *de Doctr. Christ.* cap. 28 : « Omnes homines, inquit, æque diligendi sunt. Sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui pro locorum, vel temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur. »

Respondeo, gratiam perficere naturam, unde non minus est ordinatus affectus caritatis, qui est inclinatio gratiæ, quam appetitus naturalis, qui est inclinatio naturæ, cum utraque inclinatio ex divinæ sapientiæ ordinatione procedat. « Videmus autem in naturalibus, » inquit S. Thomas art. 6, « quod inclinatio naturalis proportionatur actui, vel motui cui convenit naturæ uniuscujusque ; sicut terra habet majorem inclinationem gravitatis quam aqua, quia competit ei esse sub aqua. Oportet ergo, quod etiam inclinatio gratiæ, quæ est affectus caritatis, proportionetur his, quæ sunt exterius agenda ; ita scilicet ut ad eos intensiorem caritatis affectum habeamus, quibus convenit nos magis beneficos esse. Et ideo dicendum est, quod etiam secundum affectum oportet magis unum proximorum, quam alium diligere. Et ratio est, quia, cum principium dilectionis sit Deus, et ipse diligens, necesse est, quod secundum propinquitatem majorem ad alterum istorum principiorum major sit dilectionis affectus. » Non est ergo carnalis, sed spiritalis caritatis dilectio, tametsi alios aliis intensius, et conjunctiores arctius diligat, quia et omnibus indiscriminatim beatitudinis bonum optat, et meliores amore appretiationis anteponit, majusque bonum eis vult, majorem scilicet beatitudinis participationem. Observat etiam S. Thomas art. 10, quod, licet per se loquendo amor intensionis sit erga conjunctiores arctior, firmior et sensibilior, potest tamen interdum in conjunctioribus « tanta esse distantia virtutis, et malitiæ, ut amicitia solvatur, vel minuatur, ut Philosophus dicit in 8. *Ethic.* Et ideo ut Ambrosius dicit : « Boni domestici sunt malis filiis præponendi. » Qua notandissima doctrina patet etiam major solutio ad id, quod supra de Christo Gentes Judæis præferente objiciebatur : quia tanta erat in istis malitia, ut amicitiam ad illos sin solvi, certe minui necesse erat.

Insistes : Si ordo caritatis a nobis constitutus esset legitimus, et inæqualitas sacræ amicitiæ non solum ex objecti diversa bonitate, sed etiam ex arctiori conjunctione peteretur, ordo etiam caritatis, qui ad illius perfectionem non parum conducit ibi remanebit. Atqui ordo caritatis a nobis stabilitus non remanet in Patria, quia cum tota ratio dilectionis in Patria Deus sit qui erit omnia in omnibus, ille magis diligetur, qui erit Deo propinquior, unde meliorem magis diliget, quam seipsum et extraneum sanctiorem magis, quam conjunctum minus sanctum, illique magis, et majus bonum volet, ut per omnia divinæ voluntati consummata caritas conformetur, quæ cum perfecta est, plus potiora bona, et minus minora diligit. Ergo ordo caritatis male a nobis est cum D. Thoma constitutus.

Respondeo, quod cum natura non destruatur per gloriam, sed perficiatur et consummetur ; ordinem caritatis, in natura a Dei sapientia ordinata fundatum in patria, ubi nullus horror, nulla confusio, sed sempiternus ordo in habitat, remanere fatendum est. Cum enim ibi remaneat, et clarius appareat primum dilectionis principium Deus facie ad faciem visus, totoque voluntatis eo fruentis impetu dilectus, necessum est, ut ibi maxime caritas servet ordinem, qui secundum comparationem ad unum principium potissime, et unice attenditur. Et quia non omnes beati æquali-

ter se habent ad Deum, sed quidam per abundantius beatitatis participium sunt ei propinquiores, ideo beatiores magis diliget, majusque bonum eis Sanctus quisque volet, altiorem scilicet beatitudinis gradum juxta modum a divinæ justitiæ æquissima distributione præfinitum; nec celsiorem sibi, vel aliis gradum optabit, quia tunc non merendi sed fruendi tempus erit in mansione divinitus determinata. Insuper, quia homo est principium dilectionis; non poterit se homo ex caritate non diligere, et plus cæteris diligere, cum amor fortius et suavius ad illud feratur, unde procedit, et intimius in illud propendeat, in quo vivit. Præsertim quia ad hoc bonum caritatis unicuique potissimum confertur, ut primum mentem suam in Deum ordinet, quod pertinet ad dilectionem sui et deinde ordinem aliorum in Deum velit, et pro virili operetur. Hinc est, quod homo in patria post Deum seipsum maxime diliget: et quia non cessabunt, vel aberunt ab animo Beati honestæ dilectionis causæ, Beatus sibi conjunctos pluribus modis diliget, et per ordinem ad Deum caritatis et beatitudinis fontem, et per ordinem ad seipsum actus dilectionis causam efficientem. Verumtamen, quia tota vita beata in ordinatione mentis ad Deum consistit, et quia etiam in patria cessabit provisio præsenti vitæ necessaria, qua quis magis sibi conjuncto consulit, ratione cujus ex ipsa inclinatione caritatis homo sibi conjunctiorem amplius et intensius diligit; ideoque totus ordo beati amoris per ordinem ad Deum observabitur, et ille omnibus modis magis diligetur, qui erit beatior, quia propinquior sibi ille ab unoquoque habebitur, qui erit Deo similior; unde omnibus naturalibus dilectionis motivis et rationibus ex diversæ conjunctionis necessitudine petitis præferetur incomparabiliter ratio dilectioni ex propinquitate ad Deum desumpta.

Persistes demum: Tota illa de ordine caritatis a S. Thoma constituta doctrina acceptionem personarum videtur inducere, quam idem sanctissimus Præceptor inferius q. 63. validissime a se confutatam reprobat, et condemnat. Etenim in hoc consistit virus seu malitia acceptionis personarum (quo vitio mundus laborat universus) quando impenditur aliqui bonum non propter meritum et condignitatem personæ, sed propter rationem aliunde petitam, et ad gratiam collatam impertinentem. V. g., si Prælatus, vel Cancellarius Universitatis promoveat aliquem ad Magisterium propter scientiæ et eruditionis sufficientiam, tunc attenditur causa debita, non persona; si autem illum promoveat, quia est dives, vel consanguineus suus, tunc est acceptio personæ, quia divitiæ, vel consanguinitas sunt ad promotionem, et gradum Magisterii impertinentes et peccatum tunc contra justitiam distributivam committitur; illius enim virtutis est diversis personis diversa tribuere secundum proportionem ad dignitates personarum: unde dicitur, quod justus judex causas discernit, non personas. Atqui in ordine caritatis a nobis instituto manifeste committitur personarum acceptio, cum amorem, qui primum et maximum donorum est, magis parentibus, filiis, consanguineis, concivibus, commilitonibus, consfratribus impendamus: ergo ordo caritatis a nobis institutus vitiosus est, et magis perversitas ordinis dicendus est.

Respondeo, nullatenus ab ordine caritatis a nobis post S. Thomam concinnato vitii acceptionis personarum labes contrahi. Tum quia dilectionem caritatis in amorem appretiationis ex objecti dignitate petitum, et in amorem intensionis serio distinximus; et, licet ipsum posteriorem conjunctioribus juste impendamus, illum tamen melioribus, ut par est, reservamus, eisque majus bonum, majorem scilicet beatitudinis gradum, ut servetur justitia distributiva, concupiscimus. Nec propterea personas accipimus, dum natura, vel aliis necessitudinis vinculis conjunctiores intensius et tenerius diligimus; quia ut bene observat D. Thomas quæst. citata, art. 1, « contingit aliquam conditionem personæ facere eam dignam respectu unius rei, et non respectu alterius. Sicut consanguinitas facit aliquem dignum ad hoc, quod instituatur hæres patrimonii, non autem ad hoc ut conferatur ei prælatio Ecclesiastica. Et ideo eadem conditio personæ in uno negotio considerata facit acceptionem personæ, in alio autem non facit. » Unde etiam art. 4. ejusdem q. et q. 58. art. 10. ad 3. et q. 61. art. 2. ad 3. monet S. Doctor, quod diversitas personæ inducit sæpe diversitatem rei et causæ; unde gravior est injuria, graviusque punienda, quæ infertur Principi, quam plebeio. Ex quibus patet, interdum ex ipsa persona oriri aliquam causam, ob quam alteri præfertur: conjunctio autem personæ amatæ cum amante juste exigit arctiorem amorem, quia cum

homo seipsum primo, et intimius post Deum diligat, æquum est, ut sibi conjunctiora, quasi aliquid sui, magis et arctius amet.

Certe, si « consanguinitas facit aliquem dignum ad hoc, quod instituatur hæres patrimonii, » quidni ad hoc, ut sit particeps specialioris amoris ?

Altera ratio convincens in constituto a nobis ordine caritatis nullam committi acceptionem personarum, est quia, ut docet D. Thomas quæst. 63. art. 1. ad 3, « duplex est datio : una quidem pertinens ad justitiam, qua scilicet aliquis dat alicui, quod ei debetur, et circa tales dationes attenditur personarum acceptio : alia est datio ad liberalitatem pertinens, qua scilicet gratis datur alicui quod ei non debetur : et in hac donatione non habet locum acceptio personarum, quia quilibet absque injustitia potest de suo dare quantum vult, et cui vult, secundum illud Matth. xx : *An non licet mihi quod volo facere ? Tolle quod tuum est, et vade.* » Quibus verbis liquet hominem peccaturum quidem peccato acceptionis personarum, si caritatem, quam omnibus debet, alicui denegaret, vel si nollet aliquem diligere, nisi quia consanguineus, vel alio necessitudinis vinculo sibi devinctus est. Cæterum teneriorem amoris suavioris, et juxta familiarioris sensum omnibus peræque impendere nec possumus, nec debemus : unde unum præ alio ratione conjunctionis, vel amicitiæ intensioris amoris affectu absque ulla acceptionis personarum labe prosequimur.

REFLEXIO

Quatuor sunt diligenda, ut monet August. lib. 1. *de Doct. Christi* cap. 29 : unum, quod est supra nos, scilicet Deus ; alterum, quod nos sumus ; tertium, quod juxta nos est, scilicet proximus ; quartum, quod infra nos est, nimirum corpus proprium. Amicitia quippe caritatis supra beatitudinis æternæ futuram communionem fundata unum considerat ut principium influens beatitudinem, scilicet Deum bonitatis totius fontem ; aliud ut beatitudinem divinam participans, scilicet semetipsum ; aliud ut ejusdem beatitudinis socium, Angelum scilicet, et alium hominem ; aliud demum ut beatitudinis propriæ occidentale complementum, scilicet corpus proprium, in quod beatitudinis essentialis plenitudo redundans derivatur. Primum diligitur ut causa beatitudinis, secundum ut subjectum felicitatis, tertium ut commercium beatæ societatis, quartum ut participium et extensio beatitatis. Et tamen, o perversitatem ordinis minime tolerandam ! ab amore corporis incipit fere omnis homo : homo, inquam, cujus Pater Deus est, cujus hæreditas regnum cœlorum, cujus felicitas summum, et omne bonum. Hinc est, quod malorum omnium summum et summam peccatum intelligo, non timent, et illud sicut aquam bibunt. Hinc, ut observat Salvianus omnia amant omnia æstimant. « Solus Deus (quæ est indignitas indignitatum) in comparatione aliorum illis vilis est. » Hinc minimum corporis, cujus sunt idololatræ, damnum, summam reputant miseriam ; et crucem ac tribulationem, in quibus Christus discipulorum suorum felicitatem posuit, extremæ habent miseriæ loco. Hinc, ut lepide, et juxta præclare observavit *Catechism. Roman.* part. 4. cap. 16. n. 3. contra Christi Domini jussum præpostero utuntur ordine precationis, et orationem inde semper incipiunt, unde eam terminare debuissent ; liberationem a malo, quæ est petitionum ultima, et primo, et semper, et solum postulant ; sanctificationis vero nominis divini, adventus regni, divinæ voluntati conformitatis, a quibus exordiri tenentur, nec meminisse dignantur. » Qui jussit nos ad se confugere in die tribulationis (verba sunt libri laudati) idem orationis ordinem nobis præscripsit : voluit enim ut prius, quam precaremur, ut nos liberaret a malo, peteremus ut nomen Dei sanctificaretur, et adveniret regnum ejus, et reliqua postularemus, quibus quasi gradibus quibusdam in hunc locum perveniretur. Sed quidam si caput, si latus, si pes condoluit, si rei familiaris jacturam faciunt, si minæ, si pericula ab inimicis intenduntur, in fame, in bello, in pestilentia, omissis mediis dominicæ precationis gradibus, tantum petunt, ut ex ullis eripiantur malis. At huic consuetudini repugnat Christi Domini jussum : *Quærite primum regnum Dei.* » At vero hujus sæculi adscriptitii, et nomine tenus Christiani regnum mundi, regnum carnis inquirentes, ventrem pro Deo habentes, totum caritatis ordinem pervertunt, rationis etiam leges susque deque miscent. Usquequo, Christiane, tam malus æstimator, tam insulsus mercator, tam iniquus judex eris ? Usquequo corpus animo, concupiscentiam rationi, te ipsum Deo impie juxta, et injuste

præpones? « Quid est, quod velis habere malum? (verba sunt August. in quodam serm..) Dices mihi nihil omnino, non uxorem, non filium, non filiam, non servum, non ancillam, non tunicam, postremo non caligam, et tu vis habere malam vitam? Rogo te, præpone animam tuam caligæ tuæ. » Itane cæcus et occæcatus, itane durus es, et obduratus, ut nescias quod nihil est aliud caro tua, quam adoras, nisi spuma caro facta, de peccato nata, in peccato nutrita, farta sordibus, ex omnium immunditiarum colluvie conflata, irretita vitiis, pruriens concupiscentiis, occupata passionibus, polluta illusionibus, in malum prona, in bonum tarda? Nihil aliud, inquam, est caro, quam sperma fœtidum, saccus stercorum, cibus vermium; post hominem vermis, post vermes fætor et horror, ut in non hominem vertatur omnis homo carnalis, et in limum transeat sterquilinium. Sed parum esset, quod esset misera, nisi etiam foret infensa: quocumque enim pergimus, nobiscum inimicum, quod corpus est, portamus, ubique laqueum nostrum nobiscum gestamus ubique hostem circumferimus.

Sed esto, per me licet, ames corpus; sed si illud amas, si illi consulis, æternæ illius provide felicitati. An nescis præclarum illud Chrisost. lib. *de Recuper. lapsi*: « Si animam negligamus, nec corpus salvare poterimus. Non enim anima pro corpore, sed corpus pro anima factum est. Qui ergo quod, primum est, negligit, et quod inferius, extollit; utrumque corrumpit. Qui vero ordinem servat, et quod primum est, colit, et si negligat quod secundum est, per primi salutem salvabitur et secundum. » Ergo ordinem serva, corpus animæ, caro rationi, ratio Deo obsequatur: quæ supra te sunt, primo inspice; ad ea, quæ intra te sunt, voluntatem et rationem, descende; ad ea quæ juxta te sunt, proximi nimirum salutem, deinde accede; et ultimo ad quæ infra te sunt corporis emolumenta convertere. Audi Bernardum: « Dominam ancillari, et ancillam dominari, magna abusio est. » Quod si ecclesiæ Doctori non credis, audi Ethnicum, et erubesce; « Major sum, et ad majora natus, » aiebat Philosophus moralis, « quam ut mancipium sim corporis mei. Contemptus corporis sui certa libertas est. Fateor nos gerere corporis nostri tutelam, sed non indulgendum illi est, serviendum nego. Sic nos gerere debemus, ut non tanquam propter corpus vivere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Circumscribe corpus tuum, et animo locum laxa. Corpus hoc animi pœna, ac pondus est: premendo illo urgetur, in vinculis est. Sapiens itaque multum cum meliore, ac divina sua parte versatur; cum hac querula, ac fragili, quantum necesse est. Sursum animum vocant initia sua: erit autem illic etiam, autequam hæc custodia exsolvatur, si vitia sua deseruit, purusque ac levis in cogitationes divinas emicuit. « Hæc variis in locis Seneca, quibus corpus animo servire, et animum interiori homini vacare, et interiorem hominem sursum ad divina suspirare debere, christiane, et ordini caritatis consone dixit. Pudeat impios post fidem eo non ire, quo ante fidem philosophia pervenit.

DISSERTATIO V

Commendatio veræ Religionis, Christianæ nimirum et Catholicæ.

In hac dissertatione controversiarum omnium adversus infideles summam, seu artem confutandi quascumque sectas compendiose tradere in animo, et votis est. Quod ut certa, et expedita ratione fiat, paulatim ex positionibus ab iis, contra quos certamus, concessis, est procedendum.

Imprimis ergo, si ille, cum quo disputamus, negat dari Deum, iis rationibus convincendus est, quibus libro primo existentiam Divinitatis monstravimus. Et insuper urgenda est illa naturalis gentium omnium propensio ad alicujus supremi Moderatoris assensum. Unde nulla fuit unquam tam fe-

rox, vel tam barbara natio, quæ per omnium ætatum curricula, ubique terrarum in hæc usque tempora Deum aliquem non adorarit : cujus etiam insitæ, insertæque inclinationis sibi mentita iniquitas, etiam nolens signa demonstrat, dum in repentinis imminente periculo, vel prægravante calamitate, nullo inito consilio ad invisibilem opitulatorem, testimonio animæ naturaliter christianæ confugit.

Supposito autem, quod Deum confiteatur, ulterius pedetentim est progrediendum, et ab infideli vestigandum, num unitatem, providentiam, aliaque naturaliter cognoscibilia attributa confiteatur. Si inficietur, ea argumenta, quibus superiori tomo has perfectiones suasimus, aliaque perurgenda sunt. Quibus si veritate coactus assensum præbeat tunc sic ulterius argumentari oportet. Si Deus talis, ac tantus est, quantum, et qualem esse ratio naturalis demonstrat, profecto aliquis ei cultus deferendus est : satius enim esset Deum non admittere, quam existentem non revereri, et summam de Deo æstimationem affectus comitari debet cultus, ne vel impii, vel ingrati pronuntiemur.

Hoc admisso, statuendum est, aliquam Religionem esse veram ex iis omnibus, quibus in terris Deo cultus defertur ; si enim nullibi terrarum vero Deo cultus exhiberetur, providentiam Dei de medio tolli necessum esset. Cum enim creatura rationalis ad Deum colendum naturaliter propendeat, ut pro beneficiis impensis debitum rependat honorem ; si nullus in toto mundo legitimus cultus Deo offerretur, inanis esset hæc tam connaturalis inclinatio, quippe cui Deus nunquam, et nusquam succurreret : imo nec proprio honori Deus sufficienter consuleret, si modum, quo religiose coli vult, hominibus nequaquam aperiret : quod de Deo credere pejus esset, quam Divinitatem inficiari.

His tanquam certis constitutis, contendimus in sola Religione Christiana, eaque Catholica, seu Romana Deo verum cultum exhiberi, imo eam solam Religionem esse credibilem ; alias vero quascumque esse manifeste incredibiles, et improbabiles. Hoc compendio succincte, et plane omnis tergiversandi locus sectariis obstruetur, si certa quædam ratio præscribatur, quæ et initium, et progressum, et terminum disputationis de tota Fidei summa contineat ; absque eo, quod opus sit infinita illa disceptandi ratione, qua de singulis sigillatim doctrinæ partibus, conglobatis ultro citroque testimoniis et argumentis, interminabiliter controvertitur.

CAPUT I.

DE EVIDENTI CREDIBILITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ ET CATHOLICÆ.

Non intendimus in præsenti fidei articulos rationibus, et mediis intrinsecis comprobare, id enim repugnat fidei, quæ est argumentum non apparentium, et lucerna lucens in caliginoso loco, ut magis constabit ex dictis dissertatione 1. cap. 2, ubi monstravimus, quod, licet possint solvi rationes, quibus infideles mysterium Trinitatis, aliaque impugnare moliuntur, tamen rationibus evidentibus articulos fidei demonstrare, theologiæ vires superat. Cum his tamen stat, mysteria nostra esse evidenter credibilia, quia evidentia credibilitatis sumitur ab effectibus et signis externis, ex quibus evidenter colligitur, Religionem tot et tantis credibilitatis argumentis stabilitam, dignissimam esse cui credatur.

Ad cujus majorem claritatem observa', quod, licet, mysteria fidei nostræ sint supra rationem, et sufficiat Dei loquentis auctoritas, ut captivet intellectum nostrum in obsequium suum, tamen, quia, teste Apostolo rationabile debet esse obsequium nostrum, ideo nisi Religio nostra esset evidenter super alias omnes credibilis, nec ad eam amplectendam extranei, nec ad eam propugnandam domestici fidei tenerentur. Nam, ut Eccles. IX. dicitur, *qui cito credit, levis est corde*. Id est, qui sine solitis rationum momentis, quibusvis rebus propositis, etiam difficillimis adhæret, merito levitatis damnatur. Deo quidem loquenti, et quantumlibet ardua proponenti fides omnis præstanda est. Si enim Pythagoræ discipuli omnibus Magistri effatis capita inclinabant, quanto magis Deo loquente intellectus nostri alas demittere justius est, ut dicitur Ezech. I. de animalibus illis mysticis, *cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant, et submittebant alas suas*. Sed tamen, ut constet Deum secreta sua illi potius, quam alteri sectæ revelasse, necessum est, ut vera Religio testimoniis confirmetur, quibus ejus credibilitas clarissime convincatur, ita ut rationabiliter dubitari non possit. Et ita veridice dixit Augustinus lib. *de vera Relig.* cap. 24 : « Ratio auctoritatem

non deserit, cum consideratur cui sit credendum.

SPECULATIO I.

Mysteria fidei Christianæ sunt evidenter credibilia, ob concentum signorum omnium credibilitatis, quibus nemo prudens dissentire potest.

Non potest melius suaderi hæc speculatio, quam inductive referendo testimonia illa, quibus Christi Religio credibilis nimis facta est, et quibus ad credendum, « cum judicio impellimur, » ut loquitur S. Clemens lib. 8. *Constitut. Apostolic.*

Primum argumentum credibilitatis.

Primum ergo est testimonium Prophetarum, ex quo sic arguo : Illa Religio est evidenter credibilis, quæ multarum Prophetiarum apparatu prædicta est esse futura, tanquam vera ; futura enim prænuntiare nemo certe potest, nisi Deus, vel a Deo inspiratus : unde, si omnia, quæ Christo contigerunt, clare habeantur in veteri Testamento, fit inde, ea, quæ ei acciderunt, non casu, sed speciali Dei providentia processisse. Atqui Religio Christiana, et ejus fundator Christus multis fuit Prophetarum vaticiniis prænunciatus, tanquam verus Legislator a Deo missus, ut in libro de Deo-Homine limpidissimis Jacob, et Danielis Prophetiis demonstrabimus : et id etiam apparet ex lectione Isaiæ Prophetæ, qui ideo dicitur Evangelicus, quia vivis coloribus talem depingit Servatorem, qualem fuisse narrat Evangelium : id etiam ex oraculis Sibyllarum perspicuum est, quibus omnia vitæ Christi mysteria futura, quasi præterita recensent. De quibus legas Lactantium Firmianum in suis *Institutionibus*. Mitto ea, quæ narrant de Incarnatione, Baptismo, et miraculis Christi, et seorsim de multiplicatione quinque panum : referam duntaxat ea, quæ de passione et resurrectione Christi panxerunt Sibilla Delphica et Phrygia.

Impinget illi colaphos, et sputa scelestis
Israel e labiis, neque non fellis amari
Apponens escam, potumque immitis aceti.
Scindetur templi velum, mediumque diei
Nox tenebrosa tribus premet admirabilis horis.
Et tridui sommo peraget insigna facta.
Sed, postquam triduo lucem repetiverit, atque
Monstrarit somnum mortalibus, atque docendo
Cuncta illustrarit, cœlestia tecta subibit,
Nubibus invectus.

Ergo Religio a Christo instituta evidenter credibilis est. Qua sane ratione philosophos convicit B. Catharina Martyr, et eam passim olim urgebant Christiani, *Sibyllitæ* propterea, veluti dicterio cognominati. Et merito argumentum illud premebant, quia calumniam illam pati non poterat, quam Judæi miraculis Christi inferebant, ea magicæ arti asserentes, et funditus evertebatur extremum illud vallum, quo se infideles recipiebant, cæteris depulsi munimentis. Nam, ut nervose Augustinus serm. 7. *de verbis Apost.* cap. 4, « nondum erat homo Christus, quando misit Prophetas : si ergo magicis artibus fecit, ut coleretur mortuus, numquid erat magus antequam natus ? » Hoc etiam argumento Judæos Veritas pulsabat, Joan. v : *Scrutamini Scripturas, quoniam illæ testimonium perhibent de me. Si crederetis Moysi, crederetis utique et mihi, quoniam de me ille scripsit.*

Secundum credibilitatis Christianæ fidei argumentum.

Petitur ex propagatione ipsius per totum mundum, seu ex conversione totius universi in qua quinque ponderat insigne Ordinis nostri decus Pater Ludovicus Granatensis, cui (ut quidam vere dixit), ut Pater Ecclesiæ dicatur, sola deest antiquitas. Primum est, mundum sub cœlo totum assensum præbuisse mysteriis intellectum prædifficultate pene obruentibus ; voluntatem vero præarduitate non allicientibus, sed deterrentibus. Nam rationi propositi sunt articuli accessu invii, ut Trinitas, Incarnatio, Resurrectio, Eucharistia, voluntati vero intimata est lex crucis, pœnitentiæ necessitas, cupidatum ruina, et exterminium.

Secundo perpendendum est, quibus Prædicatoribus fides tam præcelsa annuntiata est, nempe a duodecim piscatoribus rudibus, et imperitis ; non potestatis sæcularis viribus, non divitiarum copia, non armorum vi, non voluptatum illecebris, non honorum fastu, non eloquentiæ lenociniis ; sed infirmitate, rerum omnium penuria, laborum tolerantia, deliciarum contemptu, humilitate morum, simplicitate sermonum de supremis mundi Rectoribus, potestate tremendis, divitiarum copia affluentibus, voluptatum voluptabro immersis, honorum gradu auctis,

sapientia etiam, et eloquentia humana claris gloriosissime triumpharunt. Hanc rationem prosequitur Paul. I Cor. 1 : *Videte, fratres, vocationem vestram, quod non multi potentes secundum carnem, non multi nobiles : sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia ; et ignobilia mundi, et contemptibilia elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea, quæ sunt, destrueret.*

Tertio considerandum est, quibus auditoribus prædicatum sit Evangelium, nempe Judæis obduratis, et Gentibus idolorum cultu fascinatis. Quarto id completum est resistentibus Imperatoribus, indigne ferentibus Præfectis, ascita etiam cruciatuum omnium excogitabilium carnificina. Quinto his fere insuperabilibus objectaculis devictis, obfirmatas hominum voluntates lex Domini immaculata convertens animas tam cito subegit, ut totum fere orbem sæculo secundo radiis suis illustratum Christi jugo subjecerit.

Confirmatur ex idololatriæ depulsione. Hæc pestis tam antiqua, quippe a diluvio exorta, et forte ante in illa corruptione omnis carnis mentem facile excæcantis nata; tam universalis, quippe quæ per totum orbem grassata omnes ejus partes (excepto Judææ angulo, ea tamen sæpe sæpius laborante) invaserat ; tam atrox, et Deo injuriosa, quippe quæ divinæ Majestatis coronam Satanæ hosti infensissimo, et vilissimo deferebat, supremosque divinitatis honores hominibus flagitiosissimis decernebat ; tam tenax, quippe quæ vitiis omnibus patronos designabat ; si enim homines nullo labore, nemineque docente pravos combibunt mores, eo tunc securius vitiis omnibus indulgebant, quo diis suis vitia consecrabantur ; hæc, inquam, pestilentia vetustissima, longe, lateque toto orbe diffusa, et intimis concupiscentiarum, quibus male blandiebatur, medullis radicata et inviscerata, usuque firmata, virtute Crucifixi expulsa est, et duodecim spiritales medici mundum expurgarunt, idola diremerunt, altaria funditus sustulerunt, statuas metallicas fuderunt, templa vel solo adæquarunt, vel in Dei veri ædes consecrarunt, ejeceruntque foras Principem mundi hujus, et de throno, quem ubique terrarum sibi erexerat, deturbarunt. Certe is mundo major fuit, qui mundum indomitum sub Crucifixi ditionem redigit.

Tertium credibilitatis indicium.

Est puritas fidei Christianæ, quæ ex duobus pensanda est, nimirum ex veritate dogmatum, et rectitudine legum. Imprimis dogmata Christiana credibilitatem merentur : nam duo tradit fides nostra, alia quæ per rationem investigari queunt, alia quæ rationis inquisitionem excedunt. In utrisque summe rationabilis est doctrina Christiana : in his quidem, quæ naturaliter cognosci possunt, tum quia nulla est Religio de Deo tam alte, tamque magnifice sentiens; ad hunc enim finem philosophia Christiana collimat, ut nihil Deo detrahat, quod ad ejus gloriam conferat; totum asserat, quod ad extollendam Divinitatem conducit : et postquam diu in eliminanda omnis imperfectionis umbra et perfectione perfectioni adjicienda , apponendaque incubuit ; fatetur tandem informem Divinitatis speciem ab ejus similitudine longissime aberrentem rudi pennicillo et veluti carbone designasse. Tum quia nulla secta de ultimo fine tam consentanee, de mediis tam opportune, de virtutibus tam honeste, de vitiis tam pure, de regulis operandi tam recte, de præmiis bonorum tam copiose, de scelerum vindicta tam districte opinata fuit.

In his vero, quæ docet supra rationem, est rationabile obsequium nostrum ; quid enim magis rationi consentaneum, quam ut aliquid de Deo credamus, ad quod ratio ipsa non perveniat, Deoque de se testimonium perhibenti fidem adhibeamus, cum solus seipsum apprime cognoscat, nihilque proponat, quod semel cognitum non possit ab omnium infidelium telis illæsum servari, solutis evidenter eorum fallaciis. Certe, si in ipsis rebus sensibilibus, quas præ manibus terimus, scientiæ nostræ angustias quotidie experimur, quanto magis existimandum est multa in Deo latere arcana humanæ rationi impervia ? Non foret Deus ens infinitum, nisi finiti ingenii capacitatem in immensum exsuperaret; subindeque in illo perfectionis pelago incircumscripto latent res eximiæ, quas nullus intellectus creatus nedum scrutando penetrare, sed nec attingere, nisi Deo revelante, queat. Unde recte Hilarius lib. 4. et 5. *de Trinit.* : « Ab ipso Deo discendum est, quid de Deo intelligendum sit ; quia nonnisi se auctore cognoscitur. Ipsi Deo de se credendum est, et iis, quæ cognitioni nostræ tribuit, obtemperandum. »

Quam vero sit immaculata lex Christi, luce clarius Evangelii sacra lectio demonstrat. Quæ enim est, vel fuit unquam institutio ea purior et defæcatior, quæ non solum nihil rationi naturali repugnans docet, sed insuper jubet Deum super omnia, proximum sicut se ipsum diligere; omne furtum, mendacium, dolum, turpidinem nedum ab opere, sed etiam a corde removet; peccata quamlibet levia reprobat, ad cuncta virtutum officia hortatur, præmiis invitat, impellit minis, accendit promissis, exemplis inflammat, et salutaribus consiliis ad sublimius vitæ genus (quod perfectionis status dicitur) contendere inspirat, ut a terrenis liber animus, solis divinis inhiet.

Quid plura? Lex Evangelica præcipit benefacere his, qui nos oderunt, pro persequentibus orare, inferentibus damna referre beneficia, non vinci a malo, sed vincere in bono malum, percutienti dexteram maxillam præbere sinistram, tollenti tunicam dimittere pallium. Misericordiæ autem, eleemosynæ, et totius pietatis officia tam impense commendat, ut ipsis æternæ salutis, vel ruinæ decretoria sententia, teste ipso Judice, innixa sit. Unde, si omnes, qui Christiana professione censentur, actus suos ad Evangelii naturam dirigerem, si mores suos ad ejus præceptiones exigerent, si causas omnes tam justis stateris librarent, nihil aliud esset Christiana Respublica quam Paradisi illustre specimen Angelorum visibilium convictus, et beatæ illius civitatis, quæ posuit fines suos pacem, prægustatio.

Confirmatur. Duo sunt æqui Legislatoris officia : alterum favere bonis; alterum improbos suppliciis coercere, ut hominis virtutis amore capti a vitiis abhorreant. Atqui lex Christi his duabus maximis, veluti duplici polo volvitur. Nulla enim est dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ promissa justis præmia enarrare sufficiat; eis enim in hac vita centuplum, æternum gloriæ pondus in futura promittit. Recole dicta superiori libro, dum de divina misericordia, tibique palam erit, Deum quidem esse in pollicendo profusum, sed in exsolvendis promissis largiorem, et ferme prodigum.

Quis vero enumerare sufficiat odia aperta et capitalia, quibus peccatum prosequitur? Minas, in quas erumpit? quos incutit terrores? quas ab orbis nascentis exordio exercuit vindictas? quos diros cruciatus in inferis paravit? Relege dicta de justitia divina. Ergo Christiana lex ratione æquitatis summe credibilis est. Si enim arbor mala non potest bonos fructus facere, nec bona malos, non posset adeo sancta præcepta lex Christiana edicere, nec bonis tanta polliceri, tantaque impiis minitari, si a malo, id est a diabolo esset. Posset roborari amplius hoc argumentum ex vita plurimorum Christianorum sanctissime gesta, sed speculatione sequenti hoc Catholicæ Religioni signum asseremus.

Quartum argumentum credibilitatis.

Est innumerabilis miraculorum varietas, quibus Deus fidem Christianam contestatus est *variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus*, ut ait Apostolus Hebræor. II, veluti totidem omnipotentiæ suæ pignoribus. Nam illa miracula fuerunt primo multitudine innumera : unde Evangelistæ ne in enarrandis Christi signis essent prolixiores, compendiose tradiderunt, quod ex omni parte afferebantur infirmi, et curabantur, quia virtus de illo exibat et sanabat omnes; totque deinde a Christi discipulis patrata sunt, ut superent numerum stellarum. Secundo miracula illa fuerunt arduitate stupenda : nam quid potentosius suscitatione mortui quatriduani, eclipsi Solis tempore passionis Christi obscurati, et tribus horis deficientis, toto orbe aspectante? Tertio fuerunt miracula illa certitudine indubitata ; si enim falsa miracula narrassent Evangelistæ, se Judæis ridendos præbuissent, cum ea scriberent quæ manifestæ poterant mendacitatis damnari ; siquidem statim post Christi mortem Evangelicam historiam texuerunt, superstitibus adhuc Judæis, qui eos falsi testimonii convicissent, si aliqua veri specie potuissent.

Illustratur hoc argumentum ex D. Thoma 1. *cont. Gent.* cap. 6, quia omnibus signis admirabilius esset, si ad credendum tam ardua, ad operandum tam difficilia, mundus absque mirabilibus inductus fuisset a simplicibus et ignobilibus hominibus. Hoc argumentum urget Augustinus orat. *cont. Infid.* dicens : « Negando miracula ingens miraculum ingeris; quid enim potest dici mirabilius, quam Romanum imperium totamque gentilitatem, Religionem, quam antea impugnabant, desertis paternis ritibus, nullis visis signis mirandisque operibus, sponte suscepisse, et in ea retinenda tam constantes fuisse. »

Denique miracula in Christiana Religione sunt perennitate perpetua. Nullus enim in album Sanctorum ascribitur, de cujus miraculis fides plenissima et limpidissima, intervenientibus cunctis certissimæ auctoritatis præsidiis, non habeatur, quibus eorum sanctitas post mortem demonstratur. Nam, ut ait Gregorius lib. 4. *Dialog.* cap. 6, « vita animæ manentis in corpore sicut deprehenditur ex motu membrorum ; sic vita animæ post corpus in Sanctis pensanda est ex virtute miraculorum. »

Quid memorem tot Beatorum corpora incorrupta? Quid pulverem illum immortalem e sepulcro S. Raymundi de Pennafort Barcinonæ semper scaturientem, nunquam exhaustam distillantem languorum omnium medicinam? Quid imaginem S. Patris Dominici in oppido Soriano in Calabria inæstimabilibus miraculis coruscantem, et tota stupente Italia miraculorum omnium officinam, quæ sicut provocat et fatigat pictorum industriam omni arte superior, sic scribendi vim superat copia signorum? Hæc tamen recensere opus non est, quia oculis omnium patent. Negare vero quæ tota Aragonia de pulvere S. Raymundi videt, tota Italia de Taumathurga Soriani imagine contestatur, insanæ mentis est.

Prætermitto innumerabiles gratias sanitatum, dante quidem Deo, sed intercedentibus Sanctis, et nominatim Sanctorum Reginæ precibus quotidiano experimento comprobatas, et in sacris ædibus appensis anathematibus significatas. Scio quidem hæc et alia id genus hæreticos inficiari : sed commune populorum suffragium, et expertorum multiplex testimonium non infirmat Novatorum pervicacia. Nam quid notius miraculis illis recensitis? Quid evidentius perenni illo miraculo sancti Januarii, quo sanguis in ampulla vitrea concretus, in conspectu capitis positus, mirandum in modum liquescens, et quasi recens effusus ebulliens, ad hæc usque tempora Neapoli cernitur?

Ne autem dicas miracula, quæ referuntur in sacris historiis, vel præ antiquitate obsoleta, vel præ distantia incerta esse, propter Hispanicum adagium a Melchiore Cano lib. 11. *de Locis*, cap. 6. laudatum, *de luenguas vias, luenguas mentiras*. Ne dicas etiam autores nonnullos in Divorum prodigiis describendis sparsos rumores et excepisse, et scriptis ad posteros retulisse, sibi vel vulgo indulgentes. Nam, ut ait præfatus Canus, « magni auctores et labuntur aliquando, et oneri cedunt, et indulgent ingeniorum suorum voluptati », nec semper intendunt animum, et nonnunquam fatigantur. Hæc, inquam, ne dicantur, et omne os obstruatur, placet quædam miracula moderna intra Galliarum sinum patrata recensere, ut infidelium ora opilet vicinitas temporum et locorum.

Primum est operatio illa virtutum et inæstimabilis gratia sanitatum a vivifica spina insignis cujusdam Sacerdotis Parisiensis, nomine *de la Potière*, editarum. Verum inter cæteras omnino multas curationes stupenda illa omnium admirationem rapuit, quæ die 24 Martii anno 1656, omnibus cernentibus contigit. Educabatur in monasterio Portus Regii in extremo Lutetiæ suburbio sito puella quædam nobilis, cui nomen *Margareta Perier*, cujus os narium computruerat, ob purulentem humorem ex oculis in guttur et faciem defluentem. Tam horribili, tamque extremo morbo horrenda et extrema remedia parabant chirurgi, sed crudelem ferri, ignisque statim admovendi operationem vivifica Coronæ Christi spina supplevit. Hæc enim ad venerandum ritu et cæremoniis in Ecclesia Catholica solitis exposita, puellam in ipso salutationis officio jussu pædagogæ suæ sacram Reliquiam intuentem momento in integrum restituit, ita ut ne cicatrix quidem tam intolerabilis vulneris superesset. Ita testati sunt medici et chirurgi sauciatam curare soliti, et omnem in ea industriam et operam perdentes ; testati sunt vicarii generales Parisinæ diœceseos qui undecimo kalendas Novembris ejusdem anni, veritatem miraculi post accuratam gravissimorum theologorum discussionem confirmarunt. Testata est tota urbs Parisiensium, ad Ecclesiam monasterii illius singula quaque sexta feria confluentium, quorum pietatem sequentibus signis Deus auxit. Testati demum sunt ipsi monasterii æmuli, qui facti veritate coacti in errorem juris inciderunt, asserentes miracula ab hæreticis nonnunquam Deo permittente edi. Sed hanc falsitatem non solum repudiat pietatis sensus Christianis omnibus implantatus ; non solum reprobat graviorum theologorum constantissima sententia, vere affirmantium gratiam miraculorum esse singularem Ecclesiæ Catholicæ dotem, hæreticis non nisi hæretice communicandam ; sed eam etiam condemnat Angelicus noster præceptor, docens posse quidem a malis

patrari miracula in confirmationem veræ doctrinæ, sed non in testimonium hæresis, alias Deus esset auctor mendacii. Nam, ut ait 2. 2. q. 178. art. 2. ad 3, « dicendum, quod miracula semper sunt testimonia ejus, ad quod inducuntur : unde a malis, qui falsam doctrinam enuntiant, nunquam fiunt vera miracula ad confirmationem suæ doctrinæ. »

Plausibilius dixissent, sacram spinam Religionis Catholicæ ritu veneratam, vultum illum carie jam exesum restaurasse, dum Missæ introitus feriæ sextæ tertiæ hebdomadæ Quadragesimæ decantaretur, ad nobilitandum decorandumque cultum Ecclesiæ Romanæ in Sanctorum reliquias ; ac proinde non esse recedendum ab illa Ecclesia, cujus cæremoniarum majestatem miraculorum splendore Deus ostentat ; nec debebant Ecclesiæ Christianæ et Romanæ miraculorum privilegium eripere, ne suis privatis studiis incommodarent. Sed ego ab omni partium studio alienus nihil adversum veritatem, sed pro veritate potens, sustineo illa mira prodigia eo in cœnobio per vivificam Servatoris spinam Catholico more cultam patrata mirum in modum in ejusdem Catholicæ Religionis gloriam, ringente invidia, redundare. An in illo monasterio fuerint novæ hæreseos jacta semina, non decido, sed Ecclesiæ Romanæ judicio meum ubique in omnibus suppono. Hoc solum contendo, tam illustria prodigia in Portu Regiensi monasterio edita, in solius Ecclesiæ Catholicæ Romanæ decus cedere, nec oppositum posse, nisi ab hæreticis affirmari.

Secundum miraculum clarum, apertum et manifestum patratur quotidie Lemovicis ab hinc annis plurimis, beneficio venerabilis Eucharistiæ, cujus singulares et individuas circumstantias a testibus oculatis acceptas referam, quarum tot sunt testes, quot populosissimæ civitatis incolæ. Pia et honesta mulier Leonarda de Vidauld, domini de Londeys vidua, ab ancilla ad annum retroquinquagesimum fascinata (quæ ancilla sagæ crimen fassa igne juridice ambusta est) cum primum aliquid potus post cibum in stomachum misit, tantis viscerum cordisque commotionibus, tantis totius corporis tremoribus, violentisque concussionibus agitatur, ut halitu et voce destituta jaceat. Adhibitis omnibus medicinæ remediis, nullum levamen sensit infirma, sed recrudescere morbus visus est, donec Eucharistia refecta, momento a molestis symptomatibus liberatur. Durat quies quoad cibi potusque aliquid rursum glutiat, quo hausto infandi dolores cum deliquiis renovantur, donec Eucharistia rursum invehat tranquillitatem. Hæc non in angulo, non semel, sed in centro Galliæ, propalam et quotidie ab octo vel decem lustris gesta sunt. Unde quotidie, approbante Episcopo, et annuente Urbano VIII, in infirmæ cubiculo sacrum fit, ipsa dum cibum capit, ut mox finito prandio, a mortiferis agonibus vitali cibo liberetur. Confessarius ejus hallucinationem subesse timens, hostiam ei non consecratam imprudenter porrexit : sed ipsa continuo iisdem symptomatis agitata, citoque opprimenda fuit, nisi consecratæ usu respirasset. Hæc a Sacerdotibus miraculi testibus audivi, quæ fusius refert P. le Jeune serm 1. *Octavæ Sacramenti.*

Inter miracula præsentis Ecclesiæ recenseri merito debet strumarum sanandarum vis mirabilis, quo veluti hæreditario privilegio fulgent sacratissimi reges nostri christianissimi, ad immortale Catholicæ decus Religionis, quam semper a Clodovæo professi sunt. Est autem virtus illa ita comperta, ut non tantum *Annalium Franciæ* monimentis, sed exterarum gentium testimoniis, crebrisque experimentis comprobetur. Nec potest dici hanc facultatem esse naturalem, et per traducem a parentibus diffusam. Nam si, hoc esset, eadem prærogativa potirentur regum nostrorum fratres et sorores. Nequit etiam dici vim illam esse regiæ Majestatis nativam dotem, alias ea reges omnes pollerent. Quod vero Hieron. Cardanus lib. *Contrad. Medic.* ait, reges Franciæ hac vi præditos esse ex longo usu aromatum, ita infulsum est ut sit potius risu excipiendum, quam argumentis confutandum : quasi vero alii reges aromata non adhibeant ; quasi fratres regis, aliique aulici non sint interdum unguentis et odoribus delibutiores et perfusiores ? Quam vero deplorandum sit delirium Guillelmi Tookeri, asserentis reges Franciæ per quamdam propaginem hanc vim ab Angliæ regibus hausisse, nemo est, qui non videat. Nam quomodo regibus Gallicis transfuderunt quod suis non servaverunt ? Papæ ! quam grandis Anglorum caritas in Gallos ! Privaverunt reges suos gratia sanitatum, et eam Christianissimis monarchis impartiti sunt : scilicet ?

Placuit hæc nostri temporis e multis pauca miracula seligere ; nam Patres Ecclesiæ

pro tempore quique suo varia recensuerunt, ut legere est apud Augustinum in lib. *de Civit.*, Gregorium in *Dialogis*, et P. Granatensem in suo aureo *Catechismo*, in quo ut in fonte hæc argumenta hauriri possunt. Scio quidem aliquos morosos argumentum e miraculis petitum floccifacere, imo ipsa miraculorum mentione offendi, nec ullis prodigiorum narrationibus fidem adhibere velle, arbitrantes dedecere illam, quam ostentant, ingenii firmitatem, nisi ab omnibus miraculis alienationem demonstrent. Verum, sicut cito credere, levis cordis argumentum est; ita omnes certis testimoniis firmatas narrationes præfracte ejicere, impii animi indicium est, de divina potentia diffidentis, divina humanis stateris librantis, et Domini manum hoc tempore contractam arbitrantis.

Posito ergo, dari vera miracula in Ecclesia Christi, sic argumentum instauro : Vera miracula sunt signa veræ Religionis; Deus enim falsitati testimonium non præbet, nec miracula edit, nisi ut veritatem illustret, unde dixit Augustinus epist. 49 : « Sicut humana consuetudo verbis, ita divina potentia factis loquitur : et sicut sermoni humano verba nova, vel minus usitata, moderate ac decenter aspersa splendorem addunt; ita in factis mirabilibus congruenter aliquid significantibus quodamnodo lucentior est divina eloquentia. » Unde prudentissime Nicodemus ex miraculis Servatoris doctrinæ ipsius veritatem colligebat, Joan. III : *Scimus quia a Deo venisti, magister; nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Atqui in Religione Christiana fuerunt semper miracula aspectabilia, quæ identidem ad bonorum solatium renovantur. Ergo Religio Christiana est vera ob testimonium miraculorum, quæ Ludovicus Granatensis lib. 2. *Catechism.* cap. 27. appellat « argumenta omni demonstratione mathematica clariora », et Bartholom. Medina 3. p. q. 43. vocat « divinæ veritatis sigilla », quibus Deus testimonium suum obfirmat, sicut reges apposito solenni auctoritatis sigillo, diplomata sua muniunt. Quam similitudinem desumpsit ex D. Thoma 3. p. quæst. 43. art. 1.

Quintum argumentum, testimonium Martyrum.

Si verum est quod scripsit Seneca lib. 7. *Quæst. naturæ* cap. 1 : « Sol spectatorem, nisi cum deficit, non habet : nemo observat lunam, nisi laborantem; tunc orbes conclamant. » Quis mirabundus et attonitus non suspiciat turbam magnam Martyrum, quam dinumerare nemo potest, cum stellarum numero contendentem? O rem omni admiratione majorem, o omnipotentissimam gratiæ Christianæ potestatem! tot millia senum, et juniorum tanta lætitia, tantaque firmitudine exquisita quæcumque tormenta subibant, pro verberibus gratias agebant, carnifices fatigabant, et, deficientibus tormentis, durabat vigor interritus, nec atrocissimis vexata suppliciis corporis cedebat infirmitas; quod tamen ita naturæ vires excedit, ut sæpe homines imposita sibi falsa crimina confessi fuerint, ut tormentorum cruciamenta effugerent, mortem ærumnosæ vitæ præferentes.

Sed quid dicam de Christianis puellis, quæ erant fortiores patiendo, quam tyranni ingeniosi torquendo, ut in eis illud Apostolicum impleretur : *Quod infirmius est Dei, fortius est hominibus.* Præsertim quia tanta est fœminarum imbecillitas, ut sæpius ad nudi ensis, vel fusi sanguinis aspectum cordis deliquium patiantur. Et tamen invictæ heroinæ cruoris rivos de corpore suo manantes intrepide cernebant. Unde hoc? unde tanta virtus in infirmitate, in doloribus talis lætitia? Tam stupens novitas novam causam exigit; adeo insolitus effectus virtutem exposcit insolitam. Non faciebat hoc stupor, sed infusus amor; non amittebatur sensus, sed gratiæ cœlesti submittebatur; non deerat dolor, sed victrici opitulatione superabatur. « Magna vis fidei », inquit Ambrosius lib. de *Virgin.*, « quæ etiam ab illa testimonium invenit ætate. »

Tam insignes Martyrum triumphos, quos passim descriptos legere utilissimum est, qui non miratur, insipiens est; cum et ipsi Ethnici judices, et tortores suspexerint, collaudarint Angeli, Deus quoque in ipsis deliciatus sit. Hinc in Martyrum agone miracula creberrim e edebat, ignem temperabat, sanatis momento vulneribus, corporis habitum restaurabat, belluas ferocissimas mitigabat, eratque Deum inter et athletas suos contentio dilectionis. Isti ut paterentur ardebant; ille ne paterentur, mira patrabat; et de illis verius illud Philosophi moralis intellligi debet : « Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus. »

Hæc gesta non sunt in aliquo angulo, sed in facie universi, in theatris orbis terrarum, et mundi emporiis. Martyrum sanguine madet Roma ; eo provinciæ et regna purpurascunt ; hic cruor Christianæ Religionis semen fuit nascituræ, propagatæ vero robur, et invicta probatio est. Hæc e pluribus pauca specimina sufficiant : tum quia ea, quæ sequentibus speculationibus subjiciam, necnon quæ contra Judæos alibi disputabo, faciunt ad hoc institutum ; tum quia non nostri propositi est omnes argumentorum copias in aciem ordinare, sed quantum sufficit ad demonstrandam æquis judicibus causæ veritatem.

REFLEXIO.

Solatii plena est vox illa Richardi Victorini lib. 1. *de Trinit.* cap. 2 : « Domine, si error est quod credimus, a te decepti sumus : ista enim in nobis iis signis et prodigiis confirmata sunt, quæ non nisi a te fieri potuerunt. » Et præclare Hilarius lib. 11. *de Trinitate* : « Neque enim mundo ignorabilis effici potest, quem prophetiæ volumina consignant ; quem Apostolorum et Martyrum per virtutum operationes loquuntur sepulcra, quem invidi spiritus profitentur, quem punitorum dæmonum resonant mugitus. » Nihil unquam sine culpa creditum est, si credere, quæ Christiana Religio docet, culpa non vacat. Unde, si per impossibile error esset, non posset imputari post tot singularia credibilitatis indicia, quibus non potest homo non prudenter moveri. Verum sicut hæc quinque credibilitatis testimonia veluti quinque limpidissimi lapides frontem conterunt infidelium, sic arguent te, nisi fidei vita respondeat. Accusabunt te Prophetarum oracula, subitanea reprehendet orbis conversio, contra te perorabit Evangelii immaculata lex, confundet te miraculorum gloria, adversum te clamabit sanguis Martyrum, si fidem Christi, quam credibilem reddunt, morum tuorum obscuritate improbabilem reddis. Apposite Picus Mirandulamus dixit : « Magna insania est Evangelio non credere, cujus veritatem sanguis Martyrum clamat, Apostolicæ resonant voces, prodigia probant, ratio confirmat, elementa loquuntur, dæmones confitentur. Sed longe major insania est de veritate Evangelii non dubitare, vivere tamen quasi de ejus falsitate non dubitares. » Vivis autem quasi de ejus falsitate non dubitans, si male vivis, si ad Evangelii normam opera tua non exigis. Nam, ut ait August. serm. 237. *de tempore*, « difficile est ut male vivat, qui bene credit. »

SPECULATIO II.

Inter Religiones, quæ Christiano nomine insigniuntur, sola Catholica, seu Romano Pontifici obediens manifestis gaudet credibilitatis argumentis.

Antequam stabiliatur hæc momentosa veritas, sciendum est, Ecclesiæ nomen Græcum, Latine convocationem sonare. Sic autem appellatur Christianorum congregatio, vel quia omnes ad se vocat, aperiens nationibus omnibus maternum suum sinum ; vel quia, quicumque in ea vivunt, non meritis et gratia præcedente, sed gratuita Dei vocatione conveniunt. Hinc factum est, ut locus ille, quo fidelium multitudo confluit, quia omnibus apertus est, Ecclesia nominetur. In præsenti autem intelligimus per Ecclesiam, legitimam Christi fidelium congregationem, quam Paulus I. Cor. I : *Societatem Jesu Christi filii Dei* appellat : cui convenit judicandorum fidelium auctoritas, ut Veritas Matth. XVIII. declaravit : *Si te non audierit, dic Ecclesiæ ; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi tanquam ethnicus et publicanus*. Quærimus ergo modo, quisnam ex coetibus illis, qui Christianum nomen præ se ferunt, germanus sit, quisnam spurius ; quinam legitimi fideles, quinam vero « dealbati », ut eos vocat August. lib. 1. *cont. epist. Parmen.* cap. 7, quinam orthodoxi, quinam hæretici ?

Sciendum rursus, quod, licet constet, solam Ecclesiam Catholicam esse veram, ut postea constabit ; quia tamen fideles Romanæ communionis, Romano Pontifici pro tempore existenti, ut Christi Vicario parentes, vulgo Catholici etiam ab hæreticis nominantur, quæritur utrum ille solus cœtus, qui Romano Episcopo reverentiam defert, veræ Christi Ecclesiæ rationem habeat. Cujus sane decisio haberi non potest nisi ex quibusdam notis, et veluti characteribus, quibus liquida veritas a tot erroribus discernatur : quæ quidem notæ debent esse cognitu faciliores re ipsa, quæ quæritur, cum ad eam inveniendam ordinentur. Ex quo obiter inferes, quam irrationabilis sit quo-

rumdam sectariorum astutia et pertinacia, asserentium non aliam esse Ecclesiæ notam, quam veritatem. Nam in hoc totum difficultatis momentum, totum controversiarum punctum positum est, quænam sit vera Ecclesia? Illud enim maxime inquiritur, cujus proinde aliæ notæ desiderantur : sicut mihi postulanti in quanam Galliarum Universitate bonarum litterarum doctrina imbui possem, insulsissime responderetur, in eo me Collegio doctum evasurum, in quo sana doctrina accurate proponitur : nam idipsum est quod investigo, cujus proinde apertiores notas scire aveo.

Certe, cum omnes sectæ sibi veritatem arrogent, et tamen aliquam mentiri necesse sit, cum contradictoria asseverent, quæ simul vera esse non possunt; non aliam assignare legitimæ Ecclesiæ notam, quam veritatem, est manifeste petere principium. Quis enim in dubium vocat, Christi Ecclesiam esse debere veram? cum, testante Apostolo I. Timoth. III, *sit firmamentum et columna veritatis?* Sed de vera Ecclesia solliciti sumus, quia illud veridicum et pervulgatum Augustini pronuntiatum formidamus, lib. 4. *de Symb.* cap. 1 : « Non potest in cœlis Deum habere patrem, qui non habuerit in terris Ecclesiam matrem. » Necnon illud ejusdem Patris *in Psalm.* LVII : « In ventre Ecclesiæ veritas manet; quisquis ab hoc ventre separatus fuerit, necesse est ut falsa loquatur; quisquis aut concipi noluit, aut quem conceptum mater excussit. » His prælibatis,

Probatur speculatio. Illa Christianorum congregatio est evidenter credibilis, imo, supposita Christi fide, evidenter vera, quæ habet omnes notas veræ Ecclesiæ. Atqui sola Ecclesia Romana, seu congregatio Christianorum Romano Pontifici obtemperantium habet omnes veræ Ecclesiæ notas : ergo illa sola est evidenter credibilis. Major est evidens. Essentia enim per proprietates dignoscitur; ad essentiam autem Ecclesiæ pertinet veritas, cum sit vere fidelium congregatio : igitur ad veritatem illam dignoscendam omnino vestigandæ sunt proprietates veræ Ecclesiæ, quas Patres tradiderunt. Minor autem ut probetur, observandum est, non exigi ad rationem notæ Ecclesiæ, ut ab exordio nascentis Ecclesiæ convenerit; sed sat est ut ei competat eo in statu, quem habet post prædicatum ab Apostolis Evangelium. Nam, sicut fuerunt quædam nascentis Ecclesiæ signa, ut visibilis Spiritus sancti descensus, aliorumque stupendorum miraculorum concursus, quibus tunc indigitanda erat : sic, formato Ecclesiæ corpore, et per orbem terrarum propagato, necessaria sunt alia indicia, quibus vera demonstretur Ecclesia Christi depositi intemerata custos, et a synagogis satanæ, ac conventiculis errantium discernatur; modo tamen hujusmodi characteres in Scripturæ, Patrumque monimentis fundentur. Si enim ipsæ sacræ Litteræ, Patrumque concors sententia eas notas designent, quibus Ecclesia post Evangelium disseminata significetur; nullus nisi hæreticus Ecclesiam illam ejurabit, quam legitimis veræ Ecclesiæ tesseris insignitam esse constiterit : quod statim conficiam juxta illud Augustini lib. *de unit. Eccl.* cap. 3 : « Nolo humanis documentis, sed divinis oraculis sanctam Ecclesiam demonstrari. » Minor ergo probanda est. Et primo occurrit quadruplex illa nota quam exigit concilium Nicænum in celebratissimo illo Symbolo, his verbis : « Et unam, sanctam, Catholicam, et Apostolicam Ecclesiam. »

Unitas Ecclesiæ Romanæ.

Nota veræ Ecclesiæ est unitas, quam colligunt Patres ex illo Cant. VI : *Una est columba mea;* et disserte traditur Joan. VI : *Fiet unum ovile, et unus Pastor;* et I. Cor. X : *Unum corpus multi sumus;* et Eph. IV : *Unum corpus, et unus spiritus; una fides, unum baptisma; unus Deus, et unus Pater omnium.* De qua unitate Cyprianus et Augustinus specialibus opusculis egregie scripserunt. Atqui sola Ecclesia Romana habet hanc perfectam unitatem, quæ non consistit solum in consensu actuali ejusdem doctrinæ nullus enim est hæreticorum cœtus tam exiguus, cujus sectarii in aliquod unum errorum fœdus non conspirent, sed in hoc, quod habeatur una certa ratio ad retinendam doctrinæ concordiam accommodata, et divisionum schismata præcavenda. Quæ quidem ratio in sola Ecclesia Romana invenitur. Nam hæc societas non solum eumdem Deum et Filium ejus Christum Dominum confitetur, ad eamdem beatitudinem suspirat, eisdem legibus, ritibus, Sacramentis Deo servit, idem sacrificium Deo offert : sed etiam habet modum retinendæ unitatis peropportunum et necessarium, nimirum idem caput visibile (a quo corporis unitas pendet) Romanum Pontificem, Christi Vicarium, ejus-

dem Ecclesiæ supremum Rectorem, Pastorem et Hierarcham : cui obedientes ab hæreticis, et schismaticis secernuntur.

Ergo Ecclesia Romana habet primam Ecclesiæ proprietatem, qua, ut ait Cypr. lib. 4. epist. 10, fit « plebs Sacerdoti adunata, et pastori suo grex adhærens. Non aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod Sacerdoti Dei non obtemperatur; nec unus in Ecclesia ad tempus Sacerdos, et ad tempus Judex vice Christi cogitatur.

Confirmatur. Ecclesia debet esse corpus recte ordinatum; nam « quæ a Deo sunt, ordinata sunt ». Hac de causa Ecclesia, Cant. VI, dicitur *Castrorum acies ordinata.* Quæ ordinatio consistit in perpetua Pastorum et Doctorum sibi succedentium serie, qua cessante, unitatem Ecclesiæ perire necesse est; quomodo enim monarchia uni familiæ erit addicta, nisi legitimorum hæredum successio intercedat? Unitas Ecclesiæ inimica est confusionis; nisi autem sit perennis verorum Pastorum successio, Babylonica confusio, Cymeriæque tenebræ Ecclesiam susque deque mixtam offundent, eruntque fideles sicut parvuli fluctuantes, omni vento doctrinæ circumlati.

Atqui sola Ecclesia Romana hanc habet continuatam Pastorum seriem; nam a D. Petro usque ad Clementem IX, qui Ecclesiæ clavo jam astat, Pontifices sibi succedentes enumerat : quod sane de aliis sectis dici nequit. Nam, ut recte ait Tertul. lib. *de Præscr.*, « edant origines suarum Ecclesiarum, evolvant ordinem Episcoporum ita per successionem ab initio decurrentium, ut primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseverarit, auctorem habuerit, vel antecessorem. » Certe de Luthero, Calvino, aliisque sectariorum signiferis merito dici potest, esse « filios sine patre, discipulos sine magistro, qui a se nasci voluerunt », ut de hæreticis sui ævi dicebat Optatus Milevitanus.

Ergo sola Ecclesia Romana habet perfectam unitatem entis successivi, ob continentem et nunquam interruptam Pastorum perpetuo sibi succedentium seriem. Unde merito Catholicus quisque usurpare potest illud Augustini contra Epistolam fundam. c. 4 : « Tenet me in Ecclesia Catholica ab ipsa sede Apostoli, cui pascendas oves suas Dominus commendavit, usque ad præsentem Episcopum successio Sacerdotum. » Quod prosequitur idem Pater epist. 165, ubi omnes Pontifices usque ad Anastasium recenset.

Sanctitas Ecclesiæ Romanæ.

Ex hoc secundo veræ Ecclesiæ charactere sic argumentor. Veræ Ecclesiæ nota est sanctitas; nam fidelium cœtus dicitur I. Pet. II, *Gens sancta.* Vocatur autem Ecclesia sancta, non quod omnia ejus membra a peccato immunia sint; nam Regnum Cœlorum, quo, teste Gregorio, præsens Ecclesia intelligitur, virginibus fatuis, sicut et prudentibus constat : in agro Dominico cum frumento palcæ permixtæ sunt, et aurea vasa ligneis et fictilibus interposita. Ipsos Ecclesiæ Angelos, id est, Episcopos, ad pœnitentiam Joannes Apocal. II. et III. cohortatur; et in Ecclesia Corinthiorum ferbuisse contentiones, excitata jurgia, patrata flagitia ipsis gentibus execrabilia, Apostolus I. Cor. I. memorat; et tamen eorum societatem sanctam esse agnoscit ibidem et prædicat. Certe, cum Ecclesia pro suis ægris et infirmis Sacramentorum remedia paret, et spiritualium medicorum copiam ministret, planum est, non ideo sanctam debere nominari, quod membris constet illibatis, nec ullo peccatorum inquinatis fermento; alias nullus esset hæreseon finis, sed interminabilium litium materia : unicuique enim Ecclesiæ Judices recusare in promptu esset, si alter alteri posset objicere : Tu non es de Ecclesia, a qua propter peccata exulas.

Sancta ergo dicitur Ecclesia, tum propter doctrinæ puritatem; *lex enim Domini immaculata.* Tum propter sanctitatis efficientiam; illud enim dicitur sanctum, quod efficit Sanctos : unde lex Domini dicitur *convertens animas.* Tum propter institutarum cæremoniarum, quibus Deo cultum et decoram laudationem offert, sanctimoniam. Atqui sola Ecclesia Romana his omnibus de causis sancta est; quid enim purius sacris illis decretis Pontificiis, vel in conciliis editis, quibus ad omnia pietatis officia instruimur? in sola etiam Ecclesia Romana Evangelicæ perfectionis consilia ad praxim reducuntur, ut statim ponderabimus. Nihil etiam augustius ea sacrorum rituum majestate, sive ad excitandam pietatem, sive ad profundæ reverentiæ sensum concipiendum esse potest, ut serio attenteque considerans intelliget; si

tamen dono pietatis, et intellectus præventus sit.

Confirmatur et illustratur. Illa Religio bona est, quæ homines bonos efficit; illa melior, quæ meliores instituit; illa optima, quæ optimos informat et imbuit : sicut melior est nauclerus, qui regendi navigii peritior; melior item medicus, qui infirmitatibus salubrius opitulatur. Atqui Ecclesia Romana non solum sanctissimis legibus a Christo fundata, et a Patribus vallata est; sed etiam multos protulit Sanctos in terris non minus fulgentes, quam in cœlo coruscent astra, ut ex gestis Sanctorum nulla unquam oblivione delendis patet. Annales Ecclesiæ referti sunt viris eremi cultoribus, angelicam in terris vitam ducentibus; innumerabilibus zelantissimorum episcoporum, sacerdotum, monachorum, et virginum choris, in quibus Deus plane mirabilis est. Sed hæc passim obvia lubens prætermitto : ad viciniora, quibus magis movemur, accedamus.

In hoc ipso quoque sæculo, quantumvis collapsa sit disciplina, tamen quia spiritus Ecclesiæ fixus, immobilis et immortalis est, nec ullam temporum decursu pati labem, ullam mutationem potest, summo Dei beneficio videmus plures cives Sanctorum, domesticos Dei, pietatis sinceros æmulatores. Cernimus permultos Ecclesiastico spiritu plenos, qui divinos canones conciliorum, Pontificum, « spiritu Dei conditos, et totius orbis reverentia consecratos, » ut loquitur S. Leo ep. 84, in intimo spiritu insculptos gerunt, ad quos vitam suam pro virili exigunt; et dum præ temporum difficultatibus impediuntur, dolent et ingemiscunt. Nec sacras illas regulas, tanquam Lacedæmoniorum, aut Atheniensium pridem exoletas otiose spectant, sed tanquam cœlestia instituta, nulla unquam corruptela minuenda venerantur, et probant. Hinc omnibus studiis has leges instaurandas curant, conculcatas renovant, collabentes retinent, vigentes tota contentione custodiunt. Cernimus quoque, et manibus nostris contrectamus in quam plurimis utriusque sexus cœnobiis personas in sæculo nobiles, ingenio pollentes, complexione debiles, amore Christi parvulos factos, mundo mortuos, orationibus instare, in vigiliis pernoctare, corpus macerare, virginitatem servare. Cernimus e sæcularibus nonnullos a peccatis et vitiis, in quibus computruerunt, tanquam jumenta in stercore suo, exire viriliter, convalescere de infirmitate, fortes fieri in bello, et Deo tangente cor hominum, evadere novas creaturas, atque in novitate vitæ ambulare, mutatione dexteræ Excelsi.

Negabunt hæc forsan hæretici, sed hæc quæstio cum sit facti, non juris, melius deciditur oculis quam argumentis. Itaque, si infideles omnibus historiis, etiam modernissimis, fidem detrectent; si dubitent de sanctitate Caroli Borromæi, Francisci Salesii, Xaverii Indiarum Apostoli, Rosæ Peruanæ, aliorumque recenter in album Sanctorum ascriptorum, quorum prodigia præcedente sæculo inclinante, et isto inchoante orbis sub cœlo totus miratus est; si tam accurate inquisitis eorum factis, aut miraculis, necnon judicibus in negotio canonizationum omnia penitissime ad intimas usque fibras mature discutientibus fidem negent, hoc hæreticis gratis concedamus, quamvis cæteroquin contra rationem pugnet tam sollicitas studiosorum hominum curas aspernari; si enim tantæ diligentiæ non creditur, nulli narrationi assensus præbendus erit : sed hoc iterum toleremus, et eorum obstinationi concedamus. Saltem, amabo, non consultoribus perquam attentis, non gravissimis, et locupletissimis testibus, sed oculis suis credant.

Nolo autem hæreticos Galliarum fines transgredi, parco peregrinationi, intra terminos suos commorentur, et post horrendas a patribus suis illatas clades, post strages urbium, post Monasteria ab his reformatis deformata, depopulatas Ecclesias, vastata, et diruta templa, adhuc videre poterunt Sanctos non defecisse.

Vadant ergo ad magnam Chartusiam, et nisi claudant oculos, cernent quod nos videmus, vel Angelos in carne hospitantes, vel homines Angelicum spiritum habentes, et si oculis non credunt, adhibeant quatuor alios sensus. Gustent abstinentiam a carnibus perpetuam, jejunia septem mensium abhinc sex sæculis nulla temporum injuria, nullis molliculorum artificiis violata. Audiant Dei laudum divinum concentum, quas diu noctuque inter hyemis inclementis, et ferme continuæ algores summo Deo persolvunt. Tangant lecti duritiem, palearum stramen, asperum cilicii indusium. Subodorentur suavissimum virtutum omnium, veluti totidem florum, spiritum, quibus inculta, horridaque eremus suffunditur; et percipient altum silentium omni lingua disertius ad emollien-

dam cordis duritiem; solitudinem inviolatam; modestiam humana majorem; caritatem, quæ est vinculum perfectionis, erga Deum ferventissimam, erga proximum effusissimam; cujus probatio est illa exhibitio hospitalitatis, qua omnes adventantes absque personarum receptione tecto, mensaque amantissime excipiunt.

Quod si locum horroris et vastæ solitudinis adire delicati pertimescunt, vadant ad cœnobia quæcumque, in quibus vigeat strictior disciplina, qualia sunt monasteria Patrum Benedictinorum Congregationis S. Mauri, Cistercensium, vulgo *Abstinentium*, opera clarissimi Abbatis *de Prières* restaurata, inter quæ velut inter astra sol refulget Abbatia dicta *de la Trappe*, circa fines diœcesis Carnotensis, in qua sub moderamine Abbatis *de Rancé*, Cistercienses non solum regulam ad litteram observant, sed ipsum modum vivendi divi Bernardi incredibili fervore æmulantur. Sed quid dicam de quatuor Mendicantibus, reformatis tamen, nimirum Capucinis, et Recollectis, Augustinianis, Carmelitanis Excalceatis, et nostris Dominicanis, opera R. P. Sebastiani Michaelis sanctæ memoriæ instauratis? Quid de aliis religiosissimis Societatibus et Congregationibus? quid de sacris Virginibus Sanctimonialibus, tam teneris simul, et tam austeris, quales sunt Carmelitanæ, Clarinæ, et Dominicanæ reformatæ? Certe nihil aliud occurrit quam exclamatio illa Bernardi ser. 1. *in Dedicatione*: « Mirabilis plane Deus in Sanctis suis, non modo in cœlestibus, sed etiam in terrenis: utrobique Sanctos habet, et in utrisque mirabilis est; illos quidem beatificans, istos sanctificans. Quod majus miraculum, quando tot juvenes, tot adolescentes, tot nobiles, universi denique, quos hic video, velut in carcere aperto tenentur sine vinculis, solo Dei timore confixi; quod in tanta perseverant afflictione pœnitentiæ, ultra virtutem humanam, supra naturam, contra consuetudinem? Ipsi, credo, videtis quanta jam possemus invenire miracula, si perscrutari sigillatim liceret singulorum exitum de Ægypto, et deserti viam, id est abrenunciationem sæculi, introitum monasterii, in monasterio conversationem. »

Dies me citius defecerit, quam ea, quæ etiam in hoc sæculo nequam in multis sanctissimis viris præclara extiterunt, vel minima saltem parte perstringam. In gratiam tamen, et consolationem Catholici lectoris nonnulla ex innumeris exempla proferam. Imprimis in statu Ecclesiastico quis Episcopo Massiliensi Joanni Baptistæ Gault valeat anteferri; in quo multa adeo præclara, adeo singularia extitisse, Massilienses, qui viderunt, narrant? Sed Illustrissimi Alani de Soliniac, Cadurcensis episcopi (a quo ipse sacro Confirmationis oleo puer inunctus sum) sanctimoniam quis vidit, et veritate coactus non dixit, in ipso primitivæ Ecclesiæ Antistitum vitæ rationem enituisse? Nam per viginti circiter annos Episcopatus orationi mentali quinque horas quotidie vacabat; a carnibus, piscibus et ovis abstinuit, solis leguminibus, herbisque inconditis contentus, libertatis Ecclesiasticæ intrepidus propugnator, in Diœcesi peragranda continuus, pater pauperum, Canonicorum Regularium, vulgo *de Chancelade*, restaurator, virtutum omnium compendium, et signorum (ut dicitur in ejus vita nuper scripta) patrator.

Mitto præclaras res gestas P. de Gondran, secundi Præpositi Generalis Oratorii; aliorumque plurimorum, quos hæc Congregatio quotidie suppeditat pietatis viva simulacra. Mitto innumerabiles Patrum Missionariorum fructus, et bonos in Christo odores. Mitto Seminariorum Clericorum ordinatissimam disciplinam, eam præcipue, quæ in Parisiensi S. Lazari, et S. Sulpitii servatur. Mitto mirabilem et plane Apostolicam Appamiensis Diœcesis formam; ibi enim Sacerdotes ad sacrorum Canonum formam mores exigunt suos. Cujus rei ego ex visu testimonium præbeo.

Sed quid dicam de hujus disciplinæ instaurare Episcopo? Plura scriberem testis oculatus, nisi scriptum esset: *Ne laudaveris hominem in vita sua; nec est secura laudatio, nisi post mortem.* Sed prætermittere non possum quod oculis omnium patet. Vidi in Appamiensi civitate episcopum divitem sine avaritia, redditus omnes pauperibus erogantem, singulos infirmos visitantem, sine serico simpliciter vestitum, sine curru ambulantem, sine tapetibus, sine vasis argenteis, et ferme sine servis. Vidi Episcopum persæpe prædicantem, orationi mentali cum tota familia præfixis horis vacantem, nunquam sine sacra lectione comedentem. Vidi Episcopum gravi dolore perculsum quod tam necessaria Ecclesiasticæ disciplinæ præcepta passim conculcentur; optantem, ut instauratur; curantem, ut vigentia sedulo

teneantur, moderante tamen singulari prudentia ; et pro reformanda Cathedrali sua Ecclesia (quæ Regularibus Canonicis constat) nulli labori, nullis vigiliis, nullis humanis respectibus parcentem. Vidi Episcopum omnibus præ humilitate inclinatum ; de summo vero Pontifice tam reverenter sentientem, ut nullum agnoverim novitium Magistro suo obsequentiorem. Hæc et alia plura vidi, majora autem audivi, quæ condonans pudori viri humillimi, silentio prætereo : ei solam perseverantiam desidero. Multa similia dicuntur de aliis nonnullis diœcesibus, sed ea solum, quæ vidimus, testari voluimus.

In statu vero regulari, tam virorum, quam mulierum, nulla est religio reformata, quæ plures non prodat. Et quidem omissis illis, qui non ita pridem grassante lue ægris inservientes mortem obierunt ; prætermissis etiam modernis regularis observantiæ restitutoribus ; unum tamen præterire non possum, religioni quidem Dominicanæ gloriosum, sed compertum et manifestum. Reverendum P. Antonium Cuveum intelligo, qui paucis cum sociis totam Gallorum Provinciam illustrat, nec est qui se abscondat a calore ejus. Videre est hominem Parisiis oriundum, subindeque fluxæ et delicatæ complexionis, oppida Provinciæ illi contermina pedibus peragrare, verbo Dei reficere, exemplis permovere, confessiones excipere, in missionibus insistere, et post exantlatos Apostolicæ vitæ labores, sæpe pane et aqua cruda contentum, ad novos labores semper vegetum, semper alacrem, nunquam fessum ; inter varias persecutiones (ut fert stylus divinus erga Sanctos) vultu semper hilarem, in oratione continuum, in austera vivendi ratione sibi fere crudelem. Hoc testantur omnes quotquot viderunt, et probabile non est omnes falli. Huic solum desiderandum videtur, ut in suis Conventibus communem Ordinis strictam observantiam custodiat, nec in mandatis Patrum nostrorum cupiat nimis : nam peccata fervoris etsi aliqui laudent, in hoc non laudo, licet fatear esse venialia.

Denique in statu sæculari longum fuerit flores Christianorum et orthodoxorum intra sæculi procellas degentium vel summa manu decerpere, unde eos dimitto : unicum ex innumeris seligo novissimum, et juxta notissimum, Serenissimum Principem Conteum, modernum Occitaniæ Proregem, quem universa Galliarum facies demirata est. Nam si nobilitas facit auctoritatem, quid clarius regiæ stirpis Principe ? Si ingenii præstantia et scientiæ eruditio, quis hoc Principe doctior, vel in divinis, humanisque facultatibus exercitatior ? Si pietas, et morum integritas, contrahendæ sunt hic habenæ, nec texenda historia : interrogandi sunt omnes Occitani, et uno ore contestabuntur, suspexisse se Judicem æquissimum, pauperum, et miserorum parentem, S. Ludovici æmulatorem. Sed et opera ab ipso typis mundata, alterum de officiis Magnatum, alterum contra comœdias, testimonium perhibent de ipso, suntque solidæ pietatis et reconditæ eruditionis monimenta immortalitate dignissima.

Ex his speciminibus liquere puto, merito sanctitatem Ecclesiæ Romanæ asserendam esse. Innumera alia proferri possent omnibus patentia, absque eo quod intrinsecus latet : sed has paucas spicas ex ampla messe carpsisse sat sit, ne plus justo hujus dissertationis moles excrescat.

Sola Ecclesia Romana Catholica, sola Apostolica.

Ex tertia quoque nota sic discurro : Vera Ecclesia debet esse Catholica, seu universalis, a solis ortu usque ad occasum unius fidei splendore diffusa, juxta illud Psalm. VIII : *In omnem terram exivit sonus eorum.* Neque enim ut in humanis rebuspublicis (inquit Catechismus Romanus) aut hæreticorum conventibus, unius tantum regni terminis, aut uno hominum genere Ecclesia diffinita est ; verum omnes homines, sive illi Barbari sint, sive Scythæ ; sive servi, sive liberi, caritatis sinu complectitur. Unde Scriptum est : *Redemisti nos, Domine, in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione et fecisti nos Deo nostro regnum.*

Atqui sola Ecclesia Romana vere Catholica est, et per totum terrarum orbem diffusa : nulla siquidem est natio tam barbara, nullus sinus tam latens, ad quem non pervenerit, et quidem prima. Qua in re notandum est, quod cum aliqua provincia, vel natio infidelis Christo asciscenda est, illi semper Catholici Christianæ doctrinæ radios effundunt, soli Romani Pontifices de salute omnium solliciti, verique illius Vicarii, qui pro omnibus mortuus est, ad plantandam fidem, et excolenda novalia, viros Apostolicos ab initio Christiani orbis semper miserunt, et mittunt quotidie ad Indos, Eoos, atque Occi-

duos, Brasilios, Æthiopes, Afros, Canadenses, Hutonos, Iloquenses, aliosque ab orbe nostro remotissimos, apud quos viri Catholici impigre laborantes, nullos defugiunt labores, sanguinem etiam non raro profundunt : in quorum postea messem falcem mittentes hæretici, tritico lolium, et zizaniam intermiscent. Unde præclare Tertul. lib. *de Præscript.* : « Negotium est hæreticis non Ethnicos convertendi, sed nostros evertendi : hanc magis gloriam captant, si stantibus ruinam, non si jacentibus elevationem operentur. Apostoli de mortuis vivos suscitabant ; isti de vivis mortuos faciunt.

Ergo sola Romana Ecclesia est vera, quia, ut recte ait August. lib. *de unit Eccles.* c. 3 : « Singulæ hæreses in multis gentibus, ubi Ecclesia Catholica est, non inveniuntur : hæc autem quæ ubique est, etiam ubi illæ sunt, invenitur. » Sola vera est, quia ea dogmata tradit, quæ per Orthodoxos in omni loco et tempore constanter credidit, et docuit : nam, ut bene ait Vincentius Lirinens. in *Commonit.* : « Ea Ecclesia Catholica est, ad quam non una natio, non unus angulus, sed magis multitudo convertitur. Id teneamus quod ubique, quod semper, quod uniformiter ab omnibus creditur : quidquid vero ab aliquo deinceps uno præter omnes, vel contra omnes novum, et inauditum dici senserit, id non ad religionem, sed ad tentationem potius intelligat pertinere. »

Ex quarto demum charactere sic argumentari licet : Vera Ecclesia debet esse Apostolica, id est ab Apostolis derivata : qua de causa Apostoli a Paulo, et Joanne *Fundamenta* dicta sunt, Ephes. II : *Superædificati super fundamentum Apostolorum*, et Apocal. XXI : *Murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni*. Quæ intelligenda sunt de fundamentis secundariis innixis primo fundamento Christo ; nam, ut dicitur I. Cor. III, *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christi, Jesus*. Hac de causa Veritas Joan. XVII. rogabat Patrem pro eis, qui per Apostolorum verbum erant in se credituri ; aperte innuens, eos duntaxat ad veram Ecclesiam pertinere, quam constaret ab Apostolis propagatam.

Atqui sola Ecclesia Romana est vere Apostolica, seu ab Apostolis perenni successione et nunquam interrupta temporum serie ad nos usque deducta. Nec ullos agnoscit auctores, satores, fundatores præter Apostolos. Habent Calvinistæ fidei suæ parentem Calvinum ; agnoscunt Lutheriani Lutherum denique cuique hæresi proprius assignatur architectus. Nobis autem nullus præter Christum fidei auctor est. Certe cum ipsi Sectarii ultro fateantur Ecclesiam Romanam fuisse veram Christi sponsam, ab Apostolo etiam Rom. I. ob integritatem fidei eximie laudatam, a Patribus primorum sæculorum magnifice commendatam, veluti asylum fidei, portum salutis errorum dignoscendorum lydium lapidem, judicandorum magistram ; iterum atque iterum peto ab illis, quisnam sit primus ejusdem doctrinæ corruptor, vel adulterator? quonam sæculo, anno? quonam imperante, et regnante invecta corruptela ; a quibus legitimis judicibus judicata, et damnata defectio, et proscriptus error irrepens ? Denotent, quæso, quandonam fidem, quæ Paulo gratulante in universo mundo annuntiabatur, Roma perdidit? quo tempore, quo Pontifice? qua arte, cujus industria? qua via ? qua potentia? quibus initiis? quibus incrementis? quibus auxiliis urbem, et orbem Religio illa pervasit, quæ ante Lutherum sola erat Christiana? quæ voces, quæ seditionum turbæ, quæ Orthodoxorum episcoporum concilia tantam doctrinæ mutationem damnavere?

Estne credibile orbem sub cœlo totum veluti profundo lethargo laborantem vel obrutuisse, vel obmutuisse, dum caput orbis Roma nova dogmata cuderet, nova Sacramenta adinveniret. Turbarunt quidem jam pridem Ecclesiæ pacem hæresum furiæ diversæ : Arianorum, v. g., venenum non portiunculam quamdam, sed pene mundum totum contaminavit, adeo ut prope innumeris Episcopis partim vi, partim fraude deceptis, caligo quædam mentibus offunderetur. Tunc non solum domus et urbes, sed etiam provinciæ et nationes, universum denique Romanum imperium emotum est, omnia susque deque mixta, atque vexata, et privata, et publica, et sacra, et profana. Sed illis sese statim Catholici omnes opposuere, quos a defensione fidei majorum vis nulla, depulit, non minæ, non blandimenta ; non vita, non mors deterrere unquam potuerunt. Idem fidei zelus in aliis Sanctis efferbuit, dum sæva repentinæ hæreseos tempestas navim Petri perculit.

At vero contra Ecclesiæ Romanæ lapsum doctrinæ quis Sanctorum scripsit? quis historicus, vel Latinus, vel Græcus ; vel citimus,

vel remotus, Ecclesiæ illius apostasiam enarravit? Si jam Papa, vel Episcopus quidam novos ritus Apostolicæ traditioni adversos introducere satageret, v. g., circumcisionem, profecto id non fieret consentiente, vel dissimulante toto orbe; et multo minus mos ille antichristianus per totum orbem sine alicujus advertentia propagaretur. Foret sine dubio, foret aliquis, qui Deo excitante novitati opponeret vetustatem, et tantam præsumptionem scriptis mandaret. Nisi dicatur (quod impium est) Deum nolle illi Ecclesiæ providere, pro qua fudit sanguinem suum. Et tamen non verentur sectarii prædicare Ecclesiam Romanam ante Lutheri adventum orbem corrupisse universum, cunctis oscitantibus et dormitantibus, imo consentientibus et applaudentibus. Quis boni judicii compos credat? quis nisi mentis inops non detestetur?

Ergo vel nulla in orbe terrarum exstat congregatio Christianorum, in qua incorrupta perseveret doctrina Apostolorum (quod effutire nequit nisi Judæus et atheus) vel ea sola est, quam Ecclesia Romana custodivit. Unde Lutherus, Calvinus, aliique filii iniquitatis passim fatentur, doctrinam Ecclesiæ Romanæ, quam aggrediuntur, ex veterum Patrum fontibus derivari. Idque aperte Centuratiores Magdeburgenses confitentur, qui propterea singulis quibusque centuriis in Patribus quosdam nævos admittunt, quia nimirum Ecclesiæ Romanæ articulis controversis suffragantur. Quasi vero carpendorum Patrum auctoritas his credita sit præsumptoribus? Certe non minus imprudenter se gesserunt, quam se gereret reus, qui nullum innocentiæ suæ testem locupletem inveniens, laboraret tamen plurimum in testibus accersendis, qui contra se dicerent, quibus nihil aliud responderet, nisi tantam nubem testium decipi et errare.

Reflexio et apostrophe ad hæreticos.

Calvinistam alloquor, et Lutheranum compello, eis salutem optans, quibus *Ave* dicere vetor. Audi, quisquis sis, et si præcedentibus rationibus non moveare, ad veræ Ecclesiæ sinum te invitet ipsum Catholicæ nomen, tibi confidenter oppono quod ab Augustino veridice prolatum est lib. *contra Epist. fund.* cap. 4 : « Tenet me in Ecclesia ipsum Catholicæ nomen, quod non sine causa inter tam multas hæreses sic ista Ecclesia obtinuit, ut cum omnes hæretici se Catholicos dici velint, quærenti tamen peregrino alicui, ubi ad Catholicam conveniatur, nullus hæreticorum vel basilicam suam, vel domum audeat ostendere. » Quam ingens consolatio mihi est! ut sicut Christiani nomine a Paganis et Judæis, sic Catholici cognomine a sectariis quibuscumque discernar. « Ne æstues, frater (inquit apposite Pacianus epist. 1.) Christiani mihi nomen est, Catholicus vero cognomen : illud me nuncupat, istud ostendit : hoc probor, inde significor. » Si prior tempore potior sit jure, meliorque sit conditio possidentis, ut jura inculcant, certe melior est Ecclesiæ meæ ab antiquo possidentis, quam tuæ noviter supervenientis. Attende, quæso, has vividas Tertul. lib. *de Præscr.* c. 37. interrogationes : « Qui estis? quando, et unde venistis? quid in meo agitis, non mei? quo denique, Marcion (Luthere, Calvine) jure sylvam meam cædis? qua licentia fontes meos transvertis? qua potestate limites meos commoves! mea est possessio, quid hic cæteri ad voluntatem vestram seminatis, et pascitis? mea est possessio, olim possideo, prior possideo, habeo origines firmas ab ipsis auctoribus, quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum, sicut caverunt testamento suo, sicut fideicommiserunt, sicut adjuraverunt, ita teneo. Vos certe exhæredaverunt semper, et abdicaverunt ut extraneos, ut inimicos. »

SPECULATIO III.

Quintuplex insuper est evidentis credibilitatis Ecclesiæ Catholicæ et Romanæ ratio.

Tres priores affert Vincentius Lirinensis in suo aureo *Commonitorio contra novitatem*, nimirum antiquitatem, universitatem, consensionem, quibus alias duas adjicio, firmitatem, et visibilitatem.

Antiquitas Ecclesiæ Romanæ.

Ex antiquitate sic argumentor : Germana puræ et orthodoxæ doctrinæ nota est antiquitas : dicitur enim Deuteron. XXXI : *Interroga patres tuos, et dicent tibi; seniores tuos, et annuntiabunt tibi;* et Job. IV : *Interroga generationem pristinam, et diligenter investiga Patrum memoriam;* et I. Timot. VI : *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates.* Quibus verbis omnium

hæreseon sceleratæ novitates velut quodam spiritali gladio sæpe truncatæ, semper truncandæ sunt. Ea sic illustrat Vincentius Lirinensis laudatus cap. 27 : « *O!* Exclamatio ista et præscientiæ est pariter et caritatis ; prævidebat enim futuros, quos etiam prædolebat errores. Quid est depositum? Id, quod tibi creditum est, non quod a te inventum ; quod accepisti, non quod excogitasti ; rem non ingenii, sed doctrinæ ; non usurpationis privatæ, sed publicæ traditionis ; rem ad te perductam, non a te prolatam, in qua non auctor debes esse, sed custos ; non institutor, sed sectator ; non ducens, sed sequens ; quod tibi creditum est hoc, penes te maneat, hoc a te tradatur. Aurum accepisti, aurum redde : nolo mihi pro aliis alia subjicias ; nolo pro auro aut impudenter plumbum, aut fraudulenter æramenta supponas ; nolo auri speciem, sed naturam plane : eadem, quæ didicisti, ita doce, ut cum dicas nove, non dicas nova. »

Custodi, propter fures, propter inimicos, ne dormientibus hominibus superseminent zizania super illud tritici bonum semen, quod seminaverat Filius hominis in agro suo. *Devitans*, quomodo, et quo studio? Devita quasi viperam, quasi scorpionem, quasi basiliscum; ne te non solum tactu, sed etiam visu, afflatuque percutiant. *Devitans*, id est, nec cibum sume, noli recipere in domum, nec ave dixeris ei, qui hanc doctrinam non affert, quæ una et eadem per singulas ætatum successiones incorrupta veritatis traditione mansit, usque in sæcula sine fine mansura. *Profanas*, quid hoc est? quæ nihil habent sacri, nihil religiosi, sed ad omnia scelera viam aperiunt. *Vocum*, id est non tantum dogmatum, rerum, sententiarum vetustati contrariarum, sed a novarum vocum adinventionibus periculosis abhorre. *Novitates*, quia, ut aiebat S. Xystus in epistola *ad Episcopos Antioch.*, « nihil ultra liceat novitati, quia nihil addi convenit vetustati. Perspicua majorum fides nulla cœni permixtione turbetur. » Cui consonat præclara illa Cœlestini Papæ sententia ad eodem Vincentio memorata : « Desinat novitas incessere vetustatem. » Hanc venerandam antiquitatis canitiem Patres omnes venerati sunt, et vetustatis trutina omnes omnino controversias appenderunt. Nec eis unquam placuit, aliud posteris credendum decernere, nisi quod sacrata, sibique in Christo consentiens veterum tenuisset antiquitas.

Et ratio est, quia, cum omne mendacium sit corruptio veri, necessum est verum præcedere falsum : ac proinde, ut recte arguit Tertul. *contra Marcion.* illud est verius, quod prius ; illud vero falsum, quod posterius. Quæ ratio ut penetretur, et simul præoccupentur omnes hæreticorum instantiæ, sciendum est, nos non intendere solam antiquitatem esse signum veritatis ; nam et Judaismus antiquitate gloriatur, et Mahumetismus jam ad millesimum annum infeliciter inolescit. Sed contendimus vetustatem cum eorum doctrina copulatam, qui fuerunt veri ministri sermonis, esse germanam orthodoxæ doctrinæ notam, quæ veram Ecclesiam a falsa, sacram Religionem a sectis profanis discernat. Antiquitas autem Judaica, vel Turcica longe distat ab illa : nam antiquitas Judæorum testimonium contra ipsos perhibet, cum in eorum libris prænuntietur Messias venturus, quem recipere noluerunt. Turcarum vero vetustas tot impietatibus respersa, lumini etiam naturali injuria, non est continuata, sed evidenter dissentanea doctrinæ eorum, qui fuerunt ministri sermonis, nempe Christi et Apostolorum ejus, ut ipsimet fatentur. Et idem dicendum est de Paganismo, licet pervetusto ; quia illum præcessit veritas, nimirum verus Dei cultus per Adamum et multos deinceps exhibitus, qui non simulacris, sed Deo vivo servierunt.

Atqui fides Romanæ Ecclesiæ hac sacræ antiquitatis tessera singulariter insignitur. Nam ei nihil magis cordi impressum, et consignatum Patrum antiquorum inviolabili observantia est : omnes siquidem de fide quæstiones, et de moribus controversias ad veterum Patrum et conciliorum amussim exigit, et ut præcipitur Hier. VI : *Interrogat de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulat in ea.* Cujus erga sacram antiquitatem sinceri amoris luculentum specimen tradit Trid. sess. 4 : « Præterea ad coercenda petulantia ingenia, decernit ut nemo suæ prudentiæ innixus in rebus fidei et morum ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentium, sacram doctrinam ad suos sensus detorquens contra unanimem consensum Patrum ipsam Scripturam sacram interpretari audeat. » Quod etiam Ecclesiæ Romanæ genium apparet in religioso cultu, quo sanctos Patres semper prosecuta est : nam eorum testimoniis defert, pugnantes sententias conciliat, et, ut ait Bernard. epist. 77,

« non quærimus pugnas verborum ; novitates quoque vocum juxta Apostolicam doctrinam evitamus ; Patrum tantum opponimus sententias, ac verba proferimus, et non nostra ; nec enim sapientiores sumus quam Patres nostri. »

Ergo Ecclesia Romana habet veram Ecclesiæ Catholicæ notam. Nam, ut dixit præfatus Lirinensis cap. 33, « Catholicorum hoc fere proprium deposita sanctorum Patrum, et commissa servare ; damnare profanas novitates : et sicut dixit, et iterum prædixit Apostolus, si quis annunciaverit præter quam quod acceptum est, anathema sit. »

Universitas Ecclesiæ Romanæ.

Ex secundo charactere a Vincentio adducto sic proceditur. Veræ Ecclesiæ convenit amor universitatis non solum temporis, quæ non differt ab antiquitate, sed etiam gentium et locorum, ut diximus supra, explicantes notam Catholicitatis. Nec omnino actum agimus in præsenti, nam per universitatem intelligimus hic amorem ipsius universitatis. Supra quidem ostendimus, Ecclesiam esse catholicam et universalem ; hic intendimus eam semper universitatem amasse, semper amare. Quo amore arsisse semper veram Ecclesiam, patet ex eo, quod non aliter schismata orta sunt, nisi cum relicta universitate, in diversa factionum studia homines abrepti sunt. Hæretici vero ab illa universitate semper recedere student, singularitatum amantes. Unde sic eos loquentes inducit Lirinensis : « Audias quosdam dicere : Venite, o insipientes et miseri, qui Catholici vocitamini, et discite fidem veram, quam præter nos nullus intelligit, quæ multis ante sæculis latuit, nuper vero revelata, et ostensa est ; sed discite furtim, atque secretim ; delectabit enim vos : et item cum didiceritis, latenter, docete ne mundus audiat, ne Ecclesia sciat ; paucis namque concessum est tanti mysterii capere secretum. » Hoc modo Petrus Abailardus, teste Bernardo epistola 190, Ecclesiasticorum Doctorum unam omnium sententiam spernens gloriabatur se habere meliorem, non veritus contra præceptum sapientis transgredi terminos antiquos, quos posuerunt Patres nostri. Hoc modo alii hæretici loquentes mendacium, de suo locuti sunt, aquas furtivas etp anes absconditos apponentes.

Atqui Ecclesia Romana universitatis amantissima est, ideo in gravioribus dissidiis tot et tanta, tamque numerosa concilia œcumenica coegit, in quibus nihil aliud unquam enixa est, nisi ut quod prius a majoribus traditione susceperat, auditis totius orbis Patribus, consultisque omnium ætatum sacris doctoribus, rite et solemniter antiquorum dogmatum religionem confirmaret, et profanas cujusvis novitatis blasphemias vix conceptas præfocaret. Omni industria adhibitis viris doctissimis studet, et studuit semper, ut si quæ sunt antiquitus inchoata et subobscura, accuret, poliat, illustret ; si quæ jam expressa et enucleata, consolidet, firmet ; si quæ jam confirmata, et diffinita, inviolabiliter custodiat, idque posteris per chirographum consignet : et interdum propter intelligentiæ lucem, non novum fidei sensum, sed novæ appellationis proprietatem apponit, ut patet legenti acta conciliorum. Ergo Ecclesia Romana veræ Ecclesiæ nota insignitur.

Consensio Ecclesiæ Romanæ

Ex tertia Vincentii nota sic formatur ratio. Legitima Ecclesiæ nota est conspirans Patrum consensio, de qua Apostolus I. Cor. 1 : *Obsecro vos, fratres, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata : sitis autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sententia.* Et id probat Gregorius Magnus lib. 29. *Moral.* cap. 15, quia « solius divinæ virtutis est, et disjunctis temporibus missos in fidei prædicatione conjungere, et dissimilibus virtutibus præditos fulgore intentionis unire. » Ad hanc amussin consensionis Patrum, qui suis quippe temporibus in unitate communionis et fidei permanserunt, omnes in Ecclesia libratæ controversiæ, hæreses sopitæ, unitas custodita ; cujus typus habetur in tunica Christi inconsutili desuper contexta per totum. Hanc viam regiam qui non sequuntur, *segregant semetipsos,* ut dicitur in Canonic. Judæ, et Hæbr. x. vocantur *filii subtractionis*, quia se ab universitate fidelium subtrahunt. Unde assimilantur a Chrysostomo membris de corpore humano amputatis, et ab Augustino sarmentis de vite præcisis.

Atqui Ecclesia Romana hanc Patrum consensionem semper investigat, hujusque curæ exemplis plena sunt omnium sæculorum monumenta, quibus constat, non alio pacto insurgentes novitates compressisse, quam collatis veterum concordantibus sententiis

Patrum, pariter, unanimiter, et perseveranter consentientium, qui in communione Catholica, vel mori in Christo fideliter, vel mori pro Christo feliciter meruerunt. Nam in omnibus sacris synodis in medium proferuntur sanctorum Patrum oracula, ut rite et canonice de fidei regulis pronuncietur. Ergo Ecclesia Romana est vera Christi fidelium congregatio.

Confirmatur et illustratur ex consensione innumerabilium præclarissimorum Doctorum, acumine, exercitatione, doctrina, et pietate præstantissimorum, qui movente eo, qui facit concordiam in sublimibus, omnes de Ecclesia Romana testimonium perhibent. In nonnullis scientiæ profunditas, et totius eruditionis omnigena supellex enituit, ut in Augustino, et discipulo ejus Aquinate. In aliis eloquentia fluit tam amœna, tam dulcis oratio, ut non tam verba quam mella produxisse videantur, ut in Cypriano, Ambrosio, Chrysostomo, Bernardo, aliisque sexcentis liquet. In aliis acerrimus ingenii vigor, et fortissimi orationis nervi, ut in Hieronymo apparet, qui post adeptam disciplinarum linguarumque omnium varietatem, tam gravi vehementique stylo excelluit, ut nullos fidei hostes sibi expugnandos proposuerit, quos non aut acumine irruperit, aut pondere eliserit, scriptorumque suorum voluminibus veluti fulminibus everterit. In aliis virtutum omnium odor, et morum institutio fragrat, ut in Gregorio aliisque innumeris, quibus Bibliothecæ refertæ sunt. Omnes vero piissimam et sanctissimam vitam duxerunt, fueruntque subinde capaciores cœlestium illustrationum, quas a Patre luminum continuis fusis precibus postulabant. Fuerunt etiam veritatis amantissimi, et salutis proximorum zelantissimi, ut ex rerum ab eis gestarum lectione compertum est.

Illi ergo omnes Doctores natione dissiti, ingenio impares, dignitate inæquales, in Ecclesiæ Romanæ fide asserenda, defendendaque conspirarunt, ad summum Pontificem in dubiis confugerunt, ejus decisionibus acquieverunt, ab ejusdem communione sejungi formidaverunt, ut evidentissimis eorum testimoniis alias (dum de Romani Pontificis auctoritate) comprobavimus, nec inficiantur Magdeburgenses supra adducti, qui propterea nævos, et festucas in singulis Patribus agnoscunt, et non vident trabes errorum suorum. Quid suavius adire potest Catholicus hac dulcisona Patrum harmonia Ecclesiæ Romanæ omnium ad unum laudes concinentium? Certe, cum juxta Aristotelem 1. *Rhetor* tribus de causis homini fides adhibenda sit, si nimirum sapiens est, si virtute præditus, si nobis amicus; sapientem quippe non errare, bonum non mentiri, amicum non dissimulare existimamus; quis impositæ nubi tot Doctorum, tantæque eorum sapientiæ, pietati, amori credere detrectabit?

Visibilitas et firmitas Ecclesiæ Romanæ.

Ex quarta nota sic conficitur argumentum. Vera Christi Ecclesia debet esse visibilis, id est ita ob oculos posita, ut evidenter dignosci et indigitari quovis tempore possit. Nam, ut ait August, lib. *de unit. Eccl.* c. 14, « non est operta Ecclesia, quia non est sub modio, sed super candelabrum; et de illa dictum est: non potest civitas abscondi supra montem posita.» Et *in Psalm.* XVIII. ponderans illud: *In sole posuit tabernaculum suum* ait: «In manifestatione posuit Ecclesiam suam, non in occulto, non quæ lateat velut operta. Quid tu, hæretice, fugis in tenebras? quid latitare conaris?» Certe ad Ecclesiam aditus non pateret, nisi aspectabilis esset, nec discerni posset quinam veri forent pastores, quinam fures et latrones, non intrantes per ostium. Et, quamvis interdum Ecclesia vel persecutionum fluctibus, vel hæreseon nebulis obscuretur, nunquam tamen ita operitur, quin semper emineat, ut merito dixerit Augustinus *in epist. Joan.*: « Quid amplius dicturus sum, quam cæcos, qui tam magnum montem non vident? qui contra lucernam in candelabro positam oculos claudunt.» Demum cum Christus Matth. XVIII. contemnentes correptionem denuntiari Ecclesiæ præcipiat, et quod si Ecclesiam non audierint, reputari inter Ethnicos et Publicanos statuat, profecto de visibili Ecclesia locutus est. Nam quomodo dici Ecclesiæ occultæ, vel dici Ecclesia invisibilis potest? Sane nulla esset Respublica tam insipienter instituta, quam Christiana, si tantis esset tenebris circumfusa, ut discerni non posset.

Atqui sola Ecclesia Romana sola fuit semper visibilis, ut fatentur ipsi sectarii, qui idcirco volunt veritatem tot sæculis delitescentem a Luthero et Calvino in lucem prolatam; quasi vero eos libranda veritas expectabat, quasi interea perperam evangelizabatur, perperam credebatur, tot millia millium perperam tincta, tot opera fidei per-

peram administrata, tot virtutes, tot charismata perperam operata, tot Sacerdotes, tot ministeria perperam functa ! ut in simili arguit Tertul. lib. *de Præscrip.* Quis hoc credat, nisi sponte desipiet? Ergo sola Romana Ecclesia est vera

Ad visibilitatem etiam hujus Ecclesiæ pertinent miracula splendorem ejus significantia ; sed de his cap. præc.

Denique ex ultima nota sic concludo : Vera Ecclesiæ tessera est immobilis, et inconcussus firmitatis status. Nam Ecclesia Christi est supra petram fundata, adversus quam portæ inferi nunquam prævaluræ sunt, ut dicitur Matth. XVI. Et hac de causa dixit Apost. I. Cor. XI, 19 : *Oportet hæreses esse, ut probati manifesti fiant :* id est, ut tenax, fidelis, et fixa Christi fidelium appareat firmitudo , nam, ut eleganter ait Lirinensis, « revera cum quæque novitas ebullit, statim cernitur frumentorum gravitas, et levitas palearum : tunc sine magno molimine excutitur ab area, quod nullo pondere intra aream tenebatur. » Et Aug. serm. 98. *de Temp.*: « Idcirco doctrinam Catholicam contradicentium obsidet impugnatio, ut fides nostra non otio torpescat, sed exercitationibus elimetur. »

Atqui Ecclesiæ Romanæ convenit firmitas immobilis. Videmus quidem plures florentissimos status, ac perantiquas familias temporum injuria coruisse eo lapsu graviore, quo altius tollebantur. At Ecclesia Romana tyrannorum impetu a suis cunis exagitata, pravis hæreticorum insidiis circumsepta, intestinis falsorum fratrum et filiorum bellis scissa, nihilominus inter persecutionum, schismatum, seditionum, scelerumque procellas, et pene imminentes ruinas inconcussa permansit. Et, quamvis variarum sectarum, quas erebus evomit, adversæ fuerint in errando opinationes, in hoc tamen fœdus omnes unanimiter coiverunt, ut de Romana Ecclesia funditus eversa triumpharent. Sed summa Dei providentia, quo vehementioribus infestationibus agitari vita est, eo vegetior extitit, et gloriosior. Similis grano frumenti, quod cadens in terram, mortuum multum fructum affert ; similis agro, qui uberiorem fundit frugem, quo profundiori aratro insulcatur ; similis navi, quæ crescentibus aquis non demergitur, sed sublimius elata tutius procedit, syrtes scopulosque vitat ; similis viti, quæ sua fit putatione fœcundior ; nec aliud magis timere debet Ecclesia Romana quo marcescat, quam prosperam sine turbatione fortunam. Ergo sola vera est, et extra illam perire omnes necesse est.

Reflexio et apostrophe ad hæreticos.

Iterum alloquor te, Calvinista, vel Lutherane, non meis, sed Augustini fervidis sententiis, quibus Julianum lib. 2. compellat. Utinam tam acutas sagittas sentias, et veritati tandem consentias. Nonne oportet (o qualiscumque sis, sectarie, ut sententias Episcoporum Patrumque antiquitatem, universitatem, consensionem tuis profanis novitatibus populi Christiani anteponant, eisque potius eligant adhærere, quam tibi? Agnosce consonans Catholicorum voces, et ab eis desine dissonare. Jamne discernis ?jamne perspicis? jamne respicis? Noli nobis jam adversari : nam, si adhuc facis, cui, vel quibus simul adverseris, advertas. Quantalibet feraris animi obstinatione, tanta per Beatos Patres circumvallaris rerum evidentia, tanta verborum eorum manifestatione contunderis, ut profecto si nulla te ratio, cogitatio, consideratio religionis, pietatis, humanitatis, atque in te ipso advertendæ veritatis a pertinaci intentione revocaverit, ostendas quantum in malis humanis valeat eo quemquam fuisse progressum, ubi manere non libeat, unde jam redire pudeat. Sed o si pax Christi in tuo corde vincat, et bona pœnitentia de mala verecundia palmam ferat !

Nihil docet Ecclesia Romana quod in aliquo Patrum non agnoverint Magdeburgenses tui : cur ergo tanta in illam dicis? cur doctrinæ corruptæ nomen, et crimen tanto buccarum strepitu ventilas? Siccine cum illis in Patribus nævos agnoscis, et tuorum tenebras non palpas ? hæccine monstra cogitationum ascenderunt in cor tuum, et non elidunt frontem tuam ? Ergone, licet decolorare lumina Ecclesiæ? si tanti et tales viri ita docuerunt, quid in Ecclesiam Romanam impetis sic docentem ? Ipsos aspice, ipsos etiam atque etiam deposito paulisper tumore cervicis intuere. Itane tandem consolari te debes, sectarie confidentissime, quia talibus displices ; an lugere ? Proponimus tibi molem auctoritatis Sanctorum, qui non solum sermone cum hic viverent, verum etiam scriptis, qua posteritati reliquerunt, fidem Catholicam strenue defenderunt, et argumenta tua confregerunt. Assertiones nostras

omnes et singulas probamus. Catholicorum auctoritate Sanctorum, qui et hoc asserunt quod dicimus, et illa esse vera omnia confitentur, ut vestra fragilis et quasi argutula novitas sola auctoritate conteratur. Et qui hæc dicunt? homines Dei, Catholici, et Catholicæ veritatis adversus hæreticos usque ad periculum sanguinis defensores accerrimi.

Ego Catholicus te (o sectarie) ubicumque sis, ubicumque legere ista potueris, ante istos judices constituo, ad istos provoco, quos non amicos meos, et inimicos tuos, aliqua in meam partem gratia propendentes, aliquo abs te merito tuæ offensionis aversos, in disceptationibus nostris constituo cognitores. Ad hos judices appello ab odio, amicitia, inimicitia, ira vacuos, et sanctos, et in sancta Ecclesia illustres Antistites Dei: non Platonicos, et Aristotelicos, et Zenonicos, aliosque hujuscemodi, vel Græcos, vel Latinos, quamquam ex istis aliquos eorum, verum omnes sacris Litteris eruditos. In eis time non ipsos, sed illum, qui sibi eos utilia vasa formavit, et sancta templa construxit; qui tunc de ista causa judicaverunt, quando eos nemo potest dicere perperam cuiquam vel adversari, vel favere potuisse: quod invenerunt in Ecclesia, tenuerunt; quod didicerunt, docuerunt, quod a Patribus acceperunt hoc filiis tradiderunt. Nondum vobiscum apud istos judices aliquid agebamus, et apud eos acta est causa nostra. In nostris controversiis habeo plane quid faciam, habeo quo confugiam, a Calvinianis enim tenebris ad tam clara Catholica lumina provoco. Tu vero, Calviniane, responde quid facias? dic quo confugias? Ego a Calvino ad istos. Tu ab istis, ad quos? Fateor non numerandas, sed ponderandas esse sententias, et ad aliquid inveniendum multitudinem nihil prodesse cæcorum. At istos cæcos dicere audebis? et usque adeo permiscuit imi summa longus dies, usque adeo tenebræ lux, et lux tenebræ esse dicuntur, ut videant Lutherus, Calvinus, ac cæci sint Hieronymus, Ambrosius, aliique? Hæc omnia ferme ex Augustino mutuatus sum, et magis urgent Calvinianos, quam Pelagianos.

CAPUT II.

REPROBATIO FALSARUM RELIGIONUM, SEU DE MANIFESTA INCREDIBILITATE ALIARUM SECTARUM.

Ex præcedentis capitis doctrina aliarum quarumcumque sectarum improbabilitas plus satis videretur demonstrata, nisi unum forte obesse posset, nimirum discrimen, quod verum inter et versimile intercedit. Licet enim quidquid opponitur vero falsum sit, cum verum non sit vero contrarium, et duo contradictoria simul esse vera repugnet, tamen duo opposita esse verisimilia, et suis rationibus, vel rationum fucis hinc inde apparentibus aliquam credibilitatis speciem obtendere nihil vetat. Ut ergo penitus exarmetur infidelitas, et præcludantur excusationes excusantium se in peccatis, ostendendum suscipio, quamcumque aliam sectam (sola excepta Catholico-Christiana) non solum omnibus credibilitatis characteribus esse destitutam, sed evidentibus apertæ improbilitatis argumentis esse convincendam. Sit ergo

SPECULATIO I.

Omnes sectæ Antichristianæ manifestissima habent incredibilitatis argumenta, ita ut sint inexcusabiles, qui eas profitentur.

Probatur discurrendo per singulas. In primis Paganismus (qui jam exolevit, nec illius ullæ supersunt reliquiæ, nisi forte in silvis semotissimis) non solum est manifeste improbabilis, sed etiam evidenter falsus. Polytheismus enim repugnat rationi naturali, ut primo libro demonstravimus. Accedit Ethnicos multa a Deo auferre attributa: alii scientiam, alii inferiorum providentiam; quod cum ratione naturali pugnat. Denique solam rationem naturalem non esse sufficientem et infallibilem veritatis regulam, sed sæpissime caligare, patet ex innumeris, atque inter sese discrepantibus erroribus, quibus philosophorum placita respersa sunt; ex anilibus fabulis, quibus poetarum inventa sordescunt, et ex confusa in vera beatitudine definienda philosophorum discordia. Sed in his non moror, cum jam falsorum Deorum cultus tam impiis superstitionibus sartus virtute Crucifixi omnino extinctus sit.

Secundo Judæorum obfirmata pertinacia libro de Deo homine revincetur; ubi manifestissimis argumentis demonstrabimus, Jesum Christum verum esse Messiam, quem ipsi præstolantur : tamque opportune in Christo impleta esse, quæ de Messia vetus Pagina prædixit, ut nisi Judæi essent Christianis infensissimi, ambigendi Ethnicis locus esset, num tam perspicuas prophetias Christiani ad suam fidem confirmandam commenti fuissent. Quo supposito sic interim arguo : Si Jesus noster non est verus Messias, e tribus unum nobis concedant Hebræi necesse est. Aut enim Deus nesciebat Jesum esse venturum, implendaque in eo omnia, quæ de Messia scripta sunt, ignorabat; vel non poterat tot circumstantiarum in eum convenientium concursum impedire; vel sciens et potens noluit. Si nescivit, ignorantem Deum prædicant; si non potuit, infirmum; si noluit, deceptorem : nam ille vere dicitur implanare, qui cognoscendi alicujus ea signa indicat, quæ possunt alteri convenire. Plura et pleniora operosius libro citato disputabimus.

Tertio Mahumetismus cum sit errorum omnium colluvies, nullo fere labore impugnatur. Judæorum circumcisionem retinent, et omnium errorum fæces; deliriis fabulosis Alcoranum, id est præceptorum collectionem Mahumetus implevit, qui sicut flagitiorum patrator, ita spurcitiarum extitit prædicator, cui in promptu est a carnalibus hominibus obediri. Nec magnam orbis partem, quam tyrannide Turca occupat, rationibus, signis, virtutibus, sed lasciviis, vi, armisque subegit. Nulla in hac secta vitæ sanctimonia, nullus doctrinæ splendor effulgent; quin potius studia reputat exitialia, et suæ pravitatis conscia litterarum exercitia prohibet, et sectatoribus vaferrime mandat solis gladiis religionem suam tutari : quæ signa etiam latronibus et tyrannis non desunt.

Dices : Quomodo ergo tam funesta lues adeo longe lateque grassata est? quomodo innumerabiles populi imperio Christi subducti tam nefariam et inepte compactam sectam amplexati sunt?

Respondeo tantæ propagationis duas esse potissimum causas. Prima, quia Mahumetes non solum minis et armis multos coegit, sed insuper legem brutalem promulgavit. Non ergo mirum si homines, qui proni sunt ad malum ab adolescentia sua, tali obtemperent Legislatori, Christumque jubentem benefacere, mala pati, credere invisibilia, sperare futura, operari ardua, floccifacere præsentia, deserant. Secunda causa est malorum Christianorum inordinata licentia, quam mentis excæcatio, et fidei naufragium comitari solet. Fides enim, quæ, teste Tertulliano, « peregrina est in terris, » eos facile deserit, in quibus pietas non subsistit : unde veridice dixit Augustinus lib. *de vera Relig.* cap. 8 : « Non ex aliis hominibus fiunt hæretici (et idem dic de renegatis Turcis) quam ex iis, qui si in Ecclesia permansissent propter vitæ turpitudinem nihilominus periissent. » Justo ergo Dei judicio refrigescentes caritate fides minuitur, et quia jam mundo ad exitum inclinante abundat iniquitas, in paucis vera fides invenitur, ut veritas prædixerat Luc. XVIII : *Filius hominis veniens, putas fidem inveniet in terra?*

Quarto neutralitas, seu indifferentia Religionum omnino explodenda est. Ad cujus evidentiam sciendum, nonnullos qui Politici nominantur, arbitrari quemlibet in sua posse secta salutem consequi, modo tamen secundum conscientiæ dictamen vivat. Isti non novam sectam invehunt, sed omnibus data occasione permiscentur, illud in materia Religionis usurpantes, quod in humana civilis vitæ ratione sapientes consulunt :

> Cum fueris Romæ, Romano vivito more :
> Cum fueris alibi, vivito sicut ibi.

Alii huic neutralitati adhærent ex motivo libertinitatis : sicut enim Athei Deum, quem timent, nolunt, sic Neutrales fidei retinacula abrumpunt, ut nimirum facilius Ecclesiasticarum præceptionum jugum excutiant. Alii ex opinandi libidine, et insano cavillandi pruritu fidem in philosophiam convertunt; alii ex gyrovaga animi levitate, et inconstantia; alii, nimirum qui inter hæreticos nati sunt, ex mentis dubietate, et perplexitate, quam sic pereleganter describit Lirinensis : « Alii illico prorsus avolant; alii vero tantummodo excussi, et perire metuunt, et redire erubescunt, saucii, semineces, semivivi : quippe qui tantam veneni hauserent quantitatem, quæ nec occidat, nec digeratur; nec mori cogat, nec vivere sinat. »

Cæterum hæc vaga sentiendi licentia in Christiano est evidenter damnanda. Scriptura enim ad Titum III. sic præcipit : *Hæreticum hominem post unam, aut alteram mo-*

nitionem devita, quoniam est proprio judicio condemnatus. Et inter manifesta opera carnis, quibus denegatur regnum cœlorum, enumerantur Gal. v. sectæ et dissensiones. Idque significat illud Christi oraculum Luc. II : *Qui non est mecum, contra me est ; et qui non colligit mecum, dispergit.* Quantum vero SS. Patres effrænem illam politicorum per omnia decurrentium, et omni Proteo mutabiliorum levitatem reprobarent, patet, ex strenua in hæreticis quibusque confutandis navata diligentia, et supervacaneum esset eorum testimonia recensere : sufficiat illud Athanasii in Symbolo fulmen, quo Marci Antonii de Dominis in suo *de Republica Tenebrione* hanc indifferentiam suadere satagentis impietas conteritur : « Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem, quam nisi integram, inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit. »

Absolute etiam hæc neutralitas repugnat rationi naturali. Nam uni Deo vero, Deo pacis placere nequaquam possunt dissensiones, schismata, falsitates. Accedit quod in sola vera Religione præparantur et offeruntur media ad salutem adipiscendam necessaria, sine quibus legem naturalem servari, vel peccata commissa deleri, vel verum finem obtineri impossibile est.

Dices : Infideli videri potest sua secta probabilis, imo istud dogma potest alicui verisimile videri : « Quemquam ad salutem in sua Religione, quam probabilem putet, posse pervenire. » Atqui licitum est sequi opinionem probabilem : ergo possunt infideles suam sectam retinere, quæ proinde non est evidenter incredibilis ; siquidem pro ea facile possunt rationes probabiles excogitari. Ergo neutralitas et indifferentia Religionum tuta est.

Respondeo hanc vagam de probabilitate doctrinam, tanquam profanam novitatem ab universo Gallicanæ Ecclesiæ Clero, et ab Alexandro septimo gladio Apostolico fuisse rescissam, tanquam cangrænam totius iniquitatis, dum nefariam apologiam Casuistarum, Amadæum Guimenium, variasque laxonum propositiones semel et iterum conflixit. Et certe nulla periculosior assertio esse potest ea, quæ postquam amorem divinum attentare, et e cordibus eradicare sategit, fidem extinguere conatur ; et omnium religionum horrendam permixtionem invehens ; latissimum ad omnem impietatem aditum pandit. Si enim humanæ auctoritatis, humanæque rationis regula lesbia ad definiendas de salute controversias sufficiat : si tenuissima probabilitas in concursu probabilioris et tutioris salutem in tuto ponat, quis infidelium poterit propter hæresim accusari, cum nullus sit (si aliqua saltem ingenii vi polleat) qui rationes alicujus probabilitatis non inveniat? Cum constet plures hæreses plus coloris in Scripturæ testimoniis (licet falso intellectis) habere, quam luxuriantes plurium Probabilistarum opiniones, quarum nullum apud Patres vestigium, nulla in Scripturis umbra invenitur.

Dicendum ergo, nullis probabilibus mendaciis posse vel veram religionem, vel legem divinam deleri ; nec continuo eam opinionem esse securam, quia erranti probabilis apparet, cum ideo erret, quia falsum probat, licet ratiuncularum fucis de tramite veritatis exorbitantibus inducatur. Itaque infideles videntes majorem credibilitatem fidei Catholicæ, dubitare debent de suæ sectæ falsitate ; nam non dubitare ubi dubitandum est, imprudentia summa, culpa inexcusabilis est. Dum ergo dubitare incipiunt, illud tenere debent, illud eligere, quod tutius et certius æstimant. Ita expresse diffinivit Aug. lib. 1. *de Bapt. cont. Donat.* c. 3 : « Quidam Donatista ad Catholicam Ecclesiam redire meditatur : jam fatetur se certum esse, Baptismum in Ecclesia Catholica recte suscipi ; sed dubitat, an recte apud Donatistas suscipiatur.» Cui dubitanti sic consulit D. Augustinus : « Si dubium haberet, non illic recte accipi, quod in Catholica recte accipi certum haberet, graviter peccaret in rebus ad salutem animæ pertinentibus, vel eo solo quod certis incerta præponeret. » Et ex his obstruitur os omnium infidelium, præsertim hæreticorum, maxime vero Neutralistarum. Cum enim ipsi fateantur in fide Ecclesiæ Catholicæ nos posse salvari, saltem eam probabilioribus credibilitatis argumentis stabiliri : Ecclesia vero Catholica protestetur extra sinum suum salutem non inveniri, non possunt nisi per summam imprudentiam, et rationis naturalis injuriam Ecclesiæ Catholicæ fidem cæteris postponere.

Reflexio et apostrophe ad Neutrales.

Plures non solum inter hæreticos, sed inter Catholicos spurios latere indifferentes,

politicos, et neutrales, perditissima Christianorum vita satis demonstrat. Hi fortes ingenio se esse gloriantur, quia non pudescere didicerunt ; et perstrictam frontis audaciam, robur animi dictitant. Ad vos ergo sint hi sermones mei : quæ vestra mens, aut quæ vita vestra, qui tales estis, quorum vagatur animus errore, nec habet usquam quid sequatur? Causam adverto, radicem attingo, a jure discessistis, hinc vobis omnia incerta sunt. Dura cupiditati est lex æquitatis : idcirco omnia nutantia, fluxa, mobilia asseritis ; omnia erraticæ rationis arbitrio permittitis, ut libertati faveatis. Sed « quæ pejor mors animæ quam libertas erroris ? » ait Augustinus epist. 166. Libertatem opinandi ambitis, quia impune per fas et nefas vivendi licentiam concupiscitis. Omnem Religionem toleratis, ut laudetur peccator in desideriis animæ suæ, et iniquus benedicatur. Errores palpatis, ut *peccata populis comedatis*, id est, ut exponit Hieronym. Oseæ IV, sceleribus delinquentium consentiatis. Ulcera errorum cum canibus Lazari lingitis, id est, ut explicat Gregorius hom. 40. *in Evang.* mala, quæ lex reprehendit, magno favore laudatis. Sed cur illud propheticum non timetis : *Dominus dissipat ossa eorum, qui hominibus placent?*

Heu miseranda vestra conditio ! quantis illa curarum æstibus, quantis turbinibus exagitatur ! Nunc qua ventus impulerit (ut ait Lirinensis) incitato errore rapimini ; nunc in vosmetipsos reversi tanquam contrarii fluctus relidimini ; nunc temeraria præsumptione ea, quæ incerta videntur, approbatis ; nunc irrationali metu etiam quæ certa sunt expavescitis : incerti qua abeatis, qua redeatis ; quid appetatis, quid fugiatis ; quid teneatis, quid dimittatis. Quæ quidem dubii, et male penduli cordis afflictio, divinæ erga vos miserationis est medicina, si sapiatis. Idcirco enim extra tutissimum catholicæ fidei portum diversis cogitationum quatimini, verberamini, ac pene necamini procellis, ut excussa in altum claræ mentis vela deponatis : quæ male novitatum ventis expanditis, vosque intra fidissimam stationem placidæ matris reducatis, atque amaros illos, turbulentosque errorum fluctus revomatis, ut possitis deinceps vivæ et salientis aquæ fluenta potare. De vestris dubiis incipite dubitare, divinum auxilium implorate, et qua potestis diligentia veritatem detegere studete. Quod ad veritatem magis accedit eligite, nec lumen, ac judicium conscientiæ vestræ extinguite. Ecclesiæ Catholicæ veritatem auscultate ; alias Spiritus sancti intentatum anathema formidate : *Væ duplici corde, et ingredienti terram duabus viis*, Eccl. II, 14.

SPECULATIO II.

Lutherana et Calviniana secta manifestissima habent incredibilitatis argumenta, ita ut cum aperto salutis periculo in illis quisque degat.

Ut efficaciter demonstretur hæc veritas, supponendum est, Lutherum et Calvinum harum sectarum signiferos non esse missos ad instaurandam Ecclesiæ Romanæ, in qua nati erant, doctrinam modo ordinario, id est vel per successionem in locum, et sedem Apostolorum, vel legatione accepta a Romano Pontifice Principis Apostolorum successore. Hoc, inquam, ut constans supponendum est, nec negatur ab adversariis, utpote evidens : præfati enim harum sectarum antesignani cum sint transfugæ, et Ecclesiæ Romanæ hostes capitales, procul dubio ab ea missi non sunt : imo non alia ratione voluerunt esse segreges, nisi ut distinctam Ecclesiam conderent; ergo ab Ecclesia, quam deseruerunt, missionem non obtinuerunt, sed fulmina et anathemata singulis annis. Igitur superest ut dicant, se modo extraordinario missos ad eam Ecclesiæ fidem reformandam, quam dicebant totam esse corruptam. Hoc supposito,

Prima demonstratio sic formatur : Ergo, qui Dei gratia Catholicam Religionem profiteor, quæ sola erat in possessione Christianismi usque ad istos novos Reformatores, ut credam ipsos extraordinarie missos, tantis debeo duci motivis, quanta sufficiant ut prudenter hanc insolitam missionem confitear. Neque enim Deus, qui est ipsa sapientia, vult, aut velle potest, ut iis ductoribus fidem adhibeam, quibus fidem adhibens, contra prudentiam agam : fides enim Christi, etsi sit supra rationem, non est tamen contra rationem, vel prudentiam, sed petit *rationabile obsequium*, et testimonia proponit, quæ *credibilia facta sunt nimis*. Certe evidens est: quod si prudenter non possum præbere aurem et assensum novæ doctrinæ, prudenter permanere possum in mea antiqua, ac proinde inculpabiliter in ea vivam, et moriar,

cum præcipiat Spiritus sanctus Proverb. IV : *Posside sapientiam, posside prudentiam, ne dimittas eam, et custodiet te : dilige eam, et conservabit te principium sapientiæ : posside sapientiam, et in omni possessione tua acquire prudentiam : arripe illam, et exaltabit te.*

Atqui spectatis rerum circumstantiis, ego non possum meos ministros et Pastores ordinarios Ecclesiæ Catholicæ relinquere, nec istos Novatores audire, nisi per summam imprudentiam. Ut enim eis prudenter crederem, et Episcoporum meorum doctrinæ renuntiarem, deberent eæ in illis coruscare virtutes, quæ in Apostolis, in Apostolicis viris refulgebant, ob quas Judæi, relictis suis cæremoniis prudentissime Apostolis obtemperarunt ; si enim nihil insolitum videam, ultimæ amentiæ erit istis novellis nuntiis fidem dare. Manifestum est autem, nihil tale in illis apparere, vel apparuisse unquam ab initio schismatis eorum, quo aliqua eis concilietur auctoritas.

Si enim conferam vel naturales, vel supernaturales causas, quarum pondere prudenter impellitur animus ad assentiendum alterutri parti ; adverto neque in naturalibus ornamentis, quæ sunt ingenium, studium, boni mores, neque in supernaturalibus, quæ sunt miracula, Catholicos sectariis istis nihilo esse inferiores, sed in immensum superiores. Quis enim dubitat, quin sola schola Sorbonæ doctrinæ copia Calvinistis omnibus antecellat ? vel quin unicum monasterium strictioris Observantiæ toto Calvinismo, et Lutheranismo pietate, pœnitentia, consiliorum Evangelicorum praxi præstet ? Quoad signa vero supernaturalia (quibus quidem non indigerent Catholici, utpote existentes in possessione antiquitatis ; sed quibus omnino indigent Novatores, sicut egebant Apostoli inauditæ doctrinæ prædicatores) plane constat a sectariis hactenus desiderari : cum tamen apud Catholicos nullo non ferme anno mirabiles eventus per gratiam Christi, interventu Sanctorum, præsertim vero sacræ Deiparæ intercessione multis in locis contingant, ut supra diximus. Ea vero arti magicæ asserere, est Judaicam perfidiam imitari, miracula Christi dæmoniorum principi attribuentem, cum nulla sit Ecclesia magiæ infensior, quam Catholica et Romana, quæ magos æque ac hæreticos insequitur, ac de iis fugiendis suos semper fideles admonet.

Ergo Lutherus, Calvinus, ejusque sectatores non sunt a Deo extraordinarie missi, sed potius ab erebo suscitati, et a principe tenebrarum excitati, ut novas hæreses per orbem Christianum disseminarent. Siquidem Deus nullis prodigiis missionem eorum contestatus est, nec in illis quidquam visum est, quod Ecclesiæ nostræ Catholicæ antiquitati, universitati, consensioni præponderaret. Sed quid quærimus signa, et miracula expectamus a viris, quos sola ambitio, libido, et crapula fecit apostatas ? Non alia Apostolatus sui signa exhibuerunt Calvinistæ nostri, dum Gallias susque deque verterunt, nisi illa quibus, Alcoranum promulgavit Mahumetes, nimirum occisorum hominum stragem, sanguinis inundantis effusionem, templorum profanationem, ædium dirutionem, sacrarum reliquiarum combustionem, mactationem sacerdotum, constuprationem virginum, monasteriorum prædam, abominationem desolationis in locis sanctis.

Prudenterne credam novis præconibus sicariorum more dogmatizantibus ? Prudenterne credam Ecclesiæ, et Regni hostibus juratis ? Prudenterne assentiar sectæ natæ, ut furia armis stipata, crescenti inter sacrilegia, armanti cives in patriam, subditos in Principem, filios in parentes, Christianos in Ecclesiam Christi ? Prudenterne obsequar tanquam Apostolis nostris apostatis, Doctoribus a se natis, a se missis, prædicantibus doctrinam a sexdecim sæculis inauditam, et toti mundo ignotam ab illo tempore quo salus est nota ? Prudenterne morem geram legatis in Scriptura non prænuntiatis, in Evangelio non memoratis (nisi dum dicitur attendendum esse a falsis Prophetis) Ecclesiam imaginariam fingentibus, et fabricantibus sine fundamento ? Prudenterne credam Apostolis sine missione, Prophetis sine miraculis, erigentibus templa sine altaribus, Religionem sine sacrificio, fidem sine operibus ?

Secunda demonstratio, qua præcedens non parum illustratur, desumitur ex Augustino libro *contra Epistolam fundamenti*, mutatis tantisper verbis, ut ejus energia ad formam istam reducatur. Supponamus me jam primo videre Lutheranos et Calvinistas, et velle me instrui de eorum doctrina, tunc ipsos sic alloquar : Spondeo me Calvinismo nomen daturum, si mihi de rebus ad salutem animæ pertinentibus sine ulla caligine rationem perspicuam dederitis. Justum puto esse quod postulo. Nam cum multa sint, quæ

in Ecclesiæ Catholicæ gremio me justissime teneant, teneat consensio populorum, atque gentium ; teneat auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, caritate aucta, vetustate firmata ; teneat ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascendas oves suas post resurrectionem Dominus commendavit, usque ad præsentem Episcopatum Clementis noni septemdecim sæculorum successio Sacerdotum ; teneat Catholicæ nomen, quod non sine Dei providentia inter tam multas hæreses sola ista Ecclesia obtinuit : cum ergo in Ecclesia Catholica Romana tanta me vincula (aliqua sunt in superioribus recensita) teneant, quorum apud vos nullum video, justum est, ut monstretis apud vos esse veritatem, cujus solius pollicitationem personatis, ut in dubium venire non possit, præponendam esse omnibus illis nexibus, quibus in Catholica teneor, et astringor. Quod si tantum promittitis, et non exhibetis, profecto nemo me movebit ab ea fide, quam profiteor.

Videamus igitur quid nos docere cupiatis, Luthere, Calvine, et partiarii. Dicitis, « vos esse ministros extraordinarie missos ad reformandam Ecclesiæ doctrinam collapsam. » Satis est. Cum bona patientia attendite, ne cito prætereamus. Non credo vos esse ministros extraordinarios. Quæso ne succenseatis ; nostis enim me statuisse, nihil a vobis prolatum temere me crediturum, neque enim volo cogi ut credam, sed scientiam convincentis veritatis a vobis peto.

Forte dicetis, in Evangelio vestram missionem contineri. Bene est. Sed nescitis, quod Evangelio non crederem, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas. Et hæc Ecclesiæ auctoritas, propter quam Evangelio credo, prohibet mihi credere Luthero et Calvino. Itaque si dicitis ut credam Catholicis, ipsi me monent, ut nullam fidem vobis accommodem : si dicitis ut Catholicis non credam, jam Evangelio non credam, cui non credidi, nisi ob Catholicæ Ecclesiæ prædicationem. Si autem dicitis : Recte credis Catholicis laudantibus Evangelium, sed non recte illis credidisti vituperantibus Lutherum et Calvinum ; usquequo adeo me stultum putatis, ut nulla habita ratione, quod vultis, credam ; quod non vultis, non credam ? Si ad Evangelium vos tenetis, ego ad Ecclesiam Catholicam me tenebo, qua præcipiente Evangelio credidi, et qua jubente vobis non credo.

Sed forte dicetis, in Evangelio aliquid apertissimum de vestra missione extraordinaria inveniri. Tunc quidem, si ita est, Ecclesiæ Catholicæ auctoritatem infirmabitis, sed ea infirmata dubitare incipiam de Evangelio. Unde nec vobis, nec Ecclesiæ credam. Ecclesiæ, quia de vobis mihi mentita est ; vobis autem, quia Evangelium illud mihi profertis, cui per Ecclesiam credideram, quæ mihi mentita est.

Sed absit ut Evangelio non credam : sed illi credens non invenio quomodo vobis credam. Legite mihi si potestis, in Evangelio, ubi Lutherus et Calvinus nuntii extraordinarii designantur : si hoc mihi sine ambiguitate ostendatis, tanta mercede cognitionis evidentissimæ, atque certissimæ ex Catholico Lutheranum, vel Calvinistam fieri non pudebit. Sed hoc vobis impossibile est. Imo si in Evangelio haberemus quosdam reformatores Ecclesiam lapsam restauratum venturos (cujus tamen oppositum Veritas promisit, dum adversus Ecclesiam supra Petrum fundatam, nullas unquam inferi portas prævalituras testata est) facilius tamen alios expectarem venturos, quam per vos venisse concederem. Nam nihil neque in vita, neque in doctrina, neque in signis ostenditis, quo perspicue Catholicam defecisse monstretis. Certe incognita credere, temere credere, nova credere non possum, nisi vestræ novellæ missionis veritatem clare in Evangelio ostenderitis, quia omnia sola Scriptura definienda jactatis.

Numquid æquius, aut benevolentius vobiscum (o Lutherani, vel Calviniani) agi potest, quam dum petitur ut Evangelio probetis Catholicam fidem, quam profiteor, per vos esse restituendam ? Nolo vos docere, quod superbum fortasse crederetis. Nolo disputare, quia scriptum est : *Servum Dei non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes.* Nolo in vos sævire, quia scio cum quo labore verum invenitur, quam difficile caveantur errores, quam rarum, et arduum sit haustas cum lacte hæreses, sanato mentis oculo, superare, sed ut facilius mitescatis, et non ut inimico, vobisque pernicioso mihi adversemini, a proposito meo non discedo, a vobis discere studeo : Ecclesiæ Catholicæ defectionem et vestram reformationem in Evangelio monstrate, et vobis parebo. Sed non sum avarus, duo sunt, quæ peto, unum horum ostendite, et contentus ero.

Reflexio et apostrophe ad sectarios.

Cum igitur (o Lutherani, et Calviniani) novi vestri Apostolatus missionem monstrare non possitis, placet iterum vos his amabilissimis Augustini cohortationibus invitare, epistola 171. vobis (o sectarii) Catholica Ecclesia dicit : Filii hominum usquequo graves corde? ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? ut quid vos a totius orbis unitate nefario schismatis sacrilegio divisistis? Attenditis falsa, quæ vobis dicuntur ab hominibus, aut mentientibus, aut errantibus de traditione codicum divinorum, ut in hæretica separatione moriamini ; et non attenditis, quod vobis ipsi codices dicunt, ut in Catholica pace vivatis. Quare aperitis aures ad sermonem hominum dicentium, quod nunquam probare potuerunt ; et surdi estis adversus sermonem Dei dicentis : *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ.* Erigite oculos cordis, et considerate totum orbem terrarum, quomodo in semine Abrahæ benedicuntur omnes gentes. Tunc ab uno credebatur, quod nondum videbatur : jam vos videtis, et adhuc invidetis. Passio Domini pretium est orbis terrarum : ille totum orbem redemit, et vos cum toto orbe ad lucrum vestrum non concordatis, sed potius ad damnum vestrum in parte litigatis, ut totum perdatis. Quare divisores vestimentorum Domini esse vultis? et tunicam illam caritatis desuper textam, quam nec persecutores ejus diviserunt, tenere cum toto orbe non vultis? Fingitis vos ante tempus messis fugere permixta zizania, quia vos estis sola zizania; nam, si frumenta essetis, permixta zizania toleraretis, et a segete Christi non vos divideretis. Evigilate ad salutem, amate pacem, redite ad unitatem. His paternis Augustini monitis si non ceditis, non video quid possim vobis dicere. Aperite tandem oculos, sectarii ; schismata vestra falsis non oblinite coloribus, et si hæresiarcharum vestrorum aberrationes lentius tulistis, hujus certe tam diuturna scelerati schismatis ab illis vos avertat impietas. Hoc vobis omnibus, hoc singulis opto. Agnoscatis, precor, intus lucente veritate, quam fallaci fulgore in hæc precipitia delapsi estis : si secus, ad summum pervenit miseria vestra.

SPECULATIO III.

Aliis insuper demonstrationibus convincitur novorum sectariorum manifesta apostasia et satisfit argumentis eorum.

Præter dicta rursum demonstratur quam in manifesto periculo versentur moderni sectarii. Vel nulli unquam fuerunt in mundo hæretici, vel Lutherani, et Calvinistæ inter hæreticos annumerandi sunt. Atqui hæreticis credere non possum, nec debeo. Ergo nec Lutheranis, nec Calvinistis. Probatur major. Hæretici quicumque olim extiterunt, ideo hæretici esse dicuntur, quia ab Ecclesia, quæ ante eorum ortum legitima habebatur, et a cæteris omnibus præter ipsos talis reputabatur, damnati ; tamen post solemne ejusdem Ecclesiæ judicium aliquo in concilio œcumenico pronuntiatum, adhuc in sua falsa opinatione supra adamantem duri, et pertinaces permanentes, ad Scripturas provocabant, ad quarum normam conciliorum decreta propria auctoritate exigere præsumebant : hac sola nota discreti hactenus sunt hæretici a Catholicis. Atqui similiter hodierni sectarii statim atque recesserunt ab Ecclesia, quæ ante ipsos pro legitima habebatur, damnati sunt a concilio Tridentino a summo Ecclesiæ Capite coacto, cujus decretis repugnant sectarii, volentes ea proprio spiritu librare ad normam Scripturarum. Ergo eodem plane modo sunt hæretici Lutherani et Calviniani, quo omnes alii, quotquot hæretici dicti sunt, vel nulli hactenus fuerunt, vel nulli in posterum dignosci poterunt.

Illustratur hæc demonstratio. Christus Dominus prædixit futuros aliquos hæreticos, Matth. XXIV : *Surgent pseudoprophetæ ;* et clarius Apostolus I. Cor. XI : *Oportet hæreses esse ;* et Timoth. IV : *In novissimis temporibus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris.* Hæretici autem dicuntur illi, qui opinione quidem sua credunt doctrinam se Apostolicam sequi, damnantur tamen ab Ecclesia illa, quæ ante ipsos Christi Ecclesia dicebatur, et ab omnibus præter ipsos, talis affirmabatur. Si enim tale judicium non sufficit ad eos hæreticos declarandos, requireretur etiam ipsorum hæreticorum judicium, quo semetipsos damnarent : quam sententiam de se non ferent, alias hæretici esse desinerent, subindeque nulli essent unquam futuri hæretici, contra Christi, Apostolique

prophetiam. Igitur ut aliqui sint, et dicantur hæretici, sufficit judicium cœtus reliquorum fidelium, qui ante ortam controversiam pro vera Christi Ecclesia agnoscebatur; non enim alia ratione Manichæi, Ariani, Pelagiani hæretici declarati sunt.

Atqui Lutherani et Calviniani, et cæteri moderni sectarii damnati sunt, et hæretici judicati sententia illius cœtus fidelium, qui toto orbe ante Lutherum pro Ecclesia Christi habebatur, ut ipsi non negant. Ergo Lutherani et Calvinistæ sunt evidenter ex numero hæreticorum, quos Christus prædixit esse futuros. Si hæc ratio non sit demonstratio theologica, nulla afferri unquam potest. Unde olim religiosissimus Imperator Marcianus severissime sancivit : « Ne quis in synodo semel judicata, et recte disposita disputando revolvat, tumultus, aut perfidiæ occasionem inde quærens. Esset jam profana contentio : nam vere impius, et sacrilegus est, qui post tot Sacerdotum sententiam opinioni suæ aliquid tractandum relinquit : extremæ quippe dementiæ est in medio, et perspicuo die commentitium lumen inquirere. Quisquis enim post veritatem repertam aliquid ulterius discutit, mendacium quærit. » Audiat Kemnitius, qui examen concilii Tridentini contexuit. Audiat Calvinus, qui antidotum Tridentino dum parare voluit, venenum sibi, discipulisque propinavit. Nihil siquidem effutient, quod non antiqui hæretici contra vetera concilia dictitarint. Sed audiant, quæso, Calvinistæ, et tandem aliquando abjiciant opera tenebrarum, induantque arma lucis.

Instauratur hæc demonstratio ad hominem, ut loquuntur. Orta fuit gravis controversia in partibus Batavorum de quibusdam Prædestinatianis, et gratiæ divinæ articulis inter Arminianos, et Gommaristas prætensæ Religionis Reformatæ sectatores. Post varias controversias coacta fuit synodus nationalis Dordrechti, anno 1618, in quam convenerunt non solum Batavi, sed etiam Angli, Helvetii, Palatini, Genevenses, Bremenses, et alii hujusmodi sectarum ministri, vel Doctores. Post longum disputationum tractum, tandem Arminiani ministri damnari et exauctorati sunt; declaravitque synodus, Jacobum Arminium, ejusque sequaces dictos *Remonstrantes*, erroneam, schismaticam, hæreticam doctrinam prædicasse, ejusque auctores esse contumaces affirmarunt, ut patet ex actis illius conciliabuli.

Statim reclamarunt Remonstrantes, seu Arminiani, quorum dux verbi erat quidam Episcopius nomine, qui sese tali synodo opposuit, variasque rationes, gravamina, et exceptiones objecit, quorum summa est : quia synodus erat pars adversa, et schismate a se divisa, subindeque suspecta, et præjudiciis occupata. Talem protestationem ut frivolam, et inanem reprobavit synodus : tum quia (inquiunt Ministri Flandrenses) judices illius erant possessores antiquæ doctrinæ; in conciliis vero primorum sæculorum antiquæ sententiæ tenaces fuerunt judices novatorum. Tum quia si soli neutri, et a studio partium alieni deberent esse judices, quærendi essent extra Ecclesiam, cum intra Ecclesiam unusquisque doctiorum alterutri parti studeat. Tum quia iniquum esset pastores veteris doctrinæ præscriptionem retinentes suis juribus, et officiis spoliari. Tum quia suprema judicandarum controversiarum auctoritas synodis a Deo collata est, quæ subinde ab hominibus auferri nec debet, nec potest. Has rationes confirmarunt Palatini praxi veteris Testamenti remittentis controversias ad summum Sacerdotem; et primitivæ Ecclesiæ, in qua Alexander Patriarcha, qui Arium in sua civitate blasphemantem correxerat, in concilio tamen Nicæno inter judices Arianismi sedit. Hæc omnia roborarunt theologi Genevenses, quia in omni corpore tam politico, quam ecclesiastico necessario litium decidendarum potestas concedenda est non dissimilis facultati animalis, quæ sicut expellit superflua, et nociva, sic retinet salubria, et in singulas corporis partes diffundit, ne arescant : cujus influxus si impediatur, temperamentum turbari, ordinem, motum, et vitam corporis deficere necesse est. Hæc et alia multa urserunt, nec omiserunt illud Salvatoris : *Dic Ecclesiæ : quod si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus, et Publicanus.* Quibus, aliisque auditis synodus statuit protestationem Remonstrantium, eorumque suffugia esse nulla, iniqua, et inania.

Magna vis veritatis, quæ ab ipsis etiam inimicis veritatis probatur! Non est opus aliis armis, quam gladio Goliath, ut Philistæi caput truncetur. His rationibus, quibus Dordrechtana pseudosynodus Arminianos rejecit, seipsam jugulavit. Nam hæc synodus admittit in Ecclesia Judicem controversiarum præter sacram Scripturam, nempe synodum legitime congregatam, cujus est

judicare de sensu Scripturæ, quam ad se detorquent hæretici, juxta illud August. lib. *de unit. Eccles.* cap. 15 : « Nonne ista est hæreticorum cavenda calliditas, volentium convertere verba Dei a veritate, propter quam dicta sunt, ad perversitatem in qua ipsi sunt ? » Admittit antiquos Pastores non excidere jure in Novatores, dum contentiones, et dissensiones oriuntur, ob illarum rationum apparatum, quas e Catholicis contra ipsos agentibus furati sunt. Ergo ore suo se judicant servi nequam. Ergo eorum damnandorum legitimam auctoritatem habuit concilium Tridentinum iis judicibus constantem, qui possessionem Ecclesiasticæ traditionis retinentes, contra novitates insurrexerunt. Nihil dicere possunt, nil plane contra concilium Tridentinum, quod synodo Dordrechtanæ opponere non possint Remonstrantes. Hæc ratio apud cordatos evidentior est omni demonstratione mathematica. « Et post hæc (ut verbis Lirinensis utar) inveniuntur tanta inveteratæ frontis duritia, tanta impudentiæ incude, tam adamantinæ pertinaciæ, qui tantis eloquiorum cœlestium molibus non succumbant ? tantis ponderibus non fatiscant? tantis malleis non conquassentur ? tantis postremo (Tridentini) fulminibus non conterantur ? »

Mitto plures alias demonstrationes, tum negativas, petitas ex carentia omnium, et singularum veræ Ecclesiæ notarum, quarum nulla istis novis factionibus convenit, ut consideranti patebit ; tum positivas, petitas, ex auctoritate summi Pontificis, qua omnes hæreses interimi recte dixit Cyprianus lib. *de Unit. Eccles.* : « Tractatu longo, inquit, atque argumentis opus non est. Probatio est ad fidem facilis compendio veritatis. Loquitur Dominus ad Petrum : *Ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non vincent eam.* » Et Hieron. epist. 57. ad Damasum Papam : « Beatitudini tuæ, id est Cathedræ Petri, communione consocior ; super illam petram ædificatam Ecclesiam scio : quicumque extra hanc domum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit, peribit regnante diluvio. » Et epist. 58 : « In tres partes scissa Ecclesia, ad se rapere me festinat : ego interim clamito : Si quis Cathedræ Petri jungitur, meus est. » Tum ex auctoritate Ecclesiæ, cujus est de vero Scripturarum sensu judicare, nec ejus intelligentia omnibus datur, cum scriptum sit I. Joan. IV : *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Et si cuique permittatur licentia interpretandi verum sensum verbi Dei, tot erunt sectæ, quot capita. Accedit, quod ipsa Scriptura, quam solum judicem Scripturarum agnoscunt nostri Puritani, docet Ecclesiam errare non posse, et ad ipsam spectare confirmare nos in fide, et controversias sedare, cum sit columna et firmamentum veritatis, adversus quam portæ inferi non prævalebunt ; et cui adesse usque ad consummationem sæculi Veritas promisit. Tum ex sacrarum et Apostolicarum traditionum necessitate, quas Scriptura ipsa, et Patres consecrarunt, et retinendas statuerunt. Sed has rationes, dum de locorum theologicorum energia, fusius prosequemur. Item solvendo eorum objectiones, plures rationes theologicas attingemus.

Mitto etiam rationes naturales, quibus sectæ hæreticorum confunduntur : tam late enim funduntur sceleratæ novitatis rami, ut in ipsius naturalis rationis exitium aperte grassentur. Quot modis rationem naturalem, supposita veritate Evangelii labefactent, paucis attingo potius, quam prosequor.

Primo : Tanta sectarum luxuriantium diversitas, tam horrenda permixtio religionum a tempore Lutheri exorta, quotidie nascentia monstra, ex hoc unico fonte profluunt, unicuique permissam esse Scripturarum interpretationem. Ergo nihil pestilentius sectis illis tam pernicioso fundamento nixis. Quo admisso, nondum illis, quæ jam prodierunt, opinionum tam diversarum portentis orbis defunctus putandus est : imminent alia longe majora, nec hic consistet tam diabolica pernicies, ob incredibilem novitatum amorem, quo laborat genus humanum.

Secundo : Quis credat Deum durius se erga Ecclesiam gessisse, quam erga synagogam, quam non repudiavit, donec implerentur omnia in prædicatione Evangelii, Deo contestante signis, et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus : et tamen repudiasset Ecclesiam suam tempore Lutheri, contra promissionem expressam de duratione ejus usque ad consummationem sæculi. Deus bone, et juste ! quis ita credat de te, et credat propter nudum testimonium Lutheranorum, cui tamen tanta multitudo hominum cæcis oculis obedivit ?

Tertio : Deus unitatis et pacis non potest esse auctor confusionis et contrarietatis in fide. Ergo ad ejus providentiam pertinet constituisse Judicem intellectus Scripturarum, quæ patent tot corruptionibus hominum instabilium, *qui Scripturas depravant ad suam ipsorum perditionem*, ut dicitur II. Pet. III, unde moderni hæretici specie conservandi puri verbi Dei, variis illud tenebris offundunt, ut illorum similibus objiciebat Aug. lib. 32. *cont. Faust.* cap. 19 : « Videtis id vos agere, ut omnis de medio Scripturarum auferatur auctoritas, ut suus cuique animus auctor sit, quid in quaque Scriptura probet, quid improbet. »

Denique novi sectarii, et puri verbi jactatores, vel illud exponunt fallibiliter, vel infallibiliter : si fallibiliter, ergo cæci sunt, et duces cæcorum, amboque in foveam cadent; si infallibiliter, ergo confitentur, in proponendo, et explicando Dei verbo posse dari infallibilitatem in homine. Sed cur illam sibi infallibilitatem arrogant, et Ecclesiæ, cui promissa est, derogant? Ab hoc dilemmate haud facile se expedient : sicut nec huic unquam interrogationi satisfacient, cur synodo Dordrechtanæ subscribunt, et non Tridentinæ? Lepide quidam : « Dordrechti synodus chorus integer, æger; conventus, ventus; sessio stramen, amen. »

Objicies primo : Plures Patres docent multa successu temporum detegi, et in doctrina Ecclesiæ multum profectum successu temporis adjectum esse, veritatem ipsam temporum ætate maturescere ; et quod consuetudo sine veritate est vetustas erroris. Ergo perperam reprobamus novas sectas eo quod antiquam Ecclesiam Catholicam et Romanam deseruerint.

Respondeo, quod supposita et retenta antiquorum Patrum doctrina, ad novas quæstiones dissolvendas laudabiliter procedimus; hoc enim est ædificare super fundamentum Apostolorum. Nec hoc est mera novitas, sed nova vetustatis illustratio, et lucidior explicatio. Sic Patres alii aliis succedentes antiquas vetustorum dogmatum gemmas expolierunt, coaptarunt, adornarunt : adjicientes non novos articulos, ut faciunt sectarii moderni ; sed articulis traditis splendorem, gratiam, venustatem. Nam, ut præclare Lirinensis, « ad profectum pertinet ut in semetipsa unaquæque res amplificetur : ad perturbationem vero ut aliquid ex alio in aliud transmutetur. Crescat igitur oportet, et multum, vehementerque proficiat tam singulorum, quam omnium ; tam unius hominis, quam totius Ecclesiæ, ætatum, ac sæculorum gratibus intelligentia, scientia, sapientia ; sed in eodem dogmate, eodem sensu, eademque sententia. Addatur licet forma, species, distinctio ; eadem tamen cujusque generis natura permaneat. Absit enim ut rosea illa catholici sensus plantaria in carduos spinasque vertantur. Absit, inquam, ut in isto spiritali paradiso de cinnamomi, et balsami surculis, lolium repente, atque aconita proveniant. Quodcumque igitur in hac Ecclesia Dei agricultura, et fide Patrum satum est, hoc idem filiorum industria decet excolatur, et observetur ; hoc idem floreat, et maturescat; hoc idem proficiat, et perficiatur. »

Quod vero dicitur, vetustatem sine veritate esse vetustatem erroris, constans est, sed illud non minus certum, vetustatem in veritate radicatam, et sine interruptione continuatam, esse argumentum fidei orthodoxæ. « Fas est enim (ait sæpe laudatus, semper laudandus Lirinensis) ut prisca illa cœlestis philosophiæ dogmata processu temporis excurentur, limentur, poliantur; sed nefas est, ut commutentur, nefas est ut detruncentur, ut mutilentur. Accipiant licet evidentiam, lucem, distinctionem, sed retineant necesse est plenitudinem, integritatem, proprietatem. Nam, si semel admissa fuerit hæc impiæ fraudis licentia, si novitia veteribus, extranea domesticis, et profana sacratis admisceri cœperint, proserpat hic mos in universum necesse est, ut nihil posthac apud Ecclesiam relinquatur intactum, nihil illibatum, nihil integrum, nihil immaculatum : sed sit ibidem deinceps impiorum, ac turpium errorum lupanar, ubi erat ante castæ et incorruptæ sacrarium veritatis. »

Dices : Ipsa antiquitas aliquando nova fuit, v. g., cum incepit Evangelium : ergo non semper novitas cum veritate pugnavit. Unde celebre est illud dictum a Tertulliano et Cypriano memoratum : « Christus dixit : *Ego sum veritas*. Non dixit : Ego sum consuetudo. » Ergo non ex consuetudine antiquitatis, sed veritatis trutina quæstiones controversæ appendendæ sunt.

Respondeo, quod, licet determinato quodam tempore cœperit prædicare Evangelium, tamen longe ante prænuntiatum fuerat a Prophetis veritatis præconibus : unde Apostol. Rom. I. ait se prædicare. *Evangelium*

Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo. Ubi commendat Evangelium ex antiquitate, quod erat necessarium propter paganos, qui Evangelio detrahebant, occasione ex novitate accepta. Vides igitur veritatem semper esse antiquitati conterminam; nam veritas Ecclesiæ Catholicæ cum Apostolis, et Evangelio connexa est : veritas autem Evangelii ab antiquitate Prophetarum indivulsa est.

Ad dictum vere Cypriani respondet Augustinus lib. 4. *cont. Donatist.* cap. 5 : « Hoc plane verum est quia ratio, et veritas consuetudini præponenda est : sed cum consuetudini veritas suffragatur, nihil oportet firmius retineri. » Quamobrem tunc solum consuetudini anteponitur veritas, cum consuetudo a veritate non originatur, sed est tantum antiqua veritatis desertio. Cæterum quando de veritate utraque pars contendit, consuetudo, quæ de traditione emanat, firmum veritati præstat subsidium. Itaque illi soli reprobandi sunt, qui antiquitatem quamcumque, et majorum auctoritatem sine ullo judicio, pecudum more, sectantur. Consuetudo autem et antiquitas Ecclesiæ Catholicæ, seu Romanæ a Christo, qui veritas est, sine interpolatione originem ducit : Christi autem Evangelium in veteri Testamento prænuntiatur; vetus autem Testamentum a sanctis Patriarchis emanavit, apud quos ante ortam idololatriam fuit vera Dei cognitio, et cultus. Unde patet, quod, sicut unitas Dei præcedit multitudinem Deorum, ita Ecclesia Catholica est omni superstitione antiquior.

Objicies secundo : In professione Ecclesiæ Catholicæ multa proponuntur aperte incredibilia, inter quæ primatum tenent realis corporis Christi in tot Altaribus simultanea præsentia, et panis in ipsum transubstantiatio, et accidentium sine subjecto subsistentia, ex quibus tot sequuntur inconvenientia Christi majestate indigna; ut cum Hostia corrumpitur, incenditur, ab animantibus comeditur, aliaque : ergo Religio tot incredibilis prædicans non est evidenter credibilis.

Respondeo illud esse vetus objectum ab infidelibus olim oppositum contra veritatem Incarnationis et Passionis Christi, quæ fuit Judæis scandalum, Gentibus autem stultitia. Sed hæc proponentes non norunt vim divini amoris erga salutem generis humani, ob quam et tam vilia gessit et tam dira pertulit, et eam in finem diligens, semetipsum reliquit Ecclesiæ immensæ caritatis monumentum. Pulchre Tertull. lib. 2. *contra Marcion.* : « Assumpsisse Deum quædam sibi indigna, nobis autem necessaria; et ideo jam Deo digna, quia nihil tam Deo dignum, quam salus hominis. » Inanitatem vero ratiuncularum illarum exsufflabimus, dum de Eucharistia, ubi ostendemus, quod, sicut solis radii nullum recipiunt splendoris sui detrimentum, ex eo, quod sterquilinium, vel lutum illustrent; sic nec corpus Christi sub speciebus latens ullam in his occasionibus patitur majestatis suæ jacturam. Sed valde mirandum, vel potius deplorandum, propter has ex Eucharistia petitas difficultates, Calvinistas ab Ecclesia Catholica recedere, qui in synodo Charentonensi cum Lutheranis realem corporis Christi præsentiam in Eucharistia confitentibus, Religionis socitatem et communionem inierunt. Bene video. In Reipublicæ perniciem conspirant fures, tametsi aliis propensionibus discrepantes ; sic in ejusdem Ecclesiæ Catholicæ excidium Lutheranos secum conjurantes, quamlibet in multis articulis, et in illo præcipue cardinali de Eucharistia pugnantes receperunt.

Objicies tertio : In Ecclesia Catholica multæ sub probabilitatis umbone circa moralem disciplinam opiniones docentur, quibus ad omnem corruptelam aditus patet. Nam in quibusdam, si Superis placet, theologis moralibus tanta conceditur hominibus licentia, tanta mollitie lævigatur salutis iter, tam horrendæ apparent prolapsiones circa usuras, simonias, restitutionis onus, injuriarum tolerantiam, homicidii veniam; tanta demum cæcitas, ut, postquam multa vitia fucatis coloribus obliniverunt, quibus illorum veniam hominibus darent, ad eam impietatis summam pervenerunt, ut ad salutem amorem Dei necessarium esse negarint. Ergo Ecclesia Romana non est ita credibilis, sancta, a labeque pura, sicut eam prædicamus. Quod ex corruptis plurimorum Catholicorum moribus non parum confirmatur, quorum soluta vita sacras Evangelii leges ad nihilum redigit. Hanc objectionem opportune importune obstrepunt Ministri, ut Ecclesiam Catholicam sannis et ludibrio populorum exponant. Unde non est indiligenter confutanda, ut ab Ecclesia Romana removeamus tam nefandorum criminum suspicionem, et intelligatur, impie in Ecclesiam illam refundi quorumdam privatos errores.

Respondeo ergo fatendum, seu potius dolendum, aliquos laxones Christi sanctissimam

legem ferme dissipasse, eaque tradidisse morum documenta, quæ sint Ecclesiæ Catholicæ dedecori, hæreticorum offensioni. Sed ex filiorum quorumdam corruptelis perperam sanctæ Matris infamia quæritur, et aliquorum contagione membrorum totum corpus infectum existimatur. Nam in hujusmodi flagitia Ecclesia tota commota insurrexit, et sacro horrore detestata est. Statim atque pestiferum illud venenum retectum est, Ecclesiæ Pastores commissos sibi populos monuerunt, ut illud studiosissime caverent, et singularis Dei in Ecclesiam Romanam amor illico veritatis defensores excitavit intrepidos, qui veritatem malis quorumdam dolis obrui non sinerent. In primis omni laude superior est Gallorum parochorum zelus, qui his opinionum monstris se vehementer offendi limpidissimis scriptis testati sunt, et grassantes ad Ecclesiasticæ puritatis perniciem novarum opinionum labes, pietatis et eruditionis suæ veluti obice opposito coercuerunt: quorum vigilantiam tota Christianorum posteritas laudibus licet impares feret.

Parochis sese Gallicanæ Ecclesiæ Antistites adjunxerunt, quos ingens coercendæ Calvinistarum corruptelæ ardor incendit, ne tam nefariis novitatibus illibata Ecclesiæ Romanæ doctrina perverteretur, inveheturque ea morum disciplina, quæ Religionis probro, infidelium non omnino perditorum scandalo foret. Tanto ergo Ecclesiæ periculo succurrentes, alii virili eloquentia, alii Ecclesiasticis censuris, omnes aperta indignatione significarunt quantum perversa illa Casuistarum flagitia detestarentur. Gallorum sacerdotum et episcoporum justissimum zelum fortunavit, et veluti coronavit illius auctoritas, cui in Petro dictum est: *Confirma fratres tuos.* Qui dum Probabilistarum intricatos, et gordios nodos dissolvit, vere Alexander fuit. Quantum vero ab illis ethicæ Christianæ depravationibus familiæ Religiosæ omnino multa abhorruerint, dubium non est, sed de nostra Prædicatoria evidentissimum. Nam non solum e sinu suo plures propugnatores et in Italia et Gallia excitavit qui gliscentem luem rescindere conati sunt, sicut olim efficacis gratiæ defensores instruxerat: sed etiam unanimem Ordinis sensum aperte explicarunt Comitia generalia Romæ anno 1656. celebrata, his verbis: « Caveant ab omni pruritu exoticarum, minusque cum genuina littera S. Thomæ cohærentium opinionum, præcipue vero in moralibus, ubi pressius de salute, ac indemnitate animarum agitur. Porro in his studeant omni cautela vitare opiniones laxas, novas, ac parum tutas, abstineantque a paradoxis, ac monstris recentium placitorum, seu problematum. Quod ut alacrius ab omnibus præstetur, notificamus universis hoc summe consonare voluntati SS. D. N. Alexandri VII. qui istud universo Ordini ita præscribi, ac significari clementissime imperavit. »

Ex his vides primo, hanc serpentem corruptæ doctrinæ contagem calumniose in Ecclesiam regeri; quippe quæ non solum in sacris conciliis et Pontificiis decretis præfocata est, sed etiam statim detecta, a sanioribus Ecclesiæ partibus explosa est: subindeque a Catholicorum nomine amoto propudioso doctrinæ dedecore, Ecclesiæ denigrandæ ansa hæreticis prærepta est.

Secundo, non posse sibi blandiri Ministros quod ab his forte doctrinæ flagitiis alieni sint: tum quia ipsi longe gravioribus corruptelis implicantur; nec mirum eos in casibus decidendis maxime esse collapsos, qui necessitatem bonorum operum Sacramenti Pœnitentiæ rigorem de medio sustulerunt, et omnem Ecclesiastici rigoris disciplinam ad nihilum redegerunt. Habentes ergo trabem in oculis suis, erubescant non de alienis festucis, sed de hæresum suarum monstris. Tum quia etiamsi ab iis, aliisque corruptelis alieni essent isti Reformati, propter bonum opus non lapidamus quidem eos, sed audiant Augustinum *in Psalm.* LXXXIII. ipsis dicentem: « Quanti videntur præter Ecclesiam bona operari, quam multi etiam Pagani pascunt esurientem, vestiunt nudum etc., quam multa multi hæretici non in Ecclesia operantur? Non in nido pullos ponunt; conculcabuntur, et conterentur; non servabuntur, non custodientur. » Absurde ergo inani voluptate de quorumdam Catholicorum morbis gaudent, et se, ut ait Cyprianus, immanissimo crimine schismatis mortuos non vident. Nec attendunt illud August. in Psalm. *contra partem Donati:* « Homines multum superbi, qui justos se dicunt esse, fecerunt scissuram: sed nemo dat fructum bonum, se præcisus est de vite. »

Denique magna interest Calvinistas inter et istos laxones Probabilistas differentia: illi typho superbiæ, et Pharisaico supercilio in Ecclesiam Catholicam insurgunt crudeles parricidæ, istis falsa pietate arctam salutis

viam dilatare in votis fuit: illi Cham pejores Ecclesiam nudare non erubescunt, isti eam benigniorem vivendi institutionem docent, quia ad majorem animarum numerum servandum expedire crediderunt: illorum consilium fuit Ecclesiasticam sacrorum Anstistitum potestatem ab imis fundamentis disjicere, istorum temperare et inflectere. Denique illi damnantem Ecclesiæ censuram diabolica obstinatione floccifaciunt, isti Ecclesiæ judicio tales sordes detergenti christiana se subjectione supponunt, et humili confessione teterrimam a se hæresis suspicionem amovent. Quod si aliqui sint, qui adhuc post tot censuras in hoc luto hæreant, gemit Ecclesia sicut columba inter intrinsecus insidiantes, et intrinsecus oblatrantes, et cum August. lib. *de Morib. Eccles.* cap. 34. sic hæreticos alloquitur: « Nunc vos illud admoneo, ut aliquando Ecclesiæ Catholicæ maledicere desinatis, vituperando mores hominum, quos et ipsa condemnat, et quos quotidie tanquam malos filios corrigere studet. » Per quæ etiam satisfit his, quæ de Catholicorum nimis multorum sceleribus objecta sunt. Sed recole dicta de Sanctitate Ecclesiæ cap. præced. spec. 2.

Objicies quarto: Non sunt damnandi novi sectarii, si solo motivo conscientiæ ducti recesserent a communione Ecclesiæ Catholicæ seu Romanæ. Atqui Ministri Calviniani contestantur se invitos, et non nisi cogente motivo conscientiæ, ab Ecclesiæ Catholicæ, seu Romanæ communione recedere. Ergo non sunt damnandi, sed excusabiles, nec sunt in aperto salutis dispendio, ut diximus.

Respondeo falso omnino hunc scissuræ prætextum a Ministris obtendi: quod demonstro ita (ni fallor) evidenter, ut nisi omni rationis lumini renuntiare decreverint, nec nostræ Religioni securitatem negare, nec suæ asserere poterunt. Trita est illa Juris canonici regula e naturali lumine deprompta: « In dubiis tutior pars est eligenda, et id quod certius æstimamus, tenere debemus. » Cui suffragatur Augustinus lib. 1. *de Baptismo contra Donatist.* cap. 5: « Accipere itaque in parte Donati, si incertum est esse peccatum, quis dubitet certum esse peccatum, non ibi potius accipere, ubi certum est non esse peccatum? » Atqui Calvinistæ sequendo fidem Ecclesiæ Romanæ, securiorem partem sectantur; adhærendo vero suæ sectæ, saltem dubiam, et incertam salutis viam ineunt. Ergo ex motivo conscientiæ non recedere a nostra Ecclesia, sed ad eam reverti tenentur, alias contra conscientiam agent; in materia enim qualibet ad salutem æternam pertinente, maxime vero in materia Religionis certa incertis, secura dubiis anteponenda sunt. Majorem negare non possunt, nisi velint esse deteriores illis laxonibus, quos superiore objectione ipsi Ministri redarguebant. Minor vero sic ostenditur: Illa ad salutem via est tutior, de cujus securitate omnes conveniunt, quam illa, quæ periculosa, et ad perditionem tendens ab alterutra parte denunciatur. Atqui Religio Catholica et Romana secundum utramque partem est secura: Religio vero Lutherana, vel Calvinistica secundum nos est via lata, quæ ducit ad perditionem. Ergo professores Ecclesiæ Catholicæ sunt securiores, quam sectatores aliarum sectarum. Major est sensui communi manifesta. Minor etiam quoad secundam partem est nota: Ecclesia enim Catholica Romana denuntiat sectas quascumque secum non communicantes, et ab unitate voluntarie præcisas, velut lignum excisum, et arescens, in æternum arsuras. Prima vero pars minoris, quæ asserit Religionem Catholicam esse secundum utramque partem securam, probatur de parte adversa; nam de nostra est nimis evidens.

Calvinistæ in synodo Charentonensi anno 1631. societatem cum Lutheranis confessionis Augustanæ contraxerunt, et ad suam cœnam recipiendos sine prævia Lutheranæ professionis abjuratione declararunt, quantumvis præfati Lutherani realem corporis Christi præsentiam in Eucharistia nobiscum confiteantur, quia hæc discordia (inquit Minister Dallæus in sua epistola apologetica) « formaliter, et directe » fundamenta fidei Christianæ non evertit. Nam proprie loquendo (addit Minister Mestrezatus huic synodo præsidens, tract. *de Script.* lib. 1. cap. 4.) ad salutem fides veritatum essentialium in Scripturis contentarum necessario exigitur. Ex quo sic argumentor: Lutherani juxta Calvinistas non sunt extra viam salutis, tametsi præsentiam Christi realem in Sacramento profiteantur. Ergo nec Catholici propter illum articulum damnabuntur: ergo nec propter alios, qui sunt minoris momenti et qui minorem præbere debuerunt occasionem schismatis, utpote minus difficiles, ut ipsi passim non inficiantur Calvinistæ. Ergo secundum Calvinistarum judicium Catholici non sunt in alea damnationis. Attende, lector

et vide hujus rationis invincibilem efficaciam. Secundum Calvinistas tuto possum credere, Corpus Christi esse realiter in Eucharistia ; secundum Catholicos id non possum tuto inficiari : ergo dum id credo, nulli periculo me expono, secundum utriusque partis assensum. Dum vero inficior, in periculo certo versor, secundum alteram partem : imprudenter ergo id negabo, cujus confessione nullum periculum subeo.

Si Calvinistæ ad illam se redigerent, quæ Christianos decet, præjudiciorum vacuitatem non dubito, quin huic rationi crederent. Præsertim, quia Lutherani Augustani, quos receperunt, et Missam cum cæremoniis a nostris non multum dissentaneis celebrant, et confessionem auricularem retinent, et episcopos, seu superintendentes venerantur, et Aras erigunt, et Imagines sacras exhibent, et ornamentis Sacerdotes offerentes sicut nos induunt. Quid ergo causæ est, cur hujusmodi cæremoniarum ritum in Augustanis dissimulent, in Catholicis subsannent, ut propterea et Augustanam professionem tolerare, et a Catholica recedere debuerint ? Quam vero indigna est disparitatis ratio a nonnullis adducta, ex eo petita, quod Lutherani nihil in Eucharistia adorant, bene tamen Catholici. Nam hujus excusationis insulsitatem reprobat ipse Calvinus in opusc. *ad Westphalum, et contra Heshusium*, dicens absurdum esse, Christum in Eucharistia fateri, et ibi cum non adorare : absurdius de re minime dubia litigare. Estne verisimile hanc esse justam schismatis occasionem a supremo Judice ipsas justitias judicaturo probandam ?

Confirmatur. Juxta doctrinam Calvinistarum articulo 20. confessionis suæ expressam, sola fides in Christum justificat, et juxta Dallæum, Molinæum et Mestrezatum, ad salutem adipiscendam Christi fides, et quorumdam articulorum fundamentalium, quæ habentur in Symbolo, sufficit. Atqui omnes Ecclesiæ Catholicæ, seu Romanæ professores in Christum credunt, et pro quolibet Symboli articulo mori parati sunt. Ergo juxta doctrinam Calvinistarum Catholici sunt in via et statu salutis. Ergo non ex motivo conscientiæ a Catholica recedere potuerunt. Quasi vero in illa Religione salvari non potuerint, quam omnes a Clodovæo Christianissimi reges, et inter eos Carolus Magnus, et sanctus Ludovicus professi sunt, qui et Missam frequentarunt, et Romanum Pontificem, ut Christi Vicarium coluerunt, et monasteria templaque ritu Catholico construxerunt, in quibus sepulti jacent. Quasi vero salvari non potuerint in illa Religione, quæ Ambrosium, Hilarium, Augustinum, Hieronymum aluit, quos Sanctos fuisse articulo sexto suæ confessionis fatentur, in quibus omnia, et singula controversiarum capita syllabatim in favorem Ecclesiæ Romanæ deciduntur, ut fatentur Centuriatores Magdeburgenses, qui propterea speciale caput in qualibet centuria apponunt, ad quod revocant assertiones de sacrificio Altaris, invocatione Sanctorum, aliasque quas in Patribus quidem veritate coacti agnoscunt, sed eas appellant « inclinationem doctrinæ, incommodas opiniones, stipulas, nævos, et errores, » ut patet centur. 2. cap. 4. part. 2. et alibi passim. Imo eo impietatis devenit hujusmodi hæreticorum intolerabilis petulantia, ut centur. 4. cap. 5, contra S. Epiphanium et S. Augustinum Aerianos defendant, necnon Jovinianum contra Hieronymum et Augustinum, quos malunt hæreticos censendos, si oppositum Joviniano sentiant. Quæ vero contumeliarum tela sacrilega in Hieronymum vibrent, c. 8. ejusdem centuriæ, ut « Vigilantii », inquiunt, « veras sententias, quas ut errores Hieronymus oppugnat, » tucantur, pudet referre, ne tam putidis spurciloquiis has cartas commaculem. Quasi vero demum salvari non potuerint in illa Religione, quæ Bernardum, Franciscum, Dominicum, Carolum Borromeum, et Genevæ notissimum Salesium, aliosque sexcentos parturivit, et in Domino quotidie parturit. Exuant, amabo, fictam illam delicatæ conscientiæ teneritudinem, quam apostasiæ suæ obtendunt : aperiant tandem oculos, et cum prudentioribus fateantur dulcius quidem cupiditati vivere Calvinistas, sed dulcius Catholicos mori.

Reflexio et apostrophe ad sectarios.

Huic dissertationi finem impono, sed non sincero erga vos amori, o sectarii Lutherani et Calvinistæ. Dolor est cum vos video præcisos ita jacere : respicite ad petram unde excisi estis ; ipsa petra Petrus est, quem non vincunt superbæ inferorum portæ. Aperit vobis sinum, si vultis accedere : annuntiat vobis pacem, si vultis audire. Eam infamastis et procidistis ; templum contra templum erexistis ; quod persecutores non fecerant,

ipsi in pace Christi fecistis. Sed horum oblita clamat ad vos his maternis apud Augustinum vocibus *in Psal. contra partem Donati:* « O filii mei quid querimini de matre? quare me deseruistis, jam volo a vobis audire. Accusatis fratres vestros, et ego laceror valde. Quando me premebant Gentes, multa tuli cum dolore, multi me deseruerunt, sed fecerunt in timore : vos vero nullus coegit sic contra me rebellare. Ego Catholica dicor, et vos de Donati (Calvini) parte. Sed ego quid vobis feci vestra mater in toto orbe? Expello malos, quos possum, quos non possum, cogor ferre. Vos quare me dimisistis, et crucior de vestra morte. Scitis catholica quid sit, et quid sit præcisum a vite. Si qui sint inter vos cauti, veniant, vivant in radice. Antequam nimis arescant, jam liberentur ab igne. Ipsam formam habet sarmentum, quod præcisum est de vite ; sed quid illi prodest forma, si non vivit de radice? Venite fratres, si vultis, ut inseramini in vite. » Quod si Ecclesiam non auditis, quia eam odio habetis, attendite ad sanctos Patres, quos quidem Magdeburgenses nævis sordentes, repræsentant, sed ad quos vos invitat idem Augustinus, cujus varias sententias veluti totidem gemmas, libro 1. *contra Julianum* dispersas, in unum fasciculum collectas vobis objicio.

Quot et quales viros, et quantos Catholicæ fidei defensores non solum deseritis, sed execrabili criminatione appetere audetis, si evigilatis, intuemini. Habetisne aliquid quod adversus nos dicere videamini, quod non potius in istos dicere compellamini? Uno corde credunt, ore uno fatentur, et vestras novitias præsumptiones Catholica antiquitate subvertunt. Audite eos, qui vos possunt commovere, atque turbare, et utinam in melius commutare. Hos viros tanta in Catholicis Episcopis laude præclaros, tanta notitia, famaque conspicuos, audete, si quid vobis frontis est, criminari. Nonne potius fingere debebatis nescire, et tot testes dissimulare (o Magdeburgenses) quam tot, tantosque Doctores, qui vita optime gesta, debellatisque suorum temporum erroribus gloriosissime de hoc sæculo, antequam vos ebulliretis, exierunt? Crederem, fateor, quid mali faciatis, vos ignorare, nec impudentiæ, sed imprudentiæ vestræ tribuerem, quod hæc lumina civitatis Dei audetis hostiliter insectari, quos sectari fideliter debuistis. Crederem, inquam, hoc tantum nefas vos committere nescientes : nisi in eisdem libris, quibus Romanæ Ecclesiæ defensoribus respondisse vel existimatis, vel existimari cupitis, apertissima Patrum testimonia respueretis. Nam verba Patrum, in quibus nævos deprehenditis, legistis, vel non legistis? Si non legistis, quomodo redarguitis? si legistis, quid adversus Catholicos furitis? quid Ecclesiæ Romanæ nomen dilaniare nitimini, et tot Patres facitis, non tacitis, sed expressis eorum nominibus errantes?

Cernite cum quibus vestra maledicta sustineat Ecclesia. Cernite cum quibus ei sit causa communis. Cernite quam vobis perniciosum sit tam horribile crimen erroris objicere talibus, et quam illi gloriosum sit crimen audire cum talibus. Si cernitis, cernite, et tandem tacete. Lutheranam, Calviniamque linguam tot linguis Catholicis deprimite : tot venerandis oribus proterva ora submittite. Aspicite illos quodammodo aspicientes vos, et mansuete, ac leniter dicentes vobis : Itane nos (o Lutherani, et Calvinistæ) hæretici, idololatræ, superstitiosi sumus? Rogo quid respondebitis? quibus eos oculis intuebimini? quæ vobis argumenta succurrent? quæ Aristotelis categoriæ, quibus in nos disputatores insilitis ? quæ vestrorum argumentorum vel acies vitrea, vel plumbei pugiones in illorum conspectu exeri audebunt? Non dicturi estis, neminem illorum vos in istis erroribus nominasse, quos singulos singulis centuriis retulistis ; et, quamvis eos proprio nomine non designassetis, vobis tamen dicerent : tolerabilius dente maledico nomina concideretis nostra, quam fidem Catholicam nostram, cujus merito in cœlo nomina scripta sunt nostra.

Iterum vos admoneo, iterum rogo. Aspicite tot, ac tales Ecclesiæ Catholicæ, seu Romanæ defensores, atque rectores. Videte quibus tam gravem, tamque nefariam irrogatis injuriam. Istos aspicite, istos erubescite : istis parcite, vel vobis potius, ne rector eorum vobis forte non parcat.

Si autem illos hæreticos esse non dicitis, nec Ecclesiam Romanam accusabitis. Quod illi credunt, ista credit ; quod tenent, tenet ; quod docent, docet ; quod prædicaverunt, prædicat. Istis cedite, et Ecclesiam non persequemini : acquiescite istis, et quiescite ab ea.

DISSERTATIO VI

Triumphus Fidei et Religionis Catholicæ seu Romanæ de infidelibus reportatus.

Quæ ad demonstrandam Ecclesiæ Catholicæ, sive Romanæ credibilitatem desiderari adhuc possent, dissertatione hac operose prosequimur : jam enim de Ecclesiæ præsidiis, sive fidei regulis et nervis, ubi locos theologicos, seu inexhausta veræ theologiæ promptuaria aperuimus, fuse disputavimus ; quibus omnibus Christianæ, Catholicæque Religionis veritas et præstantia omni genere probationum invictæ, et nisi fallor perspicue, ante lectoris oculos expansa est.

Verum quia theologis de fide tractantibus solemne est in laudes Ecclesiæ excurrere, ut in hac materia infinita consuetudini morem geram, et tuæ (lector) eruditioni, et pietati consulam, operæ pretium duxi, si Religionis Catholicæ gloriosos de innumeris hostibus triumphos exponerem, quibus et fidei credibilitas firmari, et filialis fidelium erga matrem Ecclesiam amor accendi facile potest.

Et sane ea libens iterum, atque iterum verso et reverso, quæ ad illius Ecclesiæ commendationem conferunt, cujus non solum amore teneor, sed veritate ita convincor, ut facilius dubitarem vivere me, quam esse vera, quæ ab illa audivi. Quamvis ergo materiam istam occupasse alias videamur, verba tamen suggeret non solum amor, sed et copia Ecclesiæ illius, quam recte dixeris favorum cœlestium acervum, et universale divinarum gratiarum depositum. Hoc unum timeo, ne me inopem copia reddat, dum sermo est de Ecclesia, cujus antiquitas omnem transcendit memoriam, cujus duratio finem nescit, cujus amplitudo metas omnes prætergreditur, cujus filiorum multitudo arenam superat maris, et stellas cœli ; cujus sanctimonia nec similem habet, nec parem habebit : Ecclesia, inquam, cujus sponsus Deus, cujus dos gratia, cujus rector Spiritus sanctus, cujus testimonium verbum Dei, cujus cibus caro Dei, cujus custodes Angeli, cujus præmium summum bonum ; Ecclesia, inquam, cujus Legislator sapientia Dei, cujus semen sanguis Christi, cujus fortitudo virtus Crucifixi, ab omnibus portarum inferi concussionibus secura ; Ecclesia, inquam, quæ uni capiti obediens Romano Antistiti, est omnium Domina, quæ in varias dispersa nationes, est una ; quæ nonnullorum filiorum sordibus obscurata, est sancta ; quæ in plures distincta gradus, est consona ; quæ innumeris fœcunda filiis, est virgo ; quæ divitiis abundans, spiritu pauper est ; quæ adversitatibus exagitata, est pacifica ; quæ expugnata, est, et fuit semper victrix, semper triumphans ; tot ornata palmis, quot fuit infidelium armis et irruptionibus lacessita.

Nemo sane Ecclesiæ illatas injurias et persecutiones enarrare sufficeret. Profecto « non mihi, si linguæ centum sint, oraque centum, omnia pœnarum percurrere nomina possim. » In illam enim cruentum, et obfirmatum bellum moverunt Judæi, Gentiles, hæretici, qui licet erroribus dispares, in unum tamen unius fidei exterminium certatim conspirarunt. Judei felicitati et cremento Ecclesiæ antiquarum cæremoniarum specioso zelo invidebant ; Gentiles ob idololatriæ destructionem paterna superstitione commovebantur ; Hæretici pro obbibiti erroris defensione insurgebant. Duo priores, ne a principatu, et possessione deturbarentur : postremi, ut novum adversus Ecclesiæ regnum ; principatumque bellum inducerent, altare contra altare erigerent, et de Ecclesiæ victoriis ipsi gauderent.

Sed quomodo, inquies, fuit victrix Ecclesia, in suis cunis semper victa, in membris suis, vel gladiis cæsa, vel in exilium relegata vel in carcere captiva, vel fame consumpta, vel in aquis suffocata, vel flammis exusta, vel in fornacibus liquata, vel sagittis confossa, vel lapidibus obruta, vel novaculis excarnificata, vel pectinibus ferreis sulcata, vel in equuleis suspensa, vel plumbatis contusa, vel a feris discerpta, vel æneis tauris accensis et candentibus inclusa, vel melle piceque oblinita, ut post vesparum aculeos fierent no-

cturnarum vigiliarum candelæ? Ita plane, sed noli mirari, quia, ut ait Ambrosius, « Ecclesia tunditur fluctibus, sed non subruitur; cæditur, sed non labefactatur. » Videbatur quidem illa devicta falsis accusantium testimoniis, obstrepentibus populorum querelis, opprimentibus tyrannorum sententiis, mactantibus tortorum immanissimorum suppliciis. Sed inter tot imminentes ruinas florentior erat, et vegetior, quia, ut ait Hilarius libro 6. *de Trinit.*, « proprium est Ecclesiæ ut tunc vivat, cum cæditur; tunc intelligat, cum arguitur; tunc obtineat, cum deseritur. » Unde teste Gregor. lib. 9. *Moral.* assimilatur Arcturo, qui tametsi semper in cœlo versetur, nunquam tamen occidit. « Arcturus, » inquit, « semper versatur, et nunquam mergitur; quia et sancta Ecclesia persecutiones iniquorum sine cessatione tolerat, et usque ad mundi terminum sine defectu perdurat. Arcturus dum versatur erigitur; quia tunc sancta Ecclesia valentius in veritate reficitur, cum ardentius pro veritate fatigatur. » Non esset Ecclesia similis Christo, nec illius capitis corpus, nisi per tribulationes triumpharet : « Christus enim, » uti Paulinus epist. 31. ait, « vicit, cum judicatus est; cedendo superavit. et cadendo in mortem, resurrexit in gloriam. »

Quare necessaria fuit illa Ecclesiæ probatio, ut triumphi campum aperiret hostilis infidelium pugna. Nulla enim sunt, ut Patres clamant, sine tentationum experimentis opera virtutis, nulla sine perturbationibus fides, nullum sine hoste certamen, nulla sine congressione victoria. Sic semina messium gelu cooperta, et mortua germinant; sic ignis flatu premitur, ut crescat; sic unguenta commota redolent; sic aromata fragrantiam suam cum incenduntur, expandunt; sic vinea putata uberior redditur, et fœcundior; sic arca Noe ab undis sepellienda diluvii, ab iisdem altius ferebatur, ejusque concussio, ipsius erat erectio; sic Luna videtur deficere, et non deficit, et obumbrata non obscuratur. Ita plane Ecclesia per filiorum infinitorum mortem vivida, per dispendia dives, per ruinas gloriosa effecta est, ut singulorum inductione sæculorum clarebit, ut verum sit illud Tertul. *in Apolog.*: « Plures efficimur, quoties a vobis metimur, sanguis Martyrum semen est Christianorum. »

CAPUT I.

PRIMUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

De isto sæculo vere illud Davidis vaticinium impletur, quod Psal. CXXVIII. fudit : *Sæpe expugnaverunt me a juventute mea, etenim non potuerunt mihi.* In juventute enim, in cunis potissimum vexata, gloriosius quoque triumplavit : *expugnaverunt, et non potuerunt*, id est, ut ibi Augustinus exponit, « valuerunt mihi sicut ignis ad aurum non sicut ignis ad fœnum. » Tunc mundus sub sole totus in Christianos armatus sæviit; tunc fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania; inania plane, quia *expugnaverunt, et non potuerunt.* Unde impleta est etiam Prophetæ Evangelici, Isaiæ nimirum, sententia : *Congregamini populi*, inquit cap. VIII, *et vincimini; confortamini, et vincimini; accingite vos, et vincimini; inite consilium, dissipabitur; loquimini verbum, et non fiet, quia nobiscum Dominus.* Vana ergo fuit hominum tota quanta industria, et furia in Christianos, quia non est consilium contra Dominum, qui per hostes suos consilia sua implet, qui adversarii manus commodant, et industriam, etiam dum suis studiis velificantur, ut sapientiam sapientum confundat; et præpostera humanæ prudentiæ consilia reprobet. Quia, sicut Christus et Christianorum Legislator, ita Christiani character crux est, et persecutio. Sed potissimum ei in cunis paratum excidium fuit. Decurramus pugnas, ut numeremus triumphos.

Prima persecutio a Judæis mota est. Nam Christum ipsum legis novæ latorem, flagellis cæsum, colaphis percussum, sputis fœdatum, apposita ad manum arundine pro sceptro, et ad caput spinea corona pro diademate, per crudele ludibrium adoratum in crucem egerunt. Sed tanti parricidii, vel potius Deicidii horrorem totus mundus significavit; nam terra tremuit, dissiliere saxa, obtenebrescere per diem sol cœpit. Vides, quomodo certamen sequatur triumphus, qui magis effulsit in resurrectione, qua vitæ se ipsemet reddidit, et quasi novus et redivivus phœnix, suis e cineribus pulchrior emicuit, et per quadraginta dies resurrectionis fidem constabilivit, et ad gloriæ coronamentum, stupentibus qui viderunt, in cœlos se sustulit. Unde qui mortem in aliis vicerat, in se passus est, ut gloriosius de hostium ferocia triumpharet, et suo cresceret casu, nisi ta-

lis esset, cujus majestas augmentum non capit. Cui enim nihil ad augendum fastigium superest, hoc unum restat, si descendat.

Cum nihil amplius in Christum possent Judæi, in discipulos exarserunt. Isti enim palam Christum Deum clamantes, ejus fidem omni linguarum genere cum stupore omnium explicantes, et sermonem confirmantes sequentibus signis, catenis onerantur, in carcerem truduntur, verberibus crudelissime lacerantur, et cum eis non possent resistere loquendo, sæviendo voluere. Nam Stephanum incurrentium densa lapidum grandine obruerunt, et obruendo coronarunt. Sed frustra nititur sæva crudelitas; nam dum Diaconorum clarissimum inhonorant, ad tam dignum spectaculum inspiciendum, paradisus mirabundus, et miraturus apertus est, et Christus ipse e cœlis stans, applaudere dignatus est. Cæteros deinde discipulos in fugam agunt, sed unde Christianismum extinguere satagunt, inde Christianismum promovent. Nam expulsi Jerosolymis Apostoli Gentilismum, id est orbem totum illustrare cœperunt, et ab Asia in Africam, Europamque radios effuderunt. Ergo non obfuit, sed mire profuit Hebræorum persecutio, et Stephano illata mors. Perierat orbis, nisi ille periisset, fugatique discipuli fuissent Quia orationi et morti Stephani dedit Christus Paulum, pro quo convertendo iterum venit, qui pro toto mundo semel venerat, quia unus Paulus æquivalet mundo. Gentes omnes per discipulos sibi Christus subdidit. Paulum per se ipsum redegit. An quia Paulus superatu difficilior, ut de Saulo victoria Christo eximia esse debuerit? An quia per Paulum mundus convertendus totus, et pastor ovilis Christi fieret, ad quod disperdendum ibat ut lupus ? In Jacobum tandem furunt, et regis Agrippæ jussu capite cædunt; sed in tyrannum illum, cujus sævitia extinctum iri Christianismum avebant, et putabant, recidit malum consilium, quia eum vermes Cesareæ absumere non cessarunt. Dignus sane, qui talibus carnificibus periret, qui Judæorum invidiæ vermium pessimo placens, plexuerat innocentem.

Quam bene Deus implet voluntatem suam per illosmet, qui contra se suam voluntatem armarunt; adeo namque divinis consiliis ancillati sunt Judæi, dum obsistere crediderunt ut inde fides in omnem terram diffundi cœperit. Expulsus enim a Judæa Petrus post constitutam per septennium Antiochenam Ecclesiam, Romæ Ecclesiam omnium futuram principem et magistram fundavit ut latius præsideret religione divina, quam dominatione terrena ; nec imperium Christi per clades, sicut olim Scipiones et Cæsares, sed per beneficia Petrus proveheret. Pulsus quoque Paulus Asiam Græciamque, non tam passibus, quam victoriis peragravit, ut Romæ tandem triumpharet. Ni pulsi fuissent similiter alii Apostoli, nec Andreas Scythas superasset, nec Philippus in superiorem Asiam jura Christi promovisset, nec Thomas Parthos, Medosque cum Indis Christi subjugasset imperio, nec Bartholomæus Armenos Albanosque ritibus christianis informasset, nec Matthæus Æthiopes Baptismatis sacris undis dealbasset, nec Simon cum Thaddæo Mesopotamiam simul et Persidem subegissent, nec Mathias Africanorum animos flammis purioribus accendisset, quam quibus corpora, et regio aduruntur. Accessit deinde ad vindictam Judæorum Jerosolymorum excidium; quo gens illa Christum expertus est ultorem, quem Salvatorem abjecerat, ut suo mergeretur in sanguine, quæ se per summam impietatem divino polluerat. Sed de his Judæorum obsessorum cladibus fuse in tract. *de Incarn.* disseremus.

Non solum ab exteris, sed quod non minus noxium est, etiam a domesticis fidem scindere molientibus Ecclesia passa est. Porro hæreticorum principibus, et coryphæus fuit Simon Magus, qui circa annum 68. ejurato Christianismo cum operandorum miraculorum virtutem ab Apostolis pecunia emere non potuisset, cam a dæmonibus nefanda Apostasia sibi asciscere conatus est. Ex eo nedum simoniæ sordida pestis, qua spiritalia pro temporalibus veneunt, nomen sortita est ; sed etiam impura soboles propagata ex eo quasi putrido cadavere verminavit. Menander quippe, Saturninus, Basilides, Carpocrates, Cerdo, Marcion, Elxay, Cerinthus, Ebion, Nicolaitæ, Gnostici, Adamitæ, veluti ex stercoris spurcitiis pullularunt. Eorum sordes emovere et refricare nec placet, nec decet. Quibusdam eorum placuit libidinum confusio, aliis Judæorum ritus, sed pessima omnium, communisque sententia fuit negata Christo Servatori divinitas, quam sibi scelestissimus Simon arrogarat.

Sed perfidorum consilia evertit Deus : nam Simon in cœlum evolare tentans, Petri oratione Romæ deturbatus est elatus in altum, ut lapsu graviore rueret, et effractis ca-

su cruribus humi reperet, nec gradi posset, qui Icarica temeritate volare præsumpserat. Archihæretici vero discipulos Apostoli doctrinæ malleo tutuderunt; calyculos vero regerminantes, et infeliciter fruticantes Apostolicis traditionibus Ignatius martyr, Polycarpus, Irenæus, aliique putaverunt. In Christianismum sævit etiam Nero omnis boni impatiens; nam quomodo Christi Apostolis Petro, et Paulo pepercisset, qui nec matri, nec uxori, nec præceptori pepercerat? Occasio autem persequutionis fuit urbis a Nerone combustæ conscientia : credidit enim atrox tyrannus innocentem se habitum iri, si conflagrationis invidiam in Christianos derivaret, et affictum crimen immaniter puniret. Quasi vero scelera sceleribus purgare potuerit innocentiæ publicus hostis? quasi innocentiæ argumentum non esset tam nocentis, tamque innocentium accusatio?

Itaque Petrum tyranni crudelitatem in Christianos pœnas congerentis libere increpantem, in crucem verso deorsum capite affixit. De quo Petri suspensi situ multa multi scripsere præclara. Alii Apostoli humilitati talem corporis habitum adscripserunt, indignum quippe se arbitrabatur in ea figura mori, qua Christus orbem redemerat. Alii, ut cœlum, quo inhiabat, liberius aspiceret, et aspectu patientiam suam animaret. Sed hanc Petri circumstantiam eximie expendisse P. Labbeum Societatis Jesu, in quodam elogio alias me legisse memini. Inversum, inquit, est hoc Petri caput, et rectum. Jacere sic debuit, ut recte cœlum aspiceret. Nunquam rectius aspexit, quam dum sic vidit. Puto sic aspexerat, dum Christo respondit : *Tu es Christus filius Dei vivi.* Pene naufragium in mari facit, dum aliter aspicit. Invertit caput ad Christum, et evasit. Nec fugisset in horto, nec negasset in palatio, si sic aspexisset. Nemo peccaret in cœlum, si cœlum aspiceret. Inversus cruci affigi voluit, ne posset aufugere. Inversus, ut a terra iter ad cœlum faceret. Inversus, ne aliud præter Deum, et cœlum videret. Inversus, ut pendentem a cruce Magistrum cerneret. Inversus, indignum se ratus, qui rectus penderet. S. Petre, nunquam rectius ambulasti, quam capite. Scilicet itur ad cœlum magis affectibus, quam pedibus. Evolare rectus in cœlum Simon Magnus tentavit et corruit. Tentavit inversus Simon Petrus, et recta ivit.

Verum nihil profuit sæva crudelitas; nam et Apostolorum mortem illustravere miracula, et tyranni immanitatem ipsamet Neronis manus ulta est, ut se occideret, qui tot clades intulerat, tot parricidia tot Christianorum neces patrat. Illud porro in Apostolorum morte contigit. Nam Petrus in carcere fontem elicuit, ut futuram doctrinæ suæ ubertatem præsignaret. E Pauli vero resecto collo, capiteque reciso non cruor de more, sed lacteus manavit humor, ut qui tanquam nutrix in medio fidelium lac vivens dederat, Ecclesiam etiam moriens doctrinæ suæ lacte nutriret. « Rorat hoc caput lacte, non sanguine, » inquit laudatus P. Labbe; « perfudit hic liquor carnifices, et fecit martyres. Manant lacte epistolæ Pauli. Orbis totus vivit hoc lacte. »

Quamvis Ecclesia a Vespasiano, et Tito nonnihil in suis primordiis passa sit, damna tamen ab eis illata, prolusiones duntaxat fuerunt, et præludia persecutionis sub Domitiano circa annum 92. instaurandæ. Sed nihil mirum si non parceret Christianis vir natura ferox, et sanguinis sitibundus, qui cum se humano saturare cruore non posset, in muscis necandis, et acu pungendis summa cum voluptate occupabatur. Post Clerum, Pontificemque Cletum interfectos, post Christianos toto quam late patet orbe mactatos, totam Religionem eversurus erat in Joanne Evangelista, nisi magno prodigio magis inde amplificata fuisset. Joannes namque Romam accitus non solum fervens oleum sine noxa ingressus est, et egressus, sed etiam fidem inde propagavit, unde tyrannus extinguendam arbitrabatur; relegatus quippe in insulam Pathmos, et incolas fidei jugo subjecit, et totum Christianismum scripta Apocalypsi erudivit. Sic Deo militant, quæ Deo obsistere nituntur; sic Domitianum domuit virtus Christi, quæ domanda videbatur. Quia nimirum, non absimili modo recreavit Deus mundum, quo initio creavit. E nihilo eduxit orbem omnium conditor Deus; e nihilo etiam formavit Ecclesiam, quæ humilitate crevit, quæ assurrexit ex cladibus, quæ funeribus vixit, quæ martyriis coronata, suorum cruore veluti semine propagata est. Quis non agnoscat digitum Dei, et potentiam, quam fecit in brachio suo, adoret, postquam per aliquos numero paucos gentes sub cœlo totas illustravit, per ignobiles de Imperatoribus triumphavit, per destitutos viribus humanis, et una demum sua

infirmitate nixos, omnes terræ, et orci potestates devicit? Sed virtus crucis in infirmitate perficitur; cum infirmatur, tunc potens est; inter adversa invalescit, et per adversa, quia in sola spe gratiæ cœlestis innititur, Deo uni fidit, qui mediis contrariis finem assequitur, qui dat nivem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit. Et sane justum plane erat, ut Ecclesia sponsa sponso Christo conformaretur, qui e cœlis ad terram homo factus descendens infirmitate crevit, persecutione adolevit, paupertate ditatus est, ex pœnis impassibilitatem elicuit, ex morte immortalitatem.

CAPUT II.

SECUNDUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Tranquillitatem Ecclesiæ spondere videbatur benigna Trajani indoles; verum persecutionem accendit ipsa speciosa pietas, qua nitebat : credebat namque vir superstitionibus addictus, sacrificium se præstare diis suis, si nomen Christianum, quod omnium criminum instar erat, penitus circa annum 101. deleret. Et, quamvis vel tanta carnificina fatigatus, vel innocentium patientia permotus, non nihil de sua feritate remiserit, sub Adriano tamen circa an. 120. recruduit tempestas, sed sedato parum sub Antonino fuit, pertæsus enim tot impietatum pius Imperator, edicto cavit, ne cuiquam Christianum nomen crimini foret, aut torturæ. At breve sub Antonio gaudium fuit; post brevem enim pacis parenthesin, circa annum 140. et sequentes adeo per Aurelium, et Verum instaurata fuit carnificina, ut non interrumpi visa sit, ut vires interim augeret, et atrocior evaderet post quietem et inducias.

Sed quid tot machinis, tot tormentis molimini, o Tyranni? Frustra ferocia et doloribus conspiratis in illos, quos patientia facit et vestri victores, et mundi triumphatores. Frustra in Clementes, Anacletos, Ignatios, Dionysios Areopagitas, et alios athletarum myriades ferrum distringitis; frustra legiones integras absumitis; frustra militum millia cruci affigitis : nihil inde, nihil omnino proficitis, nisi ut fidelium soboles excisis stirpibus vegetior succrescat, et floridior.

Non solum foris pugnas, sed intus quoque sensit timores Ecclesia; agnovitque deteriores esse domesticos hostes, quam extraneos. Id experta est in Valentino, qui et novos Deos cudit, quos Æonas, seu sæcula dixit; et Servatorem non e Virgine, sed e cœlis assumpsisse carnem effutiit, et resurrectionem ut impossibilem inficiatus est et, alias innumeras cum circa dogmata, tum circa mores sordes invexit : quarum fœtore, et horrore ipsemet stupefactus palinodiam sub Higino cecinit, sed corruptum peccatis judicium in priores impietates relapsum est, sed non impune : nam et ab Eleutherio proscriptus est, et Justini, Irenæi, et Tertulliani scriptorum molibus veluti malleis et fulminibus obtritus est.

Sed vix opus erat adversus Valentinum, et gregales, ac discipulos tot illustrium militum ense; sponte sua ruebat hæc insana secta, similis enim erat Valentini schola domibus illis, in quibus recluduntur furiosi : adeo fœde, et varie delirabant. Nam et Ophitæ serpentis sapientiam adorabant ut numen, et Caiani salutem solis turpitudinibus deberi blasphemabant magis, an insaniebant, vix discernas : Judam quoque super omnes divos efferebant, legitima quidem infandæ doctrinæ consecutione. Ex eadem Valentini cloaca egressi sunt Sethiani, sic dicti, quia Christum non alium esse, quam Seth Adami filium, per summam ineptiam asserebant, aliasque proferebant non tam hæreses, quam somniantium et lunaticorum exerrationes. His accesserunt Bardesanistæ, duce Bardesane Syro; Ascodrytæ, qui et Sacramenta rejecerunt, rati corporalia ad spiritalia significanda, efficiendaque esse inepta. Illos imitati sunt Apostolici, ab abdicatione temporalium sic dicti, ut eo fuco errores præcolorarent. Illis sese adjunxerunt Marcitæ, seu Marcosii, a Marco apostata dicti, qui heresim magiæ fictis miraculis obliniebant. Hos secuti sunt Encratici, qui etiam Aquarii, vel Hydroparastatæ dicti sunt, quia et matrimonio, et esu carnium, et potu vini etiam in mysteriis suis interdicebant, ut hoc temperantiæ colore a communis Magistri Valentini sordibus alienos se esse profiterentur. Sed nihil aliud tanta errorum sylva, nihil tam putrida errantium colluvies fecit, quam ut contrariorum oppositione, et discordia fidei splendor, et unitas magis eniterent.

Sub idem tempus Ecclesiam deformare nisus est Hermogenes arte pictor, sed crassarum hæreseon architectus. Nam materiam ingenitam fingebat, unde et discipuli Mate-

riarii dicti sunt, justa appellatione; adeo enim materiæ immersi sunt, ut et Deum corporeum, in soleque morantem fingerent, et animas rationales ex igne, et spiritu ab Angelis fabricatas delirarent. Sed hæc deliramenta cito fides expunxit, quæ ipsi rationis naturalis lumini, et saniorum philosophorum placitis adversantur.

Periculosior fuit Montani tentatio novam sectam specie arctioris disciplinæ, et sanctimoniæ invehentis, falso castitatis amore secundas nuptias parum ab scortatione sejungentis; in martyrio autem pro Christo tolerando ita intrepidos volebat esse Christianos, ut inter transfugam fidei, et persecutionis profugum vix, ac ne vix quidem distingueret. Virtutes morales in mediocritate sitas ita ultra modum Montanistæ colebant, ut jejunia, abstinentias, et temperantiam intemperanter observarent. Denique in doctrina, in moribus, in vitæ cultu nihil non asperum, nihil non rigidum, nihil non in speciem sanctum præferebant. Magna certe tentatio, quia, ut præclare Lirinensis, in Ecclesia Dei tentatio est populi error magistri, et tanto major tentatio, quanto ipse est doctior, et in speciem sanctior, qui errat. « Et profecto magna tentatio est, » inquit, « cum ille, quem tu Prophetam, quem Prophetarum discipulum, quem Doctorem, et assertorem veritatis putas, quem summa veneratione, et amore complexus sis, is subito noxios latenter subinducat errores, quos nec cito deprehendere valeas dum antiqui magisterii duceris præjudicio; nec facile damnare fas ducis, dum Magistri veteris impediris affectu. »

Verum impostoris vecordia cito claruit, dum se Paracletum a Patre ad calamitatum solatium missum stultissime finxit. Unde mirum est, et judiciorum inscrutabilium Dei abyssus multa, quod tantæ insaniæ portentum non deprehenderit Tertullianus, vel quod deprehensum amarit. Quod Montano adhæserint Priscilla, et Maximilia fœminæ arreptitiæ, et insanorum novitii dogmatis somniorum curiosæ, non mirandum, quod exurgentes novellas Montani furias obviis ulnis exceperint supra memorati Pseudo-Apostoli, affectatum paupertatis, aliarumque virtutum studium ostentantes, credere proclive est. At quod iis nugamentis adhæserit Tertulliani ingenium acre, post multos ex errorum tenebris ad veram fidei lucem revocatos, quis credere audeat, aut possit? Et tamen reapse ita contigit. Ille, ille Tertullianus, de cujus omnifaria eruditione, et ingenii acumine plena sunt auctorum monumenta, ille, quem Cyprianus tanti fecit, ut ne diem quidem absque ejus lectione transigeret, illumque Magistrum per antonomasiam dictitaret; ille, cujus laudes Hieronymus qualibet data, et sæpe accepta occasione passim eloquitur, quove nihil acutius, nihil eruditius esse in epistola ad magnum Oratorem pronuntiat; ille, qui in *Apologetico*, quem adversus Gentes conscripsit, libro, cunctam sæculi disciplinam complectens, omnesque ingenii sui nervos in Christianismi defensionem intendens, incomparabiles eruditionis, ac eloquentiæ suæ opes plena manu effudit; ille, inquam, investigabili Dei judicio in tam fœdos, ac pudendos postea errores lapsus est. Verum deficiente, et Ecclesiæ militiam deserente Tertulliano, non defuerunt Ecclesiæ alii milites : nam præter Zephirinum Apostolica auctoritate sectam reprobantem. præter varias Asiæ Græciæque synodos, accurrerunt statim Claudius Apollinaris, Milthiades, Appollonius, aliique scriptis fortissimis hæresim illam contundentes. Sed a nullo gravius vulnus sibi infligi sensit hæc secta, quam ab auctoribus Montano ipso, et Maximilla, qui suspendio voluntario necem sibi intulerunt.

Circa annum 198. de celebratione Paschæ orta est in Ecclesia adeo gravis contentio, ut nonnulli Asiatici maluerint matrem conscindere, quam a Judæorum Pascha decima quarta luna Martii celebrantium, ritu discedere; unde et Quartadecimani vocati sunt : Porro illorum schisma et errores et Victor Papa, et Nicænum deinde concilium proscripserunt.

CAPUT III.

TERTIUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Quieverat nonnihil sub Commodo et aliis Religio, vel ut modica intercapedine ad tolerandum vires extinctas Fideles resumerent, vel ut hostium furor lassus, interpositis aliquot annorum induciis, veluti respirans, et robur redintegrans, atrocius ingravesceret. Totum itaque severitatis amarorem in Religionem Severus circa annum 205. adhibuit, qui post vitam Christianorum precibus obtentam, totam debuerat effundere lenitatis suavitatem. Hinc sub eo Victor Papa

morti traditus; inde Irenæus Galliarum lumen extinctum ; hinc Africam, illinc Galliam cruentavit.

Sed hæc fuerunt præludia ad Maximini et Decii persecutionem, quæ nisi Deo disponente brevis fuisset, totam Christianitatem perditum ibat. Tam sæpe temporibus illis, id est ab anno 224. ad annum 253. flammis absumebantur , ut Christiani Sarmentitii vulgo dicerentur ; ita crebro leonibus objecti, ut in proverbium et parabolam cesserit : « Christianus ad leonem. » Commoverentur, lector, viscera tua, si multiplex exquisitarum pœnarum genus referre liceret, quo Christiani toto orbe contrucidati sunt : et nisi Deus abbreviasset dies illos, nisi cita mors Maximinum et Decium vindicasset, non fuisset salva omnis Christianorum caro.

Non posset revera inter cruentas exterorum persecutiones et internas domesticorum scissuras Ecclesia Christi consistere, nisi in petra solidata, et Dei virtute freta, continuo protegentis Dei auxilio muniretur. Schismati Novati occasionem præbuit atrox, et vix tolerabilis Decii persecutio, cujus pavore alii vel idolis thus adolebant, vel privatim impetratis pecunia libellis, sibi ab inquisitione, et cultu vetito cavebant, qui idcirco Libellatici dicebantur. Porro pace Ecclesiæ reddita, dum voluerunt in gratiam pristinam restitui, senserunt non momento expiari facinus, quod momento committitur, et zelo Cypriani et Cleri Romani vigore plenissimo ad veniam non nisi post seriam pœnitentiam admissi sunt. Inde stomachati Felicissimus et Novatus Novatianum Episcopali dignitate sublimarunt, ut se contra Romanum Antistitem erigeret, et novo erecto capite monstrum conflaret ; sed contra errantium vota in extremum errorem incidit, et qui antea nulli lapso negabant veniam, postea nulli post lapsum veniam dandam prædicabant Novatiani, idcirco Catharі, et Mundi nominati. At Ecclesia media via incedens, sic lapsos ad veniam admittendos sanxit, ut tamen pœnitentiæ sancta disciplina servaretur, et facilitas veniæ non esset incentivum culpæ : Novatianos se solos labis puros existimantes, et Pharisæorum more se a cæteris discernentes detestata est; illos etiam crudeles appellavit, eo quod in peccatum prolapsis, et ad Ecclesiam lacrymis, gemitu et dolore pulsantibus divinæ pietatis, et paternæ lenitatis solatia et subsidia claudebant. Hinc Lirinensis in *Commonitorio :* « Quis ante crudelissimum Novatianum, crudelem Deum dixit, eo quod mallet mortem morientis, quam ut revertatur, et vivat? » Cyprianus etiam epistola *adversus Novat. :* « Ecce, » inquit, « obortus est alius hostis, et ipsius paternæ pietatis adversarius hæreticus Novatianus, qui non tantum, ut in Evangelio significatum est, sicut sacerdos, vel Levites jacentem vulneratum præteriret, sed ingeniosa, et nova crudelitate sauciatum potius occideret. » Videsis Ambrosium in libris de pœnitentia, ubi tyrannicum, ac prorsus sanguinarium Novatianorum dogma gravissime premit. Festive etiam illos Constantinus irrisit, dum in concilio Nicæno cuidam Præsuli Novatiano dixit : « Scalas admove, et solus in cœlum ascende. »

Non minus periculosum fuit schisma Rebaptizantium, qui duce Agrippino Carthaginiensi episcopo, dum plus justo hæreticos insectantur, in hæresim impingunt. Incredibile est quantum virium illi schismati attulerit societas, et auctoritas Cypriani, Dionysii Alexandrini, et Firmiliani Cappadocis, latiusque grassatus fuisset error, nisi Romanæ Sedis Præsul Stephanus summa, qua pollebat auctoritate obstitisset. Unde non offecit Cypriani sanctimoniæ discordia sententiarum, quia in illo contentionum æstu se a Romanæ Ecclesiæ omnium Dominæ, et Magistræ sensu nolle recedere professus est martyr Christi. De illo Agrippino sic fatur Vincentius Lirinensis : « Agrippinus Carthaginiensis episcopus, primus omnium mortalium contra divinum canonem, contra universalis Ecclesiæ regulam, contra sensum omnium Consacerdotum, contra morem, ac instituta Majorum, rebaptizandum esse censebat. Quæ præsumptio tantum mali invexit, ut non solum hæreticis omnibus formam sacrilegii, sed etiam quibusdam Catholicis occasionem præbuerit erroris. Cum ergo undique ad novitatem rei cuncti reclamarent, atque omnes quaquaversum Sacerdotes pro suo quisque studio reniterentur, tunc Beatæ memoriæ Papa Stephanus Apostolicæ Sedis Antistes, cum cæteris quidem collegis suis, sed tamen præ cæteris restitit ; dignum, ut opinor, existimans, si reliquos omnes tantum fidei devotione vinceret, quantum loci auctoritate superabat. »

Subversura erat universæ Ecclesiæ fidem antiquam hæc tempestas, nisi Romanæ Sedis venerabili decreto diffundens se vene-

num veluti cauterii ustione cohibitum fuisset. Nam præter insignes viros hujus erroris suffragatores, Episcoporum insuper Africanorum concilium præside præfato Agrippino, nullum esse hæreticorum baptisma, proinde iterandum sanxerunt. Quod decretum ipse Cyprianus coactis tribus aliis in Africa synodis confirmavit, et contra Stephani rescriptum plenam querelarum epistolam 74. transiliens moderationis limites scripsit. Nitebantur autem potissimum verbis Pauli Ephes. IV : *Una fides, unum baptisma.* Maxime inquiebant, quia ab infidelibus dari Spiritum sanctum, et fidem credi non potest.

De hac gravissima dissertatione, deque Agrippini, et sequacium in confirmando illo errore solertia, ac de toto negotio sic ait prælaudatus Lirinensis : « Quis ergo tunc universi negotii exitus ? Quis utique, nisi usitatus, et solitus ? Retenta est scilicet antiquitas, explorata novitas. Sed forte ipsi novitiæ adinventioni patrocinia defuerunt ? Imo vero tanta vis ingenii adfuit ; tanta eloquentiæ flumina, tantus assertorum numerus, tanta verisimilitudo, tanta divinæ legis oracula, sed plane novo, ac malo more intellecta, ut mihi omnis illa conspiratio nullo modo destrui potuisse videatur, nisi solam tanti moliminis causam ipsa illa suscepta, ipsa defensa, ipsa laudata novitatis professio destituisset. Postremo ipsius Africani concilii, seu decreti quæ vires ? Donante Deo nullæ. Sed universa tanquam sommia, tanquam fabulæ, tanquam superflua, abolita, antiquata, calcata sunt. »

Ex his liquet primo, in Ecclesia perpetuos de novitate triumphos antiquitatem egisse. Unde Stephanus Papa in epistola, quam ad Africam scripsit, nihil novandum, inquit, nisi quod traditum est. « Intelligebat enim vir sanctus, et prudens (inquit idem elegantissimus Vincentius) nihil aliud rationem pietatis admittere, nisi ut omnia, quæ fide a Patribus suscepta forent, eadem fide filiis consignarentur, nosque Religionem non qua vellemus ducere, sed potius qua illa duceret, nos sequi oportere : idque esse proprium Christianæ modestiæ, et gravitatis, non sua posteris tradere, sed a majoribus accepta servare. »

Secundo inde claret, synodum quamcumque, refragante Romano Pontifice, nullius esse roboris, vel momenti, cum istis conciliis Africanis præcipua interfuerint Christianismi decora, et, ut sic dicam, Ecclesiastici cœli primæ magnitudinis sydera, et tamen quantiquanti fuerint illi viri, eorum tamen decreta semper ab Ecclesia reprobata fuerunt, quia non solum non fuerunt Romani Antistitis approbatione communita, sed ejus etiam decretis proscripta sunt.

Nondum sævitiæ finis, sed innovari visa est sub Valeriano circa annum 255. et late per orbem bacchari. Hinc præcipua Ecclesiæ capita decussata, sed nequaquam obscurata fuerunt Ecclesiæ decora, sed morte magis illustria evasere. Quid enim moriente Cypriano, et mortem veluti beneficium aureis emente gloriosius ? Quid nitentius Massa candida, id est trecentis martyribus, qui maluerunt in fornacem calcariam præcipites agi, quam idolis cultum deferre ? Quid Laurentio illustrius, cujus victoria toto orbe clarissima, et juxta notissima est ?

Persecutio sub Valeriano, quamlibet immanis, exundare visa est circa annum 269, et sequentes sub Claudio et Aureliano ; sed orbem replevit toto hoc sæculo sub Diocletiano, ejusque consortibus Maxentio, Licinio et Maximino, quando nimirum ad fontes publicos, ad fora, ad vicos, rerumque venalium, ad vitamque sustentandam necessariarum officinas appositi custodes, et exposita idola, ut dura necessitate, vel prostantia idola adorare, vel fame perire, vel fidem suam propalare, subindeque diris suppliciis mactari Christiani cogerentur. Tunc non aliqui successive, ut alias, sed legiones integræ demessæ, civitates amplæ depopulatæ, templa Christianis plena combusta. Cæsorum, aut exulantium numerum, vel potius myriades non magis facile numerare est, quam stellas cœli. In summa duorum sæculorum tyrannis præsagium duntaxat fuit procellæ, nimbum cum totius orbis pavore, horrore et cruore rupturæ. Sategerunt etiam ad eradicandam penitus Christianitatem sacros libros conflagrare, nescientes Christi legem cordibus fidelium insculpi, non littera, sed spiritu.

Sed revera nihil aliud tot cladibus effectum est, quam ut Tyrannorum furore Christianorum gloria emineret. Felix persecutio enixa Caium, Gabinum, Susannam, Imperatoris consanguineos, qui maluerunt sanguinem pro Christo fundere, quam communionem cum Diocletiano servare. Absque persecutionum fluctibus caruisset Ecclesia

hæroibus illis, qui thermis construendis addicti, post productiorem pœnam mortem non evaserunt, sed superstites supra decem millia trucidati, vel potius post multas, et quotidianas mortes semel mortui. Nisi invaluisset, et redintegrata fuisset atrocitas, orbaretur Religio luminibus infinitis, Sebastiano, Vincentio, Petro Alexandrino, Genesio mimo, Philemone choraule, virginibus immaculatis, ultro quidem ad leones currentibus, sed ad lenones vi tractis, ut spurcitia Paganismi, et Christianismi castimonia clareret? quæ Religionis gloria, quæ infidelium confusio, Diocletianum cum consortibus et ministris, per triginta carnificinæ annos incredibili duritia continuos victum fuisse a puellis, a Luciis, ab Agnetibus, a Theodoris, a Catharinis, non tantum pœnas, sed et delicias, sed et libidines infracto animo superantibus? Ita plane debuit Crucifixi virtus hoc sexu infirmo fortia quæque confundere, et testimonium invenire ab illa ætate tenera, quæ nondum idonea pœnæ, jam erat matura victoriæ, jamque divinitatis Christi testis existebat locuples, quæ adhuc arbitra sui per ætatem esse non poterat.

Sed quisnam, quæso, fuit torturarum exitus? An extincta Religio? An fortunati remuneratique tortores? Minime gentium. Hinc potius conspicuum fuit et compertum, Christianismum esse petram, in quam non prævalent inferorum portæ, ad quamve infringitur collisus quisquis illam attentat infringere. Debuit sane inter pressurarum mœrores nasci et adolescere religio Crucifixi, ut tot experimentis probaretur nihil illam habere humani, nihil non habere divini; quam tota hominum conspirantium armata potestas tentare potuit ad exercitium, convellere non potuit ad exterminium. Agnoscatur ergo operata divinitas, dum tot suppliciis vexata non cessit infirmitas, nec pugnam deseruit, sed acrius iteravit, fortius vicit, gloriosius triumphavit.

Vim etiam triumphantis fidei ipsi tyranni experti sunt. Testis est Decius, cujus sitim, quam Christianorum sanguis non sedaverat, vorago in Mesia, ubi victus a Gothis demersus est, extinxit. Testis Valerianus, qui a Persis victus captusque, Sapori equum conscendenti pro suppedaneo ministravit. Testis Aurelianus, qui inter scribendum adversus Christianos impium edictum, solutis momento digitorum commissuris ultricem Dei digiti virtutem sensit. Testis Aurelius et Severus, qui filiorum appetiti insidiis, ipsi se inedia, et languore confecerunt. Testis Galerius vermibus ex fœdo ulcere formicantibus exesus. Testes Diocletianus et Maximianus, quorum prior conscientiæ morsibus supra equuleos, supra fidiculas, diris exagitatus, mortem, quam aliis iniquissime intulerat, pro solamine optabat, nec inferre sibi audebat veritus æterni Judicis justissimam ultionem. Posterior vero laqueo sibi mortem intulit, propria manu propria scelera ulciscente. Unde invicti fuerunt Christi Martyres ipsi Tyranni, cladibus enim suis de fidei veritate volentes nolentes testimonium perhibuerunt. Innumera mitto miracula, quibus excæcati judices, terra mota; mitto diluvia, sterilitates, et pestilentias; aliaque id genus flagella more insolito immissa, quibus ultionum Dominus contra impios universum mundum armavit. Mitto prodigiorum gloriam, quibus prætensorum reorum innocentiam illustrabat Deus, dum aliis feræ blandiebantur, alios reverebatur flamma, sub aliis labilis unda sistebat, aliis morbi, mors, dæmones obsequebantur, et tota natura, tametsi insensibilis, Christo stipendiaria, in Christum illatas sentiebat injurias, nec sentiebat modo, sed ulciscebatur, et signis insolitis testabatur illum esse verum Deum.

CAPUT IV.

QUARTUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Verum (quæ solita Dei clementia, solita agendi ratio est) post tot agones, tot procellas, pacis successit suavitas. Postquam enim crux Solis conflata radiis Constantinum illustravit, eique victoriam promisit et contulit, novam faciem totus induit orbis, quia totus factus est brevi Christianus; eoque major, plenior, ac vividior erat felicitas, quo ad illam per tot discrimina rerum pervenerant. Suavius quippe percipitur valetudo post morborum incommoda, post exilia placere magis solent patriæ deliciæ, et post bellorum strepitus bonum pacis melius agnoscitur, dulcius gustatur. Deus, ah Deus! quæ lætitia, qui plausus, quando illi miseri, nec miserabiles, illi ignoti, illi contempti, et mundo exosi Christiani, non solum libertati redditi, sed honoribus aucti fuere! quæ mutatio dexteræ Excelsi, quando gens infamis, soboles Crucifixi, opprobrium homi-

num, abjectio plebis, purgamentum mundi, peripsema usque adhuc, in Constantino regnare cœpit, mundoque præesse visi sunt, quibus dignus non erat mundus ! Sed quæ gloria, quis decoris cumulus, quod honoris culmen, quando crux Judæorum scandalum. Gentium stultitia, non instrumentum pœnæ haberi cœpit, sed gradus ad gloriam, et e carnificina transvecta est ad altaria ! Porro ut ad honorum fastigium et coronamentum nihil deesset, non dedignatus est Imperator tractare ligonem, corbes terra opplere, et exportare ad fundandam in Laterano Basilicam, ubi Crucifixi erigeret trophæum, et Crucifixi cultoribus templum. Agnovit pientissimus Imperator, in sola sibi cruce gloriandum, magisque esse honorificum servire Christo, fierique ruderarium Apostolorum, quam orbi sub sole toti principari. Accessit ad gaudiorum coronidem Crucis archetypæ inventio. Tamdiu latere debuit cœlestis thesaurus, quamdiu latitabant Christiani ; sed coruscare debuit, quando Christianitas jam non lucifuga, sed ubique aperta splendebat. Adornarunt inventionem illam miracula, nam mortuo tactu restituit vitam corporis, quæ fuerat instrumentum vitæ spiritualis : et sæpius divisa, nunquam imminuta deficiebat, quia virtus ejus infinita non exhauritur effusione, postquam ei vim indidit sanguis Hominis-Dei,

Vix intermicabat aliquis radius pacis, cum statim nova, sed intestina excitabatur ab aliquo Novatore tempestas : quia nimirum necesse est hæreses esse, tum ne fides, quæ adversis creverat, prosperitate deficeret : tum *ut probati manifesti fiant*, inquit Apostolus I. Corinth. XII, id est, ut exponit Lirinensis : « Unusquisque quam tenax, et fidelis, et fixus Catholicæ Fidei sit amator, appareat. Et revera cum quæque novitas ebullit, statim cernitur frumentorum gravitas, et levitas palearum : tunc sine magno molimine excutitur ab area quod nullo pondere intra aream terebatur. Namque alii illico prorsus avolant, alii vero tantummodo excussi, et perire metuunt, et redire erubescunt, saucii, semineces, semivivi : quippequi tantam veneni hauserint quantitatem, quæ nec occidat, nec digeratur, nec mori cogat, nec vivere sinat. »

Hinc Sabellius sæculo præterito Trinitatem a divinis ablaturus, personas nomine et officio tenus distinxit : et quia Patrem passum affirmabat, hinc Patripassiani dicti sunt, quos Dionysius Alexandrinus, et Romanus, Gregorius Thaumaturgus, ac synodus Alexandrina sub Sylvestro Pontifice congregata valide confutatos confudere. Illinc etiam Paulus Samosati episcopus (a quo discipuli Paulinianistæ dicti sunt) unam in Deo cum Sabellio personam admittens, duas finxit in Christo, sæculi præteriti anno 266. Hinc Manes non solum fidei, sed etiam lumini naturali bellum indixit. Nam et plura principia confinxit, et libertatem hominibus ademit, et veram carnem a Christo abstulit, eique imaginariam suffecit. Manes, seu insanus voluit appellari, vir plane nominis sui, quippe qui quidquid in aliis ineptiarum insulsissimarum dispersum uspiam fuit, collegisse in unum visus est : et tamen tam fatuus hæresiarcha Paracletum se esse effutitire non erubuit. Sed hoc stultiloquium ad stultitiarum complementum et confirmationem desiderabatur.

Hinc etiam a scopulo in scopulum semper incurrens Ecclesia, gravi hoc sæculo Donatistarum schismate jactata est. Illius occasio et origo fuit Lucilla mulier Hispana, auctoritate quidem valens, sed ambitione turgida, et propriæ voluntatis adoratrix. Cum enim a Cæciliano egregio Carthaginiensis Ecclesiæ diacono reprehensa fuisset, quod Martyris nondum vindicati, id est, quem Ecclesia nondum in Sanctorum album retulerat, reliquias palam venerabunda exoscularetur, correctionis impatiens mulier (quæ bene ab aliquo animal vanum definitur) vindictam de Cæciliano sumere proponit : ultionis porro occasionem sic nacta est. Contigit ut Mensurius Carthaginiensis episcopus a tyranno Maxentio Romam vocatus, ante discessum pretiosa Ecclesiæ vasa senioribus servanda crediderit. Interim peregre moritur Mensurius, ejusque sedi sufficitur Cæcilianus, qui statim promotus vasa Ecclesiæ a depositariis repetit. Sed quid non mortalia pectora cogit auri sacra fames ? Maluerunt sacrilegi unitatem Ecclesiæ scindere, et legitimum episcopum repudiare, quam depositum fidei ipsorum commissum restituere. Ad schismaticos simultatis antiquæ stimulis concitata Lucilla accurrit, et quidquid opibus et auctoritate valebat, toto studio contulit, ut Majorinus suus domesticus, Donati a Casis Nigris nuncupati amicissimus in eas insulas intruderetur. Inde Donatistæ vocati sunt, quæ nomenclatura firmata est ab alio Donato, qui mortuo deinde Majorino

suffectus est. Unde patet pecunia movente et fœmina insufflante divisionis ignem arsisse, quam dissidii flammam veluti oleo superfuso aluit multiplex error, ut postea dicam.

Tanta autem fuit conflagratio, ut opus fuerit Melchiadis Romani Pontificis et Apostolicæ auctoritate Sedis, quæ semper fuit veritatis asylum, et persecutionem pro justitia patientium refugium. Statuit autem summus Pontifex, approbante concilio ad Donatistarum causæ judicium indicto, Cæcilianum Carthaginiensi Ecclesiæ esse restituendum, et alium quemvis tanquam Pseudoepiscopum exauctorandum. Tam justo decreto obedientiam detrectantes Donatistæ omnem lapidem moverunt, ut tumultibus et dissidiis Ecclesiam interturbarent : nam et Constantinum appellarunt, et ad novam synodum provocarunt. Cogitur synodus Arelatis innumeris constans Patribus, et præsidentibus Sedis Apostolicæ Legatis Claudiano et Avito presbyteris, Eugenio et Quiriaco diaconis, anno Domini 314. Sed nec tam venerandi cœtus anathematis aut decretis domita eorum superbia est, sed ascendens semper iterum Constantinum appellarunt, ut iterum damnarentur, et usque ad Arcadii, et Honorii tempora tumultuati sunt ; ut Magno Augustino triumphandi materiam suppeditarent.

Donatisti adjunxerunt se Traditores, sic dicti, quia libros sacros infidelibus tradiderunt, ut pœnas illas effugerent, quas Diocletianus suo de sacris Codicibus ad Magistratus deferendis edicto minitabatur. Qui omnes auctoritate Honorii, agentibus Africanis Præsulibus, Augustini præsertim opera convicti, vel ad Ecclesiam sine mora redire, vel patria exulare jussi sunt. Sub eadem tempora Ægyptum divisit schisma Meletii Lycopoleos episcopi, qui a Petro Alexandrino in pœnam idololatriæ, in quam tempore persecutionis inciderat, exauctoratus, maluit totam Ægyptum dissidiis et bellis turbare, quam justa pœnitentia crimen purgare.

Sed excitatæ ab Ario tempestati parem nunquam Religio passa est. Quæ tum Deus, Ecclesiarum facies ! quæve Catholicorum omnium comploratio, quando, ut ait Hieronymus, totus orbis Arianum se esse miratus est, et ex modica scintilla tantum toto orbe conflagravit incendium : quando, ut addit Lirinensis, pestiferi erroris venenum non jam portiunculam quamdam, sed pene orbem totum contaminaverat. Quantum vero malorum Ariana perfidia invexerit, sic refert præfatus Lirinensis : « Tunc non solum parvæ res, sed etiam maximæ labefactatæ sunt. Nec enim tantum affinitates, cognationes, amicitiæ, domus ; verum etiam urbes, populi, provinciæ, nationes, universum postremo Romanum Imperium funditus concussum, et emotum est. Namque cum profana ipsa Arianorum novitas, velut quædam Bellona aut Furia, capto prius omnium Imperatore (nimirum Constantio Constantini filio, quem Eusebia uxor ad hæresim pellexerat, ad id etiam Eusebio cubiculario non parrum incumbente) cuncta deinde palatii culmina legibus novis subjugasset, nequaquam deinceps destitit universa miscere, atque vexare ; privata ac publica ; sacra, profanaque omnia ; nullum boni et veri gerere discrimen, sed quoscumque collibuisset, tanquam de loco superiori percutere. Tunc temeratæ conjuges, depopulatæ viduæ, profanatæ virgines, monasteria demolita, disturbati clerici, verberati Levitæ, acti in exilium Sacerdotes, oppleta Sanctis ergastula, carceres, metalla : quorum pars maxima interdictis urbibus protrusi, atque extorres, inter deserta, speluncas, feras, saxa, nuditate, fame, siti affecti, contriti, et tabefacti sunt. »

Et, quamvis Arii Christi Domini divinitatem et consubstantialitatem inficiantis blasphemiam in Ebione et Cerintho olim ab Apostolis damnatam proscripserit primum synodus Alexandrina, œcumeninum deinde trecentorum et octodecim Patrum Nicææ coactorum concilium ; tot tamen anathematis non cessit impietas, quæ nec Ario inter exonerati ventris sordes animam efflante et extincto concidere potuit. Nam e stercore suo quamplures hæreticos super aspidem et basiliscum pestilentes Eudoxium, Eunomium, Aetium, Acacium, Semiarianos, aliosque similis iniquitatis viros effudit. Sed certe necessaria fuit illa tentatio, ne Ecclesia nimia pacis abundantia diffluens, ipsis suis incrementis deperiret. Certe nisi Arium orcus excitasset, nisi crudelissimis utriusque Eusebii, Nicomediensis, et Cæsariensis molitionibus Ecclesiam malignus spiritus divexasset, nec magni Athanasii de Constantii, Juliani et Valentis imperatorum viribus triumphantis gloria claruisset, nec innumerorum Præsulum sanguis Ecclesiam rigasset ; nec fidei bene fundata antiquitas suæ

firmitudinis a Deo promissam immobilitatem ostendisset.

Ario in Filium blasphemanti successit Macedonius Spiritus sancti divinitatis hostis, in Alexandrina primum synodo proscriptus, a Gregorio deinde theologo fortissime debellatus. Sed omnes hostium furores longe superavit Valentius imperatoris ferocia episcoporum alios opprimens, alios flammis absumens, nec parcitura Basilio, nisi viro Dei prodigia patrocinata fuissent. Sed per Gothos justitiæ suæ vindices monstrum illud profligavit Deus, illudque flammis extingui voluit, cujus furore Orientalis diu Ecclesia exarserat. Sed necessarii fuerunt tot et tanti hæreticorum insultus, tum ut Christiana fides probaretur orta de cœlo, in quam per administros orcus nihil potuit, quæve ex cladibus invalescebat, dum videbatur excisa. Nisi vapores suos in cœlum hæretici emisissent, non coruscassent illa primæ magnitudinis sydera, Hilarius Pictaviensis in Orientem relegatus, ut Catholicam veritatem ubique terrarum propugnaret; et Ambrosius vir ille divinus, qui Justinæ imperatricis aures contudit, magnum Theodosium severæ pœnitentium disciplinæ ob Thessalonicæ internecionis crimen intrepide deinde supposituras.

Novum fidei trophæum paravit Apollinaris Arianarum impietatum suscitafor, et novarum architectus, nam Dei Verbum non assumpsisse hominem, sed hominis tantum carnem, cui esset ipsum pro anima, commentus est. Ejusdem furfuris fuit Photinus, non tam errores inveniens, quam ex collectis erroribus spectra conflans. Illum Athanasius tum scriptis, tum concilii Alexandrini decretis coercuit : istum Hilarius, Sardicensis synodus Dei verbo, Gratianus deinde et Theodosius edictis compressere, quorum zelum œcumenica deinde Constantinopolitana synodus fortunavit. Unde qui damnis fidei crescere voluerunt, fidem ipsi suis damnis ornarunt. Per hæc etiam tempora Ecclesiam incessere Pseudomonachi, qui tum maligni spiritus afflatu, tum nimia jejuniorum et solitudinis asperitate in varia deliramenta mentis potius inopia, quam hæretica vafritie prolapsi sunt. Alii enim Eustathiani nomine in Armenia nati solos monachos salvandos mentiebantur, et Lucifero superbia non impares (superbia autem fatuitatis frequenter comes) sibi solis deferendum cultum inanissime jactitabant. Alii Massaliani dicti, vel a sua fatuitate Precatores et Enthusiastæ, adeo desipuerunt, ut orationem exclusis Sacramentis et piis operibus, unum esse ad beatitudinem medium, eaque Deum corporeis oculis posse videri, per summam ignorantiam infinita vana gloria cumulatam effutierint. Priores Osius Cordubensis Apostolico Sylvestri Papæ gladio in concilio Gangrensi confecit. Posteriores Sardensis et Antiochena synodi profligarunt.

Cæterum dum senescere hæreses visæ sunt, cœpitque reflorescere Religio orthodoxa, nova ingruit in Perside persecutio, ne religionem, quæ per damna creverat, pax nimia demergeret. In Christianos ergo sævit Sapor, bona fortunasque dilapidans, basilicas solo adæquans, sanguinem profundens non solum plebis, sed Magnatum, quorum unum crimen pietas erat et religio. Sed quantaquanta fuerit illa tyrannis, umbra fuisse credenda est, si Juliani Apostatæ sævitiæ conferatur, ab ejurato Christianismo et professo Ethnicismo nominati. Ut Christi fidem ad nihilum redigeret, fictis primum beneficiis, dolis deinde et fraudibus, exauctoratione postea, e publici insuper magisterii gradibus amotione, bonorum deprædatione, aperta demum laniena Christianos agressus est. Restaurari ad tempus Ethnicismus visus est, ut lapsu graviore rueret, et Christi amplius victoria clareret, dum jaculo divinitus vibrato confixus Apostata, Galilæi (sic Christum per ludibrium nominabat) triumpho materiam ipse suppeditavit. Respirare tamen nonnihil superstitioni ab anno 388. ad 399. licuit consiliis Symmachi, armis, Eugenii, indulgentia Valentiniani, ope Maximi, ut Theodosii victoriis subacta in perpetuum tandem concideret. At quamlibet illustris fuerii Theodosii reportatus de superstitione triumphus, ille tamen illustrior fuit, quo victa victoria seipsum Ambrosii disciplinæ et pœnitentiæ publicæ ob fusum Thessalonicensium sanguinem permisit, quam grandis fidei virtus, quæ et Tyrannos victricibus Theodosii armis, et Theodosii victoris cor inspirata gratiæ suavitate flectere potuit.

Inclinante hoc sæculo Ursicinii in Romanum Pontificatum intrusio, et Luciferianorum factio duplex inito consortio Ecclesiæ pacem nonnihil interturbavit : sed illum jussu Valentiniani I in exilium relegatum, istos Hieronymus scriptis , Theodosius edictis compresserunt. Sævior fuit a Priscillianistis excitata procella, quæ et Manetis deliria su-

scitavit, et cum Sabellio Trinitatem evertit, sed suam demum falsitatem tunc maxime indigitavit, cum falsitati veniam dans, tritum illud usurpabat : « Jura, perjura, secretum prodere noli. » Quia tamen hominibus diligentibus vanitatem, et quærentibus mendacium falsitas arridere solet, ut pestis grassans cohiberetur, multiplicis synodi in Gallis et Hispaniis coactæ cauterio opus fuit.

CAP. V.

QUINTUM ET SEXTUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Initium hujusce sæculi celebre fecit Origenistarum nomen, quo non soli Origenis sectatores, sed multi etiam Catholici, et ipsemet Catholicorum decus Chrysostomus donati sunt, errantium mala passi, erroris labisque puri. Et quidem iniquissime : sicut enim tolerare hæreses, et in lupos vocem non contendere summum piaculum ; ita veros Catholicos specioso tuendæ religionis umbone aggredi, et persecutionem religionis colore oblinere, ac pietatis fuco adumbrare, non minus est detrimentum.

Sed longe celebrius Chrysostomi causa sæculum istud evasit : Chrysostomi, inquam, causa, melius dixerim Dei et Ecclesiæ. Nihil ergo mirum, si adversus superbæ Eudoxiæ, Theophili Alexandrini, et synodi ab eodem ad Calcedonis suburbium, cui a quercu nomen, coactæ crudeles simultates, Dei innocentiæ suæ prodigiis patrocinantis protectionem expertus est. Miraculis nonnihil permota ferocia Chrysostomum ab exilio revocat, in deterius postea relegandum. Fallor, nihil illi malum accidere potuit, cui solum peccatum malum apparebat ; nec ingratum exilium censendum est, ubi vices Episcopi implens, gentes Christo lucrabatur, exilium convertens in Apostolatum, quem morte sanctissima, nisi mavis martyrio, coronavit. Si tamen ille mori tunc potuit, cujus anima ad vitæ immortalis felicitatem migrante, memoria in tot divinis voluminibus permanens æternum vivet. De ejus laudibus alibi.

Per hæc etiam tempora Anthropomorphitarum vesanus et pinguis error Deo corpus affingens intonuit. Millenariorum etiam commenta circa illa tempora audita sunt, quibus homines mille annos post resurrectionem, affluentem deliciis vitam ducturos somniabant. Porro in his non tam opinionibus, quam nugis referendis immorari pudet.

Famosior fuit et sævior Pelagianorum hydra in varios status veluti totidem pullulantia capita sese fundens, ut in uno hoste plures victorias inveniret Hercules Hipponensis, ille, inquam, cujus nomen plenum elogium est, incomparabilis Augustinus, quem sicut gratia sibi devicit, ita gratiæ hostes ipse contrivit ; dubiumque ferme est, an plus Augustino gratia, quam Augustinus gratiæ debeat. Et certe plus gratia ipsa deberet, nisi per gratiam vinceret Augustinus a gratia olim devictus. De hac hæresi fuse alibi diximus.

Pelagii blasphemias æquarunt Nestorius et Eutychetes ; ille duas in Christo personas confingens, iste unicam in eadem persona substantiam ex duabus sacrilega commixtione constans ; ille Deitatem humanitati copulatam voluit non hypostatice, sed affective, iste humanitatem et divinitatem ita transformatam et conversam voluit, ut creatam cum increata natura identificarit ; ille Deiparæ monile Mariæ abstulit unius mutatione litteræ, non Θεότοκος, uti debebat, sed Θεότοκον appellans ; iste Mariam vix matrem hominis esse volebat, humanitatem fictitia sua naturarum confusione extinguens. De utroque hæresiarcha in tractatu *de Incarnatione* plura dicemus.

Idem sæculum non soli Redemptoris gratiæ, et personæ, sed et nitentissimo Deiparæ Virginitatis candori in Elvidio, Joviniano, Vigilantio super porcos fætidis belluis injurium fuit : eorum tamen putores a Hieronymo, Damaso, et Siricio fortissimis scopariis abrasi sunt, et eximium Mariæ decus assertum. Nam, sicut exhalantibus e sterquilinio vaporibus non minuitur solis gloria, sed clarescit : ita matris honorificatæ fulgorem suis spurciloquiis inviti illustrarunt, qui infuscare attentaverant.

Difficile dictu est, quantas per hæc tempora Ecclesia clades tulerit laceratione Imperii a Sarracenis, Gothis, Wandalis, Hunnis, Ostrogothis, Wisigothis divisi ; sed quia fidei nihil persecutione favorabilius, inter tot bellorum strages non solum apud barbaros propagata Religio fuit, sed et inclytum Galliarum Regnum infidelitate posita, Christi se jugo subdidit, nec unquam melius Franci, seu liberi Galli dici debuerunt, quam cum evangelicam libertatem nacti sunt. Christianismum mire promovit conversio

Clodovei, hortante Remigio adorantis quod incenderat, incendentis quod adorarat. Tuncque vere Rex evasit, cum Christo servire cœpit. Quin et Regni perpetuitatem obtinuit, dum sacro oleo misso de cœlo in phiala æternum duratura asservato inauguratus est, quo et Christianismi reges nostri inunguntur.

Per hæc tempora Arianæ impietatis procella iterum recruduit, Hispaniam sub Leovigildo, Africam per Gensericum, Hunerium et alios, Italiam per Theodoricum, Totilam, ac hujusmodi æterni Verbi hostes vastatura; nisi renovatam rabiem solita pugnandi arte, id est patientia, fides vicisset. Obscurari et pene deficere ad tempus religio visa est, ut post caliginem clarius, post contritionem vegetius sobolesceret. Ita plane pulchrius tum rutilavit, excitatis a Deo viris insignibus in Hispania Hermenegildo martyre et rege, et Leandro episcopo; in Italia Boetio, et Paulino Burdegalensi, qui e Nolano Præsule captivus factus vices Redemptoris implevit, dum se alterius captivi pretium dedit; in Africa demum Fulgentio Ruspensi, et Eugenio Carthaginiensi antistitibus, aliisque innumeris, quorum persecutione et fides micantior, et Mauritaniæ interioris conversione dilatatior evasit.

Mitto minutiores hujus sæculi sequentis non tam hæreses, quam vertiginosorum hominum vitilitigationes. Talis fuit Corrupticolarum et Incorrupticolarum inanissima de Christi corporis incorruptibilitate contentio. Mitto Agnoitarum fatuitates et Themistianorum somnia, Christo ignorantiam affingentium. Mitto Justiniani imperatoris luctuosam prolapsionem, qui post amplificatos Imperii fines, post conditas vel digestas leges, post Ecclesiam potestate sua defensam, Sylverium Vigiliumque summos Pontifices furentis conjugis ultioni mactavit, et Eutychium Bysantinum Præsulem in exilium misit, et ea tandem morte interiit, quæ pœnitentiam dubiam, salutem reddidit ambiguam. Mitto excitatas Zenonis Henotici turbas, Acacii in Catholicos furores, Theopassitarum, auctore Petro Cnaphæo, seu Fullone, impia deliramenta, quibus celebri illi trisagio divinitus probato : *Sanctus Deus*, *Sanctus Fortis*, *Sanctus Immortalis*, subjungi illud voluit : « Qui passus est pro nobis », Patripassianismum suscitaturus. Mitto excitatas a Dioscoro contra Bonifacium II. Antipapa, et a Vigilio contra Sylverium in summum Pontificatum ope Belisarii intruso turbas, post obitum tamen Sylverii resipiscente, et in Pontificatum deinde assumpto canonica electione cleri, qui ex Antipapa verum Papam constituere, quam laceratam schismate Ecclesiam diutius interturbare maluit.

Celebrior fuit ab anno 546. de tribus capitulis controversia Catholicos a Catholicis ipsis divellens. Cum enim Theodorus Cappadociæ episcopus Imperatori persuaderet hæreticos concilio Chalcedonenci obtemperaturos, si tria capitula proscriberentur (agebatur porro in illis capitulis de prohibitione Theodori Mopsuesteni, et Epistolæ Ibæ Edesseni, quam in laudem Mopsuesteni, Nestoriique ediderat, necnon librorum Theodoreti adversus Cyrillum); inde turbæ innumeræ ortæ, quibus orbis Christianus non parum vexatus fuit.

His tumultibus successit schisma Laurentii Antipapæ a Festo Romano Patricio intrusi; successit et Constantinopolitanorum Patriarcharum ambitio universalis episcopi titulum sibi arrogantium. Hoc morbo jamdudum laborabant Byzantini Præsules, ad sacrum aspirantes imperium ex quo profanum suam in civitatem translatum videbant. Sed tantæ superbiæ virus Joannes dictus Jejunator, potissimum effudit; ejus tamen imaginariam magnitudinem repressit primum Pelagius, deinde Gregorius Magnus.

Verum ingentia illa damna, quæ per tot rerum discrimina Ecclesia passa est, majore lucro compensavit Deus : nam præter ingentes, quos in Gallia, Italia, Africa, et Hispania progressus fecit, conversi exinde sunt Lazarorum populi ad portas Caspias, et Auximitæ in Æthiopia, et Suevi ab idololatria revocati, et Boii, et alii quamplures Orientales et Abasgi, et Hunni ad Bosphorum cum suo rege Gorda, ut quo magis ab hæreticis et schismaticis vinea Domini putata fuerat, eo sacris propaginibus dilataretur.

Declinante sexto sæculo non pauca tulit Ecclesia a Longobardorum tyrannide, qui Arianarum blasphemiarum impietatem superstitionibus ethnicis admiscentes, in utriusque imperii perniciem conspiraverant. Exarchorum etiam et Præsulum Ravennatum, Romani Pontificis imperium detrectantium sævitia tunc infremuit, ut Romanæ petræ soliditas infractior appareret.

CAP. VI.

SÆCULUM SEPTIMUM, OCTAVUM ET NONUM.

His sæculis in fidem insurrexit crebus persecutionibus iteratis. Nam et Cosroes Persarum rex imperium vastat, armis illud suis vastaturus, nisi Ecclesiam opprimere statuisset. In illum Heraclius bellum parat, injuriam Dei, et crucis, quam in Persidem abduxerat, vindicaturus. Fortunavit pios conatus Deus : post innumeras namque clades, post generalem fidelium complorationem, post supra nonaginta Christianorum millia vendita ad lanienam, omnes Tyranni copiæ profligatæ sunt. Et certe non potuit non vincere Christianus imperator, cujus tota in cruce fiducia erat; crux enim captiva captores vicit, non secus ac Arca quondam Philistæos, fuitque eo gloriosius Jerusalem reportata, quo indecorius fuerat in Persidem delata. Triumphale lignum humeris impositum reportavit pius imperator in Calvariam. Sed, cum vellet procedere, immotus mansit, donec posita purpura vilem induit vestem; quia alienis vestium ornamentis non egebat, qui pretiosissimum instrumentum gestabat, nec luxum compatitur totius humilitatis lignum. Quæ gloria crucis talem habere bajulum, nunquam magis regem, quam dum crucem portat, qua Christus orbem et tartara superarat, juxta illud Magni Leonis serm. 8. *de Pass.* : « Traditus itaque Dominus sævientium voluntati, ad irrisionem regiæ dignitatis, supplicii sui jussus est esse gestator, ut impleretur illud : Cujus imperium super humerum ejus, quia pulchra specie triumphi sui portabat trophæum, et signum salutare adorandum regnis omnibus inferebat. »

Molestior fuit Monothelitarum hæresis integro fere sæculo Ecclesiæ pacem redditam interturbans, quæ dum unicam personam contra Nestorium, duas naturas contra Eutychetem in Christo confitetur, unicam tamen in illo voluntatem et operationem comminiscitur. De his hæreticis in tractatu *de Incarnatione* ex professo disseremus.

Sed quantaquanta fuerit a Monothelitis invecta in Ecclesiam turbarum calamitas, a nullo tamen hoste atrociora unquam passus est Christianismus, quam a Mahomete, a cujus infanda sobole, totius orbis flagello, et impietatum omnium sentina, tot mala etiamnum sentit. Mirum est, quomodo secta, quæ quidquid profanum in Ethnicis, quidquid superstitiosum in Judæis, quidquid impium in hæreticis, quidquid execrandum in magis collegit, et tam cito recipi, et tam late potuerit propagari. Sed præter alias hujus divini judicii rationes alibi a nobis memoratas, opportuna illa occurrit, ut fides, quæ in pace Christianorum marcescit, importuni adversarii instantia veluti antiperistasi provocata reflorescat. Ineffabile dictu, et impossibile repræsentatu est quis fuerit templorum collabentium fragor, quam ater conflagrantium funus, quam cruenta occisorum mactatio, quam tristia profugorum lamenta. At necessaria fuit illa probatio, vel potius fidelium purgatio, qui vitiis suis Mahometanorum victoriis, et per illas divinæ justitiæ viam paraverant. Cito enim in infidelium jugum incidunt, qui fidem suam inhonorantes, divinæ legis imperium detrectant.

Irrumpentis adversarii crudelissimi ferociam et Hispanias divexantem, et Gallias invadentem Carolus Martellus Francorum rex repressit, tercentis septuaginta quinque Sarracenorum millibus profligatis. Hinc fortassis Turcarum in Gallos reverentia, expertorum frustra Christianismum appeti, ubi reges sunt Christianissimi; et timentium invenire malleos, postquam a Martello contusi sunt.

His nihilominus cladibus fides resurgere inde cœpit, ubi videbatur peritura, et in alia regna dilatata est. Nam et Mahometani in Hispaniis victi sunt, et Religio in Angliam per Gregorium Magnum, in Germaniam et Boreales plagas per Bonifacium Moguntinum Præsulem promota est. Fides porro frigidis in illis regionibus tantum concepit pietatis calorem, ut sanctitas nedum in presbyteris et monachis, sed in regibus, præsertim Anglis eminuerit. Exinde fides ad Frisios promota, et ad Saxones diffusa fuit. Denique in Occidente decus suum Religio restituit, idololatria expulsa, elisis Sarracenis et Longobardis per Pepinum et Carolomannum extinctis. Vix optata pace Occidens fruitur, cum ecce Oriens Iconoclastarum, seu Iconomachorum in sacras imagines bellum indicentium furore flagrare cœpit. Eorum impietatem promovit Leo Isaurus, et Constantinus Copronymus, Imperium magis stercorea sua indole inquinans, quam fontem lustricum, quando intingebatur, excrementis conspurcarat. Inde in Joannem Damascenum, Stephanum Papam, et alios athletas rabies sub Leone Armenio instaurata, cui comprimen-

dæ vel Nicæna secunda synodus œcumenica impar fuit. Sed de his dum de cultu sacrarum imaginum agemus, plura dicemus.

Per hæc etiam tempora, initio potissimum sæculi noni, sollicitavit Ecclesiam Manichæorum repullulantium, et clam virus effundentium impietas, Hormisdæ Papæ zelo, et Justini imperatoris armis, utriusque etiam Michaelis, Curopalatis et Porphirogeniti rescissa; et cum in Occidente sylvesceret, Roberti regis, et Henrici II. edictis per ignem, ferrum et suspendia deleta. Sed inter tot insurgentes undequaque fluctus attolebatur Ecclesiæ arca, nec deprimere eam potuit novum Photii in Constantinopolitanam Sedem, expulso vero Pastore Ignatio, intrusi schisma. Nam Dei beneficio, et imperatoris Basilii Macedonici auctoritate, ac Constantinopolitani sub Hadriano II. Concilii decretis restituto Ignatio, Photius exauctoratus, Photiani ablegati sunt. Post Ignatii obitum dolis revocatus Photius, Joannis VIII. suffragio restitutus est, non sine sanctæ Sedis injuria. Tanta enim Pontificis facilitas occasionem absurdæ de Papissa Joanna fabulæ locum dedit. Nam pro fœmina habitus est virorum, et Ecclesiæ Hierarcha, qui Pseudopatriarcham eunuchum, id est semivirum, timuit, et promovit. Advertant, quæso, animarum rectores, indignos illo esse regimine, qui in consiliorum suorum consortium eunuchos vocant. Meminerint turbarum ab Eutropio eunucho excitatarum, quibus sub Theodosio imperium commotum est, et Magnus Chrysostomus divexatus. Meminerint Arianismum non parum sub Constantio promovisse Eusebium cubicularium cum gregalium spadonum globo, qui eo amplius Arianæ impietati adstipulabantur, quo ignominiæ suæ solatium, et sterilitatis decus reputabant, si nec in Deo generatio agnosceretur. Meminerint eunuchi Photii, et fallaciis et furore constantis, qui quantum erat generationis temporalis exors, tantum erat paternitatis spiritalis et prælaturæ avidus. Certe tam perniciosi fuere hujusmodi eunuchi.

Inclinantis hujus sæculi finem non pauciores incesserunt clades. Nam et Gallias Ludovici Pii abdicatio conturbavit; et Ludovici Balbi in imperium provectio Italiam commovit; et Normannorum in Gallias incursionibus florentissimum regnum fumavit incendiis, rivisque cruoris immaduit; et Danorum invasionibus Anglia infremuit. Sed tot malis oppressa fides non est, quæ cladibus purgatur ut inclarescat, Deo fidei auctore et defensore ex hominum vitiis electorum lucra eliciente. Non enim tam cruoris copia fœdavit orbem, quam Ecclesiam illustravit Virginum illarum heroica virtus et supra virilem fortior, qua præciso sibi una cum superiori labro naso, horrorem lascivientibus incussere barbaris. Danorum quoque conversio illata damnata resarcivit.

CAP. VII.

DECIMUM, UNDECIMUM, DUODECIMUM, ET DECIMUM TERTIUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Initium hujus sæculi obscuravit excitata in Romanam Sedem a Sergianis opaca nubes: ut enim Sergius hominum nequissimus, et juxta ambitiosissimus Pontificatum raperet, et Roma cædibus, et sacra dignitas sacrilegiis conspurcata est. Progredi ulterius nequivit sævitia, quam cum Formosi Pontificis exhumatum cadaver in Tyberim mergi jussum est. Mirum est quantum, et quandiu intrusiones et extrusiones Pontificum per sæculum ferme integrum Ecclesiam turbinibus, ambitiosorum memoriam dedecore impleverunt. Sed quamlibet atri fuerint privati quorumdam hujus ævi Pontificum mores, violari tamen nunquam potuit etiam ab indignis sacra dignitas, adversus quam nunquam sunt portæ inferi prævalituræ. Sedent interdum inscrutabili divinorum judiciorum consilio super Cathedram Petri Scribæ et Pharisæi, ut in illis solum Christum, cujus vices gerunt, inspiciamus, et divinitus traditam potestatem in illis etiam veneremur, quorum vita contemptui est et opprobrio. Sane nisi Sedes illa, quæ facta caput mundo, quidquid non possidet armis, religione tenet, divinitus esset super firmam petram ædificata, perennique miraculo fulta, jamdudum et tyrannorum assultibus, et hæreticorum odiis, et ministrorum sordibus, et quorumdam Pontificum nimiis sceleribus concidisset. Quam firma illa statio, quam solida, quæ externis non valet motibus concuti; quam sancta Sedes, quæ nec sedentium potest sceleribus violari.

Passas in ipso Religionis centro jacturas resarcivit fides in Boreales tractus longe lateque diffusa. Plane soli similis aliud hemisphærium illustranti, dum a nostro recedit: splendorem quippe fidei nobismet eripimus flagitiis, at non ipsi. Ejus sese effundentem

lucem recepere Sclavi, Dani, Norvegi, Bohemi, Poloni, Hungari, Rusci, Rossolani et Moschi.

Undecimum sæculum turbis opplevit Henrici III. Imper. omnigenis ex flagitiis concreti schisma nefarium, quo et clericorum cœlibatum, Cadolao Antipapa opitulante solvit, et sacras dignitates horrendo nundinationis commercio vendidit, et Ecclesiasticam libertatem sub jugum gemendum redegit, et jus investituræ Prælatorum per omnem injuriam extorsit. Quæ tunc (Deum immortalem !) defectiones, qui furiales stimuli, quot clades, quot sacrilegia ! Nihil enim non audebat impius, cuivis suppetebat unde furorem expleret, resque insociabiles sacras cum profanis susque deque misceret. Procellas auxit Henricus IV. imperator investituris vi obtentis, et Burdini Antipapæ promotione. Sed eas complevit Friderici Ænobarbi impietas, qua et Alexandrum III. deponere, et primas infulas Octaviano adjudicare, illique Guidonem Cremensem primum, deinde Joannem Strumensem sufficere præsumpsit.

Hoc etiam sæculo audaciæ in sacra, qua nunc laborat Anglia, præiverunt Guillelmus et Henricus I. ac II. reges Ecclesiastica sibi arrogantes. Sacrilegæ præsumptioni dum restitit Martyr, evadit victima Religionis. Decessorum ausibus impietatem ampliorem addidit Joannes rex, cui opportuna mors medelam tulit. Gallias etiam non parum infecit vendibilium dignitatum profanatio, et indignorum ad sacros Ordines promotio. Nam et puerum quinquennem in Rhemensem episcopum inaugurari, et pueros duodennes duabus etiam Ecclesiis principari, ut patrimonium Christi, et pauperum in hæreditatem transmissum, luxui materiam præberet, et spurcitiæ, obstupescens orbis miratus est.

Tot clades secuta est Sacramentariorum, duce Berengario Andegavensi archidiacono, nefanda pestis, beneficiorum divinorum summum et summam, divinam nimirum Eucharistiam, et realem Christi corporis sub speciebus præsentiam omnium sæculorum perpetua fide stabilitam aggressa, pro vero corpore umbras substituens, et in limpidissimis verbis Salvatoris metaphoras comminiscens. Sperabant impii Ecclesiæ corpus cito corruptum iri, si vitæ fructu submoto, subtractoque pabulo vitali sensim exanimaretur. Impietatis architectum Berengarium pœnitentiam egisse ferunt, sed eo magis timendam suspectamve, quo non solum bis relapsus est, sed etiam peccatis alienis oneratus decessit, non paucos relinquens suæ incredulitatis successores.

CAP. VIII.

DECIMUM TERTIUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Non fuit paucioribus hæreseon, et bellorum æstibus jactatum hoc sæculum. Calamitatum auctor fuit Petrus Waldus, a quo Waldenses dicti sunt sectarii, qui et pauperes de Lugduno assimulatæ paupertatis vana ostentatione, sicut ab urbe, quam incolebant, Albigenses nominati sunt. Fuit hæc secta non errorum modo, sed et turpissimorum deliriorum sentina. Romanam Ecclesiam ut Apocalypseos meretricem traducebant; cultum Sanctorum, quin et Sacramenta abdicabant; brutorum etiam ad esum cædem homicidio nihilominus damnandam effutiebant; Clericis bonis temporalibus interdicebant, et alia id genus novitatum monstra per Gallias, et vicina regna spargebant. Contorquere in illos anathemata variis in conciliis, Albiensi, Tolosano, Turonensi et Lateranensi œcumenicis sub Alexandro III. Ecclesia sategit; sed cohiberi non potuisset grassans lues, nisi Crucesignatorum copiis et armis ducis Simonis Montfortii profligata fuisset.

Præluserant dudum Albigensium cladibus schismata et hæreses : illa fovit Petrus Leonis sub Anacleti nomine intrusus : istas Albertus de Brixia, Ecclesiam bonis exuens ut proceres impleret, redderetque latrones et sacrilegos; Petrus Abaillardus, Gilbertus, Porretanus, et alii filii iniquitatis ; sed omnia a Bernardo eximio sui ævi ornamento sopita sunt.

Addiderunt tot malis majora crementa Turcarum progressus. Repressit quidem jamjudum eorum impetus, vires contrivit, consilia dissipavit dux Godefredus Bullionius post infinitas victorias Jerosolymæ rex inunctus. Proculcarunt etiam eorum copias Balduinus I. et II. innumeris barbarorum myriadibus usque ad internecionem deletis. Verum tot gaudiorum amœnitatem non solum interrupit famosa illa cladibus expeditio, hortante Bernardo, et sermonem suum confirmante sequentibus signis suscepta, in qua et Conradus Germaniæ rex cæsus, et Ludovicus VII. Galliarum rex cito ad pro-

pria reverti coactus est : sed præcipue doloris campum amarissimum aperuit Jerosolymitani regni amissio, Jerosolyma capta, Religio polluta, Crucis archetypæ traductæ per compita, et virgis cæsæ injuria. Sumpta identidem novarum expeditionum consilia, sed Christianorum principum discordia, aliisque divinæ æquitatis judiciis irrita. Orienti desolato accurrit S. Ludovicus, hostes initio fugans et vincens, sed invadente exercitum suum lue victus et captivus. Redemptus in propria reversus est non ad otium, sed ut milites colligeret, et in Africam copias suas reparatas et auctas traduceret; sed cum capta Carthagine, fugatisque barbaris vestigia passim victoriis signaret, ad majorem cœlestis triumphi gloriam tot heroicis virtutibus debitam a Deo vocatus est. Innumeras sanctissimi regis dotes omnibus notas hic proferre supervacaneum est. Id solum dicam, solam Ludovici sanctimoniam, etsi alia omnia deessent, copiosissimum esse sæculi illius cladium lenimentum. Adde virum illum divinum usqueadeo præ pietatis odore fuisse orbi toti admirationi, ut Sarraceni virum sanctum apud se captivum in regem eligere voluerint, et e vinculis in solium illum assumere, qui carcerem intraverat, ignominiam turpi loco detracturus.

Accessit ad fidei victoriam et fidelium solamen pietas in Occidente renovata, postquam ab Oriente deficit. Etsi enim tanta evaserit Sarracenorum tyrannis, tamque terribilis potentia, ut ea major orbis pars ruerit, et quæ superest tremat; inde tamen oculata fides fructus non pœnitendos colligit, etiam dum videtur peritura. Illi prodest hostis ferox etiam dum obesse molitur, quia flagellum Dei convertit in virtutum pabulum, et electorum coronamentum. Exemplo esse possunt innumerabiles religiosorum Ordinum etiam militarium excitatæ in Occidente cohortes, ut damna Orientis sarcirentur. Etenim orti tunc ex hospitum Xenodochiis equites Hospitalarii ad bella fortissimi, qui Rhodon deinde occuparunt, et tandem Melitem. Eis affines Templarii et Teutonici Equites, Templi se custodiæ, et Turcatum insectationi addixerunt. Collapsa etiam vitæ Regularis disciplina, vel restitua, vel in novis ordinibus inchoata refloruit, qui solidam pietatem in claustris etiam ipsa senectute labantem repararunt, Cluniacenses nempe, Cistercienses, Clarevallenses, Carthusienses, Gandimontenses, Præmonstratenses, Camaldulenses, Vallombrusenses, Carmelitani, Augustiniani varii, Franciscani, et nostri Dominicani. Plenæ sunt sacrarum historiarum Annales præclarissimis gestis ab Ordinibus illis in Dei honorem, et Ecclesiæ tutamen patratis : attamen inter tot sanctitatis heroas a sacris illis cœtibus partos, præ cæteris eminuit Bernardus doctor mellifluus, non tam monachorum pater, quam regnum et Pontificum mira sua sapientia, et majori pietate rector et Bruno ex hominibus Angelos faciens, et eremum in cœlum vertens. Ibi silentium perpetuum, quod sola interrumpit psalmodia, ut Angelos agant Carthusiani, et prælibent immortalitatem ante mortem. Quid ergo mirum, si stellas venientes vidit Hugo episcopus, facit enim cœlestes silentium, psalterium, jejunium. Non indiget Ecclesia miraculis (quibus tamen identidem fulget) ; habet in sanctissimo Brunonis Instituto, nunquam corrupto miraculum perpetuum, stellarum incorruptibilitate pretiosius. Et Franciscus, viva illa Christi pauperis et patientis imago : nam si Franciscum cucullo exuas, nonne corpus illud ad Christum dixeris pertinere, in cujus manibus, et pedibus apparere videris signa clavorum, et in latere lanceæ transfixionis rubram cicatricem ! Sed quantaquanta fuerit corporis stigmatibus redemptionis insigniti similitudo, major tamen fuit Francisci animi virtutum Christi imitatio, quarum bono odore orbem sub cœlo totum implevit, quibusve etiam dum nihil diceret, prædicabat. Et Dominicus Prædicatorum pater, qui quantum in hæreticis confundendis, et contundendis, quantum in pietate promovenda laborarit, alii dicant, quia laus propria proprio sordescit in ore, et calamo. Pangat ergo elogium Dominici eximius Societatis Jesu theologus Joannes l'Abbe, Petro a Valle-Clausa Dominicani Instituti hosti jurato notissimus. Illud a paucis annis præfatus l'Abbe Viennæ in Delphinatu edidit die ipsi Dominico sacra in concione apud Prædicatores ab ipso habita, ut a Patribus oculatis illic transiens audivi.

S. DOMINICI ELOGIUM.

Sta, quisquis es, ad Stellam, Rosam, et Columnam.
Dominicus ante ortum stella, postquam adolevit Sol fuit.
Gravida mater intra uterum stellam sensit.

Dum stellam gerit, nonne hic uterus cœlum fuit ?
Illustravit hæc stella orbem terrarum.
Et Dominus tot stellis Ordinem implevit.
Ut stellarum Ordo appellari hic Ordo possit.
Et Rosa Ecclesiæ Dominicus fuit.
Ante Dominicum Ecclesia spinarum hortus erat, non florum.
Inseruit rosas Dominicus, et Rosariis orbem implevit.
Placuere Rosæ Deiparæ Virgini.
Et per Rosaria Dominicus ad cœlum ivit ;
Et nunc per Rosas Dominici patet iter ad cœlum.
Et columna fuit Ecclesiæ Dominicus.
Ne dubites, Innocentius rem definivit, dum vidit.
Vidit nutantem Ecclesiam, et Dominicum subcollantem.
Grande decus, atlantem esse Ecclesiæ, non fabulosum, sed verum.
Fundamentum Ecclesiæ Petrus est, et Columna Dominicus.
Plus aliquid diceret Columna, quam Petra, nisi Petra esset Petrus.
Deesse nihil videtur magno Ordini, nisi Ecclesiæ claves :
Gerunt illas Inquisitores fidei, et doctrinæ Censores.
Dixi qualis sit Dominicus.
Minor est Domino, sed est Dominicus.

Et, quamvis sacra Religionum variarum, præsertim Mendicantium instituta, multiplices passa sint ab adversariis, et nominatim a Guillelmo a Sancto Amore, vexationes, nihil aliud tamen odia illa profecerunt, quam eorum virtuti splendorem addere, quos acrius et indignius insectabantur. Fert namque stylus divinus, ut opera sua tribulationum instantia probet, dicente Apostolo : *Omnes, qui volunt in Christo pie vivere, persecutionem patientur.* « Et ideo, » ut Magnus Leo addit, « nunquam deest tribulatio persecutionis, si nunquam desit observantia pietatis. »

Horum Ordinum ingentes fructus, non solum in Aquinate, Bonaventura, et aliis luminibus claruerunt, sed in tutandis Sedis Apostolicæ juribus adversus imperatores Othonem et Fridericum II, cum suis Gibellinis in Guelfos, seu Pontificios armatis, Italiam in lanienam mutantes, non parvo adjumento fuerunt Religiosorum preces, consilia et hortamenta. Non licet per hujus dissertationis angustias infinitas illas recensere clades, perfidias, parricidia, sacrilegia, quæ Guelforum illæ, et Gibellinorum infensissimæ factiones invexerunt. Quot inde pro Sicilia bella, quot funera, quis sanguis fusus, quæ discordiæ, dum tota Italiæ facies suorum discerpta est manibus, et inundata sanguine, et ossibus exhorrenda ? Tumultus illos non sedavit Bonifacii VIII. assumptio, sed auxit, dum in Gallias discordiarum semina transmisit Pontifex, ratus se posse Philippum Pulchrum ea facilitate facere Exregem, qua fecerat Expontificem Petrum de Murrhono, dictum magis a virtute, quam a dignitate Cœlestinum.

CAP. IX.

DECIMUM QUARTUM ET DECIMUM QUINTUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

Romanæ Sedis in Gallias translatio per Bertrandum Agutium Burdegalensem Archiepiscopum, Clementem V. nominatum, quam Itali dixere Babylonicam, quia septuaginta annos duravit, orbem christianum conturbavit. Has turbas cumulavit Italorum discordia, concitata Florentinorum dissidiis Evelini tyrannide, Turrianorum invasione, Vicecomitum, et Longobardorum Regulorum bellis, Venetis Ferrariam occupantibus, Ludovici Bavari schismate, Petri Corbarii Antipatæ intrusione, Romanorum politicis dissidiis, Ochami tumultibus, Fraticellorum, et Bizochorum fatuitatibus, quos intereminuit Guilhelma quædam Spiritum sanctum hypostatice sibi junctum delirans ; et fœminas, ad quas salvandas se missam comminiscebatur, in nomine Patris, et filii, et suo baptizans ; et Beguinorum superstitionibus, errore, et impietate scatentibus. Palmarium illius sectæ flagitium erat, licitam esse fornificationem patientibus libidinem, et simul sectæ discipulos eo perfectionis venire posse, ut Deo frui in hac vita plenissime valerent : quasi impuritas sit apta ad Deum intuendum via, quasi non scriptum sit : *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* His contermini fuerunt Apostolici, vel melius Apostatici, opum, et nuptiarum usum damnantes, nec non flagellantes, tantam vim suis flagellis asserentes, ut abrogatis Ecclesiæ Sacramentis, ritibusque omnibus, solum baptisma sanguineum, id est flagellorum

ictibus expressum suffecerint. Ejusdem furfuris fuerunt Lolhardi, et Fossarii, qui præter alias hæreses ab Albigensibus, aliisve, depromptas, hoc docebant singulare, licitam esse in subterraneis obscœnitatem, quasi non esset verum illud Prophetæ oraculum : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ? Quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur : sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus.* Recte tamen subterranea quærebant filii tenebrarum, et erebi ministri : nam qui malet agit, odit lucem, et omne malum pudore natura perfudit.

Ex eadem fatali translatione ortum est schisma illud nefandissimum, quo Christianus sub incerto capite orbis in tot partes divisus est. Dum enim Pontificum in Gallias regressum adeo sibi funestum Romani verentur, eligi a Cardinalibus Gallum intentatis minis vetant. Sors interim super Præsulem Barensem cecidit, Urbanum deinde dictum. Illi electioni illata vi, et electi ipsius austeriori regimine exacerbati Cardinales, Anagniam, mox Fundos pergunt, ibique priore electione irritata, et annulata, novum solita libertate eligunt Pontificem Robertum Gebennensem, Clementem VII. nominatum. Habuit sua quilibet regna, suos Cardinales, suos successores, suos, quod mirum est, Sanctos : nam priori Catharina Senensis, posteriori Petrus Luxemburgius, et Vincentius Ferrerius obtemperarunt. Tanto scandalo providere sategit Pisana synodus, sed ex remedio deterior morbus ; dum enim novus ibi Pontifex eligitur, ut sub uno tandem capite dissecta membra colligarentur, triceps Ecclesia facta est, dum quilibet prætenso jure potiri voluit : quot inde dissensiones, quot libelli, quot bella in tam horrendis quadraginta annorum tumultibus ! Neque enim pax ulla haberi poterat, *donec auferretur Luna*, ut vere, et lepide aiebat Gerson ad Petrum de Luna alludens. Quod concilio Constantiensi præstitum est, ubi exauctoratis tribus prætensis Pontificibus, ambitionis spectris, et quæ sua sunt, non quæ Jesu Christi quæritantibus, Martinus V. electus est.

Schismatis calamitates augebant hæreseon procellæ, duce præsertim Wiclefo, Sacramenta, traditiones, Pontificum jura, festorum observantiam conculcare et abolere moliente. Invaluit aliquandiu in Anglia exitiosa pestis, sed latius per Bohemiam grassata, auctore portentosæ iniquitatis filio Joanne Husso Constantiæ cum Hieronymo Pragensi combusto. Nec tamen in cinerem redacta est hæresis, innumeræ enim inde in Bohemia excitatæ tragœdiæ, et sub umbone ablati sibi calicis, et pretio Christi Sanguinis, humanum effundere non cessarunt, et in Regem ipsum, hæreticorum more, arma sumpserunt, et exercitus coegerunt.

Vix aliquis pacis radius post concilium Constantiense intermicabat, et ecce concilii Basileensis Præsules Martini, et ipsius Eugenii jussu congregati, specie reformandæ Ecclesiæ in caput armantur ; nam omni sibi arrogata auctoritate, Vicario Christi Romano Antistiti, sine quo (si certus est, et non dubius : quod dico propter factum concilii Constantiensis) omne concilium generale est synagoga sathanæ, et diem sæpius dixerunt, et leges eas imposuerunt, quibus nec minimus orbis Episcopus supponi se sineret, idque tanto supercilio, tamque intolerabili tipho, ut Pontificem suspendere, exauctorare, illique Amadeum a Sabaudia Felicem dictum sufficere non dubitarint. Despexit Basileensium ausus Eugenius, et nihil moratus suspensiones, et minas, anathemate Basileenses ferit, et synodum Ferrariam transtulit.

Porro schismatum omnium funestissimum illud merito dixerimus, quod Græci a tot annis omni data, et accepta occasione invexerunt, et etiamnum fovent. Universalis Episcopi nomen amplissimum ambiverunt quondam, orbi Christiano principari voluerunt, Romanæ Ecclesiæ primatum tota traditione consecratum ægre tulerunt præsules, præsertim Constantinopolitani, rati se non majori negotio Romano Antistiti erepturos gradum, quam Alexandrino, Jerosolymitano et Anthiocheno abstulerunt. A schismate in hæreses prolapsi sunt, negata Spiritus sancti a Filio processione, et aliis erroribus ibi facile subnascentibus, ubi a vero capite receditur. Inde ortæ in Ecclesiam Latinam simultates ; et, quamvis sæpe utriusque Ecclesiæ concordia tentata sit, in Lugdunensi præsertim et Florentino conciliis, frustra tamen ; etenim viri levissimi in vomitum rediere suum Græci, brevi in tanti facinoris pœnam, Turcarum armis perituri. Justo namque Dei judicio factum est, ut qui a vero Dei cultu, tamdiu defecerant, transirent in Tyranni principatum. Inde quotidianæ Turcæ victoriæ, quibus subjugato Oriente, Hungariam, et Poloniam nis diebus, ingemiscen-

te Clemente X, et orbe Christiano, ac Catholico torpente, invadunt.

CAP. X.

DECIMUM SEXTUM, ET DECIMUM SEPTIMUM ECCLESIÆ SÆCULUM.

In hæc duo postrema sæcula præcedentium clades confluxisse videntur ; nam et infidelium Turcarum progressus regna divexant, et Lutheranorum, Calvinistarum et aliorum Anticatholicorum hæreses radices agunt venenosas. Importata ab illis hæreticis infortunia, invectæque hæreses notiora sunt, quam ut ea latiori calamo describam ; plura, quam ut longa lucubratione enarrari possint. Uno verbo, quid aliud fecit Lutherus, quid aliud præsertim Calvinus præstitit, quam ex omni monstrorum genere monstrum unum, dum omnia cunctorum sæculorum doctrinæ flagitia in suam sectam, veluti cloacam derivarunt. A tristibus autem tragœdiis, quas in orbe egerunt, referendis supersedeo, quæ magis lacrymas cient, quam verba postulent. Id scit Gallia nostra, quæ quidquid sacrilegiorum ab impiis, quidquid rapinarum ab avaris, quiquid cædium a truculentis, quidquid spurcitiarum ab immundis, quidquid inhumani a barbaris, quidquid brutale a feris, quidquid tartareum a dæmonibus timeri poterat, Calvinistarum furore experta est. Contra profanas eorum novitates sæpe, et ex professo disputavimus, nec opus est de illis, aliisque historiæ Ecclesiasticæ capitibus orationem protrahere, quæ aliquando rerum, uti fusius, ita fortassis accuratius, benedicente Domino prosequimur. Id solum addam, fidem ubique lucra facientem sua, expulsam a Turcis, et expugnatam a Lutheranis, ad fidelium solamen, et sui tutamen in Americam extendisse propagines, Indias irradiasse, et doctrinæ lumen, pietatisque calorem in novis sacrarum Religionum institutis, vel antiquiorum reformationibus restaurasse, nimirum in Minimis, Theatinis, Capucinis, Recollectis, Jesuitis, Barnabitis, Sommaschis, Doctrinæ Christianæ, et Oratorii presbyteris. De quibus, aliisque horum sæculorum sanctitatis miraculis fuse egimus, dum Ecclesiæ Catholicæ sanctitatem alibi demonstravimus.

Adde fidem ipsam divinitus armatam, de hæreticis vindictam sumpsisse, non solum Lutheranorum inter se dissidiis infinitis, sed famosa præsertim illa regis Angliæ truncatione, quæ anno 1649. contigit, ut per regem Henricum fides expulsa, in Carolo de Stuart successore apostasiam propriis Anglorum manibus puniret. De hoc Anglorum flagitii portento hæc fatur Gratianus Lucius Hubernus in suo Cambrensi everso, pagina mihi 265. Scelus illud Anglorum, quo regi suo caput amputarunt, quo nomine appellem nescio. Parricidium nominabo, quod reges et magistratus patriæ parentes nuncupantur? Sed hæc vox ad privatos homines cæde se paterna inquinantes astringi solita, non satis laxa est, ad tam tetri facinoris atrocitatem exprimendam. An rebellionem, aut perduellionem dicam? Sed cogitationes ad afficiendum regem susceptæ, aut levior contumelia eidem illata, sive arrogantior regis compellatio his vocabulis denotantur, etsi hujus flagitii gravitatem non exæquent. An furorem, et insaniam nuncupabo ? Leve illud est. An belluinam sub larva vultus humani immanitatem? Ne istud quidem sufficit. An florentissimæ Britanniæ fœdissimam maculam, imo exitium, flammam, atque perniciem? Quam possum atrocia, ac detestanda nomina mente efformavero, vincit omnia sceleris horrendi atrocitas, ac ne cogitatione quidem capi, nedum oratione satis exprimi, explicarique potest.

E regibus alii a subornatis prævaricatoribus confossi, alii veneno sublati, alii per insidias in lecto suffocati sunt. At nemo per omnes omnium gentium historias, quantumvis lectione versatus, ex iis eruere potuit regem adhuc ullum suprema regni potestate viginti sex annos jam functum, et suspensas regendi rationes a populo non habentem, a plebeio suæ gentis ordine questionibus in judicio ita reum capitis per nefas pronuntiatum, et carnificis manu (non quidem ordinarii carnificis a tanta impietate abhorrentis, ut historia Anglicana proditum est, sed carnificis sub larva latentis; suspicantur plures impium fuisse Cromvellum totius iniquitatis compendium) orbe terrarum obstupescente necatum. Quam atrociter in hujusce sceleris auctores Cicero inveheretur, qui Verrem accusans : «Facinus est, » inquit, « vincire civem Romanum, scelus verberare, parricidium necare, verbo satis digno tam nefaria res appellari non potest. » Vocem igitur aliquam novam a Cicerone excogitari oportebat sceleris hujus atrocitati satis indicandæ accommodatam, in quo pera-

gendo divina humanaque jura conculcata sunt non tanta patientis acerbitate, quanta condemnantium turpitudine, qui facinus ediderunt tam superioribus inusitatum sæculis, quam futuris execrandum, et abominabile. Cui edicendo sicut proprium nomen, sic plectendo idonea pœna inveniri non potest. Porro ab hac execrabili novorum hæreticorum erga reges male affectorum disciplina abhorrere nedum Catholicos universos sed ipsos præcipue summos Pontifices suo loco demonstravimus, et ex Clementinis constitutionibus liquet, in quibus habetur : « Regiæ potestati resistere nefas est. »

MONITUM ET REFLEXIO.

Videsis plura apud Annalium Christianorum et Ecclesiasticorum scriptores, historiæ præsertim Catholicæ Patrem Cardinalem Cæsarem Baronium, aliosque, apud quos et fidei triumphos, et Sanctorum per fidem victorias mirabere, Sancti enim per fidem vicerunt regna, et hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. Quo quidem studio nihil theologo nec dignius, nec utilius, cum ad eruditionem, tum potissimum ad pietatem. Quia, ut bene S. Bernardus tract. *de rebus gestis S. Malachiæ,* annotavit : « Semper quidem operæ pretium fuit illustres Sanctorum describere vitas, ut sint in speculum, et exemplum, ac quoddam veluti condimentum vitæ hominum super terram. Per hoc enim quodammodo apud nos etiam post mortem vivunt, multosque ex his, qui viventes mortui sunt, ad veram provocant, et revocant vitam. »

Atque obiter ex his, quæ tota hac dissertatione percurrimus facile conjectu est, quantum vero theologo necessaria sit sacræ historiæ non perfunctoria instructio ; ut enim præclarissime theologus omniscius Melchior Canus lib. 11. *de Locis*, fuse prosequitur : « Ut viri omnes docti consentiunt, rudes omnino theologi illi sunt, in quorum lucubrationibus historia muta est. » Unde tantum abest, prolixam istam, quam præsenti tomo adjicimus, dissertationem ab instituto esse theologico alienam, quin potius ad ejus non mediocre ornamentum non parum conferre arbitratus sum. Utinam per præstitutam nobis, et accurate observandam brevitatem in plura spatiari licuisset, ut omnibus palam foret, multa nobis e thesauris suis historiam suppeditare, quibus si carearemus, et in theologia, et in quacumque ferme alia facultate inopes sæpe, et indocti reperiemur. Et quidem historiam esse theologo disserenti pernecessariam, tum sæpe alias, tum novissime in ultimis de facto, et sensu Jansenii controversiis orbi notis adnimadverti potuit ubi quantus fuerit Ecclesiasticæ historiæ usus necessarius, qui libros eruditissime ultro, citroque scriptos legerint, ii mehercule facile judicabunt. Et certe nemini gravis theologiæ perito dubium est, sæpe sæpius in re quondam gesta vel moralis decisionis, vel Ecclesiasticæ institutionis cardinem verti ; et interdum etiam in scholastica disputatione operæ pretium esse ex Annalium monumentis testimonia et testes excipere veritatis.

His, aliisque de causis in facultate Parisiensis cæterarum omnium matre, principe, et archetypo tam frequens est sacræ historiæ, et tam familiaris usus, ut sæpe de sacra historia disputationes instituat, quibus theologum admonet, ut non historiam Ecclesiasticam negligat, cujus et cognitio magnos fructus, et ignoratio majores parit errores. Cum superioribus annis essem Parisiis, Abbas d'Albret, nunc ob ingentia merita ad Purpuram assumptus, et Cardinalis *de Bouillon* dictus thesibus solemnissimis universam Ecclesiasticam historiam mire quidem complexus est, sed ad miraculum propugnavit : et quod auget admirationem, perdifficiles, lubricas, implexasque quæstiones, quibus totius antiquitatis se calentissimum demonstravit vir ætate juvenis, sed sapientia senex, superque senes intelligens, peritissime, et juxta modestissime exposuit.

Enimvero si, teste Augustino lib. 2. *de Doctrina Christ.*, ipsæ Ethnicorum historiæ ad sacræ Scripturæ intellectum non parum conferunt, ex earumque ignoratione auctores alioquin graves non semel cespitarunt, ut manifestissimis illustrari exemplis absque negotio posset : quanto magis sacra historia theologo nedum perutilis, sed necessaria censenda est, tum in disputatione adversus fidei Catholicæ hostes, tum ad speculationes exemplis locupletandas, tum ut in moralibus casuum decisionibus quidpiam justum esse suadet, vel injustum, prout a viris, aut probis, aut improbis usurpatum est ; tum « ne turpiter in rebus ad se maxime pertinentibus erret, eaque ignoret, quæ ignorari non sine imprudentia modo, sed ne imperitia quidem possunt. Historia quippe cum

magistra vitæ est, tum lux etiam veritatis,» inquit prælaudatus Cano.

Nec dicas plurima in historiis etiam sacris exstare vel dubia, et apocripha, vel falsa, et fabulosa; ingentis etiam esse molis, et majoris difficultatis de historia præsertim veteri judicare, antiquitatis memoriam in numerato habere, historicos omnes internoscere, mendaces a veracibus secernere : quod totum desideratur, ut historia alicujus sit vel utilitatis vel auctoritatis.

Non, inquam, id dicas : quamvis enim, ut verum profitear, arduum sit, et laboriosum sacræ historiæ studium, non ideo tamen theologo negligendum est, quia labor quamlibet amarus, cum magnitudine tamen, et suavitate utilitatis comparatus, non modo omnes absterget studiorum molestias, sed efficiet operam illam mollem etiam, et jucundam. Quapropter theologum rudem esse omnino in historiis cum sacris, tum profanis, aut inertissimæ segnitiæ est, aut fastidii delicatissimi. Quod vero in Annalium monimentis nonnulla aut dubia, aut falsa veris permixta sint, non solum ab historiæ sacræ studio nos deterrere non debet, sed ad illius vehementiorem amorem concitare, et velati calcaribus stimulare debet, ut multiplici rerum gestarum, Auctorumque collatione veritas patescat. Præsertim quia multa, eaque præcipua, et scitu magis necessaria certam habent fidem, cum in eam recensendam probati omnes, ac graves historici concurrant, quibus detrectare fidem non solum iniquum est, sed insulsum plane, ac etiam inhumanum.

Etenim, ut Augustinus libro de utilitate credente, aliique Patres egregie prosequuntur, necessarium est homines hominibus credere, nisi vita pecudum more degenda sit : necessarium est non amicitiam modo, verum omnem omnino humanæ societatis necessitudinem interire, nisi amicus amico, maritus uxori, parentibus filii, fratres fratribus, civibus cives, sociis socii fidem habeant; sique nihil credere statuerimus, quod non nisi manu, oculis, vel sensu percipiamus.

Si theologus tantum curæ impendit, et vigiliarum in quæstionibus speculativis sæpe frigidis considerandis, si totum adhibet tempus, et diligentiam, si anticipent vigilias oculi ejus, ne in controversiis alioquin non admodum necessariis incognita pro cognitiis, incerta pro certis habeantur, si ad hunc finem doctissimorum virorum conciones frequenter, si in Academiis christiani orbis insignioribus litteras discat, ut eruditissimorum hominum dissertationibus et sapientia instruatur, et condiscipulorum exercitatissimorum quotidianis conflictationibus vexatus veritatem, cujus amans est, assequatur, qua sine dispendio caruisset : quanto justius et utilius, et Theologo vero dignius censendum est earum rerum notitia pulcherrima imbui, quæ eruditione confert, et pietati. Proh dolor ! per sex, aut octo annos spinosas, et interminabiles quæstiones versamus in scholis, easque controversias latissime prosequimur, quas nec juvenes portare possunt, nec senes ferre, quæve ingenia non tam juvant, quam obruunt. Non piget, nec tædet nos magnum studium, multamque operam in res obscuras, atque difficiles conferre, easdemque non necessarias, et sæpe vanas, quas recensere hic nec libet, nec decet. Et tamen per aliquot otii nostri horas tædet operam navare Ecclesiasticæ historiæ, vitæ magistræ, prudentiæ subsidio, luci veritatis, et potissimo vitæ, et consociationis humanæ instrumento, quod probatorum auctorum testimoniis innixum est.

Scio quidem modernos hæreticos omnes præter canonicas historias floccifacere, e canonicis etiam quasdam e sacris libris pro suo arbitratu expungere. Sed quid mirum si post abjectam fidem, necessitudinem, et pietatem duo generis humani sanctissima vincula violent atque dissolvant? Dolendum plane, quod erroribus suis obcæcati non videant, nihil adeo vitæ humanæ necessarium esse, quam ut homines hominum, præsertim gravium, et locupletum dictis credant. An nesciunt fidem esse artium omnium basim, scientiarum fundamentum, disciplinarum crepidinem; ita ut verum sit illud Aristotelis effatum : « Ad discentem oportet credere; » verum itidem illud propheticum oraculum : *Nisi credideritis non intelligetis?* Nam oculis, et quotidianis experimentis cernimus pueros elementarios nomina litterarum, aut syllabarum nexus non nisi fide accipere, omnemque cognitionem præcedere fidem, subsequi scientiam veritatis. Hinc tanta nobis, et talis ad audita credenda a natura indita pronitas est. Hinc, sicut citos ad credendum corde leves, ita ad rationabilia credenda tardos, obduratos, et pervicaces nominamus. Hinc homines bene constituti, et ad vitam humanam recte

compositi viro gravi rem credibilem affirmanti fidem adhibent. Hinc denique ea, quæ communi Historicorum consensione traduntur, non modo negare, sed de his etiam dubitare stultissimum apud omnes reputatur.

Illud etiam in hujus dissertationis coronide observabis, fidem de hostibus suis, etiam per propria damna victricem, quotidie a malis Catholicis vinci, qui dum vitiis serviunt, fidem faciunt, imo et Deum servire iniquitatibus suis. Væ nobis, in quibus Christus patitur opprobrium, et fides christiana servitutem ; qui enim veritates fide notas in injustitia detinent, ii intellectum, et affectum non captivant in obsequium fidei, sed fidem obsequi cogunt regnanti in se peccato, et concupiscentiæ dominanti. Plura alibi, prolixiores enim hactenus fuimus.

Ad decimum octavum Ecclesiæ sæculum.

APPENDIX RECENS.

APOLOGIA FIDEI

SEU

Dissertatio adversus modernos incredulos.

(Amplius quærere non licet, quam quod invenire licet.) Tertull. *de Anima* c. 2.

Nulla unquam tot inter Religiones, quæ sub cœlo fuere, tanto antiquitatis privilegio gavisa est, ut Christiana; ab ipsa enim origine mundi in fide Protoparentum, Patriarcharum aliorumque piorum hominum, ut et in quamplurimis symbolis ortam se animadvertit. At vero nulla quoque, ut ipsa, adeo fuit unquam a tot obtinentibus adversariis exagitata. Extremum ferme sibi fatum millies vidit impendere: ast millies quoque per Dei omnipotentiam evasit incolumis; peribunt namque omnia prius; ipsa in æternum manebit; infremant licet, debacchentur in eam, vel hac eadem ætate nostra, increduli homines; meditabuntur semper inania, atque inter furentis insaniæ impetus, nil Religio Christiana pavebit, nil contremiscet. Unum est, quod eam maxime piget, tot nimirum in sinu suo altos, educatosque filios, dum matri amantissimæ, per propriam defectionem, immane fastidium intentant, animas omni errore deturpare, ac ruinam sibi parare sempiternam. Piget, inquam, illam nonnullos e Catholicis (nomen habent quod vivant, sed mortui sunt) recenti cuidam errorum Antesignano ita fidere, dum festivo nugandi genio ait : « Ego in Ecclesia Catholica Apostolica Romana genitus sum : totum me legibus ejus subjicio : mori cupio in Religione Patrum meorum, quam utique bonam credo, quantum nosse datur ei, qui commercium cum Deo immediate non habuit, nec testis ullius miraculi unquam fuit : en fidei meæ professionem etc.) », ut cum eo quoque mentientes sibi, insidias quaquaversum, sub specioso philosophiæ cujusdam prætextu, Fidei, quam profitentur, struant, indicant bellum acerrimum, quo in laqueum inducantur, si fieri posset, etiam electi. Si adhuc esset auditus, vehementer quidem ipsorum auribus inclamaremus illud Prophetæ (1) : *Redite, prævaricatores, ad cor;* vel illud Pauli (2) : *Jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.* At dum ipsorum salutem quærimus, in præcipitium sponte ruunt. Quidquid itaque sit, quoniam monemur etiam ab illustri Nicolio (3) « magnam mundi hæresim amplius non esse Calvinismum, aut Lutheranismum, sed atheismum ; omnisque generis atheos existere : alios bonæ fidei ; malæ fidei alios ; alios impudentes, alios anticipites etc. », hinc illorum saltem serviamus utilitati, et commodo, quibus decertandi cum generatione ista pessima occasio forsan aderit aliquando, et ab optimis fontibus hasce immediate aquas haurire nequeunt. Inde fiet, ut adversus recentes incredulos ordine quodam, ac nexu a paucis adhibito, quo veritas

(1) Isai. XLVI, 8.
(2) Ephes. IV, 14.
(3) Ep. 25.

una alteri copuletur, una alteram consequatur, Apologiam (1) aliquam Fidei nostræ augustissimæ hac dissertatione agentibus nobis, in lumen veniat, et constet, quid iis prosint somnia sua, quidve Religioni adversentur, quæ sane si, Deo dante, nil penitus ei adversari ostendentur, quis inter Catholicos, qui legerit, adeo erit inconsideratus, ut ei sit animus, ob incredulorum tricas, vel minimum a sancta Religione desciscere? Quis imo statim, ac magis magisque non agnoscet Christiano-Catholicam Religionem unice veram esse, in eaque tantummodo portum esse salutis?

§. I.

Placita recentium philosophorum.

I.— Et primo quidem juvat brevi oculo, ac vel leviter, et in genere ipsorum placita perscrutari, ut illico innotescat quot contradictionibus scateat illorum philosophia, qui se ipsos sapientum nomine vocare consuescunt. An apud ipsos aliquod vere, ac firmo nexu compactum systema videre est? Nil aliud conspicies, quam inanes clamores, quibus neque se intelligunt, dum Religionem, intelligere nolunt. Si de Deo primum interrogentur, Deus non est, respondet Materialista, vel, si Deus est, mundus est: non, regerit Deista; imo Deus est, et mundi Creator est. 2° Quid ais de materia, o incredule? Æterna est, inquit Materialista: æterna non est, respondet Deista; nam creata est, vel saltem formam accepit, quam habet. 3° Unus vult mundo animam esse; non esse vult alter: animam mundi esse Deum; Deum ipsum mundum esse. 4° Substantias adesse spiritales negat alter, alter asseverat: spiritum esse Deum: spiritum non esse inter se contendunt. 5° Habet ne homo spiritalem animam, habetne materialem? Est qui vult, est qui non vult. 6° Cogitatne materia, non cogitat? Affirmant, negant: isti quia materia cogitare non potest; illi quia materia capax est cogitandi. 7° Animæ itaque post corporis mortem quid erit? Nihil, unus ait; nam ipsa quoque moritur: aliquid quidem, inquit alter: nam ipsa vivit immortalis; sed nil aliud erit ei, quam naturalis quædam felicitas. 8° Sed scire vellem, an vitii, virtutisque distinctio aliqua sit asserenda; non, inquiunt, vel, si aliqua sit, in sola voluptate ac dolore est ponenda; virtus enim et vitium per se non sunt aliud, quam res quædam indifferentes, omnisque distinctio ante sensum pœnæ, vel voluptatis chimæra est. 9° Unde illa est ergo naturalis lex hæc admittens? Lex ista, respondent, conventione facta inter homines orta est, ut se mutuo sociarent, atque defenderent adversus contradicentes: antea permittebat ipsa natura cuique invadere proximum, ut sibi ipsi quis consuleret. 10° Saltem itaque dicant an aliqua sit admittenda religio. Hic politices gratia vult admittendam: ille non vult: insurgit alter, qui omnes tolerandas religiones affirmat; alter, qui naturalem solum agnoscit, quam interim alter inutilem blaterat. 11° Quid demum de veteri Judaica, deque nova Evangelica Religione putatis, incredituli? Illam dicimus, inquiunt, posterum inventum hanc superstitionem etc. Refugiunt jam tot pessima audire piæ aures; sistamus hic, lector. En tamen breviter tibi contextum quemdam doctrinæ magnorum illorum philosophorum, qui se ipsos sapientes vulgo definiunt, aliisque etiam nominibus honorem invicem præbent, contendentes sibi solum a natura privilegium recte cogitandi fuisse concreditum, dum cæteri homines in ignorantia, et superstitione derelinquuntur.

II. — Neque dicant adscribi ipsis placita non sua. Ipsorum libri testes sunt veritatis. Non regerant adversus alios, præter ipsos verti quoque posse istiusmodi objurgationem, ex eo quod apud eos, qui aliquam Religionis necessitatem defendunt, tot sint Religionum genera, quot, si conferantur, perpetua, ut aiunt, aderit contradictio. Perpendendum duntaxat est, quorum rationes præpolleant; valde enim distat ab aliorum sententia incredulorum agendi ratio. Primo ipsi se philosophos mutuo vocant, sapientesque, quamvis contraria invicem opinari se sciant; ostendunt idcirco credere se pro omnibus stare veritatem, proindeque veritatem (quod absurdum est) multiplicem esse: quod non

(1) Non versabitur hæc Apologia primo, et directe in hæreticorum confutatione, adversus quos tum a sexcentis Catholicæ fidei assertoribus, Bossuet præsertim, ac Nicolio; tum etiam a Contensonio actum est passim in opere suo. Nec Catholicæ Ecclesiæ dogmata omnia, omnemque auctoritatem ostendet, de qua pariter quidquid opus est, habetur ex eodem auctore, cui nos remittimus. Incredulos nuperos oppugnantibus nobis fundamenta Religionis nostræ versare tantummodo incumbit.

accidit iis, qui alicui Religioni addicti sunt. Quamvis enim inter se dividantur, non dicunt sane omnes veram esse aliorum religionem, eam, quam profitentur, tantummodo esse veram defendunt. 2° Assentiuntur omnes saltem in genere Judæi, Christiani, Mahumetani, Pagani etiam, necessariam esse aliquam Religionem; at increduli in nullo ferme generalis doctrinæ articulo sibi ipsis assentiuntur. 3° Christiani vero Catholici, quorum magis impugnatur Religio, in omni dogmate ultro consentiunt. Non invenias apud ipsos *est*, et *non est*, ut apud incredulos : apud ipsos omnia reperias credibilitatis argumenta : omnis apud ipsos clamat ratio adesse veram Religionem, adversus quam talia non objecerunt adhuc increduli, quibus e throno suo deturbetur. Aliud sane ad hoc requiritur, quam perpetuæ illæ, quas solum apud eos cernimus, dicendi contradictiones, infantiles objectiones, ac difficultates adeo vetustæ, ut Religio ipsa, quæ de iisdem omni jam sæculo triumphum egit. Aliud denique requiritur, quam steriles illæ imitationes, et meræ sæpe traductiones turpium illorum, noti Judæi (Spinosæ) deliriorum, qui plagiarius primo, dein atheus, adversus Religionem, quam penitus, ut ejus etiam postmodum sectatores, ignorabat, audacter insurrexit, atque infrunita licentia, irrito quamvis conatu, in examen vocavit. Sed propius ad rem accedendum.

§. II.

Dei existentia.

III. — Jam pro unius Dei existentia adversus atheum pugnandum esset; sed ne actum agamus (Dei enim existentia, atque natura rationibus etiam philosophicis satis superque probata manet tomo 1. pag. 71) cum Atheis liberaliores, quam deceat, esse volumus, atque unum hoc dicimus : ficta nempe hac hypothesi, propositiones istas : « Deus existit, Deus non existit, » pariter incertas esse, priorem eligendam, habita commodi, et incommodi ratione. Ponamus incertum hoc esse : jam sic ratiocinamur. Cum duæ propositiones pariter incertæ sunt, per omnes prudentiæ leges ea est eligenda, quæ, si forte falsa, nocere nequit; si vera, magnum secum affert emolumentum. Ex adverso summæ dementiæ est eam amplecti, quæ, si est vera, ad nullam rem utilis est; si falsa, incommodat plurimum. Ergo, cum duæ propositiones istæ : « Deus existit, Deus non existit », incertæ habeantur, per omnes prudentiæ leges, ea est eligenda quæ utilis, si vera, innoxia, si falsa. Atqui eam atheus sectatur propositionem, quæ, si vera, nil affert commodi, si falsa, nocet maxime, eam scilicet « Deus non existit », ergo atheus delirat. Assumptio illa prior commentatione nostra non eget : ea enim nihil minus confert ad praxim, quam axioma quodvis mathematicum ad theoriam. Ita viri politici Rempublicam gerunt : ita mercatores negotiis dant operam; ita et aleatores ludunt. Ad alteram assumptionem quod attinet, asserit quidem atheus se nil sibi metuere, tametsi hæc propositio « Deus non existit » sit falsa : sed facile refellitur. Nam si ea est falsa, ergo altera « Deus existit » est vera. Nec præpotens ipse Deus efficere potest ut pars utraque contradictionis vera sit, aut falsa. Quod si verum est Deum existere, verum est etiam Deum esse justum; ergo debet ac vult in eos animadvertere, qui leges ab eo latas violant, ejusque auctoritatem in dubium revocant. Si enim pariter injustus est, qui reos absolvit, ac qui plectit insontes; justitiam exercere non videtur Deus, si impios, quos in hac vita peccare sinit, non punit in altera, ac non ita punit, ut offensioni aliqua ratione exæquetur pœna. Cum igitur offensor ab offenso distet infinite, quodam modo infinita debet esse pœna. In hæc incommoda incidis, athee, si ea propositio, « Deus existit », est vera. Nec dicas compertissimum tibi esse Deum, si existat, esse quoque misericordem, ut parcat. Deinde, si Deus est, utpote bonitatis exemplar, injurias non ulciscetur, qui non ulcisci alios velit. Cur in suos contrarium dabit exemplum? Respondemus nos, argumentum in ipsos inflecti atheos. Dei misericordia summa est quidem in eos, qui se ad pietatem componunt sed et est summa in eos, qui per impietatem aliter agunt, justitia. Aiunt illi Deum esse misericordem, eaque de causa nullas in altera vita pœnas infligere. Ergo hac in vita Deum ipsum contemnere, proximum lædere, quidquid sit ipsa turpitudine turpius libere admittere, ac impune patrare licet : ergo ita athei misericordiæ favent, ut vitio, et impietati patrocinium accommodent. Deus utique misericors est, quia condidit hominem; quia æternæ felicitati destinavit; quia a peccato eduxit, quia demum suamet

morte novam illi vitam adspiravit : misericors est pariter, quia peccatorem variis, ac miris modis allicit ad pœnitentiam, et innumeris quotidie cumulat beneficiis, etsi ingratum. Ita suam Deus ostendit misericordiam, cujus instar debet quisque nostrum hostes excipere : atque utinam divinæ misericordiæ typum effingeremus. At justitiæ non obliviscitur, dum misericordiam exercet. Duæ illæ perfectiones, quibus universitas regitur, nusquam secum invicem pugnant, sed iisdem plane consiliis ad conservationem ordinis, et eorum, quibus ordo turbatur, profligationem contendunt. Misericordia non est aliud, quam intentio bene faciendi, quantum ordo permittit ; itaque, dum ordo turbatur, misericordia reum ad ordinem ipsum pœnitentia restaurandum sollicitat. Quod si Deus misericordiæ illiciis non vincit, justitia facit, ut Deus ordinem pœnas irrogando restituat. Nam Deus, etsi omnipotens, permittere nequit, ut inordinatio præpolleat. Eam igitur abolere debet vel nunc parcendo, vel puniendo in æternitate. Demum misericordiæ locus est in hac vita ; secus in altera. Oppositum ergo dilemma in auras abit, quandoquidem si Deus aliquis est, misericors simul est, et justus ; si misericordia est perfectio, talis est et justitia, nec una repellit alteram. Quamvis enim vitium vitio adversetur, virtutes tamen mitiore sunt ingenio, sibique cohærent, et consociantur.

IV. — Si denuo contendant athei, licet ipsorum opinio sit falsa, ac gravia proinde eos supplicia maneant, cum tamen ea possit esse vera, frui quoque posse se bonis, quæ nisi prosequantur, desipiant ; sunt autem ea bona voluptas, et libertas ; nihil tamen veri contendunt. Dicant, quantum velint, vitam non spernendum esse bonum, ita ut, si cui illa sine voluptate obveniret, mortem deberet præferre, et in suum redire nihilum. Scimus velle ipsos voluptatem esse vita pretiosiorem. Nam ea est, inquiunt, primarius naturæ finis, atque unicum appetitionis nostræ objectum ; non eadem quidem omnes voluptas capit, ut nec cibus idem gratus est omnibus : at aliqua semper amatur voluptas. Cæterum si vitii et virtutis ideæ, quibus conscientia torquetur, exulare jubeantur ; si secundum naturæ propensiones vivere voluerimus, nihil magis, prosequuntur athei, ad perfectam felicitatem desiderabitur. Sit falsa opinio nostra, erimus quidem post mortem miseri ; sed, si eadem vera sit, potior est felicitas nostra potita, quam futura calamitas, posita ejusdem falsitate. Si Deum credamus existere, atque ad fidem hanc nostros mores accommodemus, actum est de voluptate. Omnia in ærumnam vertuntur : ærumna autem præsens sensum magis ferit, quam quævis ærumna futura. Idem de de altero, libertatis commodo dicimus. Si Deum credimus rationem, tanquam mancipium, quibusdam vinculis adstringimus ; nostras enim actiones tunc opus est ad revelationis præscriptum componere. Contra si conceptiones nostras sectemur, summam in libertatem nos ipsos erigimus, ac ita rebus assentimur, ut quam hodie profitemur, cras abjiciamus opinionem et fidem. Porro hæc mentis libertas cuivis voluptati, qua sensus perfunditur, præstat : ea est succus, et flos beatitudinis et divinitatis prærogativa. Hæc athei, qui sane non animadvertunt ratiunculis iis tolli omne bruta inter et homines discrimen. Ferri quidem, imo et probari potest voluptas, dum leges servat. At, si minus licet quod libet, posthabendum est. Danda est opera, ne externa voluptatis specie decipiamur. Voluptas, quæ arridet sensui, exacerbat rationem, nec tam delectat, dum capitur, quam cruciat, ubi jam præterierit. Postquam cupiditas deferbuit, infectum aliquando esse volumus, quod illius impulsu factum est. Judicium a ratione, non a consuetudine est petendum. Ipsos si voluptuarios consulamus, audiemus eos male de voluptate sentientes, quum plerumque ex animo improbent, quæ moribus complectuntur. Nonne præterea voluptas fastidium creat, ac de eadem re diu delectari non possumus? Nonne etiam pudorem sæpe suffundit ideoque se abdit in tenebras et lucem refugit voluptatis amator? Quidquod opes exhaurit, minuit vires, ægritudines parit, et, quod gravissimum est, rationem perturbat? Nam, si Mahumetana ista felicitas ex incredulis rationi non officit, non igitur vitii, virtutisque ideas rationi insculptas extinguit, nec futurorum suppliciorum adimit metum, quibus fit, ut voluptas esse non possit sine tristitia. Quod attinet ad voluptatem, quam animus cogitando experitur, ea sane alicujus pretii est, diutius oblectat, præ se fert nescio quid illustre et pulchrum, nihil admittit inhumanitatis et turpitudinis ; at vero non eam sibi soli vindicare possunt athei. Aiunt illi nos, quum fidem suscipimus, Deique existentiam credimus, animum libertate co-

gitandi spoliare, et judicia nostra divinæ affigere revelationi. Sed id ab iis postulamus, num Deus res omnes cognoscat perfectissime ? Hoc sane ratio suadet : at etiam num revelatio Dei divinæ repugnet cognitioni ; num Deus possit mentiri : hoc profecto negabunt ipsi. Itaque in primis Dei existentiam ratione ipsa colligimus ; seu locum habet ratio, dum de divina agitur existentia ; dum vero revelationem amplectimur, rationi nuncium non remittimus, nec cogimus mentem assentiri invitam revelationi ; ita enim disputant Christiani : quidquid a Deo revelatur verum est : Incarnationis, ex. gr., mysterium a Deo revelatur : ergo verum est. Prior propositio evidens est, altera est evidenter credibilis ; tot enim habet credibilitatis argumenta, ut evidentiam pariant. Ubi vero revelatio est evidenter credibilis, imprudenter, ac temere facit, qui non in ea illico conquiescit. Latet tamen adhuc mysterium, quia, etsi credam Deum esse simul et hominem, modum ignoro ; at, quia mysterium est, et ratio mihi suggerit facere Deum posse aliquid, quod humana ratio plene non comprehendat, hinc mysterium scio supra rationem quidem esse, non contra rationem. Non ergo rationi nuncium remittunt Christiani ; sed Dei auctoritati se, eamque subdunt, quod æquum est, et rationabile obsequium. At de hoc uberius infra.

V. — Inquit atheus : Imprudentiæ est certum pro incerto dimittere ; incerta sunt cœli oblectamenta, et inferni supplicia ; voluptates præsentes certæ sunt. Respondemus tunc imprudentiæ esse certum pro incerto dimittere, quum incertum certo est æquale, aut paulo majus : secus autem, si incertum insigniter certo sit majus. Mundi voluptates tam sunt incertæ, quam quod maxime : unde, etsi verum foret illud primæ propositiones axioma, nil ad hanc disputationem conferret, cum incerta non minus sit aquisitio, quam amissio. Imprudentiæ non est certum ignobilius pro longe nobiliori incerto dimittere. Sic in mundanis quotidie evenit rebus. An ille imprudens, qui duos impendit obolos, cum 100000. aureorum nummorum se inde adepturum non inconsiderate sperat ? Imprudens ne agricola, mercator, jurisperitus, dum rerum suarum periculum faciunt, incerti lucri, sed uberioris spe accensi ? Porro cœlestia gaudia mirum quam superant mundi delicias ! Incerta insuper est ista voluptas, nisi suppetant divitiæ sanitas, vita, quibus etiam nihil est incertius, nulla est voluptas, et cito in fumum abit. Annon ergo imprudentes athei, qui voluptatem levem, miseram, incertam eligunt præ voluptate utique in hac nostra hypothesi incerta, sed æterna ? præsertim cum hoc pacto non modo summam amittant felicitatem, sed etiam ærumnis gravissimis sint obnoxii ; nam qui cœlum repudiant, se in infernum dejiciant necesse est, quando verum sit quod justus Deus existat. Sed atheis usquemodo plus concessimus, quam oporteret ; concessimus, nempe incertum esse, an Deus existat, cum ad Dei non existentiam comprobandam, susquedeque vertenda sit ratio. Si athearum opinio sit falsa, ii semper beatorum felicitate carere, reproborum semper pœnis torqueri debent : possuntne plus boni amittere, plus mali arcessere ? quod si eorum opinio sit vera, quid inde referunt, nisi voluptates, quæ satietatem potius, quam delectationem et fastidium potius procreant, quam tranquillitatem ? ergo perinde est atheum esse, ac insanum. Animadvertant tandem athei nostri, idem ipsos peccare, ac vetustos Ethnicos, contra quos hoc eodem argumento agebat Arnobius. « Nonne, » inquit (1) « purior ratio est ex duobus incertis, et in ambigua expectatione pendentibus id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam quod nullas ? in illo periculi, nihil est, si quod dicitur imminere cassum fiat, et vacuum. In hoc damnum est maximum (id est salutis amissio), si cum tempus advenerit, aperiatur hoc fuisse mendacium. Quid dicitis, nescii, ei miseratione dignissimi ? ita non tam extimescitis ne forte hæc vera sint, quæ sunt despectui vobis, et præbent materiam risus ? nec saltem vobiscum subobscuris cogitationibus volvitis, ne quod hoc die credere obstinata renuitis perversitate, redarguat serum tempus, et irrevocabilis pœnitentia castiget? »

VI. — Ad recentiores veniamus. Iisdem utebatur ipse quoque rationibus egregius ille Christianusque Philosophus suis in cogitatis Paschalius, cui (2) editor notulam præscripsit dignam, quæ a nobis observetur ; sicque habet : « Omnia fere, quæ hoc capite continentur, ad illud genus hominum pertinent, qui cum nec Religionis, nec atheismi documentis commoveantur, nutant fidem

(1) Lib. 2. *advers. Gentes.*
(2) Cap. 7.

inter et infidelitatem. Auctor id sibi vult tantum, eos, si sua sequi velint principia, ad solius ductum rationis, arbitrari debere sibi perutile esse ut credant, sibique in eam sententiam concedendum esse, si delectus propria e voluntate pendeat. Ex quo sane existit, ut saltem dum lucem, qua veritatis convinci possint, reperiant, nihil præterire debeant eorum, quibus ad veritatis notitiam præparentur, omniaque posthabere et abjicere, quibus ab eadem fide distinentur, cujusmodi sunt ægritudines animi, et voluptates. » At recens cumprimis historicus, philosophus, poeta (1), ut magnis inimicitiis claresceret. Paschalii caput muria graviore perfricuit, testatus se humanitatem tueri velle. Itaque epistola inter philosophicas 25. ita hoc illius cogitatum describit : « Qui sponsione non certat Deum esse, is Deum non esse contendit. Quid igitur tibi sumis? Lucrum æstimemus et damnum, quod, si Deum esse credimus, percepturi sumus. Si ludus bene cedit, lucro ditescis inæstimabili : si male, nihil pateris damni. Itaque fidenter certa. Ad hæc ille : Falso, inquit, ponitur, qui sponsione non certat Deum esse, is Deum non esse contendit. Nam qui dubitat, atque edoceri cupit, nulli se adjungit alcatori, in neutram partem propendet. Præterea hic articulus videtur indecorus esse, et levitatem redolet; exemplum ludi, lucri, et damni idea non satis convenit rei, qua de agitur, gravitati. Demum quod mihi utilis sit alicujus rei fides, in non facit ut res ipsa existat. Ego tibi, inquis, mundi imperium largiturus sum, si credas me vera dicere. Ego autem cupio ardentisssime te vera dicere ; sed nisi quæ dicis mihi probaveris, tibi credere nequeo. » Facete, et lepide quidem ; sed videamus an etiam fortiter incredulorum causa peroretur. Increduli blasphemant alii, alii negant, sunt alii in anticipiti. Qui hærent, atque addubitant, minus rei sunt, non ludunt, sed perinde faciunt, ac si luderent contra Dei existentiam. Si omnem non abjiciunt hæsitationem, salutis suæ jacturam patiuntur. Paschalius igitur recte cogitat ludi exemplum argumentum, quod versamus, in bono lumine collocat. Exemplis e vita communi petitis Oratores, Philosophi Græci, Romani uti solent summis de rebus disputantes. Argumentum autem, quod contra incredulos urget Paschalius, indignum sane non est vel philosopho, vel Christiano viro; Cato major apud Tullium similiter *de Immortalitate animæ* disputat (2) : « Si in hoc erro quod animos hominum immortales esse credam, lubenter erro : nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo. Sin mortuus (ut quidam minuti philosophi censent) nihil sentiam, non vereor ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant. » Utilitas ex divinæ existentiæ fide in homines profecta non ipsam directo demonstrat existentiam, nec tam ad intelligentem, quam ad volentem, et appetentem hominis partem pertinet. Tacite objicit cor hominis, dum voluptatibus inhiat : quid si Religio est fabula? Quid si nullus existit Deus? Hisce occurit objectionibus Paschalius, et cor hominis sua quærentis commoda oppugnat, ostenditque in ea hypothesi minus amitti, et magis acquiri, si credatur, quam si negetur Deus adesse. Veritas divinæ existentiæ aliis, iisque invictis suadetur argumentis; sed commodi, et incommodi propositio hominum excitat curas ; perrumpit obices; et dum voluntatem concutit, nubeculas e mente evellit. Porro istud persuasionis genus prudentissime adhibitur, ac validissimum est. Eo tendit Paschalius. Eo tendimus et nos. Divine porro existentiæ veritas omnium rationum

(2) M. de Voltaire, *Lettres philos.* lett. 25 :

De illo vel adhuc adolescentulo prædixerat doctor ejus rethoricus, qui probe ejus indolem noverat, futurum nempe *ineredulitatis vexillum*. Et revera vix e collegio egressus cum celebrioribus incredulis societatem iniit. Ex tunc epistolam suam *ad Uraniam* concepit, in qua cum versuum concentu cynicam libertatem, blasphæmiasque plures cerneres. Edidit hinc *Ædipum*, ubi adversus Ecclesiæ ministros ; ut et in *Henriade*. Londinum confugiens *epistolas* edidit *Philosophicas* ; opus odio in Christianismum vere elaboratum ; at et statim damnatum a Parisiensi suprema Curia. Sed crevit adhuc impietas in *specimine* illo suo ad *historiam universalem* a Cleri Gallici Conventu illico proscripto : jure quidem : nam, præter mendacia innumera libere divendita, chimæram ait esse religionem, Mahumetismo aliisque sectis magis parcens, quam Christianæ Fidei. Ejusdem est perversitatis opus alterum, *Dictionarium Philosophicum* ; etsi in senectute elaboratum, quod ab eadem suprema Curia damnatum est illico, ac ab Ecclesiasticis Primoribus. At cupiditati fovendæ et studuit in *puella sua Aurelianensi*, in *Candido*, etc. Nostro hoc sæculo tot ea peregit D. de Voltaire, etc.

(2) *De Senect.* cap. ult.

pondere revincitur : at alibi hoc præstatur ; ut et nos præstitimus alibi.

§ III.

Anima spiritus.

VII. — Inquirendum jam nobis est quid sit homo, de quo tam absurda loquuntur increduli, ut, quamvis paulo minus ab Angelis minoratus sit, similis tamen jumentis insipientibus, ni forte pejor, ab ipsis asseratur. Animam incorpoream, seu spiritalem dicimus 1°, dein immortalem, de cæteris hominis dotibus postmodum acturi. Dicat quidquid sibi in mentem venerit Neotericus ille (1) qui sæpe philosophum se quoquomodo gerens, atque in magni nominis philosophum alium (2) laudator assurgens ferme ex tripode pronunciat : « Ante ipsum multi statuerunt quid sit hominis anima : sed quod nihil sciebant, necesse erat in varias abire sententias... Ipse vero modeste ait : Nunquam fortasse nos nosse poterimus an ens pure corporeum cogitet, vel non. » Dicat etiam mendax homo, « hanc loquendi rationem multis theologis turpem visam fuisse declamationem, animam nempe corpoream esse atque mortalem : ... superstitioni enim inhærentes homines in societate idem sunt, ac in exercitu socordes illi, qui quos habent terrores falsos inspirant aliis. Conclamatum est ipsum (Loke) religionem velle ad nihilum redigere ; attamen in hoc negotio nil de religione agebatur : quæstio erat mere philosophica a fide et revelatione valde remota. Inquirendum tantum venit absque ulla acerbitate an contradictionem involvat dicere : materia cogitationis est capax : » hæc, inquam, omnia dicat, blateret ille; hanc quæstionem vel fidei esse, vel ad fidem pertinere asserent semper omnes ii, qui fidei naturam probe noverunt : quod sane e dicendis lucem mutuabit. Pergamus itaque, ac, ut monemur, absque ulla acerbitate inquiramus, an vere materia sit capax cogitationis, necne. Hinc utrum spiritalis, an non sit anima, perspicuum fiet. Et, ut clara facilique methodo res perficiatur, nos ad nos ipsos convertamus, ac dicat unusquisque nostrum intra se : Ego cogito ; cogitationem meam ego cognosco ; plures notiones confero, conjungo, secerno ; in momento, in ictu oculi e terra ad cœlum assurgo, sexcentaque diversa objecta contemplor ipsorum naturam perscrutor, dotes, vim, etc. ; supputo motus, spatia, tempora ; res quasque alias invicem comparo, atque a claris ad obscura passim descendo ; nec sensibilia solum considero objecta, sed et ad insensibilia me transfero; de ente inquiro, et disputo, de virtute, de veritate, de ratione, de Deo, etc. In brevi apud memetipsum de rebus omnibus etiam supra sensus colloquor. Hoc agere cogitare est : de hac cogitatione penitus mihi conscius sum ; ex memetipso quoque scio id, quod in me cogitat, non esse profecto aliquod carnis fructum, sed esse substantiam, ut a Platone aliisque antiquitus dicebatur, se moventem, ita alacrem, promptam, vividam, cujus naturæ non esse materiam animadverto. Ad hanc de facto me converto, hanc considero, hanc undique verso, nec in ea reperio aliud, quam extensionem, soliditatem, figuram, quietem, motum, etc. Hanc divido minutissime in partes : hasce partes simul omninode confero ; omni directione, omni motus gradu urgeo, impello ; at nihil unquam apud ipsas deprehendo, quod vel levissima ratione illi assimiletur rei, quam cognosco, dum animadverto me cogitare : talem nihilominus adhuc ipsis proprietatem affingere conor ; sed duntaxat invenio contradictionem. Utique contradictionem involvere eamdem video, ut dicatur tenuissimus pulvis aut pauxillum ferventis sanguinis aptum ad cogitandum, ac si assererem circulum esse quadrangulum. Paucis omnia : scio

(1) M. de Voltaire, *Lettr. philos.* lettr. 13.

(2) M. Loke :

Philosophus hic Anglus, dum juvenis adhuc esset, Carthesianæ philosophiæ se dedit, et medicæ arti. Post multa itinera, in Angliam reversus, ac valde in pretio habitus, atque curis tandem variis relectis, insudavit in opere illo suo, quod nuncupavit : *Essai sur l'entendement humain* ; ac Amstelodami complevit ; perfecitque iterum Angliæ ; quæ publii juris factum vidit anno 1697., correctiusque anno 1706. Edidit et tractatum *de Imperio civili* ; et orationem, quam vocavit : *Christianismus rationi maxime conformis* ; et tractatum *de filiorum Institutione* ; et epistolam *de Tollerantia*. Viribus tandem imminutus omne reliquit studium, ac cessit vitæ anno 1714. In primo illo opere suo Loke vult omnes a sensibus esse ideas, etc. In tertio ait nihil esse in Religionis Christianæ statutis, ut adsunt in sacris Litteris, contrarium veris, et perpensis rationis notionibus, etc., quam propositionem multi confutarunt theologi, ac Samuel Bernard, et Stillingfleet, etc.

intimo sensu cogitationem ; scio extensionem ac non solum illam in ista non invenio, sed utramque conferens perspicio tantam esse diversitatem, ac discrepantiam, ut quocumque conatu nequeam apud me opinari simul esse duo isthæc conjuncta. Idipsum animadvertas, si sincere agas, lector, tuas ipsas voluntatis cupiditates investigando ; eas præsertim, quæ ad insensibilia te ferunt, amorem, ex. gr., justitiæ, veritatis, perfectionis (quæ essentialiter attributa in Deo sunt, suntque ipse Deus), gaudii, quietis, pacis exsuperantis omnem sensum, etc. Quomodo hæc omnia materiei tribues ? Quis poterit talem sibi inferre vim, ut putet carnis frustulum fibris, nervisque contextum ad justitiæ, summique boni amorem assurgere posse ? Rubeum illum, æstuantemque venas adimplentem liquorem, sedem esse gaudii de veritate ; lætitiæ motus, ac blandos pacis effectus experiri posse, quis sanæ mentis concipiet ?

VIII. — Harum revera rationum pondus persensit magnus ille Materialistarum coryphæus Lucretius, cujus solum impietas præfracte potuit notæ veritati obsistere. De anima agens homo ex Epicuri philosophia atomos ubique ad omnia proponente, tria hæc, auram tenuem, vaporem callidum, aerem ad animæ essentiam componendam adducit ; at, quum hæc omnia ad cogitationem animæ conferendam nondum sufficere sentiat, quartam quamdam nominis expertem naturam, subtilem, mobilem, vividam, levem, etc., totum corpus occupantem, simul ipsam corpoream comminiscitur (1). Risu potius excipienda hæc sunt, quam confutatione. Qua in re vel ipse recens (2). Poeta astipulator adest, dum ait materiam inter et cogitationem adesse contradictionem. Quod si inquit etiam cum Loke suo omnem contradictionem tolli, asserendo scilicet, posse Deum, utpote omnipotentem, materici vim cogitandi impertiri, nihil inquit ; nam observare debuisset divinæ omnipotentiæ objectum non esse contrarias rerum essentias ; sed existentiam earum. Potest velle Deus existentiam trianguli, sed non potest velle ipsum esse rotundum : tunc enim esset et non esset triangulum ; ergo a pari. Immuta prius rerum essentias, et tolles contradictiones : fac materiam non esse materiam ; fac cogitationem non esse cogitationem : tuncque ages quod vis. Scitne quid asserat, qui vult Deum posse materiei cogitationem tribuere ? Putatne vim cogitandi ita cerebro inseri posse, ut apud Anglos infantium variolæ ? Nec paveat propterea minuere nos omnipotentiam, dum contendimus posse quidem Deum materiei tribuere gravitatem, motum etc., non posse cogitationem : nulla in hoc apud nos temeritas, ut ait recensitus auctor. Materia hujus cogitationis capax non est ; inter materiei dotes, et cogitationis adest contradictio. Dicere autem non omnes eas nobis esse compertas ; aliquas posse adhuc esse occultas ; nihil resistere infinitæ Creatoris potestati etc., non prodest ; quidquid enim cogitat unum esse debet : materia a se per essentiam suam rejicit unitatem : ergo neque cogitat, neque potest cogitare. Materia, vel substantia extensa extensis distinctisque partibus constat. Porro quod tale est, cogitare non valet ; nam quod una pars sciret, nesciret altera ; idea parti attactæ nota, ignota esset parti non attactæ ; quomodo itaque judicium inde efformaretur, quod in comparandis, conjungendis, ac sejungendis ideis stare non ignoramus ? Sexcentis exemplis ostendi hoc posset. Judicium per extensam materiam efformari non posse ; imo neque objectum percipi posse asseveramus. Cum enim omnis pars extensæ substantiæ aliis minoribus coalescat, et sic vicissim istæ coalescant aliis, non possumus unam statuere partem habentem integram, et indivisam objecti cognitionem : sed sic omni objecto, imo omni objecti parti infinite respondent distinctæ mentis partes, quæ distinctas habent infinite minores cognitiones ; triangulum, ex. gr., pertingeret usque ad tres mentis extensæ partes ; sed cum omnis pars aliis multis coalescat minoribus, nullam integram haberet mens trianguli præceptionem : hæc notitia in infinitas divideretur notitias, quot sunt partes, quæ cognoscunt, vel cognoscere possunt. Itaque usque dum per analysim ad indivisibile, et ad unum perveniatur, non invenietur id, quod cognoscit. Neque hoc in extensa materia adest ; ergo quod in me cogitat, agnoscit, judicat etc., inextensum est, immateriale, spiritale, etc. Hujus vim argumenti dedignatus non est ipsemet Bayle in *Dictionario* suo (3), vocavitque, aliquando « invictam objectionem », ad quam proinde,

(1) Lib. 3. vers. 238.

(2) M. de Voltaire ubi supra.

(3) *Diction. hist.* art. Leucippe Remar : E. Bayle vir erat tum summæ, tum liberæ nimis

ne dicta repetamus, nos ipsos remittimus, incredulosque hortamur, ut virum sibi carum in hoc saltem sequantur.

IX. — Magis sensibilem reddamus insuper hanc rem. Observemus breviter nostrorum organa sensuum. Omnia sane inter se discrepant. Ego ipse sensio quod auribus sonus auditur : oculis cernitur color; habetur olfactus naribus ; lingua cietur gustus ; nervis per cutem res aliqua tangitur. Sensus isti omnes varii sunt inter se : attamen sentio quoque aliquod in me adesse subjectum, quod omnes comparat, copulat, distinguit, judicat. Eodem temporis puncto viridarii alicujus ego ipse amœnitatem cerno, olfacio flores, fructus degusto, audio concentus avium, lenem aeris auram sentio ; sensus hosce inter se, inter gradus suos, inter dotes varias secerno, observo, cognosco, unum alteri præpono : ast num horum omnium judex in me sunt sensus organa? nequaquam : nam, si essent, cum in hac ipsa hypothesi nullus ipsorum plus quam ad suum objectum extenderetur, ad hoc solum perveniret, neque alterius sensus judicium effingeret, nec effingere posset. Neque vero etiam judex iste sensuum est quid extensum, veluti cerebri substantia, ad quod per nervos omnia referuntur externa organa. Cum enim cerebrum variis compactum sit partibus, dum unaquæque specialem sentiret organi unius impressionem, unum quoque specialem sensum experiretur, ideoque alterius sensum non agnosceret : atque sic impossibile sibi foret comparare, judicare, etc., ut impossibile est oculo de gustu opinari, ori de auditu, et sic de cæteris. Constat itaque semper et constare debet judicem hunc omnia conferentem momento temporis, dum sensus moventur, omniaque simul cognoscentem aliquid esse simplicissimum, unum, a materia omnino diversum, proindeque spiritalem, qualem animam nostram esse jam evidens est.

X. — At regerit adversarius philosophus recens in novissimo suo illo *Dictionario,* cujus auctor fertur idem qui supra (1), materiam dotes non materiales, nec divisibiles habere, ut est « gravitas ad centrum, vis motrix, vegetatio, instinctus, vita etiam, » etc. Ergo (concludit adversus nos) argumentum omne tuum ab indivisibilitate cogitationis deductum nihil valet. Quid vero sunt hæc omnia, nisi vacuus verborum sonitus, ac pura sophismata hæcne argumentum infirmant nostrum ? imo vero confirmant. Nonne de facto errat, qui ait gravitatem partes non habere ? An ignorant philosophi celebre illud theorema gravitatem esse in proportione ad massam ? Ac, dum massa augetur, minuitur, dividitur, augeri, minui, dividi gravitatem ? Quis nescit etiam rusticus pondus duodecim librarum in sex, et sex dividi ; hasque partes in tot, quot velit, alias dividi iterum posse ? Partes ergo habet gravitas, et objectio inanis est. De vi motrice falso ait ille inesse materiæ. Materia de se iners est : motus initium non est nisi a principio superiori exterius agente, quod alibi dicimus esse Deum, cujus quidem vis movens voluntas sua est omnipotens, spiritalis, simplicissima, ut ipse est. Si vero loquaris de vi unius corporis aliud impellentis, ac moventis, scias movens corpus tantum vis moventis amittere, quantum alii

indolis, historicus, rethor, philosophus, etc. Natus anno 1647. ex patre Protestantium Ministro, a primis annis litteras et amavit, et coluit labore improbo. Ætate ann. 22. ob concertationem cum quodam Presbytero habitam Catholico-Romanam amplexus est fidem, a qua, parentum insidiis, iterum deflexit. et apud Ministros Protestantium ejuravit, ad Genevenses se transferens, ubi ab Aristotelica philosophia accessit ad Carthesianam. Post varia munerat philosophicam rexit apud suos Cathedram usque ad annum 1681. quo eam abolevernnt. Roterodamum nihilominus ad idem officium vocatus est tum, cum et vocaretur Jurieu ad Theologicam Cathedram, cumque ejus nimia uteretur amicitia, in summum odium postea eam verterunt. Pro Calvinismi defensione scripsit ingeniose magis, quam solide : *de Cometis* : *de philosophia Carthesii* : ac diarium exaravit, cui titulum fecit : *Nouvelles de la République des lettres.* Id magno in pretio primum habuere eruditi ; at ob plura incaute nimis, et audacter ibi enarrata, ferre molesta multa debuit. Etiam de tollerantia religionum egit ; sed meruit confutari a Jurieu ipso, cujus opera orbatus Cathedra sua est anno 1683. Hinc insudavit in opere illo insigniori : *Dictionnaire historique et critique*, subtiliori metaphysica redundanti : at et in Anglia summe probato : in Gallia autem typis vetito, quæsitore, et suasore D. Renaudotio. Jure quidem. Nam abscœnis rebus, satyra nimis acri, Manicheismo et Pyrrhonysmo, laudibus erga atheos, Epicureosque, sacrorum textuum abusu, personarum hæreticarum acceptione, etc., valde repletum est. Anno 1706. mortuus est Bayle.

(1) *Dictionnaire philosophique portatif* (*M. de Voltaire*).

communicat ; proindeque agnoscas, eam vim divisibilem esse, tuumque exemplum nil aliud valere, nisi ut superiora a nobis dicta confirmet. Vegetationem adducis, instinctum, vitam corporum organicorum, de quibus tamen certum est, si eæ qualitates partes non sunt, esse modos quosdam, ac proprietates substantiarum partibus suis compactarum, ut sunt organica corpora : sicut etiam certum est, omnes modos istos ad motum reduci. In quo enim stat, ex. gr., rosæ vegetatio, nisi in explicatione, in dilatatione, in incremento suarum partium ? quid denotat canis instinctus (quatenus spectat ad corpus organicum) quam cognationem quamdam constantem, firmam, et immutabilem actionum, et motuum juxta leges ab Auctore naturæ præstitutas ? In quo sita est organicorum corporum vita, nisi in æquo motu, et continuo solidorum, ac fluidorum, quibus coalescunt ? Indubium autem est motum suam habere quantitatem, commensus suos, partes suas, in quas et dividi potest, et dividitur. Iterum ergo patet adductas qualitates (excepta prima motrice vi, quæ Deus est) proprias esse materiæ : ipsi ita inesse, ut sine iis nequeat adesse : ita dividi posse, ut materia ipsa dividitur ; quod de cogitatione nequit adfirmari, utpote quæ essentialiter una sit. Ergo vana objiciunt increduli ; vana, inquam, quæ quantum Deo Religionique adversantur, tantum recta argumentandi methodo carere facile animadvertuntur.

XI. — Aliud rei nostræ firmandæ argumentum optimum est libertas hominis. Num hæc in materia ? Impossibilis est res : quod ut ostendamus, cæteris prætermissis, hac tantum utimur demonstratione : Materia de se iners est, ac necesse habet mechanicis subjici legibus, ut ejus status vel quietis, vel motus invicte determinetur, sicut ex celeberrimorum philosophorum assertis constat, ac experientia. Libertas ex opposito facultas est movendi se, se determinandi, agendi aliquid propria auctoritate, indifferentia, imperio : facultas est omni mechanica lege immunis penitus, eaque ita superior, ut sæpe etiam in corpore aliquam ejus functionem mechanicam suspendat. Quomodo ergo libertas hæc hominis materiæ qualitas erit, quum qualitas ipsa libertatis a materia sit omnino diversa, sit aliquid intelligens, spiritale, ut novimus, etc., qualem dicimus animam ? Hanc demonstrationem nec ipse aliquando contempsit auctor sermonis illius *de Inæqualitate hominum* (1), ubi inter cætera cernere debuisset Poeta Philosophus hæc verba : « In conscientia præsertim libertatis conspicienda spiritualitas animæ, » etc. At vero æque etiam cernere debuisset alter nuperus consarcinator operis non sine gemitu cordis nominandi *de Spiritu*, in quo, ementito titulo, de omni potius materia agitur, omniaque ex materia esse asseruntur. Postquam iste quoque problematicam esse hanc quæstionem dixit, atque hypothesim asseruit esse « indifferentem utramque », non erubuit addere « nostram in hoc fidem ab Ecclesiæ definitione constitui tantummodo » (quasi vero superius allata a nobis argumenta a ratione non suppeditentur) : cui interim non annuens definitioni ecclesiasticæ, monstrum aliud finxit, duas in nobis affirmans esse « facultates passivas » unam « sensum physicum » nuncupandam, quo nempe « impressiones exteriorum objectorum accipimus » ; alteram « memoriam, sensum » scilicet « perdurantem », sed « tenuem ». In hisce omnis anima humana esse dicitur ab ipso, quamvis duabus hisce iisdem facultatibus animantia ferme polleant ; quibuscum interim convenire homines concedit ille quidem, et in nulla alla re distingui a brutis, ipsisque præcellere, quam

(1) *Discours sur l'inégalité des hommes de M. Rousseau* p. 1. p. 19. *C'est surtout dans la conscience de cette liberté, que se montre la spiritualité de son âme.* De Neoterico isto dogmatizante philosopho dicamus aliqua. Præclari quidem ingenii homo, libidine tamen nimia in religionem actus, de se specimen primo dedit in sermone suo illo *sur l'Origine des conditions*, in quo assumit sibi totum edocere orbem, tenebras amovere, præjudicia tollere, superstitionem delere, reformare religionem etc., ac ubique in eo sistit, ut hominem coæquet brutis. Instituendæ juventutis gratia evulgavit *Emilii* opus, in quo e contra ad illicita quæque eam provocat ; dumque evangelium extollit, in miracula, in vaticinia, etc., quibus ejus sinceritas, ac veritas confirmatur, invehitur. Damnato opere a Parisiensi Curia suprema, patriam relinquit ipse, ac in eam acerbo stylo multa scribit. Apud Helvetios commorans epistolas iniquiores dat, quas vocat *Lettres de la Montagne*. et ipsas damnatas ob innumeras in religionem blasphemias. Nihilominus philosophicam vitam degens iste, divitiis non inhiabat, necessario contentus semper erat, pius in proximum, sobrius, etc. Sed quid hæc cum impietate ?

in quadam « exteriori dispositione organica », cujusmodi ait esse, « quod manus habeant homines, non autem equi pedes, » etc.; « quod quum satis, » ut inquit, « investigatum antea non fuerit, hinc propterea tot de brutorum anima quæstiones exortæ sunt, » nempe quia « attente, uti necesse erat, expensum non est, in diversitate illius, quod physicum est in homine, ab eo, quod tale est in brutis, totam etiam animæ unius ab eo, quod dicitur brutorum anima, diversitatem collocare opus esse. » Hæc ille (1), cujus alia similia referre insuper tædet nos, qui ab hujusmodi abhorremus hypothesi. An enimvero quia per manus suas homo potest instrumenta quædam ad usus industriæ suæ applicare, sicque plura invenire, quæ bellua nequit, in hoc differt homo a bellua? An proinde homo manibus, digitisve orbatus nil erit amplius, nil magis sapiet, quam canis? An, si bruto antecellit, quia majorem vivit ætatem homo, quam brutum, si hoc ad plures etiam annos viveret, posset, ut homo magnus orator fieri? An quia magis excrevit hominum numerus, propterea minus sapientes esse debuere animantes? Hæc et similia blaterantur quidem ab eo, cui competit illud Psalmi: *Sicut equus, et mulus, quibus non est intellectus;* sed vah putidam philosophiam!

XII. — Quoniam vero de anima brutorum sermo occurrit, tum ad illius scriptoris dedecus, tum ad eos coercendos, qui pro ipsa patrocinari delectantur, hæc insuper habeas. Primo quidem facultas, quam passivam dicit ille, seu sensus physicus, ad quem impressiones externæ perveniunt, in corpore est, cujus varia organa a variis tanguntur objectis: hocque vere commune habemus cum brutis. At observandum est adhuc, in hoc differre a brutis hominem, quod lege Creatoris statutum sit, ut per contactum exteriorum in corpore, fiant in spiritu hominis impressiones a corporea impressione omnino diversæ, quas in bellua fieri nunquam ostendet ille philosophus. Tunc nos vel cogitamus aliquid, vel judicamus, ratiocinamur, etc. An vero ideas ita componere, et ordinare physici sensus est? an belluis istud competit? Vere in me occasione externorum sensus excitantur odoris, saporis, etc., gaudii, doloris, etc. Sed in me est alia facultas, quæ super hæc cogitat, distinguit, eligit, etc. Hocque judicium non est certe neque color, neque sapor, nec gaudium, nec dolor, nec proinde physicus sensus. In me ergo est actus a physico sensu discrepans, ipsoque superior. Pulchre, et ad rem loquitur D. Augustinus (2), cujus si auctoritatem non venerantur increduli, meliorem saltem agnoscant philosophiam. « Quia irrationalia quoque animalia vivere, » ait sanctus Pater, « atque sentire nemo ambigit, illud in animo humano præstantissimum est, non quo sentit sensibilia, sed quo judicat de sensibilibus. Nam et vident acutius et cæteris corporis sensibus acrius corpora attingunt pleræque bestiæ, quam homines; sed judicare de corporibus non sentientis tantum vitæ, sed etiam ratiocinantis est, qua illæ carent nosque excellimus. Jam vero illud videre facillimum est præstantiorem esse judicantem, quam illa res, de qua judicatur, » etc. Neque verum est, quod reponunt, nostrum judicare nil esse aliud, quam sentire. Quis mentis compos nescit quantum sit inter utrumque discrimen? quantum sensus præcedat judicium? quantum post sensum varium, varium etiam judicium consequatur? At insuper non solum de sensu judicium fit a nobis, imo etiam in nobis genus idearum reperi-

(1) *M. Helvet Discours* 1. c. 1. *de l'Esprit*. Paucis de hoc incauto potius, quam impio auctore dicimus, virtutibus fuisse antea notum, mansuetudine, amœnitate, etc. Quum æquitate quadam naturali polleret, nec multa malitia, aut calliditate esset instructus, cum alii adduxerunt, ut decem annis in evellendas veritates sacrorum dogmatum, ac ethices christianæ puritatem incumberet. Librum edidit suum, in quo quum sistemata quæque absurda, paradoxa, ineptiæ etiam, ementita facta, falsatæ allegationes, anecdota turpia etc. cernerentur, a non paucis confutari meruit, ac ab omnibus superioribus potestatibus proscribi; quod animadvertens, supplex idcirco oravit audiri a suprema Curia, ut palinodiam caneret, in qua « quo magis », ait « animo volvebat misere se ad libri *de Spiritu* elucubrationem dedisse, eo magis pavebat satis suam non exposuisse mentem in dictis revocandis, ut ne minimum quidem restaret apud quemquam dubium de doloris sui, ac pœnitentiæ sinceritate; unde petebat errata sibi cuncta sua patefieri, ut iterum iterumque nosceret, et proscriberet, contrarias veritates asserens, quas tota reliqua vita firma fide profiteretur », etc. Audiri hinc meruit a suprema Curia Parisiensi, summaque indulgentia exceptus est; at et ejus palinodia in acta publica relata.

(2) *De vera Religione* cap. 29.

mus quoddam plane a sensu discrepantium, et infinite super ipsum existentium. Memineris enim vero duntaxat ideam veritatis, ordinis, justitiæ etc., ideas entis necessarii, et contingentis, similesque, ut videre est apud eumdem divum Augustinum (1). Nonne in nobis quamdam agnoscimus esse facultatem hæc omnia distinguentem, de iis ratiocinantem, etc.? Cui itaque sensui physico hæc ipsa pertinent? quonam sensus organo idea veritatis in nos ingressa est? an per passivam illam facultatem, impressiones hujusmodi rerum evenerunt in nobis? quis sapiens intelliget hæc? Veritas, ordo, justitia non sunt certe corpora sensilia : ergo per sensiles impressiones nequeunt excitari; ergo in nobis sentire aliud est, ac judicare : sentire est per organa exteriora; judicare est per puram facultatem intelligentem, qua carere bruta vel ipsa videmus experientia. Scimus hæc vidisse argumenta adversarium, quem confutamus; scimus, ut e vado emergeret, finxisse spectatorem quemdam trium tabellarum, in quibus adsit rex vel morti damnans, vel liberans reum, qui postea quinquaginta occidat viros, quibus visis sensile (ait ipse) judicium efformatur justitiam de uno occiso præstantiorem esse bonitate de uno liberato, quia illa quinquaginta alios liberat, hæc non. Præclara sane inventa : ast quæ nihil sonant, nihil valent: stat enim semper, et vel puer asseret sensum illum physicum in sola visione colorum, tabellarum, etc. terminari; judicium autem de justitia aut bonitate esse quid aliud spectans ad illam animi facultatem, in qua universalis insidet idea justitiæ, bonitatis, etc., quas simul conferens, et cum alia idea jam sibi nota de communi bono per ratiocinationem comparans, aliud judicium efformat penitus a sensu sejunctum de majori justitiæ, quam bonitatis illo in casu præstantia, atque utilitate. Hæc omnia in bruto non sunt. Egregie id ipsum reperies apud laudatum Augustinum (2). Hisce interim præjactis totum corruere systema confidimus auctoris adversus spiritum in libro *de Spiritu* exarato : cujus adeo sunt execrandæ blasphemiæ, ut si ipsi crederetur (sicuti heu nimis aliqui credunt!) non solum de religione, de moribus, sed etiam de societate actum esset : omnibus enim quæ sunt, in homine, ad physicum sensum redactis, dicendum foret nonnisi materiales in eo esse ideas, non ratiocinationem, non libertatem, non meritum, non culpam; neque ergo præmium, nec pœnam : ac nullam ipsi necessariam esse legem; physico ergo semper indulgendum, ut belluæ, etc. Horrendum dictu!

XIII. — Physico quidem sensui cum brutis indulgendum, ideo autumant increduli, quia nihil in nobis admittunt, quod non in brutis sibi animadvertere videantur; si vero aliquid rationis in nobis esse concedant, aliquid etiam rationis in brutis esse sibi ipsis concedi volunt. Quædam, inquiunt, observantur quotidie in brutis, quæ nonnisi cognitioni adscribi debent, quæ tanti est, quanti humana ratio. Avium peritia in construendis nidis nonne plus est, quam nostrorum architectorum scientia? quæ isti ædificant sæpe cadunt, quæ hyrundines stant. Quis omnia referat, quæ aliquid rationis in brutis ostendunt? unum pro omnibus sufficiat exemplum. At respondemus primo nullum unquam nobis retulisse peregrinatorem, vel demonstrasse Naturalistam, composuisse scilicet aliquando bruta, vel potuisse componere opus aliquod mathematicum, dictionarium, poema, librum, vel aliquam adinvenisse artem. Sola loquendi ratio, qua sensus nostros exprimimus, valde nos a brutis distare convincit : ideæ omnes, quas de modis, personis, temporibus ad loquendum habemus, probant adesse in nobis vim intelligendi, qua materia, quocumque vertatur, capax non est. Vocentur bestiæ automata, vocentur aliquid amplius; nunquam apud eas invenies ideas, idearum comparationem, conclusionem, judicium, etc., de quibus supra dicebamus, dum de materia. Deinde non omnia mirabilia, quæ de brutis quidam narraverunt Naturalistæ, vera semper fuere : si aliquod verum accidit, ideo factum est, quia plerumque per alicujus patientis viri magisterium edocta sunt; hocque sane animadvertendum valde est, ne quod alicui ob industriam, omnibus ob naturam tribuendum brutis esse concludamus. Quod tertio majus est in hoc sistit : animantium nempe actiones manifeste apparere per instinctum factas, non per considerationem; nil enim unquam primis suis adjungunt agendi modis; quod una vice, decies, centies, eodem semper agunt modo;

(1) Lib. 10. *Confess.* cap. 10.

(2) Ep. 147. alias 112. *ad Paulin.* num. 38. Lib. 2. *de lib. Arb.* cap. 16. etc.

a nullo alio magis experto animanti plus edocentur, ut plura, aut meliora efficiant ; vel inter ipsas sagaciores aves non videmus a senioribus de ratione fabricandi nidos instrui juniores ; ipsa natura duce, ipso imo creatore magistro, omnia ab omnibus discuntur, et aguntur æqualiter. De duobus itaque unum : aut operationes, quæ sunt semper eædem, instinctus habiti pro ratione a creatore sunt consectaria naturalia : aut plus in brutis est judicii, atque solertiæ, quam in homine, utpote qui non semper recte eamdem actionem suam, ut bruta, operetur. Hoc absurdum est dicere : ergo illud est admittendum ; illud, inquam, in bruto enim nihil est aliud, quam usus agendi ; priusquam agat non cogitat ; agit absque prævio ullo consilio ; actioni se committit eo ferme modo, quo lapis agit ex impressione moventis. Experientia etenim constat illud constantem semper sequi agendi methodum ; et nunquam ad aliam declinandi. Num canis id aget unquam, quod lepus ? an poterit felis id perficere, quod mus ? idipsum dic de aliis. Omnia suum habent, et suum assidue debent sequi instinctum. De ratione humana quis hoc dicat ? non est qui nesciat ad quanta, quamque varia sponte se ipsa determinet. Ni hoc ita se haberet ; si uti belluæ, totus esset materialis homo, in quam multis esset hic etiam illis inferior. Quis homo adeo fortis, ut taurus, ad vim externam repellendam ? quis, ut leo, ad ardua suscipienda, adeo strenuus ? quis odore pollet, ut canis : oculo, ut aquila, etc., ad omnia propulsanda, cernenda, fugienda, quæ vitæ adversantur ? Hæc et alia non pauca similia argumento sunt, in aliquo physico esse bruta quidem hominibus præstantiora : non autem ratione, qua quum invenerint artem homines eadem bruta edomandi, ut usibus inservirent suis ; quumque ipsamet sua edomatione se incapaces ostenderent animantes, ut resisterent homini, hunc iis excellentiorem longo esse intervallo natura cogente fassæ sunt. Ideo vero quædam animantium actiones cuidam tribuunt rationi homines, quia iis similes esse videntur, quæ ipsi per rationem operantur. Qui exempli gratia tenui venatur filo, proportiones quasdam, et commensurationes adhibet in extendendo, ut inde avis capta non aufugiat : commensurationes autem istæ ; istæ proportiones effectus sunt animadversionis, ac ratiocinantis animi. Fingas nunc talem virum esse materialistam, censebit is araneum, cujus fila æquali, ut sua, proportione, et arte ad venandum etiam disposita sunt, eodem, ac ipse, modo ratiocinari, et suas efformare animadversiones. Aperte nihilominus constat totum agens in araneo esse naturalem instinctum : unus enim altero sagacior non est : omnes omnia eodem agunt modo. Nisi hæc admiseris, arguere poterimus arbores quoque, et plantas, ita ut nos, ratiocinari : affirmabimus etiam tuto arbores in hyeme ferentes fructus ratione quadam duce intelligere, atque scire eos cuti quadam varia quidem pro varietate fructuum communire, ut in tristi serventur tempestate, quemadmodum nos ipsi in frigore communimus. Tuto etiam contendemus rationis esse quod vineæ pampinos foliis pirorum valde latiores ferant, ut a solis ardore tegantur ; sicque nostras quodammodo umbellas ratiocinando imitentur. Hæc admittant increduli necesse est, si velint nos etiam admittere, vel bruta habere animam, vel animam hominis brutorum animæ esse æquiparandam. Nec plura de hoc articulo, ut abhorreamus ab illorum fallaciis, qui dæmone pejores sunt in dejiciendo a gradu suo homine. Nam, si primum iste dixit, ut falleret hominem : *Similes eritis Deo* ; illi inquiunt : « Similes estis brutis. »

§ IV.

Anima immortalis.

XIV. — Jam nemo nescit, quare sic hodieque blaterent pessimi homines : nimirum bestiis æquant hominem, ut homo vitam agat cum bestiis ; totæ moriuntur bestiæ, etiam ipse totus moritur homo : vivat proinde sicut ipsæ vivunt. Si hoc systema plene non satisfacit homini ratiocinanti, plene saltem favet cupiditati irrationalis hominis. Mortem brutorum promittere homini, idem est, ac ipsorum ipsi promittere vitam. Talia sentiunt increduli : atque quidquid aliud verbis testentur, illud ipsorum demonstrant actiones. Sed veniamus ad rem. Animam habet homo spiritalem : habet etiam immortalem : totus propter primam a brutis distinguitur ; totus propter secundam brutis antecellit. De immortalitate itaque animæ humanæ agentes pugnamus potissimum argumentis e ratione eductis, etsi, ut revelationem belle extenuet (nam qui in subtili

meterie animam collocat, debet contra revelationem, quam ostentat, asserere ipsam quoque perire animam), dicat auctor *Epistolarum* (1), « humanam rationem tam non posse ex se sola ostendere immortalitatem animæ, ut debuerit ipsam nobis religio revelare. » Admittimus interim primo, et libenter damus obscura, et varia de anima, ob defectum tunc nimis communem studiorum metaphysicorum, locutos fuisse antiquos Ecclesiæ Patres, quos tamen valde ab opinione incredulorum ætatis nostræ discrepasse noverunt omnes, qui ipsorum opera attente perlegentes inde semper intellexerunt nunquam eos (quod volumus nunc) animæ negasse immortalitatem. Jam vero ex incorruptibilitate alicujus rei ipsamet ejus immortalitas est. Corrumpi aliquid idem est, ac separari, sejungi, dissolvi partes, quibus prius coalescebat : ita de fructibus loquimur, quorum qua ratione eveniat corruptio notum est. Animam autem, quam partibus materiæ expertem probavimus, sic sejungi, dissolvi, separari non posse probandum nunc etiam venit. Porro ipsa est ens simplex, unum, indivisibile. « Certe », ait Cicero (2), nec secerni (animus), nec dividi, nec discerpi, nec distrahi potest : nec interire igitur. Est enim interitus, quasi discessus, et secretio, ac direptus earum partium, quæ ante interitum junctione aliqua tenebantur. » Videat Poeta Gallus, an non humana ratio sibi relicta brevi, et illico immortalitatem animæ concipere queat. Concipit sane etiam non posse per se naturam aliquid reducere ad nihilum. Initium enim omnium naturæ virium est motus : ipsæ ergo nil agere aliud possunt, quam urgere, secernere, adigere in pulverem illud omne, in quod agunt. At vero urgere quod extensum non est, secernere quod partibus caret, in pulverem adigere spiritum impossibile est. Solus id posset Deus, qui illum creavit : sed nec vult Deus, quod sic ostenditur.

XV. — Tam longe est Deum, quamvis omnipotentem, velle animam natura sua immortalem interire aliquando, quin imo velle ipsum vivere illam in æternum suadet nos ipsa Dei providentia. Deus, ut supremus rerum omnium gubernator, non solum physico earum ordini, qui entia materiæ concreta complectitur, præesse debet; sed etiam morali, quod entia intelligentia respicit. In physicis rebus operatur Deus, sicuti constat, invincibiliter et necessario, ut scilicet omnes ad mundi perfectionem per propria attributa coaptentur. In moralibus non ita est. Entia libera et intelligentia non decet cæco impetu moveri a Deo, sed libere simul, ac suaviter. Nonne etenim Deus idcirco proponit præmia iis, qui legi a se latæ obtemperant (in quo adest virtus) iis vero, qui obedire detrectant (in quo vitium) infligit pœnas? Videmus nos nihilominus quotidie in mundo virtutem, ac vitium inter se dimicare, nec semper in mundo præmium, cui præmium, non semper pœna, cui pœna contingit; imo e contra adeo omnia perturbata conspicimus, ut felicitate donentur, dum vivunt, in ipsaque etiam moriantur pessimi homines : justi vero angustiis undique pressi miseram agant vitam, atque in extremo infortunio ad plures abeant. Si hæc attente perpendas, ferme, ut olim Psalmographo accidit, de divina gubernatione, sapientiaque dubitaveris. Quid ergo remanet aliud, quam ut dicamus, Deum, utpote qui justus non debet inulta relinquere vitia, neque absque mercede virtutes, aliud statuisse tempus, aliam præordinasse vitam, in qua animabus corpore exutis ostendat suum in ordine morali invictum regimen : quem qui violaverit ordinem, pœnas pro modo sit daturus; qui servaverit, habeat retributionem? Alibi justificabitur in sermonibus suis : alibi providentiæ suæ apparebit œconomia, quæ hic pene ab impiis interturbata videtur. Adeo itaque longe abest, velle Deum, ut omnipotentem, animas immortalitate exuere; quin per leges sapientiæ suæ, per jura justitiæ, per bonitatis copiam incolumes debeat omni ævo servare, atque tueri.

XVI. — Non valde absimili nunc argumento prosequimur, ex eo quod consuetus, sapientissimusque divinæ providentiæ ordo in rerum omnium regimine naturæ illarum, et indoli coaptatus esse debeat. Quum anima humana donata sit natura non solum incorrupta, ac solutionis secretionisque immuni, sed et pluribus aliis sit prædita dotibus; ipso proinde eodem ordine, quo Deus hæc fecit, hisce debuit eadem etiam de causa æternitatem pariter largiri. Anima nostra pollet cognitione ordinis, veritatis, bonitatis, pulchritudinis : hæc diligendi supremo modo capax est : in hac cognitione, in dilectione hac perfecta, atque completa

(1) M. de Voltaire let. 23.
(2) *Tuscul.* lib. 1. cap. 29.

suam quotidie quærit, si verum fateri velit, suam optat felicitatem. Sed novimus, ipsaque heu nimis evidenti experientia convincimur in præsenti statu has facultates suas non posse perfecte animam nostram complere, his satisfacere, primo enim notiones obscuras plerumque habet tantummodo, dein fallaces amores, ac demum vota decepta. Restat ergo, ut dicamus sapientissimum, qui tales animæ dedit facultates, creatorem alium præstituisse vitæ statum, quo, omni terreno exuta impedimento, tota statim vi sua feratur anima ad contemplandum perfecte, perfecteque amandum quidquid veri, justi, boni, pulchri, infiniti ipsas ejus satiare facultates potest, quod Deus est. Sic anima suum, cui nata est, adipiscetur complementum : sic quoque gloriam suam ostendet creator optimus, tanquam bonus quidem per præmium, si ipsi obtemperatum fuerit : sed tanquam justus ostendet per pœnam rigorem suum, si jussa detrectata fuerint, atque neglecta.

XVII. — Contra adversarios stat demum universi humani generis consensus. Si omnia cum corpore evanescunt, debuissent hoc semper, et ubique homines credere. At non ita fuit : unde ergo apud omnes illa idea immortalitatis? Ipsa sensibus contraria est, plurimique unice sensibus judicant; attamen idea isthæc metaphysica : idea, inquam, duarum substantiarum, quarum altera sensibus obvia non est, idea est omnium hominum. Vel apud agrestes Amæricanos inventa est, ipsique adeo eam crediderunt, ut erroribus etiam additis hujus nobis fidei testimonium reliquerint. Putarunt nempe post mortem animas humanas aliorum corporum (nam cuicumque corpori dederunt animam) animabus, tanquam pro comitatu, ad proprias necessitates usuras. Apud Sinas quidam defunctis exhibetur cultus, imo precibus ipsi exorantur, quia adhuc censentur vivere. Antiqui idololatræ suos sacrificiis venerabantur manes, quia vivos credebant. Paganorum dii homines prius fuerant. De iis quoque asserebatur : « Mortui sunt », at dicebatur etiam : « De hominibus dii facti sunt », etc. Idea potius unius Dei apud quamplures evanuit; at vero ipsimet barbari, athei ipsi, si qui fuerunt, futuram omnes admiserunt vitam : spirituum semper existentiam professi sunt : timuerunt imo etiam revertentes spiritus, ut vulgari utamur adagio. Hinc illud Tullii (1), quo jugulantur increduli : « Permanere animos arbitramur consensu nationum omnium. » Consensus hic non sane contemnendus est, ut usuvenit apud Neotericos : « Nam omni in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est », ait idem orator Philosophus (2). Si ita res est, præter adductas superius rationes, omni jam gaudet evidentia ex hoc consensu veritas, quam tuemur. Ex consensu, inquam, qui quum nonnisi naturali ex lumine oriatur, natura itaque duce, non fide solum, ut nos ridentes conclamant increduli, dogma immortalitatis verum est. Cui si postea fidei firmitudinem adjungas, utpote hæc est infallibilis auctoritatis, rationi quoque infallibiter patrocinatur.

XVIII. — Huic non inopportunum erit argumento pauca addere de agitata paulo antea quæstione : an scilicet in prisco fœdere futura vita aggnosceretur. Negat Joannes Clericus, vultque temporibus solum Machabaicis eam invaluisse opinionem. Post Batavum illum recens prodiit Anglus Guillelmus Warburton acriter idipsum asserens. Habeant isti, cæterique eorum sectatores breves hasce animadversiones. 1° Vere in Mosaico fœdere temporalia solum aperte vel promittuntur, vel minantur, ad Hebræos legi observandæ vocandos : clare, et expresse de altera vita mentio non fit : et qui Exodum, Leviticum, Deuteronomium legat, suadetur facile. « In illo Testamento, » inquit D. Augustinus (3), « quod proprie vetus dicitur, et datum est in monte Sina, non invenitur promitti apertissime, nisi terrena felicitas. » 2° Animadvertenda tamen cum eodem, ac divo Thoma (4) hic est, et distinguenda lex Mosaica a pacto fœderis cum Adam facto, et cum Abraham, adjecta promissione Messiæ, in quo *benedicerentur* omnes gentes. Ibi explicite æterna bona non commemorantur; at hic continentur. Unde D. Paulus de primis justis loquens ante scriptam legem ait (5) : *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes et confitentes, quia peregrini, et hospites sunt super terram.* Hæc sunt futura bona, quæ ex eodem Apostolo figurabantur sub lege per tempora-

(1) *Tuscul.* lib. 1. cap. 16.
(2) *Ibidem* cap. 13.
(3) *De gest. Pel.* cap. 4, 14.
(4) Vid. D. Thom. 1. 2. q. 99. a. 6.
(5) Heb. XI, 13.

lia : proindeque aliquid de eis scire debebant Hebræi. Revera « totum humanum genus, præcipue vero cultiores gentes antiquæ hoc dogma noverunt, » ait Anglus ille, nosque supra vidimus. Ergo, inquio ego, noverunt et Hebræi. Universalis suasionis origo non alia esse poterat, quam traditio a primo humani generis stipite orta, ac ubicumque propagata. Quare itaque quod omnibus (præsertim vero etiam ex ideis naturalibus haustum) conceditur, denegandum erit Hebræis quos alibi dicimus incorruptas semper servasse notiones ab initio mundi acceptas? quare ex ideis quoque, quas de divina habebant providentia, ut alii populi, hanc iis connexam arguere non poterant, et recta illatione deducere? procul ergo sint paradoxa Angli illius : res facilis est intellectu. 3° Præter generales habere poterant Hebræi speciales de hoc notiones ex lege. Omnibus patebant promissa de futuro restauratore sæpe Adamo facta, aliisque, quo scilicet *benedicerentur omnes gentes.* Promissa hæc nullius fuissent utilitatis Patriarchis aliisque, si omnia cum morte abiissent; nam in hoc sæculo angustiis solum obnoxii fuerant, ut ait S. Paulus. Argumentari itaque facile poterant Hebræi expectatum Restauratorem, in quem omnes jam defuncti justi adeo sperabant, majora alia allaturum, quam essent temporales felicitates, quibus caruerant, talia nempe, quibus et ipsi ob pietatem participes aliquando fierent. 4° Dum terrenis, ac perituris urgebantur promissis in legem Hebræi, ulterius progrediebantur : typica esse omnia illa animadvertebant, sicut et sanguinem victimarum, in quo sane fiduciam immediate non collocabant, sed in sanguine, per illum adumbrato, venturi tandem Messiæ. Compar ergo expectationi Messiæ futuræ vitæ debebat esse expectatio. Sic Augustinus (1) : « Quibus (terrenis rebus) etsi figurantur ad novum pertinentia spiritualia ; tamen qui propter illa terrena suscipit legem Dei, ipse est hæres veteris Testamenti.... Unde perspicitur qui ad regnum terrenum, et qui pertineant ad regnum cœlorum. Istam distinctionem qui etiam illo tempore per Dei gratiam intelligentes filii promissionis effecti sunt, novi Testamenti hæredes in occulto Dei consilio deputati sunt, etiamsi vetus testamentum per temporum distributionem divinitus datum populo veteri congruenter ministraverunt. » 5° Clarior quidem labentibus sæculis ac magis per Prophetas effuso verbo Dei, efficiebatur notio hujusce dogmatis : at nova non erat. Quingentis jam annis ante Machabæos psalmi conscripti fuerant. Quot in iis clare decantabantur in futuram vitam affectus, preces, vota, etc. ! Dum Saül ad Pythonissam pro spiritu Samuelis consulendo se contulit, an non in hoc suasio de animæ post obitum vita ? Quid antiquius libro Jobi Mosaicis temporibus, imo ipsi auctori Mosi adscripto ? Atqui in eo quid clarius quam hæc verba (2) : *Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei ? Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei ? Quis mihi det ut exarentur in libro : stylo ferreo, et plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice ? Scio enim quod Redemptor meus vivit et in novissimo die de terra surrecturus sum, et rursus circumdabor pelle mea, et in carne mea videbo Deum meum, quem visurus sum ergo ipse*, etc. Nimiam ergo sibi non inferant adversarii, ut in hisce omnibus præconceptam apud Hebræos ideam de animæ immortalitate non videant. Alia aliis relinquimus argumenta de hac quæstione, quam inter recentes Scriptores Catholicos egregie non pauci illustrarunt.

§. V.

Boni et mali distinctio intrinseca.

XIX. — Postquam inani quidem conatu, sed suis votis, quantum putant, sufficienti animam pernegarunt, ejusque æternitatem, absurdis absurda cumulantes increduli, omnem quoque æquitatem naturalem vel eliminare penitus studuerunt, vel turpibus placitis fœdarunt. Ipsos si audias, nihil natura sua bonum, nihil malum : omnia indifferentia sunt; vel si bonum, si malum adest aliquod, ad bonum, et malum physicum unice est coarctandum. Ideo autem laudatur aliquando virtus, vitium arguitur, non quia illa in se bona sit, istud sit in se malum; nam natura sua nec merentur hæc laudem, neque exprobrationem : laudatur solum ex eo, quod bonum aliquod; exprobratur ex eo quod malum physicum nobis affert; quod sane exemplis quoque conantur ostendere. Sit alicui personæ amicus aliquis. Ex eo quod ab ipsa diligitur, ac faveri valde, adju-

(2) *De Gest. Pel.* cap. 5. num. 14.

(1) Cap. XIX.

varique queat, nec non ad lucrum captandum protegi, quamplures eximias in ea deprehendit dotes : potens est, benigna est, indole prædita generosa, benefico corde, anima nobili gaudet : hæc in ea tanquam virtutes amantur, coluntur, laudantur. Sed in hoc nihil est aliud, quam physicum aliquod, non intime in eo, de quo hæc asseruntur, sed relate solum ad eum, cui bonum provenit. Adsit e contra aliquis alius vir, qui damnum alteri intentet, fraudes struat, laqueos paret, hic se ad defensionem adversus illum erigit, prævenit etiam ne præventus injuriis cedat : adfirmat interim talem virum esse nequam, malignum, tyrannum, vafrum, sine fide, sine bonis moribus, sine æquitate : hasce in ipso detestatur qualitates, quia exprobrandæ quidem sunt, non quod his deturpetur ille, sed relate tantum ad eum, qui aliquod inde capit detrimentum, vel timet. Hæc ipsa de Principe, qui uni faveat, alterum torvo cernat aspectu : hæc de quocumque alio prædicantur. Omnia sunt bona, vel mala non in se, sed relate ad illum, qui bonum inde sentit, vel malum. Confirmant autem amplius hæc increduli exemplum afferentes criminum, quæ apud quosdam populos commendantur; execrantur apud alios : ipse pudor, qui præ cæteris inter morales virtutes commemoratur, non semper ut talis habitus est. Apud Corinthios sustinebantur quondam in templo Veneris mulieres, quæ officio sacerdotali fungebantur tum, cum omnia turpia publice ad aras patrabant. Quis fuit Priapi cultus? Et, ne ad antiqua revertamur, quæ hodieque sunt in nuptiis quorumdam agrestium in Amærica populorum cæremoniæ ? Religio ipsa hisce actibus decus conferebat, ac confert. Pudor ergo, quem religio illa videtur offendere, non habetur ut virtus laude digna. Notio itaque virtutis ut bonæ, vitii ut mali non fuit universalis. Quod nunc virtus dicitur, aut vitium, hoc eodem indifferenter religio utebatur; ergo virtus ex se nulla : nullum ex se vitium : nihil suapte natura laudandum, nil vituperandum, sed solum respectu habito ad circumstantias. Hæc et pejora misere garriunt increduli, et inter ipsos auctor libri *de Spiritu* (1), qui, postquam exarsit adversus religionis ministros, « detegenda sunt, » inquit, « nationibus vera moralis disciplinæ principia ; docendæ sunt dolorem solum, aut voluptatem totius esse mundi moralis motores; sensumque amoris proprii unum esse fundamentum supra quod ædificantur principia utilia morum. Principia religionis de moribus aptari solum queunt parvo Christianorum numero (ac si æquitas Christiana morum in jure naturæ omnibus communi non fundetur). Philosophus, qui scriptis suis universo loquitur orbi, super fundamentum propriæ utilitatis virtutem componere debet, » etc. (1) Iniquiora prætermittamus, ut os tandem huic abstruamus nupero, ejusque sectatoribus, qui Epicuri, Hobbesii, Spinosæ, cæterarumque humani generis pestium scita renovantes omnis justitiæ hostes se ostendunt, et plures e nostris nimis incautos in suum præcipitium trahunt.

XX. — Utinam qui hos prurientes auribus sermones aliquando audierunt, sequentes nunc benigno docilique corde veritates exciperent. Et primo quidem, ut statim exsuflentur adductæ inanes rationes, prænotare juvat quod negari nequit, esse in homine præjudicia cum ex parte intellectus, tum ex parte voluntatis : ita ut quemadmodum propter illa a veritatis tramite aberrare potest, sic propter ista ab honesti, et boni itinere possit deflectere. Plura in intellectu adesse præ-

(1) M. Helvet *de l'Esprit*, ubi supra.

(1) Id ipsum habet La-Metrie : « Bonum, aut malum », ait, « de se sunt res indifferentes : qui magis sibi faciet satis in patrando malo, beatior erit quocumque alio, qui minus effecerit sibi satis in bono. Ut quis sit felix, conscientiæ morsus sunt præfocandi, inutiles ante crimen, et postea, bona philosophia ignominiam pararet sibi, in hisce se occupans memoriis. » Hæc et post hæc audaciora pronunciat iste, ita ut in suum catalogum eum noluerint inferri Neoterici. Ejus character erat viri latine vix scientis, ut medicos legeret auctores artis suæ : insani, insaniæque cupidi; ignorantis, ac ignorantiæ indicia ubique præbentis, inter quæ maximum fuit illud, quo indigestione ægrotus detrahi sibi sanguinem jussit per octo vices : « Vo.o indigestionem », aiens interim, « assuefacere incisioni venarum, sicque omnium Germanorum medicorum rationes mendacii redarguere. » Ast mortuus est quin hoc efficeret, anno 1751. Ejus sunt pessimi fœtus hi libri : *l'Homme machine* ; *l'Homme plante, histoire de l'âme* ; *Discours sur la vie heureuse* ; *Art de jouir*. Ejusque in uno ipsorem sunt hæc verba : « Animantia æterno quodam germine, quidquid fuerit, condita, quum valde inter se miscerentur, hoc pulchrum effecerunt monstrum, quod dicimus hominem. » En quo se fert libera impietas, impia libertas, etc.

judicia testes ipsi sunt philosophi, qui vicissim hinc indeque ea sibi objiciunt; at non sistit nunc in hoc cardo difficultatis. De præjudiciis voluntatis præcipue nunc agendum. Quamvis porro affectuum voluntatis, seu cordis objectum sit omne bonum; in eo tamen eligendo dexteritatem omnes non habent eamdem; ideoque qui falsum eligunt bonum, ac se ipsos fallunt præjudicio voluntatis tenentur. Sicuti ergo dum quis præjudiciis suis fallitur in inquirenda veritate, istius error nil veritati nocet, quæ eadem semper remanet; ita quod bonum est, et honestum in se tale semper est, licet quis per affectus suos pravos, suique cordis præjudicia erret in boni illius prosecutione. Jam vero nil probant aliud allata superius exempla, quam adesse quædam in moribus, et morum disciplina apud plurimos præjudicia, ut apud philosophos adsunt alia in intellectu circa veritatem. Neque hinc sequitur quidem notiones boni ac mali moralis universales non esse, ut esse deberent; sed imo sequitur communes eas notiones quodam sensu ab omnibus hominibus admitti, quodam non admitti; præcipue quum agitur de iis in particulari exequendis. Hic profecto attendendum magis non est ad id, quod agunt homines, quam ad id, quod in anima sculptum gerunt, quodque, depositis præjudiciis, animadvertere deberent. Ecquis dubitaverit pudorem apud Corinthios, apud Priapi cultores, apud agrestes quosque Amæricanos magni semper habitum fuisse, ac turpitudini omnino præpositum? Virtus isthæc in summa semper æstimatione fuit: nec exiguum ad hoc probandum tenet momentum gradus ille, atque honor, quo gaudebat Vestalium virginum chorus apud Romanos, sicuti et lex lata adversus eas, quæ aliquid in se turpitudinis admisissent. Populi autem ii, qui e contra sentiebant ob cæcitatem suarum superstitionum, non putabant certe (quod bene perpendendum est) cæremoniis indecoris, quibus vacabant, hanc dehonestare virtutem. Intentio erat ipsorum actum religiosum peragere, non vero actum pravum. Si quæpiam se ibi immiscebat pravitas, ea habebatur ut crimen a sapientibus honestisque viris, a quibus vere agnoscebatur illud velamine religionis obductum, ut magis impune passioni indulgeretur: nec apud leges inultum fuisset, nisi superstitiosi cultus obstitisset præjudicium. Et re ipsa quare non ubique, sed tantum sacris in cæremoniis publicæ immodestiæ locus erat? Quare Corinthi solum ad aras Veneris hisce incumbebant mulierculæ, non in publicis plateis? nonne quia alibi putabant se honestatem offendere, seque censuris exponere, justæque indignationi piorum hominum timebant? Ut itaque hic adinveniatur veritas, non solum ab erroribus intellectus est expedienda, sed multo magis a præjudiciis et pravitatibus cordis. Ut de natura virtutis vitiique feratur sententia, præjudicia cæcorum hominum ac improborum attendenda non sunt. Hinc evenit plures affingere quamdam honoris chimæram actionibus omni lege prohibitis, sicuti etiamnum evenit in duellis, quæ si adversus leges defenduntur, totum opus est præjudiciorum rationem omnem, omnem conscientiam obnubilantium.

XXI. — Nec est, ut jam innuimus, cur notiones communes adducantur in medium. Ipsæ nil sunt aliud, quam ratio eadem omnibus communis: ipsæ sunt rationis principia, aut proximiora consectaria clariora, evidentiora, tutiora. Si vel tantillum quis scrutari velit syndæresim, agnoscit, iis neglectis, neglectum iri ipsam rectitudinem rationis, morumque æquitatem. At, quis omnes reperiat homines recta semper ratione utentes, præcipue quum adversantur passiones? Nonne imo ipsamet ratio apud populos quamplures bonis etiam institutis administratos (heu nimis!) contemnitur? quid ergo ab agrestibus nationibus expectandum? Si apud eos præjudicia passionum prævalent, quid mirum, si apud istas? an quia his magis vacatur, ratio, ac notiones communes suam amittunt rectitudinem? Oh miserum in hac hypothesi mortale genus! Omnia sane susque deque in dies verterentur. Verum quidem est, ut inquiunt, quod semel, quod alicubi virtus est, aut vitium, virtutem, aut vitium semper, et ubique esse debere: at in hoc erratur, quod præjudicia cordis humani ut notiones communes habeantur. Consulantur Pyrrhonici, de omnibus dubitant; an propterea dubiæ evaserunt notiones ipsæ communes de rebus apud nos inconcussis? Dicamus potius notiones communes, pugnantibus passionibus, in profundo cordis delitescere, ac, etsi per syndæresim aliquando adversus nos perstrepant, ab ipsis passionibus magis magisque comprimi, ut interim, sicuti apud plures populos accidit, quod bonum malum, quod malum bonum definiatur. Perscrutemur hominem: perpetua in eo vi-

get pugna, ac ferme interminabile certamen; pugnat ratio adversus passiones, certant passiones adversus rationem; adest contentio inter bonum cognitum, quod ratio consulit, et malum volitum, quod insinuant præjudicia cordis, seu ipsæmet passiones. Hæ sæpe vincunt, aut saltem persæpe tam densis obumbrant tenebris mentem, ut tandem fere incognita fiat virtus, vel virtus ipsa dicatur aliquando vitium. Si ad tales incitas virtus nondum redacta fuerit, quia lumen aliquod adhuc remanet in intellectu, aliquod bonum semen in corde, quædam nihilominus aderunt momenta, in quibus ad se revertentes improbi, a se ipsis abhorreant, se ipsos damnent, redarguant se quidem de eo, quod sunt, dum adhuc quod sunt esse volunt. Quemdam ferunt extitisse non ita pridem famosum latronem, qui juvenem filium suum alloquens terrifica dicebat voce, velle se potius extemplo eum jugulare, si sciret aliquamdiu patris exempla sectaturum. Adeo verum est vel iniquiores homines ad principia syndæresis per notiones communes sæpe redire, quas si alias negligunt, ut pravis indulgeant affectibus, argumentari ex hoc possumus non quidem integram ipsarum oblivionem, non omnimodam extinctionem, sed perversam contradictionem cognitum inter et volitum, quæ nequeat intelligi.

XXII. — Clarius hæc omnia innotescent, si dictorum paulisper memores hominem intueamur non ex eo, quod commune habet cum brutis per sensum physicum; sed ex eo, quo ab ipsis longe distat, per rationem scilicet et intellectum. Non negamus per primam facultatem non internosci distinctionem boni ac mali, ut et nec cognoscunt bruta; per secundam autem istam certe dignosci iterum affirmamus. Nam qui vel tantillum utitur intellectu, suamet experientia animadvertit ordinem, veritatemque adesse aliquam in pluribus rebus : animadvertit etiam interim sua ferri voluntate ad ordinem illum, ad illam veritatem amore aliquo prosequendam : in hocque aliquod cernit bonum, sicuti aliter agendo cernit se agere malum. Cernit, inquam, si ordini adhæreat, verum apprehendere, si ab ordine recedat, errori se committere. Cernit, si amet verum, amore honesto se agi, turpi agi amore, si errori acquiescat. A veritate scilicet in intellectu sequitur honestas in voluntate; ab illius errore istius turpitudo. Sed, inquies, unde habetur hic ordo? Respondetur concludi in ipsamet essentia rerum; quarum superiores aliæ, aliæ æquales, inferiores aliæ sunt inter se. Et primo quidem magnopere resplendet hic ordo in Deo, in cujus essentia non solum perfectiones ejus infinitas detegas, sed et rerum omnium, ipsarumque sempiternum, ac necessarium ordinem, quem inter se habent. Divina isthæc ratio, utpote æternis rerum ideis, æternoque earum ordini perfecte conformis, « lex æterna » nominatur. Juxta legem hanc omnia, quæ sunt in cœlo et in terra, disponit Deus, ac dirigit modo sic efficaci, ut in mentibus ratione quoque præditis lumen æternæ legis imprimat, quo actiones informentur, quod sane apud nos « lex naturalis » consuevit appellari. Hinc lex ista nil est aliud, quam participatio æternæ illius legis, quod et aiebat gentilis philosophus Cicero (1) : « Lex est ratio summa insita in natura, quæ jubet ea, quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Eadem ratio, quum est in hominis mente, confirmata, et confecta lex est. » Longius habet eadem et magis perspicue D. Thomas, cujus contracta sententia hæc est (2) : « Omnia participant aliqualiter legem æternam, in quantum scilicet ex impressione ejus habent inclinationes in proprios actus et fines : inter cætera autem rationalis creatura excellentiori quodam modo divinæ providentiæ subjacet, in quantum et ipsa fit providentiæ particeps, sibi ipsi, et alii providens, unde et in ipsa participatur ratio æterna, per quam habet naturalem inclinationem ad debitum actum, et finem; et talis participatio legis æternæ in rationali creatura lex naturalis dicitur. Unde, quum Psalmista dixisset : *Sacrificate sacrificium justitiæ*, quasi quibusdam quærentibus quæ sint justitiæ opera, subjungit : *Multi dicunt : Quis ostendit nobis bona?* Cui quæstioni respondens dixit : *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, quasi lumen rationis naturalis, quo discernimus quid sit bonum, quid malum, quod pertinet ad naturalem legem, nihil aliud sit, quam impressio divini luminis in nobis; unde patet quod lex naturalis nihil aliud est, quam participatio legis æternæ in rationali creatura. »

XXIII. — Hisce præstitutis jam liquet quædam adesse debere præcepta istius æter-

(1) Lib. 1. *de Leg.* n. 6.
(2) 1. 2. q. 91. art. 2.

næ legis ipsi naturali legi concredita. Porro scio ego, a Deo infinite perfecto tanquam a prima rerum origine esse me ipsum, totumque quod sum, et habeo. Ratio mea hoc evidenter intelligit. Nonne ergo pariter sequitur, debere me supremo huic Numini fidem aliquam, reverentiam, servitutem? fidem certe, qua prohibear alteri, potius quam Deo, characterem solius Dei tribuere, scilicet divinitatem ; reverentiam, qua sciam divinum nomen absque ulla levitate, et contemptu ad opus invocare ; servitutem denique, qua religionis officia debito exerceam modo (1) hæc lex æquitatis est, de qua a ratione ipsa edocemur, quæque in rerum essentia, in ordine incommutabili, æternoque, qui est inter Deum et creaturam rationis participem, suum habet fundamentum. Si post hæc intima me vi rapi sentiam ad meum bonum diligendum, ad meum fugiendum malum, an non hæc pro utilitate mea prima naturæ lex est, summaque basis moralis meæ disciplinæ? in hoc porro ordinem quemdam adesse perspicio ut et adesse perspicio ordinem naturalem in eo, quod sciens me duabus constare facultatibus, sensibili una communi cum brutis, insensibili, seu spirituali alia, qua proprie homo sum, et brutis valde antecello, scio propterea etiam aliquid in hoc superius esse, aliquid inferius. Scio debere me diligere quod duabus istis naturis convenit ; ea tamen ratione, ut ordo servetur utrique idoneus, et ut minor pars serviat majori ; si vero aliter agam, turbetur ordo, lex naturæ violetur, peccatum fiat, offendatur Deus, æternæ legi, æternoque rerum ordini afferatur injuria. Hæc si sciverim, ut sciunt quotquot se ipsos ad se, sicut oportet, convertunt, sciverim certe etiam, intemperantiam, injustitiam, infimam voluptatem, omnes demum passionum impetus propter adducta motiva, illicitos esse, atque prohibitos. Revertar iterum ad me ipsum, agnoscam pariter me societati aliorum hominum esse prognatum, a Deoque auctore meo creatum. Me ipsum ad omnia saluti meæ necessaria infirmum conspiciam : in me quasdam sentiam proclivitates ad aliorum curandam salutem : sed nec corpore solum, imo et mente aliis cognatum me intelligam; jure ergo eodem naturæ aliorum, uti meum, bonum, aliorum, uti meum, malum, ordine quodam necessario, vel curare me, vel arcere debere concludam ; atque, si hic pessumdetur ordo, in jus quoque naturæ peccare me derivabo. Abeant itaque nuperi Hobbetianæ fabulæ restauratores (1), qui dicunt « hominem natura sua agrestem esse, silvestrem esse. » Non Christiano solum viro, sed philosopho quovis ratione utente indignum hoc penitus est; ut statim aliis rationibus ostendetur.

XXIV.— « Est homini naturale, » inquit S. Thomas (2), « quod sit animal sociale, quod ex hoc ostenditur, quod unus homo solus non sufficit ad omnia, quæ sunt humanæ vitæ necessaria » etc. Ad hæc aiebat quidam : « Qui igitur palantes, segreges homines confingis tibi; atque hunc esse naturalem hominis statum comminisceris? Evolve humani cordis affectus : nonne miserationem, nonne pietatem, nonne amorem, nonne caritatem vel in duro pectore cernis? at in quos miserationem? an non in indigos? in quos pietatem ? an non in parentes? in quos amorem? an non in conjugem, liberosque ? in quos caritatem? an non in patriam et cives suavissimo quodam naturæ impetu dirigis et effundis? » Si hæc ita sunt, jure itaque naturæ observare teneor ea, sine quibus societas ipsa naturalis effringeretur : jure naturæ debeo sic habere me, ut alteri quod mihi velim faciam : ideoque unicuique quod suum est tribuam, etc. Sic rerum natura, sic ordo postulat, quia sic cum Deo, sic mecum ipse, sic cum aliis teneri me quibusdam naturalibus præceptis animadverto. At neque hæc solum : animadverto enim etiam hinc bonitatem, aut malitiam actuum, qui jure naturæ vel jubentur, vel vetantur, ita intrinsecam esse, et immutabilem, ut aliter esse nequeant, ex eo, quod nequeant actus illi non esse conformes, aut difformes æterno ordini, a quo promanant. Bonitas illa proinde, aut malitia ante omnem legem esse intelligitur, sicuti ante omnia est necessarius rerum ordo in essentia divina tanquam in rerum omnium archetypo. Consequitur ex hoc potuisse quidem Deum creare hominem, vel non creare ; sed non potuisse aliam legem naturæ ejus adversam in anima imprimere utpote qui non posset perfectissimus Deus aliam dare homini legem, quam perfectam, honestam, veram ; quumque hoc mutari nequeat, nisi ordo æternus mutetur :

(1) Vid. S. Th. 1. 2. q. 100. a. 5.
(2) S. Th. *cont. Gent.* cap. 29.

(1) *M. Rousseau*; *M. Helvet*, ubi sup.
(2) Lib. 3. *cont. Gent.* cap. 129.

mutari autem hic sine Dei mutatione non possit. Ergo, quum honestas, vel malitia actuum intrinseca, sic et necessaria, est pariter incommutabilis, ac apud omnes eadem, quidquid e contra cæcitas mentis, aut cordis malitia contendat. Errat proinde ipse Pufendorff (1), omnesque ii, qui docent nil natura sua esse turpe, aut honestum, sed solum ex statuto, aut prohibitione legislatoris. Nec nos in hoc, ut inquiunt, « adjungimus Deo principium aliquod coæternum externum (2), » sed dicimus (etiam ad hoc sophisma evertendum) primam rerum omnium regulam, ac veritatis honestatisque mensuram esse ipsam Dei essentiam, quatenus, ut idea archetypa, res omnes, earumque necessarios, ac sempiternos ordines in se repræsentat. Hoc intuetur Deus exemplar res aliquas creans, ut ex Boetio (3) :

Tu cuncta superno
Ducis ab exemplo : pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similique in imagine for-
[mans.

XXV. — Scimus hoc loco quædam adduci a Deo imperata adversus, ut videtur, ipsam æquitatem naturalem ; unde, inquiunt, immutabilis ipsa non est, atque honestas non inhæret revera actionibus, sed a libera pendet legislatoris voluntate. Jussit Deus Abrahæ, ut filium Isaacum interficeret : permisit furtum Hebræis, etc., ergo nec homicidium, nec furtum intrinsece malum. Habeant isti brevem cum S. Thoma (4) responsionem huic dissertationi apprime congruam. Juris naturalis (nec difficile est intellectu) alia sunt prima principia, alia consectaria : illa utpote immediate ordini adhærentia, immutabilia sunt : hæc, utpote ab illis educta, sunt quidem in se generaliter loquendo, immutabilia ; tamen per accidens, ut loquendi mos est, mutationi subjacent, quia ipsorum aliquando objectum, seu materia ita est quibusdam induta circumstantiis, et adjunctis, ut desinat esse immutabilis illius juris objectum, seu materia, proindeque tunc homo ab ejus observatione solvi potest. En aliud perspicuum exemplum. Scio ergo per rationem meam teneri me jure naturæ immutabili reddere domino depositum suum : si nihilominus animadvertam ipsum eo usurum adversus patriam, tunc amplius reddere non teneor. An in hoc lex depositi mutatur ? minime gentium. Occurrit tunc circumstantia, quæ rem legi subtrahit : meque admonet legem in eo casu me amplius non spectare, ac nullam mihi ingeri ejus observandæ obligationem. Clara hæc sunt : clara propterea responsione tum adducta, cum adducenda, quæque paria exempla a nostra thesi removemus, dicentes legem furti, et homicidii, quibus scilicet contra domini voluntatem res aliena rapitur, et injuste quis vita minuitur, immutabilem esse, esse æternum præceptum, contra quod agere Hebræos, aut Abrahamum nequaquam permittere se ostendit Deus. Quid ergo ? Ergo ideo thesauros Ægyptiorum secum detulerunt Hebræi, quia Deus rerum omnium Dominus ab illis in istos transferendo dominium, circumstantiam apposuit, ob quam naturalis, divinæque prohibitionis materia esse desierant ; hinc Hebræi nil adversus legem ullam admiserunt. Sic vita Isaac objectum amplius non erat divini interdicti ; Deus enim Dominus vitæ, et necis ad victimam elegerat : idcirco sacrificium Abrahami injusta occisio futura non erat, non erat futurum homicidium, sed actio obedientiæ Deo a creatura suum venerante creatorem omnino debitæ. An hæc nostras infirmant assertiones ? An secundariorum mutata materia præceptorum ob aliquas circumstantias, ordo ipse rationis, quo fulciuntur, immobilis in semetipso desinit esse, atque firmissimus ? Quidquid dici hic possit, illud præcipuum est, Deum, servato etiam immoto primo naturæ ordine, supremo nihilominus in res imperio suo quibusdam rebus quasdam addere posse circumstantias, et adjuncta, quibus aliter determinentur.

XXVI. — Cui vitilitigandi pruritus non est, hæc cito intelligit, hæc statim admittit. Intelligit eum, qui Dei summi existentiam profitetur, profiteri etiam ipsum sapientia, sanctitate, justitia, providentia infinita cumulatum. Admittit propterea non posse Deum ob unamquamque istarum prærogativarum nolle, quin creaturæ a se ipso conditæ

(1) Haudquaquam necessarium arbitramur cum nonnullis statuere quædam per se citra omnem impositionem esse honesta, et turpia, et hæc facere objectum juris naturalis, et perpetui. Lib. 1. *de Jur. nat., et Gent.* c. 11. § 6. Videsis S. Thom. 1. 2. q. 100. art. 8. ad 2. Lib. 3. *cont. Gent.* cap. 129. Hugon. Grot. *de jur. Bell. et pac.* præs. § 9, ubi ea refellitur falsa thesis.

(2 Pufendorf eod. lib. 1. *de jure Nat. et Gent.* c. 11. § 6.

(3) Lib. 3. *de Consolat.* met. 9.

(4) 1. 2. q. 100. art. 8.

curatæ, suoque etiam superiori lumine illustratæ actibus observent suis ordinem illum æternum, cujus ipse fons est, origo, custos, exemplar. Intelligit, inquam, et admittit invictum illum rerum omnium gubernatorem, rectoremque non aliud rationem elargiendo homini voluisse, quam ut quod per eam, tanquam per participationem æternæ legis, bonum, ipsique conforme agnoscitur, fiat : quod malum, ipsique difforme, omittatur. Ac eo magis hoc patet quatenus sic agendo creaturæ rationis compotes suammet perfectionem adipiscuntur, ac ad finem perveniunt naturæ ipsarum accommodatum, quemadmodum aliter a perfectione, et fine sibi apto recedunt : utque per priora Deo referunt honorem et gloriam ; per posteriora offendunt, ac inhonorant, ait Angelicus, naturæ propriæ ordinatorem. Quæ hinc cebeantur ante omnem legem præmia, vel pœnæ inde iterum liquet, quia ordo æternæ legis in mente divina existens, ac naturalis æquitas, quæ illius ordinis est participatio, et qua res sunt, ut esse debent, et non aliter, vel infringitur, vel observatur. Luce majori non videntur hæc indigere. Si vero his adquiescere adhuc nolint increduli, si virtutis, vitiique hucusque assertam distinctionem in natura ipsam fundatam negare non desinant, nonne iisdemmet pueris in tantæ rei cognitione, et conscientia, quam ante quamlibet institutionem jam experiuntur, se ostendunt imperitiores ? Annon etenim si ad malum, non quidem solum physicum, et adversus alios, sed morale, et adversus se ipsos, provocat illos corrupta libido, ex eo quod naturali quodam lumine peccati pudorem persentiant, ac jam sciant non posse in aliorum conspectu fieri etiam id, contra quod vel nullæ adhuc objurgationes præcesserint ; an non, inquam, quæritant tenebras, ac loca secretiora, ne aliter erubescant ? Si virtus, si vitium sunt res ex se indifferentes, quare in ea ætate, in qua ratio sui compos plene non est, de vitio, non de virtute oritur pudor ? vitium, non virtus pavetur esse flagitium ? An jam puerilis ætas sua in hoc habet præjudicia ? num ad hoc mundi experimentum jam tenet ? num per educationem, quam in rudioribus præsertim non præcessisse supponimus, ad leges, ad consuetudines assueverunt ? Non negamus aliquando nonnullos vitium aliquod ignorare, et hoc per imbecillitatem evenit cognitionis, per rectam parentum disciplinam ; ast existere qui vitium amplexi vitium putent esse virtutem, quin internos de opposito persentiant conscientiæ stimulos, quin non aliqua dubitatione tangantur, ita aut libere vitium, et publice, quemadmodum virtutem sectentur, ipsique indulgeant, admittere nos prænotata, aliaque multa, quæ prætermittimus, vetant, quidquid etiam imperiti quidam in contrarium clamitent conscientiarum moderatores. Iterum ergo stat natura ipsa virtutem a vitio valde distingui, summoque intervallo distare.

XXVII. — Ad quædam historiarum monumenta id idem comprobantia se conferat nunc disputatio. Vigebat apud Ægyptios lex, ne quis post mortem laudaretur, antequam de recta ejus vivendi methodo publicum judicium præcessisset. An hæc lex bonum morale a malo, virtutem a vitio non secernebat ? An, dum vel sepulcri honoribus privabatur qui improbus non quidem adversus alios, sed adversus se ipsum duntaxat probatus fuisset, esset etiam rex, arbitrariæ vitii, virtutisque denominationi locus erat ? Totum oriens, omnesque fere interioris Africæ incolæ jam pridem errori Manichæorum adhæsere, quo duo admittuntur principia, bonum ab bonum, malum ad malum impellens. Hæc sane dogmata in vitii, virtutisque distinctione naturali collocabantur. Transeamus, si placet, ad novum mundum, et unum saltem, animi gratia, addamus Peruvianæ traditionis exemplum, quo videntur quidem populi illi ad regiones suas traduxisse quod sacræ litteræ ferunt de Sodomorum incendio, ac Palæstinæ gigantibus, sed ostenditur semper nihilominus quid ibi de vitio crederetur, de eo præsertim, quo non in cæteros homines, ubi solum malum suum physicum statuunt increduli, sed de eo, quo in se ipsum peccatur. Narrat historicus ibi quondam tumulatos homines ab Indis incolis dictos gigantes, consueta aliorum statura quater grandiores. Tales revera agnoverunt Hispani non solum ex prostypis ipsorum figuris, sed etiam ex inusitatæ longitudinis costis, atque ossibus, hujus rei confirmandæ gratia, effossa humo, adinventis. Nudi incedebant illi, feris vivebant moribus, valde homicidiis, aliisque pejoribus assuescebant. E cœlo tandem dicunt elapsum juvenem virum, splendentem, sicuti solem, qui adversus gigantes pugnans, et ad quemdam vallem usque persequens, igneis demum jaculis incendit, quæ vel rupibus adhæsere, ubi vestigia remanent. En historiam, cujus etsi

fidejussores non damus nos, aliqua tamen fide ob hispanicam relationem dignam censemus, et, quod nunc attinet, observamus, semper credidisse Indos, non ob solam in alios immanitatem, pœnas dedisse gigantes illos, sed præcipue quia horrendo vacabant vitio, quod nostræ tradunt litteræ divino ultore igne punitum fuisse. Persuasum itaque Indis erat tale esse malum in moribus vitium illud, ut e cœlo demisso fulmine, pœnas dare mereretur : nec hoc excogitassent unquam, imo nec filiorum memoriæ tradidissent patres, si ut actum indifferentem habuissent. Quis finis esset, si intimam, constantemque omnium hominum de hac veritate persuasionem, ubique inquirentes huc traducceremus? Adeant increduli Sallustium (non enim sacras historias recensebimus, quarum apud ipsos multo minus, quam profanarum est fides); ipsum redarguentem invenient Romanam matronam, quod plusquam illustrem deceret fœminam, choreas, cantumque sciret. Porro defectus iste aliis detrimento non erat. At gentilis homo longius prospiciebat; satagebat enim instituere quoscumque, ne criminibus vel sibi tantum nocerent. Invisent Tullium (cujus apud ipsos, quum favet, auctoritas sacra est); videbunt eum narrantem de Lucio Thorio Balbo hominem fuisse voluptatibus mollem, deliciisque semper intentum : de Regulo autem virum fuisse triumphis bello partis gloriosum : altera vice consulem : mori potius apud hostes deliberantem, quam ut fide sua deficeret. Quæ varietas? Attamen si Ciceronem consulamus, si Romanos omnes, si universos populos rebus bonis, magnisque assuetos, inter voluptuarium Balbum atque invictum Regulum insigne fuisse discrimen audiemus, a vitio unius, alteriusque virtute inductum. Nemini quidem nocebat Balbus; at nihilominus objurgabatur; quare ergo? Virtus, dicamus iterum, qua non solum erga alios, ut ex parte fecit Regulus, sed et pro se ipso componuntur actiones, delectum inter homines ponit. Vere itaque dicebat Chrysostomus (1), quod nos usque modo dicebamus : « Ab initio Deus hominem formans, legem ipsi naturalem indidit : et quid tandem est lex naturalis? Conscientiam nobis expressit, et a natura inditam esse voluit bonorum, et contrariorum scientiam. Non enim opus habemus discere quod malum sit fornicatio, et bonum continentia, sed ab initio hoc scimus.... Quid tandem est quod dicunt : Non est nobis per se lex in conscientia posita, nec eam naturæ Deus inseruit? Unde igitur, unde, inquam, de nuptiis, de cædibus, de testamentis, de depositis, de proximis non opprimendis, de infinitis aliis leges apud eos scripserunt legislatores? Hi quippe præsentes forte a majoribus natu didicerunt, et illi a prioribus, et rursum a superioribus isti. Qui vero ab initio, et primi apud eos leges tulerunt, a quo didicerunt? An non utique a conscientia.... a lege, quam hominem fingens Deus ab initio ipsi posuit? » Sistat hic inquisitio nostra adversus incredulos circa bonum et malum, quod natura sua, non vero solum hominum placitis revera distingui satis probatum est.

(1) *Ad. Pop. Antioch.* homil. 12.

§. VI.

Peccatum originale.

XXVIII. — Post hæc recta ducimur ad quæstionem de peccato originali. Si etenim natura sua bonum, ac malum distinguitur, forsan dicet quis natura quoque sua hominem malo, æque ac bono obnoxium; quod sine injuria creatoris dici nequit, ut dicunt tamen Neoterici, quorum est axioma : « Homo talis est qualis debet esse; » seu : « Deus non debuit meliorem condere hominem ad servandum systema societatis, quod in mundo præstituit. » Nimirum videtur divinus Conditor creasse hominem, ut est, passionibus irretitum, ac perpetuo ipsarum certamine naturaliter exercitandum. Quod sane jam patet quantum valeat ad dogma negandum peccati originalis, sicuti assolent quamplurimi increduli, qui propterea hic breviter sunt a nobis urgendi. Infinita quidem ad hoc argumenta nobis Religio suppeditat : sed hac nondum, ut infra perficiemus, comprobata, rationem tantummodo ad rem magni momenti firmandam advocabimus : eoque magis, ut ab obstrepentibus in hac quæstione adversariis inveniamus auditum. Sic ergo procedimus. Deus est : si est, sanctus est, justus est. Hoc supposito, cujus nimia est evidentia, convertamur ad nos. Quid in nobis deprehendimus? Pugnam, perturbationem, pugnam rationem inter et passiones; perturbationem, quia sæpius rationi passiones, quam istis illa dominantur. Hæc porro etiam tum conspiciuntur, cum

ratio ipsa ab initio se prodit. Observemus pueros. Quot inveniemus, qui virtuti magis, quam vitio propendeant; qui verum magis diligant, quam mendacium, parcant potius, quam ulciscantur; faveant potius, quam adversentur? At unde hæc sunt? unde, inquam, ista proclivitas? Aut natura sua malus est homo, potius quam bonus : aut a creatore hanc accepit homo in creatione sua pravam inclinationem; aut a bona, in qua conditus fuerat, conditione decidit per aliquid, ex quo vitium contraxit. Unum de tribus consequi debet. Atqui non potest primum dici, neque secundum. Incideremus enim in errorem Manichæorum, vel in illud absurdum, quod nempe Deus auctor naturæ suum in homine non dilexit opus; quod Deus hominem fecit, ut odio haberet eum; unde Deus causa formalis peccati esset; Deus non esset justus; non esset Deus. Scilicet, negato peccato originali, negatur Dei existentia; quid impius? Debet ergo tertium concludi; et ecce dogma peccati originalis.

XXIX. — Qui negat originis peccatum, negat se ipsum, ac in Pyrrhonis paradoxa incidit. Si enim nihil in nobis ab initio corruptum est, quum tamen aliquid in nobis corruptionis experiamur, consequetur saltem habere nos æqualem erga bonum, et malum inclinationem. Sed dicere hoc, idem est ac negare se ipsum. Nimio experimento compertum est quanto ad vitia magis pertrahamur, quam ad virtutem. Certe temperantia virtus est : at vero an magis in ipsam tendimus quam in ulciscendas injurias? Virtus sobrietas est. Eadem ne ratione ipsa uti possumus, ac opposito vitio? Æquitas virtus est, et quidem illa, quæ a nuperis mundi restauratoribus commendatur : num ea magis locum habet inter homines, quam injustitia? Idem dicamus de cæteris. Optime proinde inferre hic cum magno Paschalio possumus adeo patere miserias hominis, ut necessario peccatum originis sit admittendum. Quod dum negant philosophi, ostendunt nescire se quænam vere conditio sit hominis. Præcipuus sane morbus noster superbia est, qua discedimus a Deo, et cupiditas, qua ad terram convertimur. Dum autem novi philosophi vulnera hæc naturæ proprietates esse definiunt, sicque magis refricant, insanabilia reddunt. En potius Christiani nunc laudati philosophi certam aliam propositionem : « Si nun quam, » ait (1), « corruptus fuisset homo, de veritate, ac de felicitate securus gauderet : si semper corruptus fuisset, nullam haberet de veritate, deque felicitate ideam. Quod ad nos, aliqua continuo erga felicitatem, cui perfecte, dum vivimus, pervenire non possumus, inclinatione trahimur quidem; et quamdam veritatis subobscure conspicimus imaginem : et hoc signum est primæ conditionis : at ab infortuniis ab una, a mendacio ab altera quotidie removemur : ad gaudendum penitus, ad certe sciendum inepti. Nonne idcirco vel invitis datur intelligi a quodam perfectionis gradu misere nos collapsos esse? »

XXX. — Rem ita esse noverunt populi ferme omnes, apud quos traditio aliqua de originali peccato semper extitit. Non pigeat in hisce aliquantulum immorari. Antiqui sapientes eximiis extulerunt laudibus hominem; tanquam omnis, quæ est in visibili mundo, atque in invisibili, pulchritudinis compendium decantarunt, aientes ipsum esse utriusque mundi vinculum, nodum intelligibilium entium, ac corporeorum : medium rerum infinite remotarum, ut corpora sunt, ac spiritus. Humanos interim defectus animadvertentes, valde e gradu suo hominem dejectum propterea concesserunt, quumque aliud nescirent, et aliquam mali originem reperire cuperent, ad fabulas se converterunt, atque emblematis quibusdam rem modulo suo exprimentes significarunt interim, credere se hominem talem semper, sicuti tunc cernebant, non extitisse. Quantum hac de causa doluere miserias hominis Plato, Aristoteles, Pythagoras, Epicurus, Empedocles, Seneca! Quantum de dominio passionum in rationem, ac de prava in iram, invidiam, ac cætera vitia tendentia planxerunt! At vero habemus vel apud Gentiles aliud, cui non respondeatur. Semper porro et ubique sacrificia peracta sunt Deo, quumque ea ad expianda peccata peragerentur, en insigne in hisce sacrificiis pro re nostra argumentum. Nempe reum se cernens homo, quia stimulis conscientiæ aliquid contra Deum se commisisse, dum a recto vivendi tramite deflectebat, persuadebatur, ac vita indignum se ob pravum ejus usum animadvertebat; fiducia tamen actus (aliqua certe ad hoc revelatione edoctus; cum ideis enim

(1) Cog. 3.

naturalibus nullum habebant nexum sacrificia, ut infra dicetur) pium Deum non postulare, ut per proprium cruorem purgaretur scelus, animantium suffecit sanguinem, ac effudit, ad demonstrandum se dignum non esse, qui parceret suo, nisi indulgentia creatoris intercessisset. Constat hoc ab ipsamet profanorum vetustiori antiquitate. Fide propterea aliqua creditum est, malum, quod expiaretur, non naturæ hominis proprium esse, sed libere venisse in hunc mundum. Neque opponant nobis increduli Platonem, aut Empedoclem asserentes primas aras nullius victimæ sanguine fuisse conspersas, non semper adhibita fuisse sacrificia cruenta, ex eo quod herbarum tantummodo, fructuum, favi mellis, placentarum, lanæ fieret oblatio. Non contendant pariter tria solum attulisse Porphyrium sacrificiorum motiva; altum autem apud illum esse de motivo expiandi peccati silentium : instituta demum tunc solum fuisse cruenta sacrificia, quum ad cibum bestiis uti cœperunt homines, quibus hac una de causa suum erga Deum gratum animum testarentur. Omnibus hisce una satisfacimus responsione. Et primo cur nobis, quibus adducentibus Mosis auctoritatem denegatur auditus, Paganorum testimonia opponuntur? Si auctoritate peragendum hoc negotium esset, atque historicis narrationibus, credendum certe præ aliis foret Mosi, quem chronologicæ supputationes antiquissimum pluribus sæculis, ac superiorem ostendunt vel ipso Platone, Empedocle, Sophocle, quocumque alio; viciniorem proinde, ac instructiorem de temporibus iis, quorum consuetudines quærimus. Deinde qui aliter a Mose sentiunt, nil aliud probationis adducunt, quam calculos quosdam inauditos a suomet cerebro eductos, inter quos notus vulgo jam est ille præsertim, quo opinantur duas primævas hominis conditiones fuisse : Unam, qua in sylvis, cum bestiis palans vixerit; aliam, qua inierit societates, urbes ædificaverit, legibus, cultuque quodam fuerit informatus; in ea, inquiunt, fructus terræ obtulit Deo; in hac animantia. Plura non afferunt; rem magis non comprobant; ipsorum nos placitis acquiescere debere contendunt. At cur ipsi Mosi non credunt, cujus adeo venerandam apud tot gentes fuisse auctoritatem constat apud omnes, ut videbimus alibi?

XXXI. — Novimus adesse aliquos æquiores quidem sed non minus captiosos, qui pro tempore saltem Mosis historiæ annuunt, in qua quum scripserit ille, post diluvium permisisse Deum Noe carnium esum, ipsum quoque innuisse concludunt, non ab initio cœpta animantium sacrificia; sed non juvat effugium. Enim vero si, referente Mose, ab arca egressus Noe cruenta statim obtulit sacrificia, ipsa ergo jam antea in usum venerant. Verum sit, quod nondum ad escam animantia adhibuerit antea; ergone, quia post sacrificium iis vescendi facultas a Deo facta est, tunc quoque sacrificia cruenta sunt instituta? Sed quis inter homines postdiluvianos vel priusquam acciperet Noe eam facultatem, edocuerat Patriarcham de colendo per sacrificia cruenta supremo Numine? Num naturalis aliquis nexus inter hæc, et Dei cultum? nullus certe. Si ergo nullus essentialis nexus erat inter cruenta sacrificia, et Dei cultum, quis statim a diluvio (iterum enim id postulare juvat) de iis edocuit Noe : imo (ut ad externas probationes redeamus, et superioribus respondeamus alia ratione) quis omnes edocuit populos magno inter se et loci, et morum intervallo dissitos? quomodo ii ritus sic perseverarunt? an omnes diversi generis homines suorum simul hoc unum edocentium præceptorum cogitatis eadem voluntate illico adhæsere? Quid ergo remanet? Non aliud, quam ut concludamus, ex eo quod semper, et ubique, quantum fuisse gentium historica monumenta suppeditant, adhibita cernimus sacrificia cruenta, nec apud profanos epocha reperitur, qua dignoscantur instituta, maximi ponderis pro nobis esse istud probandi genus, quod usque modo versatum est! Scilicet testantur sacrificia peccatum originale.

XXXII. — Majorem hisce lucem demus alterius cavilli solutione. Qui inter incredulos dant suam a mundo condito vetustatem habere sacrificia cruenta, suadere nesciunt sibi ad expianda peccata fuisse tum præstituta. Nihil, inquiunt, commodius, quam peccare, ac animantibus pœnas luendas peccatorum imponere. Quare et humana justitia id ipsum non peragat? Deprehendatur fur aliquis a lictoribus, dum insidens equo fugit : suorum criminum posset is absolutus recedere, si equum tortori jugulandum pro se remitteret. Hæc absurda. Dicatur itaque non alia de causa institutum sacrificium, quam ut suprema in omnia Dei potestas

agnoscatur. Hæc, et pejora festive obmurmurant nuperi, ut quæque sancta irrideant. Nos vero nullo modo ab asserta sententia dimovemur. Plura distinguantur sacrificiorum genera, in quo vel ipsos infideles consentientes habemus. Nonnulla vere erant unice ad honorem Dei ; at et aderant illa, quæ ad ejusdem Dei iram sedandam offerebantur. Unde autem hæc timebatur ira nisi ob peccatum? An contra virtutem putatus est unquam irasci Deus? Victimæ quidem in gratiarum actionem pro beneficiis quoque mactabantur : at mactabantur et aliæ ad excidia removenda. Quare porro hæc excidia præcavebantur, nisi propter peccata? Huc respiciebant ii populi, qui nescientes Deum genios admittebant invisibiles, atque maleficos (a quo errore vel nunc agrestes aliqui non emerserunt), eosque compescere satagebant canum, simiorum, aliorumque immundorum animantium sacrificiis. Hæc profecto ad rem nostram faciunt quam egregie. Veniamus ad aliam argumenti partem. Divina justitia per sola cruenta sacrificia animantium integram quidem habitura non erat offensæ satisfactionem ; at in iis aliquid majus inquirere oportet ; aliquid plene diversum ab humana justitia in divina intuendum occurrit. Dum humana justitia pœnas infligit reis, respicit ferme solum hæc duo : publicam nempe punitionem criminum in aliorum exemplum, et timorem, quo incusso cæteri a criminibus arceantur. Hæc tantummodo, non expiationem delictorum humana justitia sibi proponit. Hinc dum furem mulctat, ejus pœna non habetur pro interna criminum expiatione, quæ soli Deo relinquitur. Deus vero aliter operatur. Apud Deum peccatum est animæ macula ; unde non solum puniri, sed et expiari decet, ut satisfiat ordini divinæ justitiæ. En propterea finem sacrificii, quod dicitur expiationis. Per illud nempe ante Deum se fatetur quis immundum, ac idcirco indignum vita, quam in peccandi abusu impendit, sicque per sanguinis animantium effusionem testatur teneri se ad suum potius effundendum sanguinem, ut Deo satisfiat. Hoc fine cruenta venerunt sacrificia. Neque tamen nimis facilis luitur pœna : non enim ob solam ipsius sanguinis effusionem omnis reatus tollitur. Quis tantam apud Deum habere vim bestiarum sanguinem dicat, quum neque tantam ejusdem hominis sanguis habere vim posset, si eum Deus exigeret? Deus itaque ab initio (et hoc quoque apud alios populos, dum usus propagaretur sacrificii, etiam dum ob cæcitatem id nescirent, nec emolumentum caperent, propagatum est) ad hostiam plenæ propitiationis Christum in ara crucis immolandum respexit, ob cujus infinita merita in sacrificiis cruentis ab offerentium fide in ipsummet Christum ad majorem dignitatem evectis, placari se ostendebat : hacque ratione, non quidem nimis levi satisfactione, propitius fieri Deus, sed modo dignitati suæ apprime accommodato intelligi voluit. Huc semper, quoquo nos vertamus, supposita etiam hujusce intentionis apud gentes ignorantia (nam rem a Judæis acceperant, quin rei motivum noscerent), redeundum est ; quoniam is est omnium religionis antiquæ rituum ad Christum respectus, ut ubique in ipsum intueri debeamus. Quod ut probetur magis, jam quidem viam nobis sternimus : nempe post assertam peccati originalis veritatem ad revelatæ religionis certitudinem stabiliendam descendendum est ; sed interim ipsum, de quo usque modo, argumentum conficimus, atque unius Angli scriptoris auctoritate, utpote incredulis veneratiori (sacratioribus aliis omissis), concludimus per quæque sacrificia declaratam jam pridem fuisse semper peccati originalis existentiam. « Apta magis ratio, » inquit ille (1), « adduci forsan non posset de sacrificiorum origine, quam ut statuatur præfinisse Deum ab initio quænam in mensura temporum futura erat pro peccatis omnium hominum propitiatio, Christus nempe, qui per proprium sanguinem æternam redemptionem obtinuit : aptum ergo duxit jubere, ut usque ad illud tempus sacrificia animantium offerrentur, tanquam typi, et figuræ illius veræ oblationis sibi imposterum pro totius mundi peccatis sistendæ, etc. » Et alibi (2) : « Intelligi difficillimum est sacrificia ab hominibus inventa fuisse. Hoc admisso, nequit explicari quomodo homines ad hæc se verterint. Si ab initio mundi immediate hoc iis revelatum non est : si per solam rationem ad Deum cognoscendum pervenissent, cultum reddidissent ideis, quas de ipso conceperant, consentaneum. Sed si res ita fit, quomodo imaginari potuerunt sibi rem utilem futuram, si Deo sacrificia ad peccatorum propitiationem offerrentur? » Hæc auctor ille, qui hoc eodem postea

(1) Shuchford hist. tom. 1. lib. 2. pag. 83.
(2) Ibid. p. 80.

utitur argumento, ut existentiam Religionis a mundi initio revelatæ comprobet; quod, ne agenda præoccupemus, nunc omittimus, incredulos solum exorantes, ut, animo præjudiciis vacuo, perpendant, quæ nos ad peccati originalis existentiam asserendam non solum ex Dei bonitate, et hominum qualitatibus, sed præsertim ex sacrificiorum non interrupto usu, atque natura ipsis usque modo consideranda proponebamus.

§ VII.

Consensus universalis in aliquam Religionem.

XXXIII. — Antequam propius accedamus ad quæstiones, quibus jam iter instruximus, de revelatione scilicet, ac revelata religione, non erit abs re paulatim sistere in littore, ut de iis acturi generali quodam argumento in antecessum perstringamus incredulos, et quod ad eas illustrandas juverit, præmittamus. Aliquam extitisse semper, ac debere existere religionem negant, et pernegant increduli quamplures. Adversus hanc ipsorum pervicaciam pugnamus nos in genere universali totius humani generis consensu, qui sane, ut statim constabit, omni est exceptione major. Quum adversus Colotem Epicureum disputaret olim Plutarchus aiebat (1) posse quidem ipsum, si totum peragrasset orbem, urbes adinvenire absque vallo, absque rege, sine tectis, sine divitiis, nummis, theatris, gymnasiis; at sine templis, et absque diis nullam certe posse civitatem reperire, in qua proinde preces, juramenta, sacrificia, oracula non funderentur; facilior imo putanda foret urbis ædificatio absque solo, quam urbis existentia absque persuasione Deorum. Idipsum Cicero (2) hoc modo : « Itaque ex tot generibus nullum est animal præter hominem, quod habeat notitiam aliquam Dei, ipsisque in hominibus nulla gens est neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Omni autem in re (pensentur hæc alia verba (3) consensio omnium gentium lex naturæ putanda est. » Si hac uterentur Neoterici philosophia, religionem profecto omnem non abnegarent, nec in adeo ineptas ratiocinationes incidere-

(1) Plut. *advers. Colot.* prope finem.
(2) *De leg.* lib. 1. cap. 8.
(3) *Tuscul.* disp. lib. 1. cap. 13.

rent. Accedamus ad historias. Et primo se offert Moses, quem, si non ut sacrum (quod alibi demonstrabimus) scriptorem velint nunc agnoscere, agnoscant saltem cum pluribus criticis tanquam profanum auctorem antiquissimum trecentis, vel, juxta alios, sexcentis annis ipso bello Trojano. Faveant habere eum nunc vel ut Tucididem suum, vel ut Xenophontem, aut alium quemque inter suos illustriorem. Porro historia Mosis religionem cum mundo ortam ostendit; Deum statim cultu, ac sacrificiis veneratum; hanc religionem inter gentes valde propagatam, et inter quamplures vicissitudines semper intemeratam. Dum ab ortu suo magis discedit, vere apud aliquos erroribus quibusdam onustam videas; at Dei cognitio, cultusque perseverat : perseverat, quamvis commaculatus, inter eosdem populos, qui cum Hebræis rem aliquam habuerunt, de quibus idem Moses meminit. Et, quod mirum est, si extraneos consulas historicos, præsertim Græcos, qui post Mosen politiori gaudent antiquitate, concordes adinvenias. Inter primos exstat Herodotus, qui de suis scribens rebus juxta suorum traditiones, quamvis in pluribus fallatur cum aliis, dum agit de nationum auctoribus, de moribus, legibus, bellis etc., in hoc tamen æquo semper stylo procedit, dum nempe omnes populos religione utentes narrat. Apud Græcos habuisse religionem magnifica templa, ritus, festivitates, ludos, hymnos, sacrificia, vota, preces, etc., quis nescit, nisi sit incredulus ad omnia? Adjungimus Græcis Latinos, quorum religio quot habuerit Romæ, et alibi apparatus satis apud Cæsarem, ac Tacitum liquet. Si Sinensium antiquissimam religionem scire peroptes, eam tibi tradent ipsi moderni Christianæ religionis osores, qui ut Mosaicas chronologias mendacii arguerent, omnia peregisse se per Sinensium quoquo modo scrutata monumenta (vera ne, an fabulosa alibi ostenditur) blaterarunt. Quidquid sit, vetustæ illæ gentes, ac frequentissimæ cum cæteris omnibus, vel a primis sæculis et creationem mundi, et existentiam Dei, et religionem aliquam admiserunt.

XXXIV. — In immensum hæc iret demonstratio si quidquid a poetis antiquis de religione proditum est, recenseremus. Sufficiat incredulos admonere, ut magis, quam in aliis, hac quoque in re sectentur narrantes Homerum, Hesiodum, qui super anticipatas gentis suæ opiniones poemata ædificarunt

sua, proptereaque sacrificia, sacerdotes, numina, etc., ubique extitisse celebrarunt. Prætermittimus epicos quoscumque alios, lyricos, dramaticos, Græcos, Latinosque, quum notum sit omnibus quantum de religione, etsi fabulis referta, deque Deo cecinerint, præsertim si de remuneratore ipso per Elysios, de ultore per Averna loquantur. Philosophos longa oratione non persequimur, inter quos patet quidem magnam fuisse de religione opinionum discrepantiam, sed interim patet ideo fuisse, quia religionis jam existentis, et repudiantis placita iniquitatis ipsorum auctoritatem satagebant negligere. Hinc quia de Socratis religione suspicio orta fuerat, cicutam bibere debuit. A Cleonte, tanquam patrii Numinis contemtor, insimulatus Anaxagoras quinquaginta talentorum primo, dein exilii pœnam solvit. Ob scriptum librum, in quo neque asserebatur, neque negabatur Deus, sed ipsius existentia vocabatur in dubium, decreto Atheniensium exulare quoque debuit Prothagoras, ejusque opera publico igne consumpta. Quid plura? Religionis perennitatem totius antiquitatis emblemata ostendunt. Præter vetustissimas pyramides, mausolea, sphingia, similesque Ægyptianæ religionis reliquias, quot videmus erui quotidie, atque in Pinacothecis celebrioribus attenta custodia servari omnium ferme religionum testes statuas, prostypa, aras, vasa, pictas pateras, lucernas, numismata, epitaphia, sepulcrales urnas, aliaque similia a prisci temporis injuriis erepta, atque a Græca, Romanaque antiquitate ad nos usque delata magni pretii rudera? Gentium omnium religionem hæc oculis subjiciunt nostris : hæc nobis asserunt ab omnibus populis cultu quodam prosecutum Deum, diverso quidem modo, etiam impio, pro diversarum gentium indole : at nihilominus, quod nunc solum quærimus, prosequutum ; simulque adfuisse de alia vita opinionem tum ex cæteris, tum quoque ex lamentationibus, mœstoque fletu pro mortuis nos edocent : quod Tullio (1) satis erat, ut ab omnibus creditam pariter immortalitatem animæ argumentaretur. Plures hic non addimus probationes ; nam in solvendis adversariorum dicteriis statim adducentur.

XXXV. — Jam hic revera obmurmurant increduli ; et dum concedunt cultiores populos habuisse religionem, incultos habuisse nullam adfirmant. Nolumus nunc eos refellere ejusdem Tullii verbis, neque placitis tot priscorum illorum, apud quos axioma viguerat, nullum inter agrestes populos Atheum extitisse. Rogamus tantummodo, ut ad se revertantur, et ipsimet judicent, an valido munimine se tueantur, dum ad causæ patrocinium advocant immaniores nationes in cavernis, et specubus palantes, quarum feritas, et imperitia humanitatis lineamenta obliterasse videtur ; ac interim instructiorum populorum suffragia contemnunt. At enim vero vel ab agrestibus populis invocatum præsidium inane est. Apud illos varii semper studii varia quoque semper de ipsis reportantes, commorati sunt viatores. Iis itaque (si qui forsan extitere) qui agrestes illos nulla uti religione retulerunt, opponimus alios, qui religionis plura apud eos vestigia animadverterunt : opponimus *Apologiam generis humani adversus accusationem Atheismi*, auctore Fabricio, teste Bruchero, cujus quoque sunt hæc verba : « Nullam gentem prorsus Atheon extitisse ego verissimum judico : » opponimus dominum La-Croze, qui in suis Gallicis sermonibus historicis populos Canadenses, Antillarum, Brasiliorum incolas ab Atheismo vindicat : opponimus Stillingfleet, qui in Anglo opere *de sacris Originibus* comprobat per testes de visu Atheos fuisse numquam quamplures Amæricanos, atque Afros jam antea atheismi insimulatos. Legatur de hac re Petrus Kolben accuratus, et diligens historicus dictus ab Alberto Fabricio. Ipsi quoque frontis Africæ habitatores, qui præ cæteris ob externas fœditates athei apud viatores venerant, Dei cultores, religionisque exercitio quodam utentes asseverat : legatur Fabricius (1), et in auras ibunt præconceptæ nonnullis ab hinc annis de novi mundi populis fabulæ, quibus admiratur ipse, Petrum Bayle, virum aliunde emunctæ naris, dedisse fidem, ut argumentum pro religione a consensu gentium petitum infirmaret. Nihil tamen mirum, dum jam evulgatum est allaborasse duntaxat Bayle, ut turpi Pyrrhonismo suo majores tum cordis, cum animi turpitudines foveret : qua semel statuta agendi tessera, aliis ejusdem furfuris Neotericis æque proposita, quod ad recreandum animum non sufficeret, ad reli-

(1) *Tuscul. disput.* lib. 1. n. 12.

(1) *De verit. Relig. Christ.* cap. 8.

gionis jura undequaque evertenda sufficere creditur.

XXXVI. — Neque incredulis vel minimum prodest, quod apud veteres aliquando gentes quædam atheæ nuncupentur. Vox illa non semper carentiam omnis religionis exhibebat ; sed per invidiam accommodata est iis, qui idololatricis religionis majorem telluris partem occupantis ritibus non tenebantur, quamvis aliam colerent religionem. Sic a Plinio (1) dicti sunt Hebræi « gens contumelia niminum insignis ». Sic primævi Christiani athei passim dicebantur, ut habemus a Justino, imo a Dione illo (2), qui refert ideo Domitianum morti damnasse Clementem, exilioque conjugem ejus Domitillam, quia cum Christiani essent, reatus atheismi » criminabantur. Atheus quoque vocabatur legis naturalis violator, præsertim a poetis, atque quicumque etiam absque jure societatis, belluarum more vixisset, ut notat Strabo. Et hoc optime ad rem nostram facit. Inde etenim edocemur, ex quopiam alio motivo, quam ex motum feritate, arguendam esse religionis privationem, ut arguebant imperiti viatores, quibus necesse potius fuisset callere linguam, et consuetudines scire rudium illorum populorum, antequam nullam habuisse religionem, nullam supremi Entis ideam concluderetur. Nos hæc e contra ab optimis relatoribus habemus, hisque pro argumento, quod versamus, contenti sumus. Quamquam, si daremus aliquos populos adeo fuisse rudes, ut nullam habuissent religionem, quid hæc contra nos ? An propterea universalis de religione consensus non est ? Sic ratiocinari idem est, ac si diceretur, ex eo, quod in aliquibus regionibus (si verum narrant historici) quidam aliquando inventi sunt homines cauda et pinnis prædiți, tales quondam etiam cæteros extitisse homines. Monstra hæc sunt, et, ut vocat Aristoteles, naturæ abortus. At vero, sicut ex eo quod corpus humanum sua habuit monstra, tota non potest asseri monstrosa natura : ita ex eo, quod sua spiritum quoque monstra habuisse aliquando (ut nimium hodieque habet) apud aliquos homines, qui omni religionis sensu caruerint, admittimus, non sequitur certe hujusmodi quoque fuisse universum humanum genus. Illa totam suo gradu naturam non imminuebant, quis ergo affirmaverit ista universalis religionis cultum interturbare potuisse ? Tædet amplius his nugis immorari, quæ nimium præjactis principiis exsufflantur.

XXXVII. — Dissimulanda nihilominus hic non sunt, imo et afferenda, et solvenda alia, quæ in specie graviora videntur, incredulorum argumenta ; ut nullum, de vera religione quam citius acturi, offendiculum, quod iter præpediat, posthabitum sit. Qui quod adductis rationibus respondeant, non habent, insurgunt iterum, et ex ipsomet gentium consensu pro religione arguunt polytheismum potius fore admittendum ; quod quum sit absurdum, hinc omnem potius dicunt esse amandandam religionem. Romani, aiunt, Græcique plures coluere Deos : inhonestiores fuere in hoc Ægyptii, aliique quamplures, apud quos innumeras reperias numinum genealogias, turpes deorum mores, turpioresque eventus, etc. Ergo Deum non noverunt populi ; ergo pejor atheismo superstitio est. Sic sæpe hoc suo dulci axiomate (ut de christiana etiam religione intelligatur) garrit Bayle, quo tamen nihil proficit aliud, quam ut aut sæpe fallat, aut sæpissime fallatur. Quæ enim major dementia, quæ gravior cæcitas est ? Nonne mehercule ipsa divinitatis idea basis præcipua est, ac fundamentum omnium quarumcumque religionum actuum ? Si apud gentes supremi perfectique Numinis rerum omnium conditoris simul, atque moderatoris notio non extitisset aliqua, omnia de repente templa, et aræ solo æquatæ fuissent, sacrificia antiquata, neglecta religio ? Idea itaque aliqua, aliqua notio Dei toti humano generi inolita inde cernitur ; cujus si postea, dum nepotibus traderetur, per additos errores prima lux caligavit, non quidem ipsa desiit penitus, sed tantummodo fuit obnubilata. « Ais tu (verba sunt moderni (1) Bayle oppugnatoris) quotquot divinitatem credidere, plures quoque credidisse deos etc. Respondeo verum te dicturum, si probares omnes concordi fide, et pari numero semper eosdem tenuisse deos. Hoc probato, vere concluderes ipsos deos juxta illos extitisse : at res aliter evenit. Postquam enim admissa est una divinitas, homines iidem in plures abeunt sectas, inter quas nec duæ reperian-

(1) Lib. 13. *Nat. Hist.* cap. 4.
(2) *In Dom.* lib. 67.

(1) M. Jacques Bernard, *Nouvelles de la Rep. des lett.* Mois de Février 1705. art. 1.

tur, quæ eosdem numero credant deos : utique, dum loquuntur omnes sermone eodem, audiri digni sunt ; vox etenim naturæ hæc esse dignoscitur ; at, dum dissident, equidem possum de jure, et injuria dubitare. Quomodo conficietur unquam Polytheismo adhæsisse populos ?..... quæ inter gentiles natio ostendere potuit aliquando opinionem suam universali consensu receptam ? notus erat ipse deorum ortus ; non erat ignotum illud ipsum, quod ut Deus hic colebatur, ibi ut victimam alteri Deo mactatum..... Nullus ergo consensus.... Non potest ex hoc aliud recte educi consequens, quam, dum inter se pugnabant nationes de numero, et qualitate plurium deorum, in id omnes consensisse, in unius nempe Divinitatis confessionem. » Sic ille ad rem. Tuto proinde nos possumus, asserere, inter plures gentium deos unum supremum semper agnitum fuisse Numen.

XXXVIII. — Ne quis hic miretur, reminiscatur eorum, quæ etiam habet Prudentius in *Apotheosi*, nempe plurium deorum symbolis plures unius Dei qualitates significatas :

Et quis in Idolio recubans inter sacra mille,
Ridiculosque Deos venerans sale, cespite, thure,
Non putat esse Deum summum, et super omnia solum,
Quamvis Saturnis, Junonibus, et Cytheræis,
Portentisque aliis fumantes consecret aras,
Attamen in cœlo quoties suspexit, in uno
Constituit jus omne Deo, cui serviat ingens
Virtutum ratio, variis instructa ministris etc.

Ita hodieque loquuntur quamplures docti viri, præter Bayle cum suis in hoc unice intentum, ut horrores relevans idololatriæ, innocuum ferme coram ipsa atheismum traducat. Utique dabimus ipsi, non paucos e plebe gentilium homunciones pravæ libidinis sectatores, nec e terra ad spiritualia contemplanda surgere assuetos, divinitatem in objecta varia divisam credidisse. Etiam diebus hisce majori fulgentibus luce, sæpe de religione concipit præjudicia rudis plebecula, vel dum evellere ea conantur sacri ministri : an propterea omnia hæc ad religionem pertinent ? Quid mirum, si dum nullus aderat magister veritatis, imo per insana poetarum, aliorumque superstitionis asseclarum dicteria, *ibant populi*, ut verbis (1) utar divi Pauli, *ad simulacra muta, prout ducebantur*, nefandis sibi propositis ritibus, pravisque cæremonis e proprio sæpe penu eductis, internos animi sensus accommodarent, atque ut numen colerent non solum Jovem, Palladem, Venerem, Bacchum etc., sed et cæpas, et alia in hortis Ægypti prognata cum cæteris, quæ recensere horret animus ? Isthæc antiquitatis monumenta scrutantibus jam innotuit (quæ magni negotii res est) unius nimirum supremi Numinis ideam inter Polytheismi tenebras semper viguisse. Ipsi Homerus et Hesiodus, a quibus religionem gentium discendam omnes volunt, talem de summi Dei Jovis imperio ideam nobis cudunt, ut a mundi administratione omnes alios excludant. Nihil refert in salebrosis poetarum placitis plura inquirere : fabulis enim undique scatent, quibus sinere se obrui, idem est, ac puerum agere. Quid de philosophis ponemus ? Loquens Aristoteles de veterum sub uno rege gubernatione ait (1) : « Deos sub alterius Dei regimine vivere omnes dicunt. » Non absimilia habent Plato, Pythagoras, Socrates, quorum de hac re sententias videre est apud clarissimum Huetium. Scilicet sapientum opinio hæc erat, ut supra aiebamus, per multos deos unius varias exprimi consuevisse qualitates. « Equidem unum esse Deum, » scribebat divo Augustino (2) Madaurensis quidem idololatres Maximus, « sine initio, sine prole naturæ, ceu patrem magnum, atque magnificum quis tam demens, tam mente captus neget esse certissimum ? Hujus nos virtutes per mundanum opus diffusas multis vocabulis invocamus, quoniam nomen ejus cuncti proprium videlicet ignoramus. » Si alii plures admiserunt revera deos, summi Jovis ministros fecerunt. « Etiam nunc Pagani, » ait Horosius (3), « non se plures deos sequi, sed sub uno Deo magno plures ministros venerari fatentur. » Videatur Porphyrius, Macrobius, Apuleius, aliique, præsertim Platonici : sed audiatur et Lactantius noster (3) : « Quum jurant, et quum optant, et quum gratias agunt, non Jovem, aut Deos multos, sed Deum nominant. » Adeo ipsa veritas, cogente natura, etiam ab invitis pectoribus erumpit. Qui de his plura cupiat, quia forsan noverit philosophos alia sentientes, alia agentes, habeat hic vere opportunam divi enim potest esse tam apertum, tamque per-

(1) I. Cor. XII.

(1) *Polit.* cap. 2.
(2) Ep. 16. alias 43.
(3) *Hist.* lib. 6. cap. 1.
(4) Lib. 2. cap. 1.

Pauli omnia concludentem sententiam (1) : *Quum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum : dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum.*

XXXIX. — At, si audiatur Bayle, nihil fere usque huc nos peregimus. « Non est impossibile, » ait adversus universalem de religione consensum, « omnes homines errori consentire. Qui hoc nunquam evenire dicunt, ostendant necesse est axiomatis sui veritatem. » Et iterum contra laudatum Fabricium : « Satis non sunt, » inquit, « morales notiones : eundum est ad principia metaphysica. Morales probationes plebi solum suadendæ inserviunt. » etc. Vere satis mirari non possumus talia tali audacia effutientem virum Pyrrhonismi antiqui modernum antesignanum. Cur enim moralia argumenta, dummodo complementum habeant omne, et sint in subjecta materia, vim persuadendi non habeant? cur dissimulatur ipsamet resolvi in principia etiam metaphysica, et specimen tribuere immobilis certitudinis? Ita rem esse iterum contendimus, ac quoscumque incredulos hoc ratiocinio perstringimus : nulla adduci ratio potest, qua ortus pro religione sit consensus universalis, de quo usque modo, quam ratio aliqua, quæ cum Dei existentia cognationem habeat. Ergo consensus ille unius Dei probat existentiam. Aliam, si queunt, reperiant rationem increduli. Porro, si dum omnia habeam ego præ oculis monumenta, quibus passim, et omni sæculo clare mihi ostendatur extitisse quondam Romæ Cæsarem, interim adsit aliquis alius, qui præfacte hoc neget ; meliorem ipse mihi rationem afferre deberet, imo verius aliud statuere initium, quo Græci, Latinique Scriptores, munismata ipsa, cælatæ gemmæ, statuæ, epigrammata convenerint simul omnia ad recensionem gestorum illius Imperatoris, qui tamen nunquam extiterit : ita et in nostro casu. Si autem in hoc casu nil veri, nil verisimile adduci posset : ita, inquam, et in nostro. At simus etiam cum incredulis plus æquo indulgentiores ; et quoniam agitur de re valde ab iis exagitata, quæque nihilominus multum nobis alias in usum veniet, sistamus hic aliquantulum. Gentium consensus duobus principiis nititur, traditione, ac evidenti cognitione ; evidentia scilicet vel ab ipso Deo ingenita hominibus, vel a rebus naturalibus hausta. Jam vero consensus hic, de quo agimus, duobus iis principiis nititur. Traditione quidem. Quotquot enim antea, et post fuerunt ubique homines de aliqua divinitate, ut vidimus, conscii fuerunt : non omnes tamen eam sibi confingere potærant. Ergo ab aliquo alio debuere de illa conscii fieri, omnesque isti debuere quoque ab uno, ut ita dicam, stipite eam derivare, a quo in cæteros propagata sit. Et revera primus ejus auctor detegi nequit : tempus, quo cœperit, vanum est quærere ; non ostendetur vel unam fuisse gentem, quæ eadem caruerit idea : quid ergo remanet, nisi quod traditione res confecta sit? nempe qui Eoas, quique occiduas incolunt plagas, qui sole, qui gelu aduruntur, hanc debuere a patribus simul cum aliis hæreditariis juribus habere notitiam : patres a proavis : ab atavis isti, et sic deinceps, donec in una sistamus familia, imo in uno homine, a quo, ut ortum, sic Dei ideam gentes omnes acceperint, quæ deinde in ipsarum gentium dispersione, perennitate, universitate dispersa quoque, perennis, universalis effecta sit. Si autem aliorum memineris, quæ religioni correlata dicuntur, ut antiquissima fuere sacrificia, vota, preces, aliaque plura, et si fabulis postea per ignorantiam dehonestata, utique non negaveris hæc cum ex universali summi Entis traditione a primo homine suscepta, tum universali quoque consensu fuisse ab initio constituta. Optime ergo Aristoteles ait, prodesse traditionem majorum, ut idea divinitatis, tanquam melioris hæreditatis pignus, posteris commendetur.

XL. — Quod ad cognitionem evidentem, quam diximus secundum principium universalis consensus, nonne si tales secum veritatis characteres non detulisset, ac congruentias quasdam cum primis ideis humani intellectus, ut vix ipsi se offerens, non secus ac oculis coruscans lux, agnosci debuerit simul, et amplecti, quin dubitandi locus esset; nonne, inquam, facillime in tanta gentium varietate, locorum distantia, successione temporum obscurata, aut penitus etiam deleta fuisset illa Divinitatis idea, jam a majoribus accepta? Ad hæc Cicero (1) : « Quid

(1) Ad Rom. I.

(1) Lib. 2. *de nat. Deor.* cap. 2.

spicuum, quum cœlum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod Numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur.... quod qui dubitet, haud sane intelligo, cur non idem sol sit, an nullus sit, dubitare possit. Quid enim est hoc illo evidentius? Quod nisi cognitum, comprehensumque animis haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum sæculis, ætatibusque hominum inveterare potuisset : etenim videmus cæteras opiniones fictas, atque vanas diuturnitate extabuisse .... Opiniorum enim commenta delet dies, naturæ judicia confirmat. » Clarius non poterat pro re nostra loqui Cicero. Progrediamur ulterius. Opinio, de qua agimus, si universitas consideretur hominum, indifferens certe non est opinio, gravis imo est, atque internis, quibus solent agi homines, motibus permolesta. Quam cunctantur homines, imo sæpe repugnant credere, quod sensibus obvium non est! Pluribus illustrare hoc exemplis possemus, sed ætate nostra satis intelligimur. Quomodo ergo hujusmodi homines, quomodo imo omnes ipsi docti Deum agnovissent æternum, immensum, infinitum, a sensilibus rebus omnio dissitum, nisi evidentiæ vis hoc edocuisset? Nonne si potuissent, animum potius, cor, oculos, aures ab hujusmodi sibi ponderosa agnitione avertissent, ut liberius cupiditati indulgerent, quod optatum erat Epicureorum, ac Lucretii (1) ?

Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari
Naturam rerum haud divina mente coortam
Diffugiunt animi terrores.

At vero hoc non effecerunt : evidentia itaque tenebantur, ne efficerent, atque monebantur non posse se efficere. Evidentia ergo teste id certe creditum est. Utinam vis hujus argumenti usque ad intima cordis incredulorum nostri ævi pertingeret! Profecto a rudibus etiam discerent populis effrænes compescere voluptates, quibus sponte occæcati, Dei existentiam, seu potius eamdemmet evidentiam non esse evidentem ostendere se putant. Quare enim Dei existentiam venerantes gentes universæ metuebant aliquando saltem, fugiebantque crimina, nisi ex eo, quod justum quoque illum confitentes, ut bonorum remuneratorem, sic et malorum ultorem debere se credere concludebant? Testes sunt inter cæteros ipsimet Tarquinii, Catilinæ, Neriones, alii, quorum inter scelera timida quædam lamentatio ex evidentia existentis Dei orta sæpe audiebatur. Testes ipsi Epicuri, Prothagoræ, Diagoræ, cæterique in id intenti, ut hanc ideam e mentibus hominum evellerent, nil tamen proficientes (pugnabant enim contra evidentiam); odio imo habiti, ac ut monstra naturæ traducti, vitati, pulsi in exilium, eorumque incensi libri. Recte propterea iterum Cicero (1) : « Omnes natura duce eo vehimur, ut deos esse dicamus » ; et S. Thomas (2) : « Cognitio existendi Deum dicitur omnibus naturaliter inserta, quia omnibus naturaliter insertum est aliquid, unde potest perveneri ad cognoscendum Deum esse. »

XLI. — Hisce nil aliud habent, quod opponant Neoterici, quam somnia, quibus abundant, inceptias, deliria. Postulant ipsi a nobis (quod peregisse usquemodo confidimus) ut probationibus utamur æquipollentibus principiis metaphysicis ; at pugnantur iisdem ipsi principiis? Scilicet tria demum inquiunt ; politicen, timorem, ignorantiam invexisse in mundum religionem. Ista, quibus nos confodiant, adhuc remanent in incredulitatis armamentario jacula. Videamus quid sit in iis acuminis. Et quoad primum, dixerant jam Hobbesius (3), Spinosa (4) ; at

(1) Lib. 3. vers. 14.

(1) Lib. 1. *de nat. Deor.* cap. 1.

(2) Quæst. 10. *de Verit.* art. 12. ad 1.

(3) Hobbesius Anglus philosophus præteriti sæculi propter opus *de Cive*, in quo et ecclesiasticam, et civilem auctoritatem evertebat, aufugere coactus est. Incorpoream substantiam nec imaginari se posse aiebat; hinc aliud fecit opus *de Corpore;* aliud *de Homine* ; postea exaravit aliud, cui nomen dedit *Leviathan*, in quo de materie, forma, et auctoritate policiti status ; at ab ipsismet Anglicanis Theologis de impietate accusatum Post alios annos duos edidit *Decameron physiologicum*, de philosophia nempe naturali. Alia quoque elucubravit, ob quæ omnia, ut Atheus, traductus est. Ætate confectus, morboque mœrens ait valde contentum futurum se, si foramen adinvenire posset, per quod extra hunc mundum induceretur : quæ postrema ejus verba fuere. Mortuus est anno 1679.

(4) Spinosa Judæus a nativitate, et apud Judæos Amstelodamenses celebris primum, dein invisus ob Pyrrhonismi suspi ionem, apud Christianos a persecutione perfugium sibi comparavit ; tuncque latino, ac græco eloquio incubuit, nec non theologiæ, postea physicæ, opticæ, etc. Quamvis Carthesio adhæreret, aliud tamen ipsi oppositum sibi

post alios magis dixit Tolandus (1) Titum Livium (aliorum se semper pallio obvolvunt, dum eructant absurda) « tantum abfuisse, ut prodigiis moveretur, quin imo totam religionem patriam pro nulla haberet, vel, quod eodem redit, pro pulcherrimo politicorum commento, in magistratuum subsidium, et Sacerdotum emolumentum subtiliter excogitato. » Hocque arguere Tolandus putat ex eo Livii loco (1), ubi ait, Numam Pompilium in legem Romanorum inauguratum timore Deorum cœpisse ferocem populum continere. « His se artibus communierunt », ait ipse. « Licurgus, atque Minos. His atque similibus Moysen Hebræorum Nomotheten assimilare non addubitat Diodorus Siculus, ac Strabo geographus (2). » Horrent his referendis aures ; quid enim ais, incredule? per te ne cum Licurgo, Minosse, Numa compar debuit esse Moses? debuitque esse, quia hoc dixere Diodorus et Strabo? At de Mose, deque præcipuis ejus gestis alibi Sistamus hic in argumento, Penitus impossibile hoc facinus fuisse principibus quis non videat? An potuere isti de Dei existentia, ac religionis necessitate, quam passionibus hominum gravem dicebamus, quosque suadere populos? suaderene potuerunt adesse Deum invisibilem, legum regumque custodem, cordium scrutatorem, ultorem criminum, etc.? quomodo interim tam grande mendacium adeo felici eventu ab omnibus amplecti potuit? « Quæ tanta felicitas mentiendi, » ait pro nobis Lactantius (3), « ut non tantummodo indoctos, sed Platonem quoque, ac Socratem falleret, et Pythagoram, Zenonem, Aristotelem maximarum sectarum principes tam facile deluderet? » Aliquos religione abusos principes, ut sibi apud subditos æstimationem parerent, Romana vere jam prodidit, et Græca historia. Sed dum ludus hic politicus doctis patebat, qui tacite eum contemnebant, ut ait Cicero (4), ostendebat populus, dum ei acquiesceret, persuasum antea se, natura duce, de existentia alicujus religionis, supra cujus naturali, constantique basi, ut inquiebat Aristoteles, politica instruebantur inventa. Hoc et nil aliud probat, quod de Numa scripsit Livius, quin

cuderat principium, esse nempe in universo unicam substantiam duobus solum aptam modalitatibus, alteram cogitationem, alteram extensionem : fassus aliam philosophandi rationem se non agnoscere. Opera edidit : *de jure Ecclesiasticorum*, *tractatum Theologico-politicum*, ubi ad omnes destruendas religiones incubuit, ac docuit nil aliud esse Deum, quam naturæ virtutem, in omnes creaturas effusam, etc. Multi eum confutarunt, ex eoque, ut ex aliis posthumis Spinosæ libris Ethices titulo editis, argumentati sunt ipsum libertatem omnem sustulisse ; Deumque non esse alium quam mundum, etc., docuisse. Morte sublatus est anno 1667.

(1) De Tolando in Catholica fide apud Hiberniam nato scimus ejusmet testimonio horrenda hæc verba : « Ab incunabulis nempe altum se, educatumque in superstitione, sed per rationem aliquibus adjuvatam viris, habuisse beatum conversionis instrumentum : vix enim sexdecim erat annorum, quum eodem in Papismum acri zelo incendebatur, quo postea semper. » Enittere quocumque cupiens modo primum in Religionem jecit jaculum illa sua satyra *Tribus levi* dicta, quæ refutari meruit anglo poemate, in quo stylo atro ille pingitur. Secundum edidit opus : *Religio christiana absque mysteriis* etc. quo omnium in se clamores convertit, et interdictum ab Hibernensi Magistratu, qui et jussit eum in carcerem trudi, sed aufugit in Angliam, ubi defensionem suam evulgavit inani conatu. Inemendabilis homo elaboravit insuper poema *Clitou* gallice, aut *la force de l'Eloquence*, irreligionem ubique spirans. Omnia scribere paratus contraria etiam assertis suis, apologiam fecit sui ipsius, dictam *Vindicius Liberus* agnoscens temeraria quædam se dixisse, et inquiens in Ecclesia Catholico-Romana velle se mori. A Germania in Bataviam reversus, ubi suum *Adeifidæmon*, in quo de clarissimo Huetio jocatur, in vulgus misit ; at et ipsi ab eodem responsum est. Alterum et fecit opus dictum *Nazarenus* anno 1718, in quo Christianam, Judæam, Mahumetanam religionem miscet, ac omnium indignationem excitat. Plura alia in Romanam Ecclesiam scripsit, nec ætate correctus, senis etiam confecit iniquum dialogum *Pantheisticon*, sive *formula celebrandæ sodalitatis Socraticæ*, anno 1720. Hic nulla alia divinitas, quas mundus, Deus nempe Spinosæ ; nullus honestati modus etc. Eodem anno typis dedit aliud opus *Tetradymus*, in quo loquens contra Scripturam et Ecclesiam etc. in quæque absurda ruit. In brevi Tolandus vir fuit, si quis alter, christianæ religioni infensissimus : huncque propterea post Hobbesium, et Spinosam imitati sunt præcipui Neoterici Omnium novitatum amans, et impietatum Apostolus Tolandus mortuus est anno 1722. Problema tamen est adhuc, an majorem de eo pietatem habuerint boni ; an vero majorem increduli primi contentum.

(1) *Decad.* 1. lib. 1. c. 8.

(2) Vid. Toland. lib. 16. *Adeifidæmon* § 5 et 6.

(3) *De ira Dei* cap. 10.

(4) Lib. 2. *de Leg.* num. 13.

opus sit id adeo exagerare : scimus enim ex eodem quot finxerit rex ille nocturna colloquia cum sua dea Hegeria, quæ diu deferebat ad populum. Politices ergo fuit tum ipsius, tum aliorum non creare religionis persuasionem, sed ad sua cogitata inflectere, ut et inflecterent sibi subditorum inclinationes. Hæc stabunt, donec pari evidentia ostendant increduli, quonam loco, patria, nomine, tempore fuerit magnus ille politicus vir, qui invehere in mundum religionem potuit. An antea erant omnes athei? quomodo autem universale atheismum potuit homo ille profligare religionis suasu, cujus nulla fuisset idea? Si vero hoc profligavit, quodnam id testatum facit monumentum? quænam de hoc adducitur historia majoris ponderis, quam illa sit a nobis adducta ad religionis universitatem, et perennitatem invicte ostendendam? Omnia sane simplici, et unica istorum assertatione credi non possunt.

XLII.—Quæ de vano politices effugio breviter quidem, sed satis diximus, hæc eadem alterum in auras abire cogunt. Si Deus non putabatur existere, neque religio ulla, quis adeo imbecilli cordis esse debuit, ut timore ad ea credenda adduceretur, atque universas in idem secum adduceret gentes? quomodo gentes istæ omnes simul ingenio, locis, consuetudine tam variæ hac larva perterrefactæ cesserunt animis? quomodo a tot sæculis experrectæ non sunt, ut vel oculis cernerent, se timore solum adductas, ut pro numine colerent nihil? Fac attamen potuisse hanc ideam a timore effingi, ac propagari. Debuisset sane hæc idea terrificum semper repræsentare objectum suum, crudele, ac malorum omnium, atque ærumnarum dispensatorem; telis demum semper armatum; objectum, inquam, sicuti potest excogitari a timore, non jam vi ratiocinandi, sed atra furentium motuum suorum agitatione. Atqui hæc idea non fuisset illa, quam novimus habuisse populos de Deo, cujus summam bonitatem, et innumera beneficia sciunt, mirantur, experiuntur. Sciunt Deum esse patrem, ad quem in infortuniis confugias, pro obtinendis auxiliis opportunis : mirantur ut dominum, ac regem, qui, si offendatur, justus est quidem ad ulciscendum; at simul ut regem ac dominum pium experiuntur, qui pœnitentia, precibus, sacrificiis leniri sinit. Hac vel minus vel magis evidenti Dei idea imbutas fuisse gentes nemo dubitaverit, qui superiora de sacrificiis habita perpenderit. Quid ergo in medium pro religionis institutione adducitur timor? Timor e contra est impietatis religionis inimicæ opifex nimis hodieque sollers : quum per ipsum quotquot jure naturæ, vel ecclesiastico nolunt coerceri a vitiis, quibus avent indulgere, si interim sentiant se percelli nimis ab idea Dei, cujus timent pœnas, ad eas redigi incitas malunt, ut omnem Dei ac religionis existentiam pernegent. En ergo timorem non religionis artificem, sed ipsius potius fœtum, ut eorum, qui religionem vel profitentur adhuc, vel antea profitebantur, clare probat experimentum. Hæc animadvertant increduli.

XLIII.— Demum ignorantiæ fœtus religio non est. Consueta hæc apud modernos auditur cantilena, quasi vero revereri actibus religiosis summum Numen sit res ignorantibus solum accommodata. Ast, quænam est hæc rerum physicarum ignorantia, quam adeo plenis buccis nobis objiciunt cum Lucretio (2) aientes :

Propterea quod
Ignorantia causarum conferre Deorum
Cogit ad imperium res, et concedere regnum, et
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, hæc fieri divino numine rentur.

Jam satis alibi ostenditur quantus imo sit physicæ scientiæ usus ad existentiam Creatoris asserendam, atque cultum, qui Deum deceat aliquem. Physica e contra abutuntur horrendum in modum qui res admirabiles in rerum natura scrutantur tantummodo, ac earum auctorem Deum agnoscere detrectant, et venerari. Quomodo probabunt unquam sublimes isti locutores, absque Deo productam, servatamque ingentem mundi molem, omnia stupendo ordine, dispositione perfecta, æqua commensuratione continentem, ac ad fines conducentem suos, quibus nempe partium pulchritudo, atque utilitas simul conferantur? Porro qui, ne Deum religione colendum dent, existere negant, nil recti, nil apti ad satisfaciendum adducunt, sed verbis sensu plerumque vacuis utuntur. Ubi ergo ignorantia? Quid? an ignorantes fuere tot ii, qui quo magis secreta naturæ investigabant, eo magis de necessaria Dei existentia, ac religionis cultu suadebantur? In re nota opus non est hic nobis in exemplum adducere celeberrimorum physicorum in hanc rem testimonia. Nec plura : cætera

(1) Lib. 6. v. 52.

enim, quæ de hac ignorantia exagerant incredoli, vel nullius momenti sunt, vel in ipsorum auctores torqueri possunt. Dum ad hæc pervenit oratio, jam tandem sui censet esse muneris, ut, postquam alicujus in genere religionis necessitatem, ac existentiam universitatis, perennitatis, traditionis, evidentiæ argumentis comprobavit, ad eadem de revelata unice vera Religione comprobanda se conferat.

§. 8.

Revelationis possibilitas.

XLIV. — Si quod est pro religione argumentum ab incredulis ævi nostri in tot iis libellis universam pene Europam festivo veneno inficientibus exceptum sibilis, atque cachinnis, revelatio ipsa est. Jam quamplures pudet esse atheos, vel deistas. Naturalis religionis se cultores conclamant (qua fronte id audeant dicere hoc unum est, quod ignoramus : quomodo enim qui revelationem abjecerit, naturalem religionem profitebitur ?) sicque quodamad gustum invecto cultu, ejus adminiculo, natura ipsa duce, se ferri ad Deum arbitrantur. Specimen hujusce rei habeas a vaferrimo inter recentiores. « Religio, » inquit (1), « est scire existentem humanorum eventuum arbitrum , cujus filii omnes sumus, qui jubet esse justos, ad invicem diligere, benefacere, stare promissis; scire insuper bona hujus vitæ nihil esse : post hanc aliam remanere, in qua ens illud summum bonorum sit remunerator, ultor improborum. Hæc vera religio ; hæc unica abusibus, impietati, superstitioni impervia; quidquid velint, sublimius concionentur mihi, quod ad me, nullam aliam præter istam admitto religionem. » Hæc, et pejora gallice evomuit ille (heu nimia apud Catholicos aliquos fide) evomentque compares ejus, quocumque se conferant, ad ipsam præ cæteris vellicandam catholicam Religionem revelatione firmatam, quamvis assertionis fidentissimæ nullæ probationes afferantur in medium. Si itaque constet voluisse Deum hac revelatione edoceri homines de cultu sibi præstando, an licebit ipsis aliam revelatione exutam religionem construere, ac æternæ saluti sufficientem declarare ? Porro isthæc facti res est, ubi constet factum, silere debet humana ratio, et revelanti Deo se permittere. Factum ergo nunc expendendum. Et ne quid inexpensum recedat, asserenda primum revelationis definitio ; nempe ipsa est supernaturalis quarumdam veritatum hominibus a Deo facta manifestatio; ipsæque veritates vel naturales sunt, vel supernaturales; iterum illæ vel theoricæ sunt, vel practicæ : naturales viribus intellectus absolute, etsi difficilius ; supernaturales nullo modo ab intellectu sibi relicto detegi queunt. Possibilitas dein, ac necessitas revelationis; postmodum ipsamet ejus existentia est omni conatu ostendenda.

XLV. — Sit propositio : Possibilis est revelatio. Ab omnibus, et omni tempore creditum est adesse relationem aliquam, aliquod commercium mentis et cordis Deum inter, et homines. Ergo creditum est pariter possibilem esse revelationem. Ad examen vocemus antecedens, ut illatio patere incipiat consequentis. En quomodo procedimus. Aut verum debet illud esse, aut verum, homines nunquam Deo (verus, an mendax esset quicumque Deus, non pertinet ad quæstionem) vota fudisse sua. Porro si detur, ut ex parte jam supra dari debere actum est, fudisse scilicet homines vota sua Deo, aut persuasum habebant ipsi, potuisse iis Deum præbere auditum suum, atque benigne ea suscipere, aut e contra persuasum erat nihil respicere Deum, ac inanes ei fieri oblationes. Hoc si dicas, stultos traducis omnes homines ; quis enim ratione compos vota fuderit enti, quod persuasum habuerit nil respecturum ? Prudens semper agit aliquo utili sibi proposito fine; at quis finis in solvendis votis, quæ sciat fore inutilia ? Spes, qua confidit quis accepturum esse eum, cui solvit vota, stimulus est ea solvendi; si de opposito jam sensum habeat, nulla ipsum ratio ad id determinabit. Debuerunt ergo omnes persuasum habere homines, Deum audire vota, iis arridere, ut offerentibus alicujus futura sint utilitatis. Paterna itaque Dei gratia, ac providentia pro hominum utilitate credita est. Et hoc est illud, quod commercium mentis, et cordis diximus Deum inter, et homines : ex parte Dei per ejus cognitionem, et amorem; ex parte hominum per vota ipsi oblata, et spem, qua se tandem audiendos, et exaudiendos præstolarentur . Hisce positis, hoc ad rem nostram concludimus. Si notum erat, et creditum, ut possibile

(1) M. Rousseau *Emile* t. 3. pag. 87.

quod Deus, etsi infinite hominibus excelsior, non fastidiret ipsorum vota ; ut possibile ergo quoque creditum est, quod Deus suam voluntatem per revelationem manifestaret. Nos enim, qui possibilem dicimus revelationem, non putabimus unquam illos, qui eam dicunt impossibilem, ideo talem dicere, quia in se pugnantia habeat, ut habet omnis propositio absolute impossibilis ; sed ideo volunt impossibilem, quia infinite Deus hominibus excelsior ad aliqua revelanda se deprimere non debeat. Sed ratio hæc nullius est pretii, quia, si admittatur non officere dignitati Dei, quod votis hominum auditum præbeat, quare nam ipsiusmet Dei dignitas impedimento erit, quin suam manifestet voluntatem per revelationem ? Utique possum ego ex hac propositione : Deus, etsi valde magnus, bonus est ad audienda vota mea, hanc inferre : Deus, etsi valde magnus, bonus est, et esse potest, ad suam mihi detegendam voluntatem, quin ejus vel minimum magnitudo decrescat.

XLVI. — Intimius rem scrutemur. Impossibilis ideo dicitur ab incredulis revelatio, quia per eam nimis vilescit Deus. Ast verum quidem esset, vilescere Deum, si vilia cum revelasse cum idololatris nos quoque contenderemus, sed dum volumus revelasse ea tantummodo, quæ in veteri, et novo fœdere admiramur, quis viluisse in hoc summam Dei majestatem effutiat ? Si dant ipsi non vilescere Deum, dum audit hominem, cur vilescat, dum præclara loquatur cum homine ? Non vilescit, dum votis arridet, cur dum instruit voventem ? cur non, dum cultum exigit religiosum, et vilescat postea dum suas homini voluntates aperiat ? Nunquam dixere sacri nostri auctores allocutum esse aliquos Deum, quin non intimam in ipsorum animis observantiam imprimeret erga infinitam dignitatem. Deum dicunt allocutum Mosen, ut amicus alloquitur amicum, nil hoc exprimit aliud, quam quod Deus vocem suam auditam fecerit Mosi, ut audiri solet ab amico alter amicus ; non autem quod Deus loqueretur, ut æqualis cum æquali : imo hujusmodi plerumque exterioribus signis describitur loqui Deus cum hominibus, præcipue vero etiam cum Mose, ut nil aliud, quam omnis profundæ venerationis cernatur apparatus. Deum ubique videre est, ut infinite bonum, ita et infinite magnum, quod sexcentis ostendi posset exemplis. Quare itaque ex hoc capite impossibilis dicatur revelatio ? Nil deperit majestati Dei ; ergo ipsa est possibilis. Sed et possibilis est, quin Dei majestas minuatur, ex hac altera ratione philosophica. Quod ego cogitationes habeam aliquas, a Deo est, quamvis objectis exterioribus apud me excitentur. Ipsorum Deus est auctor, ut auctor est essentiæ meæ. Si Deo indignum non est veritates aliquas per res creatas mihi significare, quare nam erit indignum, quod suam mihi per se ipsum patefaciat voluntatem ? Nil dignitas Dei amittit vim impartiendo mihi, ut cognoscam per objecta creata ; quare ergo amittet, si mihi revelet aliquid vel per se, vel per Angelum ? Me alloqui per creaturas sensibiles potest, cur non possit per invisibilem aliquam, aut per se ipsum ? Cur rerum omnium arbiter Deus tales in aere sonitus, in organis motus, in cerebro impressiones nequeat producere, quibus aut videantur imagines, aut voces exaudiantur, præterita, præsentia, vel futura ex Dei ordinatione revelantes ? Tantum esse magnus perseverat Deus me alloquendo, quantum ad me alloquendum creaturas commovens. Dicamus ergo ex hoc capite possibilem revelationem.

XLVII. — Hisce quidem annuerent adversarii, si de rebus semper ageretur, quæ rationis humanæ coaptentur modulo ; at, dum audiunt revelationem mysteria pandentem, quæ rationi impervia sunt, indignam Deo, repugnantem, impossibilem cum quodam (1) obganniunt ; dum interim non cernunt se eos esse, de quibus venit adagium : « Quæcumque ignorant blasphæmant ». Si Deus est, infinitus est. Ut infinitus, res scit modo infinito : res scit finito nostro intelligendi acumine valde superiores. Res aliquas, ut modo aiebamus, potest revelare : ergo et potest res alias, quarum mens nostra nequeat per se rationes omnes agnoscere. Nil in hoc est absurdi. Absurdum esset e contra, ubi dicatur infinitus Deus non posse nisi finitas res ; res finitis mentibus evidentes manifestare. Hoc tamen illud est, quod volunt increduli. Scrutemur ipsorum de hoc motiva. « Religio essentialis homini, » ait auctor ille *Epistolarum*, « debet esse ipsi consentanea, ejusque naturalibus dotibus relativa, quas non destruere (per mysteria) sed agere debet, ac expedire. » Ergo, concludit, mysteria naturæ dotibus altiora proponenda non sunt. Hæc, et his similia or-

(1) *Lettres sur la religion essentielle à l'homme.*

dinarie loquuntur cæteri naturalis religionis ostentatores, fidem omnes ablegantes, omniaque sensibus pervia debere esse asserentes cum Loke suo, qui hac ratione religionem rudibus, mulierculis, indoctis quibuscumque non solum consonam, sed et intellectu facilem efformare sategit. Argutiæ istæ nihilominus sponte sua dissiliunt, utpote quæ nil novitatis contineant; nosque solatium habemus maximum, omnia jam pridem, quæ nunc usque ad ravim exagerantur, repetuntur, amplificantur, suo ad sublimia quæque, difficilioraque nato ingenio et vidisse, et sibi objecisse, et simul attrivisse præceptorem angelicum sanctum Thomam. Non abs re ista notantur, ut cum theologica, tum philosophica ejus scita attente perlustrentur. Demus itaque summi hujus christianæ fidei defensoris verba, rationis etiam statera, pro genio Philosophorum librata. « Videtur autem, » aiebat ille *adversus gentes* (1), « quibusdam fortasse non debere homini ad credendum proponi illa, quæ ratione investigare non sufficit, quum divina sapientia unicuique secundum modum suæ naturæ provideat. » En ipsam nuperorum objectionem. En autem responsionem. « Et ideo demonstrandum est quod necessarium sit homini divinitus credenda proponi etiam illa, quæ rationem excedunt. Nullus enim desiderio, et studio in aliquod tendit, nisi sit ei præcógnitum. Quia ergo ad altius bonum, quam experiri in præsenti vita possit humana fragilitas, homines per divinam providentiam ordinantur, oportuit mentem evocari in aliquid altius, quam ratio nostra in præsenti possit pertingere, ut sic disceret aliquid desiderare, et studio tendere in aliquid, quod totum statum præsentis vitæ excedit. Et hoc præcipue Christianæ Religioni competit, quæ singulariter bona spiritualia, et æterna promittit. Unde et in ea plurima humanum sensum excedentia proponuntur. » Sic ille, quem mendacii posset quidem arguere, qui alteram vitam post hanc deneget, sed non potest quicumque (ut supra a nobis suadebatur) immortalem agnoverit animam. Equidem nostro aptanda foret captui religio, si huic vitæ terrestri commensuraretur tantummodo; at quoniam æternæ aptanda erat vitæ, in qua nempe Deus ipse ultimus hominum finis sit, atque inhexausta felicitas, nonne infinitus debuit posse Deus (quod modo nobis sufficit) in aliquo alio religionem collocare, quod *nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit*, ut ait divus Paulus? Utique talis debuit effici homo, ac habere talia, quibus suum, cui tenderet, agnosceret finem, quibusque tanquam adjumentis illum adipisceretur. Hoc semel statuto, non poterat dotibus naturalibus religio omnino commensurari; debuerat imo ipsis esse superior. Ergo ex parte hominis non repugnat, sed possibilis est mysteriorum revelatio. Plura, quæ adhuc hic objicies, videsis apud eumdem sanctum Doctorem loco citato.

XLVIII. — Nondum nihilominus perfecta res est: inclamant enim quotidie per istam mysteriorum revelationem, ac fidem destrui rationem hominis, seu naturales ipsius dotes, quod verum quidem esset, si quæ supra rationem esse dicimus, rationi quoque esse contraria, sicuti arguunt increduli, consequeretur: absit hoc tamen a nobis. Et ne brevitatis statuta confinia in rerum copia prætergrediamur (quod fieret, si tot illas, quæ exarserunt de conformitate fidei, et rationis inter celebriores religionis asseclas, et hostes, quos inter emicuit Bayle, concertationes vel primoribus labiis degustaremus) non pigeat saltem iterum ire ad divum Thomam, cujus in hoc argumento aliquot placita pro Fidei causa ad omnia sufficiunt. « Ea, » inquit, « quæ naturaliter rationi sunt insita, verissima esse constat in tantum, ut nec ea esse falsa, sit possibile cogitare, nec id, quod fide tenetur, quum tam evidenter divinitus confirmatum sit, fas est credere esse falsum. Quia igitur solum falsum vero contrarium est, ut ex eorum definitionibus inspectis manifeste apparet; impossibile est illis principiis, quæ ratio naturaliter cognoscit, prædictam veritatem fidei contrariam esse: item illud idem, quod inducitur in animum discipuli a docente, doctoris scientia continet, nisi doceat ficte, quod de Deo nefas est dicere. Principiorum autem naturaliter notorum cognitio nobis divinitus est indita, quum ipse Deus sit auctor nostræ naturæ. Hæc ergo principia etiam divina Sapientia continet. Quidquid igitur principiis hujusmodi contrarium est, est divinæ Sapientiæ contrarium. Non igitur a Deo esse potest. Ea igitur, quæ ex revelatione divina tenentur, non possunt naturali cogni-

(1) *Contr. gent.* lib. 1, c. 5.

tioni esse contraria (1). » Perstrepat hic, quantum velit, Bayle noto illo sophismate suo, quo chimæricam asserit distinctionem nostram inter id, quod supra rationem, et id, quod contra eam est. Nonne etenim, si in naturalibus ab ipsismet philosophis ea admittatur distinctio, nil repugnat eam admitti debere quoque in spiritualibus? An ratione intelligit sua idem Bayle, quomodo finita quantitas infinitas partes complectatur, quarum unaquæque in alias infinitas dividi queat? Hoc in rerum natura mysterium dicitur ab insignioribus mathematicis, superans omnem humanæ mentis captum : attamen contra rationem non esse adeo constat, ut omni humanæ rectitudini nuntium remittere deberemus, si vellemus argumentis hoc ostendentibus reluctari. Præclare divus Prosper, postquam naturæ mysteria aliqua recensuerat, subdit (2) :

Si terrenum igitur figmentum, addictaque morti
Progenies ita dissimili producitur ortu,
Quid mirum si consilii super omnia magni
Arcanum latet?
Non ergo instamus clausis, nec erta procaci
Urgemus cura. Satis est opera Omnipotentis
Cernere, et auctorem cunctorum nosse bonorum.

Theoremata ergo adsunt finitæ rationi superiora, non contraria : nostraque distinctio verissima est. Contra rationem est illud, inter cujus modos, et nexus videt ratio adesse oppositionem. Supra rationem est illud, cujus modos, et nexus ratio non percipit. Dicat Bayle « non intelligere nos conformitatem mysteriorum cum philosophia » si dicat hoc, quia philosophia nobis non sufficit ad eorum modos explicandos, bene dicit, nosque concedimus : at vero concludens nobis « videri ea rationi difformia, » si velit ibi nos oppositionem deprehendere rationem inter, et mysteria, male dicit, nosque negamus. In hoc stat ambiguitas ipsimet Bayle summo cæteroquin ingenio contumeliosa.

XLIX. — Nullius proinde ponderis est decantatum illud ejusdem philosophi argumentum, posse nempe talia adversus mysteria per rationem opponi, quæ nullo solvantur modo, ita ut disputatio, in qua rationis tantummodo lumen veniat, theologorum semper ignominia finiatur. Certe si objectio aliqua adversus revelationem e rationis penu educta solvi nullo modo posset, quo rationi ipsi satisfiat, victoriam canere quoque posset Bayle. Consequeretur enim insolubilem objectionem veram esse demonstrationem thesi alteri contradictoriam, tuncque, dum ut verum per revelationem, adstrueretur dogma, fatendum foret, revelationem, rationemque in maxima esse oppositione, ac duas contradictorias adfirmationes simul esse veras. Ut itaque directe respondeamus, atque solvamus dubium, omissis aliis, dicimus, ex eo quod mysteria quæque, quæcumque dogmata ad infinitam Dei naturam, scientiam, voluntatem spectantia rationem superent, consequi quidem, quod adversus ea tales fiant objectiones, quibus ratio nostra respondere nequeat responsione pertingente usque ad modum existentiæ ipsorum, aut explicante fines, rationesque præcipuas, quibus justus esse ostenditur ille agendi modus in ente infinito, atque omnipotenti ; at vero non consequi, quod ratio ipsa nulla deprehendat alia, quibus de hoc persuadeatur : Vere non potest ratio perfecte investigare, ut brevius dicamus, modos omnes revelati mysterii ; at tantum abest, ut propterea isti rationis limites reprehendantur ; quin imo valde sunt comprobandi ; nam, si tales in ratione non essent limites, proindeque aliter ageret, consequeretur absurdum, quod nec admittent philosophi, infinitum scilicet a finito omnino comprehendi. Absurdum hoc esse ratio percipit ; percipit ergo simul credibilia posse aliunde esse mysteria, quin quod supra se est, ipsa omni ex parte cognoscat. Hinc dicendum non est objectionem e ratione eductam contra mysteria insolubilem perseverare. Ut tanti esset roboris objectio, ostendendum prius foret, res, quas revelatas a Deo accipimus, absolute, ac nullo modo esse posse, ut sunt, quia a ratione, ut sunt, non percipiuntur. Quod nunquam ostendetur, habita ratione finiti ad infinitum, creaturæ ad creatorem, etc., dum interim ostendetur inanes prorsus esse objectiones quascumque mysteriis nostris intentatas, utpote semper aut principiis nixas non adeo, ut putatur, fœcundis ; vel vi sufficienti vacuis, ut pertingant eo, quo contenditur ; aut tales continentes propositiones, quæ nunquam probentur ; aut tandem contra aliquam recte ratiocinandi methodum peccantes, adeo ut nequeant pervenire ad oppositionem, de qua pugnatur, concludendam.

(1) Lib. 1. *cont. Gent.* cap. 7.
(2) Carm. *de Ingr.*

Quidquid sit, meminerint semper Christiani datos insuper esse hujusmodi revelationis characteres, quos etiam credibilitatis motiva vocant, (de quibus infra, dum de revelationis existentia), ut quod ratio alibi intelligit, sui muneris esse ultra non procedere, nec quod seipsam superat inquirere, in iis alio modo penitus inveniat, integram nempe sui satisfactionem. Itaque « evidenter colligitur », ait sanctus Thomas (1), « quæcumque argumenta contra fidei documenta ponantur, hæc ex principiis primis naturæ inditis per se notis non recte procedere : unde nec demonstrationis vim habent, sed vel sunt rationes probabiles, vel sophisticæ, et sic ad ea solvenda locus relinquitur. » Quod nil est aliud præter id, de quo hucusque actum est. Sed placet conficere argumentum verbis Prudentii (2) :

Nam quum divinis agimus de rebus, et illum,
Qui vel principio caruit, vel fine carebit,
Quique chao anterior fuerit, mundumque crearit,
Conjectare animo contendimus, exigua est vis
Humani ingenii, tantoque angusta labori.
Quippe minor natura aciem si intendere tentet
Acrius, ac penetrare Dei secreta supremi,
Quis dubitet victo fragilem lassescere visu,
Vimque fatigatæ mentis sub pectore parvo
Turbari, invalidisque hebetem succumbere curis?

§. IX.

Revelationis necessitas.

L. — Libenter post hæc gradum facimus ad necessitatem revelationis adstruendam, tum primo quoad veritates naturales, tum secundo quoad supernaturales. Si etenim Deus homini in necessariis non desit, ut fert notum axioma, necessitate constituta revelationis, ejus iterum summa elucesceet possibilitas : possibilitate autem, ac necessitate comprobata, quis tunc ejus negaverit existentiam ? Ne hic ad incitas redigantur increduli, qui se præclaro naturalistarum nomine immerito definiunt, rationis humanæ vim, perspicaciam, rectitudinem usque ad astra provehunt ; et si suismet paradoxis satis omnia peragere se non posse intelligant, priscorum philosophorum, Scriptorumque infidelium patrocinio se contegunt, ac cum ipsis rationis laudes amplificantes, omnem e medio tollere student revelationis necessitatem. Quot sublimia, inquiunt, de naturæ lege scripsere veteres Philosophi ! « Cicero, et Epictetus » ait quidam recens anonymus (1), « summa perspicuitate tradunt nobis prima principia, quibus omnis religio innititur. » Socrates, Plato mirabilia senserunt de Deo, de anima, de futura vita. Plutarci, Senecæ, aliorumque Ethices, ut et Stoicorum fere omnium, pudori est pluribus Christianæ professionis casuistis. Aristotelis Ethica summo adhuc est in pretio. Hæc porro cuncta, sola natura duce, philosophi illi intellexerunt. Ergo, etc. Præclara ista quidem in specie, at nil habent solidi adversus necessitatem revelationis, quam hic statim tuebimur, ratiunculis iis primum respondendo ; nostram deinde firmando thesim. Etiam nos supra universarum gentium, consensum, quoad religionem, adhibuimus ; etiam diximus, dicimusque eos, qui se rite perpenderint, quid natura ferat, agnoscere, multaque vera primis principiis connexa aliqua ex parte detegere ; atque hoc modo perennem constituere pro religione consensum. An propterea consequetur gentes religionis naturalis (quod primo agendum est) habuisse perfecte notitiam ? Nil minus. Nemo ferme ignorat quot propudiis naturalem religionem oneraverint pagani philosophi, ipsamque Dei naturam commacularint. Quid hoc denotat ? nonne aliquam in hominibus cæcitatem, infirmitatem aliquam lumine quodam superiori, efficaciori quodam remedio necessario curandam ?

Volvantur ea, quæ de antiquis philosophis nobis servavit ævum. Res erit valde difficilis, ne dicamus impossibilem, eorum certo statuere systemata. Ipsi discipuli de præceptorum principiis dissidebant, ait Origenes contra Celsum (2) : « Nec audebit (Celsus) profiteri se nosse Platonis omnia, quum tantopere inter se discrepent etiam scriptorum ejus interpretes. » Ipsi imo præceptores summi systematum suorum initia, ac consectaria, aliquando nesciebant. « Diversi diverse illa omnia protulerunt, non annectentes nec causas rerum, nec consequentias, nec rationes, ut summam illam, quæ continet universa, et compingerent, et complerent : » sententia est omni fide digna Lactantii (3).

(1) Ubi sup.
(2) *Cont. Symm.* lib.

(1) *Préface au Traité de la Raison humaine.*
(2) Lib. 1. *contra Cels.*
(3) *Divin. instit.* lib. 7. cap. 7.

Quæ deinde inconstantia, quæ varietas in iis, quas jam asseruerant, disciplinis? Videatur exempli gratia Cicero *de natura Deorum*. Quot ibi falsa, quot monstra de divinis attributis, de rerum origine, atque gubernatione, de animæ dotibus, officiis ultimo hominis fine, ac de religione? Postquam confessus est Socrates se scire aliud nihil, quam se scire nihil morti proximus dubia sua ostendit amicis de futura aut immortalitate, aut consumptione rerum omnium. Egregia fuderat antea Plato de Deo, dein de Polyteismo suspicionem reliquit. Putavit enim Diis inferioribus, dæmonibusque fieri debere sacrificia. Simulatione pari Socrates morum regulas, quarum primus habebatur præceptor, fædavit, ut et fædavit idem Plato, dum turpem uxorum communionem edocuit, et amores naturæ contrarios, « quibus, » ait Grotius, « Platonicum convivium totum fere in amoribus consumitur », etc. Tullius denuo cum laudato Epicteto pro magnis puræ, ac severæ disciplinæ magistris habiti servierunt tempori, dum deos patrios adorandos, ritibus, libationibus, sacrificiis gentium indulgendum concessere. Quid plura? Satis hæc sunto, ut naturalistas ævi nostri interrogemus, an vere natura sufficiat, absque ulla revelatione, ad id, de quo agimus. Naturæ laudes celebrare et nos scimus, at moderate. Rationem admittimus esse lumen omnibus a Deo elargitum ad agnoscendam veritatem. Damus cum Philone etiam rectam rationem esse legem veritatis errori natura sua minime perviam. Sed in eo interim reponimus difficultatem, quod scilicet suis in judiciis, suis in inquisitionibus, absque præcipitio, absque præjudicio, et passionum impetu, se dirigat, omnia videat, omnia pendat, sibi semper conscia, similis sibi, honesta, verax, immaculata. Hæc est recta ratio, rectaque hæc ratio ea est, quæ dici pene posset infallibilis : hujusmodi autem fuitne, aut est ratio tot illorum, qui commendantur, naturalistarum? Ipsi viderint. Quod ad nos e contra concludimus etiam pro veritatibus naturalibus necessariam esse revelationem.

LI. — Non est hic omittenda alia animadversio. Philosophi nimirum quam plures inter Gentiles aliquam habuere de religione, de moribus, de consuetudinibus, de libris Hebræorum notitiam ; quodque videbantur, natura duce, magnificum prodere, subsidio aliorum prodebant ; unde apud eos aliquis erat (etsi neque id scirent) revelationis usus, aliquis necessariæ revelationis effectus. Sexcenti jam omnis generis Scriptores invicte demonstratum reliquerunt Trismegistum, Thaletem, Pythagoram, Platonem, Aristotelem, alios vel ab Hebræorum codicibus, vel probabilius ab Hebræorum frequentia hausisse quam plurima. De quo nil dubitaveris, si memineris illos præcipuorum doctrinæ hebraicæ capitum conscios esse potuisse, aut quia magnis itineribus ea inquisierunt, uti fertur de Pythagora atque Platone in Ægyptum profectis : aut quia non paucas iis de hoc præbuere occasiones ipsimet inter gentes commorantes Hebræi, vel gentium regiones pertranseuntes. Dum filia regis Ægypti jam a sex ferme sæculis ante Alexandrum nupserat Salomon. Cum rege Thyri magna idem sapientissimus commercia exercuit. Deus ipse gentibus prædicare jussit verbum suum ; nam Jonas fuit apud Ninivem. Diuturna apud Babylonios captivitate versati sunt Hebræi : demum in ipsamet gentium religione fabulis undequaque referta aliquid (etsi non omnia, de quibus Huetius) historiæ, religionisque Judaicæ animadvertitur. Hisce jam positis, quisnam bonæ fidei vir vel nunc persuasum non habeat multum profecisse infideles philosophos, arreptis ex Hebræorum theologia notionibus, quibus, potiusquam sola ratione, præclara de Deo, de futura vita, de naturali æquitate, etc., litteris commendarent? Non omnia erant eorum meditationes : revelationis undique pervadentis erant reperta lumina, quæ, quoniam in caliginoso splendebant loco, aliquid adhuc tenebrarum retinebant quidem ; at lumina e cœlo elapsa semper erant, eorummet necessitatem adjuventia, qui ea ignorabant. Facessant hinc inepta omnia postulata adversus necessitatem revelationis ; et audiatur iterum D. Thomas, dum ait (1) : « Ad ea etiam, quæ de Deo ratione humana investigari possunt, necessarium fuit hominem instrui revelatione divina, quia veritas de Deo per rationem investigata a paucis, et post longum tempus, et cum admixtione multorum errorum homini proveniret, a cujus tamen veritatis cognitione dependet tota hominis salus, quæ in Deo est. » En alias de veritate eadem rationes non spernendas ; a paucis nempe, post longum tempus, cum errorum admixtione

(1) 1. p. q. 1. a. 1.

veritas agnosceretur, nisi accederet revelatio. Non omnes homines, non illico, non perfecte possunt ingenio suo, suis elucubrationibus pervenire eo, quo pervenire oportet, ut Deo debitus tribuatur honor, et gloria, ac magnum æternæ salutis opus perficiatur. Sed uberiora alibi adnotat de hoc Angelicus, præsertim ubi agit contra gentes, eaque dicit, quæ adeo faciunt ad rem, ac motiva explicant necessitatis hujus, qua de agimus, revelationis, ut nullo queant modo prætermitti, imo speciali animadversione sint perscribenda.

LII. — « Paucis hominibus », inquit sanctus Doctor (1), « Dei cognitio inesset : a fructu enim studiosæ inquisitionis, qui est veritatis inventio, plurimi impediuntur tribus de causis. Quidam siquidem propter complexionis indispositionem, ex qua multi naturaliter sunt indispositi ad sciendum, unde nullo studio ad hoc pertingere possent, ut summum gradum humanæ cognitionis attingerent, qui in cognoscendo Deum consistit. Quidam vero impediuntur necessitate rei familiaris; oportet enim esse inter homines aliquos, qui temporalibus administrandis insistant, qui tantum tempus in otio contemplativæ inquisitionis non possent expendere, ut ad summum fastigium humanæ inquisitionis pertingerent, scilicet Dei cognitionem. Quidam autem impediuntur pigritia; ad cognitionem enim eorum, quæ de Deo ratio investigare potest, multa præcognoscere oportet, quum fere totius philosophiæ consideratio ad Dei cognitionem ordinetur... Sic ergo nonnisi cum magno labore studii ad prædictæ veritatis inquisitionem perveniri potest, quem quidem laborem pauci subire volunt... Secundum inconveniens est quod illi, qui ad prædictæ veritatis cognitionem, vel inventionem pervenirent, vix post longum tempus pertingerent, tum propter hujusmodi veritatis profunditatem, ad quam capiendam per viam rationis nonnisi post longum exercitium intellectus humanus idoneus invenitur, tum etiam propter multa, quæ præexiguntur, ut dictum est; tum propter hoc, quod tempore juventutis, dum diversis motibus passionum anima fluctuat, non est apta ad tam altæ cognitionem veritatis... Remaneret igitur humanum genus, si sola rationis via ad cognoscendum Deum pateret, in maximis ignorantiæ tenebris, quum Dei cognitio, quæ homines maxime perfectos, et bonos facit, nonnisi quibusdam paucis, et his paucis etiam post temporis longitudinem proveniret. Tertium inconveniens est, quod investigationi rationis humanæ plerumque falsitas admiscetur, propter debilitatem intellectus nostri in judicando, et phantasmatum permixtionem. Et ideo apud multos in dubitatione remanerent ea, quæ sunt verissime etiam demonstrata, dum vim demonstrationis ignorant, et præcipue quum videant a diversis, sapientes dicuntur, diversa doceri. Inter multa etiam vera, quæ demonstrantur, immiscetur aliquando aliquid falsum, quod non demonstratur, sed aliqua probabili vel sophistica ratione asseritur... et ideo oportuit per viam fidei fixa certitudine ipsam veritatem de rebus divinis hominibus exhiberi. Salubriter ergo divina providit clementia, ut etiam quæ ratio investigare potest tide tenenda præciperet, ut sic omnes de facili possent divinæ cognitionis participes esse. » Nil solidius, nil clarius in hac materia dici poterat. Hæc intueantur, hæc speculentur adversarii, desinantque naturalis roboris vim extollere, etiam quoad naturales veritates, etiam quoad ea, quæ ratio investigare potest; atque a necessitate neganda revelationis abstineant.

LIII. — Si revelatio necessaria est pro veritatibus, quæ intellectum non superant, ut perfecte agnoscantur, multo magis requiritur pro iis, quæ nullum cum ratione habent nexum; quæque ab unica Dei voluntate pendent. Subtiliora hic disserenda : at iis, qui se philosophos ratiocinantes ubique prædicant, cariora simul et aptiora. Absurdum est dicere, Deum elargitum fuisse homini intellectum ad cognoscendum, cor ad amandum, ut pro creaturis tantummodo hisce uteretur facultatibus, non autem pro se ipso; absurdum est asserere, nil exigi aliud a Deo creante hominem, quam ut terrena sapiat, terrenis hæreat, quin ad suum aliquando convertatur auctorem, ejus beneficiis sit gratus, eum magis veneretur, etc. Se etenim Deus negasset, dum iis naturaliter compotem fecisset hominem, ut alibi vidimus, et interim nosci, diligi, adorari nollet. Aliquid ergo vult Deus ab homine per intellectum, aliquid per cor vult etiam ab homine. Sed non vult certe nec ab uno cognosci, nec diligi ab altero pro eo, quod Deus ipse non est : eo minus vult aliis, qui

(1) 1. *cont. Gent.* c. 4.

non sunt, dari ea, quæ sibi, qui est, unice competunt. Non vult alio modo coli ab eo, qui suam deceat majestatem; coli non vult per ea, quæ sanctitatem, justitiam, bonitatem offendant suam. Omnis revera sensus religionis indifferens sibi non est, nec debet esse; quicumque sibi cultus non placet, nec placere debet. Si vellet, si permitteret etiam Deus coli pro eo, quod non est, errorem vellet, errorem permitteret. Si indebito modo id vellet, vellet quod suam dedecet auctoritatem; quod dicere nefas. Dum hic agitur de eo, quod positive vult Deus, nil velle potest, quod sibi non deceat. Inspiciamus nunc universam naturam; eam attente consideremus. An sufficiat illa nobis, ut ad agnitionem veniamus justam, nec errori obnoxiam de cultu legitimo, quem ab intellectu, a corde nostro vult Deus? Admovet ne ipsa nobis efficacia auxilia ad nostras superandas contradictiones, ad nostras obligationes implendas? Offert ne remedia opportuna malis, lapsibus levamen, subsidium inopiæ? Quid præmii virtuti promittit, quid vitio pœnæ? De altera vita quid nos natura sola edocet, quid de modo incumbendi virtutibus, quibus eo perveniatur? Si quid edoceret, omnes ergo homines (quod rogamus animadvertant increduli) in id concordi animo assentirentur; nulla foret opinionum discrepantia, etc. Ast quod vidimus factum fuisse, clara demonstratio est ejus, quod fieri potest. Satis proptera numquam admirabimur, quomodo moderni adhuc contendant posse hominem ex intimo, quo percellitur, sensu de Deo, educere quidquid Deus ab ipso exigat, ipseque debeat Deo. Primo enim si recentibus hoc aliqua ex parte concederemus, vellemus eos ad interiora redeuntes, apud se ipsos in examen venire, ut videant, an omnem in rudimentis Christianæ fidei perceptam ideam de cultu Dei a mente deleverint: in hoc stat præjudicium, quum putatur naturæ esse quod est revelationis effectus. Aliter de iis disserendum, ac de hominibus nullo revelationis lumine illustratis. Secundo an in animum sibi inducere poterant intimo edocti sensu, nec sine ulla externa revelatione universi terrarum orbis incolæ, illo sacrificiorum cultu (huc enim, sicuti jam supra, iterum, et semper redeundum est) ab initio mundi ubique adhibito, honorem tribui aliquem Deo? Quis enim sola ratione duce excogitare poterat propitium sibi hostiis Deum effici posse? Tertio explanent, quæso, nobis cur, si adeo facile poterat cultus Dei agnosci, hic nihilominus fuit tam sæpe obliteratus, ut vel ipse Deus negaretur, quod fecit et Spinosa inter cæteros, qui propterea nullum Dei cultum agnoscebat, quemadmodum ejus quoque antecessores. Epicurus, Lucretius, pluresque compares, qui in se ipsis quidquid suggerebat ille intimus sensus et oppresserunt, et conculcaverunt. Alia nimis nota de hoc omittimus, ad prædicta nos evocantes, iterumque ponentes quod supra, sibi ipsi non sufficere hominem, ut debitum Deo cultum agnoscat et reddat; quum Deus tamen hunc velit cultum, quid remanet aliud, nisi ut dicamus, Deum ipsum hominem aliquando instruxisse de illo? Et ecce revelationem. Voluntas, et bonitas Dei erga hominem; hominis, ejusque luminum imbecillitas simul, et obligatio munera sua sciendi ac adimplendi erga Deum; omnia hæc nos manuducunt eo, quo tendimus, scilicet ad revelationis necessitatem. Sileant, his auditis, nuperi illi, qui obmurmurant Deo nihil cordi esse hominum cultum, sicuti nec delectatur rex formicarum aspectu. Infinitum discrimen est Deum inter et homines. Adsit quisquis homo, etiam rex; iste nec formicæ conditor, nec naturæ dominus est. Ejus mens, ejusque cura limites habet; sed Deum infinite sapientem nil abstrahit, nil occupat; sicuti sol super lutum emicat, illudque calefacit, nec tamen deprimitur; sic quodammodo Deus. Paucis omnia. Si Deus nil agnoscit, sine intellectu est: si omnia cernit Deus, omnibusque contentus est, sine judicio est, sine sapientia. Si inter illum, qui reveretur Deum, ac illum, qui offendit, nullum ponit Deus discrimen, est sine justitia, Deus non est. Quisquis ratiocinatur, convincitur leges esse, et munera, simulque hisce contrarios affectus; has autem contrarietates nec a se, nec a Deo esse posse videt, sed a pœna aliqua inolita, cujus nequit originem agnoscere sine aliquo lumine ab alto. En iterum revelationem. Sine ista homo facinorosus est absque causa; ingratus absque culpa; absque remedio ægrotus; mysterium est incomprehensibile; est insanus ambulans in tenebris; est quidam morti desperatæ damnatus. Hæc viderint qui necessitati revelationis non adquiescunt.

LIV. — Verum perfecta adhuc res non est. Aliis admonemur rationibus de exteriori quodam cultu interiori necessarie adjun-

gendo. Sit prima ratio ex divo Thoma (1) : « Exercentur ab hominibus, ait ille, quædam sensibilia opera, non quibus Deum excitant, sed quibus se ipsos provocent in divina.... et Deus affectum mentis, et etiam motum corporis non propter se acceptat, sed propter nos facimus, ut per hæc sensibilia opera intentio nostra dirigatur in Deum, et affectio accendatur. Simul etiam per hoc Deum profitemur animæ, et corporis auctorem, cui et spiritualia, et corporalia obsequia exhibemus. » Qui nimis spiritualis esse nolit hisce statim permovetur, ut externi cultus necessitatem admittat. Porro nimis spirituales in hoc videri volunt novelli obtrectatores, dum in corpore degentes autumant se sine corpore posse Deum colere. Verum est Deum respicere affectum cordis ; at dum iste per corporalia magis extenditur, augetur, incalescit, duplex Deo tribuitur sacrificium, quod quum corporalia cætera entia Deo pariter modulo tribuant suo, cur ab hac lege dispensabitur homo, cujus « obsequium est rationabile » ? Atqui nequit ex se cognoscere homo, qualis debeat esse ille exterior cultus, ut modo dicebamus. Ergo necessaria revelatio. Progrediamur. Homo insuper ad societatem natus est (quod enim fingunt ortum hominem, ut primo viveret cum belluis, jam ad Æsopi fabulas misimus), ut scilicet alter alterius opera pro bono communi incumberet. Hoc autem mirifice per externum religionis cultum promovetur.. Probationes nobis hic occurrunt virorum, quæ nulla profecto ob Catholicæ fidei (quam unice superstitionem aiunt, atque atro colore pingunt increduli) professionem suspicione sunt in dubium revocandæ. Audiant Pufendorff : Deo est exhibendus cultus, et honor, » inquit ille (2), « non in particulari duntaxat, sed etiam in publico, et in totius mundi conspectu..... Cultus publice exhibitus non solum zeli nostri fervorem demonstrat, sed aliis est quoque exemplo adducitque ad idem sentiendum. » In hæc observat Armandus (3) : « Pro istius cultus institutione datum præceptum a Deo ipso est allo-

(1) 3. *cont. Gent.* c. 119.

(2) *Dev. de l'hom. et du cit.* lib. 1. cap. 4. p. 75. edit. d'Amsterd. 1735. de la traduct. de M. de Barbeyrac.

(3) *Nécessité du culte public* par M. Armand de la Chapelle, Pasteur de l'Eglise Wallonne de la Haye.

quente conscientiam per vocem rationis, quæ est suamet vox : præceptum vetus ut mundus est.... Scripto quidem datum tunc non est, fateor ; at propterea non minus constat veritas ejus, duobus præsertim mediis omni exceptione, omnique cavillatione majoribus, consensu nempe omnium populorum, nullus enim existit, qui Deum agnoscens, cultum publicum pariter non agnoscat, quæ sane consensio non aliunde ortum habere potuit suum, quam a communi lege per primum hominem suis omnibus posteris commendatam. Dein constat ex perfecta hujus legis harmonia cum immutabili natura rerum. » Neque hic sistens auctor alia insuper in probationem affert, quæ alter ejusdem communionis homo huic quæstioni valde consona edixerat, ad eamque illustrandam a nobis hic posita. Jam constituerat ille unumquemque hominem debere speciatim Deo externum cultum ; dein addit (1) : « Debet pariter publicus cultus Deo reddi..... Societas enim reputari potest ut unicum corpus, quod res, et necessitates habet communes. Unde ut tale tenetur reddere Deo cultum suum, et communes offerre preces. Præterea multi adsunt privati, qui ex se quomodo orent nesciunt, quique forsan nec sciunt legere. Istorum conditioni, prout fieri potest, est consulendum. Unde locus debet præstitui, et tempus, quo legi pro iis queant consuetæ preces, ac in actibus piis apte dirigantur. Dicamus majora. Ut in regula contineatur humanum genus, aliqua est necessaria religionis professio, quod sine publico cultu fieri nequit. » Prolixiores hic non erimus. Tot enim in allatis ex natura societatis, exque indole hominum emicant e visceribus causæ cruta argumenta, ut quisquis æquitate aliqua polleat, apprime concludat ex necessitate publici omnibus apti, ac commodi cultus, divinæ quoque, qua iste determinetur, revelationis necessitatem.

LV.—Errat hinc recens alter auctor (2) libri

(1) M. Wolloston. *Ebauche de la Rel. nat.* sect 5. p. 124. ed. Angl. 1724.

(2) *Les mœurs* par M. Toussaint.

Hic sub specie veritatis, errorem et vitium edocet. Sed quum anno 1748 ediderit illum, statim igni damnatum a supremo Parisiensi Magistratu, cujus et membrum erat, conspicere debuit. Pietatis notiones e cerebro philosophorum, non ab institutis fidei ortas asserit : profanum cum sacro amore indecore comparat : alium vult esse debere Dei cultum, quam quem dat Christiana

de Moribus, qui blasphæmo ore asserit Deum de quocumque cultu exteriori esse indifferentem ; nil curare externum rerum apparatum ; hoc vel illo modo colatur exterius, nil sibi cordi esse : sicque non oportebat aliquid de hoc ipsum Deum revelare. « Deo forsan, » inquit, « magis cordi non est varietas cultus a variis sibi religionibus exhibitus, ac sit quod in Romana Ecclesia quidam Religiosi matutinas horas recitent media nocte, quidam summo mane, alii canant, legant alii, etc. Necessitas externi cultus non probat pro aliquo speciali cultu. » Jam refugis hæc audire, lector, sed pejora audias adhuc, ut ea simul infra detestemur. « Unusquisque, » prosequitur ille, « legem sibi sancire debet, ut illum qualemcumque cultum non violet, nec turbando, nec abjiciendo.... Turcæ ego parco, quod sit Mahumetanus, etsi Christiano non parco, quod talis fiat. Pejus superstitione est exagitare conscientias pro rebus, quæ Dei gloriæ nil prodesse censentur. » Heu profecto nimia adversus christianam Religionem injuria, dum imposturæ ea lacessitur, ipsique Mahumetis secta opponitur, laudibusque extollitur, quamvis immaculata illa, ista turpis in moribus, in dogmatibus fabulosa, stulta in ritibus. Quis hæc sæculo hoc putaverit se auditurum ? At quo iniqua hæc tendant jam cernitur. Scilicet en tibi indifferentiam religionum. Verum quam impie primum, dein quam inscite ea proferantur, non solum ex dictis, sed ex dicendis abunde liquebit. Absurda enim nonnulla notabimus, quæ, supposita hac prava thesi, necessario consequuntur. Primum absurdum. Si quilibet in religione externus ritus sit admittendus, rebus natura sua inhonestis, et turpibus dicetur coli posse Deus. Demus statim exemplum rei nostræ accommodatum. Inter præcipuos post unitatem Dei articulos fidei apud Turcas est ille, quo creditur Mahumetes Propheta a Deo sic edoctus, ut ejus in Alcorano dicta divina sint oracula. Missionis interim ejusdem Prophetæ character in eo datur, quod Deus ipsi, ut viro sancto privilegium fecerit habendi, abutendive mulierum, prout voluerit, quas, quot voluerit ; unde narrant historici (1) eum tredecim, decem et septem, viginti sex habuisse mulieres ; in hocque aiebat suam a Deo habuisse felicitatem. Hujusmodi præstabilito supra religionem fundamento, religionis quoque munus factum est, ut jejunii articulus observaretur, ipsum prævenire per noctem integram pocula inter quæque, quasque dapes peractam, ac inter mutuos amplexus, qui in lege usque ad pudorem jubentur ; quibus adhibitis, postmodum in antelucanis incumberetur religioni. Ab uno disce cætera ; et sufficiat ista licet permolesta narratio, ut animadvertas, an revera ad illos, aliosque scelestiores reliquorum populorum ritus adeo sit indifferens Deus ; an quoque adeo ei indifferens cultus tribuatur, quo ad placitum veneretur ; an idcirco indigeant homines revelatione, ne pro honore Deo reddant contumeliam ; an demum multa sit fide dignus neotericus auctor, dum inter cætera non erubuit dicere sine Dei offensa ritus illos in usum venire posse, ac « parcendum homini, quod sit Mahumetanus. » Secundum absurdum. Postquam, negata unius revelationis necessitate, turpibus delectari Deum consequitur, consequitur etiam eum de veritate æque, ac de mendacio sibi complacere, et erga utrumque esse indifferentem. Rem probatu facilem aggredimur, atque non solum incredulos hodiernos ; sed et reliquos Novatores, qui pro indifferentia religionum jam tot excitaverunt pugnas, in attentionem vocamus. Si ita se haberet, uti contendunt, res, nonne sequeretur Deum jubere me, dum Londini adsum, adjurare preces pro defunctis, transubstantiationem, septem Sacramenta ? Si autem Romam concessero, nonne jubebit idem me Deus, ut a prima sententia discedam, atque horum articulorum fidem toto corde teneam ? At vero, si transubstantiatio Londini est falsa, vera esse nequit Romæ ; veritas enim una est, nec ad ambas respicit contradictionis partes. Juberet me itaque Deus falsita-

Religio, ab ipso nuncupatum *Rigorismus* : passiones contra morum tractatores ait innocuas : in virtutem infimam erigit cupiditatem : amorem filialem condemnat : jurisjurandi apud judices usum pravum esse affirmat, etc. Nihilominus publico plausu exceptum est opus, ab hujus sæculi nempe sectatoribus. At quam animadvertisset libri venenum, illum diris devovit, et confutavit ipsemet auctor edicto parvo volumine anno 1764. Faxit Deus hanc esse sinceram ejus palinodiam, ut hinc discant alii quid et sibi sit peragendum, ut salv. fiant.

(1) Marac. *Prodrom. ad refut. Alchor.* p. 1. cap 26. 27. Ismael Aly *in vit. Mahum.* ibid. p. 1. c. 28.

tem credere aut Londini, aut Romæ ; quo sane modo falsarium se, et impostorem, meque simul esse ostenderet. Non possum ego verum credere hunc articulum, quin falsum reputem oppositum illum ; si aliter agam, si Deus me fidem meam regionibus metiri præcipiat, hypocrita ero vel in uno, vel in altero loco. An hæc agendi ratio Deo congruit,ac religioni ? An suam Deus interponet auctoritatem, ut falsitati faveat ? Porro Romana Ecclesia articulos suos, ut revelatos a Deo, proponit ; itidemque Anglicana. Dum Deus in casu jubet me credere eos articulos, credere quoque jubet eos fuisse a se revelatos ; perinde autem est revelatos articulos esse, ac esse veros. Oppignerat ergo Deus auctoritatem, et veracitatem suam pro aliqua falsitate. Quid horribilius ? Præterea si Christus est tantum homo, quonam potest Deus modo Christianis præcipere, ut adorent illum ? Si Deus est, quomodo Turcis vetare potest, ne quod dignitati ejus debent. persolvant ? Deus sane divinitatem abdicare non potest, uti nec se. Plura similia omittimus, quoniam isthæc sufficiunt ad omnes disjiciendas latitudinariorum objectiones, et asserendam unius revelationis, ac externi cultus necessitatem. Disjicitur illa, qua inepte dicunt, sic recreare Deum varietatem rituum externorum, sicuti oculum recreat fructuum florumque in horto varietas : illa etiam, qua inquiunt, æternæ saluti non officere varias exterius religiones profiteri, sicuti varia humanorum vultuum lineamenta non officiunt corporis pulchritudini ; illa quoque, qua suadent sibi errorem hunc esse posse sine discrimine, sine contumacia, sine peccato ; illa pariter. qua ex societatis humanæ legibus statuunt obediendum cuique magistratui quamcumque religionem præcipienti ; et illa, qua affirmant licere omnem exterius religionem profiteri, dummodo veram interius profitearis : atque illa denique antiqua simul, ac moderna, qua purgari a crimine asserunt eum, qui de omnibus religionibus dubitat, nullam repudiat, amplectitur nullam. Adeo enim ex dictis constat unius externæ etiam religionis cum ejusdem revelatione necessitas : adeo etiam ex dicendis quam cito unius tantummodo veræ Religionis existentia constabit, ut nullus suffugiis locus relinquatur.

§. X.

Revelationis existentia.

LVI. — Jam gaudemus pervenisse nos, Deo dante, ad intimiora Apologiæ, quam agimus adversus neotericos fidei hostes, decretorio tandem ictu nunc confundiendos, sive Naturalistæ, sive Athei, sive Deistæ sint, sive quocumque alio nomine veniant. Nimirum agendum nobis est de existentia revelationis, quæ sane quum sit quæstio penitus facti, adeo clara habet veritatis argumenta, ut aspicientis, nec sponte claudentis oculos omnino pervadant. Deus locutus est. Metaphysicas hic non inquirant, ut supra, demonstrationes increduli : ad rem istæ non pertinent. Facti veritas est illa, qua de agimus ; sed hujus facti moralia argumenta sic elucent, ut cognitionem pariant, quæ nihil invideat cuicumque metaphysicæ demonstrationi. Incipiamus a certioribus. Universalis semper fuit omnium gentium suasio de existentia alicujus revelationis a Deo reapse hominibus factæ. Vix reperias aliquem divinæ existentiæ conscium, qui non illud etiam ut certum habuerit. Deum scilicet se hominibus aliquando communicasse ; aliquod cum iis habuisse commercium. In hoc omnis Dei cultus suum habuit fundamentum ; in hoc omne religiosorum rituum exercitium ; hosce quippe, eorumque rationem se a diis, quos adorabant, accepisse crediderunt gentes. Nulla in brevi non e cœlo ortum suum repetit religio. Quid jactabant aliud Zoroaster, Pythagoras, Numa, Apollonius, Mathumetes, cæterique hujus notæ homines ? An non ii se cum diis sermones serere, seque oracula fundere profitebantur ? Quod quidem argumento est humani generis consensione aliquam alicubi adfuisse primum revelationem. Consensio autem ista non poterat absque ulla causa adeo pro agari ; nempe absque eo quod de duobus hisce suaderentur quoque populi, aut exigere Deum ab homine aliquid magis eo, quod ratione hic sua agnosceret, aut non posse hominem per semetipsum agnoscere quidquid ab eo peteret Deus, unde necesse foret id revelari. Confidimus hinc concessuros nobis incredulos aliquam percrebuisse jam apud populos ideam de facta aliqua revelatione. Novimus ipsos omnem revelationem dicere imposturam, ut rationi se totos fidant ; novimus ipsos revelationis

assertores omnes impostores dicere, ut una cum falsis veram extenuent revelationem, non exceptis ab eorum cæde Noe, Abraham, Mose, aliisque ob acceptam a Deo revelationem apud nos celebratissimis. Hisce positis, nostri muneris nunc duntaxat est veritatem a mendacio distinguere; seu veram, quam Mosaicam, propheticam, atque christianam esse asseveramus, inquirere revelationem. Dicant increduli falsas omnes esse revelationes, quæ apud quosque populos celebrantur, ipsis assentimur; sed veram nostram esse, cujus existentiam ostendere aggredimur, nobis ipsi, velint nolint, debent quoque assentiri. Ab itinere non deflectemus; sed recta semper incedemus via, etsi a longe rem auspicabimur.

LVII. — Ut de facto revelationis, quam inter cæteras omnes unice veram contendimus, cognitionem habeamus, nil potissimum requiritur aliud, quam ut omnibus iis circumvestiatur evidentiæ argumentis, quæ factum nobis aliquod ita certum reddunt, ut juste nequeat in dubium revocari. Sit exemplum adversariorum placitis consonum. Dubitari hodie non potest fuisse quondam Romæ triumviralem Magistratum; apud Pœnos aliquam fuisse Rempublicam; insignem aliquam fuisse Trojæ obsidionem, ac bellum; urbem demum extitisse Jerusalem a Tito in Romanorum ditionem adductam. An facta illa, an istud postremum negabunt increduli? Atqui de facto revelationis non imparem habemus nos certe notitiam. Ergo, etc. Res comprobanda venit; sed generales aliquas notiones alias præmittemus, quibus pro facto nostro utemur infra. Aures itaque præbeant attentas adversarii. Primo factum aliquod esse potest præsens, aut præteritum. Si præsens, ut credatur a me, satis est spectabilis numerus testium oculatorum. Exempli gratia vident omnes isti, qui mecum modo loquuntur, hoc mare, hanc plateam, hoc palatium, in cujus conspectu versantur. Ancipites isti esse non possunt, quod hic commorentur; nec itaque ego, cui hic quoque commoranti hoc se videre testantur. Factum certum est; negari nequit. Si præteritum est factum, tria præsertim, ut illud credam, fatentibus omnibus, requiruntur. 1° Nil debet habere incredibile, vel absurdum; 2° debet ab æquis auctoribus commemorari; 3° non debuit ejus usque ad me immutari traditio. An istiusmodi notiones non admittent philosophi nostri? Certe, ni essent admittendæ, si cautionibus illis positis, mendax adhuc esse posset factum aliquod, nulla foret historia, de qua dubium non exoriretur, et ecce cuncta Pyrrhonis placita inaugurata. Jam vero si factum quodcumque omnibus iis regulis inconcussis nixum certum est, certissimum debet esse factum de nostra revelatione, utpote quæ majora adhuc veritatis indicia contineat. Habet nempe nil incredibile, nil absurdum, quod primo loco, ac longo sermone probandum jam est. Sed ante cætera in laudes Mosis veniamus, ut quis fuerit agnoscatur ab omnibus, nec, quod assolent increduli, ipso spreto, ab ipso perscripta revelatio, ut incredibilis, spernatur.

LVIII. — Profecto qui philosophiæ vim, ac naturam bene perspectam habens, maximas Mosis libris comprehensas sedulo consideraverit, is non diffitebitur incredibile nihil, nihil absurdum potuisse tantum virum memoriæ prodere, cui inter cætera summi philosophi laudem juste tribuendam esse, post Philonem Hebræum, multi veteres, iidemque doctissimi sacrarum Litterarum magistri pronuntiarunt. Si enim nobile illud inter sapientes nomen iis concedi solet, qui rerum divinarum, atque humanarum scientiam profitentur, certe inter omnes princeps merito habendus erit Moses, qui in eo cognitionis genere non solum fastigium attigit, sed cæteris quibusque hominibus, quidquid blaterent novelli critici, recte sentiendi factus est præceptor locupletissimus. Si, ut hujus rei suadeamur de aliis, eorum solemus scripta investigare, Mosis quoque bono animo, nec carpendi libidine scripta investigemus, de hocque pariter pro Mose suadebimur. Hic alte, et a capite philosophiam exorsus, primi sui libri initio mundi universi procreationem, Deo auctore, factam egregie descripsit, nobilissimum certe sermonis argumentum, quo plerique sapientum, non physicorum tantum, sed et poetarum occupati fuere, ut de Sileno audivimus ex Virgilio; jamque olim inter Græcos vetustissimus Orphæus eadem canere suavissime consueverat, ut traditum est ab Apollonio in Argonautis. At longe sapientius præ omnibus Moses nascentis mundi incunabula repræsentavit, quam fecerit iste Orphæus, aut etiam Hesiodus totus carmine suo conversus circa chaos; aut Plato ipse inter philosophos gravissimus in dialogo suo, qui *Thimæus* inscribitur; aut alii, quorum do-

ctrinam, et instituta partim ex Cicerone, partim ex Diog. Laertio accepimus. Alii enim æternum dixere mundum ; alii materiem, ex qua mundus coagmentatus sit, principii expertem : alii hujus universi ortum cæco corporum concursui tribuerunt. Plerique de materia mundi, quomodo in partes coaluerit, disseruerunt, causam autem effectricem non declararunt, vel propriam supremi, et solius Numinis majestatem non asseruerunt. Sed præclare Moses totam terræ, cœlique molem a Deo, nulla præexistente materia, conditam docuit non ex infinito tempore, sed certo principio, a quo ducta fuerit deinceps sequentium longinquitas temporum. Prudenti scilicet, et divino plane consilio convellendas accepit hominum vulgarium et philosophorum male sentientium (etiam modernorum) opiniones, præcipue vero illorum, qui cœlum, terram, solem, lunam, sidera in Deorum numero collocaverant. Patefacta etenim siderum procreatione a summo rerum omnium opifice facta, sicut et aliarum rerum, perspicue mortales admonuit, unum tantum agnoscendum esse præstantissime mentis Numen, cui terrena simul, atque cœlestia originem suam, conservationemque debeant. Ne autem mundi initium ad certum tempus sine perspicua ratione videretur constitutum, demonstrationem præterea Moses apponendam putavit, descriptis antiquitatibus ab illo altissimo exordio usque ad suam ætatem, quibus manifesta fieret præteritarum generationum successio, ne quis eas, ut faciebant Ægyptii (ac postea inani conatu effecerunt et Sinenses) pene innumerabiles traderet, ac per infinita tempora retroduceret. Cognita nempe mensura annorum, quæ certum habeat terminum, etiam initium eorum, atque ideo creationis mundi, unde ipsi ducuntur, in tempore definitum remanet, non cum æternitate confusum ; quod quidem gravissimum veræ philosophiæ caput de mundi novitate, ut vario argumentorum genere firmius redderet, addidit et regnorum vetustissimorum initia, et hominum per varias mundi plagas dispersiones, et Patriarcharum migrationes, et colonias ab iis ductas, atque earum simul artium, quæ ad humanæ vitæ cultum, ac utilitatem maxime necessariæ sunt, veterrimas origines, veluti in Jubal, qui fuit pater canentium cythara, et organo, in Tubalchain, qui fuit artium fabrilium inventor (1) etc. Porro ex artium inventione, earumque incrementis haud obscure perspicitur, æternum non fuisse humanum genus, quod si tale fuisset, infinitis ante temporibus vitæ communis commodis, atque utilitatibus studuisset, et quid quid hujusmodi est, maxima saltem ex parte adinvenisset. En jam quis fuerit philosophus Moses, qui ideirco nec incredibilia, nec absurda ex harum cognitionum supellectile educere potuit.

LIX. — Hujus tamen veritatis magis lux clarebit, si in libros Mosis animadvertas : quomodo nam scilicet demonstrata origine mundi, et causa ejusdem effectrice, tum ad Dei ipsius summis laudibus extollendam naturam, ac ad legem ejus enarrandam, sapienter processit. Nulla certe potuisset esse fides (quod ut statuant, Mosis auctoritatem minuunt increduli), nulla sanctitas, pietas, religio nulla, si mundus aut æternus, aut necessario productus, aut ex turbulento, et fortuito corporum motu coagmentatus creditus fuisset. Oportebat, ut recte intellexit Philo, mortalibus ostendi Deum, qui non solum omnia sapientia sua e nihilo perfecerit, sed et solus colendus, ejusque tantummodo suscipiendæ leges. In quo Moses tanto sapientiorem se aliis præbuit, quanto manifestioribus argumentis, portentisque etiam insignibus comprobavit, se ad ipsius veri Dei cognitionem omnibus ingerendam, ejusque propalanda mandata missum. Versentur quicumque alii de rebus divinis scripserint philosophi ; num apud illos, ut apud Mosen, idea de Deo ipso datur, quæ magis apta sit divinitati ? Ipsi, qui inter sapientissimos recensebantur, ut et idem Plato, dum Deum agnoscebant, Deum dehonestabant, aut spiritum esse negantes, aut esse providum, præscientem, omnipotentem, omnium demum perfectionum centrum inficiantes. Moses e contra magnifice semper ac juste de Deo locutus est. Per Mosen Deus æternus, infinitus, immensus, omnipotens, justissimus sapientissimus, etc. Ex eodem Deus est *qui est ;* qua definitione nemo unquam magis rectam dedit. Deus providus est ea providentia, quæ a Boetio ipsa « divina ratio in summo omnium Principe constituta, quæ cuncta disponit, » definitur ; quia etiam omne fatalismi inventum subruitur. Quis cun-

(1) Gen IV.

cta prosequatur? quis etiam cuncta insana cæterorum populorum de Deo cogitata referat? Si ipsemet Homerus tot absurda in Iliade de Deo posuit, quid dicendum de aliis? Quam recte deinde agit Moses de hominis ortu, ejusque erga Deum, et proximum muneribus? A Deo nos venisse, ad Deum quoque nos contendere, in Deoque tandem perfectam nos habituros tranquillitatem ipse ostendit; quo sane quot præfocantur aliorum philosophorum deliramenta! A nobis Deum diligendum, primum est Decalogi præceptum, quod cætera sequuntur, quibus homo pacem cum aliis habeat : at vero « quæ disputationes, quæ litteræ quorumlibet philosophorum, quæ leges quarumlibet civitatum duobus præceptis, ex quibus Christus dixit totam legem, Prophetasque pendere, ullo modo sunt comparandæ? » Verba sunt hæc magni philosophi Augustini (1). Neque hisce contentus Moses ad cætera justi, et honesti officia hominem comparavit, cui et sacrorum ritus, atque cæremonias, et juris quoque civilis statuta tradidit, quibus erga fratres, et socios suos bonus, et æquus efficeretur. Longum esset iter ad omnia, per quæ ostenditur summa quæque tam divinarum quam humanarum rerum capita a Mose proposita fuisse populo cuivis, in persona Judaicæ gentis; eademque Pentateuchi sacris libris comprehensa interim existunt omnia : omnia Mosis summam philosophiam quotidie ostendunt; in omnibus nil absurdi, nil incredibile reperias. Sed e suomet penu præclara isthæc non potuit derivare Moses, quin a Deo ipso edoceretur, ut jam supra, et infra adhuc ostendetur magis. Ergo ibidem divina existit revelatio.

LX. — Aliqua tamen singillatim, quæ incredulorum intemperantiæ magis patent, perlustremus, præcipue autem cæremonias religionis. Quam augustæ, quam excellentiores istæ sunt profanis gentilium ritibus! Immerito indignæ Deo causantur, atque ut absurdæ exsibillantur ab adversariis, qui rem tantam spernentes, qua nos e contra divinam uberius revelationem probamus, aut cæci sunt, aut cæci videri volunt. Jam hic sistere, hocque illustrare argumentum valde nostris temporibus est opportunum. Plures non ita pridem ostenderunt hebraicas solum cæremonias semper fuisse immaculatas dum improbitatibus rationi, honestatique adversis scatebant omnium aliarum gentium cæremoniæ. Meminerint qui modum in scirpo quæritant, quantum nationibus in usum venerit humanarum hostiarum sacrificium. Adeant Diodorum, qui apud Phœnissos, ac Pœnos; Herodotum, qui apud Scythas, Thaurisiique incolas; Tacitum, qui apud Germanos; Cæsarem, qui apud Gallos; Pausaniam, qui apud Græcos immanitatem hanc invaluisse tradidit. Ab Eusebio discimus ferum hunc morem viguisse apud Romanos usque ad imperium Adriani. Sed, quod admirandum magis est, hisce incubuerunt et gentes ipsis in confiniis Hebræorum. Molocho etenim suo filios immolabant Chananæi non jam solummodo lustratione ignis, sed et flammarum combustione, ut adversus Maimonidem Relandus. Quam absurda hæc sint nemo non videt. At quis simul non videat, quam credibiliora hac in re, quam digniora de Deo senserint, suisque sacratissimis cæremoniis peregerint, in honorem summi Numinis, Hebræi a Mose edocti, vel dum inter istiusmodi universarum gentium propudia degerent? Ex hisce certe gentium ritibus licet pessima alia argumentari, quin necesse sit longius in iis immorari. Quod ad Mosaicos ritus, parum est edoceri, atque certiores fieri, quod nihil penitus habuerint indecori : sciendum est insuper ad recolenda opera omnipotentis, ejusque meditandam legem, fuisse institutos; ac in templo ad mentis, et cordis ascensionem in Deum promovendam inserviisse populo adhuc rudi. Porro si cantus funderentur, quam digni Deo! Si publicæ preces, ministeria sacerdotalia, sacrificia peragerentur, quot symbolis altiora exprimentibus plena erant! Si quid secreti sciendum fuerat, non jam per illicitas divinationes res inquirebatur; a Deo solum poscebantur oracula, et expectabantur. An in hoc aliquid reprehendendum? Vellemus tamen eos, qui reprehendunt, justam nobis prodere ideam de vetustis temporibus illis : vellemus eos a profanis etiam auctoribus discere, quis esset Hebraicus populus. Hebræos sane animadverterent, post diuturnam in Ægypto mansionem, inde ereptos, mente adhuc idololatricis ibi conspectis ritibus referta, in vetitum cultum adeo proclives fuisse, ut tot præteritorum a Deo pro eorum libertate egregie peractorum obliti, Deos, quos venerarentur, Ægyptiis similes peterent, conflarent, adorarent. In hoc, si æqui erunt, æquam de tot cæremoniis insti-

(1) Ep. 147. *ad Volus.* n. 17.

tutis rationem reperient. « Erant in illo populo, » ait D. Thomas (1), « aliqui ad idololatriam proni, et ideo necesse erat, ut ab idololatriæ cultu per præcepta cæremonialia revocarentur ad cultum Dei. Et quia multipliciter homines idololatriæ deserviebant, oportebat e contrario multa institui ad singula reprimenda, et iterum multa talibus imponi, ut quasi onerati ex his, quæ ad cultum Dei impenderent, non vacarent idololatriæ deservire. » Hac revera de causa sic peregisse Mosen, jubente Deo, ex eo etiam patet, quod antea Hebraicus populus hisce cæremoniis addictus non fuerit. « Præcepta de sacrificiis, » inquit iterum Angelicus Doctor (2), « non fuerunt data populo Judæorum, nisi postquam declinavit ad idololatriam adorando vitulum conflatilem, quasi hujusmodi sacrificia sint instituta ut populus ad sacrificandum promptus, hujusmodi sacrificia magis Deo, quam idolis offerret. » Sed si aliud velint adhuc congruum ita agendi motivum, perpendant adversarii ex eo, quod Hebraicus populus inter cæteras nationes selectus fuerit, ut esset populus Dei, aliquo etiam speciali signo debuisse internosci. In ipso impletum erat (quod ex veracitate sacrorum codicum alibi comprobanda suadetur) promissum jam a tercentis annis Abrahamo factum de innumeris posteris ab unius sterilis matris filio quaquaversum proferendis ; quæ sane soboles, non interrupta successione, mille et quingentos adhuc annos post Mosen perseveratura erat, usquedum oriretur ille vere ex Abraham prognatus, in quo benedicerentur omnes gentes. Hinc inter quoscumque bellorum, captivitatum, vastationum eventus, per tot exteriora symbola (et inter cætera per præcipuum illud circumcisionis ad hoc revera a Deo jussum Abrahamo primum, dein per Mosen populo) ab omnibus aliis gentibus internoscendi erant Hebræi : hacque de causa institutæ legales Hebræorum cæremoniæ non vanæ fuere, nec divini ortus indignæ ; sed ut divinæ sapientiæ inventum ; ut divinæ fœtus revelationis, nil habens incredibile, nil absurdum, accipiendæ sunt, utque magnum supremæ providentiæ argumentum. Deus scilicet dicamus iterum, promissa sua, tot labentibus sæculis perseveratura semper, ac tandem implenda sic ostendebat in illo populo, e cujus genere futurus erat, qui signis iis vere ut venturus prænotabatur ; ac dum desiturus erat populus ille, ob ejus adventum jam perfectum, esse populus Dei, statuerat Deus pariter, ut ipsemet, nesciens etiam, ac nolens, revelationem eamdem successoribus suis christianis traderet. « Populus enim Hebræorum ad hoc electus erat a Deo, quod ex eo Christus nasceretur, et ideo oportuit totum illius populi statum esse propheticum, et figuralem. » Sic cum D. Augustino adversus Faustum S. Thomas (1). Quibus pro Hebraicarum cærimoniarum institutione perpensis æquissimis rationibus, improbum est dicere indignas eas Deo fuisse, absurdas etc., ac verum est, credendum est, quod primo inquirebamus, per eas probari factum revelationis.

LXI. — Probatur, inquam, quidquid in oppositum afferant assurgentes hic in aciem denuo hostes nostri, ac opinantes, facem præferente Marshamo, ab Ægyptiis derivasse Hebræos leges cæremoniales suas, et præcipue circumcisionem. Unde nil divini in iis, nulla ad eas revelatio sit agnoscenda. Sed quis est iste Marshamus? Virum scimus quidem eruditione aliqua in litteraria republica notum, præcipue apud Anglos ; notum tamen scimus etiam apud nos, ob confutationem rerum illarum, quas contra religionem effuderat, habitam a pluribus utriusque communionis asseclis. Si ejus nobis auctoritatem, et rationes opponant increduli, ut historiæ Mosaicæ vim elevent, ostendant, quæso, a quonam eduxerit fonte Marshamus excerpta sua ; quis sit eorum nexus ; quæ veri similitudo ad regulas, ut putat, statuendas morum, societatis, religionis. Manethon, Eratosthenes ejus auctores sunt pro initio mundi, etsi sua scripserint isti temporibus Ptolemæi Philadelphi, et Evergetis, scilicet circa duodecim sæcula a Mose. Sed cur Mosi ipsi præferantur ii? En deinde ejus canonem. « Menes, Hammon, Belus, Thoth Mercurius, Dii Cabiri, Tosorrhus Æsculapius, Thinitarum initium, Calamitates Ægypti, Idololatriæ vetustas, Apis, Mnevis, Oracula Ægypti, Hircus Mendesius, Regnandi jus muliebre, Ætas Abrahami, Circumcisio, Asiæ reguli, etc. » Quid porro sunt hæc, nisi impenetrabile chaos? Quomodo recenset deinde Ægyptiacas dynastias? Jam Manethon, et Eratosthenes disposuerant eas, ut placuit : jam Syncellus, ac Eusebius or-

(1) 1. 2. quæst. 101. a. 3.
(2) 1. 2. q. 102. art. 3.

(1) 1. 2. q. 104. art. 2. ad 2.

dinaverant, ut potuerunt : venit postremo Marshamus, easque aptavit, ut credidit. Sed an recte credidit? Integra adhuc difficultas remanet. Profecto adversus Mosen fatuis conjecturis agendum non est. Eruantur, quotquot velint, indicia ab ultima etiam antiquitate. At ita fulcienda sunt, ut stare queant in conspectu eorum, quæ pro Mosaica vetustate, ac veritate asseruntur. Hoc non illo felici eventu peregit Marshamus, quem opinantur ii, qui ejus canonem admirantes (forsan ob ambages, quibus valde scatet), ferme e cœlo delapsum putant, atque dum ejus adducunt auctoritatem, nil sibi amplius responderi posse confidunt. Credant tamen : si ratione utentur, tantam Marshamo fidem non esse adhibendam animadvertent. Quod re intimius scrutata, sicuti jam acturi sumus, innotescet luculentius.

LXII.— Ait Marshamus, ab Ægyptiis cum circumcisione cæteros ritus mutuatos Judæos. Falsum est. 1° Jam, antequam apud Ægyptios degerent Judæi, Abrahamo Deus ipse circumcisionem dederat (1); idemque primus fuit, qui cum suis circumcideretur (2). 2° Jam Abraham apud Ægyptios fuerat (3); indeque sine circumcisione egressus erat : ergo ab iis eam non acceperat. 3° Hinc, dum Moses jussus est, ut cum Decalogo ad populum ferret ritum circumcisionis, novitatem alicujus ritus non detulit; sed id factum est, ut norunt omnes, in signum quoddam, quo filii Abraham a cæteris incircumcisis populis internoscerentur, qui fœderis cum eo habiti a Deo participes futuri non erant. Jamvero num poterat Hebraicus populus ab aliis internosci, si alii quoque, Colchi nempe, Æthiopes, ac præsertim Ægypti, ut Hebræi, circumcidebantur ? 4° Audiatur hic ipsemet Tacitus : « Moses », inquit, « quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque cæteris mortalibus indidit.... circumcidere, etc. (4). » 5° Habuere quasdam quidem incisiones Ægyptii; at cum circumcisione non sunt miscendæ, imo eas prohibuit Deus Hebræis : *Non vos incidetis* etc., *ut sis ei in populum peculiarem de cunctis gentibus* (5). 6° Ad hæc addas, quod Judæi ab Ægypto egressi infantes suos nondum circumciderant, dum morarentur in deserto a cæteris gentibus segregati; sed vix Chanaanitidem ingressi, Deo jubente, omnes circumcidi debuerunt, quo peracto, dixit Deus Josue : *Hodie abstuli opprobrium Ægypti a vobis* (1). Post hæc quis poterit adfirmare circumcisionem apud Ægyptios in obligationem adductam esse, ut eorum exemplo se quoque obligatos vellent Hebræi ? Quidam duntaxat Sacerdotes; quidam solum inter doctos huic se ritui subjiciebant. Pythagoras autem, quum apud Ægyptios divertisset, idcirco debuit circumcisionem ferre, teste Clemente Alexandrino, ut cum Sacerdotibus illis inire amicitias posset, eorumque mysteria discere. Quod ad populum attinet, ævo etiam Ezechielis et Jeremiæ, cum incircumcisis Babyloniis ac Syris recensentur Ægyptii. Res itaque apud eos constans non erat circumcisio, ut erat apud Hebræos, quibus de circumcisione lex erat omnino adimplenda, ita ut mancipia quoque apud eos circumcidi deberent. Hinc valde probabilius est Ægyptios potius habuisse circumcisionem a filiis Jacob apud eos manentibus, præcipue quum ab ipsomet Artapano ex Eusebio memoriæ proditum sit, Mosen communicasse illam Ægyptiis Sacerdotibus, atque etiam Æthiopibus. Neque est cur hoc admiretur recens poeta philosophus (2), ex eo, quod a servis domini nil mutuaturi fuissent. Israelitarum servitus in Ægypto postremis solum annis ab eorum in eo commoratione incepit. Quum in Ægyptum, procurante Josepho, vocati sunt, honorifice quoque habiti semper fuere, tuncque potuere etiam ad imitationem inducere Ægyptios. Insuper ignorat ne criticus ille quamplures ex infima plebe magnis nationibus mores suos aliquando communicasse ? Ignorantia, etsi arrogans, sæpe reveretur eorum lumina, quibus illustratur. Historia profana multa de hac re exempla suppeditat a nobis non recensenda.

LXIII.— Admonet nos loci circumstantia, ut contra duos, de quibus nunc loquebamur, obtrectatores, Abrahamum in aliis defendamus. Perperam Marshamus ejus religionem, ac magnanimitatem imminuere tentat ob filii Isaaci immolationem. Ait in hoc, Abrahamum nil egisse aliud, quam sequi ferum illorum temporum morem, mactandi scilicet filios divinitati. Verum probat ne Marsha-

(1) Gen. XVII 10.
(2) Ib. v. 23.
(3) Gen. XII et XIII.
(4) Hist. lib. 5. cap. 4. et 5.
(5) Deut. XIV, 1.

(1) Josue V.
(2) M. de Voltaire in *Dict. philos.*

mus, Abrahami temporibus sacrificia illa usitata fuisse apud Chananæos, finitimosque populos? Unice fidit ille Philoni Biblio, ac Philoni Hebræo male intellectis. Neuter autem dicit, quod vult Anglus. Primus Philo dat hujusce institutionem ritus Saturno. Quis itaque est iste Saturnus? An ille pater Jovis? Sed iste venit in mundum tribus, et amplius post Abraham sæculis. Ergo non potuit Abrahamum edocere. Si velit Marshamus locutum Philonem de alio vetustiori Saturno, vel iste nunquam extitit, vel extitit solum in mente Marshami, vel potius non fuit alius, quam idem Abraham. Quo revera sensu intelligendus venit Philo Biblius in opere Sanchoniathonis. Nam hic Saturnus primo circumcisus est cum suis; secundo vocatus est a Phœnicibus Israel; tertio filius Saturni Jeud, nempe lingua Phœnicum filius unicus : en Isaacum; quarto Saturnus hunc habuit filium a nympha sui generis, et ecce Seram. Non ergo de alio locutus est Philo, quam de sacrificio Abrahami, nominis transmutatione; ac propterea contra Marshamum ipsum nos probare ex Philone Biblio possumus, Abrahamum primum fuisse, qui voluerit filium immolare, exque ejus summa æstimatione apud gentes invaluisse filios revera immolandi pessimum usum, ob illud sacrificium male intellectum. Quod ad Philonem Hebræum, ejus sumpsit Marshamus objectionem, pro ejus sensu, in quo vel ignorantia, vel dolus latet. Videatur locus apud auctorem; ad quem libenter nos, ne nimii in hoc simus, remittimus. Hinc satis iterum apparet, quis sit Marshamus; quid ejus auctoritas tum in hoc valeat, tum et in cæteris, sicut quoque in eo, quod ait de æneo serpente a Mose erecto, adversus quem ea absurda loquitur, quæ sufficiat legere, ut ipsi nulla habeatur fides. Quod ad poetam philosophum spectat, is est, qui intelligere non potuit, quare nam a confiniis Euphratis in terram adeo sterilem, ut est Sichem, peregrinatus sit Abraham. At quis unquam dixit Sichem ea ætate, sicut nostra, fuisse sterilem? Si naturalis historiæ consulat ipse auctores, discet regiones magis fœcundas, progressu temporis, immutari, ac sterilêscere. Si postea nec velit inter cætera suaderi « quomodonam quinque magni reges, fœdere simul icto, irruere statuerint adversus aliquot Arabes in alpestri loco »; hocque ut egregia Abrahami victoria evanescat, meminerit saltem, se dixisse alias « consuevisse antiquitus reges, dum digestio fieret, bellum vicinis indicere, ut parvam urbem, vel pauca nivis jugera in ditionem adducerent ». Nec adeo, ut vult ille, credendum est Sodomorum fines fuisse tunc spernendos, quum inter alios Strabo, cui multa in hoc fides habenda, aperte oppositum asserat. Demum, si plures uxores habuit Abraham, non est cur, ut alii, redarguatur. Pro omnibus sufficiat ad objectionem istam responsio D. August. : « Alia sunt peccata, ait ille (1), contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. Quæ cum ita sint quid tandem criminis est quod de pluribus simul habitis uxoribus objiciatur sancto Viro? Si naturam consulas, non lasciviendi, sed gignendi causa illis mulieribus utebatur. Si morem, illo tempore, atque in illis terris hoc factitabatur. Si præceptum, nulla lege prohibebatur. » Nunc vero cur crimen est, si quis hoc faciat, nisi quia et moribus, et legibus hoc non licet? En qua seria methodo agenda sunt magna negotia; non faceta fronte, ut assolet novus ille festivorum philosophorum parens, cujus argumenta quæcumque alia majoris non sunt roboris, quam prædicta, si æqua lance perpendantur. Nec plura : hisce enim expeditis, revertendum nobis est in viam. Stet interim cæremonias Judaicas a gentibus non derivatas; juste a Deo institutas; optimas, sanctas omnino fuisse. Quo' usque modo præstituto, jam revelationis factum egregio constabilitur.

LXIV.— Sed insuper eamdem æquitatem revelationis scrutemur, in administranda per leges republica; quod quidem jam supra innuimus; at longius jam est, comparatione facta profanarum legum, ostendendum. Immaculatæ Mosaicæ leges in omnibus conspiciuntur, sive ad mores spectent, sive ad commune regimen. Mutuæ dilectionis ad servanda societatis jura necessitatem quam sæpe, quam recte Moses edocet! quantum suadetur quidquid naturalis exigit æquitas, quidquid abhorret vetatur! Verum est Platonem quoque mutuum amorem necessarium dixisse; at quibusnam turpitudinibus fœdaverit, dum communia quoque statuit debere esse matrimonia, vidimus supra, dum de necessitate revelationis. Ad hæc Lanctantius (2) : « Oh miseram Platonis æquitatem! Ubi est igitur virtus castitatis; ubi fides

(1) *Cont. Faust.* lib. 22.
(2) *Divin. instit.* lib. 3. cap. 21.

conjugalis; quæ si tollas omnis justitia sublata est?..... Quam vero intulit rationem turpissimi hujus consilii? Sic, » inquit, « civitas consors erit, et amoris mutui constricta vinculis, si omnes omnium fuerint et mariti, et patres, et uxores, et liberi. Quæ ista confusio generis humani est? quomodo potest servari caritas, ubi nihil certum est, quod ametur? quis aut vir mulierem, aut mulier virum diligat, nisi habitaverint semper una; nisi devota mens, et servata invicem fides individuam fecerit caritatem?.... Item si omnes omnium liberi sint, quis amare liberos tanquam suos poterit, quum suos esse, aut ignoret, aut dubitet? quis honorem tanquam patri deferat, quum unde natus sit nesciat? » etc. Neque hic substiterat Plato, et cum illo Licurgus ad Spartiates fœdissima quæque tradens. In libris revelatis nec umbra est tot malorum. Pudorem ipsi ubique spirant, atque honestatem. Castis legibus, gradibus, impedimentis generatio constringitur, gravi pœna turpia omnia interdicuntur, et sæpe illa a Deo revocatur in mentem sententia (1) : *Estote sancti, quia ego sanctus sum.* Si quod vitii apud Hebræos invenitur, aut paucorum est, qui propterea objurgantur; aut si multorum, non lege sancitum, non permissione firmatum, sed vel a majora vitanda mala, et usque ad tempus, et suis cum limitibus, tolleratum, vel generali punitione deletum. Ubique per eorum leges concors, et castus conjugum amor, filiorum erga parentes reverentia, erga compares æquanimitas, erga impares beneficentia. Absit a Mose, ejusque successoribus, ut parentibus, vel regibus facultatem tribuant, quam tribuerant Plato et Aristoteles (sapientiores enim recensemus, eosque, qui de republica, politiceque efformanda præcepta dederunt, ut constet, quantum fidendum sit legumlatoribus, qui revelationem secuti non sunt), a quibus sanctum fuerat, ut, sive ad tollendum superfluum numerum filiorum, sive ad impediendos imperfectos, procuraretur ipsorum, antequam nascerentur, abortus; quod si juxta vota non accidat, exponantur, usque dum sub inimico cœlo pereant. Hæc iniqua statuebant duo ista Græcæ sapientiæ lumina; hisque similia quamplures alii, qui etiam laudantur ab incredulis. Nonne abortus, et expositio infantium duodecim tabularum lege præscripta erat? nonne imo ipsamet jubebatur occisio? *Pater insignem ad deformitatem puerum cito necato.* Sic tab. 4. Fidei nostræ Apologistæ (1), ut usum ubique vigentem, id exprobrant gentibus. Quam dissimiles ob revelationem Hebræi! « Augendæ (apud Judæos) multitudini consulitur, nam et necare quemquam ex agnatis nefas. » Sic Tacitus vir non suspectæ fidei (2). Si filiis apud gentes ita lex barbara, quid mireris, si mancipiis? Jus vitæ, et necis dabatur quibusvis dominis, eoque jure sic utebantur, ut viderentur servi a statu hominum penitus ejecti. Id apud Gallos, Germanosque factitatum Cæsar, Tacitus, alii tradunt. Quid ergo increduli istorum humanæ conditionis hostium leges adeo magnificant, atque Mosaicis præferunt? In revelatis libris præcavetur mors servorum, et occidentibus eos pœna præfinitur; tempus etiam aliquod venturum pro eorum libertate sancitur, quo adveniente, hæc adest optima lex, ac juri naturæ fovendo aptissima (3) : *Quem libertate donaveris nequaquam vacuum abire patieris, sed dabis viaticum de gregibus, et de area, et torculari tuo, quibus Dominus Deus tuus benedixerit tibi.* Quis omnia æquitatis plena apud Hebræos jura brevi recenseat?

LXV. — Præcipua quædam alia, quæ promovere absque revelatione inepte, et frustra student nuperi philosophi, paucis adhuc recenseamus. In Hebræorum regionibus excipiebantur alienigenæ; parentibus orbati, ut et viduæ, protegebantur; mercenarii, creditores, debitores ad regulas agebantur; pauperes adjuvabantur; nam, ut iterum ait Tacitus (4) « apud ipsos (Judæos) misericordia in promptu; » dum e contra a republica Platonis ejici debebant, ac ita male audiebant Romæ, ut habeamus ex Plauto (5) : « De mendico male meretur qui ei dat, quod edat, aut quod bibat » etc. Omnis populi offensio apud quos laudamus tantummodo interdicitur, et apta cuique noxæ pœna improbos reprimit, atque coercet. Ipsamet ultio ubique vetatur, livor, ac injuriæ memoria. Hæc sane et rectæ rationi valde consona, et societati servandæ apprime opportuna; sed a Gentilibus ignorata, ac aliquando etiam neglecta. Vulgatum enim erat apud eos, ut ha-

(1) Lev. XIX, 2.

(1) Vid. Tertull. in *Apol. Justin. M.* in Ap. 2.
(2) Lib. 5. *Hist.* cap. 5.
(3) Deuter. XXV, 13.
(4) Ubi sup.
(5) In *Trin.* act. 2. Scan. 2. v. 58.

bemus ex Cicerone, axioma illud : « Justitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi lacessitus injuria (1) ; » adversus quæ sic Lactantius (2) : « Oh quam simplicem veramque sententiam duorum verborum adjectione corrupit !... Nociturum esse dixit bonum virum, si fuerit lacessitus. Jam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est, si nocebit. Non minus enim mali est referre injuriam, quam inferre. » Hæc agere Hebræi, revelatione duce, cohibebantur, dum interea quidquid commercii cum aliis tractandi sive venditione, sive emptione, permutatione, pignore, deposito, mutuo etc. justitia imperabat, suis quoque legibus imperabatur ; vel ipsum mendacium, perjuriumve ; vel ipsa mali cujusque cogitatio (quod apud cæteros omnes inauditum est) cavebatur. Illud autem Plato (3) non cavebat, imo principibus, ac magistratibus condonabat : istud non cavebat Cicero (4), sed comprobabat. En quæ docuerit Græca illa, Romanaque sapientia, adeo a recentibus in pretio habita. Verum sapientiam sapientum hujus sæculi jam ab initio confuderat Deus, ac omni semper confudit ævo, quo intacta permansit revelatio, Hebræis primum, dein Christianis concredita. Porro alia majus absurda a Licurgo, Catone, Plutarcho aliisque, vel legibus, vel approbatione insinuata populis, prætermittimus, ut jam argumentemur, nulla ratione verum esse posse, quod garriunt increduli ; Mosen scilicet, cæterosque impostores fuisse. Quid ? An recta ratio, honestas, virtus imposturam gignere tantam poterant ? An inter tot alios humani generis corruptores poterant nostri e suo penu tot sancta educere ? At quæ terrena politices fuisset unquam illa, quæ populum pervicacem adeo, atque duræ cervicis tam immaculatis legibus, ac ipsiusmet populi genio oppositis edomare, docere, et regere potuisset ? quomodo populus, qui inter gentium iniquitates viverat antea, et quotidie vivebat, adduci potuisset humano solum invento ad tam recta consectanda ? Impostor Moses ? Cæteri sacri Scriptores illusores pariter ? Quandonam auditum est, ut via penitus contraria eo pervenias, quo tendas ? Certe hæc nova politices a novellorum duntaxat mente, si ea pollent, intelligatur ; eam nos intelligere non possumus.

LXVI. — Alia nunc adjiciamus, ut omnem imposturæ suspicionem vel ipsis neotericorum principiis a sacra revelatione amoveamus. Juxta auctorem modernis carum *de Spiritu legum* (1) humanitus loquendo, « religionum confinia climate præscribuntur, ita ut si antiqua religio sit climati consona, nova religio ab eo se transferre debeat. » Pariter etiam inter se mores, et climata connectuntur, « ut in aliquibus sic physicus vigeat ordo, ut moralis nil ibi valeat. » Hoc ad tempus statuto, falso quidem, principio, quod anima sæpe est, et basis operis illius in multis nimis absurdi, sic disserere debuis-

(1) *De off.* lib. 1. cap. 7. et lib. 3. c. 19.
(2) Lib. 6. c. 18.
(3) *De Rep.* lib. 2. et 3. sub fin.
(4) Lib. 3. *de Off.*

(1) M. de Montesquieu *Esprit des lois* 1748. Dicimus modernis carum hujus summi Moderatoris opus de « spiritu legum », de quo tamen nimia derivare non possunt ii in suam ipsorum gloriam. Vere, eodemmet fatente Montesquieu, « novitatis amore, aviditate agendi singulari modo, cupidine præbendi opinionem de se, quod ingenio esset præjudiciis, et vulgatis placitis sublimiori, desiderio plausum illorum virorum, qui publica fama magni veniunt ; et a quibus est publicam habere æstimationem, vel contemptum, quorum primum obtinetur solum, quum supremum obsequium exuitur », etc. hisce vere intentionibus, fatente etiam Montesquieu, opus illud evulgatum est. Sed de eo, inquam, nimis gloriari nequeunt Increduli ; quum, inter errata quædam ab ipsomet quoque proscripta, dum moreretur, præclara alia animadvertamus adversus Materialistas, Atheos, Deistas. etc., alia egregia de spiritualitate animæ, distinctione boni, et mali, deque religione tam naturali, quam revelata ; hocque contra ipsum Bayle, in cujus paradoxa invehitur, præcipue vero in illud, quo ille aiebat : « constantem rempublicam non posse a veris Christianis componi », etc. De pœnitentia Christiana laudes agit pariter, aliaque plura concinit in ipsiusmet Catholicæ fidei defensionem, in cujus solemni professione ipse cessit vitæ. Sed nihilominus ferunt, appendices eum reliquisse addendas litteris suis Persis, quarum et auctor fuerat anno 1721, ut et operi *de Spiritu legum*, cujus jam apologiam adversus eos, qui id confutarant, evulgaverat : et in qua ictus declinare festivis verbis potius visus est, quam directe respondere objectionibus, inter quas præcipua erat contra id, quod dixisset « religionem Catholicam aptiorem esse monarchico regno : Protestantem vero republicæ », etc. quam excipit altera ; quod asseruisset « hominem conditum a Deo concupiscentiæ, ac ignorantiæ morbis, et morti obnoxium », etc. aliæque compares. Quidquid sit : in hoc opere sunt bona mixta malis ; sunt mala mixta bonis.

sent increduli : si Moses humana solum politice actus, religionem dabat suam, non debuisset illam effingere climati, et religioni Chanaanitidis, in qua constituere domicilium debebant Hebræi, adversam penitus, atque contrariam : attamen istud effecit, ac Judaica religio ibidem invaluit, adeo ut post multa sæcula illiusmet climatis religio evaserit. Ergo non humana politice, sed divina tantum revelatione regebatur, et agebatur Moses. Dicamus iterum : si politicus adeo fuisset Moses, debuisset, dum Chanaanitidem ingrediebatur, de regulis morum illius climatis inquirere ; populoque debuisset suo id vivendi genus tradere, quod Chananæorum vivendi generi simile foret, ut paulatim eos ad se pertraheret : at vero Moses Hebræos e contra docuit modum vivendi omnino diversum ; jussit imo, ne opera, et mores Chananæorum imitarentur. Ergo, etc. Istas solvere debent difficultates adversarii, quibus ipsorum systema totum concidit; ac sacrorum codicum mirifice revelatio comprobatur. Utique ab humana politice Moses cæterique quam longissime abfuerunt, divini auxilii opera unice adjuti ad tam egregia proponenda, suadenda, peragenda. Quæ sane omnia, quum ab aliis quibusvis sic peracta nunquam fuerint, argumento hoc est nullos habuisse unquam alios divinam istam revelationem, cujus existentia, ut facti res nil habens absurdi, nil incredibile per se jam patet. Unde neque audiendus est morosissimus ille, ut fastidiat auctor libelli *de Examine religionis* (1) gallice conscripti, qui adductam a nobis demonstrationem posse se convellere putat, dum nil agit aliud, quam quod qui pilum in ovo, nodum in stupa, atomos in sole quæritat. Ast ejus argumenta non dissimulabimus. « Ideam de Deo, » inquit ille (2) « nobis suppeditat pura ratio meliorem, quam christiana religio. Hæc Deum semper simul, et hominem repræsentat. Respondent sic loqui Scripturas, ut nostræ se accommodent imbecillitati ; at intelligere nescio ego quid nam sit hoc se accommodare nostræ imbecillitati, loquendo de Deo vocibus contrarii ideæ, quam ego habeo de Deo ipso. Dictat mihi ratio mea Deum videre omnia, esse ubique præsentem, dum omnia gubernat. Scriptura ait mihi Deum quærere Adamum in paradiso terrestri ; eum vocare : *Adam, Adam, ubi es* ? Ait Deum ambulare : Deum in negotio Jobi colloqui dæmonem. Ratio mihi suggerit Deum purum esse spiritum ; si enim corpus haberet, capax esset divisionis : et Scriptura, ut meæ se aptet imbecillitati, dixit habere brachia. Mihi ratio dictat Deum passioni alicui non esse obnoxium, infinita gaudere providentia, atque in æternitate esse immutabilem ; at religio edocet Deum semet alloquentem hæc pulchra pronunciasse verba : *Pœnitet me fecisse hominem* », etc. Tædet cætera quisquiliarum nugamenta referre, quibus recens ille in tam perspicaci sæculo adeo se stultum ostendit, dum sapientem audiri imaginatur : at ejusdem porro sunt indolis cæteri omnes vespertiliones, qui religionis augustissimæ solem ferre nequeunt.

LXVII. — Respondeamus ad singula, in eorumque responsione cæterorum omnium, quæ reticemus, habeatur solutio. Ais, incredule, loqui Religionem nostram de Deo semper, ut de homine. Erras. Audi enim ipsam : *Dixit Deus :* quid? *fiat cœlum, et factum est : fiat terra, et facta est* (1). Quis homo sic unquam locutus est? *Deus*, prosequitur illa (2), *non est quasi homo ut mentiatur ; nec ut filius hominis, ut mutetur. Dixit ergo et non faciet? locutus est, et non faciet?* En quomodo sermonem habet de eo, quem dicit pœnitere : *Porro triumphator in Israel non parcet, et in pœnitudine non flectetur, neque enim homo est, ut agat pœnitentiam* (3). An semper ut hominem repræsentat Scriptura Deum? *Ego Dominus, et non mutor*, ait illa (4) : *et numquid non cœlum, et terram ego impleo, dicit Dominus* (5)? Iterum : *Si cœlum, et cœli cœlorum non te capiunt, quanto magis domus ista, quam ædificavi* (6)? iterumque : *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades : si sumspero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : etenim illuc manus tua deducet me : et tenebit me dextera tua ; et dixi : forsitan tenebræ conculcabunt me ; et nox illu*

(1) *Examen de la Religion...* attribué à M. de S. Euremond.
(2) Cap. 2. n. 6.

(1) Gen. I.
(2) Num. XXIII.
(3) I. Reg. XV.
(4) Malach. III.
(5) Jerem. XXIII.
(6) II. Paral. VI.

minatio mea in deliciis meis; quia tenebræ non obscurabuntur a te, et nox sicut dies illuminabitur; sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus, etc. (1). Det nobis Neotericus, ut ab innumeris aliis recensendis supersedeamus, quibus Deus, ut spiritus, ut immensus, omnipotens, immortalis, invisibilis, perfectione omni infinitus eo describitur stylo, cui nulla hominum eloquentia æquari unquam valeat. *Spiritus est Deus*, ait per Joannem Scriptura (2), *et eos, qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare :* num et ista displicent Philosopho in examen vocanti Religionem? Quid ergo indignum magis, quid ineptius, quam dicere « meliorem ab humana ratione, quam a religione christiana cudi nobis ideam Dei? » sed quid respondeamus ultra allatis iis locis, qui ideæ Dei videntur adversari? Nil aliud sane, quam quod responderetur ei, qui hunc Ciceronis (etsi adhuc comparatio sit languida) textum (3) recitans, « parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, et suis sedibus », inde concluderet, pessime loqui Tullium, quia parietibus sensus gaudii, ac gratitudinis daret. Non majoris sunt ponderis quæ nobis objiciunt tanta arrogantia illitterati in rebus sacris illi, qui ævo nostro eo sapientiores haberi volunt, quo magis mittunt in cœlum os suum dum eorum lingua pertransit in terra. Cui enim unquam in mentem venit antea, figuras, et tropos esse errores, ibi præsertim ubi clare, aperte, et absque velamine veritas alibi enuntiatur? « Radius divinæ revelationis non destruitur per figuras sensibiles, quibus circumvelatur, sed remanet in sua veritate, ut mentes, quibus fit revelatio, non permittat in similitudinibus permanere... Unde ea, quæ in uno loco scripturæ traduntur sub metaphoris, in aliis locis expressius exponuntur (4). Placet ne incredulis hæc divi Thomæ ratio? Dicitur quidem deambulare alicubi Deus, hocque per metaphoram ; sed alibi in veritate dicitur implere cœlum et terram. Hinc nulla admiratio oriri debet propter istiusmodi loquendi formam. Nonne etenim et tu concedis, philosophe, Deum etsi immensum, posse in aliquo determinato loco sensibilem se ostendere per impressiones sensibiles? Quare itaque in facto Adami hoc evenire non poterat ; quodque sic evenerit non poterat quoque describi? Nulla paveri debet ex hac locutione erroris occasio ; nec pariter ulla, dum per brachia talem Dei potentiam innui agnosco, ut vel radicitus montes subruat ; omnia vincat ; omnia susque deque vertat. In pœnitendi voce apprime intelligo rerum infimarum mutationem, non mutationem mentis divinæ, cujus alibi æterna, immutabilis, constans voluntas asseritur. Quod de Jobo poetice lego, mire congruit majestati Dei, cujus sub symbolo summi regis, qui consiliarios assidens suos, aliquid statuit, pingitur auctoritas, decretumque erga homines. Caveat, ne jejunum se prodat incredulus totius antiquitatis, si se nescire ostenderit, quam familiaris fuerit orientalibus parabolarum, et ænigmatum usus, ut sensibilem magis obviam redderent rationem. Verum enimvero, dum hæc se vidisse demonstrat nuperus noster, heu quam miserum quæsivit effugium? « Aiunt, inquit ille, id evenire, quia allegoriis, parabolisque complacent orientales. Ergo (concludit) Scriptura pro nobis non est, pro iis duntaxat est. Spiritus sanctus spiritus solum orientis est. » Ast porro ubinam gentium sumus, ut hæc evomantur, et audiri nunc debeant sub faceti styli cortice absurda? Quonam, quæso, idiomate loqui debebat auctor, qui scribebat Hebræis! An Græco, Latinone, Hispano, Gallo, Anglo? Scilicet! Scriptura tunc pro occidentalibus fuisse tantum diceretur, non pro aliis ; quumque Spiritus sanctus eo casu occidentalis (si ita loqui fas est) duntaxat fuisset, quomodo gentibus omnibus sua edixisset placita? An pro novo loquendi modulo nova ubique fieri revelatio debuisset? Procul hinc omnes nugæ. Si pro suo Epicureismo theologiæ potius, vel saltem meliori philosophiæ studuisset novus homo, ejusque compares, in eas corruissent ineptias, quibus non jam religio quatitur, sed super arenam fabrica incredulitatis ædificatur.

LXVIII. — Nec reticendæ aliæ sunt tricæ illorum, qui in eo ipso offendunt incredibilia, et absurda, in quo divinitatem debuissent, ac revelationis existentiam in Mosaico præsertim codice venerari. Quædam, inquiunt, ad Mosaici codicis laudes extolluntur miracula, quæ, si introspiciantur, vel res

(1) Ps. CXXXVIII.
(2) Joan. IV. 24.
(3) *Pro Marcel.* c. 3.
(4) 1. p. q. 1. a, 9. ad 2.

sunt incredibiles, et absurdæ, vel res sunt naturales. Quis scit, addunt, usquequo vires naturæ perveniant? Hinc quis definere poterit talem effectum supernaturalem esse, esse miraculum? Reponimus primo, negare potestatem miraculorum idem esse, atque negare existentiam Dei. Si existit Deus, ac si ipse est, a quo leges naturæ statutæ sunt; eas ergo poterit, ut voluerit, vel cohibere, vel immutare. Qui dat motum planetæ, quem fecit, illius circuitus potest impedire : qui vivum creare potuit hominem, eum potest reviviscere mortuum. Suo in creaturas imperio non potuit exui Deus ; ac miracula in ipsius sunt potestate, quemadmodum et naturales effectus. Secundo nomine miraculorum apud nos venit quidquid naturæ leges superat, atque creaturæ facultatem vincit : ut est, quod suam non exerat ignis vim ; aliaque hujusmodi. Ratio, evidentia suasio hominum, omnia in unum coeunt, ut testentur tales effectus in consueto rerum ordine non comprehendi, ac ab agente superiore proficisci. Hinc et fallitur Spinosa cum suis, dum naturæ ordinem posse immutari nolunt. Istis jam ævo suo responderat divus Thomas (1). « Si ergo ordo rerum consideretur, prout dependet a prima causa, sic contra rerum ordinem Deus facere non potest. Si enim sic faceret, faceret contra suam præscientiam, aut voluntatem, aut bonitatem. Si vero consideretur rerum ordo, prout dependet a qualibet secundarum causarum, sic Deus potest facere, præter ordinem rerum, quia ordini secundarum causarum ipse non est subjectus, sed talis ordo ei subjicitur, quasi ab eo procedens non per necessitatem naturæ, sed per arbitrium voluntatis ; potuisset enim et alium ordinem rerum instituere ; unde et potest præter hunc ordinem institutum agere, quum voluerit : puta agendo effectus secundarum causarum sine ipsis, vel producendo aliquos effectus, ad quos causæ secundæ non se extendunt. Unde et Augustinus dicit (lib. 26. *cont. Faust.* cap. 3.) quod Deus contra solitum cursum naturæ facit, sed contra summam legem nullo modo facit, quia contra se ipsum non facit. » Tertio itaque, etsi perfecte, omnique suo gradu non agnoscatur a nobis naturæ vis novimus eam tamen satis, ut concludamus effectum aliquem nonnisi actori naturæ tribuendum. Adsunt hinc quoque regulæ, ac indicia ad secernenda miracula a præstigiis dæmonum apta. Prima regula est quod miraculum notas naturæ vires excedat. Secunda simul conjungenda est, quod miraculum nomine Dei cœli, et terræ conditoris patretur. Quum etenim Deus sit veritas ipsa, sinere nequit alicujus malitiam auctoritatem habere ex suismetipsis operibus. Si hoc eveniret, divina sapientia rei malæ se accommodaret ; quod dicere nefas. Ergo certi erimus de veritate miraculi, si certi erimus de illius divini nominis invocatione. Hisce innixi regulis judicium feratur de Mosaicis miraculis. Supra naturam fuerunt, ac Dei nomine facta sunt. Aperiatur liber Exodi hæc in oculos insilient : unde ad rem evidentem probandam nec verbulum quidem nos derivabimus. Quod in conspectu regis Ægypti, ac fere omnium Ægyptiorum fecit Moses, fuit ne illud effectus naturæ, an naturam ipsam superavit? Quis porro nexus causam inter et effectus illos? Quæ fraus in iis patrandis, qui limites? Eduntur miracula coram cœlo, et terra ; unum consequitur alterum ; in plura multiplicantur : ipsimet Ægyptii adeo rerum periti simul, et obstinati contra Hebræos, nil quod respondeant habent. Certe hæc negare miracula, idem est, ac omnia negare : admittere autem, et aliam præter Deum ipsum quærere causam illorum, idem est, ac rationi nuncium mittere. Nec dicant, Pharaonis quoque Magos tunc patrasse miracula. Quis enim non animadverterit illa fuisse potius præstigia, ex eo maxime, quod invisibiles illorum administri limitibus in agendo adstrictos se ostenderent, ac si serpentes suos aliqua ratione in baculos verterunt, non potuerunt efficere, quin eos devoraret Mosis baculus. Si ranas in conspectum adduxerunt, non potuerunt eas deinde, ut per Mosen factum est, nec amovere, nec destruere. Tandem fassi sunt Magi, veritate ipsa cogente, se, sicut Mosen potentes adeo non esse, ac pro ejus gloria dixerunt : *Digitus Dei est hic.* Hinc nec recensenda foret altera illorum objectio, qui non erubuerunt asserere, probabile non esse quod voluerit Deus tot patrare mirabila pro exigua hominum manu, ac adeo spernenda, cujusmodi erant Hebræi. Audiant aliquando, et intelligant contemptores isti Hebræorum, vetustum populum illum exiguum, fuisse tunc filium divinæ providentiæ ; unicum veræ religionis

(1) 1. p. q. 105. a, 6, et lib. 3. *cont. Gent.* cap. 98.

cultorum simul, et custodem; illum fuisse etiam, e cujus sobole totius mundi Redemptor oriturus tandem erat, ac præclara alia Dei promissa complenda, etc. In hæc intueantur : horum reminiscantur, si velint, aliquando increduli, de quibus etiam abundantius infra, ac fatebuntur, illius populi sortem totum respexisse humanum genus, hocque decebat stupendis ostendi modis, quibus inter tot rerum eventus, incolumis semper populus ille usque ad tempus suum servaretur, adque perennis fieret. Miracula itaque in ejus gratiam patrata, ob adductas rationes, veritatis privilegio gaudent.

LXIX. -- Sed quum hisce adhuc contenta non sit, ut sileat, adversarum objectionum pugna, in examen nonnulla vocanda sunt sacrorum veteris fœderis librorum miracula, utpote ab incredulitate magis exagitata. Inter cætera transitum maris rubri solent nobis objicere, ut nil habentem stupendi; imo nec verosimile esse aiunt, Pharaonem, dum videret Deum pugnare pro Hebræis, ita fuisse insanum, ut cum suis periculo maris se committeret; et dum bene sciebat, illum, qui favebat Hebræis, sibi propterea nociturum, iram Dei pro se non perciperet. Deinde ait Moses una nocte peractum illum transitum; at quis crediderit, tricies centena millia virorum, inter quos tot aderant senes, mulieres, pueri, tam cito potuisse adeo longum agere transitum ? Nec viginti quatuor horarum tempus ad hoc satis fuisset. Historicus autem Josephus, licet Hebræus, dubitanter solum de hoc miraculo loquitur. Insuper Alexander ipse transiit quoque Pamphylium mare cum exercitu suo absque ullo miraculo; ideoque etiam absque miraculo potuerunt Hebræi transire Erithræum; eoque magis, quod Moses scientiis quibusque præditus, et quadraginta annos jam antea prope Erithræum apud Jethro socerum commoratus, sæpe potuit observare marinum æstum, ac tempore transitus hujus opportunitatem arripere, ut dum ad ima se dejecisset unda, populum juberet prætergredi, quod deinde non potuere Ægyptii, qui tardiores tunc mari se dederunt, quum, jam furente unda, ac revertente ad pristina, opprimi et mergi debebant. Præter Josephum docet quoque Artapanus apud Eusebium incolas Mempheos sic ab initio hoc tradere factum. Hæc sane increduli, quibus per singula respondendi locus nobis est. Et ad primum de supposita imprudentia Pharaonis, animadvertendum erat, principem, qui cor suum jam obduraverat, dum viderat patrasse Mosen miracula in Ægypto, potuisse verosimiliter etiam obdurare cor ad mare, ita ut præter intentionem ut sacra habet historia, se, suosque periculo committeret. Æquo lectori sufficit textum legere, ut agnoscat quot Deus miraculis fatum paraverit obstinato Pharaoni. Jam appropinquabat Hebræis, quum post Hebræos transtulit Deus nubem illam, quam ante eos locaverat, ita ut media inter utrosque pro Ægyptiis tenebrosa, lucida pro Hebræis, non ageret aliud, quam illis impedimento esse, ne suum viderent periculum, dum istis erat adjumento, ut absque periculo cernerent se posse invadentem hostem ultra mare aufugere. Nil aliud aspiciens Pharao, quam nubem, qua etiam impediebatur, ne cerneret Deum jam traduxisse per aquas Hebræos, pugnare eos, et expugnare se posse censebat quin prope mare effugii locus esset alicui. Nubem, inquam, videbat, sed quum nil aliud ipsamet nubes videretur ei, quam spissa nebula, nil sibi etiam timendum putabat; progressus est; ingressus est mare; submersus est, dum nec sciret se in periculo esse; nec patrari miraculum; nec Hebræos jam ad opposita littora secessisse. Adde ira percitum, ac furore tabescentem hominem cum obstrepente exercitu in eo casu facili negotio potuisse circumveniri : adde omnipotentem Deum, qui inauditum per illum dare aliis volebat exemplum, omnia ita disposuisse, ut sic fierent. Et in hoc nil absurdi, nil incredibile deprehendes. Eadem felicitate solvitur altera objectionis pars, res geographicas loci illius inspiciendo. Æquali non gaudet Erithræum latitudine ubique. Quo pertransiere Judæi, vix habere tres latitudinis leucas omnes ostendunt geographi. Hinc brevis erat transitus, ut una nocte peragi posset, ac etiam minori tempore, duce præsertim Deo, animosque addente Mose. Quare satis non mirabimur unquam, cur in hoc Grotius, aliique tantam viderint difficultatem, ut textum exposuerint contorta explicatione. Quod ad Josephum Hebræum, jam pridem responsum dederunt interpretes, ac inter reliquos vir magni nominis (1) hisce gallice verbis : « Dignus profecto æstimatione est Joseph ob soliditatem, et acumen in rebus afferendis, quæ ævo ejus actæ sunt, sicuti et in tota historia de Jerusalem expugnatione....

(1) M. de Sacy in cap. XIV, Exodi.

at vero in eo, quod ad sacram spectat historiam, ab ipso antiquitatibus judaicis accommodatam, evidens est ex hoc loco (de transitu maris Rubri) aliisque debere nos de eo idem ferre judicium, quod de Pharisæis, qui inter Judæos perfectiores traducebantur, dum pro insanis, ac inimicis Dei, ejusque verbi a Jesu Christo definiuntur. Et revera auctor hic per impietatem dignam Judæo, audet æquare Alexandrum Mosi, transitui Hebræorum transitum Macedonum, atque idololatras historicos Spiritui sancto, cujus est quidquid scribebat Moses, aliique sacri auctores : unde concludit postea : credat quisque quod sibi placuerit. Vere hic, ut astutus politicus agit homo iste, cui de religione nil refert. Ipsi divina historia parvi est momenti : de fama historiæ suæ concilianda tantummodo satagit, quam gratam facere studet idololatræ imperatori, sub cujus potestate degit, cujusque ex favore sperat prospera iterum fortuna uti.... Hoc ipso prætextu ab historia Mosis singulare erasit factum de vituli aurei adoratione, quia pavebat, ut ait idem Grotius (1), displicere Romanis adorantibus serpentem in honorem Dei Æsculapii, ac supremum defendentibus cultum ab Ægyptiis vitulo Apidi exhibitum, cujus imitatione Hebræi vitulum aureum coluere. » Itaque Josephi auctoritas in hac re non valde incommodat, etsi alias habenda in pretio sit. Quidquid etiam admirabile adferant pagani ; (hinc enim argumentantur increduli, pari ratione dicenda esse mirabilia, non autem miracula, quæ in sacra Scriptura traduntur) concedemus quidem nos, nil veri miraculi habere : at non idem de nostris dicendum semper contendemus. Scimus inter cætera verum non patrari miraculum in confirmationem erroris. Scimus etiam paganos historicos, a quibus illa narrantur, summa fide dignos non esse, ut nostros, propositis omnibus rationibus, comprobamus. Persæpe illi nituntur solum vulgatæ famæ : persæpe narrant res post plura ab eorum putato eventu sæcula, nil aliud in certitudinem facti adducentes, quam opiniones quorumdam, quos quantum genio indulserint, ac interea decepti fuerint, non Christiani solum recentium sæculorum, sed et plures profani auctores agnoverunt ; quod exemplis non paucis conficiunt. At nobis sistendum hic est in uno facto illo Alexandri, quod juvat in attentum examen vocare, testibus adductis non jam suspectæ fidei, nec studio partium catholicarum abreptis.

LXX. — « Magni Alexandri transitus, » ait Anglus scriptor (1), « per mare Pamphylium, nec minimam habet similitudinem cum transitu Israelitarum per mare Rubrum. Discedens Alexander e Phaselide portu Ægei maris Pergen petebat, quæ est Pamphyliæ civitas. Regio Phaselidi proxima montosa erat, ac rupibus sic impervia, ut cum exercitu prætergredi non posset, nisi aut montes circumiret, aut juxta oras iter ageret, inter rupes, et mare. Per istud, ut notat Historicus rerum Alexandri, locus transitui non erat, nisi flasset aquilonius ventus, utpote qui æstum marinum coercere solebat, ne sursum ferretur adeo, ut fiebat, quum flaret australis ventus. Persentiens Alexander aquilonium magno impetu flare, occasionem arripuit, et postquam exercitus partem jussit montes circumire, semetipsum cum reliquo exercitu discrimini maris dedit, et votis cessit eventus, quin vel ipse Alexander de ullo miraculo cogitaret, nec in illo transitu miraculum agnosceret, ut observat Plutarchus. Perperam idcirco Josephus transitum hunc Hebræorum transitui æquiparat : isti pertransierunt mare eo loci, ubi transitus naturalis nunquam fuerat, nec adesse poterat; ac proinde miraculo adjuti sunt. Alexander ad oras maris deambulabat, ubi quisquis suo tempore commodum habet transeundi, dummodo faveat ventus, ut principi huic tunc favit, quem providentia valde adjutum magnificant historici. » Sic Anglus auctor, post quem, utpore virum nationis, cui soli privilegium recte cogitandi tribuunt Neoterici, argumentamur etiam nullius esse furfuris imaginationem incolarum Mempheos, atque Artapani ; nam e contra novimus, memoriam semper apud Ægyptios viguisse de Mose sicco vestigio transeunte cum suis mare Rubrum eo loci, ubi nullus adest marinus æstus quem ibi nunquam fuisse omni ætate tradiderunt Ægyptii, qui e contra dixerunt, nunquam alios eo prætergressos fuisse ; quod aliquando debuisset evenire, si vere adesset ibi marinus æstus, qui transitum omnibus dato tempore præbeat. Aiunt quidem pertransire Arabes camelis insidentes suis mare Mortuum ; sed neque hoc dicunt fieri, occasione marini æstus. Unicum fuit, dica-

(1) In Ex. 2. 32.

(1) Shuckford *Hist.* tom. 2. lib. 9. pag. 423.

mus denuo, Mosis factum, quod, etsi Mempheos incolæ fabella commacularint aliqua ut rebus suis consulerent, habemus nihilominus et quidem ex eodem Artapano Heliopoleos indigenas ab Herodoto traductos ut sapientiores inter Ægyptios, in ea fuisse sententia, quod nempe, dum Ægyptius rex insequeretur Hebræos, jubente Deo Mosi, ut virga mare percuteret, in duas partes mare ipsum abierit, Hebræique transfretaverint, quos dum urgerent Ægyptii, ibi, redeuntibus undis, submersi fuerint. Quid ad hæc Neoterici? Nil nisi ineptias : quibus etiam connumerandum est illud, quod addunt, nubem præcedentem, vel sequentem Hebræorum castra nil habuisse miraculi; et hoc quia auctor quoque Christianus, scilicet Clemens Alexandrinus prodidit, gentilem Thrasibulum, atque ejus fautores e Phylis egressos, duce columna elucescente, iter egisse : vel si hoc non placet, addunt : columna Mosis dici potest signum artefactum illi persimile, quo utebatur idem Alexander, de quo narrat Quintus Curtius (1), quia tubarum sonitus non audiebatur ab omni exercitu, quoties proficiscendum erat, supra papilionem suum longam collocasse perticam, e qua interdiu magnus fumus, noctu flammæ egrediebantur, quæ erant in signum abeundi omni exercitui. Non aliter forsan fecit et Moses. Quid ergo est miraculi in illa vel lucida nube, vel tenebricosa? Sic statim concludunt increduli, quoties aliquid in specie suffragii ad propriam firmandam cæcitatem reperiunt. At vero nec ista nostram propositionem infirmant. Nam lectio vel minima Mosis et Quinti Curtii multum nobis suppeditat rei utriusque discrimen. Nec ullus aderat inter Macedones milites, qui ignonaret signum illud esse artefactum, atque nec Curtius de eo loquitur, tanquam de miraculo. Ex adverso quis inter Hebræos aliter ac de miraculo cogitavit unquam de columna nubis? quotque sacri historici verba de ea, ut de miraculo, clare loquuntur? Ait Moses pluribus annis columnam visam fuisse ad initia castrorum Hebræorum solitam moveri, impulsu habito ab Angelo, quum tempus erat discedendi; sistere solitam, quum sistendi tempus erat. An historicus adeo prudens, ut Moses, dixisset hæc de signo artefacto? Porro hujusmodi signum machinis amovendum erat e loco, si revera aderat, de quibus tamen machinis altum silentium. Deinde si hoc vidissent Hebræi, dum vel ante, vel retro locandum erat, an pro miraculo, ut semper credidderunt, illud credidissent? Præterea ex Quinto Curtio constat quidem perticam illam locatam in medio castrorum, non vero ante, vel retro exercitum; nec factam fuisse, ut columnam, eoque minus, ut nubem : accendebatur ea ad opus, vel extinguebatur, in quo nihil difficile captui, nihil adest cum columna Mosis comparandum. Clemens Alexandrinus primus est, qui referat historiam illam, quam nescimus undenam hauserit, quamque ut fabellam habuere Xenophon, Diodorus Siculus, Cornelius Nepos, quoties de Thrasibulo illo locuti sunt. Nec nos ii sumus, ut, dum unicus, etsi Christianus, auctor rem narrat vero absimilem, ab ipsis idololatris meliori criterio revocatam in dubium, ob solam illius auctoritatem, talem revera esse contendamus, quod potius in negotio suo assolent increduli, etsi morem hunc nostrum esse calumnientur. Liceat nunc conficere ex præhabitis, nullum erui posse adversus magnum illud Mosis miraculum invictum argumentum.

(1) Lib. 5. c. 11.

LXXI. — Tempus jam est accedendi ad secundæ positi a nobis theorematis partis probationem. Sicuti enim dicebamus primo, ut factum aliquod præteritum verum habeatur, debere nil incredibile et absurdum in se continere; ita dicebamus secundo, ab æquis auctoribus debere etiam commemorari. Illo usque nunc constituto, hoc est constituendum. Itaque factum hoc revelationis, de quo agimus, perfectam mutuat firmitatem ab æquis auctoribus, tum primo indigenis, tum secundo alienigenis. Si hoc etiam steterit, quod sane ad quodlibet profanæ historiæ factum admittendum, satis esse concedunt omnes, perperam negare modernos revelationis nostræ existentiam liquido apparebit. Ut clarius procedamus, certas interim ponemus regulas, quibus de æquitate alicujus scriptoris indigenæ judicium ferri solet. Duæ autem sunt illæ precipuæ, ad quas cæteræ revocantur. Prima est, ut vera credita, nec falsi insimulata sit historia tum ab illis, qui ea ætate, qua narratur quidpiam evenisse, vixerunt; tum ab illis, qui eam ætatem consecuti proxime sunt; tum demum ab illis, quibus quocumque ævo cordi esse debebat eam admittere, vel negare. Sed de rebus revelatis apud He-

bræos ea semper, hocque modo fuit persuasio. Ergo, etc. Quis porro crediderit copiosum populum, errantem, devium, angustiis ubique pressum, ab omnibus populis odio habitum, omnium ferme societate interdictum, unius tamen hominis Mosis (id intellige de ejus successoribus) verba excepturum, legi ab ipso traditæ se subjecturum, tanta firmitate, constantia, obsequio mandatis ejus obtemperaturum, si de tradita ei a Deo auctoritate, si de miraculis propterea editis, de legis revelatione, divinitate, veritate vel ipsemet, vel ejus patres testes non fuissent, eaque omnia ut certa non habuissent? Moses ipse, aliique scripserunt sua, dum populus idem viveret, qui inspexerat; aderant adhuc oculati testes, qui mendacii accusassent; qui oblivioni dari cuncta curassent, si vera non fuissent ea, quæ tradebantur. Si vero falsari aliquid tentatum fuisset, nonne recens memoria, et traditio falsatores aliquando detegisset? At vero nullum litigium, nulla querela nec prima, nec sequenti ætate, præsertim a Samaritanis ipsis, qui, quum cæteros Judæos haberent infensissimos, Mosis tamen libros summo semper honore venerati, habuerunt etiam ut veros, ut divinos, ut revelatos. Sed nec jurgium aliquod excitatum a Sacerdotibus iis, qui post defectionem decem tribuum electi a Jeroboamo, de Levi familia non erant, ut lex imperabat, contra quam etsi agerent, ipsius tamen veritatem nunquam, ut se excusarent, inficiati sunt. Secunda regula est, ut historicus scriptor partium amore, vel odio non ducatur, et sincere omnia scribat; aliter falsa erit historia; atqui hujusce rei nec periculum in Mose, et aliis; nam si ob amicitiam gentis suæ historiam cudisset Moses, quomodonam tot contumeliis, atque objurgationibus affecisset Hebræos? quomodo incredulitatis eorum, defectionis a Deo, inconstantiæ, idololatriæ, aliorumque scelerum labes commemorasset? quomodo aliarum nationum cecinisset laudes, dum sanctos Prophetas ab Hebraico populo injuria affectos, rejectos, enecatos scribebat? Certe nullus unquam extitit ex amicitia scribens auctor, hoc se gerens modo. Sed nec odio ductus est Moses, dum scriberet. Hujusmodi scriptor non docuisset fuisse illum populum a Deo electum, Dei muneribus clarum; insignem Dei protectione, miraculis, vaticiniis, terræ Chanaan possessione, a qua Deo ipso adjuvante tot antiqui ejiciendi erant, et ejecti sunt incolæ. Demens fuisset auctor ille, si, ut apud alios crearet invidiam iis, de quibus scribebat, ipsorummet laudes retulisset. Quum itaque Moses nullo partium studio abreptus sincere omnia, ut evenerant, scripserit, nec propria etiam per summam humilitatem peccata, defectus, pœnas a Deo habitas tacuerit, consequitur eam fidem, quæ aliis hujusce characteris profanis auctoribus habetur, Mosi quoque, ejusque successoribus habendam.

LXXII. — At insusurrant hic increduli, historiam hanc sacram inventum posterum esse, ad conciliandam nationi suæ æstimationem ab aliquo Hebræo confictam: ideoque nullius esse roboris adductas a nobis nunc probationes. Verum qua fronte, qua cautione hæc proferantur, plane non intelligimus. Interim, præter cætera, quæ ad hoc etiam inferius de Mose auctore Pentateuchi addentur, in responsionem hujusce nunc objecti, eo nos solum convertimus, sicut præhabitum est, ad alienigenarum nempe scriptorum consensum non sane dubiæ, aut suspectæ fidei, pro veritate sacræ historiæ evincenda: qui porro scriptores, quum non alia de causa, quam æquitate duce, de negotio hoc nostro scribere potuerint, inconcussum argumentum in eorum auctoritate habemus: quæ altera pars est ponendæ a nobis probationis. En itaque quot pro nobis stent antiquissimi etiam, ac probatissimi, vel inter infideles, scriptores. Incipiamus a Græcis, a quibus in alias gentes fluxisse dicitur eruditio. Ex Polemone, et Appione habemus, quod « regnante apud Argivos Inacho ab Ægypti rege Amaside secesserunt Judæi, quibus Moses præfuit. » Idem tradit Ptolemæus Mendesius, Hellanicus, Philochorus, Castor, Thallus, Alexander Polystor, qui de diluvio, de arca Noe loquitur, sicut et Abydenus; tum ex aliis pluribus refert turris Babelicæ ædificationem, profectionem Abrahami ex Ur Chaldæorum in Phœniciam, e Phœnicia in Ægyptum, Pharaonis erga Sarai amores, ipsius Abrahami victoriam, munera a Melchisedecho ipsi oblata, liberos ex ancilla, et libera susceptos, ex libera Isaacum, cujus sacrificium executioni mandatum non est: dein Jacobi, et nepotum gesta, cujus migrationem in Mesopotamiam ad Labanum, duplex cum Rachele et Lia conjugium, prolis procreationem, reditum ad suos, Dinæ stuprum, Sichem, et Sichemitarum cædem, etc.

Profecto si vetusta ista omnia tot etiam vetustorum virorum ætate, ut commemorarentur, jam exstabant, debuit exstare quoque factum revelationis; ac magni indicii hoc est cætera quoque a Mose scripta extitisse. Veniamus ad aliarum gentium scriptores. Sanchoniaton Beritius, cujus apud Phœnices antiquissima auctoritas est, ait a Jerombalo sacerdote Dei Jevo accepisse se historiam rerum Judaicarum. Sed Jerombalus idem est, ac Jerobaal, seu Gedeon; Jevo idem est, ac יהוה Jehova, ut alii evincunt. Transeamus ad Babyloniorum primum scriptorem Berosum. Quot meminit ille de Nabuccodonosoro rege nostris etiam apprime consona? Manethon autem Ægyptius, quem scimus vixisse temporibus Ptolemæi Philadelphi, multus est in recensenda Hebræorum peregrinatione, et gestis, quæ interim fatetur se ab Ægyptiis non accepisse. Ni sufficiant isti, adest Diodorus Siculus, qui docet fuisse Mosen primum illum, qui persuasit multitudini, ut scriptis legibus uteretur, ac eumdem fuisse Mosen animi magnitudine, et vitæ commoditate commendatissimum. Nicolaus autem Damascenus tradit arcam Noe in montibus Armeniæ consedisse, in eaque hominem servatum, qui ille est, quem Moses Hebræorum legislator laudat. Eadem et similia habent sexcenti alii; quin et ipse Plato, Socrates, Aristoteles, cæterique compares plura de nostra revelatione narrantes. An ut inania commenta omnia illa habebant? An, sicut increduli, fide digna esse negabant? Dum consensu, dum æquitate duce, hæc scribebant melius sane non poterant causam nostram patrocinari. Sic, dum Pythagoras ideo voluit, ut nudis pedibus sacra fierent, quod ex Mose in rubo degenti, hocque tradente desumpsit: dumque Plato dixit Deum esse illum, « qui erat, est, et erit, » et præter cæteras nomenclaturas ipsi Deo convenire magis « qui est », quod ex Mose, ubi ait audisse Deum se definientem, *Ego sum qui sum, et qui est misit me ad vos:* sic, inquam, et isti nobis favent. Supersedemus ab iis recensendis, quæ poetæ, ut Homerus, Hesiodus, aliique antiquitate, et sapientia celeberrimi, Mosaicis rebus conformia tradiderunt; satis enim, superque alienigenarum scriptorum auctoritate quæstio isthæc nostra enodata est, ut veritas firma maneat revelationis.

LXXIII. — Si hisce contenti non sint increduli, habeant aliud argumentum notionibus etiam communibus æquiparandum. An negabit philosophus quicumque sit, per universum orbem hodieque inveniri Judæos? Pugnaret sane adversus evidentiam. Ast negabit ne forsan, alios ante hodiernos extitisse quoque Judæos, usque ad tempus ascendendo expugnatæ per Titum Jerusalem? Historiæ omnes, numismata, profani quique auctores frequentissimum Hebræorum numerum ea in urbe, eo tempore, iis in circumstantiis fato sessisse, vel quia morte, vel quia captivitate abrepti sunt, memoriæ prodiderunt. Porro multus iste populus tam de repente, ut in nocte nascitur fungus, visus non est in Palæstina: pluribus antea sæculis debuit ibi sedem constituisse suam. Et revera finitimi omnes populi, etiam hostes Hebræorum, quos vetusta monumenta tradunt cum iis habuisse commercia, testes nobis hujus rei sunt locupletissimi. Atqui Judæi isti easdem semper habuisse Scripturas confitentur, legem eamdem, eosdem ritus vigentes publico cultu saltem usque ad eorum sub Tito dispersionem, capta Jerusalem; ac, quamvis in multas postea abiere superstitiones, certum est, ut norunt omnes ex eorum indole, consuetudinum antiquarum, prout licebat, rigidos fuisse semper custodes. Si ab hisce ultimis temporibus usque ad Esdræ tempora ascendas, invenies Mosen apud eos omni ævo habitum ut auctorem Pentateuchi; nec de ipsorum legislatore sermonem factum fuisse unquam, quin ut talis crederetur Moses, ac diceretur. Jam ventum est usque ad Esdræ ætatem; nec, ut omnia perneges, hunc dicere potes rerum omnium auctorem, qui, ut iis concilialiaret auctoritatem, magno Mosis nomine usus fuerit. Si hoc esset, cujus dices esse Pentateuchum Samaritanum Esdra etiam vetustiorem, atque ab Hebræo non in alio diversum, quam in charactere? Jam ascendamus superius. Ab ætate Esdræ usque ad Mosen, nullus alius potuisset inter cæteros scribere Pentateuchum, uti scriptus est, quam forsan Josue, aut aliquis ejus compar. Sed nec istud fieri potuit. Quomodo enim suadere, quod Moses illum scripserit, poterat unquam Judæis? An longo jam tempore aberat Moses? an alienigenæ erant Judæi illi, qui nil scirent aliud de Mose, hocque facile credere vellent? Nulla hic adest similitudo veri; nullus locus imposturæ. Quid ergo remanet aliud, quam ut concludamus, Mosen certe fuisse auctorem Pentateuchi,

ut et aliorum librorum auctores habendi sunt ii, quos Synagoga, et dein Ecclesia, sic uti tales, veneratur; nam rationes eædem stant pro utroque : cæterum de hoc dubitare, dum tot habentur probationes, quas ad alia aliarum historiarum dubia contemnenda sufficere sibi dari volunt profani scriptores, idem profecto est, ac dubitare de de notionibus communibus, quibus illæ æquiparantur, etsi Spinosa et Hobbesius victas dare manus noluerint. Hoc negare, quia primus negavit Spinosa ille, qui omnia sibi licere putavit, ut religionem convelleret, studens potius nos in modalitates transmutare, quam ut Deum existere fateretur, idem est, ac si negetur adesse urbs Roma ab omni Europa cognita, quia Talapoinus e regno Peguano adveniens vel negaret, vel revocaret in dubium.

LXXIV. — Ad tertiam probandam theorematis positi partem, nec mora, accedamus. Nempe ut verax agnoscatur factum revelationis, nullo unquam tempore ab ejus existentia immutari; ejusque traditio ad nos usque intacta debuit pervenire. Inter plura selectiora hic proponamus. Factum istud de existentia revelationis in sacris libris, si immutatum est aliquando, vel ab exteris, vel ab Hebræis pati debuit immutationem. Atqui non ab exteris; quomodo enim potuissent ii codices omnes habere, apud Hebræos attenta cura adeo custoditos? Sed nec ab Hebræis : tantam etenim scimus fuisse semper, et ubique eorum in hoc vigilantiam, ne dicamus superstitionem, ut si in exscribendo vel penes unam syllabam duntaxat aliquid immutaretur, integer rejiceretur codex. Dein, si immutandi causam habere poterant isti, illa erat maxima, ac ferme unica, ut curarent ne ex ipsorummet libris, et contra ipsos, a Christianis jam advenisse Messiam probaretur. Debuissent ergo non antea, sed aut Christi ætate, aut Apostolorum, aut postea, hanc promovere immutationem. Sed nec potuerunt hoc facere, nec voluerunt, nec effecerunt. Non potuerunt : quomodo enim per totum terrarum orbem conquisitos libros, nemine vidente, contradicente nemine, rapuissent? Multi sane a diffuso Evangelio per eas regiones, in quibus aderant Synagogæ, Christi fidem amplexi erant Judæi, ac secum detulerant libros, in quibus fatebantur de Christo agi, ejusque Ecclesia : illos autem, dum Christo nomen darent, Ecclesiæ tradiderunt; Ecclesia eos, tanquam hæreditario jure, accepit; in suas bibliothecas intulit, conservavit, custodivit : quomodo ergo potuissent cæteri Hebræi, quos amplius non habebant falsare codices? Verum nec facere hoc voluerunt : qui enim parati erant, teste Josepho et Philone, omnia potius tormenta ferre, mortemque ipsam obire, quam ut unum legis apicem corrumperent : quorum tanta erat, pro legis volumine, religio, ut, si unum in eo deprehensum fuisset erratum, nec in Synagogam inferrent; quomodo sane voluissent efficere illud magis, a quo adeo abhorrebant? Denique istud non effecerunt : de quo nobis id argumento est, quod nulla inter alias quamplurimas facta sit ipsis de immutatione querela; id etiam argumento est, quod loca omnia, quæ a Christo depromebantur adversus ipsos, et depromuntur quotidie a Christianis, eadem apud ipsorum codices adhuc exstant. Profecto si corrupissent, corrupissent ibi præsertim, ubi Christianis præbentur arma ad eos confodiendos. Atqui in capitalibus textibus cum Christianis consentiunt Hebræi, ac, si aliqua viget dissensio, non rei dissensio est, sed lectionis : in interpretatione sit pugna, non in rei existentia. Etsi autem fateamur vel Amanuenses in exscribendo deceptos; vel Hebræos in interpretando subdolos, nil hæc faciunt adversus sacrorum codicum integritatem. Errores si exstant aliqui, variæ, quæ dantur, interpretationes rei substantiam non afficiunt; religionis ac morum doctrina immaculata perseverat. Quemadmodum vero nil refert, ob quosdam nævos apud aliquem profanum scriptorem irrepentes, ut ipsius statim genuinum opus amplius non esse dicamus; sic etiam a pari. An Ciceronis, Livii, Virgilii scripta, aliorumque quot velis priscorum auctorum, integra non exstabunt, quia multos in iis errores cernimus ex multitudine exemplarium, exque oscitantia exscriptorum inductos? Id abest a recta cogitandi ratione, cui si consentiant adversarii, remota præjudiciorum nebula, confidimus pro re nostra etiam consentientes habere, nec ultra obstupescent librum tot vicibus exscriptum aliquibus debuisse obnoxium esse variationibus, quum nec ratio suadeat debuisse Deum ita providere, ut nec virgula immutaretur. Satis provisum est, et quidem certo provisum novimus, ut variantia non pertingerent usque ad intimiora sacrorum codicum, ita ut, incorruptis hac ratione exi-

stentibus illis, possimus nos tuto dogmata, mores, historiam agnoscere, tanquam divinæ fructum revelationis. De qua re si quis plura cupiat, habet quos adeat, optimos sacrorum interpretes, qui ex instituto diutius in hoc immorantur. Sufficit nobis huc usque probasse non solum possibilem, atque necessariam, sed revera etiam existentem, ac unice inter fallaces omnes alias veram Mosaicam et propheticam, ac deinde Christianam revelationem.

LXXV. — Adquiescerent quidem adversarii : at, dum absurda in libris Mosis sibi videre visi sunt, in libro etiam Josue aliquot absurda, ac rejicienda adesse obstrepunt. Præcipua nos referamus, ut ex eorum confutatione cætera minora confutata maneant. Inquiunt ex Diodoro Siculo, falsum esse quod habetur ex Josue, terram Chanaan adeo populis frequentem ejus ævo fuisse, ac adeo eos fuisse terrificos ; regiones illæ, subdunt, ingredientibus Hebræis, inhospitæ erant. Etiamsi autem verum fuerit Josue tot adinvenisse indigenas, quis fuit iste Josue? Non jam fuit populorum egregius domitor, sed inimicus vastator; quocumque enim pertransiret, omnes sine discrimine delebat, ac internecioni devovebat milites, senes, juvenes, fœminas ; urbes æquabat solo, pretiosiores incendebat exuvias, etiam animantia ; quod apud aliorum insignium heroum historias inauditum. Tandem quid est hoc, ut dicatur Josue imperio constitisse solem, additis insuper iis vocibus, *obediente Domino voci hominis*? Omnia hæc pugnantia sunt : quomodo namque sol consistere potuisset, qui in toto orbe perturbatio universalis accideret? Dicant astronomi. Hæc sunt, quibus adversus Josue pugnatur majori certamine ab incredulis. Sed nec omnem responsionem superant. Diodorus Siculus fortuito locutus est ; ideoque turpiter erravit, dum asseruit, regiones Chanaan illa ætate fuisse inhospitas. Sigillatim memorat Moses populos illos, quos cæteræ etiam omnes antiquæ historiæ noverunt, a quibus proditum est, populos prisco ævo notiores in mundo, ac celebriores fuisse Chaldeos, Phœnices, Ægyptios ; Phœnicum autem nomine Palæstinos quoque venisse inde scimus inter cætera, quod cum iis quidam historici Hebræos ipsos permiscuerint. Si aliter opinatus est Diodorus, aut ignorantia lapsus est, aut mentis avocatione ; in cujus proinde verba qui crediderit, historicos alios plures mendacii arguere debet. Ipsemet Siculi auctoris textus, ut illum habemus ex Photio (1), contra Diodorum stat. Ibi dicitur Ægyptios deorum suorum cultui magis addictos, quum agnovisseut apud se degere homines alienigenas, altero cultu utentes, ob timorem aliquid propterea a diis in regno tollerandi, ad proficiscendum eos coegisse, tuncque egregios viros scientiis, politiceque excultos coactos quoque fuisse, ut simul abirent, inter quos Danaus, et Cadmus, qui colonias suas perduxere in Græciam ; Moses autem suam in Palæstinam traduxit, « quæ tunc (ait) inhospita erat. » At vero omnes consentiunt cum antiquis viri docti Cadmum in Græciam vexisse usum litterarum, hasque litteras fuisse Phœnices. Existebant ergo tunc, et jam antea Phœnices populi ; sed quam incolebant regionem? an in quemdam Syriæ, aut Mesopotamiæ angulum redacti erant ; et quidquid supererat promissæ telluris adeo fertilis, adeo ad colendum opportunæ inhospitum relictum est? Hæc debebat animadvertere Siculus ille, antequam sponte diceret regiones illas inhospitas. Quoniam tamen recens adeo præ Josue historicus Diodorus opponitur, liceat eodem nobis jure uti ; scilicet Procopium adducimus aientem (2) eo loci, ubi nunc adest in Africa urbs Tingis, columnas quasdam extitisse, in quibus veteribus Phœniciis characteribus sculpta legebatur inscriptio : « Nos transfugæ populi sumus elapsi a Josue latrone filio Nun. » Quod sane cum iis congruit, quæ narrantur ab aliis auctoribus; quosdam nempe populos a Josue edomitos aufugisse mortem, in Africam aliis, aliis in Græciam fugam capientibus : atque idipsum comprobat inhospitas tunc non fuisse Palæstinæ regiones, ut eas dixit Diodorus.

LXXVI. — Ab omni nunc suspicione purgandus est Josue. Non utique depopulator, ut criminantur increduli, unquam extitit ille. Res ita videtur esse, quia historicorum eventuum sejungitur nexus : quo semel peracto, quod laude dignum est, objurgandum putatur. Hujus solutio difficultatis a transactis retro temporibus est inquirenda. Nempe jam pridem Abrahæ Deus ipse promiserat simul, atque prædixerat (en revelationem) quidquid successu temporum soboli ejus futurum erat. Præfinito dein jam adveniente

(1) Phot. *Bibl.* cod. 244.
(2) Procop. *in Vandal.*

tempore, Deus ipse iterum mandat Josue Chananæorum excidium. Prior textus sic habet (1) : *Quumque sol occumberet, sopor irruit super Abraham, et horror magnus, et tenebrosus invasit eum ; dictumque est ad eum : scito prænoscens, quod peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, et subjicient eos servituti, et affligent quadringentis annis. Verumtamen gentem, cui servituri sunt, ego judicabo, et post hæc aggredientur cum magna substantia : tu autem ibis ad patres tuos in pace, sepultus in senectute bona : generatione autem quarta revertentur huc, necdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque ad præsens tempus..... semini tuo dabo terram hanc a fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphratem : Cinæos, et Cenezæos. Gedmonæos, Ethæos, et Pherezæos, Raphaim quoque, et Amorrhæos, et Chananæos, et Gergesæos, et Jebusæos.* Perspicue in hoc textu cum prædictione futurorum, qua revelatio ostenditur, judicio Dei præstitutum apparet Chananæorum omnium excidium. Statuerat nimirum Deus pœnas dare iis, a quibus opprimendi erant Hebræi : per ipsos autem Hebræos, qui post tribulationes multas, et malas præmio afficiendi tandem erant, punire statuerat illos, qui magnis flagitiis Deum ipsum offenderant, et usque ad præfinitum culparum numerum offensuri adhuc erant. Priora jam adamussim Josue ætate evenerant ; restabat excidium populorum, quorum iniquitas jam complebatur : en idcirco iteratam in alio textu eamdem Dei jussionem (2) : *Et factum est, ut loqueretur Dominus ad Josue filium Nun, et diceret ei : Moises servus meus mortuus est. Surge, et transi Jordanem istum tu, et omnis populus tecum in terram, quam ego dabo filiis Israel : omnem locum, quem calcaverit vestigium pedis vestri, vobis tradam, sicut locutus sum Mosi ; a deserto, et Libano usque ad fluvium magnum Euphratem omnis terra Hethæorum usque ad mare magnum contra solis occasum erit terminus vester. Nullus poterit vobis resistere cunctis diebus vitæ tuæ ; sicut fui cum Moise, ita ero tecum ; non dimittam, nec derelinquam te, confortare et esto robustus. Tu enim sorte dividies populo huic terram, pro qua juravi patribus tuis, ut traderem eam illis.* Sic se habet res : sic divina oracula connectuntur : sic Deus ipse hominibus utitur, ut divinæ suæ ordinationes executioni mandentur. Si quæ in hoc injustitia adesset, non quidem Josue, sed Deo potius foret adscribenda. At nulla injustitia. Satis jam divina clementia Chananæorum flagitia sustinuerat : tempus aderat puniendi eos, quorum dum prædicerctur a quingentis annis excidium, dictum quoque fuerat nondum implevisse mensuram peccatorum. Nolebat Deus, ut Sodomam et Gomorrham, statim punire : gentis suæ commodo aliorum pœnas deservire volebat. Quid aliud in hoc gessit Josue, omnisque exercitus Israeliticus quam ministrum se gerere divinæ voluntatis, qua etiam declaratum est, ut et homines, et mulieres, infantes, senes, animantia, divitiæ, supellectiles, omnia demum, quæ iniquitati servierant, interimerentur autem etiam, ne scandalo essent, et occasioni peccandi populo a Deo electo ; quod sicut accidit Achano illi propterea lapidibus obruto, qui hostium exuvias absconderat, contra Dei voluntatem ; sic forsan etiam accideret omnibus aliis. Nec Josue itaque, nec Hebraicus populus culpandus ob excidium Chananæorum ; imo valde commendandus, quia divina implevit jussa. Cui sane rei dum fideles erant Hebræi, Dei semper protectio elucescebat, ita ut mille persequerentur decem millia, et victores redirent ; quoties infideles erant aliqui, victoria transiret ad hostium castra. Hinc in omnibus Dei pugna cernebatur ; in omnibus Deus ipse pugnans repetitis quoque miraculis ostendebatur. Quod generatim a nobis nunc positum est. Sigillatim enim consideranti Josue gesta veritas hæc magis magisque in oculos venit ; ut et simul sacri illius libri auctoritas, divinitas, revelatio.

LXXVII. — Nil aliud, quam quisquiliæ sunt ea, quæ reprehenduntur in magno illo prodigio de solis statione, deque iis vocibus *obediente Domino voci hominis*. Prodigium istud usque ad Josue tempora, et deinceps inauditum nil pavet ab Incredulorum observationibus. Dum dicit sacer codex obediisse Dominum voci hominis, num deperit aliquid supremæ Dei majestati, infinitæ ejus potestati, atque immensæ super nos celsitudini in divino eloquio ubique commemoratæ ? Minime quidem ; nam nec dicitur obediisse Deus ea oratione, qua homo alterius hominis obtemperat voluntati. Summa Dei bonitas hic insinuatur, qua eo modo arridet Deus votis, quo ad invicem sibi obediunt homines : propterea que edocemur eo captui

(1) Gen. XV, 12, etc.
(2) Jos. I.

nostro apto eloquio, oratione per fidem, et caritatem Deo exhibita talem effici pro bono precantis Deum, qualis esset, si (quod impossibile) Deo imperaret homo. Satis hæc sunto ad istas nugas. Ad ipsum prodigium accedamus. Perbelle quidem nos mittunt ad astronomos increduli, qui si illi sunt, a quibus cursus astrorum observatur, non negabunt profecto Deum esse illum, qui cursus eos regit, ac dirigit. Agitur hic de facto, ad quod comprobandum nullæ requiruntur supputationes, calculi nulli. Si interruptionis solaris circuitus sensibilia non fuisse consectaria, ut factum negent, nobis ipsi dicent, dicemus nos ipsis, omnipotentem illum Deum, qui e nihilo eduxit omnia, potuisse quoque effectus illos coercere, ac defectus supplere quoscumque. Si regerant, naturæ leges non posse interturbari, dabimus utique, quoties agatur de potestate hominis; quoties vero agatur de potestate Dei, cui obediunt elementa, non dabimus. Omnia divino cedunt imperio; omnia Deo deserviunt. Stetit sol, stetit et luna, orante Josue ; longior illa dies fuit, quam quæque alia; at in natura nullam hoc fecit immutationem. Deus, qui solem remorari potuit, potuit etiam naturæ immutationem cohibere. Quomodo autem hoc peractum sit scire velle, idem est, ac velle scire divinæ omnipotentiæ limites. Satis nobis est, quod Deus id potuerit, ut et credamus iis, a quibus dicitur quod fecerit. Hæc responsio sufficientissima est iis, qui alia quamplura naturæ miracula explicare se non posse norunt, de quo et alibi. Abundantiores nihilominus cum incredulis esse volumus, et ex jam supra laudati Angli scriptoris (1) sententia in hujus solutione objecti adhuc immorabimur. Ait ille : « Si velimus in caliginem vetustarum fabularum introspicere, reperiemus in litterarum paganarum monumentis commemorari diem, quo sol sensibilem passus est commotionem in consueto suo circuitu. Famam de hoc habuerat Statius, qui ut certum posuit factum accidisse temporibus belli Thebaici, quum peractum est horrendum illud convivium Thyestœum, in quo Astræus fratri proprium apposuit filium. Alii factum hoc ad ævum Phaetontis traduxerunt » etc. Jam hic argumentari licet, utraque ista, etsi fabellis scatentia, ostendere nobis memoriam apud gentes viguisse de facto Josue, quod obtorto sensu intellexerunt illæ quidem, ut longo discursu, et chronologia ostendit Anglus ille, qui habitis supputationibus evincit temporibus Josue vixisse Phaetontem solis currum, ut putarunt poetæ, obliquo gressu ducentem, ac idcirco diem quamdam perturbantem; intellexerunt, inquam, gentes obtorto quidem sensu, factum Josue ; at aliqua ratione, quod nobis sufficit, intellexerunt, ut inde eruere possimus, maximum istud prodigium non in sacra solum historia, sed in profanis etiam traditionibus lucem veritatis suæ mutuari. Quod sane incredulis satis esse deberet, ut, quemadmodum mos est eorum in aliis rebus, nec ista in dubium revocetur.

LXXVIII.— Plura de cæteris Josue gestis non addimus ; nec reliquas omnes a sacris interpretibus tota evidentia disjectas jam pridem objectiones disjicimus; sed sufficiat pro omnibus sequentia effata ponere, ut divina constet libri Josue revelatio. 1° Res evidens est habuisse quondam Hebræos terram Chanaan. Qui de hoc anceps esset, de existentia Londini pari jure se præberet ancipitem. 2° Evidens est, Hebræos istos de repente non potuisse sub solo Josue populos omnes, quorum regiones ingressi sunt, subigere; nam longe a morte Josue intervallo Philistinorum, ac Jebusæorum reliquiæ multam ipsis præbuere pugnandi occasionem ; quod et alii historici profani demonstrant, a quibus novimus, contra ac dixerit Diodorus Siculus, ingredientibus Judæis in regiones illas, quæ postea Judææ nomen acceperunt, incolas adinvenisse, et quidem valde belligeros, æque ac Ægyptios, cæterosque conterminos populos. 3° Hinc etiam evidens debet esse Hebræos Mosis primum, ac postea Josue sectatores non fuisse homines male sanos, claudos etc., ut post veteres quosdam paganos auctores quidam recentes affirmare non erubuerunt, quomodo namque infirmi istiusmodi, manci, omnique studio bella gerendi imparati potuissent dominium suscipere tot regionum, dum plures pugnaces reluctabantur nationes? 4° Evidens est pariter, dum tot egregias victorias a gentibus pugnandi exercitio validis retulit Josue cum suis, qui tamen antea ferme nulla militari arte usi fuerant, imo ipsas neglexerant cautiones ad vincendum magis opportunas (suos enim jussit Josue circumcidi, quum tempus appropinquabat ciendi certamina, quod humanæ politice penitus adversari videtur) evidens, inquam, est, imo necesse, ut tot præclara

(1) Shuckford *Hist.* tom. 3. lib. 11.

gesta, atque victoriæ Deo protegenti adscribantur, a quo de agendis edoceretur magnus ille dux Hebræorum, ac in perficiendis omnibus regeretur. 5° Addas miracula in libro Josue sæpissime recensita, quæ sane ab omnibus etiam illis, quibus cordi esse debuisset ea negare, attamen ut vera agnita sunt ; omnia profecto isthæc humanas longe vires excedentia quemcumque ratione utentem virum suadere debent, ac persuadere de veritate revelationis. 6° Confirmata manent hæc si virtutes egregias, ac puras mores ; si prudentiam, sapientiam, zelum pro gloria Dei, et adversus impios ; si in brevi perfectam sanctitatem, ac demum si mortem Josue pretiosam in conspectu Domini, non absimilem morti Abraham, Jacob, Mosis consideres, de qua nil addemus, ut ostendatur Josue virum esse non potuisse suspectæ fidei ; nam si loco suo consulantur hæc omnia, nulla indigent explanatione. Desinant itaque, quemadmodum Mosen, sic et Josue lacessere increduli. Jam satis demonstravimus, tum nil habere roboris, quæ ipsis opponuntur ; tum res magnas, atque divinas iis in libris contineri, quibus eorum revelatio elucescit, tota a nobis fide, tota mente, corde toto amplectenda simul ac reverenda.

LXXIX. — Invictum post hæc vaticiniorum afferimus argumentum, quod, etsi omni, qua possemus, prolixitate non versabimus, potiora tamen ad rem nostram prælibabimus, cætera, quæ ad novum attinent fœdus, postea acturi. Successio sane Prophetarum in Israel non interrupta, ac donum prophetiæ Judaico populo concreditum a Deo id, quod huc usque contendebamus, perspicue evincit. Propheta Abraham fuit, Isaac, Jacob, Moses, Josue, David, Tobias, aliique compares. Propheta egregius extitit Isaias, Jeremias, Ezechiel, Daniel cæterique notissimi usque ad postrema tempora, ut ex eorum vaticiniis claret. An omnes isti impostores fuerunt ; an omnes eorum prophetiæ, ut posterorum commenta, habenda sunt ? Sic revera effutiunt increduli ; sed quis hæc sustineat ? Solus porro Deus per semetipsum futura dignoscit ; solus idcirco Deus futurorum cognitionem potest aliis communicare ; solus ergo etiam ipse prophetis se nostris communicavit. Verum est, non paucos aliquando impostores extitisse ; sed agniti tandem fuere, ac detecti. Quisnam in Prophetis nostris detexit unquam : quis unquam arguit illos de impostura ? Verum est etiam, curiositatem hominum plura, eaque inania quondam adhibuisse media, ut futura prænosceret. Hinc tot occultarum scientiarum tractatus ; tot divinationum peragendarum regulæ, quas experientia postmodum contemnendas docuit, ut et accidit illis, quæ de hoc scripserat Cicero in libris suis ab omni agnitis sæculo. At quis dixit unquam sacros vates nostros medio aliquo inani usos ? quis imo non agnovit, solo movente Deo, ventura illos significasse ? Insuper omnes illæ notæ, quæ, ut sincera sit aliqua prophetia, requiruntur, fuere semper in vaticiniis, de quibus agimus. Nimirum, ut sincera definiatur esse aliqua prophetia, videndum est præsertim, de quibus rebus : an scilicet de rebus vere reconditis, nullaque humana scientia detegendis : quove tempore, an nempe vere antequam ullus de vaticiniis esset sensus, oracula sua fuderint viri ii magni nominis : atque demum utrum vaticinio consenserit eventus. Hæc pro re nostra simul extitisse omnia certum est investigatione illorum, quæ, ne nimii simus, hic seligenda statuimus. Inter tot alios egregia, et quidem ad unum eventum spectantia vaticinati sunt Isaias, Jeremias, Daniel ; de expugnatione scilicet Jerusalem, ac Judæorum captivitate apud Babylonios. Septuaginta annis eam duraturam prophetavit Jeremias, ac finem tandem habituram, quia reges Aquilonis in ipsius Babylonis eversione libertati donaturi erant Judæos. Isaias hæc eadem antea viderat, et, quod magnum est, suomet nomine Cyrum, illum præclarum nempe futurum populorum domitorem, significavit is etiam tanquam futurum assertorem Judæorum, Babyloniorumque vastatorem. Res admiranda ! Ducentis, et amplius annis ante Cyri nativitatem intelligit jam, et quidem a Deo intelligit Isaias modum omnem obsidionis, ac expugnationis, iismet characteribus, quibus a profanis historicis memoriæ proditus postea, ac commendatus valde fuit. Quum scilicet ob murorum proceritatem non posset urbs Babylon aggressionis impetu expugnari, vallo eam, fossaque circumdedit primo Cyrus ; dein inopinato facinore aquas inde fluentis Euphratis convertit, atque per siccum alveum immisit exercitum in civitatem ipsomet tempore, quo Babylonii sibi nimium fidentes magnam inter pocula, et gaudia peragebant festivitatem ; ipsamet nocte, qua rex Balthasar cum suis optimatibus, cunctusque populus convi-

viis assidentes de repente se aggressos, quum locus evadendi amplius non erat, perspexerunt. Hæc adamussim prædicta fuerant ab Isaia et Jeremia, sicut etiam a Daniele apud regem commorante, qui ignotam scripturam interpretatus, decretum, quo perterrefacti sunt omnes, de vicina regni eversione eadem nocte, qua accidit, patefecit. Neque ista tantummodo : alia minutiora, de quibus historiæ loquuntur, ii Prophetæ præviderant, atque prædixerant. Juxta eos regis Babylonii cadaver debebat carere sepultura; et caruit : tota debebat interimi regia soboles; et interempta fuit : tria imperia debebat Cyrus post eam expugnationem simul copulare, Babylonium, Assyrium, Medum; quibus unicum conflaretur Persicum; et effecit. Juxta eos Babylon titulum regiæ urbis debebat amittere; in ea reges nulli exinde habitaturi erant; et evenit; nam Susan, et Ecbatanen elegerunt. Futurum erat, ut destructa urbs ferarum domicilium evaderet; et evasit; nam ibi Persæ reges construxere vivarium, in quo feræ custodirentur ad venationem; ipsæmet urbis maceriæ in bubonum sedes transituræ erant; et transierunt. Unicum restabat illud, ut reliquiæ etiam murorum corruerent; et corruerunt ita, ut nil ibi conspiceretur amplius, quam anguium, et scorpionum habitaculum, atque cænosa palus. Hocque totum factum est, ita ut Babylonis illius magnæ ne vestigia quidem geographi, ac itineratores agnoscere potuerint. Atqui omnia isthæc præviderat Isaias et Jeremias : præviderat quoque in Nabuccodonosorei somnii interpretatione Daniel. Hujus somnii circumstantias omnes non recensebimus modo, ut cum eventu comparemus; sed duntaxat rogamus incredulos, ut perscrutentur, an quis inter Chaldæos divinos, et Magos illos, quos in occultis agnoscendis adeo gnaros fuisse tot scriptores censuerunt, somnium illud, ut Daniel, explicare potuerit, atque ita sigillatim enarrare, ut revera accidisse eventus ostendit; quum etenim per statuam illam plura significarentur imperia, quorum alterum alteri debebat succedere, dubitare non possumus, quin primum fuerit imperium Chaldæum antiquius sane, et splendidius, ut erat temporibus Danielis : secundum Medorum, Persarum, etc., ut testantur historici successu temporum revera fuisse. Sed hæc antea nota erant Danieli. Ergo, etc.

LXXX. — Unum habent increduli, rancidum nempe illud, ac nullis unquam probationibus fretum responsum : vaticinia nempe hæc nostra, et alia quæcumque post eventum fuisse conscripta, et viris illis, quorum ferunt nomina, fuisse tributa. Quibus nil aliud remanebat, ut e vadis emergerent, arundineo huic fulcro incumbendum profecto erat, ne viderentur saltem cedere; ac aliquid habere semper putarentur, quod in desperatæ causæ patrocinium quoquo modo afferrent. Dicere sane non sufficit : necesse est comprobare, quod dicitur, ut sibi sit aliqua fides. Hoc a nobis postularunt semper increduli; at ipsi raro alias peregerunt, et in hoc argumento nunquam. Sed res est non adeo ad demonstrandum facilis, vel quod non extiterint unquam Prophetæ ii, quos laudamus; vel, si extiterint, quod non vixerint ea ætate, qua eos vixisse asseveramus; vel, si ea ætate vixerint, quod non ediderint vaticinia illa, quæ posteris auctoribus sint adscribenda. Si epochas scrutentur adversarii; si evolvant annalia; si quæque eruant monumenta, quæ majoris sint roboris, ac illa, quæ in judaica historia habemus, cujus etiam nunquam interturbatus cum profanis historiis nexus ejus veritatem ostendit, victas dabimus manus. At vero apud nos constat, cujus familiæ fuerint; quibus sint orti parentibus; quo loco nati; qua ætate donum acceperint prophetiæ vates nostri. Regnantibus Osia, Joathan, Achaz, Ezechia dicitur vaticinatus Isaias. Jeremias autem, regnantibus Josia, Joachaz, Joachim, Jechonia, Sedecia. Jam vero conferantur profanæ historiæ, in quibus de aliis regibus, qui cum istis rem aliquam habuerunt, mentio est; et perspicuum fiet, an ea vere ætate prophetaverint, qua futura prævidere debebant, ut scriptioni mandarentur. Quomodo autem ostendent increduli, quod ostendere nemo unquam potuit, suspectæ esse fidei priscam Hebræorum historiam? Nunquam sane Judæis tributa est gravis illa epithesis jam pridem Græcis ipsis, quorum historiæ magis fidunt increduli, tributa, et in adagium tandem habita : « Fides Græca; Græcia mendax. » Præterea in litterarum republica idem saltem momenti habere judaicam historiam debere, quod habet Ctesias, Xenophon etc, omnis suadet æquitas. Si hisce fides, cur non Judæis? An quia eorum historici partium studio abrepti? Sed quare hoc, et alia plura, de quibus in crimen vocantur Judaici historici, non asseruntur etiam de aliis? Quod ad nos, confidimus,

nostrorum historicorum, ideoque et Prophetarum sinceritatem jam satis alibi in tuto collocasse. Isaias etiam, ut prisci illi, Jeremias, aliique sacri vates multis, ut fecerat Moses, petierunt objurgationibus Judæos, in quos inquirunt, si ita loqui fas est, absque ulla misericordia; in reges ipsos, aulicosque quot accusationes peraguntur? Si falsa locutos Prophetas agnovissent Hebræi, an hæc memoriæ tradidissent? An attenta cura hujusmodi servassent vaticinia? Huc certe nobis semper est revertendum. Conticescat itaque cum suis Spinosa; desinant Neoterici ab eodem Spinosa, quæ nobis objiciant derivare, memores ipsummet Bayle censuisse illum de hoc redarguendum. Dixerat philosophus-theologo-politicus librum Isaiæ fuisse compilationem fragmentorum, ut sors tulit, collectorum ex chronicis regum Juda et Israel; hocque quia nullo ordine sua disposuerat vates. Verum hæc facile soluta sunt, quum responsum est, ex eo ipso constare librum illum fœtum non esse humanæ mentis; sed afflatu potius cœlesti edoctæ, ac res futuras per intercisa oracula pandentis. Quomodo dein hanc factam fuisse compilationem demonstravit unquam iste judaicæ gentis adversarius? Alia, præter ejus assertionem, ad tantam rem suadendam, requiruntur argumenta, quæ, dum non proferuntur, non est etiam cur diutius in ea objectione solvenda immoremur. Similia effudit ille adversus Jeremiam ac Danielem præsertim : at, quoad illum, jam a sacris nostris interpretibus fuso calamo, omnique rationum pondere peracta est apologia; quoad istum, omnia soluta habemus in responsionibus ad Porphyrium datis a Methodio, Eusebio, Apollinario, divo Hieronymo, aliisque sacrorum codicum vindicibus, ac divinæ nostræ revelationis optimis assertoribus, ad quos, qui plura cupiat, remittimus : sufficit enim nobis præcipua attigisse, quum sacros interpretes hic non agamus; atque ad ea, quæ propius ad rem pertinent, jam festinemus.

LXXXI. — Concludamus interim quæ ad veteris testamenti revelationem, et ad factum ejusdem in eo existentis spectant. Etsi enim post prædicta, necesse non sit singulorum sacrorum codicum revelationem tueri; compendiose tamen dicendum, in iis divinæ istius revelationis ubique conspici characteres; ubique cœlestia dogmata; doctrina immaculata; miracula ubique pro populo Dei; præclara sub divino tutamine facinora; præmia bonis elargita, pœnæ impiis, Deo jubente, inflictæ. Reliqua omnia judaicæ historiæ monumenta, sive Judicum, sive Regum, sive Prophetarum ætate perpetua perpetuam quoque apud Judæos effectam esse, omnique sæculo custoditam, Deo ipso adjuvante, revelationem evincunt. Non contendimus certe, omnes puram egisse vitam Judæos : multos damus in prævaricationes abiisse quamplurimas. Sed quum eodem tempore viri extiterint sanctitate eximii, vel ut populum docerent, vel ut antiquo regimine gubernarent, divina in omnibus semper conspicitur providentia, de qua aliæ gentes gloriari nequeunt, apud quas nec morum castimonia aliqua et constans unquam fuit. Porro si a priscis Dei cultoribus de timore summi Numinis edocendi erant nepotes, ac posteri quique, an ab aliis, præterquam a Judaico populo, eorumque sanctissimis libris, edoceri potuerunt? Fictitii, qui ævo nostro vivunt, mundi restauratores, multa de honesto vivendi genere cum paganis philosophis loquuntur; at cum ipsis etiam virum honestum pro libito effingunt; passionum agunt patrocinium; ac rem vitæ necessariam esse blaterant, ut eorum pravitati aliquando indulgeatur. En quæ peragant quotquot a sacris nostris libris recedunt. An persenties talia locutos magnos illos viros Jobum, Davidem, Tobiam, Prophetas, alios, qui revelationis ministri simul, et custodes fuere? Neotericorum fiat levis aliqua imago, atque collocetur in conspectu boni alicujus viri Judæi, ut erat David, a sacris Scripturis edocti. Quæ discrepantia! Ait Neotericus : existit Deus, et est diligendus; at nullus exterior cultus; honestas sit unica lex; unica sit vita amor sui; passiones cohibeantur duntaxat, quum ad injusta provocant. Hæc inter plures alias melior est, quæ apud eos inveniatur, modernorum theologia, qua sane quot, ut virtutes, inaugurantur scelera! Ait e contra Scriptura : rectum erga Deum sit cor; ejus observentur mandata; qui peccaverit pœnitentiam agat; qui non peccaverit nec desinat cum passionibus inire certamen; Deus a quolibet etiam secreto scelere abhorret; Deus corporis, ut animæ dominus, externo etiam cultu est reverendus, etc. Hæc ubique et alia præclariora apud veteres sacri fœderis scriptores, multoque magis apud novi testamenti historicos reperies, ut infra videbimus. Feratur nunc sententia,

quænam istarum doctrinarum characteres præ se ferat sanctitatis illius, qua decet ab homine coli Deum. Observare hic non vacat cantica illa vere divina, dum propudiis solum redundare scimus tot illa poemata, quæ recentiorum deliciæ sunt. Reliqua omnia silemus cæterorum librorum sanctissima præcepta (interminatum enim opus esset cuncta persequi ; de cætero autem, quæ supra prælibavimus, de aliis intelligi queunt, sicuti etiam quæcumque objectiones pari felicitate solvuntur) ; ut et institutiones morales, egregia monita, quæ sane ab hominis penu oriri non poterant, ac idcirco a Deo suum duxerunt ortum ; atque eorum, in quorum historia continentur, sacras divitias produnt, et revelationis veritatem, ni claudantur oculi, luce meridiana clariorem reddunt.

§ II.

Veritas Christianæ Religionis ex vaticiniis.

LXXXII. — En nos, Deo favente, eo tandem perductos, ut Christianæ Religionis veritatem propius ostendamus. Jam quidem ex præjactis ipsa comprobata foret ; id enim consequitur, comprobata antiquæ Synagogæ revelatione. Adeo stricto nectuntur vinculo lex vetus et nova : adeo evidens est inter utramque nexus, ut unicum ab oculis esset auferendum velamen, quod non Judæos tantummodo, sed et modernos incredulos occæcat, ne ipsius divinitas perspiciatur. In hanc tamen rem, alteram Apologiæ partem adjungimus, ut suadeamus in Religione Christiana unice nunc salvos fieri posse homines ; eamque a calumniis, quas ubique versant ii, qui ipsam penitus nondum agnovere, pio labore vindicemus. Brevi nihilominus stylo omnia ut supra sunt conficienda, non omissis iis, quæ argumento videbuntur magis opportuna. Quibusdam interim, perspicuitatis gratia, procedamus animadversionibus ; ac ea quidem primo, de qua jam aliquot supra pro veteri lege posuimus, quæ scilicet in vaticiniis concluditur. Nonne, o increduli, si vera sit vetus revelatio, ut talem esse adducti a nobis ejus characteres evincunt, verum est quoque jam ab initio sæculorum promissum fuisse, ac inde ceptum expectari virum quemdam magnum a Deo tandem mittendum, ad ipsiusmet Dei gloriam omniumque salutem hominum promovendam ? Habemus sane hinc peccasse vix primum hominem, quum statim ab audita pœna flagitio imposita, audire et meruit in allocutione ad tentatorem dæmonem sub figura serpentis (1) : *Inimicitias ponam inter te, et mulierem, et semen tuum, et semen illius. Ipsa* (*ipsum* ex hebræo הוּא nempe semen Adæ, Christus) *conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo ejus.* Hic se Moses imbecillitati accommodans Judæorum, dum loquitur de serpente, quo, ut instrumento, usus fuerat dæmon, ad tentandum Adamum ; vult tamen de dæmone ipso intelligi vaticinium, cui directe ea pertinent verba, sub quorum cortice latet sensus explicatu facilis, de futura a peccato libertate obtinenda per illum, qui e fœmina tandem nasciturus erat, ac caput serpentis, scilicet totum ejus imperium, per peccatum in mundo protentum, contriturus. Hisce quidem opposuere antiquitus Manichæi frigida illa verba « quid, quare, quomodo » ; sed eos ita solide divus Augustinus confutavit, ut eorum difficultates nec excitari iterum mereantur. Quod refert est, illam Messiæ promissionem, expectationemque non desiisse unquam, sed magno semper ardore efferbuisse apud Patriarchas quosque, ac sanctos viros, quibus denuo, ac sæpe Deus ipse res futuras portendebat. Messiam porro in spiritu vidit Abrahamus, ejusque cor gaudio repletum est. Jacob moriturus solabatur semetipsum hac eadem fide (2) : *Salutare tuum expectabo, Domine :* ac summum illud effudit, quod nunc impletum, quocumque se vertant Judæi, atque increduli, cernimus vaticinium (3) : *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat, qui mittendus est ; et ipse erit expectatio gentium.* At egregii hujus vaticinii in Christo revera impleti veritas sistere hic nobis iter monet, ut data occasione illud explicemus.

LXXXIII. — Negant, ut innuimus, Hebræi, negant increduli, sermonem hic de Messia haberi ; ac in Christo nostro suum obtinuisse complementum. At adfirmamus Christiani, omnique rationum pondere demonstramus. Qui hoc loco promittitur vir, cujus nomen iis vocibus prænotatur, *Qui mittendus est*, futurus quoque dicitur *Expectatio gentium*, aut ille, ut legit hebraica littera, *Cui erit obedientia populorum.* Jam

(1) Gen. III, 15.
(2) Gen. XL, 18.
(3) Ib. v. 10.

vero, quum omnes propemodum veteris testamenti promissiones eo tendant, ut quoties de Messia agitur, antonomastice vocetur semper, *Qui mittendus*, et *qui venturus ;* ita ut ubicumque eæ voces, extra omnem controversiam, sint de Messia intelligendæ ; quemadmodum ubi supplicans Deum Moses ait (1) : *Mitte quem missurus es, Domine* ; et Abacuc (2) : *Veniens veniet, et non tardabit :* unde juxta hanc persuasionem delegati ad Christum dixere (3) : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* hinc solum ibi Messiam sanctissimum Patriarcham prævidisse rite argumentamur. At innitimur insuper alteri notæ, *Et ipse erit expectatio gentium ;* quo sane titulo consuevisse in veteri lege designari Messiam, exploratum est. Nam et Illud Isaiæ XI : *Ipsum gentes deprecabuntur*, et illud XLIX. ibid. : *Ecce dedi te in lucem gentium,* et illud Aggæi II : *Veniet desideratus cunctis gentibus*, quod et passim in Psalmis ; hæc, inquam, omnia, aliaque de Messia intelligenda esse, omnes antiquitus crediderunt. Omnes utique, ac (ne aliis rationibus eos, qui tardi sunt ad credendum, distineamus) ipsimet Christianorum hostes, ipsique inter Hebræos doctiores, quorum iccirco in hac re magna auctoritas esse debet. In celebri profecto Onchelosi Thargum textus adducitur sic : *Donec veniat Messias.* Idem apud illud Jonathanis : idem apud vetusta alia Rabbinorum monumenta. Nomen *Siloh*, apud nos *Qui mittendus est*, denotare Messiam statuit Thalmud Judæorum Babylonicum. Textus autem Samaritanus, et ipse a Judæis elaboratus, legit : *Donec veniat pacificus ;* quo nomine intelligunt Messiam. Textus Chaldaicus a Judæis paraphrastice adornatus habet : *Donec veniat Messias :* ita et alii codices, quibus permotus Hugo Grotius, dum cætera oracula pene omnia contendit litteraliter de aliis, allegorice autem tantum de Messia intelligenda, immediate tamen, proprie, et litteraliter hoc esse de Messia (et quidem de Christo nostro) tenendum asseverat, nec alteri nemini posse accommodari. Perperam idcirco se torquent ingenia Judæorum illorum, qui voce *Siloh* vel civitatem Siloh intelligunt, vel Jeroboamum in ea civitate, ut asserunt, in Regem inauguratum ; vel Ahiam Silonitem, vel Saulem, vel Nabuccum, etc. Textu ipso non fultiuntur hæc somnia, aut alia quæque deliramenta ; nemini namque illorum convenire patet eas voces : *Et ipse erit expectatio gentium ;* nemini quoque illorum pertinent illæ : *Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec* etc. Quamvis ab aliis eruantur codicibus illæ voces, quocumque semper idiomate significant auctoritatem, principatum (explicationes infra in solutione objectionum dabimus voci illi שבט *Scebet*), magistratum, dominium ; quocumque etiam intelligatur nomine *Sceptri* munus (excepta illa mendaci interpretatione, qua *Scebet* volunt aliqui esse *virgam duram*, tyrannicumque imperium, a quo eruendus per Mosen foret Judaicus populus ; peritiores etenim linguarum interpretes jam ostenderunt *Scebet* absque adjuncto sonare *dominium*, quod quum ad durum aliquod imperium extenditur, alia adjicitur hoc denotans vox ; ut in Psalmo II. in quo dura gubernatio exprimitur per vocem בשבט ברזל *in virga ferrea ;* sane in hoc non adest oraculo, in quo imo auctoritas juxta propria statuta vivendi designatur non deficienda usque ad Messiam) dominium, inquam, atque primatum omnem non auferendum a Judæis, *Donec veniret qui mittendus erat*, significat. Atqui præclarum hoc oraculum : insignis hic eventus, solo adveniente Messia, ac Christo nostro, egregie accidit. Ipsimet eo tempore degentes in Judæa Hebræi clara voce dixerunt Pilato : *Non habemus alium Regem, nisi Cæsarem.* Ergo etc. Hoc esse certe hic concludendum, ablatum nempe a Juda sceptrum tunc fuisse, et ducem de femore ejus, verum est, etsi quoddam haberet ibi regnum Herodes, utpote qui alienigena erat, ac Idumæus, necnon a Romanis regno donatus : verum est etiam, etsi quædam apud Pontifices remaneret auctoritas, seu potius languidum quoddam vetustæ auctoritatis signum, quod paulo post a morte Christi evanuit, ac ablatum est, ultore Titi ense, qui ensis erat Dei per Titum teterrimum illud in morte Christi patratum facinus ulciscentis. Sed ab illo tempore, a decem nimirum, et octo sæculis desiit semper magis, imo penitus omnis Judæorum principatus abiit, nec potuerunt unquam isti formam antiquæ reipublicæ iterum assequi ; e contra omnium mundi populorum servi suis adhuc ostendunt vinculis Jacobæi oraculi veritatem in nullo alio antea, nec adeo unquam perfecte, ut in Christo

(1) Ex. IV.
(2) Cap. II.
(3) Matt. II.

nostro, completam. Stat itaque assertio nostra. Fuerit quidem post oraculum illud tribus Juda aliis præposita, ita ut prima incedere, prima castra moveret, honoris gratia, primas quoque partes in Chanaanitidis distributione obtineret ; regiam apud se haberet quoque in Davide, ejusque successoribus firmatam auctoritatem ; in aliarum divisione, dispersione etiam, atque in propria captivitate corpus nationis unica ipsa repræsentaret ; suos servaret judices, leges, Prophetas : imo sub Zorobabelo ad pristina rediret ; Machabæos quoque in regimen aliorum suppeditaret, atque ita dominari videretur, ut suo nomine totam Hebræorum gentem insigniret usque ad tempora Jerosolymitanæ eversionis sub Tito : at sub Tito eodem nihilominus tribus Juda, et omne ejus, cujuscumque esset prærogativæ, imperium tunc primum penitus desiit, absque civitate, absque templo, absque altari, absque omni auctoritate effecta est. Hæc evasit Judæ conditio ; hic status hodieque perseverat. Aut ergo unam tribum Juda respiceret vaticinans Jacob ; aut (sicuti cum aliquibus sanctis Ecclesiæ Patribus putant nonnulli) totam Judæorum gentem, integra accidit sceptri amissio, postquam apparuit Christus noster, qui alioquin omnes alios, ut infra constabit, Messiæ characteres mirifice ostendit. Quumque ex alia parte, ut vidimus, Messias haberetur ab omnibus pro illo, qui futurus erat *Expectatio gentium*, nec hujusmodi, præter Christum, alius unquam extiterit ; ergo revera de Messia, deque Christo nostro vaticinatus est Jacob ; vere de Christo Jacobæum oraculum est intelligendum.

LXXXIV. — Redeamus nunc in viam. Diximus primo, ab initio sæculorum, dein vigente Patriarcharum ætate, semper de venturo Messia habitas prophetias ; in eumque semper creditum esse : dicimus modo vaticinia eadem, eamdem progressu temporis nunquam desiisse fidem. Sufficit legere quod scripserit David de hoc argumento, aliique Hebraicæ nationis primores : quod prædixerint continuo Prophetæ, præcipuæ vero inter cæteros Isaias, a quo claris adeo characteribus futuri Messiæ ortus, vitæ genus, beneficia mundo afferenda, regnum, humilitas etiam, patientia, paupertas, passio demum, atque mors describitur, ut jam apud omnes in adagium venerit, aliquem alium potius, quam Prophetam se ostendere Isaiam, ac historicum videri magis res jam gestas recensentem : adeo nempe graphice cuncta delineavit. Ejus inspiciatur prophetia, ut et Danielis de regno Messiæ nunquam, ut alia regna, evertendo ; Michææ ortum ejus in Bethlehem prævidentis ; Aggæi gaudentis de majori gloria secundi templi ob ingressum desiderati a cunctis gentibus ; ac reliquorum omnium Prophetarum usque ad postremum Malachiam insigni oraculo loquentem de universalitate regni Messiæ, etc., atque hujusmodi vaticinantium voces de solo Christo nostro, non de alio quoquam, omnes simul intelligi posse, ac debere palam erit. Jam vero scimus, ut alibi de aliis loquebamur, quo ævo tot ii vixerint Prophetæ : scimus unum post alium processu temporis a Deo missos in hoc munus : scimus, propter illos fidem hanc in futurum Reparatorem apud Judæos semper viguisse ; quid ergo remanet aliud, quam ut tot ea vaticinia in Messia nostro adimpleta, ac vaticiniis iisdem veritatem Christianæ Religionis confirmari, unicumque mediatorem Deum inter, et homines esse Christum Jesum iterum asseramus ? Sed quoniam dictum est a nobis pridem, prænunciasse Isaiam Christi nostri passionem et mortem ; hoc argumentum (quia cætera omnia vaticinia persequi non vacat) utpote inter præcipua, quibus evangelica veritas elucescere debet, tale est, ut brevi sermone concludi non debeat. Dicimus itaque nos Christiani, Christum Jesum, etsi sanctissimum, atque a peccatoribus segregatum, quum tamen vellet morte sua æterno Patri reconciliare universum hominum genus mille onustum culpis, eaque præcipue, qua omnia mala ingressa sunt in mundum, æternam obtulisse semetipsum redemptionem. Dicimus etiam ipsum infinite patientem, ac simul passum pro suismet deprecatum tortoribus, ac inter latrones tandem mortuum, qua a Patre accepta morte, homines sanctitatem adepti ipsum postea jure, meritoque ut redemptorem coluere, sub ipsiusque tutela Ecclesia Christiana orta est, etc. Sed hæc et alia plura, quæ dicimus nos, iisdem ferme vocibus dixerat tot antea sæculis Isaias (1). Audiamus ipsum, atque perspiciemus profecto quanto cum Evangelico consentiat. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis et prædicantis pacem ; annuntiantis bonum, prædicantis salutem ; dicentis : Sion, regnabit Deus tuus.... Ecce intelliget*

(1) Cap. LII, LIII.

servus meus, exaltabitur, et elevabitur, et sublimis erit valde. Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus.... non est species ejus, neque decor, et vidimus eum, et non erat aspectus ; et desideravimus eum despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem. Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit : ipse autem vulneratus est propter infirmitates nostras ; attritus est propter scelera nostra ; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus.... posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum ; oblatus est, quia ipse voluit, et non aperuit os suum : sicut ovis ad occisionem ducetur ; et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum ; de angustia, et de judicio sublatus est ; generationem ejus quis enarrabit? Quia abscissus est de terra viventium, propter scelus populi mei percussi eum ; et dabit impios pro sepultura, et divitem pro morte sua.... videbit semen longævum pro eo, quod laboravit anima ejus.... ideo dispertiam ei plurimos, et fortium dividet spolia, pro eo, quod tradidit in mortem animam suam; et cum sceleratis repugnatus est ; et ipse peccata multorum tulit, et pro transgressoribus rogavit, etc. Hinc cuique cordato viro constat per prophetias evangelicam veritatem valde firmari.

LXXXV. — Sed jam ad hæc obstrepunt omnes nostri adversarii, qui, licet neminem alium inter homines ostendere queant, cui eventus omnes isti conveniant, quum tamen ad Christum perducere eos cernunt nos, probationes illico petunt. Demus itaque : nec enim in feraci argumento sterilescimus : imo id solatii habemus, quod in hoc vaticinio venturum Messiam adumbrari, ipsimet vetustiores Hebræi agnoverint ; omniumque diligentissimus in colligendis antiquorum Rabbinorum auctoritatibus, ad hanc quæstionem illustrandam, jam præ cæteris desudarit, Raymundus Martini (1), ut testis est Vitringa inter Protestantes theologus. At in primis ex Hugone Grotio, viro etsi torquendis prophetiis intento, hæc habemus (2): « Quis potest nominari aut Regum, aut Prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo sane.... Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus Paraphrastes, Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.... De Messia hæc explicat Rabboth, et Salomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio. » Absurde autem hoc vaticinium de disperso populo interpretari Judæos (ac quotquot Judæorum hic partes agunt), novimus ex rationibus Origenis (1), ut in postrema ejus operum editione legere est. « Memini me olim, » ait ille, « quum disputarem adversus illos ex Judæis, qui sapientes vocantur, usum esse illis vaticiniis. Quibus unus ex eis reposuit, illa intelligenda esse de uno, eoque integro populo disperso, et percusso, ut occasione dispersionis Judæorum inter plurimas gentes multi proselyti fierent ; atque ita interpretabatur illud : *Ingloria erit ab hominibus species tua*, et illud : *Quibus non est annunciatum de eo, videbunt ;* et illud : *Homo in plaga positus.* Hic multa quidem dixi, ut ostenderem, quam immerito quæ de uno quopiam prædicta fuerant, ad universum populum referrent. Rogabam quis esset ille, qui dicebat : *Iste peccata nostra fert, et pro nobis dolet ;* et istud : *ipse autem vulneratus est propter peccata nostra, et infirmatus propter iniquitates nostras ;* et hoc aliud : *Livore ejus sanati sumus.* Clarum est enim eos, qui apud Prophetam res futuras videntem, taliaque velut personis afflatu sancti Spiritus accommodantem, hæc loquuntur, esse homines sive ex populo Judaico, sive ex gentibus, qui peccatis dudum obnoxii Salvatoris passione sanati sunt. Sed illos maxime premere visum est istud : *Propter iniquitates populi mei ductus est ad mortem.* Si enim populi est, ut volunt, de quo prophetatum sit, quomodo propter iniquitates populi Dei hic ad mortem ductus dicitur, nisi sit alius a Dei populo ? Quis ille est autem, nisi Jesus Christus, cujus livore sanati sumus, quotquot in eum credimus, qui expolians principatus, et potestates traduxit eas confidenter in ligno ? » Apage itaque tam insipienter in hisce cum novellis Hebræis, aliisque nugari. Nec sane audiendus est Aben-Ezra, cui de Jeremia illud vaticinium exponenti adversarium in hoc se dedit ejusdem professionis vir Rabbinus alter Abarbanel, de quo sic Vitringa (2) : « Abarbanel se mirari dicit Aben-Ezram hypotesim de Jeremia laudare, ut pulchram ; non videre enim quæ species, aut pulchritudo in in hypothesi sit. Cum enim attributa hujus servi Jehovæ Jeremiæ non conveniunt ; tum

(1) Vid. *Pug. fid.* p. 3. dist. 3. c. 17. etc.
(2) Lib. 5. *de ver. Rel. chr.* § 19.

(1) *Cont. Cels.* lib. 1. n. 55.
(2) Ubi sup.

neutiquam probabile fit Isaiam Prophetam illustrem, et Jeremiæ parem.... tam graphice de ortu, et ministerio Jeremiæ vaticinaturum esse, et quidem quum in præcedentibus nulla nota, nullum vestigium exstet Jeremiæ. »

LXXXVI. — Hujus occasione articuli admonemur non omittere inter cætera aliquid de præclaro Psalmi XXI. vaticinio, ubi de unico passo Christo nostro agitur. Hæc porro in ipsius persona præcipua magis dixit David : *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, et moverunt caput : speravit in Domino, eripiat eum : salvum faciat eum, quoniam vult eum ; circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me : foderunt manus meas et pedes meos et dinumeraverunt omnia ossa mea*, etc. Quis alius hæc quam Christus noster, antequam crucem ascenderet, et in cruce ipsa implevit? Ast non credimur. Gaudent enim increduli, Judæos omnem movere lapidem, ut hanc a nobis eripiant celeberrimam prophetiam. Attenta nihilominus totius rei animadversione utrosque confundimus ; et argumentis, quæ sint supra omnem tergiversandi libidinem, vaticinii eventum in bono lumine collocamus. De cæteris verbis quæstio non est; adest solum difficultas in iis, *Foderunt manus meas et pedes meos*, quæ quum ad litteram in unico Christo nostro impleta fuerint, ut rem hanc tenebris obvolvant, ad quosdam codices adversarii confugiunt, in quibus pro voce *Foderunt* legatur *sicut leo*, nempe non כרו *carù*, sed כארי *caari*. Perperam sane. Nam primo contextus ipse Psalmi clamat e contra velle se lectionem *Foderunt*, ne inepte locutum dicamus Davidem. Quid porro esset hoc *Sicut leo manus meas, et pedes meos*? Quæcumque addatur alia vox, explicationis gratia, violenta semper phrasis illa erit, et Psalmographo indigna, ut omnes consentiunt interpretes a Catholica etiam fide peregrini. Sed quod secundo observatu dignum est, quodque controversiam penitus solvere debet, illud est, quod contendimus, in primigenio textu *carù* scriptum revera fuisse. Septuaginta porro Interpretes (vel quisquis Judæus, qui Græcam septuaginta versionem elaboravit) iique hebraice doctissimi, longe ante adventum Christi, in hebraicis codicibus legerunt *carù*, atque non aliter censuerunt vertendum esse, quam *foderunt*. Ita quoque legit et Masora (*Masora* hebraice sunt omnes grammaticæ notæ, et criticæ ad textum biblicum), ex eaque Chaldaicus interpres, ac Rabbi Jacob Masoræ collector scribit se in ordine *ar* אר in quibusdam correctis exemplaribus invenisse *carù* כרו. Præterea adhuc sic legerunt ævo suo Justinus noster, et Tertullianus, hoc adversus Hebræos usi textu. Etsi autem sæpe Judæos argueret ille de corruptione Scripturæ, de hoc tamen non arguit, in quo indicium est maximum, ætate illa in textu fuisse revera *carù*. Ipsemet Aquila Ponticus, qui ævo Adriani Imperatoris e græco vertit scripturas ; quippe, ut faveret Hebræis, ad quos defecerat, plura alia corruperat loca, legit in Hebræo *carù*, quod vertit *dehonoraverunt*, in quo aliqua quidem fraus apparet pro Hebræis ; sed apparet etiam ipsum non legisse *caari*. Itaque varians isthæc lectio totius quæstionis una causa fuit ; hocque, quia a quoquam Hebræo apposita in margine explicationis gratia vox *caari*, ista, ut gratior Hebræis, in aliquo exemplari, successu temporis, genuini textus locum invasit, ac deinceps habita est pro textu primigenio. En quomodo de hoc loquatur magnus Bossuet (1) : « Lectio hodierna Judæorum *sicut leo manus meæ, et pedes mei*, nullo sensu : vel, *sicut leo manus meas, et pedes meos*, supple mordent, lacerant ; quasi leo manus, et pedes invadere solent ; non totum corpus. Omnino locum hunc corruperunt Judæi et pro *carù* re posuerunt *caari*.... quin crucifixio aliunde satis apparet in distractis, et numeratis ossibus, » etc. Si hæc nondum sufficiant, meminerint hostes nostri, veram lectionem *carù* sapientiores fassos esse Rabbinos, ita ut postea ingenue scripserit Rabbi Jochanam Isaac adversus Lindanum : « Ego ipse veritate, et conscientia bona testari possum, quod hujusmodi psalterium apud avum meum viderim, ubi in textu scriptum erat כרו, et in margine כארי. » Pudeant itaque, sileantque una cum Hebræis increduli omnes insignem hanc de Jesu prophetiam arripere tentantes nobis, quibus tamen jus semper est argumentandi, non solum vaticinium istud de unico ipso Christo posse, ac debere intelligi; sed veritatem inde etiam confici Christianæ nostræ Religionis.

LXXXVII. — Sistendum nunc nobis est aliter in eodem vaticiniorum argumento, resque incredulis magis patefacienda. Norunt ii, antiquas gentes idolorum cultui

(1) In Ps. XXI.

magna cæcitate addictas; atqui tempus, quo dispellerentur tenebræ illæ, unice futurum tempus erat evangelicæ prædicationis juxta innumera Prophetarum vaticinia, hocque revera effectum est. Ergo. Legantur Psalmi XXI, LXXXVI, aliique; ut et Isai c. II, XI, XVII, LXVI, ubi : *Venio ut congregem cum omnibus gentibus, et linguis : et venient, et videbunt gloriam meam, et ponam in eis signum, et mittam ex eis, qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam, in Italiam, et Græciam, ad insulas longe, ad eos, qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam, et annuntiabunt gloriam meam gentibus, et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino.... et assumam ex eis in sacerdotes, et levitas, dicit Dominus*, etc. Quo in loco, etsi de futuro judicio sit quoque sermo, de conversione tamen vel facta, vel efficienda gentium vult intelligi pariter Propheta. Idipsum reperias apud quosque alios Prophetas, et præsertim apud Sophoniam cap. III, Jeremiam cap. III. etc. Jam vero per Evangelii promulgationem ubique peractam, de qua uberius infra ultimo loco, veri Dei cognitio idolorum cultum prostravit, dum a Jerusalem in universas mundi plagas, a mari usque ad mare, ab ortu solis usque ad occasum Christi discipuli orbem peragrarunt, et per eos, adstipulante Deo, idolorum impostura detecta, impura eversa altaria, profani sacerdotes dispersi, templa vel æquata solo, vel restituta; barbaries demum, feritas, inhumanitas, errores derelicti, et Deus unus, ejusque Christus adoratus in spiritu et veritate. Hæc negandi locus ullus non est. Nam hæc est res facti; factum est publicum, omnibus notorium est; Religio itaque Christiana, in qua, et per quam admiranda ista operati sunt egregii viri illi, qui in ea solum salutem gentium operati quoque sunt, ea est, quam respexere antiqua Prophetarum vaticinia. Progrediamur. Dum gentes erant vero fidei lumine donandæ, repudiandi quoque dicuntur Judæi. Præter oraculum Jacobæum, de quo supra, innumera exstant alia de hoc repudio agentia. Unum, vel alterum, seligamus. *Non est mihi voluntas in vobis*, ait Deus per Malachiam (1), *et munus non suscipiam de manu vestra : ab ortu enim solis, usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda*, etc. Per Jeremiam vero (1) : *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et seminabo domum Israel, et domum Juda semine hominum, et semine jumentorum, et sicut vigilavi super eos, ut evellerem et demolirer, et dissiparem, et disperderem, et affligerem, sic*, etc. Duo hic animadvertenda habemus. Primo prædicitur repudiatio a Deo peragenda erga populum suum, omniaque illa, quibus suam protestabatur religionem; secundo asseritur futurus Dei novus populus, novaque oblatio ubique offerenda, quæ præcipuus est actus religionis in cordibus hominum perscribendæ, cujus ope omnes unum fuissent agnituri Deum. Atqui, ut hæc facti res penitus impleta cernatur tunc duntaxat, quum diffusum est Evangelium, soli sufficiunt oculi. Tunc enim, ut supra, Hebraicus populus omnem amisit gloriam suam : tunc innumeræ ad fidem accesserunt gentes, quæ pro uno vero Deo tot falsa colebant numina : tunc oblatio munda in universo orbe, non in sola Jerusalem; lex nova et cætera cuncta perfecta sunt, ut novere omnes, qui historias profanas simul et Evangelium noverunt; ergo Christiana Religio ea habet veritatis ex vaticiniis indicia, quæ omni docili animo suadendo abunde sufficiant. Ergo nec prodest obmurmurare Hebræos, tempore quoque Babylonicæ captivitatis, urbe, templo, aliisque orbatos fuisse, quin dici queat desiisse tunc ipsorum fœdus, vel apparuisse Messiam. Disparitas est magna. Tunc porro agebatur primo de brevissimo septuaginta annorum intervallo : nunc de longissimo octodecim sæculorum. Promiserat secundo Deus, per Prophetas viventes adhuc inter Judæos, terminum illius captivitatis, ut testes sunt Jeremias, Ezechiel aliique. Nunc nullus adest inter Judæos Propheta; nulla promissio, spes nulla, ut nec hæc adfuerunt statim ab adventu Christi. Omnes etiam conatus inutiles, quemadmodum constat præsertim ex celebri eventu illo sub imperatore Juliano, de quo alibi. Tertio, dum prænuntiabant tunc vates, vetus desiturum fœdus, et inceptorum novum ejus sane indolis, cujus fuit Evangelium nostrum, res isthæc tempore Babylonicæ restitutionis, nec ullo indicio videnda se præbuit. Illud enim adhuc perduravit : hoc non incepit.

(1) Mal. cap. I.

(1) Cap. XXXI.

Quid ergo frigida ista nobis opponuntur argumenta, quæ nec digna sunt, ut in iis immoremur?

LXXXVIII. — Immorandum quidem satius ducimus in egregia facti re pertinere ad gentium conversionem, qua peracta juxta testimonium etiam profanorum in adventu Christi, hinc prophetica oracula nostram respexisse Religionem perspicuum fit. Ne soli itaque Evangelicæ narrationi adhæreamus, cujus quidem sinceritatem asserimus alibi, accedat Judæus ipse historicus Josephus, qui, licet, ut Mæcenati assentaretur suo, nullamque suis crearet invidiam, quibusdam involucris ea contexerit verba, quibus de oraculis loquebatur, dixit (1) nihilominus, quod sufficit nobis, Hebræos « propter Scripturarum oracula expectasse tunc ex gente sua illius adventum, qui totius mundi futurus erat Dominus. » Jam vero hæc illa erat Judæorum expectatio, quæ iis temporibus adeo effervescebat, ut eam per omnes quoque Orientis plagas fama ipsa detulerit. Hinc ex Suetonio habemus (2) : « Percrebuerat oriente toto vetus, et constans opinio, esse in fatis ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur » : quibus etsi addat nescius auctor : « Id de imperatore Romano, quantum eventu postea patuit, prædictum Judæi ad se trahentes rebellarunt, » quod etiam cogitavit Tacitus (3) ; hæc tamen interpretatio nihil profecto nobis officit. Sentimus etenim cum Eusebio, cujus verba (4) nostras habent rationes : « Quod (oraculum) ille quidem scriptor Josephus in Vespasiano expletum esse existimavit. Verum Vespasianus non totius orbis terrarum, sed Romanum duntaxat imperium obtinuit. Rectius ergo id referatur ad Christum, cui dictum est a Patre : *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ;* et per cujus Apostolos circa idem tempus in omnem terram exierat sonus, et ad fines orbis terrarum verba pervenerant. « Hæc sufficiunt nobis, ut per extraneos etiam testes, ipsismet Christi nostri temporibus, expectasse Judæos Messiam evidens fiat ; quem sane ideo tunc expectabant, quia tunc etiam impleri oracula debere ex doctiorum præceptorum institutionibus probe noscebant. Verum est noluisse eos Messiam in Jesu nostro venerari : at nec potuerunt efficere, ut ab innumera illa gentium turba, quæ Christo nomen dedit, non veneraretur ; nec eorum omnium complementum retardare, quæ per eorum vates de ipsorummet reprobatione prædicta fuerant : quæ sane reprobatio quum statuto revera acciderit ævo, ut ex aliis etiam historiis, in quibus gentis. Judaicæ gloria omnis exterior desiisse ostenditur, passim constat ; hinc Christum Messiam ; Christianam Religionem veram esse, iterum conficere licet. Pensentur hæc Isaiæ verba (1) : *Ecce servus meus ..... judicium gentibus proferet..... legem ejus gentes expectabunt ..... dedi te in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, et educeres de conclusione vinctum;* ut et alia ipsius quamplurima ; atque illa Psalmographi, cæterumque Prophetarum, quibus sæpe ad gentes sermonem convertunt, easque *benedicendas* aliquando, *convertendas*, veritatis luce *illustrandas*, etc. consolantur ; quumque hæc omnia nec per Mosen, nec per Davidem, Salomonem, Ezechiam, quemcumque alium Prophetarum impleta sint, vere justeque Salvatori nostro unice aptanda argumentamur.

LXXXIX. — Præcipua observatione dignum est inter reliqua illud Zachariæ vaticinium (2), quod neminem alium præter Christum spectasse perspicuum esse debet. *Exulta satis, filia Sion*, aiebat Propheta, *jubila filia Jerusalem : ecce Rex tuus veniet tibi justus, et Salvator ; ipse pauper, et ascendens super asinam, et super pullum filium asinæ : loquetur pacem gentibus : potestas ejus a mari usque ad mare ; et a fluminibus usque ad fines terræ*, etc. Quem unquam vidit mehercle urbs Jerosolyma Regem suum hisce omnibus insignitum characteribus, quam Christum solemni introitu eo modo, eoque fine ingredientem in sanctam civitatem, uti narratur ab evangelista Mattheo ? Si nullum vidit alium, cui ad litteram pars illa prophetici oraculi conveniret, præter Christum ; ergo ipse quoque est *Salvator* ille, qui in altera textus particula *justus* simul, et *pauper* futurus asseritur, ac ita *potens*, ut undequaque regnum protenderet suum ; regnum quidem uti decebat Deum hominem, non temporarium, atque terrenum ; sed spiritale

(1) *De bell. Jud.* lib. 6. c. 5. n. 4.
(2) In Vesp. c. 4.
(3) *Hist.* lib. 5. c. 13.
(4) *Hist.* lib. 3. c. 8.

(1) Cap. XXXXII.
(2) Cap. IX. v. 9. 10.

ac sempiternum, illi congruum, qui Messiæ munus assumeret, cujusmodi certe fuit quod Christus per universum orbem protulit regnum. Monemur hoc loco Hugonis Grotii hallucinationem notare, dum contendit oracula Christum spectantia primo, proprio, ac proximo sensu de aliis ; secundario, mystico, allegorico de eo debere intelligi. Quo de agimus vaticinium eam arguit falsitatis distinctionem ; quem etenim posset Grotius ostendere alium, præter Christum, Regem, quem proprio sensu eventus probaverit fuisse *Regem* Juda, *justum*, *Salvatorem*, *pauperem*, *ascendentem super asinam*, *et pullum asinæ*, etc. ? Longum nimis esset sigillatim demonstrare tot prophetias directe, et immediate solum Messiam Christum respexisse ; nec nisi per vim ad alios, præterquam symbolice, torqueri posse. De hoc argumento inter cæteros multos digni sunt, qui legantur, Bossuet et Balthus, qui adversus Grotium, aliosque Socinianos in hac palæstra egregie desudarunt. Nobis hoc loco observare tantum juverit irrisione potius, quam responsione afficiendum Neotericum illum (1) inter alios effutientem, « quod hodie traditur esse prophetia, eventum fuisse naturalem, nullo prophetiæ charactere donatum : omnes, quæ prophetiarum fiunt, applicationes, tot esse allegorias, quæ proinde nil probant, quum allegoria distet a demonstratione, omnique sermone apto ad suadendum » etc. Nonne valde inepte loquitur, qui simul prophetias confundens et allegorias, istarum esse dicit, quod proprium tantum est illarum? Quantum eæ distent ab his, norunt omnes, qui et norunt quam magna sit vis probationis in prophetiis, præ allegoriis quibuscumque, statuenda. Consulat criticus homo tot oracula, de quibus huc usque pro re nostra locuti sumus, et infra adhuc locus erit loquendi, atque similia non proferet.

XC. — Adest et pro Christo præclarum illud, nec reticendum Danielis oraculum de septuaginta hebdomadis, jam omnibus cognitum, jamque ipsi infensissimo Christianæ Religionis hosti Porphyrio adeo perspicuum, ac eventui accommodatum, ut in desperatæ causæ subsidium, aiente divo Hieronymo, non habuerit aliud, quod diceret, quam post eventum fuisse confictum ; quod asserere quoque ausus est denuo Antonius Collins, a quo, potius quam prophetia, historia dictum est esse : quod quam falsum, tam nostræ Religioni gloriosum ; ut et alibi in simili argumento aiebamus. Illud ita se habet (1) : *Adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio.... dixit.... Tu ergo animadverte sermonem, et intellige visionem : septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, et impleatur visio, et prophetia, et ungatur sanctus sanctorum. Scito ergo, et animadverte : ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt, et rursum ædificabitur platea, et muri in angustia temporum, et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, et non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, et finis ejus vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, et in dimidio hebdomadis deficiet hostia, et sacrificium, et erit in templo abominatio desolationis, et usque ad consummationem, et finem perseverabit desolatio.* Clarum vaticinium brevibus duntaxat aliquod animadversionibus exponatur. 1° Præcipuus, qui in vaticinio prænuntiatur, eventus duos inter terminos concluditur ; inter edictum restaurandæ Jerusalem, ac inter ejusdem urbis vastationem secundam. Porro primus terminus ab Artaxersis Persarum regis edicto, anno regni ejus vigesimo, definitus certe præteriit. Alter non alio accidit, quam Titi ævo, qui Romanis viribus et abominationem, et desolationem, et vastitatem attulit restauratæ Jerusalem. At inter hunc terminum Christus noster apparuit. 2° Inter utrumque hunc terminum debebat apud Judæos conspici, ac interfici *a proprio populo* (certe Judæo) *qui eum negaturus erat*, ille, qui ut *sanctus sanctorum*, ut *Christus* expectabatur. Sed hæc in Christo nostro, non in alio completa sunt. 3° Septuaginta hebdomades illæ annorum sunt, non mensium, non dierum, non sæculorum, ut blateravit incredulus ille recens paulo ante recensitus (2) ; qui etenim vel leviter res hebraicas salutaverit, scit apud Judæos dierum duntaxat, et

(1) *Examen de la Relig.* c. 7. n. 4.

(1) Cap. IX, v. 21. et seq.

(2) *Examen de la Relig.* c. 7. n. 9.

annorum hebdomades in usum venisse. Quum ergo hebdomades Danielis dierum hebdomades esse non potuerint, stat periodum temporis illis annorum hebdomadis constituti tunc debuisse concludi, quum Christus occisus. 4° Inquirendum hinc remaneret, undenam accipi initium deberet illius temporis. Sed quoniam hic variant interpretes, hæc omittemus, ut intimius vaticinii proprietates perscrutantes soli Christo nostro adscribi posse clarum fiat. Ex vaticinio debuerat *per venturum ducem* obsideri urbs, et depopulari sanctuarium postquam *occisus esset Christus*. Atqui post Christi nostri occisionem obsidio illa, illa vastatio accidit. Iterum, juxta oraculum, *adducenda erat justitia sempiterna*, postquam deleta fuisset iniquitas eomet tempore, quo occidendus erat Christus. Atqui non per alium unquam tunc deleta iniquitas, et adducta est sempiterna justitia, quam per Jesum. Præterea eadem in occasione *desitura erat hostia, et sacrificium;* atqui si hoc intelligatur de antiquis Hebræorum sacrificiis, ut intelligi posse contextus docet, ea revera desierunt; si autem intelligatur de hostia universalis expiationis, et sacrificio crucis, in dimidio quoque hebdomadæ omnia hæc contigerunt; ergo, plusquam supputationes quæque chronologicæ, circumstantiæ omnes oraculi et Messiam advenisse, et hunc esse Christum nostrum ostendunt; ac quidquid velint, quidquid inquirant cum Hebræis increduli, ut a nobis hanc auferant demonstrationem, eo semper adducentur tantummodo, ut vel negare, ac pernegare facta quælibet liceat; aut alius vir, qui immediatum prophetiæ hujus, ut et aliarum, fuerit objectum, ostendatur. Primum illud pugnat contra evidentiam, et absurdum est. Secundum est impossibile, quamvis omni labore Marshamus (qui alioquin in chronologicis calculis peragendis aliquod sibi nomen fecit) contendat Danielem respexisse ad profanationem templi, quæ, dum internecio Oniæ, aliorumque sacerdotum accidit, peracta est temporibus Antiochi Epiphanis, anno circiter 171. ante æram vulgarem. An enim Onias potuit dici a Daniele *Christus*, quæ nomenclatura quamvis esse cujuscumque sacerdotis potuisset, per excellentiam tamen de uno Messia intelligi consueverat? Ubi autem tunc fuit *sanctus sanctorum;* quomodo *desiit prophetia, visio, sacrificium?* quomodo *detersa culpa, adducta justitia?* quomodo *eversa urbs, profanatione pollutum templum abominandis aquilis*, ut legimus in hebræo? Nil minus. At vero in Christo Jesu completa hæc mirifice sunt, et adamussim : ergo iterum, ut supra, reponimus, omniaque simul dicta colligentes addimus, per quatuor millia annorum constanter, et immutabiliter cohortem non modicam hominum sibi semper succedentium; integrum imo populum per totidem sæcula concorditer, ac unanimi sensu, nulloque animos permutante humano conatu, in unum semper futurum magnum virum respexisse, hunc que notis ubique, etsi variis signis, eodem semper, et non interrupto modo, venturum dixisse; atque ipsum tandem, præfinito illo tempore juxta, præfinita etiam illa varia signa, et adjunctis omnibus iis circumstantiis, in quibus venturus credebatur, revera advenisse : advenisse, inquam, ut prædictum fuerat inter cætera, tempore quartæ monarchiæ; ante excidium secundi templi; priusquam omnis Judæorum principatus auferretur; et quum in exitum vergerent septuaginta prænunciatæ hebdomades, etc. Addas tunc quoque turmatim gentes a deorum cultu in unius Dei agnitionem convenisse, et puram egisse postea vitam, ita ut filiæ etiam, inaudita tunc virtute, Deo ipsi sacrarent virginitatem, carnales homines (quod Plato paucis suadere vix potuerat) voluptati nuncium remitterent; et hæc omnia non aliis hortatoribus, quam rudibus nonnullis selectis e plebe hominibus, ut infra uberius dicetur, peracta. Hæc profecto omnia in uno Christo nostro simul, et semel exhibita, argumento sunt invictissimo, ipsum vere illum fuisse, quem tot vaticinia prænunciaverant; ipsiusque Religionem, scilicet Christianam, a tot sæculis vaticinatam unice veram esse, in qua oporteat nos salvos fieri.

XCI. — Si ad Evangelii veritatem ostendendam vetusta, quæ de eo fuere, oracula conferunt maxime, idem penitus agunt et illa, quæ in ipso de consequentibus rebus futura perhibentur. Et ne alibi vagetur oratio, iterum de vaticinio Danielis, ob aliud de eodem eventu vaticinium a Christo prolatum, multo magis implendo sermonem instituamus. Non excidium tantum Jerusalem, sed aliquid majus prædixit Christus, ut ostenderet quantum esset ipse præscius futuri. *Ut appropinquavit*, inquit evangelista

Lucas (1), *videns civitatem, flevit super illam dicens, quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi; nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, quia venient dies in te, et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.* Maxima illa res, quam in hoc vaticinio, ob spretum tempus visitationis Christi, intelligi ipse voluit, est insigne illud, *non relinquendum* scilicet in futura urbis eversione *lapidem super lapidem*, quod quum in aliarum urbium excidio nec ita minutim prænunciatum fuerit, nec executioni mandatum; prænunciatum autem, et ad litteram executioni mandatum sit in excidio Jerosolymitano, extra omne dubium collocantur consectaria, quæ inde deducimus. Verum accedendum nobis est ad eventum historicum, quem prævidebat Christus, dum allatum fudit vaticinium. Res autem ita est singularis, ut inde debeant omnes argumentari increduli, potentem Deum esse adversus quæcumque humanæ industriæ inventa, dummodo in omnibus voluntas ejus adimpleatur. Putabat se posse impius apostata Julianus, sæculo Ecclesiæ quarto, totam delere Christianam Religionem, omniaque vaticinia ipsam spectantia alio detorquere, ut mendacii eam publice redargueret, efficiendo nempe ut vastata a Tito urbs Jerusalem, ejusque templum, quod suis maceriis Christianorum oraculis nimis favebat, iterum ædificaretur. Jussit itaque omnia adhiberi media, ut quoquo tandem pretio centrum illud Judaicæ religionis restauraretur. En opus inceptum. Ex omni parte alacriter convolant ad laborem quique Judæi, sibi invicem, et cum paganis ipsis de proxima jam restitutione gratulantes. At quid prosunt contra Deum humana placita? Vix, ut locus fiat novæ constructioni, novisque fundamentis, lapis omnis a lapide semovetur, en statim plures funesti eventus incommodant. Obstinate agunt adhuc opifices, et dum miti flagello Dei nolunt admoneri, ad majora inferenda supplicia eum provocant. Illico itaque, dum operi indesinenter vacant, ignei ex abyssis erumpunt, flammeique globi, qui huc illuc omnes, et omnia pervadentes, opus, et opifices adoriuntur, incendunt, urunt. Naturæ effectus non pertimescendus existimatur ignis ille, iterumque ædificio incumbitur; at iterum quoque se prodit flamma, ita ut inaccessus jam fiat locus, omnisque Romana vis, et Judaica perfidia fato cedere debeat, ac depudendo facinore imposterum secum ipsa condolere. Jam hic interrogamus incredulos : an non vaticinium Christi de excidio Jerusalem, quod longius adhuc ab ipso portendebatur, quodque ut impleretur, necesse non erat, ut adeo minutim oraculo responderet eventus, ita ut nec lapis super alium relinqueretur lapidem, quoad omnes ejus partes impletum perfecte nihilominus est? An non isthæc omnia divinam ejus probant præscientiam futurorum? An non eventus historicus certiorem efficit evangelicam veritatem? Historiam forsan negare aliqui vellent, vel præcipuam ejus circumstantiam; sed animadvertant non posse se hoc peragere propter narrationem auctoris pagani apud ipsum Julianum degentis, nec studio ullo partium abrepti, cui nihil est, quod reponatur. « Ambitiosum, » ait Ammianus Marcellinus (1), « quondam apud Jerosolyma templum, quod post multa, et internecina certamina, obsidente Vespasiano, posteaque Tito, ægre est oppugnatum, instaurare sumptibus cogitabat immodicis (Julianus), negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochensi, qui olim Britannias curaverat pro præfectis. Quum itaque rei idem instaret Alypius, juvaretque Provinciæ rector, metuendi globi flammarum prope fundamenta crebris assultibus erumpentes fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum. Hocque modo, elemento destinatius repellente, cessavit inceptum. » Judicet post hæc sapiens quisque, an non dementia sit plusquam judaica et in admirabili hoc eventu prophetiæ Christi complementum non agnoscere. Sed nullus certe adhuc assertis superius propositionibus nostris reluctari deberet, postquam inter domestica simul, et extranea fide digna testimonia clarissimus etiam Anglus Varburton de hoc ipso eventu egregiam edidit dissertationem Anglo primum, dein Gallico conscriptam idiomate, ubi omnes Basnagii, ac Middletonis solvuntur objectiones, quibus nil forte melius, in re tam perspicua oppugnanda, ut præterito illo tempore, ita nec etiam præsenti hoc nostro, in

(1) Cap. XIX, v. 41, etc.

(1) Lib. 23, c. 1.

medium producent quodquod adsunt increduli.

XCII. — Nonnullis jam occurramus aliis incredulorum objectionibus, quibus totum vaticiniorum negotium nil sibi facessere student. Non dabimus hic quidem illam, qua inepte aiunt, post eventum scripta esse vaticinia. De hac enim calumnia jam satis supra. Ad alias accedamus. Aiunt primo (nec dissimulabimus, aliqua quidem specie, plusquam alias nunquam) interpretari nos sacra eloquia, ut commodum est Christianis, dum Judæi, qui easdem possident scripturas, toto cœlo distant a nobis in earum explicatione. Utique, si quomodo nos diximus supra, sensum accipiamus earum, Christiani vincunt; sed obstant Hebræi, qui aliter de sensu judicant. Dilemma ergo solvatur istud : aut clara sunt vaticinia ; et quare utraque pars concors non est? aut sunt obscura; et ab utraque parte exacte ad rem accommodari nequeunt. Si clara sunt, quare potius Christianis credet, qui ad fidem accedat, non Hebræis antiquioribus earum possessoribus? Si obscura, quæcumque iis interpretatio tribuatur, æque vera esse potest; vera itaque erit et illa, quam tribuunt Judæi; et vaticinia nil probant. 2° Quid gloriandum de prophetiis? Natura, indoles, mentis vis, et alienatio peragere omnia potuit. Ita Spinosa; ita et recens alter (1), cujus sunt istæ iniquiores voces : « Omnino humana est alienatio mentis prophetarum, ac plene similis illi vetustorum paganorum, ac mulierum ad sacrum tripedem furentium. » 3° Prophetiæ, quidquid sint, allegoricæ sunt, ac solo interpretum genio ad Christum traduntur :« Ipsæque, » ait idem impius, « cujuscumque gnari Indi rationem offendunt, potiusquam suadeant; at, quod magis ridendum est, Ecclesiam Scripturis addere, quod sibi in mentem venerit. Ait David : *Dominus regnavit, decorem induit :* ait Ecclesia dixisse Davidem : *Dominus regnavit a ligno*, quod falsum est : *Impleta sunt quæ concinit David fideli carmine, dicendo nationibus, regnavit a ligno Deus.* David hæc nunquam dixit, quæcumque consulatur versio. » 4° Quum Jesus Mariæ filius de se casu dictas vidisset prophetias, lucrum inde fecit, mortemque sibi procuravit, ut gloriosa fama post obitum in mundo potiretur. 5° Quia humilis jam evaserat ejus soboles, simulavit se rei omni terrestri nuncium mittere : deinde incubuit extirpandæ idololatriæ, omnes ad Dei, et proximi amorem cohortans; industriaque ferme eadem, qua usus est Pythagoras, sanctam insinuavit doctrinam, et sic apud posteros celebritatem sibi conciliavit. 6° Quid est quod Joannem inter et Jesum propheticum quemdam nexum dicunt Christiani? Artificium inter duos erat omne istud antea præstitutum. Socrates, et Plato idem facere potuissent.

XCIII. — Responsum demus ad singula. Ad 1. Tota difficultas longiori quidem responsione, sed adhuc brevi, pro necessitate argumenti, enodabitur. Quod exquirendum hic est magis, in eo sistit ut distinguatur, quisnam, Hebræusne, an Christianus interpres, sensum vaticiniorum legitimum hauserit. Non negamus, habere hic nos adversantes Hebræos. Sed nec aliter potuit esse res, statim ac Christum, ut Messiam, agnoscere detrectant; qua de causa omni conatu propria defendenda est opinio. Non terrentur hisce tamen Christiani; eoque minus quod Hebræi sacros libros antea habuerint. Hæreditario ipsi ad nos jure jampridem pervenerunt; quumque primigeniorum codicum intelligentiam ab ipsis quærere nobis necesse non sit, non ipsi solum eorum sunt interpretes; sed potius nos Christiani, quibus concredidisse Deum oracula sua, ex ipsismet libris, in quibus ea continentur, patet. At proprius accedamus ad cardinem difficultatis. Quamvis porro hebraicus sermo in varios sensus flecti sæpe queat, nos vaticiniis damus veriorem, utpote naturalem, quem præ se ferunt, sensum, grammaticæ etiam regulis inhærentes. Exempli gratia vox, qua utitur sacer auctor in Jacobæo vaticinio ad significandum id, quod venit nomine sceptri, litteraliter accipi debet, et nostro sensu. Nam verum quidem est vocem חשבט *Scebet* denotare grammaticali strictiori acceptione *baculum*, *virgam ;* at non aliud hic quam *sceptrum*, seu regiam auctoritatem, quo sensu etiam accipi solet ab hebraicis doctis scriptoribus, denotat. Prophetæ intentio, finis prophetiæ, antecedentia, consequentia omnia ad benedictionem auctoritatis regiæ asserendam concurrunt. Jam vero si regulæ istæ, quæ simpliciores sunt, ut sensus aliquis internoscatur, hic etiam concurrunt, an aliter explicantes veraciores erunt? Sed concurrit etiam pro nobis in hoc exemplo tum vetustiorum, cum recentiorum

(1) *Exam. de la Relig.* c. 7. n. 10.

sacræ linguæ interpretum auctoritas, quibus sane nemo magis claudere os potest modernis Hebræis. Sic legendum nos edocet triplex Targum, ut et Thalmudici veteres (1), ac recentes, R. Kimchi, R. Salomon Aben Ezra, R. Abraham Hispanus, R. Tanchuma, R. Bechai, R. Mosche Ben Nachman, R. Itzchack Ben Arama, R. Chiskia, etc. Toto hoc auctorum suorum syllabo de contorta vocis *Scebet* explicatione objurgantur Hebræi, omnesque alii, qui cavillandi libidine vim oraculorum non vident. Dum nos pariter Isaiæ vaticinium afferimus, quo ostendamus ex virgine matre debuisse nasci Christum, stat pro nobis ipsa hebraica vox עלמה de *intacta virgine* natura sua explicanda, utpote orta ex verbo id denotante, quod occultum, et abditum adhuc est; atque proinde ut de abdita virgine intelligatur adhibita a sacro scriptore. Atqui si res ita se habet, falluntur Hebræi, cæterique omnes, qui tam juvenculam intactam, quam non, denotare contendunt, ut se nobis adversarios præbeant, de grammaticali veritate textus assequenda parum sollicit, ac vaticinii vim eludere unice conantes. Sed hisce etiam posthabitis, fingamus hypothesim talem sæpe esse hebraicorum verborum ambiguitatem, ut diversis interpretationibus, quin vis inferatur, idonea sint. Assertionem attamen nos ponimus, qua si bonæ velit esse fidei percelli quisque debet, sive Hebræus, sive incredulus; hæcque est. Si quem damus vaticiniis sensus proprius est, quamvis alius proprius quoque dari iis possit, nostro necessarie adhærendum est, non alteri, ex eo, quod nullus eventus sensum alterum confirmarit unquam, dum probamus nos ab eventu sensum, quem damus, directe confirmari. Non solum aliquis in Christo completus est eventus eo sensu, quem nos verum asserimus, sed omnia simul vaticinia in ipso solo perfecte impleta sunt. Quomodo mehercle falluntur Christiani in tot iis interpretandis vaticiniis, si oculis ipsis cernimus singula ea singulis circumstantiis vitæ Jesu omnino congruere? Non aliqua in specie hic observanda venit prophetia; sed omnes simul, ut verum esse quod affirmamus constet. Si de Jesu fiat explicatio, integra Prophetas inter et Evangelistas videbitur esse consensio; si de alio, aut nulla erit, aut erit violentia. Dicam exempli gratia cum Propheta Messiam futurum *Emmanuelem*, seu *Deum nobiscum;* dicam autem cum Evangelista *Verbum carnem esse factum, et habitasse nobiscum*, idem est: dicam cum sacro vate: *Ecce virgo concipiet, et pariet filium;* dicam cum Evangelista: *quum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto*, nonne duo aio, quæ naturalem suum nexum portentant, ita ut potuerit prosequi Evangelista *ut adimpleretur quod dictum est per prophetam?* Non vacat cætera omnia similia hic recensere. Consulatur Huetius in demonstratione sua evangelica, a quo etiam monemur, conjunctim esse accipienda vaticinia, ut ad Christum pertinere negari nequeat ob magnam, quam habent, cum vita Jesu analogiam. Quod spectat ad interpretationes Hebræorum, undique crepant absurda. Notum exempli gratia jam est quod de impleto eventu Jacobæi oraculi nos dicimus. Hebræi, ut impletum in Jesu non esse evincant, fabulantur adventum Messiæ, etsi debuisset jam impleri, ob peccata populi fuisse dilatum. Præclarum effugium! Quasi vero ad tollenda peccata non debuerit advenire Messias. Ast, aliis multis prætermissis, accedamus ad Danielis oraculum, quod perperam Marshamus quoque (adhærer enim opinioni grammaticali ipso sensu, fine, ac vaticinii eventibus falsitatis redargutæ) conatus est de persecutione Antiochi, temporibus Machabaicis, exponere, etsi Rabbini æquiores de promisso Christo exponendum voluerint. Quum Hebræi de Jesu debere intelligi Danielem negare cœperunt, contra omnem sacrorum codicum consuetudinem, qui de hebdomadis dierum, et annorum unice loqui solent, imaginati prius sunt, hebdomadas illas jubilæorum, vel sæculorum; sed, quum hisce non satisfacere se omnibus posse cernerent, quid actum est? Omnes hebdomadarum illarum supputationes relinquendas censuerunt; nullum postea de iis audire sermonem voluerunt; ac anathema etiam dixerunt iis, qui supputare attentaverint. Quis itaque dicetur hic veritatem assecutus? An Christianis major hic fides non erit? Uberius ista omnia ostenderentur, si aliis hebraicis fabellis vellemus lectoris fatigare patientiam. Hinc ad eos mittimus, qui Rabbinica plura de Jesu nostro, tanquam de Messia, asserta, refertaque fabulis me-

(1) Cod. *Sanhedrin* c. 1. sol. 5. et cod. *Horajoth* c. 3. sol. 3. sol. 11.

moriæ prodiderunt. Jamque ex præhabitis regulis consequi dicimus, non alios, quam Christianos, sensum vaticiniorum de adventu Messiæ assecutos fuisse. Objectio ergo inanis est.

XCIV. — Ad 2 : « Si unus homo, » ait Paschalius (1), « librum composuisset vaticiniorum Jesum Christum spectantium tam circa tempus, quam circa modum adventus ejus, ac revera Christus juxta ea vaticinia advenisset, jam esset hoc infiniti ponderis factum ; at vero hic accidit quid majus. Adest hic successio multorum hominum, qui quatuor mille annorum progressu constanter, ac immutabiliter, unus post alium ad eumdem prænuntiandum eventum succedunt. Adest hic integer populus annuntians hoc, ad hocque semper annuntiandum quatuor mille annos perseverans, ac ad præbendum testimonium de summa, quam de hoc habet, fide, a qua nullis potest minis amoveri, nullaque habita persecutione. Sane hoc insigne est monumentum, etc. » Delirat hinc cum suis Spinosa, ac Neotericus alter religionis, quam ignorat, scrutator, dum deliria sanctissimis, et undequaque agnitis viris, iis etiam similia, quibus torquebantur Pagani, impie affingit. Quis etenim vidit unquam sic prospere, sic constanter, sic evidenter accidisse, quod multorum simul hominum, diverso quamvis viventium tempore, vis mentis, sibi nec consciæ, nec a supremo veritatis auctore edoctæ, protulerit ? Procul a sapiente viro hæc cogitata. Ad 3 : Mittimus primo, ut alibi etiam misimus, adversarium ad oracula quamplura supra allata, ut ea attente consideret, et quocumque se vertat, perspiciet immediato, et primo, proximoque sensu in uno Christo nostro impleta. Deinde addimus, si allegorice quædam de Christo, ut aliqua ex parte concedimus, asserta sunt, ea non adeo, sicuti censet, inania esse ad rem nostram. Sæpe oracula habemus, quæ aliqua quidem in alio immediate complenda præse ferunt ; at eadem illico ad tam superiora assurgunt, ut, quum primum illud vaticinii objectum non potuerit in hisce respici a sacris vatibus, recte proinde eos ultra processisse, ac respexisse dicamus, ad Christum scilicet, cui allegorice quidem priora nos quoque tribuimus, quæ de alio, qui typus erat Christi, prænunciabantur ; at ad antitypum statim convertimur, a reliquis admoniti, quæ de ipso solum, spiritu abreptus propheta locutus censeri debet. Videatur præ cæteris psalm. LXXI., in quo de Salomone vaticinatus primo David, ab ipso, ut typo Christi, ad antitypum immediate descendit, de eoque talia prosequitur, quæ in Salomone remote tantum, et allegorice, in Christo proxime et proprie impleta sunt. Præterea habendum præ oculis est vetus fœdus novi fuisse fere semper figuram, adeo omnia, ut postea acciderunt, repræsentantem, ut locus dubitandi non adsit : dumque alibi ostendunt theologi plures Scripturarum sensus tenendos, ne velimus Deum per Prophetas absurda locutum, nil idcirco admiraretur Indus, et omnia, si recte edoceretur, intelligeret, dummodo animo esset docili, ac ratione uteretur illa meliori, qua utuntur moderni increduli ; propositisque figuris de Christo amplius non esset anceps, ut et de ejus sacrificio in ara crucis peracto, de pretio ejus sanguinis, de redemptione, etc., utpote qui rem præsignatam figuris, clare se agnoscere non diffiteretur. At, dum dicam scripsit Paschalio poeta philosophus, in sensum hunc quoque Scripturarum succensuit, nosque etiam ad respondendum impulit. « Vult ille, » inquit (1), « omnia duplicem sensum habere in Scriptura. Sed homo quidam incredulus dicere ei posset : qui duplicem verbis suis tribuit sensum, homines decipere intendit, et dolus hic legibus punitur. Quomodo potes tu in Deo absque pudore admittere, quod in hominibus abhorretur, atque punitur ? Imo quo contemptu, ac ira peragis tu oracula paganorum, quia duplicem habebant sensum ? » etc. Hujus sunt farinæ, quas non jam contra Paschalium tantummodo, sed et contra religionem increduli afferunt, objectiones. Immerito quidem. Nam quantum est discriminis duplicem inter Scripturarum sensum, ac duplicem seu dolosam loquendi hominum, ac paganorum vatum consuetudinem ! Adest hic versutia, qua homines utuntur verbis duo significantibus per sensum unum excludentem alium, ut illudant. Hujusmodi inter plura alia fuit oraculum Cræso datum, ut habemus ex Cicerone (2) : « Crœsus Halym penetrans, magnam pervertet opum vim ; » quod expli-

(1) Cog. 15.

(1) M. de Voltaire *Lettres sur les pensées de M. Pascal* n. 15.

(2) *De div.* 2. c. 56.

cans Tullius addidit : « Hostium vim sese perversurum putavit; pervertit autem suam; » hocque est illud, quod amphibolia turpis vocatur ab omnibus, ac a paganis etiam, risu, sannisque excipitur. Valde aliter habendus est duplex Scripturarum nostrarum sensus. Ab eo duo respiciuntur eventus, ambo veri, et reapse aliquando existentes ; alter præcipuus est ; alter non : hic typus ; ille antitypus. Sit exemplum. Aiebat Davidi per Nathan prophetam Deus (1) : *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, et firmabo regnum ejus. Ipse ædificabit domum nomini meo ; et stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, et ipse erit mihi in filium.* Objectum hujus oraculi immediatum fuit quidem Salomon, sed præcipuum fuit Christus : in utroque completum est : Salomon filius David ævo suo fuit major terræ dominus ; ædificavit templum ; Deoque valde fuit acceptus. Christus in humanis fuit quoque Davidis filius ; rex fuit, et est universæ terræ ; regnumque ejus erit sempiternum. Dei filius Salomon fuit adoptione ; natura divina Christus ; materiale ille templum ; hic spiritale, nempe Ecclesiam, ædificavit. En duos sensus : ast quæ distantia paganas inter ambiguitates, nostraque oracula ? an in hisce fallacia, an amphibolia, an dolus ?

XCV. — Specialiori nunc indiget responsione altera ejusdem objectionis pars, cui statim dicimus, falsum esse, quod Ecclesiam peregisse queruntur, additione nempe ad psalmum facta per eas voces *a ligno* ; vel assertione, quod hoc ipsum dictum a Davide fuerit. Nos vocat adversarius ad versiones ; nec animadvertit prodere se de iis (ut et de aliis alibi rebus) penitus inexpertum, dum ait, in nulla reperiri voces easdem. Volventi enim Italam, quam vocant antiquam, occurrunt illæ. Ecclesia autem occidentalis, quæ hac utebatur versione, auctoritatem ei conciliat, ut et ii, qui ea usi sunt, Tertullianus, Augustinus, Leo Magnus, Vigilius Tapsensis, aliique Patres, qui hunc ibi ita legerunt textum. Sed legerunt quoque Psalterium Romanum, Corbeiense, Carnotense, et alia, quibus profecto fidendum duxit Venantius Fortunatus illius hymni auctor, in quo habetur *regnavit a ligno Deus*. Hujusmodi autem hymnum non suspicimus nos Christiani, sicut aliquem Ecclesiæ canonem, vel ut decretum præfiniens lectionem illam, ita ut quod objicitur ex eo nobis, aliquam habeat vim, quam nulla ratione habere potest. Longe distat hymnus iste ab obtinenda ea veneratione, quam sacris exhibemus textibus. Ni sufficiant hæc, adeant increduli alium codicem ante sextum Ecclesiæ sæculum exaratum, in Veronensi bibliotheca caute jam custoditum, atque jampridem Romæ publici juris factum. Duplici columna descriptum ibi psalterium adest ; in prima græcus textus latino charactere ; in secunda vetus Itala versio, de qua modo ; et in utraque sunt illæ voces *a ligno*. Vult editor esse hanc puram Septuaginta Interpretum lectionem ; ideoque hosce a primigenio hebraico textu id ipsum traduxisse, a quo, progressu temporis, ut accidit psalmo XXI, de quo supra, et, ut arguunt aliqui sancti Patres, in suis codicibus Hebræi deleverunt. Non oportet nunc magis introspicere in hanc controversiam. Sufficit nobis ostendisse quantum errent, et errare consuescant qui pronunciant ex tripede, ut Ecclesiam damnent, nullam esse versionem, in qua textus ille eo modo legatur.

XCVI. — Ad 4 : Absque fundamento ponuntur hic plura verba sensu vacua. Porro Davidis pronepos, qui calliditate sua magnum sibi facere nomen, ac gentium dux haberi vellet, id præsertim cogitasset, quibus nempe uteretur mediis aptis consilio suo, ipsumque adjuvantibus ad gentem suam, suamque familiam recolligendam, ac sublevandam, quarum communia erant negotia. Ut hoc perageret, in Romanos, quorum servitutis jugum depellere curaturus fuisset, totum quoque debuisset convertere odium suum. Sed oppositum fecit Jesus. Non agit contra Cæsarem, cui imo obtemperat ; non favet genti suæ, contra quam duntaxat objurgationibus inclamat ; regiam auctoritatem rejicit ; nil sibi super terram cordi esse sæpe fatetur, et revera ostendit actionibus. Rex spiritalis, virtutis domicilium tantummodo in cordibus collocare satagit ; futura pro mercede bona, non præsentem fortunam promittit. Nil illum rebellionis, ambitionis, lucri captandi gratia movet. Quid hæc nexus habent cum sperata aliqua post mortem gloria apud terrestres homines obtinenda ? Mortem invicte subit : at si purus homo erat, quam inde prævidebat utilitatem ? Cujus deinde unquam favore terrena solum operatus est negotia, ut, dum alicui ea profutura

(1) II. Reg. VII.

erant, prodessent saltem et sibi ? Si callidus fuisset veterator, quoniam pereundum sibi erat, satius fuisset aut gentis suæ levamen procurare ; aut una cum illa fato cuique occurrere ; aut eam demum ad honestam in mundo libertatem ducere. In brevi, si Jesus promissus Christus non erat ; si veterator erat, tota ejus vita, omnis ejus agendi ratio, prædicatio, consilia, verba, opera omnia prudentiæ omni, omni sollertiæ, ac cognitioni contraria dicenda forent. Sed et hoc absurdum est, juxta ipsamet hostium cogitata. Videant ergo quid melius argumententur. Ad 5 : Quæ conventio Pythagoræ cum Jesu ? Dicebat ille solum quod volebat : faciebat hic id solum, quod de eo scriptum erat, ut vidimus. Si, ut Pythagoras, simulasset tantummodo, aliquando saltem quod peregisset contra id, quod dicebat, mendacii ipsum arguisset. At constans semper in agendo, in omni respuenda terrena gloria, omnibusque commodis, vitam conducebat ab aliorum vita penitus diversam, omnique calumniæ imperviam. Si, ut ille, fuisset duntaxat sollers philosophus, sua agendi methodo suis se opposuisset consiliis. An etenim idololatriæ vastator esse poterat, si, dum viveret, ad gentes non abibat : si populum suum edocere contentus, suis etiam discipulis prohibebat, ne *in viam gentium abirent ;* ne Samariam versus progrederentur : insuper adhuc alte profitebatur non venisse pro gentibus, pro alienigenis ? Est ne hic ille, qui dicitur incubuisse idololatriæ destruendæ ? Quare Tyrum, Sidonem, Antiochiam, Romam hac de causa non venit, ubi id muneris facilius exequeretur ? At ad gentes misit discipulos post mortem ; sed quos discipulos ? Num viros omni prudentia sæculi magnos ? E contra viri erant absque institutione, absque litteris, nulla mundi protectione fortunaque freti ; ac interea nil prædicabant aliud, quam *crucis stultitiam,* etc. An hoc est simulare ? estne istud imitari Pythagoram ? potuissetne philosophus, dum corruptos mores emendare vellet, iis uti mediis, ac nihilominus adeo proficere, ut stultitia illa crucis ubique invalesceret ; ut ex omnibus unus fieret populus ; utque tantum facinus tot perseveraret sæculis ? Ad 6. tandem dicimus, vel a prima ætate vixisse Joannem a Jesu sejunctum : ergo inter se de futuris consilia capere non potuerunt. Alter eremi incola : alter fabri filius erat. Verum an, si humanitus solum egissent omnia, poterat uterque in solitudine totius conversionis mundi fundamenta ponere ? An longe a populi frequentia omnium jam poterant animos sibi devincire ? An dein publice ambo poterant populis ita imponere, ut, dum Joannes dicebat de Christo, *venisse e cœlo ; esse Filium æterni Patris ; Spiritum Dei in ipso manere,* etc. : dum dicebat Jesus, *nullum inter natos mulierum majorem esse Joanne Baptista ; esse eum plusquam prophetam ; esse Eliam venturum,* etc., eorum verbis, absque supernaturali aliqua probatione, creditum fuisset ? Quis unquam philosophus : quis Cato, quis Socrates tanta peregit ? Peregerunt quidem, quantum potuere ; verum ex eventu patuit, quantum potuerint. Sed hic tempus terimus, dum in rebus distinemur, quibus tota respondet Apologia. Stet ergo, absurde semper loqui incredulos adversus vaticinia ; nec ullo posse modo magnum hoc nobis argumentum eripere, quo veritas evangelica mirifice defenditur.

§ XII.

Veritas Christianæ Religionis ex Miraculis.

XCVII. — Ad miracula nunc descendat disputatio. Porro Jesu Christi historia insignium eventuum præclarum nobis numerum exhibet. Itaque, si vera sunt miracula, omnia illa, pro quibus patrata sunt, vera quoque esse debebunt. Fraudem quidem hic etiam, ut alibi, dolum, mendacium metuunt, ac sibi videre videntur increduli. Perperam sane. Nam, præter illa, quæ veritate de miraculorum prædiximus supra, et huc quoque mirifice congruunt, Evangelii miracula hujusmodi habent alios characteres, ut veritatem undequaque perluceant. At in altero feraciori argumento versamur, quod breviter enucleare coacti, pauca, eaque selectiora, adducere muneris nostri est. 1° Commemoratione dignissimum est et observatione multiplex illud miraculum de restituta tot ægris sanitate. Quænam porro fuisset in miracula fides, si per somnium tantummodo, ac per delirium tot peractæ fuissent quotidie morborum sanationes, sanatæ personæ recensitæ, loca ipsa demonstrata, ac testes, etc. ? Quot homines, quot civitates contra clamassent, si facta ea suppositia fuissent ? Certe sanationes illæ fiebant in instanti, ad nutum, vel ad aliquod verbum Jesu, pro quocumque hominum genere, absque

subsidio remedii alicujus naturalis. Non minus publica erant omnia; non minori gaudebant notitia, quam morbi ipsi sanandorum. Cuncti stupebant; cuncti potestatem sanantis Christi ubique prædicabant; plures inter sanatos ipsi adhærebant, ac sequebantur. Ubinam potest hic esse fraus? Observent, quæso, increduli sanationem cæci nati. Is omni civitati notus erat, isque testabatur ubique a Jesu recepisse se visum : ipsius parentes toti simul coactæ Synagogæ idem asseverant : idem sæpe asseverat sanatus homo. Videant paralyticum triginta octo annorum publice quoque restitutum; resilit ipse, ipsemet lectulum asportat suum, ante turbam oculatorum testium, qui interim queruntur quidem de aliqua re adversus Jesum; de veritate miraculi nec dubium habent ullum; de sanitate autem in sabbato, quod videbatur nefas, reddita unice anxii. 2° Multiplicantur in deserto panes. Quatuor cum omnibus circumstantiis vario tempore hoc referunt Evangelistæ. Monent tunc discipuli Jesum, ut dimittat turbas, antequam deficiant, ob inopiam cibi. An conspiratio aliqua Jesum inter et Apostolos præconcepta, uti obmurmurant aliqui? Sed quomodo hominum multitudini suadendum fuisset, quod fame laboraret, quod eamdem revera postea expleverit famem; quod duodecim reliqui fuerint fragmentorum repleti cophini, si isti nil viderant, nil persenserant, nil acceperant? Agere hoc est extra omnem fidem, eoque magis, quod Jesus, ejusque discipuli pauperes essent, et tanquam pauperes ab omnibus agniti; unde nil sibi comparare potuissent, nil, quod comparassent, adeo celare profuturo miraculo, ut nemo animadverteret tot illorum, qui summa curiositate capti, atque turmatim etiam segregati facile omnia potuissent animadvertere. At vero habemus e contra ita convictos de miraculo fuisse tot homines, ut propterea Jesum venerati pro magno Propheta, ab eo postridie objurgati fuerint, quod ob miracula tantum ipsi adhærerent. Sane si hoc miraculum falsum fuisset, adversarios habuisset quinque millia hominum; hocque denuo patrans miraculum Jesus ante alia quatuor millia virorum, nil peregisset aliud, quam augere clamores, quod attamen alio penitus accidit modo. 3° Perpendamus in miracula restitutionis vitæ, eademque veritatis indicia reperiemus. Iter habente Jesu, accedit Jairus postulans sanitatem filiæ extremo morbo laborantis. Consentiens Salvator proficiscitur; sed occurrunt, nuntient patri mortuam filiam; unde necesse non sit longius progredi Jesum, qui nihilominus patrem in spem erigit, et viam tenet. En itaque publica fama mortem filiæ illius pro certa habitam. Pervenit domum Jesus : flentium adest turba, ac funebris pompa. Ait Christus, filiam dormire. Cuncti irrident, non ob aliam causam, quam quia de vera morte nimis conscii erant. Cubiculum defunctæ ingreditur, sociis, et testibus patre, matre, tribusque discipulis. Illam manu tenet, erigitur mortua, reviviscit, incedit integra sanitate gaudens. Locus imposturæ vel conjurationi hic nullus. Jairus vir Synagogæ erat non adeo rerum nescius, imo adversus Jesum aliqua ratione præoccupatus. Admonitus de morte filiæ nil miraculi sperat amplius a Jesu, quia non adeo suam extendi potestatem putat cum aliis. Si factum miraculi non accidisset, futurum erat, ut Jairus, totaque ejus familia, mendacii arguissent, et impotentiæ Jesum, utpote ultro promittentem,quod dare non poterat. Ferme eadem in resurrectione filii viduæ Naïm : eadem in magna illa Lazari quatriduani resurrectione publice, multis videntibus, multis etiam rem inusitatam antea non credentibus, etc., patrata sunt. Hic nemo incredulus, nemo dubius postea remanet. Quid ergo mussitant contra evidentiam, ac contra tot evidentiæ characteres recentiores increduli?

XCVIII. — Nonnisi inania quidem mussitant, sed necessario a nobis solvenda, ut veritas hæc magis firmetur ipsarummet objectionum solutione. Aiunt 1° miracula sola niti Evangelistarum narratione : cujus hæc fidei? Cur etiam magis credatur Joannes, qui plura, quam alii, miracula recenset? 2° Quod voluere Apostoli dixerunt. Eorum scripta placita examine digna censuit nemo; fabellas hujusmodi delirantium nemo e mundo curabat. 3° Si miracula tanta gaudebant evidentia facti, quare non omnes eorum testes ad fidem venerunt? Quare Romanus Imperator, Senatus, historici alii nec iis commoti sunt, nec de iis locuti? Sed jam respondemus nos ad singula. Ad primum quidem. Miracula valde præcesserunt scripta Evangelistarum. Antequam scripto mandarentur, aderant fundatæ a Christo, et ab Apostolis Ecclesiæ, quarum Christiani etiam tum credebant, et moriebantur pro

miraculorum veritate. Ecclesiæ ipsæ de iis nunquam ancipites eæ quoque sunt, a quibus evangelici eventus testimonium accipiebant. Cur autem non habeamus Evangelistis fidem? Ipsorum sinceritas non solum a priscis Evangelii defensoribus purgata est; sed et a scriptoribus Evangelio inimicis. Ignatius, Clemens et Polycarpus Apostolis coævi; Justinus et Irenæus illorum discipuli, evangelicos libros ea jam ipsorum ætate laudant, atque cum sanguinis etiam effusione, tamquam apostolicos venerantur. Chalcidius (1) dein profanus ipse historicus, totus est in narrando phænomeno stellæ, quam viderunt in oriente Magi. A Phlegonte Christus pro magno propheta habitus est, et ut prodigium asseritur Solis eclipsis, quæ accidit in ejus morte. Hasce inusitatas tenebras statuit imo ille ad annum 4. Olimpiadis 202, qui incidit in annum 19. Tiberii, quo Christus mortuus est. Porphyrius quoque, etsi Christianis infensissimus, concedit Christum multos expulisse a corporibus dæmones; eorum vastasse imperium, atque Deorum minuisse potestatem. In dedecus Herodis, et Christi gloriam de cæde infantium loquitur Macrobius (2). Dum ageret Tertullianus de eodem eclipsis prodigio, Romanum senatum, totumque imperium ad archiva mittebat, ut ibi conscriptum illud legerent; quod et fecit Lucianus. Nec ipsemet Julianus Apostata, licet omnia perageret contra evangelicam Fidem, supposititios unquam dixit vel libros, vel auctores, de quibus agimus. Æquiores cum antiquis Judæis, præ incredulis nostris, fuere Ethnici. De rei veritate consentientes, non neganda quidem miracula censuerunt; sed tribuenda potius vel invocationi nominis *Jehova*, cujus secreta novisse Jesum, inquiebant Judæi; vel magicis artibus, in quibus expertum illum asserebant infideles; vel alia conficta miracula, quæ veris opponerent, e suarum traditionum armario deprompserunt; de veritate facti non erant dubii, sicut nec esse poterant. Nam novi fœderis libri hujusmodi habent cum rebus publicis illorum temporum nexum : hujusmodi prærogativa, et indole aliis incommunicabili prædita sunt, ut nec dubium oriri posset, quo aliis adscriberentur. Et revera num exempli gratia, qui non adduxisset ad Jesum Galatas, iis adeo dura scribere ausus fuisset, ut scripsit Paulus? Quid autem Corinthii respondissent illi, qui secum tanta auctoritate agebat, si, ut primum eorummet Apostolum, non agnovissent omnes? Sed tempus terimus in objectione nimis vana solvenda. Ad nostras convellendas rationes æqualibus pugnandum est monumentis, ut et alibi innuimus; quod tamen nunquam peregerunt, nec peragent increduli, qui utique sciunt, etsi id non fateantur, tot miraculis fuisse primi sæculi Ecclesiam a Deo condecoratam, ut non Apostoli duntaxat, et Apostolici viri, sed fideles quoque ferme omnes, ac ante omnium oculos, miracula ederent, sicut et prophetarent, linguis loquerentur, aliaque mirabilia sic patrarent, ut Corinthios debuerit admonere divus Paulus de vitanda confusione, ac ut mitius incederent, et unus post alium recensitis miraculis incumberet, ad Dei gloriam unice promovendam, et aliorum institutionem. *Omnia honeste, et secundum ordinem fiant*, aiebat illis propterea Apostolus (1); *omnia ad ædificationem fiant*, etc. Hæc de Evangelistis in genere, quibus si fides omnis habenda, eo magis Joanni, etsi plura recenseat miracula, ut divinitatem Jesu a novellis hæreticis impetitam magis tueatur : quæ ratio fuit, cur, postulantibus Asiæ primoribus, scribendo Evangelio incumberet. Quid mirum propterea, si dum aliorum in hoc etiam supplementum cudebat Apostolus, una cum miraculis alia plura addidit, quæ sententiæ suæ exponendæ magis erant idonea? Cæterum in rerum nexu, historiaque nec latum unguem discedit ab aliis; quod veritatis indicium est etiam locupletissimum.

XCIX. — Ad 2 : Falsum est dixisse Apostolos tantummodo quod volebant, atque eorum scripta ita fuisse spreta, ut nec examine digna censerentur. Nemo nescit, in recentis hujus Religionis facto totum fuisse mundum occupatissimum : eique omnium hominum sic fuisse devinctum exitum, ut vel recipienda consulto ea esset, vel consulto rejicienda. Agebatur pro infidelibus de patria religione deserenda, etsi passionibus commoda; deque amplectenda altera præjudicii omnibus adversa. Quoad Judæos, agebatur de amplectenda Religione, ob quam Mosaica, cui adhærebant, desitura erat, deque adorando illo, quem cruci affixerant, etc. Num amentes Ethnici omnes, om-

(1) Comment. *in Thim. Plat.*
(2) *In Saturnal.*

(1) Cor. ep. I. c. XIV.

nes imprudentes Judæi, nullo peracto examine in miracula illa, quæ religionis fundamenta erant, hanc illico amplexi fuissent? At vero inter tot illos infideles simul, atque Judæos, qui ad Christum tunc venere, illustres quamplurimi, sapientes, prudentes, oculatissimi, nec ignobiles viri existerunt, ut omnes produnt historiæ. Hinc ergo recte concludimus vocasse ipsos in examen christianæ Religionis miracula, eaque, et istam, agnovisse, ut vera. Ad 3. autem objectionis reliquum, falso semper laborare supposito dicimus. Non omnes accedebant ad Fidem, qui videbant miracula, quia non omnibus datum erat, ut videntes viderent, et intelligentes intelligerent : aliqui credebant Evangelio, non omnes, quia sic statutum erat a Deo, ut egregie aiebat D. Paulus (1) : *Crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam.* Fiebat hoc tunc ferme ut hodie, deque iis temporibus idem ferri judicium potest, quod de nostris. Tot inter veritatis indicia, adversus fulgentissimum Religionis evangelicæ lumen sponte nunc claudunt oculos quamplures increduli : ita et tunc. Adsunt hodie qui dicant : si verum sit, advenisse Christum, debuisset hoc litteris aureis vel in sole scribi, ut omnes ubique homines id scirent; quasi vero æqualia, ni etiam majora evidentiæ signa non dederit omnibus Christus adveniens : sed et tunc aderant hujusmodi viri; tuncque hoc ducti prætextu fidem aversabantur. Quod ad Romanos illius temporis, christiana Religio nata potius tunc erat ad eorum perferendas persecutiones, quibus scilicet martyrum sanguis semen fieret Christianorum. Historici autem plures non jam veritatis ductum in scribendo sectabantur : aucupabantur imo scribendi rationem a ratione temporum, ut Tacito accidit, atque Suetonio. At de hoc etiam alibi. Dicimus interim, etsi omnes Christiani evasissent, non propterea futurum, ut aliquid blaterare desinerent qui in id positi sunt, ut negent semper, semper repugnent.

C. — Suo quoque miracula, addunt, habuere Pagani : nil inde pro veritate religionis paganicæ : ergo a pari. Hisce respondemus illico, ab ipsismet Livio et Quinto Curtio, aliisque in dubium revocata jam fuisse Paganorum miracula; qui interim confessi etiam sunt absque probationibus illa esse; utpote vel in tenebris patrata, vel arte, et natura adjutrice conficta, vel nullo recto fine, aut testibus oculatis cognita. Æsculapium, Serapidem dicere miraculorum editores : dicere Vespasianum reddidisse cæco visum, ac similia; Apollonium vero Thianæum defunctam filiam redidisse vitæ, aliaque etiam peregisse miracula; hæc, inquam, dicere omnia non sufficit : probare oportet, ut aliqua ratione in dubium veniant evangelica nostra miracula probata jam adeo adeo frequentia, publica, præclara, inaudita, ad gloriam Dei, hominumque salutem edita. Apprime faciunt hic nonnulla Origenis verba adversus incredulum suum (1) : « Tu, qui omnino figmenta esse putas, quæ de Jesu miraculis discipuli litteris consignarunt, et incusas eos, qui illis adjungunt fidem, quomodo res hujusmodi (quæ de Aristæa feruntur) prodigiose confictas, fabulasque esse non judicas? Quomodo tu, qui aliis vitio das, quod Jesu miracula nulla ratione admittant, talia videris admittere, nulla allata probatione, nulloque argumento res illas contigisse? An Herodotum, et Pindarum putas mendaciis non fallere? qui vero mori optant pro Jesu documentis, et scripta de rebus, quas perspectas habebant, ad posteros transmittenda reliquerunt, eos pro figmentis, pro fabulis, fictisque prodigiis usque adeo decertasse, ut misere vivere, et vi e medio tolli vellent? Te ipse potius arbitrium constituens, inter ea quæ de Aristæa conscripta sunt, et ea, quæ de Jesu narrantur, vide ex eventu, et ex iis, quæ ad morum emendationem, pietatemque erga summum Deum inducendam uterque fecit, an non hoc judicium ferri debeat, credendum esse non sine Deo facta fuisse, quæ de Jesu historia prodidit, non autem quæ de Aristæa Proconnesio. » Id ipsum nunc nos incredulis reponimus nostris. Dicant, quæso, an quos adducunt miraculorum illorum historicos, oculati testes, sinceri, nulloque partium studio abrepti aliquando fuerint; an in testimonium ipsi etiam aliqua ediderint miracula; an pro eorum veritate tuenda mortem oppetierint; an universum interea persuaserint orbem de iis certe patratis; an a magni nominis auctore aliquo, aliqua justa de causa, nunquam de iis dubitatum fuerit, etc. Omnia hæc pro re nostra mirifice acciderunt; hæcque omnia ad propugnandam similitu-

(1) Act. XIII, 48.

(1) Lib. 3. *cont. Cels.* n. 27.

dinem miraculorum debent hinc inde æqualia esse. Dum hæc peragere tentabunt increduli, adimus nos insuper sanationes illas Æsculapio, ac Serapidi tributas vulgares esse fabulas, ut plures quoque Ethnici concedunt. Quod Suetonius, et Tacitus de Vespasiano tradidere, impostura esse patet tum ex eo, quod per historicos iis temporibus multa facile venditarentur miracula, quæ naturæ vires nil superabant ; tum ex eo quod, si assentationis gratia prophetiæ etiam de Vespasiano expositæ sunt, quæ de Christo omnino erant, nil mirum, si miracula ipsi quoque tribui potuere, ut aliis tributa sunt alias, quemadmodum de Adriano refert Ælius Spartianus : tum demum ex eo, quod, dum Imperator ille, ut se firmaret in solio, a diis delapsus dici curabat, curabat et dici ab ipso sanatos ægros quamplures, ut ex hoc etiam commercium se habere aliquod cum diis concluderetur.

CI. — Accedamus ad Apollonii miracula, quæ ducentos solum post annos perscripsit Philostratus auctor mentiri solitus. En autem defunctæ filiæ miraculum. Juvenis illa Romana nuptui proxima defectione animi putata est mortua ; dum duceretur ad tumulum decidens ros eam excitat ; cito super lectum collocant : venit, et statim tangit eam Apollonius ; verba mussitat quædam ; filia surgit, loquitur, redit ad patrem. Interim testes non asseverant filiam vere mortuam fuisse, quia fumus, et sudor, ut videre erat, ex ejus vultu adhuc ascendebant, quod ipsimet dicunt miraculi admiratores. Hinc Philostratus dubitanter loquens non quidem resurrectionem, sed speciem quamdam resurrectionis eam esse definiit. Filia enim non penitus mortua, sed « obisse videbatur », ait Philostratus. Quantum discrimen hanc inter resurrectionem et illam Lazari quatriduani, filiæ Jairi, filiique viduæ, ac inter alia quæque Evangelii miracula? Attamen ea hisce opponuntur ; qua fronte penitus non intelligimus. Favore quodam repente adjutus Apollonius circumstantiam arripuit, ut miraculum fingeret ; an hujusmodi semper Christus et Apostoli? « Puellam excitavit ex morte, quam videbatur oppetiisse, » ita Philostratus. An ita loquuntur etiam evangelistæ? At quis erat Apollonius? Vir scilicet bonis naturæ, atque fortunæ cumulatus, callidus, vafer, gentium ritibus, ac præstigiis expertus, infamis magus, etc., qui nihilominus nec discipulos post se, nec bonam sui memoriam reliquit, occulta abreptus morte, post quam, si quæ ipsi erecta simulacra, aliqui delati alicubi honores, cum idololatriæ eversione eversa quoque sunt omnia, ac desiere, ni forsan pro quopiam tempore restaurentur a Neotericis. In genere tandem nunc de miraculis hæc habeas, ut quæque solvantur objecta. Paganorum miracula omnia aut reapse, aut falso patrata fuerunt. Si falso, quare objiciuntur? Si aliquo modo acciderunt, quare torquentur in Deum, in Religionem, in fidem? Ea nec Dei nomine, nec ad Religionis veritatem, nec ad fidei incrementa patrabantur : quod præcipuum est indicium, ut agnoscamus a dœmone non proficisci miracula. « Nec enim putandum est, » ait Augustinus (1), « istis transgressoribus angelis ad nutum servire hanc visibilium rerum materiam : sed Deo potius, a quo hæc potestas datur, quantum judicat.» Æsculapius autem erat idolum : ejus se amicum dicebat Apollonius : ad Vespasianum in templo Serapidis confugiebant ægroti. Quid ergo? Ergo, etsi daremus aliquid ibi miraculi fuisse (quod nec concedimus : nam præstigia potius fuissent), a patre mendacii diabolo, irato permittente Deo, totum illud agebatur : iccirco autem Deus, iis in adjunctis eam dedisse dæmonii facultatem dicendus esset, ut, in pœnam alicujus improbi, pro veritate approbaretur falsitas, quod innuere voluit Christus, quum dixit (2) : *Surgent pseudochristi, et pseudoprophetæ, et dabunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi ;* adeo enim certum est pro veritate asserenda non posse dæmonem patrare miracula, ut verissima etiam semper sit altera illa Christi sententia (3) : *Omne regnum in se ipsum divisum desolabtur : si autem et satanas in se ipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus?* Hæc afferenda est responsio tot iis difficultatibus, quibus non pauci in distinguendo vero a falso miraculo nimis occupantur. A fine nimirum, et modo, quo patratur miraculum ; a quo, et pro qua religione patretur, eruenda est miraculi veritas. « Judicium enim, » ait Paschalius (4), « de doctrina per miracula, de miraculis per doctrinam ferendum est. Doctrina distinguit miracula ; miracula do-

(1) Lib. 3. *de Trin.* n. 13.
(2) Matth. XXIV.
(3) Luc. XI.
(4) Cog. 27.

ctrinam. » *Nemo autem est*, aiebat de hoc ipso Jesus (1) discipulis, *quis faciat virtutem in nomine meo, et possit cito male loqui de me.* De quo argumento scrutanda iterum veniunt ea, quæ de miraculis Mosis disseruimus supra n. LXVIII. LXIX. LXX. Sed nec prætermittendum quod pro re nostra egregie antiquitus docuit agens contra Celsum Origenes (2) : « Itaque si, posita omni de miraculis præjudicata opinione, quæritur bonone, an malo consilio quis illa fecerit, ut ne aut omnia vituperemus, aut omnia tanquam divina admiremur, et admittamus, an non perspicuum est ex Moisis et Jesu miraculis, quibus integræ gentes constitutæ sunt, eos divina potestate fecisse, quæ ab illis facta fuisse scripturæ narrant? Neque enim malis artibus, magicisque præstigiis constituta fuisset gens tota, quæ despectis non solum simulacris, falsisque numinibus, quæ reliqui homines colebant, sed etiam rebus omnibus creatis, ad Deum rerum omnium principium principio carentem ipsum assurgit. » Et alibi (3) : « Miraculorum autem Christi, et discipulorum fructus est non deceptio, sed animarum salus. Quis enim dixerit deceptione effici, ut emendetur, vita, et malitia quotidie magis, ac magis minuatur? »

CII. — A generalibus expediti objectionibus, accedere oportet ad peculiares illas, quas inanes potius nuncupaveris subtilitates. Vir nuperus in montibus degens « *Epistolas e montibus* » scripsit (4), in quibus dum, ut alibi, Christianum se fatetur Orthodoxum, blaterat nihilominus contra Christi miracula quidquid Christianæ Fidei contrarium penitus excogitari potest. Non inquiremus nunc in omnia ejus sophismata, aliqua tantum e præcipuis prælibaturi. Si ipsum audias, « miracula argumentum revelationis non sunt : auferenda imo ab Evangelio forent miracula, ut universus orbis ad pedes Jesu procumberet : nunquam in missionis suæ specimen edidit Jesus miracula; imo edere recusavit : quæ autem videbantur miracula conspicientibus, nil erant aliud, quam res quædam inusitatæ : nostrum non est miracula nosse, quæ exceptiones naturæ sunt, quia, ut judicium ferremus de illis, omnes nosse deberemus naturæ leges, etc. En quo ferat cogitandi libido, statim ac sacri timoris habenæ projectæ sunt. Verum est quidem, non esse miracula unicum revelationis argumentum : nam et nos alia multa afferimus. Sed, dum hoc dicitur, ut miraculorum auctoritas imminuatur, perperam dicitur. Quis etenim non videat, si totam vitæ Christi seriem contempletur, potiorem revelationis probationem esse in tot ejus miraculis? Ab ipsa Verbi divini incarnatione, usque ad ejus ascensum in cœlum incipiunt ista, perdurantque. Cur autem ea ediderit Christus? quomodo nam tellus universa ipsum adoraverit, omissis iis in evangelica promulgatione? Asserimus idcirco nos adversus Neotericum istum (philosophum dicas potius, aut quidquid aliud, quam theologum), in missionis suæ argumentum patrasse vere Christum miracula. Quod cum totius rei caput est, tum novatoris istius facinus convellit. Et primo stupemus valde hominem in conspectu habentem sacrum Evangeliorum codicem non vidisse, quæ videnda ibi omnino erant. Porro describit cap. VII. Lucas sanationem assertam servo Centurionis, atque vitam filio viduæ Naim unico vocis Christi imperio restitutam. Subdit deinde : *Et exiit hic sermo in universam Judæam de eo, et in omnem circa regionem; et nuntiaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his : et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit ad Jesum, dicens; tu es, qui venturus es, an alium expectamus? Quum autem venissent ad eum viri, dixerunt : Joannes Baptista misit nos ad te dicens : Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? (in ipsa autem hora multos curavit a languoribus, et plagis, et spiritibus malis, et cæcis multis donavit visum) et respondens dixit illis : euntes renuntiate Joanni quæ audistis, et vidistis, quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt*, etc. Nonne hinc patet apertissime, Christum sciscitantibus discipulis Joannis, an Messiæ charactere insignitus esset, quod voce illa *venturi* exprimi mos erat, in hujus veritatis ostensionem dedisse miracula? Perspicua sane hæc sunt, ut et illa, quæ hujusce rei gratia afferunt Joannes, et Matthæus, ubi narrant Christum, utique in missionis suæ signum, proposuisse miracula, quorum vult esse fructum fidem in ipsum, ita ut inexcusabiles affirmet Judæos ob duritiem cordis credere in illa nolentes. « Christus Jesus, » ait denuo Paschalius (1),

(1) Marc. IX.
(2) *Contr. Cels.* lib. 1. n. 51.
(3) Ibid. num. 50.
(4) M. Rousseau, *Lettres de la Montagne.*

(1) Ubi sup.

« veritatem missionis, ac doctrinæ suæ ostendit per miracula potius, quam per scripturas et prophetias, ut patet ex verbis Nicodemi ad Christum ipsum Joannis III. *scimus quia a Deo venisti magister : nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* Cui Judæo quum primo aspectu suspecta esse posset Christi doctrina, quia videbatur convellere traditiones pharisæorum, si adsunt miracula, evidentia superat, ob principium illud immobile, quo constat Deum in errorem non inducere. » Totum foret exscribendum Evangelium, ut penitius errorem adversarii refelleremur. Satius sit rationes investigare præcipuas, quibus ad tam absurda deductus est.

CIII. — « Invenimus, » ait auctor iste *Epistolarum e montibus*, « quæsiisse a Christo Judæos aliquod in signum missionis miraculum. *Magister volumus a te signum videre* (1). *Quid ergo tu facis signum, ut videamus, et credamus tibi*; *quid operaris* (2) ? etc. Si Christus miracula antea edidisset, sicuti hujusmodi quæstio ex parte Judæorum impudentia fuisset inintelligiblis ; ita ex parte Christi disjecta fuisset vel objiciendo miracula edita, vel edendo nova in hoc ipsum. Jesus autem vel sermonem alio vertit, vel hanc videndi miracula cupidinem damnans testatur se nolle ullum miraculum edere, » etc. En tamen insigne, ac magno verborum circuitu involutum sophisma. At quod pertinet primo ad Judæorum impudentiam, miramur non vereri eum, ne in ipsummet vertatur idem crimen, qui, dum se Christianum fatetur admittentem revelationem, contendit nihilominus, contra omnem veri speciem, nulla patrasse Christum miracula in signum missionis suæ. Sane qui hujusmodi sit, non debet ei « inintelligibilis videri » judæorum impudentia, dum luce miraculorum perculsi, miracula ipsa inficiabantur. Eadem spiritus cæcitas, ac duritia cordis, quæ hunc producit effectum in uno, apta est producere in altero. Dein debuisset criticus iste animadvertere, Hebræos adductis in locis non postulasse miraculum aliquod in genere, sed tale quæsiisse miraculum, quale in mentem venerat. Alii etenim, ut habemus ex Marco, ac Luca (3), nondum contenti, quod Christus ante ipsorummet oculos mutum dæmonium ejecisset, summa ab eo audacia petebant, ut miraculum daret de cœlo : *Alii tentantes signum de cœlo quærebant ab eo*, ferme sicut Elias fecerat. Alii autem, ut notant Interpretes, postquam panibus insigni miraculo partis pridie saturati fuerant, atque confessi Christum esse Prophetam, non verentur refricare memoriam panis cœlestis, aut mannæ patribus in deserto præstitæ a Mose ; quasi vero majoris pretii non fuerit miraculum istud, unde aliud simile, vel majus edere deberet Christus. Quid interea ipsemet Christus agit ? Utrisque renuit facere satis ; ac jure quidem merito, non quod miracula in missionis argumentum dare nollet, sed quod eos confundere vellet. Hinc prioribus illis dixit, daturum se quidem signum, sed tantummodo illud Jonæ Prophetæ, trium nempe dierum sepulturam, ac resurrectionem : istis autem ait, non Mosen, sed Patrem suum cœlestem pavisse in deserto parentes. Egregie profecto, et tempestive : sed quid inde contra argumentum, quod agimus? an consequitur Christum toto vitæ suæ tempore non comprobasse miraculis missionem suam? Quæ porro dialectices est isthæc apud illos, qui de recta cogitandi, ac loquendi methodo adeo gloriantur? An a singulari eventu licet iis, quod non aliis, generalem derivare conclusionem sic evidenter oppositam clarissimis iis textibus eodem in libro sæpe occurrentibus, atque ostendentibus tot illa, quæ hac de causa patravit Christus miracula? Nec juvat effugium, quo « concedimus, » inquit, « alia esse loca, quæ sensum suppeditant hisce contrarium (his nempe, quibus, pro sua probanda thesi, abusus fuerat) : hi quoque vicissim suppeditant sensum contrarium aliis. Eo in casu ego eligo, utens jure proprio, ex hisce sensibus illum, qui rationi conformior, et clarior mihi videtur, » etc. Falsum est, adductos textus suppeditare sensus inter se oppositos. Ambo consoni sunt : utrique egregie consociantur : æque verum est, Christum patrasse miracula, atque patrasse in missionis suæ signum, ad eorumque auctoritatem accessisse ipsum pro fidei, quam ferebat, confirmatione : nec minus verum est etiam, noluisse Christum aliis in circumstantiis patrare miracula, quibus hostium refelleret pervicaciam. Hæc simul omnia sunt vera ; sibi non opponuntur sic, ut ob præsuppositam oppositionem, dici queat locum adesse electioni, vel jus postulari aliquod possit, quemdam inde educendi

(1) Matt. XII.
(2) Jo. VI.
(3) Marc. VIII, 11, Luc. XI, 16.

sensum impiæ thesi commodum. Sicuti testimonia a nobis allata adversam assertionem invicte disjiciunt, qua volunt Christum non edidisse miracula in ostensionem missionis, nostramque propositionem firmant; ita alia testimonia, quibus renuisse dicitur Christus miracula aliquando edere, nec contrariam assertionem tuentur, nec rei nostræ adversantur.

CIV. — At vero mendax asseri Evangelium nequit, amentes definiri Apostoli, aliique magni primorum sæculorum Apostolici viri non possunt; nec ut stulta traduci egregia illa consequentium ætatum ingenia, a quibus in attentum examen vocata miracula, vere ut miracula agnita sunt, non autem duntaxat, ut res quædam inusitatæ. Qui insolens sane conatus, imo quæ impietas est, in rebus tanti momenti, tanto tempore, atque a tantis viris omni scientia, omnique prudentia præditis, ac summa in æstimatione habitis, solus velle videri sapiens : solus velle credi : solus velle mundo universo legem ferre de religione? Hæc, de quibus et alibi, ac nunquam satis, præambula sint adversus eos, quorum objectioni iterum reponendum, falsum esse « non posse omnes judicare de miraculis, et definire, an res sint tantummodo inusitatæ, quia non omnes naturæ leges cognitæ sunt. » Consuetus naturæ ordo, seu præscriptæ a Deo leges ad mundi machinam agendam in iis, quæ ad nos, nostrarumque rerum consuetudinem attinent, adeo notæ sunt nobis, et certæ, ut nullum oriri de iis dubium queat. Experimentum, quo edoceamur de hoc, habemus constans, perpetuum, universale; ac Dei sapientia, omnia pro regula actuum nostrorum disponens, dat de iis omnem securitatem nobis. Certe quemadmodum scimus nos diei succedere noctem, æstatem excipere autumnum, vitam consequi mortem : ut scimus inter flammas urendum, præfocandum inter aquas, non posse mortuum sola adjuvante natura reviviscere, ex nihilo nihil fieri posse etc., quin Neutonum ipsum noverimus, vel insudaverimus in physicis : ut scimus, inquam, leges istas, easque sic universali, perpetua, constanti, certa experientia scimus, ut dubitare nec minimum liceat : ita apti etiam sumus ad distinguendum quid naturæ ordo ferat, quid ipsam superet, quid tantummodo inusitatum sit, quid autem sit vere miraculum : quum scilicet immutari eas leges cernimus, quarum unicus dominus, ac rector Deus est. Hinc si in æthere nova lux fulgeat, si in terræ sinu novum reperiatur remedium, aptum curando morbo prius incurabili, hoc dicemus quidem *inusitatum*, non vero miraculum, quia, licet effectuum eorum causa lateat, constantes tamen naturæ leges permanere adhuc animadvertimus : at vero quod imperio vocis suæ fluctus irati maris compescat aliquis; visum cæco reddat; mortuo vitam, etc., hæc profecto miracula esse novimus, utpote omnes naturæ, et artis vires valde excedentia; nec de hisce unquam apud nos ullum pariet dubium philosophus cum omnibus suis mathematicis contemplationibus. Satis naturam cognoscimus, ut certo de hoc judicemus, quin totam ipsam necesse sit cognoscere; ac statutum ejus ordinem iis in adjunctis immutari satis perspicimus; quumque effectus ii « inusitati » non solum sint, sed adeo etiam naturæ vires superent, ut unicus eos Deus producere queat, miraculum in hoc adesse jure argumentamur : adeoque de miraculis illis judicium ferre possumus, eaque, ut infallibilia divinæ actionis indicia, decernere, etc. De hoc etiam supra num. LXVIII.

CV. — Satis superque foret hoc responsum ad allatum sophisma convellendum, statuendamque miraculorum Christi veritatem. Ast muneris nostri est insuper, tot illa miraculorum adjuncta, quæ omnem cujusque generis suspicionem auferunt, breviter explorare. Adjuncta ea sunt varietas, quantitas, modus, notorietas, perseverantia, effectus miraculorum Christi. Hic sane non agitur de re aliqua magna quidem, ac « inusitata », ut inquiunt, sed simul fortuita, brevi, abscondita, etc. In meridie Christus, in conspectu innumerorum testium, in urbis metropolis plateis, publicis in itineribus, multis in civitatibus, in viis, in angulis ferme omnibus Palæstinæ miracula edidit : edidit in elementa, in dæmones, in ægrotos, in mortuos : edidit tactu, voce, nutu, etc. Quis itaque homo aderit tam expudoratæ frontis, qui audeat in phosphoros, in electricitatem, aliasque philosophicas causas, et naturales amandare potius præclara istiusmodi gesta, quam ut miracula venerari? Sed heu! is est, quem refellimus, cui tamen ipsa saltem miraculorum perseverantia pudorem debuisset incutere aliquem, vel timorem. Una etenim Christi resurrectio tot evidentiæ characteribus confirmata : unus orbis a falsorum Deorum cultu ad veri Numi-

nis religionem transitus litem omnem persolvere debet. Hæc perseverant adhuc ; omnibus hæc nota sunt ; hæc doctiores proprio etiam sanguine ut vera propugnarunt. Quid ergo post tot veritatis argumenta, a decem, et octo ferme seculis animos cordatorum suadentia, novellus nunc scriptor, philosophicis quibusdam suis tricis, ut res tantum « inusitatas », tot ea egregia miracula traducit, quibus suam Christus missionem ostendit ? Quare stultos Apostolos, totumque fatuum non veretur traducere mundum, qui « in Christi operibus miracula », ut ait ille, « viderit ubi non aderant » ? Cur demum audiantur adhuc, etiam in Catholicis urbibus, juvenculi quidam rerum omnium sacrarum imperiti hujusmodi errorum artificem summis extollere laudibus : ut « immortalem » conclamare philosophum eique illico, ut infallibili rerum assertori semetipsos concredere, quamvis cæterorum more, quod asserit, non comprobet, nec comprobare adversus perpetuam Catholicæ Ecclesiæ traditionem ullo modo queat ? Vere hinc callide dicit se « vitam impendere vero, (1), revelationem Christianam admittere, Catholicum esse se, ac esse velle, dum interim sacratioribus quibusvis notam censoriam inurit ; sicque sub ementito Catholicismi sui nomine, ac sub novæ philosophiæ prætextu, venenum impietatis incautis propinat, qui opellas ejus nimis admirantur. Quod ad nos hujusmodi scrutatores religionis, cujus majestatem nondum agnoverunt, ut nugivendulos habebimus semper, firmaque fide tum cætera omnia tenebimus, tum quod usquemodo ostendebamus, vera fuisse omnia Christi miracula, quæ, ut miracula in Evangelio describuntur, non autem solum ut « res inusitatæ » : eaque in verum missionis Christi indicium fuisse patrata ; ac tanquam certum accipienda esse nostræ religionis fundamentum.

§. XIII.

Veritas Christianæ Religionis ex Dogmatum divinitate.

CVI. — Præter vaticinia, atque miracula, habet Evangelica Fides divinitatis suæ testem, eximiam scilicet Dogmatum majestatem ; Ethicen immaculatam ; constantiam Martyrum ; propagationem in universum, de quibus sigillatim, ac breviter aliquid. Dogmatum christianorum præstantiam primo scrutemur. An aliqua in iis, ut in aliarum gentium theologia, propudia deteges ? Quam egregia, ut de veteri, sic de novo fœdere eruuntur pro officiis omnibus erga Deum ! *Spiritus hic est Deus, quem in spiritu, et veritate oportet adorare* (1), nec amplius in unico Jerosolymorum templo colendus, sed *ubique*, ait divus Paulus (2), et hoc propter sapientissimas hasce rationes, quia nempe *Deus, qui fecit mundum, et omnia, quæ in eo sunt, hic cœli, et terræ quum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, indigens aliquo, quum ipse det omnibus vitam, et inspirationem, et omnia ; fecitque ex uno omne genus hominum : in ipso enim vivimus, movemur, et sumus*, etc. Quam præclara hæc est summi Numinis idea, quidquid contra evomuerit Spinosa, atque Tolandus hinc æque Atheismum, Pantheismum, ac Theismum probari concludentes, ex eo, quod « æquivocæ sint istæ loquendi formulæ ». Hujusmodi enim characteribus pingitur hic Deus, ut subjecto cuicumque alteri aptari non possint, eaque systemata omnia subruant : præcipue quum dicitur Deus creator rerum omnium, quo sane Materialistæ quique confodiuntur ; ut vel leviter rem perpendenti, ac testimonia illa naturali sensu intelligenti apparet. Quam juxta insuper prædicantur ibidem de providentia Dei ! Perlegatur Matthæi caput VI, in quo Christus per sensilium comparationem, quanta efficiat pro hominibus Deus, longo sermone demonstrat. Quum vero in altera præsertim vita hæc nitere debeat providentia, frequentior, evidentiorque de ea fit mentio in novo, quam in veteri testamento, in quo pene occultabatur. Necessaria illa veritas de immortalitate animæ, deque distinctione boni et mali, ac proinde de mercede bonorum et malorum pœna, quibus ad libramentum constituentur vitæ hujus inæqualitates, quas plurimi nunc intelligere nesciunt, quibusque Deus *in sermonibus suis justificabitur*, quam sæpe ob oculos collocatur ! Omnis ferme Evangelii pagina, cæterique sacri libri de hac loquuntur. Hic potestas Dei, non jam ad spectabilem naturam quoquomodo flectendam, in quod unice

(1) In front. lib. ep.

(1) Jo. IV.
(2) Act. 17.

intuentur philosophi ; sed ad humanam voluntatem invincibiliter simul, ac infallibiliter, non ablata hominis libertate, inclinandam, ita ut in momento cor previcacius pium sibi efficiat Deus, quod satis nunquam admirantur Theologi : hic misericordia vere digna Deo ; nam, ut amans pater cum sonte filio mitissime agit, atque in signum reconciliationis non terrestria tribuit, sed cœlestia dona : hic infallibilis scientia Dei, et incomprehensibilia judicia ejus : hic in brevi justitia, sanctitas, majestas, omniaque attributa Dei tam augusta sunt, et humanis, ut decet, cogitatis altiora, quam quod maxime. Quid ergo magis requiratur ad revelationis istiusmodi rerum, Evangeliique divinitatem constituendam ?

CVII. — Sed, dum de mysteriis loquimur, quæ sunt in Evangelio, mysteria iterum refugit admittere incredulus. Etsi de hisce jam præstituerimus aliquid in genere, dum de possibilitate revelationis (1) ; quædam tamen nunc in specie hic nobis veniunt animadvertenda. Trinitatem personarum in uno Deo, et Incarnationem Verbi inter cætera detrecta admittere Philosophus, cui nos hæc pauca damus. Erigat se iste supra sensus, atque ab idea genitoris omnem removens imperfectionem, eique unicam asserens efficaciam naturæ suæ communicandæ, agnoscet fœcundum posse sine permutatione, divisione, tempore, alterius ope etc. esse Deum, qui intra se ipsum gignat aliquid perfecte simile sibi. En Patrem, en Filium, a cujus, quam concipis, idea si omnem quoque auferas imperfectionem, eumque unice scias, ut habentem naturam a Patre, ipsam quoque dignam dices Deo. Filius hic vocatur Verbum, quia, dum Deus substantialiter cogitat, nec potest aliud quam se ipsum cogitare, Verbum hoc suum substantialiter quoque generat, ut imaginem sibi perfecte similem. *Hic splendor est substantiæ ejus*, ut ait divus Paulus, ideoque omnia habet, quæ Pater, quem quum diligat ipse, qui dilectionis ejus æternum quoque est, necessarium, ac ineffabile objectum, hinc amor ille mutuus, qui essentialis in Deo, ut Verbum ipsum, distinguitur a Patre, a quo per Verbum quoque procedit ; et ecce Spiritum sanctum, a Patre, et Filio, et una cum utroque eamdem habentem vitam, essentiam, divinitatem, perfectiones infinitas, ita ut Deus etiam sit, ut Pater, et Filius, immortalis, et invisibilis, cui cum Patre et Filio quoque gloria est in sæcula. Altissimum certe mysterium, sed plene dignum Deo, quia nihil reperitur in illo, quod enti infinite perfecto adversetur. Nec nos quidem illud explicare putamus ; omnes enim rationis investigationes superat, licet (dicamus iterum) non sit contra rationem : si autem rationem tantummodo superat, satis hoc non est, ut rejiciatur, quemadmodum supra (1) contra Bayle actum est. Accedamus nunc ad mysterium Incarnationis, quam omnino possibilem Deo confiteri debemus ; qui enim scimus, dum unitur corpori anima, fieri hominem, admittere debemus etiam, dum copulat sibi Deus corpus et animam, fieri Christum. Meminerint porro philosophi, si nemo inter Naturalistas exponere usquemodo potuit, quanam ratione extenso uniatur corpori anima extensione carens, cum ipsoque intimum adeo commercium habeat, nec debere eos mysterium negare Incarnationis ex eo, quod intelligere nequeant quomodonam corpori, et animæ uniatur Deus. Si nemo intimam animæ, corporisque conjunctionem explicet ; uti nec explicare unquam poterit, quomodo per simplicem voluntatis nostræ actum corpori motum damus, vel auferimus : si, inquam, de hac rerum hujusmodi, quas non negaveris, in intelligentia nec stupeas, quare stupeas postea de inintelligentia mysterii, vel negaveris illud, quod supra res quasque creatas existit ? At vero, quod magis torquet incredulos, illud est nimirum an Incarnatio sit digna Deo : an dici queat Deus passus, mortuus, etc. Hisce respondemus dubiis, adeo abesse, quod mysterium hoc injurium sit Deo, ut imo magnum Deo comparaverit honorem et gloriam, atque ad res humanas exponendas simul, et componendas egregie inservierit. Vel antiqui agnovere philosophi, hominem nunc esse corruptum, nec illud esse, quod esse debet, contra ac cogitaverit recens poeta philosophus ; hæc, inquam, agnovere ; sed quum nescirent tantæ infirmitatis causam, nec potuerunt interim aptam ei quærere curationem. Hujusce « ænigmatis », ut illud vocat Paschalius, a nemine unquam inter philosophos explanati, explanatione tamen aliqua adeo indigentis unica, per divini Verbi Incarnationem, dat nobis solutionem aptissimam Christiana Religio. Huc advocamus incredulos, ac si æquitate uti velint aliqua,

(1) Vides. n. XLIV. XLVII.

(1) Vides. n. XLVIII. XLIX.

quod asserimus apprime dabunt. Verbi, ut mediator esset Deum inter et homines, Incarnatio ostendit, omnes nos nasci aversos a Deo, omnisque aversionis fontem esse primum aliquod peccatum, quod totam fœdaverit naturam, et a quo per semetipsum liberari homo non possit, indigeatque aliquo alio, qui plusquam homo sit, ut auferri illud simul queat, ac pro illo satisfactio exhiberi condigna Deo. « Æque necesse est, » ait idem Christianus philosophus (1), « ut utraque hæc agnoscant homines; nam æque perniciosum est homini agnoscere Deum absque propriæ cognitione Redemptoris, qui curet illam. Altera solum ex duabus hisce cognitionibus aut arrogantiam gignit philosophorum, qui Deum novere, non propriam miseriam; aut desperationem Atheorum, qui propriam miseriam agnoscunt, non Redemptorem. Sicut itaque æque necessaria est homini duorum istorum cognitio, sic Dei erat misericordiæ eam ipsi manifestare; hocque efficitur in Christiana Religione. » Hæc videant Neoterici, præcipue vero auctor libri *de examine Religionis*, qui in hoc mysterium atra bile correptus, nugis ubique solum delectatur, atque sophismatis; deprehendetque adversus hæc omnia triumphum ævo suo etiam egisse, nostroque agere, quem sectamur, D. Thomam, qui omnibuslibet adamussim respondit objectionibus; omnibus etiam rationibus suam hanc, nostramque thesim omnino egregie firmavit, ad quem liceat nobis adversarios, si velint (2), mittere, ut tandem aliquando fateantur, nil divini Verbi Incarnationem habere indignum Deo; etsi ignorantibus Hebræis, ut ait divus Paulus, scandalo fuerit, atque stultitiæ gentibus iis, quibus increduli ævi nostri sunt comparandi. Quid profecto per Incarnationem operatus est Deus? Infinitam suam effudit erga homines bonitatem. Quod sane ente infinite bono indignum non est. Ast et tria alia peregit interim, quibus quoque infinita ipsi tribueretur gloria.

CVIII. — Primum, quod peregit hocce mysterio Deus, satisfactio est divinæ justitiæ reddita modo condigno, ob æqualitatem satisfacientis illi, cui data est satisfactio. Atqui hæc major est gloria, quam quælibet alia Deo unquam præstita; eique mille simul mundi, etsi in infinitum crevissent homines, pares nunquam fuissent, ob infinitum creaturas inter, et Creatorem discrimen. Secunda est illa, qua, quum crearit Deus mundum ut honor ab ipso ei tribueretur, quumque neque istud omnes creaturæ de condigno efficere possent, nil idcirco dignius Deo peragi poterat, quam ut infirmæ naturæ individue uniretur divinitas hoc præstitura: quæ sane gloria tribuenda Deo quum cognitione, amore, laudibus, adoratione, atque perfecto omni alio reverentiæ cultu significetur; omnia hæc fiunt, et divino quidem fiunt modo per mysterium Incarnationis, non in tempore solum, sed præsertim etiam in æternitate. Tertia est, quod, quum *Verbum caro factum est*, ejusque infinita dignitas naturæ humanæ participata, de ipsius redemptione, atque meritis accipientes homines, tamquam ejus membra; ac ut propria reputantes, quæ sunt merita Christi, dignam ipsi quoque æterno Deo per illum referunt gloriam, dum interim ab actionibus incarnati Dei præclara illa discunt omnium virtutum exempla, quæ nec a puro homine quocumque alio habere, nec in unico Deo cernere poterant, ut perbelle ait divus Augustinus. En quam digna Deo fuerit Incarnatio, si spiritali modo, uti decet, non sensibili consideretur. Longius in hisce non versabimur, de quibus nunquam nobis expliceret sermo. Quod dicatur autem passus Deus, mortuus etc. jam constat sensum harum propositionum stricte de divinitate non esse, qui sensus si tribueretur nobis, atrox nimis ea esset calumnia: Verbum in humanitate passum, ac mortuum dicere quid involvit indecori? Cæterum quum actiones sint suppositorum, ut mos est loquendi, verissime a persona Verbi peractum dicitur illud quod peractum est in ejus humanitate: quod præclare nobis explicat divus Paulus, dum ait (1): *Dum erat in Christo mundum reconcilians sibi* etc. Quot profecto paucis in iis verbis latent veritates! Concludamus itaque sic: Deus, per Incarnationem suam, suæ nobis misericordiæ divitias communicavit. An sic communicari indignum est ente infinite bono? Nostram potius fateamur nos heu nimiam ingratitudinem, qua a tanti beneficii cognitione retardamur. Sed præcaveamus interim hujusmodi ingratitudinem eorum esse præcipue, qui a propria ratione occæcati, dum clare per eam videre omnia putant, hominemque talpæ similem efficiunt,

(1) Cog. 2.
(2) 4. *cont. Gent.* c. 3. aliibi.

(1) II. Cor. V, 19.

nequeunt intelligere, quomodonam Deus hominem eumdem usque ad se ipsum per Verbi Incarnationem extollere dedignatus non sit. At vero, qui rationi addunt revelationem, quam necessario addendam supra ostendimus, omnia hæc facile intelligunt, admittunt, venerantur cum Apostolo (1) exclamantes : *Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et sæcularia desideria, sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.*

§ XV.

Veritas Christianæ Religionis ex Ethice evangelica.

CIX. — Christianorum dogmatum majestati respondet Ethices sanctitas, apud nullas alias invenienda sectas. Quæ præcepta ! quæ consilia ! quæ vivendi methodi ! quam vera demonstrata via ab beatam tranquillitatem! quæ naturalium omnium jurium absoluta perfectio in perfectione decalogo superaddita ! Deus toto corde diligendus ; diligendus, ut se ipse quis diligit, et proximus, omnique favore cumulandus; in hisce duobus præceptis tota lex pendet. Hinc non amandus neque mundus, neque ea, quæ sunt in mundo, scilicet concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitæ ; ad quod mortificatio, humilitas, fuga, vis sibi inferenda, conversatio habenda in cœlis, quæ sursum quærenda, non quæ super terram. Hinc etiam beati pauperes spiritu, qui flent, qui esuriunt, qui mundi sunt corde, etc. Isti enim ii sunt, qui terrenis et transituris non illecti blanditiis, æternæ sapientiæ, ac felicitati student longe alio modo ab eo, qui usuvenit in mundo. Hic cor humanum ad omnem æquitatem sic comparatur, atque bonæ intentionis, et finis necessitas ad bonitatem actionum ita suadetur, ut qui intus, et in occulto placuerit Deo, placere in externo etiam queat ; non autem ille, qui quod deforis est tantummodo purgaverit. Interna simplicitas, veritas, mansuetudo, vita demum abscondita cum Christo in Deo, pax cum omnibus, oratio etiam, atque beneficium pro persequentibus, vel maledicentibus, fraus nulla, nulla usura, immaculata conjugia, fides, spes, caritas evangelicæ legis vinculum sunt, basis, et fundamentum. Quis brevi omnia complectatur? Quis etiam omnia satis unquam admiretur ? Eo attentum lectorem mittimus, ut horum testis sit oculatus, atque agnoscat, nullam Paganorum quorumcumque legem huic esse comparandam, quem et ipsa hebraica suam ex hac habuerit perfectionem. Nec audiendus propterea est, qui scribere non erubuit (1), « Deum, postquam desiere Prophetæ apud Judæos, excitasse Philosophos, ut gentes illuminare inciperent ; ac evangelica principia Athenis fuisse edocta. » Hæc, ut mitius loquamur, somnia sunt. Ubi etenim unquam apud gentes tot virtutum adfuit vinculum, quot supra recensuimus, longiusque adhuc recensere ex Evangelio possemus ? Præter illa, quæ de hebraica ethice prænotavimus supra (2), comparatione etiam facta cum iis, quæ gentiles philosophi pessime edocuere, juverit hic in genere tantum observare, idolum illud gloriæ, quæ asserebatur esse debere, ut et vere erat, præcipuus agendorum finis, ac terminus, consuevisse corrumpere gentium actus, quos sane, utpote pharisaicis virtutibus longe inferiores, quantum redarguisset Christus, si adversus eas, ut adversus Pharisæos nactus fuisset loquendi aliquam opportunitatem ? Rei istius omnibus cognitæ probationes non addimus, sed consuli possunt magni illi, vetustissimique Fidei nostræ assertores Athenagoras, Justinus, Tertullianus, Gregorius Nazianzenus, Augustinus, a quibus falsæ Ethnicorum virtutes, ob vitium intentionis, summa eloquentia irridentur ; et quantum ab evangelica distarent puritate quam iis necessariam nos edocuit Christus, mirifice ostendunt. Christiani, dicamus iterum, illi unice sunt, qui naturæ leges perfectas per Evangelium habeant ; atque per gratiam Redemptoris, per Sacramenta, per orationem in Christo, aliaque sanctitatis instrumenta, quibus carent alii, qui idcirco in propria imbecillitate tabescunt, implere valeant. Ii unice sunt Christiani, quibus ex spiritu Evangelii, quo sane nil majus excogitari potest, ipsa Dei perfectio æmulanda proponitur : *Estote perfecti, sicut et Pater*

(1) Tit. III, 4, etc.

(1) M. Dacier *Discours sur Platon* etc.

(2) Vides. n. LX.

vester cœlestis perfectus est (1) : *estote imitatores Dei, ac ideo ambulate in dilectione, sicut et Christus* (2) : *fornicatio autem, et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet Sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet...* (3), *non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem*, etc. En compendiose Evangelicum spiritum, quem omnes profitentur (etsi ejusdem non omnes meminerint) Christiani : et, ne infinita omnia recenseamus, ut quomodo suam ad Philippenses (4) claudit epistolam summus ille evangelicæ sanctitatis præco divus Paulus : *De cætero, fratres, quæcumque sunt vera ; quæcumque pudica ; quæcumque justa ; quæcumque sancta ; quæcumque amabilia : quæcumque bonæ famæ ; si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate ; quæ et didicistis et accepistis, et audistis, et vidistis in me, hæc agite, et Deus pacis erit vobiscum.* Oh miram Evangelii disciplinam, quæ quum adeo ab aliis discrepet, non e terra terrestrem, sed vere e cœlo cœlestem et se ipsam ostendit, et Christianam, quam fovet, Religionem !

CX. — Quum nesciant quid hic arguant increduli, in duo præsertim excandescunt ; in gratiam nempe Christi, et in præcipuum evangelicorum consiliorum, virginitatem : illam, et istam mystica dicunt esse inventa, et mysticorum imaginationes. Quod ad primum respondemus hoc unico argumento. Quod centum, quod mille viri, aut mulieres cujusvis ætatis, conditionis, indolis inter præjudicia, errores, vitia prius enutriti, veterem omnino deponant hominem, mores, religionem cupiditatibus apprime consonam ; atque amplectantur alacriter, et usque ad necem, inter quæque pericula, ac attente observent evangelicas institutiones, tam in legibus, quam in cæteris documentis, æque immaculatas, ac rigidas, et infirma naturæ sibi relictæ oppositas, uti, experientia magistra, fateri etiam debent quotquot Evangelium non profitentur : hoc porro negotium est, ad quod perficiendum consuetæ hominum vires ineptas se animadvertunt. Atqui post evangelicam prædicationem hoc sæpissime accidit, quod nunquam in toto orbe aliis temporibus acciderat, ut infra probabimus. De cætero autem ad tam sanctæ legis cultum nemo alius tam fortiter, ac suaviter adjuvare poterat, præterquam Deus ipse, cui soli dominium est humanorum cordium quocumque voluerit inclinandorum. Ergo viri isti, istæ mulieres hac divina vi revera abreptæ sunt, hac omnipotenti Christi gratia, dum in ipsum crederent, actæ tot illa stupenda peregerunt, quæ nunquam apud profanas historias reperias : ideoque evangelica gratia, de qua adeo gloriamur Catholici, et sine qua in suis semper erratis volutabuntur increduli, chimæra non est, nec mystica imaginatio ; sed donum cœleste adeo verum, sicuti vera fuit mundi conversio ad finem. Si hisce denuo opponant Neoterici nugas, ut consueverunt, dicteria, sophismata, indignos se præbebunt, quibus habeatur auditus. Quod ad secundum, ideo in consilia evangelica blaterant increduli, ac præsertim in virginitatem, quia nimis præjudicata opinione tenentur, ut patet ex illis auctoris libri (1) *de examine Religionis* verbis, quibus sic : « Omnes debent Christiani ad perfectionem contendere, quia *estote perfecti*, inquit Christus. Quum ergo virginitas ex Religione nuptiis perfectior sit, consequitur omnes debere Christianos virginitatem profiteri, in quam hortatu etiam suadentur. Sed quis non videat hujus falsitatem principii adeo naturæ adversi ? Si universus orbis Christianus foret, omnesque Christiani huic principio obtemperarent, difficilis scitu non esset res, quandonam mundus ad finem vergeret. » Præclara sane, ac viro philosopho digna argumentatio ; quæ tamen vix duobus convellitur verbulis. Virginitas porro, aliaque consilia evangelica non definiuntur a nobis, ut sint perfectio illa, cui omnes Christiani contendere debent ; sed media quædam dicuntur esse, ac sunt, quibus eo perveniatur. Media, inquam, non unica et absolute necessaria, sed expeditiora, atque certiora. Falsum est itaque incredulorum illud consectarium, quod nempe, ob suasum perfectionis, virginitatem colere, non autem nubere omnes Christiani debeant. Dixerat hæc jam sæpe, ac docuerat divus Thomas (2), aliique multi Evangeliorum explanatores, quos debuisset sane consulere carnalis homo ille, antequam in examen vocaret Religionem, quæ tota spiritus est.

(1) Matt. V, 48.
(2) Ephes. V.
(3) I. Thessal. IV, 7.
(4) Phil. IV, 8.

(1) *Examen de la Relig.* c. 10. p. 122.
(2) 3. *cont. Gent.* c. 130. et seq.

CXI. — At insurgit recentior alter, propugnator nempe operis *de Spiritu legum* (1), atque post Bayle, aliosque hujusmodi, omnia contra cælibem vitam miscet simul, et confundit, furore quodam percitus, quo (2) ait, « sanctum Paulum casuistam, ac mysticum fuisse sibi relictum, suo lumini, suisque erroribus. Sancti autem Patres virginitatis cultores superstitiosi homines fuere. Monachi (3) peccant contra societatem, pro qua nati sunt, eique se reddunt inutiles, et dum mundum Sanctorum augere volunt, minuunt hominum numerum : nec Deus (4) virginitatem suadere potest, utpote malam, unde legi *Crescite, et multiplicamini*, non derogavit unquam, nec derogare poterat, quin sibi ipse contradicere. Natura insuper hominem ad propagationem ducit, ac demum ob virginitatem decrescit adeo individuorum, in Europa præsertim, numerus, ut

..... quis talia fando
Temperet a lacrymis?... (5) »

Peculiarem, ætate hac nostra, isthæc objecta postulant responsionem. Et primo quidem exponendum est præceptum illud *crescite, et multiplicamini*, quod absurdo sensu a plurimis consuevit intelligi. Ex divi Thomæ (6) rationibus, distinguenda sunt naturæ præcepta. Alia ad aliquod individuum : alia ad societatem revocantur. Illa a quolibet : ista ab aliquo implenda dumtaxat sunt. Dedit natura omnibus vim procreandi sibi similem, ut dedit quoque sollertiam ædificandi, pugnandi etc. ; sed, quemadmodum necesse non est, ut omnes sint cæmentarii, aut milites, ita necesse non est, ut omnes sint patres. Variis indiget officiis societas. Nequeunt iis omnes vacare in specie, quamvis etiam iis esset idoneus quisque. Sufficit ut alter huic, alter illi incumbat officio. « Præceptum habet rationem debiti, » explicat hoc iterum Angelicus Doctor (7) : « dupliciter autem aliquid est debitum. Uno modo, ut impleatur ab uno, et hoc debitum sine peccato præteriri non potest ; aliud autem est debitum implendum a multitudine, et ad tale debitum implendum non tenetur quilibet de multitudine. Multa enim sunt multitudini necessaria, ad quæ implenda unus non sufficit, sed implentur a multitudine, dum unus hoc, alius illud facit. Præceptum igitur legis naturæ homini de comestione necesse est, quod ab unoquoque impleatur ; aliter enim individuum conservari non posset ; sed præceptum datum de generatione, respicit totam multitudinem hominum, cui necessarium est non solum, quod multiplicetur corporaliter, sed etiam quod spiritualiter proficiat : et ideo sufficienter providetur humanæ multitudini, si quidam carnali generationi operam dent, quidam vero ab hac abstinentes contemplationi divinorum vacent, ad totius humani generis pulchritudinem et salutem : sicut etiam in exercitu quidam castra custodiunt, quidam signa deferunt, quidam gladiis decertant, quæ tamen omnia debita sunt multitudini, sed per unum impleri non possunt. » Perspicua hæc sunt, certa sunt ; præcipue vero si iis addas, nil dignius hac consuetudine pro sacro ministro excogitari posse ; nam dum Deus Hebræis Levitis continentiam dederat pro eo tempore, quo sacris vacarent, sanctam hanc esse legem insinuare voluit, et illis aptam, quibus cura esset agendi mediatoris vices Deum inter, et homines, cui muneri nec angelica puritas sufficeret. Sancta, inquam, lex hujusmodi est : et quis negaverit spiritualis homo, quum per illam pravæ coerceri debeant cupiditates ; ad sublimiora erigendus animus ; cor tergendum, virtutisque exercitio, ac cœlestium contemplationi aptius efficiendum, quibus quo magis e terrenarum sollicitudinum ambagibus solutus quis fuerit, eo magis incumbere vacat ?

CXII. — Neque dicant legem hanc impossibilem ; qui enim asseruerit, non posse hominem eos coercere libidinum impetus quibus carni potius, quam spiritui inservire aliquando cogeretur, nimis eum deprimit, quem alias nimis extollere tentat. Hoc effutire idem est, ac dare homini luteam animam, nobilibus inermem rebus. Idem est, ac velle immortalem animam majora non posse, quam peritura bruta animantia, etsi veritati, virtutique contemplandæ pro sua felicitate ea sit destinata. Ridenda res, aiunt Neoterici, quod mortificationi studendum sit, ut virtuti pariter studere quis possit. Sed ideo aiunt hoc, quia de corde hominis, deque virtute disserunt, dum vires unice

(1) *Suite de la défense de l'esprit des lois.*
(2) Pag. 30. 31.
(3) Pag. 27.
(4) Pag. 29.
(5) Pag. 38.
(6) 3. *cont. Cent.* c. 136.
(7) 2. 2. q. 152. a. 2. ad 1.

ejusdem hominis inspiciunt, atque a lege ipsa legis observandæ adjumenta sejungunt. Vere hac ratione (et nos dabimus) impossibilis nuncupetur virginitas, ut impossibilis est iis, qui adversus eam blaterantes, carnis legi deservire tantummodo avent. Ast hujusmodi impotentia voluntaria omnino est, et libertatis fœtus. Fac aliquem aut cæcum, aut temerarium, aut negligentem, sponte rejicere auxilia, quibus virtutem adsequatur, nonne dicendus est etiam sponte nolle virtutem adsequi? Quod ad legem, impossibilis ipsa non est, dum qui eam fert, auxilia pro ejus custodia suppeditat. Nunquam profecto Japonias petet plagas mercator, qui obstinate recusat se committere navi. Si adsit navis, quam conscendere queat, et nolit, absurde de sua impotentia queretur. De hoc nil magis. Nam bene norunt increduli quid inde eruere debeant. Adfirmantibus autem illis, legem hanc esse quoque injustam, et damnum per eam ferri societati, sufficiat primo in examen iterum vocare allatam a nobis nunc pridem responsionem in præcepti divini *crescite*, *et multiplicamini* expositione. Sufficiat deinde etiam animadvertere, jura quidem sua habere rempublicam ex intentione quoque Creatoris, nosque ad ipsorum executionem teneri. At vero an pro hac tantum terrestri societate factus est homo? Leges ipsi dare pro aliquot dumtaxat vitæ hujus diebus, ac pro ejus solum temporali felicitate, nullo habito ad religionem respectu, facinus est istud pagana potius societate dignum, ac infideli viro proprium, non iis, qui ratione fidei lumine ilustrata uti peroptant. Nati sumus nos societati, verum est; sed existit et societas gratiæ, ac gloriæ, quæ vincula nobis offert et dulciora, et pretiosiora, et veriora. Quod deputet Deus aliquot ad perennitatem terrestris societatis, bonum est. Ast deputare alios altioribus officiis, melius est. Si aliquos sibi eligat Deus eo, quo velit, modo victuros, an officit istud ideæ servandi generis humani ab initio constitutæ? Non terreantur itaque adeo virginitatis osores, quod Europa propter ipsam in discrimen aliquod veniat. Sæcula jam ferme octodecim præterlapsa sunt, a quibus in Ecclesia cælebs vita peragitur, nec, Deo dante, defuerunt homines pro cultu agrorum, artium, scientiarum, etc. Idipsum futurum quoque imposterum eadem nos suadent argumenta, quin propterea liceat divum Paulum, sanctos Patres, Monachos, cæterosque Ministros Catholicæ Fidei, a quibus illustrior Christi Ecclesiæ pars conflatur, superstitionis arguere. Si aliquot inde mala, vel scandala orta sunt aliquando, num necesse erat in nuperis omnibus Romanam Ecclesiam carpentibus libellis istud tam sæpe exagerare? Quamlibet « professionem suos fictos habere » et nos cum Augustino concedimus : qui sanctiorem profitentur vitam, homines esse non desinunt; ideoque si minime servatur præscriptus vitæ ordo, an ordinis ipsius culpanda est institutio? culpanda ne idcirco virginitas? an, ipsa sublata, omnes evanescent pravitates et scandala? Haberemus porro hic quidquid necesse est nobis, ut pudore suffunderemus hostes ipsos, qui in iis urbibus degunt, in quibus nubendi lex, vel consuetudo jam inolevit; in quibus etiam, sublatis pudoris retinaculis, tot malorum origo est cupiditas illa, cui quo magis indulgetur, eo magis inardescit, furit, debacchatur. « Quid maledictorum pannos hinc inde consuitis, » aiebat egregie pro re nostra divus Hieronymus (1), « et eorum carpitis vitam, quorum fidei resistere non valetis? Num idcirco non estis vos hæretici, si nos quidam assertione vestra crediderint peccatores; et os impietate fœdum non habebitis, si cicatricem poteritis in nostra cute monstrare? » Semper itaque stat, nonnisi vana ab incredulis objici adversus virginitatem, quæ in Ecclesia Catholica omni nunquam non laude digna, ac, ut ipsamet e cœlo delapsa, ita et evangelica ethices, totumque proinde Evangelium evincitur.

§. XVI.

Veritas Christianæ Religionis ex Martyribus.

CXIII. — Sanctitatem Evangelii, ejusque divinitatem suomet sanguine testati sunt tot egregii Martyres, ut in eorum vere heroicis virtutibus, fide, constantia non infimum sit credibilitatis evangelicæ argumentum. Et primo quidem, quod spectat ad magnos Evangelii satores Apostolos, res summa admiratione excipienda est, quod ii post Christi mortem nullo timore perterriti, tanta animi fortitudine, publicis etiam in plateis, in Jerosolymitano templo, in synagogis, in domibus, et ubique, Christi resurrectionem, ejusque redemptionem prædicare non desti-

(1) Ep. 97, al. 78.

terint, sicque prædicaverint, ut exprobrantes etiam Judæis immane scelus, quo auctorem vitæ interfecerant, de inusitata animi magnitudine in stuporem omnes adducerent etiam inimicos, quibus ita tabescentibus, tria interim primo hominum millia, dein quinque ad Christianam Fidem perducerentur? Quid stupendum magis, quam, quod dum jubente Synedrio, traduntur ipsi in carcerem, interrogantur publice, vetanturque ne in Jesu nomine amplius sermones habeant; invicte tamen semper respondeant « Deo potius obediendum esse, quam hominibus » ? Sane in porticu ipso Salomonis, eo scilicet loci, ubi ostenderetur magis eorum firmitas, efficaciori uti insuper prædicatione, ac ob eam non in carcerem solum trudi, sed et cædi flagellis, dum idem nihilominus adhuc nunciatur Christus Jesus, et hic crucifixus; quid a Deo profectum magis intelligi potest? Restabat, ut de internecione consilia caperentur, et capiuntur; at vero ipsi huc, illucque in eodem ministerio perseverant. Restabat, ut interficerentur, sed morientes quoque evangelizant. Quid hoc est, increduli? Quid est, quod contradicentibus simul Hebræis, atque gentibus; proposito ubique magno apparatu universalis certaminis, famis, sitis, frigoris, carcerum, etc.; omnibus posthabitis rebus, solo, patria, parentibus; rupibus, montibus, ac inhospitis climatibus peragratis, constanter semper unius Jesu Christi Fides palam fiat; fiat autem palam, et evulgetur coram amicos, inimicos, reges, philosophos, plebem, imperatores; nil interea postuletur, paveatur nihil, nec ipsa mors. dummodo agnoscatur Christus, atque colatur; hocque brevi intervallo viginti, aut trigita annorum, quibus ferme totus cognitus orbis peragratus est; quid, inquam, hæc omnis res est, quam summus agnitæ veritatis zelus, quam egregius veritatis triumphus; quam opus a manu peractum Omnipotentis? Certe quod unus homo opinionem defendendam, etiam usque ad mortem, suscipiat, quamvis erronea ipsa, hoc non est supra captum: ignorantia, amor sui, obstinatio quædam, aliaque hujusmodi suas hic partes habere queunt. At quod plurium hominum cohors, nullo privato lucro illecta, omnique exposita supplicio, undequaque se conferat ad religionem nuntiandam, eamque sibi semper similem, et consonam nuntiet ubique; eamdem ubique constantia, iisdem argumentis confirmet, eodem præcipuo nitatur facto, de quo apud omnes ignorantia esse nequit, utpote coram omnes patrato; et dum hoc enarratur factum ab omnibus, testes ipsi se oculatos constituant, imo et fidejussores, etiam cum sanguinis effusione, ac morte; fatendum est, facti evidentia, concordi sensu eos omnes commotos, atque rei potius gravitate, et veritate penitus perspecta, quam temporali quavis utilitate, ac opinione inductos, et robore semper plusquam humano adjutos ad id fuisse, atque firmatos. Res huic æqualis nunquam alias visa est; quis viros, qui iis in adjunctis, eoque sine gloriosam oppetierint mortem, unquam novit? ergo etc.

CXIV. — Longior de aliis martyribus non erit sermo. Innumerus eorum cœtus, cujusvis generis, ætatis, climatis, inter quasvis gravissimas, diuturno etiam tempore productas, quas vel brevi puncto humana infirmitas ferre non potuisset, pœnas morti devotus pro Fide, indicio nobis est verissimo, aliquid divinum deprehendisse martyres in religione, pro qua moriebantur: aliquid per ipsos a Deo pro religione, quam tuebantur, impletum. Necesse non est testes, ac monumenta proferre ad factum istud de martyribus asserendum. Acta, edicta, epistolæ, publicæ tabulæ, aliaque quamplura, quæ non solum omni critices lege librata sunt ab eruditis eorum explanatoribus, sed ab infidelibus etiam authenticitatis pondus accepere, rem claram nimis efficiunt. Hinc in objectionum solutione potius versabimur, quibus magis fidunt increduli, quam ut probationibus credant nostris. Sic autem procedimus. Quidquid effutiret pridem adversus martyrum numerum ipse Dodvellus; nobiscum tamen de facti veritate consentiens, in animum induxerat suum, martyrii tollerandi primum quærere causas, si adessent aliquæ, naturales, ut, si non aderant, in supernaturales referendum esse tot Christianorum martyrium concluderetur. Ipsius in hoc vestigia teramus et nos adversus ævi nostri incredulos, ut de insigni hoc ex martyrum constantia educto argumento magis, magisque stet Fidei nostræ negotium. Prima causa naturalis esse potuisset ex Dodvello, « obstinata Galilæorum indoles, » qui mortis erant contemptiores eximii: quæ indoles quum una cum uomine in Christianos derivarit, adeo fortes idcirco etiam reddidisset. Sed hæc causa martyrii esse non potuit. Quid enim? Num in Galilææ regionibus tan-

tummodo, a quarum climate eadem omnibus esset indoles, orti sunt et mortui Christiani martyres? Quid vero dicendum de Romanis martyribus, Hispanis, Gallis etc.? An satis erat iis hoc dari nomen a Celio, vel Juliano, ut etiam in pueros, in virgines quasque hæc insinuaretur obstinatio? An inter Galilæos quoties se obstinate gerebant in aliquo magno facinore de religione semper actum est? Hæc metamorphosis est penitus impossibilis ergo pariter est hæc hypothesis. Secunda causa potuisset esse « primævus rigor» ille Christianorum, quo fortes ad tormenta quæque ex consuetudine efficerentur. At vero quot martyres inter gentium commoda pridie altos, educatosque novimus statim a suscepta Fide ad martyrium traductos? Certe isti martyrio se non disposuerant. Quæ dein similitudo quasdam inter vigilias, ac jejunia quædam, atque inter equuleos, flammas, pices, forcipes, immaniaque alia humanæ feritatis instrumenta? Tertia causa « gloriæ aviditas »; sed nec ista firmare martyres potuit usque ad mortem, quibus potius satis erat vix fateri christianam Fidem, ut haberentur publice pro nullius momenti homunculis, sicuti etiam omni notabantur ignominia quotquot damnabantur ad bestias, vel alias hujusmodi pœnas. Nec ipsa post mortem gloria præstare hoc potuisset, ut recens scrutator religionis dicere ausus est iis verbis (1) : « Cultus martyribus ab Ecclesia exhibitus eorum promovebat ambitionem. » Quis etenim terrestris homo tam fuisset gloriolæ post mortem acquirendæ cupidus, ut per infamiam, opprobria, tormentaque alia durissima, eo pervenire sic efficaci animo cuperet? Præterea aut veram credebant isti Ecclesiam, a qua eos habituros se honores confidebant; aut falsam. Si veram, debebant potius etiam credere, ab ipsa omnem istiusmodi ambitionem redargui, sub pœna peccati (quocum stare martyrium non posset), ac suppliciorum in æternitate perferendorum: quo semel constituto, an mortem adeo hilari aspectu mendaces isti martyres oppetiissent? Si falsam autem credebant Ecclesiam, eo magis cohibere debuissent ab iis inquirendis, et optandis honoribus, pro quibus tot in vita ferre debuissent mala, persecutiones, mortem. At insuper, quam debebat nam habere vim hic gloriolæ spiritus apud mulieres, puellulas, pauperes, cæterosque obscuri nominis viros? Quot demum mortui sunt, permixtione generali facta martyrum, quin neque agnoscerentur, neque apud acta publica eorum describerentur nomina? Hæc profecto noverant antea qui martyrio proximi erant; nec tamen martyrii voluntas apud eos desiit, quamvis nulla etiam post mortem se in mundo gavisuros gloria, optime noscerent. Falsa ergo cum aliis est quoque hæc hypothesis. Quarta causa, et quinta simul esse potuisset « interna suasio de innocenti transacta vita, quam sperabatur consequutura immortalis altera summis gaudiis pro æterno præmio peragenda » ; et præ cæteris quidem in regno illo millenario, in quod credebant, et cujus spe valde movebantur primi Christiani. Duæ istæ cogitationes, inquiunt, homines semper ad mortem absque ullo timore perduxerunt. Ast quod ad primam hujus causæ particulam, respondemus, non in omnibus martyribus tunc fuisse repertam, aut fuisse reperiendam, quum innumeri a brevi hora post abjurata scelera, amplexamque Fidem, martyrio coronarentur : quod ad secundam addimus, non adeo humanam esse potuisse hanc causam in iis præsertim, qui nulla naturali alacritate, et robore præditi, post vitam innocenter actam, pacifica etiam morte, æternum se præmium consequuturos jure confidere poterant. Quod pertinet nunc ad fidem in regnum quoddam millenarium, errat hic quivis ad omnem primævam Ecclesiam, omnesque communiter Christianos hoc transfert. Quod longius nos quidem hic non versabimus argumentum post tot egregias Catholicorum auctorum elucubrationes, præcipue vero illam magni Bossuet in cap. xx. Apocalypseos. Sufficiat ex Justino, qui a Papia prior fuit hujus rei assertor, innuere, eam fuisse aliquorum tantum opinionem, non vero omnium fidem. En quædam ejus verba ad Triphonem (1) : « Tibi igitur et antea confessus sum, me, et multos alios hoc sentire.... et multos rursus, eosque ex illo Christianorum genere, quod piam, et puram sequitur sententiam, id non agnoscere tibi significavi. » Decretoria sunt ista cum cæteris præhabitis, ut conficiamus tanti roboris esse non potuisse quaslibet humanas causas, in quas inquirebat Dodvellus, ut in martyribus magnum illud excitaretur robur, quo Fidem evangelicam morte

(1) *Exam. de la Relig.* c. 5. n. 3.

(1) *Dial. cum Triph.* n. 80.

ipsa testarentur. Quid ergo remanet aliud, quam ut dicamus præclari istius roboris, ac veræ heroicæ magnanimitatis causam unicam fuisse divinum illud munimen ab omnipotenti gratia Dei per Jesum Christum suis martyribus præstitum, ut supra naturalium virium infirmitatem erecti, atque roborati martyres, vel inter supplicia, quæ perferebant, verum esse Christum, in quem invocabant; quem prædicabant; cui toti fidebant, dignosceretur. Huc, velint nolint increduli, semper revertimur, quo veritas Christianæ Religionis mirifice elucescat.

CXV.— Quis post attentam hanc inquisitionem putaverit, futurum adhuc, ut increduli superstitionem, furorem quemdam, quamdam etiam ebrietatem dicant præbuisse martyribus incitamenta? « Incalescens phantasia, » ait Neotericus ille (1), de quo sæpe jam mentionem habuimus, « causa est martyrii; ut de hoc suadeamur, attendere sufficit, nullam adfuisse religionem, quæ martyres aliquos non habuerit. » Quæ sane quum per summam ignorantiam alii quoque recentiores non semel repetant, eos hic rogare duntaxat volumus, ut tot illorum, quos decantant, aliarum religionum martyrum catalogum aliquem proferant, in quo eorum acta authentica, gesta, mores, confessio, tormenta, constantia, in exemplum omnis innocentiæ proponenda, locis suis, suo tempore, suis cum circumstantiis, omnia describantur. At effecit hoc Bayle (2), dum « martyrem Atheismi » notum « Vanini » commemorat simul, et laudat. Inania tamen miscet, atque falso supposito nixus mentitur, quum idem ipse confessus alibi sit, certa non fuisse commentaria sua, atque Vanini tragœdiam alio actam fuisse modo. Sane scelestus iste Atheus, ut habemus ex oculato teste (3), Tholosæ propter quæque crimina, et inter alia ob vitiatam etiam juventutem (quod bene perpendendum est: nam martyres nostri certorum criminum rei nunquam potuere incusari), in carcerem conjectus, coram judices Orthodoxum credi conatus est, quod et juramento firmavit. Sed quum nil juvaret, ut mortem evaderet, cui se jam damnatum audierat, in furias abire cœpit, atque truculento horrendoque aspectu, turbato animo, et abjecto, arripuit iter ad supplicium, mortuusque est morte brutorum. Audiant itaque cui hoc nobis objiciunt martyrium increduli. Non negamus nos posse aliquos, inter tam variæ indolis homines, reperiri, qui obstinate errorem usque ad necem propugnent: at dicimus, ut martyrium sit verum pro religione argumentum, omnibus aliis perpensis circumstantiis, investigandum etiam esse præsertim an constantiæ causa in gratiam Dei referri queat. Circumstantiæ autem istæ pro re nostra perpendendæ, ut constare possit, an gratia illa adjuvantur martyres, sunt eæ: prima magnus nostrorum martyrum numerus, qui apud alios non est: secunda conditio martyris: non etenim habemus solum robustos gentium duces apud quos obstinatio naturæ sit, sed cujusque generis viros, fœminas, pueros, doctos, indoctos, etc., quod certe apud alias gentes tot sæculis, tot locis, tam perseveranter nunquam auditum est: tertia est multorum suppliciorum gravitas: nam non agebatur solum, ut in brevi præfocaretur quis laqueo, vel ferro minueretur capite etc. ut fieri cum aliis assolet; sed ante oculos disposita, sibique succedentia tormenta plurima, diuturna, asperrima, debebant conspici, ut cum puellulis etiam actum est, quas inter unicam commemorare hic placet undecim annorum natam « Christinam », quæ, post blanditias, alapis primum percussa, dein verberibus cæsa, ferro postea, et catenis onusta in tetrum carcerem, ad famem, sitim, squallorem detrusa: in equuleo iterum acerbissime torta, ungulis, et scorpionibus sic lacerata, ut conscissæ carnes in frusta ad terram dilaberentur: nec satis: rotæ enim alligata, subjecto igne, torreri jussa, ingenti postmodum prægravata saxo in lacum mersa, a quo per Angelum liberata, in cunas ferreas subjecto iterum igne candentes, atque oleo, pice, et resina liquatis plenas immissa: in fornacem ardentem inde conjecta, abscissa lingua, sagittæque toto corpore infixæ, Diocletiano imperatore, martyrii cursum gloriosissime confecit, ac de tribus tyrannis, Urbano patre, Dione, et Juliano, undecim annorum adolescentula invicte triumphavit. Quis jam poeta aliquem æstum mentis hic excogitasset tam obstinatum, ut omnem a tot pœnis horrorem amoveret? vel quæ alia religio tantam potuit unquam inspirare perseverantiam? Gratia

(1) *Exam. de la Relig.* c. 6. n. 3.
(2) *Pensées divers.* t. 1. p. 375. etc.
(3) M. le Pref. de Gramond.

Jesu Christi, dicamus denuo, unica est, qua feliciter, et constanter, hilariterque omnia hæc sustineantur.

CXVI. — In alias animadvertendas veri martyrii circumstantias revertatur oratio. Quarta, ut innuimus, est constantia martyrum coram reges, judices, præfectos, etc., absque æquivocationibus, absque ullo timore, uno simul ore respondentium se esse, et velle mori Christianos, ac numina illa, quæ colenda proponuntur, nihil esse ; adeo etiam ut omnibus comminati suppliciis, dato etiam deliberandi tempore, lata tandem sententia, non mutetur consilium, fortitudo non deficiat. Hæc sane egregia sunt, de quibus legi queunt acta (præsertim vero « sincera » illa D. Ruinart, quæ ad firmandum in Fide quemquam majoris esse possunt roboris, quam tot illa volumina metaphysico, totque illæ litteræ « persæ, judaicæ, cabalisticæ, philosophicæ, » etc., quæ animo nimis indifferenti, nimia aviditate a quibusdam hodie leguntur Christianis, et perleguntur) ; atque in iis quæstiones judicum, et martyrum responsiones omni historica sinceritate recensitæ animadvertentur, et observabitur interim, an omnis Græca, atque Romana vetustas ad heroum suorum ore audierit unquam sensus animosiores, sublimioresque iis, quæ non magni solum martyres nostri, sed et pueri, ac puellæ effuderunt. Quinta circumstantia veri martyrii est fortitudo, non ea quidem, ut assolebant alii, maxime vero apostatæ, sicut et Vanini, furens, ac turbida : sed tota hilaris, atque tranquilla, quod valde animadvertendum est, in tollerandis suppliciis gravioribus, quibus, dum censebant tyranni triumphum se acturos, spe nihilominus semper frustrabantur, imo de feritate immani ab ipsismet redarguebantur patientibus martyribus ; et tortorum in suppliciis applicandis ludificabatur infirmitas : ast iterum ad « sincera acta », ut hoc perspiciatur, mittimus. Sexta demum circumstantia, non quidem assueta illa pro mendaci quoque martyre, sed valde frequens pro nostris, miraculum est illud, ab oculatis etiam testibus paganis, inter quos aliqui propterea amplectebantur Fidem, visum, quo sæpe vel nullum persentiebant martyres dolorem, vel a plagis acceptis invisibili curati manu cernebantur ; vel feræ ipsæ lenes de repente redditæ ad eorum pedes procumbebant, eosque tuebantur, dum furebant in alios. Præclarissima hæc sunt omnia, ob quæ non putamus nunc ad magicas artes confugere velle incredulos nostros, ut mos erat paganis, dum hæc perspicerent, nec horum causam noscerent. Ipsemet enim de hoc rident, eosque irrident. Sed num rectius paganis illis agunt ii, qui sapientiores haberi volunt, dum ad superstitionis speciem confugiunt? Sex usque modo breviter allatæ circumstantiæ attente ab iis suspiciendæ, tum eos, tum eorum sectatores quosque, ac præ cæteris auctorem libri *de Examine religionis* silentio confundere debent sempiterno ; nobisque iterum omne jus præbent asserendi, constantem martyrum nostrorum, ob fidem Christi, inter tot durissima, fortitudinem e cœlo vere derivatam, insigniter comprobare ; quod scilicet, quum non in aliqua alia religione, tot iis non accedentibus humanis causis, de quibus supra ; totque accedentibus iis circumstantiis, de quibus nunc ; sed in sola Christiana invictum illud robur præstetur iis, qui pro ea moriuntur, ea quoque solum in hoc insigne habet veritatis suæ testimonium.

CXVII. — Antequam huic de martyribus quæstioni finem imponamus, dissimulanda non est istius modo commemorati increduli objectio quædam, aspectu magistrali ab eo prolata, ac valde ab ejus asseclis decantata. « Ecclesiæ Patres, » inquit (1), « asseruerunt causam esse, quæ martyrem efficit, non autem pœnam. Quum ergo concluditur christianam Religionem veram esse, quia martyres habuit, pro certo ponitur illud, quod est in quæstione. » Verum post prædicta objectio per se corruit. In hoc enim argumento ab uno homine vitam suam morti tradente fit transitus ad integrum christianorum martyrum eventum omnibus suis circumstantiis indutum. Et ecce sophismo. Ille quidem casus occurrere aliquando forsitan potest, per humana, et ea etiam impia, principia ; at alter a sola omnipotentia Dei producitur, ut ostendebamus. Patres itaque de primo loquuntur casu, in eoque revera causa est character, quo agnoscatur martyr ; nos autem de secundo loquebamur, aientes tam frequentem martyrum cœtum suis cum circumstantiis evidens esse veritatis detegendæ adjumentum. Nec pro certo ponimus, ut aiunt, quod adhuc inquiritur. Christianæ Religionis veritas haurienda solum non est a fide martyrum ; ipsa jam an-

(1) Ubi sup.

tea aderat; imo, quia aderat, ipsi abhæsere iidem, et proprio sanguini tutati sunt. Qui innumerorum martyrum sanguis eo, de quo supra, modo fusus nova est ejusdem veritatis confirmatio. Religio ergo efficit martyres : martyres confirmant Religionem. Duæ sunt reciprocæ res mutuam sibi lucem afferentes in diverso genere. Qui arte loquendi recta edoctus sit, hæc admittat necesse est, quia sexcenta a simili habet alia hujusce facti exempla. Hinc insurgenti iterum hosti, et aienti « tantum abesse, ut de veritate religionis testes sint martyres nostri, quin imo testes fuere ejus falsitatis, quia injurium Deo est adfirmare ipsum extremo supplicio deserere eos, qui quod revelavit credunt ; » illico respondemus, præclaram hanc suam ratiocinationem nihil probare, quia nimis probat. Si injurium Deo sit istud adfirmare, injurium erit pariter, quod adfirmetur Deum deserere infortuniis, incommodis, malis quibusque hujus vitæ eos, qui divina ejus observant mandata. Porro in mundo nil usuvenit magis, quam quod justi malis, bonis injusti cumulentur. Si ergo Deus revelatæ Religionis auctor non sit, quia qui in eum credunt interficiuntur ; nec naturalis religionis erit conditor, quia qui eam quoquo modo custodiunt, miseri sæpe sunt. At hoc sublato, ubi est providentia Dei ? hac autem negata, ubi est Deus? Dicamus potius, Deum permittere mala adversus Christianos, alia quavis de causa, non semper propter eorum improbitatem, ut et disponit de aliis, quacumque alia de causa, quocumque alio modo. Dicamus, necem martyrum gloriam potius, quam injuriam magnam attulisse Deo, cujus interim omnipotens gratia apparuit, qua infirmi viri et fœminæ de omni tyrannide triumpharent. Dicamus demum, præter beatam immortalitatem, quam assequuti sunt martyres, quamque assequentur quotquot eorum vestigiis inhærebunt, illustrem eorum mortem Religionis Christianæ veritatem asseruisse, ejusque nomen, et cognitionem undequaque detulisse ; de quo jam ultimo loco nobis est sermo instituendus.

§. XVII. ET ULTIMUS.

Veritas Christianæ Religionis ex ejus propagatione.

CXVIII. — Postrema hæc est propositio nostra : Christiana Religio summa celeritate, et extensione undequaque propagata est. Humanitus autem hæc fieri non poterat propagatio, propter obstacula multa, quæ humanitus vinci nec poterant. Ergo divinitus ea facta est. Prima pars propositionis comprobari non indiget. Si etenim, imperante Augusto, totus orbis, excepta Palæstina, paganus erat : vix autem imperante Nerone, Romæ etiam, quæ sedes præcipua erat idololatriæ, « multitudo ingens », ut ait Tacitus (1), aderat Christianorum, indicium hoc est extensionis mirificæ. Si iterum, scribente Plinio ad Trajanum (2), « non civitates tantum, sed vicos, atque agros ita ea pervagata est, ut prope jam desolata templa, et solemnia diu intermissa »; perspicuum fit, quin alia multa etiam infidelium, ut et christianorum, Origenis præsertim, Arnobii, Lactantii, Eusebii, Theodoreti, Chrysostomi testimonia non pauca addamus, brevi dilatatam evangelicam Fidem. Quod et constat ex eo, quod anno 325. æræ Christianæ ferme ex solo oriente ad Nicænum concilium se contulerint 318. Episcopi. Quot ergo in eorum diœcesibus fideles? Demus itaque probationem secundæ partis propositionis. Sufficit profecto vel leviter animadvertere, quale sæculum fuerit Augusti sæculum; qualis doctrina, quæ tunc propagabatur; quæ consectaria in illa amplectenda ; quibus mediis in id incumbendum. Si omnia isthæc, humanitus loquendo, evangelicæ potius propagationi adversabantur, consequitur divina ope propagatam Fidem. Vere sæculum Augusti, quo ortum habuit Fides, sæculum erat pro Romanis Græciæ, Ægypti, Asiæ totius edomitoribus fractum penitus divitiis, ac turpitudine omni alienigena, ut loquamur cum Juvenali (3) :

> Nunc patimur longæ pacis mala : sævior armis
> Luxuria incubuit, victumque ulciscitur orbem.
> Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
> Paupertas Romana perit, etc.

Alienigena ibi aderat, ex Athenis scilicet, aliisque Græciæ urbibus derivata philosophia, Stoica præsertim, qua superbia; ac Epicurea, qua voluptas Romanis propinabatur. Eloquentia et poesis lepores græci ad summum tunc fastigium evecti cunctis

(1) *Annal.* lib. 15. c. 44.
(2) Lib. 40. ep. 97. *ad Trajan.*
(3) Sat. 6. v. 292.

erant incentiva passionibus. Artes ipsæ illustriores quot præbebant lasciviendi instrumenta! Quot civilis etiam vitæ methodus! Sonus, choreæ, palæstræ, cibus, potus, sermo quoque Attica mulcebatur dulcedine non solum apud viros, ita ut de Adriano Spartianus dixerit (1) : « Imbutus Adrianus græcis studiis, ingenio ejus sic ad ea declinante, ut a nonnullis Græculus diceretur; » sed et apud mulierculas ex Juvenali (2) :

..... se non putat ulla
Formosam, nisi quæ de Thusca Græcula facta est.
De Sulmonensi mera Cecropis; omnia græce;
Quam sit turpe magis nostris nescire latine.
Hoc sermone pavent; hoc iram, gaudia, curas:
Hoc cuncta effundunt animi secreta. Quid ultra?

Hisce addas religionis paganicæ superstitiones. Quidquid enim Deorum omnis generis somniatum unquam est, sic Romæ domicilium habebat, templa, ritus, etc., ut vel pontificalis dignitas post mortem Lepidi ab Augusto suscepta (3) apud imperatores usque ad Gratianum perseveraverit. En quale esset Augusti sæculum, quale urbs Roma, aliæque idcirco urbes in Metropoleos imitationem unice intentæ. An tali sæculo evangelica doctrina humanis viribus adeo proficere poterat? Debebat tunc ipsa indicere bellum diis, sacerdotibus, imperatoribus, aulicis, populo, moribus : pugnandum erat contra vetustas consuetudines, politicen, præjudicia, traditiones antiquissimas : e contra proponendus erat cultus, et exercitium Religionis, quæ tota spiritus est, et viris carnalibus penitus adversa; Romanis iis præsertim, quibus unicum Judæi nomen ex Tacito (4) opprobrium erat, et abominatio : nomen autem crucis adeo in odium venerat, ut ex Tullio (5) : « Nomen ipsum crucis absit non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus : harum enim omnium rerum non solum eventus, atque perpessio, sed etiam conditio, expectatio, mentio ipsa denique indigna cive Romano, atque homine libero est. » Roma autem hæc debebat procumbere ante Judæum hominem, etsi quoque Deum, sed et hunc crucifixum, atque pro hoc, sicut pro aliis dogmatibus, ac mysteriis, sapientiæ suæ fastum debebat relinquere. Roma hæc humilitatem, temperantiam, divitiarum contemptum, dilectionem hostium, similiaque alia multa cupiditati iis in cordibus jam obduratæ contraria, debebat persequi. An hæc omnia humanitus in executionem venire poterant? Imo ex opposito sic desperandum erat, ut eo tempore Evangelium Romæ promulgaretur, ac ibi sedem figeret suam, quemadmodum facilis negotii rem esse liquebat, ut a Saracenis in Asia Mahumetana religio reciperetur. Hæc humanis Arabæ gentis votis plene erat consentanea; hinc humanitus loquendo recipienda erat : illa humanis gentis Romanæ studiis penitus contraria erat; ergo humanitus loquendo non erat ibi recipienda. Recepta attamen est : ergo etc.

CXIX. — Consectaria inspiciamus modo huic propagationi omnino adversa; mala nempe, quibus se ipsos objiciebant, ac subjiciebant qui tunc Christo nomen dabant. Hoc peragere eo sæculo idem erat, ac traduci ubique ut vulgaris, miser, scelestus, impius, societati, Cæsari, diisque infensus homo; atque idcirco in signum esse contemptus, odii, persecutionis universalis. En quæ in hæc Tacitus (1) loquens de Christianis pro incendiariis a Nerone traductis : « Ergo abolendo tumori Nero subdidit reos, et quæsitissimis pœnis affecit quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat », etc. Suetonius autem (2) : « Afflicti suppliciis Christiani genus hominum superstitionis novæ, ac maleficiæ. » Ipse Flavius Clemens vir consularis a Domitiano, quia Christianus erat, morti damnatus ob Fidem, vocatus est ab eodem Suetonio « vir contemptissimæ inertiæ (3) » ; nomenclatura Christianis affingi solita, ut observat Fabricius (4). Juvenalis Christianos vocavit « cerdones (5) », id est viles opifices : « Progeniem Plautinam, pistores, rusticos, rudes, agrestes, mundi fæcem », dixit Cæcilius (6). Lucianus « illitteratos » etc. (7). Hæc, aliaque honorifica erant nomina Christianorum illius ævi.

(1) *In Adrian.*
(2) Sat. 6. v. 185.
(3) Sueton. *in Aug.* 31.
(4) *Hist.* lib. 5.
(5) *Pro C. Rabirio Perduell.* c. 5.

(1) *Ann.* lib. 15. c. 44.
(2) *In Neron.* 16.
(3) *In Domit.* 15.
(4) Adnot. 83. *in Domit.* Cass. Dion. edit. Reimar.
(5) Sat. 4. v. 150.
(6) Ap. Min. Fel. *in Oct.* c. 14.
(7) *De Mort. peregr.*

Sed veniamus ad calumnias. Atheismi insimulatos jam diximus supra : cænarum Thyæstæarum, ac turpissimorum quorumque scelerum reos sæpe traducebant Pagani : unde ut mundi pestes, et objectum odii cœli terræque, habebantur; « prætexentes », aiebat Tertullianus (1), « ad odii defensionem illam quoque vanitatem, quod existiment omnis publicæ cladis ; omnis popularis incommodi Christianos esse in causa. Si Tiberis ascendit in mœnia ; si Nilus non ascendit in arva ; si cœlum stetit ; si terra movit ; si fames, si lues, statim Christianos ad leonem. » Neque agitur hic de uno aliquo, paucisve adesse specie quadam dicerent increduli. Agitur, ut supra, de innumeris omnis conditionis, climatis, sexus, constanti systemate, communibusque principiis, idem ubique, et semper agentibus. Quæ itaque humana poterat causa hos parere effectus? Alterum consectarium amplexæ Fidei, et illud quidem magni momenti, erat facultatum omnium jactura, domus, patriæ, filiorum, libertatis, vitæ privatio ; exiliorum, carcerum, vinculorum, suppliciorum perpessio. Quid pejus ! Attamen sustinebantur ab omnibus omnia, ut vidimus de martyribus agentes. Quid ergo blateratur a novellis tot ista « humanitus fieri » ab iis, in iis adjunctis, iisque temporibus potuisse? Quid negatur divinæ opis præsentia, qua christiana Religio tunc propagaretur? Æquus decernat lector, an, post prædicta, audiri mereatur recens ille (2), qui ait, « Ecclesiæ propagationem omnino humanitus factam ; inceptumque esse a seductione populi tum, cum nulla erat impressio, sed sola imperabat imaginatio, atque inusitatiora visa sectatores reperiebant.... Tam longe abest ab hujusmodi populo, ut religionem sensibus contrariam non amplectatur, quin in hoc ipso is sibi complacet... Populus aliquid admirabile inquirit, diligit quod supra se esse videtur, putatque extolli, quoties dicitur ei, quod non intelligit », etc. Deliramenta hæc animi nimis liberi pro re nostra nil penitus faciunt, vel sponte sua evanescunt. Nam sæculum illud Augusti, quo litterarum omnium studia adeo percrebuisse jam novimus, evincit tunc locum tantummodo imaginationi non fuisse, nec fuisse illud ævum, quo impressio nulla fieret, nec etiam homines adeo desipuisse, ut tot se infortuniis objicerent pro re, quam nec intelligerent. At de hoc plus quam satis.

CXX. — Addantur aliqua de mediis, quibus propagata est Christiana Religio. Pro qua re accedant quotquot de sagaciori politice gloriantur adeo, ac in præconum Fidei politicen omnem perscrutentur, eruantque tandem quidquid per eam humani medii ad egregium illud opus mutuatum fuerit. Si audiatur præ cæteris auctor operis *de spiritu legum*, de quo et alibi, iste, licet a modernis, ut magnus politicus, habitus, de facto hoc despondere se diceret ; quum etenim, ex illo, religionum confinia præscribantur climate, quumque in climate aliquo ita physicum polleat, ut morale vim nullam habeat, etc. (1). Christiana porro Religio, quæ, dum undequaque propagari avet, morale jubet præferri physico, humanitus certe loquendo, nullum habuisset, ut propagaretur, medium. Nec oportet in longum abire, ut ostendatur, nullo proposito præmio ab hominibus, nullis in spem obtinendis divitiis, vel honoribus, vel gloria, nullis pugnantibus armis, industria demum nulla terrestri, sevisse Apostolos ubique Fidem. Si illis instructus mediis suam disseminavit religionem Mahumetes, nihil mirum. Nihil etiam inusitatum, si tum hoc peregit, quum, divisis Romani imperii viribus, extinctoque occidentali, immanes quæque gentes, atque animosi falsi illius prophetæ sectatores, dum intestinæ vigerent discordiæ, ac externæ vastationes, majus quotidie robur acquirebant. At valde mirum est quod absque omni externa vi homines e plebe selecti, spiritualem Religionem inter cædes, et mortes edoceant ; florente præsertim magno Romanorum imperio, omnibusque in unum conspirantibus viribus. Fuissent etiam evangelici præcones totidem Socrates, Platones, Aristoteles, Demosthenes, Cicerones ; nisi supernaturali adjuti fuissent auxilio, eorumque doctrina divinitatis characteres fulgidissimos ostendisset, totum certe ipsi mundum non adduxissent ad Christum. « Quid ergo, » aiebat Lactantius (2), « nihil ne illi simile præcipiunt ? imo per multa, et ad verum frequenter accedunt. Sed nihil ponderis habent illa præcepta, quia sunt humana, et auctoritate majore, id est divina illa carent. » Fac Romam ultro ingressos Apostolos, a Deoque se

(1) *Apolog.* c. 40.
(2) *Exam. de la Relig.* c. 5.

(1) Vides. sup. n. LXVI.
(2) *Inst.* lib. 3. c. 25.

missos (falso, ut inquiunt Neoterici) publice inclamasse; quid ad hæc Romani, assueti jam oraculi Numinum suorum faventibus etiam eorum cupiditati? Eos (nisi Deus, ut volumus nos, accessisset) cum suis novellis institutionibus, ut amentes traduxissent illico, atque ut superstitioni addictos abegissent. Dicamus itaque, nulla humana politice propagatum Evangelium. Si Christus revera, ut divini muneris esse agnosceretur hujusmodi propagatio, opposita ad hoc selegit media, sicuti nimis notum est, constat semper, illam non humanitus, sed divinitus fuisse peractam. « Mihi sane, » ait Origenes (1), « videtur, si aliquos opinione vulgi sapientes, idoneosque sapere, ac loqui ad multitudinis gratiam, elegisset Jesus, quorum in docendo uteretur opera, non evasurus fuisset justam suspicionem, quasi more philosophorum novam aliquam sectam suo nomine vellet instituere, neque promissum de divinitate doctrinæ repræsentatum esset. Nunc vero quis videns piscatores, atque publicanos, ac ne prima quidem litterarum rudimenta scientes, ut Evangelistæ scribunt de illis, et ipse Celsus hac parte libenter credit vera dicentibus de eorum imperitia, confidenter non solum Judæos alloqui de fide in Jesum, sed et inter reliquas gentes eamdem efficaciter prædicare, non quæreret unde nacti sint tantam persuadendi vim? non enim erat vulgaris. Ecquis non dicat promissum illud : *Venite post me, et faciam vos piscatores hominum*, implevisse Jesum in discipulis divina quadam potentia? » Hæc, et alia multa habet magnus hic fidei nostræ Apologista, de hoc ipso argumento eodem in opere, ad Catholicæ Religionis veritatem ostendendam, exarato. Quamobrem garrire desinat Neotericus, qui ideo amplexum fuisse Fidem primum illum populum inquit, quia « examini erat ineptus. » An etenim inepti omnes ab ortu solis usque ad occasum populi? an inepti, qui objectiones omnes a primis sæculis Ecclesiæ intentatas perpenderunt, iisque ut inanibus disjectis, Fidem ipsam tutati sunt, summi viri illi Græci, Afri, Romani, qui inter philosophos egregium sibi nomen fecerint; Justinum dico, Origenem, Tatianum, Tertullianum, Clementem Alexandrinum, Theophilum, Cyprianum, Lactantium, Eusebium, Cyrillum, sapientissimumque omni scientiarum genere, post innumerum alium cæterorum Patrum chorum, Augustinum, qui hæc, de quibus egimus, considerans, admiransque exclamabat rem valde ævo nostro consonam: « Cur ergo philosophis credentibus, infidelis non cedet? » Objiciant hinc quidquid imaginari adversus evangelicam Fidem possint increduli, eorum objectiones jam notæ erant præclaris illis, quos recensuimus, viris, ut et notæ fuere egregiis aliis, qui postrema sæcula illustrarunt nostra, nec a religione philosophiam sejunxerunt. « Populus ineptus examini? » Verum sit. Ergo dicendum, veritatem rerum, quæ suadebantur publice, adeo fuisse evidentem, ut negari non posset vel a populo examini inepto, atque tali firmitate convinceret, ut patriam religionem cupiditatibus consonam, pro amplectenda Christiana iis contraria derelinqueret; quod sane aliis de sectis nunquam hoc modo, iisque in circumstantiis factum audivimus. Divina ergo propter hanc celerem suam propagationem esse ostenditur Christiana Religio.

CXXI. — Consulto hic, post innumera argumenta, quibus christianæ Fidei divinitas pro modulo nostro demonstrata est, ponendum censuimus, tanquam coronidis loco, illustre Josephi Hebræi historici testimonium, doctorum etiam contentionibus celebre, in quo Christi Jesu virtus, prodigia, interitus, reditus ad vitam, Prophetarum de eo vaticinia, et Christianorum in eum constans pietas, ac fides clarissime prædicantur. Id emendatum codicibus regiis habemus sic (1) : « Fuit autem hoc tempore Jesus vir sapiens, si tamen virum illum oportet dicere. Erat enim mirabilium operum effector; magister hominum, qui vera libenter amplectuntur : et plurimos quidem ex Judæis, plurimos etiam ex gentibus ad se pertraxit. Hic erat Christus : quumque eum a primoribus gentis suæ accusatum Pilatus ad crucem damnasset, ab eo diligendo non abstinuerunt qui primum cœperant. Nam post tertium diem redivivus ipsis apparuit, quum divini vates hæc, aliaque quamplurima admiranda de eo prædixissent. Neque ad hanc diem defecit denominatum ab eo Christianorum genus. » Clarius non poterat loqui auctor pro christianæ Fidei apologia; at propter hoc scilicet inclamant increduli apocryphum esse illud testimonium, quod

(1) Lib. 1. *cont. Cels.*

(1) Ant. lib. 18. c. 4.

consuetum est eorum effugium, qui perspicuitatem alicujus textus inficiari non possunt, et contorto sensu explicare. Nos vero omni argumento ostendimus illius testimonii veritatem. 1° Hic locus adductus jam est tertio sæculo ab Eusebio (mortuus erat Josephus 2 sæculo), qui illum tamquam genuinum repræsentavit tum in evangelica demonstratione (2), tum in ecclesiastica historia (3), ab Hieronymo (4), ab Isidoro (5) Pelufiota, a Sozomeno (6), Gregorio Cedreno (7) Nicephoro, Callisto (8), ut et a Ruffino, Suida, Theodoro Metochita, Hegesippo, aliisque. An omnes isti decepti sunt? Ast quomodo, quum unusquisque proprium haberet Josephi codicem ; seculis, et locis diversis viverent, scriberentque, alter esset in Græcia, alter in Palæstina, alter in Ægypto etc., exemplaria autem eorum omnia concordia essent? 2° Nec ab Eusebio, ut aiunt, inventum est illud testimonium. Si hoc peregisset Eusebius, ignorantissimum se prodidisset, ac ineptum veteratorem. Cui etenim tribuisset pro sincero textum suppositicium? An viro ignoto, vel obscuro scriptori? Sed Josephus historicus erat vulgatissimus, celeberrimusque scriptor, cujus opera in Imperiali bibliotheca honorifice condita sunt. Judæi autem, et Græci hanc historiam sæpe habebant ad manus. Quare ergo non timuit Eusebius falsitatis accusari non solum dum in demonstrationi evangelica, sed etiam dum in ecclesiastica historia, ex Josepho derivasse illud ostendebat? Procul hinc istiusmodi dubia. 3° Nec juvat e contra, non adduxisse hunc textum pugnantes contra Judæos, Tertullianum, Justinum, Cyprianum aliosque. Qui paullisper versatus sit in lectione priscorum istorum Fidei christianæ assertorum, novit consuevisse ipsos pugnare, et expugnare Judæos iis præsertim armis, quæ a sacris habebant Scripturis, quarum quum tanta putaretur esse evidentia, externis quoque putabatur non indigere adjumentis. Quare deinde Josephi auctoritate uterentur, qui ut Scripturarum corruptor apud ipsos venerat ; qui etiam ut falsus frater in ipsamet synagoga a suis traducebatur ; qui demum notus erat ut auctor favendis principibus intentus, omniaque in propriam utilitatem convertere solitus? Gravissima hæc sunt, quibus constet nullius esse momenti hanc objectionem, quin necesse sit addere cum aliis, Judæos potius fuisse illos, qui ex Josephi libro 18. cap. 4. sustulerunt textum, ne in ipsos a nostris retorqueretur. 4° Neque etiam officit quod addunt, verosimile non esse Judæum stirpe sacerdotali, ac Pharisæum professione, voluisse dicere Jesum esse « Christum. » Eam adhibuit porro ille vocem, ut solum ostenderet, juxta gentis suæ præjudicia, Jesum habuisse famam, quod esset Christus ; hocque vulgo nomine cognitum fuisse. Legatur Suetonius, Tacitus, Plinius junior, Celsus, Lampridius, Porphyrius, Julianus, Jesum omnes nominant Christum, quin crederent istiusmodi revera esse. Ea nomenclatura utebantur, tanquam usitatiori, quod et fecit Josephus, quin tanti putetur esse conjectura ex hoc contra nos adducta. 5° Hinc evanescit altera querela, ex eo quod dixerit ille, Jesum fuisse « plus quam hominem, » quod putarent Judæi Deum minime futurum esse Messiam. Falsum est, antiquos omnes Judæos (nam de modernis loqui non oportet) tanquam in purum hominem in futurum Messiam habuisse fidem. Non pauca adsunt loca ex Davide, Isaia, Jeremia, Baruch, Malachia contrarium ostendentia. Pristini quoque Rabbini docuere Messiam futurum Deum simul, et hominem, de quo certos nos reddit Chaldaicus Paraphraster, Philo, aliique. 6° Tandem non est cur dicant contextum historiæ Josephi illo testimonio abrumpi, cum præcedentibus, et consequentibus non colligari, ut aliena manu insertum consequatur. Porro illud ibi est in tali ordine chronologico, ut hunc sequutus Josephus alibi non potuerit illud attexere. Caput autem, quo historicus loquitur de Messia, incipit ab eo Pilati facinore pertinente ad Romana vexilla, in quibus picta Imperatoris imago defigi curata est ab eo in Jerosolymis, qui eventus juxta Scaligerum statuendus est ad annum 27. aut 28. Jesu Christi, de quo idcirco opportune dicere aliquod ibi poterat historicus, eoque magis, quod ibidem alterum adest facinus statim recensitum, quod ab eodem chronologo ad annum Jesu Christi 31. constituitur. Quod sane tempus erat, quo Christus in omni gloria sua appa-

(1) Lib. 4.
(2) Lib. 1. c. 11.
(3) Lib. 1. de scr. Eccl. in Jos.
(4) Lib. 4. ep. 125.
(5) Lib. 1. hist. c. 16
(6) *Hist.* Comp. p. 169.
(7) *Hist.* lib. 1. c. 39.

ruit. Si denique rejiciendum textum aliquem propterea diceremus semper, quia non adsit in ordine, quem velit quis, quot historicorum possemus testimonia ut vera negare?

Sed jam sic hisce omnibus consideratis, evidens fit, nil penitus esse, quod omni incredulorum tergiversationi, ipsorumque etiam obstinationi prodesse queat adversus Catholicam nostram Fidem, quam jure meritoque, tum ex sincero illo Josephi testimonio; tum ex sacrarum, quas legitima possessione servat, Scripturarum authenticitate, de qua ab initio; tum ex quamplurimis, quæ ipsam unice, non quamlibet aliam ab ipsa sejunctam, etsi se Christianam, vel Evangelicam immerito dicat, Ecclesiam respiciunt, vaticiniis, miraculis, dogmatis, purissimis ethices institutionibus, Martyrum constantia, vere supernaturali sua propagatione, cæterisque characteribus omnibus de sua divinitate, ac veritate adeo certam esse gloriamur, ut, acto etiam ab ipsa per omne semper sæculum usque ad decimum septimum de cunctis adversariis triumpho, eumdemque actura de novellis incredulis hoc, quo vivimus, decimoctavo, universo tandem orbi innotescat, in ipsa tantummodo, quemadmodum ab initio positum est, æternæ salutis viam, curriculum, metam obtineri posse, quam, ut assequantur et ii, qui hanc profitentur Fidem, faxit Deus; sed faxit etiam interim, quod præcipue necesse est, ut Fidei consocientur mores, gratia, et benignitate illius, « qui potens est eos conservare sine peccato, et constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos, in exultatione, in adventu D. N. J. C., cui gloria, et magnificentia, imperium, et potestas ante omne sæculum, et nunc, et in omnia sæcula sæculorum. Amen (1). »

REFLEXIO, ET APOSTROPHE.

Quæ quum ita sint, quid restat aliud, o increduli, quam ut serio inspicientes in tot eximios revelatæ Religionis characteres, de quibus usque modo, vestrisque objectionibus, quibus et responsiones attulimus, nil fidentes amplius, tum animi, tum præsertim cordis præjudicia corrigatis omnia, nec inter eos connumerari deinceps velitis, qui, ut summi ingenii, atque liberæ indolis viri videantur, de certissimis æque, ac altissimis rebus, captum eorum excedentibus, pro libito ratiocinantes, ac disputantes pro modulo, eo sponte se conferunt, ut de ipsa veritate prius dubitent, de ea postea contendant, eamque tandem pernegent. Quemadmodum Deum non inficiatur existere nisi illi, cui cordi est quod non existat Deus; sic revelatæ existentiam Religionis non inficiatur nisi qui vellet eam non adesse. Si intimius in recentes incredulos intueamur, suadebimur profecto, rem ita esse; ut et perspiciemus non ideo ipsos bellum Religioni indicere, quod vere sapiant, ac quidquid agunt, noverint, sed quod peroptent impune esse malos. Quæ hucusque, præcipue vero in eorum dicteriis convellendis, etsi breviter, posuimus, evincunt, non adeo in intellectu, quam in corde esse perversitatem. Quum efficere nequeant, quin, admissa Religione, non accidat illud, de quo ait Tullius (1): « Sua quemque fraus, et suus terror maxime vexat; suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit; nam hæ sunt impiis assiduæ domesticæque furiæ; » hinc ad omnia neganda se conferunt, intellectumque ad cordis placita torquent; etsi omnia negare se jure non posse animadvertant. Hujusce veritatis vadem se dat incredulis primo quidem vir inter recentes etiam philosophus (2), dum ait: « Dissimulandum non est Christianismum hodie in multis libris nimis indecore lædi.... Voluntas nullius in cupiditatibus explendis retinaculi; gloriola non cogitandi cum plebecula incredulorum numerum auxit magis quam inania sophismatum spectra. » Ejusdem etiam testimonium habemus quoque ex ore alterius rei confessi (3), dum aiebat: « Adsunt animi omni vitio deturpati: omnique patrandæ iniquitati idonei, qui, dum persentiunt timore inferni propriam turbari tranquillitatem, conspicientes etiam utile sibi fore, si Deus non existeret, hoc sibi persuadere conantur.... Si quis hujusmodi est, totius malitiæ, quæ in animum quemque venire queat, capax efficitur, et nisi Deus ut eum convertat, miracula edat, ad omnia, quæ possit, crimina paratus erit, etc. » Hæc incredulorum nuperorum celebris antesignanus; etsi postea in multis fallatur, ac fallat, præsertim vero dum ait:

(1) Jud. Ep. Cath. v. 24. 25.

(1) *Pro Sext. Rosc. Amer.* c. 24.

(2) M. D'Alembert *de l'Abus de la critique en matière de Religion.*

(3) M. Bayle *Pens. div.*

« Atheos quosdam esse posse viros graves, ab omni pravitate sejunctos. » Paradoxum hoc est magnum, ut vidimus nos supra, multique jam sæpe demonstrarunt Fidei catholicæ apologistæ.

Hæc omnia asserentibus nobis, molesti quidem sumus incredulis, qui hujusmodi, ut sunt, haberi volunt, non jam ob impetus corrupti et improbi cordis, sed ob suasionem animi, atque investigati systematis. At vero assertionis nostræ non spernendum argumentum iis objicimus, quod datur nobis ab ea temporis particula, qua omne deficit præjudicium, ac veritatis lumen elucescere incipit. Morti sint proximi liberi isti christianæ Religionis, et futuræ vitæ contemptores; abjectissimi de repente efficiuntur, tumentes abjiciunt ideas, comprimunt vocem, atque humiliores effecti in Deum credunt, Religionem venerantur, futuram agnoscunt immortalitatem, timent, anguntur, orant. Testem de hisce vidit, et mirata est nunc pridem Europa inter celebriores incredulos virum Materialistam primo, et Deistam, ac postea Cynicum, systemata omnia sua, dum vix moreretur, abjicere, etsi iterum se iis addiceret, dum sanitati redderetur. At raro hæc cernuntur exempla. De iis, quæ sæpius accidunt, testem alium habemus incredulis notum Lucretium : habemus et Livium de truculento illo Tullo Romanorum rege scribentem (1). Habemus quoque audacissimum philosophum Bionem Borystenitem, quem Horatius (2) ait nec hominibus, nec diis parcere solitum ; et Laertius valde pavidum pro religione, dum efflaret animam, pinxit (3) : sed recentiores alios habemus vel inter incredulos ; impiissimum exempli gratia *La-Metrie* (4), qui moriturus locum pœnitendi quæsivit : auctorem etiam *Epistolarum Persarum* (5) mori anxium, non ut Persam, sed ut Christianum ; ut et alios sexcentos, de quibus Bayle (6) : « Omnes fere ii, qui absque Religione vivunt, nil experiuntur aliud, quam dubia, ad certam notitiam nunquam pervenientes; quum autem ad morbi cubile se adesse cognoscunt, in quo ipsis nullius usus est impietas, ad tutius se convertunt; ad illud nempe, quod promittit, si verum est, æternam felicitatem, quodque, si falsum, in nullum discrimen adducit. » Neque tamen est, cur Bayle idem loquens de egregio altero incredulo (1), qui jam moriturus valde pavebat, suffugia alia inquirat, quibus eum integrum Atheismum nondum assequutum, ac propterea paventem contendat, dum veri Athei, qui « systematice » hujusmodi sunt, tranquillam posse oppetere mortem addit. Quorumdam etenim in mortis viciniis stupiditas testari non potest cordis tranquillitatem. Veternosus animus, atque desperata voluntas orta ex inolita cordis malitia, exque justissima Dei derelictione, invictam illam, qua moriuntur (sicuti et Christiani quidam) istiusmodi improbi, indifferentiam parere solent. Philosophica ista quies non est, sed belluinus stupor. Nil addemus de morte Spinosæ (2), de qua dum disputant eruditi, adeo alacrem nihilominus eam non possunt ostendere : nil de morte ipsiusmet Bayle, quem super cubile suis indutum vestibus simul, et mortuum invenerunt amici (3). Consectaria hinc propria eruant sibi increduli.

Quod ad nos Catholicos, in ea semper sententia, Deo dante, perseveremus, ut teneamus, quemadmodum nil incredulitate neotericorum ævi nostri Religioni magis adversatur, nil propterea etiam ipsa magis bono adversari totius societatis; ideoque tamquam a facie colubri fugiendum nobis esse a modernis incredulis : vel si quid cum iis negotii habendum aliquando sit nobis, studio Religionis continuo, tamquam ad pugnam parati, ad eos semper accedamus. Caveamus interim etiam ab istorum libris, in quibus, ut aiebat D. Augustinus (4), « diabolus biformis est, leo in impetu, draco in insidiis. » Utique biformi illo stylo utuntur increduli contra Religionem, et contra quæque sancta, quibus apertum quidem certamen non intentant aliquando ; nam horrerent illico ab eorum lectione piæ aures ; sed sub specie quadam honestatis, ac larva illa consueta professionis Fidei ejusdem, alli-

(1) Dec. 1. lib. 1. c. 31.
(2) Lib. 2. ep. 2. v. 59.
(3) Lib. 4. segment. 55.
(4) Vides. sup. n. XIX.
(5) M. de Montesquieu. Vides. sup. n. LXVI.
(6) *Dict. crit.* art. *Bien*. Remar. *E.*

(1) M. Des-Bareaux.
(2) Vides. Bernard. Nievvemyt. *Exist. de Dieu* disc. prelim. Joann. Christ. Wolph. bib. heb. part. 1. p. 240.
(3) Vid. *Vie de M. Bayle* par M. Def-Maizeaux.
(4) In Ps. 69.

ciunt, emolliunt, decipiunt incautos. Postquam exempli gratia auctor recentis libri (1) summa cum veneratione loquutus est de sacris libris, aitque « nobis per Religionem esse credendum, nunquam in statu puræ naturæ fuisse homines; » addit tamen audacter : « O homo, quicumque sis, en historiam tuam, ut eam legendam ego censui, non quidem in libris tuorum, qui mendaces sunt, sed in natura, quæ nunquam mendax. » Post quæ gradum facit ad exhibendum hominem in primo statu suo, contra ac habeant sacri libri, solitarium, agrestem, nudum, inermem, vagum, pugnantem cum belluis, passionibus intentum, absque loquela, absque ideis, societate, legibus, religione, Deo : quæ erat hominis aurea ætas. Hocque illud est, quod pro systemate ceteris modernis dulcius, ac laudatius in eorum libris sæpius invenitur; etsi sæpissime etiam de summa absurditate a Catholicis auctoribus redargutum. Id ipsum, et similia habet ille in *Emilio* suo. Id ipsum ubi, postquam multa de naturali religione amplificavit, tenebras Pyrrhonicas in revelatam Religionem injecit, intrepide aiens (2), « quæstionem illam de æternitate materiæ, de qua adeo pugnant theologi, parum cordi fuisse Patribus Ecclesiæ, utpote minus dissitis a Platonis placitis. Justinus martyr, Origenes, Clemens Alexandrinus, alii fuere pro sententia affirmante, » etc., quasi vero apud nos non constet ex opposito Patres Ecclesiæ, ut Platonis errorem teterrimum, ac religionem a fundamentis vastantem, habuisse æternitatem materiæ; unde non minori fervore, quam theologi nostri soleant, confutarunt eam opinionem tot illi, qui pro Ecclesiæ Fide scripsere, quos inter Tertullianus (3), Theophilus Antiochenus (4), Eusebius Cæsarecnsis (5), Dionysius Alexandrinus (6), Maximus (7), Lactantius (8), Irenæus (9), Ambrosius (10), Athanasius (11), Basilius (1), Chrysostomus (2), Augustinus (3), Theodoretus (4), Methodius (5), Chrosologus (6) aliique. Nonne quin hosce omnes viderit, ea ibi habet tamen, ut et alibi, Neotericus iste, cujus, sicut cæterorum, ea est indoles, et rerum pertractandarum methodus, ut per philosophica sophismata, festiva verba, intrepidam errorum eructationem, in omni scientia adversus religionem eruditus videri velit, dum ejusdem fundamenta ignorat? Hujusmodi ille quoque est, qui de Poeta repente theologus (7), inter errata alia multa illud etiam libere evomuit, « quamplures Ecclesiæ Patres primis sæculis Deum credidisse corporeum. » Quæ si ita esset res, quid de Patribus docentibus populum? quid de Traditione? quid de Ecclesia foret concludendum? Ast deceptum illum esse, ac fefellisse nimis credulos jam sciunt quotquot Ecclesiasticam versantes historiam norunt universum sanctorum Patrum Doctorumque cætum una cum Ecclesia ipsa, Deum agnovisse semper, et adorasse, ut immortalem spiritum, et invisibilem; atque insanum Antropomorphitarum errorem, in aliquo visum Asiæ angulo, Theodosii ævo, diris devovisse; quin, si quis, ut fertur de Melitone, aliisque paucis, eo modo erraverit, multos errasse Ecclesiæ Patres concludi impie queat. Hæc de ratione scribendi modernorum philosophorum prælibasse sufficiat, ut agnoscatur qui sint ii; et quantum catholica Fides omni veritatis charactere prædita sit, atque omnibus ipsorum tricis inaccessa, intelligant qui, per Dei gratiam, illam profitentur.

Quod itaque operæ pretium facturos se, juxta vetustam omnium gentium consuetudinem, censuerunt supremi legumlatores, dum isthæc incredulorum volumina e subditorum manibus amovere studuerunt, ratum, sanctumque sit apud nos omnes Catholicos, de æterna salute sollicitos, quibus divus Hieronymus hoc monitum præbet (8) :

(1) M. Rousseau *Discours sur l'orig. et les fond. de l'inég. parmi les hom.*
(2) *Let. a M. l'Arch. de Paris* n. 27. p. 55,
(3) In lib. *adv. Herm.*
(4) Lib. 2. *ad Mutol.*
(5) *De præp. Evang.* lib. 7. c. 19.
(6) *Adv. Sabell.* ab Euseb. loc. cit. relat.
(7) Lib. *de Mater.* apud. Eus.
(8) *Div. instit.* lib. 2. c. 9.
(9) Lib. 2. *adv. Hær.* c. 19.
(10) Lib. 1. *in Hexaem.*
(11) *De Incarn. Verb. Dei.*

(1) Hom. 1.
(2) Hom. 38. *in Act. Ap.*
(3) *Contra Faust.* lib. 20. c. 14, *contra adv. leg. et pr.* lib. 1. c. 8, *contra Manich. de Gen.* lib. 1. c. 6. et alibi.
(4) Serm. 4. *adv. Græc. de materia, et mundo.*
(5) Apud Phot. cod. 236.
(6) Serm. 46.
(7) M. de Voltaire lettr. 14. sur M. Loke.
(8) Ep. ad Eust. *de Cust. Virg.*

melius est aliquid nescire secure, quam cum periculo discere ; » quod quum naturali jure et divino jubeatur, quis infirmus in Fide (et hujusmodi sunt inter Christianos non pauci) hoc sibi licere quandoque censebit? At, inquiunt, aliquid boni continent. Nosque reponimus, eos potius e Catholicis præferendos esse, qui juste, et caute multa de iisdem scripsere argumentis. Recenti phylosophiæ nil penitus fidendum. Nam ex Clem. Alex. (1), « suspectam reddit philosophiam arrogantia, et gloriosa de se persuasio. » Moderni philosophi æquiparandi sunt illis, de quibus ævo suo aiebat Augustinus (2) : « Ubicumque invenerint Christianum, solent insultare, exagitare, irridere, vocare hebetem, insulsum, nullius cordis, nullius peritiæ, » et c., quæ varia nomina hodieque piis quibusque modernæ philosophiæ præjudicia insectantibus tribuuntur, quasi vero sacræ scientiæ claves soli ipsi adinvenerint Neoterici, qui multis orbati cognitionibus necessario prærequisitis ad sacra tractanda argumenta, duces cæcorum se præbent aliis, ut una cum aliis in foveam cadant. Dum hæc scimus nos, sicuti et scimus istiusmodi philosophiam ævi nostri nil esse præcipue, quam fucatam incredulitatem, atque impietatem reconditam, eo agendum nobis modo est adversus illam, quo adversus hanc actum est omni sæculo. Sed absit invidia verbo. Philosophia quidem per se bona est, utilis est, si e penu suo per rationem eruat quidquid juverit ad res humanas, earumque usum explicandum. Si vero philosophia isthæc per cæca erraticæ rationis ludibria, ut aiebat quidam, suamet brevi luce absque alio adjumento religionis arcana pervadere tentet, audax est, inutilis est. Omnia cogitandi, et producendi libertas ea non est, quæ verum efficiat philosophum : ea imo plurium malorum fons est, et origo. Impius per illam lectiones dat Atheismi, ut in *Dictionario philosophico :* nefanda cordis sui, ut in libro *puellæ Aurelianensis*, eructat inhonestus : adversus animam, religionem, etc. irreligiosus insurgit, ut in *Specimine historiæ universalis*, alibique sæpe peractum est. Per eam iniquiores auctores veritatis se defensores inclamant, hincque nulla ferme remanet regula distinguendi a veritate mendacium, ac quot et quanta inexpertæ præsertim juventuti scandala? Ad Christianæ Fidei lumen necessario veniendum est, cui lex etiam omnis naturalis innitur, et a qua perficitur. Sicuti enim fatemur, per eam non fuisse deletam philosophiam ; ita contendimus pariter ipsius esse eam regere, complere, ab erroribus sartam, tectamque servare, ejus speculationes illustrare, etc. « Parvuli sunt enim philosophi, nisi a Christo viri fiant, » ut axioma erat divi Clementis Alexandrini (1). « Hanc solam (Christi) philosophiam reperiebam, quæ quidem tuta, et utilis foret, » aiebat magnus ille philosophus Justinus (2), postquam veram ubique philosophiam inquisierat, ac apud Evangelium tantum invenerat. cujus rei rationem præcipuam tradit nobis alter Evangelii philosophus divus Augustinus, asserens sic (3) : « Aliud est de silvestri cacumine videre patriam pacis, et iter ad eam non invenire..... aliud tenere viam illuc ducentem. » Quum huc respiciendum nobis potissimum sit, etiam huc tendere potissimum debemus, et omnes devitare vias inde abducentes. Magnis quidem ubique blanditiis inde avocari tentabimur ; sed *firmi simus in fide, vigilemus, viriliter agamus, et confortemur*, ait divus Paulus (4) : quibus iterum Augustinus(5): « Audite, dilectissima viscera corporis Christi..... qui non respicitis in vanitates, et insanias mendaces, audite ne respiciatis. » « Illud maxime causa incredulitatis » « est, » ex D. Chrysostomo (6), « viva nempe corrupta, et gloriæ amor. » Si illa peregerimus ; si hæc præcaverimus, non victa invincibili Ecclesia, nec nos, Deo adjuvante, in ipsa vincemur. « Non vincetur Ecclesia, » concludit divus Augustinus (7), « non eradicabitur, nec cedet quibuslibet tentationibus, donec veniat hujus sæculi finis..... Permanebit ergo cum sole, quamdiu sol oritur, et occidit, hoc est quamdiu tempora ista volvuntur, non deerit Ecclesia Dei, id est Christi corpus in terris (8). »

(1) *Strom.* lib. 2.
(2) *In Ps.* XXXVI.

(1) *Strom.* lib. 1.
(2) *Dial. cum Tryph.*
(3) *Conf.* lib. 7. c. 21.
(4) I. Cor. XVI. 13. alibi.
(5) *In Ps.* LXXII.
(6) *In Matt.* hom. 72.
(7) *In Ps.* LX.
(8) *In Ps.* LXXI.

INDEX

DISSERTATIONUM, CAPITUM, SPECULATIONUM ET REFLEXIONUM

QUÆ IN HOC SECUNDO TOMO CONTINENTUR.

LIBER SEXTUS

De Deo prima regula vitæ humanæ.

Præloquium. pag. 1

DISSERTATIO I.

Caput I. Repræsentatur œconomia mirabilis actuum humanæ voluntatis in esse physico. 4

Specul. I. Omnes de voluntario difficultates ex ejus definitione liquido derivantur. *ibid.*

Coroll. I. Duplex est voluntarium, aliud perfectum, aliud imperfectum. 5

Coroll. II. Amor beatificus est perfecte voluntarius. *ibid.*

Coroll. III. Ratio voluntarii non convenit univoce hominibus, et brutis, sed tantum analogice. 6

Coroll. IV. Remoto omni actu voluntatis, omissio non potest esse voluntaria, etiam advertente ratione, et urgente præcepto. *ibid.*

Coroll. V. Ut omissio sit indirecte voluntaria, non solum physice, sed etiam moraliter non requiritur præceptum. 8

Coroll. VI. Effectus tamen omissionem voluntariam indirecte consequens, vel concomitans, nullatenus est voluntarius, si non sit præceptum, vel obligatio impediendi illum effectum. 10

Coroll. VII. Quatuor sunt causæ involuntarii, violentia, metus, concupiscentia, et ignorantia ; aliter tamen, et aliter. 11

Coroll. VIII. Voluntas non potest cogi in productione actuum elicitorum. 12

Coroll. IX. Voluntas potest cogi in actibus imperatis aliarum facultatum. *ibid.*

Coroll. X. Ea, quæ fiunt ex solo metu, sunt voluntaria simpliciter, et involuntaria secundum quid. 13

Coroll. XI. In homine agente ex solo metu concurrunt quatuor actus. *ibid.*

Reflexio. 16

Specul. II. Actuum humanorum pictura, et harmonia describitur. 17

Cognitio finis. *ibid.*

Simplex volitio finis. *ibid.*

Intentio finis. 18

Consilium de mediis. 19

Consensus approbans media. 20

Electio mediorum. 21

Reflexio. 22

Specul. III. Prosecutio ejusdem materiei, et eorum, qui supersunt, actuum explicatio. 25

Imperium intimans executionem. *ibid.*

Usus, et executio voluntatis. 27

Assecutio finis, seu fruitio. 28

Reflexio. 29

Caput II. De moralitate actuum humanorum, et de prima ejus specie, scilicet indifferentia. 30

Specul. I. Moralitas superaddit actui libero subjectionem ejus ad regulas morum. *ibid.*

Reflexio. 32

Specul. II. Indifferentia est vera species actus moralis. 33

Reflexio. 35

Specul. III. Omnis actus deliberatus, quantumvis ex objecto indifferens, in individuo semper vel bonus, vel malus est ex fine, vel circumstantiis. 36
Reflexio. 41

DISSERTATIO II.

DE BONITATE, ET MALITIA ACTUS MORALIS.

Caput. I. De principiis, et regulis bonitatis moralis. 43
Specul. I. Tria sunt principia bonitatis : objectum, circumstantiæ et finis; unde multiplex in actum honestas derivatur. *ibid.*
Corollaria, quæ observentur dignissima. 48
Reflexio. 52
Specul. II. Actus exterior nullam intrinsecam bonitatem actui interiori, sincero, et efficaci superaddit. Commendatio vitæ interioris. 54
Reflexio. 58
Specul. III. Triplex est regula bonæ operationis: lex æterna, ratio recta, et divina voluntas cognita vel per præceptum, vel per inspirationem. 59
Reflexio. 63
Caput II. De malitia actus moralis. 66
Specul. I. Sententia affirmans constitutivum formale mali moralis esse quid positivum proponitur, et judicio lectoris permittitur. 67
Reflexio. 70
Specul. II. Formale malitiæ actus moralis, seu peccati essentialiter in privatione debitæ rectitudinis consistit. 71
Confutantur positivæ objectiones. 76
Reflexio. 82
Specul. III. Idem actus moralis respectu diversorum bonus simul, et malus esse potest; et sæpe sunt mala mixta bonis, sunt bona mixta malis. 84
Reflexio. 93

DISSERTATIO III.

DE NOVELLO PROBABILITATIS COMMENTO.

Caput I. Novitium probabilitatis commentum petitis ab auctoritate argumentis evertitur. 95
Specul. I. Definitio, divisio, et obligatio conscientiæ præmittuntur. 96
Quæres primo, quid sit conscientia? 97
Quæres secundo, quotuplex sit conscientia? 98
Quæres tertio, an et quomodo conscientia erronea liget, vel excuset? *ibid.*
Quæres quarto quænam, et cujus rei ignorantia excuset, vel accuset voluntatem juxta conscientiæ errantis dictamen operantem? 100
Quæres quinto, an requiratur semper prævium conscientiæ dictamen de malitia operis, ut contra jus naturale libere facta sint peccata; et an dari possit ignorantia invincibilis ejusmodi juris? 105
Peccata sæpe quidem, sed non semper præcedit malitiæ cogitatio. 117
Reflexio. 126
Specul. II. Probabilismum, seu sententiam revera falsam, et æternæ legi adversam, non esse tutam agendi regulam, præsertim in concursu probabilioris, omni genere auctoritatum suadetur. 127
Reflexio et apostrophe ad Probabilistas. 133
Specul. III. Prosecutio ejusdem materiei ab auctoritate Summorum Pontificum, ac Conciliorum, et ab Ecclesiæ Catholicæ conspiratione. 135
Reflexio et apostrophe ad Probabilistas. 145
Caput II. S. Thomæ inconcussa auctoritate theologorum suffragiis, et omnigenarum rationum momentis Probabilismus evertitur. 148
Specul. I. S. Thomæ testimoniis luce clarioribus Probabilismus exploditur, communis veterum theologorum sensus proponitur. 149
Solidæ Thomistarum vindiciæ. 155
Reflexio et apostrophe ad Semi-Thomistas. 168
Specul. II. Omni rationum genere tum a priori, tum a posteriori Probabilismus evertitur. 171
Ratio a posteriori. 175
Confutantur responsiones Probabilistarum, et seorsim P. Georgii de Rodes. 181
Solvuntur objectiones P. Rhodii. 190
Reflexio et monita ad Confessarios. 198
Specul. III. Varia scrupulosis remedia parantur. 200
Reflexio. 205

LIBER SEPTIMUS

De Deo primo Motore, et de Gratia ipsius.

Prælogium. 207
Ordo, et œconomia hujus Tractatus. 208

DISSERTATIO I.

PRÆAMBULA, SEU COMMENDATIO SANCTORUM AUGUSTINI ET THOMÆ AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI.

Primum elogium. SS. Augustinus et Thomas antiquitatis, universitatis, et consensionis amantissimi. 210
Secundum elogium. Sancti Augustinus et Thomas ab Apostolica Sede comprobati. 213
Corollarium momentosum adversus nonnullos Augustini et Aquinatis obtrectatores. 216
Tertium elogium. Augustinus, et Aquinas a sacris Conciliis approbati. 219
Quartum elogium. Sancti Augustinus et Aquinas a Sanctis, et Doctis approbati. 221
Quintum elogium. In Augustino et Aquinate sex Catholici Doctoris dotes eminent: amor Ecclesiæ, zelus fidei, orationis frequentia, humilitatis studium, sanctitas morum, dogmatum castimonia ab omni corruptela, et laxitate aliena. 227
In Ecclesiam amor, et fidei zelus. *ibid.*
Orationis frequentia, et humilitatis studium in utroque Doctore splendentia. 229
Sanctitas morum Augustini et Aquinatis. 231
Doctrinæ, et dogmatum castimonia ab omni corruptela, et laxitate aliena, est gemini Doctoris tessera. 233
Reflexio per modum orationis. 238

DISSERTATIO II. HISTORICA.

VARII CIRCA GRATIAM ERRORES RECENSENTUR, PELAGIANORUM POTISSIME, ET SEMIPELAGIANORUM HISTORIA TEXITUR.

Antiquiores circa gratiam errores. *ibid.*
Hæresis Pelagiana, ejusque varii status. 240
Quæres primo, utrum in illo statu Pelagius concursum simultaneum negaverit? 243
Quæres secundo, utrum Pelagiani gratiam habitualem inficiati sint, et de illa fuerit præcipua Augustini cum Pelagianis controversia? *ibid.*
Quæres tertio, utrum in illo statu Pelagiani gratiam operis, quæ facit bene velle, et bene agere, tandem admiserint? 246
Damnatio Pelagii. 248
Reflexio. 250
Prosecutio ejusdem dissertationis de hæresi Semipelagiana, ejusque sectatoribus. 251
Monachi Adrumetini. 253
Vitalis. 254
Massilienses. *ibid.*
Joannis Cassiani, Fausti, Rhegiensis, et Gennadii errores. 255
Quæres primo, utrum Semipelagiani, dum vellent initium salutis esse a nobis, omnem excluderent gratiæ internæ necessitatem. 256
Reflexio. 260
Appendix unica, ad dissertationem præcedentem de Prædestinatianis. 261
§. 1. Nulli fuerunt quinto sæculo Prædestinatiani hæretici, sed eo nomine S. Augustini discipuli a Semipelagianis calumniose traducti sunt. *ibid.*
§. 2. Objectorum confutatione sententia nostra magis firmatur, magisque exploditur Prædestinatianæ hæreseos commentum. 265
§. 3. Prædestinatiana hæresis nequaquam fuit in Gallia per Gotteschalcum renovata. 271
Reflexio. 273

DISSERTATIO III.

DE GENERALI PRIMI MOTORIS INFLUXU, ET CREATURÆ INTELLECTUALIS AB EODEM IN OMNI STATU DEPENDENTIA.

Cap. I. De variis naturæ humanæ statibus. 276

Specul. I. Septem naturæ humanæ status proponuntur, et explicantur. 277
De statu justitiæ originalis, et utrum compateretur peccata venialia. 278
De aliis quatuor statibus. 279
Reflexio. 280
Specul. II. Status naturæ puræ est quidem de potentia Dei absoluta, et extraordinaria possibilis, non tamen conveniens, subindeque nec possibilis de potentia ordinaria. 281
Angelicæ D. Thomæ sententiæ probationes. 283
Status naturæ puræ non est conveniens, nec de potentia ordinaria possibilis. 286
Alia naturæ puræ inconvenientia. 290
Reflexio. 292
Specul. III. Homo in statu naturæ lapsæ longe est debilior ad bonum morale operandum, longeque pronior ad malum perpetrandum, quam fuisset in statu naturæ puræ. *ibid.*
Reflexio. 296
Caput II. Hominis a Deo primo Motore in omni statu dependentia suadetur. 297
Specul. I. Motio Dei ad bene agendum homini in omni statu necessaria est ratione dependentiæ et subordinationis causæ secundæ ad primam : unde, si concursus Dei sit prævius, et prædeterminativus, talis etiam erat in statu innocentiæ. *ibid.*
Probatur secunda pars. 299
Reflexio. 304
Specul. II. Confirmata ex discipulis sancti Augustini eadem veritate, explicatur perdifficilis ex libro *de Correptione et gratia* depromptus locus. 305
Objicitur perdifficilis Augustini locus. 306
Augetur vis argumenti, repræsentata accurata Augustiani libri synopsi. 308
Vera Augustini explicatio. 312
Reflexio. 314
Specul. III. Sanctitas divinæ motionis defenditur, eamque in concursu ad opera peccati illibatam permanere monstratur. 315
Præmittuntur quæ apud Catholicos omnes sunt in confesso. 316
Explicatur tandem, et dissolvitur difficultatis nodus. 319
Reflexio. 321

DISSERTATIO IV.

DE DEO. INFIRMITATEM NOSTRAM TUM AD DIGNOSCENDUM VERUM, TUM AD OPERANDUM BONUM PER GRATIAM ADJUVANTE : ET QUID, AC QUOTUPLEX SIT GRATIA ILLA.

Caput. I. Divinæ gratiæ infirmitatem humanam adjuvantis necessitas stabilitur. 322
Specul. I. Ad cognoscendas naturales veritates non quidem gratia supernaturali, sed tamen auxilio Dei moventis, et illustrantis indigemus. 323
Reflexio. 327
Specul. II. Nullum prorsus etiam moralis ordinis bonum velle, vel efficere absque speciali Dei adjuvantis gratia in statu naturæ lapsæ homo potest : quæ quidem gratia, licet fidem communiter præsupponat, non tamen necessario, et multo minus gratiam habitualem, vel caritatem. 328
Fides ad bona opera communiter, non tamen indispensabiliter et essentialiter est necessaria. 333
Aliæ objectiones e ratione petitæ dissolvuntur. Examinatur præceptum omnia in Deum referendi. 342
Reflexio. 349
Specul. III. Ex præjactis fundamentis necessitas gratiæ specialiter et singulatim quibusdam consectariis derivatur. 350
Consectarium I. Nulla sine gratia Dei superari tentatio potest. *ibid.*
Consectarium II. Nequit homo in statu naturæ lapsæ Deum super omnia efficaciter sine gratia diligere. 353
Consectarium III. Præcepta legis naturalis sine speciali Dei auxiliantis gratia servare homo in statu naturæ lapsæ non potest. 358
Consectarium IV. Ad vitanda quævis peccata venialia requiritur præter gratiam speciale privilegium soli Deiparæ Virgini eximium. 361
Consectarium V. Perseverantia est speciale gratiæ donum, imo et gratiarum omnium coronis. 364
Consectarium VI. Gratiæ adjutorium ad opera supernaturalia omnino desideratur. 366
Consectarium VII. Objectionum, quæ contra hactenus statuta proponi solent, confutatio. 371

Reflexio. 376
Caput. II. Quid sit Christi gratiæ adjutorium, exponitur. 377
Specul. I. Multiplex gratiæ divisio exponitur, et nonnullæ controversiæ dirimuntur. *ibid.*
Quæres primo, utrum Deus omnibus auxilia sufficientia conferat ? 382
Quæres secundo, utrum justis denegentur interdum auxilia sufficientia ? 385
Quæres ultimo, undenam gratia Christi suam efficaciam sortiatur, num ab omnipotentia Dei, num ab eventu, num a consensu per scientiam mediam præviso ? 386
Reflexio. 387

DISSERTATIO V.

DE GRATIA HABITUALI ANIMAM SANCTIFICANTE, ET JUSTAM REDDENTE ; ET DE MERITO JUSTORUM. 389

Caput. I. Gratiæ sanctificantis, et justificantis essentia, proprietates , et lepores. *ibid.*
Specul. I. Gratia sanctificans est qualitas divinitus infusa, substantiam animæ immediate afficiens, et formaliter exprimens naturam divinam, ut natura est, non vero ut est actus purus, et ens per essentiam. *ibid.*
Gratia divinitus infunditur. 392
Gratia est formalis naturæ divinæ participatio, et quomodo ? 393
Reflexio. 397
Specul. II. Corollaria derivantur, quibus natura gratiæ sanctificantis magis clarescit. 398
Coroll. I. Perfectio gratiæ. *ibid.*
Coroll. II. Gratia sanctificans per se ita peccatum expellit, ut repugnent utrumque in eodem subjecto sociari. 399
Coroll. III. Una justificationis forma gratia sanctificans est, nec alia esse in illo statu potest. 401
Coroll. IV. Præclarus ad gratiam dispositionum apparatus exigitur, quæ quidem dispositiones etiam ultimæ, non a gratia habituali, sed ab auxilio actuali proficiscuntur. 405
De dispositionibus sigillatim. 407
Pii voluntatis motus justificationi prævii nullatenus a gratia habituali, sed ab uno Dei moventis auxilio proficiscuntur. 408
Reflexio. 413
Specul. III. Gratiæ sanctificantis lepores a Patribus delineati repræsentantur. *ibid.*
Reflexio. 417
Caput II. De merito Sanctorum. *ibid.*
Specul. I. Septem ad Christiani operis meritum conditiones desiderantur, et sigillatim explicantur. 418
Prima, et secunda conditio : Libertas operantis, et operis rectitudo. *ibid.*
Tertia conditio : Status viatoris. 419
Quarta conditio : Bonum opus in obsequium munerantis cedat, necesse est. *ibid.*
Quinta conditio : Operantis sanctitas 420
Reflexio. 421
Specul. II. Prosecutio ejusdem materiei : expenduntur duæ momentosæ ad meritum conditiones, promissio Dei, et influxus caritatis. 422
Sexta conditio : Pactum, et promissio Dei ordinantis opus bonum ad præmium. *ibid.*
Septima conditio : Influxus, sin actualis, certe virtualis caritatis. 425
Reflexio. 428
Specul. III. Justi de condigno vitam æternam promerentur : hinc ea, quæ sub meritum cadunt, vel cadere possunt, ordine derivantur, et recensentur. *ibid.*
Quinque brevissima consectaria derivantur. 432
Reflexio. 434

DISSERTATIO VI.

DEFENSIO INNOCENTII X. CONSTITUTIONIS ADVERSUS QUINQUE PROPOSITIONES LATÆ, UBI EASDEM PROPOSITIONES A SANCTIS AUGUSTINO ET AQUINATE DUDUM FUISSE PRÆDAMNATAS DEMONSTRATUR. 436

§. 1. Prima propositio ab Innocentio Summo Antistite damnata, ab Augustino et Aquinate prædamnata fuit. 437
§. 2. Gratiæ interiori posse resisti , ante Innocentium X. docuerant sancti Augustinus et Thomas. 438
§. 3. Ad merendum et demerendum in statu naturæ lapsæ, non solam a coactione, sed etiam a necessitate libertatem sancti Augustinus et Thomas desiderarunt. 439
Probatur ex sanctis Augustino et Aquinate Pontificia censura. 442
Dubia incidentia. 443

§. 4. Non potuerunt Semipelagiani esse hæretici, quod vellent gratiam ad singulos actus necessariam esse talem, cui posset humana voluntas resistere, vel obtemperare. 445
§. 5. Christum pro omnibus omnino hominibus, et non pro salute dumtaxat prædestinatorum mortuum esse, veridice post sanctos Augustinum et Thomam Summus Pontifex pronuntiavit. 446
Reflexio. 449

LIBER OCTAVUS

De Deo primo exemplari, seu de virtutibus, quibus divinam perfectionem exprimimus.

Præloquium. 452

DISSERTATIO I.

DE VIRTUTIBUS GENERATIM, ET SINGULATIM.

Caput I. De essentia, subjecto et proprietatibus virtutum. 453
Specul. I. Virtus est essentialiter habitus operativus actus boni, quoad totum, quod reperitur in illo. 454
Quæres quid sit facilitas in actu. 455
Quæres rursum, quid per se primo respiciat habitus virtutis, num entitatem, num actus honestos, seu moralitatem? 456
Reflexio. 457
Specul. II. Intellectum, voluntatem, et appetitum sensitivum, qua rationis subjectum, perfundere potest eximius variarum virtutum apparatus. 458
Primum virtutis subjectum intellectus. 459
Voluntas secundum virtutis subjectum, sed non in ordine ad bonum proprium. *ibid.*
Tertium virtutis subjectum, appetitus sensitivus. 462
Reflexio. 463
Specul. III. Duplex præcipua proprietas virtutum moralium, mediocritas, et connexio. *ibid.*
Altera virtutum proprietas, et connexio. 465
Coroll. Virtutes sine caritate nec perfectæ sunt, nec simpliciter veræ. 468
Inæqualitas, et duratio virtutum. 472
Reflexio. 473
Caput II. Divisio, et pictura virtutum. 474
Specul. I. Traditur multiplex divisio virtutum. *ibid.*
Reflexio. 475
Specul. II. Virtutum moralium infusarum necessitas stabilitur. 476
Reflexio. 479
Specul. III. Donorum Spiritus sancti necessitas et caracteres declarantur. 480
Reflexio. 481
Monita duo. 483

DISSERTATIO II.

DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS : ET PRIMUM DE FIDE.

Caput I. De fidei natura et dignitate. 485
Præmittitur significatio fidei, ejusque necessitas præsupponitur. *ibid.*
Specul. I. Fides solum Deum, solique Deo credit, ac divinæ duntaxat innititur auctoritati. 487
Reflexio. 491
Specul. II. Variæ objecti fidei conditiones, et dotes exponuntur. 492
Prima conditio objecti fidei, propositio Ecclesiæ Catholicæ. *ibid.*
Secunda conditio objecti fidei formalis, vel virtualis, revelatio ab Ecclesia declarata. *ibid.*
Tertia objecti fidei dos, certitudo. 493
Proponuntur, et solvuntur objecta. 494
Coroll. De restrictionibus mentalibus. 496
Prosecutio objectionum. 497

Quarta fidei conditio, obscuritas intermicans, id est, evidenter credibilis. 498
Quæres, utrum sicut objectum fidei compatitur accidentem credibilitatem, ita compatiatur etiam evidentiam in attestante ? 500
Reflexio. 504
Specul. III. Conveniens est articulorum fidei distinctio et numerus, cui decursu temporis nullum crementum, sed explicatio accessit. *ibid.*
Quæres quid sit Symbolum, et quare varia in Ecclesia circumferantur ? 506
An procedente tempore fidei articuli crementum acceperint ? 507
Illustratur hæc doctrina ex Vincentio Lyrinensi. 508
Corollaria momentosa de natura, divisione, et dignitate fidei. 511
Corollarium I. Apostolicæ fidei definitio. *ibid.*
Corollarium II. Aliæ fidei definitiones. 512
Corollarium III. Fidei divisio in formatam, et informem. *ibid.*
Corollarium IV. Fides formata, et informis idem sunt habitus. 514
Corollarium V. Variæ fidei prærogativæ et dotes. 516
Prima prærogativa : perfectio virtutis fidei. *ibid.*
Secunda fidei dos : primatus virtutum. 517
Tertia fidei prærogativa : certitudo. 518
Reflexio. 521
Caput II. De actu, subjecto, causa, effectibus fidei, aliisque ad eam spectantibus. *ibid.*
Specul. I. Nec actus interior fidei sine pia voluntatis motione ; nec actus exterior confessionis sine influxu fidei interioris elicitur. 522
Reflexio. 525
Specul. II. Fide supernaturali perfusus est intellectus Angelicus in via : non remanet in cacodæmonibus, nec in hominibus damnatis, et multo minus in hæreticis invenitur. 526
Fides non perseverat in damnatis. 531
Procul ab hæreticis fides. 533
Solvuntur aliquæ instantiæ. 534
Quæres, quænam sit causa fidei. 535
Quæres secundo, quinam sint fidei effectus ? 536
Quæres tertio, quænam dona virtuti fidei respondeant ? 537
Reflexio. 540
Specul. III. Præcepta fidei, cum interioris, tum exterioris expenduntur. 541
Fides supernaturalis necessaria. *ibid.*
In lege nova simpliciter est necessaria fides Salvatoris. 543
Præceptum confessionis fidei. 549
Corollaria practica. 550
Reflexio. 556

DISSERTATIO III.

DE VIRTUTE SPEI, ET DONO TIMORIS.

Caput I. Virtutis spei objectum, et præcepta traduntur. 557
Specul. I. Ad solum Deum summum bonum, visione futura possidendum tendit spes : soli Deo innititur, ut ipsum assequatur. 558
Solvuntur objectiones. 559
Consectaria momentosa. 562
Reflexio. 566
Specul. II. In solis Catholicis, tametsi peccatoribus, spes Christiana invenitur. 567
Reflexio. 570
Specul. III. Usque adeo in divina misericordia sperare, et, ut ait Scriptura, supersperare præcipimur, ut facta etiam damnationis revelatione, adhuc beatitudinem sperare possemus, et teneremur. 571
Reflexio. 577
Caput II. De sacro Domini timore. 578
Specul. I. Timor malum timet, et a Deo timet. Dividitur in filialem, seu castum, initialem, servilem, et mundanum. *ibid.*
Reflexio. 580
Specul. II. Timoris mundani et servilis labes percensentur. 581
Reflexio. 584
Specul. III. Timoris filialis dotes, et sacræ deliciæ. 585
Præceptum timoris. 589
Reflexio. 590

DISSERTATIO IV.

DE CARITATE.

Caput I. Existentia, essentia, et objectum caritatis exponuntur. 591
Specul. I. Existentia caritatis demonstratur *ibid.*

Reflexio. 593
Specul. II. Per caritatem veram, et strictam cum Deo amicitiam inimus. 594
Fit satis objectis. 595
Reflexio. 600
Specul. III. Eadem specie caritas diligit et Deum propter ipsum, et amicos in Deo, et inimicos propter Deum. 601
Tria corollaria derivantur. 604
Reflexio. 606
Caput II. De augmento, et gradibus caritatis. 607
Specul. I. Quilibet actus caritatis augmentum habitus meretur : illud tamen non consequitur actus remissus. 609
Actui remisso non statim confertur augmentum habitus. 611
Reflexio. 618
Specul. II. Habitus caritatis semper actu augetur per actum æqualem, et a fortiori per intentiorem in hac vita eliciendum ; augetur, inquam, secundum totam actus intensi latitudinem. 619
Reflexio. 621
Specul. III. Latitudo, et terminus augmenti caritatis, necnon gradus illius explicantur ; an etiam possit diminui, resolvitur. 622
Quæres primo, quantum caritas augeri possit. *ibid.*
Quæres rursum, an caritas viæ possit adæquare caritatem patriæ ? 623
Quæres tertio, quot sint gradus et status caritatis ? 624
Quæres quarto, utrum caritas, sicut augeri potest, ita diminui valeat ? 625
Reflexio. 627
Appendix : Elogia caritatis. *ibid.*
Primum elogium : Caritas vita animæ. *ibid.*
Secundum elogium : Caritas facit, et confert effectum infinitum. 628
Tertium caritatis elogium : Minimus caritatis gradus habet statum virtutis simpliciter. *ibid.*
Quartum caritatis elogium : Caritas gratuitum Dei donum est. 629
Quintum caritatis elogium : Effusio, seu extensio caritatis ad diversa objecta. 632
Quæres, utrum homines, tum in lege naturæ, cum in lege scripta a Mose, inimicos diligere tenerentur ? 634
Sextum elogium : Ordo caritatis. 637
Reflexio. 646

DISSERTATIO V.

COMMENDATIO VERÆ RELIGIONIS, CHRISTIANÆ NIMIRUM, ET CATHOLICÆ.

Caput I. De evidenti credibilitate Religionis Christianæ et Catholicæ. 648
Specul. I. Mysteria fidei Christianæ sunt evidenter credibilia, ob concentum signorum omnium credibilitatis, quibus nemo prudens dissentire potest. 649
Primum argumentum credibilitatis. *ibid.*
Secundum credibilitatis Christianæ fidei argumentum. *ibid.*
Tertium credibilitatis indicium. 650
Quartum argumentum credibilitatis. 651
Quintum argumentum, testimonium Martyrum. 654
Reflexio. 655
Specul. II. Inter Religiones, quæ Christiano nomine insigniuntur, sola Catholica, seu Romano Pontifici obediens, manifestis gaudet credibilitatis argumentis. *ibid.*
Unitas Ecclesiæ Romanæ. 656
Sanctitas Ecclesiæ Romanæ. 657
Sola Ecclesia Romana catholica, sola apostolica. 660
Reflexio et apostrophe ad hæreticos. 662
Specul. III. Quintuplex insuper est evidentis credibilitatis Ecclesiæ Catholicæ et Romanæ ratio. *ibid.*
Antiquitas Ecclesiæ Romanæ. *ibid.*
Universitas Ecclesiæ Romanæ. 664
Consentio Ecclesiæ Romanæ. *ibid.*
Visibilitas, et firmitas Ecclesiæ Romanæ. 665
Reflexio et apostrophe ad hæreticos. 666
Caput II. Reprobatio falsarum Religionum, seu de manifesta incredibilitate aliarum sectarum. 667
Specul. I. Omnes sectæ Antichristianæ manifestissima habent incredibilitatis argumenta, ita ut sint inexcusabiles, qui eas profitentur. *ibid.*
Reflexio et Apostrophe ad Neutrales. 669
Specul. II. Lutherana, et Calviniana secta manifestissima habent incredibilitatis argumenta, ita ut cum aperto salutis periculo in illis quisque degat. 670
Reflexio et apostrophe ad sectarios. 673
Specul. III. Aliis insuper demonstrationibus convincitur novorum sectariorum manifesta apostasia, et satisfit argumentis eorum. *ibid.*
Reflexio et apostrophe ad sectarios. 680

DISSERTATIO VI.

TRIUMPHUS FIDEI ET RELIGIONIS CATHOLICÆ, SEU ROMANÆ DE INFIDELIBUS REPORTATUS.

Caput I. Primum Ecclesiæ sæculum. 683
Caput II. Secundum Ecclesiæ sæculum. 686
Caput III. Tertium Ecclesiæ sæculum. 687
Caput IV. Quartum Ecclesiæ sæculum. 690
Caput V. Quintum, et sextum Ecclesiæ sæculum. 694
Caput VI. Sæculum septimum, octavum et nonum. 696
Caput VII. Decimum, undecimum, et duodecimum Ecclesiæ sæculum. 697
Caput VIII. Decimum tertium Ecclesiæ sæculum. 698
Caput IX. Decimum quartum, et decimum quintum Ecclesiæ sæculum. 700
Caput X. Decimum sextum et decimum septimum Ecclesiæ sæculum. 702
Monitum, et *Reflexio*. 703

AD DECIMUM OCTAVUM ECCLESIÆ SÆCULUM

Appendix recens :

APOLOGIA FIDEI

seu

DISSERTATIO ADVERSUS MODERNOS INCREDULOS.

§ 1. Placita recentium philosophorum. 707
§ 2. Dei existentia. 708
Æterna inferorum pœna. 709
§ 3. Anima spiritus, 712
M. de Voltaire. *ibid.*
Paschali vindiciæ et cogitata ib. 729, 786 et 794
M. Loke. 712
M. Bayle. 713
M. Rousseau. 715
M. Helvet.... *de l'Esprit*. 716
§ 4. Anima immortalis. 718
In prisco fœdere æterna vita agnita. 720
§ 5. Boni et mali distinctio. 721
Absurda Helvetiana 722
M. La Mettrie. *ibid.*
Lex æterna, lex naturalis. 724
§ 6. Peccatum originale. 728
Sacrificia cruenta. 730
§ 7 Consensus universalis pro Religione. 732
Hobbesius. 737
Spinosa. *ibid.*
Tolandus. 738
§ 8. Revelationis possibilitas. 740
§ 9. Revelationis necessitas. 744
M. Toussaint... *les Mœurs*. 748
§ 10. Revelationis existentia in sacris libris. 750 et seq.
Verus philosophus Moses. 751
Cæremoniæ vetustæ Hebræorum. Circumcisio. Marshamus. 753 et seq.
Sacrorum codicum, Abrahami vindiciæ, 755 et seq.
M. de Montesquieu. — *Esprit des lois*. 758
Miracula pro revelatione. 761
Vaticinia pro revelatione. 771
§ 11. Veritas Christianæ Relig. ex vaticiniis. 774
Vaticiniorum de Christo vindiciæ. 776, 781 et seq.
§ 12. Veritas Christ. Relig. et Miraculis. 788
Miraculorum vindiciæ. 789
Ethnicorum falsa miracula. 791
Epistolæ e montibus (M. Rousseau) adversus miracula. 794
§ 13. Veritas Christ. Relig. ex dogmatum divinitate. 796
Trinitas personarum divinarum : Incarnatio divini Verbi. 798
§ 14. Veritas Christianæ Relig. ex ethice evangelica. 799
Gratiæ Christi : Virginitatis vindiciæ. 800
§ 16. Veritas Christ. Relig. ex Martyribus. 802
Ad martyrium Christ. nullæ causæ naturales. 803
Circumstantiæ veri martyrii. 804 et seq.
Vanini martyr mendax Atheismi. 805
§ 17. Veritas Christianæ Relig. ex ejus propagatione. 807
Quale sæculum Augusti. *ibid.*
Quæ consectaria in evang. propagat. 808
Quibus mediis propag. Christ. Relig. 810
Illustre Josephi Hebræi historici pro veritate Evang. testimonium, ejusque vindiciæ. 811
Reflexio et apostrophe. 812

FINIS LIBRI OCTAVI ET TOMI SECUNDI.

Atrebati. — Ex typis A. Planque et Sociorum.

8787

208.8
C 767
CONTENSON, V.

AUTHOR
Theo. Mennis et Cordis II

TITLE

DATE LOANED	BORROWER'S NAME	ROOM NUMBER
	[redacted]	

8787